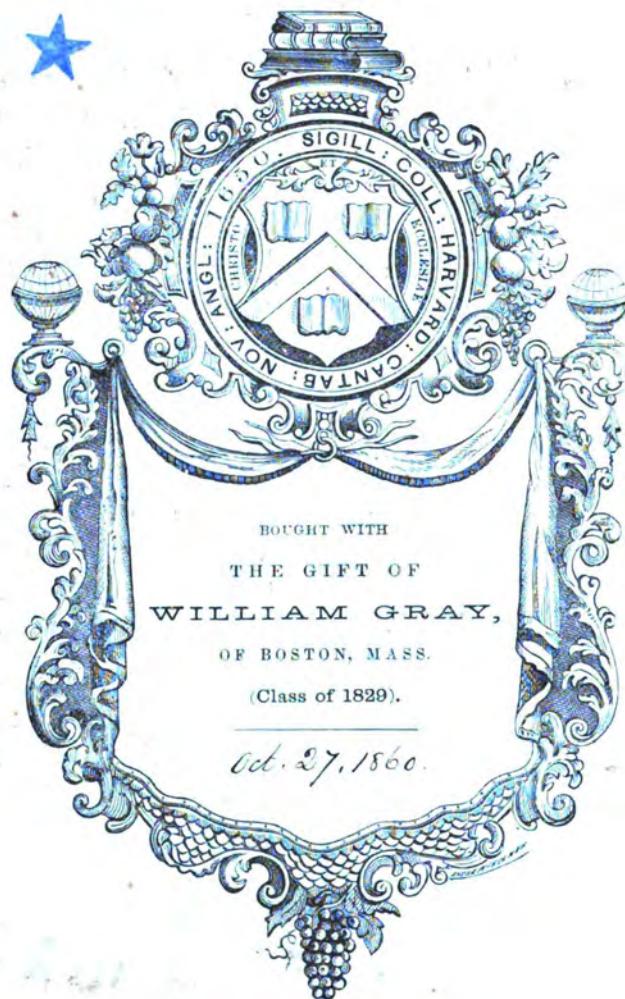

19.80

C 550.4

PATROLOGIÆ CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, ÆCONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB AËVO APOSTOLICO AD ÈSTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS, FLORUERUNT;

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQ; LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSLIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS, AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TONOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULISSINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALIS PATER, VERUM AUTEM UNUSQUISQUE
PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR;
ALTERO SCRIPTURÆ SACRAE, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPsis, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CETERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAT,
CHARTE QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO OPERIS DECURSU CONSTANTER
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS AD OMNES ÈSTATES,
LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA,

IN QUA PRODUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIA GRÆCA

A S. BARNABA AD PHOTIUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,
SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIAS ECCLESIASTICAS RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA,
LATINA, JAM PENITUS EXARATA, VIGINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, AC QUINQUE-
VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM
TEXTUM, UNA CUM VERSIONE LATINA, LATERALIS AMPLECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEDET NU-
MERUM. POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLU-
MINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NERE LATINUM QUINQUE
FRANCIS BOLUMmodo EMITUR: UTRIOQUE VERO, UT PRETII HUJUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM
INTEGRAM, SIVE GRÆCAN SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITU-
DINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA æQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCAE TOMUS LXXIII.

S. CYRILLUS ALEXANDRINUS.

C EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIAE PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

C 550.4

1860, Oct 27.
F. G.

SÆCULUM V.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΥΡΙΛΛΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. CYRILLI
ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPI
OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA:

CURA ET STUDIO

JOANNIS AUBERTI

LAUDUNENSIS ECCLESIAE PRESBYTERI CANONICI ET AC SCHOLÆ TURINENSIS LAUDUNENSIS COLLEGII MAGISTRI,
AC INTERPRETIS REGII.

EDITIO PARISIENSIS ALTERA DUOBUS TOMIS AUCTION ET EMENDATOR.

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,
BIBLIOTHECA CLERI UNIVERSÆ,
SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS SEXTUS.

VENEUNT 10 VOLUMINA 100 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIAE PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1850

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUÆ IN HOC TOMO LXXIII CONTINENTUR.

S. CYRILLUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

Commentarium in Evangelium Joannis.

Col. 9

Ex Typis MIGNE, au Petit-Montrouge.

ΤΟΥ· ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ή ΥΠΟΜΝΗΜΑ

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

S. P. N. CYRILLI

ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPI

EXPOSITIO sive COMMENTARIUS

IN JOANNIS EVANGELIUM.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

«Κύριος δώσεις ρῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ, » καλῶς γε σφόδρα ποιῶν δὲ Μελιγδὸς ἀναφθέγγεται. Χρήναι δὲ οἷμαι πρὸς τοῦτο βαδίζειν, οὐ τοὺς τυχόντας ἀπλῶς, ἀλλὰ τοὺς διὰ τῆς ἀνωθεν πεφωτισμένους χάριτος· ἐπει τοι «Πᾶσα σοφία παρὰ Κυρίου, » καθά γέγραπται, «καὶ πᾶσα δὲ δόσις ἀγαθῆ, καὶ πᾶν δύνημα τέλειον, ἀνωθέν ἔστι καταβαίνον παρὰ τοῦ Πατρὸς τῶν φύτων.» Πρᾶγμα μὲν γάρ σφαλερὸν τε, καὶ οὐκ ἀξιόν: τοῖς πολλοῖς, δὲ περὶ τῆς ἀνωτάτω πατῶν οὐσίας καὶ τῶν κατ' αὐτὴν μυστηρίων ὅρπται λόγος· χρῆμα δέ τι κινδύνων ἀπῆλλαγμένον, ἡ δὲ τούτοις σιγῇ· ἀλλ' ἐξιστησὶ μὲν ταύτης ἡμᾶς, καίτοι λίαν δὲ προσήκει τιμῆν οἰομένους, δὲ ἐπὶ πάντων θεός, «Λάλει, καὶ μὴ σωπά, » πρός τινα τῶν ἀγίων εἰπών. Παῦλος δὲ οὗτος ἦν· καὶ τὸ νομικὴ δὲ οὖθεν ἤτον διάταξις, ὡς ἐν τύπῳ παχυτέρῳ τὰ πνευματικὰ σημαίνουσα. Τοὺς μὲν γάρ πρὸς τὴν θείαν κεκλημένους ιερωσύνην, τοὺς δὲ καὶ σαλπίγγων ἀπηχήμασι κατασημάνειν τῷ λαῷ περὶ ὃν ἀν δεήσῃ μαθεῖν, ἐπιτάσσει· οὐ γάρ, οἵμαι, δεῖν ἐλογίζετο, νομοθετήσειν τὰ κάλλιστα θεός ἐθελήσας, τοὺς τῶν λαῶν ἡγεμόνας χείρα θέντας ἐπὶ στόματι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, δικνψ τε τοῦ μὴ δοκεῖν τοῖς ὄψιλοτέροις, ἢ κατὰ νοῦν τὸν ἀνθρώπινον, ψιφοκινδύνους ἐπιχειρεῖν, τὸν οὕτως ἀναγκαῖον τοῖς εὐλάβετάν τε καὶ θεογνωστάν παιδαγωγουμένοις παραιτεῖσθαι λό-

PROEMIUM.

¶ Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa, » recte utique Psalmista canit¹. Verum istud aggredi, non cuiusvis esse reor, sed eorum duntaxat qui superna illustrati sunt gratia, cum « omnis sapientia sit a Domino », sicut scriptum est², « et omne datum optimum, et omne donum perfectum deorsum sit descendens a Patre luminum.» Lubrica enim res, nec sine periculo multis videtur de suprema omnium essentia ejusque mysteriis disserire, et tutum est in his silentium: sed ab eo nos arcet, quamvis illud impensis colamus, universitatis Deus, cuidam sanctorum (Paulus is erat) dicens: « Loquere, et ne sileas³, » nec minus legale præceptum quod crassiori quod. in veluti typo B res spiritales significat. Jubet enim eos qui ad divinum sacerdotium vocati sunt, sono tubarum populo quid ei discendum sit declarare. Non enim existimabat, ut videtur, rectam legem a Deo positum iri, si statueret populorum duces, imposita ori manu, ¶ ut scriptum est, præ metu aggrediendi res sublimiores quam mens humana capiat, doctrinam tam necessariam iis qui ad pietatem et Dei cognitionem erudiuntur amoliri, et silentium amplecti ad disciplinam venientibus adeo noxiū. Turbat vero nos rursum Christi discipulus, cum ait, « Nolite plures magistri fieri⁴. » Quin et sa-

¹ Psal. LXVII, 42. ² Jac. 1, 17. ³ Act. XVIII, 9. ⁴ Jac. III, 1.

piens Ecclesiastes obscure periculum quod earum rerum doctoribus incumbit, significans : « Scindens ligna », inquit, « periclitabitur in eis. Si exciderit ferrum, et ipse faciem turbavit, et fortitudines confortabit. » Ferreo enim instrumento comparat mentis aciem quae scilicet penetrare potest, et in intima subire, quamvis crassitie quodammodo et soliditate materiae impediatur. Ligna rursus, figurate vocat contemplationes, quae Scriptura divinitus inspirata continentur, quae efficiunt ut libri quibus inseruntur sint quidam veluti spiritualis paradisus, et praeterea frugum sancti Spiritus ubertatem pariunt. Qui ergo ligna spiritualia, hoc est divinas et mysticas divinas Scripturæ contemplationes, accurata indagine et exacta ingenii vi et acumine explicare conatur, tum maxime periclitabitur, inquit, cum ferrum ceciderit, hoc est, cum rerum scriptarum vera intelligentia allata non fuerit, et recto velut itinere relicto in aliam quoddam obliquam et a veritate detortam doctrinæ viam deflexerit. Quod certe cum ei acciderit, in timorem conjicit animam suam, id est cor, et in seipsum firmabit improbas contrariasque virtutes, quae nefarilis ac perversis sermonibus errantium mentem decipiunt nec veritatis pulchritudinem intueri sinunt, sed multisfamam pervertunt, et in absurdas cogitationes detrudunt. « Nemo enim dicit anathema Jesu nisi in Beelzebub ». Nec putet quispiam me hæc perperam aut alioqui captiose explicare. Solet divina Scriptura, ut jam diximus, ligna vocare divinarum Litterarum contemplationes. Unde universitatis Deus tale quiddam per sapientissimum Mosem ad illius temporis homines dicit : « Si autem obsederis circa civitatem unam diebus pluribus oppugnando eam 3 ad capiendam eam; non exterminabis arbores ejus, mittendo in eas ferrum, sed de ea arbore comedes, ipsam autem non excides. Numquid lignum quod in agro, homo est, ut ingrediatur a facie tua in vallum? sed lignum quod hosti, quia non fert fructum esui aptum, hoc disperdes et excides ». Haec autem nobis prescribere universi Deum noluisse, si de lignis terrestribus intelligentur, cuivis opinor esse manifestum. Verumtamen ex alio quoque præcepto demonstrandum puto hæc ei curæ non admodum fuisse. Quid enim rursus jubet erga falsi nominis deos fieri? « Aras eorum destruetis, » inquit, « et columnas eorum conteretis, et lucos ipsorum excidelis ». Juxta autem altare plantari lignum omnino non permittit. « Non plantabis enim tibi quodcumque nemus juxta altare Domini Dei tui », clare denuntiat. Et si quid his addi necesse est, exemplo sapientissimi Pauli dicam : « Numquid de lignis cura est Deo »?⁴ Utique propter nos exemplis utilit erasioribus, quibus ad rerum spiritualium contemplationem nos adducat. Quocirca jam dicamus, im-

α γον, καὶ σιωπήν τοῖς εἰς μαθητείαν ιοῦσιν ἐλέσθαι τὴν ἐπίζημιον. Θορυβεῖ δὲ πάλιν ἡμᾶς, « Μή πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε, » λέγων ὁ Χριστοῦ μαθητῆς· Εἴτι τε πρὸς τούτῳ, καὶ δισφύτας τοῦτον ἐκπέσῃ τὸ σιδήριον, καὶ αὐτὸς πρόσωπα ἀτάραξε, καὶ δυνάμεις δυναμέστερος τὸν πόλεμον ἔχει τοῦτον τὴν ὅδύτητα, δέ τη δικαιούσθαι πεφύκτος, εἰσδύνοντός τε πρὸς τὰ ἑσώτατα, καὶ πυκνότητί τως καὶ τῷ νενατμένῳ τῆς ὅλης διακαλύπτοι· ἔνδια δὲ πάλιν τροπικώτερον ἀποκαλεῖ τὰ ἐν τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ θεωρήματα, παράδεισόν τινα νοητὸν τὰς αἱς ἐντέθεινται βίδλοις κατασκευάζοντα, ἔτι τε πρὸς τούτῳ καὶ τὴν τοῦ ἄγιου Πνεύματος χαρποφορίαν ὀδίνοντα. Τὰ τοίνυν ἔνδια τὰ νοητὰ, τοῦτ' ἔστι, τὰ θεῖα τε καὶ μυστικὰ θεωρήματα τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, διὰ τῆς ἐρεύνης καὶ ἀκριβεστάτης τοῦ νοῦ προσδολῆς τε καὶ ὅδύτητος διαπύσσειν πειρώμενος, κινδύνευσται δὲ τότε μάλιστα, φησὶν, δτ' ἀν ἐκπέσῃ τὸ σιδήριον, τοῦτ' ἔστιν, δτ' ἀν μὴ κατὰ τῆς ἀληθεῖς διανοίας τῶν γεγραμμένων δ νοῦς ἐνεχθεὶς γένηται τῆς ὅρθης διαλήψεως, καὶ τὴν εὑθείαν ὕσπερ ἀφεὶς, ἐφ' ἐπέραν τινὰ φέρηται θεωρίας ὅδὸν ἐκτετραμμένην τοῦ πρέποντος. « Ο δή καὶ παθῶν ἐν.... μὲν καταστῆσει τὸ οἰκεῖον τῆς φυγῆς, τοῦτ' ἔστι, τὴν χαρδίαν, δυναμόσει δὲ καθ' ἑαυτοῦ, καὶ τὰς πονηράς τε καὶ ἀντικειμένας δυνάμεις.... ροὶς τε καὶ διεστραμμένοις κατασοφίζονται λόγοις τῶν πλανωμένων τὸν νοῦν. τὸ τῆς ἀληθείας κάλλος αὐτὸν ἀναβίπτειν οὐκ ἐπιτέρπουσι, διαστρέφουσαι δὲ ποικίλως, καὶ εἰς ἐκτόπους ἐννοίας ἀποφορτίζουν ἀναπείθουσαι. « Λέγει γάρ οὐδεὶς ἀνάθεμα Ἰησοῦ, εἰ μὴ ἐν Βεελζεδούλῳ. » Καὶ μὴ τις διέσθια πεπλανημένην. καὶ δλῶς ἐκ παραλογισμοῦ ποιεῖσθαι τὴν ἐπὶ τούτοις ἔξιγγησιν· ἔνδια δονομάζειν Εθος; τῇ θειᾳ Γραφῇ, καθάπερ ἡδη προείπομεν, τὰ ἐν ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς θεωρήματα. Καὶ γοῦν διὸ τοῦ πανασφου Μιωσίως πρὸς τοὺς κατ' ἑκεῖνο καιρούν τοιοῦτον τὸ φησιν δ ἐπὶ πάντων Θεός· « Έάν δὲ περικαθίσῃς εἰς πόλιν ἡμέρας πλείους ἐκπολεμῆσαι αὐτὴν εἰς κατάληψιν αὐτῆς, οὐκ ἔξιλοθρεύσεις τὰ δένδρα αὐτῆς ἐπιβαλεῖν ἐπ' αὐτὰ σίδηρον, ἀλλ' ἀπ' αὐτοῦ φάγη, αὐτὸν δὲ οὐκ ἔκκρεψεις. Μή δινθρωπός τὸ ἔνδιον τὸν τῷ δρυμῷ, εἰσελθεῖν ἀπὸ προσώπου σου εἰς τὸν χάρακα; Ἀλλὰ τὸ ἔνδιον, δ ἐπιστάσαι, δτι οὐ καρπόθρωπόν ἔστι, τοῦτο ἔξιλοθρεύσεις, καὶ ἔκκρεψεις. » « Οτι δὲ ἡμῖν τὰ τοιαῦτα νομοθετεῖν, εἰ περ ἔνδιαν τῶν ἀπὸ γῆς νοοῦτο τὸ εἰρημένον, οὐκ ἀν δ τῶν ὅλων ἔξιωσι Θεὸς, παντὶ μέν που δῆλον ὑπάρχειν ὑπολαμβάνω· χρῆναι δ οὖν δημας φημι, καὶ ἔξ ἐτέρας ἐπιδεικνύειν ἐντολῆς, πολὺ τῶν τοιούτων ἀφειδῆσαντα, καὶ λέγον οὐδένα πεποιημένον. Τί γάρ δή καὶ ἐπιτάπτει πάλιν ἐπὶ τοῖς φευδωνύμοις γενέσθαι θεοῖς; « Τοὺς βιωμούς αὐτῶν καθελεῖτε, φησὶ, καὶ τὰς στήλας αὐτῶν συντρίψετε, καὶ τὰ δλῆση αὐτῶν ἔκκρεψετε. » Παρὰ δέ γε τὸ οἱ

*Eccle. x, 9. * I Cor. xi, 5. * Deut. xx, 19, 20.

* Deut. vii, 5. * Deut. xvi, 21. * I Cor. ix, 9.

κεινὸν θυσιαστήριον γεωργεῖσθαι ἔνδον οὐκ ἐφίησι. Καὶ χρή τι πρὸς τούτοις εἰπεῖν, κατὰ τὸν Παῦλον ἡρῷ τὸν σοφώτατον· « Μή περ τῶν ἔνδων μέλις τῷ Θεῷ; » Διὸς δὲ πάντως λέγει, διὰ παχυτέρων παραδειγμάτων ἐπὶ τὰς τῶν πνευματικῶν θεωρίας χειραγωγῶν. Οὐκοῦν δῆλον λέγωμεν, διτὶ τὰ μὲν τῶν ἀνοίσιων αἱρετικῶν συγγράμματα, πόλεις δὲν νοοῦντο, καὶ οὐκ ἀκόμφως τάχα τῇ τοῦ κόσμου σοφίᾳ καὶ πολυπλόκοις νοημάτων ἀπάταις πεπυργώμένα. Ἀφικενεῖται γε μὴν ἐκπολιορχήσων αὐτᾶς, καὶ τρόπον τινὰ κύκλῳ περικύάνειν, τὸν τῆς πίστεως θυρέδην ἀναλαβόν, καὶ τὴν τοῦ πνεύματος μάχαιραν, δὲστι φῆμα Θεοῦ, πᾶς δὲ τοὺς ἱεροὺς τῆς Ἑκκλησίας δ. ζόμενος δόγματι, καὶ αὐθέντει παντὶ ταῖς ἐκείνων ψευδομυθίαις ἀντιτατόμενος· « Λογισμούς τε καθαιρεῖν μελετήσας, » ὡς δὲ Παῦλός φησι, « καὶ πάντα δύναμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ αἰχμαλωτίζοντες πάντα νόημα εἰς τὴν ὑπακοήν τοῦ Χριστοῦ. » Οταν οὖν δὲ τοιοῦτος, φησι, στρατιώτης Χριστοῦ, καθάπερ τι. . . ἀλλοφύλων τὰ πικρὰ τῶν αἱρέτων περινοήσῃ συγγράμματα, δένδροις τε περιτυγχάνει τοις. . . τόποις, τοῦτον ἔστιν, ἐν λόγους εὐρίσκῃ τοὺς ἀπὸ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, ή προφητῶν δηλοντές φῆματα περιεικυσμένα πρὸς τὸν ἐκείνων σκοπὸν, καὶ μαρτυρίας ταῖς ἐκ Διαθῆκης τῆς Καινῆς, μὴ ἐπαγέτω τοῦ νοῦ τὴν δέντητα κατά [γρ. καθά] τινα σίδηρον εἰτοῖς εἰς ἀναίρεσιν καὶ ἀποκοπήν. Οὐ γάρ, ἐπείπερ ἀληθῆ παρὰ τῶν οὐκ εἰδότων ἔρμηνεύειν δρῦς, διὰ τούτο δὴ πάντως καὶ ἀπόδηλητον ἔσται τὸ διά στόματος Θεοῦ· ἀλλ' ἐπείπερ ἔστι καρποφόρον, ἔσται σοι μᾶλλον εἰς βοήθημα καὶ τροφῆν. Τὸ γάρ παρ' ἐκείνων ἀναίτητα ἔσθι δὲ ληφθὲν, εἰς τὸν δρῦθν τῆς πίστεως περιτρέποντες λογισμὸν, οὐχ δπας ἀτονοῦντες οὐκέτι ἀλωσόμεθα, νευρούμεθα δὲ μᾶλλον εἰς τοὺς κατὰ τῆς αἱρέσεως λόγους. Ἐπικέρεται δὲ καὶ λογισμὸν ἀναπειθοντά πάκις τοὺς ἀκρωμένους, διτὶ προσήκει ταῖς τοῦ συναγορεύειν δρμάς οὐκ ἐπανατροπῇ [γρ. ἐπ' ἀνατροπῇ] μᾶλλον ποιεῖσθαι τῶν θείων λογίων, ἀλλ' εἰς ἀναίρεσιν τῶν οὐκ δρῦς λεγομένων παρὰ τῶν δι' ἐναντίας· « Μή γάρ, φησιν, ἀνθρώπος τὸ δύλον τὸ ἐν τῷ δρυμῷ, εἰσελθεῖν ἀπὸ προσώπου σου εἰς τὸν χάρακα; » Άρα γάρ φησιν, οἰήσῃ ποτὲ, καθάπερ τινὰ τῶν αἱρετικῶν, αὐτόμολὸν τε πρὸς μάχην ἐξαναστήσεσθαι τὸ ἐκ τῶν λερῶν συγγραμμάτων ῥέτον, καὶ οὐχὶ μᾶλλον διὰ τῆς ἐκείνων ἀπονοίας πλεονεκτούμενον; « Μή οὖν ἀποτέμησις, φησιν, ἔστω δὲ σοι καὶ τροφός· τὸ δὲ δύλον διπερ οὐκ οἰσθα καρπόδρωτον, ἐξολοθρεύεις καὶ ἐκχόεις. » Ἀδρωτὸς γάρ τοις δρῦσι θέλουσι νοεῖν δὲ τῶν παρ' ἐκείνοις συγγραμμάτων καρπός· κατ' ἐκείνων τὴν τήξιν πάλιν δισδηρός· ἐκεὶ φαινέσθω τῶν πνευματικῶν ὑλοτόμων ἡ δύναμις, ἐπ' ἐκείνοις στιλβότων ἐν τῷ συναγορεύειν εὔτονίας δι πέλεκυς· τὸ γάρ διχρηστόν τε καὶ ἀνωφελές τῆς τῶν ἀτεροδόξουτων φλυαρίας, καὶ δι προφῆτης ἡμῖν θεσης ἀριστα διηρ-

A piorum haereticorum scripta per urbes intelligi, nec inepte forsitan, utpote qua sacerdotali sapientia et versutis argumentorum tricis sunt munita. Venit autem eas eversurus et quodammodo obsessurus assumptio fidei scuto, gladioque spiritus, quod est verbum Dei, quicunque sacris Ecclesiae dogmatis innixus, omni ope mendacis illorum resistit, « Et consilia destruere satagit, » ut Paulus loquitur, « et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, et in captivitate redigit omnem intellectum in obsequium Christi ». Cum igitur istiusmodi Christi miles, inquit, ceu quasdam alienigenarum urbes acerba haereticorum scripta mente complexus fuerit, et in arboreis inciderit, hoc est, si divinæ Scripturæ sermones aut prophetarum verba nimirum et ex Novo Testamento loca ad eorum scopum detorta comperiat, ne mentis aciem continuo ceu ferrum educat ad ea excidenda. Non enim ex eo quod ab ignariis illis interpretibus allata sint, idcirco rejicitur id quod ab ore Dei: sed cum sit fructiferum, erit tibi potius in auxilium et cibum. Quod enim ab illis interdum inepte assumptum est, si ad rectam fidem rationem convertamus, non solum non insirmi deprehendemur, sed in convincendis haereticis potius corroborabimur. Subjicit autem rationem quæ auditoribus quodammodo suadeat, defensionis vim non ad destruenda oracula divina adhibendam esse, sed ad ea quæ minus recte dicta sunt ab adversariis, confutanda: « Numquid enim, » inquit, « lignum quod in agro, homo est, ut ingrediarunt a facie tua in vallum? » An enim, inquit, putabis unquam instar cuiusdam haeresiarum ac desertoris ad pugnam ultra excitatum iri verbum ex divinis Litteris desumptum, ac non potius illorum insania violenter detortum? « Ne ergo succidas, » inquit, « sed tibi sit in cibum. Lignum vero quod nosti edendo esse inutile, disperdes et excides. » Esui enim non est apud recte sentientes illorum scriptorum fructus. In ea rursus ferrum stringatur: ibi spiritualium fabrorum sese vis exserat: in illis emicet defensionis firma securis. Inanitatem enim haeresiarum nugacitatis propheta quoque nobis Osee rectissime exposuit dicens: « Manipulus non habens vires, ut faciat farinam: quod etiam si fecerit, alieni comedent eam ». Qui enim ab amicitia Dei refugiunt ac abhorrent, hi anitem et insirmam illorum ignorantiae doctrinam devorabunt. Quod ergo diximus initio, rursus eo revertendum arbitror: Perquam difficultis est divinorum mysteriorum explicatio. Sed cum nos multis rationibus adigas, studiosissime frater, ut expositionem ceu quemdam labiorum fructum et spiritale sacrificium offeramus, non gravabor id facere, Deo qui cæcos illuminat consilis, et qui a nobis quidem petit, non tamē supra vires nostras, et pauperum

¹¹ II Cor. x, 4. ¹² Osee viii, 7.

perinde ac divitum oblationes suscipit. Legislator enim, ut scriptum est initio Levitici, postquam præcepisset eum qui munus offerre Deo vellet in holocaustum, bovem immolare, ibique typici cultus modum præscripsisset, illum rursus minuit, ovem eis immolandam esse dicens qui bovi sacrificando pares non essent. Sed neverat utique tristem et auribus carentem 5 egestatem coactaram nonnullos ut ei quoque sacrificio deessent: proindeque, « Et offeret, » inquit, « de turturibus, aut de columbis munus suum ¹³. » Sed et his pauperiorem, et viliora offerentem non deditgantur. « Simila » enim, inquit, « erit munus ejus ¹⁴, » paribile cuivis, opinor, et quod extremæ paupertatis sortem haud multum excedit munus præscribens. Melius enim certe ac præstantius legislator sciebat esse, vel paucos afferre fructus quam nullum prorsus, et ne videaris alteri cedere, in eam venire cogitationem, universi Deo non esse munera deferenda. His omnibus equidem non abs re persuasus, et omni cunctatione silentii patrona ex animo meo rejecta, quibus rebus potero Dominum meum remunerari debere putabo, et offeram quamdam veluti similam oleo maceratam, doctrinam nimisquam auditoribus alimento sit ac voluptati. Incipiemus autem a Joannis Evangelio, magnum et arduum sane opus aggressi, sed ob fidem non despondentes. Et minus quideam nos dicturos cogitaturosque quam oporteat, procul dubio fatendum est: sed nos justam in hoc veniam petituros multa scriptioñis ejus difficultas persuadet, aut certe, quod verius est, imbecillitas ingenii nostri. Ubique vero sermone ad dogmaticam expositionem converso falsas hæreticorum opiniones pro viribus confutabimus, non quantum licet eum pretendendo, sed superflua quæque tollendo et intra modum continendo. Subjectus autem capitum indiculus demonstrabit ea in quibus longe lateque se pandit oratio, quibus etiam numeros præfiximus, ut præsto sit lectoribus quod quæseritur.

λιαν ἐπιχειροῦντες πράγματι, πλὴν οὐκ ἀτονοῦντες ἔρουμέν τε καὶ νοήσομεν, ἀναμφιλόγως διμολογητέον, ή πολλὴ τοῦ συγγράμματος ἀναπείσει δυσχέρεια, ή δισθένεια. Πανταχῇ δὲ τὸν λόγον εἰς δογματικωτέραν τὸν ψευδοδοξίας ὡς ἔστιν ἀντιτάξομεν, οὐκ εἰς δύον ἔξτηνοντες μῆκος, ἀλλὰ καὶ τῶν περιττῶν ἀπαλλάξτοντες, καὶ τοῦ πρέποντος οὐκ ἐπιδεῖ καταστῆσαι σπουδάσαντες. Ή δὲ ὑποτεταγμένη τῶν κεφαλαίων ὑποσημείωσις, τὰ διφ' οὓς ἡμεῖς ἔκτεταταὶ πάντες δὲ λόγος καταστῆσαι φανερά, οὓς καὶ ἀριθμοὺς παρεπήξαμεν, πρὸς τὸ καὶ λιαν ἐτοίμως ἀνευρίσκεσθαι τοῖς ἐντευξούμενοις τὸ ζητούμενον.

¹³ Levit. i, 14. ¹⁴ Levit. ii, 4.

Α μήνευσε λέγων· « Δράγμα θύκ έχον ισχὺν τοῦ ποιῆσαι ἀλευρον· ἐὰν δὲ καὶ ποιήσῃ, ἀλλοτριοι καταφάγονται. » Οἱ γάρ τῆς πρὸς Θεὸν φιλίας ἑαυτοὺς ἀλλοτριοῦ σπουδάζοντες, τὸν ἵρανδη [τρ. γραῦδη] καὶ δισθῆτη τῆς ἐκείνων ἀμαθίας καταθοινήσονται λόγον. Όπερ οὖν ἐφημεν ἐν ἀρχῇ, χρῆναι οἷμαι παλινδρομεῖν ἐπ' ἐκεῖνο. Δισχερεστάτη λίαν ἔστιν ἡ περὶ τῶν θείων μυστηρίων ἐξηγησίς· ἀλλ' ἐπειπέρ τημᾶς πολλοὶς ἀναπείθεις λόγοις, ὡς φιλοπονώτατες ἀδελφε, καθάπερ τινὰ χειλέων καρπὸν καὶ θυσίαν πνευματικὴν ἀναθείναι τὸ σύγγραμμα, καὶ τοῦτο ποιεῖν οὐκ ὅκνήσω, τῷ σοφοῦντι τοὺς τυφλοὺς ἐπιθαρσήσας Θεῷ, καὶ ζητοῦντι μὲν παρ' ἡμῶν, οὐ πάντως δὲ ὑπὲρ τημᾶς, δεχομένῳ δὲ ὡς ἐκείνων καὶ τὰς ἐκ τῶν πτωχεύοντων προσαγωγάς. Τὸν γάρ προσκομίζειν ἐθέλοντα δῶρον εἰς ὀλοκαύτωμα τῷ Κυρίῳ, καθάπερ οὖν ἐν ἀρχῇ κείται τοῦ Λευτικοῦ, βουθυτεῖν ἐπιτάξας δὲ νομοθέτης, καὶ δὴ καὶ ἐν τούτῳ τῆς ἐν τύπῳ τιμῆς δρίσας τὸ μέτρον, ὑποβιβάζει πάλιν αὐτὸν, μηλοσφαγεῖν χρῆναι λέγων τοὺς οἵπερ ἀνείενού ἵκανοι πρὸς ἐκεῖνο· ἀλλ' ἥδει δὴ πάντως, δτι καὶ πρὸς τὸ τυχὸν ἀτοησαὶ τινας ἡ στυγνὴ καὶ ἀνουθέτητος; ἀνατείσεις πενία· διὰ γέ τοι τοῦτο, « Καὶ προσοίσει, φησὶν, ἀπὸ τῶν τρυγόνων, ἢ ἀπὸ τῶν περιστερῶν τὸ δῶρον αὐτοῦ· » τὸν δὲ καὶ τούτων ἔστι καταδεέστερον, καὶ μετὰ τῶν εὐτελεστέρων ἔστι προσόντα τιμῇ. Ι Σεμίδαις γάρ ἔσται, « φησὶ· τὸ δῶρον αὐτοῦ· » εὐπόριστον, οἷμαι που, παντὶ, καὶ πτωχείαν τὴν εἰς ἀκρον οὐ σφόδρα πλεονεκτοῦν δρίζων ἀνάθημα. Κρείτυνος γάρ δῆπου καὶ δμεινον δ νομοθέτης ἐξηπίστατο τὸ καν δὲ ὀλίγοις καρποφορεῖν τοῦ ἀπεστειρώσθαι παντελῶς, αἰδοὶ τε τοῦ μὴ δοκεῖν τῆς ἐτέων ἡττήσθαις χειρὸς, εἰς τὸν ἐπὶ τῷ μὴ χρῆναι τιμὴν τῶν ἀπάντων Δεσπότην συνελαύνεσθαι λογισμόν. Διὰ δὴ τούτων ἀπάντων ἀναπεκτεισμένος εὐλόγως, δκνον τε τῆς σωπῆς τὸν συνήγορον τῆς ἰμαυτοῦ διανοίας ἀποτέμψας, οἵσπερ ἀν ἔχοι μα [αι. ἔχοιμι] τιμὴν οἰσομει δεῖν τὸν ἰμαυτοῦ Δεσπότην, καὶ προσοίσα καθάπερ τινὰ σεμίδαιν, ἐλαίῳ δεδευσμένην, τὸν τρόφιμὸν τε καὶ ίαρδὸν τοῖς ἐντευξομένοις λόγον· ἀρξόμεθα δὲ τῆς Ιωάννου Συγγραφῆς· μεγάλῳ μὲν

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

ΤΑ. ΕΝ Τῷ ΠΡΩΤῷ ΒΙΒΛΙῷ.

CAPITA.

QUAE IN LIBRO PRIMO CONTINENTUR.

- α. "Οτι ἀδειος καὶ πρὸ τῶν αἰώνων ὁ Μορογενῆς προκειμένου ἥπτοῦ, «Ἐρ. ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. »
- β. "Οτι Θεὸς δμούσιος τῷ Πατρὶ ψάρχων ὁ Υἱός, ἐν ίδῃ ἔστιν ψυχοτάσσει, δμολως δὲ καὶ ὁ Πατήρ προκειμένου ἥπτοῦ, «Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. »
- γ. "Οτι Θεὸς κατὰ φύσιν, καὶ κατ' οὐδέτερα τρόπον, ἡ ἐλάττων, ἡ ἀτόμωσίς ἔστι τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός προκειμένου ἥπτοῦ, «Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. »
- δ. Πρὸς τοὺς τολμῶντας λέγειν, δτι ἔτερος ἔστιν ἐνδιάμεστος τε καὶ φυσικὸς ἐν Πατρὶ Λόγος, καὶ ἔτερος διπλὰ ταῖς θελαις Γραφαῖς λεγέμενος Υἱός· ἔστι δὲ τὸν κερί Εὐρόμενος η τοιαύτη κακοδοξία· προκειται δὲ τὸ ἥπτον, «Οὐδεὶς ἦν ἄρχῃ πρὸς τὸν Θεόν. »
- ε. "Οτι κατὰ φύσιν δημιουργὸς ὁ Υἱός μετὰ Πατρὸς, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας ψάρχων αὐτοῦ, καὶ οὐχ ὡσκερ ψυχούργος παραλαμβανόμενος προκειμένου ἥπτοῦ, «Πάτητα δι' αὐτοῦ ἔτερον. »
- Ϛ. "Οτι ζωὴ κατὰ φύσιν ἔστιν ὁ Υἱός, καὶ διὰ τούτο οὐ γενητός, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς· προκειμένου ἥπτοῦ, «Ο γέροντες, ἐτ αὐτῷ ζωὴ ἦν. »
- ζ. "Οτι φῶς κατὰ φύσιν ἔστιν ὁ Υἱός, καὶ διὰ τούτο οὐ γενητός, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὡς φῶς ἀληθινός ἐκ φωτὸς ἀληθινοῦ προκειμένου ἥπτοῦ, «Καὶ η ζωὴ τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. »
- η. "Οτι μόρος ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ, φῶς ἔστιν ἀληθινός· η δὲ κτίσις οὐκέτι, φωτὸς οὖσα μέτοχος [ἅτε] γενητή· προκειμένου ἥπτοῦ, «Ἐρ. τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. »
- θ. "Οτι οὐ προθύργει τοῦ σώματος η τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ, οὐδὲ ἐκ πρεσβυτέρων ἀμαρτημάτων η σωμάτωσις κατά τινας· προκειμένου ἥπτοῦ, «Ἐρ. τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, δ φωτίζει πάντα ἀνθρώποις ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· ἐτ τῷ κόσμῳ ἦν. »
- ι. "Οτι μόρος κατὰ φύσιν Υἱός δὲ Πατρὸς ὁ Μορογενῆς, ὡς δὲ αὐτοῦ, καὶ ἐτ αὐτῷ προκειμένου ἥπτοῦ, «Θεὸν οὐδεὶς δώρακε κώποτε. »
1. *Quod eternus et ante saecula sit Unigenitus, proposito dicto, « In principio erat Verbum. »*
2. *Quod et Deus et consubstantialis Patri cum sit Filius, in propria est hypostasi, similiter autem et Pater : proposito dicto, « Et Verbum erat apud Deum. »*
3. *Quod Deus secundum naturam, nec ullo modo aut minor, aut dissimilis Patri sit Filius, proposito dicto, « Et Deus erat Verbum. »*
4. *Adversus eos qui dicere audent, aliud esse interius illud et naturale in Patre Verbum, aliud, qui apud divinas Scripturas Filius nominatur, quae perniciosa Eunomianorum est opinio. Proponitur autem dictum illud : « Hoc erat in principio apud Deum. »*
5. *Quod natura sua creator sit Filius cum Patre, ut qui ex ejus substantia, et non tanquam minister ad id assumptus, proposito dicto, « Omnia per ipsum facta sunt. »*
6. *Quod vita secundum naturam sit Filius, atque ideo non creatus, sed ex substantia Dei ac Patris, proposito dicto, « Quod factum est, in ipso vita erat. »*
7. *Quod lux secundum naturam sit Filius, et proinde non creatus, sed ex substantia Dei ac Patris, ut lux vera de luce vera, proposito dicto, « Et vita erat lux hominum. »*
8. *Quod solus Filius Dei sit vera lux : creatura non item, cum sit lucis particeps utpote creata : proposito dicto, « Erat lux vera. »*
9. *Quod hominis anima ante corpus non existit, neque ob præcedentia peccata corpori immigatur, ut nouvilli asserunt : proposito dicto, « Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat. »*
10. *Quod solus secundum naturam Filius ex Patre sit Unigenitus, ut ex ipso, et in ipso, proposito dicto, « Deum nemo vidit unquam. »*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ.
ΚΥΡΙΛΛΟΥ
 ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
 ΕΞΙΓΗΣΙΣ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ
ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.
 ΔΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

S. P. N. CYRILLI
ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPI
 COMMENTARIUS.
IN S. JOANNIS EVANGELIUM.
 LIBER PRIMUS.

6-7 Perspicax revera, et divinitus edicta mens **Δ** est sanctorum evangelistarum, quæ velut e tumulo quodam ac specula magnificæ contemplationis undique circumspicit quod usui sit auditoribus, et vehementi studio indagat quod conducere pulet iis qui veram divinorum doctrinam dogmatum siliunt, et ab atrio in Scripturis, divinis recte apimo sensum. inquirunt. Non enim curiosis indagatoribus, qui que sinuosis rationum versutiis potius quam veritate delectantur, revelat Spiritus, cum nec in malevolam animam introeat sapientia, neque porro pretiosas margaritas porcorum pedibus obteri sinat, sed in simpliciorum mentibus libentissime versetur, præsertim cum et sinceriores motus habeant, et vanas argutias respuant, quibus **§** sæpe sit ut percellatur animus, et perverso flexu de recta et regia via decedat: « Ambulat enim confidenter qui simpliciter ambulat, » ut est apud Sajonem ¹¹. Cuius ergo mirabilis sit in sanctis evangelistis accurata illa scribendi solertia (« Non enim ipsi loquuntur, » ut ait Salvator, « sed Spiritus Patris qui in eis est ¹² »), non abs re satcerberis Joannis Evangelium, si notionum sublimitatem, et mentis acumen, et jugem aliarumque aliis succendentium sententiarum illationem respicias, omnem superare penitus admirationem. In vicem enim con-

Άκριθής δυτως καὶ θεοδιδακτος τῶν ἀγίων εὐαγγελιστῶν ἡ διάνοια, καθάπερ ἀπό τινος γηλόφου καὶ περιωπῆς τῆς ἐν τῷ δύνασθαι θεωρεῖν μεγαλειότητος, πανταχόθεν τὸ τοῖς ἀχροωμένοις περιαθροῦσα χριστιμόν, καὶ μετὰ συντόνου τινὸς θηρωμένη σπουδῆς, ὅπερ ἀν ὑπάρχειν οἴηται λυσιτελές τοῖς τὸν ἀληθῆ τῶν θεῶν δογμάτων διψύσι λόγον, καὶ μετὰ προσιρέσεως ἀγαθῆς τὴν ἐγκεχρυμμένην ταῖς θείαις Γραφαῖς ἵερευνωσι διάνοιαν. Οὐ γάρ τοῖς περιεργότερον ἔξετάζουσι, καὶ πολυπλόκοις λογισμῶν ἀπάταις ἐφηδομένοις μᾶλλον ἢ τῇ ἀληθείᾳ προσχαίρουσιν ἀποκαλύπτει τὸ Πνεῦμα, ἐπει μήτε εἰς κακότεχνον εἰσέρχεται ψυχήν, μήτε μήν ἄλλως κυλίεσθαι παρὰ τοῖς ὅνων πνοὶ τοὺς τιμίους ἐφίσι μαργαρίτας· ήδιστα δὲ λίαν ταῖς ἀπλουστέραις διανοίαις προσομιλεῖ, ἀτε δὴ καὶ ἀπανουργότερον ἔχουσαις τὸ κίνημα, καὶ τὸ σορίζεσθαι περιττὰ παραιτουμέναις, ὃ δὴ πάντως καὶ τὸ ἐκπλήττεσθαι συμβαλεῖν ἀκολουθεῖ, καὶ ἐκ τοῦ λίαν εἰς δεξιὸν τῆς εὐθείας καὶ βασιλικῆς ἔξι πίπτειν ὁδοῦ· « Πορεύεται γάρ πεποιθώς, δεις ἀπλῶς πορεύεται, » κατὰ τὴν τοῦ Σολομῶντος φωνὴν· θαυμαστὴν δὲ λίαν ἔχοντων τῶν ἀγίων εὐαγγελιστῶν τὴν ἐν τῷ γράφειν ἀκρίβειαν (« Οὐ γάρ αὐτοὶ λαλοῦσι, » κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν, « ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς τὸ ἐν αὐτοῖς », πάντως εὐλόγως ἐπέκεινα θαύματος τὴν Ιωάννου Συγγραφὴν ἀνατεθείσθαι δοῃ τις

¹¹ Prov. x. 9. ¹² Matth. x, 20.

δν, εἰς ταῦτα τῶν θεωρημάτων ἀποβλέπων ὑπερφερές, καὶ τῆς διανοίας αὐτοῦ τὴν δύντητα, καὶ τὴν συνεχῆ καὶ ἀλλεπάλληλον τῶν νοημάτων ἐπεισφοράν. Σύνδρομοι μὲν γάρ ἀλλήλοις εἰσὶ περὶ τὴν τέλον θείων δογμάτων ἐξίγγησιν, καὶ πρός ἓνα καθάπερ ἀπὸ νύσσης ἀφέντες ἐπιποδρομούσι σκοπόν· διάφορον δέ πως αὐτοῖς ἔξυφαί-
νεται τοῦ λόγου τὸ σχῆμα· καὶ μοι δοκοῦσι προσεοι-
κέναι τιούν, οἵς εἰς μίλαν μὲν συνενεγχθῆναι πολὺν τὸ
σύνταγμα, τὸ γε μήν διὰ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς λεω-
φόρου βαδίζειν οὐ πάντως συνδοκοῦν. «Εστι μὲν γάρ
τοὺς μὲν ἄλλους ὅρφων εὐαγγελιστὰς μετὰ πολλῆς τινος
τῆς ἀκριβεῖας τὸν περὶ τῆς κατὰ σάρκα γενεαλογίας
τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ποιουμένους λόγον, καὶ τοὺς ἐξ
Ἀθραδύμ Ιωακεὶμος στοιχηθόν καταφέροντας, ἢ αὖ
πάλιν ἀναβιδάζοντας τοὺς ἐξ Ιωακεὶμος ἐπὶ τὸν Ἀδάμ·
τὸν δέ γε μακάριον Ιωάννην, τῆς μὲν ἐπὶ τούτοις οὐ
λίαν πεφροντικότα σπουδῆς, θερμωτάτῳ δὲ τινὶ καὶ
εἰσπύρῳ διανοίας κινήματι κεχρημένον, ὃς αὐτῶν
ἀπτεσθαι τῶν ὑπὲρ νοῦν τὸν ἀνθρώπινον ἐπιχειρεῖν,
καὶ τὴν ἀρδητὸν τι καὶ ἀρραστὸν τοῦ Θεοῦ Λόγου
γέννησιν ἐγγείειθαι τολμᾶν. «Ηδει μὲν γάρ, ὅτι δόξα
Κυρίου χρύπτει Λόγον, καὶ πάσης ἐστὶ μείζον τῆς
ἐν ἡμῖν ἐννοίας τε καὶ φωνῆς τὸ θεοπρεπὲς ἀξιώματος,
θυσιακώνητά τε καὶ πρὸς τὸ ἐκτραποῦσθαι χαλεπώ-
τατα τὰ τῆς φύσεως ίδια. Ἐπειδὴ δὲ ἡνὶ ἀναγκαῖον
τρόπον τινὰ σπιθαμῇ μετρῆσαι τὸν οὐρανὸν, καὶ τοῖς
ὅλιγοις τῆς ἀνθρώποτητος μέτροις ἐπιτρέψαι χωρεῖν
ἐπὶ τὰ πᾶσα δυσεφίκτα καὶ δυσδιήγητα, ἵνα μὴ τοῖς
Ἐτεροδιάστακαλοῦσιν ἐκατὰ τῶν ἀπλουστέρων ἐκπλα-
τύηται δρόμος, ὃς οὐδεμιᾶς τῶν ἀγίων φωνῆς, οἱ
καὶ αὐτόπται, καὶ ὑπηρέται τοῦ Λόγου γεγόνασι, ταῖς
ἐκείνων παραποδίούσῃς κακονοτίας, ἔρχεται δριμὺς
ἐπ' αὐτὸν τῶν θείων δογμάτων τὸ κυριώτατον, «Ἐν
ἀρχῇ, βοῶν, ἦν δὲ Λόγος, καὶ δὲ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν,
καὶ Θεὸς ἦν δὲ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐπάρχη πρὸς τὸν Θεόν.»
Χρῆναι δὲ οἷμαί, τοὺς τοῖς ιεροῖς ὁμιλοῦντας Γράμματα,
τοὺς παρὰ πάνταν προσίσθαι λόγους, οἵπερ ἀν εἰν
καλοὶ τε καὶ ἀγαθοὶ, καὶ τὸ βλέπον ἔχοντες οὐδέν·
οὗτων γάρ ἀν τὰ παρὰ τοῖς πολλοῖς ποικίλως τεθεω-
ρημένα, καὶ εἰς ἔνα συνεισφέροντες νοῦν, εἰς καλὸν
ἀναβήσονται τῆς γνώσεως μέτρον, καὶ τὴν ἐργάτιν
καὶ σοφήν ἀπομιμούμενοι μελίταν, τὰ γλυκέα τοῦ
πνεύματος κηρία συμπήξειαν. Φασὶ τοίνυν τῶν
φιλοπονωτάτων τινὲς, ὡς μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
σταυρὸν, καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνοδὸν, ψευδοπατιμένες
γιγλιά τε τοῦ θεοῦ τοῦ Λόγου, θηρίων ἀτιθάσων δίκην
τοῖς τοῦ Σωτῆρος ἐπεισπεσόντες ποιμνίοις, τεθρούβη-
κασιν οὐ μικρῶς, ἀπὸ καρδίας αὐτῶν λαλοῦντες,
καθὼς γέγραπται, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου·
μᾶλλον δὲ, οὐκ ἐκ μόνης τῆς ἀντώνιας καρδίας, ἀλλ' ἐκ
διδαγμάτων τοῦ οἰκείου πατρός, τοῦ διαδόλου δη-
λεσθή. «Εἰ γάρ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν ἀνάθεμα Ἰησοῦ,
εἰ μὴ ἐν Βεελζεβούλ, » πῶς οὐκ ἀλλοθῆς ἡμῖν ὁ περὶ
τούτων ὄφθησεται λόγος; Τίνα τοίνυν ἐστίν ἀπερ-
ἐκείνοις κατὰ τῆς οἰκείας ἡρεύγοντο κεφαλῆς, τὸν
Μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγου, τὸ φῶς τὸ ἀείσιον, ἐν ψῆ-
τάνος καὶ κυνώνεια καὶ ἕσπειν τόπον ποιῶν καὶ

A currunt ad divinorum dogmatum explicationem, et ad unum velut a carceribus seruntur scopum. Diversus autem in eis quodammodo habitus orationis texitur, et mihi similia videntur esse non nullis, qui jussi quidem sunt in unam urbem convenire, sed per unam eamdemque regiam viam non utique visum est procedere. Alios enim videre est evangelistas accurate admodum Servatoris genealogiam secundum carnem explicare, et ab Abraham ad Joseph usque illius seriem deducere, aut facto rursus ascensu a Joseph usque ad Adam; beatum vero Joannem isthac haud multum curasse, sed per quam calido et servido animi motu ea statim attingere quæ mentem humanam superant, et arcanam atque ineffabilem Dei Verbi natitatem audacter exponere. Sciebat enim gloriam Domini celare Verbum, et majorem esse omni humana mente et oratione deitatis majestatem, et naturæ divinæ proprietates explicatu dictuve esse difficillimas. Cum autem necesse esset palmo quodammodo metiri colum, et humanæ mentis inscrutabilitatem aditum ad res captu et explicatu difficillimas aperire, ne simpliciores hereticorum incursioni patarent, quasi nulla vox sanctorum qui et spectatores, et ministri Verbi fuerint, illorum malignitatem retundat, ad ipsum divinorum dogmatum caput acri studio se confert, clamans : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum »¹⁴. Operæ pretium autem arbitror iis qui in sacris Litteris versantur quorumvis dicta admittere, quæ proba sint ac nihil in se damnii habeant. Sic enim flet ut collatis in unum multis variorum observationibus, ad rectum cognoscendi modum ascendant, et sedulae ac solerter apis exemplo dulces spiritus favos compingant. Aiunt itaque nonnulli viri doctrina clari, post Salvatoris nostri crucem, et in cœlos ascensionem, falsos quosdam pastores et doctores quasi truculentias seras in Salvatoris ovilia irruentes, non parum turbasse, ex corde suo, non ex ore Domini loquentes, sicut scriptum est¹⁵, imo vero non ex solo suo corde, sed ex patris sui doctrina, diaboli nimirum : « Si enim nemo potest dicere anathema Jesu, nisi in Beelzebub¹⁶ : » quomodo verum non esse competit quod de his diciunus? Quænam sunt igitur quæ in suum illi caput eructarunt, qui unigenitum Dei Verbum, lumen illud æternum, in quo certe omnes et moyemur et sumus¹⁷, tum primum in rerum naturam prodiisse indecepte et impie asserunt, quando ex sancta Virgine homo natus est, et communis bac forma assumpta in terra visus est, ut scriptum est : « Et cum hominibus conversatus est¹⁸ ? » Quos ita sentientes, et ineffabilem ac æternam Filii generationem vellicare audentes, prophetæ dictum sic urget : « Vos autem accedite huc, filii iniuii, semen adulterorum et fornicariæ : super

¹⁶ Joan. i. 1. 2. ¹⁷ Jer. xxviii. 16. ¹⁸ 1 Cor. xii. 5. ¹⁹ Act. xvii. 23. ²⁰ Baruch iii. 38.

quem lusistis, et super quem aperuistis os vestrum, **A** et super quem laxastis linguam vestram ²¹? quo non ex corde bono scilicet profert bona, sed crudelis serpentis venenum exprimit, de quo Psalmista ad unum universi Deum orationem convertens ait: « Tu confregisti capita draconis ²². »

συκοφαντῆσαι τοι μήσασιν, δ. προφητικὸς ἐπισκῆπτει λόγος, ἔχων ὅδι· « Υμεῖς δὲ προσαγάγετε ὑδε, οὐτοὶ ἀνομοί, σπέρμα μοιχῶν καὶ πόρνης· ἐν τίνι ἐνετρυφήσατε, καὶ ἐπὶ τίνι τηνίτετε τὸ στόμα ὑμῶν, καὶ ἐπὶ τίνι ἔχαλάσσατε τὴν γλώσσαν ὑμῶν; » οὐκ εἰς ἀγαθῆς δηλονότι καρόιας ἐκβάλλουσαν ἀγαθά, ἀλλὰ τὸν τοῦ μιατρόνου δράκοντος ἴδν ἀναπτύουσαν, περὶ οὐ φησιν δὲ Μελικόδος ὡς πρὸς τὸν ἄντα καὶ ἐπὶ πάντων Θεόν· « Σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τῶν δράκοντος. »

CAP. I.

Quod aeternus sit et ante aeterna Unigenitus.

Cum autem non parum in his ūdelium mentes turbarentur, et simpliciorum animos instar pestis scandali lues depasceretur (putabant enim non nulli nugis illorum a vera doctrina abducti, in rerum naturam tum vix prodiisse Verbum, cum homo factus est): qui inter eos sapientia præstabant, in unum congregati, **I** 10 venerunt ad Salvatoris discipulum, ipsum nempe Joannem, et morbum qui fratres invaserat nuntiarunt, atque hæreticorum augas detexerunt, et sibi confessim adesse spiritalibus illustrationibus rogarunt, et iam diabolicis rebus involutis salutarem manum porrigere. Eorum igitur qui perierant et mente corrupti erant, dolore tactus discipulus, absurdum item esse ratus nullam posteriorum curam habere, ad hujus libri scriptioñem se contulit: et quæcunque ad generationem carnalem et naturalem pertinent, reliquit alijs. evangelistis latius enarranda, ipse vero ardore quodam animi in eorum qui talia in medium afferunt petulantiam invehitur, dicens: συγγραφήν καὶ τὰ μὲν, διαπερ ἡν. ἀνθρωπινώτερον εἰπεῖν, γενεalogεῖν τὰ περὶ τῆς κατὰ σάρκα νομικῆς τε καὶ φυσικῆς γενυγέσεως τοῖς ἐτέροις ἐξηγεῖσθαι πλατύτερον συγκεχώρηκεν εὐαγγεισταῖς. θερμῶς δὲ λιαν αὐτὸς καὶ σφόδρα νεανικῶς ταῖς τῶν ἔκεινα παρεισαγόντων φλυαρίαις ἐνάλλεται, λέγων:

I. 1. IN PRINCIPIO ERAV VERBUM.

Quid ad hæc dicitis, qui novum nobis ac recentem inducitis Filium, ut ne omnino quidem jam amplius credatur Deus? « Non enim erit in te Deus recens, » ait Scriptura ²³. Quomodo autem non erit recens, si novissimus natus est temporibus? Quomodo vero non mentitus sit ad Judæos dicens: « Amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum ²⁴? Neminem enim fugit multis post beatum Abraham saeculis Christum ex sancta Virgine genitum. Quomodo denique illud, « In principio erat, » manebit incolume, et recte quadrabit, si in fine saeculorum natus est Unigenitus? Vide enim vel ex iis quæ sequuntur, quantæ sit absurditatis æternam Filii existentiam mutare, et novissimis temporibus ipsum natum suspicari. Illud vero subilius rursus explicandum nobis venit quod dixit beatus evangelista :

In principio erat Verbum.

Principio nihil est antiquius, si principii definitionem in se retineat. Principium enim principii

είλησθαι πρὸς ὑπαρξιν. ἀμαθῶς τε καὶ ἀσεβῶς διεσχι-
ρίζονται, ὅτε καὶ ἀνθρωπος διὰ τῆς ἀγίας ἐτέχθη
Παρθένου, καὶ τὸ κοινὸν δὴ τοῦτο σχῆμα λαβὼν ἐπὶ
γῆς ὄνθη, καθά γέγραπται, « Καὶ τοῖς ἀνθρώποις
συνανεστράψῃ; » Τοῖς μὲν οὖν τῇδε διακειμένοις, καὶ
τὴν ἀρρήτον τε καὶ προσιώνιον τοῦ Υἱοῦ γέννησιν

ΚΕΦΑΛ. Α'.

« Οὐτὶ ἀδίοις καὶ πρὸ τῶν αἰώνων ὁ Μονογενής.
Ἐπειδὴ δὲ οὐ μικρὸς περὶ τούτων ἐν τοῖς πεπι-
στευχσιν δὲ θύρυσος ἦν, καὶ τὰς τῶν ἀπλουστέρων.
B ψυχὰς λοιμῷο δίκην τὸ ἐκ τοῦ σκανδάλου κατεβόσκεται
βλάβος (φυντο γάρ ἡτας τινὲς, ταῖς παρ’ ἐκείνων
φλυαρίαις τῶν ἀλτηῶν ἐξελκόμενοι δογμάτων, εἰς
ἀρχὴν τοῦ εἰναι τότε μόλις κεκλήσθαι τὸν Λόγον, δτε
γέγονεν ἀνθρωπος) · συνενεχθέντες, καὶ κατὰ ταυτὸν,
γνούμενοι, τῶν πιστευσάντων οἶκερ ήσαν κουνεχ-
στεροι, πρὸς τὸν τοῦ Σωτῆρος ἀφίκεντο μαθητὴν,
αὐτὸν δὲ δηλονότι τὸν Ἱωάννην, φημί, καὶ δὴ καὶ
τὴν τοῖς ἀδελφοῖς ἐπισκῆψαν ἐξῆγγελ[λ]ον νόσον,
τὰς τε τῶν ἐτεροδιδασκαλούντων ἐξεκάλυπτον φλυα-
ρίας, ἐπαμύνατε το γοργῶς σφίς τε αὐτοῖς παρεκά-
λουν ταῖς διὰ τῶν πνεύματος φωταγωγίαις, καὶ τοῖς
ἡδη σεσχηγευμένοις, εἰσω τε δικτύων γεγονότι δια-
βολικῶν, χείρα προτείνειν σωτήριον. Ἐπαλγήσας
τούτουν τοῖς ἀπόλωλόσι καὶ τὸν νοῦν κατερθαρμένοις
δὲ μαθητὴς, εἶναι τε ὅμοιως οἰηθεὶς ἀτοπώτατον τὸ
μηδεμίαν τῶν ἐφεξῆς καὶ μετ’ ἐκείνους ἐσομένων.
ποιήσασθαι πρόνοιαν, ἐπὶ τὴν τοῦ βιβλίου τρέχει
συγγραφήν καὶ τὰ μὲν, διαπερ ἡν. ἀνθρωπινώτερον εἰπεῖν, γενεalogεῖν τὰ περὶ τῆς κατὰ σάρκα νομικῆς τε καὶ φυσικῆς γενυγέσεως τοῖς ἐτέροις ἐξηγεῖσθαι πλατύτερον συγκεχώρηκεν εὐαγγεισταῖς. θερμῶς δὲ λιαν αὐτὸς καὶ σφόδρα νεανικῶς ταῖς τῶν ἔκεινα παρεισαγόντων φλυαρίαις ἐνάλλεται, λέγων:

EN ΑΡΧΗ ΗΝ Ο ΛΟΓΟΣ.

Tί πρὸς τοῦτο φατε, οἱ νέον ἡμῖν καὶ πρέσφατον.
εἰσφέροντες τὸν Γέλαν, ἵνα μηδὲ δλως ὑπάρχειν ἔτι
πιστεύηται Θεός; « Οὐ γάρ ἔσται, » φησιν, « ἐν σοὶ^D Θεός πρόσφατος, » τὸ θεῖα Γραφή. Πῶς δὲ οὐκ
ἐψεύδετο λέγων πρὸς Ίουδαίους · « Ἄμην λέγω
ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι · πρόδηλον
γάρ δῆπου καὶ πᾶσιν ὁμολογούμενον, ὡς πολλοὶς
ὑστέρον χρόνοις μετὰ τὸν μακάριον Ἀβραὰμ ἐγεν-
νήθη Χριστὸς διὰ τῆς ἀγίας Παρθένου. Ποῦ δὲ δλως
τὸ, « Ἐν ἀρχῇ ἦν, » σωθῆσται καὶ χωρῆσι καλῶς,
εἴπερ ἐπὶ τέλει τῶν αἰώνων γέγονεν ὁ Μονογενής;
« Όρα γάρ μοι καὶ διὰ τῶν ἐφεξῆς, διην ἔχει τὴν
ἀποπλάνη τὸ κολοσσοῦ τοῦ Υἱοῦ τὴν ἀδίον ὑπαρξιν,
καὶ ἐν ὑστέροις αὐτὸν γενέσθαι χρόνοις ὑπονοεῖν.
Αὐτὸ δὲ δὴ πάλιν ἡμῖν εἰς λεπτοτέραν παρακεισ-
ται βάσανον, σπερ ἐφη δὲ μακάριος εὐαγγειλιστής·

‘Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος.

Τῆς ἀρχῆς οὐδέν ἔστι τὸ πρεσβύτατον, εἰπερ ἔχοι
σωζόμενον ἐφ’ ἐκυρι τὸν τῆς ἀρχῆς ὄρον. Ἀρχὴ

²¹ Isa. LVI, 3, 4. ²² Psal. LXXXIII, 14. ²³ Psal. LXXX, 10. ²⁴ Joan. viii, 58.

γάρ ἀρχῆς οὐκ ἀν εἰη ποτὲ, ἢ πάντως ἐκδήσεται A τὸ εἶναι κατὰ ἀλήθειαν ἀρχὴν, προεπινομένου τινὸς ἔτερου καὶ προανισχοντος αὐτῆς· ἀλλως τε εἰ ἐνδέχεται τι προῦπάρχειν τῆς δυντῶς ἀρχῆς· ἐπ' ἀπετρον ἡμῖν δὲ περὶ αὐτῆς οἰχήσεται λόγος, ἀλλ προανατελλούσης ἔτερας, καὶ δευτέραν ἀποφανούσης τὴν τέφ' ἥπερ ἀν τὴ παρ' ἡμῶν γένοντο ἔχεταις. Οὐκοῦν ἀρχὴ μὲν ἀρχῆς οὐκ ἔσται, κατὰ τὸν ἀκριβῆ τε καὶ ἀληθῆ λογισμὸν, ἀλλ' εἰς ἀμφίρυτον μέντοι καὶ ἀκατάληπτον δὲ περὶ αὐτῆς ἀποδημήσει λόγος. Τέλος δὲ οὐκ ἔχουσης τῆς ἀεὶ πρὸς τὸ ἀνάπτιν φυγῆς, καὶ τὸ τῶν αἰώνων ἀναφοινωτῆς μέτρον, οὐκ ἐν χρόνῳ τεγονῶς δὲ Γίδῃ, ἀδίνως δὲ μᾶλλον ὑπάρχων μετὰ Πατρὸς εὑρεθῆσεται. Ἡν γάρ ἐν ἀρχῇ. Εἰ δὲ ἦν ἀρχῇ, πολος, εἰπέ μοι, δυνήσεται νοῦς τὴν τοῦ ἡγετοῦ περανίπτασθαι δύναμιν; Πότε δὲ διλοῦ; τὸ δὲ ὡς ἐν τέλει στήσεται, προανατρέχον ἀεὶ τοῦ διώχοντος λογισμοῦ, καὶ τῆς ἐπομένης αὐτῷ προαναπτῶν ἐννοίας; Ἐπεὶ τούτῳ δὴ ἄρα καταπεπληγμένος δὲ προφῆτης φησὶν Ἡσαΐας· «Τὴν γενεάν αὐτοῦ τέλος διηγήσεται; δει αἱρεταις ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ.» Αἱρεται γάρ δυντῶς ἀπὸ τῆς γῆς δὲ περὶ τῆς γεννήσεως λόγος τοῦ Μονογενοῦς, τοῦτ' ἔστεν, ὑπὲρ πάσαν ἔστι διάνοιαν τῶν δυντῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὑπὲρ πάντα λόγον, ὃς εἶναι λοιπὸν ἀνεξήγητον· εἰ δὲ ὑπὲρ νοῦν ἔστι καὶ λόγους τοὺς ἀν ἡμῖν, πᾶς δὲ εἰ γενητός, οὐκ ἀτονούσης τῆς ἐνούσης ἡμῖν διανοίας, καὶ χρόνῳ καὶ λόγῳ περιορίζειν τὰ γενητά;

«Ἐτέρως εἰς τὸ αὐτὸν θεωρητόν, «Ἐρ ἀρχῇ ἡγετοῦ Λόγος.»

Ἄρχην διλως τὴν ἐν χρόνῳ νοούμενην οὐκ ἔστι λαβεῖν ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς. Ἐπεὶ γάρ ἔστι πρὸ χρόνου παντὸς, καὶ πρεσβιώνον ἔχει τὴν ὑπαρξίην, ἔτι τε πρὸς τούτους τὸ καταλήγειν εἰς τέλος ἡ θελα παραιτεῖται φύσις (ἔχει γάρ ὀσεύτως ἀεὶ, κατὰ τὸν Ψαλμοὺς μελαρδούμενον, «Σὺ δὲ δὲ αὐτὸς εἰ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν»)· ἀπὸ πολας ἡμῖν ἀρχῆς τῆς ἐν χρόνῳ καὶ ποσῷ μετρουμένης δὲ Γίδῃ ἐκδήσεται, τρέχειν εἰς τέλος οὐκ ἀνεχόμενος, ἀτε δὴ καὶ κατὰ φύσιν ὑπάρχων Θεὸς, καὶ διὰ τοῦτο βοῶν· «Ἐγώ εἰμι ἡ ζωὴ»; «Ἀρχὴ γάρ αὐτὴ καθ' ἐκτὴν οὐκ ἀν διλως ὑπάρχειν νοούτο ποτε, μή πρὸς τὸ οἰκεῖον βλέπουσα τέλος»· ἐπειπέρ ως πρὸς τέλος μὲν ἀρχὴ, τέλος δὲ αὖ πάλιν ως πρὸς ἀρχὴν ὀνομάζεται. Ἀρχὴν δὲ πάλιν ἐν τούτοις τὴν κατὰ χρόνον, ήτοι ποσότητα, σημαίνομεν. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ καὶ αὐτῶν ἔστι τῶν αἰώνων πρεσβύτερος δὲ Γίδῃ, τὸ μὲν ἐν γούνῳ φεγενῆθει διαφεύξεται· ἦν δὲ καὶ διὰ παντὸς ως ἐν πηγῇ τῷ Πατέρι, κατὰ τὸ παρ' αὐτοῦ λελεγμένον· «Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκα» Ηγγῆς τοιχαροῦν νοούμενον τοῦ Πατρὸς, ἦν δὲ λόγος ἐν αὐτῷ σοφία, καὶ δύναμις, καὶ χαρακτήρ, καὶ ἀπαύγασμα, καὶ εἰκὼν ὑπάρχων αὐτοῦ. Καὶ εἰ χρόνος ἦν οὐδεὶς, δὲς λόγου χωρὶς, καὶ σοφίας, καὶ χαρακτήρος, καὶ ἀπαυγάσματος ἦν δὲ Πατήρ· ἀνάγκη συνομολογεῖν ὅλιον ὑπάρχειν τὸν Γίδην, δια ταύτας ἔστι τῷ ἀδικῷ Πατέρι. Ήως γάρ διλως ἔστι χαρακτήρ, πῶς δὲ εἰκὼν ἀκριβῆς, εἰ μή πρὸς ἐκεῖνο μεμορφωμένος ὀρθται

²⁶ Isa. liii, 8. ²⁷ Psal. ci, 28. ²⁸ Joan. xiv, 6.

nusquam fuerit: aut si quiddam aliud ante ipsum intelligatur oriaturve, vere principium esse desinet. Alioqui, si fieri potest ut aliquid ante illud quod vere principium est exsistat, in infinitum nostra de illo abitura est oratio, alio prius semper exoriente, et post se rejiciente. **¶** illud quod quæretur. Itaque principium quidem principii non erit, si vere et exacte ratiocinari volumus, sed in infinitum et incomprehensibile procedet id quod de ipso dicatur. Cumque sine caret illa retro acta perpetuo conversio, et secula percurrat, non existere in tempore Filius, sed ab æterno potius esse cum Patre comperietur. Erat enim in principio. Quod si erat in principio, quæ mens, amabo, puterit vim illius verbi, erat, transvolare? Quando denique illud, erat, velut in fine consistet, cum prosequentem cogitationem semper antecedat, mentemque præcurrat? Quam ob rem altonitus propheta Isaias inquit: «Generationem ejus quis enarrabit? Quia tollitur a terra vita ejus²⁹.» Tollitur enim profecto a terra generationis Unigeniti ratio, hoc est, omnium mortalium mentem exceedit, omniaque rationem superat, adeo ut enarrari nequeat. Quod si mentem et rationem nostram excedit, quomodo creatus erit, cum et tempore et ratione circumscribere res creatas ingenii nostri vires non excedat?

Alia observatio, in illud, «In principio erat Verbum.»

C Principium utique illud quod in tempore intelligitur nullatenus capere licet de Unigenito. Nam cum sit ante omne tempus et sæculis priorem existentiam habeat, ac præterea finem attingere natura divina nesciat (eodem enim modo se semper habebit, juxta illud Psalmista: «Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficiunt³⁰»), quoniam a principio tempore et quantitate definito Filius prodibit, qui ad finem tendere necat, utpote secundum naturam existens Deus, ac propterea clamans: «Ego sum vita³¹?» Principium enim in se neutiquam intelligetur esse, ne ad finem suum respicere, cum principium respectu ad finem, rursus autem finis respectu ad principium nuncupetur. Principium vero hic rursus temporis, sive quantitatem significamus. Cum igitur ipsis etiam sæculis antiquior sit Filius, in tempore genitus esse non poterit, sed erat semper in Patre velut in fonte, sicuti ab ipso dictum est: «Ego ex Patre exivi et veni³².» Cum ergo Pater fons intelligatur, erat Verbum in ipso, sapientia, et virtus, et character, et splendor, et imago ejus existens. **¶** Et si tempus nullum erat quando absque Verbo, et sapientia, et charactere, et splendore erat Pater, siūl etiam fateri necesse est æternum esse Filium, qui eadem est cum æterno Patre. Quomodo enim, amabo, character est, aut quomodo exacta imago, nisi ad illam pulchritudi-

²⁹ Joan. xvi, 28.

nem expressus videatur cuius etiam est imago? Nihil obstabit porro, quod Filium in Patre tanquam in fonte esse intelligimus. Nomen fontis enim hic solum, id ex quo, significat. Est autem Filius in Patre, et ex Patre, non extrinsecus, aut in tempore genitus, sed in Patris existens substantia, et ex ipsa effulgens, velut ex sole splendor, aut tanquam ab igne innatus ei calor. In his enim exemplis unum quidam ex alio prognatum videre est, verumtamen semper coexistens, et inseparabiliter insitum, ita ut abaque altero alterum per se nequeat esse, et veram suam naturam rationem retinere. Quomodo enim deum sol erit, si splendore sit destitutus, aut quomodo splendor, si non sit sol a quo illustretur? Quomodo vero ignis, si calefaciendi virtute careat? Unde autem calor, nisi ex igne, aut ab alia quadam re quae a substantiali qualitate ignis haud procul absit? Quemadmodum igitur in his, quod simul existant ea quae sunt ex ipsis, eorum coexistentia non tollitur, sed quod concurrant cum productoribus suis, palam fit esse producta et unam cum ipsis habere naturam: ita quoque in Filio; licet enim in Patre et ex Patre intelligatur ac dicatur, non alienus nobis aut exterius, aut tanquam ab ipso secundus prodibit, sed existens in ipso, et semper coexistens, et ex ipso effulgens secundum ineffabilem divinam generationis modum. Quod autem etiam a sanctis Deus et Pater tanquam principium solum ex quo Filii dicatur, audi Psalmistam secundum nostri Servatoris adventum prenuntiantem, et ad ipsum Filium dicentem: «Tecum principium in die virtutis tuae, in splendore sanctorum tuorum». Dies enim virtutis Filii ea est, qua universum orbem iudicatur, et unicuique mercedem secundum opera sua redditurus. Veniet autem omnino etiam ipse existens in Patre, et habens in seipso Patrem, suam naturam quodammodo principii expers principium, scilicet ex quo duntaxat, properea quod est ex Patre.

13 I. 1. In principio erat Verbum.

Principii de quo hic querimus, multae ac variae significaciones se nobis offerunt undique quae utilia sint investigantibus, et canum instar veram divinorum dogmatum comprehensionem, et accuratam mysteriorum rationem indagantibus: «Scrutamini enim et sanctas Scripturas, alicubi Salvator ait, quia vos putatis in ipsis vitam aeternam habere: et illae sunt quae testimonium perhibent de me». Videtur itaque beatus evangelista principii nomine hic potestatem supra omnia positan signficare, Patrem nimirum, ut et supra omnia collocata natura divina appareat, quae quocunque creatum est sub pedibus habet, et rebus a se in rerum naturam editis propemodum insidet. In hoc igitur principio quod est in omnes et supra omnes, erat Verbum, non cum omnibus sub pedibus ejus, sed

A τὸ κάλλος, οὐ καὶ ἔστιν εἰκὼν, Ἀδικήσει δὲ ὅλως εὐδέν, τὸ ὡς ἐν πηγῇ τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ὑπάρχειν ἔννοεν· μόνον γάρ τὸ, ἐξ οὗ, τὸ τῆς πηγῆς, ἐν τούτοις δνομα σημαίνει. Ἐστι δὲ ὁ Υἱὸς ἐν Πατρὶ καὶ ἐκ Πατρὸς, οὐκ ἔξαθεν ἢ ἐν χρόνῳ γεγονὼς, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων οὐσίᾳ, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀναλάμψας, ὥσπερ ἐξ ἡλίου τυχόν τὸ ἀπαύγασμα αὐτοῦ, ἢ καθάπερ ἐξ πυρὸς ἡ ἔμφυτος αὐτοῦ θερμότης. Ἐν γάρ τοις τοιούτοις παραδείγμασιν, ἐν μὲν ἐξ ἔνδε γεννώμενον ἔνεστιν Ιδεν, ἀεὶ δὲ οὐδὲ δικαίωσιν παντάρχων, καὶ ἀχωρίστως προσδον, ὡς οὐχα τοῦ ἐτέρου μή εἰναι δύνασθαι καθ' ἔστιν τὸ θερόν, καὶ διασώζειν ἀληθῆ τὸν τῆς οἰκείας φύσεως λόγον. Πῶς γάρ δικαίωσις ήλιος Εχων ἀπαύγασμα; ἢ πῶς ἀπαύγασμα μή δικαίωσις ἡλίου τοῦ ἀπαυγάσοντος αὐτός; Πῶς δὲ καὶ B πῦρ, εἰ τὸ θερμαίνειν οὐκ ἔχει; ποθεν δὲ τὸ θερμόν, εἰ μή ἐξ πυρὸς, ἢ παρά τινος ἐτέρου τυχόν, τῆς τοῦ πυρὸς οὐσιώδους ποιότητος οὐ μακράν που κειμένου; Ήσπερ οὖν ἐν τούτοις, τὸ ἐνυπάρχειν τὰ ἐξ αὐτῶν, οὐχ ἀναιρεῖ τὴν ουνύπαρκην, ἀεὶ δὲ συντρέχοντα τοῖς γεννώσι δεικνύει τὰ γεννώμενα, καὶ μίαν ὡς πρὸς αὐτὰ τὴν φύσιν κληρωσάμενα· οὕτω καὶ ἐφ' Υἱοῦ. Καν γάρ ἐν Πατρὶ καὶ ἐκ Πατρὸς νοῆται καὶ λέγεται, οὐκ ἐκφυλος ἡμῖν καὶ ἔνος, ἢ ὡς μετ' αὐτὸν δεύτερος εἰσιθεται, ἀλλ' ὃν ἐν αὐτῷ, καὶ συνυπάρχων ἀεὶ, καὶ ἐξ αὐτοῦ πεφτεῖν, κατὰ τὸν ἀρρήτον τῆς θελας γεννήσεως τρόπον. Οτι δὲ καὶ ὡς ἀρχὴ τοῦ Υἱοῦ κατὰ μόνον τὸ, ἐξ οὐ, λέγεται καὶ παρὰ τοῖς ἀγίοις ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ, ἀκούει τοῦ Ψαλμοῦ διη τὴν δευτέραν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν διὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος προκηρύσσοντος, καὶ πρὸς αὐτὸν λέγοντος τὸν Υἱόν· «Μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἡν ἡμέρα τῆς δυνάμεως σου, ἐν τῇ λαμπρότητε τῶν ἀγίων σου». Ἡμέρα γάρ δυνάμεως τοῦ Υἱοῦ, καθ' ἓν δληγινετη τὴν οἰκουμένην, καὶ ἀποιδέων ἀκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· ἥξει δὲ πάντως καὶ τότε αὐτός τε ὃν ἐν Πατρὶ, καὶ ἔχων ἐν ἔστιν τὸν Πατέρα, τὴν διναρχον τῆς οἰκείας φύσεως οἰονει πῶς ἀρχήν, κατὰ μόνον τὸ, ἐξ οὐ, διὰ τὸ ὑπάρχειν ἐπ Πατρός.

Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος.

D Εἰς πολλὰς ἡμῖν καὶ διαφόρους ἔννοιας δὲ περὶ τῆς ἐνθάδε σημανομένης ἀρχῆς καταποικίλεται: λόγος, πανταχόθεν θηράσθαι: σπουδάζων τὰ εἰς ὧφελειαν συντείνοντα, καὶ κατάληψιν ἀληθῆ τῶν θειῶν δογμάτων, καὶ τὴν ἐν τοῖς μυστηρίοις ἀκριβειαν κυνός δίκην ἱχνηλατῶν. «Ἐρευνάτε» γάρ που τὰς ἀγίας Γραφάς, φησιν δὲ Σωτήρ: διεὶς ἐν αὐταῖς ὑμεῖς δοκεῖτε ζωὴν αἰώνιον ἔχειν, καὶ αὐταὶ εἰσὶν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. «Ἐοικε τοίνυν δὲ μαχάριος εὔαγγελιστῆς ἀρχὴν ἐνθάδε, τὴν κατὰ πάντων ἔκουσιαν, τούτ' ἔστι, τὸν Πατέρα σημαίνειν» Ινα δὴ καὶ ἐπάνω πάντων ἡ θεῖα φαίνηται: φύσις, πᾶν διερε ἔνητον ὑπὸ πόδας ἔχουσα, μονονούχη καὶ ἐποχούμενη τοῖς δι' αὐτῆς εἰς τὸ εἰναι κεχλημένοις. Ἐν ταύτῃ, τοιγαροῦν τῇ ἀρχῇ, τῇ κατὰ πάντων καὶ ἐπὶ πάντας, ἦν δὲ Λόγος, οὐ μετὰ πάντων ὑπὸ πόδας αὐτῆς, ἀλλ'

¹⁰ Psal. cix, 3. ¹⁰ Joan. v. 30.

ἵνω πάντων ἐν αὐτῇ φυσικῶς, ὡς καρπὸς συναδίος. Αἱ πάντων ὁσπερ ἔχων τῶν ἀπάντων ἀρχαιότερον τὴν τοῦ γεννήσαντος φύσιν. Διὸ δὴ καὶ ἐλεύθερος ἐλευθέρου Πάτρὸς πεφυκώς, τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν σὺν αὐτῷ κεκτήσεται. Τίς οὖν ἄρα καὶ νῦν ὁ τῆς ἐν τούτῳ κατασκευῆς γενήσεται: λόγος, ἀκόλουθον συνεδεῖν; Πε-
φυκινύνως τινὲς, καθάπερ ἔφημεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον τότε δὴ πρῶτον εἰς τὸ εἶναι κε-
κλήσθαι δισχυρίζοντο, ὅτε τὸν ἐκ τῆς ἀγίας Παρθέ-
νου ναὸν λαβὼν, ἀνθρωπὸς γέγονε δὲ ἡμᾶς Τ.Ι. οὖν
ἀντὶ εἰς λοιπὸν, εἰπερ ἢ γενητὸς καὶ πεποιημένος,
καὶ τοῖς ἄλλοις ἀπασιν ὀμοφυής, οἷς ἐξ οὐκ ἕντων ἡ
γένεσις, καὶ τὸ τῆς δουλείας δυνομά τε καὶ πρᾶγμα
δικαίως ἐπαληθεύεται; Τί γάρ τῶν πεποιημένων τὴν
ὑπὲ τῷ πάντων κρατοῦντες θεῷ δουλείᾳ ἀκινδύνως
παρατίθεται; τί δὲ οὐχ ὑποκύψει τῇ κατὰ πάντων
ἀρχῇ τε καὶ ἔχουσι τῷ καὶ κυριότητι, ἢν καὶ αὐτὸς
που σημαίνει: λέγων δὲ Σολομὼν· « Μετὰ γάρ δικαιο-
σύνης ἐτοιμάζεται θρόνος ἀρχῆς »; Ἐτοιμός γάρ
καὶ πολὺ λίαν εὐπρεπῆς εἰς δικαιοσύνην δὲ τῆς ἀρχῆς
θρόνος, τῆς ἐπὶ πάντας δηλαδή. Καὶ τίς δὲ θρόνος περὶ
οὗ νῦν ὁ λόγος, ἀκουε λέγοντος τοῦ Θεοῦ δὲ ἐνὸς τῶν
ἀγίων· « Ό οὐρανός μοι θρόνος ». Οὐκοῦν ἐτοιμός
εἰς δικαιοσύνην δὲ οὐρανὸς, τοῦτο ἔστι, τὰ ἐν τοῖς οὐ-
ρανοῖς ἀγια πνεύματα. Ἐπειδὴ τοῖνυν ἡν ἀνάγκη
συνομαλογεῖν, μετὰ τῶν ἀλλών ποιημάτων ὑποκείθει
τῷ θεῷ καὶ Πατρὶ τὸν Γίδων, ὡς οἰκετικὴν ἔχοντα
τάξιν, καὶ ὑπὸ τὴν τῆς ἀρχῆς ἔχουσιαν ὅμοιως
πίπτοντα τοῖς ἄλλοις, εἰπερ ἐστὶ κατ' ἔκεινους ὅφι-
γενῆς, καὶ τῶν ἐν χρόνῳ πεποιημένων εἰς ἀναγκαίων
ἢ μακέριος εὐαγγελιστῆς δριμύτερον τοῖς ἀτερδι-
δασκαλοῦσιν ἐπιπηδῷ· καὶ δουλείας μὲν ἀπάσης ἔξ-
άλλει τὸν Γίδων· ἐκ δὲ τῆς ἐλευθερίας καὶ πάντων
ἀρχούστης οὐσίας ἐκπεφηδότα δεικνύει, καὶ ἐν αὐτῇ
φυσικῶς ὑπάρχειν ἴσχυρίζεται, λέγων· « Εἳς ἀρχῆν ἦν
δὲ Λόγος ».

Ἐπιπλέκει δὲ τῷ τῆς ἀρχῆς ὀνόματι χρησίμως
οὐδὲ τί, ἵνα μὴ μόνον εὐκλεῖται, ἀλλὰ νοῆται· καὶ προ-
αιώνιος· τέθειται γάρ ἐν τούτοις τὸ δέ, εἰς βαθείαν
τινα, καὶ ἀκατάληπτον, καὶ τὴν ἔξι χρόνων ἀρρήτον
γέννησιν ἀνατείνον· τοῦ θεωροῦντος τὴν ἐννοιαν. Τὸ
γάρ δέ, ἀδιορίστως ἐκφωνηθὲν, εἰς πολὺν ἡμέραν κατα-
λήξει τόπον, ἀεὶ προελαύνειν τοῦ διώκοντος νοῦ
πεφυκός, καὶ ἡν οἴηται τις ἔχειν αὐτοῦ τὴν κατάπαυ-
σιν, ταύτην τοῦ ἐπέκεινα δρόμου ποιούμενον ἀρχὴν;
« Ήν οὖν δὲ Λόγος ἐν ἀρχῇ, » τοῦτο ἔστιν, ὡς ἐν
ἀρχῇ τῇ ἐπὶ πάντα, καὶ ἐξ αὐτῆς ὑπάρχων φυσικῶς
ἢ δεσποτικῶν ἔχων ἀξίωμα. Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, πῶς
ἔτι γενητὸς, ἢ πεποιημένος; « Όπου δὲ ὅλως δέ, δέ
κατὰ τίνα τρόπου τὸ οὐκ ἦν εἰσθεται; ἢ ποιὸν
ἴξει λοιπὸν τὸν κατὰ τοῦ Γίδων τόπον;

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Οτι καὶ Θεὸς καὶ ὀμούσιος τῷ Πατρὶ υπάρχων
δὲ Γίδων, ἐτί δέστιν ὑποστάσει, δμοίως δέ καὶ
ὁ Πατήρ.

Καὶ δὲ Λόγος δέ πρὸς τὸν Θεόν.

Ἐνιοιον δέ καὶ τῆς ἀληθείας ἀποτρόπαιομένην

¹¹ Ργον. xvi, 12.

A extra omnia in ipso naturaliter, seu fructus co-
ternus, locum, ut ita dicam, habens omnibus
antiquoorem, Patris nimirum naturam. Idcirco
etiam liber libero Patre genitus, universi impe-
riū una cum ipso habet. Quānam ergo sit dein-
ceps horum verborum structura, operæ pretium
est animadvertere. Nonnulli audacter, ut antea
diximus, Dei Verbum tum primum in rerum natu-
ram editum asserebant, cum assumpto sancte
Virginis templo propter nos factus est homo. Quid
ergo demum erit, si aut creatus aut factus, et
ejusdem cum aliis omnibus naturæ, de quibus et
e nihilo creatio, et servitutis nomen et res ipsa
jure dicuntur? Quid enim creatum cunctipotenti
Deo servire impune detrectabili? Quid autem cun-
cipotenti principio, potestati, et dominationi non
subjacebit, quam ipse alicubi quoque significat
Salomon dicens: « Cum justitia enim præparatur
solium potestatis ²¹. » Paratus enim est præclare
ad justitiam ille thronus ejus nimirum quæ supra
omnes est potestatis. Et quis ille thronus sit, de
quo hic loquimur, audi Deum per unum sanctorum
dicentem: « Cœlum mihi thronus. » Itaque pa-
ratum est ad justitiam cœlum, hoc est, qui cœlos
incolunt sancti spiritus. Quoniam ergo necesse
erat confiteri una cum aliis creaturis subjici Deo
ac Patri Filium, tanquam servili conditione præ-
ditum, et principii potestati ¹⁴ perinde ac alia
subditum, si, ut illi volunt, sero genitus, et eorum
qui in tempore facti sunt unus est: necessario
beatus evangelista acrius insultat hereticis, et ab
omni quidem servitute Filium vindicat, et ab em-
nipotente substantia manare ostendit, in eaque
naturaliter ipsum existere asserit, dicens: In
principio erat Verbum.

D Principii autem vocabulo illud, erat, subiungit,
ut non solum gloriösus, verum etiam ante sæcula
genitus intelligatur. Illud enim, erat, hic positum
est, quo contemplantis animus in profundam
quædam et incomprehensibilem, et ineffabilem
quæ cuncta superat tempora generationem inten-
datur. « Erat » enim, indefinite prolatum, quoniam
in loco nos sisteat, cum prosequenter mentem
D natura sua semper antevertat, et quam illius quietem
esse putaveris, hanc ulterioris cursus faciat
initium? « Erat » igitur « Verbum in principio, »
hoc est, in potestate quæ est supra omnia, et ex
ipsa existens naturaliter, Dominique majestate
præditum. Quod si ita est, quomodo creatus de-
mum aut factus erit? Ubi denique illud erat ali-
quo modo non erat, inibit, aut quem tandem locum
habebit in Filio?

CAP. II.

Quod et Deus, et consubstantialis Patri cum sit
Filius, in propria est hypostasi, similiter autem et
Pater.

I, 1. Et Verbum erat apud Deum.

Cum inanem et veritatis expertem illorum qui

ista sentiunt ineruditam mentem satis superque jam ostenderit, et his vocibus, « In principio erat Verbum, » omnem aditum præcluserit iis qui e nihilo Filium esse dicunt, omnemque eorum vanitatem paucis everterit, aliam vicinam ac admodum perversam hæresim aggreditur : et quemadmodum bonus ac laboriosus hortulanus ligone et laboribus oblectatur, lumbosque præcinctus, et quo par est agresti habitu induitus, omnem suam curam in purgando horto, et eradicandis spinis ponit, aliamque post aliam eruere non cessat, et circumneundo rastri dente versare si quid est noxiū : sic etiam beatus Joannes, vivens, et efficax, et **I5** acutissimum Dei verbum in mente gerens, et acutissime atque sagacissime malignitatis hæreticorum acerba germina circumspiciens, ad ea cursim quodammodo fertur, ac statim omni ex parte succidit, lectoribusque suis tuendæ rectæ fidei modum suppeditat. Vide enim rursus hominis sancto Spiritu afflati prudentiam. Docuit antea Verbum esse in principio, hoc est in Deo et Patre, ut diximus. Cum autem mente perspicacissimus esset, nec ignoraret, ut credibile est, suborituros aliquos qui præ multa ignorantia dicerent unum et eundem esse Patrem ac Filium, et nominibus duntaxat sanctam Trinitatem distinguerent, nec in propriis hypostasibus esse concederent, ut Pater quidem revera intelligatur Pater, non Filius : Filius item esse proprie Filius, ac non Pater, ut ex rei veritate necessario fatendum nobis est, etiam adversus hanc hæresim quasi jam tum excitatam, aut olim futuram armatur, adeoque ad illam evertendam, his verbis, « In principio erat Verbum, » statim adjungit, « Et Verbum erat apud Deum, » ubique illud, erat, necessario inferens, propter generationem ipsius, quæ est ante sæcula. Ex eo vero quod dicit: « Et Verbum erat apud Deum, » unum quidam idque per se subsistens Filium ostendit, alium autem rursus esse Deum ac Patrem, apud quem erat Verbum. Quomodo enim, amabo, id quod unum numero est, ipsum apud semelipsum, vel in semelipso existere censem? Sed inscitias plena compertum iri quæ de his hæretici statuunt, posthæc inferius docebimus, ubi quæstio illa accurata perpendetur.

ὑπάρχειν; « Οτι δὲ ἀμαθής τοῖς αἱρετικοῖς καὶ ὑποτεταγμένοις θεωρίας διδάξομεν, τὴν τῶν ζητουμένων βάσανον ἀκριβῆ ποιησάμενος.

Demonstratio cum argumentis et Scripturæ testimoniis, quibus ostenditur Patrem in propria esse hypostasi, et Filium similiter, quibuscum Deus videlicet assurrit sanctus Spiritus, licet nihil de ipso quaeratur impressiarum.

Consubstantialis quidem est Filius Patri, et Pater Filio. Idecirco in similitudinem prorsus eamdem coeunt, ita ut cernatur quidem in Filio Pater, et in Patre Filius, et alter in altero fulgeat, quemadmodum ipse quoque dicit alicubi: « Qui videt **I6** me, videt et Patrem. » Item: « Ego in Patre, et Pater in me est ²¹. » At quamvis sit in Patre, ha-

Α ἀποδεῖξας ἵκανως τὴν ἀμαθή τῶν ἔκεινα δοξαζόντων διάνοιαν, καὶ διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, » πᾶσαν ἀποκλείας παρείσθυσιν τοῖς ἐξ οὐκ ὄντων εἶναι λέγουσι τὸν Γίδην, καὶ πᾶσαν αὐτῶν τὴν ἐν τούτοις εἰκασιολογίᾳ ἀποτόμως περιελών, ἐφ' ἐτέρων ἔρχεται γείτονά τε καὶ δυστροπωτάτην αἱρεσιν· καὶ ὡσπερ ὅν εἰ τις ἀριστός τοῦ δόμου καὶ τιληταθῆς φυτουργὸς, τοὺς μὲν ἐπὶ τῇ δικέλῃ καὶ μάλα δὴ πόνοις ἐφδοιτο, περιεζωσμένος δὲ τὴν δσφύν, καὶ ὡς ἐν μάλιστα τοῖς αὐτῷ πρέπουσιν ἀγροικῶδμενος σχῆμας, πᾶσαν παιοτὸ σπουδὴν, τῆς ἐξ ἕκανθῶν ἀηδίας ἐλευθέρων ἀποδεῖξι: τοῦ παραδείσου τὴν δψιν, ἀλληγ δὲ ἐκ' ἀλληγ κατατρέψων οὐ παύεται, καὶ κύκλῳ περινοστῶν δει τὸ λυποῦν ἀνοχλίζει ἔσιλον, τὸν σκληρὸν ὅδόντα τῆς δικέλλης ὑποτιθεὶς· οὕτω καὶ ὁ κακάριος Ιωάννης, τὸν ζῶντα, καὶ ἐνεργῆ, καὶ τομώτατον τοῦ Θεοῦ λόγον ἐν διανοίᾳ φορῶν, δικυαπέστατα τε καὶ νουνεχέστατα τῆς τῶν ἐτεροδοξούντεων κακίας τὰ πικρὰ περιαθρῶν βλαστήματα, μονονουσχὶ πρὸς αὐτὰ δρομαῖος ἔρχεται, καὶ ἀποτέμνει γοργῶς πανταχθεν, τοῖς ἐντευξομένοις τοῖς αὐτοῦ συγγράμμασι τὸ ἐν ὄρθῃ τῇ πίστει φυλάττεσθαι προξενῶν. Θάγαρ δὴ πάλιν τοῦ πνευματοφόρου τὴν νῆψιν· Ἐδίδαξεν ἐν τοῖς προλαοῦσιν, ὡς ἦν ὁ Λόγος ἐν ἀρχῇ, τοῦτο ξεῖν, ἐν τῷ Θεῷ καὶ Πατέρι, καθάπερ εἰρήκαμεν. Έπειδὴ δὲ τὸ τῆς διανοίας δύμα πεφωτισμένον ἔχον, οὐκ τὴνδει, κατὰ τὸ εἰκός, ὡς ἀναστήσονται τίνες, ἐκ πολλῆς ἀμαθίας ἔνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι λέγοντες Πατέρα καὶ Γίδην, καὶ μόνον ὄντας τὴν ἀγίαν Τριάδα διαστέλλοντες, ἐν δὲ ὑποτάσσοντις ἕκακτος ὑ συγχωροῦντες ὑπάρχειν, ἵνα δὲ Πατήρ μὲν διντως νοῆται Πατήρ, καὶ οὐχ Γίδης· Γίδης δὲ αὖ πάλιν ὑπάρχειν ιδίως δὲ Κλέος, καὶ οὐ Πατήρ, ὡσπερ οὖν καὶ ὁ τῆς ἀληθείας ἔχει λόγος· ἀναγκαῖος καὶ πρὸς ταῦτην, ὡς ἐπισπερεῖσαν | εἰ. ἐπὶ παρούσαν] ἥδη κατ' ἐκεῖνον καιροῦ, καὶ κεκινημένην, ἢ καὶ ἐσεσθαι ποτε μέλλουσαν τὴν αἱρεσιν ἐξοπλίζεται, καὶ δὴ πρὸς ἀνειρεσιν αὐτῆς παρατίθεσιν εὐθὺς τῷ, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, » τῷ, « Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν ». πανταχῇ μὲν τὸ ήτον ἀναγκαῖος ἐπιφέρων, διὰ τὴν προσαώνιον γέννησαν αὐτοῦ· διὰ δὲ τοῦ φάντας τὸν Λόγον δύται πρὸς Θεόν, ἐν μέν τι καὶ ὑφεστηκός αὐτὸν καθ' ξαυτὸν τὸν Γίδην ἐπιδεικνύων, ἔτερον δὲ πάλιν τὸν Θεόν καὶ Πατέρα, πρὸς δὲ ἦν δὲ Λόγος. Πώς γὰρ διλας τὸ περὶ τούτων εὑρεθῆσεται λόγος, διὰ τῆς ἐν το-

‘Απόδειξις μετὰ συλλογισμῶν καὶ μαρτυριῶν Γραφιῶν, διει καὶ δὲ Πατήρ ἐν ιδίᾳ εστιν ὑποστοσι, καὶ δὲ Γίδης ὡσαύτως, συνθεολογουμένος δηλούσι τὸν ἀγίου Πνεύματος, εἰ καὶ μηδὲν ἐπὶ τοῦ παρόπετος ἐξετάσιον περὶ αὐτοῦ.

‘Ομοούσιος μὲν δὲ Γίδης τῷ Πατέρι, καὶ δὲ Πατήρ τῷ. Γίδη· διὸ δὴ εἰς ἀπαράλλακτον ἀναβαίνουσιν διοιδητηα· ὡς δρᾶσσαι μὲν ἐν Γίδῃ τὸν Πατέρα, ἐν δὲ τῷ Πατέρι τὸν Γίδην, καὶ τῷ ἐπέρρη τὸν ἔτερον ἐναστράπτειν, καθὰ καὶ αὐτὸς πού φησιν· « Ό ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώραχε τὸν Πατέρα μου. » Καὶ πάλιν· « Ἔγὼ ἐν τῷ Πατέρι, καὶ δὲ Πατήρ ἐν ἐμοί. » Άλλο εἰ καὶ ξεῖν τὸν

²¹ Ioan. xiv, 9, 20.

τῷ Πατρὶ. ἔχει δὲ πάλιν ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα (καλῶς μὲν αὐτὸς, καθάπερ ἡδη προείρηται, πρὸς τὴν τοῦ γεννήσαντος ἀπηκριθεμένος μορφὴν· ἀπαραποιήτως δὲ πάλιν, τέλος ἐστιν αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ τὸν γεννήσαντα ζωγραφῶν)· οὐδὲ διὰ τοῦτο τὸ ὑπάρχειν ίδιως ζημιώθησεται, οὐδὲ αὖτε αὐτὸν ἀπολέσεις ὁ Πατὴρ τὸ ὑψεστάντος καθ' ἑαυτὸν· ἀλλ' οὐδὲ τὴν πολλὴ λίαν ἀμφέρεια τε καὶ δμοιότης ἀνάχυσιν τινα τῶν ὑποστάσεων ἐργάζεται, ὡς ἐν νοεῖσθαι τῷ ἀριθμῷ τὸν γεννήσαντα Πατέρα, καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα Γίον· ἀλλ' η μὲν ταυτότης τῆς φύσεως ἐπ' ἀμφοῖν ὅμοιογηθήσεται, τὸ δὲ ίδιως ἐκάτερον ὑψεστάντα πάντως ἀκολουθεῖ· ἵνα καὶ ὁ Πατὴρ δυτικῶς νοῆται Πατὴρ, καὶ ὁ Γίος δὲ Γίος. Ἐπαριθμούμενον γάρ οὖτως καὶ συνθεολογουμένου τοῦ ἄγιου Πνεύματος, η ἄγια καὶ προσκυνούμενη Τριάς τὸ οἰκεῖον ἔχει πλήρωμα.

"ΑΛΛΟ. Εἰ αὐτός ἐστιν ὁ Γίος καὶ Πατὴρ, ποὺν ἔχει λόγον ἡ τῶν ὄντων διαστολή; Εἰ μὴ γάρ διαλογία ἐγένησεν, ἵνα τί καλεῖται Πατὴρ; Πῶς δὲ διαλογία Γίος, εἰ μὴ ἐγεννήθη παρὰ Πατρός; Άλτει γάρ ὡς ἐξ ἀνάγκης τὴν τοιαύτην ἐφ' ἀντοῖς θεωρίαν τὰ ὄντα. Ἐπειδὴ δὲ γεγεννήσθαι τὸν Γίον αἱ θεῖαι κηρύγτεσσι Γραφαῖ, καὶ ὁ τῆς ἀληθείας οὖτως ἔχει λόγος, ὑψεστηκεν δρα καθ' ἑαυτόν. Ἔστι δὲ πάλιν ίδιαζόντως καὶ ὁ Πατὴρ, εἴπερ ἔτερον ἐξ ἑτέρου φαίνεται τὸ γεννώμενον ὡς πρὸς τὸ γεννῶν.

"ΑΛΛΟ. Ὁ μακάριος Παῦλος, ἐπιστέλλων Φιλιππησίοις, περὶ τοῦ Γίοῦ φησιν· «Ος ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐδὲ ἀρπαγμὸν ἥγήσατο τὸ εἶναι ίσα Θεῷ.» Τίς οὖν ἀρα ἐστὶν ὁ ἀρπαγμὸν οὐ θελήσας ἥγήσασθαι τὸ εἶναι ίσα Θεῷ; "Η γάρ οὐκ ἀνάγκη λέγειν, ἵνα μέν τινα ὑπάρχειν τὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ, ἔτερον δὲ πάλιν τὸν οὖπερ ἦν ἡ μορφὴ; Ἀλλ' ἐστιν δῆλον ἀπαστιλογούμενον. Οὐκοῦν οὐχ ἐν τοῖς ταυτὸν τῷ ἀριθμῷ Πατὴρ καὶ Γίος, ἀλλ' ίδιοσύστατοι, καὶ ἐν ἀλλήλοις θεωρούμενοι, κατὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας, εἰ καὶ εἰς ἐξ ἐνδος, εἰκόνα Πατρὸς ὁ Γίος δηλαδή.

"ΑΛΛΟ. «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμεν, » ἔφασκεν δὲ Σωτὴρ· ὡς εἰδὼς δηλονότι καὶ ἑαυτὸν ίδιως ὑψεστηκότα, καὶ τὸν Πατέρα· Εἰ δὲ μὴ οὖτως ἔχει τοῦ πράγματος ἡ ἀληθεία, τι μὴ τηρήσας τῇ ἐνάδι τὸ πρέποντον ἔφασκεν· «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν εἰμι; » Επειδὴ δὲ εἰς πληθυντικὸν ἀριθμὸν τὸ σημαινόμενον ἔχαπλοι, δῆλος ἐν εἴη λοιπὸν, τὴν τῶν ἐτεροδιούντων ἀνατρέπουν ὑπόνοιαν. Οὐδὲ γάρ ἐν καθ' ἐνδος τὸ συμέτονεπενεγχθείη συνετῶς.

"ΑΛΛΟ. Ἐπὶ τῇ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῇ φωνῇ φέρεται Θεοῦ, «Ποιήσωμεν ἀνθρώπων, » λέγοντος, «κατ' εἰκόνα τὴμετέρων καὶ καθ' δμοιώσιν. » Εἴπερ οὖν εἰς ἐν τοῖς τῷ ἀριθμῷ τὸ τῆς ἀγίας Τριάδος πλάτος, ἵνα οὖτως εἴπω, συστέλλεται, καὶ δυσσεβοῦντες ἀναιροῦσι τὸ ὑψεστάντος καθ' ἑαυτοὺς Πατέρα, καὶ Γίόν· τίς δὲ πρὸς τίνα λέγειν ἔστι, «Ποιήσωμεν ἀνθρώπων κατ' εἰκόνα τῆς τιμετέρων; » Χρῆν γάρ δηπου

A beatque vicissim in scipso Patrem, recte quidem ipse, ut prius jam dictum est, et perfecte ad formam Patris expressus, idemque simplicissime ex natura sua ipse in scipso Patrem exprimens: non tamen idcirco propriæ existentie jacturam faciet, neque vicissim Pater per se subsistere desinet; sed nec summa illa similitudo confusionem ullam hypostasibus afficeret, ita ut una res numero intelligatur Pater qui genuit, et qui ex ipso genitus est Filius: verum identitatem naturæ in utroque constitebimur, et utrumque proprie subsistere utique sequitur, ut et Pater vere intelligatur Pater, et Filius vere Filius. Sic enim connumerato, et inter divinitatis personas simul collocato sancto Spiritu, sancta et adoranda Trinitas plenitudinem B suam obtinebit.

ALIUD. Si qui est Filius, ipse quoque Pater est, quam rationem habebit illa nominum distinctio? Nam si plane non genuit, quorsum vocatur Pater? Quomodo vero Filius est, si non est a Patre genitus? Habent enim in seipsis illa vocabula necessario talēm intellectum. Cum autem genitum esse Filium divinas Scripturas prædicens, et ita res vere sit: subsistit utique in scipso. Et vicissim quoque singulariter est Pater: siquidem alterum ex altero agnoscitur, id quod est genitum relatione ad id quod genuit.

C ALIUD. Beatus Paulus ad Philippenses scribens ait de Filio: « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalē Deo »²³. , Quis est igitur ille qui rapinam noluit arbitrii esse se aequalē Deo? Numquid enim necesse est dicere, unum quemdam existere qui sit in forma Dei, alium vero rursus illum cujus sit forma? Atqui patet illud et in confessō est apud omnes. Non sunt ergo unum et idem numero Pater et Filius, sed propriam habent hypostasim, et alter in altero conspicitur secundum identitatem substantiæ, licet unus ex uno, ex Patre Filius videlicet.

D ALIUD. « Ego et Pater unum sumus »²⁴, , inquietabat Salvator, utpote cum sciret seipsum proprie quoque subsistere, et Patrem. Quod si rei veritas ita se non habet: quidni servato quod unitati convenit, aiebat, Ego et Pater unum sum? Cum autem plurali numero id exponat, haeticorum opinionem evertente **17** manifestum est. Neque enim sumus, de uno recte dixeris.

ALIUD. Cum Deus condere vellet hominem, dixisse fertur: « Faciamus hominem ad imaginem nostram et similitudinem »²⁵. , Si ergo ad unum quiddam numero sanctæ Trinitatis amplitudo, ut ita dicam, contrahitur, et impie haeticici Patrem et Filium propria nudant hypostasi: quis est ille qui ad alium dicit: « Faciamus hominem ad imaginem nostram? » Dicere enim oportebat, si ita

²³ Philip. ii, 6. ²⁴ Joan. x, 50. ²⁵ Gen. i, 26.

res esset ut illi nōgantur : « Faciamus hominem ad imaginem meam et ad similitudinem. » Jam autem cum id non dicat, sed affectionem plurali numero tribuat, et ad « imaginem nostram », libri scriptor adjiciat, clara quodammodo ei magna voce clamet sancte Trinitatis personas plures numerari quam unam.

ALIUD. Si splendor est Patris Filius, ceu lumen de lumine: quomodo non distinguitur ab ipso quantum proprie subsistit? Certe enim id quod sicuti splendor emanat ab alio, nimirum ab eo quod lucem edit, non a seipso id accipiet.

ALIUD. Filius ostendens se ex substantia Dei ac Patris esse, alicubi rursus ait : « Ego ex Patre exivi, et venio; rursus revertor ad Patrem »²⁶. Quomodo igitur non alius erit ab ipso ratione hypostasis ac numeri, cum omnis ratio nos doceat, id quod ab aliquo prodiit, aliud esse concipere ab eo a quo prodiit? Itaque verum non est quod adversarii dicunt.

ALIUD. In Deum Patrem, et in Filium unigenitum, et in sanctum Spiritum credentes iusuiscamur: proindeque etiam Salvator ipse suis discipulis præcipit dicens : « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti »²⁷. Si ergo nihil nobis plane cogitandum inferat illa nominum diversitas, cumque Patrem dixeris, significes Filium, et cum Filiū nominaveris, ipsius mentionem Patris facias: quid porro necesse est in Trinitatem potius quam in unitatem fideles jubere baptizari? Cum autem in trium numerum excurrat quod de natura divina dicitur, omnibus utique manifestum est unumquemque eorum qui numerantur in propria esse hypostasi: quoniam autem **18** nullatenus secundum naturam distinguitur, in una con-scendit deitatem, et adorationem habet eamdem.

ALIUD. Ira Dei Sodomitarum urbes conflagrassae, divina Scriptura dicit. Enarrans autem quo pacto divinus eis furor ingruerit, et rationem interitus clare edocens : « Pluit, » inquit, « Dominus a Domino super Sodoma ignem et sulphur »²⁸; cum hec pars calicis talia perpetrare solitis apprime congrueret. Quis ergo ille Dominus, et a quo Dominus ignem immittit, atque Sodomitarum urbes incendit? Manifestum est Patrem qui per Filium operatur omnia, cum sit ejus virtus et brachium, ipsum Sodomitis ignem immisisse. Cum ergo Dominus a Domino ignem illis immittat, quomodo non distinguetur, quod ad propriam hypostasim attinet, Pater a Filio, et vicissim Filius a Patre? Unum enim velut ex uno hic significatur.

ALIUD. Propheticō motus spiritu, et per ipsum res futuras ante cognoscens beatus Psalmista, non

λέγειν, εἰπερ οὐτως ἔχει, καθάπερ ἐκεῖνοι ληρῶσσες φασι : « Ποιήσωμεν ἀνθρώπουν κατ' εἰκόνας θυμῆς καὶ ισχῆς δύοισιν. » Νυν δὲ τοῦτο μὲν οὐκ εἰπών, πληθυντικῶς δὲ διδοὺς ἀριθμῷ τὴν ποίησιν, καὶ, « Κατ' εἰκόνα τὴν ἡμετέραν, » ἐπεγαγάνων δὲ τοῦ βιβλίου συγγραφεὺς, μονονουσχὶ λαμπρῷ καὶ μεγάλῃ βοῇ τῇ φωνῇ τὴν ὑπὲρ ἐνάδα τῆς ἀγίας Τριάδος ἀπαρίθμησιν.

ΑΛΛΟ. Εἰ ἀπαύγασμά ἔστι τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, ὡς φῶς ἐκ φωτός πῶς οὐχ ἔτερος πρός αὐτὸν, ὡς ιδιοσύντατος; Τὸ γάρ ὅλως ἀπαυγασθὲν ὡς ὑφ' ἔτέρου, δηλούστι τοῦ ἀπαυγάζοντος, καὶ οὐκ αὐτὸν ἐξ ἐκεῦτο εὗτοι πεισται.

ΑΛΛΟ. Ἐκ τῆς οὐσίας ὄντα τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐπιδεικνύων ἐκεῦτον ὁ Υἱὸς, φῆσι που πάλιν. « Ἔγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκαν πάλιν πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα. » Πῶς οὖν οὐχ ἔτερος ἔσται παρ' αὐτὸν, ὡς ἐν ὑποστάσει καὶ ἀριθμῷ, παντὸς ἡμᾶς ἀναπειθοντος λόγου, τὸ ἐκ τίνος προελθόν, ἔτερον εἶναι παρ' ἐκεῖνο νοεῖν, ἀφ' οὗ δὴ καὶ προελήλυθεν; Οὐκοῦν οὐκ ἀληθῆς τοις δι' ἐναντίας ἐλόγος.

ΑΛΛΟ. Εἰς θεὸν Πατέρα, καὶ εἰς Υἱὸν μονογενῆ, καὶ εἰς ἄγιον Πνεῦμα πιστεύοντες δικαιούμενα. Διὰ τοι τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ τοῖς οἰκεῖοις μαθηταῖς ἐπιτάπει λέγων : « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ θεῖην, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ δυναμα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἄγιου Πνεύματος. » Εἰπερ οὖν ὅλως οὐδὲν ἡμῖν εἰσίστει πρὸς νόησιν τὴν δυναμάτων διαφορὰ, Πατέρα δὲ τις εἰπών σημαίνει τὸν Υἱὸν, καὶ Υἱὸν δυναμάτας αὐτοῦ μνημονεύει τοῦ Πατρὸς· τις δὲ καὶ χρεῖα μὴ πρὸς ἐνάδα μᾶλλον, ἀλλ' εἰς Τριάδα κελεύειν βαπτίζεσθαι τοὺς πιστεύοντας; Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸν τρεῖς ἀριθμὸν δὲ περὶ τῆς θείας φύσεως ἐκπέρχει λόγος, πρόδηλον δῆπου πᾶσιν ἔστιν, ἐν υποστάσει μὲν ἰδίᾳ τῶν ἀριθμουμένων ἐκαστον εἶναι· τῷ δὲ μηδαμόθεν ἐξηλάχθαι κατὰ τὴν φύσιν, εἰς μίαν ἀναβαῖνει θεότητα, καὶ προσκύνησιν ἔχει τὴν αὐτήν.

ΑΛΛΟ. Ἐξ ὅργῆς ἐμπεπῆσθαι θεοῦ τὰς τῶν Σοδομιτῶν πόλεις η θεῖα λέγει Γραφή: ἐξηγημένη δὲ δικαὶας αὐτοῖς θεῖος ἐπενήνεκται θυμὸς, καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀπωλείας ἐκδιδάσκουσα σαφῶς, « Ἐβρεῖ, φησι, Κύριος παρὰ Κυρίου ἐπὶ Σύδωμα πῦρ καὶ θεῖον. » ἐπειδὴ καὶ αὕτη τοῖς ἐκεῖνα πλημμελεῖ ἐλθόσιν ἡ μερὶς τοῦ ποτηρίου πρεπαδεστάτη. Ποίος οὖν ἄρα Κύριος; παρὰ ποιὸν Κυρίου τὸ πῦρ ἐπαφῆσι, καὶ τὰς τῶν Σοδομιτῶν κατέφλεξε πόλεις; Ἀλλ' ἔστι δῆλον, ως δὲ Πατήρ δι' Υἱοῦ πάντα ἐνεργῶν, ἐπειδὴ καὶ δύναμις αὐτοῦ, καὶ βραχίων ἔστιν, αὐτὸς Σοδομιταῖς ὕεται ἐποιεῖ τὸ πῦρ. « Οτε τοινυν Κύριος παρὰ Κυρίου τὸ πῦρ ἐκείνοις ἀφίσι, πῶς οὐχ ἔτερος, δύον εἰς τὸ ἰδίως ὑπάρχειν, παρὰ τὸν Υἱὸν δὲ Πατήρ, καὶ αὖ πάλιν δὲ Υἱὸς παρὰ τὸν Πατέρα; Τὸ γάρ ἐν ὧς ἐξ ἐνδές ἐν τούτῳ σημαίνεται.

ΑΛΛΟ. Προφητικῷ κινούμενος πνεύματι, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ ἐσόμενα προγνώσκων δικαίωσις Ψαλμ-

²⁶ Joan. xvi, 28. ²⁷ Matth. xxviii, 19. ²⁸ Gen. ix, 24.

φρδς, οὐχ ετέρως δύνασθαι διασωθῆναι τὸ γένος ἐν-
ενόει τὸ ἀνθρώπινον, εἰ μὴ διὰ μόνης τῆς ἐπιφανείας
τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ πάντα φρδίως, ἐφ' ὅπερ ἀν
βούλοιτο μεταρρυθμίζειν Ισχύοντος. Διά τοι τοῦτο
πέμπεσθαι: πρὸς ἡμᾶς παρεκάλει τὸν Υἱὸν, ἵτε δῆ
καὶ μόνον διατάξειν Ισχύοντα τοὺς ὑπὸ χειρὶ καὶ
πλεονεξίαν γενομένους διαβολικήν· καὶ δῆ ἔφασκεν
ῶς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα· « Ἐξαπόστειλον τὸ
φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου. » Πολὸν οὖν ἄρα
ἐστι τὸ φῶς, ποία δὲ ἡ ἀλήθεια, αὐτοῦ λέγοντος
δικούς τοῦ Υἱοῦ· « Ἔγώ εἰμι τὸ φῶς, καὶ ἐγὼ εἰμι ἡ
ἀλήθεια. » Εἰ δὲ πέμπεται πρὸς ἡμᾶς τὸ φῶς καὶ
ἡ ἀλήθεια τοῦ Πατρὸς, τοῦτ' ἐστιν δὲ Υἱὸς, πῶς οὐχ
ἔτερος ἐστι παρ' αὐτὸν, δισον εἰς τὸ ίδιως ὑπάρχειν,
εἰ καὶ ἐν ἑστίνως ὡς πρὸς αὐτὸν, δισον εἰς τὴν τῆς οὐ-
σίας ταυτότητα; Εἰ γάρ μὴ οὐτως ἔχειν οἴονται τινες,
διὰτος δὲ καὶ εἰς ἐστι Πατήρ καὶ Υἱός, τι μὴ ἔτε-
ρον ἐποιεῖτο τὸν τῆς εὐχῆς τρόπον δὲ πνευματοφόρος
θῶν· Ἐλθὲ πρὸς ἡμᾶς, ω φῶς, καὶ ἀλήθεια; Ἐπειδὴ
δὲ τὸ ἐξαπόστειλον λέγει, δῆλος δὲν εἰναι λοιπὸν,
ἔτερον μέν τινα ἀποστέλλοντα εἰδὼς, ἔτερον δὲ τὸν ἀποστέλλόμενον· δὲ τῆς ἀποστολῆς τρόπος νοεῖσθι
θεοπρεπῶς.

ΑΛΛΟ. Δι' Υἱοῦ πεποιησθαι τὰ πάντα φασὶν αἱ
Θεῖαι Γραφαὶ τὰ δόρατα καὶ τὰ ἀόρατα, τὰ ἐν τοῖς
οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ οὐτως πιστεύοντες
ἐν δρθότητι λογισμῶν, καὶ τῶν τῆς εὐσεβείας δογμά-
των εἶσω βεβήκαμεν οἱ τῆς ἀληθείας προσκυνηταί.
Οὐκοῦν ἐξετάσωμεν τὸ διά τοῦ Υἱοῦ, καὶ ποίαν ἡμίν
εἰσφέρει τὴν διάνοιαν ἐρευνήσωμεν. **ΑΛΛ'** ἐστι δῆλον,
ῶς ἔτερον μέν τινα νοεῖν ἀνάπτεθει τὸν ποιῶντα καὶ
ἐργαζόμενον, ἔτερον δὲ τινα τὸν δι' οὐ τὰ πάντα ἐρ-
γάζεται. Δύο γάρ προσώπων ὡς ἐξ ἀνάγκης παρά-
στασιν ἔχει τὸ δι' Υἱοῦ δὲ λεγέτωσαν κατὰ τίνα
τρόπον τὸ ἐν ὡς ἐν ἀριθμῷ, καὶ τῇ κατ' αὐτὸν ποσ-
τητι τὸν τῷ τι ποιεῖν λέγεσθαι, τὸ δι' Υἱοῦ χυρίως
καὶ ἀληθῶς ἐπιδέξεται, οὐδὲνδος ἔτέρου συνεπίνου-
μένου καὶ συνειστρέχοντος· ἀλλ' οἵμαι παντελῶς
ἀπορήσειν τοὺς δι' ἐναντίας. Ἐπειδὴ δὲ τὸν Πατέρα
δι' Υἱοῦ τὰ πάντα εργάσθαι, καὶ αὐταὶ κηρύττουσιν
αἱ Θεῖαι Γραφαὶ, καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, οἵμαι δὲ διὶς
κακεῖνος· πῶς οὐκ ἀνάγκη νοεῖν Πατέρα μὲν ίδιως,
ῶς καθ' ἑαυτὸν ὑφεστάναι, Υἱὸν δὲ πάλιν ὁμοίως,
οὐκ ἀνατρέποντος τούτου τὸ ἐν ταυτότητι τῆς οὐσίας
τὴν ἀγίαν δρᾶσθαι Τριάδα;

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Οτι Θεὸς κατὰ φύσιν, καὶ κατ' οὐδέποτε τρόπον, η
ἐλεύτερων, η ἀνόμοιος ἐστι τοῦ Πατρὸς δὲ Υἱός.

Καὶ Θεὸς δηρ δὲ Λόρος.

Οὐκ ἡγνόσειν δὲ πνευματοφόρος, ὡς ἀναστησονται
τινες ἐν ἐσχάτοις καιροῖς τῆς τοῦ Μονογενοῦς κατ-
ηγοροῦντες οὐσίας, καὶ τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς Δε-
σπότην ἀρνούμενοι, διὰ τοῦ κατὰ φύσιν οἰεσθαι μὴ
είναι Θεὸν τὸν ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς πεφηνότα Λόγον,
ἀλλὰ νόθον ὥσπερ τινὰ καὶ ψευδώνυμον ἡμῖν ἐπεισ-
φέρεσθαι, τὸ μὲν τῆς υἱότητός τε καὶ θεότητος
δνομα περικείμενον, ἔχοντα δὲ οὐχ οὐτω κατὰ ἀλή-
θειαν. Οὐκοιόν τι ποιούσιν οἱ τὴν Ἀρετὸν δυσσάβειαν

A aliter servari posse genus humanum putabat, quam
per solum adventum Filii Dei, qui facile illud
posset in quod vellet reformare. Quocirca mitti ad
nos Filium rogabat, maxime cum solus servare
posset diaboli manui ac tyrannidi subditos: adeo-
que velut ad Deum ac Patrem dicebat: « Emille
lucem tuam, et veritatem tuam ». **B** Quænam
igitur sit illa lux, et quænam veritas, ipsum audi
Filium dicentem: « Ego sum lux, et ego sum ve-
ritas ». **C** Quod si ad nos mittitur lux et veritas
Patris, hoc est Filius, quomodo non aliis est ab
ipso, quod ad propriam hypostasin attinet, licet
unum sit cum ipso identitate substantiæ? Nam si
quidam ita rem esse non existimant, et idem atque
unus est Pater ac Filius: quidni alio precandi modo
utebatur divino Spiritu afflatus Psalmista clamans:
Veni ad nos, o lux et veritas? Cum autem mitte
dicat, utique alium quemdam novit qui mittat,
alium, qui mittatur. Sed missionis modus pro eo
ac Deum decet intelligatur.

ALIUD. Per Filium Scripturæ divinæ omnia
facia esse dicunt, visibilia et invisibilia, cœlestia
ac terrena: atque ita credentes **19** in rectitudine
doctrinæ et pietatis dogmatum incedimus quot-
quot veritatem colimus. Expendamus igitur illud,
per Filium, et qualem nobis sensum inferat inda-
gemus. Atqui manifestum est alium quidem cen-
sendum esse eum qui facit et operatur, alium
vero eum per quem universa operatur. Duas enim
personas necessario nobis exhibet illud, per Fi-
lium: aut dicant quo pacto illud, per Filium, pro-
prie ac vere in re facienda unum numero et quan-
titate complectetur, si nihil aliud simul intelliga-
tur et ad operandum concurrat; at hic hæsuros
plane adversarios puto. Cum autem Patrem per
Filium omnia fecisse et ipsæ divinæ Scripturæ
prædicent, et nos credamus, itaque ego statuam:
nonne necesse est intelligere Patrem quidem pro-
prie in se subsistere, ac similiter Filium, neque
id obstat quominus sancta Trinitas intelligatur
in identitate substantiæ?

CAP. III.

D Quod Deus secundum naturam, nec ullo modo aut
minor, aut dissimilis Patri sit Filius.

I. 1. Et Deus erat Verbum.

Non ignoravit divino Spiritu afflatus evangelista
postremis temporibus suborituros aliquos qui sub-
stantiæ Unigeniti detraherent, et Dominum a quo
redempti sunt negarent, eum secundum naturam
non esse Deum ex Deo et Patre genitum asserendo,
sed spurium nobis veluti quemdam et falsi nominis
invehendo, filiationis quidem ac deitatis nomine
redimitum, sed ita se revera non habentem. Simile
quiddam faciunt, qui Judaicam Arri impietatem

²⁹ Psal. xlii, 3. ³⁰ Ioan. viii, 12; viii, 6.

res esset ut illi nōgantur : « Faciamus hominem ad imaginem meam et ad similitudinem. » Jam autem cum id non dicat, sed effectiōnēm plurali numero tribuat, et ad « imaginēm nostrām », libri scriptor adjiciat, clara quodammodo et magna voce clamet sancte Trinitatis personas plures numerari quam unam.

ALIUD. Si splendor est Patris Filius, ceu lumen de lumine: quomodo non distinguitur ab ipso quantum proprie subsistit? Certe enim id quod sicuti splendor emanat ab alio, nūnirū ab eo quod lumen edit, non a seipso id accipiet.

ALIUD. Filius ostendens se ex substantia Dei ac Patris esse, alicubi rursus ait : « Ego ex Patre exivi, et venio; rursus revertor ad Patrem »²⁶. Quomodo igitur non aliis erit ab ipso ratione hypostasis ac numeri, cum omnis ratio nos doceat, id quod ab aliquo prodiit, aliud esse conceperet ab eo a quo prodiit? Itaque verum non est quod adversarii dicunt.

ALIUD. In Deum Patrem, et in Filium unigenitum, et in sanctum Spiritum credentes justificamur: proindeque etiam Salvator ipse suis discipulis praecepit dicens : « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti »²⁷. Si ergo nihil nobis plane cogitandum inferat illa nominum diversitas, cumque Patrem dixeris, significes Filium, et cum Fidem nominaveris, ipsius mentionem Patris facias: quid porro necesse est in Trinitatem potius quam in unitatem fideles jubere baptizari? Cum autem in trium numerum excurrat quod de natura divina dicitur, omnibus utique manifestum est unumquemque eorum qui numerantur in propria esse hypostasi: quoniam autem **18** nullatenus secundum naturam distinguitur, in unam concordit deitatem, et adorationem habet eamdem.

ALIUD. Ira Dei Sodomitarum urbes conflagrasse, divina Scriptura dicit. Enarrans autem quo pacto divinus cis furor ingruerit, et rationem interitus clare edocens: « Pluit, » inquit, « Dominus a Domino super Sodoma ignem et sulphur »²⁸; cum hec pars calicis talia perpetrare solitis apprime congrueret. Quis ergo ille Dominus, et a quo Dominus ignem immisit, atque Sodomitarum urbes incendit? Manifestum est Patrem qui per Filium operatur omnia, cum sit ejus virtus et brachium, ipsum Sodomitis ignem immisisse. Cum ergo Dominus a Domino ignem illis immittat, quomodo non distinguetur, quod ad propriam hypostasim attinet, Pater a Filio, et vicissim Filius a Patre? Unum enim velut ex uno hic significatur.

ALIUD. Propheticō motu spiritu, et per ipsum res futuras ante cognoscens beatus Psalmista, non

A λέγειν, επερ ούτως ἔχει, καθάπερ ἔκεινος ληγουστές φασι: « Ποιήσωμεν δινθρωπον κατ' εἰκόνας ἡμών καὶ καθ' ὅμοιωσιν. » Νῦν δὲ τοῦτο μὲν οὐκ εἰπών, πληθυντικῶς δὲ διδοὺς ἀριθμῷ τὴν ποίησιν, καὶ, « Κατ' εἰκόνα τὴν ἡμετέραν, » ἐπαγαγὼν δ τοῦ βιβλίου συγγραφεὺς, μνησούχη λαμπρῷ καὶ μεγάλῃ βοᾷ τῇ φωνῇ τὴν ὑπὲρ ἐνάδα τῆς ἀγίας Τριάδος ἀπαρθμησιν.

ΑΛΛΟ. Εἰ ἀπαύγασμά ἔστι τοῦ Πατρὸς ὁ Γίδης, ὡς φῶς ἐκ φωτός· πῶς οὐχ ἔτερος πρὸς αὐτὸν, ὡς τὸ οὐσιούστατος; Τὸ γάρ δὲς ἀπαύγασθεν ὡς ὑπὸ ἐτέρου, δηλονότι τοῦ ἀπαυγάζοντος, καὶ οὐκ αὐτὸν ἐξ ἑαυτοῦ εύησται.

ΑΛΛΟ. Ἐκ τῆς νύστας δητὰ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐπιδικτύων ἑαυτὸν ὁ Γίδης, φησὶ που πάλιν· « Ἔγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκα . πάλιν πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα. » Πῶς οὖν οὐχ ἔτερος ἔσται παρ' αὐτὸν, ὡς ἐν ὑποστάσει καὶ ἀριθμῷ, παντὸς ἡμᾶς ἀναπεθόντος λόγου, τὸ ἐκ τίνος πραλθόν, ἔτερον εἶναι παρ' ἔκεινο νοεῖν, ἀφ' εὗ δὴ καὶ προελήσθεν; Οὐκοῦν οὐκ ἀληθῆς τοις δι' ἐναντίας ἐλόγος.

ΑΛΛΟ. Εἰς θεὸν Πατέρα, καὶ εἰς Γίδην μονογενῆ, καὶ εἰς ἄγιον Πνεῦμα πιστεύοντες δικαιούμενα. Διέτοι τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ τοῖς οἰκείοις μαθηταῖς ἐπιτάπτει λέγων· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ διομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Γίδου, καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος. » Εἴπερ οὖν δὲς οὐδὲν ἡμῖν εἰσήσει πρὸς νόησην τὰ τῶν ὄντων διαφορά, Πατέρα δὲ τις εἰπὼν σημαντεῖ τὸν Γίδην, καὶ Γίδην διομάσας αὐτοῦ μνημονεύει τοῦ Πατρὸς· τίς δὴ καὶ χρεία μὴ πρὸς ἐνάδα μᾶλλον, ἀλλ' εἰς Τριάδα κελεύειν βαπτίζεσθαι τοὺς πιστεύοντας; « Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸν τρεῖς ἀριθμὸν ὁ περὶ τῆς θείας φύσεως ἀντρέχει λόγος, πρόδηλον δῆπου πάσιν ἔστιν, ἐν ὑποστάσει μὲν ἰδίᾳ τῶν ἀριθμουμένων ἐκαστον εἶναι· τῷ δὲ μηδαμθεν ἐγηλάχθαι κατὰ τὴν φύσιν, εἰς μίαν ἀναβαίνει θεότητα, καὶ προσκύνησιν ἔχει τὴν αὐτήν. »

ΑΛΛΟ. Ἐξ ὁργῆς ἐμπεπρήσθαι θεοῦ τὰς τῶν Σοδομιτῶν πόλεις ἡ θεία λέγει Γραφῇ· ἐγγηγμένη δὲ δύως αὐτοῖς θείος ἐπενήνεκται θυμός, καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀπωλείας ἐκδιδάσκουσα σαφῶς, « Ἐβρέες, φησι, Κύριος παρὰ Κυρίου ἐπὶ Σόδομα πῦρ καὶ θεού· » ἐπει καὶ αὐτὴ τοῖς ἔκεινα πλημμελεῖν εἰωθόσιν ἡ μερὶς τοῦ ποτηρίου πρεπαθεστάτη. Πολος οὖν ἄρα Κύριος παρὰ ποιού Κυρίου τὸ πῦρ ἐπαφῆσι, καὶ τὰς τῶν Σοδομιτῶν κατέφλεξε πόλεις; « Άλλ' ἔστι δῆλον, ὡς ὁ Σωτὴρ δι' Υἱοῦ πάντας ἐνεργῶν, ἐπει καὶ δύναμις αὐτοῦ, καὶ βραχίων ἔστιν, αὐτὸς Σοδομίταις θεῖν ἐποιεῖ τὸ πῦρ. » Ότε τοίνυν Κύριος παρὰ Κυρίου τὸ πῦρ ἔκεινοις ἀφίησι, πῶς οὐχ ἔτερος, δοσον εἰς τὸ ίδιως ὑπάρχειν, παρὰ τὸν Γίδην ὁ Πατέρα, καὶ αὖ πάλιν ὁ Γίδης παρὰ τὸν Πατέρα; Τὸ γάρ δὲν ἡς ἐνδές ἐν τούτῳ σημαίνεται.

ΑΛΛΟ. Προφητικῷ κινούμενος πνεύματι, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ ἐσόμενα προγινώσκων ὁ μακάριος Ψαλμ-

²⁶ Joan. xvi, 28. ²⁷ Matth. xxviii, 19. ²⁸ Gen. ix, 21.

ψόδες, οὐχ ετέρως δύνασθαι διασωθῆναι τὸ γένος ἐν-
ενόει τὸ ἀνθρώπινον, εἰ μὴ διὰ μόνης τῆς ἐπιφανείας
τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ πάντα φρύδιας, ἐφ' ὅπερ ἀν-
βούλοιτο μεταρρυθμίζειν Ισχύοντος. Διά τοι τοῦτο
πάμπεσθαι πρὸς ἡμᾶς παρεκάλει τὸν Υἱὸν, ἵτε δὴ
καὶ μόνον διατάξειν Ισχύοντα τοὺς ὑπὸ χεῖρα καὶ
πλευροῦ ἔτιν γενομένους διαβολικήν· καὶ δὴ ἐφασκεν
ῶς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα· «Ἐξαπόδειλον τὸ
φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου.» Πότον οὖν ἄρα
ἔστι τὸ φῶς, ποιά δὲ ἡ ἀλήθεια, αὐτοῦ λέγοντος
ἄκουσε τοῦ Υἱοῦ· «Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς, καὶ ἐγώ εἰμι ἡ
ἀλήθεια.» Εἰ δὲ πέμπεται πρὸς ἡμᾶς τὸ φῶς καὶ
ἡ ἀλήθεια τοῦ Πατρὸς, τοῦτ' ἔστιν ὁ Υἱὸς, πῶς οὐχ
ἔτερός ἔστι παρ' αὐτὸν, δισον εἰς τὸ ίδιως ὑπάρχειν,
εἰ καὶ ἐν δοτίνων ὡς πρὸς αὐτὸν, δοσον εἰς τὴν τῆς οὐ-
σίας ταυτότητα; Εἰ γάρ μη οὖτας ἔχειν οἴονται τινες,
διὰ τοῦτο δὲ καὶ εἰς ἔστι Πατήρ καὶ Υἱός, τε μὴ ἔτε-
ρον ἐποιεῖτο τὸν τῆς εὐχῆς τρόπον ὁ πνευματοφόρος
βοῶν· Ἐλθεὶ πρὸς ἡμᾶς, ω φῶς, καὶ ἀλήθεια; Ἐπειδὴ
δὲ τὸ ἐξαπόδειλον λέγει, δῆλος ἀν εἰη λοιπὸν,
ἔτερον μὲν τινα ἀποστέλλοντα εἰδὼς, ἔτερον δὲ τὸν ἀποστελλόμενον· ὁ δὲ τῆς ἀποστολῆς τρόπος νοεῖσθαι
θεοπρεπῶς.

ΑΛΛΑΟ. Δι' Υἱοῦ πεποῆσθαι τὰ πάντα φασίν αἱ
Θεῖαι Γραφαὶ τὰ δρατὰ καὶ τὰ δόρατα, τὰ ἐν τοῖς
οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ οὖτα πιστεύοντες
ἐν δρθότητι λογισμῶν, καὶ τῶν τῆς εὐσεβείας δογμά-
των εἰσω βεβήκαμεν οἱ τῆς ἀλήθειας προσκυνηταί.
Οὐκοῦν ἐκετάσαμεν τὸ διά τοῦ Υἱοῦ, καὶ ποιῶν τῷ μὲν
εἰσφέρει τὴν διάνοιαν ἐρευνήσωμεν. Ἀλλ' ἔστι δῆλον,
ῶς ἔτερον μὲν τινα νοεῖν ἀναπείθει τὸν ποιοῦντα καὶ
ἐργαζόμενον, ἔτερον δὲ τινα τὸν δι' οὗ τὰ πάντα ἐρ-
γάζεται. Δύο γάρ προσώπων ὡς ἐξ ἀνάγκης παρά-
στασιν ἔχει τὸ δι' Υἱοῦ ἡ λεγέτωσαν κατὰ τίνα
τρόπον τὸ ἐν ὡς ἐν ἀριθμῷ, καὶ τῇ κατ' αὐτὸν ποσό-
τητι ἐν τῷ τι ποιεῖν λέγεσθαι, τὸ δι' Υἱοῦ χυρίως
καὶ ἀληθῶς ἐπιδέξεται, οὐδὲνδε ἔτέρου συνεπινοού-
μένου καὶ συνειστρέχοντος· ἀλλ' οἵμαι παντελῶς
ἀπορήσειν τοὺς δι' ἐναντίας. Ἐπειδὴ δὲ τὸν Πατέρα
δι' Υἱοῦ τὰ πάντα εἰργάσθαι, καὶ αὐτὰν κηρύττουσιν
αἱ Θεῖαι Γραφαὶ, καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, οἵμαι δὲ διτε
κακεῖνος· πῶς οὐκ ἀνάγκη νοεῖν Πατέρα μὲν ίδιως,
ῶς καθ' ἐαυτὸν ὑφεστῶντα, Υἱὸν δὲ πάλιν δύοις,
οὐκ ἀνατρέποντος τούτου τὸ ἐν ταυτότητι τῆς οὐσίας
τὴν ἀγλαίαν δρᾶσθαι; Τριάδα;

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Οτι Θεὸς κατὰ φύσιν, καὶ κατ' οὐδέτερα τρόπον, η
ἀλλαττωρ, η ἀνδρόμοις δύστι τοῦ Πατρὸς δ Υἱός.

Καὶ Θεὸς ηγετὸς ἀλόγος.

Οὐκ ἡγνόησεν δι πνευματοφόρος, ὡς ἀναστῆσονται
τινες ἐν ἐσχάτοις καιροῖς τῆς τοῦ Μονογενοῦς κατ-
ηγοροῦντες οὐσίας, καὶ τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς Δε-
σπότην ἀρνούμενοι, διὰ τοῦ κατὰ φύσιν οἰεσθαι μὴ
εἶναι Θεὸν τὸν ἑκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς περφρόντα Λόγου,
ἀλλὰ νόθον ὥσπερ τινὰ καὶ φευδώνυμον ἡμῖν ἐπεισ-
φέρεσθαι, τὸ μὲν τῆς υἱότητός τε καὶ θεότητος
δυομε περικείμενον, ἔχοντα δὲ οὐχ οὖτα κατὰ ἀλή-
θειαν. Ὅμοιόν τι ποιοῦσιν οἱ τὴν Ἀρείου δυσσέβειαν

A aliter servari posse genus humanum putabat, quam
per solum adventum Filii Dei, qui facile illud
posset in quod vellet reformare. Quocirca mitti ad
nos Filium rogabat, maxime cum solus servare
posset diaboli manui ac tyrannidi subditos: adeo-
que velut ad Deum ac Patrem dicebat: «Emite
lucem tuam, et veritatem tuam²⁹.» Quænam
igitur sit illa lux, et quænam veritas, ipsum audi
Filiū dicentem: «Ego sum lux, et ego sum ve-
ritas³⁰.» Quod si ad nos mittitur lux et veritas
Patris, hoc est Filius, quomodo non aliis est ab
ipso, quod ad propriam hypostasin attinet, licet
unum sit cum ipso identitate substantiæ? Nam si
quidam ita rem esse non existimant, et idem atque
unus est Pater ac Filius: quidni alio precandi modo
utebatur divino Spiritu afflatus Psalmista clamans:
Veni ad nos, o lux et veritas? Cum autem mille
dicat, utique alium quemdam novit qui mittat,
alium, qui mittatur. Sed missionis modus pro eo
ac Deum decet intelligatur.

B ALIUD. Per Filium Scripturæ divinæ omnia
facia esse dicunt, visibilia et invisibilia, cœlestia
ac terrena: atque ita credentes 19 in rectitudine
doctrinæ et pietatis dogmatum incedimus quot-
quot veritatem colimus. Expendamus igitur illud,
per Filium, et qualem nobis sensum inferat inda-
genemus. Atqui manifestum est alium quidem cen-
sendum esse eum qui facit et operatur, alium
vero eum per quem universa operatur. Duas enim
personas necessario nobis exhibet illud, per Fi-
lium: aut dicant quo pacto illud, per Filium, pro-
prie ac vere in re facienda unum numero et quan-
titate complectetur, si nihil aliud simul intelliga-
tur et ad operandum concurrat; at hic hæsuros
plane adversarios puto. Cum autem Patrem per
Filium omnia fecisse et ipsæ divinæ Scripturæ
prædicent, et nos credamus, itaque ego statuam:
nonne necesse est intelligere Patrem quidem pro-
prie in se subsistere, ac similiter Filium, neque
id obstare quominus sancta Trinitas intelligatur
in identitate substantiæ?

C CAP. III.
D Quod Deus secundum naturam, nec ullo modo aut
minor, aut dissimilis Patri sit Filius.

I. 1. Et Deus erat Verbum.

Non ignoravit divino Spiritu afflatus evangelista
postremis temporibus suborituros aliquos qui sub-
stantiæ Unigeniti detraherent, et Dominum a quo
redempti sunt negarent, eum secundum naturam
non esse Deum ex Deo et Patre genitum asserendo,
sed spuriū nobis veluti quemdam et falsi nominis
invehendo, filiationis quidem ac deitatis nomine
redimītum, sed ita se revera non habentem. Simile
quidam faciunt, qui Judaicam Arīi impietatem

²⁹ Psal. xlii, 3. ³⁰ Ioan. vii, 12; viii, 6.

intimis præcordiis suscepereunt, proindeque et de mortuo corde proferunt non vivificum piæ contemplationis verbum, sed quocunque ad mortem tendit ac respicit: « Sagitta quippe est vulnerans lingua eorum; dolosa verba oris eorum »¹¹. Quasi ergo jam in veritatis verba exsurgeret aliquis, et sanctum evangelistam ita propemodum compellaret: erat quidem Verbum, o bone, apud Deum; esto: tibi enim ista sribenti credimus. Sit autem et subsistat Pater proprie, itemque Filius similiiter: quodnam ergo secundum naturam Verbum esse putandum est? Illud enim, esse apud Deum, omnino substantiam non significat. Cum autem unum Deum Scripturæ divinæ prædicent, Patri soli hoc tribuemus, apud quem erat Verbum. Quid ad hæc igitur ait præce veritatis? Non solum « Erat Verbum apud Deum, » sed erat etiam Deus, ut ex eo quod est apud Deum, alias esse a Patre cognoscatur, et Filius proprie subsistere et per se credatur; ex eo vero quod est Deus, consubstantialis, et ex ipso intelligatur esse secundum naturam, utpote Deus, et ex Deo existens. Fieri enim nequit ut, cum una liquido sit apud homines divinitas, in identitatem substantiæ sancta Trinitas non coalescat, atque ita in unam deitatis rationem referatur. Erat igitur, et Deus postea non fuit, sed olim erat, maxime cum Deum esse ab æterno quoque esse consequatur, quandoquidem id quod in tempore factum est, aut ex nihilo in rerum naturam editum, natura Deus non est. Cum ergo Cœli Verbū per illud, erat, æternitatem habeat, per illud autem, esse Deum, cum Patre consubstantialitatem, quanti supplicii ac poenæ reos inventum iriputandum est, qui minorem quodammodo aut etiam dissimilem Patri ipsum esse arbitrantur, eoque impietatis progrederi non horrent, ut palam id ipsum quoque proferre audeant, nec quæ dicunt scientes, neque de quibus asseverant? Nulla enim ex parte minorem esse Patre Filium ex ipso et vere genitum, ex subjectis rationibus rursum agnoscamus.

ALIUD. Multis variisque nominibus divinæ Scripturæ Filium appellant. Sapientiam enim et virtutem Patris ipsum esse aiunt, juxta Pauli dictum: « Christus Dei virtus et Dei sapientia »¹². Dictus est rursum lux ejus et veritas, juxta id quod a quodam sanctorum in Psalmis canitur: « Emitte lucem tuam et veritatem tuam »¹³. In justitia quoque nominatus est, juxta illud: « In tua justitia vivifica me »¹⁴. Vivificat enim Pater in Christo credentes in ipsum. Quin et consilium nuncupatus est Patris, juxta illud: « In consilio tuo deduxisti me »¹⁵. Et rursus: « Consilium Domini manet in æternum »¹⁶. Cum igitur hæc omnia Filius sit Deo ac Patri, dicant nobis qui Arii errori assentantur et qui illius dementia pleni sunt, quomodo sit minor ipso. Si enim ita res est,

¹¹ Jer. ix, 8. ¹² I Cor. i, 24. ¹³ Psal. xlii, 5. ¹⁴ Psal. cxviii, 10. ¹⁵ Psal. lxxii, 23. ¹⁶ Psal.

Ιουδαικὴν εἰς τὸν ἐαυτὸν εἰσοικίζοντες νοῦν, διὸ δὴ καὶ ἀπὸ νεκρᾶς προφέρουσι καρδίας, οὐ τὸν ζωποὺν τῆς εὐσεβοῦς θεωρίας λόγον, ἀλλ' εἰ τι πρὸς θάνατον ὅρψε καὶ βλέπει: « Βολίς δυτῶς τιτρώσκουσα ἡ γλώσσα αὐτῶν, δόλια τὰ ρήματα τοῦ στόματος αὐτῶν. » Ήπειρε ὥν ἡδη τινὲς τοῖς ἔξι ἀληθείας ἀντιτείνοντος ρήμασι, καὶ μονονυχὶ λέγοντος πρὸς τὸν ἄγιον εὐαγγελιστὴν: « Ήν μὲν ὁ Λόγος, ὁ οὖτος, πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ ἔχεται τῇδε πειθομai γάρ τοῖς σοὶς περὶ τούτου συγγράμμασιν. » Ἐστιν δὲ, καὶ ὑπαρχέτω Πατὴρ μὲν ίδιως, Γίδες δὲ πάλιν ὅμοιως. Τίνα δὴ τὸν ὑπάρχειν οἰεσθαι προσήκει κατὰ φύσιν τὸν Λόγον; Τὸ γάρ εἶναι πρὸς Θεὸν, οὐ πάντως ἔχει καὶ τῆς οὐσίας τὴν δηλωσιν. Ἐπειδὴ τὸ Θεὸν ἔνα κηρύττουσιν αἱ θεῖαι Γραφαὶ, ἀναθήσομεν τοῦτο μόνῳ τῷ Πατρὶ, πρὸς δὲ ἣν ὁ Λόγος. Τί οὖν ἄρα καὶ πρὸς τοῦτο φησι τῆς ἀληθείας δικήρυξ; Οὐ μόνον εἰ « Ήν ὁ Λόγος πρὸς Θεὸν, » ἀλλ' ἣν καὶ Θεὸς, ἵνα διὰ μὲν τοῦ εἴναι πρὸς Θεὸν, ἕτερος δὲ παρὰ τὸν Πατέρα γνωρίζεται, καὶ Γίδες ὑπάρχειν ίδιᾳ καὶ καθ' ἀυτὸν πιστεύεται· διὸ δὲ τοῦ εἶναι Θεὸς, ὅμοιότερος τοῦ καὶ ἔξι αὐτοῦ νοῆται: κατὰ φύσιν, ἀτε δὴ καὶ Θεὸς, καὶ ἐκ Θεοῦ προεκθύν. « Αὕτην ἀναφέρεσθαι λόγον. » Ήν οὖν, καὶ Θεὸς οὐ γέγονεν ὑστερον, ἀλλὰ πάλια ἦν, εἰ καὶ διὰ μάλιστα τῷ εἶναι Θεὸν ἀκολουθήσει πάντως καὶ τὸ διδίως εἶναι· ἐπει τὸ ἐν χρόνῳ γεγονός, ἢ καὶ διλας ἐκ μηδονος εἰς τὸ εἶναι παρενεγχθὲν, οὐκ ἀν εἴη φύσει Θεός. « Ξέχοντος τοίνυν τοῦ Θεοῦ Λόγου διὰ μὲν τοῦ ἣν τὸ ἀττίδιον, διὰ δὲ τοῦ εἶναι Θεὸν τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ὅμοιότερον, πόστις οἰεσθαι χρή κολάσεώς τε καὶ τιμωρίας ἐνδόχους εὑρεθῆσθαι, τοὺς ἐλάττονα κατά τι γοῦν, ἢ καὶ ἀνόμοιον τοῦ γεγενηκότος οιομένους ὑπάρχειν αὐτὸν, καὶ εἰς τοῦτο προελθεῖν δυσσεβείας οὐκ ἀπορρίττοντας, ὡς ἡδη τολμῆν καὶ ἐτέροις τὰ τοιαῦτα προσλαλεῖν, μήτε ἀλέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται. « Οτι γάρ οὐδαμόθεν ἐλάττων ἔστι τοῦ Πατρὸς! ὁ ἔξι αὐτοῦ καὶ κατ' ἀληθείαν Γίδες, ἐκ τῶν συνεῖεν γμένων ἐννοιῶν εἰσόμεθε πάλιν.

ΑΛΛΟ. Πολλοίς καὶ διαφοροῖς ὀνόμασι τὸν Γίδην αἱ θεῖαι καλοῦσι Γραφαῖ. Σηρφαὶ μὲν γάρ καὶ δύναμιν τοῦ Πατρὸς εἶναι φασιν αὐτὸν, κατὰ τὸ εἰρημένον τῷ Παύλῳ: « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. » Εἰρηται δὲ πάλιν καὶ φῶς αὐτοῦ καὶ ἀληθεία, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς ὑπὸ τοῦ τῶν ἀγίων μελεψούμενον. « Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου, καὶ τὴν ἀληθείαν σου. » Εἰρηται καὶ δικαιοσύνη, κατὰ τὸ, « Ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ζῆσον με. » Ζωητοὶ εἰ γάρ ὁ Πατὴρ ἐν Χριστῷ τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτόν. Όνομασται καὶ βουλὴ τοῦ Πατρὸς, κατὰ τὸ εἰρημένον: « Ἐν τῇ βουλῇ σου ὀδηγησάς με. » καὶ πάλιν, « Ή δὲ βουλὴ τοῦ Κυρίου εἰς τὸν αἰώνα μένει. » Οτε τοίνυν ταῦτα πάντα ἔστιν ὁ Γίδες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ τῆς Ἀρετοῦ κολακεύοντες πλάνην, καὶ τῆς ἔκεινου παρανοίας ἀναπελησμένοι, πῶς ἔστιν ἐλάττων αὐτοῦ.

¹¹ Psal. cxviii, 10. ¹² Psal. lxxii, 23. ¹³ Psal.

Μέρα γάρ λέγειν, εἰπερ οὐτως ἔχοι κατ' αὐτοὺς, διτι περ οὐ τελείως σοφός ὁ Πατήρ, οὐ τελείως δυνατός, οὐ τελείως φῶς, οὐ τελείως ἀλήθεια, οὐ τελείως δικαιος, ἀλλ' οὐδὲ τέλειος ἐν βουλῇ, εἰπερ διτιώς διὰ τὸ ἑλαττον ἔχειν, οὐ φανεῖται τέλειος ὁ Γίδης, διτι πάντα ταῦτα ἔστιν αὐτῷ. Ἀλλὰ μήν τὸ οὐτως φρονεῖν ή λέγειν δυστοσές· τέλειος διὰ τὸ Πατήρ διὰ τὸ πάντα ἔχειν ἐν ἀυτῷ τελείως· τέλειος δρά δηλοντί καὶ ὁ Γίδης, ή σοφία, καὶ ή δύναμις, τὸ φῶς, καὶ ή ἀλήθεια, ή δικαιοσύνη, καὶ ή βουλὴ τοῦ Πατέρος. Ή δὲ τὴν ἐν τῷ οἰκείῳ γεννήτορι τελειότητα πλήρων, πῶς ἀν διάττων νοοῦτο;

ΑΛΛΟ. Εἰ τὸ ἑλαττον ἔχων ὁ Γίδης ὡς πρὸς Θεὸν καὶ Πατέρα, προσκυνεῖται παρά τε τῆμῶν καὶ τῶν ἀγγέλων, δύο λατρεύοντες ἀλωσόμεθα Θεούς, εἰπερ οὐδαμόθεν εἰς τανότητα φύσεως ἀναβήσεται τῷ τελείῳ τὸ μή οὐτως ἔχον. Πολλὴ διτι εἴς ἔστιν ἡ διαφορὰ τὰ μή ὀσαύτως ἔχοντα κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον εἰς ἀλλοτριότητα διατέμνουσα. Ἀλλ' οὐκ εἰς πολύθον ἀριθμὸν ή πίστις, εἰς δὲ Θεὸς ὁ Πατήρ, ἀναβαίνοντος εἰς ἐνότητα τὴν πρὸς αὐτὸν τοῦ Γίοῦ, δηλον δὲ διτι καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος· οὐδὲν δρά τὸ κατηγόρημα λειπόντον ἐν Γίψῃ. Πῶς γάρ εἴτι τὸ ἑλαττον ἐπιδέξεται εἰς ἐνότητα τῷ τελείῳ Πατρὶ, καὶ εἰς σύσιας ταυτότητα ἐνούμενος φυσικῶς;

ΑΛΛΟ. Εἰ τὸ ἑλαττον ἔχων ὁ Γίδης· « ἀπὸ γάρ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ πάντες ἡμεῖς ἐλάσσομεν », κατάτινα τρόπον τὸ ἑλαττον ἐπιδέξεται; Ἄσύμβατα γάρ καθ' εὑ τὸ ὑποκείμενον ἐν ταῦτῃ τὰ ἀλλήλοις ἐναντία.

ΑΛΛΟ. Εἰ τὸ ἑλαττον ἔχων ὁ Γίδης τὰ πάντα πλήροι, πῶν χωρήσει τὸ μεῖζον τοῦ Πατέρος; Εἰρίσεται γάρ καὶ σωματικώτερον, ὡς ἐν παραδείγματος τρόπῳ, νοούμενης ἔτέρως τῆς ἐν ἀσωμάτοις ὑπεροχῆς τε καὶ ἑλαττώσεως.

ΑΛΛΟ. Εἰ τὸ ὑπὲρ πᾶν δυναμά ἔστιν ὁ Θεός, εἴτα τούτου κληρονόμος ὑπάρχων ὁ Γίδης οὐκ ἔχει τὸ τάλαιος εἶναι διὰ τὸ ἑλαττον, οὐδὲ ἐν [αἱ. οὐδὲν ἐν] τῷ ὑπὲρ πάντα τὸ μέγα· τούτο δὲ ἔστι Θεός. Ἀλλὰ τούτο ἔτοπον ή φρονεῖν ή λέγειν· τέλειος δρά ἔστιν ὁ Γίδης, ὡς ὑπὲρ πᾶν δυναμά, καὶ Θεός.

ΑΛΛΟ. Εἰ ή θεῖα φύσις οὐ πεπδωτατι, συμβαίνειν δὲ οὐδὲ τὸ ἑλαττον ἐν ποσοῖς, πῶς διὰ τέλετων νοοῖτο κατὰ φύσιν ὑπάρχων Θεός ὁ Γίδης; οὐ γάρ ἔξω τοῦ ποσοῦ κείσεται, καὶν ὡς πρὸς Πατέρα τὸ ἑλαττον δικαιώσειν ἔχειν αὐτὸν.

ΑΛΛΟ. Οὐ μακάριος Ἱωάννης περὶ τοῦ Γίοῦ φησιν, διτι « Οὐκέτι μέτρου δύνωτι τὸ Πνεύμα, » τοῖς δέξιοις ἀηλαδή. « Ότι τοῖνυν μέτρον οὐκέτι ἔστιν ἐν τῷ Γίψῃ, ἀμετρητος δρά ἔστι, καὶ πᾶσαν ἀναβαίνων κατάληψιν τὴν ἐν ποσῷ νοούμενην ὡς Θεός. Πῶς οὖν ἑλάττων δικαιώσειν;

ΑΛΛΟ. Εἰ τέλετων ἔστιν ὁ Γίδης, μείζων δὲ ὁ Πατήρ, διαφόρως δηλοντί καὶ διναλογούντως οἰς ἔκαστος ἔχει μέτροις ἐνεργήσουσι περὶ τὸν εἰς ἡμᾶς ἄγιασμόν. Καὶ ἀγιάσει μὲν μειζόνως ὁ Πατήρ, ἑλαττών; δὲ καὶ καθ' ἐκατὸν ὁ Γίδης. Εστας τοιγαροῦν

A ut illi volunt, sequitur Patrem **21** non esse perfecte sapientem, non perfecte potentem, non perfecte lucem, non perfecte veritatem, non perfecte justum, sed nec perfecti constitui, si profecto ex eo quod minor sit, non videatur Filius perfectus, qui omnina hæc est ipsi. Atqui hoc dicere aut sentire est impium. Perfectus autem est Pater, propriea quod habet omnia in seipso perfecte: perfectus igitur est quoque Filius, sapientia et virtus, lux et veritas, justitia et consilium Patris. Qui autem in suo Patre perfectionem implet, quomodo minor intelligatur?

B ALIUD. Si minor eum sit Deo ac Patre Filius, adoratur a nobis et sanctis angelis, duos Deos collere deprehendemur, siquidem in natura identitatem nunquam coalescat imperfectum cum perfecto. Maxima autem est differentia quae res inter se natura diversas separat. Atqui fides nostra multitudinem Deorum non admittit, sed unus est Deus Pater, in unitatem cum ipso ascidente Filio nimirum, et sancto Spiritu. Nihil ergo deterius est in Filio. Quomodo enim tandem minor erit, qui unitate perfecto Patri et identitate substantiae naturaliter unitur?

ALIUD. Si plenitudo est Filius (« de plenitudine enim ejus omnes accepimus »), quonam modo minus capiet? Contraria enim in uno subjecto simul et codem tempore consistere nequeunt.

ALIUD. Si cum minus habeat Filius, implet universa: ubinam major illa Patris capacitas collocabitur? Licebit enim exempli causa quasi de rebus corporeis ita loqui, cum rerum incorporearum magnitudo et immensio aliter intelligatur.

ALIUD. Si quod est super omne nomen Deus est, ei hujus hæres cum sit Filius, perfectus esse non potest quia minor: esse super omnia nihil magnum est, hoc autem est Deus. Sed absurdum est ita sentire aut loqui: perfectus igitur est Filius, ut poterit super omne nomen, et Deus.

D ALIUD. Si natura divina quantitatis est expers, et in rebus aliquantis minus reperiri solet: quomodo minor intelligatur secundum naturam Filius, Deus cum sit? Non enim quantitatis expers erit, D quamvis respectu Patris minus habere ipsum dicant.

ALIUD. Beatus Joannes de Filio **22** ait, « non ad mensuram dare Spiritum », dignis nimirum. Cum ergo mensura non sit in Filio, immensus est igitur, et omnem quantitatis comprehensionem superat utipote Deus: quomodo ergo minor est ille qui mensura non capitur?

ALIUD. Si minor Filius, major autem Pater est, diverse nimirum nec similiter ratione pro suo quisque modo sanctificatione nostram perficiunt: et magis quidem Pater sanctificabit, minus autem, ac pro suo modulo Filius. Erit igitur Spiritus quoque

⁴⁰ Ιοαν. i, 16. ⁴¹ Ιοαν. iii, 34.

duplex, et minor quidem in Filio, sed in Patre major. Et perfecte quidem sanctificabuntur qui a Patre, ac vicissim non perfecte qui per Filium. Atqui multa est in his rationum absurditas. Unus enim est sanctus Spiritus, una et perfecta sanctificationis, quae a Patre per Filium naturaliter praebetur. Non ergo minor est qui eamdem habet cum perfecto Patre operationem, quique Patris Spiritum habet, naturae suae bonum, viventem ac subsistentem, quemadmodum nempe et Pater.

ALIUD. « Si in forma et aequalitate Patris ¹⁹, erat Filius, juxta Pauli sententiam, quomodo minor ipso est? Non enim certe incarnationis ratio, et ea quae dicitur humiliatio dignitate naturali Filium nudabit cum secundo adventu cessatura sit. » Veniet enim omnino, ut eum dicentem accepimus, « in gloria Patris sui ²⁰. » Quomodo igitur in gloria est Dei Patris, qui minor ipso sit?

ALIUD. Invenitur alicubi per unum prophetam Deus ac Pater dicere: « Gloriam meam alteri non dabo ²¹. » Interrogandi sunt igitur quicunque Filio impie detrahunt, imo vero Patri per ipsum: « Qui enim Filium non honorat, is nec Patrem quidem honorat ²²; » utrum tandem, sicuti existimant ipsi, Deo ac Patre minor existens Filius, consubstantialis sit ipsi, an non. Si consubstantiale esse dicunt, quid frusta minus ei tribuant? Quae enim ejusdem sunt substantiae ac naturae, minus in se profecto non habent quoad rationem substantiae. Iloc autem est quod querimus. Sed non assentientur forsitan, neque consubstantiale esse concedent Patri Filium, cum minor sit, ut ipsi volunt. Igitur diversus erit omnino et alienus a Patre. Quomodo itaque gloriam ejus habet? « Ei enim datus est, » ut ait beatus Daniel, « honor, et regnum ²³. » Vel enim **23** mentietur Deus et Pater dicens: « Gloriam meam alteri non dabo ²⁴; » vel si verax est, suamque gloriam dedit Filio, non alius utique est ab ipso, cum sit fructus substantiae ipsius, ac verum genimen. Qui autem eodem modo se habet cum Patre, secundum naturae rationem, quomodo ipso denum erit minor?

Alia simplicia et inconnexa.

Si omnipotens est Pater, et similiter Filius omnipotens, quomodo minor est ipso? Non enim si recte philosophamur, perfecti conditionem imperfectum assequetur. Et, si Dominus est Pater, Dominusque similiter est Filius, quomodo ipso minor est? Erit enim non perfecte liber, siquidem in dominatione minor est, nec habet in seipso consummatam dignitatem. Et, si lux est Pater, lux item Filius, quomodo minor est ipso? Erit enim non perfecte lux, sed ex parte tenebris comprehedetur, mentieturque evangelista, dicens: « Et tenebre eum non comprehendenterunt ²⁵. » Et, si vita

A καὶ τὸ Πνεῦμα διπλοῦν, καὶ μείον μὲν ἐν Υἱῷ, μεῖζον δὲ ἐν Πατρὶ. Καὶ τελέως μὲν οἱ παρὰ Πατρὸς ἀγιασθῆσονται, οὐ τελέως δὲ πάλιν οἱ δι' Υἱοῦ. Ἀλλὰ πολλὴ τις ἐστιν ἐν τούτοις ἡ τῶν λογισμῶν ἀπόπτια. « Εν γάρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐστιν, εἰς δὲ τέλεος ἀγιασμὸς, παρὰ Πατρὸς δι' Υἱοῦ φυσικῶς χορηγούμενος· οὐκέτι δέ τις ἐλάττων ἐστιν ὁ τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν ἔχων τῷ τελειῷ Πατρὶ, καὶ τὸ τοῦ γεννήσαντος Πνεῦμα φύσεως ιδίας ἔχων ἀγαθὸν, ζῶν, καὶ ἐνυπόστατον, ὡςπερ οὖν ἀμέλει καὶ δι Πατήρ.

ΑΛΛΟ. Εἰ ἐν μορφῇ καὶ ισότητι τοῦ Πατρὸς, ὑπῆρχεν δὲ Υἱὸς κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνὴν, πῶς ἐλάττων αὐτοῦ ἐστιν; Οὐ γάρ δῆ που τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας δὲ λόγος, καὶ ἡ διὰ τοῦτο λεγομένη ταπεινωσίς, τοῦ κατὰ φύσιν προσόντος ἀξιώματος ἀπογυμνώσει τὸν Υἱὸν, λύσιν ἔχουσα τὴν δευτέραν ἐξ οὐρανοῦ παρουσίαν. « Ήτεις γάρ πάντως, ὡς ἡκούσαμεν λέγοντος, « ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. » Πῶς οὖν ὅλως ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς δὲ ἐλάττων αὐτοῦ;

ΑΛΛΟ. Εὑρίσκεται που λέγων δι' ἐνδεικτῶν δι Θεὸς καὶ Πατήρ. « Τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω. » Ἐρωτητέον τοιγαροῦν τοὺς δοῖς τὸν Υἱὸν ἀτιμάζουσαν ἀσεβῶς, μᾶλλον δὲ δι' αὐτοῦ καὶ τὸν Πατέρα. « Ό γάρ μη τιμῶν τὸν Υἱὸν, οὐδὲ τὸν Πατέρα τιμῇ· πάτερόν ποτε, καθάπερ ὑπειλήφασιν αὐτοῦ, τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐλάττων ὃν δὲ Υἱὸς, δμοούσιος ἐστιν, ὡς πρὸς αὐτὸν, ή οὐχι. Εἰ μὲν οὖν ἐρούσιν, ὡς ἐστιν δμοούσιος, τι μάτην τὸ ἐλαττόν τικιφέρουσιν αὐτῷ; Τὰ γάρ τῆς αὐτῆς οὐσίας δυτα καὶ φύσεως, οὐχ ἀν ὅλως ἔχοι καθ' ἑαυτῶν τὸ μεῖζον, κατὰ γέ τὸν τοῦ πῶς εἶναι λόγον. Τοῦτο δὲ πάντως ἐστι τὸ ζητούμενον. Ἄλλο οὐ συνθήσονται τυχόν, οὐδὲ δμοούσιον εἶναι δώσουσι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, ὡς ἐλάττων κατ' αὐτούς οὐκοῦν ἐτερος ἐσται παντελῶς καὶ ἀλλότριος τοῦ Πατρὸς. Πῶς οὖν ἔχει τὴν δόξαν αὐτοῦ; « Αὐτῷ γάρ ἐδόθη, » καθά φησιν δι μακάριος Δανιήλ, « ἡ τιμή, καὶ ἡ βασιλεία. » Ή γάρ διαψεύσεται λέγων δὲ Θεὸς καὶ Πατήρ. « Τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω· » τι εἴπερ ἐστιν ἀληθῆς, δέδωκε δὲ τὴν ἑαυτοῦ δόξαν τῷ Υἱῷ, οὐχ ἐτερος δέρα ἐστι παρ' αὐτὸν, καρπὸς ὑπάρχων τῆς οὐσίας αὐτοῦ, καὶ γνήσιον γέννημα. Ό δὲ ωστάτως ἔχων τῷ Πατρὶ κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον, πῶς ἀν εἴη λοιπὸν ἐλάττων αὐτοῦ;

D **Αλλα μπλά καὶ δούρδετα.**

Εἰ παντοχράτωρ ἐστιν δι Πατήρ, παντοχράτωρ δὲ δμοίως καὶ δὲ Υἱὸς, πῶς ἐλάττων αὐτοῦ ἐστιν; Οὐ γάρ δῆπον, κατά γε τὸν τῆς ἀκολούθιας λόγον, εἰς τὸ τοῦ τελείου μέτρον τὸ μη τέλεον ἀναβήσεται. Καὶ, εἰ Κύριός ἐστιν δι Πατήρ, Κύριος δὲ δμοίως καὶ δὲ Υἱὸς, πῶς ἐλάττων αὐτοῦ ἐστιν; « Εσται γάρ οὐ τελέως ἐλεύθερος, εἴπερ ἐστιν ἐλάττων ἐν κυριότητι, καὶ οὐ πλήρες ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸ ἀξιώματα. Καὶ εἰ φῶς ἐστιν δι Πατήρ, φῶς δὲ δμοίως καὶ δὲ Υἱὸς, πῶς ἐλάττων αὐτοῦ ἐστιν; Εσται γάρ οὐ τελέως φῶς, καταληφθήσεται δὲ ἀπὸ μέρους ὑπὸ τῆς σκοτίας, καὶ φύεται λέγων δὲ εὐαγγελιστής· « Η σκοτία αὐτὸν

¹⁹ Philipp. ii, 6. ²⁰ Marc. viii, 38. ²¹ Isa. xlvi, 11. ²² Joan. v, 23. ²³ Dan. vii, 14. ²⁴ Isa. xlvi, 11. ²⁵ Joan. i, 5.

τὸν κατέλασθε. » Καὶ εἰ ζῶῃ ἐστιν ὁ Πατὴρ, ζῶῃ δὲ οὐδοίς καὶ ὁ Γίδης, πᾶς ἐλάττων αὐτοῦ ἐστιν; Οὐ γάρ ἐστι τελείως ἐν ἡμῖν ἡ ζωή, κανένας τὸν ξῶν ἀνθρώπον κατοικεῖται Χριστός· νεκροὶ δέ πάντες κατά τοὺς μέρους οἱ πιστεύσαντες, εἰπερ ἐστὶν οὐ τελείως ζωή; τὸ Ελαττον ἔχων ὁ Γίδης. Ἐπειδὴ δὲ χρή την ἐν τούτοις ἀποτίλων ὡς πορφυράτω ποιεῖσθαι, τέλειον ἔναντι φαμεν τὸν Γίδην ἐν τὸν τελείων Πατὴρ παρισουμένον διὰ τὸ τῆς οὐσίας ἀπαράλλαχτον.

ΑΛΛΟ. Εἰ ἐλάττων ἐστὶ τοῦ Πατέρος ὁ Γίδης, διὰ τοῦτο οὐχ ὅμοιός τοι· ἔπειρος δέρα ἐστὶ κατὰ φύσιν καὶ ἀλλότριος παντελῶς· οὐκοῦν οὐχὶ Γίδης, ἀλλ' οὐδὲ διλῶς Θεός. Πῶς γάρ ἀν καὶ καλοίτο Γίδης ὁ μὴ ἐκ Πατέρος, ή πῶς ἔτι Θεός, ὁ μὴ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν; Τί φασιν ἐνταῦθα οἱ τοὺς μὴ τὴν εἰς τὸν Γίδην παραδεξαμένους πίστιν, ἀπεκτονότας δὲ μᾶλλον τούτον, εἰς τὸν Πατέρα πιστεύειν ἴσχυριζόμενοι; Ἐπειδὴ δὲ εἰς Γίδην ἐστιν ἡ πίστις, Εἴτε κατὰ τὸ εἰκός πλανώμεθα, τὸν διληθινὸν οὐκ ἐπεγνωκότες Θεόν. Ἀλλὰ τοῦτο διτοπον. Πιστεύοντες δὲ εἰς Γίδην, καὶ εἰς τὸν Πατέρα πιστεύομεν, καὶ εἰς τὸ διγένον Πνεῦμα δηλαδή. Οὐκ δέρα ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατέρος, ὡς ἐλάττων. ἀλλότριος ὁ Γίδης. ἀλλ' ἐν ᾧ πρὸς αὐτὸν, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν, ἵνας τε διὰ τοῦτο καὶ τάλειος.

ΑΛΛΟ. Εἰ μὲν Γίδης ἔτι κατὰ ἀλήθειαν ὁ ἐκ Θεοῦ Πατέρος ἀγαλάμψας Θεὸς Λόγος, ἀνάγκη πᾶσα καὶ οὐχ ἔκόντας τοὺς δι' ἐναντίας διολογεῖν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτὸν ὑπάρχειν τῆς τοῦ Πατέρος. Τοῦτο γάρ ἡ κατὰ ἀλήθειαν οὐθέτης σημαίνει. Εἴτε πῶς ὁ τοιούτως ἐλάττων ἐστὶ τοῦ Πατέρος Γίδης, εἰπερ ἐστὶν οὐσίας καρπὸς, οὐδαμόθεν τὸ Ελαττον ἐφ' ἐαυτῇ δεχομένης; Πάντα γάρ τελείως ἐν τῷ Θεῷ. Εἰ δὲ οὐκ ἐστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατέρος οὐδὲ Γίδης δέρα νόθος δὲ ὥσπερ τις καὶ φευδόνυμος. Ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ Πατὴρ, Πατὴρ ἀν καλοίτο δικαίως τοι, καὶ ἀληθῶς. Γίδην γάρ οὐκ ὄντος τοῦ κατὰ φύσιν, δι' ὃν ἐστὶ Πατὴρ, πῶς ἀν νοοίτο Πατὴρ; Ἀλλὰ τοῦτο διτοπον. «Ἐστι δὲ Πατὴρ διληθινὸς ὁ Θεός· τοῦτο γάρ δή καὶ διαιρώσιν αἱ θεῖαι Γραφαὶ· Γίδης δέρα πάντως ὁ ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἐλάττων· ὅμοιός τοι·

ΑΛΛΟ. Τὸ τῆς πατριδές ἥτοι πατρότητος διομα οὐκ ἐξ ἡμῶν ἔχει Θεός, ἀλλ' ἡμεῖς μᾶλλον ἐξ αὐτοῦ λαβόντες δρώμεθα. Πιστὸς δὲ δὲ λόγος Παύλου βοῶντος ἀδεῖ· «Ἐξ οὐ πᾶσα πατριὰ ἐν τε οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται.» Ἐπειδὴ δὲ Θεός τὸ πάντων ἐστὶ πρεσβύτατον, κατὰ μίμησιν δηλονότι πατέρες ἡμεῖς, οἱ πρὸς τὸ ἐκείνου σχῆμα διὰ τοῦ πεποιηθεῖ κατ' εἰκόνα, κεκλημένοι. Εἴτε πῶς, εἰπε μοι, λοιπὸν οἱ καθ' ὅμοιωσιν γεγονότες αὐτῷ, κατὰ φύσιν ἐσμὲν τῶν οἰκείων τέκνων πατέρες, εἰ μὴ πρόσεστι τοῦτο τῇ ἀρχετύπῳ εἰκόνι, πρὸς ἣν καὶ μεμορφώμεθα; Πῶς δὲ ἀλιώς τὸ τῆς πατριδές ἥτοι πατρότητος διομα καὶ εἰς τοὺς ἀλλούς ἐκδῆναι παρὰ Θεοῦ δοἴη τις ἀν, εἰ γε ὄντως οὐκ ἔστι Πατὴρ; Φαίνεται γάρ, ἀν οὖτως ἔχῃ, παντελῶς ἀνεστραμμένη τοῦ πράγματος ἡ φύσις, ἡμεῖς δὲ μᾶλλον αὐτῷ καθ' ὅμοιω-

A est Pater, vita item Filius, quomodo minor ipso est? Non enim est perfecte in nobis vita, quamvis in interiori homine Christus habitet, sed quadam ex parte mortui sunt credentes, siquidem non est vita perfecte, cum minus habeat Filius. Cum autem absurditatem illam in his longissime proligare oporteat, perfectum esse dicimus Filium perfecto Patri aequalē, propter perfectam identitatem substantiæ.

ALIUD. Si minor est Patre Filius, ac propterea non consubstantialis, alius utique secundum naturam, ac plane alienus. Igitur non Filius, sed neque prorsus Deus. Quonodo enim vocetur Filius, qui non est ex Patre, aut quomodo tandem Deus, qui non est ex Deo secundum naturam? Quid hic dicunt qui asserunt in Patrem credere non eos qui fidem suscepérunt in Filium, sed qui hunc potius interfecérunt? Cum autem fides sit in Filium, adhuc, ut credibile est, erramus, verum non agnoscētes Deum. At hoc absurdum. Credentes autem in Filium, in Patrem quoque credimus et in Spiritum sanctum nimirū. Non est igitur quasi Deo ac Patre minor alienus Filius, sed unum quid cum ipso, propterea quod ex ipso est secundum naturam, et ideo aequalis ac perfectus.

ALIUD. Si Filius vere est is qui ex Deo Patre effusisit Deus Verbum, necesse omnino est adversarios vel nolentes considerari, **24** ex substantia Patris ipsum existere: hoc enim vera filiation significat. At quomodo is minor est Patre Filius, siquidem sit substantia fructus, quæ nullatenus in se minus suscipit? Cuncta enim perfecte sunt in Deo. Quod si non est ex substantia Patris, neque Filius est igitur, sed spurius veluti quidam ac falsi nominis. Sed neque Pater ipse Pater juste ac vere vocetur: si enim Filius non est secundum naturam propter quem sit Pater, quomodo Pater intelligatur? Sed hoc absurdum. Est autem Pater verus Deus (hoc enim ubique Scripturæ divinæ clamitant), Filius ergo est plana qui ex ipso naturaliter. Quod si Filius, non ergo minor. Consubstantialis enim est utpote Filius:

ALIUD. Paternitatis nomen non habet Deus ex nobis, sed nos potius ab ipso accepisse videmur. **D** Fidelis quippe est sermo Pauli clamantis: «Ex quo omnis paternitas in cœlis et in terra nominatur». Cum autem Deus sit res omnium antiquissima, imitatione quadam et similitudine nos patres appellamur, quod ad ejus imaginem facti sumus. At quomodo, quæsō, ad ejus facti similitudinem nostrorum illiorum patres sunius secundum naturam, si exemplari, cuius imitatione id habemus, hoc non inest? Quomodo denique paternitatis nomen etiam ad alios a Deo permanare concedetur, si Pater vere non est? Nam si ita se habet, eversa prorsus videtur rei natura, et nos ei Patris appellationem ad similitudinem nostram potius tribuemus, quam ipse nobis. Hoc enim ratio fateri coget

²² Ephes. III, 15.

hæreticum vel invitum. Itaque mentitur testis ille veritatis, qui ex ipso paternitatem omnem esse dicit, in cœlo et terra. At hoc dicere est absurdissimum. Verax enim est qui magna fiducia dicit : « An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christus »? Et ex Deo paternitatis nomen etiam in nos defuit. Igitur secundum naturam est Pater Verbi; sed genuit non dissimilem sibi, ita ut aliquid in hoc minus sit quam in ipso. Nos enim ad imitationem ejus facti, minores illo sumus, sed qui a nobis eduntur æquales nobis sunt secundum naturam rationem. τὴν ἔκεινον, ἔχομεν οὐχ οὕτω τὰ ἐξ ἔαυτῶν γεννώμενα, οὐσὶ δὲ παντελῶς πατά γε τὸν τῆς φύσεως λόγον.

ALIUD. Ne veritatem vafer hæreticus ludilicetur, neque Filium Dei **25** Verbum satendo nudum ei ei verbis tenus honorem tribuat, non esse ipsum ex substantia Patris asserens. Quomodo enim plane Filius est, si natura ita non est? Aut ergo detracta hypocrisis persona palam blasphemant, nec Deum nec Filium esse satentes: aut si auctoritate Scripturarum convicti, et sanctorum doctrina tacti, veritatem reverentur, et Filium dicunt ac Deum, ne Patre minorem esse cogitent. Quonodo enim minus accipiet respectu Patris Dei, cum sit Deus Verbum? Nam et homo hominis dicitur, et est, filius, sed non erit idcirco patre minor, quatenus est homo. Nemo enim homine, in quantum homo est, non est major aut minor, sed neque forsitan angelus angelo, quatenus angelus, neque res ulla respectu alterius quæ sit ejusdem naturæ, et ejusdem essentiæ rationem sortita. Itaque si revera est Filius, necesse est dicere ipsum esse ex Patris substantia, omnes ejus proprietates in seipso ferentem naturaliter: et si natura Deus est Pater, Deus utique secundum naturam etiam est Verbum ex ipso genitum. Quomodo ergo minor erit Deus Deo, ea nempe ratione qua uteque Deus est?

ALIUD. Unde vobis, quæso, tanta audacia, ut dicatis inferioris conditionis esse Filium quam Patrem? quomodo vero minus accipiet? Existendi certe tempore, nemo vel maxime delirus putaverit. Est enim ante sæcula Filius, et ipse sæculorum est conditor: neque circumscribi tempore jure censembitur qui tempore quovis generationem antiquiore habet. Sed neque magnitudinis quantitate ipso erit inferior: magnitudinis enim, et quantitatis, et corporis expers natura divina intelligitur, et est. Quomodo ergo minoratio ostendetur in Filio? In gloria forte, dicet aliquis, in virtute, in sapientia; dicant ergo, quantus sit in his et quam grandis Pater, ut ita dicam, ut minor demum Filius intelligatur ad illius mensuram comparatus: aut si incomprehensibilibus et immensis bonis est

A σὺν τὴν πρὸς ἡμᾶς τὸ Πατήρ καλεῖσθαι δύσομεν, ἢπερ αὐτὸς ἡμῖν. Τοῦτο γάρ ὁ λόγος συνομολογεῖν ἀναγκάσει καὶ ἀκοντὰ τὸν αἱρετικὸν. Οὐκοῦν φεύδεται τῆς ἀληθείας ὁ μάρτυς, ἐξ αὐτοῦ λέγων πάσαν εἶναι πατριάν, ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. 'Ἄλλ' ἔστι τοῦτο φάναι τῶν ἀτοπωτάτων. 'Ἀληθεύει γάρ ὁ θαρσῆσαι εἰπεῖν· 'Εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἡμῖν λαλούντος Χριστοῦ; 'Καὶ ἐκ Θεοῦ τὸ τῆς πατριᾶς ἕνομα καὶ εἰς ἡμᾶς καταρρέει. Οὐκοῦν ἔστι κατὰ φύσιν τοῦ Λόγου Πατήρ· τέτοιος δὲ πάντως οὐκ ἀνδριον ἔαυτῷ, διὸ τοῦ τὸ ἔλαττον ἔχειν, τῇ ἐν φίσπερ ἔστιν αὐτός· εἰ γάρ πρὸς μίμησιν γεγονότες ἡμεῖς; Ισαὶ δὲ παντελῶς πατά γε τὸν τῆς φύσεως λόγον.

B ALIUD. Μή σοφικέσθω τὴν ἀληθείαν ὁ ποικίλος εἰς λόγους αἱρετικὸς, μηδὲ Υἱὸν ὅμοιογάν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, φιλήν αὐτῷ καὶ τὴν ἐν ρήμασι μόνοις χεριζόσθω τιμὴν, οὐκ εἶναι λέγων αὐτὸν ἐκ τῆς οὐσίας τῆς τοῦ Πατρός. Πῶς γάρ δῶς Υἱὸς, εἰ μὴ οὐτως ἔχοι κατὰ φύσιν; 'Η τοινυν τὸ τῆς ὑποκρίσεως περιελόντες προσωπεῖον διστρημέτωσαν ἀναφανῶν, μήτε Θεὸν μήτε Υἱὸν ὅμοιογάντας· τῇ εἰπεῖρ ἐκ πάσης ἐλεγχόμενοι τῆς θείας Γραφῆς, καὶ τοῖς τῶν ἀγίων λόγοις κατασφρενδονούμενοι δισωποῦνται τὴν ἀληθείαν, καὶ Υἱὸν εἶναι λέγουσι καὶ Θεὸν, μή φρονεῖσθωσιν ὡς ἔστιν ἐλάττων τοῦ γεγεννηκότος. Πῶς γάρ δῶς ἐπιδέξεται τὸ ἔλαττον ὡς πρὸς τὸν Πατέρα Θεὸν, Θεὸς δὲν ὁ Λόγος; Καίτοι καὶ ἀνθρώπος ἀνθρώπου χρηματίζει τε καὶ ἔστιν Υἱὸς, ἀλλ' οὐκ ἐλάττων ἔσται τοῦ Πατρὸς κατά γε τὸ εἶναι ἀνθρώπος· ἀνθρώπος γάρ ἀνθρώπου, καθὼδη ἀνθρώπος, οὐκ ἀν εἴη μείζων τῇ ἐλάττων, ἀλλ' οὐδὲ ἀγγελος ἀγγέλου τυχὸν καθὸδη ἀγγελος, τῇ ἐπερόν τι τῶν δυτῶν πρὸς πᾶν οἰκούν ὁμοφύδεις, καὶ τὸν τῆς αὐτῆς οὐσίας λόγον ἀποκεκληρωμένον. Οὐκοῦν εἰ κατὰ ἀληθείαν ἔστιν Υἱὸς, ἀνάγκη λέγειν, εἰς ἔστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, πάντα τὰ ἔκεινης ἔδια φέρων ἐν ἔαυτῷ φυσικῶς· καὶ εἰ φύσει Θεὸς ὁ Πατήρ, Θεὸς δηλούσι κατὰ φύσιν καὶ ὁ Λόγος δὲξ ἐν αὐτῆς γεννηθεῖς· Πῶς οὖν ἐλάττων ἔσται Θεὸς Θεοῦ, καὶ ταῦτα δὴ τοῦτο τὸ εἶναι Θεός;

ALIUD. Πόθεν οὐδὲν, ω̄στοι, πάρεστι τοιμῆν τὸ ἐν ἐλάττωσι κεῖσθαι λέγειν τὸν Υἱὸν, τῇ ἐν οἷς ἔστιν ὁ γεννήσας αὐτὸν; κατὰ τίνα δὲ τρόπον τὸ ἔλαττον ἐπιδέξεται; Κατὰ μὲν, οὖν τὸν ἐν τῷ εἶναι χρόνῳ, οὐκ ἀν τις, οἷμαι, καὶ σφόδρα ληρῶν ὑπολάβον. Προαιώνιος γάρ ὁ Υἱὸς, καὶ αὐτός ἔστι τῶν αἰώνων δι ποιητῆς, καὶ δι τοῦ δὲν διλαμψεῖσθαι χρόνῳ τὸ χρόνου παντὸς πρεσβυτέραν ἔχον τὴν γέννησιν, νοηθεῖη εἰκότως. 'Ἄλλ' οὐδὲ ἐν ποσῷ τῷ κατὰ μέγεθος ἐλάττων αὐτοῦ ἀμερέθης γάρ, ἀποσές τε καὶ ἀσώματος ἡ θεία νοεῖται καὶ ἔστι φύσις. Πῶς οὖν ἔρα τὸ ἔλαττον ἐπὶ τοῦ γεννηθέντος δειχθῆσεται; 'Ἐν δόξῃ λοιπὸν, ἔρει τις τυχὸν, ἐν δυνάμει, ἐν σορίᾳ. Λεγέτωσαν τοινυν, πόσος ἔστιν ἐν τούτοις καὶ πηλίκος δ Πατήρ, εἰ γε χρή καὶ τοῦτο εἰπεῖν, ίνα νοῆται λοιπὸν ἐλάττων δ Υἱὸς, ω̄στοι πρὸς ἐκμετρούμε-

νος· ἡ εἰπερ ἐστὶν ἐν ἀκαταλήπτοις καὶ ἀνεκμετρή-
τοις δὲ Πατὴρ ἀγαθοῖς, καὶ πολὺ τὸ τῆς ἡμετέρας
διανοίας ἀνατρέχουσι μέτρον, πόθεν ἐλάττων λέγουσι
τὸν Γίδην οἱ πάντα τολμῶντες ἑτοίμως Ἀρετανοί,
πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ προσόντος αὐτῷ κατὰ φύσιν
ἀξιώματος; Ἐλέγχεται γάρ ἀντιπαραβέσει τῇ πρὸς
τὸ μεῖζον τὸ Ἐλαττον. οὐκ ἔκμετρουμένης δὲ τῆς
ἀξίας τοῦ Πατρὸς, ποιὰ δεῖξις ἐν Γίῷ τοῦ μειονεκτή-
ματος;

ΑΛΛΟ. Ἐπὶ τῇ βδελυρίᾳ τῶν ἀνοσίων αἱρετικῶν
ἔξεστιν δυνας εἰπεῖν ἀλήθευντας· «Οἱ δὲ ἐχθροὶ^B τῆς ἡμῶν ἀνθροΐτοι.» Πῶς γάρ οὐκ ἀν εἰεν πάσης ἀμα-
θίας ἀνάπτειφ, εἰ μὴ εἰδότες μῆτε δὲ λέγουσι, μῆτε
περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται; εἰ καθάπερ δὲ Παῦλος φη-
σιν. Ὁτου δὲ δῆμη χάριν ἐπισκοπήστεν αὐτοῖς οἰδημένα
δεῖν, ἐκεῖνό δεῖν. Εἰ κατὰ ἀλήθειαν θεὸν ἐκ θεοῦ
τοῦ Πατρὸς γεγεννῆσθαι λέγουσι τὸν Γίδην, καὶ οὕτω
τιστεύουσι, πῶς ἐλάττων ἐστὶ τοῦ Πατρός; Πολλὴ
γάρ ἐντεῦθεν ἀποτεγμένης εσται λογισμῶν ἀποκίλα, παν-
ταχῇ τὸ δύσφημον ἔχουσα, καὶ δεσπότης ἀν τας καὶ
μόνον ἀκούσαις παραιτήσεται. Εἰ γάρ δὲ θεός κατὰ
φύσιν ὑπάρχων δὲ Γίδης ἐπιδέξεται κατὰ τι γοῦν ἐφ'
ἴαντῷ τὸ Ἐλαττον, ἀνάγκη λοιπὸν ἐννοεῖν, ὡς ἐστι τι
μεῖζον θεοῦ. Οὐκοῦν οὖν ἐν τελειότητῃ τῇ κατὰ πᾶν
τοιοῦν δὲ τοῦ Πατρὸς οὐσία νοεῖται, καὶν ὑπάρχῃ φύ-
σει θεός· προκόψει δέ ποι καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὸ μεῖζον,
ἀλεγχόμενος, ὁστερ εἰκόνι τῷ Γίῷ, ὅτι πέρ ἐστι καὶ
αὐτὸς τῆς τὸ Ἐλαττον ἀποτελούμενης οὐσίας. Φορέσει
δὲ αὐτὸς δυνάμει, καὶ εἰ μὴ πώ πεφόρεκεν· ἐπει πέρ
τὰ δεκτικά τίνος δητα, δέξεται πάντας καὶ τὰ ὄντα ἐστι
δεκτικά, καὶ καιροῦ καλοῦντος εἰς τὸ παθεῖν οὐ παρ-
αιτήσεται. Ἀλλὰ πολλῇ τις ἐν τούτοις δὲ δύσφημα
φαίνεται. Οὔτε γάρ προδῆσεται ποι πρὸς τὸ μεῖζον
δὲ Πατὴρ, ἀλλ' οὐδὲ τὸ Ἐλαττον ἐπιδέξεται, διὰ τὸ
εἶναι κατὰ φύσιν θεός. Οὐκοῦν τὸ Ἐλαττον οὐδὲ δὲ Γίδης
ἐφ' ἕαυτῷ καταδέξεται, θεός καὶ αὐτὸς ὑπάρχων
κατὰ φύσιν, ίνα μὴ τῆς ἀνωτάτω πατῶν οὐσίας κατ-
ηγόρημα νοῆται τὸ ἐξ ἀμαθίας τῶν αἱρετικῶν ἐπι-
νοῆθεν φρημάτιον.

ΑΛΛΟ. Εἰ Γίδης κατὰ φύσιν ὑπάρχων τοῦ θεοῦ καὶ
Πατρὸς δὲ ἐξ αὐτοῦ Δόγμος Ἐλάττων ἐστὶν αὐτοῦ, η
κατὰ τὸν τῆς θεοπρεποῦς ἀξίας λόγον, η ὡς κατὰ
φύσιν οὐκ ἔχων ἀπαραλλάκτως, η κατὰ τι γοῦν τῶν
ἐν τοῖς μειονεκτήμασι τρόπων, οὐκ αὐτοῦ τοσούτον
ἐσται τὸ κατηγόρημα μᾶλλον, διὸν τῆς οὐσίας ἐξ ἣς
εἰναι πεπίστευται, εἰπερ δὲ τὸ Ἐλαττον, ἵνα τὸ
χείρον, ὡς πρὸς αὐτὸν ἀπογεννῶσα φαίνεται, καίτοι
τῆς γενητῆς καὶ πεποιημένης οὐκ ἀνεχομένης τούτο
παθεῖν. Τίχειτε γάρ πάντως τὸ δομοίον ἕαυτῷ πᾶν
ὅπερ ἐστὶ καρπογόνον. Εἰ δὲ ἄνω παντὸς κείσθαι
πάθους τὴν θείαν τοῦ Πατρὸς ἔρούσι φύσιν, ἔξω δη-
λονότι καὶ τῆς ἐπὶ τοῦτο κατηγορίας κείσεται, ὡς δὲ
ἀρχέτυπος οὖσα τὸν ἐν ἡμῖν ἀγαθῶν, οὐκ ἐλάττονα
τὸν Γίδην ἀποτέξεται, ἀλλ' ίσόν τε καὶ δμοούσιον,
ίνα μὴ καὶ ἡμῶν ἀπολεμπάνηται θεός δὲ τοσούτον ὑπὲρ
τῆς.

A preditus, et nostrae mentis captum multum exce-
dentibus, undenam minorem dicunt esse Filium
qui omnia temere audent Ariani, ad evertendam
quæ ei naturaliter inest dignitatem? Comparatione
26 enim majoris minus innolescit: Patris autem
dignitatem non dimensi, quomodo diminutionem
ostendetis in Filio?

ALIUD. De execrabilis impietate hæreticorum
cerie et rei veritate dicere possumus: «Inimici
nostrī insani.» Quomodo enim omni genere de-
mentias non pleni sint, qui «neque quæ loquuntur,
neque de quibus affirmant intelligunt?» quemad-
modum Paulus ait^C. Causa autem propter quam
B illos reprehendendos putamus, ea est: Si re vera
Deum ex Deo Patre genitum esse dicunt Filium,
atque ita credunt, quomodo minor est Patre?
Illi enim prodibit multa rationum absurditas,
scatens ubique blasphemias, et quas aures refu-
giant. Nam si Deus secundum naturam cum sit
Filius, quadamtenus in se minus capiat, necesse
est tandem cogitare aliquid esse majus Deo.
Igitur non in perfectione omnimoda substantia
Patris intelligitur esse, quamvis natura sit Deus:
sed ipse quoque in majus proficiet, in Filio sicut
imagine ostendens se quoque esse substantia
prædictum quæ minus suscipit. Hoc autem potentia
seret, licet adhuc non tulerit: nam quæ alicujus
sunt capacia, ea utique suscipient quorum sunt
capacia, et tempore ad suscipiendum vocante, non
recusabunt. Sed multa in his blasphemias cernuntur.
Neque enim in majus Pater utique progreditur,
sed nec minus suscipiet, propriea quod secun-
dum naturam est Deus. Ergo neque Filius in
seipso minus accipiet, Deus cum sit ipse quoque
secundum naturam, ne supremam omnium essen-
tiā laedere censeatur illa ex hæreticorum ve-
cordia excogitata vocula.

ALIUD. Si Filius secundum naturam suam
exsistens Dei ac Patris Verbum, minus est eo,
sive divinæ majestatis ratione, sive quod secun-
dum naturam suam non possit esse plane idem,
aut certe alio quovis diminutionis modo, non
tam is laedetur, quam ea ex qua creditur esse
substantia, siquidem rem seipso minorem aut
deteriorem gignere videtur, licet id creata et
facta substantia non ferat. Gignit enim prorsus
sibi simile, quodcunque fructiferum est. Quod si
omni passione superiorē esse dicent divinam
Patris naturam, expers utique illius labis erit,
cumque primigenia sit omnium nobis bonorum
27 essentia, non minorem gignet Filium, sed
æqualem et consubstantialē, ne Deus, qui tan-
topere nos excedit, nobis quoque sit inferior.

*^a 1 Tim. 1, 7.

ALIUD, per reductionem ad absurdum. Seipsum **A** æqualem Deo ac Patri ostendens, ait Christus alicubi ad suos discipulos : « Qui, vidit me, vidit Patrem meum »⁵¹. At quomodo is qui secundum naturam talis est, quem se vere asserit, immunitationem habiturus est, ut stulte nonnulli volunt ? Nam si minor existens, in seipso Patrem ostendit nullum intercedente discrimine, ad Patrem immunitio pertinebit, qui in immutabili appareat imagine, Filio nimirum. At hoc absurdum. Igitur non minor est Filius, in quo Pater perfectus existens exprimitur.

ALIUD. Quomodo Filius minus quam Pater accipiat, qui citra culpam ait : « Omnia quæcumque habet Pater mea sunt »⁵²? Et rursus, oratione ad Deum et Patrem conversa : « Omnia mea tua sunt, et tua mea »⁵³. Si enim, ut temere nonnulli asserunt, revera minor est Filius, quoniam vere loquitur dum dicit ad Patrem : « Mea tua sunt, et tua mea ; » minus in Patrem cadet, et majus similiter in Filium, promiscuo rerum ordine, siquidem in altero quæ alteri insunt reperiuntur, et quod Patris est, hoc etiam est Filii. Et rursus, quodcumque Filii proprium esse videtur, istud est Patris. Nihil ergo dicere velabit minorem esse Filio Patrem, et majorem Patre Filium. Sed vel cogitatu istud est absurdissimum. **Equalis** igitur, et non minor est qui communes habet cum Patre essentia prærogativas.

ALIUD, ex eodem. Si quæcumque habet Pater, haec omnia sunt Filii, est autem in Patre perfectio : perfectus erit et Filius, qui habet quæ Patris propria sunt et eximia. Igitur non est inferior, ut impie hæretici sentiunt.

ALIUD, per reductionem in absurdum, cum syllogismi complexione. Dicant nobis qui inexsinguibilem flammam in caput suum arcessunt, et rectam divinorum dogmatum rationem aversantur, ac variarum argutiarum **28** versutiæ, ad fraudem simpliciorum et subversionem excogitant, utrum tandem melior sit Pater Filio, cum major sit ipso, si Filius minor est, ut illi nugantur, an non. At, opinor, meliorem esse fatebuntur. Dicant ergo quidnam eximii habere Pater videbitur in eo quod majus habet, nisi melior est. Nam si nihil plane, soluta demum est omnis illa Filii reprehensio. Sin autem multum præstat, melior igitur est, ut pote qui majus habet. Respondeant ergo, et nos doceant, si revera sapiunt, quam ob causam Filium Pater cum genuerit, non æqualem sibi genuit, sed minorem. Nam si melius videretur æqualem sibi per omnia genuisse Filium, quis facere istud prohiberet ? Si enim aliquid prohibuerit, necessarium esse vel inviti fatebuntur, ut sit aliquid Patre majus. Quod si nihil plane prohibuit, sed cum potestate prædictus esset, sciretque melius esse ut

A ΑΛΑΟ, διὰ τῆς εἰς ἀποκορ ἀγαγωγῆς. Τινὲς ἐαυτὸν ἐπιδεικνύων τῷ Θεῷ καὶ Πατέρι, φησὶ που Χριστὸς πρὸς τοὺς οἰκείους μαθητάς : « Οἱ ἡρακλῶς ἐμὲ, ἔωραχε τὸν Πατέρα μου. » Εἴτα πῶς ὁ κατὰ φύσιν τοιοῦτος, οὗτος τε ὑπάρχων ὡς αὐτὸς ἀληθεύων δισχυρός εσται, τὸ Ελαττον ἔξει κατὰ τὴν τινων ἀδουλίαν ; Εἰ γάρ ὑπάρχων ἐλάττων ἐν ἐαυτῷ δεικνύει τὸν Πατέρα, μηδεμίσες μεσολαβούσης παραλλαγῆς, ἐπὶ τὸν Πατέρα τὸ Ελαττον ἀναβήσεται, ὡς ἐν ἀμεταποίητῳ φαινόμενον εἰκόνι τῷ Υἱῷ. Ἀλλὰ τοῦτο ἀποπον. Οὐκοῦν οὐκ ἐλάττων ὁ Υἱὸς, ἐν ὅπερ εἰκονίζεται τέλειος ὃν ὁ Πατήρ.

B ΑΛΑΟ. Καὶ πῶς ἂν τὸ Ελαττον, ἢ ἐν οἰστέρᾳ ἐστιν ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς ἐπιδέξηται, λέγων ἀνεγκάλητως : « Πάντα δοσ ἔχει ὁ Πατήρ ἐμά ἐστιν : » καὶ πάλιν, ὡς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, ὅτι : « Πάντα τὰ ἐμὰ σὲ ἐστιν, καὶ τὰ σὲ ἐμά ; » Εἰ γάρ ὄντως ἐστὶ κατὰ τὴν τινων ἀδουλίαν ἐλάττων ὁ Υἱὸς, ἐπειδὴ περ ἀληθεύει λέγων πρὸς τὸν Πατέρα : « Τὰ ἐμὰ σὲ ἐστιν, καὶ τὰ σὲ ἐμά, » χωρῆσει καὶ ἐπὶ τὸν Πατέρα τὸ Ελαττον, καὶ τὸ μεῖζον ὄμοιώς ἐπὶ τὸν Υἱὸν, ἀδιαφορούσης τῆς τῶν πραγμάτων τάξεως, εἰπερ ἐν ἐκατέρῳ τὰ ἐκατέρῳ προσόντα φαίνεται, καὶ διπερ ἀν εἴη τοῦ Πατρὸς, τοῦτο ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ πάλιν, διπερ ἀν ὑπάρχοντος φαίνεται τοῦ Υἱοῦ, τοῦτο ἐστὶ τοῦ Πατρός : οὐδὲν οὖν κωλύσει λέγειν ἐλάττονα τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα, καὶ μεῖζον τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν. Ἀλλ' ἐστι τῶν ἀτοπωτάτων, καὶ μόνον ἔννοειν τι τοιοῦτον. Ιερὸς δρά, καὶ οὐκ ἐλάττων ὁ κοινὰ πρὸς τὸν Πατέρα **C** τὰ τῆς οὐσίας ἔχων πλεονεκτήματα.

D ΑΛΑΟ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ. Εἰ πάντα δοσ ἔχει ὁ Πατήρ, ταῦτα πάντα ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐστι : δε ἐν Πατέρι τὸ τέλειον, τέλειος ἐσται καὶ ὁ Υἱὸς ὁ τοῦ Πατρὸς ἔχων τὰ δικαια καὶ ἔξαρτετα. Οὐκοῦν οὐκ ἐλάττων, κατὰ τὴν τῶν αἰρετικῶν δυσσέβειαν.

A ΛΑΟ, διὰ τῆς εἰς ἀποκορ ἀγαγωγῆς, μετὰ συμπλοκῆς συνιλογισμοῦ. Λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ τῆς ἀσθεστὸν φύλαγα καταχέοντες τῆς ἐαυτῶν κεφαλῆς, καὶ τὴν μὲν ἐν τοῖς θεοῖς δόγμασιν ὀρθότητα παρει- τούμενοι, στροφάς δὲ ποικιλῶν ἐπινοοῦντες συλλογισμῶν πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκεραιοτέρων καὶ ἀνατροπὴν, πότερόν ποτε κρείττων ἐστὶν ὁ Πατήρ τοῦ Υἱοῦ, τὸ μεῖζον ὡς πρὸς αὐτὸν ἔχων, εἰπερ ἐλάττων ἐστι, καθὼς ἐκεῖνοι ληροῦντες φασιν, ή οὐχ. Ἀλλ' οἵμαι δὴ πάντως, ὅτι, Κρείττων, ἐροῦσι λεγέτωσαν τοίνυν τι περισσὸν ἐν τῷ κεκλησθαι τὸ μεῖζον ὁ Πατήρ ἔχων φανεῖται, εἰ μὴ κρείττων ἐστιν. Εἰ μὲν γάρ διλα- ούδεν, λέλυται λοιπὸν ἡδη πᾶν τὸ ἐφ' Υἱοῦ κατηγόρημα : εἰ δὲ πολὺ τι τὸ διάφορόν ἐστι, κρείττων ἀραι λοιπὸν, ὡς ἔχων τὸ μεῖζον. Ἀπολογεῖσθωσαν τοίνυν, καὶ διδασκέτωσαν ἡμᾶς, εἰπερ εἰσὸν δυτῶν σφολ, τοῦ δὴ χάριν γεννήσας τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ οὐκ ἴσον ἐαυτῷ γεγένηκεν, ἀλλὰ ἐλάττονα. Εἰ μὲν γάρ φαίνοτο κρείττον τὸ ἴσον ἐαυτῷ κατὰ πάντα γεννήσαι τὸν Υἱὸν, τις ὁ κωλύσας τοῦτο ποιεῖν ; Εἰ μὲν γάρ τι τὸ κωλύσαν ὡς ἔξ ανάγκης ἐστὶν, διολογήσουσι καὶ οὐχ ἐκόντες εἶγατι τὸ μεῖζον τοῦ Πατρός. Εἰ δὲ τὸ κω-

⁵¹ Joan. xiv, 9. ⁵² Joan. xvi, 19. ⁵³ Joan. xvii, 10.

λύνον ἡν δὲ οὐδὲν, ἔχων δὲ τὴν ἔξουσίαν, καὶ εἰδὼς, στι κάλιτην ἔστι γεννῆσαι τὸν Ισον, βεβούληται τὸν ἐλάττονα, φθόνος δρα περὶ αὐτὸν καὶ βασκανία γενομένη φαίνεται· οὐ γάρ ἡθέλησεν ἀποδοῦναι τὸ Ισον τῷ Υἱῷ. Η τοινυν δύναντας περὶ τὴν γέννησιν δ Πατήρ, η βάσκανος ἔσται κατὰ τὸ ἐκ τῶν συλλογισμῶν συναγόμενον θεώρημα, ἀντίκη τὸ Ελαττόν δ Υἱὸς κατὰ τὸν ἐκείνων λόγον. Ἀλλὰ τούτο ἀποτονδνω γάρ πάνους παντὸς η θελα καὶ ἀκήρατος φύσις. Οὐκοῦν οὐκ ἐλάττων δ Υἱὸς, ἵνα μὴ τὸ Ισον ἀπολέσῃ, κατ' οὐδένα τρόπον ἀτονήσαντος τοῦ Πατρὸς περὶ τὸ Ισον ἁυτοῦ γεννῆσαι τὸν ἐξ αὐτοῦ, μήτε μήτη ἐκ βασκανίας κεκαλυμένου τὸ θελῆσαι τὸ δμεινον.

ΑΛΛΟ. Αὐτός πού φησιν δ Σωτήρ, ὡς εἴη μὲν αὐτὸς ἐν Πατρί, καὶ δ Πατήρ δὲ δόμοις ἐν αὐτῷ. 'Αλλ' ἔστι παντὶ ποιον, ὡς οὐ προσήκει νοεῖν, καθάπερ σῶμα ἐν σώματι, η σκεῦος ἐν σκεύει, οὐτως εἶναι χωρητὸν ἐν Υἱῷ τὸν Πατέρα, η αὖ πάλιν ἀντεμπιδόζεσθαι τρόπον τινὰ τῷ Πατρὶ, οὗτος δὲ ἐν ἐκείνῳ, κακείνος ἐν τούτῳ φαίνεται ὡς ἐν ταυτότητι οὐσίας ἀπαράλλακτῳ, καὶ τῇ κατὰ φύσιν ἐνότητί τε καὶ δομούτητι, ὡσπερ δὲ εἰ τις καὶ ἐν εἰκόνι τὴν οὐκείαν καταθεώμενος μορφὴν λέγοιτο πρὸς τινὰς ἀληθεύων, καὶ τὴν εἰς ἄκρον ἐξηστημένην ἐμφέρειαν τοῦ οἰκείου σχήματος ἀποθαυμάζοις βοῶν· 'Ἐγὼ ἐν τῇδε τῇ γραφῇ, καὶ η γραφὴ δὲ ἐν ἐμοι· η καὶ καθ' ἔτερον τρόπον, ὡσπερ δὲ εἰ καὶ τῇ τοῦ μέλιτος γλυκείᾳ ποιότης ἐντεθείσα γλώττῃ, περὶ ἁυτῆς λέγοι· 'Ἐγὼ ἐν τῷ μέλιτι, καὶ τὸ μέλι δὲ ἐν ἐμοι· η καὶ ὡσπερ πάλιν η ἐκ πυρὸς φυσικῶς προτοῦσα θερμότης φωνὴν ἀφίεστα λέγοι· 'Ἐγὼ ἐν τῷ πυρὶ, καὶ τὸ πῦρ δὲ ἐν ἐμοι· 'Εστι μὲν πως γάρ τῶν εἰρημένων ἔκαστον ἐπινοίᾳ μεριστὸν, ἐν δὲ τῇ φύσει, καὶ ἐν ἐξ ἐνδος, ἀμερίστῳ τινὶ καὶ διαιστάτῳ προσδόρ προκύπτον, ὡσπερ καὶ χωρίεσθαι δοκοῦν τοῦ ἐν φύσει ἔστιν· δικαὶος δὲ οὐν εἰ καὶ τούτον ἔχει τὸν τύπον τῶν ἐπ' αὐτοῖς νοημάτων η δύναμις, ἀλλ' ἐν ἐπέρφ φαίνεται, καὶ ταυτὸν εἰσιν δοσον εἰς οὐσίαν ἀμφότερα. Εἰπερ οὖν, διὰ τὸ τῆς οὐσίας ἀπαράλλακτον καὶ τὸ ἐν τῷ χαρακτήρι παντελῶς ἀπαραποίητον, δ Πατήρ ἔστιν ἐν Υἱῷ, πῶς δ μείζων ἐν ἐλάττονι κατ' ἐκείνους δηνι τῷ Υἱῷ χωρήσει; καὶ διφθήσεται; 'Ἐπειδὴ δὲ δοις ἔστιν ἐν αὐτῷ, τέλειος δρα πάντως ἔστιν δ Υἱὸς, δ τοῦ τελείου χωρητικός, καὶ χαρακτήρ τοῦ μεγάλου Πατρός.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Πρὸς τοὺς τολμῶντας λέτειν, ὅτι ἔτερος ἔστιν δ ἐνδιάθετος καὶ φυσικὸς ἐν Θεῷ καὶ Πατρὶ Λόγος, καὶ ἔτερος δ παρὰ ταῖς θείαις Γρασίαις λεγόμενος Υἱός. 'Εστι δὲ τῶν περὶ Εὐρύμοντος τοιαύτη κακοδοξία.

Οὗτος δην ἐτρόχη πρὸς τὸν Θεόν.

'Ανακεφαλαίωσιν μὲν ὡσπερ τινὰ τῶν ἡδη προειρημένων ἐν τούτοις δ εὐαγγελισθῆς ἀποικιστο. Προσθετεῖς δὲ τὸ «Οὗτος, » μονονούχη βοήτας δράται, «Ο ὁν ἐν ἀρχῇ, » δ παρὰ τῷ Πατρὶ Λόγος, ὑπάρχων Θεός ἐκ Θεοῦ, οὗτος ἔστι καὶ οὐχ ἔτερος, περὶ οὐ τὸ σεμνὸν ἡμῖν πρόκειται σύγγραμμα. 'Εοικε δὲ πάλιν οὐ μάτην τοῖς εἰρημένοις ἐπενεγκεῖν τὸ, «Οὗτος δην

Α æqualem gigneret, minorem maluit, invidia ergo et livore ductus videtur; noluit enim æqualitatem dare Filio. Aut ergo impotens erit in generatione Pater, aut invidus, ut ex argumentatione perspicue colligitur, si minus habeat Filius, ut illi asserunt. Sed hoc absurdum: omnis enim passionis est expers divina et immortalis natura. Igitur non est minor Filius, ne æqualitatem perdat, cum nullo modo Pater viribus caruerit in generando sibi æquali Filio, neque labore prohibitus sit quominus velle id quod melius esset.

ALIUD. Ipse alicubi Salvator sit se esse in Patre, et Patrem similiter in ipso ⁶¹. Sed patet omnibus non esse illud intelligendum, sicuti corpus in corpore, aut vas in vase, ita Patrem in Filio contineri, aut vicissim hunc quodammodo Patri imponi; sed hunc in illo, et illum in hoc esse videri, ceu in identitate substantiæ per omnia simili, et naturali unitate ac similitudine, veluti si quis in imagine formam suam contemplans, et exquisitam vultus sui similitudinem admirans, vere clamare dicatur: Ego in hac tabella, et, tabella in me est. Aut quemadmodum si dulcis qualitas, mellis impressa linguae de seipsa dicat: Ego in melle, et mel in me est; aut si calor ex igne naturaliter **29** prodiens emissa voce dicat: Ego in igne, et ignis in me. Unumquodque enim eorum, quæ dicta sunt separabile est intellectu; sed unum natura, et unum ex uno inseparabili quodam et continentí progressu prodit, quemadmodum et ab eo in quo est separari videtur: verumtamen licet hunc concipiendi modum præ se ferant, alterum tamen in altero cernitur, et idem sunt utramque quoad substantiam. Si ergo propter perfectissimam, identitatem substantiæ, et characteris omnimodam similitudinem Pater est in Filio, quomodo major in minore, ut illi volunt, Filio continetur ac cernetur? Cum autem totus sit in ipso, perfectus utique prorsus est Filius, qui perfectum caput, et character est magni Patris.

D

CAP. IV.

Adversus eos qui dicere audent, aliud esse internum et naturale in Deo et Patre Verbum, et aliud, quod Scripturæ divinæ appellant Filiū. Est autem Eunomianorum error istiusmodi.

1. 2. Hoc erat in principio apud Deum.

Ilic Evangelista summatim quodammodo repetit quæ prius dicta sunt. Cum autem addit, «Hoc, » propemodum clamare videtur: «Quod erat in principio, » illud apud Patrem, Verbum, Deus existens ex Deo, hoc, inquam, et non aliud est de quo sermonem facere in hoc libro proposuimus. Rursus autem non videtur frustra subiecisse illud:

⁶¹ Ioan. x, 38.

« Hoc erat in principio apud Deum. » Accepit enim a divino Spiritu rerum futurarum cognitione, non ignoravit, ut opinor, ac vere affirmare possumus, quosdam prodituros perditionis artifices, diaboli auctor, mortis laqueos, in cubicula et profundum inferni detrudentes eos qui prae imperitia attendunt iis quæ eructant de corde malo ⁴⁴. Instabunt vero, et in suum ipsi caput invalescent, dicentes, aliud quidem esse illud insitum in Deo Patre Verbum, aliud insito longe simillimum Filium, et Verbum, per quod Deus omnia operatur, ut sic Verbum Verbi, et imago imaginis, et splendor splendoris intelligatur. Quasi ergo iam illos impia ista praedicantes audiret, et adversus immamnam scriptorum **30** ipsorum furorem merito commotus beatus evangelista, postquam multis verbis jam statuit, et, ut decebat, significavit unum, ac solum et verum de Deo, et in Deo et apud Deum esse Verbum, statim insert : « Hoc erat in principio apud Deum, » ut Filius nimirum apud Patrem, ut insitum ; ut ex ejus substantia, ut Unigenitum, « Hoc, » cum non sit secundum. Sed quoniam opere pretium nobis esse puto, qui impietatem istiusmodi palam facere conamur, nudam eorum exponere blasphemiam, ad simpliciorum securitatem (cavebit enim quisquis didicerit, ac tanquam serpentem transiliet in medio latenter itinere) utiliter eorum doctrinam exponam, opposita contraria. Sic enim deinceps illa refutabitur iis modis quos nobis Deus concesserit, qui omnibus sapientiam largitur.

Eunomii opinio de Filio Dei.

Unigenitus, inquit, Dei Filius, non est ex se proprio Verbum ejus; sed internum illud Verbum Dei ac Patris in ipso movetur, et est semper. Qui autem ex ipso genitus esse Filius dicitur, internum ejus Verbum suscipiens, cuncta ab eo edoctus novit, et ad ejus similitudinem Verbum est et nuncupatur.

Jam ad confirmandam suam ut existimat impietatem, et perversas sententias istiusmodi neclit sylligismos, ut, quemadmodum scriptum est ⁴⁵, suorum peccatorum calonis miser constringatur.

Si Verbum, inquit, in Deo ac Patre naturale, et internum est ipse Filius, et consubstantialis est genitori, quid jam prohibet quominus Verbum sit, et vocetur Pater, utpote consubstantialis Verbo?

ITEM : Si Verbum est Dei ac Patris Filius, et praeter ipsum non est aliud, per quodnam Verbum, inquit, Pater ad ipsum dicere comperitur : « Filius meus es tu; ego hodie genui te ⁴⁶? » Patet enim non absque verbo Patrem ad Filium fuisse locutum, cum id omne quod dicitur, in verbo utique dicatur, non aliter. Et ipse alicubi Salvator ait :

⁴⁴ Prov. ix, 4. ⁴⁵ Prov. vii, 22. ⁴⁶ Psal. ii, 7.

A ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. » οἵ γάρ οὐδὲ θεῖον Πνεύματος εἰς τὴν τῶν ἐσομένων γνῶσιν φωταγωγόμενος οὐκ ἡγάπησεν, ὃς γέ μοι δοκεῖ, καὶ ὡς ἔστιν εἰπεῖν ἀληθεύοντας, διτελοῦ θήρατρα, θανάτου παγίδες, εἰς ταμεῖα καταφέρουσαι καὶ εἰς πέταυρον ἄδου τοὺς ἐξ ἀμαθείας προσέχοντας οἵ δὲ ἐκ χαρδίας ἐρεύνονται πονηρᾶς. Ἐνστήσονται δέ, καὶ κατὰ τῆς ἑαυτῶν ἀνδριοῦται κεφαλῆς λέγοντες, ἔτερον μὲν εἶναι τὸν ἐνδιάθετον ἐν Θεῷ Πατέρι Λόγου, ἔτερον δὲ τινα καὶ τῷ ἐνδιάθετῷ λίαν ἐμφερέστατὸν τε καὶ δμοιότατὸν τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον, δι' οὗ θεῖος τὰ πάντα ἐργάζεται. Ἰνα Λόγος Λόγου νοῆται, καὶ εἰκὼν εἰκόνος, καὶ ἀπαγάσματα ἀπαγάσματος. « Οὐσπερ οὖν ἡδὴ δυσφημοῦντων ἀκούσας αὐτῶν, καὶ πρὸς τὰς ἀκτόπους ἀπονοίας τῶν παρ' αὐτοῖς συγγραμμάτων εὐλόγως κεκτημένος ὁ μετάριος εὐαγγελιστής, δρισάμενος ἡδὴ καὶ διὰ πολλῶν, ὡς Εἰσει, κατασημήνας τὸν Ἑντ, καὶ μόνον, καὶ ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ, καὶ ἐν Θεῷ, καὶ πρὸς Θεὸν δικα Λόγον, ἐπικέρει τεργάνως. « Οὗτος ἦν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, ὡς Υἱὸς δηλαδὴ πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς Εμφυτος, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ὡς Μονογενῆς. « Οὗτος, » οὐδὲ διτέρου. Ἐπειδὴ δὲ προσήκενται ἡγοῦμαι τὰ περὶ τῆς τοιαύτης δυσσεβείας ἐκηγείσθαι σπουδάζοντας, γυμνοτέραν αὐτῶν κατεστῆσαι τὴν δυσφημίαν, διὰ τὴν τῶν ἀκεραιοτέρων διστάλειαν. φυλάξεται γάρ ὁ μαθῶν, καὶ ὡς δριν ὑπεραλεῖται, κατὰ μέσην λανθάνοντα τὴν δόδον. ἀναγκαῖως αὐτὴν ἐκθίσμαται, τὴν ἐκείνων, ὡς ἐν ἀντιθέσεις σχήματι. Λάθοι γάρ δὲ οὖσα τὰς λύστεις ἀρετῆς, καθ' οὓς περ ἀντιδοίτη τρόπους δι πάντα σορόν θεῖον.

Eunomius' opinion about the Son of God.

« Ο Μονογενῆς, φησι, τοῦ Θεοῦ Υἱός, οὐκ ἔστιν αὐτοχυρίως ὁ Λόγος αὐτοῦ ἀλλ' ὁ μὲν ἐνδιάθετος Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατέρος ἐν αὐτῷ κινεῖται, καὶ ἔστιν αὐτὸς ὁ δὲ ἐξ αὐτοῦ γεννηθῆναι λεγόμενος Υἱός, τὸν ἐνδιάθετον αὐτοῦ Λόγον δεχόμενος, πάντα τε οἰδεν ἐκμαθών, καὶ καθ' ὅμοιότητα τὴν ἐκείνου Λόγος καλεῖται, καὶ ἔστιν.

Εἴτα πρὸς βεβαίωσιν, ὡς οἶσται, τῆς ἑαυτοῦ δυσσεβείας, καὶ τῶν δειστραμμένων ἐννοιῶν τοιούτους πεντάς ἀναπλέκει συλλογισμούς, ἵνα, καθὰ γέγραπται, ταῖς τῶν οἰκείων ἀμερτημάτων σειραῖς ὁ δεῖ-

D λαῖος κατεσφίγγηται.

Εἰ δὲ Λόγος, φησιν, ἐν τῷ Θεῷ καὶ Πατέρος φυσικὸς τε καὶ ἐνδιάθετος αὐτὸς ἔστιν ὁ Υἱός, έστι δὲ ὅμοιότος; τῷ γεννήσαντι, τοῦ δὲ κωνύμου ἔτι Λόγον εἶναι τε καὶ καλεῖσθαι τὸν Πατέρα, ὡς ὁ ὅμοιότον Λόγον;

KAI ΠΑΛΙΝ · Εἰ δὲ Λόγος ἔστι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατέρος ὁ Υἱός, καὶ περ' αὐτὸν οὐκ ἔστιν ξερός· διὸ ποιου Λόγου, φησιν, ὁ Πατήρ πρὸς αὐτὸν εὐρίσκεται λέγων· « Υἱός μου εἶ σύ· ἐγώ σήμερον γεγένηκά σε; » πρόδηλον γάρ ὡς οὐ δίχα λόγου τὰς πρὸς αὐτὸν διαλέξεις ὁ Πατήρ ἐποιήσατο, ἐπει τὸν τὸ λαλούμενον ἐν λόγῳ παντὸς [ἰετ. πάντως] λαλεῖται,

καὶ οὐχ ἔτέρως. Καὶ αὐτὸς δὲ ποὺ φῆσιν δὲ Σωτῆρος, «Οτις Α» οἶδα τὸν Πατέρα, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ.» Καὶ πάλιν. «Ο λόγος δὲ ἀκούετε, οὓς ἔστιν ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντος με.» Οτε τοινυνὲν λόγῳ μὲν δὲ Πατήρ πρὸς αὐτὸν διαλέγεται, συνομολογεῖ δὲ καὶ αὐτὸς, ποτὲ μὲν ὅτι τηρεῖ τὸν λόγον τοῦ Πατρὸς, ποτὲ δὲ πάλιν, ὡς οὐ τὸν αὐτοῦ λόγον, ἀλλὰ τὸν τοῦ Πατρὸς ἥκουον οἱ Ιουδαῖοι· πῶς οὐκ ἀν εἴη, φησὶν, ἀνενδούστως ὁμολογούμενον, ὡς ἔτερός ἔστιν δὲ Υἱὸς περὶ [ἰσ. παρὰ] θνητοῦ διεθέτον, ἥτιν τὸν ἐν γεννήσει νοηματικῇ Λόγῳ, οὗ μετέχουν καὶ μαντιπιμπλέμενος καλεῖται Αδόγος δὲ πρεφαρικός, καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐκφαντικός, τοῦτον ἔστιν, δὲ Υἱός; Τοιαῦτα μὲν οὖν δὲ παράφρων ἔστεψε συνεργεῖς κακά, καὶ πάσαις ὅμοι ταῖς θείαις Γραφαῖς ἀντιτυπῶν οὓς αἰσχύνεται, τὸ γεγραμμένον ἐφ' ἕκαστῳ δεικνύων δληθέες· «Οταν Ιεθὼλ οὐσεῖται εἰς βάθος κακῶν, καταφρονεῖ.» Λίτιν γάρ διτικούς ἐκθάμνεν εἰς κάκωσιν ἐξ ἀνοίας δὲ θεομάχος, τὸ δὲ μὲν ἐξ ἀληθείας ὄρθονθεν παραπομβενος, τῷ δὲ σαθρότητι τῶν οἰκείων δικλάζων λογισμῶν· διτι γάρ μονογενῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς Υἱὸς εὐτοκούριως ἔστιν δὲ Λόγος αὐτοῦ, διτι τῶν ὑποτεταγμένων εἰσόμεθα.

Αύσις ἐφεξῆς τῆς Εὐτομίου κακοδοξίας.

Δισμαθῆς δὲ παράφρων αἰρετικός, Πώς γάρ ἀν διλως εἰς κακότεχνον ψυχὴν εἰσελθοις σοφίᾳ; ή τί τῶν τοιούτων γένοιτο δὲν, εἰπέ μοι, κακοτεχνέστερον, οἵ γε κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀπὸ μὲν τῆς ἀληθείας τὴν ἀκοήν ἀποστρέφουσιν, ἐπὶ δὲ τοὺς μύθους τῶν οἰκείων διαγοημάτων εὐπετέτερον τρέχουσιν, ἵνα δὴ καὶ δικαίως ἀκεύσειαν, οὐ τὰ ἐκ τῆς θείας λαλοῦντες Γραφῆς· «Οὐαὶ οἱ προφητεύοντες ἀπὸ καρδίας αὐτῶν, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου.» Τίς γάρ ἀπὸ στόματος Κυρίου λαλῶν, λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν· «Ο δὴ καὶ ποιοῦσι τινες τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων ἀνέδηγο κατασθαρεύμενοι, καὶ καθάπερ ἐφη τις τῶν ἀγίων προφητῶν, πάντα τὰ δρῦδα διαστρέφοντες· φασὶ γάρ, ἔτερον μὲν εἶναι τὸν φυτικὸν καὶ ἐνδιάμετον ἐν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ Λόγου· ἔτερον δὲ αὖ πάλιν τὸν ὀνομασμένον Υἱὸν καὶ Λόγον· καὶ φέρουσι πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἑστῶτον, ὡς οἰονται, δεῖης, μᾶλλον δὲ ἀχαλίνου διασεβείας, λέγοντα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς πρὸς Ιουδαίους διμίλαις, ὅτι «Οὐαὶ τὸν Πατέρα, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ·» πρὸς δὲ γε τούτῳ, καὶ τὸ πρὸς αὐτὸν εἰρημένον παρὰ τοῦ Πατρὸς, «Ἐκ γαστρὸς πρὸ Εὐασφρόνος ἐγέννησα σε.» Εἰτά φασι, τὸν ἐκ τοῦ οἰκείου πατρὸς ίδην ἐρευγόμενον· Εἰ δὲ λαλῶν ἔτερος ὡς πρὸς τὸν φιδιαλέγεται, διαλέγεται δὲ διὰ Λόγου πρὸς τὸν Υἱὸν δὲ Πατήρ, ἔτερος δέρα πάρ' αὐτὸν δὲ ἔμριτος δὲν εἴη Λόγος, δὲν φιδερὸς ἐποιείτο τὰς διαλέξεις δὲ Πατήρ· καὶ πάλιν· «Εἰ αὐτὸς που, φησὶν, δὲ Υἱὸς τηρεῖν τὸν τοῦ Πατρὸς λόγον διεσχυρίσατο, πῶς οὐκ ἀν ἔτερος εἴη λοιπὸν διηρῶν παρὰ τὸν τηρούμενον; Πρὸς δὲ γε ταῦτα χαλεπὸν μὲν ἔσως οὐδὲν ἀντιλέγειν· «Δώσει γάρ δὲ Κύριος βῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῆς·» χρῆν δὲ γε τοὺς οἴπερ εἰσὶ τὴν τοιαύτην νοοῦντες

Α «Quia novi Patrem, et verbum ejus servo⁶⁶.» Et rursus: «Verbum quod auditis non est meum, sed ejus qui misit me⁶⁷.» Cum igitur in verbo quidem Pater ad ipsum loquatur, simulque constitutus ipse, interdum quidem se Patris **31** servare verbum, interdum vero Iudeos non audire suum verbum, sed illud Patris: quomodo non liquido constabat apud omnes alium esse Filium a verbo insito, aut in mente concepto, cuius cum particeps et plenus sit Filius, Verbum enuntialivum appellatur, et substantia Patris expressivum. Hujusmodi mala sibi demens ille contextit, et omnibus simul Scripturis divinis reclamare non veretur, in seipso verum esse probans quod scriptum est: «Cum venerit impius in profundum malorum, contemnit⁶⁸.» Verissime enim detrusus est in profundum malitiae præ sua dementia Dei hostis, nec erigi se veritate patitur, sed opinionum suarum carie ac situ labascit. Unigenitum enim Dei ac Patris Filium ex se proprio ejus esse Verbum, ex sequentibus agnoscemus.

Refutatio erroris Eutomi.

Hebescit demens haereticus. Quomodo enim in malignam animam introierit sapientia? aut quid esse potest, queso, his malignius, qui, ut scripsi⁹⁹, a veritate auditum avertunt, ad fabulas autem cogitationum suarum statim convertuntur, ut et merito audiant: «Vix qui prophetant de corde suo, et non ex ore Domini⁷⁰.» Quis enim ab ore Domini loquens dicit anathema Iesu⁷¹? Quod nonnulli certe faciunt, pietatis dogmata impudenter proculcantes, et sicut prophetarum sanctorum unus dixit, omnia recta pervertentes⁷². Aliunt enim aliud esse naturale et insitum Deo ac Patri verbum, aliud rursus qui dicitur Filius et Verbum. Et ad asserendum suum, ut existimant, sententiam, imo vero effrenatam impietatem, assertunt Iesum Christum Dominum nostrum in suis ad Iudeos sermonibus dicentem: «Quia scio Patrem, et verbum ejus servo⁷³.» Præterea id quod ipsi a Patre dictum est: «Ex utero ante Luciferum genui te⁷⁴.» At, inquit, venenum a suo patre acceptum eructantes, si qui loquitur alius est ab eo cui loquitur, Pater autem Filio per Verbum loquitur, aliud ergo ab ipso erit insitum Verbum illud in quo Pater loquebatur. Item: Si ipse alicubi Filius se Patris verbum servare assertuit, quonodo non aliud demum **32** erit id quod servat ab eo quod servatur? Hæc refellere non erit forsitan difficile: «Dabit enim Dominus verbum evangelizantibus virtute multa⁷⁵.» Decret autem eos qui tanta laborant inicitia meminisse dicentis: «O qui dereliquistis vias rectas, ut ambularetis in viis tenebrarum⁷⁶!» Nobis autem consentaneum est ad eum qui in cœlis est cla-

⁶⁶ Joan. viii, 55. ⁶⁷ Joan. xiv, 24. ⁶⁸ Prov. xviii, 3. ⁶⁹ II Tim. iv, 4. ⁷⁰ Jerem. xxiii, 26, 27. ⁷¹ I Cor. xii, 3. ⁷² Mich. iii, 9. ⁷³ Joan. viii, 55. ⁷⁴ Psal. cix, 5. ⁷⁵ Psal. lxxvii, 12. ⁷⁶ Mich. iii, 6.

mare doctorem: « Averte oculos, ne videant vanitatem ».¹⁶ Vanitas enim profecto, et nugae, ac nihil aliud sunt illa quae ex ignorantia sua effunduntur. Non enim quasi Verbum habeat ullum aliud in seipso Patris Filius, dixit se Patris servare verbum: neque ad nos venisse unquam affirmavit, quasi paedagogum quemdam ferret, sed tanquam solus inexsistens Patri secundum naturam, et in se vicissim Patrem habens similiter, intercedente nullo: « Ego », inquit, « in Patre, et Pater in me »;¹⁷ non insitum filius, neque aliud quoddam Verbum, sed Pater in me. Quomodo igitur intelligentendum est illud quod ad Iudeos ab ipso dictum est, queret aliquis, nec injuria. Cui ex rei veritate respondebimus quae nobis in mentem venerint. Docēbat Salvator obstinatissimum Iudeorum populum, et paulatim a legali cultu auditores abstractrens, sæpius inclamabat: « Ego sum veritas »,¹⁸ proptermodum dicens: Executite, quæso, vos, legale jugum: adorationem in spiritu suscipite: valeat tandem umbra, removeatur figura, veritas illuxit. Sed non omnibus recte facere videbatur quod Mosaica præcepta everteret, imo vero ad veritatem adduceret, ita ut nonnulli palam dicerent: « Si eriset hic homo a Deo, non solveret Sabbathum »;¹⁹ quod erat procul dubio condemnare peccati eum qui non novit illud. Istiusmodi Iudeorum furores itaque diluens, omnem fastum quidem orationi subtrahit, et submisse, nec aperie edocere vult quod nihil præter voluntatem Dei ac Patris fecerit, qui non novit peccatum Filius. Verum, ne si apertius diceret, Peccatum non novi, rursus eos ut in se lapidibus sævirent, acueret; statim quippe ira servidi et æstuantes dixissent: Uni Deo proprium est non peccare, tu autem homo cum sis, noli ea proferre quæ soli Deo convenientiunt. Quod alias certe fecerunt, dicentes jure se cum lapidibus petere, **33** quod, cum esset homo, scipsum saceret Deum: obscurius Salvator, præsertim cum homo factus esset, et tanquam legi subditus cum legis subditis, sermonem dixit servare se f atris, proptermodum inquiens: Nusquam Patris voluntatem prætergrediar; peccatum enim est in divinae legis transgressione; ego vero non novi peccatum, cum sim Deus secundum naturam. Itaque cum doceo, Patrem non offendō. Cæterum nemo reprehendat cum qui legislator quidem est natura sua, sed propter similitudinem quam habet nobiscum, legem observat. Ait autem se Patrem nosse, non simpli-citer, sicuti nos, ob istud solum, quod Deus est, sed ex eo quod ipse est, Patris naturam scire se confirmat. Quoniam vero mutationis nescium Patrem esse novit, scit etiam nimirum se immutabilem ex immutabili Patre. Quod autem mutationem nescit, quomodo peccare dicetur, ac non potius in propriis naturæ dotibus firmum consistere? Vana est itaque Iudeorum obtrectatio, qui

A ἀμαθίαν ἀναμιμήσκεσθαι τοῦ λέγοντος: « Ω αἰ ἐγκαταλιπόντες ὅδοὺς εὐθείας τοῦ πορεύεσθαι ἐν ὁδοῖς σκότους ». ἡμᾶς δὲ ἀκόλουθον πρὸς τὸν τὸν οὐρανοῖς ἀναφθέγγεσθαι μυσταγωγόν: « Ἀπόστρεψον τοὺς ὄφθαλμοὺς τοῦ μῆτεν ματαίστητα ». Ματαίστης γάρ διτεῖς, λῆρος; τε καὶ ἔτερον οὐδὲν τὰ ἐκ τῆς ἑκένων ἀπαύεσθαις κενοφωνούμενα· οὐ γάρ ᾧ Λόγον ἔχων ἔτερον οὐδένα ἐν ἑαυτῷ τοῦ Πατρὸς διαγένεσθαι δισχυρίσατο ποτε, ὃς δὲ μόνος ἐνυπάρχων κατὰ φύσιν τῷ Πατρὶ, ἔχων τε αὐτὸν δομοὺς ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα, μεσολαβοῦντος ἐτέρου μηδενός. « Ἐγώ, φησίν, ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ δι Πατήρ ἐν ἐμοί, οὐχ δι Εμφυτος, ἀλλ' οὐδὲ δι Ετερός τις Λόγος, ἀλλ' δι Πατήρ ἐν ἐμοί. Πῶς οὖν δρα νοῆσαι προσήκοι τὸ παρ' αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ίουδαίους εἰρημένον, εἴποι τις δὲ ἡμῖν, καὶ μάλα εἰκότως· πρὸς δὴ τοῦτο ἀροῦμεν ἀληθεύοντες τὰ εἰς νοῦν ἀναβαίνοντα τὸν ἡμέτερον. Ἐδίδασκεν δὲ Σωτήρ τὸν διστιθεστατὸν τῶν Ίουδαίων λαῶν [γρ. λαδν] καὶ κατὰ βραχὺ τῆς νομικῆς δξέλκων λατρείας τοὺς ἀκρωμάνους, ἐπεφύνει πολλάκις. « Ἐγώ εἰμι ἡ ἀληθεία, καὶ μονονούχη λέγων· Ἀποστέλλεσθε τὸν νομικὸν, ὁδὸντος, ζυγόν· καταδέξασθε τὴν ἐν πνεύματι λατρείαν· οἰχέσθω λατὸν ἡ σκιά, χωρείτω μακρὰν δι τόπος, ἐπέλαμψεν ἡ ἀληθεία. Ἀλλ' οὐ πάσιν ἐδόκει ποιεῖν ὁρῶς, ἀνατρέπων τὰ Μωσέως, μᾶλλον δὲ ἄγων ἐπὶ τὸ ἀληθεύστερον, ὡς καὶ τινας ἥδη βοῶν· « Εἰ ἦν ὅτος παρὰ Θεοῦ ἀνθρώπος, οὐκ ἂν έλει τὰ Σάβατα· » διτερή δὲ ἤντειρυς ἀμαρτίαν καταψηφίζεσθαι τοῦ μῆτερος αὐτῆν. Πρὸς οὖν τὰς τοιαύτας τῶν Ίουδαίων ἀπολογούμενος· πάντα μὲν ὑφαρεῖ τὸν ἐν τοῖς ῥήμασι κόμπον, ὑφειμένως δὲ, καὶ οὐ τραῦν, ἐκδιδάσκειν βούλεται, ὡς οὐκ ἂν τι παρὰ τὸ δοκοῦν ἐργάσαιτο τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ δι μῆτερος αἱμαρτίαν Γίδες· « Ινα δὲ μῆτραν λέγων, Ἀμαρτίαν οὐκ οἶδα, παροτρύνῃ πάλιν αὐτοὺς εἰς τὸ καταλεύειν αὐτὸν· τῇ γάρ δὲ εὐθὺς ἀναζέοντες εἰς ὅργας ἐπεπήδων λέγοντες· Θεῷ μόνῳ τὸ μῆτρά τους οἰκεῖον σὺ δὲ ἀνθρωπὸς ἄν, μῆτρας τὰ μόνων πρέποντα θεῷ. Οὐδὲ καὶ ἐτέρωθι που πεπράχασι, λέγοντες λιθάζειν αὐτὸν εἰκότως· διτερή δινθρώπος δὲ, ἕαυτὸν ποιεῖ Θεόν· περιεσταλ μένως δὲ Σωτήρ, διτε δὴ καὶ ἀνθρωπὸς γεγονὼς, καὶ ὡς διπλούν μετὰ τῶν διπλούν τὸν λόγον ἐφη τηρεῖν τοῦ Πατρὸς, μονονούχη λέγων· Οὐδαμοῦ τὸ τοῦ Πατρὸς θέλημα παρεκβήσομαι. Ἐν γάρ τῷ τὸν θεόν εξέρχεσθαι νόμον δι αἱμαρτία γίνεται· γάρ δὲ αἱμαρτίαν οὐκ οἶδα, κατὰ φύσιν ὑπάρχων Θεός. Οὐκοῦν διδάσκων, οὐ λυπῶ τὸν Πατέρα. Λοιπὸν ἐπιτιμάτω μηδεὶς τῷ κατὰ φύσιν μὲν νομοθέτῃ, διὰ δὲ τὴν πρὸς ἡμᾶς δομούσιν νομοφύλακι. Εἰδέναι δὲ τὸν Πατέρα φησίν, οὐχ ἀπλῶς καθάπερ ἡμεῖς, ἀπεριεργότερον, αὐτὸς δὴ τοῦτο μόνον, ἐπιτείπερ εἰη Θεός. ἀλλ' ἐξ ὧν ἔστιν αὐτὸς τὴν τοῦ Πατρὸς φύσιν δισχυρίζεται νοεῖν. Ἐπειδὴ δὲ οἴδεν ὑπομένειν οὐκ εἰδότα τροπὴν τὸν

¹⁶ Psal. cxviii, 37. ¹⁷ Ἰωαν. x, 33. ¹⁸ Ἰωαν. xiv, 6. ¹⁹ Ἰωαν. ix, 16.

γεννήσαντα, οἶδε δηλονότι, καὶ ἔστιν διτρέπτων ἐξ ἀτρέπτου Πατρὸς· τὸ δὲ τροπήν οὐκ εἰδός, πῶς ἀν λέγοις τι καὶ ἀμαρτάνειν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον δικλονῆταις ἐν τοῖς ἰδίοις ἔσταντι φυσικοῖς πλεονεκτήμασιν; Εἰκασίαν οὖν ἅρα τῶν Ἰουδαίων τὸ κατηγόρημα, παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς βούλησιν ἔτερόν τι φρονεῖν οἰομένων τὸν Γάρον. Τηρεῖ γάρ, ὡς φησι, τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ἀγνοεῖ τὸ ἀμαρτάνειν φυσικῶς· οἶδε γάρ τὸν Πατέρα τοῦτο παθεῖν οὐ δυνάμενον, φάσκει ἔστιν δομούσιος ὡς Γίδες ἀληθινός. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τοῦτο φασι καὶ τὸ συνημμένον τῇ περὶ αὐτῶν ἀντιθέσει· «Ἐκ γαστρὸς πρὸ Ἐωσφόρου ἔξεγέννησά σε»· φέρε δὴ πάλιν, καὶ ἐπὶ τούτῳ τὸν τῆς εὐσεβείας ἀναπτύξαμεν λόγον. Οὐ γάρ ἐπειδήπερ τὰ τοιαῦτά φησι πρὸς τὸν Γίδην ὁ Πατήρ, διὰ τοῦτο δὴ πάντως οἰεσθαι χρῆ, λόγον μὲν ὑπάρχειν ἔμφυτον αὐτῷ, ἔτερον δὲ τινὰ περὶ ἄκενον ἔννοειν τὸν Γίδην· ἀλλὰ πρώτων μὲν ἔκεινο καθ' ἔατούς ἔνθυμωμεθα, δὲι προφήτης ἐν πνεύματι λαλεῖν μελετήσας μυστήρια, τὸ πρόσωπον τὸν ἡμῖν ὑποκρίνεται τοῦ Γίδην, καὶ δὴ καὶ εἰσφέρει παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀκούοντα αὐτὸν· «Γίδες μου εἰ σὺ, καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα. Καὶ οὐ δῆτον πάντως ἡ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον σχῆμα γενομένη διασκευὴ δύο Λόγους ἥμας ἀναγκάσει νοεῖν, ἀλλὰ τοῖς ἡμετέροις θέεσιν ἀναθένετε τὴν διὰ τῶν τοιούτων ἀπαραίτητον οἰκονομίαν, αἰτιασμέθα μὲν, εἰ γε μὴν πράττομεν ὄρθως, τῆς ἔστιν τῶν φύσεως τὴν ἀσθενείαν, οὔτε λόγους ἔχουσης, οὔτε μὴν τρόπους θεωρημάτων τοὺς τοῦς ὑπὲρ ἥμας μυστηρίοις ἀκριβῶς διακονουμένους, ή καὶ τοὺς ἀνεγκλήτως διερρηγνύειν ἰσχύοντας τὰ θεοπρεπίστερα. Τὸν νικᾶν δὲ πάλιν ἐπιτρέψθωμεν τῇ θείᾳ φύσει τὸν ἐν ἡμῖν νοῦν τε καὶ λόγον, οὐχ ὡς λέγεται πάντως γοῦντες τὰ περὶ αὐτῆς, ἀλλ' ὡς αὐτῇ πρέπει, καὶ βούλεται. Ή εἴπερ οὐκ ὄρθως τοῖς τοιούτοις ἥμας ἀποκεχρήσθαι λόγοις οἰονται τινες τῶν ἀνοσίων αἰρετικῶν, τὴν δὲ καθ' ἥμας ἀναβαίνειν συνήθειαν οὐκ ἐπιτρέπουσι τὸ σχῆμα τοῦ λόγου, δικαίως ἀκούσονται· νοεῖσθω καθ' ἥμας καὶ γεννῶν ὁ Πατήρ, μὴ ἀφενεῖσθω γαστέρα καὶ τὰς ἐπὶ τῷ τίττειν ὡδίνας. »Ἐκ γαστρὸς γάρ ἔξεγέννησά σε, φησι τῷ Γίδῃ. Ἄλλ' ίσως μᾶλλον δὲ πάντες ἔρουσιν ἐκ τῆς καθ' ἥμας ὄμοιότητος τὴν ἐφ' Γίδῃ γησίαν ὡδίνα σηματίνεσθαι τοῦ Πατρὸς. Οὐκοῦν εὐσεβῶς κάκείνο γοῦντος, καὶν ὡς ἐν ἀνθρώπινῳ λαλεῖται σχῆματι, καὶ λέλυται τὸ πικρὸν αὐτῶν καὶ ἀνόσιον πρόσθλημα. Ἐξήρχει μὲν οὖν, ὡς οἶμαι, καὶ ταῦτα. Ἐπειδὴ δὲ χρῆναι δεῖν ὑπειλήφαμεν τὰς ἐκ τῆς ἔκεινων δυστροπίας ἐπινοηθέντα προβλήματα, καθάπερ τινὰ πολεμίων ἐσμὸν, τῇ τῶν εὐσεβῶν δογμάτων ὄρθοτητι κατακρούεσθαι, φέρε δὴ παραθέντες αὐτὰ κατὰ λόγον ἐκάστω τὸν δέοντα, τὸ ἀντιστατοῦν ἀντεγέρωμεν, καὶ θερμοτέρως κατ' αὐτῶν ἐξοπλίσωμεν θεωρήματι τὴν δὲν νικῶσαν ἀλήθειαν· πρόσθλημα δὲ πάλιν, ὡς παρ' ἔκεινων τῶν ἐπιλυόντων αὐτὸν συλλογισμῶν, προτετάξεται τὴν τοῦ λόγου νῆψιν, εἰς ἀκριβεστέραν χωρεῖν ἐρεθίζον βάσανον, καὶ οἰοντες τίνος ποταμοῦ βάσματος φορέν, ἐπὶ τὸ πραντες ἐξει καταφέρον τὴν ἐπὶ τῷ βούλεσθαι τὸ ἀντιτετένον μανθάνειν δὲν τῶν ἐντευξομένων ἀγαθὴν προθυμίαν.

Πρόσθλημα, ήτοι ἀντιθεσις ὡς ἐκ τῶν αἰρετικῶν.

Εἰ μὴ ἔτερος, φασὶν, ἐνυπάρχει τῷ Θεῷ καὶ Πατέρι Λόγος, οὐσιώδης τε καὶ ἀντιτετέος παρὰ τὸν ἐξ

A a Patris voluntate dissentire Filium existimant. Servat enim ejus sermonem, ut ait, et natura sua expers est peccandi. Scit enim istud in Patrem cadere non posse, cui consubstantialis est, in quantum Filius verus. Jam vero, cum objectioni suscitante illud, «Ex utero ante Luciferum genui te⁷⁰,» agendum, pietatis doctrinam hic rursum explicemus. Non enim ex eo quod Pater isthac ad Filium dicit, idcirco putandum est innatum quidem ei esse Verbum, sed aliud quiddam ab illo concipiendum esse Filium: verum illud primum apud nos perpendamus, quod cum prophetæ propositum esset in spiritu loqui mysteria, personam nobis singit Filii, adeoque inducit ipsum a Patre audientem: «Filius meus es tu⁷¹,» et quae sequuntur. Neque vero humano more efficta locutio, duo Verba intelligere nos adigit, sed ad nostram consuetudinem istiusmodi necessarium loquendi genus referentes, non injuria nostræ naturæ imbecillitatem accusabimus, cui desunt verba et contemplationes, quæ mysteriis ingenio nostro altioribus exacte explicandis inserviant, aut res deitati congruentes inculpate **34** interpretari valeant: sed naturam porro divinam mente et oratione nostra superiore esse fatehimur, non perinde atque dicuntur, res divinas animo plane capientes, sed prout ipsi convenient, easque vult a nobis comprehendendi. Alioqui, si perperam nos istiusmodi abuti verbis hæretici quidam existimant, ei loquendi genus ad nostram consuetudinem accommodari nolunt, jure audient: Censeatur nostro quoque more Pater gignere; uterus et partus dolores ei esse non negentur. «Ex utero,» eni⁷² «genui te,» inquit Filio. Sed respondebunt forsitan, nostri similitudine, verum in Filio gignendo partum significari Patris. Itaque pie illud intelligatur, tametsi humano more dicitur, atque ita solvetur acerba ipsorum et impia objectio. Sufficerent isthac, ut reor. Sed cum nobis propositum sit illorum objectiones nefarie conflatas ceu quamdam hostium turmam piorum dogmatum sinceritate comprimere, agendum, iis ordine cuique convenienti propositis, contrarium opponamus, et in eas instructam doctrinam semper victricem veritatem generosa mente armemus. Rursus autem hæreticorum objectio syllogismis ipsam diluentibus præmitetur, quæ disputationis rationem accurato subjiciat examini, et instar rapidi cujusdam fluminis lectorum aiinos alacres ferat ad percipiendas oppositiones.

D *Opposito, sive objectio hæreticorum.*
Nisi, inquit, in Deo et Patre Verbum sit consubstantiale et internum, aliud ab Unigenito Filio

⁷⁰ Psal. cix, 3. ⁷¹ Psal. ii, 7.

qui ex ipso est, quique ad illius imitationem vocatur Verbum, absurditas inde sequetur, nobisque recte, ut par est, sentientibus fatendum est quod si Patri Verbum est consubstantiale, et Pater Verbo, nihil demum obstat videatur quominus Pater Verbum sit, et vocetur, puta Verbo consubstantialis.

Solutio objectionis.

Nulla ratio nos, o boni, coget arbitrari, Verbum idcirco Patrem censendum esse vel dicendum, aut credendum, quoniam est Verbo consubstantialis. Numquam enim quæ ejusdem sunt naturæ mutuam mutationem **35** et permissionem veluti quamdam alterius in alterum capient, ita ut e pluralitate in unitatem contrahi possint res significatae, aut etiam ex dualitate in unitatem. Non enim ex eodem generis auctor Adam nato ex se filio consubstantialis erat, idcirco pater migrabit in filium, et vicissim filius in patrem. Sed uero quid existens cum ipso, velut ad unitatem substantialis qualitatis proprietatem suam feret, et filius quidam ex patre quodam censemitur: pater vero vicissim genitor alicuius esse videbitur. Quod si acutum quiddam hic vos communisci putatis, et consubstantialitas utique coget consubstantialis unum quid esse consubstantiali, nec ullum discrimen esse patietur, ita ut unumquodque sit in se et in quo est: quid induxit omium Judicem, ut patrem quidem non puniat pro filio, nec de filio supplicium sumat pro patre? « Anima enim, » inquit, « quæ peccaverit, ipsa morietur: Alius autem non accipiet iniuriam patris, neque pater accipiet iniuriam filii sui ». « Cum vero consubstantialem existentem patrem filio justi Iudicis sententia in filiationis locum non detrudat, neque vero filium in paternitatis numero statuat, sed seorsim utrumque norit, neque hoc in illud migrare, neque illud in hoc vicissim, licet una existente in utroque substantia: manifestum est utique nullo modo coactum iri Deum et Patrem ut sit Verbum, propterea quod est Verbo consubstantialis: manet enim plane in seipso, hoc est Pater, licet qui ex ipso genitus est, intelligatur et sit Verbum, atque idcirco Filius, ne res divinæ deteriores videantur esse quam nostræ.

ALIUD, in modum objectionis, per reductionem ad absurdum. Filius, tanquam a Patre nullo modo diversus, sed absolutissima imago, et character substantiaz ejus existens, suis discipulis insit: « Qui vidit me, vidit et Patrem ». At si cum istiusmodi sit, consubstantialis est Patri, confusione autem inter se res consubstantiales utique suscipient, nihil, ut appareat, prohibebit quominus Pater censeatur esse Filius, utpote Patri consubstantialis, quique **36** in illum transire nullo impediente potis sit, siquidem consubstantialitatis

A εὐτοῦ μονογενῆ Υἱὸν, δς δὴ καὶ κατὰ τὴν ἐκεῖνου μίμησιν καλεῖται Λόγος, ἀποτὸν τι τὸ ἑτερύθρον ἐκβῆσται, καὶ διδούσιν ἡμᾶς ἀναγκαῖον τοὺς ὄρθα φρονεῖν οἰομένους, διτιπερ εἰ δρούσισις ἔστιν ὁ Λόγος τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ δὲ τῷ Λόγῳ, οὐδὲν ἔτι τὸ καλύπτον ὅρπται, Λόγον εἶναι τε καὶ καλεῖσθαι τὸν Πατέρα, ὡς δρούσισιν Λόγῳ.

Πρὸς τὸντο Ιωσή.

Οὐδεὶς, ὡς βέλτιστοι, τρόπος ήμᾶς ἀναγκάσει Λόγον οἰεῖσθαι δεῖν τὸν Πατέρα νοεῖν τε καὶ λέγειν, ή καὶ εἶναι δύνασθαι πιστεῦειν, διτιπέρ ἔστιν δρούσισις Λόγῳ· οὐ γάρ πάντως τὰ τῆς αὐτῆς ἑτοῦ φύσεως, τὴν εἰς ἀλλήλα χωρήσι μεταβολὴν καὶ ἀνάκρασιν, ὥσπερ τινὰ τὴν ἐξ ἑτέρου πρὸς ἕτερον ἐπιδέξεται, ὡς ἐκ πλήθους εἰς ἐνάδα δύνασθαι συσταλῆναι τὰ σημαντίμενα, ή καὶ ἐκ δυάδος εἰς ἐνάδα τυχόν. Οὐ γάρ ἐπειδήπερ δρούσισις ὑπῆρχεν ὁ προπάτωρ Ἀδάμ τῷ ἐξ αὐτοῦ φύντι παιδὶ, διὸ τοῦτο χωρήσει μὲν ὁ πατὴρ εἰς υἱὸν, ἀνταναβῆσται δὲ αὐτὶς ὁ υἱὸς εἰς πατέρα· ἀλλ' ἐν ὑπάρχον πρὸς αὐτὸν, ὡς πρὸς τὴν ἐντότητα τῆς οὐσιώδους ποιητητος φορέει τὸ θίσιον, καὶ υἱὸς μὲν τις δὲ ἐκ πατρὸς τινος νοηθῆσται· πατὴρ δὲ πάλιν ὁ γεννήτωρ τινὸς ἀναδεδειγμένος. Εἰ δὲ οἰεῖσθε σοφὸν ἐπὶ τούτῳ κατασκευάζειν λόγον, ἐν δὲ εἶναι πάντως ἡ δρούσιστης ἀναγκάσει τὸ δρούσισιν τῷ δρούσισφ, καὶ διαστολὴν οὐδεμίᾳν ἐπετρέψει χρατεῖν, ὡς ἔκαστον εἶναι καθ' ἐαυτῷ [Ισ. ξεντό], καὶ ἐν ἵπτερ ἔστι· τὸ τὸ πεπεικόδ τὸν ἀπάντων χριτήν, πατέρα μὲν μὴ κολάζειν ὑπὲρ υἱοῦ, υἱὸν δὲ ὑπὲρ πατρὸς μὴ εἰσπράττεσθαι δίκαιας; « Ψυχὴ γάρ, » φησίν, « ή ἀμαρτάνουσα, αὐτὴ ἀποθανεῖται, ὁ δὲ υἱὸς οὐ λήψεται τὴν ἀμαρτίαν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, οὐδὲ δὲ πατὴρ λήψεται τὴν ἀμαρτίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. » Επειδὴ δὲ δρούσισιν δύτα τὸν πατέρα τῷ υἱῷ οὐκ εἰς τὸν τῆς οὐσιώτητος τόπον δὲ τοῦ τὰ δίκαια κρίνοντος καταφέρει λόγος, οὗτος μὴν ἀνατίθησι τὸν υἱὸν εἰς τὴν πατρότητος θέσιν, ἀλλ' ιδιαίστατης ἐκάτερον οἴδεν, οὗτος τοῦτο εἰς ἐκεῖνον χωροῦν, οὗτος μὴν ἐκεῖνος πρὸς τοῦτο ριδίζον, καίτοι ματές οὐστές εἰτ' ἀμφοτεῖς τῆς οὐσίας· πρόδηλον δῆπουθεν, ὡς οὐδεὶς ἀναγκάσει τρόπος μεταχωρῆσαι λοιπὸν εἰς τὸ εἶναι Λόγον τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, ἐπειπερ ἔστιν δρούσισις Λόγῳ· μένει γάρ πάντως ἐφ' ἐαυτῷ, τοῦτο δὲ οὐτε Πατήρ, καὶ δὲ ἐξ αὐτοῦ γεννηθεῖς νοῆται καὶ ὑπάρχῃ Λόγος, καὶ δὲ τοῦτο Υἱός, ίνα μὴ καὶ ἐν χειροῖς τῶν καθ' ἡμῖν φαίνηται τὰ θειότερα.

ΑΛΛΟ, πρὸς τὸ Ιστον τῇ ἀττιθέσει σχῆμα, διὰ τῆς εἰς ἀτοπον ἀπαγγῆς. « Ής οὐδεμίᾳν ἔχων παραλαβήσην πρὸς τὸν έαυτοῦ Πατέρα δὲ Υἱός, εἰκὼν δὲ ὑπάρχων ἀχριστεστάτη, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποτάσσεως αὐτοῦ, πρὸς τοὺς έαυτοῦ μαθητὰς εὐρίσκεται λέγων· « Ό ἐκρεκάς ἐμὲ, ἐώραξε τὸν Πατέρα. » Ἀλλ' εἰπεροῦτως ἔχων δρούσισις ἔστι τῷ Πατρὶ, τὴν δὲ εἰς ἀλλήλα πάντως ἀνάγκαστην ἐπιδέξεται τὰ δρούσισι, οὐδὲν καλύψει κατὰ τὸ εἰκός Πατέρα νοεῖσθαι τὸν Υἱὸν, ὡς δρούσισιν Πατρὶ, καὶ μεταχωρεῖν εἰς ἐκεῖνον δυνάμενον, οὐδενὸς πρὸς τοῦτο παραποδίζο-

⁴⁰ Ezech. xviii, 20. ⁴¹ Joan. xiv, 9.

τος, εἶπερ ἐξαρκεῖ τὸν τῆς μεταβολῆς τρόπον ἥτοι μεταστάσεως δὲ τῆς δμοούσιότητος λόγος. Οὐκοῦν νοεῖσθω Πατήρ δὲ Υἱός, λεγέτω δὲ, ὡς τοῦτο ὑπάρχων ἦδη, πρὸς τὸν ἀληθῶς δυτικὸν Πατέρα· «Ἐκ γαστρὸς πρὸς ἑωσφόρου ἐξεγένησά σε»· ἀναλαμβανέται δὲ εἰς ἔστιν καὶ πᾶσαν ἀπλῶς τὴν Πατρὶ πρέπουσαν φωνὴν. Οὐ δὴ γεγονότος, τὸ πᾶν ἦδη συγχένται, καὶ τὸ ἀεὶ ὄντα τὰς ἔχοντας τοῦτον, τὴν ἀγίαν καὶ δμοούσιος Τριάς συσταλήσεται πρὸς ἑνάδα λοιπὸν, εἶπερ τὸ ἐκάστω κυρίως τε καὶ ἰδιαζόντως προσδόν, τῷ τῆς δμοούσιότητος ἀφανισθήσεται λόγῳ, καὶ ἀνατρέψει τὴν τῶν προσώπων διατολὴν τῇ τῆς φύσεως ταυτότητῃ. Ἀλλὰ τοῦτο ἀποπον. Οὐκ ἀρά ἔσται Λόγος δὲ Πατήρ, ὡς δμοούσιος Λόγως, μενεῖ δὲ ἀπρέπτος, τοῦτο ὑπάρχων διπέρ ἐστι, καὶ ἔχῃ πρὸς τὸν ίδιον Λόγον τὸ δμοφυὲς ἥτοι τὸ δμοούσιον. Καὶ δέ-
δεικταὶ λοιπὸν εἰκαίον τὸ ἐκείνων πρόσδηλημα.

ΑΛΛΟ. Εἰ πᾶς λόγος τινός ἔστι λόγος, τοῦ προχέοντος ἀπὸ γλώττης δηλονότι, ἢ καὶ ἐκ καρδίας ἐρευγομένου καὶ ἀναφέροντος· ἔσται δὲ Λόγος δὲ Πατήρ, ἐπειπερ ἐστὶν δμοούσιος Λόγως· ἔστιν δὲ Λόγος ἔσται λοιπὸν, μᾶλλον δὲ οἰδενός, ἢ καὶ οὐλας οὐχ ὑπάρχει. Πώς γάρ ἔσται Λόγος; μή δηνος τινὸς, οὐ Λόγος ἔστιν; Ἀλλὰ τοῦτο ἀποπον. Οὐ γάρ ἔσται ποτὲ τοῦ μή εἰναι δεκτική τῇ θελᾳ καὶ ἀκήρατος φύσις, οὐδὲ μεταχωρήσει εἰς Λόγον ποτὲ δὲ Πατήρ, καὶ δμοούσιος ὑπάρχῃ Λόγως· μένει δὲ Πατήρ, οὐ καὶ Λόγος ἔστιν δὲ Υἱός.

ΑΛΛΟ. Εἰ τροπῆς ἀπάστης καὶ ἀλλοιώσεως τῆς κατὰ τὸν τῆς οὐσιώσεως λόγον ἡ θελα φύσις ἀνεπέδεκτος εἴναι πιστεύεται, πῶς τὸν οἰκεῖον ὑσπερ ἀφεὶς τόπον, εἰς τὸ εἴναι Λόγος δὲ Πατήρ μεταστήσεται; Τροπῆς γάρ ἔσται δεκτικός, ὡς ἐξ ἀνάγκης τοῦτο παθῶν, δὲ αὐτὸς δὲ οὐκ ἔσται, μή τηρήσας διπέρ ἦν ἐξ ἀρχῆς. Εἰ δὲ τοῦτο ἀποπον· τὸ γάρ ἀλλοιοῦσθαι τῆς θελας φύσεως παντελῶς ἀλλότριον· οὐκ ἀρά ἔξει τὴν μεταβολὴν τὴν εἰς Λόγον δὲ Πατήρ, ἀλλ' ἔσται Πατήρ ἀεὶ, τὸ ἀπρέπτον ἔχων καὶ ἀναλλοιωτὸν ὡς θεός.

ΑΛΛΟ ἐκ τοῦ αὐτοῦ, διηγηματικῶς. Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ Πατρὸς ἀληθινοῦ πεφηνότα δεικνύων ἔστιν δὲ μονογενῆς τοῦ θεοῦ Λόγος; τε καὶ Υἱός, «Πάντα,» φησὶν, «ὅσα ἔχει δὲ Πατήρ, ἐμά δὲστιν·» ἀλλὰ καὶ πάντων ἐστὶ τῶν ἐνόντων τῷ Πατρὶ φυσικῶς ιδιωμάτων κληρονόμος δὲ Υἱός, καὶ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχων· ἀλλά γε τὸ εἴναι Πατήρ οὐκ ἔξει ποτὲ· καὶ τοῦτο γάρ ἐν τῶν προσόντων τῷ γεννήτορι· μενεῖ δὲ δὲ Υἱός οὐδενὸς ἀποστερούμενος τῶν ἐνόντων τῷ Πατρὶ, καὶ μή νοῆται Πατήρ, πάντα δὲ ἔχων ἐν ἔστιν τελείως τὰ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ίδια καὶ ἔξαρτα. Τὸν αὐτὸν δὴ τοῦτον τοιγαροῦν καὶ τῷ προσώπῳ τοῦ Πατρὸς ἐφερμόσαντες λόγον, πάντα μὲν ἔχειν αὐτὸν τὰ τοῦ Υἱοῦ φαμεν φυσικῶς, μή μὴν δύνασθαι ποτε, καὶ εἰς οὐότητα, καὶ εἰς τὸ εἴναι Λόγον μεταχωρεῖν, ὡς δὲ ἀπρέπτον δυτικόν κατὰ φύσιν τοῦτο μένει διπέρ ἐστιν, ήντα πρὸς τῷ εἰγατι θεός,

A ratio transmutationis aut migrationis modum suppeditat. Itaque censeatur Pater esse Filius, eoque nomine demum ad verum Patrem dicat: «Ex utero ante Luciferum genui te», sibique in universum quamlibet vocem Patri convenientem arroget. Quod si factum fuerit, omnia demum confundentur, et quod eodem se modo semper habet, hoc est sancta et consubstantialis Trinitas, ad unitatem contrahetur, si quod unicuique proprie et peculiariter inest, consubstantialitatis ratione deleatur, et personarum distinctionem evertat naturae identitas. Sed hoc absurdum est: non erit ergo Verbum Pater, utpote Verbo consubstantialis; sed immutabilis manebit, existens id quod est, licet cum suo Verbo ejusdem sit naturae sive substantiae. Atque ita demum vana esse ostenditur illorum objectio.

ALIUD. Si omne verbum, alicujus verbum est, ejus videlicet qui lingua illud effundit, aut e corde eructat ac profert; Pater autem futurum est Verbum, quoniam ejusdem est cum Verbo substantia: sui ipsius Verbum erit, ino vero nullius, aut in universum non existit. Quomodo enim Verbum erit nisi sit aliquid cuius sit Verbum? Sed hoc absurdum. Fieri enim nequit ut divina et immortalis natura non existat, nec in Verbum transiturus est unquam Pater, licet ejusdem sit cum Verbo substantia: sed ejus Pater manebit, cuius et Verbum est Filius.

C **ALIUD.** Si omnis mutationis et alterationis quoad substantiale rationem expers natura divina creditur, quomodo proprio veluti loco relictio in Verbi naturam Pater migrabit? Si enim id ei acciderit, mutationem utique necessario capiet, neque idei erit, non servato eo quod erat initio. Quod si absurdum est (mutatione enim a natura divina prorsus est aliena), non ergo mutabitur in Verbum Pater, sed erit semper Pater, mutationis omnis et alterationis expers, qua Deus.

ALIUD ex eodem, explanatus. Deum verum de Deo Patre vero effusisse seipsum ostendens unigenitum Dei Verbum, et Filius, «Omnia,» inquit, «quæcumque habet Pater, mea sunt». Porro omnium quæcumque insunt Patri natura proprietatum hæres est Filius, et qui ex ipso secundum naturam existit; verumtamen nunquam **37** Pater esse poterit (hoc enim eorum unum est quæ genitori insunt), sed remanebit Filius, nullius expers eorum quæ Patri insunt, licet non intelligatur Pater, omniaque habens in seipso perfecte quæ propria et peculiaria sunt Patris substantia. Id ipsum igitur de Patre dicentes, habere quidem ipsum omnia quæ sunt Filii, naturaliter, nunquam tamen Filium esse posse, nec in Verbi naturam migrare asserimus, sed, immutabilis cum sit natura sua, manere id quod est, ut præterquam quod

²² Psal. cix, 3. ²³ Joan. xvi, 15.

est Deus, etiam Pater existat, et immutabilis, immutabile in seipso habens quod ex ipso processit Verbum, hoc est Filius.

ALIUD. Legis auctor Deus, per sanctos prophetas arguebat nonnullos dicens: « Inter sanctum et profanum non distinguebant ». Maxima enim propositio in his morum differentia cernitur, aut contrarietas, apud eos qui recte judicant. Sed si fieri potest ut eorum quae sunt ejusdem substantiae natura in se confundatur, et singulares atque individuae hypostases ad aliud quodcumque generis ejusdem aut speciei commigrent, quænam ratio tandem profanum a sanctis secerneat, si nihil interest quidnam sit aliquid, an proprie et hypostaticæ existat, sed propter identitatem substantiae alterum sit in altero ? Erunt ergo, cum hinc uno ordine omnes habeamus, in omnibus omnia confusa : et proditor quidem Judas perinde nobis erit ac Petrus aut Paulus, puta quod sit Petro et Paulo consubstantialis : et vicissim, Petrus, aut Paulus, Judas, maxime cum sint ejusdem cum illo substantiae. Atqui sic sentire est absurdissimum : neque vero funditus tolletur eorum quae sunt ejusdem generis aut speciei differentia, ex eo quod ejusdem sunt ipsa substantiae. Nostra ergo infirmitas adversus divinam essentialiam non tantum audebit, ut cogat Verbum esse ac vocari Deum et Patrem, propterea quod ejusdem est cum Verbo substantia. Manet enim semper Pater, differentia essentiali nihilominus omni ex parte incolumi : sed neque identitati substantiae nihil peculiare relinquit, et nequaquam Filium idcirco superabit, sed verum ac germanum illum esse ostendet, et ex ipso secundum naturam habere immutabilitatem genitore, et ex eo quod etiam ipse proprie et peculiariter Filius est, in **38** Patrem quoque non mutari, quemadmodum neque Patrem in Filium.

Opposito, sive objectio alia hereticorum.

Non jure, inquit, in nos tanquam minus recte sentientes invehimini, qui dicimus insitum Deo ac Patri verbum aliud esse a Filio, cum ipsum in Evangelii clare dicentem audiatis : « Scio eum, et verbum ejus seruo ». Quod si ut ipse confirmavit, verbum Patris servat, necessario utique **D** alias ab ipso erit, quandoquidem necesse est aliud esse quod servat ab eo quod servatur.

Variæ solutiones, quibus clare ostenditur Verbum esse Dei ac Patris Filium.

Nisi ipse unigenitus Filius Dei ac Patris, Verbum est ejus; sed aliud quoddam inest Deo præter ipsum, quod internum nominant, qui contrariam ostendunt sententiam, dicant nobis utrum illud quod stulte comminiscuntur verbum, hypostaticæ existat, au non. Nam si per se in propria hypostasi dicent subsistere, duos omnino fatebuntur

A καὶ Πατὴρ ὑπάρχῃ, καὶ ἀναλλοίωτος, ἀναλλοίωτον ἔχων ἐν ἐαυτῷ τὸν ἐξ αὐτοῦ πεφηνότα Δόγον, τοῦτο ἔστι, τὸν Γένον.

ΑΛΛΟ. Κατηγιαστό τινας δὲ Νομοδέτης διὰ τῶν ἀγίων προφητῶν, καὶ θεὸς λέγων· « Ἄντα μέσον ἀγίου καὶ βεβήλου οὐ διέστελλον. » Πολλὴ γάρ διτίκης εὐ τούτοις δρᾶται τρόπων διαφορά, ήτοι ἐναντιότης, παρὰ τοὺς ἴθελουσι φιλοχρινεῖν. 'Αλλ' εἰπερ ἐνδέχεται τὴν τῶν ὁμοουσίων εἰς ἐαυτὴν ἀναχιρίσθαι φύσιν, καὶ τὰ ἐν ίδιαζόσαις τε καὶ ἀτόμοις ὑποστάσεσιν δῆτα δραπετεύει πρὸς διπέρ ἀν φύσιται τῶν ὁμογενῶν, ή ὁμοειδῶν· ποιος ἡμῖν ἀρα διαστέλλει λόγος τῶν ἀγίων τὸν βέβηλον, εἰ μηδαμόθεν δρᾶται τοῦ ἴδιως διτοῦ τὴν τοῦ τίς ἔστι διαφορά, διὰ δὲ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας ἐν τῷ ἑτέρῳ κεῖται τὸ ἔτερον: « Εστο τοίνυν ἡμῖν, ἀδιαφορούστης ἐντεῦθεν τῆς ἐφ' ἑκάστῳ γνώσεως, συγκεχυμένα τὰ πάντα εἰς πάντα· καὶ δὲ μὲν προδότης Ἰούδας, ὡς Πέτρος ή Παῦλος, ὡς ὁμοούσιος Πέτρῳ καὶ Παῦλῳ· Πέτρος δ' αὖτις πάλιν ή Παῦλος, Ἰούδας, ἀτε δὲ πρὸς αὐτὸν διτες ὁμοούσιοι. 'Αλλ' ἔστι τὸ οὗτον φρονεῖν ἀλογώτατον, καὶ οὐκ ἀνατρέψει πάντας τὴν κατά τι τῶν ὁμογενῶν, ή ὁμοειδῶν πρὸς ἀλληλα διαφοράν τὸ εἶναι τῆς αὐτῆς οὐσίας αὐτά. Οὐκ ἀρα καὶ τὸ ἐφ' ἡμῶν δισθενοῦν κατὰ τῆς θεατὰς οὐσίας τοσοῦτον ἐκνεανιεύσεται, ὡς ἐπαναγκάσαις Λόγον εἶναι τε καὶ καλεῖσθαι τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, ἐπειδήπερ ἔστιν ὁμοούσιος Λόγος. Μένει γάρ δὲ Πατὴρ, τὴν τοῦ τίς ἔστι κατὰ τοῦτο διαφοράν οὐδαμόθεν ζημιοῦσθαι δυνάμενος· ἀλλ' οὐδὲ τῇ ταυτότητι τῆς οὐσίας τὸ μηδὲν ἴδιως κεκτῆσθαι παραχωρῶν, καὶ πλεονεκτήσεις μὲν οὐδεμῶς κατὰ τοῦτο τὸν Γένον, γνήσιον δὲ μᾶλλον ἀποδίξεται, καὶ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἔχοντα τὸ ἑτρεπτὸν καὶ ἀναλλοίωτον τὸν γεννήσαντος, καὶ διὰ τοῦ κεκτῆσθαι καὶ αὐτὸν ἴδιως καὶ μόνως τὴν υἱότητα, καὶ εἰς Πατέρα μὴ μεταβάλλεσθαι, ὥστερον οὖν οὐδὲ ἔκεινο [ιτ. ἔκεινον] εἰς Γένον.

Πρόσδλημα, ήτοι ἀγνίθεστις ἑτέρα ὡς καρὰ τῶν αἰρετικῶν.

Οὐκ εὐλόγως, φασίν, ὡς οὐ φρόνοῦσιν δρθῶς ἐπισκήπτετε, τοῖς ἔτερον εἶναι λέγουσι τὸν ἔμφυτον ἐν τῷ θεῷ καὶ Πατρὶ λόγον παρὰ τὸν Γένον, καίτοι σαφῶς αὐτοῦ λέγοντος ἀκούοντες ἐν ταῖς εὐαγγελικαῖς ἐξηγήσεσιν, διτις « Οἴδα τὸν Πατέρα, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τὴρω ». Εἰ δὲ, καθάπερ αὐτὸς διεισγέρσατο, τὸν τοῦ Πατρὸς τηρεῖ λόγον, ἔτερος δὲ εἰτε πάντως δῆπου, καὶ ἀναγκαῖς, ὡς πρὸς αὐτὸν, ἐπειδήπερ ἀνάγκη τὴν τῆς ἑτερότητος σώζεσθαι διαφορὰν τῷ τηροῦντι πρὸς τὸ τηρούμενον.

Αύτεις διφεξῆς διάφοροι δεικνύουσιν σαρπῶς, διτις δὲ λόγος ἔστι τὸν θεοῦ καὶ Πατρὸς δὲ Γένος.

Εἰ μὴ αὐτὸς ἔστιν δὲ μονογενῆς Γένος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς δὲ λόγος αὐτοῦ, ἔτερος δὲ τις ἐνυπάρχει τῷ θεῷ παρ' αὐτὸν, διτις ἐνδιάθετον ὄντομάζουσιν, εἰ τὴν ἐναντίαν προσχόδμενοι δέξαντε λεγέτωσαν ἡμῖν, πότερόν ποτε διτις τῆς αὐτῶν ἀμαθίας ἐπινοούμενος Λόγος, ἐνυπόστατος ἔστιν, ή οὐχι. Εἰ μὲν γάρ ἔρουσιν ὑρεστάντες καθ' ἐαυτὸν ἐν ὑπάρχειν νοούμενον ἴδιο,

¹¹ Ezech. xxii, 26. ¹² Joan. viii, 55.

δύο δὴ πάντως διμολογήσουσιν Υἱοὺς εἶναι. Εἰ δὲ ἀνυπόστατον ἔρουσιν αὐτὸν, οὐδενὸς μεσολαβοῦντος ἔτι καὶ διατειχίζοντος τὸν Υἱὸν, πῶς ἔσται τρίτος ἐκ Πατρὸς, καὶ οὐχὶ μᾶλλον προσεχῶς, ὡς Υἱὸς πρὸς Πατέρα;

ΑΛΛΟ διὰ τῶν αὐτῶν θεωρημάτων. Λόγον μὲν ὑπάρχειν τῷ Θεῷ καὶ Πατέρι τὸν ἐνδιάθετον οἱ δὶς ἐναντίας δρίζονται, δι' οὐ, κατὰ τὴν αὐτῶν ἀκαλλεστάτην ὑπόνοιαν, τὴν τοῦ Πατρὸς βούλησιν δὲ Υἱὸς ἐκδιδάσκεται· ἀλλ' ὅσην ἔχει μωρίαν αὐτοῖς τὸ ἐπὶ τούτῳ δόγμα, θωρεῖν ἀναγκαῖον. Ἐννοήσαι δὲ τοιῶς δε. προσήκει τὸν ἐπὶ τῷ πράγματι λογισμὸν· Τὸ Πατήρι δνομα ὡς πρὸς τὸν Υἱὸν οὐδὲν ἔχει τὸ μέσον, ὡς ἐξ ἀνάγκης εἰσαθνον. Τι γάρ ἔσται μέσον Πατρὸς πρὸς Υἱὸν, ή αὖ πάλιν Υἱὸν πρὸς Πατέρα; Ἀλλ' εἰπερ κατὰ τὴν ἀκείνων ἀμαθίαν διατειχίζει τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν μεσολαβοῦσα βούλησις, καὶ Λόγος ἐνδιάθετος, διὸ καὶ ταύτης εἶναι φασιν ἐρμηνευτικὸν, οὐκ εἴ τινος Πατήρ διώκει τὸ Πατήρ, ἀλλ' οὐδὲ Υἱὸς δὲ Υἱὸς, εἰπερ ἐν ίδαις ὑποστάσεσι κείσθαι νοήσομεν, τὴν τε βούλησιν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν ταύτην διερμηνεύοντα Λόγον. Εἰ δὲ ἀνυπόστατα δύσομεν ὑπάρχειν αὐτά, ἀμέσως δρά καὶ προσεχῶς δὲ Υἱός διτιν ἐν Θεῷ καὶ Πατέρι· ποι δὴ δρά λοιπὸν δὲ ἐνδιάθετος χωρῆσις Λόγος, ή ποιὸν ἔχει τόπον τῇ βούλησις, ἔτέρα νοούμενη παρὰ τὸν Υἱόν;

ΑΛΛΟ διὰ τῆς εἰς ἀποκορ ἀπαρχῆς. Ὁμοούσιον εἶναι πιστεύομεν τὴν ἀγίαν καὶ προσκυνούμενην Τριάδα, καὶ τὴν αἰρετικῶν μανία μη βούληται· ἀλλ' οἷμα προσήκειν ἐπὶ τῶν διμοούσιων παραδέχεσθαι καὶ τὸ ἀλλήλοις αὐτὰ κατὰ πάντα προσεοικεῖναι, κατά γε τὸν τῶν φυσικῶν ἰδιωμάτων λόγον. Εἰπερ οὖν κατὰ τὴν τινῶν ἀδευτῶν ἐνυπάρχει τῷ Θεῷ καὶ Πατέρι Λόγος τις ἔτερος ἐνδιάθετος παρὰ τὸν Υἱόν, ἔξει πάντως καὶ δὲ Υἱὸς Λόγον ἐνδιάθετον ἐν ἀντῷ, ὡς εἰκὼν αὐτοῦ, καὶ ἀπαράλλακτος τῆς ὑποστάσεως χαρακτῆρ, καθὼς γέγραπται· ἔξει δὲ ἁμοίως αὐτῷ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, κατὰ τὴν ἵσην τῶν νοημάτων ἀναλογίαν. Γέγονεν οὖν ἡμῖν τῇ Τριάδῃ διπλῶς, καὶ ἐν συνθέσει λοιπὸν τῇ θείᾳ φαίνεται φύσις. Ἀλλὰ τοῦτο ἀποτοπον· ἐν δὲ ταῖς ἀπλαῖς οὐσίαις, οὐδὲν ἔτερόν ἔστι τὸ παρ' αὐτάς· οὐδὲν δρά διακωλύει τὴν ἀγίαν καὶ διμοούσιον Τριάδα προσεχῶς συνῆφθαι, μεσολαβοῦντος οὐδενός.

ΑΛΛΟ δηηγματικῶς. Ὄτε τὰ δινόματα προτατομένων τῶν δρθρῶν η θεία τίθησι Γραφή, τότε καὶ ίν τι σημαίνει, διὰ μόνον ἐτοίμη κυρίως καὶ ἀληθινῶς, διόποιον εἶναι λέγεται· δρθρον δὲ οὐ προσθεῖσα [Ισ. προθεῖσα], γενικωτέραν ποιεῖται κατὰ παντὸς τοῦ σηματινού τὴν δηλωσιν, οἷον (ἥξει γάρ δὲ λόγος καὶ δι' ἐναργοῦς ἀποδείξεως) πολλοὶ καλούνται θεοί· ἀλλ' ὅταν μετά τοῦ δρθρου λέγηται δὲ θεός, τὸν μόνον δύτα καὶ κυρίως σημαίνει· ἀπλούστερον δὲ, καὶ δρθρου χωρὶς, ἔνα τυχὸν τῶν εἰς τοῦτο κατὰ χάριν κεκλημένων. Καὶ πάλιν Ἀρθρωποι πολλοὶ· ἀλλ' ἔτει κατὰ τὸν δρθρου φησιν δὲ Σωτῆρ, Ο Υἱὸς τοῦ ἀνθρώ-

A esse Filios. Sin autem hypostasi propria carere ipsum dicent, cum nihil sit quod Filium a Patre dispescat, quomodo tertius erit a Patre, ac non potius proxime et immediate, ut Filius Patri?

ALIUD, in eamdem sententiam. Verbum quidem inesse Deo ac Patri internum illud, adversarii statuunt, per quod, ut ipsi stultissime suspicantur, voluntatem Patris Filius edocetur: sed quanta insania laboret istud eorum dogma, considerare est opere pretium. Hoc autem pacto in re praesenti philosophandum nobis est. Illud nomen, Pater, ad Filium relatum, nihil necessario capit intermedii. Quid enim intercedet Patri cum Filio, aut vicissim Filio cum Pater? At si, quemadmodum illi stulte sentiunt, Patrem a Filio dispescit voluntas intermedia, et verbum internum, quod etiam ipsi voluntatis istius interpres esse dicunt, non jam Pater utique censemitur esse Pater, sed neque Filius Filius, siquidem in propriis hypostabis existere censemimus Patris voluntatem, et quod eam interpretatur 39 verbum. Sin autem ea propria hypostasi carere fatebimur, immediate ergo, et proxime est in Deo ac Pater Filius; quoniam igitur demum evadet internum illud verbum, aut quem locum voluntas habitura est, quae alia censetur esse a Filio?

ALIUD, per reductionem ad absurdum. Consustantiale esse credimus sanctam et adorandam Trinitatem, licet hæreticorum furor id non patiatatur. Sed fatendum est, opinor, ea quae sunt ejusdem substantiarum inter se ratione proprietatum naturalium plane convenire. Si ergo, ut temere nonnulli docent, inest Deo ac Patri verbum aliquod internum diversum a Filio, habebit utique Filius verbum internum quoque in seipso, utpote imago eius, et similis per omnia substantiarum character, sicut scriptum est *. Sed et habebit perinde atque ipse sanctus quoque Spiritus, eadem prorsus rationis consecutione. Est igitur jam nobis duplicata Trinitas, et composita demum apparent natura divina. Sed hoc absurdum. In simplicibus quippe substantiis nihil est præter ipsas. Nihil ergo prohibebit quominus sancta et consubstantialis Trinitas proxime et immediate simul conjuncta sit.

ALIUD, explanatus. Cum nominibus divina Scriptura præponit articulos, tunc unum quiddam significat, quod solum proprie ac vere est, cuiusmodi esse dicitur. Cum autem articulum non præponit, generalius quidvis designat: verbi gratia (id enim propositum quoque nobis est clare demonstrare), dicuntur πολλοὶ θεοί. Sed quando cum articulo dicitur δὲ θεός, solus esse, et proprie significatur: at cum simplicius, et sine articulo, θεός . dicitur, unum forte significat ex iis qui per gratiam vocati sunt dīi. Idem censendum est, cum, exempli gratia, διθρωποι πολλοὶ dicimus.

* Hebr. 1, 3.

Sed cum Salvator præmisso articulo dicit, ὁ Ιἱός αὐτοῦ ἀνθρώπου, velut electum ex milibus scipsum significat. Cum nomina hanc notam in Scriptura divina habeant, quo pacto demum intelligendum est illud, « In principio erat Verbum? » Si enim quocunque Dei Verbum significatur in principio existere, doceant ipsi, et nos nugamur: sin autem præmisso articulo evangelista unum et propriæ existens significat, cum clamat: « In principio erat Verbum, ὁ Λόγος, quid frustra contendunt, **40** aliud inducentes, solum ut de substantia Patris Filium dejiciant? At horum absurditatem observantes hæreticorum temeritatem aversari debent.

ALIUD, ostendens Filium ad internum Verbum non formari, ut illi aiant: sed imaginem esse ipsius Patris. Si unigenitus Dei Filius idcirco Verbum est ac vocatur, ut illi volunt, quoniam internum Patris Verbum suscipiens ad illud quodammodo formatur, quidni dicere videtur suis discipulis: Ego et Verbum Patris uatum sumus: Qui vidit me, vidit Verbum Patris? Cum autem prætergressus omnia scipsum solus soli Patri assimilet, nullo igitur intermedio ipsi genitori, et non alii cuidam ab ipso similis Filius esse censemur.

Objectio ex dictis adversariorum.

Alium esse comperimus, inquiunt, Filium ab interno Dei verbo, non nostro sensu eo adducti, sed divinæ Scripturæ observationibus: quid enim dicemus cum Filium ad Patrem dicentem audiemus: « Clarifica Filium tuum; » Patrem vero respondentem, ac dicentem: « Et clarificavi, et iterum clarificabo ²⁷. » An non plane fatebimur Patrem in verbo respondere Filio? Quomodo ergo non si uidet a Filio, id per quod Pater Filio respondet?

Variæ solutiones istius objectionis.

Admiratione, imo commiseratione digni sunt impii hæretici, illudque propheticum in ipsos cadit: « Nolite flere mortuiuin, nec plorate ipsum ²⁸. » Flete et plorate eum qui talia de Unigenito sentit ac dicit. Quid enim est his miserabilius, si hanc esse proprie et vere Patris vocem existiment, quam non solum Salvator, sed et ipsa circumstantium Judæorum multitudo, adeoque discipulorum chorus audiit? Præstaret enim eos aliter de divinis prærogativis ratiocinari, neque nostris ea subjecere legib; quæ supra nos sunt. Corporis enim auditum corporea vox **41** pulsat et labiorum sonus erumpens in aerem, aut alio quodam instrumento editus. Patris autem voluntatem quæ in vocibus ineffabilibus leniter ac velut in mente versatur, solus novit in ipso naturaliter existens Filius, utpote sapientia ejus ²⁹. Voce vero iactu aeris conformata credere Deum uli,

που, ὡς ἐκελοχισμένον ἀπὸ μυριάδων θαυμάντων. Τούτων ἔχοντων τῶν ὑνομάτων τὸν τύπον παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ, τῷς ἄραι προσήκει νοῆσαι τὸ, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος; » Εἰ μὲν γάρ τὰς λόγους τοῦ Θεοῦ διὰ τούτου σημαίνεται, ὡς ὑπάρχων ἐν ἀρχῇ, διεκνύτωσαν αὐτοῖς, καὶ ληροῦμεν τὴν ήμεις· εἰ δὲ ἀρχαῖς τὸ ἀρθρὸν ὁ εὐαγγελιστής, ὡς ἔνα καὶ κυρίως δύτα σημαίνει, βοῶν « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· », τὸ μάτην φιλονεκοῦσιν ἔτερον ἐπεισφέροντες, ἵνα μόνον ἐκπέμπωσι τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν; Ἐννοῦντας δὲ τὸ ἐπὶ τούτοις ἀποτελεῖσθαι προσήκει τὴν τῶν ἔτεροδοξούντων ἀδουλίαν.

ΑΛΛΟ, δεικνύον διτερον οὐ κατὰ τὸν ἀνδιάθετον Λόγον, ὡς ἐκεῖτο φασι, μορφοῦται ὁ Υἱός, ἀλλ' εἰκὼν ἐστι τοῦ Πατρὸς. Εἰ διὰ τοῦτο Λόγος ἐστὶ τε καὶ ὄντος ἀπὸ τῆς Πατρὸς δεχόμενος Λόγον, οἷον μορφοῦται πρὸς ἐκεῖνον, τὸ μὴ λέγων ὅρματα πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς. Ἔγὼ καὶ ὁ Λόγος τοῦ Πατρὸς ἐν ἐσμαν, ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἐώρακε τὸν Λόγον τοῦ Πατρὸς; Ἐπειδὴ δὲ πάντα ὑπερβάς ἑαυτὸν ἔξομοιοι μόνῳ μόνῳ τῷ Πατρὶ, οὐδὲνδ; ἄρα μέσου χωροῦντος τὴν θμολίσι, αὐτῷ τῷ γεννήτορι, καὶ οὐχ ἐτέρῳ τινὶ παρὰ αὐτὸν προσεοικώς ὁ Υἱός νοηθεῖσται.

Ἀγτίθεσις, ὡς ἐπὶ τῷ δι' ὑπαρτίας.

Ἐπερον διται, φησι, τὸν Υἱὸν παρὰ τὸν ἀνδιάθετον τοῦ Θεοῦ Λόγον εὑρίσκομεν, οὐ ταῖς ἑαυτῶν ἐνοίσιαις εἰς τοῦτο προσέχοντες, ἀλλὰ τοῖς ἀπὸ τῆς θείᾳ Γραφῆς θεωρήμασι· τὶ γάρ ἀροῦμεν ὅταν ἀκούωμεν λέγοντος τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα· « Δέξασόν σου τὸν Υἱόν· » τοῦ δὲ Πατρὸς αὐτὸν ἀποκρινομένου, καὶ λέγοντος· « Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω; » Άρα οὐχὶ πάντως ἐν Λόγῳ δύσομεν ἀπολογεῖσθαι τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα; Ήλας οὖν οὐχ ἐτερος παρὰ τὸν Υἱὸν ὁ δι' οὗ πρὸς αὐτὸν ὁ Πατήρ ἀνειψθεγγεται;

Πρὸς τοῦτο λύσεις ἐφεζῆς διδροροι.

Ἄκοθαυμάζειν ἀξιον, μᾶλλον δὲ ἥδη καὶ ὀλοφρεσθαι τοὺς ἀνοσίους αἰρετικούς, καὶ δὴ [αι. δε] κάκειν λέγειν ἐπ' αὐτοῖς τὸ ἐν προφητῇ λαλούμενον· « Μή κλαίετε τὸν τεινηκότα, μηδὲ θρηνεῖτε αὐτόν. » Κλαύσατε κλαυθμῷ τὸν τὰ τοιαῦτα περὶ τοῦ Μονογενοῦς φρονοῦντα καὶ λέγοντα· τὶ γάρ ἀν γένοιτο τῶν τοιούτων ἀθλιώτερον, εἴ τε κυρίως τε καὶ ἀληθῶς ταύτην εἶναι τοῦ Πατρὸς ὑπεπόπτεσσαν τὴν φωνὴν, ἢς οὐ μόνος ἐπήκουσεν ὁ Σωτήρ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τῶν Ιουδαίων ἡ περιεστῶτα πληθύς, μᾶλλον δὲ τῶν ἀγίων μαθητῶν ὁ χορός; « Εδει· γάρ μᾶλλον αὐτοῖς τὰ θεοπρεπῆ φαντάζεσθαι πλεονεκτή ματα, καὶ μὴ τοῖς καθ' ἡμᾶς νόμοις ὑπάγειν περιέσθαι τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς. Τὴν μὲν γάρ οὐματος ἀκοῦν σωματικὴ προσαράσσει φωνή, καὶ κτύπος δὲ καὶ χειλέων εἰς ἀέρα προκύψας, η διὰ τινος μηχανῆς ἐτέρας ἐπινοηθείς. Τὴν δὲ ἐν ἀρρήτοις φωναῖς ἡρέμα, καὶ οἷον κατὰ νοῦν στρεφομένην βούληστν τοῦ

²⁷ Joan. xii. 28. ²⁸ Jer. xxii, 10. ²⁹ I Cor. i, 24.

Πατρὸς, μόνος οἶδεν ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὑπάρχων δὲ Γίδες ὡς σοφία αὐτοῦ. Φωνῇ δὲ τῇ διὰ κτέουπον κεχρῆσθαι τὸν Θεὸν ὑπολαμβάνειν, παντελῶς ἀπίθανον, εἰπερ οἰόμεθα δεῖν ἀποσώζειν τῇ ὑπὲρ πάντα φύσει τὰ ὑπὲρ τὴν κτίσιν. «Ἄλλως τε καὶ αὐτὸς δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς δὲ Χριστὸς οὐκέτι ἔφη αὐτὴν φωνήν εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἀλλ' οὐδὲ τῆς παρ' ἔτερου δεδμενον ἐρμηνείας πρὸς τὸ δύνασθαι μαθεῖν τὴν τοῦ Πατρὸς βούλησιν ἔστιν ἐπιδειχνύει λέγων· «Οὐδὲν δὲ τῇ φωνῇ αὐτῇ γέγονε, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς·» χρῆν δέ γε, ὡς βέλτιστοι, μᾶλλον εἰπεῖν, εἰ γε καλῶς τὰ τοιαῦτα περὶ Θεοῦ δοξάζετε· «Ἡκούσατε μετ' ἐμοῦ τῆς φωνῆς τοῦ Πατρὸς·» νυνὶ δὲ εἰς πᾶν τούναντίον περιτρέψας τὸ δηλούμενον, οὐτε φωνῆς ἔστιν δεδηγήσθαι προσομολογεῖ, γεγενῆσθαι δὲ μᾶλλον αὐτὸν [Ιο. αὐτὴν] δι' ἐκείνους διισχυρίζεται, οὐκέτι πεφωνῆσθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ γενέσθαι καὶ δι' ἐκείνους. Καὶ εἰ πάντα δι' αὐτοῦ δὴ πάντως καὶ τοῦτο, μᾶλλον δὲ αὐτοῦ δὴ πάντως καὶ τοῦτο, μᾶλλον δὲ αὐτὸς δὴ τὴν φωνὴν τοῦ Πατρὸς·

ΑΛΛΟ. Εἰ Λόγου τινὸς ἐμφύτου δεδηγήσθαι φασι τὸν Γίδην, ἵνα διδάσκηται παρ' αὐτοῦ τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς· ποὺ ποτε ἄρα χωρίσει λέγων δὲ Παῦλος, «Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία;» Πώς γάρ ἐστι σοφία τοῦ Πατρὸς δὲ Γίδες, εἰ σοφίας ὑπάρχων ἐπιδεῖξε, τὸ τέλειον παρ' ἔτερου κομίζεται, διὰ τοῦ μαγναντίεν, ἀπερ οὐκ οἶδε δηλαδή; «Ἡ πῶς οὐκ ἀνάγκη λέγειν, οὐκέτι εἶναι τελείαν ἐν τῷ Πατρὶ τὴν σοφίαν αὐτοῦ; Καὶ εἰ σοφία τοῦ Πατρὸς ἐστιν δὲ Γίδες, πῶς ἀνέτέρα νοοῦτο παρ' αὐτὸν τὴν βούλησις; ὥρα γάρ λέγειν μή ἐν σοφίᾳ τελείσθαι τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Ἀλλὰ πολλὴ τίς ἐστιν δὴ ἐν τούτοις ἀσέβεια, καὶ πανταχόθεν δὲ λόγος τὸ δύσφημον ἔχει. Οὐκέτι ἄρα τῆς παρ' ἔτερου μαθητείας μέτοχος ὁν δὲ Γίδες οἶδε τὰ ἐν τῷ ίδιῳ Πατρὶ, ἀλλ' αὐτὸς ὁν δὲ Λόγος, καὶ τῇ σοφίᾳ, καὶ τῇ βούλησις, «Πάντα ἔρευνδε, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ,» καθὼς γέγραπται που καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος.

ΑΛΛΟ. Ός εἰκόνα, καὶ χαρακτῆρα τοῦ Πατρὸς ἀπαράλλακτον εἰσφέρουσιν ἡμῖν τὸν Γίδην αἱ θεῖαι Γραφαὶ· καὶ αὐτὸς δὲ πού φησιν δὲ Σωτῆρ· «Οἱ λωρακῶν ἐμὲ, ἐνώρακε τὸν Πατέρα·» Ἀλλ' εἰπερ ἔχων οὐτως ὁμοιότητος πρὸς αὐτὸν οὐκ οἶδεν ἐξ ἔστιν τὰ ἐν αὐτῷ, δεῖται δὲ ὥσπερ τῶν παρ' ἔτερου διηγημάτων εἰς τὸ μαθεῖν· ὥρα καὶ αὐτὸν ἐν τούτοις εἶναι τὸν Πατέρα νομίζειν. Εἴκερη ἐστιν δὲ ὁμοιότητι τῇ πρὸς τὸν Γίδην, δεῖται δὲ καὶ αὐτὸς τοῦ διερμηνεύοντος τὰ ἐν τῷ γεννήματι κατὰ τὸ ἀφανὲς κείμενα. Καὶ γέγονεν ἡμῖν πρὸς τοὺς ἐντεῦθεν ἀτόποις δὴ θεῖα φύσις, καὶ ἀγνοῖσας δεκτική. Ἐπειδὴ δὲ τὸ οὐτως φρονεῖν ἀσεβεῖς, χωρητέον ἐπὶ τὰ πρεπωδέστερα· τοῦτο γάρ τὸ συμφέρον ὀρᾶται καὶ χρήσιμον.

ΑΔΔΟ. «Πάντα,» φησὶν δὲ μακάριος Παῦλος, τὸ Πνεῦμα «ἔρευνδε, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ.» Πρὸς δὲ γε τούτην· «Τίς γάρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μή τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ;

A absurdum plane est, siquidem putamus supremas omnium naturas ea servanda esse quae sunt supra creaturam. Alioquin ipse quoque Dominus noster Jesus Christus non dixit ipsam vocem esse Dei ac Patris, sed neque alterius interpretatione sibi opus esse ad percipiendam Patris voluntatem ostendit, dicens: «Non propter me haec vox venit, sed propter vos¹¹.» Dicere quippe deberet potius, o boni. si recta est illa vestra de Deo sententia: «Audistis mecum vocem Patris;» nunc autem contrarium plane significans, neque sibi opus fuisse voce testatur, sed eam potius propter illos factam esse confirmat, non prolatam fuisse a Patre, sed factam esse etiam propter illos. Quod si omnia per ipsum operatur Deus ac Pater¹², per ipsum utique, etiam istud factum est, imo vero ipse vox erat, non sibi genitoris voluntatem aperiens (norat enim qua Filius), sed circumstantium autibus, ut crederent. αὐτὸς δὴ τῇ φωνῇ, οὐκέτι τὴν τοῦ γεννήσαντος τῶν περιεστῶν ἀκοαῖς, ἵνα πιστεύσωσιν.

ALIUD. Si Verbo quodam insito indigere Filium asserunt, ut ab ipso voluntatem Dei ac Patris docetur, quoniam deum evadet Paulus dicens: «Christum esse Dei virtutem et Dei sapientiam¹³?» Quomodo enim est sapientia Patris Filius, si sapientiae expers perfectionem accipit ab alio, ea descendit, nimurum, quae non novit? aut quomodo necessario dicendum non est, sapientiam Patris non esse in Patre perfectam? Jam si Patris sapientia est Filius, quomodo alia censembitur voluntas ab ipso? Sequitur enim dicendum non in sapientia perfici voluntatem Dei ac Patris: quae magnam certe impietatem orni ex parte continent, atque blasphemiam. Non ergo ab alio edocitus Patris voluntatem novit Filius, sed ipse cum sit Verbum, sapientia et voluntas, «omnia perscrutatur etiam profunda Dei,» sicuti scriptum est alicubi¹⁴ etiam de Spiritu.

ALIUD. Tanquam imaginem et characterem Patris per omnia similem divinæ Scripturæ Filium nobis inducunt. Et ipse alicubi Salvator: «Qui vidit me, vidit et Patrem¹⁵.» At si tantam habens cum ipso similitudinem ex seipso non novit quae sunt Patris, sed ad ea cognoscenda alterius interpretationis quadammodo indiget opera, 42 consentaneum est id ipsum quoque de Patre sentire. Si enim similitudinem habet cura Filio, ipse quoque opus habebit interprete, per quem ea discat quae obscura sunt in Filio: adeoque præter absurditates quæ hinc consequuntur, in divinam etiam naturam cadit ignoratio. Quod sentire cum sit impium, ad doctrinam magis consentaneam nos recipiamus oportet. Hoc enim præstare videtur et cum utilitate conjunctum.

ALIUD. Spiritus, inquit beatus Paulus, «omnia scrutatur, etiam profunda Dei.» Præterea: «Quis enim hominum scit quae sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? Ita et quae Dei sunt nemo

¹¹ Joan. xii, 30. ¹² Col. i, 16. ¹³ I Cor. i, 24.

¹⁴ I Cor. ii, 10. ¹⁵ Joan. xiv, 9.

cognovit, nisi Spiritus Dei, qui in ipso est ¹¹. Cum ergo sanctus Spiritus qui omnia perscrutatur non secundum Patris sit, sed etiam Filii, quomodo demum siquid eorum quae sunt in Patre Filius ignorabit, Spiritum habens in seipso naturaliter qui omnia novit? Igitur inane demum videbitur existimare Filium Patris voluntatem ab alio discere, et vana prorsus erit opera Verbi illius ex eorum sententia frustra intercedentis. Omnia quippe novit Filius ex seipso.

ALIUD. Qui Unigeniti substantiae detrahunt, dicendo ipsum ignorare Patris voluntatem, sed alio magistro uti quodammodo ad eam percipiendam, eo nimis quod ipsi comminiscuntur Verbo interno, dicant nobis, si suam sententiam sequendam esse putant, utrum æquale secundum naturam Verbum illud internum in Filio dicent existere (supponimus enim ipsum per se hypostaticè exsistere), aut non æquale quidem, sed deterius quodammodo, aut certe superius. Si ergo minus ipsum esse putabunt, in ipsum etiam Patrem impie peccabunt: erit enim utique in ipso aliquid minus ipso, et aliud ab ipso, hoc est, internum illud Verbum. Si autem deterius quidem esse non dicent, sed præstantioris status quam Filium, bifariam Pater lædetur in Filio. Primum enim minorem se Filium genuisse deprehendetur: deinde superius se habiturus est internum Verbum, si Pater est consubstantialis Filio, qui eorum sententia minor est Verbo. Sed fugient, opinor, adversarii utramque blasphemiam, et æquale secundum substantiam esse dicent Filio internum Patris Verbum. Igitur soluta est quæstio. Quomodo enim alter alterum docebit, quasi cognoscat eum a quo ignoratur, si æquales sunt ambo natura?

43 Cum ergo illorum omni ex parte ratio laboreti, supervacaneum tandem erit existimare inter Patrem et Filium aliquid intercedere, ac non potius credere ipsum esse in Deo Patre Deum Verbum, quod erat in principio.

ALIUD. Beatus Paulus ait in Filio absconditos esse omnes thesauros sapientiae et scientiae¹². At si hæc vere dicit, quomodo alterius doctoris opera ipsum indigere putabimus, aut in quonam demum scientiae perfectionem requiremus, si qui eam omnem habet ab alio docetur? quomodo vero sapientia illud est quod ad sapientiam eruditur? Cum autem non illorum nugis, sed Spiritus sermonibus attendendum nobis sit, habeatque, ut Paulus ait, sapientiae et omnis scientiae in seipso thesauros Filius, non ab alio quodam ea accipit per quae est sapientia, sed, existens in Patre, omnia quae sunt Patris agnoscit, utpote sapientia ejus.

¹¹ 1 Cor. ii, 10-12. ¹² Col. ii, 3.

A Οὐτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνωκεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ. Ὅτε τοίνυν τὸ πάντα ἔξαριθμον ἀγίων Πνεῦμα, οὐ μόνον τοῦ Πατρός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ, πῶς ἔτι λοιπὸν ἀγνοήσαι τι τῶν ἐν τῷ γεγενηκότι τὸ Πνεῦμα ἔχων ἐν ἑαυτῷ φυσικῶς τὸ πάντα εἰδός; Οὐκοῦν περιττὸν ἡδη φανεῖται τὸ δὲ ἐτέρου μανθάνειν οἰκεῖα τὸν Υἱὸν τὴν τοῦ Πατρὸς θέλησιν, ἀργῆσει δὲ πάντως ἡ χρεία τοῦ μάτην μεσιτεύοντος Λόγου, κατὰ τὴν ἑκείνων ἀπαιδευσίαν. Πάντα γάρ οὖν ὁ Υἱὸς ἐξ ἑαυτοῦ.

ΑΛΛΟ. Οἱ τῆς τοῦ Μονογενοῦς κατηγοροῦντες οὕσιας, διὰ τοῦ μὴ εἰδέναι λέγειν αὐτὸν τὸ τοῦ Πατρὸς θέλημα, διδασκάλῳ δὲ ὕστερον ἀποκεχρῆσθαι πρὸς τὸ μαθεῖν, ἐτέρῳ τῷ παρ' αὐτῶν ἐπιγοηθέντι Λόγῳ, διὰ δὴ καὶ ἐνδιάθετον ὀνομάζουσι, λεγέτωσαν ἡμῖν, εἰπερ οἴονται δεῖν τὴν οἰκεῖαν κρατούντειν δόξαν, πότερόν ποτε κατὰ φύσιν ίσον ἐξουσίον ὑπάρχειν τῷ Υἱῷ τὸν ἐνδιάθετον Λόγον (ὑποκείσθω γάρ ὡς καὶ ὑφεστὸς ἡδη καὶ ἑαυτὸν)· ή οὐκ ίσον μὲν, χείρονα δὲ πως. ή καὶ ἀμείγων; Εἰ μὲν οὖν ἐλάττονα νομιοῦσιν αὐτὸν, καὶ εἰς αὐτὸν ἀσεβήσουσι τὸν Πατέρα· ἐσται γάρ τι πάντως ἐν αὐτῷ τὸ χεῖρον αὐτοῦ, καὶ ἐτέρον παρ' αὐτὸν, τοῦτ' ἐστιν, ὁ ἐνδιάθετος Λόγος. Εἰ δὲ χειρόνα μὲν οὐκ ἐροῦσιν, ἐπιτρέψουσι δὲ αὐτῷ τὸ δὲ ἀμείνοντος κείσθαι παρὰ τὸν Υἱὸν, διπλοῦν ἐσται πάντως κατὰ τοῦ Πατρὸς τὸ ἐφ' Υἱῷ κατηγόρημα. Πρῶτον μὲν γάρ γεννήσας ἀλώσεται τὸ χεῖρον ή ἐν οἷς ἐστιν αὐτός. Είτα πρὸς τούτῳ καὶ αὐτὸς ἔξει κρείττονα τὸν ἐνδιάθετον Λόγον, εἰπερ ἐστιν δὲ οὐσίαν ὑπάρχειν ἐροῦσται τῷ Υἱῷ τὸν ἐνδιάθετον τοῦ Πατρὸς Λόγον. Οὐκοῦν λένται τὸ ζητούμενον. Πῶς γάρ δὲ εἰς διδάξει τὸν ἐτέρον, ὃς εἰδὼς μὴ γινώσκοντα, εἰπερ ίσοι κατὰ φύσιν εἰσὶν ἀμφότεροι; Πανταχόθεν τοιγαροῦν ἀσθενοῦντος τοῦ παρ' ἐκείνοις λόγου, παρέλκον δὲ εἴη λοιπὸν μεσιτεύεσθαι παρὰ τινος ὑπονοεῖν τὸν Υἱὸν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον αὐτὸν εἶναι πιστεύειν τὸν ἐν Θεῷ Πατρὶ Θεὸν Λόγον, δε τὸν ἐν ἀρχῇ.

ΑΛΛΟ. Ἐν Υἱῷ φησιν δι μακάριως Παῦλος τοὺς ἀπάστολος σοφίας καὶ πάσης γνώσεως ἀποκεχρύψθαι θησαυρούς· ἀλλ' εἰπερ ἐστι λέγων τὰ τοιαῦτα ἀληθής, πῶς ἀντὶ τῆς παρ' ἐτέρου δεδεήσθαι διδασκαλίας ὑπονοήσαιμεν αὐτὸν, ή ἐν τίνι λοιπὸν τὸ ἐν γνώσει τέλειον ἐπιζητήσομεν, εἰπερ δὲ πᾶσαν ἔχων αὐτὴν παρ' ἐτέρου σοφοῦται; πῶς δὲ δλῶς σοφία τὸ σορούμενον; Ἐπειδὴ δὲ οὐ τοῖς παρ' ἐκείνων λόγοις, ἀλλὰ τοῖς διὰ τοῦ Πνεύματος προσέχειν ἡμᾶς ἀναγκαῖον, ἔχει δὲ, ὡς δι Παῦλος φησιν, δι Υἱὸς τοὺς τῆς σοφίας καὶ πάσης γνώσεως, ἐν ἑαυτῷ θησαυρούς, ποτὲ τινος ἐτέρου τὰ δι' ὧν ἐστι σοφία γνώσεως, ἀλλὰ ὑπάρχων ἐν Πατρὶ πάντα γινώσκει τὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς σοφία αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

***Οτι κατα φύσιν δημιουργός ο Ήλιος μετά Πατρός,
ώς ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχων αὐτοῦ, καὶ οὐχ ὡς
ὑπουργός παραλαμβανόμενος.**

*Πάρτα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ
εγένετο οὐδὲ ἕτερο.*

Τὰ πολύπλοκα τῶν ἀνδρίσιων αἰρετικῶν ἀνατρέψας προβλήματα, καὶ λεπτὸν ἥμιν καὶ ἀκριβέστατον περὶ τοῦ Μονογενοῦς ἔξυφῆνας τὸν λόγον διακάριος εὐαγ-γελιστής, ἐφ' ἑτέραν ἔρχεται τοῦ διαβόλου παγίδα συμπεπηγμένην ἐξ ἀρχαίας ἀπάτης, καὶ τῆς πολυ-θέου πλάνης τὸ κέντρον ἥμιν ἀνατελούσαν, ἢ πολυ-λοὺς μὲν τρύπασα καταβέλληκε, τὴν δὲ τῆς ἀπωλείας ὅδον ἀνευροῦσα, καὶ τὴν πλατείαν τε καὶ εὑρύχωρον ἐκπετάσασα τοῦ θανάτου πύλην, ἀγεληδὸν μὲν εἰς ἄδου τὰς τῶν ἀνθρώπων συνεστρέψε ψυχάς, πλουσίαν δὲ ὡςπερ τῷ διαβόλῳ παρετίθει τροφὴν, καὶ τὰ βρώ-ματα αὐτῷ προστίγεν ἐκλεκτά. Ἐπειδὴ γάρ Ἑλλή-νων παῖδες τῇ τοῦ κόσμου σοφίᾳ προσκείμενοι, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ δροντος τοῦ αἰώνος τούτου πλουσίως ἔχοντες εἰς νοῦν, εἰς πολύθεον κατεψέροντο πλάνην, καὶ τὸ μὲν τῆς ἀληθείας κάλος ἀπεστρέψοντο, τοῖς δὲ ἐν ἀχλύτῃ καὶ σκότῳ βαδίζουσι παραπλήσιοι, πρὸς τὸν ἐκ τῆς οἰκείας ἀμάθιας κατώχοντο βόθρον, εἰδώ-λοις ἀψύχοις λατρεύοντες, καὶ τῷ μὲν ἔξωφ λέγοντες· «Θεός μου εἰ σὺ,» τῷ δὲ λίθῳ, «Σὺ ἐγέννησάς με.» Ἐπειδὴ δὲ πάλιν πλημμελοῦντες τὰ συγγενῆ μὲν ἐκείνοις, ἀστειοτέραν δ' οὖν δικαὶος ἐπιτηδεύοντες πλάνην, τῇ κτίσει λατρεύειν φοντο κρήνας παρὰ τὸν κτίσαντα, καὶ τὴν μόνην πρέπουσαν δόξαν τῇ θεῖᾳ φύσει, τοῖς παρ' αὐτοῖς γεγενημένοις [Ισ. παρ' αὐτῆς γεγενημένοις] ἔχαριζοντο στοιχείοις, ἀναγ-καίως ἥμιν διολόγος ποιητὴν δύτα καὶ δημιουργὸν κατὰ φύσιν εἰσφέρει τὸν Μονογενῆ, πάντα λέγων δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι, καὶ χωρὶς αὐτοῦ μηδὲν εἰς τὸ εἶναι παρελθεῖν, ἵνα ταῖς παρ' ἐκείνων ἀπάταις ἀποκλεῖσῃ τὴν εἰς τὸ πρόσω πάροδον, καὶ δειξῇ μὲν τοῖς οὐκ ειδόσι τὸν ἀπάντων γενεσιούργον, δι' ὃν δὲ τὴν κτίσιν πεποιήσθαι φησι, διὰ τούτων αὐτῶν ἐκδι-δάσκη σφώς. διτιπερ ἔτερος ἐστι παρ' ἐκείνην δι-πρὸς τὸ εἶναι καλῶν, καὶ ἀρρήτην δυνάμει παρενεγ-κάνων ἐκ μὴ δυτῶν τὰ δυτα πρὸς γένεσιν. «Ἡν γάρ οὗτω λοιπῶν ἀπὸ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως τὸν τεχνίτην ὄρφαν, καὶ τὸν δυτα κατ' ἀληθείαν ἐπιγινώ-στειν Θεόν, δι' οὐ τὰ πάντα γέγονέ τε ἥδη, καὶ γε-γονότα σώζεται. Ταῖς μὲν οὖν Ἑλλήνων ψευδολα-τρίαις, οὕτως ἀν οἷμαι καλῶς τὸν εὐαγγελικὸν παρα-έξασθαι λόγον, ταῦτης τε ἔνεκα τῆς αἰτίας ποιητὴν εἰσῆχθαι καὶ δημιουργὸν, διὰ τῆς τοῦ ἄγιου φωνῆς τὸν Μονογενῆ πιστεύομεν. Ἐπειδὴ δὲ ἀκόλουθον ἐ-γίας προσήκειν ἥγοῦμαι καὶ πρὸς τὰ ἐκείνων ἀπο-

Πάντα, φησί, δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν.

Θεοπρεπὲς καὶ τοῦτο περιτίθησι τὸ ἀξιῶμα τῷ
Γῆρᾳ, καὶ πανταχθέν διορύσιον ὑπά σεικυνύων αὐτὸν
τῷ Γεννήτορι Θεῷ, καὶ πάντα τὰ ἐκείνων προσδότα
φυσικῶς ἐνυπάρχεν τῷ γεννήματι λέγων· ἵνα Θεὸς
ἐκ Θεοῦ νοῆται κατὰ ἀληθείαν, οὐ καθάπερ ἡμεῖς

CAP. V.

*Quod natura sua creator sit Filius cum Patre ut
qui ex ejus est substantia, et non lanquam min-
ster ad id assumptus.*

I, 3. *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.*

Eversis impiorum hæreticorum versutis objectionibus et subtili atque accuratissima nobis de Unigenito doctrina contexta, beatus evangelista jam ad dissolvendum alterum diaboli laqueum accedit, ex veteri fraude compactum, et errore multiplicium deorum qui nobis aculeum intentat, quo disjecti sunt multi vulnerati, et invento perditionis itinere, lataque et spatiosa mortis aperta janua, hominum animas in infernum gregatim de-
B jecit, lautasque velut epulas diabolo apposuit, eique cibos obtulit eximios. Nam cum Græcorum pueri, mundanæ addicti sapientiæ, et spiritum principis sæculi hujus tota veluti mente baurientes, ad cultum multorum deorum delati essent, et veritatis quidem pulchritudinem aversati, iisque similes qui in tenebris ambulant, in ignorantia suæ foveam decidissent, idola inanimata colentes, et ligno quidem dicentes [¶]: « Deus meus es tu ; et lapidi : Tu genuisti me ; » **¶** 44 aliique eadem peccantes, sed urbaniores præ se ferentes errorem, creaturam colendam esse præ Creatore putarent, et soli naturæ divinae gloriam convenientem creatis ab ipsa elementis tribuerent, necessario nobis Theologus opifiscem secundum naturam suam
C esse persuadet Unigenitum, dicens, omnia per ipsum facta esse, et sine ipso nihil ad esse productum, ut eorum fraudes retunderet, et rerum omnium auctorem ignaris ostenderet, et per quam factam esse creaturam ait, per hæc ipsa clare doceret alium esse ab ipsa cum qui ad esse vocat, et ineffabili virtute res ex nihilo producit in ortum. Hoc enim pacto ex pulchritudine creaturarum opifiscem similitudine quadam cernere licet, et revera existentem Deum agnoscere, per quem omnia facta sunt, et creata conservantur. Adversus Græcorum igitur idolatriam recte hoc pacto sermonem evangelicum velut in aciem eduxisse arbitror, eamque ob causam factorem et opifiscem assertum esse sancti voce credimus Unigenitum. Quandoquidem vero consentaneum est hæreticorum perversa commenta etiam intelligere, opinor ad illorum mores respiciendo subjici pauca rursus oportere.

Omnia, inquit, per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.

Divinam hanc quoque dignitatem Filio tribuit,
cum ipsum omni ex parte consubstantialem esso
Deo Patri ostendens, tum omnia existere in gen-
tione asserens, quæcunque Patri insunt natura :
ut Deus de Deo intelligatur esse revera, non sicut

17 Jerem. 11, 27.

nos adventitiam habens appellationem, et per solam gratiam nobis additam, juxta illud: « Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes²⁸. » Si enim omnia facta sunt per ipsum, diversus erit ipse ab omnibus. Nam cum dicat, « omnia, » nihil est quod in omnibus non comprehendatur, quemadmodum nempe beatus quoque Paulus ita illud, « omnia, » intellexisse comperitur. Nam cum in quadam Epistola de Salvatore nostro verba saceret, diceretque omnia subjecta esse sub pedibus ejus, bene utique subjungit: « Cum autem dicat, Omnia, nihil dimisit non subjectum ei²⁹. »

¶ 45 Itaque cum omnia per Filium facta esse credamus, non tamen ipsum unum omnium esse putemus, sed extra omnia quidem positum certebimus, eumque a creaturarum natura et specie sejungentes, nihil aliud quam Deum de Deo natura sua esse fatebimur. Quid enim inter Deum et creaturam intercedere concedemus, non dico ratione substantiae (magna enim est intercapedo), sed quod tantummodo aliud esse cogitetur? aut quem locum alium habiturus est Filius, qui creaturarum naturam saperat, imo vero creaturarum est opifex? Omnia quippe facta sunt per ipsum, tanquam per virtutem et sapientiam Dei ac Patris, non quidem in natura genitoris absconditam, cuiusmodi existit in homine sapientia et virtus, sed proprie et per se subsistentem, verum ineffabili generationis modo nihilominus ex Patre prodeuntem, ut etiam intelligatur esse revera Filius sapientia et virtus Patris. Sed tametsi omnia per ipsum beatus evangelista facta esse dicat, nihil tamen ea quae de ipso dicuntur inde laesum iri puto. Non enim quia per ipsum res factae dicuntur, idcirco servus et aliena voluntatis minister censendus erit, ne et natura sua creator haberi desinat, aut ab alio quodam creandi potestatem accipere videatur: quinimo ipse solus virtus cum sit Dei ac Patris, qua Filius et Unigenitus omnia operatur, cooperante nimirum et coextincte ipsi Patre, et sancto Spiritu, omnia quippe sunt ex Patre per Filium, in sancto Spiritu. Patrem vero coextincte Filio, censemus, non quasi ad aliquo creandum sit impotens, sed quod totus sit in ipso propter omnimodam identitatem substantiae, et summam illam conjunctionem, et immediatam propinquitatem eius ad eam qui ex ipso naturaliter procedit. Quemadmodum si quis dicat una cum floris odore adesse ipsum utique florem ad efficiendam illam fragrantiam, quoniam ex ipso erumpit natura. Sed exigua vis exempli quidem est in hisce rebus, adeoque supra hoc posita est natura divina, tenues argumentorum notae quibus agnoscatur ex eo sapiens. Nam quo pacto intelligemus illud: « Pater meus usque modo operatur, et ego operor³⁰? » Non enim seorsim et solum aliquid operari circa res extantes Deum ac Patrem dicit

A ἐπίκτητον ἔχων τὴν προστηρίαν, καὶ διὰ μόνης τηλὺν προστενομένην χάριτος, κατὰ τὸ, « Τέγώ εἰπα, Θεοί ἔστε, καὶ υἱοί Υψίστου πάντες. » Εἰ γάρ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἔτερος δὲ εἴη τῶν πάντων αὐτός· ἐν γάρ τῷ πάντα, « οὐδέν ἔστιν, διὰ τὸν πᾶντα δρᾶται, ὥσπερ οὖν ἀμέλει καὶ διὰ μακάριος Παῦλος, οὗτον τὸ πάντα νοήσας εύρισκεται. Ἐπειδὴ γάρ τὸν μιᾶς που τῶν ἐπιστολῶν τὸν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐποιεῖτο λόγον, πάντα τε ἑφασκεν ὑποτετάχθαι ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καλῶς γε σφόδρα ποιῶν ἐπιφέρει· « Ἐν γάρ τῷ εἰπεῖν τὰ πάντα, οὐδὲν ἀφῆκεν αὐτῷ ἀνυπότακτον. » Οὐκοῦν ἐπειδήπερ τὰ πάντα γεγενῆσθαι δι' Υἱοῦ πιστεύομεν, οὐχ δὲ αὐτὸν ἔνα τῶν πάντων εἶναι νοήσωμεν, ἀλλ' ἔξω μὲν κείσθαι πάντων λογιούμεθα, τῆς δὲ τῶν γενητῶν ἀποδιορίζοντες φύσεώς τε καὶ δύοειδίας, οὐδὲν ἔτερον εἶναι λοιπὸν, ή Θεὸν ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν διμολογήσομεν. Τι γάρ δὲ τις δοίη τὸ μεταξὺ Θεοῦ καὶ κτίσεως (καὶ οὐ κατὰ λόγον φημὶ τὸν τῆς οὐσίας· πολὺ γάρ τὸ μεταξύ· κατὰ μόνην δὲ τὴν ἐτέρου τινὸς τῶν δυτῶν, ὡς ἐν νοήσει θέσιν); ή πολὺν ἔξει τόπον ἔτερον δὲ Υἱὸς, τὴν τῶν ποιημάτων φύσιν ὑπερκείμενος, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ὑπάρχων δὲ ποιητής; Γέγονε μὲν γάρ τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, ὡς διὰ δυνάμεως, ὡς διὰ σορίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐχ ἐν τῇ φύσει τοῦ γεννήσαντος χρυπτομένης, ὥσπερ οὖν ἔστι καὶ ἐν ἀνθρώπῳ τυχόν η ἐνυπάρχουσα αὐτῷ σοφία καὶ δύναμις, ἀλλ' ίδιας μὲν καὶ καθ' ἐαυτὴν ὑφεστάσης, προκυπτούσης δὲ οὖν δύμας κατὰ τὸν δρόπτον τῆς γεννήσεως τρόπον ἐκ Πατρὸς, ἵνα καὶ νοῆται κατὰ ἀλήθειαν ὑπάρχων Υἱὸς ή σορία καὶ δύναμις τοῦ Πατρός. Ἀλλ' εἰ καὶ πάντα δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι φησιν διὰ μακάριος Εὐαγγελιστής, οὐδὲν οἷμαι τὸ βλάδος τοῖς περὶ αὐτοῦ προξενήσειν λόγιοις τὸ ρῆμα. Οὐ γάρ ἐπειδήπερ δι' αὐτοῦ γενέσθαι τὰ δυτα λέγεται, πάντως δῆποι καὶ ὑπουργὸς ἡμῖν, ή καὶ ἀλλοτρίων θελημάτων ὑπηρέτης δὲ Υἱὸς εἰσθεται, ἵνα μηκέτι νοῆται κατὰ φύσιν ὑπάρχων δημιουργὸς, ή καὶ ἐξ ἐτέρου τινὸς τὴν ἐπὶ τῷ δύνασθαι κτίσειν χορηγούμενος δύναμιν, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς καὶ μόνος ή ισχὺς ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὡς Υἱὸς, ὡς Μονογενῆς τὰ πάντα ἐργάζεται, συνεργαζομένου δηλοντει καὶ συνόντος αὐτῷ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος· πάντα γάρ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι. Συνενται δὲ τῷ Γάμῳ τὸν Πατέρα νοοῦμεν, οὐχ ὡς ἀτονοῦντει περὶ τὸ ἐργάζεσθαι τι τῶν δυτῶν, ἀλλ' ὡς διὸν δυτα ἐν αὐτῷ διὰ τὸ ἀπαράλακτον τῆς οὐσίας, καὶ τὸ ἀκριβὲς προσεχές τε καὶ ἀμεσον αὐτοῦ, πρὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς προελθόν· ὥσπερ ἂν εἰ τις λέγει, καὶ τῇ ἐξ ἀνθρώπου εὐωδίᾳ συνενται κατ' ἐνέργειαν τὴν ἐκ τῆς εὐσομίας αὐτὸ δῆ τὸ ἀνθρός, ἐπειπερ ἐξ αὐτοῦ προδεισι φυσικῶς. Ἀλλ' ὀλίγη μὲν ἐν τούτοις ή τοῦ παραδίγματος δύναμις, ή δὲ ὑπὲρ πάντα φύσις καὶ τοῦτο ὑπερκείσται, μικρὺς ἐξ αὐτοῦ δεχομένη τῶν θεωρημάτων τοὺς χαρακτῆρας. Ἐπει τὰς νοήσωμεν, τὸ, « Ο Πατήρ μου ἐως ἅρτι ἐργάζεται, κατὰ γάρ ἐργάζομαι; » Οὐ γάρ ίδια μὲν καὶ καθ' ἐαυτὸν ἐν-

²⁸ Psal. LXXI, 6, ²⁹ Hebr. II, 8. ³⁰ Joan. V, 17.

εργαζέν τι περὶ τὰ ὄντα τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα φησὶν ἢ Γίδες, ξαυτὸν δὲ πάλιν ὅμοίως ἐργάζεσθαι λέγει δίχα τοῦ Πατέρος, καὶ ἀπερμούστης τρόπον τινὰ τῆς ἀρ' ἡς ἔστιν οὐσίας· εἰλεν γάρ ἀν οὐτων δύο δὴ πάντως, καὶ οὐχ εἰς δὸμισυργὸς, εἰπερ ἀνὰ μέρος ἑκάτερος καὶ κεχωρισμένων ἐργάζεται, ἐπιδέξεται δὲ καὶ ἑτέρως τὸ δύνασθαι μή ἔχειν εἰσεῖν τὸν Γίδην δὸν Πατέρα τὸν ξαυτῷ, καὶ δὴ Γίδες ὅμοίως οὐχ δεῖ τὸν Πατέρα ξηρῶν ἐν ξαυτῷ δρθῆσται, εἰπερ δλῶς ἐνδέχεται περὶ τι τῶν ὄντων ἐνεργεῖν ἀνὰ μέρος καὶ κεχωρισμένων; ἑκάτερον, καθάπερ ἥδη προείπομεν· καὶ οὐ πάντως ἀληθεύσει λέγων δὴ Γίδες· «Ἐγὼ ἐν τῷ Πατέρῳ, καὶ δὴ Πατήρ ἐν ἐμοὶ.» Οὐ γάρ δῆτον κατὰ μόνην τὴν δομούστητα τῆς οὐσίας, ὡς χαρακτῆρα τὸν Γίδην ἐν Πατέρι θεωρήσομεν, ή αὖ πάλιν ὡς ἀρχέτυπον τὸν Γίδην τὸν Πατέρα, ἀλλ' Γίδην μὲν ἐκ τῆς τοῦ Πατέρος οὐσίας γεννητῶς ἐκλάμποντα, καὶ ἐν αὐτῇ, καὶ ἐξ αὐτῆς ἰδιοσυστάτως ὑπάρχοντα, καὶ ὑφεστῶτα Θεὸν Δόγον παραδεδόμεθα· Πατέρα δὲ πάλιν ἐν Γίδῃ, ὡς δὲ δομούσιψι γεννηματι, συμφωνῶς μὲν, κατὰ δὲ μόνην τὴν ἑτερότητα εἶναι, καὶ νοεῖσθαι τοῦδε δικεράστηται περὶ μεμερισμένως. Μέντοι γάρ δὸν Πατήρ τοῦδε δικεράστηται, καὶ δὲ δικαίως συμφωνῶς ἐν Γίδῃ, καθάπερ εἶναι φαμεν ἐν τῷ δικαίωγάσματι τὸν ἡλίον. Καὶ πάλιν δὴ Γίδες οὐχ ἑτερόν τι παρ' δικεράστηται τοντὸν ιδίων δικαίωγάσματος αὐτοῦ. Οὕτω γάρ, Πατέρος μὲν κατὰ δὲ δικηθειαν νοούμενου, καὶ δικαίου τοῦ Πατέρος, Γίδην δὲ πάλιν δικαίους τε καὶ νοούμενους τοῦ Γίδην, συνεισθανοντος δηλαδὴ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ὁ τῆς ἀγίας Τριάδος ἀριθμὸς εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀναβαίνει θεότητα. Ἐπεὶ πῶς δὲ δλῶς καὶ εἰς δικάρχειν νοοῦτο Θεὸς, εἰπερ ἐκαστον τῶν σημαινομένων ἀναχωρήσει μὲν εἰς ἰδιότητα παντελῆ, ὀλοκλήρως δὲ τῆς πρὸς τὸ ἑτερόν συμφυτας τε καὶ σχέσεως οὐσιώδους ἀπεννεγμένον δονομάζοιτο θεός; Οὐκοῦν κατὰ μὲν τὸν λόγον τοῦ εἶναι ἰδιοσυστάτως, καὶ τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Γίδην, καὶ τὸ Πνεῦμα νοήσαιμεν, οὐχ ἀναμίσγοντες εἰς τὴν δικεράστητα φυσικῶς ἀναφέροντες αὐτὰ, καὶ τὸ πάντη διενηγμένως εἶναι, νοεῖν παραιτούμενοι, διὰ τὸ Δόγον, καὶ σοφίαν, καὶ ἀπαύγασμα, καὶ χαρακτῆρα, καὶ δόναμιν τοῦ Πατέρος ἀποκαλεῖσθαι τὸν Γίδην. Λόγος μὲν γάρ καὶ σοφία, διὰ τὸ ἐκ νοῦ, καὶ ἐν νῷ προσεχῶς, καὶ ἀδιαστάτως, καὶ τὴν εἰς ἀλληλα τῶν σημαινομένων, ὡς ἀν εἴποι τις, ἀντεμβαλήν. Νοῦς γάρ ἐν λόγῳ, καὶ σοφία καὶ λόγος εἰς νοῦν ἀμοιβαδὸν δρθῆσονται, καὶ τὸ μεσολαβοῦν οὐδὲν, ή χωρίζον τοῦ ἑτερού τὸ ἑτερόν. Δύναμις δὲ πάλιν, ὡς ἀδιαστάτως τοῖς Εχειν αὐτὴν πεφυκόσιν ἐνυπάρχουσα, καὶ μηδαμόδειν αὐτῶν ὡς ἐν τάξει συμβεβηκότος δυναμένη χωρίζεσθαι δίχα τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς· χαρακτῆρα δὲ πάλιν, ὡς δει συμπεφυκώς, καὶ χωρίζεσθαι μή δυνάμενος τῆς οὐσίας, ής ἔστι χαρακτῆρ. Οὐκοῦν, εἰπεδήπερ

A 46 Filius, et seipsum vicissim operari sine Patre, et ea quodammodo cessante substantia ex qua procedit. Sic enim duo erunt, non unus opifex, si vicissim ac seorsim operatur uterque, ac præterea fieri poterit ut Pater Filium non semper habeat in seipso, et Filius similiter non semper in seipso Patrem habere videbitur, si omnino contingit circa res operari vicissim ac seorsim utrumque, sicuti jam ante diximus; mentieturque Filius dicens: «Ego in Patre, et Pater in me.» Non enim secundum solam similitudinem substantiaz tanquam characterem Filium in Patre contemplabimur, aut vicissim velut archetypum in Filio Patrem, sed Filium quidem ex Patris substantia per generationem effulgentein, et in ipsa atque ex ipsa hypostatice existentem subsistentemque Deum Verbum constitebimur; Patrem autem vicissim in Filio, tanquam in consubstantiali genimine, connaturaliter quidem, sed sola ratione qua Pater est et intelligitur, distinctum. Manet enim Pater id quod est, licet connaturaliter existat in Filio, quemadmodum esse dicimus in splendore solem. Rursus autem Filius non aliud quiddam ab eo quod est censebitur, licet existat naturaliter in Patre, quemadmodum in sole splendor. Hoc pacto enim cum Pater revera intelligatur et sit Pater, Filiusque vicissim intelligatur et sit Filius, una videlicet cum sancto Spiritu, sanctæ Trinitatis numerus in unam et eamdem deitatem coalescit. Nam quomodo unus quoque Deus existere censembitur, si unaquaque Trinitatis persona ad peculiarem et perfectam proprietatem se recipiet, et a naturali atque substanciali conjunctione separata Deus nuncupabitur? Itaque quod ad rationem propriæ ac per se subsistendi attinet, et Patrem, et Filium, et Spiritum intelligamus, non confundentes eum natura cujusque personarum aut nominum differentiam, sed tribuentes unicuique peculiariter id quod est ac dicitur, atque ita credentes, verumtamen in unam deitatem naturaliter ea referentes, nec in animum inducentes eos prorsus inter se distingui, propterea quod Verbum et sapientia et splendor, et character atque virtus Patris, Filius appellatur³. Verbum quippe et sapientia dicitur, propterea quod ex mente, **B** 47 et in mente est proxime et indivulse, et propter mutuam, ut ita dicam, eorum immissionem. Mens enim in verbo, et sapientia, et verbum in mente vicissim cernuntur, nihilque interjacet aut alterum ab altero separat. Virtus autem, quatenus indivulse inest iis quæ natura sua eam habent, nec ullatenus ab iis instar accidentis absque subjecti interitu separari potest. Character porro, puta quod simul semper existit natura, nec a substanciali separari potest, cuius est character. Igitur cum alter in altero naturaliter ac necessario iniat, utique Patre operante, Filius operatur,

¹ Juan. x, 38. ² 1 Cor. i, 24; Hebr. i, 3.

tanquam naturalis et consubstantialis ac subsistens virtus ejus. Similiter operante Filio, Pater etiam operatur, ut operantis Verbi sons, proprio genimini naturaliter inexistentes, sicuti quoque ignis calori quem ex se fundit. Constat igitur vanam esse haereticorum adversus Unigenitum calumniam, qui disciplina quidem ipsum opificeem, imo vero ministerum aiunt, ex eo quod scripsit beatus evangelista: « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. » Ego autem non possum satis illorum impudentiam admirari. Quaeconque enim ad suam mentem facere videntur, et dignitatem Unigeniti quoquomodo evertere, eumque infra Genitorem colloquare, ea confessim arripiunt, et undique sua improbitatis venena colligunt: quae vero recte et sincere scripta sunt, et ad Patris gloriam Filium deducunt, ea certe alto quodam obruunt silentio, quippe qui unum hoc sibi propositum habent, ei detrahere, quem omnes collaudant creaturæ. Audientes enim ab ipso facta esse omnia, ministratio nomen illico subjiciunt, servum pro libero, et famulum potius quam dominum alium somniantes. Rursus vero, cum accipiunt nihil sine ipso factum esse, non ad magnum quiddam et admirabile de ipso cogitandum animum evehunt. Evangelista quippe nihil sine ipso factum esse ait, quoniam aliter creare non potest Deus ac Pater quam per suum Filium, qui sapientia et virtus est ejus. Idcirco enim gloria Dei ac Patris est Unigenitus: glorificatur enim ut creator Pater, per Filium universa operans, et ex nihilo ad esse res producens. **48** Sed et illud, « Sine ipso factum est nihil, » de hominis fabricatione recte accipies, apud te hæc perpendens: « Faciamus hominem ad imaginem nostram, et similitudinem ». Hio enī clare contemplari licet, nihil esse in Filio humile tanquam in ministro, ut illi volunt: Non enim imperando loquitur Verbo Deus ac Pater: Fac hominem, sed tanquam qui coexistat secundum naturam, et indivulse insit cooperator, ut operationis sic et deliberationis vult esse partipem, cogitatione quidem Filii cognitionem non præveniens, sed tanquam mens indivulse et ab æterno impresso et insito Verbo manifestata. Rursus autem quæ de D

A ἔκατερος ἐν ἔκατερῳ φυσικῶς τέ ἔστι καὶ ἀναγκαῖς, ἔργαζομένου δηλονθεὶ τοῦ Πατρὸς δὲ Υἱὸς ἔργάζεται, ὡς δύναμις φυσική τε καὶ οὐσιώδης καὶ ἐνυπόστατος αὐτῷ· ἔργαζομένου δὲ δομοίς τοῦ Πτοῦ, καὶ δὲ Πατὴρ ἔργάζεται, ὡς πηγὴ τοῦ δημιουργοῦντος Λόγου, ἐνυπάρχουσα φυσικῶς τῷ ἴδιῳ γεννήματι, ὡσπερ-ανεὶ καὶ τὸ πῦρ τῇ ἐξ αὐτοῦ προιόντῃ θερμότερε. Πρόδηλον οὖν, διὰ μάταιον ἀναπέφαται τὸ κατὰ τοῦ Μονογενοῦς τῶν δι' ἐκατείλας κατηγόρημα, δημιουργὸν ἐκ μαθῆσεις, μᾶλλον δὲ ἡδη καὶ ὑπουργὸν εἰσφερόντων ἡμῖν αὐτὸν, διὰ τὸ φάναι τὸν μακάριον εὐαγγελιστὴν· « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν. » Θαυμάζειν δὲ μοι καὶ λίαν ἐπέρχεται τοὺς ἀνοσίους αἰρετικούς. Τὰ μὲν γάρ, δοσα παραλύειν δοκεῖ πως αὐτοῖς τοῦ Μονογενοῦς τὸ B ἀξίωμα, καὶ δεύτερον αὐτὸν ἀποφαίνειν τοῦ γεννήτορος, κατά γε τὴν ἐκείνων δυντα σκοπὸν, ταῦτα μετὰ πολλῆς τινος θηρῶνται σπουδῆς, καὶ πανταχόθεν τὰ τῆς ἐκατοῦ δυστροπίας ἐρανίζονται φάρμακα· τὰ δὲ δοσα πάλιν ἐστὶν ὑγιῶς τε καὶ ὀρθῶς εἰργμένα, καὶ εἰς τὴν τοῦ Πατρὸς ἀναφέροντα δόξαν, τὸ Υἱὸν, ταῦτα δὴ καὶ μᾶλλα βαθεῖαις καταχωνύουσι σιωπαῖς, ὡσπερ ἵνα καὶ μόνον ἔχοντες σκοπὸν τὸ διαλογισθεῖσαν μάτην τῷ παρὰ πάσης δοξολογουμένῳ τῆς κτίσεως. Ἀκούοντες μὲν γάρ, διὰ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, τὸ τῆς ὑπουργίας δνομα θερμῶς ἐπιφέρουσι, δοῦλον ἄντες ἐλευθέρου, καὶ θεραπευτὴν, ἢ δεσπότην διειρπολοῦντες τὸν Υἱόν. Μανθάνοντες δὲ πάλιν, διὰ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν, ἐπὶ τὸ φρονεῖν ἐπ' αὐτῷ μέγα τι καὶ ἀξιάγαστον οὐχ ἀναβαίνουσιν. Ός γάρ ἐτέρως οὐ πεψυχότες δημιουργεῖν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, εἰ μὴ διὰ τοῦ Ιεροῦ γεννήματος, διὰ ἐστὶν αὐτῷ σοφία καὶ δύναμις, οὐδὲν δλως χωρὶς αὐτοῦ γεγενῆσθαι φησιν δὲ εὐαγγελιστὴς· διὰ γάρ τοῦτο καὶ δόξα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐστὶν δὲ Μονογενῆς· δοξάζεται γάρ ὡς δημιουργός, διὰ οὖ [Ισ. Υἱοῦ] τὰ πάντα ἐνεργῶν, καὶ εἰς τὸ εἶναι τὰ μὴ δυτα παραφέρων. Νοήσαι δὲ τις καλῶς τὸ, « Χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν, » τὸ εἰρημένον ἐπὶ τῇ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῇ, καθ' ἐαυτὸν ἐνθυμούμενος· « Ποιήσωμεν ἀνθρώπον, » φησιν, « καθ' εἰκόνα τημέτεραν καὶ καθ' ὅμοιωσιν. » Εἴεστι γάρ ἐν τούτῳ δὴ μάλιστα καταθεῖσθαι σαφῶς οὐδὲν ἐν Υἱῷ ταπεινὸν, ὡς ἐν ὑπουργῷ κατὰ τὸν ἐκείνων λόγον· οὐ γάρ, Ποίησον ἀνθρώπον, ἐπιτάττει τῷ Λόγῳ δὲ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ἀλλ' ὡς συνόντα κατὰ φύσιν, καὶ διδιαστάτως ἐνυπάρχοντα συνεργάτην, ὡσπερ ἐπο:ετο, καὶ τῆς ἐπ' ἀνθρώπῳ βουλῆσεως κοινωνεῖν, οὐ προλαμβάνων μὲν τὴν ἐν τῷ Υἱῷ γνῶσιν ἐν τῷ τι νοεῖν, ὡς δὲ νοῦς ἀδιαστάτως τε καὶ ἀχρόνως τῷ ἐγκεχαραγμένῳ καὶ ἐνυπάρχοντι Λόγῳ φανερούμενος. « Εστω δὲ πάλιν ὑπὲρ τὴν τοῦ παραδείγματος δύναμιν τὰ θεοπρεπῆ θεωρήματα· συνεργάζεσθαι δὲ φαμεν αὐτοῦ [Ισ. αὐτὸν] τῷ Υἱῷ, οὐχ ὡς δύο νοοῦντες διηρημένως, ἵνα μὴ δύο νοῶνται θεοί, οὐδὲ ὡς ἐν τῷ συναμφότερον, ἵνα μήτε εἰς Πατέρα Υἱὸς, μήτε μήτε δὲ Πατὴρ εἰς Υἱὸν συστέλληται, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκείνως, ὡς διὰ τις δοῖται συνεῖναι τῷ

♦ Gen. 1, 26.

ἐκ φωτὸς ἀπαγάσματι, τὸ ἐξ οὐπερ ἔξιστράφθη φῶς. Ἐν γὰρ τοῖς τοιούτοις χωρίζεσθαι μὲν πως ἐπινοίᾳ δοκεῖ τὸ γεννῶν τοῦ γενναμένου, καὶ προεκκύπτοντος ἀμερίστως· ἐν δὲ ἐστιν καὶ ταυτὸν τῇ φύσει τὸ συν-
αμφότερον, καὶ δίχα τοῦ ἑτέρου τὸ ἑτερον οὐδαμῶς·
ἔσται δὲ πάλιν καὶ ὑπὲρ τοῦτο Θεός, ἀτε δὴ καὶ ὑπερ-
ούσιος ὁν, καὶ τὸ ἔκρως προσεοικὸς οὐκ ἔχων ἐν γε-
νητοῖς; ἵνα δὴ καὶ εἰς εἰκόνα λαμβάνηται τι τῆς ἀγίας
Τριάδος οὐδὲν ἔχουσαν τὸ διαλλάττον, ὡς εἰς δογμά-
των ἀκρίβειαν. Εἰ δὲ νομίζουσι δύνασθαι τὸ, δι' οὐ,
λεγόμενον ἐφ' Ὅιον, καταφέρειν αὐτοῦ τὴν οὐσίαν
τῆς πρὸς τὸν Πατέρα ἴστιντός τε καὶ φυτικῆς δομού-
τητος, ὡς ὑπουργὸν εἶναι μᾶλλον, ή δημιουργὸν, δια-
σκεπτέσθωσαν οἱ παράφρονες, καὶ εἰς μέσον ἡμίν
τικόντων ἀπολογηθόμενοι, τι ποτε ἄρα καὶ περὶ αὐτοῦ
τοῦ Πατρὸς ἀννοήσομεν; τίνα δὲ εἴναι καὶ αὐτὸν ὑπο-
ληφύσμεθα, ὅταν φαίνηται δεχθεὶς τὸ, δι' οὐ, παρὰ
τῇ θείᾳ Γραφῇ; Πιστὸς γάρ, φησιν, « δ Θεός, δι'
εὑ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ » καὶ, « Παῦ-
λος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ. »
Καὶ πάλιν πρὸς τινας ὁ Παῦλος ἐπιστέλλει: « Οὐτε
οὐκέτι εἰ δοῦλος, ἀλλὰ υἱός· εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρο-
νόμος διὰ Θεοῦ. Ταύτα δὴ σύμπαντα τὴν ἀναφοράν
εἰς τὸ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἔχει πρόσωπον, καὶ οὐ
δῆπον πρὸς τοῦτο μανίας ἐλάσσει τις, εἰ μὴ τύχοι τοὺς
προειρημένους τὰ ίσα φρονῶν, ὡς τὸ τῆς ὑπουργίας
θυμῷ τε καὶ πρᾶγμα, καὶ τύτης κατηγορεῖσθαι τῆς
τοῦ Πατρὸς δόξης εὐλόγως εἰπεῖν, ἀπειπερ τὴνέθη
καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ, δι' οὐ. Ἀδιαφορεὶ γάρ Ιστὸς δὲ
περὶ τὰς λέξεις ἡ θεία Γραφή, μηδὲν ἀδικοῦσα τὸ
ὑποκείμενον, καταχρηστικώτερον δὲ πως ἐπιφέρουσα
τοὺς σημαινομένους τὰ τε βήματα, καὶ τὰ δι' ὃν ἀν
αῆται καταδηλοῦσθαι καλῶς. Πλὴν ἐκεῖνο συμφέρον
ἴπλι τούτοις εἰπεῖν, διτε δέξα Κυρίου χρύπτει λόγον·
ελίγη γάρ πᾶσα λόγων ισχὺς, ὡς πρὸς ἔξτησιν
ακριβῆ τῆς ἀρρήτου δέξης καὶ θεοπερεοῦς. Διόπερ
εὐ σκανδαλιστέον ἐπὶ τῇ τῶν λαλουμένων σμικροπρε-
πειᾳ, παραχωρητέον δὲ μᾶλλον τὸ νικᾶν, καὶ τὴν
εἰ γλώττῃ δύναμιν, καὶ παντὸς δέκτητα νοῦ τῇ θείᾳ
καὶ ἀφράστῳ φύσει· καὶ κατὰ τοῦτον γάρ δὴ τὸν τρόπον οὐ μικρῶς εὐσεβήσομεν.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Οὐει ζωὴ κατὰ φύσιν ἔστειν δὲ Υἱός, καὶ διὰ τοῦτο
οὐ γένητος, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ
Πατρὸς.

Ὥργοντες, ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν.

Ἐτι τὰς περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου διαλέξεις ποιεῖται
πρὸς ἡμᾶς δὲ μακάριος εὐαγγελιστής· καὶ μοι δοκεῖ
διὰ πάντων λέναι χρησίμως τῶν διαπάρετος τοῖς κατὰ
φύσιν αὐτῷ, ἵνα καὶ τὰς τῶν ἑτεροδοξούντων δυσ-
ωπήσῃ παροινίας, καὶ τοὺς δρθῇ διαπρέπειν ἐθέλοντας
πιστεῖ, τοῖς εἰς αὐτὸν δχρώσθη θεωρήμασιν, οὐκ ἐκ
λόγων σοφίας κοσμικῆς τὸ ἀπίθανον ἐρανιζομένους,
ἀλλ' ἐν ἀπόδεξει Πινεύματος τὸ τῆς ἀληθείας θαυ-
μάζοντας καλλος. « Οὐπερ οὖν βούλεται διὰ τοῦ προ-
κειμένου διδάσκειν, ἐκείνο ἔστι· Ποιητὴν ἡμίν ἀρτίως
κατὰ φύσιν διτα καὶ δημιουργὸν ἀπέδειξε τὸν Υἱὸν,
πάντα δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι λέγων, καὶ χωρὶς αὐτοῦ
μηδὲ ἐν κεκλήσθαι πρὸς γένεσιν. Ἐπειδὴ δὲ οὐ μόνον
τῇ κτίσει τὸ πρός τὸ εἶναι κεκλήσθαι χαρίζεται,
συγέχει δὲ καὶ γεγενημένην δι' ἐαυτοῦ, τοῖς τὸ ἀδέιως

* 1 Cor. i, 9. * Ephes. i, 4. * Galat. iv, 7.

A sit supra substantiam, nec accurata illa sit ac
perfecta in rebus creatis similitudo qua ad expri-
mendam sanctæ Trinitatis imaginem uti possi-
mus. Quod si existiment illud, per quem, de Filio
dictum, substantiam ejus de æqualitate et natu-
rali similitudine cum Patre dejicere, ita ut mi-
nister sit potius quam creator, ad se redeant insani,
et in medium prodeant nobis responsuri,
quidnam de ipso Patre tandem cogitatur simus,
et quemnam ipsum esse suspicatur simus, cum
pateat verba illa, per quem, ipsi etiam a Scriptu-
ra divina accommodari? « Fidelis enim, » inquit,
« Deus, per quem vocati estis in societatem Filii
ejus ». Et : « Paulus apostolus Jesu Christi per
voluntatem Dei ». Item, Paulus ad nonnullos
B scribit : « Itaque iam non es servus, sed filius :
quod si filius, et hæres per Deum ». Omnia quippe
hæc referuntur ad personam Dei ac Patris, ne-
que sane eo dementiae quisquam venerit, nisi
nostris hereticis forsitan astipuletur, ut ministratio-
nis nomen et rem etiam de ipsa 49 Dei ac Pa-
tris majestate consentanee dici velit, ex eo quod
etiam illud, per quem, de ipso dictum est. Inter-
dum enim Scriptura sacra sine discrimine voces
usurpat, neque tamen rei propositæ quidquam
nocet, sed abusive quodammodo rebus significan-
dis voces accommodat, et ea per quæ recte de-
monstrari putet. Cæterum de his illud dicere con-
venit, nimur gloriam Domini abscondere ser-
monem. Valde enim exilis est omnis illa sermonum
vis et ratio, ad explicandam accurate ineffabilem
ac divinam majestatem. Quapropter non debemus
humilitate verborum turbari, sed credere oportet,
humanam quameunque facundiam et mentis acu-
men divina et ineffabili natura superari : hoc enim
pacto non parum pios nos præstabilim.

CAP. VI.

Quod vita secundum naturam sit Filius, atque ideo
non creatus, sed ex substantia Dei ac Patris.

I, 3, 4. Quod factum est, in ipso vita erat.

Adhuc de Dei Verbo evangelista beatus disserit,
mihique videtur utiliter omnia percurrire, quæ-
cunque insunt ei natura, ut et bæreticorum furo-
res confundat, et rectæ fidei cultores vera doctrina
confirmet, non ex sacerulari sapientia fabulas
seccantes, sed in demonstratiōne spiritus admir-
antes pulchritudinem veritatis*. Id autem ei pro-
positum est. Creatorem et opificem natura Filiū
existere, paulo ante nobis ostendit, omnia per
ipsum facta esse dicens, et sine ipso nihil in ortum
eductum. Cum autem creaturæ non solum esse
largiatur, sed eam quoque a se creatam contineat,
seipsum immiscens quodammodo iis quæ natura
eternam durationem non habent, et vita rebus
existens, ut creatæ maneant ac serventur in sua

* 1 Cor. ii, 4.

naturæ quæque ratione, idcirco subjicit evangelista: « Quod factum est, in ipso vita erat. » Non solum ait, « Per ipsum omnia facta sunt, » verum etiam quidquid factum est, « in ipso vita erat, » hoc est unigenitum Dei Verbum, omnium principium ac fundamentum, visibilium et invisibilium, cœlestium, terrestrium ac infernorum. Ipse enim vita cum sit secundum naturam, ortum, **50** vitam et motum diversimode rebus largitur, non per divisionem aut immutationem quamdam singulas natura dissidentes permeando, sed creatura ineffabili sapientia et virtute creatoris in seipsa variatur. Una autem vita est omnium, singulis pro cuiusque capti et facultate se communicaens. Cum autem id quod e nihilo ad esse productum est necessario corrumperetur, et quod principium habet, ad finem tendat (uni enim divinae ac supremæ naturæ convenit initio et fine carere), inservitati creaturarum consulit, et perpetuitatem quædam eis artificiose molitur. Rerum enim similitudinem, quæque generis sunt ejusdem ac speciei successiones et naturales vicissitudines, eundem semper et continuum cursum tenentes, ut creatura perpetua videatur efficiunt, eamque creatori Deo stabilem ac perpetuam conservant. Atque illud est nimis, quod ineffabili Creatoris voce pronuntiatum est, unamquamque rem seminare in seipsa semen juxta genus suum, et secundum similitudinem. Erat igitur in omnibus vita, id enim impræbentiarum queritur. Sed, o bone (rursum hic opponet quispiam veritatis oppugnatori heretico), quid ad hoc, quæso, respondebis, cum divinum evangelistam dicentem audies quod in omnibus creatis rebus vita erat, Verbum nempe « quod erat in principio? » An audebis etiamnum negare Filium ex Dei Patris substantia existere, ut creatus et factus intelligatur? Quomodo vero tuam inscitiam, o quisquis es, non jure merito incusabis? Nam si Verbum ut per naturam, vita in creatis rebus erat, ipsis per participationem seipsum immiscens, aliud certe est ab aliis quibus inesse creditur. Quod autem natura sua est a creatura diversum, quomodo, cum eam excedat, non erit Deus? Quod si impudenter loqui perseveras, nec putare desinas intellectualem esse Filium qui in creatis rebus existit ut vita, primum quidem ipse aliquid in se existere censem, deinde ipse aut ipsius participes et vita, si, cum sit in creaturis, ipse etiam eorum una censem. Sed ipsem Dei hostis animadvertis demum quantum in ea sententia sit absurditas. Itaque si per participationem in creatis rebus est Verbum quod eas vivitat, non erit ipsum quoque inter ea quas participant, sed aliud nimis ab illis. Quod si hoc, non ergo creatum erit, sed **51** ut vita per naturam in ipsis. Quod ex subiectis rationibus rursus patet.

τοῖς μετέχουσιν ἔσται καὶ αὐτός, ἀλλ᾽ ἕτερος δηλοντί παρ᾽ ἔκεινα. Εἰ δὲ τοῦτα, οὐχ ὡς ἔνθη κατὰ φύσιν ἐν αὐτοῖς. Διὸ δὲ τῶν ὑπεξευγμένων ἐννοιῶν τοῦτο πάλιν εἰσφεμέθα.

A είναι κατά φύσιν ίδιαν ούχ έχουσιν έσυνθετον οίνοι πως έγκαταμιγνύς, καὶ ζωὴ τοῖς οὔσι γινόμενος, ἵνα μένη γεγονότα, καὶ σώζηται κατὰ τὸν οἰκεῖον ἔκαστον τῆς φύσεως δρον· ἀναγκαῖς φησιν· «Ο γέγονεν, ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν.» Οὐ μόνον φησι, «Δι' αὐτοῦ τὰ πάντα ἐγένετο,» ἀλλὰ καὶ εἰ τι γέγονεν ἦν ἐν αὐτῷ ή ζωὴ. τοῦτ' ἔστιν δι μονογενῆς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἡ πάντων ἀρχὴ καὶ σύστασις ὅρατῶν τε καὶ ἀόρατῶν, ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων. Αὐτὸς γάρ ὑπάρχων ἡ κατὰ φύσιν ζωὴ, τὸ εἶναι καὶ ζῆν καὶ κινεῖσθαι πολυτρόπως τοῖς οὔσι χαρίζεται, οὐ κατὰ μερισμὸν τινα καὶ ἀλλοιωσιν εἰς ἔκαστα τῶν τῇ φύσει διεστηκότων χωρῶν· ἀλλ' ἡ μὲν κτίσις, ὡς πρὸς ἔσυνθετον [ηρ. ἔσυνθη] ἀφίστησι τοφίδης καὶ δυνάμεις τοῦ Δημιουργοῦ ποικιλεῖται· μία δὲ ἡ πάντων ζωὴ χωροῦσα πρὸς ἔκαστον, ὡς ἂν αὐτῷ πρέπη, καὶ δύνηται μετασχεῖν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐκ τοῦ μὴ δυτος εἰς τὸ εἶναι παρενεχθὲν ἀνάγκη καὶ ψθείρεσθαι, καὶ τὸ ἀρχήν δῶς ἔχον εἰς τέλος ἐπείγεται (μόνη γάρ τῇ θεῖῃ κατὰ πάντα ὑπερκειμένη φύσει, τὸ μήτε ἀπὸ ἀρχῆς ἡρχθεῖ τινος, καὶ ἀτελευτήτως εἶναι πρέπει)· σοφίζεται τρόπον τινὰ τὴν ἐν τοῖς πεποιημένοις δισθένειαν δι μιουργὸς, καὶ μηχανᾶται πῶς ἐκ τέχνης αὐτοῖς τὸ ἀΐδιον. Αἱ γάρ εἰς ἔκαστον δεῖ τῶν ὅμοιων διαδοχεῖ, καὶ τῶν ὁμογενῶν ἡ διμειδῶν αἱ εἰς διλῆη μεταβάσεις φυσικαὶ [αἱ φύσεις] πρὸς τὸν ἐφεξῆς δεῖ βλέπουσαι δρόμον, δειφανῆ μὲν τὴν κτίσιν ἐργάζονται, δεισύστετον δὲ τῷ πεποιηκότι τηροῦσι Θεῷ. Καὶ τούτῳ δρα ἔστι τὸ τῶν δυτῶν ἔκαστον ἐν ἔσυνθετον σπέλαιον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὅμοιωσιν, κατὰ τὴν ἀφετον τοῦ δημιουργοῦντος ἀπόφασιν. Ἡν οὖν ἐν ἀπασιν ἡ ζωὴ τοῦτο γάρ τὸ προκείμενον. Ἀλλ' ὡς βέλτιστα (πάλεις ἔρει τις πρὸς τὸν τῇ ἀληθεῖᾳ μαχόμενον αἰρετικὸν), τι καὶ πρὸς τοῦτο ἔρεις, διαν ἀκούστης τοῦ πνευματοφόρου λέγοντος, ὡς ἐν πᾶσι τοῖς γεγενημένοις ἦν ἡ ζωὴ, τοῦτ' ἔστιν, δι Λόγος ἐσ δῶν ἐν ἀρχῇ; Ἀρα καὶ νῦν ἀποτολμήσεις εἰπεῖν, ὡς οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ Πατρὸς δι Υἱὸς, ἵνα γενητὸς νοῆται καὶ πεποιημένος; Καὶ πῶς οὐκ ἀν τις τῆς σῆς, ὡς εὗτος, ἀμαθίας καταβοήη, καὶ μάλα δικαίως; Εἰ γάρ ἐν τοῖς γεγονόσιν δι Λόγος ἦν, ὡς ζωὴ κατὰ φύσιν, διὰ μετοχῆς τοῖς οὖσιν ἔσυνθετον ἀναμιγνύς· ἔτερος δρα ἔστι τῶν ἐν οἷς εἶναι πιστεύεται. Ο δὲ τὴν φύσιν ἔτερος ὁν, ἡ διπερ ἔστιν ἡ κτίσις, πῶς οὐκ ἀν εἴη λοιπὸν δι πέρ ταῦτην Θεός; Εἰ δὲ ἀπιμένεις ἀνασχιντῶν, καὶ νομίζων εἶναι νοητὸν οὐ καταλήγεις τὸν Υἱὸν τὸν δυτα ἐν τοῖς γεγονόσιν, ὡς ζωὴν πρώτον μὲν αὐτὸς τι [αἱ. αὐτὸς τι] ὑπάρχων ἐν ἔσυνθετον νοηθεῖται· εἶτα πρὸς τούτῳ, καὶ αὐτὸς ἔσυνθετο μέτεσχος καὶ ζωὴ, εἰπερ ὁν ἐν τοῖς γεγονέμενοις, εἰς καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτῶν ὑπάρχειν ὑποληφθῆσται· ἀλλ' ὅρῃ που πάντως καὶ αὐτὸς ἡ θεομάχος, δοσην ἔχει τὴν ἀποκαδευσίαν τὸ οὔτε νοεῖν. Οὐκοῦν εἰ μεθεκτῶς ἐν τοῖς γενητοῖς ἔστιν δι ζωογονῶν αὐτὰ Λόγος, οὐκ ἐν νότι παρ ἔκεινα. Εἰ δὲ τούτο, οὐκ δρα γενητὸς. ἀλλ'

"Ἐρροιαὶ, ήτοι συλλογισμοί.

Εἰ μὴ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἔστιν ὁ Υἱὸς, ἔξωθεν δὲ αὐτὸν κατ' ἑκάποντας ὑπέστησε, γενητὸς ἄρα ἔστι καὶ πεποιημένος. Πῶς οὖν ὁ ἐν τοῖς γεγονόσιν ἔστι τὰ πάντα ζωογονῶν; Τί δὲ τὸ ἔξαιρετον ἐν τῇ θείᾳ φύσει λοιπὸν εὐρήσομεν; Η̄ πῶς ὁ σοφώτας Παῦλος, ὡς ἀξιάταστόν τι φησι ἐπὶ τοῦ κατὰ φύσιν ὅντος Θεοῦ, τοὺς ζωογονοῦντος τὰ πάντα; Εἰ γάρ γενητὸς ὑπάρχων ὁ Υἱὸς τὰ πάντα ζωοποιεῖ, ἑαυτῇ ἡ κτίσις ζωοποιεῖ χρήζουσα μηδαμῶς εἰς τοῦτο τοῦ ποιήσαντος Θεοῦ. Οὐδὲν οὖν ἄρα τὸ πλεῖον ἐν Θεῷ καρά τὴν κτίσιν. Ἐνεργεῖ γάρ οὐχ ἡττον, η̄ ὡς ἀν δύνηται Θεός. Ἀλλὰ τοῦτο ἀποτον· οὐκ ἄρα γενητὸς ὁ Υἱὸς, Θεός δὲ μᾶλλον, καὶ διὰ τοῦτο κατὰ φύσιν καὶ ζωή.

ΑΛΛΟ. Τὴν θείαν ὑπερθαυμάζει φύσιν, καὶ μάλα εἰκότας ὁ Φαλμψδος, καὶ δὴ καὶ ἀξιώματα κάλλιστον ἀνατείθησιν αὐτῇ, λέγων: «Οὐτὶ παρὰ σοι πηγὴ ζωῆς.» Ἀλλ' εἰπερ ὑπέστησε τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ, καὶ οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας ἔχει τῆς διανοού, ζωοποιεῖ δὲ καὶ οὐτως; ἔχων τὰ νοητὰ [Ισ. γενητά], καὶ ζωή κατὰ φύσιν ἔστιν ὡς ζωοποίεις· τοὶ μάτῃν ὁ Φαλμψδος διατείνεται, παρὰ μόνῳ τῷ Θεῷ πηγὴν ζωῆς είναι λέγων; Ἐπιδέχεται γάρ αὐτὸν καὶ ἡ τῶν γενητῶν φύσις, εἰ ζωοποιεῖ, καίτοι τῆς θείας οὐχ ὑπάρχων ὁ Υἱὸς κατὰ τὴν τινῶν ἀδυολίαν. Ἀλλὰ τοῦτο ἀποτον· οὐχοῦν ζωή κατὰ φύσιν ὁ Υἱὸς, ὡς Θεός ἐκ Θεοῦ, καὶ ζωή ἐκ ζωῆς.

ΑΛΛΟ. Εἰ ζωή κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ Υἱὸς, γενητὸς ἔστι καὶ πεποιημένος, δέ τις δὲ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐχ ἔχων κατὰ τὴν ἑκάποντας ὑπόνοιαν, ἐπιδέχεται τῶν γενητῶν ἡ φύσις τὸ εἶναι τε καὶ καλεῖσθαι ζωή· Εσται δὲ πάντα ζωή κατά γε τὸν ἐν δυνάμει λόγον, καὶ εἰ μή πω τὴν τοῦ πράγματος ἐνέργειαν ἔχει· τὸ γάρ διλας εἶναι τις πεφυκός, εἴη δῆπου πάντως ἀν, καὶ εἰ μήπω γέγονεν· ἔχει γάρ ἐν τῇ φύσει τὸ δύνασθαι. «Οὐτὶ τοίνυν κοινὸν μὲν τῇ κτίσι τὸ εἶναι ζωή, ιδίον δὲ καὶ μόνως οὐδενός· τοὶ μάτῃν ἐφ' ἑαυτῷ κομπάζει λέγων ὁ Υἱὸς, «Ἐγώ εἰμι ἡ ζωή;» χρῆν γάρ δῆπου μᾶλλον εἰπεῖν. «Ἐγώ εἰμι μεθ' ἡμῶν [Ισ. ὄμων] ἡ ζωή. Τοῦτο δὲ ἡν πως καὶ ἀληθίστερον, εἰπερ ὅντας γενητὸς ὑπάρχων ἔστι καὶ ζωή. Ἐπειδὴ δὲ ὡς ιδίον ἀγαθὸν ἑαυτῷ περιτίθησι μόνῳ τὸ εἶναι ζωή. δῆλος ἀν εἴη λατπὸν οὐ τοῖς γενητοῖς ἑαυτὸν, ἀλλὰ τῇ θείᾳ τοῦ Πατρὸς συντάπτων οὐσίᾳ, η̄ καὶ τὸ εἶναι ζωή πρόσθετοι φυσικῶς.

ΑΛΛΟ. Τὸ τῆς ζωῆς μετέχον οὐκ αὐτὸν κυρίως ἔστιν ἡ ζωή· ἔτερον γάρ τι ὑπάρχων ἐν ἑαυτῷ φαίνεται. Εἰ τοίνυν μεθεκτὸς ὁ Υἱὸς τοῖς γενητοῖς [γρ. γενητοῖς] ὡς ζωή, ἔτερος ἀν εἴη παρὰ τὰ μετέχοντα αὐτοῦ, καὶ ζωής δεδύμενα. Οὐκοῦν οὐ γενητὸς, οὔτε μήν ζωοποιεῖσθαι ζητῶν περ' ἔτερου· Θεός οὖν ἄρα λοιπὸν δὲ ζωοποίεις. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ὀμολογηθῆσεται, εἰπερ ἔνα προσκυνοῦμεν θεόν, καὶ οὐχ ἔτέρῳ τινὶ παρὰ τὸν ὅντα λατρεύομεν.

A

"Argumenta, sive syllogismi.

Si ex substantia Dei ac Patris Filius non est, sed extrinsecus ipsum, ut illi volunt, produxit, creatus ergo est ac factus. Quomodo igitur qui in creaturarum numero est, omnia vivificat? Quid autem in natura divina reperiemus eximii, aut quomodo sapientissimus Paulus admirabile id de Deo naturali dicit, quod vivificet omnia? Si enim creatus cum sit Filius omnia vivificat⁹, seipsem creatura vivificat, Deo nihil ad hoc indigens officie: nihil ergo plus est in Deo quam in creatura, non enim minus ad operandum quam Deus habet facultatis. Sed hoc absurdum. Non ergo creatus est Filius, sed Deus potius, et idcirco vita quoque per naturam.

B

ΑΛΙUD. Divinam supra modum naturam Psalmista jure miratur, eique singularem ac pulcherrimam prærogativam tribuit, dicens: «Quoniam apud te est fons vita¹⁰.» At si Filium Pater produxit, nec ipsum habet ex sua substantia, hic autem etiam, talis cum sit, creaturas vivificat et vita est secundum naturam utpote vivificans, cur Psalmista apud solum Deum esse fontem vitae frustra contendit? Id enim in rerum creatarum naturarū quoque cadit, si Filius, cum divinæ naturæ non sit, ut stulte nonnulli docent, vivificat. Sed hoc absurdum. Igitur vita est secundum naturam Filius, ut Deus ex Deo, et vita ex vita.

C

ΑΛΙUD: Si vita exsistens secundum naturam suam Filius, creatus et factus est, maxime cum ex Dei et Patris substantia non sit, ut illi suspicantur, rerum creatarum natura erit ac dicetur vita, eruntque omnia vita, potestate nimirum, etsi nondum actu id habeant. Quod enim natura sua esse potest, erit utique illud, licet nondum existat: habet enim in sua natura existendi potentiam. Cum ergo creatura communē sit esse vitam, nullius autem proprium ac singulare, cur apud se frustra gloriatur Filius, dicens: «Ego sum vita¹¹?» Dieere enim utique potius deberet: Ego sum vobiscum vita. Hoc enim verius esset, siquidem revera creatus est, ac vita. Cum autem esse vitam, veluti proprium ac peculiare bonum sibi uni arroget, patet utique ipsum se nou in rebus creatis, sed **52** in divina substantia collocare, cui etiam ut sit vita naturaliter inest.

D

ΑΛΙUD. Quod vitam participat, ipsum non est proprie vita, aliud enim quiddam in seipso videtur esse. Si ergo communicabilis est rebus creatis Filius, ut vita, aliud erit ab iis quæ ipsum participant, ac vita indigent. Igitur non creatus, neque adeo vivificari querens ab alio. Deus itaque est vivificans. Quod si ita est, ex substantia quoque Patris esse concedetur, siquidem unum adoramus. Denique nec alium ab eo qui est collimus.

⁹ I Tim. vi, 13. ¹⁰ Psal. xxxv, 10. ¹¹ Joan. xiv, 6.

ALIUD. Rerum naturam diligenter considerantes, Deum et creaturam, nihilque praeter haec aliud videmus. Quod enim Deus non est secundum naturam, utique creatum istud est, et rursus quidquid creature negatur esse, id certe Deus est. His igitur ita rite perspectis, respondeant, quæso, qui a substantia Dei ac Patris Filium amovent, quomodo vivificare possit ut vita, cum id naturæ divinæ proprium sit, nec ulli rei alteri tribuatur. Quod si, creatus cum sit, vita quoque esse potest, ad universas certe creaturas istius prerogativæ gratia pertinebit, eruntque omnia vita secundum naturam. Quid ergo opus erit iis participatione Filii, aut quid inde lucri capient? Ipsa enim quoque via sunt secundum naturam. Sed hoc falsum est: participant quippe necessario Filium, ut vitam qua indigent. Solus ergo Unigenitus vita est secundum naturam suam, nec proinde inter creaturas collocabitur, sed ad genitoris sui evehetur naturam. Vita enim quoque est secundum suam naturam Pater.

ALIUD. Vita cum sit secundum naturam Filius, alius est a creatura, nimirum secundum naturam, aut ejusdem cum ea naturæ. Si ergo ejusdem naturæ est atque essentiæ, quomodo non mentionetur dicens: « Ego sum panis vita, qui de celo descendit, et dat vitam mundo »¹¹. » Habet enim ex se creatura, ut sit vita: vita autem vitæ particeps esse non debet, ut vita conspiciatur. Sin autem ejusdem naturæ non est, etiam creatus esse non poterit, sibi simul arripiens quod proprium est creaturæ bonum. Creatura enim vita non erit secundum suam naturam, sed vitæ potius indiget particeps.

ALIUD. Si vita cum sit **53** secundum naturam Filius, ejusdem naturæ est cum rebus creatis, propterea quod ex Dei ac Patris, ut isti volunt, substantia non existit, quid causæ est cur beatus Psalmista cœlos transituros canat, et sicut vestimentum inveteratum iri, ei autem velut eximium quiddam ac singulare tribuat, dicens: « Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficiens »¹². » Aut enim ipse nobiscum interibit ac deficiet, ut pote ejusdem naturæ, nec amplius vita esse censesbit: aut nos in statum immutabilem et insufficientem annorum numerum, atque ut simus vita, conjunctio cum ipso naturalis nos simul pertrahet. Atqui in eodem semper ipse permanebit statu, nos autem deficiemus. Non ergo sicut: nos creatus est: sed cum ex vita naturali sit, vivificabit etiam ipse, ut vita, ea quæ vitæ indigent.

ALIUD. Si sui ipsius nihil est particeps, Christum autem, ut vitam, creatura participat: non est ergo ipse creature, sed neque creature est vita, quod est Filius.

ALIUD. Si aliud est vivificare, aliud vero vivificari, sicut agere et pati, et vivificat quidem

A **ΑΛΛΟ.** Τὴν τῶν ὄντων ἀκριβῶς διεπάζοντες φύσιν, θεὸν δρῶμεν καὶ κτίσιν, καὶ ἔτερον ἐπὶ τούτοις οὐδὲν. Οὐ γάρ ἀν ἐκπίπτει τοῦ εἶναι Θεὸς κατὰ φύσιν, τοῦτο πάντως ἐστὶ γενητόν· καὶ διπέρ ἀν τὸν τοῦ πεποῆσθαι διαφέγγει λόγον, εἰς τὰ πάντας ἐστὶ τῶν τῆς θεότητος δρῶν. Οὐτοίνυν δριστά πας τὰ τοιαῦτα διεσκέμεθα, λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐσίας ἐξωθούντες τὸν Γίδην, πῶς ἀν δύναντο ζωγονεῖν ὡς ζωή, ιδίων ἐχούσης αὐτὸν τῆς θείας φύσεως, ἐπέριψε δὲ παραχωρούσης οὐδενί. Εἰ δὲ γενητὸς ὑπάρχων εἶναι δύναται: καὶ ζωή, φύσις: δὴ πάντας ἐπὶ πάντα τὰ γενητὰ τοῦ πλεονεκτήματος ἡ χάρις, ἐσται δὲ πάντα κατὰ φύσιν ζωή. Τίς οὖν αὐτοῖς ἐσται χρεῖα τῆς τοῦ Γίδου μετοχῆς, η τὸ πλέον ἐντεῦθεν εὐρήσουσιν; Εχει γάρ καὶ αὐτὰ τὸ εἶναι κατὰ φύσιν ζωή. **B** Α' Λλ' οὐκ ἀληθῆς δὲ λόγος, μετέχει δὲ ἀναγκαῖος ὡς ζωῆς χρήζοντα τοῦ Γίδου. Μόνος δρᾶ ἐστιν ὁ Μονογενῆς κατὰ φύσιν ζωή, καὶ οὐκ ἐν τοῖς γενητοῖς διὰ τοῦτο τετάξεται, ἀλλ' εἰς τὴν τοῦ τεκόντος αὐτὸν ἀναβήσεται φύσιν· ζωή γάρ κατὰ φύσιν καὶ δὲ Πατήρ.

C **ΑΛΛΟ.** Ζωή κατὰ φύσιν ὑπάρχων δὲ Γίδης, ἔτερός ἐστι παρὰ τὴν κτίσιν, δῆλον δὲ δτι κατὰ τὴν φύσιν, η δμοφυής ταύτη. Εἰ μὲν οὖν δμοφυής τέ ἐστι καὶ δμούσιος, πῶς οὐ διαφέύσεται λέγων, « Ἐγώ εἰμι δὲ πρῶτος τῆς ζωῆς δικασταίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ»; Εχει γάρ η κτίσις οἰκοθεν τὸ εἶναι ζωή· ζωή δὲ ζωῆς ἀμέτοχος, ίνα φαίνηται ζωή. Εἰ δὲ οὐκ ἐστιν δμοφυής, καὶ τὸ εἶναι γενητὸς διαφέύσεται, συνεξέλκων ἐστι τὴν κτίσιν καὶ τὸ ιδίων ἀγαθόν. Οὐ γάρ η κτίσις ἐσται κατὰ φύσιν ζωή, ζωῆς δὲ μᾶλλον δεομένη καὶ μέτοχος.

D **ΑΛΛΟ.** Εἰ ζωή κατὰ φύσιν ὑπάρχων δὲ Γίδης, δμοφυής ἐστι τοῖς πεποιημένοις, διὰ τὸ μὴ ὑπάρχειν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, κατὰ γε τὸν παρ' ἔκεινος λόγον· διον δὴ χάριν δὲ μακάριος Ψαλμῳδὸς, οὐρανοὺς μὲν ἀπολέσθαι φησι, καὶ ὡς ιμάτιον παλαιωθῆσθαι· ιδίων δὲ ὥστε πρὸντες γέρας αὐτῷ, « Σὺ δὲ δὲ αὐτὸς εἶ», βοῶν, « καὶ τὰ ἐτῇ σου οὐκ ἐκλείψουσιν»; Η γάρ ἀπολέται, καὶ ἐκλείψει σὺν ἡμῖν ὡς δμοφυής, καὶ οὐκέτι νοηθῆσεται ζωή· η καὶ τῆς εἰς τὸ ὀσαύτως ἔχειν ἀεὶ, καὶ εἰς ἀνέκλειπτον ἐτῶν δάριμον, καὶ εἰς τὸ εἶναι ζωὴν ἀνελκύσει η πρὸς αὐτὸν συνάφεια φυσική. Α' λλὰ μήν εἴσει μὲν αὐτὸς ὀσαύτως ἀεὶ, τῆμεις δὲ ἐκλείψομεν· οὐκά δρᾶ γενητὸς ὡς τῆμεις· ἀλλ' ἐπιέπερ ἐστιν ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς, ζωογονῆσει καὶ αὐτὸς ὡς ζωή τὰ ζωῆς δεδομένα.

ΑΛΛΟ. Εἰ οὐδὲν ἐστοῦ μέτοχον, μετέχει δὲ η κτίσις ὡς ζωῆς, τοῦ Χριστοῦ· οὐκά δρᾶ η κτίσις αὐτὸς, ἀλλ' οὐδὲ η κτίσις ζωή, διπέρ ἐστιν δὲ Γίδης.

ΑΛΛΟ. Εἰ τὸ ζωοποιεῖν ἔτερόν ἐστι, τὸ δὲ ζωοποεῖσθαι ἔτερον, ὡς ἐνέργεια καὶ πάθος, καὶ ζωοποεῖ

¹¹ Joan. vi., 55. ¹² Psal. ci., 28; Hebr. 1, 12.

μὲν δὲ Υἱὸς, ζωοποιεῖται δὲ ἡ κτίσις· οὐκ ἀρά ταυτὸν Υἱὸν καὶ κτίσις, ἕπει μηδὲ τὸ ἐνεούον τῷ ἐνεργουμένῳ.

ΚΕΦΑΛ. Ζ.

"Οτι φῶς κατὰ γύστον ἔστειν δὲ Υἱός, καὶ διὰ τοῦτο οὐ γενητός, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὡς φῶς ἀληθινὸν ἐκ φωτὸς ἀληθινοῦ.

Καὶ ζῶῃ ἦρ τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ διὰ τούτων ἡμῖν ὁ μακαρίος εὐαγγελιστής θεὸν δυτα κατὰ φύσιν ἐπιδεικνύει τὸν Υἱὸν, καὶ τῶν τοῦ γεννήσαντος ἀγαθῶν οὐσιωδῶς κληρονόμον. Προδιξίας γάρ δι τοις ζῶῃ κατὰ φύσιν ὑπάρχων, αὐτὸς ἦν ἐν πᾶσι τοῖς δι' αὐτοῦ γενομένοις, συνέχων αὐτὰ καὶ ζωογονῶν, καὶ ἐκ μὴ δυτῶν εἰς τὸ εἶναι παρελθεῖν ἀφάτῳ δυνάμεις δωρούμενος, καὶ γεγενημένα διασώζων, ἐφ' ἐπέραν ἔρχεται νοημάτων διατακευὴν, πανταχόθεν ἡμᾶς ἐπὶ τὴν τῆς ἀληθείας κατάληψιν χειραγωγεῖν, δι τοις δημητρίους δι τοις ζῶον ἐν αὐτοῖς ἐπὶ τῆς λογικόν, νοῦ τε καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν, δὲ δινθρωπος, καὶ τῆς παρὰ Θεοῦ σοφίας μέτοχον· ἀναγκαῖον ἡμῖν δὲ πνευματορόρος, καὶ τῆς ἐν ἀνθρώποις σοφίας χορηγὸν δυτα τὸν Λόγον ἐπιδεικνύει σαφῶς, ἵνα νοῆται δι τοῦ Υἱοῦ πάντα ἐν πᾶσιν ὑπάρχων δι θεὸς καὶ Πατήρ, ζῶῃ μὲν ἐν τοῖς δεομένοις ζωῆς· φῶς δὲ πάλιν καὶ ζῶῃ, ἐν τοῖς ζωῆς καὶ φωτὸς διομένος [γρ. δεομένοις]. Καὶ διὰ τοῦτο φησι· « Καὶ ἡ ζῶῃ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· τοῦτ' ἔστιν, δὲ πάντα ζωογονῶν θεὸς Λόγος, ἢ ἐν πᾶσι τοῖς οὖσι ζῶῃ, καὶ τὸ λογικόν φωτίζει ζῶον, καὶ τοῖς συνέσεως δεκτικοῖς τὴν σύνεσιν ἐπιδιδιλεύεται· ἵνα σῶζηται καὶ ισχύη καλῶς τὸ ἐπὶ τῇ κτίσει λεγόμενον· » Τι γάρ ἔχεις δὲ οὐκέπει; Ιπποτεῖ γάρ οὐδὲν οἰκοθεν ἡ γενητὴ καὶ πεποιημένη φύσις, ἀλλ' ὅπερ ἀν ἔχουσα φανούσι, τοῦτο πάντως ἔστι παρὰ Θεοῦ τοῦ καὶ τὸ εἶναι, καὶ δι πῶς ἔκαστον εἶναι προσήκει χαριζομένου. Εἴ δὲ πάλιν τὸ ἦν ἐπὶ τῆς ζωῆς τέθειται, ἵνα πανταχῇ τὸ ἀδίων εἶναι σημαντή τὸν Λόγον, καὶ τὰς τῶν ἀνοήτων διακόπτῃ φυλαρίας, ἐξ οὐκ δυτῶν ἡμῖν εἰσφερούσας τὸν Υἱὸν, διπερ δημητρίουν φαίνεται τῇ θείᾳ Γραφῇ. Περὶ μὲν οὖν τῆς τοῦ Λόγου μετὰ Πατρὸς ἀδύντητος, ἀρκούντως ἡδη διειληφότες, ἔν τε τῷ προκειμένῳ βιβλιώ ταὶ τῷ κατ' ἐπίκληην Θησαυρῷ, σιγῆν ἔχειν οἰησόμεθα δεῖν. » Ο δὲ δη τῶν προκειμένων εἰσφέρει μᾶλλον ἡμῖν ἡ διάνοια, τοῦτο καὶ μάλι προθύμως ὡς ἔνι μάλιστα βασανίζοντες, ἐαυτούς τε ὀφελήσαι σπουδάσομεν, καὶ τοὺς διτερον ἐντευξομένους, θεὸν πάλιν ἡμῖν, καὶ οὐρανόν, καὶ στόμα τοῖς λόγοις ἀνοίγοντος. Τι οὖν δη πάλιν ἡμῖν δὲ Χριστομάχος ἐρεῖ, τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων μανθάνων ὑπάρχειν τὴν ζωὴν, τοῦτ' ἔστι, τὸν δὲ ζῶον θεὸν Λόγον; ποιοις ἡμᾶς κατασφενδονήσει λογισμοῖς, διταν εἰς μέσον ἡχωμεν λέγοντες· Εἰ μὴ θεὸς κατὰ φύσιν ἔστιν δὲ Υἱός, καὶ τῆς τοῦ γεννήσαντος οὐσίας, καρπός, εἰ μὴ φῶς ἡμῖν ἀληθινὸν ἐκ φωτὸς ἐξελαμψκεν ἀληθινοῦ, ἔξωθεν δὲ καὶ αὐτὸς ὑπέστη καὶ τὴν θυμῶν ἀμαθίαν· ὅμοφυτης δη τοῖς

A Filius, creatura autem vivificatur : non igitur idem est Filius et creatura, ut neque quod agit idem est cum eo quod agitur.

CAP. VII.

Quod lux secundum naturam sit Filius, et proinde non creatus, sed ex substantia Dei ac Patris, ut lux vera de luce vera.

I. 4. *Et vita erat lux hominum.*

Beatus evangelista nobis etiam his verbis ostendit Deum natura sua Filium existere, et bonorum Patris substantialiter hæredem. Cum enim prius docuerit vitam secundum naturam existentem ipsum in omnibus a se creatis esse, eaque continere ac vivificare, et a nihilo ad esse producere, et producta conservare, ad alias contemplationes se confert, undique nos ad veritatis comprehensionem potissimum deducere statuens. Itaque in creatis rebus Verbum inerat, ut vita. Cum autem homo inter eas animal sit rationale, mentis et scientiae capax, ac divinas sapientias particeps, necessario nobis vir ille divinus illius quoque 54 sapientias quæ in homines cadit, largitatem esse Filium clare ostendit, ut intelligatur Deus ac Pater per Filium omnia existere in omnibus : vita quidem in iis quæ vita et luce indigent ; lux item et vita in iis quæ vita et luce carent. Ideoque ait : « Et vita erat lux hominum, » hoc est omnia vivificant Deus Verbum, illa rerum omnium vita, et animalis rationis compos illuminat, et iis quæ intelligentias sunt capacia intelligentiam affatim largitur, ut verum sit illud quod de creatura dicitur : « Quid enim habes quod non accepisti »? A se enim creata et facta natura nihil habet, sed quodcumque habere cernitur, hoc utique est a Deo, qui et esse et essendi modum largitur. Rursus autem, illud, erat, de vita dictum est, ut ubique Verbi aeternitatem significet, et insanorum nugas resecet, quæ Filium nobis e nihilo educunt, quod quidem patet universæ Dei repugnare Scripturæ. Sed de aeternitate Verbi cum Patre cum jam ante in hoc libro et eo qui Thesaurus inscriptus est, traclaverrimus, silendum putamus. Quod autem rerum propositarum sensus nobis offert, hoc utique perlittere quoad licet examinando, cum nobis prodesse studebimus, tum posteris, Deo rursus nobis januam et os ad disserendum aperiente. Quid ergo nobis iterum responsurus est Dei hostis, lucem hominum audiens vitam existere, hoc est semper vivens Deum Verbum? quibus nos impetrat rationibus, duni in medium prodimus dicentes : Nisi Deus secundum naturam sit Filius, et fructus substantiae Patris, nisi lux nobis vera ex luce effulserit vera, sed ipse quoque productus sit extrinsecus, juxta vestram inscritam; ejusdem ergo generis est cum rebus creatis, nec potest usquam esse non creatus. Quomodo igitur, o vos, omni stultitia vleni, ipse quidem illuminat, haec autem

¹⁴ I Cor. iv, 7.

illuminantur ab ipso? Numquid enim aliud est quod illuminat, aliud quod illuminatur? Atqui nemini obscurum istud esse potest. Si enim idem esse concedamus qualitate substantiae et essendi modo: quid plus est in eo quod illuminat, et quid minus vicissim in eo quod lucis indiget? erit enim in utroque alterum vicissim, et lux quidem erit quod lucis indiget, et lux confundetur cum eo quod illuminatur. Atqui magnam hic vides **55** doctrinæ confusione.

Necesse enim est ea quæ commemorata sunt invicem distingui, et in propria natura collocari id quod aliquid suppeditat seorsim ab eo cui suppeditatur. Non est ergo ejusdem naturæ cum rebus creatis Filius, sed in Patris substantia collocabitur, lux vera de luce vera existens. Sed non erit forsitan difficile hoc translatu sermone quo antea Filium vitam esse, et alium ab iis in quibus est ostendimus, hujus capitii claram explicationem afferre. Quem laborem ne aliis relinquere, aut desidiam colere videar, rursus ego ipse syllogismorum quos prius attulimus formam, quoad potero, transmutare conabor. Ut enim illic vita secundum naturam existens, diversus ab iis in quibus est videtur: ita hic quoque lux hominum cum esse dicatur, ac revera sit, allus esse ab iis comperietur quæ lucis indigent, eamque participant. Id autem ex sequentibus accuratius agnoscemus.

τῶν ἀνθρώπων εἶναι λεγόμενος; τε καὶ κατ' ἀλήθειαν μετέχοντα αὐτοῦ· ἀπὸ δὲ τῶν ἐφεξῆς ἀκριβέστερον εἰσόμενα.

Demonstrations per syllogismos: Quod secundum naturam aliis sit Filius illuminans a creatura quæ illuminatur.

Si Verbum est in iis quæ dicuntur, non secus ac lux secundum naturam per participationem se rebus immiscet, aliud ergo est ab iis in quibus esse creditur. Quod autem secundum naturam aliud est ab ea quæ ipsum participat et ab eo illuminatur creatura, quomodo non erit supremus Deus?

ALIUD. Si lux secundum naturam cum sit Filius, inter creaturas ut creatum Dei hostis esse ait, illuminante ea quæ lucis indigent; primum quidem ipse in seipso intelligitur existere, deinde ipse quoque suipius particeps erit, et lux, siquidem existens in rebus creatis, unus quoque, ex earum numero esse ipse censabitur. Sed videt eruditus corde in sapientia, sicut scriptum est¹⁸, quam sit absurdum id in animum inducere. Igitur, si per participationem in creaturis est Verbum eas illuminans, non erit ipsum quoque in iis quæ participant et illuminantur, sed aliud nimis ab ipsis. Quod si ita est, non erit ergo creatum, sed ut lux secundum naturam, et Deus in iis quæ lucis indigent.

ALIUD. Si non ex substantia Dei ac Patris est Filius, sed extrinsecus ut, illi **56** volunt, ipsum

A πεποιημένοις, καὶ τὸ εἶναι γενητὸς οὐδεμίθεν διαφένεται. Πῶς οὖν, δὲ [ἰσ. ὁ] πάσοις μωρίας ἀνάπλων. φωτίζει μὲν τὸν αὐτὸν, τὰ δὲ ὑπὸ αὐτοῦ φωτίζεται; Ἡ γάρ οὐχ ἔτερον μὲν τὸ φωτίζον ἔστιν, ἔτερον δὲ τὸ φωτιζόμενον; Ἀλλ' ἔστι δῆλον καὶ παντὶ τῷ σαφές. Εἴ γέρ ταυτὸν εἶναι δοίμεν, δύον εἰς οὐσίας ποιεῖται, καὶ τὸν τοῦ πᾶς εἶναι λόγον· τὸ τὸ πλέον ἐν τῷ φωτίζειν ισχύοντι; τί δὲ τὸ Ελαττὸν αὐθίς ἐν τῷ φωτὶς δεομένῳ; Ήσει γάρ ἐπ' ἀμφοῖν, διπέρ ἀντὶ τοῦ, καὶ ἀνὰ μέρος ἡ φωτιζόμενον· καὶ φῶς μὲν ἔσται τὸ δὲ χρεία φωτὸς, τὸ δὲ φῶς ἀδιαφορήσει φωτιζόμενον. Ἀλλὰ πολλὴ τις ἐν τούτοις; ἡ τῶν θεωρημάτων δρᾶται σύγχυσις, καὶ ἀναγκαῖος ἡμῖν ἀποτέμνει λόγος τῶν ὄντος σφιντέστερων ἐκάτερον· ἐν ἴδιᾳ τε τίθησι φύσει τὸ χορηγοῦν ἐν τούτοις περὶ τὸ χορηγούμενον. Οὐκ ἀρά διό φυσιὴς τοῖς πεποιημένοις δὲ Υἱὸς, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς οὐσίᾳ κείεται, φῶς ἀληθινὸν ἐκ φωτὸς ὑπάρχων ἀληθινοῦ. Χαλεπὸν δὲ οὐδὲν, τὸν ἐπὶ τοῖς προλαβοῦσι μεταρρυθμίζοντας λόγον, διὸ ἐπὶ τῷ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν ζωὴν ἐν Υἱὸν πεποιημένα, ἔτερόν τε δύτα παρὰ τὸ ἐν οἷς ἔστιν ἐδειχνύομεν, καὶ τὴν ἐν τῷδε τῷ κεφαλαίῳ διευχρινήσασθαι γνῶσιν. Ἐπεὶ δὲ τοῦ μὴ ἔτερος τὸν ἐπὶ τούτοις καταλείψαι πόνον, η̄ καὶ δικνψ κεκρατῆσθαι δοκεῖν, αὐτὸς ἐγὼ πάλιν τὸν ἐν τοῖς προλαβοῦσι εὐλογισμοὺς μεταστοιχεώσαι τὸν τύπον, ᾧς ἀντὶ οἵσις τε ὅ, πειράσουμαι. Ή; γάρ ἐν ἔκεινοις ζωὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχων, ἔτερος δὲν παρὰ τὰ ἐν οἷς ἦν ἀναφαίνεται, οὕτω καὶ τούτῳ τὸ φῶς

B C Αποδειξεῖς διὰ συλλογισμῶν, διτι κατὰ φύσιν ἔτερος ὁ φωτίζων Υἱὸς καρά τὴν φωτιζόμενην κτίσιν.

Εἰ ἐν τοῖς λεγομένοις δὲ λόγος ἦν ᾧς φῶς, κατὰ φύσιν διὰ μετοχῆς τοῖς οὖσιν ἐκυρῶν ἀναμιγνύει, ἔτερος δὲρ ἔστι τῶν ἐν οἷς εἶναι πιστεύεται. Οὐ δὲ τὴν φύσιν ἔτερος ὁν, η̄ διπέρ ἔστιν ἡ μετέχουσα αὐτοῦ καὶ φωτιζόμενη κτίσις, πῶς οὐκ ἀν εἴη λοιπὸν δὲν πάντα θεός;

ΑΛΛΟ. Εἰ φῶς κατὰ φύσιν δύτα τὸν Υἱὸν, ἐν τοῖς γενητοῖς ᾧς γενητὸν δὲ θεομάχος εἶναι φησι, τὰ φωτὸς δεδημένα φωτιζοντα· πρῶτον μὲν αὐτὸς ὑπάρχων ἐν διατῷ νοηθήσεται, εἴτα πρὸς τούτων, καὶ αὐτὸς διατοῦ μέτοχος ἔσται, καὶ φῶς εἰπερ ὁν ἐν τοῖς γενητοῖς, εἰς καὶ αὐτὸς; ἐξ αὐτῶν ὑπάρχειν ὑπόληφθήσεται. Ἀλλ' ὅρθι που πάντως δὲ πεπαιδευμένος τὴν καρδίαν ἐν σοφίᾳ, καθὼς γέγραπται, ὅσην ἔχει τὴν ἀτοπίαν τὸ οὕτω νοεῖν. Οὐκοῦν εἰ μεθεκτῶς ἐν τοῖς γενητοῖς ἔστιν δὲ φωτίζων αὐτὰ λόγος, οὐκ ἐν τοῖς μετέχουσι καὶ φωτιζόμενοι; ἔσται καὶ αὐτὸς, ἀλλ' ἔτερος δηλοντί παρ' ἔκεινα. Εἰ δὲ τούτο, οὐκ ἀρά γενητὸς, ἀλλ' ᾧς φῶς κατὰ φύσιν, καὶ θεός ἐν τοῖς φωτὸς δεομένοις.

ΑΛΛΟ. Εἰ μὴ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς ἔστιν δὲ Υἱὸς, ξένωθεν δὲ αὐτὸν κατ' ἔκεινον; ὑπέστησε·

¹⁸ Prov. xvi, 20, 21.

γενητὸς ἄρα ἔστι καὶ πεποιημένος· πῶς οὖν ἐν τοῖς γεγονόσιν ἔστι φωτίζων αὐτά; τί δὲ τὸ ἔξαιρετον τὸ τῇ θείᾳ φύσει λοιπὸν εὑρήσομεν; ἢ πῶς εφώτατος Ψυλλῳδὸς, ὡς ἀξιάγαστον τὸ φῆσιν ἐπὶ τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος Θεοῦ, «Ἐν τῷ φωτί σου ὅμομεθα φῶς»; Εἰ γάρ γενητὸς ὑπάρχων ὁ Γίδες φωτίζει τὰ πάντα, ἐκυρίων τὴν κτίσιν, χρήσουσα μηδαμῶς πρὸς τούτο τοῦ ποιήσαντος Θεοῦ. Οὐδέν οὖν ἄρα τὸ πλέον ἐν Θεῷ παρὰ τὴν κτίσιν, ἐνέργειλ δὲ οὐχ ἡγέτον, ἢ ὡς ἀν δύνηται Θεός. Ἀλλὰ τοῦτο ἀποπον· οὐκ ἄρα γενητὸς ὁ Γίδες, Θεὸς δὲ μᾶλλον, καὶ διὰ τοῦτο φῶς κατὰ φύσιν, ὡς ὁ Πατήρ.

AΛΛΟ ἐκ τοῦ αὐτοῦ. Εἰ φῶς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὑπάρχων ὁ Γίδες, κατὰ τὸ, «Ἐν τῷ φωτί σου ὅμομεθα φῶς»· καὶ, «Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου»· γενητὸς ἔστι καὶ εἰς ὑπόστασιν ἐνεχθεὶς, οὐδέν έτι διακαλύπτει, κατὰ τὴν ἴστην ἀκαλογίαν φῶς καλεῖσθαι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς πάντα τὰ γενητά. Εἰ γάρ ὅλως ἐπιδέχεται τοῦτο τῶν πεποιημένων τὴν φύσιν, ἔσται τοῖς πᾶσι δυνάμει κοινὸν, καὶ οὐχ ἔνδος ἔδιον τοῦ Υἱοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο ἀποπον· μόνην γάρ ἀρμόσται τῷ Υἱῷ, τὸ καλεῖσθαι τε καὶ εἶναι φῶς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Οὐκ ἄρα ἔστι γενητὸς, ἀλλὰ φῶς, ὡς Θεὸς ἐκ Θεοῦ φωτίζοντος δέ· αὐτοῦ τὰ φωτός δεόμενα.

AΛΛΟ. Εἰ φῶς κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ Γίδες οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας ἔστι τοῦ Πατρὸς, ἀλλ᾽ ἔξωθεν ὑπέστη κατὰ τὸν ἀπαίδευτον τῶν θεομάχων λόγον· διορυφής ἄρα ἔστι τοὺς πεποιημένους καὶ ἀδελφός, ἀτε δὴ τῆς θείας ἐκπίκτων οὐσίας· πῶς οὖν ἄρα φῶς μὲν αὐτὸς καλεῖται καὶ ἔστι, περὶ δὲ τοῦ ἀγίου λέγεται Βαπτιστοῦ, «Οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς»; καίτοι δυνάμει φῶς ὁ μακάριος Βαπτιστής, καὶ οὐ μόνον αὐτὸς, εἴπερ δὲ τοις ἐνεχώρει γενητὸν ὄντα τὸν Γίδην, φῶς εἶναι δύνασθαι κατὰ φύσιν. Τὸ γάρ ἐν τῇ φύσει κείμενον ἀπαξ, κοινὸν δῆπον παντὶ τῷ γένοις· ἀν τῷ ταύτῃ μετεπιχήστι, κατὰ γε τὸν τῆς ἀκολουθίας λόγον. Ἀλλὰ μήν τινανήσι οὐ φῶς, φῶς δὲ ὁ Γίδες· ὡς ἔτερος ἄρα κατὰ φύσιν, καὶ οὐχὶ τοῖς γεγονόσιν διρρυτής.

AΛΛΟ ἐκ τοῦ αὐτοῦ. Εἰ φῶς κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ Γίδες γενητὸς ἔστι καὶ πεποιημένος, διτε δὴ τὸ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐκ ἔχον, κατὰ τὴν τινῶν ὑπόνοιαν, ἐπιδέξεται τῶν γενητῶν τὴν φύσιν τὸ εἶναι τε καὶ καλεῖσθαι φῶς· ἔσται δὲ πάντα φῶς κατὰ τὸν ἐν δυνάμει λόγον. Τὸ γάρ δῶλας εἶναι τι περικόδες εἴη που [εἰ. εἴη δὴ που] πάντως δὲν, καὶ εἰ μή πω γέγονεν. «Οτε τοίνυν κανύν μὲν τῇ τῶν γενητῶν φύσει τὸ εἶναι φῶς, ἔδιον δὲ καὶ μόνως οὐδενός· τὶ μάτην ἐφ' ἐκυρώ κομπάζει λόγων ὁ Γίδες, «Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς»; καὶ τὴν γάρ δῆπον μᾶλλον εἰπεῖν· «Ἐγὼ εἰμι μεθ' ὑμῶν τὸ φῶς»· ἐπειδὴ δὲ ὡς ἔδιον ἀγαθὸν ἐκυρώ περιτίθησι μόνη τῶν δλλῶν οὐδένα προσλαβών, δῆλος δὲν εἴη λοιπὸν, οὐ τοῖς γενητοῖς ἐκυρών, ἀλλὰ τῇ θείᾳ τοῦ Πατρὸς συνιάσσειν οὐσίᾳ, ἢ καὶ τὸ εἶναι φῶς πρόσεστι φυσικῶς.

¹⁰ Psal. xxxv, 10. ¹¹ Psal. xlii, 3. ¹² Ioan. i, 8.

A produxit, creatus ergo est ac factus. Quomodo igitur in rebus creatis est, qui eas illuminat? quid autem eximium in natura divina compereamus deinceps, aut quomodo Psalmista sapientissimus veluti magnum et admirabile quiddam de naturali Deo scribit¹³: «In lumine tuo videbimus lumen?» Si enim creatus cum sit Filius cuncta illuminat, seipsam illuminabit creatura nihil ad hoc Deo indigens a quo facta est. Nihil ergo plus est in Deo quam creatura, nec illa minus habet ad operandum facultatis, quam Deus. Sed hoc absurdum: non igitur creatus est Filius, sed Deus potius, atque idecirce lux secundum naturam suam, ut Pater.

B ALIUD ex eodem. Si lux Dei ac Patris cum sit Filius, juxta illud: «In lumine tuo videbimus lumen¹⁴», et: «Emitte lucem tuam, et veritatem tuam,» creatus est, et in ortum eductus, nihil prohibebit quominus simili ratione res omnes creatae lux Dei ac Patris appellantur. Si enim istud in rerum creatarum naturam cadit, erit omnibus communis potentia, non Filii proprium unius. Sed hoc absurdum est: soli enim Filio convenit vocari et esse lucem Dei ac Patris. Non est itaque creatus, sed lux, ut Deus de Deo illuminante per ipsum ea quae lucis indigent.

C ALIUD. Si lux secundum naturam cum sit Filius, non est ex Patris substantia, sed extrinsecus productus, juxta ineptum hereticorum commentum: ejusdem ergo naturae est cum rebus creatis, et frater, maximè cum substantia divina exciderit. Quomodo ergo lux quidem ipse vocatur et est, de sancto vero Baptista dicitur: «Non erat ille lux¹⁵,» quoniam lux esset potentia beatus Baptista, et non ipse solum, siquidem fieri poterat ut Filius, licet creatus, lux tamen secundum naturam suam esset. Quod enim in natura sicutum est, sequitur commune esse utique omnibus quae participant. Sed Joannes non erat lux: lux autem erat Filius; diversa igitur a rebus creatis, nec ejusdem naturae cum ipsis.

D ALIUD ex eodem. Si lux secundum naturam cum sit Filius, creatus est atque factus, praesertim cum non sit ex Dei ac Patris substantia, ut non nulli suspicantur, rerum creatarum natura lux esse et vocari poterit. Erunt autem omnia lux potentia. **57** Quod enim natura sua aliquid esse potest, utique illud est, etiam si nondum actu existit. Cum ergo rerum creatarum naturae commune sit esse lucem, proprium autem nullius ac singulare, quid frustra se jactat Filius dicens: «Ego sum lux?» Dicendum enim esset potius, Ego sum vobiscum lux. Cum autem veluti proprium bonum istud uni sibi arroget, nullo consorte ascito, patet utique ipsum creaturis se non annumerare, sed in natura Patris se collocare, quae natura sua lux est.

ALIUD. Quod lucem participat, non est proprio lux; aliud enim quoddam in ipso esse videtur. Si ergo communicabilis creaturis est Filius, ut lux, diversus erit ab iis quae participant ipsum, et lucis indigent. Igitur non est creatus, neque ut res creatae ab alio illuminari postulat. Deus itaque, et illuminare potis. Quod si ita est, etiam ex Patris substantia genitus intelligetur, siquidem unum adoramus Deum, nec alterum ab eo qui est colimus.

ALIUD. Rerum naturam diligenter examinantes, Deum videmus et creaturam, praeterea nihil. Quodcunque enim Deus non est natura sua, hoc utique creatum est, et quod sub creationem cadere non potest, omnino necesse est hoc esse Deum. His ita rite perspectis, respondeant nobis qui a substantia Dei ac Patris Filium removent, quomodo possit illuminare ut lux, cum ipsa propria sit naturae divinae nec alteri tribuatur. Quod si creatus cum sit Filius, etiam lux esse potest, ad universas utique res creatas pertinebit istius prærogative gratia, eruntque omnia lux per naturam. Quid ergo eis opus erit participatione Filii, aut quid inde eis accedit, cum ut sint lux secundum suam naturam ipsas quoque habeant, non secus ac Filius? Sed illuminante opus habet creatura, cum istud a se non habeat: Deus igitur est per naturam Filius, atque idcirco lux, ut qui possit illuminare ea quae lucis indigent.

ALIUD. Lux secundum naturam suam cum sit Filius, aut aliis est a creatura, nempe ratione essentiæ, aut ejusdem cum ipsa naturæ. Si ergo ejusdem generis est ac substantiæ, frustra, ut videtur, nobis ait: «Ego lux in mundum veni¹⁹.» Habet enim etiam a se creatura quod lux sit: lux autem lucis particeps esse non debet, ut censetur esse lux. **58** Sin autem ejusdem naturæ non est, sed creatura lucis indiget, cum audierit: «Quid enim habes quod non acceperisti²⁰?» necessario igitur creatus esse non poterit Filius, sibi simul arripiens quod proprium est creaturæ bonum. Non enim creatura lux erit natura sua, sed lucis potius indiga et particeps.

ALIUD. Si nihil suipius est particeps, sed creatura Filium ut lucem participat; non est ergo ipse creatura, sed neque creatura lux, quod tam est Filius.

ALIUD. Si aliud est illuminare, aliud illuminari, sicut agere et pati, et illuminat quidem Filius, illuminatur autem creatura: non ergo idem est Filius et creatura, ut neque id quod agit idem est cum eo quod agitur.

I. 5. Et lux in tenebris luet, et tenebrae eam non comprehendenterunt.

Necessario nobis sapientissimus evangelista præcedentem doctrinam explicare hoc loco aggre-

ΑΛΛΟ. Τὸ φῶς μετέχων [αἱ φωτὸς μετέχον], οὐκ αὐτὸν κυρίως ἐστὶ φῶς· ἔτερον γάρ τι ὑπάρχον ἐν αὐτῷ φαίνεται· εἰ τοῖνυν μεθεκτὸς ὁ Υἱὸς τοῖς γενητοῖς. ὡς φῶς, ἔτερος δὲν εἶη παρὰ τὰ μετέχοντα αὐτοῦ καὶ φωτὸς δεδμένα· οὐκοῦν οὐ γενητὸς, οὐδὲ ὕσπερ τὰ γενητὰ φωτίζεσθαι παρ’ ἔτερου ζητῶν· Θεὸς δὲ δῆρα λοιπόν, καὶ φωτίζειν δυνάμενος. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐκπεριφύκως νοηθήσεται, εἰπερ ἵνα προσκυνοῦμεν θεόν, καὶ οὐχ ἔτερῳ τινὶ παρὰ τὸν δύντα λατρεύομεν.

ΑΛΛΟ. Τὴν τῶν δυνών ἀκριβῶς ἔξετάζοντες φύσιν, θεόν δρῶμεν καὶ κτίσιν, καὶ ἔτερον ἐπὶ τούτοις οὐδέν· δὲ γάρ δὲν ἐκπέσῃ τοῦ εἶναι θεός κατὰ φύσιν, τοῦτο πάντως ἐστὶ γενητόν· καὶ διπέρ δὲν τὸν τοῦ πεποιηθεῖς διαφεύγῃ λόγον, τοῦτο καὶ εἰών πάντως ἐστὶ τῶν τῆς θεότητος δρῶν. «Οτε τοίνυν δριστά πως τὰ τοιάντα διεσκέμμεθα, λεγόντων ἡμῖν οἱ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐσίας ἐξωθοῦντες τὸν Υἱόν· Πῶς δὲν δύνατο φωτίζειν ὡς φῶς, ίδιον ἔχοντας αὐτὸν τῆς θείας φύσεως, ἔτερῳ δὲ παραχωρούστης οὐδενὶ; εἰ δὲ γενητὸς ὑπάρχων ὁ Υἱὸς, καὶ φῶς εἶναι δύναται, φθάσει δὴ πάντως ἐπὶ πάντα τὰ γενητὰ τοῦ πλεονεκτήματος ἡ χάρις, ἔσται δὲ πάντα φῶς κατὰ φύσιν. Τίς οὖν αὐτοῖς ἐτί χρεία τῆς τοῦ Υἱοῦ μετοχῆς, ή τι τὸ πλέον ἐντεῦθεν εὑρήσουσι, κατὰ φύσιν ἔχοντα καὶ αὐτὰ τὸ εἶναι φῶς, ὕσπερ οὖν ἀμέλει, καὶ Υἱὸς ἐν ἑαυτοῖς [ἥρ. ἑαυτῷ]; Ἀλλὰ χρήζει τοῦ φωτίζοντος ἡ κτίσις, οὐκοῦν οὐκ ἔχουσα τοῦτο. Θεός δῆρα κατὰ φύσιν ὁ Υἱὸς, καὶ διὰ τοῦτο φῶς, ὡς τὰ

φωτὸς δεδμένα φωτίζειν δυνάμενος.

ΑΛΛΟ. Φῶς κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ Υἱὸς, ή ἔτερος ἐστὶ παρὰ τὴν κτίσιν, δῆλον δὲ διτι κατὰ τὸν τοῦ πάντας εἶναι λόγον, ή διμοφής αὐτῇ. Εἴ μὲν οὖν διμογνής ἐστι καὶ διμούσιος, μάτην, ὡς ἐοικεν, ἡμῖν ἐπεριποτησει λέγων· «Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα·» ἔχει γάρ ἡ κτίσις οὐκοῦν τὸ φῶς εἶναι καὶ αὐτῇ· φῶς δὲ φωτὸς ἀμέτοχον, ίδια νοῆται φῶς· εἰ δὲ οὐκ ἔστιν διμοφής, δεῖται δὲ φωτὸς ἡ κτίσις ἀκούσασα, «Τί γάρ ἔχεις, δ οὐκ Ἐλαθεῖς,» ἀναγκαῖος ἡδη τὸ εἶναι γενητὸς ὁ Υἱὸς διαφεύγεται, συνεξέλκων ἑαυτῷ τῆς κτίσεως τὸ ίδιον ἀγαθόν· οὐ γάρ ἡ κτίσις ἔσται κατὰ φύσιν τὸ φῶς, φωτὸς δὲ μᾶλλον δεομένη καὶ μέτοχος.

ΑΛΛΟ. Εἰ οὐδὲν ἑαυτοῦ μέτοχον, μετέχει δὲ ἡ κτίσις ὡς φωτὸς τοῦ Υἱοῦ· οὐκ δῆρα κτίσις αὐτὸς, ἀλλ’ οὐδὲ ἡ κτίσις τὸ φῶς, διπέρ ἔστιν ὁ Υἱός.

ΑΛΛΟ. Εἰ τὸ φωτίζειν ἔτερον, ἔτερον δὲ ἐστὶ τὸ φωτίζεσθαι, ὡς ἐνέργεια καὶ πάθος, καὶ φωτίζει μὲν ὁ Υἱὸς, φωτίζεται δὲ ἡ κτίσις· οὐκ δῆρα ταῦτα τοῦ Υἱοῦ καὶ κτίσις, ἐπει μῆδε τὸ ἐνέργον τῷ ἐνέργον μένει.

Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνεται, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸν κατέλαβεν.

Ἀναγκαῖος ἡμῖν ὁ σοφώτατος εὐαγγελιστὴς τὴν ἐν τοῖς προλαβοῦσι θεωρίαν ἐκπλατύνειν καὶ διὰ τῶν

¹⁹ Joan. xii., 46. ²⁰ I Cor. iv., 7.

προκειμένων ἐπείγεται. Οὐ γάρ δῆπου τοῖς ἀκρωμάτεis ἀποχρήσειν ἐνδίμιεν εἰς τὸ δύνασθαι νοεῖν ἀπλα-
νῶς περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου, ὅτιπερ δυτως ἐστὶ τὸ
φῶς τῶν ἀνθρώπων αὐτὸς, διὰ τοῦ φάναι μόνον.
· Καὶ ἡ ζωὴ ἡνὶ τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων · · ἡνὶ γάρ
δῆ καὶ εἰκῆς, ἀναδειχθῆσεθαὶ τινας ἀδαστυνότως
τῶν λεγομένων ἀκούοντας· καὶ δῆ καὶ πρεσβεύειν, καὶ
ἐτέρους διδάσκειν ἐπιχειρεῖν, ὅτι φῶς μὲν δυτως
ἐστιν ὃ τοῦ Θεοῦ Λόγος, πλὴν οὐ πᾶσι φωτὶς χορηγός·
ἀλλ' οἶς δὲ αὐτὸς βιούηται, τὸ τῆς συνέσεως ἐνίσι
φῶς, δικιμάζων τὸν ὄφειλοντα λαβεῖν, καὶ τῆς οὐτω
λαμπρᾶς δξιῶν δυτα δωρεᾶς· ἡ δὲ γε τῶν ἀλλων λο-
γικῶν κτισμάτων φύσις, ἡ δὲ οἰκείων ὥσπερ σπερ-
μάτων, τὴν ἐπὶ τῷ δύνασθαι φρονεῖν ἔραντεις δύ-
ναμιν, ἡ ἐντίθησιν αὐτῇ νοῦν καὶ σύνεσιν ὁ Θεὸς
καὶ Πατὴρ, ὡς οὐκ ἔξισχύντος τοῦτο δρᾶν τοῦ Γεού.
· Ἰνα τοὺν φαίνηται σαφῶς αὐτὸς ὁ Θεὸς Λόγος, δ;
ἡνὶ ἐν Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ ζωῇ, καὶ φῶς, οὐ τινῶν
μὲν ἀνὰ μέρος, ἐτέρων δὲ οὐκέτι, ἀλλὰ κατὰ τινα
μετουσίας δῆρητον τρόπον, ὡς σοφία καὶ σύνεσις
(δῆπερ ἐστιν ἐν τοῖς λογικοῖς τὸ καλούμενον φῶς), ἐν-
τὸν δλοις τοῖς οὖσι καταμηγνύεις, ἵνα λογικεύηται τὰ
λογικὰ, καὶ φρόνησιν ἔχῃ τὰ φρονήσεως δεκτικά, οὐκ
δὲν ἐτέρως εἶναι τοῦτο δυνηθέντα ποτέ· ἀναγκαῖως
φησιν, ὅτι καὶ · Τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ
σκοτία αὐτὸν οὐ κατελαβεῖν. · Μόνον γάρ οὐδὲ τοιοῦτόν τι
τοῖς ἀκρωμένοις ἐκ πολλῆς ἀκριβεῖσας ἀναδοθ· Ἐφην,
δὲ οὗτοι, καίτοι σφέδρα διδάσκων τὰ δληθῆ, τὴν ζωὴν
εἶναι τῶν ἀνθρώπων τὸ φῶς, οὐχ ἵνα νοῇ τις ἐν γε
τοῖς παροῦσι μάλιστα λόγοις, ἐξ ἐτέρου πολιτείας
κομίζεσθαι γέρας τὸν παρ' αὐτοῦ φωτισμὸν, τοὺς
ἔσοιπερ δὲν φαίνοντο δίκαιοι τε καὶ ἀγαθοί· ἀλλ'
ἵνα μανθάνητε πάλιν, δῆπερ δὲν τρόπον ἐστιν ἐν
πᾶσι τοῖς γεγονόσιν ὁ Λόγος ζωῇ, ζωγονῶν δηλονότι
τὰ ζωῆς δεκτικά· οὗτως ἐστιν ἐν αὐτοῖς καὶ φῶς, τὰ
συνέσεως τε καὶ φρονήσεως δεκτικά, τοῦτο δεικνύων
δῆπερ εἰσι· πάντα γάρ ἐν πᾶσι ἐστιν δ Πατὴρ δ' Υἱοῦ
ἐν Πνεύματι. Σκοτίαν δὲ δικιμάζει τὴν τοῦ φωτιζε-
ται δεομένην φύσιν καθόλου, τοῦτ' ἐστι, τὴν γενητήν.
· Ἐπειδὴ γάρ αὐτὸν ἀνδράσις τὸ φῶς, ἐτέρων οὖσαν
ἐπιδεικνύων τὴν ἐπίδειξην καὶ διμέτοχον [Ισ. μέτοχον]
αὐτοῦ κτίσιν λογικήν, εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπει
τοῦ σημαινούμενου τὴν δύναμιν, οὐκ ἀπὸ σκοτοῦ,
κατὰ γε τὸν ἡμέτερον νοῦν, καὶ τοῦτο ποιῶν, ἀλλ'
ἐκείνῳ δὴ πάντως καθ' ἑαυτὸν ἐννοήσας, δὲν τῶν γενη-
τῶν ἡ φύσις, οὐδὲν δλως ἐξ αὐτῆς πηγάζουσα, σύμ-
παν δὲ τὸ εἶναι καὶ τὸ εὑνεῖν τοιωδες τυχὸν δε-
χομένη παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ, δικιαίως ἀκούεις· · Τι γάρ
ἔχεις δὲ οὐκ ἔλαβες; · Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τοῖς δλοῖς,
καὶ αὐτὸς θεόδοτον ἔχει τὸ φῶς, οὐκ ἔχουσα δηλονότι
λαμβάνει· τὸ δὲ φῶς οὐκ ἔχον ἐξ ἑαυτοῦ, πῶς οὐκ ἐν
εἴη τὸ ἐναντίον; η πῶς οὐκ ἀν λέγοιτο σκοτία; Ηθα-
νή γάρ, μᾶλλον δὲ δῆδη καὶ ἀναγκαιοτάτη λιαν ἀπό-
δειξις, τοῦ τὴν μὲν κτίσιν εἶναι σκοτίαν, φῶς δὲ πά-
λιν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, τὸ φαίνειν ἐν τῇ σκοτίᾳ
τὸ φῶς. Εἰ γάρ δέχεται τῶν γενητῶν ἡ φύσις τὸν
τοῦ Θεοῦ Λόγον κατὰ μετουσίαν, ὡς φῶς, η ὡς τὸ

A ditur. Non enim putabat auditoribus satis fore ad
recte intelligendum Dei Verbum revera esse lucem
hominum, si duntaxat diceret: « Et vita erat lux
hominum. » Próbabile enim erat futuros aliquos
qui temere et inconsiderate ea quæ dicuntur cape-
rent, aliosque docerent ac traderent lucem quidem
revera esse Dei Verbum, at non omnibus lucis
larginorem, sed quibus velit prudentiæ lucem immi-
ttere, eumque probare qui dignus sit tam illu-
stri dono: cæterum aliarum creaturarum rationa-
lium naturam aut ex propriis quodammodo
seminibus prudentiæ vim accipere, aut intelligen-
tiā ei prudentiamque a Deo ac Patre immitti,
quasi non possit istud præstare Filius. Ut ergo
manifestum fieret, ipsum Deum Verbum in Deo ac
B Patre vitam esse atque lucem, non aliquorum dun-
taxat, aliorum non item, sed ineffabili quodam
communicationis modo, puta cum sit sapientia et
prudentia (quod in rationis compotibus lucem ap-
pellantur), scipsum universis rebus immiscere, ut
rationalia rationem accipient, et intelligentiam
habeant quæ ejus sunt capacia, nec aliter istud
possunt assequi, necessario insert, « et lucem in
tenebris lucere, et tenebras eam non comprehen-
disse. » Id enim propemodum auditoribus studiose
inquit: Dixi, o boni, veritatem cum primis edo-
cens, vitam 59 esse hominum lucem, non ut quis-
quam ex his verbis existimet eos qui justi et probi
esse videntur aliunde vitæ Christianæ donum acci-
pere, nimirum illuminationem, sed ut discat
rurus, quod quo modo est in omnibus rebus crea-
tis Verbum vita, vivificans nempe ea quæ vitæ
sunt capacia, ita quoque esse in iis lucem quæ
intelligentiæ et prudentiæ sunt capacia, id quod
sunt efficiens. Omnia enim est in omnibus Pater,
per Filium, in Spiritu. Tenebras autem nominat
naturam lucis indigam, hoc est omnem omniō
creatam. Postquam enim ipsum lucem nuncupavit,
aliam esse ostendens indigentem et ipsius parti-
cipem creaturam rationalem, in contrarium verit
vim et rationem ejus quod significatur, non abs
re, meo iudicio, id faciens, sed quod apud se co-
gitaret, rerum creatarum naturam, cum nibil ex se
prorsus proferat, sed omne suum esse, et rectum
C consistendi modum habeat ab opifice, jure audire:
« Quid enim habes quod non accepisti? » Cum
autem præter cætera ipsam quoque divinitus da-
tam lucem habeat, eam utique cum non habeat,
accipit: quod vero lucem ex seipso non habet,
quomodo non erit contrarium? aut quomodo te-
nebræ non dicentur? Probabile enim, imo neces-
sarium argumentum est creaturam esse tenebras,
Dei autem Verbum lucem, quod « lux in tenebris
lucet. » Nam si rerum creatarum natura Dei Ver-
bum per participationem accipit, ut lucem, aut
tanquam ex luce, ipsa quidem ut tenebræ nimirum
accipit; lucet autem in ipsa velut in tenebris lux,

11 I Cor. iv, 7.

id est Filius, quamvis tenebras lucem utique nesciant. Hoc enim significat, opinor, illud: « Tenebrae eam non comprehendenterunt. » Cuncta enim Dei Verbum illustrat quae sunt illustrationis capacia, et in universum ea illuminat quae naturam habent illuminationis capacem. Ignoratur autem a tenebris. Rationalis quippe natura quae in terris est, homo nimis, coluit quandoque creaturam propter Creatorem. « Non comprehendenterunt lucem: » non enim agnoverunt Creatorem fontem sapientiae, intelligentiae originem, prudentiam radicem. Lucem tamen habent Dei misericordia, et intelligendi vim cum ipsis quodammodo natalibus sibi insitam simul afferunt. Hic rursus notandum, nulla ratione Filium Dei creatum aut factum intelligi posse, sed a nobis penitus dissitum, et supra creaturarum naturam constitutum, aliumque ab iis prorsus esse, et substantiam ratione semotum, non secus nimis ac lux eadem non est cum tenebris, sed contraria et diversitate naturas plane distincta. Sed cum hac de re satis antea tractaverimus, addenda sunt nobis reliqua que sequuntur. tauton, ἀλλ' ἡδη καὶ ἐναγέτων, καὶ ἀσυγχρίτων ταῖς διαφοραῖς εἰς ἀλλετρισθῆτα φυσικὴν χωριζόμενον. Ἀποχρύντως δὲ ἡδη τὸν περὶ τούτου διαλαβόντες λόγον ἐν τοῖς προεξητασμένοις, τὰ λοιπὰ τῶν ἐφεξῆς προεθήσομεν.

I, 6, 7. *Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes. Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine.*

Multis antea de Deo Verbo diligenter expositis, quibus patet ipsum secundum naturam esse Dei ac Patris Filium, fidem dictis deinceps conciliat. Cum autem per Moysen dictum sit a Deo, « in ore duorum aut trium testium stare omne verbum¹¹ », magna auctoritatis sibi testem beatum Baptistam prudenter adjungit. Non enim putabat, quantavis esset auctoritate praeditus, ab iis qui in historiam nostri Salvatoris incidereut fidem ultra legendam esse exigendam, et uni sibi credendum, res mente et intelligentia nostra superiores enarranti. Itaque testatur quidem ipse beatus evangelista quod « Verbum erat in principio, et Deus erat Verbum, et erat in principio apud Deum, » et quod « omnia per ipsum facta sunt, » et quod erat in creatis rebus, ut vita, et quod lux hominum erat vita, ut ex his omnibus ostendat Filium esse Deum secundum naturam. Ei vero astipulatur Baptista divinus, clamans: « Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri¹². » Hunc enim esse Deum verum nemo non utique fatebitur, cui dominationis dignitas secundum naturam insit, nec alteri inesse conspiciatur proprie ac vere, siquidem « nobis est unus Deus ac Pater, unus autem Dominus Jesus Christus, » et Paulus scribit; « et licet sint qui dicantur illi per gratiam, et domini multi, sive in caelo, sive in terra, unus tamen est cum Deo Patre unus Filius¹³. » Igitur maximæ dignationis est par illud sanctorum testium, fides autem nulla non ex parte inculpata dictis debetur,

A φαῦδε, αὐτῇ μὲν ὡς σκοτίᾳ δηλοντί λαμβάνει· φαῖνε δὲ ἐν αὐτῇ, καθάπερ ἐν σκοτίᾳ τὸ φῶς, ὁ Υἱὸς, εἰ καὶ οὐκ οἶσε πάντως ἡ σκοτία τὸ φῶς· τούτῳ γάρ. οἶμαι, σημαίνει τὸ, « Ἡ σκοτία αὐτὸν οὐ κατέλασεν. » Ἀπασι μὲν γάρ ἐν τῷ Θεῷ Λόγος ἐλλάμψει τόλες ἐλλάμψεως δεκτικοῖς, καὶ φωτίζει καθόλου τὰ φύσιν ἔχοντα τοῦ φωτίζεσθαι δεκτικήν· ἀγνοεῖται δὲ ὑπὸ τῆς σκοτίας· ἡ γάρ ἐπὶ τῆς τυγχάνουσα λογική φύσις, τοῦτο ιστιν, δινθρωπος, ἀντρευσέ ποτε τῇ κτίσι: παρὰ τὸν κτίσαντα. « Οὐ κατέλασε τὸ φῶς· » οὐ γάρ ἔγνω τὸν Δημιουρόν, τὴν πηγὴν τῆς σοφίας, τῆς συνέσεως τὴν ἀρχὴν, τὴν τῆς φρονήσεως βίαν. Ἐχει δὲ οὖν διώκεις ἐκ φιλανθρωπίας τὸ φῶς, καὶ συγκαταβεβλημένην ὄστεα ἐπάγεται τὴν τοῦ φρονεν δύναμιν ταῖς εἰς τὸ εἶνα παρόδοις συντρέχουσαν τὰ γενητά. Σημειώτεο δὲ πάλιν ἐν τούτοις, διτι λόγος οὐδεὶς ἐπιτρέψει γενητὸν εἶναι νοεῖν, η πεποιημένον ὑπάρχειν οἰσθαι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἀφεστηκτὰ πάντη τῶν καθ' ἡμᾶς, καὶ τὴν τῶν κτισμάτων ἀναβαίνοντα φύσιν, ἔτερόν τε παντελῶς, η διπέρ εἰσιν αὐτά, καὶ πολὺ διεστηκτά κατὰ τὴν τῆς οὐσίας ποιότητα· ὕπερ οὖν ἀμέλει τὸ φῶς πρὸς τὴν σκοτίαν ἐστιν οὐ προεθήσομεν.

Ἐγένετο ἀνθρώπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ. οὗτος αὐτῷ Ἰωάννης· οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν ἵτα μαρτυρίῃσι περὶ τοῦ φωτός.

Πολλὰ προεξηγησάμενος περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ δι' ὧν ἀναφαίνοντο κατὰ φύσιν ὑπάρχων Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἀκριβέστατα διειπὼν τὴν ἐκ τῶν ἀκρωμάτων πίστιν τοῖς εἰρημένοις ἐκπραγματεύεται· ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ εἰρημένον διὰ Μωάεως παρὰ Θεοῦ, « Ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων σταθῆσται πᾶν φῆμα· » συνάγει φρονήμως ἐφ' ἐαυτῷ τὸν Μακάριον Βαπτιστὴν, καὶ ἀξιολογώτατον δυτῶς συνεισφέρει τὸν μάρτυρα. Οὐ γάρ φετο δεῖν, εἰ καὶ λίτιν ὑπάρχει σεμνός, τὴν ὑπὲρ νόμου ἀπατῆσαι πίστιν τοὺς ἐντευξομένους τῇ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν συγγραφῇ, καὶ μόνω πιστεύειν αὐτῷ τὰ ὑπὲρ νοῦν, καὶ φρόνησιν ἐξηγουμένῳ τὴν καθ' ἡμᾶς. Οὐκοῦν μαρτυρεῖ μὲν οὐτὸς δι μακάριος εὐαγγελιστής, διπέρ « Ἡν δὲ Λόγος ἐν ἀρχῇ, καὶ Θεὸς ἦν δὲ Λόγος, καὶ ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ διτι πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » καὶ ἦν ἐν τοῖς γενομένοις, ὡς ζωὴ, καὶ διτι τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων ἦν τῇ ζωῇ, ἵνα διὰ τούτων ἀπάντων Θεὸν δυτα κατὰ φύσιν ἀποδεῖξῃ τὸν Υἱόν. Ἐπιμαρτυρεῖ δὲ αὐτῷ καὶ θεσπέσιος Βαπτιστής· « Ἐτοιμάσατε τὴν δόδυν Κυρίου· » βοῶν, « εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. » Εἶναι γάρ δὴ πάντως ἐρει τις Θεὸν ἀληθινὸν, τὸν φῶς κατὰ φύσιν ἐνυπάρχοι τὸ τῆς κυριότητος ἀξιωμα, καὶ οὐκ ἀνέτέρῳ φαίνοτο προσὸν κυρίως τε καὶ ἀληθῶς, ἐπιπέρ. « Εἰς μὲν ἡμῖν δὲ Θεὸς καὶ Πατήρ, εἰς δὲ Κύριος Ἰησοῦς· Χριστός, » κατὰ τὴν Παύλου φωνὴν· « καὶ εἰ Θεὸς κατὰ χάριν καὶ κύριος καλοῦνται παλλοὶ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' εἰς μετὰ τοῦ Πατρὸς Θεὸς ἀληθινὸς δὲ Υἱός. » Οὐκοῦν, ἀξιολογωτάτη

¹¹ Deut. xix, 15. ¹² Joan. i, 23; Isa. xl, 3. ¹³ 1 Cor. viii, 5, 6.

μὲν τῶν ἄγίων μαρτύρων ἡ ἐυνωρίες, πλοτίς δὲ λοιπὸν οὐδεμάρθεν κατηγορούμενή τοῖς λεγομένοις φεύγεται, καὶ τὸ ἐκ νόμου λαβοῦσα πλήρωμα, καὶ τῇ τῶν προσώπων περιφενεῖται βεβαιουμένη. Τὸ μὲν οὖν περὶ ξαντοῦ τοῦ φάναι τὸν μακάριον εὐαγγελισθήν, καὶ τῶν ἴδιων ἐγκεκυτῶν ἀφάνασθαι, φορτικὸν ἦν δυτικός, καὶ ἔλλως ἀπαδευτόν. Ἡ γὰρ ἀνὴρ οὗτος δικαίως, «Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς, ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθῆς». Διὰ τοι τοῦτο τοῖς εἰδόσιν αὐτὸν τὰ καθ' ξαντὸν νοεῖν ἐπιτρέπει, ἐπὶ δὲ τὸν δύμώνυμον ἐρχεται, καλῶς γε τρόδρα τοῦτο ποιῶν, καὶ ἀπεστάλθαι φησὶν αὐτὸν παρὰ Θεοῦ. «Ἐδεις γὰρ οὐκ αὐτόμολον, οὐδὲ αὐτοκλήτῳ πουδῆι πρὸς τὴν ὑπὲρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ίόντα μαρτυρίαν δεικνύειν τὸν ἄγιον Βαπτιστήν, ἀλλὰ τοῖς δικιοθεντεσιν διατεταγμένοις ὑπείκοντα, καὶ τοῖς θείοις τοῦ Πατρὸς; ὑπηρετοῦντα θελήμασι. Διὰ τοῦτο φησὶν. «Ἐγένετο ἀνθρώπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, δινομα αὐτῷ Ἰωάννης.» Ἐπιτηρητέον δὲ δυτικός ἀσφαλῆ τε καὶ πρέποντα τὸν περὶ ἔκαστου λόγου ἐποιήσατο, καὶ τῇ τῶν σημαίνομένων φύσει ἐπάλληλον. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ Λόγου, τὸ «ἡν» ἀκολούθως εἰσφέρεται πανταχῆ τὴν ἀδιστήτητα σημαίνον αὐτοῦ, καὶ τὸ πάσης ἀρχῆς τῆς ἐν χρόνῳ πρεσβύτερον, καὶ τὸ πεποιηθέντα νομίζειν αὐτὸν ἀναιροῦν. Τὸ γὰρ δὲ τῶς ἀνὴρ νοοῦσι καὶ γενητόν; Ἐπὶ δὲ τοῦ μακαρίου Βαπτιστοῦ, πρεπόντως φησὶν. «Ἐγένετο ἀνθρώπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, ἡ ὧς ἐπὶ ἀνθρώπου γενητήν ἔχοντος τὴν φύσιν. Δοκεῖ δὲ μοι καὶ λίαν ἡσφαλισμένως ἐν τούτοις δὲ εὐαγγελισθῆς οὐχ ἀπλῶς ὅτι «γέγονεν» εἰπεῖν, ἀλλὰ διὰ τοῦ προσθείναι καὶ «ἀνθρώπος», ἀδουλοτάτην τινῶν ἀνατρέπειν ὑπόνοιαν. Ἰδηγάρηται δὲ πάλιν αὐτοῖς τῆς ὑπονοίας τῆς ἐπὶ τούτῳ πρόφασις, τὸ εἰρῆσθαι παρὰ Θεοῦ· «Ἴδου ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, δις κατακευάσει τὴν ὁδὸν σου ἐμπροσθέν του.» Ἀποσφάλλονται δὲ τῆς ἀληθείας οἱ τῆς δοξάζοντες, οὐ νοοῦντες, ὅτι τὸ ἀγγελος δινομα λειτουργίας μαλλήν ἔστιν, ἡπερ οὐσίας σημαντικὸν, ὥσπερ οὖν ἀμέλειται, καὶ ἐν τοῖς κατὰ τὸν μακάριον Ἰωάννη ἀλλος ἐπ' ἀλλικαὶ τρέγουσιν διγέλωι τὰ πολύπλοκα κηρύττοντες πάθη, καὶ ταῖς ἀνηκέστοις ἔκειναις διακονούμενοι συμφοραῖς. Ὁρίζει δέ τι τοιούτον ἐπὶ τῶν ἄγίων ἀγγέλων καὶ αὐτὸς ἡμῖν δισφώτατος Παῦλος ἀποστέλλων ὡς· «Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα, διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν αὐτηρίαν;» Οὐκοῦν ἀγγελος δὲ μακάριος Βαπτιστῆς Ἰωάννης διὰ τῆς τοῦ Δεσπότου κατωνόμασται φωνῆς, οὐχ αὐτὸς κατὰ φύσιν ἀγγελος ὢν, ἀλλ' ὡς εἰς τὸ ἀγγέλλειν ἀπεσταλμένος, καὶ, «Τὴν δόθν Κυρίου ἐτοιμάσατε,» βοῶν. Χρησίμως δὲ λίαν καὶ παρὰ Θεοῦ τὸν ἄγγελον ἀπεστάλθαι δισχυρίσατο,

A quae cum plenitudine legis, cum personarum **61** claritate confirmatur. De se autem loqui beatum evangelistam, suasque laudes attingere, grave sane fuisset, ac cæteroquin imperitum. Alioqui jure audiisset: «Tu de teipso testificaris, testimonium tuum non est verum^{**}.» Idcirco ilis quibus notus erat, seipsum permittit agnoscendum, et homonymia utitur, nec abs re, et missum esse ait ipsum a Deo. Decebat enim ostenderet sanctum Baptistam non per se, nec sua sponte ad testimonium de Salvatore nostro ferendum accessisse, sed supernis mandatis obtuperasse, ac divinis Patris nutibus morem gessisse. Quocirca inquit: «Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes.» Observandum autem est, quo pacto certa, idonea et rerum naturæ accommodata oratione utatur. Etenim illud, «erat,» de Deo Verbo consentanea dicitur, æternitate ejus, et antiquitatem omni principio temporis priorem ubique significans, et opinionem quod creatus sit, ex animo prorsus eveliens. Quod enim semper est, quomodo creatum erit? De beato vero Baptista convenienter ait, «Fuit homo missus a Deo,» utpote de homine creata natura prædicto. Mibi autem videtur hic evangelista caute admodum dicere, non simpliciter «Fuit,» sed addito, «homo,» temerariam quorumdam sententiam evertere. Jam enim in vulgo multi sparserant, vere hominem non esse sanctum Baptistam, sed unum e sanctis angelis coeli incolis, humano quidem corpore utentem, et missum a Deo ad prædicandum. Cujus rei causam hanc commenti sunt quod a Deo dictum sit: «Ecce ego mittio angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te^{***}.» Sed aberrant a vero qui in hac sunt sententia, dum non advertunt nomen illud, angelus, officii nomen esse potius quam substantię, quemadmodum nempe ad Job aliis post alium angeli accurrit, multiplices ei ærumnas annuntiantes, et insanabilium illarum calamitatium ministerio deputati^{****}. Tale quid nobis de sanctis angelis ipse quoque sapientissimus Paulus scribit in hunc modum: «Nonne omnes sunt administratori spiritus, in ministerium missi, **62** propter eos qui hereditatem capiunt salutis^{*****}? Igitur beatus Baptista Joannes Domini voce angelus nuncupatus est, cum non esset angelus natura, sed missus ad nuntiandum et clamatandum: «Parate viam Domini^{*****}.» Cæterum utiliter admodum a Deo missum esse nuntium confirmavit, ostendens firmissimum ejus esse testimonium. Nec enim is qui ad prædicandum a Deo missus erat, aliud quiddam protulerit, quam quod a mitente jussus erat. Itaque verax est testis, qui sit a Deo edocitus. Hoc enim significare arbitror illud, «missus a Deo.» Nam et Paulus sapientissimus, dum ait^{*****} se missum per Jesum Christum,

^{**} Joan. viii, 13. ^{**} Malach. iii, 1. ^{***} Job 1, 14 s. lq. ^{****} Hebr. 1, 14. ^{*****} Isa. xl, 3; Matth. iii, 3. ^{*****} Galat. 1, 1.

mysterli vim non ab alio didicisse confirmat, sed ²⁸ per revelationem ejus a quo missus est, missioni revelationem conjungens, et hanc illa subiudicans. Igitur quod missus est a Deo, sequitur a Deo edictum esse. Ceterum veritatis cultores a mendacio longe alienos esse nemo dubitat. « Erat autem nomen homini, » inquit, « Joannes. » Innotescere debebat is qui missus erat, significatione quoque nominis, sicut et auctoritatem maximam dictis afferentis. Angelus enim Gabriel, is nimirum qui astat ante Deum, ut ipse ait ²⁹, cum Zachariæ filium ex Elisabeth suscipiendum annuntiaret, addidit: « Et Joannes erit nomen ejus ³⁰. » Constat autem apud omnes, ita nuncupatum esse ab angelo, divina voluntate ac jussu. At qui tanto honore est ornatus a Deo, quomodo non omni laude et commendatione major est? Quocirca utiliter ac necessario mentio nominis facta est. Jam vero cum addiderit evangelista, missum esse in testimonium a Deo sanctum Baptistam, « ut omnes crederent per ipsum ³¹, » illud rursum dicemus, si nos adversarii his verbis urgeant: Quidam omnes ei qui divinitus missus erat crediderunt? aut quomodo gravatus est nonnullos ad credendum adducere, qui ad id superno decreto fuerat assumptus? Non æquum est, o quicunque vos estis, ullam in hoc Joanni culpam ascribere, sed incredulorum perversos ac præfractos mores decet incusare. Etenim quod ad præconis scopum et supernæ missionis rationem **63** attinet, nemini doctrina desuit, vel fides; sed cum varia sint auditiorum ingenia, et unusquisque potestatem habeat suæ voluntatis, a recta ratione quidam aberrarunt, fide repudiata. Idcirco propheticum illud de iis usurpandum est: « Qui audit audiat, et qui est inobediens non obediatur ³². »

πρὸς τοῦτο διὰ τῆς ἀνωθεν ψῆφου προκεχειρισμένος; Οὐ τούτοις κατηγορεῖν, ἀλλὰ τῆς τῶν ἀπειθούντων δυστροπίας καταδιψεῖν. « Ουσον μὲν γάρ εἰς τὸν τοῦ προκηρύττοντος σκοπὸν, καὶ τὸν τῆς ἀποστολῆς τῆς ἀνωθεν τρόπον, οὐδὲς ἀν ηὔρεθι τῆς διδασκαλίας ἀμέτοχος, οὐδὲ ἀν ἐνέμεινεν ἀπειθής. Ἐπειδὴ δὲ διάφορος ἐν τοῖς ἀκροωμένοις ἡ γνώμη, καὶ τῆς οἰκείας προαιρέσεως ἔκαστος ἔχει τὴν ἔκουσιαν, ἀπεσφάλησάν τινες τοῦ συμφέροντος, οὐ παραδεξάμενοι τὴν πίστιν. Διὸ αὐτοῖς ἥγετον δηλονότι κατὰ τὸ ἐν τῷ προφήτῃ κείμενον. »

I. 7. Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine.

Emphasim habet illud, « Illic, » et virtutem aliquæ personæ claritatem significat. Is enim, « qui a Deo missus est, » inquit, qui universam Judæam cuim sanctitate vitæ tum plenatis incredibili splendore in admirationem sui rapuit, qui sanctorum prophetarum oraculis prænuntiatus fuit, apud Isaiam quidem: « Vox clamantis in deserto ³³; » apud beatum vero Davidem: « Lucerna Christo præparata ³⁴, » nuncupatus: « Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine. » Et lucem quidem hic Deum Verbum nominat, unumque esse ostendit, et ipsammet lucem proprie exsistere, post quam alia nulla est natura, illu-

μέντην τὸν περιβασιοτάτην τὸν μαρτυρίαν ἀποδεικνύειν. Οὐδὲ γάρ διὰ παρὰ θεοῦ πρὸς τὸ κηρύττεν ἀπεσταλμένος, ἕτερον τι παρεφύγειτο διδάσκων, διὰ πάντως ἦν κατὰ βούλησιν τοῦ τὴν ἀποστολὴν ἐπιθέντος αὐτῷ. Οὐκοῦν ἀληθῆς διὰ μάρτυρος θεοδίκακτον ἔντοτε γάρ οἷμα σημαίνειν τὸν ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ· ἐπειδὴ καὶ Παῦλος ἡμῖν διορθώσας τὸν μαρτυρίου τὴν δύναμιν οὐ παρ' ἑτέρου τινὸς ἐκμαθεῖν, ἀλλὰ διὰ ἀποκαλύψεως τοῦ πεπομφότος διεβεβαίωτατο, συνημμένες ἡμῖν, ὡς περ καὶ ἀδιαστάτως, ἐν τῷ ἀπεστάλθαι λέγειν, τὴν ἀποκάλυψιν ὑπεμφαίνων. Οὐκοῦν ἐν τῷ ἀπεστάλθαι παρὰ θεοῦ, τὸ θεοδίκακτον εἶναι πάντως ἀκολουθεῖ. Τὸ δὲ ἀψεύδεν διὰ λίαν ἐσπούδασται τοῖς τῆς ἀληθείας λειτουργοῖς, οὐκ ἀμφιλογον. « Ἡν ἐδειπνοματία διὰ θεοῦ παρατηθεῖσα, » φησὶν, « Ἰωάννης. » « Εδειπνοματία διὰ θεοῦ παρατηθεῖσα, » καὶ τῇ τοῦ ὄντος σημασίᾳ, πολλὴν, ὡς οἷμα, τῷ λόγῳ τὴν ἀξιοπιστίαν εἰσφέροντος· ἀγγελος γάρ, Γαβριὴλ ἐξ οὗτος διὰ παρεστηκὼς ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, καθά φασιν αὐτὸς, διὰ τῷ Ζαχαρίᾳ τὴν γέννησιν αὐτοῦ τὴν ἐκ τῆς Ἐλισάβετ εὐτιγγελίζετο, πρὸς οὓς εὐρίσκεται λέγων, καὶ τοῦτο προστέθεικεν, διὰ τὸ « Καὶ Ἰωάννης ἐστι τὸ διορθώμα τοῦ αὐτοῦ. » Δῆλον δὲ δῆπου, καὶ πᾶσιν διολογούμενον, ὡς ἔρα κατὰ τὴν θείαν βούλησίν τε καὶ πρόσταξιν, οὕτω παρὰ τοῦ ἀγγέλου κατωνομάζετο. Είτα πῶς οὐκ ἀν νοηθεῖται παντὸς ἐπαίνου κρείττων ὅμα καὶ ἀξιολογώτερος διαστάτη παρὰ θεοῦ κατεστεμένος τιμῇ; διὸ δὴ καὶ τοῦ ὄντος μνήμη χρητίμως τε, καὶ ἀναγκαῖς παραλαμβάνεται. « Επειδὴ δὲ προστέθεικεν διὰ εὐαγγελιστῆς εἰς μαρτυρίαν ἀπεστάλθαι παρὰ θεοῦ τὸν ἀγιον Βαπτιστὴν, » ίνα πάντες πιστεύεσσι διὰ αὐτοῦ, « πάλιν ἐκεῖνο ἐροῦμεν, διὰ τὸν οὐδὲν οἱ διὰντιας ἀντιπίπτεσι λέγοντες, Διατὰ μὴ πάντες τῷ θεόθεν ἀπεσταλμένῳ πεπιστεύκασι; πῶς δὲ τὴν ιησοῦν εἰς τὸ πείσαν τινας διατρέψειν διὰ τὴν θείαν ρήματας, ὡς οὖντοι, δίκαιοιν ἡμᾶς; »

« Ουσον μὲν γάρ εἰς τὸν τοῦ Ιωάννου ρήματας, καὶ τοῦ τοῦ Ιωάννου διατρέψειν, διατρέψειν. « Ουσον μὲν γάρ εἰς τὸν τοῦ προκηρύττοντος σκοπὸν, οὐδεὶς ἀν ηὔρεθι τῆς διδασκαλίας ἀμέτοχος, οὐδὲ ἀν ἐνέμεινεν ἀπειθής. Ἐπειδὴ δὲ διάφορος ἐν τοῖς ἀκροωμένοις ἡ γνώμη, καὶ τῆς οἰκείας προαιρέσεως ἔκαστος ἔχει τὴν ἔκουσιαν, ἀπεσφάλησάν τινες τοῦ συμφέροντος, οὐ παραδεξάμενοι τὴν πίστιν. Διὸ αὐτοῖς ἥγετον δηλονότι καταδιψεῖν. »

D. Οὗτος ἥλθει εἰς μαρτυρίαν, ίνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. « Εμφασιν ἀρετῆς, καὶ τῆς τοῦ προσώπου περιφερείας ὧδινει τὸ, « οὗτος. » « Ο γάρ ἐκ θεοῦ, » φησὶν, « ἀπεσταλμένος, » διὰ πᾶσαν εἰκότας καταπλήξας τὴν Ιωαδαίαν, τῇ τε τοῦ βίου σεμνότητι, καὶ ταῖς εἰς δισκησιν ὑπερβολαῖς, διὰ διὰ φωνῆς ἀγίων προκηρυτόμενος προφητῶν· καὶ παρὰ μὲν τῷ Ἅστρῳ· « Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· » παρὰ δὲ τῷ μακάρῳ Δαεύδῃ· « Λύχνος Χριστῷ προητοιμασμένος, » ὄνομασθείς· « Οὗτος ἥλθει εἰς μαρτυρίαν, ίνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός· » καὶ φῶς μὲν ἐν τούτῳ τὸν θεόν Δόγιον ἀποκαλεῖ, ἔνα δὲ δύτα δεικνύει, καὶ αὐτὸς δῆ τοῦτο κυρίως ὑπάρχοντα φῶς, μεθ' διὰ τὸ φύσιν ἔτερον οὐδὲν, τὴν τοῦ δύνασθαι φωτίζειν ἐνέργειαν

²⁸ Gal. 1, 12. ²⁹ Luc. 1, 11, 21. ³⁰ ibid. 13. ³¹ Joan. 1, 7. ³² Ezech. iii, 27. ³³ Isa. xl, 3. ³⁴ Psal. cxxxii, 17.

³⁰ Joan. 1, 7. ³¹ Ezech. iii, 27. ³² Isa. xl, 3. ³³

έχον, καὶ φωτὸς οὐ δεηθέν. Οὐκοῦν ἔχουλός τε, καὶ, λν' οὐτως εἰπωμεν, ἀτερφυῆς ὡς πρὸς τὴν κτίσιν δ τοῦ Θεοῦ Λόγος, εἴπερ δινώς τε καὶ ἀληθῶς αὐτὸς μὲν ἐστι κυρίως τὸ φῶς, φωτὸς δὲ ἡ κτίσις μέτοχος. Ὁ δὲ τοῖς πεποιημένοις ἀσύντακτος ἥδη, καὶ ἀτερφυῆς δὲ τοῦτο νοούμενος, πῶς οὐκ ἀνείη λοιπὸν εἶσαι τῶν τῆς θεότητος δρῶν, καὶ τῆς τοῦ τεκνόντος εὐφυίας ἀνάπλεως;

Οὐκ ἡγετος τὸ φῶς, ἀλλ' ἡρα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτὸς.

Τάς ἐν τῇ ἑρήμῳ διατριβᾶς τῶν ἐν πόλεσιν ἐνδιατημάτων προτιμήσας δὲ Βαπτιστής, καὶ ξένην ἐν ἀσκήσῃς τὴν καρτερίαν ἐπιδιξάμενος, καὶ εἰς αὐτὸν τῆς ἐν ἀγνόητοις δικαιοσύνης τὸ ἀκρότατον ἀναδραμῶν, καὶ μάλα δικαίω; ἀπεθαυμάζετο, καὶ δὴ καὶ ὑπεληπτὸ παρὰ τισιν αὐτὸς εἶναι δὲ Χριστός. Καὶ γοῦν οἱ τῶν ἰουδαικῶν ἡγούμενοι ταγμάτων διὰ τῶν προεσόντων αὐτῷ κατὰ ἀρετὴν πλεονεκτημάτων εἰς τοιαύτην ἐνεργεντες ὑπόνοιαν, ἀποστέλλουσι τινας πρὸς αὐτὸν ἀναποθέσθαι προστάξαντες, εἰ αὐτὸς ἐστιν δὲ Χριστός. Οὐκ ἀγνοήσας ταῦταν δὲ μακάριος εὐαγγελιστής τὰ παρὰ πολλοὺς διατεθρυλημάνα περὶ αὐτοῦ, τίθησιν ἀναγκαῖως τὸ, « Οὐκ ἡγετος τὸ φῶς, » ἵνα καὶ πλάνην ἀποδριξώσῃ τὴν ἐπὶ τούτῳ, καὶ πάλιν ἀξιοπιστίαν ἐπισωρεύσῃ τινὰ τῷ πρὸς μαρτυρίᾳ ἀπεσταλμένω παρὰ Θεοῦ. Ήλώς γάρ οὐ λίαν ὑπερφερής, πῶς δὲ οὐχὶ κατὰ πάντα τρόπον ἀξιοθάμασσος, δὲ μεγάλην οὖτα κατημψιεσμένος ἀρετὴν, καὶ διαπρεπῆς εἰς δικαιοσύνην, ὡς αὐτὸν ἀπομεμήσασθαι τὸν Χριστὸν, διάτε τὸ δικαιότερον τῆς εὐλαβείας καλός, αὐτὸδ δὴ λοιπὸν ὑπάρχειν ὑπονοεῖσθαι τὸ φῶς; Οὐκ ἡν αὖ, φησιν, ἐκείνος τὸ φῶς, ἀλλ' εἰς μαρτυρίαν τὴν περὶ τοῦ φωτὸς ἀπεσταλμένος. Τόφως δὲ λέγων, μετὰ τῆς τοῦ ἄρθρου προσθήκης, ἐν αὐτῷ δεικνύει σαφῶς· ἔχει γάρ οὗτα κατὰ ἀληθείαν. « Οτι μὲν γάρ φῶς ἀν καλοῖσθ δικαίως, καὶ δὲ μακάριος Βαπτιστής, δὴ καὶ ἔκαστος τῶν ἀγίων, οὐκ ἀρνησόμεθα, διὰ τὸ ἐπ' αὐτοῖς παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρημένον, » Ὅμεις ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Εἰρηται δὲ πάλιν περὶ τοῦ ἀγίου Βαπτιστοῦ, « Ἡτοίμαστο λύχνον τῷ Χριστῷ μον. » Καὶ, « Ἐκείνος ἡγετὸς δὲ λύχνος δὲ καίσμενος καὶ φαίνων. » Ὅμεις δὲ τὸ εἰλέτα περὶ φωτὸς χορηγίαν. Οὔτε γάρ ίδιον ἐν τῷ λύχνῳ τὸ φῶς, οὔτε μήν ἐν τοῖς ἀγίοις δὲ φωτισμός, ἀλλὰ τῇ τῇ ἀληθείας ἐλλάμψει φαῖδροι, καὶ διαφανεῖς ἀνεδείκνυντο, καὶ φωτιστῆρες εἰσιν ἐν κόσμῳ λόγον ζωῆς ἐπέχοντες. Καὶ τις ἡ ζωή, ἡς τὸν λόγον ἐπέχοντες ἐχρημάτιζον φῶς, δὴ πάντως αὐτὸς δὲ Μονογενῆς, δὲ λέγων· « Ἔγώ εἰμι ἡ ζωή; » Οὐκοῦν, ἐν μὲν δινώς ἐστι τὸ κατὰ ἀληθείαν φῶς, φωτίζον, οὐ φωτίζομενον· τῇ δὲ τοῦ ἐνός μετοχῇ, πᾶν εἶτι λέγεται φῶς, κατὰ μίμησιν τὴν ὡς πρὸς ἐκείνο νοηθήσεται.

A minandi vi præditam, et minime lucis indigentem. Itaque Dei Verbum alienum est, atque, ut ita dicamus, alterius generis a creatura, siquidem reapse, et vere, ac proprie lux est, creatura autem lucis particeps. Qui autem in ordine creaturarum non est, atque idcirco diversi generis esse censetur ab illis, quomodo increatus non erit? immo vero quomodo rationes omnes deitatis in se non habebit, et Patri non erit consubstantialis?

B 1. 8. Non erat ille lux, sed ut testimonium perhibet de lumine.

C Cum, relictis nrūibus, in solitudinem Baptista se receperisset, et in auctulis pietatis laboribus se exerceret, atque humanæ justitiæ summum fastigium attigisset, admirationi merito cunctis erat, adeoque ut nonnulli Christum putarent ipsum esse. Quocirca Judæorum principes ob singulares ejus virtutes in eam adducti sententiam, mittunt ad eum cum mandatis certos homines, qui rogarent utrum Christus esset. Cum ergo beatus evangelista varius de illo rumores sparsos non ⁶⁴ ignoraret, necessario subiungit, « Non erat ille lux, » ut errorem evelleret, simulque ostenderet quantæ sit auctoritatis is qui a Deo in testimonium missus erat. Quia enim fieri potest ut ille non præcellat, et omni admiratione dignus videatur, qui tanta virtute præditus justitiaque sit conspicuus, ut ipsum Christum imitetur, et ob eximiam pietatis pulchritudinem ipsa demum lux esse putetur? Non erat igitur ille lux, inquit, sed ad testimonium de lumine perhibendum missus. Cum autem τὸ φῶς ait, articulo addito, unam lucem esse clare ostendit, quod sane verum est. Etenim beatum Baptistam, aut sanctum quemlibet, lucem quoque merito vocari non insicias ibimus, cum de ipsis a Salvatore nostro dictum sit : « Vos estis lux mundi ²³. » Et de Joanne Baptista, « Paravi lucernam Christo meo ²⁴. » Item, « Ille erat lucerna ardens et lucens: vos autem voluistis ad horam exsultare in luce ejus ²⁵. » Verumtamen quamvis lux sancti et lucerna Baptista dicantur, non ignoramus tamen eos gratiam ac donum luminis accepisse. Neque enim lux propria est lucernæ, neque sanctis illuminatio, sed veritatis illuminatione splendentes, et conspieni facti sunt, et luminaria sunt in inundo vita sermonem retinente. Vita autem cuius in se dicuntur habere sermonem, quænam alia esse potest, quam Unigenitus certe ipse, qui de se ait, « Ego sum vita ²⁶? » Igitur una quidem est reapse vera lux, illuminans, non illuminata: unius autem participatione quidquid lux dicitur, lux per imitationem illius esse censebitur.

²³ Matth. v, 14. ²⁴ Psal. cxix, 17. ²⁵ Ioan. v, 35. ²⁶ Ioan. xii, 6.

CAP. VIII.

A

ΚΕΦΑΛ. Η^η.

Quod solus Dei Filius sit vera lux, creatura non item, cum sit lucis particeps, utpote creatura.

I. 9. *Erat lux vera.*

Divinus evangelista hic utiliter restringens quod antea dictum est. Clare distinguit veram lucem, hoc est Unigenitum, ab iis quae non sunt istiusmodi, nimirum creaturis. Distinguit aperte id quod est natura ab eo quod per gratiam: quod participatur 65 ab eo quod participat: quod seipsum indigentibus largitur, ab iis quibus largitio sit. Quod si lux vera est Filius, nulla ergo praeter ipsum est vera lux: neque habent ex se creaturæ ut possint esse et vocari lux, sed nec ex sua natura fructum luminis quantum ediderint: sed quemadmodum sunt ex nihilo, sic cum non sint lux, esse incipiunt accepto veri splendore luminis, et participatione divinæ naturæ ad ejus imitationem illustrata, simulque lux dicuntur et sunt. Et Dei quidem Verbum substantialiter lux est, non participatione per gratiam, neque adventitiam illam in se habens dignitatem aut ascititiam, ut gratiam, sed naturæ immutabilis fructum immutabilem, et inconcussum bonum ex Patre ad substantiæ Patris hæredem pertinens. Creatura vero neutquam eo modo lux erit: ut non habens accipit, illuminatur ut tenebræ, ascitam habet gratiam, ex humilitate largientis, dignitatem. Igitur illud quidem est lux vera, hæc vero non item. Tantum ergo discriminis et intervalli cum sit inter creaturam ac Dei Filium, quantum natura inter se distant, quis non eos delirare jure existinet, ac prorsus insanire, quicunque creatum ipsum dicunt, et in creaturarum ordine universi parentem et auctorem constituant, non animadvertentes, ut reor, quo prorupturum sit impietas audax illud facinus, dum et quid dicant, et de quibus affirmant neesciunt³⁷. Quod enim diligentius veritatem dictorum nostrorum in inquirentibus, manifestum futurum sit nullatenus Unigenitum, hoc est lucem veram, creatum aut factum, aut in universum ejusdem naturæ cum creatura existere, quivis nullo negotio videre vndeque poterit, sed ex sequentibus argumentis non minus, qua ad ampliorem rerum propositarum explicatiōnē collegimus.

Rationes, sive rationum collectio, ex quibus discere licet solum Filium lucem esse veram, creaturam non item, neque idcirco ejusdem cum ipso naturam.

Si Filius quia splendor gloriæ Dei ac Patris existit, idcirco vera lux est, non erit ejusdem naturæ cum creatura, ne creatura quoque splendor esse censetur gloriæ ac Patris, id esse potis per natūram quod est Filius.

66 ALIUD. Si omnis creatura vera lux esse potest, quam ob causam istud de solo Filio dicitur? Ne-

"Οτι μόνος δ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ φῶς ἐστιν ἀληθινός, οὐ δὲ κτίσις οὐκέτι, φωτὸς οὖσα μέτοχος, ἀς τρέπηται."

"Ην τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν.

Ἐπεξεργάζεται πάλιν χρησίμως εἰς εἰρημένον διεπάσσιος εὐαγγελιστής. Ἀποδιορίζει σαφῶς τὸ κατὰ ἀληθειαν φῶς, τοῦτ' ἐστι, τὸν Μονογενὴν τῶν μὴ οὖτε ζόντων, τοῦτ' ἐστι, τῶν γενητῶν ἀποδιεστησιν ἐναργῆς τὸ φύει τῶν κατὰ χάριν, τῶν ἐν μεθέξει τὸ μετεχόμενον, τῶν ἐν χορηγίᾳ τὸ τοῖς δεομένοις ἔμενο φορτγοῦν. Καὶ εἰ φῶς ἐστιν ἀληθινὸν Υἱὸς, οὐδὲν ἄρα τοῦτον αὐτὸν κατὰ ἀληθειαν φῶς, οὐδὲν οἰκοθεν ἔχει δυνάμει τὸ εἶναι καὶ καλεῖσθαι φῶς· ἀλλ' οὐδὲ φύσεως τῆς Ιδίας ἐκδιώσει καρπὸν τὰ γενητὰ τὸν δηλουμένον, ὡσπερ δὲ ἔξ οὐκ διηνέκτην εἶναι φῶς. ἐπὶ τὸ εἶναι φῶς ἀναβήσεται, τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ δεξάμενα τὴν αὐγὴν, καὶ τῇ μεθέξει τῆς θείας καταλαμπρυνόμενα φύσεως, πρὸς τὴν ἐκείνην, μίμησιν, χρηματειὲ τε ἔμα, καὶ ἐσται φῶς. Καὶ δὲ μὲν τοῦ Θεοῦ Αόγος οὐσιωδῶς ἐστι φῶς, οὐ μεθέξει τῇ κατὰ χάριν τούτῳ ὑπάρχων, οὐδὲ συμβεβήκει δχων ἐν διατελεῖ τὸ ἀξιωμα, ἀλλ' οὐδὲ ἐπεισεκτον, ὡς χάριν, ἀλλὰ φύσεως ἀπαραποίητου καρπὸν ἀτρεπτον, καὶ ἀναλοικωτον ἀγαθὸν, ἐκ Πατρὸς διῆκον εἰς τὸν τῆς οὐσίας αὐτοῦ κληρονόμον. Ήδὲ κτίσις οὐκ οὗτα φορέσει τὸ εἶναι φῶς· ὡς οὐκ ἔχουσα λαμβάνει, ὡς σκοτεια φωτίζεται, ἐπίκτητον ἔχει τὴν χάριν, ἐκ φιλανθρωπίας τῆς τοῦ διδόντος, τὰ ἀξιωμα. Οὐκοῦν δὲ μὲν φῶς ἀληθινὸν, ηδὲ οὐκέτι. Τοσαύτης τοιχαροῦν μεταξὺ κειμένης διαφορᾶς, καὶ οὕτω μακροῦ διατειχίζοντος λόγου τῆς κτίσεως τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὃν εἰς ταυτότητα φύσεως, πῶς οὐκ ἀν τις καὶ μάλα εἰκότως ὑπολάβοις παραληρεῖν, μᾶλλον δὲ πάσης ἔξη γενέσθαι φρενὸς ἀγαθῆς τοὺς, δοσιπερὸν γενητὸν εἶναι λέγωσιν αὐτὸν, καὶ τοῖς πεποιημένοις συντάτεωσιν τὸν ἀπάντων γενεσιονργὸν, οὐκ δρῶντες, ὡς γέ μοι φαίνεται, πρὸς έσην αὐτοῖς ἀσέβειαν ἀποκινδυνεύει τὸ εδλημμα. μὴ νοοῦσι μήτε ἀ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιούνται. "Οτι γάρ τοις ἀκριβέστερον βεσανίζειν εἰωθότες τὴν ἐν τοῖς προκειμένοις ἀληθειαν, οὐδαμόδεν ἡμῖν δ Μονογενῆς, τοῦτ' ἐστι, τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, γενητὸς, ηδὲ πεποιημένος, ηδὲ διλατηθεντες, πανταχθεν μὲν τοῖς κατίδην, καὶ μάλα ρᾴδως, οὐχ ἕκιστα διὰ τῶν ἐφερῆς ὑποτεταγμένων ἐννοιῶν, διὰ τὴν ἐν τοῖς προκειμένοις θεωρίαν συνιλεγμένων.

"Ἐγγραιοι ήτοι συλλογισμοι, δι' ἄντρον εξεστι μιθεῖται, διτο μόνος δ Υἱὸς φῶς ἐστιν ἀληθινός, ηδὲ κτίσις οὐκέτι, διόπερ οὐδὲ διμορφής αὐτῷ.

Εἰ ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὑπάρχων δ Υἱὸς, φῶς ἀληθινὸν διὰ τοῦτο ἐστιν, οὐκ ἐσται τῇ κτίσις διμορφής, ἵνα μὴ καὶ η κτίσις ἀπαύγασμα νοῆται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Εὔχουσα δυνάμει τὸ εἶναι τοῦτο κατὰ φύσιν, διόπερ ἐστιν δ Υἱός.

ΑΛΛΟ. Εἰ πᾶσα η κτίσις ἀληθινὸν εἶναι δινάτται φῶς, διὰ πολλῶν αἰτιῶν ἐπὶ μόνου τέθειται τοῦτο

³⁷ I Tim. 1, 7.

τὸν Υἱοῦ; Χρῆν γάρ δῆπου κατά γε τὸν τῆς Ισθητοῦ λόγον, καὶ τοῖς πεποιημένοις ἐπιφημίζεσθαι τὸ δλῆθινὸν εἶναι φῶς. Ἀλλ' οὐδενὶ μὲν ἀρμόδει τῶν γενητῶν, κατηγορεῖται δὲ μόνης τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ. Κυρίως δρᾶ καὶ δλῆθως κείσεται μὲν ἐπ' αὐτοῦ, ἐπὶ δὲ τῶν ποιημάτων οὐκέτι. Πῶς οὖν ἔτι τῇ κτίσει συμφυτής, καὶ οὐχὶ μᾶλλον τῶν ὑπὲρ τὴν κτίσιν, ὡς ὑπὲρ αὐτὴν ὑπάρχων μετὰ Πατρὸς;

ΑΛΛΟ. Εἰ φωτὶ τῷ κατὰ ἀλήθειαν οὐ ταυτὸν ἔστι τὸ μὴ κατὰ ἀλήθειαν φῶς· ἔχει γάρ τι τὸ ἔτερον ἡ ἐκατέρου δῆλωσις· φῶς δὲ ἀληθινὸν δὲ Υἱὸς κατανόμασται, καὶ τοῦτο ἔστι κατὰ φύσιν· οὐκ δρᾶ τῇ κτίσεις ἀληθινὸν ἔσται φῶς. Οὐκοῦν οὐδὲ ἀλλήλοις δρῶσῃ τὰ οὐτες ἐξηλαγμένα.

ΑΛΛΟ. Εἰ μὴ μόνος δὲ Μονογενῆς τὸ φῶς ἔστι τὸ ἀληθινὸν, ἔχει δὲ καὶ τῇ κτίσις τὸ εἶναι φῶς ἀληθινὸν, διὸ ποιῶν αὐτὸς « φωτίζει πάντα ἀνθρώπουν ἐκρόμενον εἰς τὸν κόσμον ; » Ἐχούσης γάρ οἰκοθεν τοῦτο καὶ τῆς γενητῆς οὐσίας, περιττὸν ἦν ἔτι φωτίζεσθαι δι' Υἱοῦ· ἀλλὰ μὴν φωτίζει μὲν αὐτὸς, μέτοχος δὲ αὐτοῦ πάντες ἡμεῖς· οὐκ δρᾶ ταυτὸν εἰς οὐσίας ποιότητα Υἱὸς, καὶ κτίσις· ὥσπερ οὖν οὐδὲ τῷ μετέχοντι τὸ μετεχόμενον.

ΑΛΛΟ. Εἰ μὴ μόνη πρόσεστι κατὰ φύσιν τῷ Υἱῷ τὸ ὑπάρχειν φῶς ἀληθινὸν, ἔχει δὲ αὐτὸς καὶ τῇ κτίσις, περιττὸς, ὡς οἶμαι, φανεῖται πρὸς τίνας λέγων δὲ Ψαλμῳδός· « Προσέλθετε πρὸς αὐτὸν, καὶ φωτίσθετε· τὸ γάρ δῶς κατ' ἀλήθειαν φῶς, οὐκ ἀν γνοιτο μεθέξει τῇ πρὸς ἔτερον τίνα φῶς, ἀλλ' οὐδὲ ἐλλάμψει τῇ παρ' ἔτερου φαιδρυνθήσεται, τελείαν δὲ μᾶλλον ἀπὸ τῆς ίδιας φύσεως· τὴν καθαρότητα χορτηγήθεσται. Ἀλλ' ὅρωμεν διτὶ φωτὸς ἐπιδεής δὲ ἀνθρώπος, κτιστῆς ὑπάρχων φύσεως· καὶ ἀληθεύεις βοῶν δὲ Ψαλμῳδός, ὡς πρὸς τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, « Ότι σὺ φωτίεις λύχνον μου, Κύριε· δὲ Θεός μου, φωτίεις τὸ σκότος μου. » Οὐκ δρᾶ φῶς κατὰ ἀλήθειαν ἡμεῖς, μέτοχος δὲ μᾶλλον τοῦ φωτίζοντος Λόγου, καὶ ἀλλοτρίος κατὰ φύσιν τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ, ὅπερ ἔστιν δὲ Υἱός.

ΑΛΛΟ ἐκ τοῦ αὐτοῦ. Εἰ λύχνος δὲ ἀνθρώπινος κατανόμασται νοῦς, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς φύσιον, « Ότι σὺ φωτίεις λύχνον μου, Κύριε, » πῶς ἐσόμενα κατὰ ἀλήθειαν φῶς; « Επεισακτὸν γάρ καὶ δοτὸν τῷ λύχνῳ τὸ φῶς. Καὶ εἰ τὸ σκότος τὸ ἐν ἡμῖν φωτίζει μόνος δὲ Μονογενῆς, πῶς οὐχὶ μᾶλλον αὐτὸς κατὰ δλῆθινὸν φῶς, ἡμεῖς δὲ οὐκέτι; Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, πῶς ἀν εἴη λοιπὸν δικαιοφυής τῇ κτίσι, τοσοῦτον αὐτῆς ὑπερχείμενος;

ΑΛΛΟ. Εἰ προστίναι δύναται τῇ κτίσι ως εἶναι φῶς ἀληθινὸν, ὥσπερ οὖν ἀμέλεις καὶ τῷ Υἱῷ, ἔσται δηλονότι φῶς ἀληθινὸν δὲ ἀνθρώπος, μέρος ὑπάρχων αὐτῆς. Τίσω οὖν δρᾶ διὰ τῶν ἀγίων προφητῶν δὲ Θεός καὶ Πατέρος ἐπηγγέλλετο, λέγων· « Καὶ ἀντελεῖς ὑμῖν τοῖς φωδουμένοις τὸ δικαιός μου ἡλίος δικαιοσύνης. » Τί γάρ ἀν δῶς ἡλίου τοῦ καταγάγοντος τὸ κατ' ἀλήθειαν ἐδειθή φῶς; Ἀλλὰ μήτη ὡς

Acesse enim est aequali prorsus ratione de creaturis dici, eas esse veram lucem. Atqui nulli creaturæ rei convenit, sed de sola Filii substantia dicitur. Proprie ergo ac vere de ipso dicitur, de creaturis non item. Quomodo igitur ejusdem erit naturæ cum creatura, ac non potius creaturam una cum Patre superabit?

ΑΛΙUD. Si vera lux eadem non est atque lux non vera (diversa enim est quodammodo utriusque significatio), lux autem vera propriezatus est Filius, et istiasmodi est secundum naturam: creatura utique vera lux non erit. Igitur neque ejusdem naturæ inter se ea quæ tantopere dissident.

ΑΛΙUD. Si non solum Unigenitus vera lux est, sed creatura vera quoque lux esse potest: quam ob causam ipse illuminat omnem hominem viventem in mundum? Nam si a se id haberet quoque creatra substantia, superfluum esset ipsam illuminari per Filium. At illuminat quidem ipse, nos autem omnes ejus participes sumus: non ergo idem sunt quoad substantiam Filius et creatura, sicuti neque id quod participat ideam est cum eo quod participatur.

ΑΛΙUD. Si non inest natura soli Filio ut sit vera lux, sed id ipsum in creaturam quoque cadit, inanis, ut reor, erit Psalmista dicens: « Accedite ad eum, et illuminamini²⁹. » Quod enim vera lux est, nonquam sane alterius participatione lux erit, neque alterius splendore collustrabitur, sed perfectum ex se potius et natura sua splendorem habbitur est. Atqui videmus hominem lucis indigere, cum naturæ sit creatura. Et verum est quod canit Psalmista, tanquam ad Dei Verbum: « Quoniam tu illuminas lucernam meam, Domine: Deus meus, illumina tenebras meas³⁰. » Non ergo vera lux nos sumus, sed illuminantis Verbi potius participes, et diversi natura a vera luce, Filio nimirum.

ΑΛΙUD ex eodem. Si mens hominis lucerna nuncupata est juxta illud Psalmistæ: « Quoniam tu illuminas lucernam meam, Domine: » quonodo vera lux erimus? Adventitia enim et aliunde accepta lucernæ lux est. **G7** Quod si tenebras nostras illuminat solus Unigenitus, quomodo non solus ipse vera lux erit, nos autem nequaquam? Quod si verum est, quomodo ejusdem naturæ demum erit eum creatura, qui tanto intervallo eam superat?

ΑΛΙUD. Si creatura vera lux esse potest non secus ac Filius, erit nempe lux vera homo, cum sit pars illius. Quibusnam ergo per sanctos prophetas promillebat Deus ac Pater dicens: « Et orientur vobis timentibus nomen meum sol justitiae³¹? » Quid enim, quæso, veræ luci illustrante sole opus fuit? Atqui Deus ac Pater solem se daturum promillebat nobis qui ejus indigebamus, eoque acco-

²⁹ Psal. xxxiii, 6. ³⁰ Psal. xvii, 29. ³¹ Malach. iv, 2.

pto illuminati sumus. Alius igitur a nobis et a creatura est quoad naturalem identitatem Unigenitus, cum sit lux vera, et natura sua illuminet ea quae lucis indigent.

ALIUD. Si Filius solus non est lux vera, sed in creaturam id ipsum cadit, in nobis etiam erit. Quzenam ergo ratio sanctos Patres induxit ut ad Deum clamarent : « Emite lucem tuam et veritatem tuam⁴¹ ? » Quid vero utilitatis sibi fore putabant, dum eas voces identidem repeterent? Nam si norant indigere lucis hominem, et aliunde id ei accedere oportere: quomodo vere dicet aliquis, ipsum esse quoque veram lucem? Quod si nihil ei opus erat illuminante Verbo, cur frustra vocabant ipsum a quo nihil Juvare poterant? At dici non potest sanctorum mentem deceptam fuisse, et præterea ipse Deus et Pater hominibus tanquam lucis indigis mittit Filium. Alius igitur secundum naturam est Unigenitus a creatura, ut qui ea quæ lucis indigent illuminent.

ALIUD. Si creaturam lucis indigere videmus, eam autem Unigenitus illuminat, nou seipsam ad lucem agit creatura: non ergo est lux vera, sicuti Filius.

ALIUD. Si naturalis et vera lux non obtenebratur, vera autem lux est Unigenitus, et similiter vera lux est creatura, quamobrem de Filio quidem Scriptura dicit: « Tenebrae eam non comprehendebant; » de nobis autem Paulus scribit: « In quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes insidium⁴²; » et rursus Salvator ipse: « Donec lucem habetis, ambulate in luce, ut non vos tenebras⁴³ comprehendant⁴⁴? Cunctis enim patet quod, nisi quidam nostrum tenebris involuti essent, nihil tale Salvator dixisset. Quonodo ergo natura idem sunt Unigenitus et creatura, immutabilis eam mutabili, impatibilis cum tenebris obsita, et quæ lucem anmittere potest, ascititiam videlicet lucem habens, non natura sibi ipsitam?

ALIUD. Si Unigenitus lux vera solus non est, sed habet id quoque creatura, utpote ejusdem cum ipso naturæ, quo pacto nos tanquam ad Deum ac Patrem clamamus: « In lumine tuo videbimus lumen⁴⁵ ? » Si enim sumus lux vera, quomodo illuminabimur in alio? Sin autem ut alieno lumine indigentes, haec dicimus, patebit utique nos vere lucem non esse. Igitur neque ejusdem cum Verbo naturæ, quod nos tanto per naturam intervallo superat.

ALIUD explicatus. Dominus noster Jesus Christus in Evangelio reperitur dicens: « Hoc est autem judicium, quia lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem. Erant enim eorum mala opera. Omnis enim qui

A ἐν χρεις καθεστηκόντων δὲ Θεὸς καὶ Πατήρ ἐπηγγέλλετο δύσειν αὐτὸν, καὶ λαβόντες πεφαίσμεθα. Ἔτερος δρά πρὸς τε ἡμᾶς, καὶ τὴν κτίσιν, δῶν εἰς ταυτότητα φυσικήν, δὲ Μονογενῆς, φῶς ὑπάρχων ἀληθινόν, καὶ φωτίζειν πεφυκός τὰ φωτός δεόμενα.

ΑΛΛΟ. Εἰ μὴ μόνος δὲ Υἱὸς φῶς ἔστεν ἀληθινὸν, ἔχει δὲ αὐτὸν καὶ ἡ κτίσις. ἔσται δηλονότι καὶ ἐν τῷ μὲν. Πολὺς οὖν δρά τοὺς ἀγίους ἀνέπεισε λόγος πρὸς θεῖον ἀναδόξιν· « Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου, καὶ τὴν ἀληθείαν σου; » Τί δὲ ἡμᾶς ἐντεῦθεν ὡφελήσειν οἰόμενοι τὰς τοιαύτας πολλάκις τριφεσαν, εἰπέ μοι, φωνάς; Εἰ μὲν γάρ οὐδεσαν ἐν χρεις φωτὸς ὑπάρχειν τὸν ἀνθρώπον, καὶ τῆς παρ' ἐπέρου προσθήκης ἐπιδεῖξ, πῶς ἐρεῖ τις ἀληθεύων, διτι φῶς ὑπάρχει καὶ αὐτὸς ἀληθινόν; εἰ δὲ οὐκ ἐδείκτο τοῦ φωτίζοντος Λόγου, τοῦ μάτην ἔκαλουν τὸν οὐδὲν ὡφελῆσαι δυνάμενον: « Άλλος οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, διτι τῆς ἀληθείας ἀπετράπητο τῶν ἀγίων δὲ νοῦς, καὶ αὐτὸς δὲ πάλιν δὲ θεῖος καὶ Πατήρ, ὡς φωτὸς δεομένοις πέμπτει τὸν Υἱόν. Ἔτερος δρά κατὰ φύσιν, ὡς πρὸς τὴν κτίσιν δὲ Μονογενῆς, ὡς φωτίζων τὰ φωτός δεόμενα.

ΑΛΛΟ. Εἰ φωτὸς ὄρῳμεν τὴν κτίσιν ἐπιδεῖξ, φωτίζει δὲ αὐτὸν [ηρ. αὐτῆν] δὲ Μονογενῆς, οὐχ ἐκυρῶν τὴν κτίσις ἀγει πρὸς τὸ φῶς οὐκοῦν οὐδὲ φῶς ἀληθινὸν ὅπερ δὲ Υἱός.

ΑΛΛΟ. Εἰ τὸ φύσει καὶ κατὰ ἀληθείαν φῶς οὐ σκοτίζεται, φῶς δὲ ἀληθινὸν δὲ Μονογενῆς, καὶ φῶς δομοὶς ἀληθινὸν δὲ κτίσις, διτι δὴ χάριν ἐπειδὴ μὲν τοῦ Υἱοῦ τίθησιν τὴν Γραφήν, τοῦ· « Η σκοτία αὐτὸν οὐ κατέλαβεν· » ἐφ' ἡμῖν δὲ δὲ Παῦλος· « Ἐν οἷς δὲ θεῖος τοῦ αἰώνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων· » καὶ πάλιν αὐτὸς δὲ Σωτήρ· « Ἔως τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτὶ, ἵνα μὴ τὴν σκοτίαν ὑμᾶς καταλάβῃ· » Πρόδηλον γάρ δῆπου πᾶσιν ἔστιν, ὡς εἰ μὴ τινας ὑπὸ τῆς σκοτίας ἐνεχώρει καταλαμβάνεσθαι τῶν καθ' ἡμᾶς, οὐδὲν ἐφη τι τοιούτον δὲ Σωτήρ. Πῶς οὖν ἐτι ταυτὸν εἰς φύσιν δὲ Μονογενῆς καὶ τὴν κτίσις, δὲ άναλλοιώτος τῇ διλοιπορένη, παθεῖν οὐδὲν τῶν ἀδεκούντων ἀνεχόμενος τῇ σκοτικομένῃ καὶ ἀποκτήσασθαι δυναμένη τὸν φωτισμὸν, ὡς ἐν προσθήκης μέρει προσόντα δηλονότι, καὶ οὐχὶ κατὰ φύσιν ἐργάζωμέντην ἐν αὐτῇ;

ΑΛΛΟ. Εἰ μὴ μόνος δὲ Μονογενῆς τὸ φῶς ἔστι τὸ ἀληθινὸν, ἔχει δὲ καὶ αὐτὸν τὴν κτίσις, ὡς δομοφυής αὐτῷ, κατὰ τίνα τρόπον ἀναδοῦμεν ἡμεῖς, ὡς πρὸς θεῖον καὶ Πατέρα· « Ἐν τῷ φωτὶ σου ὑδάτι με φῶς; » Εἰ γάρ φῶς ἔσμεν ἀληθινὸν, πῶς ἐν ἐτέρῳ φωτισθήσαμεθ; Εἰ δὲ ὡς χρήζοντες ἐπεισάκτου φωτὸς, τὰ τοιαῦτα φαμεν, οὐκ δύνεται δηλονότι κατὰ ἀληθείαν φῶς ἀλωσόμεθα. Οὐκοῦν οὐδὲ δομοφυής τῷ τοσούτον κατὰ φύσιν ὑπὲρ ἡμᾶς διάρχοντι Λόγῳ.

ΑΛΛΟ διηγηματικῶς. Οὐ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις εὑρίσκεται λέγων· « Αὕτη δέ ἔστιν ἡ κρίσις, διτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἤγαπησαν οἱ ἀνθρώποι μᾶλλον τὸ σκότος, τὸ δὲ φῶς. » Ή γάρ αὐτῶν πονηρὰ τὰ ἔργα. Πᾶς γάρ

⁴¹ Psal. xlii, 3. ⁴² II Cor. iv, 4. ⁴³ Ioan. iii, 35. ⁴⁴ Psal. xxv, 10.

δ τὰ φαῦλα πράτσων, μισεῖ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς. » Ἀλλ' εἰπερ ἐστὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν δομογενῆς, φῶς δὲ ὄμοιῶς ἀληθινὸν εἶναι δύναται καὶ ή κτίσις πῶς δὲ μὲν ἔρχεται φωτιῶν αὐτὴ, ἡ δὲ ἡγάπα τὸ σκότος; Πῶς δὲ ὅλως οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, εἰπερ ἐστὶν αὐτῇ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν; Τὰ μὲν γάρ φύσει προσόντα τισὶν ἐρήξαμένην ἔχει τὴν φύσιν· τὰ δὲ αἱρετὰ κατὰ θέλησιν, οὐ τοιστὴν ἔχει τὴν στάσιν, οἷον φέρε εἰπεῖν· οὐκ ἐκ βουλῆσεως τῆς ἰδίας τὸ θυμρωπό; εἶναι λογικὸς κεκτῆσεται τις· ἔχει γάρ αὐτὸν παρὰ τῆς φύσεως· ἔχει δὲ οὐκ δρώς κατὰ θέλησιν τὴν ἑαυτοῦ, τὸ εἶναι πονηρός, ή ἀγαθός, ἀγαπήσει τε ὁμοίως ἐπ' ἔξουσιας τὸ δίκαιον, ή τὸ ἐναντίον. Εἰπερ οὖν ἐστὶν ή κτίσις κατὰ φύσιν τὸ φῶς· τοῦτο γάρ σημαίνει τὸ ἀληθινόν· πῶς οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ή πῶς ἀγαπᾷ τὸ σκότος, ὡς οὐκ ἔχουσα δηλονότι κατὰ φύσιν τὸ εἶναι φῶς ἀληθινόν· προαιρετικὴν δὲ μᾶλλον ποιουμένη τὴν ἐπὶ τὸ δικενόν, ή τὰ χείρων ροπήν; « Η τοινυν ἀποτολμάτωσαν οἱ δι' ἐναντίας μὴ φυσικῶς ἐνυπάρχειν τῷ Γίῳ τὰ διπέρ τὴν κτίσιν πλεονεκτήματα λέγειν, ἵνα γυμνότερον δυσφημοῦντες ἐλέγχωνται, καὶ παρὰ πάντων ἀκούσιασιν, « Ἐξολοθρέύσαι Κύριος πάντα τὰ χειλὶα δολία, γλώσσαν μεγαλοβρήμορα, ή εἰπερ δμολογοῦσι σαφῶς οὐσιώδῶς ἐνυπάρχειν αὐτῷ τὰ ἀγαθά, μὴ συναπτέτωσαν αὐτῷ πρὸς ἐνότητα τὴν κατὰ φύσιν, τὴν οὐκ οὖτας ἔχουσαν κτίσιν, ὡς ἀρτίως ἡμῖν ἀποδέδεικται.

ΑΛΛΟ. Εἰ μὴ μόνος δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος τὸ φῶς ἐστι τὸ ἀληθινόν, ἀλλὰ καὶ ή κτίσις, καθάπερ αὐτὸς, διὰ πολὺν αἰτίαν « Ἔγώ εἰμι, » φησε, « τὸ φῶς τοῦ κόσμου; » η πῶς ἀνεξόδευθα τοῦ καλλίστου πλεονεκτήματος ἀπογυμνοῦντες τὴν φύσιν, εἰπερ διώς ἐνδέχεται καὶ ήμᾶς ἀληθινὸν εἶναι φῶς, ὡς ἔχουσης αὐτὸν καὶ τῆς γενητῆς οὐσίας; Εἰ δὲ ἀληθεύει λέγων δομογενῆς, « Ἔγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, » σχέσει δηλονότι τῇ πρὸς αὐτὸν ή κτίσις, καὶ οὐχ ἔτέρως ἐσται φῶς. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ διμοφυής αὐτῷ.

ΑΛΛΟ. Εἰ μὴ μόνος κατὰ ἀλήθειαν φῶς ἐστιν δὲ Γίδες, κείται δὲ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς γενητοῖς· τὶ ποτε δρά ἐροῦμεν, δταν ἡμῖν δὲ σορώτατος ἐπιστέλλῃ Πέτρος· « Ὅμεις δὲ γένος ἐκλεκτὸν, βασιλείον ἱεράτευμα, Εἴνος διγιον, λαζαὶ εἰς περιποίησιν, δπως τὰς δρετὰς ἐξαγγείλητε τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλέσαντος εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς; Ποίον γάρ δῶς ἐν ἡμῖν ἐστι σκότος, ή ἐν ποιῷ γεγόναμεν σκότῳ, καὶ αὐτὸν κατὰ ἀλήθειαν δητες φῶς; κατὰ τίνα δὲ τρόπον ἀνακελήμεθα πρὸς τὸ φῶς, οἱ μὴ δητες ἐν σκότῳ; « Άλλ' οὐδὲ φεύδεται τῆς ἀλήθειας δὲ κήρυξ δ θαρσήσας εἰπεῖν· « Εἰ [vulg. ἐπει] δοκιμήν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἡμοι λαλοῦντος Χριστοῦ; » Καὶ κεκλήμεθα « πρὸς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς, » ὡς ἀπὸ σκότους δρά, καὶ οὐχ ἔτέρως· εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, οὐκ δρά ή κτίσις κατὰ ἀλήθειαν φῶς, ἀλλὰ μόνος μὲν κυρίως τε, καὶ ἀληθῶς δὲ Γίδες, κατὰ μέθεξι δὲ τὴν πρὸς ἐκείνον τὰ γενητὰ, καὶ διὰ τοῦτο οὐχ διμοφυδ.

« Άλλα μετὰ παραθέσεων δητῶν, δξ ἀπλουστέρων ἐννοιῶν εἰς δμολογίαν συνάργοντα τοὺς ἐντευξομέτρους, δτι μόνος δὲ Γίδες τοῦ Θεοῦ τὸ φῶς

A male agit, odit lucem, et non venit ad lucem⁴⁴. At si lux vera est Unigenitus, et lux vera similiter esse potest creatura: quomodo ille quidem venit illuminaturus eam, hæc autem tenebras dilexit? Aut quomodo si lux vera est ad lucem non venit? Nam quæ natura nonnullis inserviat, naturam radicitus infixam habent; quæ autem a voluntate proficiuntur, non tam firma ac stabilia sunt. Exempli gratia: nemo habet a voluntate ut sit homo rationis compos; id enim habet a natura: habet tamen a voluntate quod sit pravus aut probus et in ejus potestate est amplecti justum, aut contra. Si ergo creatura lux est secundum suam naturam, id est vera, quomodo ad lucem non venit, aut quomodo tenebras diligit, quasi natura lux B vera esse nequeat, sed arbitrio suo ac voluntate nodo in melius, modo in pejus feratur? Aut igitur adversarii supernaturales dotes in Filio natura exsistere audacter negent, ut cognita illorum blasphemia ab omnibus audiant: « Disperdat Dominus universa labia dolosa, et linguam magniloquam⁴⁵: aut si fatentur supernaturalia bona ei substantialiter inesse, ne conjungant ei naturali unitate creaturam, quæsistiusmodi non est, ut antea demonstravimus.

τὴν οὐχ οὖτας ἔχουσαν κτίσιν, ὡς ἀρτίως ἡμῖν

ALIUD. Si non solum Dei Verbum vera lux est, sed creatura præterea sicut ipsum: quam ob causam ait: « Ego sum lux mundi⁴⁶? » aut quomodo præclarissimadote spollari sinemus creaturam, si fieri potest ut simus vera lux, utpote cum eam habeat quoque creata substantia? Quod si vere loquitur Unigenitus, cuni ait: « Ego sum lux mundi, » relatione igitur ad ipsum creatura, nec alio modo erit lux. Quod si ita est, non est ejusdem cum ipso naturæ.

ALIUD. Si non solus secundum veritatem lux est Filius, sed hæc etiam rebus creatis convenit, quid respondebimus Petro scribenti: « Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, ut virtutes annuntielis ejus, qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum⁴⁷? Quæ enim in nobis, quæso, sunt tenebrae, aut quibus in tenebris fuimus, cum ipsi quoque lux simus secundum naturam? Quonam autem modo revocati sumus ad lucem, qui non sumus in tenebris? At non fallitur præco veritatis, qui dicere ausus est: « An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christus⁴⁸? » Et vocati sumus ad lumen ejus admirabile, » a tenebris utique, non contra. Quod si verum est, non est itaque creatura vera lux, sed solus proprie ac vere Filius, per participationem autem cum illo res creatæ. Ideoque nec ejusdem naturæ cum ipso.

Alia, cum simplicioribus argumentis, quibus probatur solum Dei Filiū esse rerum lucem, rerum aulem creaturarum naturam accepto ab eo lumine

⁴⁴ Joan. iii, 19, 20. ⁴⁵ Psal. x, 4. ⁴⁶ Joan. viii, 12. ⁴⁷ 1 Petr. ii, 9. ⁴⁸ II Cor. xiii, 3.

collustrari, cuvi substantialiter lux esse nequeat, sicut ille.

Psalmista : « Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine ¹⁰. » At qualis, obsecro, est vultus ille Dei ac Patris, cuius super nos signatum est lumen? Num Dei Filius unigenitus, illa per omnia similis imago, et qui proinde ait : « Qui videt me, videt et Patrem ¹¹? » Signatus enim est in nobis qui conformes nos sibi reddidit, et per suum Spiritum illuminationem impressit veluti divinam **70** imaginem creditibus in ipsum ut et ipsi nuncupentur ad ejus similitudinem dii, Deique filii. Sed si creatura sit vera illa lux, quomodo signata est in nobis? Lux quippe in tenebris lucet, ut scribit Joannes. Lux enim in luce quomodo conspicua fuerit?

ALIUD. Psalmista : « Lux orta est justo, » inquit ¹². Si lucem habenti, et illius non indigo, supervacua est. Sin autem ut non habenti lux oritur, lux ergo solus est Unigenitus, lucis autem creatura est particeps, atque idcirco alterius naturæ.

ALIUD. Psalmista canit : « Non enim in gladio suo possederunt terram, et brachium eorum non salvavit eos, sed dextera tua, et brachium tuum, et illuminatio vultus tui ¹³. » Illuminationem Dei ac Patris hic rursus nominat revelationem quæ a Filio est per Spiritum, et singularum rerum quasi manuductionem, a quo uno servati sunt Israelitæ et Ægyptiorum tyrannide liberati. Si ergo non solus Unigenitus est lux vera, sed dignitas eadem est in creaturis, quidni proprio lumine servi sunt Israelitæ, sed accepto alieno nec necessario lumine? Atqui manifestum est Unigenitum ut lucis indigentibus illuxisse : Igitur ipse unus est lux vera, eam autem ab ipso creatura consequitur per gratiam. Quod si ita est, quomodo ejusdem erit cum ipso naturæ?

ALIUD. Psalmista : « Beatus, » inquit, « populus qui scit jubilationem: Domine, in lumine vultus tui ambulabunt ¹⁴. » Quidni potius ipsi in suo lumine ambulabunt? aut cur, quæso, aliunde accepera illuminatione sibi vix salutem conciliant, si reapse vera sunt ipsi lux, non secus ac ille Dei ac Patris vultus, hoc est Filius? Atqui nemini dubium est Verbum creaturæ illuminationem largiri, ut indigenti, hanc autem accepto eo quod non habet, salvare. Quomodo ergo idem erunt quoad substantiam Unigenitus, et quæ per ipsum facta sunt?

ALIUD. Psalmista : « Exortum est in tenebris lumen rectis, » inquit ¹⁵. Quomodo enim, quæso te, erit rectus in tenebris, cum sit etiam ipse lux vera, quandoquidem id habet quoque rerum creaturæ natura non secus ac Unigenitus? Quod si

¹⁰ Psal. iv, 7. ¹¹ Joan. xiv, 9. ¹² Psal. xcvi, 11. ¹³ Psal. xlvi, 4. ¹⁴ Psal. lxxxviii, 16. ¹⁵ Psal. cxi, 4.

εστι τὸ ἀληθινόν, ή δὲ τῶν τερητῶν φύσις, ἐκ χορηγίας τῆς παρ' αὐτοῦ φωτίζεται, τὸ εἰραι φῶς οὐσιώδως οὐκ ἔχοντα, καθάπερ ἐκεῖτος.

Ο Φαλμψδος : « Ἐστημειώθη ἐφ' ἡμές τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε. » Καὶ ποιὸν ἄρα εστὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐ τὸ φῶς ἐφ' ἡμές στημειώται : « Η πάντως ὁ μονογενής τοῦ Θεοῦ Γίδε, ή ἀπαράλλακτος εἰκὼν, καὶ διὰ τοῦτο λέγων. » Ο ἐωρακώς ἐμὲ, ἐώρακε τὸν Πατέρα ; « Ἐνεστηρύγανθη δὲ ἡμῖν, συμβρόφους ἡμές ἀποδείξας ἔστω, καὶ τὸν διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἰδίου φωτισμὸν ἐγχαράξας ὡς θείαν εἰκόνα τοῖς πιστεύσασιν εἰς αὐτὸν, ἵνα καὶ αὐτοὶ χρηματίζοιεν ἡδη κατ' αὐτὸν θεοῖς τε καὶ Θεοῦ υἱοῖ. ἀλλ' εἰπερ ἦν τι τῶν γενητῶν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, πῶς ἡμῖν ἐνεστηρύγανθη; Τὸ γάρ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φανταστικόν, κατὰ τὴν τοῦ Πνεύματος φωνήν. Φῶς γάρ ἐν φωτὶ πῶς δὲ γένοιτο καταφανές;

ΑΛΛΟ. Ο Φαλμψδος : « Φῶς ἀνέτειλε τῷ δικαίῳ, » φησίν εἰ μὲν ἔχοντι καὶ μὴ δεομένῳ, περιττόν. Εἰ δὲ ὡς οὐκ ἔχοντι τὸ φῶς ἀνατέλλει, φῶς ἄρα μόνος δο Μονογενής, φωτὸς δὲ ἡ κτίσις μέτοχος, καὶ διὰ τοῦτο ἀλλοφυής.

ΑΛΛΟ. Ο Φαλμψδος φησιν : « Οὐ γάρ ἐν τῇ φωματίᾳ αὐτῶν ἐκληρονόμησαν γῆν, καὶ ὁ βραχίων αὐτῶν οὐκ ἔσωσεν αὐτοὺς, ἀλλ' ἡ δεξιά σου, καὶ ὁ βραχίων σου, καὶ ὁ φωτισμὸς τοῦ προσώπου σου. » Φωτισμὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὑνομάζει πάλιν ἐν τούτοις, τὴν ἐξ Υἱοῦ διὰ τοῦ Πνεύματος ἀποκαλύψκειν, καὶ τὴν εἰς ἔκαστα τῶν δυντῶν χειραγωγίαν, δὴ καὶ μόνον διέσωσε τὸν Ἰσραὴλ, καὶ τῆς Αἴγυπτιων πλεονεξίας ἀπῆλλαξεν εἰπερ οὖν οὐ μόνος ἐστὶν δο Μονογενής τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ἐνυπάρχει δὲ καὶ τοῖς γενητοῖς τὸ ίσον ἀξιώματα, τὸ μὴ τῷ οἰκείῳ διεσώζοντο φωτὶ εἰ περ ὃν δὲ λόγος, προσθήκαις δὲ ὑπερέργοις καὶ οὐν ἀναγκαῖον φωτὸς ἐφοδιαζόμενος φανονται; Ἀλλ' ἔστι δῆλον, ὡς δομένοις φωτὸς ἐπέλαμψεν δο Μονογενής οὐκοῦν αὐτὸς μὲν καὶ μάνος τὸ φῶς ἔστι τὸ ἀληθινὸν, δανειζεται δὲ παρ' αὐτοῦ τὴν χάριν ἡ κτίσις. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς δὲ εἴη λοιπὸν καὶ διμοφής αὐτῷ;

ΑΛΛΟ. Ο Φαλμψδος : « Μακάριος, » φησίν, « οἱ λαδεὶς δο γινώσκων ἀλαλγμόν Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τῶν προσώπου σου πορεύονται. » Διατί μὴ μᾶλλον ἐν τῷ ιδίῳ καὶ αὐτῷ βαδιοῦνται φωτὶ; τι δὲ, εἰπέ μοι, τὸν παρ' ἑτέρου συλλέγοντες φωτισμὸν, μόλις ἔστω τοις κατορθοῦσι τὴν σωτηρίαν, εἰπερ δυντῶς εἰσὶ καὶ αὐτοὶ κατὰ ἀλήθειαν φῶς, ὑπερέργοι οὖν ἀμέλει, καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τούτ' ἔστιν, δο Γίδε; ἀλλ' ἔστιν, οἶμαι, παντὶ τῷ καταφανές, ὅτι χορηγεῖ μὲν δὲ λόγος ὡς δεομένη τῇ κτίσις τὸν φωτισμὸν, ή δὲ ὅπερ οὐκ ἔχει λαδοῦσας σώζεται. Πῶς οὖν ἔτι ταῦτον εἰς οὐσίαν δο Μονογενής, καὶ τὰ δι' αὐτοῦ γεγονότα;

ΑΛΛΟ. Ο Φαλμψδος : « Ἐξανέτειλαν ἐν σκότει φῶς τοῖς εὐθέστι, » φησίν. Ήώς γάρ ὅλως ἦν εὐθὺς ἐν σκότει φῶς ὑπάρχων καὶ αὐτὸς τὸ ἀληθινὸν, εἰπερ ἔχει τοῦτο καὶ τῶν γενητῶν ἡ φύσις, ὑπερέργο δο Μονογενής; Εἰ δὲ οὐκ ἔχουσι τοὺς εὐθέτους τὸ φῶς ἀπο-

στέλλεται, πολλῶν ἡμῖν οὐ δεήσει λόγων· αὐτῇ γάρ τὴν πραγμάτων ἀναδοθήσει φύσις, ὡς οὐχ ἀν εἴη ταυτὸν εἰς οὐσίαν τῷ τελείῳ τῷ ἐπιδεξεῖ, τῷ δεομένῳ τῷ χορηγοῦν ἐκ πλεονασμοῦ.

ΑΛΛΟ. « Φωτίζου, φωτίζου, Ἱερουσαλήμ, ἵκει γάρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν. » Εἰ μὲν οἰκοθεν ἔχει τὸ φῶς ἡ τῶν γενητῶν φύσις, καὶ τοῦτο ἔστι κυρίως, ὅπερ εἶναι φαμέν τὸν Μονογενῆ κατά γε τὸ εἶναι φῶς ἀληθινὸν, πῶς ἀν δεηθῆ τοῦ φωτίζοντος αὐτὸν [Ισ. αὐτὴν] ἡ Ἱερουσαλήμ; Ἐπειδὴ δὲ ὡς ἐν χάριτος μέρει τὸ φωτίζεσθαι λαμβάνει, μόνος δῆμος τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν δὲ Υἱὸς ἡ φωτίζων αὐτὴν, καὶ ὅπερ οὐκ ἔχει διδούς. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς οὐ πάντως καὶ ἔτερος κατὰ φύσιν, ὡς πρὸς αὐτὸν;

ΑΛΛΟ. « Ἰδοὺ δέδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς θνῶν. » Πῶς γάρ δῶμας ἐδεήθη φωτὸς ἡ ἐπὶ γῆς οὐσία λογικὴ κτίσις, εἰπερ ἔστι κατὰ φύσιν αὐτῇ τὸ εἶναι φῶς τὸ ἀληθινόν; « Ως γάρ οὐκ ἔχουσῃ ηδὴ δέδωσιν δὲ Θεὸς καὶ Πατὴρ τὸν Ιησούν Υἱόν ἡ δὲ οὐσία λαβούσα δι' αὐτοῦ βοήσει τοῦ πράγματος, καὶ τῆς οἰκείας φύσεως τὴν πενίαν, καὶ τοῦ φωτίζοντος Λόγου τὸ πλούσιον ἄξιωμα.

ΑΛΛΟ. « Καὶ νῦν δὲ οὗτος τοῦ Ἰακώβου, δεῦτε πορευθῶμεν τῷ φωτὶ Κυρίου. » Διὰ τί καὶ οὗτοι μή τῷ οἰκείῳ πορεύονται φωτὶ, διδουσχεῖ δὲ αὐτοῖς δὲ Μονογενῆς τὸ ίδιον αὐτοῦ τῆς οὐσίας ἐντιθεῖς ἀγαθόν; « Άλλ' οὐ τῷ οἰκείῳ θαρρήσαντες δανείζονται τὸ ἀλληλέριον. Ως οὐκ ἔχοντες δῆμο, τούτο ποιεῖν ἔγνωκαστον.

ΑΛΛΟ. « Ο Σωτὴρ· Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, » φησίν· « ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ, οὐ μὴ περιποτήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. » Ἀποταλμάτω καὶ τῇ κτίσις τὴν τοιαύτην ἀναφθέγξασθαι φωνὴν, εἰπερ ἔστι καὶ αὐτὴ κατὰ ἀληθείαν φῶς· εἰ δὲ ἀποφρίσσει τὸ δῆμο, καὶ τὸ πρᾶγμα φθέγξεται τὸ ἀληθινὸν ὄμολογήσαστα ρώς, τοῦτο ἔστι, τὸν Υἱόν.

ΑΛΛΟ. « Ο Κύριος, » Ἐώς τὸ φῶς ἔχετε, πιστεύετε εἰς τὸ φῶς, ἵνα οὐτοί φωτὸς γένησθε, φησίν. « Αρά γάρ ἐμεῖλον οὐ πιστεύοντες ἀπολέσαι τὸ φῶς, οὐ φῶς κατὰ φύσιν ὑπάρχοντες· εἰπερ δῶμας ἐνδέχεται τὴν γενητὴν οὐσίαν τὸ φῶς εἶναι τὸ ἀληθινόν. Καὶ πῶς ἀν γένοιτο τοῦτο ποτε; Ήδη γάρ ἐπὶ τῶν οὐσιῶν προσάντων τισὶν αἱ στερήσεις κατὰ τὸ παντελές ἐκ φρεσμάτας συμβολίνουσιν, ἀλλ' ἐφ' ὃν ἀν ἡ θέλησις τὴν κτήσιν δργάζηται, καὶ ἐπὶ τῶν δσα δὴ πέσουσι προστίνεσθαι τε, καὶ ἀπογίνεσθαι χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς. Οὖν· λογικὸς μὲν κατὰ φύσιν δὲ ἀνθρώπος, ναυπηγὸς δὲ κατὰ θέλησιν, ἡ καὶ ἀσθενής τὸ σῶμα κατὰ συμβολήκος. « Αλογὸς μὲν οὖν οὐκ ἀν εἴη παντελῶς, τὴν δέ γε ναυπηγικὴν ἐμπειρίαν ἀπολέσαι, φρεσμήσας τυχόν, καὶ τὸ ἐκ πάθους συμβολητήδες ἀποκρούσεται, θεραπείας τισὶν ἐπὶ τὸ δύμετον ἀναπερέχων. Οὐκοῦν τὰς οὐσιωδῆς προσάντα τισὶν, ἐφίειραντην ἔχει τὴν φύσιν. Εἰπερ οὖν δῶμας ἡ τῶν γενητῶν φύσις τὸ φῶς εἶναι δύναται τὸ ἀληθινόν,

A lumen rectis mittitur, tanquam **71** ea carentibus, non multis verbis nobis opus est: ipsa quippe rerum natura clamabit non esse idem quoad substantiam cum perfecto id quod eget, neque cum indigo id quod affatim largitur.

ΑΛΙΟΥ. « Illuminare, illuminare, Jerusalem: venit enim lumen tuum, et gloria Domini super te orta est ¹⁰. » At si a se lumen habet rerum creatarum natura, atque id proprio est, quod Unigenitum esse dicimus, nimirum lux vera, quomodo luce indigebit Jerusalem a qua illuminetur? Cum autem gratiae loco illuminationem accipiat, solus ergo vera lux est Filius qui Jerusalem illuminat, eique lucem qua caret impertit. Quod si verum est, qui fieri potest ut nouū si diversus ab ipso secundum naturam?

ΑΛΙΟΥ. « Ecce dedi te in testamentum generis, in lucem gentium ¹¹. » Quomodo enim, quæso, lucis indignit rationalis ac terrena creatura, si quidem lux vera est per naturam? Ei quippe Deus ac Pater cœu non habenti suum dat Filium. Quo ita suscepto, ipso facto prædicat et suæ naturæ penuriam, et illuminantis Verbi locupletissimam dignitatem.

ΑΛΙΟΥ. « Et nunc, domus Jacob, venite, ambulemus in luce Domini ¹². » Quidni sua luce hi quoque ambulant, sed eos illustrat Unigenitus, proprium essentialem suæ bonum ipsis inserens? At quicunque suo considunt, alienum non quærunt. Istud ergo faciunt, quasi non habentes.

ΑΛΙΟΥ. Salvator, « Ego sum lux mundi, » inquit; « qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vita ¹³. » Istiusmodi vocem creatura audacter emittat, si est ipsa quoque vera lux. Sin autem id proferre exhorrescat, res ipsa prædicabit veram lucem esse Filium.

ΑΛΙΟΥ. « Donec lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis ¹⁴⁻¹⁵, » inquit Dominus. Certe enim lucem amissuri erant, si non crederent, qui lux sunt secundum naturam, si fieri potest ut verum lumen sit creata substantia. At quomodo istud fieri unquam posset? Privationes enim in iis rebus quæ substantialiter insunt aliquibus omnino ex pigritia non contingunt, sed in iis quarum possessio voluntate acquiritur, et quæcumque ita comparatae sunt, ut adesse et abesse queant absque subjecti interitu. Exempli gratia: rationabilis quidem **72** est homo natura, fabricator navium voluntate, corpore æger, ex accidenti. Aliqui fieri non potest ut ille sit irrationalis, hic autem fabricandarum navium artem amittet, pigritia nimirum, et morbi casum depellet iste curatio. Itaque quæ substantialiter insunt aliquibus, radicitus infixam habent naturam. Si ergo seruum creatarum natura vera lux esse potest, quomodo

¹⁰ Isa. Lx, 1. ¹¹ Isa. XLII, 6. ¹² Isa. II, 3. ¹³ Juan. VIII, 12. ¹⁴⁻¹⁵ Joan. XII, 36.

lucem amittunt qui credere recusant, aut quo- modo filii sunt lucis si qui credunt? Nam si lux ipsi quoque sunt per naturam, suiipsorum ergo filii vocabuntur. Quænam ergo merces erit credentibus? Sunt enim suiipsorum potius filii, etiam si de non suscepta. His ergo rationibus veritate discussa, dicemus Unigenitum solum esse veram lucem, creaturam autem lucis indigam, atque idcirco alterius naturæ.

ALIUD. « Dixit ergo illis Jesus: Adhuc modicum lumen in vobis est, ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebris comprehendant¹¹. » Quibus dicitis rationem quam prius attulimus, scite accommodabis. Quæ enim est natura lux, a tenebris non comprehendetur unquam.

ALIUD. Joannes: « Qui dicit se in luce esse, » inquit, « et fratrem suum odit, in tenebris est usque adhuc¹². » A proposito igitur lux est in nobis, et voluntate potius quam substantia rebus creatis inest, si qui odit fratrem in tenebris est. Lux autem secundum substantiam est Unigenitus, non enim arbitriariam habet illam dignitatem. Igitur neque ejusdem est natura cum rebus creatis, qui tanto eas intervallo superat.

ALIUD, huic affine. « Qui fratrem suum diligit, in luce manet¹³. » Charitas creaturis ea quæ non habent conciliat, lucem nimis. Lux autem est Unigenitus: alius igitur est ab iis in quibus per charitatem est.

CAP. IX.

Quod hominis anima ante corpus non existimat, neque ob præcedentia peccata corpore includatur, ut nonnulli asserunt.

I, 9: Quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.

Recte theologus non solum existimat asserendum Unigenitum **73** veram esse lucem, sed dicta sua statim declarat, magna voce tantum non clamans: Lucem illam esse dico veram, « quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. » Nonne ergo, inquiet forsitan aliquis divina dogmata examinare solitus, angeli hominum mentem illuminant? Cornelius, obsecro, a quonam dicit eum qui sit baptizatus a Deo salvari¹⁴? Manue vero ille pater Gedeonis, nunquid per vocem angelii res futuras edocutus est¹⁵? Zacharias item propheta, nunquid aperte clamat: « Et dixit angelus qui loquebatur in me: Ego tibi ostendam quid sunt hæc¹⁶. » Rursus iisdem repetitis, nunquid clare ostendit angelos animo suo rerum occultarum cognitionem revelare? « Ecce enim, » inquit, « angelus qui loquebatur in me, stabat, et aliis angelis egrediebatur in occursum ejus. Et dixit ad eum: Curre et loquere adolescentulo illi, dicens: Frugifera habitabitur Jerusalem, a multitudine hominum et jumentorum in medio

A πῶς ἀπολύουσι τὸ φῶς οἱ πιστεύειν οὐκ ἔθέλοντες, ή πῶς δὲν οὐλοὶ φωτὸς γένωνται οἱ πιστεύοντες; Εἰ γάρ εἰσι καὶ αὐτόι κατὰ φύσιν τὸ φῶς, θαυμῶν ἀριθματοῦσιν νίοι. Καὶ τοῖς ἐστι τοῖς πιστεύοντιν δι μισθός; Εἰσοι γάρ μᾶλλον θαυμῶν νίοι, καὶ τὴν πίστιν οὐ παραδεξάμενοι. Ἀπὸ δῆ τῶν τοιούτων ἐννοιῶν τὸ ἀληθὲς λογιζόμενος, μόνον ἐροῦμεν εἶναι τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν τὸν Μονογενῆ, φωτὸς δὲ τὴν κτίσιν ἐπιδεῖ, καὶ διὰ τοῦτο ἀλλοφυλ.

ΑΛΛΟ. « Εἴπεν οὖν αὐτοῖς δὲ Ἰησοῦς: « Ετί; μικρὸν γρόνον τὸ φῶς ἐν ὑμῖν ἐστι, περιπατεῖτε, ὡς τὸ φῶς ἔχετε, ἵνα μή τι σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. » Καὶ τοῖς προκειμένοις ἐφερμόσεις ἐντέχνως τὸν ἐν τοῖς προποδεδομένοις λόγον. Τὸ γάρ φῶς κατὰ φύσιν ὑπάρχον, οὐκ ἀν ὑπὸ σκότους καταληφθεῖη τοτέ.

ΑΛΛΟ. Οἱ Ιωάννης: « Οἱ λέγων ἐν τῷ φωτὶ, φησὶν, « εἰνας, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῶν, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστιν ἡνὸς δρτὶ. » Προαιρετικὸν δῆρα τὸ φῶς ἐν ἡμῖν, καὶ κατὰ θέλησιν μᾶλλον, ή κατ’ οὐσίαν προσπέψεις τοῖς γενητοῖς, εἰπερ δὲ μισῶν τὸν ἀδελφὸν ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστι· φῶς δὲ κατ’ οὐσίαν δὲ Μονογενῆ· οὐ γάρ προαιρέσεως ἔχει καρπὸν τὸ ἀξιωμα. Οὐκοῦν, οὐδὲ δμοφυής τοῖς γενητοῖς δὲ τοσοῦτον ὑπερκείμενος.

ΑΛΛΟ, τούτῳ συγγενές. « Οἱ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐν τῷ φωτὶ μένει. » Ή ἀγάπη τοῖς γενητοῖς, ἀπερ οὐκ ἔχουσι προξενεῖ, τὸ φῶς δηλονότι. Φῶς δὲ δὲ Μονογενῆ· ἔτερος οὖν δῆρα ἐστὶ παρὰ τὰ ἐν οἷς ἐξ ἀγάπης γίνεται.

ΚΕΦΑΛ. Θ.

« Οτι οὐ προύπαρχει τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ, οὐδὲ ἐκ πρεσβυτέρων διαρτημάτων ἡ σωμάτωσις, κατὰ τινας.

« Ο φωτίζει πάντα διθρωποτορ ἀρχόμενοι εἰς τὸν κόσμον.

D 'Ασφαλῶς δὲ θεολόγος οὐ μόνον οἰεται δεῖν, διτι δὴ φῶς ὑπάρχοι τὸ ἀληθινὸν δὲ Μονογενῆ ἔξειπεν, ἀλλ' ἐπάγει τοῖς εἰρημένοις παραχρῆμα τὴν ἀπόδεξιν, μονονονχὶ καὶ συντόνῳ λιαν ἀνακεχραγῇς τῇ φωνῇ. Φῶς εἶναι φημι τὸ ἀληθινὸν, « δὲ φωτίζει πάντα διθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. » Άρ τοι, εἴποις τις [αν δὲ τὴ φῶλον οὐκ ἀνασανίσθως τῶν θεων] ἐπακροδίσθαι δογμάτων, οὐ φωτίζουσιν διγγελοις τῶν ἀνθρώπων τὸν νοῦν; Κορνηλίος δὲ, εἰπει μοι, διὰ τίνος ἐμάρθανεν, διτι χρή βαπτισθέντα διασώζεσθαι παρὰ Θεού; Μανὼς δὲ τοῦ Γεδεὼν δὲ πατήρ, οὐ διὰ φωνῆς ἀγγέλου τὰ ἐσόμενα προεπαιδεύετο; Ζαχαρίας δὲ δομοίως ἡμῖν δὲ προφῆτης οὐχὶ σαφῶς ἀναφέγγεται· « Καὶ εἴπεν δὲ διγγελος δὲ λαλῶν ἐν ἐμοι· Ἐγώ δεῖξω σοι τις ἐστι ταῦτα. » Καὶ πάλιν διὰ τῶν αὐτῶν ἡμῖν ἐρχόμενος ἡμῖν λόγον [γρ. λόγων], οὐδὲ ἐπιδεικνύεις σαφῶς, διτι τῶν κεχρυμμένων τὴν γνῶσιν ἐξεκάλυπτον διγγελοις κατὰ νοῦν αὐτῷ; « Καὶ ἰδού γάρ, φησὶν, « δὲ διγγελος δὲ λαλῶν ἐν ἐμοι εἰστήκει, καὶ διγγελος ἔτερος ἔξεπορεύετο εἰς ἀπάντησιν αὐτῷ. Καὶ εἴπε πρὸς αὐτὸν λέγων· Δράμε καὶ λάλησον πρὸς

¹¹ Joan. xii, 33. ¹² Joan. ii, 9. ¹³ ibid. 10. ¹⁴ Act. x, 4 sqq. ¹⁵ Judic. xiii, 3 sqq.

¹⁶ Zach. i, 9.

τὸν γενίαν ἔκεινον, λέγων· Κατάκαρπος κατοικηθήσεται Ἱερουσαλήμ, ἀπὸ πλήθους ἀνθρώπων, καὶ κτηνῶν τῶν τὸν μέσων αὐτῆς. » Τί δέ; εἰπέ μοι· καὶ δὲ σοφῶτας Δανιὴλ ταῖς ἀξιαγάστοις ὀπτασίαις προσβαλὼν οὐχὶ τῶν ὅρωμένων τὴν ἀποκάλυψιν διὰ τῆς ἀγγέλων ἐρανίζεται φωνῆς; «Ἀκούεις γάρ λέγοντος· «Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἰδεῖν με, ἐγώ Δανιὴλ, τὴν ὁρασιν, καὶ ἐξῆτουν σύνεσιν· καὶ ἴδον ἔστη ἐνώπιον μου ὡς ὄρασις ἀνδρός, καὶ ἤκουσα φωνὴν ἀνθρόδος ἀνὰ μέσον τοῦ Οὐρανοῦ, καὶ ἐκάλεσε, καὶ εἶπε· Γαβριὴλ, συνέτισον ἔκεινον τὴν ὁρασιν. » Οὐχοῦν ἔνεστι τὸ δύνασθαι φωτίζειν ἀγγέλους, καὶ οὐ μόνον αὐτοῖς, ἀλλὰ ἡ δῆμος καὶ ἀνθρώπως τὸν ἐξ ἀνθρώπου δανείζεται φωτισμὸν. Καὶ τοῦν δὲ φιλομαθῆς ἔκεινος εὐνοῦχος τὰς περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προφητείας οὐ συνεῖται τῷ Φιλίππω φησί· «Δέσμοι σου, περὶ τίνος δὲ προφήτης λέγει, περὶ ἑαυτοῦ, ή περὶ ἑτέρου τινός; » Καὶ οἱ τοῖς κατὰ τὸν βίον διδάσκαλοι προστρέχοντες, οὐχ ἑτέρου τινός, οἵμαι, χάριν, τούτου δὲ καὶ μόνου προστέλλουν. Ἀλλὰ τι δῆ τούτοις ἐνδιατρίβομεν, ἵζεν ἀπαλλάττεσθαι φρδίων, ἔκεινο παραβάντας εἰς ἀπόδειξιν τὸ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρὸς τοὺς ἄγιους εἰρημένον ἀποστόλους· «Τομεῖς ἔστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου; » Τοιαῦτα μὲν δῆ τις κατὰ τὸ εἰκῆς ἐπαπορήσας ἐρεῖ, παρὰ δὲ ἡμῶν ἀντακούσεται· «Ἐν συνθέσει τὰ κατὰ τὴν κτίσιν ὄρωμεν, ὡς οὗτος, καὶ οὐδὲν ἐν αὐτῇ τὸ ἀπλούν· οὐκοῦν δὲ σοφοῦν ἑτέρους δυνάμενος, εἰπερ εἴτε γενητός, οὐκ ἀυτόχρημά ἔστιν ή σοφία, ἀλλὰ τῆς ἐνούσης ἐν αὐτῷ σοφίας διάκονος· ἐν σοφίᾳ γάρ δὲ σοφός ἔστι σοφός, καὶ δὲ συνετοῦς ἐκ διδάσκων, οὐκ ἀυτόχρημά ἔστιν ή σύνεσις, ἀλλὰ τῆς ἐνυπαρχούσης αὐτῷ συνέσεως ὑπουργός· «Ἐν συνθέσει γάρ εἰσι καὶ οὗτοι συνετοί, καὶ δὲ φωτίζειν αὖ πάλιν ἑτέρους εἰδών, οὐκ αὐτὸς χυρίως ἀν νοοῦτο τὸ φῶς, ἀλλὰ φωτές τοῦ ἐν αὐτῷ δανειστής· εἰς ἑτέρους αὐτῷ παραπέμπων διδακτῶς, καὶ κοινοποιούμενος τοὺς ἄλλους διπερ ἐμῆφεν ἀγαθόν. Διάτοι τοῦτο καὶ πρὸς τοὺς ἄγιους ἀποστόλους ἐλέγετο· «Δωρεάν ἐλάθετε, δωρεάν δότε. » Οὐσα γάρ ἦν αὐτοῖς ἀγαθὰ, ταῦτα δῆ πάντως ἔστι καὶ θεοδοτα. Καὶ οὐκ ἀν δλως ίδιοις ἀγαθοῖς ή τῶν ἀνθρώπων ἐναγλατίζοιτο φύσις, ἀλλ' οὐδὲ ή τῶν ἄγιων ἀγγέλων. Μετὰ γάρ τοῦ κεκλήσθαι περὸς γένεσιν, καὶ τὸν τοῦ πῶς εἶναι λόγον ἔκαστον τὸν ἕντων ἔχει παρὰ Θεοῦ, καὶ οὐδὲν ἐν αὐτοῖς οὐσιωδῶς ἐνυπάρχειν διακεισόμεθα, δη μὴ δῶρόν ἔστι τῆς τοῦ κτίσαντος φιλοτιμίας, καὶ ρίζαν ἔχει τὴν τοῦ δημιουργῆσαντος χάριν. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ ἐν συνθέσει τὰ γενητὰ, φῶς μὲν ἐν αὐτοῖς οὐδὲν ἔσται χυρίως τε καὶ ἀπλῶς, ἥτοι ἀσυνθέτως, μεθεκτῶς δὲ καὶ τοῦτο φορέσει μετὰ τῶν ἀλλων λαβόντα παρὰ Θεοῦ. Φῶς δὲ αὖ τὸ ἀληθινὸν, τὸ φωτίζον ἔστιν, οὐ τὸ παρ' ἑτέρου φωτιζόμενον, διπερ ἔστιν δὲ Μονογενῆς ἐν ἀπλῇ καὶ ἀσυνθέτῳ νοούμενος φύσει, διπλόης γάρ ἀπάσης τὸ θεῖον ἀποφοιτᾶ. Καὶ ταῦτα μὲν τοῦδε πάλιν δὲ ἡμῖν ἐρεῖ τυχὸν δι' ἐναντίας· Εἰ μὴ φῶς ὑπῆρχον κατὰ φύσιν οἱ ἄγιοι, διὰ τοίαν αἰτίαν αὐτοῖς οὐχὶ φωτές ἀπεκάλει μετόχους, ἀλλὰ φῶς ὠνόμαζεν

A ejus ». Quid vero? Daniel ipse cui admirabiles visiones oblatæ sunt, nonne earum revelationem angelorum voce accipit? Audi enim loquentem ipsum. « Et factum est, » inquit, « cum viderem ego Daniel visionem, et quærebam intelligentiam; et stetit in conspectu meo quasi species viri, et audivi vocem inter Ubal, et vocavit, et dixit: Gabriel, fac intelligere istum visionem ». Igitur illuminare possunt angeli, neque vero ipsi tantum, sed et homo hominem illuminat. Quocirca discendi studiosus ille eunuchus, cum Salvatoris prophetias non intelligeret, Philippum compellat: « Observebo te, de quo propheta dicit hæc? de se, an de alio aliquo? » Doctores item et magistri rerum vitæ utilium, non aliam ob causam quam ob istam sui copiam faciunt. Sed cur in his immoratur, cum ad hoc probandum Salvatoris auctoritate liceat uti qui suis apostolis ait: « Vos estis lux mundi⁴⁰? » Talia quidem, ut videtur, dubitando quæret aliquis. Sed a nobis vicissim audit: Nihil, o quisquis es, in creaturis reperitur simplex aut compositionis expers: igitur quicunque alium erudire potest ad sapientiam, si creatus est, non est ipsam sapientia, sed sapientia qua præditus est minister. **74** In sapientia enim sapiens est sapiens, et qui prudentiam edocet, non est ipsam prudentia, sed prudentia qua præditus est minister. In prudentia quippe sunt prudentes; sic quicunque alios illuminare potest, non est ipsa proprie lux, sed lucis qua præditus est commodator, dum aliis infundit docendoque communicat quod accepit bonum. Proindeque dictum est etiam sanctis apostolis: « Gratias accepistis, gratias date⁴¹. » Quidquid enim bonorum habebant, illud divinitus consecuti erant. Neque vero natura hominum in universum propriis bonis gloriari potest, ne ipsa quidem sanctorum angelorum natura. Nam præter quam quod ad esse producta sunt omnia, unumquodque existendi modum habet a Deo, nec in iis quidquam substantialiter esse putabimus, quod a benignitate Creatoris non proficiatur, et opificis gratiae radicitus innaturatur. Itaque cum res creatæ compositæ sint, lux quidem inter eas nihil proprie ac simpliciter erit, aut circa compositionem, sed per participationem istud etiam cum cæteris a Deo suscipiet. Lux autem vera est quæ illuminat, non quæ illuminatur ab alio, cuiusmodi est Unigenitus, qui in simplici et incomposita natura esse intelligitur, cum in Deum nulla cadere possit compositio. Atque hæc ita se quidem habent; sed rursum nobis forsitan objicit adversarius: Si sancti lux non sunt secundum naturam, quam ob causam non lucis participes, sed lucem eos Salvator nuncupavit? Aut quonodo alterius erit ab ipso naturæ creatura, si quemadmodum ipse lux nuncupatus est, ita etiam homines lux appellati sunt? « Vos enim estis lux mun-

⁴⁰ Zach, II, 3, 4. ⁴¹ Dan. VIII, 15, 16. ⁴² Act. VIII, 36. ⁴³ Matth. V, 14. ⁴⁴ Matth. X, 8.

di¹¹, » discipuli audierunt. Cui sic respondemus: **A** Cur ergo, bone vir, dili Deique filii apud Scripturas divinas nuncupati sumus, juxta illud: « Ego dixi, Dili estis, et filii Excelsi omnes¹²? » An igitur desinentes esse natura id quod sumus, ad divinam et ineffabilem substantiam evenemur, et Verbum Dei negantes esse vere Filium, illius loco Patri assidebimus, et gratiam qua nos ornat, impietatis materiam faciemus? Absit. Sed in suis bonis immutabiliter manet Dei Filius: nos autem adoptione filii sumus, et dili per gratiam, non ignorantes id quod sumus, et hoc pacto quoque sanctos lucem esse credimus. Sed illud animadvertisendum insuper existimo. Creaturæ rationis coniopes accepto lumine illuminant, **75** communicatione doctrinarum quas ex sua mente in aliorum mentem infundunt: quæ illuminatione doctrina jure potius appellanda est quam revelatio. Sed Dei Vérbum et illuminat omnem hominem venientem in mundum, non docendo sicut angeli, verbi gratia, vel homines: sed potius ut Deus, creando, unicuique rei in ortum eductæ sapientiae sive cognitionis divinae semen indit, et intelligentia radicem inserit, atque ita rationale animal efficit, naturæ illud suæ particeps reddens, et ineffabilis sui splendoris lucidos veluti quosdam vapores ejus animo immittens, ea ratione ac modo quo ipse novit, nihil enim supervacaneum hic afferendum puto. Quocirca auctor ille nostri generis Adam, non in tempore, sicuti nos, sapientiam videtur esse consecutus, sed a primo statim ortus sui initio perfecta intelligentia prædictus cernitur, dum acceptam divinitus illuminationem illibatam in scipso conservaret, et integrum naturæ suæ retineret dignitatem. Illuminat igitur, ut opifex quidem Filius, maxime cum sit ipse lux illa vera, creatura autem participatione cum luce, illuminatur, et idcirco lux dicitur et est, ad res supernaturales erecta, glorificantis Del, et variis ipsam coronantis honoribus gratia, adeo ut quotquot hunc honorem acceperimus juremerito in medium prodire, et magna voce gratias agentes gratulatorio carmine dicere debeamus: « Benedic, anima mea, Domino, et noli obliisci omnes retributiones ejus: qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas; qui rediuit de interitu vitam tuam; qui coronat te in misericordia et miserationibus; qui replet in bonis desiderium tuum¹³. » Facit enim profecto misericordias Dominus, qui res parvas atque abjectas, si naturæ cujusque ratio spectetur, magnas atque mirabiles efficit sua erga ipsas bonitate, quippe qui suis nos cumulare donis voluit, ut Deus, atque idcirco deos et lucem appellavit, aliisque ejusmodi bonorum nominibus ornavit. Addit theologus nec frustra, « In mundo erat, » necessariam hinc nobis contemplationem inferens. Cum enim dixerit: « Erat lux

δι Σωτηρ; Πώς δὲ ἐπεροφυής ἡ κτίσις ὡς πρὸς αὐτὸν, εἰ καθάπερ αὐτὸς ὄντας φῶς, οὐτω καὶ τὰ λογικά; « Υμεῖς γάρ ἔστε τοῦ κόσμου τὸ φῶς, » ἤκουον οἱ μαθηταί. Τί οὖν; ὁ βέλτιστε, πάλιν ἐρούμεν αὐτῷ· θεοὶ καὶ θεοῦ υἱοὶ παρὰ ταῖς θείαις κεκλημένα Γραφαῖς, κατὰ τό· « Ἐγὼ εἶπα, θεοὶ ἔστε, καὶ υἱοὶ Ἡψίστου τάντες; » Αρ̄ οὖν ἀρέντες τὸ ἔνται κατὰ φύσιν, ὅπερ ἐσμὲν, ἐπὶ τὴν θείαν τε, καὶ ἀρ̄θροτον οὐσίαν ἀναβούμενα, καὶ τὸν τοῦ θεοῦ Λόγου τῆς κατ' ἀλήθειαν ἐκβάλλοντες υἱότητος, ἀντ' ἐκείνου τῷ Πατρὶ συνεδρεύσομεν, καὶ ὑπόθεσιν ἀσεβείας τὴν τοῦ τιμῶντος ποιησόμενα χάριν; Μή γένοιτο· ἀλλ᾽ ἔσται μὲν ἐν οἰστερῷ ἔστιν ἀπαραποιήτως διότι· θεοὶ δὲ ἡμεῖς εἰς υἱότητα, καὶ θεοὶ κατὰ χάριν, οὐκ ἀγνοοῦντες ὅπερ ἐσμέν· οὐτω δὲ εἶναι **B** καὶ φῶς τοὺς ἀγίους πιστεύομεν. Χρῆναι δὲ οἵμαις κάκενο διασκεπτομένους ὁρᾶν. Τὰ μὲν γάρ λογικὰ τῶν κτισμάτων φωτιζόμενα φωτίζει, κατὰ μετάδοσιν θεωρημάτων τῶν ἐκ νοῦ πρὸς ἐπέραν εἰσχομένων διάνοιαν, καὶ διδασκαλία μᾶλλον ήτοι ἀποκάλυψις διοικήσης δικαίως καλοίτο φωτισμός. Οὐ δὲ τοῦ θεοῦ Λόγου « φωτίζει πάντα ἀνθρώπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον » οὐ διδασκαλικῶς, καθάπερ ἀγγελοι τυχόν, ἢ καὶ ἀνθρώποι, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς θεός δημιουργικῶς ἐκάστῳ τῶν εἰς τὸ εἶναι καλουμένων στέρμα σοφίας, ἢτοι θεογνωσίας ἐντίθησι, καὶ φίλαν ἐμφυτεύει συνέσεως, λογικόν τε οὐτως ἀποτελεῖ τὸ ζῶν τῆς οἰκείας φύσεως μέτοχον ἀποδεικνύων, καὶ τῆς ἀφράστου λαμπρότητος ὥσπερ τινὰς ἀτμούς φυτοειδεis ἔντεις τῷ νῷ, καθ' ὃν αὐτὸς οἴδε τρόπον τε καὶ λόγον· δεῖ γάρ, οἵμαις, λέγειν ἐν τούτοις οὐ περιττά· διάτοι τοῦτο καὶ ὁ προπάτωρ Ἀδέκι, οὐκ ἐν χρόνῳ, καθάπερ ἡμεῖς, τὸ εἶναι σοφὸς ἀποκερδάνας ἔρπται, ὅλ' ἐκ πρώτων εὐθύνς τῶν τῆς γενέσεως χρόνων τέλεος ἐν συνέσει φαίνεται, τὸν δοθέντα τῇ φύσει παρὰ θεοῦ φωτισμὸν ἀθλάτων ἔτι, καὶ καθαρὸν διασώζων ἐν ἐπέρα, καὶ ἀκαπήλευτον ἔχων τῆς φύσεως τὸ ἀξιώμα. Φωτίζει τοιγαροῦν, δημιουργικῶς μὲν διότι· ἔτε δὴ τὸ φῶς ὑπάρχων αὐτὸν τὸ ἀληθινόν, κατὰ μετοχήν δὲ ἡ κτίσις τὴν πρὸς τὸ φῶς ἐκλαμπτρύνεται, καὶ καλεῖται διὰ τοῦτο, καὶ γίνεται φῶς, εἰς τὸ ὑπὲρ φύσιν ἀναβαίνοντα διὰ τὴν τοῦ δοξάσαντος χάριν, καὶ διαρρόεις αὐτὴν στέφοντος τιμαῖς, ὡς φέρειν εἰς μέσον εὐλόγως τῶν τετιμημένων ἔκαστον, καὶ δὴ χαριστηρίους ἀνατείνοντα προσευχάς, μεγάλῃ λοιπὸν ἀναμελεψέν τῇ φωνῇ· « Εὐλόγεις ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον, καὶ μή ἐπιλαθένου πάσας τὰς ἀνταπόδοσεις αὐτῷ· τὸν εὐιλατεύοντα πάσας τὰς ἀνομίας σου, τὸν λύμενον πάσας τὰς νόσους σου, τὸν λυτρούμενον ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν σου, τὸν στεφανοῦντά σε ἐν ἐλέει, καὶ οἰκτιρμός, τὸν ἐμπεπλῶντα ἐν ἀγαθοῖς τὴν ἐπιθυμίαν σου. » Ποιεῖ γάρ θντως ἐλεημοσάντας διὰ τῆς εἰς αὐτὰ χρηστότητος ἀποδεικνύων, ὥσπερ οὗν ἀμέλει καὶ τιμᾶς τοῖς ίδιοις αὐτοῦ κατασεμνύνετν ἀγαθοῖς χρῆναι δεῖν ἀρθρόνως ἐδοκίμασεν ὡς δι θεός,

¹¹ Matth. v. 14. ¹² Psal. LXXI, 6. ¹³ Psal. cn, 1-5.

καὶ διὰ τοῦτο θεούς τε, καὶ φῶς, καὶ τί γάρ οὐχὶ τῶν ἀγαθῶν ἀποκαλεῖ. Εἴτα πρὸς τούτῳ φησὶν, ὅτι καὶ «Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν·» ἐπάγει καὶ τοῦτο χρηστήριος ὁ θεολόγος, ἀναγκαιοτάτην ἡμῖν δέ αὐτοῦ τὴν θεωρίαν εἰσφέρει [ἰστ. εἰσφέρων]. Ἐπειδὴ γάρ ἐφη, «Ἡν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, διφτίζει πάντα ἀνθρώπουν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, ἢν δὲ οὐ σφέδρα τοῖς ἀκρωμένοις συμφανὲς, πότερόν ποτε τὸν ἀνθρώπουν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, φωτίζει τὸ φῶς, ἢ αὐτὸν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὡς ἀπὸ τινος ἐπέρου τόπου μεταχωροῦν εἰς τὸν κόσμον, τὸν εἰς πάντας ἀνθρώπους ποιεῖται φωτιζόμενον, ἀναγκαῖος ἡμῖν ὁ Πνευματοφόρος ἐκκαλύπτει τὸ ἀληθές, καὶ τῶν οἰκείων φημάτων διερμηγεύει τὴν δύναμιν, λέγων εὐθὺς περὶ τοῦ φωτὸς, ὅτι «Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν·» Ἰνα λοιπὸν τὸ «ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον» κατὰ τοῦ ἀνθρώπου νοῆς, καὶ μᾶλλον τῆς φωτιζομένης κατηγορῆται φύσεως, ὡς ἐκ τοῦ μὴ δυνος εἰς τὸ εἶναι καλουμένης· τόπος γάρ ὥσπερ τίς ἔστι τοῖς γενητοῖς ἐπινοίᾳ θεωρούμενος τὸ μὴ εἶναι πότε, ἀφ' οὐ δὴ τρόπον τινὰ πρὸς τὸ εἶναι βαδίζοντα, τόπον ἐπερον ἤδη τὸν ἐν ὑπάρξει λαμβάνει. Οὐκοῦν οἰκείωτερὸν τε καὶ πρεπωδέστατον ἡ τῶν ἀνθρώπων ἐπεδέξεται φύσις τὸ ἐκ πρώτων εὐθὺς φωτίζεσθαι χρόνων, σύνδρομὸν τε, καὶ συγχατεσκευασμένην τῷ εἶναι λαμβάνειν τὴν σύνεσιν παρὰ τοῦ δυνος ἐν τῷ κόσμῳ φωτὸς, τοῦτ' ἔστι, τοῦ Μονογενοῦς, δε δὴ καὶ ἀρδήτῳ τῇ τῆς θεότητος ὄντάς τοῦ πάντα πληροῦ, καὶ συμπάρεστι μὲν ἀγγέλοις ἐν οὐρανῷ, σύνεστι δὲ τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶν δὲ τῆς ἑαυτοῦ θεότητος οὐδὲ αὐτὸν ἀφίησι τὸν δῆμον, καὶ πανταχῇ τοῖς πάσιν ἐπιδημῶν οὐδενὸς ἀπανταται, ὡς ἐπὶ τούτῳ καὶ λανεῖσθαις ἀποθαυμάζοντα λέγειν τὸν ασφύτατον Μελψόδον· «Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω;» Ἐδῶ ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ εἰ ἔκει· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν δῆμον, πάρει· ἐὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγάς μου κατ' ὅρθρον, καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἄσχατα τῆς θαλάσσης, καὶ γάρ ἔκει ἡ χείρ σου δηγήσει με, καὶ καθάξει με ἡ δεξιά σου.» Πλαντὶς γάρ τόπου, καὶ πάστης κτίσεως ἡ θεῖα περιδράττεται χείρ, συνέχουσα πρὸς τὸ εἶναι τὰ πεποιημένα, καὶ περισφίγγουσα πρὸς ζωὴν τὰ ζωῆς δέδμενα, καὶ τοῖς συνέτεως δεκτικοῖς τὸ νοητὸν ἐνεπείρουσα φῶς. «Ἔστι δὲ οὐκ ἐν τόπῳ, καθάπερ δῆμος προείπομεν, οὐδὲ τὴν μεταβατικὴν ὑπομένει κίνησις· σωμάτων γάρ δύον τοῦτο γε· πληροὶ δὲ μᾶλλον τὰ πάντα ὡς Θεός.» Ἀλλ' ἐρεὶ τις πρὸς ταῦτα τυχόν· Τί οὖν φαμεν, ὡς γενναῖς, διταν τις ἡμῖν εἰς μέσον ἀγηλέγοντα τὸν Χριστόν· «Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα;» Τί δὲ σταν ὁ Ψαλμικὸς ἀναφέρει τοι· «Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου;» Ιδού γάρ ἐνθέδει σκηνῶς αὐτὸς μὲν ἐληλυθέναι φησὶν εἰς τὸν κόσμον, ὡς οὐκ ὅντα αὐτῷ δηλούσθει· πέμπεσθαι δὲ πάλιν ὁ Μελψόδος ἐλεπάρει τὸν οἴπω παρόντα, κατά γε τὸ ἐν τῷ λόγῳ σχῆμα, καὶ τῆς ὡς ἡμέρας ἀπόστολῆς τὴν ἐμφασιν. Πρὸς δὴ τὰ τοιαῦτά φαμεν, διτι τῷ Μονογενεῖ θεοπρεπὲς ἀξίωμα περιτίθεις ὁ θεολόγος, ἐν τῷ κόσμῳ φησὶν ἀλλ, καὶ διὰ παντὸς

A vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, nec **76** auditoribus admodum patet, utrum intelligendum esset. Hominem venientem in hunc mundum lux illuminat, an Lux vera alio quodam ex loco veniens in hunc mundum: necessario nobis Joannes veritatem exponit, et suorum verborum vim et sensum interpretatur, illico subjiciens de luce: «In mundo erat,» ut illud demum, «venientem in hunc mundum,» intelligatur de homine, et de natura illuminata praedicetur, utpote quae ex nihilo ad esse vocatur. Locum enim veluti quemdam creaturarum animo concipiuntur, nimur aliquando non esse, unde ad esse quodammodo prodeunt, alium tandem locum in existentia capiunt. Accommodatus ergo atque decentius de natura hominum dici potest, primis statim temporibus illuminari, et una cum ipso esse vim etiam intelligendi ab ea qua in mundo est luce, nimur Unigenito, suscipere, qui ineffabili deitatis virtute euncta replet, et est quidem cum angelis in caelo, in terris cum hominibus, nihilque ejus deitate vacuum est, ne ipsis quidem inseris exceptis, et ubique cuncta immens, a nullo abest, adeo ut vehementer id sapientissimus Psalmista miratus dicat: «Quo ibo a Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in caelum, tu illuc es: si descendero in infernum, ades: si sumpsero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris, etenim illuc manus tua ducet me, et tenebit me dextera tua⁴⁴.» C Omne enim locum et omneum creaturam divina manus complectitur, continens et conservans in suo esse res creatas, et vitam infundens illis quae vita carent, et intelligentiae capacibus intellectualem lucem inserens. Non est autem in loco, sicut antea diximus, nec in eum cadit motus localis (id enim proprium est corporum), sed omnia potius implet, ut Deus. Sed ad haec forsitan dicet aliquis: Quid ergo responsuri sumus, o bone, si quis loquenter Christum nobis in medium afferat: «Ego lux in mundum veni⁴⁵.» Quid vero cum Psalmista clamat, «Emitte lucem tuam, et veritatem tuam⁴⁶.» Ecce enim ipse hic aperte ait se in mundum venisse, ut qui non esset in ipso nimurum. Mitti autem rursum David rogabat eum qui **77** nondum aderat, ut constat ex loquendi formula, et ipsa missionis ad nos significatione. Ad haec respondemus theologum Unigenito dignitatem Deo convenientem tribuere, dum ait in mundo ipsum semper existere, ut vitam per naturam, ut lucem secundum substantiam, perficiensem creaturam, ut Deum, non loco circumscriptum, non spatiis definitum, non quantitate coercitum, non ab ullo, ut verbo dicam, comprehensum, neque cui ex uno loco in alium incumbat migrandi necessitas, sed qui præsens sit omnibus, nec ab ullo absit. Se autem in mundum venisse, quamvis præsens sit

⁴⁴ Psal. cxxviii, 7-10. ⁴⁵ Joan. xii, 46. ⁴⁶ Psal. xlii, 3.

in eo, confirmavit ratione incarnationis. « Visus enim est in terra, et cum hominibus conversatus est ⁴⁹, » cum carne videlicet, manifestiorem nobis suam presentiam hoc pacto efficiens, et qui quondam solo intellectu comprehendi poterat, ipsius quoque nunc corporis oculis perceptus crassiorum, ut ita dicam, cognitionis divinae sensum nobis intulit dum per miracula et prodigia nobis est agnitus. Nec alia ratione, ut existimo, mitti ad nos Dei Verbum mundum hunc illuminaturum Psalmista rogabat. Illud insuper animadverendum existimo, nimurum quod omni sermone mens penetrabilior est, et mentis motus lingua acutior. Igitur, mentis subtilitate et acumine, variam quidem naturae divinae pulchritudinem contemplamur, sed de ipsa humano modo et nostro more loquimur, cum illius veritatis cacumen assequi lingua non possit. Idenque Paulus ille mysteriorum Salvatoris dispensator, sermonem petebat a Deo ad aperiendum os suum ⁵⁰. Nihil ergo naturali Unigeniti dignitati detrahet nostrae orationis inopia, sed omnia de ipso, pro eo ac Deum decet, intelligentur; quae vero necesse est eloqui, ea humano more dicentur, cum ab ipso propter nos, tum a sanctis de ipso, pro modulo naturae nostrae. Sufficerent quidem ea quae hactenus diximus ad rerum propositarum explicationem: sed quoniam decere arbitror, ut desidiam vincat calamus divinis dignatis inserviens, agendum ipsam lectionem accuratius perpendamus, quomodo nimurum convenienter intelligatur de homine illud, « Venientem in hunc mundum. » In ipso enim erat lux, sicut ipse quoque nobis **78** testatus est evangelista, neque convenientem in hunc mundum, ad lucem referimus, sed ad hominem qui illuminatur. Aiunt ergo nonnulli, ex corde suo eructantes et non ex ore Domini, sicuti scriptum est ⁵¹, antequam corpora conderentur, in caelo suis hominum animas, longo tempore in incorpore a felicitate constitutas, et vero bono purius fruentes: sed melioris sortis satietate ac deterioris cupiditate, ad præposteras cogitationes et cupiditates esse delapsas. Indignum jure Opificem, eas quidem in mundum mittere, et corporibus implicitas, et ad ferendum onus coactas, ac velut in spelunca quadam vehementium D cupiditatum inclusas ipso experimento eas docere, quam acerbum sit in pejus deflectere, et rectum nihil facere. Ad astruendum vero tam ridiculum suum commentum, primum omnium locum hunc evangelistæ arripiunt: « Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum; » deinde alia quedam ex Scriptura divina, cuiusmodi est illud: « Priusquam humiliarer, ego deliqui ⁵²; » nec illos suæ pudet nucacitatis dum aiunt, Ecce antequam humiliaretur, id est antequam corpore includeretur, se delinquisse satetur anima, atque idcirco jure merito se humili-

A ὑπάρχειν αὐτὸν, ὡς ζῶσιν κατὰ φύσιν, ὡς φῶς κατ' οὐσίαν, πληροῦνται τὴν κτίσιν, ὡς θεὸν, οὐ τόπῳ περιγραπτὸν, οὐ διεστῆμασι μετρητὸν, οὐ ποσότητι καταληπτὸν, οὐ δὲ ὑπό τινος δλῶς ἐμπεριεχόμενον, οὐδὲ μεταβάσεως τῆς εἰς τόπον ἐκ τόπου δεόμενον, ἀλλ' ἐνθμεῖν μὲν ἀπασιν, ἀπολιμπάνεσθαι δὲ μῆδε νός. Ἐληλυθέναι δὲ ξεντὸν ἐν κόσμῳ διέσχυρότατο, καίτοι παρὼν ἐν αὐτῷ κατὰ τὸν τῆς ἁνθρωπήσεως τρόπον. « Θεφη γάρ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφῃ » μετὰ σαρκὸς, ἐμφανεστέραν ξεντοῦ τὴν ἐν κόσμῳ παρουσίαν διὰ τούτοις τιθέει, καὶ δὲ πάλαι νοήσει καταληπτός, καὶ αὐτοῖς ἡδὸν τοῦ σώματος ὀρύμενος ὄφθαλμοις, παχυτέραν. Έν ταῖς οὖταις εἴπω, τῆς θεογνωσίας ἡμῖν ἐνετεῖθει τὴν αἰσθησιν, διὰ θαυμάτων καὶ μεγαλουργίας ἐπιγενωσκόμενος. Ἀποστέλλεσθαι δὲ ὡς ἡμᾶς φωτιζοῦντα τὸν κόσμον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγου, ὁ Μελεόδος οὐ καθ' ἕτερόν τινα τρόπον, δις γέ μοι φαίνεται, κατὰ δὲ τοῦτον αὐτὸν παρεχάλει. Χρῆναι δὲ οἷμαι πρὸς τούτῳ πάκετον διενθυμεῖσθαι τὸν φιλομαθῆ, διτι παντὸς μὲν λόγου τομώτερος νοῦς, δύστερα δὲ γλώττης τῆς δινούσας ἡ κίνησις. Οὐκοῦν δοσὸν ἡκεν εἰς λεπτότητα νοῦ, καὶ τὴν δέξιαν ἐν αὐτῷ κίνησιν, τὸ ποικίλον τῆς θείας φύσεως κατεθεώμεθα κάλλος· λαλοῦμεν δὲ περὶ αὐτῆς ἀνθρωπινότερον, καὶ λόγῳ τῷ καθ' ἡμᾶς, οὐκ ἔχοντες τῆς γλώττης πρός τὸ τῆς ἀληθείας ἐκτίνεσθαι μέτρον. Διὸ δὴ καὶ ὁ Παῦλος ὁ τῶν τοῦ Σωτῆρος μυστηρίων ταμίας, λόγον ἀπήγει παρὰ Θεοῦ τὸν ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος αὐτοῦ. Οὐδὲν οὖν ἀραι λυμανεῖται τοῖς φυσικοῖς τοῦ Μονογενοῦς ἀξιώμασιν ἡ τῶν παρ' ἡμῖν λόγων πενία, ἀλλὰ νοηθήσεται μὲν θεοπρεπῶς τὰ περὶ αὐτοῦ, λαληθήσεται δὲ τὰ περὶ τὴν χρειαν ἀνθρωπινότερον, παρὰ τε αὐτοῦ δὲ ἡμᾶς· καὶ παρὰ τῶν ἀγίων περὶ αὐτοῦ κατὰ τὸ τῆς φύσεως μέτρον. « Ήν μὲν οὖν, ὡς ξοικε, τοῖς εἰρημένοις ἀρκεῖσθαι καὶ δὲν εἰς τὴν τῶν προκειμένων ἐξῆγησιν· ἐπειδὴ δὲ οἷμαι προσήκειν ὅντον φέρεσθαι κρίετον τὸν τοῖς θεοῖς δόγμασιν ὑπηρετοῦντα κάλαμον, φέρε πάλιν αὐτὸν παραθέντες τὸ ἀνάγνωσμα βασανίσωμεν ἀκριβέστερον, πῶς δὲ νοοῦτο κατὰ τὸν πρέποντα λόγον τοῦ ἀνθρώπου κατηγορούμενον, τὸ, « Ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. » Ήν γάρ ἐν αὐτῷ τὸ φῶς, καθάπερ οὖν καὶ αὐτὸς ἡμῖν ὁ ἐνάγγελος τῆς διεμπρύρατο, καὶ οὐ τὸ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐρχεσθαι μᾶλλον, ἀλλὰ τὸν φωτιζόμενον ἀνθρώπον διεβεβαιούμεθα. Φασὶ τοιγαροῦν τινες, τὰ ἐκ καρδίας αὐτῶν ἀρευγόμενοι, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου, καθὼς γέγραπται, διτι πρὸ τῆς τῶν σωμάτων κατασκευῆς προοῦπτηρον μὲν κατὰ τὸν οὐρανὸν αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ, μακρὸν ἐν ἀσωμάτῳ μακαριστήτῃ τρίβουσαι χρόνον, καὶ καθαρώτερον ἀπολαύσουσαι τοῦ δυτικοῦ ἀγαθοῦ· ἐπειδὴ δὲ αὐτὰς δὲ τῶν ἀμετινῶν εἰσήσει κόρος, καὶ πρὸς τὰ χείρω λοιπὸν ἀποκλίνουσαι, πρὸς ἐκτόπους κατέβαινον ἐννοίας τε καὶ ἐπιθυμίας, ἀγανακτήσας εἰκότως ὁ Δημιουργός ἀποστέλλει: μὲν αὐτὰς εἰς τὸν κόσμον, τοῖς δὲ ἀπὸ γῆς ἐνέπλεξε σώμασιν ἀχθορεύτων ἀναγκάσας, καὶ μονονουχὴ σπηλαῖψ τινὶ τῶν ἐκ-

⁴⁹ Baruch iii., 38. ⁵⁰ Col. iv., 5. ⁵¹ Jerem. xxiii., 16. ⁵² Psal. c: viii., 67.

τόπων ἐγκατακλείσας ἡδονῶν, παιδεύειν αὐτάς ἔξι τὸν οὐτῆς ἀδοκίμαστε τῆς πείρας, πικρὸν δπως ἐστὶ τὸ ἐπὶ τὰ χειρά φέρεσθαι, καὶ ποιεῖσθαι λόγον τῶν ἀγαθῶν οὐδένα. Ἀρπάζουσι δὲ εἰς ἀπόδεξιν τὴν οὐτῶν γελοιοτάτης ἑαυτῶν μυθολογίας, καὶ αὐτὸ δὴ πρώτον τὸ νῦν ἐν χερσὶν· « Ἡν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, δὲ φωτίζει πάντα διθρωπὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον » πρὸς δὲ γε τούτῳ, καὶ ἔτερά τινα τῶν ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς, οἷον τὸ, « Πρὸ τοῦ με ταπεινωθῆναι, ἐγὼ ἐπλημμέλησα » καὶ δὴ καὶ φασὶ παραληρεῖν οὐκ αἰδούμενοι· « Ιδοὺ πρὸ τῆς τεταπεινώσεως, τοῦτ’ ἐστι.. τῆς ἐνσωματώσεως πεπλημμεληκέναι φησὶν ἡ ψυχὴ, διὰ τὸ τοῦτο τεταπεινώσθαι δικαίως ἐνδεθεῖσαν θανάτῳ, καὶ φθορῇ, καθάπερ οὖν καὶ ὁ Παῦλος οὐτῶς ὄνομάζει τὸ σῶμα, λέγων· « Τίς με βύτεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; » Εἰ δὲ πλημμελεῖ, φησὶν, πρὸ τῆς ταπεινώσεως ἡ ψυχὴ, καὶ ἔρχεται εἰς τὸν κόσμον, ὡς προῦπάρχουσα δηλοντί· πῶς γάρ δὲ διάφοροι τὸ μήπω ὑφεστήκοσι; « Ἐρχεται δὲ εἰς τὸν κόσμον ἀπὸ τινῶν δηλοντί τόπων κινουμένη. Τοιαῦτά τινα τῶν τῆς Ἐκκλησίας καταρρέψιψιδούντες δογμάτων, καὶ θύλους εἰκαλων διηγημάτων ταῖς τῶν ἀπλουστέρων ἐπισωρεύοντες ἀκοαίς, δικαίως ἀκούσονται· « Οὐαὶ τοῖς προφητεύουσιν ἀπὸ καζδίας αὐτῶν, καὶ τὸ καθόλου μὴ βλέπουσιν. » Οράσεις γάρ δηντῶς, καὶ οἰωνίσματα, καὶ προφητείας καρδίας αὐτῶν τοῖς διὰ τοῦ Πνεύματος ἀντιπαραβέντες λόγοις, οὐκ αἰσθάνονται πρὸς διηργασίας αὐτοῖς ἀποτίαν δραμεῖται τὸ ἐπιχειρημα, λέγοντος τοῦ Ψαλμῳδοῦ πρὸς Θεόν· « Σὺ φωβερὸς εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοι ἀπὸ τῆς ὄργῆς σου; » Οτι δὲ λίαν ἐστὶν ἀτοπάτατον ὑπάρχειν μὲν οἰεσθαι τὴν ψυχὴν, ἐκ προγενεστέρων δὲ διμερημάτων εἰς τὰ ἐκ γῆς καταπέμπεσθαι σώματα νομίζειν αὐτὸν [Ισ. αὐτὴν], διὰ τῶν ὑπεζευγμένων ἐννοιῶν κατὰ τὸ ἐγχωροῦν ἦμιν ἀποδεῖξαι πειρασθεῖσα, τὸ γεγραμμένον εἰδότες· « Δίδου σοφῷ ἀφορμήν, καὶ σοφώτερος ἔσται, γνώριζε δικαίων, πειρασθεῖσε τοῦ δέχεσθαι. »

"Εγγοισι ήτοι θεωρήματα σχήματος συμπεπλεγμένου καὶ συλλογιστικού.

α'. Εἰ τῆς τῶν σωμάτων κατασκευῆς ἡ τοῦ ἀνθρώπου προῦφεστήκει ψυχὴ, ἀποκλίνασσα δὲ πρὸς τὸ φαῦλον, κατὰ τάς τινων ὑπονοίας, κόλασιν ἔχει τοῦ πλημμελήματος τὴν εἰς σάρκα κάθιδον, πῶς, εἰπέ μοι, φωτίζεσθαι φησιν ἐρχομένην αὐτὴν εἰς τὸν κόσμον δὲ εὐαγγελιστῆς; Τιμὴ γάρ, οἶμαι, τὸ πρᾶγμά ἐστι, καὶ χαρισμάτων προσθήκη λαμπρῶν κολάζεται δὲ τις οὐ τιμώμενος, οὐδὲ τιμωρεῖται μέτοχος θείων ἀνάδεικνύμενος ἀγαθῶν, ἀλλὰ τοῖς ἔξι ὄργησι τῆς τοῦ κολάζοντος διμιλῶν. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐν τούτοις ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον δὲ ἀνθρωπος, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐναντίων φωτίζεται, πρόδηλον δὴ που λοιπὸν, διτεπερ οὐ κόλασιν ἔχει τὴν σάρκωσιν δὲ μετὰ σαρκὸς τιμώμενος.

β'. ΑΛΛΟ. Εἰ πρὸ τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ νοῦς ἦν, ἔτι καθαρὸς ἐν μακαριστητη διατελῶν, ἀποκλίνας δὲ πρὸς τὸ φαῦλον ὑπέδη, καὶ διὰ τοῦτο ἐν σαρκὶ γέγονε, πῶς ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον φωτίζεται; Ἀτάγκη γάρ λέγειν Ἐρημον εἶναι φωτὸς πρὸς ἐλεῖν αὐτὸν εἰς δὲ τοῦτο, πῶς ἦν ἔτι νοῦς καθαρὸς δὲ τότε μόδις ἔχων τοῦ φωτίζεσθαι τὴν ἀρχήν, διε τοι εἰς τὸν κόσμον ἐρχεται, καὶ οὐ δίχα σαρκὸς;

A liatam esse, mortis et corruptionis vinculis illigatum, quemadmodum Paulus ipse quoque corpus nominat dicens: « Quis me liberabit de corpore mortis hujus? » Quod si anima peccat, inquit, antequam humilietur, et venit in mundum, patet quod prius existat; quomodo enim, queso, peccaret id quod nondum existit? Venit autem in mundum, sed aliquibus ex locis videlicet profecta. Istiusmodi nugas adversus Ecclesiæ dogmata, et vanas fabulas simpliciorum auribus ingerentes, jure audient: « Vnde qui prophetant de corde suo, et prorsus non vident? » Visiones enim revera et divinationes, ac prophetias cordis sui Spiritus sermonibus opponentes, non sentiunt quantum in absurditatem sua consilia properent. Psalmista ad Deum dicente: « Tu terribilis es, et quis resistet tibi, ex luce ira tua? » Quod autem absurdissimum sit putare animam ante corpus existere, et ob præcentia 79 peccata in terrena corpora ipsam demitti, ex subjunctis argumentis quantum in nobis est demonstrare conabimur, scientes quod scriptura est: « Da sapienti occasionem et sapientior erit, manifesta justo et insuper accipiet? »

B C Rationes, sive propositiones ex syllogismis connectis:

1. Si anima hominis ante fabricationem corporis existebat, sed in vitium delapsa, ut quidam suspicantur, pœnæ loco in corpus detrusa est: quomodo, queso, evangelista ipsam in hunc mundum venientem illuminari dicit? Honor enim istud est, et illustrum gratiarum accessio. Sed nemo plectitur dum honoratur, neque punitur cum divinorum honorum fit particeps, sed cum in punientis iram incurrit. Cum autem homo veniens in hunc mundum minime puniatur, sed contra potius illuminatur, patet utique pœnæ loco ei non esse corporationem, qui in carne honoratur.

D

2. ALIUD. Si ante corpus anima mens erat pura, in felicitate degens, sed conversione in vitium delapsa est, atque idcirco innixa est carni, quomodo veniens in hunc mundum illuminatur? Necessario enim dicendum est ipsam lucis expertem esse antequam veniat. Quod si ita est, quomodo pura mens erat, quæ vix tum primum illuminari incipit cum venit in mundum, idque non absque carne?

¹¹ Rom. vii, 24. ¹² Jerem. xxiii, 16. ¹³ Psal. lxxv, 8. ¹⁴ Prov. ix, 9.

in eo, confirmavit ratione incarnationis. « Visus enim est in terra, et cum hominibus conversatus est ⁴⁸, » cum carne videlicet, manifestorem nobis suam præsentiam hoc pacto efficiens, et qui quondam solo intellectu comprehendi poterat, ipsis quoque nunc corporis oculis perceptus crassiorum, ut ita dicam, cognitionis divina sensum nobis intulit dum per miracula et prodigia nobis est agnitus. Nec alia ratione, ut existimo, multi ad nos Dei Verbum mundum hunc illuminaturum Psalmista rogabat. Illud insuper animadvertendum existimo, nimurum quod omni sermone mens penetrabilior est, et mentis motus lingua acutior. Igitur, mentis subtilitate et acumine, variam quidem naturæ divinæ pulchritudinem contemplamur, sed de ipsa humano modo et nostro more loquimur, cum illius veritatis cacumen assequi lingua non possit. Ideoque Paulus ille mysteriorum Salvatoris dispensator, sermonem petebat a Deo ad aperiendum os suum ⁴⁹. Nihil ergo naturali Unigeniti dignitati detrahet nostræ orationis inopia, sed omnia de ipso, pro eo ac Deum decet, intelligentur; quæ vero necesse est eloqui, ea humano more dicentur, cum ab ipso propter nos, tum a sanctis de ipso, pro modulo naturæ nostræ. Sufficerent quidem ea quæ hactenus diximus ad rerum propositarum explicationem: sed quoniam decere arbitror, ut desidiam vincat calamus divinis dogmatis inserviens, agendum ipsam lectionem accuratius perpendamus, quomodo nimurum convenienter intelligatur de homine illud, « Venientem in hunc mundum. » In ipso enim erat lux, sicut ipse quoque nobis **78** testatus est evangelista, neque evenientem in hunc mundum, ad lucem referimus, sed ad hominem qui illuminatur. Aiunt ergo nonnulli, ex corde suo eructantes et non ex ore Domini, sicuti scriptum est ⁵⁰, antequam corpora conderentur, in cælo suis hominum animas, longo tempore in incorporea felicitate constitutas, et vero bono purius fruentes: sed melioris sortis satietate ac deterioris cupiditate, ad præposteras cogitationes et cupiditates esse delapsas. Indignum jure Opificem, eas quidem in mundum mittere, et corporibus implicitas, et ad ferendum onus coactas, ac velut in spelunca quadam vehementium cupiditatum inclusas ipso experimento eas docere, quam acerbum sit in pejus deflectere, et rectum nihil facere. Ad astruendum vero tam ridiculum suum commentum, primum omnium locum hunc evangelistæ arripiunt: « Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum; » deinde alia quedam ex Scriptura divina, cuiusmodi est illud: « Priusquam humiliarer, ego deliqui ⁵¹; » nec illos suæ pudet nugacitatis dum aiunt, Ecce antequam humiliaretur, id est antequam corpore includeretur, se delinquisse satetur anima, atque idcirco jure merito se humili-

A ὑπάρχειν αὐτὸν, ὡς ζῶσιν, ὡς ζῶς κατ' οὐσίαν, πληροῦνται τὴν κτίσιν, ὡς Θεὸν, οὐ τόπῳ περιγραπτὸν, οὐ διεστήμασι μετρητὸν, οὐ ποτέπεις κατεληπτὸν, οὐ δὲ ὅπό τινος δλῶς ἐμπεριεχόμενον, οὐδὲ μεταβάσεως τῆς εἰς τόπον ἐκ τόπου δεδμενον, ἀλλὰ ἐνθημένην μὲν ἄπασιν, ἀπολιμπάνεσθαι δὲ μετεῖν. Ἐλληνθέται δὲ ξαύτον ἐν κόσμῳ διτσχυρίσατο, κατίοι παρών ἐν αὐτῷ κατὰ τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως τρόπον. « Ωφθῇ γάρ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφῃ » μετὰ σαρκὸς, ἐμφανεστέραν ξαύτον τὴν τὸν κόσμῳ παρουσίαν διὰ τούτου τιθέει, καὶ δὲ πάλαι νοήσεις καταληπτὸς, καὶ αὐτοῖς ἡδη τοῖς τοῦ σώματος δράμενος δρθαλμοῖς, παχυτέραν. Ήντι οὐτες εἴπω, τῆς θεογνωσίας ἥμιν ἐνετίθει τὴν αἰλιθητιν, διὰ θαυμάτων καὶ μεγαλουργίας ἐπιγινωσκόμενος. Ἀποστέλλεσθαι δὲ ὡς ἥμας φωτιοῦνται τὸν πάσσου τὸν τῷ Θεῷ Αὔγον, ἡ Μελαρῆς οὐ καθ' ἕτερόν τινα τρόπον, δις γέ μοι φαίνεται, κατὰ δὲ τούτον τὸν παρεχάλει. Χρήναι δὲ οἷμαι πρὸς τούτῳ πάκελνο διενθυμεῖσθαι τὸν τιλομαθῆ, δις παντὸς μὲν λόγου τομώτερος νοῦς, δικύτερα δὲ γλώττης τῆς διζηνίας ἡ κίνησις. Οὐκοῦν δούν ἤκειν εἰς λεπτότητα νοῦ, καὶ τὴν δέξιαν ἐν αὐτῷ κίνησιν, τὸ ποιεῖλον τῆς θείας φύσεως κατεθέωμεθα κάλλος· λαλοῦμεν δὲ περὶ αὐτῆς ἀνθρωπινότερον, καὶ λόγῳ τῷ καθ' ἥμας, οὐδὲ ἔχούστης τῆς γλώττης πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας ἐκτίνεσθαι μέτρον. Διὸ δὴ καὶ δὲ Παῦλος δὲ τῶν τοῦ Σωτῆρος μυστηρίων ταμίας, λόγον ἀπήγει παρὰ Θεῷ τὸν ἐν αὐλίξει τοῦ στόματος αὐτοῦ. Οὐδὲν οὖν ἀρχα λυμανεῖται τοῖς φυσικοῖς τοῦ Μονογενοῦς ἀξιώμασιν ἡ τῶν παρ' ἥμιν λόγων πεντα, ἀλλὰ νοηθήσεται μὲν θεοπρεπῶς τὰ περὶ αὐτοῦ, λαληθήσεται δὲ τὰ περὶ τὴν χρείαν ἀνθρωπινότερον, πῶς δὲ νοοῖσθαι κατὰ τὸν πρέποντα λόγον τοῦ ἀνθρώπου κατηγορούμενον, τὸ, « Ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. » Ἡν γάρ ἐν αὐτῷ τὸ φῶς, καθάπερ οὖν καὶ αὐτὸς ἥμιν δὲ εὐαγγελιστὴς διεμαρτύρατο, καὶ οὐ τὸ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐρχεσθαι μᾶλλον, ἀλλὰ τὸν φωτιζόμενον ἀνθρώπων διεβεβαιούμεθα. Φασι τοιχαροῦν τίνεις, τὰ ἐκ καρδίας αὐτῶν ἐρευνήμενοι, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου, καθὼς γέγραπται, διτι πρὸ τῆς τῶν σωμάτων κατασκευῆς προϋπῆρχον μὲν κατὰ τὸν οὐρανὸν αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ, μακρὸν ἐν ἀσωμάτῳ μακαριστήτῃ τρίβουσαι χρόνον, καὶ καθαρώτερον ἀπολαύουσαι τοὺς ὑπνας ἀγαθοῦ· ἐπειδὴ δὲ αὐτὰς δὲ τῶν ἀμεινόνων εἰσθεὶς κόρος, καὶ πρὸς τὰ χείρω λοιπὸν ἀποκλίνουσαι, πρὸς ἐκτόπους κατέβαινον ἐννοίας τε καὶ ἐπιθυμίας, ἀγανακτήσας εἰκότως δὲ Δημιουργῷ; ἀποστέλλει μὲν αὐτὰς εἰς τὸν κόσμον, τοῖς δὲ ἀπὸ γῆς ἐνέκλεξε σώμασιν ἀχθοροπετῶν ἀναγκάσας, καὶ μονονούχη σπηλαῖψι τινὶ τῶν ἐκ-

⁴⁸ Baruch III, 38. ⁴⁹ Col. IV, 3. ⁵⁰ Jerem. XXIII, 16. ⁵¹ Psal. C:VIII, 67.

τόπων ἐγκατακλείσας ἡδονῶν, παιδεύειν αὐτάς έξι ἀνθητῆς ἐδοκίμασε τῆς πείρας, πικρὸν δπως ἔστι τὸ ἐπὶ τὰ κείρω φέρεσθαι, καὶ ποιεῖσθαι λόγον τῶν ἀγαθῶν οὐδένα. Ἀρπάζουσι δὲ εἰς ἀπόδειξιν τὴν οὕτω γελοιοτάτης ἑαυτῶν μυθολογίας, καὶ αὐτὸ δὴ πρώτον τὸ νῦν ἐν χερσὶν· « Ἡν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, δὲ φωτίζει πάντα διθρωπὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον» πρὸς δέ γε τούτῳ, καὶ ἕτερά τινα τῶν ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς, οἷον τὸ, « Πρὸ τοῦ με ταπεινωθῆναι, ἐγὼ ἐπλημμέλησα», καὶ δὴ καὶ φασι παραληρεῖν οὐκ αἰδούμενοι· Ἰδοὺ πρὸ τῆς ταπεινώσεως, τοῦτ' ἔστι.. τῆς ἐνσωματώσεως πεπλημμεληκέναι φησὶν ἡ ψυχὴ, διὰ τε τοῦτο τεταπειγόνται δικαίως ἐνδεβεῖται θανάτῳ, καὶ φθορῇ, καθάπερ οὖν καὶ ὁ Παῦλος οὕτως ὀνομάζει τὸ σῶμα, λέγων· « Τίς με βύσται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; » Εἰ δὲ πλημμελεῖ, φησὶν, πρὸ τῆς ταπεινώσεως ἡ ψυχὴ, καὶ ἐρχεται εἰς τὸν κόσμον, ὡς προῦπάρχοντα δηλοντεῖ· πῶς γάρ δὲς ἀμάρτοι τὸ μήπω ὑφεστήκας; « Ἐρχεται δὲ εἰς τὸν κόσμον ἀπὸ τινῶν δηλονότι τέτων κινουμένην. Τοιαῦτά τινα τῶν τῆς Ἔκκλησίας καταρρέψει ψυδόνυτες δογμάτων, καὶ θύλους εἰκαλων διηγημάτων ταῖς τῶν ἀπλουστέρων ἐπισωρεύοντες ἀκοαίς, δικαίως ἀκούσονται· « Οὐαὶ τοῖς προφητεύουσιν ἀπὸ καρδίας αὐτῶν, καὶ τὸ καθόλου μὴ βλέπουσιν. » Ὁράσεις γάρ δυτικῶς, καὶ οἰωνίσματα, καὶ προφητείας καρδίας αὐτῶν τοῖς διὰ τοῦ Πνεύματος ἀντιπαραθέντες λόγοις, οὐκ αἰσθάνονται πρὸς δοκῆν αὐτοῖς ἀποτίναι δραμεῖται τὸ ἐπιχείρημα, λέγοντος τοῦ Ψαλμῳδοῦ πρὸς Θεόν· « Σὺ φοβερὸς εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοι ἀπὸ τῆς ὄργῆς σου; » Οτι δὲ λιαν ἔστιν ἀτοπώτατον ὑπάρχειν μὲν οἰεσθαι τὴν ψυχὴν, ἐκ προγενεστέρων δὲ ἀμαρτημάτων εἰς τὰ ἐκ γῆς καταπέμπεσθαι σώματα νομίζειν αὐτὸν [Ισ. αὐτὸν], διὰ τῶν ὑπεζευγμένων ἐννοιῶν κατὰ τὸ ἐγχωροῦν ἦμιν ἀποδεῖται πειρασθεῖν, τὸ γεγραμμένον εἰδότες· « Αἴδου σοφῷ ἀφορμήν, καὶ σοφώτερος ἔσται, γνώριζε δικαίως, καὶ προσθήσει τοῦ δέχεσθαι. »

Ἐγροεις ήτοι θεωρήματα σχήματος συμπλεκτηρέου καὶ συλλογιστικού.

α'. Εἰ τῆς τῶν σωμάτων κατασκευῆς ἡ τοῦ ἀνθρώπου προϋψεστήκει ψυχὴ, ἀποκλίνασσα δὲ πρὸς τὸ φαῦλον, κατὰ τάξινων ὑπονοίας, κόλασιν ἔχει τοῦ πλημμελήματος τὴν εἰς σάρκα κάθιδον, πῶς, εἰπέ μοι, φωτίζεσθαι φησιν ἐρχομένην αὐτὴν εἰς τὸν κόσμον δὲ εὐαγγελιστῆς; Τιμὴ γάρ, οἶμαι, τὸ πρᾶγμα ἔστι, καὶ χαρισμάτων προσθήκη λαμπρῶν κολάζεται δέ τις οὐ τιμώμενος, οὐδὲ τιμωρεῖται μέτοχος; Θείων ἀναδεικνύμενος ἀγαθῶν, ἀλλὰ τοῖς ἐξ ὅργης τῆς τοῦ κολάζοντος δημιουρῶν. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐν τούτοις ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον δὲ ἡδρωπός, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐναντίων φωτίζεται, πρόδηλον δὴ που λοιπόν, διτιπερ οὐ κόλασιν ἔχει τὴν σάρκωσιν δὲ μετὰ σαρκὸς τιμώμενος.

β'. ΑΛΛΟ. Εἰ πρὸ τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ νοῦς ἦν, έτι καθαρὸς ἐν μακαριστήτει διατελῶν, ἀποκλίνασσα δὲ πρὸς τὸ φαῦλον ὑπέδην, καὶ διὰ τοῦτο ἐν σαρκὶ γέγονε, πῶς ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον φωτίζεται; Ἀνάγκη γάρ λέγειν ἐρημον εἶναι φωτὸς πρὸς ἀλθεῖν αὐτὸν εἰ δὲ τοῦτο, πῶς ἦν έτι νοῦς καθαρὸς δὲ τότε μόλις ἔχων τὸν φωτίζεσθαι τὴν ἀρχὴν, δει καὶ εἰς τὸν κόσμον ἐρχεται, καὶ οὐ δίχα σαρκὸς;

A liatam esse, mortis et corruptionis vinculis illigata, quemadmodum Paulus ipse quoque corpus nominat dicens: « Quis me liberabit de corpore mortis hujus? » Quod si anima peccat, inquit, antequam humilietur, et venit in mundum, patet quod prius existat; quomodo enim, quæso, peccaret id quod nondum existit? Venit autem in mundum, sed aliquibus ex locis videlicet profecta. Istiusmodi nugas adversus Ecclesiæ dogmata, et vanas fabulas simpliciorum auribus ingerentes, jure audient: « Væ qui prophetant de corde suo, et prorsus non vident! » Visiones enim revera et divinationes, ac prophetias cordis sui Spiritus sermonibus opponentes, non sentiunt quantum in absurditatem sua consilia properent, Psalmista ad B Deum dicente: « Tu terribilis es, et quis resistet tibi, ex tunc ira tua? » Quod autem absurdissimum sit putare animam ante corpus existere, et ob præcognitionem 79 peccata in terrena corpora ipsam demitti, ex subiunctis argumentis quantum in nobis est demonstrare conabimur, scientes quod scriptum est: « Da sapienti occasionem et sapientior erit, manifesta justo et insuper asperiet! »

C Rationes, sive propositiones ex syllogismis connectis.

1. Si anima hominis ante fabricationem corporis existebat, sed in vitium delapsa, ut quidam suspicantur, pœnæ loco in corpus detrusa est: quomodo, quæso, evangelista ipsam in hunc mundum venientem illuminari dicit? Honor enim istud est, et illustrum gratiarum accessio. Sed nemo plectitur dum honoratur, neque punitur cum divinorum honorum fit particeps, sed cum in punientis iram incurrit. Cum autem homo veniens in hunc mundum minime puniatur, sed contra potius illuminatur, patet utique pœnæ loco ei non esse corporationem, qui in carne honoratur.

D

2. ALIUD. Si ante corpus anima mens erat pura, in felicitate degens, sed conversione in vitium delapsa est, atque idcirco innixa est carni, quomodo veniens in hunc mundum illuminatur? Necessario enim dicendum est ipsam lucis expertem esse antequam veniat. Quod si ita est, quomodo pura mens erat, quæ vix tum primum illuminari incipit cum venit in mundum, idque non absque carne?

¹¹ Rom. vii, 24. ¹² Jerem. xxiii, 16. ¹³ Psal. lxxv, 8. ¹⁴ Prov. ix, 9.

3. ALIUD. Si ante corpus anima hominis existit, et proinde mens pura erat bonorum cupiditati proprius conjuncta, sed conversione in vitium terreno corpori impacta est, et in eo existens pœnare non vult amplius : quomodo non ei sit injuria, quæ tum maxime id facere iussa non sit, cum ad virtutem erat expeditior, nondum malis corporis illigata, sed intempestive id præstare cogitur, cum est inquinata peccato? Atqui Deus nihil intempestive jubet, neque injuriam facit is qui natura sua nocere nequit. Opportune igitur et juste a nobis exigit ut in hac carne non peccemus, cum existendi tempus istud solum habeamus, quo in hunc mundum venimus, illud prius non esse, **80** cœ locum quemdam relinquentes, et ex ipso quasi præexistentiæ principium mutanties.

4. ALIUD. Libenter ab eis quærerem, qui consentaneum sit animam quæ ante corpora peccavit, in corpus detrudi, ut experimento ipso discat cupiditatum suarum turpitudinem ; hæc enim docere non verentur. Atqui ab ipso malorum aspectu avellenda potius eset, quam in ipsum turpissimorum voluptatum profundum detrudenda. Illud enim remedii genus erat potius quam istud. Si ergo ut corporeis voluptatibus immergatur, malorum accessionem habet, quod in corpus detruditur, nemo laudaverit medicum qui ægrum adjutum iri putat per ea ipsa quibus ei nocet. Sin autem ut peccandi finem faciat, quomodo in ipsum cupiditatis delapsa profundum emergere potuit, ac non potius ipsum morbi initium depulit, cum nihil adhuc eset quo ad peccandum peritraheretur?

5. ALIUD. Si ante corpus existens anima peccavit, ut illi volunt, ideoque impacta est carni et sanguini, loco pœna id accipiens : quomodo non oporeat credentes in Christum, et idcirco peccati remissionem consecutos, illico de corporibus exire et sarcinam istam pœna loco impositam excutere? Quomodo enim, quæso, perfectam peccati remissionem consecuta est anima hominis, si pœna adhuc tenetur obnoxius? At videmus tantum abesse ut fideles corporibus liberari velint, ut cum fidei Christi confessione carnis resurrectionem conjungant. Non erit ergo pœna loco id quod fidei quoque confessione honoratur, et ad Salvatoris omnipotentiæ testimonium assertur, ex eo quod sic ad vitam redierit.

6. ALIUD. Si ante corpus existens anima peccavit, ut illi volunt, et idcirco innixa est carni, quam ob causam lex graviora quidem peccata morte plecti, innocentem vero vivere permitit? Præstaret quippe permittere turpissimorum criminum reos diu in corporibus hærere, ut hoc pacto gravius punirentur, innocentes vero corporibus exsolvi, si pœna loco inclusæ sunt in corporibus animæ. Sed contra, morte quidem punitur

A γ. ΑΛΛΟ. Εἰ προῦψεσθήκει τοῦ σώματος ἡ τοῦ ανθρώπου ψυχὴ, καὶ νῦν ὑπῆρχεν ἔτι διὰ τοῦτο καθαρός, οἰκεῖτερον τῇ τῶν ἀγαθῶν ἐφέστι προσκείμενος, ἐκ παρατροπῆς δὲ τῆς ἐπὶ τῷ χείρον εἰς τὸ γεῶδες πέμπεται σῶμα, καὶ γεγονὼς ἐν αὐτῷ τὸ μητέρες βούλεσθαι πλημμελεῖν ἀπαιτεῖται, τῶς οὐκ ἀδικεῖται μὴ τότε μᾶλλον τοῦτο ποιεῖν ἐπιτετραμμένως. δὲ δὴ καὶ μᾶλλον ὑπῆρχεν ἐτοιμάτερος εἰς ἀρρεῖν, οὐπω τοῖς ἀπὸ τοῦ σώματος ἐνδεδυμένος κακοῖς, ἀλλ' δὲ γέγονεν ἐν θολώσει τῆς ἀμαρτίας, τότε τοῦτο ποιεῖν οὐκ εὐχαίρως ἀναγκάζεται; Καὶ ποὺ δὲ τοῦ πρέποντος οὐκ ἀνάμεροι τῷ Θείον, ἀλλ' οὐδὲ ἀνάδικοι ποτὲ τὸ ἀδικεῖν οὐ πεφύκος. Εὐκαρπως ἀρρεῖ, καὶ δικαίως μετὰ σαρκὸς τὸ μὴ ἀμαρτάνειν ἀπαιτούμενα, μόνον ἔχοντας τοῦτον τοῦ εἶναι καρδίν, καθ' ὃν **B** μετὰ σώματος εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμεθα, τὸ μὴ εἶναι πρότερον, ὥστε πινάκι τόπου καταλιμπάνοντες, καὶ τέλος αὐτοῦ προβάπτεως ἀρχὴν μεθιτάξενοι.

C δ. ΑΛΛΟ. Ποιον ἔχει λόγον, ἐροίμην δὲ τὸδέως αὐτοὺς, τὸ ἀμαρτήσαν πρὸ σωμάτων εἰς σῶμα πέμπεοντας τὴν ψυχὴν, ἵνα δὴ μάθοι τῇ πείρᾳ, τῶν οἰκείων ἐπιθυμῶν τὴν αἰσχρότητα; Καὶ ταῦτα γάρ οὐκ ἐρυθριῶσιν ἐξηγούμενοι. Καίτοι μᾶλλον ἐχρῆτον καὶ αὐτῆς τῆς των κακῶν ἐξέλεσθαι φαντασίες αὐτήν, καὶ οὐκ εἰς αὐτὸν καταθεῖσθαι ἡδονῶν τὸν πυθμένα· τρόπος γάρ ἦν θεραπείας ἐκεῖνο μᾶλλον, ἢ τοῦτο. Εἰ μὲν οὖν ἵνα ταῖς τοῦ σώματος ἡδοναῖς ἐντρυφήσῃ προσθήκην ἔχει νοσημάτων τὴν σάρκωσιν, οὐκ ἐν τοῖς ἐπανύστασι τὸν σωφρονιστήν, δέ τον ὀφελεῖν ὑπετάπησην ἀδικοῦντα τὸ νενοσηκός. Εἰ δὲ ἵνα παύσηται τῶν παθῶν, πῶς εἰς αὐτὸν πεσοῦσα τῆς ἐπιθυμίας τὸ βάθος ἀνακύπτειν ἐδύνατο, καὶ οὐχὶ μᾶλλον καὶ αὐτὴν ἀποπτύσασα τοῦ νοσήματος τὴν ἀρχὴν, δὲ καὶ γυμνὴ τοῦ καθέλκοντος εἰς ἀμαρτίαν ἐφαίνετο.

D ε'. ΑΛΛΟ. Εἰ προοῦσα πεπλημμέληκεν ἡ ψυχὴ, διάτε τοῦτο συνεπλάκη σαρκὶ, καὶ αἱματὶ, εἰς τιμωρίας τρόπον λαδούσα τὸ πρόγμα, πῶς οὐκ ἔδει τοὺς πιστεύοντας εἰς Χριστὸν, καὶ κομισαμένους διὰ τούτου τῆς ἀμαρτίας τὴν ἀφεσιν, παραχρῆμα σωμάτων ἐξέρχεσθαι, καὶ τὸ λόγιον τιμωρίας περιτεθὲν ἀποδέλειν; Ἐπει τῶς τελείαν ἔχει τὴν ἀφεσιν ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ, ἔτι περικειμένη τὸν τῆς κολάσεως τρόπον; Ἀλλ' ὁρῶμεν δὲ τοσοῦτον ἀφεστήκασι τοῦ σωμάτων ἀπολάττεσθαι θέλειν εἰ πιστεύοντες, ὡς ταῖς εἰς Χριστὸν ὅμολογίαις συνεπισφίγγεσθαι τῆς σαρκὸς τὴν ἀνάστασιν. Οὐκ δρα κολάσεως ἔσται τρόπος, τὸ καὶ πιστεῶς ὅμολογὸν τετιμημένον, ὡς τῇ θείᾳ τοῦ Σωτῆρος δύναμει τὸ πάντα δύνασθαι ῥαδίως ἐπιμαρτυροῦν, διὰ τοῦ παλινδρομῆσαι πρὸς ζωήν.

E ζ'. ΑΛΛΟ. Εἰ προοῦσα κατ' ἐκείνους ἐξήμαρτεν ἡ ψυχὴ, διά τε τοῦτο συνεπλάκη σαρκὶ, διά τοίν αἰτίαν ὁ νόμος τὰ μὲν τῶν ἐγκλημάτων βαρύτερα τιμῆσθαι θεάστω, τὸν δὲ οὐδὲν ἡμαρτηκότα διαδῆν ἐπιτέρπει; Χρῆν γάρ δὴ που μᾶλλον, τοὺς μὲν ἐπὶ τοῖς αἰτίστοις ἀλόντας κακοῖς ἐπιτέρπειν ἐγχρονίζειν σώμασιν, ἵνα δὴ καὶ μειζόνως κολάσοιτο, τοὺς δὲ οὐδὲν ἡμαρτηκότταις σωμάτων ἀνείσθαι, εἰπερ ἐν τάξει τιμωρίας ἡ ἐγσωμάτωσις. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἐναντίων, θανάτῳ μὲν δ

φονευτής καταδικάζεται, πάσχει δὲ οὐδέν γε ἐίκασις εἰς τὸ σῶμα· οὐκ δρα τιμωρίας τρόπος ἡ σάρκωσις.

ζ'. ΑΛΑΟ. Εἰ δὲ πρεσβυτέρων ἀμαρτημάτων ἀσαρκώθησαν πλὴν φυγῆς, καὶ τρόπος αὐτοῖς τιμωρίας ἡ τοῦ φύματος ἀπενοθήθη φύσις, πῶς ἡμᾶς ὥρξες κατεργήσεται εὖναντον ὁ Σωτὴρ; Πῶς δὲ οὐχὶ μᾶλλον τὴλέσιν ἡ φθορά, τὸ κολάζον ἡμᾶς ἀφανίζουσα, καὶ πέρας ἐπιτιθεσθαι τῇ καθ' ἡμῶν ὄργῃ; Διὸ δὴ καὶ μᾶλλον εἴποις τις ἀντὶ εὐχαριστούντων ἀκολουθότερον τῇ φθορᾷ, ἡπερ ἐκ τῶν ἐναντίων τῷ διηνεκτὶς ἡμῖν ἐπιτίθεται εἰς κολαστήριον, διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως· ἀλλὰ μήτη εὐχερεστοῦμεν, ὃς ἀπηλαγμένοι θανάτου καὶ φθορᾶς διὰ Χριστοῦ· οὐκ δρα τιμωρίας τρόπος ἡ σάρκωσις τῇ φυγῇ.

η'. ΑΛΑΟ, ὡς ἐκ τοῦ αὐτοῦ Θεωρήματος. Εἰ δὲ προγενετέρων ἀμαρτημάτων ἀπαιτούμεναι δίκαια αἱ τῶν ἀγθρώπων φυγὴ, τοῖς ἀπὸ τῆς γῆς ἀνεπλάκησαν σώμασι, πρὶν, εἰπέ με, χάριν ὀμολογήσομεν τῷ τὴν ἀνάστασιν ἡμῖν ἐπιγεγέλομένῳ Θεῷ; Ἀνάνεωσις γάρ τιμωρίας τὸ τρόπημα φαινεται, καὶ τοῦ λυποῦντος ἀνάστασης· καὶ εἰ πικρὸν επεντέλει τὸ κολάζεσθαι μαρκάρι· χαλεπὸν δέρεται τὸ ἀνάστασθαι σώματα, τιμωρίας τέλειον ἐπέχοντα τεῖς φθολαῖς φυγαῖς. Ἀλλὰ μήτη ὡς δῶρον ἡ φύσις ἀνανεῳται εἰς εἰνθυμίᾳ τὴν ἀνάστασιν ἔχει παρὰ Χριστοῦ. Ήγὼ δρα τιμωρίας τρόπος ἡ σωμάτωσις.

θ'. ΑΛΑΟ. Ός μεγάλην ἡμῖν καὶ τριπλόθετον δορτήν προφητικός που λόγος εὐαγγελίζόμενος φρίγεται, εἰ ἀναστήσονται γάρ οἱ νεκροί, καὶ ἀγρεψθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, εἰ φησίν. Ἀλλ' εἰπερ ἦν δύνατος κολάσσεως τρόπος τὸ σωματωθῆναι εἰς μᾶλλος τῶν ἀγθρώπων φυγάς, πῶς ὡντὶ μᾶλλον ἐλύσει τὰ τοιωτά βοῶν ὁ προφήτης ὡς ἐκ Θεοῦ; Πῶς δὲ δύναται τὸ κήρυγμα, τῶν λυποῦντων ἡμᾶς εἰσφέρονται τὴν διαμονήν; Ἐδει γάρ μᾶλλον εἰπεῖν, εἰπερ ἔδούλετο τοὺς ἐξ ἀμαρτίας σωματιώθεντας εὐφραίνειν. Ήγὼ διναστήσονται οἱ νεκροί, ἀπολεῖται δὲ καὶ ἡ τῆς σαρκὸς φύσις. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἐγκυτίων εὑφραίνει, τὴν τῶν σωμάτων ἀγάστασιν ἔσσεσθαι λέγων καὶ δούλησιν Θεοῦ· καὶ πῶς ἀντὶ εἰη λοιπὸν ἐν κολάσεως τάξει τὸ σῶμα κατὰ τὴν τινῶν φθουλαῖν, ἐφ' ὃ καὶ ἡμεῖς ἡδομέθα, καὶ ὁ Θεὸς εὔδοκε;

ι'. ΑΛΑΟ. Ἐπιγεγέλατο που καὶ θάδες τὸν μακάριον εὐλογῶν Ἀβραὰμ, διτὶ κατὰ τὴν ἀναρίθμητον τῶν ἀσέρων τελήθην ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ ἀληθῆς ὁ λόγος, διτὶ πλημμελήσατα πρὸ σώματος ἡ φυγὴ, καὶ εἰς γῆν, καὶ εἰς σάρκα κολασθησομένη πέμπεται, καταδίκων δχλον οὐκ εὐγενῆ, δραπετεύσαντων τοῦ ἀγθροῦ, τῷ δικαίῳ θάδες ἐπιγεγέλατο, καὶ οὐχὶ μᾶλλον εὐλογίας μέτοχον σπέρμα. Ἀλλὰ μήτη εὐλογήσουν τὸν Ἀβραὰμ τούτο λέγει ὁ Θεός· ἀπάρτης δέρα κατηγορίας ἡ τῶν σωμάτων ἀπῆλλακται γένετος.

ια'. ΑΛΑΟ. Εἰς πλήθης μέγε καὶ ἀναρίθμητον τὸ τῶν ἵστρηλιτῶν ἐξετείνετο γένος· καὶ δὴ καὶ τοῦτο

A homicide, justus autem corpore nibil patitur. Non est igitur supplicii loco inclusa corpori anima.

ζι'. Τ. ALIUD. Si ob præcedentia peccata animæ corporibus inclusæ sunt, et ad eas puniendas excogitata est corporis natura, quomodo nos juvit Salvator destructa morte? Imo vero nosne potius nostri mors misera est supplicium nostrum abollendo, ac iræ in nos intentatæ finem impouerendo? Quocirca morti gratias agere nemo non magis consentaneum esse dixerit, quam ei qui per resurrectionem a mortuis perpetuum nobis supplicium imponit. Atqui Deo gratias agimus, quod a morte et corruptione per Christum liberali simus: non ergo ad supplicium datum est corpus animæ.

8. ALIUD, ex eodem. Si ut præcedentium peccatorum poenas luant, hominum animæ terrenis corporibus immersæ sunt, quam, quæso, gratiam habebimus Deo resurrectionem nobis pollicenti? Renovatio enim supplicium esse videtur, et malii instauratio: et si nemini non acerbum est longo tempore poena affici, utique grave est excitari corpora, quia miseris animabus poene loco sint. Atqui naturæ instar singulæris alicujus domi data est a Christo resurrectio, quo ad felicitatem renovatur. Non ergo ad poenam amissæ data sunt corpora.

9. ΑΛΑΟ. Magnam veluti quanadam et opulatissimam celebritatem nobis propheta annuntiare uidetur: « Resurgent enim mortui, et expurgiscuntur qui sunt in monumentis »¹⁰, » inquit. At si miseræ hominum animæ corporibus ad poenam includerentur, quomodo non potius ista divinitus prædicando misericordiam nobis inferret propheta? Aut quomodo, quæso, latè erit illa prædicatio, quæ malorum nobis perpetuitatem statuit? Dicere enim potius debet, si homines ob peccata corporibus inclusos exhibilares vellet, Non resurgent mortui, sed ipsa quoque natura carnis interfringit. Contra vero letos homines reddit, dum resurrectionem corporum Dei voluntate futuram ait. Quomodo ergo supplicii loco futurum est corpus, ut temere quidam asserunt, in quo et nos oblectamur, et Deus?

10. ALIUD. Cum beatum Abraham Deus benediceret, semea ejus simile fore innumerabilis astorum multitudini prouisit. Quod si verum est animalia nondum suscepisse corpore ¹¹ peccasse, ideoque in terram et carnem ad supplicium esse deinceps, ignobilem damnatorum turbam a virili abhorrentium justo Deus pollicetur, non autem semea benedictionis particeps. Atqui Deus benedicturus Abram istud ait. Igitur corporum ortus omni reprehensione caret.

11. ALIUD. Israelitarum genus in magnam et innumerabilem multitudinem propagabatur: quod cum sacrorum ille annistes Moyses uehementer miraretur,

¹⁰ Isa. xxvi., 19.

cos votis prosequitur, dicens : « Et ecce estis hodie velut astra cœli multitudine. Dominus Deus parvum vestrorum adjiciat vobis sicut estis millies²⁷. » At si corporibus ad poenam includerentur animæ, idque necessitate quadam, imprecatio revera esset, non votum illa Moysis oratio. Atqui res ita non est, sed facta est a Moyse benedictio. Non ergo ad poenam corporibus immersæ sunt animæ.

12. ALIUD. Male potentibus Deus non annuit. Cujus rei locuples testis nobis erit Salvatoris discipulus : « Petitis, » inquit, « et non accipitis, eo quod male petatis²⁸. » Si ergo ad poenam corporibus animæ inancipantur, quomodo Anna Phanuelis filia, inquiet aliquis, non vebementer errabat, cum tam enixe filium sibi a Deo peteret²⁹? Animam quippe deorsum pelli, et in corpus detrudi poscebat. At quomodo, quæso, filium ipsi Deus beatum Samuelem tradidit, si quidem peccasse prius animam oportebat, ut implexa corpori mulieris votum impleret? Atqui Deus tradidit, qui non nisi bona dare potest, cumque id promptio animo ipsi annuerit, votum ejus ab omni calunnia liberat. Non igitur ob admissum peccatum corporibus anima includitur, neque id ei ad poenam datum, ut volunt nonnulli.

13. ALIUD. Si corpus animæ hominis ad poenam datum est, quid Ezechiam adegit, illum Hierosolymorum regem sapientem ac bonum, ut non sine acerbis lacrymis corporis mortem deprecaretur, nec illo suppicio vellet exsolvi¹, sed annorum recessione corpus suum honorari peteret, cum alioqui longe salius esset, si verum est corpore plecli animam, non mortem deprecari, sed grave et molestum ducere animam cum corpore conjungi, et ob ejus dissolutionem gratias agere potius quam ob vitam. **33** Quomodo vero singularis beneficiorum loco promittebat illi Deus dicens : « Ecce addam ad dies tuos quinque et decem annos², » cum illa promissio supplicii prorogatio esset, non beneficium, si veruni illi docent. At vero supernum donum et gratia erat illa promissio, et annorum prorogatio : non ergo ad supplicium corpus datur animæ.

14. ALIUD. Si ad poenam datum est corpus animæ, quam gratiam Deus retribuit eunuchio illi, qui Jeremiam eduxit e lacu, dicens : « Et dabo animam tuam in rem inventam, et servabo te a Chaldaeis³. » Satius enim suisset illum mori sinere, ut hoc pacto eum honoraret, vinculis et poena corporis solutum. Quam autem, quæso, Israelitis adolescentibus gratiam contulit, dum eos a flamma servavit et immunitate Babyloniorum? Quam ob causam Daniellem a crudelitate leonum eripuit⁴? At vero beneficia ista sunt, pro quibus illum etiam hymnis et laudibus prosequimur. Non ergo ad poenam animæ

²⁷ Deut. x, 22. ²⁸ Jac. iv, 5. ²⁹ I Reg. i, 10-20.
♦ Dan. iii, 1 sqq.

A δικαίως ὑπερθαυμάσας ὁ Ἱεροφάντης Μωῦσῆς ἐπεύχεται λέγων αὐτοῖς· « Καὶ Ἰδού, ἐστὲ σῆμερον ὡς τὰ διτρά τοῦ οὐρανοῦ τῷ πλήθει. Κύριος ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ὑμῶν προσθεῖ ὑμῖν, ὡς ἡτε χιλιοπλασίας. » Ἀλλ' ἐπερ ἦν κόλασις, ταῖς ἀνθρώπων ψυχαῖς τὸ εἶναι μετὰ σωμάτων ἐν κόσμῳ, ἔδει δὲ εἶναι, καὶ οὐ γυμνάς, ἀρὰ μᾶλλον εἴη περ ἀληθῶς, οὐχ ἐπ' εὐχῇ, καὶ ὁ τοῦ Μισέως εὐρίσκοιτο λόγος. « Εγειρὲ δὲ οὐχ οὗτως, ἀλλ' ἐν εὐλογίᾳ τάξει πεποίηται οὐκ ἄρα τιμωρίας ἔχει λόγον τὴν σάρκωσις.

15. ALIUD. Τοὺς αἰτεῖν ἐπιχειροῦσι κακῶς, ἐπινεύειν θεός οὐκ ἀνέχεται. Καὶ τούτου μάρτυς τημένη ἀψευδῆς ὁ τοῦ Σωτῆρος γενήσεται μαθητής, « Αἰτεῖτε, » λέγων, « καὶ οὐ λαμβάνετε, ὅτι κακῶς αἰτεῖσθε. » Ἐπερ οὖν ἐστι κόλασις τὸ σωματωθῆναι ψυχὴν, « Άννα τοῦ Φανουρῆλ η θυγάτηρ, πᾶς οὐκ εὐλόγως ἔρει τις, ὅτι τοῦ πρέποντος ἀπεσφάλλετο μακράν, οὗτω πρὸς θεὸν ἀνατείνουσα τὴν εὐχὴν, καὶ αἰτοῦσα σπέρμα ἀνδρός; ψυχῆς γάρ ἔσται κατάπτωσιν, καὶ τὴν εἰς σῶμα κάθισδον. Πώς δὲ δῶλος καὶ νιδὼν αὐτῇ ἐδίδου θεός τὸν δικιον Σαμουήλ, εἰπερ ἔδει πάντας ἀμαρτῆσαι ψυχὴν, ἵνα δὴ καὶ ἐμπλακεῖσα σώματι τῇ γυναικὶ πληρώσῃ τὴν αἰτησιν; Ἀλλὰ μήν καὶ θεός ἐδίδου, μόνα πεφυκώς διδόναι τὰ ἀγαθά, καὶ προχείρως ἐπινεύσας αὐτῇ, λοιδορίας ἀπάστης ἐλευθεροὶ τὴν αἰτησιν. Οὐκ ἄρα ἐξ ἀμαρτίας τὴν σάρκωσις, ἀλλ' οὐδὲ κολάσεως τρόπος κατά τινας.

16. ALIUD. Εἰ ἐν τάξει τιμωρίας δέδοται τὸ σῶμα τῇ ἀνθρώπου ψυχῇ, τί τὸ πεπεικός ἔξεχειν τὸν τῆς Ἱερουσαλήμ βασιλέα, καίτοι σοφὸν δηνα καὶ ἀγαθὸν, δακρύων οὐ δίχα πικρῶν παραιτεῖσθαι μὲν τὸν τῆς σαρκὸς θάνατον, καὶ ἀποδύνασθαι τὸ κολάζον ὀνκεῖν, ἐτῶν δὲ προσθήκη τειμάσθαι παρακαλεῖν, καίτοι λίαν ἔχρην, εἰπερ ἦν δηνας, οὐ τεθνάναι παραιτεῖσθαι μᾶλλον, ἥγεισθαι δὲ φορτικὸν τὸ συμπεπλέχθαι σώματι, καὶ ἐπὶ τούτῳ χάριν ἡπερ ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις ὀμοιογεῖν. Πώς δὲ ὡς ἐν χάριτος μέρει θεός ἐπηγγέλλετο λέγων αὐτῷ· « Ίδού προστίθημι εἰς τὸν χρόνον σου ἐτη δεκαπέντε; » καίτοι προσθήκη κολάσεως οὐκ εὐποίεις τρόπος, τῇ ὑπόσχεσις ἦν, εἰπερ ἐκείνοις πρεσβεύσουσιν ἀλτηθῆ. Ἀλλὰ μήν δῶρον δινοθεν ἡ ὑπόσχεσις ἦν, καὶ ἡ προσθήκη χάρις οὐκ ἄρα κόλασις ταῖς ψυχαῖς ἡ σωμάτωσις.

D

17. ALIUD. Εἰ ἐν τάξει κολάσεως δέδοται τὸ σῶμα τῇ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ, πολὺν ἀντεῖδον χάριν τῷ εὐνούχῳ θεός τῷ ἀνενεγκόντι τὸν Ἱερεμίαν ἐκ τοῦ λάκκου, λέγων, « Καὶ δώσω τὴν ψυχὴν σου εἰς εἰρεμα, καὶ διασώσω σε ἐκ τῶν Χαλδαίων; » « Εδει γάρ μᾶλλον ἀποθνήσκειν ἐάν, ἵνα καὶ τιμῆσῃ, δεσμοῦ καὶ κολάσεως ἀπολύτων αὐτόν. Τί δὲ, εἰπέ μοι, τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ νεανίαις ἔχαριζετο, διασώζων αὐτοὺς ἐκ φλογὸς καὶ τῆς τῶν Βαβυλωνίων ἀπανθρωπίας; « Ότου δὲ χάριν τῆς τῶν λεόντων ὡμότητος; τὸν σοφὸν ἔξηρταξε Δανιήλ; Ἀλλὰ μήν ταῦτα πράττων εὐεργετεῖ, καὶ διὰ ταύτα δοξάζεται. Οὐκ ἄρα τρόπος τι-

¹ IV Reg. xx, 1 sqq. ² ibid. 6. ³ Jerem. xlvi, 5.

μαρίας ἐστὶ τὸ ἐνοικεῖν τῇ σαρκὶ, ἵνα μὴ ταυτὸν A corpus est traditum, ne idem sit avud Deum præmium et poena.

ιε'. ΑΛΛΟ. Ὄτι τῶν ἔκάστων βεβωμένων ἐξέτασις
ἴσται κατὰ καιρὸν ἐπὶ τοῦ θεοῦ βήματος ἐκδιδάσκων
ὁ Παῦλος, φησίν· «Ταῦς γάρ πάντας ἡμᾶς φανερώθη-
ναι δεῖ ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κο-
μισθαι ἔκαστος τὸ διά τοῦ σώματος, πρὸς δὲ ἕτερα-
ς, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε φαῦλον. » Εἰ δὲ πάντι μόνοις τοῖς
διὰ τοῦ σώματος ή κολάζεται τις, ἥγουν τῆς δεύσης
ἀξιούται τιμῆς, μνήμη δὲ οὐδεμίᾳ προγενεστέρων
ἀμαρτημάτων, ἀλλ' οὐδὲ πρεσβύτερον τῆς γενέσεως
ἔγκλημα ζητηθῆσται· πῶς δρα προῆη τῷ ψυχῇ; ή
πῶς ἐξ ἀμαρτίας ἐπαπεινώθῃ, κατά τινας, ή καὶ μό-
νος ὅρίζεται χρόνος διὰ τὴν σαρκὸς, διὰ τοῦ μόνα ζη-
τεούσαι τὰ δέ αὐτῆς;

ιε'. ΑΛΛΟ. Εἰ ἐκ πρεσβυτέρων ἀμαρτημάτων
ἐσωματωθήσονται αἱ ψυχαὶ, πῶς δὲ Παῦλος ἡμῖν ἐπι-
στέλλει, «Παραστήσατε, λέγων, εἰ τὰ σώματα ὑμῶν
θυσίαν ζῶσσαν, ἀγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ. » Εἰ γάρ
ἐν τάξι τιμωρίας δέδοται ταῖς ἀθλίαις ψυχαῖς, πῶς
εἰς ὁρμὴν εὐνάθεις παραστήσομεν αὐτά τῷ Θεῷ; κατὰ
τίνα δὲ τρόπου εὐάρεστον ἔσται τὸ δέ οὖν καταχειρί-
μαθα; ή ποιὸν δλῶς ἀρετῆς ἐπιδέξεται τρόπον τὸ κο-
λάζειν πεφυκός, καὶ βίζαν ἔχον τὴν ἀμαρτίαν;

ιε'. ΑΛΛΟ. Κατὰ πάσης ἐκτεινομένην τῆς ἀνθρώ-
που φύσεως τὴν φθορὰν, διὰ τὴν ἐν Ἀδὰμ παράδεισιν
ἐπιδεικνύων ὁ Παῦλος, φησίν· «Ἀλλ' ἴσθισθεντεν δὲ
θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσίας, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ
ἀμαρτήσαντας, ἐπὶ τῷ δικαιώματι τῆς παραβάσσων;
τοῦ Ἀδάμ. » Πῶς οὖν δρα φησί, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ
ἀμαρτήσαντας βασιλεύειν τὸν θάνατον, εἰκέπερ ἐκ
πρεσβυτέρων ἀμαρτημάτων τὸ ἀποθνήσκον ἡμῖν δέ-
δοται σῶμα; Ποῦ γάρ δλῶς οἱ μὴ ἀμαρτήσαντες, εἰ
δικῇ πτεισμάτων ή σάρκωσις, καὶ τὸ ἐν τῷδε τῷ βίῳ
γενέσθαι μετά σώματος, προανατέλλον ἔχει τὸ
ἔγκλημα; Ἀμαδές οὖν δρα τῶν διὰ ἄνατεις τὸ πρό-
σηνημα.

η'. ΑΛΛΟ. Προστήγαγόν ποτε τῷ Σωτῆρι πεῦστιν οἱ
μαθηταὶ περὶ τίνος τῶν ἐκ γενετῆς τυφλῶν, καὶ δὴ
καὶ ἔφασκον· «Ραβδί, τίς ἡμαρτεν, οὗτος. ή οἱ γονεῖς
αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ; » Ἐπειδὴ γάρ ἐν προφη-
τικοῖς ἀναγέγραπται λόγοις περὶ Θεοῦ, ὃς ἐστιν ἀπο-
δίδοὺς ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τάκνα, τούτο πεπονθέ-
ναι τὸν ἀνθρώπον ὑπενθύνον οἱ μαθηταί. Τί οὖν πρὸς
ταῦτα Χριστός; «Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὗτε οὗτος ἡμαρ-
τεν, οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα φανερώθῃ τὰ
ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. » Πῶς οὖν ἔξω τιθησιν
ἀμαρτίας αὐτούς, καίτοι μὴ δυτα, ἀνεγκλήσους κατὰ
τὸν βίον; «Ἄνθρωποι γάρ δυτες, ἔνοχοι που πάντως
ἥσαν καὶ πταίσμασιν. » Αλλ' ἐστι πρόδηλόν τε καὶ
συμφανὲς, διτιπερ δὲ λόγος εἰς τὸν πρὸ τῆς γενέσεως
ἀναβαίνει καιρὸν, καθ' δια οὐτα γεγονότες, οὐδὲ
τημάρτανον, ἵνα καὶ ἀληθεύῃ Χριστός.

ιθ'. ΑΛΛΟ. Ο μακάριος προφῆτης Ἰσαίας, τὴν
αἰτίαν τοῦ πεποιηῆσθαι τὴν γῆν ἐξηγούμενος, «Οὐκ

B
runtur quæ per carnem admisit?

16. ALIUD. Si ob præterita peccata corporibus
addicti sunt animæ, quomodo Paulus nobis scribit
«Exhibete corpora vestra hostiam viventem, san-
ctam, Deo placentem». Si enim ad pœnam data
sunt corpora misericordia animabus, quomodo in odorem
suavitatis ea Deo exhibebimus t̄ aut quo pacto
gratium et acceptum erit illud per quod dannati
sumus? aut quam virtutis rationem habiturum est
id quod pœnae et supplicio nobis est, et cui radix
est peccatum?

17. ALIUD. Corruptionem per universam homi-
nis naturam extensam ob 84 transgressionem in
Adam Paulus ostendens, ait: «Sed regnavit mors
ab Adam usque ad Moysen, etiam in eos qui non
peccaverunt, in similitudinem prævaricationis
Adæ». Quomodo igitur ait mortem etiam in eos
regnare qui non peccaverunt, si ex præteritis
peccatis mortale nobis corpus datum est? Ubi
enim gentium, quæso, sunt illi qui non peccaverunt,
si peccatorum pœna est animæ cum corpore con-
junctio, et sarcinam corporis in hac vita gestare,
præcedentis pœna est peccati? Inepta igitur est
adversariorum propositio.

18. ALIUD. Discipuli Christum interrogarunt
aliquando de cæco quadam a nativitate, his verbis:
«Rabbi, quis peccavit, hic, aut parentes ejus,
ut cæcus nascetur?» Cum enim scriptum sit
in prophetarum libris de Deo, ipsum retribuere
D peccata patrum in filios, istud accidere homini
discipuli suspicabantur. Quid ergo ad hæc Chri-
stus? «Amen dico vobis, neque hic peccavit, ne-
que parentes ejus: sed ut manifestentur opera Dei
in illo». Quomodo igitur peccati expertes illos
ait, quamvis in vita reprehensione nou carerent?
Nam, homines cum essent, obnoxii utique peccatis
erant. Atqui manifestum est Domini verba intelli-
genda esse de tempore quod nativitatem præcessit,
quo, cum nondum essent, ita neque peccarunt, ut
vera quoque Christi sit oratio.

19. ALIUD. Beatus propheta Isaias, causam ob
quam terra facta sit exponens: «Non frustra,

* II Cor. v, 10 * Rom. xii, 1. * Rom. v, 14.

* Joan. ix, 2. * Deut. xx, 5. * Joan. ix, 3.

inquit, « fecit eam, sed ut habitaretur¹¹. » Habita-
da autem erat utique terra, non nudis plena spiri-
tibus, sed neque incorporeis et simplicibus ani-
mabus, sed corporibus, quae multa successione
illa uterentur. Voluntas itaque divina animabus
peccandi causa erat, ut et corporum natura exsi-
stet, et sic terra demum non frustra facta esse
videretur. Sed hoc absurdum: non est ipsius con-
trarium.

20. ALIUD. Omnia artifex sapientia de seipso
in libro Proverbiorum alicubi ait: « Ego eram cui
adgaudebat (universi nimirum opifex), quotidie
autem iætabat coram eo omni tempore, cum iæ-
taretur orbe perfecto, in filiis hominum¹². » Cum
ergo, perfecto terrarum orbe, hominis fabricatione
Pens valde iætabitur, **85** quomodo non erit ille
dementissimus, qui peccatis corpore prioribus
obnoxiam animam esse dicit, eoque nomine in
corpus detrusam scelerum suorum poenas luere?
Nunquid enim carceris potius quam orbis opifex
erit Deus, et reorum supplicio temere triumphabit?
At quomodo bonus sit, qui rebus tam a ratione
alienis oblectatur? Atqui bonus est Deus, ac pre-
inde honorum auctor: non ergo ad poenam datum
est corpus animæ.

21. ALIUD. Si criminum ante nativitatem ad-
missorum poenas luit hominum animadum illigatur
corpori, et corpus ei ad supplicium datum est,
quam ob causam illatum est mundo impiorum
diluvium, et justus Noe servatus est, atque hoc a
Deo Iudei suæ præmium retulit? Nunquid enim sa-
tius erat summæ impietatis reos diutius in cor-
pore hærere, ut gravius punirentur, bonos autem
eis exsolvi, et suæ erga Deum pietatis banc referre
mercedem, ut quamprimum ex eo discederent? At
opinor universi opificem, justus cum sit, quod jus
et æquum est in unumquemque decernere: atque
idcirco morte corporea sonles punire, et contra
vita corporis justos exhilarare. Non ergo data sunt
hominum animabus ad poenam corpora, ne injus-
tus Deus videatur, gratia impium puniendo, et
contra poenam justum honorando.
suumata ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς, ίνα μὴ ἀδικος
τιμῶν δὲ πάλιν κολάσει τὸν δίκαιον.

22. ALIUD. Si præteriorum peccatorum poenas D
datura in carnem et corpus anima descendit, quo-
modo Salvator Lazarum quem amabat easimavit,
et vinculis semel solutum: rursus ad ea redire co-
egit¹³? Atqui ad ejus utilitatem id fecit Christus,
eumque ut amicum honoravit, excitando e mortuis.
Inanis ergo est adversariorum propositio.

23. ALIUD. Si, quemadmodum illi nugatores
aiunt, poenæ loco datum est corpus animæ, idque
supplicium ob præteritum ejus peccatum excoagu-
latum est, peccatum humanorum corporum naturam

A εἰς κενὸν, φησὶν, ἐποίησεν αὐτὴν, ἀλλὰ κατο-
κεῖσθαι: » Εδει δὲ πάντως κατοικεῖσθαι τὴν γῆν, οὐ
πινέμασι πληρουμένην γυμνοῖς, ἀλλ' οὐδὲ ἀσάρκοις
καὶ ἀναμφιέστοις ψυχαῖς, ἀλλὰ τοῖς καταλήλοις
αὐτῇ κεχρημέναις σώμασιν. » Ήν οὖν ἄρα βούλημα
θεοῦ τὸ ἐνεργοῦν εἰς τὸ ἀμαρτεῖν ψυχᾶς, ίνα καὶ ἡ
τῶν σωμάτων γένηται φύσις, οὗτοι τε λοιπόν, ή γῆ
μή εἰς κενὸν φαίνηται γεγενημένη. Ἀλλὰ τοῦτο ἀπο-
πον· χρέιτον οὖν ἄρα τὸ ἔτερον.

x'. ΑΛΛΟ. « Ταῦτα τεχνίτις σοφίᾳ, περὶ ἑαυτῆς
τοῦ φησιν ἐν βίβλῳ Παροιμῶν: Ἐγὼ ἡ μητή, η προ-
έχαιρεν, » δι πάντων δηλοντί δημιουργός: « καθ' ἡμέ-
ραν δὲ εὐφραίνομην ἐν προσώπῳ αὐτοῦ, ἐν παντὶ^B
καὶ φῷ, ὅτε εὐφραίνετο τὴν οἰκουμένην συντελέσας,
καὶ ἐνευφραίνετο ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων, » « Ότε τοίνυν
συντελέσας τὴν οἰκουμένην, τῇ τοῦ ἀνθρώπου κατε-
σκεψῇ λιαν ἐφήδεται Θεός, πῶς οὐχὶ πάσῃς ἔξω κείσε-
ται φρενὸς, δι προγενεστέροις ἀμαρτήμασιν ὑποτεθεὶς
τὴν ψυχὴν, διὰ τε τοῦτο σεσωματώσθαι λέγων αὐτὴν,
καὶ κατὰ τοῦτον τετιμωρήσθαι τὸν τρόπον; » Ή γὰρ
οὐχὶ δεσμωτηρίου μᾶλλον, ἡπερ αἰκαμένης ἐργάζεται
ἴσται Θεός, εὐφραίνεται δὲ παραλόγως ἐπὶ ταῖς
ὑπάρχουσι δίκαιας; Καὶ πῶς ἀνὴρ λοιπὸν ἀγαθὸς ἐπ'
ἀπότοις αὐτῷ γαννύμενος; Ἀλλὰ μήν ίστιν ἀγαθὸς,
διά τοι τοῦτο πανηγῆς ἐγαθῶν· οὐκέτι ἄρα τιμωρίας
ίσται τρόπος ή σάρκωσις.

κα'. ΑΛΛΟ. Εἰ πλημμελημάτων τῆς ἐν κόσμῳ
γενέσεως ἀρχαιοτέρων εἰσπάττεται δίκαιος ἡ τοῦ
ἀνθρώπου ψυχὴ διὰ τῆς εἰς αὔρα συμπλοκῆς, καὶ
C τιμωρίας ἐπέχει τὸ σῶμα λόγον αὐτῇ, διὰ τούτουν
αἵτιναν, κόσμῳ μὲν ἀσεβῶν κατακλυσμὸς ἐπενήκεται,
διεσώθη δὲ δίκαιος ὁ Νῶς, καὶ ταύτην ἔχει παρὰ
Θεοῦ τῆς πίστεως τὴν ἀνείδοσιν; « Ή γὰρ οὐχὶ μᾶλ-
λον ἐχρήγη τοὺς μὲν ἀφόρτητα δυσσεβήσαντας, μακρο-
τέρους ἐν σώμασι κατατρίβειν χρόνους, ίνα μειδῶς
κολάζωντας, δεσμῶν δὲ τῶν ἀπὸ σαρκὸς ἀνίσθεται
τοὺς ἀγαθούς, καὶ τῆς πρὸς θεὸν εὐσεβείας ἀντι-
κομίζεισθαι γέρας τὴν ἐκ σώματος ἀπορθίσησιν; » Άλλ'
οἶμαι, δίκαιοι διηταὶ τὸν ἀπάντων δημιουργὸν, τὴν
ἐκάστην χρεωστούμενην τάγματι φέροντες ἐπενεγκεῖν.
Ἐπειδὴ δὲ δίκαιοι ὁντινάτω μὲν τῷ τῆς αἱρέτης
κολάζει τὸν παράκομαν, ζωὴ δὲ πάλιν τῇ μετὰ
σώματος εὐφραίνει τὸν δίκαιον, οὐ κολάσις ἄρα τὰ
φαίνηται Θεός, χέριτι μὲν κολάζων τὸν ἀσεβῆ,

κβ'. ΑΛΛΟ. Εἰ προγενεστέρων πταισμάτων ἐκ-
τίσουσα δίκαιας, εἰς σέρχα καὶ σῶμα καταβέβηκεν τὴν
ψυχὴν, πῶς ἐφίλει τὸν Λάζαρον ἀναστήσας αὐτὸν
δι Σωτῆρα, καὶ τὸν ἄπαντα δεσμῶν ἀνέντα, παλινδρο-
μεῖν εἰς αὐτὸν ἀναγκάσας; « Άλλ' ἐπραττεν ὑφελῶν,
καὶ οὓς φίλον ἐτίμα τὸν τεθνεῶτα Χριστὸς διενιστάς^D
ἐκ νεκρῶν εἰκασίον οὖν ἄρα τῶν δι' ἐναντίον τὸ
πρόβλημα.

κγ'. ΑΛΛΟ. Εἰ, καθάπερ ἐκεῖνοι ληροῦντες φασιν,
ώς ἐν τάξει τιμωρίας δέδοται τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ, διὰ
πρεσβυτέρων αὐτῆς ἀμαρτίαν ἐπινοηθεῖν, ἀμαρτία
τὴν τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων παρεισήνεγκε φύσιν.

¹¹ Isa. xlvi, 18. ¹² Prov. viii, 30, 31. ¹³ Ioseph. xi, passim.

Αλλὰ καὶ πάλιν εἰσῆλθε διὰ τῆς ἀμαρτίας ὁ θάνατος· αὐτὴ τοιγεροῦν καθ' ἐκατῆς ἡ ἀμαρτία λογιπῶν ἔξουλίζουσα φαίνεται, λύουσα τοὺς ὑπέροις τὰ ἐν ἀρχῇ, καὶ ὁ Σατανᾶς καὶ ἐκατῷ μεμέρισται διὰ τοῦτο. « Πῶς οὖν σταθήσεται ἡ βασιλεῖα αὐτοῦ; » κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν; « Άλλα μήν τὸ οὕτω νοεῖν, ἀπίθανον ἀληθὲς οὖν ἄρα τὸ ἔναντιον. »

κδ. ΑΛΛΟ. « Έκτισ Θεὸς ἐν ἀρθαρσίᾳ τὰ πάντα. » Καὶ θάνατον μὲν οὐκ ἐποίησεν αὐτὸς, « φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατον εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον. » Άλλος εἰκέρθεται τοῖς τιμωρίας δέδοσται τὸ σώμα τῇ τοῦ ἀνθρώπου φυχῇ, διὰ πολαν αἰτιαν, ὡς οὗτοι, τὸν τοῦ διαβόλου φθόνον αἰτιασμένα, τὸ πέρας ἡμῖν τῶν ἀνθρωπίνων εἰσφέρονται, καὶ τὸ κολάκεν ἡμᾶς ἀφανίζοντα σῶμα; ἐπει τοῖς δὲ δλῶς ἀνεθήσομεν τῷ Σωτῆρι τὰ χριστήρια, προσδεσμοῦντες πάλιν ἡμᾶς τῇ σφράγει διὰ τῆς ἀναστάσεως; « Άλλα μήν εὐχαριστοῦμεν, καὶ λελύπηκε τὴν φύσιν δὲ τοῦ διαβόλου φθόνος, προξενήσας τοῖς σώμασι τὴν φθοράν. Οὐ τρόπος δρά τιμωρίας τὸ σώμα δέστιν, ἀλλ' οὐδὲ ἀρχαλας ἡμῶν ἀμαρτίας ὄψινον. »

Καὶ δι ποστρός δι' αὐτοῦ ἐγένετο.

Διὰ τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ, τοῦτ' ἔστι, τοῦ Μονογενοῦς, πεποιῆσθαι τὸν κόσμον, ἀναγκαῖως ἐν τούτοις δὲ εὐαγγελισθῆς ἀποισημαίνεται. Εἰ γάρ καὶ δει μάλιστα λόγον αὐτὸν ἀποκαλέσας κατὰ τὴν ἀρχὴν, πάντα δι' αὐτοῦ γενέσθαι, καὶ χωρὶς αὐτοῦ παρῆχθαι μηδὲν εἰς τένεσιν διεβεβαιώσατο, ποιητὴν τε διὰ τούτων ἀπέδειξε καὶ δημιουργὸν· ἀλλ' ἦν ἀναγκαῖον νῦν δὴ μάλιστα τοῦτο καὶ εἰσαῦθις **C** ἀναλαβόντα εἰπεῖν, ἵνα μή τοις παρατρέπειν εἰωθοῖ τὴν τῶν θείων δογμάτων ὅρθητα, πλάνης τε καὶ ἀπωλείας περιλυμάνηται τόπος. « Έπειδὴ γάρ ἤφη περὶ τοῦ φωτὸς, διτε ἐν τῷ κόσμῳ δῆν, ἵνα μήτις εἰς ἐκτόπους ἐννοιας περιέλκων τὸ εἰρημένον, τοὺς καὶ εἶδος τοῦ κόσμου μέρεσιν ἐναρθιμον ποιοῦτο τὸ φῶς, ὥσπερ οὐν ἀμέλει, καὶ ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ ἀστέρες τυχόν, ἐν τῷ κόσμῳ μέν εἰσι, πλὴν ὡς μέρη τοῦ κόσμου, καὶ καθάπερ ἐνδὲ μέλη σώματος. χρησίμως τε καὶ ἀναγκαῖως δὲ εὐαγγελισθῆς γενεσιουργὸν εὑδίς, καὶ παντὸς τοῦ κόσμου τεχνίτην εἰσφέρει τὸν Μονογενῆ, καὶ διὰ τούτου πάλιν ἡμᾶς ἔκασταλεῖδεμενος, καὶ χειραγωγῶν εἰς ἀπλανή καὶ εὐθεῖαν τῆς ἀληθείας κατάληψιν. Τίς γάρ οὐτως ἀμαθῆς, η τοσαύτην ἔξει τὴν ἡλιθύτητα κατὰ τὸν νοῦν, ὡς μή πάντως ἔτερον εἶναι πάρα τὸν κόσμον ὑποτοπῆσαι, τὸν δι' οὐν γεγενῆσθαι λέγεται, καὶ τεθέναι μὲν ἐν ἰδίῳ μέρει τὴν κτίσιν, ἀποδιελεῖν δὲ τῷ λόγῳ τὸν Δημιουργὸν, καὶ τὴν θείαν αὐτοῦ φαντάζεσθαι φύσιν; Δεῖ γάρ ἔτερον εἶναι τῇ φύσει τὸ ποιηθὲν πάρα τὸν ποιητὴν, ἵνα μή φαίνηται ταυτὸν τὸ ποιοῦν καὶ τὸ ποιούμενον. Εἰ γάρ νοοῦτο ταυτὸν, οὐδὲ μιᾶς ἐνούσης κατὰ τὸν τοῦ πῶς εἶναι λόγον ἔξαλλαγῆς, ἀναβήσεται μὲν τὸ ποιηθὲν εἰς τὴν τοῦ ποιοῦντος φύσιν, καταβήσεται δὲ καὶ εἰς τὴν τῶν κτισμάτων δημιουργὸς, οὐκέτι δὲ μόνος ἔξει τὸ δύνασθαι γενεσιουργεῖν, ἀλλ' ἐνυπάρχεν τοῦτο δυνάμει καὶ τοῖς ποιήμασιν εὑρεθῆ-

A ienit. Sed et per peccatum mors rursus ingressa est in mundum¹⁴: ipsum ergo peccatum armatum in sece videtur esse, posterioribus priora solvens, et Satanas in scipsum propterea divisus est. « Quomodo ergo stabit regnum ejus¹⁵, » juxta Salvatoria dictum? **BB** Atqui hoc incredibile cogitatu est: verum ergo contrarium.

24. ALIUD. Omnia creavit Deus in incorruptione, « Et mortali quidem non fecit ipse¹⁶, » sed « invidiā diaboli mors intravit in mundum¹⁷. » Sed si verum est corpus datum esse ad pœnam hominis animæ, quam ob causam, quæso vos, diaboli culpabimus invidiam qui sinem nobis assert humanorum malorum, et corpus detet quod supplicii loco nobis est? quas ob res vero Salvatori, quæso, gratias agemus, nos per resurrectionem rursus corporibus illiganti? At vero gratias agimas, et naturam læsit invidia diaboli, corruptionem conciliando corporibus. Non ergo supplicium est corpus, sed neque veteris nostri peccati auctoramentum.

I. 10. *Et mandus per ipsum factus est.*

Per lucem veram, hoc est, per Unigenitum factum esse mundum, hic evangelista necessario innuit. Etsi enim ipsum Verbum initio præsertim nuncupari, omniaque per ipsum facta esse, et sine ipso creatum nihil asseruerit, atque ita factorem et opificem esse ostenderit: necessarium tamē erat istud ipsam rursus quoque hic repetere, ne haereticis, qui divinorum dogmatum pervertere solent rectam rationem, relinquatur locus perditionis et erroris. Nam cum dixerit de luce, quod in mundo erat, ne quis in absurdas sententias dictum pertrahens, unam partium hujus mundi lucem illam suspicari posset, cuiusmodi sol, luna et stellæ, verbi gratia, in mundo quidem sunt, sed tanquam partes mundi, ac velut unius membra corporis, utiliter ac necessario evangelista rerum statim auctorem ac totius mundi opificem infert Unigenitum, his verbis nos rursus confirmans, et quasi manu ducens ad certam et rectam veritatis comprehensionem. Quis enim adeo rudis ac stupidus erit ingenio, ut non plane diversum a mundo existimet eum per quem factus esse dicitur, et partes suas creatura tribuat, opificem autem ratione separet, et divinam ejus naturam imaginetur esse? Aliud enim oportet esse natura opus a factore, ne videatur idem esse quod **BB** facit cum eo quod efficitur. Si enim idem esse censeatur, nullo quoad essentiæ modum intercedente discriminé, evenerit quidem id quod factum est ad facientis naturam, et in creaturarum naturam Creator descendet; neque jam solus rerum auctor ac parens erit, sed istud ipsum quoque rebus creatris inesse potentia comperietur, si nulla plane ratio illas a consubstantialitate cum ipso sejungit; atque ita demum suipius creatura creatrix erit, ac nudam Unige-

¹⁴ Rom. v, 12. ¹⁵ Luc. xi, 18. ¹⁶ Sap. i, 13.

¹⁷ Sap. ii, 24.

nito dignitatem evangelista tribuet dicens, quod « in mundo erat, et mundus per ipsum factus est. » Sed norat unum esse natura universi opificem: non ergo unum esse censemur apud recte credentes, opus et factor, Deus et conditor, sed illud quidem subjicietur servi in morem, naturae suae modum non ignorans: ei autem Filius imperabit, qui solus cum Patre potest res e nihilo ad esse vocare, et quod nondum existit ineffabili virtute in ortum producere. Quod autem Deus secundum naturam existens Filius alias utique sit a creatura, in libro *De sancta Trinitate* cum jam abunde tractaverimus, nihil superfluum hic afferemus. Illud tamen utiliter addemus, quod cum ait mundum ab ipso factum esse, ad cogitandum de Patre nos adducit, et cognitionem ejus Ex quo, una cum eo Per quem, nobis insert. Omnia enim a Patre sunt per Filium in sancto Spiritu.

autou τὸν κόσμον πεποιησθαι λέγων, εἰς ἐννοιαν τῷ δὲ οὐ τὸν ἔκ οὐ. Πάντα γάρ παρὰ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι.

I, 10. *Et mundus eum non cognovit.*

Prudenter hic rursus evangelista sancto Spiritu afflatus, quorumdam nugas antevertere conatur. Docendi autem rationem non parum mirabere. Lucem veram nuncupavit Filium, eumque omnem hominem venientem in hunc mundum illuminare confirmavit; addit quod et « In mundo ipse erat, et mundus per ipsum factus est. » Sed illico nobis adversariorum quidam objicit: Si lux erat Verbum, et cuiusvis hominis cor illuminat, ad agnitionem Dei videlicet et scientiam hominis naturae congruentem, et si in hoc mundo semper erat, et mundi opifex existebat, quomodo ignoratum est, et quidem tantis temporum spatiis? Igitur non illuminabat, sed neque lux plane erat. His confestim occurrit Theologus, dicens: « Mundus eum non cognovit. » Ipse quominus agnosceretur, inquit, in causa non fuit: sed insirmati **SS** suae id mundus ascribat. Illuminat enim Filius, sed gratian retundit creatura: oculos accepit, quibus naturalem Deum intelligeret, sed eo inunere abusa, in sola creaturarum contemplatione haesit: ulterius ferri noluit, illuminationem pigritia obruit, neglexit gratiam¹⁷, quod ne sibi contingat, vigilare Pauli discipulus admonetur. Nihil ergo ad lucem illuminatorum improbitas. Quemadmodum enim solis lumen cunctis oboritur, sed nihil cæcus utilitatis inde accipit: non tamen proinde consentaneum esse dixeris solis accusare splendorem: quin potius ad oculorum vitium id referemus. Ille enim illuminat, hi lucem non capiunt; sic etiam de Unigenito statuendum arbitror, nimurum ipsum lucem esse veram, sed deum hujus sæculi, ut loquitur Paulus, excæcasse mentes infidelium, ne illuminatio cognitionis divinæ in ipsis fulgeat¹⁸. Excæcum autem hic dicimus hominem, non quod plane sit luce orbatus (servatur enim in natura divinitus

A σται, εἴκερ όλως ούδεις αὐτὰ τῆς πρὸς Θεὸν δροσιστήτος ἀποδιελεῖ τρόπος· οὔτε τε λοιπὸν ἁυτῆς τῇ κτίσις ἔσται δημιουργός, καὶ ψιλὸν περιθῆσει τῷ Μονογενεῖ τὸ ἀξίωμα λέγων ὁ εὐαγγελιστὴς, δτι, καὶ « Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. » Ἀλλ' οἶδεν ἔνα κατὰ φύσιν δυνατὸν δημιουργόν. Οὐκ ἄρα ταῦτὸν δινοῦτό ποτε παρά γε τοῖς εἰδόσι πιστεύειν ὅρθως, ποιημα καὶ ποιητής, Θεὸς καὶ κτίστης. ἀλλ' ἡ μὲν ὑποκείστεαι δουλοπρεπῶς, τὸν τῆς οἰκείας φύσεως δρον ἐπιγινώσκουσα· βασιλεύειν δὲ ἐπ' αὐτὴν δὲ Υἱὸς, μόνος ἔχων μετὰ τοῦ Πατρὸς τὸ δύνασθαι καὶ ως δυντα τὰ μὴ δυντα καλεῖν, καὶ τὸ μήπω ὑπάρχον ἀρρήτῳ δυνάμει παράγειν εἰς γένεσιν. « Οὐτι δὲ ὑπάρχων κατὰ φύσιν Θεὸς δὲ Υἱὸς, ἔτερος δήπου πάντως ἐστι παρὰ τὴν B κτίσιν, ἀρκούντως ἡδη διειληφότες ἐν τῷ Περὶ τῆς ἀγίας Τριάδος λόγῳ, περιττὸν ἐν τούτοις ἐρούμεν οὐδέν· πλὴν ἐκενὸν χρησίμως προσθίσομεν, δτι δι' ἡμᾶς ἀναφέρει τὴν περὶ Πατρὸς, καὶ συνεισφέρει Υἱοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι.

Καὶ δικόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγρω.

Νῆφει πάλιν ὁ πνυσματοφόρος, φθάνειν ἐπείγεται τὰς παρὰ τινῶν εὐρετιλογίας· θαυμάσεις δὲ λίαν τὸν ἐν τοῖς θεωρήμασι λογισμὸν. Φῶς ἀληθινὸν ἀπεκάλεσε τὸν Υἱὸν, διισχυρίσατο τε φωτίζειν αὐτὸν πάντα ἀνθρώπον ἀρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· πρὸς δέ γε τούτῳ, δτι καὶ « Ἡν ἐν τῷ κόσμῳ ἡ φῆσιν, καὶ δικόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. » Ἀλλ' εἰπεν διν τις εὐθὺς ἡμῖν τῶν δι' ἐναντίας· Εἰ φῶς ἦν δὲ Λόγος, ὡς οὗτοι, καὶ εἰ φωτίζει πάντας ἀνθρώπους καρδίαν, εἰς θεογνωσίαν δηλοντάς καὶ εἰς σύνεσιν ἀνθρωποπρεπῆ, καὶ εἰπερ ἦν ἀεὶ ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ αὐτὸς ἦν ἐργάτης αὐτοῦ, πῶς ἡγονήθη, καὶ εἰς χρόνους οὐτως μακρούς· οὐκοῦν οὐκ ἐφώτιζεν, ἀλλ' οὐδὲ δικόσμος ὑπῆρχε τὸ φῶς αὐτοῦ. Πρὸς δὴ τὰς τοιαύτες θερμότερον διθεολόγους ὑπαντιάζει, λέγων « Ο κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. » Οὐκ αὐτὸς δι' ἐαυτὸν ἡγονήθη, φῆσιν· αἰτιάσθω δὲ δικόσμος τὴν οἰκείαν ἀσθενειαν. Φωτίζει μὲν γάρ δὲ Υἱὸς, ἀπαμβλύνει δὲ τὴν χάριν τῇ κτίσις. Ἐδανείστο τὸ βλέπειν, ἵνα τὸν κατὰ φύσιν νοήσῃ Θεὸν, καὶ δεδαπάνηκεν ἀσώτως τὸ διθέν, μέχρι τῶν ποιημάτων ἐστησε τῆς θεωρίας τὸ μέτρον· ἐνάρχησε τὸν ἐπέκεινα δρόμον, κατέχως ρχθυμίας τῶν φωτισμῶν, ἡμέλησε τοῦ χαρίσματος, διπερ ἵνα D μὴ πάθοι, νῆφειν δὲ Παῦλος κελεύει τῷ οἰκείῳ μαθητῇ· οὐδὲν οὖν ἄρα πρὸς τὸ φῶς ή τῶν φωτισθέντων φαυλότης. « Οὐκέρ γάρ τρόπον, ἀνίσχει μὲν ἀπαστο τὸν ἥλιον τὸ φῶς, ὧψελεῖται δὲ οὐδέν δι τοφλός, ἀλλ' οὐ δι τοῦτο τῆς ἥλιακῆς διν εὐλόγως κατηγορήσαμεν αὐγῆς· αἰτιασθεῖται δὲ μᾶλλον τὸ τῆς δικέως πάθος (ἡ μὲν γάρ ἐφώτιζεν, ἡ δὲ τὸν φωτισμὸν οὐκ ἐδέχετο)· οὐτως οἷμαι δεῖν καὶ ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς ἐννοεῖν, δτι φῶς μὲν ἐστι τὸ ἀληθινὸν, δὲ Θεὸς τοῦ αἰώνος τούτου, καθά καὶ δι Παῦλός φῆσιν, ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ διαυγάσαι τὸν φωτισμὸν ἐν αὐτοῖς τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Τύφλωσιν δὲ φαμεν τὴν τούτοις ὑπαστῆναι τὸν ἀνθρώπον,

¹⁷ I Tim. iv, 14. ¹⁸ II Cor. iv, 4.

οὐν εἰς ὀλόκληρον τοῦ φωτὸς ἐρημίαν ἐρχόμενον (σώζεται γάρ ἐν τῇ φύσει πάντως ἡ θεόσδοτος σύνεσις)· ἀλλ' εἰς ἔξιν ἀμαθεστέραν κατασκεν[ν]ύμενον, καὶ ταῖς ἐπὶ τὰ χείρω παρατροπαῖς καταμαραίνοντά πως καὶ κατατήκοντα τὸ τῆς χάριτος μέτρον· διὰ τοῦτο καὶ ὁ σοφώτατος Μελκόδος, ὅτε τὸν τοιοῦτον ἡμῖν ἀνθρώπον ὑποκρίνεται, τότε δὴ καὶ δικαίως καταφωτίζεσθαι παρακαλεῖ, λέγων ὡς πρὸς Θεόν· « Ἀποκάλυψον τοὺς ὄφθαλμούς μου, καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσιά σου ἐκ τοῦ νόμου σου · » νόμον γάρ εἰς βοήθειαν ἔδωκε, τὸ θεῖον ἐν ἡμῖν ἀναζωπυρήσαντα φῶς, καὶ ὥσπερ τινὰ λήμην τῶν τῆς χαρδίας ὄφθαλμῶν ἐκκαθαίροντα τὸν ἐξ ἀρχαίς ἀμαθίας ἐπισκήψαντα σκοτισμόν. Ἀχαριστίας οὖν ἅμα καὶ ἀναισθήσιας ὁ κόσμος ἐν τούτοις ὑπομένει; γραφήν, καὶ τὸν οἰκεῖον ἀγνοήσας γενεσιούργον, καὶ τὸν ἐκ τοῦ πεφωτίσθαι καρπὸν οὐκ ἀγαθὸν ἐπιδείξας, ἵνα φανῆται λοιπὸν ἐπ' αὐτῷ κάκεινο πάλιν ἀληθές, τὸ ἐφ' οἰοὶς Ἰσραὴλ διὰ προφητικῆς φύμενον φωνῆς· « Ἐμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. » Ἡν γάρ δυτικῶς ὁ τοῦ πεφωτίσθαι καρπὸς, ἡ ἀληθής περὶ τοῦ Μονογενοῦς διάληψις, σταφυλὴ τις ὥσπερ κληματίδος ἐξηρτημένη, τῆς ἀνθρώπου διανοίας, φημὶ, καὶ οὐχὶ τὸ ἐναντίον, ἡ εἰς πολύθεον ἔλεουσα πλάνη ἀδουλία, δέσιας ἀκάνθης δίκην ἐν ἡμῖν ἀνατέλλουσα, καὶ πλήττουσα πρὸς θάνατον ταῖς ἀπάταις τὸν νοῦν.

Εἰς τὰ ἴδια ἥλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον.

Ἐπιτελεῖ τὴν ἀπολογίαν ὁ εὐαγγελιστής τοῦ μὴ ἐγνωκέντος τὸν κόσμον τὸν φωτίζοντα αὐτὸν, τοῦτ' ἔστι, τὸν Μονογενῆ, καὶ ἀπὸ τῆς χείρονος τῶν ἐξ Ἰσραὴλ ἀμαρτίας, καὶ τὰ τῶν ἑθνῶν ἐγκλήματα κρατύνειν ἐπείγεται, καὶ τὴν ἐπισκήψαντα τῷ κόσμῳ δυσμαθείας τε ὅμοιον καὶ ἀπειθείας ἐπιδειχνύειν οὐσον. Εὐαφόρωμας δὲ λίαν εἰς τὸν περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως εἰσελαύνει λόγον, καὶ καθέρπει λοιπὸν ἐξ ἀκράτου θεολογίας εἰς ἐξήγησιν οἰκονομίας τῆς μετὰ σαρκώσεως, ἢν ἐποιήσατο δι' ἡμᾶς ὁ Ιησος. Θαυμαστὸν γάρ οὐδὲν, εἰ μὴ ἔγνω, φησὶν, ὁ κόσμος τὸν Μονογενῆ, τῆς μὲν ἀνθρώπῳ πρεπούσης συνέσεως ἐκδεδραμῆκώς, καὶ ὅτι μὲν ἐν τιμῇ τέ ἔστι καὶ γέγονεν οὐκ εἰδὼς, παραδηλθεῖς τε τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καθάπερ οὖν καὶ ὁ θεῖος ἔφασκε Μελκόδος, δόπον καὶ αὐτὸς ὁ προσήκειν ἴδιως αὐτῷ παρὰ πᾶσι νοηθεῖς λαὸς ἀπεσείσατο παρόντα μετὰ σαρκὸς, καὶ ἐπὶ σωτηρίᾳ πάντων ἐπιδημήσαντα λαβεῖν οὐκ ἡθέλησε, τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν τῆς πίστεως ἀντιδιδόντα. Ἐπιτήρει δὲ δύος γέγονεν ἀσφαλῆς διὰ περὶ τούτων λόγος. Τοῦ μὲν γάρ κόσμου τὸ μηδὲλως ἔγνωκέναι τὸν φωτίζοντα κατηγορεῖ, συγγράμμην ὥσπερ αὐτῷ δικαίως διὰ τούτου πραγματευόμενος, καὶ τῆς δοθεῖσης αὐτῷ χάριτος ἀφορμὰς εὐλόγους προδιοικούμενος· ἐπὶ δέ γε τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, οἱ καὶ ἐν μέρει τῶν ἴδιων αὐτῷ προστηρύχων ἐτετάχαντο, τὸ « Όν παρέλαβον » τίθησιν· οὐ γάρ ἦν ἀληθεύοντα λέγειν, « Όντος ἔγνωσαν, » νόμου μὲν ἀρχαιοτέρου κηρύττοντος, προφητῶν δὲ τῶν μετ' ἐκείνου παιδιγαγούντων αὐτοὺς ἐπὶ τὴν τῆς ἀληθείας κατάληψιν. Δίκαιον οὖν δρα καὶ ἐπ'

A data intelligentia), sed quod inertiae habitu extinguitur ea lux, et conversione ad vitia marcescat gratiae modus atque contabescat. Quocirca sapientissimus Psalmista, istiusmodi hominis personam agens, jure a Deo illuminari petit his verbis: « Reveal oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua »¹⁹. Legem quippe in auxilium dedit, quae divinum in nobis lumen excitet, et veteris inscitiae caliginem ceu littitudinem quamdam ex oculis cordis deterget. Ingrati ergo animi et stuporis mundus hic postulatur, qui et suum auctorem ignoravit, et illuminationis suæ fructum non bonum edidit, ut illud de ipso demum jure dici possit quod de filiis Israel prophetica voce prædicatur: « Exspectavi ut ficeret uvam et fecit spinas »²⁰. Fructus enim illuminationis istius, Unigeniti certe erat agnitus, non secus ac uva, ex hominis mente nimurum ceu malleolo pendens, non autem illa temeritas, quae hominum genus ad astruendos multiplices deos pertrahit, instar aculeatæ spinæ in nobis suboritur et animum erroribus ad mortem vulnerat.

89 I. 11. In propria venit et sui eum non receperunt

C Pergit evangelista in reddendo ratione, cur mundus non agnoverit eum a quo illuminatur, hoc est Unigenitum, et proposito graviori peccato Israëlitarum, gentium quoque culpam confirmare nittitur, et incubuisse mundo inscitiae simul et incredulitatis morbum ostendit. Valde autem apposite ad mentionem de incarnatione faciendam subit, et a purissima illa theologia irrepit demum ad explicantiam incarnationis dispensationem, quam propter nos fecit Filius. Mirum quippe nihil est, inquit, si mundus Unigenitum non agnoverit, qui a recta intelligendi via deflexerit, et suæ dignitatis ignarus comparatus sit jumentis insipientibus, ut divinus Psalmista cecinist²¹, cum ipse quoque populus, quem sibi præ ceteris peculiarem elegit Deus, in carne præsentem abjecerit, et eum qui ad omnium salutem advenerat excipere noluerit, D quamvis fidem regno cœlorum remuneraret. Adverte vero quam solida sint ea quæ hic ab evangelista dicuntur. Mundum accusat, quod illuminantem nullo modo cognoverit, justam ei veniam hoc pacto veluti quærens, et excusationes legitimas datæ ei gratiae struens. De Israelitis vero, quos in peculiarem sortem sibi Deus asciverat, scribit: « Non receperunt. » Non enim vere dicere poterat, « Non cognoverunt, » præcisa lege prædicante, et post eam prophetis ad veritatis comprehensionem illos eruditientibus. Aequum ergo fuit in eos iudicium severitatem adbibere, ut nimur erga gentes boñitatem. Mundus enim, sive gentes, concursu ad

¹⁹ Psal. cxviii, 18. ²⁰ Isa. v, 2. ²¹ Psal. xlvi, 13.

vitium Dei coniunctione orbata, id etiam damni insuper accepunt, quod illuminantem non agnoverunt. Judæi vero, cognitione ejus per legem accepta, et ad vitæ genus Deo gratum vocati, ulti demum in ejus ignorationem quem jam agnoverant inciderunt, et ad propria veniens Dei Verbum non receperunt. Proprius enim Deo est universus orbis, in quantum ab ipso creatus, et ex ipso, et per ipsum in ortum est vocatus: sed Israel convenientius quodammodo proprius ejus vocabitur, eamque prærogativam habiturus ⁹⁰ est cum ob sanctos patres ex eo populo delectos, tum quod principium atque primogenitus dictus sit filiorum Dei. « Filius enim primogenitus meus Israël ⁹¹, » inquit alicubi ad Moysen Deus: quem sane velut unum et eximium sibi rursus tribuens, suum populum nuncupavit. « Dimitte populum meum ⁹², » inquit ad Pharaonem Ägypti tyrannum. Præterea ex libris Mosaicis ejusce rei veritas patebit: « Quando, inquit, dividebat Altissimus gentes, quando disseminavit filios Adam, constituit terminos gentium secundum numerum angelorum Dei. Et facta est pars Domini populus Jacob: funiculus hereditatis ejus Israël ⁹³. » Ad quem etiam venit, ceu in propriam sortem et ad proprium funiculum, dicens: « Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt, domus Israël ⁹⁴. » Qui cum gratiam repudiassent, ad gentes se translil. Ita mundus quidem per peccationem ac fidem illuminatur, cum principio ipsum ignorari: sed Judæorum populus ad tenebras, unde eductus fuerat revertitur. Ideoqua Salvator quoque dicebat: « In judicium ego in mundum hunc veni, ut qui non vident, videant, et qui vident cœci fiant ⁹⁵. »

I. 13. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, iis qui credunt in nomine ejus.

Justum revera judicium, ac Deo dignum. Primogenitus ille Israël abicitur. Noluit enim persistare in coniunctione cum Deo, neque Filium exceptit ad propria venientem: nobilitatis largitorem reprobarvit, auctorem gratiæ repulit, quem gentes receperunt per fidem. Quare dementiae sua auctoramentum Israël jure merito recipiet: lugebit jacturam honorum, acerbum temeritatis suæ fructum colliget adoptione filiorum Dei nudatus: contrâ vero fidei bonis gentes perfundentur, luculentia obsequii sui præmia consequentur, et in ejus locum transplantabuntur. Excidetur enim ex naturali oleastro, sed frugiferæ oleæ supernaturali inserentur. Et audiet quidem Israël: « Væ, gens peccatrix, populus peccatorum plenus, semen pravum, filii aælesti, dereliquistis Dominum, et ad iracundiam concitasti sanctum Israël ⁹⁶. » Gentes autem, e Christi discipulis quidam compellabit his verbis: « Vos au-

A αὐτοῖς τῆς ἀποστολας τὸ κρίμα, καθάπερ ἀμέλεις καὶ ἐπὶ τῶν ἔθνῶν ἡ χρηστότης. Οἱ μὲν γὰρ κόσμος, ήτοι τὰ Εθνη, τὴν πρὸς Θεὸν οἰκεῖωσιν ἀπολέσαντα διὰ τῆς εἰς φαυλότητα καταδρομῆς, καὶ τὸ εἰδέναι προσεζημιώθη τὸν φωτίζοντα αὐτά· οἱ δὲ διὰ νόμου τὴν γνῶσιν καταπλουτήσαντες, καὶ εἰς τὴν θυμητὴν τῷ Θεῷ πολιτείαν ἀνάκεκλημένοι, λοιπὸν ἔκόντες ἐσφάλλοντό, τὸν ἡδὺ γνωσθέντα καὶ ὡς ἐν Ιδίοις ἐπιδημήσαντα τοῦ Θεοῦ Λόγου οὐ παραδεξάμενοι. « Ιδίος μὲν γὰρ σύμπας ὁ κόσμος ἐστὶ τῷ Θεῷ, κατὰ τε τὸν τοῦ πεποῆθεντος λόγον, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ παρήχθαι πρὸς γένεσιν πρεπωδέστερον δὲ τὸν δὲ Ἰσραὴλ τῷ τῆς ιδιότητος ἀποκεκλήσεται λόγος, καὶ τὴν ἐπὶ τούτῳ δέξαν ἀποκληρώσεται, διὰ τε τὴν τὸν ἀγίων Πατέρων ἐκλογὴν, καὶ διὰ τὸ ἀρχῆ καὶ πρωτότοκος ὡνομάσθαι τῶν τοῦ Θεοῦ τέκνων· « Γίδες τὸν πρωτότοκος μου Ἰσραὴλ, » φησὶ ποὺ πρὸς Μωσέα Θεός, δη δὴ καὶ ὡς ἵνα καὶ ἐξαρτεῖται ἑαυτῷ πᾶλιν ἀνατίθεται, τίσιν ἀνόμαλης λαὸν· « Ἐξαπόστειλον τὸν λαὸν μου, » πρὸς Φαραὼ τὸν Αἴγυπτου τύραννον εἰπών. Δεικνύει γε μήντης ἀνήκοντα τῷ Θεῷ τῶν [γρ. τὸν] Ἰσραὴλ, καὶ ἐκ Μωσαϊκῶν βιβλίων λόγος ἀληθῆς. « Ότε γὰρ, φησὶ, διεμέρισεν δὲ Ὅψιστος Ἰησοῦς, ὡς διάστειρεν οὐσίους Ἀδάμ, Ιστήσεν δρια ἰθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἄγγελων Θεοῦ. Καὶ ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακὼβ, σχοῖνις τοις κληρονόμοις αὐτοῦ Ἰσραὴλ· ὃ καὶ ἐπεφοίτησεν, ὡς ἐν Ιδίῳ κατήρω καὶ ἐν Ιδίῳ σχοῖνισματι, λέγων· « Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μή εἰς τὰ πρόδοτα τὰ ἀπολωλότα εἰκόνα Ἰσραὴλ. » Επειδὴ δὲ οὐ παρέδεχθη, τὴν χάριν εἰς τὰ ἔθνη μεθίστησι, καὶ φωτίζεται μὲν ὁ κόσμος διὰ μετανοίας καὶ πίστεως, ἀγνοήσας αὐτὸν ἐν ἀρχῇ, παλινδρομεῖ δὲ δὲ τῆς εἰς τὸν δέσμον ἐκβάσιον τούτον· διὰ δὴ καὶ ἐρασκεν δὲ Σωτῆρ· « Εἰς κρίμα ἐγώ, εἰς τὸν κόσμον τούτον ἥλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέψουσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. »

« Οσοι δὲ ἐλαborούσι τὸν κόσμον τοῦ γενέθλιου, τοῖς κινητούσιν εἰς τὸ δρυμόν αὐτοῦ. »

C Κρέμα δίκαιοι δυνταις καὶ θεοκρετίς. Οἱ πρωτότοκος Ἰσραὴλ ἐκρίπτεται. Οὐ γάρ ήθέλησεν ἐν οἰκείωσι διαμεῖναι τῇ πρὸς τὸν Θεόν, οὐδὲ προσῆκατο τὸν Γίδην, ὡς ἐν Ιδίοις ἐπιδημήσαντα τὸν τῆς εὐγενείας ἀπεδοκίμασε χορηγὸν, τὸν δοτῆρα τῆς πίστεως. Οὐκοῦν ἔξει μὲν εἰκότες ὁ Ἰσραὴλ τὰ τῆς ἀποκολυτικῆς δύναμις· θρηνήσει τῶν ἀγαθῶν τὴν ζημίαν πικρὸν ἀπολήψεται τὸν τῆς ἑαυτοῦ δυσδουλίας καρπὸν, τῆς ιτιθεσίας ἀπογυμνούμενος· ἐντρυφήσει δὲ τὰ ἔθνη τοῖς ἐκ πίστεως ἀγαθοῖς, λαμπρὰ τῆς ὑπακοῆς εὐρήσει τὰ γέρα, καὶ πρὸς τὸν ἐκείνου μεταμορφωθήσεται τόπον· ἐκκοπήσεται μὲν γὰρ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἀγριελαῖου, καλλιελαῖψε δὲ τῇ παρὰ φύσιν ἀγκεντρισθήσεται, καὶ ἀκούσεται μὲν δὲ Ἰσραὴλ· « Οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτωλὸν, λαὸς πλήρης ἀμαρτιῶν, σπέρμα πονηρὸν, οὐοὶ ἀνομοτ., ἐγκατελίπετε τὸν Κύριον, καὶ παρωργίζετε τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ. »

⁹⁰ Exod. iv, 22. ⁹¹ Exod. viii, 4. ⁹² Deut. xxii, 8, 9. ⁹³ Matth. xv, 24. ⁹⁴ Joan. ix, 39.

⁹⁵ Isa. i, 4.

Ἐρεῖ δέ τις πρὸς τὰ Εθνη τῶν Χριστοῦ μαθητῶν· Ὑμεῖς δὲ γένος ἀκλεοτέρων, βασιλείου ἱεράτευμα, θεοῦ δόγμα, λαὸς εἰς περιπολῆδων, ἵνα τὰς ἀρετὰς ἔκπληγείσθητο τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καθοῦντος εἰς τὸ Θαυματοτὸν αὐτοῦ φῶς. Ἔπειδὴ γάρ παρεδέξαντο διὰ τῆς πίστεως τὸν Γίδην, δέχονται τὴν ἔκουσιαν τοῦ ἐν τέκνοις πετάχθαι Θεοῦ· οὐδέποτε γέ τὴν δὲ τοῦ μάρκου καὶ ιδίων αὐτῷ καὶ κατὰ φύσιν ὑπάρχοντον οὐδετέρων, εἰς καινότητα προθετεῖ, ὥσπερ εἰσόντα φιλανθρωπίας τῆς ἐνεύσης αὐτῷ καὶ τῇς εἰς τὸν κύρωμα ἀγάπης τὸ πρᾶγμα ποιούμενος. Οὐ γάρ ἡνὶ ἐπέρις διαφυγεῖν τὴν φθοράν, τὴν εἰκόναν τοῦ χοίκου τοὺς φορέσαντας, εἰ μή τῇς εἰκόνῃς τῆς ἐπουρανίου, διὰ τοῦ κεκληθεῖσα πρὸς ιερούσειαν, τὸ καλλος ἡμῖν ἐνεστημένη. Μέτων γάρ γεγονότες αὐτοῦ διὰ τοῦ Πνεύματος, κατεσφραγίσθημεν εἰς ὅμοιότητα τῆς πρὸς αὐτὸν, καὶ εἰς τὸ ἀρχύστυπον τῆς εἰκόνος. νομον ἐγήμει, καθ' ἡνπερ ἡμᾶς καὶ πεποιηθεῖσα φησιν ἡ Θεία Γραφή. Μόλις γάρ αὐτῷ τὸ ἀρχαῖον τῆς φύσεως ἀνακομισθείσαντο πᾶλλος, καὶ πρὸς τὴν θείαν ἐκείνην ἀναμορφωθέντες φύσιν, κρείτους ἀσύρματα τῶν ἐπιπράσσεως ἡμῖν συμβεβηκότων κακῶν. Οὐκοῦν ἀναβαίνοντες εἰς τὸ ὄπερ φύσιν ἀξιώματα διατίθεμεν διὰ τοῦ Χριστὸν, ἀλλ' οὐ κατ' ἀκείνον ἀπεκαλλικτα τὸ σύμβολο καὶ ἡμεῖς οὐτοὶ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς πρὸς ἀκείνον διὰ τῆς κατὰ μίμησιν χάριτος· δὲ μὲν γάρ ἀστειν Γίδης ἐκ Πατρὸς ὑπάρχων ἀληθινός, θεοτὸς δὲ ἡμεῖς ἐκ φιλανθρωπίας, ὡς ἐν χάριτος μοίρᾳ λαμβάνοντες τὸ· Ἐγώ εἴπα· Θεός ἐστο καὶ οὐλοὶ Ὅψιστον πάντες. Ἡ μὲν γάρ πεποιημένη καὶ δούλη κτίσις, καλεῖται πρὸς τὰ ὄπερ φύσιν νεύματα γυμνῷ καὶ θελήσεις τοῦ Πατρός· δὲ Γίδης καὶ Θεός, καὶ Κύριος, οὐκ ἐν τοῖς θελήμασι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐδὲ δύον εἰς τὸ βεβούληθεῖσα μόνον αὐτὸν, τὸ εἶναι Θεός καὶ Γίδης κεκτήσεται, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας ἀναλάμψας τοῦ Πατρὸς, τὸ ίδιον αὐτῆς ἀγαθὸν κατὰ φύσιν ἐπάγεται. Ὁρίσται δὲ πάλιν Γίδης ὑπάρχων ἀληθινός, καὶ τῇ πρὸς ἡμᾶς ἀντιπαραθέσει δοξαζόμενος. Ἔπειδὴ γάρ τὸ φύσει λόγον ἔτερον ἔχει τῷ κατὰ θέσιν, καὶ τῷ κατὰ μίμησιν τὸ κατὰ ἀληθειαν, οὐτοὶ δὲ ἡμεῖς κεκλημένα Θεοῦ κατὰ θέσιν, καὶ κατὰ μίμησιν κατὰ φύσιν ἄρα καὶ κατὰ ἀληθειαν αὐτοῖς, ψήφῳ ταῦτα γεγονότες ἀντιπαρακείμεθα, τὸ ἐκ χάριτος ἀγαθὸν ἀντὶ φυσικῶν ἀξιωμάτων ἀποκερδανούτες.

Οἱ οὐκ ἔξι αἰγαίστων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννηθῆσαν.

Οἱ διὰ πίστεως, φησι, τῆς εἰς Χριστὸν εἰς οὐσίαν κεκλημένοι; Θεοῦ, τῆς μὲν οἰκείας φύσεως τὴν εὐτέλειαν ἀπεδύσαντο, κατηγλαίσμενοι δὲ ὥσπερ ἀμφιψῶ λαμπρῷ τῇ τοῦ τιμῶντος χάριτι, πρὸς τὸ ὄπερ φύσιν ἀναβαίνουσιν ἀξιώματα. Οὐ γάρ ἔτι χρηματίζουσι τέκνα σαρκὸς, Θεοῦ δὲ μᾶλλον κατὰ θέσιν γεννήματα. Ἐπιτήρει δὲ δοην διαχάριος εὐαγγελιστὴς ἐν τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις ἐποιήσατο τὴν ἀσφάλειαν. Ἔπειδὴ γάρ ξμελλεν ἐρεῖν ἐκ Θεοῦ γεγενηθεῖσα τούς

A tem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, **91** ut virtutes ejus annuntietis, qui vos à tenebris vocavit in lucem admirabilem ¹⁸. Cumi enim Filium exceperint per fidem, potestatem accipiunt ut inter filios Dei collocentur. Enim vero dat Filius ut sim potestate id quod sibi uni proprie et secundum naturam inest, in communione quadammodo propoenens, in signum benignitatis eius in homines et erga mundum charitatis. Non enim aliter possemus corruptionem fugere, qui terreni gestantes imaginem, nisi pulchritudo imaginis celestis illius impressa nobis esset ex eo quod vocati sumus ad filiorum Dei adoptionem ¹⁹. Participes enim ejus facti per Spiritum, obsignati sumus in similitudinem cum ipso, et ad exemplare formam illius imaginis concendimus, ad quam nos quoque factos esse ait divisa Scriptura ²⁰. Sic enim tandem veteri naturae pulchritudine recuperata, et ad divinam illam reformati naturam, ea mala superstitionis quae nobis ex prævaricatione contigerunt. Igitur ad dignitatem supernaturalem ascendimus propter Christum, verumtamen non sicut ille, nullo plane discrimine nos quoque futuri sumus Dei filii, sed ad ejus similitudinem, per gratiam mirandum, qua illum imitando representamus. Est enim verus ille Filius, existens a Patre, sed nos ejus benignitate adeptivi, gratia loco id accipientes: « Ego dixi: Dii es tu, et filii Excelsi omnes ²¹. » Creacta quippe et serva natura ad res supernaturales vocatur solo natu ad voluntate Patris: Filius autem, et Deus, et Dominus, non Dei ac Patris natu, nec ejus sola voluntate id habet quod Deus sit, sed cum ex ipso substantia Patris efficerit, proprium ejus bonum secundum naturam sibi assiscit. Rursus hunc verum esse Filium misericordia nostri comparatione cognoscimus. Cum enim id quod est natura diverse rationis sit ab eo quod est adoptione, et id quod ex imitatione cum eo quod est veritate, nos autem filii Dei nuncupemur per adoptionem, et ex imitatione, natura igitur et veritate est ipse, cui nos, cum isthac simus, mutuo opponimur, pro naturali dignitate scilicet gratia bonum consueuli.

I. 13. Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo natus sunt.

Qui per fidem, inquit, in Christum **92** vocali sunt in adoptionem filiorum Dei, propriæ quidem naturæ vilitatem exuerunt, Deique honorantis gratia seu splendida quadam ueste conspicui, ad supernaturalem dignitatem evanescuntur. Non enim amplius carnis filii, sed Dei potius adoptiva soboles nuncupantur. Adverte vero quanta castela in sermonibus suis beatus evangelista usus sit. Cum enim dicturus esset ex Deo natos esse fidèles, ne

¹⁸ I Petr. ii, 9. ¹⁹ I Cor. xv, 49; Galat. iv, 5.

²⁰ Hebr. iii, 14. ²¹ Psal. lxxxi, 6.

quis eos putaret ex Dei ac Patris substantia revera genitos, et per omnia similes esse Unigenito, aut etiam de illo abusive dici : « Ex utero ante Luciferum genui te »⁴⁴; » aique ita demum in creaturarum naturam ipse quoque detrunderetur, licet a Deo genitus dicatur, idcirco hanc cautionem excoigitat. Cum enim potestatem a naturali Filio datum iis esse dixerit, ut filii Dei fuerint, adoptione nimurum et gratia, tandem latissime subjicit, « Ex Deo nati sunt : » ut gratiae quoque magnitudinem ostendat, qua quod alienum est a Deo ac Patre, ad ejus naturale quodammodo consortium colligitur, et quod servum est, ad Domini nobilitatem ob vehementem ejus charitatem evehitur. Sed quid majus, inquiet forsitan aliquis, vel quid eximii pre Israelitis nasci sunt fideles, cum et ipsi Israelitae nati esse a Deo dicantur, juxta illud : « Filios genui, et exaltavi, et ipsi autem spreverunt me »⁴⁵. Ad hoc respondemus, primum quidem, quod cum lex umbram futurorum bonorum haberet, non autem ipsam rerum veram speciem, ita neque istud Israelitis vere concessum, sed typice et figurate descriptum in ipsis fuit, « Usque ad tempus correctionis »⁴⁶, sicut scriptum est, quo emersuri erant qui decentius atque verius propter inhabitantem Unigeniti Spiritum Patrem Deum appellarent. Illi siquidem habebant « spiritum servitutis in timore, hi vero spiritum adoptionis filiorum, » in libertatem, « in quo clamamus : Abba Pater »⁴⁷. Igitur populus per fidem in Christum ad filiorum adoptionem evehendus, in illo, velut in umbra, praesiguratus est, quemadmodum nempe videmus etiam spiritalem circumcisionem in illorum carne praesigurari; in summa, omnia nostra in illis erant typice adumbrata. Ad haec, dicimus Israelem typice vocatum fuisse in adoptionem filiorum **93** Dei per mediatorem Moysen; ideoque in ipsum quoque baptizati sunt in nube et in mari, ut Paulus ait ⁴⁸, et in legem servitutis ex idolorum cultu reparabantur, ministrato eis legi praecepto per angelos. Qui autem in filiorum Dei adoptionem fide in Christum evehuntur, non in unam a creaturis aliquam, sed in ipsam sanctam Trinitatem baptizantur, mediante Verbo, quod sibi humanitatem quidem conjungit per carnem unitam, sed naturaliter Patri conjungitur, quatenus natura Deus. Hoc enim pacto servi ad filiationem vocantur, per veri Filii participationem ad dignitatem ei naturaliter inconsistentem vocati et quodammodo enecti. Quam ob rem filii Dei dicimur ac sumus, qui spiritalem regeneracionem per fidem accepimus. Sed quoniam nonnulli praeceperunt quadam audacia de Unigenito juxta et sancto Spiritu falsa prodere non verentur, creatum et factum hunc esse dicentes, et ipsum omnino Dei ac Patris consubstantialitate dejicere, age, rursus eorum intemperie rectae fidei doctrinam oppONENTES, quod nobis et lectoribus usui sit profera-

A πεπιστευκότας, ἵνα μήτις οίηται τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐκπεφυκέναι κατὰ ἀλήθειαν αὐτούς, καὶ εἰς ἀπάραλλακτον ὄμοιστητα τρέχειν τῷ Μονογενεῖ, ἢ καὶ κατ' ἔκεινου καταχρηστικώτερον λέγεσθαι, τὸ, « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἔξεγένησα σε, » οὗτος τε λοιπὸν εἰς τὴν τῶν ποιημάτων καὶ αὐτὸς καταφέροι τούτους, καὶ εἰ λέγοιτο γεγεννήσθαι πατρὸς Θεοῦ, ἀναγκαῖς ἡμῖν προεπινοεῖ τὴν ἀσφάλειαν. Δεδούσθαι γάρ αὐτοὺς ἔξουσιαν εἰπάν ταρά τοῦ κατὰ φύσιν Γενοῦ πρὸς τὸ γενέσθαι τέκνα Θεοῦ, καὶ τὸ θέτει καὶ χάριτος διὰ τούτου προεισεγκάν, ἀκινδύνως ἐπάγει λοιπὸν τὸ, « Ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν : ἵνα καὶ τῆς ἐπ' αὐτοὺς χάριτος ἐπιδείξῃ τὸ μέγεθος, ὥσπερ εἰς οἰκείστητα φυσικὴν συλλέγοντος τὸ ἀλλοτριον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ τὸ δούλον εἰς δεσποτικὴν εὐγένειαν ἀναβιάζοντος, διὰ τὴν εἰς αὐτὸν θερμὴν ἀγάπησιν. Τί οὖν δῆρα τὸ πλέον, ἐρει τις τυχόν ; ἢ τί τὸ ἔξαρτον ἐν τοῖς πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν παρὰ τὸν Ἰσραὴλ, ἐπει καὶ αὐτὸς γεγεννήσθαι λέγεται παρὰ Θεοῦ κατὰ τὸ, « Γενοῦς ἐγέννησα καὶ νῦν σα, αὐτὸς δὲ με τὴν θέτησαν ; » Πρὸς δὴ τὰ τοιάτια οἵμαι λέγειν δεῖν, πρῶτον μὲν διτὶ σκιάν ἔχων δόντος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, οὐδὲ τοῦτο κατὰ ἀλήθειαν ἔχειν ἐδίου τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ὡς ἐν τύπῳ καὶ σχῆματι γραφόμενον ἐν αὐτοῖς : « Ἀχρι καὶ ροῦ διορθώσως, » καθά γέγραπται, καθ' ὃν ἐμελλον ἀναβιάζθεσθα: λοιπὸν οἱ πρεπωδέστερον τε καὶ ἀληθεύστερον ἀποκαλοῦντες Πατέρα τὸν Θεὸν, διὰ τὸ ἐνοικήσαντας οὓς μετέπειταν τοῦ Μονογενοῦς : οἱ μὲν γάρ εἶχον « πνεῦμα δουλείας εἰς φόδον, οἱ δὲ πνεῦμα υἱοθεσίας, » εἰς ἐλευθερίαν, « ἐν φράζομεν. Ἄνδα δὲ Πατήρ. » Οὐκοῦν διὰ πιστεῶς τῆς εἰς Χριστὸν ἀναβιάσθαι μέλλων εἰς υἱοθεσίαν λαὸς, καθάπερ ἐν σκιάς ἐν ἐκείνῳ προκατεγράφετο, ὥσπερ οὖν ἀμέλει καὶ τὴν ἐν πνεύματι νοοῦμεν περιομήνην ἐν τῇ ἐκείνῳ πάλιν προανατυποῦσθαι σαρκὶ· καὶ συλλήδονη εἰπεῖν, πάντα ἦν ἐκείνοις τὰ ἡμέτερα τυπικῶς. Πρὸς δὲ γε τοῖς εἰρημένοις, κακεῖν φαμεν, διτὶ κέκληται τυπικῶς εἰς υἱοθεσίαν δὸν Ἰσραὴλ διὰ μεσίτου Μωσέως : διὰ καὶ εἰς αὐτὸν ἐδαπτήσαντο, καθάπερ δὲ Παῦλος φησιν, ἐν τῇ νεφελῇ, καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ· καὶ εἰς νόμον δουλείας ἐξ εἰδωλολατρείας ἀνεσκευάζοντο, διακονουμένης αὐτῆς [αὐτοῖς] τοῖς [ἴ. τῆς] ἐν γράμμασιν ἐντολῆς δὲ ἀγγέλων· οἱ δὲ πιστεῖ τῇ εἰς Χριστὸν εἰς υἱοθεσίαν ἀναβαίνοντες Θεοῦ, οὐκ εἰς ἐν τι τῶν γενητῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὴν ἀγίαν βαπτίζονται Τριάδα, διὰ μεσίτου τοῦ Λόγου, συνάπτοντος μὲν ἐσυντῷ τὰ ἀνθρώπινα διὰ τῆς ἐνωθεσίσης σαρκὸς, συναπτομένου δὲ φυσικῶς τῷ γεννήσαντι, καθὼς φύσει Θεός· οὕτω γάρ ἀνατρέψει τὸ δούλον εἰς υἱότητα, διὰ μετυχῆς τοῦ κατὰ ἀλήθειαν Γενοῦ, πρὸς τὸ ὑπάρχον αὐτῷ κατὰ φύσιν ἀξιωμα, καλούμενόν τοι εἰς ἀναβιάζομενον. Διά τοι τοῦτο γεννητοὶ λεγόμεθα καὶ ἐσμὲν τοῦ Θεοῦ, οἱ τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος ἀναγέννησαν διὰ πιστεῶς παροδεξάμενοι. Ἐπειδὴ δὲ ριψοκινδύνως ἀποτολμῶσι

⁴⁴ Psal. c.x, 3. ⁴⁵ Isa. 1, 2. ⁴⁶ Hebr. ix, 10. ⁴⁷ Rom. viii, 15. ⁴⁸ 1 Cor. x, 1.

τινες, ὡσπερ τοῦ Μονογενοῦς, οὗτα καὶ τοῦ ἀγίου
καταβεύδονται: Πνεύματος, γενητὸν αὐτὸν καὶ κτί-
στὸν, εἶναι φάσκοντες, καὶ δὲν τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ
Πατρὸς ἔξιλκεν διμοσυσιότητος· φέρε δὴ πάλιν ταῖς
ἔκεινων ἀθυρογλωσσαῖς, τὸν τῆς δρθῆς πίστεως
ἀντεξάγοντες λόγον, ἐκυρίοις τε καὶ τοῖς ἐντεχομένοις
ώφελεις γεννήσαμεν ἀφορμάς. Εἰ γάρ μήτε Θεός
κατὰ φύσιν, ὡς οὗτοι, μήτε μήτη ἐκ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα
ἐστιν ίδιον αὐτοῦ, καὶ διὸ τοῦτο οὐσιῶδες ἐνυπάρ-
χον αὐτῷ· ἔτερον δὲ τι παρ' αὐτὸν, καὶ τῆς τῶν
πεποιημένων διμοφύλας οὐκ ἀπρίκισμένον· πῶς οἱ δ'
αὐτοῦ γεννηθέντες ἡμεῖς ἐκ Θεοῦ γεγενηθεῖς λεγό-
μεθα; "Η γάρ διτὶ ψεύδεται πάντως ἐροῦμεν ὁ εὐαγ-
γελιστὴς, ή εἴπερ ἐστὶν ἀληθῆς, ἔχει δὲ οὗτω, καὶ
οὐχ ἔτερως, θεὸς ἐσται καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν τὸ
Πνεῦμα, οὐ δὴ καὶ μετίσχειν διὰ πίστεως τῆς εἰς
Χριστὸν ἀξιούμενοι, θεῖας τε φύσεως ἀποτελούμενα
κοινωνοί, καὶ ἐκ Θεοῦ γεγενηθεῖς λεγόμεθα, καὶ θεὸς
δὲ τοῦτο χρηματίζομεν, οὐ χάριτι μόνον εἰς τὴν ὑπὲρ
ἡμᾶς ἀνιπτάμενος δόξαν, ἀλλ' ὡς ἡδη καὶ Θεὸν ἔχον-
τες ἐν ἐκυρίοις ἐνοικοῦντα καὶ αὐλίζομεν, κατὰ τὸ ἐν
τῷ προφήτῃ κείμενον, διτὶ: «Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς
καὶ ἐμπεριπατήσω»· ἐπεὶ κατὰ τίνα τρόπου λεγόν-
των ἡμῖν οἱ τῆς τοσαύτης ἀμαθίας ἀνάπλεψιν ναὸν Θεοῦ,
κατὰ Παῦλον ἐσμὲν, τὸ Πνεῦμα ἔχοντες κατοικοῦν ἐν
ἡμῖν, εἰ μὴ θεὸς κατὰ φύσιν ἐστὶν; Εἰ γάρ κτίσμα ἐστὶ
καὶ γενητὸν, διὰ ποίαν αἰτίαν ἡμᾶς ἐκαταφθεῖρε Θεός;
ὡς Θεοῦ καταφθείροντας ναὸν, διτὸν τὸ σῶμα καταμο-
λύνωμεν, ἐνῷ τὸ Πνεῦμα οἰκεῖ, δηλητὸν τοῦ Θεοῦ καὶ
Πατρὸς τὴν φυσικὴν ἴδιότητα, καὶ δύοις: τοῦ Μονο-
γενοῦς; Ἐπεὶ πῶς ἀληθεύεται: λέγων ὁ Σωτὴρ, «Ἐάν
τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ Πατήρ
μου ἀγαπήσει αὐτὸν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀλευσόμεθα,
καὶ ἐν αὐτῷ καταλύσομεν»; Καίτοι τὸ Πνεῦμα ἐστι
τὸ κατοικοῦν ἐν ἡμῖν, καὶ διὸ αὐτοῦ πιστεύομεν ἔχειν
ἄμα τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, καθάπερ οὖν ἔφη καὶ
αὐτὸς που πάλιν ὁ Ἰωάννης ἐν Ἐπιστολαῖς· «Ἐν
τούτῳ γινώσκομεν, διτὶ ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς
ἐν ἡμῖν, διτὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν.»
Πῶς δὲ δὲν τοῦτο πιστεύομεν ἔχειν
αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ κατὰ φύσιν ἐστὶν, καὶ διὰ τούτο
Θεός; Εἰ γάρ ὑπάρχον, ὡς ἔκεινοι φασι, γενητὸν,
πνεῦμα ἐστι τοῦ Θεοῦ, τὸ κωλύον οὐδὲν πνεύματα
Θεοῦ καὶ τὰ δῆλα καλεῖσθαι ποιήματα· φθάσει γάρ
καὶ ἐπ' αὐτὰ δυνάμει τὸ πρᾶγμα, εἴπερ δὲν ἔνδεχε-
ται γενητὴν οὐσίαν πνεῦμα ὑπάρχειν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἡν
μὲν δινώτως ἀκδλουθον, μαχρὸν ἐπὶ τούτοις ἀνα-
πτύξαι λόγον, καὶ διὰ πλειστῶν ἀδολεσχῆσαι, τὰς τῶν
ἀνοσίων ἀλρετικῶν ἀνατρέποντας ἀδουλίτας· ἀρ-
κούντως δὲ ἡδη διειληφότες διὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἐν τῷ Περὶ τῆς ἀγίας Τριάδος Βιβλίῳ, τὸ πολλὰ
λέγειν ἔτι, διάτοι τοῦτο παρήσομεν.

Καὶ δὲ Λόγος σάρξ ἐγένετο.

Εἰσιδέντες διδοὺς διὰ τούτου εἰς τὸν περὶ
τῆς ἐνανθρωπήσεως λόγον. "Οτι: γάρ Υἱὸς ἀνθρώπου
γέγονε τε ἡδη καὶ κεχρημάτικεν ὁ Μονογενῆς, ἔξ-
ηγείται σαφῶς· σημαίνει γάρ τοῦτο, καὶ ἔτερον οὐ-
δὲν, τὸ σάρκα γενέσθαι τὸν Λόγον εἰπεῖν· δύοιον γάρ,
ὡς εἰ καὶ γυμνότερον ἔφασκεν, Ὁ Λόγος ἀνθρωπὸς
ἐγένετο. Σένον δὲ πάλιν ἡμῖν, η ἀσύνηθες οὐδὲν οὗτο-

A mus. Si enim neque Deus secundum naturam, ne-
que ex Deo est Spiritus ejus, eique substantialiter
inexistens, sed alius ab ipso, nec a natura crea-
turarum alienus, quomodo nos, qui per ipsum
nati sumus, ex Deo nati dicimur? Aut enim mentiri
plane evangelistam fatebimur: aut si verax est,
sicuti est profecto, Deus erit, et ex Deo secundum
naturam Spiritus: cuius participatione per fidem
in Christum donati, et naturae divinae participes
essetemus, et ex Deo nati esse dicimur, et eam ob-
rem dīi nuncupamur, non gratia solum ad super-
naturalē gloriā evecti, sed quo jam Deum in
nobis habitantem atque diversante habeamus¹⁹,
juxta illud prophetæ dictum: «Quia inhabitabo in
ipsis et in ambulabo inter eos²⁰.» Alioqui, respon-
deant, quæso, nobis, qui tanta pleni sunt inscītia,
quomodo templo Dei simus, juxta Paulum²¹, in-
habitantem in nobis Spiritum habentes, nisi Spir-
itus Deus sit secundum naturam? si enim creatura
est, ac opus, quam ob causam Deus nos destruit,
tanquam qui Dei templum destruamus, cum corpus
inquinamus, in quo Spiritus habitat²², qui totam
Dei ac Patris et similiter Unigeniti naturalem
proprietatem²³ in se habet? Nam quomodo verum
erit quod a Salvatore dicitur: «Si quis diligit me,
sermonem meum servabit, et Pater meus diligit
eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum
faciemus²⁴,» cum Spiritus sit qui habitat in nobis,
et per ipsum habere nos Patrem simul et Filium
credamus, quemadmodum ipse quoque rursus ali-
cuius Joannes in Epistolis ait: «In hoc cognoscim-
us, quoniam in ipso manemus, et ipse in nobis,
quoniam de Spiritu suo dedit nobis²⁵.» Quomodo
vero, quæso, Spiritus quoque Dei vocabitur, nisi
ex ipso et in ipso secundum naturam sit, ac proin-
de Deus? Si enim creatus cum sit, ut illi volunt,
Dei tamen est spiritus: nihil obstat quominus
alias quoque creatureas spiritus Dei vocemus. Id
enim in eas utique cadere poterit, si profecto fieri
potest ut creata substantia sit spiritus Dei. Plura
quidem certe hic essent dicenda, et longiori disputa-
tione evertenda esset hæreticorum temeritas:
sed cum de sancto Spiritu in libro *De Trinitate*
jam abunde tractaverimus, plura dicere super-
D sedebimus.

1, 14. Et Verbum caro factum est.

Aperte demuin his verbis incarnationis sermo-
nen ingreditur. Clare enim docet Filiū hominis
factum et appellatum esse Unigenitum. Id enim
significat illud quod ait, Verbum carnem factum
esse. Idem enim est ac si diceret, Verbum esse
factum hominem. Quod cum ait, nihil nobis inus-
titulum aut peregrinum inigerit, cum plerumque di-

¹⁹ I Cor. vi, 19. ²⁰ Levit. xxvi, 12; II Cor. vi, 16. ²¹ Rom. viii, 4. ²² I Cor. iii, 15, 16. ²³ Jean. xiv, 23. ²⁴ I Ioann. iv, 13.

vina Scriptura solius carnis vocabulo totum animal significet, juxta illud quod apud Joelem scriptum est : « Essundam de Spiritu meo super omnem carnem »⁴³. Neque vero putandum est proprietatem dicere inanimata et soli humanæ carni divinum suppeditatum iri Spiritum : sic enim ridicula erit illa interpretatio. Sed ex parte totum complexus, nomine carnis significat hominem; quod aliter fieri non oportebat. Quam autem ob causam, necesse est, ut videtur, explicare. Est igitur homo rationale quidem animal, sed compositum ex anima nimirum et hac fragili atque terrena carne. Cum autem factus sit a Deo, et in ortum eductus, non habens ex natura sua ut sit incorruptibilis et immortalis (huc enim soli Deo **οὐκ** substantialiter iusunt), obsignatus est vita spiritu, habituante ad Deum bonum quod naturam excedit consecutus : « Insuillavit enim », inquit, « in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem »⁴⁴. Cuius autem ob transgressionem punitus fnerit, « Terra es, et in terram reverteris »⁴⁵, jure tunc audiens, gratia nudatus est, et « terrena carne recessit spiraculum vitæ, hoc est Spiritus ejus qui dicit : « Ego sum vita »⁴⁶, et animal in mortem per solant carnem, incidit immortalitate animæ servata, quoniam ad suam carnem quoque dictum est : « Terra es, et in terram reverteris ». Oportuit ergo id quod in homine periculo maxime obnoxium erat, quamprimum servari, et conjunctione cum naturali vita ad immortalitatem reverteri. Oportuit id quod ægrum erat, morbo liberari : Oportuit cessare tandem illud : « Terra es, et in terram reverteris », Verbo nimirum omnia vivificanti ineffabili ratione corpore quod ceciderat unito. Decebat quippe carnem, postquam ejus facta esset, immortalitatis ipsius fieri partipem. Neque enim consentaneum esset ignem virtutis suæ naturalis qualitatem sensibilem imprimere posse materiæ, eaque propemodum in se transmutare, in quibus est per participationem : existimare autem Dei Verbum quod excedit omnia, utique non posse proprium sibi ac naturale bonum, vitam nimirum, carni indere. Hac igitur maxime de causa puto sanctum evangelistum a parte affecta potissimum animali significato, dixisse carnem factum esse Dei Verbum, ut una cerneretur vulnus et remedium, æger et medicus, quod in mortem prolapsum est, et qui excitavit ad vitam, quod corruptioni cessit, et qui corruptionem amovet, quod morte superatum est, et qui morte superior est, quod orbatum est vita, et qui vitam largitur. Non autem ait ad carnem Verbum venisse, sed carnem factum esse, ne habituante, sicut in prophetas, aut sanctos alias ipsum venisse suspiceris, sed revera carnem factum esse, id est hominem : hoc enim modo diximus. Quocirca etiam Deus est secundum naturam in carne, et cum carne, quippe qui propriam sibi

λέγων εἰσέρεται, πολλακις τῆς θείας Γραφῆς, καὶ ἀπὸ μόνης τῆς σαρκὸς, μὲν ἀποκαλούσης τὸ ζῶον, κατὰ τὸ ἐν τῷ προφήτῃ κείμενον Ἰωῆλ : « Ἐγχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου ἐπὶ τάσσω σάρκα » καὶ οὐ δῆκος νομίουμεν ἀψύχῳ καὶ μόνῃ τῇ ἀνθρωπείᾳ σαρκὶ τὸ θεῖον χορηγήσεσθαι Πνεῦμα τὸν προφήτην εἰπεῖν. ἀμοιρήσεις γάρ οὕτω γελοιότητος οὐδαμῶς τὸ δηλούμενον, ἀλλ᾽ ἐκ μέρους τὸ δόλον συλλαβών, ἀπὸ τῆς σαρκὸς ὄνομάζει τὸν ἀνθρώπον, ὡς ξοκεν, εἰπεῖν : « Εστι τοῖνυν λογικὸν μὲν, σύνθετον δὲ ζῶον ὃ ἀνθρώπος, ἐκ ψυχῆς δηλούσται καὶ τῆς ἐπικήρου ταύτης καὶ γηνῆς σαρκός. Ἐπειδὴ δὲ πεποίητο πάρα Θεῖū, καὶ παρήχθη πρὸς γένεσιν, οὐδὲ ἔχων ἐξ οἰκείας φύσεως τὸ τε ἀσφυρτὸν Β καὶ ἀνώλεθρον (μήνυτο γάρ ταῦτα πρόσσεστον οὐσιωδῶς τῷ Θεῷ) κατεσφραγίζετο τῷ πνεύματι τῆς ζωῆς, σχέσει τῇ πρὸς Θεὸν ἀποκερδαίνων τὸ ὑπὲρ τὴν φύσιν ἀγαθὸν : « Ἐνεψύσθος τῷρ, φησίν, εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο δὲ ἀνθρώπος εἰς φυχὴν ζῶσαν » : ἐπειδὴ δὲ διὰ τὴν παράστασιν ἔκολάζετο, τὸ, « Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ », τότε διεκάλεις ἀκούσων ἀπεγυμνώθη τῆς χάριτος : ἀπανίστατο δὲ τῆς γηνῆς σαρκὸς ἡ πνοὴ τῆς ζωῆς, τοῦτ' ἔστι, τὸ Πνεῦμα τοῦ λέγοντος, « Τούτοις εἰμι ή ζωή, » καὶ πίπτει τὸ ζῶον εἰς θάνατον διὰ μόνης τῆς σαρκὸς, οὐδούμενης ἐν ἀθανασίᾳ τῆς φυχῆς, ἐπειδὴ καὶ πρὸς μόνην εἰρητοῦ τὴν σάρκα : « Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. » « Εἶδε τοῖνυν τὸν μάλιστα κινδυνεύσαν ἐν ήμεν, γοργότερον ἀναστάσθαις, καὶ συμπλοκῇ πάλιν τῇ πρὸς ζωὴν τὴν κατὰ φύσιν, ἀνακαλεῖσθαι πρὸς ἀφθαρτίαν. « Εἶδε τὸ πεπονθὲς, λύσιν εὑρέσθαι τοῦ κακοῦ. » Εἶδε λοιπὸν ἀτονῆσαι τὸ, « Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ », ἐκωθέντος ἀφράστως τοῦ προσπεσόντος σώματος τῷ πάντα ζωογονοῦντι Λόγῳ. Σάρκα γάρ ἐδει γενομένην αὐτοῦ, τῆς ἀπὸ αὐτοῦ μετασχετεῖν εἰς ζαυτὸν τὰ ἐν οἷς δὲ γένοιτο μεθεκτῶς : τὸν δὲ ὑπὲρ πάντα τοῦ Θεοῦ Λόγου, μὴ πάντως οἰεσθαι, τὸ διοιν ἀγαθὸν ἐνεργάζεσθαι τῇ σάρκι, τοῦτ' ἔστι, τὴν ζωήν. Ταύτης οὖν οἵμαι μάλιστα τῆς αἰτίας ἔνεκα τὸν διγιον εὐαγγελιστὴν, ἀπὸ τοῦ παθόντος μάλιστα τὸ ζῶον σημαίνοντα, σάρκα γενέσθαι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγου εἰπεῖν : Ἰνα θεωρῇ τις δομοῦ τὸ τραῦμα καὶ τὸ φάρμακον, τὸ νοσοῦν καὶ τὸν λατρὸν, τὸ κικλιμένον εἰς θάνατον καὶ τὸν ἁγείραντα πρὸς ζωήν, τὸ φθορᾶν, τὸ θανάτῳ χρατήθεν καὶ τοῦ θανάτου τὸν χρείττονα, τὸν ζωῆς ἐσταρημένον καὶ τὸν χορηγὸν τῆς ζωῆς. Οὐκ εἰς σάρκα δὲ τὸν Λόγον ἐλθεῖν, ἀλλὰ σάρκα γενέσθαι φησίν, ἵνα μὴ καθάπερ ἐν προφήταις τυχόν, ή καὶ ἐπέροις τῶν ἀγίων τιστὸν ἐπιφορτίσαις σχετικῶς ὑπολάβῃς αὐτὸν, ἀλλ᾽ αὐτὸν κατὰ ἀλήθειαν γενέσθαι σάρκα, τοῦτ' ἔστιν, ἀνθρώπον. τοῦτο γάρ ἀρτίως ἐλέγομεν : διὰ τοῦτο καὶ Θεός ἔστι

⁴³ Joel ii, 28. ⁴⁴ Gen. ii, 7. ⁴⁵ Gen. iii, 19. ⁴⁶ Iuan. xiv, 6.

κατὰ φύσιν ἐν σαρκὶ, καὶ μετὰ σαρκὸς, ὡς ἰδεῖν ἔχων αὐτὴν, καὶ ὡς ἔπειρον τὸ παρ’ αὐτὴν νοούμενος, καὶ ἐν αὐτῇ καὶ σὺν αὐτῇ προσκυνούμενος, κατὰ τὸ ἐν τῷ προφήτῃ κείμενον Ἡελίῳ· Ἐνδρες ὑψηλοὶ ἐπὶ τὸ διαβήτονται, καὶ τοὶ ἔσονται δοῦλοι, καὶ ὀπίσσω σου ἀκολουθήσουσι δεδεμένοι χειροπέδαις, καὶ προσκυνήσουσι τοῖς, καὶ ἐγ δοὶ προσεύξονται, ἵτε ἐν τοῖς διθέσι ἔστι, καὶ αὐτὸς θεός πλήν σοῦ, ἢ ἰδοὺ καὶ ἐν αὐτῷ θεόν εἶναι φασι, μή ἀποδιελθετε τοῦ Λόγου τὴν σάρκα· καὶ πάλιν οὐκ εἶναι ἔτερον θεόν πλὴν αὐτοῦ διασχύρισαντο, ἐνοῦντες τῷ λόγῳ τὸ φρούμενον, ὡς ἴδιον αὐτοῦ, τούτον ἔστι τὸν Ἰησοῦν ναὸν· εἰς γάρ τοι ἀμφοῖν ὁ Χριστός.

Καὶ ἐσκήνωσεν ἐπὶ τῷ οὐρανῷ.

Ἐπειδὴ γάρ τοι τὸν οὐρανὸν ὁ εὐαγγελιστὴς, καὶ εἰς ἐμφανεστέραν δίξει διάνοιαν τὴν τοῦ θεωρήματος δύναμιν· ἐπειδὴ γάρ την σάρκα γεγενῆσθαι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον· ἵνα μή τις ἐκ πολλῆς ἀμαθίας τῆς μὲν ἴδιας αὐτὸν ὑπολάβοι φύσεως ἐκδραματινού, μεταπεποιήσθαι δὲ δύναται εἰς εἰρήνην, ὅπερ ἡν διδύνετον· ἀλλοιώσεως γάρ ἀπέστη, καὶ μεταβολῆς τῆς ἐφ’ ἔτερόν τι, κατὰ τὸν τοῦ πῶς εἶναι λόγον τὸ θεὸν ἀποκίσται· καλῶς γε σφόδρα πατῶν ὁ θεαλόγος ἐπήνεγκεν εὐθὺς, ὅτι· *Καὶ ἐσκήνωσεν ἐν τῷ οὐρανῷ·* ἵνα δύο νοήσας τὰ σημειώμενα, τὸν τε στηγοῦντα καὶ τὸ διὸν φύσης αὐτὸν, σκηνώσαι δὲ μᾶλλον ἐν σαρκὶ, ὡς ἴδιῳ προσχρησάμενον αὐτατί, τῷ ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου ναῷ· Ἐν αὐτῷ γάρ κατέκησε πᾶν τὸ ζελήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς, ἡνῶς δὲ Παῦλος φησιν· ἐσκήνωσέν τοι γε μήν τὸν λόγον ἐν τῷ οὐρανῷ· ἵνα δύναμει, κατὰ πνεῦμα ἀγιώσυνης εἰς ὅλην ἔρχηται τὴν ἀνθρωπότητα τὸ ἀξίωμα, οὕτω τε γενέσῃ καὶ ἐγ γένησος δι’ ἓνδος, ἵνα τοῦ ἑνὸς δριδόντος Υἱοῦ θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ πνεῦμα ἀγιώσυνης εἰς ὅλην ἔρχηται τὴν ἀνθρωπότητα τὸ ἀξίωμα, οὕτω τε γενέσῃ καὶ ἐγ γένησος δι’ ἓνδον ἐξ τῷ μῶν τῷ, Ἐγώ εἰπα· Θεοὶ ἔστε, καὶ υἱοὶ γένεστεν πάντες· Οὐκοῦν ἐν Χριστῷ μὲν ἀληθῶς ἐλευθεροῦται τὸ δοῦλον, ἀγαθαίνον εἰς ἐνότητα τὴν μαστικὴν τῷ φορέσαντι τὴν τοῦ δούλου μαρφῆν, ἐν ἡμῖν δὲ κατὰ μίμησιν τὴν ψῆφον ἐνταῖς τὴν κατὰ σάρκα συγγένειαν Ἐπειδὲ διὰ πολὺν αἰτίαν οὐκ ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραὰμ, ὅθεν ὄφειλε κατὰ πάντα τοὺς ἀδελφοὺς ὅμοιωθῆναι, καὶ γενέσθαι κατὰ ἀληθείαν ἀνθρώπους; Ἄρον οὐχὶ χάριν ἔστι καταφαγέες, διὰ καταβένηκεν εἰς τὸ δοῦλον, αὐτὸς, οὐχ ἐκεῖνος τοῦτον προφένων, ἀλλ’ ἡμῖν ἐκεῖνον χαριζόμενος, ἵνα ἔμεις τῇ αὐταῖς πτωχείᾳ πλουτήσωμεν, ἀνατρέχοντες διὰ τῆς πτωχῆς αὐτὸν διμοιρήτος εἰς τὸ έδίον αὐτοῦ καὶ ἐξαίρετον ἀγαθὸν, θεοὶ τε καὶ θεοῦ τέχνα διὰ τῆς πτωτεως ἀναφαινόμεθα; ἐσκήνωσε γάρ τοι

ijllam habeat, et tamen ut aliud quid intelligatur ab ipsa, et in ipsa, atque cum ipsa adoretur, juxta illud Isaiae dictum: *Virū excelsi ad te transibunt, et tui erunt servi, et post te sequentur vincit manicis,* **96** *et adorabunt te, et in te orabunt, quoniam in te est Deus, et non est Deus præter te*⁴⁷. *Ecce Deum etiam in ipso esse aiant, non separantes carnem a Verbo: et rursus alium non esse Deum præter ipsum confirmant, conjungentes Verbo gestamen, ut ejus proprium, templum scilicet ex Virgine: unus enim ex apostolis Christus est.*

I. 14. Et habitavit in nobis.

Explicit pluribus verbis evangelista quod dixit, atque suam sententiam clarius exponit. Cum enim dixerit carnem factum esse Dei Verbum, ne quis propria ipsum natura excidisse stultissime suscipiat, et in carnem vere transmutatum esse, atque id pati quod omnino nisi non possit (ab omni quippe alteratione et conversione in aliud, ratione essentiae Deus longissime abest), recte utique Theologus statim insert, *Et habitavit in nobis*, ut cum duo necessario intelligas, et eum qui habitat, et id in quo habitatur, in carnem ipsum non esse transmutatum existimes, sed habitate potius in carne, ut proprio utentem corpore, templo illo nimirum quod est ex sancta Virgine: *In ipso enim inhabuit omnis plenitudo divinitatis corporaliter*, ut Paulus ait⁴⁸. Quin et in nobis habitassem Verbum utiliter asserit, altissimum quoque nobis istud revelans mysterium. Sumus enim omnes in Christo, et communis humilitatis persona in ipsum reviviscent. Nam et novissimus Adam idcirco nuncupatus est, qui naturæ participatione omnia locupletat ad felicitatem et gloriam, sicuti primus Adam in corruptionem et ignominiam⁴⁹. In omnibus itaque Verbum habitavit per unum, ut, uno constituto Dei Filio in virtute, secundum spiritum sanctitatis in universam humilitatem dignitas illa redundaret, adeoque per unum ex nobis in nos quoque perveniret illud: *Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes*⁵⁰. Igisit in Christo quidem serva natura ut reapse libera, ad mysticam nimirum uocatam ejus evecta, qui serf servi formam, in nobis vero invitatione et similitudine cum illo uno, propter carnis cognitionem. Alioqui enim, quam ob causam non angelorum quidem, sed Abram quem apprehendit, unde debuit per omnia fratibus assimilari⁵¹, et vere homo fieri? Annon misericordia⁵² est omnibus, quod ad servilem conditionem ipse se demisit, nihil ex hoc sibi acquirens, sed nobis seipsum largiens, ut nos ejus paupertate dilectemur⁵³, similius igitur cum ipso ad proprium et eximum ejus bonum evecti, diisque et Dei filii per fidem redderemur? Habitavit enim in nobis, qui per naturam

⁴⁷ Isa. xlvi. 14. ⁴⁸ Col. ii. 9. ⁴⁹ I Cor. xv. 45-49. ⁵⁰ Psal. lxxxi, 6; Joan. x. 54. ⁵¹ Hebr. ii. 17. ⁵² II Cor. viii, 9.

Filius est ac Deus: ideoque in ejus Spiritu claramus: «Abba Pater¹³.» Habitat autem Verbum in omnibus, in uno templo scilicet quod propter nos et ex nobis assumpsit, ut omnes in seipso habens, omnes in uno corpore, sicuti Paulus ait¹⁴, reconciliaret Patri.

I. 14. *Et vidimus gloriam ejus gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiae et veritatis.*

Cum Verbum carnem factum esse dixerit, hoc est hominem, et fratrem servorum atque creaturarum, integrum tamen ei quoque servat hoc pacto divinam dignitatem, et plenum esse Patris proprietate rursus ostendit. Naturā quippe divina in scipsa firma et stabilis est, nec mutationem capit in aliud, sed eodem se modo semper habet, et in suis ictibus constanter manet. Itaque licet evangelista Verbum carnem factum esse dicat, non tamen ipsum carnis infirmitatibus succubuisse asserit, nec pristina illa sua virtute et gloria excidisse, eo quod infirmum nostrum et inglorium corpus induit. Vidimus enim gloriam ejus, inquit, omni gloria sublimiore, et quamlibet decere Filium ex Deo Patre unigenitum nemo non fateatur. Plenus enim erat gratia et veritate. Si quis enim sanctorum chorus contempletur, et uniuscujusque res gestas perpendat, mirabitur utique, et illorum virtutibus oblectabitur, eosque gloria repletos a Deo fuisse fatebitur. Unigeniti vero gloriam et gratiam, nullo modo cum ceterorum gloria comparandam esse theologi docent ac sacri testes, sed longe eminentiorem ac praestantiorem, ut qui non definitam habeat gratiae mensuram quasi ab altero acceptam, sed tanquam in perfecto perfectam, ac veram, id est, non ascititam, nec aliunde quasi accessionis loco suppeditatam, sed substantialiter inexistentem, et fructum **98** paternae proprietatis naturaliter transmissum in Filium. Quod si cui placet accuratius id quod dictum est examinare, consideret apud se, quid sancti ipsi, et quid Salvator noster Christus mirabiliter patrarunt, tantumque distare comperiet, quantum antea diximus. Quid quod illi quidem ut meri famuli in domo versantur, hic autem ut Filius domui suae praest? Præterea scriptum est de Unigenito: « Benedictus D qui venit in nomine Domini¹⁵. » De sanctis vero Deus ac Pater ait: « Et misi ad vos omnes servos meos prophetas¹⁶. » Quinetiam, illi superna virtute donati sunt: hic autem est virtutum Dominus. « Si non facio opera Patris mei, inquit, nolite mihi credere. Si autem facio, et si mihi non creditis, operibus meis credite¹⁷. » Itaque si ex ipsis operibus Patri virtute æqualis Unigenitus esse certatur, æquali utique gloria cum Patre merito celebrabitur, maxime cum æqualiter operetur. Tantum autem, licet sit in carne, ad fraternitatem vocatos superabit, quantum homines naturalis

A ταῦτα δὲ κατὰ φύσιν Υἱὸς καὶ Θεός· διὸ καὶ ἐν τῷ Ημέρατι αὐτοῦ κράζομεν· «Ἄβδα δὲ Πατήρ» συγκρινόντες δὲ δὲ Λόγος ἐν πᾶσιν, ἐν ἑνὶ τῷ δι' οὗδες καὶ ἔξ οὗ μῶν ληφθεῖται ναψ, Ινα πάντας ἔχων ἐν θαυμῷ. ἀποκαταλάλεξη πάντας ἐν ἑνὶ σώματι πρὸς τὸν Πατέρα, καθάπερ δὲ Παῦλος φησι.

Kαὶ θεασμόθεν τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρὸς, πλήρης χάριτος καὶ ἀηδηδείας.

Σάρκα γεγενήσθαι τὸν Λόγον εἰπὼν, τοῦτ' ἔστιν, ἀνθρωπὸν, καὶ εἰς ἀδελφότητα καταγαγὼν τὴν πρὸς τὰ δοῦλα καὶ ποιῆματα, φυλάττει καὶ οὔτες ἀκέραιον αὐτῷ τὸ θεοπρεπὲς ἀξίωμα, καὶ τῆς ἑνούσης αὐτῷ πατρικῆς ἰδιότητος ἀνάπλεον δυτα πάλιν δεικνύει. Πέπηγε γάρ δυτας ἡ θεία φύσις ἐφ' ἑκατῷ, **B** τὴν ἐφ' ἕτερον τι παρατροπὴν οὐκ ἀνεχομένη παθεῖν, ἔχουσα δὲ μᾶλλον ὡταύτως ἀεὶ, καὶ ἐν τοῖς ἴδιοις ἑταῖρος πλεονεκτήμασιν. Οὐκοῦν εἰ καὶ σάρκα φησὶ γεγενῆσθαι τὸν Λόγον ὁ εὐαγγελιστής, ἀλλ' οὐ ταῖς τῆς σαρκὸς ἀσθενείαις αὐτὸν νενικῆσθαι: δισχυρίζεται, οὐδὲ τῆς ἀρχαιοτάτης ἴσχυος τε καὶ δόξης ἀποπεστίν, ἐπειδή περ τὸ ἀσθενὲς ἡμῶν καὶ ἀδοξάτον περιεβάλετο σῶμα. Εἰδομεν γάρ διατού τὴν δόξαν, φησι, παρὰ τὴν τῶν διλων ἔκαρπετον, καὶ διοίαν ἀν τις ὡμολόγησε πρέπειν τῷ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Γιώη Μονογενεῖ. Πλήρης γάρ ἦν χάριτός τε καὶ ἀληθείας. Ἀφορῶν μὲν γάρ τις εἰς τὸν ἄγιον χορὸν, καὶ τὰ δι' ἑκάστου γεγενημένα παραδέξως ἀναμετρούμενος, θαυμάσει μὲν κατὰ τὸ εἰκός, καὶ τοῖς ἑκάστῳ προσοῦσιν ἀγαθοὺς ἐφησθεῖσαι, δόξης τε αὐτοὺς ἀναπελῆσθαι: πάντως ἐρεῖ τῇ: παρὰ Θεοῦ· τὴν δέ γε τοῦ Μονογενοῦς δόξαν τε καὶ χάριν, οὐ ταῖς τῶν πάντων ἀμιλλωμένην τεθεδοθεῖ φασιν οἱ θεολόγοι καὶ μάρτυρες, ἀλλὰ πολὺ λίγων ὑπερτεντῆ, καὶ ἀσυγκρίτοις ὑπεροχαῖς ἀναβαίνουσαν, οὐ μεμτρημένην ἔχουσαν ὡς ἕτερον διδόντος τὴν χάριν, ἀλλ' ὡς ἐν τελειψ τελείαν καὶ ἀληθῆ, τοῦτ' ἔστιν, οὐκ ἐπεισαχτον, οὐδὲ ἔκαθεν ὡς ἐν προσθήκης μέρει προσπεποιημένη, ἀλλ' οὐσιωδῶς ἐνυπάρχουσαν, καὶ καρπὸν πατρῷου ιδιώματος φυσικῶς ἐπὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ διήκουσαν Υἱόν. Εἰ δέ τη δοκεῖ πλαστεύοις θεωρήμασι βασανίζειν τὸ εἰρημένον, ἀποσκοτεῖτω καθ' ἑαυτὸν καὶ τὰ δι' ἑκάστου τῶν ἀγίων περιβόξας γεγενημένα, καὶ τὰ διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ τοσαύτην οὖσαν εὑρήσει τὴν διαφοράν, διηγησην δημητρίου προλαβόντες εἰρήκαμεν· πρὸς δὲ γε τούτῳ κάκηνο. Οἱ μὲν γάρ ὡς οἰκέται γνήσιοι περὶ τὸν οἰκόν εἰσιν, δὲ ὡς Υἱὸς ἐπὶ τὸν οἰκόν αὐτοῦ· καὶ περὶ μὲν τοῦ Μονογενοῦς ἡ θεία λέγει Γραφή: « Εὐλογημένος δὲ ἐρχόμενος ἐν δύναμι Κυρίου· » περὶ δὲ τῶν ἀγίων δὲ θεός καὶ Πατήρ· « Καὶ ἀπέστειλα πρὸς ὑμᾶς πάντας τοὺς δούλους μου τοὺς προφήτας. » Καὶ οἱ μὲν τὴν δινωθεν ἐδανείζοντο δύναμιν· δὲ ὡς τῶν δυνάμεων Κύριος, « Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, φησι, μὴ πιστεύετε μοι· εἰ δὲ ποιῶ, καὶ έμοι μὴ πιστεύητε, τοὺς ἔργους μου πιστεύετε. » Οὐκοῦν εἰ τοσοῦτος εἰς δύναμιν δὲ Μονογενῆς, διστεπερ

¹³ Rom. viii, 15. ¹⁴ Ephes. ii, 16. ¹⁵ Psal. cxvii, 26. ¹⁶ Jerem. vii, 25. ¹⁷ Joan. x, 37, 38.

δν ειη καὶ ὁ Πατὴρ, δι' αὐτῶν δρᾶται τὸν ἔργων· Αἱστάθμοις ἀναλόγως μεγαλυνθήσεται δόξαις, ἢτε δὴ καὶ τῶν Ἰων ἐργάτης· ὑπερέξει δὲ πάντως τοσοῦτον, καὶ ἐν σαρκὶ γεγονὼς, τοὺς εἰς ἀδελφότητα κεκλημένους, δοσον ἀνθρώπους ὁ κατὰ φύσιν Θεὸς, καὶ οἰοὺς τοὺς κατὰ θείσιν ὁ κατὰ ἀλήθειαν ἔχαλλεται. Ἐπειδὴ δὲ γέγραπται παρὰ τῷ μακαριῷ Λουκᾶ· « Τῆσοῦς δὲ προέκοπτεν ἐν σοφίᾳ καὶ χάριτι· » σημειωτέον ἐν τούτοις, διτι πλήρης χάριτος ἔχειν τὴν δόξαν ἔφη τὸν Υἱὸν δι πνευματοφόρος· εἴτα ποὶ ποτε προκόψει τὸ πλήρες, ἢ ποτὲ ὅλως ἐπιδέξεται προστήκην, οὐκ ἐπέκεινα μηδέν; Οὐκοῦν, οὐχ ἢ Λόγος ἐστι καὶ Θεὸς προκόπτειν εἰρηται, ἀλλὰ διτι μειζόνως δεῖ θαυμαζόμενος, χριέτερος πάρα τοῖς ὅρωσι διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων ἀνεδείχνυτο, προκοπούσης, ὡς ἐστι μᾶλλον εἰπεν ἀληθεστερον, τῆς τῶν θαυμαζόντων ἔξεως, ἥπερ αὐτοῦ τοῦ τελείου, πρὸς χάριν, ὡς Θεοῦ. Εἰρήσθω καὶ ταῦτα χρησίμως, εἰ καὶ ἐστι παρεκβατικός ὁ λόγος.

Ιωάννης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ, καὶ κέκραγεν.

'Ακολουθεῖ πάλιν ταῖς Ιδίαις ἔγνοαις ὁ σοφώτατος εὐαγγελιστής, καὶ ᾧ τοῖς δόπισιν χρεωστούμενον τὸν ἐφεξῆς εὐρύθμως ποιεῖται λόγον. Ἐπειδὴ γάρ ἔφη περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, « Ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ᾧς Μονογενοῦς, » ἵνα μή μόνος φανηται τούτῳ λέγων, οὐχ ἐν προσώπῳ τοῦ· « Ἐθεασάμεθα πρέποντος, τὸν ὁμώνυμον συνάπτει μάρτυρα, μίαν ἔχοντα πρὸς αὐτὸν καὶ τὴν αὐτὴν εὐσέβειαν. Μαρτυρῶ, φησι, τοιγαροῦν ἐγώ (τεθέαμαι γάρ διπερ εἰπον), μαρτυρεῖ δὲ δομοίς καὶ ὁ Βαπτιστής. Ἀξιολογωτάτη τῶν πνευματοφόρων δυάς καὶ ἀξιόχρεως ξυνωρίς, ἀληθείᾳ συντεθραμμένων, καὶ οὐκ εἰδότων τὸ φεύδεσθαι. Θέα δὲ δόπιας ἐμφαντικωτάτην ἡμῖν ἐποίεσθαι τὴν ἑξῆγησιν. Οὐ γάρ μόνον διτι μαρτυρεῖ φησιν δι Ιωάννης περὶ αὐτοῦ, προστήθησε δὲ χρησίμως, διτι καὶ κέκραγεν, ἀπὸ τοῦ, « Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, » λαμβάνων τοῦ λόγου τὴν ἀπόδειξιν· καλῶς δὲ καὶ τοῦτο λίαν. Ἐνεχώρει γάρ τινας τῶν δι' ἐναντίας εἰπεν· Πότε τῷ Μονογενεῖ μεμαρτύρηκεν δι Βαπτιστής, ἢ καὶ τίσιν ἐκείνος περὶ τούτων ἀνεκοινώσατο; Κέκραγεν οὖν, φησιν, τοῦτ' ἐστιν, οὐχ ἐν παραβύστῳ λαλεῖ, οὐκ ἡρέμα, καὶ ψιθυρίζων μαρτυρεῖ· σάλπιγγος ἀκούσῃ βοῶντος εὐηχέστερον. Οὐ μόνος ἀκούσας τὰ τοιαῦτά φημι, πλατὺς καὶ εἰς πάντας ὁ λόγος, λαμπρὸς δι κήρυξ, ἐπίσημος δι φωνῆς, μέγας καὶ οὐκ ἀγνωστος δι πρόδρομος.

Οὗτος δη, δι εἰπον· « Οἱ δόπισα μου ἐρχόμενος, εμπροσθέτη μου γέγονε, διτι πρώτος μου δη.

Όνομάσας τὸν μάρτυρα τὸν διμογώμονα καὶ διώδην νυμον αὐτῷ, καὶ μεγάλῃ δείξας ἀποχρησάμενον τῇ φωνῇ πρὸς τὴν τοῦ κηρύγματος διακονίαν, ἐπάγει χρησίμως καὶ τῆς μαρτυρίας τὸν τρόπον· ἐν τούτῳ γάρ μάλιστα σύμπαν ἦν τὸ ζητούμενον. Τί οὖν δρά τὸν τοιοῦτον Ιωάννην ἀνακεραγότα περὶ τοῦ Μονογενοῦς εὑρήσομεν; « Οἱ δόπισα μου ἐρχόμενος, εμπροσθέτη μου γέγονε, διτι πρώτος μου δη· » Βαθὺς ὁ λόγος, καὶ πολλήν ἐφ' ἐαυτῷ τὴν βάσανον ἀπαιτῶν· ἡ μὲν γάρ πρόδειρος τοῖς πολλοῖς καὶ τετριμμένη

A Deus, et filios adoptivos superat verus. Porro cum ieiocatastis annalos ygas megalunthsesetai dōxais, ἢτε δὴ καὶ τῶν Ιων ἐργάτης· ὑπερέξει δὲ πάντως τοσοῦτον, καὶ ἐν σαρκὶ γεγονὼς, τοὺς εἰς ἀδελφότητα κεκλημένους, δοσον ἀνθρώπους ὁ κατὰ φύσιν Θεὸς, καὶ οἰοὺς τοὺς κατὰ θείσιν δοξαν δοξαν ἔφη τὸν Υἱὸν δι πνευματοφόρος· εἴτα ποὶ ποτε προκόψει τὸ πλήρες, ἢ ποτὲ ὅλως ἐπιδέξεται προστήκην, οὐκ ἐπέκεινα μηδέν; Οὐκοῦν, οὐχ ἢ Λόγος ἐστι καὶ Θεὸς προκόπτειν εἰρηται, ἀλλὰ διτι μειζόνως δεῖ θαυμαζόμενος, χριέτερος πάρα τοῖς ὅρωσι διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων ἀνεδείχνυτο, προκοπούσης, ὡς ἐστι μᾶλλον εἰπεν ἀληθεστερον, τῆς τῶν θαυμαζόντων ἔξεως, ἥπερ αὐτοῦ τοῦ τελείου, πρὸς χάριν, ὡς Θεοῦ. Εἰρήσθω καὶ ταῦτα χρησίμως, εἰ καὶ ἐστι παρεκβατικός ὁ λόγος.

B I, 15. *Joannes testimonium perhibet de ipso et clamat.*

Eidem sententiae insistit sapientissimus evangelista, et posteriorem sermonem apposite conuenit praecedenti. Nam cum de Filio Dei dixisset: « Vidiimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti, » ne solus istud dicere videretur, cum « Vidiimus, » non uni personæ conveniat, cognominem sibi testem adjungit, una secum et eadem erga Deum pietate praeditum. Testor igitur, inquit, ego, (spectavi ⁹⁹ enim quod dixi), testatur item Baptista. Dignissimum par theologorum testimoniū locupletum, qui veritati innutriti sunt et omnis mendacii nescii. Cerne autem quo pacto significantissime id nobis exponat. Non enim solum ait Joannem testari de ipso, sed etiam clamare utiliter addit, sumpta occasione ex illo dicto, « Vox clamantis in deserto¹⁰⁰; » recte sane: possent enim querere adversarii, quandonam de Unigenito testatus est Baptista, aut quibuscum de hisce rebus communicavit. Clamat igitur, inquit, hoc est, non in occulto loquitur, non submisso et clam susurrans testatur. Tubam clamantis altius insonante audies. Non hæc solus audit scilicet, longe lateque sermo manavit in omnes, præco illustris, clara et distincta vox, magnus nec obscurus præcursor.

I, 13. *Hic erat, quem dixi: Qui post me venturus est, ante me factus est; quia prior me erat.*

Citato teste ejusdem secum nominis ac sententiae, quem magna voce suæ prædicationis officium implesse dixit, commodum subjicit ejusce testimonii rationem, in hoc enim potissimum tota quæstio vertitur. Quid ergo Joannem istum de Unigenito clamasse compcriemus: « Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat? » Altus est sermo, et multæ indaginis. Trata enim et pervulgata plurimorum hæc est sententia: Quod ad nativitatem carnis attinet, Sal-

⁹⁸ Luc. ii, 52. ⁹⁹ Isa. xl, 5; Joan. i, 25.

vatorem Baptista præcessit, et secutus est quodammodo, et sex mensibus totis posterior visus est Esaumanuel, ut beatus Lucas narravit. Id a Jeanne dici quidam existimant, ut hoc pacto intelligatur illud, ratione scilicet nimirum: « Qui post me venturus est, ante me factus est. » Sed qui divinis Scriptis acris mentis oculos intendet, videbit, primum quidem inanem esse hanc interpretationem, et a rebus quasi longe recedere. Assumptus enim est testis sanctus Baptista, non ut naturitatis tempore modo posteriorum, modo priorem Christum ostenderet, sed ut is, qui una spectaverat gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre pleni gratiae et veritatis. » Quam igitur explicationem **39** afferes adeo interpres-
ta narrationi, aut quomodo recte illam interpretaberis, si ad temporis spatium referas id quod in questione veritatem, nimirum, « Qui post me venturus est, ante me factus est? » Ut enim Dominum post Baptistam venire opinies fateantur, præser-
tim cum ratione temporis quo incarnatus est, sit illo posterior, quoniam pacto etiam prior illo erit, tempore nimirum? Hunc enim sensum a nobis viciissim postulat ordo præcedentium et consecutio. At istud fieri non posse, nemo dubitabit, opinor. Quod enim tempore posterior est aliquo, utique prius non erit eo quod antecedit. Igitur absurdum est plane et incredibile, sanctum Baptistam de tempore incarnationis locutum esse cum dixit: « Qui post me venturus est, ante me factus est; » sed ad propositum nobis scopum illud potius intelligentes, hoc modo dictum esse credemus. Scite beatus Baptista a vulgaris loquendi consuetudine sermonem transferat ad spiritualem rerum qualitatem, et ab imagine ac similitudine rerum humanarum ad explicationem subtilioris sensus pro-
greditur. Fere enim sit ut qui dux est alicui, nobilior sit eo qui sequitur, et cedunt discipuli magistris; quemadmodum peritus faber operarius aut architectus, exempli gratia, vel textor dux est quodammodo et præstat ei qui se in disciplinam ejus artis dedit, et ad perfectam ejus notitiam contendit. Sed si magistri peritiam superaverit iste discipulus et longo intervallo post se reliquerit, non insulse dictrinam opinor eum qui a discipulo fuerit superatus: « Qui post me venit, ante me factus est. » Ad hanc igitur formam nisi vim et rationem illius dicti, tam de Salvatore nostro Christo quam de sancte Baptista, transferas, recte tua quidem sententia intelliges: sed ab initio accipito singula. Admiratio erat apud omnes Baptista, multos undique sibi discipulos collegerat, magna turba venientium ad baptisnum ad eum confluens: Christus autem ignorabatur, quamvis esset eo præstantior, Deus verus nesciebatur esse; cumque posterior esse quodammodo videbatur; ibat aliquanto post illum qui honore et gloria inter homines ma-

δάνοια, toisautη τις ούτα τυγχάνει· δοσι γάρ τήκεν εἰς τὸν τῆς γενήσεως χρόνον τῆς μετὰ περιήλετος, προεβάθιε τοῦ Σωτῆρος ὁ Βαπτιστής, ἡκαλούθει δέ πως, καὶ δύσια τρέχων ἐφαίνετο, μηδὲν δέ υπερβάνω δόλοις ὁ Ἐμμανουὴλ, ὃς ὁ μακάριος Ιστόρητος Λουκᾶς. Τοῦτο λέγειν δύναται τὸν ἱωάννην τινὲς, ίνα νοῆται τοώσδε κατὰ τὸν τῆς ἡλικίας χρόνον· « Οὐ φίσω μου ἐρχόμενος, ἐμπροσθέν μου γέγονεν· » ἀλλ' έστιν ἵδεν τὸν δύναμόστερον τοῖς θεοῖς ἐνετείζοντα θεωρήμασι, πρῶτον μὲν, διτας εἰς ἔξιτηλους ἐγγίνοις ὁ λόγος ἡμῖν εἰσφέρεται, καὶ μαχεράν που τῶν ἀναγκαίων ζητουμένων ἀποδημεῖ. Παρελήφθη γάρ μάρτυς ὁ ἄγιος Βαπτιστής, οὐχ ἵνα τῷ τῆς γενήσεως χρόνῳ, ποτὲ μὲν ὑστερίζοντα, ποτὲ δὲ αὖ πάλιν προιερεύνηται δεῖξῃ Χριστὸν, ἀλλ' ὡς συντεθεαμένος· τὴν δέξιαν αὐτοῦ, δέξιαν φις Μονογενῆς παρὰ Πατρὸς, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. Πολὺν οὖν διν τις ἐφαρμόσαι λόγον τοῖς οὐτως ἀκρίων εἰσεβηκόσι διηγήμασιν; ή πώς διν τις ἡμεῖν ἐρμηνεύσαι σοφῶς, εἰς ποσθήτη χρόνου λαβάνων τὸ ζητούμενον, τοῦτο έστιν, « Οὐ δύλω μου ἐρχόμενος ἐμπροσθέν μου γέγονε: » Κείσθω γάρ δή, καὶ διαλογουμένως, τὸ κατόπιν ἐρχεσθαι τοῦ Βαπτιστοῦ τὸν Κύριον, ἀτε δή γεγονότε τῷ χρόνῳ τῷ κατὰ τὴν σάρκα δεύτερον· κατὰ τίνα τρόπον καὶ ἐμπροσθεύ αὐτοῦ γενήσεται, κατὰ χρόνον δὲ δηλονότι; Καλεῖται γάρ εἰς τοῦτον ἡμᾶς τὸν νοῦν ἡ τοῖς προλαβούσιν ἀναλόγως ὀφειλομένη τάξις τε καὶ ἀκολουθία. Ἀλλ' οἷμαι τοῦτο παντὶ εψι γενέσθαι εφέται, ὡς οὐδὲ διν εἴτη τῶν ἐνδεχομένων. Τὸ γάρ υπερβίζον τινὸς κατὰ τὸν χρόνον, οὐκ διν ποτε φάσαι τὸ γεγονόν. Οὐκοῦν ἀμαθὲς κομιδῇ, καὶ παντελῶς φεύθειν, περὶ χρόνου τοῦ κατὰ τὴν σάρκα τὸν διγιον εἰπεῖν οἰεσθαι Βαπτιστήν· « Οὐ δύλω μου ἐρχόμενος, ἐμπροσθέν μου γέγονεν· » ἀκολούθως δὲ μᾶλλον τῷ ἡμίν προτεθέντι πακοπῆ νοοῦντες αὐτὸν, τοιώρδε πως εἰρήσθαι πιστεύσομεν. Χαρίεντας ὁ μακάριος Βαπτιστής ἀπὸ τοῦ κατὰ συνήθειαν σχήματος ἀναφέρει τὸν λόγον, ἐπὶ ποισθήτη πραγμάτων πνευματικήν, καὶ ὥστερ ἀπὸ τίνος εἰκόνος τῶν καθ' ἡμᾶς εἰς ἀξιγγησιν ἐρχεται γονιμάτων λεπτομερεστέρων. Φιλεῖ μὲν γάρ πως ἀεὶ τὸ γεγενέθει πεφυκός, τῶν ἐπεισθαι λεγομένων ὑπάρχειν ἀπιδοξέτερον, παραχωρεῖ δὲ τοῖς γεγονόμενοις τὰ ἐπιμενα· οἶον δὲ χαλκευτικὴν ἀκριβώσας τέχνην, ή τεκτονικὴν τυχόν, ή ὑραντικὴν, ἥγεται πως, καὶ τὸ δημειον ἔχει τοῦ κατὰ μαθητείαν ἐπεισθαι νοούμενον· καὶ εἰς τὸ τελείως εἰδέναι βαδίζοντο· ἀλλ' ὅταν διτοῦτος τὴν τοῦ διδάσκοντος ὑπερανθραίη τέχνην, καὶ κατόπιν ἔάσας αὐτὴν ἐργάζηται τὸ διμειον, οὐκ ἀκόμψις ἐρειν τὸν γενικημένον ὑπολαμβάνω περὶ τοῦ νικήσαντος μαθητοῦ· « Οὐ δύλω μου ἐρχόμενος, ἐμπροσθέν μου γέγονε. » Κατὰ τοῦτο τοῖνυν μετακομίζων τὸ σχῆμα τὴν τοῦ θεωρήματος δύναμιν ἐπὶ τε τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ καὶ τοῦ ἄγιου Βαπτιστοῦ, νοήσεις ἀρθῶς· δέχου δὲ τὰ καθ' ἔκαστον ἐξ ἀρχῆς· Εθεμάτετο παρὰ πάντων ὁ Βαπτιστής, πολλοὺς ἐποίει τοὺς μαθητάς, ἔχος αὐτὸν περιέθει τῶν βαπτιζόμενών πολύς· γεγονέτο δὲ καίτοι κρείτων ὃν ὁ Χριστὸς, ἐλάνθανεν, οἷς θεὸς ὑπῆρ-

χεν ἀληθινός· ἐπειδή δὲ τὸ γῆγοντο τὸ θαυμαζόμενον τοῦ Βεπτιστοῦ, ἔδοκε παῖς καὶ ὑστερίζειν αὐτοῦ· ἔδαδίζεν δπίσω βραχὺ τὸ μεῖζον ἔχοντος ἐτιμὴν καὶ δόξαν τὴν ἐν ἀνθρώποις ἐκείνου· ἀλλ' ὁ ἐρχόμενος δπίσω γέγονεν ἐμπροσθεν, μεῖζων Ἰωάννου, καὶ χρείττων ἀναδεικνύμενος· Ὁ μὲν γάρ ἡδη θεὸς ὑπάρχων, διὰ τῶν Ἑργῶν ἀπεκαλύπτετο· ὁ δὲ τῆς ἀνθρωπότητος οὐκ ἀναβαίνων τὸ μέτρον, δπίσω λοιπὸν καὶ γεγονὼς εὑρίσκεται. Οὐκοῦν αἰνιγματιῶν δι μακάριος ἔφασκε Βεπτιστής· «Ο δπίσω μου ἐρχόμενος, ἐμπροσθέν μου γέγονεν, » ἀντὶ τοῦ, «Ο ποτὲ κατόπιν τῆς ἐμῆς ὑπάρχων τιμῆς, ἐπιδεδύτερος ὑφθη, καὶ ἀσυγκρίτοις ὑπεροχαῖς τὸ ἴμοι πρέπον τε καὶ προσὸν ὑπερεκερέχει μέτρον. Οὐτω νοοῦντες τὸ εἰρημένον, μάρτυρα τῆς δόξης τοῦ Μονογενοῦς εὐρήσομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἰκαίων πραγμάτων ἀκαρπον ἐπηγγῆτην. Τὸ γάρ μεῖζον λέγειν ἕαυτον τὸν Χριστὸν, μεγάλην ἔχοντος ἐπὶ ἀγιότητι τὴν ὑπόληψιν, τι δὲ ἔτερον εἴη λοιπὸν, ἢ δόξαν αὐτῷ τὴν ἔξαρτον ἐπιμαρτυρεῖν; Οτι, «Ο δπίσω μου ἐρχόμενος, ἐμπροσθέν μου γέγονεν, » εἰπών, ἀναγκαῖως ἐπιφέρει τό, «Οτι πρῶτος μου ἦν, » πρεσβυτάτην αὐτῷ τὴν δόξαν διατίθεις, καὶ τὸ προδηγεῖν ἀπάντων οὐκ ἐν χρόνῳ προστηγούς, ἀλλ' ἐνυπάρχον δικαιοθεν, ὡς Θεῷ κατὰ φύσιν, διαθεσαιούμενος· Ήν γάρ μον πρῶτος, φησιν, ἀντὶ τοῦ, δεῖ καὶ διὰ παντὸς ἀμύνων καὶ ἐπιδεδύτερος· διὰ δὲ τῆς πρὸς ἓν τῶν γενητῶν συγκρίσεως, ἢ κατὰ πάντων ψῆφος τῷ ὑπὲρ πάντας συνάγεται. Οὐ γάρ ἐν τούτῳ καὶ μόνῳ τὸ μέγα τῷ τὴν Ἰωάννου δόξαν ὑπερδραμεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ

*"Οτι δε τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ήμεῖς πάντες
·ξέλαβομεν.*

Αποδέχεται διά τούτων τὴν ἀληθῆ τοῦ Βαπτιστοῦ μαρτυρίαν ὃ εὐαγγελισθή, καὶ σαφῆ ποιεῖται τὴν ἀπόδειξιν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὑπεροχῆς, καὶ τοῦ χειρῆθους τὸ πλέον οὐσιώδῶς κατὰ πάντος γενητοῦ, κατά τε τὴν δόξην αὐτήν, περὶ τῆς διά λόγος μάλα νυνὶ, καὶ τὸν ἐπὶ τοῖς ἀλλοις ἀπασιν ἀγαθοῖς εὐχεῖται κατάλογον. Ἀριστα γάρ μοι, φησί, καὶ ἀληθέστατα λέγων διὰ Βαπτιστῆς ἀναφαίνεται περὶ τοῦ Μονογενοῦς, εἰ Οὐτὶ πρώτος μου ἦν, εἰ τοῦτ' ἔστι, πολὺ δὴ χρείτων καὶ ἐμείνων· ἐπειὶ καὶ πάντες ἡμεῖς οἱ εἰς τὸν τῶν ἁγίων κατατεταγμένοι χορὸν, τὸ ίδιον αὐτοῦ πεπλευτήκαμεν ἀγαθὸν, καὶ τοῖς ἐκείνου μᾶλλον ἥπερ τοῖς ἀντικείμενοι πεισεμένοι τοῦτον ἀνθρώπου φύσις, διαν ἔχουσά εἰ τῶν ἀξιαγάστων εὑρίσκεται· ἀπὸ γάρ τοῦ πληρώματος τοῦ Γίοῦ, καθάπερ ἐξ ἀεννάου πηγῆς, ἡ τῶν θειῶν χαρισμάτων ἀναβλύζουσα δόσις, εἰς ἐκάστην ἔρχεται ψυχὴν, ἥπερ ἀν φείνοντο τοῦ λαβεῖν ἀξία. Εἰ δὲ χορηγεῖται μὲν αἱ ἐκ φυσικοῦ πεληρώματος διὰ Γίδες, χορηγεῖται δὲ τὴν αἴσιαν τῶν οὐκ διὰ νοούτο λοιπὸν οὐχ ὅμοιαν ἔχων τοῖς ἀλλοις τὴν δόξαν, ἀλλὰ ἥπερ ἀν πρέπει τῷ ἐκ Θεοῦ Μονογενεῖ, φύσεως οἰκείας ἔχοντες χαρπὸν τὰ κατὰ πάντων πλεονεκτήματα, καὶ πατρικῆς ἴδιωτης ἀξίωμα τὴν ὑπεροχήν; Οἶμαι δὲ ἔγνωγε καὶ τὸν σοφώτατον Παῦλον περὶ τῆς τῶν δλῶν διαλαβόντα φύσεως, κεκινηθεῖσας διὰ τούτων εἰς ἐννοίας ἀληθεῖς, οὗτα τε λοιπὸν ὡς

A jor etiamnum erat : sed qui pone sequebatur factus
est Joanne major. Ille **90°** enim divinitatem suam
operibus probavit, hic ultra humanitatis condicio-
nem non evectus, postremus esse quoque reperi-
tur. Itaque enigmatische beatus Baptista dixit :
« Qui post me venturus est, ante me factus est ; »
quasi diceret : Qui mihi honore inferior erat, vi-
sus est illustrior, et incomparabili excellentia
conditionem meam antecellit, si dictum evange-
listæ hoc modo intelligamus, testem glorij Uni-
geniti ipsum comperiemus, nec inanum rerum
intempestivum interpretam. Dicere enim Christum
se majorem esse, cum magnam sibi sanctitatem
opinionem conciliasset, quid aliud est demum
quam eximiam et singularem ei gloriam tribuere ?

B Postquam enim dixit, « Qui post me venturus est, ante me factus est, » necessario subjungit, « quia prior me erat, » antiquissimam ei gloriam ascribens, et præstantiam supra res omnes non temporariam, sed superne inexistentem, ut Deo secundum naturam confirmans. Erat enim prior me, inquit, id est, semper, et perpetuo major, et præstantior. Facta autem ejus cum una ex creaturis comparatione, supremum omnium Deum cum omnibus comparatum intellige. Nou enim ex hoc solo magnificentiam et admirandam Dei majestatem agnoscemus, quod Joannem gloria superet, sed quod omnem creatam substantiam excedat. καὶ ἀξιάστον τοῦ Ιησοῦ θωρήσουμεν ἀξιώμα, ἵνα πάσις ὑπακοεῖσθαι γεννητῆς οὐσίας.

C I, 16. Quoniam de plenitudine ejus nos omnes
accipimus.

Probat his verbis evangelista verum esse Baptista testimonium, et eminere Salvatorem nostrum clare demonstrat, atque substantialiter excedere res omnes creatas tam quod ad gloriam ipsam attinet, de qua maxime nunc agitur, quam quod ad cæterorum bonorum numerum spectat. Optime enim ac verissime de Unigenito Baptista mihi dicere videatur : « Quia prior me erat, » hoc est multo me præstantior, ac dignior, quandoquidem nos omnes, qui in sanctorum numero censemur, proprii ejus boni participes facti sumus, et illius potius quam suis prerogativis hominum natura gloriantur, cum admiratione dignum aliquid in eo.

D gloriatum, cum admiratione dignam anquid in se habere comperitur. De plenitudine quippe Filii, tanquam ex perenni fonte divinarum gratiarum datum scatuiens, in uanquamque animam eo mune-
re 100 dignam illabitur. Quod si Filius quasi de naturali plenitudine dona largitur, ista vero crea-
tura excipit, quomodo non dissimilem aliis glo-
riata possidere censemur, illam nimirum, quia
Dei Unigenitum decet, qui ut naturae propria
fructum habet omnem dignitatem atque eminentiam quam in se Pater habere intelligitur. Quibus adductum ego quoque Paulum arbitror, ut cum de universi natura dissereret, vere pronuntiarit illud quasi creaturam compellans : « Quid enim

habes quod non accepisti¹⁰? Non enim esse so- lumi sed etiam bene, et hoc aut illo modo esse, datum est a Deo creature, nihilque a se habet, sed sola benignitate largientis. Observandum est porro Filium hic dici plenum, id est in omnibus perfectissimum, tantumque abesse ab alicuius rei penuria, ut et omnibus abunde largiri possit, citra diminutionem ullam aut jacturam, et eminenti- sae magnitudinem eamdem semper et integrum retineat.

I, 16-17. Et gratiam pro gratia: quia lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est.¹¹

Quoniam universorum hominum gloria clariorem esse Unigeniti gloriam asseruit, et sanctitatis magnitudine sanctis omnibus ipsum incomparabili- ter antecellere, nunc eorum comparatione qui ad summum virtutum culmen elevati sunt rem demon- strare conatur. De Joanne quippe Salvator ait: « Amen, amen dico vobis, non surrexit inter na- tos mulierum major Joanne Baptista¹². » Sed illum adeo magnum atque sublimem nunc intro- ducit clamantem, ut ipse ait, et magna voce di- centem: « Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat. » Cum autem Joanni- sis gloria Unigeniti gloria sit inferior, eique cedat, sequitur neminem sanctorum ad talem gloriam operumque splendorem eveni posse qualis est in Christo Salvatore. Quocirca sancti illi qui adven- tus temporibus existiterunt, cum non possint æquare Joannis virtutem, nec ad illud pervenire fastigium, Christo cedent una cum ipso, siquidem beatus ille Baptista summum tenens bonita- tis cacumen, ejusque gloria nulli cedens, non aliorum voce sed sua ipse confessione longe **101** minorem se Christo prædicavit, dicens, ipsum vere sanctum esse. Quoniam autem demonstran- dum erat Emmanuel præstantiorem et majorem esse priscis illis sanctis, necessario beatus evan- gelista ad Mosen primum sacrorum antistitem se confert, ad quem a Deo dictum est: « Scio te præ omnibus, et gratiam invenisti apud me¹³. » Notio- rem vero præ ceteris Deo suis hinc quoque scire possumus: « Si fuerit propheta ex vobis, inquit Dominus, in visione ei agnoscar, et in som- no loquar ei. Non sic servus meus Moyses; in tota domo mea fidelis est. Os ad os loquar ei; in spe- cie, et non per ænigmata¹⁴. » Licit ergo tanta supra ceteros veteris fœderis sanctos patres dignatione præditus sit Moyses, præstantiorem nihilominus, et modis omnibus clariorem esse ostendit Unigenitum: « Ut appareat ipse in omnibus primatum tenens, » sicut Paulus scribit¹⁵. Idcirco ait: « Et gratiam pro gratia: quia lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est. » Arbitror enim ego divinum evangelistam istiusmo- di quiddam significare velle. Veram, inquit, con-

A πρὸς τὴν κτίσιν εἰπεῖν· « Τί γάρ ἔχεις, δούκε Ελαδες; » Μετὰ γάρ τοῦ εἶγαι, καὶ τὸ εὖ εἶναι τοιῶσθε τυχόν. τῇ κτίσις θεσδοτον, ἔχει δὲ οἰκοθεν οὐδέν, πλουτεῖ δὲ μόνην τὴν τοῦ διδόντος φιλοτιμίαν. Σημειωτέον δὲ πάλιν, δις πλήρη, τοῦτ' ἔστιν, ὃν πᾶσι παντέλειον εἶναι φησι τὸν Ήλὸν, καὶ τοσοῦτον ἀφεστῶτα τῶν κατά τι γοῦν ἐπιδεῖ καθεστῶνται, ὡς καὶ πᾶς δύνασθαι χορηγεῖν, τὸ διαττοῦσθαι παραπούμενον, καὶ τῆς οἰκείας ὑπεροχῆς ἀεὶ τὸ μέγεθος ἐν ταυτότητι διαι- σύνοντα.

Καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος δις ὁ νόμος διὰ Μω- σέως ἔδθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀνέτετο.

B Λαμπρότεραν τῆς ἐν ἀπασιν ἀνθρώπως εὐχείσις τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἀναπεράνθει δέξανται εἰπόν, καὶ τὸ ἐν ἀγιότητι μέγεθος ἀσύγκριτον αὐτῷ πρὸς τοὺς ἀγίους εἰσφέρων, ἀπὸ τῶν εἰς δικρον ἀναβεβηκότων ἀρετῆς ποιεῖσθαι σπουδάζει τοῦ προτεθέντος σκοποῦ τὴν ἀπόδεξιν. Περὶ μὲν Ἱωάννου φησιν δὲ Σωτῆρ· « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἔγγιτεραι ἐν γεννητοῖς γυναικῶν, μεῖζων Ἱωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. » Ἀλλὰ τὸν οὐτω μέγαν καὶ ἀξιούμενον παρέστησεν ἡδη, καθάπερ αὐτός φησιν, ἀνακεχραγότα, καὶ μεγάλη λέγοντα τῇ φωνῇ· « Ὁ ὄπισθι μου ἐρχόμενος, Εμ- προσθέν μου γέγονεν, δις τε πρώτος μου διν. » Ἐπτω- μένης δὲ τῆς Ἱωάννου δόξης, καὶ παραχωρούστης τῷ Μονογενεῖ, πῶς οὐκ ἀνάγκη λοιπὸν ἐννοεῖν μηδένα τῶν ἀλλων ἀγίων εἰς τὸ Ισον ἀναφέρεσθαι μέτρον τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, κατά γε τὸν τῆς εὐχείσις λόγον, δε ἐν τῇ τῶν ἄργων θεωρεῖται λαμπρότητι; Οἱ μὲν οὖν κατὰ τοὺς τῆς ἀπειδηματικούς καιροὺς γεγονότες ἀγιοι, τὴν Ἱωάννου πλεονεκτεῖν οὐκ ἔχοντες ἀρετὴν, οὐδὲ τὸ ἐκείνῳ προσδόν ἀναβαίνοντες μέτρον, παραχωρή- σουσι σὺν αὐτῷ τὸ νικῆν τῷ Χριστῷ· εἰπερ ἔχων ἐν ἀγαθοῖς τὸ ἀκρότατον δι μακάριος Βαπτιστής, καὶ τρόπον ὑπερβολῆς καταλελοιπὼν οὐδένα, τὴν ἐπ' ἐλάττοντι ψῆφον οὐ διὰ τῆς ἐπέρου λαμβάνει φωνῆς, ἀλλ' αὐτὸς ἐκυτοῦ κατεσφράγισε τὸ πρᾶγμα, λέγων, ὡς ἀγιος ἀληθῶς. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῶν ἀρχαιοτέρων ἀγίων ἔχρην ἀναφαίνεσθαι κρείττονά τε καὶ μείζονα τὸν Ἐμμανουὴλ, ἀναγκαῖως δι μακάριος εὐαγγελιστῆς ἐπὶ πρώτον ἔρχεται τὸν ἱεροφάντην Μωσέα, πρὸς διν εἰρήτο παρὰ Θεοῦ· « Οὐδά σε παρὰ πάντας, καὶ χάριν εὑρες παρ' ἐμοι. . . . » ἐγινώσκετο παρὰ πάντας τῷ Θεῷ, καὶ διὰ τούτου πάλιν ἡμεῖς εἰσ- μεθα· « Ἐδὲ γένηται, φησι, προφῆτης ὑμῶν, ἐν ὅρματι αὐτῷ γνωσθήσομαι, καὶ ἐν ὑπνῳ λαλήσω αὐτῷ. Οὐχ οὖτες [ώς] δι θεράπων μου Μωσῆς· ἐν διηρ τῷ οἰκῳ μου πιστός ἐστι· στόμα κατὰ στόμα λα- λήσω αὐτῷ ἐν εἴδει, καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων. » Ἐχοντες τούτους καὶ τοῦ πανσόφου Μωσέως κατὰ τῶν ἀρχαιο- τέρων ἀγίων τὴν οὐτω μεγάλην ὑπεροχήν, κρείττονά τε καὶ εὐκλεεστέρον κατὰ πάντα τρόπον ἀποδεικνύει τὸν Μονογενῆ, « Τίνα φαίνηται ἐν πᾶσιν αὐτοῖς πρω- τεύων, ὡς δι Παῦλος φησι· καὶ διὰ τοῦτο λέγει· « Καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος, δις ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἔδθη· ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. »

¹⁰ I Cor. iv, 7. ¹¹ Matth. xi, 11. ¹² Exod. xxviii, 42. ¹³ Num. xii, 6-8. ¹⁴ Col. i, 18.

Οίμας γάρ έγωγε τοιοῦτόν τι βούλεσθαι δηλουν τὸν μακέριον εὐαγγελιστήν Ἀληθῆ, φησί, τὴν ὀμοιότεραν δέ μέγας ἐποιήσατο Βαπτιστής περὶ τοῦ Μονογενοῦς διαρρήδην ἀπαγγέλλων· « Ό δόπισα μου ἔρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονεν, διὰ περῶτός μου ἦν· καὶ γάρ ἐξ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάδομεν. » Καὶ νομιζέτω μηδεὶς Ἰωάννου μὲν, ἢ καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων, οὐ κατὰ τοὺς τῆς ἐπιδημίας γεγόνασι καιρούς, ὑπερανέχειν τὸν Μονογενῆ· ἡττᾶσθαι γε μήν κατὰ τὴν δόξαν τῶν ἀρχαιοτέρων, οἵκειρης ἡσαν ἐν ἀγιασμῷ διαλάμποντες, κατὰ τοὺς ἀνωθεν τῆς ἐπιδημίας χρόνους· θεωρήσει γάρ αὐτὸν πολὺ τὸ Μωσέως, φησίν, ἀναβαίνοντα μέτρον, καίτοι τὸ μεῖζον, ὡς πρὸς ἐκείνους, ἐν ἀγιασμῷ κεκτημένου· παρὰ πάντας γάρ αὐτὸν ἐγνωκέναι σαφῶς ὁ νομοθέτης διενεβαώσατο. Ἰωάννης μὲν οὖν ἐξ ἰδίας ἡλέγχετο φωνῆς, ὡς ὅπισαν δόξης ἐβάδιξε τοῦ Γίου· ἔρχεται δὲ κατόπιν τῆς λαμπρότητος αὐτοῦ, καὶ οὐδὲν ὅλως ἐπ' ἐκείνῳ τὸ ζητούμενον, ἢ καὶ ἀποτραχύνον τῆς ἀληθείας τὴν εὑρεσιν. Πόθεν οὖν ἔρα καὶ αὐτὸν εὐρήσομεν τὸν λεοφάντην Μωσέα τῆς τοῦ Χριστοῦ δόξης ἡττώμανον; Ἐξετάζετω, φησίν, ὁ φιλομαθῆς τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διὰ τοῦ Σωτῆρος χάριν εὐαγγελικήν, ἀντὶ χάριτος τῆς νομικῆς τῆς διὰ Μωσέως· τότε γάρ δὴ θεωρήσει τοσούτῳ κρείττονα τὸν Γίδην, δισφύπερ δὲν φαινοίτο τῆς κατὰ νόμον πολιτείας τὰ ἀμείνω νομοθέτῶν, καὶ πάντων ὀμοῦ τῶν διὰ Μωσέως εἰσφέρων τὰ βελτίστα. « Ό μὲν γάρ νόμος, φησίν, διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀληθεία διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. » Τίς οὖν δρα τοῦ νόμου πρὸς τὴν διὰ τοῦ Σωτῆρος χάριν ἡ διαφορά, θεωρήσει πάλιν ὁ φιλοζητητής καὶ ἐταξίρος ἰδρύτων ἀγαθῶν ὅλιγα δὲ ἡμεῖς ἐροῦμεν ἀντὶ πολλῶν, ἀμφιρυτῶν τινα καὶ μακρὸν τῶν ἐπὶ τούτοις θεωρημάτων τὸν ἀριθμὸν δητὰ πιστεύοντες. Οὐκοῦν· « Ό μὲν νόμος κατέκρινε τὸν κόσμον (συνέκλεισε γάρ ὁ Θεὸς δι' αὐτοῦ τὰ πάντα οὐ πόλακτα), ὡς ὁ Παῦλος φησίν), καὶ ἀλλάσσειν ἡμᾶς ἐνόχους ἡντας ἐδείκνυεν· ἐλευθεροὶ δὲ μᾶλλον αὐτὸς ὁ Σωτὴρ· » Οὐ γάρ ἥλθεν ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος. » Καὶ χάριν μὲν ἀνθρώποις καὶ ὁ νόμος ἐδίδου, καλῶν ὅλως εἰς θεογνωσίαν, καὶ τῆς τῶν εἰδώλων λατρείας ἐξέλκων τοὺς πεπλανημένους, καὶ προσέτι τούτῳ καὶ τὸ φαῦλον ὑποδεικνύς, καὶ διδάσκων τὸ ἀγαθόν, εἰ καὶ μή τελείως, ἀλλὰ πανδιαγωγικῶς καὶ χρηστώμας. « Ή διὰ τοῦ Μονογενοῦς ἀλήθεια καὶ χάρις, οὐκ ἐν τύποις ἡμῖν εἰσφέρει τὸ ἀγαθόν, οὐδὲ ὡς ἐν σκιάς χαράττει τὰ συμφέροντα· ἀλλ' ἐν λαμπροῖς, καὶ καθαρωτάτοις διατάγμασι, καὶ πρὸς τελείαν τῆς πίστεως γνῶσιν χειραγωγεῖ· καὶ ὁ μὲν νόμος πνεῦμα δουλείας ἐδίδου πρὸς φόδον, τὸ δὲ πνεῦμα τῆς νιοθεσίας ὁ Χριστὸς εἰς ἐλευθερίαν. » Ό νόμος ὅμοιως τὴν ἐν σαρκὶ περιτομὴν οὐδὲν οὔσαν εἰσφέρει· ἡ περιτομὴ γάρ οὐδὲν ἔστιν, ὥσπερ οὖν ὁ Παῦλος ἐπιστέλλει τιστὸν δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν ἐν πνεύματι καὶ χαρδίᾳ περιτομὴν διὰ πίστεως πράξενε. « Ό νόμος οὐδατὶ βαπτίζει τυμνῷ τοὺς μεμολυσμένους· δὲ Σωτὴρ, ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καὶ πυρὶ. » Ό νόμος

⁶⁶ Hebr. xi, 7; Galat. iii, 22. ⁶⁷ Ioan. iii, 17. iii, 11. ⁶⁸ Hebr. ix, 2, 3.

A sessionem magnus ille Baptista edidit palam et aperte prædicans de Unigenito: « Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat. Etenim de plenitudine ejus omnes acceperimus. » Nec putet quispiam Joanni quidem et cæteris sanctis qui tempore adventus exsisterunt Unigenitum excellere, gloriæ tamen veterum cedere, qui ante adventus tempora sanctitate fulgebant: videbit enim Christo longe inferiorem esse Moysen, inquit, licet eorum comparatione sanctitate præcelluerit. Sibi enim præ cæteris notum esse ipse legum auctor clare confirmavit. Joannes ergo suo ipse testimonio probavit, se Filii gloria longe minorem esse. Cedit autem ejus splendori, nec ea de re ambigendi locum relinquit, aut in quæstionem vocandæ veritatis. Unde ergo ipsum quoque sacrorum antistitem Moysen comperiemus inferiorēm esse Christi gloria? Examinet, inquit, studiosus, datam nobis per Salvatorem gratiam evangelicam, eamque cum legali gratia conferat quæ per Moysen nobis est tradita. Tunc enim certe videbit, tanto præstantiorem esse Filium, quanto legali disciplina potiores Mosaicisque præceptis meliores leges ferre conspicitur. **102**

B « Lex enim, inquit, per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est. » Quantum igitur intersit inter legem, et Salvatoris gratiam, spectabit rursus quisquis erit discendi cupidus, et sudorum honorum socius. Pauca vero dicemus e multis qui infinitum et longum ea de re contemplationum numerum esse credimus. Igitur « Lex quidem damnavit mundum (conclusit enim Deus omnia per ipsam sub peccato), ut scribit Paulus ⁶⁹) et nos pœnas obnoxios esse ostendit; Salvator autem ipse nos potius liberat: « Non enim venit ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus ⁷⁰. » Deinde lex gratiam quoque hominibus dabat, ad agnitionem Dei utique illos vocans, et ab idolorum cultu errantes educens, et quid pravum quidve bonum esset edocens, si non perfecte, at pædagogi more, et cum fructu. Veritas et gratia per Unigenitum non in typis bonum nobis proponit, neque per umbram res salubres nobis imprimat, sed claris apertisque præceptis, et ad perfectam fidei cognitionem dedit. Lex spiritum servitutis dabant ad formidinem. Christus vero spiritum adoptionis filiorum in libertatem ⁷¹. Lex circumcisionem carnis quæ nihil est, inducit (circumcisio enim nihil est, ut alicubi scribit Paulus ⁷²). Dominus autem noster Jesus Christus spiritus et cordis circumcisionem per fidem conciliat. Lex aqua sola baptizat inquinatos: Salvator, et in Spiritu sancto et igne ⁷³. » Lex in exemplar verorum tabernaculum proponit: Salvator in ipsum celum transfert; et in verius tabernaculum introducit, quod statuit Dominus, non homo ⁷⁴. Quibus omnibus probandis difficile non esset con-

C D

⁶⁹ Rom. viii, 15-21. ⁷⁰ 1 Cor. viii, 10. ⁷¹ Matth.

plures alias demonstrationes addere, sed modus servandus. Illud tamen omnino prætermittere non possumus, beatum Paulum paucis verbis solvere illam de lege et Salvatoris gratia quæstionem dum ait: « Nam si ministratio damnationis gloria est, multo magis abundat ministerium justitiae in gloria ¹¹. » Ministerium enim damnationis vocat præceptum Mosaicum, ministerium vero justitiae, Salvatoris gratiam nominat, cui etiam abundantiam gloria tribuit, rerum naturam recte perpendens, ut qui sit afflatus Spiritu. Igitur cum lex condemnans data per Mosen, per Unigenitum vero facta **103** sit gratia justificans, quomodo non gloriosus erit is per quem potiores leges latæ sunt? Vere itaque Psalmista, dum in Spiritu canit Dominum nostrum Jesum Christum universam sanctorum clarissimam illam multitudinem superare, ait his verbis: « Quis in nubibus æquabitur Domino, aut quis similis erit ei in filiis Dei ¹²? » Nubes enim spiritales, hoc est sancti prophetæ, palmam Christo cedent, nec existimabunt unquam sibi certandum esse cum ipso de gloria, secundas illo tenente, qui præ cæteris agnitus erat a Deo, Mose nimis: filii autem Dei qui adventus tempore fulserunt, non erunt per omnia similes naturali Filio, sed conditionem suam agnoscent, cum sanctus Baptista longe se infra illum positum asserat, de quo ait qui corda novit: « Non surrexit inter natos mulierum major Joanne Baptista ¹³. » Verax est igitur evangeliæ beatus, dum ait se spectasse « Gloriam ejus, gloriam Unigeniti a Patre, » hoc est, qualis decebat unigenitum a Deo Patre Filium, non autem eos qui ad ejus fraternitatem vocati sunt, quorum est primogenitus.

Ιωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. « Ἀληθεύει δὴ οὖν ὁ μακάριος θεοῦ γένος παρὰ Πατρὸς, » τοῦτο εἰστιν ἡ περί θεοῦ μονογενοῦς παρὰ Πατρὸς, καὶ οὐχ μᾶλλον τοῖς εἰς ἀδελφότητα κεκλημένοις αὐτοῦ, ὃν εἰστι πρωτότοκος

CAP. X.

Quod solus secundum naturam Filius ex Patre sit unigenitus, ut ex ipso, et in ipso.

I. 18. *Deum nemo vidit unquam: unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.*

Animadverte rursus hic divini evangelistæ prudenter. Non ignoravit nonnullos in ea quæ de Unigenito dicta sunt, acrius inquisituros, ac dicturos: Asseruisti, o bone, spectasse « Gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre: » Cumque deceret subtiliorem istarum rerum nobis explicationem afferre, et divinum quiddam atque sublime dicere, gloriam illam demonstrasti ex eo quod Moysis et Joannis excellentiam superavit, quasi non posset aliter ejus gloria spectari, cum beatus propheta Isaías dicat: « Vidi Dominum sedentem super solium excelsum, et elevatum: et plena domus gloria eius. Et seraphim stabant in circuitu ejus: sex alæ

¹¹ II Cor. iii, 9. ¹² Psal. lxxxviii, 7. ¹³ Matth. xi, 41.

¹⁴ Cotelerius, Monum. Eccl. Gr. supplendum conjicit χρηματισθέντες, quod et sequentia ostendunt. Edit.

A εἰς τὴν ἀντίτυπον τῶν ἀληθινῶν εἰσφέρει σκηνὴν. ὁ Σωτὴρ εἰς αὐτὸν ἀναφέρει τὸν οὐρανὸν, καὶ εἰς τὴν ἀληθεστέραν εἰσάγει σκηνὴν, ἣν ἐπήξεν ὁ Κύριος, οὐκ ἀνθρωπος· καὶ χαλεπὸν μὲν οὐδὲν ἀποδεῖξεις τοὺς εἰρημένους ἐπισωρεύειν ἔτέρας, τιμητέον δὲ οὐν δύμας τὸ μέτρον. Πλὴν ἐκεῖνο χρησίμως τε καὶ ἀναγκαῖως ἔροῦμεν, θεικερός διακόνος Παῦλος ἐν διλογίοις ἐλυει τὸ ζητούμενον περὶ τε τοῦ νόμου καὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος χάριτος, εἰπών· « Εἰ γάρ τῇ διακονίᾳ τῆς καταχρίσεως δόξαι, πολλῷ μᾶλλον περισσεύει τῇ διακονίᾳ μὲν γάρ καταχρίσεως, τὴν διὰ Μωσέως φησὶν ἐνεργήτῃ· διακονίαν δὲ δικαιοιστήν, τὴν παρὰ τοῦ Σωτῆρος θυμῷσαι χάριν, γί καὶ τὸ πλέον ἐν δόξῃ κεκτῆσθαι χαρίζεται, τὴν τῶν πραγμάτων δριστικούματα φύσιν, ὡς πνευματοφόρος. Οὐκοῦν ἐπειδή περ ὁ μὲν καταχρίνων νόμος ἀδόθη διὰ Μωσέως, γέγονε δὲ διὰ τοῦ Μονογενοῦς ἡ δικαιοιστικά χάρις, πῶς οὐκ ἐν δόξῃ, φησὶν, δὲ διὰ τὰ κριτήτων νενομοθέτηται; Ἀληθεύεται δὴ οὖν καὶ ὁ Μελιψός ἐν Πνεύματι, τὸν Κύριον ἡμῶν Τησοῦν τὸν Χριστὸν πάσης ὅμοιος τῆς λαμπρᾶς τῶν ἄγιων πληθύος ὑπερκείσθαι βοῶν· « Τίς γάρ, φησὶν, ἐν νεφέλαις Ιωάνθεσται τῷ Κυρίῳ; ή τίς ὅμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν οὐραῖς Θεοῦ; » Νεφέλαι μὲν γάρ αἱ νοηταὶ, τοῦτο εἰστιν, οἱ ἄγιοι προφῆται, παραχωρήσουσι τὸ νικῆν τῷ Χριστῷ οἰκοσιαὶ δὲ δεῖν οὐδαμῶς ισομέτρῳ πρὸς αὐτὸν ἀμιλλάσθαι τιμῇ, τὴν δευτέραν ἀποφερομένου τάξιν τοῦ παρὰ πάντας ἐγκωμιάσθαι παρὰ Θεοῦ, τοῦτο εἰστι Μωσέως· οὐλὶ δὲ οἱ χρι. . . (1) τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν τῆς ἐπιθημαίας καιρὸν, οὐκ ἀπαραλλάκτως ὅμοιωθήσονται τῷ κατὰ φύσιν Υἱῷ, ἀλλὰ τὸ οἰκεῖον ἐπιγνῶσσονται μέτρον, ὅπισσον μάλιστα τεθεῖσθαι λέγοντος θαυμὸν τοῦ ἄγιου Βαπτιστοῦ, περὶ οὗ φησὶν δὲ καρδίας εἰδὼς· « Οὐκ ἐγήγερται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μείζων καὶ μεγαλύτερος εἰστιν τοῦ Ιωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, περὶ τοῦ οὐρανοῦ πατρὸς τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖτος δὲ ηγήσατο. »

ΚΕΦΑΛ. Ι.

« Οτι μόρος κατὰ ψυστὴν Υἱὸς ἐκ Πατρὸς δι Μορογενεῖς, ὡς δέξι αὐτοῦ, καὶ ἐτὸν οὐρανῷ

Θεὸρ οὐδεὶς διάρακε πάκοτε· δι μορογενεῖς Υἱὸς δι ὄντες τὸν πόλικον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖτος δὲ ηγήσατο.

Θέα δὴ πάλιν ἐν τούτοις τοῦ πνευματοφόρου τὴν νῆψιν. Οὐκ τὸν ίγνωστον δτι πάντως ἔρουσι τινες, τὰ περὶ τοῦ Μονογενοῦς εἰρημένα πικρότερον βασανίζοντες: « Εφης, ὡντος, τεθεῖσθαι· « Τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρὸς», εἴτα δέον ἀπολεπτύνειν ἡμῖν τὴν ἐπὶ τούτοις ἐξηγησιν, καὶ θεοπερεπές τι πρᾶγμα καὶ ἀξιστὸν εἰπεῖν, ἀπὸ τῆς κατὰ Μωσέως ὑπεροχῆς καὶ τῶν Ιωάννου μέτρων ἐποιήσω τὴν ἀπόδεξιν, ὡς οὐδὲν ἔτερως δρᾶσθαι τὴν δόξαν αὐτοῦ, καίτοι τοῦ μὲν μακαρίου προφήτου λέγοντος· Ἡσαΐου· « Εἶδον τὸν Κύριον Σαβαὼθ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρέμενον, καὶ πλήρης δὲ οἵκος τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ σεραφιμ εἰσῆκεισαν

κύκλῳ αὐτοῦ, ἐξ πτέρυγες τῷ ἑνὶ, καὶ ἐξ πτέρυγες τῷ ἑνὶ, καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον, καὶ ταῖς δυσὶ κατεκάλυπτον τοὺς πόδας, καὶ ταῖς δυσὶν ἐπέταντο καὶ ἐκέρχαγον ἔπειτας πρὸς τὸν ἕτερον, καὶ εἶλον· Ἀγιος ἄγιος, ἄγιος Κύριος Σαβαὼθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. » Ἰεζεχὴλ δὲ πάλιν διαφρήσην ἤμιν ἀνακέρχαγότος, ὅτι καὶ θέάσαιτο τὰ χερουδῖμα, στερέωμα μὲν ὡς ἐν εἰδεῖ στριφέρου ταῖς οἰκείαις ἐπηρημένον ἔχοντα κεφαλαῖς· ἐπὶ θρόνου δὲ δμοίως τὸν Κύριον Σαβαὼθ· λέγει γάρ ἐπ' αὐτῆς οἵτινα τῆς λέξεως· καὶ « Ἰδού, φησί, φωνὴ ὑπὲρ ἀνωθεν τοῦ στερεώματος τοῦ βντος ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν, ὡς δρασις λίθου στριφέρου δμοίωμα θρόνου ἐπ' αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοῦ δμοίωματος τοῦ θρόνου δμοίωμα ὡς εἰδος ἀνθρώπου ἀνωθεν, καὶ εἰδον ὡς ὅμινον τὸν τέλετρον ἀπὸ δράσεως δσφύος καὶ ἐπάνω, καὶ ἀπὸ δράσεως δσφύος καὶ ἔως κάτω, καὶ εἰδον ὡς δρασις πυρδς, καὶ τὸ φέγγος αὐτοῦ κύκλῳ ὡς δρασις τόξου, δται δὲ ἐν τῇ νεφέλῃ ἐν ἡμέραις ὑετοῦ, οὔτες δὲ δρασις τοῦ φέγγους κυκλόθεν. » Αὕτη ἡ δρασις δμοίωματος δόξης Κυρίου. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ ἐλπίδος ἦν οὐ μακράν, τοιαῦτά τινας] πρὸς τὴν ἡμᾶς ἐρεῖν τῶν ἀμαθεστέρων, ἀναγκαῖς δὲ μακάριος εναγγελιστῆς ἀνακόπτειν αὐτῶν τὰς ἐπιχειρήσεις ἐπειγεῖται λέγων· « Οτι οὐδεὶς ὅψεται τὸ πρόσωπον, καὶ ζήσεται· πρὸς δὲ γε τοὺς οἰκείους, κατὰς καιρὸς μαθητάς· « Οὐχ δτι τὸν Πατέρα ἐώρακέ τις, εἰ μὴ δὲ ὁ παρὸς τοῦ Θεοῦ, οὔτες δώρακε τὸν Πατέρα· μόνῳ γάρ Χιψ τῷ κατὰ φύσιν δρασις δὲ Πατήρ, καὶ οὔτες, ὡς δὲ τις εἰκάσαι θεοπεπτῶς τὴν θελαν δρδν τε καὶ δρδσθαι φύσιν, ἐτέρῳ δὲ τῶν δυτῶν οὐδενί· διαφεύσεται γε μήν οὐδαμῶς τῶν ἀγίων προφητῶν ὁ λόγος, ἐώρακέναι βοώντων τὸν Κύριον Σαβαὼθ· οὐ γάρ αὐτὸς κατ' οὐσίαν τοῦθος εἰστιν ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις τεθεᾶσθαι διαχρήσονται, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς διαφρήσην ἀναβοῶσι λέγοντες· « Αὕτη ἡ δρασις δμοίωματος δόξης Κυρίου. » Οὐκοῦν ἀπὸ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων εἰνιγματωδῶς τὸ τῆς θείας δόξης ἀνεπλάτετο σχῆμα, καὶ μᾶλλον δμοίωσις ἦν, ὡς ἐν πίνακι φέρουσα θεοπρεπεῖ, τῆς ἐπὶ τούτοις ἀληθείας εἰς τὴν ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον ἀναβαίνουσης ὑπεροχῆν. « Αριστα δὴ οὖν διαφώτας εὐαγγελιστής, « Καὶ θεασάμεθα, λέγων, τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὸς Πατρὸς, ἀπὸ τῆς κατὰ πάντων ὑπεροχῆς εἰσφέρει τοῦ Δόγου τὴν ἀπόδεξιν. « Οὐπερ γάρ τρόπον ἀπὸ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ἡ τοῦ πάντων γενεσιούργου θεωρεῖται δύναμις· καὶ διηγοῦνται μὲν διφώνων αἱ οὐρανοὶ δόξαν Θεοῦ, ποιησιν δὲ εἰς τερπνὸν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα· οὔτε πάλιν ἀμείλων ἐν δόξῃ καὶ λαμπρότερο; δὲ Μονογενῆς ἀναδειχθῆσται, τὴν μὲν, δυον ἥκει εἰς δρθαλμοῦ δύναμιν, κατάληψιν ἀναβαίνων, ὡς Θεός· ἀφ' ὧν δὲ τὴν κτίσιν νικᾷ, διὰ τούτων ὡς ὑπάρχων ὑπὲρ αὐτήν, νοούμενός τε καὶ δοξαζόμενος. Ταῦτην μὲν οὖν, οἴμαι, καὶ οὐχ ἐτέραν

A uni, et sex aliae alteri: et duabus quidem 104 velabant faciem, et duabus velabant pedes, et duabus volabant. Et clamabant alter ad alterum, ac dicebant: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus sabaoth. Plena est omnis terra gloria ejus⁷⁴. » Cum item Ezechiel palam prædicet se spectasse cherubim firmamentum instar sappbiri imminentis capitibus suis habentia, in throno vero similiter Dominum sabaoth. Ait enim his verbis: « Ecce, » inquit, « Vox facta est desuper firmamento quod erat super caput eorum, quasi aspectus lapidis sappbiri, similitudo throni super illud: et super similitudinem throni similitudo quasi species hominis desuper. Et vidi quasi aspectum electri a visione lumbi et supra: et a visione lumbi et usque deorsum vidi visionem ignis, et splendor ejus in circuitu. Velut visio arcus, cum fuerit in nube, in die pluviae, hic erat aspectus splendoris per gyrum⁷⁵. » « Hæc visio similitudinis gloriae Domini⁷⁶. » Igitur, cum istiuamodi quedam nobis ab imperitis statim objectum iri beatus evangelista jam tum animo et cogitatione perciperet, ad eorum conatus retundendos agreditur, dicens: « Deus nemo vidit unquam. » Ipse enim cum sit Deus Unigenitus, qui est in sinu Dei ac Patris, istud nobis enarravit: qui ad Moysem apertissime dixit: « Quia nemo videbit faciem ejus, et vivet⁷⁷. » Et ad suos olim discipulos: « Non quia Patrem vidit quisquam, nisi is qui est a Deo, hic vidit Patrem⁷⁸. » Soli enim Filio naturali aspectabilis est Pater, eo modo quo natura divina cerni potest, et nulli præter eum alteri: non tamen propterea sancti prophetae meatinentur, dum se vidisse clamant Dominum sabaoth. Non asserunt enim ipsam se vidisse Dei essentiam ac naturam, sed aperte id elamant: « Hæc est visio similitudinis gloriae Domini⁷⁹. » Igitur a rebus humanis gloriae figura obscure formabatur, eratque tanquam in tabula expressa veritatis similitudo longe ultra mentem et orationem tendentis. Optime ergo sapientissimus evangelista: « Et vidimus, inquiens, gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre⁸⁰, » ab illa eminentia qua Christus cuncta superat, dictum suum confirmat. Quemadmodum enim a creaturarum pulchritudine auctoris rerum omnium virtus proportione quadam 105 innotescit: et enarrant coeli absque voce Dei gloriam, et opus manuum ejus annuntiat firmamentum⁸¹: ita vicissim Unigenitus gloriose et illustrior apparebit, si ex iis quibus creaturam superat, intelligatur ac putetur, ut supra ipsam existens, licet oculorum aciem effugiat, ut Deus. Alium ego rei propositae sensum et explicationem esse non arbitror. Observandum autem est rursus, evangelistam hic Filium unigenitum Deum appellare, et in sinu Patris esse dicere, ut rursus ostendatur longe alienus esse a creature rationibus, et propriam ac peculiarem h-

⁷⁴ Isa. vi, 1. 3. ⁷⁵ Ezech. i, 26-28. ⁷⁶ Ezech. ii, 1. ⁷⁷ Exod. xxxiii, 20. ⁷⁸ Joan. vi, 46. ⁷⁹ Ezech. ii, 1. ⁸⁰ Sap. xiii, 5. ⁸¹ Psal. xviii, 2.

beret ex Patre et in Patre existentiam. Si enim revera Deus est Unigenitus, quomodo non diversae est naturae ab illis qui adoptione dii sunt ac filii? Intelligetur enim non in multis fratribus Unigenitus, sed solus existere a Patre. Cum autem, ut Paulus ait⁴⁰, multis existentibus et nominatis diis, cum in celo, tum in terra, Deus sit Unigenitus, extra ceterorum numerum scilicet collocabitur, nec inter eos qui dii sunt per gratiam numerabitur, sed erit potius eum Patre Deus verus. Sic enim Paulus eum conjungit, dicens: « Nobis autem unus Deus Pater, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia⁴¹. » Cum enim unus sit per naturam Deus Pater, non potest non esse Verbum, quod ex ipso et in ipso est, genitoris propriis bonis conspicuum, et substantia-liter aequali dignitate praeditum, in eo nimis quod Deus est secundum naturam. Quapropter in sinu quoque ipsum ait esse Patris, ut intelligas rursus id quod in ipso et ex ipso est, juxta illud Psalmista: « Ex utero ante Luciferum genui te⁴². » Ut enim hic « ex utero, » pro eo quod « ex ipso, » etiam proprie ponit, ducta rursus a nobis similitudine (ex utero quippe prodeunt qui ex hominibus nascuntur), ita cum « in sinu » ait, tantum non significare vult in Patris utero gignente quidem Filium per expressionem divina velut emicatione et ineffabili quodam progressu ad propriam hypostasim, sed ipsum rursus habente, quandoquidem non per decisionem aut divisionem aliquam e corpore divinum a Patre genimen prodiit. Unde Filius alicubi ait se in Patre quidem esse, sed habere vicissim Patrem in seipso⁴³. Quod enim proprium est Patris substantiae naturaliter pervadens in Filium, ostendit in ipso Patrem, Pater autem vicissim habet in seipso Filium **106** per omnia aequali substantiae identitate radicitus infixum, et ex ipso quidem genitum, non tamen per divisionem ullam sive disjunctionem localem, sed inexistentem et semper coexistentem: ita sane magis pie accipiemus illud, in sinu Patris Filium esse, non ut quidam Dei hostes interpretantur, quorum iusta condemnatio est: omnia enim recta pervertunt, iuxta prophetam dictum⁴⁴, simpliciorum aures sedentes, et temere in fratres peccantes, pro quibus Christus mortuus est. Necesse enim est quid illi dicant ac sentiant, quidque docere mitantur exponere. Cum evangelista in sinu Dei ac Patris Filium esse dicat, cumque Ecclesia filii recte sentiant, et ex Patre atque in Patre idcirco ipsum existere confirmant, ac veram generandi rationem servandam esse contendant, in risum illico effusi recordes illi, his nos impetrere verbis non verentur. Nugae sunt vestras sententiae, o boni, indocetum enim et insulsum est quod deo sentitis, cum ex eo quod in sinu Patris Filius natus esse dicitur, ipsum utique ex ejus substantia exivisse

A τὴν θεωρίαν ὀδίνειν τοῦ προκειμένου τὴν ἐννοεῖν. Ἐπιτηρητέον δὲ πάλιν, διτὶ καὶ Μονογενῆ Θεὸν ἀποκαλεῖ τὸν Γίδον, καὶ ἐν κόλποις εἶναι φῆσι τοῦ Πατρὸς, ἵνα φαίνηται πάλιν τῆς πρὸς τὴν κτίσιν δύοφυτας ἔξωχισμένες, καὶ ιδιάζουσαν ἔχων ἐκ Πατρὸς καὶ ἐν Πατρὶ τὴν διπάρξιν. Εἰ γάρ διτῶς θεός ἐστι Μονογενῆς, πῶς οὐκ ἔστι κατὰ φύσιν ἑτερος, ὡς πρὸς ἐκείνους, οὐπερ εἰσὶ κατὰ θέσιν θεοὶ καὶ υἱοί; Νοηθήσεται γάρ οὐκ ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς ὁ Μονογενῆς, ἀλλ' ὡς μόνος ὁν ἐκ Πατρὸς. Ἐπειδὴ δὲ, κατὰ τὴν Παύλου φωνὴν, πολλῶν διτῶν, ἢ καὶ δινομαζομένων, ἐν τε οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, τῶν θεῶν θεός ἐστι Μονογενῆς, ἔξω δηλονότι τῶν ἀλλων κείσεται, καὶ οὐκ ἐν τοῖς κατὰ χάριν τετάξεται θεοῖς, ἔσται δὲ μᾶλλον μετὰ Πατρὸς διηθινός· οὗτῳ γάρ τιμιν δὲ Παύλος συναρμόττει λέγων· « Ἡμὲν δὲ εἰς θεός δὲ Πατήρ, ἐξ οὐ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὐ τὰ πάντα. » Ἐνδέ γάρ διτος κατὰ φύσιν θεοῦ τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἔχων τοῦ εἶναι θεός δὲ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ μενει Λόγος, τῇ τοῦ γεννήσαντος Ιδιότητε διεπρέπων, καὶ οὐσιωδῶς πρὸς τὸ ίσον ἀναβαίνων ἀξιώματα, κατὰ γε τὸ εἶναι κατὰ φύσιν θεός. Διά τοι τοῦτο καὶ ἐν κόλποις αὐτῶν εἶναι φῆσι τοῦ Πατρὸς, ἵνα ἐννοεῖς πάλιν τὸ ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς εἰρημένον· « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγένεν ησάσ. » Οὐπερ εἰς τὸ « ἐκ γαστρὸς, » διά το, ἐξ αὐτοῦ, καὶ γνησίως τίθησιν, ὡς ἐξ ὅμοιότητος πάλιν τῆς καθ' ἡμάτ' πρόβεις γάρ ἐκ γαστρὸς τὰ ἐξ ἀνθρώπων γεννώμενα· οὗτῳ καὶ ὅτε τὸ « ἐν κόλπῳ » φησι, μονονούσῃ βούλεται δῆλουν ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς νηδού γεννώσῃ μὲν τὸν Γίδον ἐκφαντικῶς, ὡς ἐν ἐκλάμψει θεοπρεπεῖ, καὶ ἀρρήτῳ τινὶ προσδόῳ τῇ πρὸς ίδιαν ὑπόστασιν, ἔχουσῃ δὲ πάλιν αὐτῶν, ἐπει μὴ κατὰ ἀποκοτῆ, ἥτοι μερισμὸν τὸν κατὰ σῶμα, τὸ θεῖον ἐκ Πατρὸς προέκυψε γέννημα· καὶ γοῦν δὲ Γίδος πού φῆσιν, ὡς εἴη μὲν αὐτὸς ἐν Πατρὶ, ἔχοι δὲ αὖ πάλιν ἐν ξαυτῷ τὸν Πατέρα· τὸ γάρ ίδιον αὐτὸς τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας φυσικῶς διῆκον εἰς τὸν Γίδον, ἐν αὐτῷ δείκνυται τὸν Πατέρα· ἔχει δὲ αὖ πάλιν δὲ Πατήρ ἐν ξαυτῷ τὸν Γίδον ἀπαραλάκτῳ τῆς οὐσίας ταυτεστήτη βίζουμενον, καὶ ἐκπεφυκότα μὲν ὡς ἐξ αὐτοῦ, πλὴν οὐ κατὰ μερισμὸν, ἥ διάστασιν τοπικῆς, ἀλλ' ἐνυπάρχοντά τε καὶ δεινούσι παραπάρχοντα· οὗτῳ δὴ μᾶλλον εὔσεβῶς τὸ ἐν κόλποις εἶναι τοῦ Πατρὸς παραδεξόμενα τὸν Γίδον, οὐ καθάπερ ἐξειλήφασι τινες τῶν θεομαχεῖν εἰδίσμένων, ὃν τὸ κρίμα ἐνδικόν ἐστι· πάντα γάρ τὰ ὄρθια διαστρέφουσι, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνὴν, τὰς τῶν ἀπλουστέρων παραλύοντες ἀκοάς, καὶ ἀμαρτάνοντες ἀφυλάκτως εἰς τοὺς ἀδελφούς, ὑπὲρ ὅν Χριστὸς ἀπέθανε. Τί γάρ δὴ νοῦσι, καὶ λέγουσι, καὶ διδάσκουσι ἐπιχειροῦσιν, ἀναγκαῖον εἰπεῖν· Εἰς τὸν κόλπον τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸν Γίδον εἶναι τοῦ ἀγίου λέγοντος εὐαγγελιστοῦ, εἴτα τῶν τῆς Ἐκκλησίας τέκνων νοούντων ὅρθις, καὶ ἐκ Πατρὸς καὶ ἐν Πατρὶ διὰ τοῦτο διαβεβαιουμένων ὑπάρχειν αὐτὸν, καὶ τὸ ἐν γεννήσει γνήσιον ἀποσύζεσθαι δεῖν, καὶ μάλα εἰκότως φιλονεικούντων αὐτίων, διαγελῶσιν εὐθὺς οἱ πάσῃ μεθύοντες ἀμαθίᾳ, καὶ δὴ

⁴⁰ I Cor. VIII, 5. ⁴¹ ibid. 6. ⁴² Psal. CIX, 3. ⁴³ Joan. xiv, 11. ⁴⁴ Mich. III, 9

καὶ ἀποτολμῶς λέγειν· Λῆρος, ὁ οὗτοι, τὰ παρ' οὐ γάρ εὐπαιδεύτως τὰ περὶ θεοῦ δοξάζετε, διὰ τὸ ἐν κόλπῳ λέγεσθαι τοῦ Πατρὸς τὸν Γίδην ἐκπεφυκέναι, πάντως αὐτὸν οἰδέμενοι, τῆς οὐσίας αὐτοῦ καὶ τῆς ἀγενήτου φύσεως εἶναι καρπὸν, ἀνοήτως ὑπολαμβάνοντες. Ἡ γάρ οὐκ ἡκούσατε, φαστὲν, ἐν ταῖς εὐαγγελικαῖς παραβολαῖς, ὅτε τοὺς περὶ τοῦ πλουτοῦ καὶ τοῦ Λαζάρου λόγους αὐτὸς ἐποιεῖτο Χριστὸς, διὰ Ἐγένετο δὲ ἀποθανεῖν τὸν Δάζαρον, καὶ ἀπενεχθῆναι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἀβραάμ; Δώσετε δὴ οὖν, διὰ τὸ ἐν κόλπῳ τοῦ Ἀβραὰμ γενέσθαι τὸν Λάζαρον, ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν αὐτὸν; ή τοῦτο μὲν παραιτήσθε λέγειν, ποιοῦντες ὀρθῶς, διὰ δὲ τοῦ κόλπου τὴν ἀγάπητιν νοεῖσθαι καὶ αὐτοὶ σὺν ἡμῖν συγχωρήσετε; Εἶναι τοιχαροῦν τὸν Γίδην ἐν κόλπῳ φαμὲν τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἀντὶ τοῦ ἐν ἀγαπήσει, καθὰ καὶ αὐτός πού φησιν· «Ο Πατήρ ἀγαπᾷ τὸν Γίδην.» Ἄλλοι δὲ τούτοις ἡμᾶς ταίσι τοῖς λόγοις οἱ φιλεπιτιμηταί, καὶ πρὸς μόνον τὸ διελοιδορεῖσθαι γοργοί, τότε καὶ ἡμεῖς ἀντεροῦμεν, τὸν ὄρθον τῆς ἀληθείας ἀντεξάγοντες λόγον· Ὁ κόλπος ἡμῖν, ὁ βέλτιστος, σημαίνει καθ' ὑμᾶς τὴν ἀγάπητιν· τοῦτο γάρ ἀρτίως λεγόντων ἡχούσαμεν. Ἄρι οὖν, ἐπειδή περ· Ἡγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν· ἀγαπᾷ δὲ Κύρος καὶ τὰς πύλας Σιών, κατὰ τὸν διγιον Φαλμψδον· ἀκινδύνως ἔροῦμεν ἐν κόλπῳ τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸν τε κόσμον αὐτὸν καὶ τὰς τῆς Σιών εἶναι πύλας; Οταν δὲ λέγῃ καὶ πρὸς τὸν ιεροφάντην Μωσέα, «Εἰσένεγκε τὴν χειρά σου εἰς τὸν κόλπον σου,» ἀγαπᾶν, εἰπὲ μοι, προστάττει τὴν χειρά αὐτῷ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον καταχρύψαντα ἔχειν; Εἴτα πῶς οὐ μέγαν ἐπὶ τούτοις ὀφελήσουμεν γέλωτα; μᾶλλον δὲ πῶς εἰς αὐτὸν οὐκ ἀσεβήσομεν τὸν Πατέρα, πάντα ἐν κόλποις εἶναι λέγοντες αὐτοῦ, καὶ τὸ μόνον τοῦ Μονογενοῦς ἐξαίρετον ἀγαθὸν κοινοποιοῦντες τοῖς ἄλλοις, ἵνα πλέον ἔχοι μηδὲν παρὰ τὴν κτίσιν ὁ Γίδης; Οὐκοῦν ταῖς ἐκείνων ἀδουλίαις ἔργωσθαι φράσαντες, ἐπὶ τὸν εὐθῆ τῆς ἀληθείας βαδιοῦμεν λογισμὸν, θταν ἐν κόλπῳ λέγονται τοῦ Πατρὸς ὁ Γίδης, ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ νοοῦντες αὐτὸν· ἀναμαξάμενοι δὲ ἀκριβῶς τὴν τοῦ νοήματος δύναμιν, οὐτως ἔγον, καὶ οὐχ ἐτέρως εὑρήσομεν. «Ο μονογενῆς, φησι, Θεὸς, ὁ ὃν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.» Ἐπειδὴ γάρ ἔφη μονογενῆ καὶ θεὸν, τιθησιν εὐθὺς, «Ο ὃν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς,» ἵνα νοήται καὶ Γίδης ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς, ἀντὶ τῆς οὐσίας τὸν κόλπον εἰπών, ὡς ἐκ παραδείγματος σωματικοῦ. Τύποι γάρ εἰσι πῶς τῶν νοητῶν τὰ ἐμφανέστερα, καὶ χειραγωγεῖ πρὸς κατάληψιν τῶν ὅπερ ἡμᾶς τὰ ἐν ἡμῖν· λαμβάνεται δὲ πολλάκις ὡς ἐν εἰκόνος τάξει τὰ σωματικά, καὶ λεπτοτέρων ἡμῖν θεωρημάτων εἰσφέρει τὴν κατάληψιν, εἰ καὶ οὐτως νοεῖται κατὰ κατρόν οἰκεῖον, ὡς ἀν εἰρῆσθαι δοκῇ, ὅποιον εἶναι φῆμι τὸ ἐπὶ Μωσέως, «Εἰσένεγκε τὴν χειρά σου εἰς ἵνα κόλπον σου.» Ἀδικήσει δὲ δῆλως τὸν λόγον οὐδὲν οὐδὲν κόλπῳ τεθεῖσθαι τοῦ Ἀβραὰμ τὸν Λάζαρον

¹¹ Luc. xvi, 19-31. ¹² Joan. iii, 35. ¹³ ibid. 16. ¹⁴ seqq. ¹⁵ Luc. xvi, 22.

A putatis, et increatae naturae fetum esse stulte suspicamini. Numquid enim audistis, inquit, in evangelicis parabolis ¹⁶, ubi de divite et Lazarō verba Christus faciebat, Lazarum post mortem ab angelis in sinum Abrahāe suis portatum? Num igitur, quoniam in sinu Abrahāe Lazarus esse dicitur, ex ipso et in ipso eum existere secundum naturam concedetis, aut id recte sapienterque negabitis, sed per sinum amorem intelligi ipsi quoque nobiscum fatebimini? In sinu ergo Dei ac Patris Filium esse dicimus, id est, in dilectione atque amore, sicut ipse quoque ait alicubi, «Pater diligit Filium ¹⁷.» Atqui si nos ejusmodi verbis petant homines ad reprehendendum proni, et in conviciando duntaxat solentes, tunc nos eis vicissim respondebimus, rectum veritatis sermonem oppONENTES. Sinus apud vos, o boni, pro dilectione sumitur: id enim modo a vobis audivimus. An igitur, quoniam «Deus dilexit mundum ¹⁸,» juxta Salvatoris vocem, et diligit quoque «Dominus portas Sion ¹⁹,» ut canit sanctus Psalmista, citra periculum dicemus, in sinu Dei ac Patris esse cum mundum ipsum, tum portas Sion? Cum autem dicat ad Mosen sacrorum **107** antistitem: «Infer manum tuam in sinum tuum ²⁰,» numquid, amabo vos, ei praecipit manum suam diligere, ac non potius eam occultare? At qui non continuo ingentem risum movebimus, immo vero qui non in ipsum Patrem impii erimus, cuncta in ejus sinu esse dicentes, et, quod solius Unigeniti eximium ac praecipuum est bonum commune facientes aliis, ut nihil plus Filio sit quam creaturæ? Itaque illorum stultitia rejecta rectum veritatis sensum insistemus, et quando in sinu Patri Filius esse dicitur, nihil aliud quam ex ipso et in ipso esse intelligemus. Si vim et rationem illius sententiae subactio ingenio perscrutemur, istiusmodi esse compericimus. «Unigenitus,» inquit, «Deus qui est in sinu Patris, ille enarravit.» Unigenitum et Deum primo dixit: deinde illico subjicit, «qui est in sinu Patris,» ut intelligatur etiam Filius ex ipso, et in ipso naturaliter, sinum pro substantia dicens, a re corpore desumpta similitudine. Typi enim fere sunt rerum intelligibilium ea quæ sensibus patent, D et quæ in nobis sunt ad comprehensionem nos deducunt eorum quæ supra nos sunt: sicut sæpnumero ut similitudinis loco res corporeæ sumantur, quæ nos ad subtiliorum contemplationum notitiam evehant ²¹, licet historice intelligantur si capiantur eo modo quo dicta sunt: cuiusmodi est illud de Mose: «Infer manum tuam in sinum tuum.» Quod autem dicitur in sinu Abrahāe positus esse Lazarus, non modo nihil officit, sed doctrinæ nostræ suffragatur. Id enim tantum non Scriptura dicit: «Mortuus Lazarus, et corioris vita exsolutus, in sinum Abrahāe delatus est,» id est, inter filios Abrahāe collocatus est, quem pa-

¹⁶ Psal. lxxxvi, 2. ¹⁷ Exod. iv, 6. ¹⁸ Rom. i,

trem multarum gentium posuit Deus". Scripsum A εἰπεν, συναγορεύεις δὲ μᾶλλον αὐτῷ, καὶ τοῖς quippe est alicubi de ipso: « Quoniam Patrem τὴν τιμητέροις συνδραμεῖται θεωρήμασι. Μόνον γάρ οὐχὶ multarum gentium te constitui¹¹. » τοῦτο φησιν ἡ θεία Γραφή: « Τεθνεὼς δὲ Λάζαρος, καὶ τὴν μετὰ οὐρανοῦ καταλύσας ζωήν, εἰς κόλπον Ἀβραὰμ ἀπηνέγκθη, » ἀντὶ τοῦ, ἐν υἱοῖς Ἀβραὰμ κατατέτακται· πατέρα δὲ πολλῶν θενῶν τέθεικεν αὐτὸν δὲ Θεός. Οὕτω δέ που γέγραπται περὶ αὐτοῦ· « Οὐ: Πατέρα πολλῶν θενῶν τέθεικά σε. »

I. 19-20. Et hoc est testimonium Joannis, quando miserunt Iudei ab Ierosolymis sacerdotes et levitas ad eum, ut interrogarent eum: Tu quis es? Et confessus est et non negavit; et confessus est: Quia non sum ego Christus.

Sui sermonis memor evangelista, fusius ea nobis explicat quæ summatis prius indicavit. Cum enim dixerit: « Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes. Hic venit in testimonium, **103** ut testimonium perhiberet de lumine, » necessario subjicit quale sit ejus testimonium. Cum enim, inquit, Iudeorum principes ad eum sacerdotes et levitas cum mandatis miserunt, qui rogarent quidnam de seipso diceret, tunc sane palam et aperte professus est, nihil veritus propter veritatem. Dixit enim se non esse Christum. Itaque, ne ego quidem, inquit, hujus libri scriptor mentitus sum, eum dixi *in illo*: « Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine. »

οὐκοῦ συγγραφεὺς διέψευσμα λέγων περὶ αὐτοῦ· « Οὐχὶ

I. 21. Et interrogaverunt eum: Quid ergo? Elias es tu? Et dixit: Non sum. Propheta es tu? Et respondit: Non.

Cum explicandi gratia evangelista dixerit: « Confessus est, quia ego non sum Christus, » rursum ostendere conatur, quo modo saeta fuerit illa confessio, adeoque mihi videtur his verbis Iudeorum inscitiam palam detegere: « Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt¹², » et legis singularem sibi cognitionem arrogantes, ultra citroque prolatis præceptis Mosaicis, et cum sanctorum prophetarum doctrina sibi cumpinnis convenire assentes, istiesmodi stultis interrogationibus suam mirifice produnt imperitiam. Moses enim ille sacrorum antistites, Dominum instar prophetæ apparitum inquiens prædictiebat Iiis Israël: « Quia prophetam ex fratribus tuis sicut me suscitat Dominus Deus tuus: ipsum audietis, secundum omnia quæ petiisti a Domino Deo tuo in Chorob¹³. » Beatus autem Isaias, præcursorum nobis et præhuncium significans: « Vox clamantis in deserto, inquit: Parate vias Domini, rectas facite semitas ejus. » Tertius accedit Joel, qui de Elia Thesbite scribit in hunc modum: « Et ecce ego mittam vobis Eliam Thesbiten, qui convertet cor patria ad filium, et incredulos ad prudentiam iustorum, ne forte veniam et percutiam terram¹⁴. » Cum igitur tres sint qui venturi nuntiabantur, Messias nimis, Joannes et Elias, Iudei sperant plures venturos, ut jure audiant: « Erratis, nescientes Scripturas¹⁵. » Interrogato enim

B Καὶ αὐτὴ έστιν ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου, διε ἀπέστειλαν οἱ Ἰουδαῖοι ἐξ Ἱεροσολύμων λεπῆς καὶ Λευΐτας, ἵνα ἀρωτήσωσιν αὐτὸν, Σὺ τίς εἶ; Καὶ ὀμολόγησε, καὶ οὐκ ἡρήσατο· καὶ ὀμολόγησε, διτὶ Οὐκ εἰμὶ ἐγώ δὲ Χριστός.

Mέμνηται τῶν ἁντοῦ λόγων ὁ εὐαγγελιστής, καὶ πλατύτερον ἡμῖν ἔξηγεσθαι σπουδάζει, καλῶς γε ἀρδόρα ποιῶν, διπερ ἥδη φθάσας ὡς ἐν κεφαλαιώ συνειλημμένος καταμεμήνυκεν· εἰπών γάρ· « Ἐγένετο ἀνθρωπὸς ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, θνομα αὐτῷ Ἰωάννης. Οὗτος ἤλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός· » ἀναγκαῖς εἰσφέρει, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ γενομένης μαρτυρίας τὸν τρόπον. « Ότε γάρ, φησιν, οἱ τῶν Ἰουδαϊκῶν ταγμάτων κατὰ νόμον καθηγηταὶ πρὸς αὐτὸν ἀπεστάλκασιν λεπεῖς καὶ Λευΐτας, ἀναποθέσθαι προστέξαντες, τι ἀν λέγοι περὶ ἁντοῦ, τότε δὴ καὶ μάλα σαφῶς ὀμολόγησε, πᾶσαν ὑποπτύσας αἰδὼ διὰ τὴν ἀλήθειαν ἦρη γάρ, διτὶ Εγὼ οὐκ εἰμὶ δὲ Χριστός. Οὐκοῦ οὐδὲ ἐγώ, φησιν, δ τοῦ φίδινον τὸ φῶς, δὲλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. »

D Καὶ ἡρώτησαν αὐτόν· Τί οὖν, Ἡλίας εἶ; Καὶ λέπει· Οὐκ εἰμι. Ο προφήτης εἶ σύ; Καὶ ἀπεκρίθη· Οὐ.

Οὓς ἐν ἔξηγησει πάλιν εἰπών· « Όμολόγησεν διτὶ Εγώ οὐκ εἰμὶ δὲ Χριστός, » δεικνύειν πειράται πῶς, η κατὰ τίνα τρόπον δ τῆς ὀμολογίας γέγονε λόγος· καὶ μοι, δοκεῖ διὰ τούτων τὴν τῶν Ιουδαίων ἀπαιδευσίαν βούλεσθαι γυμνοῦν· « Φάσκοντες γάρ εἰναι σοφοί, ἐμωράνθησαν· » καὶ ἐπὶ τῇ τοῦ νόμου γνώσει κατωφρωμένοι, ἀνω τε καὶ κάτω τὰς διὰ Μωάβεως προστένοντες ἐντολάς, καὶ πρὸς τοὺς ἄγιους προφητῶν ἀπέκριβωσθαι λόγους διεσχυρίζειν, διτὶ ὃν ἐρωτῶντις ἀπαιδεύτως, διὰ τούτων πολὺ λίαν δυτες ἀμαθεῖς ἐξελέγχονται· δ μὲν γάρ λεποφάντης Μώσεως ὡς ἐν προφήτου τάξει τὸν Κύριον ἀναδειχθῆσθαι λέγων, προεκήρυττε τοῖς υἱοῖς Ισραὴλ· « Ότι προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου, ὡς ἐμὲ, ἀναστήσει Κύριος δ Θεός σου· αὐτοῦ ἀκούσεσθε· » κατὰ πάντα δια τῆσσα παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐν Χωρίδ. » Ο δὲ μακάριος Ἡσαΐας, ἀνὴν πρόδρομον ἡμῖν καὶ προδρυγελον εἰσφέρων, « Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἀρήμῳ, » φησιν· « Ἐτοιμάσατε τὰς ὁδούς Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. » Καὶ τρίτος ἐπὶ τούτοις δ προφήτης Ἰωήλ περὶ τοῦ Θεοῦτον φησιν (Ἡλίας δὲ οὐνος)· « Καὶ ίδου ἐγώ ἀποτέλω ὑμῖν Ἡλίαν τὸν Θεοῦτην, δὲ ἀποκαταστήσει καρδίαν πατρὸς πρὸς οὐδὲν, καὶ ἀπειθεῖς ἐν φρόνησι δικαίουν, ἵνα μὴ Ελθω, καὶ πατάξω τὴν γῆν δρῦδην. » Τριῶν δυτων τοινυν, οἵπερ ἤξειν ἡγγέλλοντο, [τοῦ Μεσσίου], καὶ Ἰωάννου, καὶ Ἡλίου, πλείους ἀπεισθαι προσδοκῶσιν Ιουδαίοις, τινα καὶ δικαῖως ἀκούσωσι· « Πλανδόθε μὴ εἰδότες

¹¹ Gen. xvii, 8. ¹² Rom. 1, 22. ¹³ Deut. xxviii, 15, 16. ¹⁴ Isa. xl, 3; Iosep. 1, 23. ¹⁵ Malach. iv, 5, 6. ¹⁶ Matth. xxii, 29.

τάς Γραφές. » Διερωτήσαντες γάρ τὸν μακάριον Βαπτιστὴν, καὶ μαθόντες ὅτι περ αὐτὸς οὐκ εἶη δικαιοσύνης, ἀποκρίνονται· Τί οὖν; Ἐλίας εἰ; Καὶ λέγοντας, Οὐδέ εἰμι, δέοντας περὶ τοῦ Προδρόμου λοιπὸν ἀναπυθθὲνεσθαι (τοῦτο γάρ ἔτι τὸ λοιπόν), ἀπαιδεύτως ἐπ’ αὐτὸν ἀνατρέχουσι τὸν Χριστὸν, τὸν ὃς προφήτην διὰ τοῦ νόμου καταδηλούμενον. «Ορα γάρ τι φασιν οὐκ εἰδότες τὰ διὰ Μωϋσέως. » Ό προφῆτης εἰ εὑ; Καὶ ἀπεκρίθη Οὐ. » Οὐ γάρ ἡν αὐτὸς ὁ Χριστὸς, καθὰ καὶ φθάσας ἕδη διασυρίσατο.

*Ti σὺ λέγεις περὶ σεαυτοῦ· Εἶώ φωνὴ βοῶντος
ἢ τὴν ἐρήμων.*

Ως ούδεν εἰδότας ἐλέγχει γοργῶς, καὶ προφητεῖξι
πιστοῦται μαρτυρίᾳ τὴν ἔγχειρισθεῖσαν υπόθεσιν,
ἥτοι διακονίαν αὐτῷ. Ἐκείνων γάρ, φησίν, οὐδὲν ἔτερον
ἔρων, ή δτε λοιπὸν ἐπὶ θύραις δι προσδοκώμενος, μᾶλ-
λον δὲ εἰσω θυρῶν δι Λεσπάτης. Ἐτοιμάσθησε πρὸς
ἥνπερ διν ἐπιτάττει βαδίζειν οὐδὲν, ἐβαδίσατε τὴν
διά Μωσέως, ἀνελάβετε τὴν διὰ Χριστοῦ· ταύτην
ἥμεν δι τῶν ἀγίων προφητῶν προεκήρυξτε χορός.

Παράδεσις δητῶν καὶ οὐδοῦ τῆς κατὰ Χριστόν.

Ἡσαῖς. οἱ Δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ δρός τοῦ
Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀν-
εγγελεῖ ἡμῖν τὴν δόδιν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν
αὐτῇ. »

Ὄ αὐτές. ἡ Ἐσται ἐκεῖ δόδος καθαρὰ, καὶ δόδος
ἄγια κληπθῆσται, καὶ οὐκ Ἐσται ἐκεῖ λέων, οὐδὲ τῶν
Θηρίων τῶν πονηρῶν εὑδὲν οὐ μή ἀναβῇ ἐκεῖ, οἱ δὲ
διεσπαρμένοι πορεύονται ἐν αὐτῇ. »

‘Ο αὐτός. « Ἀρχὴν Σιών δώσω, καὶ Τερουσαλήμ παρακαλέσω εἰς ὁδόν. »

Ο αντέρ. « Κατ ἀξω τυφλούς εν διῷ, οὐδὲν
ἔγνωσαν· καὶ τρίθους, ἃς οὐκ φίδεσσαν, πατήσαις ποιήσω
αὐτούς. »

Ἴερεμιας. Ε Σῆτε ἐπὶ ταῖς ὁδοῖς, καὶ ἐρωτήσατε τρίβουν Κέρου αἰωνίους, καὶ θετε ποιὰ ξετὸν ἡ ὁδὸς ἡ ἀγαθὴ, καὶ βαδίζετε ἐν αὐτῇ, καὶ εὑρήσετε ἀγιασμὸν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν.

Τίς οὖν ἡ ὁδὸς ἡ ἀγαθὴ καὶ ἀγνίζουσα τοὺς βαδί-
ζοντας ἐν αὐτῇ, αὐτὸς λεγέτω Χριστός. «Ἐγώ εἰμι
ἡ ὁδός.»

Καὶ οἱ ἀκεσταλμένοι ἔσται ἐκ τῶν Φαρισαίων,
καὶ πρότηςσαν αὐτῷ, καὶ εἰπὼν αὐτῷ· Τί οὐρ
βακτίζεις, εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ Χριστός, οὗτε Ἡλλας,
οὐδὲ δὲ προσώπης;

Οι παρά τῶν Ἰουδαίων ἀπεσταλμένοι (Λευτής δὲ ήσαν, καὶ τῶν ἐν ιερωσύνῃ τινὲς), ἀπαιδεύτως ἐρωτῶντες ἡλέγχοντο. «Ἐπερν γάρ εἶναι τὸν Χριστὸν, ἔτερον δὲ τὸν διὰ τοῦ νόμου προφῆτην ὑποτοπεάσαντες, ἔφασκον, μετὰ τὸ φῆσαι τὸν ἄγιον Βαπτιστὴν, Ἐγώ οὐκ εἰμὶ ὁ Χριστός». · «Ο προφῆτης εἰ σύ;» ; «Ἄλλ’ ίδού καὶ ἡ τῶν Φαρισαίων πλήθης δοκήσισθοῦσα μᾶλλον ἤπειρ θντῶς ἀκριδῇ τῶν θείων λογίων τὴν γνῶσιν ἔχουσα φωρᾶται». · «Τι γάρ δλως βαπτίζεις, φησίν, εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ Χριστός, οὐδὲ Ἡλίας, οὐδὲ ὁ προφῆτης;» Φαίνονται δὲ πάλιν, οἱ μικράδωδίνοντες κατὰ τῶν Βαπτιστοῦ τὴν ἀπόνοιαν. Οὐ γάρ δέιποιοι.

¹⁷ Isa. ii, 3. ¹⁸ Isa. xxxv, 8, 9. ¹⁹ Isa. xli, 27.
²⁰ Joan. i, 25.

A Joanne Baptista, postquam acceperunt ipsum non esse Christum, subjiciunt : Quid ergo ? Elias es tu ? Illo negante, cum esset consentaneum percunctari de praecursore, **109** (id enim restabat) imperite ad ipsum Christum statim se conseruant, qui ut propheta per legem significatur. Vide enim quid dicant scriptorum Mosicorum ignari : « Propheta es tu ? Et respondit, Non. » Non erat enim ipse Christus, ut jam ante confirmavit.

I, 22, 23. *Quid dicis de teipso? Ego vox clamantis
in deserto.*

Tanquam ignaros Scripturarum acriter-eos arguit et prophetico testimonio fidem facit ministerii ac vicis sibi demandatae. Venio enim, inquit, nihil dicturus aliud nisi pro foribus demum esse eum qui exspectatur, imo potius Dominum intra portas. Parati sitis quamcunque jubet viam insistere: ambulastis in via Mosis, Christi viam suscipite: hanc nobis sanctorum prophetarum praedixit chorus.

Testimonia prophetarum de via Christi.

*Isaías. ¶ Venite ascendamns in montem Domini,
et ad domum Dei Jacob, et annuntiabit nobis viam
suam, et ambulabimur in ea ".*

Idem. e Erit ibi via munda, et via sancta vocabitur: non erit ibi leo, et mala bestia non ascendet in eam, sed ambulabunt in ea dissipati²⁰.

C Idem. et Principium dabo Sion, et Jerusalem
hortabor ad viam^{99.} ,

Idem. Et ducam cæcos in via quam non uerunt, et per semitas quas non norunt incedere insco faciam.

Jeremias. « State super vias, et interrogate semitas Domini quae a saeculo: et videte qualis est via bona, et ambulate in ea, et invenietis purificationem animabus vestris. »

Quænam ergo sit illa via bona, quæque sanctificat incidentes in ea, ipse dicat Christus: « Ego sum via ».

I, 24-25. Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis : et interrogaverunt eum, et dixerunt ei : Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias,

neque propheta? Qui a Judæis missi erant, Levitæ nimirum, et quidam ex sacerdotum ordine, **110** stultam quæstionem fecisse arguebantur. Alium enim esse Christum, alium prophetam illum, cuius in lege fit mentio suspiciati, cum sanctus Baptista respondisset se non esse Christum, dicebant: « Propheta es tu? » Sed ecce turbæ ipsa quoque Phariseorum vana persuasione sapientiæ inflata potius quam vera divinoruim oraculorum cognitione prædicta esse deprehenditur. « Quid enim, » obsecro, « baptizas, » inquiunt, « si tu non es Christus, neque Elias, neque propheta? » Hic rursus videntur

¹ Isa. xii. 16. ² Jerem. xi. 16. ³ Joan. xix. 6.

Joaunem Baptisam non parum habere despectui. Nolunt enim, ut appareat, ipsum in eorum numero qui exspectabantur collocare, sed familiari sibi fastu nibili faciunt, quamvis prophetae voce prænuntiatus sit. Cum enim audierint: « Ego sum vox clamantis in deserto : Parate viam Domini », oracula rejecto, impudenter ipsum his propemodum verbis aggrediuntur: Nulla, o quisquis es, in te est auctoritas, nihil magni aut admirabilis : quid, cum nihil ipse sis, tantam rem moliris ? Impiorum Pharisæorum iste mos erat, præsentem elevare, eum autem qui venturus erat factio honore afficere. Ut enim apud Judæos in honore semper essent, et divitias ingentes sibi compararent, neminem præter se honorari patiebantur. Propterea ipsum quoque interfecerunt hæredem, dicentes: « Venite, occidamus eum, et habebimus hæreditatem ejus ». B

I, 26-27. Respondit eis Joannes, dicens: Ego baptizo in aqua : medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis. Ipse est, qui post me venturus est, qui ante me factus est ; cuius non sum dignus, ut solvam ejus corrigiam calceamenti.

Beatus Baptista sequo animo fert increpantes, et valde apposite salutaris præconii occasionem suum ex iis qua de se narrat: docetque demum vel invitatos qui ad se missi erant Pharisæos, Christum intra portas esse. Ego enim, inquit, baptismum affero institutivum, abluens aqua peccato inquinatos ad initium pœnitentia, et homines a parvis ad perfectiora docens evehi. Hoc enim est reapse implere, ad quod prædicandum sum missus, « Parate, » **¶¶** scilicet, « viam Domini. » Qui autem majorum et digniorum dator est, ac universæ honorum perfectionis largitor, in medio stat vestri, ignotus adhuc, quia carne indutus est : qui tanto me intervallo superat, ut ne servi loco dignum me apud ipsum reputem, hoc enim, mea sententia, significat illud, « Non sum dignus ut solvam ejus corrigiam calceamenti. » In quo cum verum dicit, tum aliud facit observatione dignum. Pharisæos enim ad modestiam revocat, semetipso ad rei exemplum proposito.

I, 28. Hæc in Bethania facta sunt trans Jordanem, ubi erat Joannes baptizans.

Locum notat, ut accurate diligenterque factam esse narrationem significet. Solemus enim, cum de rebus magnis facienda nobis est narratio, etiam meminisse locorum, in quibus eas fieri contigit.

* Isa. xl, 3; Joan. i, 23. * Matth. xxi, 58.

A κατὰ τὸ εἰκός, ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν προσδοκεωμένων κατ[α]άπτειν αὐτὸν, τὴν δὲ ἑαυτοῖς συντεθραμμένην νοσοῦντες διλαζον[ε]ίαν, οὐδὲν εἶναι νομίζουσι, καὶν διὰ τῆς τοῦ προφήτου προαγγέλληται φωνῆς. Ἀκούσαντες γάρ, διτι: « Ἐγώ εἰμι φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἡρήμῳ. Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, » τὸν λόγον οὐ παραδεξάμενοι, μονονοχλοῦ, καὶ ἀνάδην ἐπιτιμῶσι λέγοντες. Οὐδὲν, ὡς οὖτος, ἐν τοι τὸ δξιόπιστον, δὲλλος τὸ θαυμαστὸν, ἢ μέγας· τί καὶ δλως βαπτίζεις; τί δὲ πράγματι τηλεικούτῳ, τὸ μηδὲν ὄν, ἐπιχειρεῖς; « Εθος δὲ τοῦτο ποιεῖν τοῖς ἀνοσοῖς Φαρισαῖοις, τὸν μὲν ἥδη παρόντα κατασμικύνειν, προσποιεῖσθαι δὲ μᾶλλον τιμῆν τὸν ἀφιξόμενον. Ἰνα γάρ ἀει τὰς παρὰ τῶν Ιουδαίων πραγματεύωνται τιμές, καὶ χρημάτων ἑαυτοῖς προξενῶσι πορισμὸς, οὐδένα τῶν δλῶν δρᾶσθαι βούλονται διαπρεπῆ. Οὗτω γάρ καὶ αὐτὸν ἀπέκτειναν τὸν κληρονόμον, λέγοντες· « Δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ σχῶμεν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. »

Ἀκεκριθη αὐτοῖς δὲ Ιωάννης, λέγων. Ἐγώ βαπτίζω ἐν ὅδατι μέσος δὲ ὑμῶν ἔστησην, δὲ ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. Αὐτὸς ἔστιν, δὲ δικίω μου ὁρχόμετος. δὲς ἐμπροσθέτη μου τέτορε, οὐ δὲ οὐκ εἰμι δξιος, ἵνα λύσω αὐτοῦ τὸν ἴματα τοῦ ὑποδήματος.

Ανεξιάκως δὲ μακάριος Βαπτιστῆς ἐπιτιμῶντων ἀνέχεται· εὐαφόρμως δὲ λίαν τὴν ἐν τοῖς καθ' ἑαυτὸν ἔξιγγοις ὑπόθεσιν ἐποιεῖτο τοῦ σωτηρίου κηρύγματος· διδάσκει δὲ ἥδη καὶ οὐχ ἐκόντας τοὺς παρὰ τῶν Φαρισαίων ἀπεσταλμένους, ὅπιτερ εἰσὼ θυρῶν δὲ Χριστός. Ἐγώ μὲν γάρ, φησι, παιδαγωγίκὸν εἰσφέρω τὸ βάπτισμα, τοὺς δὲ ἀμαρτίας μεμολυσμένους ἀπολούων ὅδατι πρὸς μετανοίας ἀρχήν, καὶ ἐκ τῶν ὑποδεηκότων ἀνακομίζεσθαι διδάσκων ἐπὶ τὰ τελειότερα· τοῦτο γάρ ἡν ἔργῳ πληροῦν, δὲ κηρύττειν ἀπεστάλην. « Ἐτοιμάσατε, » δηλούντες, « τὴν ὁδὸν Κυρίου. » Οἱ δὲ τῶν μειζόνων τε καὶ ἀξιολογωτάτων δοκήρ, καὶ ἀπάστης τελειότητος τῆς ἐπ' ἀγαθοῖς χορηγῆς, μέσος ὑμῶν στήκει, ἀγνοούμενος ἐτι: διὰ τὴν ἐκ τῆς σαρκὸς περιβολὴν, τοσοῦτον ἐμὲ τὸν Βαπτιστὴν ὑπερτρέχων, ὡς οἰεσθαι δεῖν ἐμαυτὸν οὐδὲ ἐν οἰκέτου τάξει μετρεῖσθαι παρ' ἐκείνῳ· τοῦτο γάρ οἷμα δηλοῦν τὸ, « Όνκι εἰμι ικανὸς, ἵνα λύσω αὐτοῦ [τὸν] ίματα τοῦ ὑποδήματος. » Πρᾶγμα δὲ λέγων δὲληθὲς, ἔτερον ἐπίσημον ἔργαζεται· ταπεινοφρονεῖν γάρ ἀναπτεῖθει τὸν διλαζόνα Φαρισαίον, ἑαυτὸν δὲ τύπον εἰσφέρει τὸν πράγματος.

Ταῦτα ἐν Βηθαρίᾳ ἐγένετο πέρα τοῦ Ἰορδάνου, ὅπου ἦν Ιωάννης βαπτίζων.

Σημεῖον δεσπερ καὶ τοῦτο τιθεὶς μνήμης ἀχριθοῦς καὶ λεπτῆς. Πεφύκαμεν γάρ πως καὶ εἰθίσμεθα πάγτες, ὡς ἐπος εἰπεῖν, ἐν τοῖς περὶ τῶν ἀναγκαῖων διηγήμασι μεμνῆσθαι καὶ τόπουν, ἐν οἷς αὐτὰ γενέσθαι συμβέδηκεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΑ EN ΤΩ ΔΕΥΤΕΡΩ ΒΙΒΛΙΩ.

CAPITA

QUAE IN LIBRO SECUNDO CONTINENTUR.

A'. "Οτι οὐ κατὰ μετοχὴν, οὐδὲ ὡς ἐπακτὸν ἐν τῷ Υἱῷ τὸ ἀγνοιαν Πνεῦμα δέστη, ἀλλ' οὐσιωδῶς, καὶ κατὰ φύσιν ἐνυπάρχει αὐτῷ, προκειμένου ρήτον. « Καὶ διαρτύρησεν Ἰωάννης, διτὶ τεθέαμαι τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ὃστι περιστερὰν ἔξ οὐρανοῦ, καὶ διεισερχεται εἰς αὐτὸν. »

B'. "Οτι οὐκ ἐν τοῖς γενητοῖς δέστη σὺ Υἱός, ἀλλ' ἐπάρω πάντων, ὃς θεὸς ἐκ Θεοῦ, προκειμένου ρήτον. « Ο διώθεται ἐρχόμενος, ἐπάρω πάντων δέστη. »

Γ'. "Οτι θεὸς καὶ θεοῦ κατὰ φύσιν δέστη σὺ Υἱός, προκειμένου ρήτον. « Ο λαμβάνως αὐτὸν τὴν μαρτυρίαν, δισφράγισεν διτὶ σὺ θεός ἐστιν. »

Δ'. "Οτι οὐ μεταληπτῶς ἐν Υἱῷ τὰ τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς ἴδια, ἀλλ' οὐσιωδῶς καὶ κατὰ φύσιν, προκειμένου ρήτον. « Ο Πατήρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱὸν, καὶ πάρτα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. »

Ε'. "Οτι οὐκ ἐν τοῖς προσκυνοῦσιν δέστη σὺ Υἱός, ή Λόγος ἐστιν καὶ θεός, προσκυνεῖται δὲ μᾶλλον μετὰ Πατρὸς, προκειμένου ρήτον. « Υμεῖς προσκυνήστε, δούνατε· ημεῖς προσκυνούμενοι, δούλαιοι. »

Ϛ'. "Οτι οὐκ ἐπάρτων, ή κατὰ δύναμιν, ή κατ' ἐπέργειαν τὴν ἐπὶ τοιν τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ισοσθετῆς τε καὶ δομοῖς, ὡς ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν, προκειμένου ρήτον. « Οὐ δύναται σὺ Υἱὸς ποιεῖν ἀπὸ θαυτοῦ οὐδὲτο, διὸ μή τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιούντα· ἀ τὰρ ἀπ' ἐκείνος ποιεῖ, ταύτα καὶ σὺ Υἱὸς δύολως ποιεῖ. »

Ζ'. "Οτι τῷ θεοπρεπῷ ἀξιωμάτων, ἡτοι πλεονεκτημάτων, οὐδὲτο ὡς ἐπ μετοχῆς, ή ἐπακτὸν ἐν τῷ Υἱῷ, προκειμένου ρήτον. « Οὐδὲ τὰρ σὺ Πατήρ υπλειται οὐδέποτε, ἀλλὰ πάστα τὴν υπερστησην δέδωκεν τῷ Υἱῷ. »

Η'. "Οτι θεὸς καὶ σὺ θεοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχων σὺ Υἱός, καὶ εἰκὼν τοῦ γεννητοῦ ἀρρόθης, Ιστηρίης τὴν πρός αὐτὸν τιμὴν καὶ δόξαν, προκειμένου ρήτον. « Οὐ δύναμαι ἀπὸ ἐμαυτοῦ ποιεῖν οὐδὲτο· παθὼς ἀκούω, υπλειτω. »

I. Quia non per participationem, neque tanquam ascititius sit in Filio sanctus Spiritus, sed ei substantialiter et secundum naturam insit, proposito dicto: « Et testimonium perhibuit Joannes dicens: Quia vidi Spiritum descendente quasi columbam de caelo, et mansit super eum. »

II. Quod in creaturarum numero non sit Filius, sed supra omnes, ut Deus de Deo, proposito dicto: « Qui desursum venit, super omnes est. »

III. Quia Deus et ex Deo secundum suam naturam sit Filius, proposito dicto: « Qui accepit ejus testimonium, signavit quia verax est. »

IV. Quod non per participationem sint in Filio quae Dei ac Patris sunt propria, sed substantialiter, et secundum naturam, proposito dicto: « Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus. »

V. Quod Filius non sit in adorantium numero quatenus Verbum est ac Deus, sed cum Patre potius adoretur, proposito dicto: « Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus. »

VI. Quod non minor aut potentia vel actu in quibusdam rebus sit Pater Filius, sed aequalis potestatis, eique similis, ut ex ipso secundum naturam, proposito dicto: « Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem; quocunque enim ille fecerit, haec et Filius similiiter facit.. »

VII. Quod nulla dignitas aut excellentia divina, velut ex participatione vel ascititia sit in Filio, proposito dicto: « Neque enim Pater judicial quemquam, sed omne iudicium dedit Filio. »

VIII. Quod Deus et ex Deo secundum suam naturam cum sit Filius, et perfectissima genitoris imago, aequalis cum ipso honorem habet et gloriam, proposito dicto: « Non possum ego a meipso facere quidquam; sicut audio, iudico. »

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

IN JOANNIS EVANGELIUM LIBER SECUNDUS.

Τῇ ἐπαύριον βλέπει τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον πρός αὐτούς.

Ἐν δλίγῳ κομιδῇ τῷ καιρῷ, προφήτης ὅμοιος καὶ ἀπόστολος ὁ Βαπτιστής ἀναδείχνυται. Ὁν γάρ ὡς ἤζοντα προεκήρυξε, τούτον ἡδη παρόντα δειχνύει.

112-13 l, 29 Altera die videt Joannes Jesum venientem ad se.

Brevi admodum tempore propheta simul et apostolus evadit Joannes Baptista. Quem enim venturum prædicabat, hunc jam monstrat præsen-

tem. Propterea prophetæ quoque mensuram excessit, ut ipse alicubi Salvator ait cum Iudeis de eo disserens : « Quid existis in desertum videre ? Prophetam ? Etiam dico vobis, et plus quam prophetam ». Illi enim Christum aliquando ventrum prophetabant : hic autem cum venturum clamaeret, etiam adesse monstravit. « Altera enim die, inquit, vidit Jesum venientem ad se. »

1. 29. Et ait : Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.

Non jam inquit, « Parate » : convenienter amplius dici potest, cum cernatur demum et in oculis sit ille propter quem fit preparatio. Aliud loquendi genus rerum natura postulat. Exponendum est 114 quis sit ille qui jam adest, et quas ob res ad nos descenderit, qui de cœlis venit. « Ecce », igitur, inquit, « Agnus Dei, » quem propheta Isaia nobis præsignificavit, dicens : « Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus eorum tendente se obmutuit ». Quem olim, inquit, Mosis lex præfiguravit. Sed eo quidem tempore servabat ex parte, non in omnes misericordiam suam diffundens : typus enim erat et umbra ; nunc autem ille Agnus, qui olim ænigmatis præfigurabatur, immaculata illa hostia pro omnibus ad occisionem ducitur, ut mundi peccatum amovent, ut orbis exterminatorem evertat, ut mortem pro omnibus obeundo mortem aboleat, ut solvat hominum maledictionem⁹, ut cesseret tandem illud : « Terra es, et in terram reverteris¹⁰, » ut sit ille secundus Adam, non e terra, sed e cœlo, omnisque boni principium naturæ humanæ exsistat, solutio in icti interitus, æternæ vite conciliator, causa reformationis ad Deum, pietatis et justitiae principium, via denique ad regnum celorum. Unus enim mortuus est agnus pro omnibus, omnem hominum gregem servans Deo ac Patri : unus pro omnibus, ut omnes Deo subjiciat : unus pro omnibus, ut omnes lucifaciat : ut omnes denique non jam sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et surrexit¹¹. Nam cum in multis peccatis essemus, atque idcirco morti et corruptioni obnoxii, dedit Filium suum Pater redemptionem pro nobis, unum pro omnibus, quoniam omnia sunt in ipso, et omnibus melior est. Unus pro omnibus mortuus est, ut omnes vivamus in ipso. Cum enim occisum pro omnibus Agnum mors absorpsert, simul etiam in ipso et cum ipso cunctos evomuit. Omnes enim eramus in Christo qui propter nos et pro nobis mortuus est, atque resurrexit : abolo vero peccato, qui fieri poterat ut mors etiam, quæ ex ipso est, propter ipsum non abolita sit? Mortua radice quomodo germen servabitur? mortuo peccato, quæ moriendo nobis causa erit? Quare de occidente Agni Dei solemni exultatione dicamus : « Ubi est, mors, victoria tua? ubi stimulus tuus, inferne? »

⁹ Matth. xi, 9. ¹⁰ Isa. liii, 7. ¹¹ Cor. xv, 3 seqq. ¹⁰ Gen. iii, 19. ¹¹ II Cor. v, 14, 15.

A Διὰ τοῦτο, καὶ τὸ προφητῶν ἀνεπήθησε μέτρον, ὃς αὐτός ποὺ φῆσιν ὁ Σωτὴρ, πρὸς Τουδάιος διαιλεγόμενος περὶ αὐτοῦ. « Τί ἐξῆλθες εἰς τὴν Ἱερημον ἰδεῖν; Προφήτην; Ναὶ λέγω ὑμῖν, καὶ περισσότερον προφήτου.» Οἱ μὲν γάρ οὗτοι κατὰ καιρούς ἀναδειχθῆσται Χριστὸς προερχόμενος, δὲ ὡς ἡσεῖ βοῶν, καὶ παρόντα δέδειχε. « Τῇ γάρ ἐπαύριον, φῆσι, βλέπει τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν. »

Καὶ λέγει. « Ιδε ὁ Ἄμυνς τοῦ Θεοῦ ὁ ἀλων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. »

Οὐκέτι τὸ, « Ετοιμάσατε, καὶ ωρὸν ἔχει τὸν πρέποντα λοιπὸν ὄρωμένου καὶ δυτος ἐν ὅφθαλμοῖς τοῦ δι' ὃν ἡ ἐτοιμασία γίνεται. ἐπέρων ἐδέστο λόγων ἡ τοῦ περάγματος φύσις. Ἐχρῆν ἐξηγείσθαι τίς ὁ πατέρων, καὶ ἐπὶ τίσιν ἔχει τὴν κάθεδον ὁ πρὸς ἡμᾶς ἐξ οὐρανῶν ἀφιγμένος. « Ιδε τούν, φῆσιν, ὁ Ἄμυνς τοῦ Θεοῦ, ὁ διὸ προφήτης ἡμῖν Ἡσαΐας κατεσθμάνει λόγων. » Ός πρόδοτον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμυνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν διφωνος. « Όν καὶ πάλαι, φῆσιν, ὁ διὸ Μωάβις ἀνευτοπονός νόμος. » ἀλλὰ τότε μὲν ἐσωζει μερικῶς, οὐκ εἰς ἀπαντάς ἐκτείνει τὸν Ελεον· τύπος γάρ ἦν, καὶ σκιά· νυν δὲ ὁ πάλαι δι' αἰνιγμάτων ζωγραφούμενος ὁ ἀληθινὸς Ἄμυνς, τὸ ἀμαρτικὸν λεπτον ὑπὲρ πάντων ἀγέται πρὸς σφαγὴν, ἵνα τοῦ κόσμου τὴν ἀμαρτίαν ἐλάσσῃ, ἵνα τὸν τῆς οἰκουμένης διλοτρευτὴν ἀνατρέψῃ, ἵνα καταργήῃ τὸν θάνατον ὑπὲρ πάντων ἀποθανόν, ἵνα λύσῃ τὴν ἀφ' ἡμῖν κατάραν, ἵνα παύσηται λοιπὸν τὸ, « Γῆ εἰ, καὶ εἰς τὴν ἀπελεύσην, » ἵνα γένηται δεύτερος Ἀδάμ, οὐκ ἀπὸ γῆς, ἀλλὰ ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἀρχὴ γένηται τῇ ἀνθρώπου φύσις παντὸς ἀγαθοῦ, λύσις ἐπεισάκτου φθορᾶς, πρόδενος αἰώνιου ζωῆς, ἀναμορφώσεως τῆς εἰς Θεὸν ὑπόθεσις, εὐσεβείας καὶ δικαιοσύνης ἀρχῆς, ὅδος εἰς βασιλείαν οὐρανῶν· εἰς γάρ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν ἀμύνος, δλην ἀνασώζων τὴν ἐπὶ γῆς ἀγέλην τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ· εἰς ὑπὲρ πάντων, ἵνα πάντας ὑποτάχῃ Θεῷ· εἰς ὑπὲρ πάντων, ἵνα πάντας κερδάνῃ· ἵνα λοιπὸν οἱ πάντες μηκέτι ἔαυτοις ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι, καὶ ἐγερθέντι. Ἐπειδὴ γάρ ἦμεν ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις, διὰ τοῦτο χρεωτούμενοι θάνατῳ καὶ φθορᾷ, δένουκεν ἀνελίτρων ὑπὲρ ἡμῶν, τὸν Γίδην ὁ Πατὴρ ἔνα ὑπὲρ πάντων, ἐπειλαὶ καὶ πάντα ἐν αὐτῷ, καὶ πάντων κρείττων ἐστιν· εἰς ἀπέθανεν ὑπὲρ πάντων, ἵνα οἱ πάντες ζήσωμεν ἐν αὐτῷ· καταπιών γάρ ὁ θάνατος τὸν ὑπὲρ πάντων Ἄμυνόν, πάντας ἐξήμεσεν ἐν αὐτῷ τε καὶ εἰς αὐτῷ. Οἱ γάρ πάντες ἦμεν ἐν τῷ δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι, καὶ ἐγερθέντι Χριστῷ· καταφρούμενης δὲ τῆς ἀμαρτίας, πῶς ἐνεδέχετο μὴ οὐχὶ πάντως καὶ τὸν ἐκ αὐτῆς δι' αὐτῆς καταργῆσαι θάνατον; Ἀποθανούσης τῆς φίλης, πῶς ἀντὶ δι' αὐτῆς ἐσώθη βλαστός; Διὰ ποίην αἰτίαν ἐμέλλομεν ἀποθνήσκειν ἔτι, τῆς ἀμαρτίας ἀναιρουμένης; Οὐκοῦν ἐρτάζοντες λέγωμεν ἐπὶ τῇ σφαγῇ τοῦ Ἄμυνοῦ τοῦ Θεοῦ· « Ποῦ τὴν νίκην σου, θάνατος; ποῦ τὸ κέντρον σου, δόθη; — Πᾶσα γάρ ἀνομία, καθάπερ ἐφη που φάλλων ὁ Μελιγδος, εἰ μωφάζει τὸ

στόμα αυτῆς, οὐ οὐκέτι κατηγορεῖν τῶν ἐξ ἀσθενειᾶς ή μαρτηρικῶν Ισχύουσας. « Θεὸς γάρ δὲ δικαιῶν Χριστὸς ή μᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ τὴν κατάραν, ἵνα τῷ μείζονι τὴν ἐξ ἀνομίας ἀράν διαφύγωμεν. »

Οὗτός ἐστι περὶ οὐκ εἰλικρίνων· Οπίστω μονού ἔρχεται ἡμέρα, δὲς ἐμπροσθέτης μονού γέροντες, δὲς εἰκράτες μονού γένος.

Εἰς ὑπόμνησιν ἄγει τῶν ἐξ αὐτοῦ λόγων τοὺς ἀκρωταρίους, καὶ τὸ μεῖζον ἐν δόξῃ παραχωρεῖ τῷ Χριστῷ, οὐκ ἀγάπης, ἀληθείας δὲ μᾶλλον ἢ καὶ ἀνάγκης ἔργον ἀποπληρῶν· ὑποκείεται γάρ, κανούμενος ὑπὸ λητεῖς, τῷ ποιητῇ τὸ ποιήμα, τῷ δεσπότῃ τὸ δουλοῦν, τῷ χρηγῷ τὸ χορηγούμενον. Κατὰ τίνα δὲ τρόπουν ὁπίσσω μὲν ἦν Ἰωάννου Χριστὸς, ἐμπροσθεν τρόπουν ὁγένονεν, ἐτι πρώτος ἦν, ὡς αὐτὸς διμολογεῖ, διὰ τῶν προλαβόντων ἀρκούντων εἰρήκαμεν.

Κάτια σύντοικος ἀντέρ, ἀλλ' Ἰητα φανερωθῆ τῷ Ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο ηλθον διὰ βαπτιστῶν ἐτὸν διδοτι.

« Ή ἐν τῇ κοιλάρᾳ τῆς Ιερουσαλήμ τοῦ Κύριου, διὰ τῆς ἀγίας Παρθένου κυνοφορούστης τὸν Κύριον, διὰ τῆς ἀδενούς προφήτης, δὲ ἐν ἐμδρύῳ μαθητῆς, « Οὐκ ἔδειν αὐτὸν, περὶ τοῦ Σωτῆρός φησιν ἀληθέως δὲ λέγων· οὐ γάρ ψεύδεται· πάντα μὲν γάρ οἶδεν ἐξ αὐτοῦ καὶ ἀδιάκτιος Θεός, διδασκτῶς δὲ ἢ κτίσις· ἐνοικοῦν δὲ τοῖς ἀγίοις τὸ Πνεῦμα, τὸ ἐνδέον ἀναπληροῦν, καὶ τὸ ίδιον ἀγαθὸν τῇ ἀνθρώπου φύσει χαρίζεται, τὸ εἰδέναι, φημι, τὰ ἀσύμενα, καὶ τῶν κεχρυμμάτων μυστηρίων τὴν γνῶσιν. Οὐκοῦν μὴ εἰδέναι λέγων τὸν Κύριον διακάριος Βαπτιστῆς, διαιφεύσεται μὲν οὐδαμῶς, κατά γε τὸ τῆς ἀνθρωπότητος ίδιον, καὶ τὸ πρέπον τῇ κτίσισι μέτρον· ἀναθήσει δὲ μόνῳ τὸ πάντα εἰδέναι τῷ Θεῷ, τῷ διὰ Πνεύματος ἀγίου πρὸς τὴν τῶν κεχρυμμάτων κατάληψιν φωταγωγοῦντι τὸν ἀνθρωπὸν· χρησίμως δὲ λαλῶν, οὐκ εἰδέναι μὲν φησιν τῇ ἐκαυτοῦ τὸν Χριστὸν, ἐληλυθέναι γε μὴν διὰ τοῦτο κυρίως, ἵνα φανερὸν αὐτὸν καταστήσῃ τῷ Ἰσραὴλ, ἵνα μὴ αὐτόμολος ἐπὶ τὴν μαρτυρίαν φαίνηται δραμῶν, μηδὲ ίδιων θελημάτων ὑπηρέτης νοῆται παρὰ τισιν, ἀλλὰ θείας μὲν οἰκονομίας ἀργάτης, βουλῆς δὲ τῆς ἀνωθέν ὑποργός, ἀποκαλυπτούσης αὐτῷ τὸν Ἀμύνην τὸν αἱροντα τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. « Ινα τολμῶν εὐπετέστερον ἐπὶ τὸ πιστεύειν τῷ Σωτῆρι Χριστῷ φαδίζοιεν Τούδιοι, καὶ ἀξιολογωτάτην ἔχωσι περὶ αὐτοῦ τὴν διάληψιν, ἐγνωκέναι φησιν αὐτὸν, οὐκ εἰδῶς· ἵνα λοιπὸν ἐννοῶσι τὸν ἀποκαλύψαντα Θεόν, καὶ τὸ δικαίων ἀποναρκήσαντες κρήμα, παραδέξωνται τοῖνυν τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ τὸν οἰκέτην ὅρῶντες δυτά τοσοῦτον, ἀναλόγως τὸ τοῦ κρατοῦντος ἀναμετρῶσιν ἀξιώμα. Τὸ γάρ ἐληλυθέναι λέγειν, ἵνα φανερὸν αὐτὸν τῷ Ἰσραὴλ καταστῆσῃ, πῶς οὐ πάντας τὴν οἰκέτην

ΚΕΦΑΛ. Α'.

« Οτι οὐ κατὰ μετοχήν, οὐδὲ ὡς ἀπακτόν τῷ τῷ Υἱῷ τῷ ἄτιον Πνεῦμα ἐστιν, ἀλλ' οὐσιωδῶς, καὶ κατὰ φύσιν ἐρυπάρχει αὐτῷ.

Καὶ ἐμαρτύρησεν Ἰωάννης λέτων· « Οτι τεθέαται τὸ Πνεῦμα καταβαῖτο, ὃσι περιστεράρ, ἐξ οὐρανοῦ, καὶ διεισερχεται ἐπ' αὐτόν κατὰ οὐκ ἔδειν

A « Omnis enim iniquitas¹², ut alicuius Psalmista cecinit, « oppilabit os suum¹³, » nec poterit amplius accusare præ infirmitate peccantes. « Deus enim est qui justificat¹⁴ : » — « Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro 115 nobis maledictum ut maledictionem peccati nos fugiamus¹⁵. »

I, 30. *Hic est de quo dixi: Post me venit vir, qui ante me factus est: quia prior me erat.*

Auditores ad memoriam revocat eorum quæ prius dicta sunt, et palmam gloriae Christo cedit, non studio aut affectu ullo, sed veritate potius et necessitate id faciens. Subjicitur enim, vel ipso nolente, opus factori, domino servus, largitori munus. Quoniam vero modo posterior esset Joanne Christus, et ante factus sit quoniam prior erat, ut ipse proflitetur, abunde supra diximus.

I, 31. *Et ego nesciebam eum, sed ut manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.*

Qui sancta Virgine Dominum adhuc in utero gestante exsiluit in utero suæ matris, ille ante partum propheta, ille in utero matris discipulus, Nesciebam ipsum, inquit de Salvatore. Quod cum sit vera loquitur. Deus quippe unus omnia ex se novit, a nullo eductus, creatura vero ab alio eruta. In sanctis enim inhabitans Spiritus quod in illa deest adimpler, et quod suum est naturæ humanæ largitur, rerum nempe futurarum et occulorum mysteriorum notitiam. Cum ergo se nescire Dominum ait beatus Baptista, non mentitur, si humanitatis et creaturæ conditio spectetur: sed uni Deo cuncta nosse tribuit, qui per sanctum Spiritum ad comprehensionem rerum occultarum hominem illuminat, et utiliter valde proflitetur ex seipso Christianum nescire, eam ob rem lamen proprie venisse, ut Israeli notum ipsum faciat: ne ad perhibendum illud testimonium sua sponte incurrisse videatur, neque cupiditatis suæ servus putetur, sed divini consilii potius execulator, voluntatisque supernæ minister « Agnum » ei revelantis, « qui tollit peccatum mundi¹⁶. » Ut ergo Iudei alacrius Christo Salvatori crederent, et præclarissimam de eo existimationem haberent, ait ipsum se agnoscere quem non noverat, ut intelligentem demum a Deo revelatum, et pristino animi stupore excusso, ejus 116 sermonem admittant, et tantum famulum cernentes, proportione quadam Domini dignitatem æstiment. Quod enim ait venisse ut mansum eum faciat Israeli, numquid officium servi denotat?

πρέπουσαν θεραπείαν σημαίνει;

CAP. I.

Quod non per participationem, neque ut asciliter est in Filiō sanctus Spiritus, sed ei substantialiter et secundum naturam inest.

I, 32-33. *Et testimonium perhibuit Joannes, dicens: Quia vidi Spiritum descendenter, quasi columbam, de cælo, et mansit super eum: et ego*

¹² I Cor. xv, 55. ¹³ Psal. cxi, 42. ¹⁴ Rom. viii, 33. ¹⁵ Galat. iii, 15. ¹⁶ Ioan. i, 29.

nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendenter, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto.

Quoniam superius dixerat, se eum non nosse, nunc id exactius exponit, mysteriumque divinum aperit, ostendens cum sibi a Patre Deo revelatum, tum quis revelationis modus fuerit aperte explicans: adeoque auditorum animis omni ratione prodest: et per quæ Christi mysterium se didicisse ait, per ea divinæ sententiæ ostendit adversarios refragari, et magnæ Patris resistere voluntati. Quod cum facit, scite eos inducit ut vanitate rejecta eum suscipiant, qui Patris beneplacito in hunc mundum advenit ad omnium salutem. Testatur itaque se Spiritum spectasse descendantem super eum de cœlo, in columbæ specie, et super eum mansisse. Ad hæc, ait se auribus suis accepisse ab eo a quo missus est ad baptizandum in aqua, illum baptizaturum in sancto Spiritu, in quem descendisset, et in quo maneret Spiritus. Locupletissimus ergo testis, supernaturale signum, illius auctor ac demonstrator Pater, omnium supremus. Atque hæc quidem ita se habent. Sed insultabit forsitan iterum vitilitigator hereticus, et in cachinnum effusus dicet: Quid porro nobis responsuri estis, o boni, aut quibus argutiis quod scriptum est redarguetis? Ecce Spiritum ait in Filium descendere: ecce ungitur a Deo ac Patre Filius, et quod non habet nimirum accipit, Psalmista nobis suffragante, et his ipsum verbis compellante: « Propterea 117 unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis »¹⁷. Quomodo igitur consubstantialis erit perfecto Patri Filius, qui quod perfectus non sit, ideo ungitur? Istiusmodi hominibus qui veneranda Ecclesiæ dogmata convellunt, et Scripturarum rectum sensum pervertunt, dicendum reor: « Evigilate, qui ebrii estis ex vino vestro »¹⁸, ut, illustri veritatis pulchritudine perspecta, nobiscum inclamare Filio possitis: « Vere Filius Dei es tu »¹⁹. Si enim credis ipsum Deum secundum naturam esse, quomodo, quæso, perfectione carebit? Sequitur enim id ipsum etiam vos impie de Patre asserere. Unde enim ipse, quæso, perfectionem necessario, ut dicitis, habiturus est? aut quomodo non ad illam diminutionem Filii, sententia vestra imperfectam delapsurus est, si divina essentia imperfectionem in Filio semel suscepit, ut stulte et imperite contenditis? Non enim certe magnam illam et immortalem naturam in diversas rationes secabimus, ut in hoc, verbi gratia, sit imperfecta, in illo perfecta: cum humanitatis definitio una sit de omnibus, et eadem in omnibus nobis, nec homo aliquid minus aut majus sit altero homine, qua homo est: nec angelus, opinor, ab altero angelo differat, ratione angelicæ substantiæ, omnibus, ex

A αὐτὸν, ἀλλ' ο πέμψας με βάπτισεν ἐν ὑδατι· ἐκεῖνός μοι εἰπεν· Ἐγώ δὲ ἀριθμητικός τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον, καὶ μέτρον ἐξ' αὐτοῦ, οὗτος δὲ στιγμή τοῦ Πνεύματος ἀριθμός.

Οὐκ εἰδέναι φῆσας αὐτὸν ἐν τοῖς ἀνωτέρω, χρισμῶς ἐπεξεργάζεται, καὶ τὸ θείον ἀπογυμνοῦ μυστήριον, καὶ τὸν αὐτῷ μηρύνσαντα δεικνύων Πατέρα Θεὸν, καὶ τίς δὲ τῆς δεξιᾶς γέγονε τρόπος, ἀναφανθόν ἔχηγονύμενος. Ήμερεῖ δὲ διὰ πάντων τῶν ἀκρωμάτων τὸν νοῦν, καὶ δὲν ἐκ θεοῦ πεπαιδεύσθαί φησι τὸ περὶ Χριστοῦ μυστήριον, ταῖς ἀναθεν ψήφοις πολεμοῦντας ἀποφαίνει τοὺς ἀνθεστηκότας αὐτῷ, καὶ ριψοκινδύνως τῇ μεγάλῃ τοῦ Πατρὸς ἀντιπροστάττοντας γνώμῃ. Τοῦτο δὲ ἦν ἡν ἀναπτείθοντος εἰφῶς τῆς μὲν εἰκασίας αὐτῶν ἀποσχέσθαι βουλῆς, παραδέξασθαι δὲ τὸν εύδοξικόν Πατρὸς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν πάντων ἐπιδημήσαντα. Μαρτυρεῖ τοιχαροῦν, διτὶ καὶ τὸ Πνεῦμα θέάσατο καταβαίνον ἐπ' αὐτὸν ἐξ οὐρανοῦ, περιστερᾶς ἐν σχήματι, καὶ διτὶ μεμένηκεν ἐπ' αὐτὸν. Εἶτα πρὸς τούτῳ, καὶ αὐτήκοος γενέσθαι φῆσι τοῦ πεπομφότος αὐτὸν ἐπὶ τὸ βαπτίζειν ἐν ὑδατι, ὡς ἔκεινός ἔστιν ἐν ἀγίῳ βαπτίζων Πνεῦματι, ὥστε ἀν ἐπιφοιτῆσαν ἐναπομείνη τὸ Πνεῦμα. Ἀξιοπιστότερος τοίνυν δὲ μάρτυς, ὑπερφυὲς τὸ σημεῖον, ἐπάνω πάντων δὲ δεξιᾶς Πατήρ. Καὶ ταῦτα μὲν τῷδε. Ἀνασκιρτήσει δὲ τοις διφερούσιν αἰρετικός, καὶ πλατὺ γελάσας ἐρεῖ· Τί πάλιν ἡμῖν, ωντοῖς, καὶ πρὸς τοῦτο φατε; ή τοῖον ἔξυφανείτε λόγον κατασφιζόμενοι τὸ γεγραμμένον; Ιδού τὸ Πνεῦμα καταβαίνειν φησὶν ἐπὶ τὸν Γίόν· Ιδού καταχρίεται παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, διπερ δὲ οὐκ ἔχει, λαμδάνει δηλαδή, συγκεπτιμαρτυροῦντος τοῦ Μελψόδου, καὶ λέγοντος, ως πρὸς αὐτὸν· « Διὰ τοῦτο ἔχριστε σε δὲ Θεός, δ Θεός σου, Ελεον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. » Πῶς ἀν εἴη λοιπὸν ἐν δύοουσιτητι τοῦ τελείου Πατρὸς, δὲ μὴ τοιοῦτος Υἱός, καὶ διὰ τοῦτο χρισμένος; Πρὸς δὴ τοῦτο φάναι δεῖν ὑπολαμβάνω τοῖς τὰ σεμνὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀνατρέπουσι δόγματα, καὶ τὴν τῶν γεγραμμένων δρθῆται διαστρέφουσιν· « Ἐκνήψατε, οἱ μεθύνοτες, ἐξ οὐνού αὐτῶν, ἵνα δύνησθε, τὸ λαμπρὸν τῆς ἀληθείας περιαλθῆσαντες κάλλος, σὺν ἡμῖν ἀναστησαὶ πρὸς τὸν Γίόν. » Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς εἰ. Εἰ γάρ δῶς πιστεύεις Θεὸν εἶναι κατὰ φύσιν αὐτὸν, πῶς οὐκ ἔχει τὸ τέλειον; Όμως γάρ οὐδὲς καὶ εἰς αὐτὸν διαστεβεῖν τὸν Πατέρα· πόθεν γάρ αὐτὸς, ως φῆς, ἐξ ἀνάγκης ἔξει τὴν τελειότητα; πῶς δὲ οὐχὶ πρὸς τὴν τοῦ γεννήματος ὑφεσίν, τὴν ώς καθ' ὑμᾶς ἀτελῆ κατοισθεῖται, παραδέξαμέντος ἀπαί τὸν Γίόν τῆς θείας οὐσίας τὸ δύνασθαι μὴ ἔχειν τὸ τέλειον, κατά γε τὸν παρ' ὑμῖν ἀμαθῆ καὶ ἀπαΐδευτον λόγον; Οὐ γάρ δῆπου τὴν μεγάλην ἔκεινην, καὶ ἀκτήραν φύσιν εἰς διαφόρους καταμεριοῦμεν λόγους, ως εἶναι μὲν ἐν τῷδε τυχόν ἀτελῆ, τελείαν δὲ αὖ πάλιν ἐν ἔκεινῳ· ἐπει τὸ δὲ τῆς ἀνθρωπότητος δρος εἰς κατὰ πάντων ἔστι καὶ θεός ἐν πάσιν ἡμῖν. Ἐλαττὸν δὲ τις ἀνθρωπός, καθὸ πέφυκεν ἀνθρωπός, ἀλλ' οὐδὲ πλέον ἔτερου καταληφθῆσεται, ἀγγέλου δὲ, οἵματι, διοίστε

B τὸν δῆμον διαστεβεῖν τὸν Πατέρα· πόθεν γάρ αὐτὸς, ως φῆς, ἐξ ἀνάγκης ἔξει τὴν τελειότητα; πῶς δὲ οὐχὶ πρὸς τὴν τοῦ γεννήματος ὑφεσίν, τὴν ώς καθ' ὑμᾶς ἀτελῆ κατοισθεῖται, παραδέξαμέντος ἀπαί τὸν Γίόν τῆς θείας οὐσίας τὸ δύνασθαι μὴ ἔχειν τὸ τέλειον, κατά γε τὸν παρ' ὑμῖν ἀμαθῆ καὶ ἀπαΐδευτον λόγον; Οὐ γάρ δῆπου τὴν μεγάλην ἔκεινην, καὶ ἀκτήραν φύσιν εἰς διαφόρους καταμεριοῦμεν λόγους, ως εἶναι μὲν ἐν τῷδε τυχόν ἀτελῆ, τελείαν δὲ αὖ πάλιν ἐν ἔκεινῳ· ἐπει τὸ δὲ τῆς ἀνθρωπότητος δρος εἰς κατὰ πάντων ἔστι καὶ θεός ἐν πάσιν ἡμῖν. Ἐλαττὸν δὲ τις ἀνθρωπός, καθὸ πέφυκεν ἀνθρωπός, ἀλλ' οὐδὲ πλέον ἔτερου καταληφθῆσεται, ἀγγέλου δὲ, οἵματι, διοίστε

¹⁷ Psal. xliv, 8. ¹⁸ Joel 1, 5. ¹⁹ Matth. xiv, 33.

κατ' οὐδὲν ἔτερος διγγελος, κατὰ γε τὸ εἶναι τοῦθ' ὅπερ' εἰσὶν διγγελοι, δηλαδὴ διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους ὁμοιειδίας, εἰς μίαν ἀπαντες ἀναδεσμούμενος φύσιν. Πῶς δὲ οὖν ἡ θεῖα καὶ ἀπάντων ὑπερανίσχουσα φύσις, ἐν ἐλάττοις τῶν γενητῶν ἐν τοῖς καθ' ἐαυτὴν ἀγαθοῖς ὁφθίσεται, ὑπομενεῖ δὲ πάθος, ὃ παθεῖν οὐκ οἶδεν ἡ κτίσις; Πῶς δὲ δλῶς ἔσται καὶ ἀπλῆ καὶ ἀσύνθετος, εἴπερ δὲ ἐν αὐτῇ φανεῖται τὸ τέλειον καὶ τὸ ἀτελές; Συγκείσεται γάρ δι' ἀμφοῖν, εἴπερ οὐχ ὅμοιον τῷ τελείῳ τὸ ἀτελές. Εἰ μὲν γάρ ὅμοιόν ἔσται, καὶ τὸ διαλλάττον οὐδὲν ἐν αὐτοῖς, πᾶν, ὅπερ ἐν εἰη τέλειον, ἀδιαφόρως ἔσται καὶ ἀτελές· καὶ εἰ τι πάλιν ἀτελές, τοῦτο καὶ τέλειον, καὶ οὐδὲν ἐν Γίγῳ τὸ κατηγόρημα, καὶ ταῖς ἡμετέραις διανοίαις τὸ τέλος ἔχων οὐ φαίνηται· ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ Πατὴρ ὑπεραλεῖται τὸν Γίγον ἐπὶ τελειώτητι μαρτυρούμενος, καὶ λέλυται πάλιν ἡμῖν τὸ ζητούμενον· εἰ δὲ πολὺς ἀποτειχίζει λόγος τοῦ τελείου τὸ ἀτελές, δέχεται δὲ καὶ ἡ θεῖα φύσις κατὰ ταυτὸν ἀμφότερα, σύνθετος δρα, καὶ οὐχ ἀπλῆ. Ἀλλ' ἐρεῖ τις τυχόν, ὃς ἀσυμφυῆ τέ ἔστι καὶ ἀσυνύπαρκτα κατὰ ταυτὸν ἐν ἐνὶ τῷ ὑποκειμένῳ τὰ ἐναντία, ὃς ἐν σώματι τυχόν δμοῦ χρῶμα λευκὸν καὶ μέλαν. Καλῶς γε, ὁ φίλος, καὶ μάλα γοργῶς τοῖς ἡμετέροις ἀπηγνώσια λόγοις. Εἰ γάρ μία τίς ἔστιν ἡ θεῖα φύσις, καὶ πάρ' αὐτὴν οὐχ ἐτέρα, πῶς δὲ καθ' ἐν τῷ τὸ ὑποκειμένῳ τὰς ἀλλήλοις ἀνδροις συμβῆσεται; Θεοῦ δὲ δυνος κατὰ φύσιν τοῦ Πατρὸς, Θεός ἔστι κατὰ φύσιν καὶ ὁ Γίγος· οὐδὲν δρα διοίσει, κατὰ γε τὸ εἶναι τέλειος, ὡς πρὸς τὸν Πατέρα, τῆς θείας αὐτοῦ καὶ τελειοτάτης οὐσίας ἐκπεψυχός· ή γάρ οὐκ ἀνάγκη τέλειον εἶναι πάντας τὸν ἐκ τελείου γεννήτορος, εἴπερ ἔστιν αὐτοῦ καὶ ἀπαράλλακτος εἰκὼν, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως, καθὰ γέγραπται; Ἀλλ', οἵμαι, πᾶς τις ἡμῖν συνερεῖ καὶ συνθήσεται· ή λεγέτω πάλιν εἰς μέσον ἐλθών, κατὰ τίνα τρόπον τοῦ τελείου Πατρὸς ἀπαράλλακτος ἔσται χαρακτήρ ὁ Γίγος οὐχ ἔχων ἐν ίδιᾳ φύσει τὸ εἶναι τέλειος, κατὰ τὴν τινῶν δυσσούλιαν. Ἐπειδὴ δὲ ἔστι χαρακτήρ καὶ εἰκὼν, τέλειος δρα καὶ αὐτὸς ὡς ἐκεῖνος, οὐ καὶ ἔστιν εἰκὼν. Ἀλλ' εἶδε, φησίν, Ἰωάννης ἐξ οὐρανοῦ τὸ Πνεῦμα καταβαίνον ἐπὶ τὸν Γίγον, καὶ ἐπακτὸν ἔχει τὸν δγιασμὸν δέχεται γάρ ὡς οὐκ ἔχων δηλαδῆ. "Ὄρα δὴ οὐν ἀναφανδὸν ποίημα μὲν λέγειν αὐτὸν, δλῆγη μάλις ὑπεροχῇ τιμώμενον, ἐν ἵηῃ δὲ τάχει τοῖς ἄλλοις τελειούμενον τε καὶ ἀγιαζόμενον, καὶ ἐπίκτητον ἔχοντα τὴν τῶν ἀγαθῶν χορηγῆλν· εἴτα πῶς οὐ διαψεύσεται λέγων δὲ εναγγελιστής, «Οτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάδομεν»; Πῶς γάρ ἔσται πλήρης· ἐν ίδιᾳ φύσει λαμβάνων αὐτὸς παρ' ἐτέρους; ή πῶς ἐν δλῶς νοοῦτο Πατὴρ δὲ Θεός, εἴπερ ἔστι ποίημα καὶ οὐχὶ μέλλον Γίγος ὁ Μονογενῆς; Ψευδώνυμος γάρ, ἐν οὐτως ἔχῃ, καὶ αὐτὸς ἔσται Πατὴρ, ἀλήθεια δὲ οὐδαμῶς ὁ Γίγος, νόθον ἔχων ἐφ' ἐαυτῷ τὸ ἀξιωμα, καὶ μέχρι γυμνῶν ῥημάτων τὴν προσηγορίαν. Οἰχήσεται δὴ οὐν εἰς οὐδὲν τὸ σύμπαν ἡμῖν, οὗτε τοῦ Πατρὸς κατ' ἀλήθειαν δυνος Πα-

A eo quod ejusdem sunt speciei, in unam naturam colligatis. Quomodo ergo divina et omnium suprema illa natura, minor in se esse videbitur quam creatura, eique continget quod ne in ipsam quidem creaturam cadere possit? Aut quomodo, quæso, erit simplex et incomposita, si in ea videamus esse perfectionem et imperfectionem? Ex utroque enim componetur, siquidem perfecto imperfectum simile non est. Si enim simile sit, nihilque sit inter ea discriminis, quocunque perfectum est, passim quoque erit imperfectum; et siquid vicissim imperfectum, illud quoque perfectum erit, nec Filio quidquam detrahemus, licet eum perfectione carere putemus: sed neque Pater Filium superabit: quanvis ei perfectio ascribatur, et soluta rursus nobis est quæstio: sin autem imperfectum a perfecto multis rationibus distinguitur, utrumque vero divina quoque natura eodem modo suscipit, composita igitur erit, et non simplex. Sed forsitan dicet quispiam, contraria in uno subjecto simul non posse existere, ut in 118 corpore, exempli causa, albus color ac niger simul esse nequeunt. Bene habet, amice; nostris dictis egregie tu quoque suffragaris. Nam si una est natura divina, nec præter eam altera, quomodo, quæso, admittet contraria? quomodo in unum subjectum quæ inter se dissimilia sunt convenient? At cum Pater Deus sit secundum naturam, Deus quoque secundum naturam est Filius: nihil ergo differet ille a Patre, ratione perfectionis, qui ex ejus divina et perfectissima substantia processit. Numquid enim, quæso, necesse non est eum esse perfectum, qui ex perfecto est Patre, siquidem ejus est cum per omnia similis imago, tum substantia character, ut scriptum est²⁰? Sed nemo non assentietur nobis, opinor, et suffragabitur: alioqui prodeat rursus in medium, et dicat quomodo perfecti Patris futurus sit æqualis in omnibus character Filius, si natura sua perfectus esse nequit, ut stulte quidam sentiunt. Cum autem sit character et imago, perfectus igitur quoque erit non secus ac ille cuius est imago. Sed Joannes vidit, inquit, Spiritum descendenter de cœlo super Filium²¹, et ab alio sanctificationem habet: eam quippe suscipit, ut qui non habeat, scilicet. Sequitur ergo ipsum aperte dicendum esse creaturam, qui parva excellentia vix sit ornatus, et perinde atque res cæteræ perficiatur et sanctificetur, et sua bona aliunde suscipiat. At qui non mentietur evangelista dicens: «Quia de plenitudine ejus nos omnes accepimus»? Quomodo enim ille plenus erit in sua natura, qui ab alio accepit? Aut quomodo, quæso, Pater censebitur esse Deus, si Unigenitus creatura est, non autem Filius? Ipse enim Pater falso quoque nuncupabitur, et veritas neutiquam erit Filius, spuriam habens in seipso dignitatem, et vocabulo tenus appellationem. In nihilum

²⁰ Col. 1, 15; Hebr. 1, 3. ²¹ Joan. 1, 32. ²² ibid. 16.

ergo plane corrut, cum neque Pater vere sit Pater, neque Filius secundum naturam sit id quod esse dicitur. Sin autem Pater vere est Deus, utique habet id cuius est Pater, Filium videlicet, qui ex ipso processit. At quomodo per naturam sancta Deitas Filium sanctitatis expertem gignet, et fructum edet suis proprietatibus destitutum? Nam si aliunde sanctificationem habet, ut illi nugantur, necesse est vel invitox ipsos fateri, non semper fuisse sanctum, sed tum demum exstissem, cum Spiritus, ut scribit Joannes, descendit super eum. Quomodo igitur sanctus erat etiam ante incarnationem **¶ 19** Filius? Sic enim ipsum celebrant seraphim hymno illo trisagio quo vox illa, «Sanctus,» ter a primo ad tertium ordinatam repetitur. Si ergo sanctus erat, etiam ante incarnationem, imo vero cum Patre semper existebat, quomodo sanctificante indigebat, idque novissimis temporibus, quando nimirum factus est homo? Miror autem quo pacto illud eos fugiat cum alloqui sciscitatores sint atque curiosi: necessario nimirum statuendum esse Filium aliquando posse quoque sanctitatem abdicere, si non est ei substantialis, sed perinde ac nobis aut alicui alteri creaturæ rationali accedit. Quod autem sanctificatione excidit, nonne etiam peccati vinculis est obnoxium, et in vitium labitur, non jam retinens in seipso id quo vitium superabat? Igitur ne immutabilem quidem Filium comperiemus, et Psalmista quoque mentietur cum in Spiritu ad ipsum clamat: « Tu autem idem ipse es ». Præterea, illud quoque observandum est, quod eodem pertinet: nimirum, id quod participat aliud procul dubio quiddam esse natura ab eo quod participatur. Nam si verum istud non est, nec alterum ab altero ullo modo differt, suipsius particeps erit quocunque est alicujus particeps, quod vel cogitare est absurdissimum. Quomodo enim aliquis sui particeps esse censembitur? Quod si naturali diversitate invicem illa necessario discrepant, videant qui Unigenito Spiritum esse contendunt per participationem, quantam in impietatem nescii præcipitent. Nam si particeps Spiritus est Filius, sanctus autem natura est Spiritus, non erit sanctus ipse per naturam, sed alterius conjunctio- ne vix tandem illud consecutus est, ad meliorem statum quam initio per gratiam reformatus. Sed videat rursus Dei hostis quantum in absurditatem illa desinant. Primum enim alterationem quamdam et mutationem, sicuti jam antea dixi, comperie- inus esse in Filio: si mutatus autem sit, ut vos vultis, et profecerit in melius, Patre nescio quo modo minor est, sed et major demum fiet, quo pacto vero, dicemus, ex Scripturæ divinæ auctoritate. Divus Paulus de ipso alicubi insit: «Hoc sentite in vobis, quod et in Christo Jesu: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse aequali Deo, sed semetipsum exinanivit, for-

A τρόδις, οὐτε μήν τοῦ Υἱοῦ τοῦτο κατὰ φύσιν ὑπάρχοντος. διπέρ εἶναι λέγεται. Εἰ δὲ ἀληθῶς Πατὴρ ἐστιν δθεὸς, ἔχει δὴ πάντως, οὐ καὶ ἐστι Πατὴρ, Υἱὸν δηλοντεῖ τὸν ἐξ αὐτοῦ. Εἴτα τός τῇκατὰ φύσιν ἄγια Θεότης, ἀγάμτητος ἔρημος τὸ δὲ αὐτῆς ἀποτέξεται, καὶ γυμνὸν τὴμ τῶν αὐτῇ προσόντων ἰδωμάτων τὸν οἰκεῖον ἀποδώπει χαρπόν; Εἰ γὰρ ἔχει τὸν ἄγιασμὸν ἐπακτὸν, ὡς ἔχεινοι ληροῦντες φασι· ἀνάγκη δὴ πᾶσα συνιμολογεῖν καὶ οὐχ ἐκόντας αὐτοὺς, ὡς ἦν μὲν ἄγιος οὐκ ἀεί· γέγονε δὲ θνητόν, θτε καὶ τὸ Πνεύμα καταβέθηκεν ἐπ' αὐτὸν, ὡς ὁ Ἰωάννης φησι· πῶς οὖν ἄγιος ἦν καὶ πρὸ τῆς σερκώσεως ὁ Υἱός; Οὐτως γὰρ αὐτὸν ἐδοξασθείη: τὰ σερφάριμ ἐπὶ τὸν τρίτον ἐφεδῆς ἀριθμὸν ἀπὸ τοῦ πρώτου, τὸ ἄριος στοιχῆδον ἀναφέροντα. Οὐκοῦν εἰπερ ἄγιος ἦν, καὶ πρὸ τῆς ἐνενθρωπήσεως, μᾶλλον B δὲ ὑπάρχων ἀεί μετὰ τοῦ Πατρὸς, πῶς ἐδείτο τοῦ ἀγιάσοντος, καὶ τοῦτο ἐν θνητοῖς καιροῖς, ὅτε γέτονεν ἀνθρώπος; Θαυμάζω δὲ δπως αὐτοὺς κάκεῖνο λανθάνει, κατότι λίαν δυνατοί φιλοζητάς· δη γὰρ οὐκ ἀνάγκη νοεῖν, δύνασθαι ποτε τὸν Υἱὸν καὶ ἀποπτύσαι τὸν ἄγιασμὸν, εἰπερ οὐκ ἐστιν οὐσιώδης ἐν αὐτῷ, συνέη δὲ ὡσπερ τίμιν, καὶ ἐπέρι τινὶ τῶν λογικῶν κτισμάτων; Τὸ δὲ ἀγιάστητος ἐκπεσεύν, οὐχ δὴ πάντας ἔσται καὶ ὑπὸ τὰς ἀμαρτίας δεσμός, καὶ δικάσσει πρὸς τὸ χειρον, οὐκέτι διασῶζεν πρὸς τὸ φαυλάστητος ξένη γενέσθαι ποιοῦν; Οὐκοῦν οὐδὲ ἀναλλοίωτος τίμιν ὁ Υἱὸς εὑρεθῆσεται, διακεύεται δὲ καὶ ὁ Μελαψός ἐν Πνεύματι, «Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εί, » βοῶν, ὡς πρὸς αὐτὸν. Πρὸς δὲ γε τοὺς εἰρημένους περιαθρεύσθω καὶ τοῦτο, συγγενῆ τὴν θεωρίαν ἐσφέρον, τοῦ μετίσχοντος τὸ μετεχόμενον ἐπερόν τι κατὰ τὴν φύσιν ὑπάρχειν, ἀπαστιοῦν ἀναγκάσσει λόγος. Εἰ γὰρ μή τοῦτο ἐστιν ἀληθὲς, διοίσει δὲ κατ' οὐδένα τρόπον ἔχεινο πρὸς τοῦτο, καὶ ἐστι ταυτὸν, ἐκαυτοῦ μέτοχον ἔσται τὸ τινος μετέχον, διπέρ εστὶ καὶ μόνον ἐννοεῖν ἀπίθανον. Πώς γὰρ ἀν τις ἐκαυτοῦ νοοῖτο μετεσχηκείς; Εἰ δὲ κεῖται πάντως ἐν ἐπερότητι φυσικῇ τῇ πρὸς ἀλληλα τὰ εἰρημένα, καὶ διατέμνει λόγος ἀναγνωσίς αὐτὰ, δράτωσαν οἱ ἐκ μετοχῆς τὸ Πνεύμα διδόντες τῷ Μονογενεῖ, πρὸς δογὴν κατολισθαίνοντες ἀσθεῖαν οὐκ αἰσθάνονται. Εἰ γὰρ μέτοχος ἔσται τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός, ἄγιον δὲ τῇ φύσει τὸ Πνεύμα ἔσται, οὐχ δπως αὐτὸς· ἐδειχθῆ δὲ τοῦτο μᾶλις τῇ πρὸς ἐπερόν συμπλοκῇ, πρὸς τὸ δμεινον, δὲ ἐν οἰστερῷ ἦν ἀρχῇ, κατὰ χάριν μεταστοιχειούμενος· ἀλλ' ὁράτω πάλιν ὁ θεομάχος, εἰς δογὴν αὐτῷ διστηθεῖαν καταστρέψει τὰ προβλήματα. Πρῶτον μὲν γὰρ ἀλλοίωσίς τις καὶ τροπὴ, καθάπερ ἡδη προείπον, περὶ τὸν Υἱὸν εὑρεθῆσεται· ἀλλοιωθεῖς δὲ καθ' ὑμές, καὶ προκόψας ἐπὶ τὸ δμεινον, οὐχ δπως ἐλάττων ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἡδη παῖς καὶ ἐν μείζοις γεγονόν δειχθῆσεται· καὶ δπως, ἐροῦμεν, ἀπὸ τῆς θείας λαβόντες Γραφῆς· «Ο θεσπέιος Πατῆλος περὶ αὐτού τού φησι· «Τοῦτο φρονεῖτω ἐκαστος ἐν ὑμῖν, δ καὶ τὸ Χριστῷ Ιησοῦ, δεὶς τὸ μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρκαγμὸν ἥγεστο τὸ εἶναι Ιησοῦ Θεόν, ἀλλ' ἐαυτὸν ἐκένως μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὅμοιώματι ἀνθρώπων γενόμε-

²² Psal. ci, 13.

νος, καὶ σχήματι εὑρεθεῖ; ὡς ἀνθρωπος, ἐταπείνωται ἔστιν· ὁ δὲ τοῖν πρὸ μὲν τῆς ἐνανθρωπήσεως ἦν ἐν μορφῇ καὶ ισότητι τοῦ Πατρὸς, κατὰ δὲ τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως χρόνον τὸ Πνεῦμα λαβὼν ἐξ οὐρανοῦ ἥγιεσθη κατ' ἑκείνους, κρείττων τε δύμα καὶ μείζων ἔστιν διὰ ταύτην ἀναπέφανται τὴν αἰτίαν, ὑπεραρπεῖ δηλονότε λοιπὸν καὶ τὸ τοῦ γεννήσαντος μέτρον. Καὶ εἰ τὸ Πνεῦμα λαβὼν εἰς τὸ ὑπερεπέκεινα τοῦ Πατρὸς ἀναβέβηκεν ἀξίωμα, κρείττον ἄρα ἐστὶ τὸ Πνεῦμα καὶ αὐτοῦ Πατρὸς, τὴν κατ' αὐτοῦ τῷ Υἱῷ χαριζόμενον ὑπεροχὴν. Τίς οὖν ἄρα καὶ πρὸς μόνην οὐκ ἀποφρίζει τὴν ἀκοήν; Χαλεπὸν μὲν γάρ δυτικὰς καὶ τὸ διὰ τῶν τοιούτων λέναι λόγων· ἔστι γε μήν οὐχ ἐτέρως τὰ ἐκ τῆς ἑκείνων δυστροπίας ἀποχρούσασθαι βλάβην. Διὸ δὴ πάλιν ἐρουμενοὶ αὐτοὶ· εἰ δὲ γέγονεν ἀνθρωπός ἐπὶ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἀγιάζεται τὸ Πνεῦμα λαβὼν· πρὸ δὲ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἦν ἐν μορφῇ καὶ ισότητι τοῦ Πατρὸς, οὐπω κατ' ἑκείνους ἥγιασμένος, ὥστα λέγειν ἀποτολμήσαντας, ἀγιον οὐκ εἶναι τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, εἰκεπέρ δὲς ὁ σύμμορφός τε καὶ Ίησος αὐτῷ κατὰ πάντα Λόγος, ἀγιος οὐκ ἦν ἐπρῆσθαι, ἐν δυτέροις δὲ μόλις τοῦτο γέγονε κατροῖς. Καὶ πάλιν· εἰ αὐτὸς ἔστι κυρίως ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος τὸ Πνεῦμα λαμβάνων, καὶ ἀγιάζομενος ἐν Ιδίᾳ φύσει, λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ δι' ἐναντίας, πότερόν ποτε μείζων ἔστιν γέγονεν ἢ ἐλάττων, ἢ καὶ ἔμεινεν ἐν ταυτότητι τοῦτο παθών. Εἰ μὲν γάρ οὐδὲν ἐκ τοῦ Πνεύματος ἔχει τὸ πλέον, μένει δὲ οὐτω καθάπερ ἦν διὰ τοῦτο, μή σκανδαλίζουσι μανθάνων, διτι καταβέβηκεν ἐπ' αὐτὸν. Εἰ δὲ ἡδικήθη λαβὼν, καὶ γέγονεν ἐν ἐλάττωσι, παθήσαν ἡμῖν εἰσιστεις τὸν Λόγον, καὶ κατηγορήσεις τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἀδικούντο; μᾶλλον, ἢ ἀγιάζοντος. Εἰ δὲ ἀμείνων ἐδείχθη τὸ Πνεῦμα λαβὼν, ἦν δὲ καὶ ἐν μορφῇ καὶ ισότητι τοῦ Πατρὸς, καὶ περὶ αὐτὸν βελτιωθῆναι καθ' ὑμᾶς, οὐκ εἰς ἀκρότητα δόξης ἀναβέβηκεν ὁ Πατήρ, ἀλλ' ἐν ἑκείνοις ἔσται τοῖς μέτροις, ἐν οἰστερῷ ἦν σὺν αὐτῷ σύμμορφός τε καὶ Ίησος ὑπάρχων ὁ πρὸς τὸ μείζον ἀναπτηδήσας Υἱός.

Ἐνκαιρον οὖν οἷμαι λέγειν ἐπὶ τοῖς ἀπαιδεύτοις αἰρετικοῖς· « Ἰδού λαὸς μωρὸς, καὶ ἀκάρδιος· δρφαλμοὶ αὐτοῖς, καὶ οὐ βλέπουσιν. » Ἀπετύφωτε γάρ δυτικὰς δὲ Θεὸς τοῦ αἰώνος τούτου τὰ νόηματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μή αὐγάσαι τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ· οἵτις δὴ καὶ μᾶλλον ἐπαλγύνεσθαι δεῖν, οὐ χαλεπανεῖν δέξιον. Οὐ γάρ Ίσασιν, δὲ ἀναγινώσκουσιν· διτι δὲ ἀληθῆς δὲ λόγος, διτεῦθεν ἡμῖν ἔσται καταφανές, εἰ καὶ διτι μάλιστα διὰ τῶν ήδη προγεγυμνασμένων, οὐκ ἀκομψὸν ἐποιησάμεθα τὴν ἀπόδειξιν· αὐτὸ δὲ πάλιν ἡμῖν τὸ διὰ τῆς τοῦ Παύλου λελεγμένον φωνῆς προστήσεται. « Τούτῳ φρονεῖτω, φησίν, ἔκαστος ἐν ὑμῖν αὐτοῖς, δ καὶ ἐν Χριστῷ Ιησοῦ· διτι ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἥγήσατε τὸ εἶναι Ίησα Θεῷ, ἀλλ' ἔστιν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν δύμοιώματι ἀνθρώπων γεννόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθεῖς ὡς ἀνθρωπος,

A **mam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et 120 habitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum**²⁴. **Cum ergo ante incarnationem esset in forma et aequalitate Patris, sed incarnationis tempore celitus accepto Spiritu sanctificatus sit, ut illi volunt, meliorque et major scipso hanc ob causam redditus, major etiam Patre factus est videlicet. Jam, si accepto Spiritu ultra dignitatem Patris est erectus, superior igitur est ipso quoque Patre Spiritus, qui eminentiam Patre majorem Filio largitur. Quis ergo vel auditu solo non exhorrescat? enim vero grave est profecto ejusmodi verba facere: sed aliter non possumus eorum malignitatem retundere. Quare ipsos iterum aggrediemur his verbis: Si, cum homo factum est Dei Verbum, tunc accepto Spiritu sanctificatur, ante incarnationem vero in forma erat et aequalitate Patris, nondum, ex eorum sententia, sanctificatum: sequitur necessario descendum. Deum ac Patrem non esse sanctum si, cum ei conforme et aequale Verbum sit in omnibus, sanctum tamen non erat principio, sed novissimis temporibus vix tandem sanctum fuit. Præterea: si ipsum est proprium Dei Verbum, quod Spiritum accipit et in natura sua sanctificatur, dicant nobis adversarii, utrum tandem scipso majus factum sit aut minus, aut eo accepto in eodem statu permanserit. Nam si amplius nihil habet accepto Spiritu, sed idipsum manet quod erat, noli turbari cum audieris Spiritum in eum descendisse. Quod si eo suscepto detrimentum aliquod et immunitationem sustinuit, patibile nobis Verbum statutus, et Patria substantiam incusabis, qui damnum insert potius quam sanctificat. Sin autem accepto Spiritu melior effectus est: erat autem in forma et aequalitate Patris, etiam antequam melior redderetur, ut sentitis; Pater fastigium gloriae non attigit, sed in eodem erit statu in quo erat cum ipso conformis et aequalis ille Filius, qui ad eminentiorem statum est erectus.**

B **Oportune itaque de imperitis hereticis dici potest: « Ecce populus stultus et sine corde: oculi eius, et non vident**²⁵. » **Eccæcavit enim revera Deus saceruli hujus corda infidelium, ne illuminatio Evangelii gloriae Christi eis illuceat**²⁶. **Quibus certe indolendum potius quam irascendum arbitror; non enim intelligunt quæ legunt. Verum autem esse quod dico, hinc manifestum nobis erit, licet ex 121 iis quæ hactenus disceptata sunt, non insulse id demonstraverimus. Sed Pauli dictum rursus proponetur. « Hoc sentite, inquit, in vobis, quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum. » **Ecce utique Filium summopere miratur, utpote qui sit aequalis****

²⁴ Philip. ii, 5-8. ²⁵ Jerem. v, 21. ²⁶ II Cor. iv, 4.

trem multarum gentium posuit Deus". Scripimus A εἰπεῖν, συναγορεύει δὲ μᾶλλον αὐτῷ, καὶ τοῖς quippe est alicubi de ipso: « Quoniam Patrem ἡμετέροις συνδραμεῖται θεωρήμασι. Μόνον γάρ οὐχὶ multarum gentium te constitui ». τὴν μετὰ σώματος καταλύσας ζωὴν, εἰς κάλπον Ἀβραὰμ ἀπηνέθη, , ἀντὶ τοῦ, ἐν οἷς Ἀβραὰμ κατατέτακται· πατέρα δὲ πολλῶν θυῶν τίθεικεν αὐτὸν ὁ Θεός. Οὗτῳ δέ που γέγραπται περὶ αὐτοῦ· « Οὐ: Πατέρα πολλῶν θυῶν τέθεικα σε. »

I, 19-20. Et hoc est testimonium Joannis, quando miserunt Judæi ab Ierosolymis sacerdotes et levitas ad eum, ut interrogarent eum: Tu quis es? Et confessus est et non negavit; et confessus est: Quia non sum ego Christus.

Sui sermonis memor evangelista, fusius ea nobis explicat quæ summatis prius indicavit. Cum enim dixerit: « Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes. Hic venit in testimonium, 108 ut testimonium perhiberet de lumine,» necessario subjicit quale sit ejus testimonium. Cum enim, inquit, Ju- dæorum principes ad eum sacerdotes et levitas cum mandatis miserunt, qui rogarent quidnam de seipso diceret, tunc sane palam et aperte professus est, nihil veritus propter veritatem. Dixit enim se non esse Christum. Itaque, ne ego quidem, inquit, hujus libri scriptor mentitus sum, eum dixi illi: « Non erat illa lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine. »

Θλίου συγγραφεὺς διέψυσμαι λέγων περὶ αὐτοῦ· « Οὐκ εἰμὶ ἄλλος περὶ τοῦ φωτός·

I, 21. Et interrogaverunt eum: Quid ergo? Elias es tu? Et dixit: Non sum. Propheta es tu? Et respondit: Non.

Cum explicandi gratia evangelista dixerit: « Confessus est, quia ego non sum Christus,» rursum ostendere conatur, quo modo saeta fuerit illa confessio, adeoque mihi videtur his verbis Judæorum inscitiam palam detegere: « Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt », et legis singularem sibi cognitionem arrogantes, ultra citroque prolatis præceptis Mosaicis, et cum sanctorum prophetarum doctrina sibi cumprimis convenire asserentes, istiusmodi stultis interrogationibus suam mirifice produnt imperitiam. Moses enim ille sacrorum antistes, Dominum instar prophetæ appariturum inquiens prædiebat filiis Israel: « Quia prophetam ex fratribus tuis sicut me suscitat Dominus Deus tuus: ipsum audietis, secundum omnia quæ petiisti a Domino Deo tuo in Chorreb ». Beatus autem Isaías, præcursorum nobis et præfunerium significans: « Vox clamantis in deserto, inquit: Parate vias Domini, rectas facite semitas ejus. » Tertius accedit Joel, qui de Elia Thésbite scribit in hunc modum: « Et ecce ego mittam vobis Eliam Thesbiten, qui convertet cor patris ad filium, et incredulos ad prudentiam iustorum, ne forte veniam et percutiam terram ». Cum igitur tres sint qui venturi nuntiabantur, Messias nimirum, Joannes et Elias, Judæi sperant plures venturos, ut jure audiant: « Erratis, nescientes Scripturas », Interrogato enim

B Καὶ αὐτῇ ἔστιν ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου, διε ἀπέστειλαν οἱ Ἰουδαῖοι ἐξ Ἱεροσολύμων λεπτοῖς καὶ Λευταῖς, ἵνα ἐρωτήσωσιν αὐτὸν, Σὺ τίς εἶ; Καὶ ὡμολόγησε, καὶ οὐκ ἤρησατο· καὶ ὡμολόγησε, διε Οὐκ εἰμὶ ἄλλος ὁ Χριστός.

Mέμνηται τῶν ἑαυτοῦ λόγων ὁ εὐαγγελιστής, καὶ πλατύτερον ἡμῖν ἔξηγεται σπουδῆς, καλῶς γε σφύρα ποιῶν, ἀπερ ἡδη φθάσας ὡς ἐν κεφαλαὶ συνειλημένος καταμεμήνυκεν· εἰπὼν γάρ· « Ἐγένετο δινθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, δνομα αὐτῷ Ἠωάννης. Οὗτος ἤλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός· ἀναγκαῖς εἰσφέρει, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ γενομένης μαρτυρίας τὸν τρόπον. « Ότε γάρ, φησιν, οἱ τῶν Ἰουδαϊκῶν ταγμάτων κατὰ νόμον καθηγηταὶ πρόδες αὐτὸν ἀπεστάλκασιν λεπτοῖς καὶ Λευταῖς, ἀναπυθέσθαι προστάξαντες, τί ἀν λέγοι περὶ ἑαυτοῦ, τότε δῆ καὶ μάλα σαφῶς ὅμολογησε, πάσαν ὑποπτίαν αἰδὼ διὰ τὴν ἀλήθειαν ἔφη γάρ, διε Εγὼ οὐκ εἰμὶ ὁ Χριστός. Οὐκοῦν οὐδὲ ἔγω, φησιν, δι τοῦ βί ήν ἐκεῖνο τὸ φῶς, ἀλλ ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. »

D Καὶ ἤρωτησαν αὐτόν· Τι οὖρ, Ἡλίας εἶ; Καὶ λέγει· Οὐκ εἰμι. Ο προφήτης εἶ σύ; Καὶ ἀπεκρίθη· Οὐ.

« Ως ἐν ἔξηγήσει πάλιν εἰπὼν· « Ήμολόγησεν δὲ· Εγὼ οὐκ εἰμὶ ὁ Χριστός,» δεικνύειν πειρᾶται πῶς, τῇ κατὰ τίνα τρόπον δι τῆς ὅμολογίας γέγονε λόγος· καὶ μοι, δοκεῖ διὰ τούτων τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπαιδεύσιαν βούλεσθαι γυμνοῦν· « Φάσκοντες γάρ εἰναι σοφοί, ἐμωράνθησαν· καὶ ἐπὶ τῇ τοῦ νόμου γνώσει κατωφρωμένοι, διώ τε καὶ κάτω τάξ διὰ Μωσέως προτείνοντες ἐντολάς, καὶ πρόδες τοὺς τῶν ἀγίων προφητῶν ἀπηκριῶσθαι λόγους διισχυρίζειν, δι· διν ἐρωτῶσιν ἀπαιδεύτως, διὰ τούτων πολὺ λίαν δντες ἀμαθεῖς ἔξελέγχονται· διὰ μὲν γάρ λεπτοφάντης Μωσῆς ὃς ἐν προφήταις τάξει τὸν Κύριον ἀναδειχθεσθαι λέγων, προεκήρυττε τοῖς οἷοῖς Ἰσραὴλ· « Οὐ: προφήτην ἔκ τῶν ἀδελφῶν σου, ὃς ἐμὲ, ἀναστήσει Κύριος δι Θεός σου· αὐτοῦ ἀκούσεσθε· κατὰ πάντα δια τῆσσα παρὰ Κύριου τοῦ Θεοῦ σου ἐν Χωρὶ. » Ο δὲ μακάριος Ἡσαΐας, ἐν περδόρομον ἡμῖν καὶ προάγγελον εἰσφέρων, « Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, » φησιν· « Ἐπομέσατε τὰς ὁδοὺς Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. » Καὶ τρίτος ἐπὶ τούτοις δι προφήτης Ἰωὴλ περὶ τοῦ Θεοβίτου φησιν (Ἡλίας δὲ οὗτος)· « Καὶ ίδον ἔγω ἀποστέλλω ὅμιν Ἡλίαν τὸν Θεοβίτην, δις ἀποκαταστήσει καρβίαν πατρὸς πρὸς οὐδὲν, καὶ ἀπειθεῖς ἐν φρόνησι δικαίεσθαι, ἵνα μὴ ἔλθω, καὶ πατάξω τὴν γῆν δρόμην. » Τριῶν διτων τοινύν, οὔπερ ἔξειν ἡγείλλοντο, [τοῦ Μεσσίου,] καὶ Ἰωάννου, καὶ Ἡλίου, πλείους ἀφίξεσθαι προσδοκῶσιν Ἰουδαίοις, τινα καὶ δικαίως ἀκούσωσι· « Πλανδόθε μη εἰδότες

¹¹ Gen. xvii, 5. ¹² Rom. 1, 22. ¹³ Deut. xlviii, 15, 16. ¹⁴ Isa. xl, 3; Juap. 1, 23. ¹⁵ Malach. iv, 5, 6. ¹⁶ Matth. xxii, 29.

τάς Γραφάς. » Διερωθήσαντες γάρ τὸν μακάριον Βαπτιστὴν, καὶ μαζόντες διπέρ αὐτὸς οὐκ εἶναι δικαιούσας, ἀποχρίνονται· Τί οὖν; Ἡλίας εἰ; Καὶ λέγοντος, Οὐν εἰμι, δέον αὐτοὺς περὶ τοῦ Προδρόμου λοιπὸν ἀναπυνθανεῖσθαι (τοῦτο γάρ εἴτε τὸ λοιπὸν), ἀπαιδεύτως ἐπ’ αὐτὸν ἀνατρέχουσι τὸν Χριστὸν, τὸν ὃς προφήτην διὰ τοῦ νόμου καταδηλούμενον. «Οὐ προφῆτης εἰ σύ; Καὶ ἀπεκρίθη Οὐ.» Οὐ γάρ ἡν αὐτὸς δικαιούσας, καθά καὶ φθάσας ἡδη διεσχηρίσατο.

Ti σὺ λέτες κερὶ σεαυτοῦ? Εγώ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ.

«Ως οὐδὲν εἰδότας ἐλέγχεις γοργῶς, καὶ προφητειῇ πιστοῦντας μαρτυρίᾳ τὴν ἁγιειρισθεῖσαν ὑπόθεσιν, ήτοι διακονίαν αὐτῷ. Ἡκώ γάρ, φησίν, οὐδὲν ἔτερον ἔρων, η̄ δις λοιπὸν ἐπὶ θύραις δι προσδοκώμενος, μᾶλλον δὲ εἰσω θυρῶν δι προσπότης. Ἐτοιμάσθητε πρὸς ἥνπερ ἀντὶ ἐπιτάξεις βαδίζειν δόδον, ἵβαδίσατε τὴν διὰ Μωσέως, ἀνελάβετε τὴν διὰ Χριστοῦ. ταῦτην ἡμῖν δὲ τῶν ἀγίων προφητῶν προεκήρυττε χορδές.

Παράδεσις φήνων κερὶ σδοῦ ἡγῆς κατὰ Χριστόν.

Ἔσσαίς. ε Δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ δρός τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἱακώβ, καὶ ἀναγγελεῖς ἡμῖν τὴν δόδον αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ. »

«Αὐτός. «Ἐσται ἐκεῖ ὁδὸς καθαρὸς, καὶ ὁδὸς ἀγίας κληθήσεται, καὶ οὐκ ἔσται ἐκεῖ λάσιον, οὐδὲ τῶν θηρίων τῶν πονηρῶν οὐδὲν οὐ μη ἀναβῆ ἐκεῖ, οἱ δὲ διεσπαρμένοι πορεύονται ἐν αὐτῇ. »

«Αὐτός. «Ἄρχην Σιών δόσιον, καὶ Ἱερουσαλήμ παρακαλέσω εἰς ὁδὸν. »

«Αὐτός. «Καὶ δέκα τυφλοὺς εν ὁδῷ, η̄ οὐκ ἔγνωσαν καὶ τρίβους, δὲς οὐκ ἔδεσαν, πατήσαι ποιήσω αὐτούς. »

Ιερουλας. ε Στῆτε ἐπὶ ταῖς ὁδοῖς, καὶ ἐρωτήσατε τρίβους Κέριου αἰωνίους, καὶ θέτε πολα ἔστιν η̄ ὁδὸς η̄ ἀγαθὴ, καὶ βαδίζετε ἐν αὐτῇ, καὶ εὑρήσετε ἀγιασμὸν ταῖς φυχαῖς ὑμῶν. »

Τίς οὖν η̄ ὁδὸς η̄ ἀγαθὴ καὶ ἀγνίζουσα τοὺς βαδίζοντας ἐν αὐτῇ, αὐτὸς λεγέτω Χριστός. «Εγώ εἰμι η̄ ὁδός. »

Kai οἱ ἀκοσταλμέροι ξύσσαν ἐκ τῶν Φαρισαίων, καὶ ἡρώησαν αὐτὸν, καὶ εἶκον αὐτῷ. Ti σὺ πλατείεις, εἰ σὺ οὐκ εἶ δικαιούσας, οὐτε Ἡλίας, οὐτε δικαιούσας;

Οἱ παρὰ τῶν Ιουδαίων ἀπεσταλμένοι (Λευκαὶ δὲ ἡσαν, καὶ τῶν ἐν Ιερωσόλυῃ τινὲς), ἀπαιδεύτως ἐρωτῶντες ἡλέγοντο. «Ἐτερον γάρ εἶναι τὸν Χριστὸν, ἔτερον δὲ τὸν διὰ τοῦ νόμου προφήτην ὑποτοπάσαντες, ἔφασκον, μετὰ δὲ φῆσαι τὸν δικαιούσαν Βαπτιστὴν, Ἐγώ οὐκ εἰμι δικαιούσας Χριστός.» «Ο προφῆτης εἰ σύ;» «Ἄλλ’ ίδον καὶ η̄ τῶν Φαρισαίων πληθὺς δοκησισοφοῦσα μᾶλλον ἡπερ δύναεις ἀκριβῆ τῶν θειῶν λογίων τὴν γνῶσιν ἔχουσα φωρᾶται.» «Τί γάρ διώς βαπτίζεις, φησίν, εἰ οὐκ εἶ δικαιούσας, οὐδὲ Ἡλίας, οὐδὲ δικαιούσας κατὰ τοῦ Βαπτιστοῦ τὴν ἀπόνοιαν. Οὐ γάρ ἀξιοῦσι,

⁷⁷ Isa. ii. 3. ⁷⁸ Isa. xxix, 8, 9. ⁷⁹ Isa. xl, 27. ⁸⁰ Joan. i, 25.

A Joanne Baptista, postquam acceperunt ipsum non esse Christum, subjiciunt: Quid ergo? Elias es tu? Illo negante, cum esset consentaneum percunctari de praeceursore, ⁸¹ (id enim restabat) imperite ad ipsum Christum statim se conferunt, qui ut propheta per legem significatur. Vide enim quid dicant scriptorum Mosaicorum ignari: «Propheta es tu? Et respondit, Non.» Non erat enim ipse Christus, ut jam ante confirmavit.

I, 22, 23. Quid dicas de teipso? Ego vox clamantis in deserto.

Tanquam ignorans Scripturarum acriter eos arguit et propheticō testimoniō fidem facit ministerii ac viciis sibi demandatae. Venio enim, inquit, nihil dicturus aliud nisi pro foribus demum esse eum qui exspectatur, imo potius Dominum intra portas. Parati sitis quamcunque jubet viam insistere: amhulastis in via Mosis, Christi viam suscipite: hanc nobis sanctorum prophetarum praedixit chorus.

Testimonia prophetarum de via Christi.

Isaías. ε Venite ascendamens in montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et annuntiabit nobis viam suam, et ambulabimus in ea ⁸².

Idem. ε Erit ibi via munda, et via sancta vocabitur: non erit ibi leo, et mala bestia non ascendet in eam, sed ambulabunt in ea dissipati ⁸³.

C Idem. ε Principium dabo Sion, et Jerusalem hortabor ad viam ⁸⁴.

Idem. ε Et ducam eaeos in via quam non uerunt, et per semitas quas non norunt incedere ipsos faciam ⁸⁵.

Jeremias. ε State super vias, et interrogate semitas Domini quas a saeculo: et videte qualis est via bona, et ambulate in ea, et invenietis purificationem animabus vestris ⁸⁶.

Quoniam ergo sit illa via bona, quæque sanctificat incedentes in ea, ipse dicat Christus: «Ego sum via ⁸⁷.

I, 24-25. Et qui misserunt, erant ex Pharisæis: et interrogaverunt eum, et dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, D neque propheta?

Qui a Judæis missi erant, Levitæ nimirum, et quidam ex sacerdotum ordine, ⁸⁸ stultam quæstionem fecisse arguebantur. Alium enim esse Christum, alium prophetam illum, cuius in lege fit mentio suspicati, cum sanctus Baptista respondisset se non esse Christum, dicebant: «Propheta es tu?» Sed ecce turbæ ipsa quoque Pharisæorum vana persuasione sapientia inflata potius quam vera divinorum oraculorum cognitione prædicta esse deprehenditur. «Quid enim, obsecro, baptizas, inquiunt, si tu non es Christus, neque Elias, neque propheta?» Hic rursus videntur

⁸¹ Isa. xlII, 16. ⁸² Jerem. vi, 16. ⁸³ Joan. xiv, 6.

⁸⁴ Isa. xlII, 16. ⁸⁵ Jerem. vi, 16. ⁸⁶ Joan. xiv, 6.

Joaunem Baptisam non parum habere despectui. Nolunt enim, ut appareat, ipsum in eorum numero qui exspectabantur collocare, sed familiari sibi fastu nibili faciunt, quamvis prophetæ voce prænuntiatus sit. Cum enim audierint: « Ego sum vox clamantis in deserto : Parate viam Domini », oracula rejecto, impudenter ipsum his propemodum verbis aggrediuntur: Nulla, o quisquis es, in te est auctoritas, nihil magni aut admirabilis : quid, cum nihil ipse sis, tantam rem moliris ? Impiorum Pharisæorum iste mos erat, præsentem elevate, eum autem qui venturus erat factio honore afficere. Ut enim apud Judæos in honore semper essent, et divitias ingentes sibi compararent, neminem præter se honorari patiebantur. Propterea ipsum quoque interfecerunt hæredem, dicentes: « Venite, occidamus eum, et habebimus hæreditatem ejus ». »

I, 26-27. Respondit eis Joannes, dicens: Ego baptizo in aqua : medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis. Ipse est, qui post me venturus est, qui ante me factus est ; cujus non sum dignus, ut solvam ejus corrigiam calceamenti.

Beatus Baptista æquo animo fert increpantes, et valde apposite salutaris præconii occasionem suum ex iis quæ de se narrat: docetque demum vel invitatos qui ad se missi erant Pharisæos, Christum intra portas esse. Ego enim, inquit, baptismum affero institutivum, abluens aqua peccato inquinatos ad initium pœnitentiae, et homines a parvis ad perfectiora docens evehi. Hoc enim est reapse implere, ad quod prædicandum sum missus, « Parate, » **¶** scilicet, « viam Domini. » Qui autem majorum et digniorum dator est, ac universæ honorum perfectionis largitor, in medio stat vestri, ignotus adhuc, quia carne indutus est : qui tanto me intervallo superat, ut ne servi loco dignum me apud ipsum reputem, hoc enim, mea sententia, significat illud, « Non sum dignus ut solvam ejus corrigiam calceamenti. » In quo cum verum dicit, tum aliud facit observatione dignum. Pharisæos enim ad modestiam revocat, semetipso ad rei exemplum proposito.

I, 28. Hæc in Bethania facta sunt trans Jordanem, ubi erat Joannes baptizans.

Locum notat, ut accurate diligenterque factam esse narrationem significet. Solemus enim, cum de rebus magnis facienda nobis est narratio, etiam meminisse locorum, in quibus eas fieri contigit.

* Isa. xl, 3; Joan. i, 23. * Matth. xxi, 38.

Aκατὰ τὸ εἰκός, ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν προσδοκωμένων κατ[α]πάτειν αὐτὸν, τὴν δὲ ἑαυτοῖς συντεθραμμένην νοσοῦντες ἀλαζον[ε]ιαν, οὐδὲν εἶναι νομίζουσι, καὶ διὰ τῆς τοῦ προφήτου προαγγέληται φωνῆς. Ἀκούσαντες γάρ, δτὶ « Ἐγώ εἰμι φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἡρήμῳ. Ἔτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, » τὸν λόγον οὐ παραδεξάμενοι, μονονοχιλί, καὶ ἀνέδην ἐπιτιμῶσι λέγοντες. Οὐδὲν, ὡς οὐτος, ἐν σοὶ τὸ ἀξιόπιστον, ἀλλ’ οὐδὲ τὸ θαυμαστὸν, ή μέγα· τί καὶ δῶς βαπτίζεις; τί δὲ πράγματι τηλικούτερο, τὸ μηδὲν ὄν, ἐπιχειρεῖς; « Θεὸς δὲ τοῦτο ποιεῖν τοῖς ἀνοσίοις Φαρισαίοις, τὸν μὲν ἡδη παρόντα κατασμικρύνειν, προσποιεῖσθαι δὲ μᾶλλον τιμῆν τὸν ἀφιέδυμον. Ἰνα γάρ ἀεὶ τὰς παρὰ τῶν Ἰουδαίων πραγματεύωνται τιμάς, καὶ χρημάτων ἑαυτοῖς προξενώσι πορισμός, οὐδὲνα τῶν ἄλλων ὀράσθαι βούλονται διαπρεπῆ. Οὗτω γάρ καὶ αὐτὸν ἀπέκτειναν τὸν κληρονόμον, λέγοντες· « Δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ σχῶμεν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. »

Ἀπεκρίθη αὐτοῖς δὲ Ἰωάννης, λέγων. « Ἐγώ βαπτίζω ἐν ὕδατι· μέσος δὲ ὑμῶν ἔστηκεν, διὰ ὑμεῖς οὐκ οἰδατε. Αὐτός ἐστιν, διὸ κλέος μου ἀρχόμενος, διὸ ἐμπροσθέτης μου γέροντες, οὐ δέ τοι οὐδὲ δέξιος, ἵνα λύσω αὐτοῦ τὸν λυδρα τοῦ ὑποδήματος. »

Cαὶ οἱ εἰκάκως δι μαχάριος Βαπτιστῆς ἐπιτιμώντων ἀνέχεται· εὐαφόρμως δὲ λίαν τὴν ἐν τοῖς καθ’ ἑαυτὸν ἔξηγησιν ὑπόθεσιν ἐποιεῖτο τοῦ σωτηρίου κηρύγματος· διδάσκει δὲ ἡδη καὶ οὐχ ἐκόντας τοὺς παρὰ τῶν Φαρισαίων ἀπεσταλμένους, διτιπερ εἰσὼ θυρῶν δι Χριστός. Ἐγὼ μὲν γάρ, φησι, παιδαγωγίκὸν εἰσφέρω τὸ βάπτισμα, τοὺς ἐξ ἀμαρτίας μεμολυσμένους ἀπολούων ὑδατι πρὸς μετανοίας ἀρχήν, καὶ ἐκ τῶν ὑποδεβηκότων ἀνακομίζεσθαι οἰδάσκων ἐπὶ τὰ τελείστερα· τοῦτο γάρ ἡν Ἑργά πληροῦν, διηρύττειν ἀπεστάλην. « Ἔτοιμάσατε, » δηλούντει, « τὴν ὁδὸν Κυρίου. » Ο δὲ τῶν μειζόνων τε καὶ ἀξιολογωτάτων δοτήρ, καὶ ἀπάσης τελειώτητος τῆς ἐπι-ἀγαθοῖς χορηγὸς, μέσος ὑμῶν στήκει, ἀγνοούμενος ἐτι διὰ τὴν ἐκ τῆς σαρκὸς περιβολὴν, τοσοῦτον ἐμὲ τὸν Βαπτιστὴν ὑπερτρέχων, ὡς οἰσθαι δεῖν ἐμαυτὸν οὐδὲ ἐν οἰκέτου τάξει μετρεῖσθαι παρ’ ἐκείνῳ· τοῦτο γάρ οἷμαι δηλοῦν τὸ, « Όνκις εἰμι Ικανὸς, ἵνα λύσω αὐτοῦ [τὸν] λυδρα τοῦ ὑποδήματος. » Πρᾶγμα δὲ λέγων δι ἀληθὲς, ἔτερον ἐπίσημον ἐργάζεται· ταπεινωφρονεῖν γάρ ἀναπτεῖθει τὸν ἀλαζόνα Φαρισαίον, ἑαυτὸν δὲ τύπον εἰσφέρει τοῦ πράγματος.

Ταῦτα δὲ Βηθανίᾳ διέγερε τὸν κέρας τοῦ Ἱορδάνου, ὅπου δὴ Ἰωάννης βαπτίζω.

Σημεῖον δισπερ καὶ τοῦτο τιθεὶς μνήμης ἀκριβοῦς καὶ λεπτῆς. Πεφύκαμεν γάρ πως καὶ εἰθίσμεθα πάντες, ὡς ἐπος εἰπεῖν, ἐν τοῖς περὶ τῶν ἀναγκαίων διηγήμασι μεμνῆσθαι καὶ τόπων, ἐν οἷς αὐτὰ γενέσθαι συμβέβηκεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΑ EN ΤΩ ΔΕΥΤΕΡΩ ΒΙΒΛΙΩΝ.

CAPITA

QUAE IN LIBRO SECUNDO CONTINENTUR.

- A.** "Οτι οὐ κατὰ μετοχήν, οὐδὲ ὡς ἐκπατόντες ἐν τῷ
Γίγαντι τὸ ἄντον Πρενύμα δύστιν, ἀλλ' οὐσιώδως,
καὶ κατὰ φύσιν ἐντυπάρχει ἀντῷ, προκειμέ-
νου ρήτον· « Καὶ διαρτέρωσεν Ἰωάννης,
ὅτι τεθέαμαι τὸ Πρενύμα κατεβαῖνον ὥστε πε-
ριστεράντες ἐκ οὐρανοῦ, καὶ διεβιβάσεις ἐξ' αὐτοῦ. »
- B.** "Οτι οὐκ ἐτοις τερητοῖς δύστιν δὲ Υἱός, ἀλλ' ἐκάρω πάντων,
ὅτι Θεὸς ἐκ Θεοῦ, προκειμέ-
νου ρήτον· « Οἱ ἀνθρώποι ἐρχόμενος, ἐπάρω
πάντων δύστιν. »
- C.** "Οτι θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ἐστιν δὲ Υἱός,
προκειμένου ρήτον· « Οἱ λαμπάρων
αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν, ἐσφράγιστες διτι θεὸς
ἀληθῆς ἐστιν. »
- D.** "Οτι οὐ μεταληπτῶς ἐτοις Υἱῷ τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ
Πατρὸς ἴδια, ἀλλ' οὐσιώδως καὶ κατὰ φύ-
σιν, προκειμένου ρήτον· « Οἱ Πατήρ ἀπατᾷ
τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δέδωκες ἐτοις χειρὶ^ν αὐτοῦ. »
- E.** "Οτι οὐκ ἐτοις προσκυνοῦστε δύστιν δὲ Υἱός,
η̄ Λόγος ἐστι καὶ θεὸς, προσκυνεῖται δὲ
μᾶλλον μετὰ Πατρὸς, προκειμένου ρήτον· « Υμεῖς
προσκυνεῖτε, δὲ οὐκ οἰδατε· ημεῖς
προσκυνοῦμεν, δὲ οἴδαμεν. »
- F.** "Οτι οὐκ ἐλάττων, η̄ κατὰ δύναμιν, η̄ κατ'
ἐπέργειαν τὴν ἐκ τοιν δὲ Υἱὸς τοῦ Πατρός,
ἀλλ' ισοσθενής τε καὶ δομοῖς, ὡς ἐξ αὐτοῦ
κατὰ φύσιν, προκειμένου ρήτον· « Οὐ δύ-
ναται δὲ Υἱὸς ποιεῖν ἀρχὴν οὐδὲτερον, διὸ
μή τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα· ἀρά
δὲ ἐκεῖνος ποιεῖ, ταῦτα καὶ δὲ Υἱὸς δομοῖς
ποιεῖ. »
- G.** "Οτι τῷρ θεοκρεπῶν ἀξιωμάτων, ητοι πλεο-
νεκτημάτων, οὐδὲν ὡς ἐκ μετοχῆς, η̄ ἐκπατόντες
ἐτοις Γίγαντι, προκειμένου ρήτον· « Οὐδὲ τὰρ
δὲ Πατήρ κρίνει οὐδέτερα, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν
κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ. »
- H.** "Οτι θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρ-
χων δὲ Υἱός, καὶ εἰκὼν τοῦ γεννηθαντος ἀρι-
θῆς, Ιησοῦς όχει τὴν πρότερην αὐτοῦ τιμὴν καὶ
δόξαν, προκειμένου ρήτον· « Οὐ δύναμαι
ἐτοις ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιεῖν οὐδέτερον καθὼς ἀκούω,
κρίνω. »

- I.** Quia non per participationem, neque tanquam
ascititius sicut in Filio sanctus Spiritus, sed ei
substantialiter et secundum naturam insit,
proposito dicto: « Et testimonium perhibuit
Joannes dicens: Quia vidi Spiritum descendente-
tem quasi columbam de cœlo, et mansit super
eum. »
- II.** Quod in creaturarum numero non sit Filius, sed
supra omnes, ut Deus de Deo, proposito dicto:
« Qui deorsum venit, super omnes est. »
- III.** Quod Deus et ex Deo secundum suam naturam
sit Filius, proposito dicto: « Qui accepit ejus
testimonium, signavit quia verax est. »
- IV.** Quod non per participationem sint in Filio quae
Dei ac Patris sunt propria, sed substantialiter,
et secundum naturam, proposito dicto: « Pater
diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus. »
- V.** Quod Filius non sit in adorantium numero
qualiter Verbum est ac Deus, sed cum
Patre potius adoretur, proposito dicto: « Vos
adoratis quod nescitis: nos adoramus quod
scimus. »
- VI.** Quod non minor aut potentia vel actu in quibusdam
rebus sit Pater Filius, sed aequalis potestatis,
eique similis, ut ex ipso secundum naturam,
proposito dicto: « Non potest Filius a se facere
quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem;
quæcunque enim ille fecerit, hæc et Filius
similiter facit. »
- VII.** Quod nulla dignitas aut excellentia divina, velut
ex participatione vel ascititia sit in Filio,
proposito dicto: « Neque enim Pater judicat
quemquam, sed omne iudicium dedit Filio. »
- VIII.** Quod Deus et ex Deo secundum suam naturam
cum sit Filius, et perfectissima genitoris imago,
aequalis cum ipso honorem habet et gloriam,
proposito dicto: « Non possum ego a meipso
facere quidquam; sicut audio, iudico. »

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

IN JOANNIS EVANGELIUM LIBER SECUNDUS.

Τῇ ἐκαύριον βλέπει τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον
πρόδεις αὐτοῦ.

Ἐν διλήψι κομιδῇ τῷ καιρῷ, προφήτης δόμον καὶ
ἀπόστολος δὲ Βαπτιστῆς ἀναδείκνυται. Οὐ γάρ ὡς
ἥζοντα προεκήρυττε, τοῦτον ἦδη παρόντα δειχνύει.

112-13 l, 29 Altera die vidit Joannes Jesum
venientem ad se.

Brevi admodum tempore propheta simul et
apostolus evadit Joannes Baptista. Quem enim
venturum prædicabat, hunc jam monstrat præsen-

iem. Propterea prophetas quoque mensuram excessit, ut ipse alicubi Salvator ait cum Iudeis de eo disserens : « Quid existis in desertum videre? Prophetam? Etiam dico vobis, et plus quam prophetam ». Illi enim Christum aliquando ventrum prophetabant: hic autem cum venturum clamaret, etiam adesse monstravit. « Altera enim die, inquit, vidi Jesum venientem ad se. »

1. 29. Et ait : Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.

Non jam inquit, « Parate »: convenienter amplius dici potest, cum cernatur deum et in oculis sit ille propter quem fit præparatio. Aliud loquendi genus rerum natura postulat. Exponendum est **I. 14** quis sit ille qui jam adest, et quas ob res ad nos descenderit, qui de cœlis venit. « Ecce » igitur, inquit, « Agnus Dei, » quem propheta Isaia nobis præsignificavit, dicens : « Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tendente se obmutuit ». Quem olim, inquit, Mosis lex præfiguravit. Sed eo quidem tempore servabat ex parte, non in omnes misericordiam suam diffundens: typus enim erat et umbra; nunc autem ille Agnus, qui olim ænigmatisce præfigurabatur, immaculata illa hostia pro omnibus ad occisionem dicitur, ut mundi peccatum amovent, ut orbis exterminatorem evertat, ut mortem pro omnibus obeundo mortem aboleat, ut solvat hominum maledictionem⁹, ut casset tandem illud : « Terra es, et in terram revertieris¹⁰, » ut sit ille secundus Adam, non e terra, sed e cœlo, omnisque boni principium naturæ humanæ exsistat, solutio infecti interitus, æternæ vite conciliator, causa reformationis ad Deum, pietatis et Justitiae principium, via denique ad regnum cœlorum. Unus enim mortuus est agnus pro omnibus, omnem hominum gregem servans Deo ac Patri: unus pro omnibus, ut omnes Deo subjiciat: unus pro omnibus, ut omnes lucrisfaciat: ut omnes denique non jam sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et surrexit¹¹. Nam cum in multis peccatis essemus, atque idcirco morti et corruptioni obnoxii, dedit Filium suum Pater redemptionem pro nobis, unum pro omnibus, quoniam omnia sunt in ipso, et omnibus melior est. Unus pro omnibus mortuus est, ut omnes vivamus in ipso. Cum enim occisum pro omnibus Agnum mors absorpsit, simul etiam in ipso et cum ipso cunctos evanuit. Omnes enim eramus in Christo qui propter nos et pro nobis mortuus est, atque surrexit: abolito vero peccato, qui fieri poterat ut mors etiam, quæ ex ipso est, propter ipsum non abolita sit? Mortua radice quomodo germen servabitur? mortuo peccato, quæ moriendi nobis causa erit? Quare de occidente Agni Dei solemni exultatione dicamus: « Ubi est, mors, victoria tua? ubi stimulus tuus, inferne? »

⁹ Matth. xi, 9. ¹⁰ Isa. lxx, 7. ¹¹ Cor. xv, 3 seqq. ¹⁰ Gen. iii, 19. ¹¹ II Cor. v, 11, 15.

A Διὰ τοῦτο, καὶ τὸ προφητῶν ἀνεπίθημος μέτρον, ὡς αὐτός ποὺ φησιν ὁ Σωτὴρ, πρὸς Ιουδαίους διαλεγμένος περὶ αὐτοῦ· « Τι ἔξηλθετε εἰς τὴν Ἐρημὸν θέλεν; Προφήτην; Ναὶ λέγω ὑμῖν, καὶ τερισσότερον προφῆτον. » Οἱ μὲν γάρ διὶ κατὰ καιροὺς ἀναδειχθεῖσται Χριστὸς προεφήτευον, ὁ δὲ ὡς ἦσει βοῶν, καὶ παρόντα δέδειχε. « Τῇ γάρ ἐπαύριον, φησι, βλέπει τὸν Τησοῦν ἔρχόμενον πρὸς αὐτόν. »

Καὶ λέγει· « Ιδε ὁ Ἄμυνς τοῦ Θεοῦ ὁ αἷρως τὴν διαρκεῖαν τοῦ κόσμου. »

Οὐκέτι τὸ, Ἐτοιμάσατε, ἐκαιρὸν ἔχει τὸν πρέποντα· λοιπὸν δρώμενον καὶ δντος ἐν ὅρθιαλμοῖς τοῦ δι' ὃν ἡ ἐτοιμασία γίνεται· ἐπέρων ἐδεῖτο λόγων ἡ τοῦ πράγματος φύσις. Ἐχρῆν ἔξηγεσθαι τίς δ παρών, καὶ ἐπὶ τίσιν ἔχει τὴν κάθεδον ὁ πρὸς ἡμᾶς ἐξ οὐρανῶν ἀφιγμένος. « Ιδε τούν, φησιν, ὁ Ἄμυνς τοῦ Θεοῦ, » ὁ διὸ προφῆτης ἡμῖν Ἡσαΐας κατεσήμανε λέγων· « Ός πρόδοτον ἐπὶ σφαγὴν ἥχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἔναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν δρῶνος. » Όν καὶ πάλαι, φησιν, ὁ διὸ Μωάβως ἀνετύπου νόμος· ἀλλὰ τότε μὲν ἐσωᾶς μερικῶς, οὐκ εἰς ἀπαντας ἐκτείνων τὸν ἕλεον· τύπος γάρ ἦν, καὶ σκιά· νῦν δὲ ὁ πάλαι δι' αἰνιγμάτων ζωγραφούμενος ὁ ἀληθινὸς Ἅμυνς, τὸ δέμαμον ἱερεῖον ὑπὲρ πάντων ἀγεται πρὸς σφαγὴν, ἵνα τὸν κόσμον τὴν ἀμαρτίαν ἐλάσῃ, ἵνα τὸν τῆς οἰκουμένης διοτρευτὴν ἀνατρέψῃ, ἵνα καταργήσῃ τὸν θάνατον ὑπὲρ πάντων ἀποθανάν, ἵνα λύσῃ τὴν ἐφ' ἡμῖν κατάραν, ἵνα παύσηται λοιπὸν τὸ, « Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, » ἵνα γένηται δεύτερος Ἅδημ, οὐκ ἀπὲδ γῆς, ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἀρχὴ γένηται τῇ ἀνθρώπου φύσει παντὸς ἀγαθοῦ, λύσις ἐπεισάκτου φθορᾶς, πρόξενος αἰώνιου ζωῆς, ἀναμορφώσεως τῆς εἰς Θεὸν ὑπόθεσις, εὐσεβείας καὶ δικαιοσύνης ἀρχῆς, δός εἰς βασιλείαν οὐρανῶν· εἰς γάρ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν ἀμνὸς, δλην ἀνασώζων τὴν ἐπὶ γῆς ἀγέλην τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ· εἰς ὑπὲρ πάντων, ἵνα πάντας ὑποτάξῃ Θεῷ· εἰς ὑπὲρ πάντων, ἵνα πάντας κερδάνῃ· ἵνα λοιπὸν οἱ πάντες μηκέτι ἔαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντε, καὶ ἐγερθέντε. Ἐπειδὴ γάρ ξμεν ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις, διὰ τε τοῦτο χρεωστούμενοι θανάτῳ καὶ φθορᾷ, δέδωκεν ἀντίλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν, τὸν Γιὸν ὁ Πατὴρ ἔνα ὑπὲρ πάντων, ἐπειδὴ καὶ πάντα ἐν αὐτῷ, καὶ πάντων κρείτων ἔστιν· εἰς ἀπέθανεν ὑπὲρ πάντων, ἵνα οἱ πάντες ζῶσμεν ἐν αὐτῷ· καταπιών γάρ ὁ θάνατος τὸν ὑπὲρ πάντων Ἅμυνον, πάντας ἐξήμεσεν ἐν αὐτῷ τε καὶ σὺν αὐτῷ. Οἱ γάρ πάντες ἥμεν ἐν τῷ δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντε, καὶ ἐγερθέντε Χριστῷ· καταφρούμένης δὲ τῆς ἀμαρτίας, πῶς ἐνεδέχετο μὴ οὐχὶ πάντως καὶ τὸν ἐξ αὐτῆς δι' αὐτῆν καταργήθηναι θάνατον; Ἀποθανούσης τῆς φίλης, πῶς ἀν ἐτι λοιπὸν ὁ ἐξ αὐτῆς ἐσώθη βλαστός; Διὰ ποίαν ἐμέλιομεν ἀποθνήσκειν ἔτι, τῆς ἀμαρτίας ἀναιρουμένης; Οὐκοῦν ἐορτάζοντες λέγωμεν ἐπὶ τῇ σφαγῇ τοῦ Ἅμυνου τοῦ Θεοῦ· « Ποῦ ἡ νίκη σου, θάνατος; ποῦ τὸ κέντρον σου, δόθη; — Πᾶσα γάρ ἀνομία, » καθάπερ ἐφη ποὺ φάλλων ὁ Μελιγόδης, « ἐμφράξει τὸ

στόμα αυτῆς, » οὐκέτι κατηγορεῖν τῶν ἐξ ἀσθενείας ημαρτηκότων Ισχύουσα. « Θεὸς γάρ δὲ δικαιῶν· Χριστὸς δὲ ήμας ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ τὴν κατάραν, ἵνα ἡμεῖς τὴν ἐξ ἀνομίας ἀράντα διαφύγωμεν. »

Οὗτος ἐστιν ἡ περὶ οὐκ εἰλίκον· Ὁπίσσω μου ἔρχεται τὸν ἄρρενα, δεξιὸν μου τέργοντες, δειπνώτερός μου ἡγετός.

Εἰς ὑπόμνησιν ἄγει τῶν ἐξ αὐτοῦ λόγων τοὺς ἀκροωμένους, καὶ τὸ μεῖζον ἐν δόξῃ παραχωρεῖ τῷ Χριστῷ, οὐχ ἀγάπης, ἀλληλείας δὲ μᾶλλον ἢ καὶ ἀνάρχης ἔργον ἀποπληρῶν· ὑποκείεται γάρ, καὶ μὴ βούληται, τῷ ποιητῇ τὸ ποίημα, τῷ δεσπότῃ τὸ δοῦλον, τῷ χρηγῷ τὸ χορηγούμενον. Κατὰ τίνα δὲ τρόπον ὄπισσω μὲν ἦν Ἰωάννου Χριστὸς, ἐμπροσθεν δὲ γέγονεν, ἔτι πρώτος ἦν, ὡς αὐτὸς διδούσει, διὰ τῶν προλαβόντων ἀκρούντως εἰρήκαμεν.

Κάτιον οὐκ ἔδειτον αὐτὸν, ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τῷ Ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο ἡλθον ἄγρων βαστείων ἐν ὅμιτοι.

« Οὐ ἐν τῇ κοιλᾳ τῆς ἴδιας ἀνασκιρτήσας μητρὸς, Εἰς τῆς ἀγίας Παρθένου χυνοφορούστης τὸν Κύριον, δὲ πρὸ τῆς ἀδίνος προφήτης, δὲ ἐν ἐμβρύῳ μαθητής, « Οὐκ ἔδειν αὐτὸν, περὶ τοῦ Σωτῆρος φησιν· ἀληθέως δὲ λέγων· οὐ γάρ ψεύδεται· πάντα μὲν γάρ οἶσεν ἐξ αὐτοῦ καὶ ἀδιδάκτως; Θεός, διδαχτῶς δὲ τὴν κτίσιν· ἐνοικοῦν δὲ τοῖς ἀγίοις τὸ Πνεῦμα, τὸ ἐνδέον ἀναπληροῦν, καὶ τὸ ἴδιον ἀγαθὸν τῇ ἀνθρώπου φύσει χαρίζεται, τὸ εἰδέναι, φημι, τὰ έσόμενα, καὶ τῶν κεχρυμμένων μυστηρίων τὴν γνῶσιν. Οὐκοῦν μὴ εἰδέναι λέγων τὸν Κύριον ὁ μακάριος Βαπτιστής, διαψεύσεται μὲν οὐδαμῶς, κατά γε τὸ τῆς ἀνθρωπότητος ἴδιον, καὶ τὸ πρέπον τῇ κτίσιν μέτρον· ἀναθήσει δὲ μόνῳ τὸ πάντα εἰδέναι τῷ Θεῷ, τῷ διὰ Πνεύματος ἀγίου πρὸς τὴν τῶν κεχρυμμένων κατάληψιν φωταγωγοῦντι τὸν ἀνθρωπὸν χρησίμως δὲ λαν, οὐκ εἰδέναι μέν φησιν ἐξ αὐτοῦ τὸν Χριστὸν, ἐληλυθέναι γε μὴν διὰ τοῦτο κυρίας, ἵνα φανερὸν αὐτὸν καταστῇ τῷ Ἰσραὴλ, ἵνα μὴ αὐτόμολος ἐπὶ τὴν μαρτυρίαν φαίνηται δραμῶν, μηδὲ ἴδιων θελημάτων ὑπηρέτης νοῆται παρά τισιν, ἀλλὰ θείας μὲν οἰκονομίας ἀργάτης. Βουλῆς δὲ τῆς Δινούσιαν ὑπουργός, ἀποκαλυπτούσης αὐτῷ τὸν Ἀμνὸν τὸν εἰροντα τὴν ἀμάρτιαν τοῦ κόσμου. « Ἱνα τολυννὸν εὐπετεύετον ἐπὶ τὸ πιστεύειν τῷ Σωτῆρι Χριστῷ φαδίζοιεν Τούδιοι, καὶ ἀξιολογωτάτην ἔχως; περὶ αὐτοῦ τὴν διάληψιν, ἐγνωκέναι φησιν αὐτὸν, οὐκ εἰδὼς· ἵνα λοιπὸν ἐννοῶστι τὸν ἀποκαλύψαντα Θεόν, καὶ τὸ δινωθεν ἀποναρκήσαντες κρίμα, παραδέξανται τοῖνυν τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ τὸν οἰκέτην ὀρῶντες δυτα τοσοῦτον, ἀναλόγως τὸ τοῦ χριστοῦντος ἀναμετρῶσιν ἔξιωμα. Τὸ γάρ ἐληλυθέναι λέγειν, ἵνα φανερὸν αὐτὸν τῷ Ἰσραὴλ καταστῇ, πῶς οὐ πάντας τὴν οἰκέτην

ΚΕΦΑΛ. Α'.

« Οτι οὐ κατὰ μετοχὴν, οὐδὲ ὡς ἀπαντόντος ἐν τῷ Υἱῷ τῷ ἄριον Πνεῦμα δύστιν, ἀλλ' οὐσιωδῶς, καὶ κατὰ φύσιν ἐνυπάρχει αὐτῷ.

Καὶ ἐμαρτύρησεν Ἰωάννης λέγων· « Οτι τεθέαμαι τὸ Πνεῦμα καταβαῖτον, ὃςει περιστεράν, ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἐμεινερ ἐκ αὐτόντος κάτω οὐκ ἔδειτον

A « Omnis enim iniq[ue]itas¹⁰, ut alicuius Psalmista cecinit, « oppilabit os suum¹¹, » nec poterit amplius accusare præ infirmitate peccantes. « Deus enim est qui justificat¹²: » — « Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro **115** nobis maledictum ut maledictionem peccati nos fugiamus¹³. »

I, 30. *Hic est de quo dixi: Post me venit vir, qui ante me factus est: quia prior me erat.*

Auditores ad memoriam revocat eorum quæ prius dicta sunt, et palmarum gloriae Christo cedit, non studio aut affectu ullo, sed veritate potius et necessitate id faciens. Subjicitur enim, vel ipso nolente, opus factori, domino servus, largitori munus. Quonam vero modo posterior esset Joanne Christus, et ante factus sit quoniam prior erat, ut ipse profiteatur, abunde supra diximus.

I, 31. *Ei ego nesciebam eum, sed ut manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.*

Qui sancta Virgine Dominum adhuc in utero gestante exsiluit in utero suæ matris, ille ante partum propheta, ille in utero matris discipulus, Nesciebam ipsum, inquit de Salvatore. Quod cum ait vera loquitur. Deus quippe unus omnia ex se novit, a nullo edoctus, creatura vero ab alio eruditæ. In sanctis enim inhabitans Spiritus quod in illa deest adimpleret, et quod suum est naturæ humanae largitur, rerum nempe futurarum et occulitorum mysteriorum notitiam. Cum ergo se nescire Dominum ait beatus Baptista, non mentitur, si humanitatis et creaturæ conditio spectetur: sed uni Deo cuncta nosse tribuit, qui per sanctum Spiritum ad comprehensionem rerum occultarum hominem illuminat, et utiliter valde profitetur ex seipso Christianum nescire, eam ob rem tamen proprie venisse, ut Israeli notum ipsum faciat: ne ad perhibendum illud testimonium sua sponte incurrisse videatur, neque cupiditatis suæ servus putetur, sed divini consilii potius executor, voluntatisque supernæ minister « Agnum » ei revelantis, « qui tollit peccatum mundi¹⁴. » Ut ergo Judæi alacrius Christo Salvatori crederent, et præclarissimam de eo existimationem haberent, ait ipsum se agnoscere quem non noverat, ut intelligentem demum a Deo revelatum, et pristino animi stupore excusso, ejus **116** sermonem admittant, et tantum famulum cernentes, proportione quadam Domini dignitatem aestiment. Quod enim ait venisse ut manifestum eum faciat Israeli, numquid officium servi denotat?

πρέπουσαν θεραπείαν σημαίνει;

CAP. I.

Quod non per participationem, neque ut ascilites est in Filio sanctus Spiritus, sed ei substantialiter et secundum naturam inest.

I, 32-33. *Et testimonium perhibuit Joannes, dicens: Quia vidi Spiritum descendenter, quasi columbam, de caelo, et mansit super eum: et ego*

¹⁰ I Cor. xv, 55. ¹¹ Psal. cvi, 42. ¹² Rom. viii, 33. ¹³ Galat. iii, 15. ¹⁴ Joan. i, 29.

nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendem, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto.

Quoniam superius dixerat, se eum non nosse, nunc id exactius exponit, mysteriumque divinum aperit, ostendens cum sibi a Patre Deo revelatum, tum quis revelationis modus fuerit aperte explicans: adeoque auditorum animis omni ratione prodest: et per quae Christi mysterium se didicisse ait, per ea divinæ sententiae ostendit adversarios refragari, et magnæ Patris resistere voluntati. Quod cum facit, scite eos inducit ut vanitate rejecta eum suscipiant, qui Patris beneplacito in hunc mundum advenit ad omnium salutem. Testatur itaque se Spiritum spectasse descendantem super eum de celo, in columba specie, et super eum mansisse. Ad hanc, ait se auribus suis accepisse ab eo a quo missus est ad baptizandum in aqua, illum baptizaturum in sancto Spiritu, in quem descendisset, et in quo maneret Spiritus. Locupletissimus ergo testis, supernaturale signum, illius auctor ac demonstrator Pater, omnium supremus. Atque hæc quidem ita se habent. Sed insultabit forsitan iterum vitililitigator hereticus, et in cachinnum effusus dicet: Quid porro nobis responsuri estis, o boni, aut quibus argutiis quod scriptum est redarguetis? Ecce Spiritum ait in Filium descendere: ecce ungitur a Deo ac Patre Filius, et quod non habet nimirum accipit, Psalmista nobis suffragante, et his ipsum verbis compellante: « Propterea 117 unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis »¹⁷. Quomodo igitur consubstantialis erit perfectio Patri Filius, qui quod perfectus non sit, ideo ungitur? Istiusmodi hominibus qui veneranda Ecclesiæ dogmata convellunt, et Scripturarum rectum sensum pervertunt, dicendum reor: « Evigilate, qui ebrii estis ex vino vestro »¹⁸, ut, illustri veritatis pulchritudine perspecta, nobiscum inclamare Filio possitis: « Vere Filius Dei es tu »¹⁹. Si enim credis ipsum Deum secundum naturam esse, quomodo, quæso, perfectione carebit? Sequitur enim idipsum etiam vos impie de Patre asserere. Unde enim ipse, quæso, perfectionem necessario, ut dicitis, habitus est? aut quomodo non ad illam diminutionem Filii, sententia vestra imperfectam delapsurus est, si divina essentia imperfectionem in Filio semel suscepit, ut stulte et imperite contenditis? Non enim certe magnam illam et immortalem naturam in diversas rationes secabimus, ut in hoc, verbi gratia, sit imperfecta, in illo perfecta: cum humanitatis definitio una sit de omnibus, et eadem in omnibus nobis, nec homo aliquid minus aut majus sit altero homine, qua homo est: nec angelus, opinor, ab altero angelo differat, ratione angelicæ substantiaz, omnibus, ex

A αὐτὸν, ἀλλ' ο πέμψας με βάπτιζειν ἐν ὕδαι, ἔκεινός μοι εἶπεν· Ἐφ' ὅτι ἀριθμὸς τὸ Πνεῦμα καταβαῖτον, καὶ μέρος ἐξ' αὐτοῦ, οὗτος ἐστιν ο βαπτίζων ἐν Πνεύματι ἀτίφι.

Οὐκ εἰδέναι φήσας αὐτὸν ἐν τοῖς ἀνωτέρω, χρησίμως ἀπεκεργάζεται, καὶ τὸ θεῖον ἀπογυμνοὶ μυστήριον, καὶ τὸν αὐτῷ μηνύσαντα δεικνύων Πατέρα Θεὸν, καὶ τίς ὁ τῆς δειξεως γέγονε τρόπος, ἀναφανδὸν ἔκηγονύμενος. Ήφελεὶ δὲ διὰ πάντων τῶν ἀκροωμένων τὸν νοῦν, καὶ δι' ὧν ἐκ Θεοῦ πεπαιδεύθαι φησι τὸ περὶ Χριστοῦ μυστήριον, ταῖς ἀνωνεψιοῖς Φύσιοις πολεμοῦντας ἀποφαίνει τοὺς ἀνθεστηκάτας αὐτῷ, καὶ διφοκινδύνων τῇ μεγάλῃ τοῦ Πατρὸς ἀντιπροστάτευοντας γνώμῃ. Τούτο δὲ ἦν ἀναπειθούσος εὐφωνίας τῆς μὲν εἰκασίας αὐτῶν ἀποσχέσθαι βουλῆς, παραδέξασθαι δὲ τὸν εύδοξό Πατρὸς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν πάντων ἀπιδημήσαντα. Μαρτυρεῖ τοιγαροῦν, διὰ τὸ Πνεῦμα θεάσατο καταβαῖνον ἐπ' αὐτὸν ἐξ οὐρανοῦ, περιστερᾶς ἐν σχήματι, καὶ διὰ μεμένηκεν ἐπ' αὐτὸν. Εἴτα πρὸς τούτῳ, καὶ αὐτήκοος γενέσθαι φησὶ τοῦ πεπομφότος αὐτὸν ἐπὶ τὸ βαπτίζειν ἐν ὕδαι, ὡς ἔκεινός ἐστιν ἐν ἀγίῳ βαπτίζων Πνεῦματι, ψκερ ἀν ἐπιφοιτῆσαν ἀναπομείνῃ τὸ Πνεῦμα. Ἀξιοπιστότατος τοίνυν ὁ μάρτυς, ὑπερφυὲς τὸ σημεῖον, ἐπάνω πάντων ὁ δειξας Πατήρ. Καὶ ταῦτα μὲν τῇδε. Ἄνασκιρτησε: δὲ ἵσως ὁ φιλεγκλήμων αἰρετικὸς, καὶ πλατὺ γελάσας ἐρεῖ· Τί πάλιν ἡμῖν, ὡς οὖτοι, καὶ πρὸς τοῦτο φατε; ή ποιὸν ἔξυφανετε λόγον κατασφιζόμενοι τὸ γεγραμμένον; Ἰδού τὸ Πνεῦμα καταβαίνειν φησὶν ἐπὶ τὸν Υἱόν· Ἰδού καταχρίεται πάρα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, διπερ δὲ οὐκ ἔχει, λαμβάνει δηλαδὴ, συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ Μελέῳδού, καὶ λέγοντος, ὡς πρὸς αὐτὸν· « Διὰ τοῦτο ἔχριστε σε δ Θεός, δ Θεός σου, Θεον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. » Πῶς ἀν εἴη λοιπὸν ἐν δομούσιστητι τοῦ τελείου Πατρὸς, δημητρίου διατάξεως, ἐξ οἴνου αὐτῶν, ἢ ένα δύνησθε, τὸ λαμπρὸν τῆς ἀληθείας περιαθρίσαντες κάλλος, σὺν ἡμῖν ἀναβοηταὶ πρὸς τὸν Υἱόν· « Ἀληθῶς Θεού Υἱὸς εἰ. » Εἰ γάρ διώκεις πιστεύεις Θεόν είναι κατὰ φύσιν αὐτὸν, πῶς οὖν ἀν ἔχοι τὸ τέλειον; « Ωρα γὰρ ὑμᾶς καὶ εἰς αὐτὸν ἡδη δυσσεβεῖν τὸν Πατέρα· πόθεν γὰρ αὐτὸς, ὡς φῆς, ἐξ ἀνάγκης ἔξει τὴν τελείτητα; πῶς δὲ οὐχὶ πρὸς τὴν τοῦ γεννήματος ὑφεσιν, τὴν ὡς καθ' ὑμᾶς ἀτελῆ κατοικήσεται, παραδεξαμένης ἀπαξ ἐν Υἱῷ τῆς θείας οὐσίας τὸ δύνασθαι μὴ ἔχειν τὸ τέλειον, κατά γε τὸν παρ' ὑμῖν ἀμαθῆ καὶ ἀπαθεύτον λόγον; Οὐ γάρ δῆπον τὴν μεγάλην ἔκεινην, καὶ ἀκήρατον φύσιν εἰς διαφόρους καταμεριούμεν λόγους, ὡς είναι μὲν ἐν τῷδε τυχόν ἀτελῆ, τελεῖαν δὲ αὐτὸν πάλιν ἐν ἔκεινῳ· ἐπει τοι καὶ ὁ τῆς ἀνθρωπότητος δρός εἰς κατὰ πάντων ἐστι καὶ ἵσος ἐν πάσιν ἡμῖν. Ἐλαττον δὲ τις ἀνθρωπος, καθὸ πέρυκεν ἀνθρωπος, ἀλλ' οὐδὲ πλέον ἐτέρου καταληφθήσεται, ἀγγέλου δὲ, οἵμαι, διοίτει

¹⁷ Psal. xliv, 8. ¹⁸ Joel 1, 5. ¹⁹ Matth. xiv, 33;

κατ' οὐδὲν ἔτερος διγγελος, κατα γε τὸ εἶναι τοῦθ' δπερ' εἰσιν διγγελοι, δηλαδὴ διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους δμοειδίας, εἰς μίαν ἀπαντες ἀναδεσμούμενοι φύσιν. Πῶς διν οὖν ἡ θεῖα καὶ ἀπάντων ὑπερανίσχουσα φύσις, ἢν ἐλάττος; τῶν γενητῶν ἐν τοῖς καθ' ἐαυτὴν ἀγαθοῖς ὄφθησεται, ὑπομενεῖ δὲ πάθος, δι παθεν οὐκ οἰδεν ἡ κτίσις; Πῶς δὲ δλως ἔσται καὶ ἀπλῆ καὶ ἀσύνθετος, εἰπερ δὲ ἐν αὐτῇ φανεῖται τὸ τέλειον καὶ τὸ ἀτελές; Συγχεισται γάρ δι' ἀμφοῖν, εἰπερ οὐκ δμοιον τῷ τελειῷ τὸ ἀτελές. Εἰ μὲν γάρ δμοιον ἔστι, καὶ τὸ διαλλάττον οὐδὲν ἐν αὐτοῖς, πᾶν, δπερ ἀν εἰη τέλειον, ἀδιαφόρως ἔσται καὶ ἀτελές· καὶ εἰ τι πάλιν ἀτελές, τοῦτο καὶ τέλειον, καὶ οὐδὲν ἐν Γίῳ τὸ κατηγόρημα, καὶν ταῖς ἡμετέραις διανοίαις τὸ τέλος ἔχων οὐ φαίνηται· ἀλλ' οὐδὲν αὐτὸς δι Πατήρ ὑπεραλεῖται τὸν Γίὸν ἐπὶ τελειότητι μαρτυρούμενος, καὶ λέλυται πάλιν ἡμῖν τὸ ζητούμενον· εἰ δὲ πολὺς ἀποτειχίζει λόγος τοῦ τελείου τὸ ἀτελές, δέχεται δὲ καὶ ἡ θεῖα φύσις κατὰ ταυτὸν ἀμφότερα, σύνθετος ἔρα, καὶ οὐκ ἀπλῆ. Ἀλλ' ἐρεῖ τις τυχόν, ὡς ἀσυμφυτή τέ ἔστι καὶ ἀσυνύπαρκτα κατὰ ταυτὸν ἐν τῷ ὑποχειμένῳ τὰ ἐναντία, ὡς ἐν σώματι τυχόν δμοῦ χρώμα λευκὸν καὶ μέλαν. Καλῶς γε, δι φίλος, καὶ μάλα γοργῶς τοῖς ἡμετέροις ἀπηγνωτῶν λόγοις. Εἰ γάρ μία τις ἔστιν ἡ θεῖα φύσις, καὶ παρ' αὐτῇ οὐκ ἔτέρα, πῶς δὲ εἰτέ μοι, τῶν ἐναντίων γένοιτο δεκτική; πῶς δὲ καθ' ἐν τι τὸ ὑποκείμενον τὰ ἀλλήλοις ἀνθύμια συμβῆσεται; Θεοῦ δὲ δντος κατὰ φύσιν τοῦ Πατρὸς, Θεός ἔστι κατὰ φύσιν καὶ δι Υἱὸς· οὐδὲν δρα διοίσει, κατά γε τὸ εἶναι τέλειος, ὡς πρὸς τὸν Πατέρα, τῆς θείας αὐτοῦ καὶ τελειοτάτης οὔσιας ἐκπεφυκώς· ἡ γάρ οὐκ ἀνάγκη τέλειον εἶναι πάντως τὸν ἐκ τελείου γεννήτορος, εἰπερ ἔστιν αὐτοῦ καὶ ἀπαράλλακτος εἰχών, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως, καθὼν γέγραπται; Ἀλλ', οἵμαι, πᾶς τις ἡμῖν συνερεῖ καὶ συνθησεται· ἡ λεγέτω πάλιν εἰς μέσον ἐλθών, κατὰ τίνα τρόπον τοῦ τελείου Πατρὸς ἀπαράλλακτος ἔσται χαρακτήρ δι Υἱὸς οὐδὲ ἔχων ἐν ἴδιᾳ φύσει τὸ εἶναι τέλειος, κατὰ τὴν τινῶν δυσδουλίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἔστι χαρακτήρ καὶ εἰχών, τέλειος δρα καὶ αὐτὸς ὡς ἐκεῖνος, οὐ καὶ ἔστιν εἰχών. Ἀλλ' εἴλε, φησιν, Ἰωάννης ἐξ οὐρανοῦ τὸ Πνεῦμα καταβαίνον ἐπὶ τὸν Γίὸν, καὶ ἐπακτὸν ἔχει τὸν ἀγιεσμὸν δέχεται γάρ ὡς οὐκ ἔχων δηλαδή. Ὁρα δὴ οὖν ἀναφανδὸν ποίημα μὲν λέγειν αὐτὸν, διλγή μαλις ὑπεροχῇ τιμώμενον, ἐν ισῃ δὲ τάξει τοῖς ἀλλοις τελειούμενον τε καὶ ἀγιαζόμενον, καὶ ἐπίκτητον ἔχοντα τὴν τῶν ἀγαθῶν χορηγίαν· εἰτα πῶς οὐ διψεύσεται λέγων δι εναγγελισθε, «Οτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάδομεν»; Πῶς γάρ ἔσται πλήρες ἐν ἴδιᾳ φύσει λαμβάνων αὐτὸς παρ' ἔτέρους; ἡ πῶς δὲ δλως νοοῦτο Πατήρ δι Θεός, εἰπερ ἔστι ποίημα καὶ οὐχ μᾶλλον Υἱὸς δι Μονογενῆς; Ψαυτῶνυμος γάρ, δὲ οὐτως ἔχη, καὶ αὐτὸς ἔσται Πατήρ, ἀλήθεια δὲ οὐδαμῶς δι Υἱὸς, νόθον ἔχων ἐφ' ἐαυτῷ τὸ ἀξέιδια, καὶ μέχρι γυμνῶν ῥημάτων τὴν προσηγορίαν. Οὐχίσεται δὴ οὖν εἰς οὐδὲν τὸ σύμπαν ἡμῖν, οὗτε τοῦ Πατρὸς κατ' ἀλήθειαν δντος Πα-

A eo quod ejusdem sunt speciei, in unam naturam colligatis. Quomodo ergo divina et omnium supra illa natura, minor in se esse videbitur quam creatura, eique continget quod ne in ipsam quidem creaturam cadere possit? Aut quomodo, quæso, erit simplex et incomposita, si in ea videamus esse perfectionem et imperfectionem? Ex utroque enim componetur, siquidem perfecto imperfectum simile non est. Si enim simile sit, nihilque sit inter ea discriminis, quodcunque perfectum est, passim quoque erit imperfectum; et siquid vicissim imperfectum, illud quoque perfectum erit, nec Filio quidquam detrahemus, licet eum perfectione carere putemus: sed neque Pater Filium superabit: quamvis ei perfectio ascribatur, et soluta rursus nobis est quæstio: sin autem imperfectum a perfecto multis rationibus distinguitur, utrumque vero divina quoque natura eodem modo suscipit, composita igitur erit, et non simplex. Sed forsitan dicet quispiam, contraria in uno subjecto simul non posse existere, ut in 118 corpore, exempli causa, albus color ac niger simul esse nequeunt. Bene habet, amice; nostris dictis egregie tu quoque suffragaris. Nam si una est natura divina, nec præter eam altera, quomodo, quæso, admittet contraria? quomodo in unum subjectum quæ inter se dissimilia sunt convenientia? At cum Pater Deus sit secundum naturam, Deus quoque secundum naturam est Filius: nihil ergo differet ille a Patre, ratione perfectionis, qui ex ejus divina et perfectissima substantia processit. Numquid enim, quæso, necesse non est eum esse perfectum, qui ex perfecto est Patre, siquidem ejus est cum per omnia similis imago, tum substantiæ character, ut scriptum est²⁰? Sed nemo non assentietur nobis, opinor, et suffragabitur: aliqui prodeat rursus in medium, et dicat quomodo perfecti Patris futurus sit æqualis in omnibus character Filius, si natura sua perfectus esse nequit, ut stulte quidam sentiunt. Cum autem sit character et imago, perfectus igitur quoque erit non secus ac ille cuius est imago. Sed Joannes vidit, inquit, Spiritum descendenter de cœlo super Filium²¹, et ab alio sanctificationem habet: eam quippe suscipit, ut qui non habeat, scilicet. Sequitur ergo ipsum aperte dicendum esse creaturam, qui parva excellentia vix sit ornatus, et perinde atque res cæteræ perficiatur et sanctificetur, et sua bona aliunde suscipiat. At qui non mentietur evangelista dicens: «Quia de plenitudine ejus nos omnes accepimus²²», Quomodo enim ille plenus erit in sua natura, qui ab alio accepit? Aut quomodo, quæso, Pater censemur esse Deus, si Unigenitus creatura est, non autem Filius? Ipse enim Pater falso quoque nuncupabitur, et veritas neutrum erit Filius, spuriam habens in seipso dignitatem, et vocabulo tenus appellationem. In nihilum

²⁰ Col. 1, 15; Hebr. 1, 3. ²¹ Joan. 1, 32. ²² ibid. 16.

ergo plane corruet, cum neque Pater vere sit Pater, neque Filius secundum naturam sit id quod esse dicitur. Sin autem Pater vere est Deus, utique habet id cuius est Pater, Filium videlicet, qui ex ipso processit. At quomodo per naturam sancta Deitas Filium sanctitatis expertem gignet, et fructum edet suis proprietatibus destitutum? Nam si aliunde sanctificationem habet, ut illi nugantur, necesse est vel invitos ipsos fateri, non semper fuisse sanctum, sed tum demum extitisse, cum Spiritus, ut scribit Joannes, descendit super eum. Quomodo igitur sanctus erat etiam ante incarnationem **¶19** Filius? Sic enim ipsum celebrant seraphim hymno illo trisagio quo vox illa, «Sanctus,» ter a primo ad tertium ordinatim repetitur. Si ergo sanctus erat, etiam ante incarnationem, imo vero cum Patre semper exsistebat, quomodo sanctificate indigebat, idque novissimis temporibus, quando nimis factus est homo? Miror autem quo pacto illud eos fugiat cum aliqui sciscitatores sint atque curiosi: necessario nimis statuendum esse Filium aliquando posse quoque sanctitatem abdicere, si non est ei substantialis, sed perinde ac nobis aut alicui alteri creaturae rationali accidit. Quod autem sanctificatione excidit, nonne etiam peccati vinculis est obnoxium, et in vitium labitur, non jam retinens in seipso id quo vitium superabat? Igitur ne immutabilem quidem Filium comperiemus, et Psalmista quoque mentietur cum in Spiritu ad ipsum clamat: «Tu autem idem ipse es²².» Præterea, illud quoque observandum est, quod eodem pertinet: nimis, id quod participat aliud procul dubio quiddam esse natura ab eo quod participatur. Nam si verum istud non est, nec alterum ab altero ullo modo differt, suipius particeps erit quocunque est alicujus particeps, quod vel cogitare est absurdissimum. Quomodo enim aliquis sui particeps esse censemitur? Quod si naturali diversitate invicem illa necessario discrepant, videant qui Unigenito Spiritum esse contendunt per participationem, quantam in impietatem nescii præcipitent. Nam si particeps Spiritus est Filius, sanctus autem natura est Spiritus, non erit sanctus ipse per naturam, sed alterius conjunctio-
nem vix tandem illud consecutus est, ad meliorem statum quam initio per gratiam reformatus. Sed videat rursus Dei hostis quantum in absurditatem illa desinant. Primum enim alterationem quamidam et mutationem, sicuti jam antea dixi, comperie-
mus esse in Filio: si mutatus autem sit, ut vos vultis, et profecerit in melius, Patre nescio quo-
modo minor est, sed et major demum fiet, quo pacto vero, dicemus, ex Scripturæ divinae auctoritate. Divus Paulus de ipso alicubi insit: «Hoc sentite in vobis, quod et in Christo Jesu: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, for-

A τρὸς, οὗτε μὴν τοῦ Γίδου τοῦτο κατὰ φύσιν ὑπάρχοντος, διπέρ εἰναι λέγεται. Εἰ δὲ ἀληθῶς Πατήρ ἐστιν ὁ θεός, ξεῖ δὴ πάντως, οὐ καὶ ἔστι Πατήρ, Γίδον δηλονότι τὸν ξένον αὐτῷ. Εἴτα τῶς ἡκατὸ φύσιν ἄγια Θεότης, ἀγιότη-
τος Ἐρημον τὸ δέξιον αὐτῆς ἀποτέξεται, καὶ γυμνὸν τὴν τῶν αὐτῇ προσόντων ιδωμάτων τὸν οἰκεῖον ἀπόδωσι χαρπόν; Εἰ γὰρ ξεῖ τὸν ἄγιασμὸν ἐπακτήν, ὃς ἐκεῖνοι ληροῦντες φασι· ἀνάγκη δὴ πᾶσα συνομολογεῖν καὶ οὐχ ἔκόντας αὐτοὺς, ὃς ἂν μὲν ἄγιος οὐκ ἀεὶ γέγονε δὲ οὐτερον, διτε καὶ τὸ Πνεῦμα καταβένθηκεν ἐπ' αὐ-
τὸν, ὃς ὁ Ἰωάννης φησι· τῶς οὖν ἄγιος ἦν καὶ πρὸ τῆς τερκίωσεως ὁ Γίδος; Οὐτως γάρ αὐτὸν ἐδοξαλό-
γει· τὰ σερφικὰ ἐπὶ τὸν τρίτον ἐφεξῆς ἀριθμὸν ἀπὸ τοῦ πρώτου, τὸ ἄγιος στοιχηδὸν ἀναφέροντα. Οὐκοῦν εἰπερ ἄγιος ἦν, καὶ πρὸ τῆς ἐνευθρωπήσεως, μᾶλλον
B δὲ ὑπάρχων ἀεὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς, τῶς ἐδεῖτο τοῦ ἀγιάζοντος, καὶ τοῦτο ἐν οὐτέροις καιροῖς, διτε γέγο-
νεν ἀνθρώπος; Θαυμάζω δὲ ὅπως αὐτοὺς κάκενο λανθάνει, καίτοι λίαν διτας φιλοζηταίς· γάρ οὐκ ἀνάγκη νοεῖν, δύνασθαι ποτε τὸν Γίδον καὶ ἀποπτίσαι τὸν ἄγιασμὸν, εἰπερ οὐκ ἔστιν οὐσιώδης ἐν αὐτῷ, συ-
έδη δὲ ὁσπερ ἥμεν, καὶ ἐπέρι φινὶ τῶν λογικῶν κτι-
σμάτων; Τὸ δὲ ἀγιότητος ἐκπεσθν, οὐχὶ δὴ πάντας ἔσται καὶ ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας δεσμός, καὶ ὀλόσιοι πρὸς τὸ χειρόν, οὐκέτι διατελέσθων πρὸς τὸ φαιδότητος ξένων γενέσθαις; ποιούν; Οὐκοῦν οὐδὲ ἀναλλοίωτος ἥμεν
C δὲ Γίδος εὑρεθῆσται, διαψύσεται δὲ καὶ ὁ Μελέρδης τὸ Πνεῦματι, «Σὺ δὲ δὲ αὐτὸς εἶ, » φιῶν, ὃς πρὸς αὐτὸν. Πρὸς δὲ γε τοὺς εἰρημένους περιαθρείσθω καὶ τοῦτο, συγγενῆ τὴν θεωρίαν εἰσφέρον, τοῦ μετισχον-
τος τὸ μετεχόμενον ἐπερόν τι κατὰ τὴν φύσιν ὑπάρ-
χειν, ἀπαστοιοῦν ἀναγκάσαι λόγος. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἔστιν ἀληθής, διοίσει δὲ κατ' οὐδένα τρόπον εκεῖνο πρὸς τοῦτο, καὶ ἔστι ταυτὸν, ἐαυτοῦ μέτοχον ἔσται τό τινος μετέχον, διπέρ ἔστι καὶ μόνον ἐννοεῖν ἀπί-
θανον. Πῶς γάρ δὲ τις ἐαυτοῦ νοοῖτο μετεσχήκως; Εἰ δὲ κείται πάντως ἐν ἐπερότητι φυσικῇ τῇ πρὸς ἀλλήλα τὰ εἰρημένα, καὶ διατέμνει λόγος ἀναγκαῖος αὐτῷ, δράτωσαν οἱ ἐκ μετοχῆς τὸ Πνεῦμα διδόντες τῷ Μονογενεῖ, πρὸς δογὴν κατοικοθανόντες διδούσιν οὐκ αἰσθάνονται. Εἰ γὰρ μέτοχός ἔστι τοῦ Πνεύματος
D δὲ Γίδος, διγων δὲ τῇ φύσει τὸ Πνεῦμα ἔστιν, οὐκ ἔσται κατὰ φύσιν ἄγιος αὐτὸς· ἐδεῖχθη δὲ τοῦτο μᾶλις τῇ πρὸς ἐπερόν συμπλοκῇ, πρὸς τὸ ἀμείνον, διπλὴ τῇς θεάς λαβόντες Γραφῆς· «Ο θεοπέτιος Παῦλος περὶ αὐτούς τούς φησι· «Τοῦτο φρονείτω ἔκαστος ἐν ὅμιν, δὲ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, διπλὴ θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἤγγειτο τὸ εἶναι Ιησοῦ Θεόν, ἀλλ' ἐαυτὸν ἐκένωσε μορ-
φὴν δούλου λαβών, ἐν ὅμοιώματι ἀνθρώπων γενόμε-

²² Psal. cr. 13.

νος, καὶ σχῆματι εὑρεθεῖς ὡς ἀνθρώπος, ἐταπείνωτεν ἔντον· ὃ δέ τοιν πρὸ μὲν τῆς ἐνανθρωπήσεως ἦν ἐν μορφῇ καὶ ισότητι τοῦ Πατρὸς, κατὰ δὲ τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως χρόνον τὸ Πνεῦμα λαβὼν ἐξ οὐρανοῦ ἡγιάσθη κατ' ἑκείνους, κρείττων τε ἄμα καὶ μείζων ἔντου διὰ ταύτην ἀναπέφανται τὴν αἰτίαν, ὑπεραἴρει δηλοντί λοιπὸν καὶ τὸ τοῦ γεννήσαντος μέτρον. Καὶ εἰ τὸ Πνεῦμα λαβὼν εἰς τὸ ὑπερεπέκεινα τοῦ Πατρὸς ἀναβέβηκεν ἀξιώματα, κρείττον ἅρα ἐστὶ τὸ Πνεῦμα καὶ αὐτοῦ Πατρὸς, τὴν κατ' αὐτοῦ τῷ Γάρ ξαριζόμενον ὑπεροχήν. Τίς οὖν ἅρα καὶ πρὸς μόνην οὐκ ἀποφρίξει τὴν ἀκοήν; Χαλεπὸν μὲν γάρ δυντῶς καὶ τὸ διὰ τῶν τοιούτων λέναι λόγων· ἐστι γε μήν οὐχ ἐτέρως τὰ ἐκ τῆς ἑκείνων δυστροπίας ἀποχρούσασθαι βλάση. Διδ δὴ πάλιν ἐροῦμεν αὐτοῖς· εἰ δὲ τέρανεν ἀνθρώπος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἀγιάσεται τὸ Πνεῦμα λαβὼν· πρὸ δὲ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἦν ἐν μορφῇ καὶ ισότητι τοῦ Πατρὸς, οὐταν κατ' ἑκείνους ἡγιασμένος, ὥστα λέγειν ἀποτολμήσαντας, ἀγιον οὐκ εἶναι τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, εἰκὲρ διώς ὁ σύμμορφός τε καὶ ίσος αὐτῷ κατὰ πάντα Λόγος, ἀγιος οὐκ ἦν ἐν ἀρχῇ, ἐν διστέροις δὲ μᾶλις τοῦτο γέγονε καὶ ποιεῖ. Καὶ πάλιν· εἰ αὐτός ἐστι κυρίως ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος τὸ Πνεῦμα λαμβάνων, καὶ ἀγιάζομενος ἐν Ιδίᾳ φύσει, λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ δι' ἐναντίας, πότερόν ποτε μείζων ἔντου γέγονεν ἢ ἐλάττων, ἢ καὶ ἔμεινεν ἐν ταυτότητι τοῦτο παθών. Εἰ μὲν γάρ οὐδὲν ἐκ τοῦ Πνεύματος ἔχει τὸ πλέον, μένει δὲ οὕτω καθάπερ ἦν ὁ αὐτός, μή σκανδαλίζου μανθάνων, διὶς καταβέβηκεν ἐπ' αὐτόν. Εἰ δὲ τὸ ἀγίασθη λαβὼν, καὶ γέγονεν ἐν ἐλάττωσι, παθητὸν ἡμῖν εἰσοίσεις τὸν Λόγον, καὶ κατηγορήσεις τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἀδικοῦντος μᾶλλον, ἢ ἀγιάζοντος. Εἰ δὲ ἀμέινων ἐδείχθη τὸ Πνεῦμα λαβὼν, ἦν δὲ καὶ ἐν μορφῇ καὶ ισότητι τοῦ Πατρὸς, καὶ πρὶν αὐτὸν βελτιώθηναι καθ' ὑμᾶς, οὐκ εἰς ἀκρότητα δόξης ἀναβέβηκεν ὁ Πατήρ, ἀλλ' ἐν ἑκείνοις ἐσται τοῖς μέτροις, ἐν ίστορει ἦν σὺν αὐτῷ σύμμορφός τε καὶ ίσος ὑπάρχων ὁ πρὸς τὸ μείζον ἀναπτηθῆσας Υἱός.

Ἐγκαιρούν οὖν οἷματι λέγειν ἐπὶ τοῖς ἀπαιδεύτοις αἱρετικοῖς· « Ἰδοὺ λαὸς μιαρὸς, καὶ ἀκάρδιος· ὁ φύσιαλμοι αὐτοῖς, καὶ οὐ βλέπουσιν. » Απετύφλωτε γάρ δυντῶς ὁ Θεὸς τοῦ αἰώνος τούτου τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μή αὐγάσαι τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ· οἵς δὴ καὶ μᾶλλον ἐπαλγύνεσθαι δεῖν, οὐ χαλεπανεῖν δέξιον. Οὐ γάρ θιασιν, ἀναγιωτάσκουσιν· διὶς δὲ ἀληθῆς ὁ λόγος, ἐντεῦθεν ἡμῖν ἐσται καταφανὲς, εἰ καὶ διὶς μᾶλιστα διὰ τῶν ἡδὸν προγεγυμνασμένων, οὐκ ἀκομάφον ἐποιησάμεθα τὴν ἀπόδεξιν· αὐτὸς δὲ πάλιν ἡμῖν τὸ διὰ τῆς τοῦ Παύλου λελεγμένον φωνῆς προστήσεται. « Τούτῳ φρονεῖτω, φησὶν, ἔκαστος ἐν ὑμῖν αὐτοῖς, δὲ καὶ ἐν Χριστῷ Ιησοῦ· δεὶς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀπαγγέλνη ἡγήσατε τὸ εἶναι ίσα Θεῷ, ἀλλ' ἔσυσθν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν δομοιώματι ἀνθρώπων γεννήμενος, καὶ σχῆματι εὑρεθεῖς ὡς ἀνθρώπος,

A main servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et **120** habitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum ²⁴. Cum ergo ante incarnationem esset in forma et aequalitate Patris, sed incarnationis tempore cœlitus accepto Spiritu sanctificatus sit, ut illi volunt, meliorque et major seipso hanc ob causam redditus, major etiam Patre factus est videlicet. Jam, si accepto Spiritu ultra dignitatem Patris est evectus, superior igitur est ipso quoque Patre Spiritus, qui eminentiam Patre majorem Filio largitur. Quis ergo vel auditus solo non exhorrescat? Enimvero grave est profecto ejusmodi verba facere: sed aliter non possumus eorum malignitatem retundere. Quare ipsos iterum aggrediemur his verbis: Si, cum homo factum est Dei Verbum, tunc accepto Spiritu sanctificatur, ante incarnationem vero in forma erat et aequalitate Patris, nondum, ex eorum sententia, sanctificatum: sequitur necessario dicendum, Deum ac Patrem non esse sanctum si, cum ei conforme et aequale Verbum sit in omnibus, sanctum tamen non erat principio, sed novissimis temporibus vix tandem sanctum fuit. Præterea: si ipsum est proprie Dei Verbum, quod Spiritum accipit et in natura sua sanctificatur, dicant nobis adversarii, utrum tandem scipso majus factum sit aut minus, aut eo accepto in eodem statu permanserit. Nam si amplius nihil habet accepto Spiritu, sed id ipsum manet quod erat, noli turbari cum audiens Spiritum in eum descendisse. Quod si eo suscepio detrimentum aliquod et immunitationem sustinuit, patibile nobis Verbum statutus, et Patris substantiam incusabis, qui damnum infert potius quam sanctificat. Sin autem accepto Spiritu mellior effectus est: erat autem in forma et aequalitate Patris, etiam antequam melior redderetur, ut sensit; Pater fastigium gloriae non attigit, sed in eodem erit statu in quo erat cum ipso conformis et aequalis ille Filius, qui ad eminentiorem statum est evectus.

D Opportune itaque de imperitis hereticis dici potest: « Ecce populus stultus et sine corde: oculi eis, et non vident ²⁵. » Excœcavit enim revera Deus sœculi hujus corda infidelium, ne illuminatio Evangelii gloriae Christi eis illuceat ²⁶. Quibus certe indolendum potius quam irascendum arbitror; non enim intelligunt quæ legunt. Verum autem esse quod dico, hinc manifestum nobis erit, licet ex **121** iis quæ hactenus disceptata sunt, non insulse id demonstraverimus. Sed Pauli dictum rursus proponetur. « Hoc sentite, inquit, in vobis, quod et in Christo Iesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum. » Ecce utique Filiuni summopere miratur, utpote qui sit aequalis

²⁴ Philippi ii, 5-8. ²⁵ Jerem. v, 21. ²⁶ II Cor. iv, 4.

et conformis Deo ac Patri, neque tamen illud raptuerit propter charitatem illam in nos, sed ad humilitatem descenderit, accepta servi forma, exinanitus propter humanitatem. At si, accepto Spiritu, magis sanctificatus est, cum homo factus est, et scipso melior factus est propter sanctificationem, in quam humilitatem eum descendisse videbimus? Quomodo depresso est id quod est exaltatum, quomodo descendit quod sanctificatum est, aut quomodo non ascendit potius et in melius elevatur? ecquam habet inanitionem illa per Spiritum impletio? quomodo denique propter nos homo factus censembitur, tantam in suis rebus expertus utilitatem? Quomodo propter nos factus est pauper²⁰, qui propter nos locupletatus est? quomodo vero dives erat etiamante adventum, qui in eo adventu, ut illi sentiunt, accepit quod non habebat, nimirum Spiritum? aut quomodo non potius ea jure nobis ipse dona referat, quibus propter nos cumulatus est? « Obstupuit, ut scriptum est, cœlum super hoc : obstupuit, et inborruit supra modum, dicit Dominus. Duo enim revera et mala fecit, hæreticorum et populus²¹, non intelligens quid dicat, neque de quibus affirmet, et in rebus tanti momenti periculum adire non gravatur. Alioquin enim cum magna vi lacrymarum, et ingenti clamore ipsi quoque dixerint : « Pone, Domine, custodiā ori meo, et ostium circumstantie labiis meis. Ne declines cor meum in verba malitiae²². » Verba enim profecto sunt malitiae, quæ auditoribus extremum damnum afferunt. Sed nos eorum nugis de corde nostro expulsis, ad rectam fidei doctrinam convertemur, illius dicti memores : « Consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, et in captivitatem redigentes omnem intellectum in **122** obsequium Christi²³. » Age ergo, mentem quoque nostram in explicandis rebus propositis captivam ducentes, eam subjiciamus gloriae Unigeniti, omnia prudenter referentes ad ejus obsequium, hoc est ad incarnationis rationem. « Cum enim esset dives, propter nos pauper factus est, ut nos ejus paupertate ditarerum²⁴. » Accipe vero, si juvat, etiam ex iis quæ dicturi sumus aliam hujuscemodi rei demonstrationem, et patientem nobis aurem accommoda.

Ad imaginem, et similitudinem supremi omnium
Dei factum esse hominem divina Scriptura testatur.
Moses quippe, ille Deo notus præ cunctis, in pri-
mo libro Genesios : « Et fecit, inquit, Deus homi-
nem, ad imaginem Dei fecit eum ».
Quod autem
per Spiritum ad imaginem Dei fuerit obsignatus,
ipse nos rursus docuit, his verbis : « Et inspiravit
in faciem ejus spiraculum vitæ ». Simul enim et
vitam creaturem Spiritus indidit, et suos characteres
divinitus impressit. Ita perfecto animali rationis
participe, optimus ille artifex Deus salutare man-

²⁰ II Cor. viii, 9. ²¹ Jerem. ii, 12, 13. ²² Psal. cxl, 3, 4. ²³ II Cor. x, 4, 5. ²⁴ II Cor. viii, 9.
²⁵ Gen. i, 27. ²⁶ Gen. ii, 7.

²¹ II Cor. viii, 9. ²² Jerem.
²³ Gen. i, 27. ²⁴ Gen. ii, 7.

A Α ἐταπείνωσεν ἐαυτὸν. » Ἰδού δὴ λίαν ἀποθαυμάζεις τὸν
γίδην, ὃς ἵσον μὲν δυτὰ καὶ σύμμορφον τῷ Θεῷ καὶ
Πατέρι, μή μὴ ἀρπάσαντα τοῦτο διὰ τὴν ἀγάπησιν
τὴν εἰς ἡμᾶς, καταβεβηκότα δὲ εἰς ταπείνωσιν, διὸ
τῆς τοῦ δούλου μορφῆς, κεκενωμένον διὰ τὴν ἀνθρω-
πότητα. ἀλλ' εἶπε, ὡς οὖτοι, τὸ Πνεῦμα λαβῶν
ἡγιάσθη μᾶλλον, διτε γέγονεν ἀνθρώπος, ἐαυτοῦ τε
κρείτων ἐδείχθη διὰ τὸν ἀγιασμὸν, εἰς ποιαν αὐτὸν
ἀψύμεθα καταβεβηκότα ταπείνωσιν; Πῶς ἐταπείνωθή
τὸ ὑψώθεν; ποῦ κατέβη τὸ ἀγιασθέν; ή πῶς οὐκ ἀνέβη
μᾶλλον, καὶ ἐπὶ τὸ κρείττον ὑψώθη; Ποίαν ἔχει τὴν
κένωσιν η διὰ τοῦ Πνεύματος πλήρωτις; Πῶς δὲ ἀν-
δλως δὲν ἡμᾶς ἐνανθρωπήσας νοοῖτο, τοσαύτην ἐν τοῖς
καθ' ἐαυτὸν ὑπομείνας τὴν δημητρίαν; Πῶς ἐπεώχευσε
δὲν ἡμᾶς, δι πλουτήσας δὲν ἡμᾶς; Πῶς δὲ ἦν πλούσιος
καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας, δι λαβῶν ἐν αὐτῇ κατ' ἐκεί-
νους διτερού οὐχ εἶχε, τὸ Πνεῦμα δηλαδή; « Ή πῶς οὐχί
μᾶλλον αὐτὸς ἀναβήσοι δικαίως ἡμῖν, τὰ ἐφ' οἷς δὲν
ἡμᾶς ὠφέληται χαριστήρια; » ἐξέστη, κατὰ τὸ γε-
γραμμένον, ε διράνδος ἐπὶ τούτῳ, ἐξέστη καὶ ἐφρίξεν
ἐπὶ πλειον σφόδρα, λέγει Κύριος. Δύο γάρ δυτῶς
καὶ πονηρὰ πεποίηκεν δ τῶν ἐτεροδοξούντων λαζ, μή
νοήσας, μήτε διέγει, μήτε περὶ τίνων διαβε-
βαιοῦται, κινδύνευει δὲν οὐτῶς ἐν τοῖς ἀναγκαιοτάτοις,
οὐδὲν ἥτιοῦνται βαρύ. ή γάρ δι, καὶ αὐτοὶ πικρὸν
ἐκ βλεφάρων καταχέοντες δάκρυον, καὶ μεγάλην εἰς
ῦφος ἀνατείνοντες τὴν φωνὴν, προσήσαν λέγοντες·
« Θοῦ, Κύριε, φυλακήν τῷ στόματι μου, καὶ θύραν
περιοχῆς περὶ τὰ χελή μου. Μή ἐκκλίνῃς τὴν καρ-
δίαν μου εἰς λόγους πωνηρίας. » Λόγοι γάρ δυτῶς
πωνηρίας οι παρ' ἐαυτῶν τὴν ἐπὶ τοῖς ἐσχάτοις ἡ-
μίλαν τοῖς ἀκρωιμένοις ὠδίνοντες. « Ήμεῖς δὲ τῆς ἐαυ-
τῶν καρδίας τὸν ἐκείνων ἐξοικείσαντες λήρουν, ἐπὶ τὸν
ὅρθον τῆς πίστεως βαδιούμεθα λόγον, τὸ γεγραμ-
μένον ἔχοντες εἰς νοῦν. » Λογισμοὺς καθαιρουντες,
καὶ πᾶν ὑψώματα ἐταιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ
Θεοῦ, καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπ-
ακοήν τοῦ Χριστοῦ. » Φέρε δὴ οὖν, καὶ τὸν ἐν τοῖς
προκειμένοις ἡμῖν θεωρήμασιν αἰχμαλωτίζοντες νοῦν,
ὑποτάξωμεν τῇ δέξῃ τοῦ Μονογενοῦς, πάντα φέρον-
τες συνετῶς εἰς τὴν ὑπακοήν αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστιν, εἰς
τὸν περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τρόπον. « Πλούσιος γάρ
ῶν, ἐπεώχευσε δὲν ἡμᾶς, ἵνα ἡμεῖς τῇ αὐτοῦ πτω-
χειά πλουτήσωμεν. » Δέχου δὲ, εἰ σοι δοκεῖ, καὶ διὰ
τῶν προκειμένων ἡμῖν τὴν ἀπόδειξιν, ἀνεξίκακον
τοῖς λόγοις ἀπλώσας τὴν ἀκοήν.

Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' δύοισιν τοῦ ἐπὶ πάντας
δύος Θεοῦ πεποίησθαι τὸν ἀνθρώπον τὴν θεῖα μαρτύ-
ρεται Γραφή. Καὶ γοῦν ὁ τὸ πρῶτον ἡμῖν συντάξας
βιβλίον (Μωϋῆς δὲ οὗτος ὁ ἐγνωμένος; ταῦτα πάντας
τῷ Θεῷ), « Καὶ ἐποίησε, » φησιν, « ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώ-
πον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτὸν. » « Οτι δὲ διέ
τοι Πνεύματος εἰς εἰκόνα τὴν θείαν κατεσφραγίζετο,
πάλιν αὐτὸς ἡμᾶς ἐδίλαξεν εἰπών: « Καὶ ἐνεψύσθησεν
εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοήν ζωῆς. » Όμοιος γάρ καὶ
ζωὴν ἐνετίθει τὸ Πνεῦμα τῷ πλάσματι, καὶ τοὺς
ἔαυτον γαραχτῆσας θεοποεῖταις ἐνεστησαντεν: οὕτω

τὸ ἐπὶ γῆς λογικὸν ἔξαρτίσας ζῶν δὲ ἀριστοτέχνης θεός, ἐντολὴν ἐδίδου τὴν σώζουσαν· καὶ ἡνὸν τῷ παραδίσῳ, καθὰ γέγραπται, διαφυλάτεων ἦτι τὸ δοῦλον, καὶ τῇ θείᾳ τοῦ πεποιηκότος διαπρεπῆς εἰκόνι διὰ τοῦ ἐνοικισθέντος ἀγίου Πνεύματος· ἐπειδὴ δὲ ταῖς τοῦ διαβόλου παρατετραμμένοις ἀπάταις κατεφρόνει τοῦ ἀηδιοντροῦ, καὶ νόμον τὸν δρισθέντα πιτήσας ἀλύπει τὸν ἐνεργέτην, τὴν αὐτῷ δοθεῖσαν ἀνεπράττετο χάριν· «Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ,» τότε πρῶτον ἀκούσας δὲ γεγονὼς εἰς ζωὴν, παρεχαράττετο ἥδη καὶ ἡ πρὸς θεὸν δικαιοστις διὰ τῆς ἐπιδραμούσης ἀμαρτίας, καὶ ἡσαν μὲν οὐκέτι λοιπὸν οἱ χαρακτῆρες διαμπροῦ, ἀμυδρότεροι δὲ πως ἐν αὐτῷ καὶ ἐσκοτισμένοι διὰ τὴν παράστασιν. Ἐπειδὴ δὲ εἰς πληθὺν ἀριθμοῦ χρείστονα τὸ ἀνθρώπινον ἔξετεντο γένος, κατεκράτει δὲ πάντων ἡ ἀμαρτία, πολυτέρως τὴν ἕκαστον ληζομένην ψυχὴν, ἀπεγυμνοῦτο μὲν χάριτος τῆς ἀρχαίας ἡ φύσις· ἀπανίσταται δὲ τὸ Πνεῦμα παντελῶς, καὶ πίπτει πρὸς τὴν ἑσχάτην ἀλογίαν δὲ στρικός, καὶ αὐτὸν ἀγνοήσας τὸν κτίσαντα. Ἄλλ' ὁ τάντον Δημιουργὸς μακροὺς ἀνεξικακήσας χρόνους, ἔλειτο λοιπὸν κατεψηδραμένην τὴν οἰκουμένην, καὶ τὴν μὲν δραπετεύσασαν ἐπὶ τῆς γῆς ἀγέλην ταῖς δικαὶοις ἀγαθοῖς ὡν ἡ πείγετο· μεταστοιχειοῦν δὲ πάλιν εἰς τὴν ἀρχαίαν εἰκόναν τὴν ἀνθρωπότητα διὰ τοῦ Πνεύματος ἐδοκίμασεν. Ἡν γάρ οὐχ ἐτέρως τοὺς θείους ἀνελάμψαι χαρακτῆρας ἐν αὐτῇ, καθάπέρ οὖν ἡσαν καὶ πρότερον. Τί οὖν ἅρα πρὸς τοῦτο μηχανᾶται, πῶς δὲ ἄστολον ἐν ἡμῖν ἀφύτευσε τὴν χάριν, ἡ πῶς ἐριξώθη πάλιν ἐν ἀνθρώποις τὸ Πνεῦμα, τίνα δὲ τρόπον ἡ φύσις ἀνεμορφώθη πρὸς τὸ ἀρχαῖον, ἀκόλουθον εἰπεῖν. Ὁ πρῶτος ἀνθρώπος, χοῖκος τε ὑπάρχων καὶ ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐν ίδιᾳ κειμένῃ ἔχων ἔξουσίαν, τοῦ τε ἀγαθοῦ καὶ τοῦ φαύλου τὴν αἵρεσιν, δυοπῆς γε τῆς ἐπ' ἀμφὶ κύριος ὡν, πικρῷ συνηρπάσθη δόλωρ, καὶ ἀποκλίνας εἰς παρακοήν, πίπτει μὲν εἰς τὴν θεῖν ἔξφυ μητέρα τὴν γῆν, φθορῇ δὲ ἥδη, καὶ θανάτῳ κρατούμενος, δικῷ παραπέμπει τῷ γάνει τὴν ζημιλαν. αὐξομένου δὲ ἐν ἡμῖν, καὶ πληθυνούντος τοῦ κακοῦ, καὶ πρὸς τὸ χείρον δὲ καταβανούσης τῆς ἐν ἡμῖν διανοίας, βεβαστεύεται ἡ ἀμαρτία, γνωμῇ τε οὗτω λοιπὸν τοῦ ἐνοικισθέντος ἀγίου Πνεύματος ἡ ἀνθρώπου φύσις ἀνεδείκνυτο. «Ἄγιον γάρ Πνεῦμα σοφίας, φεύγεται δόλον,» καθὰ γέγραπται· καὶ, «Οὐ κατοικήσει ἐν οὐρανοῖς κατάχρεψ ἀμαρτίας.» Ἐπεὶ τοινύν ὁ πρῶτος Ἀδάμ τὴν παρὰ θεοῦ δοθεῖσαν οὐ δέσσωσε χάριν, ἐπενόησεν ἡμῖν ἐξ οὐρανοῦ τὸν δεύτερον Ἀδάμ δὲ θεός καὶ Πατήρ. Πέμπει γάρ εἰς ὅμοιων τὴν πρὸς ἡμᾶς διτρεπτὸν τε καὶ ἀναλοικωτὸν δντα τῇ φύσει τὸν ίδιον Γίδην, καὶ τὸ ἀμαρτεῖν οὐκ εἰδότα παντελῶς, ἵνα καθάπέρ διὰ τῆς τοῦ πρώτου παρακοῆς ὑπὸ θείαν γεγόναιμεν ὀργὴν, οὗτω διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ δευτέρου, καὶ τὴν ἀρδεν διαφύγωμεν, καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀργήσῃ κακά. Ἐπειδὴ δὲ ἀνθρώπος τέγονεν δὲ τοῦ θεοῦ Λόγος, δέχεται τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Πατέρος, ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, οὐχ ἐστῷ τι λαμβάνων ἴδιαν· αὐτὸς γάρ ἡν δὲ τοῦ Πνεύματος χορηγὸς·

A datum ei dedit. Et erat in paradiso, sicut scriptum est²⁶, servans adhuc mandatum, et divina Creatoris conspicuus imagine per inhabitantem Spiritum: sed cum diaboli fraude seductus Creatorem contemptisset, et imposita sibi lege conculcata beneficium auctorem offendisset, gratia sibi data spoliatus est, atque tunc primum audiit: «Terra es, et in terram reverteris²⁷,» qui factus erat ad vitam: adulterata est illa similitudo Dei incursu peccati, nec jam characteres amplius erant in ipso clari et splendidi, sed subobscuri, ac tenebris involuti ob transgressionem. Sed humano genere in immensum propagato, cum peccatum regnaret in omnes, et uniuscujusque animam deprædaretur, veteri quidem gratia natura destituta est: recedit penitus ab eis Spiritus, et in extremam rationis penuriam labitur homo rationis ille particeps, ipsum etiam ignorans Creatorem. Sed universorum Opifex diuturna usus patientia, miserationem demum cepit corrupti orbis et fugitivum in terris gregem superoris aggregare, bonus ipse cum sit, festinavit, et ad imaginem pristinam humanitatem reformare per Spiritum statuit. Non enim aliter poterant in ea divini characteres eo modo 123 quo prius relucere. Quid ergo in hęc molitus sit Deus, quomodo gratiam in nobis inviolatam inseruerit, aut quomodo rursus in hominibus radicem Spiritus egerit, quoque pacto natura in pristinum statum reformata sit, exponendum est deinceps. Primus ille homo terrenus cum esset ac de terra, et in sua potestate sitam haberet boni male optionem, atque propensionis in alterum dominus esset, gravi dolo correptus est, et in inobedientianu lapsus, in terram matrem unde prodierat, decidit, et corruptioni demum mortique obnoxius, in universum genus damnum transmittit; crescente vero in nobis et multiplicato malo, et animo nostro semper in pejus ruente, regnavit peccatum, atque ita deum natura hominis spoliata est inhabitante Spiritu. «Spiritus enim sanctus sapientiae dolum fugiet,» ut scriptum est, «nec habitabit in corpore subditio peccatis²⁸.» Quoniam ergo primus Adam gratiam sibi a Deo datam non servaverat, destinavit nobis cœlitus secundum D Adam Deus ac Pater. Mittit enim in similitudinem nostri suum Filium natura sua mutationis et alterationis nescium, et peccati prorsus expertem, ut quemadmodum per inobedientiam primi divina ira subjecti fuimus, ita per obedientiam secundi maledictionem quoque fugiamus, et ejus mala cessent²⁹. Cum autem homo factum sit Dei Verbum, Spiritum a Patre accipit, ut unus e nobis, non sibi aliqui specialiter accipiens (erat enim ipse largitor Spiritus), sed ut acceptum naturae nostrae conservaret, ut homo, et rursus radicaret in nobis gratiam quæ recesserat, is, qui peccatum non novit. Hanc enim ob causam existimo san-

²⁶ Gen. ii, 25. ²⁷ Gen. iii, 19. ²⁸ Sap. i, 5. ²⁹ Rom. v, 13.

ctum Baptis tam utiliter addidisse, « Quia vidi Spiritum descendente m de cœlo, et manente super eum ».³⁹ » Avolavit enim ex nobis propter peccatum, factus autem est velut unus ex nobis qui peccatum non novit, ut assueficeret porro Spiritus manere in nobis, cum discedendi aut subducendi se causam in ipso non haberet. Igitur nobis per seipsum Spiritum accipit, et naturæ vetus bonum renovat. Sic etiam pauper factus dicitur propter nos. Dives enim cum sit, qua Deus, et nullius boni indigus, homo factus est omnium egenus; ad quem alicubi dictum est præclare : « Quid enim habes quod non accepisti ? »⁴⁰ Quemadmodum ergo vita secundum naturam existens mortuus est secundum carnem propter nos, ut mortalem vinceret pro nobis, et universam secum naturam conresuscitaret (omnes enim eramus in ipso, quatenus homo factus est), sic etiam Spiritum propter nos accipit, ut omnem sanctificet naturam. Non enim in suum commodum venit, sed ut nobis omnibus principium, et via, et janua sit honorum cœlestium. Nisi enim accipere, ut homo, visum esset, aut etiam pati, ut unus e nobis, quonodo ipsum se humiliasse ostendi posset? aut quonodo servi forma recte ei tribueretur, nisi de ipso quidam etiam servo coaveniens scriptum esset? Noli ergo sapientissimam incarnationis rationem velli-care, quam divinus ille Paulus jure miratur, clamans : « Ut innotescat nunc principatibus et potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei, secundum præfinitionem sæculorum, quam fecit in Christo Iesu Domino nostro ».⁴¹ Sapientia enim revera, eaque Deo conveniens, magnum illud incarnationis videtur esse mysterium. Ita de Servatore nostro sentiendum esse reor, si pii esse volumus, et dogmatum rectitudinem amplectimur. Neque enim in tantam rationis penitriam devolvemur, ut in Filio secundum naturam Spiritum per participationem esse putemus, ac non substantialiter potius insitum quemadmodum nimirum et in ipso Patre. Ut enim Patris, ita Filii quoque est sanctus Spiritus. Sic apud Scripturas divinas legimus : « Cum enim venissent in Mysiam, inquit, tentabant ire in Bithyniam, et non permisit eos Spiritus Jesus ».⁴² » Quod si quis contentious usurgeat, et rursum asserat Spiritum per participationem esse in Filio, aut cum prius non inesset, cœpisse tuum in eo esse, cum baptizatus est, incarnationis nimirum tempore, videat rursum in quot et quantas absurditates se conjiciat. Primum enim, inter eos qui gignuntur e mulieribus non surrexisse major dicitur Joanne Baptista ».⁴³ Vere quidem: sed videmus eum qui summum gloriam humanae tenet fastigium, incomparabili excellentia Cbristumi honorare : « Non sum enim dignus, inquit, ut solvam ejus corrigiam calceamenti ».⁴⁴ At qui non absurdum et impium est,

A lva tñ φύσει διασώσῃ λαβών, ὡς ἀνθρωπός, καὶ φίζωση πάλιν ἐν ἡμῖν τὴν ἀποφοιτήσασαν χάριν, δηλῶση ἀμαρτίαν. Διὰ ταύτην γάρ οἷμας τὴν αἰτίαν προστεθεικέναι χρησίμως τὸν ἀγιον Βαπτιστὴν. « Ότι τεθέαμαι τὸ Πνεῦμα καταβαλον τέξ σύρανον, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν. » Απέπτη μὲν γάρ ἐξ ἡμῶν διὰ τὴν ἀμαρτίαν, γέγονε δὲ ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, δηλῶση ἀμαρτίαν, lva προσεθίσῃ τὸ Πνεῦμα μάνειν ἐν ἡμῖν, ἀφορμήν οὐχ ἔχον ἀναγωρήσεως, τῇ ὑποστολῆς ἐν αὐτῷ. Οὐκοῦν ἡμῖν δι' ἑαυτοῦ λαμβάνει τὸ Πνεῦμα, καὶ ἀνανεοῖ τῇ φύσει τὸ ἀρχαῖον ἀγαθόν. οὗτοι καὶ πτωχεῦσαι λέγεται δι' ἡμᾶς. Πλούσιος γάρ διν, ὁ Θεὸς, καὶ οὐδενὸς τῶν ἀγαθῶν ἐπιδεής. ἀνθρωπός γέγονε πάντων ἐπιδεής, πρὸς διν εἰρηταὶ που, καὶ σφόδρα καλῶς. « Τί γάρ ἔχεις, δ οὐκ ἔλαθες; » οὐσπερ οὖν ἡσή κατὰ φύσιν ὑπάρχων ἀπέθανε κατὰ σάρκα δι' ἡμᾶς, lva νικήση τὸν θάνατον ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ δῆλην ἑαυτῷ συγαναστήσῃ τὴν φύσιν. πάντες γάρ ἡμεν ἐν αὐτῷ, καθὼν γέτονεν ἀνθρωπός εἴναι καὶ τὰ Πνεῦμα δέχεται δι' ἡμᾶς, lva πάσαν ἀγάπην τὴν φύσιν. Οὐ γάρ ἑαυτὸν ὠφελήσων ἐλήλυθεν, ἀλλ' lva πάσιν ἡμῖν ἀρχή, καὶ ὅδος, καὶ θύρα γένηται τῶν οὐρανῶν ἀγαθῶν. Εἰ γάρ μη ἔδοξε λαμβάνειν, ὡς ἀνθρωπός, τῇ καὶ πάσχειν, ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, πῶς διεικεῖ τις, διει τεταπείνωκεν ἑαυτόν; « Ή πῶς διειώθη καλῶς η τοῦ δούλου μορφὴ, εἰ μή τι καὶ δουλοπρεπὲς ἄγράφη περὶ αὐτοῦ; Μή διασυρέσθω τοῖν τὸ πάνσιφος τῆς οἰκονομίας λόγος, διν καὶ αὐτὸς διεπάσταιος Παῦλος εἰκότως ἀποθαυμάζει βοῶν. »⁴⁵ lva γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς, καὶ ταῖς ἔξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, διὰ τῆς Ἐκκλησίας, τῇ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ, κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων, τὴν ἐποίησεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Σοφία γάρ διτως καὶ θεοπρεπής, τὸ μέγα τῆς ἐνανθρωπήσεως δράται μυστήριον. Τοιαύτην ἔχειν ἡμᾶς τὴν περὶ τοῦ Σωτῆρος διάληψιν χρήναι δεῖν ὑπολαμβάνειν τοὺς εὐσεβεῖν ἐλομένους, καὶ ἐπὶ τῇ τῶν δογμάτων δρόστητι χαίροντας· οὐ γάρ δή που πρὸς τοιαύτην ἀλογίαν καταβῆσμενα καὶ ἡμεῖς, ὡς οἰσθαι μεθεκτὸν ἐν τῷ κατὰ φύσιν Υἱῷ τὸ Πνεῦμα ὑπάρχοντα, καὶ οὐχ μᾶλλον οὐσιωδῶς ἐκπεφυκός, οὐσπερ οὖν ἀμέλει καὶ αὐτῷ τῷ Πατρὶ. οὐσπερ γάρ τοῦ Ιετρὸς, οὗτοι καὶ τοῦ Υἱοῦ ἔστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον. οὗτοι καὶ ἀνέγνωμεν παρὰ ταῖς θείαις Γραφαῖς. « Ἐλθόντες γάρ κατὰ τὴν Μυσταὶ, φησὶν, ἐπειράζον εἰς τὴν Βιθυνίαν ἀπελθεῖν, καὶ οὐκ εἰλανεν αὐτοὺς Πνεῦμα Ἰησοῦ. » Εἰ δέ τῷ δοκεῖ φιλονεικότερον τοῖς περὶ τούτων ἐνίστασθαι λόγοις, καὶ δισχυρίζεσθαι πάλιν, διει κατὰ μέθεξιν ἐν τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμά δοτιν, τῇ καὶ τότε γέγονεν ἐν αὐτῷ, πρότερον οὐκ ἐνυπάρχον, διει καὶ ἐβαπτισθεῖ, κατὰ τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως χρόνον, δράτον πάλιν ἡλίκοις τε καὶ δοσις περιπεσεῖται τοῖς ἀποτήμασι. Πρῶτον μὲν γάρ, οὐκ ἐγηγέρθαι φησὶν διει Σωτῆρος ἐν γεννητοῖς γυναικῶν Ἱωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ τὸν μετόνον· καὶ ἀληθής δ λόγος. ἀλλ' δρῶμεν τὸν εἰς ἀκρότητα δόξης τε καὶ ἀρετῆς ἀναβεθηκότα τῆς ἐν ἡμῖν, ἀσυγχρήτοις ὑπεροχαῖς τιμῶντα Χριστόν.

³⁹ Joan. i, 32. ⁴⁰ I Cor. iv, 7. ⁴¹ Ephes. iii, 10, 11. ⁴² Act. xvi, 7. ⁴³ Matth. xi, 11. ⁴⁴ Joan. i, 27.

· Οὐκ εἰμὶ γάρ, φησίν, ἵκανός, ἵνα κύψας λύσω τὸν ἴματα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ. · Εἰτα πῶς οὐκ διτοπον, μᾶλλον δὲ ἡδὴ καὶ ἀσεβὲς, Ἰωάννην μὲν ἐκ χοιλίας ἔτι μητρὸς αὐτοῦ, Πνεύματος ἀναπεπλήσθαι τοῦ ἄγiou πιστεύειν, διὰ τὸ οὗτον γεγράφθαι περὶ αὐτοῦ · τὸν δὲ τούτου, μᾶλλον δὲ ἀπάντων Δεσπότην καὶ Κύρον τότε πράτων οἰσθαι τὸ Πνεῦμα λαβένη, διε καὶ ἐβαπτίζετο, καίτοι τοῦ ἄγiou λέγοντος Γαριθῆ πρὸς τὴν ἄγιαν Παρθένον · «Πνεῦμα ἄγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκάσει σοι · διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἄγιον, κληθήσεται Ὅλος Θεοῦ.» Καὶ ὅράμα μοι πάλιν ὁ φιλομαθῆς, διηγηθὸς ὁ λόγος ὡδίνεις τὴν Ἰωναν. Περὶ μὲν γάρ Ἰωάννου φησίν, ὅτι Πνεύματος ἄγιου πλησθήσεται · δοτὸν γάρ ἦν ἐν αὐτῷ, καὶ οὐκ οὐσιώδες τὸ ἄγιον Πνεῦμα. Περὶ δὲ τοῦ Σωτῆρος, αὐκέτει τοῦ, πλησθήσεται, λέγει· καλῶς γε τοῦ σφόδρα νοῶν, δὲλλ' ὅτι τὸ γεννώμενον ἄγιον, οὐδὲ τὸ ξεῖται προστεθεικῶς · ἦν γάρ ἀεὶ τοῦτο κατὰ φύσιν ὁς Θεός. Ἐπειδὴ δὲ οἷμαι προσήκειν πανταχθεν ἡμᾶς θηράσθαι τὸ ὠφελοῦν, παρενεχθείσης ἀπαξ τῆς τοῦ ἀρχαγγέλου φωνῆς, φέρε καὶ εἰς αὐτὸν ὀλίγα γυμνόσωμεν. · Πνεῦμα, φησίν, ἄγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκάσει σοι · διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἄγιον, κληθήσεται Ὅλος Θεοῦ.» Λεγέτω τοίνυν ἡμῖν δὲ ἐκ πολλῆς ἀμαθίας τοῖς ὅρθοῖς τῆς Ἐκκλησίας ἀντιτείνων δόγμασι, πότερον ποτε καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως Ὅλος ἦν δὲ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ή ἐν μόνοις τοῖς ὄντος αἵρεσιν εἶχε τὴν δόξαν, νόθος δὲ ἦν, καὶ φευδόνυμος. Εἰ μὲν γάρ δλῶς οὐκ εἶναι φησιν Ὅλον, ἀρνήσεται τὸν Πατέρα · τίνος γάρ ἔσται Πατήρ, οὐκ ὄντος Υἱοῦ; Φρονήσει δὲ ἀπάστας τὰ ἐναντία ταῖς θεαῖς Γραφαῖς. Εἰ δὲ Ὅλον διολογητεῖ καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τὸν Ὅλον εἶναι τε καὶ λέγεσθαι, πῶς ἡμὲν δὲ ἀρχαγγέλος τὸ τεχνήσθαι μᾶλλον διὰ τῆς ἄγιας Παρθένου, κληθήσεθαι φησιν Ὅλον Θεοῦ, καίτοι τοῦτο καὶ πάλιν κατὰ φύσιν ὑπάρχοντα; · Νοτερὸν οὖν ἀδίδως ὑπάρχων μετὰ Πατρὸς δὲ Ὅλος, ὡς ἀρχὴν ἔχων τοῦ εἶναι, κατὰ τὸν τῆς σαρκῶσεως χρόνον Ὅλος ὀρίζεται Θεοῦ, διὰ τὸ πεφηνέναι μετὰ σώματος εἰς τὸν κόσμον · οὕτως ἔχων οὐσιώδης ἐν ἐαυτῷ τὸ ίδιον Πνεῦμα, λαμβάνειν ὡς ἀνθρώπος λέγεται, διασώζων τῇ ἀνθρωπότητι τὴν αὐτῇ πρέπουσαν τάξιν, καὶ οὖν αὐτῇ τὰ αὐτῇ πρέποντα δι' ἡμᾶς οἰκειούμενος · πῶς δὲ ἀν καὶ δλῶς, δίχα ποτε τοῦ ίδιου Πνεύματος δὲ Λόγος νοίστο; · Ή γάρ οὐκ διτοπον ἀνθρώπου κεχωρίσθαι λέγειν τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ, κατὰ τε τὸν τῆς φύσεως δρον, καὶ εἰς δλόκληρον τοῦ ζώου τὸν ἀπαρτισμόν; · Άλλ' οἷμαι πάσιν ὑπάρχειν τοῦτο καταφανέστατον. Τίνα δὴ οὖν τρόπον ἀπομεριοῦμεν τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, τὸ οὕτως ἐμπεφυκός, καὶ οὐσιώδης ἡνωμένον, δι' αὐτοῦ τε προκύπτον, καὶ ὑπάρχον ἐν αὐτῷ φυσικῶς, ὡς μηδὲν ἔτερον εἶναι νομίζεσθαι παρ' αὐτὸν, διὰ τε τὴν τῆς ἐνεργείας ταυτότητα, καὶ αὐτὸν τὸ τῆς φύσεως ἀπαράλακτον; · Ακούει δὴ τι φησιν ὁ Σωτήρ πρὸς τοὺς ἐαυτοῦ μαθητὰς · «Ἐὰν ἀγαπᾶτε με, τὰς ἐντολὰς μου τηρήσητε, καὶ γέρωται τὸν Πατέρα, καὶ

A credere Joannem ab utero matris suæ Spiritu **125** sancto repletum, propterea quod ita scriptum est de ipso ; hujus vero, imo universorum potius Dominum, existimare tunc primum accepisse Spiritum, cum baptizatus est, licet sanctus Gabriel ad sanctam Virginem dicat : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi : ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei ». Quorum verborum sensum quisquis est discendi cupidus perpendat. De Joanne enim Spiritu sancto repletum iri ait : in ipso quippe erat ex munere, non substantialiter sanctus Spiritus. De Salvatore vero, non jam repletum iri dicit : præclare sane ; sed quod nascetur, sanctum esse ; neque fore addidit : sanctus enim natura semper fuit, qua Deus. Verum quoniam decet nos undique venari quod in rem sit, propositis semel angeli verbis, agendum ea paucis expendamus. · Spiritus, inquit, sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideoque quod ex te nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei. · Dicat ergo nobis, qui præ multa inscrita rectis Ecclesiae dogmatis adversatur, utrum etiam ante incarnationem Filius esset Verbum Dei ac Patris, aut solo nomine tenus gloriam illam haberet, ac spurius esset, falsoque Filius auncupatus. Si enim plane Filium esse negat, Patrem negabit : (cujus enim Pater erit, si non sit Filius?) et sententiam afferet cunctis divinis Scripturis contrariam. Sin autem Filium etiam ante incarnationem satetur Filium esse ac dici, quomodo nobis archangelus id quod per Virginem nasci debebat Filium Dei vocatum iri ait, quamvis id etiam olim secundum naturam existeret? Quemadmodum igitur ab æterno existens cum Patre Filius, ut existendi principium habens incarnationis tempore Filius Dei statuitur, propterea quod cum corpore in hoc mundo apparuit : ita licet Spiritum suum habeat in seipso, eum tamen accipere dicitur, ut homo, convenientem gradum servans humanitati, et una cum ipsa quæ ei convenienter propter nos sibi asciscens. Quomodo vero, queso te, absque proprio Spiritu Verbum intelligetur? Nunquid enim absurdum esset dicere hominis spiritum ab homine separatum esse ratione naturæ, et integra perfectione animalis servata? Patet id, opinor, cuivis. Quo pacto igitur separabimus Spiritum a Filio, sic innatum ei et substantialiter unitum, **126** quique per ipsum prodit, et in ipso naturaliter exsistit, ita ut nihil aliud esse putetur ab ipso, propter operationis identitatem, et ipsam omnitudinem naturæ similitudinem. Audi ergo quidnam Salvator ad suos discipulos dicat : « Si diligitis me, mandata mea servate : et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, Spiritum veritatis, quem mundus non potest capere ». Ecce aperte Spiritum veritatis vocat sanctum Spiritum. Quod autem ipse ac

¹⁵ Luc. 1, 33. ¹⁶ Joan. xiv, 15, 16.

non alius ab ipso sit veritas, audi rursus dicentem : *A* « Ego sum veritas »¹⁷. » Cum ergo veritas sit et vocatur natura Filius : vide quantam habeat cum ipso Spiritus unitatem. Ait enim alicubi de Salvatore nostro Joannes discipulus : « Hic est qui venit per aquam, et sanguinem, et Spiritum, Jesus Christus : non in aqua solum, sed in aqua et sanguine ; et Spiritus est qui testatur, quia Christus veritas est »¹⁸. » Proinde, et inhabitante in nobis sancto Spiritu, in interiori homine, habitare ipse dicitur Christus, atque ita se res habet natura. Et certe beatus Paulus id clarissime docens ait : « Vos autem non estis in carne, sed in Spiritu ; siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. Si vero Christus in vobis, corpus quidem mortuum propter peccatum, Spiritus autem vita propter justitiam »¹⁹. » Hic promptam aurem, quæso, dictis accommoda. Cum Spiritum Christi inhabitantem in nobis nominasset, statim subjunxit : Si vero Christus in vobis, æqualem per omnia similitudinem statuens Filii cum Spiritu qui proprius ejus est et ab ipso secundum naturam procedit. Ideoque Spiritus adoptionis quoque dicitur, et in ipso clamamus : *Abba Pater*²⁰. Et ut beatus alicubi Joannes ait : « Ex hoc cognoscimus, quia in nobis est, quia de Spiritu suo dedit nobis »²¹. » Hæc suspectura quidem arbitror, ut Ecclesiæ filii possint hæretorum damna repellere : si quis autem mera in scitia ebrius ac temulentus, Filium existimat tum primum Spiritum accepisse, cum factus est homo : ostendat Dei Verbum ante incarnationem sanctum non esse, et nos facebimus. Jure autem mirandus est sanctus evangelista qui ubique multa cum cautione conservat ea quæ naturæ divinæ convenient. Cum enim antea dixisset, nominem unquam vidisse Deum »²², et **I 27** nunc a beato Baptista visum Spiritum asserat, descendenter super Filium cœlitus, addit necessario, spectasse quidem, sed specie columbae, non simpliciter qualis natura sua existit, sed mitissimi animalis specie adumbratum, ut hoc pacto rursum videretur conjunctionem et similitudinem naturalem servare cum Filio dicente : « Discite a me, quia misericordia sum et humilis corde »²³. » Igitur non desinet esse Deus secundum naturam Spiritus : de quo nempe dicitur nunquam visum esse, nisi duntaxat in columbae specie propter discentis utilitatem. Loco enim signi et indicii datum sibi suisce descensionem Spiritus, beatus Baptista profitetur, Salvatoris nostri testimoniis illud addens : « Qui misit me baptizare in aqua, ille misit dixit : Super quem videris Spiritum descendenter, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto »²⁴. » Quam ob rem insanos hæreticos vehementer irridendos arbitror, qui quod signi loco positum est, pro veritate ipsa rei capiunt, quamvis singulari factum id sit consilio,

B ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, δὸς κόσμος οὐδὲν δύναται χωρέν. » Τὸν διαβόθρην Πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸ ἄγιον Πνεῦμα φησιν. « Ότι δὲ αὐτὸς, καὶ οὐχ ἕπερδός ἐστι παρ' αὐτὸν ἡ ἀληθεία, πάλιν δικούς λέγοντος. » Ἐγώ εἰμι ἡ ἀληθεία. » Ἀληθείας οὖν ὅντος τε καὶ κεκλημένου τοῦ κατὰ φύσιν Υἱοῦ, βλέπε πόσην ἔχει τὸ Πνεῦμα πρὸς αὐτὸν τὴν ἐνότητα. Λέγει γάρ που περὶ τοῦ Σωτῆρος : ἡμῶν Ἰωάννης δὲ μαθητής. » Οὗτος ἐστιν δὲ ἐλθών δὲ ὑδατος, καὶ αἴματος, καὶ Πνεύματος Ἰησοῦς Χριστοῦς οὐχ ἐν τῷ ὑδατι μόνον, ἀλλὰ ἐν τῷ ὑδατι, καὶ τῷ αἵματι, καὶ τῷ Πνεῦμα ἐστι τὸ μαρτυροῦν, ἐτι τὸ πνεῦμα ἐστιν ἡ ἀληθεία. » Διάτοι τοῦτο, καὶ ἐνοικοῦντος ἡμῶν τοῦ ἀγίου Πνεύματος, εἰς τὸν ἔσω άνθρωπον κατοικεῖν αὐτὸς λέγεται Χριστὸς, καὶ οὐτως ἔχει τὸ πρᾶγμα τῇ φύσει. Καὶ γοῦν δὲ μακάριος Παῦλος αφέστατα τούτῳ διδάσκων φησίν. » Τιμεῖς δὲ οὐχ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλὰ ἐν Πνεύματι, εἰπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰχεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐχ ἔχει, οὐτος οὐχ ἐστιν αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δὲ ἀμαρτίαν, τὸ δὲ Πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. » Όξειν, ωντος, τοὺς εἰρημένους ὑπόσχες τὴν ἀκοήν. Πνεῦμα Χριστοῦ τὸ κατοικοῦν ἐν ἡμῖν διομάσας, ἐπήγαγεν εὐθύς. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, ἀπαράλλακτον εἰσφέρων τὴν δομοθητικὴν τοῦ Υἱοῦ, πρὸς τὸ Ιδίον αὐτοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ κατὰ φύσιν προχθέμενον Πνεῦμα. Διάτοι τοῦτο, καὶ Πνεῦμα υιοθετίας λέγεται, καὶ ἐν αὐτῷ κράζομεν. » Αὐτὸς δὲ Πατήρ. Καὶ ως δὲ μακάριος πού φησιν Ἰωάννης. » « Εἰ τούτῳ γινωσκομεν, δτι ἐν ἡμῖν ἐστιν, δτι ἐν τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν. » Οἷμα μὲν οὖν ἐξαρχέσιν καὶ ταῦτα, πρὸς τὸ δύνασθαι τὰ τῆς Ἐκκλησίας τέκνα τὰ τῶν ἑτεροδικούντων ἀποκρυπταῖς βλάβη· εἰ δὲ τις ἀκράψω τῆς ἀμαθίας βεβάπτισται μέθη, τότε δὲ πρῶτον τὸ Πνεῦμα λαβεῖν οἰεται τὸν Υἱὸν, δτε γέγονεν δινθρωπος· ἀποδεικνύτω πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἁγιον οὐκ δυτα τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ τιμεῖς σιωπήσομεν. » Αποδαυμάσαι δὲ ἐν τις καὶ λίαν εἰκότως τὸν ἄγιον εὐαγγελιστὴν τὰ τῇ θεῖᾳ πρέποντα φύσει μετὰ πολλῆς τινος τῆς ἐπιτηρήσεως πανταχῆ διασώζοντα. Ἐπειδὴ γάρ ἔφη πρὸ τούτων, δτι Θεὸν οὐδεὶς ἔώραχε πώποτε, τεθέσθαι δὲ νῦν τὸ Πνεῦμα φησι τὸν μακάριον Βαπτιστὴν, καταβαῖνον ἐπὶ τὸν Υἱὸν ἐξ οὐρανοῦ, προστίθησιν ἀναγκαῖον, δτι θέασιτο μὲν, πλὴν ἐν εἶδει περιστρέψεις, οὐκ αὐτὸν κατὰ φύσιν, δπερ ὀπάρχει γυμνὸν, ἀλλὰ ἐν τῷ πρασσάτω σχηματιζόμενον ζώψ. Ἰνα φαίνεται πάλιν καὶ διὰ τούτου οἰκεῖται, καὶ δομολαβιν διασώζον φυσικὴν, πρὸς τὸν Υἱὸν τὸν λαγόντα. » Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, δτι πρᾶξις είμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ. » Οὐκοῦν οὐκ ἀποπεσεῖται τοῦ εἰναι Θεὸς κατὰ φύσιν τὸ Πνεῦμα· τετήρηται γάρ αὐτῷ τὸ μή τεθέσθαι πώποτε, πλὴν δοσον ἐν τῷ τῆς περιστρέψεως σχηματισμῷ, διὰ τὴν τοῦ μανθάνοντος χρεῖαν. Ός γάρ ἐν σημεῖον καὶ γνωρίσματος τάξεις δεδούσαι φησὶν ἔστω τὴν τοῦ Πνεύματος κάθοδον δὲ μακάριος Βαπτιστής, ταῖς περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν

¹⁷ Joan. xiv, 6. ¹⁸ I Joan. v, 6. ¹⁹ Rom. viii, 9, 10. ²⁰ Ibid. 15. ²¹ I Joan. iv, 13. ²² Ibid. 12.

²³ Matth. xi, 29. ²⁴ Joan. i, 3.

μαρτυρίαις ἐπενεγκών, διτοι· Ο πέμψας με βαπτί- A quemadmodum jam dictum est, ad humani generis
ζειν ἐν ὅδατι, ἐκεῖνάς μοι εἶπεν, Ἐφ' δν ἀν τὸ γένος τὸ utilitatem.
Πλεῦμα καταβαίνον, καὶ μένον ἐπ' αὐτὸν, οὗτος ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν Πνεύματι τῷ ἄγιῳ. » Ἐφ' ἦ. δη, καὶ
μάλιστα διαγέλην οἷμα πρέπειν τοὺς ἀνήτους αἱρετικοὺς, τὸ ἐν τάξει σημείου τούτου, εἰς-διῆθειαν
πράγματος ἐκλαμβάνοντας, εἰ καὶ γέγονεν οἰκονομικῶς, καθάπερ ἡδη προερχοταν, διτοι· τὴν τῆς ἀνθρω-
πότητος χρέαν.

Καὶ ἔώρακα, καὶ μεμαρτύρηκα, διτοι· οὗτος ἐστιν
ὁ Γένος τοῦ Θεοῦ.

Ἄσφαλτος ὁ μάρτυς, διπερ διτοις τεθέαται, τοῦτο
καὶ λαλῶν. Οὐκ ἀγνοεῖ γάρ Ιωάς τὸ γεγραμμένον·
« Α εἶδον οἱ ὄφαλοι σου, λέγε. » Εἴδον οὖν, φησι, τὸ σημεῖον, καὶ συνῆκα τὸν δι' αὐτοῦ σημανόμενον.
Μαρτυρῶ δὲ διτοι· οὗτος ἐστιν ὁ Γένος τοῦ Θεοῦ, ὃ διὰ
νόμου μὲν τοῦ διὰ Μωϋσέως ἀναδούμενος, διὰ φωνῆς
τῶν ἀγίων προφητῶν κηρυττόμενος· δοκεῖ δὲ μοι·
πάλιν διὰ μακάριος εὐαγγελιστῆς μετὰ πολλῆς τινος
τῆς ἀσφαλείας εἰπεν· « Οὗτος ἐστιν ὁ Γένος τοῦ Θεοῦ, »
τοῦτον διτοι· διτοι· καὶ μόνος κατὰ φύσιν, διτοι· τῆς τοῦ
γεννήσαντος ιδιότητος κληρονόμος, πρὸς δὲ καὶ ἡμεῖς
οἱ κατὰ θέσιν μορφούμεθα, καὶ δι' οὐ πρὸς τὸ τῆς
υἱόθεστος ἀξίωμα κατὰ χάριν κεκλήμεθα. « Ως γάρ ἐκ
Θεοῦ καὶ Πατρὸς, « Πάσα πατριά ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ
ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται, διὰ τὸ αὐτὸν εἶναι κυρίως καὶ
πρῶτον [αἱ. πρώτως] καὶ ἀληθῶς Πατέρα, οὗτος καὶ
πάσα υἱότης ἐν τῷ Υἱῷ, διὰ τὸ αὐτὸν εἶναι κυρίως
καὶ μόνον ἀληθῶς Υἱόν, οὐ νόθον οὐδὲ φευδόνυμον,
ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐ κατὰ
ἀποκοπήν, η̄ φεύσιν, η̄ μερισμὸν, η̄ τομήν· ἀπαθῆς
γάρ η̄ θεῖα φύσις παντελῶς· ἀλλ' ὡς ἔνα ἐξ ἐνός,
δεὶ συνυπάρχοντα, καὶ συναλιον καὶ ἐμπεφυκότα τῷ
γεννήσαντι, ἐν αὐτῷ τε δητα, καὶ ἐξ αὐτοῦ προελ-
θόντα ἀμερίστως καὶ ἀδιαστάτως, ἐπει μηδὲ κατὰ
σῶμα τὸ θεῖον, μήτε τόπῳ περιληπτὸν, η̄ διαστημα-
τικάς τὰς μεταβάσεις ποιεῖσθαι πεφυκός, ἀλλ' ὡς
πρόεισιν ἐν πυρὸς η̄ ἐνοῦσα θερμότης αὐτῷ, δοκοῦσα
μὲν πας αὐτοῦ ταῖς ἐπινοίαις μεριζεσθαι, καὶ ἐτερόν
τι παρ' αὐτῷ ὑπάρχειν, ἐξ αὐτοῦ δὲ οὐσα καὶ ἐν αὐτῷ
κατὰ φύσιν, καὶ ἐξ αὐτοῦ προλιοῦσα μετὰ τοῦ μηδὲν
ἀδικεῖν κατὰ γε τὸν ἀποκοπῆς, ήτοι μερισμοῦ καὶ
φεύσεως λόγον· δλη γάρ ἐν διῃ τῷ πυρὶ σώζεται·
οὗτοι νοήσομεν καὶ διῃ τοῦ θείου γεννήσαντος θεο-
πρεπεστάτην ἐπ' αὐτῷ τὴν θεωρίαν λαμβάνοντες·
καὶ Υἱὸν μὲν ιδίως ὁρεσταῖς πιστεύοντες, οὐ μή
ἴξω τιθέντες αὐτὸν τῆς μιᾶς καὶ ἀφράστου θεότητος,
οὐδὲ τοῦ Πατρὸς ἐτερούσιον εἶναι λέγοντες· η̄ γάρ
δι τὸ Γένος οὐκέτ' ἀν νοοῦσα δικαίως, ἀλλ' ἐτερόν τι παρὰ
τοῦτο, καὶ πρόσφατος ἡμέν ἀνατελεῖ Θεός, ἐτερος
ὑπάρχων παρὰ τὸν δητα καὶ μόνον. Τὸ γάρ οὐκ δι
διμοιούσιν τῷ κατὰ φύσιν Θεῷ, πῶς οὐ πάντας ἀπο-
πεσεῖται τοῦ εἶναι Θεὸς ἀληθινός; Ἐπειδὴ δὲ ἀξιό-
χρεώς τε καὶ ἀξιολογήσατος διὰ μακάριος Βαπτιστῆς,
μαρτυρεῖ δὲ διτοι· οὗτος ὁ Γένος τοῦ Θεοῦ· Θεὸν
εἶναι πάντας ἀληθινὸν διμοιογήσομεν τὸν Υἱὸν, καὶ
ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς· τοῦτο γάρ ἡμῖν σημαίνει
τὸ τῆς υἱότητος διομα, καὶ ἐτερον οὐδέν.

Τῇ ἐκαύριον πάλιν εἰστήκει ὁ Ἰωάννης, καὶ
δι τῷ μαθητῶν αὐτοῦ δύο, καὶ ἐκβιάζει τῷ

I, 34. Et ego vidi, et testimoniūm perhibui, quic
hic est Filius Dei.

Gravissimus testis, qui quod revera speciavit, illud etiam loquitur. Non enim forsitan ignorat id quod scriptum est: « Quae oculi tui viderunt, illa dicitur ». Vidi ergo, inquit, signum, et agnovi eum qui per ipsum significabatur. Testor autem hunc esse Dei Filium, qui a Mose per legem predi-
calis est, et sanctorum prophetarum voce. Rur-
sus autem, beatus evangelista mihi videtur considerate admodum dicere: « Hic est Filius Dei », hoc est, unus ac solus secundum naturam, ille pa-
ternæ proprietatis hæres, ad quem etiam nos ad-
optivi conformamur, et per quem ad dignitatem adoptionis per gratiam vocati sumus. Ut enim ex Deo et Patre « Omnis paternitas in celo et in terra nominatur », propterea quod ipse est proprie, per se, et vere Pater est, sic etiam omnis filiation ex Filio, propterea quod ipse proprie duntaxat est Filius, non spurius, neque falso nuncupatus, sed ex substantia Dei ac Patris, non per decisionem, aut fluxum, seu divisionem (divina quippe natura passionis omnis est expers) sed unus ex uno, 128 semper coexistens, et coeterus, et Patri insitus, et in ipso existens, atque ex ipso procedens, citra divisionem et indivisum, quandoquidem neque corporeus est Deus, nec loco circumscribitur, aut transitu locorum spatiorumque movetur, sed quemadmodum ex igne prodit insita ei caliditas, quam videtur ab eo quondammodo cogitatione separari, et aliud ab ipso quiddam existere, cum sit ex ipso et in ipso secundum naturam, et ex eo citra damnum ullum procedat, nimurum citra decisio-
nem seu divisionem ac fluxum (tota enim in toto servatur igne) sic etiam statuendum nobis est de divino genimine, pro eo ac de Deo decet cogitan-
tibus: et Filius proprie quidem subsistere credendus, non tamen ab una et ineffabili deitate excludendus, neque alterius esse a Patre substancialiter dicendus. Alioqui enim non amplius Filius esse jure putabitur, sed aliquid aliud ab ipso, et recens nobis Deus existet, alias ab eo qui est ac solus est. Quod enim non est consubstantiale na-
turali Deo, quomodo fieri poterit ut sit Deus ver-
rus? Sed cum gravissimus ac locupletissimus sit beatus Baptista, et hunc esse Filium Dei testetur, Filiu Deum esse verum utique fatebimur, et de substanciali Patris. Hoc enim, et nihil aliud significat nomen filiationis.

I, 35-36. Altera die iherum stabat Joannes, et ex discipulis ejus duo: et respiciens Iesum ambulan-

¹¹ Prov. xxv, 8. ¹² Ephes. iii, 15.

Item dicit : Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.

Ipsum jam antea beatus Baptista demonstravit : sed ecce rursus eadem oratione repetita suis discipulis ostendit Jesum et agnum Dei nominat, et tollere mundi peccatum ait, propemodum eis in memoriam ipsum revocans apud prophetas dicentem : « Ego sum, ego sum, qui deo iniquitates tuas, et non recordabor »⁴⁷. Non frustra vero beatus Baptista eadem de Salvatore identidem repetit. Officium quippe ac virtus doctoris est, res nondum perceptas discipulorum mentibus inculcare, nec eadem sepius repetendo gravari, sed ad discipulorum utilitatem patienter id agere. Quod sit ut beatus quoque Paulus dicat : « Eadem vobis scribere, me quidem non piget, vobis autem necessarium est »⁴⁸.

I, 37. Et audierunt eum duo discipuli loquentes, et secuti sunt Iesum.

Vides quam cito suum fructum doctrina pro tuti? Vides quantum repetitionis lucrum inventum sit? Discat ergo ex his, quisquis ille est cui docendi creditum munus est, pigritiam omnem superare, sibique majori noxa quam auditoribus putare silentium, nec talentum Domini in ignava inertia, velut humi defodere, sed argentum polius nummulariis tradere. Recipiet enim Salvator quod suum est cum senore, ac veluti semen quoddam injectum sermonem vivificabit. Habes hic admidum genuinam istius rei demonstrationem. Non gravatus enim Baptista suis discipulis Dominum ostendere, iterumque repetere : « Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi », tantum discipulis suis contulit, ut eos sequi demum persuaserit, et ejus discipline sese jam tum adjungere.

I, 38. Conversus autem Jesus, et videns eos sequentes se, dicit eis : Quid queritis?

Opportune conversus est Dominus ad sequentes se, ut reipsa discas quod in Psalmis canitur : « Exquisivi Dominum et intendit mihi »⁴⁹. Quandiu enim bonis moribus et recta fide Deum non quaerimus, post ipsum averso vultu quodammodo collocaчи sunius : sed cum divinæ legis siti sanctum et eximum justitiae iter insistimus, tunc certe nos respicit, illud nobis inclamans : « Convertimini ad me, et convertar ad vos, dicit Dominus omnipotens »⁵⁰. Ad eos autem Christus, « Quid queritis? » inquit, non quod ignoraret (cuncta enim novit, ut Deus), sed quod interrogationem hanc colloquendi primordium ac veluti radicem statueret.

I, 38. Qui dixerunt ei : Rabbi (quod dicitur interpretatum magister), ubi habitat?

Docte ei occurrunt interrogati. Primum enim magistrum ipsum vocant, clare significantes se

Ιησοῦ περιπατοῦντι, λέγει. « Ιδε δ ἀμυνὲς τοῦ θόσου.

Φθάσας δηδι προδειξεν αὐτὸν δ μαχάριος Βαπτιστῆς· ἀλλ' ίδου καὶ αὖθις τὸν αὐτὸν ἀνακυκλήσας λόγον, ἐπιδειχνύει τοὺς ἑαυτοῦ μαθηταὶ τὸν Ιησοῦν, καὶ ἀμνὸν ὄνομάζει Θεοῦ, καὶ τὴν τοῦ κόσμου φῆσιν αἱρεῖν ἀμαρτίαν, μονονοψή πρὸς ὑπόμνησιν δγων τοὺς ἀκρωμένους τοῦ ἐν προφήταις λέγοντος· « Ἔγώ εἰμι, ἔγώ εἰμι δ ἐξαλείφων τὰς ἀνομίας σας, καὶ οὐ μὴ μηνσθήσομαι. » Ἐπαναλαβὼν δὲ οὐ μάτην δ Βαπτιστῆς τὴν αὐτὴν ποιεῖται περὶ τοῦ Σωτῆρος ἀξιῇστον. Ἀρετῆς γάρ ἐστιν ἔργον διδασκαλικῆς τὸν οὐπω παραδεχθέντα λόγον, ταῖς τῶν μαθητευμάνων ἐγκαθειργούνται ψυχαῖς, οὐκ ὀκνούσης πρὸς ἐπανάληψιν, ἀνεκτικούσης δὲ μᾶλλον ἐπ' ὠφελεῖα τῶν παιδευμάνων. Διὰ γάρ τοι τοῦτο καὶ δ μαχάριος Παῦλος φησι· « Τὰ αὐτὰ λέγειν ὑμῖν, έμοι μὲν οὐκ ὀκνήρδων, οὐμὲν δὲ ἀσφαλές. »

Kai ήκουσαρ αὐτούν οἱ δύο μαθηταὶ λαλοῦντος, καὶ ήκολούθησαν τῷ Ιησοῦν.

Ορές τῇ διδασκαλίᾳ γείτονας τὸν ἐξ αὐτῆς ἀναδούντα καρπόν; Ορές δύον τῆς ἐπαναλήψεως εὐρέθη τὸ κέρδος; Μανδανάντας τοιγαροῦν διὰ τούτων διδάσκειν πεπιστευμένος, δικνου μὲν ἀμείνων δράσθαι παντὸς, ἑαυτῷ δὲ πλέον, ή τοῖς ἀκρωμένοις ἐπιζήμιον ἡγείσθαις τὴν σωπήν, καὶ μὴ εἰς ἀργίαν μὲν ἀδρανῆ, καθάπερ εἰς γῆν, τὸ δεσποτικὸν ἀντορύττειν τάλαντον, διανέμειν δὲ μᾶλλον τοῖς τραπεζίταις τὸ ἀργύριον· κομιεῖται γάρ δὲ Σωτὴρ τὸ ἑαυτοῦ σὺν τόκῳ, καὶ καθάπερ τινὰ σπόρον ζωγρονήσει τὸν ἀγκαταθληθέντα λόγον. « Εχεις ἐν τούτοις εὑρεστάτην τῶν εἰρημάνων ἀπόδειξιν. Οὐ γάρ ὀκνήσας δ Βαπτιστῆς τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐπιδεῖξαι τὸν Κύριον, καὶ εἰς δεύτερον εἰπεῖν· « Ιδε δ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ δ αἱρεῖν τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, » εποστοτὸν αὐτοὺς ὁφελήσας δρᾶται, ὡς καὶ ὀπωτεῖσαι λοιπὸν ἀκολουθεῖν, καὶ δηδι τῆς ὑπὸ αὐτῷ μαθητείας ἐρῶν.

Στραγεῖς δὲ δ Ἰησοῦν, καὶ θασάρμενος αὐτοὺς ἀκολουθοῦντας, λέγει αὐτοῖς. Τί ζητεῖτε;

Ἐπιστράφη χρησίμως πρὸς τοὺς ἀκολουθοῦντας δ Κύριος, ἵνα ἔργῳ μάθῃς τὸ μελιρδούμενον· « Ἐξεζήτησε τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι· » Ἰως μὲν γάρ οὗτοι διὰ τρόπων ἀγαθῶν, καὶ τῆς ἐν τῷ πατεύειν δρθῆτος ἐπιζητοῦμεν τὸν Θεὸν, ἐν προσώπου τρόπον τινὰ κατόπιν κείμεθα· ἐπένδη δὲ τὸν θεὸν αὐτοῦ δικήσαντες νόμον, τὴν ἀγίαν καὶ ἔκαιρετον τῆς δικαιούσης ἁγνηλατῶμεν δόδν, τὰς δὴ πάντας ἡμᾶς ἐπισκέψεται τὸ γεγραμμένον ἐκεῖνον βῶν· « Ἐπιστρέψατε πρὸς με, καὶ ἐπιστραφήσομεν πρὸς δικές, λέγει Κύριος πανευκράτωρ. » — « Τί δὲ ζητεῖτε; » φησι πρὸς αὐτούς· οὐδὲ ἀγνοήσας, πόθεν· πάντα γάρ οἶδεν ὡς Θεός· ἀρχήν δὲ καὶ φίλαν ταῖς διαλέξεσι τιθεῖς τὴν ἔρωτησιν.

Οἱ δὲ εἰκόνεις αὐτῷ· « Ραβbi, δ λέγεται ἔρμηνος μνον, Διδάσκαλε, καὶ μένεις;

Ἐπαναδεύτας ὑπαντῶν οἱ διερωτώμενοι· διδάσκαλον γάρ δηδι καλοῦσι, τὸ βούλεσθαι τι μαθεῖν,

⁴⁷ Isa. XLIII, 25. ⁴⁸ Philipp. III, 1. ⁴⁹ Joan. I, 29. ⁵⁰ Psal. XXXIII, 5. ⁵¹ Zechar. I, 3.

διὰ τούτου σαφῶς ἐρμηνεύοντες· εἴτα τὴν ἔστειν ἀξιοῦσιν εἰκεῖν, ὡς ἐν αὐτῇ τὴν χρείαν ἐροῦντες εὐ-
χαρίστων· οὐ γάρ δῆπον, κατὰ τὸ εἰκός, τὸν ἐπὶ τοῖς
ἀναγκαῖοις λόγον, ὃνδοῦ πάρεργον ποιεῖσθαι δεῖν ἐδο-
κίμαζεν [αἱ. ἰδοκίμαζον]. ἔσται δὲ πάλιν ἡμῖν εἰς
τύπον ἐπαφελή τὸ λεγόμενον.

Λέγει αὐτοῖς· Ἐρχεσθε καὶ ιδετε.

Οὐ σημαίνει τὴν οἰκίαν, καίτοι τοῦτο ποιεῖν ἔξαι-
τούμενος, ίεναι δὲ μᾶλλον εἰς αὐτὴν παραχρῆμα
καλεύει· πρῶτον μὲν ἐκεῖνο διδάσκων, ὡς ἐν ὑπο-
γραμμῷ τῷ πράγματι, διὰ τῶν ἀγαθῶν τὴν ζήτησιν
οὐκ εἰς ὑπερβέσεις ἀναρρίπτεισθαι καλόν· τὸ γάρ μέλ-
λειν δλῶς ἐν τοῖς ὀφέλειν πεφυκόσιν ἐπιζήμιον· εἴτα
πρὸς τούτῳ, καὶ τόδε, διὰ τοὺς ἀγνοοῦσιν ἔτι τὸν
διηγούν οἶκον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, τοῦτ' ἔστι,
τὴν Ἐκκλησίαν, οὐ τὸ δποι ποτὲ κεῖται μαθεῖν ἀρ-
χίσει πρὸς σωτηρίαν, ἀλλὰ τὸ ἀλθεῖν εἰς αὐτὸν διὰ
τῆς πίστεως, ίεναι τε τὰ ἐν αὐτῷ μυστικῶς δηλού-
στὶ τελούμενα.

Ἔλθορ οὖτ' καὶ εἶδορ κοῦ μέτει, καὶ παρ' αὐτῷ
διειρατὴν τὴν ἡμέραν ἀκείνην· ὥρα δὲν ὡς δεκάτη.

Ἐνπαρέδρως οἱ μαθηταὶ τὴν τῶν θείων μυστηρίων
ἐπιδεύοντο γνῶσιν· οὐ γάρ οἶμαι πρέπειν ἀψίκορον
τοῦς φιλομαθέσιν ὑπάρχειν διάνοιαν, φιλοπονωτάτην
δὲ μᾶλλον, καὶ τῆς ἐν ἀρχαῖσιν ἀγαθοῖς μικροψυχίας
κρίτεονα, ὡς εἰς ἀπαντὰ τῆς ζωῆς τὸν καὶ ὅρον ἐν
διοκλήρῳ τῇ προθυμίᾳ φαίνεσθαι διαπρέποντας·
τῶντο γάρ ὡς δὲ αἰνίγματος οἷμαι δηλοῦν τὸ, «Παρ'
μάτῃ ἔμειναγ τὴν ἡμέραν ἔκεινην»· ἐπειδὴ δὲ φη-
σιν, «Ὄρχ δὴν ὡς δεκάτη», καὶ πρὸς αὐτὸν τοῦτο
λέγομεν τὸν ἔκαστῳ χρήσιμόν τε καὶ οἰκεῖον ἐφαρ-
μόζοντες λόγον, διὰ πάλιν ἡμᾶς διὰ τῆς οὔτω λεπτῆς
ἐπιχειρήσιας ἐκδιδάσκει τῆς θεολογίας δι συγγρα-
φεῖς, ὡς οὐκ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος αἰώνος τὸ μέγα
τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐγνώσθι μυστήριον, ἀλλ' εἰς τέλος
ἡδη καταλύοντος τοῦ καιροῦ· «Ἐπ' ἐσχάτων γάρ,
ὡς γέγραπται, τῶν ἡμέρῶν διδαχτοὶ πάντες ἀνα-
δεδείγμεθα Θεοῦ.» Δέχου δέ μοι πάλιν τῶν εἰρημά-
νων εἰκόνα περὶ τὴν δεκάτην ὥραν, προσεδρεύοντας
τῷ Σωτῆρι τοὺς μαθητὰς, οὓς καὶ καταλύσαντας
διπάξ προσμεμενήκενται φησὶν δι ἄγιος εὐαγγελιστῆς·
ἴνα πάλιν μανθάνωσιν οἱ διὰ πίστεως εἰς τὸν θείον εἰσελαύοντες οἶκον, καὶ αὐτῷ προστρέχοντες τῷ
Χριστῷ, διὰ τὴν προσμέγειν αὐτῷ, καὶ μὴ πάλιν ἀλλοτριοῦσθαι φιλεῖν, ή πρὸς ἀμαρτίαν ἀκβαίνοντας,
ἢ παλινορμοῦντας εἰς ἀποστίλαν.

Ἦν Ἀνδρέας ὁ ἀδελφός Σίμωνος Πέτρου, εἰς τὸν δύο τῶν ἀκειστῶν καρά Υάκιντου, καὶ ἀκεισθησάντων αὐτῷ· εὑρίσκει οὗτος πρώτος τὸν ἀδελφόν τὸν Ἰωάννην Σίμωνα, καὶ λέγει αὐτῷ· Εὑρήκαμεν τὸν Μεσσίαν, διὰτοι μεθερμηνεύσθε τὸν Χριστόν, καὶ ηγαγει αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰη-
σοῦν.

Οἱ λαβόντες δρῦς τὸ τάλαντον, εύθὺς τοῦ ταλάντου
τὴν ἐργασίαν ἐπάγονται, καὶ τῷ Δεσπότῃ προσάγουσι.
Τουτῷς γάρ δυτικοὶ τε καὶ εὐμαθεῖς
δρῶνται ψυχαῖς, οὐ μακρῶν δεόμεναι πρὸς ὀφέλειαν
ῥημάτων, οὐδὲ ἐν κύκλοις ἐτῶν, ή μηνῶν τὸν ἐκ τῆς

A velle aliquid discere. Tum rogant uti domum suam
indicet, tanquam ibi opportune dicturi quod sit
operae pretium. Nolebant enim, ut credibile est,
de rebus gravissimis obiter tantum colloqui. Quo
ex dicto exemplum nobis rursus utile capiendum
est.

I. 39. Dicit eis: Venite et videte.

Domum suam non indicat, quamvis hoc roga-
retur, sed potius ut ad eam statim se conferant
jubet. Primum quidem, ut ea re ad exemplum
proposita doceret in quærendis bonis malam esse
dilationem: in rebus enim utilibus damnosa est
omnis cunctatio. Deinde, ignorantibus adhuc san-
ctam Salvatoris nostri Christi domum, id est Ec-
clesiam, ad salutem non sufficere, si didicerint
ubinam illa sit, nisi ad ipsum per fidem venerint,
et quæ mystice in eo peraguntur perspexerint

**I. 39. Venerunt igitur et viderunt ubi maneret, et
apud eum manserunt die illo: hora erat quasi de-
cima.**

Assidui erant discipuli in percipienda divinorum
mysteriorum cognitione. Levitatem quippe discendi
cupidis convenire non existimo, sed laboriosum
animum ac generosum, adeo ut omni tempore
vitæ constanti studio clareant. Id enim significari
arbitror his verbis: «Et apud eum manserunt die
illo.» Cum autem ait: «Hora erat quasi decima,»
theologum dicimus accommodata cuique ratione
rursum nos subtiliter edocere, non in hujus sæ-
culi primordio magnum illud Salvatoris nostri
mysterium innotuisse, verum tempore jam ad finem
tendentē. «In novissimis» enim, ut scriptum est,
«diebus, docti a Deo omnes sumus»⁴¹. Præterea,
eum discipuli circiter horam decimam Salvatori
assideant, et a sancto evangelista apud eum porro
mansisse dicantur: discant rursus inde qui per fi-
dem in divinam domum ingrediuntur, et ad Chri-
stum currunt, apud ipsum manendum esse, nec
ab eo secedendum ad peccatum transeundo, aut in
incredulitatem rursus migrando.

**I. 40, 41. Erat Andreas frater, Simonis Petri, unus
ex duobus, qui audierant a Joanne, et secuti fuerant
eum. Invenit hic primum fratrem suum Simonem, et
dicit ei: Invenimus Messiam (quod est inter-
pretatum Christus). Et adduxit eum ad Jesum.**

Qui talentum nuper acceperant, ejus statim
quæstem ubiorem Domino offerunt. Tales enim
profucto sunt illæ studiosæ animæ, quibus opus
non est multis verbis ut erudiantur, neque longo
annorum aut mensium curriculo, ut doctrinæ fru-

⁴¹ Ierem. xxxi, 34.

etum afferant: sed in ipsis discendi primordiis scientiae perfectionem, complectuntur. « Sapienti enim da occasionem, et sapientior erit, inquit Scriptura: notifica justo, et addet ad recipiendum ».⁴¹ Fratrem itaque suum Andreas servat, Petrum videlicet, totum illud magnum brevi compendio declarans mysterium. Invenimus enim, inquit, Jesum, ceu « Thesaurum in agro absconditum, aut pretiosam margaritam »⁴², juxta evangeliorum parabolias.

I, 42. *Intuitus autem eum Jesus, dixit: Tu es Simon filius Jona: tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petra.*

Divinitus intuetur, qui corda et renes novit, et cernit quantam ad pietatem discipulus perventus sit, et quantam ad virtutis perfectionem evelendus. Nihil enim ignorat qui cuncta novit priusquam sicut, quo sane potissimum docet praedictum discipulum, se citra cujusquam doctoris operam, Deus cum sit, cuncta nosse. Nulla siquidem oratione praemissa, nullaque facta inquisitione, ut disceret quis aut unde is ad se veniret, tam patrem ejus quam ipsum nomine appellat, et Simonem eum non iam vocari patitur, eum sibi pro sua potestate iam tam ut suum vindicans, sed congrua similitudine Petrum a petra vocari placuit, puta super quem fundatus erat suam Ecclesiam.

I, 43, 44. *In crastinum voluit Jesus exire in Galileam, et invenit Philippum, et dicit ei Jesus: Sequere me. Erat autem Philippus a Bethsaida, civitate Andree et Petri.*

Erat ejusdem animi cum prioribus Philippus, et ad sectandum Christum perquam idoneus. Hunc probum fore Christus noverat, ideoque, « Sequere me », inquit, hoc verbo gratiam qua donatus erat demonstrans, et cum sequi jubet, hominem probae vita esse testificans; neque **132** enim eum nisi probum ad id muneric elegisset.

I, 45. *Invenit Philippus Nathanael, et dicit ei: Quem scripsit Moyses in lege, et prophetæ, invenimus Iesum filium Joseph a Nazareth.*

Cito admodum ille discipulus fructum affert, ut vel hinc ejusdem animi ac studii cum prioribus esse videtur. Invenit enim Nathanael, non certe casu oblatum, sed multo studio quæsitum. Norat quippe studiogissimum illum esse ac valde eruditum: deinde narrat se Christum invenisse illum per omnes Scripturas divinitus prædicatum: neque hominem convenit earum nescium, sed signa quæ tam apud Moysem quam prophetas litteris mandata sunt cum primis edoctum. Invaluerat autem apud Judæos falsa de Christo Salvatore nostro opinio, ex oppido nimirum aut pago Nazareth ipsum fore, quamvis Scriptura divina Bethlehemitam ipsum nuncupet: « Et tu enim, inquit, terra Bethlehem, domus Ephrata, nequaquam mi-

piαιδεύσεως ἀνατίκουσαι καρπὸν, ἀλλ' ὅμοι τῆς τῶν μαθητῶν ἀρχαιότητος συνέσεως κατακλείουσαι τέλος. « Λίδου γάρ σοφῷ ἀφορμήν, καὶ σοφώτερος ἐσται, » φησὶν ἡ Θεία Γραφὴ: « γνώριζε δικαίῳ, καὶ προσθήσει τοῦ δέγεσθαι. » Ἀνασώζει δῆ οὖν τὸν οἰκεῖον Ἀνδρέας ἀδελφόν. Πέτρος δὲ οὗτος ἦν· δλον ἐν δλίγῳ κερατίῳ τῷ μέγα δηλώσας μυστήριον. Εὐρήκαμεν γάρ, φησὶν, ὡς « Θησαυρὸν κεχρυμμένον ἐν ἀγρῷ, ἥ ὡς ἔνα πολύτιμον μαργαρίτην » τὸν Ἰησοῦν, κατὰ τὰς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις παραβολάς.

Ἐμβλέψας δὲ αὐτῷ στὸν Ἰησοῦν, εἶπε· Σὺ εἶ Σίμων ὁ Σίδης Ἰωάννης, σὺν κληθῆσῃ Κηφᾶς, δὲρματεύεσται Πέτρος.

Ἄτενίζει θεοπρεπῶς δὲ καρδίας ὄρῶν καὶ νεφρῶν· ὅρδε δὲ πρὸς δοῦλην εὐλάβειαν διαβάσται, καὶ ποιας ἐσται κάτοχος ἀρετῆς, καὶ εἰς ποιὸν καταλήξει τέλος. Ἀγνοεῖ γάρ οὐδὲν δὲ εἰδὼς τὰ πάντα πρὸς γενέσεως αὐτῶν, φῆ δὲ καὶ μάλιστα παιδεύει τὸν κεκλημένον, διτι Θεδος ὑπάρχων διηθινὸς ἀδίδακτον ἔχει τὴν γνῶσιν. Λόγου γάρ δλως δευθεὶς οὐδὲνδε, ἀλλ' οὐδὲ ἐπιζητήσας μαθεῖν τεῖς, ἥ τοῦτον ἥκοι πρὸς αὐτὸν δὲ ἀνήρ, ποιὸν μὲν ἔξεφο πατέρος, τίς δὲ καὶ αὐτὸς δονομάζοιτο λέγει, καὶ Σίμωνα μὲν οὐκέτι καλεῖσθαι συγχωρεῖ, κατεξουσιάζων ἥδη καὶ κατακρατῶν, ὡς γεγονότος οἰκείου φερωνύμου; δὲ ἀπὸ τῆς πάτερας μετωνόμαζε Πέτρον· ἐπ' αὐτῷ γάρ ἔμελλε τὴν αὐτοῦ θεμελιοῦν Ἐκκλησίαν.

Τῇ ἀκανθίον ηθέλλησεν διεδεῖτερος εἰς τὴν Γαλιλαῖαν, καὶ σύρισκε Φελιππον, καὶ λέγει αὐτῷ στὸν Ἰησοῦν, « Ακολούθει μοι. » Ήρ δὲ στὸν Φελιπποντὸν διεθεσταῖ ἐκ τῆς πόλεως Ἀνδρέου καὶ Ιάκωρον.

Ισογνωμῶν τοῖς προλαβοῦσιν δὲ Φελιππος, καὶ λίαν ἔχων ἐπιτιθείως εἰς ἀκολούθησιν τοῦ Χριστοῦ. « Μέσει γάρ καὶ αὐτὸν ἐσδύμενον ἀγαθόν· διάτοι τοῦτο καὶ φησὶν· « Ακολούθει μοι, » γνώρισμα τῆς ἐπ' αὐτῷ χάριτος τῷ βῆμα τιθεῖς, καὶ δι' ὃν ἐπεσθαί προστάττεται πολιτείας αὐτῷ τὴν ἀριστην ἐπιμαρτυρῶν· οὐ γάρ ἀν ἐπελέξατο, μή οὐχὶ πάντως δύναται χρηστόν.

Εὐρίσκει Φελιππος τὸν Ναθαναὴλ, καὶ λέγει αὐτῷ· «Οτι δραγμὲς Μωσῆς ἔτι τῷ νόμῳ, καὶ οἱ προφῆται, σύριγκαμεν τὸν Ιησοῦν υἱὸν Ιωσήφ τὸν δικόν Ναζαρέτ.

«Οὗτος δηλαδὴ λίαν διαβάσται Χριστὸν, οὐχ ὡς ἀγνοοῦντες προσομιλῶν, ἀλλ' ὡς; λίαν ἐκπειαιδευμένων, τά τε τοῦ πανσόφου Μωσέως, καὶ τῶν προφητῶν μηδύματα· διόποντα δὲ οὐκ ἀληθῆς περὶ τοῦ Σωτῆρος τιμῶν Χριστοῦ παρὰ τοῖς Ιουδαίοις ἐκράτει, ὡς ἐκ πολεως, ήτοι κώμης ἐσται τῆς Ναζαρέτ, καίτοι Βηθλεεμίτην αὐτὴν, δισον εἰς τοῦτο ἤκει τὸν λόγον, τῆς θείας λεγούσης Γραφῆς· Καὶ οὐ γάρ, φησὶν, τῇ Βηθλεὲμ, οἴκος τοῦ Ἐφραΐδη, μή

⁴¹ Prov. ix, 9. ⁴² Matth. xiii, 44, 45 seqq.

διλιγοστος ει του είναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα, ἐκ σοῦ μοι· Αἴτιος είναι τοῦ είναι εἰς ἀρχοντα ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἔξοδοι αὐτοῦ, ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰώνος. » Ἀνετράφη μὲν γάρ εἰς Ναζαρέτ, ὃς που καὶ αὐτὸς ὁ εὐαγγελιστής διεμαρτύρατο λέγων· « Καὶ ἥλθον εἰς Ναζαρέτ, » οἵ τινες ἀνατεθραμμένοις· ἦν δὲ οὐδὲ ἔκτιθεν, ἀλλ' θίεν ἥδη προεπομέν, μᾶλλον δὲ ὡς ἡ τοῦ προφήτου διισχυρίσατο φωνῇ. Ἀκολουθήσας τοινυν δ Φίλιππος τῇ τῶν Ἰουδαίων ὑπονοίᾳ φησίν·

'Ἐκ Ναζαρέτ δύναται εις ἀγαθὸν είναι;'

Συνυμολογεῖ προχείρως ὁ Ναθαναὴλ, διτι μέρα δὴ τι καὶ κάλλιστον εἴη τὸ ἐκ τῆς Ναζαρέτ ἀναδειχθῆσθαι προσδοκώμενον. Δῆλον δὲ δῆπου πάντως ἔστιν, ὃς οὐ μόνον ἀδέχετο πρὸς πίστιν τοῦ ζητουμένου τὴν Ναζαρέτ, ἀλλ' ἐκ νόμου, καὶ προφῆτῶν τὴν γνῶσιν ἐρανίζομενος, ταχεῖαν ὡς πολυμαθῆς ἐποιείτο τὴν σύνεσιν.

Λέγει αὐτῷ Φίλιππος· Ἐρχον καὶ ίδε.

Ἄρχεσθαι πρὸς πίστιν ἡ θέα, φησὶν, καὶ μόνον εἰς λόγους ἀλθῶν συνομολογήσεις γοργότερον, καὶ ἀνενδούστως ἐρεῖς αὐτὸν δυτικὰς ὑπάρχειν τὸν προσδοκώμενον. Χρή δὲ πιστεύειν ἡμᾶς, διτι περ ἣν θεῖα τις καὶ δρόπτος χάρις, τοῖς τοῦ Σωτῆρος λόγοις συνεπτέρχουσα, καὶ τὰς τῶν ἀκρωμάτων ψυχὰς καταθέλλουσα. Οὕτω γάρ γέγραπται, διτι· Πάντες ἄδειαμαίσον ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος τοῖς ἐκπορευομένοις ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ· » ὡς γάρ ἐνεργῆς δὲ λόγος εἰς δύναμιν, οὕτω καὶ εἰς τὸ πείθειν ἣν Ιχανόν.

Ἐίδερ δὲ Ἰησοῦς τὸν Ναθαναὴλ ἀρχόμενον πρὸς αὐτὸν, καὶ λέγει περὶ αὐτοῦ· Ἰδε ἀληθῆς Ἰσραηληγεῖ, ἐν φόβῳ δόλος οὐκέτιστι.

Οὖπα τὴν διὰ σημείων ἐπιτηδεύσας ἐπίδειξιν, ἐπέριψε τρόπῳ Χριστὸς τοὺς τε οἰκείους ἀγαπηθεῖς ἐπειράτο μαθητὰς, καὶ τοὺς δοὺς περ ἡσαν τῶν αὐτῷ προσιώπων νονυχέστεροι, ὡς εἶη μὲν αὐτὸς ὁ κατὰ φύσιν Γάλας καὶ Θεός. ἤκουε δὲ τῆς ἀπάντων ἔνεκα σωτηρίας ἐν ἀνθρωπείᾳ μορφῇ. Τίς οὖν ὁ τρόπος δὲ πρὸς πίστιν ἐπαγγής; Ἡ θεοπρεπής δηλονότι γνῶσις. Τὸ γάρ εἰδέναι τὰ πάντα, μάνιψ πρέπει Θεῷ· ἀποδέχεται τοιχαροῦν τὸν Ναθαναὴλ, οὐ κολακεῖται ἀπράξιαν εἰς διάθεσιν, ἀλλ' ἐξ ὧν αὐτῷ συνήδει πιστούμενος, διτι· γινώσκει καρδίας, ὡς Θεός.

Λέγει αὐτῷ Ναθαναὴλ· Πόθερ με γινώσκεις;

Ἄρχεται θαυμάζειν ὁ Ναθαναὴλ, καὶ καλεῖται πρὸς πίστιν ἥδη βεβαίαν· Εἱτε δὲ μανθάνειν ἀξιοί, πέθεν δὲ ἔχοι τῶν κατ' αὐτὸν τὴν γνῶσιν ἀκριβεῖς γάρ. λίαν αἱ φιλομαθεῖς καὶ φιλόθεοι ψυχαῖ. Τηνοῦει δὲ τοις ὑπὸ Φίλιππου τὰ κατ' αὐτὸν δεδεχθεῖ τὴν Κυρίῳ.

Ἀκεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Πρὸ τοῦ σε Φίλιππον φωνῆσαι, ὅτα δέκα τὴν συκῆν εἰδότ σε.

Ἐλυσεν αὐτῷ τὴν ὑπόνοιαν ὁ Σωτὴρ, καὶ πρὸ τῆς τοῦ Φίλιππου συντεῦξεώς τε καὶ διμίλιας ἐωρακέναι λέγων αὐτὸν ὑπὸ συκῆν, καίτοι μὴ παρὼν τῷ σύμματι. Χρησίμως τε σφόδρα καὶ ἡ συκῆ, καὶ ὁ τόπος ἐκμάζεται, τὴν τοῦ τεθεωρῆσθαι πίστιν αὐτὸν ἐγ-

A nima es ut sis in millibus Iuda : ex te enim egreditur dux qui regat populum meum Israel, et egressus ejus ex diebus saeculi ⁴⁴. » Educatus enim est in Nazareth, ut alicubi testatus est evangelista, his verbis : « Et venerunt in Nazareth ⁴⁵ », ubi erat nutritus; sed inde oriundus non erat, verum ex eo loco quem jam diximus, imo qui voce prophetæ confirmatus est. Philippus ergo Judæorum opinionem secutus ait :

I, 46. *A Nazareth potest aliquid boni esse?*

Consestim assentitur Nathanael magnum quidpiam et eximum esse id quod ex Nazareth prodiitum exspectabatur. Certum est autem quod ad probandum id quod quærebatur non Nazareth solum attulit, verum etiam ex lege et prophetis, ut qui multæ lectionis erat, cognitionem hauriens, cito ejus intelligentiam assecutus est.

I, 46. *Dicit ei Philippus: Veni et vide*

Sufficiet ad credendum, inquit, vel speculasse, et, si cum eo sermonem duntaxat contuleris, magis consenties, ac tecum indubitate fateberis ipsum esse revera qui exspectatur. Porro credendum est, divinam quamdam et ineffabilem gratiam in Salvatoris sermone ac verbis suisque qua delinirentur 133 etiam auditorum animi. Sic enim scriptum est, quia : « Omnes mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius ⁴⁶. » Ut enim ejus oratio efficax erat ad agendum, sic etiam ad persuadendum erat idonea.

I, 47. *Vidit Jesus Nathanael venientem ad se, et dicit de eo: Ecce vere Israëlitæ, in quo dolus non est.*

Cum nondum signis et miraculis se Christus manifestasset, alio modo persuadere nitebatur suos discipulos, et quotquot ex eis erant acutiores, se nimis esse Filium secundum naturam, ac Deum, et pro omnium salute in humana forma venisse. Quænam igitur est illa ratio quæ ad fidem adducit? Cognitio Deo conveniens. Omnia enim nosse uni Deo convenit. Excepit ergo Nathanaelem, non assestitiunculus eum sibi concilians, sed expositis iis quorum conscius erat, hominum corda qua Deus est se nosse confirmans.

I, 48. *Dicit ei Nathanael: Unde me nosti?*

Nathanael mirari incipit, et ad firmitatem fidem jam vocatur, sed etiam per punctum undenam ipsam Christus nosset. Accuratæ enim fere sunt studiosæ ac Dei amantes animæ. Forsan autem suspicatur se Philippi opera Domino innotuisse.

I, 48. *Respondit Jesus, et dixit ei: Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te*

Solvit ejus suspicionem Servator, dum ait se eum sub ficu vidisse tametsi corpore aberat, priusquam ad se venisset aut locutus esset Philippus. Et valde utiliter cum ficus, tum locus ipse designantur, quibus certiorem fidem facit se eum

⁴⁴ Mich. v, 2. ⁴⁵ Luc. ii, 51. ⁴⁶ Luc. iv, 22.

conspicatum esse. Cum enim id plane nosset, etiam consectarium facile admisit. Α γωμενα· δι γαρ ακριδως ήδη μαθών, καὶ τὸ σὺν αὐτῷ έτοιμως ἀν παρεδέξατο

I. 49. Respondit ei Nathanael, et ait: Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israel.

I Noverat probe Deum scrutatorem esse cordium, nec ulli alteri mentem hominis patere, illud, opinor, Psalmistæ animo revolvens: « Scrutans corda et renes Deus ». Quod enim alii nulli quam naturæ divinæ istud insit, **134** tanquam ei proprium ac peculiare Psaltes attribuit. Cum itaque animadvertisset ea Domino patere quae tacitus apud se versabat, magistrum cum illico nominat, ejusque disciplinæ alacri mente se tradit, Filiumque Dei et Regem Israel esse fateatur, eum utique secundum naturam esse quoque Deum confirmans, in quo Deitatis proprietates inexistentur. B

I. 50. Respondit Jesus, et dixit ei: Quia dixi tibi, Vidi te sub fico, credis: majora his videbis.

Firmior eris ad fidem, inquit, cum his majora videris. Qui enim uni signo credidit, quomodo non erit longe firmior, cum potiora miracula appa- ruerint?

I. 51. Amen, amen dico vobis, videbitis cælum apertum, et angelos Dei ascendentess et descendentes supra Filium hominis.

Jam ad omnes orationem convertit qua Nathanaelis fidem confirmat. Cum autem angelos visum iri ait, ascendentes ac descendentes super Filium hominis, hoc est ministrantes, et mandatis ejus, ad salutem eorum qui credituri sunt, obsequentes, tunc maxime se natura Dei Filium esse demonstratum iri significat. Non enim sibi mutuo spiritales illæ virtutes, sed Deo certe serviunt. Quod cum dicimus earum subjectionem non tollimus: nec enim servitatem quisquam recte sane dixerit: de Christo vero sancti evangelistæ scribunt, angelos ad Servatorem Christum accessisse, et ei mini- strasse⁴⁷.

II. 1-4. Et die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ: et erat mater Iesu ibi. Vocatus est autem et Jesus et discipuli ejus ad nuptias. et deficiente vino, dicit mater Iesu ad eum: Vinum non habent. Et dicit ei Jesus.

Opportune ad patranda miracula Christus aggre- ditur, licet fortuito ad ea vocatus videatur. Nam cum nuptiæ celebrarentur, caste nimirum et ho- neste, adest quidem mater Servatoris, sed et ipse **135** una cum discipulis suis invitatus venit, non tam epulaturus quam ut miraculum faceret, ac præterea generationis humanæ principium sanctifi- caret, quod ad carnem nimirum attinet. Conve-

Απεκρίθη Ναθαναὴλ, καὶ λέγει αὐτῷ· Ραβbi, σὺ εἶ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, σὺ εἶ δὲ Βασιλεὺς τοῦ ὸραὴλ.

Ολός μόνον οντα καρδιῶν ἐρευνητήν τὸν Θεὸν, οὐδενὶ δὲ ἔτερῳ τὸν ἀνθρώπου δῆλωσιν ἔξεπίστα- σθαι νοῦν, τὸ ἐν Φαλμοῖς ἔχειν, κατὰ τὸ εἰκόνη, ἐνθυμούμενος· « Ἐτάξων καρδίας καὶ νεφρῶν δὲ Θεός ». Ός γὰρ οὐδενὶ τῶν δλλων προσδον, μόνη τῇ θεῖᾳ φύσει, καὶ τούτῳ ἔξαίρετον δὲ Μελιρῆδος ἀνατέ- θεικεν. Οὐκοῦν ἐν ἀφθογγοῖς ἔτι φεύρισμοῖς τὴν ὑπόνοιαν αὐτῷ στρεφομένην κατὰ τὸν νοῦν ἐπειπέρ ξινα θεωροῦντα τὸν Κύριον, διδάσκαλον μὲν εὐθὺς; ἀποκαλεῖ, προθύμως; ἡδη τὴν ὑπὲρ αὐτῷ μαθητεῖν εἰσβαίνων, Θεοῦ δὲ Υἱὸν διμολογεῖ καὶ βασιλέα τοῦ ὸραὴλ, φέπερ δὲ ἐνυπάρχοι τὰ τῆς θεότητος θέα, τούτον εἶναι πάντως καὶ κατὰ φύσιν Θεὸν εὐπαιδεύ- τως διαβεβαιούμενος.

Απεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Οτι εἰκό- σοι, δτι εἰδότε σε υποκάτω τῆς συκῆς, πιστεύεις· μείζω τούτων δψει.

Ἄσφαλτερος ἐστι πρὸς πίστιν, φησιν, δται ίδης τὰ τούτων μείζονα· δι γὰρ ἐν σημειῷ πεπιστευκώς, πῶς οὐκ ἔσται πάντως διὰ πολλῶν ἐν ἀμείνοσιν, δται δὴ μάλιστα φανοιντο τῶν ἡδη τεθαυμασμένων ἀξιολογώτερα

Ἄμητρ, ἀμήτρ λέγω ύμιν, δψεσθε τὸν οὐρανὸν δρυφρότα, καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ διαβε- ροτας καὶ καταβαίνοτας δὲ τὸν Υἱὸν τοῦ οὐρα- θρώκου.

Κοινὸς ἡδη πρὸς πάντας δι λόγος ἐπισφραγίζων τὸν Ναθαναὴλ τὴν πίστιν. Ἀγγέλους δὲ δρῆσεσθαι λέγων δνω τε καὶ κάτω τρέχοντας ἐπὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τούτον⁴⁸ ἔστιν, ὑπῆρετούντας καὶ διακονου- μένους τοῖς αὐτοῦ διατάγμασιν, εἰς τὴν τῶν μελλόν- των πιστεύειν σωτηρίαν, τότε δὴ μάλιστα Θεοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχων Υἱὸς ἀναδειχθῆσθαι φησιν. Οὐ γὰρ δλλῆλαις αἱ λογικαὶ δυνάμεις, Θεῷ δὲ πάντως δυ- λεύουσιν. Οὐκ ἀναιρεῖ δὲ δι λόγος τὴν ἐν ἀγγέλοις ὑποταγήν· οὐδὲ γὰρ δὲ πάντων ἀγίων εὐαγγελιστῶν, δτιπέρ ἀγγελοι προσῆλθον τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, καὶ διηκόνουν αὐτῷ.

D Καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ τὸν ἡγέτετο δὲ Καρῆ τῆς Γαλιλαῖας, καὶ ἦρ η μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ ἐκεῖ. Ἐκλήθη δὲ καὶ δὲ Ιησοῦς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὸν τὸν οὐρανὸν, καὶ ὑστερήσατος οὐροῦ, λέγει η μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ χρός αὐτῷ, Οὐρο οὐκ ἔγουσι. Καὶ λέγει αὐτῇ δὲ Ἰησοῦς.

Εὐαρρέμως ἔρχεται λοιπὸν ἐπὶ τὴν τῶν σημείων ἀρχήν, εἰ καὶ ἀδουλήτως ἐδόκει καλεῖσθαι πρὸς αὐ- τήν· πανηγύρεως γὰρ τῆς ἐπὶ γάμῳ τελουμένης, δῆλον δὲ δῆπον πάντως δτι σεμνῶς, πάρεστι μὲν τοῦ Σωτῆρος η μήτηρ, κεκλημένος δὲ καὶ αὐτὸς τοῖς οἰκεῖοις συναφικεῖται μαθηταῖς θευματουργήσων μᾶλλον, ἡπερ ἔστιασμόνες, ἔτι τε πρὸς τούτων καὶ αὐτὴν ἀγιάσων τῆς ἀνθρώπου γενέσεως τὴν ἀρχήν⁴⁹.

⁴⁷ Psal. vii, 10. ⁴⁸ Matth. iv, 11.

ὅσον δὲ ἤκειν εἰς τὴν σάρκα, φαμέν· "Εἶδεις γάρ αὐτήν τὴν ἀνθρώπου φύσιν ἀνακεφαλαιούμενον, καὶ δῆλην ἀνασκευάζοντα πρὸς τὸ δύμεινον, μὴ μόνον τοὺς ἥδη πρὸς τὸ ὑπάρξαι τεκλημένους διανέμειν τὴν εὐλογίαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς δοσούς οὐδέπω τεχθεσμένοις προευτρεπίζειν τὴν χάριν, καὶ ἀγίαν αὐτῶν καταστῆσαι τὴν εἰς τὸ εἶναι πάροδον. Καὶ τρίτην ἐπὶ τούτῳ δέχου τὴν ἀπολογίαν. Εἰρητὸν που πρὸς τὴν γυναῖκα παρὰ Θεοῦ· «Ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα»· πῶς οὖν ἔδει καὶ ταύτην ἡμᾶς ἀποκρύσασθαι τὴν ἄρδαν, ή πῶς ἀν ἐτέρως διαφυγεῖν καταδεδικασμένον τὸν γάμον; "Εἶλεσε καὶ τοῦτο φιλάνθρωπος ὁν δὲ Σωτὴρ. Τετλυμῆς τῇ παρουσίᾳ τὸν γάμον, ή πάντων εὐθυμία καὶ χαρὰ, ἵνα τῆς τεκνογονίας τὴν ἀρχαῖαν ἐξελάσῃ κατήφειαν· «Ἐλ τις γάρ ἐν Χριστῷ, καὶνὴ κτίσις». Καὶ, «Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, » ὡς ὁ Παῦλος φησι, « γέγονε δὲ καὶνά. » Ἐρχεται τοιγαροῦν δμοῦ τοὺς οἰκεῖοις μαθηταῖς εἰς τὸν γάμον· ἔδει γάρ περέναι τῷ θαυματουργῷ τοὺς τῶν παραδόξων φιλοθεάμονας, τροφήν τινα ὡσπερ τῇ ἐν αὐτοῖς πίστει συλλέξοντας τὸ τελούμενον. Ἐκεῖδη δὲ οἶνος ἐπιτέλοιπε τοὺς ἀστιωμένους, ἕπτι τὴν συνήθη φιλανθρωπίαν ἀγαθὸν ὑπε τὸν Κύριον ἡ μήτηρ ἐκάλεσε λέγουσα· «Οἶνον οὐκ ἔχουσιν· » ὡς γάρ ἐνδὸν ἐπ' ἔκουσιας αὐτῷ τὰν ὅπερ ἀν βούλοιτο ποιεῖν, εἰς τὸ θαῦμα προτρέπει.

Τί ἔμοι καὶ σοι, γύραι; οὐκωνάς η ὄψα μου.

"Ἄκριστα καὶ τοῦτον ἤμιν τὸν λόγον δὲ Σωτὴρ ἐσχηματίζετο. Οὐ γάρ ἔδει δρομαῖον ἐπὶ τὸ πράττειν, ἐλεῖται, οὐδὲ αὐτόμολον ὡσπερ δρόσοθας θαυματουργὸν, κεκλημένον δὲ μᾶλις ἐπὶ τοῦτο βαδίζειν, καὶ τῇ χρείᾳ μᾶλλον, ἥπερ τοὺς ὄρωσιν ἐπιδοῦναι τὴν χάριν. Δοκεῖ δὲ πῶς εἶναι καὶ χαριεστέρα τῶν ποθουμένων ή Ἐκβασίες, οὐκ ἐκ τοῦ προχείρου τοὺς αιτοῦσι χορηγουμένην, διὰ δὲ μικρᾶς ὑπερθέσεως εἰς ἐλπίδα καλλιστην ἀνωθουμένη· ἀλλως τε καὶ διὰ τούτου τὴν τοὺς τεκοῦσι χρεωστουμένην τιμὴν ἀξιολογωτάτην ὑπάρχουσαν ἐπιδεικνύει Χριστὸς, ὅπερ οὐ πράττειν ἤθελεν αἰδοῖ τῇ περὶ μητέρα καταδεχόμενος.

Δέργει η μήτηρ αὐτοῦ τοῖς διακόνοις· «Οτι δὲ τὸν λέγεις ὑμῖν, ποιήσατε. » Ήστατ δὲ ἐκεῖ ὑδραι Λοιραι δὲ καὶ κείμεναι κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν Ἰουδαίων χωροῦσαν ἀνὰ μετρητὰς δύο η τρεῖς.

Πολλὴν ἔχουσα τὴν ροπὴν εἰς τὸ γενέσθαι τὸ θαῦμα νεύκεκεν η γυνὴ πειθούσα διὰ τὸ πρέπον ὡς υἱὸν τὸν Κύριον. Ἀρχεται δὲ τοῦ πράγματος αὐτῆς πρὸς ὑπουργίαν ἥδη τῶν γενέσθαι προστατομένων τοὺς τῆς πανηγύρεως ὑπηρέτας εὐτρεπίζουσα.

Δέργει αὐτοῖς δὲ Ἰησοῦς· Γεμίσατε τὰς ὑδρίας ὑδατος. Καὶ ἐγέμισαν ὅσα ἄτω. Καὶ λέγει αὐτοῖς· Ἄντλήσατε τὸν, καὶ φέρετε τῷ ἀρχιερίκλιτῳ καὶ ἡρεγκαρ. Οὓς δὲ δηρεύσατο δὲ ἀρχιερίκλιτος τὸ ὄνδρον οἵτοις γεγενημένον, καὶ οὐκ ἦδει πόθεν δυτεῖρ· οἱ δὲ διάκονοι ἤδεισαν οἱ τητληστές τὸ ὄνδρον· φωτεῖ τὸν ρυμφορ δὲ ἀρχιερίκλιτος, καὶ λέγει αὐτῷ· Πάς ἀνθρωπος πρῶτον τὸν καλόν οἵτοις τίθησι, καὶ δεῖται μεθυσθῶσι, τότε τὸν διάλος σω. Σὺ τετήρηκας τὸν καλόν οἵτοις ὅως ἀρτι.

⁴⁴ Gen. iii, 16. ⁴⁵ 1 Cor. v, 17.

A piebat enim ut qui naturam ipsam hominis renovaturus ac totam in meliorem statum revocaturus erat, non solum iis qui jam in ortum vocali erant benedictionem impertiretur, sed et iis quoque qui postea nascituri essent gratiam praestueret, et eorum ortum sanctum efficaret. Porro tertiam tibi habeo rationem. Dictum est alicubi ad mulierem a Deo: *In dolore paries filios*⁴⁴. Quomodo igitur hanc a nobis execrationem depelli oportebat, aut quanam alia ratione condemnatas nuptias vitare licebat? Istud etiam solvit Servator, hominem amantissimus. Praesentia sua nuptias coherest, ipse gaudium et laetitia cum sit universorum, ut veterem partus tristitiam depelleret: «Si quis enim in Christo, nova creatura est. » Et, « Venera transierunt, » ut Paulus inquit, « et facta sunt nova ». Venit itaque una cum suis discipulis ad nuptias. Decebat quippe, ut miracula patranti adessent qui rerum mirabilium studio tenebantur, id quod patrandum erat quasi quemdam cibum fidei suæ collecturi. Cæterum vino convivas delliente, mater eum rogat ut solita sua bonitate et benignitate uti velit, dicens: « Vinum non habent. » Nam quasi in ejus potestate sit cuncta facere quæ velit, ad miraculum eum horfatur

C II, 4. Quid mihi et tibi est, mulier? nondum venit hora mea.

Hunc sermonem præclare quoque Servator effinxit. Nec enim ad patranda miracula currere aut ultra inferre se non oportuit, sed rogatum eō venire, et utilitati magis quam spectatorum oculis hanc impertiri gratiam. Gratiora vero sunt quæ optantur, si non cito petentibus ea tradantur, sed aliquanūla mora in pulcherrimam spem offerantur. Præterea, maximum esse illum honorem qui parentibus debetur, Christus ostendit, dum reverentia matris id faciendum suscipit, quod facere nobilitabat.

II, 5-6. Dicit mater ejus ministris: Quodcumque dixerit vobis, facite. Erant autem ibi lapidea hydria sex positæ secundum purificationem Iudeorum, **136** capientes singulæ metretas binas vel ternas.

D Magnam habens auctoritatem ad miraculum eliciendum mulier Dominum filium suum, ut pater erat, persuasit. Hæc autem rem aggreditur, dum nuptiarum ministros præsto esse jubet, eaque ministrare quæ Dominus mox imperaturus esset.

II, 7-10. Dicit eis Jesus: Implete hydrias aqua. Et impleverunt eas usque ad summum. Et dicit eis Jesus: Haurite nunc, et ferite architriclinio: et tulerunt. Ut autem gustarit architriclinus aquam vinum factam, et non sciebat unde esset; ministri autem sciebant qui hauserant aquam: vocat sponsum architriclinus, et dicit ei: Omnis homo primum bonum vinum ponit: et cum inebriasi fuerint, tunc id quæ deterius est: tu autem servasti bonum vinum usque adhuc.

Jussa quidem ministri faciunt : ineffabili vero **A** virtute aqua in vinum transmutatur. Quid enim Omnipotenti difficile? Qui res e nihilo ad esse vocat, quomodo jam factas in quocunque voluerit difficile erit ei transformare? Rem vero mirantur ut eximiam ; non enim alia esse poterant quae per Christum agebantur. Porro architriclinus sponsum increpat, non illepeide, ut arbitror, si rei gestae spectetur, quod sub finem cœnæ melius vinum profunderet.

II, 11-13. Hoc fecit initium signorum Jesus in Cana Galilææ : et manifestari gloriam suam, et crediderunt in eum discipuli ejus. Post hæc descendit in Capharnaum ipse et mater ejus, et fratres ejus, et discipuli ejus : et ibi manserunt non multis diebus. Et prope erat Pascha Iudeorum, et ascendit Jesus Hierosolymam.

Multa, eaque præcara, uno et primo signo simul agebantur. Nuptiæ quippe honorabiles sanctificatae sunt, et execratio in mulieres repulsa. Non enim in doloribus ultra parient liberos, cum ipsum quoque nostræ generationis initium Christus benedixit. Gloria vero Salvatoris nostri radii solaris instar emicuit, et harum rerum admiratione discipulorum fides magis confirmatur. Sed historicæ quidem expositionis satis sit lactenius ; alia nobis est ineunda contemplandi ratio, **137** e' quid his subinnatur, indicandum. Descendit igitur de cœlis Dei Verbum, sicut ipse ait alicubi⁷¹, ut naturam hominis sibi socialam spiritualibus sapientia seminibus quasi sponsus prægnantem fieri persuaderet. Et sponsa quidem, ut par est, idcirco vocatur humanitas, sponsus vero Salvator, divina Scriptura ex rerum nostrarum similitudine, ad intelligentiam nobis altiore dictum illud evehente. Nuptiæ tertia die celebrantur, hoc est extremis hujus sæculi temporibus. Ternarius enim numerus, initium nobis, medium et finem inducit. Sic enim quodlibet tempus dimetitur. Huic propheticum illud quadrare videbitur : « Percutiet, et curabit nos post duns dies in tertia die : et resurgemus, et vivemus in conspectu ejus, et sciemus. Persequemur ut cognoscamus Dominum. Quasi mane paratum inveniemus eum⁷². » Percussit enim nos propter prævaricationem illam in Adam, dicens : « Terra es, et in terram reverteris⁷³. » Sed corruptione et morte percussos rursus curavit ipse tertia dic, id est non primis, neque mediis, sed in ultimis temporibus, quando homo factus, naturam sanam reddidit, eam totam excitans e mortuis in seipso. Ideoque vocatur primiæ quoque dormientium⁷⁴. Igitur cum tertiam diem dicit, qua peragebantur nuptiæ, ultimum tempus significat. Præterea locum designat. In Cana enim Galilææ oppido, inquit. Illic rursus animadvertis studiosus, non Hierosolymis nuptiarum celebritatem, sed extra Iudeam ut in

πληροῦσι μὲν οἱ διακονοῦντες τὸ προσταγθέν· ἀφάτω δὲ δυνάμεις τὸ ὄντα εἰς οἶνον μετατκενάεται. Τί γάρ ἀν γένοιτο χαλεπὸν τῷ πάντα ισχύοντι ; δὲ τὰ οὐκ δύτα καλῶν εἰς γένεσιν, πῶς δὲ κάμοι τὰ ἡρή πεποιημένα μεταρρύθμιζων ἐφ' ὅπερ ἀν βούλοιτο; Ἀποθαυμάζουσι δὲ τὴν χρῆσιν ὡς ἐξαρτετον· οὐ γάρ ἦν ἑτέρως ὁρᾶσθαι τὰ διὰ Χριστοῦ. Αἰτιάται δὲ τὸν νυμφίον ὁ ἀρχιτρίκλινος, ὡς ἐν ὀστέρᾳ τοῦ δεῖπνου καὶ πώ δαπανῶτα τὸ δημιον, οὐκ ἀκόμψιος, ὡς γέ μοι φαίνεται, κατά γε τὸν τῆς Ιστορίας λόγον

Ταύτην ἐποίησε τὴν ἀρχὴν τῶν σημείων ὁ Ἰησοῦς ἐν Καρᾶ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἐγαύρωσε τὴν δόξαν αὐτοῦ· καὶ ἐκστενοσαρ εἰς αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Μετὰ τοῦτο κατέβη εἰς Καπερναούμ αὐτὸς καὶ ἡ μητέρα αὐτοῦ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Καὶ ἐκεῖ ἔμεινεν οὐ πολλάς ημέρας. Καὶ ἐγγὺς ἦν τὸ Πλάστα τὸν Ιουδαίων, καὶ ἀρέβη εἰς Ἰεροσόλυμα ὁ Ἰησοῦς.

Πολλὰ κατὰ ταῦτα ἐτελέστο τὰ κάλλιστα δι' εὑνούς καὶ πρώτου σημείου. Γάρ μοι γάρ δὲ τίμιος ἡγίαστο, ἀρά δὲ ἡ κατὰ γυναικῶν ἐκποδῶν. Οὐ γάρ ἐν λύπαις ἔτι τέχονται τέκνα, καὶ αὐτὴν ἡμῶν τῆς γεννήσεως τὴν ἀρχὴν εὐλογήσαντος τοῦ Χριστοῦ. Ἁλισκῆς δὲ δίκην ἀκτίνος ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνέλαμψε δίκαια, καὶ τὸ μεῖζον ἐπὶ τούτοις βεβαιοῦνται πρὸς πίστιν ἀπὸ τοῦ θαυμάζειν οἱ μαθηταί. 'Ο μὲν οὖν τῆς Ιστορίας λόγος ἐν τούτοις στήσεται· οἷμαι δὲ δεῖν, καὶ ἐπέραν τοις εἰρημένοις ἐπινοεῖσθαι θεωρίαν, καὶ τι τὸ ἐντεῦθεν ὑποδηλούμενον εἰπεῖν. Καταβένθη τοίνυν τὰς οὐρανῶν δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὡς αὐτός πού φησιν, τὰ τὴν ἀνθρώπου φύσιν νυμφίον δίκην οἰκειωτάμενος κυνοφορεῖν ἀναπτεῖση τὰ πνευματικὰ τῆς σοφίας σπέρματα. Καὶ νύμφη μὲν εἰκότας ἡ ἀνθρωπότης διὰ τούτου καλεῖται, νυμφίος δὲ δὲ Σωτήρ, ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς εἰς νόησιν τὴν ὑπὲρ ἡμᾶς ἀνατείνουστις τὸν λόγον τῆς θείας Γραφῆς συγκροτεῖται δὲ δὲ γάμος ἐν τημέρᾳ τρίτῃ, τοῦτ' ἔστιν, ἐν ἐσχάτοις τοῦ παρόντος αἰώνος καιροῖς· δὲ γάρ τρίτος ἡμῖν ἀριθμὸς ἀρχὴν εἰσφέρει, καὶ μεσσήτης, καὶ τέλος· οὗτος γάρ δὲ σύμπας ἐκμετεῖται χρόνος. Τούτῳ φανεῖται προσεοικός, τὸ δὲ ἐνός που τῶν ἀγίων προφητῶν εἰρημένον· « Πατάξει, καὶ μοτώσει ἡμᾶς μετὰ δύο τημέρας ἐν τῇ τημέρᾳ τῇ τρίτῃ· καὶ ἀναστῆσμεθα, καὶ ζησόμεθα ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ γνωσόμεθα. Διώξομεν τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον· ὡς ὅρθρον ἔτοιμον εὐρήσομεν αὐτόν. » Ἐπληξε μὲν γάρ διὰ τὴν ἐν 'Ἄδη μ παράβασιν, εἰπών· « Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. » Τὸ δὲ φθορᾶς καὶ θανάτου πεπληγός πάλιν ἐμότωσεν αὐτὸς κατὰ τὴν τρίτην τημέραν, τοῦτ' ἔστιν, οὐκ ἐν τρώστοις, οὐδὲ ἐν μέσοις, ἀλλ' ἐν ἐσχάτοις καιροῖς· οἵτε δὲ ἡμᾶς γενόμενος ἀνθρωπός ὑγιαῖς τὴν φύσιν ἀπέδεξεν, δηλητὴν ἐν νεκρῶν ἀναστήσας ἐν ἐκυρῷ. Διάτοι τοῦτο καλεῖται καὶ ἀπαρχὴ τῶν κακοιμημένων· οὐκοῦν διὰ τοῦ τὴν τρίτην τημέραν εἰπεῖν, καθ' ἥν δὲ γάμος ἐτελέστο, τὸν τελευταῖον σημαίνει καιρόν· ⁷⁵ καταμηνύει δὲ καὶ τὸν τόπον· ἐν Κανᾷ γάρ τῆς Γαλιλαίας, φησίν. Ἐπιτυρείτω δὲ πάλιν δὲ φιλομαθήσε-

⁷¹ Joan. vi, 38 et alibi. ⁷² Osee, vi, 3. ⁷³ Gen. iii, 19. ⁷⁴ 1 Cor. xv, 20.

οὐ γάρ ἐν ταῖς Ἱεροσολύμοις ἡ πανήγυρις, ἕξ τῆς Ἰουδαίας τὸ δεῖπνον, ὃς ἐν τῇ τῶν θυνῶν ἐπιτελεῖται χάρα. Γαλιλaea γάρ τὸν ἀθρῶτα, ὃς ὁ προφῆτης φησίν. Δῆλον δὲ δῆπου πάντως ἔστιν, ὃς ἡ μὲν τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴ τὸν δὲ οὐρανῶν ἀπόστατο νυμφίον, προσεδέξατο δὲ, καὶ λίαν ἀσμένως, ἡ δὲ θυνῶν Ἐκκλησία. Ἔρχεται δὲ εἰς τοὺς γάμους οὐκ ἀντόμολος ὁ Σωτὴρ· πολλαῖς γάρ ἀγίων ἐκαλεῖτο φωναῖς. Ἀλλ' οἶνος ἐπιειλίπει τοὺς ἐστιωμένους· οὐδὲν γάρ ἐτελείωσεν δὲ νόμος, οὐκ δέηρκει πρὸς τὸ εὐφράγμα τελείως τὸ γράμμα τὸ Μωσαϊκόν· ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸν τὸ τῆς ἐμφύτου νήψεως μέτρον, εἰς τὸ δύνασθαι διασώζειν ἡμᾶς δέετελνετο. Οὐκοῦν ἀληθὸς δὲν εἴη καὶ ἡ δὲ ημῶν, τὸ, οἶνον οὐκ ἔχουσιν, εἰπεῖν· δὲ πλουσιόνωρος ἡμῶν Θεός, οὐ πειρῷ τῇ τῶν ἀγαθῶν ἐνθεῖται τριβομένην τὴν φύσιν. Οἶνον ἡμῖν ἀπέδειξε τοῦ πρώτου βατέιονα· τὸ γάρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποεῖ· καὶ δὲ μὲν νόμος οὐκ δέχει τὸ τέλειον ἐν ἀγαθοῖς· τὰ δὲ θεῖα τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας παιδεύματα, πληρεστάτην εἰσφέρει τὴν εὐλογίαν. Θαυμάζει δὲ τὸν οἶνον ὁ ἀρχιερέχιλος· ἔκαστος γάρ, οἶμαι, τῶν εἰς τὴν θείαν ἀρχιερασύνην κατατεταγμένων, καὶ πεπιστευμένων τὸν οἶκον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, τὸν ὑπὲρ νόμου αὐτοῦ καταπλήσσεται λόγον. Πρώτῳ δὲ αὐτῷ κελεύει δοθῆναι Χριστὸς, διει κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνὴν, τὸν κοπιῶντα γεωργεῖν [ταῦτα. γεωργῆν] δὲ, πρώτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν. » Καὶ νοεῖτω πάλιν δὲ ἀκροατῆς λέγω.

Kai euper ἐν τῷ ιερῷ τοὺς καλοῦντας βδας, καὶ πρόβατα, καὶ περιστεράς, καὶ τοὺς κερματιστὰς καθημένους

Ἐξελέγχονται πάλιν, καὶ διὰ τοιτων Ιουδαίων τῶν δοθέντων αὐτοῖς ὑπερφρονοῦντες νόμων, καὶ γραμμάτων μὲν Μωσαϊκῶν οὐδένα ποιούμενοι λόγον, εἰς μόνην δὲ βλέποντες τὴν φιλοκερδίαν. Προκαθαρίσθαται γάρ κατὰ ποικίλους τρόπους τοῦ νόμου κελεύοντος τοὺς οἵπερ ἐμελλον εἰς τὸν θείον ἀναβήσεσθαντας ναὸν, ἀργυραιοῖσούς, ἤτοι κερματιστὰς, καὶ ἔτερους ἐπὶ τούτοις, οἵς πλεονεξίᾳ τὸ ἐπιτήδευμα, καὶ τόκος, καὶ πλεονασμός, ἐν ἐπιθυμίαις· διος γάρ ἐν τούτοις δὲ τῶν ἐμπόρων σκοπὸς συντείνεται· τὴν ἀγίαν καταπολύναντας οὐκ ἀπειργον αὐλήν, ἀνίπτοις δὲ ὕστερος εἰς αὐτὴν εἰσιέναι ποσὶ, καὶ αὐτοὶ δὴ τάντως ἐπέταττον, οἱ διακαλύειν ισχύοντες· ἵνα δὴ φανηταὶ λέγων ἀληθῆ περὶ αὐτῶν δὲ Θεός, διει· Ποιμένες πολλοὶ διέφθειραν τὸν ἀμπελῶνά μου, ἐμδλυναν τὴν κληρονόμιαν μου, ἐδωκαν μερίδα ἐπιθυμητὴν μου εἰς ἔρημον ἄβατον, ἐγενήθη εἰς ἀφανισμὸν ἀπωλείας. » Διεφθάρη γάρ δητῶς δὲ δεσποτικὸς ἀμπελῶν, σάβας μὲν αὐτὸν τὸ περὶ τὸ θείον πατεῖν οἰδασκόμενος, ταῖς δὲ τῶν προστηκότων αἰσχροκρόταις εἰς πάσαν ἀπανθεύσιαν ἀποχερσούμενος.

Kai κοιησας ὡς φραγέλλιον ἐκ σχοινίων παρταῖς δέξθαλον ἐκ τοῦ ιεροῦ, τὰ τε πρόβατα, καὶ τοὺς βδας, καὶ τὰ κολλυστῶν δέξχεται τὸ κέρμα, καὶ τὰς γραπτάς ἀνέστρεψε. Καὶ τοῖς τὰς περιστερὰς καλοῦσιν εἰλεῖται.

Ἄγανακτεῖ μὲν εἰκότως ἐπὶ ταῖς τῶν Ιουδαίων

⁷⁵ Isa. ix, 1; Matth. iv, 15. ⁷⁶ Hebr. vii, 19. 10, 11

A regione gentium convivium peragi. Galilaea enim gentium est, ut ait propheta ⁷⁷. Illud sane perspicuum est, Iudeorum Synagogam sponsum illum caelestem repulisse, sed ab Ecclesia gentium lubenti animo susceptum. Non venit autem Salvator ad nuptias, non concupitus: multis enim sanctorum vocibus est invocatus. Cæterum vinum, inquit, defecit convivas. Nihil enim lex perficit ⁷⁸: non sufficiebat ad perfectam latitudinem scriptum Mosaicum; sed neque ipsa insita naturalisque sobrietatis ratio saluti afferenda par erat. Quare de nobis vere quoque dici potest, vinum non habent: sed munificentissimus Deus noster non despicit honorum penuria laborantem naturam. Vinum nobis priori multo præstantius obtulit. *C* Littera enim B occidit, spiritus autem vivificat ⁷⁹. » **138** Præterea lex bonorum perfectionem non habet, sed evangelica doctrina plenissimam benedictionem invehit. Architriclinus vinum illud miratur: quilibet enim, opinor, eorum qui in pontifices ordinati sunt, et quibus credita est domus Christi nostri Salvatoris, ejus doctrinam præ lege vehementer inirantur. Illi autem Christus primum propinari jubet, quia juxta Pauli sententiam, *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere* ⁸⁰. Rursus autem capiat auditor quæ dico. »

II, 14. Et inuenit in templo vendentes boves, et oves, et columbas, et nummularios sedentes.

C

Rursus arguuntur etiam hinc Judæi leges sibi datas contempnere, et scripta Mosaica nihil facere, sed quæstui tantummodo studere. Cum enim lex præciperet ingressuros Dei templum prius variis modis lustrari, argentarios sive nummularios et id genus alios homines, qui lucro, senori, et coacervandæ pecuniae tali student (is enim mercatoribus scopus unus est propositus), sanctum atrium inquinantes non arcebant, sed illotis quodammodo peccatis introire ipsi utique jubebant, quibus erat velandi potestas, ut de lis vere dictum a Deo videatur: *Pastores multi disrupterunt vineam meam, polluerunt partem meam, dederunt portionem meam desiderabilem in desertum invium, posita est in dissipationem perditionis* ⁸¹? » Corrupta enim est certe vinea Domini, quæ divinum cultum concilcare didicit, ac turpi quæstu præpositorum in quanvis ignorantia vastitatem incurrit.

D

II, 15, 16. Et cum fecisset quasi flagellum de suniculis, omnes ejecit de templo, oves quoque et boves, et nummulariorum effudit as, et mensas subverlit. Et his qui columbas vendebant, dixit:

Merito quidem Salvator ob Iudeorum vesaniare

⁷⁷ II Cor. iii, 6. ⁷⁸ II Tim. ii, 6. ⁷⁹ Jerem. xii,

indignatur. Non enim oportebat Dei templum dominum negotiationis fieri, sed orationis. Sic enim scriptum est⁸⁰. Non nudis autem verbis duntaxat animi sui commotionem prodit, sed verberibus et flagro sacris **139** aditibus exturbat, servitutem in eos jure pro persona statuens, utpote qui libertatis assertorem Filium per fidem suscipere recusaturi essent. Vide porro tanquam in imagine descriptionis illud Pauli dictum: « Si quis templum Dei violaverit, disperdet eum Deus⁸¹. »

II , 16. Auferte ista hinc, et nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis.

Mandat quidem ut Dominus, ad officium autem manuducit, ut magister, et praeterquam quod castigat, delicta aperit, et eorum pudore eum qui punitur, angi non sinit. Observandum autem, rursus Patrem suum vocare unice ac peculiariter Deum, puta quod ipse etiam solus secundum naturam sit ex ipso, ac vere genitus. Nam si rationem istam non habet, sed Verbum ita nobiscum est filius, ut unus ex nobis, adoptione nimis, et sola Patris voluntate, quam ob rem, queso, communem illam et omnibus propositam gloriam solus sibi arrogat cum ait: Nolite facere domum Patris mei, non autem potius domum Patris nostri? hoc enim dicere magis forsitan consentaneum erat, si se unum ex iis qui natura non sunt filii Dei seipsum esse sciebat. Cum autem Verbum seipsum non inter filios per gratiam ascriptum, sed ex substantia Dei ac Patris esse cognoscat, extra numerum aliorum se collocat, Deum suum Patrem nuncupans. Decet enim eos qui in filiorum numerum vocati sunt, et ascititia dignitate praediti, ita Deum compellare precando: « Pater noster, qui es in celis⁸². » Unus autem ac solus ex uno existens Unigenitus, suum Patrem Deum merito nuncupaverit. Quod si res propositas acutius scrutari, et superioribus haec etiam accommodare velimus, alio modo consideranda est illa lectio,

Et invenit in templo vendentes boves, et oves, etc.

Vide ergo rursus totam dispensationis nostrae formam duabus rebus contexi. Nam cum Cananæis Galilææ incolis epulatur Christus atque diversatur, et mensæ consortes facit eos a quibus invitatus erat et honestatus, miraculis prodest, et quod ad honestum gaudium ipsis deerat, explet, et omne bonorum genus afflatim largitur, hoc veluti typo edocens, se Galilææ incolas **140** etiam suscepturum, hoc est gentes, per earum fidem ad ipsas veluti vocatum, et in cœlestem thalamum introducturum, in primogenitorum Ecclesiam nimirum, easque cum sanctis collocaturum (cum couvivis enim accubuerunt discipuli), et divinæ ac spiritualis celebritatis futuras participes, quemadmodum etiam ipse ait alicubi: « Quia multi ab oriente et occidente venient, et recumbent cum

A ἀπονοίας ὁ Σωτήρ. Οὐ γάρ οἶκον ἐμπαρίου τὸν θεὸν ἔχρην ἀποτελέσθαι ναὸν, ἀλλ' οἶκον εὐῆγῆς. Οὕτω γάρ γέγραπται· δείκνυσι δὲ οὐκ ἐν φιλοῖς τὸ κίνημα λόγοις, ἀλλὰ πληγαῖς, καὶ μάστιγι τῶν ἑραν ἐξωθεὶ περιβόλων, δουλοπρεπῆ δικαίως αὐτοῖς ἐπινοήσας τὴν τιμωρίαν· οὐ γάρ ἐμελλον ὑποδέξασθαι τὸν ἐλευθεροῦντα διὰ πίστεως Γιόν. «Ορα δέ μοι καλῶς ὡς ἐν εἰκόνι πραγμάτων καταγραφόμενον τὸ διά τοῦ Παύλου λελεγμένον· «Εἴ τις οὖν τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρῃ, φθερεὶ τῷτον ὁ Θεός.»

"Αράτε ταῦτα ἐπενθερ, μὴ κοιτήτε τὸν οἰκον τοῦ Πατρός μου, οἶκον ἐμπορίου.

Ἐπιτάπτει μὲν ὡς Δεσπότης, χειραγωγεῖ δὲ πρὸς τὸ πρέπον, ὡς διδάσκαλος, παρατίθει τε τῇ κολάσει τὴν τῶν πταισμάτων ἑγγῆσιν, αἰδεῖ τῇ περὶ αὐτὸν καλεπαίνειν οὐκ ἐῶν τὸν ἐπιτιμώμενον. Σημειωτόν δὲ διὰ πάλιν οἰκεῖον Πατέρα ἀποκαλεῖ μοναδικῶς τὸν Θεὸν, ὡς αὐτὸς δῆ καὶ μόνος ὁ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ἐξ αὐτοῦ, καὶ γεγενημένος ἀληθῶς. Εἰ γάρ μὴ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἔστι δὲ οὕτως μεθ' ἡμῶν ὁ Λόγος υἱός, ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, κατὰ θέσιν δηλοντες, καὶ κατὰ μόνον τὸ ἐν θελήσει τοῦ Πατρὸς, διου δὴ χάριν τὸ κοινὸν δῆπου, καὶ πᾶσι προκείμενον καύχημα, μόνος εἰς ἐαυτὸν ἀρπάζει λέγων· Μή τοιτε τὸν οἶκον τοῦ Πατρός μου, καὶ οὐχὶ μᾶλλον τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς ἡμῶν; Τούτο γάρ ἡν Ιωάς ἀκολουθέτερον εἶται, εἰστε ἔνα τῶν οὐκ διτῶν κατὰ φύσιν οὐεῖν καὶ ἐαυτὸν ἐκητίστατο. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐν τοῖς κατὰ χάριν υἱοῖς, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας διτῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐαυτὸν ὁ Λόγος δυτα γινώσκει, ἔξω τῶν διλῶν τιθησιν, ἕδον Πατέρα καλῶν τὸν Θεόν. Ἀρμόσει μὲν γάρ τοις εἰς οὐδετηρὰ κεκλημένοις, καὶ ἐπακτὸν ἔχουσι τὸ ἄξιομα προσευχομένοις ἀναβοῦν· « Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· » εἰς δὲ καὶ μόνον ἐξ ἐνὸς ὑπάρχων ὁ Μηνογενῆς, ἕδον εἰκότως ἀποκαλεῖται Πατέρα τὸν Θεόν. Εἰ δὲ δεῖ τοῖς προκείμενοις προσβάλλοντες, λογικώτερον ἀφαρμόσαι τοῖς ἀνωτέρω καὶ ταῦτα, θεωρητέον ἐτέρως τὸ ἀνάγνωσμα,

Καὶ εὑρεῖς ἐτῷ ἑρῷ τοὺς πωλοῦστας τὰ πρόσθατα καὶ τοὺς βθας, καὶ τὰ ἑξῆς.

Θέα δὴ πάλιν δόλον τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμείας το σῆμα διὰ δύο πραγμάτων ἐξυφαινόμενον. Καναναίων μὲν γάρ τοῖς κατὰ τὴν Γαλιλαίαν, φημι, καὶ συνεστιάταις καὶ συναυλίζεταις Χριστὸς, καὶ διμοτραπέζους ἐποιεῖται τοὺς κεκληρότας αὐτὸν, καὶ διὰ τοῦτο τιμήσαντες· καὶ διὰ σημείων ὥρελει, καὶ τὸ λείπον αὐτοῖς εἰς εὐφράσιαν ἀναπληροῖ· καὶ τι γάρ οὐχὶ τῶν ἀγαθῶν ἐπιδιψεύεται, ὡς διὰ τύπου διδάσκων, ὅτι καὶ προσδέξεται τοὺς τῆς Γαλιλαίας οἰκήτορας, τοῦτον δέστι, τὰ ξύνη, κεκλημένος, ὡς πρὸς αὐτὰ διὰ τῆς ἐν αὐτοῖς πίστεως, καὶ εἰς τὸν οὐράνιον εἰσάγει παστόν, εἰς τὴν τῶν πρωτοτόκων Ἐκκλησίαν δηλαδή, καὶ συνακλινεῖ τοῖς ἀγίοις αὐτὰ (συνανέκειτο γάρ τοῖς ἐστιώμενοις οἱ ἄγιοι μαθηταί), καὶ τῆς θείας καὶ πνευματικῆς συμμεθέξουσιν ἐστοῆς, καθὼς καὶ αὐτός ποὺ φησιν· «Οτι πολλοὶ ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ δυσμῶν

⁸⁰ Matth. xxi, 43. ⁸¹ I Cor. iii, 17. ⁸² Matth. vi, 9.

ἔξουσι, καὶ ἀνακλιθήσονται μετὰ Ἀβραὰμ, καὶ Ἰακὼβ, καὶ Ἰακὼν, ἢ οὐδὲνὸς αὐτοῖς εἰς θυμηδίαν ἐλλείποντος. «Ἐδρφροσύνη γάρ αἰώνιος ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν. » Τοὺς δὲ ἀπειθήσαντας Ἰουδαίους τόπουν μὲν τῶν ἄγιων ἐκβαλεῖ, ἔξω δὲ θήσει τῆς Ἱερᾶς τῶν ἄγιων περιβολῆς ἀλλὰ καὶ προσάγοντας τὰ εἰς θυσίαν οὐ προσθέζεται· καλάσσι δὲ μᾶλλον, καὶ μάστιγος ὑποθῆσει, σειρᾶς τῶν οἰκετῶν πλημμαλημάτων κατεσφιγμένους. «Ἀκουε γάρ λέγοντος» · «Ἄρπαγε ταῦτα ἐντεῦθεν, ἵνα πάλιν ἀκενάνωσι, & δὴ καὶ πάλια δὲ διαφυῆς τοῦ προφήτου φησὶν Ἰεροῦ · «Ολοκαύτωμα τῶν χριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ εἶμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι, οὐδὲ ἐν ἕρχησθε ὑφθῆναι μοι. Τίς γάρ ἔξειτης ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ἀράνων; Πατεῖν τὴν αὐλήν μου οὐ προσθήσεσθε. Ἐάν δέρητε σεμιδαίν, μάταιον θυμίαμα, βδελυγμά μοι ἔστι· τὰς νουμηνίας ὑμῶν καὶ τὰ Σάββατα, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐχ ἀνέχομαι. Νηστείαν, καὶ ἀργίαν, καὶ τὰς ὁρτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχή μου. Ἐγενήθητε μοι εἰς τὸν σμονὴν, οὐδέτε ἀνήσυχοι τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν. » Οὐπερ ἄριστα διὰ τύπου σημαίνει τὸ ἐπιχειρήσας φραγέλλιον. Κολάσεως γάρ σημεῖον εἰ μάστιγες.

Ἐμητήσθησαν δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, διτὶ τερραμμάτων ἔστειρ· «Οὗτος εὐοὶς οἶκον σου καταφέρεται με. Ἀπεκρίθησαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ εἶπον αὐτῷ.

Ἐρωτίζονται κατὰ βραχὺ τὸ ἐν τῷν τῷν τέλειον οἱ μαθηταὶ, καὶ ταῖς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεις τὰ γραφαμένα συρβάλλοντες πολλὴν ἥδη δεικνύουσι τὴν ἐπὶ τῷ μεῖζον ἐπιθύμον.

Τῇ σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν, διτὶ ταῦτα κοιτίς; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς.

Καταπλήσσεται τῆς ἔξουσίας τὸ ἔνον τῇ τῶν Ἰουδαίων πληθύᾳ, διαφέροντος δὲ λίαν οἱ τῷ ναῷ προσεδρεύοντες, κερδῶν οὐκ εὐαριθμήτων ἀποστερούμενοι. Καὶ διελέγχειν μὲν οὐκ ἔχουσιν, ὡς οὐκ ἀριστα λέγει, μή δειν ἐμπορίας οἶκον τὸν θείον ἀναδείκνυσθαι ναὸν ἐπιτάττων· ὑπερθέσεις δὲ πάλιν τῇ τῶν ἐμπόρων φυγῆ πραγματεύονται, τὸ μή χρῆγαι προχείρως ὑπείκειν αὐτῷ προφασιζόμενοι, μήτε μηδὲ περιστέπτως εἰς υἱὸν περαδέξασθαι τοῦ θεοῦ τὸν ὑπὲρ οὐδὲνδε σημείου μαρτυρούμενον.

Ἀπεκρίθη δὲ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Λύσατε τὸν ναὸν τούτον, καὶ ἔρετε τρωτὸν ἡμέρας ἀγρῶν αὐτὸν. Εἶχον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι.

Τοῖς ἐξ ἀγαθῆς προαιρέσεως αἰτοῦσι τὰ ἀγαθὰ καὶ λίαν ἐποιῶντος ὁρίγει τοῦ θεοῦ· τοῖς δὲ προσιοῦσι πειραστικῶς, οὐχ διπλῶς ἀρνεῖται μόνον τὴν ἀρέαν οἵς ἀν αἰτῶσι φιλοτιμίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς πονηρίας ἔγκλημα περιτίθησον. Οὕτως αἰτοῦντας σημεῖον τοὺς Φαρισαίους ἐν ἑτέροις τῶν Εὐαγγελίων τόποις ἔλεγχον εἰπάντων ὁ Σωτὴρ· «Γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθῆσται αὐτῇ, εἰ μή τὸ σημεῖον Ἰωνᾶς τοῦ προφήτου. Οὐπερ γάρ ἡν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήπου τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὗτος ἔσται καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας. » Οὐπερ οὖν

A Abraham, et Isaac, et Jacob²³, & nullius expertes gaudii. « Lætitia enim sempiterna super caput eorum²⁴. » Incredulos autem Judæos de sanctis locis exturbabit, et extra sacra sanctorum mœnia statuet: quia et sacrificia offerentes non suscipiet, sed eos potius puniet, flagisque subjiciet, catenis suorum criminum constrictos. Audi enim dicentem: « Avertete ista hinc, » ut illa rursus intelligas quæ per Isaiae vocem dñm locutus est: « Holocausta arietum, et adipem agnorum, et sanguinem taurorum et bircorum nolo, neque venialis ut appareatis mibi. Quis enim quiescivit hæc de manibus vestris? Calcare atrium meum non apponetis. Si afferatis similam, vanum incensum, abominatio mibi est. Neomenias vestras, et Sabbathata, et diem magnun^B non fero; jejuniū, et otium, et solemnitates vestras edit anima mea. Facti mibi estis in satiatem: nequaquam ultra dimittam peccata vestra²⁵. » Qued flagello e funibus facio præclare significat. Flagra enim signa sunt punitionis.

II, 17, 18. Recordati sunt vero discipuli ejus, quia scriptum est: Zelus domus tuæ comedit me. Responderunt ergo Judæi, et dixerunt ei.

Perfectam cognitionem paulatim adipiscuntur discipuli, et cum rerum exitu Scripturas conserentes, magnum jam in melius prosectum præ se ferunt.

II, 18. Qued signum ostendis nobis quia hæc facis? Respondit Jesus, et dixit eis.

Miratur inauditam illam potestatem multitudine Judæorum, et sege admodum ferunt qui in templo sedebant, non paucō se quæstū orbatos. Neque vero arguere possunt eum tanquam non recte loquuntur, cum templum Dei negotiationis domum non esse faciendum statuit; sed mercatorum **14** fugem moram struunt, prætexentes, non esse illico parentum ei, neque temere pro filio Dei recipiendum, qui nullo adhuc signo sit probatus.

II, 19. Respondit Jesus, et dixit eis: Solvite tamplū hoc, et in tribus diebus suscitabo illud. Dixerunt ergo Judæi.

Bono consilio bona potentibus prompte largitur Dens: qui vero tentandi gratia adeunt, iis non solum quæ petunt largiri abnuit, verum etiam illos malignitatis arguit. Sic Pharisæos signum petentes alii in Evangeliorum locis acrius reprehendit, dicens: « Generatio mala et adultera signum querit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus²⁶. » Quod ergo illis dicebat, istud etiam his, paucis immutatis, ait; tentando enim petunt, ut illi. Signum

²³ Matth. viii, 11. ²⁴ Isa. li, 11. ²⁵ Isa. i, 11, 14.

²⁶ Matth. xvi, 4, 5.

autem datum utique non fuisse eo modo affectis, nisi ita fieri plane oportuisset propter nostram salutem. Sciendum vero hinc illos ejus accusandi causam arripere, cum sub Pontio Pilato falso professunt quod non audierunt: « Ipse enim dixit, » inquit, « Possum destruere templum Dei ».²⁷ Quocirca de iis dicebat Christus in prophetis: « Surgeentes testes iniqui, quae ignorabant interrogabant me ».²⁸ Item: « Insurrexerunt in me testes iniqui, et mentita est iniquitas sibi ».²⁹ Non hortatur autem illos ad patrandam eisdem, cum ait, « Solvite templum hoc, » sed quoniam id eos certo facturos sciebat, rem futuram figuratae indicat. « Aduocate tamen natus tuos tuos, » inquit, « illud »³⁰ et perfringit: δράσοντας ἀωτρόπετες, αὐτὸν τὸ συμβῆσθαι μᾶλλον θέτως ὑπαντίτεται.

H. 20. Quadraginta et sex annis aedificatum est templum hoc, et tu in tribus diebus excitabis illud?

Mysterii altitudinem non intelligentes, signum irrident, et incitiae suæ morbum tanquam justam ei non parendi causam arripiunt, reisque difficultatem apud se perpendentes, frivolum istam pollutionem existimant, et quæ præstari nequeat: ideoque vere de iis dici posse videtur quod scriptum est: « Obscurerunt oculi eorum ne videant: et dorsum **142** eorum semper incurva »;³¹ ut deorsum quodammodo curvati, et in solas res terrenas proni, sublimia Christianæ pietatis dogmata intueri nullatenus possint: non invidente Deo hominum amante, sed justo supplicio intoleranda eorum crima puniente. Cerne enim quo pacto suam ipsi animam violent atque contemnunt. Dominus enim noster Jesus Christus suum vocabat Patrem Deum, dicens: « Nolite facere domum Patris mei domum negotiationis ».³² At cum deceat ipsos eum Filium ac Deum, utpote qui ex Deo Patre effulgit, intelligere, nudum tamen hominem et e nobis unum quemplam esse credunt. Proindeque tempus quod aedificatio templo insumptum est, objiciunt, dicentes: « Quadraginta et sex annis aedificatum est templum hoc, et tu in tribus diebus excitabis illud? » Sed, o vos, omnimoda vesania ebria, jure quispiam, opinor, dixerit; si vobis mens sapit, si templum illud vestrum Dei domum esse creditis, quomodo non oportuit eum esse Deum secundum naturam intelligere, qui impune dicere ausus est: « Nolite facere domum Patris mei domum negotiationis? » Et que pacto, queso, longis temporum spatiis ad unius domus structuram opus illi fuerit? aut quomodo ulla in re imbecillior fuerit, qui septem duxat numeru diebus universum hoc ineffabili virtute fabricatus est, et qui quod tantummodo vult potest? Huc enim astitimare debebat populus sacrarum Litterarum peritus.

H. 21,22. Ille autem dicebat de templo corporis sui. Cum ergo resurrexisset a mortuis, recordati

A ἐκείνοις ἦρη, τῷτο καὶ τούτοις μετ' ὅλης ἑξαλλαγῆς αἰτοῦσι γὰρ, ὡς ἐκείνοι, πειράζοντες. Οὐκ ἐν δὲ διώκοις τοῖς οὐτικοῖς ἔχουσι γνῶμης οὐδὲ τῷτο δέδοτο τὸ σημεῖον, εἰ μὴ πάντως ἔδει γενέσθαι διὰ τὴν ἀπάντων ἡμῶν σωτηρίαν. Ἰστόν δὲ διὰ ταύτην αὐτῷ τῇς κατηγορίας τὴν πρόφασιν ἐποιήσαντο, λέγοντες ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου διεψευσμένως, διπερ οὐκ ἤκουσαν. « Αὐτὸς γάρ ἐφη, ὁ φραστής, « δύναμαι καταλύειν τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ. » Διὸ δὴ καὶ δέπτες αὐτοῖς ἐν προφήταις ἐφασκεν δι Χριστὸς: « Ἀναστάντες μάρτυρες ἀδικοι, δὲ οὐκ ἐγίνωσκον ἐπτριβῶν μα. » Καὶ πάλιν, διὰ τὸ Καπανέστησάν μοι μάρτυρες ἀδικοι, καὶ ἐψεύσθη τὸ ἀδικία ἐντῇ. » Οὐ προτέρηπει δὲ αὐτοὺς εἰς μακρονας, δράσοντας ἀωτρόπετες, αὐτὸν τὸ συμβῆσθαι μᾶλλον θέτικώς ὑπαντίτεται.

B. Τεσσαράκοντα καὶ δέ ετεσιν φωδομήθη ὁ ναὸς οὗτος, καὶ σὺ ἐτριτὴν ἡμέραν ἐτερεῖς αὐτότ;

Διαγελῶστι τὸ σημεῖον, οὐσανέντες τοῦ μυστηρίου τὸ βάθος, ἀρπάζουσι δὲ τῆς ἐσωτῶν ἀμαθίας τὴν νότον εἰς εὐλογὸν ἀφορμήν τοῦ μητρὸν πακούειν αὐτῷ, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ πράγματος ἐννοοῦντες δυσχέρειαν, ὡς εἰκαστὸν λόγῳ, μᾶλλον ἢ περὶ τῶν ἐφικτῶν ὑποτιχνούμενῳ προσεσχήκασιν, ἵνα φάίνηται τὸ γεγραμμένον ἐπ' αὐτοῖς ἀληθές: « Σκοτισθήσασιν εἰ δρθαλμὸν αὐτῶν τοῦ μητρὸν πέπειν, καὶ τὸν νῦντον αὐτῶν σύγκερψιν διὰ παντὸς, ἵνα τρόπον τινὰ κάτω κεκυρώτες δεῖ, καὶ εἰς μόνα τὰ ἐπὶ τῆς κατανεύοντες πράγματα, τῶν ὑψηλῶν τῆς εἰς Χριστὸν εὐσεβείας δογμάτων μηδεμίαν δέχοντο θεωρίαν, οὐ βασκαίνοντος αὐτοῖς ἐπὶ τούτοις τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ, Ισοστάθμῳ δὲ μᾶλλον κολάζοντος δίκῃ τοὺς ἀφόρητα πλημμελήσαντας. « Ήρα γάρ δύτοις ἀνοήτας ὑδρίζουσι τῆς ἐσωτῶν ἀφεδρίσαντες φυῆς. » Οἱ μὲν γάρ Κύριος ἡμῶν Ἱησοῦς Χριστὸς, οἵτοις ἐκάλει Πατέρι τὸν Θεὸν, « Μή ποιεῖτε, » λέγων, « τὸν οἶκον τοῦ Πατρός μου· οἴκον ἐμπορίου. » Εἴτα δέοντας αὐτοὺς Υἱὸν ἡδη καὶ Θεὸν, ὡς ἐκ Θεοῦ Πατρός περηφάνατα νοεῖν, ἀνθρώποιν ἔτι γυμνοῦν καὶ τὸν καθ' ἡμᾶς ὑπάρχειν ἵνα πιστεύουσι. Διά τοι τούτο καὶ τὸν ἐπὶ τῇ τοῦ ναοῦ κατασκευῇ δικανηθέντα χρόνον προτείνουσι λέγοντες, « Τεσσαράκοντα καὶ δέ ετεσιν φωδομήθη ὁ ναὸς οὗτος· καὶ σὺ ἐτριτὴν ἡμέραν ἐτερεῖς αὐτὸν; » Ἀλλ', ω πάσῃ μεθύνοντες ἀπονοίζ, δικαίως δὲ οἷμα λέγειν αὐτοῖς, εἰ σφρός ἐν ὑμῖν ἐνώκισται νοῦς, εἰ τὸν παρ' ὑμῖν ἔντα ναὸν οἴκον εἶναι Θεοῦ πιστεύετε, πῶς οὐκ ἔδει θεὸν δύντα κατὰ φύσιν ἐννοεῖν τὸν ἀκινδύνων εἰπεῖν θαρσήσαντα. « Μή ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ Πατρός μου· οἴκον ἐμπορίου; » Εἴτα πῶς δὴ, εἰπὲ μοι, λοιπὸν μακρῶν ἐδεήθη χρόνων εἰς τὴν ἐνὸς οἰκου κατασκευήν; η πῶς δὲ τὸν ήτονησ πρὸς διπερ δι τύχοι γεννικῶς, δὲ οὐ μόνοις ἡμέραις ἐπτὰ τὸν ἀριθμὸν τόδε τὸ σύμπαν ἀφάτω δυνάμεις διατεγνησάμενος, καὶ ἐν μόνῳ τῷ θέλειν ἔχων τὸ δύνασθαι; Ταῦτα γάρ ἔδει λογίζεσθαι τὸν τῶν Ιερῶν γραμμάτων ἐπιστήμονα λαὸν.

Ἐκείνος δὲ ἐλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ. « Ότε οὖν ἡγέρθη ἐκ τῶν τεκρῶν, διητή-

²⁷ Matth. xxvi, 61. ²⁸ Psal. xxxiv, 11. ²⁹ Psal. xxi, 12. ³⁰ Psal. lxxviii, 26. ³¹ Joan. ii, 18.

σθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, διε τὸντο ἐλέγει· καὶ A sunt discipuli ejus, quia hoc dicebat: et crediderunt
ἐπιστευσαν τὴν Γραφὴν καὶ τῷ λόγῳ φίλους ὅ
Scripturæ et sermoni quem dixit Jesus.
ησοῦς.

Εὐπαράδεκτος τῷ σοφῷ τῆς σοφίας ὁ λόγος· ἀν-
ιζάνει δὲ τῶν μαθημάτων ἡ γνῶσις τοῖς συνετοῖς
εὐπεπτεστέρον, καὶ ὕστερε ἐν κηρῷ μῇ λίαν ἀπεσκλή-
κότι καλῶς ἔγγράφεται τῶν σημάντων ὁ τύπος,
εὗτας ἐν τρυφερωτέραις καρδίαις ἀνθρώπων ὁ θεῖος
ἔτοιμας ἐμπῆγνυται λόγος· διὰ τοῦτο καὶ πονηρὸς
ὁ σκληροκάρδιος ὄνομάζεται. Σοφούνται τοινύν ἀγα-
θοὶ τὴν ἔξιν δυτες οἱ μαθηταὶ, καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς θείας
Γραφῆς ἀναμασσοῦνται λόγους, εἰς ἀκριβεστέρων ἑα-
τούς ἐκτερέφοντες γνῶσιν, καὶ πεπηγότως ἐντεῦθεν
ἔται τὸ πιστεύειν ἐρχόμενοι. Ἐπειδὴ καὶ ναὸς ἀπ-
ελλήθη τὸ σῶμα Χριστοῦ, πῶς οὐκ ἀν εἴη κατὰ φύσιν
Θεοὺς ὁ ἀνακεκλιμένος αὐτῷ μονογενῆς Λόγος, εἰπερ οὐκ ἐν-
έλεχται κατοικεῖν ἐν ναῷ λέγεσθαι τὸν οὐκ δυτα Θεόν;
“Η λεγέτω παρελθόν τις εἰς μέσον, τίνος ποτὲ τῶν
ἀγίων ναὸς ἀπεκλήθη τὸ σῶμα· ἀλλ’ οὐκ ἀν, οἶμαι,
τις ἐπιδεῖξαι τὸ εἰρημένον· φρονὶ δὴ λοιπὸν, δὴ καὶ
ὑπάρχον εὐρήσομεν ἀλλοῦς, ἀκριβῶς τὴν θείαν ἐρευ-
νῶντας Γραφὴν, ὡς οὐδενὶ τῶν ἀγίων ἡ τοιαύτη
προσῆπται τιμῇ. Καὶ γοῦν ὁ μακάριος Βαπτιστής,
καίτοι πάσσος μὲν ἀρετῆς εἰς ἀκρότητα βεβηκώς, μη-
δενὶ δὲ πρὸς εὐεξεῖσαν ἀπετρέψας ἔχειν τὸ μεῖζον, διὸ
τῆς Ἡρώδου μανίας τὴν κεφαλὴν ἀπετέμνετο, ἀλλ’
οὐδὲν ἐπ’ αὐτῷ φέρεται τοιοῦτον. Ἐκ δὲ τῶν ἐναν-
τίων καὶ παχυτέρων ἐπὶ τοῦ λειψάνου τὴν λέξιν ἐπ-
ενόησεν ὁ Βαπτιστής [Ιο. ὁ εὐαγγελιστής], οἰκονο-
μικῶς, ὡς γέ μοι φαίνεται, καὶ τοῦτο εἰπών, ἵνα μόνη
οἰς ζητεῖται τῷ Χριστῷ τὸ ἀξίωμα. Γράφει δὲ οὕτως·
«Καὶ πέμψας, » φησίν, ὁ μισιφόνος Ἡρώδης δηλαδή,
επὸν Ἰωάννην ἀπεκεράλιστεν ἐν τῇ φυλακῇ· καὶ
προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἤραν τὸ πτῶμα αὐ-
τοῦ. » Εἰ δὲ πτῶμα καλεῖται τὸ Ἰωάννου σῶμα, τὸ
τοῖος ἔσται ναός; καθ’ ἔτερον δυτος λόγον, τοῦ ναούς
ἡμᾶς εἰρήσθαι Θεοῦ, διὰ τὸ ἐνοικοῦν ἐν ἡμῖν ἀγιον
Πνεῦμα· Θεοῦ γάρ πάλιν, καὶ οὐχ ἔντεων χρημα-
τίζομεν ναοῖ. Ἀλλ’ ἵως ἐρεῖ τις· Πῶς οὖν, εἰπέ μοι,
καὶ αὐτὸς δὲ Σωτὴρ τὸ ίδιον σῶμα πτῶμα καλεῖ· «Οὐτου·
γάρ, φησίν, «ἐὰν δὲ πτῶμα, ἐκεῖ συναγθήσονται
οἱ δετοί. » Πρὸς δὴ καὶ τοῦτο φαμεν, ὡς οὐ περ
τοῦ ίδιου σώματος ἔφη ταῦτα Χριστὸς, ἀλλ’ ὡς τρό-
πῳ περαβολῆς καὶ σχῆματι τὴν ἐσομένην τῶν ἀγίων
ἐπ’ αὐτὸν συνδρομήν κατ’ ἐκεῖνο σημαίνει καὶ ποῦ,
ὅταν αὐθις ἡμῖν ἐξ οὐρανῶν ἐπιφανήται μετὰ τῶν
ἀγίων ἀγγέλων, ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. «Οὐπερ
γάρ τρόπον, φησίν, αἱ τῶν κρεοφάγων δρόνεων ἀγέλαι
ἐπὶ τὰ πίπτοντα τῶν σωμάτων ὀξεῖς καταφέρονται
βούλιψ, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἐπ’ ἐκεῖ συναγθήσοσθε. «Ο δὴ
καὶ Πλαῦλος ἡμῖν ἀπέγειρμον, λέγων· «Σαλπίσεις γάρ,
καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἀφθαρτοί·» καὶ μήν καὶ
ἔτερωθι, «Καὶ ἐν νεφέλαις ἀρπαγηθήσεθα εἰς ἀπάν-
τησιν τοῦ Κυρίου εἰς δέρα· καὶ οὕτως πάντοτε σὺν
Κυρίῳ ἐσόμεθα. » Ἀδικήσει τοιγάροις οὐδὲν τὸ ἐξ
οὐρανῶν.

«Ως δὲ δη τοῖς Ἱεροσολύμοις δὲ τῷ Πάσχᾳ,

Sapienti gratus est sermo sapientiæ, et disci-
pularum cognitio intelligentibus celerius insidet :
et quemadmodum in cera non nimis dura figura
signaculorum recte imprimitur, sic in teneris ho-
minum cordibus sermo divinus facile insigitur :
ideoque impronbus duri cordis nominatur. Erudiunt-
tur itaque discipuli faciliter cum ingenio, et Scri-
pturæ divinæ sermones ruminant, seipso ad exqui-
sitionem cognitionem nutrientes, et hinc firmo pede
ad eredendum venientes. Cum enim templum vo-
catum sit corpus Christi, quomodo non erit se-
cundum naturam Deus **143** unigenitum Verbum
B quod inhabitat in eo, siquidem in templo habitare
nequaquam is dicitur qui non sit Deus? Alioqui
prodeat aliquis in medium, et dicat cuiusnam
sancti corpus templum fuerit appellatum : nemo,
ut opinor, id ostenderit. Dico itaque, neque id fal-
sum esse compremus, si divinam Scripturam
accurate scrutari velimus, nulli sancto id honoris
esse tributum. Et sane tametsi beatus Baptista ad
apicem virtutis omnisi pervenerit, nec ulli pietate
secuadus Herodis furore capite truncatus fuerit,
nihil tamen de ipso tale fertur. Contra vero de
ejus exuviis evangelista vocabulum durius exco-
gliavit, singulari, ut mihi videtur, consilio, ut uni
Christo dignitas servaretur. Sic autem scribit :
«Et mittens, » Herodes ille crudelis nimium, in-
quit, «decollavit Joannem in carcere, et acceden-
tes discipuli ejus tulerunt cadaver ejus¹¹. » Quod
si Joannis corpus cadaver appellatur, templum de
quoniam dicetur? Quippe alia ratio est cur Dei
templa nuncupati fuerimus, propter inhabitantem
Spiritum sanctum in nobis. Nam et templa Dei
diciuntur, non nostri. At enim objicit forsitan ali-
quis: Quomodo igitur, quæso, suum quoque corpus
ipse Salvator cadaver nominat? Alicubi enim ait :
«Ubiunque fuerit cadaver, ibi congregabuntur
aquis¹². » Ad illud respondemus, Christum de
suo corpore nesc non dixisse, sed in modum para-
bolæ sanctos ad se tunc temporis venturos signifi-
care, cum denique nobis apparebit cum sanctis an-
D gelis in gloria Patris sui. Quemadmodum enim,
inquit, carnivorarum avium greges stridentibus aliis
in cadavera devolant, sic etiam vos ad me convo-
labitis. Quod sane Paulus quoque nobis declarat
bis verbis : «Canet enim tuba, et mortui resur-
gent incorrupti¹³. » Et alibi : «Et in nubibus
rapiemur obviam Christo in aera, et sic semper
cum Domino erimus¹⁴. » Nihil ergo rationi veri-
tatis officit, quod ex similitudine ad rem expri-
mendam traductum est.

II, 23. Cum autem esset Hierosolymis in Pascha,

¹¹ Matth. xiv, 10, 12. ¹² Matth. xxiv, 28. ¹³ I Cor. xv, 52. ¹⁴ I Thess. iv, 16.

*in die festo, multi crediderunt in nomine ejus, vi-
dentes signa ejus quæ faciebat.*

Non cessat Christus salvare et juvare. Sapientes enim verbis inducit, alias **144** divina quoque virtute percellens, ad fidem pertrahit, adigitque ut ex ejus operibus, quorum ipsi spectatores fuerant, Deum esse revera credant eum, qui res tam admirabiles faciat.

II. 24. Ipse autem Jesus non credebat semetipsam eis.

Certa non est eorum cognitio qui nuper crediderunt, sed neque mens satis firmata est recentibus miraculis. Quibus enim tener adhuc est sermo catechescos, quomodo stabiles in pietate jam fuerint? Nondum igitur se novitiis credit Christus, ostendens magnum quiddam et expetendum esse sincerum in Deum amorem, nec repente cuivis, sed studio et exercitatione virtutis ac tempore perfici. Discant itaque hinc quibus credita sunt Dei mysteria, intra sacra vela hominem præmature non admittere, neque neophytes eos sacris mensis adhibere qui intempestive baptizantur, et quibus Christi omnium Domini fides prænaturæ creditur. Ut enim figura hic etiam nobis esset, doceretque quinam potissimum sit initiandus, credentes quidem suscipit, sed nondum eis considerare videtur, eo quod seipsum non credit, ut hinc pateat, novitiis in fide non exiguo tempore inter catechumenos esse versandum, quoniam vel sic vix fideles evasuri sunt.

II. 24-25. Eo quod ipse nosset omnes, et quia opus ei non erat, ut quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.

Hæc quoque dignitas, uti et cæteræ quæ sunt in Christo, Deo competit, nec in ulla re creatæ reperitur. Soli enim Deo vero ipsam tribuit Psalmista, dicéans: « Qui sūxit sigillatum corda eorum: qui intelligit omnia opera eorum ». Quod si Deo solo quæ in nobis sunt intelligentes, Christus intelligit, quomodo non erit secundum naturam Deus, qui abdita novit, et alta cognoscit et arcana, sicut scriptum est? « Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est ? », Cum autem nullus sciat, solus non ignorabit Deus: neque enim in universorum numero collocatur de quibus merito dicatur, « nullus », sed extra omnia est, et omnia sub pedibus ejus ». Idipsius quoque Paulus testabitur dicens: « Vivus est enim sermo Dei et efficax, et **145** penetrabilior omni gladio ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis. Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus: omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus ». »

A ἐρ. τῇ ἑορτῇ, κολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς τὸ δρόμον αὐτοῦ, θεωρούντες αὐτοὺς τὰ σημεῖα, ἀ ἔποιει.

Οὐ καταλήγει διασώζων καὶ ὡφελῶν ὁ Χριστός. Τοὺς μὲν γάρ σοφοὺς ἐπάγεται λόγοις, τοὺς δὲ καὶ δυνάμεις καταπλήττειν θεοπρεπεῖ, σαγηνεύει πρὸς πίστιν, ἐξ ὧν ἐνεργοῦντα τεθέανται κατανεύειν ἀναπεπισμένους, διπέπερ διτεῖς ὑπάρχοι Θεὸς ὁ τῶν διντιῶν ἀξιαγάστων δημιουργός.

Αὐτὸς δὲ ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἐπίστευεν ἐαυτὸν αὐτοῖς.

Οὐκ ἀσφαλῆς ἡ γνῶσις ἡ τῶν ἄρτι πεπιστευκότων, ἀλλ' οὐδὲ ἰδρυμένος ὁ νοῦς ἐπὶ νεαροῖς τοῖς θαύμασι· καὶ οἱ τρόπον τινὰ χλωρὸν ἔτι τὸν τῆς κατηχήσεως ἔχοντες λόγον, πῶς δὲ εἰν ἡδη πεπτηγότες εἰς εὐλάβειαν; Οὐπω ταγαροῦν τοῖς νεήλυσιν ἐαυτὸν ἐπιτρέπει Χριστὸς, χρῆμά τι μέγα, καὶ ἀξιεραστότατον ἐπιδεικνὺς τὴν εἰς Θεὸν γνησίσητα, καὶ οὐχ ἐτοίμως προκείθει τοῖς ἀθέλουσιν ἔλειν, ἀλλ' ἐφέσει τῇ εἰς ἀγαθὸν, καὶ μελέτῃ καὶ χρόνῳ κατορθούμενην. Μανθανέτωσιν διὰ τούτων οἱ τῶν τοῦ Σωτῆρος μυστηρίων ταμίαι, μὴ πρόωρον τῶν ἱερῶν καταπετασμάτων εἶσω ποιεῖσθαι τὸν ἀνθρώπον, μηδὲ νεοφύτους ταῖς θελαις ἐπιτρέπειν προστέναι τραπέζαις ἀνιψι βαπτιζομένους τινάς, καὶ οὐχ ἐν καιρῷ τὸν ἀπάντων Δεοπότην πιστευομένους Χριστόν. « Ινα γάρ τύπος ἡμῖν κανὸν τούτῳ γένηται, καὶ διδάξῃ τίνι μᾶλλον ἔσται τὸ μιεῖσθαι πρεπωδέστερον, δέχεται μὲν τοὺς πιστεύοντας, οὐπω δὲ αὐτοῖς ἀποδαρήσας ὀρδαται, διὰ τοῦ μὴ πιστεύειν ἐαυτὸν· ὃς εἶναι δῆλος ἀντεύονται, διτι χρῆ τοὺς νεήλυδας; οὐ μικρὸν ἐν κατηχήσεις τρίβεσθαι χρόνον· οὕτω γάρ ἀν μόδις γένοντο τὸν πίστει.

Διὰ τὸ αὐτὸν τινώσκειν πάντας, καὶ διτι οὐ χρειαί εἰχει, ἵτα τις μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ ἀνθρώπου· αὐτὸς γάρ ἐγίνωσκε τι ἦν τῷ ἀνθρώπῳ.

Θεοπρεπὲς καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἀλλων ἐν Χριστῷ τὸ ἀξιωμα, καὶ οὐδὲν τῶν γενητῶν ἐνυπάρχον. Μόνων γάρ αὐτὸν τῷ κατ' ἀλήθειαν δυτι: Θεῷ προσάπτει λέγων ὁ Ψαλμόδος· « Ο πλάσας κατὰ μόνας τὰς καρδίας αὐτῶν, ὁ συνιεῖς εἰς πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν. » Εἰ δὲ μόνου συνιέντος τὰ ἐν ἡμῖν τοῦ Θεοῦ συνιήσιν ὁ Χριστός· πῶς οὐκ ἔσται κατὰ φύσιν Θεὸς ὁ τῶν χρυπτῶν γνώσης, καὶ γινώσκων βαθέα καὶ ἀπόκρυφα, καθὸ γέγραπται; « Τίς γάρ οἴδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; » Εἰδότος δὲ οὐδὲνδες, μόνος οὐκ ἀγνοήσει Θεός, ἐπει μηδὲ ἐν τοῖς πᾶσι καταβιμεῖται ποτε, καθὸ ὃν ἀν εἰκότως φέροιτο τὸ « οὐδεὶς », ἢς δὲ ἔξω πάντων, καὶ πάντας ὑπὸ πόδας εἰσεται [Ισ. κείεται]. Μαρτυρήσει δὲ καὶ δι Παῦλος λέγων· « Ζῶν γάρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνεργής, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πάσαν μάχαιραν δίστομον, καὶ δικνούμενος δχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἀρμόν τε καὶ μελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμητεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας. Καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανῆς ἐνώπιον αὐτοῦ· πάντα δὲ γυμνά καὶ τετραχηλοσμένα τοῖς δρθαλμοῖς αὐτοῦ. »

¹⁴ Psal. xxxii, 15. ¹⁵ 1 Cor. ii, 11. ¹⁶ Psal. viii, 8. ¹⁷ Hebr. iv, 12, 13.

Ω; γάρ φυτεύσας τὸ οὖς, πάντα ἐπωχροῦται, καὶ ὁ πλάσας τὸν ὄφιθαλμὸν, κατανοεῖ. Καὶ δὴ εἰσφέρεται λέγων ἐν Ἰώβ· «Τίς οὗτος δὲ κρύπτων με βουλήν, συνέχων δὲ ρήματα ἐν καρδίᾳ, ἐμὲ δὲ οἰεται κρύπτειν; » Ἰνα τοιγάντων Θεὸν δητα κατὰ φύσιν ἐπιγινώσκομεν τὸν Γένον. ἀναγκαῖως φησὸν δὲ εὐαγγελιστῆς· «Οὐει χρείαν οὐκ εἶχεν ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ ἀνθρώπου· αὐτὸς γάρ ἐγίνωσκε τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. »

Ὕπερ δὲ ἀνθρώπων ἔχ τῷ Φαρισαῖων, Νικόδημος δρομα αὐτῷ, ἀρχω τῷ Ιουδαῖων. Οὗτος δὲ πρὸς αὐτὸν νυκτὸς, καὶ εἰπει αὐτῷ.

Ἐπομένερος μὲν δὲ Νικόδημος περὶ τὸ πιστεύειν ἐστιν, αἰδοῖς δὲ οὐκ ἀγαθῇ νικώμενος, δόξῃς τε δύμα τῆς ἐν ἀνθρώποις οὐ περιορῶν, παρατείται τὴν παρῆρσαν, μερίζεται δὲ τὴν γνώμην ἐπ' ἀμφω, καὶ χωλεύει τὴν προαίρεσιν, ἐπὶ δισσαῖς δὲ ταῖς ἰγνώσις, ὡς γέργαρται, ἀσθενεῖ, τοῖς μὲν ἀπὸ τοῦ συνειδότος ἐλέγχοις εἰς τὸ χρῆνα: πιστεύειν συνωθούμενος διὰ τὴν τῶν θαυμάτων ὑπερβολὴν, τῆς δὲ τοῦ έθνους ἡγεμονίας οὐ· φορητὴν ἥγούμενος τὴν ζημιὰν· ἢν γάρ ἄρχων τῶν Ιουδαίων. Οἰηθεῖς δὲ δύνασθαι, καὶ τὴν παρ' ἐκείνοις ἀνασύσσασθαι δόξαν καὶ λεληθότων εἶναι πιστὸς, ἔρχεται πρὸς τὸν Ἰησοῦν, συνεργάτην τῷ σκέμματι τῶν ἀπὸ τῆς νυκτὸς ποιησάμενος σκότουν, καὶ τῷ κεχρυμμένως ἐλθεῖν ἐπὶ διπλῇ τῇ γνώμῃ κατηγορούμενος.

‘Ραβδί, οἰδαμερ δι τοι διόθ θεοῦ ἐιήτινθας διδάσκαλος. Οὐδεὶς γάρ ταῦτα τὰ σημεῖα δύναται ποιεῖν, οὐ ποιεῖς, ἀλλα μὴ δὲ θεὸς μετ' αὐτοῦ. C Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἰπει αὐτῷ.

Ἐν τούτοις φήθη τοῖς λόγοις δόλκητον ἔχειν δύνασθαι τὴν εὐσέβειαν, καὶ ἀρκέσειν αὐτῷ πρὸς σωτηρίαν ὑπολαμβάνει τὸ θαυμάσασ μόνον τὰ οἰς θαυμάζεοθαι πρέπει· ἔτερον δὲ οὐδὲν ἐπὶ τούτοις ζητεῖ. Διδάσκαλον δὲ παρὰ θεοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ συνεργάσμενον διομάζων αὐτὸν, οὕτω κατὰ φύσιν οἰδεν δην θεὸν, οὐδὲ συνίστι δηλονότι τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας εἰν λόγον, ἔτι δὲ ὡς ἀνθρώπῳ πρόσεισι γυμνῷ, καὶ μικρὸν ἐπ' αὐτῷ τὴν διάληψιν ἔχειν.

Ἄμην, ἀμὴν λέγω σοι, ἀλλα μὴ τις γερρῆθῃ ἀνθεστε, οὐ δύναται ιδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. Λέγει πρὸς αὐτὸν δὲ Νικόδημος.

Οὐκέτι οἰς φησὸν, ὃ Νικόδημος, τὸ πιστεύειν ιστιν. Οὐκ ἀρκεῖ σοι λόγος εἰς δικαστούνην, οὐδὲ ἐν ψιλοῖς κατορθώσεις ρήμασι τὴν εὐσέβειαν· οὐδὲν πᾶς δὲ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βροτείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' δὲ ποιῶν τὸ θελήμα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Θέλημα δὲ τοῦ Πατρὸς, μέτοχον μὲν τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἀναδειχθῆναι τὸν ἀνθρώπον, εἰς δὲ ἀσυνήθη καὶ ξένην ἀναγεννηθῆντα ζωὴν, καὶ οὐρανοῦ χρηματίσαι πολίτην τὸν ἀπὸ τῆς γῆς. Ἀνωθεν δὲ λέγων τὴν διὰ Πνεύματος ἀναγέννησιν, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς ὑπάρχον τὸ Πνεῦμα δεικνύει σαφῶς, ὡς περ ἀμέλει, καὶ αὐτὸς περὶ έκαντον πού φησιν· «Ἐγὼ

A Audit enim omnia, ut qui plantavit aurem; et considerat, ut qui fixit oculum¹. Unde in Job introducitur dicens: «Quis est iste qui celat me consilium, continens autem verba in corde, et me putat celare²?» Ut igitur Deum secundum naturam esse agnoscamus Filium, necessario ait evangelista: «Quia ei opus non erat ut quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.»

III. 1. Erat autem homo ex Pharisaīs, Nicodemus nomine, princeps Iudeorum. Illic venit ad Jesum nocte, et dixit ei.

Pronuptus est ad fidem Nicodemus, sed pudore non bouo victus et gloriæ humanæ studio, libere loqui non audet, sed anticipi sententia distrahitur, ac in proposito claudicat, et utroque, ut scriptum est³, poplite laborat, partim conscientia stimulis ad credendum ob miraculorum magnitudinem adactus, partim ægre ferens principatu illo, quem in sua gente habebat (erat enim Iudeorum princeps), excidere. Existimans autem posse dignitatem illam apud suos servare, et Christo clam adhærere, venit ad Jesum, noctis tenebris consilium celans, et anticipitem animum clandestino illo adventu prodens.

III. 2. Rabbi, scimus quia a Deo venisti magister. Nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, ni fueris Deus cum eo. Respondit Jesus, et dixit ei.

His verbis perfectam se pietatem obtinere posse putat, sibique satis fore existimat ad salutem, si ea tantum miretur quæ admiratione digna sunt. Cæterum nihil aliud præter hæc quererit. Dum autem ipsum magistrum ait a Deo venisse, et cum ipso Deum operari, nondum novit eum esse Deum secundum naturam, neque rationem videlicet incarnationis intelligit, sed eum adbuc tanquam merum hominem adit, et tenuiter admodum de illo sentit.

146 III. 3. Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit desuper, non potest videre regnum Dei. Dicit autem eum Nicodemus.

Non quibus rebus existimas, inquit, o Nicodemus, fides comparatur. Non sufficit tibi sermo ad justitiam, neque nudis verbis pietatem consequeris. «Non enim, quicunque mihi dicit, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cœlis est⁴.» Voluntas autem Patris est, ut homo sancti Spiritus efficiatur particeps, et qui de terra est, regeneratus ad insolitam et novam vitam, eoli quoque civis nuncupetur. Dum autem regenerationem illam quæ sit per Spiritum desuper esse ait,clare demonstrat Spiritum ex substantia Dei ac Patris esse, sicut ipse nimirum de seipso quoque dicit alicubi:

¹ Psalm. xciii, 9. ² Job. xvi, 3. ³ Psalm. xvii, 46.

⁴ Matth. viii, 21.

« Ego de supernis sum ». » Et sapientissimus evan-
gelista de eodem : « Qui desursum venit, super
omnes est ». Qua de re fusius suo tempore di-
cemos.

III. 4. *Quomodo potest homo nasci, cum sit se-
nex? nūnquid potest in ventrem matris suæ iterato
introire, et renasci? Respondit Jesus.*

Hinc arguitur adhuc animalis esse Nicodemus,
proindeque ea neutiquam suscipere quæ sunt Spi-
ritus Dei. Stultitiam enim esse putat ihud adeo
augustum ac illustre mysterium. Et cum genera-
tionem supernam ac spiritalem audit, corporeum
ventrem imaginatur, res jam genitas iterum parien-
tem; et legem naturæ nostræ non excedens, res
divinas ei admittitur, cuiusque doctrinæ sublimita-
tem invenerit a qua se extricare nequeat, deor-
sum fertur ac ruit. Quemadmodum enim quæ
vehementiori jactu lapidibus alliduntur, reper-
cussa resilunt: sic etiam indocta mens, opinor,
si res offendat quarum vim sustinere nequeat,
illoco refugit, et sua mediocritate contenta pra-
stantiorem et altiorem intelligentiam rejicit. Quod
cum illi Judæorum principi contigerit, spiritalem
generationem non capit.

III. 5. *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spi-
ritu sancto, non potest intrare in regnum Dei.*

Cum non intelligeret Nicodenius 147 quid sidi-
velit istud, natus esse desuper, apertius illud
mysterium exponit. Dominus enim noster Jesus
Christus regenerationem, quæ per Spiritum sit,
desuper esse aiebat, ostendens Spiritum supremæ
omniun substantiaz illum esse, per quem divinae
consortes efficiemur naturæ¹, dum percipimus eum
qui substantialiter ex ipsa procedit, et per ipsum
atque in ipso ad exemplarem pulchritudinem refor-
mamur, et sic ad vitæ novitatem renascimur, et in
filiorum Dei adoptionem ressingimur². Nicodemus
autem, cum non eo in sensu vocem illam, « de-
super », acciperet, nativitatem, cuiusmodi est cor-
porum, denuo futuram significari suspicatus est,
proindeque rem impossibilem animo volvens, stu-
litiati suam et inscitiam prodidit. Necessario itaque
Salvator enim eo ut imbecilli adhuc mente præ-
dicto mollius agit, et, orationis tegmine sublati,
aperte demum ait : « Nisi quis renatus fuerit ex
aqua et Spiritu sancto, non potest introire in
regnum Dei. » Cum enim homo sit compositum
quid, non simplex natura, ex duobus attempera-
tus, corpore nimirum sensibili et anima intelli-
gente, gemino quoque opus erit ei ad regeneratio-
nen remedio utriusquæ quodammodo alini et amico.
Spiritu namque sanctificatur hominis spiritus :
aqua vero sanctificata, corpus. Quemadmodum
enim infusa lebetibus aqua, si admovereatur igni

A ἐκ τῶν διωκόνων εἰμί· καὶ διὸ σοφάτατος δὲ περὶ αὐτοῦ ποὺ
φῆσιν εὐαγγελιστῆς· « Οὐδικανέν διχόμενος ἐπάνω
πάντων ἐστιν, » περὶ οὗ ἐν οἰκείῳ καιρῷ πλατύτερον
ἔρουμεν.

Πῶς δύναται ἀνθρώπος γεννηθῆναι γένεσιν ὡς·
μή δύναται εἰς τὴν κοιλαῖαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ
δεύτερον εἰσελθεῖν, καὶ γεννηθῆναι; Ἀπεκρίθη
Ἴησοῦς.

Ἐλέγχεται διὰ τούτων ψυχικὸς δῶν ἔτι δικάδημος,
διὰ τε τοῦτο διχόμενος οὐδαμῶς τὰ τοῦ Πνεύματος
τοῦ Θεοῦ· μωρίαν γάρ εἶναι νομίζει τὸ σεπτὸν οὖτα
καὶ περιφανὲς μυστήριον. Γέννησιν δὲ ἀκούων τὴν
δικανέν δικαίων καὶ πνευματικὴν, σωματικὴν ἔτι γαστέρα
φαντάζεται παλινδρομῆσαν εἰς ὅδην τῶν ἡδη γε-
γενημένων, καὶ τὸν τῆς καθ' ἡμᾶς φύσεως οὐκ ἀνα-
B βαίνων νόμον, κανονίζει τὰ θειότερα· ἀνεξίτητον δὲ
ταῖς οἰκεταῖς ἐννοεῖς τὸ τῶν μαθημάτων ὑψός εὑρών,
κατὰ πίπτει καὶ φέρεται· « Οὐτερ γάρ τρόπον τὰ τοῖς
ἀποκεκλικόσι τῶν λίθων εὔτονωτέραις προσαραχθέντα
βολαῖς, ὅπουσαν πάλιν ἔξαλλεται· οὖτας, οἵμαι, καὶ
νοῦς ἀμαθῆς γοργοτέροις ή καθ' ἐαυτὸν προσβαλόν
θεωρήμασιν, ἀπονήσας ὑπονοστεῖ, καὶ μέτροις δεῖ
τοῖς αὐτῷ πρέπουσιν ἐμφιλοχωρῶν, τὴν ἀμείνων καὶ
ὑψηλοτέραν ἀτιμάζει σύνεσιν· δὴ πεπονθὼς δ τῶν
Τουδαιών ἥγούμενος τὴν πνευματικὴν οὐ καταδέχε-
ται γέννησιν.

Ἐάρ μή τις γεννηθῆ ἐξ ὄντας καὶ Πνεύμα-
τος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ
Θεοῦ.

C Θο συνιέντα τὸν ἀνθρώπον, καθ' ὃν ἔδει τρόπον, τὸ
δὲ βούλοιτο σημανεῖν τὸ δικανέν γεννηθῆναι δεῖν,
σαφεστέροις ἐκπατένει μαθηματι, γυμνοτέραν δὲ
αὐτῷ παρατίθει τοῦ μυστήριον τὴν γνῶσιν. Οὐ μὴ
γάρ Κύριος ἡμῶν Ἱησοῦς Χριστὸς τὴν διὰ Πνεύματος
ἀναγέννησιν δικανέν ἀπεκάλει, τῆς ἀνωτάτω πατῶν
οὐσίας; τὸ Ικενῦμα δεικνύντος, δὲ οὐ τῆς θείας φύσεως
γεννόμεθα κοινωνοί, ὡς; τὸ δὲ ἀπότης οὐσιώδης προϊόν
χαρτούμενος, καὶ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ πρέπει τὸ
ἀρχέτυπον διαμορφούμενον κάλλος, οὐτως τε εἰς και-
νότητα ζωῆς διατείχομενοι, καὶ εἰς τὴν θείαν ιοθε-
σίαν ἀναπλατόμενοι. Τὸ δὲ ὁ δικανέν, δικάδημος
οὐκ οὖτας ἐκλαδῶν τὴν εἰσαῦθες ἐσομένην ὑπετόπητες
γέννησιν, ὡς ἐπὶ σωμάτων, σημανεσθαι· διὰ τούτο
καὶ τοῖς εἰς ἀδύνατον ἀποκλείουσι περιπεσῶν λογι-
σμοῖς, δινούς τε διομού κατεψφωράθη καὶ δισμαθῆς·
Ἀναγκαῖος τοιγαροῦν δὲ Σωτὴρ ὁ ἀσθενεστέρων
τὴν ἔξιν τρυφερώτερον ἔτι προσφέρεται, καὶ τὸ δο-
κοῦν ἐπερχόμενοι τῷ λόγῳ κάλυμμα περιελάνων, ἀν-
αφανδόν δημ φῆσιν· « Ἐάν μή τις γεννηθῆ ἐξ ὄντας;
καὶ Πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασι-
λείαν τοῦ Θεοῦ. » Ἐπειδὴ γάρ σύνθετόν τι, καὶ οὐχ
ἀπλοῦν κατὰ φύσιν δὲ δικανέων, ἐκ δύο κεκερασμί-
νος, αἰσθητοῦ δηλονότι σώματος καὶ ψυχῆς νοερδές,
διπλῆς αὐτῷ πρόδης ἀναγέννησιν ἐνδεήσει θεραπείας.
συγγενῶς πως διχούσης πρόδης διμφω τῶν δεδηλωμένων.
Πνεύματι μὲν γάρ ἀγιάζεται τοῦ ἀνθρώπου τὸ
πνεῦμα, ὅδατι δὲ αὐτὸν πάλιν ἥγιασμένην, τὸ σῶμα.

¹ Joan. xvi, 27. ² Joan. iii, 31. ³ II Petr. i, 4.

⁴ Rom. vi, 4; Ephes. i, 5.

Όντερ γάρ τρόπον τὸ δὲ τοῖς λέθησιν ἐκχεδμενον
δύωρ ταῖς τοῦ πυρὸς δύματαις ἀκμαῖς τὴν ἐξ αὐτοῦ
δύναμιν ἀναμάττεται, οὕτω διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος
ἐνεργείας τὸ αἰσθητὸν δύωρ πρὸς θελαν τινὰ καὶ δύ-
ρητον ἀναστοιχειοῦται [al. μεταστοιχειοῦται] δύνα-
μιν, ἀγιάζει τε λοιπὸν τοὺς ἐν οἷς ἀν γένοιτο.

Τὸ γεγενημένον ἐκ τῆς σαρκὸς, σόδεξ ὅστι, καὶ
τὸ γεγενημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος, πρενῦμ-
ὅστιν.

Ἐτέρῳ πάλιν αὐτὸν ἀναπειθεὶς λογισμῷ πρὸς ὑψη-
λοτέραν ἀναβαθμειν σύνεσιν, καὶ πνευματικὴν ἀκού-
οντα γέννησιν, μή τὰ σωμάτων ἔδια λαμβάνειν εἰς
νοῦν. Ωσπερ γάρ ἀνάγκη, φησὶν, πάντως εἶναι σάρ-
κας τὰ σαρκῶν γεννήματα, οὕτω δηλοντί καὶ πνεύ-
ματα τὰ ἐκ πνεύματος. Οἵς δὲ δι τοῦ πας εἰναι λόγος
δηλητιγμένος, τούτοις ἔσται πάντως καὶ δι τῆς γεν-
νήσεως τρόπος οὐχ δι αὐτός. Ιστέον δὲ δι τοῦ γέννημα-
τοῦ πνεύματος τὸ τοῦ ἀνθρώπου πνεῦμα φαμεν, οὐχ
ἄς δι αὐτοῦ κατὰ φύσιν· ἀμῆχανον γάρ· ἀλλ' ὡς ἐν
πρώτῳ μὲν καὶ ἀρχαιοτέρῳ λόγῳ κατὰ τὸ δι αὐτοῦ
κακλῆσθαι τὸ μή δι εἰς γένεσιν, ἐν δὲ δευτέρῳ καὶ
οἰκονομικῷ· κατὰ τὴν δι αὐτοῦ πρὸς Θεὸν ἀναμόρ-
φωσιν, τοὺς οἰκείους ἡμῖν χαρακτῆρας ἐνθίσιονος,
καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ὕσπερ ποιότητα τὴν διάνοιαν
μεταπλάττοντος. Οὕτω γάρ, οἵματι, νοήσεις δρῶσις καὶ
τὸ δια τοῦ Παύλου πρὸς τινας εἰρημένον· «Τεκνία,
οἵς πάλιν ὡδίνων ἄχρις οὖν μορφωθῇ Χριστὸς ἐν
ὑμῖν.» Καὶ πάλιν· «Ἐν γάρ Χριστῷ Ἰησοῦ δι τὸ
τοῦ Εὐαγγελίου ἐγώ ὑμᾶς ἐγέννησα.»

Μή θαυμάσῃς δι τοῦ εἰπότος ιοῦ δι τοῦ γεννηθῆ-
ται ἄτρωθεν. Τὸ πρενῦμα δπον θέλει πρει, καὶ τὴν
γενήσην αὐτοῦ ἀκοίεις, ἀλλ' οὐκ οἴδας πόθεν ἔρ-
χεται, καὶ ποῦ ὑπάγει· οὐτως δέστε πάσι δι τοῦ
γεγενημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος.

Ἄρετῇ διδασκάλῳ, τὸ ποικίλοις δύνασθαι μεθ-
οδεύει· τρόποις τῶν ἀκρωμένων τὸν νοῦν, καὶ διὰ
πολλῶν ἴεναι· θεωρημάτων, τὰς ἐφ' οἷς ἀν φαίνηται
δυσχερής δ λόγος ἀποδεῖξεις ἐπισωρεύοντα. Δέχεται
τοῖνυν ἐκ παραδειγμάτων τοῦ μυστηρίου τὸν τύπον,
καὶ φησι· Τὸ πνεῦμα τουτὸν τὸ ἀγκάδιμον τε καὶ ἁν-
αέριον περιπνεῖ μὲν δλην οἰκουμένην, καὶ δποιπερ
ἀν βούληται διαδραμδν, κτύπῳ μόνῳ παρὸν σημαί-
νεται, καὶ διαλανθάνει μὲν τὸν ἀπάντων ὀφθαλμὸν,
αὔριξ δὲ τοῖς σώμασι λεπτοτάταις προσομιλοῦν.
αἰσθησίν τινα τῆς ἐνούσης αὐτῷ φυσικῆς ἐνεργείας
ἐνίησιν· οὕτω μοι νόει, φησι, καὶ τὴν δια Πνεύματος
ἀναγέννησιν, ἐκ μιχρῶν παραδειγμάτων ἐπὶ τὰ μείζω
χειραγωγούμενος, καὶ καθάπερ ἐν εἰκόνι τῷ παρο-
σθέντι λόγῳ τὰ ὑπὲρ αἰσθησιν. ἐννοῶν.

Ἀπεκρίθη Νικόδημος, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Πῶς
δύναται ταῦτα γενέσθαι; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ
εἶπεν αὐτῷ.

Οὐδὲν δ μακρὸς ὥφλησε λόγος τὸν οὐ νοοῦντα μη-
δέν. Σοφὸν οὖν ἀρε τὸ ἐν βίλῳ Παροιμῶν εἰρημένον,
«Εἰς ὃτα ἀκουόντων λάλει·» καὶ τοῦτο διὰ πειρας ἀλη-
θεῖς δι εἰδεῖσν δ Σωτῆρ, τύπον ἡμῖν ἀστόν τὸν τῷ παρο-
σθέντι λόγῳ τὰ ὑπὲρ αἰσθησιν. ἐννοῶν.

* Galat. iv, 19. ¹⁰ I Cor. iv, 15. ¹¹ Prov. xxii, 17.

A vehementi, vim ejus concipit : ita Spiritus efficacitate sensibilis aqua ad divinam quamdam et ineffabilem vim transformatur, omnesque demum in quibus fuerit sanctificat.

III, 6. *Quod natum est ex carne, caro est; et quod natum est ex Spiritu, spiritus est.*

Alia rursus ratione ad sublimiorem intellectum
ascendendum esse persuadet, et dum spiritalem
generationem audit, non esse continuo de re
propria corporum accipiendum. Ut enim necesse
est, inquit, omnino carnem esse quod ex carne
gignitur, ita etiam spiritus ea quae nascuntur ex
spiritu. Quibus autem diversa est essentiae ratio,
B hæc utique generationis modum habent non eundem.
Sciendum est vero nos genimen spiritus dicere homini-
nis spiritum, ¹⁴³ non quasi ex ipso sit secundum
naturam (id enim fieri prorsus nequit), sed prima-
quidem et antiquissima ratione, quod per ipsum
nimirum id quod non erat, vocatum sit in ortum,
altera vero, nimirum ex dispensatione, quod ad
Deum reformemur per ipsum, dum animæ charac-
teres suos imprimet, et in propriam, ut ita dicam,
qualitatem mentem transformat. Sic enim recte,
opinor, intelliges etiam illud quod per Paulum ad
aliquos dictum est : « Filioli, quos iterum parturio,
donec formetur Christus in vobis »: Item : « In
Christo enim Jesu per Evangelium ego vos ge-
nui ¹⁰. »

C III, 7, 8. *Non mireris quia dixi tibi, Oportet vos
nasci desuper. Spiritus ubi vult spirat, et vocem
ejus audis, sed nescis unde venias, aut quo radat :
sic est omnis qui nascitur ex Spiritu.*

Doctoris virtus est, variis modis tractare posse-
mentem auditorum, multisque rationibus rerum
demonstrationes afferre quæ difficiles apparent. Ab
exemplis igitur mysterii figuram capit, et sicut :
Spiritus hic aereus perflat universum orbem, et cum
libero ac vago impetu decurrat, solo sonitu ejus
præsentia comprobatur, nec ulli cernitur, sed
tenuissimis auris corporibus se communicans,
naturalis et insitæ efficacitatis sensum quemdam
eis injicit : ita spiritalem, inquit, illam regenerationem
intellige, a tenuibus exemplis ad majora
quasi manu ductus, et allato dicto tanquam in
imagine, res quæ sensum excedunt intelligens.

III, 9. *Respondit Nicodemus, et dixit ei : Quo-
modo possunt hæc fieri ? Respondit Jesus, et
dixit ei.*

Longa oratio nihil profuerit intelligenti nihil.
Sapienter itaque in libro Proverbiorum dicitur :
« In aures audientium loquere ¹¹. » Idque verum
esse experimento Salvator ostendit, dum seipsum

etiam hic nobis exemplum fecit. Non poterit autem objici magistro ipsum persuadendi facultate carere, si doceat quae recta esse potest, quamvis præ auditorum tarditate nihil proficiat. Alioquin etiam hinc cæcitatatem ex parte contingisse in Israel : « Auditu enim audiētes non intelligunt¹². »

149 III, 10. *Tu es magister in Israel, et hoc ignoras?*

Ex uno Christus omnes arguit, magistrorum quidem nomine ornatos, et nuda opinione doctrinæ legalis redimitos, sed tanta inseccia ac stupore plenos, ut nihil sciant eorum quæ seire convenit, nedum alios edocere queant. Quod si istiusmodi est qui docet alios, quales demum erunt discipuli, cum discipulus, juxta Salvatoris sententiam, non sit magistro superior? « Non est enim, inquit, discipulus supra magistrum suum¹³. » Cum autem in tanta versentur ignorantia, vere Christus eos sepulcris dealbatis similes esse dicit¹⁴. Et scite quoque Paulus ad Judæorum principem : « Percutiet te Deus, paries dealbate¹⁵. »

III, 11. *Amen, amen dico tibi, quia aucto scimus loquimur, et quod vidimus testamur.*

Imperitum et oppido rudem comperit hominem, quique præ multa ingenii crassitie ad divinorum dogmatum comprehensionem nullatenus deduci queat, multis licet verbis exemplisque variis in id insumptis. Unde accuratori expositione jure prætermissa, simplici fide accipiendum esse demum consulit, quod intelligere nequeat : testatur autem ipse clare scire se quod dicit, ipsius pene vultus aspectu, ostendens porro periculosisimum esse contradicere. Non enim credibile erat Nicodemum oblitum esse ejus quod de Christo Salvatore nostro asseverat, nimiriun a Deo ipsum venisse magistrum. Resistere vero ei qui a Deo et Deus sit, quomodo periculi plenum non fuerit! Istud enim videtur esse cum Deo pugnare. Verumtamen discendum hinc nobis est, penes quos est docendi potestas, satius esse fidem simplicibus rationibus constantem tradere neophytis, quam altum sermonem et operosam expositionem. Et certe Paulus ipse lac potum dabat illis qui solidis cibis nondum uti poterant¹⁶. Et sapientissimus Salomon alicubi nobis ait : « Evidenter cognoscet animas gregis tui¹⁷ : volens doctrinam non esse proniscue tradendam cuivis, sed uniuscujusque captui accommodatam.

150 III, 11. *Et testimonium nostrum non accipitis.*

In plurali numero testis personam Servator extulit, puta quod in seipso Patrem habeat ac Spiritum natura : ut quodammodo juxta legem Mosaiacam, in ore duorum et trium testimoniis verbum firme-

τα διδούς. « Εἶναι δὲ πάντως τῆς ἐπὶ τῷ μὴ δύνασθε πειθεῖν αἰτίας διδάσκων κείσται, λέγων μὲν αὐτὸς ἐπερ ἐν ἔχειν οἴηται καλῶς, ὥφελῶν δὲ μηδὲν διὰ τὸ τῶν ἀκρωμένων δυσμαθές. « Άλλως τε καὶ διὰ τούτου μανθάνοντεν, διτι πάρωσις γέγονεν ἀπὸ μέρους τῷ Ἰσραὴλ. « Ἀκοῇ γὰρ ἀκούοντες οὐ συνιᾶσιν. »

Σὺ εἰ· διδάσκαλος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τοῦτα οὐ γνωσκεις;

« Εἰς ἑνὸς διπαντας ἀλέγχει Χριστὸς, δύναμεις μὲν τῷ διδάσκαλικῷ περιηγθισμένους, καὶ νομομαθίας ὑπόληψιν ἡμιφεισμένους τυμνήν. ἀπαιδευτας δὲ ἀνάπτειν φοροῦντας τὸν νοῦν, καὶ συνιέναι δυναμένους οὐδὲν τῶν δισταρέρ αὐτοὺς οὐχ ὅπεις ἔχονταις μόνον, ἀλλ' ἡδη δύνασθαι καὶ διδάσκειν ἐπισταθεῖς μόνον, καὶ τὴν δύνασθαι καὶ διδάσκειν ἐπιρρούς. Εἰ δὲ διατεύνων ἐν τούτοις, ἐν τίσιν ἐπιδιδύμενος, οὐχ ὑπεραίροντος μαθητοῦ τοῦ διδάσκαλου τὸ μέτρον, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν; « Οὐκ ἔστι γάρ, φησι, μαθητῆς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον αὔτου. » Ἐπειδὴ δὲ αὕτως ἡσάν ἀμαθεῖς, ἀψευδήσει μὲν ἀ Χριστὸς, τάφοις αὐτοὺς κεκονιαμένοις ἐξομοιώντεισθατα τὸ διατεύνων. « Τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεός, τοιχειωμένεν. »

Ἄγητο, ἀμήν λέτω σοι, διτι διδάσκειν λαλοῦμερ, καὶ διώρδικειν μαρτυροῦμερ.

« Αφιλοματῆρ ἀλλὰ λίαν ἀπαλδευτὸν εὐρίσκει τὸν δινθραπον, καὶ διὰ πολλὴν παχύτητα νοῦ, πρὸς τὴν τῶν θείων δογμάτων κατάληψιν, οὐδαμόδιν ἔτι χειραγωγεῖσθαι δυνάμενον, καίτοι μακροῦ καὶ διὰ πολλῶν παραδειγμάτων δαπανηθέντος λόγου. « Οὐνεικότως τὸ δι' ἀκριβεῖας ἐγέγεισθαι παρεῖς, ἀπειράττω τῇ πίστει λοιπὸν συμβουλεύει χρῆναι λαβεῖν, δονεῖν οὐδὲν δύναται. μαρτυρεῖ δὲ αὐτὸς εἰδέναι σαρκὸς διάλεγει, τῇ τού προσώπου περιφανεῖᾳ, τὸ ἀντιτέλειον ἔτι δεικνύων ἐπισφαλέστατον. οὐ γάρ ἦν εἰκὼν ἐπιλελῆσθαι Νικόδημον, δις εἰδέναι διισχυρίσαστο περὶ τοῦ Σωτῆρος τῷ μῶν Χριστῷ, διτι παρὰ Θεοῦ ἐλήσυδε διδάσκαλος. τὸ δὲ ἀντιτέλειον τῷ παρὰ Θεοῦ καὶ Θεῷ, πῶς οὐχ ἀν γένοιτο κινδύνου μεστόν; Θεομαχία γάρ ἡδη τὸ πρᾶγμα φαίνεται. Πλὴν λατέον ἐντεῦθεν ἡδη, οἵτερ διχοιμεν τῷ διδάσκειν τὴν ἐξουσίαν, διτι τὰς ἀρτίως ἐπὶ τὸ πιστεύειν λοισιν ἀμείνων τῇ πίστει ἐπὶ ἀπολογία λογισμοῖς, ἢ βαθύς τις λόγος, καὶ περιεργοτέρα μᾶλλον ἐξηγησεις. Γάλακτι δὲ καὶ δι Παῦλος ἐποτίζει τινας, οὐπω δυναμένους τῶν στερεωτέων μετέσχειν βραμάτων. καὶ « Γνωστῶς » δὲ πάλιν, « ἐπιγνώση ψυχὰς ποιμνίου σου, » πρὸς τὸν Φραντζόσιον Σολομών. οὐκ ἀδιάκριτον τοῖς προτιστοῖς τὸν διδάσκαλον θεῖλων προκείσθαι λόγον, ἀλλὰ τοῖς ἐκάστου μέτροις ἀναλόγως ἐφηρμοσμένον.

Καὶ τὴν μαρτυρίαν σήμων οὐ λαμβάνετε.

« Ως ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα φυσικῶς, εἰς πληθυντικὸν ἀριθμὸν τὸ τῶν μαρτυρούντων πρόσωπον ἐξέτεινεν δ Σωτῆρ. Ἰν τρόπον τινά, κατὰ τὸν Μωσῆς νόμον, ἐπὶ στόματος δύο καὶ

¹² Rom. xi, 8. ¹³ Matth. x, 24. ¹⁴ Matth. xxviii, 27. ¹⁵ Act. xxiii, 5. ¹⁶ Cor. iii, 2. ¹⁷ Prov. xxvii, 23.

τρῶν μαρτύρων κρατοῦνται τὸ εἰρημένον. Οὐδαμός θεν δὲ διώκεινται οὐλοντας ἀπίστεινει τοὺς Ιουδαίους, ἀχαλίνοις δὲ ἀπλῦνται καὶ ἀπεριαστοῖς δρμαῖς ἐπὶ τῷ βαθὺ τῆς ἀπωλείας φερομένους βάραθρον· εἰ γάρ μήτε νοεῖν ισχύουσινέκ πολλῆς ἀμαθίας τὸ κηρυττόμενον, μήτε πίστει πιστοῦνται δεκτὸν, τις δὲ αὐτοῖς σωτηρίας ἔτερος ἐπινοθείη τρόπος; Καλῶς δὴ οὖν, καὶ μάλα δικαιῶς ἀναπολύγητον ἔσεσθας τὴν Ἱερουσαλήμ ἐφατκεν δὲ Σωτῆρο, ὃς αὐτόκλητον ἐφ' ἑαυτῇ ἀρπάζουσαν δλεθρον. Ἱερουσαλήμ γάρ, Ἱερουσαλήμ, φησίν, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προρήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους κρήδειν, τοσάκις τῇδέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, δη τρόπον ἔρνις ἐπισυνάγει τὰ νοσσαία ἑαυτῆς ὑπὸ τὰς πάρυγας.

Εἰ τὰ ἔξιγρα εἰπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε, κῶς βέστε εἰπῶν τὰ ἔπουράντα, κιστεύοντες; Καὶ οὐδεὶς ἀναβέβηκει εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ δὲ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, δὲ Γίδες τοῦ ἀνθρώπου.

Μάθημα, φησίν, τὴν ἀνθρώποις πρέπουσαν οὐκ ἀναβαίνων σύνεσιν, ἐξ ἀμέτρου λοιπὸν ἀλογίας οὐ παρεδέξασθε, καὶ πῶς δὲν ὑμῖν ἔξηγησαμεν τὰ δειότερα; Οἱ δὲ ἐν τοῖς καθ' ἑαυτοὺς ἀμαθέστατοι, πῶς δην εἰεν ἐν τοῖς ὑπεραίρουσι σοροῖς; Καὶ οἱ πρὸς τὸ Ελαττὸν ἀτονήσαντες, πῶς οὐκ δὲν ἔχοιεν τὸ μεῖζον ἀσθρητον; Καὶ εἰ μὴ μόνη, φησίν, ἐμοὶ πιστεύετε λέγοντει, πολλοὺς δὲ ἐφ' ἔκστωψ ζητεῖτε τοὺς μάρτυρες, τίνα παροίσοις: [Ισ. παροίσοικι] τῶν οὐρανῶν ὑμῖν μυστηρίων τὸν θεωρόν; «Οὐδεὶς γάρ ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰ μὴ δὲ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, δὲ Γίδες τοῦ ἀνθρώπου.» Τοῦ δὲ Θεοῦ Λόγου καταβεβήκας ἐξ οὐρανοῦ, τὸν Γίδην τοῦ ἀνθρώπου καταβῆναι φησι, διγάσσεσθαι μετά τὴν ἐνανθρώπητιν εἰς δύο πρέσωπα παραιτούμενος, καὶ οὐκ ἐπιτρέπων τισὸν, ἔτερον μὲν λέγειν Γίδην τὸν ἐκ Παρθένου διὰ τὴν χρείαν ληφθέντα νεῦν, ἔτερον δὲ τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς πεφηνότα Λόγον, πλὴν δυον εἰς τὸν ἔκστωψ πρέποντα κατά φύσιν διορισμόν· νωπερ γάρ ἐστιν ἐκ Θεοῦ Λόγος, οὗτω καὶ ἀνθρωπὸς ἐκ γυναικός. Εἰς δὲ λοιπὸν ἐξ ἀμφοῖν δὲ Χριστὸς, ἀδιαίρετος εἰς οὐτότατα καὶ εἰς δῆκαν θεοπρεπῆ, ἐπεὶ κατά τινα τρόπον ὡς ίδια περιτίθησι τῷ δὲ τῆς Παρθένου ναῷ, τὰ γυμνῷ καὶ μόνῳ πρέποντα τῷ Λόγῳ· ίδιοτοιεῖται δὲ πάλιν αὐτὸς τὰ μόνη πρέποντα τῇ σαρκὶ. Νῦν μὲν γάρ ἐξ οὐρανοῦ καταβεβήκενται φησι τὸν Γίδην τοῦ ἀνθρώπου· φοβεῖται δὲ, καὶ πτοεῖται, καὶ ἀδημονεῖ κατὰ τὸν τοῦ πάθους καιρὸν, καὶ ὡς αὐτὸς παθὼν ἀναγέραπται τὰ μόνη τῇ ἀνθρωπότητι πρέποντα πάθη.

Καὶ καθὼς Μωϋσῆς ὑψώσεις τὸν δρόμον ἐν τῇ ἔρημῳ, οὗτως ὑψώσῃραι δεῖ τὸν Γίδην τοῦ ἀνθρώπου, Ιτα πᾶς δὲ κιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀποληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον.

'Απολογητάμενος ἀρκούντως, καὶ τὴν αἰτίαν αὐτῷ παραθείς, δι' ἣν οὐκ εἰς ἄμετρόν τι καὶ ὑπερφυὲς δὲ τῆς πρὸς αὐτὸν διδασκαλίας ἀνατρέχει λόγος, καταβαίνει πάλιν ἐπὶ τὰ διὰ Μωσέως τυπικῶς ἀναθενεγεγνημένα, χειραγωγίας μᾶλλον αὐτὸν ταῖς διὰ

A tur. Ostendit autem Iudeos salutem plane respucere, et effrenato atque temerario impetu in profundum perditionis barathrum ferri. Si enim præ multa inscita intelligere nequeant quod prædicatur, nec fide suscipere volunt, quam demum aliam salutis rationem invenient? Bene itaque ac jure merito Salvator Jerusalem inexcusabilem fore aiebat, puta quæ ipsa sibi pertinacem arcesseret. «Jerusalem, enī, inquit, «Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et bolviisti? Ecce reliquæt ut vobis dominus vestra deserta¹⁷.» καὶ οὐκ ἡθελήσατε; 'Ιδον δὲ φέρεται ὑμῖν δὲ οἶκος ὑμῶν.» *III, 12, 13. Si terrena dixi vobis, et non creditis. quomodo si dixerim vobis cœlestia, credetis? Et nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo.*

Doctrinam, inquit, hominum captum non exce-
deantem præ immanni stupore non suscepistis: et
quomodo vobis quæ diviniora sunt exposero? Qui in suis rebus sunt ignarissimi, quomodo in
sublimioribus sapient? et qui in tenui re deficiunt,
quomodo majorem ferre poterunt? Jam nisi mihi
uni dicenti creditis, inquit, sed in singulis multos
testes exigitis, quem vobis proferam cœlestium
mysteriorum spectatorem? «Nemo enim ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius homi-
nis.» Cum autem Deus Verbum descendenterit de cœlo, Filium hominis descendisse ait, nolens in duas
personas post inhumanationem secari, nec ullis
permittens dicere aliud quidem esse Filium, tem-
plum nimirum illud quod ex Virgine assumptum
est, aliud quod ex Deo Patre effusit Verbum, nisi
quantum ad naturæ divisionem attinet unicuique
congruentem. Ut enim est ex Deo Verbum, sic
etiam ex muliere homo. **151** Unus autem Chri-
stus demum ex ambobus, in filiatione indivisibilis
est ac maiestate Deo digna: nam quæ nudo et soli
Verbo convenient, ea quodammodo, ceu propriis
templo quod ex beata Virgine est attribuit, et
viceissimi ipse sibi arrogat quæ soli carni con-
gruent. Nunc enim descendisse ait de cœlo Filium
hominis: times autem, et pavet, et angit passio-
nis tempore, eaque illi ascribentur quæ soli huma-
nitatil convenient, quasi ipse passus sit.

III, 14, 15. Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam.

Postquam idoneam causam attulit ob quam ei-
res supra captum et naturam non exponit, de-
scendit rursus ad ea quæ typice facta sunt olim
a Moyse, cum sciret ipsum exemplis potius ad ve-
ritatis agnitionem deduci posse, quam spiritualium

¹⁷ Matth. xxiiii, 37, 38.

sermonum exquisita ratione. Plane autem necesse est, inquit, exaltari scipsum instar serpentis Moysaci, ostendens necessario scrutandam esse historiam, ac illud tantum non incinens ignaro: « Scrutamini Scripturas, quia illae sunt quae testimonium perhibent de me ¹⁴. » Serpentes quippe Iudeos in deserto quondam infestabant, qui cum spicarum in morem caderent, et ad eum qui periculum illud inopinato immiserat miserabiles ex immenso dolore voces jactarent, supernam et a Deo salutem poscebant. Ita autem bonus ac misericors, utpote Deus, Moysen jussit eis statuere serpentem ex aere, in eoque præmeditationem quamdam vult esse futura per fidem salutis. Morsum enim serpentis laborantibus unicum remedium erat, æneum illum coram intueri, et extremo dispermine fides cum illo obtutu liberabat. Sed haec quoad historiam. Rursus autem ipsa re-totum velut in typo delineat incarnationis mysterium. Serpens enim peccatum significat, sæcum illud et homini exitiosum, quo universum genus humanum depascebatur, variis morsibus uniuscujusque animali appetens, et multiplex nequitur venenum effundens, quod in tantum invaluerat ut aliter a nobis vitari non posset, quam ope celesti. **I52** Factus est ergo Deus Verbum in similitudinem carnis peccati, ut damnaret peccatum in carne, sicut scriptum est ¹⁵, et resipientibus in ipsum intentiori fide, aut divinorum dogmatum inquisitione, æternæ salutis conciliator exsisteret. Quod autem in sublimi cippo serpens erectus fuerit ¹⁶, ostendit illustri et conspicuo in loco positum fuisse Christum, ut neminem lateret eum e terra exaltatum fuisse, sicut ipse quoque alicubi ait ¹⁷, propter passionem quam in cruce sustinuit.

III. 16. Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret: ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.

Hic aperte ostendit Deum se esse secundum naturam, siquidem necessario censendus est ille Deus, qui ex Deo Patre effulgit, non adventitia dignitate praeditus, sicuti nos, sed id ipsum vere existens quod esse creditur. Singulari autem consilio id ait, scite admodum et opportune Dei ac Patris charitatem erga nos commemorans. Confundit enim incredulum Nicodemum, ino vero contumacem eum esse demonstrat. Cito enim ad credendum, Deo aliquid docente, non accedere, quid aliud est, quæso, quam veritati mendacii crimen innectere? Præterea, dicendo scipsum dari pro mundi vita, imprunis cogitandum esse adiument, quanti supplicii rei sint, qui tam admirabilem illam Dei ac Patris gratiam pro nihilo ducunt: « Sic enim, inquit, Deus dilexit mundum, ut Filium

A σχημάτων μόδις δύνασθαι πρὸς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας ἔλθειν, ή πνευματικαὶ ἀκριβολογίαις, ἑξεπιστάμενος. Δεῖ δὲ δὴ πάντας ἔσυνδεν ὑψωθῆναι, φησὶν, ω; τὸν δρινὸν διὰ Μωσέως, ἀναγκαιοτάτην ἐπιδεικνὺς τῆς ἱστορίας τὴν βάσανον, καὶ μονονοῦχι πάλιν ἔκεινον λέγων πρὸς τὸν νοοῦντα μηδέν. « Ἐρευνάτε τὰς Γραφὰς, ὅτι αὐταὶ εἰσὶν αἱ μαρτυροῦσσαι περὶ ἡμού. » Οὐραῖς μὲν γάρ τοις ἐξ Ἱσραὴλ ἐπεπήδων κατὰ τὴν Ἑρμον, οἱ δὲ ἀσταχῶν πίπτοντες δίκτην, καὶ πρὸς τὸν ἀδοκήτως ἐπιστήματα κείνουν οὐ μετρών, ἀσχάλλοντες, οἰστροτάτας ἀφίεντες φωνάς, τὴν ἀνθεναν καὶ πάρα Θεοῦ σωτηρίαν ἐκάλουν. Οἱ δὲ ἐπεικέρη ἡν ἀγαθός τε καὶ φιλοικτίρμων, ὡς Θεοῦ, δρινοὶ αὐτοὶς ἀναστῆσαι χαλκοῦν κελεύει Μωσέα· καὶ δὴ καὶ ἐν αὐτῷ προμελετῶν ἐπιτάπειται τὴν διὰ πίστεως B σωτηρίαν. Ἡν γάρ τῷ δηγχέντι τὸ φάρμακον, τὸ εἰς πρόσωπον ἔβειν τοῦ κειμένου, καὶ τῶν ἐπὶ τοῖς τούχαις ἀπαλλαγὴν κινδύνων ἡ πίστις μετὰ τῆς θέας τοῖς δρῶσιν ἐπραγματεύετο. Τὰ μὲν οὖν τῆς ἱστορίας ἐν τούτοις. « Όλον δὲ πάλιν, ὡς ἐν τῷ πορῷ τῷ πράγματει τὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως καταγράφει μυστήριον. » Οφις μὲν γάρ τὴν πικρὰν καὶ ἀνθρωποκατόνεν ἀμαρτίαν σημαίνει, ή καὶ σύμπον τὸ ἐπὶ τῆς γῆς κατεύδοσκετο γένος, πολυτρόπως τὴν ἐκάστου δάκνουσα ψυχὴν, καὶ πολυειδή τῆς φαυλότητος τὸν ἐκχέουσα· ἦν δὲ οὐχ ἔτερος ἡμᾶς τὴν οὔτεν τικῶσαν διαφυγεῖν, εἰ μὴ διὰ μόνης τῆς ἐξ οὐρανῶν ἐπικινουρίας. Γέγονε τοινυν ὁ Θεὸς Λόγος ἐν δριώρατι σαρκὸς ἀμαρτίας, ἵνα κατακρίνῃ τὴν ἀμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ, κακὰ γέγραπται, καὶ τοῖς ἀτενίζουσιν εἰς αὐτὸν δὲ ἐκτενεστέρας τῆς πίστεως, ή καὶ τῆς τῶν θείων δογμάτων ἐρεύνης, σωτηρίας ἀκαταλύτου πρόδενος ἀναδειχθῆ. Τὸ δὲ ἄφ' ὑψηλῆς τινος ὑποβάθματος ἀνεστηλώσθαι τὸν δρινόν, δηλοὶ δὴ πάντας τὸ ἐν περιφενείᾳ καὶ ἐπισημάτῃ γενέσθαι Χριστὸν, ὡς ἀγνονθῆναι μηδενὶ τὸ ἐκ τῆς γῆς ὑψωθῆναι, καθὰ καὶ αὐτὸς πού φησι, διὰ τὸ ἐπὶ τῷ σταυρῷ πάθος.

Οὐραῖς γάρ ἡράκλησερ ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὁστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μορογενῆ δῶλαστην, ἵνα καὶ διατεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον.

Ἀναφανόδην ἐν τούτοις, δὲ Θεὸς κατὰ φύσιν ἐστὶν, ἐπειγεται δηλοῦν, εἰπερ ἀνάγκη νοεῖν τὸν ἐκ Θεοῦ πεφύντα Πατρὸς εἶναι δὴ πάντας καὶ Θεὸν, οὐκ ἐπακτὸν ἔχοντα τὸ ἀξίωμα, καθάπερ ἡμεῖς, ἀλλ' ὑπάρχοντα τοῦτο κατ' ἀλήθειαν, διπερ εἶναι πιστεύεται. Οἰκονομικῶν δὲ λίαν καὶ τούτο' φησι, τὴν εἰς τὴν διατροφὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς παραζεύξας ἀγάπησιν εὐφυῶν, εὐπόρωμας τε λίαν εἰς τὸν ἐπὶ τούτῳ λόγον ἐρχόμενος. Διστοπει μὲν γάρ ἀπειθοῦντα τὸν Νικόδημον, μᾶλλον δὲ ἡδη καὶ ἀπειθοῦντα δεικνύει. Τὸ γάρ μὴ λίαν ἐτοξιώτερον εἶναι, Θεοῦ τι διδάσκοντος, τι ἀντιτερον εἴτη λοιπὸν, ή τῷ τοῦ φεύγοντος ἐγχαλήματι περιβαλεῖν τὴν ἀλήθειαν; Εἴται πρὸς τούτῳ διδοσθαι λέγων ἔσυνδεν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς ἐνυπεν ἀνατείθεις γοργῶς, πότες δὲ γένοντο τιμωρίας ἐνοχοι, παρ' οὐδὲν ἐξ ἀπονοτας οι-

¹⁴ Joan. v, 39. ¹⁵ Rom. viii, 3. ¹⁶ Num. xxii, 9.

¹⁷ Joan. iii, 32.

τὴν οὐτως ἀξιάγαστον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ποιησά-
μενοι χάριν. « Οὐτω γάρ, φησίν, ἡγάπησεν δὲ Θεὸς
τὸν κόστον, ὅπετε τὸν Γίδην αὐτοῦ τὸν μονογενῆ δέ-
δωκεν. » Ἀκούετω πάλιν δὲ Χριστομάρχος; στρειχδε,
καὶ λεγέτω παρελθὼν, τί τὸ μέγα τῆς ἀγάπης τοῦ
Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἢ πῶς διὰ εἰκόνων ἀποθεα-
μέσται μεν· ἀλλ᾽ ἐρεῖ δὴ πάντως τῆς ἀγάπης δρᾶσθαι
τὸ ἀξιάγαστον, ἐν τῷ δεδέσθαι τὸν Γίδην ὑπὲρ ἡμῶν,
καὶ τοῦτο μονογενῆ. Οὐκοῦν ἵνα μένη καὶ σώζεται
μεγάλη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡ ἀγάπησις, Γίδης νοε-
σθω, μή ποιήμα. Γίδη δὲ φημι τὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ
Πατρὸς, δύοσύσιν δηλοντές τῷ γεγεννηθέτι, καὶ
Θεὸν δυνατὸν καὶ κατ᾽ ἀλήθειαν. Εἰ δὲ κατὰ τὸν σὸν
λόγον, ὁ ὄντος, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ
Πατρὸς οὐκ ἔχει, καὶ τὸ εἶναι κατὰ φύσιν Γίδης καὶ
Θεὸς συναποδαλεῖ, καὶ ἀργήσει λοιπὸν τὸ περιπου-
στὸν θαῦμα τῆς ἀγάπης τοῦ Πατρὸς. Ποιήμα γάρ
ποιημάτων τὸ λάθαστο, καὶ οὐχ Γίδην ἀληθῶς· εἰκῇ δὲ
ἡμᾶς καὶ διακάριος; Παῦλος θορυβήσει λέγων·
« Αθετήσεις τις νόμον Μωσέως, χωρὶς οἰκτιρμῶν
ἐπὶ δυσὶν ἡ τρισὶν μάρτυσιν ἀποθνήσκει, πόσῳ
δυσκεῖτε χείρονος ἀξιωθήσεται τιμωρίας ὁ τὸν Γίδην
τοῦ Θεοῦ καταπατήσας; » Καταπατεῖ μὲν γάρ δύοσύ-
μουμένως διακαρπονήσας, ἀλλ᾽ οὐχ ὡς Γίδην
ἀληθινὸν, ἀλλὰ Μωσέως ὀμόδουλον, εἰπερ ἐστὶ τῷ
πεποιημένῳ τὸ ποιήμα πάντως ἀδελφὸν, κατὰ γε τὸν
τοῦ πεποιηθείσας λόγον, καὶ ταῖς εἰς τὸ μεῖζον ἡ ἀμετ-
νον ὑπεροχαῖς τὴν ἐπέρον δόξαν πλεονεκτῇ· ἀλλ᾽
ἔστιν ἀληθῆς δι τοῦ Παύλου λόγος· χαλεπωτέραν δὲ
ἀποτίσει τὴν δίκην δι καταπατήσας τὸν Γίδην, οὐχ
ὡς εἰς ποιήμα πλημμελῶν, οὐδὲ εἰς ἓν τῶν Μωσέως;
τοῦ Πατρὸς ὑπὲρ τῆς τοῦ κόστου ζωῆς τὸν ἐξ ἑαυτοῦ

Οὐ γάρ ἀπεστειλερ δὲ Θεὸς τὸν Γίδην αὐτοῦ εἰς C
τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ᾽ ἵνα
σωθῇ δι κόσμος δι' αὐτοῦ.

Γίδην ἑαυτὸν διαθέρδηην δυνομάτας τοῦ Θεοῦ καὶ
Πατρὸς, οὐκ ἀμαρτύρητον ἐδιν οἰεται δεῖν τὸν λόγον,
ἀλλ᾽ ἐκ τῆς τῶν πραγμάτων, ἵνα οὖτως εἴπω, ποιε-
τητος· ἐπιφέρει τὴν ἀπόδειξιν, ἀσφαλεστέρους εἰς
πίστιν τοὺς ἀκρωμένους ἀποτελῶν. Οὐ γάρ ἀπεστά-
ληγ, φησι, κατὰ τὸν λεροφάντην Μωσέα, νόμῳ κατα-
χρίνων τὴν οἰκουμένην, οὐδὲ πρὸς Ελεγχον τῆς
ἀμερτίας εἰσφέρω τὴν ἐντολὴν, οὐδὲ οἰκετικὴν ποιοῦ-
μαι τὴν διακονίαν· ἀλλὰ δεσπότῃ πρέπουσαν τὴν
φιλανθρωπίαν εἰσφέρω, ἐλευθερῶ τὸ δοῦλον, ὡς
Γίδης καὶ κληρονόμος τοῦ Πατρὸς, μετακευάζω τὸν
καταδικάζοντα νόμον εἰς δικαιοῦσαν χάριν, ἀντίμη-
τῆς ἀμερτίας τὸν τῶν οἰκείων πλημμελήματὸν κατ-
εσφιγμένον οἰειράς, ἀνασώσων τὴν οἰκουμένην, οὐ
κατακρίνων ἐλτλούθα. Ἐδει γάρ, ἐδει Μωσέα μὲν,
φησιν, ὡς οἰκετήν νόμου τοῦ κατακρίνοντος γενέσθαι
διάκονον, ἐμὲ δὲ ὡς Γίδην καὶ Θεὸν τὴς τοῦ νόμου
κατάρας ἀπολύειν τὴν οἰκουμένην, καὶ ταῖς εἰς
φιλανθρωπίαν ὑπερβολαῖς θεραπεῦσαι τοῦ κόσμου
τὴν ἀσθένειαν. Εἰ δὲ ἀμείνων ἡ δικαιοῦσα χάρις τῆς
κατακρινούστης ἐντολῆς, πῶς οὐκ ἀκόλουθον ἥδη νοεῖν
τὸ οἰκετικὸν ἀναβαίνειν μέτρον τὸν οὖτα θεοπρεπῆ

A suum unigenitum decenter. » Audiat tursus Christi
hostis haereticus, ac dicat obiter, quid magni ha-
beat Dei ac Patris dilectio, aut quomodo ipsam
merito admiremur? Sed respondebit utique in ea
dilectione id cerni admiratione dignum, quod datus
sit pro nobis Filius, adeoque unigenitus. Igitur ut
constet magna illa Dei ac Patris dilectio, Filius
intelligendus est, non creatura. Filium autem dico,
qui est ex substantia Dei ac Patris nimirum, ei
consubstantialis, et revera Deus. Quod si juxta
tuam doctrinam, o quisquis es, non est ex substan-
tia Dei ac Patris, simul etiam naturalis Filius ac
Deus esse desinet, et inanis erit demum eximia
illa et 153 admirabilis Patris dilectio. Creaturam
enim pro creaturis, non vere Filium dedit. Frustra
vero nobis beatus Paulus terorem injicet dicens:
« Irritam faciens legem Moysi, sine ulla misera-
tione, duobus vel tribus testibus moritur: quanto
magis putatis deteriora mereri supplicia qui Filiū
Dei conculeaverit? » Conculeat enim procul
dubio is qui spernit, atqui non ut Filium verum,
sed Moysis conservum, si quidem creatura est rei
creata soror in ratione rei creatæ, licet dignitate
aut excellentia alterius gloriam supereret. At verum
est Pauli dictum: et graviorem poenam luet qui
Filiū conculeaverit, non ut in creaturam peccans,
nec in unum ex Moysis conservis. Magna igitur
est ac supernaturalis illa Patris dilectio, qui pro
mundi vita illum ex seipso et proprium Filium
dedit.

B θυμούλων. Μεγάλη δὴ οὖν καὶ ὑπερψήσης ἡ ἀγάπη
καὶ ίδιον αὐτοῦ δεδωκότος Γίδην.

C III. 17. Non enim misit Deus Filium suum in
mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum.

Quoniam Filium Dei ac Patris seipsum aperte
nominavit, id citra probationem dictum non vult,
sed ex rerum ipsarum, ut ita dicam, qualitate
demonstrationem infert, auditores in fide confir-
mans. Non enim missus sum, inquit, quemadmo-
dum sacrorum ille interpres Moyses, ut lege ter-
rarum orbem condemnem, neque ad peccatum re-
darguendum mandatum sero, nec servili fungor
ministerio, sed qualem Dominum deceat benigni-
tatem exhibeo. Ut Filius ac haeres Patris servitute
homines libero, condemnaticem legem in justifi-
cantem gratiam commuto, suorum criminum ca-
tenis constrictis peccata remitto: salvaturus orbem
terrarum, non condemnatus veni. Oportebat
enim, inquit, Moyses ut famulum nimirum, con-
demnaticis legis ministrum esse, me vero, ut Fi-
lium ac Deum, execratione legis orbem terrarum
vindicare, et benignitatis exsuperantia infirmatatem
mundi curare. Quod si justificans gratia potior est
mandato condemnatorio, qui non consentaneum
est arbitrari servilem conditionem illum excedere,
qui potestalem præ se fert adeo divinam, et pec-

¹¹ Hebr. x, 28, 29.

cati vinculis hominem liberat? Una haec igitur est **154** nec insulsa, ut opinor, verborum propositorum ratio. Altera vero eadem pene complectens, et superiori doctrinæ affinis afferetur. Salvator cernebat Nicodemum Mosaicis affixum legibus, et veteri quidem mandato mordicus adhædere, et ad regenerationem spiritalem quodammodo exhorrescere, atque ad novam et evangelicam vitam torpere, ratum, ut credibile est, hanc legalibus mandatis fore difficultorem. Cum ergo non ignoraret, utpote Deus, timorem ex imperitia ipsum invassisse, unica breviæ ratione perturbationem illam adiunxit, et præceptum quidem Mosaicum ex eo quod orbem condemnat, intolerabilius esse demonstrat, seque benignitatis largitatem exhibet, dicens: « Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum. »

χνεύει, ἡμερότητος δὲ βραβευτὴν ἔντον εἰσφέρει, λέγων: « Οὐ γάρ ἀπέστειλεν δὲ θεὸς τὸν Γίδον εἰς τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. »

III. 18. *Qui credit in Filium non judicatur: qui autem non credit, jam judicatus est, quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei.*

Postquam rebus ipsis probavit se Dei ac Patris Filium exsistere, et Moysis ministerio præstabilitem mundo gratiam invehere, (qui enim præstabilius non est justificari gratia, quam lege condemnari?) alias rationem excoxit ut Deus, qua deducamus ad fidem, quoniam perierant undique congregans ad salutem. Proponit igitur hoc præmium credenti, quod non vocandus sit ad iudicium, non credenti autem supplicium, in unam eamdemque viam utringue tendens, et hos quidem promissione gratia, illos terrore cruciatus ad fidem benigne convocans. Grave autem et magna esse crimen infidelitatis ostendit, quandoquidem Filius est atque Unigenitus. Quanto enim præstat illud quod contumeliam accipit, tanta gravius is qui intulit condemnabitur. Jam vero iudicatum esse ait incredulum, puta quod ipse jam in seipsum sententiam tulerit, cum sibi conscius sit repudiasse eum per quem fit ut non condemnemur.

III. 19. *Hoc autem est iudicium, quia lux venit in mundum, et dilexerunt homines tenebras magis quam lucem.*

Non sinit indiscutibilem remanere incredulorum **155** iudicium. Addit vero causas et aperte ostendit, quod, juxta illud Proverbiorum, « Non inique tenduntur retia volucribus ». Qui enim, inquit, lucis participes esse cum possint, in tenebris jacere malunt, quomodo non mala sibi arcessere credentur, cum sua sponte ea patientur, quæ effugere liceret, si æqui rerum æstimatores esse vellent, et tenebris lucem atque honesta turpibus anticerre? Præterea liberam a necessitatibus vinculis hominis voluntatem servavit, et suopله nulu in utramque partem tendit, ut ex bene acis lau-

ρη τὴν ἑκουσίαν εἰσφέρονται, καὶ τῶν τῆς ἀμαρτίας δεσμῶν ἀφίεντα τὸν ἀνθρώπον; Εἴς μὲν δὴ τῶν προκειμένων οὐτοῖς, καὶ οὐκ ἀκομότος, ὡς οἶμαι, λόγος· δεύτερος δὲ ἐπὶ τούτῳ διὰ τῶν αὐτῶν ἀνακτημάτων στρεφόμενος, καὶ συγγενῆ ταῖς τοῖς δινα τὴν θεωρίαν εἰσφέρων, ἐκ φιλομαθίας εἰρήσεται. Ἐθεώρει τὸν Νικόδημον ὁ Σωτὴρ τοῖς Μωαΐνοις ἐμπεπηγότα νόμοις, καὶ τῆς μὲν ἀρχαιοτέρας ἀπρὶς ἔχομενον ἐντολῆς, ἀποφρίτοντα δὲ τας πρὸς τὴν διὰ Πνεύματος ἀναγέννησιν, καὶ πρὸς τὴν νέαν καὶ εὐαγγελικὴν κατοκνοῦντα πολιτείαν, οἰηθέντα, κατὰ τὸ εἰκὸς, φορτικωτέραν ἔστεσθαι ταύτην τὸν ἥμη διατεταγμένων. Οὐκ ἀγνοήσας τοιγαροῦν, ὡς θεὸς, τὸν ἐξ ἀμαθίας ἐπεισπῆδησαντα φόνον, ἐνὶ καὶ ἀποτύμῳ χρησάμενος λογισμῷ, τῶν ἐπὶ τούτῳ θορίων ἐλευθεροῦ, καὶ τὴν μὲν διὰ Μωσέως ἐντολὴν, διὰ τοῦ καταχρέντος τὸν κόσμον, δυσαχθεστέραν οὖσαν ἐπιει-

κέντην τὸν Υἱὸν οὐ ποιεῖται· δὲ μὴ μητέρας εἰς τὸ δρόμον τοῦ μορογρατοῦ Υἱοῦ τοῦ θεοῦ.

Πληροφορήσας διὰ πραγμάτων, διτι καὶ Γίδος ὑπάρχει τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ τῆς Μωσέως διακονίας ἀξιολογωτέραν εἰσφέρει τῷ κόσμῳ τὴν χάριν, (τῶς γάρ οὐκ ἀμεινὸν τοῦ καταχρίσθαι νόμῳ, τὸ δικαιούσθαι χάριτι;) τρόπον ἡμῖν ἔτερον ἐπενθησεν, ὡς θεὸς, εἰς πίστον ἐπαγγάγδην, πανταχθεν τοὺς ἀπολωλητας συνελαύνων εἰς σωτηρίαν· προτίθεται τοῖνυν τῷ μὲν πιστεύοντι γέρας τὸ μὴ καλεῖσθαι πρὸς χριστὸν, τῷ δὲ ἀπειθεοῦντι κόλασιν, εἰς τὴν αὐτὴν καὶ μίαν δὲ ἀμφοῖν ὅδεων ὅδον, καὶ τοὺς μὲν ἐφέτει τῇ περὶ τὴν χάριν, τοὺς δὲ φόνῳ τοῦ παθεῖν, ἐπὶ τῷ πιστεύειν ἰεναι μακροθύμως συγκαλῶν. Χαλεπὸν δὲ καὶ μέγα τῆς ἀπιστίας δεικνύει τὸ ἐγκλημα, ἐπείπερ ἐστιν Γίδος καὶ Μονογενῆς. « Οσψ ἐγέρει ἀν ἀξιόπιστον ὑπάρχοι τὸ παροινόμενον, τοσοῦτον μειζόνως εἰς τὸ πλημμελῆσαι δεινά τὸ ἀτιμάζον καταδικασθῆσεται. Ἡδη δὲ κεχρίσθαι τὸν ἀπιστοῦντα φῆσιν, ὡς αὐτὸν ἦδη καθ' ἔντον τὴν τοῦ κολάζεσθαι δεινὸριστα τῆλεν, δι' ὃν ἐγνω παρατείσθαι τὸν τοῦ μὴ κρίνεσθαι χορηγὸν.

Αὕτη δὲ ἔστιν ἡ πρόστις, διτι φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἡγάπησαν οἱ ἀνθρώποι τὸ σκότος μᾶλλον, ἡ τὸ φῶς.

Οὐκ ἀξίητον ἀπομένειν ἐξ τῶν ἀπειθεούντων τὸ χρίμα. Ἐπιλέγει δὲ τὰς αἰτίας, καὶ δεικνύει ταῖς σφῶς, διτι, κατὰ τὸν Παροιμιώδη λόγον, « Οὐκ ἀδίκως ἐκτείνεται δίκτυα πτερωτοῖς. » Οἱ γάρ, ἔχοντες ταῖς φησι, τὸ ἐν σκότῳ κείσθαι τιμῆσαντες, πῶς οὐκ ἀν εἰεν εἰκότως αὐτοῖς καθ' ἔντον τῶν δεινῶν δρισταῖς, καὶ αὐτόμολοι πρὸς τὸ παθεῖν δὲ καὶ διαφύγειν ἔχοντες, τὸ φωτίζεσθαι μᾶλλον ἐθέλειν τοὺς μὴ τοιούτου πτοχορίνοντες, καὶ τῶν ἀμεινόνων δεύτερα ποιεῖσθαι μελετῶντες τὰ αἰσχύλα; Ἐλευθέρων δὲ πάλιν τῶν ἐξ ἀνάγκης δεσμῶν τὴν τοῦ ἀνθρώπου

διετήρησε γνώμην, καὶ δοκαῖ; οἰκείας ἐπ' ἀμφῷ βαθέζουσαν, ἵνα δέχηται δικαίως ἐπαινέν τε τὸν ἐπ' ἀγαθοῖς, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις κλασιν· ὥσπερ οὖν ἀμέλεις καὶ ἐν ἑτέροις τοῦτο δέδειγεν, εἰπών· « Ἐὰν θέλητε, καὶ εἰσακούσητε μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητε μου, μᾶχαιρα ὑμᾶς κατέβεται. »

Πᾶς γάρ ὁ φαῦλα πρόδοσων μισεῖ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔρχεται πρός τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἀλεγχθῇ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Ἐπεξεργάζεται χρησίμως τὸ εἰρημένον, καὶ τὸν ἐπὶ τοῖς συμφέρουσιν ὄχον τὸ ἀγάπτης δυτα τῆς εἰς τὸ φαῦλον ἐλέγχει, καὶ ρίζαν ἔχοντα τὸ μὴ βούλεσθαι μαθεῖν, δι' ὃν ἀν γένοιτο τις σοφὸς τε καὶ ἀγαθός. Φεύγει μὲν γάρ καὶ παραιτεῖται, φησιν, ὃ τῶν πονηρῶν ἐργάτης τὸ ἐν φωτὶ γενέσθαι τῷ θείῳ, οὐκέτι διὰ τὸ φαῦλον ἐγκαλυπτόμενος (ἢ γάρ ἀν τοῦθι τοῦτο παθῶν), ἀλλ' ἐν ἀγνοΐᾳ μένειν τοῦ πρέποντος ἀγαπῶν, ἵνα μὴ πλήττηται πλημμελῶν, πικροτέροις ἡδη τοῖς ἀπὸ τοῦ συνειδότος ἐλέγχοις προσβαλῶν, καὶ διὰ τοῦ λοιπὸν ἔξεπιστασθαι τὸ ἀγαθὸν, δυσαχθεστέραν ὑφέζων τῷ χρίνοντι δίκην, εἰ μὴ βούλοιτο δρᾶν, ἀπέρ ἀν ἀρέσκῃ θεῷ.

Οὐ δὲ κούρων ἀλήθειαν, τοῦτ' ἔστιν, ὃ τῶν τῆς ἀληθείας ἔργων ἔραστης τε καὶ ποιητής, ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα αὐτοῦ, διτι ἐν θεῷ ἔστιν εἰργασμένα.

Οὐ γάρ παραιτεῖται τὸν ἐν πνεύματι φωτισμὸν, τὸν διὰ μάλιστα πρός τὸ δύνασθαι νοεῖν ἀσυναρπάστας χειραγωγούμενος, εἰ μὴ τὴν θείαν ἐκδένηκεν ἐντολὴν, καὶ εἰ πάντα κατὰ νόμον εἰργασταί Θεοῦ. Ἔστι τοίνυν ἀπόδειξις ἐναργῆς τῆς μὲν εἰς τὸ φαῦλον ἀχαλίνου ροπῆς, καὶ ἀχράτου πρός τὸ χείρον ἡδονῆς, τὸ μὴ ἀθελῆσαι: μαθεῖν, τὰ δὲ ὃν ἀν τις ἴσχυσε πρός τὸ ἀμεινὸν ἀναδραμεῖν· τῆς δὲ ἐπὶ τοῖς ἀριστοῖς ἐπιθυμίας, τὸ φωτίζεσθαι διψήν, καὶ ὥσπερ τινὰ κανόνα καὶ ἀπειθυντῆρα πρός τὴν ἀρέσκουσαν πολιτείαν τῷ θεῷ, τὸν αὐτοῦ ποιεῖσθαι νόμον· ὅπερ εἰδὼς οὐτως ἔχειν, καὶ ὁ θεοπάτοις ἔφαλλε Μελῶδος· « Οὐ νόμος Κυρίου ἀμωμός, ἐπιστρέφων ψυχάς, ἢ μεριπρία Κυρίου πιστή, σωφρόνισας νήπια· τὰ δικαιώματα Κυρίου εὐθέα, εὐφραίνοντα καρδίαν, ἢ ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγής, φωτίζουσα δρθαλμούς. »

Καὶ μετὰ ταῦτα ἤλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Ἰουδαϊαν γῆν μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· ἢν δὲ καὶ Ἱωάννης βαπτίζειν ἐν Αἰγαίῳ ἔγραψε τοὺς Σαλίμ, διτι ὑδατα κολλά ἢν ἔκει, καὶ παρεγέρνυτο, καὶ ἐβαπτίζοτο. Οὕτω γάρ ἢν βεβλημένος εἰς τὴν φυλακὴν ὁ Ἱωάννης.

Πέρας ἡδη λαβούσης τῆς πρός Νικόδημον διμίλιας, ἔπερόν τι πάλιν ἔξαρτει χρησιμώτατον ὁ θεοπάτοις εὐαγγελιστής. Πνεύματι γάρ τῷ θείῳ φωταγωγούμενος πρός τὴν τῶν ἀναγκαιοτάτων ἐξήγησιν, συνεῖδεν διτι λυσιτελήσει σφόδρα τοὺς ἐντευομένους τὸ διαγνῶντα σαφῶς, πάσην ἔχει τὴν ὑπεροχήν, ἢ καὶ διτις ὑπέρχεται μάτροις, ὡς πρός τὸν Ἱωάννον βάπτισμα τὸ δικαίον Χριστοῦ. Ἡν γὰρ δυτας ἐλπίδος εὐ

A dem jure suscipiat, et ex contrariis punitionem.
Quod alibi quoque ostendit, dicens: « Si volueritis et audieritis me, bona terra comedetis: quod si nolueritis neque exaudieritis me, gladius devorabit vos ». »

III, 20. *Omnis enim qui male agit, odit lucem, et non venit ad lucem, ut non arguantur operi ejus.*

Utiliter pergit in expositione ejus quod dictum est, et in bonis capessendis segnitiam ex improbitatis studio profectam arguit, eamque radicem habere, quod nimis ea discere nolit, per quae quis sapiens evadat ac bonus. Fugit enim ac renuit malorum artifex, inquit, divina in luce versari, non vitii pudore (nam si hoc ei contingere, servaretur), sed quod in virtutis ignoratione manere velit, ne, si peccet, in aciores demum conscientiae stimulos incurrit, et cognitione boni graviores daturus sit judici peccatas, quod nolit ea facere quae Deo sunt placita.

III, 21. *Qui autem facit veritatem (hoc est qui diligit opera veritatis, et ea facit), venit ad lucem ut manifestentur opera ejus, quia in Deo sunt facta.*

Non enim spiritalem spernit illuminationem, per ipsam eo maxime perductus, ut non temere intelligere possit, num divinum mandatum sit prætergressus, et an omnia juxta Dei legem peregerit. Manifestum igitur argumentum est effrenati ad vultum, impetus, et intemperantis libidinis, discere nolle ea per quae 158 ad meliorem frugem reverti possis: probitatis autem ac virtutis, cupere ut lucis compos evadas, et regulam veluti quamdam et anussim vitæ Deo placentias ejus legem facere. Quod cum ita esse divinus Psaltes nosset, canebat: « Lex Domini immaculata, convertens animas; testimonium Domini fidele, sapientiam præstans parvulis. Justitia Domini rectæ, latifundantes corda, præceptum Domini lucidum, illuminans oculos ». »

III, 22-24. *Et post hanc venit Jesus et discipuli eius in Iudeam terram. Erat autem et Joannes baptizare in Ἀενόν juxta Salim; quia aquæ multæ erant illuc, et veniebant, et baptizabantur. Nondum enim missus fuerat Joannes in carcerem.*

Finito Christi cum Nicodemo colloquio, aliud quiddam utilissimum iterum struit divinus evangelista. Divino quippe illuminatus Spiritu ad res necessarias exponendas, sciebat magno usui fore auditoribus, si clare agnoscerent quanto intervallo Joannis baptismus Christi baptismate supereretur. Metus enim erat profecto non dubius, exorturos aliquos, qui præ mentis inopia dicere auderent,

^a Isa. i, 19, 20. ^b Psal. xviii, 8, 9.

vel nullum esse processa corum discrimen, sed pari utrumque in pretio habendum, vel ex hac in agrestiorem inscitiam delapsos Christi baptismum postponere, priorem autem locum baptismum qui per aquam sit impudenter et insolenter ascribere. Quod enim audaciæ genus intentatum relinquunt imperiti, aut quam blasphemiam non arripiunt, insurgentes adversus Ecclesiæ dogmata, et omnia, ut scriptum est ¹⁶, recta pervertunt? Ut ergo sapiens evangelista procaces illorum voces prius everteret, ipsum nobis inducit sanctum Baptisam suis discipulis rei quæsitæ solutionem exponentem. Baptizat itaque Christus per suos discipulos: Joannes similiter, non tamen profecto per aliorum manus, sed neque in illis ipsis fontibus baptizabat, in quibus Christus hoc facere cernebatur, sed prope Salem, ut scriptum est, et in fonte quodam qui vicinus erat, et illo Judaicorum fontium discrimine baptismi discrimen quodammodo ostendens, **I 57** et obscure innuens, idem non esse baptismus Joannis cum eo quod a Salvatore nostro Christo factum est: proximum tamen esse et circa ipsum, ut doceret præparationem quamdam et rudimentum esse perfectioris. Quemadmodum ergo lex Mosaica umbram habere dicitur futurorum bonorum, non veram ipsam rerum imaginem (est enim præexercitatio quædam, et cultus spiritalis rudimentum, occultum intrinsecus veritatem parturiens), ita quoque de baptismio illo in pœnitentiam cendum est.

μέτων· προγύμνασμα γάρ τι καὶ προκατήχησται τῇς, εἰ καὶ προκατήχησται τῇς, οὐτω νοήσεις καὶ τὸ εἰς μετάνοιαν βάπτισμα.

III. 23-26. Facta est autem quæstio ex discipulis Joannis cum Iudeis de purificatione: et venerant ad Joannem, et dixerunt ei.

Cum Iudei legales iustificationes defendere non possent, nec purificationi buculæ cinere fieri solite patrocinari, quiddam in Joannis discipulos ordinuntur, quo sperabant se negotii non parum eis allaturos, quamvis in suis facile superarentur. Nam quoniam beati Baptisæ discipuli, magistri sui baptismus suspicientes, et purificationes legales impugnantes, præstare jam Pharisæis virtute et eruditio videbantur, ideo graviter et inique id illi ferunt, in conviciaudo solum vehementes, et ad omnem malitiam expediti. Et certe alio respicieentes, laudant Christi baptismum, nou quod ita sentirent, neque quod veras ei laudes affunderent, sed animo tantum lacescendi, et præter sententiam id facientes, donec ad exitum consilium suum perducerent. Ratione ergo nullatenus demonstrare queunt, nedum testimoniis Scripturæ Christo patrocinantur, (unde enim istud ingenii hominibus imperitis?) sed ad confundanda sua dicta illud allegant, paucos admodum ad Joannem, multos vero gregatim ad Christum confluere. Sperabant enim forsitan isti oppido recordes victoræ calculum se reportaturos, et legalibus iustificationibus potiores partes datum

A μακρὰν ἀναδειχθῆσσθαι ποτε τοὺς διποτολμῶντας ἐξ ἀνοίᾳ; εἰπεῖν, ἡ μηδεμίαν ὅλως ἐν αὐτοῖς ὑπάρχει τὴν διαφορὰν, Ιούμετροις δὲ αὐτὰ χρῆναι στεφανοῦσθαι πιμαῖς, ἢ καὶ ταύτης εἰς ἀγριωτέραν ἀπαιδευσίαν ἔξολισθανοντας, τὴν μὲν ἐπὶ τοῖς ἀμεινοῖς φῆσθον ἀφελέσθαι τὸν διὰ Χριστοῦ, τὸ δὲ νικᾶν τῷ δι' ὄντας ἀνασχύντως ἐπασωτεύσθαι. Μαλον γάρ θράσος τοῖς ἀπαιδεύτοις οὐ βατὸν, ἡ διὰ ποιῶντος ἐλαύνουσι διστριμίας, οἱ κατὰ τῶν λεπῶν τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων ἔξανταστάμενοι, καὶ πάντα τὰ δρόμα διαστέφονται, καθά γέραπται; "Ινα τοινυν τῆς ἐκείνων ἀθυρογλωττας προανέλῃ τὰς αἰτίας ὁ σοφώτας εὐαγγελιστής, αὐτὸν ἡμῖν εἰσφέρει τὸν ἀγιον Βαπτιστὴν τοῖς οἰκείοις παρατιθέντα μαθητας: οὐ ζητούμενον τὴν λύσιν. Βαπτίζει τοιγάροῦν διὰ Χριστὸς διὰ τῶν ἀντοῦ μαθητῶν· ὅμοιως δὲ καὶ Ἰωάννης, καὶ οἱ πάντως διὰ χειρὸς ἐπέρων, ἀλλ' οὐδὲ ἐν αὐταῖς ἔκειναις ἐβάπτιζε ταῖς πηγαῖς, ἐν αἷς τοῦτο πράτεων ἐφαίνετο Χριστὸς, ἀλλὰ πλησίον τοῦ Σαλῆμ, καθά γέραπται, καὶ εἰς μίαν τῶν κύκλων καὶ γείτονα πηγῆν, καὶ δι' αὐτοῦ τρόπον τινὰ τοῦ διωρίσθαι, φημι, ταῖς τῶν Ιουδαίων πηγαῖς, τὴν ἐπὶ τῷ βαπτισματι δεικνύων διαφορὰν, καὶ κατασημάνων, ὡς δι' αἰνίγματος, ὡς ταυτὸν μὲν οὐκ ἔστι τῷ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ τὸ δι' αὐτοῦ πλήσιον δ' οὐν δύμας, καὶ περὶ αὐτὸν, προμελέτησιν τινὰ καὶ εἰσχωγήην εἰσφέρων τοῦ τελειοτέρου. Οὐστέρ οὖν καὶ διόμος: διὰ Μωσέως σκιῶν ἔχειν λέγεται τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων· προγύμνασμα γάρ τι καὶ προκατήχησται τῇς, οὐτω νοήσεις καὶ τὸ εἰς μετάνοιαν βάπτισμα.

C. 'Εγένετο οὖρον Κήρυγμας ἐκ τῶν μαθητῶν Ἰωάννου μετὰ Ιουδαίων κερί καθαρισμοῦ, καὶ ἥλθορ πρὸς τὸν Ἰωάννην, καὶ εἰπον αὐτῷ

'Ἄπονοῦτες Ιουδαῖοι τοῖς κατὰ τὸν νόμον περιφραντηρίοις συνιστασθει, καὶ συναγορεύειν οὐκ ἔχοντες τῷ διὰ σποδοῦ δαμάλεως καθαρισμῷ, ἔξυφανουσι τι τοῖς Ἰωάννου μαθηταῖς, δι' οὐπερ ἐνδύμζον οὐ μετρίως ἀνιάσσεν αὐτοὺς, καίτοι λίαν ἐτοίμως ἐν τοῖς καθ' ἀντούς ἤτεώμενοι. Ἐπειδὴ γάρ οἱ τῷ μακαρίῳ προσεδρεύοντες Βαπτιστῇ, κρείτους ήδη καὶ συνετώτεροι τῶν Φαρισαίων ἐφαίνοντο, τὸ παρὰ τῷ οἰκείῳ διδασκάλῳ θαυμάζοντες βάπτισμα, καὶ τοὺς κατὰ νόμον καταγωνιζόμενοι καθαρισμούς· διυφοροῦσιν ἐπὶ τούτοις οἱ πρὸς μόνον τὸ διαλογορεύσθαι γοργοί, καὶ εἰς πᾶσαν ἐποιηστατοι κακουργίαν· καὶ δὴ τὸν οἰκείον παρατρέψαντες λόγον ἀπαινοῦσι τὸ βάπτισμα τὸ διὰ Χριστοῦ, διακείμενοι μὲν οὐκ ὅρθως, οὐδὲ ἀληθεῖς ἐπαίνους τοῦ πράγματος καταχέοντες, εἰς δὲ μόνον τὸ λυπήσας παραξυμένοι, καὶ τὴν παρὰ γνώμην δανειζόμενοι προθεστον, έως ἀντοῖς; εἰς ίργον ἐκτρέχῃ τὸ σπουδασμα. Λογικήν μὲν οὖν οὐδεμίαν ἔχουσα ποιεῖσθαι τὴν ἀπόδειξιν, ἀλλ' οὐδὲ ἐκ τῶν λεπῶν λαθόντες Γραμμάτων συνηγοροῦσι Χριστῷ· πόδεν γάρ τη ταῦτη τοῖς ἀπαιδεύτοις σύνεσις; ἔκεινο δὲ μόνον εἰς βεβαίωσιν τῶν οἰκείων προσίσχονται λόγων, τὸ κομιδη

¹⁶ Mich. III, 9.

μὲν εἶναι βραχεῖς ἀριθμῷ τοὺς Ἰωάννην προστέρα-
χοντας, ἀγελδὸν δὲ βαδίζειν ἐπὶ Χριστόν· φύντο
τὰς ἵσις πολὺ λίλαν ἀφράντοντες τὴν ἐπὶ τῷ δύνασθαι
νικῷ ἀποκομιεῖσθαι ψῆφου, καὶ τοὺς νομικοὺς πε-
ριφεντηρίοις, ὡς ἡδη κεκρατησάσιν, ἀπαυθαδίζεσθαι
τῆς Ἰωάννου χειρὸς, ἐν ἀμείνοσι θύνταις τὸ διά Χρι-
στοῦ τοῖς προσωπουσιν αὐτῷ χορηγούμενον βάπτισμα,
καὶ λυπήσειν μὲν δινέας τοὺς, πρὸς ἣν δὲ λόγος.
Ἀπαλλάξονται δὲ μόλις ἐπὶ τούτοις, καὶ ἀναχω-
ροῦσι τῶν Ἰωάννου μαθητῶν, ἐξ ἀπερισκέπτου λογομαχίας πολὺ μειζόνως ἥττώμενοι. Καταστεφα-
νοῦσι γάρ τοις ἐξ ἀνάγκης ἐπαίνοις, καὶ οὐχ ἔκνεταις τὸν Κύριον.

‘Ραβbi, δες ἡν̄ μετά σου κέρας τοῦ Ἱορδάνου,
ῳ σὺ μεμαρτύρηκας, ίδε οὗτος βαπτίζει, καὶ
κάτες ἤρχονται πρὸς αὐτόν. Ἀπεκρίθη Ἰωάν-
νης, καὶ εἶπε.

Τοῖς τῶν Φαρισαίων λόγοις καταδηχθέντες οἱ μα-
θηταί, καὶ εἰς εὔτην δὲ τοῦ πράγματος ἀφοροῦταις
τὴν φύσιν, ψευδομένους μὲν ἐλέγχειν ἡσαν οὐκ οἴοι τε,
διατροφεῖς δὲ εἰκότας, καὶ τὸ μέγα τοῦ Σωτῆρος
ἡμῶν οὐκ εἰδότες ἀξιώματα, καταποοῦνται λίλαν ἐπὶ^C
τοῖς Ἰωάννου μειονεκτήμασιν, αἰδοῖ τε καὶ θαύματι
τὸν ἐξ ἀγάπης κεράσαντες λόγον, ἀξιούσιν ἡδη μα-
θεῖν, διου δὴ χάριν ὁ ταῖς παρ’ αὐτοῦ μεμαρτυρη-
μένος φιλονοσίς φράνει μὲν αὐτὸν ἐν εὐκέλειαις, προ-
πηδῇ δὲ τῇ χάριτι, καὶ σαγηνεύει βαπτιζόντων οὐ μέ-
ρος τῆς ἀπάστης πληθύνς Ἰουδαϊκῆς, ἀλλ’ ἡδη καὶ
πάντας. Ἐποιούντο δὲ, κατὰ τὸ εἰκότα, οὐκ ἀθεοὶ τὴν
ζήτησαν· καλεῖται γάρ ἀντεύθεν δὲ βαπτιστῆς εἰς
ἀκριβῆ καὶ μακρὰν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐξήγησεν,
καὶ διαφανεστάτην τῶν βαπτισμάτων εἰσφέρει τὴν
διαφοράν..

Οὐ δύναται ἀνθρώπος λαμβάνειν οὐδὲτο, ἐάν
μή γε δεδομένορ πιστῷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

Οὐδέν φησιν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθὸν, δη μή πάντως
εἶναι καὶ θεσδότον. «Τί γάρ ἔχεις, διὸκε Ελαδες;» ,
ἀκούειν δὲν πρέπει τῇ κτίσει. Χρῆναι δὲ οἷμαι τοῖς
μὲν ἀπονεμηθεῖσιν ἀρκεῖσθαι μέτροις, καὶ ταῖς οὐ-
ρανθεῖς διωρισμέναις ἐφήδεσθαι τιμαῖς, ἀκτείνεσθαι
ἐξ περιτέρω μηδαμῶς, μηδὲ ἀχαρίστως τῇ πρὸς
αὐτοῖς δὲν κεχρημένους ἀφέσει, τὴν διωνεθεῖ
μέρειν ψῆφου, καὶ δεσποτικοὺς ἀπομάχεσθαι κρίμα-
σιν, αἰδοῖ τοῦ μή δοχεῖν τοῦ τελειοτέρου τὸ Ελατ-
τον ἀποφέρεσθαι· ἀλλ’ οἵς περ δὲν ἐνελήσας τιμῆσῃ,
ταῦτα δὴ καὶ μάλα ποιεῖσθαι περὶ πολλοῦ. Μή δοχαλ-
λέω τοιγαροῦν δὲ ἡμεῖς, φησι, μαθητής, εἰ μή τὸ
ἔμοι ἑξάλλομαι μέτρον, εἰ τὸ μεῖζον οὐκ ἀγνῶ, καὶ
εἰς δέκαν ἀνθρωποπορεῆ συστέλλομαι.

Αὐτοὶ ὑμεῖς μοι μαρτυρεῖτε, δει εἰπον. Ἐγὼ οὐκ
εἰμι δὲ Χριστός, ἀλλ’ δει ἀκεσταλμένος εἰμι δη-
προσθετείοντεν.

Εἰς ἀνάμνησην ἀγει: τοὺς ἀντοῦ μαθητὰς ὃν ἡδη
πολλάκις ἀκτείνασι λόγων, δημοῦ μὲν ἐλέγχων εὐφυῶν,
ὡς τῇ τῶν χρησίμων λήθῃ κεκραυμένους, καὶ περὶ^D
τὴν οὗτα σεμνοτάτην διδασκαλίαν ἀπονυστάζοντας,
δημοῦ δὲ διαπειθῶν τῆς θείας μεμνῆσθαι Γραφῆς, ἀτε
δὴ τῇ ἐπὶ τούτῳ φιλομαθεῖσα συντεθραμμένους· τίνα
μὲν ἔστεθαι κηρύσσει Χριστόν· τίνα δὲ αὖ πάλιν
τὸν προκήρυκα Βαπτιστὴν· οὗτα γάρ ἔμελλον τὴν

A iei, eoque nomine se gloriavero, si Christi bapti-
sum ei qui mama Joannis tradebatur anterferrent,
et molestiam profecto creaturos iis ad quos verba
faciebant. Sed discedunt tandem, et ex inconside-
rata disputatione multo magis victi digrediuntur.
Dominum 158 quippe velut ex necessitate laudi-
bus coronant, etiam inviti.

III. 26. Rabbi, qui erat tecum trans Jordanem,
cui tu testimonium perhibuisti, eccles, hic baptizat,
et omnes veniunt ad eum. Respondit Joannes, et
dixit.

Discipuli, Pharisaorum dente lacerati, ipsamque
B rei naturam intuentes, eorum quidem mendacium
coarguere non poterant, sed jure dubitant; cumque
erimiam illam nostri Salvatoris dignitatem igno-
rent, vehementer mirantur minoris fieri Joannem,
et pudore atque admiratione sermonem ex amore
profectum temperantes, sciscitantur demum quam
ob causam Christus ei gloria antecellat, cuius voce
testimonium accepit, eique gratia prestet, nec par-
tem solum Iudaicæ multitudinis, sed omnes ba-
ptizando ad se pertrahat. Illud porro non sine nu-
iniae, ut videtur, quæsternunt: provocatur enim
hinc Baptista ad exactam et longam de Salvatore
narrationem faciendam, et manifestum baptismatum
illorum discrimen affert.

III. 27. Non potest homo accipere quidquam, nisi
fuerit ei datum de cœlo.

Nihil inquit in hominibus bonum esse, quod
plane a Deo datum non sit. «Quid enim habes,
quod non accepisti?» creaturam audire decet.
Arbitror autem sua sorte contentos esse debere,
et honoribus cœlitus concessis acquiescere, nec
ulterius quidquam affectare, nec ingrato animo
divinum aspernari decretum, maius semper aliquid
ambiendo, et Iomini pugnare judiciis, quod asse-
qui pudeat quod perfecto sit minus, sed quæcumque
honorare voluerit, ea certe magni facienda. Ne
angitor itaque meus, inquit, discipulus, si meani
sortem non excedo, si majorem non ignore, et
D intra gloriam humanitati congruentem coereor.

III. 28. Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, quod
dixerim: Non sum ego Christus; sed quia missus
sum ante illum.

Discipulis suis in memoriam reducit ea quæ
etate jam audierant, partim quidem eos scite ar-
guens, quasi rerum utilium 159 oblivione grava-
tos, et ad tam gravem doctrinam dormitantes,
partim vero suadens divinæ Scripturæ meminisse,
homines in ejus studio præsertim educatos, quem
illa futurum Christum prædicet, et quem item
præconem Baptistam. Sic enim utroque cognite

^C “I Cor. iv, 7.

graviter latiri non erant, quod eos convenienti sibi sorte preditos viderent. Aliis ergo testibus, inquit, id id confirmandum opus mihi non erit, cum mei discipuli ipsimet audierint. Servum me esse professus sum, missus sum ut praedicarem. «Ego non sum Christus. » Vincat, superet, celebretur ille gloriosus ut Dominus ac Deus.

III. 29. Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat, et audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meum impletum est.

Rursus ducta quodammodo a nobis similitudine ad cognitionem subtilium contemplationum nos deducit. Figuræ namque rerum intellectualium sunt ea quæ manu palpantur, et corporalium exemplorum crassitie, accuratissime ssepe res spirituales demonstrantur. Sponsus est igitur, inquit, et celebritatis Christus est princeps: ego vero vocator et auspex, cui summæ voluptatis et illustris dignitatis loco est in amicorum ordine duntaxat collocari, et vocem convivatori audire. Habeo itaque demum quod optabam, et quod in animo erat mihi perfectum est. Prædicavi enim non solum Christum venturum, sed ipsum quoque jam specie præsentem, et ejus vocem auribus percipio. Vos vero, sapientissimi discipuli, cum humanitatem Christo desponsatam ad eum accedere videtis, et naturam illam rejectam, atque ab ejus amore divulgam ad spiritalem conjunctionem per sanctum baptismum redire conspicitis, ne moleste feratis, inquit, quod non ad me, sed ad spiritalem sponsum accurrit. Hoc enim æquius erat atque convenientius. Nam qui sponsam habet, sponsus est: hoc est, nolite in me sponsi coronam querere: non mihi saltat Psalmista, dicens: «Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui, quia concupivit rex decorum tuum»²²; neque meum thalamum sponsa querit, cum ait: «Renuntia mihi quem diligit **160** anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie»²³. Habet illa coelestem sponsum: ego vero oblectabor, cum servi conditionem excesserim, nomine et re amicitiae. Rerum ergo propositarum sententiam recte imprimis explanatam esse puto. Cum vero de spiritualibus nuptiis abunde jam disseruerim, ultra de ipsis scribere molestum puto.

III. 30. *Illum oportet crescere, me autem minui.*

Discipulos reprehendit, quasi parvis rebus turberunt, et quibus minime par est, præmature offenduntur, qui necdum accurate sciunt, quis et undenam sit Emmanuel. Non enim eatenus tantum, inquit, admirationi erit, nec quoniam plures ab eo baptizantur, eam ob rem duntaxat honorem meum excedet, sed in tantum gloria modum evehetur, quantus Deum deceat. Oportet enim ipsum gloria

A ἐφ' ἔκαστῳ γνῶσιν ἀναδεξάμενοι χαλεπαίνειν οὐδαμός, ἐν τοῖς ἔκαστῳ πρέπουσιν δρῶντες αὐτούς. Δεῖθομαι τοιγαροῦ σύχη ἑτέρων, φησιν, εἰς τοῦτο μαρτύρων, αὐτηκόδους ἔχων τοὺς ἐμαυτοῦ μαθητάς· ὡμολόγηκα τὴν δουλείαν, προκηρύξιν ἀπετάλην· «Ἐγώ σύκε εἰμι ὁ Χριστός. » Νικάτω, κρατείτω, καταλαμπρυνθόμας μειζόνως, ώς Δεσπότης καὶ Θεός.

Οἱ ἔχων τὴν τύμψην, τυμψίος ἔστιν, δὲ δὲ φύλος τοῦ τυμψίου σὸν φορητός, καὶ ἀκούων αὐτοῦ, χαρᾶς χαίρει διὰ τὴν γνῶσην τοῦ τυμψίου. Αὕτη οὖν ἡ χαρᾶ ἡ ἐμή τε πεπλήρωται.

Ἐγεγόνει μὲν τάλιν ὡς ἐξ ὅμοιωτας τῆς καθήματος ὁ λόγος, ἄγει δὲ εἰς ἐπίγνωσιν θεωρημάτων λεπτῶν· τύποι γάρ τῶν νοητῶν, τὰ χειρὸς ἀρχῆν ὑπομένοντα, καὶ σωματικῶν παραδειγμάτων παχύτης, ἀκριβεστάτην εἰσφέρει πολλάκις τῶν πνευματικῶν τὴν ἀπόδειξιν· Εστι τοῖνυν, φησι, νυμψίος μὲν καὶ πανηγυριάρχης ὁ Χριστός, δειπνοκλήτωρ δὲ ἐγώ καὶ νυμφαγωγός, θυμητὸς ἔχων ἀκροτάτην, καὶ ἀξιώμα περιφρανές, τὸ ἐν φύσεις κατατεάθει μόνον, καὶ τῆς τοῦ ἐστιῶντος ἐπακροδίσθαι φωνῆς. «Ἔχω μὲν οὖν ἡδη τὸ ποδούμενον ἐγώ, καὶ πεπλήρωται μοι τὸ σπουδασμα· ἐκήρυξα γάρ οὐ μόνον, ως ἡξει Χριστός ἀλλ' ἡδη καὶ παρόντα τεθέαμαι, καὶ αὐτὴν ἐν ὡστὶ εἰσοικίζομαι τὴν φωνήν. Τομεὶς δὲ, ὡς σοφώτατοι μαθηταί, τὴν τυμψεονομένην ἀνθρωπότητα τῷ Χριστῷ πρὸς αὐτὸν ιούσαν δρῶντες, καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν ἀναβαίνουσαν οἰκείστητα διὰ τοῦ ἀγίου βαπτισμάτος τὴν ἀποκεκομένην, καὶ δραπετεύσασαν τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης καταθέμενοι φύσιν, μὴ ἀσχάλλετε, φησιν, διει μᾶλλον ἐμοι, προστρέχει δὲ λίτιν εὔπετως τῷ κατὰ πνεῦμα νυμψίου τοῦτο γάρ ἦν δυντας δίκαιον τε καὶ πρεπαδέστερον. Οἱ γάρ ἔχων τὴν τύμψην, τυμψίος ἔστι τοῦτο· Εστι, μὴ τὸν ἐμοὶ ζητεῖτε τοῦ τυμψίου τὸν στέφανον, οὐχ ἐμοὶ χορεύει λέγων ὁ Μελιφόδης· «Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἐδει, καὶ κλίνον τὸ οὖς σου, καὶ ἐπιλέθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου, διει ἐπειθῆμησον διαστιλεὺς τοῦ κάλλους σου·» οὐδὲ τὸν ἐμὸν ζητοῦσα θάλαμον ἡ νύμφη φησιν· «Ἀπάγγειλόν μοι, δι τὴν τηγάπτησεν ἡ ψυχὴ μου, ποῦ κειτάεις, ποῦ ποιμανίεις ἐν μεσημβρίᾳ. » Εχει τὸν ἐξ οὐρανοῦ νυμψίον· ἐγώ δὲ ἡσθήσομαι καὶ τὴν δούλην πρέπουσαν ἀναπτήσας τιμήν, ἐν τῷ τῆς φύλας ὄντος τε καὶ πράγματι. Τὴν μὲν οὖν τῶν προκειμένων διάκινον οἵμαι δὴ καὶ μάλα διερμηνεύεσθαι καλῶς· ἀρκούντως δὲ ἡδη περὶ τοῦ πνευματικοῦ διεἰληφάς γάμου, τὸ γράφειν έτι περὶ αὐτοῦ φορτικὸν ἥγοῦμαι.

Ἐκεῖνορ δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἀλατοῦσθαι.

«Ως ἐπὶ μικροῖς ἡδη θορυβουμένους ἐλέγχει τοὺς μαθητάς, καὶ πρόωρον μὲν ἐφ' οἵς ήκιστα χρῆν ὑπομείναντας σκάνδαλον, οὐπω δὲ εἰδότας ἀκριβῶς, τίς τι καὶ πόθεν ἔστιν δὲ Εμμανουὴλ. Οὐ γάρ μέχρι τούτων, φησι, τὰ ἐπ' αὐτῷ θαυμασθέσεται, οὐδὲ διει πλειστοὶ βαπτίζονται παρ' αὐτῶν [γρ. αὐτοῦ], διὰ τοῦτο καὶ μόνον τὴν ἐμήν ὑπεραλεῖται τιμήν, ἀλλ' εἰς μέτρον ἀναδίσεται δόξης τοσοῦτον, διον ἀν-

²² Psal. xliiv, 11, 12. ²³ Cant. 1, 6.

πρέποι Θεῷ· δεὶ γάρ αὐτὸν μὲν εἰς αἴξησιν εὐχείας λέναι, καὶ ταῖς καθ' ἡμέραν τῶν σημείων προσθήκαις ἀεὶ πρὸς τὸ μέζον ἀναπτηδῆν, καὶ λαμπρότερον ἀναγαίνεσθαι τῷ κόσμῳ· ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι, μέντοι μὲν ἐν οἷς ὑπάρχων ὅρῶμαι, καὶ τῶν σπαξ δούλων οὐχ ὑφίσταντα μέτρων, τοῦ δὲ πρὸς αἴξην ἀναβαίνοντος δόξης ἀεὶ, τοσοῦτον ἡττώμενον, δύσον δὲ τρέψῃ καὶ φέρηται. Καὶ ταῦτα μὲν ἡμῖν διακάριος διερμηνεύεις Βαπτιστῆς· ήσει δὲ χρησίμως διὰ παραδειγμάτων ὁ λόγος, ἐναργεστέραν παριστάς τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν· Διπηχυ τυχόν δὲν γῆς διάταξιν ξύλον. Περικείσθω δὲ καὶ φυτὸν, ἄρτι μὲν γῆς ὑπερκύπετον, χλωροὺς δὲ ἀνατείνον τοὺς δρπηκας, καὶ τῆς ἀπὸ βίζης ἔτι ὥρας ἀεὶ πρὸς ὄψος τὸ μέζον ἀνθούμενον· ἀρ' οὖν εἰ τις περιθείτη τῷ ξύλῳ φωνὴν, εἴτα τοῦτο λέγοι περὶ τε ἱεροῦ καὶ φυτοῦ τοῦ γελοτοῦς· «Τοῦτο δεῖ αἴξανειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι·» οὐχ ἀν εἰκότων νοοῦτο βλάστος μέν τι ἐν τοῖς καθ' ἐαυτὸν σημαίνειν οὐδὲν, ἀλλ' οὐδὲ εἰς κολόδωσιν τὸ αὐτῷ προσδον οἰχησασθαι μέτρον, ἐλαττοῦσθαι δὲ κατὰ τοῦτο μόνον διειχυρίζεσθαι τὸ εἶδος, καθ' δ τοῦ πρὸς αἴξησιν ἰόντος ἀεὶ τὸ μείον ἔχον εὐρίσκεται; Συγγενὲς δὲ τούτῳ λήγῃ πάλιν παραδειγμα, καὶ τὸ τῶν ἀστέρων ἐπιστημότατον, περὶ τοῦ ἡλίου λέγοντα βοῶν· «Ἐκεῖνον δεῖ αἴξανειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι·» Ἔως μὲν γάρ τῇ τῆς νυκτὸς ἀχλύτῃ τὸ αἰθέριον καταμελανεῖται βάθος, χρυσῆν ἀπαστράπτοντα τὸν ἐωσφόρον αὐγὴν, καὶ δλοκλήρῳ διαπρέποντα δόξην, θαυμάσειν ἀν τις εἰκότως· ἡλίου δὲ ἀνίσχειν ἀπειλήσαντος ἡδη, καὶ μετρήψῃ τὸν κόσμον φωτὶ καταρράκτοντος, νικᾶται προχό. Λέγοι δὲ ἀν καὶ αὐτὸς εἰκότως τὴν Ἰωάννου φωνὴν, αὐτὸς δὴ τοῦτο παθὼν, διπερ ἐκεῖνος ὑπομενάς φησιν.

ΚΕΦΑΛ. Β.

«Πιούκετοις τοῖς γενητοῖς ἔστιν δὲ Υἱός, ἀλλ' ἐπάρτω πάτερ, ὃς θεὸς ἐκ Θεοῦ.

Οἱ θεῶν ἐρχόμενοι, ἐπάρτω πάτερις ἔστιν.

Οἱ μέγα, φησιν, οὐδὲ λαν δοτὸν ἀξιάγαστον, εἰ τὴν τῆς ἀνθρωπότητος δόξαν ὑπερτρέχει Χριστός· οὐ γάρ μέχρι τούτων τοὺς τῆς ιδίας εὐχείας ἴστησιν δρους, ἐπὶ πᾶσαν δὲ δοτὶ τὴν κτίσιν, ὡς θεὸς, ἐπάνω πάντων δοτὶ τῶν πεποιημένων, οὐχ ὡς ἐν πᾶσι καταριθμούμενος, ἀλλ' ὡς καὶ πάντων ἐξηρημένος, καὶ τοῖς πᾶσι θεοπρεπῶς ἐποχούμενος. Ἐπιλέγει δὲ τὴν αἰτίαν, τὸν ἀντιτείνοντα δυσωπῶν, καὶ κατασιγάζων τὸν ἀνθιστάμενον. «Οἱ δικαιοθεοὶ ἐρχόμενοι,» φησι, τοῦτ' ἔστιν, δὲ τῆς δικαιοθεοῦ βίζης ἐκπεφυκώς, τὴν πατρόφων ἐπ' ἐαυτῷ φυσικῶς ἀποσώζων εὐφύιαν, τὸ ἐπάνω πάντων ὑπάρχειν διμολογουμένων κεκτήσεται· ἦν γάρ δὴ καὶ ἀμήχανον, μή οὐχὶ πάντως τοιοῦτον δρᾶσθαι τὸν Υἱὸν, ὅποιός περ διν' νοοῖτο καὶ κατὰ τὴν ἀξίαν διεννήσας αὐτὸν. «Ο γάρ τῇ ταυτότητι τῆς φύσεως διαπρέπων Υἱός, τὸ ἀπαύγασμα καὶ ὁ χαρακτήρ τοῦ Πατρὸς, πῶς ἀν γένοιτο κατὰ τὴν δόξαν ἐλάττων αὐτοῦ;» Ή γάρ οὐχ ἐν Υἱῷ τὸ τοῦ Πατρὸς ίδιον ἀπιμασθῆσεται, καὶ τὸν τοῦ τεκνότος ὑδριούμεν χαρακτήρα, ἐν ἐλάττωσι τιθέντες αὐτὸν; «Ἄλλ', οἶμαι, πᾶσιν έσται τοῦτο καταφανές· διά τοι τοῦτο καὶ γέγραπται·» «Ἴνα πάντες τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι

CAP. II.

Quod in creaturarum numero non sit Filius, sed supra omnes, ut Deus de Deo.

III. 31. Qui desursum venit, super omnes est.

Nihil magni est, aut multum stupendi, inquit, si humanitatis gloriam Christus excedit. Non enim eatenus ejus gloria terminatur, sed supra universam creaturam est, ut Deus, supra res omnes creates, non ut in omnium numero comprehensus, sed ut ab omnibus exemptus, et divina ratione sedens supra universa. Causam subdit, qua consundit adversarium, et ad silentium adigit. «Qui desursum venit,» inquit, hoc est, qui de superna radice prodiit, paternam in seipso naturaliter conservans nobilitatem, supra omnes erit procul dubio. Nec enim fieri usquam potest ut non talis appareat Filius, qualis censemur esse, idque jure merito, qui ipsum genuit. Filius quippe ille identitate naturae conspicuus, splendor et character Patris, quomodo gloria minor fuerit? An non enim in Filio Patris proprietas dedecorabitur, et characteri genitoris injuriam faciemus, si eum minorrem statuamus? At nemini, ut reor, dubium istud est. Idecirco scriptum quoque est: «Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem; qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem».

²⁰ Joan. v, 23.

Qui autem aequalibus honoribus cum Deo ac Patre gloriatur, propterea quod ex ipso est secundum naturam, quomodo non censemur deum rerum creatorum excedere substantiam? hoc enim significant illa verba, « super omnes est. » Verum sentio rursus minime quieturos Christi hostium animos, sed ore procaci et effrenato dicturos: Cum beatus Baptista desursum venire Filium asserat, quænam ratio nos adget ut ex substantia Patris ipsum venire suspicemur, propter illud « desursum », ac non potius e cœlis, aut etiam ex illa qua præstat supra omnes eminentia, ut ideo quoque supra omnia intelligatur esse ac **I. 62** dicitur? Si quando nos igitur istiusmodi sermonibus appetant, iis reponemus: Non sequar putidissimas vestras rationes, o boni, sed divinam potius Scripturam, solasque sacras Litteras. Scrutandum est igitur in illis, quo pacto vim hujus vocis « desursum » accipiant. Audiant itaque unum ex illis spiritu afflatis apostolis clamantem: « Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre lumen ²¹. » Ecce aperte illud « desursum » explicat Scriptura, « a Patre. » Cum enim sciret nihil aliud res creatas excedere præter ineffabilem illam Dei naturam, idcirco ei proprie vocem hanc « desursum » attribuit. Alia quippe omnia servitutis jugo subiecta sunt; solus autem servire nescit, et regnat Deus, unde ipse revera supra omnes quoque est. Deus autem, et ex Deo secundum naturam cum sit Filius, ejusmodi gloria non excludetur. Quod si illud « desursum » accipiendum putatis pro « cœlitus », idipsum quoque de quovis angelo et rationali virtute dicatur. Veniunt enim ad nos de cœlis, et ascendunt atque descendunt, ut alicubi ait: « Supra Filium hominis ²². » Quid ergo beatum Baptistam impulit ut quod penes multos est, illud velut eximium soli Filio tribuat, ac tanquam de unico superne descendente dicat: « Qui desursum venit? » Honorem quippe illum communem aliis facere par esset: « Qui desursum veniunt, super omnes sunt. » Sed novit uni Filio vocem illam deberi, tanquam ex auptima radice edito. Non ergo illud « desursum » significat « cœlitus », sed modo quo jam diximus pie et vere capietur. Quomodo enim, quæso, erit super omnes, si non illa vox « desursum » significet, a Patre, sed potius de cœlo? Nam si ita res est, erit etiam angelorum quisque super omnia, utpote cum inde veniat. Si vero unusquisque universorum numero non comprehendatur, ex quibusnam deum illud « omnia » colligetur? aut quomodo vox illa « omnia » integra permanebit, servans exacte suum significatum, cum angelorum tanta multitudine excludatur, et vim hujus vocis « omnia » evertat? Non enim amplius omnia sunt, si extra maneant illi qui erant in omnium numero. Verbum autem quod ineffabili ratione ex

A τὸν Πατέρα· δο μή τιμῶν τὸν Γίδην, οὐδὲ τὸν Πατέρα τιμῆ.» Ό δε λοιμέτροις, ὡς πρὸς Θεὸν καὶ Πατέρα, τιμαῖς ἐπαγλαῖόμενος, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν, πῶς οὐκ ἀνοίτο λοιπὸν τὴν τῶν γενητῶν ἀναβαίνειν οὐσίαν; τοῦτο γάρ το, « Ἐπάνω πάντων ἔστιν. » Ἀλλ' αἰσθάνομαι πάλιν, ὡς ἡρεμήσει μὲν οὐδαμῶς τῶν Χριστομάχων ὁ νοῦς, ἥξουσι δ', ὡς εἰσέσθε, ἀνυροστομοῦντες, καὶ λέγοντες: « Οταν δο μακάριος Βαπτιστῆς δικαιοει δρμάσθαι λέγη τὸν Κύριον, πολος ἡμᾶς ἀναγκάσσει λόγος ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἤκειν σύτὸν ὑποτοπῆσαι διὰ τὸ « δικαιοειν », καὶ οὐχί μᾶλλον ἐξ οὐρανῶν, ή καὶ ἐκ τῆς ἐνούσιας αὐτῷ κατὰ πάντων ὑπερφῆμης, ὡς διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ πάντα νοῦτο, καὶ λέγοιτο; « Οταν τοὺν ἡμᾶς τοῖς τοιούτοις καταφενδοῦντο λόγοις, ἀντακούσσονται πάλιν. Ή τοις παρ' ὑρίν ταθροτάτοις, ω βέλτιστοι, λογισμοῖς, ἀλλὰ μᾶλλον τῇ θείᾳ Γραψῇ καὶ μόνοις τοῖς λεπτοῖς ἀκολουθήσομεν Γράμματιν. Ἐρευνητέον δὴ οὖν ἐν ἐκείνοις, διπος ἡμῖν τὴν τοῦ « δικαιοειν » δρίζονται δύναμιν. Ἀκούετωσαν τούτουν ἀνακεκραγότος τινὸς τῶν πνευματοφόρων. « Πᾶσα δόσις ἀγαθή, καὶ πᾶν δώρημα τέλειον, δικαιοειν ἔστι καταβάντον ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων. » Ιδού διαρρήδην τὸ « δικαιοειν », τὸ « ἐκ τοῦ Πατρὸς » εἶναι φησιν ἔτερον γάρ οὐδὲν ὑπερκλίσθαι γινώσκων τὰ γενητὰ παρὰ τὴν διαρρήην τοῦ Θεοῦ φύσιν, αὐτῇ χυρίως προσήψει τὸ « δικαιοειν ». Τὰ μὲν γάρ μᾶλλα σύμπαντα τῷ τῆς δουλείας ὑποκίπτει ζυγός, μόνος δὲ δικα τοῦ κρατεῖσθαι πηδᾷ καὶ βασιλεύει Θεός: διθεός ἀληθῶς αὐτὸς καὶ ἐπάνω πάντων ἔστι. Θεός δὲ καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχων δο Γίδης, τῆς ἐπὶ τούτῳ λαμπρότερος οὐκ εἰκεῖσται. Εἰ δὲ τὸ « δικαιοειν » οἰεσθε δεῖν « ἐξ οὐρανοῦ » λαμβάνεσθαι, λεγεσθω καὶ ἐπὶ παντὸς ἀγγέλου καὶ δυνάμεως λογικῆς ἡ λέξις: Ἐρχονται γάρ ὡς ἡμᾶς ἐξ οὐρανῶν, καὶ ἀναβαίνουσι, καὶ καταβαίνουσιν, ὡς πού φησιν. « Ἐπὶ τὸν Γίδην τοῦ ἀνθρώπου. » Τί οὖν ἔρα ἔστι τὸ τὸν μακάριον Βαπτιστὴν πεπεικός, τὸ πολλοῖς ἔτοιμον εἰς ἔξουσίαν ἀναβεῖναι μόνῳ κατ' ἔξαλ-ρετον τῷ Γίδῃ, καὶ ὡς ἐφ' ἐνὸς τοῦ δικαιοειν κατα-βαίνοντος εἰπεῖν, « Ό δικαιοειν ἐρχόμενος; » Χρήν γάρ δῆποι κοινοποιεῖσθαι τοῖς μᾶλλοις τὸ ἀξιωμα, λέγοντα. « Οι δικαιοειν ἐρχόμενοι, ἐπάνω πάντων εἰσίν. » Ἀλλ' οἴδεν ἐν τῷ Γίδῃ τὸ ῥῆμα χρεωστούμενον, ὡς τῆς ἀνωτάτω φίλης ἐκπεφυκότι. Οὐκ δρά τὸ « δικαιοειν » σημαίνει τὸ « ἐξ οὐρανοῦ » νοηθήσεται δὲ, καθάπερ ἡδη προεπομέν, εὐσεβῶς τε καὶ ἀληθῶς. Πῶς γάρ διλοις ἔσται καὶ ἐπάνω πάντων, εἰ μή τὸ ἐκ Πατρὸς σημαίνει τὸ « δικαιοειν », ἀλλὰ μᾶλλον τὸ ἐξ οὐρανοῦ; « Εσται γάρ, ἀν οὗτως ἔχῃ, καὶ ἔκαστος τῶν ἀγγέλων ἐπάνω πάντων, ὡς ἐκεῖνον ἐρχόμενος ἔκάστου δὲ διαφεύγοντος τὸ ἀναριθμεῖσθαι τοῖς πᾶσιν, ἀποτίνοντος τὸ « πάντα » συναχθῆσται; « Η πῶς ἀν δο τοῦ « πάντα » λόγος ἀκέραιος διαμείναι, διασώζων ἀκριβῶς, δ σημαίνειν βούλεται, τοσαύτης ἀγγέλων ἀποφοιτώσης πληθύνος, καὶ περαλυσόσης τοῦ « πάντα » τὸν δρόν; Οὐκέτι γάρ πάντα, μενόντων ἔτοις, οἵπερ ησαν ἐν πᾶσιν. Ό δε γε ἀρρήτως ἐκ Θεοῦ

²¹ Jac. 1, 17. ²² Joan. 1, 51.

Πατέρος διαλάδυμψας λόγος, ιδιάζουσαν ἔχων τὴν ἀνωθεν γένησιν, καὶ καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ὑπάρχων, ἐρχόμενος ὅπερ ἀδικήσει τὸν πάντα, τὸν ἐν πάσιν ὡς μέρος τετάχθαι διαφυγῶν· οὗτοι: δὲ μᾶλλον ἀπάνω πάντων, ὡς ἕτερος πάρα πάντα, καὶ φύσει, καὶ δυνάμει: θεοφρεπεῖ, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῦ γεννήσαντος ίδιμασιν. Ἄλλ' ἐρωῦσται τυχόν, τὰς ἐκ τῆς ἔρευνης ἀποτίας δυσωπούμενοι· Εἰ σημαίνει τὸ « δικαίωθεν », τὸ ἐξ οὐρανῶν, ἀπὸ τῆς ἐνούσης αὐτῷ κατὰ πάντων ὑπεροχῆς. Φέρε δὴ οὖν, ἀκριβέστερον βασανίζοντες τοῦ λεγομένου τὴν δύναμιν, ἰδωμεν πάλιν εἰς πολὺν αὐτοῖς καταστρέψει τέλος τὸ ἐγχειρῆμα. Πρώτον μὲν οὖν ἀμαθέτες τε καὶ ἀδιανόητον κομιδῇ, τὸ αὐτὸν ἐκ τοῦ οἰκείου λέγειν ἀξιώματος ἐρχεσθαι τὸν Υἱόν, καὶ διστέρε πάρα πέπον τούτου, ή καὶ ὡς ἐξ ἑνὸς, ἵνα τὸν αὐτὸν ἐκ τῆς θεϊκῆς οὐπεροχῆς εἰς τὸ ἀπάνω πάντων εἶναι βαδίζειν. Πρὸς δέ γε τούτῳ κατὰ ποθούμην ἀν διδίστα λίαν αὐτῶν, τὴν κατὰ πάντων ὑπεροχήν, πότερόν ποτε δώσουσιν οὐσιώδη καὶ ἀναρρίφετον τῷ Υἱῷ, ή προσπεκτορισμένην Κέκριθεν κατὰ λόγον τοῦ συμβεβηκότος. Εἰ μὲν οὖν ἐπίκτητον ἔχειν ἐρωῦσιν αὐτὸν τὴν ὑπεροχήν, καὶ ἐπακτοῖς ἐπισεμνύνεσθαι τοῖς ἀξιώμασιν, ἀνάγκη προσομοιωγένειν Ἑρμῆμόν ποτε δόξης εἶναι δύνασθαι τὸν Μενογενῆ, καὶ τὴν ἐπίκτητον, ὡς ἐκεῖνοι φασιν, ἀποδύσασθαι χάριν, καὶ τὸ ἀπάνω πάντων εἶναι ζημιωθέντα, φανεσθαι γυμνὸν ἡς ἔρει θαυμάζουσιν ὑπεροχῆς, εἰπερ ἐστὶ τὸ συμβεβηκός ἀπόδηλον, δτε μὴ τῆς οὐσίας ἀπετείαι τοῦ ὑποκειμένου· « Εσται τοιγάρουν μεταβολή καὶ ἄλλοισις περὶ τὸν Υἱόν » καὶ διαφένεσται μὲν εἰκασίαις αὐτὸν ἀναμέλπων ρήμασιν δ Μελερδός: « Οἱ οὐρανοὶ ἀπολούνται, οὐ δὲ διαμένεις, καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἐλίξεις αὐτούς, καὶ ἀλλαγήσονται · οὐ δὲ ὁ αὐτὸς εἰ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι. » Ποὺ γάρ ὁ αὐτὸς, εἰ μεταπίπτει σὸν ἡμῖν, καὶ τούτῳ ταῖς εἰς τὰ χείρω μεταβολαῖς; Μάτην δέ, ὡς εἰκός, καὶ αὐτὸς ἐφ' ἀποτῷ κατασεμνύνεται λέγων· « Ἐδετε, έστε, δτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἐστὶ Θεὸς πλήν ἐμοῦ. » Πλῶς δὲ οὐχὶ καὶ εἰς αὐτὸν ἀναβήσεται τὸν Πατέρα τὰ τοῦ Γεννήματος πάθη, χαρακτήρα εἰπερ ἐστὶ καὶ εἰκὼν ἀπαρθίλαχτος αὐτοῦ; « Εσται δὴ οὖν ἄλλοισις μὲν ἡμῖν ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ, ἔχει δὲ προσεγονότως τὴν κατὰ πάντων ὑπεροχήν, καὶ σιωπῶ τὸ λειτόμενον. Οἰκεώσεται γάρ ὡς ἐξ ἀνάγκης τὰ ἐν τῇ εἰκόνι τὸ ἀρχέτυπον. Ἄλλ' ἐπίκτητον μὲν οὐκ ἐρωῦσιν ἔχειν αὐτὸν τὴν ὑπεροχήν πέρος τὰς τοιαύτας τῶν λογισμῶν δυσχερείας τε δόμου καὶ ἀποτίας ἀπορρίπτοντες, οὐσιώδη δὲ μᾶλλον καὶ ἀναρρίφετον. Εἴτα πάλιν, ὡς βέλτιστοι, πῶς ἡμῖν οὐ συνερίτε, καὶ δικοντες, δτι Θεὸς κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ Υἱὸς ἀπάνω πάντων ἐστι, διὰ τούτο καὶ ἐκ μόνης ἐρχεται τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατέρος; Εἰ γάρ οὐδέν ἐστι τῶν γενητῶν, δημή τῇ τοῦ παντὸς δυνάμει περισχοινέστεται, ἀπάνω δὲ πάντων ἐστιν ὁ Υἱὸς, ὡς ἕτερος δηλονότι παρὰ πάντα, καὶ οὐσιώδη κατὰ πάντων ἔχων τὴν ὑπεροχήν, καὶ οὐδὲ διάτοκος κατὰ φύσιν ὑπάρχων τοῖς

A Deo Patre effulsit, peculiarem habens illam superne generationem, et ex Patris substantia tanquam ex fonte manans, nihil detrimenti **163** omnibus asseret, cum in omnium numero tanquam pars eorum esse nequeat: sed erit potius supra omnia, tanquam aliud ab ipsis, cum natura, tum virtute divinâ, aliisque genitoris proprietatibus. Sed earum absurditatum pudore confusi forsitan objicient: Si « desursum » idem est ac de cœlo, ex eo quod universis supereminet, id significat. Agedum ergo vim illius dicti accuratius perpendentes, rursum videamus quem exitum habituri sint eorum conatus. Primum itaque imperili ac plane dementis est dicere, Filium ipsum a sua dignitate venire, et velut ex aliquo loco, sive etiam velut ex uno unum B eundem ex sua eminentia venire, ut sit supra omnia. Præterea ego lubens ab ipsis petiero utrum illam supra omnia eminentiam daturi sint substantiale, et quæ auferri non possit Filio, aut instar accidentis extrinsecus inveniam. Si ergo ascititia prædictum ipsum esse dicent eminentia, et adventitiis honoribus gloriari, necesse erit porro faleri Unigenitum gloria quandoque posse carere, et acquisitam, ut ipsi loquuntur, exuere gratiam, et illa excellentia supra res omnes orbatum, spoliari ea quam modo mirantur excellentia, siquidem accidens amitti potest quando e subjecti non dependet essentia. Mutatio igitur et alteratio cadet in Filium, et mentitur Psalmista dum vanis eum ornat laudibus in hunc modum: « Cœli peribunt, tu aulem permanes, et omnes sicut vestimentum veteraseint, et sicut opertorium volves eos, et mutabuntur: tu autem idem es, et anni tui non deficiunt ²². » Quomodo enim idem erit, si concidit nobiscum, idque mutationibus in deterius? Frustra autem, ut appareat, de se etiam ipse gloriatur, dicens: « Vide, videte, quia ego sum, et non est Deus præter me ²³. » Quomodo vero non ad ipsum quoque Patrem Filii mutationes pertinebunt, siquidem est character et imago ejus per omnia similis ²⁴? Erit igitur immutabilis nobis Deus ac Pater, et adventitiam habebit supra res omnes excellentiam: reliqua taceo. Exemplar quippe sibi quæ sunt imaginis necessario vindicabit. Sed tantarum indigentiam et absurditatum horrore tacti respondebunt ascititiam ei non esse eminentiam, sed substantiale potius, quæ auferri nequeat. Verum, o boni, quomodo nobiscum vel **164** inviti non fatebimini, Filium, cum Deus sit secundum naturam, supra omnia esse, ideoque ex sola Dei ac Patris substantia procedere? Nam si nihil est creatum quod universi ratione et significatu non constringatur, supra universa autem est Filius, ut alius nimisrum ab universis et substanciali supra universa eminentia prædictus, nec idem existens secundum naturam cum universis, quomodo non erit tandem: Deus verus? Qui enim extra creaturarum multitu-

²² Psal. ci, 27, 28. ²³ Isa. xlvi, 5. ²⁴ I Cor. xi, 7.

dinem substantialiter est positus, nec natura sua potest in earum ordine collocari, quidnam aliud demum erit nisi Deus? Nihil quippe interjectum videmus, quantum ad subsistentis essentiae rationem attinet. Creatura enim imperio subjacet, suprae eam positus Deus intelligitur. Igitur si Deus secundum naturam est Filius, et ex Deo ac Patre ineffabiliter est genitus, genitoris naturam illa vox « desursum » significat, ideoque supra universa est Unigenitus, maxime cum ex ipsa esse videatur.

III. 31. Qui est de terra, de terra est, et de terra loquitur.

Non eadem est persuadendi vis et facultas terribilis, quæ supremo universi Deo. Loquitur enim de terra, qua homo, et consultoris locum tantum obtinet, totas credendi habendas auditoribus permittens: sed qui superne venit ut Deus, divina quadam et ineffabili gratia linctum sermonem discipulorum auribus injicit. Quanto vero potius est natura, tanto certe erit efficacior. Admodum autem utiliter beatus Baptista suis discipulis hæc inculcat. Nam cum viderent ipsum Salvatoris gloria cedere, eoque nomine non parum offenduntur, ideoque venissent ad eum, dicentes: « Rabbi, qui erat tecum trans Jordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce, hic baptizat, et omnes veniunt ad eum »²⁶; « necessario vir divino Spiritu afflatus offensionem amovet, suisque discipulis rerum necessiarium cogitationem iajicente, exponit quidem Salvatoris supra universa eminentiam, nihilominus vero causam edocet ob quam ad illum jam omnes confluenter, et aquæ baptismum relicto ad divinorem et perfectiorem, qui pro spiritum sanctum siebat nimirum, se reciperent.

105 III. 34. Qui de caro venit, super omnes est.

Hoc testatur, inquit, plurimos et incomparabili intervallo terrenos homines a Deo Verbo, quod superne et cœlitus descendit, superari. Cui confirmando nisi sim idoneus, et si quæ dicturus sum sola non sufficiant, ipse testis accedit Filius, et incomprehensibili spatio distare terrenum ab illo summo rerum omnium principe docebit. Quippe alicubi Salvator impios Judæos alloquens: « Vos de deorsum estis, ego de supernis sum »²⁷. Deorsum enim verum creatarum naturam ait esse, ut subjectam, et ut ex necessitate Deo ad esse vocanti servientem. Sursum vero, divinam et ineffabilem dominatricem illam naturam, utpote quæ res creatas pedibus suis subjectas habet, et protestatis suo jugo subditas. Non frustra autem hec beatus Baptista superioribus adjecit. Ne suis enim discipulis vanas rationes fingere putaretur, et quasi puderet sine causa Christo inferiore videri,

A πᾶσι, πῶς οὐκ ἀν εἰλ λοιπὸν Θεός ἀληθινός; Ὁ γάρ τῆς τῶν ποιημάτων πληθύος οὐσιώδης ἐκείνους, καὶ τὸ ἐν γενητοῖς τετάχθαι κατὰ φύσιν ἐκδραμάν τι ἀν ἔτερον εἶη λοιπὸν, ή Θεός; Μεσαλαδοῦν γάρ δρῶμεν οὐδὲν, ὅσον ἡκεν εἰς οὐσίας ὑφεστώσης λόγον. Κτίσις γάρ τὴ βασιλευομένη, καὶ ἐπ' αὐτῇ νοεῖται Θεός. Οὐκοῦν εἰ Θεός κατὰ φύσιν ἐστιν ὁ Γίδης. Ἑγεννήθη δὲ ἀρρήτως ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τὴν τοῦ γεννήσατος φύσιν τὸ « ἀνωμένον » σημαίνει, διὰ τοῦτο τε ἐπάνω πάντων ἐστιν ὁ Μονογενῆς, ἀπε δὴ καὶ ἐξ αὐτῆς δρ[μ]ῷμενος.

Οἱ ών ἐκ τῆς γῆς, ἐκ τῆς γῆς ὄστι, καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ.

B Οὐκ ἵστορέως ἐνεργήσαι, φησὶν, εἰς τὸ δύνασθαι πείθειν ὁ γηγενῆς τῷ ἀπὸ πάντας δητὶ Θεῷ. Λαλήσει μὲν γάρ ὡς ἀνθρωπὸς ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐν μόνῃ συμβούλῳ κείσεται τάξις, δλας τοῖς παιδευομένοις ἐπιτρέψας τὰς τοῦ βούλεσθαι πιστεύσειν ἡγίας· δὲ δικαιοειν ἐρχόμενος, ὡς Θεός, θειὲ τινὶ καὶ ἀρρήτῳ χάρτῃ κατεχρώσας τὸν λόγον, ταῖς τῶν προσιντων ἀνήσιν ἀκοεῖς. « Όσοι δὲ ἀμείνων ἐστιν κατὰ φύσιν, τοσούτῳ δὴ πάντως ἐνεργήσαι γοργότερον. Χρησίμως δὲ λίαν ὁ μακάριος Βαπτιστῆς πρὸς τοὺς ἔστιν μαθητὰς τὰ τοιαῦτα φησιν. Ἐπειδὴ γάρ αὐτὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος δόξης ἐθεώρουν ἡττώμενον, ἐπὶ το τούτῳ λοιπὸν οὐ μετρίως ἀσκανδαλίζοντο, (διὸ δὴ καὶ προσήσαν λέγοντες· « Ραβδί, δες ἡν μετὰ σοῦ ἐν τῷ πέραν τοῦ Ἱορδάνου, φ σὺ μεμαρτύρησας, ίθε οὐτος; βασιλεῖς, καὶ τάντες ἐρχονται πρὸς αὐτόν »). ἀναγκαῖως δὲ πνευματοφόρος, τὸ τοῦ σκανδάλου πάθος ἀποτελούμενος, ὑγιεῖς τε τοῖς ἔστιν μαθηταῖς τὴν ἐπὶ τοῖς ἀναγκαστότας διάληψιν ἐντιθεῖται, ἐξηγείται μὲν τοῦ Σωτῆρος τὴν κατὰ πάντων ὑπεροχὴν, διδάσκει δὲ οὐδὲν ἥττον τὴν αἰτίαν, δι’ ἣν ἦρη πάντες ἐπὶ ἐκείνον ἐθάδιζον, καὶ τὸ δι’ ὃντος μάνου παρατρέχοντες βάπτισμα, τῷ θειοτέρῳ καὶ τελειοτέρῳ προσήσαν, τῷ διὰ Πνεύματος ἀγίου δηλαδή.

Οἱ δὲ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος, ἐπάκινα κάτεται στοιχίον.

Tοῦτο μαρτυρεῖ, διει πλειστη, φησὶν, καὶ ἀσύγχριτος ἡ διαφορὰ τοῖς ἀπὸ τῆς γῆς πρὸς τὸν ἀνθρόπον καταβαίνοντα θεὸν λόγον. Εἰ μὴ διδάσκειν ἀξιόχρεας ἐγώ, καὶ εἰ μόνος ὑμῖν ὁ ἐμὸς οὐκ ἔξερχεται λόγος, αὐτὸς ἐπιβεβαιώσει μαρτυρῶν ὁ Γίδης, ἀκαταλήπτω μέτρῳ διεστῶν τὸ γηγενὲς τῆς ἐπάνω πάντων ἀρχῆς· διαλεγόμενος δὲ ποὺ πρὸς τοὺς ἀνοσίους Ίουδαίους, ἐφασκεν ὁ Σωτὴρ· « Τμεῖς ἐκ τῶν κατει λόγῳ· ἐγώ ἐκ τῶν ἀνω εἰμί. » Κάτω μὲν γάρ τὴν τῶν γενητῶν φύσιν εἶναι φησιν, ὡς ὑποκειμένην καὶ ὡς ἐξ ἀνάγκης δουλεύουσαν τῷ πρὸς τὸ εἶναι καλοῦνται Θεῷ· δικαὶον δὲ πάλιν τὴν θείαν καὶ ἀρρήτην δεσπόζουσαν φύσιν, ὡς πάντας ὑπὸ πόδας ἔχουσαν τὰ γενητὰ, καὶ τῷ τῆς ἐξουσίας ὑποθείσεν δυγῷ. Οὐ μάτην δὲ ταῦτα τοῖς ἀνωτέρω προστέθεισεν ὁ μακάριος Βαπτιστῆς· ἵνα γάρ μὴ νομίζηται παρὰ τοῖς ἔστιν μαθηταῖς, εἰκασίους ἀναπλάττεσθαι λογισμούς, αἰδοῖ δὲ τοῦ μὴ δοκεῖν εὐλόγιος ἡττῆσθαι Χριστοῦ,

²⁶ Joan. iii, 26. ²⁷ Joan. viii, 25.

μείσονα μὲν λέγειν καὶ δικιάθεν αὐτὸν, ἔσωτὸν δὲ κα-
τωθεν καὶ ἀπὸ τῆς γῆς· ἀναγκαῖων ἀφ' ὧν αὐτὸς
ἔφασκεν δὲ Σωτὴρ, τὴν τῶν εἰρημένων ἐπιστραγίζει
δύναμιν, καὶ πρόφασιν μὲν, οὐ καθάπερ φοντο κενήν,
ἀληθείας δὲ μᾶλλον ἀπόδειξιν, ἐπιδειχνύει τὴν ἐξ-
τῆσην. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐσέρα φανεται τοῦ στίχου
γραφή·

"Ο γάρ ἐώρακε, φησὶ, καὶ ἤκουσε, τοῦτο μαρ-
τυρεῖ·"

Φέρε καὶ εἰς αὐτὴν διλέξιμεθα. Τὰς ἐφ'
ἐκάστην τῶν πραγμάτων πληροφορίας, διὰ δύο μάλιστα
τῶν κυριωτέρων αἰσθήσεων λαμβάνειν πεφύκαμέν τε
καὶ κατειθίσμεθα, διότι λέγω καὶ ἀκοῦσ· αὐτ-
ήκοο τε γάρ καὶ αὐτεπίσκοποι γεγενημένοι τινῶν,
ἐπὶ τῷ λέγειν ἀγενοίαστως περὶ αὐτῶν ἔρχομεθα.
Ἀναπειθῶν τοιγαροῦν, δρομαίως αὐτοὺς ἐπὶ τῷ πι-
στεύειν θένται τῷ Χριστῷ, λαλεῖ γάρ, ὅπερ οὐδε,
φησὶν, ἀκριβῶς· λαμβάνει δὲ πάλιν ὡς ἐξ δροιστη-
τος τῆς καθ' ἡμᾶς, ἵνα νοῶμεν θεοπρεπέστερον, καὶ
φησιν· «Ο ἐώρακε καὶ ἤκουσε, τοῦτο μαρτυρεῖ·»

Καὶ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ οὐδεὶς λαμβάνει.

Οὐχ ᾧ; μηδὲνδε δεχομένου τὴν μαρτυρίαν (δει δὴ
καὶ θεὸς κατὰ φύσιν ὑπάρχει Χριστὸς, δικιάθεν τε
καὶ ἐκ Πατρὸς ὄρμωμένος, ἐπάνω πάντων ἐστι), τὰ
ποιαῖτά φησιν δὲ μακάριος Βαπτιστής (πολλοὶ γάρ
ἐδέξαντο καὶ πεπισκεύκαστο, καὶ πρὸ γε πάντων δ
Πέτρος, εἰπόν· «Σὺ εἶ δὲ Χριστὸς δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ
τοῦ ζῶντος!») ἀλλ' ὡς τῶν ἀπάντων αὐτὸς ἀκριβέ-
στερον τὸ μέγιστον λαλοῦντος ἐννοήσας ἀξίωμα, μο-
νονοῦχος κατασείσας τὴν κεφαλὴν, καὶ μηρόψ την δε-
ξιάν ἐπικροτήσας, ἀποθαυμάζει τῶν ἀπειθουντων
αὐτῷ τὴν ἀπόνοιαν.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

"Οτι Θεὸς, καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν δὲ Χριστός.

"Ο λαμβάνωρ αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν, ἐσφράγιστε
στις δὲ θεὸς ἀληθής ἐστιν.

Οὐχ ἐτέρως ἢν ἐπιδείξαι τὴν τῶν ἀπειθουντων
ἀσέβειαν, εἰ μὴ τῶν πιστευόντων τὸ λαμπρὸν ἐξεκα-
λύφθη κατόρθωμα· τῇ γάρ τῶν ἀγαθῶν ἀντιπαρα-
θέσαι τὸ φαῦλον εὐκάλων διαγινώσκεται, καὶ τῶν
ἀμεινῶν ἡ γνῶσις ἐλέγχει τὰ αἰσχύλα. Εἴτις οὖν,
φησὶ, τοῖς τοῦ δικιάθεν ἤκοντος ἐπινεύσεις λόγοις, κατ-
εσφράγιστε καὶ ἐκηγαφαίτετο διὰ τῆς συν[αιγ]έσεως,
διει τὸ ἀψεύδεν δεῖ τῇ θείᾳ σύνηνθές τε καὶ φιλαίτε-
τον φύσει. Ἀπὸ δὴ τούτου πρόδηλον λοιπὸν τοῖς ὄρῶσι
τὸ ἐναντίον· καταμαρτυρήσει γάρ πάντως δὲ τὴν πι-
στιν ἀποκρουόμενος, δει δὲ θεὸς οὐκ ἐστιν ἀληθής.
Ἐπιτηρητέον δὲ πάλιν, διει τῆς πρὸς τὴν κτίσιν ὁμο-
οιούσιτης ἐξέλκει τὸν Υἱὸν, καὶ θεὸν διτα κατὰ
φύσιν διὰ τῶν εἰρημένων ἐπιδειχνύει. Εἰ γάρ δὲ τοῖς
παρ' αὐτοῦ λαλουμένοις πειθόμενος, δεχόμενος δὲ τὴν
μαρτυρίαν, ἥνπερ ἀν αὐτὸς ποιοίτο περὶ ἑαυτοῦ,
κατεσφράγιστε καὶ ἐπεψήφιστο καλῶς, διει δὲ θεὸς
ἀληθής ἐστι· πῶς οὐκ δια νοοῦτο κατὰ φύσιν
θεὸς δὲ Χριστός, δὲ καὶ διὰ τῆς πιστεως τῶν ἐναγγειο-
ειρημένων ἀληθής ἐπιμαρτυρούμενος; "Η λεγέτω

A ipsum majorem et desursum dicoere, se vero
deorsum, et de terra, necessario ex Salvatoris
ipsius verbis dictorum sententiam comprobat, et
ostendit eam expositionem non esse, ut existima-
bant, inanem, sed claram potius demonstrationem
veritatis. Quoniam autem in versiculo aliter quo-
que scriptum videtur:

B III. 32. *Quod enim vidit, inquit, et audivit, hoc testatur;*

Agedum pauca quædam in illud disseramus. Duo
nobis sunt sensus, quibus potissimum solemus
de rerum veritate fieri certiores, visus nimirum
et auditus. Quæ enim audivimus ipsi, ac vidimus,
de his certo et iudicante loquimur. Cum igitur
eos ad Christi fidem arripiendam hortaretur, lo-
quitur enim, inquit, quod apprime novit. Rursum
a nobis similitudinem dueit, ut quod divinum est
intelligamus, et ait: « Quod vidit et audivit, hoc
testatur. »

III. 32. *Et testimonium ejus nemo accipit.*

Non hæc ait beatus Baptista, quasi nemo testi-
monium illicet accipiat, quod Christus nimirum sit
Deus secundum naturam, et superne atque ex Pa-
tre delapsus super omnia sit constitutus: multi
enim **106** suscepserunt, et crediderunt, et ipse
imprimis Petrus, cum dixit: « Tu es Christus
Filius Dei vivi »: sed cum ipse accuratius quam
ceteri omnes magnam loquentis dignitatem anime
concepisset, tantum non moto capite, et femore
dextra percusso, eorum demiratur amentiam qui
ei non credunt.

CAP. III.

Quod Deus, et ex Deo secundum naturam sit Christus.

III. 33. *Qui accipit ejus testimonium, signavit
qua Deus verax est.*

Non aliiter ostendere poterat incredulorum im-
pietatem, nisi credentium præclaram virtutem pa-
lam ficeret. Bonorum clementi collatione vitiū
facile dignoscitur, et honesti cognitione turpia
produntur. Si quis ergo, inquit, ejus qui superne
venit sermonem suscepserit, obsignavit, et cognitione
illa comprehensavit, naturam divinam a mendacio
abhorre. Hinc patet deum contrarium. Nam
quisquis fidei nentium remisit, testatur utique
Deum veracem non esse. Observandum autem est
porro, his verbis a consubstantialitate creaturar-
Filiū removeri, et Deum secundum naturam esse
ostendi. Si enim qui ejus sermonibus credit, et
testimonium quod ipse de seipso perhibet accipit,
signavit ac probe confirmavit quod Deus verax
est, quomodo Christus non intelligetur secundum
naturam Deus, qui eorum quæ paulo ante dicta
sunt auctoritate verax esse comprobatur? Alioqui
dicat rursum nobis adversarius quomodo natura-
divina honoratur ut verax suscepit Salvatoris

²⁸ Matth. xvi, 16.

nostri testimonio. Si enim plane secundum natum non est Deus, religiosus non erit erga natum divinam is qui credit, ut veraci, sed potius erga creaturam unam, ut illi volunt, præstantissimam. Cum autem asseveratio illa veracitatis ad Deum pertineat, quando fides Christo præstatur, utique manifestum est quod verus existens non falsi nominis Deus ipse sibi honorem illum credentium arrogat. Sed non astipulabitur, ut apparet, huic nostræ sententia veritatis iniunctus; quinimo Deum secundum naturam esse fateri nolens, supra modum procaz nos rursus his verbis aggreditur: Cavillaris, o bone, et versatarum rationum strophas comminisceris, **167** simplicem quodammodo et rectam sententiam amoliens. Cum enim cœlitus Dei Verbum descendenter, aperte clamans: « Ex meipso non loquor, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam et quid loquar »⁴⁰; et rursus: « Omnia quæcunque audivi a Patre nota feci vobis »⁴¹; tametsi, ut ipse in sequentibus sanctus Baptista testatur: « Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur; »⁴² idcirco de eo dicit: « Qui accipit ejus testimonium, signavit quia Deus verax est »⁴³. Verax enim est Deus ac Pater: tu vero in Filium deflecteret conari quod alteri debetur. Quid igitur ad hæc nos quoque respondebimus? An ergo inter prophetas Unigenitum ministerium prophetis conveniens implere, nihilque præter hoc aliud facere dicemus? Quis enim non plane fateatur Dei ad nos voces prophetas detulisse? At quid eximiū habet Filius, si hoc ipsum duntalat impletat? Quomodo vero supra omnes est, si prophetarum in ordine censemur, et servili conditione est prædictus? quomodo ceu illis gloria præstantior in Evangelii ait: « Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura; quem Pater sanctificavit, et misit in mundum, vos dicitis quia blasphemas; quia dixi, Filius Dei sum »⁴⁴? His enim verbis aperta seipsum eximit a prophetarum grege, eosque deos vocatos esse dicit, propterea quod factus est ad ipsos Dei sermo; seipsum vero Dei Filium asserit. Nam sanctis prophetis particularis quadam per Spiritum collata est gratia: in Christo vero Salvatore, placuit omnem plenitudinem deitatis habitare corporaliter, ut Paulus ait »⁴⁵. Ideoque de plenitudine ejus omnes accepimus, ut Joannes asseruit »⁴⁶. Quomodo igitur aequalis erit accipientibus largitor, aut quomodo in ordine ministri erit deitatis plenitudo? Hinc ergo animadvertant quanta se obstringunt blasphemia quicunque ista loquuntur. Quo pacto vero sicut intelligendum illud: « Ex meipso non loquor, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, aut quid loquar »⁴⁷, suo tempore ac loco susius explicabitur? In præsentiarum autem arbitror adversiorum objectiones ad pietatem

⁴⁰ Joan. xii, 49. ⁴¹ Joan. xv, 15. ⁴² Joan. iii, 31. ⁴³ Ibid., 33. ⁴⁴ Joan. x, 35, 36. ⁴⁵ Col. ii, 9.

⁴⁶ Joan. i, 16. ⁴⁷ Joan. xii, 49.

A πάλιν ἡμῖν δοῦ ἐναντίας, τῶς ἡ θεία τιμᾶται φύσις, ὡς ἀληθεύουσα, τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαρτυρίας παραδειγμάτης. Εἰ γάρ δικαίως κατὰ φύσιν οὐκ ἔστι Θεός, οὐδὲ εἰς τὴν θείαν εὔσεβήσει φύσιν δικτεύων, ὡς ἀληθεύοντι, μᾶλλον δὲ εἰς ἐν τῶν κτιζμάτων κατ' ἐκείνους τὸ καλλιστον. Ἐπειδὴ δὲ τοῦ ἀληθεύειν ἡ φύσις εἰς θεόν ἀνατείνεται πιστευομένου Χριστοῦ, πρόδηλον δῆποι πάντων ἔστιν, ὅτι Θεός ὑπάρχων, οὐ ψευδώνυμος αὐτὸς ἐφ' ἐαυτῷ τὴν ἀπὸ τῶν συνειούντων ἀρπάζει τιμήν. 'Ἄλλ' οὐ συνθήσεται μὲν, κατὰ τὸ εἰκός, τούτοις ἡμῖν τοῖς λόγοις δι τῆς ἀληθείας ἔχορδος ἀνασκιρτήσει δὲ μέγα, θεόν εἶναι κατὰ φύσιν οὐ παραδεχόμενος τὸν Υἱόν. Ἐφειδὲ δὴ πάλιν· Κατασφίζει τὸν λόγον, ὃ οὗτος, καὶ στροφάς ἐπινοεῖς πολυπλόκων θεωρημάτων, τὴν ἀπλῆν τρόπον τινὰ B καὶ εὐθείαν δὲι διάνοιαν παραιτούμενος. Ἐπειδὴ γάρ ἐξ οὐρανοῦ καταβένθηκεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, διαρρήθην ἀναδοῶν, « Ἄπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ, ἀλλ' ὁ πέμψας με Πατήρ, αὐτὸς μοι ἐντολὴν δέδωκε τὸ εἶπω, καὶ τί λαλήσω » καὶ πάλιν, « Πάντα δὲ ήκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀπαγγελῶ [νιηλ. ἐγνώρισα] ὑμῖν, » εἰ καὶ ὡς αὐτὸς ἐν τοῖς ἐφεξῆς διγοις διεμαρτύρατο Βαπτιστῆς · « Οὐ γάρ ἀπέστειλεν ὁ Θεός, τὰ βήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ » διὰ τοῦτο λέγει περὶ αὐτοῦ · « Ό λαμβάνων αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν, ἐσφράγισεν, ὅτι ὁ Θεός ἀληθῆς ἔστιν » διληθῆς γάρ ἔστιν ὁ Θεός καὶ Πατήρ· οὐ δὲ ἡμῖν εἰς τὸν Υἱὸν περιτρέπειν πειρᾶται τὸ ἐτέρῳ χρεωστούμενον. Τί οὖν πρὸς ταῦτα καὶ παρ' ἡμῶν εἰρήσεται; « Ἄπ' οὖν ἐν προφήταις ἡμῖν ὁ Μονογενὴς τετάξεται, τὴν προφήταις πρέπουσαν διακονίαν ἀποπληρῶν, καὶ ἔτερον ἐπὶ τούτῳ πράττων πόδεν; Τίνι γάρ τῶν δικτεύων οὐκ ἀνενοιάστως παραδεκτὸν, ὅτι τὰς θεόθεν ὡς ἡμᾶς διεκόμιζον οἱ προφῆται φωνάς; Εἴτα τι τὸ ἐξαίρετον ἐν Υἱῷ, τούτο αὐτὸν πληροῦντι μόνον; Πῶς δὲ ἐπάνω πάντων ἔστιν, εἰ προφήταις έτι συντάξεται, καὶ δουλοπρεπεῖ περιβέληται μέτρῳ; πῶς δὲ ὡς ἐκείνους ἐν δόξῃ πλεονεκτῶν, ἐν Εὐαγγελίοις φησὶν, « Εἰ ἐκείνους εἴπε θεοὺς, πρὸς οὓς διόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ Γραψή, διὸ Πατήρ ηγίασε, καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, διτε Βλασφημεῖς, διτε εἰπόν· Υἱός εἰμι τοῦ Θεοῦ »; Ξεινὸν γάρ ἐν τούτοις ἀποδιορίζεις εαφῶς τῆς τῶν προφητῶν ἀγέλης, καὶ θεοὺς μὲν αὐτοὺς κατωνομάσθαι φησι, διὰ τὸ γενέσθαι πρὸς αὐτοὺς τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, ξεινὸν δὲ Υἱὸν θεού λέγει. D Τοῖς μὲν γάρ ἀγίοις προφήταις μερικῇ διὰ τοῦ Πνεύματος διενεμήθη χάρις · ἐν δὲ τῷ Σωτῆρι Χριστῷ πάντα τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος εὐδόκησε κατοικῆσαι σωματικῶς, ὡς ὁ Παῦλός φησι · διὸ καὶ ἐκ τοῦ πλήρωμάς αὐτοῦ πάντες ἐλάδομεν, ὡς Ἰωάννης διτεχυρίσατε. Πῶς οὖν ἐν Ισομέτρῳ τοῖς λαμβάνοντις διδούς; ή πῶς ἐν τῇ τοῦ διακονούντος κατατεάξεται μοιρὴ τὸ ἱτῆς θεότητος πλήρωμα; Περισθρετώσαν τοίνυν ἐντεῦθεν, εἰς δοην αὐτοῖς ἀποκινδυνεύσει διστημένον δι λόγος, καὶ τίνα μὲν τρόπον προσήκει νοεῖσθαι τὸ, « Ἄπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ, ἀλλ' ὁ πέμψας με Πατήρ, αὐτὸς μοι ἐντολὴν δέδωκε τὸ εἶπω, καὶ τί λα-

λήσω, πλατύτερον ἐν ίδιῳ καιρῷ καὶ τόπῳ διερμητήσεται. Χρῆναι: δὲ οἷμα, πρὸς τὸ παρόν, ὑπόθεσιν εὐεσθεῖσας τὰ τῶν ἁναντίων ποιεῖσθαι προβλήματα, καὶ ἐξ ὧν ἔκεινοι πρεσβεύουσι, τοῖς τῆς Ἑκκλησίας ἐπαγωνίσασθαι δόγματιν. Οὐκοῦν ἐντολές μὲν εἰληφάνται παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ λαλεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ μηδὲν, διεσχιρίζονται τὸν Υἱόν· δοτα δὲ ἡκουσαν, ὡς αὐτός πού φησι, ταῦτα καὶ ἡμὴν ἐπείγεσθαι λέγειν. Καλῶς, ἔχετω καὶ τῇδε συνθησόμεθα γάρ, οὐδὲν ἀδικοῦντος, κατά γε τὸν τοῦ πᾶς εἶναι λόγον, τοῦ πράγματος τὸν Υἱὸν, καλλίστην δὲ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ παρόντος μάλιστα τὴν οἰκονομίαν εἰσάγοντος. Οὐκοῦν, δοταν λέγοντες ἄκουσασιν αὐτοῦ· «Ἐγὼ καὶ οὐ Πατήρ ἐν ἐσμεν· Ὁ ἐωρακώς ἐμὲ, ἐώρακε τὸν Πατέρα· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ οὐ Πατήρ, ἐγώ ἐμοί»· λαμβανέτωσαν τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ, φραγίζετωσαν, διτι οὐ θεός καὶ λαλεῖν τὸν Υἱόν· μη ἀποστέτωσαν τοὺς τοῦ Σωτῆρος ρήματα, τὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἡμῖν ἀρμηνεύοντος.

"Οὐ γάρ ἀπέστειλεν ὁ Θεός, τὰ ρήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ.

Οἶδεν οὖν ἄρα κατὰ φύσιν δυτα αὐτὸν οὐ Πατήρ ἐν διατῷ τὸν ίδιον Υἱόν· τούτο γάρ οἶμας τῷ, «Ἐν ἐσμεν, καὶ οὐχ ἔτερόν τι κατασημανεῖν, Υἱὸν δυτα, καὶ οὐ ποίημα γινώσκει· Υἱὸν δὲ φημι, τὸν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, καὶ οὐ φιλῷ τῆς νιότητος τετιμημένον ὀνόματι· οἶδεν δυτα τῆς ίδιας ιδιότητος ἀπεράλλακτον εἰκόνα· ὡς ὅρθισαι μὲν τελείως ἐν αὐτῷ, ζωγραφεῖν δὲ ἐν διατῷ τὸν ἐκ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἀρρήτης ἐκλαμψαντα· καὶ ξεῖν μὲν ἐν διατῷ τὸν Υἱὸν, εἶναι δὲ αὖ πάλιν ἐν Υἱῷ, διὰ τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα. Ταῦτα φρονήσας, αἱρετική, πικροῦ μὲν σαυτὸν ἀπαλλάξεις νοσήματος, τριβῆς δὲ ἡμᾶς τῆς ἐν λόγοις καὶ ζητημάτων. «Οὐ γάρ ἀπέστειλεν ὁ Θεός, τὰ ρήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ, οὐταν ἐκ τῶν προχείρου νοήται τὸ προκείμενον, τί πάλιν ἔσται θαυμαστὸν ἐν Υἱῷ; Ἡ γάρ οὐχὶ καὶ τῶν ἀγίων ἱκανος προφήτων, καὶ ἀπεστάλτε παρὰ Θεοῦ, καὶ τοὺς παρ' αὐτοῦ διηγγελῆσε λόγους; Καὶ γοῦν πρὸς μὲν τὸν ιεροφάντην Μωσέα εἰρηταί ποι· «Καὶ νῦν δεῦρο ἀποστέλλω σε εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἐρεῖς πρὸς Φαραὼ· Τάδε λέγει Κύρος· πρὸς Ἱερεμίαν δὲ γε τὸν ιερώτατον· «Μή λέγε, διτι Νεώτερος ἐγώ εἰμι· διτι πρὸς πάντας, οὓς ἔὰν ἔκαποτείλω σε, πορεύῃ, καὶ κατὰ πάντα, δοσα ἔὰν ἔντειλαμι σοι, λαλήσεις. Τί οὖν ἄρα τὸ πλεῖον ἐν τῷ κατὰ φύσιν Υἱῷ, λαλοῦντι τὰ τοῦ Θεοῦ ρήματα, διὰ τὸ ἀπεστάλθαι παρ' αὐτοῦ; Προφήτης ήμεν, ὡς ξοίκεν, ἀναδειχθήσεται πάλιν, καὶ ἔτερον οὐδὲν, δοσα ἤχειν εἰπεῖν εἰς τὸν τῆς διακονίας τρόπον. Οὐκοῦν τὸ «ἀπέστειλε» νοήσεις ἐν τούτοις, η κατὰ τὸν τῆς ἁνανθρωπήσεως λόγον, καὶ τὴν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ μετὰ σαρκὸς ἐπιφοίτησιν· η πάλιν ἐκλιψῆ θεοπρεπέστερον καὶ ἀξιολογώτερον. Οὐ γάρ ἔκρυψεν ἐν διατῷ τὸν Υἱὸν οὐ Πατήρ, ἀλλ' ἐκ τῆς ίδιας ἐξελαμψε φύσεως, ὡς ἐκ φωτὸς ἀπαύγασμα, κατὰ τὸν διφραστὸν τε καὶ ἀνεξήγητον τῆς θελας γεννήσεως τρόπον· δη δὴ καὶ αὐτὸς ἡμῖν διεσάφει λέγων ὁ Μονογενῆς· «Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐήλθον, καὶ ξικῶ· Ἐξελήλυθε γάρ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰς ίδιαν

A esse transferendas, et ex 168 iis quae illi star tuunt, patrocinandum Ecclesiae dogmatibus. Igitur mandata quidem accepisse a Patre, et a seipso loqui nihil Filium asserunt: quæcunque vero audiit, ut ipse alicubi ait, hæc nobis etiam eloqui. Bene habet: assentimur enim, cum istud quoad substantia modum Filio nihil officiat, sed præclarum potius nobis divini consilii rationem in praesentiarum significet. Igitur, cum audiant ipsius dicentem: «Ego et Pater unum sumus»⁴⁴: Qui vidit me, vidit et Patrem⁴⁵: Ego in Patre, et Pater in me⁴⁶; acceperunt ejus testimonium, signent Deum et Patrem esse veracem, et quod vere scit, id velle loqui Filium, ne diffidant verbis Salvatoris, qui quæ sunt a Patre nobis exponit. Πατήρ ἀληθής ἐστιν, διπερ οὐδὲν ἀχριθῶς ἀναπειθῶν λαλεῖν τὸν Υἱόν· μη ἀποστέτωσαν τοὺς τοῦ Σωτῆρος ρήματα, τὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἡμῖν ἀρμηνεύοντος.

B. III. 3d. *Quem enim misit Deus, verba Dei loquuntur.*

Novit itaque Pater in seipso secundum naturam existere Filium suum; hoc enim, opinor, illud, «Unum sumus», significare Filium esse, non autem creaturam, agnoscit. Filium autem dico, qui ex ejus est substantia, non nudo filiationis nomine ornatus. Scit oīe sua proprietatis imaginem per omnia similem, ita ut perfecte quidem cernatur in ipso, ipse vero in. acipso.. depingat eum qui ex ipso secundum naturam ineffabiliter effusit, et habeat, quidem in. seipso. Filium, sitque vicissima in Filio, propter identitatem substantie. Hæc si sentias, heretice, et te ipsum morbo gravissimo, et nos disputandi molestia liberaveris. «Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur.» Si ut jacet dictum illud accipiatur, quid magni demum et admirabilis erit in Filio? An non enim sanctorum prophetarum quilibet etiam missus est a Deo, ejusque verba manifesta fecit? Et certo alicubi dictum est, ad Moysen sacrorum interpretem: «Et nunc mittam te in Aegyptum, et dices ad Pharaonem: Hæc dicit Dominus». Ad Jeremiam autem sanctissimum: «Noli dicere Quia junior ego sum, quia ad omnes ad quos misero te, ibis, et juxta omnia quæcunque mandavero tibi, loqueris»⁴⁷. Quid ergo plus est in Filio naturali qui Dei verba loquitur, ex eo quod missus est ab ipso? Nihil aliud rursus, ut videtur, quam propheta esse nobis patebit, si de miniaturi ratione loquamus. 169 Igitur hic «misit», aut ratione incarnationis et adventus in hunc mundum cum carne, aut diviniori et sublimiori quadam ratione accipies. Non enim in seipso Filium Pater occultavit, sed ex sua natura eluxit, ut ex luce splendor emicat ineffabili et inenarrabili divina generationis modo. Quod ipse quoque nobis exposuit Unigenitus, dicens: «Ego ex Patre exivi, et venio»⁴⁸. Exivit enim ex Patre in propriam hypostasim Filius, licet in ipso sit secundum naturam: et quod ibi «exire», id ipsum,

⁴⁴ Joan. v, 30. ⁴⁵ Joan. xiv, 9. ⁴⁶ Ibid., 11. ⁴⁷ Exod. iii, 10. ⁴⁸ Jerem. 1, 7. ⁴⁹ Joan. xvi, 28.

hic « missum esse, » significat. Verbum igitur quod ex Patre effulsit et emicuit, puta cum Deus sit de Deo, Deo convenientibus vocibus utetur: Deo autem convenienti quae verae sunt voces, et ab omni mendacii labe sunt immunes. Quocirca « qui Salvatoris testimonium accipit, signavit quia Deus verax est. » Est enim revera secundum naturam Deus. **λίδα** « παραιτούμενοι. Οὐκοῦν « δ λαμβάνων τοῦ Σωτῆρος τὴν μαρτυρίαν, ἐσφράγισεν, διε ο θεός ἀληθής ἐστιν. » ἐστι γάρ δυτικῶς κατὰ φύσιν Θεός.

III. 34. Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum.

Hic attentissimas aures adhibe, quæso, ut nobiscum rursus sanctorum mireris sapientiam. Dixit Filium, cum a Deo missum esse, tum Dei verba loqui. At si prima fronte vim eorum verborum quis consideret, videntur eum in prophetarum ordine quodammodo statuere, quemadmodum paulo ante diximus. Per hæc igitur ipsum nequaquam parem iis esse ostendit, et uno hoc signo docet multum et incomparabiliter ab iis distare. Fieri enim non potest, inquit, ut qui ad certum modum Spiritum accipiunt, eum alteri quoque largiri possint. Nusquam enim sanctus sancto Spiritus sancti largitor fuit: sed eum omnibus de sua plenitudine largitur Filius ¹¹. Itaque non ad mensuram dat, neque ut illi, partem quamdam exiguum Spiritus habet, idque per participationem: sed cum sit etiam ipsa largitor, utique manifestum est illum totum habere substantialiter in seipso. Igitur qui tantam habet præ illis excellentiam, non tanquam unus ex illis loquitur quæ Dei sunt, sed ut Deus existens ex Deo, convenientes Deo sermones proferet. Nihil autem nostræ doctrinæ officiet quod per manus apostolorum datum esse nonnullis Spiritum quidam existimat: Spiritus enim invocatores potius quam Spiritus sancti **170** largitores ipsos credimus: nam et beatus ipse Moyses nequaquam de suo spiritu auferre jussus est, sed suæ potestati servavit istud Deus, qui præcipit quidem ipsum addere septuaginta viros, promittens se ablaturum de ejus spiritu, et impositurum eis ¹². Norat enim uni Deo competere eorum faciendorum potestatem quæ Deum decent.

CAP. IV.

Quod non per participationem sint in Filio quæ Dei ac Patris sunt propria, sed substantialiter, et secundum naturam.

III. 35. Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus.

Cum enim dixerit Deum Filium qui ex Patre effulsit non posse aliis uti verbis quam quibus Pater utatur, veris nimirum: « Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur ¹³, » inquit; necessario id fusius exponit, et ait: « Pater diligit Filium. » Non offendamus, inquit, Deum et Patrem, si æqualem ejus Filio honorem exhibeamus: non offendimus, si Filium, qui bonorum Patris substantialiter

A ὑπερβιν δὲ Υἱὸς, εἰ καὶ ἐν αὐτῷ κατὰ φύσιν ἐστι· καὶ διπερ ἡμῖν ἐν ἐκείνῳ τὸ ἐξελθεῖν σημαίνει, τοῦτο τέλιν ἐνταῦθα τὸ ἀπεστάλθαι δηλοῖ. « Οἱ τοῖν, φησιν, ἐκ Πατρὸς πεφηνάς τε καὶ ἀπαστραφθεῖς Δόγος, ἵτε δὴ θεὸς ὑπάρχων ἐκ θεοῦ! τοῖς τῷ θεῷ πρέπουσι κεχρήσεται λόγοις· λόγοι δὲ ἀνελενθεῖν θεῷ πρέποντες οἱ ἀληθεῖς, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ φύσεσθαι κτήσιν· » ἐστι γάρ δυτικῶς κατὰ φύσιν Θεός.

Oὐ γάρ ἐκ μέτρου δίδωσι τὸ Πτεῦμα.

Οἶσταν ὑπόσχεσιν νυν δὴ μάλιστα τὴν ἀκοήν, ὡς γενναῖς, ἵνα δὴ τέλιν ἡμῖν συνθαυμάσεις τῶν ἀγίων τὴν νῦν φίνει. « Εφη τὸν Υἱὸν καὶ ἀπεστάλθαι παρὰ τοῦ θεοῦ, καὶ τὰ τοῦ θεοῦ ρήματα λαλεῖν· ἀλλ’ ὑπαισθάνεται πῶς, δον δηκονεῖ τὴν πρόχειρον τοῦ λόγου δύναμιν, προφητείκην αὐτῷ περιθεῖς τὸ μέτρον, ὡσπερ οὖν καὶ διελαλήσαμεν ἀρτίως. Ἀναφέρει τοῖνυν αὐτὸν τῆς πρὸς ἐκείνους ἰστήτος διὰ τούτων, καὶ δι’ ἐνδε δὴ τούτου σημείου δίδωσι νοεῖν, ὡς πολλῇ δὴ τίς ἐστι, μᾶλλον δὲ δῆλον καὶ δισύγχρονος ἡ διαφορά. Ἀμήχανον γάρ, φησιν, τοὺς μεμετρημένους λαχόντας τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐτέρῳ δύνασθαι τοῦτο χαρκεσθαί· οὐ γάρ ἄγιος ἀγίῳ ποτὲ Πνεύματος ἄγιον γέγονε χορηγός· χορηγεῖ δὲ πᾶσιν δὲ Υἱὸς, ὡς ἔξ ίδου πληρώματος. Οὐκοῦν οὐκ ἐκ μέτρου δίδωσιν, οὐδὲ ὡσπερ ἐκείνοις, μικράν τινα μοίραν ἔχει τοῦ Πνεύματος, καὶ τοῦτο μεταληπτῶς· ἀλλ’ ἐπειδήπερ ἀνεδείχθη καὶ χορηγός, δῆλος δὲ δηπουθεν δλον ἔχων οὐσιῶδες ἐν διατελείᾳ. Οὐκοῦν δὲ τοσάντην ἔχων πρὸς ἐκείνους τὴν ὑπεροχήν, οὐχ ὡς εἰς ἐξείνων λαλήσει τὰ παρὰ θεοῦ, ἀλλ’ ὡς θεός ὑπάρχων ἐκ θεοῦ, τοὺς θεῷ πρέποντας ἀνερεύεται λόγους. Ἀντικείσται δὲ τοῖς εἰρημένοις οὐδαμῶς, τὸ διὰ χειρῶν ἀποστολικῶν δεδοθαι τὸ Πνεῦμά τισιν οἰσθαι τινας· πνευματοκλήτορας γάρ, ἤπερ δυτικῶς τοῦ Πνεύματος χορηγοὺς τοῦ ἄγιου εἶναι πιστεύσομεν· ἐπει καὶ Μωϋσῆς ὁ μακάριος, οὐκ αὐτὸς ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ διατελείας αὐτῷ πνεύματος προσετάπτετο, μόνη δὲ τῇ Ιδιᾳ τετήρηκεν ἔχουσι τὰ τοῦ θεοῦ, χρῆσαι μὲν αὐτὸν προσβαλέσθαι τοὺς ἐνδομήκοντα λέγων, ἀφελεῖν δὲ ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐπ’ αὐτῷ, καὶ ἐπιθῆσειν ἐπ’ αὐτοῖς ὑπισχούμενος. Ήδει γάρ μόνη πρέπειν ἐπιτελεῖν τῷ θεῷ τὰ θεοπρεπῆ.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

D «Οτι οὐ μεταληπτῶς ἐν Υἱῷ τὰ τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς ίδια, ἀλλ’ οὐσιῶδες κατὰ φύσιν.

«Ο Πατήρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱὸν, καὶ πάγτα δέδωκετ τῇ χειρὶ αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ γάρ εἰρηκεν, ὡς ἐκ θεοῦ πεφηνότα θεὸν τὸν Υἱὸν μὴ ἐτέροις δύνασθαι χρῆσθαι λόγοις, ἢ οὐσιῶπερ δὲ χρήσαιτο καὶ δὲ γεννήσας αὐτὸν, ἀληθεῖσι δηλαδή (« Οὐ γάρ ἀπέστειλεν δὲ θεός, τὰ ρήματα τοῦ θεοῦ λαλεῖ, » φησίν)· ἀναγκαῖως διὰ τῶν προκειμένων ἐπεισεργάζεται, καὶ φησιν « Ο Πατήρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν. » Οὐχ ἀνιάσομεν, φησι, τὸν θεὸν καὶ Πατέρα, τὴν ἴσην τῷ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντι περιτιθέντες τιμὴν οὐ προσκρούσομεν τῇ θεοπρεπεῖ στεφανοῦντες,

¹¹ Joan. i, 16. ¹² Num. xi, 17. ¹³ Joan. iii, 34.

δόξῃ τὸν τῶν τοῦ Πατρὸς ἀγαθῶν ὡσιωδῶς κληρονόμον· « Ἀγαπᾷ γάρ τὸν Υἱόν. » Οὐκοῦν ἐφημῆσεται μὲν δοξαζομένῳ πρὸ [τρ. πρὸς] ἡμῶν, βαρυνθήσεται δὲ πρὸς τὸ ἐναντίον· καὶ μήτις οἰκέσθω, φησιν, ὡς ἐνδεῖ δὴ τούτου καὶ μόνου θεοπρεποῦς ἀξιώματος κληρονόμον ἔχει τὸν Ιδίον Υἱόν. « Πάντα γάρ δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ· » τούτη ἔστι σύμπαν, δισεντεῖται δὲ οὐσιωδῶς ἀγαθὸν ἐν Πατρὶ, τούτο πάντως ἔστιν ἐν δυνάμει τοῦ Υἱοῦ. Χείρα γάρ ἐν τούτοις δύναμέει τὴν δύναμιν, ὥσπερ δταν δὲ ἐνδεῖ προφήτου λέγη· « Ἡ χείρ μου ἀστερέωσε τὸν οὐρανὸν, » ἀντὶ τοῦ ἡ δύναμις. « Ἐχει δὲ αὐμπαν ἐν ἑαυτῷ τὸ τοῦ Πατρὸς Ιδίον, οὐ μεταληπτῶς, εἰ καὶ δεδωκέναι λέγεται δὲ Πατήρ (ἢ γάρ διν ἐπίκτητον ἔχει, καὶ οὐ φυσικὴν τὴν θεότητα). » Δίδωτι δὲ οὐτας δὲ Πατήρ τῷ Υἱῷ πάντα τὰ ἁυτοῦ, ὥσπερανει καὶ δινθρωπος τῷ ἐξ αὐτοῦ φύντι παιδὶ διδόναι νοοῦτο τὰ τῆς ἀνθρωπότητος Ιδίας φύσεως τὸ ίδιωμα. « Ἐν δὲ τοῖς τοιούτοις, καὶ τὸ παρασχεῖν τοῖς παρέχουσιν ἀξήμιον· » οὐ γάρ κατὰ μερισμὸν ἢ ἀποκοπὴν τῶν παρέχεσθαι νοοῦμένων ἡ ὅδος· καὶ αὐτὸς δὲ τὸ δέξαι λαβεῖν, τοὺς λαδούσις ἀκατηγόρητον. Διὰ γάρ μόνον τὸ ἐξ οὐ τὰ τοιαῦτα λέγεται, καὶ φυσικὴ τις, ἵνα οὐτας εἴπω, ποδῆτος τῶν γεννώντων νοεῖται τὰ γεννώμενα, τὸ τι ἔστι κατ' οὐσίαν τὸ γεννῶν ἐκφαίνοντα, καὶ καταλαμπτύνοντα τῆς οἰκείας πηγῆς τὴν κατὰ φύσιν ἐνέργειαν. Καὶ ταῦτα μὲν πάλιν, ὡς ἐπὶ παραδειγμάτων, ἀνωτέρω δὲ τούτων δηλοντεί Θεός. Διὰ τοι τούτο τὸ ἀνθρώπινον, ἀσθενοῦντα λόγον οὐκ αἰτιασθείσα. « Δόξα γάρ Κυρίου χρύπτει λόγον, » καθά γέγραπται. Καὶ εἰ βλέπομεν δι' ἐσόπτρου καὶ αἰνίγματος, καὶ νοοῦμεν ἐκ μέρους, πᾶς δὲ οὐχὶ παλλῷ δὴ μειζόνως τοῖς διὰ γλώττης ἀπονήσαιμεν φήμασι; Νοήσεις τοιγαροῦν εὐσεβῶς, ἢ κατὰ ταῦτα τὸν τρόπον τὸ πάντα δεδούμενοι παρὰ Πατέρας τῷ Υἱῷ· ἢ παραλήψῃ πάλιν τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸν λόγον, οὐκέτι τὸ δοῦναι, καὶ λαβεῖν, ἐπὶ τῶν φυσικῶν ίδιωμάτων εἰσφέροντα, διλλ' ἐπὶ τῇ κατὰ πάντων τῶν γενητῶν ἐξουσίᾳ τιθέντα τὸν Υἱὸν, ἵνα πάλιν νοῆσῃ τοιούτον.

Ο Πατήρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐπὶ τῇ χειρὶ αὐτοῦ.

Μή ἀπεισθεῖτε οὐσίων, φησιν, δὲ τὴν ἀλήθειαν, τὸν ἀπάντων κύριον, μηδὲ νομιζέτω φεύδεσθαι τὴν ἀλήθειαν, τὸ χρῆναι πιστεύειν ὡς Θεῷ διὰ τὴν σάρκα παραιτούμενος. Δεκεσθω τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ, κατασφραγίζεται δὲ προθύμως, διὰ δὲ Θεός ἀληθῆς ἔστιν, ἵνα μὴ λυπῇ τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα. Ἀγαπᾷ γάρ τὸν Ιδίον ἀπόδειξες δὲ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης, τὸ πάντων αὐτῷ δίδοσθαι τὴν ἐξουσίαν. « Ο δὴ καὶ αὐτὸς ἐφασκεν δὲ Σωτὴρ· » Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου. « Καὶ πάλιν· » Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία, ἐν τε οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. « Καὶ οὐ δῆπου διὰ τὸ δέξαι λαβεῖν δὲ Υἱός, εὐλόγως δὲν εἰς διάτετων ὑπό του κατηγοροῦτο· καὶ διατί; Λαμβάνει γάρ, δτε γέγονεν δινθρωπος, δτε

A est hæres, divina gloria coronatus: « Diligit enim Filiū. » Igitur oblectabitur cum a nobis ille gloriam et laudem accipiet; secus vero, offendetur. Et ne quis arbitretur, inquit, Filium Patri esse quasi unius bujus ac solius divinæ dignitatis hæredem. « Omnia enim dedit in manu ejus, » hoc est, quidquid boni est in Patre substantialiter, hoc utique est in potestate Filii. Manum etenim hic potestatem vocat, ut cum per unum prophetam ait alicubi: « Manus mea firmavit cœlum »¹⁸, id est, virtus mea. Habet autem Filius in seipso quidquid est Patris proprium, non per participationem, tametsi Pater dedisse quoque dicitur (alioqui enim ascititiam haberet, non autem naturalem deitatem); sed ita omnia sua dat Filio Pater, quemadmodum etiam homo genito ex se filio tribuere censetur quidquid proprium est naturæ humanæ, aut siue ignis colori ex se actu procedenti ea quaæ naturæ sua propria sunt tribuere dicitur. In his autem, dare danti nihil obest: nec enim divisionem aut sectionem hic patientur ea quaæ traduntur, et quod accipere videtur, accipientibus dedecori veri nequit. Hæc enim nihil aliud quam ex 171 quo significant, et naturalis, ut ita dicam, generantium qualitas censentur esse ea quaæ gignuntur, cum explicent quid secundum substantiam sit id quod gignitur, et sui fontis naturalem operationem illustrent. Alique hæc duota quidem ab exemplis similitudine: sed his major est Deus scilicet. Nec idcirco rationis humanæ accusanda est imbecillitas: « Gloria enim Domini celat verbum, » ut scriptum est¹⁹. Quod si per speculum videmus et σενίγμα, et cognoscimus ex parte, quomodo non multo magis nos verba deficient? Aut igitur pie intelliges bac ratione data esse a Patre cuncta Filio: aut ad incarnationem istud refers, ita ut non jam dare, et accipere, de naturalibus proprietatibus intelligatur, sed de summa illa Filii supra creaturas omnes eminentia, ut rursum aliquid istiusmodi mente capias.

Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus.

D Ne contumax sit incredulus, inquit, universi dominum hominem videns, neque sibi persuaderet mentiri veritatem, nolens ei ut Deo credere propter carnem. Accipiat ejus testimonium, et lubenti animo obsignet Deum esse veracem, ne Patrem offendat qui in cœlis est. Diligit enim Filium suum. Cujus dilectionis argumentum est, quod rerum omnium potestas ei data est; quod quidem Salvator ipse dicebat: « Omnia mihi tradita sunt a Patre meo »²⁰. Item: « Data est mihi omnis potestas, in celo et in terra »²¹. Neque vero ex eo quod accipere Filius videtur, jure idcirco ut minorem illum arguas. Quid ita? Accepit enim, cum factus est homo, cum seipsum propter nos

¹⁸ Psal. xxxii, 2. ¹⁹ Prov. xxv, 2. ²⁰ Matth. xi, 27. ²¹ Matth. xxviii, 18.

exinanivit, cum servus vocalus est¹⁰, qui Dominus: cum inter famulos ascriptus est, qui liber est Filius. Alioqui, quomodo humiliavit seipsum, aut quomodo ex aequalitate cum Deo et Patre descendisse dicitur? Annon enim vides in his hunc quidem dici tradere modo Deo convenienti, illum autem hominis ac servi ratione accipere quae habebat ut Deus? Non est autem proprie donatio illa quae Filio initium dominandi rebus omnibus tribuat, sed repetitio potius ac reversio etiam cum carne ad potestatem qua praeditus erat ante carnem. Non enim cum factus est homo, tunc creaturae imperium **172** capessit. Quantam in depressionem enim descendisse dicetur, si cum factus est homo, tunc coepit esse Dominus? Aut quomodo in servi forma apparebit, qui tunc certe omnium factus est Dominus? Procul sit ista rationum absurditas; sed cum factus est homo, tunc etiam hoc pacto dominari coepit, ita tamen ut dignitatem divinam propter carnem non amiserit, sed rursum ad id quod erat initio, cum carne quoque redierit. Quod autem priorum sint repetitio quae de Christo feruntur, probat ipse dicens: « Pater, clarifica me illa claritate quam habui priusquam mundus esset apud te¹¹. » Vides quo pacto non initium gloriae, sed renovationem ejus quod prius habebat, postulet, idque dicat, ut homo? Praeterea, omnia data esse incarnationis causa Filio, studioso undique colligere et intelligere quidem licebit, maxime tamen ex illa horribili visione Danielis¹², in qua Antiquum dierum quidem spectasse ait sedentem super throno, et mille millia, ac dena millia denum millium partim ei ministrare, partim astare asserit. Addit autem: « Et ecce cum nubibus caeli quasi Filius hominis veniens: et usque ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum. Et datus est ipsi principatus, et honor, et regnum: et ounes populi, tribus et linguae ipsi servient¹³. » Vides quomodo hic totum nobis accurate incarnationis mysterium delineat; vides quo pacto regnum a Patre suscepisse dicitur Filius. Non est nuda prophetæ oratio, sed « quasi Filius hominis apparet, » inquit. « Humiliavit enim seipsum, » ut scriptum est, « habitu propter nos inventus ut homo¹⁴, » ut primus quoque ad regnum reversus initium nobis et via gloriae regalis exsisteret. Et quemadmodum vita cum sit secundum naturam, descendit propter nos ad mortem carnis pro omnibus, ut nos a morte et corruptione eximeret, propter similitudinem quam habet nobiscum nobis seipsum quadammodo permiscens, et vita aeternæ participes efficiens: sic quamvis gloria sit Dominus, ut Deus, nostris tamen dedecoribus conformatur, ut et ad regnum honorem hominis naturam reducat. Primus enim factus est in omnibus, ut Paulus ait¹⁵, et via, et janua, et primitiæ nostorum bonorum, a morte ad vitam, **173** a corrut-

A τεταπείνωκεν έαυτὸν δι' ἡμᾶς, διε δούλος, ἐχρημάτισεν διεσπότης, διε γέγονεν ἐν οικέταις διελεύθερος Υἱός· ἐπεὶ κατὰ τὴν τρόπον τεταπείνωκεν έαυτὸν, ή πῶς ἔξι ισότητος τῆς πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Πατέρα καταβεβήκεναι λέγεται; « Ή γάρ οὐχ ὅρξες ἐν τούτοις, τὸν μὲν διδόντα θεοπρεπῶς, τὸν δὲ ἀνθρωπίνως τε καὶ οἰκετικῶς λαμβάνειν λεγόμενον. Διπέρ εἰχεν ὡς Θεός; Οὐ δόσις δὲ κυρίως ἐστιν ή παρὰ Πατρὸς εἰς ἀρχὴν τιθείσα τῆς κατὰ πάντων κυριότητος τὸν Υἱόν· ἐπαναδρομῇ δὲ μᾶλλον, καὶ ἐπανάληψις, καὶ μετὰ σαρκὸς εἰς τὴν πρὸς σαρκὸς ἔξουσίαν οὐδὲ γάρ διε γέγονεν ἀνθρωπός, τότε τῆς κτίσεως ἀρχεται κρατεῖν. Ἐπεὶ πρὸς πάνταν ἐρεῖ τις αὐτὸν καταβεβήκεναι ταπείνωσιν, εἴκερ διε γέγονεν ἀνθρωπός, τότε τοῦ κυριεύειν ἀρχεσι; « Η πῶς ἐν τῇ τοῦ δούλου φανεῖται μορφῇ. τότε δὴ καὶ μᾶλις ἀπάντων ἀναδειγμένος διεσπότης; « Απαγε τῆς ἐν τούτοις ἀτοπίας τῶν λογισμῶν! ἀλλ᾽ ἐπειτέρη ἀνθρωπός γέγονε, τότε καὶ οὕτως κρατεται κρατεῖν, οὐκ ἀποβαλών τὸ θεοπρεπὲς ἀξιώμα διὰ τὴν σάρκα, ἀναβαίνων δὲ αὐθίς, καὶ μετὰ σαρκὸς, ἀφ' ὅπερ ἦν ἔξι ἀρχῆς. « Ότι δὲ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐπανάληψις ἦν τὰ ἐπὶ Χριστοῦ θρυλλαύμενα, πληροφορήσει λέγων αὐτός· « Πάτερ δόξασόν με τῇ δέξῃ, η εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοι. » Όρας δπως, οὐ δόξεις ἀρχὴν, ἀλλ' ἐπανανέωσιν τὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον αἰτεῖ, καὶ τοῦτο λέγων ὡς ἀνθρωπός; « Ότι δὲ πάλιν διὰ τὴν τῆς ἀνθρωπότητος αἰτίαν δεδόσθαι λέγεται τὰ πάντα τῷ Υἱῷ, πανταχόθεν μὲν ὁ φιλομθής ἐπισωρύσει σοφῶς, καὶ συνιέναι διηγεῖται, μάλιστα δὲ δι' ἐκείνης τῆς τοῦ Δανιήλ φρικωθεστάτης ὁπτασίας, ἐν ή τὸν μὲν Παλαιὸν τῶν ἡμερῶν τεθεδόσθαι φησιν ίδρυμένον ἐπὶ τοῦ θρόνου, χειλάς δὲ χιλιάδας, καὶ μυρίας μυριάδας, τὰς μὲν λειτουργεῖν, τὰς δὲ παρεστῶνται δισχυρίζεται. Προσετίθει δὲ τούτοις τὸ, « Καὶ ίδον μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν, καὶ ἔως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἐφθασεν, καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ προσηνέκθη, καὶ αὐτῇ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία, καὶ πάντες οἱ λαοί, φύλα, γλώσσαι αὐτῷ δουλεύουσιν. » Όρας πῶς ἐν τούτοις, δλον ἡμῖν ἀκριβῶς καταγράφεται τῆς ἐνανθρωπήσεως τὸ μυστήριον, ὁρᾶς δπως λαμβάνειν λέγεται τὴν βασιλείαν παρὰ Πατρὸς δ Υἱός· οὐ γυμνὸς τῷ προφήτῃ λόγος, ἀλλ' ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου φαινόμενος· « Επαπείνωσε γάρ ἐαυτὸν, καθάδι γέραπται, ἐσχήματι δι' ἡμᾶς εἰρηθεῖς ὡς ἀνθρωπός· » ἵνα καὶ πρῶτος εἰς βασιλείαν ἀνενεχθεὶς, ἀρχὴ πάλιν ἡμῖν καὶ ὁδὸς τῆς εἰς βασιλείαν δέξῃς ἀναδειχθῇ. Καὶ ὑστερ ὑπάρχων κατὰ φύσιν ζῶντ, καταβίνει δὲ ἡμᾶς εἰς τὸν ὑπέρ πάντων κατὰ σάρκα θανάτον, ἵνα ἡμᾶς καὶ θανάτου καὶ φθορᾶς ἔξεληται, διὰ τῆς πρὸς ἡμᾶς ὅμοιώσεως οἷον ἀναμίξας ἐαυτὸν, καὶ ζῶντς τῆς αἰώνιου μετόχους ἀπεργαστάμενος· οὗτῳ καὶ ταῖς ἡμετέραις οὔιγτιμαις συσχηματίζεται, Κύριος τῆς δέξῃς ὑπάρχων, ὡς Θεός, ἵνα καὶ εἰς τὴν βασιλείαν τιμὴν ἀναγάγῃ τὴν ἀνθρώπου φύσιν. Γέγονε γάρ ἐν πάσιν αὐτὸν; πρωτεύων, ὡς ὁ Παῦλος φησιν, καὶ ὁδὸς, καὶ θύρα, καὶ ἀπ-

¹⁰ Philip. ii, 7. ¹¹ Joan. xvii, 5. ¹² Dan. vii, 9, 10. ¹³ Ibid., 13, 14. ¹⁴ Philip. ii, 7. ¹⁵ Col. i, 18.

αρχή τῶν τῆς ἀνθρωπότητος ἀγαθῶν, ἐκ θανάτου πρὸς ζωὴν, ἐκ ψυχῆς εἰς ἀρθροποίαν, ἐξ ἀσθενείας εἰς δύναμιν, ἐκ δουλείας εἰς υἱοθεσίαν, ἐξ ἀτιμίας καὶ ἀδοξίας εἰς τιμὴν καὶ δόξαν τὴν βασιλικήν. Οὐκοῦν δταν φανηταὶ λαμβάνων ὡς ἀνθρώπος δὲ Υἱός, δπερ εἶχεν ὡς Θεός, σκανδαλιζόμεθα μὲν μηδαμώς, ἐννοῶμεν δὲ μᾶλλον τῆς δι' ἡμές καὶ ὑπὲρ τημῶν οἰχονομίας τὸν τρόπον. Οὕτω γάρ ἀντράτων τε καὶ ἀέρημον τὸν ἔσωταν διατηρήσομεν νοῦν.

'Ο πιστεύων εἰς τὸν Υἱόν, ἔχει ζωὴν αἰώνιον.

Οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ ἀητήτως τοῖς πιστεύοντις εἰς Χριστὸν ζωὴν προκείσθαι τὸ γέρας δοφώτατος ἐπιμαρτυρεῖ Βαπτιστής, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς ήμιν, ἵνα οὖτας εἴπω, τῆς τῶν πραγμάτων ποιητῆς εἰσκομίζει τὴν ἀπόδεξιν· ζωὴ μὲν γάρ κατὰ φύσιν ἔστιν δο Μονογενῆς· «Ἐν αὐτῷ γάρ ζῷμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν.» Εἰσοκείσται δὲ πάντως ήμιν διὰ τῆς πίστεως, καὶ κατοικεῖ διὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος· καὶ μαρτυρήσει λέγων δὲ εὐαγγελιστής· Ἰωάννης ἐν οἰκείαις Ἐπιστολαῖς· «Ἐν τούτῳ γινώσκομεν, διὰ τὸν ήμιν ἔστιν, διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ ἰδωκεν ήμιν.» Ζωοποιήσει τοιγαροῦν δο Χριστὸς τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν, ὡς αὐτὸς ὑπάρχων κατὰ φύσιν ζωὴ, καὶ λοιπὸν κατοικῶν ἐν αὐτοῖς. «Οὐτι δὲ διὰ τῆς πίστεως δο Υἱός αὐλίζεται, πληροφορήσει λέγων δὲ Παῦλος· «Τούτου χάριν κάμπτω τὰ γρῖνατά μου πρὸς τὸν Πατέρα, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν τε οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ὄντος εἰσινται· ἵνα δῆ μέν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ [vulg. addit. εἰς τὸν ἐσω ἀνθρωπὸν] κατοικήσας τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν διὰ τῆς πίστεως.» Ότε τοίνυν διὰ τῆς πίστεως ἡ κατὰ φύσιν ήμιν ἐπεισκρίνεται ζωὴ, πῶς οὐκ ἀληθῆς δὲ λέγων, «Ο πιστεύων εἰς τὸν Υἱόν, ἔχει ζωὴν αἰώνιον;» αὐτὸν δηλοντί τὸν Υἱόν, καὶ οὐχ ἐτέραν τινὰ παρ' αὐτὸν νοούμενην ζωὴν.

· Ο δὲ ἀκειθῶν τῷ Υἱῷ, οὐκ δύεται τὴν ζωὴν.

Αρ' οὖν, ἐρεὶ τις τυχόν, ἐτέραν ήμιν πρεσβεύει δόξαν δο Βαπτιστής, καὶ τὸν τῆς ἀναστάσεως παραφθείρει λόγον, ζωοποιηθήσεσθαι μὲν τὸν πιστεύοντα λέγων, τὸν δὲ μὴ τοιοῦτον οὐκ ὄψεσθαι ζωὴν δλως διαβεβαιούμενος; Τεγρηθῆσθαι δὲ, κατὰ τὸ εἰκός, οὐ πάντες, ταύτην ήμιν εἰσκεκομικότος τοῦ λόγου τὴν διαφοράν· εἰτα τοῦ ποτε χωρήσει τὸ ἀπολύτως καὶ ὡς ἐφ' ἀπασιν εἰρημένον, «Ἀναστήσονται οι νεκροί;» Τί δ' ἀν καὶ δρψη λέγων δο Παῦλος, «Τοὺς γάρ πάντας ήμᾶς δεῖ φανερωθῆναι ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἔκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἀ ἐπράξεν, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε φαῦλον;» Ἐπιανείσθαι μὲν οὖν οἰησομαι δεῖν τὸν φιλομαθῆ, χρῆναι δὲ δμως ἀκριβεστάτην ἐν τοῖς ιεροῖς Γράμμασι ποιεῖσθαι τὴν βάσανον. «Ορα γάρ μοι σαφῶς τὴν τῶν εἰρημένων διαστολὴν. Περὶ μὲν γάρ τοῦ πιστεύοντός φησιν, διὰ ζωὴν ἔχει τὴν αἰώνιον. Περὶ δὲ τοῦ ἀπειθήσαντος, ἐτέραν δο λόγος ἔχει τὴν ἔμφασιν. Οὐ γάρ ἐφη ζωὴν οὐχ ἔχειν αὐτὸν· ἔγερθεσται γάρ τῷ κοινῷ τῆς ἀναστάσεως νόμῳ.

⁸⁸ Rom. viii, 15. ⁸⁹ Act. xvii, 28. ⁹⁰ I Joen. iv, 43. ⁹¹ Ephes. iii, 14-17. ⁹² I Cor. xv, 52.
⁹³ II Cor. v, 10.

A ptione ad incorruptionem, ab imbecillitate ad virtutem, a servitute in adoptionem filiorum Dei⁸⁸, a dedecore et ignominia ad honorem et gloriam regalem. Itaque cum videatur accipere ut homo Filius ea quae habebat ut Deus, non offendamur, sed rationem dispensationis quae nostri causa et pro nobis facta est animo potius perpendamus. Sic enim invulnerabilem et illibatam mentem nostram servabimus.

III, 36. Qui credit in Filium, habet vitam aeternam.

Non simpliciter nec indiscutibile credentibus in Christum vitam propositam esse in præmium sapientissimus Baptista testatur, sed ex ipsa, ut ita dicam, rerum qualitate demonstrationem infert. Vita enim secundum naturam est Unigenitus. In ipso quippe vivimus, moveamur, et sumus⁸⁹. In nobis autem introducitur per fidem, et habitat per sanctum Spiritum. Idque Joannes in suis Epistolis testatur dicens: «In hoc cognoscimus quia in nobis est, quoniam de spiritu suo dedit nobis⁹⁰.» Vivificat igitur Christus credentes in se, puta cum sit ipse secundum naturam vita, ac demum habitat in ipsis. Quod autem per fidem Filius inhabitet, Paulus certo nobis demonstrabit, dicens: «Hujus rei gratia electo genua mea ad Patrem, ex quo omnis paternitas iu coelo et in terra nominatur: ut det vobis secundum divitias gloriae sue, virtute corroborari per Spiritum ejus Christum habitare per fidem in cordibus vestris⁹¹.» Cum ergo per fidem vita illa secundum naturam in nos subeat, quomodo verax non est qui dicit: «Qui credit in Filium, habet vitam aeternam: ipsum videlicet Filium, non autem aliam ab ipso vitam.

III, 36. Qui autem incredulus est Filio, non videt in debili vitam.

An igitur, inquiet forsitan aliquis, diversam nobis Baptista gloriam constituit, et resurrectionis rationem corrupit, dicendo vivificantum quidem iri credentes, incredulos vero nequaquam visuros vitam asserendo? Excitabimur vero, ut videatur, non omnes, inter nos istud intercedere discriminis dictum illud significet. At quonam demum abibit illud absolute et tanquam de omnibus dictum, «Resurgent mortui⁹²?» Quid vero faciat Paulus dicens: «Omnies enim nos⁹³ manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum⁹⁴?» Laudandum igitur arbitror illum, quisquis est, discendi studiosum, attamen accuratissime ei sacras Litteras rimandas esse reor. Vide enim, quæso, clare verborum illorum distinctionem. De eo enim qui crediderit, ait vitam habiturum aeternam: de eo autem qui non crediderit, aliud intellectum habet oratio. Non enim dixit ipsum vitam non habiturum

(resurget enim communis resurrectionis lege), sed vitam non visurum ait, hoc est ne aspectu quidem solo sanctorum vitam consequetur, non attinget illorum felicitatem, non gustabit vitam illam gaudio plenam. Vita enim est illa profecto: in suppliciis vero spiritum ducere, quavis est morte leti- trius, cum ad solium malorum sensum anima retineatur in corpore. Eiusmodi nonnullam quoque Paulus vitae differentiam statuit. Audi quid ad eos dicat qui peccato mortui sunt propter Christum. « Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria »¹¹. Vides quomodo vitam sanctorum appellat manifestationem illam in gloria cum Christo? Quid vero cum nobis etiam Psalmista canit dicens: « Quis est homo qui vult vitam, diligit dies videre bonos? Contine linguam tuam a malo »¹². Nonne sanctorum vitam his verbis significari dicemus? At cuivis, opinor, manifestum est. Nec enim a malis abstinere quosdam jubet, ut certe resurrectionem carnis obtineant (resurgent enim etiam si non cessaverint a malo), sed ad illam potius vitam instigat, in qua licet omnino videre dies bonos, in felicitate et gloria aeternam degentes vitam.

III. 36. Sed ira Dei manebit super eum.

Apertius hac illatione beatus Baptista dictorum suorum scopum ostendit. Discat autem rursus sciscitandi cupidus vim illius sententiae. « Qui non credit, inquit, Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manebit super eum. » Atqui si intelligendum esset incredulum vita corpora revera privatum Iri, statim utique intulisset, sed mors manebit super eum. Cum autem iram Dei nominet, manifestum **175** est sanctorum felicitati supplicium impiorum opponere, et vitam vocare eam quae vere est vita, in gloria cum Christo: impiorum vero cruciatus, iram Dei. Quod autem ira pro punitione saepius apud Scripturas divinas accipiatur, duos testes adducam, Paulum et Joannem. Ille enim ad eos qui conversi erant ex gentibus: « Et eramus, inquit, filii irae natura, sicut et ceteri »¹³; hic ad Pharisaeos et Scribes: « Genuimina viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira »¹⁴?

IV. 1-3. Ut ergo cognovit Dominus quia audierunt Pharisai, quod Jesus plures discipulos facit, et baptizat, quam Joannes (quoniam Jesus non baptizaret, sed discipuli ejus), reliquit Iudeam, et abiit iterum in Galileam.

Undenam hoc processerit oratio, aut quo ex capite narrationis ordine hoc perduto cognovisse Dominus dicatur quae Pharisaei audierant, non insulsum erit, opinor, dicere. Illud enim evangelisticæ,

Α ἀλλὰ ζωὴν οὐκ ἔκβοται φησιν, τοῦτ' ἔτιν οὐδὲ οὐκ θεωρίαν φέλην τῆς τῶν ἀγίων ἐφίξεται ζωή, οὐδὲ δικεται τῆς ἐκείνων μαχαριότητος, ἀγευστος θερετικῆς ἐν εὐφροσύνῃ διαταγῆς· ζωὴ γάρ δυνατὸς ἐκεῖνος δὲ ἐν κολασίσιν διαπνειν, θανάτου παντὸς ἀναρτέρον, ἐπὶ μόνῃ τῇ τῶν κακῶν αἰσθήσει φυγὴν εὑρέχον ἐν σώματι. Τοιαύτην τινὰ καὶ δι Παύλου ζωήν εισφέρει διαφοράν. « Ακούει τι φησι πρὸς τοὺς ἐν κακῷ νενεκρωμένους διά Χριστόν· » Ἀπεθάνετε γάρ, καὶ ή ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ θεῖον διανομήν του Χριστᾶς φανερωθῆσθε ἐν δόξῃ. » Όρες τοῦ δὲ ἐν δόξῃ φανερωθήσθαι μετὰ Χριστοῦ τὴν τῶν ἀγίων δινομάδεις ζωὴν; Τί δὲ, διανήμην καὶ δι Φαλμῆδος ἀναμέλητη λέγων· « Τίς ἔστιν ἀνθρώπος ὁ θέλων ζωῆς, ἀγαπῶν τὴν τιμέαν ἰδεῖν ἀγαθάς; Παῦλος τὴν γλωσσὸν σου ἀπὸ κακοῦ· » δρός οὐχὶ τὴν τῶν ἀγίων ἐν τοῖς ἐροῦμεν κατασημανεσθαι ζωὴν; « Διλλός ἔστιν, οἶμε, πάσι καταφανές. Οὐ γάρ δήπου τῶν φαύλων ἀπογένθει καλεῖν τινάς, ίνα δὴ τύχοιεν τῆς ζεισθεῖς ἀναβίωσεως τῆς σαρκὸς (ἀνατείχονται γάρ καὶ εἰ μὴ πεπαύσιντο τοῦ κακοῦ). πρὸς ἐκείνην δὲ μᾶλλον ἐρεθίζει τὴν ζωὴν, ἐν δὲ πάντως ἔστιν λεῖν τιμέας ἀγαθάς, ἐν μακαριότητι καὶ δόξῃ τὸν μακράν τριβοντας βίον.

'All' ὄργη τοῦ Θεοῦ μερεῖ [vulg. μένει] ἐξ αὐτοῦ.

Γυμνότερον ήμεν διὰ τῆς ἐν τούτοις ἐπαγωγῆς τῶν εἰρημένων σκοπὸν δι μακάριος διείξεις Βαπτιστῆς. Περιαθρείων δὲ πάλιν δι φιλοζητητῆς τὴν τοῦ νοήματος δύναμιν. « Ό απειθῶν, φησί, τῷ Ιησῷ, οὐκ θέλει τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἡ ὄργη τοῦ Θεοῦ μενεῖ ἐπ' αὐτόν. » Ἀλλ' εἰπερ ἡν δυτικὸς ἐρημον ἔτεσθαι τῆς ἐν σώματι ζωῆς ἐννοῆσαι τὸν ἀπειθήσαντα, πάντως ἀνέπηγεντεν εὐθύς. « Άλλ' δι θάνατος μενεῖ ἐπ' αὐτόν. » Επειδὴ δὲ ὄργην δινομάδεις θεοῦ, δῆλον ἀν εἴη λοιπὸν ταῖς τῶν ἀγίων εἰδουμέναις τὴν τῶν ἀσεβῶν ἀντιμασθῶν καλασιν, καὶ ζωὴν μὲν ἀποκαλῶν τὴν δυτικὸν ζωὴν ἐν δόξῃ μετὰ Χριστοῦ, τὰς δὲ ἐπὶ τοῖς ἀσεβοῖσιν αἰξίς, ὄργην τοῦ Θεοῦ. Ωτὶ δὲ ὄργη πολλάκις ἡ καλασιν εἰρηται παρὰ ταῖς θειαῖς Γραφαῖς, δύο παροιῶν τοῦ μάρτυρας, Παῦλὸν τε καὶ Ἰωάννην· δὲ μὲν γέρεντι πρὸς τοὺς ἐξ θεων ἐπιστρέψοντας· « Καὶ ἡμεῖς τέκνα ὄργης φύσει, ὡς καὶ οἱ λοιποί· » δὲ τοῖς Γραμματεύσι καὶ Φαρισαίοις, « Γεννήματα ἐχόμων, τις ὑπέδειξεν ύμιν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὄργης;

Ως οὖν ἔγρα ό Κύριος, οτι ήκουσαν αι Φαρισαίοι, οτι Ησοῦς πιλότοις μαθητάς κοιτει και βαπτίζει, η Ιωάννης (καίτοι γε πινεδις Ησοῖς ούκ εβάπτιζε, ἀλλ' οι μαθηταί αὐτοῦ), ἀγήκε τηρ Ιουδαίαν, και ἀπῆλθε πάλιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

Πόθεν ήμεν εἰς τοῦτο πρεσειν δι λόγος, ή τι ποίεις ἀρχῆς ή τοῦ διηγήματος καθέρπουσα τάξις, ἐγνωκτει τὸν Κύριον εἰσφέρει τοὺς Φαρισαίους, ἀπερ πιστωτι μαθεῖν, οὐκ ἀκομψον, ως έπικεν, εἰπειν. Τοῦ γέρ, ιδε-

¹¹ Col. iii, 3, 4. ¹² Psal. xxxiii, 13, 14. ¹³ Ephes. ii, 3. ¹⁴ Luc. iii, 7.

οὖν Ἔγω δὲ Κύριος, καὶ λέγειν τὸν ἄγιον εὐαγγελιστὴν, Εἴμασίν τινα προῦποκειμένου πράγματος ἀνατίχεις σαφῶς· πάντα μὲν γάρ, οὐδενός τι καταμηνύοντος, αὐτούματαξ αἰδεν, ὡς Θεός, καὶ οὐχ ὅτε γίγνεται πρώτως, ἀλλὰ καὶ πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ὡς δὲ προφήτης διεμαρτύρατο. Περιμένει δὲ τοὺς ἐφ' ἔκαστῳ κατερούς, καὶ ταῖς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίαις, ή τῇ προγνώσει, μᾶλλον ἐνδίδωσιν· ἦν γάρ δὴ καὶ τοῦτο Θεοποεῖσθαι οἰκονομίας δῆμον. Ζητήσεως τοιχαρῶν γενομένης ἐκ τῶν μαθητῶν Ἰωάννου μετὰ Ἰουδαίου περὶ καθαρισμοῦ, πολὺς παρ' ἀμφοῖν ἦν δὲ λόγος· οἱ μὲν γάρ τῷ οἰκείῳ διδασκάλῳ συναγορεύοντες, τῶν νομικῶν περιφραντηρίων, καὶ τῶν παρ' ἑκαίνοις τυπικῶν καθαρισμῶν τὸν ἀμείνονας ἤδη μέτροις τὸ δι' αὐτοῦ γενέσθαι διετείνοτο βάπτισμα. Καὶ δὴ, κατὰ τὸ εἰκότος, εἰς ἀπόδειξιν ἐποιοῦντο τοῦ πράγματος, τὸ πελλοὺς μὲν ίέναι πρὸς αὐτὸν, τῶν δὲ ἀρχαιοτέρων καὶ μνωθεν ἔθων ἥδιστα λαταρίας ὁ λόγος ἐφέρετο κατὰ πρανοῦς, καὶ ὑδάτων δίκην καταρβόζουσα τῆς ἀληθείας ἡ δύναμις, τὸν ἀδρανῆ τῶν ἀνθεστηκότων ἐδάπτιζε νοῦν, ἐπὶ τὸ παρὰ γνώμην χωρούσι, καὶ σκοντες, πολὺ δὴ κάλλιον είναι λέγοντες τὸ διὰ Χριστοῦ λεγόμενον βάπτισμα· καὶ κατεχάρατον ἤδη, τοῖς τοις εἰς ἀπόδειξιν ἀποχρησάμενοι λογισμοῖς, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἐνθυμημάτων τοῖς νενικηκόσι ἀντεγειρόμενοι· πολλῷ γάρ δρᾶσθαι πλείους δισχυρίζοντο τοὺς προσεύντας Χριστῷ, καὶ πάντας ἑκείνη μᾶλλον, ἢ πέρι Ἰωάννη προστρέγειν· διδεν οἷμας καὶ εἰς λύπην ἀνηκαυθέντας τοὺς Ἰωάννου μαθητάς, τῷ οἰκείῳ διδασκάλῳ προσελθεὶν λέγοντας· « Ραβδί, δες ἦν μετὰ σου πέραν τοῦ Ἱορδάνου, φὰ σὺ μεμαρτύρηκας, θέε τύτος βαπτίζει, καὶ πάντες ἔρχονται πρὸς αὐτόν. Τὰς τέχρας δὲ ἔριδος τῶν Ἰουδαίων προτάσεις, ήσαν λόγους ἀποδεικτικούς, ὡς ἐν ἑρωήσεις προσχονται, Ἐντεῦθεν τοιχαρῶν ἐγνωκένται φησὶν δὲ εὐαγγελιστῆς τῶν Κύριον, μαθητάς ποιεῖ, ἡ Ἰωάννης. Εἴτα τὸν ἔκατον αὐτῶν τὸ παθεῖν, τῆς μὲν τῶν Ἰουδαίων ὑπέξεισι χώρας, τὸ

«Ἐδει δὲ αὐτὸν διέρχεσθαι διὰ τῆς Σαμαρείας· ἔρχεται οὖν εἰς κόλπον τῆς Σαμαρείας λειχομένην Συχάρ, καὶ ησοῖς τοῦ χωρού, δὲ δικαὶος Ἰακὼβ Ἰωσήφ τῷ οὐάνι αὐτοῦ.

«Ω πολλῆς ἀγρινοίας, καὶ ἀκράτου νήψεως! φθάνει ταῦτα ἀπολογίας τὰ ζητήσεσθαι προσδοκώμενα· εἰπε γάρ δια τοὺς εὐθύνεις, ἡ ἐτέρη προσλαλέν, ἡ λεληθότως διενθυμούμενος· Τοῦ δὴ χάριν δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, οὐκ ἐν καιρῷ τῷ καθήκοντι τῶν Σαμαρειῶν ἐποίησε τοιχοσύνην· Προσῆλθε μὲν γάρ ἡ Συροφονίκισσά ποτε, τὸν ἐπὶ τῇ ταλαιπώρῳ θυγατρὶ μετὰ δακρύων ἔλεον ἔκαιτούσα, καὶ τί πρὸς αὐτὴν ὁ φιλοκτήτηρων; « Οὐ καλὸν, φησί, λαβεῖν τὸν ἀρτὸν τῶν τάκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυναρέοις· οὐ γάρ οἷμα, δεῖν ἐδοκίμαζε, πρώτων τοῖς ἐξ ἀθνῶν τὴν τοῖς ἐξ Ἰερατὴλ ἀπονεμηθεῖσαν ἐπιδαιδαλεύεσθαι χάριν· δὸς καὶ σαφέστερον αὐτὸς ἐποίει λέγων· « Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μή εἰς τὰ πρόδατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ιερατὴλ. » Πῶς οὖν δρα, φήσεις; διὰ τοὺς δὲ πρὸς μα-

A « Ut ergo cognovit Dominus, » præteritam quam-dam rem manifeste declarat. Universa quippe nullo monstrante ipse per se novit, ut Deus, non eum primum sunt, sed etiam antequam sunt, ut testatus est propheta⁷⁴. Exspectat autem uniuscuiusque tempora, et rerum consecutione potius quam prænotione definit: est enim illud quoque divina certe dispensatione dignum. Quæstione igitur a Joannis discipulis orta cum Iudeo de purificatione, magno utriusque studio suam opinionem defendebant. Illi enim suum magistrum tuentes, ejus baptismum legalibus aspersionibus et typicis purificationibus præstare contendebant. Ad quod probandum affectabant, multos priscis ritibus relictis ad eum ultra se conferre. Hi autem, cum adversariorum sermonibus in præcepta raperentur, et veritatis vi cœnqquadam aquarum obruerentur impetu, præter sententiam atque inviti fateri coguntur longe præstantius esse Christi baptismus, obtinebantque deum iisdem utentes ad id demonstrandum rationibus, et similibus argumentis in victores 176 insurgebant; multo plures enim ad Christum quam ad Joannem accedere, imo vero cunctos accurrere aiebant. Hinc opinor incensos Joannis discipulos ad magistrum suum venisse, dicentes: « Rabbi, qui erat tecum trans Jordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce, hic baptizat, et omnes veniunt ad eum⁷⁵. » Judæorum quippe contentiosas propositiones sive rationes demonstrativas interrogandi modo proferunt. Hinc ergo evangelista Dominum ait cognovisse, quod audierant Pharisæi, Jesum nempe plures discipulos facere quam Joannem. Mox eorum ingentem vitians invidiam, et suo tempore passionem reservans, ex Judæorum regione se subducit, rursusque revertitur in Galileam. διτι ήκουσαν οἱ Φαρισαῖοι, διτι Ἰησοῦς πλεονασταριστούμενος φθόνον, καὶ καιρῷ φυλάττων ιδίᾳ αναχωρεῖ δὲ πάλιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

B C IV, 4, 5. Oportebat autem eum transire per Samariam. Venit ergo in civitatem Samarie quæ dicitur Sichar, iuxta prædium quod dedit Jacob Joseph filio suo.

O miram ingenii aerimoniam, ac defocatam soleritatem! respondendo prævenit quæ mox querenda veniebant. Dixisset enim statim aliquis, aut cum alio colloquens, aut clam apud se cogitans: Quam demum ob causam Dominus noster Jesus Christus non congruo tempore Samaritanos illuminavit? Accessit enim aliquando Syrophœnissa miseræ filie misericordiam suppplex petens cum laerymis. Et quid ad eam ille misericors? « Non est bonum, inquit, accipere panem aliorum, et mittere canibus⁷⁶. » Non enim placet, ut reor, gratiam Israelitis assignatam præmature gentilibus clargiri. Quod ipse quidem palam faciebat his verbis: « Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel⁷⁷. » Quomodo igitur, inquiet aliquis,

⁷⁴ Barn. xiii, 24 ⁷⁵ Joan. iii, 26, ⁷⁶ Matth. xv, 26. ⁷⁷ ibid. 24.

qui ad solum missus est Israelem, Samaritanorum genus edocebat, quamvis Israel gratiam nondum prorsus excussisset? Responcionem ad haec assert probabilem, idque cum auctoritate quadam, nimirum, et Oportebat autem eum transire per Samariam. Non enim eam solam ob causam in Samariam venit ut ibi praedicaret verbum, et totam plane ad eos trausferret Israeli benedictionem, sed quoniam illac transeundum erat, idcirco docet, sapientiae opus peragens. Quemadmodum 177 enim ignis naturalem urendi vim habere non cessat, sic etiam plane fieri non posse autum, ut universi Sapientia quod sapientiae convenit non faciat. Et quemadmodum tametsi diceret non licere panem filiorum mittere canibus, muliercula tamen in lacrymas effusae et multis verbis misericordiam oranti atque obtestanti gratiam injectit, non aliunde præstituto dandi tempore, sed illud cum Patre ipse definiens, ut Filius, et Deus, ac Dominus: sic etiam miseratus est Samaritanos, et divinae potestatis ineffabilem vim reserans, universam regionem in via transcurso illuminabat. Quid quod minus consentaneum erat Israelem jam in rabiem actum et cædem Domini meditantem perfecte diligi; sed cum nondum totis animis, verum cum moderatione quadam persevereretur, idcirco Dominus noster Jesus Christus neendum eum gratia prorsus exuit, verum tamen ad alios paulatim benedictionem suam traducit. Quod autem e Judæorum regione prorsus excedere, et ad alienigenas migrare præ se fert propter immanitatem consequentium, figura quedam est qua interminari videtur, gratiae jacturam penitus facturos, et suum bonum, hoc est Christum in alios amandatum iri, nisi a petulantia sua in ipsum abstineant.

IV. 6. Erat autem ibi fons Jacob; Jesus ergo satylatus ex itinere, sedebat sic supra fontem.

Egressus ex Judææ sibi, cumque apud alienigenas jam esset Salvador, commoratur ad fontem Jacob: typice nobis et ænigmatis subinveniens, licet evangelica prædicatio excessura esset Hierosolymis, et ad gentes sermo divinus deinceps abiret, non tamen una cum Israele peritaram esse illam in Patres dilectionem, sed eos rursum in gratiam Christum recepturum, et apud eos ut sanctos nimirum rursus commoraturum pristina illa gratia immarcescibiliter eis servata. Libenter autem versatur in sanctorum memoria, ut seipsum nobis etiam hac ratione exemplum præbeat, et sit initium ac janua honoris parentibus exhibendi. Resedit autem lassus de via, ut scriptum est, ut hic quoque impietatem eorum a quo pulsus est redargueret. Nam cum 178 justis honoribus eum sibi conciliare deberent, et reverentia ac metu ceu benefactorem suum sovere, sudore et laboribus Dominum cruciant, ut verum sit quod de ipsis dicitur in libro

A νον ἀπεσταλμένος τὸν Ἰσραὴλ τὸ Σαμαρεῖῶν ἐπαιδεύει γένος, καίτοι τοῦ Ἰσραὴλ οὐπω παντελῶς τὴν χάριν ἀπολαχτίσαντος; Πρὸς δὴ τὰ τοιαῦτα, πιθανὸν μετ' ἔξουσίας τὴν ἀπολογίαν εἰσφέρει τὸ, « Ἐδεὶ δὲ αὐτὸν διέρχεσθαι διὰ τῆς Σαμαρείας »: οὐ γάρ δὴ τούτου γε ἐνεκα καὶ μόνου τὴν πρὸς Σαμαρεῖτας ἀποδημίαν ἔστελνατο, ἐφ' ὧτε κηρύξαι περ' αὐτῷ; τὸν λόγον, καὶ δῆλην ἐξ ὅλου μεταστήσαι τὴν εὐλογίαν τοῦ Ἰσραὴλ· ἀλλ᾽ ἐπείπερ ἔδει παρέρχεσθαι, διὰ τοῦτο διδάσκει, τὸ σοφίας ἔργον ἀποτελών. « Οὐπερ γάρ οὐκ ἀν ποτε τῆς ἐνούσης αὐτῷ κατὰ φύσιν καυστικῆς ἐνεργείας καταλήξαι τὸ πῦρ, οὕτως οἷμαι κατὰ τὸ παντελὲς ὑπάρχειν ἀμήχανον, τὴν τῶν δλων σοφίαν μη οὔχι τὸ σοφίᾳ πρότερον ἐνεργεῖν· καὶ ὡσπερ οὐκ ἔξειναι λέγων λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυναρίοις, δάκρυρροιοῦνται, καὶ πολλοί; εἰ; Ελεον ἐκλιπαροῦνται λόγοις, προσέρθιψε τῷ γυναικὶ τὴν χάριν, οὐ παρ' ἐτέρου νομοθετούμενος τὸν τοῦ διδόναις καιρὸν, ἀλλ' αὐτὸς ὑπάρχων μετὰ Πετρᾶς ὄρισθης, ὡς Υἱός, καὶ Θεός, καὶ Κύριος· οὕτω καὶ Σαμαρεῖτας ἡλεῖ, καὶ τῆς θεοπρεποῦς ἔξουσίας τὴν ἀφραστον ἀνακαλύπτων δύναμιν, ὅδοι πάρεργον γύρας δλης ἐποιείτο τὸν φωτισμόν. Ἡν δὲ καὶ ἐτέρους ἀποτοπον, ἡδη ταῖς ἀπονοίαις λελυτηκότα, καὶ φωνῶνται κατὰ τοῦ Κυρίου τὸν Ἰσραὴλ ἀγαπόδειοι τελείας. Ἐπειδὴ δὲ οὐπω μὲν δλοτελῶς, διώκει δὲ οὐν δμως Ετι συμμέτρως, διὰ τοῦτο καὶ δ Κύριος ήμων Ἰησοῦς δ Χριστὸς, οὐπω μὲν αὐτὸν δλοκτήρως ἀπογυμνοὶ τῆς χάριτος, ἐξέλκει δὲ οὖν δμως εἰς ἐτέρους τὴν εὐλογίαν κατὰ βραχὺ. Τὸ δὲ δλως τῆς Ιουδαίων ἀπαγγειασθαι χώρας, καὶ εἰς τὴν τῶν ἀλλογενῶν σπουδάζειν ιέναι, διὰ τὴν τῶν διωκόντων ἀπανθρωπίαν, ἀπειλή τις ήν, καθάπερ ἐν τύπῳ ζωγραφουμένη τῇ τοῦ πράγματος φύσει, ὡς δλοκτήρον ἡδη τῆς χάριτος ὑπομενοῦσι ζημιάν, καὶ παραπέμψουσιν εἰκ ἐτέρους τὸ οικεῖον ἀγαθὸν, τοῦτο ἔστι τὸν Χριστὸν, εἰ μη τῆς εἰς αὐτὸν παροινας ἀπόσχοιντο.

Ἔν δὲ ἐκεῖ πηγὴ τοῦ Ἰακώβ· δ οὖν Ἰησοῦς κεκοπιακῶς ἐκ τῆς ὁδοιπορίας, ἐκαθέζετο οὐτε εἰλ τῇ πηγῇ.

D Τὸν τὸν Ιουδαίων δρους ἐκβεδηκώς, καὶ παρ τοῖς ἀλλογενεσίν ἡδη γεγονὼς δ Σωτῆρ, ἐπὶ τῇ πηγῇ καταλύει τοῦ Ἰακώβ· ὡς ἐν τύπῳ πάλιν ήμιν καὶ δι αινίγματος ὑποδεικνύν, δτε καὶ τῆς Ιερουσαλήμ τὸ εὐαγγελικὸν ἐκφοιτηση κήρυγμα, καὶ εἰς ἔθνον λοιπὸν δ θεος ἐκδράμοι λόγος, οὐ συναποβληθεσται τῷ Ἰσραὴλ ἢ εἰς τοὺς πατέρας ἀγάπη, ἀλλὰ πάλιν αὐτῶν ἀνθέξεται Χριστὸς, καὶ ἐπαναπάντεται, καὶ καταλύει πάλιν ὡς ἐν ἀγίοις, ἀμάραγτον αὐτοῖς τὴν ἐν ἀρχαῖς ἀποσώζων χάριν. Ἐμφιλοχωρεῖ δὲ ταὶς τῶν ἀγίων μνήμαις, ἵνα τύπον ήμιν ἔστεντο κάν τούτη παράσχοι, καὶ ἀρχὴ καὶ θύρα τῆς εἰς τοὺς πατέρας γένοιτο τιμῆς. Καταλύει δὲ κεκοπιακῶς ἐκ τῆς οδοι πορίας, ὡς γέγραπται, ἵνα κάν τούτη τῆς τῶν ἔλαν νόντων αὐτὸν ἀσεβείας κατηγορῇ. Δέον γάρ ταῖς εὐ γνώμοσιν ἀνακτέσθαι τιμαῖς, αἰδοῖ τε καὶ φέν περιθάλπειν, ὡς εὐεργέτην, ίδρωτι καὶ πόνοις καταικίζονται τὸν Κύριον, ἵνα καὶ ἀληθεύῃ λέγων περ αὐτῶν ἐν βίσιμῳ Φαλμῶν· καὶ ἀνταπεδίσσον με

πενηρὸς ἀντ' ἀγαθῶν. » Ίουδαίων μὲν οὖν ἐν τούτοις δρᾶται τὸ θράσος. Τί δὲ ἄρα φῆσουει πρὸς τοῦτο πάλιν ἡμῖν, καὶ οἱ τῆς ἔκεινων ἀπονοίας γείτονες Ἀρειανοί, μᾶλλον δὲ πρὸς οὓς ἀν λέγοιτο δικαίως, Ἐδικαώθη Σόδομα ἐκ σοῦ; Οἱ μὲν γάρ κατὰ σάρκα σταυροῦσι Χριστὸν, οἱ δὲ εἰς αὐτὴν ἀμπαροῦντοι τὴν ἀρρητον τοῦ Λόγου φύσιν. Ἰδοὺ κεκοπίαχεν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας, τις ὁ τοῦτο παθών; Ἀρά καὶ Ιησός; ἡμῖν ἐποδεῖ τὸν τῶν δυνάμεων εἰσοίσεται Κύριον, καὶ αὐτῷ τῷ ἐκ Πατρὸς Μονογενοῦ τὸν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ἀναβήσεται πόνον, ἵνα καὶ παθήτος νοῆται λοιπὸν ὁ παθεῖν οὐκ εἰδὼς; Ηφ φρονεῖν μὲν οὔτε παραιτησεῖσθε ποιοῦντες ὀρθῶς, μόνη δὲ τῇ τοῦ σώματος φύσει περιθήσεται τὰ ἐπὶ τούτοις ἐγχλήματα, μᾶλλον δὲ τῇ ἀνθρωπότητι πρέπειν ἔρατες τὸν πόνον, ἥπερ διτει καὶ νοούμενψ χυμῷν καὶ καθ' ἑαυτὸν τῷ Λόγῳ; «Οὐπερ οὖν τρόπον ἐν ίδιᾳ φύσει τὸ πάντα δύνασθαι κεκτημένος, καὶ αὐτὸς ὑπάρχων ἡ πάντων ισχὺς κεκοπιακέναι λέγεται (μή γάρ μοι διέλησε εἰς οὐτὸν δυάδα τὸν ἕνα Χριστόν), καὶ τὰ τῆς ἀνθρωπότητος εἰς ἑαυτὸν οἰκειούται πάθη, καίτοι μένων ἀπαθής, ἐπειπερ ἀνθρωπος γέγονεν, ὁ κοπιῶν μή πεφυκάς. Οὕτως εἰ τι καὶ λέγοι τῶν δῆτα πρέπειν ἀνθρώπῳ μᾶλλον οἰησόμεθα δεῖν, καὶ οὐκ ἄρα τῷ Θεῷ, μή λεξιθηρῶμεν [εἰ. λεξιθηρῶμεν] εὐθὺς, μηδὲ δὲ μάλιστα τέχνης ἡμῖν τῆς εἰς εὐσένειαν δεῖ, τότε δῆ διαφερόντων ἀμαθαίνοντες ἀλισκάμεθα, τὸν μὲν τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας ὡς πορφωτάτω ποιούμενοι λόγον, ἐπ' αὐτὴν δὲ θερμῶς ἀναβαίνοντες τὴν τοῦ Λόγου θετητα, καὶ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς πραγμάτων ἐκ πολλῆς τῆς ἀμαθίας ἀπόδομεν. Εἰ μὲν γάρ δῶς οὐ κεχρημάτικεν ἀνθρώπος, εἰ μή γέγονεν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, θυροβεῖσθαι δίκαιον, δταν τι λέγῃ δουλοπρεπές ἀπατείσθω δὲ μᾶλλον πάντα κατὰ τὸν πρέποντα τῷ Θεῷ λόγον. Εἰ δὲ σωζόμενον ἐν πίστει βεβαίη, καὶ ἀνενδοίστως τεθαρσήκαμεν, δτι κατὰ τὴν Ἰωάννου φωνὴν, «Ο λόγος σάρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ἐσταν θεός, ὡς σάρκα λαλοῦντα, τοῦτο ἐστιν, ὡς ἀνθρώπον, δέχου πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ κηρύγματος τὸν ἀνθρώπῳ πρέποντα λόγον. Οὐ γάρ ἡν ἐπέρως ἐπιγνῶναι εσφῶς, δτι Θεὸς ὁν καὶ Λόγος, γέγονεν ἀνθρωπος, εἰ μή τι καὶ παθεῖν ὁ ἀπαθής, καὶ λαλήσαι τι ταπεινὸν ὁ ὑψηλὸς ἀνεγέραπτο.

“Ὡς α ἦν ὥστε ἔκτη.

Εὐαφόρμως ἐπὶ τῇ πηγῇ καταλύοντα δεικνύει τὸν Ἰησοῦν. «Ἔλιον γάρ ἀκμαιοτάτην ἀπὸ μέσων ἀκίδων τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς τὴν ἀκτίνα καταχίσαντος, καὶ ἀκράτοις τὰ σώματα καταφρέγοντος βολαῖς, τὸ μὲν ἐπὶ πρόσω παθίειν οὐκ ἀξήμιον, τὸ δὲ ἀναπνεῦσαι βραχὺν, μᾶλλον ἡν ἀκολουθερεον, δτε δη μάλιστα καὶ τὴν ἐπὶ τρυφαῖς αἰτίαν φρδίως ἀν ἀπεκρούσασθα, κατιροῦ τοῦ πρέποντος συνηγοροῦντος τῷ πράγματι. «Ἐκτὴν δ' οὐκ ἀκριβῶς, ἀλλ' ὡς ἔκτην είναι τὴν ὥραν φησίν, ἵνα καὶ ἡμεῖς μανθάνωμεν μηδὲ ἐν τοῖς ἐλαχίστοις ἀδιαφορεῖν, πειρᾶσθαι δὲ μᾶλλον καὶ τὴν ἐν τοῖς τυχοῦσιν ἐπιτηδεύειν ἀλήθειαν.

A Psalmorum : « Et retribuebant mibi mala pro bonis ». In his ergo Judæorum manifestatur audacia. Quid vero dicturi sunt ad hæc rursum nobis illorum dementiæ vicini Ariani, in quos illud jure dici possit : Justificata est Sodoma ex te¹⁰? Illi enim Christum secundum carnem crucifigunt : hi contra ineffabilem Verbi naturam debacchantur. Ecce lassus est de via. Quis ille qui hoc passus est? An virtutum Dominum viribus defectum statueris, et ipsi ex Patre Unigenito laborem itineris affingelis, ut et patibilis censeatur esse demum, qui pati nescit? An rejecta, ut par est, ea sententia, soli corporis naturæ has infirmitates tribuetis, et humanitati laborem magis convenire dicetis quam nudo et in se existenti soli Verbo? **B** Quemadmodum ergo cum natura sua omnia possit, et ipse omnium sit virtus, defatigatus esse dicitur (cave enim in duos filios unum Christum dividere), et passiones humanae in se suscipit, quamvis remaneat impatibilis, quandoquidem factus est homo qui laborare nescit : ita licet aliquid dicat, quod homini convenire potius quam Deo putabimus, ne continuo ex vocibus male intellectis occasionem captemus male sentiendi, neque cum maxime disciplina pietatis indigemus, tunc deprehendamus insigniter imperiti, qui incarnationis ratione procul amanda, ad ipsam continuo Verbi deitatem ascendamus, et per summam insectiam res supra nos positas attingamus. Si enim homo nuncupatus plane non est, si non factus est in forma servi, est cur jure turbemur, cum dicit aliquid servo conveniens, omniaque requirenda sunt Deo congrua. Sin autem firma et indubitate fide credimus quod, juxta Joannis vocem, « Verbum caro factum est, et habitavit in nobis », cum videris ipsum loqui ut carnem, id est, ut hominem, sermonem homini convenientem ad asserendam prædicationem factum intellige. Non enim aliter clare potest intelligi Verbum, cum Deus sit factum, esse hominem, nisi et passum aliquid eum qui est impatibilis, et aliquid humile dixisse qui sublimis est, scriptum esset.

179 Hora erat quasi sexta.

D Opportune Jesum ad fontem resldere ostendit. Sole enim meridie intensissimos radios mortalibus immittente, et immodico æstu adurente corpora, sine damno progrederi non poterat ulterius, sed satius erat respirare tantisper, cum præsertim voluntatis causam a se facile removerit, congruo tempore rei suffragante. Sextam vero non simpliciter, sed quasi sextam horam, esse dicit, ut et nos discamus ne res minimas quidem nullo discrimine habere, sed in quibusvis rebus veritatem colere.

¹⁰ Psal. xxvii, 21. ¹⁰ Matth. xi, 24. ¹⁰ Joan. i, 14.

IV, 7, 8. Venit mulier de Samaria haurire aquam. **A** Dicit ei Jesus : Da mihi bibere. (Discipuli enim abiabant in civitatem, ut cibos emerent.) Dicit ei mulier illa Samaritana.

Non ignorabat mulierculae adventum Salvator. Recte quippe, sciebat cum Deus verus esset, statim eam adfore, ut e fonte frigidam hauriret. Ubi vero adfuit, eam statim relibus implicare sibi proposuit, et doctrinæ sermonem pretendens, e re nata colloquandi aneam arripuit. Judæos igitur lex inquinari quovis modo vatabat, ideoque ab omni re impura jubebat recedere, neque cum alienigenis, aut incircumcisisis misceri. Hic vero quasi plus facerent quam lege cavebatur, et vanas observationes potius quam legis rationem secuti, cum alienigenarum carnem propemodum tangere non auderent, in omnem se impuritatem declapsos putabant, si vel minimum quidem consentire cum Samaritanis viserentur. Tantum autem dissentiebant inter se, ut aquam et cibum gustare nollent, qui alienigenæ manu esset oblatus. Ut ergo muliercula novitate rei conuicta peregrinum alloqualitur, ac sciscitetur quis sit. *Ende sic, aut etiam quomodo Iudaicos mores contemnat, atque ita demum ad scopum suum perveniat, silitre se simulat, dicens : « Da mihi bibere. »* Illa vero respondit : *εφρόνησα έθων, εύτω τε λοιπὸν ὁ λόγος ἐπὶ τὸν οἰκεῖον βαδίζῃ σκοπὸν, καὶ τὸ διψῆν υποκρίνεται, λέγων : « Δός μοι πιεῖν. »* Ή δὲ ἔφη.

IV, 9. Quomodo tu, Judæus cum sis, bibere a me possis, quia cum mulier Samaritana? Non enim C 180 contundit Judæi Samaritanis. Respondit Jesus, et dixit ei.

Inquisitio initium est discendi, et addubitationis radix intelligendi quæ ignoramus. Hoc initium sermo capessit : proindeque Salvator sapientor quoque singebat se Judæorum mores nihil ducere.

IV, 10. Si scires donum Dei, et quis est qui dicit tibi : Da mihi bibere : tu forsitan petiisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam. Dicit ei mulier.

Exprimundanam et supercœlestem Unigeniti substantiam cum non nosset, imo vero cum incarnatum Verbum penitus ignoraret, Judæum ipsum mulier nominabat. Et ad hoc quidem cum fructu sileat, ut colloqui ratio sursum constaret. Verumtamen ad sublimiorem de ipso cogitationem eam evexit, cum nescire ipsam ait quis ille sit qui potum petit, aut quanta gratia prædicta sint ea quæ divinitus conceduntur : quæ si nimirum cognoscet, iis carere se non pateretur, sed Dominum prior illa rogasset. His itaque verbis eam instigat, ut ea discere summopere velit. Observa autem quo pacto genuinum et procul ab omni fastu sermonem instituens, seipsum Deum esse dicit, licet tardo sit ingenio mulier. Nam persuadendo Dei donum mirari, hujus seipsum largitorem insinuat. Si enim clare scires donum Dei, et quis sit qui dicit tibi,

Ἐρχεται γυνὴ ἐκ τῆς Σαμαρείας ἀντλῆσαι ὕδωρ. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· Δός μοι πιεῖν (οἱ τάρη μαθηταὶ αὐτοῦ ἀκεληθύθεισαν εἰς τὴν πόλιν, ἵνα τροφάς ἀποράσωσι). Λέγει αὖτε η γυνὴ η Σαμαρείτις.

Οὐκ ήγνωτει τοῦ γυναιού τὴν ἀφίξιν ὁ Σωτήρ. Εὑ γάρ δὴ καὶ λίαν ἡπιστατα Θεὸς ὑπάρχων ἀληθινὸς, ὃς αὐτίκα παρέσται ψυχὴν ἀπὸ κρήτης ἀρυμένη τὸ νῦμα· ἐπειδὴ δὲ παρῆν, εἰτῶ βρόχων ἀποιεῖτο τὸ θήραμα, καὶ τὸν τῆς διδασκαλίας εὐθὺν κατατέκνου λόγον, ἀπὸ τῶν ἐν γερσὶ πραγμάτων ἐποιεῖτο τὴν διάλεξιν. Τὸ μὲν οὖν μηδαμόδεν χρῆναι καταμαλλέσθαι, τοῖς Ιουδαίοις ὁ νόμος ἐπραγματεύετο· διάτε τοῦτο παντὸς ἀναχωρεῖν ἀκαθάρτου διετύπου πρόγματος, καὶ μήτε ἀλλογενέστον, η ἀπεριτμήτους διαματιγεσθαι. Οἱ δὲ, ὡς πλέον τι πλεονάζοντες τῆς ἐντολῆς τὴν δύναμιν, καὶ εἰκαιοτάταις μᾶλλον ἐπιτηρήσεσιν, η ταῖς ἀκριβεσταῖς τῶν λεγομένων ἀκολουθήσαντες, οὐδὲ οἶσαν ἀποδίγειν τῆς τῶν ἀλλοφύλων σαρκὸς ἀποτολμῶντες, ἀπάστης εἰσὼν πεσεῖν ἀκαθαρταῖς ἐνόμιζον, εἰ κατὰ τι γενῦν ὁφθεῖεν δῶλος Σαμαρείταις συμβαίνοντες. Εἰς τοσοῦτον δὲ αὐτοῖς τὰ τῆς διαστάσεως ἔχωρει λοιπὸν, ὡς καὶ διάτασις καὶ τριψῆς ἀπογεύεσθαι ναρκῆν, τῆς διὰ χειρὸς ἀλλοφύλων προσκομιζομένης. Ἱνα τοινυν ξενοφωνήσῃ τὸ γύναιον, καὶ τὸ ἀσύνθετον ἀντῷ καλέσῃ πρὸς ἄγησιν, τις μὲν εἴη, καὶ πόθεν, η καὶ διώς τῶν Ιουδαίων καταγνωτης εἴδειν, καὶ τὸ διψῆν υποκρίνεται, λέγων : « Δός μοι πιεῖν. » Η δὲ ἔφη.

Πῶς σὺ Ιουδαῖος ὀντεῖς, καὶ ποὺς καὶ ποιεῖς τηνακόδες Σαμαρείτιδος οὐθοντος; Θύ τάρη συγχρωταὶ Ιουδαῖοι Σαμαρείταις. Ἀκεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῇ.

Ἄρχη μαθήτως ἄγησις, καὶ φέντα τῆς ἀπὸ τοιν ἀγνοουμένοις συνέσεως, η περὶ αὐτῶν ἐπεπόρτησις. Ταύτην δὲ λόγος ἐλεῖν ἐπιθυμεῖ τὴν ἀρχήν· διά τοι τοῦτο καὶ τὸ δοκεῖν ἡγείσθαι μηδὲν τὰ τῶν Ιουδαίων ἔνη, σοφῶς ὁ Σωτήρ ὑπεπλάττετο.

Εἰ διδεῖς τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ, καὶ τίς ἀντεῖς σὲ λέγων σοι, Αδός μοι πιεῖν, σὺ δὲ ἔγησας αὐτὸν, καὶ ἔδωκες τοι θύμῳ ἔνων. Λέγει αὖτε η γυνὴ.

Τὴν ὑπερκάστημέν τε καὶ ὑπερουράνιον οὐκ εἶδεια τοῦ Μονογενοῦς οὐσίαν, μᾶλλον δὲ ἀγνοοῦσα παντελῶς τὸν ἐνανθρωπήσαντα Λόγον, Ιουδαίον αὐτὸν ὠνόμαζεν η γυνὴ. Καὶ σιωπᾶ μὲν πρὸς τούτο χρησίμως, ἵνα σώζηται πάλιν η τοῦ πρὸς αὐτὴν ὑπόθεσις λόγου. Ἀναφέρει δὲ οὖν δύμως εἰς ὑψηλοτέραν τὴν περὶ αὐτοῦ διδηληφιν, οὐκ εἰδέναι λέγων, τίς δὲ ποτὲ αἰτήσας ἐστιν, η καὶ δοσην ἔχει τὴν χάριν τὰ θεόθεν χορηγούμενα, ὡς εἰπερ ἔχοι τὴν γνῶσιν, οὐκέ τιν διστερέζειν ἡγέοχετο· ἔτησε γάρ ἀν προλαθούσα τὸν Κύριον. Ἐρεθίζει μὲν οὖν διὰ τούτων, εἰς τὸ καὶ λίαν ἐπουδασμένως ἐθελῆσαι μαθεῖν. Ἐπιτηρεῖ δὲ διώς, εὐφυῖ δὴ καὶ νῦν καὶ κόμπου γυμνὸν ἐπιτηδεύων λόγον, Θεὸν ἐαυτὸν εἰναί φησιν, εἰ καὶ βραδεῖα πρὸς τὸ δύνασθαι νοεῖν η γυνὴ. Ἀποθαυμάζειν γάρ ἀναπειθῶν τὴν τοῦ Θεοῦ δωρεὰν, ταύτης ἐαυτὸν εἰσφέρεις χορηγόν· εἰ γάρ διδεῖς σοφῶς τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ,

καὶ τίς ἔστιν δὲ λέγων σοι, σὺ δὲ οἵτις αὐτόν· τίνι δὲ ἀνὴρ καὶ πρέπει τὸ χαρίζεσθαι τὰ τοῦ Θεοῦ; Μή οὐχὶ κατὰ φύσιν δυντις Θεῷ; «Τὸν δὲ ζῶν ἀποκαλεῖ τὴν ζωοποιὸν τοῦ Πνεύματος δόσιν, δι' ἣς καὶ μόνης ἡ ἀνθρωπότης, καὶ τοῖς ἐν δρεσι πρέμνοις ἀναινομένῃ παραπλησίως, ἔτηρά τε ἡδη, καὶ πάσης ἀγονος ἀρετῆς ταῖς τοῦ διαβόλου κακουργίας ἀναδειγμένη, πρὸς τὸ ἀρχεῖον ἀνατρέχει τῆς φύσεως κάλλος, καὶ τὴν ζωοποιὸν ἐκπίνουσα χάριν, πολυτρόποις ἀγαθῶν ἰδεῖς περιανθίζεται, καὶ εἰς ξένιν ἀναβλαστῶσα τὴν φιλάρετον, εὐτραφεστάτους τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης ἀντίστη κλώνας. Τοιούτον δέ τι, καὶ διὰ τοῦ προφήτου φησίν· Ὡσαῖον πρὸς ἡμᾶς δὲ Θεός· «Εὐλογήσει με τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, οειρῆνες, καὶ θυγατέρες στρουθῶν, διτὶς ἑδωκα ἐν τῇ ἐρήμῳ ὄνδρο, καὶ ποταμοὺς ἐν τῇ ἀνύδρῳ, ποτίσαι τὸ γένος μου τὸ ἐκλεκτὸν, λαὸν μου δὲ περιεποιήσαμεν τὰς ἀρετὰς μου δημητίσθαι.» Ἐσεσθαι δὲ καὶ τὴν τοῦ δικαίου φύχην, ὡς ἔγιον Ἑκκαρπον, ἔτερος φησὶ τῶν ἀγίων, καὶ ἀνατελεῖν μὲν, ὡσεὶ χόρτον ἀναμέσον ὄντας, ὁρθίσεσθαι δὲ ὡς ἵτεαν ἐπὶ παραρρέον ὄνδρο. Δυνατὸν μὲν οὖν τοῖς εἰρημένοις καὶ ἔτέρας ἡμᾶς ἐπιστρεψεῖν τὰς ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς μαρτυρίας, δι' ὃν ἦν καὶ μάλις φράσις ἐπιδεικνύειν, ὡς ἐν ὄντας προτηρος ἐπὶ τὸ θείον πολλάκις κατωνόμασται πνεῦμα. Τοῦ δὲ τούτοις ἡμᾶς ἐμφιλοχωρεῖν οὐ καίρος· πλατὰν τῶν θείων θεωρημάτων ἐπειγόμενοι πέλαγος.

Κύριε, οὐτε ἀντιλημα ἔχεις, καὶ τὸ φρέαρ ἔστι βαθός· πέθεται οὐτε ἔχεις τὸ ὄνδρο τὸ ζῶν;

Οὐδὲν τῶν ἐν συνήθειᾳ πλέον ἡ γυνὴ φαντάζεται, καὶ συνήστι μὲν οὐδαμῶς τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν, οἰτεται δὲ διτὶς κατὰ τινὰς τῶν ἐξ ἐπιφύλης, καὶ δαιμονιώδους ἀπάτης θαυματουργεῖν εἰωθότων, σχοινίου τοῦ δέχα, καὶ τινος ἔτέρας μηχανῆς, αὐτόματον αὐτῇ τὸ ὄνδρο ἐκ τῶν φρεατείων ἀνοίσει πυθμένων· ὄνδρο δὲ ζῶν, ὡς πρὸς τὸν οἰκεῖον ὄνομάζει σκοπὸν, τὸ νεωστὶ τῶν πηγαίων ἀνομβρίζειν μαστῶν.

Μή σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρός ἡμῶν Ἰακώβ, δεῖδωκεν ἡμῖν τὸ φρέαρ τούτο, καὶ αὐτὸς δὲς αὐτοῦ ἔχεις, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ τὰ θρόμυματα αὐτοῦ; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ·

Ἐαυτῆς ἐπιλαμβάνεται, καὶ σφόδρα τὴν ταχιστὴν ἡ γυνὴ, συνορῷ δὲ οὐτε δούλως, οὐδὲ πάντως ἀλληδεῖς λαδοῦσα τὰς ὑπονοίας περὶ αὐτοῦ· οὐ γάρ ἦν μη πάντως ὀφελεῖσθαι πρὸς νῆκτιν, τὴν δλῶς τῶν θείων ἀπολαύσουσαν λόγων. Ήσενδεχομένου τοιγαροῦν ἐπερῶν μὲν οὐκ εἶναι τὸν λέγοντα, προφήτην δὲ μᾶλλον καὶ τῶν ἐν ἀγιασμῷ διαπρέκων [Ισ. διαπρεπόντων], διά τε τοῦτο παρέχειν αὐτῇ τὸ ὄνδρο τὸ ζῶν κατεπαγγέλλεσθαι, καὶ δέχα τῶν κατὰ συνήθειαν ἀντιλημάτων, η̄ πολὺ πρὸς χρῆσιν τὸ ἀμεινον ἐξ ἔτέρας ἀνυποτεκνοντα πηγῆς, μετατίθεσι τὸν λόγον εὐθὺς ἐπὶ τὸ σωφρονέστερον, καὶ ὡς διγινός ἀγίων συγχρίνει λέγουσα, «Μή σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρός ἡμῶν Ἰακώβ, δεῖδωκεν ἡμῖν τὸ φρέαρ τούτο;» Δέχου τοῦ νοήματος τὴν περίοντα, ἐκ τοῦ μηχανῆς θαυμάζειν αὐτήν, εἰ σχοινίον οὐκ ἔχω τὸ ὄνδρο ἐπαγγέλλεται, τῆς δὲ

A tu petisses ab eo. Cui enim convenit ea largiri quae Dei sunt? An non ei qui secundum naturam Deus est? Aquam autem vivam appellat vivissem illud Spiritus donum, per quod solum humanitas quamvis perinde ac montani stipites prorsus aresfacta et omnis fructus expers diaboli fraude reddita ad veterem naturae pulchritudinem revocatur, et vivificam gratiam ebibens variis honorum generibus redimitur, et ad virtutis studium repullulans uberrimos dilectionis Dei ramos edit. Tale vero quidam nobis quoque Deus per Isaiam prophetam ait: «Glorificabunt me bestiae agri, sirenæ, et filiæ struthionum, quia dedi in deserto aquas et flumina in inaquoso, ut bibere faciam genus meum electum; populum meum quem acquisivi, ut virtutes meas narret¹¹.» Justi porro animam fore tanquam lignum fructiferum alter nobis **181** sanctus canit, et orituram sicut fenum in medio aquæ, et sicut salicem super praeterfluentem aquam¹². Possem his alia complura testimonia Scripturæ adjungere, quibus facilissimum esset ostendere aquæ vocabulo plerumque divinum spiritum nuncupari. Sed tempus non est in his immorandi: proinde rursum in vastum illud et amplum divinarum contemplationum pelagus enatabimus.

διδ δὴ πάλιν ἔτέροις ἐπινηδόμεθα πρὸς τὸ μέγα καὶ

IV. 11. Domine, neque in quo haurias habes, et puteus altus est: unde ergo habes aquam vivam?

Nihil nisi vulgare mulier sibi proponit, neque dictorum vim capit, sed existimat repente ipsum e putei fundo aquam deducturum, non securus ac ii qui magicis carminibus ac dæmonum fraude mirabilia patrare solent. Aquam vivam, ex sua mente nominat, nempe quæ ex fonte uberibus recens effluxit.

IV. 12. Numquid tu major es patre nostro Jacob, qui dedit nobis puteum hunc, et ipse ex eo biberit, et filii ejus, et pecora ejus? Respondit Jesus, et dixit ei.

Mulier cito scipsam castigat, simulque animadvertisit se non pie et vere de illo sentire. Nec enim ei plane deesse poterat auxilium ad intelligendum, D quippe quæ divinis sermonibus frueretur. Quasi ergo fieri non posset ut is qui loquebatur incantator esset, sed propheta potius, et ex eorum numero qui sanctitate conspicui sunt, et proinde præbiturum se ei aquam vivam polliceretur, idque sine vulgaribus haustris, aut ad usum longe meliorem, ex alio nimis rurum fonte repertam, emendat statim quod dixerat, et quasi sanctum cum sancto comparat, dicens: «Numquid tu major es patre nostro Jacob, qui dedit nobis puteum hunc?» Vim hujus dicti accipe ex eo quod ipsa non amplius miratur quod fune destitutus aquam nihilominus pollicetur, sed de ejus qualitate gustabili dur-

¹¹ Isa. XLIII, 20, 21. ¹² Isa. XLIV, 4.

taxat loquitur. Samaritani itaque alienigenæ, A quippe qui Babyloniorum colonia erant. Patrem autem ipsi quoque Jacob venditant, duplici ratione : cum enim finitimam et vicinam Judæorum regionem habitarent, 182 non nihil in se ex eorum cultu exprimebant, et Judæis patribus gloriari nitebantur. Alia ratio, eaque verissima hæc est, quod plerique eorum qui Samariam incolebant a Jacob genus ducebant. Jeroboam quippe filius ille Nabat, congregatis dècem Israelis tribubus et dimidia parte tribus Ephraim, profectus Hierosolymis regnante Roboam filio Salomonis, Samariam occupavit, in eaque domos et urbes exstruxit.

IV, 13-14. Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiens iterum : qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiens in æternum, sed aqua quam ego dabo ei, fidelis in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Dicit ad eum mulier.

Samaritana eximiam veluti quandam et expugnatu difficilem objectionem proponente : « Numquid tu major es patre nostro Jacob, » scite admodum rursus Salvator ostentationem fugit, dum se non majorem quidem esse aperte profluetur, sed ex rebus ipsis suadet expendere, uter antecellat. Idoirco incomparabilem inter spiritales aquas et sensibiles ac terrenas intercedere differentiam ostendit dicens : « Omnis qui bibit ex hac aqua, sitiens iterum. » Qui vero, inquit, meis aquis impletus fuerit, non modo nunquam sitiens, sed sonitem in seipso habebit, qui possit eum ad vitam educare sempiternam. Igitur qui majora largitur, major utique erit eo qui minus habet, neque victus eamdem quam victor gloriam reportaturus est. Scendum hic denuo Salvatorem aquam, Spiritus sancti gratiam appellare, cujus si quis particeps extiterit, scaturientem habebit in seipso divinarum doctrinarum viam ut jam aliorum monitis non indigeat, sed facile possit eos hortari quibus divinum ac coeleste verbum sitire contigit : cujusmodi erant in hac vita et in terris adhuc degeentes sancti prophetæ, atque apostoli, et qui successores sunt eorum ministerii, de quibus scriptum est : « Et hauriatis aquas cum gudio de fontibus salutaris ».

IV, 15. Da mihi hanc aquam, ut non sitiens, neque veniam huc haurire. Dicit ei Jesus.

183 Consueta rursus tantum loquitur et imaginatur, nihil autem eorum quæ dicuntur prorsus intelligit, sed exigui laboris allevamento existimat se totam Salvatoris liberalitatem complexuram, et sitis extinctione gratiæ divinæ modum circumscrivit ; tantum abest ut subtili cogitatione res supramundanas capiat.

¹⁸² Isa. XII, 3.

A κατὰ γενῖσιν ποιότητος πέρι διαλέγεσθαι μόνης. Σαμαρεῖται μὲν οὖν ἀλλογενεῖς, Βαβυλωνίων γάρ ἄποικοι. Πατέρα δὲ καὶ αὐτοὺς τὸν Ἰακὼβ ἐπιγράφουσιν κατὰ δύο τρόπους· ὡς γάρ διμορόν τε καὶ γείτονα τὴν ἰουδαίων οἰκοῦντες χώραν, διλγα τῆς ἔκείνουν λατρείας εἰς ἑαυτοὺς ἀνεμάττοντο, καὶ τοῖς ἰουδαίων πατράσιν ἐπαυχεῖν ἐμπλέτων. « Άλλως τε, καὶ ἦν δυνατῶς ἀληθὲς, διτε τῆς Ἰακὼβ ἐξέψυσαν φίλης τῶν τὴν Σαμαρείαν οἰκοῦντων οἱ πλείους. Οὐ γάρ τοῦ Ναβάτ Ιεροδόξῳ, δέκα τοῦ Ἰερατή συναγείρας φυλάκες, καὶ τὸ ήμισυ φυλῆς Ἐφραίμ, ἀπάριτοι μὲν τῆς Ιερουσαλήμ κατὰ κατιρδὺ τῆς Τούβαδυ βασιλείας, υἱοῦ Σολομῶνος, καταλαβάνων δὲ τὴν Σαμαρείαν, καὶ οἴκους ἐν αὐτῇ, καὶ πόλεις ἐδείματο.

Πᾶς δὲ πίνων ἐκ τοῦ ὑδατος τούτου, διηγήσει πάλιν· δε δ' ἀρ πίη ἐκ τοῦ ὑδατος, οὐ δὴ δῶσω αὐτῷ, οὐ μηδιψήσει εἰς τὸν αἰώνα, ἀλλὰ τὸ δέσμωρ δῶσω αὐτῷ, τεργήσεται ἐτε μητῆρ ὑδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Λέγει πρὸς αὐτὸν ἡ γυνὴ.

« Μή σὺ μεῖζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰακὼβ, ἀ ωπερ τι μέγα, καὶ δυσκαταγώνιστον πρόδηλημα προτεινούσης τῆς Σαμαρείτιδος, εὐφύεστα πάλιν δὲ Σωτῆρ παραπειταὶ μὲν τὸν ἐν φίλαις κόμπον, διτε μεῖζων ὑπάρχει, σαφῶς οὐκ εἰπών, ἀπὸ δὲ τῆς τῶν πραγμάτων ποιότητος δοκιμάζειν ἀναπείθει τὸν προδύοντα. Διάτοι τοῦτο, καὶ δισύγχριτον οὖσαν τῶν νοητῶν ὑδάτων πρὸς τὰ ἐν αἰσθήσει καὶ γεωδέστερα τὴν διαφορὰν ἐπιδειχνύει λέγων. » Πλέξ δὲ πίνων ἐκ τοῦ ὑδατος, τούτου διψήσει πάλιν, ἀ δὲ τῷν ἐμῶν, φησιν, ὑδάτων ἐμφορησάμενος, οὐχ δπως τοῦ διψῆν εἴτε κρείττων ἀποφανθήσεται, ἀλλ' εἴτε πηγὴν ἐν ἑαυτῷ πρὸς ζωὴν αἰώνιον ἀποτρέφειν ισχύουσαν. Οὐκοῦν δὲ τὰ μεῖζα δωρούμενος ἐν μεῖζοσιν ἔσται, φησι, τοῦ τὸ Ελαττον ἔχοντος, καὶ τὴν αὐτὴν οὐκ ἀπόσεται δέξαν τῷ νικῶντι τὸ ήττώμενον. Ιστέον δὲ πάλιν, ὡς ὑδωρ ἐν τούτοις τὴν τοῦ ἀγίου Πνεύματος χάριν δὲ Σωτῆρ ἀποκαλεῖ, ἃς εἰπερ τις γένοιτο μέτηχος, ἀναπηγάζουσαν εἴτε λοιπὸν ἐν ἑαυτῷ τῶν θείων μαθημάτων τὴν χορηγίαν, ὡς μηκέτι μὲν αὐτῷ τῆς παρετέρων νουθεσίας ἐνδείν, ἔχαρκεν δὲ μᾶλλον εἰς τὸ δύνασθαι φρδίως παρακαλεῖν, τοὺς οὐστερ ἀν γένοιτο διψῆν τὸν θείον τε καὶ οὐράνιον λόγον, δποιοὶ τινες ησαν κατὰ τὸν παρόντα βίον, καὶ ἐπὶ γῆς εἴτε παλιτεύδομοι, ἀγιοὶ τε προφῆται, καὶ ἀπόστολοι, καὶ οἱ τῆς ἔκείνουν κληρονόμοι λειτουργίας, περὶ δὲ γέγραπται. » Καὶ ἀντλήσατε ὑδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Σωτῆρου. »

Δές μοι τοῦτο τὸ ὑδωρ, ἵνα μὴ διψήσῃ, μηδὲ ἐρχωματικόν ἐρθάδειτο. Λέγει αὐτῇ δὲ Ἰησοῦς.

Μόνα πάλιν τὰ συνήθη καὶ λαλεῖ καὶ φαντάζεται, συνίησι δὲ δλως τῶν λεγομένων οὐδέν. ἐν δὲ τῷ μικρῶν ἀπαλλάττεσθαι πόνων, δλην εἴσειν οὔτεται τοῦ Σωτῆρος τὴν φιλοτιμίαν, καὶ ἐν τῷ μηκέτι διψῆν τῆς τοῦ θεοῦ χάριτος δρίζει τὸ μέτρον, οὐδὲ δσον ἐννοιαὶ φυλαὶ δεχομένη τὰ ὑπερκόσμια.

*Γάρ τε, γάρησον τὸν ἀρόπα σου, καὶ εἰσέλθε ΙV, 16. Vade, voca virum tuum, et veni huc. εἰσέλθε.

"**Ὕ** ἡ δρα καλῶς τε καὶ οὐκ ἐψευσμένως εἰπεῖν, διτε
θῆλειαι πώς εἰσι θηλειῶν αἱ φρένες, καὶ μαλακὸς
ἐνώκισται νοῦς γυναιξῖν, οὐδαμόθεν ἔχων τὸ δύνασθαι
τι συνιέναι γοργῶς. Εὖμαθεστέρα δὲ πῶς τῇ ἀνθρώπῳ
ἔστι φύσις, καὶ τούτῳ πρὸς λόγους ἐτοιμαστέρα, δι-
εγγηρμένου εἰς νῆψιν, καὶ, ἵν' οὕτοις εἴπω, θερμόν
τε καὶ ἀπηρεσινωμένον ἔχουσα τὸν νοῦν. Διὰ ταύτην,
οἵμαι, τὴν αἰτίαν, τὸν ἄγρα καλεῖν τῷ γυναικῶν
παρεκελεύετο λεληθότων ἐλέγχων, ὡς ἀμαθεστάτην
μὲν ἔχοι τὴν καρδίαν, τοῖς δὲ εἰς σοφίαν λόγοις
ἀμεταχείριστον, δομοῦ δὲ τι καὶ ἔτερον ἐπὶ τούτῳ
κάλλιστον οἰκονομῶν.

Λέγει αὐτῷ ἡ γυνὴ· Ἀδρα οὐκ ἔχω. Λέγει αὐτῇ δὲ Ἰησοῦς· Καλῶς είπες, διτὶ ἀδρα οὐκ B
ἔχω· πάντες γὰρ ἔσχες, καὶ τὸν δὲ ἔχεις, οὐκ εστι σου ἀνήρ. Τοῦτο ἀληθές είρηκας, λέγει αὐτῷ ἡ γυνὴ.

Καὶ τένι λιπόν οὐκ ἀν εἰη καταφανὲς, ὡς οὐκ
ηγνοῖς μὲν δὲ Σωτὴρ τοῦ κατὰ νόμουν κατεψηχότος
Ἐρημούν ὑπάρχειν αὐτήν, πρόφασιν δὲ τοῦ ἀνακαλύψαι
τὰ κεχρυμμένα τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἐποιήσατο ζῆταις;
Ἡν γάρ οὗτοι μόλις ὠφελήσαι: θαυμάζουσαν οὐχέτι
λιπόν ὡς ἔνα τῶν καθ' ἡμέας, ἀλλ' ὡς ὑπὲρ διν-
θρωπον ξῆδη διὰ τοῦ παραδόξως εἰδέναι τὰ ἐν αὐτῇ,
ἀποδέχεται δὲ χρησίμως ἀνδρά λέγουσαν οὐκ ἔχειν,
καίτοι τοσούτοις συνεφθαρμένην. Ήν γάρ σύνοδος ἐκ
φιληδονίας, ἀλλ' ἡ κατὰ νόμουν συναίνεσις, καὶ σύν-
δεσμος ἐξ ἀγάπης καθαρᾶς τὸν ἀκατηγόρητον ἀποτε-
λοῦσις γάμον.

Κύριε, θεωρῶ δτι προφήτης εἰ σύ.

Μόλις ἀναλάμπει πρὸς νῆψιν, καὶ πάλιν εὐπωτελεῖσαν. Προφήτην γάρ ἔτι καλεῖ τὸν προφητῶν Δεσπότην· πλὴν ἀμείνων ἡ πρότερον ἀνεδείχθη κατὰ βραχὺ, κατ’ οὐδένα μὲν τρόπον πρὸς τοὺς ἐλέγχους ἀσχάλουσα, τὴν δὲ ἀπὸ τοῦ σημείου δύναμιν εἰς ὑφέλειαν ἀρπάζουσα, καὶ μαλακῆς μὲν οὐτως ἐξείληνουσα φρενὸς, μετρίως γε μὴν εἰς νεανικὸν ἀναβαίνουσα νοῦν, καὶ τῆς καρδίας τὸν δρθαλμὸν εἰς ἀργῆθι πραγμάτων θεωρίαν ἐκτείνουσα. 'Εφ' ὁ δῆ μάλιστα θαυμάζειν ἀκόλουθον τὴν τοῦ Σωτῆρος ήμῶν ἀνεξικαίαν τε ὅμοιην, καὶ δύναμιν, καὶ τὰς ἀπαιδεύτους διανοίας εἰς ἀξιάγαστον ἔξιν εὐκόλως μεταρυθμίζοντος.

Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐτῷ δρει τούτῳ προσκυνησαρ· καὶ ὑμεῖς λέγετε δὲ τὸν Ἰερουσαλήμοις ἔστιν δότοκος, δικού προσκυνεῖν δεῖ. Λέγεται αὐτῇ δὲ Ἰησοῦν.

Προφήτην δυντως ὑπάρχειν, καὶ Ἰουδαῖον οἰηθεῖσα τὸν Κύριον, τοὺς ἐπιχωρίους Εθεῖς: πολὺ δὴ λιαν ἐναθρύνεται, καὶ τῆς Ἰουδαίων ὑπονοίας βεβου- λεῦσθαι τὰ κρείττω τοὺς Σαμαρείτας δισχυρέστεται. Ιουδαῖοι μὲν γάρ παχυτέρας ἔτι τὰς περὶ τῆς θείας ιε καὶ ἀσωμάτου φύσεως διαλήψεις δεχόμενοι, ἐν μόνοις τοῖς Ἱεροσολύμοις, ήτοι Σιών τῇ γείτονι, χρῆναι προσκυνεῖσθαι τὸν ἐπὶ πάντας Θεὸν διετελ- νοντο, ὡς δῆκας ἄπαξ τῆς ἀρρήγου καὶ ἀκαταλήπτου φύσεως καταλογούντας ἔκειτο, καὶ χειροποιήτοις ἐν-

Bene utique nec falso dici potest, quodammodo
femeinos esse seminarum animos, mollemque mu-
lieribus inesse mentem, quæ nullo modo possit
aliquid acute sagaciterque concipere. Docilior
autem est virorum natura, et ad omnem rationem
soletior, excitata ad intelligendum, et, ut ita di-
cam, mascula mente prælita. Hanc, opinor, ob-
causam, virum suum arcessere iussit mulierem,
obscure quodammodo eam ut rudem increpans, et
ad capessendam sapientiæ doctrinam hebetem,
sinulque aliud quiddam pulcherrimum instituens.

IV, 17, 18. *Dicit ei mulier : Virum non habeo. Dicit ei Jesus : Bene dixisti, quia non habeo virum. quinque enim viros habuisti, et nunc quem habes, non est tuus vir. Hoc vere dixisti, dicit ei mulier.*

Cui vero non manifestum sit demum Salvatorem non ignorasse legitimo eam marito carere, sed percontando de viro, occasionem cepisse occulta revelandi? Hæc enim una ratio propemodum erat illius juvandæ, si non jam cum ut merum hominem, sed ut homine superiorem admiraretur, puta cui inauditio modo sua arcana paterent; utiliter autem responsum ejus probat quo dixit virum se non habere, tametsi a tam multis fuerat corrupta; non enim qui ex voluptate fit coitus, sed qui secundum legem est consensus, et quæ ex casto amore conjunctio existit, inculpatas nuptias efficiunt.

IV, 19. Domine, video quia propheta es tu.

Tandem ad cognitionem emicat, sed eam nondum perfectam. Prophetam etenim adhuc appellat prophetarum Dominum: melior tamen sensim facta est quam prius, nullo quidem modo reprehensiones ægre ferens, sed miraculi vim utiliter arripiens, et cum hac ratione mollem animum excutiat, tardit nihilominus **184** ad virtutem ascendit, et cordis oculum ad inusitatum rerum spectaculum intendit. In quo mirari utique decet Salvatoris nostri clementiam simul et virtutem, qui rudes animos admirabilem statum facile transformat.

IV. 20. Patres nostri in monte hoc adoraverunt,
et vos dicitis, quia Hierosolymis est locus, ubi
adorare oportet. Dicit ei Jesus.

Cum Dominum revera prophetam esse, eumque
Iudeum existimat, patriis ritibus mirum quantum
gloriat, et Samaritanos asserit longe potiora
statusse quam Iudeos. Iudei quippe crassioribus
de divina corporisque expertise natura opinionibus
imbuti Hierosolymis duntaxat, aut in vicina Sion
adorandum esse supremum universi Deum con-
tendebant, quasi tota prorsus ibi ineffabilis et in-
comprehensibilis natura habitaret, et manufactis
templis inclusa foret. Quamobrem voce quoque

prophetarum supinæ hac in re inscritæ arguebantur, dicente Deo : « Cœlum thronus meus, terra autem scabellum pedum meorum. Qualem domum ædificabitis mihi, dicit Dominus ? vel quis locus requiescit meæ²² ? » Samaritani vero rursus, uti loco et regione, sic etiam inscritia et imperitia Judæis simili timi, in monte, qui Garizin dicebatur, cum et orandum et adorandum putarent, inerito risum non effugiunt. Ei autem stultitiae occasionem præbuit illa benedictio, quam in monte Garizin factam in Deuteronomio legimus. Hanc mulier Salvatori quæstionem ceu magnam quamdam et difficillimam objectionem proponit, dicens : « Patres nostri in monte hoc adoraverunt, » etc.

IV. 21. *Crede mihi, mulier, quia venit hora, quando neque in Hierosolymis, neque in monte hoc adorabis Patrem.*

Omnium inscritiam simul condemnat, cum adorandi modum, qui apud utrosque obtinuerat, ad veriorem translatum iri ait. Non enim quæretur amplius locus, inquit, in quo proprio Deum habitate existiment, sed ut qui universa impletat et continere valeat Dominum, **185** adorabunt unusquisque de loco suo, sicut quidam sanctorum prophetarum ait. Horam autem et tempus ejusmodi rituum abrogandorum suum in hunc mundum cum corpore adventum ait. Observa autem quo pacto eleganti prorsus ratione mulierculæ mentem ad intelligentiam Filii deducat, Patrem Deum vocando : quomodo enim, quæso, intelligetur Pater, non existente Filio ?

CAP. V.

Quod Filius non sit inter adorantes quatenus Verbum est ac Deus, sed cum Patre potius adoretur.

IV. 22. *Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus, quia salus ex Judæis est.*

Loquitur denuo ut Judæus et homo, rei ordine hunc etiam loquendi modum postulante; nec enim Christus a decoro et opportunitate aberraverit. Tribuit autem plus aliquid cognitionis Judæorum cultui. Samaritani siquidem simplici et inconsulta ratione Deum adorant; Judæi vero per legeim et prophetas veri Dei cognitione quantum in se est accepta. Ideoque nescire Samaritanos ait, sed Judæos scire quodammodo, ex quibus etiam orituram salutem affirmat, nostram videlicet. Christus enim est ex semine Davidis, quod ad carnem attinet: David autem ex tribu Juda oriundus est. Seipsum porro inter adoratores collocat, ut homo, is qui cum Deo et Patre, cum a nobis, tum a sanctis angelis adoratur. Quando enim servilem formam assumpsit, conveniens quoque servo ministerium explet, nequaquam desinens esse Deus, ac Dominus, et adorandus. Manet enim idem, licet factus sit

Aποκλεισθεῖσης ναοῖς. Διὸ δὴ, καὶ λίαν ἀσυνετοῦντες ἐπὶ τούτῳ διὰ τῆς τῶν προφητῶν ἡλέγοντο φωνῆς, τοῦ Θεοῦ λέγοντος. « Οὐ οὐρανός μοι θάρος, ἢ δὲ τῇ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Πάλον οἰκον αἰκοδομήσετε μοι, λέγει Κύριος, ἢ τίς τόπος τῆς καταπάντεώς μου ; » Σαμαρεῖται δὲ πάλιν, οὐ πόρχω τῆς Ιουδαίων ἀμαθίας κείμενοι, χώραν τε διοῦ καὶ ἀπαΐενταν διοροφ ἔχοντες, ἐν δρει τῷ Γαρίζειν οὕτω καλουμένην, καὶ προσεύχεσθαι δεῖν, καὶ προσκυνεῖν οἰδημενοι, τὸ γελάσθαι δικαίως οὐ διαφέγγουσι. Γέγονε, δὲ καὶ αὐτῆς τῆς ἀνοίας ἡ πρόφασις, τὸ δεδύσθαι τὴν εὔλογιαν ἐν δρει Γαρίζειν, καθὼς ἐν τῷ Δευτερονόμῳ γεγραμμένον εὑρίσκομεν. Ταύτην ἡ γυνὴ τῷ Σωτῆρι τὴν ζήτησιν, ὡς τε μέγα, καὶ δυσκατάληπτον περδοῆμα προσέχεται λέγουσα. « Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ Β δρει τούτῳ προσεκύνησαν, » καὶ τὰ ἔξης.

Πλοτευέ μοι, γύναι, δει δρχεται ὥρα, δει σύτε δὲ Ίεροσολύμωις, οὗτε ἐν τῷ δρει τούτῳ προσκυνήσετε τῷ Πατρὶ.

Οὐοῦ τῆς ἀπάντων ἀμαθίας καταψηφίζεται, μετατεθῆσθαι λέγων ἐπὶ τὸ ἀληθέστερον τῆς παρ' ἀμφοῖν λατρείας τὸ σχῆμα. Οὐ γάρ εἰ, φησι, ζητηθῆσται τόπος, ἐν ψ δὴ κυρίως οἰήσονται κατοικεῖν τὸν Θεὸν, ἀλλ' ᾧς τὰ πάντα πληροῦντι καὶ συνέχειν ἰσχύοντι προσκυνήσουσι τῷ Κυρίῳ, ἔκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, καθάπερ τίς φησι τῶν ἀγίων προφητῶν. « Όμαν δὲ καὶ καιρὸν τῆς τῶν τοιούτων ἔθων μεταστάσεως, τὴν ἁυτοῦ μετὰ σώματος ἐπιδημίαν ἐν κόσμῳ φησίν. Ἐπιτήρει δὲ διπάς ἀστειοτάτῃ τοῦ λόγου χρησάμενος ἀγωγῇ πρὸς ἀνοίας τὰς περὶ Ηλοῦ ποδηγεῖ τοῦ γυναιοῦ τὸν νοῦν, Πατέρα καλῶν τὸν Θεόν· πῶς γάρ διὰ διωρούσθαι οὐκ ὄντος Ηλοῦ;

ΚΕΦΑΛ. Ε.

« Οτι οὐκ ἐν τοῖς προσκυνοῦσιν ἔστιν δὲ Ηλὸς οὐδέρος ἔστι καὶ Θεός, προσκυνεῖται δὲ μᾶλλον μετὰ Πατρός.

Τοιούτης προσκυνεῖται δὲ οὐδεὶς οἰδατε, ημεῖς προσκυνοῦμεν, δὲ οἴδαμεν, δει η σωτηρία ἐκ τῶν Ιουδαίων ἔστιν.

Λαλεῖ μὲν πάλιν ὡς Ιουδαῖος καὶ ἀνθρωπος, τοῦτον καὶ νῦν ἀπαίτουσί τὸν τρόπον τῆς τοῦ πράγματος οἰκονομίας· οὐδὲ γάρ διὰ καιροῦ τε καὶ πρέποντος ἀπεσφάλη Χριστός. Ἀπονέμει δέ τι καὶ πλέον εἰς σύνεσιν ταῖς Ιουδαίων λατρείαις. Σαμαρεῖται μὲν γάρ, ᾧς ἐν ἀπλῷ τε καὶ ἀζητητῷ λόγῳ, προσκυνεῖται τὸν Θεόν· Ιουδαῖοι δὲ, διὰ νόμου καὶ προφητῶν, τὴν τοῦ δυτος γνῶσιν κατὰ τὸ ἐγχωροῦν δεχόμενοι. Διὰ τοῦτο Σαμαρεῖταις μὲν οὐκ εἰδέναι φησιν, ἔξεπιστασθαι δέ πως τοὺς Ιουδαίους, ἐξ ὧν καὶ ἀναδειχθῆσθαι τὴν σωτηρίαν, ἐστῶν δηλονότι διστυρίζεται. Ἀπὸ γάρ οπέρματος Δαβὶδ τὸ κατὰ σάρκα Χριστός, φυλῆς δὲ τῆς Ιουδαίας γέγονεν δὲ Δαβὶδ. Ἐν δὲ τοῖς προσκυνοῦσιν ἐστῶν κατατάττει πάλιν ὡς ἀνθρωπος, δὲ μετὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, πρὸς τε τὴν ημῶν καὶ τῶν ἀγίων ἀγγέλων προσκυνούμενος. Ἐπειδὴ γάρ τὸ οἰκτικὸν περιεβάλλετο σχῆμα τὴν οἰκέτη πρέπουσαν ἀποπληροῖ λειτουργείαν, οὐκ ἀπολέσεις

²² Isa. LXVI, 1:

τὸ εἶναι Θεός, καὶ Κύριος, καὶ προσκυνητός. Μένει γάρ δὲ αὐτὸς εἰ καὶ γέγονεν ἀνθρώπος, ἀποσώζων δὲ πανταχῆ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸν λόγον· καὶ μεγάλην έστι, καὶ ὑπερφυσά τὴν ταπεινῶσιν, θαυμαστής εἰσέρχουν, μὴ κατήγορος, μὴ φιλεγχήμων, μᾶλλον δὲ μιμητής. Τοιούτους δὲ Παῦλος ἡμᾶς ὁρᾶσθαι βούλεται λέγων· «Τούτῳ φρονεῖτε [al. τοῦτο φρονεῖτε] ἔκαστος ἐν ὑμῖν ἀντοῖς, δὲ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, διὸ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι Ιησοῦ Θεῷ, ἀλλ᾽ ἐκυρών ἐκένως μορφὴν δούλου λαβῶν, ἐν δομοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχῆματι εὑρεθεὶς ὡς ἀνθρώπος, ἐταπεινώσεν ἐκεντόν. » Όρδος δημώς ταπεινωφροσύνης ὑπόδειγμα γέγονεν ἡμῖν δὲ Γίδες ἐν ιστρητι μὲν ὑπάρχων τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐν μορφῇ καθά γέγραπται, καταβεθῆκὼς δὲ δι' ἡμᾶς εἰς ἔκουσιον ὑπακοήν, καὶ ταπεινῶσιν; Ήλας οὖν δρα τὸ τῆς ὑπακοῆς, πῶς δὲ τὸ τῆς ταπεινώσεως ἔδει φαίνεσθαι σχῆμα, ή δηλονότι διὰ τῶν πραγμάτων, καὶ λόγων τῆς θεοπρεπούς ἀξίας ὑποδειγμάτων, καὶ πολὺ τὸ Ελαττὸν ἐχόντων, ή ἐν οἰστερῷ ἢν γυμνὸς ἔτι παρὰ Πατρὶ Λόγος, καὶ ἀσύμπλοκος τῆς τοῦ δούλου μορφῆς; Ποῦ γάρ δλας εὐτὸν καταβεθῆκεν φήσομεν, εἰ μὴ τι καὶ τῶν παρ' ἄξιαν ὑπομενεῖ δώσομεν; Γέγονε πῶς ἐν ἀνθρώπων δομοιώματι κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνὴν, εἰ μὴ τὸ ἀνθρώπους πρέπον ἐμιμήσατο; Ηράγμα εἰς ἀνθρώπους πρεπιδέστατον τὸ προσκύνησις, ὡς ἐν δοφῆματος τάξει καταπομένη τε καὶ προσαγομένη παρ' ἡμῶν τῷ Θεῷ. Οὐχοῦν προσκυνεῖ μὲν ὡς ἀνθρώπως, δὲ γέγονεν ἀνθρώπος, προσκυνεῖται δὲ ἀεὶ μετὰ Πατρὸς, ἐπει Θεός ἐστι τε καὶ ἐσται κατὰ φύσιν, καὶ ἀληθινός. 'Αλλ' οὐκ ἀνέξεται πάλιν δὲ δι' ἐναντίας, ἐκεῖνο δὲ λέγων ἀναστήσεται· Μή ἔσιλου προσκυνεῖν διε φαμὲν τὸν Γίδην. Οὐδὲ γάρ οὐτως οἰδιμεθα χρῆναι προσκυνεῖν αὐτὸν τῷ Πατρὶ, ὥσπερ οὖν ἀμέλεις καὶ ἡμᾶς, ή καὶ ἀγγέλους τυχόν, ἀλλ' ἐξαιρετός τις ἐστιν τὸ προσκύνησις, καὶ πολὺ τῆς παρ' ἡμῶν ἐν δημίνοις. Τι οὖν πρὸς ταῦτα πάλιν ἐροῦμεν ἡμεῖς; 'Ως ἀξιολογωτάτην, ἀνθρώπε, περιτίθεις τῷ Μονογενεῖ τὴν δουλείαν, καὶ οἰκετικὸν ἀξιώμα τοῖς ἐξ ἀπάτης καταχρυσώσας λόγοις τισθεὶς, οἷς παρακρουσμένος. Παῦσαι δοξάζων τὸν ἀτιμάζον τὸν Γίδην, ἵνα μετήρις τιμῶν τὸν Πατέρα. «Ο γάρ μὴ τιμῶν τὸν Γίδην, οὐδὲ τὸν Πατέρα τιμῶν, καὶ καθὼς γέγραπται. Τι γάρ, εἰπὲ μοι, πρὸς ἐλευθερανθνήσει τὸν Μονογενῆ, τὸ ἐξαιρετὸν ποιεῖσθαι παρ' ἡμᾶς τὴν προσκύνησιν; » Εἴως γάρ ἀνὴν τὸ τοῖς προσκυνοῦσιν εὐρίσκεται, δοῦλος ἐσται πάντως, καὶ εἰ νοοῖτο προσκυνητῆς ἐξαιρετος, διοίσει δὲ τῶν κτισμάτων κατὰ μὲν τὸ εἶναι γενήτος οὐδαμῶς, ὑπεροχαῖς δὲ μόνον ταῖς ἀλλαις, ὥσπερ ἀνθρώπων δι Μιχαὴλ, ή καὶ ἐτέρᾳ τις τῶν ἀγλῶν, καὶ λογικῆ δύναμις, η τὸ μὲν προύχειν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς οὐσιωδῶς ὅρδεται προσκεψός, η κατὰ τὸν τῆς ἀγιότητος λόγον, η καὶ τινὶ δδέης πλεονασμῷ, δδέαν οὐτων τῷ παντοῦν δριστοτέχνῃ, τοτε μήν τοῖς γενητοῖς συντετάχθαι, κατὰ τὸν τοῦ πεποίησθαι λόγον, πρὸς τὰ ἀλλα κοινόν. Οὐχοῦν οὐδαμόθεν τὸ εἶναι γενῆτος ἐν Πατρὶ,

A homo, et ubique dispensationis cum carne servans rationem : at, si tu eximiam et supernaturem humilitatem videris, admirabundus subi, non accusator, non calumniator, sed imitator. Tales nos videri vult Paulus, dicens : « Hoc enim sentite unusquisque in vobis, quod et in Christo Jesu : qui cum forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se sequalem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitus inventus ut homo, humiliavit semetipsum ». » **186** Vides ut humilitatis exemplum nobis factus sit Filius, quamvis in aequalitate sit Patris, et forma, ut scriptum est, sed propter nos in voluntariam obedientiam et humilitatem descendelerit? Quomodo igitur obedientiae aut humiliatis habitus aliter appareret, quam ex rebus ac sermonibus divina dignitate inferioribus, longeque minoribus quam Verbo nudo adhuc needum servi forme conjuncto convenient? Quomodo enim descendisse eum dicemus, nisi quiddam eum a sua dignitate alienum pati fatebimur? Quomodo in similitudinem hominum factus est, juxta Pauli sententiam, si quod hominibus congruit non sit imitatus? Convenientissima vero res est hominibus, adoratio, quam nos Deo tanquam debitam deferimus atque rependimus. Itaque adorat quidem ut homo, quandoquidem factus est homo; adoratur vero semper cum Patre, quia Deus est eritque secundum naturam, ac verus. Sed non id feret denuo adversarius, verum in nos his verbis insurget: « Noli commoveri cum Filium adorare dicimus. » Nec enim arbitramur ipsum adorare Patrem debere eodem modo quo aut etiam angeli verbi gratia; sed eximiam quamdam adorationem esse, et nostra longe præstantiorem. Quid igitur ad hæc rursum dicemus? Nempe, o quisquis es, imposita Unigenito servitute, et versutis sermonibus dignitate famuli deaurata speras te nos ludiscaturum. Desine Filium ignominia decorare, ut Patrem honorare pergas: « Qui enim non honorificat Filium, neque Patrem honorificat, » ut scriptum est¹⁷. Quid enim, quæso, ad libertatem proderit Filio, quod eum eximia quadam ratione adoramus? Quandiu enim inter adoratores reperiatur, utique servus erit, licet eximius adorator esse censeatur: nequaquam autem creaturis præstabitis qua creatus est, sed alia duntaxat excellētia, quemadmodum hominibus Michael, aut alia quædam sancta et intellectuālēs virtus, quæ natura sua mortalibus antecellit, aut ratione sanctitatis, aut quadam abundantia gloriæ, ita volente universitatis opifice: verumtamen quatenus creata est, id habet cum cœleris commune, ut in creaturarum ordine repræhatur. Igitur fieri non potest ut Verbum non sit creatum in Patre et ex Patre naturaliter procedens, licet præcipuo **187** quodam modo adorare dicatur. Atquomodo res producta Filius esse potest, aut quo-

¹⁶ Philipp. ii, 7, 8. ¹⁷ Iohann. v, 23.

pacto Dominus erit, qui servus et adorator est? A Nam mea quidem sententia regis ac domini dignitas in eo elucet, quod quis adoratur; famuli vero ac servi conditio, in eo quod quis adorationem et cultum aliqui defert. Existimandum quippe nobis est suminam illam et supremam omnium naturam subditu similem fore. Quocirca Moysis illius sapientissimi ore dictum est creature universae: «Dominum Deum tuum adorabis, et ipsi soli serbies^{**}.» Ideoque quodcumque servum est natura et deitatis jugo subditur, huic adorandi Dei necessitas incumbit, et adoratoris personam in se suscipiendo. Nam cum Moyses Dominum dicit, servum discernit, et creaturam, cum Deum. Simul enim quodammodo intelliguntur, invicem opponuntur naturali Domino quidem servus, et increatae deitati, res creata. Filius autem, cum ab aeterno sit in Patre, et Dominus existat, ut Deus, undenam adorare debeat, ego quidem ostendere non possum. Sed deuino nugas suas illi proferant. Adorabit, inquit, Patrem Unigenitus, neque ut servus, neque ut creatura: sed ut filius genitorem suum. Posita est igitur in filiatione adorantis ratio; omninoque dicemus adorandum esse Filio Patrem, ut qui in hoc esse nactus sit, sicuti nobis quoque adorandum incumbit ex eo quod animalia sumus ratione praedicta, et mortalia, mentis et disciplinae capacia, potius quam animi ac voluntatis motu. Nam si natura Unigenitus ac velut ex necessitate quadam adorare debet, itaque illi sentiunt ac praedican: quomodo non aperte in ipsum Patrem peccare deprehendentur? Omnino enim necesse est ipsius quoque talam censeri, quandoquidem ejus imago et character est Filius^{***}, et quaecunque eamdem et per omnia aequaliter similitudinem habent, ea utique nullo modo differunt. Quod si in sola voluntate Filii positum esse dicunt, quod Patrem adoret, conjecturis moyentur potius quam rationibus veris. At quid vetuerit quominus alii inconsideratam prae se ferentes piestate dicant, Patrem adorare velle Filium, quamvis secundum naturam suam non sit adorator? Sed consentaneum est, inquit, ut persona Patris ab adoratione eximatur, Filius autem ei adoratione sit obnoxius eique non juvit. Quid ais, o bone? Tunc rursus nobis **188** tanquam ex adylis aut Graecorum tripode profers oracula, aut exemplo Samez illius Elamitae de corde tuo eructas, non ex ore Domini? Et hic nobis consentaneum illud opponere velut invictum quidam non erubescis? Numquid enim consentaneum esse putabis, ut qui secundum naturam Deus est, Deum habeat Verbum ex se genitum, et is quem adorat omnis creatura adorabilis Filii non adorantis Pater vocetur et sit natura? Atqui te nihil sapientibus dissentaneum dicturum puto. Quomodo porro statuimus consentaneum esse, ut

A καὶ ἐκ Πατρὸς φυσικῶς διαφένεται ὁ Λόγος, καὶ ἔξαιρέτως λέγηται προσκυνεῖν. Εἴτα πώς Υἱὸς ἔτι τὸ ποιηθὲν, ή πῶς ἔτι: Κύριος ὁ δοῦλος, καὶ λάτρης; Οἷμαι γάρ ἔγως τὸ μὲν βασιλικὸν τε καὶ δεσποτικὸν ἐν τῷ προσκυνεῖσθαι διαλάμπειν ἀξίωμα· τὸ δὲ οἰκετικόν τε καὶ δουλοπρεπές, ἐν τῷ προσκυνεῖν δρίζεσθαι μέτρον. Τῷ γὰρ ὑποκιπποντι ἡμᾶς οἰεσθαι δεῖ τὴν ὑπερκειμένην καὶ ἐπάνω πάντων ὄμολογούμενην φύσιν. Τοιγάρτοι καὶ πάσῃ τῇ κτίσει διὰ τοῦ παναόφου προσεφωνεῖτο Μωσέως, «Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις·» ἀρτεῖ δὲ τῷ κατὰ φύσιν ἐστὶν ἡ δουλεία, καὶ ὑπὸ τὸν τῆς θεότητος πίπτει ζυγὸν, τοῦτο δὴ πάντως, καὶ ἀνάγκη προσκυνεῖν, καὶ τῷ τῆς λατρείας ὑποκεισθαι σχήματι. Ὁ μὲν γάρ τῷ εἰπεῖν Κύριον, διορίζει τὸ δοῦλον, ἐκ δὲ τῷ Θεὸν, τὸ κτεποιημένον. Συνεπονεῖται γάρ πως καὶ ἀντιδιαστέλλεται, τῷ μὲν κατὰ φύσιν Κυρίῳ τὸ δοῦλον, τῇ δὲ ἀγενήτῳ θεότητι τὸ παραγθὲν εἰς γένεσιν. Ὁ δὲ Υἱὸς ἀδίλιως ἀν ἐν Πατρὶ, καὶ Κύριός τε ὑπάρχων ὡς Θεός, διθεν ἀν φαίνοτο τὸ προσκυνεῖν ἐποφείλων, ἀπόρω μὲν ἐπιδεικνύειν ἔγως· φιλαραύντων δὲ πάλιν ἔκεινοι. Προσκυνήσεις, φησιν, δὲ Μονογενῆς τῷ Πατρὶ, οὕτε ὡς δοῦλος, οὕτε ὡς ποίημα, ἀλλ' ὡς Υἱὸς τῷ γεννήσαντι. Παραληπτέον οὖν ἄρα τὴν προσκύνησιν ἐν τῷ τῆς οὐδέτητος δρῷ, καὶ χρήμαις πάντως ἐροῦμεν τὸν Υἱὸν προσκυνεῖν τῷ Πατρὶ, ὡς ἐν τούτῳ τὸ εἶναι λαχόντα, καθάπερ οὖν καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ εἰναι ζῶα λογικά, καὶ θητά, νοῦν καὶ ἐπιστήμης δεκτικά, ή τοῖς ἔξωθεν κατὰ νοῦν κινήμασι, καὶ ταῖς ἐκ θελημάτων δροῖς ἐπιτρέψομεν. Εἰ μὲν γάρ ἐνέσπαρται κατὰ φύσιν τῷ Μονογενεῖ τὸ χρήμαις πάντως, καὶ ὡς ἔξ ἀνάγκης προσκυνεῖν, οὕτω τε νοοῦσι καὶ λέγουσι, πῶς οὐ γυμνῶς εἰς αὐτὸν δυσσεβοῦντες ἀλλάσσονται τὸν Πατέρα; Πᾶσα γάρ καὶ αὐτὸν ἀνάγκη νοεῖσθαι. τοιούτον, ἐπείπερ καὶ εἰκὼν αὐτοῦ, καὶ χαρακτήρ ἐστιν ἡ Υἱὸς, καὶ διπάραλλοτες ὑπάρχοι τοῖς δομιώμασι, ταῦτα δὴ πάντως κατ' οὐδὲν διοίσει. Εἰ δὲ ἐν μόνῳ κείσθαι φασι τῷ θελήσαι τὸν Υἱὸν προσάγειν τῷ Πατρὶ τὴν προσκύνησιν, στοχασταὶ μᾶλλον εἰσιν, ή τῆς ἀληθείας ἐπιστήμονες. Τέ δ' ἀν καὶ ἀπέρους κωλύσαι εἰπεῖν, φιλοκλιθύνον τινα πλαττομένους εὐλάβειαν, διτι θελητὸν τῷ Πατρὶ προσκυνεῖν τῷ Υἱῷ, καίτοι κατὰ φύσιν οὐκ δυτὶ προσκυνεῖν τῷ Υἱῷ, καίτοι κατὰ φύσιν οὐκ δυτὶ προσκυνεῖν τῷ Πατρὶ. Τί φῆς, ὡς οὗτος; Πάλιν ἡμῖν ὡς ἔξ ἀδύτων, ήτοι τριπόδων Ἐλληνικῶν ἀναφέρεις τὰς μαντείας, ή κατ' ἔκεινον Ἑρχῇ τὸν Ἐλαμίτην Σημέαν τὰ ἀπὸ καρδίας ἐρευγόμενος, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου; Τὸ δὲ πρέπον ἡμῖν, ὡς ἀκαταγώνιστον ἐν τούτοις ἀντεξάγων οὐκ ἐρυθρίς; Ή γάρ οὐκ οἰήσῃ πρέπειν τὸν δυτὰ κατὰ φύσιν Θεὸν, Θεὸν ἔχειν τὸν ἔξ αὐτοῦ γεννηθέντα Λόγον, καὶ τὸν φ προσκυνεῖν πᾶσα ἡ κτίσις, προσκυνεύμενον μᾶλλον, η προσκυνοῦντος Πατέρα καλεῖσθαι, καὶ εἶγαι τῇ

^{**} Deut. vi, 13; Matth. iv, 10 ^{***} Col. i, 15.

φύσει; Ἀλλ' οἶμαι τοῖς δντως σοφοῖς οὐκ ἀπέδοντα πάλιγεν. Πῶς δὲ καὶ πρέπειν ὄριούμεθα προσκυνεῖσθαι παρὰ τοῦ ἴδιου γεννήματος τὸν Πατέρα, τοσαύτην ὑπομενούστης ζῆμίαν τῆς ἐπ' ἀμφοῖν ὑπολήψεως; Πρώτον μὲν γάρ οὗτε ἐν Ιστήτη τῆς ἀξίας, οὗτε ἐν ἀπαραλλάκτῳ τῆς φύσεως εἰκόνι τῷ μὴ προσκυνοῦντι κείσεται. Προσκυνεῖ γάρ ὡς ἐλάττων, καὶ οὐ ποστητῇ μετρητὸς, τῇ κατὰ τι τῶν προστεφυκότων· οὐ γάρ ἐλάττων ἔσται Θεός, ἢ Κύριος· ἀλλ' ὡς ὅρῳ διαφέρων τῷ κατὰ τὸν τοῦ πῶς εἰναι λόγον. Εἴτα πῶς ἀλλιθής ἀναφανεῖται λέγων, « Ὁ ἐωρακώς ἐμὲ, ἐώραχε τὸν Πατέρα. » Πῶς δὲ χρήναι τιμᾶσθαι φησιν ἔαυτὸν οὐκ ἐν ἐλάττονι μοίρῃ τοῦ Πατρὸς τὸ ίσον οὐκ ἔχων ἐν δόξῃ κατά γε τὸν τοῦ προσκυνοῦντος λόγον; Εἴτα πρὸς τούτῳ, καὶ αὐτὸς ἡμῖν διατήρη οὐ τῆς τυχούστης ἀκοσμίας εἰσὼ γεγονώς ὁφήσεται. Δόξα μὲν γάρ αὐτῷ τὸ γεννῆσαι τοιούτον, ὁποῖς περ ἀν ὑπάρχοι κατὰ φύσιν αὐτός· ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων αἰσχος οὐ μικρὸν ἐτερογενῆ τε καὶ ἐχρυλον ἔχειν τὸν ἐξ αὐτοῦ, καὶ παθεῖν τι τοιοῦτον, δ καὶ αὐτῇ τῶν γενητῶν ἀπενάρχησεν ἡ φύσις. Τίκτει γάρ ἔαυτῶν οὐκ αἰσχύλον τὰ τοῦ τίκτειν λαχόντα τὴν δύναμιν, δρψ καὶ βουλήσει τοῦ πάντων Διαιτιούργου. « Ἐξενεγκάτω γάρ, » φησὶν, « ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, καὶ πᾶν ἔιλον κάρπιμον φέρον στέρμα κατὰ γένος, καὶ καθ' ὅμοιωσιν. » Οὐκοῦν ἐν δευτέροις μὲν τῶν γενητῶν ἔσται τὸ θεῖον, εἰπερ ἐκεῖνα μὲν ἐν τούτοις, τὸ δὲ οὐδαμῶς· δ δὲ πρέπειν τε ὅμοιοῦ, καὶ διωρίσθαι καλῶς ἐπὶ ταῖς ἐκ τῶν δυντῶν διαδοχαῖς ἐπεκφύξετο, τούτου δῆ, καὶ μόνος ἀλώσεται διαμαρτών. Τίς δὲ οὖν, ὃ βέλτιστοι, λεγόντων ἀνάσχοιτο, πρέπειν τῷ ἴδιῳ γεννήτορι προσκυνεῖν τὸν Γείον; « Επισιδή δὲ τοῖς παρ' ὑμῶν προστέθειται λόγοις, ὡς οὐδὲ ἀνεθέλητον τῷ Μονογενεῖ τὸ πρᾶγμα ὁφοριμήν, ἀπὸ μόνου λαβόντες τοῦ πρέποντος, φέρε πάλιν ἐκ τῶν ιερῶν Γραμμάτων, καὶ τοῦτο καταποκύμεθα. » Οὐθὲν οἶμαι μάλιστα προσήκειν θηράσθαι σπουδάζειν τὴν ἐφ' ἐκάστῳ τῶν ζητουμένων ἀπόθετον.

Οὐκοῦν δὲ μὲν νόμος συντελεῖσθαι παρ' ἐκάστου τῶν Ἰουδαίων τῷ ἐπὶ πάντας δντι Θεῷ τῷ ἡμίσυ τοῦ διδράχμου προσέταττεν, οὐκ ἀργυρολογίας ἐπινήσεις εὑρεσιν, οὐδὲ χρημάτων εἰκαίον ἀρανισμὸν, ἀλλὰ παίδειστιν τινα δὲ ἐναργεστάτων ὑπεμπαίνουσαν τύπων· πρῶτον μὲν, δτι κύριος οὐδεὶς τῆς ἴδιας δεῖτι κεφαλῆς, ἵνα δὲ οἱ πάντες κεκτήμεθα τῇ τῶν τελεσμάτων καταθήκῃ πρὸς δουλείαν καταγραφόμενοι· εἴτα πρὸς τούτοις τὰς ἐν νοῦ τε καὶ πνευματικάς καρποφορίας, ὡς ἐν παχυτέρῳ πάλιν ζωγραφοῦσαν γράμματε τε καὶ πράγματι. « Τίμα γάρ, φησὶ, τὸν Κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων, καὶ ἀπάρχου αὐτῷ ἀπὸ σῶν καρπῶν δικαιοσύνης· » δ δῆ καὶ γενέσθαι συμβένηκε διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, τῆς κατὰ νόμον ἡδη λατρείας συνεταλμένης. Οὐ γάρ ἔτι ταῖς ἔξιθεν δωροφορίαις θεραπεύειν οἰδόμεθα δεῖν τὸν ἀπάντων Κύριον, τὸ ἐξ ὑλῆς φθιτῆς συντελεῖν ἐπειγόμενοι διδραχμού· ἀληθινοὶ δὲ δντες προσκυνηταὶ, προσκυνοῦμεν ἐν πνεύματι, καὶ ἀληθείᾳ τῷ Θεῷ καὶ Πατέρι. Ταύτην

C 189 Igitur lex¹⁰ ab utroque Iudeo dimidium didrachmi supremo Deo persolvij jubebat, non quod exigendae aut corrogandae pecuniae rationem quamdam invenisset, sed quod manifestissimis figuris nos edocet, primum quidem nomen sui capitis esse dominum, sed nobis omnibus unum esse, qui tributorum collatione in servitutem ascripti sumus; deinde quod secunditatem intellectualem ac spiritualem velut in rudiori tabula depingeret. « Honora, » enim, inquit, « Dominum de tuis justis laboribus, et primicias ei offeras de tuis fructibus justitiæ¹¹. » Quod certe quoque contigit, cultu legali per evangelicam doctrinam tandem represso. Non enim externis muneribus amplius colendum esse putamus universi Deum, didrachmum e corruptibili materia pendere coacti: sed cum simus veri adoratores, adoramus in spiritu et veritate Deum ac Patrem. Hanc in littera legali sententiam latere censendum est. Cum igitur Dominus esset Hierosolymis, exactores didrachmi Petrum percontabantur,

^{10.11} Joan. xiv, 9. ¹⁰ Gen. i, 11. ¹¹ Exod. xxx, passim. ¹² Prov. iii, 9.

bis verbis: « Magister vester non solvit didrachmum »²³. » Jesus autem ipsum in ædes ingredientem, ut scriptum est, prævenit dicens: « Reges terræ a quibus accipiunt tributam, aut censem? A filiis suis, an ab alienis? »²⁴. Cum respondisset: « ab alienis, dixit Jesus: Liberi ergo sunt filii. Sed ne scandalizemus eos, vadens ad mare jace hamum, et primum qui ascenderit piscem tolle; et aperiens os ejus invenies staterem, quem da pro me et te ». » Cernis Filium ferre non posse ut sit tributarius, neque instar unius ex iis qui servituti sunt obnoxii, rem servilem sustinere? Nam cum suæ naturæ liberam dignitatem esse norit, servile nihil se debere Deo et Patri affirmat: « Liberi enim sunt filii, » inquit. Quomodo ergo adorat servi more, neque id invitus? Qui autem vel ipsam rei figuram respuit, quomodo veritatem ipsam suscepit? Annon enim adorationem tributum aut oblationem quamdam spiritalem existimabimus, et servitutis genus ipsam esse dicemus? Quam enim ob causam lex adorationi servitutem conjunxit, dicens: « Dominum Deum tuum adorabis, et ipsi **190** soli serveis ». » Etenim janua veluti quædam et via obsequii præstandi adoratio, principium habens servitutem erga Deum. Ideoque Psalmista nonnullos compellat his verbis alicubi: « Venite, adoremus, et procidamus ante eum, et plorans coram Domino qui fecit nos ». » Vides præsidere sequi et conjunctum esse adorationi? Quo quid magis servo conveniat apud eos qui rerum qualitates recte aestimant, dicere non possum. Quod si perseverant adversarii, præfrafta impudentia elati, et frivolis rationibus hæc astriuere non cessant, ostendant nobis universa Scriptura sancta per voluta, Filium Deum et Patrem adorasse, cum audum adhuc esset Verbum, ante incarnationis tempora, et illam servi formam. Nunc enim quam homo citra reprehensionem adorat, sed tunc, non item. Sed ex divinis sacrisque Litteris id ostendere nunquam poterunt; verum cum nobis conjecturas, et putidas argutias coacervent, jure audient: « Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei », et gloriam Unigeniti. Quod enim quatenus Verbum ac Deus non adoret, sed nostri similes etiam humano more id suscepit, propter dispensationem cum carne, non aliunde probationem queremus, sed ex ejus verbis rursum agnoscemus. Quid enim ad Samaritanam mulierem ait præterea?

« Πλανδοθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφάς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, » καὶ τῶν ἐπί τούτοις ἀπαιδεύτων οὐ καταλήγουσι λογισμῶν, ἀποικινύντεων ἡμῖν δῆλη τὴν περινοστούντες. Γραφὴν προσκυνήσαντα τοῦ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, στε γυμνὸς ἦν οὗτος: Δέργος, πρὸ τῶν τῆς ἑνανθρωπήσεως χρόνων, καὶ τοῦ τῆς δουλείας σχήματος. Νῦν μὲν γάρ ὡς ἑνθρωπὸς ἀκατηγορήτως προσκυνεῖ, τότε δὲ, οὐκέτι. Ἀλλ' οὐχ ἔξουσι μὲν ἐκ τῶν θείων τε καὶ ιερῶν ἐπιδεῖξαι τούτῳ Γραμμάτων στοχασμούς δὲ ἡμῖν, καὶ σαθρῶν ἑνθυμημάτων ἐπινοίας συνείροντες, εὐλόγως ἀκούσονται, « Πλανδοθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφάς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, » καὶ τὴν δόξαν τοῦ Μονογενοῦς. « Οτι γάρ ή μὲν Δέργος καὶ Θεός οὐ προσκυνεῖ, γεγονὼς δὲ καθ' ἡμᾶς, καὶ τούτῳ πεθεῖν ἑνθρωποπορεῖσθαι, οὐ θύραθεν ἡμῖν ἡ πληροφορία ζητηθήσεται,

Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus.

Nonne cuivis etiam ex hoc manifestum est, quod cum plusuali usuq; sit numero, et scipsum inter-

²³ Matth. xvii, 23. ²⁴ ibid. 24. ¹ ibid. 25, 26.

Α ἐγχεκρύψθαι τῷ νομικῷ γράμματι τὴν διάνοιαν ὑποτοπητάν. Ός οὖν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις δικύρεος ἦν, οἱ τοῦ διδράχμου πρακτήρες ἀνεπυνθάνοντο τοῦ Πίττερου λέγοντος: « Ό διδάσκαλος ὑμῶν οὐ τελεῖ τὸ διδράχμον. » Εἰσελθόντα δὲ εἰς τὴν οἰκίαν, ὡς γέγραπται, προσφέραντες αὐτὸν δὲ Ἰησοῦς λέγων, « Οὐ βασιλεὺς τῆς γῆς ἀπὸ τίνων λαμβάνουσι τέλος, η κῆνον; » Απὸ τῶν υἱῶν αὐτῶν, ἢ ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων; » Εἰπόντες δὲ αὐτοῦ, « Απὸ τῶν ἀλλοτρίων, ἐφη δὲ Ἰησοῦς: « Άρα ἐλεύθεροι εἰσιν οἱ υἱοί. » Ινα δὲ μὴ σκανδαλίσωμεν αὐτοὺς, πορευθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν βάλε ἄγκιστρον, καὶ τὸν ἀναβαθνόντα πρώτου Ιχθύν ἄρον, καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ εὑρήσεις στατῆρα, ἐκείνον λαβὼν δὲς αὐτοῖς ἀντὶ ἡμού, καὶ σοῦ. » Όρδες οὖν ἀνεχόμενον ὑποτελῆ γενέσθαι τὸν Υἱὸν, οὐδὲ ὡς ἔνα τῶν ὑπὸ τὸν τῆς δουλείας ζυγὸν, ὑπομεῖναι πρᾶγμα δουλοπρεπές; Εἰδὼς γάρ τῆς θαυτοῦ φύσεως τὸ ἐλεύθερον ἀξίωμα, οἰκετικὸν οὐδὲν ἀποφελεῖν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ δισχυρίζεται. « Κείμενοι γάρ εἰσιν οἱ υἱοί, » φησιν. Πῶς οὖν ἀνεθέλητον ἔχει τὴν δουλοπρεπῆ προσκύνησιν; « Ό δὲ καὶ πρὸς μόνον ἀποναρκήσας τὸν τοῦ πράγματος τύπον, πῶς ἀν αὐτὴν καταδέξατο τὴν ἀλτεῖσαν; » Ή γάρ οὐχ ὡς τέλος, καὶ χαρποφορίαν πνευματικὴν λογιώμεθα τὴν προσκύνησιν, καὶ λατρείας εἴδος ὑπάρχειν ἀροῦμεν αὐτήν; « Επεὶ διὰ ποίαν δὲ νόμος αἰτεῖται τῇ προσκυνήσει συνέδησε τὴν λατρείαν εἰπον, « Κίριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. » Πύλη γάρ ὁστερ πτίσεις τίς ἔστι, καὶ δόδες τῆς ἐν ἔργοις λατρείας τῇ προσκύνησις, ἀρχὴν ἔχουσα δουλείαν τὴν ὡς πρὸς Θεόν. Διὸ δὴ καὶ πρὸς τίνας δὲ Μελιφόδες πού φησι: « Δεῦτε προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν αὐτῷ, καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον Κυρίου τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς. » Όρδες παρεπόμενόν τε καὶ συνεζυγμένον τῷ προσκυνεῖν τὸ χρῆναι προσπίπτειν; Οὐ τι ἀν γένοιτο δουλοπρεπέστερον, παρά γε τοῖς ὅρθως δοκιμάζουσι τὰς τῶν πραγμάτων ποιδητας, εἰπεῖν οὐκ ἔχω. Εἰ δὲ ἐπιμένουσιν οἱ δι' ἐναντίας ἐπ' ἀθμάντοις ἔτι ταῖς ἀναισχυνταῖς συναρεύομενοι, καὶ τῶν ἐπὶ τούτοις ἀπαιδεύτων οὐδὲ καταλήγουσι λογισμῶν, ἀποικινύντεων ἡμῖν δῆλη τὴν ἀγίαν περινοστούντες. Γραφὴν προσκυνήσαντα τοῦ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, στε γυμνὸς ἦν οὗτος: Δέργος, πρὸ τῶν τῆς ἑνανθρωπήσεως χρόνων, καὶ τοῦ τῆς δουλείας σχήματος. Νῦν μὲν γάρ ὡς ἑνθρωπὸς ἀκατηγορήτως προσκυνεῖ, τότε δὲ, οὐκέτι. Ἀλλ' οὐχ ἔξουσι μὲν ἐκ τῶν θείων τε καὶ ιερῶν ἐπιδεῖξαι τούτῳ Γραμμάτων στοχασμούς δὲ ἡμῖν, καὶ σαθρῶν ἑνθυμημάτων ἐπινοίας συνείροντες, εὐλόγως ἀκούσονται, « Πλανδοθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφάς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, » καὶ τὴν δόξαν τοῦ Μονογενοῦς. « Οτι γάρ ή μὲν Δέργος καὶ Θεός οὐ προσκυνεῖ, γεγονὼς δὲ καθ' ἡμᾶς, καὶ τούτῳ πεθεῖν ἑνθρωποπορεῖσθαι, οὐ θύραθεν ἡμῖν ἡ πληροφορία ζητηθήσεται,

Ὑμεῖς προσκυνεῖτε δὲ οὐκ οἰδατε, ημεῖς προσκυνοῦμεν, δο οἴδαμεν.

« Αρ' οὐχὶ παντὶ τῷ καὶ διὰ τούτου καταφανὲς, διε τῷ πληθυντικῷ χρησάμενος ἀριθμῷ, καὶ τοῖς ἐκ ἀνάγ-

¹ Deut. vi, 13. ² Psal. xciv, 6. ³ Matth. xxii, 29.

κης καὶ δουλείας προσκυνοῦσιν ἐαυτὸν ἐναρθίμων, ὡς ἐν δούλῃ τῇ ἀνθρωπότητι γεγονώς τὰ τοιαῦτά φησι; Τί γάρ ἦν, εἰπέ μοι, τὸ καλύπτον αὐτὸν εἰς οἰκεῖον πρόσωπον ἐλκύσαι μοναδικῶς τὴν προσκύνησιν, εἰ νοεῖσθαι παρ' ἡμῶν ἐπιθυμεῖ προσκυνητής; Ἐδει γάρ μᾶλλον εἰπεῖν· «Ἐγὼ προσκυνῶ δὲ οἶδα, » ἵνα τοῖς ἀλλοῖς ἀσύνταχτος ὁν, ἐφ' ἐαυτῷ καὶ μόνῳ τὴν τῶν εἰρημένων ἀρπάσῃ δύναμιν. Νυνὶ δὲ τὸ « Ἡμεῖς, » ἀριστά τέ φησι καὶ λίαν ἀσφαλῶς, ὡς ἐν δούλοις ἡδη κατατεταγμένος διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ὡς τοῖς προσκυνοῦσιν ἐναρθίμοις, ὡς Ἰουδαίοις διὰ τὴν χώραν.

Ἄλλ' ἔρχεται δρα, καὶ νῦν ἔστιν, δτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ Πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. Καὶ γάρ ὁ Πατὴρ τοιούτους ἡγεῖ τοὺς προσκυνοῦτας αὐτὸν. Πρέμα δὲ θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦτας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Λέγει αὐτῷ ηγούμηντι.

Σημαίνει μὲν τῆς ἐαυτοῦ παρουσίας τὸν ἡδη παρέντα καὶ ρὸν, μετασκευασθήσεσθαι δὲ τοὺς τύπους φησὶν εἰς ἀληθείαν, καὶ τὴν τοῦ νόμου σκιάνεις λατρείαν πνευματικήν. Διὰ δὲ τῆς εὐαγγελικῆς πανδεύσεως εἰς εὐάρεστον τῷ Πατρὶ πολιτείαν χειραγωγηθήσεσθαι λέγει τὸν ἀληθινὸν προσκυνητὴν, τὸν ἀνθρώπον δηλονότι τὸν πνευματικὸν, ἑτοιμότερὸν πως εἰς οἰκείητα τρέχοντά πως τὴν πρὸς θεόν. Πνεύμα γάρ δὲ θεός, ὡς πρὸς σώματος νοεῖται φύσιν· διὰ τοιούτο δικαίως τὸν πνευματικὸν ἀποδέχεται προσκυνητὴν, οὐκ ἐν μορφώσει, καὶ τύποις φοροῦντα τῆς εὐσεβείας τὴν μόρφωσιν Ἰουδαϊκῶς, ἀλλὰ τοῖς μὲν ἐξ ἀρετῆς κατορθώμασιν εὐαγγελικῶς διαλέμποντα, τῇ δὲ τῶν θείων δογμάτων ὅρθοτητι τὴν δυνατὴν ἀληθῆ πληροῦντα προσκύνησιν.

Οἴδαμεν δὲ Μεσσίας ἔρχεται δὲ λεγόμενος Χριστός. «Οταν ἔλθῃ ἐκεῖνος, ἀναγγελεῖ τὴν ἡμέραν.

Ὥραν ἀφίξεσθαι καὶ καιρὸν, μᾶλλον δὲ ἡδη παρεῖναι, διδάσκοντος τοῦ Χριστοῦ, καθ' δὲ οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ τὴν ἐν πνεύματι λατρείᾳ προσοἰσουσι τῷ θεῷ καὶ Πατρὶ, παραχρῆμα τὸ γύναιον εἰς τὴν λαλούμενην παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐπίλειται τοῖς ὑπὲρ τοῦ ἀναπτεροῦται νοήμασιν. Εἰδέναι δὲ τὸν Μεσσίαν, ὡς ἥξει κατὰ καιρὸν οἰκεῖον ὄμολογεῖ, καὶ ἥξει μὲν ἐπὶ τίσιν, ἀχριδῶς οὖς φησιν, ἀπεριεργάστους, ὡς ἔοικε, τοὺς ἐπ' αὐτῷ λαμβάνουσα θρύλλους, ἀτε δὴ φιλόγελῶς τε, καὶ φιλοσταροῦσα γυνή· οὐ μὴν ἡγάνησε παντελῶς, ὡς ἀστεροτέρων μαθημάτων εἰσηγητής ἐπὶ τὸν Ἱερουτὴλ ἀναδειχθῆσεται, καὶ τοῦτο δὴ πάντως ἐν τοῖς περὶ αὐτοῦ λόγοις εὑρίσκουσα.

Λέγει αὐτῷ δὲ Ἰησοῦς· «Ἐγὼ εἰμι δὲ λαλῶ τοι.

Οὐ ταῖς ἀπαδεύτοις ψυχαῖς, ἢ καὶ ἀμαθέσις παντελῶς ἐαυτὸν ἀνακαλύπτει Χριστός, ἀλλ' ἐκείναις μᾶλλον ἐπιλάμπει καὶ φαίνεται, αἴπερ δὲ εἰλεν ἡδη πρὸς τὸ βούλεσθαι τι μαθεῖν ἑτοιμότεραι, καὶ τῆς πίστεως τὴν ἀρχὴν ἐν ἀπολοῖς ὡδίνουσαι λόγοις, πρὸς τὴν τῶν τελειοτέρων ἐπείγονται γνῶσιν. Τοιαῦτη τις ἡμῖν καὶ ἡ Σεμαρείτις ἀνεδείχθη γυνή, παχύτερον

A eos collocebat qui necessitatibus et servitutis ratione adorant, haec ait, tanquam qui in serva humanitate existat? Quid enim, quæso, impediens ipsum quominus ad suam personam adorationem singulariter transferret, si a nobis adorator censeret vellet? Dicendum enim erat potius, « Ego adoro quod scio, » ut cum in aliorum numero non esset, sibi uni vim illius dicti arrogaret. Nunc autem, eam vocem recte et prudenter usurpat, ut jam inter servos colligatus, propter humanitatem, ut inter adorantes numeratus, ut inter Judæos, propter regionem.

191 IV, 23, 24. Sed venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate. Nam et Pater tales querit, qui adorent eum. Spiritus est Deus: et eis qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare. Dicit ei mulier.

C Significat adventus quidem sui jam præseps tempus, sed mutatum iri dicit figuram in veritatem, et legis umbram in cultum spiritalem. Per evangelicam autem disciplinam deductum iri ait verum adoratorem, id est spiritalem hominem, ad conversationem Patri placentem, majore quodammodo studio ad conjunctionem cum Deo festinantem. Spiritus enim Deus intelligitur si cum natura corporis comparetur, proindeque spiritalem adoratorem probat, non qui pietatis formam Judaico more in figuris et typis seruat, sed qui præclaris virtutis operibus juxta morem evangelicum præfulgeat, et recta divinorum dogmatum ratione veram utique adorationem implet.

IV, 25. Scimus quia Messias venit, qui dicitur Christus. Cum venerit ille, annuntiabit nobis omnia.

Ducente Christo horam adfore et tempus, imo jam adesse, quo veri adoratores spiritalem cultum oblati erant Deo ac Patri, mulier confessim cogitationibus elata ingenio suo majoribus ad spem evolat Judæis perulgatam. Profletur autem sciisse venturum Messiam suo tempore; sed quas ob res venturus sit, utique non ait, cum de eo ut videtur, rumores nescio quos accepisset, maxime cum voluptatis carnisque studio duceretur mulier: non tamen penitus ignoravit: puta quæ sciret posterioris doctrinæ magistrum Israeli adfuturum, idque in iis quæ scripta erant de ipso inveniret.

IV, 26. Dicit ei Jesus: Ego sum qui loquor tecum.

Christus seipsum rudibus et imperitis animis haud prorsus revelat, sed illis maxime lucem et cognitionem infundit, quibus ad discendum studium est alacrius, et qui simplicibus sermonibus initium fidei **192** parientes ad perfectiorum cognitionem enituntur. Talem se nobis exhibet Samari-tana, quæ crassius quidem quam par erat divina

theorematu consideret, ei tamen voluntas non de-
sunt, nec intelligendi studio plane caruit. Primum
enim Christo potum petenti non continuo præbet:
sed cum videret, quantum humano more dici
potest, eum patrias evertentem consuetudines,
transgressionis prius quæsivit rationem, hac velut
admonitione Dominum ad id explicandum invitans.
Qui fit enim, inquit, ut tu, Judæus cum sis, a me
potum quæras Samaritana muliere? Cum autem in
sermonis progressu prophetam esse quoque conser-
teretur, salutare sibi pharmacum arguendo compa-
ratus, aliud sciscitur discendi desiderio, his
verbis: « Patres nostri in monte hoc adorarunt,
et vos dicitis esse locum Jerosolymis, in quo ad-
orare oportet. » Sed rursum didicit venturum
quandoque, imo vero jam adesse tempus, quo veri
adoratores non amplius in terrenis montibus ad-
oraturi sunt, sed altiore et spiritalem Deo et Patri
cultum delaturi. Illa vero uni Christo congruere id
optime statuens, et meliorem cognitionem illius
temporibus attribuens: « Scimus, inquit, quia
Messias venit, qui dicitur Christus. Cum venerit
ille, annuntiabit nobis omnia. » Cernis quo pacto
jam prompta est ad credendum muliercula, et qui-
busdam quasi gradibus ex parvis quæstionibus ad
sublimiorum statum demum proslit. Operæ pretium
erat igitur ut ei planioribus vocibus explicaret
quod petebat, et quod in optima spe repositum
erat, ob oculos ei poneret dicendo: « Ego sum
qui loquor tecum. » Illi ergo quibus docendi in
ecclesiis cura est concedita, neophytis ruminari
sinant doctrinam catecheseos, atque ita demum eis
Jesum ostendant, a parvis initii ad perfectiorem
fidei cognitionem eos evenientes. Qui autem alieni-
genam adeoque proselytum rapiunt, et in taber-
naculum interius inferunt, illotisque adhuc ma-
nibus agnum sacrificare permittunt, atque dignitate
sacerdotali nondum in fide eruditum coronant, ad
magnas rationes reddendas in die judicii se præ-
parent. Hoc enim mihi vel dixisse satis est.
φοντες δξιωματι τὸν οὐπω κατηχόμενον, πρὸς μεγάλους ἐν τῷ ήμέρᾳ γάρ μοι τοῦτο καὶ μόνον εἰπεῖν.

193 IV. 27. Et continuo venerunt discipuli ejus.

Finem attulit colloquio cum muliere discipulo-
rum præsentia. Silet enim deinceps Christus, et
calida fidei scintilla Samaritanis indita, magnum
excitat incendium. Hoc modo capiendum est quod
ab ipso dicitur: « Ignem veni mittere in terram,
et quid volo nisi ut ardeat »?

IV. 27. Et mirabantur quia cum muliere loqueba- tur.

Rursum discipuli Salvatoris benignitatem et
demissionem illam attoniti mirantur. Non enim
ut nonnulli immodice religione efferrati colloquium
cum muliere aversatur, sed in omnes expandit
suam mansuetudinem, eaque re ostendit quod cum

A μὲν, ἡπερ ἔχρην, τοὺς δυτικὰς προσδιδοῦσα θεω-
ρήμασιν, οὐ μὴν τοῦ βούλεσθαι τι καὶ νοεῖν ἔξηφι-
σμένη παντελῶς. Πρῶτον μὲν γάρ αἰτήσαντι τῷ Χρι-
στῷ τὸ ποτὸν, προχείρως οὐ δίδισι· παραλύνοντα δὲ
πας, δσον ἡκεν ἀνθρωπίνως εἰπεῖν, τὰς ἐπιχωρίους
τῶν ἰουδαίων συνηθείας καταθεωμένη, τοὺς τῆς
παραβάσεως προσανέχεται λόγους, μνονούχῃ διὰ τῆς
ὑπομνήσεως εἰς ἔξηγησιν καλοῦσα τὸν Κύριον. Πῶς
γάρ σὺ, φησὶν, ἰουδαῖος ὁν παρ' ἐμῷ πιεῖν αἰτεῖς,
τυνακός Σαμαρείτιδος οὐσης; Ἐπειδὴ δὲ τοῦ τῆς
κατηχήσεως προιόντος λόγους, καὶ προφήτην ὡμολύγει
εἶναι λοιπὸν, φάρμακον εἰς σωτηρίαν λαβοῦσα τὸν
Ἐλεγχον, ἐτέραν αὐτῷ προσῆγε τὴν πεντινὸν λέγουσα
φιλομαθῶς· « Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ δρει τούτῳ
προσεκύνησαν, καὶ ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἐν Ἱερουσαλήμ;
B Εστίν ὁ τόπος, διου προσκυνεῖν δεῖ. » Ἀλλ' ἐδιδάσκετο
τοῦτο πάλιν, ὡς ἔξει ποτὲ, μᾶλλον δὲ ἡδη πάρεστιν
ὁ καὶρός, καθ' ὃν οἱ ἀληθινοὶ προσκυνήσαν τὸ ἐν
δρει τοῖς ἐπὶ γῆς προσκυνεῖν παρασάμενοι, τὴν
ὑψηλοτέραν καὶ ἐν πνεύματι λατρείαν προσοίσουσι
τῷ Θεῷ καὶ Πατέρι. Μόνω δὲ πρέπειν ἀναθέτεια κάλ-
λιστα τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς ἀμείνοντι γνῶσιν
τοῖς ἔκεινου χρόνοις τηρήσασα, « Οἴδαμεν, φησὶν, δι
Μεσαίας ἔρχεται ὁ λεγόμενος Χριστός. » Οταν ἐλθῇ^C
ἔκεινος, ἀναγγελεῖ ἡμῖν πάντα. » Ορέξεις δημη τὸ
γύναιον εὐτρέπεις εἰς τὸ πιστεύειν ἐγίνετο, καὶ ὡ-
περ τινὰ βαθμῶν ἀναβαίνουσα θέσιν, ἐκ μικρῶν
ἐρωτημάτων εἰς ὑψηλοτέραν ἔξιν ἀναπηδᾷ. Ἐδει
τοίνυν αὐτῇ τρανωτέρας μὲν ἡδη φωναὶς ἀπογυμνοῦν
τὸ ποθούμενον, τὸ δὲ ἐν ἐλπίσι σωζόμενον ἀγαθεῖς
παρατιθέναι λοιπὸν ἐν δψει λέγοντα· « Ἐγώ εἰμι ὁ
λαῶν σοι. » Ἐπιτρεπόντων τοιχαροῦν τοῖς νεήλουσιν,
οἱ τὸ διδασκαλικὸν ἐν ἐκκλησίαις ἔχοντες ἐπιτήδευμα,
τὸν τῆς κατηχήσεως ἀναμασσόμενοι λόγον, οὐτω τε
λοιπὸν καταδεικνύντων αὐτοῖς τὸν Ἰησοῦν, ἐκ μικρᾶς
παιδαγαγγίας ἐπὶ τὴν ἐντελεστέραν τῆς πίστεως
ἀναβιβάζοντες γνῶσιν. Οἱ δὲ τὸν ἀλλογενῆ, καὶ οὐτω
προσήλυτον ἀρπάζοντες, καὶ σκηνῆς μὲν εἰσω τῆς
κατωτέρας ποιούμενοι, θύειν δὲ ἀνίπτοις ἔτι χεροὶ τὸν
ἄμνον ἐπιτρέποντες, καὶ τῷ τῆς ιερωσύνης καταστ-
έντες ἐν τῷ ήμέρᾳ γρίβας εὐτρεπιζέσθωσαν λόγους.

Καὶ ἐπὶ τούτῳ ἥλθορ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

Tέλος τῶν πρὸς τὴν γυναῖκα λόγων, ἡ τῶν μαθη-
τῶν παρουσία. Σιωπὴ γάρ λοιπὸν ὁ Χριστὸς, καὶ τὸν
θερμὸν τῆς πίστεως σπινθῆρα Σαμαρείταις ἐνθεῖ,
ἐπιτρέπει ταῖς ἐνδόσεσιν εἰς μεγάλην ἔξαπτεσθαι
φύλαγα. Οὐτω νοήσις τὸ παρ' αὐτοῦ λεγόμενον·
« Πῦρ ἥλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ τι θέλω εἰ ἡδη
ἀνήφθη; »

Καὶ θθαύμαζορ, δτι μετὰ τυνακός ἐλάλει.

Kαταπλήσσονται πάλιν οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωτῆρος
τὴν ἡμερότητά, καὶ τὸν ὑφειμένον ἀποθαυμάζουσι
τρόπον. Οὐ γάρ δὴ κατά τινας τῶν ἐπ' ἀκράτοις εὐ-
λαβεῖσις ἡγριωμένων, τὴν πρὸς γυναῖκα δάλεξιν
ἀποφρίττειν ἀξιοῖ, ἔξαπλοι δὲ εἰς διπαντας τὴν φύ-

* Luc. xii, 49.

ανθρωπίαν, καὶ δι' αὐτοῦ δεικνύει τοῦ πράγματος, ὅτι δὴ πάντως εἰς ὑπάρχων δημιουργός, οὐ μόνοις ἀνδράσι τὴν διὰ πίστεως ἀπονέμει ζωὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ θῆλυ πρὸς αὐτὴν σαγηνεύει γένος. Κερδανινέτω πάλιν καὶ τοῦτο πρὸς ὑπογραμμὸν ὃ διδάσκων ἐν ἔκκλησίαις, καὶ μὴ παραιτεῖσθω γυναικας ὁφελεῖν. Οὐ γάρ θελήμασι τοῖς ἰδίοις, ἀλλὰ τῇ τοῦ κηρύγματος χρεὶ δεῖ πάντως ἀκολουθεῖν.

Οὐδεὶς μέτοι εἶπε· Τί λαλεῖς, ἢ τι ἡγεῖς μετ' αὐτῆς;

Μαθητῶν ἡνέργον ἐπιστημόνων, καὶ τὴν πρέπουσαν τῷ ἀνδαστάλῳ τιμὴν περισώζειν εἰδότων, μὴ περιέργοις ἐρωτήσεσιν εἰς ἑκάποντος δοκεῖν ὑπονοίας ἀποδημεῖν, διὶς μετὰ γυναικῶν ἐλάλει, αἰδοῖ δὲ μᾶλλον, καὶ φόδῳ τὴν μὲν γλώτταν εἰργεῖν δόδοτων ἐντὸς, περιμένειν δὲ μᾶλλον αὐτομολοῦντα πρὸς λόγους τὸν κύριον, καὶ ἐθελούσιον αὐτοῖς περιτίθέντα τὴν ἐξήγησιν. Θαυμαστέον τοιγαροῦν διὰ τούτων ἐφ' ἡμερόστητι μὲν τὸν Χριστὸν, ἐπὶ δὲ σοφίᾳ, καὶ συνέσει τοὺς μαθητὰς, καὶ τῇ τοῦ πρέποντος γνώσει.

Ἄφηκεν οὖν τὴν ὑδρίαν αὐτῆς ἡ γυνὴ, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν πόλιν.

Κρείτεν ἡδη καὶ ὑψηλοτέρα φαίνεται τῶν εἰς τὸ σῶμα φροντίδων, ἡ κατὰ τὴν χθὲς καὶ τρίτην πολύναυρος αὔστη γυνὴ, καὶ ἡ ψυχραῖς πολλάκις εὐάλωτος ἡδοναῖς, πλεονεκτεῖ. τῆς σαρκὸς τὴν ὡς ἐξ ἀνάγκης χρείαν, δίψης τε ὁμοῦ, καὶ ποτῶν ἀλογήσασα, πρὸς ἑτέραν ἔξιν διὰ τῆς πίστεως ἀνεγάλκευετο. Ἀγάπην δὲ παραχρῆμα τὴν καλλίστην πασῶν ἀρετὴν, καὶ τὸν φιλάλληλον μελετῶσα τρόπον, διπέρ αὐτῇ πέφηνεν ἀγαθὸν, τοῦτο καὶ ἑτέροις ἵκαγγέλουσα γοργῶς δρόμῳ τῷ πρὸς τὴν πόλιν συντείνεται. Ὅπεράνει νέρος ἐν αὐτῇ, κατὰ γε τὸ εἰκός, δὲ Σωτὴρ, καὶ λεληθότως, κατὰ τὸν νοῦν ἐψιθύριζε λέγων· « Διαρεῖν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε. » Μανθάνωμεν διὰ τούτου, μὴ ζηλοῦν μὲν ἐκείνον τὸν ὀκνόφιλον τὸν οἰκετην, διὰ τε τοῦτο εἰς γῆν καταχωνύντα τὸ τάλαντον, ἐπεργάζεσθαι δὲ μᾶλλον αὐτὸν σπουδάζωμεν. « Οὐ δὴ καὶ δρῶσα καλῶς ἡ πολυθρύλητος αὕτη γυνὴ, κοινοποιεῖται τοῖς ἄλλοις τὸ προσπεσὸν ἀγαθὸν, ὕδωρ μὲν, διπέρ ἡν ἀριστερένη, τῶν πηγαίων οὐκέτι λαδοῦσα μαστῶν, οὐδὲ τὴν ἐκ γῆς ὑδρίαν οἴκοι πάλιν ἀποκομίζουσα, θειὰ δὲ μᾶλλον καὶ οὐρανίων χάριτε, καὶ πανοφρῷ τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίῃ τὰς τῆς διανοίας ὑποθήκας ἐμπλήσασα. Ἰστέον ἐντεῦθεν, ὡς ἐν τύπῳ πάλιν καὶ γραφῇ διὶς μικρῶν δὴ λίαν ὑπερφρονοῦντες, καὶ σωματικῶν, πολλαπλασιεύοντες καὶ ἀμείνων πάρδε θεοῦ ληφθεῖσα. τί γάρ ὕδωρ τὸ ἀπὸ τῆς γῆς, ὡς πρὸς τὴν ἀνθρώπους;

Καὶ λέγει τοῖς ἀνθρώποις· Δεῦτε, ίδετε ἀνθρώπον, διὰ εἶπε πάρτε, δος ἐποιησο· μήτι οὐτός ἐστιν ὁ Χριστός;

Οὐ παραδόξου μεταβολῆς, ὡς μεγάλης δυντως, καὶ θεοπρεποῦς ἴσχύος, ἐπ' ἀρρήτῳ διαφανοῦς τῷ θεαματι! Τεχνίτης ἡδη πρὸς λόγους καὶ μυσταγωγός, ἡ συνιεῖσα μὲν οὐδὲν τῶν ἐν ἀρχῇ λεγομένων, διὰ δὲ τοῦτο δικαίως ἀκούσασα· « Υπαγε, φώνησόν σου τὸν διάδρομον, καὶ ἐλθε ἐνθάδε. » Ήρα γάρ δηναρίους ἐντέ-

A unus omnino sit opifex non solis viris vitam per fidem tribuit, sed et semineum genus ad eam convertit. Hoc sibi rursus exemplum habeat quicunque doctoris partes agit in ecclesiis, nec prodesse renuat mulieribus. Non enim voluntatem suam, sed prædicationis utilitatem sequi oportet.

IV, 27. *Nemo tamen dixit: Quid queris aut quid loqueris cum illa?*

Prudentium discipulorum erat, et magistro debitum honorem servantium, non superfluis questionibus in absurdas suspicione abire quod cum muliere loqueretur, sed pudore potius ac metu linguam intra dentes concludere, et expectare dum magister loqueretur, ejusque rei causam ultra aperiret. Mirari ergo debemus hic Christum ob mansuetudinem; discipulos autem ob sapientiam atque prudentiam, et decori notitiam.

IV, 28. *Reliquit ergo hydriam suam mulier, et abiit in civitatem.*

C Victrix corporeæ curæ jam videtur illa heri ac nudiustertius multorum virorum uxor, et quæ stultis voluptatibus sæpe succubuerat, carnis usum necessarium defraudat, simulque sitim et potum aspernata in alium statum per fidem 194 reformatur. Statim vero charitatem virtutum optimam, multumque amorem amplexa, quod sibi oblatum est bonum, citato in urbem cursu studiose annuntiat. Inclamabat enim ei, ut ereditabile est, et in animum clam insurrahbat, dicens: « Gratus accepistis, gratis date ». Hinc discamus non esse nobis imitandum ignavum illum servum qui talentum humi desodit, sed illud exercere conemur ». Quod celeberrima hæc mulier egregie præstat, quæ bonum sibi oblatum aliis communicat, quam hactenus hauserat aquam non jam e scaturigine hauriens, neque terrestrem hydriam domum denuo reportans, sed divina potius ac cœlesti gratia, sapientissimaque Salvatoris doctrina mentem plenam gerens. Hinc rursus tanquam in figura et tabula observandum est, exiguis admodum et corporeis neglectis multo copiosiora et meliora nos a Deo percepturos. Quid enim est aqua de terra, si cum intelligentia quæ superne venit, comparetur? παρὰ θεοῦ ληφθεῖσα. τί γάρ ὕδωρ τὸ ἀπὸ τῆς γῆς,

D IV, 29. *Et dicit illis hominibus: Venite et videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcumque feci: numquid ipse est Christus?*

O inopinatam mutationem! o magnam profectio divinamque virtutem, quæ ineffabili miraculo patescit! Docet demum et alios initiat illa, quæ nihil capiebat, eorum quæ principio dicebantur, quæque idcirco jure audierat: « Vade, voca virum tuum, et veni hoc. » Observa enim quanta industria et

* Matth. x, 8. † Matth. xxv, 25 seqq.

arte Samaritanos alloquatur. Non continuo dicit se Christum invenisse, nec statim de Jesu narrationem suam orditur: certe enim despecta fuisset, nec immerito, ut quæ longe ultra quam ejus conditionem decebat saperet, nec morum suorum ignaros auditores haberet. Prius ergo faciles eos ad credendum reddit miraculo, iisque inusitato eventu attonitis, planius quodammodo fidei iter efficit. « Venite, et videte », inquit, vehementiori voce tantum non inclamans. Ad fidem, satis erit vel ipsius rei inspectio, majoribusque miraculis praesentes confirmabimini. Nam qui cordium secreta novit, et hac ingenti ac divina dignitate est praeditus, quomodo non plenis, ut aiunt, velis servetur ad ea peragenda quæ velit?

195 IV. 30. Exierunt ergo de civitate, et veniebant ad eum.

Judeorum duritiem Samaritanorum facilitas arguit, et illorum crudelitas in istorum humanitate elucet. Hic rursum discendi studiosus observet quanta sit in utrisque morum discrepancia, ut certe non immerito miretur Jesum recedentem a Judaeorum Synagoga, et alienigenis seipsum largientem. Quod enim Judæis venturus esset Christus, et quas ob res apparitus esset, Mosaica lex denuntiabat, et gravissimas ille prophetarum chorus prædicabat, atque ipsis propemodum foribus adesse demonstrabat, dicens: « Ecce Deus noster, ecce Dominus ». Et postremus omnium magnus ille inter natos mulierum Joannes, praesentem jam et conversantem monstrabat, dicens: « Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi ». Et quod omnem admirationem superat, multorum operum vi ac potestate divina seipsum Salvator revelabat. Quid igitur illi ad nefaria consilia præcipites machinantur? Mortem ejus injuste appetunt, insidiantur impie, cædem crudeliter machinantur, et de terra ac civitate sua ejiciunt vitam, lumen, illam omnium salutem, viam regni, et peccatorum remissionem, atque adoptionis in Dei filios largitorum. Quocirca Salvator jure dicebat: « Jerusalēm, Jerusalēm, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt: quoties volui congregare filios tuos, quomodo gallina congregat pullos suos sub alas, et noluisti? Ecce relinquetur vobis dominus vestra deserta ». Samaritani vero Judæorum vecordia videntur potiores, quorum duritiem facilitate sua vincentes, uno duntaxat audito miraculo confestim ad Jesum accurrunt, non sanctorum prophetarum vocibus inducti, non Mosaicis præconiis, aut Joannis indicatione, sed unius ejusque peccatricis mulierculæ narratione. Jure itaque Servatoris in eos admirantes sententiam, exclamamus: « Justus es, Domine, et rectum judicium tuum ». ἐπ' αὐτοὺς τοῦ Σωτῆρος ἀποθαυμάζοντες φῆφον, καὶ ἡμεῖς ἡ χρήσις σου. »

A χνως τὴν πρὸς Σαμαρείτας ἐποιεῖτο διάλεξιν. Οὐκ εὐθὺς εὐρηκέναι φησι τὸν Χριστὸν, οὐδὲ ἐν πρώτοις ἔπαντῆς εἰσφέρει διήγησιν τὸν Ἰησοῦν. Ἡ γὰρ ἀνὴ διεπτύσθη δικαίως, ὃς πολὺ μὲν τὸ μέτρον τῶν αὐτῆς πρόπτων τοὺς ἀχροωμένους εύρισκουσα. Προέξευμχρίζει τοιγαροῦν τῷ θαύματι, καὶ τῷ παραδίψῳ προκαταπλήσσα, λειτέραν ὥσπερ τῇ πίστει τὴν ὅδον ἀπεργάζεται. « Δεῦτε, καὶ ἰδετε, » φησι συνετῶς, μονονούχη θερμοτέραις βώσα φωναῖς ἀρκέσει καὶ μόνη πρὸς πίστιν ἡ θέα, καὶ πληροφορήσει παρόντας ἀξιολογωτέρους τοῖς θαύμασιν. Ὁ γὰρ γινώσκων τὰ κεχρυμμάτα, καὶ τὸ μέγα τοῦτο καὶ θεοπρεπὲς ἀξιώματα λαγών, πᾶς οὐκ εἶ ξουρίας δραμεῖται πρὸς τὴν ὁν ἀνθρώποι πλήρωσιν;

B Ἐξῆλθον οὖτε ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτόν.

“Ελεγχος τῆς Ιουδαίων σκληροκαρδίας ἡ Σαμαρείτῶν εὐπειθεία, καὶ τὸ ἐκείνοις ἀπάνθρωπον ἐν τῇ τούτων ἡμερότητι διαφαίνεται. Καὶ δράω πάλιν ὁ φιλομαθῆς τῆς ἐν ἀμφοῖν ἔξεως τὴν διαφορὰν, ἵνα δὴ καὶ μάλι δικαίως ἀποθαυμάζῃ τὸν Ἰησοῦν τῆς μὲν τῶν Ιουδαίων ἀποδημῶντα Συναγωγῆς, ἕαυτὸν δὲ μᾶλλον τοῖς ἀλλογενεσι δωρούμενον, Ιουδαίοις μὲν γὰρ δι τοις ἡξει καὶ ἐπὶ τίσιν ἀναφανεῖται Χριστὸς, ὁ διὸ Μωάτως διήγειλε νόμος, προφῆτῶν δὲ ὁ πάντεσμνος ἀνεκήμοντες χορὸς, καὶ μονονούχη παρόντα λοιπὸν ἐπὶ θύραις ἀπεδείχνει λέγων· « Ίδον ὁ Θεὸς τὴν τιμῶν, Ίδον Κύριος. » Καὶ τελευταῖς ἐπὶ πᾶσιν ὁ μέγας ἐν γεννητοῖς γυναικῶν Ιωάννης, ἥδη πεφηνότα, καὶ συνδιαιτώμενον φανερὸν καθίστη λέγων, « Ίδε ὁ Ἀμυνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ ἀλρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. » Καὶ τότε πάντων παραδοξότερον, διὰ πολλῶν πραγμάτων, δυνάμεως τε καὶ ἔνστατης θεοπρεπούς ἕαυτὸν ὁ Σωτὴρ ἔξεχάλυπτε. Τί δὴ λοιπὸν ἐπὶ τούτοις οἱ πρὸς ἐκτόπους ἀχάλινοι μελετῶσι βουλάς; Φωνῶσιν ἀδίκως, ἀπιστούλευσούσι δυσσέβες, φονοῦσι δυστρόπως, γῆς τε καὶ πόλεως τῆς ἕαυτον ἔξελαύνουσι τὴν ζωὴν, τὸ φῶς, τὴν ἀπάντων αὐτηρίαν, τὴν εἰς βασιλείαν ὅδον, καὶ τῶν πλημμελούντων τὴν ἄφεσιν, τῆς ιιοθεσίας τὸν χορηγόν. Αἱδὲ τούτα δικαίως ἔρασκεν ὁ Σωτὴρ· « Ιερουσαλήμ, Ιερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβαλεύσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτὴν, ποσάκις ἡθέλσατο πισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, δν τρόπον δρυίς ἐπισυνάγει τὰ νοσοία ἕαυτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἡθελήσατε; Ίδον ἀφίεται ὑμὲν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. » Σαμαρεῖται δὲ τῶν Ιουδαίων ἀπονοίας ἀναφαίνονται χρείττονες, καὶ τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς δυσμάθειαν ταῖς εὐπειθείαις νικήσαντες, ἐνδὲ καὶ μάνον κατακούσαντες θαύματος, δρομαῖοι βαδίζουσιν ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν, οὐ ταῖς τῶν ἀγίων προφητῶν ἀναπεπεισμένοι φωναῖς, οὐ Μωσαῖκος χηρύγμασιν, Ἡ ταῖς Ιωάννου δακτυλοδειξίαις, ἀλλὰ μιᾶς αὐτοῖς ἐξηγουμένης, καὶ τοῦτο ἀμαρτωλοῦ γυναικός. Εὐλόγως τοιγαροῦν τὴν ἐπ' αὐτοὺς τοῦ Σωτῆρος ἀποθαυμάζοντες φῆφον, καὶ ἡμεῖς ἡ χρήσις σου. »

* Isa. xl, 9. * Juan. i, 29. ** Matth. xxiii, 37, 38. *** Psal. cxviii, 137.

Ἐγ δέ τῷ μεταξὺ ἡρώτων αὐτὸν οἱ μαθηταὶ ἀπόντες· Ῥαβδί, φάμε. Ὁ δὲ εἶχεν αὐτοῖς.

Οἰκονομεῖ μὲν ἄριστα τοῦ βιβλίου τὴν συγγραφήν δὲ θεοπέτιος εὐαγγελιστῆς, παραλιμπάνει δὲ οὐδὲν τῶν δια δὴ πάντων τοῖς ἐντεῦξομένοις ἔπειθαι πιστεύει λυσιτελῆ. Ἀκουε τούναν δπως ἡμέν ἀξιολογώτατου πράγματος γεγονότα πάλιν ὑπογραμμὸν εἰσφέρει τὸν Ἰησοῦν. Οὐδὲν γὰρ οἵμα τεθεῖσθαι μάτην ἐν ταῖς τῶν ἀγίων συγγραφαῖς, ἀλλὰ καὶ διπέρ ἀν τις οἴηται μικρὸν, οὐκ εὐκαταφρόνητον ὀδινὸν ἔσθι τὴν ὥφειται εὑρίσκεται. Ἀρξάμενος τοιγαροῦν τῆς Σαμαρειτῶν ἐπιστροφῆς, καὶ δοσον οὐδέπω προσδοκωμένων εὐτῶν· ἔδει γὰρ ἥξοντας ὡς θεός· διὸς μὲν ἐξ ὅλου πρὸς τὴν τῶν κεκλημένων σωτηρίαν συντελεῖται, ποιεῖται δὲ λόγον οὐδένα τῆς τοῦ σώματος τροφῆς, καίτοι καὶ κεκμηκὼς ἐκ τῆς ὁδοῦ πορίας, ὡς γέργαρπται, ἵνα διὰ τούτου πάλιν τοὺς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἀφελήσῃ διδασκάλους, καὶ καμάτου μὲν παντὸς ἀναπαίση περιορφῆν, κρείτονα δὲ τῆς περὶ τὸ οὐμα φροντίδος τὴν ἐπὶ τοῖς σωμένοις ποιεῖσθαι σπουδῆν· «Οὐαὶ γάρ, φησιν δὲ προφῆτες, οἱ ποιοῦντες τὸ ἔργον Κυρίου ἀμέλως.» Ἱνα τοίνυν μανθάνωμεν ἐν τοῖς τοιωτοῖς μάλιστα καίροις ἀστεῖν εἰωθέτα τὸν Κύριον, ἐρωτῶντας εἰσφέρει τοὺς μαθητὰς, καὶ μονονούχη προκαλούντουμένους, ἵνα δὴ τι βραχὺ τῶν πεπορισμένων, ὡς ἀπαραίτητὸν τε καὶ ἀναγκαῖαν ἦν τροφὰς ἀγοράσωσιν, διὸς καὶ παρῆσαν ἥδη συγκομισάμενοι.

Ἐγὼ βρῶσιν ἔχω φαγεῖν, οὐκ ύμεῖς οὐκ οἰδατε.

Χαριέτως μὲν δὲ Σωτῆρι ἀπὸ τῶν ἐν χεροῖ πραγμάτων ἔξυφαντει τὴν ἀπόκρισιν. Μόνον δὲ οὐχὶ φησιν ἐπεσκιασμένως, ὡς εἰπερ εἰδεῖν αὐτὸν τὴν Σαμαρειτῶν ἐπὶ θύρας οὖσαν ἐπιστροφήν, ἐκείνης ἔχεσθαι μᾶλλον ὡς τρυφῆς, ἢ σάρκα τρέψειν ἀνέτειδον. Ἐκ δὲ δὴ τούτου πάλιν δὴν ἔχει τὴν εἰς ἀνθρώπους ἀγάπην ἡ θελα φύσις ἔξεστη μαθεῖν· τροφὴν γὰρ ὠστερὶ τῇσιταις καὶ τρυφὴν τῶν ἀπολαύστων τὴν εἰς σωτηρίαν ἀναδρομήν.

Ἐλειγορ οὖν οἱ μαθηταὶ πρὸς ἀλλήλους· Μήτις γένεγκεν αὐτῷ φαγεῖν; Ἀλλει τούτοις δὲ Ἰησοῦς.

Σχοτεινὸν δύτα τὸν λόγον οὐπω συνέντεις οἱ μαθηταὶ, τὰ πολλάκις γεγονότα καθ' ἑαυτοὺς ἐλογίζοντο, καὶ πρὸς τὰς συνήθεις καταβαίνουσιν ἐννοίας, προσῆχθαι μὲν ὑπὸ τοῦ τροφῆν ὑποπτεύοντες αὐτῷ, τιμωτέρων δὲ πως, ἢ καὶ ἥδιον τῆς παρ' αὐτῶν συλλεγεῖσης ὑπάρχειν αὐτήν.

Ἐμὲ δὲ βρῶμά ἔστιν, Ἱνα ποιήσω τὸ θέλημα τοῦ κέμματος με, καὶ τελειώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον.

«Οὐλον ἀπορήσεις τοῦ λόγου τὸ κατάλυμα [γρ. κάλυμμα αὐτοῦ καταλύμα] διαφαγεστάτην αὐτοῖς ἀπέδειξε τὴν ἀλήθειαν, ὡς δὲ δοσον οὐδέπω τῆς οἰκουμένης ἐσομένοις διδασκάλοις τύπον ἐαυτὸν εἰσφέρει, συντόνου τε καὶ λίαν ἀριστῆς σπουδῆς, τῆς ἐπὶ τὸ χρῆναι διδάσκειν δηλαδὴ, καὶ τῆς ἀναγκαῖας τοῦ σώματος χρείας δευτέραν ἔχουσῆς διὰ τοῦτο τὴν φροντίδα. Βρῶμα γὰρ εἶναι λέγων ἐαυτῷ θυμηρέστατον τὸ ποιῆσαι τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτὸν, καὶ τε-

IV, 51. *Interea rogabant eum discipuli ejus, dicentes: Rabbi, manduca. Ille autem dicit eis.*

196 Divinus evangelista præclaro librum suum ordine componit, nihilque pretermittit eorum quæ lectoribus usui fore existimat. Audi ergo quo pacio rei præclarissimæ Jesum nobis exemplum rursus statuat. Nihil enim frustra in sanctorum libris possit esse puto, sed quod parvum existimas, nou penitendam quandoque utilitatem parturire compericis. Auspicatus igitur a Samaritanorum conversione, et cum jamjam exspectarentur ipsi (venturos enim noverat, ut Deus), totus in salutem electorum incumbit, nutriendi vero corporis curam nullam habet, licet etiam ex itinere desfatigatus, ut scriptum est¹¹, quo nimur Ecclesiaz doctoribus denuo prosit, et laborem aspernari doceat, majorisque salutis proximorum quam sui corporis curam gerere. «Vae enim, inquit propheta, qui facitis opus Domini negligenter¹².» Ut ergo discamus in istiusmodi maxime temporibus Dominium jejunare solitum, interrogantes inducit discipulos, ac tantum non genibus advolutos petere, ut modicum quid eorum quæ suppeditabat in necessarium cibum capere. Petierant quippe urbem ut cibos emerent, eosque iam attulerant.

ποιήσαιτο τροφήν. Ἀπελύθησαν γὰρ εἰς τὴν πόλιν ποιήσαιτο τροφήν. Ἀπελύθησαν γὰρ εἰς τὴν πόλιν.

IV, 32. Ego cibum habeo manducare, quem res nescitis.

C Scite Salvator e re presenti responderemus textit. Tantum non autem subinnuit, quod si nōssent Samaritanorum conversionem ipsis propemodum instantem soribus, ei potius incumbere ceu deliciis persuaderentur, quam nutriende carni vacare. Hinc vero denuo discere licet quantum in homines habeat natura divina charitatem: ciborum enim et deliciarum loco ei est perditorum ad salutem reversio.

IV, 33. Dicebant ergo discipuli ad invicem: Numquid aliquis attulit ei manducare? Dicit eis Jesus.

D Obscurum sermonem cum discipuli nondum intelligerent, quæ ssepe contigerant apud se cogitant, et de more suspicabantur a quodam ei cibum allatum, delicatiorem nimurum et meliorem quodammodo eo quem corrogarent.

197. IV, 34. Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus qui misit me, et perficiam opus ejus.

Omnī velamine sermonis disruptio apertissimam ostendit eis veritatem, et jam seipsum futuris orbis magistris exemplum statuit acerrimi et præclarí ad docendum studii, cui necessaria corporis etiam præferantur. Nam cum suavissimum sibi eum cibum esse dicit, nimurum facere voluntatem ejus a quo missus est, et perficere ejus opus, apostolici ministerii munus describit. Quantum vero in illis studium esse debeat, clare ostendit. Docebali

¹¹ Jean. iv, 6. ¹² Jerein. XLVIII, 10.

enim curae intentos illos esse duntaxat oportet, et a carnis deliciae in tantum recedere, ut ne necessarium quidem obsequium admittant quod ad vitam conservandam exhibetur. Atque haec dicta quidem sint in præsentiarum tanquam ad typum et exemplum apostolicae vitae pertinentia. Quod si aliquid magis dogmaticum addendum est iis que diximus, ait missum se a Deo et Patre, vel ratione incarnationis per quam mundo cum carne illuxit, beneplacito et nuto Patris, vel ut Verbum ex genitoris mente prodiens quodammodo, et voluntatem suam adimplens, non ut alienæ voluntatis executor assumptus, sed ipse cum sit et Verbum vivens, et manifestissima Patris voluntas, prompte servans eos qui perierunt. Quocirca opus ejus a quo missus est, cum se dixisset, ipse perfector esse videtur. Omnia enim a Patre per Filium in Spiritu. Filiū quippe Verbum, consilium, voluntatem et virtutem esse Patris ¹⁴, nemini, opinor, non est manifestum: sed abs re non erit id etiam ex divina Scriptura comprobare. Igitur videbis Verbum esse ex hoc loco: « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum ¹⁵. » Videbis consilium, in eo quod ait Psalmista oratione ad Deum et Patrem conversa: « In consilio tuo deduxisti me ¹⁶. » Videbis voluntatem esse, in eo quod ipse dicit: « Domine, in voluntate tua præstasti decori meo virtutem ¹⁷. » Roborat enim sanctorum decorum, id est omnem virtutis bonam habitudinem vivens ac subsistens Patris voluntas, hoc est Filius. Virtutem quippe illum esse hinc rursum intelliges: **198** « Manda, Deus, virtuti tue, confirma hoc, Deus, quod perfecisti in nobis ¹⁸. » Vides in his utique Dei ac Patris beneplacito incarnatam ejus virtutem, hoc est Filiū, ut confirmaret hoc quod nobis perfecit corpus. Nisi enim habitasset in nobis, profecto ne ipsa quidem carnis natura infirmitatem ex corruptione profectam exuisisset. Cum ergo Filius sit bona Patris voluntas, perficit opus ejus, salutem tribuens creditibus in eum. Sed objiciet forsitan aliquis: Si Filius ipse est voluntas Patris, quam voluntatem Patris perfecturus missus est? Aliud enim esse debet id quod perficitur ab eo qui perficit. Quid igitur ad hoc dicimus? Exigit quidem nominum impositio rerum significatarum diversitatem, sed in Deo sæpe id negligitur, et naturæ supremæ ratio accurationem illam respuit. Nec enim ea que de ipsa dicuntur ut vere se habent utique exprimuntur, sed pro eo ac potest enarrare lingua, et auris hominis audire. Qui enim videt in ænigmate, in ænigmate quoque loquitur. Quid enim facies, cum is qui simplex est, natura duplex apparebit dicendo de Israëlitis: « Et filios suos ducebant per ignem, quod non mandavi eis, et non ascendit in cor meum ¹⁹. » Annon enim necesse est cor aliud esse ab eo in quo est? Et quomodo jam simplex Deus

λειώσαι αὐτοῦ τὸ ἔργον, τῆς μὲν ἀποστολικῆς λειτουργίας· διαγράφει τὸ ἐπιτίθεμα. Ποταποὶ δὲ τὴν ξεῖν ὑπάρχειν ὁρέλουσι καταμηνύει σαφῶς. Συντετάσθαι γάρ δὴ κατὰ τὸ εἰκός, ἀναγκαῖον αὐτοὺς ἐπὶ μόνοις τοῖς διδασκαλικοῖς φροντίσμασι, δεῖν δὲ τοσοῦτον ἀποφοιτᾶν τῆς εἰς σάρκα τρυφῆς, ὡς μηδὲ αὐτὴν προσέσθαι τὴν ὡς ἔξ ἀνάγκης θεραπείαν, διὰ μόντιν ἐπιτελουμένην τὴν τοῦ τεθνάντοι παραίτησιν. Καὶ ταῦτα μὲν εἰρήσθω πρὸς τὸ παρόν, ὡς εἰς τύπον, καὶ ὑπογραμμὸν ἀποστολικῆς συντελούστα πολιτείας. Εἰ δὲ χρὴ τοῖς εἰρημένοις καὶ δογματικώτερον προσβαλόντας εἰπεῖν, ἀπεστάλθαι φησι, δῆλον δὲ διὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἢ κατὰ τὸν τῆς ἑνανθρωπήσεως τρόπον, καθ' ὃν ἐπέλαμψε τῷ κόσμῳ μετὰ σαρκὸς, εὐδοκίᾳ καὶ συγανέσσει τοῦ Πατρὸς, ἢ ὡς Λόγος ἐξ τοῦ γεννήσαντος νοῦ προκύπτων τρόπον τινά, καὶ τὸ διὰ τὸν ἀποπληρῶν, οὐχ ὡς ἀλλοτρίων θελημάτων παραληφθεὶς ὑπουργὸς, ἀλλ' αὐτὸς ὑπάρχων καὶ Λόγος δέ τῶν, καὶ θέλημα τοῦ Πατρὸς ἑναργέστατον, ἵστημας διασώζων τοὺς ἀπολαύστας. Διὰ γάρ τοι τοῦτο, καὶ τοῦ πεπομφότος αὐτὸν εἶναι τὸ ἔργον εἰπών, αὐτὸς δρᾶται τελειωτής. Πάντα γάρ παρὰ Πατρὸς δεῖ Υἱοῦ ἐν Πνεύματι· διὰ τὸ γάρ καὶ λόγος, καὶ βουλὴ, καὶ θέλημα, καὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς ἐστιν δὲ Υἱός. εἶναι μὲν ἀπασι νομίσμα καταφανές· λυπεῖ δὲ οὐδὲν καὶ ἀπὸ τῆς θείας πιστώσασθαι Γραφῆς. Οὐκοῦν δράτω μὲν τις ὑπάρχοντα Λόγον ἐν τῷ· «Ἐν ἀρχῇ ἦν δὲ Λόγος, καὶ δὲ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεός ἦν δὲ Λόγος.» Όράτω βουλήν ἐν τῷ λέγειν, ὡς πρὸς Θεόν καὶ Πατέρα, τὸν Μελιψόδον· «Ἐν τῇ βουλῇ μου ὀδηγησάς με.» Όράτω θέλημα πάλιν ἐν τῷ λέγειν αὐτὸν· «Κύριε, ἐν τῷ θελήματί σου παράσχου τῷ καλλίτελμα μου δύναμιν.» Νευροὶ γάρ τῶν ἀγίων τὸ κάλλος, τοῦτ' ἐστι, τὴν ἀπασταν ἀρετῆς εὐέξιαν, τὸ ζῶν τε καὶ ἐνυπόστατον θέλημα τοῦ Πατρὸς, τοῦτ' ἐστιν δὲ Υἱός. «Οτι γάρ ἐστι καὶ δύναμις, πάλιν ἐντεῦθεν συνήσεις· «Ἐντείλαι, φησίν, δὲ Θεός, τῇ δυνάμει σου, δυνάμασον, δὲ Θεός, τοῦτο, δὲ κατειργάσω ήμίν.» Όρδες ἐν τούτοις ἀκριβῶς εὐδοκίᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, σαρκωθεῖσαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν, τοῦτ' ἐστι τὸν Υἱὸν, ἵνα δυναμώσῃ τοῦτο, διπερ ήμίν κατηρέσσατο σῶμα. Εἰ μὴ γάρ ἐσκήνωσεν ἐν ήμίν, οὐδὲ ἀν διως τὴν ἀπὸ φθορᾶς ἀσθένειαν ἡ τῆς σαρκὸς ἀπεδύσατο φύσις. Αὐτὸς τοιγαροῦν ὑπάρχων δὲ Υἱός τὸ ἀγαθὸν τοῦ Πατρὸς θέλημα, τελειοῦ τὸ ἔργον αὐτοῦ, σωτηρίαν τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν δωρούμενος. «Ἄλλ' ἔρετις πρὸς τοῦτο τυχόν· Εἰ αὐτὸς ἐστιν δὲ Υἱός τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, ποιῶν ἀπεστάλη πληρώσων θέλημα; Διὶ γάρ ἐτερον εἶναι παρὰ τὸν πληροῦντα τὸ πληρούμενον. Τί οὖν δρα πρὸς τοῦτο φαμεν; Ἀπαιτεῖ μὲν δυνάσσεις τῶν δύναμάτων ἡ θέσις τῶν σημανομένων τὴν ἐτερότητα, ἀδιαφορεῖ δὲ πολλάκις ἐπὶ Θεοῦ, καὶ τὸ ἀκρίβες ἐν τούτοις δὲ τῆς ἀνωτάτων φύσεως παραιτεῖται λόγος. Λαλεῖται γάρ τὰ περὶ αὐτῆς, οὐχ ὡς ἔχει πάντως ἀληθείας, ἀλλ' ὅπως ἀν δύνατο διερμήνευεν ἡ γλῶττα, καὶ οὓς κατακροδίσθαι τὸ ἀνθρώπινον. Ὁ γάρ ἐν αἰνίγματι βλέπων, ἐν αἰνίγματι καὶ λαλεῖ-

¹⁴ I Cor. 1, 18, 21. ¹⁵ Joan. 1, 1. ¹⁶ Psal. LXXII, 24. ¹⁷ Psal. XXIX, 8. ¹⁸ Psal. LXVII, 29. ¹⁹ Ierem. xix, 5.

Ἐπει τὶ ποιήσεις ὅταν ὁ ἀπλοῦς ἡμῖν τὴν φύσιν εἰσ-
βαίνῃ διπλοῦς, διὰ τοῦ λέγειν περὶ τοῦ ἐξ Ἰσραὴλ·
· Καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν διῆγον διὰ πυρὸς, δούλῳ ἐνετεί-
λάμην αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἀνέδη ἐπὶ τὴν καρδίαν μου. »
· Ή γάρ οὐκ ἀνάγκη τὴν καρδίαν ἑτέραν ὑπάρχειν παρὰ
τὸν ἐν ὑπερ ἐστί; Καὶ πῶς ἀπλοῦς ἐτι νοηθήσεται
Θεός; Οὐκοῦν ἀνθρωπίνως μὲν λαλεῖται τὰ περὶ
Θεοῦ· νοεῖται δὲ οὖτας, ὡς ἀν ἀρμότοι Θεῷ, καὶ τὸ
μέτρον τῆς ἡμισέρας γλώττης, τὴν ἐπὶ πάντας οὐκ
ἀδικήσει φύσιν. Κανεὶς εὐρίσκεται τοιγαροῦν ὁ Υἱός,
ὡς περὶ τίνος ἐτέρου λέγων τοῦ θελήματος τοῦ Πα-
τρὸς, ἀδιαφορήσεις οἰκονομικῶς τῇ τῶν λόγων ἀσθε-
νεῖς περιτίθεται τὸ μὴ δύνασθαι τι μείζον εἰπεῖν,
μήτε μὴν ἐτέρως κατασημῆναι τὸ δηλούμενον. Καὶ
ταῦτα μὲν εἰρήθω πάλιν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ νοεῖσθαι καὶ
τείμενψ φῆται, λόγος μὲν οὐδεὶς ἀναγκάζει θέλημα νοεῖσθαι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, διαφόρως Ἰσ. ἀδιαφό-
ρως] δὲ μᾶλλον παραδεξόμεθα τὴν ἐπὶ τοῖς ἀπολαύσι βουλὴν ἀγαθήν.

Οὐχ ὑμεῖς λέγετε, δτι τετράμηνός ἐστι, καὶ σ B IV, 35. *Nonne vos dicitis quod adhuc quatuor menses sunt, et messis venit.*

Δέχεται πάλιν τοῦ λόγου τὰς ἀφορμάς, ἀπὸ και-
ροῦ, καὶ πράγματος, καὶ ἀπὸ τῶν ἐν αἰσθήσεις τῇ
παχυτέρᾳ, πνευματικῶν θεωρημάτων ἀναπλάττει
διῆγειν. «Πρα μὲν γάρ ἦν χειμῶνος ἐτι κατ' ἐκεῖνο
καιροῦ, ἀρτιθαλῆς δὲ, καὶ νέος τῶν σπερμάτων ὁ κά-
λαμος μόγις μὲν τῆς ἀρούρας ἔξεφριτε· καιροῦ δὲ
τεσσάρων μηνῶν διῆπενσαντος, εἰς τὴν τοῦ θεριζον-
τες χειρα πεσεῖσθαι προσεδυκάτο. «Οὐχ ὑμεῖς οὖν,
φησιν, οἱ ἀνθρωποι, λέγετε δτι τετράμηνός ἐστι, καὶ
δ θερισμὸς ἔρχεται; »

Ίδον λέγων ὑμῖν· Ἐπάριτε τοὺς ὄρθιαλμοὺς
ὑμῶν, καὶ θέασασθε τὰς χώρας, δτι λευκαὶ εἰσι
χρόδι θερισμός.

Ταῦτας διάλιγον τῶν ἐπὶ γῆς πραγμάτων τὸν τῆς
διανοίας ὄφθαλμὸν ἀνοχλίσαντες, τὸν πνευματικὸν
ἀναθρεῖτε σπόρον, δτι λευκάνθισται μὲν ἐπὶ τὴν
ἄλωνα βαδιούμενος ἥδη· καλεὶ δὲ λοιπὸν ἐφ' ἐαυτῷ
τὸν ἀμητῆρα σιδηρον. Ἀπὸ δὲ τῆς δύοισι τῶν
ἐν Ιερούρι πραγμάτων θεωρήσεις τὸ δηλούμενον.
Σπόρον μὲν γάρ νοήσεις τὸν νοητὸν, καὶ πληθὺν
ἀσταχύων πνευματικῶν, τοὺς διὰ τῆς τῶν προφητῶν
προγεωρθεύντας φωνῆς εἰς τὴν μέλλουσαν ἀναδειχθῆ-
σαντας πίστιν διὰ Χριστοῦ. Λευκαίνεται δὲ πέπειρός
τε καὶ ἔτοιμος ἥδη πρὸς τὸ πιστεύειν γεγενημένος,
καὶ συμπεπηγμένος εἰς εὐλάβειαν. Ό δὲ τοῦ θερι-
ζοντος σιδηρος, ὁ λαμπτρός τέ ἐστι καὶ τομώτατος
τῶν ἀποστόλων λόγος, τῆς μὲν κατὰ νόμον λατρείας
ἀποκείρων τοὺς ἀκρωμένους, ἐπὶ δὲ τὴν ἄλλω μετα-
τιθεὶς, τοῦτον ἐστιν, ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ· ἔνθα
δη τριβόμενοι τε καὶ πόνοις ἀγαθῶν ἀνθλιθέμενοι, καθαρὸς ἀπέδειχθενται στος τῆς τοῦ συνάγοντος
ἀποθήκης ἐπάξιος.

Ἄδη δ θεριζω, μισθὼν λαμβάρει, καὶ συρράει
καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον, ίτα δ σπείρων δμοῦ
χαιρῆ, καὶ δ θεριζω. Ἐρ γάρ τούτῳ δ λόγος
ἀπειθερός ἐστι, δτι ἀλλος ἐστὶ δ σπείρων, καὶ ἀλλος
δ θεριζω.

Λόγου, φησιν, δ καιρὸς τοῦ καλοῦντος εἰς πίστιν,
καὶ τῶν νομικῶν τε καὶ προφητικῶν κηρυγμάτων
τὴν εἰς τέλος διπέιν τοῖς ἀκρωμένοις ἐπιδεικνύον-
τος. Ό μὲν γάρ νόμος, ὡς ἐν σκιαῖς ταῖς ἐν τύπῳ

A esse censebitur? Itaque humano quidem more di-
cuntur quae de Deo loquimur, sed eo modo intelli-
guntur quo Deo convenient, et lingua nostra infla-
mitas supremæ illi naturæ nihil officiet. Licet ergo
Filiū de voluntate Patris loqui comperias, tan-
quam de alia quadam, æquo animo id seres, imbe-
cillitati sermonis consulte tribuendo quod non
possit maius quidpiam dicere, neque aliter certe
rem significatam exprimere. Atque hæc dicta qui-
dem sunt rursus ad demonstrandum Filiū volun-
tatem Patris censeri quoque oportere: In dicto
vero proposito, nulla ratio coget intelligere Patris
voluntatem, sed indifferenter bonam voluntatem
erga eos qui perierunt intelligemus.

Occasionem dicendi rursum a tempore et re capit, et ab iis quæ sub sensum 199 cadunt spiritualium contemplationum explicationem adornat. Erat enim
tum adhuc hiemis tempestas, et virides ac recen-
tes culmi nondum in campis inhorrescebant; sed
elapso quadrimestri spatio in messorum manus
deventuri erant. « Nonne vos igitur, inquit, dicitis
quod adhuc quatuor menses sunt, et messis ve-
nit? »

IV, 35. *Ecce ego dico vobis: Levate oculos ve-
stros, et videte regiones, quia aliae jam sunt ad mes-
sem.*

Hoc est, a rebus terrenis intellectus oculo pau-
lum sublato spiritualia sata circumspicite, flavescentia
jam, et in aream mox ventura, et messoris
ferrum tandem appetentia. A similitudine autem
rerum quæ hic commemorantur spectabis id quod
significatur. Sata enim spiritualia hic intelliges, et
spicarum spiritualium multitudinem, eos qui pro-
phetarum voce prius exulti sunt ad futuram
Christi sicutem instituendi. Flavescit vero, qui et
maturus et paratus jam est ad credendum, et ad
religionem confirmatus. Messoris autem ferrum,
splendida est et acutissima prædictio apostolo-
rum, auditores quidem a cultu legali resecans, et
in aream transferens, hoc est in Ecclesiam Dei,
ubi virtutum laboribus contriti purus cibus effi-
cientur, collectoris horreo dignissimus.

IV, 36-37. *Jam qui metit, mercedem accipit, et
congregat fructum in vitam æternam: ut et qui semi-
nat simul gaudeat, et qui metit. In hoc enim est
verbum rerum, quia aliis est qui seminat, et aliis
est qui metit.*

Tempus, inquit, est verbi vocantis ad fidem et
consummationem legalium et prophetarum præ-
coniorum auditoribus ostendentis. Lex enim velut
in umbris typico cultu venturum prænuntiabat,

Christum videlicet : prophetæ vero post ipsum, annuntiantes Spiritus sermones, jamjam ad futurum præsignabant. Cum autem portas introierit, spem non differet in longum tempus apostolorum prædicatio, sed jam præsentem eum ostendet qui exspectabatur : et **200** metet quidem ex legali cultu eos qui adhuc legi serviunt, et soli litteræ incubant, atque instar manipulorum transferet in mores et conversationem evangelicam, et resecabit similiter ab errore qui multititudinem deorum astruit idolorum cultorem, eumque ad agnitionem veri Dei perducet, et ut in summa quoad licet dicamus, eos qui terrena adhuc sapiunt, ad angelorum vitam per fidem in Christum transferet. Hanc autem, inquit, prædicatio messorum efficit. Merces vero non deerit : congregabit enim eis fructum qui in vitam æternam nutriat ; neque vero qui percepient soli in seipsis gaudebunt, sed tanquam qui prophetis adlaboraverint, et sata prius ab iis exculta messuerint, unam cum iis celebritatem peragent. Quo factum, arbitror, ut Paulus sapientissimus, qui rerum futurarum typos apprime noverat, de sanctis patribus ac prophetis dixerit : « Hos nimur omnes perfectos [Vulg. probatos] per fidem non accepisse repromissionem, Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consumimarentur ». Salvator enim messorem voluit una gaudere cum satore.

περὶ ἡμῶν χρείτων τι προβλεψάμενον, Ινα μὴ χωρὶς ἡμῖνας ἔδοκειρασεν ὁ Σωτὴρ τῷ προεσπαρχει τὸν θεριστὴν.

IV. 38. *Ego misi vos mettere quod vos non labo-rasti : alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis.*

Totum eis tandem revelat mysterium, et obscuro circuitu verborum sublatu manifestissimam rei significatiæ sententiam exhibit. Cum autem Salvator prophetas et apostolos diligenter, nec illorum labore carere vult apostolos, nec sanctis apostolis totam gloriam tribuit eorum qui salvandi erant per fidem in ipsum : sed temperans quodammodo, et mutua operatione permiscens utrorumque laborem, unum fore ait in utrisque gloriae studium. Introisse tamen apostolos in sanctorum prophetarum labores asserit, non permittens insultare priorum nobilitati, sed eos honore prosequi potius persuadens, ut qui labore et tempore præseant. Optimum autem istud nobis quoque documentum fore, quis annuere detrectabit ?

ἡγησαμένους ἐν τε πόνῳ, καὶ χρόνῳ. Κάλλιστον δὲ δῆ μὴ συνανείν παραιτούμενος :

201 IV. 39. *Ex civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis : Quia dixit mihi omnia quaecunque feci.*

His verbis rursum Israel condemnatur, et ex Samaritanorum facilitate durns et praefractus ejus animus arguitur. Vehementer enim miratur evan-

A λατρείας, προεδήλου τὸν ἀφιξόμενον, τοῦτ' ἔστι Χριστὸν προφῆται δὲ μετ' αὐτὸν, τοὺς παρὸ τοῦ Πνεύματος διαπορθμένοντες λόγους μικρὸν δυν καὶ ὡς ἡδη παρεσόμενόν τε καὶ ἤζοντα προεμήνουν. Ἐπειδὴ δὲ εἰσα βέβηκε θυρῶν, οὐκ εἰς ἐλπίδα μακρὰν ἀναθήσει τὸ προσδοκηθὲν τῶν ἀποστόλων ὁ λόγος, ἀλλ' ἡδη παρὸν ἐπιδεῖξει καὶ θερίσει μὲν ἐκ νομικῆς λατρείας τοὺς ἔστι νόμῳ δουλεύοντες, καὶ μόνη προσκαθημένους τῷ γράμματι, μεταθήσει δὲ δίκτην δραγμάτων εἰς ἔξιν τε καὶ πολιτείαν εὐαγγελικήν, ἀποκερεῖ δὲ ὅμοιας πολυθέους μὲν πλάνης τὸν τὸν εἰδὼλων προσκυνητὴν, μετοίσει δὲ πρὸς ἐπιγνώσιν τοῦ κατ' ἀλήθειαν δυντος Θεοῦ, καὶ τὸ σύμπαν, ὡς ἔνι, καὶ συλλήβδην εἰπεῖν, τοὺς φρονοῦντας ἔστι τὰ ἐπὶ τῆς γῆς πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων μεταστήσεις ζωὴν διὰ πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν. Ταύτην μὲν δῆ, φησὶν, ὁ τῶν θεριστῶν ἐξεργάσεται λόγος. « Εσται ὁ οὖν δύμας οὐκ ἀμισθής : συνάξει γάρ δὴ πάντας αὐτοὺς τὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον ἀποτρέφοντα καρπὸν καὶ οὐ δὴ που λαβόντες μόνοι καθ' ἑαυτοὺς εὐφρανθήσονται, ἀλλ' ὡς τοῖς τῶν προφητῶν ἐπικεκμηκότες πόνοις, καὶ τὸν παρ' ἐκείνων προγεωργηθέντα θερισταῖς σπόρον, μίαν αὐτοῖς ἐπιτελέσουσι τὴν παντζυριν : Οὐμαὶ δὲ ἔγωγε τὸν σοφώτατον Παῦλον, τοὺς ἐπὶ τοῖς μέλλουσι τύπους ἐκμεμαθηκότα σαφῶς, ἐντεῦθεν εἰπεῖν περὶ τε τῶν ἀγίων πατέρων καὶ προφητῶν, δι : « Καὶ οὗτοι πάντες τελειωθέντες διὰ τῆς πίστεως οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν, τοῦ Θεοῦ περιτελειώσιν. » Όμου γάρ χρῆναι χαίρειν

« Ἐγώ ἀπέστειλα ὑμᾶς θερίζειν, δούχοις κακοπίκατε· ἄλλοι κεκοπιάκασι, καὶ εἰς τὸν κόσορ αὐτῶν εἰσελθεῖνθατε.

B Ήδη τὸ σύμπαν αὐτοῖς ἀνακαλύπτει μυστήριον, καὶ τὴν αἰνιγματώδη τῶν λόγων ἀποστήσας περιβολὴν, ἐναργεστάτην τοῦ σημαινομένου παρίστησι τῇ διάνοιαν. Φιλοπροφήτες δὲ ὃν δὲ Σωτὴρ, καὶ φιλαπόστολος, οὗτε τὸν ἐκείνων πόνον ἔξω τῆς τῶν ἀποστόλων τίθησι χειρὸς, οὗτε μὴν διολκήρως ἀπονέμει τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις τὸ ἐπὶ τοῖς μέλλουσιν ἀναστοθεῖσαν καύχημα διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν ἀπαχράσας δὲ διστέρε καὶ ταῖς ἐν ἀλλήλαις ἐνεργίαις [al. συνεργείαις] ἀναμίξας τὸν ἐκατέρων πόνον, μίαν ἔσεσθαι φησι, καὶ μάλα εἰκότως, ἐπ' ἀμφοῖν τὴν φιλοτιμίαν. Εἰσοδεῖται γε μὴν ἐπὶ τοῖς τῶν ἀγίων προφητῶν τοὺς ἀποστόλους διαβεβαιοῦται πόνος, ταῖς τῶν προλαβόντων εὐκλείαις οὐκ ἐπιτέρπων ἐνάλλεσθαι, τιμᾶν δὲ μᾶλλον ἀναπειθῶν αὐτοὺς, ὡς δὲ που καὶ ἡμῖν δὲ δὴ πάντως ἔσται τὸ μάθημα, τι;

D « Έχ δὲ τῆς πόλεως ἔκστηντος πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν τὸν Σαμαρείτων διὰ τὸν λόγον τῆς γυναικὸς μαρτυρούσης : « Οτι εἰπέ μοι πάρτα, δοσα ἐποίησα.

Καταχρίνεται πάλιν καὶ διὰ τούτων δὲ Ισραὴλ, καὶ διὰ τῆς Σαμαρείτῶν εὐπιείσας, ἀφιλομαθής τε δομοῦ καὶ ἀπηγής ἐξελέγχεται. Θαυμάζει γάρ λαν

²⁰ Hebr. xi, 39, 40

δὲ εὐαγγελισθῆς πολλοὺς εἰς Χριστὸν πεπιστευκέναι, λέγων, ἐ Διὰ τὸν λόγον τῆς γυναικός, καὶ τοῖς τῶν διὰ νόμου παιδαγωγουμένων εἰς τὴν ἐπὶ τούτῳ γνῶσιν, οὗτε τὰς Μωάεώς παραδεξαμένων φωνάς, οὗτε τοῖς προφητῶν διεπιθεσθαι χρή διεγνωκότων κηρύγματος. Προκατασκευάζει δὲ διὰ τούτων, μᾶλλον δὲ προαπολογεῖται σοφῶς, διεπιθεσθαι χρή διεγνωκότων τῆς εἰς Χριστὸν ἐξωσθῆται μὲν εὐλόγως ὁ Ἰσραὴλ, ἀντεισθῆται δὲ τῶν ἔθνων, ἡτοι τῶν ἀλλογενῶν, ἡ εὐπιθεστέρα πληθύς.

Ὦς οὖρ ἥλθορ ψρὸς αὐτὸν οἱ Σαμαρεῖται, ηρώτων αὐτὸν μεῖναι παρ' αὐτοῖς· καὶ ἤμεινεν ἕκει δύο ἡμέρας. Καὶ πολὺ πλειονεστερούσας διὰ τὸν λόγον αὐτοῦ.

Ἐξῆγεται μὲν ὡς ἐν ἀπλότητι λόγων, δὴ γενέσθαι συμβίδηνχεν· ἐτέρων δὲ ὀπερερ ἐξαρτεῖται πάλιν ὁ πόδες· εἰνι, τῷ χρῆναι δικαιῶς ἀποφίπτεσθαι μὲν τῆς ἀλπίδος τὸν Ἰσραὴλ, μεταμοσχεύεσθαι δὲ τοὺς ἀλλογενεῖς ἐπ' αὐτήν. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ θαυματουργοῦντα ποικίλως τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐν δόξῃ τῇ θεοπρεπεῖ διαλάμποντα, πικραῖς τε καὶ ἀφορήτοις ὑπονοίαις ὑδρίζουσι, καὶ τοσοῦτον ἐμπαρούντες τοιεσθαι, καὶ πόλεως τῆς σφετέρας ἀλαύνειν ἐπείγεσθαι τὸν ἀπάστης αὐτοῖς εὐθυμίας πρόξενον. Σαμαρεῖται δὲ γε μᾶς γυναικὸς ἀναπεπισμένος λόγοις, δρομαίους μὲν δια ψρὸς αὐτὸν ἀφικεῖσθαι λογίζονται. Ἐπειδὴ δὲ ἡκον, ἐκλιπαροῦν ἐσπούδαζον, εἰς τὸ δέστη παρελθεῖν, καὶ τὸν σωτῆριον αὐτοῖς ἐπιδιψιλεύεσθαι λόγον ἐπινεύει· δὲ προχείρως εἰς δημφω Χριστὸς, οὐκ ἀκαρπὸν ἐσθαι τὴν χάριν εἰδὼς. Πολλοὶ γὰρ ἐπίτευσαν διὰ τὸν λόγον αὐτοῦ. Ἱστω πάλιν διὰ τούτων ὁ φιλόδεος τε καὶ φιλευλαβῆς, διετῶν μὲν λυπούντων αὐτὸν ἀπαντούσας Χριστὸς, ἐνοικίζεται δὲ τοῖς εὐφραίνουσι δι' ὑπακοῆς τε καὶ πίστεως ἀγαθῆς.

Τῷ τε γυναικὶ διελεγον, διετοῦνται διὰ τὴν σὴρ λαλίαν πιστεύομεν αὐτοῖς τὰρ ἀκηκοάμεν τε καὶ οἴδαμεν, διετοῦς διετοῦ διετοῦ ἀληθῶς ὁ Σωτὴρ τοῦ πόσμου ὁ Χριστός.

Ἄπο τῶν μειζόνων Σαμαρεῖταις ἡ πίστις, καὶ οὐκ ἐξ ὧν ἔτι παρ' ἑτέρου μανδάνουσιν, ἀλλ' ἐξ ὧν αὐτήκοοι γεγονότες θαυμάζουσιν. Ἐγνωκέναι δέ φασιν, διεπερ εἰη σαφῶς αὐτὸς ὁ τοῦ κόσμου Σωτὴρ, πίστεως ἐνέχυρον τῆς εἰς αὐτὸν ἀλπίδος τὴν δύμολογίαν ποιούμενοι.

Μετὰ δὲ τὰς δύο ἡμέρας ἀξῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Αὐτὸς γάρ Ἰησοῦς ἐμφατύρησεν, διεπιθετησεὶ τῷ ίδιᾳ πατρίδι τιμῆτρον εὐκέντησεν.

Ἐξεισι μὲν ἀπὸ τῆς Σαμαρείας, κατασκείρας ἡδη τὸν σωτῆριον λόγον, καὶ γεωργοῦ τινος δίκην ἐγκαταχρύψας τὴν πίστιν τοῖς οἰκοῦσιν αὐτήν, οὐχ ἵνα ταῖς τῶν λαβόντων καταδεσμοῖτο σωπαῖς, ἡρεμοῦσα τρόπον τινὰ καὶ κατακεχωμένη, ἀλλ' ἵνα δὴ μᾶλλον ταῖς ἀπάντων ἐγκαταφύοιτο ψυχαῖς, ἔρπουσά τε καὶ διέκνουμένη πρὸς τὸ μεῖζον ἄει, καὶ πρὸς τὴν ἐκφανεστέραν τρέχουσα δύναμιν. Ἐπειδὴ δὲ διὰ μέσου κειμένην παρατρέχει τὴν Ναζαρὲτ, ἐν ἥπερ αὐτὸν κατατετράφθαι λόγος, ὡς ἐντεῦθεν ἥπερ, καὶ ἀστὸν

PATROL. GR. LXXXIII.

A gallista multos in Christum credidisse, cum ait: « Propter verbum mulieris, » quamvis ii qui per legem ad istius agnitionem erudiebantur, neque Moysis verba suscepint, neque prophetarum præconis credendum esse censuerint. Astruit porro his verbis et in antecessum sapienter probat Israelem gratia et aper illa in Christum jure deturbatum iri, et in ejus locum gentium aut alienigenarum multitudinem obsequentiorem introducendam.

IV, 40, 41. Cum ergo venissent ad eum Samaritani, rogaverunt eum ut ibi maneret: et mansit ibi duos dies. Et multo plures crediderunt in eum propter sermonem ejus.

Simplicibus verbis id quod factum est exponit; sed aliam rursus demonstrationem quodammodo præparat, nimis rursum Israelem merito spe dejici, et in eam alienigenas transplantari. Judæi quippe miracula variis modis patrarentem Jesum, et divina gloria præfulgentem acerbo et immanni furore prosequuntur, et eo intemperiarum devenisse compriuntur, ut extorrem et a civitate sua exsulem facere conentur omnis felicitatis conciliatorem. Samaritani vero, unius mulierculæ sermonibus persuasi, existimant magno cursu ad eum esse properandum. Cum autem venissent, enixe rogarunt ut in urbem migraret, et salutarem eis sermonem afflatim largiretur; utrique vero prompte Christus annuit, cum gratiam non instructuosam fore nosset. Multi enim crediderunt in eum propter sermonem ejus. Animadvertis rursus in his verbis Dei ac religionis quisquis est amans, Christum ab his quidem recedere qui eum offendunt, in iis autem habitare qui eum exhilarant per obedientiam et spem bonam.

202 IV, 42. Et mulieri dicebant, quia Non jam propter tuam loquelam credimus: ipsi enim adivimus, et scimus quia vere est Salvator mundi Christus.

A majoribus rebus Samaritani credunt, et non ex iis quæ aliunde jam accipiunt, sed ex iis quæ hauserunt ipsi auribus mirantur. Aiunt vero se nosse ipsum esse mundi Salvatorem, pignus fiduci confessionem spei in ipsum facientes.

D IV, 43-44. Post duos autem dies exiit inde in Galilæam. Ipse enim Jesus testimonium perhibuit, quia propheta in sua patria honorem non habet.

Discedit ex Samaria postquam salutarem sermonem prosemminavit, et instar agricultæ fidem in illius incolarum mentibus defodit, non ut silentio constringeretur otiosa ac quodammodo obruta, sed ut in omnium animis insereretur, magis ac magis crescens, atque ad majorem vim properans. Quoniam autem interjacensem Nazareth prætervehitur, in qua educatus suisce perhibetur, ita ut ex ea urbe oriundus et illius civis putetur, et in Galilæam descendit, rationem assert necessario cur sit præter-

vectus, atque Iesum ipsum testatum esse prophetam in patria sua honore carere. Ita enim sere natura comparati sumus, ut quod familiare nobis est, licet eximium et pretiosum sit, nihil ducamus. Neque vero volebat Salvator honores sibi ab illis cum fastu et ambitione venari, sed apprime noverat quod apud eos qui ne honorandum quidem magistrum putabant, acceptus et suavis non esset fidei sermo futurus. Prætervehitur itaque jure merito, nec inanem in eos laborem insumeret dignatur, qui nihil essent utilitatis inde capturi: et per hoc gratiam contemporibus præstat. Non enim credibile erat eos qui tanto crimine se obstringerent impune id facturos, cum in confessio sit apud omnes, extremam pœnam reportatus qui contempserint eum, ac tam admirabile donum resperuerint.

IV, 45. Cum ergo venisset in Galilæam, exeperunt eum Galilæi, cum omnia vidissent **203** quæ fecerat Hierosolymis in die festo: et ipsi enim venerant ad diem festum.

Non temere Galilæi suscipiunt Jesum, sed partim ob miracula quæ jam ab eo patrari viderant jure attoniti, partim ob pietatem in ipsum Judæorum condemnantes vecordiam, et animi candore ac simplicitate illis in lege eruditis potiores reperti.

IV, 48. *Venit ergo iterum in Cana Galilææ, ubi fecit aquam vinum.*

Inter candidos homines lubens versatur Christus,
gratosque et beneficiorum inmemores, eisque majora
bona affatim largitur. Venit ergo miracula factu-
rus in Cana, existimans insuper esse juvandos
ejus incolas, opinione in eorum animis, per signa
quæ in illa jam fecerat, quodammodo insita, cun-
cta eum facere posse.

IV, 46-48. *Et erat quidam regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum. Hic cum audisset quia Jesus adveniret a Iudea in Galilæam, abiit ad eum, et rogabat eum ut descenderet et sanaret filium ejus; incipiebat enim mori. Dixit ergo Jesus ad eum.*

Prosticiscitur quidem ille regulus, tanquam ad
eum cui sit sanandi potestas : sed nondum intel-
ligit secundum naturam esse Deum : et Dominum
quidem eum appellat, sed veram dominationis di-
gnitatem nequaquam ei tribuit. Alioqui enim illico
ad genua ejus accideret, rogaretque non ut domum
se conferret, et secum ad ægrotantem puerum
descenderet, sed potius ut pro sua potestate et
nutu divino morbum infestum abigeret. Quid enim
necessere erat ægroto astare eum cui etiam absenti
facile poterat reddere sanitatem? Quomodo vero
non valde stultum est existimare ipsum morte po-
tiorem fore, et eum qui repletus sit divina virtute
nequaquam Deum esse putare?

Α είναι δοκεῖν, καταλέρει δὲ μᾶλλον εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἀναγκαῖως ποιεῖται τὴν ἀπολογίαν τῆς παραδορμῆς, καὶ φησιν, ὅτι μεμαρτύρηκεν αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς, ὅτι προφήτης ἐν τῇ Ἰδίᾳ πατέριδι τιμῆν οὐκ ἔχει. Πεφύκαμεν γάρ πως οὐδὲν ἡγείσθαι τὸ σύνηθες, καν ὑπάρχοι μέγα καὶ τίμιον. Καὶ οὐ δήπου τὰς παρ' ἐκείνων δτι δεήσοι θηράσθαι τιμᾶς ὁ Σωτήρ ἐδοκ-
μαζεν, ἐν ἀνδρὶς φιλοδέξου τινὸς τάξει καὶ φιλοκυ-
παστοῦ, ἀλλ ἡπίστατο σαφῶς, ὅτι τοῖς μηδίμως οιομένοις, δτι προσήκοι τιμῆν τὸν διδάσκοντα, οὐδ
ἄν ετι γλυκύς τε καὶ εὐπαράδεκτος ὁ τῆς πίστεως γένιοιτο λόγος. Παρελαύνει τοιχαροῦν εἰκότας, εἰς ὡφελουμένους οὐδὲν εἰκαίους διναλῶσαι πόνους οὐκ ἀξιῶν, καὶ χάριν δὲ διὰ τούτου τοῖς καταφρονοῦσι κα-
τατιθείεις. Οὐ γάρ ἦν εἰκός εἰς τοσοῦτον ἐξαμπετάνον-

"Οτι ούν ηλθερ εις την Γαλιλαίαν, ἐδέκατο
αὐτὸν οἱ Γαλιλαῖοι πάντα έκραυστες, δύο ἑποιη-
στε ἢ τοις Ἱερουσαλήμοις ἢ τῇ θορηφῇ· καὶ αὐτὸν γάρ
ηλθορ εις τὴν θορηφήν.

Ούκ ἀπερισκέπτεως οι Γαλιλαῖοι δέχονται τὸν Ἰη-
σοῦν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς δί' ὧν ἡδὴ θαυματουργοῦντα τε-
θέανται δικαίως κατατητέμενοι, καὶ διὰ τῆς εἰς
αὐτὸν εὐλαβείας τὰς τῶν Ἰουδαίων ἀπονοίας κατα-
δικάζοντες, καὶ πολὺ πρὸς εὐγνωμοσύνην ἀμείνους
τῶν νομομαθῶν εὑρισκόμενοι.

*"Ηλίας οὐρανού εἰς τὴν Καρά τῆς Γαλιλαίας,
δύον ἐποίησε τὸ θύμωρον.*

Ἐμφιλοχωρεῖ τοῖς εὐγνάμοσιν δὲ Χριστός, καὶ τοῖς ἐποιμέτερόν πως Ιούσι πρὸς τὴν ὡν διὸ εὖ πάθους αἰσθησίν τε καὶ γνῶσιν, καὶ μείζονα ἀγαθῶν ἐπιδαψιλεύεται χορηγίας. Ἐρχεται τοίνυν τερατοποιήσων ἐν Κανᾶ, προσωρελεῖν μὲν διτοι προσῆκοι τοὺς ἐν αὐτῇ λογιζόμενος, προκατεσπαρμένην δὲ ὑπερ, διὰ τῶν ἡδη προτετελεσμένων ἐν αὐτῇ σημείων, τὴν τοῦ πάντα δύνασθαι δρῦν ὑπόληψιν ἔχων.

Ἔτι δέ τις βασιλικός, οὐδὲν πολὺ θέτει εἰς Καραπραούμ [vulg. Καπερναούμ]. Οὗτος ἀκούσας διεῖπεν ὡς Ιησοῦς ἦκει ἐκ τῆς Ιουδαίας εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἀπήγαγε πρόδος αὐτὸν, καὶ ηρώτα Ἰησοῦν παταβῆναι, καὶ λεσητηριαὶ αὐτοῦ τὸν νόμον, έμελλε τὰς ἀποθηκαὶς εἰπεῖν. Εἶτα οὖν διεῖπεν ὡς Ιησοῦς ποδὸς αὐτοῦ.

Πρόσειται μὲν ὁ βασιλίκης, ὃς πρὸς θεραπεύειν
Ισχύοντα· νοεῖ δὲ οὐπω κατὰ θυμόν τινα θεδνόντα· καὶ
Κύριον μὲν ἀποκαλεῖ, τὸ δ' ἀληθὲς τῆς χυριστικῆς
ἄξιωμα δίδωσιν οὐδαμῶς. "Ἡ γάρ διν εἰδύς ἐδέιτο
προσπεσών, οὐχ ἵνα δὴ πάντας ἐπὶ τὴν ἑστίαν βα-
δίζοι, καὶ καταβάλοις σὺν αὐτῷ πρὸς τὸ ἀρρώστον
μειράκιον, ἀλλ' ἵνα δὴ μᾶλλον ἔχουσιεστικῶς, καὶ
θεοπρεπεῖ προστάγματι τὴν ἐπιστήφασαν ἔχειδος
νόσον. Τί γάρ ἐδει παρεῖναι τῷ κάμινοντι τὸν ὄπερ
ἥν δύνασθαι διασώζειν, καὶ ἀπόντι, φράσίως; Πῶς δὲ
λίαν οὐκ ἀμαθές, διτι μὲν ἕσται θανάτου χρέεσται
ὑπολαμβάνειν αὐτὸν, θεδνὸν δὲ ὑπάρχειν οἰεσθαι μηδε-
μῶς; τὸν θεοπρεποῦς Ισχύος πεπληρωμένον;

'Εάν μὴ σημεῖα καὶ τέρατα ἴδητε, οὐ μὴ πιστεύσητε. Λέγει χρός αὐτὸν δὲ βασιλικός.

Ἄπηντς μὲν εἰς τοὺς πλανιωμένους ἐναυλίζεται νῦν, λόγου δὲ πας ἔσται τοῦ καλοῦντος εἰς πιστοὺς χρεῖτον τὸ θαυματουργότερον. Διὰ γε τοῦτο τεράτων δεῖσθαι μᾶλλον αὐτοὺς Ἐφασκεν δὲ Σωτῆρεις τὸ δύνασθαι φρέδων πρός τὸ συμφέρον μεταπαθεύεσθαι, καὶ τὸν διάτητα κατὰ φύσιν ἐπιγινώσκειν Θεόν.

Κύριε, κατέδηθι χρίτε ἀκοδαρεῖν τὸ παιδίον μου.

Οὐλίγος μὲν κομιδῇ πρὸς σύνετιν δὲ βασιλικὸς, νηπιάκει δὲ πας περὶ τὴν τῆς χάριτος αἴτησιν, καὶ ἡρέμα παραληρῶν οὐκ αἰσθάνεται. Οὐ γὰρ διὰ μόνον Ισχύσει παρών, ἀλλ' διὰ δὴ πάντως καὶ ἀπών ἐνεργήσει πεπιστευκὼς. ἀξιοπρεπεστάτην δὲ ἐπ' αὐτῷ τὴν διάληψιν ἐποιήσατο. Νῦν δὲ φρονῶν τε καὶ πράττων παραλογώτατα, τὴν Θεῷ μὲν πρέπουσαν Ισχύν ἀπαιτεῖ, ὡς δὲ Θεὸν οὐκ οἰεται τὰ πάντα πληροῦν, ἀλλ' οὐδὲ θανάτου γενήσεσθαι πρεπεῖτονα, καίτοι τῷ πλείστῳ πρατηθέντα πλεονεκτεῖσθαι παρακαλῶν. ἔμελλε γάρ ἀποθνήσκειν δὲ παῖς.

Δέγει αὐτῷ δὲ Ἰησοῦς· Πορεύου, οὐλίδς σου ζῆ.

Οὗτως δένει πιστεύοντα προσελθεῖν, ἀλλ' οὐ ταῖς ἡμῶν ἀμαθίαις φιλονεικῶν δράται Χριστὸς· εὐεργετεῖ δὲ πάλιν καὶ πταίνοντας, ὡς Θεός. Ὁπερ οὖν δέδει δρῶντα θαυμάζεσθαι, τοῦτο καὶ μὴ δεδραχότα διδάσκει τὸν ἀνθρώπον, ὅμοι καὶ τῶν καλλίστων εἰσηγητῆς, καὶ τῶν ἐν εὐχαῖς ἀγαθῶν χορηγήδες ἀναδεικνύμενος. Ἐν μὲν γάρ τῷ· Πορεύου, τὸ πιστεύειν ἔστιν, ἐν δὲ τῷ· Οὐλίδς σου ζῆ, τῶν ποθουμένων ἡ πλήρωσις μετὰ πολλῆς τινος καὶ θεοπρεποῦς ἁξουσίας ἐκφαινομένη.

Ἐκπιστευσετε δὲ ἀνθρώποις τῷ λόγῳ, φῶ εἰκεν αὐτῷ δὲ Ἰησοῦς, καὶ ἐπορεύετο. Ἡδη δὲ αὐτοῦ κατεβαίνοντος, οἱ δοῦλοι αὐτοῦ ἀπήγνησαν αὐτῷ, καὶ ἀπῆγγειλαν λόγοντες, δει τὸν οὐλίδα σου ζῆ.

Ἐν τοῦ Σωτῆρος ἐπίταγμα δύο θεραπεύει φυχάς. Τῷ μὲν γάρ βασιλικῷ τὴν δουνήθη πίστιν ἐνεργάζεται, θανάτου δὲ τὸ μειράκιον ἔξιλκει σωματικοῦ. Τίς δὲ πρὸ τοίνος δλως ὑγιάζεται χαλεπὸν εἰπεῖν. ὅμως γάρ, οἵμαι, κατὰ ταυτὸν σύνδρομον, τοὺς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιτάγματι τῆς νόσου λαβούσθης τὴν λύσιν. Ἀπαγγέλλουσι δὲ τὴν τοῦ παιδὸς θεραπείαν διπαντώντες οἰκέται ὅμοι, καὶ τῶν θειῶν ἐπιταγμάτων ἀπολευκανόντες τὴν δέξιητη· καὶ τοῦτο δὴ μᾶλλα σφῶς οἰκονομῶντος Χριστοῦ, καὶ τῷ τέλει τῆς ἐλπίδος ταχὺ βεβαιοῦντος εἰς πίστιν ἀσθενοῦντα τὸν δεσπότην.

Ἐκύθετο οὖρον περὶ αὐτῶν τὴν ὥραν, ἐτὸν δὲ κομψότερον δύχε. Καὶ εἶπον αὐτῷ διει, Χθές ὥραν ἀδόδυτην ἀργήκειτε αὐτὸν δὲ κυρεός. Ἔγρω οὖρον δὲ Πατέρο, διει ἐτέκνητη τῷ ὥρᾳ, ἐτὸν δὲ εἶπεν αὐτῷ δὲ Ἰησοῦς, ζει οὐλίδς σου ζῆ· καὶ ἐκπιστευσετε αὐτὸς, καὶ ηὐλειτε αὐτοῦ δλῆ. Τοῦτο κάλει δεύτερον σημεῖον ἐκοίησεν δὲ Ἰησοῦς ἐλθών ἐκ τῆς Ιουδαίας εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

Ἀναπυνθάνεται τὴν ὥραν τῆς ζῆς τὸ χρεῖτον τοῦ νοσοῦντος φοτῆς, εἰ συντρέχει δοκιμάζων τῷ τῆς χρύσιος χρόνῳ. Ἐπειδὴ δὲ οὗτως ἔχειν, καὶ οὐδὲ τέτε-

A IV, 48. *Nisi signa et prodigia videritis, non credetis. Dicit regulus ad eum.*

Durus quidem adhuc in iis est animus, sed exhortatione ad fidem potiora futura sunt miracula. Proindeque prodigiis opus illis esse Salvator aiebat, 204 ut facile possent ad meliorem frugem eruditiri, et agnoscere Deum esse secundum naturam.

B IV, 49. *Domine, descendere priusquam moriatur filius meus.*

Angustus valde est reguli animus, quin puerum se prodit in petenda gratia, nec sentit se sensim delirare. Nam si non modo præsentem, sed etiam absentem Christum vim suam exserere posse credidisset, de illo pro eo ac decet sensisset. Nunc autem absurdissime sentit ac facit qui virtutem Deo quidem convenientem postulat, sed ut Deum implere cuncta ipsum non existimat, sed nec mortiem superaturum, licet jam sere morituro ipsum opitulari rogaret: incipiebat enim mori puer.

C IV, 50. *Dicit ei Jesus: Vade, filius tuus vivit.*

Sic oportebat credentem accedere, sed nostram imperitiam Christus non rejicit, quin peccantes etiam beneficiis afficit, ut Deus. Quod igitur laudi esset homini, si ficeret, hoc etiam non fecisset docet simul virtutum magister et bonorum quæ petuntur largitor constitutus. Nam in eo quod ait, «Vade», fides est; in eo vero quod dicit, «Filius tuus vivit», rei optata consummatio cum ingenti quadam et Deo convenienti potestate elucet.

D IV, 50, 51. *Credidit homo sermoni quem dixit ei Jesus, et ibat. Jam autem eo descendente, servi occurrerunt ei, et nuntiaverunt, dicentes, quia filius eius viveret.*

Unum Salvatoris mandatum duas sanat animas. In regulo quippe insolitam fidem operatur, et ex corpore morte adolescentulum eripit. Uter autem prior sanetur difficile dictu est; ambo enim, ut reor, eodem tempore Salvatoris nostri jussu morbo soluto sanati fuerunt. Servi autem occurentes, pueri curationem annuntiant juxta et divini mandati celeritatem, Christo id utique palam ordinante et insirmum dominum illum speci eventu ad fidem cito confirmante.

E IV, 52-54. *Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius habuerit. Ei dixerunt ei quia, Heri hora septima reliquit eum febris. Cognovit 205 ergo pater quia illa hora erat in qua dixit ei Jesus: Filius tuus vivit. Et credidit ipse, et domus ejus tota. Hoc iterum secundum signum fecit Jesus, cum venisset a Iudea in Galileam.*

F Sciscilatur qua hora ægrotus eonvalescere cooperat, ut exploraret an momentum illud gratiam temporis congrueret. Postquam autem ita rem esse

comperit, cum tota domo salvatur, miraculi virtutem Christo tribuens, et quemdam veluti grati animi fructum, firmorem nempē fidem, offerens.

V, 4-4. Post hæc erat dies festus Iudeorum, et accedit Jesus Hierosolymam. Est autem Hierosolymis probatica piscina, quæ cognominatur Hebraice Bethsaida, quinque porticus habens. In his jacebat multitudo magna languentium, cœcorum, claudorum, aridorum, exspectantium aquæ motum. Angelus enim Domini descendebat secundum tempus in piscinam, et movebatur aqua. Et qui prior descendisset in piscinam post motionem aquæ, sanus siebat a quacunque deficiebatur infirmitate.

Non temere beatus evangelista predictis coniungit Salvatoris in urbem Hierosolymorum redditum; sed ei propositum erat ostendere, ut videtur, quantum alienigenæ Judæis obediendi facultate præstarent, et quanta cerneretur in utrisque ingenii ac morum differentia. Hoc enim pacto discere licebat, justo cunctipotentis Dei iudicio, et personam accipere nescientis Israelem spe excidere, et in ejus locum gentium multitudinem induci. Grave autem non erit collatione capitum ea quæ dicuntur expendere. Ostendit igitur ipsum uno quidem miraculo Samaritanorum urbem servasse, alio itidem illum regulum, et per illud ejus domini suspectias omnino tulisse. Testatus autem his verbis promptissimum esse alienigenis ad obediendum studium, rursum Hierosolyma illum miraculorum editorem reducit, et rem Deo convenientem facere ostendit. Inveterato enim morbo paralyticum liberat, sicuti nimicum moribundum reguli alium. Sed hic cum universa domo credidit, et Deum confessus est Jesum: illi, cum eum **203** admirari deberent, illico ad cædem deposcunt, et benefactorem suum, ceu iniquum, impio persecuntur, ipsi se turpissimæ rei condemnantes, per quam alienigenarum sapientia et pietati in Christum longe postpositi compriuntur. Atque hoc est certe quod in Psalmis dicitur de ipsis oratione ad Dominum Jesum conversa: « Quoniam pones eos dorsum ²¹. » Nam qui primi ob electionem patrum constituti sunt, ultimi et post gentium vocationem venient: « Cum enim plenitudo gentium intraverit, tunc omnis Israel salvis fiet ²². » Hunc nobis contemplacioni scopum parit concinnus ille capitum ordo ac consensus: sigillatum vero versiculorum sententiam expudemus.

V, 5, 6. Erat autem quidam homo ibi triginta et octo annos habens in infirmitate sua. Hunc cum viisset Jesus jacentem, et cum cognovisset quia jam multum tempus haberet.

Azymorum festu a Judæis celebrato, in quo

²¹ Psal. xx, 13. ²² Rom. xi, 25, 26.

A ρως ἐδιδάσκετο, σώζεται πανοικί, τὴν τοῦ παράδειξην δύναμιν ἀναθεὶς τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, καὶ ὑστερ τιὰ τῇ; ἐπὶ τούτοις εὐχαριστίας καριτὸν ἀσφαλεστέραν προσάγων τὴν πίστιν.

Μετὰ ταῦτα ἦρ τὴν ἑορτὴν τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀρέθη ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἐστι δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῇ προβατικῇ κοιλυμβήθρᾳ, ἡ ἐπιλεγομένη Ἐβραιστὶ Βηθεσδα, πέντε στοὺς ἔχουσα. Ἐρ ταῦταις κατέκειτο πλῆθος καὶ λόγων τῶν ἀσθεούντων, τυφλῶν, χωλῶν, ἔηρῶν, ἐκδεχομένων τὴν τοῦ ὑδατος κίνησιν. Ἀγρελος γάρ κυρίου κατὰ παρόδη κατέβασε τὸν καλυμβήθραν, καὶ ἐτάρασσε τὸν ὑδωρ. Οὐ οὖν πρώτης ἐμβὰς μετὰ τὴν ταραχὴν τοῦ ὑδατος, ὑγιὴς ἐτίρετο, φθῆσε κατείχετο ποτίσματι.

Οὐ μάτη εὐθὺς ἐπισυνάπτει τοῖς εἰρημένοις δι μαχάριος εὐχαριστής τὴν ἐντεῦθεν εἰς Ἱεροσόλυμα τοῦ Σωτῆρος ἐπάνοδον· ἀλλ' ἦν αὐτῷ, κατὰ τὸ εἰδὲ, ἐπιδεῖξαι σκοπὸς, δοσον μὲν ἀμείνους εἰς εὐτέλειαν Ἰουδαίων ἀλλογενεῖς, πόση δὲ τὸν ἀμφοῖν ἔξιώς τε καὶ τρόπων ὅρταις διαφορά. Ἡν γάρ οὐτως ἥμας, καὶ οὐδὲ ἑτέρως ἐκμαθεῖν, διτὶ φήμω δικαίη τοῦ πάντων κρατούντος Θεοῦ, καὶ ἀνθρώπου πρόσωπον οὐκ εἰδότος λαβεῖν, ἀποπίπτει μὲν εἰκότες τῆς ἐπίδος δι Ἰσραὴλ, ἀντεισφέρεται δὲ τῶν ἔθνων ἡ πληθύς. Χαλεπὸν δὲ οὐδὲν τῇ τῶν κεφαλαίων ἀντιπαραθέσει προσβλέποντας τὴν ἐπὶ τοῖς λεγομένοις ποιεῖσθαι βάσανον. Ἐδειξε τοίνους κύτον ἐν μὲν σημειῳ τὴν Σαμαρειῶν ἀνασώσαντα πόλιν, ἐν δὲ ὕστερων τὸν βασιλικὸν, καὶ δι' ἐκείνου τοὺς ἐν αὐτῇ πάντως δῆπου καὶ λίαν ὠφεληκότα. Ἐπιμαρτυρήσας δὲ διὰ τούτων πολὺ τὸ πρόγειρον τοῖς ἀλλογενεῖσιν εἰς εὐτέλειαν, ἀναφέρει πάλιν εἰς Ἱεροσόλυμα τὸν θαυματουργὸν, πρᾶγμα δὲ θεοπρεπὲς ἐπιτελοῦντα δεικνύει. Παλαιότατης γάρ παραδέξας ἐλευθεροὶ τὸν παρελυτὴν νόσου, ὑστερ οὖν ἀμέλει θανατοῦντα τὸν βασιλικὸν τὸν Γιόν. Ἄλλ' δι μὲν ἐπίστευσε πανοικί, καὶ Θεὸν ὀμολόγησε τὸν Ἰησοῦν· οἱ δέ, καταπλήττεσθαι δέον, φονῶσιν εὐθὺς, καὶ διώκουσι δυσσεβῶς ὡς παρανομῶντα τὸν εὐεργέτην, αὐτοὶ καθ' ἐσαυτῶν τὴν ἐπὶ τοῖς αἰσχύσιν ὅρίζοντες φῆφον, δι' ὧν τῆς ἐν τοῖς ἀλλογενεῖσι συνέσεως, καὶ τῆς εἰς Χριστὸν εὐλαβεῖας ὅπισι πάσοντες ἀλίσκονται. Καὶ τοῦτο ἦν δρα τὸ περὶ αὐτῶν ἐν Ψαλμοῖς εἰρημένον, ὡς πρὸς τὸν Κύριον Ἰησοῦν· « Οὐ θήσεις αὐτοὺς νῶτον. » Οἱ γάρ πρῶτοι κατατεταγμένοι διὰ τὴν τῶν πατέρων ἐπιλογὴν, ὑστεροι, καὶ κατόπιν τῆς τῶν ἔθνων βαδιοῦνται καλήσεως· « Οταν γάρ τὸ πλήρωμα τῶν ἔθνων εἰσέλθῃ, τότε τὰς Ἰσραὴλ σωθήσεται· » τοῦτον ἥμιν τῶν θεωρημάτων ὀδίνει τὸν σκοπὸν τῆς τῶν κεφαλαίων συνθήκης ἡ ενρυθμος τάξις· ποιησόμεθα δέ κατὰ μέρος καὶ τῆς ἐν τοῖς στίχοις διανοίας ἀκριβῆ τὴν ζήτησιν.

Ηγ δέ τις ἀνθρώπος ἐκεῖ τριάκοντα καὶ δικά δητη ἔχων ἐν τῇ ἀσθενείᾳ μήτοι. Τοῦτον θώρακα Ἰησοῦς κατακελυφεῖ, καὶ γροῦς διτὶ πολὺν ἥρη χρόρον ἔχει.

Τὴν ἐπὶ τοῖς ἀξύμοις ἑορτὴν ἐπιτελεσάντων τῶν

Ιουδαίων, ἐν γῇ καὶ τῷ πρόβατον ἀποσφάττειν θύος εὐτοῖς, κατὰ τὸν τοῦ Πάσχα δηλούσι τοις καὶ ρόν, ἀπάρτει μὲν τῆς Ἱερουσαλήμ, Σαμαρείταις δὲ καὶ ἀλλογένεσιν δὲ Χριστὸς ἐπιμίσγεται, καὶ διδάσκει παρ' αὐτοῖς, ἐπὶ ταῖς τῶν Φαρισαίων δυστροπίαις λελυπημένος. Ὅπονοστῆσας δὲ μᾶλις κατὰ τὸν καὶ ρόν τῆς ἀγίας Πεντηκοστῆς, αὗτη γάρ ἡν διεβήσει, καὶ γείτων ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἡ πανήγυρις, ἐπὶ τοῖς τῆς κοινωνίθθρας ὄντας ὑγιάζει τὸν παράλυτον, μαχρόν μὲν ἐν ἀρρώστῳ δαπανήσαντα χρόνον (ἡν γάρ δὴ καὶ δηδούν ἔτος ἐπὶ τριακοστῷ), πλὴν οὐπω πρὸς τὸν ἐκ νόμου τελείον ἀριθμὸν ἀναδεηκότα, φημὶ δὲ δὴ τὸν ἐκ δέκα τετράκις, ήτοι τεσσαράκοστόν. Ὁ μὲν οὖν τῆς Ιστορίας ἥμεν ἐν τούτοις καταλύει λόγος. Μετασκευαστέον δὲ πάλιν εἰς θεωρίαν πνευματικήν τὸν ἀπὸ τοῦ πράγματος τύπον. Τὸ μὲν γάρ τῆς Ἱερουσαλήμ λελυπημένον ἀπαντάσθας τὸν Ἰησοῦν μετὰ τὴν τοῦ προδότου σφαγῆν· Σαμαρείταις δὲ, καὶ Γαλιλαίοις ἐπιφροτῷν, καὶ τὸν σωτήριον ἐκείνοις κηρύσσειν λόγον, τί δὲ βούλοιτο σημαντεῖν ἔτερον, ή τὴν γενομένην ἐκ τῶν Ιουδαίων ἀναχώρησιν αὐτοῦ, μετὰ τὴν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῷ τιμών σταυρῷ σφαγῆν τε καὶ θάνατον, δὲ δὴ καὶ τοῖς ἐξ ἑθνῶν τε καὶ ἀλλογένεσιν ἀχαρίζετο. Διηλούσθαι κελεύων τοῖς ἀντοῦ μαθηταῖς μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, διτὶ προέργει πάντας εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Τὸ δὲ ἐπὶ τέλει τῶν ἑδομάδων τῆς ἀγίας Πεντηκοστῆς παλινδρομεῖν αὐτὸν εἰς Ἱεροσόλυμα, καθάπερ ἐν τύποις καὶ αἰνίγμασιν ὑποφαίνει πάλιν τὴν ἐσομένην εἰς Ιουδαίους τῆς τοῦ Σωτῆρος ἥμαντα ἐκ φιλανθρωπίας ὑποστροφὴν ἐν ἐσχάτοις τοῦ παρόντος αἰώνος καὶ ροΐς, καθ' ὅπερ οἱ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἀνασεσωμένοι πίστεως, τὰς ἐπὶ τῷ σωτῆριψι πάθεις πανσέμνους ἐπιτελοῦμεν ἕօρτας. Τὸ δὲ θεραπεύεσθαι τὸν παράλυτον πρὸς καὶ ρόν τοῦ κατὰ νόμου τελείου, σημαντεῖν πάλιν ὡς διὰ τύπου τοῦ συμβεηκότος, διτὶ δυσσεβῶς ἐμπαροινῆσας δὲ Ἱεραρχὴ τῷ Χριστῷ ἀσθενήσει μὲν, καὶ παραλυθῆσεται, καὶ μαχρόν ἐν ἀρρώστῳ κατατρίψει χρόνους, οὐ μήν εἰς τελείαν οἰχεσται κόλασιν, ἀλλ' ἔσται τις αὐτῷ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπισκοπή, καὶ ὑγιασθῆσεται καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ δι' ὑπακοῆς καὶ πλοτισμῶς. “Οτι δὲ τελείος κατὰ νόμον τὸν θεόν ἐστιν δὲ τεσσαράκοντα ἀριθμός, οὐδαμόθεν δὲ γένοιτο χαλεπὸν ἐκμαθεῖν, τοῖς ἀπάξ ταῖς θελαῖς διελούσι Γραφαῖς.

Ἄσθει αὐτῷ δὲ Ἰησοῦς· Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι; D Λαχερόθει αὐτῷ δὲ στθεῶν.

Ἄποδειξις ἐναργῆς τῆς εἰς ἀκρον ἀγαθότητος τοῦ Χριστοῦ, τὸ μὴ πάντας τὰς ἀπὸ τῶν καμνόντων ἰκετείας ἀκόδεσθαι, φθάνειν δὲ αὐτῶν τῇ φιλανθρωπίᾳ τὴν αἴτησιν. Ἐπιτρέχει γάρ, ὡς ὁρέει, τῷ κειμένῳ, καὶ κατοικεῖται τὸν κάμνοντα παρακλήσεως δίχα. Τὸ δὲ εἰ βούλοιτο τῆς ἀρρώστιας ἀπαλλάττεσθαι φιλοπευστεῖν, οὐ διερωτῶντος ἡν ἐξ ἀγνοίας τὸ πᾶσιν διολογούμενως καταφανές, ἀλλ' εἰς θερμοτέραν διανιστάντος ἐπιθυμίαν τοῦ πράγματος, καὶ πρὸς τὸ λίγην ἐσπουδασμένως αἰτεῖν παροτρύνοντος. Τὸ δὲ εἰ βούλοιτο τῶν ποθουμένων τυχεῖν ἐρωτᾶν, ἐμφανίν τινα καὶ λόγον ὀδίνειν τοῦ δύνασθαι παρασχεῖν, εὐτρεπῆ τῇ δημητρίᾳ πρὸς τούτο γενέσθαι, μόνην ἐτιμημένην τοῦ τὴν χάριν κομιζομένου τὴν αἰτησιν.

A moris erat apud eos Paschæ nimirum tempore agnum etiam occidere, discedit quidem Hierosolymis, et cum Samaritanis et alienigenis Christus versatur, docetque apud eos, Pharisaorum perveritate offensus. Tandem vero circa tempus sanctæ Pentecostes reversus, hoc enim festum Hierosolymis post illud proxime celebrabatur, ad aquas piscinæ paralyticum sanat, qui longo jam tempore in infirmitate detinebatur (agebat enim octavus annus supra trigesimum), verumtamen nondum ad numerum ex lege perfectum pervernat, nimirum qui quater decies numeratur, sive quadragesimum. Igitur historiæ quidem ratio hactenus. Transferendus est autem rei typus ad spiritalem contemplationem. Jesum enim offensum discedere Hierosolymis post agni occisionem, et cum Samaritanis et Galilæis versari, salutaremque doctrinam eis prædicare, quid aliud sibi velit, quam eum recessisse a Judæis postquam in cruce immolatus est ac mortuus, quando nimirum gentilibus et alienigenis gratiam largitus est, jubens declarari suis discipulis se post resurrectionem a mortuis præcessurum omnes in Galileam? Quod autem sub finem hebdomadum 207 sanctæ Pentecostes ipse revertitur Hierosolymam, figurata et enigmatisce rursum significat futuram nostri Salvatoris ad Judæos pro sua benignitate erga homines reversionem ultimis præsentis ævi temporibus, in quo nos salvati per fidem in ipsum, salutaris passionis sanctissima festa celebramus. Quod autem paralyticus ante tempus ex lege perfectum sanatur, typice rursum Israelem significat in Christum impie debacchatum, in infirmitate quidem detentum iri, et paralyticum multoque tempore inertem fore, non tamen extremo supplicio peritulum sed Salvatorem eum respecturam, et ipsum quoque salvatum iri in piscina, per obedientiam ac fidem. Quod autem ex lege divina quadragenarius numerus perfectus sit, nemo non facile intelliget, qui in lectione divinarum Scripturarum sit vel mediocriter versatus.

C V. 6. Dicit ei Jesus : Vis sanus fieri? Respondit ei languidus.

Manifestum argumentum summæ Christi bonitatis, quod utique laborantium preces non expectent, sed petitionem benignitate sua præveniant. Occurrit enim, ut vides, jacenti, et miseratur ægrum antequam ei supplicet. Quod autem interrogat utrum velit infirmitate liberari, non istud est ignorantis id quod omnibus certe patebat, sed ad vehementius illius rei studium excitantis et ad flagitandam sanitatem instigantis. Quod autem interrogat utrum velit re optata frui, embasium quandam habet, qua significat se eam præbere posse, jamque ad id præstandum paratum esse, solamque petitionem ejus qui gratiam accediturus erat, præstolari.

V, 7, 8. Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: dum tenio enim ego, aliis ante me descendit. Dicit ei Jesus: Surge.

Circa diem sanctae Pentecostes angeli descendentes de celo piscinæ aquam turbabant, ex eoque sonum edebant in signum suæ præsentia. Et aqua ex sanctis spiritibus sanctificabatur. Quod si quis ex ægrotantium turba prius quam cæteri descendisset, 208 deposito infesto morbo sanus redibat, sed sanationis vis et ratio ei tantum congruebat qui prior occupasset; quod signum quoque erat auxilii illius legalis per sanctos angelos ad unam ac solam Judæorum gentem pertinentis, ac nullam præterea curantis. A Dan enim usque ad Bersabee Mosaica præcepta prædicabantur ministrata per angelos in monte Sina circa dies sanctæ Pentecostes ultimo constitutæ. Ideoque piscinæ aqua alio tempore non turbabatur, significans sanctorum angelorum in se descensum. Paralyticus itaque cum non haberet a quo in aquam dejiceretur, tam morbum quam inopiam suam deflebat, dicens:

« Hominem non habeo, qui me nimirum in aquam demittat. » Exspectabat enim sibi ab Iesu datum iri consilium.

Δέκανος: « Ανθρωπον οὐκ ἔχω, τὸν εἰς τὸ ὄντων κατακομβεῖν εἴναι προσεδόκησε τὸν Ἰησοῦν. »

V, 8-9. Tolle grabatum tuum, et ambula. Et statim sanus factus est homo ille, et sustulit grabatum suum, et ambulabat. Erat autem Sabbatum in die C

Deo conveniens est illud jussum, et virtutis ac potestatis humanam mediocritatem excedentis manifestissimum habet argumentum. Non enim præcatur sanitatem ægro, ne sanctis aliquibus prophetis ipse quoque similis videatur, sed tanquam virtutum Dominus pro nutu ac potestate fieri præcipit, jubens ut Iesus domum redeat, et lectulum humeria tollat, ut spectatores virtutem ejus qui sanavit inde colligerent. Jussa autem facit æger illico, et per obedientiam ac fidem optatissimam sibi gratiam conciliat. Quoniam autem in præcedentibus ipsum in figuram et typum populi Juæiaci protulimus, quasi in ultimis temporibus saudni: agendum, rursus excogitemus aliquid quod prioribus illis sententiis respondeat. In Sabbato Christus hominem sanat, sanatum vero statim observationem legalem solvere jubet, suadens ut in Sabbato iter faciat, idque lectulo oneratus, licet aperte clamet alicubi per unum sanctorum prophetarum Deus: « Neque exportabitis die Sabbati pondera e domibus vestris²². » Neque vero dixerit quisquis sanæ usquam sit mentis, 209 hominem illum divinorum mandatorum reddi contemptorū: Christus enim velut in typo Juæi ostendebat eos quidem sanatum iri per obedientiam ac illam in extremis sæculi temporibus: hoc enim

A Κύρις, ἀνθρωπον οὐκ ἔχω Ira, δταν ταραχθῆ τὸ ὄντωρ, ἐμβάλῃ με εἰς τὴν κολυμβήθραν· ἐν φέρε δρχομαι ἐτώ, ἀλλος κρδ δμον καταβαίτει. Δέξει αὐτῷ δ Ἰησοῦς· Ἐγεμου.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς, ἀγγελοι καταφοιτῶντες ἐξ οὐρανοῦ τὸ τῆς κολυμβήθρας ἕξεράπατον ὄντωρ, εἰτα τὸν ἐντεῦθεν ἐποιοῦντα κτύπον τῆς ἐσατῶν ἐπιστασίας τὸν κήρυκα. Καὶ τὸ μὲν ὄντωρ ἐξ ἀγίων πνευμάτων ἥγιαζε· εἰ δέ τις ἐφθη προκατελθεὶν τῆς τῶν νοσούντων πληθύσος, τὸ συντρίβον αὐτὸν ἀποφορτισάμενος; ἀνέβαινε πάθος, εἰς ἓν τὸ μόνον τὸν προαρπάζοντα συνεμετρέτο τῆς θεραπείας ἡ δύναμις. 'Αλλ' ἦν καὶ τοῦτο σημεῖον τῆς δι' ἀγγέλων νομικῆς ὀφελεῖας ἐφ' ἓν καὶ μόνον τὸ τῶν Ἰουδαίων γένος ἐκτεινομένης, ἐπερον δὲ ἐπ' Βαύτοις θεραπευούσης οὐδένα. Ἀπὸ γάρ Δάν τῆς καλουμένης, καὶ ἐνως Βηρασεβεὶ τὰ διὰ Μωσέως ἀλαζεῖτο προστάγματα, διακονηθέντα δι' ἀγγέλων ἐν δρει. Σινᾶ κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς Ἰνστερον ὄρισθείσης ἀγίας Πεντηκοστῆς. Διὰ γάρ τοι τοῦτο, καὶ τῆς κολυμβήθρας τὸ ὄντωρ ἐν τέτερῳ συνεταράττετο κατερψ, τὴν τῶν ἀγίων ἀγγέλων εἰς ἐσατὸν σημαίνον διὰ τούτου τοντορούμην. Οὐκ ἔχων τοιγέρον δ παράλιτος τὸν εἰς τὸ ὄντωρ ἐκακοντίζοντα, μετὰ τοῦ συνέχοντος πάθους, καὶ τὴν τῶν θεραπευόντων ἐρημίαν θρηγνεῖς δηλαδή. » Τοῦτο γάρ πάντως ἔρειν τε καὶ συμβουλεύειν εὗτῷ προσεδόκησε τὸν Ἰησοῦν.

Τροπορέπες τὸ ἐπίταγμα, καὶ τῆς ὑπὲρ ἀνθρωπον δυνάμεως τε καὶ ἔχουσίας ἵναργεστάτην ἔχων τὴν ἀπόδειξιν. Οὐ γάρ ἐπεύχεται τῷ κειμένῳ τῆς ἀρρωστίας τὴν λύσιν, ἵνα μὴ κατὰ τίνας φανοίτο καὶ αὐτὸς τῶν ἀγίων προφητῶν, ἀλλ' ὡς τῶν δυνάμεων Κύριος ἔχουσιαστικῶς ἐπιτάττει γενέσθαι, χαίροντα μὲν οἰκαδε βαδίζειν εἰπόν, ἐπωμάδιον δὲ ποιεῖσθαι τὸ κλινίδιον, ὑπόμνημα τῆς τοῦ θεραπεύσαντος Ισχύος τοῖς ὅρώσιν ἐσδέμενον. Πράττει δὲ παραχρῆμα τὸ προταχθὲν δ νοτῶν, καὶ δι' ὑπακοῆς, καὶ πλοτειώς τὴν τριπόθητον ἐσατῷ πραγματεύεται χάριν. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῶν προλαβόντων εἰς εἰκόνα καὶ τύπον τῆς τῶν Ἰουδαίων πληθύσος αὐτὸν εἰσηγάγομεν, ὡς μελλούσης εἰς ὑστέροις θεραπεύεσθαι καιροῖς· φέρε δῆ τι πάλιν ἐπινοήμων ταῖς τοῦτο συμβαίνον ἐνοσίαις ἀναλόγως τοῖς προεξητασμένοις. Ἐν Σαββάτῳ τὸν ἀνθρωπὸν ὑγιάζει Χριστὸς, ὑγιασθέντα δὲ παραχρῆμα τὴν νομικὴν ἐπιτάττει παραλύειν συνήθειαν, περιπατεῖν ἀναπεθων ἐν Σαββάτῳ, καὶ τοῦτο τῷ κλινίδιῷ πεφορτισμένον, καίτοι διαρρήσην βοῶντος τοῦ Θεοῦ δι' ἐνδός που τῶν ἀγίων προφητῶν· « Καὶ οὐκ ἔξοιστε βαστάγματα ἐξ οἰκιῶν ὑμῶν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου. » Καὶ οὐδὲ δῆ που φήσειν ἀν τις, δις γε σωφρονοίη, καταφρονητὴν τίνα, καὶ ἔξηγιον τῶν θείων ἐνταλμάτων ἀποτελεῖσθαι τὸν ἀνθρωπὸν ἀλλ' ὡς ἐν τύπῳ τοῖς Ἰουδαίοις φανερὸν ἐποίει Χριστὸς,

²² Jerem. xviii, 21.

ὅτι θεραπευθῆσονται μὲν δι' ὑπακοῆς καὶ πίστεως τὸν ἐσχάτοις τοῦ αἰώνος κατεροῖς· τοῦτο γάρ οἵματα τὸ Σάββατον δηλοῦν, τελευταῖαν οὖσαν τῆς ἔβδομάδος ἡμέραν. Κομισμένους δὲ ἀπαξ τὴν διὰ πίστεως θεραπείαν, καὶ εἰς καινότητα μεταρρύθμισθέντας ζωῆς, τὴν μὲν τοῦ νομικοῦ γράμματος παλαιότητα παρ' οὐδὲν ἀνάγκη ποιεῖσθαι, παραιτεῖσθαι δὲ τὴν ὡς ἐν σκιᾳ; αἰνιγματώδη λατρείαν. Ἐντεύθεν οἵμαι λαβόντα τοῦ λόγου τὰς ἀφορμάδες καὶ τὸν μαχάριον ἐπιστείλαι Παῦλον τοῖς μετὰ τὴν πίστιν παλινδρομοῦσιν ἐπὶ τὸν νόμον· « Λέγω δὲ ὑμῖν, διτὶ ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὀφελήσει· » καὶ πάλιν· « Κατηργηθῆτε ἀπὸ Χριστοῦ, οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε. »

*Εἰπορούσθε οὐλέας τῷ τεθεραπευμένῳ.

Σαββατός ἔστι, καὶ οὐκ ἔξεστι σοι ἀραι τὸν κράββατόν σου.

Ἐπικαιρότατον οἵμαι βοῶν ἐπὶ τούτοις· « Ἰδοὺ λαὸς μωρός, καὶ ἀκάρδιος· ὅφθαλμοι αὐτοῖς, καὶ οὐ βλέπουσι. » Τί γάρ ἂν γένοιτο τῶν τοιούτων ἀπαιτευτότερον, ἢ τι πρὸς ἀναισθησαν τὸ μεῖζον; Τὸ μὲν γάρ διτὶ προσήκει θαυμάζειν αὐτοὺς, τὴν τοῦ θεραπεύσαντος δύναμιν οὐ δέχονται κατὰ νοῦν· πικροὶ δὲ δυτες ἐπιτιμηταὶ, καὶ μόνον εἰδότες τοῦτο καλῶς, παρανομίας ἀγχλήματι περιβάλλουσι τὸν ἀρτι καὶ μόλις τῆς μαχάρδης ἀνακύψαντα νόσου, κείσθαι δὲ πάλιν ἐπιτάπειον ἀμαθῶς, ὡς καὶ ἐν τῷ χρήναι νοσεῖν τῆς εἰς τὸ Σάββατον πληρούμενης τιμῆς.

Ο δὲ ἀπεκρίθη αὐτοῖς· « Ο ποιησος με ὑγιῆ, ἐκεῖνός μοι εἰπερ. » Άρορ τὸν κράββατόν σου, καὶ περιπάτει. Ηρώτησαν οὖρ αὐτόν.

Σοφωτάτην δὲ λόγος ὡδίνει τὴν ἔννοιαν, καὶ τῆς ιουδαϊκῆς διατροπίας ἀποχρουστικήν. Ἐπειδὴ γάρ οὐκ ἔξεστιν ἐν Σαββάτῳ, φησιν, οὐκαδὲ τὴν κλίνην ἀλόντα βαδίζειν, παρανομίας τῷ τεθεραπευμένῳ ῥάπτοντες γραφὴν, ἀναγκαῖως αὐτοῖς γοργοτέραν ἀντεξάγει τὴν ἀπολογίαν, ἐκείνον αὐτῷ περιπατεῖν ἐντετάλθαι λέγων, δις καὶ τῆς ὑγείας ἀνεδείχθη δοτήρ, μόνον δὲ οὐχὶ τοιούτον τί φησιν· « Ἀξιολογώτατον, ὡς οὗτοι, φημὶ πρὸς τὸ χρῆναι τιμόσθαι, καὶ λυπεῖν ἐπιτάπειον τὰς τοῦ Σαββάτου τιμὰς, τὸν φότοσαύτη πρόσσεστιν Ισχὺν, ἔστι καὶ χάρις, ὡς τὴν ἀμήν ἐξελάσαι νόσον. Εἰ γάρ τοῦ τυχόντος ἔστι τὸ ἐν τούτοις διαπρέπειν ἀλλότριον, ἀρμόσαι δὲ μᾶλλον ἐνεργεῖται καὶ δυνάμει θεοπρεπεῖ, πῶς ἂν ἀμάρτοι, φησιν, δι τούτων ἐργάτης; ἢ πῶς ἂν οὐ πάντως τὰ κεχαρισμένα θεῷ συμβουλεύσειν δὲ θεοπρεπῇ τὴν δύναμιν ἔχων; Τρέφει τοίνυν ἐν ἑαυτῷ πικρὰν διόρος τὴν ἔμφασιν.

Τίς ἔστιν δὲ ἀθρωπος δ εἰπών σοι· « Άρορ τὸν κράββατόν σου, καὶ περιπάτει; » Ο δὲ λαθεὶς οὐκ ἔδει τίς ἔστιν· δ γάρ Ἰησοῦς ἐκτενεύσει δχλον δητος ἐτ τῷ τόπῳ. Μετὰ ταῦτα εὑρίσκει αὐτὸν δ Ἰησοῦς ἐτ τῷ ιερῷ, καὶ εἰπερ αὐτῷ.

Ἀπληστος εἰς μιατρονίαν τῶν ιουδαίων δ νοῦς. Διερευνῶσι τὸν ἐκτεάντα, συνεπιπλέκειν αὐτὸν τῷ πιραδόξως ὑγιασθέντι βουλεύμενοι. Μόνος γάρ, ὡς εἰδὼς, κινδυνεύων ἐλύπει διὰ τὸ Σάββατον, δ βρόχους

A arbitror significare Sabbathum, qui dies est ultimus hebdomadis. Per fidem vero sanatos et in novitatem vitae reformatos littere quidem legalis vel iustitatem necesse est abficere, et cultum typicum repellere. Hinc occasione sumpta, beatum quoque Paulum opinor scripsisse illis qui post fidem susceptam revertuntur ad legem: « Dico autem vobis quia, si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit; » item: « Evacuati estis a Christo, qui in lege justificamini, a gratia excidistis. »

V. 10. Dicebant ergo Iudei illi qui sanatus fuerat: Sabbathum est, non licet tibi tollere grabatum tuum.

Value opportune, ut reor, hic nobis exclamandum est: « Ecce populus stultus et vecors: oculi sunt ipsis, et non vident. » Quid enim his stupidius aut inertius esse potest? Non enim intelligunt suspiciodam sibi esse vim et potestatem ejus qui sanavit: sed hoc unum sciunt, acerbe increpare, adeoque violatae legis crimen intentant ei qui recens ac vix diuturno morbo solitus fuerat, eumque rursum decumbere stulte præcipiunt, quasi in segrotandi necessitate Sabbathi honor consistat.

V. 11. Ille autem respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, et ambula. Interrogaverunt ergo eum.

Sapientissimam hæc verba sententiam pariunt, qua Iudeorum perversitas exploditur. Cum enim dicant non licere in Sabbatho, sublatu grabato, domum prolicisci, prævaricationis crimen ei qui sanitatus fuerat intentantes, necessario his acriorem defensionem opponit, dicens ab illo se ambulandi mandatum accepisse, a quo sanitatem etiam accepit, et istiusmodi quiddam tantum non ait: Summam auctoritatem qua Sabbathum **210** coli aut violari jubeat in eo esse dico, cui tanta vis inest atque gratia, ut meum morbum abegerit. Nam si ea laus a quovis aliena est, virtutique ac potestati divinæ convenit, quomodo ea excidet, inquit, qui operatur isthæc? aut quomodo non et accepta Deo consulet, qui divina potestate prædictus est? In se itaque hæc verba continent acrem emphasisum.

V. 12-14. Quis est ille homo qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, et ambula? Is qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset: Jesus enim declinavit a turba constituta in loco. Postea invenit eum Jesus in templo, et dixit illi.

Inexplibili cædis cupiditate ardet Iudeorum animus. Indagant eum qui ægrum jussit ambulare, statuentes ipsum una cum eo qui mirabiliter sanitatus fuerat irretire. Angebantur enim, ut apparet,

¹¹ Galat. v, 2, 4. ¹² Jerem. v, 21.

quod solus periclitaretur, propter Sabbatum, is qui modo laqueos inevitabilis aufugerat, et ex ipsis mortis januis eductus fuerat. Medicum vero indicare non potest, quamvis cum studiose inquirerent, Christo seipsum singulari consilio celante, ut eorum intemperias declinaret. Neque vero fugam suscipit, quasi pati aliquid velut ex necessitate possit, nisi pati velit, sed nobis etiam in hoc exemplum seipsum rursus statuit.

V, 14. Ecce sanus es, jam noli peccare, ne detinuis tibi aliquid contingat.

Qui divino consilio primum latuit, eodem nunc
rursum apparet, congruenti unicuique tempore
servato. Nec enim quidquam ab eo qui peccatum
nescit fieri potest absque convenienti ratione.
Occasione igitur eum alloquendi salutaris illa
admonitio præbuit, qua jam non amplius peccan-
dum dixit, ne deterioribus quam prius malis im-
plicetur. Ille porro docet non solum in futurum
judicium peccatoribus Deum reservare supplicia,
sed in corporibus adhuc degentes etiam ante ma-
gnum et manifestum illum Judicis universorum
diem variis modis punire. Quod autem sœpe feri-
mur percutientes et offendentes Deum, testabatur
porro sapientissimus Paulus his verbis : Ideo
inter vos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt
multi : quod si nosmetipsos dijudicaremus, non uti-
que judicaremur. Dum judicamur **21** autem, a
Domino corripimur, ut non cum hoc mundo dam-
nemur".

V, 15. *Abiit igitur ille homo, et nuntiavit Iudeis quia Jesus esset qui fecit eum sanum.*

Judeis indicat Jesum, non ut mali quidpiam in ipsum machinari audentes, impii esse reprehenduntur, sed ut admirabilem istum medicum agnoscerent, si quis etiam eorum curari vellet. Animadverte enim quo pacto id ei propositum sit. Non enim, ut vitilitigatores nonnulli volunt, nuntiat Jesum esse eum qui ambulare jussit in Sableto, sed qui sanum se fecit. Hoc autem erat nihil aliud agere quam medicum duntaxat indicare.

V. 16. Propterea persequebantur Iudei Jesum, et
quærebant eum interficere, quia hæc faciebat in
Sabbato. Jesus autem respondit eis.

Non simpliciter hic Judæorum furor ostenditur: non enim quod Jesum persequuntur duntaxat, sed quam ob causam id facere audeant, significat rursus evangelista, cum emphasi dicens, « Quia haec faciebat in Sabbato. » Insectantur enim stulte et impie, quasi lex bene agere in Sabbato prohibeat, neque licet ægri misereri, et quasi oporteat legem omnem charitatis, fraternitatis laudem, et humanitatis gratiam deponere. Multis autem ac variis rationibus ostendere quis posset, Judæos nihil non boni repudiasse, legislatoris de Sabbato

²⁰ I Cor. xii, 30-32.

Δρτι καὶ παγίδας ἀφύκτους διεβραμών, καὶ αὐτῶν ἔξιλκουσμένος τῶν τοῦ θανάτου πυλῶν. Εἰπεῖν δὲ τὸν λατρὸν καίτοι φιλοπευστούσιν οὐχ ἔχει, καλῶς τε καὶ οἰκονομικῶς κατεκρύψαντος ἐστὸν τοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸ παραυτίκα θερρύδν τῆς ἐκείνων δρηγῆς διεξῆν. Καὶ οὐχ ὡς τι παθεῖν ὡς ἐξ ἀνάγκης δυνάμενος, εἰ μὴ βούλοιτο παθεῖν, ἐπιτηδεύει τὴν φυγὴν, ἀλλ᾽ ἅμαν ὑπογραμμὸν καὶ τούτῳ δῇ πάλιν ἐστὸν καθιστάσ.

*·Ιδε ύπηκος γένορας, μηκέτι δμάρταρε, Ιτα μὴ
χεῖρόθυ σοι τι γένηται.*

Οίκονομικῶς τὰ περῶτα λαθὼν ἐμφανῆσται πάλιν
οἰκονομικῶς, τὸν δρμόδιον ἔκαστω τηρήσας καὶ τὸν.
Οὐ γάρ ἤν τι γενέσθαι παρὰ τοῦ μὴ εἰδότος ἔξαμπε-
τεῖν, διὰ τούτως ἔχει λόγον υφ' ἕαυτῷ τὸν πρέ-
B ποντα. Πρόφασιν τούτων τῆς πρὸς αὐτὸν διαλέξεως τὸ
ψυχωφελὲς ἐποιεῖτο παράγγελμα, μηκέτι πλήμμελες
χρήναις λέγων, ἵνα μὴ χείροις τῶν παρφυχηκότων
ἐπαλγύνοιτο κακοῖς. Διδάσκει δὲ διὰ τούτων, ὃς οὐ
μόνον εἰς τὴν μέλλουσαν ἕσεσθαι κρίσιν ἀποθησαυρί-
ζει Θεὸς τοὺς ἀνθρώποις τὰ πλημμελήματα, μαστιγὸς
δὲ ποικίλως ἔτι ζῶντας ἐν σώμασι, καὶ πρὸ τῆς
μεγάλης καὶ ἐπιφανοῦς ἡμέρας τοῦ πᾶσι διαλάσσοντος.
Ὅτι δὲ πολλάκις πληττόμεθα πταινόντες τε καὶ λυ-
ποῦντες τὸν Θεὸν, ἐπιμαρτυρήσεις βιῶν δισφύτας
Παῦλος· « Διὰ τούτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς, καὶ
ἄρρωστοι, καὶ κοιμῶνται ἴκανοι· εἰ γάρ ἕαυτοὺς
ἔκρινομεν, οὐκ ἀν ἔκρινθμεθα. Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ¹
Κυρίου παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ καταχρι-
θῶμεν. »

Ακῆλθεν οὐτε διαθρωπός, καὶ εἰκε τοις Ἰουδαίοις δι τοις Ἰησοῦς ἐστιν δι ποιήσας αὐτὸν υἱον.

Καταμηνύει δὲ τοῖς Ιουδαίος τὸν Ἰησοῦν, οὐχ
ἴνα τι δρᾶν εἰς αὐτὸν ἀποτολμῶντες δεινὸν δυστε-
βούντες ἀλισκωνται, ἀλλ' ἵν, εἴπερ βούλοιντο καὶ
αὐτοὶ θεραπεύεσθαι, τὸν ἀξιωθάμαστον εἰδεῖν Ια-
τρὸν. Ἐπιτήρει γὰρ διπλὰ οὗτος ἦν ἐκείνῳ σκοπός.
Οὐ γὰρ κατά τινα τῶν φιλεγχηλημόνων ἀπαγγέλλει
προσελθών, διτὶ Ἰησοῦς ἐστιν δ περιπατεῖν ἐπιτάξας ἐν
Σαδέρτῳ, ἀλλ' Ὁ κοινῆσαις αὐτὸν ὑγεῇ. Τούτο δὴ ἡ
Ἐπερόν τι ποιοῦντος οὐδὲν, ἀλλ' ἢ μόνον τὸν Ιατρὸν
πιμελήνοτος.

Kai διὰ τοῦτο ἐδίωκον τὸν Ἰησοῦν οἱ Ιουδαῖοι,
καὶ ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτεῖναι, διὸ ταῦτα ἤποιε
D ὁ Σαββάτος. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίθη αὐτοῖς.

Ούχ έπειταν δ λόγος έχει ἐν τούτοις τῆς Ιουδαίων παρανοίας τὴν ἔξηγησιν· οὐ γάρ διτὶ διώκουσι μόνον, ἀλλ' ἐπὶ τίσι τοῦτο δρᾶν οὐκ αἰσχύνονται, κατεσθιμαίνει πάλιν ὁ εὐαγγελιστής ἐμφαντικώτατα λέγων· «Οτι ταῦτα ἐποίει ἡ Σαββάτῳ.» Διώκουσι γάρ ἀμαθῶς τε καὶ δυσσεβῶς, ὡς ἀγαθοεργεῖν ἐν Σαββάτῳ τοῦ νόμου διακωλύοντας, ὡς οὐκ ἔξδη λεεῖν τε καὶ κατοικείρειν τοὺς κάμνοντας, ὡς ἀποδύσασθαι δέον τὸν τῆς ἀγάπης θεσμὸν, τὸν τῆς φιλαδέλφιας ἔπαινον, τὴν τῆς ἡμερότητος χάριν. Καὶ τί γάρ οὐγὰ τῶν ἀγαθῶν ἀποκτύσαι κατὰ ποικίλους μὲν

διοι τις ἀν ἀποδεῖξαι τρόπους, οὐχ εἰδότας Ἰουδαίους τὸν περὶ τὸ Σάββατον τοῦ νομοθέτου σκοπὸν, εἰκαστάτηγ τελείαν ἐπ' αὐτῷ ποιουμένους τὴν ἐπιτήρησιν. Καὶ γάρ, ὡς αὐτὸς ἔφη που Χριστὸς, Ἰκαστος αὐτῶν τὸν ίδιον βοῦν, ήτοι τὸ πρόσατον ἀπαγαγών ποτίζει, καὶ περιτομὴν λαμβάνει ἀνθρώπος ἐν Σαββάτῳ, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσέως. Είτε γολῶσιν, θεὶ δόλον ἀνθρώπον ὑγιῆ ἐποίησεν ἐν Σαββάτῳ, διὰ πολλὴν τὴῶν δυστροπίαν τε ὅμοῦ καὶ ἀπαιδεύσιαν, οὐδὲ τῶν ἀλόγων τὸν κατ' εἰκόνα τὴν θελαν γεγονότα προτέττοντες, ἀλλ' ἐξεῖναι μὲν πρόσατον ἀλεεῖν οἴδημενοι δεῖν ἐν Σαββάτῳ, καὶ λιμοῦ καὶ δύψης ἀπαλλάξτειν ἀνεγκάλητως, παρανομίαις δὲ καὶ ταῖς ἐπὶ τοῖς ἀσχάτοις ὑποκειόθαι γραφαῖς, τοὺς οἴπερ ἀν γένοντο χρηστούς τε καὶ ἀγαθούς περὶ τὸν πέλας κατὰ τὸ Σάββατον. Ἱνα δὴ πάλιν θεωρῶμεν αὐτοὺς οὐ μετρίως ἀνοηταίνοντας, διὰ τε τοῦτο δικαιῶς ἀκούειν δησείλοντας· «Πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφὰς, » φέρε δὴ καὶ ἐκ τῶν Ιερῶν λαδόντες Γραμμάτων ἐπιδεικνύμενοι ἐναργῶς, καὶ πάλιν πραναζῶγραφούμενον ὡς ἐν τύπῳ τὸν Ἰησοῦν ἀδιαφοροῦντα περὶ τὸ Σάββατον. Οὐκοῦν ἐν γῆρᾳ μακρῷ, καθὼς γέγραπται, τῶν ἀνθρώπων ἀποδημήσαντος τοῦ πανσόφου Μωσέως, καὶ εἰς τὰς δικαὶαν μεθορμισθέντος μονάς, χρίσιε καὶ ψήφιφ τοῦ πάντων κρατοῦντος Θεοῦ, τὴν ἡγεμονίαν τὴν ἐπὶ τὸν Ἰερατὴλ Ἐλαχέ τε καὶ ἐκληρώσατο παῖς δὲ τοῦ Ναοῦ Ἰησοῦς. Ἐπειδὴ δὲ μυριάνδρους ἐπλιτῶν ἀριθμοὺς κύκλῳ περιστήσας τῆς Ἱεριχοῦς, ἐλεῖν τε ἡδη καὶ καταστρέψειν αὐτὴν ἐδούλετο, σύνθημα μὲν τοῖς λευταῖς ἐδίδουν, κύκλῳ περιάγειν τὴν κιβωτὸν, ἐφ' ὅλαις δὲ τὸν ἀριθμὸν ἡμέραις, τῇ δὲ ἑδόμῃ, τοῦτ' ἔστι, κατὰ τὸ Σάββατον, συναλλάξειν ταῖς σάλπιγξι τὴν ἀμετρὸν τῶν στρατευμάτων ἐκδεινεις πληθὺν, καὶ κατεστέθη μὲν οὖν τὸ τείχος, εἰσδραμόντες δὲ εἰσω, χειροῦνται τὴν πόλιν, οὐ τὴν δικαιορίαν τοῦ Σαββάτου τιμῶντας ἀργαλαν, οὐδὲ τὸ νικῆντὸν αὐτῷ παραιτούμενοι διὰ τὸν ἐξείργοντα νόμον, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς Ἰησοῦν στρατηγήμασιν ἀντιπράττοντες τότε, λοιδορίας δὲ παντελῶς ἐλευθέρων τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἡγεμονίαν τηρήσαντες. Καὶ ὃ μὲν τύπος ἐν τούτοις. Ἐπειδὴ δὲ παρῆν ἡ ἀληθεία, τοῦτ' ἔστι Χριστὸς, τὴν ἐπιτεχνίσεισαν κατὰ τὸν ἀνθρώπου παρὰ τοῦ διαβόλου φθορὰν γεθεῶν τε καὶ χειρωτάμενος, εἴτα τοῦτο ποιῶν δράται κατὰ τὸ σάββατον, ὡς ἐν προσομίῳ καὶ περιθεῖσιν ἀπαιδεύτως, καὶ τῆς τῶν πατέρων εὐπειθείας δὲ Μονογενῆς, μόνῳ δὲ ἀνατιθέντας τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τοῦ διὰ Μωσέως νόμου τὸν ἀριστὸν, αὐτῷ τε χρῆναι καὶ πειθεῖσθαι μόνῳ διαβεβαιουμένους, ἀναπειθεῖν

A voluntate ignorantes, et vanissime illud obser-vantes. Nam, ut ipse Christus dixit alicubi, qui-libet eorum boves ac oves suas adquat¹⁷, et circumcisio[n]em homo suscipit in Sabbato, ut non solvatur lex Moysis. At indignantur quod hominem in die Sabbati totum sanitati restituit, propter summam morum perversitatem simul et rudita-teni, ne brutis quidem ipsis æquiparantes eum qui ad imaginem Dei factus est, sed in Sabbato licere quidem ovis misericordia teneri, eamque citra culpam fame ac siti liberari posse credentes, præ-varicari vero et extremis suppliciis obnoxios esse quicunque bonitate et pietate erga proximum ute-rentur in Sabbato. Ut certe videamus eos rursus non mediocriter insaniire, atque idcirco jure illis audiendum 212 esse: «Erratis nescientes Scri-pturas¹⁸, » age ergo allatis quoque sacrarum Scri-pterarum testimoniiis clare ostendamus quandam etiam typice præfiguratum fuisse Iesum Sabbati ob-servationem contennere. Igitur sapientissimo Moyse, ut scriptum est, in extrema senectute re-bus humanis defuncto, et ad supernas mansiones translato, iudicio ac sententia cunctipotentis Dei Josue illius Nave Israelitarum regimen obtinuit¹⁹. Qui cum innumerabilibus armatorum copiis Je-richuntēm obsedisset, eamque vi expugnare statuisset, signum dedit Levitis ut totis sex diebus circum urbem arcām deferrent, septima vero, id est Sabbato, innumerabilem militum multitudinem tubis clangere simul jussit, atque ita concussis ac dirutis mœnibus ingressi urbem ceperunt, non ob-servantes intempestivum Sabbati otium, neque victoriam illo die recusantes ob legis prohibitiō-nem, sed nec sui ducis imperium detrectantes, adeoque ipsum omni plane convicio liberantes²⁰. Atque hæc figurare quidem. Quoniam autem veri-tas advenit, id est Christus, expugnata et cvera corruptione a diabolo adversus naturam hominis ercta, cumque id facere videatur circa Sabba-tum, velut in primordio et rei principio, in para-lytico nimirum, stulte indignantur, obsequium patrum condemnant, non ferentes morborum do-lorem in Sabbato superari, quatenus ad insectan-dum Jesum in Sabbato bene merentem adiguntur. ἀρχῇ τοῦ πράγματος, ἐν τῷ παραλειμμῷ, δυσφο-ροῦσιν ἀπαιδεύτως, καὶ τῆς τῶν ἀρβαστημάτων ἐπῆρειν νικᾶν ἐν Σαββάτῳ τὴν φύσιν οὐκ ἐπιτρέποντες, διὸν εἰς τὸ χρῆναι διώχειν ἐπείγεσθαι τὸν Ἰησοῦν εὐερ-γετοῦντα κατὰ τὸ Σάββατον.

¹⁷ Ο Πατήρ μου ἔως ἀρτεις ἀργάζεται, κάτω ἀργά-D V, 17. Pater meus usque modo operatur, et ego operor.

Dixerit quidem Christus ut in Sabbato. Istud enim necesse est significari his verbis, « usque modo, » ut convenienter sibi sermonem vis et ratio theorematis accipiat. Imperitos autem Ju-dæos, et nescientes plane quis secundum naturam sit Unigenitus, sed uni Deo ac Patri præscripta Mosaicæ legis tribuentes, eique uni parendum affir-mantes, persuadere clare conatur omnia se una

¹⁷ Luc. xiii, 15. ¹⁸ Matth. xxii, 29. ¹⁹ Deut. xxxiv, 8, 9. ²⁰ Josue iii, 3 seqq.

cum Patre 213 operari, et cum Genitoris in seipso naturam habeat, propterea quod aliud non est ab illo, quod ad substantiam identitatem spectat, semper aliud unquam sensurum quam quod Patri placuerit; cumque sit ejusdem substantiae, eadem quoque statuere, imo, cum ipse sit vivens consilium et virtus Patris, omnia in omnibus cum Patre operari. Ut ergo Judæorum inane murmur amoveret, ac flecteret insectantes quasi honorem Sabbati violasset, « Pater meus, inquit, usque modo operatur. » Tale enim quiddam propemodum significare vult: Si credis, o quisquis es, natus et voluntate Dei omnium rerum opificis creaturam gubernari etiam die Sabbati, ita ut sol oriatur, et imbriferi fontes resolvantur, et fructus e terra erumpant, neque crescere detrectent propter Sabbathum, ignis autem pro sua natura agat, et hominum usibus nullo impediente serviat, fatere utique Patrem, pro eo ac Deum decet, operari in Sabbatho. Cur ergo, inquit, stulte criminaris eum per quem cuncta operatur? Non enim aliter Deus ac Pater operatur, quam per Filii virtutem et sapientiam. Idecirco inquit, « Ego quoque operor. » Confundit igitur argumentis in absurdum deducentibus Judæorum effrenatum animum, ostendens eos sibi non tam repugnare quam Patri, cui certe uni legis honorem ascribere studebant, nondum agnoscentes naturalem ejus Filium. Ideo enim et peculiariter suum Patrem dicit Deum, scite admodum ad pulcherrimam et eximiam hanc doctrinam quasi manu deducens.

φύσιν Υἱόν. Διὰ γάρ τοι τοῦτο καὶ μοναδικῶς ἑαυτοῦ Πατέρα φησί τὸν Θεὸν, εὐφύέστατα χειραγωγὸν εἰς τὸ κάλλιστον δῆ τοῦτο, καὶ τίμιον μάθημα.

V. 18. Propterea ergo magis quererebant eum Judæi interficere: quia non solum solvebat Sabbathum, sed et Patrem suum dicebat Deum, aequalē se faciens Deo.

Ad crudelitatem magis ac magis fertur Judæorum animus, et quibus ex rebus sanari deberent, his segregunt magis, ut illi jure audiant: Quomodo dicetis quia, Sapientes sumus nos? Cum enim oportet eos convenienter ratione ad pietatem reformatos animo mitigari, etiam nunc cædem machinantur ejus qui rebus ipsis demonstrat nihil plane in legem divinam peccatum esse, homine 214 sanato die Sabbati. Adiunt vero ad iram ob Sabbathum conceptam blasphemias crimen esse ipsani veritatem, suorum peccatorum catenis perpetua ira scipios obstringentes. Existimabant enim impietatem esse, indignabanturque quod, cum homo esset, Deum Patrem suum diceret. Nesciebant enim Deum Verbum in forma servi propter nos factum esse, et ex Deo Patre vitam promanare, hoc est Unigenitum, cui certe uni proprie ac vere Deum Patrem esse dicimus, nobis vero non item. Adoptivi enim sumus, ad dignitatem supernaturalem honorantis voluntate evicti et nomina illa deorum ac filiorum obtinentes, propter inhabitantem Christum in no-

A πειράται σαφῶς, οτι πάντα τῷ Πατρὶ συνεργάζεται, καὶ τὴν τοῦ γεννήσαντος φύσιν ἔχων ἐν ἑαυτῷ, διὰ τὸ μὴ ἔτερόν τι παρ ἐκείνον διάρχειν, διὸν εἰς τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα, οὐχ ἔτερόν τι φρονήσει ποτὲ παρ τὸ τῷ φύσαντι δοκοῦν· ὡς δὲ τῆς αὐτῆς διάρχων οὐσίας ταῦτα καὶ βουλεύεται, μᾶλλον δὲ αὐτὸς διάρχων τῇ ζῶσα βουλῇ, καὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς, ἐνεργεῖ τὰ πάντα ἐν πᾶσι μετὰ Πατρός. Ινα τοίνυν τὸν εἰκαλὸν τῶν Ἰουδαίων ἀποκρύπτεται γογγυσμὸν, καὶ δυσωπήσῃ διώκοντας ἐφ' οὓς χαλεπεῖνειν ἔδοκουν, ὡσανετεῖς περὶ τὸ Σάββατον κατεφρονθείσης τιμῆς· « Ο Πατήρ μου, φησίν, έως ἅρτι ἐργάζεται. » Μόνον γάρ οὐχὶ τοιοῦτόν τι κατασημαίνειν βούλεται· Εἰ πιστεύεις, δινθρώπε, νέματι τε καὶ βουλήσει τοῦ τὰ πάντα συμπήξαντός τε καὶ B τεχνησαμένου Θεοῦ τὴν κτίσιν διοικεῖσθαι καὶ κατὰ τὸ Σάββατον, ὡς ἀνίσχειν μὲν ἡλιον, διμορφόσκοντος τοῦ δύοις ἀνίσθαι πηγὰς, καὶ καρποὺς μὲν ἐκ τῆς ἀνατρέχειν, οὐ παρατουμένους τὴν αὐξῆν διὰ τὸ Σάββατον, ἐνεργεῖν δὲ τὰ οἰκεῖα τὸ πῦρ, ταῖς τοῦ δινθρώπων χρείαις, ἀδιακαλύτως διπρεποῦν· Ιστὶ δὴ πάντως διμολογῶν ἐνεργεῖν τὸν Πατέρα τὰ θεοπεπτή κατὰ τὸ Σάββατον. Τὶ τοι γαροῦν ἀπαιδεύτως, φησίν, αἰτιᾷ τὸν δι' οὗ τὰ πάντα ἐργάζεται; Ἐνεργήσει γάρ οὐχ ἔτερως δὲ Θεὸς καὶ Πατήρ, ἀλλ' ὡς διὰ δυνάμεως καὶ σοφίας τοῦ Υἱοῦ. Διὰ τοῦτο φησί, « Κάγὼ ἐργάζομαι. » Δυσωπεῖ τοιγαροῦν ταῖς εἰς ἀποτον τὸνοιαί; τὸν ἀγάλινον τῶν διωκόντων θυμὸν, οὐχ ἑαυτῷ τοσοῦτον ἀντιτείνοντας δεικνύει, διὸν εἰπεῖν τῷ Πατρῷ, φ' δὴ καὶ μόνῳ τὴν τοῦ νόμου τιμὴν ἀναγράψειν

C ἵσπορύδαζον, οἵπω γινώσκοντες τὸν ἐξ αὐτοῦ κατέ

Διὰ τούτο οὖν μᾶλλον δίχτοντιν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτεῖται, διτι οὐ μόνον ἐλευ τὸ Σάββατον, ἀλλὰ καὶ Πατέρα Ιδιον ἐλεγε τὸν Θεόν, Ιον διατὸν ποιῶ τῷ Θεῷ.

D 'Επιτείνεται πρὸς ἀπανθρωπίαν τῶν Ἰουδαίων ο νοῦς, καὶ δι' ὧν ἐχρῆν θεραπεύεσθαι, νοσοῦσι μειζόνως, Ινα δὴ δικαίως ἀκούσειαν. Πῶς ἐρείτε διτι Σοφοὶ ἔσμεν ἡμεῖς; Δέον γάρ αὐτοὺς ἐξημεροῦνται τὴν γνῶμην, λογισμῷ τῷ πρέποντι μεταποιουμένους εἰς εὐλάβειαν, καὶ φωνῶσιν ἡδη κατὰ τοῦ πληροφοροῦντος διὰ πραγμάτων, ὡς οὐδὲν δλῶς εἰς τὸν θεόν ἡμάρτηται νόμον, ὑγιασθέντος ἀνθρώπου κατὰ τὸ Σάββατον. Επιπλέκουσι δὲ ταῖς διὰ τὸ Σάββατον δργαῖς, ὡς βλασφημίας ἔγκλημα τὴν ἀλήθειαν, σειραῖς τῶν οἰκείων πλημμελημάτων εἰς ἀλύτους δργάς ἑαυτούς κατασφίγγοντες. Δυσσεβεῖν γάρ εδόκουν, Ιδιον διτι λέγει Πατέρα τὸν Θεὸν δινθρώπως ὃν ἀγάλλοντες. Οὐ γάρ διδεσάν πω τὸν ἐν δούλοις μορφῇ διημᾶς γεγονότα Θεὸν Λόγον, τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ἀναβρύσουσαν ζωὴν, τούτ' ἔστι τὸν Μονογενῆ, φ' δὴ καὶ μόνῳ χυρίῳ τε καὶ ἀληθῶς ἐπιγράφεται τε καὶ έστι Πατήρ δὲ Θεός, ἡμῖν δὲ οὐκέτι. Θεοί γάρ ἡμεῖς, εἰς τὸ ὑπὲρ φύσιν ἀξίωμα διὰ τὴν τοῦ τιμήσαντος θέλησιν ἀναβάνοντες, καὶ τὸ θεόν καὶ υἱὸν καλεῖσθαι κερδαίνοντες διὰ τὸν ἐν ἡμῖν οἰκούντα Χριστὸν διὰ

του ἀγίου Πνευματος. Εἰς τὴν σάρκα τοιγαροῦν τὸν ἀνθρώπον μόνην, τὸν δὲ ἐν τῇ σάρκι κατοικοῦντα Θεὸν οὐχ ἐπιγινώσκοντες, οὐχ ἀνέχονται πρὸς τὸν ὑπερέκεινα τῆς ἀνθρώπου φύσεως ἀναπτηδῶντος μέτρον, διὰ τοῦ Πατέρα λέγειν ἑαυτοῦ τὸν Θεόν. Τῷ γάρ εἰπεῖν, «Οὐ Πατήρ μου, » ταῦτην δὲ εἰκότως εἰσφέρει τὴν ἔννοιαν· οἶνται δὲ δεῖν τὸν φύτερον ἐστὶν θειαζόντως Πατήρ ὁ Θεός, ἵστον εἶναι κατὰ φύσιν αὐτῷ, τοῦτο δὴ μόνον νοοῦντες δρθῶς. Εἶχε γάρ αὐτῶς, καὶ οὐχ ἐτέρως. Ός οὖν καὶ ταῦτην τοῦ λόγου τὴν ἔννοιαν παρεισάγοντος, ἀγανακτοῦσι μειζόνως τὸν δρθὸν τῆς ἀληθείας ἐκτρεπόμενοι λόγον.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ὅτι οὐκ ἔλλειται κατὰ δύναμιν ή κατ' ἐνέργειαν τὴν ἐξίτην σὺν Υἱῷ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ λογοθεντήσῃ τε καὶ δομοῖς, ὡς ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν.

Ἄκεκριταν οὖν ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἰπεῖν αὐτοῖς· Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, οὐ δύναται σὺν Υἱῷ ποιεῖν δέ τοις οὐδὲν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα· δὲ γάρ ἀντὶ ἐκείνος ποιῇ, ταῦτα καὶ σὺν Υἱῷ δομοῖς ποιεῖ.

“Οπερ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἰρήκαμεν, τοῦτο πάλιν ἐπέριψεν διερμηνεύει τρίπτω, πανταχόθεν ἐπὶ τὴν τῆς ἀληθείας ἐνέργειαν σαγηνεύων τοὺς ἀκρωμένους· τὸν δὲ ἐν πρώτοις οὐ παραδεχθέντα λόγον, διὰ τὴν τὸν συνιέναι μή δυνηθέντων ἀσθένειαν, ἐτέρως ἀναμορφοῖ, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἰόντα θεωρημάτων, εἰσφέρει ποικιλίας. Ἐργον δὲ ἀντὶ τοῦτο τῆς διδασκάλων πρεπούσης ἀρετῆς, τὸ μη τρέχοντα δηλονότι, καὶ παριπτόμενον τῶν διδασκομένων τὴν γνῶσιν ποιεῖσθαι τὸν λόγον, ἀλλ’ εὐπάρυφον τε καὶ διαφόρως ἐξορχύμενον, καὶ τῷ τῆς φράσεως ἐξηγλαγμένῳ, πολλάκις τὴν ἐν τοῖς θεωρήμασι ψιλούντα δυσχέρειαν. Ἀναμίξας τούτου τῷ θεοπερεῖ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ μέσου ἐξ ἀμφοῖν ἔνα κεράτας λόγον, ὡς ἡρέμα μὲν ὑφίζαντι τὸ τῷ Μονογενεῖ πρέπον ἀξίωμα, ἀναβαίνει δὲ τὴν ἀνθρώπου φύσιν, ὡς Δεσπότης ἄμα, καὶ ἐν δούλοις κατατεταγμένος, φησίν· «Οὐ δύναται ποιεῖν σὺν Υἱῷ ἐπαύτου οὐδὲν, ἐὰν μήτι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα· δὲ γάρ ἀντὶ ἐκείνος ποιῇ, ταῦτα καὶ σὺν Υἱῷ δομοίως ποιεῖ. » Ἐν μὲν γάρ τῷ δύνασθαι ποιεῖν ἀπαραλλάκτως τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ δομοῖς ἐνέργειν τῷ γεννήσαντι, τῆς οὐσίας ἐαυτῶν μαρτυρεῖ τὴν ταυτότητα. Ἐνεργήσει γάρ δομοῖς τὰ τὴν αὐτὴν ἀλλήλους λαχόντα φύσιν, οἵς δὲ ὁ τοῦ πάντων εἰναι λόγος ἐξηγλαγμένος, τούτοις δὲ εἴη καὶ δὲ τῆς ἐφ' ἀπασιν ἐνεργειας τρόπος οὐχ ὁ αὐτός. Οὐκοῦν ὡς Θεὸς ἀληθινὸς ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ἀληθινοῦ, ταῦτα δύνασθαι ποιεῖν δομοίως ἐκείνων φησίν, ἀλλ’ ἵνα μή μόνων [αἱ. μόνον] ἴσος ὁν ἐν δυνάμει φαίνεται τῷ Πατρὶ, δομογνώμων δὲ κατὰ πάντα, καὶ μίαν ἔχων τὴν ἐφ' ἀπασιν θέλησιν, μή δύνασθαι λέγει ποιεῖν ἐξ εαυτοῦ μηδὲν, ἐὰν μήτι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα. Ὁμοιον δὲ ὡς εἰ λέγοι τραννύτερον πρός τοὺς διώκειν ἐπιχειρήσαντας, ἀνδρὸς ἐν Σαββάτῳ τεθεραπευμένου· Καταλειπόσθαι νομίζετε τὴν τοῦ Σαββάτου τεμήν, ἀλλ’ οὐκ ἀν δρασα τοῦτο ποτε μή οὐχὶ τὸν δομοίον ἐργάτην δρῶν τὸν Πατέρα· ἐνεργεῖ γάρ τὰ

¹¹ Ῥωμ. viii, 11. ¹² Ἰωαν. v, 19, 20.

A bis per sanctum Spiritum ¹¹. Cum ergo solam carnem spectent et Deum in carne habitantem non agnoscant, non ferunt Iesum ultra naturam humanae conditionem efferrī ex eo quod Patrem suum dicit Deum. In eo enim quod dicit, «Pater meus, » ista sententia iure exprimitur. Existimant autem eum, cui propriæ ac peculiariter Pater est Deus, aequalē esse ei secundum naturam; quod unum ipsi recte judicant: ita enim res est, ac non aliter. Quasi ergo hunc sensum verborum suorum ipse in medium afferat, indignantur magis, rectum veritatis sermonem alio detorquentes.

CAP. VI.

Quod non minor secundum virtutem aut operationem sit Patre Filius, sed aequalis potestatis, eique similis, ut ex ipso secundum naturam.

B V. 18, 19. Respondit itaque Jesus, et dixit eis: Amen, amen dico vobis, non potest Filius a se succere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem: quæcumque enim ille fecerit, hæc et Filius similiter facit.

C Quod in praecedentibus diximus, hoc alia ratione rursus explicat, auditores suos ad agnitionem veritatis usquequaque irretiens. Porro doctrinam quæ primū suscepta non est, ob eorum imbecillitatem alio modo refingit, et cum in iisdem verset ut theoremati, varie tamen eam tractat. Probi autem magistri officium est, non cursim, neque perfunctorie docere, sed eleganti cum varietate distinctam doctrinam tradere, plerumque theorematum **215** difficultatem eximio dicendi genere explicando. Miscens itaque divino humanum, et medium ex ambobus unum sermonem temperans, quodammodo subsedit dignitas Unigenito conveniens; effertur vero, quoad hominis naturam, ut Dominus simul et inter servos collocatus, inquit: «Non potest Filius a seipso facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem. Quæ enim ille facit, eadem et Filius similiter facit ¹². » In eo enim quod potest eadem per omnia facere quæ sunt Dei ac Patris, et operari similiter ac Pater, identitatem probat suæ substantiæ. Quæ enim eamdem sortita sunt naturam, similiter operantur: quibus autem essendi ratio est diversa, his utique non erit idem in omnibus operandi modis. Igitur ut Deus verus ex Deo Patre vero, eadem cum illo facere se posse ait, sed ut non solum virtute aequalis esse Patri videatur, sed ejusdem per omnia sententiæ, et unam in cunctis habere voluntatem, ait se non posse facere quidquam a seipso, nisi viderit Patrem facientem. Idem vero est ac si dical planius ad eos qui ob hominem in die Sabbati sanatum ipsum insectabantur: Existimatis Sabbati honorem esse violatum; sed nusquam istud fecisse, nisi viderem Patrem similiter facere, qui quæ ad constitutionem mundi pertinent etiam Sabbato, quanquam per me, peragit. Fieri non potest igitur, inquit, ut qui ex

ipse secundum naturam est Filius, non utique in omnibus quæ Patris sunt operetur ac velit, non quasi aliunde tanquam a magistro faciendi exemplum accipiat, aut etiam voluntatis impulsu ut eadem cum Patre velit adigatur, sed quod naturæ immutabilis legibus ad eandem cum Deo ac Patre voluntatem et actionem effertur. Non posse enim a seipso facere quidquam, his maxime contineatur. Ita pie cogitantibus arbitror « captivandum esse omnem intellectum in obsequium Christi »²², sicut scriptum est.

Sed reclamabit forsitan veritatis hostis, et amittitæ sua pabulum veluti quoddam id quod dictum est arripiet, atque his nos urgebit: Si est æqualis Patri Filius, nullam ei excellentiam necessario tribuens, propter naturæ suæ defectum, quid eum adegit ut tam aperte diceret non posse a seipso facere quidquam, nisi viderit Patrem **216** facientem? Clare enim in his, inquit, satetur nihil plane ex seipso facere posse, ut qui præstantiorum et excellentiorem agnoscat. Tu vero ad argumentias tuas denuo reverteris. Quid igitur ad hæc porro dicemus? In blasphemias Christi hostis invalescit, neque ex imperitia ebrium se intelligit. Decebat quippe, o bone, vim et sententiam eorum quæ dicuntur exquirere, non temere insultare, rationibus imperitis. Quomodo enim de æqualitate cum Patre deturbandum esse Filium putas, ex eo quod dicit non posse a seipso facere quidquam, nisi viderit Patrem facientem? An enim istibæc loquitur, quasi non sit æquali virtute prædictus? Atqui vel ex verbis propositis potius videre est Filium ejusdem esse cum Filio virtutis, quam divina carere virtute. Non enim dicere videtur, Non potest Filius a seipso facere quidquam, nisi accepit potestatem a Patre (hoc enim dicere, profecto esset viribus defecti); sed, « nisi viderit Patrem facientem. » Quod autem videndi sensu ad res perspicendas vocemur, non autem majores vires accipiamus, insciaturum opinor neminem. Igitur cum Filius dicit se Patris opera videre, non significat se imbecillum esse, sed imitatorem potius, aut spectatorem, prout in sequentibus accuratius dicemus. Quod autem per eamdem et simillimam in omnibus operationem æqualis esse potestate videatur, ipse clare docebit in sequentibus de suo Patre subdens: « Quæcumque enim ille fecerit, haec et Filius similiter facit. » Quomodo ergo minor est, qui æqualibus cum Deo ac Patre operationibus est conspicuus? Nunquid enim ignis aliud operabitur quam ignis, nulla in operando mutatione percepta? Quis namque id fieri possit? Quomodo ergo eadem operabitur quæ Filius, si idcirco minoris virtutis esse censetur? Atque haec quidem nobis ex dicto proposito allata sunt impræsentiarum;

πρὸς σύστασιν κόσμου καὶ κατὰ Σάββατον, εἰ καὶ δὶς ἐμοῦ. Ἀδύνατον οὖν ἐμὲ, φησίν, τὸν ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν Γίδην, μὴ οὐχὶ πάντως ἐν πᾶσι τὰ τοῦ Πατρὸς ἐνεργεῖν τε καὶ βούλεσθαι, οὐχ ὡς ἔξιδεν λαδόντα διδακτῶς τὸν τοῦ ποιεῖν ὑπογραμμὸν, ἢ καὶ ἐξ προαιρετικοῦ κινήματος ἐπὶ τὸ τὰ αὐτὰ βούλεσθαι τῷ Πατρὶ κεκλημένον, ἀλλ' ὡς φύσεως ἀπαρατῆτον νόμοις ἐπὶ τὴν ἴσην ἀναβάνοντα τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ βουλήν τε καὶ πρᾶξιν. Τὸ γάρ δύνασθαι ποιεῖν ἀφ' ἕαυτοῦ μηδὲν, ἐν τούτοις εὖ μάλα περιορίζεται. Οὕτως οἷμαι χρῆναι νοοῦντας εἰσεῖδως, « αἰχμαλωτίειν πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοήν τοῦ Χριστοῦ, » καθάδι γέγραπται.

Ἄπειθήσει δὲ ίσως ὁ τῇ ἀληθείᾳ μαχόμενος, καὶ τροφὴν ὕστερον τινὰ τῆς ἔχουν δυσδουλίας ποιήσεται τὸ εἰρημένον. Εἰπερ ἦν ἐν ισθτητι, λέγων, τοῦ Πατρὸς δὲ Γίδης, οὐδεμίαν ἀπονέμων ὡς ἐξ ἀνάγκης αὐτῷ τὴν ὑπεροχήν, διὰ τὸ τῆς οἰκείας φύσεως μειούμενημα, τὸ δὲ πεπεικός οὐτως αὐτὸν ἀκατακαλύπτως εἰπεῖν, μὴ δύνασθαι ποιεῖν ἀφ' ἕαυτοῦ μηδὲν, ἐν μήτι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα; Σαφῶς γάρ τν τούτοις, φησίν, ὅμολογει μηδὲν δὲλως ἐξ αὐτοῦ δύνασθαι ποιεῖν, ὡς εἰδὼς δηλονότι τὸν ἀμείνων καὶ ὑπερέχοντα. Σὺ δὲ αὖ πάλιν ἡμῖν κατασφίζει τὸν λόγον. Τί οὖν πρὸς ταῦτα, καὶ παρ' ἡμῶν; Ἀνδρίζεται πάλιν εἰς δυσφημίας δικριτομάχος, καὶ μεθύων ἐξ ἀπαιδευσίας οὐκ αἰσθάνεται. Χρῆν γάρ, ὡς βέλτιστε, δοκιμάζειν ἀκριβῶς τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν, καὶ μὴ προχειρώς ἐπιπτῆδην τοῖς ἐξ ἀμαθίας εἰσβαλούσι λογισμοῖς. Κατὰ τίνα γάρ τριπον τῆς ισθτητος τῆς πρὸς τὸν Πατέρα κατακομβίειν οἵεις χρῆναι τὸν Γίδην, διὰ τοῦ φάγαι μὴ δύνασθαι ποιεῖν ἀφ' ἕαυτοῦ μηδὲν, ἐὰν μήτι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα; Ἄρα γάρ ὡς οὐκ ἔχων ἐν δύναμει τὸ ίσον τὰ τοιαῦτά φησι; καίτοι καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν προκειμένων ίδεν ήστιν ίσοσθενοῦντα τῷ φύσαντι τὸν Γίδην, ἥπερ ίσχύος τῆς θεοπετοῦς ἐπιδεδ. Οὐ γάρ φανεται λέγων, Οὐ δύναται δὲ Γίδης ποιεῖν ἀφ' ἕαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μὴ λάθῃ τὸ δύνασθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς· τοῦτο γάρ ἦν δυντως ἀσθενοῦντος εἰπεῖν· ἀλλ', « Εἴν μη τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα. » Οτι δὲ διὰ τῆς ὀπτικῆς αἰσθήσεως οὐκ εἰς τὸ δύναμοῦσθαι μᾶλλον, ἀλλ' εἰς θεωρίαν τὴν τινῶν καλείσθαι πεφύκαμεν, ἀντιστατήσειν οἷμαι μηδένα. Οὔκον τοῖς τοῦ γεννήσαντος Ἑργοῖς ἐνατενίζειν ἐαυτὸν εἰρηκὼς δὲ Γίδης οὐκ ἀσθενοῦντα δεικνύει, ζηλωτὴν δὲ μᾶλλον, ήτοι θεατὴν, καὶ δπως ἀκριβέστερον ἡμῖν ἐν τοῖς ἐφεξῆς εἰρήσεται. Οτι δὲ διὰ τῆς ἀπαραλλάκτου καὶ ὄμοιότατης ἐνεργείας, τῆς εἰς ἀπαντα φημι, τὸ ίσον ἔχων ἐν τῇ δύναμει φαίνεται, διδάξεις σαφῶς ἐν τοῖς ἐφεξῆς ἐπιλέγων αὐτός ὡς περὶ τοῦ ίδου Πατρός· « Α γάρ ἐν ἐκείνος ποιῇ ταῦτα καὶ δὲ Γίδης ὁμοίως ποιεῖ. » Πῶς οὖν ἐλάττων ἔστιν, δὲ ταῖς ίσορρόποις τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ διαπρεπῆς ἐνεργείας; Ἐνεργήσει γάρ δρα τὰ πυρὸς ἔτερόν τι παρὰ τὸ πῦρ, οὐδεμίας κατ' ἐνέργειαν θεωρουμένης ἐξαλλαγῆς; Καὶ πῶς διν γένοιτο τοῦτο ποτε; Πῶς οὖν ὁμοίως ἐργάζεται

²² II Cor. x, 5.

τὰ τοῦ Πατρὸς δὲ Υἱός, εἰ διὰ τοῦτο ἐλαττον ἔχειν τῆς θεοῦ ὡς πρὸς αὐτὸν ἴσχυός ἀπολιμάνεται; Καὶ ταῦτα μὲν ἡμῖν, ὡς ἐκ τοῦ προκειμένου πρὸς τὸ παρὸν ἐλήφθη ἡρτοῦ· ἰδωμεν δὲ πάλιν καὶ δι' ἑτέρων ἵντες θεωρημάτων, εἰ ἐπιδέχεται ποι τὸ ἐν δευτέροις εἶναι τοῦ Πατρὸς ἡ τοῦ Υἱοῦ φύσις· προκεισθῶ δὲ δομίως ἡμῖν ὁ περὶ δυνάμεως λόγος. Ἐάρα Θεὸν ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινὸν, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας διντως τοῦ Ηατρὸς διμολογοῦσιν ὑπάρχειν τὸν Υἱὸν, η̄ Θεὸν μὲν εἶναι φαστ, τὸ δὲ ἐξηγεῖσθαι τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, δυσσεδούντες, προσάπτουσιν.

Εἴ μὲν οὖν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι λέγουσιν αὐτὸν, οὗτος ἔσται κατὰ φύσιν, οὗτος θεὸς ἀληθινός. Ὁ γάρ μὴ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχων, οὐδὲ ἀληθῶς νοοῖτο κατὰ φύσιν θεός, οὐδὲ Υἱός, εἰ μὴ ἐκ τῆς οὐσίας ἀγεννήθη τοῦ Πατρός· νόθον δὲ ἡμῖν καὶ πρόσφατον τινα παρεισάγουσι Θεόν. Εἰ δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἔροῦται, τὴν ἐν τοῖς οἰκείοις δόγμασιν ἀποτελεῖν ἐρυθρίασαντες, δώσουσι δὲ ἀληθῶς ἐκ Πατρὸς ὑπάρχειν τὸν Μονογενῆ, καὶ εἶναι θεὸν κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινός· πῶς ἐν ἐλάττοσιν ἔσται τοῦ Πατρὸς, η̄ πῶς ἀτονήσει περὶ τοῦ, καὶ οὐχὶ τῆς τοῦ τεκόντος οὐσίας κατηγορήσει τὸ πρᾶγμα; Εἰ γάρ ὅλως ἀσθενεῖν ἐνδέχεται· τὸν κατὰ φύσιν διντα θεόν, τὸ τὸ καλύπτον ἔστι τοῦτο παθεῖν τὸν Πατέρα, ἔχουσης ἀπαξ τὸ δύνασθαι παθεῖν τῆς θείας καὶ ἀρρήτου φύσεως, καὶ οὕτως ἡδη φαινομένης ἐν Υἱῷ κατὰ τὸν ἔκεινων λόγον; Οὐκοῦν οὐδὲ ἀπαθὲς διὰ τοῦτο τὸ θεῖον, ἀλλ' οὐδὲ δὲ ταυτήτη καὶ ἀμεταβλήτῳ κείσεται πάντως μακαριστητι. Είτε τίς, εἰπέ μοι, τῶν τὰ τοιαῦτα δοξαζόντων ἀνέξεται; Τίς δὲ, τῆς θείας βοώσης Γραφῆς, διὶς Κύριος τῶν δυνάμεων ἔστιν δὲ Υἱός, οὐ καταναρκήσει λέγων, δυναμοῦσθαι χρήσειν αὐτὸν, καὶ ἀτελῆ κατὰ τοῦτο ὑπάρχειν, δικυρίως καὶ μόνῳ πρόστεστον αὐτῷ μετὰ Πατρὸς καὶ ἀγίου Πνεύματος; Ἐρεὶ δὲ πάλιν ἡμῖν δ δὲ ἐναντίας Κατὰ τοῦτο φαμεν ὑπερκείσθαι τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα. Ὁ μὲν γάρ ἔστι τῶν ἔργων προκαταρκτικός, ὡς ἔγραψεν ἐν τε τῇ δυνάμει καὶ ἐν τῷ πάντα εἰδέναι τὸ τέλειον· δὲ πρότερον γίνεται θεατής, εἰδούσας ὑπεργείας ἀναματόσθεν εἰς ἐαυτὸν τὴν μητρητινήν, ἵνα διὰ τῆς τῶν ἔργων δύοιστητος, καὶ αὐτὸς νοῆται θεός. Τοῦτο γάρ τιμᾶς ἐκδιδάσκει λέγων, μηδέ δύνασθαι ποιεῖν ἀργὸν μηδὲν, ἐάν μη τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα. Τί φησι. Ὡς πάντοιμε σύ; Τῆς τοῦ Πατρὸς ἐνεργείας ἀναμάττεται τοὺς τύπους εἰς ἐαυτὸν δὲ Υἱός, ἵνα διὰ τούτου νοῆται θεός; Διδαχῆς οὖν ἔστι θεός, καὶ οὐχέτι κατὰ φύσιν· ὥστερ δὲ ἐν ἡμῖν ἐπιστήμη καὶ τέχνη τυχόν, οὗτας ἡμεῖς ἐν αὐτῷ ἔστι τὸ ἀξιωμα, καὶ τεχνίτης μᾶλλον ἔστι τῶν τῆς θεότητος ἔργων, η̄ θεός ἀληθινός· ἔτερος δὲ δῆπου πάντως αὐτὸς παρὰ τὴν ἐν αὐτῷ τέχνην, καὶν ὑπάρχῃ θεοπερπής. Πῶς οὖν ἔρεται τὸν τῶν τῆς θεότητος δρῶν ἐκβεβηκάτα, καὶ ἐν μόνῃ τῇ τέχνῃ φοροῦντα τὴν δόξαν προσκυνοῦσι μὲν ἀγγελοι κατ' οὐρανὸν, προσκυνοῦμεν δὲ καὶ ήμεῖς ἀνεγκλήτως, τὸ μὴ χρήναι λατρεύειν ἐτέρῳ παρὰ τὸν διντα θεόν τῆς ἀγίας νομοθετούσης ἡμῖν Γραφῆς; «Κύριον, » γάρ φησι, « τὸν θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύ-

A consideremus autem rursus aliter an Filii natura Patre possit esse inferior, virtutis et potestatis ratione similiter nobis proposita. An Deum de Deo secundum naturam ac verum, et de substantia Patris revera esse satentur Filium, aut Deum quidem esse dicunt, sed a Patris alienum esse substantia impie addunt?

B Quod si dē substantia Patris ipsum non esse dicunt, 217 neque Deus erit secundum naturam, neque Deus verus. Qui enim de Deo non est secundum naturam, nec Deus utique censembit secundum naturam, neque Filius, nisi ex substantia Patris sit genitus, sed adulterinus quidam ac novus Deus nobis ab ipsis invehitur. Quod si hoc minime quidem dicturi sunt, veriti suorum dogmatum absurditatem, sed concedent vere ex Patre Unigenitum existere, et secundum naturam ac vere Deum esse: quomodo Patre minor erit, aut quomodo, si minus ipse quam Pater in aliquo posset, imbecillitatis notam Deo non affinget? Nam si naturalis Deus imbecillis fieri potest, quid prohibet Patrem in se quoque id suscipere, cum divina et inestabilis natura id semel habeat ut pati possit, atque ita jam, ut illi volunt, appareat in Filie? Igitur nec Deus impatibilis erit, nec semper idem, nec in felicitate immutabili constitutus. At quis, obsecro, sanus hæc feret? Quis, divina clamante Scriptura, Dominum virtutum esse Filium, non gravabitur dicere ipsum corroborari oportere, et quod proprie et ipsi soli inest cum Patre et sancto Spiritu, ideo imperfectum esse? Sed rursum nobis adversarius: Ideo asserimus superiorem esse Filio Patrem. Hic enim prima causa est operum, utpote cum perfectus sit virtute et cognitione rerum: ille vero prius sit spectator, tum deinde operatur, operationis Patris imitationem in se exprimens, ut per similitudinem operum etiam ipse intelligatur Deus. Hoc enim nos docet, cum ait non posse a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem. Quid ait, audacissime? Operationis Patris formas in se exprimit Filius, ut hoc pacto Deus intelligatur? Disciplina ergo Deus est, non autem natura: et sicuti in nobis est scientia et ars, ita est in ipso dignitas; et deitatis operum potius est artifex, quam Deus verus et alias utique ipse a sua arte, quamvis Deo sit illa conveniens. Quomodo igitur angelii, nosque cum illis citra culpam adoramus eum qui deitatis terminis excidit, et in sola arte gloria posita habet, cum sancta Scriptura cautum nobis sit ne alium quam eum qui revera Deus est adoremus? «Dominum» enim, inquit, «Deum tuum adorabis, et ipsi soli 218 servies». Sed a decoro non aberrat sancta polissimum angelorum turba, sed Filium adorat, et noscum eum colit quem secundum naturam Deum

^a Matih. iv, 10; Deut. vi, 3.

novit esse, neque disciplina, ut illi nugantur: nec enim, ut appareat, sentiunt quantas in absurditates inde prolabantur. Primum etenim Filius alteracionem et mutationem in meus a minori suscipiet, quamvis per prophetam ipse dicat: «Videte, videte quia ego sum, et non mutor¹⁸.» Sed mentietur utique Psalmista clamans in Spiritu ad Filium: «Tu autem idem ipse es¹⁹.» Exspectat enim, ut illi asserunt, dum Pater circa aliquid operetur tanquam dux et magister, ut, eo conspecto, ejus imitator fiat. At qui fieri potest ut qui hujusmodi est non videatur ex ignoratione ad agnitionem quorundam evehi, et a deteriori in melius transmutari, si boni cujusdam scientiam ignoratione præstabiliori esse judicemus? At quidnam insuper absurdii sequatur, dicant nobis qui magistrum potius quam Patrem Deum esse statuunt: utrum Filius ignorans Patris opera exspectat dum videat, an exactissimum eorum notitiam non habens? Nam si dicent exspectare, quamvis illa cognoscat, clare ostendent inaniter facere, et vanissimæ rei operam dare Patrem. Ille enim quod apprime novit, ut ignorans considerat: hic illius gnarum docere aggreditur. Cuiam autem dubium esse potest quin haec plane ridicula sint? Sed hoc forsitan dicturi non sunt, imo contrariam in parteum potius se transferent. Afferent enim ipsum necessario exspectare dum Pater operetur, ut ex illius contemplatione discat operari. Quomodo ergo universa novit antequam sicut²⁰? aut quonodo vere C dicet ipse de seipso: «Deus appropinquans ego sum, dicit Dominus, et non Deus de longe: num abscondetur quid a me²¹?» Quonodo non absurdum et insulsum erit Spiritui credere, et inquirere ac scire profunda Dei, existimare autem largitorem Spiritus ignorare Patris opera, et suo Spiritu quoad cognitionem inferiorem esse? Nunquid enim Filius quoque Sapientia esse desinet, cum utique ignoret, discendoque percipiat? Sapientia enim potius capax erit, quam ipsam secundum naturam Sapientia. Sapientia quippe est id quod sapientiam largitur, non quod sapientiam accipit, quemadmodum nempe etiam lumen est illuminans, **219** non quod illuminatur. Igitur aliud quiddam ipse rursus erit ab ea quæ in ipso est sapientia: et primum quidem non simplex, sed compositus ex duobus; deinde Deus esse quoque desiuet: Deus autem dico secundum naturam et substantialiter. Discere namque ab aliquo, et duplarem esse atque compositum, alienum est penitus a deitatis natura, cui tanquam proprium et perfectissimum bonum simplicitas inest. Quod si Deus non est secundum naturam Filius, quonodo operatur et præstat ea quæ soli Deo congruunt? An enim dicturi sunt ei sufficere ad virtutem Deo convenientem quod tantummodo Deum operantem aspiciat, et solo aspectu id habere, ut sit secundum

A σεις.» Ἄλλ' οὐκ δν ἀπεσφόδη τοῦ πρέποντος ἡ ἄγια μάλιστα τῶν ἀγγέλων πλῆθος, προσκυνεῖ δὲ τὸν Υἱὸν, καὶ λατρεύει μεθ' ἡμῶν, κατὰ φύσιν δητα θεῖν ἐπιγινώσκουσα, καὶ οὐ διδαχτῶς, ὡς ἔκεινοι ληρούντες φασιν· οὐ γάρ αἰσθάνονται, κατὰ τὸ εἰκὸς, δους ἐντεῦθεν περιτεσσονται τοῖς ἀτοπήμασι. Πρώτον μὲν γάρ δὲ Υἱὸς ἀλλοίωσιν τε καὶ τροπήν τὴν ἐπὶ τὸ μελζον ὡς ἔξι ἑλάττονος ἐπιδέξεται, καίτοι διὰ τὸν προφήτου λέγων αὐτός· «Ἴδετε, ἰστε οὗτοι ἔγω εἰμι, καὶ οὐκ ἡλιοίωμα.» Διαφύεσται δὲ πάντως καὶ δὲ Φαλμαδᾶς ἐν Πνεύματι, «Σὺ δὲ δὲ αὐτὸς εἰ,» βοῶν πρὸς τὸν Υἱόν. Περιμένει γάρ, ὡς ἔκεινοι φασιν, ἐνεργοῦντα τὸν Πατέρα περὶ τι τῶν δητῶν, οἰοντει καθηγητὴν τινα καὶ διδάσκαλον, ἵνα θεωρήσας γένηται μιμητής. Είτα πῶς δὲ τοιοῦτος οὐκ δν τῷ δόξᾳ λοιπὸν εἰς ἀγνοίας τῆς τινων ἀναβαίνειν εἰς γνῶσιν, καὶ διὰ τοῦ χειρόνος μετατρέπεσθαι πρὸς ἀμεινον, εἴπερ εἶναι λογιούμεθα τὸ εἰδέναι τι τῶν ἀγαθῶν, τοῦ μὴ εἰδέναι κάλλιον; Είτα τι πρὸς τούτους ὅρπαι τὸ ἀποκον, λεγόντων τὴν ἡμῖν οἱ παιδευτὴν, ἡ Πατέρα μᾶλλον εἰσφέροντες τὸν Θεόν· πότερόν ποτε τῶν ἔργων τοῦ Πατρὸς ἐν ἀγνοίᾳ καθεστηκὼς δὲ Υἱὸς περιμένει τὸ ίδεν, ἡ τὴν ἐπὶ τούτοις γνῶσιν οὐκ ἔχων ἀκριβεστάτην; Εἰ μὲν οὖν εἰδότα περιμένειν ἐροῦσιν αὐτὸν, περιττόταν τι ποιοῦντα σαρῶς ἐπιδείξουσι, καὶ εἰκασιούταν πράγματος ἐπιτηδευτὴν τὸν Πατέρα. Οὐ μὲν γάρ, διπέρ οὐδεν ἀκριβῶς, ὡς ἀγνοῶν ἐπιστέπεται, δὲ τὸν εἰδότα διδάσκειν ἐπιχειρεῖ. Καὶ τινῶν δητῶν οὐκ ἔσται καταφαντές, διτι τῆς ἐσχάτης γελούστης εἴσονται τὰ τοιαῦτα; Ἀλλὰ τούτο μὲν οὐκ ἔροῦσι τυχόν· μεταβήσονται δὲ πρὸς τὸ ἀνατίνον. Περιμένειν γάρ αὐτὸν ἀναγκαῖος ἐνεργοῦντα διαβαύσονται τὸν Πατέρα πρὸς τὸ θεωρήσαντα μαθεῖν. Πῶς οὖν οἶδε τὰ πάντα, πρὶν γενέσους αὐτῶν; Η πῶς ἀληθεύειται λέγων αὐτὸς περὶ διαιτοῦ· «Θεός ἐγών ἔγω εἰμι, λόγος Κύριος, καὶ οὐχὶ πόρβων· μηδὲ ἐμοὶ κρυψήσεται τι;» Πῶς δὲ οὐκ ἐποντά τε καὶ ἀμαθεῖς τῷ μὲν Πνεύματι πιστεύειν, ἐρευνῆσαι καὶ εἰδέναι τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, τὸν δὲ τὸν Πνεύματος χορηγὸν ἐν ἀγνοίᾳ καθεστάναι νομίζειν τῶν ἔργων τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ ίδιου Πνεύματος, δοσον εἰς γνῶσιν ἀπολιμπάνεσθαι; «Ἄρα γάρ οὐκ ἀποβαλεῖ καὶ τὸ εἶναι σοφία λοιπὸν δὲ Υἱὸς, ἐπείπερ δὲ τοις ἀγνοεῖς, καὶ λαμβάνει διὰ μαθήσεως; Σοφίας γάρ μᾶλλον ἔσται D δικτικός, ἢ περ αὐτὸν κατὰ φύσιν σοφία. Σοφία γάρ τὸ σοφοῦν, οὐ τὸ σοφοῦσθαι πεφυκός, ὥσπερ οὖν ἀμέλει καὶ φῶς τὸ φωτεῖον, οὐ τὸ φωτεῖονθαι πεφυκός. Οὐκοῦν ἐπερόν τι πάλιν αὐτὸς περὶ τὴν δὲ αὐτῷ σοφίαν, καὶ περιτον μὲν οὐχ ἀπλοῦς, ἀλλ' ἐκ δύο λοιπὸν συγχειμένος· είτα πρὸς τούτο, καὶ τὸ εἶναι θεός ἀπολέσει, Θεόν δὲ φημι κατὰ φύσιν καὶ οὐσιωδός. Μαθήσεως γάρ τῆς ἀπό τινος δὲ λόγως, καὶ διπλός τῆς κατὰ σύνθετος τῇ θελα φύσις οὐκ ἀνέχεται, καὶ τὸ ἀπλοῦν ὡς ίδιον ἀγαθόν, καὶ τὸ παντελείον ἔχων. Καὶ εἰ μηδὲ θεός κατὰ φύσιν δὲ Υἱὸς, πῶς τὰ μέρη πρέποντα θεῷ καὶ ἐνεργεῖ, καὶ ἐργάζεται; Ἅρα γάρ ἔχαρκέστεντες ἐροῦσιν αὐτῷ, καὶ πρὸς δύναμιν τὴν

¹⁸ Malach. III, 6. ¹⁹ Psal. c, 13. ²⁰ Dan. XIII, 42. ²¹ Jereim. XXIII, 23, 24.

Θεοπρεπῆ, τὸ μόνον ἰδεῖν ἐνεργοῦντα τὸν Πατέρα, καὶ διὰ ψὺλῆς διὰ φωτὸς ἀποκερδάνειν τὸ εἶναι κατὰ φύσιν θεός, καὶ τοσαῦτα δύνασθαι ποιεῖν, διστηρὸς δὲ καὶ διεικύνων αὐτῷ; Οὐδὲν οὖν δρα τὸ καλύτον ἔστι, καὶ πολλοὺς ἡμῖν ἐτέρους ἀναδειχθῆναι θεοὺς, ἐθελήσαντος καὶ αὐτοῦ ἐπιδεῖξαι τοῦ Πατρὸς τῶν οἰκείων ἔργων τὴν δόδον, καὶ τὸν τῷ μαθεῖν τι περιτὸν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας κείστας τὸ ἑκάριτον· οὐ γάρ διδαχτῶς, ὃς ἐκεῖνοι φασιν, εἰς ἀξίωμα τὸ τῆς κατὰ φύσιν θεότητος ἀναδραμῶν εὑρίσκεται λέγων· «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμεν. Ὁ ἐνρακών ἐμὲ, ἐώρακε τὸν Πατέρα.» Ἀναμετρέτωσαν τοῖνυν δοσὶς αὐτοῖς δυσφῆμίας δχλος ἐκ τοῦ τοιωσε δοεῖν ἐθέλειν ἐπισωρεύεται, καὶ φρονείτωσαν ἀληθῆ περὶ τοῦ Υἱοῦ καθὼς γέγραπται. Οὗτε γάρ ἐκ θεωρίας τῆς ἐν τοῖς ἀποτελέσμασι τοῦ Πατρὸς, οὗτε μήν ὡς προκαταρκτικῶς ἐν τοῖς ἔργοις ἔχων αὐτὸν, ποιητῆς ἔστιν, η̄ θαυματουργὸς, καὶ διὰ τούτο ἔστιν Υἱός, ἀλλ' ὅτι φυσικὸς ὕστερ τις αὐτὸν ἀποφέρει νόμος ἐπὶ τὴν τοῦ γεννήσαντος ἀπαράλλακτον δομούτητα, εἰ [Ισ. ۵.] καὶ διὰ τῆς τῶν ἔργων ἀνελλιποῦς ἐμφερείας ἀναλάμπει, καὶ φαίνεται. Παραθέντες δὲ καὶ εἰστῦθι, εἰ δοκεῖ, τὸ τοῦ λόγου κεφάλαιον, καὶ δριμυτέρας ἐρεύναις λοιπὸν τῶν λεγομένων ἡ δύναμις, καὶ διὰς προσήκει

Οὐκοῦν, Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, οὐ δύναται, φησίν, εἰ Υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἀλλ' μή τι τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα· δὲ γάρ ἀτὶ ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ διὰ Υἱὸς δομοίως ποιεῖ. Ὁρδὲς διὰς καὶ διὰ τῆς ἐν τοῖς ἔργοις ἀπαραλλάκτου ταυτότητος, δομοῖς ἑαυτὸν κατὰ πάντα δεικνύει τῷ Πατρὶ, ἵνα δὴ φαίνηται διὰ τούτου καὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ κληρονόμος· ὡς γάρ ἀναγκαῖως τε καὶ ἀναντιρήτως νοηθησόμενον Θεοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν τοῦ τὴν ἴσην ἐνέργειαν ἔχοντος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, τὰ τοιαῦτά φησιν δὲ Σωτῆρ. Σκανδαλίζεσθα δὲ μηδεὶς, διαν φαίνηται λέγων οἰκονομικῶς, μή δύνασθα ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ μηδὲν, ἐάν μή τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα· ὡς γάρ δὴ τὴν τοῦ δούλου μορφὴν περικείμενος διὰ τὸ ἀναθῆναι σαρκὶ, οὐκ ἐλευθέραν, οὐδὲ ἀνειμένην παντελῶς εἰς θεοπρεπῆ παρῆρτείαν ἐποιείτο τὴν διάλεξιν· ἔχρητο δὲ μᾶλλον τοιαύτη δι' οἰκονομίαν ἔσθ' ὅτε, ἢπερ δὲν πρέπει Θεῷ τε ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπῳ. Καὶ γάρ ἦν δντως κατὰ ταυτὸν ἀμφότερα· εἰς μὲν δὴ λόγος οὗτος ἀληθῆς οἷμαι δὲν καὶ ἐτέρῳ πάλιν ἐπεκτείνειν τρόπῳ τὸ προκείμενον, καὶ δέγερόν πως τῇ τοῦ θεωρήματος ἀκριβεῖται προσδάλλεται. «Οὐ δύναται», φησίν, «διὰ Υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἐάν μή τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα.» Τὸ, «οὐ δύναται», η̄ τοῖς τὸ ἀδύνατον κατηγορεῖται τινῶν, η̄ τοῖς δύτινοις τις εἰπιφέρεται. Τοῦτο γάρ δὴ, τὸ κατηγορεῖσθαι, φαμὲν, οὐχὶ πάντως ἀνάγκης, οὐδὲ δοθενείας ἔστι σημαντικόν· διδάσκει δὲ πολλάκις καὶ φύσεων ἐδραΐστηται, καὶ οὐσιῶν ἀκλόνητον στάσιν, τὴν ἐφ' οἵς η̄ ἔστιν, η̄ γέγονεν ἐκάστη τῶν σημαντικένων, καὶ διπερ οἴσε φυσικῶς τε καὶ ἀμεταθέτως ἐνεργεῖν. Ἡκέτω δὲ, εἰ δοκεῖ, καὶ διὰ παραδειγμάτων ὁ λόγος. «Οταν

A naturam Deus, et tam multa efficere possit quanta is etiam qui ei ostendit? Nihil ergo prohibet quominus multi alii quoque dii evadant, si Pater etiam ipse voluerit suorum operum viam indicare, et in supervacanea re discenda paternæ substantiæ præstantia collocabitur. Non enim doctrina, ut illi dicunt, ad dignitatem naturalis deitatis ascendisse comperitur, cum ait: «Ego et Pater unum sumus». Qui vidit me, vidit et Patrem.» Expendant igitur quantum vim blasphemiarum ex bujusmodi sententia colligant, et vera de Filio sentiant, ut scriptum est. Neque enim ex contemplatione paternorum operum, neque certe ut qui ipsum in operibus ducem ac magistrum habeat, effector est aut patrator miraculorum, atque idcirco Filius est, sed quoniam naturalis veluti quædam lex eum ad eamdem per omnia cum Patre similitudinem insert, quæ etiam per operum absolutam imaginem eluet et appareat. Sed proposito rursus textu, eoque acutius per vestigato, diligenter consideremus quænam sit dictorum sententia, et qua pietate intelligere decet perspiciamus.

B οὐτὸ διασανίζοντες, θεωρῶμεν ακριβῶς, τίς δὲν εἶη νοοῦντας εὐσεβεῖν, δὴ περισκεπτώμεθα.

C Igitur: Amen, amen dico vobis, non potest, inquit, Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem: quacunque enim ille fecerit, hec et Filius similiter facit. Cernis ut etiam per absolutissimam operum identitatem similem se Patri in omnibus ostendit, ut per hoc certe substantiam quoque Patris hæres appareat. Salvator enim hæc ait, quasi necessario et citra controversiam intelligendus sit Deus secundum naturam existere, cui æqualis sit cum Deo et **220** Patre operatio. Nemo autem scandalizetur, cum per dispensationem dicere videtur Filius non posse a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem: nam quia servi formam assumpsit **11.12**, et homo factus est **13** propter carnis conjunctionem, non semper ea quæ Deo convenit libertate atque auctoritate in loco quando uitebatur, quin potius per dispensationem eam interdum adhibebat, quæ Deo pariter et homini conveniat. Erat enim utrumque simul revera. D Hæc quidem doctrina vera est; sed alio quoque modo rem propositam insuper explicandum esse reor, et acutius illius theorematis rationem intuendum. «Non potest,» inquit, «Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem.» Illud «Non potest,» sive impossibile est, de quibusdam prædicatur, sive nonnullis rebus tribuitur. Illud enim, prædicari, non utique necessitatem aut imbecillitatem significare dicimus, sed plerumque denotat naturarum stabilitatem, et substantiarum statum inconcussum quoad essentiam, et naturalem atque immutabilem operationem uniuscuiusque. Sed, si juvat, etiam exemplis rem explicemus,

¹⁰ Joan. x, 30. ¹⁰ Joan. xiv, 9. ^{11.12} Philip. ii, 7. ¹³ Joan. i, 14.

Si quis, exempli gratia, dicat se non posse grave atque portatu difficile lignum gestare, suam imbecillitatem prodit. Sin autem alias dicat: Homo rationis compos cum sim, et rationali prognatus patre, non possum facere proprium veluti quiddam et a meipso, quod non videam inesse naturæ Patris; tunc illud « Non possum » substantiam firmam esse, et mutari non posse in aliud ab eo quod est, significat. Non possum enim, inquit, a meipso non esse animal rationis compos, profligatis iis quæ naturæ insunt prærogativis. Non enim video posse hoc pati in patria natura. Eodem itaque modo Christum dicentem intelliges: « Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem. » Nolite enim, inquit, reprehendere opera Filii: Genitoris quippe sui essentiam velut in suis cogitationibus sive naturalibus motibus contemplans, quarum rerum opificem convenienter esse videt, has utique facit, ac nihil aliud, cum non possit aliquid eorum quæ præter naturam suam sunt pati, propterea quod ex ipsa est. Exempli gratia: natura Patris habet ut sit misericors; hoc certo Filius cum ei quoque inesse videat, ut qui sit ex ipso, naturaliter misericors est, nec potest aliud esse quam quod illa **221** est. Habet enim ex Patre, ut essentiam, ita quoque essentia bona: simpliciter nimirum, et citra compositionem, ut Deus: ideoque sapienter statim subiicit: « Quæcumque enim ille fecerit, hæc et Filius similiter facit, » totam, ut in summa dicam, significationem horum verborum, non posse a semetipso facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem, hic colligens. Quod si causam, ob quam hæc Filius dicit, inquiras, accuratius dicitis animum advertes. Igitur quoniam die Sabbati paralytici miseritus erat, Judæi ipsum insectari cœperunt: sed Christus eos consundit, ostendens Deum ac Patrem misereri Sabbato. Nec enim prohibenda censuit quæ ad salutem nostram conferunt. Et certe initio dixit: « Pater meus usque modo operatur, et ego operor. » Sed quoniam præ multa vecordia gravate hæc ferre videbantur, subdit rursum: « Non potest Filius a semetipso facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem. Quæcumque enim ille facit, hæc et Filius similiter facit. » Quoniam enim Pater non recusat, inquit, in Sabbatho misereri, cum eum usquequaque misericordem esse videam, idcirco etiam ego usquequaque miseror, qui Patris essentiam in meipso immutare non possum, ita ut non videar et sim talis, qualis ipse est secundum naturam. Quæcumque enim ejus sunt operor, ut existens ex ipso. Dicere autem Patrem opera prius inchoare, extrema non caret insectitia. Quomodo enim ipse seorsum ac scilicet inchoaverit cum virtus ejus qua in omnibus operatur sit Filius, qui ab æterno quidem ei inest, voluntatem veræ ejus et motionem in agendo exprimit. Jam si stulte contendunt ipsum exspectare in unoquoque opere singularem Patris operationem, ut similiter imite-

A δυνθρωπος εἰπη τυχόν, ζπηχό τε [Ισ. ἀπηχέ] εἰδε, καὶ βαρὺ μή δύνασθαι διακομίζειν ξύλον, τῆς ἴνους; αὐτῶν [Ισ. αὐτῷ] δισθενεῖας κατηγορεῖ· δταν δὲ τις ἔτερος εἰπῇ, "Ανθρωπος δν λογικὸς κατὰ φύσιν, καὶ ἐκ λογικοῦ κατὰ φύσιν γεγεννημένος πατρὸς, οὐ δύναμαι ποιεῖν ὥστερ ίδιον τις καὶ ἀπ' ἐμαυτοῦ, δ μὴ βλέπων προστεφυκὸς τῇ τοῦ γεννήσαντος φύσει, τότε τὸ « Οὐ δύναμαι » τὴν τῆς οὐσίας ἐδραιστήτα, καὶ τὸ ἀμετάπτωτον εἰς ἔτερόν τις παρ' ὅπερ ὑπάρχει ήλιος. Οὐ δύναμαι γάρ, φησιν, ἀπ' ἐμαυτοῦ μή εἶναι ζῶν λογικὸν, τῶν τῇ φύσει προσόντων κατευμεγέθεος πλεονεκτημάτων. Οὐ γάρ ὅρῳ τὸ δύνασθαι τοῦτο παθεῖν ἐν τῇ τοῦ τεκνότος φύσει. Κατὰ τούτον οὖν ἀρτὸν τρόπον ἀκούσῃ λέγοντος τοῦ Χριστοῦ· « Οὐ δύναται δὲ Υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, έὰν μή τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα. » Μή ἐπιτιμάτε γάρ, φησι, τοῖς ἔργοις τοῦ Υἱοῦ· τὴν γάρ τοῦ τεκνότος αὐτὸν ὡς ἐν ίδιαις ἐννοεῖτε, ἢτοι φυσικοῖς κινήμασιν ἀναθεωροῦσίαν, ὕπνοπερ δὲ ίδοι πρεπόντων ἐργάτειν αὐτῆι, ταῦτα δὴ πράττει, καὶ ἔτερον οὐδὲν, παθεῖν τις τῶν παρὰ φύσιν, διὰ τὸ ἐξ αὐτῆς ὑπάρχειν, οὐ δυνάμενος. Οἶον, ἔχει τὸ θάλειν ἐλεῖν ἡ τοῦ Πατρὸς φύσις· τούτῳ δὴ καὶ ἐνυπάρχον αὐτῇ θεωρῶν δὲ Υἱὸς, ὡς ἐξ αὐτοῦ, φυσικῶς ἐλεήμων ἔστεν, οὐ δυνάμενος ἔτερόν τις παρ' ὅπερ ἔχειν γενέσθαι. "Ἐχει γάρ εἰς Πατέρα, ὥστερ τὴν οὐσίαν, οὗτοι καὶ τὰ τῆς οὐσίας ἀγαθά· ἀπλῶς δὲ δῆλον δτις καὶ ἀσυνθέτως ὡς Θεός· διάτοι τούτο τοῖς πρώτοις ἐπιλέγει σοφῶς· « Α γάρ δὲ ἐκεῖνος ποιεῖ, ταῦτα καὶ δὲ Υἱὸς δμοίως ποιεῖ· » δλην, ὡς ἐπος εἰπεῖν, τὴν περίνοιαν τοῦ μή δύνασθαι ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ μηδὲν, έὰν μή τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα, συνάγων ἐν τούτοις. 'Αναλογίζόμενος δὲ τὴν αἰτίαν, ἐφ' ἣ τὰ τοιαῦτα φησιν δὲ Υἱὸς, ἀχριβέστερον τοῖς παρ' αὐτῶν εἰρημάνοις ἐπιστήσεις τὸν νοῦν. Οὐχοῦν ἐπιδημέτερον ἐν ήμέρᾳ Σαββάτου τὸν παράλυπον ἤλει, διώκειν αὐτὸν ἐπεχείρουν οἱ Ἰουδαῖοι· δυσωπεῖ δὲ αὐτοὺς δὲ Χριστὸς, ἐλεοῦντα δεικνύει τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα κατὰ τὸ Σάββατον. Οὐ γάρ ώριθη δεῖν ἀποκαλύπται ποτε τὰ δσα πέρ ἔστιν εἰς σωτηρίαν τὴν ἡμετέραν συντείνοντα. Καὶ δὴ καὶ ἔφασκεν ἐν ἀρχαῖς· « Ό Πατήρ μου ξώς δρτις· ἐργάζεται, κατὰ γάργαζομαι. » Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἀσχάλλοντες πρὸς ταῦτα διὰ πολλὴν ἐφαίνοντο δυσονύμιαν, ἐπιλέγει πάλιν· Οὐ δύναται δὲ Υἱὸς δμοίως ποιεῖ· τὸν Πατέρα τὴν οὐσίαν δὲ ἐμαυτῷ μή δυνάμενος, διὰ τοῦ μή φαίνεσθαι καὶ εἶναι τοιοῦτος, ὅποιδες ἔστις κατὰ φύσιν αὐτός. 'Ενεργῶν γάρ πάντως. ὡς ἐξ αὐτοῦ, τὰ αὐτοῦ. Τὸ δὲ λέγειν προκαταρκτικὸν τῶν ἔργων τὸν Πατέρα ὑπάρχειν, ἀμαθίας ἐσχάτης οὐκ ἀμοιβεῖ. Πώς γάρ δὲ αὐτὸς ίδιας καὶ μόνος προκατάρκτιτό ποτε, δύναμιν ἔχων ἐφ' ἀπασιν ἐνεργητικὴν τὸν Υἱὸν, συνυπάρχοντα μὲν ἄτιθις αὐτῷ, θελήσεως δὲ τῆς ἐπὶ τοῖς καὶ κινήσεως τῆς κατ' ἐνέργειαν τὴν ἐπὶ τοῖς ἐκφαντικόν. Καὶ εἰ περιμένειν αὐτὸν τὴν ἐφ' ἀκάστω τῶν ἔργων

ιδεκτήν ἐνέργειαν τοῦ Πατρὸς ἀπαιδεύτως δισχυρίζονται, πρὸς τὸ ίσουν ἀπομιμήσασθαι, δεικνύτωσαν ἡμῖν ιδίας καὶ καθ' ἑαυτὸν ἔργασάμενόν τι τὸν Πατέρα πώποτε, ἢ καὶ πολὺν αὐτὸς προθεραπεύσας παρέλυτον, δέδωκεν ὡς ἐν τῷπῳ τὸ πρᾶγμα τῷ Γεννηματι.

'Ο γάρ Πατήρ φιλεῖ τὸν Υἱόν.

Ἄσυνέτως ἐξαγριουμένους εἰς εἰκαῖαν ὄργην, τοὺς οὐπερ ἡσαν δυσσεβοῦντες εἰς αὐτὸν ἀφυλάκτως διὰ τὸ Σάββατον ἐξέλεγχει. Χριστὸς, ἐναργεστάτην τοῦ πράγματος ποιούμενος τὴν ἀπόδειξιν διὰ τοῦ φιλεσθεῖτον λέγειν περὶ τοῦ ίδιου Γεννήτορος. Εἰ γάρ δὲ λας φιλεῖ τὸν Υἱὸν διὰ τοῦ Πατήρα, οὐ λυποῦνται δῆλον διὰ φιλεῖτον λέγειν περὶ τοῦ ίδιου Γεννήτορος. Μάτην οὖν δρα διώκουσι τὸν ἐλεεῖν ἐν Σαββάτῳ μὴ παρατεύμενον, καὶ ταῖς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀνειτείνοντες ψήφοις διὰ τούτου πάλιν ἀλίσκονται. Χρῆναι γάρ οἰνοταὶ μισεῖν, ὃν αὐτὸς ἀγαπᾷ, δῆλον δὲ δήποτε πάντας ἔστιν, ὡς οὐκ ἀν τὴν ἡγάπησά ποτε τὴν τοῦ τεκόντος αὐτὸν παρατρέχοντα βούλησιν, καὶ ίδιᾳ καὶ μόνον ὅπερ ἀν αὐτὸς ἐθελήσαι ποιεῖν εἰδομένον. Ἐπειδὴ δὲ δικαῖως ἀγαπᾷ, συναινεῖ δηλούσι καὶ συγκατανεύει τοῦ Σαββάτου τὴν λύσιν, καὶ οὐδὲν ξεουσαν ἐπιδειχνύει τὸ ἐφ' ὃπερ ἀν εἰκότως ἀγανακτήσαι θεός διού νόμοι Κύριος.

Καὶ πάτερα δείκνυσιν αὐτῷ, ἀντὸς ποιεῖ.

Ἀναγκαῖως καὶ ταῦτα τοῖς προλαβοῦσιν ἐπάγει, καὶ διὰ πολαν αἰτίαν, ἐρῶ δὴ πάλιν. Πατέρες μὲν γάρ οἱ παρ' ἡμῖν, φυσικαὶ ἐσθ' ὅτε φιλοστοργίαις ἀπτύμενοι, καὶ λυποῦντων ἀνέχονται τῶν υἱῶν, καὶ τοῖς παρὰ γνώμην ἐπιχειροῦντες δρῶνται ἀνέξικακοῖς πολλάκις. Δριμὺς γάρ τις αὗτοῖς διὰπερ παῖδας ἐνψυχεῖται πόθος, πάσαν ἀνατείθων τὴν ἐπ' ἐκείνοις μικροψυχίαν πλεονεκτεῖν. 'Αλλ' οὐχ οὐτως, φησιν, ἀγαπᾷ τὸν Υἱὸν διὸς καὶ Πατήρ. Οὐδὲνναται γάρ τι ποιεῖν, δὲ μὴ πάφυκεν ἐργάζεσθαι καὶ αὐτὸς· ὡς δὲ μίαν ἔχων πρὸς αὐτὸν τὴν οὐσίαν, φυσικοῖς τισιν, ἵνα οὐτως εἴπωμεν, νόμοις πρὸς ἀπαράλλακτον καίεται θέλησιν τε καὶ δύναμιν. Οὐδὲν οὖν δρα, φησι, παρὰ τὸ τῷ τεκόντι δοκοῦν ἢ πρέπον διὸς ἐργάζεται, οὐδὲ τῆς τοῦ Πατρὸς ἀγάπης καταπέρτερενται, φιλάστεκνός τις [ἱστ. φιλάστεκνός τις] ὑπάρχων ἐν τοῖς ἔργοις καὶ ἐξήνως· ἀλλ' ὥντερ δυτα διάσαται ποιητὴν, ὡς ἐν ἐννοιαῖς δὲ πάλιν, ταῦτα δὴ πάντα ἐπιτελεῖ τῇ τευτήτῃ τῆς οὐσίας, εἰς τὸ μηδαμοῦ παρεκπίπτειν τὸ θεῖφ πρέπον διακρατούμενος. Τροπῆς γάρ τῆς ἐπί τι καὶ ἀλλοιώσεως ἀμοιρεῖ· μένει δὲ διὰ αὐτὸς ἀδιελείπτως, ὡς δὲ Ψαλμῳδὸς πού ψήσι. Δεικνύει δὲ πάλιν διὰ Πατήρ τῷ Υἱῷ, ἀντὸς ποιεῖ, οὐ καθάπερ ἐν πίνακι διαγεγραμμένα παρατιθεῖ; ἢ ὡς ἀγνοοῦντα διδάσκων (πάντα γάρ οἶδεν ὡς θεός), ἀλλ' δλον ἔματὸν ἐν τῇ τοῦ Γεννήματος φύσει ζωγραφῶν, καὶ τὰ ίδιως αὐτῷ προτερεψυχότα δεικνύων ἐν ἑαυτῷ, ἵνα ἐξ ὧν αὐτὸς ὑπάρχει καὶ φαίνεται, ποταπός τε καὶ τίς κατὰ φύσιν ἔστιν εἰδεῖν τὸν Γεννήτορα. Αἱδὲ γάρ τοῦτο φτισιν διὰ Χριστὸς, ὡς εἰ οὐδεὶς γινώσκει τίς ἔστιν διὸς, εἰ μὴ διὰ Πατήρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει, τίς ἔστιν, εἰ μὴ διὸς. Κεῖται γάρ ἐν ἀμφοῖν ἢ ἐκ-

A iur, ostendat nobis Patrem uspiam operatum esse quiddam seorsim ac per se, aut etiam quonam ipse, paralytico prius sanato, istud velut in typo Genimini tribuerit.

V. 20. *Pater enim diligit Filium.*

Vana ira stulte efforatos eos a quibus propter Sabbathum temere et impie lacesitus erat Christus ostendit, idque clarissime, cum ait, se diligi 222 a Pater. Nam si Pater diligit Filium, utique non se contristantem diligit, sed exhilarantem potius, propter ea quae facit et operatur. Frustra itaque persequuntur eum, quod in Sabbatho misereri non recuset, et Dei ac Patris placitis repugnare idcirco deprehenduntur. Existimant enim odio habendum quem ipse diligit; manifestum est autem quod non dilexisset eum, Patris sui voluntatem prætergredientem, et seorsim quod sibi placeat agere solitum. Sed cum jure diligat, consentit nimirum et simul annuit solvi Sabbathum, nihilque habere demonstrat, ob quod Deus legis Dominus jure indigneatur.

V. 20. *Et omnia demonstrat ei quae ipse facit*

Necessario hæc addit quoque precedentibus, quam autem ob causam, dicam denuo. Parentes nostri naturali amore vicii quandoque filios molestos ferunt, et præfractos atque inobedientes aequaliter patiuntur. Insitum eis enim est vehemens erga liberos studium, quod eos adgit ut animi angustiam superent. Sed non sic Filium, inquit, Deus ac Pater diligit. Nihil enim facere potest, quod non ipse quoque Pater operetur; cuius autem unam habeat cum ipso substantiam, naturæ qui-busdam, ut ita dicamus, legibus ad eamdem per omnia vocatur voluntatem ac virtutem. Nihil igitur, inquit, præterquam quod Genitor placuerit aut deceat, Filius operatur, neque adversus Patris charitatem agit perperum, ambitiosa operandi affectatione et convulsio; sed quæ eum facientem intellectu videt, hæc utique universa perficit, cum ob identitatem substantiae nusquam ab eo quod Deo convenit excedere queat. Omnis enim mutationis et alterationis est expers, sed manet idem semper, ut Psalmista canit alicubi⁴⁴. Demonstrat autem rursus Pater Filio quæ ipse facit, non quasi depicta in tabulis proponat, aut quasi doceat ignorantem, cuncta enim novit, ut Deus; sed scipsum totum in Genimini natura exprimens, et quæcumque ei proprie insunt, in seipso demonstrans, ut ex quibus ipse est et appareat, quinam et quantas secundum naturam sit Pater, agnoscat. Idecirco enim Christus ait, quod Nemo novit 223 quis sit Filius, nisi Pater neque Patrem quis novit quis sit, nisi Filius? Et enim in utroque utriusque cognitione, non doctrina, sed natura: et videt quidem Deus ac Pater in

⁴⁴ Psal. ci. ciii.

seipso Filium, ac vicissim Filius in seipso Patrem. Α τέρου γνῶσις οὐ διδαχτῶς, ἀλλὰ φυσικῶς· καὶ ὅρη
ἰδούτοις αἴτιοι εἰναῖς τὸν Υἱόν, ὅρη δὲ εἰς
ἴλιον διαβάτην τὸν Πατέρα. Διά τοι τούτο
φησιν· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατέρι, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοὶ ἐστιν.
Τὸ δὲ ὅρατε, καὶ ὅρασθαι, πάλιν ἐν τούτοις νοεῖσθαι
θεοπρεπῶς.

V, 20. *Et majora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini.*

In superioribus refert beatus evangelista Iudeos Jēsum intercessiendum quærere, quoniam non solum solvebat Sabbathum, sed et Patrem suum dicebat Deum, æqualem seipsum faciens Deo^{**}. Accusationem igitur violati Sabbathi refutavit, ostendens ipsum quoque Patrem operari in Sabbatho, longa in id oratione consumpta. Conatur autem demonstrare etiam quamvis propter nos homo sit factus, æqualem tameū esse Patri. Hoc enim dicendum restabat. Ideoque ait: « Majora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini. » At quid rursum his verbis sibi vult? Sanatus est, inquit, paralyticus, trīginta et octo annos habens in infirmitate sua. Et mira est sane virtus ejus qui sanavit, divinaque plane potestas. Sed tam mirabilium rerum patratorē, nemo sanæ mentis, opinor, reprehenderit, se Deum esse dicentem, et quia Filius est, per omnia Patri æqualem. Quoniam autem pessime ac stultissime sentiendo, inquit, propter fragile hoc corpus scandalizauini, necessario sciendum vobis est, hunc non fore potestatis ac virtutis meæ terminum: majora namque, vel inviti, spectabilitis, mortuorum scilicet resurrectionem: tumque magis mirabimini, divinam gloriam ac virtutem in me cernentes, quem blasphemis crimen nunc involvit, et persecui non veremini, propterea quod solum dixi, me Dei Filiū esse. Quo pacto vero Deus ac Pater opera Filio demonstraret, copiose antea diximus.

V, 21. *Sicut enim Pater suscitat mortuos, et vivificat, sic et Filius quos vult vivificat.*

Vide rursus æqualitatem his verbis clare demonstrari. Qui enim æqualiter in suscitantis 224 mortuis operatur, quomodo ulla in re esset inferior? aut quomodo diversæ esset a Patre substantiæ, qui iisdem resulget proprietatibus? Propria autem est divinæ substantiæ vivificandi potestas, quæ æqualiter Patri ac Filio inest. Item, non per se seorsim quosdam Pater vivificat, ac seorsim Filius: cum enim habeat in seipso Patrem naturaliter, cuncta operatur, et facit cuncta Pater per Filium. Sed cum vivificandi potestatem habeat Pater in sua natura, quemadmodum et ipse, ideo vivificare posse mortuos utrique tribuit quasi utrique seorsim id insit.

μάλιστας καὶ Πατήρ εἰναῖς τὸν Υἱόν, δρῆ δὲ εἰς πάλιν διαβάτην τὸν Πατέρα. Διά τοι τούτο φησιν· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατέρι, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοὶ ἐστιν. Τὸ δὲ ὅρατε, καὶ ὅρασθαι, πάλιν ἐν τούτοις νοεῖσθαι θεοπρεπῶς.

Kai μείζονα τούτων δράτα δεῖξει αὐτῷ, ἵνα ὑμεῖς θυμυδίητες.

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω φησιν διαβάτης· ώς εἶχον οἱ Τουδαῖοι τὸν Ἰησοῦν ἀποκτεῖναι, διτοιούν δὲ τὸν Σάββατον, ἀλλὰ καὶ Πατέρα ιδοὺν ἔλεγε τὸν Θεόν, οἷον ἔαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. Τὴν μὲν οὖν ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ κατηγορίαν ἀπεσκευάζετο, καὶ αὐτὸν ἐπιδιεικνύς ἐνεργόν ἐν Σαββάτῳ τὸν Πατέρα, καὶ μακρὸν ἐπὶ τούτῳ προσαναλώσας λόγον. Οὐδὲ δὲ εστίν ἐν Ιστορίῃ τῇ πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ἀνθρώπος γεγονὼς δι' ἡμᾶς, πειράται διδάσκειν. Τοῦτο γάρ δην ἐπὶ τῷ λόγῳ τὸ λεῖπον. Καὶ διὰ τοῦτο φησιν, διτοιούν « Μείζονα τούτων δεῖξει αὐτῷ Ἐργα, ἵνα ὑμεῖς θυμυδίητες. » Καὶ τί πάλιν ἡμῖν βούλεται διὰ τούτου δηλοῦν; Τεθέραπευται, φησιν, διπάλιυτος, τριάκοντα καὶ δικτὸν ἐπὶ τῷ Υἱῷ εἶναι λέγοντα, καὶ ἐπείπερ εστίν Υἱὸς, οἷον κατὰ πάντα τῷ Γεγεννητόι. Ἐπειδὴ δὲ φρονώντες, φησι, κάκιστά τε καὶ ἀλογώτατα, διὰ τὸ ἐπικτηρον τούτη σκανδαλίζεσθε σῶμα, ἀναγκαῖον δὲ μάλιστας ἔκμαθεν, ὃς οὐ μέχρι τούτων τὰ τῆς ἡμῆς ἔξουσίας τε καὶ Ἰησοῦς στήσεται· μειζόνων γάρ ἔσεσθε παραδόξων, καὶν μὴ βούλησθε, θεωροῦ, τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως δηλαδή, καὶ τότε μειζόνως καταπλαγήσεσθε, τῷ τῷ Θεῷ πρέπουσαν ἰσχύν τε καὶ δόξαν ἐν ἐμοὶ κειμένην δρῶντες, διν δυσφῆμίας ἐγκλήματι περιβάλλετε νῦν, καὶ διώκειν οὐκ αἰσχύνεσθε, διὰ τὸ μόνον εἰπεῖν, διτοιούν Υἱὸς θεοῦ είμι. Δεικνύει δὲ δηποτε δὲ θεός καὶ Πατήρ τὸ Ἐργα τῷ Υἱῷ, προλαβόντες δημηδιάτης διὰ πολλῶν εἰρήκαμεν.

"Μετέπειτα δὲ Πατήρ ἐγείρει τοὺς νεκρούς καὶ ζωοποιεῖ, οὐτεως καὶ διαβάτην διαβάτην ζωοποιεῖ.

Θέα δηλοῖ πάλιν ἐν τούτοις σαφῆ τὴν τῆς Ιστορίας ἀπόδειξιν. Ο γάρ ίσως ἐνεργός περὶ τὴν τῶν νεκρῶν ἀναβίωσιν, πώς ἀν ἔχοι: κατά τι τὸ Ελαττον; ή πώς δὲ εἰη πρὸς τὸν Πατέρα λοιπὸν ἐπεροφυής καὶ ἔχουλος δι τοῖς αὐτοῖς διαλαμπῶν ιδίωμασιν; Ήδον δὲ τις θείας οὐσίας τὸ δύνασθαι ζωογονεῖν, διπέρ εστίν δημοίως ἐν Πατέρι καὶ Υἱῷ. Ζωογονεῖ δὲ πάλιν οὐκ ιδίως μέν τινας; καὶ ἔαυτὸν δι Πατήρ, ιδίως δὲ τινας; κεχωρισμένας δι Υἱόν· ἔχων γάρ ἐν ἔαυτῷ φυσικῶς τὸν Πατέρα, τὸ πάντα ἐργάζεται, καὶ ἐνεργεῖ δι Υἱοῦ τὰ πάντα δι Πατήρ. Άλλ' ἐπείπερ ἔχει τὸ δύνασθαι ζωογονεῖν δι Πατήρ ἐν τῇ ίδιᾳ φύσει, καθάπερ οὖν καὶ αὐτός, ώς καὶ ιδίως ἐκατέρω προσδον ἀποκλειεῖ τὸ δύνασθαι ζωογονεῖν τοὺς νεκρούς.

^{**} Joan. xiv, 11. ^{**} Joan. v, 18.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

"Οτι των θεοφρεπων αξιωμάτων, ήτοι χιλορεκτη- μάτων, οὐδὲν ἐκ μετοχῆς ή ἐπαυτὸν τῷ Υἱῷ.

Οὐδέ τῷ δὲ Πατὴρ κρίνει οὐδέτερα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν κάσταν δέδωκε τῷ Υἱῷ.

Ἐπειρον εἰσφέρει πρᾶγμα θεοφρεπές τε καὶ ἔξαιτον, διὰ πολλῶν ἀναπειθῶν, ὅτι Θεός ἔστι κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινῶς. Τίνι γάρ ἀν καὶ ἐτέρῳ πρέπει τὸ κρῖναι τὴν οἰκουμένην, εἰ μὴ μόνῳ τῷ ἐπὶ πάντας δυντι Θεῷ, ὃν δὴ καὶ πρὸς τοῦτο καλοῦσιν αἱ θεῖαι λέγουσαι Γραφῇ, ποτὲ μὲν, « Ἀνάστα δ Θεός, κρίνον τὴν γῆν » ποτὲ δὲ αὖ πάλιν, « Ὅτι δ Θεός κριτής ἔστι, τοῦτον ταπεινοῖ, καὶ τοῦτον ὑψότ. » Δεδέσθαι γε μὴν τὴν κρίσιν ἐκυτῷ φησι παρὰ τοῦ Πατρὸς, οὐχ ἀς ἕκα τῆς ἐπὶ τούτῳ κείμενος ἔξουσίας, ἀλλ’ ὡς ἁνθρώπος οἰκονομικῶς, πρεπαδέστερον ἀνακείθαι τῷ θεικῷ φύσει τὰ πάντα διδάσκων, ἢ καὶ αὐτὸς εἰσω βεβηκὼς, ἢ μὲν ἔστι Λόγος καὶ Θεός, αἰκαθεν ἔχει τὴν ἄφ’ ἀπασιν ἔξουσίαν · ἢ δὲ γέγονεν ἀνθρώπος, πρὸς ὃν εἴρηται που· « Τι γάρ ἔχεις, δ οὐκ ἔλαβες; » δεδέσθαι πρεπόντως διμολογεῖ. Πρὸς δὴ ταῦτα πάλιν ἔρει τις τυχὸν τῶν δι’ ἐναντίας· Ἰδοὺ διαβρήθην δ Υἱὸς τὴν κρίσιν δεδέσθαι φησὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς. Λαμβάνει δὲ, ὡς οὐκ ἔχων δηλαδή, Πῶς οὖν οὐκ ἀν εἶη μεῖζων, καὶ μεγαλοφυέστερος δ διδοὺς μετ’ ἔξουσίας, τοῦ δεομένου λαβεῖν; Τι δὴ οὖν ἀρα πρὸς τοῦτο φαμεν; « Ο μὲν λόγος ἡμῖν δ προτεταγμένος, οὐκ ἀκόμηφας, ὡς οἷμα, διηρτισται, θεωρίαν εἰσφέρων τὴν τῷ καιρῷ μάλιστα πρέπουσαν τῆς ἐνανθρωπήσεως δηλαδή, καὶ οἰκονομίζῃ μετά σαρκὸς ἀρμαδιωτάτην, δτε δοῦλος ἐγρημάτισσεν, δτε τεταπείνωκεν ἐκατόν, ἐν διμοιώματι τῷ ἡμετέρῳ γενέμενος. Ἐπειδὴ δέ σοι δοκεῖ τῶν μὲν ἀπλουστέρων κατασοδαρεύεσθαι διγμάτων, περιεργοτέρων δε μᾶλλον ποιεῖσθαι τὴν ζήτησιν, ἀγε δη πάλιν τοῖς σοΐς ἐναντίος λόντες προδῆμασι, πρῶτων ἐκεῖνο λέγωντεν. Οὐχὶ πάντας, οὐδὲ ἀναγκαῖας, ὡς οὗτος, δ δύναται τι λεγόμενος, ὡς οὐκ ἔχοντι τῷ δεχομένῳ προσνέμει, ἀλλ’ οὐδὲ μεῖζων τοῦ λαμβάνοντος δ διδούς. Ἐπει τι ποιήσεις, δταν Ιδῆς ἐν Πνεύματι τὸν ιερὸν λέγοντα Ψαλμῳδὸν, « Δότε δέξαν Θεῷ; » Δέξας δρα καθεστάνται τὸν θεὸν ἐπιδεῖ λογιούμεθα, ἢ καὶ μεῖζους τοῦ κτίσαντος διὰ τοῦτο πάντως ἡμεῖς, οἱ ταῦτην αὐτῷ προσάγειν ἐπιτατόμενοι; Ἀλλ’ οὐδὲ ἀντὸς διποτολμήσεις εἰπεῖν, δ τὸν ἐπὶ ταῖς δυσφημίαις δικον οὐ παραιτούμενος· πλὴρες γάρ δέξης τὸ θεὸν, καὶ μὴ δέχηται παρ’ ἡμῶν. Ο δὲ οἰκοθεν ἔχει λαμβάνων ἐν ταῖς τιμής, οὐκ ἀν ἐλάττων νοοῖτο ποτε τῶν, οὔπερ αὐτῷ τὴν δέξαν ὡς δῶρον προσάγουσιν. Ἐστι τοίνυν δρᾶν τὸν εἰληφτα τι τοῦ δεδωκότος οὐκ αἰσχίονα, καὶ οὐ διὰ τοῦτο μεγαλοφυέστερος δ Πατὴρ τοῦ Ιδίου Γενημάτος, ἐπει πάσαι αὐτῷ δέδωκε τὴν κρίσιν. Είτα πρὸς τούτῳ κάκεινο περιτκεπτόν· τὸ κρίνειν, ήτοι δικάζειν, ἐνέργειαι μᾶλλον εἰσὶ καὶ πράγματα τῶν περὶ τὰς οὐσίας νοούμενων, ἢ αὐτὸς κατ’ ἀλήθειαν οὐσίαι. Ἐνεργοῦμεν γάρ τι δικάζοντες, θειαζόντως διάρχοντες σπερ ζεμέν. Εἰ δὲ τὸ κρίσιν,

A

CAP. VII

Quod nulla dignitas aut excellentia dirina ex participatione, vel ascititia sit in Filio.

V. 22. *Neque enim Pater judicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio.*

Aliud quiddam divinum ac stupendum afferit, longo sermone se natura et vere Deum esse persuadens. Cui enim alii terrarum orbem iudicare conveniat, nisi uni supra omnes existenti Deo, quem sane divinæ Scripturæ ad hoc etiam vocant, modo quidem his verbis: « Surge, Deus, iudica terram⁴³; » et rursus: « Quoniam Deus iudex est: hunc humiliat, et hunc exaltat⁴⁴. » Datum autem sibi a Patre ait iudicium, non quasi ab ea potestate sit alienus, sed quod homo cum sit per dispensationem, naturæ divinæ congruentius omnia tribui doceat; qua cum sit ipse præditus, in quantum est Verbum ac Deus, a se habet omnium potestatem: qualiter autem homo factus est, ad quem aliquibi dictum est: « Quid enim habes quod non accepisti? » se accepisse, ut decet, satetur. Ad hæc rursus dicet forsan adversariorum aliquis: Ecce aperte Filius ait se iudicium a Patre accepisse. Accipit autem, ut qui non habeat videlicet. Quomodo ergo major non erit ac magnificenter qui cum potestate dat, quam cui accipere est opus? Quid igitur huic respondemus? Antea quidem non inscite, ut arbitror, ea de re disseruimus, allata observatione maxime convenienti incarnationis temporis nimirum, et dispensationi cum carne apissima, cum servus nuncupatus est, cum scipsum exinanivit, in similitudine nostra 225 factus⁴⁵. Sed quoniam simpliciora dogmata superbe despicias, et exquisitius ea vis examinari, age denuo tuas objectiones refutantes, priūnum dicamus. Non semper neque necessario eum qui dare aliquid dicitur, accipienti tribuere quasi non habenti, sed neque dantem accipiente semper esse majorem. Alioquin enim, quid facies cum videbis sanctum Psalmistam dicentem in Spiritu: « Date gloriam Deo⁴⁶? » Anne gloria opus esse Deo putabimur, aut maiores Creatore nos esse qui hanc ei deferre jubemur? Atqui tu id proferre non andebis, licet in blasphemis egregie exercitatus: Deus enim gloria plenus est, quamvis eam a nobis non accipiat. Quod autem a se habet, si id honoris loco accipit, non est inferior idcirco censendus in qui gloriam ipsi seu donum offerunt. Licet ergo videre eum qui aliquid accepit nihil inferiorem esse eo quod dedit, neque proinde magnificenter Patrem suo Genitimum, quod ei dederit omne iudicium. Deinde, illud quoque considerandum est, iudicare sive jus dicere, operationes potius esse aut actus eorum quæ circa substantias esse intelliguntur, quam ipsas revera substantias. Aliiquid enim facimus dum jus dicimus, ille prorsus secundum substantiam permanentes. Quod si iudicare substantiam esse concedemus,

⁴³ Psal. lxxxi, 8. ⁴⁴ Psal. lxxix, 8. ⁴⁵ I Cor. iv, 7. ⁴⁶ Philip. ii, 7. ⁴⁷ Psal. lxvii, 35.

quomodo necesse non est ut vel inviti fateamur, neminem plane existere posse in rerum natura nisi actu judicare videatur, et cum quis judicare desinit, una quoque cessare ejus substantiam? Sed ita sentire est absurdissimum. Judicare igitur actio quædam est, ac præterea nihil. Quid ergo dedit Pater Filio? Nullam quidem ex sua natura excellentiam, in eo quod omne judicium ei tradidit, sed actionem potius in eos qui judicantur. Quomodo igitur in hoc major erit, aut magnificentior, nonnullo addito quod non erat in Filio qui dicit: « Omnia quæ habet Pater, mea sunt²⁰. » Quomodo igitur illud dare sit intelligendum, attende, quæso. Quemadmodum Deus ac Pater creandi potestate prædictus cuncta creat per Filium, tanquam per virtutem et robur suum: ita, cum penes eum sit judicandi potestas, id quoque præstabat per Filium tanquam per justitiam suam: ut si dicatur ignis naturali suæ virtuti aliquid comburendum concedere, cum res id ferat. Illoc modo pie interpretantes illud, « dedit », vita-bimus **226** laqueum diaboli. Quod si persistant impudenter asserere additam ei esse gloriam a Patre, ex eo quod terræ judex statuitur, doceant nos quo pacto jam intelligatur Dominus, qui et in extremis temporibus hoc honore coronatur.

CAP. VIII.

Quod Deus et ex Deo secundum naturam cum sit Filius, et perfectissima Genitoris iugatio, aequaliter cum ipso honorem et gloriam obtinet.

V. 23. *Ut omnes honorificant Filium, sicut honorificant Patrem: qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum.*

Causa et ratio eorum quæ prius allata sunt esse videtur, nimirum æqualitate et similitudine cum Patre Filium esse honorandum. Quod si paulo altius repetas, et ad loci memoriam redeas, sermonis vim ac sensum accurate perspicies. Igitur Patrem suum aiebat Deum esse, seipsum æqualem faciens Deo. Præterea æquipotentem et cooptissem seipsum ostendebat, dicens: « Quæcunque enim ille facit, hæc et Filius similiter facit²¹. » Quod autem vita sit et vivificus secundum naturam, non secus ac Pater, declarabat addens: « Sicut enim Pater suscitat mortuos, et vivifcat, ita et Filius quos vult vivifcat²². » Sed quod futurus sit quoque universorum judex, Patre in omnibus simul assentiente et annuentie, exponebat dicens: « Neque enim Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio²³. » Quænam ergo istorum causa est? Aut quid Unigenitum adegit, ut istiusmodi sermone utalatur? « Ut omnes, inquit, honorificant Filium, sicut honorificant Patrem. » Nam si omnia est quæcunque Pater, quod ad dignitatem Deo convenientem spectat, quomodo non decebit iisdem honoribus eum cordnari, cui nihil ad identitatem

A ἡτοι δικάζειν, οὐσίαν είναι δώτομεν, πῶς οὐκ ἀνάγκη καὶ οὐχ ἔχόντας ὅμολογεῖν, μηδὲ ὑπάρχειν ὅλως δύνασθαι τῶν δυτῶν τινάς, εἰ μή φαίνοντο χριταὶ, συχαταλήγειν τε πάντας αὐτοῖς; τῷ τέλει τῆς χριστείς τὴν οὐσίαν; Ἀλλ' ἔστι τὸ σύνταξις τῶν ἀποτατών. Ἐνέργειά τις τοιχαροῦν τὸ χρίνεν ἐστι, καὶ ἔτερον οὐδέν. Τι οὖν ἄρα δέδωκεν ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ; Πλεονέκτημα μὲν ὡς ἔξι ἰδίας φύσεως οὐδέν, ἐν τε τῷ τὴν χρίσιν ἐπιτρέψαι πᾶσαν αὐτῷ, ἐνέργειαν δὲ μᾶλλον τὴν κατὰ τῶν χρινομένων. Πῶς οὖν ἐστι κατὰ τοῦτο μεῖζων, ή μεγαλοφυέστερος; τι προσθειταικώς, διπερ οὐκ ἦν ἐν Υἱῷ τῷ λέγοντι· « Πάντα δισα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστι; » Πῶς οὖν ἄρα τὸ δύναται νόητέον, ἀκουει λοιπόν: « Ήσπερ ἔχων τὸ δύνασθαι δημιουργεῖν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, δι' Υἱοῦ τὸ πάντα δημιουργεῖ ὡς διὰ δυνάμεως καὶ ἴσχυος ἰδίας οὐτοις ἔχων καὶ τὸ δύνασθαι χρίνειν, ἐνεργεῖσι καὶ αὐτῷ δι' Υἱοῦ, ὡς διὰ δικαιοσύνης ἰδίας. Ὁπερ διὰ εἰ λέγοιτο πῦρ τῇ ἔξι αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἐνεργεῖδ τὸ καύσατι παραχωρεῖν, ταύτην ἔχοντος τοῦ πράγματος τὴν δόδον. Οὐτω τδ, « δέδωκεν, » εὐσεβῶς ἐρμηνεύοντες, τὴν τοῦ διαβόλου παγῆνα διαφεύξιμα. Εἰ δὲ ἐπιμένευσιν ἀναδῶς προστεθεῖσθαι δόξαν αὐτῷ παρὰ τῷ Πατρὸς διαβεβαιούμενοι, διὰ τοῦ χριτῆν ἀναγαίνεσθαι τῆς γῆς, διδασκόντων ἡμᾶς, πῶς διὰ νοοῦ Κύριος, δ καὶ ἐν ἐσχάτοις καροῖς ταῖς ἐπὶ τούτῳ τιμαῖς στεφανούμενος;

ΚΕΦΑΛ. Η'.

« Οτι Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ Υἱὸς, καὶ εἰκὼν τοῦ γεννήσατος ἀκριβῆς, Ιοντὴν ἔχει πρὸς αὐτὸν καὶ τιμὴν καὶ δόξαν.

· *Ira πάντες τιμῶσι τὸν Υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα· δο μὴ τιμῶσι τὸν Υἱὸν οὐ τιμῆ τὸν Πατέρα τὸν κέρματα αὐτόν.*

D Αἵτια καὶ πρόφασις ἡδη τῶν προκατηριθμημένων δρᾶται, τὸ χρῆναι τιμάσθαι τὸν Υἱὸν ἐν ισότητι καὶ δικαιότητι τῇ πρὸς τὸν Πατέρα. Βραχὺ δὲ ἀναλαδόν, καὶ εἰς τὴν κατὰ τόπον ἀνακομιζόμενος μνήμην, περιαθρήσῃ ἀκριβῶς τοῦ λόγου τὴν δύναμιν. Οὐχοῦ δίοιν μὲν ἐφεσκε Πατέρα τὸν Θεὸν ὑπάρχειν, Ιοντὸν διατίνον ποιῶν τῷ Θεῷ, εἴται πάλιν ισοσθεῖται καὶ διμότεχνον ἀπεδείκνυε λέγων· « Α γάρ ἀν ἐκείνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ἡμοίως ποιεῖ. » Οτι δὲ καὶ ζωὴ καὶ ζωποιός κατὰ φύσιν ἐστίν, ὥσπερ οὖν καὶ ὁ γεννήσας αὐτὸν, διεσάφει προστιθεῖς· « Ήσπερ γάρ δο Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωποῖς, οὗτα καὶ ὁ Υἱὸς οὓς θέλεις ζωποίει. » Ἀλλ' ὡς ἐσοτο καὶ πάντων χριτῆς, συνευδοκοῦντος ἐφ' ἄπασι, καὶ συγκατανεύοντος τοῦ Πατρὸς, ἐξηγεῖτο λέγων· « Οὐδὲ γάρ δο Πατὴρ χρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν χρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ. » Τίς οὖν ἡ τούτων αἵτια; τι δὲ ἄρα τὸ πεπειχός διὰ τοιούτων ἔρχεσθαι λόγων τὸν Μονογενῆ; « Ιρα πάντες, φησι, τιμῶσι τὸν Υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. » Εἰ γάρ πάντα ἐστίν, δοσα καὶ δο Πατὴρ, δοσον ἡκει εἰς ἀξίωμα θεοπρεπὲς, πῶς οὐκ ἐν πρέποντον ισοστάθμοις ἐκείνων στεφανούσθαι τιμαῖς τὸν, ὃπερ οὐδέν εἰς ταυτότητα τῆς οὐσίας ἐνδεῖ; Τι

²⁰ Joan. xvi, 15. ²¹ Supra, γ, 19. ²² ibid. 21.

²³ ibid. 22.

ούν ἔρε πάλιν καὶ πρὸς τοῦτό φασιν εἰ πάντα τὰ δρθὰ διαστρέφοντες, ὡς ὁ προφῆτης φησὶν Ἡσαΐας; Εἰ δὲ τὸ λέγεσθαι, φησὶν· « Ἰνα πάντα τιμῶσι τὸν Υἱὸν, καθά τιμῶσι τὸν Πατέρα, » νομίζετε χρῆναι τὸν Υἱὸν ἰσομέτροις τῷ Πατρὶ κατασεμγύνειν τιμαῖς, ἀγνοεῖτε τῆς ἀληθείας μακράν που βαδίζοντες. Οὐ γάρ πάντως τὸ « καθώς, » λατήτητα πραγμάτων εἰσφέρει, καθ' ὃν ἀν φαίνοιτο τεθὲν, δύοιςαν δὲ τινα χαρακτηρίζει πολλάκις, οἷον, φησὶν, ὁ Σωτὴρ που συμβουλαύει, λέγων· « Γίγεσθε οἰκτίρμονες, καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος οἰκτίρμων ἐστίν. » Ἀρ' οὖν ἐστίμεθα φιλοικτέρμονες οὕτως, ὡς ὁ Πατὴρ, διὰ τὸ « καθώς; » Καὶ πάλιν ὁ Χριστὸς λέγει πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα περὶ τῶν μαθητῶν· « Ἡγάπησας αὐτοὺς, καθὼς ἐμὲ ἡγάπησας. » Ἄλλ' οὐχ οὕτω δώσουμεν ἡγαπήσαντας τοὺς μαθητὰς, ὡς τὸν Υἱὸν πάλιν, διὰ τὸ « καθώς. » Τί οὖν εὑρεσιλογεῖς, καὶ ἀποδιέζητε τὴν λέξιν εἰς δυστρημάτιν, οὐδεμίαν τοῦς ἀκρωμάνιος ἀνάγκην εἰσφέρουσαν, εἰς τὸ χρῆναι τιμᾶν τὸν Υἱὸν, έντιμο μέτρῳ τῷ φύσαντι; Τί οὖν πρὸς ταῦτα καὶ πατέρ' ἡμῶν; Πικροὶς μὲν ἡμῶν καθυλακτοῦσι λόγοις οἱ θεοφάνειοι, ἀλλ' ἔξω τοὺς κύνας, ὡς ὁ Παῦλος φησὶν, ἔξω τοὺς κακοὺς ἐργάτας, ἔξω τῆς ὀρθῆς πίστεως τὴν κατατομὴν· ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἀληθείας υἱοί, καὶ τέκνα φωτός. Διάτοι τοῦτο τὸν Μονογενῆ τῷ Θεῷ καὶ Πατέρι συνδοξάζομεν, οὐ κατὰ τινα διαφοράν, ἀλλ' ἐν ισότητι τιμῆς τε καὶ δικῆς, ὡς Θεὸν ἐκ Θεοῦ, καὶ φῶς ἐκ φωτός, καὶ ζωὴν ἐκ ζωῆς. Καὶ περιεργάσθαι μὲν τὸ πίστει παραδεκτὸν, ὡς ἐπὶ πλείστου οὐκ δισφαλές· βασανιστέον. δ' οὐν δύμας καὶ τοῦ « καθώς, » τὴν δύναμιν, ίνα μὴ μέγα φρονῶσιν ἐφ' ἑαυτοῖς οἱ δι' ἐναντίας.

Οὐκοῦν ἐπὶ μὲν τῶν ἀνομοίων κατὰ τὴν φύσιν δύτεται τὸ « καθώς, » οὐ πάντως ἀπαράλλακτον ἡμῖν εἰσφέρει τὴν λατήτητα, δύοιςτητα δὲ μᾶλλον καὶ εἰκονιστὴν, ὡς καὶ αὐτὸι προλαβόντες ὡμολογήσατε. « Επὶ δὲ τῶν ἀλλήλοις κατὰ πάντα προσεοικότων εἴκεπεν δρῆτο τεθὲν, καὶ λατήτητα τὴν ἐν πᾶσι καὶ δύοιςτητα δηλοῖ, καὶ εἰ τούτοις ἔτερον λασιδυμοῦν εὐρίσκεται, θύλιν τί φημι· λαμπρὸς μὲν ὁ καὶ οὐρανὸν ἐστιν θύλιος, λαμπρὸς δὲ δύοιςι καὶ ὁ γῆν διογυρός, ἀλλ' ἡ μὲν φύσις τῶν εἰρημένων διάφορος. Νοεῖσθω δὲ τις τυχὸν τῶν ἐπὶ γῆς πλευσίων, τοῖς κατ' οἰκον οἰκέταις, λαμπτέω, λέγων, ὁ ἀργυρός, καθὼς καὶ δικτυος· ἐν τούτῳ δὴ μάλα δικαιῶς οὐκ εἰς τὴν Ιστον ἀναβαντείν λαμπρότητα τῷ θύλιῳ τὴν ἐκ γῆς οὐλην φαμέν, ἀλλ' εἰς δύοιςιν τινα καὶ ἐμφέρειν, καὶ εἰ φέροιτο κατ' αὐτὸν τὸ « καθώς. » Πέτρον δὲ, καὶ· Ιωάννου τυχὸν τῶν ἀγίων μαθητῶν παρενεγχέτων εἰς μέσον, οἱ καὶ τῷ τῆς φύσεως λόγῳ, καὶ τῇ εἰς Θεὸν εὐεσθεῖτῇ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀκριβοῦς δύοιςτητος οὐκ ἀπολιμπάνονται, τετάχθω τὸ « καθώς, » λέγοντάς τινος περὶ αὐτῶν, ὡς ἐν ὑποκειμένῳ· Τιμάσιν παρὰ πάντων Ιωάννης, καθὼς καὶ ὁ Πέτρος· ἔρε τὸ « καθώς, » ἀπονήσει πάλιν εἰς τὸ μὴ δεῖν ἐπ' ἀμφοῖν τὴν Ιστον διγεσθαι τιμὴν; Ἄλλ' οὐκ ἀν-

A substantiæ deest? Quid igitur ad hæc respondent rursus qui omnia recta pervertunt, ut ait Isaïas propheta¹¹? Si ex eo quod scriptum est, inquit: « Ut honoriscent Filium, sicut honorificant Patrem, » existimatis Filium æqualibus cum Patre honoribus esse decorandum, nescitis à veritate longe vos abesse. Non enim sane dictio ista, « sicut », æqualitatem eorum rerum de quibus dicitur significat, sed quamdam **227** similitudinem potius indicat, quomodo Salvator, inquit, alicubi consulit, dicens: « Estote misericordes, sicut et Pater vester ille coelestis est¹². » An ergo misericordia amantes erimus, perinde atque Pater, propter dictiōnem illam, « sicut? » Item, Christus ad suum Patrem de discipulis ait: « Dilexisti eos, sicut et me dilexisti¹³. » At nequaquam concedemus dilectos esse discipulos perinde ac Filium propter dictiōnem illam, « sicut. » Quid ergo frustra te angis, et dictiōnem vi detorques in blasphemiam, quæ nullam auditoribus necessitatē assert Filii æqualiter honorandi! Quid igitur his reponimus? Acerbis quidem in nos latrant Dei hostes sermonibus: sed foras canes, ut Paulus ait¹⁴, foras mali operarii, foras rectæ fidei depravatio: nos enim veritatis filii sumus, et lucis proles. Idcirco Unigenitum una cum Deo et Patre conglorificamus, non secundum ullam differentiam, sed æqualitatem honoris et gloriæ, ut Deum de Deo, et lumen de lumine, et vitam ex vita. Et certe curiosius scrutari quod fide suscipitur ut plurimum tuum non est; verum tamen examinanda nobis est vis illius dictiōnis « sicut, » ne adversarii nimios sibi spiritus assumant.

Igitur, cum illa dictio, « sicut, » de natura diversis effertur, tunc non omnino modam æqualitatem, sed similitudinem potius et imaginem significat, ut et ipsi prius confessi estis. Quod si de iis posita videatur quæ omnino modam inter se similitudinem habent, et æqualitatem in omnibus, et similitudinem significat, et si quid his aliud cujusdam virtutis reperitur. Exempli gratia: sol in celo nitet, et argentum de terra similiter: sed inter se natura discrepant. Fingamus autem aliquem divitem suis domesticis forsan dicere: Fulgeat argenteum sicut D sol; jure quidem tum diceamus materiam terrestrem ad æqualem cum sole splendorem non accedere, sed ad similitudinem quandam et effigiem, etiamsi de ipso efficeretur illa dictio, « sicut. » De Petro vero et Joanne sanctis discipulis, qui cum naturæ ratione, tum pietate in Deum perfectam inter se similitudinem habent, efficeretur illa dictio, « sicut, » et dicat quispiam, exempli causa: Illo-noretur ab omnibus Joannes sicut et Petrus; an illa dictio, « sicut, » nequitquam significabit æqualem utrique esse tribuendum **228** honorem? Sed nemo, ut reor, istud dixerit: nihil enim videbit quod prohibeat si ratio significationis spectetur,

¹¹ Imo Mich. iii, 9. ¹² Luc. vi, 36. ¹³ Joan. xviii, 23. ¹⁴ Philipp. iii, 2; Apoc. xxii, 15.

Cum ergo de Filio et Patre dictio illa, « sicut, » efferratur, quain ob causam æqualibus ambos honoribus ornare cunctabimus? Nam futura prævidens ut Deus, et malignam tuæ imperitiæ contradictionem non ignorans, non nudam statim, neque convenienti sibi præsidio destitutam dictionem illam, « sicut, » intulit, sed eam idoneis firmataam probationibus; et cum prius ostenderit se quoque Deum esse secundum naturam (suum enim faciebat Patrem Deum), affirmaveritque se et Deum opilicem, et viventein revera esse, atque, ut ita dicam, Del ac Patris proprietatibus conspicuum, opportune tandem insert: « Ut omnes honorificant Filium, sicut honorificant Patrem. » Quid autem nunc adversari videtur? At quid prohibebit quominus is, cui substantialiter insunt quæcumque Patris peculiaria et eximia sunt, ad æqualem honoris ascendat mensuram? Ipsam quippe Dei ac Patris honorare naturam compriemur in Filio egregie re lucentem. Idcirco enim subjicit: « Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum. » Filii enim contemptus aut blasphemiae vis et ratio ad alium non pertinebit, quam ad ipsum Patrem, qui a sua natura tanquam a fonte Filium edidit, licet ei ab aeterno coexistens ubique in Scriptura sacra prædicetur. Sed esto, inquit adversarius, contemptus Filii quo velis pertineat, imo vero ad ipsum Deum ac Patrem pertingat. Indignatur enim jure merito, non tamen quasi eadem natura ledatur in Filio, ut modo disserimus; sed quoniam est imago ejus et character²²⁹, ad divinam et ineffabilem ejus naturam optime formatus, jure quidem indignatur, et in se omnino injuria in referit. Absurdissimum quippe esset eum, qui divinis characteribus insultat, peccati in archetypum admitti pœnas non luere. Quemadmodum nempe, si quis terrenorum regum imagines ludibrio habuerit, non aliter quam si in regem ipsum peccaverit punitur. Tale vero quiddam a Deo quoque de nobis statutum compriemus. « Qui enim sanguinem hominis, inquit, effuderit, pro sanguine **229** ejus effundetur, quia in imagine Dei feci hominem²³⁰. » Vides igitur ex hoc, inquit, manifeste Deum ac Patrem existimare indignari debere Iesa imagine, noui autem divina sua natura. Hoc itaque modo exprimentum est illud quod dictum est a Christo: « Qui non honorificat Filium, neque Patrem honorificat. » Alii igitur a Patris substantia alienus erit nobiscum Unigenitus? Quomodo ergo jam secundum naturam Deus est, si de rationibus deitatis excidit, in propria quadam et alia quam in qua Pater est, natura constitutus? Iniqui vero sumus scilicet, qui in unam deitatis rationem sanctæ Trinitatis unionem adducimus. Adorare quippe nos oporteret Patrem, ut Deum: gloriam autem quamdam pecuniam ac propriam Filio ac Spiritui tribuere, in

A μαί, τις τὸ τοιοῦτον ἔρει· θεωρήσει γάρ δὴ τὸ καλύνον οὐδὲν κατ' αὐτὴν τοῦ νοήματος τὴν ἀναλογίαν. «Οταν ἐφ' Ὑιοῦ καὶ Πατέρος φέρονται τὸ εἰ καθὼς, » διὰ πολὺν αἰτίαν ἀποναρκήσουμεν Ιωακεῖμος δικυρίῳ καταστέφειν τιμαῖς; Προαναστεψάμενος γάρ ὡς Θεὸς τὰ ἑσδύμενα, καὶ τὴν βάσκανον τῆς σῆς ἀκαθίας περιαθρίσας ἀντιλογίαν, οὐ γυμνὸν εὑθὺς, οὐδὲ τῆς αὐτῷ πρεπούσης ἕρημον ἐπικιουρίας, τὸ « καθὼς » εἰσενήνοχεν, ἀλλὰ ταῖς μὲν καθηκοσιαῖς προνυρίσας πληροφορίας, προσποδεῖξας δὲ διὰ καὶ Θεὸς ὑπάρχον κατὰ φύσιν· ίδιον γάρ ἐποιεῖτο Πατέρα τὸν Θεόν· προκατασκευάσας δὲ πάλιν, διτι: καὶ Θεὸς δημιουργὸς καὶ ζῶν κατ' ἀλήθειαν ἐστι, καὶ δὲν, ιν' οὐτως εἴπω, τοῖς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατέρος ἐπαγλαῦδμενον ίδιωμασι προεισενεγκάν, εὐκαίρως ἐπάγει λοιπόν· «Ινα πάντες τιμῶσι τὸν Ὑἱον, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. » Είτα τὶ τὸ ἀντιστατοῦν ἀναφανεῖται λοιπόν; τὶ δὲ τὸ καλύνον ἐστὶ τὸν, φέρε οὐσιωδῶς ἐνυπάρχει τὰ τοῦ γεννήσαντος ίδια καὶ ἔξαίρεται, πρὸς τὸ ίδιον τῆς τιμῆς ἀναβαίνεν μέτρον; Αὐτὴν γάρ ἡδη τιμῶντες τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατέρος ἀλωσθεῖα φύσιν, καλῶς ἐν Ὑἱῷ διαλάμπουσαν. Διὰ γάρ τοῦτο φησιν ἐφεξῆς· «Ο μὴ τιμῶν τὸν Ὑἱὸν, οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν. » Ἀναθησται γάρ οὐκ ἐφ' ἔτερόν τινα μᾶλλον τῆς εἰς Ὑἱὸν ἀτιμίας τὸ ἔγκλημα, καὶ τῆς διαφημίας ἡ δύναμις, η εἰς αὐτὸν ἀληθέστερον τὸν Πατέρα, καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τῆς οἰκείας φύσεως ἀνέντα τὸν Ὑἱὸν, εἰ καὶ συνυπάρχων ἀτίλως αὐτῷ διὰ πάσης ὁρᾶται τῆς ἀγίας Γραφῆς. Ἀλλὰ γαλ, φησιν δὲ δι' ἔναντιας, ἥκτεν τῆς εἰς Ὑἱὸν ἀτιμίας τὸ ἔγκλημα πρὸς δύπερ ἀν βούλοιο, μᾶλλον δὲ εἰς αὐτὸν ἀφικνείσθω τὸν Θεόν καὶ Πατέρα. Ἀγανακτήσει γάρ δὴ καὶ μάλα εἰκότως, ἀλλὰ οὐχὶ πάντως, ὡς τῆς αὐτῆς φύσεως ὑβρισμένης ἐν Ὑἱῷ, κατὰ τὸν ἀρτίως ἡμῖν φιλοτεχνηθέντα λόγον ἀλλὰ ἐπίπερ ἐστὶν εἰκὼν αὐτοῦ καὶ χαρακτήρ, ὡς πρὸς τὴν θείαν τε καὶ ἀρρήτον αὐτοῦ φύσιν ἀριστα μεμορφυμένος, χαλεπαῖνει μὲν εὐλόγως, ἀνοίσει δὲ πάντως εἰς ἔαυτὸν τὸ ἀδίκημα. Καὶ γάρ ἡν διτιών τῶν ἀτοπωτάτων, τὸν τοῖς θείοις χαρακτήρισιν ἐμπαροῦντα, μή οὐχὶ πάντως τῆς εἰς ἀρχέτυπον ἀμαρτίας ἀποτινύναι δίκαια. Οὐστέρ οὖν ἀμέλει, καὶ δὲ ταῖς εἰκόσι τῶν ἐπὶ γῆς βασιλέων ἐμπαροῦντας, ὡς εἰς αὐτὸν ἡδη πεπλημμεληκάς τὸν χρατοῦντα κολάζεται. Ὁμισμένον δέ τι τοιοῦτον πρὸ Θεοῦ καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν εὑρήσουμεν. «Ο γάρ ἔχειν, φησιν, αἷμα ἀνθρώπου, ἀντὶ τοῦ αἷματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται· διτι: ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησε τὸν ἀνθρώπον. » Ορές οὖν, φησιν, ἡδη διὰ τούτου, καὶ μάλα σαφῶς, διτι: τῆς εἰκόνος ἀδικουμένης, καὶ οὐχὶ πάντως τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως, ἀγανακτεῖν οἰται δεῖν δὲ Θεὸς καὶ Πατήρ. Οὐκοῦν κατὰ τοῦτον νοεῖσθω τε καὶ ἐσχηματίσθω τὸν τρόπον τὸ εἰρημένος παρὰ Χριστοῦ· «Ο μὴ τιμῶν τὸν Ὑἱὸν, οὐδὲ τὸ Πατέρα τιμᾷ. » Ἀρ' οὖν ἔξι κείσεται μεθ' ἡμῶν τῆς τοῦ Πατέρος οὐσίας δὲ Μονογενῆς; Πᾶς οὖν ἐτι: κατὰ φύσιν Θεός ἐστιν, εἴπερ δὲν, ἔξιώλισθε τῶν τῆς

²²⁹ II Cor. iv, 4. ²³⁰ Gen. ix, 6.

Θεότητος δρων, ἐν ίδιᾳ τινὶ φύσει καὶ ἑτεροίχι καὶ μενος, ή ἐν ἥπερ ἔστιν ὁ Πατήρ; Ἀδικούμεν δέ, κατὰ τὸ εἰκὼν, εἰς ἓν θεότητος ἀναβολάζοντες λόγον, τῆς ἀγίας Τριάδος τὴν σύνταξιν. Ἐδει γάρ, ἔδει λοιπὸν προσκυνεῖν μὲν ἡμᾶς ὡς θεὸν τὸν Πατέρα, δόξαν δέ τινα πάλιν ίδιαν ἀπονέμειν τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι, ὡς εἰς διαφόρους κατασχίζοντας φύσεις, καὶ ίδιον ἔκαστην τὸν τοῦ πάντας ἔστι διορίζοντας λόγον· ἀλλ' ἔνα θεὸν ἡμῖν αἱ θεῖαι προσθένταις Γραφαῖς, τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι συντάττουσαι, ὡς διὰ τῆς οὐσιώδους καὶ ἀπαραλλάκτου ταυτότητος, εἰς ἓν θεότητος ἀναφερομένης λόγον τῆς ἀγίας Τριάδος. Οὐκάν δέ τοι τῆς τοῦ Γεννήσαντος φύσεως ἀλλότριος δὲ Μονογενῆς, ἀλλ' οὐδὲ δὲν διλατά τὸν Υἱὸν ὑπάρχων νοοῦτο κατὰ ἀλήθειαν, εἰ μή ἐκ τῆς τοῦ τεκόντος ἔξελαμψεν οὐσίας· τοιοῦτος γάρ, καὶ οὐχ ἑτερος ἐν πάσιν ὁ τῆς ἀληθοῦς οὐθέτητος δρός τε καὶ τρόπος. Υἱοῦ δὲ οὐκ δύτος, συναναρρεθεῖσαι πάντως καὶ τὸ εἶναι Πατέρα τὸν Θεόν. Πῶς οὖν ἀληθεύεις λέγων δὲ Παῦλος περὶ αὐτού, «Ἐξ οὐ πάσα πατριά ἐν τε οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ γῆς ὄνομάζεται»; Εἰ γάρ μή γεγεννητοντες ἔξι ἔστιν θεοπεπῶς τὸν Υἱὸν, πῶς ἐν αὐτῷ τῆς πατρότητος ἡ ἀρχὴ δικαιουσα κατὰ μίμησιν ἐπὶ τοὺς δύτας ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς; Ἀλλ' ἔστι Πατήρ καὶ ἀλήθειαν ὁ Θεός· Υἱὸς δέ τοι κατὰ φύσιν δὲ Μονογενῆς, εἰσω τέ πῶς ἔστι τῶν τῆς θεότητος δρων. Θεὸς γάρ ἐκ Θεοῦ τεκθεῖσαι, καθάπερ οὖν ἀνθρώπος ἔξι ἀνθρώπου τυχόν, καὶ οὐ διακεύεται τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡ τὰ πάντα υπερκειμένη φύσις, τὸν αὐτῇ μή πρέποντα τεκοῦσα γαρθνόν. Ἐπειδὴ δὲ δυσσεωῶς τε καὶ ἀνοήτως φασὶν, οὐ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἔξιμορίζεσθαι φύσιν ἐν Υἱῷ, μή τῆς προσηκούσης ἀπολαύσοντες δόξης πρός τινων ὡς εἰκόνος εἰκότως γε δὴ ποιοῦντα καὶ καλῶς ἐρωτητέον Πατρὸς εἶναι τε καὶ λέγεσθαι τὸν Υἱόν. Μᾶλλον δὲ αὐτοὶ τὸν παρ' ἐκείνου φθάσαντες λόγον προδιατέλλωμεν τῆς εἰκόνος τὰ εἰδη, κατὰ γε τὸν ἔγχωροῦντα λόγον· οὕτω γάρ δὲν γένοιτο σαρῆς τε καὶ λίαν εὐχρινεστέρα τῶν ζητουμένων ἡ εὔρεσις.

Οὐκοῦν μία μὲν ἡδη καὶ πρώτη τῆς κατὰ φύσιν ταυτότητος ἐν ἀπαραλλάκτοις τοῖς ιδιώμασιν ἡ εἰκὼν, ὡς ἔξι Ἀδέκι ὁ Ἄδελ, ή Ἰσαὰκ ἔξι Ἀβραάμ. Δευτέρᾳ δὲ πάλιν ἡ κατὰ μόνην τὴν τοῦ χαρακτῆρος ἐμφέρειαν, καὶ τὸ ἀκριβέστατον εἰδους ἔκτυπωμα, καθάπερ ἡ τοῦ βασιλέως ἐν ξύλῳ γραφή, ή καὶ ταῦτα ἑτερόν τινα πεποιημένη τρόπον, ὡς πρός αὐτὸν, ἀριστά τε καὶ ἐντεχνέστατα. Εἰκὼν δὲ ἑτέρα λαμβάνεται πάλιν πρός ἡθη, καὶ τρόπους, καὶ πολιτείαν, καὶ θέλημα τὸ ἐπὶ τισιν ἀγαθοῖς ἡ φαύλωις, ὡς ἐοικέναι λέγεσθαι τυχόν τὸν μὲν ἀγαθοεργοῦντα τῷ Παῦλῷ, τὸν δὲ μή τοιοῦτον, τῷ Κάιν. Τὸ γάρ ἐν τοις ἴσοις δράσθαι φαύλοις τε καὶ ἀγαθοῖς, τὴν δομοιωσιν ἔκαστην πραγματεύεται καὶ περιτίθειν εἰκότως. Εἰδος δέ πως εἰκόνος ἐστιν ἑτερον, καὶ τὸ ἐν ἀξιώματι, καὶ τιμῇ, καὶ δόξῃ, καὶ υπεροχῇ, ὡς περ ἐν εἰ τις τυχόν τὴν τινος ἀρχὴν διαδέχοιτο, καὶ πάντα δρών μετ' ἔξουσιας, ἀπερ δὲν ἐκείνῳ προσήκοι τε καὶ πρέπαι. Εἰκὼν δὲ ἑτέρως, ή καθ' ἑτέραν τινὶ ἀποικίητα πράγματι, ή ποσθτητα, σχῆμα τε

A differentes naturas eos pertinentes, et suam cuique essendi rationem tribuentes. Atqui unum nobis Deum divinæ Scripturæ prædicant, Filium cum Patre et Spiritum collocantes, quasi per substantialem et omnimodam identitatem sancta Trinitate in unam deitatis collata rationem. Non est ergo a natura Genitoris alienus Unigenitus, sed nec omnino Filius esse revera censebitur si ex Genitoris substantia non effusit; nec enim alia est in omnibus veræ filiationis desuatio ac modus. Si autem Filius non est, sequitur ut ne Pater quidem sit etiam Deus. Quomodo ergo verax erit Paulus de ipso dicens: «Ex quo omnis paternitas in cœlo et in terra nominatur». Nam si non genuit ex seipso divina ratione Filium, quomodo in ipso est paternitatis initium, quod per imitationem ad eos quicunque in cœlo et in terra sunt permanat? Atqui Pater revera est Deus: Filius ergo secundum naturam est Unigenitus, et intra deitatis rationes constitutus. Alioquin enim Deus ex Deo gignetur, sicuti forsitan homo ex homine; neque tamen frustributur Dei ac Patris summa illa natura, gignendo fetum nequaquam sibi convenientem. Sed quoniam stulte et impie prædicant Dei ac Patris naturam minime laedi in Filio, cui minus congrua ab nounullis gloria tribuatur, sed jure merito potius indignari, quod in ipso imaginem suam contemplam certat, interrogandi sunt demum, quoniam pacto veliat imaginem Patris esse ac dici Filium. Sed responsionem prævenimus **230** ipsi potius, et imaginum species, quoad fieri potest, prius distinguamus; sic enim clarior et apertior futura est hujus quæstionis ratio.

δὲ μᾶλλον ίδιας ητιμασμένης ἐν αὐτῷ χαλεπανεῖν, αὐτοὺς, κατὰ τίνα τρόπον εἰκόνα βούλονται τοῦ Πατρὸς εἶναι τε καὶ λέγεσθαι τὸν Υἱόν. Μᾶλλον δὲ αὐτοὶ τὸν παρ' ἐκείνου φθάσαντες λόγον προδιατέλλωμεν τῆς εἰκόνος τὰ εἰδη, κατὰ γε τὸν ἔγχωροῦντα λόγον· οὕτω γάρ δὲν γένοιτο σαρῆς τε καὶ λίαν εὐχρινεστέρα τῶν ζητουμένων ἡ εὔρεσις.

Igitur una quidem est ac prima naturalis identitatis in proprietatibus iisdem imago, sicuti Abel ex Adam, aut Isaac ex Abraham. Altera, quæ consistit in sola characteris effigie, et exacta formæ expressione, veluti regis in ligno pictura, aut alia quadam ratione præclare et artificiosa facta. Præterea imago dicitur respectu vitæ ac morum et voluntatis erga virtutem ac honestatem, ac studii: ita ut probus vir Paulo similis esse dicatur; immo prohus vero, Cain. Idem enim virtutis aut vitiis studium similitudinem unicuique jure conciliat. Est et aliud quodammodo genus imaginis, quod in dignitate, honore, gloria et excellentia versatur, ut si quis, exempli gratia, alicuius principatum excipiat, omniaque cum potestate faciat quæ illum decent. Præterea imago dicitur, quæ versatur in alia quadam rei qualitate aut quantitate, figuraque et proportione, ut summatis dicam. Doceant ergo nos illi divinæ imaginis subtilissimi, inquisidores, utrum tandem substantialem et naturalem similitudinem

Unigenito tribuendam esse putent, atque ita Patris **A** imaginem esse dicant Verbum illud quod ex ipso prodiit, sicuti nimirum Abel ex Adam, qui totam in se Patris servat naturam, et integrum humanitatis in se rationem habet? An ergo istud ferent, quippe qui Deum revera de Deo secundum naturam esse Filium fateri cogantur, suoque more cum veritate pugnantes, ad secundum genus imaginis sese conferent, quod in sola forma, charactere et figura spectatur. Sed arbitror eos hic haesuros. Nemo enim tam stultus est qui sibi in animum inducat, Deum quantitate aut figura circumscribi, et charactere comprehendendi, aut denique res incorporeas quae corporum sunt pati. An ergo ratione studii ac morum similem esse dicunt ipsum, et hanc ei imaginem affingere non verentur? Quomodo ergo secundum naturam Deus esse censetur **B** is, qui sola voluntate est ipsi similis, cum aliud quiddam in se proprie existat? Subsistere quippe ipsum utique fatebuntur. **231** At quid in eo plus demum esse videbitur, quam creatura? Nunquid enim angelos quoque credimus conari ad voluntatem divinam seipso perficere, cum aliud quiddam natura sint a Deo? Quid vero, si de nobis etiam dictum illud intelligatur? An enim res supra naturam temere invadere, et quae fieri non possunt appetere ipse nos docet Unigenitus his verbis: «Estote misericordes, sicut et Pater vester ille celestis misericors est^{**}?» Hoc enim procul dubio nihil est aliud quam nobis unique suscipiendam esse Patris imagine quae consistit in voluntatum identitate. At Paulus etiam imitator fuit Christi, qui, ut illi nugantur, **C** image est Patris, in sola voluntatum similitudine consistens. Sed relictis, opinor, hisce miseris argutiis, aliud quiddam majus ac praelarius excogitaturi sunt, dicentque Unigenitum esse Dei ac Patris imaginem, quoad voluntatum identitatem, quoad dignitatem, gloriam ac potestatem divinam, et creandi vim, ac miraculorum operationem, et universorum dominationem, et in quantum iudex constitutus est, atque ab angelis, et hominibus, omnique, ut verbo dicam, creatura adoratur. Quibus ex omnibus Patrem nobis ostendens in seipso, non dicit «ex substantia», sed «charakterem» esse «substantiae ejus^{**}.» Igitur, ut modo dicebamus, nihil eorum quae dicta sunt Filius est secundum naturam, sed in universum ab iis, juxta stultissimam vestram sententiam, excludetur: neque Deus verus, neque Filius, non rex, non Dominus, non opifex, non potens, neque adeo natura bonus est proprie: sed in nuda ac sola gloriatione Deo convenienti cernitur: et quod in tabulis est colorum inductio, quae sola varietate decus afferit, cum veri nihil habeat: hoc et in Filio Dei ac Patris dignitatum pulchritudo nullis ac solis nominibus efflorescit, extrinsecus autem

D καὶ ἀναλογίαν· δεῖ τάρη δην συλλέξεις εἰπεῖν. Διασκέτωσαν τοὺν εἰ τῆς θείας εἰκόνος ἀκριβέστατος ζητηταί, πίτερόν ποτε τὴν οὐσιώδη καὶ φυσικήν ἀπονέμειν ὅμοιωσιν εἰσηγεῖται δεῖν τῷ Μονογενεῖ, καὶ οὗτοις εἰκόνα φασὶν ὑπάρχειν τοῦ Πατρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ προελθόντα λόγον, ὧστε πράσσεται καὶ τὸν «Ἄδελ έξ Ἀδάμ, ὅλην ἀποσάζουσα τοῦ τεκόντος τὴν φύσιν ἐν ἔστιψ, καὶ δλόχληρον τῆς ἀνθρωπότητος φοροῦντες τὸν λόγον;» Ἡ δυσχαιρανοῦσι μὲν ἐπὶ τούτῳ λίαν, ὡς Θεὸν δυνατὸν εἶναι φύσιν κατὰ φύσιν ὅμολογειν ἀναγκαῖόμενοι τὸν Γίδην, ἐπὶ δὲ τῷ μάχεσθαι τῇ ἀληθείᾳ συνήθως ἐκνεύσοντες, ἐπὶ τὸν δεύτερον τῆς εἰκόνος βαδιοῦνται τρόπον, ὃς ἐν μόνῃ νοεῖται μεροφθή, καὶ χαρακτήρι, καὶ σχήματι. Ἀλλ' οἷμα μὲν τούτῳ λέγειν ἀποναρκήσειν πάντας. Οὐ γάρ πεπονθεῖται τὸ θεῖον, οὐ καὶ σχήματι περιγραπτὸν, καὶ χαρακτήρι μετρούμενον, οὐ καὶ δικαὶον τὰ σωμάτων ὑπομένειν τὰ ἀσώματα, ὑπολήψεται τις, οὐ δὲ εἰ σφόδρα φαίνοιτο ληρῶν. Ἀρ' οὖν ὡς πρὸς ἥδη, καὶ τρόπους, καὶ θέλημα μεμορφώσθαι λέγουσιν αὐτὸν, καὶ ταύτην αὐτῷ περιτιθέντες οὐκ ἀσχύνονται τὴν εἰκόναν; Πῶς οὐν ἔτι κατὰ φύσιν νοεῖται Θεὸς ὁ ἐν μόνῳ τῷ [γρ. τῷ] θέλειν τὴν πρὸς αὐτὸν ἔχον τύκοισιν, ἔτερον δέ τι καθ' ἔστιν τὸν λόγον ὑπάρχων; Ἑρεστάναι γάρ πάντως ὅμοιογήσουσιν αὐτὸν. Εἴτε τι τὸ τάλαντον ἐν αὐτῷ πάρα τὴν κτίσιν φανεῖται λοπόν; Ἡ γάρ οὐλή καὶ ἀγγέλους πιστεύσορεν πρὸς τὸ θεῖον ἔστιν τὸν πρὸς αὐτὸν ἔχον τύκοισιν, ἔτερον δέ τι καθ' ἔστιν τὸν λόγον ὑπάρχοντας; Τί δὲ ὅταν καὶ ἐφ' ἡμῶν νοεῖται τὸ εἰσημένον; Ἄρα γάρ τος ὑπὲρ φύσιν παραλόγως ἐπιπῆδον, καὶ τὸν ἀδυνάτων ἐπίεσθαι διδάσκει λέγων αὐτὸς ὁ Μονογενῆς· «Γίνεσθε οἰκτίκρους, καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐρανίος οἰκτίρμων ἐστί;» Τοῦτο γάρ ἦν ἀνενδοίάστως εἰπεῖν, χρῆναι δεῖ [εο. δή] πάντας ἡμᾶς τὴν ἐν ταυτότητι θελημάτων ἀνελαμβάνειν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς. Μιμητῆς δὲ καὶ ὁ Παῦλος ἔγνωτο τοῦ Χριστοῦ, τῆς, ὡς ἐκεῖνοι ληροῦντες φασιν, ἐν θελήμασι μόνοις εἰκόνος τοῦ Πατρὸς. Ἀλλὰ καὶ τούτων μὲν ἀπαντήσονται, κατὰ τὸ εἰκόν, τὸν ἀθλίων νοημάτων, ὧσπερ δέ τι μεῖζον ἐπινοούντας καὶ ἀμεινον, ἐκεῖνο δή πάντως ἐροῦσιν. Εἰκὼν ἔστι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Μονογενῆς, δοσον ἐν ταυτότητι θελημάτων, δοσον ἐπὶ ἀξίωμα, καὶ δόξαν, καὶ δύναμιν τὴν θεοπρεπή, δοσον εἰς ἐνέργειαν τὴν ἐπὶ τῷ κτίσειν καὶ θαυματουργεῖν, δοσον εἰς τὸ βασιλεύειν καὶ πάντων κρατεῖν, δοσον εἰς τὸ κρίνειν καὶ προσκυνεῖσθαι πρὸς τε ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων, καὶ πάσις ἀπαξιπλῆς τῆς κτίσεως. Διὰ τούτων ἀπάντων ἡμῖν ἐν ἔστιν τοιχίων τὸν Πατέρα, οὐκ «ἐκ τῆς ὑποστάσεως» φησιν, ἀλλὰ «χαρακτήρ» ἐστι· τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Οὐκοῦν, διπερ ἐφημένον ἄρτιων, οὐδέν ἔστι τῶν εἰρημένων κατὰ φύσιν ὁ Γίδης, ἕως δὲ πάντων ἀθρώπων κείσεται, κατὰ γε τὸν πάρ' ὑμῶν ἀνοητότατον λόγον, οὗτος οὐδὲ Θεὸς ἀληθινός, οὗτος Γίδης, οὐ ματείλενς, οὐ Κύρτος, οὐ δημιουργός, οὐ δυνατός, οὗτος μήν ἐν θελήμασιν ἐγείρεις κατὰ φύσιν

^{**} Lue. vi, 56. ^{**} Hebr. i, 3.

ἰδιῶς ἔστιν· ἐν δὲ γυμνοῖς καὶ μόνοις τοῖς θεοπρέπεις σίταις ὁράται καυχήμασι, καὶ ὅπερ ἔστι ταῖς ἐν πίναξι γραφαῖς ἡ τῶν χρωμάτων ἐπιβολὴ, μόνοις αὐταῖς τῶν ὄρωμάνων ποικίλαις ἔξωρατζουσα, φροῦσα δὲ ἀληθὲς οὐδέν· τοῦτο καὶ ἐν Γλύψι τῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀξιωμάτων τὸ κάλλος· ἐν μὲν φύλοις καὶ μόνοις ὄνδραις περιτιθέσται, ἔξωθεν δὲ ὑπέρ χρωμάτων τιγών ἐπαλείφεται δίκην· σκιαγραφεῖται δὲ μᾶλλον ἡ θεῖα φύσις ἐν αὐτῷ, καὶ ὡς ἐν ψιλῷ φαίνεται τύπῳ. Εἴτα πῶς οὐχ ἀντικερούσις ἀπάσσις φανήσεσθε ταῖς ἀγίαις πολεμοῦντες Γραφαῖς, ἵνα δὴ καὶ δικαίως ἀκούσητε· «Σκληροτράχηλοι, καὶ ἀπερίτμητοι καρδιέις καὶ τοῖς ὥστιν, ὑμεῖς δεῖ τῷ Πνεύματι τῷ ἀγίῳ ἀντιπίπτετε, ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς.» Πότε γάρ οὐ θεὸν ἀληθινὸν ὄντομάζουσι τὸν Γλύπν, ἢ πότε τῆς τοῦ τεκόντος οὐσίας ἔξω φέρουσιν αὐτόν; Τίς δὲ ὁ τολμῆσας εἰπεῖν, ὡς οὐτε φύσει δημιουργὸς, οὔτε βασιλεὺς, οὔτε παντοκράτωρ ἢ προσκυνητὸς ἔστιν; Ό μὲν γάρ θεοπρέπειος Μελψόδης ὡς πρὸς αὐτόν πού φησι τὸν Μονογενῆ· «Οὐ θρόνος σου δὲ θεός εἰς τὸν αἰώνα τοῦ αἰώνος.» Θωμᾶς δὲ πάλιν δομοίως ὁ νονυμεχέστατος μαθητὴς, καὶ θεὸν δομοῦ, καὶ Κύριον ἀποκαλεῖ. Παντοκράτωρ δὲ καὶ δημιουργὸς, διὰ πάστης ἀγίου καλείται φωνῆς, καὶ ὡς οὐκ ἐπακτὸν ἔχων καθ' ὑμές τὸ ἀξιώμα, δὲλλ' ὡς τοῦτο κατὰ φύσιν ὑπάρχων, ὅπερ εἶναι λέγεται, διά τε τοῦτο προσκυνεῖται παρά τε τῶν ἀγίων ἀγγέλων, καὶ πρὸς ἡμῶν, καὶ τοις μηδενὶ προσκυνεῖν ἐτέρῳ τῆς θείας λεγούσης χρῆναι Γραφῆς, πλὴν μόνην Κυρίῳ τῷ Θεῷ. Εἰ μὲν οὖν ἐπίκτητον αὐτῷ καὶ δοτὸν ἐνυπάρχειν τὸ θεοπρεπὲς ἀξένωμα πεπιστεύκασιν, εἴτα τῷ τοιούτῳ προσκυνεῖν οὖνται δεῖν, ἰστωσαν παρὰ τὸν κτίστην τῇ κτίσει λατρεύοντες, πρόσφατόν τε καὶ νέον ἐκαυτοῖς ζωγραφοῦντες θεὸν, ἕκερ δυτικῶν τὸν κατὰ φύσιν γινώσκοντες. Εἰ δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐσίας ἔξω κείσθαι λέγοντες τὸν Γλύπν, καὶ Γλύπν αὐτὸν καὶ θεὸν δομολογοῦσιν ὑπάρχειν ἀληθινὸν, καὶ βασιλέα, καὶ κύριον, καὶ δημιουργὸν, καὶ οὐσιωδῶς ἐν ἐκαυτῷ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχειν θία καὶ ἐξαίρετα· βλεπέτωσαν δποι ποτὲ πάλιν αὐτοῖς τὸ τῶν τῆς δοκούντων ἀποκεινδυνεύεις τέλος. Οὐδὲν γάρ διως ἐν τῇ θείᾳ φύσει τὸ ἀξιόπιστον εὑρεθῆσται, δυναμένης ἡδη καὶ τῆς τῶν γενητῶν φύσεως ὑπάρχειν τοῦτο κατ' ἀλήθειαν, διπερ ἀνοίτο καὶ αὐτή. Ἀποδέκειται γάρ, κατὰ τοὺς τὸν παρὰ τοῖς δι' ἐναντίας ἀδρανέστατον λόγον, τῆς μὲν θείας φύσεως οὐχ ὑπάρχων ὁ Μονογενῆς, ἔχων δ' οὐν δομας ἀληθινῶς ἐν ἐκαυτῷ τὰ ἔκεινης ἐξαίρετα. Εἴτα τίς οὐκ ἀποφρίζει, καὶ μόνον ἀκούων τὴν τῶν δογμάτων διαστένειαν; Πάντα γάρ ἀνω τε καὶ κάτω στρέφεται λοιπὸν, τῆς μὲν τὰ πάντα ὑπερκειμένης φύσεως καταβαίνοντος ἐπὶ τὸ συντάττεσθαι τοῖς γενητοῖς, αὐτῆς δὲ τῆς κτίσεως εἰς τὸ ὄπερέκεινα καὶ οὐχ ὀμισμένον αὐτῇ παραλόγως ἀναπτηδώσης μέτρον. Οὐκοῦν, ὡς δικάδος ἐν πελάγει βαπτιζομένης, τῆς τῶν τοιούτων δογμάτων ἀποκτεῖς ἀπονηγόρων, σπεύδωμεν ὡς ἐπ' ἀσφαλῆ καὶ ἀκύ-

A instar quorumdam colorum superinducitur, imo vero natura divina in ipso adumbratur, ac veluti figura tenus tantum spectatur. At quomodo non cum omnibus Scripturis manente pugnare comprememini, ita ut jure audiatis: «Dura cervice, et incircumcis i cordibus et auribus, vos semper Spiritui sancto resistitis; sicut patres vestri, ita et vos». » Quando enim non Deum verum nominant **232** Filium, aut quandonam ipsum ab essentia Genitoris excludunt? Quis vero dicere ausus est eum neque natura opificem, neque regem, neque cunctipotentem esse, aut adorabilem? Divinus quippe Psalmus tanquam ad ipsum Unigenitum ait alicubi: «Sedes tua, Deus, in seculum seculi». » Thomas autem similiter, prudentissimus B ille discipulus, et Deum simul et Dominum appellat. Omnipotens vero et Creator ab omnibus sanctis vocatur, idque non quasi dignitatem illam habeat, ut vos vultis, ascititiam, sed quod hoc secundum naturam existat quod esse dicitur, atque ideo adoratur cum a sanctis angelis, sum a nobis, quamvis Scriptura divina neminem adorandum esse statuat praeterquam solum Dominum Deum. Si ergo ascititiam et aliunde iavectam esse credunt in eo divinam dignitatem, et, tamen adorandum esse putant, sciunt se creaturam adorare præ Creatore, novumque ac recentem Deum sibi delineare, potius quam naturalem agnoscere. Sin autem a Patris substantia Filium excludentes, et C Filium ipsum et Deum verum esse faleantur, regnique, ac dominum, et opificem, et quae Patris eximia sunt ac propria substantialiter habere in seipso, videant quoniam demum eorum recidat opinio qui sic sentiunt. Nihil enim certi in natura divina reperiatur, cum rerum creatarum natura id etiam revera esse queat, quod ipsa. Demonstratum enim est adversariis admodum infirma oratione divinæ naturæ non esse Unigenitum, vere tamen habere in seipso quicunque ejus sunt eximia. At quis non corroborescet, si vel solam dogmatum impietatem audiat? Omnia enim sursunt ac deorsum vertuntur, cum uatura illa omnium suprema eo depressa sit, ut inter creaturas numeretur, et ipsa creatura ad supremum nec sibi constitutum modum temeriter evehatur. Quocirca, velut in profundo navi demersa, ex hujuscemodi dogmatum absurditatib D emergentes, ad tutum et quietum veritatis portum contendamus, Deique ac Patris imaginem Filium esse fateamur, non fragilibus quibusdam dignitatis obductum, neque solis prærogativis Deo convenientibus conspicuum, sed substantialiter et omni ex parte perfectissimo Genitori respondenter, et per omnia existentem secundum natum suum id quod Pater esse censetur, **233** nimurum Deum verum vere de Deo, omnipotentem, creatorem, bonum, aderandum, et si quid amplius addi potest quod Deo conveniat. Tunc enim ostend-

⁴⁰ Act. vii, 51, ⁴¹ Psal. xliv, 7.

dentes eum in omnibus similem esse Deo ac Patri, etiam vere dici ab eo demonstrabimus, quod « Qui non honorificat Filium, neque Patrem honorificat, qui misit illum. » De hoc enim quæstio nobis est, et eo spectat quæ mox facta est disputatio.

νούτο καὶ δὲ γεννήσας αὐτὸν, τουτέστι Θεὸν ἀληθινὸν, ἐκ Θεοῦ καὶ δεδοξασμένον, ἀγαθὸν, προσκυνητὸν, καὶ εἰ τις τοῖς εἰρημένοις ὡς Θεῷ πρόπον παρέχεται. Τότε γάρ δὴ κατὰ πάντα προσεοικότα δεικνύοντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ ἀληθεύοντα παραστήσομεν, ὡς « Εἰ μή τις βούλοιτο τιμῆν τὸν Υἱὸν, οὐδὲ τὸν Πατέρα τιμῆν ἀποστέλλαντα αὐτὸν. » Περὶ τούτου γάρ τιμὴν τῇ ζήτηται, καὶ η τῶν ἀρτίων ἔχητασμένων κεκίνηται βάσανος.

V. 24. Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, et credit ei qui misit me, habet vitam æternam, et in judicium non venit, sed transiit a morte ad vitam.

Postquam in superioribus abunde ostendit miseris Iudeos non in solum Filium peccare, cum audent reprehendere quæ docendo loqueretur, aut apud ipsos operaretur, sed in ipsum etiam Patrem stulte peccare, et, si ad vim dictorum respicias, eorum audaciam coerent, ac proposita futuorum spe melius vivere persuasit, ad obsequium tandem eos adigit. Artificiosa vero hic oratione rursus utilitur. Nam cum Iudeos adhuc laborare nosset, hoc est de se scandalizari, sicut rursus ad Dei ac Patris personam refert, non quasi seipsum excludat, sed quod propter identitatem substantiae etiam in Patre honorificetur. Credentes vero non solam æternæ vitæ fore participes, sed et judicii vitaturos periculum, justificatos nimurum affirmat, metum spe mistum injiciens. Sic enim efficiacior et expressior in auditorum animis futura erat oratio.

τείνων τὸν φόβον. Οὕτω γάρ ἦν ἐνεργέστερὸν πᾶς καὶ δεικτικώτερον τοῖς ἀκρωμένοις ἀπεργάσσεσθαι τὸν λόγον.

V. 25. Amen, amen dico vobis, quia venit hora, et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei : et qui audierint, vivent.

Cum dixisset credentes a morte transituros ad vitam, modo seipsum promissionis illius effectorem, totiusque rei consummatorem significat, simul etiam Iudeis indicans mirabilem revera eam quæ spectata est in paralytico virtutem, verumtamen mirabiliora his a Filio patratum iri, qui non morbum duntur et morbi infirmitates ex humanis corporibus depellat, sed et ipsam **234** mortem, et incubantem corruptionem evertat. Id ipsum enim est quod paulo ante dictum est^{**} : « Pater diligit Filium, et omnia demonstrat ei quæ ipse facit ; et majora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini. » Admiratio enim illa major in resurrectione mortuorum spectatur. Similiter etiam illud astriens, ex quo verisimile erat non medioerem auditoribus allatum iri admirationem, nimurum excitatutrum se mortuos, et eos in judicium adducturum, manifeste prædicat, ut ex eo quod se coram eo stituros aliquando, et rationem de singulis icul-

Α μονα λιμένα τὴν ἀλήθειαν, καὶ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς δύολογῶμεν τὸν Υἱὸν, οὐκ ἐπικήροις ὑστερ τοῖς περιπεπλασμένον ἀξιώμασιν, οὐδὲ μόνοις τοῖς θεοπρεπεσι κατηγαῖσμένον ἀξιώμασιν, ἀλλ' οὐτισδῶς πρὸς τὴν τοῦ τεκόντος ἀκρίβειαν ἀπηκριθεῖσμένον, καὶ ἀπαραλλάκτως ὑπάρχοντα κατὰ φύσιν, διπέρ ἂν θεοῦ κατὰ ἀλήθειαν, παντοκράτορα, δημιουργὸν δεδοξασμένον, ἀγαθὸν, προσκυνητὸν, καὶ εἰ τις εἰρημένοις ὡς Θεῷ πρόπον παρέχεται. Τότε γάρ μὴ τις βούλοιτο τιμῆν τὸν Υἱὸν, οὐδὲ τὸν Πατέρα, καὶ ἀληθεύοντα παραστήσομεν, ὡς « Εἰ μή τις βούληται τὴν τῶν εἰρημένων ἐνέργειαν, περιστέλλας τῷ φόβῳ τὸ θράσος, καὶ ζῆν ἀναπεισας ἐπιεικέστερον τῇ τῶν ἐσομένων ἐλπίδι, λοιπὸν σαγηνεύει πρὸς εὐπιθειαν. Οὐκ ἀτέχνως δὲ πάλιν τὸν ἐπὶ τούτοις ἐποιήσατο λόγον. Ἐπειδὴ γάρ οὐδὲν ἔτι νοοῦντας τοὺς Ἰουδαίους, σκανδαλίζομένους τουτέστι περὶ αὐτοῦ, πάλιν ἀναφέρει τὴν πίστιν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐχ ὡς ἔστιν ἔχων τιθέτι, ἀλλ' ὡς διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας καὶ ἐν Πατρὶ τείμαντος. Τοὺς δέ γε πιστεύοντας, οὐ μετόνυμοι ξεσθαί μόνον τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐν τῆς χριστοῦ διαφεύγεσθαι κλίνδυν, δικαιουμένους δηλοντεί διεσχυρίζεται, κεκερασμένους ἐλπίδι προτείνει διεικισθεῖσαν τοῖς ἀκρωμένοις ἀπεργάσσεσθαι

Α μὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, διτε ἐρχεται ὄρα, καὶ νῦν ἔστιν, ἔτε οι νεκροὶ ἀκούσουσι τῆς φωνῆς τοῦ Ιησοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οι ἀκούσαντες ζήσονται.

Ἐκ θανάτου πρὸς ζωὴν μεταβήσεσθαι τοὺς πιστεύοντας εἰπὼν, ἔστιν δὲν εἰσφέρει τῆς ἐπαγγελίας ἐργάτην, καὶ δλου τοῦ πράγματος ἀποτελεσθήν, δρῶ μὲν ἐκεῖνο τοῖς Ἰουδαίοις ὑπαίνιτθέμενος, διτε θαυμαστὴ μὲν δητως ἔστιν ἡ ἐπὶ τῷ παραλευμένῳ δύκαμις, ἀξιολογωτέρων δὲ οὖν δρῶς ἀναδειχθεῖσται δημιουργὸς ὁ Υἱὸς, οὐκ ἀρέψτημα μόνον, οὐδὲ τὰς ἐκνου μαλακίας τῶν ἀνθρωπίνων ἔξελαύνων σωμάτων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἡδη τὸν θάνατον καὶ τὴν ἐπιστήφασαν ἀντιτέπων φθοράν (τούτῳ γάρ οὐ τὸ δικαίωμα πρότερον εἰρημένον) « Ο Πατήρ φιλεῖ τὸν Υἱὸν, καὶ πάντα δεικνύσιν, & αὐτὸς ποιεῖ, καὶ μείζονα τούτων δεῖξει αὐτῷ ἔργα, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε. » Τὸ γάρ ἐν τῷ θαυμάζεσθαι μείζον, ἐν τῇ τῶν νεκρῶν ἀναστάσει φαίνεται δρῶς δὲ πάλιν ἐκεῖνο κατασκευάζων, διπέρ ἡν εἰκόνα οὐκ ἐν δλίγῳ μέτρῳ καταποθίσειν τοὺς ἀκρωμένους διτε γάρ καὶ ἀναστήσει τοὺς νεκροὺς, καὶ πρὸς χριστοῦ διεῖ τὸ ποίημα, διαχορεύει σαρφῶς, ἵνα τῷ προσδοκῶν αὐτῷ παραστήσεσθαι ποτε, καὶ τὸν ἐφ' ἐκάστοις

^{**} Supra, vers. 20.

ἀποδύσιν λόγον, ὁκνηρότεροι μὲν ταῖς εἰς τὴν ἐπὶ τὸν διώκειν αὐτὸν εὐρίσκοντο τῷλμαν, δέχοντο δὲ προθυμότερον ἡδη τὸν τῆς διδασκαλίας τε καὶ ὑπηγήσεως λόγον. Εἰς ταῦτα μὲν οὖν δὲ τοῦ κεφαλαίου σκοπὸς δρᾶται καὶ συντελεῖται. Τὸ δὲ πρὸς λέξιν, τῆμας ἀναγκαῖον ἀπολευκάνει λοιπόν. Ὁ μὲν οὖν κεινός, ὡς ἔσκεν, ἔχει λόγος, ὡς ἔξει ποτὲ κατέδει, καθ' δὲ ἀκούσονται τῆς τοῦ διανοτῶντος φωνῆς οἱ νεκροί· παρεῖναι δὲ καὶ νῦν οὐδὲν ἔτετον ὑπολαμβάνουσιν αὐτὸν, ήτις ἀλάζαρος τυχὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀκουσομένου φωνῆς, ήτις καὶ νεκροὺς εἶναι λέγοντες τοὺς οὖν πάντα διὰ τῆς πίστεως εἰς αἰώνιον ἀνακεκλημάντων ζωὴν, οἱ δὴ καὶ πάντες εἰς αὐτὴν ἔμελλον ἀναβῆσθαι, τὴν τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίαν παραδεξάμενοι. Καὶ σώζει μὲν δυνάτως τῆς θεωρίας δὲ τρόπος τὸ ἐν πιθανότητι σχῆμα, τὸ δὲ ἀκριβὲς οὐ πάντα. Διὸ δὴ πάλιν τὴν τῶν λεγομένων ἀναμαστόμενοι δύναμιν, τὸν πρεπάδετερὸν πῶ; αὐτὸς; ἐφαρμόσειν νοῦν, διαπελοῦμεν δὲ οὕτω τὸ ἀνάγνωτον.

« Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, δτε ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἔστιν, δτε οἱ νεκροὶ ἀκούσουσι τῆς φωνῆς τοῦ Γίοῦ τοῦ Θεοῦ. » Ορα δηλοντί πάλιν, δτε καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται. Διὰ μὲν οὖν τῶν ἐν ἀρχῇ, τὸν τῆς ἀναστάσεως σημαντεῖς καιρὸν, καθ' δὲ πάντας ἀπολογίαν τῆς ἐν κόσμῳ ζωῆς ἀναστήσθαι τοὺς κεκομημένους διὰ τῆς τοῦ διδασκοντος ἐκδιδάσκει φωνῆς, ίνα καθάπτῃ ἡδη προείπον, ὅπερ τινὰ χαλινὸν τὸν ἐντεύθεν αὐτοῖς ἐπινοήσας φένον, καλῶς δὴ σφόδρα καὶ ἐπιστημόνως ἀναπεισθῇ βιοῦν. Διὰ δὲ τῶν ἐν φύσεις τὸν τοῦ χρῆναι πιστεύεν αὐτῷ δεκτούσι πτερόντα καιρὸν, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐπειθείας μισθὸν τὴν αἰώνιον ἔσεσθαι φησι ζωὴν, μονονούχη τοιοῦτόν τι δηλῶν. « Ηὔτε πάντες εἰς χρίσιν, ὡς οὗτοι, κατὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως δηλοντί καιρὸν, ἀλλ' εἰ πικρὸν ὅμιλον τὸ κολάζεσθαι δοκεῖ, καὶ ἀπεράντους λελυπημένων τῷ χρίσινον τι τέλος δίκαιας ὑπέχειν, μή παρατρέχειν ἔτει τὸν τῆς εὐπειθείας καιρὸν, ἀλλ' ἔτι παρόντος ἐπιδρατόμενοι, πρὸς τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀναβαίνειν ἐπειτεῖθε.

« Οσπερ γάρ δὲ Πατήρ ἔχει ζωὴν ἐτὸντῷ, οὐτως καὶ τῷ Τίῷ δέδωκε ζωὴν ἔχειν ἐτὸντῷ, καὶ ξένουσται δέδωκεν αὐτῷ καὶ χρίσιν ποιεῖν, δτε Υἱὸς ἀθρόου τὸντο.

Ορα δὴ μοι πάλιν καὶ τὴν ἐν τούτοις οἰκονομίᾳν, ίνα τοῦ λόγου θαυμάσῃς τὸ σχῆμα, καὶ μή τοις ἐξ ἀμαθίας περιπίπτων σκανδάλοις, αὐτὸς ἐπὶ σαυτῷ καλέσεις τὴν ἀπώλειαν. « Ανθρώπος ὑπάρχων, δον εἰς τὴν φύσιν τοῦ σώματος, δὲ Μονογενῆς, καὶ ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἔτι μετὰ σαρκὸς δρώμενος, καὶ τοῖς Ιουδαίοις πολυτρόπως τὰ πρὸς σωτηρίαν εἰστηγούμενος, δύο πραγμάτων θεοπρεπῶν ἐκτείνεις τὴν λαμπρότητα. « Οτι γάρ καὶ ἀναστήσει τοὺς νεκροὺς, καὶ χριθῆσομένους παραστήσει τῷ οἰκείῳ βῆματι, διεβεβαιοῦτο σαφῶς· ἀλλ' ἡν καὶ σφόδρα εἰκὸς δυσχεραίνειν ἐπὶ τούτῳ τοὺς ἀκροωμένους, ἐγκαλοῦντας ἡδη, καὶ διώκειν εὐλόγως αὐτὸν ὑποτευόντας, δτε Πατέρα Ιδίον ἔλεγε τὸν Θεὸν, ίναν τὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. Ἀνακεράσας τοῖνυν ξένουστα·

A dituros sperabant, persequendi audacia retardata, a lacrius tandem doctrinæ et institutionis sermonem audirent. Eo itaque capituli illius scopus pertinet. Quod autem ad verba spectat, explicandum nobis superest. Communis expositio est, ventrum aliquando tempus quo mortui suscitantis vocem audient: sed et nunc adesse nihilominus ipsum existimant, aut quasi Lazaro, exempli gratia, Salvatoris vocem audituro, aut etiam quod mortui dicantur ii qui nondum per fidem ad æternam vocati sint vitam, quique ad eam suscepta Salvatoris doctrina erant evehendi. Et hæc quidem explicandi ratio præ se fert aliquam verisimilitudinem, sed veritatem neutiqnam. Quare dictorum vim revolventes animo, convenientiorem eis sensum aptabilius, et lectionem hunc in modum patescitemus. δύναμιν, τὸν πρεπάδετερὸν πῶ; αὐτὸς; ἐφαρμόσειν νοῦν, διαπελοῦμεν δὲ οὕτω τὸ ἀνάγνωτον.

C « Amen, amen dico vobis, quia venit hora, et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei. » Hora videlicet rursum est, quando et qui audierint, vivent. Prioribus igitur verbis resurrectionis tempus significat, quo ad reddendam rationem vitae in hoc mundo peractæ suscitatum in mortuos edocet, ut eos, quemadmodum prius iam dixi, hujus rei formidine quasi freno quadam in recta et honesta vivendi ratione contineat. Posterioribus autem verbis tempus ei credendi nunc adesse declarat, sed et obedientiæ præmium æternam vitam fore ait, tale quidpiam propemodum significans: Venietis omnes ad judicium, tempore resurrectionis videlicet, sed si vobis acerbum vindetur offensum judicem a vobis interminabiles poenas repetere, nolite 235 obediendi tempus prætermittere, sed illud jam praesens arripientes, ad æternam vitam ascendere nitimini.

V, 26, 27. Sicut enim Pater habet vitam in semelipso, sic dedit et Filio habere vitam in semelipso; et potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est.

D Animadverte rursus horum verborum dispositionem, ut dicendi formam mireris, et ne præ imperitia in offendentes incurrens, ipse tibi existimum arcessas. Homo cum esset Unigenitus, quoad corporis naturam, et sicut unus ex nobis in terra cum carne adhuc appareret, ac Judæis multiplici ratione exponeret ea quæ ad salutem pertinent, duarum magnarum rerum et Deo convenientium claritatem sibi conciliavit. Nam et a se mortuos suscitatum in iuri palam affirmabat: sed probabile erat auditores eam rem ægre admodum laturos, cum jam eum reprehenderent, et jure insectari sibi persuaderent, quoniam Patrem suum dicebat Deum, aequalem se faciens Deo. Divina itaque potesta-

[“] Supra, v, 18.

in et splendore seruumq[ue] temperatus humanitati convenientem, ita asperitatem subducit, mitius q[uod]o tammodo ac submissius quam oportebat dicens. « *Nicut enim Pater habet vitam in semelipso, sic et Filiu dedit habere vitam in semelipso.* » *Nolite mirari, inquit, si cu[m] vestri nunc similis sim, ac videas hominem mortuus me suscitaturum promitto, et in judicium adductorum minitor: dedit quippe mihi Pater potestatem vivificandi, dedit mihi iudicandi potestatem.* Postquam autem Iudeorum lubricas aures his verbis curavit, illico se ad sequentia convertit, et causam statim expounens, ob quam ait se potestatem illam accepisse, ministrum humanitatem, quae a seipsa nibil habet, subiicit: « *Quia Filius hominis est.* » Quid enim vita sit secundum naturam suam Unigenitus, neque vitam ab alio participet, sed eo modo quo Pater vivificet, superfluum est, opinor, impræsentiarum dicere, cum in libri hujus initio fuse de illo disputatum sit ad eum locum: « *Quod factum est in ipso vita erat* ».

V. 28, 29. *Nolite mirari hoc, quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, et procedent qui 236 bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii.*

His quidem verbis resurrectionis universorum tempus significat, quo, ut divinus ille noster Paulus scribit, « *Ipsa Dominus in jussu, in voce archangeli, in tuba Dei descendet de celo,* » *judicaturus orbem in justitia*⁴⁹, et redditurus unicuique secundum opera sua. Repetitione tamen eorumdem imperitos Iudeorum animos quasi manudicit, ut clare discere queant majora ab eo miracula patratum iri quam quod factum est in paralytico, et se totius orbis constitutum iri judicem. Comparans autem mortuorum resurrectioni unius curationem, maiorem et digniorum ostendit esse vitam illam solvendæ mortis, et corruptio-nis omnium tollendæ, adeoque jure et necessario quasi de minere miraculo ait: « *Nolite mirari hoc.* » Neque vero putabimus ipsum his verbis operum suorum claritati detrahere, aut certe auditoribus præcipere ne mirentur quæ aliquoquin admiratione sunt dignissima; sed hoc scire et credere vult eos qui attoniti erant illo miraculo, parum illud esse hactenus. Verbo eni ac virtute divina, non tantum diuturnis morbis vexatos excitat, sed et ipsi morti immersos, et inevitabili corruptione superatos. Ideoque magis quiddam infensens ait: « *Quia veniet hora, in qua omnes qui in monumentis sunt audient vocem ejus.* » Qui verbo enim cuncta e nihilo produxit, quomodo non poterit efficere ut quod jam factum est in ortum denuo revertatur? Utrumque enim ejusdem est virtutis, et unius potestatis mirabile est opus in utroque. Utiliter autem subiicit, processuros e monumentis,

A καὶ λαμπρότητι τῇ θεοπρεπεῖ εὖ ἀρμάζοντα τῇ ἀθρωπότητι λόγον, ὑποκλέπτει τὸ βαρὺ τῆς δρῆς, ἐπιεικέστερόν πως καὶ ὑφεμένως, ἢ ἡπερ ἔχον, λέγων· « Θαυμάζετε γάρ ὁ Πατὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὐτω καὶ τῷ Φίλῳ δέδωκε ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. » Μή θαυμάζετε, φροντίζετε, εἰ καθ' ὑμᾶς νῦν ἀπάρχων, καὶ δρώμενος δινθρωπός, ἀναστήσειν ὑπισχούμει τοὺς νεκροὺς, καὶ εἰς χρίσιν ἄγειν ἀπειλῶν· δέδωκέ μοι τὸ δύνασθαι ζωογονεῖν ὁ Πατὴρ, δέδωκέ μοι τὸ κρίνειν τὸν ἔξουσας. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τούτων τὴν εὐδαίμονον τῶν Ιουδαίων τεθεράπουντεν ἀκοήν, φροντίζει τοίτην ἀγρήν καὶ τῆς τῶν ἐφεξῆς ὥρεις εἰσελέσθαι, καὶ τὴν αἰτιαν εὐθὺς τοῦ δεδέχεται λέγειν ἑαυτὸν ἔξηγουμενός την οὐδὲν ἔχουσαν ἐξ ἑαυτῆς ἀνθρωπότητα, πρασχεται λέγων· « Οτι Πόλες ἀνθρώπους ἔστεν. » Ὅτι γάρ καὶ Β ζωὴ κατὰ φύσιν ἔστεν ὁ Μονογενής, καὶ οὐ ζωῆς τῆς πτερὸς ἐπέρων μέτοχος, ζωογονεῖν τε οὐτως, ὕστερ καὶ ὁ Πατὴρ, περιττὸν οἵμαι λέγειν πρὸς τὸ παρόν, ἐπειπερ τοῦ οὐ βραχὺς ἐν τούτῳ δεδαπάνηται λόγος ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου, προκειμένου ἥτοι, « Ο γίγνοντεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἡγ. »

Μή θαυμάζετε τοῦτο, διτι δρχεται ὥρα, δι τῇ πάντας οἱ ἐν τοῖς μνημεοῖς ἀκούσονται τῆς φυγῆς αὐτοῦ, καὶ ἐξελεύσονται οἱ καὶ ἀριθμοὶ ποιησαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς· οἱ δὲ τὰ φαῦλα κρίσατε, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως.

Σημαίνει μὲν διὰ τούτων τῆς ἀπάντων ἀναστάσεως τὸν καιρὸν, ὅσε, καθάπερ ἡμέν ὁ θεοπέπος; ἐπέστειλε Παῦλος, « Αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, ἐν σάλπιγγι θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ, » κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ ἀποδώσων [al. ἀποδώσειν] ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Χειραγωγεῖ δὲ οὖν δύως διὰ τῆς τῶν αὐτῶν ἐπαναλήψεως τὴν ἀμαλεστάτην τῶν Ιουδαίων διάνοιαν εἰς τὸ δύνασθαι συνιεῖν σαφῶς, διτι καὶ μεζονῶν ἔσται τεραπονηρός, ἐν οἷς ὁ παράλυτος ἦν, καὶ τῆς οἰκουμένης ἀναδειχθήσεται κριτής. Ἀντιπαρατίθεις δὲ χρησίμως τῇ τῶν νεκρῶν ἀναστάσει τὴν ἀφ' ἐν τῶν νοσούντων θεραπείαν, μεζονά τε καὶ ἀξιολογωτέρων ἐπιδεικνύει τὴν θανάτου λυτικήν ἐνέργειαν, καὶ φθορᾶς τῆς ἀπάντων ἀναιρετικήν, εἰκήσια τε καὶ ἀναγκαῖως, ὡς ἐπ' ἐλάττονι τῷ παραδόν φησι· « Μή θαυμάζετε τοῦτο. » Καὶ οὐ δήπου πάντας [Ισ. πάντως] νομιμούμενον αὐτὸν τῆς τῶν οἰκείων ἔργων λαμπρότητος διὰ τούτων κατηγορεῖν, δι τοῖς ἀκροωμένοις ἐπιτάπτειν, μή χρῆναι θαύματος ἀξιούν, τὰ ἐφ' οἵς ἀνεικήσιας θαυμάζοιεν, ἀλλ' εἰδέναι τις καὶ πιττεύειν βούλεται τοὺς ἐπ' ἐκείνων καταπεπληγμένους, διτι μικρὸν αὐτῷ τὸ μέχρι τούτου θαυμάζεσθαι. Ἐγέρει γάρ λόγῳ καὶ ἐνεργεῖται θεοπρεπεῖ, οὐχ ὅπως ἐκ μακρῶν ἀρκτωτημάτων τοὺς κάμνοντας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἡδη τοὺς τῷ θανάτῳ βεβαπτισμένους, καὶ ἀκράτεψιν νενικημένους φθορᾶς. Καὶ διὰ τούτο φησι, τὸ μεζον εἰσφέρων· « Οτι ἐρχεται ὥρα, ἐν ή πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημεοῖς ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ. » Ή τὴρ λόγῳ τὰ οὐκ δυντα ποτὲ πρὸς τὸ εἶναι παραγαγόν, πτως οὐκ ἀντισχύσαι τὸ δῆμη πεποιημένον παλινρομούν

⁴⁹ Supra. 1, 4. ⁵⁰ I Thess. iv, 13.

ἀναπτίσαι πρὸς γένεσιν; Εἰεν γὰρ ἀν οὐτω τῆς αὐτῆς ἐνεργείας ἔκάτερα, καὶ μιᾶς ἔξουσίας τὸ ἐπ' ἀμφοῖν ἀξιάγαστον ἀποτέλεσμα. Ἐπιλέγει δὲ χρηστόμας, διτι προελεύσονται τῶν μηνήμετων, οἱ μὲν ἐπ' αἰσχροῖς ἀλόντες, καὶ πονηρίᾳ συμβιούσαντες, τὴν ἀτέλευτητὸν ὑφέζονται [ὑφέζονται] δίκην· οἱ δὲ διαπεπτές ἐν ἀρεταῖς, τῆς ἀπεικίας μισθῶν ἀντικομιζούμενοι τὴν αἰώνιον ζωὴν· διότι μὲν, καθάπερ δῆλη προειπομένη, ἀειτὸν διανομέα τῶν ἔκάστῳ πρεπόντων καὶ διὰ τούτων εἰδέρων, διότι δὲ ἀναπτίθων, η τῷ φύσι τοῦ πατέλην τὰ δεινά, παρατείσθαι τὸ φαῦλον, καὶ συνελάνεσθαι πας εἰς τὸ βιοῦν ἔθελιν δῆλη σωφρόνεστερον, η ἐφέσει νυτομένους τρόπον τινὰ τῇ περὶ τὴν αἰώνιον ζωὴν, συντονωτέραν ποιεῖσθαι σπουδάζειν τὴν ἐπ' ἀγαθοῖς προθυμίαν.

ΚΕΦΑΛ. Θ.

“Οτι κατ’ οὐδὲν ἔιδετω τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς διαβόλος ἐστιν, ἀλλ’ ισοσθενῆς κατ’ ἐρέτριαν τὴν ἐρέτριαν δικαιούστης ἐστιν, ἀλλ’ οὐδὲν ἐκ Θεοῦ.”

Οὐ δύναμαι ἦτορ κοιτεῖν ἀλλ’ ἔμαντον οὐδέτερον. Καθὼς ἀποῦν, κρίνω, καὶ η κρίσις η διμή δικαιαία ἐστίν· διτι οὐ οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ δικά, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πάρεργατος με Πατρός.

Ἐπίστησον πάλιν τοῖς λεγομένοις ἀκριβέστερον, καὶ δέχουτον θεωρήματος ὡς ἐν περινοὶ τὴν δύναμιν. Οὐκ εἰδότες θεούδαιοι τῆς μετὰ ταρκὸς οἰκονομίας τὸ βαθὺ μυστήριον, ἀλλ’ οὐδὲ τὸν ἐνοικοῦντα τῷ ἐκ Παρθένου ναῷ Θεὸν λόγον ἐπιγιγνώσκοντες, ζῆται πολλάκτις πεπλανημένη, καὶ οὐ τῷ κατ’ ἐπιγνώσιν, ὡς ὁ Παῦλος φησιν, εἰς ἀγριότητα τρόπων καὶ ἀνημέρους ὀργάς ἔκεισαντο· καὶ δῆ καὶ καταλεύειν ἐπεχειρούντων αὐτῶν, δειπτερὸν δικρωπόν; Ὡν, ἐαυτὸν ἐποίει θεὸν, καὶ πάλιν, διτι Πατέρα ίδιον ἔλεγε τὸν Θεὸν, ίσον ἐαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ δὲ ήσαν οὐτω δυσμαθεῖς, καὶ θεοπεπτῶν μὲν διώς οὐκ ἀπεχόμενοι λόγων, μικρὰ δὲ περὶ αὐτῶν καὶ φρονοῦντες καὶ λέγοντες [ἰσ. λέγοντες], οἰκονομικῶς ὁ Σωτὴρ συνηγορεῖει μὲν αὐτοῖς, κεχρεμένην δὲ οὐν δύμας ἐποιεῖτο τὴν ἐξηγησιν, οὐτε τοὺς τῷ Θεῷ πρέποντας λόγους διλοτελῶς παραπούμενος, οὐτε μήν εἰς ὀλόκληρον τῶν ἀνθρώπων ῥημάτων ἀποφοιτῶν· εἰπὼν δὲ τι τῆς θείκης ἔξουσίας δέξιον, παραχρῆμα καλάζει τὸν ἀπαίδευτον τῶν ἀκρωμένων θυμὸν, ἐπαγγείων τι καὶ ἀνθρώπων, καὶ πάλιν ἀνθρώπων τι διὰ τὴν οἰκονομίαν εἰπών, οὐκ ἐν μικροῖς δρόσοισι μόνοις τὰ καθ’ ἐαυτὸν, θεὸν δητα κατὰ φύσιν ἐπειδεκύνων διὰ τῆς ὑπὲρ ἀνθρώπων ισχύος καὶ λόγων πολλάκις. Τοιαύτην τινὰ καὶ νῦν ἐν τοῖς ἀρτίως ἡμῖν προκειμένοις εὐρήσεις τὴν τέχνην. Τι γάρ έφη φάσσας; «Ωσπερ γάρ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκρούς, καὶ ζωοποιεῖ» εἰτα πάλιν, «Οτι ἐρχεται ὥρα, ἐν τῇ πάντες οἱ εἰν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ» καὶ πρὸς τούτοις, διτι καὶ ἐξελέυσονται κριθῆσμενοι, καὶ ἀγαλόγως ὀστεπερανεῖ ἐργάται τὴν ἀντιμεσθίεν ἀποληφόμενοι. «Οι δὲ δύνασθαι λόγων οὔτεπερ ἀν ἔθελει ζωογονεῖν, καὶ οὐτως ὡς ὁ Σωτὴρ· πῶς ἀν οὐχὶ τὴν Θεῷ πρέπονταν δύναμιν ἐαυτῷ νοιτο περιτίθεις; Εσται δὲ διτι καὶ πάντων κριθῆς διεσφρήδην εἰπών, πᾶς οὐχ ἀν ἐκταράξι δικαίως τοὺς ἀνθρώπους ἔτι γυμνὸν οἰομένους ὑπάρχειν αὐτῶν;

^{“Rom. x, 2.}

A peccatores quidem, et quolquit improbe vivent, ut aeternas poenas luant, bonis autem et virtutibus conspicuus, ut sempiternam vitam probitatis praemium referant, simulque, ut jam prius diximus, scipsum judicem eorum quæ cuique debentur his quoque verbis significans, ac præterea susdens aut metu malorum improbitatem fugere et ad meliorem frugem se transferre, aut aeterna vita desiderio quodammodo stimulatos virtutem vellementius cupere.

237 CAP. IX.

B Quod nihil minor sit Deo ac Patre Filius, sed in omnibus agendis pari potestate praeditus, ut Deus de Deo.

V, 30. Non possum ego a meipso facere quidquam. Sicut audio, iudico: et iudicium meum justum est; quia non quero voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me Patris.

C Attende rursus serius in ea quæ dicuntur, et vim horum verborum intellectu percipe. Cum Iudæi altum incarnationis mysterium ignorarent, sed neque scirent Deum Verbum inhabitare in templo Virginis, erroneo plerumque zelo, et non secundum scientiam, ut Paulus ait ⁴⁰, in morum feritatem et immitates iras exardescabant: adenque lapidibus ipsum obruere nitebantur, quod, homo cum esset, seipsum Deum facet, ac præterea, quod Patrem suum Domum vocaret, aequalem seipsum faciens Deo. Cum autem essent alioz hebetes, ac divinos sermones utique non ferrent, deque ipso tenuiter animosum sentiret ac loquerentur, singulari consilio Salvator ad eorum pueritiam sese demissit, temperata nihilominis expositione utilitur, cum nec convenientes Deo sermones plane repudiel, nec ab humanis vocabulis in totum refugiat: sed divina potestate dignum aliquid locutus, statim aliquid humanum subiicit quo ineolentem eorum animum reprimat; et rursus ubi propter incarnationis dispensationem aliquid humanum protulit, virtute et voce humana majori saepe ostendit se, Deus cum sit secundum naturam, in eo tantum humilitatis statu non versari. Istiusmodi quamdam artem etiam in lis quæ modo proposita sunt reperies. Cur enim antea dixit: «Sicut enim Pater suscitat mortuos, et vivificat;» item: «Quia venit hora, in qua omnes mortui vocem ejus audient;» præterea, et quod procedent iudicium subiuri, et pro suis meritis mercedem recepturi? At qui dicit posse se quos velit vivificare, non secus ac Pater: quonodo non censetur divinam sibi gloriam arrogare? Qui vero palam usserit se universorum Iure judicem, quomodo nos juro percellet eos qui merum hominem ²³⁸ ipsum esse putant? Cum enim Hebrei essent, ac divinis eruditii Litteris, probable erat eos

te et splendore sermonem temperatus humanitati convenientem, ita asperitatem subducit, mitius quodammodo ac submissius quam oportebat dicens: « Sicut enim Pater habet vitam in semelipso, sic et Filio dedit habere vitam in semelipso. » Nolite mirari, inquit, si cuan vestri dunc similis sim, ac videar homo, mortuus me suscitaturum promitto, et in judicium adducturum minitor: dedit quippe mihi Pater potestatem vivificandi, dedit mihi judicandi potestatem. Postquam autem Iudeorum lubricas aures his verbis curavit, illico se ad sequentia convertit, et causam statim expones, ob quam ait se potestatem illam accepisse, ministrum humanitatem, quae a seipsa nihil habet, subjicit: « Quia Filius hominis est. » Quid enim vita sit secundum naturam suam Unigenitus, neque vitam ab alio participet, sed eo modo quo Pater vivificet, superfluum est, opinor, impræsentiarum dicere, cum in libri hujus initio fuse de illo disputatum sit ad eum locum: « Quod factum est in ipso vita erat ». ⁴⁷

V. 28, 29. Nolite mirari hoc, quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, et procedent qui **236** bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii.

His quidem verbis resurrectionis universorum tempus significat, quo, ut divinus ille noster Paulus scribit, « Ipse Dominus in jussu, in voce archangeli, in tuba Dei descendet de celo, » judicaturus orbem in justitia ⁴⁸, et redditurus unicuique secundum opera sua. Repetitione tamen eorumdem imperitos Iudeorum animos quasi manudicit, ut clare discere queant majora ab eo miracula patratum iri quam quod factum est in paralytico, et se totius orbis constitutum iri judicem. Comparans autem mortuorum resurrectioni unius curationem, maiorem et digniorem ostendit esse vim illam solvendæ mortis, et corruptiōnis omnium tollendæ, adeoque jure et necessario quasi de minare miraculo ait: « Nolite mirari hoc. » Neque vero putabimus ipsum his verbis operum suorum claritati detrahere, aut certe auditoribus præcipere ne mirentur quae aliquoquin admiratione sunt dignissima; sed hoc scire et credere vult eos qui altoniti erant illo miraculo, parum illud esse hactenus. Verbo enim ac virtute divina, non tantum diuturnis morbis vexatos extirpat, sed et ipsi morti immorsos, et inevitabilis corruptione superatos. Ideoque magis quiddam infere re ait: « Quia veniet hora, in qua omnes qui in monumentis sunt audient vocem ejus. » Qui verbo enim cuncta e nihilo produxit, quomodo non poterit efficere ut quod jam factum est in ortum denuo revertatur? Utrumque enim ejusdem est virtutis, et unus potestalis mirabile est opus in utroque. Utiliter autem subjicit, processuros e monumentis,

A καὶ λαμπρότητι τῇ θεοπρεπεῖ τὸν ἀρμόδυνα τῇ ἀνθρωπότητι λόγον, ὑποκλέπτει τὸ βαρύν τῆς δρῆς, ἐπιειδέστερὸν τῶν καὶ ὑφειμένων, οὐ διπερ ἔχοντι, λέγων· « Θεοπερ γάρ ὁ Πατὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὗτον καὶ τῷ Υἱῷ δέδωκε ζωὴν ἔχειν ἐγένετο. » Μή θαυμάζετε, φησίν, εἰ καθ' ὑμᾶς νῦν ὑπάρχων, καὶ δρώμενος ἀνθρώπος, ἀναστῆσεν ὑπισχνοῦμα τοὺς νεκροὺς, καὶ εἰς χρίσιν ἄγειν ἀπειλῶν· δέδωκε μοι τὸ κρίνειν τὸν ἔχουσας. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τούτων τὴν εὐδίδεσθαι τῶν θουδαίων τεθεράπευκεν ἀκοήν, φροντίσα ποιεῖται γοργὴν καὶ τῆς τῶν ἐφεξῆς ὀφελείας, καὶ τὴν αἰτίαν εὐθύνει τοῦ δεδέχθαι λέγειν ἐστὸν ἐκηγούμενος τὴν οὐδὲν ἔχουσαν ἐξ ἐαυτῆς ἀνθρωπότητα, προσέχεται λέγων· « Οτι, Ζέας ἀνθρώπου ἐστίν. » Οὐ γάρ καὶ Β ζωὴ κατὰ φύσιν ἐστιν ὁ Μονογενῆς, καὶ οὐ ζωῆς τῆς παρ' ἑτέρου μέτοχος, ζωογονεῖν τε οὕτως, ὡσπερ καὶ ὁ Πατὴρ, περιπτὸν οἷμαι λέγειν πρὸς τὸ παρόν, ἐπειπερ τῷ μὲν οὐ βραχὺς ἐν τούτῳ δεδαπάνηται λόγος ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου, προκειμένου ἥτερον, « Ο γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἡγ. »

Μή θαυμάζετε τοῦτο, διτι δρογεται ὄρα, ἐν τῇ πάντας οἱ ἐν τοῖς μημείοις ἀκούσουσι τῆς φυγῆς αὐτοῦ, καὶ ἐξελαύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀράστασιν ζωῆς· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξατες, εἰς ἀράστασιν κρίσεως.

Σημαίνει μὲν διὰ τούτων τῆς ἀπάντων ἀναστάσεως τὸν καιρὸν, ὅσε, καθάπερ ἡμῖν ὁ θεσπέσιος ἐπέστειλε Παῦλος, « Άνθες ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, ἐν σάλπιγγι θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ, » κρίνει τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ ἀπόδωσιν [αἱ ἀποδώσειν] ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Χειραγωγεῖ δὲ οὖν δύμας διὰ τῆς τῶν αὐτῶν ἐπαναλήψεως τὴν ἀμάλεστάτην τῶν θουδαίων διάνοιαν εἰς τὸ δύνασθαι συνιέναι σαφῶς, διτι δέ τοις οἰκουμένης ἀναδειχθῆσται κριτής. Ἀντιπαρατίθεις δὲ χρησίμως τῇ τῶν νεκρῶν ἀναστάσει τὴν ἕδραν τῶν νοσούντων θεραπείαν, μείζονά τε καὶ ἀξιολογωτέρων ἐπιδεικνύει τὴν θανάτου λυτρικὴν ἐνέργειαν, καὶ φθορᾶς τῆς ἀπάντων ἀναιρετικήν, εἰκότις τε καὶ ἀναγκαῖς, ὡς ἐπ' ἐλάττονι τῷ παραδέδη φησί· « Μή θαυμάζετε τοῦτο. » Καὶ οὐ δῆπου πάντας [Ισ. πάντως] νομιούμενον αὐτὸν τῆς τῶν οἰκειῶν ἔργων λαμπρότητος διὰ τούτων κατηγορεῖν, ή καὶ τοῖς ἀκρωμένοις ἐπιτάττειν, μή χρῆναι θαύματος ἀξιοῦν, τὰ ἐφ' οἵς δὲν εἰκότως θαυμάζοιεν, ἀλλ' εἰδέναι τε καὶ πιττεύειν βούλεται τοὺς ἐπ' ἐκείνῳ καταπεπληγμένους, διτι μικρὸν αὐτῷ τὸ μέχρι τούτου θαυμάζεσθαι. Ἐγείρει γάρ λόγῳ καὶ ἐνεργείᾳ θεοπρεπεῖ, οὐχ ὅπως ἐκ μακρῶν ἀρχωτημάτων τοὺς κάμποντας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἡδη τοὺς τῷ θανάτῳ βεβαπτισμένους, καὶ ἀκράτῳ νενικημένους φθορᾷ. Καὶ διὰ τοῦτο φησί, τὸ μείζον εἰσφέρων· « Οτι Ἐρχεται ὄρα, ἐν τῇ πάντες οἱ ἐν τοῖς μημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ. » Ή τὴρ λόγῳ τὰ οὐκ δυτα ποτὲ πρὸς τὸ εἶναι παραγαγόν, πτωτικῶν παλινδρομῶν

⁴⁷ Supra. 1, 4. ⁴⁸ 1 Thess. iv, 13.

ἀναπείσαι πρὸς γένεσιν; Εἰεν γὰρ ἀν οὗτω τῆς αὐτῆς ἐνεργείας ἔκάτερα, καὶ μιᾶς ἔξουσίας τὸ ἐπ' ἀμφοῖν ἀξιάγαστον ἀποτέλεσμα. Ἐπιλέγει δὲ χρηστόμας, ὅτι πρόσελεύσονται τῶν μνημάτων, οἱ μὲν ἐπ' αἰσχροῖς ἀλόντες, καὶ πονηρά συμβιοτεύσαντες, τὴν ἀτέλευτητὸν ὑφέζονται [ὑφέζοντες] δίκην· οἱ δὲ διατρεπτές ἐν ἀρεταῖς, τῆς ἐπεικείας μισθῶν ἀντικομιούμενοι τὴν αἰώνιον ζωὴν· διοῦ μὲν, καθάπερ ἡδη προείπομεν, ἐντὸν διανομέα τῶν ἔκδοτῷ πρεπόντων καὶ διὰ τούτων εἰσφέρων, διοῦ δὲ ἀντιπεθών, τῇ τῷ φόδῳ τοῦ παθεῖν τὰ δεινά, παρατείσαντα τὸ φαῦλον, καὶ συνελαύνεσθαι ποὺς εἰς τὸ βιοῦν ἀθέλειν τὴν σωφρονέστερον, ἢ ἐφέστει νυττομένους τρόπον τινὰ τῇ περὶ τὴν αἰώνιον ζωὴν, συντονωτέραν ποιεῖσθαι επουδάξειν τὴν ἐπ' ἀγαθοῖς προθυμίαν.

ΚΕΦΑΛ. Θ.

*Οτι κατ' οὐδέτερον εἰλέτω τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς διαχέσθαι τὸν θεόν, ἀλλ' ισούσθεντος κατ' ἐρέργειαν τὴν ἄγαντα τὸν θεόν, ἀλλ' οὐ τὸν Θεόν.

Οὐ δύναμαι θήσα ποιεῖν ἀλλ' ἐμαυτοῦ οὐδέτερον. Καθὼς ἀπούμ, κρίνω, καὶ η κρίσις η ἀμηδ σκαλά στοτείρ διει στὸν ζητεῖ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πάρκαντος με Πατρός.

Ἐπίστησον πάλιν τοῖς λεγομένοις ἀκριβέστερον, καὶ διχαιοῦνθυ θεωρήματος ὡς ἐν περινοὶ τὴν δύναμιν. Οὐκ εἰδότες Ιουδαῖοι τῆς μετά σαρκὸς οἰκονομίας τὸ βαθὺ μυστήριον, ἀλλ' οὐδὲ τὸν ἐνοικοῦντα τῷ ἐκ Παρθένου ναῷ Θεὸν λόγον ἐπιγινώσκοντες, ζῆτερ πολλάκις πεπλανημένη, καὶ οὐ τῷ κατ' ἐπιγνωσιν, ὡς δὲ Παῦλος φησιν, εἰς ἀγριότητα τρόπων καὶ ἀνημέρους ὀργάς ἔκειναντο· καὶ δῆ καὶ καταλεύειν ἐπεγέρονται αὐτὸν, διειπερ ἀνθρωπὸν; Ὡν, ἐπειδὸν ἐποίεις θεὸν, καὶ πάλιν, διειπερ ἰδίουν Ελεγε τὸν Θεὸν, ίσον ἐαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ δὲ ήσαν οὕτω δυσμαθεῖς, καὶ θεοπεπλῶν μὲν ὀλώς οὐκ ἀνεχόμενοι λόγων, μικρὸς δὲ περὶ πάντοις καὶ φρονῶντες καὶ λέγετε [Ισ. λέγοντες], οἰκονομικῶς δὲ Σωτῆρη συνηγηπάζει μὲν αὐτοῖς, κεχραμένην δὲ οὐν δύμας ἐποιεῖτο τὴν ἐξηγησιν, οὗτε τοὺς τῷ Θεῷ πρέτοντας λόγους δόλοτελῶς παραπομένος, οὗτε μὴν εἰς δόλωληρον τῶν ἀνθρωπίνων βρημάτων ἀποφοιτῶν· εἰπὼν δέ τι τῆς θεῖκῆς ἔξουσίας δέξιον, παραχρῆμα καλάζει τὸν ἀπαίδευτον τῶν ἀκρωμένων θυμὸν, ἐπαγγείων τι καὶ ἀνθρώπινον, καὶ πάλιν ἀνθρώπινὸν τι διὰ τὴν οἰκονομίαν εἰπὼν, οὐκ ἐν μικροῖς δράσθαι μνοῖς τὰ καθ' ἐαυτὸν, Θεὸν δητα κατὰ φύσιν ἐπειδεικνύν οὐδὲ τῆς ὑπὲρ ἀνθρωπον ισχύος καὶ λόγων πολλάκις. Τοιαύτην τινὰ καὶ νῦν ἐν τοῖς ἀρτίως ἡμῖν προκειμένοις εὐρήσεις τὴν τέχνην. Τί γάρ ἔφη φάσας; « Ωσπερ γάρ δὲ Πατήρ ἐγείρει τοὺς νεκρούς, καὶ ζωοποιεῖ » εἴτα πάλιν, « Ότι ἐρχεται ὥρα, ἐν τῇ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ· » καὶ πρὸς τούτους, διει καὶ διελεύσονται κριθσμένοι, καὶ ἀναλόγως ὁσπεραντὶ ἐργάται τὴν ἀντιμισθίαν ἀποληψόμενοι. « Οἱ δὲ δύνασθαι λόγων οὐτεπερ ἀν ἀθέλεις ζωογονεῖν, καὶ οὐτως ὡς δὲ Ηστήρ· πῶς ἐν οὐχί τὴν Θεῷ πρέπουσαν δύναμιν ἐχωτῶντες περιτιθεῖς; Εσται δὲ ὅτι καὶ πάντων κριτής διαρρήδην εἰπὼν, πῶς οὐκ ἀν ἔκταράξαι δικαίως τοὺς ἀνθρωπον οὐτε γυμνὸν οιομένους ὑπάρχειν αὐτὸν;

[“] Rom. x, 2.

A peccatores quidem, et quotquot improbo vivent, ut æternas penas luant, bonis autem et virtutibus conspicuus, ut sempiternam vitam probitatis præmii referant, simulque, ut jam prius diximus, scipsum judicem eorum quæ cuique debentur his quoque verbis significans, ac præterea suadens aut metu malorum improbitatem fugere et ad meliorem frugem se transferre, aut æternæ vite desiderio quodammodo stimulatos virtutem vehementius cupere.

237 CAP. IX.

B Quod nihil minor sit Deo ac Patre Filius, sed in omnibus agendis pari potestate præditus, ut Deus de Deo.

V, 30. Non possum ego a meipso facere quidquam. Sicut audio, iudico: et iudicium meum justum est; quia non quero voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me Patris.

C Attende rursum aerius in ea quæ dicuntur, et vim horum verborum intellectu percipe. Cum Iudei altum incarnationis mysterium ignorarent, sed neque sicutirent Deum Verbum inhabitare in templo Virginis, erroneo plerumque zelo, et non secundum scientiam, ut Paulus ait [“], in morum feritatem et immitates iras exardescabant: adenque lapidibus ipsum obruere nitebantur, quod, homo cum

D esset, seipsum Deum saceret, ac præterea, quod Patrem suum Deum vocaret, aequalem scipsum faciens Deo. Cum autem essent adeo hebetes, ac divinos sermones utique non ferrent, deque ipso tenuiter animos sentire ac loquerentur, singulari consilio Salvator ad eorum pueritiam sese demissit, temperata nihilominis expositione utitur, cum nec convenientes Deo sermones plane repudiet, nec ab humanis vocabulis in totum refrigerat: sed divina potestate digna aliiquid locutus, statim aliiquid humanum subiicit quo insolentem eorum animum reprimat; et rursus ubi propter incarnationis dispensationem aliiquid humanum protulit, virtute et voce humana majori saepe ostendit se, Deus cum sit secundum naturam, in eo tantum humilitatis statu non versari. Istiusmodi quamdam artem etiam in iis quæ modo proposita sunt reperies. Cur enim antea dixit: « Sicut enim Pater suscitat mortuos, et vivificat; » item: « Quia venit hora, in qua omnes mortui vocem ejus audient; » præterea, et quod procedent iudicium subiuri, et pro suis meritis mercedem receperint? At qui dicit posse se quos velit vivificare, non secus ac Pater: quomodo non censetur divinam sibi gloriam arrogare? Qui vero palam userit se universorum fore judicem, quomodo non jure percellat eos qui merum hominem

E ipsum esse priant? Cum enim Hebrei essent, ac divinis eruditæ litteris, probable erat eos

Cum ergo de Filio et Patre dictio illa, « sicut, » esseratur, quia ob causam aequalibus ambos honoribus ornare cunctabimur? Nam futura prævidens ut Deus, et malignam tuæ imperitiae contradicitionem non ignorans, non nudam statim, neque convenienti sibi præsidio destitutam dictionem illam, « sicut, » intulit, sed eam idoneis firmatam probationibus; et cum prius ostenderit se quoque Deum esse secundum naturam (suum enim faciebat Patrem Deum), affirmaveritque se et Deum opificem, et viventem revera esse, atque, ut ita dicam, Del ac Patris proprietatibus conspicuum, opportune tandem insert: « Ut omnes honorificant Filium, sicut honorificant Patrem. » Quid autem nunc adversari videtur? At quid prohibebit quominus is, cui substantialiter insunt quaecunque Patris peculiaria et eximia sunt, ad aequalem honoris ascendat mensuram? Ipsam quippe Dei ac Patris honorare naturam compremur in Filio egregie relucentem. Idcirco enim subjicit: « Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum. » Filii enim contemptus aut blasphemiae vis et ratio ad alium non pertinebit, quam ad ipsum Patrem, qui a sua natura tanquam a fonte Filium edidit, licet ei ab aeterno coexistens ubique in Scriptura sacra prædicetur. Sed esto, inquit adversarius, contemptus Filii quo velis pertineat, imo vero ad ipsum Deum ac Patrem pertingat. Indignatur enim jure merito, non tamen quasi eadem natura ledatur in Filio, ut modo disserimus; sed quoniam est imago ejus et character¹⁰, ad divinam et ineffabilem ejus naturam optime formatus, jure quidem indignatur, et in se omnino injuriam refert. Absurdissimum quippe esset eum, qui divinis characteribus insultat, peccati in archetypum admissi pœnas non luere. Quemadmodum nempe, si quis terrenorum regum imagines ludibrio habuerit, non aliter quam si in regem ipsum peccaverit punitur. Tale vero quiddam a Deo quoque de nobis statutum compremus. « Qui enim sanguinem hominis, inquit, effuderit, pro sanguine **229** ejus effundetur, quia in imagine Dei feci hominem¹¹. » Vides igitur ex hoc, inquit, manifeste Deum ac Patrem existimare indigneari debere Iesa imagine, non autem divina sua natura. Hoc itaque modo expendum est illud quod dictum est a Christo: « Qui non honorificat Filium, neque Patrem honorificat. » Au igitur a Patris substantia alienus erit nobiscum Unigenitus? Quomodo ergo jam secundum naturam Deus est, si de rationibus deitatis excidit, in propria quadam et alia quam in qua Pater est, natura constitutus? Iniqui vero sunus scilicet, qui in unam deitatis rationem sanctæ Trinitatis unionem adducimus. Adorare quippe nos oportet Patrem, ut Deum: gloriam autem quamdam pecuniarum ac propriam Filio ac Spiritui tribuere, in

A μαὶ, τὶς τὸ τοιοῦτον ἔρει· θεωρήσει γὰρ δὴ τὸ καλύπτον οὐδὲν κατ' αὐτὴν τοῦ νοήματος τὴν ἀναλογίαν. Ὅταν ἐφ' ὜ιου καὶ Πατρὸς φέρονται τὸ « καθηνῶς », διὰ ποιαν αἰτίαν ἀποναρκήσομεν Ιστορίας ἀμφιώτερον τιμάτες; Προανασκεψάμενος γὰρ ὁς Θεὸς τὰ ἑσδύμενα, καὶ τὴν βάσκανον τῆς σῆς ἀμαθίας περιαθρήτας ἀντιλογίαν, οὐ γυμνὸν εἴθεν, οὐδὲ τῆς αὐτῷ πρεπούσης ἕρημον ἀπικουρεῖται, τὸ « καθηνῶς » εἰσενήνοχεν, ἀλλὰ ταῖς μὲν καθηκούσαις προτυχουράσας πληροφορίας, πραπαδεῖξας δὲ διὰ καὶ Θεὸς ὑπάρχοι κατὰ φύσιν· ἴδιον γὰρ ἐποιεῖτο Πατέρα τὸν Θεόν· προκατασκευάσας δὲ πάλιν, διὰ καὶ Θεὸς δημιουργὸς καὶ ζῶν κατ' ἀλήθειάν ἔστι, καὶ δῶς, ἵν' οὗτος εἰπει, τοῖς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐπαγαλεῖζομενον ἰδιώμασι προεισνεγκάνων, εὐκαίρως ἐπάγει λοιπόν· « Ἱνα πάντες τιμῶσι τὸν Ὕιον, καθὼν τιμῶσι τὸν Πατέρα. » Είτα τί τὸ ἀντιστατοῦν ἀναφανεῖται λοιπόν; τί δὲ τὸ καλύπτον ἔστι τὸν, ὡς περ οὐσιώδῶς ἐνυπάρχει τὰ τοῦ γεννήσαντος ἴδια καὶ ἐξαίρετα, πρὸς τὸν ίσον τῆς τιμῆς ἀναβάλλειν μέτρον; Αὐτὴν γὰρ ἡδη τιμῶντες τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀλωσόμεθα φύσιν, καλῶς ἐν Ὅιῳ διαλέκπουσαν. Διὰ γὰρ τοῦτο φησιν ἐφεξῆς· « Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Ὅιον, οὐ τιμῇ τὸν Πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν. » Ἀναδησεται γὰρ οὐχ ἐφερόν τινα μᾶλλον τῆς εἰς Ὅιον ἀτιμίας τὸ ἐγκλημα, καὶ τῆς δυσφημίας ἡ δύναμις, ἢ εἰς αὐτὸν ἀληθίστερον τὸν Πατέρα, καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τῆς οἰκείας φύσεως ἀνέντα τὸν Ὅιον, εἰ καὶ συνυπάρχων ἀΐδιως αὐτῷ διὰ πάσης ὀρᾶται τῆς ἀγίας Γραφῆς· Ἄλλα καὶ, φησὶν ὁ δι' ἐναντίας, ἥκετο τῆς εἰς Ὅιον ἀτιμίας τὸ ἐγκλημα πρὸς διπέρ ἀν βούλοιο, μᾶλλον δὲ εἰς αὐτὸν ἀφικνείσθω τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα. Ἀγανακτήσει γὰρ δὴ καὶ μᾶλλα εἰκότας, ἀλλ᾽ οὐχὶ πάντως, ὡς τῆς αὐτῆς φύσεως ὑδρισμένης ἐν Ὅιῳ, κατὰ τὸν ἄρτιον τὸν φιλοτεχνηθέντα λόγον ἀλλ᾽ ἐπειπερ ἔστιν εἰκὼν αὐτοῦ καὶ χαρακτήρ, ὡς πρὸς τὴν θείαν τε καὶ ἀρρήτον αὐτοῦ φύσιν δριστα μεμορφυμένος, χαλεπανεὶ μὲν εὐλόγως, ἀνοίσει δὲ πάντως εἰς ἑαυτὸν τὸ ἀδίκημα. Καὶ γὰρ ἦν δυτικῶν τῶν τοῖς θεοῖς χαρακτῆριν ἀμπαροντας τὸν ἀμπαροντας τὴν θείαν τε καὶ ἀρρήτον αὐτοῦ φύσιν δριστα μεμορφυμένος, χαλεπανεὶ μὲν εὐλόγως, ἀνοίσει δὲ πάντως τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως, ἀγανακτεῖν οὔτε δεῖν ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ. Οὐκοῦν κατὰ τοῦτοι νοεῖσθω τε καὶ ἐσχηματίσθω τὸν τρόπον τὸ εἰρημένοι παρὰ Χριστοῦ· « Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Ὅιον, οὐδὲ τὸν Πατέρα τιμᾷ. » Ἀρ' οὖν ἔξοντες μεθ' ἡμῶν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ὁ Μονογενῆς; Πῶς οὖν ἔτι κατὰ φύσιν Θεός ἔστιν, εἰπερ δῶς ἐξώλισθε τῶν τοῦ

¹⁰ II Cor. iv, 4. ¹¹ Gen. ix, 6.

Θεότητος δρων, τν ιδια τιν φύσει και ἐπερόζ κει· μανος, ή ἐν ἥπερ ζετιν δ Πατήρ; Ἀδικοῦμεν δε, κατά τι εἰδες, εἰς ἵνα θεότητος ἀναβούσαντες λόγον, τῆς ἀγίας Τριάδος τὴν σύνταξιν. Εδει γάρ, Εδει λοιπὸν προσκυνειν μὲν ἡμᾶς ὡς Θεὸν τὸν Πατέρα, δόξαν δέ τινα πάλιν ίδιαν ἀπονέμειν τῷ Υἱῷ και τῷ Πνεύματι, ὡς εἰς διαφόρους κατασχίζοντας φύσεις, και ίδιον ἔκαστην τὸν τοῦ πάντας έστι διορίζοντας λόγον· ἀλλ' ἔνα Θεὸν ἡμῖν αἱ θελαι πρεσβεύουσι Γραφαι, τὸν Υἱὸν τῷ Πατέρι και τὸ Πνεῦμα συντάπτουσαι, ὡς διὰ τῆς οὐσιώδους και ἀπαραλλάκτου ταυτότητος, εἰς ἵνα θεότητος ἀναγρομένης λόγον τῆς ἀγίας Τριάδος. Οὐκ δρα έστι τῆς τοῦ Γεννήσαντος φύσεως ἀλλότριος δ Μονογενῆς, ἀλλ' οὐδ' ἀν δλῶς Υἱὸς ὑπάρχων νοοῦσο κατὰ ἀλήθειαν, ει μή ἐκ τῆς τοῦ τεκόντος ἔξελαμψεν οὐσίας· τοιούτος γάρ, και οὐχ ἔτερος ἐν πάσιν δ τῆς ἀλήθευς υἱότητος δρος; τε και τρόπος. Υἱοῦ δὲ οὐκ δινος, συναναρθείσας πάντως και τὸ εἶναι Πατέρα τὸν Θεόν. Πώς οὖν ἀλήθευσει λέγων δ Παῦλος περὶ αὐτοῦ, «Ἐξ οὗ πᾶσα πατριά ἐν τε οὐρανῷ, και ἐπὶ γῆς ὄντομάζεται; » Ει γάρ μη γεγέννηκεν ἐξ οὐτοῦ θεοπρεπῶς τὸν Υἱὸν, πῶς ἐν αὐτῷ τῆς πατρότητος ἡ ἀρχὴ δικήουσα κατὰ μίμησην ἐπὶ τε τοὺς δινας ἐν οὐρανῷ και ἐπὶ τῆς γῆς; Ἀλλ' έστι Πατήρ κατ' ἀλήθειαν δ Θεός. Υἱὸς δρα κατὰ φύσιν δ Μονογενῆς, εἰτω τέ πάντας έστι τῶν τῆς θεότητος δρων. Θεὸς γάρ εκ Θεοῦ τεχθήσεται, καθάπερ οιν διθρωπος ἐξ διθρώπου τυχόν, και οὐ διαφέύσεται τοῦ Θεοῦ και Πατρὸς ἡ τὰ πάντα οὐπερκειμένη φύσις, τὸν αὐτῇ μη πρέποντα τεκοῦσα γαρεῖν. Ἐπειδὴ δὲ διστεδως τε και ἀνοήτως φασιν, οὐ τὴν τοῦ Θεοῦ και Πατρὸς ἔξυδριζεσθαι φύσιν ἐν Υἱῷ, μη τῆς προσηκούσης ἀπολαύσοντι δέξῃς πρός τινων ὡς εἰκόνος εἰκότως γε δὴ ποιοῦντα και καλῶς· ἐρωτητέον αὐτοὺς, καιτά τίνα τρόπον εἰκόνα βούλονται τοῦ Πατρὸς εἶναι τε και λέγεσθαι τὸν Υἱόν. Μᾶλλον δὲ αὐτοὶ τὸν παρ' ἐκείνου φθάσαντες λόγον προδιετέλλωμεν τῆς εἰκόνος τὰ εἰδή, καιτά γε τὸν ἐγχωροῦντα λόγον· οὕτω γάρ δι γένοιτο σαρῆς τε και λιαν εὐχρινεστέρα τῶν ζητουμένων ἡ εὑρεσίς.

Οὐκοῦν μία μὲν ἡδη και πρώτη τῆς κατὰ φύσιν ταυτότητος ἐν ἀπαραλλάκτοις τοῖς ιδιώμασιν ἡ εἰκὼν, ὡς ἐξ Ἄδαμ δ Ἀδελ, η Ἰσαάκ ἐξ Ἀβραάμ. Δευτέρᾳ δὲ πάλιν ἡ κατὰ μόνην τὴν τοῦ χαραχτῆρος ἐμφέρειν, και τὸν ἀκριβέστερον εἰδοντας ἐκτύπωμα, καθάπερ ἡ τοῦ θαυμάτων ἐν ξύλῳ γραφή, η και καθ' ἔτερόν τινα πεποιημένη τρόπον, ὡς πρὸς αὐτὸν, ἀριστά τε και ἐντεχνέστατα. Εἰκὼν δὲ ἐτέρα λαμβάνεται πάλιν πρὸς ἡδη, και τρόπους, και πολιτείαν, και θέλημα τὸ ἐπὶ τισιν ἀγαθοῖς η φαύλοις, ὡς ἐοικεναι λέγεσθαι τυχόν τὸν μὲν ἀγαθοεργοῦντα τῷ Παῦλῳ, τὸν δὲ μή τοιοῦτον, τῷ Κάλῳ. Τὸ γάρ ἐν τοις ισοις δρᾶσθαι φαύλοις τε και ἀγαθοῖς, τὴν δμοιωσιν ἔκάστην πραγματεύεται και περιτίθησιν εἰκότως. Εἰδος δέ πως εἰκόνος ἐστιν ἔτερον, και τὸ ἐν ἀξιώματι, και τεμῇ, και δόξῃ, και οὐπεροχῇ, ὡς περ ἀν εἰ τις τυχόν τὴν τινος ἀρχήν διαδέχοιτο, και πάντα δρψη μετ' ἔξουσίας, διπερ ἀν ἐκείνῳ προσήκοι τε και πρέποι. Εἰκὼν δὲ ἐτέρως, η καθ' ἔτεραν τι ἀ ποιότητα πράγματος, η ποσότητα, σχῆμα τε

A differentes naturas eos partientes, et suam cuique essendi rationem tribuentes. Atqui unum nobis Deum divinæ Scripturæ prædicant, Filium cum Patre et Spiritum collocantes, quasi per substantialem et omnimodam identitatem sancta Trinitate in unam deitatis collata ratione. Non est ergo a natura Genitoris alienus Unigenitus, sed nec omnino Filius esse revera censebitur si ex Genitoris substantia non effulgit; nec enim alia est in omnibus veræ filiationis desuictio ac modus. Si autem Filius non est, sequitur ut ne Pater quidem sit etiam Deus. Quomodo ergo verax erit Paulus de ipso dicens: «Ex quo omnis paternitas in cœlo et in terra nominatur»⁶⁰. Nam si non genuit ex seipso divina ratione Filium, quonodo in ipso est paternitatis initium, quod per imitationem ad eos quicunque in cœlo et in terra sunt permanat? Atqui Pater revera est Deus: Filius ergo secundum naturam est Unigenitus, et intra deitatis rationes constitutus. Alioquin enim Deus ex Deo gignetur, sicuti forsitan homo ex homine; neque tamen frustrabitur Dei ac Patris summa illa natura, gignendo fetus nequaquam sibi convenientem. Sed quoniam stulte et impie prædicant Dei ac Patris naturam minime lœdi in Filio, cui minus congrua ab nonnullis gloria tribuatur, sed jure merito potius indignari, quod in ipso imaginem suam contemptam certat, interrogandi sunt demum, quoniam pacto velint imaginem Patris esse ac dici Filium. Sed responsionem præveniamus **230** ipsi potius, et imaginum species, quoad fieri potest, prius distinguamus; sic enim clarior et apertior futura est huius quæstionis ratio. δ μᾶλλον ίδιας ήτιμασμένης ἐν αὐτῷ χαλεπανειν, Πατρὸς εἶναι τε και λέγεσθαι τὸν Υἱόν. Μᾶλλον δὲ αὐτοὶ τὸν παρ' ἐκείνου φθάσαντες λόγον προδιετέλλωμεν τῆς εἰκόνος τὰ εἰδή, καιτά γε τὸν ἐγχωροῦντα λόγον· οὕτω γάρ δι γένοιτο σαρῆς

Igitur una quidem est ac prima naturalis identitatis in proprietatibus iisdem imago, sicuti Abel ex Adam, aut Isaac ex Abraham. Altera, quæ consistit in sola characteris effigie, et exacta formæ expressione, veluti regis in ligno pictura, aut alia quadam ratione præclare et artificiose facta. Præterea imago dicitur respectu vitæ ac morum et voluntatis erga virtutem ac honestatem, ac studii: ita ut probus vir Paulo similis esse dicatur; imitatus vero, Cain. Idem enim virtutis aut vitiis studium similitudinem unicuique jure conciliat. Est et aliud quodammodo genus imaginis, quod in dignitate, honore, gloria et excellentia versatur, ut si quis, exempli gratia, alicuius principatum excipiatur, omniaque cum potestate faciat quæ illum decent. Præterea imago dicitur, quæ versatur in alia quadam rei qualitate aut quantitate, figuraque et proportione, ut summam dicam. Doceant ergo nos illi divinæ imaginis subtilissimi, inquisitores, utrum tandem substantiale et naturali similitudinem

Unigenito tribuendam esse putent, atque ita Patris imaginem esse dicant Verbum illud quod ex ipso prodiit, sicuti nimurum Abel ex Adam, qui totam in se Patris servat naturam, et integrum humanitatis in se rationem habet? An ergo istud ferent, quippe qui Deum revera de Deo secundum naturam esse Filium fateri cogantur, suoque more cum veritate pugnantes, ad secundum genus imaginis sese conferent, quod in sola forma, charactere et figura spectatur. Sed arbitror eos hic haesuros. Nemo enim tam stultus est qui sibi in animum inducat, Deum quantitate aut figura circumscribi, et charactere comprehendendi, aut denique res incorporeas quae corporum sunt pati. An ergo ratione studii ac morum similem esse dicunt ipsum, et hanc ei imaginem affingere non verentur? Quomodo ergo secundum naturam Deus esse censetur is, qui sola voluntate est ipsi similis, cum aliud quiddam in se proprie existat? Subsistere quippe ipsum utique fatebuntur. **231** At quid in eo plus deum esse videbitur, quam creatura? Nunquid enim angelos quoque credimus conari ad voluntatem divinam seipsos perficere, cum aliud quiddam natura sint a Deo? Quid vero, si de nobis etiam dictum illud intelligatur? An enim res supra naturam temere invadere, et quae fieri non possunt appetere ipse nos docet Unigenitus his verbis: «Estote misericordes, sicut et Pater vester ille coelestis misericors est⁴¹?» Hoc enim procul dubio nihil est aliud quam nobis quae suscipiendam esse Patris imaginem quae consistit in voluntatum identitate. At Paulus etiam imitator fuit Christi, qui, ut illi nugantur, *image* est Patris, in sola voluntatum similitudine consistens. Sed relictis, opinor, hisce misericordia argutiis, aliud quiddam majus ac praelarius excogitaturi sunt, dicentque Unigenitum esse Dei ac Patris imaginem, quoad voluntatum identitatem, quoad dignitatem, gloriam ac potestatem divinam, et creandi vim, ac miraculorum operationem, et universorum dominationem, et in quantum iudex constitutus est, atque ab angelis, et hominibus, sannique, ut verbo dicam, creatura adoratur. Quibus ex omnibus Patrem nobis ostendens in seipso, non dicit «ex substantia», sed «characterem» esse «substantiae ejus⁴².» Igitur, ut modo dicebamus, nihil eorum quae dicta sunt Filius est secundum naturam, sed in universum ab iis, juxta stultissimam vestram sententiam, excludetur: neque Deus verus, neque Filius, non rex, non Dominus, non opifex, non potens, neque adeo natura bonus est proprius: sed in nuda ac sola gloriacione Deo convenienti cernitur: et quod in tabulis est colorum inductio, quae sola varietate decus assert, cum veri nihil habeat: hoc et in Filio Dei ac Patris dignitatum pulchritudo nuditis ac solis nominibus efflorescit, extrinsecus autem

καὶ ἀναλογίαν· δεῖ τὰρ ἡδη συλλέξθην εἰπεῖν. Διασκέτωσαν τοῖνον εἰ τῆς θείας εἰκόνος ἀκριβέστατος ζητηται, πότερόν ποτε τὴν εὐσιάδην καὶ φυσικὴν ἀπονέμειν διμοίσιν εἰονται δεῖν τῷ Μονογενεῖ, καὶ οὕτως εἰκόνα φασὶν ὑπάρχειν τοῦ Πατρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ προελθόντα Λόγον, ὥστε παντελῶς καὶ τὸν Ἀβελ ἐξ Ἀδάμ, ὅλην ἀποσώζοντα τοῦ τεκόντος τὴν φύσιν ἐν ἔστωφ, καὶ διλέληθρον τῆς ἀνθρωπιστήτος φοροῦντα τὸν λόγον; Ἡ δυσχαιρανθεῖ μὲν ἐπὶ τούτῳ λίαν, ὡς Θεὸς δυνας ἐξ θεοῦ κατὰ φύσιν δικαίογενεῖς ἀναγκαζόμενοι τὸν γίλον, ἐπὶ δὲ τῷ μάχεσθαι τῇ ἀληθείᾳ συνήθιστας ἐκνεύοντες, ἐπὶ τὸν δεύτερον τῆς εἰκόνος βαδιοῦνται τρόπον, ὃς ἐν μόνῃ νοεῖται μορφῇ, καὶ χαρακτήρι, καὶ σχήματι. Ἄλλο οἶμαι μὲν τοῦτο λέγειν ἀποστράχησιν αὐτούς. Οὐ γάρ πεποσθεῖσαι τὸ θεῖον, οὐ καὶ σχήματι περιγραπτὸν, καὶ χαρακτήρι μετρούμενον, οὐ καὶ ὅλως τὰ σωμάτων ὑπομένειν τὰ ἀσώματα, ὑπολήψεις τις, οὐ δὲ τῷ σφρόδρῳ φαίνοντο ληρῶν. Ἅρ' οὖν ὡς πρὸς ἕδη, καὶ τρόπους, καὶ θέλημα μερορφωθεῖς λέγουσιν εἴποντα, καὶ ταῦτην αὐτῷ περιτιθέντες οὐχ εἰσιγνούνται τὴν εἰκόνα: Ήπος οὖν ἔτι κατὰ φύσιν νοεῖται Θεὸς ὁ ἐν μόνῳ τῷ [γρ. τῷ] θείοις τὴν πρὸς αὐτὸν ἔχον τύκτωσιν, ἔτερον δέ τι καθ' ἔστων λίστας ὑπάρχων; Ὑρεστάναι τὰρ πάντως ὄμοιογήσουσιν αὐτόν. Εἴται τοι τὸ πάλεον ἐν αὐτῷ πάρα τὴν κτίσιν φανεῖται λοπόν; Ἡ γάρ οὐχ! καὶ ἀγγέλους πιστεύσοντες πρὸς τὸ θεῖον ἔστων ἐπειγεῖσθαι διαπράττεται θέλημα, ἔτερόν τι παρὰ τὸν θεόν κατὰ φύσιν ὑπάρχοντας; Τι δὲ δύταν καὶ ἐφ' ἡμῶν νοῆται τὸ εἰρημένον; Ἅρα γάρ τοις ὑπὲρ φύσιν παραλόγως ἐπιπηδόν, καὶ τὸν ἀδυνάτων ἐρίεσθαι διδάσκει λέγων αὐτὸς ὁ Μονογενῆς· «Γίνεσθε οἰκτέρμονες, καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ ὁμῶν ὁ οὐρανίος οἰκτέρμων ἔστι·» Τοῦτο γάρ ἦν ἀνενδοίστως εἰπεῖν, χρῆναι δεῖ [Ισ. δῆ] πάντας ἡμᾶς τὴν ἐν ταυτότητι θελημάτων ἀναλαμβάνειν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς. Μητρῆς δὲ καὶ ὁ Παῦλος ἐγνωτο τὸν Χριστοῦ, τῆς, ὡς ἔκεινοι ληρούντες φασιν, ἐν θελήμασι μόνοις εἰκόνος τοῦ Πατρὸς. Ἄλλα καὶ τούτων μὲν ἀπαντήσονται, κατὰ τὸ εἰδός, τῶν ἀθλίων νοημάτων, ὥσπερ δέ τι μεῖζον ἐπινοούντες καὶ ἀμεινον, ἐκείνο δῆ πάντως ἔροῦσιν. Εἰκὼν ἔστι τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Μονογενῆς, δοσον ἐν ταυτότητι θελημάτων, δοσον ἐπὶ ἀξίωμα, καὶ δόξαν, καὶ δύναμιν τὴν θεοπρεπῆ, δοσον εἰς ἐνέργειαν τὴν ἐπὶ τῷ κτίσιν καὶ θευματουργεῖν, δοσον εἰς τὸ βασιλεύειν καὶ πάντων κρατεῖν, δοσον εἰς τὸ κρίνειν καὶ προσκυνεῖσθαι πρὸς ταῦτα ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων, καὶ πάστος ἀποκαπλῶς τῆς κτίσεως. Διὰ τούτων ἀπάντων ἦμιν ἐν ἔστωφ δειχνύων τὸν Πατέρα, οὐκον εἰς τῆς ὑποστάσεως + φησιν, ἀλλὰ καὶ χαρακτήρι + ἔστι + τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Εύκολον, ὅπερ ἐφημένον ἀρτίως, οὐδέν ἔστι τῶν εἰρημάτων κατὰ φύσιν ὁ γίλος, ἔξω δὲ πάντων ἀθρώπων κείσεται, κατά γε τὸν πάρ' ὅμων ἀνοητάτον λόγον, οὗτος οὐς θεός ἀληθινός, οὐς γίλος, οὐς βασιλεὺς, οὐς Κύριος, οὐ δημιουργός, οὐ δυνατός, οὗτος μήτη ἐν θελήμασιν ἐγράφεις κατὰ φύσιν

⁴¹ Lyc. vi, 56. ⁴² Hebr. i, 3.

ιδίως ἔστιν· ἐν δὲ γυμνοῖς· καὶ μόνοις ταῖς θεοπρέ-
πεσιν ὄρᾶται καυχήμασι, καὶ ὅπερ ἔστι ταῖς ἑν
πιναξὶ γραφαῖς ἡ τῶν χρωμάτων ἐπιβολὴ, μόνας
αὐταῖς τῶν δρωμένων ποικιλίαις ἐξωραΐζεται, φο-
ροῦσα δὲ ἀληθὲς οὐδέν· τούτο καὶ ἐν Υἱῷ τῶν τοῦ
Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀξιωμάτων τὸ κάλλος· ἐν μὲν
ψυλοῖς καὶ μόνοις ὄντιμας περιανθίζεται, ἔξαθεν δὲ
ῶστερ χρωμάτων τιγῶν ἐπαλείφεται δίκην· σκια-
γραφεῖται δὲ μᾶλλον ἢ θεῖα φύσις ἐν αὐτῷ, καὶ ὡς
ἐν ψιλῷ φαίνεται τέλειον. Εἴτα πώς οὐκ ἀντικρὺς
ἀπάστας φανήσεσθε ταῖς ἀγίαις πολεμοῦντες Γραφαῖς,
ἳνα δὴ καὶ δικαίως ἀκούσητε· «Σκληροτράχηλοι,
καὶ ἀπερίτητοι καρδίεις καὶ τοῖς ὀστίν, ὑμεῖς δὲ
τῷ Πνεύματι τῷ ἀγίῳ ἀντιπίπτετε, ὡς οἱ πατέρες
ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς». » Πότε γάρ οὐ θεον ἀληθινὸν ὁνο-
μάζουσι τὸν Υἱὸν, ἢ πάτερ τῆς τοῦ τεκνότος οὐσίας
ἔνω φέρουσιν αὐτὸν; Τίς δὲ ὁ τολμῆσας εἰπεῖν, ὡς
οὗτε φύσει δημιουργός, οὗτος βασιλεὺς, οὗτος παντο-
χράτωρ ἢ προσκυνητός ἔστιν; Ὁ μὲν γάρ θεοπέ-
σιος Μελψόδης ὡς πρὸς αὐτὸν πού φησι τὸν Μονο-
γενῆ· «Οὐ θρόνος σου δὲ Θεός εἰς τὸν αἰώνα τοῦ
αἰώνος». » Θωμᾶς δὲ πάλιν ὄμοιος ὁ νονυχέστατος
μαθητῆς, καὶ θεὸν ὄμοιο, καὶ Κύριον ἀποκαλεῖ.
Πλαυτοχράτωρ δὲ καὶ δημιουργός, διὸ πάστης ἀγίου
καλεῖται φωνῆς, καὶ ὡς οὐχ ἐπακτύν ἔχων καθ' ὑμᾶς
τὸ ἀξιωμα, ἀλλ' ὡς τοῦτο κατὰ φύσιν ὑπάρχων,
ὅπερ εἶναι λέγεται, διά τε τοῦτο προσκυνεῖται παρά
τε τῶν ἀγίων ἀγγέλων, καὶ πρὸς ἡμῶν, καὶ τοι
μηδὲν προσκυνεῖν ἐτέρῳ τῆς θείας λεγούσης χρῆναι
Γραφῆς, πλὴν μόνην Κυρίῳ τῷ Θεῷ. Εἰ μὲν οὖν
ἐπίκτητον αὐτῷ καὶ δοτὸν ἐνυπάρχειν τὸ θεοπρεπὲς
ἀξιωμα πεπιστεύκασιν, εἴτα τῷ τοιούτῳ προσκυνεῖν
οἴονται δεῖν, ἴστωσαν παρὰ τὸν κτίστην τῇ κτίσει
λατρεύοντες, πρόσφατόν τε καὶ νέον ἔκυτος ζωγρα-
φοῦντες θεὸν, ἵκερ δηταὶ τὸν κατὰ φύσιν γινώσκον-
τες. Εἰ δὲ τῆς τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐσίας ἔξω κε-
σθαι λέγοντες τὸν Υἱὸν, καὶ Υἱὸν αὐτὸν καὶ θεὸν
δημολογοῦντιν ὑπάρχειν ἀληθινὸν, καὶ βασιλέα, καὶ
κύριον, καὶ δημιουργὸν, καὶ οὐσιῶδῶς ἐν ἔκυτῷ τὰ
τοῦ Πατρὸς ἔχειν ίδια καὶ ἀξιάρετα· βλεπέτωσαν
ὅποι ποτὲ πάλιν αὐτοῖς τὸ τῶν τῇδε δοκούντων ἀπο-
κεινδυνεῖσι τέλος. Οὐδὲν γάρ διλοις ἐν τῇ θείᾳ φύσει
τὸ ἀξιωπιστὸν εὐρεθῆσται, δυναμένης ἡδονῆς καὶ τῆς
τῶν γενητῶν φύσεως ὑπάρχειν τοῦτο κατ' ἀλήθειαν,
ὅπερ ἀν νοοῖτο καὶ αὐτῇ. Ἀποδέκειται γάρ, κατά
γε τὸν παρὰ τοῖς δι' ἐναντίας ἀδρανέστατον λόγον,
τῆς μὲν θείας φύσεως οὐχ ὑπάρχων δὲ Μονογενῆς,
ἔχων δὲ οὖν δημοιας ἀληθινῶς ἐν ἔκυτῷ τὰ ἐκείνης
ἐξαιρίτα. Εἴτα τίς οὐκ ἀποφρίζει, καὶ μόνον ἀκούων
τὴν τῶν δογμάτων διστονειαν; Πάντα γάρ ἀνά τε
καὶ κάτω στρέφεται λοιπὸν, εἴς μὲν τὰ πάντα ὑπερ-
κειμένης φύσεως καταβαίνοντης ἐπὶ τὸ συντάττειν
τοῖς γενητοῖς, αὐτῆς δὲ τῆς κτίσεως εἰς τὸ ὑπερ-
έκεινα καὶ οὐχ ὡρισμένον αὐτῇ παραλόγως ἀναπτηδώ-
σης μέτρον. Οὐκοῦν, ὡς δλκάδος ἐν πελάγει βαπτι-
ζομένης, τῆς τῶν τοιούτων δογμάτων ἀποπλεῖ
ἀπονηχόμενος, σπεύδωμεν ὡς ἐπ' ἀσφαλῆ καὶ ἀκύ-

A instar quorumdam colorum superinducitur, imo
vero natura divina in ipso adumbratur, ac veluti
figura tenus tantum spectatur. At quomodo non
cum omnibus Scripturis manifeste pugnare com-
periemini, ita ut jure audiatis: « Dura cervice, et
incircumcisī cordibus et auribus, vos semper
Spiritui sancto resistitis; sicut patres vestri, ita
et vos ὅ». » Quando enim non Deum verum nomi-
nant **232** Filium, aut quandonam ipsum ab
essentia Genitoris excludunt? Quis vero dicere
ausus est eum neque natura opidem, neque regem,
neque cunctipotentem esse, aut adorabilem? Divi-
nus quippe Psaltes tanquam ad ipsum Unigenitum
ait alicubi: « Sedes tua, Deus, in aeculum sa-
eculi ». » Thomas autem similiter, prudentissimus
ille discipulus, et Deum simul et Dominum appella-
bat. Omnipotens vero et Creator ab omnibus san-
ctis vocatur, idque non quasi dignitatem illam
habeat, ut vos vultis, ascititiam, sed quod hoc
secundum naturam existat quod esse dicitur,
atque idcirco adoratur cum a sanctis angelis, tum
a nobis, quamvis Scriptura divina neminem ad-
orandum esse statuat præterquam solam Dominum
Deum. Si ergo ascititiam et aliunde inventam esse
credunt in eo divinam dignitatem, et, tamen ad-
orandum esse putant, sciunt se creaturam adorare
præ Creatore, novumque ac recentem Deum sibi
delineare, potius quam naturalem agnoscere. Sin
autem a Patris substantia Filium excludentes, et
Filiū ipsum et Deum verum esse fiantur, regem-
ique, ac dominum, et opidem, et quem Patris eximia
sunt ac propria substantialiter habere in seipso,
videant quonam demum eorum recidat opinio qui
sic sentiant. Nihil enim certi in natura divina
reperiatur, cum rerum creatorum natura id etiam
revera esse queat, quod ipsa. Demonstratum enim
est adversarioru admodum infirma oratione divi-
nae naturae non esse Unigenitum, vere tamen habere
in seipso quæcunque ejus sunt eximia. At quis non
cohorrescat, si vel solam dogmatum impietatem
audiat? Omnia enim sursu ac deorsum vertun-
tur, cum natura illa omnium suprena eo depressa
sit, ut inter creaturas numeretur, et ipsa creatura
ad supremum nec sibi constitutum modum temer-
evehatur. Quocirca, velut in profundo navi de-
mersa, ex hujuscemodi dogmatum absurditatib-
emergentes, ad tutum et quietum veritatis portum
contendamus, Deique ac Patris imaginem Filiū
esse fateamur, non fragilibus quibusdam dignita-
tibus obductum, neque solis prærogativis Deo con-
venientibus conspicuum, sed substantialiter e
omni ex parte perfectissimo Genitori responden-
tem, et per omnia existente secundum natu-
ram suam id quod Pater esse causetur, **233** ni-
mirum Deum verum vere de Deo, omnipotentem
creatore, bonum, adorandum, et si quid amplius
adli potest quod Deo conveniat. Tunc enim ostend-

^a Act. vii., 51, ^b Psal. xliv., 7.

dentes eum in omnibus similem esse Deo ac Patri, etiam vere dici ab eo demonstrabimus, quod « Qui non honorificat Filium, neque Patrem honorificat, qui misit illum. » De hoc enim quæstio nobis est, et eo spectat quæ mox facta est disruptio.

νούτο καὶ ὁ γεννήσας αὐτὸν, τουτέστι Θεὸν ἀληθινὸν, ἐκ Θεοῦ καὶ ἀληθείαν, παντοκράτορα, δημιουργὸν δεδοξασμένον, ἀγαθὸν, προσκυνητὸν, καὶ εἰ τι τοῖς εἰρημένοις ὡς Θεῷ πρέπον παρέζευκται. Τότε γάρ δὴ κατὰ πάντα προσεικότα δειχνύοντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ ἀληθεύοντα παραστήσομεν, ὡς « Εἰ μή τις βούλοιτο τιμῆν τὸν Υἱὸν, οὐδὲ τὸν Πατέρα τιμῆ τὸν ἀποστελλαντα αὐτὸν. » Περὶ τούτου γάρ τιμὴν τῇ ζήτησις, καὶ ἡ τῶν ἀρτίων ἔξτασις τῶν κεκίνηται βάσανος.

V. 24. Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, et credit ei qui misit me, habet vitam aeternam, et in judicium non venit, sed transiit a morte ad vitam.

Postquam in superioribus abunde ostendit miseris Judæos non in solum Filium peccare, cum audent reprehendere quæ docendo loqueretur, aut apud ipsos operaretur, sed in ipsum etiam Patrem stulte peccare, et, si ad vim dictorum respicias, eorum audaciam coerent, ac proposita futuronī spe melius vivere persuasit, ad obsequium tandem eos adigit. Artificiosa vero hic oratione rursus utilitur. Nam cum Judæos adhuc laborare nosset, hoc est de se scandalizari, sicut rursus ad Dei ac Patris personam referit, non quasi seipsum excludat, sed quod propter identitatem substantiam etiam in Patre honorificetur. Credentes vero non solum aeternæ vitae fore partipes, sed et judicii vitaturos periculum, justificatos nimurum affirmat, metum spe miseri injiciens. Sic enim efficacior et expressior in auditorum animis futura erat oratio.

τείνων τὸν φόβον. Οὕτω γάρ ἦν ἐνεργέστερὸν πᾶς καὶ δεικτικότερον τοῖς ἀκροωμένοις ἀπεργάσσεσθαι τὸν λόγον.

V. 25. Amen, amen dico vobis, quia venit hora, et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei : et qui audierint, vivent.

Cum dixisset credentes a morte transituros ad vitam, modo seipsum promissionis illius effectorem, totiusque rei consummatorem significat, simul etiam Judæis indicans mirabilem revera eam quæ spectata est in paralytico virtutem, verum tamen mirabiliora his à Filio patratum iri, qui non morbum duntaxat et morbi insirmitates ex humanis corporibus depellat, sed et ipsam **234** mortem, et incubantem corruptionem evertat. Id ipsum enim est quod paulo ante dictum est^{**} : « Pater diligit Filium, et omnia demonstrat ei quæ ipse facit ; et majora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini. » Admiratio enim illa major in resurrectione mortuorum spectatur. Simul etiam illud astruiens, ex quo verisimile erat non mediocrem auditoribus allatum iri admirationem, nimurum excitatutum se mortuos, et eos in judicium adductum, manifeste prædicat, ut ex eo quod se coram eo stiluros aliquando, et rationem de singulis redi-

Α μονα λιμένα τὴν ἀλήθειαν, καὶ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὅμολογῶμεν τὸν Υἱὸν, οὓς ἐπικήριοι ὡσπερ τισ περιπεπλασμένον ἄξιώμασιν, οὐδὲ μόνοις τοῖς θεοπρεπέστατην κατηγλασμένον ἄξιώμασιν, ἀλλ' οὐσιώδες πρὸς τὴν τοῦ τεκόντος ἀκρίβειαν ἀπηκρισθεῖσαν, καὶ ἀπαραλλάκτως ὑπάρχοντα κατὰ φύσιν, διπερ ἀν-

B αἰώνιον, καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντι με, ἔχει ζήτηρ αἰώνιον, καὶ εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται, ἀλλὰ μεταβέηκε ἐκ τοῦ θαυμάτου εἰς τὴν ζήτηρ.

Αποδείξας δὴ διὰ τῶν προλαβόντων ἀρχούντως, ὃς οὐκ εἰς μόνον ἀμαρτάνουσι τὸν Υἱὸν οἱ τάλαις; Ιουδαῖοι, τολμῶντες ἐπιτιμᾶν σίσπερ ἀν λέγη διδάσκων, ή καὶ ἐργάζεται παρ' αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸν ἀμαθαίνοντες πλημμελοῦσι τὸν Πατέρα, καὶ δοὺς ἤκει εἰς τὴν τῶν εἰρημένων ἐνέργειαν, περιστελλας τῷ φόβῳ τὸ θράσος, καὶ ζῆν ἀνατείσας ἐπιεικέστερον τῇ τῶν ἐσομένων ἀπίδι, λοιπὸν σαγηνεύει πρὸς εὐπεθείαν. Οὐκ ἀτέχνως δὲ πάλιν τὸν ἐπὶ τούτοις ἐποίησατο λόγον. Ἐπειδὴ γάρ οἶδεν ἐπινοοῦντας τοὺς Ιουδαίους, σκανδαλίζομένους τουτέστι περὶ αὐτοῦ, πάλιν ἀναφέρει τὴν πίστιν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐχ ὡς ἐστιν ἔξω τιθεὶς, ἀλλ' ὡς διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας καὶ ἐν Πατρὶ τιμώμενος. Τοὺς δέ γε πιστεύοντας, οὐ μετόχους ξεσθεῖ μόνον τῆς αἰώνιου ζωῆς, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐγ τῆς κρίσεως διαφεύγεσθαι κίνδυνον, δικαιουμένους δηλοντές διισχυρίζεται, κεκερασμένον ἀπίδι προτείνων τοῖς ἀκροωμένοις ἀπεργάσσεσθαι

Αμήρ, ἀμήρ λέγω ὑμῖν, δτι ἔρχεται ὧδα, καὶ τοῦ ἐστιν, ἔτε οἱ νεκροὶ ἀκούσουσι τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται.

Ἐξ θανάτου πρὸς τὴν ζωὴν μεταβήσεσθαι τοὺς πιστεύοντας εἰπὼν, ἐστιν εἰςφέρει τῆς ἐπαγγελίας ἐργάτην, καὶ δουλο τοῦ πράγματος ἀποτελεσθῆν, διμούργη μὲν ἐκεῖνο τοῖς Ιουδαίοις ὑπαινιττόμενος, δτι θαυμαστὴ μὲν δυνατὸς ἐστὶν ἡ ἐπὶ τῷ παραλευμένῳ δύναμις, ἀξιολογωτέρων δὲ οὖν δύως ἀναδειχθεῖσαι δημιουργὸς ὁ Υἱὸς, οὐκ ἀρδβωτήμα μόνον, οὐδὲ τὰς ἐκ νοούσου μαλακίας τῶν ἀνθρώπων ἔξελαύνων σωμάτων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἡδη τὸν θάνατον καὶ τὴν ἐπισκήψασαν ἀντητέων φθορὰν (τούτῳ γάρ ἦν τὸ καὶ μικρῷ πρότερον εἰρημένον) « Ο Πατέρα φιλεῖ τὸν Υἱὸν, καὶ πάντα δείχνυσιν, ἀντὸς ποιεῖ, καὶ μείζονα τούτων δεῖξει αὐτῷ Ἐργα, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε. » Τὸ γάρ ἐν τῷ θαυμάζεσθαι μείζον, ἐν τῇ τῶν νεκρῶν ἀναστάσει φανεται) διμοῦργος δὲ πάλιν ἐκεῖνο κατασκευάζων, διπερ ἦν εἰκός οὐκ ἐν διλέγω μέτρῳ καταποθίσειν τοὺς ἀκροωμένους δτι γάρ καὶ ἀναστήσει τοὺς νεκροὺς, καὶ πρὸς κρίσιν δεῖξει τὸ ποιῆμα, διαγορεύει σαφῶς, ἵνα τῷ προσδόκημα ἀυτῷ παραστήσεσθαι ποτε, καὶ τὸν ἐφ' ἐκάστοις

^{**} Supra, vers. 20.

ἀποδύσιν λόγον, ὁκνηρότεροι μὲν πως εἰς τὴν ἐπὶ τὸ διώκειν αὐτὸν εὐρίσκοντο τολμαν, δέχοντο δὲ προθυμότερον ἡδη τὸν τῆς διδασκαλίας τε καὶ ὑπηγήσεως λόγον. Εἰς ταῦτα μὲν οὖν ὁ τοῦ κεφαλαίου σκοπὸς δρᾶται καὶ συντελεῖται. Τὸ δὲ πρὸς λέξιν, τῆς μάς ἀναγκαῖον ἀπολευκάναις λοιπόν. Ὁ μὲν οὖν κονδύλος, ὡς ἔσκεν, ἔχει λόγος, ὡς ήξει ποτὲ καρίδες, καθ' ὃν ἀκούσονται τῆς τοῦ διανιστῶντος φωνῆς οἱ νεκροί· παρεῖναι δὲ καὶ νῦν οὐδὲν ἥττον ὑπολαμβάνουσιν αὐτὸν, ή ὡς Λαζάρος τυχὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀκουσομένου φωνῆς, ή καὶ νεκροὺς εἶναι λέγοντες τοὺς οὕτω διὰ τῆς πίστεως εἰς αἰώνιον ἀνακεχλημένους ζῶτες, οἱ δὲ καὶ πάντες εἰς αὐτὴν ἔμελλον ἀναβῆσθεσθαι, τὴν τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίαν παραδεξάμενοι. Καὶ σώζει μὲν δυνάτως τῆς θεωρίας δι τρόπος τὸ ἐν πιθανότητι σχῆμα, τὸ δὲ ἀκριβὲς οὐ πάντα. Διὸ δὴ πάλιν τὴν τῶν λεγομένων ἀναμαστόμενοι δύναμιν, τὸν πρεπαδέστερὸν πω; αὐτοῖς ἐφαρμόσειν νοῦν, διαπελοῦμεν δὲ οὕτω τὸ ἀνάγνωστα.

« Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, διτε έρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἔστιν, διτε οἱ νεκροὶ ἀκούσουσι τῆς φωνῆς τοῦ Γείου τοῦ Θεοῦ. » Ορα δηλοντί πάλιν, διτε καὶ οἱ ἀκούσαντες ἔχουσινται. Διὰ μὲν οὖν τῶν ἐν ἀρχῇ, τὸν τῆς ἀναστάσεως σημαντεῖς καιρὸν, καθ' ὃν εἰς ἀπολογίαν τῆς ἐν κόσμῳ ζωῆς ἀναστῆσθαι τοὺς κεκομημένους διὰ τῆς τοῦ διδασκοντος ἐκδιδάσκει φωνῆς, ίνα καθάπτει ἡδη προείπον, ὕσπερ τινὰ χαλινὸν τὸν ἐντεῦθεν αὐτοῖς ἐπινοήσας φένον, καλῶς δὴ σφόδρα καὶ ἐπιστημόνως ἀναπεισθεῖ βιοῦν. Διὰ δὲ τῶν ἐν θυτέροις τὸν τοῦ χρῆναι πιστεύεν αὐτῷ δειχνυστερόντα καιρὸν, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐπειθείας μισθὸν τὴν αἰώνιον ἔσεσθαι φησι ζῶτες, μονονούχη τοιοῦτόν τι δηλῶν. « Ήξετε πάντες εἰς χριστὸν, ὡς οὗτοι, κατὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως δηλοντί καιρὸν, ἀλλ' εἰ πικρὸν ὅμην τὸ κολάζεσθαι δοκεῖ, καὶ ἀπεράντους λελυπημένη τῷ χρίνοντι τὰς δίκας ὑπέχειν, μή παρατρέχειν ἔτει τὸν τῆς εὐπειθείας καιρὸν, ἀλλ' εἴτι παρόντος ἐπιδρατόμενοι, πρὸς τὴν αἰώνιον ζῶτην ἀναβαίνειν ἐπειτεσθε.

« Ουσκερ γάρ δὲ Πατήρ ἔχει ζῶτην ἐτε έκαντῷ, οὐτως καὶ τῷ Τῷ δέδωκες ζῶτην ἔχειν ἐτε έκαντῷ, καὶ ξένουστας δέδωκεν αὐτῷ καὶ χριστὸν ποιεῖν, διτε Σίδες ἀθράπατον δέστεν.

« Ορα δὴ μοι πάλιν καὶ τὴν ἐν τούτοις οἰκονομίᾳν, ίνα τοῦ λόγου θαυμάσῃς τὸ σχῆμα, καὶ μὴ τοις ἐξ ἀμαθίας περιπίπτων σκανδάλοις, αὐτὸς ἐπὶ σεαυτῷ καλέσεις τὴν ἀπώλειαν. » Ανθρώπος ὑπάρχων, δοσον εἰς τὴν φύσιν τοῦ σώματος, δὲ Μονογενῆς, καὶ ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς έτι μετὰ σαρκὸς δρώμενος, καὶ τοις ιουδαϊοῖς πολυτρόπως τὰ πρὸς σωτηρίαν εἰστηγούμενος, δύο πραγμάτων θεοπρεπῶν ἐκυτῷ περιτίθεις τὴν λαμπρότητα. « Οτι γάρ καὶ ἀναστῆσει τοὺς νεκροὺς, καὶ χριθησομένους παραστῆσει τῷ οἰκείῳ βῆματι, διεθεῖσαντο σαφῶς· ἀλλ' ἦν καὶ σφόδρα εἰκὸς δυσχεραίνειν ἐπὶ τούτῳ τοὺς ἀκροωμένους, ἐγκαλοῦντας ἡδη, καὶ διώκειν εὐλόγως αὐτὸν ὑποπτεύοντας, διτε Πατέρα έδιον ἐλεγε τὸν Θεὸν, ίνην έκαντὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. » Ανακεράσας τοιγαν δέξουσθαι

A dituros sperabant, persequendi audacia retardata, acrius tandem doctrinæ et institutionis sermonem audirent. Eo itaque capitilis illius scopus pertinet. Quod autem ad verba spectat, explicandum nobis superest. Communis expositio est, venturum aliquando tempus quo mortui suscitantis vocem audient: sed et nunc adesse nihilominus ipsum existimant, aut quasi Lazaro, exempli gratia, Salvatoris vocem audituro, aut etiam quod mortui dicantur ii qui nondum per fidem ad æternam vocati sint vitam, quique ad eam suscepta Salvatoris doctrina erant evehendi. Et hæc quidem explicandi ratio præ se fert aliquam verisimilitudinem, sed veritatem neutiquam. Quare dictorum vim revolventes animo, convenientiorem eis sensum aptabilius, et lectionem hunc in modum patescitemus. δύναμιν, τὸν πρεπαδέστερὸν πω; αὐτοῖς ἐφαρμόσειν νοῦν, διαπελοῦμεν δὲ οὕτω τὸ ἀνάγνωστα.

C « Amen, amen dico vobis, quia venit hora, et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei. » Hora videlicet rursum est, quando et qui audierint, vivent. Prioribus igitur verbis resurrectionis tempus significat, quo ad reddendam rationem vitae in hoc mundo peractæ suscitatum iri mortuos edocet, ut eos, quemadmodum prius jam dixi, hujus rei formidine quasi freno quadam in recta et honesta vivendi ratione continent. Posterioribus autem verbis tempus ei credendi nunc adesse declarat, sed et obedientiæ præmium æternam vitam fore ait, tale quidpiam proprium significans: Venietis omnes ad judicium, tempore resurrectionis videlicet, sed si vobis acerbum vindetur offensum judicem a vobis interminabiles penas repetere, nolite 235 obediendi tempus prætermittere, sed illud jam præsens arripientes, ad æternam vitam ascendere nitimini.

V, 26, 27. Sicut enim Pater habet vitam in semelipso, sic dedit et Filio habere vitam in semelipso; et potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est.

D Animadverte rursus horum verborum dispositionem, ut dicendi formam mireris, et ne præ imperitia in offendentes incurrens, ipse tibi existimum arcessas. Homo cum esset Unigenitus, quoad corporis naturam, et sicut unus ex nobis in terra cum carne adhuc appareret, ac Judæis multiplici ratione exponeret ea quæ ad salutem pertinent, diuarum magnarum rerum et Deo convenientium claritatem sibi conciliavit. Nam et a se mortuos suscitatum iri, et judicandos ad suum tribunal adductum iri palam affirmabat: sed probabile erat auditores eam rem ægre admodum laturos, cum jam eum reprehenderent, et jure insectari sibi persuaderent, quoniam Patrem suum dicebat Deum, aqualem se faciens Deo. Divina itaque potesta-

^{**} Suprad, v, 18.

te et splendore sermonem temperatus humanitati convenientem, irae asperitatem subducit, mitius quodammodo ac submissius quam oportebat dicens: « Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic et Filio dedit habere vitam in semetipso. » Nolite mirari, inquit, si cuan vestri nunc similis sim, ac videar homo, mortuus me suscitaturum promitto, et in judicium adducturum minitor: dedit quippe mihi Pater potestatem vivificandi, dedit mihi judicandi potestatem. Postquam autem Iudeorum lubricas aures his verbis curavit, illico se ad sequentia convertit, et causam statim exponebat, ob quam ait se potestatem illam accepisse, ministrum humanitatem, quae a seipsa nihil habet, subjicit: « Quia Filius hominis est. » Quid enim vita sit secundum naturam suam Unigenitus, neque vitam ab alio participet, sed eo modo quo Pater vivificet, superfluum est, opinor, impræsentiarum dicere, cum in libri hujus initio suse de illo disputatum sit ad eum locum: « Quod factum est in ipso vita erat ».

V. 28. 29. Nolite mirari hoc, quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, et procedent qui **236** bona fecerunt, in resurrectionem vitae: qui vero mala eggerunt, in resurrectionem iudicii.

His guidem verbis resurrectionis universorum tempus significat, quo, ut divinus ille noster Paulus scribit, « Ipse Dominus in jussu, in voce archangeli, in tuba Dei descendet de celo, » judicaturus orbem in justitia⁴⁷, et redditurus unicuique secundum opera sua. Repetitione tamen eorumdem imperitos Iudeorum animos quasi manuducit, ut clare discere queant majora ab eo miracula patratum iri quam quod factum est in paralytico, et se totius orbis constitutum iri judicem. Comparans autem mortuorum resurrectioni unius curationem, majorem et digniorem ostendit esse vim illam solvendæ mortis, et corruptio-nis omnium tollendæ, adeoque jure et necessario quasi de minare miraculo ait: « Nolite mirari hoc. » Neque vero putabimus ipsum his verbis operum suorum claritati detrahere, aut certe auditoribus præcipere ne mirentur quae aliquoquin admiratione sunt dignissima; sed hoc scire et credere vult eos qui altoniti erant illo miraculo, parum illud esse hactenus. Verbo enim ac virtute divina, non tantum diuturnis morbis vexatos exterrit, sed et ipsi morti immersos, et inevitabilis corruptione superatos. Ideoque magis quiddam infersens ait: « Quia veniet hora, in qua omnes qui in monumentis sunt audient vocem ejus. » Qui verbo enim cuncta e nibili produxit, quomodo non poterit efflare ut quod jam factum est in ortum denuo revertatur? Utrumque enim ejusdem est virtutis, et unius potestatis mirabile est opus in utroque. Utiliter autem subjicit, processuros e monumentis,

A καὶ λαμπρότητι τῆς θεοπρέπει τὸν ἀρμάζοντα τῇ ἀνθρωπότητι λόγον, ὑποκλέπτει τὸ βαρύ τῆς ὁρῆς, ἐπιεικέστερόν πως καὶ ὑφεμένως, οὐ διπερ ἐχῆν, λέγων· « Θετέρη γάρ ὁ Πατήρ ἔχει: ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὐτω καὶ εὑρίσκεται ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. » Μή θαυμάζετε, φησίν, εἰ καθ' ὑμᾶς νῦν ὑπάρχουν, καὶ δρώμενος ἀνθρώπος, ἀναστῆσειν ὑποσχροῦμαι τοὺς νεκροὺς, καὶ εἰς κρίσιν ἄγειν ἀπειλῶ· δέδωκέ μοι ὁ δύνασθαι ζωογονεῖν ὁ Πατήρ, δέδωκέ μοι τὸ κρίνειν τὸν ἔχουσαν ἐξ ἑαυτῆς ἀνθρωπότητα, προσέχεται λέγων· « Οὐτε γάρ καὶ Β ζωὴ κατὰ φύσιν ἔστιν ὁ Μονογενῆς, καὶ οὐ ζωῆς τῆς παρ' ἑτέρου μέτοχος, ζωογονεῖν τε οὐτως, ὥσπερ καὶ ὁ Πατήρ, περιττὸν οἷμαι λέγειν πρὸς τὸ παρόν, ἐπειπερ τούτον οὐ βραχὺς ἐν τούτῳ δεδαπάνηται λόγος τὸν ἀρχῆ τοῦ βιβλίου, προκειμένου ἥτην, « Ο γίγνεται ἐν αὐτῷ ζωὴ ἡν. »

Μή θαυμάζετε τοῦτο, διτι δρχεται ὄμρα, δι τὴν πάντας οἱ ἐν τοῖς μυημέσοις ἀκούσουσι τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἐξελεύσονται οἱ καὶ ἀγράπα κοινογενεῖς εἰς ἀνάστασιν ζωῆς· οἱ δὲ τὰ φαῦλα κρέμαντες, εἰς ἀρδστασιν κρίσσωσι.

Σημαίνει μὲν διὰ τούτων τῆς ἀπάντων ἀναστάσεως τὸν καιρὸν, ὅτε, καθάπερ ἡμῖν ὁ θεοπάτερ, ἐπέστειλε Παῦλος, « Αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, ἐν σάλπιγγι: Θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ, » χρίνει τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ ἀπόδωσιν [αἱ ἀπόδωσειν] ἔκαστην κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Χειραγωγεῖ δὲ οὖν δύμας διὰ τῆς τῶν αὐτῶν ἐπαναλήψεως τὴν ἀμαλεστάτην τῶν Ιουδαίων διάνοιαν εἰς τὸ δύνασθαι συνιέναι σαφῶς, διτι καὶ μιζόνων ἔσται: τερατουργός, ἐν οἷς ὁ παράλυτος ἦν, καὶ τῆς οἰκουμένης ἀναδειχθήσεται κριτής. « Αντιπαρατίθεται δὲ χρηστίμας τῇ τῶν νεκρῶν ἀναστάσει τὴν ἐφ' ἐν τῶν νοσούντων θεραπείαν, μείζονά τε καὶ ἀξιολογωτέρων ἐπιδεικνύει τὴν θανάτου λυτικὴν ἐνέργειαν, καὶ φθορᾶς τῆς ἀπάντων ἀναιρετικήν, εἰκότις τε καὶ ἀναγκαῖως, ὡς ἐπ' ἐλάττονι τῷ παραδέκη φησι· » Μή θαυμάζετε τοῦτο. » Καὶ οὐ δηπον πάντας [ἰσ. πάντως] νομισούμεν αὐτὸν τῆς τῶν οἰκείων ἔργων λαμπρότητος διὰ τούτων κατηγορεῖν, ή καὶ τοῖς ἀκρωμένοις ἐπιτάττειν, μή χρῆναι θαύματος ἀξιοῦν, τὰ ἐφ' οὓς ἀνεικότως θαυμάσοιεν, ἀλλ' εἰδέναι τε καὶ πιττεύειν βούλεται τοὺς ἐπ' ἐκείνῳ καταπεπληγμένους, διτι μικρὸν αὐτῷ τὸ μέχρι τούτου θαυμάζεσθαι. Εγείρει γάρ λόγων καὶ ἐνεργείᾳ θεοπρέπει, οὐχ διτις ἐκ μακρῶν ἀρχωστημάτων τοὺς κάμηντας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἡδη τοὺς τῷ θανάτῳ βεβαπτισμένους, καὶ ἀκράτῳ νενικημένους φθορᾷ. Καὶ διὰ τοῦτο φησι, τὸ μείζον εἰσφέρων· « Οὐτε ἔρχεται ὄμρα, ἐν τῇ πάντες οἱ ἐν τοῖς μυημέσοις ἀκούσουσι τῆς φωνῆς αὐτοῦ. » Ή τὴρ λόγων τὰ οὐκ ὄντα ποτὲ πρὸς τὸ εἶναι παραγαγόν, πτως οὐκ ἀν ισχύσαι τὸ ἡδη πεποιημένον παλινδρομεῖν

⁴⁷ Supra. 1, 4. ⁴⁸ I Thess. iv, 13.

ἀναπτίσαι πρὸς γένεσιν; Εἰλεν γαρ ἀν οὐτω τῆς αὐτῆς ἐνεργείας ἔκάτερα, καὶ μιᾶς ἑξουσίας τὸ ἐπ' ἀκροῖς ἀξιάγαστον ἀποτέλεσμα. Ἐπιλέγει δὲ χρηστόμως, διει προσελεύσονται τῶν μνημάτων, οἱ μὲν ἐπ' αἰσχροῖς ὀλόντες, καὶ πονηρὶ συμβιούσαντες, τὴν ἀτέλευτην ὑφέζονται [ὑφέζοντες] δίκην· οἱ δὲ διατρεπτεῖς ἐν ἀρεταῖς, τῆς ἐπιεικείας μισθῶν ἀντικομιδούμενοι τὴν αἰώνιον ζωὴν· διοῦ μὲν, καθάπερ ἡδη προετομεν, ἐαυτὸν διανομέα τῶν ἔκάστω πρεπόντων καὶ διὰ τούτων εἰσφέρων, διοῦ δὲ ἀνταπειθῶν, τῇ τῷ φόδῳ τοῦ παθεῖν τὰ δεινά, παρατείσθαι τὸ φαῦλον, καὶ συνελαύνεσθαι πως εἰς τὸ βιοῦν ἐθέλειν ἡδη σωφρονέστερον, ή ἐφέσται νυτομένους τρόπον τινὰ τῇ περὶ τὴν αἰώνιον ζωὴν, συντονωτέραν ποιείσθαι σπουδάζειν τὴν ἐπ' ἀγαθοῖς προσθυμίαν.

ΚΕΦΑΛ. Θ.

"Οτι κατ' οὐδὲν διάτετω τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς διὰ τοῦ ιδίου, ἀλλ' ίσον σθετής κατ' ἐπέργειαν τὴν ἐπ' ἀκροῖς ὀλόντες, διοῦ θεός ἐκ θεοῦ.

Οὐδὲν δύναμαι ἄγαν ποιεῖν ἀλλ' ἀμαντοῦ οὐδὲν. Καθὼς ἀπομν., κρίνω, καὶ η κρίσις η δημή δικαία ἐστίν· διει οὐδὲν η ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πάρκαρτός με πατρός.

Ἐπίστησον πάλιν τοῖς λεγομένοις ἀκριβέστερον, καὶ δέχαιτον θεωρήματος ὡς ἐν περινοΐᾳ τὴν δύναμιν. Οὐκ εἰδότες Ἰουδαῖοι τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸ βαθὺ μυστήριον, ἀλλ' οὐδὲ τὸν ἐνοικούντα τῷ ἐκ Πάρθενου ναῷ θεὸν λόγον ἐπιγινώσκοντες, ζῆτερ πολλάκις πεπλανημένη, καὶ οὐ τῷ κατ' ἐπιγνωσιν, ὡς δὲ Παῦλός φησιν, εἰς ἀγριότητα τρόπων καὶ ἀνημέρους ὀργὰς ἐκεκαίσθι· καὶ δῆ καὶ καταλεύσιν ἐπεχειρούντων αὐτὸν, διτεπερ δινθρωπό; Ὡν, ἐαυτὸν ἐποιεὶ θεὸν, καὶ πάλιν, διει Πατέρα ίδιον ἐλεγε τὸν θεὸν, ἵστον ἐαυτὸν τοιῶν τῷ θεῷ. Ἐπειδὴ δὲ ἡσαν οὐτω δυσμαθεῖς, καὶ θεοπρεπῶν μὲν δλῶς οὐκ διεκόμενοι λόγων, μικρὰ δὲ περὶ αὐτῶν καὶ φροντίνεται καὶ λέγεται [Ισ. λέγοντες], οἰκονομικῶς δὲ Σωτῆρος συννηπιδίζει μὲν αὐτοῖς, κεχραμένην δὲ οὐν δημας ἐποιείτο τὴν ἐξήγησιν, οὗτος τῷ θεῷ πρέποντας λόγους ὀλοτελῶς παραιτούμενος, οὗτος μὴν εἰς δλόκληρον τῶν ἀνθρωπίνων ῥημάτων ἀποφοιτῶν· εἰπὼν δέ τι τῆς θεοτητὸς ἑξουσίας δέξιον, παραχρῆμα κολάζει τὸν ἀπαίδευτον τῶν ἀκρωμένων θυμὸν, ἐπαγαγών τι καὶ ἀνθρώπινον, καὶ πάλιν ἀνθρώπινόν τι διὰ τὴν οἰκονομίαν εἰπὼν, οὐκ ἐν μικροῖς ὀρέσθαι μνοῖς τὰ καθ' ἐαυτὸν, θεὸν δητα κατὰς φύσιν ἐπιδεικνύντων διὰ τῆς ὑπὲρ δινθρωπον ἰσχύος καὶ λόγων πολλάκις. Τοιαύτην τινὰ καὶ νῦν ἐν τοῖς ἀρτίως ἡμῖν προκειμένοις εὐρήσεις τὴν τέχνην. Τί γάρ οὐκ φθάσσεις; « Ποτέρ γάρ δὲ Πατέρος ἐγείρεις τοὺς νεκρούς, καὶ ζωοποιεῖ » εἰτα πάλιν, « Ότι ἐρχεται ὥρα, ἐν ᾧ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ » καὶ πρὸς τούτοις, διει καὶ ἀξελεύσονται κριθῆσμενοι, καὶ ἀναλόγως ὀστεπερανεὶ ἀργάται τὴν ἀντιμεσθίγην ἀποληψόμενοι. « Ο δὲ δύνασθαι λέγων οὐστεπερ ἀν ἐθέλεις ζωογονεῖν, καὶ οὐτως ὡς δὲ Ηστῆρ· πῶς ἀν οὐχὶ τὴν θεῷ πρέπουσαν δύναμιν ἐαυτῷ νοιτο περιτίθεις; » Εσται δὲ διει καὶ πάνων κριθῆς δὲ διαρρήθην εἰπὼν, πῶς οὐκ ἀν ἀκταράζει δικαίως τοὺς ἀνθρωπον έτι γυμνὸν οἰομένους ὑπάρχειν αὐτὸν;

^{**} Rom. x, 2.

A peccatores quidem, et quotquot improbe vivent, ut aeternas poenas luant, bonis autem et virtutibus conspiciunt, ut sempiternam vitam probitatis praemium referant, simulque, ut jam prius diximus, scipsum judicem eorum quæ cuique debentur his quoque verbis significans, ac præterea suscens aut metu malorum improbitatem fugere et ad meliorem frugem se transferre, aut aeterna vita desiderio quodammodo stimulatos virtutem vehementius cupere.

237 CAP. IX.

B Quod nihil minor sit Deo ac Patre Filius, sed in omnibus agendis pari potestate praeditus, ut Deus de Deo.

V, 30. Non possum ego a meipso facere quidquam. Sicut audio, iudico: ei iudicium meum justum est; quia non quero voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me Patris.

C Attende rursus acris in ea quæ dicuntur, et vim horum verborum intellectu percipe. Cum Iudei altum incarnationis mysterium ignorarent, sed neque sciarent Deum Verbum inhabitare in templo Virginis, erroneo plerumque zelo, et non secundum scientiam, ut Paulus ait ^{**}, in iurorum feritatem et immunes iras extardescabant: adenque lapidibus ipsum obruere nitebantur, quod, homo cum esset, seipsum Deum faceret, ac præterea, quod Patrem suum Deum vocare, a qua le seipsum faciens Deo. Cum autem essent adeo hebetes, ac divinos sermones utique non ferrent, deque ipso tenuiter admodum sentirent ac loquerentur, singulari consilio Salvator ad eorum pueritiam sese demissit, temperata nihilominus expositione utilitatem, cum nec convenientes Deo sermones plane repudiet, nec ab humanis vocabulis in totum resigiat: sed divina potestate dignum aliquid locutus, statim aliquid humonum subiectum quo incolentem eorum animum reprimat; et rursus ubi propter incarnationis dispensationem aliquid humanum protulit, virtute et voce humana majori saepe ostendit se, Deus cum sit secundum naturam, in eo tantum humilitatis statu non versari. Istiusmodi quandam artem etiam in lis quæ modo proposita sunt reperies. Cur enim antea dixit: « Sicut enim Pater suscitat mortuos, et vivificat; » item: « Quia venit hora, in qua omnes mortui vocem ejus audient; » præterea, et quod procedent iudicium subituri, et pro suis meritis mercedem recepturi? At qui dicit posse se quos velit vivificare, non secus ac Pater: quonodo non concessit divinam sibi gloriam arrogare? Qui vero palam usserit se universorum fore judicem, quonodo ne juro percellet eos qui merum hominem

D 238 ipsum esse patrem? Cum enim Hebrei essent, ac divinis eruditii litteris, probabile erat eos

non ignorare Deum-fure totius orbis judicem, apud quos illud sacerdotum canebatur : « Exsurge, Deus, judica terram⁷⁰. » Et rursum : « Quoniam Deus judex est⁷¹. » Quia ergo stultos bosce Judæorum populos sciebat eam ob rem indignari, ab ira solita eos avocat humano more, dicens : « Non possum ego a meipso facere quidquam. Sicut audio, judico. » Prima igitur fronte videtur Judæorum mentem irridere; imbecillitatis enim cujusdam, non autem liberæ potestatis opinionem præ se fert oratio, quamvis ita non sit revera; quippe cum æqualis sit per omnia Patri Filius, eadem virtute ac potestate prædictus est naturaliter. Ait autem non posse facere se quidquam a seipso, sed sicut audierit judicare, allo rursus modo sibi ipsi camdem voluntatem ac virtutem ostendens esse quæ Deo ac Patri. Neque enim uilla in re operari censemitur solus ac seorsim Pater absque Filio, cum ipsum habeat robur ac virtutem. Quapropter « Omnia certe facta sunt per ipsum, et sine ipso factum est nihil⁷²; » neque rursus aliquid per seipsum faciet Filius, ita ut cum eo non sit Pater. Idcirco enim ait : « Ego a meipso facio nihil : Pater autem in me manens, ipse facit opera⁷³. » Neque porro censemus Filium quasi ex infinitate a Patre corroborari, sed ei rursus omnium potestatem tribui; non enim esset ultra natura Deus si adventitiam haberet in se deitatis pulchritudinem. Sed nec ipse Pater absolute honorum eminentia præfulgebit, si naturæ suæ characterem habeat virtute ac potestate aliena carentem. Quæretur enim pro ratione imaginis et archetypi, qui res antedictas largiatur, atque ita deum in quæstionem infinitam sermo abiit, et in profundum blasphemiarum pelagus excurret. Sed quoniam, ex substantia Patris cum sit Filius, omnia Genitoris secundum naturam propria sibi asciat, et substantialiter in unam cum ipso deitatem, propter naturæ identitatem, concurrit, est ipse quidem in Patre, ac rursum habet Patrem in seipso: idcirco æsper inculpato ac vere suorum operum potestatem tribuit Patri, non quod seipsum id posse neget, sed quod ad unius operationem deitatis omnia referat. **239** Una autem deitas in Patre est, ac Filio, sanctoque Spiritu. Quod autem non inferior sit Patre Filius virtute, aut operatione, sed per omnia similis et aequipotens, antea demonstravimus, ad ilium locum : « Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem: quæcumque enim ille fecerit, hæc et Filius similiter facit. »

νῆς, καὶ δι' ἑτέρων ἡμῖν ἀποδέειχται, προκειμένου δὲ μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιῶντα· δὲ γάρ δὲν ἀπέτιπον Πατέρα ποιῶντα.

Sed quoniam divinis dogmatibus citra ullam segnitiem incumbere æquum esse statuo, age rursum, nautarum more, totam capitum rationem instar sunis colligamus. Sic enim videre licet Filium suum non incusare naturam, dum ait non posse a seipso fa-

A « Ήν γὰρ δῆ, κατὰ τὸ εἰκός, Ἐβραιούς δυτας αὐτοὺς, καὶ τοὺς Ἱεροὺς παιδαγωγουμένους Γράμμασιν, οὐδὲν ἀγνοήσαι παντελῶς, δι τοῦ Θεοῦ ἔσται τῆς οἰκουμένης κριτῆς, ἐπει τοῦ παρ' αὐτοῖς πολλάκις ἐψάλλεται. » Ἀνάστα, δὲ Θεός, κρίνον τὴν γῆν. » Καὶ πάλιν. « Οτι δὲ Θεός κριτῆς ἔστιν. » Ἐπει οὖν τούτοις δοχάλλοντας φίδει τοὺς ἀνοήτους τῶν Ιουδαίων λαούς, τῆς αὐτῆς συνήθους δργῆς ἐξίστησι λέγων ἀνθρώπινον τὸν οὐδέν. Καθὼς ἀκούων, κρίνων. « Όσον μὲν οὖν ἔστιν, τοῦ προχειροῦ λαδόντας, εἰπειν, διαγειτεῖ τὸν Ιουδαίων τὸν νοῦν ἀσθενείας γάρ τινος, καὶ οὐ πάντας [γρ. πάντως] ἐλευθέρας ἐξουσίας ὑπόληψιν πλάτεται τοῦ λόγου τὸ σχῆμα, ἔχει δὲ οὐδὲ οὔτω καὶ δλῆθειν ἀπέτιπερ οὐσίας ὃν δὲ Υἱὸς κατὰ πάντα τῷ Πατρὶ, τὴν αὐτὴν ἐνέργειάν τε καὶ ἐξουσίαν ἔχει φυσικῶς. Λέγει δὲ μὴ δύνασθαι τι ποιεῖν ἀφ' ἀστοῦ, χρίνειν δὲ οὔτως, ὡσπερ δὲν ἀκούσαι· τρόπῳ πάλιν ἑτέρῳ, καὶ λαστρώματα καὶ λασθενῆ δεκτινῶν ἔστω τὸν Θεῷ καὶ Πατρὶ. Οὐδὲν γάρ ἐνέργεις περὶ τοῦ δυτων δίχα τοῦ Υἱοῦ νοοῖται δὲν μόνος καὶ καθ' ἔστιν δὲ Πατήρ, Ισχὺν ἔχων αὐτὸν καὶ δύναμιν. Διὰ δὴ « Πάντα δὲν αὐτοῦ, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ οὐδὲν, » οὐδὲν αὐτὸν ἐξεργάσεται τι καθ' ἔστιν δὲ Υἱὸς, μὴ οὐχὶ συγνόντος αὐτῷ τοῦ Πατρός. Διὰ γάρ τοι τούτο καὶ φησιν « Ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδέν· δὲ Πατήρ δὲν ἀπό μένων ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτοῖς. » Καὶ οὐ δῆκου διακεισθεία δυναμούσθαι μὲν ᾧ ἐξενείας παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, χορηγεῖσθαι δὲ πάλιν αὐτῷ καὶ τὴν ἐφ' ἀπασιν ἐξουσίαν οὐ γάρ δὲν οὐκέτι ἦν κατὰ φύσιν Θεός, ἐπακτὸν δύσκερην ἔχον τὸ τῆς θεότητος κάλλος. « Άλλ' οὐδὲν αὐτοῖς δὲ Πατήρ τὸν ἀκράτοις τῶν ἀγαθῶν ὑπεροχαῖς ἔστι κείσεται, δυνάμεως τῆς παρ' ἑτέρου καὶ ἐξουσίας δεδμένον ἔχον τῆς Ιδίας φύσεως χαρακτῆρα λόγον. Ζητηθεῖται γάρ ἀναλόγως τῇ εἰκόνι καὶ τῷ ἀρχετύπῳ τῶν εἰρημένων δὲ χορηγός, οὔτω τε λοιπὸν εἰς ἀπέραντον ζῆται τὸν δόλγος ἡμῖν οἰκήσεται, καὶ εἰς βαθὺ βλασφημιῶν ἐκδραμεῖται πέλαγος. Άλλ' ἐπείπερ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ὑπάρχων δὲ Υἱὸς, πάντα τὰ τοῦ γεννήσαντος Ιδία κατὰ φύσιν ἐπάγεται, καὶ οὐσιῶδες ἀνατρέχει πρὸς μίαν αὐτῷ θεότητα, διὰ τὸ τῆς φύσεως ἀπαράλακτον (ἔστι μὲν αὐτοῖς ἐν Πατρὶ, έχει δὲ αὐτὸν ἐν ἔστιν τὸν Πατέρα). διὰ τοι τούτο πολλάκις ἀκατηγορήτως τε καὶ ἀληθῶς ἀνατίθεται τῷ Πατρὶ τῶν οἰκείων ἔργων τὴν δύναμιν, οὐκ ἵνα τοῦ δύνασθαι τιθεὶς ἔστιν, ἀλλὰ τῇ ἐνέργειᾳ τῆς μιᾶς θεότητος τὰ πάντα προσνέμων. Μία δὲ τῇ θεότητες ἐν Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἄγιῳ Πνεύματι. « Οτι δὲ οὐκ ἐλάττων ἔστι τοῦ Πατρὸς δὲ Υἱὸς, ή κατὰ δύναμιν, ή κατ' ἐνέργειαν τὴν ἐπὶ τισιν, ἀλλ' δύμως κατὰ πάντα καὶ λασθενῆς φίδει. » Οὐ δύναται δὲ Υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἀστοῦ οὐδέν, ἐκεῖνος ποιεῖ, ταῦτα καὶ δὲ Υἱὸς δύμως ποιεῖ. »

D « Επειδὴ δὲ τὴν ἐν τοῖς θεοῖς δύγμασιν ἀξιεραστάτην τουσδήν, δύνου παντὸς ἀναφαίνεσθαι κριτούσα, δίκαιον τε καὶ πρέπον ὑπολαμβάνω· φέρε δὴ πάλιν τοῖς, ἐν τῇ θαλάσσῃ ναυτιλοις ποιοῦντες τὰ παραπλήσια, σχοινίου τινῆς δίκην, δύον εἰσεύθις τὸν

⁷⁰ Psal. lxxxi, 8. ⁷¹ Psal. lxxix, 8. ⁷² Supra 1, 5. ⁷³ Ioap. xiv, 10.

τοῦ κεφαλαιοῦ λόγου ἀναμηρουσώμεθα. «Εστι γάρ οὐτως ἰδεῖν, οὐ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως κατηγοροῦντα τὸν Υἱὸν δι' αὐτοῦ τοῦ λέγειν μὴ δύνασθαι τι ποιεῖν αφ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν τῶν Ιουδαίων ἀπόνοιαν ἔξελέγχοντα, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν διὰ Μωσέως πειτησαντας νόμον διαρρήθην ἐπιδεικνύοντα. Τὸ γάρ εὐθὺς ἐπεισάγεσθαι τῷ, «Οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδὲν», τὸ «Καθὼς ἀκούω, κρίνω, ἢ λοιδορίας μὲν ἀπάσης τῆς ἐπὶ τὸ μὴ δύνασθαι δρᾶν ἐξ οἰκείας δυνάμεως ἐλευθεροὶ τὸν Υἱόν φιλοπάτορα δὲ καὶ συνεθελτὴν τῷ γεννήσαντι κατὰ πάντα σαφῶς ἀποφαίνει. Εἰ γάρ ὡσπερεὶ τυχὸν ἀτονήσας τὴν ἐκ Πατρὸς ἐδανείζετο δύναμιν, ὡς οὐκ ἔξαρκούσαν ἔχων ἀφ' ἑαυτοῦ, τῷς οὐκ ἔδει μᾶλλον εἰπεῖν, «Οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδὲν, λαμβάνω δὲ τὸ δύνασθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς; Νῦν δὲ τοῦτο μὲν οὐκ εἰπών, ἐπενεγκών δὲ μᾶλλον τῷ μὴ δύνασθαι τι δρᾶν ἀφ' ἑαυτοῦ, τὸ κρίνειν οὐτως, ὡσπερ ἀν καὶ ἀκούσαι, δῆλος ἀν εἴη λοιπὸν, οὐχ ἐπ' ἀσθενείᾳ τῇ κατ' ἐνέργειαν τὴν ἐπὶ τις τὸ μὴ δύνασθαι συντεθεικώς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ μὴ ἐνδέχεσθαι παραβάνεν αὐτὸν κατὰ τι γοῦν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς. Μίδες γάρ θεότητος τῆς ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ νοούμενης, ἔσται δῆπον πάντως καὶ θεόλημα ταυτὸν, οὗτος δὲ ἐν Πατρὶ, οὗτος μὴν ἐν Υἱῷ, ἢ καὶ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι στασιάζουσά ποτε καθ' ἑαυτῆς ἡ θεία φύσις νοηθήσεται, ἀλλ' ὅπερ ἀν δῆξαι τῷ Πατρὶ τυχὸν, τοῦτο πάσης ἐστὶ τῆς θεότητος θέλημα. Ἀναγκαῖως τοιγαροῦν δὲ Υἱὸς συνευδοκητὴν ὡσπερ τινὰ καὶ συγκατανεύοντα τῷ Πατρὶ, πρὸς τὴν ἄφ' ὧπερ ἀν δῆξει φῆφον ἑαυτὸν εἰσφέρει, μὴ δύνασθαι τι δρᾶν ἔξηγούμενος, δημήτης πάντως ἐστὶ κατὰ γνώμην τοῦ Πατρὸς. Τοῦτο γάρ τιμέν σημαίνει τὸ, «ἀπ' ἐμαυτοῦ», ὡσπερ ἀν εἰ λέγοι μὴ δύνασθαι δρᾶν ἀμαρτίαν, οὐκ ἀν τῷ δῆξαι δικαίων ἀσθενείας ὑπομείναι γραφήν, ἔξηγείσθαι δὲ μᾶλλον ἀξιάγαστον τι καὶ θεοπρεπὲς τῆς οἰκείας φύσεως ιδίωμα· διτι γάρ ἀτρεπτός τε καὶ ἀναλοιώτος ὑπάρχει, δῆλος. Οὕτως ὅταν ἀφ' ἑαυτοῦ μὴ δύνασθαι τι ποιεῖν διμολογῇ, καταπλαγήσθει μᾶλλον, φύσεως ἀτρέπτου καρπὸν ὁρῶντες τὸ ἀτρεπτόν, ἥπερ οὐκ εὐκαίρως ὡς ἀσθενείας σημαντικὸν τὸ «μὴ δύνασθαι» λογιούμεθα. Ταῦτα δὲ πάλιν ἡμῖν ἀναλόγως μὲν τοῖς εἰρημένοις εἰρήσθω μέτροις ἔρευνάτω δὲ δι φύλομαθῆς τὰ βελτίονα. Διερμηνεῦσαι μὴν καὶ ἔτερως τὸ φῆτὸν οὐκ ὄχησομεν, βραχὺ τι τῶν τῆς θεότητος δρῶν καὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑπεροχῆς τὸν λόγον ὑποδιβάζοντες, καὶ ἐπειπερ ἀνθρώπος γέγονε τε δυτιῶς καὶ κεχρημάτικεν δὲ Υἱὸς, ἐπὶ τὴν θεωρημάτων μεταρθριμίζοντες δύναμιν, συγγενῆ τε καὶ συνημμένα τοῖς

Οὐκοῦν διτι καὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, καὶ διτι καὶ κριθησόμενοι προσελεύσονται διεμαρτύρατο σαφῶς. Ἐπειδὴ δὲ ἀπαξ εἰς τὸν περὶ τοῦ κρίνειν αὐτὸν τὴν οἰκουμένην ἐκδέσθη λόγον, οὐ μόνον διτι κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, καθ' δισεσθαι φησι τὴν τῶν νεκρῶν ἀναστάσιν, δικαῖος ἔσται κριτής ἐπαγγέλλεται, ἀλλὰ γάρ ἡδη καὶ τὰ ἐν τῷδε τῷ βίῳ πρόγματα κρίνειν δρῶς καὶ δικαίως δισχυρίζεται. Τι δὲ ἦν τὸ κρινόμενον, καὶ ἐπὶ τοῖς ὁ λόγος, ἀκούς λοιπόν. Ἐγεννήθη δι' ἡμᾶς ἐκ γυναι-

A cere quidquam, sed potius Iudeorum reprehendere stultitiam, et aperte ostendere ab iis conculari legem ipsam Mosaicam. Quod enim his verbis, «Non possum ego facere a meipso quidquam», statim subjungitur illud, «Sicut audio, judico», ab omni convictio Filium liberat quo nihil ex sua vi posse facere dicitur: Patri vero obsequentem, eique in omnibus rebus astipulatorem esse aperte demonstrat. Nam si prae insirmitate quadammodo a Patre virtutem acciperet, quasi a seipso sufficientem non habeat, qui non potius dicere debet, Non possum ego facere a meipso quidquam; sed accipio potestatem a Patre? Jam vero cum istud non dixerit, sed posteaquam significavit non posse a seipso facere quidquam, intulit potius judicare se sicut audierit, manifestum est non ob insirmitatem in nonnullis faciendis dixisse se non posse, sed quod ne ulla quidem in re Patris voluntatem possit pratergredi. Nam cum una in Patre et Filio deitas intelligatur, erit utique eadem etiam voluntas, neque vero in Patre, neque adeo in Filio sanctoque Spiritu dissentire unquam a se natura divina censembitur, sed quod Patri placuerit, hoc tota vult deitas. Necessario itaque Filius consentire se et aūnūre Patri quæcumque res ei placuerit significat, docens non posse facere quidquam quod utique non sit juxta Patris sententiam. Hoc enim significat illud «a meipso», ut si diceret non posse 240 facere peccatum, nemo existimaverit cum imbecillitatis jure accusari, sed mirabilem quamdam ac divinam potius naturæ suæ explicare proprietatem: ostenderet enim se mutationis et alterationis immunitum existere. Ita cum a seipso non posse facere se quidquam profletur, mirabimur potius immutabilis naturæ fructum immutabilem cernentes, quam illud, «non posse», insirmitatem significare intempestive putabimus. Ilæc autem rursus nobis pro ratione eorum quæ ante dicta sunt sufficient; scrutetur porro discendi studiosus meliora. Explicare tamen dictum illud alio modo non gravabimur, paululum quiddam de deitatis rationibus et Unigeniti excellentia dicendo minuentes, et quoniam homo revera factus est, Filiusque vocatus, vim theorematum ad dispensationem cum carne transferentes, cognataque et conjuncta superioribus sequentia demonstrentes.

B μετὰ σαρκὸς οἰκονομίαν τὴν τῶν θεωρημάτων μεταρθριμίζονται καὶ τὰ ἐγένης ἀποδεικνύοντες.

C Igitur clare testificatus est mortuος οἵνες ejus voce audituros, et ad judicium processuros. Quoniam autem semel eo provectus est ut dixerit se orbem judicaturum, non solum profletur se iustum judicem fore eo tempore quo futuram ait resurrectionem, verum etiam hujus vitæ actiones recte ac justè judicaturum confirmat. Quodnam autem judicandum sit, et de quibus sermo sit, attende modo. Natus est propter nos ex muliere; ut enim Paulus ait: «Non apprehendit angelos,

sed semen Abrahæ, unde debuit per omnia fra-
tribus assimilari¹⁶. » Cum autem factus sit homo,
et in servi forma, factus quoque est sub lege is qui
legislator est, ut Deus ac Dominus¹⁷⁻¹⁸. Quare inter-
dum loquitur, ut qui sub lege est, interdum ut qui
supra legem, et citra reprehensionem habet utrius-
que faciendi potestatem. Dixerit autem nunc cum
Judæis, ut legis custos et hoīo, ut qui preter-
gredi nesciat mandata divina, nihilque ex sen-
tentia sua facere queat, quod non divinæ legi
congruat. Ideoque ait: « Non possum ego a me
ipso facere quidquam; sicut audio, judico. » Cum
vero testificatur nos posse a seipso facere quid-
quam, quod utique non sit etiam legi placitum, et
re judicare sicut audierit, suggestente nimisrum
lege, Judæorum inobedientiam arguit, eorumque
præfractos mores retegit. **241** Hoc enim recte
sunt annunt illa verba: « Non possum a meipso
facere quidquam, » hoc est: Vos data vobis man-
data temere prætergredientes, a vobis ipsis cuncta
facere auditis, et de singulis rebus judicia divinis
jussis minime consentanea facitis. Docetis enim
doctrinam mandata hominum, et voluntatem ve-
stram pro lege vobis præscribitis. Quænam ergo sit
horum verborum ratio, aut quomodo seipsum justi-
ficantem significet, rursum dicetur. Curavit in
Sabbato paralyticum, misertus est hominis diu-
tina ægritudine laborantis, rectum nimisrum bo-
numque de ipso ferens judicium. Decebat enim
etiam in Sabbato misereri jacentis, neque vere-
cundia Sabbati misericordiam coercere, vanissimæ
religionis obtenuit. Quemadmodum autem Pater in
Sabbato erga creaturas operatur, utique per Fi-
lium: ita et Filius. Neque enim placuit miseri-
cordia carere in Sabbato propter Sabbathum, cum
sciret Dominum esse Filium hominis. Non enim
homo propter Sabbathum factus est, sed Sabbathum
propter hominem. Itaque rectum quidem est ac
bonum Salvatoris de his judicium, qui propter
Sabbatum misericordiam erga jacentein non in-
hibuit, sed quod efficerre poterat, ut Deus, fons
quippe bonitatis est natura divina, illud etiam in
Sabbato præstítit. Judicium autem eorum qui ea re
offendebantur propter Sabbathum, atque idcirco
mortem quererebant ejus a quo nulla in re violatum
erat, quomodo non divinis legibus valde repugnat
(scriptum est enim: « Innocentem et rectum non
interficies¹⁹ »), et ab eorum crudelitate posuius
quam ex sacris Litteris profectum est? Audi ita-
que Jesum emphaticè dicentem ad eos qui ob ejus
benescia indignantur, et sancta ejus incusant ju-
dicia, suis dantaxat insistentes, idque pro lege
habent quod sibi placuerit quamvis legi repugnet:
« Non possum ego a meipso facere quidquam, » hoc
est, iuxta legem Mosaicam cuncta facio, nihil a
meipso facere possum; « sicut audio, judico. » Quid enim lex sibi vult: « Non accipies personam

A καὶ ὡς γάρ δὲ Παῦλος φησιν, « Οὐκ ἀγγέλουν ἐπι-
λαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀδραάμ· οὐδὲν ὄχεις
καὶ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς δομοιωθῆνα. » Ἐπειδὴ δὲ
γέγονεν ἀνθρωπος, καὶ ἐν τῇ τοῦ δούλου μαρτῖ,
γέγονε καὶ ὑπὸ νόμου δὲ νομοθέτης ὡς Θεὸς καὶ Κύ-
ριος. Λαλεῖ τοιγαροῦν ποτὲ μὲν ὡς ὑπὸ νόμου, ποτὲ
δὲ αὖ πάλιν ὡς ὑπὲρ νόμου, καὶ ἀκατηγόρητον ἐπ’
ἀκροῖν ἔχει τὴν ἔξουσίαν. Διαλέγεται δὲ νυνὶ πρὸ;
Ἰουδαίους, ὡς νομοφύλακας καὶ ἀνθρωπος, ὡς οὐκ
εἰδὼς παραβάνειν τὰς δινθεν δρισθείσας ἐντολὰς,
οὐδὲ ἀπὸ γνώμης οἰκείας ἀνεγέρμενος τι ποιεῖν, διητὸν
τῷ θεῷ νόμῳ συνδοκεῖ. Διτὶ τούτο φησιν: « Οὐ δύνα-
μαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπὸ ἐμαυτοῦ οὐδέν· καθὼς ἀκούω,
κρίνω. » Ἐαυτῷ δὲ τὸ μὴ δύνασθα τι ποιεῖν ἀφ
ἐαυτοῦ μαρτυρῶν, διητὸν μηδὲν παραβα-
νοντες ἐντολὰς, πάντα πράττειν ἀφ’ ἐαυτῶν, ὡς ἐξ
ἀκινήνου λοιπὸν ἔθαρτηταις, καὶ τὰς ἐφ’ ἐκάστω
τῶν πραγμάτων κρίσεις, οὐκ ἀκολουθούσας τοῖς θεό-
θεν διατεταγμένοις ποιεῖσθαι σπουδάζεται. Διδάσκεται
γάρ διδασκαλίαν ἐντάλματα ἀνθρώπων, καὶ νόμον
ἀρτιστής τὸ οἰκεῖον θέλημα. Τίς οὖν δὴ τῆς διασκεψῆς
τῆς ἐν τούτῳ τρόπος, ή πῶς ἐαυτὸν μὲν εἰσάγει
κρίνοντα δικαίως, ἐκείνους δὲ οὐδεμάῶς, εἰρήσεται
πάλιν. Τεθεράπευκεν ἐν Σαββάτῳ τὸν παράλυτον,
τὴλέσεν ἀνθρώπον μακροὺς ἐν νοσήματι κατατρί-
ψαντα χρόνους, δρθῆν δηλονότι καὶ ἀγαθῆν ἐπ’ αὐτῷ
τὴν κρίσιν ἔξενεγκάν. Ἐδει γάρ ἐποιεῖσθαι καὶ ἐν
Σαββάτῳ τὸν κείμενον, καὶ συστελλαι μὲν τὸν Εἰσον
οὐδαμῶς αἰδοῖ τῇ περὶ τὸ Σάββατον, εἰκασιότην
ἐπιτιθεύοντας τὴν εὐλάβειαν. « Θεοπερ δὲ ἐν Σαββάτῳ
καὶ ὁ Πατὴρ ἐνέργεις περὶ τὴν τῶν κτισμάτων ἐνέρ-
γειάν ἔστι, πάντως δὲ δι’ Υἱοῦ, οὗτοι καὶ αὐτός. Οὐδὲ
γάρ ἀποτετεῖθαι δεῖν τὸν ἐλέου δεδμένον ἐν Σα-
ββάτῳ διὰ τὸ Σάββατον ἐδοκίμαζεν, ἐπειδὴ Κύριον ἦσε
τὸν Υἱὸν τὸν ἀνθρώπου· οὐ γάρ δὲ ἀνθρωπος διὰ τὸ
Σάββατον ἐγένετο, ἀλλὰ τὸ Σάββατον διὰ τὸν ἀνθρω-
πον. Οὐκοῦν δρθῇ μὲν ἐπὶ τούτοις καὶ ἀγαθῇ τοῦ
Δωτῆρος ἡ κρίσις, οὐ διὰ τὸ Σάββατον τὴν ἐπὶ τῷ
κειμένῳ φιλανθρωπίαν ἀποκωλύσαντος, ἀλλ’ ὅπερ
οἴδεν ὡς Θεὸς κενεργεῖν (πηγὴ γάρ ἀγαθότητος ἡ θεῖα
φύσις ἔστι), τούτο καὶ ἐν Σαββάτῳ ποιήσαντος. « Ή δὲ
γε κρίσις ἡ ἐπὶ αὐτῷ λυπουμένων διὰ τὸ Σάββατον,
καὶ διὰ τοῦτο φονώντων κατὰ τοῦ μηδὲν ἀδικήσαντος,
πῶς οὐ λίαν ἔστι τοῖς μὲν θεοῖς ἀπάδουσα νόμοις
(γέγραπται γάρ· « Ἀθῶν τοῖς μὲν ἐμφάσεως τίνος λέγοντα
τὸν Ἰησοῦν πρὸς τοὺς ἐφ’ οὓς εὐεργετεῖ χαλεπι-
νοντας, καὶ τοῖς μὲν θεοῖς αὐτοῦ κρίμασιν ἐπιστή-

¹⁶ Hebr. ii, 16. ¹⁷⁻¹⁸ Philipp. ii, 7; Galat. iv, 5. ¹⁹ Exod. xxii, 7; Dan. xiii, 53.

πιοντας, ἀκολουθουντας δὲ μόνοις τοῖς ἑαυτῶν, καὶ τὸ δόξαν ἔχειν δρῦως νόμον ὥστερ δριζομένους, καὶ ἀπάρδη τῷ νόμῳ· « Οὐδὲνας εἶγε ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδὲν, » ἀντὶ τοῦ, Πάντα κατὰ νόμον πράττω, τὸν δριζόμενα διὰ Μωσέως, οὐδὲν ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιεῖν ἀνέχομαι, « καθὼς ἀκούω, κρίνω. » Τί γάρ δὲ νόμος βούλεται; « Οὐ λήψῃ πρόβαπτον ἐν χρίσει, διτὶ ἡ χρίσις τοῦ Θεοῦ ἐστι. » Τί νῦν ἐμοὶ χολάτε, φησιν, διτὶ δοκοῦνθρωπον ὑγῆ ἐποίησα ἐν Σαββάτῳ, Μώσεα μὴ κρίνοντες, καὶ ἐν Σαββάτῳ περιτέμνεοθαί δεῖν τὰ βρέφη διαταξέμενον; « Μή κρίνετε κατ' ἄρχοντα, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνετε. » Εἰ περιτομὴν λαμβάνεται ἀνθρώπος ἐν Σαββάτῳ, ἵνα μὴ λυθῇ δὲ νόμος Μωσέως, ἀπεριστέπτω; ἀσχάλλετε τεθεραπευμένον δοκοῦν ἐν Σαββάτῳ θεώμενον. Οὐκοῦν ἔγω μὲν ἔκρινα δικαίως, ὅμεις δὲ οὐκέτι· πάντα γάρ ἀφ' ἑαυτῶν ποιεῖτε. « Ἐγὼ οὐδὲνας ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδὲν ἔχωντες ἀκούω, κρίνω, καὶ ἡ χρίσις ἡ ἐμὴ δικαία ἐστιν. Οὐ γάρ ζητῶ τὸ ἐμὸν θέλημα, καθάπερ ὅμεις, ἀλλὰ τὸ τοῦ πέμψαντός με Πατρός. » Τίς δὲ δὲ τρόπος τῆς ἀποστολῆς, καὶ δὲ τοῦ πεπέμψθαι λόγος, διὰ πολλῶν ἡδη πρότερον εἰρηκότες, τὸ λέγεντα ἔτι περὶ τούτων περισσομεν. Πλὴν ἐκενοῦ χρησίμως ἐπιτηρητόν, διτὶ θεώμα τὸν Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸν νόμον εἶναι φησιν.

Ἐδὲ ἔγω μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, η μαρτυρία μου οὐκ ἐστιν ἀληθῆς. « Άλλος ἐστιν δὲ μαρτυρῶ περὶ ἐμοῦ, καὶ οἴδα διτὶ ἀληθῆς ἐστιν η μαρτυρία η μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ.

Οὐ σοφώτατος Σολομῶν, τὰ ἄφ' οἰστερ ἀν τις καὶ μᾶλλον εἰκότως ἐπισεμνύνοτο, καὶ ἀξιοζήλωτον τὸν οἰκεῖον ἀποφαίνει τρόπον, συλλέγων τε ἄμα καὶ προτίθεις τοῖς ἐπεικεστέροις εἰς τὸ μαθεῖν, « Διάταος, φησι, κατήγορος ἑαυτοῦ ἐν πρωτολογίᾳ. » Καὶ πάλιν· « Ἐγκωμιασέτω σε δὲ πέλας, καὶ μὴ τὸ σὸν στόμα· ἀλλοτρίος, καὶ μὴ τὰ σὰ χεῖλη. » Ἐστιν γάρ δυντῶς φορτικὸν, καὶ χρῆμα τοῖς ἀκροωμένοις δυσφορητότατον, τὸ μὴ διάτης ἐτέρων ἐπινείσθαι φωνῆς ἀθελῆσαι τινας, ἀλλὰ ἑαυτοῖς ἀνέδην ἐπιμαρτυρεῖν τὰ κάλλιστα καὶ ἔξαιρετα. « Απιστοτὸ δὲ ἀν εἰκότως διεπούτος λόγος. Περύκαμεν γάρ ὁσπερ τιοὶ φυσικοῖς τε καὶ ἀναγκαῖοις φιλαντίαις ὀλκοῖς καλεῖσθαι σπουδῶις εἰς τὸ, φαῦλον μὲν ἑαυτοῖς ἐπιγράφειν οὐδὲν, δεῖ δὲ περιτίθεναι, καὶ οὐ πάντως ἀληθεύοντας, τὰ ἄφ' οἷς δὲν οἰηται τις δρᾶσθαι καθημένος τε καὶ ἀγαθός. Ἐπειδὴ τοινυν δὲ Κύριος ήμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἔτυχε τὸ τὰ δίκαια κρίνειν ἀπεψήζετο, μὴ δύνασθαι τι δρᾶν ἀφ' ἑαυτοῦ διαρρήσην εἰπών, κανόνα δὲ ὁσπερ ἄφει τοῖς πρακτέοις ποιεῖσθαι τὴν τοῦ Θεοῦ βούλησην, καὶ τοῦτο λέγων, αὐτὸς ἄφ' ἑαυτῷ μέρτυς εἰσιθέντες, εἰ καὶ ἦν ἀληθῆς, ἀναγκαῖος καὶ τῆς παρὰ τῶν Φαρισαίων εὑρεσιλογίας φροντίσας, διπερ ἐκελλον ἔτειν ἀμαθείνοντες (οὐ γάρ ἔδεσάν ποιεῖσθαι φύσιν δυτα θεῖν), εἰς μέσον ἀγει προλαβῶν, κατε φησιν· Ἐρείτε δὴ πάντως, ταῖς τῶν πολλῶν συνηθείαις ἀπομενοι, καὶ τὴν θευδαῖοις πρέπουσαν ὑπόσιοιαν οὐκ ἐκβαίνοντες· « Σὺ περὶ σταυτοῦ μαρτυρεῖς· η μαρτυρία σου οὐκ ἐστιν ἀληθῆς· » ἀλλὰ πρὸς τοῦτο πάλιν ἀντακούσθε, φησιν· Ἀνέχομαι, φησι, διστημούντων ἔτι, χαλεπαίνω δὲ λίαν οὐδαμῶς, τὰ ἐξ ἀμαθίας.

A in Judicio, quoniam iudicium Dei est ⁷⁰. « Cur mihi nunc itaque succensetis, inquit, quia totum **242** hominem in Sabbato curavi, cum Moysem non reprehendatis qui jussit infantes etiam in Sabbato circumcidiri? « Nolite judicare secundum faciem, sed justum iudicium iudicate ⁷¹. » Si circumciditur homo in Sabbato, ne Mosaica lex solvatur, temere excandescitis, quod totum hominem in Sabbato curatum videatis. Quapropter ego justus quidquam sicut audio iudico, et iudicium meum justum est. Non enim quæsero voluntatem meam, sicuti vos, sed eis qui misit me Pater. » Quis autem modus missionis, et quæ ratio sit cur missus dicatur, cum pluribus antea dixerimus, hic prætermitemus; verum tamen observandum est imprimis, Dei ac Patris voluntate legem hic ab eo significari.

B τοῦ πέμψαντός με Πατρός. » Τίς δὲ δὲ τρόπος τῆς ἀποστολῆς, καὶ δὲ τοῦ πεπέμψθαι λόγος, διὰ πολλῶν ἡδη πρότερον εἰρηκότες, τὸ λέγεντα ἔτι περὶ τούτων περισσομεν. Πλὴν ἐκενοῦ χρησίμως ἐπιτηρητόν, διτὶ θεώμα τὸν Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸν νόμον εἶναι φησιν.

V, 31, 32. Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. Alius est qui testimonium perhibet de me: et scio quia verum est testimonium quod perhibet de me.

C Sapientissimus Salomon, ea colligens ex quibus laudem sibi quisque parare et mores suos recte commendare possit, eaque bonis ad discendum proponens: « Justus, inquit, cui ipius accusator est in principio sermonis ⁷². » Item: « Laudet te vicinus, et non os tuum: alienus, et non labia tua ⁷³. » Gravis enim profecto auditoribus, ac permelesta res est, cum se quidam aliorum voce laudari nolant, sed eximia quæque impudenter sibi arrogant. Sed minus vera videri potest iustusmodi oratio. Solemus enim naturalibus ac necessariis veluti quibusdam proprii amoris funibus trahi, ut nihil pravi nobis ascribere velimus, sed ea potius quamvis falso arrogemus quibus probi honestique videamus. Quoniam ergo Dominus noster Jesus Christus iustum iudicium sibi tribuit, aperte dicens non posse a seipso facere quidquam, sed in omnibus rebus agendis Dei voluntatem tanquam regulam sibi proponere; et cum hoc diceret, ipse de seipso testimonium iniit, tancti verax erat, prospiciens tamen quid stulti Pharisæi nugaturi essent, nec emisit noverant ipsum esse natura Deum, auteverit eos et ait: Dicatis utique **243** vulgi consuetudinem secuti, nec ultra Iudeorum suspiciones evecti: « Tu de teipso testaris: testimonium tuum non est verum; » sed vicissim audietis, inquit: « Vesta maledicta patior, inquit, nec succenseo vobis ob ea verba quæ præ familiari vestra eruntatis inscita. Supponite recte hoc a vobis dici. Esto: repudiate meum testimonium: aliis est qui de me testatur. Significat autem his verbis Deum ac Pa-

⁷⁰ Deut. xvi, 19. ⁷¹ Deut. i, 16: Joan. vii, 24. ⁷² Prov. xviii, 17. ⁷³ Prov. xxvii, 2.

trem celestem, qui multis jam modis Filium suum sibi consubstantiale esse testificatus est, cuius testimonium verum esse scire se porro asserit, ostendens utique suum etiam calculum certissimum ac verissimum esse. Ne rursus enim ansam aliquam hereticis male cogitandi præberet, aut eorum calumniae pateret, quasi falsa de seipso dicere se fatetur, posteaquam decoro et consuetudini se accommodans asseruit fidem ut idoneo testi habendum non esse ei qui seipsum laudat et commendat, denuo redit, ut Deus, ad dignitatem sibi debitam, et scire se ait testimonium Patris verum esse, perinde ac si diceret: Ego Deus verus cum sim, novi, inquit, meipsum, Pater autem nihil ad gratiam de me dicet. Ego enim is sum natura, quem ipse verax quoque comprobarit. Quapropter illic consensio quædam erat quasi per condescensionem, et ex hypothetica magis quam vera oratio: in eo vero quod ait scire se testimonium Patris esse verum, auctoritatis ac fidei Deo convenientis declaratio. Observandum est autem rursus Patrem quoad propriam hypostasim alium esse a Filio, non autem, ut nonnullis imperitis hereticis placuit, Filiopatrem esse statuendum.

B τὴν τοῦ Πατρὸς μαρτυρίαν ἀληθῆ, τῆς Θεῷ πρεπούσης ὑπόστασιν δὲ τὸν Πατήρα παρὰ τὸν Γίδην, καὶ οὐχ ὡσπερ ἔδοξε τις τῶν ἀπεικόνων,

V. 33. Vos misistis ad Joannem, et testimonium perhibuit veritati.

Quemadmodum antea turpe et stultissimum esse dicebamus, suarum aliquem laudum præconem videri, licet ob multam virtutem mentiri nolit, sic et non vocatum ad testificandum accedere, et quæsitoribus ultero se offerre, non dissimilis est insanus. Videtur enim nec abs re, istiusmodi homo haud multum curare veritatem, sed quod tanto studio **244** se ad testificandum ingerit, non rei naturam, sed animi sui sententiam aperire. Artifiosissime itaque Dominus noster Jesus Christus, imo vero ut Deus, Phariseorum criminationem prævertens, ait: « Vos misistis ad Joannem; » non ultero se ingressit ad sententiam de me ferendam Baptista. Non potest id ei objici; liberum testimonium tulit. Vos misistis qui rogarent, et testimonium perhibuit veritati. Ab iis enim rogatus qui ad ipsum missi fuerant, utrum esset ipse Christus, confessus est, et non negavit ²². Confessus est non esse Christum, sed missum me esse ante ipsum. Testimonium ergo perhibuit veritati, Christus enim est veritas ²³.

οὗτος ἐστιν ὁ Χριστὸς, ὁμολόγησε, καὶ οὐκ ἤρνησετο. Άπεσταλμένος εἰμὶ Εμπροσθεν ἔκεινον. Μεμαρτύρηκεν οὖν τῇ ἀληθείᾳ γάρ ὁ Χριστός.

V. 34. Ego autem non ab homine testimonium accipio: sed hæc dico ut vos salvi sitis.

Non rejicit Joannis testimonium tanquam iniuste, neque frustra esse veritatis testimoniū asserit. Alioquin enim absurde facere visus esset, si fidem ei dero-

A τῆς ὑμῶν [al. ὑμῖν] φιλαιτάτης ἐρευγομένων ἥμεται: Διδωμι: καθ' ὑπόθεσιν καλῶς παρ' ὑμῶν εἰρήσθαι καὶ τοῦτο. Έστω, τὴν ἐμὴν παρακρούεσθε φωνὴν, ὃλος ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν περὶ ἑμοῦ. Σημαίνει δὲ διὰ τούτου τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς δυτικὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, καὶ πολλοὺς ἡδη τρόπους τὸ γνήσιον τῆς οὐσίας ἐπιμαρτυρήσαντα τῷ ἴδιῳ γεννήματι, οὐ καὶ εἰδέναι τὴν μαρτυρίαν φησὶν, ὡς ἐστιν ἀληθῆς, ἀξιοπιστάτην δυτικῶν καὶ ἀληθῆς, καὶ τὴν ἐαυτοῦ ψῆφον ἐπιδειχνύς. Ινα γάρ μη καταδεξάμενος ὡσπερ τὸ φεύδη λέγειν ἐαυτὸν ὑπὲρ ἐαυτοῦ, χώραν τινὰ πάλιν κακονοίας, καὶ παρείσδυσιν τοῖς ἐπεροδοξεῖν εἰθισμένοις παράσχοι καθ' ἐαυτοῦ, ἀναγκαῖως ἐπιδοὺς τῷ πρέποντι καὶ τῇ συνηθείᾳ τὸ μὴ χρῆναι πάντως ὡς ἀληθῆ πιστεύεσθαι τὸν ἐαυτὸν ἐπαινοῦντα καὶ ἀποδεχόμενον, ἀνατρέχει πάλιν, ὡς Θεὸς, ἐπὶ τὴν ἐαυτῷ χρεωστούμενην ἀξίαν, καὶ εἰδέναι φησὶ τὴν τοῦ Πατρὸς μαρτυρίαν, ὡς ἐστιν ἀληθῆς, μονονούσῃ τούτῳ διδάσκων, διτι Θεὸς ὃν ἀληθεύς, οἶδα, φησὶν, ἐμετόν, κεχαρισμένον δὲ οὐδὲν δι Πατήρα ἐρεῖ περὶ ἑμοῦ. Ξω γάρ οὕτω κατὰ φύσιν, ὡσπερ δὲ οὖν καὶ αὐτὸς ἀληθῆς ὃν ἐπιψήφισατο. Οὐκοῦν ἐν ἔκεινῳ μὲν συγχαταστική τις ὡσπερ συναίνεις ἦν, καὶ ὑποθετικὲς μᾶλλον ἡπερ ἀληθῆς ὁ λόγος: ἐν δὲ τῷ εἰδέναι λέγει.

C Υμεῖς ἀπεστάλκατε πρὸς Ἰωάννην, καὶ μεμαρτύρηκε τῇ ἀληθείᾳ.

Μοπερ ἀρτίως αἰσχρὸν εἶναι διεβεβαιούμεθα, καὶ τῆς ἐσχάτης εὐηθείας οὐκ ἀμοιρεῖν τὸ τῶν οἰκείων πλεονεκτημάτων θαυμαστὴν ὄρασθαι τινα, καὶ εἰ παραιτοῦτο τὸ φεύδεσθαι διὰ πολλὴν ἀρετὴν ὀντος ἀδελφὴν ὡσπερ ἔχει καὶ γείτονα τὴν ἀποκλινὴν ἔκεινον, τὸ μὴ κεκλημένους δὲ τοῖς μαρτυρίαλ διενεγκεῖν τούτους, καὶ οὐκ ἀπὸ σκοποῦ, μὴ πάντας ἀπειγεσθαι λέγειν τὸ ἀληθές, τὸ δὲ λαίαν προθύμως ἐθελήσας μαρτυρεῖν, οὐχ ὅπερ ἔχει τοῦ πράγματος ἡ φύσις, ἐαυτῷ δὲ μᾶλλον τὸ δοκοῦν ἀποφαίνεσθαι. Ἐντεγνύστα τοίνυν δι Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός, μᾶλλον δὲ ὡς Θεός, καὶ τὴν ἐπὶ τούτοις τῶν Φαρισαίων προαναπτέαν αἰτίαν, φησὶν· « Υμεῖς ἀπεστάλκατε πρὸς Ἰωάννην· » οὐκ ἀντεκλήσος, φησι, πρὸς τὴν ἐπ' ἡμοὶ ψῆφον δι Βαπτιστῆς. « Εἶτα τῆς τούτης κείσεται γραφῆς, ἐλευθέραν ἐπονήσατο τὴν μαρτυρίαν. Υμεῖς ἀρωτῶντες ἀπεστείλατε, καὶ μεμαρτύρηκε τῇ ἀληθείᾳ. Ἐρωτώμενος γάρ περ ἔκεινων, οἶπερ ήσαν πρὸς αὐτὸν ἀπεσταλμένοι, εἰ οὐκολόγησεν, διτι Εγώ οὐκ εἰμι δι Χριστός, ἀλλ' ὃν

D Εγώ δὲ οὐ παρὰ ἀνθρώπου τὴν μαρτυρίαν λαμβάνω, ἀλλὰ ταῦτα λέγω, Ιτα οὐμεῖς σωθῆσε.

Οὐχ ὡς ἄχρηστον ἀποτέλεται τὴν Ιωάννου φωνὴν, οὐδὲ ἀργὸν ἀποφαίνει τῆς ἀληθείας τὸν μάρτυρα. Ή γάρ διν ἔδοξε δικαίως αὐτός τι καὶ

²² Joan. i, 20. ²³ Joan. xiv, 6.

ἴαντον τῶν ἀπόστων ἐργάζεσθαι, τοῦ χρῆναι πιστεύεις· οὐδεὶς παραλόγως ἐκπέμπων δὲ αὐτοῖς ἐπεμψε φῶν· «Ἐπειμάστε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθεῖας ποιεῖτε τὰς τριβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν»· ἀλλ' ὡς ἔμπειρῳ δισηχοτῷ τῶν Ἰουδαίων μαχόμενος, ἐπὶ τὰ μεῖζα τε καὶ ἀξιολογήτερα χωρεῖ, οὐκ ἀναγκαῖως μὲν ἐξ ἀνθρώπου φωνῆς τὴν ἑτοῖς δίκαιοσθαι μαρτυρίαν εἰπών, μᾶλλον δὲ ἀπὸ τῆς πρεπούσης ἔξουσίας τῷ κατὰ φύσιν δντι Θεῷ, καὶ ἀπὸ τῆς ἐν ταῖς θεοσημείαις ἱπεροχῆς, λαμπροτέραν ποιήσασθαι τὴν ἀπόδεξιν. Ἀνθρώπου μὲν γάρ Ισθ' δὲς παρακρούσαιτ' δν τις φωνὴν, ὡς οὐκ ἀληθεύουσαν, εἰ καὶ τις εἰη τυχὸν τῶν ἐν ἀγίοις κατατεταγμένων. «Οὐ δὴ καὶ ποιεῖν οὐ κατοκνοῦντες τινες, τοῖς τῶν προφητῶν ἀντέπραττον λόγοις, Ἀλλὰ ἡμὲν λαλεῖτε, βοῶντες, καὶ ἀναγγέλλετε ἡμέν τέτεραν τιλάνησιν. Εἰς τα πρός τούτοις, καὶ τῶν ἐξ Ἱερουσαλύμων, ἥτοι τῆς Ἰουδαίων χώρας, εἰς τὴν Αἴγυπτον καταπεφευγότες τινὲς (Ἄζαρίας δὲ ἦν οὐδὲ Όσης, καὶ Ἰωάννης υἱὸς Καρῆ, καὶ πάντες οἱ ἄνδρες οἱ ὑπερήφανοι, καθὼς γέγραπται), διαρρήδην ταῖς Ἱερεμίου προφητείαις ἀπειθοῦντες, ἔρασκον· Ψεύδῃ, οὐκ ἀπέστειλε σε Κύριος πρός ἡμᾶς εἰπεῖν· Μή εἰσελθητε εἰς Αἴγυπτον. Ἡ δὲ διὰ τῶν θευμάτων ἀπόδεξις, ποιαν δὲν λάβοι τὴν ἀντιλογίαν; καὶ τὸ τοῖς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐπιμαρτυρίσθαι πλεονεκτήμασι, ποιὸν εἰς δώσι τοῖς φιλεγχήμοσι τῆς δυστροπίας τὸν τρόπον; Καὶ γοῦν δὲ Νικόδημος (εἰς δὲ ἦν οὗτος τῶν παρ' ἔκεινοις καθηγητῶν, καὶ ἐν τοῖς τὸ ἄρχετον λαχοῦσι κατατεταγμένος), ἀνανείρητον τὴν ἀπὸ τῶν θευμάτων ἀποίειτο μαρτυρίαν λέγων· «Ταῦθι, οἰδαμεν δτι ἀπὸ Θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος· οὐδεὶς γάρ δύναται τὰ σημεῖα ταῦτα ποιεῖν δὲ σὺ ποιεῖς, ἐάν μη δὲ θεὸς μετ' αὐτοῦ.» Ήδὲ οὖν οὐκ ἐκβαίνοντος τὴν Ἰουδαίων κακονοῖσιν τοῦ νοῦ αὐτὸν ἀπιστεῖσθαι τὸν ἄγιον Βαπτιστὴν, δεσμὸν ἥκε τὴν εἰς λόγους μαρτυρίαν εἰσάγοντα, τάλιν, ὡς ἐν ἡσει, φησι· «Μεμαρτύρηκε μὲν τῇ ἀληθείᾳ, καίτοι παρ' ὑμῶν ἔρωτώμενος, δὲ μακάριος Βαπτιστής· ἀλλ' ἐπειπερ ὑμῖν ἀνεπιχείρητον οὐδὲν, καὶ ρύφοκινδυνῶς ἐπὶ πάσταν λέναι λοιδορίαν κατείθεσται, καὶ τὴν ἔκεινον, κατὰ τὸ εἰκός, παρεκρούσασθε φωνὴν. Ἐπειδὴ δὲ ὅρθῶς ὑμὲν ἔχειν καὶ τοῦτο δοκεῖ, ἔστω δὴ, πειθομας τυχὸν, κατανεύω τὸν ὑμέν, ἀποστῆσματι δὲ' ὑμᾶς καὶ τῆς Ἰωάννου φωνῆς, καὶ τὴν ἔκεινον μαρτυρίαν μεθ' ὑμῶν παραγράψιμα.» Εχώ τὸν δινοθεν μαρτυροῦντα Πατέρα Διδάσκων δὲ πάλιν, δτι συνανεστιν ὑποθετικὴν δὲ λόγος ἀδίνει, χρησίμως, ἐπήνεγκτε· «Ταῦτα δὲ λέγω, ἵνα ὑμεῖς αὐθῆτε·» αὐτὶ τοῦ, Τοὺς τοιούτους πρός ὑμᾶς ἀποιησάμην λόγους, οὐχ ὅτις ἔχουστης τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὑποθετικῶς, ἵνα ὑμεῖς διὰ παντὸς σώζησθε τρόπου. Καὶ μέχρι δὴ τούτου τὸ δεύτερον ἡμέν βιβλίον στήσεται.

A gasset, quem miserat ut clamaret: «Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri⁴⁴;» sed pugnans cum obstinatione Judeorum, ad majora et digniora procedit, asseritque non ex voce quidem hominis de seipso testimonium accipere, sed potestate potius naturali Deo convenienti, et miraculorum praestantia clarius se demonstrasse. Interdum quippe hominis testimonium repudiaveris, licet in numero sanctorum collocati. Quod nonnulli facere non veriti prophetarum verbis obluctabantur clamantes: Aliena nobis loquimini, et alienum errorem nobis nuntiatia. Azarias item Osee filius, et Joanan filius Caree, qui ex Judaea in Agyptum fugerunt, omnes quidem viri superbi, sicut scriptum est⁴⁵, Jeremiae prophetiis palam refragantes. B aiebant: «Mentiris, non misit te Dominus ad nos ut dices: Nolite in Agyptum ingredi⁴⁶.» Demonstratio vero quae per miracula fit, quomodo refelli poterit, et Dei ac Patris prerogativis probari, quam malignitatis rationem prehebit reprehendendi cupidis? Nicodemus quippe, unus ex doctoribus et principibus Iudeorum, miraculorum testimonium certissimum et indubitatum esse credebat, dicens: «Rabbi, scimus quia a Deo venisti magister; nemo enim potest haec signa facere quae tu facis, nisi fuerit Deus cum eo⁴⁷.» Quasi ergo ne ipse quidem Baptista malevolorum Iudeorum incredulitatem effugiat, qui verbis tenuis testimonium protulit, rursum eorum mores quodammodo perstringit dicens: Testimonium quidem peribuit veritati⁴⁸, licet a vobis interrogatus beatus Baptista; sed quia nihil intentatum vobis est, et in omne genus convicti ruere soledis, illius quoque vocem, ut probabile est rejecisti. Sed quoniam rectum istud esse quoque putatis, esto certe: pareo lybens, annuo vobiscum, Joannis vocem in vestri gratiam rejiciam, et illius testimonium vobiscum repudiabo. Habeo supernum testem, Patrem nimirum. Rursus autem ostendens assentiri se ex conditione, utiliter subjungit. Sed haec dico, ut vos salvi sitis, id est, istiusmodi verba ad vos feci, non quod ita se veritas habeat, sed ex conditione, ut vos nimirum omni ratione salvi sitis. Atque hic certe secundi libri nobis finis erit.

⁴⁴ Malth. III, 5. ⁴⁵ Jerem. XLIII, 2. ⁴⁶ Ibid. ⁴⁷ Joan. III, 1. ⁴⁸ Joan. 1, 32.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΑ ΕΝ ΤΩ ΤΡΙΤΩ ΒΙΒΛΙΟΥ.

CAPITA

QUAE IN LIBRO III CONTINENTUR.

I. *Discussio exacta, cur non lucerna solum, sed ardens et lucens beatus Baptista dictus sit a Christo, proposito dicto, « Ille erat lucerna ardens, » etc.*

II. *Quod imago Dei ac Patris sit Filius. Ubi Iudei etiam reprehenduntur quod non intelligent que a Moyse enigmatica scripta sunt, proposito dicto, « Neque vocem ejus unquam audieisti, » etc.*

III. *Quod Salvatoris adventum Moyse significabat, ex Deuteronomio de Christo.*

IV. *Quod plerunque Christi migrationes ex Jerusalem significant translatum iri gratiam in gentes; ubi sermo quoque est de quinque panibus hodieacis, et duodecim pisticulis, proposito dicto, « Et post haec abiit Jesus trans mare Tiberiadis. »*

V. *Quod character substantia Dei ac Patris sit Unigenitus, et non aliis ab ipso character aut sit aut intelligatur, proposito dicto, « Quam Filius hominis dabit vobis, » etc.*

VI. *De manna, quod typus erat Christi adventus, et donorum spiritualium per ipsum: proposito dicto, « Dicit ergo eis Jesus, Amen, amen dico vobis, non Moyse dedit vobis panem de caelo. »*

A'. *Ζήτησις ἀκριβής, διατί μὴ μόνον λύχνος, ἀλλὰ καιδμέρος καὶ φαίνωρ ὁ μακάριος Βασιλεὺς εἰρηται παρὰ Χριστοῦ, προκειμένου ρήτορος. « Έκείνος δὲ ὁ λύχνος ὁ καιδμέρος. »*

B'. *Οὐτὶ σικάτησι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Γιός, ἐν φῷ καὶ πρὸς Ἰουδαίους ἔλεγχος, ὃς μη τούτων τὰ διὰ Μωσέως αληγματώδῶς μαλλιορ εἰρημένα, προκειμένου ρήτορος, « Οὐτε φωτίην αὐτῶν πάλοτε ἀπηκόπατε, καὶ τὰ ἑξῆς.*

C'. *Οὐτὶ τοῦ Σωτῆρος διφέρει ἐστιματεῖρ ὁ Μωσῆς, ἐν τοῦ Δευτερογοριμίου περὶ Χριστοῦ.*

D'. *Οὐτὶ πολλάκις αἱ Χριστοῦ μεταβάσεις ἀπὸ τῆς Ιερουσαλήμ τὸ μετατεθῆσεσθαι τὴν χάρεν ἐστὶ τὰ έθνη δηλούσιν· ἐν αὐτῷ δὲ καὶ λόγος περὶ τῶν κέντες ἀρτων κριθίνων, καὶ τῶν δώδεκα ὄνφαρων, προκειμένου ρήτορος, « Καὶ μετὰ ταῦτα ἀπῆλθεν ὁ Ἰησοῦς πάρα τῆς θαλάσσης τῆς Τιβερίδος. »*

E'. *Οὐτὶ χαρακτήρ τῆς ψικοστάσεως τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς εστίν ὁ Μονογενῆς, καὶ οὐχ ἔτερος παρ' αὐτοῖς, η ἔστιν, η τοιταὶ χαρακτήρ, προκειμένου ρήτορος, « Ήρ. ὁ Γιός τοῦ ἀνθρώπου ὑμῖν δῶσει, » καὶ τὰ ἑξῆς.*

F'. *Περὶ τοῦ μάρτρα, δὲ τύχος δὲ τῆς Χριστοῦ παρουσίας, καὶ τῶν δὲ αὐτοῦ χαρισμάτων πτενυματικῶν, προκειμένου ρήτορος, « Εἴκετον αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἀμήν, διμήτρος ἀέτῳ ὑμήν, οὐ Μωσῆς δόδωνεν θυμίν τῷρος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. »*

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

IN JOANNIS EVANGELIUM LIBER TERTIUS.

247 CAP. I.

Discussio exacta, cur non solum lucerna, sed ardens, et lucens, beatus Baptista dictus sit a Christo.

Vix jam absolute libro secundo, divinarum contemplationum altissimum et vastum pelagus emensi, et vix ad finem tanquam ad portum appulsi, in terra propemodum scapham religare cœperamus, cum ecce maris alterius initium nobis occurrit ad sequentia properantibus, quod magno studio tranpare eum ipse rei scopus nobis persuadet, tum illud dictum hortatur: « Bonorum enim laborum gloriosus est fructus^{**}. » Age ergo, animi præsentia

^{**} Sap. iii, 18.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ Α'

Ζήτησις ἀκριβής, διατί μὴ μόνον λύχνος, ἀλλὰ καιδμέρος καὶ φαίνωρ ὁ μακάριος Βασιλεὺς εἰρηται παρὰ Χριστοῦ.

Ἄρτι καὶ μόλις τὸν ἐπὶ τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ στήσαντες κάλαμον, καὶ τῶν θείων θεωρημάτων τὸ πλατύ τε καὶ βαθὺ διανηζάμενοι πέλαγος, κατατίειν τε οὐτε νομίσαντες, ὃς εἰς λιμένα τὸ τέλος, καὶ μονονούχη τῆς ἡπείρου τὸ σκάφος ἐξάποντες, θαλάττης δρῦμεν ἐτέρας ἀρχήν, τὸν ἐπὶ τοῖς ἐφεδροῖς δηλονότι δρόμον, δν καὶ δὲ προσήκοι μετὰ πάσις ήμᾶς ἐξανύειν ποιοῦθης, καὶ αὐτὸς δυσωπεῖ τοῦ πρήγματος ὁ σκοπός, ἀναπειθεὶ δὲ οὐδὲν ἥττον καὶ τὸ

ὑπὸ τοῦ λεγόμενον· εἰ ἄγαθῶν γάρ πόνων καρπὸς εὐχέτεις. » Φέρε δὴ οὖν εἰς εὐτολμὸν πάλιν ἀναβαίνοντες φρόντιμο, τῷ μὲν ἀγαθῷ καὶ φελανθρώπῳ θεῷ τὰ καθ' ἡμῖς οἰκουστροφεῖν ἐπιτρέπωμεν· ἀναπέταντες γάρ καθάπερ ιστὸν τῆς διανοίας τὸ πλάτος, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν ἐγκαλπόμενοι καθάπερ ἐκ πρύμνης οὐρίαν ἤχην, εἰς βαθεῖαν ἐκτρέψαμεν ἔζητειν. Χριστὸς γάρ ἐστιν ὁ διδόνες ἐν θαλάσσῃ ὅδον, καὶ ἐν ὑδατι τρίθον. Κατέληξε μὲν οὖν τὸ δεύτερον ἡρίν θιδίλιαν, ἐν τῷ, « Ἐγὼ δὲ οὐ παρὰ ἀνθρώπου τὴν μαρτυρίαν λαμβάνω, ἀλλὰ ταῦτα λέγω, ἵνα ὑμεῖς σωθῆτε. » Ἀρχώμενα δὲ τοῦ τρίτου, στοιχηδὸν ἐπισυνάπτοντες τὰ ἐφεξῆς περὶ τοῦ ἀγίου Βαπτιστοῦ, λέγοντας τοῦ Χριστοῦ·

Ἐκεῖτος δήρεται διάρχος δικαιόμενος καὶ φαστρῶν ὑμεῖς δὲ θελήσατε ἀγαλλιασθῆταις ψρός ὥραν ἐπὶ τῷ φωτὶ αὐτοῦ.

Ἄλγη παρεικάζει τὸν διγιον Βαπτιστὴν, οὗτος δὴ κατὰ τὸ προσεῖναι περιφύδος ἀνθρώπῳ μέτρον, πραγματέμφαντα μὲν τῆς περιουσίας αὐτοῦ, πλὴν οὐκ ιδίῳ κεχρημάνον φωτί· οὐ γάρ ίδων ἐν τῷ λύχνῳ τὸ φῶς, ἀλλ᾽ ἔξιδν τοι καὶ ἐπακτὸν καὶ προστεθειμένον· οὕτω δὲ ἀνίδαις καὶ τὸν ἐν ἀγίοις παρὰ Χριστοῦ φωτισμὸν ἐν Πνεύματι. Διὸ δὴ καὶ λίαν εὐγνωμόν-στατα καὶ φρονοῦντες καὶ πράττοντες, αὐτοὶ δὲ οἰκεῖας ὅμολογούσι φωνῆς· « Οὐτε ἐκ τοῦ πληρῶματος αὐτοῦ ὑμεῖς πάντες ἀλάδομεν. » Φῶς μὲν γάρ ἐστι κατὰ φύσιν ὁ Μονογενῆς, οὗτος δὴ καὶ ἐκ φωτὸς ἀναλάμψας, τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας φημι· μετέχει δὲ ἡ κτίσις αὐτῷ· καὶ πάντες εἰ τι τὴν τοῦ λογικεύεσθαι καὶ φρονεῖν ἐπάγεται δύναμιν, σκεῦος ὕστερος ἐστὶν εἰς τὸ δύνασθαι θείου πληροῦσθαι φωτός, δριστα δημιουργέμενον ὑπὸ τοῦ πάντων ἀριστοτέλην θεοῦ. Λύχνος οὖν διακάριτος Βαπτιστὴς, κατὰ τὸν ἡδη πραποδοθέντα λόγον. Τοῦτο δὲ λέγων δὲ Σωτὴρ οἰκονομικῶς τοὺς ἀνακτήσας Φαρισαίους καλεῖ πρὸς ὑπόμνησιν τῆς τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς φωνῆς, λέγοντες περὶ αὐτοῦ· « Ἡτοίμασσα λύχνον τῷ Χριστῷ μου. » Σφόδρα δὲ χρησίμως τε καὶ ἀναγκαῖως τοῖς ἡδη προειρημένοις ἐπάγει νῦν τὰ τοιαῦτα Χριστοῖς. Ἐπειδὴ γάρ πάσσαν ἀποκλειστὸν τοῖς Ιουδαίοις ἀφορμὴν ἀπειθεῖσας, καὶ παντεχθέν αὐτοῖς συνελελυνόντες τὸ χρῆναι πιστεύειν αὐτῷ, συνανεινέντος καὶ πάντας εἰς τὸ μῆτ δέχεσθαι τὴν παρ' αὐτοῦ μαρτυρίαν, εἰπόντες· « Ἐγὼ δὲ οὐ παρὰ ἀνθρώπου τὴν μαρτυρίαν λαμβάνω, ἵνα μή δοκεῖν δυτῶς τε καὶ ἀληθῶς οὐτως διαπειθεῖσθαι περὶ τοῦ Προδρόμου τὸν Κέρμον, ὕστερον οὖν ἔχει τοῦ λόγου τὸ σχῆμα, χρησίμως εἰς τὸ παρόν, οὐκέτι δέ τοι λέγοντα περὶ αὐτοῦ, διὰ δὲ τῆς τοῦ Πατρὸς φωνῆς εἰσφέρει βοῶμενον. » Φέτος γάρ δὲν αἰδοῖ μάλιστα τῇ πρὸς θεόν καὶ Πατέρᾳ, τὸν ἀντιτείνοντα δυσωπεῖν, ήγουν ἡδη γυμνότερον θεομαχεῦντα δεικνύειν, ὡς καὶ αὐτοῖς τοῖς τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀνέδην ὑπαντιάζοντα λόγοις. « Ἡν οὖν, φησιν, ἐκεῖνος δὲ λύχνος· ὑμεῖς δὲ θελήσατε ἀγαλλιασθῆναι πρὸς ὥραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ. » Εἶδες γάρ οὐ μόνον τοῦ πρέποντος ἀποφοιτῶντας εὐκόλως, καὶ

A rursum terecli, bono et misericordi Deo nos gubernando tradamus. Nostræ quippe mentis latitudinem ceu velum explicantes, et gratia Spiritus non secus ac a prora secundo vento in sinum suscepto, in profundam questionem excurramus. Christus enim est qui viam in mari ostendit, et semitam in aqua **248** forti. Desit itaque liber secundus in illis verbis: « Ego autem non ab homine testimonium accipio, sed hæc dico ut vos salvè sitis ». Aggrediamur vero tertium, coniungentes ordine quæ sequuntur de sancto Baptista, dicente Christo:

V. 35. Ille erat lucerna ardens et lucens: vos autem voluistis ad horam exultare in luce ejus.

Lucernæ comparat sanctum Baptistam, quippe qui, quantum in hominem cadere potest, Christi adventui præluxerit, verumtamen proprio lumine usus non est: non enim proprium est in lucernæ lumen, sed extrinsecus advenit, et asciscitur: istiusmodi quoque videre licet in sanctis illuminationem a Christo in Spiritu. Unde ipsi gratissimi animi sensu palam istud profibentur: « Quia de plenitudine ejus nos omnes accepimus ». Lux enim est secundum naturam Unigenitus, quippe qui ex luce quoque, Patris nimirum effulserit substantia: ejus autem particeps creatura est, et quisquis ratiocinandi sapiendique vi preditus est, vas quedammodo est ab sapientissimo illo universi architecto Deo præclare formatum ut divina luce impliri queat. Lucerna itaque est beatus Baptista, ut jam prius dictum est. Hoc autem dicendo Salvator singulari quadam consilio stultos Pharisaos ad memoriam revocat ejus quod alicubi Deus ac Pater de ipso ait: « Paravi lucernam Christo mee ». Valde autem utiliter ac necessario illis quæ jam prius dicta sunt hec subjungit Christus. Nam cum visum esset ut omnem incredulitatis occasionem Judæis intercluderet, et ad ei credendum illos undique cogeret, quodammodo assentiri ac dicere se ab ipso testimonium non accipere: « Ego vero ab homine testimonium non accipio; ne putarent Dominum reaper ac vere erga præcursorē eo modo affici quo loqui videbatur, utiliter impræsentiarum significat nihil a se loquā de ipso, sed voce Patris. Putabat enim Dei ac Patris matu potissimum persuasum iri eos qui contradicerent, aut certe apertius demum proditum iri Dei hostes, ut qui Dei ac Patris sermonibus impudenter refragarentur. » Erat **249** igitur, inquit, ille lucerna: vos autem voluistis ad horam exultare in luce ejus. Ostendere quippe decebat non solum a recti studio Pharisaos facile decurrere, et præ multa impietate fidei voluntatem excutere, sed et eos leves ac fastidiosos esse, nec ullatenus studio

¹⁰ Joan. v, 34. ¹¹ Joan. i, 16. ¹² Psa. cxxxi, 17.

bonorum inhaerere solito^s, sed vix gustatis, et verbis tenuis laudatis sanctis hominibus, non vere statim alios affectus capere. Hoc enim arbitrator significari cuum dicuntur ad horam exultare voluisse in luce ejus. Suspicio enim principio sanctum Baptistam, ut in rebus divinis assidue versantem, ut Dei amantem, ut pietatis omnis exemplum; sed qui eum suspicio, iidem ipsum denuo insectantur, nec ferre possunt dicentes: « Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri³¹. » Hoc enim utique facere per incredulitatem comperiuntur. Jam ergo, ut arbitrator, trita et familiari loci hujus exponendi ratione servata, ejus sententiam pro virili explicavimus. Sed quoniam Salvatoris oratio ad altos animi sensus nos vocat, atque ad subtiliores conceptus propemodum nos adigere videtur, non simpliciter lucernam esse Joannem significans, sed ardenter et lucentem, necessarium existimamus, dictorum vi et ratione acriori mentis acie perspecta, pulchritudinem veritatis indagare. Locum autem ipsum denuo proficeremus. « Ille erat lucerna, » inquit. Sufficiebat vel hoc unum, ad significantium sanctum Baptistam: adeo ut auditores ad memoriam revocari possent ejus, quae de ipso facta est, prophetiae, in hunc modum: « Paravi lucernam Christo meo. » Cuna autem non tantum « lucerna » dicat, sed adjiciat, « ardens et lucentis », patet utique non ad prophetiae vocem duntaxat auditorem revocari, sed etiam ad typum quemdam legalem, qui, velut in umbra et figura, Joannem faciem præferentem, hoc est testimonium de Christo Domino prohibentem, præmonstrabat. Rursum autem Pharisæos qui falsa persuasione sapientiae inflati erant, utpote qui in scriptis Mosaicis assidue versarentur, ostendit imperitos esse, et opinione potius sapientes quam legis peritos. Hic itaque totius orationis hujus scopus est. Existimo vero, ipso quoque oraculo divino in medium 250 prolate, ostendum jam nobis esse, beatum Baptistam non lucernam simpliciter esse, sed et ardenter et lucentem. Cum ergo Deus quæ ad sanctum tabernaculum pertinent statueret, perfectis aulæs derem, sacrorum antistitem Moysem sic alloquitur: « Et tu præcipe filia Israel, et sumant sibi oleum de olivis, mundum, purum, expressum ad lumen, ut ardeat lucerna semper in tabernaculo testimonii, extra velum testamenti. Accendet eam Aaron et filii ejus, a vespera usque ad mane, eoram Domino, legatum sempiternum in progenies vestras a filiis Israel. Et tu addue ad te ipsum Aaron fratrem tuum, et filios ejus ex filiis Israel, ut mihi sacerdotio fungantur³². » Haetenus divinum oraculum, quod jam nobis quoad fieri potest explicandum est. Oleum defæcum ac purum significare videtur purissimam et simplicissimam Spiritus sancti naturam, quæ ineffabili modo instar olei nos pen-

A διὰ πολλὴν ἀνοσιότητα τρόπων, τὸ θεολῆσαι πιστύειν ἐξωθουμένους ἀποδεῖξαι τοὺς Φαρισαίους, ἀλλὰ καὶ ἀψικόρους ὅντας ἑλέγχειν, καὶ προσεδρεύειν μὲν τῇ ἐφέσαι τῶν ἀγαθῶν οὐδαμόθεν κατεύθισμένους, ἀπογευομένους δὲ μᾶλις, καὶ δύον ἐν ῥήμασιν ἀπαινέσαντας μόνον τοὺς, οἵπερ δὲ δόξιαν εἶπε σεπτον, ταχὺ πρὸς τὴν ἐναντίαν ἔξιν μεταχωρεύειν οὐκ αἰσχυνομένους. Τοῦτο γάρ οἶμαι σημαίνειν, τὸ θελῆσαι πρὸς ὄφραν ἀγαλλιασθῆναι ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ. Ἀπεθαύμαζον μὲν γάρ ἐν ἀρχαῖς τὸν ἀγιον Βαπτιστὴν, ὡς ἀσκητὴν, ὡς φιλόθεον, ὡς εὐλαβεῖς ἀπάσης ὑπογραφμάδν, ἀλλ’ οἱ τιμῶντες τῷ θαύματι, πάλιν ὄντες, οὐκ ἀνεχόμενοι λέγοντος: « Ἐποιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. » Τοῦτο γάρ δῆ καὶ ποιοῦντες σαφὲς διὰ τῆς ἀπειθείας ἀλισκοντας. Ἡδη μὲν οὖν, καθάπερ ὑπολαμβάνων, τὸν εὐτριβῆ καὶ κατεύθισμένον τοῦ πολλοῖς τῆς ἀρμηνίας τρόπον τοῦ προχειμένου τηρούσαντες, τὴν ἐπ’ αὐτῷ θεωρίαν, κατὰ τὴν ἐνύσσαν τημὲν ἐξεθέμενα δύναμιν. Ἐπειδὴ δὲ τοῦ Σωτῆρος ὁ λόγος, εἰς βαθείας ἡμᾶς κατατείνων ἐννοίας καὶ πικροτέρων ἀψασθαι νοημάτων μονονούγι καὶ ἐπανατριζόντων ὅρταις, οὐχ ἀπλῶς διτε λύχνος ἢν Ιωάννης σημαίνων, ἀλλ’ ὅτι καὶ καιδίμενος, καὶ φαίνων ἐναγκαῖον τηγούμεθα, προσοβαλόντας διενωπέστερον τῇ τῶν εἰρημένων δυνάμει, τῆς ἀληθείας τὸ κάλλος ἰηγαλτεῖν. Αὐτὸν δὲ δῆ πάλιν εἰς μέσον ἡμῖν παροιεθῆσται τὸ φῆτόν: « Ἔκεινος ἢν δὲ λύχνος, » φασίν. Εἴρηκι καὶ διὰ τούτου μόνου κατασημῆναι τὸν ἀγιον Βαπτιστὴν, ὥστε καὶ εἰς ἐννοίαν τοὺς ἀκρωμένους; ἀναδραμεῖν τῆς περὶ αὐτοῦ προφητείας, ἔχοντες ὄντες: « Ἡτοίμαστα λύχνον τῷ Χριστῷ μου. » Ἐπειδὴ δὲ προσειθηστε τῷ « λύχνῳ » εἰπεῖν, « δὲ καιδίμενος, καὶ φαίνων, » δῆλος ἀν εἰς δῆποισθεν οὐκ εἰς μόνη τὴν τοῦ προφήτου φωνὴν ἀναφέρων τὸν ἀκροατήν, ἀλλὰ καὶ εἰς νομικήν τινα διατύπωσιν, ὡς ἐν σήματι πάλιν καὶ σκιῷ τὴν Ιωάννου δρδουχίαν προαναπλάττουσαν, ἢν καλῶς ἐποιήσατο μαρτυρίας τῷ Δεσπότῃ Χριστῷ. « Οὓς δὲ τοὺς Μωαστίκος ὀμιλοῦντες λόγοις καὶ τοῦτο ἐνδελέχως τοὺς οἰησίφρονας Φαρισαίους ἔξελέγχει πάλιν ἀκαθαίνοντας, καὶ δοκεῖσι μᾶλλον ὅντας συφούς, ἢπερ δύτας νομομιαθεῖς. Οὗτος μὲν οὖν σύμπας ἐστὶν δὲ τοῦ λόγου σκοπός. Δεῖν δὲ ἡμᾶς ἀναμφιλόγως ὑπολαμβάνων, καὶ τὸ θεον αὐτὸν παρακομίζοντας λόγουν, ἐπικεκυνέας ἡδη λύχνον οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ καιδίμενον καὶ φαίνοντα τὸν μακάριον Βαπτιστὴν. « Οτε τοίνυν τὰ περὶ τῆς ἀγίας σκηνῆς διετύπου Θεός, μετὰ τὴν αβλαίων τῶν δέκα συμπλήρωσεν, λέγει πρὸς τὸν ἵεροφάντην Μωσέα: « Καὶ σὺ σύνταξον τοὺς ιεοὺς Ἰσραὴλ, καὶ λαβέσωσάν σοι Ελαῖον ἐξ ἀλαίων, ἀτρυγον, καθαρὸν, κεκομιμόν, εἰς φῶς καῦσαι, ἵνα καίσταις δὲ λύχνος διὰ παντὸς τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, ἔξωθεν τοῦ καταπετάσματος, τοῦ ἐπὶ τῆς διαθήκης. Καύσει αὐτὸν Ἀαρὼν, καὶ ιεοὶ αὐτοῦ, ἀπὸ ἐπιπέρας ἴως πρὸς ἐναντίον Κυρίου, νόμιμον αἰώνιον εἰς τὰς γενέας ὑμῶν παρὰ τῶν οἰών Ἰσραὴλ. Καὶ σὺ προσαγάγου πρὸς σανέδην

³¹ Isa. xl, 3. ³² Levit. xxiv, 1-9.

τὸν τε Ἀαρὼν τὸν ἀδελφὸν σου, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν οὐλῶν Ἰσραὴλ ἵερατεύειν μοι. » Τὸ μὲν οὖν θεῖον λόγιον ἐν τούτοις ἡμῖν ἔστατο, χωρητέον δὲ ἦδη πρὸς τὴν ἀνδεχομένην σαρῆνειαν αὐτοῦ. Τὸ Ἐλαῖον τὸ ἀπρυγόν τε καὶ καθαρόν, ἕσκεν ὑποδηλοῦν τὴν καθαρωτάτην καὶ ἀθλητῶν τοῦ ἀγίου Πνεύματος φύσιν, ἥτις ἐν ἡμῖν ἐλαῖον δίκην ἀπειρινήτως εἰστρέγυσσε ἀποτέρφει, καὶ συνέχει καὶ αὖτε τὸν ἐν φυχῇ φωτισμὸν, καθάπερ ἐν λύχνῳ κείμενον. Οὕτω δὲ καὶ τὸν θεοπέσιον Βαπτιστὴν τῆς περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαρτυρίας τὸ φῶς ἐκλάμψας πιστεύομεν, οὐκ ἐτέρωθεν τὴν τοῦ δύνασθαι φωταγωγεῖν κομισάμενον δύναμιν, ἢ διὰ τοῦ ἐλαῖου τοῦ νοητοῦ, δυνατῶς τε καὶ ἐπιτιθείως ἔχοντος εἰς τὸ φῶς καῦσαι τὸ θεῖον ἐν ἡμῖν, δὴ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ὡς ἐν αἰνίγματι κατεμηνύει λέγων : « Πύρ ήλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ τί θέλω εἰ ἡδὸν ἀνήφθῃ ; » Λύχνος οὖν ὡς ἐν τύπῳ πάλιν ὁ καθιδμός, καὶ φαίνων διὰ παντὸς ἀν τῇ στονῇ τοῦ μαρτυρίου ὁ μακάριος ἡν Βαπτιστὴς. Καὶ οὐδὲ μὲν ἐν σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου φαίνειν αὐτὸν, σημαίνει καὶ καλῶς, διτὶ δεκτὸς ἐν ἐκκλησίαις ὁ παρ' αὐτοῦ φωτισμὸς, καὶ οὐκ ἔξω κείστας τῆς ἱερᾶς τε καὶ θείας τοῦ Σωτῆρος αὐλῆς. Τό γε μήπερ ἔξω τοῦ καταπετάσματος ὄρθισθαι τὸν λύχνον, ἕσκεν ὑποδηλοῦν, διτὶ τὸν ἀπλούστερὸν τε καὶ εἰσαγωγικὸν εἰσοιστε φωτισμὸν, « Μετανοίετε, λέγων· ἥγγικε γάρ η βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Τῶν δὲ οἴων τοῦ καταπετάσματος ἀποκεκρυμμένων, δηλαδὴ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μυστηρίων, οὐδὲν δλῶς ἐπιθεικύνει. Οὐ γάρ ἔσαπτιστεν εἰς μετουσίαν ἀγίου Πνεύματος, οὐδὲ εἰσῆγηκεν ὁ παρ' αὐτοῦ φωτισμὸς εἰς τὸ ξώ τοῦ καταπετάσματος. « Ήν γάρ ἐπὶ τῆς ἔξω σκηνῆς; εἰ τῆς ἔχουστης ἔτι τὴν στάσιν, εἰ κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνὴν. Ἐπειδὴ δὲ φησιν, διτὶ εἰ καύσσει αὐτὸν Ἀαρὼν, καὶ υἱὸν αὐτοῦ, ἀπὸ ἐσπέρας ἔως πρωῒ ἐναντίον Κυρίου, νόμιμον αἰώνιον εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν, εἰ τοιῶσδε πάλιν νοήσαι προσῆκειν οἷμας τὸ εἰρημένον. Ἀαρὼν καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, τοὺς δὲ ταῖς ἐκκλησίαις κατὰ καιρὸν ἴερουργοῦντας ὑποσημανούσι, τουτέστι τοὺς ἐν αὐταῖς διδασκάλοις, καὶ τῶν θείων θυσιαστηρίων λειτουργούς· οὗτοι τὸν λύχνον τὸν νοητὸν, τουτέστι τὸν Ἱωάννην δεῖ διαλάμποντα τηρεῖν ἐπιτάττονται· τοῦτο γάρ ἔστι τὸ, « Καύσουσιν αὐτὸν ἀπὸ ἐσπέρας ἔως πρωῒ. » Οὐ γάρ σύμπτας καιρὸς ἐνῷ προσῆκε τὸ τοῦ λύχνου φαίνεσθαι φῶς, τὸ μῆκος ἔστι τῆς νυκτὸς, δι' οὐ σημανεῖται τοῦ παρόντος αἰώνος τὸ μέτρον. Φῶς γάρ, τὸν μέλλοντα νοοῦμεν αἰώνα· καίεται γε μήπ, ἥτοι λαμπρὸς ὁ λύχνος διαφυλάττεται, δεκτὴν δεῖ τοῖς πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν τὴν ἐπ' αὐτῷ ὅρδουνχιαν ποιούμενος, καὶ διτὶ πέρι ἔτειν ἀλληθῆς τὰ τοιαῦτα λέγων περὶ Χριστοῦ, διὰ φωνῆς τῶν κατὰ καιροὺς ἱερέων ἐπιμαρτυρούμενος. Τίνα δέ σε διδάξῃ Θεὸς, διτὶ διὰ τούτου τὸν τοῦ Σωτῆρος ἀνετύπου προάγγελον, εἰθὺς ἐπισευνάπτει τὴν τῶν ἱερατεύοντων ἐπιλογὴν. Ἀναβήσῃ δὲ πάλιν, δλῶν τοὺς κεφαλαῖου τὸν λόγον ἀναμασσώμενος, εἰς τοιαύτην τιγκὴ θεωρίαν, καὶ οὐκ ἀκομψόν, ὡς γέ μοι δοκεῖ· « Επὶ

A trans, nutrit, conservat, et auget, non secus ac oleum in lucerna positum, illuminationem in anima. Sic autem divinum Baptistam testimonii de Salvatore nostro lucem eluxisse credimus, ut non aliunde illuminandi vim suscepere, aut per oleum illud intelligibile possit in nobis lumen illud accendere, quod Salvator ipse enigmatis significabat his verbis : « Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut ardeat? » Lucerna ergo rursus illa ardens ac lucens jugiter in tabernaculo testimonii erat beatus Baptista. Et quidem quod ipsa lucet in tabernaculo testimonii, recte quoque significat receptam esse in ecclesiis ejus illuminationem, nec extra sacram et divinam Salvatoris aulam possumus iri. Quod tamen lucerna extra velum cerneretur, significare videtur simpliciorem et præparatoriam allaturum esse illuminationem, dicendo : « Potentiam agite : appropinquavit enim regnum coelorum ». Sed eorum quae sunt intra velum abscondita, mysteriorum Christi nimiri, nullum plane ostendit. Non enim baptizavit in participationem sancti Spiritus, neο ejus illuminatio in tabernaculi interiora intulit. Erat enim in exteriori tabernaculo, « quod statum adhuc habebat », juxta Pauli dictum. Quod autem dicit : « Et accendet eam Aaron, et filii ejus, a vespera usque 25] ad mane, coram Domino; legitimū semper internum in progenies vestras, » hoc modo rursus intelligendum puto. Aaron et filii ejus significant eos qui sacro munere funguntur in ecclesiis, hoc est, doctores et divinorum sacrificiorum ministros. Hi lucernam intelligibilem, hoc est Joannem perpetuo reliquentem servare jubentur; hoc enim est quod dicitur : « Accendent eam a vespera usque ad mane. » Totum enim tempus in quo debebat lucernæ lumen fulgere, nocturnum est spatium, quo præsentis sæculi significatur intervallum. Lucis quippe nomine futurum sæculum intelligimus; acceditur vero, sive ardens lucerna servatur, dum facit ut accepta sit semper credentibus in Christum illa ejus prælustratio, et vere haec de Christo dicere sacerdotum voce comprobatur. Ut autem doceret te Deus Salvatoris prænuntium per hanc lucernam significari, electionem sacerdotum statim subjicit. Porro si totam capitis rationem consideratus expenderis, ad istiusmodi contemplationem non inscitam ut reor ascendas. Post ordinationem tabernaculi positum est de lucerna præceptum, et post illud statim sacerdotum nominatio et functio. In fine quippe legis et prophetarum præcursoris vox effulgit in deserto, ut scriptum est, clamantis : « Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri »; post quem statim facta est sanctorum apostolorum ordinatio et institutio per Christum. Elegit enim Christus duodecim, quos et apostolos nominavit. Absoluta hic lucernæ observatione, Salvatoris vecem rursum videamus : « Ille erat lucer-

¹¹ Luc. xii, 49. ¹² Matth. iv, 17. ¹³ Hebr. ix, 8. ¹⁴ Isa. xl, 3; Matth. iii, 3.

ne, inquit, ardens ac lucens : vos autem voluistis ad horam exultare in luce ejus ». Imperitiam, et præfractam indolem Pharisæis objicit, ostenditque rursum eos incomparabili labore imperitia, qui quæ scire proſtebantur, minime intelligenterent, et ab exacta legi cognitione multum abessent, sed ea prorsus ignorarent quæ typica legislator præfiguravit per Moysem. His enim verbis, « Lucifera erat ille, ardens ac lucens », confundit eos, ut videtur, quasi nondum intelligent legalia ænigmata umbrasque veteres. Cum autem addit, « vos vero voluistis exultare ad horam in 252 lumine ejus, » significat rursum eos divinæ sententiae sua placita semper anteponere, solamque suam libidinem sequi solitos. Cum enim legislator, inquit, lucernam accendi et perpetua lucere jussérunt, vos ipsam non semper lucere voluistis, sed ad horam tantum, hoc est, in brevissimum tempus. Princípio enim mirati, extinxistis quantum in vobis erat lucernæ lumen, præter omnam rationem insultantes ei qui divinitus missua est; neque solum ipsi baptizari ab eo noluistis, sed et quominus alios baptizaret vetuistis. Misistis quippe ad eum, dicentes : « Quid igitur baptizas¹? hoc est, eur illuminas in posuientiam, et cognitionem Christi? Quapropter stultitias et prævaricationis accusat stultos Sribas atque Pharisæos Salvator, dum Joannis vocibus rursum suffragatur. Quod cum præclare beatus Lucas intelligeret, illorum increpat insaniam, dicens : « Et omnis populus audiens (verba Salvatoris nimirum), justificaverunt Deum, baptizati baptismo Joannis. Pharisæi autem et legisperiti consilium Dei spreverunt in semetipsis, non baptizati ab eo ». »

V, 36, 37. Ego autem testimonium habeo magis Joanne. Opera enim quæ dedit mihi Pater, ut perficiam ea, ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me. Et qui misit me Pater, testimonium prohibuit de me.

Tamen lucerna erat ille, inquit, cum legalibus libris descripta, tum sanctorum prophetarum vece prænuntiata, quæ vero lumini prælucere debebat, et vobis nuntiare parandam esse viam Domini ac Dei : tamen quoniam vobis, inquit, minus idoneus testis videtur, tanta licet virtute prædictus, ob effrenatam nimirum et immanem stultitiam, ad magis nunc me consero, in quod, ut videtur, nihil denuo dicturi esitis, ipsam veritatis, etiam inviti pulchri-

A τάλει τῆς σκηνῆς, ἡ ἐπὶ τῷ λύχνῳ διάταξις εἰσενγέται, μαθ' ἦν εὐθὺς ἡ τῶν λερέων προβολή τε καὶ χρῆσις. Καὶ γὰρ τέλει τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, ἡ τοῦ προβαδίζοντος ἐξέλαμψε φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἑρήμῳ, καθά γέγραπται. « Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ θεοῦ ἡμῶν ». μαθ' ὅν εὐθὺς ἡ τῶν ἀγῶνων ἀποστολῶν δὲ Χριστοῦ χειροτονία τε καὶ ἀνάδειξις ἐξέλεξε τὸν δόκιμον Κύριος δώδεκα, οὓς καὶ ἀποστόλους ὀνομάσαν. Ἐν τούτοις ἡμῖν τῆς ἐπὶ τῷ λύχνῳ θεωρίας συμπεπρασμένης, ίσωμεν πάλιν τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν. « Ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος, φησίν, ὁ καισάρεος καὶ φαίνων ὅμεις δὲ ἡθελήσατε ἀγαλλιασθῆναι πρὸς ὥραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ ». Ἐξιν ἀμαβῆ καὶ διεστραγγίσαντες τοὺς Φαρισαῖοὺς ἐγκαλεῖ καὶ διελέγχοντες πάλιν, ὡς ἀσύγχρυτον νοσοῦσι τὴν ἀπαιδεύσαν, οὐδὲ ἄπειρ εἰδέναι κατεπαγγέλλονται νοεῖν ἴσχοντες, καὶ τούτῳ μὲν λίαν τῆς ἀκριβούς νομομαθείας ἀποκινέντων, ἀγνοοῦντες δὲ κατὰ τὸ παντελὲς, ἀπειρ εἰς ἐν σχήμασιν ὁ νομοθέτης προανετύπου διὰ Μωϋσέως. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ λέγειν, διτι « Ο λύχνος ἦν ἐκεῖνος ὁ καισάρεος καὶ φαίνων, » δισωπεῖ, κατὰ τὸ εἰκὼν, ὡς οἵπα νεονόκτοτας τὸ ἐν νομικοῖς αἰνίγμασι, καὶ πάλισι σκιαγραφούμενον. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν « Ὅμεις δὲ ἡθελήσατε ἀγαλλιασθῆναι πρὸς ὥραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ », τῆς δινθεσιν φήσου τὸ οἰκεῖον δὲ προστέτοντας θέλημα πάλιν εἰσφέρει, καὶ οἰστορ ἀν διεύλωνται μόνοις ἀκολουθεῖν εἰδισμένους. Τοῦ γὰρ νομοθέτου, φησί, διὰ παντὸς φαίνειν τε καὶ καλέσθει τὸν λύχνον διεστεαχότος, οὐκ εἰς δὲ φαίνειν αὐτὸν ὅμεις τὴθελήσατε, ἀλλὰ πρὸς μόνην ὥραν, ταυτότερος δὲ λίγον κομιδῇ τὸν κατιρόν. Ἐν ἀρχῇ γὰρ θεωρίας κατεσθέσατε, τὸ δοσὸν ἐφ' ἔσωτος, τοῦ λύχνου τὸ φῶς, διαγώντα μὲν ἐπιοκήπτοντες τῷ θεόντεν ἀπεσταλμένῳ, καὶ οὐ μόνον αὐτοὶ τὸ βαπτίζεσθαι παραιτούμενοι, ἀλλὰ καὶ τοῦ βαπτίζειν ἑτέρους ἀποκλύσαντες. Ἀπεστείλατε γὰρ πρὸς αὐτὸν λέγοντες « Τί οὐν βαπτίζεις; ; ταυτέστι, Τί φωτίζεις εἰς μετάνοιαν καὶ ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ; Οὐκοῦν εὐηθείας ἀμα καὶ παρανομας ἐπήνεγκε γραφήν τοὺς ἀνοήτους Γρεμματεύσοις καὶ Φαρισαῖοις, ταῖς ἱκάνουν πάλιν ἐπιστημονικούμενος φωναῖς δὲ Σωτῆρος. « Οπερ, οἶμαι, συνεῖ, δροσά τε τειεληφῶς καὶ ὁ μακάριος Λουκᾶς, τῆς ἐκείνων ἀπονοίας καταβοῦ, λέγων « Καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἀκούσας (τῶν τοῦ Σωτῆρος φημάτων δηλαδή), ἐδικαίωσαν τὸν θεόντεν βαπτισθέντες τὸ βάπτισμα Ιωάννου. Οἱ δὲ Φαρισαῖοι καὶ οἱ νομικοί, τὴν βουλὴν τοῦ θεοῦ ηθέτησαν ἐν ἔσωτος, μηδ βαπτισθέντες ὅπ' εὗτοῦ. »

B C D « Εγὼ δὲ δέκα τὴν μαρτυρίαν μετέω τοῦ Ἰωάννου. Τὰ γὰρ ἔργα, ἀ δέδωκε μοι δ Πατήρ Ια τελεώσω αὐτά, αιτά τὰ ἔργα δ ποιῶ μαρτυρεῖ περὶ διοῦ, διτι δ Πατήρ με διεστοτάλε. Καὶ δέκματας με Πατήρ, αὐτὸς μεμαρτύρηκε περὶ έμοιν.

E Eἰ καὶ λύχνος ἦν ἐκεῖνος, φησί, καὶ διὰ νομικὸν συνταγμάτων ζωγραφούμενος, καὶ διὰ φωνῆς τῶν ἀγίων προφητῶν προδούμενος, διὰ ἀναδειχθῆσαν ποτε τοῦ κατ' ἀλήθειαν προαναλάμπων φωτὸς, καὶ διαγγέλων ἐν ὑμῖν, διτι προστήκει τὴν ἑδὲν εὐεργετή ποτεσθέται τοῦ Κυρίου καὶ θεοῦ δὲ πεπείστερος οὐκέπιστος ήσως ὁρᾶτε, καίτοι τοσούτος ὑπέρχων ἀρετῇ, διὰ τὴν ἐνοῦσαν ὑμῖν ἀχάλιστὸν τε καὶ ἀκτεποτετην τὴν ἀπόνοιαν, ἐπὶ τὸ μείζον ἡδη χωρῶ, καθ' οὐ, κατ-

¹ Ioan. v. 35. ² Ioan. i, 25. ³ Luc. vii, 29 30.

τὸ εἰκός, ἐρείτε πάλιν οὐδὲν, αὐτὸ τῆς ἀληθείας τὸ κάλλος παρὰ βούλησιν τὴν ἑαυτῶν δυσωπούμενοι. Οὐ γάρ λόγιοι ἔσι καὶ ταῖς ἐξ ἀνθρώπων ψήφαις ἀπει- μνύνομαι, οὐδὲ τὰς ἐκ φημάτων φιλῶν συλλέγειν ἐπ' ἐμαυτῷ μαρτυρίας οἰήσομαι δεῖν, ἀξιολογωτέροις δὲ καὶ πολὺ μείζοις τῶν εἰρημένων ἐπιτρέψω τὰ κατ' ἐμαυτὸν, καὶ ἐξ αὐτῆς ἡδη καταλαμπρύων τῆς ἐν Ἑργοῖς μεγαλειότητος, ὅτι Θεὸς κατὰ φύσιν εἰμί, καὶ ἵν θεοῦ πέφηνα Πατρὸς, ἀδικῶ δὲ οὐδὲν τοὺς ἄνθρους, ἵντος ὅπερ ἀν βούλωμαι μεταφρυθμίζων νόμους, καὶ ἐκ τῆς κατὰ τὸ γράμμα ποιήτητος εἰς πνευματικὴν θεωρίαν μεταστοιχεῖν τὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις αἰνιγμα- τῶν εἰρημένα. Κατανοεῖτω δὲ πάλιν ὁ φιλομαθής, ὅτι λέγων δὲ Σωτὴρ διὰ τῶν Ἑργῶν ἐπιμαρτύρεσθαι καλῶς εἰς τὸ εἶναι κατὰ φύσιν Θεός, ἐκδιδάσκει σα- φῶς, ὡς οὐκ ἂν εἴη τῶν ἐνδεχομένων ἀπαραλλάκτων ἐνυπάρχειν τινὶ τὴν θεῷ πρέπουσαν ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν, εἰ μὴ αὐτὸς κατὰ φύσιν ὑπάρχοι Θεός. Μαρτυρεῖται γάρ διὰ τῶν Ἑργῶν, οὐ καθ' ἔτερον, οἷμαι, τρόπου, ἀλλὰ κατὰ τοὺς αὐτόν. Εἰ γάρ τῶν τοῦ γεννήσαντος ἔργων ὥρται τελειωτής, καὶ ἀπέρ ἀν ἔκεινων καὶ μόνῳ φαίνοιτο πρεπαδέστερα, ταῦτα καὶ αὐτὸς ἐξ οἰκείας ἰσχύος ἀποπληροῖ· πῶς οὐκ ἂν γένοιτο παντὶ τῷ σαφές, ὅτι τὴν αὐτήν ἔκεινη φύσιν ἀπεκλη- ρώσατο, καὶ τοὺς τοῦ τεκνός ἰδιώματος διαλέκτων, ὡς ἐξ αὐτοῦ τὴν ἴστη αὐτῷ δύναμιν τε καὶ ἐνέργειαν ἔχει; Εἰληφέναι γε μὴν παρ' αὐτοῦ τὰ ἔργα φησὶν, ή διὰ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος σχῆμα, καὶ τὴν τοῦ δούλου μορφὴν, ταπεινότερόν τως ἡπερ ἔχρην, καὶ τοῦτο λαλῶν εἰκονομικῶς, ή τὴν ἐκ θεοῦ καὶ Πατρὸς εὑδο- κίαν τε καὶ συγανεσιν, τὴν ἐφ' ἄπασι τοῖς παραδό- ξις ἀπιτελουμένοις, τῷ τῆς δύσεως ἀποσεμνύνων δύναμιτι. Οὕτω γάρ καὶ ἀπεστάλθαι δισχυρίζεται, δε τῇ καὶ κενώσας ἑαυτὸν, καθά γέγραπται, τῆς ἀπράτως πρεπούσης ἀξίας τῷ θεῷ, διὰ τὴν εἰς ἡμᾶς ἀγάπησιν. Ἐταπείνωσε γάρ ἑαυτὸν, καὶ τὴν τοῦ τεταπεινώσας σμικροπρέπειαν οὐκ ἀν ἑτέροις εὐρή- σθομεν τρόποις, ή ἐφ' οἰστερῷ ἀν ὃς ἀνθρωπος έσθι· διε- λαλῇ. Τούτῳ συνάρθει τὸ διὰ τοῦ Ψαλμοῦ πάλιν ὡς ἐξ αὐτοῦ δι' ἡμᾶς ἀνθρωποπρεπῶς εἰρημένον· «Ἐγώ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών δρος τὸ ἄγιον αὐτοῦ, διαγέγλων τὸ πρόσταγμα Κυρίου.» Ή γάρ βασιλεύων δεῖ μετὰ τοῦ Πατρὸς, δι σύνθρονός τε καὶ σύνεδρος, ὡς Θεὸς θεῷ τῷ γεννήσαντι, κεχει- ροτονήσθαι φησιν εἰς βασιλέα καὶ κύριον, ἀπέρ εἰχεν ὡς Θεὸς λαμβάνειν εἰπών, διε τέφηνεν ἀνθρωπος, ή τὸ βασιλεύειν κατὰ φύσιν οὐκ ἔνεστιν, ἀλλὰ γάρ καὶ τὸ τῆς κυριότητος δυομά τε καὶ πρᾶγμα πάντως ἐπακτόν.

ΚΕΦΑΔ. Β.

¹Οτι εἰκάστηστι τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς δι Υἱός. Ἐν φῷ καὶ πρόσθι τοῦ ιουδαίους διετρέχος, ὡς μητροούρας τὰ διὰ Μωϋσέως αἰτηματωδῶς μᾶλλον εἰρη- μένα.

Οὗτος φωνήσι αὐτοῦ κάποιος ἀκηκόατε, οὗτος εἰ- δος αὐτοῦ διωράκατε, καὶ τὸν Δόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ὑμῖν μέγοντα, δι τὸν ἀπέσταλκεν ἐκεῖνος, τούτῳ ὑμείς οὐ πιστεύετε.

¹ Philipp. ii, 7. ² Psal. ii, 6.

A tudinem veritati. Non jam enim, inquit, hominum sermonibus ac suffragiis gloriatur, neque de meipso testimonium ex nudis vocabulis colligendum esse puto, sed dignioribus ac longe majoribus rea meas commendando, ²⁵³ et ex ipso tandem operum magnificencia ostendo me Deum esse secundum naturam, et ex Deo Patre genitum esse: nec facio cuiquam injuriam, dum meas leges in quocunque placuerit transmuto, et a litterali crassitatem ad spiritalem contemplationem quae veteribus ænigmatis dicta sunt transfero. Observet porro denuo quicunque est discendi cupidus, Salvatorem, cum sit operibus egregie probari se Deum secundum naturam esse, clare docere fieri non posse ut divina vis et operatio per eadem similis insit alieui, nisi Deus ipse sit secundum naturam. Comprobatur enim per opera, non alio, ut opinor, modo, quam isto. Si enim Patris opera facere videtur, si quacunque illi ac soli conveniunt, hæc ipse quoque propria virtute adimpler: quomodo cuivis non manifeste patet, eamdem cum illo sortitum esse naturam, et Patris proprietatibus præfulgere, ut qui ex ipso natus eamdem cum ipso vim et operationem habeat? Verumtamen ab eo se opera dicit accepisse, aut propter humanitatem et servi formam, humilius quodammodo quam par erat, idque ratione dispensationis de se loquens, aut Patris comprobationem et assensum in facundiis miraculis donationis nominis adornans. Sic enim missum quoque se assertit maxime cum exhibanterit seipsum, sicut scriptum est ², dignitate illa quae Deo admodum convenient, propter dilectionem in nos. Humiliavit enim semetipsum, et humiliationis vilitatem alia ratione constare non compariemus, quam quod interdum ut homo loquatur. Huic suffragatur quod per Psalmistam rursus sub ejus persona propter nos humano more dictum est: «Ego autem con- stitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum Domini». ³ Nam qui cum Deo Patre semper regnat, qui in eodem throno consideret, ut Deus cum Deo Patre, regem ac constitutum satetur ac dominum, quem habebat ut Deus, accipere se dicens, cum factus est homo, cui homini regnandi potestas natura non inest, sed cum ipsum dominationis nomen, tum res ipsa uique ascililia est.

254 CAP. II.

Quod imago Dei ac Patris sit Filius. Ubi Iudei etiam reprehenduntur, quod non intelligant quae a Moyse figurata scripta sunt.

V, 37, 38. Neque vocem ejus unquam audistis, neque speciem ejus vidistis; et Verbum ejus non habetis in vobis manens: quia quem misit ille, hunc vos non creditis.

Nemo simplicem loci hujus sensum esse videbit, sed multos eosque abstrusos intellectus, qui simplicium auditorum mentes facile admundum effugiant, et acrioribus tantum ingenii capiuntur. Quid enim causa est, inquiet forsitan aliquis, ut cum Jesus dicat ab operatione Deo congruenti se habere testimonium, ad rem tamen a proposito longe alienam se convertat, cum ait Pharisaeos neque Dei ac Patris vocem unquam audisse, neque speciem ejus vidiisse, sed neque Verbum illius habere manens in ipsis? Ego certe et quivis alias dubitacionem istiusmodi non abs re fore dixerit. Quem igitur sensum proposito loco aptaturi simus, et quid novi excoxitatur, veritati prorsus insistentes, Spiritus virtute et gratia exponere conabor. Solet Salvator Christus saepe disserens utiliter cum stultis Pharisaeis, in eorum corda penitus intueri, et pro eo ac Deum decet quae taciti volvunt animo perspicere, bisque potissimum respondere, et verba de iis facere, tamen increpare; verborum seriem omnino non egreditur, sed illorum consiliis et cogitationibus statim occurrit, hinc etiam ostendens se Deum secundum naturam esse, ut qui agnoscat occulta, et corda scrutetur et renes. Si quis autem velit, manifestissimam hujusce rei demonstrationem ab aliis evangelistis, Luca nimirum, et aliis accipiet. Scriptum est in aliis Evangelii, Pharisaeos et legis doctores ex omni circum quaerere Iudea congregatos fuisse. « Et ecce viri, inquit, portantes in lecto 255 hominem, qui erat paralyticus : et quarebant eum inferre, et ponere ante eum. Et non invenientes qua parte illum inferrent praeturbata, ascenderunt super lectum, et per tegulas subsumserunt eum cum lecto in medium ante Jesum. Quorum sicut ut vidit, dixit paralyticu : Homo, remittuntur tibi peccata tua. Et cœperunt cogitare Scribæ et Pharisæi dicentes : Quis est hic qui loquitur blasphemias? Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus? Ut cognovit autem Jesus cogitationes eorum, respondens dixit ad illos : Quid cogitatis in cordibus vestris? Quid est facilius dicere, Dimittuntur tibi peccata tua : an dicere : Surge et ambula? » Vides ut non expectans dum loquendo responderent aut admurmurarent, eorum cogitationis occurrat, ut Deus. Aliud exemplum istiusmodi apud eumdem reperies. Sic enim beatus Lucas ait : « Factum est autem et in alio Sabbato ut intraret in synagogam, et doceret. Et erat ibi homo, et manus ejus dextera erat arida. Observabant autem Scribe et Pharisæi si in Sabbato curaret, ut invenirent unde accusarent eum. Ipse vero sciebat cogitationes eorum : et ait homini qui habebat manum aridam : Surge, et sta in medium. Et surgens, stetit. Ait autem ad illos Jesus : Interrogabo vos, si licet Sabbato benefacere, an male? » Vides rursus hic ut perspecto corde eorum qui stulte ipsum criminari nitebantur, ista dixerit? Tale quid porro a

Οὐχ ἀπλῆν δι τοις ιδοις νοημάτων διασκευήν τῷ προτεθέντι: πάλιν ἐπειχειρούμην ῥῆτῳ, ἀλλὰ κεχρυμμάτων θεωρημάτων ὅσμον, πολὺ δὴ λίαν εύχαλως τὸν τῶν ἀζητήτως ἐπακρωμάτων παριπεύοντα νοῦν, μόνοις δὲ τάχα τοῖς πικρότερον ἔξετάουσιν δρᾶσθαι καταδεχόμενον. Τί γάρ δὴ τὸ πεπεικός, ἐρεῖτις τυχόν, ἀπὸ τῆς θεοπρεποῦς ἐνεργείας μαρτυρεῖσθαι λέγοντα τὸν Ἰησοῦν, ὡς ἐπὶ τι τῶν παρακειμάτων ἐλέσθην τὸ πολὺ λίαν ἀπεσχοινισμένον, τὸ μήτε ἀκτηκόντας, φημι, τοὺς Φαρισαίους πώποτε τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς φωνῆς, μήτε μήτε τεθεῖσθαι τὸ εἰδός αὐτοῦ, ἀλλὰ μηδὲ τὸν Λόγον ἔχειν ἐνοικοῦντα αὐτοῖς τὸν ἔκεινον. Καὶ συνθήσομαι γε, καὶ πᾶς τις, οἷμαι, τῶν ἄλλων, ὡς οὐκ ἔξα τοῦ πρέποντος γένονται δι τὴς τοιάντη παρὰ τινῶν ἐπαπόρησις. Ποιὸν οὖν δρα τοῖς προκειμένοις ἐφαρμόσομεν νοῦν, τί δὲ πάλιν εὔρεσιλογοῦντες ἐξαρτύσομεν, τῆς ἀληθείας ἔχομενοι πανταχῇ, διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας τε καὶ χάριτος ἐξειπεν πειράσομαι. « Εθος τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, ποιουμένῳ πολλάκις τὰς ἐπωφελεῖς διαλέξεις πρὸς τοὺς ἀσύνετους μάλιστα Φαρισαίους, εἰς τὸ τῆς καρδίας αὐτῶν ἀτενίζειν βάθος, καὶ περιστέπτεσθαι θεοπρεπῶς τὰ ἐν λογισμοῖς ἀφώνως ἔτι: κατὰ τὸν νοῦν στρεφόμενα τε καὶ ἀνακινούμενα, καὶ πρὸς ταῦτα μάλιστα καὶ τὰς ἀποκρίτεις ποιεῖσθαι, καὶ τοὺς λόγους ἔσθι τε, καὶ τοὺς ἐλέγχους τοὺς ἐπ' αὐτοῖς, καὶ οὐ πάντως τῶν οἰκείων ῥῆμάτων ἀνεξίτητον διατηρεῖ τὸν εἰρμόν· ἀλλὰ πρὸς δύο διὰ τὸν ἔκεινος βουλεύωνται, καὶ καθ' ἀυτοὺς ἔννοιωσι, δριμὺς ὑπαντή, καὶ διὰ τούτου δεικνύς, διτιπέρ ἔστι κατὰ φύσιν Θεός, ὡς γινώσκων τὰ ἐν τῷ βάθει κείμενα, καὶ καρδίας ἁρευτῶν καὶ νεφρούς. Δεκάσθω δὲ, εἰ τῷ δοκεῖ, τὴν διὰ τοῖς εἰρημένοις ἐναργεστάτην ἀπόδειξιν παρὰ τῶν ἐτέρων εὐαγγελιστῶν, Λουκᾶ δὴ, φημι, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ. Γέγραπται τοίνυν ἐν ἐτέροις Εὐαγγελίοις, ὡς ἡσάν ποτε συνεληλυθότες ἐπὶ πάσης τῆς περιχώρου τῆς Ἰουδαίας Φαρισαίοι καὶ νομοδιάσκαλοι· « Καὶ ίδον ἄνδρες, φησι, φέροντες ἐπὶ κλίνης ἀνθρώπον, διὸν παραλευμένος, καὶ ἐξῆτουν αὐτὸν εἰσεγεγκεῖν καὶ θεῖναι ἐνώπιον αὐτοῦ. Καὶ μὴ εὔροντες διὰ τοὺς εἰσεγγκωσιν αὐτὸν διὰ τὸν δχλον, ἀναβάντες ἐπὶ τὸ δῶμα, διὰ τῶν κεράμων καθῆκαν αὐτὸν σὺν τῷ κλινεῖκα εἰς τὸ μέσον, ἐμπροσθεν τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ ίδον τὴν πίστιν αὐτῶν, εἴπε τῷ παραλευτικῷ· « Ανθρώπε, ἀφέωντα! τοι αἱ ἀμαρτίαι σου. Καὶ ἡρέατο διαλογίζεσθαι οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι, λέγοντες· Τίς ἔστιν οὗτος, διὸ λαλεῖ βλασφημίας; Τίς δύναται ἀμαρτίας ἀφίεναι, εἰ μὴ εἰς δ Θεός; » Επιγιούς δὲ δι τοῦ Ἰησοῦ, φησι, τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν, ἀποκριθεῖς εἰπε πρὸς αὐτούς· Τί διαλογίζεσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; Τί ἔστιν εὐχοτώπερον εἰπεῖν, Ἀφέωνται σοι αἱ ἀμαρτίαι σου, ή εἰπεῖν, « Ήγειραι καὶ περιπάτει; » Όρφες δικαίωσεις τὴν ἐν προφορῇ ῥῆμάτων ἀπόκρισιν, ήτοι γογγυσμὸν, πρὸς τὰς ἐν αὐτοῖς ἐννοίας ὡς Θεός ἀποκρίνεται. Εὑρήσεις δὲ πάλιν καὶ ἐτέρων πράγματος εἰκόνα, κατὰ τοῦτο διηρτισμένην τὸ σχῆμα. Λέγει γάρ οὕτως δι μακάριος Λουκᾶς

* Luc. v, 18-26. * Luc. vi, 6-9.

· Ἐγένετο δὲ ἐν ἑτέρῳ Σαββάτῳ εἰσελθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν Συναγωγὴν, καὶ διδάσκειν. Καὶ ἦν ἀνθρώπος ἐκεῖ, καὶ ἡ χειρ αὐτοῦ ἦ δεξιὰ ἡν̄η ἔηρά. Παρετηροῦντο δὲ αὐτὸν οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι, εἰ ἐν τῷ Σαββάτῳ θεραπεύει, ἵνα εὑρῶσι κατηγορίαν κατ' αὐτοῦ. Αὐτὸς δὲ ἤδει τοὺς διαιλογισμοὺς αὐτῶν · καὶ εἶπε τῷ ἀνδρὶ τῷ ἔηρᾳ ἔχοντι τὴν χειραν · "Ἐγείρας, καὶ στήθη εἰς τὸ μέσον. Καὶ ἀναστὰς, ἴστη. Εἴπε δὲ Ἰησοῦς πρὸς αὐτούς · Ἐκερωθῆσαν ὑμᾶς, εἰ ἔξεστι τῷ Σαββάτῳ ἀγαθοτοῦσσαι, η κακοποιῆσαι. » Ὡρὸς δὲ πάλιν ἀνακεκαλυμμένως ἐν τούτοις, ὡς εἰς αὐτὴν ὅρῶν τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων αἰτιάσθαι πειρωμένων αὐτὸν, ἐποιήσατο τοὺς λόγους. Τοιοῦτον τι πάλιν καὶ ἐπὶ τῷ προκειμένῳ δητῷ τεθεωρῆσθαι πάρα τοῦ Σωτῆρος ἐν ταῖς τῶν Φαρισαίων διανοίαις ὑποτοπήσουμεν. Οφεῖ δὲ τὴν εὐθείαν η τὴν τοῦ πράγματος θέσιν οὐκ ἀπολακτίσαντα τὸν λόγον, ἔκαστα τῶν ἡδη προειρημένων ἀναμηρύσασθαι κατοκνήσας ὑδαμῶς. Γέγονε τοίνυν ἐν ἀρχῇ πρὸς ἐκείνους ὁ πολὺς τε καὶ μακρὺς ὥντος λόγος, ἐπὶ τῷ τεθεωραπεύμενῳ κατὰ τὸ Σάββατον, καὶ δεκά ποικίλων εὑρημάτων καὶ συλλογισμῶν ἀναπειθεῖσι ἐπειράθε Χριστὸς τοὺς, οἵπερ ἤσαν ἐπὶ τῇ τοῦ Σαββάτου λύσαι δυστρότως ἀσχάλλοντες, ὡς ἔξεστι καὶ ἀλεῖσθαι ἐν Σαββάτῳ, καὶ εἰς πάντας ἀργάζεσθαι τὸ ἀγαθὸν, καὶ πρὸς τούτοις, ὅτι πράγματος ἀξιολογωτάτου σκάλη, ὁ νόμος ἐποείστο τὴν κατὰ τὸ Σάββατον ἀργίαν, δίλλως τε καὶ, δύον ἤκεν εἰς τὴν ἐκείνου φῆφον, παραλύσας τὴν τοῦ Σαββάτου τιμὴν, η καὶ τὸν νόμον ὡς διὰ τούτου δὴ μάλιστα παραβολῆς, καὶ ἀπεστάλθει πάρα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, C καὶ λίαν εὐτόνως διεισχυρίζετο, καὶ προσέπι μαρτυρεῖσθαι παρ' αὐτοῦ, καὶ συνευδοκήσειν ἐφ' ἀπασιν, οἵπερ δὲ ἀργάσασθαι, διελάλει σαφῶς. Πρὸς ταῦτα, κατά γε τὸ ἐν λογισμοῖς πιθανὸν, διενθυμοῦνται πάλιν οἱ Φαρισαῖοι καθ' ἑαυτοὺς, διὰ δὴ ταῖς νομικοῖς προσθρεύοντες γράμμασιν, δεῖ τε τὰς διὰ Μωσέως ἐντολὰς προἰσχόμενοι, καὶ ἀνεγνωκέναι λέγοντες, τίς δὲ παρὰ τούτου λόγος · πῶς δὲ αὐτῷ συνευδοκήσει παραλύοντες τὸν νόμον δὲ Θεὸς καὶ Πατήρ; πότε δὲ μεμαρτύρηκεν, η τίνα ψῆφον ἐποιήσατο περὶ αὐτοῦ; Ἐκ μὲν γέρ τῶν Μωσαϊκῶν συνταγμάτων ἐγνώκαμεν, διὰ καταδέηκεν δὲ Θεὸς ἐπὶ τὸ δρός τὸ Σινᾶ, ὥφθη τοῖς πατράσι τὸ εἰδός αὐτοῦ. Ἀκούστη, φησι, γέγονεν η φωνὴ αὐτοῦ λελάληκεν ὅλη τῇ Συναγωγῇ, τηρεῖν ἐκλείσεις τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου, σαφῶς διαστελλας ὡδί · Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν Σαββάτων ἀγιάζειν αὐτὴν. Ἐξ ἡμέρας ἀργῆ, καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου · τῇ δὲ ἡμέρῃ τῇ ἑδδομῇ, Σάββατα ἀγια Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου. Οὐ ποιήσεις ἐν αὐτῇ πᾶν ἔργον. Καὶ οὐχ ἑτέρου, φησι, ταῦτα λέγοντος τικούσαμεν, αὐτήκοος ἦν τῆς θεόθεν φωνῆς η τῶν πατέρων πληθύνεις, καὶ μετ' ἐκείνους ἐν ἡμῖν δὲ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Τίς δὲ οὐδές ἔστιν; Ταῦτα πάλιν ἐπείπερ ἐνθυμούμενοις ἰθεάσατο, πικρῶς διαβαίνοντας ἐξελέγχει, λέγοντας · Οὗτε φωνῆς αὐτοῦ πώποτε ἀκηκόστε, οὔτ' εἰδος αὐτοῦ ἐωράκατε, καὶ τὸν Λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ὑμῖν μένοντα, διὰ δὲ ἀπέστειλεν ἐκείνος, τούτῳ

A Salvatore in Phariseorum mentibus observatum in proposito dictio suspicamur. Quod si ea quæ prius dicta sunt repele non gravaberis, videbis a recta linea, aut rei ordine sermonem non recedere. Lougiorem itaque initio cum ipsis de eo qui Sabbato curatus fuerat disputationem suscepit, variisque rationibus et argumentis probare Christus conabatur iis qui Sabbatum esse violatum perperam indignabantur, licere misereri in Sabbato, et omnibus benefacere, et praeterea, legem sabbaticum otium umbram statuisse rei dignissimæ, præsertim cum soluto, 256 ut illi volunt, Sabbato, sive lege per hoc maxime violata, sese missum etiam a Pater confirmaret, et testimonium ab ipso habere, et omnia opera consentiente Patre facere, clare exponeret. Adversus hæc, ut probabile est, illud excogitanti, maxime cum legis litteræ int̄hærent, et Mosaicæ præcepta semper allegarent, et in eorum lectione exercitatos se venditarent: Quidnam illud est quod ab eo dicitur? et quomodo consensurus ei est Deus ac Pater legem solventi? Ecquando vero testimonium prohibuit, aut quam sententiam de ipso tulit? Ex Mosaicis enim scriptis agnoscimus descendisse Deum in montem Sina, visam esse patribus nostris speciem ejus. Vox ejus, inquit, ad auditum pervenit, locutus est toti congregatiōni: servare jussit diem Sabbati, clavis præcipiens in hunc modum: « Memento diem Sabbatorum sanctificare eam. Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua: septima autem die, Sabbata sancta Domino Deo tuo. Non facies in ea ullum opus ». Neque ab alio, inquit, haec audivimus: vocem divinitus emissam ipsis patres audierunt, et post illos factus est in nobis Dei sermo. Hic autem quinam est? Talia volentes animo cum vidisset, acerbe illis insauiam objicit, dicens: « Neque vocem ejus unquam audistis, neque speciem ejus vidistis: et Verbum ejus non habetis in vobis manens: quia quem misit ille, huic vos nou creditis ». Quæ enim per id temporis figurata facta sunt, et per quæ Dei in montem Sina descensus ipsius formabatur, illi omnium prorsus ignari pro imaginibus rerum spirituum non capiebant, sed et corporis oculis cerni posse naturam divinam et voce corporea uti sibi persuaserant. Quod autem D verum sit id quod de ipsis a Salvatore dictum est, et quod neque Dei ac Patris vocem unquam audierint, neque adeo corporis oculis speciem ejus quisquam viderit, hoc est ullum ei omni ratione similem, operæ pretium duco ad spiritalem indagationem ea quæ in Exodo scripta sunt proferre. Sunt autem istiusmodi: « Et eduxit Moyses populum in occursum Dei e castris: et astiterunt sub monte Sina. Mons autem Sina sumabat totus, eo quod descendebat 257 super eum Deus in igne. Et ascendebat fumus, tanquam fumus fornacis. Et obstupuit omnis populus valde. Factæ sunt autem voces tubæ præcedentes, fortes valde. Moyses loquebatur · Deus

¹ Εἰσιδ. xx, 8. ² Juan. v, 57, 38.

autem respondebat ei voce⁹. Et istiusmodi quidem est sapientissimi Moysis oraculum. Sed nunc, opinor, ostendendum nobis est Judaeos in opinionem deo valde ridiculam esse delapsos, qui putarunt cum ejus speciem se vidisse, tum vocem qua natura divina praedita sit re vera audisse. Age itaque, Salvatoris gratia et benignitate cuncti, litteræ legalis crassitatem ad spiritalem contemplationem subtilius transferamus. Sic enim apparebit quoque verum illud esse quod ad Pharisæos deo dictum est:

« Neque vocem ejus unquam audistis, neque spicem ejus vidistis. »

'Εξέδω γεγραμένα παραθέντα προς ἑρευνάν τε καὶ βάσανον πνευματικήν. Έχει δὲ οὕτως: « Καὶ ἔξηγας παρεμβαλῆς, καὶ παρέστησαν ὑπὸ δρός τὸ Σινᾶ. Τὸ δὲ δρός τὸ Σινᾶ ἐκαπνίζετο ὅλον διὰ τὸ καταβεβακέναι τὸν Θεὸν ἐπ' αὐτοῦ ἐν πυρὶ. Καὶ ἀνέβανεν δὲ πυνθάνεις, ὡς καπνὸς καμίνου. Καὶ ἔξεστη πᾶς ὁ λαὸς σφόδρα. Ἐγίνοντο δὲ αἱ φωναὶ τῆς σάλπιγγος προβαίνουσαι, ἵσχυραί σφόδρα. Μωσῆς ἀλάτει, δὲ θεὸς ἀπεκρίνετο αὐτῷ φωνῇ. » Ήδε μὲν οὖν ἡ τὸ πανσέφου Μωσέως λόγιον ἔχει. Δεῖν δὲ οἷμαι, καὶ νῦν εἰς γελασιστὴν καπολισθανοντας περὶ Θεοῦ δέοντος ιουδαίους ἀλέγχειν, καὶ αὐτὸς τεθεασθαι τὸ εἶδος οἰηθέντας αὐτοῦ, καὶ ἀκούσαι τῆς διντῶς ἑνούσης τῇ θελῇ φύει φωνής. « Άγη δὴ τοίνυν τῇ τοῦ Σωτῆρος ἐπιθερασύντες χορηγίᾳ καὶ χάριτι, τὴν τοῦ νομικοῦ παχύτητα γράμματος εἰς πνευματικήν θεωρίαν ἀπολεπτύνωμεν. Οὗτοι γάρ μάλιστα φανεῖται καὶ ἀληθήτεροι τοῖς πρὸς Φαρισαίους εἰρημένον περὶ Θεοῦ. » Οὗτε φωνὴν αὐτοῦ πάντοτε ἀκηράτε, οὐτε εἶδος αὐτοῦ ἀωράτε. »

Quod igitur populus in occursum Dei eductus, B sicut scriptum est, manifestum signum fuerit, et figura non posse aliquos ad Deum absque institutione et scientia venire, sed lego potius quasi manu ad agnitionem eorum quae cipiunt deductos, perdiscere. Mosem quippe pro lege capiemus, juxta illud quod a quodam dictum est: « Habent Moysen et prophetas¹⁰. » Quod autem populus¹¹ stat sub monte, cum iam descendisset Deus et in ipso esset, animi studium et alacritatem eorum qui vocantur in servitutem significat, qui non renuunt ullo modo res supra vires aut altiores natura sua aggredi opitulante ipsis Deo. Hujusmodi sunt nimirum, qui Salvatoris sunt participes. Ideoque qui virtutem colunt humana majorem: « Quis nos separabit, inquit, a charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius¹²? » Omnia quippe mala tolerabilia sunt piis hominibus propter dilectionem Christi, et licet tribulatio ut mons erigatur, omnis periculum animose illi superabunt, et a dilectione Dei non recessent. Cum autem descendere dicatur Deus, tamen non in planitię, sed supra quodammodo, et in monte appetat, ut tale quiddam apud te cogites, nimirum licet natura divina nostra inenibus condescendens, seipsam nobis intelligentiam praebat, altiorum tamen esse quam ut eam exprimere dicendo aut assequi cogitando possimus. Sublimitas enim et eminentia divinorum dogmatum per montem significatur, quem fumo totum oppletum dicit. Acres enim sunt profecto, nec admodum clari apud nos de deitate sermones, qui mentis oculum fumo vellicant. Quapropter Paulus ille sapientissimus, in speculo et ænigmate videre

ώμεις οὐ πιστεύετε. » Τὰ γάρ ἐν τύπῳ γεγονότα καὶ ἔκεινο τοῦ καιροῦ, καὶ δι' ὧν αὐτοῖς ἡ ἐπὶ τὸ δρός τὸ Σινᾶ κάθιδος ἐσχηματίζετο τοῦ Θεοῦ, ταῦτα πάλιν εἰδότες οὐδὲν, οὐκ εἰς εἰκόνας πραγμάτων ἰδόντες νοητῶν, ἀλλ' ὄντες [al. διντῶς] καὶ τοῖς τοῦ σώματος δρθαλμοῖς δραστὴν εἶναι δύνασθαι τὴν θελὴν φύσιν, καὶ φωνὴν σώματικὴν κεχρῆσθαι πιστεύειν. « Ήτι δὲ ἀληθῆς ἐπ' αὐτοῖς τοῦ Σωτῆρος δὲ λόγος; ήν, καὶ οὗτε φωνῆς ἀκήκοαστι ποτε τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὗτε μὲν δικεῖ τῇ διὰ σώματος τεθέαται τοῖς εἰδοῖς αὐτοῦ, τούτοις τὸν δομούν αὐτῷ κατὰ πάντα λόγον, χρήγας πάλιν ἀπιδεῖται αφῶς ὑπωλαμβάνων τὰ ἐν τῇ Εὐαγγελίᾳ γεγραμένα πνευματικήν. Έχει δὲ οὕτως: « Καὶ ἔξηγας παρεμβαλῆς, καὶ παρέστησαν ὑπὸ δρός τὸ Σινᾶ. Τὸ δὲ δρός τὸ Σινᾶ ἐκαπνίζετο ὅλον διὰ τὸ καταβεβακέναι τὸν Θεὸν ἐπ' αὐτοῦ ἐν πυρὶ. Καὶ ἀνέβανεν δὲ πυνθάνεις, ὡς καπνὸς καμίνου. Καὶ ἔξεστη πᾶς ὁ λαὸς σφόδρα. Ἐγίνοντο δὲ αἱ φωναὶ τῆς σάλπιγγος προβαίνουσαι, ἵσχυραί σφόδρα. Μωσῆς ἀλάτει, δὲ θεὸς ἀπεκρίνετο αὐτῷ φωνῇ. » Ήδε μὲν οὖν ἡ τὸ πανσέφου Μωσέως λόγιον ἔχει. Δεῖν δὲ οἷμαι, καὶ νῦν εἰς γελασιστὴν καπολισθανοντας περὶ Θεοῦ δέοντος ιουδαίους ἀλέγχειν, καὶ αὐτὸς τεθεασθαι τὸ εἶδος οἰηθέντας αὐτοῦ, καὶ ἀκούσαι τῆς διντῶς ἑνούσης τῇ θελῇ φύει φωνής. « Άγη δὴ τοίνυν τῇ τοῦ Σωτῆρος ἐπιθερασύντες χορηγίᾳ καὶ χάριτι, τὴν τοῦ νομικοῦ παχύτητα γράμματος εἰς πνευματικήν θεωρίαν ἀπολεπτύνωμεν. Οὗτοι γάρ μάλιστα φανεῖται καὶ ἀληθήτεροι τοῖς πρὸς Φαρισαίους εἰρημένον περὶ Θεοῦ. » Οὗτε φωνὴν αὐτοῦ πάντοτε ἀκηράτε, οὐτε εἶδος αὐτοῦ ἀωράτε. »

Τὸ μὲν αὖ διὰ Μωσέως ἀξάγεσθαι τὸν λαὸν εἰς ἀπάντησιν τοῦ Θεοῦ, καθὼς γέγραπται, σημεῖον δὲ γένοστα σφές, καὶ λόγος ὡς ἐν αἰνίγματι, τοῦ μὴ δύνασθαι τινας ἀπαδιπλωγήτως τα καὶ ἀνεποτίτως λέναι πρὸς Θεὸν, νόμῳ δὲ μὲν λέγοντος χειραγωγουμένους εἰς ἀπίγνωσιν ὃν ζητοῦσι, μαθεῖν. Μωσῆς γάρ εἰς νόμον ἡμῖν νοηθήσεται, κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦς: « Ἐχουσι Μωσέας, καὶ τοὺς προφήτας. » Ή δὲ γε παράστασις ἡ ὑπὸ τὸ δρός, καταβεβακέστος ἥδη καὶ δύτος ἐν αὐτῷ τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐποιμέτητα τῆς γνώμης καὶ τὸ γοργὸν εἰς δουλείαν τῶν καλουμένων ὑπόδηλοι, οὐτε ἀνανευόντων τρόπων τινά, καὶ τοῖς ὑπὲρ δύναμιν καὶ ὑψηλοτέροις ἡ κατὰ τὴν φύσιν προσσπαλεῖν, συμπαρόντος αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ. Τοιούτοι δὴ πάντως τοῦ Σωτῆρος οἱ μέτοχοι. Διὸ δὴ καὶ τὴν ὑπὲρ δινθρωπον μελετῶντες ἀνθρεάν, εἴ τις ἀντίτιμος τοῦ Χριστοῦ; Θλίψεις, η στενοχωρία, η διωγμός, η λιμός, η γυμνότης, η κίνδυνος, η μάχαιρα; Πάντα γάρ τοις εὐσεβούσιν οἰστά τὰ δεινά διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀγάπησιν· καὶ ὡς δρός η θλίψις ἐγείρηται, παντὸς ἐκείνοις κινδύνου κατατακτανείσονται, καὶ τῆς πρὸς Θεὸν φιλίας τὴν γνώμην οὐκ ἀποστήσουσι. Κατελθεῖν δὲ λεγόμενος, οὐκ εἰς χθαμαλόν τινα κῶρον, ἀλλ' ἀναὶ πολὺν ποιοῦντας καὶ σαντόν, διτεῖς ήμετέρας διανοίας ἡ θελὴ φύσις συγκαταβάνουσα, διευτήν ἡμῖν προσόπη πρὸς κατανόησιν, ἀλλ' ἔστι τολμὴν ἐν τοῖς πολὺν λεγόντης δημάρτινος, καὶ λόγοις, καὶ θεωρήμασι. Τὸ γάρ ὑπὲρ λέοντας καὶ ὑπάρτοντον τῶν περὶ αὐτῆς δογμάτων διὰ τοῦ δροῦ σημαίνεται, δὲ σύμπαν ἡμῖν τῷ καπνῷ καταμελαίνεσθαι λέγει. Δριμεῖς γάρ διντῶς καὶ οὐ σφόδρα λαμπροὶ παρ' ἡμῖν αἱ περὶ θεστητος ἴσχυοι, τὸ τῆς διανοίας δρθαλμὸν καπνοῦ [δίκην] ἀμύτεστος. Διὸ

⁹ Exod. xix, 17-19. ¹⁰ Luc. xvi, 29. ¹¹ Röm. viii, 35.

τοῦτο, Παῦλος μὲν ὁ σοφώτατος ἐν ἱερῷ καὶ ἀνθίγματι βλέπεται ἡμᾶς διεμπερύρατο. Τεθεικέναι δὲ σπέσιος ἀποκρυψήην αὐτοῦ, τὸν Θεὸν δηλοντί, φησὶ παῖς πάλιν ὁ Μελιφόδης, τῷ τοῦ σκέπους ὀνόματι τὴν περὶ αὐτὸν ἀκαταληφίαν ὑποδηλῶν, ἥσοπερ ἀντὶ εἰς τόπου ληφθεῖη καλῶς ὁ περὶ τὸ πῦρ ἐν τῷ δρεις παπύρος. Ἐν πυρὸς δὲ σχῆματι κάτεισι τὸ Θεῖον αὐτὸν, κατ' ἐκεῖνο δὴ μάλιστα καιροῦ, πρεπόντας τε καὶ ἀναγκαῖος τῇ τοῦ πράγματος φύσει. «Ἐδει γάρ, ἔδει, τὸν εἰς δουλείαν καὶ σύνεσιν διὰ τοῦ μελλοντος δρισθέσθαι νόμου καλοῦντα τὸν Ἱερατήλ, φωτισθῆντος δρᾶσθαις καὶ καλασθῆν· ἀμφώ δὲ ταῦτα τελεῖται διὰ πυρός. » Ἀλλέ καὶ φωναί, φησὶν, αἱ τῆς σάλπιγγος ἕγιόντο προβάνευσαι ἰσχυρότεραι σφόδρα, «ἴνα ταῦτα ἡμῖν τοιαύτη τις νοημάτων ἔξυφατνηται δύναμις· ἔξυφατνητη μὲν γάρ κατ' ὁ νόμος παρὰ Θεού, τὰλην οὐ συντάνοις ἐν ἀρχῇ διὰ τὴν τῶν παιδαγωγούμαντας ἀσθένειαν, ἀλλ' ἰσχυρόντων, ἵνα οὕτως εἴκων, καὶ οὐχ ἔλλην δχαν τὴν τοῦ σαλπίζοντος δύναμιν. Αὐτὸν δὴ καὶ βραδύγλωσσον ἔσαντὸν ὄντομαζεν ὁ Μωσῆς. Προβάνευτος δὲ τοῦ καιροῦ, καὶ ἐκ τῆς κατὰ τὸ γράμμα σκειδὲς εἰς πνευματικὴν ἀγαφέροντος λατρείαν τῶν πιστεύοντας εἰς Χριστὸν, ἰσχυρότεραι σφόδρα τῆς θεασαρίας σάλπιγγος ἔξεδραμον αἱ φωναί, τοῦ σωτηρίου τε καὶ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος πέσσαν τρόπου τινὰ περιηγουόντος τὴν οἰκουμένην. Οὐ γάρ, καθάπέρ δὲ λεπτοδόξης τε καὶ σμικροχήρυξ νόμος εἰς μόνην τὴν Τουδάκον τρικούσθη χώραν, ή καὶ ἀπὸ Δάδην Σιων Βηρεαβεὶ κατηγγέλλετο, μέλλον δὲ εἰς πάσαν ἔξηλθε τὴν γῆν ὁ φθόγγος αὐτοῦ, καθάδι γέγραπται. Τί δὲ δὴ πάλιν ἐπὶ τούτοις; «Μωσῆς ἐλάλει, φησὶν, ὃ δὲ θεὸς ἀποκρίνατο αὐτῷ φωνῇ. » Δριμὺς ἐστω πάλιν τῶν εὐαγγεστέρων ὁ νοῦς, ἐπιτηρεῖτω δὲ ἀκριβῶς τὴν τοῖς θεοῖς λογίοις ἐνούσεαν ἀσφάλειαν. Λαλεῖ μὲν γάρ ὁ Μωσῆς, ἀποκρίνεται δὲ θεὸς τούτῳ φωνῇ, οὐκ ίδιᾳ πάντως φωνῇ (τούτῳ γάρ οὐ φησὶν), ἀλλ' ἀπόλως τε καὶ ἀπολελευμένως φωνῇ, τῇ διὰ κτύπου φημάτων ἀνθρωπινώτερον παραβόης ἀποτελουμένῃ. Περὶ τοῦ γάρ δὲ τῶν ἔργων ἀπονήσας θεός; τι δ' οὐκ ἀν ἔξαντος θελήσας, καὶ λίαν εὐκόλως; Ἐλάλει τοιχαροῦν ὁ Μωσῆς, ὃ δὲ θεὸς ἀποκρίνατο αὐτῷ φωνῇ. Καὶ δὲ μὲν τύπος ἐν τούτοις. «Ἰδωμεν δὲ τὴν ἀλήθειαν. » Ἐχεις τοιχαροῦν ἐν ἀγίοις Εὐαγγελίοις λαλοῦντα τὸν Κύριον· « Πάτερ, δόξασθν σου τὸν Υἱόν· » ἀποκριθμένον δὲ διὰ φωνῆς τὸν Πατέρα· « Καὶ ἐδέξασα, καὶ πάλιν δοξάσω. » Οὐκ εἶναι δὲ τὴν φωνὴν ἀληθῶς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατέρος ὁ Σωτὴρ ἔδειξεν, εἰπὼν τοῖς τοῦ τηνικάδες παροῦσιν· Οὐ δι' ἐμὲ τὴν φωνὴν αὕτη γέγονεν, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς. « Όρξες δπας γεγενῆσθαι σαφῶς διυσχυρίσατο τὴν φωνήν, ἐπεὶ μὴ τῇ διὰ κτύπου κεχρῆσθαι φωνῇ τὴν θεασαρίαν οἰσθεῖσι φύσιν ἀκόλουθον, καὶ ταῖς ἡμετέραις συσχηματίζεται χρεαῖς, καὶ λαΐῃ καθ' ἡμᾶς οἰκονομικῶς. Ταῦτα πάλιν ἡμῖν ἀναγκαῖως εἰσεκομίσθη πρὸς τὸ περὸν εῷ λόγῳ τὰ θεωρήματα. Χρῆναι γάρ πάντως ἀλογιασμόθε, ταῖς ἐντευξαμένοις ἀληθεύονται φαίνεσθαι τὸν Ἡροῦν, δταν εὐρίσκεται λέγων πρὸς Τουδάκους περὶ τοῦ

A nos testatus est¹¹. Et alicubi Psalmista¹² Deum tenebras posuisse latibulum suum ait, tenebrarum nomine comprehendendi se non posse significans, cuius incomprehensibilitatis typum esse fenum illum ignis in monte, recte dicemus. In forma autem ignis Deus ipse descendit: quod eo tempore possissimum necessarium erat et rei naturae congruebat. Decebat enim, decebat eum qui per legem futuram Israelem ad servitutem et scientiam vocabat, illuminare, et dirigere: que duo efficientur per ignem. « Sed et voces, inquit, tubæ factæ sunt præcedentes, fortiores valde¹³; » ut hinc rursus nimirum intelligas, legem quidem prolatam esse quoque a Deo, non tamen contenta voce initio, ob eorum quæ erubilebantur imbecillitatem, sed exili, ut ita dicam, nec totis viribus tubicinis. Proindeque seipsum etiam tardiloquum Moses nominabat. Processu vero temporis, fidelibus ex litterali umbra ad spiritalem cultum revocatis, longe vehementiores ex tuba divinae voces eruperunt, salutari et evangelico præconio universum orbem quodammodo personante. Non enim sicuti lex gracilis illa ac tenuis præco in sola Iudea exauditus est, aut etiam a Dan usque ad Bersabee nuntiatus est, sed in omnem terram exivit sonus eorum, ut scriptum est¹⁴. Quid porro his additur? « Moses loquebatur, inquit, Deus autem respondit ei voce¹⁵. » Hic rursum acrius attendant studiosi, et accurate observent divinorum oraculorum soliditatem. Loquitur enim Moses: huic respondet Deus voce; non propria unique voce (non hoc enim dicit), sed simpliciter, et absolute, « voce, » quæ verborum sono humano more mirabiliter est edita. Quid enim difficile est Deo? Imo quid efficere non potest facile, si modo velit? Loquebatur itaque Moses, Deus autem respondit ei voce. Sed haec quidem figurata: videamus porre veritatem. Habes in Evangelii loquuntem Dominum: « Pater, clarifica Filium tuum¹⁶; » respondet autem 250 voce Pater: « Et clarificavi, et iterum clarificabo¹⁷. » Sed non esse revera vocem Dei ac Patris Salvator ostendit, dicens iis qui tunc aderant: « Non propter me hac vox venit, sed propter vocem¹⁸. » Vides quo pacto vocem factam esse clare asseruit: siquidem putandum non est voce quæ sono editur usum esse natum divinam, licet nostris conformetur usum, et singulari dispensatione loquitur, sicuti nos. Hæc rursus a nobis impræsentiarum observata sunt. Jesum quippe veracem existimandum esse putamus, eum de suo Genitore ad Judeos dicere comperiat: « Neque vocem ejus unquam audialis, neque speciem ejus vidistis, et Verbum ejus non habetis in vobis manens, quia quoniam misit ille, huic vos non creditis¹⁹. » Jam vero, Phariseos immanni fastu turgidos divinum Verbum in se et apud se esse fixasse, ideoque ad miraculam quandam se pervenisse sapientiam asseruisse, id spiritus ipse quoque Christi testabi-

¹¹ I Cor. xiii, 42; ¹² Psal. xvii, 14. ¹³ Dent. xix, 19. ¹⁴ Psal. xviii, 5. ¹⁵ Deut., xii, 19.

¹⁶ Ioap. xii, 28. ¹⁷ Ibid. ¹⁸ Ibid. 30. ¹⁹ Joap. v, 37.

tur, per prophetam Jeremiam dicens ad eos : « Quomodo dicetis, quia sapientes nos sumus, et Verbum Domini nobiscum est ? Frustra factus est juncus mendax Scribis, confusi sunt sapientes, perterriti et capti sunt, sapientia quænam est in eis, quia Verbum Domini reprobaverunt ». Quomodo enim vivens, et subsistens Dei Verbum non reprobasse deprehendentur, qui fidem non suscep-
perunt, sed Dei ac Patris characterem dedecore assererunt, et verissimam ejus speciem per divinam potentiam ac virtutem contemplari designati sunt ? Aliter enim comprehendere divinam et ineffabilem naturam non possumus, quam per ea quæ perficit et operatur. Quapropter a magnitudine et pulchritudine creaturarum similitudine quadam Paulus ire nos jubet ad parentis rerum contemplationem. Præterea Salvator ad sui comprehensionem deducit, his verbis : « Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi : si autem facio, et si mibi non vultis credere, operibus meis credite »¹¹ Jure autem reprehendebat suum discipulum (Philippus is erat) quod existimaret aliter posse Deum ac Patrem spectari, cum liceret immutabilem ejus imaginem contemplari, quæ accurate in seipsa Genitorem exprimit.

260 Ideoque dicebat : « Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me, Philippe ? Qui vidit me, vidit et Patrem »¹².

V, 39-40. Scrutamini Scripturas, quia vos putatis
in ipsis vitam eternam habere: et illæ sunt qua
testimonium perhibent de me. Et non vultis venire ad
me, ut vitam habeatis.

Communis et trita hujus textus expositio docet imperandi modo Pharisaeis a Salvatore dictum esse, ut scrularentur Scripturas, in quibus testimonia de ipso colligant ad vitam: verum quoniam in medio copula, et, posita, illa verba conjungit: « Non vultis venire ad me, » manifestum est aliud quiddam significare, cognatum quidem antedictis, sed in quo nonnihil sit diversi. Si enim illud imperandi modo sit intelligendum, quomodo necessarium non esse dicensus, hac loquendi forma, verbi gratia, totum dicere: « Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam aeternam habere, et illae sunt quae testimonium perhibent de me; » postquam autem eas perscrutati fueritis, « venite ad me; » sed eos invitatos venire, quamvis manu deductos, incusat dicens: « Et non vultis venire ad me. » Legemus itaque utilius et convenientius illas quae ante dicta sunt, non utique imperandi modo, sed assentiendi potius atque indicandi. Erit porro loci hujus sententia talis: cum videret eos ex Mosis scriptis plurima imperite adversus se-

Α ίδιου γεννήτορος· « Ούτε φωνήν αὐτοῦ πώποτε ἀκηκόατε, ούτε εἶδος αὐτοῦ ἐωράκατε, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ὑμίν μένοντα, διτὶ δὲ ἀπόστελλεν ἐκεῖνος, τούτῳ υἱεῖς οὐ πιστεύετε. » Οὐτὶ δὲ τὰλινοὶ οἱ Φαρισαῖοι πρὸς ἐκτόπους ἀλαζονείας ἀναφυσώμενοι, τὸν θείον εἶναι σὺν αὐτοῖς τε καὶ ἐν αὐτοῖς ἐπλάττοντο λόγον, διά τε τοῦτο πρὸς ἀξιάσαντα ἐλάσαι σοφίαν ἀνοήτως διισχυρίζοντο, μαρτυρήσει καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα Χριστοῦ, διά τοῦ προφήτου λόγον Ἱερεμίου πρὸς αὐτούς· « Πῶς ἐρεῖτε, διτὶ Σοφοὶ ἔσμεν τὴν οἰκίαν, καὶ λόγος Κυρίου μεθ' ἡμῶν ἔστιν; Εἰς μάτην ἐγενήθη σχένος φευδῆς Γραμματεῦσην, ἥτχύνθησαν σοφοί, ἐπιτοθησαν καὶ ἐλάσαν, σοφία τις ἔστιν ἐν αὐτοῖς, διτὶ τὸν λόγον Κυρίου ἀπεδοκίμασαν. » Πῶς γάρ τὸν ζῶντα καὶ ἐνυπόστατον τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀποδοκιμάσαντες οὐχ ἀλώσονται, τὴν εἰς αὐτὸν οὐ παραδεξάμενοι πίστιν, ἀλλὰ τὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀτιμάσαντες χαρακτήρα, καὶ τὸ ἀληθέστατον ὕστερον εἶδος αὐτοῦ διά τῆς θεοπρεποῦς ἔξουσίας τε καὶ δυνάμεως θεωρῆσαι παρατείσαμεν; Καταληπτή γάρ τὸν λόγον οὐχ ἐτέρως κατὰ τὸ ἴνδονχμανον τῇ θείᾳ τε καὶ ἀρρητος φύσις, τῇ δὲ ὁν ἐπιτελεί καὶ ἐργάζεται. Διὰ γάρ τοι τοῦτο, καὶ ἀπὸ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ἐπὶ τὴν τοῦ γεννησιουργοῦ θεωρίαν δι μὲν Παύλος τῆματιά λέναι προστάτει· ἔξεναγει δὲ πάλιν εἰς τὴν ἐπ' ἑαυτῷ καταλήψιν δι Σωτὴρ, « Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, η πιστεύητε, τοὺς ἔργους μου πιστεύετε. » Κατητάπιον τοις διαβόλοις, ὃς ἐτέρως δύνασθαι πρὸς τὴν ἐπὶ τῷ Θεῷ καίτοι παρὸν ἐπ' ἔξουσίας αὐτῷ τὴν ἀπαραποθήτην ἔστητι τὸν γεννήσαντα. Διὸ δὴ καὶ Ἐραστος· « Τοσούτη
· Ο ἐνωράκως έιμι. ἐνωσάκει τὸν Πατέρα. »

C Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς, δει ἐτοίμαστε
ὑμεῖς ζωὴν αἰώνιον θέλειν, καὶ αὐταῖς εἰσειν αἱ μαρ-
τυροῦσαι κεριὲ ἐμοῦ. Καὶ οὐ θέλετε ἀλιστήριον
με ἵνα ζωὴν ἔργητε.

‘Η μὲν λεῖα καὶ ιππήλατος τοῖς πολλοῖς καὶ τετριμένη διάνοια τοῦ βητοῦ, πρόστακτικῶς εἰρῆσθαι νομίζειν παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρὸς τοὺς Φαρισαίους ἀναπεῖθε: τὸ χρῆναι, τὰς θείας ἐρευνῶντας Γραφάς, τὰς περὶ αὐτοῦ μαρτυρίας πρὸς ζωὴν ἐρανίζεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ σύνθεσμον ἐν τῷ μεταξὺ θεῖς, φημὶ δὲ τὸ, Καὶ, συνάπτει τὸ, «Οὐ θέλετε ἀλθεῖν πρὸς με» δῆλος ἀν εἴη λοιπὸν ἔτερόν τι σημαίνων, συγχέει μὲν τοὺς εἰρημένους, ἔχον δέ τι βραχὺ τὸ ἐξηλαγμένον. Εἰ γὰρ ἔστι νοεῖσθαι πρόστακτικῶς, πῶς οὐκ εἶναι φήσουμεν ἀναγκαῖον, κατὰ τόδε τὸ σχῆμα τυχόν **D** τὸ σύμπτων εἰπεῖν· «Ἐρευνάτε τὰς Γραφάς, δι τινὰς δοκεῖτε ζωὴν αἰώνιον ἔχειν, καὶ αὗταὶ εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἄδου·» ἐρευνήσαντες δέ, «Ἄλθετε πρὸς με;» ἀλλ’ ὡς μὴ, ἐθέλοντας ἀλθεῖν, κατοι: διὰ τῆς ἐρευνῆς ἐπὶ τοῦτο χειραγωγουμένους, κατατίθεται, λέγων· «Καὶ οὐ θέλετε ἀλθεῖν πρὸς με.» Ἀναγνωσθέμεθα τοῖνυν, ἐπὶ τὸ χρησιμώτερον βλέποντες, καὶ τὸ τοῖς προσποδοθεῖσιν ἀκαλουθοῦν, οὐ πάντας πρόστακτικῶς, ἀλλ’ ὡς συνέστι: [αἱ συναίνεστι] μᾶλλον καὶ ὑποστιγμῆ. «Εσταὶ δὲ πάλιν τοῦ προκει-

²⁰ Jerem. viii, 9, 10. ²¹ Joan. x, 37, 38. ²² Joan. xiv, 9.

μένου τοιούτος ὁ νοῦς. Ἐπειδὴ γάρ θεάσατο τρέχον-
τας ἐπὶ τὰ Μωσέως συγγράμματα, καὶ συλλέγοντας
ἔκειναν ἀπαιδεύτως τὰς τῶν ἀντιλογῶν ἀφορμάς,
ζητοῦντας δὲ ἔπειρον οὐδὲν, ή καὶ δεχομένους, διπερ
ἀν αὐτοῖς τὸ χρῆναι πιστεύειν περιποιή· διὰ τοῦτο
πάλιν ἀναγκαῖς ἀχρηστὸν αὐτοῖς καὶ ἀνόητον τὸν
τῆς ἐπὶ τούτοις ἀρεύνης ἀποφανεῖ πόνον, καὶ ὡς
μεγάλῳ τε καὶ ἐπωφελεστάτῳ πράγματι μεμελετή-
κασιν οὐ κατὰ λόγον κεχρῆσθαι τὸν πρέποντα δι-
ελέγχει σαφῶς. Τί γάρ, εἰπέ μοι, τὸ χρῆσιμον, διει-
τάς μὲν θείας, φησίν, ἔρευνάτε Γραφάς, οἴδημον δή
αὐτῶν εἰς αἰώνιον ἀναθήσεσθαι ζωὴν; Ἐπάν δὲ ταύ-
τας ἡμοὶ μαρτυρούσας εὐρίσκητε, καὶ ζωὴν ὄνομα-
ζούσας ἐμὲ τὴν αἰώνιον, οὐ θέλετε ἀλθεῖν πρός με,
ἴνα ζωὴν ἔχητε. Οὐκοῦν δύον ἔνεις σώζεσθαι, φησίν,
ἔκειναν τὰ μέγιστα τὰς ἑαυτῶν ζημιούντες οὐ νοεῖται
ψυχές, πρὸς μὲν μόνον τὸν ἀντιλέγειν τὸν Μωσαῖκῶν
ἀκονόμενοι λόγουν, τὰ δὲ ἐφ' οὓς ἦν ὑμᾶς τὴν αἰώνιον
ἀποκερδάλνειν ζωὴν, οὐδὲ δύον εἰς νοῦν τὸν ἑαυτῶν
εἰσοικίζοντες. Οὐτὶ δὲ πολὺς ἐν τῷ τῷ νόμῳ καὶ τοῖς
τούτοις τοῦ Μονογενοῦς, πάσιν οἷμας τοῖς φιλομαθέσιν

Δέξαρ καρὰ ἀνθρώπου οὐ λαμβάνω, **ἄλλ'**
ἔγρακα ύμᾶς, διει τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ οὐκ
ἔχεται ἐν ἑαυτοῖς.

Αἰσθάνεται πάλιν, μᾶλλον δὲ ὅρᾳ θεοπρεπῶς, τὸ
δυσπειθὲς καὶ δυσήνιον τῶν Φερισαίων καταδακνύ-
μενον στῖφος, καὶ οὐ πάντως ἐφ' οὓς ἥτιδο τὰ;
Θείας ὡς οὐ δεδνέως ἔρευνάτας Γραφάς, ἀλλ' ἐπὶ^B τῷ μᾶλλον εἰπεῖν· «Οὐ θέλετε ἀλθεῖν πρός με. » Α
γάρ αὐτοὶ νοσοῦσιν εὐκόλως, ταῦτα δύνασθαι κρα-
τεῖν καὶ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος πιστεύουσιν· φοντο γάρ
δή, κατὰ τὸ εἰκός, ἐκ πολλῆς καὶ τοῦτο παθόντες
ἀνοίας, φιλαρχεῖν ἥδη κατ' αὐτῶν τὸν Κύριον, καὶ
τὰς παρὰ πάντων τιμὰς ἑαυτῷ πραγματεύεσθαι
θέλειν, διὰ τοῦ καλεῖν εἰς μαθητείαν αὐτούς. Τοιαύ-
την τινὰ τὴν ὑπόνοιαν λαβόντες εἰς νοῦν, ἐκπεσείσθαι
μὲν δύον οὐδέπω τῆς κατὰ τοῦ ἔθνους ἔξουσίας προσ-
έδοκεν αὐτοῖς· διεπρίσοντο δὲ οὐ μικρῶς τὸν κληρο-
νόμον δρῶντες ἀπαύτεν ἀθέλοντα τὸν τοῦ ἀμπελῶνος
καρπόν. Διὸ δὴ πάλιν, δύον ἥκεν εἰς ὅργην καὶ τοὺς
ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις φθόνους, μονονούχῃ λέγουσι τὸ
ἐν τοῖς εὐαγγελίαις παραδολαῖς· «Δεῦτε, ἀποκτεί-
νωμεν αὐτὸν, καὶ σχῶμεν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. »
Αναιρῶν τοιγαρούν τὴν ἐξ εἰκαστήτος ἐν αὐτοῖς
κατεσπαρμένην ὑπόνοιαν, καὶ τὰ ἐκ φθόνου καὶ
βασκανίας προσαπόθιζῶν βλαστήματα, γυμνῇ λέγει
τῇ φωνῇ· «Δέξαν παρὰ ἀνθρώπου οὐ λαμβάνω. » Οὐ γάρ καλῶ, φησίν, εἰς μαθητείαν τὴν παρ' ἡμοὶ^C τοὺς ἀκροωμένους, ή τὰς παρ' ὑμῶν,
ή τὰς παρ' ἐπέρων τιμὰς, καθάπερ ὑμεῖς, θηρώμε-
νος, οὐδὲ τοῦτον τῆς διδασκαλίας ἀντικομιστήμην δι-
τὸν μισθὸν, πληρεστάτην δχων τὴν δόξαν ἐξ ἀμαυτοῦ,
καὶ ὑστερίζουσας τῆς παρ' ὑμῶν ἀλλ' εἰρηκα μή
θέλειν ὑμᾶς ἔρχεσθαι πρός με διὰ τὸ γνῶναι σαφῶς,
ὅτι τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔχεται ἐν ἑαυτοῖς. Ἐργ-
μοι γάρ δύτες τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης, φησί, πῶς ἀν ἀφίσιοις πρός με, τὸν ἐκ Θεοῦ πεφηνότα. Θεὸν
μονογενῆ;

A ipsum colligere, nihilque aliud querere, aut etiam
suscipere quo ad credendum inducerentur, idcirco
necessario illis rursum declarat inutilē istam
scrutandi diligentiam, manifesteque arguit eos re
magna et utilissima non eo quo decet modo uti.
Quid enim prodest, quæso, inquit, quod divinas
scrutamini Scripturas, credentes per ipas vos ad
æternam vitam evectum iri? Quippe cum eas de
me testificari comperiatis meque vitam æternam
nominare, non vultis tamen ad me venire ut vitam
habeatis. Igitur, unde vos salvari oportet, inquit,
inde maximam animorum jacturam vos accipere
non intelligitis, quos librorum Mosaicorum lecti-
ad contradicendi studium solum acuit, quæ vero
ad æternam vitam conducunt, **261** ne in animum
quidem vestrum admittitis. Cæterum multa in lege
et sanctis prophetis de vita secundum naturam,
hoc est de Unigenito contineri, nemo, ut opinor,
discendi studiosus ignorat. B
Ἄγιοις προφήταις δὲ λόγος περὶ τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς,
ὑπάρχειν καταφανές.

V, 41, 42. *Claritatem ab hominibus non accipio, sed cognovi vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis.*

Sentit rursus, imo vero videt modo Deo conve-
nienti contumacem et præfractam Pharisaicorum
turbam commoveri, non quod eos divinas Scriptu-
ras minus recte scrutari objecerat, sed ex eo potius
quod dixerat, « Non vultis venire ad me. » Qua-
enam ipsi segritudine laborabant, eamdem quoque
reperi in Salvatore putabant. Existimabant enim,
ut videtur, idque præ singulari insania, Dominum
eorum ambire jam principatum, et honores sibi a
cunctis aucupari ex eo quod ipsos ad discendum
invitaret. Cum eam suspicionem animo concepi-
sent, jamjam deturbatum iri se de suæ gentis im-
perio credebant: non mediocreiter autem dirumpe-
bantur, cum viderent hæredem fructum vinearum velle
repetere. Quapropter si eorum iram et livorem
spectemus, illud propemodum clamant quod in
evangelicis parabolis scriptum est: « Venite, occi-
damus eum, et habebimus hæreditatem ejus ¹¹. » Tollens itaque suspicionem eorum levem ac tem-
porariam, et germina livoris ac malignitatis prius
eradicans, palam et aperte ait: « Claritatem ab
hominibus non accipio. » Non enim in disciplinam
meam, inquit, auditores provoco, honores aut a
vobis aut ab aliis, sicuti vos, affectans, neque do-
ctrinæ mercedem istam reportaverim qui absolu-
tissimam a meipsu claritatem habeo, qua longe
inferior est illa vestra: sed dixi vos ad me venire
nolle, propterea quod aperte novi dilectionem Dei
vos in vobis non habere. Expertes enim cum sitis
dilectionis Dei, inquit, quomodo poteritis ad me
Filiū Dei unigenitū accedere?

V 43. *Ego veni in nomine Patris mei, et non accipites me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.*

Ne Pharisæi putarent inferri sibi a **262** Domino convicia cum ait: « Non habetis dilectionem Dei in vobis, » id quod dictum est verum esse demonstrans, statim ad superiora istud quoque refert. Quod enim, inquit, non mentiar, dum vos Dei dilectione carere dico, unica re vobis declarabo. Ego siquidem *Veni in nomine Patris mei*²⁴: euncta enim ad gloriam Dei Patris facere vos hortor: vos autem incredulitate vestra cœlitus venientem, et ex Deo procedentem repellitis: accipietis vero, ut Deus enim futura novi, falsinominem illum, qui Deo ac Patri gloriam non referet, et a vobis fidem exiget, sed eam suo nomini tribuet. Hinc arbitror beatum quoque Paulum vere illud de Judæis et iniquitatis filio dicere: « Eo quod charitatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent, ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati²⁵. »

Placuit igitur patet Pharisæos a Salvatore vanis sermonibus ictos non suisce, cum dictum illud rei suo tempore futuræ prophétia inferat.

τῇ ἀδικίᾳ. Ἀπόδειξις τοινυν τοῦ μὴ λόγοις εἰκασίοις βεβλημένον ἔστι, πράγματος ἐσωμένου κατ' οἰκεῖον

V. 44. *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis: et gloriam quae a solo Deo est non queritis?*

Pharisæos gloriae humanæ dominandi que cupidos arguit, obscure subinnuens ipsos male admodum agere, qui animi sui morbos Deo temere afflignant omnis plane morbi nescio. Deinde ex eo quod inanis gloriae cupiditati mordicus inhærent, rei præclarissimæ, fidei nimirum in ipsum jacturam illos facere ostendit. Quod certe Paulus etiam nobis clare dixisse videtur: « Si enim adhuc, inquit, hominibus placerem, Christi servus non essem²⁶. » Solent igitur qui humanos honores venantur, superna gloria et illa quæ a Deo solo proficiuntur, ut ait Salvator, necessario quodammodo excidere. Hic solum Deum rursus ait, ipsum diis gentium comparans, nec ab illius unius honore seipsum excludens. Sanctæ namque et consubstantialis Trinitatis plenitudo, quemadmodum jam sèpè diximus, in unam deitatis naturam et gloriam coalescit.

263 V. 45. *Notice putare quia ego accusatus sum vos apud Patrem: est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis.*

Postquam dixit Pharisæos ambitiosam magis quam plam vitam colere, atque idcirco in obstinationem incredibilem delapsos, etiam ab ipso Moyse ipsos accusatum tri dicunt, quo tamen solebant mirifice gloriari. Et certe, cæco illo a nativitate dicente: « Numquid et vos vultis discipuli

A 'Εγώ δὲ λύνω δὲ τῷ ὄντι τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐ λαμβάνετε με: δὲν ἀλλος ἐλθῃ τῷ τῷ ὄντι ματι τῷ ίδιῳ, ἐκεῖνος ἀλήγεσθε.

B 'Ινα μὴ δοκοῦει οἱ Φαρισαῖοι διαλογορεῖσθαι μᾶλλον αὐτοῖς τὸν Κύριον, διὰ τοῦ λέγετον: « Οὐκ ἔχει τὴν ἀγάπην ἐν ἑαυτοῖς τοῦ Θεοῦ». ἐν πρᾶγμα δεκανῆς ἀληθεῖς τὸ εἰρημένον, περιεῖθησιν εὐθὺς τοῖς διωτέρω καὶ τοῦτο. «Οτι γάρ, φησιν, οὐ διαφύδομαι, τῆς πρὸς τὸ Θεὸν ἀγάπης ἐρήμους ὑμᾶς ὑπάρχειν εἰπών, δι' ἐνδεῖς ὑμῖν παραστήσω πράγματος. Καὶ μὲν γάρ ἡλθον ἐν τῷ δύναματι τοῦ Πατρὸς μου, Ι πάντα γάρ εἰς δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐπειγεῖσθαι πράττειν ὑμᾶς ἀναπειθῶ. ἀλλὰ ταῖς ἀπειθεῖσις ἀπειτιάζασθε μὲν τὸν ἀνωθεν ἥχοντα, καὶ θεόν δρμάμενον· λήψεσθε δὲ πάντως (οἷδα γάρ ὁς θεός τὰ ἐσόμενα) τὸν ψευδόνυμον, οὐ τῷ Θεῷ καὶ τῷ Πατρὶ τὴν δόξαν ἀνατιθέντα, καὶ τὴν παρ' ὑμῶν ἀπαιτοῦντα πίστιν, ἀλλ' δύναματι τῷ ίδιῳ πραγματευόμενον. Ἐνεῦθεν, οἶμαι, συνέτις καὶ διὰ μακάριος Παῦλος, ἀληθέρες τὶ φησι περὶ τε τῶν Ἰουδαίων καὶ τοῦ τῆς ἀνομίας υἱοῦ· « Ἄνθ' ὅν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκέτι δέδεστο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς, διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς δὲ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτούς τῷ ψεύδει, ἵνα χριθῶσι διπλαῖς; οἱ μὴ πιστεῦσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλὰ εὐδοκήσαντες C καιρὸν προφητεταν εἰσφέρον.

D Πῶς δύνασθε κινεύειν, δόξαν παρ' ἀληθεῖαν λαρβάνοντες, τὴν δὲ δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ κητεῖτε;

Φιλαρχοῦντας δῆδη, καὶ τὰς ἐξ ἀνθρώπων τιμὰς πιστευμένους περὶ πολλοῦ τοὺς Φαρισαῖους ἐλέγχει, λεληθότως ὃ παινιτεῖται μενος, διτιπερ σφόδρα ποιοῦσι κακῶς, τὰ νοσήματα τῆς οἰκείας ψυχῆς περιτιθέντες δέσουλας τῷ κατὰ μηδένα τρόπον νοσεῖν εἰδόται θεῷ. Εἴται τῆς φιλοδοξίας ἀπρέπει ἐχομένους, δι' αὐτῆς τὰ κάλλιστα ζημιοῦσθαι φησι, τὴν πίστιν δὴ λέγων τὴν εἰς αὐτὸν. « Οπερ δὴ καὶ δὲ Παῦλος ἡμῖν δράται εἰπών σαφῶς· « Εἰ γάρ ἔτι, φησιν, ἀνθρώποις ἡρεσον, Χριστοῦ δυσύλος οὐκέτι ἡμην. » Πέφυκε τοινυν δισπερ δὲ ἀνάγκης συμβαίνειν τοῖς τὰς ἐξ ἀνθρώπων θηραμένοις τιμᾶς, τὸ τῆς ἀνωθεν ἀποκίττειν δέξει, καὶ παρὰ Θεοῦ τοῦ μόνου, καθάρα φησιν διατηρεῖ. Μόνον δὲ τοῦτον φησι τὸν Θεόν, τοῖς τῶν δικιῶν διεστέλλων, καὶ οὐκέτι ξένω τιθεῖς ἐσαντὸν τῆς τοῦ μόνου τιμῆς. Αναβαίνει γάρ, καθάπερ δῆδη πολλάκις εἰρήκαμεν, εἰς μίαν θεότητος φύσιν τε καὶ δόξαν, τῆς ἀγίας τε καὶ δόμουσσου Τριάδας τὸ πλήρεμα.

Mή δοκεῖτε, διτις δέρω κατηγορήσω ὑμῶν χρός τὸν Πατέρα· δεστιρ δὲ κατηγορῶν ὑμῶν Μωσῆς, εἰς δὲ δύμεις ηλπίκατε.

Φιλοδόξως μᾶλλον, ἡπερ εὐσεβῶς διαζήντις εἰπεῖσθαι τὸν Φαρισαῖον εἰπών, διά τε τοῦτο πρὸς διμετρὸν ἀπειθεῖσαν ἀποκλίναι διδάξας, καὶ εἰς αὐτοῦ φησι κατηγορηθῆσθαι Μωσέως, ἐφ' ὃπερ ἡν ἔθεις αὐτοῖς καὶ λίσταν εὐτόνως ἀποσεμένυσθαι. Καὶ γοῦν λέγοντός ποτε τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ πρὸς αὐτοῖς

²⁴ Joan. v, 43. ²⁵ II Thess. ii, 10, 11. ²⁶ Galat. i, 10.

περὶ Χριστοῦ· « Μή καὶ ὑμεῖς θέλετε μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ γένεσίθεται; » διαρρήδην εὐθὺς ἀνακεχραγότες φαστοῦ· « Σὺ μαθητῆς εἶ ἐκείνου, ἡμεῖς δὲ τοῦ Μωάσεως ἐσμὲν μαθηταί. » Κατηγορήσεις τούντων, φησι, καὶ αὐτὸς ὑμῶν ὁ Μωάσης, ἐφ' ὃ πᾶσαν ἔθεσθε τὴν ἀλπίδα, καὶ τῆς ἐνούσης ὑμῖν ἀπονοίας καταβοθεῖς παρὰ Θεῷ, μετὰ τῶν ἀλλών καταφρονούμενος. Καὶ αὐτὸς δῆ τοι νομιούμενον ἀνεγκλήτους εἶναι παρὰ Χριστῷ τοὺς ἀπειθοῦντας αὐτῷ, διὸ τὸ φάναι πρὸς Ἰουδαίους· « Μή δοκεῖτε δειπνῷ κατηγορήσεων ὑμῶν πρὸς τὸν Πατέρα. » Τί γάρ δῆ καὶ ἐρούμεν, ὅταν ἀκούωμεν λέγοντος· « Πάλιον οὖν δοτις ὁμολογήσεις ἐν ἑκαὶ δικριτοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κάγδῳ ἐν αὐτῷ δικριτοῖς τοῦ Πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς· δοτις δὲ ἐν ἀρνήσηται με δικριτοῖς τῶν ἀνθρώπων, ἀκριβοῖς κάγδῳ αὐτὸν δικριτοῖς τοῦ Πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς· » Ἀρ' οὐκ εὐλόγως ὑπονοήσομεν κατηγορηθῆσθαι ποτε παρὰ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ διὰ τῆς ἀρνήσεως, τοὺς οἰστερὰ δὲ τοῦτο συμβαίνει διὰ Χριστοῦ; Ἀλλά ὑπάρχειν οἷμα τοῦτο παντὶ τῷ τερψέτῃ. Οὐκοῦν οὐκ ἐλεύθεροι τοῦ κατηγορεῖσθαι πάντας εἰσὶν Ιουδαῖοι, διὰ μακρᾶς ἀπειθεῖσας ἀρνητικοῖς τὸν Χριστὸν, ἀλλ' εὑφειστατα πάλιν δὲ πρὸς αὐτοὺς ἔχει λόγος. Ἐπειδὴ γάρ τὰς παρὰ αὐτοῦ νουτειας ἀποστιμένοι, καὶ τὸν πρὸς μηδενὶ κατατάπεντας λόγον τὴν θείαν τε καὶ οὐράνιον διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἐπὶ τὸ χρῆναι φυλάττειν δειπνὸν Μωσέως βασιλίουσιν, ὡς καὶ γνωμότερον ἦδη βοῶντας δράσθαι· « Ἡμεῖς οὐδαμέν, διὰ Μωσέλη λειλάκην δὲ Θεός, τούτον δὲ οὐκ οἰδαμεν πόθεν δοτίν· » ἀναγκαῖος δῆ σημόρρος καὶ εἰς αὐτὸν πληρηκελούντας ἀλέγχει, τὸν ἐγένετο Μωσέα, καὶ δειηθῆσθαι μὲν οὐδαμῶν; ἐπέρου κατηγοροῦντας φησιν, ἴξαρτεσσεν δὲ μόνον αὐτοῖς; καὶ τὸν δὲ ἐκείνουν ὑμον, διὸ ἐν ἀπειθοῦσιν αὐτῷ πρὸς τὸ χρῆναι λοιπὸν εὐλόγιος κατηγορεῖσθαι πενθεῖ, καὶ τῷ τοῦ κρίνοντας ἀργήσῃ φωνῇ, τούτου Χριστοῦ.

Ἐπὶ γάρ διεισεσθετα Μωσέα, ἐπιστεθετε ἀπὸ ἐμοὶ. Πέρι τοῦ ἐμοῦ ἀκεῖθος διηρήσθη.

« Γιπὸ τοῦ πενθεῖσθαι Μωσέως κατηγορηθῆσθαι τοὺς Ιουδαίους εἰκόνων, καὶ τὴν ἐπὶ ταῖς εἰς αὐτὸν ἀπειθεῖσας ὑποκρίναις γραφήν, ἐπιφέρει καὶ ταῦτα χρησίμως τὸ μή μάτην αὐτοῖς ἀπιστῆκαι διδάσκων, ή καὶ ἄλλας τὴν ἐπὶ τῷ λοιπορεῖσθαι φιλεῖν ὑπόληψιν παρατείσθαι μενος. Πρέπημα γάρ λέγων εὐ διεφευρέσθων δράσθαι. Ἐστα τούτων, φησι, τοὺς ἡμεῖς δὲ τὰ παραχρούσθαι λόγους, καρτερήσω καὶ ἀπειθοῦμενος. Καταδέξασθε Μωσέα τὸν θεατῶν· δόστε τῷ παρὰ ὑμῶν θεαμαζούμενῷ τὴν πίστιν, καὶ γνώσεσθε πάντες, διὸ οὐκ εἴδότες ἀτιμάζετε. Ἀναρρήξατε τοὺς τύπους ἀδίνοντας τὴν ἀλήθειαν. Ἐγώ γάρ ἐν τοῖς ἐκείνουν σκιαγραφοῦμενος βιδύτοις. Οὐκοῦν καὶ αὐτὸς ὁμῶν κατηγορήσει, φησιν, ὁ Μωάσης, διαν ἀπειθοῦντας ἔδη τοῖς περὶ ἔμου συτριβάμασιν.

« Εἶδει μὲν οὖν ίως ἡμᾶς καὶ τὸν ἐν τοῖς προκειμένοις διερμηνεύσαντας νοῦν, λέναι πάλιν ἐπὶ τὰ ἐρεῖσης ἐπιτρέψαντας τοῖς θνωτας φιλομαθέσιν ἀναζητεῖν τὰς ἐπὶ Χριστῷ διὰ Μωσέως εἰκόνας. Πλήρη μὲν γάρ τῶν εἰρημάνων τὰ ἐκείνουν συγγράμματα, καὶ πολὺν δὲ λόγος δὲ παρὰ αὐτῶν [αἱ περὶ αὐτῶν], δυσ-

τοιούσια! » statim occlamant: « Tu discipulus illius sis; nos autem Moysi discipuli sumus²⁷. » Accusabit igitur, inquit, etiam vos ipse Moyses, in quo spem vestram omnem posuistis, et vestrum furorem redarguet apud Deum, una cum aliis contemptus. Neque vero putabimus inculpatos esse apud Christum infideles illos, ex eo quod ad Iudeos dixit: « Nolite putare quod accusaturus sim vos apud Patrem. » Quid enim dicemus cum audiamus dicentem: « Omnis ergo quicunque constitutus est me coram hominibus, confitebor ei ego eum coram Patre meo qui in celis est; qui autem negaverit me coram hominibus, negabo eum coram Patre meo, qui in celis est²⁸. » Numquid iure pulabimus accusatum iri apud Deum ac Patrem per negationem eos qui per Christum negati fuerint? Nemini, ut reor, obscurum istud est. Ab hac igitur accusatione Iudei utique non sunt immunes, qui longa incredulitate Christum negarunt, sed haec oratio scite admodum eis convenit. Nam cum ejus membris repudiatis divinaque et coelesti ejus doctrina pro nihilo habita, ad observanda Mosaica praecepta se convertant, ita ut videre liceat ipsos aperte clamantes: « Nos scimus quia Moysi locutus est Deus, hunc autem nescimus unde sit²⁹: » idcirco nunc eos necessario demonstrat in ipsum quoque Moysen peccare, quo se mirifice jactant, nec nisi accusatore alio opus fore ait, unicamque Moysis legem sufficiat ad eos iure accundentes, citoque iudicis, hoc est Christi, vox si- C leat.

28. 7. 26. Si enim crederetis Moysi, crederetis Iudeos et mihi. De me enim ille scripsit

Com dixerit a sapientissimo Moysi Iudeos accusatum iri, et incredibilis postulatum iri, haec etiam utiliter suhjungit, docens se non frustra eos increpare, aut certe opinionem convicci a se removent. Nam enim veram dicere videtur. Esto igitur, inquit, sermones meos rejicite: sustinebo, et minns mihi credi patiar. Vestrum Moysen suscipite: fidem adhibe ei quem suspicitis, et agnoscetis eum quem praे insclita contemnitis. Typos rescindite qui veritatem parturiunt. Ego enim in illius libris adumbratus sum. Quocirca ipse quoque vos Moyses accusabit, inquit, cum viderit vos his quæ de me scripta sunt non credere.

Operæ pretium quidem forsitan esset, propositi textus explanata sententia, ad reliqua deinceps progreedi, figurarum Mosaicarum disquisitione studiosis relicta. Pleni enim sunt figuris hujusmodi libri Mosaici, multaque in iis afferuntur, sed intellectu difficultas, et subtilibus atque occultis con-

²⁷ Joan. ix, 28. ²⁸ Matth. x, 32. ²⁹ Joan. ix, 29.

PATROL. GR. LXXIII.

temptationibus referta. Sed ne scriptis Mosaicis difficultates afflängendo inertiae succumbere tamque præclarum laborem defugere videamur, ad ea nos quoque demitemus, gnari ejus quod scriptum est: « Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa »²². Cum autem de his multa scripta sint, ut diximus, et per multas figuræ sapientissimus Moyses Christi mysterium prædixerit, non arbitramur immensam quamdam eorum congeriem obtrudendam esse lectoribus, sed, uno e cunctis selectio, clare demonstrare conabimur Salvatorem tum vere locutum esse, cum ad Iudeos dixit: « Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi. De me enim ille scripsit. »

Θτι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀληθῆς ἦν ὁ λόγος, ἐν ἐποιεῖσθαι πρὸς Ιουδαίους εἰπών. « Εἰ ἐπιστεύετε Μωϋσέν, ἐπιστεύετε δὲ ἐμοί. Περὶ γάρ ἐμοῦ ἔκεινος ἔγραψεν. »

265 CAP. III.

Quod Salvatoris adventum Moyses nuntiavit.

Ex Deuteronomio, de Christo.

« Prophetam vobis ex fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus. Ipsum audietis. Secundum omnia quæ petiisti a Domino Deo tuo in Choreb in die convocationis, dicentes: Nou adjiciemus audire vocem Domini Dei tui, et ignem hunc magnum non aspiciemus ultra, neque moriamur. Et ait Dominus ad me: Reete omnia quæ locutus es. Prophetam suscitabo eis ex fratribus eorum, sicut te: et dabo verbum meum in ore ejus: et loquetur eis, secundum quod mandabo ei. Κτι homo, qui non audierit quæcunque locutus fuerit propheta ille in nomine meo, ego vindictam sumam de eo »²³. Repetitionem quamdam et quasi recapitulationem librorum Mosaicorum Deuteronomium continet. Ideoque dici non potest nos ex hoc typum et imaginem sacerdotii legalis accipere. Quia tamen desipere non solemus quotquot recte sapimus propter Christum, lectoribus dicamus positi quoque textus sententiam reserantes. Ecce rursum aperte nobis prædicator Christi mysterium, ex similitudine Moysis per subtilissimam contemplationem artificiose figuratum: « Prophetam quippe vobis, inquit, suscitabit Dominus Deus noster, ex fratribus tuis, sicut me. » Explicauis autem ipse illico, qualis ex ejus similitudine induceretur contemplatio, sapienter intulit: « Secundum omnia quæcunque petiisti a Domino Deo tuo in monte Sina, in die congregationis, dicentes: Non adjiciemus audire vocem Domini Dei nostri, et ignem hunc magnum non aspiciemus ultra, neque moriamur. » Se ipsum enim tunc mediarem dictum esse confirmat, cum Iudeorum congregatio nondum res supra naturam intueri posset, ideoque prudenter id quod vires suas superabat renueret. Illud autem erat Dei visio nimirum, insolita specie perterrens, et tubarum sonitus inumanes atque intolerabiles. Igitur mediatio Moy-

χερεῖας δ' οὖν δμως τῆς εἰς τὸ συνιέναι μεστος, λεπτῶν δὲ σφόδρα, καὶ κεκρυμμένων θεωρημάτων ἀνάπλεως. Ινα δὲ μὴ δοκώμεν δικυρ μὲν τῷ χρατεῖν ἐπιτρέψαι, ιδρύτα δὲ οὐτω τὸν ἀξιάγαστον οὐκ εὐλόγως ἀναδύεσθαι περιτιθέντες ἀπλῶ, τοὺς Μωσαϊκοὺς συγγράμματα τὴν δυσχέρειαν, θαυτοὺς καὶ πρὸς τοῦτο καθήσουμεν, τὸ γεγραμμένον εἰδότες. « Κύριος δώσει ἥμιν τοῖς εὐεγγελιζομένοις δυνάμεις πολλῇ. » Μακροῦ δὲ διτος τοῦ περὶ τούτων λόγου, καθάπερ εἰρήκαμεν, καὶ διὰ πολλῶν σχημάτων τοῦ ταντόφου Μωσέως τὸ ἐπὶ Χριστῷ προσαντελπόντος μυστήριον, οὐκ ἀμέτρητον τινα τοῖς ἐντευξομένοις ἐπιστρεύειν δύχλον οἰστόμεθα δεῖν, ἀλλ' ἐν ἐλόντες ἐκ πάντων, σαρῆ τὴν ἀπόδεξιν ποιεῖσθαι σπουδάσσομεν, θτι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀληθῆς ἦν ὁ λόγος, ἐν ἐποιεῖσθαι πρὸς Ιουδαίους εἰπών. « Εἰ ἐπιστεύετε

B

ΚΕΦΑΛΑΙ Γ.

« Οτι τοῦ Σωτῆρος δριξτος θσήμαντερ δ Μωσῆς. Ἐκ τοῦ Δευτερονόμου, περὶ Χριστοῦ

« Προφήτην ὅμιν ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου, ὡς ἐμὲ, ἀναστήσει τοι Κύριος δ Θεός σου· αὐτοῦ ἀκούσασθε. Κατὰ πάντα δος ἡτήσας παρὰ Κυρίου τοῦ Θεού σου, τὸ Χωρῆτη ἡμέρα τῆς ἐκκλησίας; λέγοντες· Οὐ προσθίσσομεν ἀκούσασθε τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεού ἡμῶν, καὶ τὸ πῦρ τὸ μέγα τοῦτο οὐκ ὀψύμεθα εἶτι, οὐδὲ μὴ ἀποθάνωμεν. Καὶ εἰπε Κύριος πρὸς μέ· Έρθως πάντα, θσα ἐλάλησας (1). Προφήτην ἀναστήσως αὐτοὺς τοὺς ἀδελφῶν αὐτῶν, ὑστερεῖ σὲ, καὶ δώσω τὸ ἥμινον ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ λαλήσεις αὐτοῖς καθόντας ἐν ἐντελλωματι αὐτῷ. Καὶ ἀνθρώπος, δε ἐν μὴ ἀκούσῃ, δος ἐν λαλήσῃ δ προφήτης ἐπὶ τῷ ὄντρατι μου, ἐγὼ ἐκδικήσως ἐξ αὐτοῦ. » Έπενάληψίν τινα καὶ ἀνακεφαλαίσιν τῶν Μωσαϊκῶν βιβλίων τὸ Δευτερονόμιον ἔχει. Διὸ δὴ τύπον ἐξ αὐτοῦ καὶ εἰκόνα τὴν ἐκ νομικῆς ιερουργίας οὐκ ἔνεστιν ἀλόντας εἰπεῖν. « Όμως ἐπειπέρ αἰσυνετεῖν οὐκ εἰθίσμεθα πάντες νοῦντες δρῶς διὰ Χριστὸν, τοὺς ἐντευξομένοις ἔρουμεν, καὶ τὴν ἐν τοῖς προκειμένοις ἀναμοχλεύοντες νοῦν. Ίδου δὴ πάλιν ἀκατακαλυπτας ἡμῖν τὸ ἐπὶ Χριστῷ λαλεῖται μυστήριον, ἐξ δομούτηρος τῆς κατὰ Μωσέα διὰ λεπτοτάτης θεωρίας ἐντέχνως μεταπλατόμενον. »

C

« Προφήτην γάρ ὅμιν ἀναστήσει, φησί, Κύριος δ Θεός ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου, ὡς ἐμέ. » Διερμηνεύων δὲ αὐτὸς, καὶ μάλα γοργῶς, ὅποιαν εἰσέρρει τὴν ἐξ εἰκονισμοῦ τοῦ κατ' αὐτὸν θεωρίαν τὸ διηγείμενον, ἐπιφέρει σοφῶς. « Κατὰ πάντα, δος ἡτήσας παρὰ Κυρίου τοῦ Θεού σου ἐν τῷ δρει· Σινᾶ τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐκκλησίας, λέγοντες· Οὐ προσθίσσομεν ἀκούσασθε τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεού ἡμῶν, καὶ τὸ πῦρ τὸ μέγα τοῦτο οὐκ ὀψύμεθα εἶτι, καὶ οὐ μὴ ἀποθάνωμεν. » Εαυτὸν μὲν γάρ τὸ τηγνικάδε μεσίτην εἰρῆσθαι διεισχυρίζεται, τοὺς ὑπὲρ τὴν φύσιν προσβαλεῖν ἀπονούσης εἴτι τῆς Ιουδαίων συναγωγῆς, καὶ τὰ δύτερα δύναμιν διὰ τοῦτο σωφρόνως παρατεινόμενης. Τοῦτο δὲ ἦν θεοπτεία δηλονθέτι, ταῖς οὐκ ἐξ θεους φαντασίαις τὴν δψιν ξενίζουσα, καὶ σαλπίγγων ὑπερφυῆ καὶ

D

²² Psal. LXXVII, 41. ²³ Deut. XVIII, 15-19.

(1) LXX et Vulg. ἐλάλησαν, λοκλι συντι, et sic infra col. 430 C.

ἀφόρητα τοῖς ἀκρωμένοις ἀπειχήματα. Οὐκοῦν ἀσθενεῖς τοῖς τηγικάδε φέρμακα ἡ Μωσέως ἀνεδίκυντο μεστιτεῖα, διακονοῦντος τῇ συναγωγῇ τὰ θεόθεν τεθεσπισμένα. Μεταλήψῃ δὲ πάλιν τὸν τύπον ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὸν μεστήν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων διὰ τούτων ἐννοήσεις Χριστὸν, διακονοῦντα τοῖς εὐμαθεστάρις διὰ φωνῆς ἀνθρωπίνης, ὅτε δὲ ἡμᾶς ἐκ γυναικῶς ἐγενήθη, τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀπόρρητον θέλησιν, γνωριζομένην αἰτῷ δῆ καὶ μόνῳ, καθὸ καὶ Γίδες ἐξ αὐτοῦ καὶ σφίς νοεῖται, πάντα εἰδὼς, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ γάρ τοῖς τοῦ σώματος ὄφθαλμοῖς οὐκ ἦν ἀκράτω καὶ γυμνῇ προσβαλεῖν τῇ θείᾳ τε καὶ ἀρρήτῳ δόξῃ τῆς τὰ πάντα ὑπερκειμένης οὐσίας· Οὐδεὶς γάρ δύκεται τὸ πρόσωπόν μου, φησι, καὶ ζήσεται· ἀναγκαῖος ὁ μονογενῆς τοῦ Θεοῦ Λόγος ταῖς ἥμετέραις ἀσθενεῖαις συνεσχηματίζετο, τὸ ἀνθρώπινον δὴ τοῦτο κατὰ τὸν ἄρρητον τῆς οἰκονομίας λόγον ἡμερισμένος σῶμα, καὶ τὴν ἀνωθεν ἡμῖν, τουτέστι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς φανεράν ἐποιεὶ βουλήν, λέγων· Πάντα δσα ἡκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα ἀναγγέλλω ὑμῖν. » Καὶ πάλιν, δι· Ἐγὼ ἐξ ἀμαυτοῦ οὐκ ἀλάρησα, ἀλλ' ὁ πέμψας με Πατήρ, αὐτός μοι ἔντολὴν δέδωκε τι εἶπα, καὶ τι λαλήσω. » Οὐκοῦν κατὰ μὲν τῆς μεστείας εἰκόνα, τύπος δὲ νοούτο Χριστοῦ καὶ πάλις Μωσῆς, τὰ θεόθεν διωρισμένα τοῖς υἱοῖς Ισραὴλ εὖ δὴ καὶ μᾶλα διακονούμενος· ἀλλ' ἡ μὲν Μωσέως μεστεία διακονική, διευθέρα δὲ ἡ διὰ Χριστοῦ καὶ μυστικωτέρα, φυσικῶς τῶν μεστευομένων ἐπιθεγγάνοντος, καὶ πρὸς ἄμφω διήκοντος, τὴν τε μεστευομένην ἀνθρωπότητα, καὶ Πατέρα Θεόν. Ἡν μὲν γάρ φύσει θεός ὁς ἐκ Θεοῦ Μονογενῆς, οἰοντεὶς τῆς τοῦ γεννήσαντος οὐ κεχωρισμένος οὐσίας, καὶ αὐτῇ προσπερψάκεις, καθὸ νοεῖται καὶ ἐξ αὐτῆς. Ἡν δὲ καὶ ἀνθρώπος, καθὸ γέγονε σάρξ ἐπαύτον ἡμῖν ἐξομοιῶν, ἵνα δι' αὐτοῦ συνάπτηται θεῷ τῷ πολὺ κατὰ φύσιν διηρημένον. Ὄταν οὖν ἀλήγη Μωσῆς· Ἀναστῆσε Κύριος ὑμῖν τὸν προφήτην ὃς ἐμὲ, νοήσεις οὐχ ἐτέρως, ἢ ὅπερ τρόπον ἀρτίως εἰρήκεμεν· ἐπει τοις αὐτοῖς τὸν ἐπὶ τούτῳ λόγον ἐπισφραγίζει λέγων δὲ θεός· Ὁρθῶς πάντα δσα ἀλάρησαν. Προφήτην αὐτοῖς ἀναστήσας ὕστερος οὐ, καὶ θήσω τὰ ρήματά μου ἐπ' αὐτῷ, καὶ λαλήσοις αὐτῷ κατὰ πάντα, δσα δὲ ἐτελώμας αὐτῷ.—Φέρει γάρ τὰ πάντα τῷ ρήματι τῆς δυνάμεως δὲ Γίδες, ὃς δὲ Παῦλος φησι, καὶ τὰς τοῦ Πατρὸς ἡμῖν ἀναγγέλλει φωνάς, ὅτε δὴ παρ' αὐτοῦ μεστῆς κεχειροτονημένος, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς φθόνον, ὃς ἐξ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ· Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπὸ αὐτοῦ, ἐπὶ Σιών δρος τὸ ἄγιον αὐτοῦ διαγέλλων τὸ πρόσταγμα Κυρίου. » Εἰ δὲ τῷ δοκεῖ, καὶ ἐξ ἐτέρων ἐννοιῶν ἐπὶ τὸν τῆς δμοιστήτος ἀναδιάζεσθαι τρόπον, ἐκλήφεται μὲν νομοθέτην τὸ· ὃς ἐμὲ, καὶ παροίσει πρὸς ἀπόδειξιν τὸ· Ἐρέθιθ τοῖς ἀρχαῖοις· Οὐ μοιχεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, Οὐκ ἐπιθυμήσεις. » Ἐκλήφεται δὲ πάλιν ὅμοιως τῷ· ὃς ἐμὲ, καὶ χειραγωγὸν οἰοντεὶς τοις, καὶ καθηγούμενον, λέγων εἰς τὸ δύνασθαι νοεῖν τὰ ἀνθελῆσει Πατέρας, καὶ δι· ὃν δὲ γένοιτο τῆς εἰς

A sis divina decreta populo ministrantis ad levandum hominum qui tunc temporis erant infirmitatem instituta est. Hic typum rursus ad veritatem transferes, et mediatorem Dei et 283 hominum Christum per haec intelliges, ministrantem docilibus humana voce, quando propter nos ex muliere natus est, Dei ac Patris voluntatem ineffabilem, ipsi certe uni cognitam, in quantum et Filius ex ipso, et sapientia intelligitur, cuncta cognoscens, etiam profunda Dei²¹. Cum enim corporeis oculis divinam et ineffabilem deitatis omnia superanties gloriam puram ac nudam cernere non possemus: « Non enim videbit homo faciem meam, inquit, et vivet²²; » idcirco necessario unigenitum Dei Verbum nostris infirmitatibus conformatum est, mortali hoc corpore secundum ineffabilem dispensationis rationem indutum, et supernam nobis, hoc est Dei ac Patris, voluntatem manifestavit, dicens: « Omnia quæcunque audivi a Patre meo, nota facio vobis²³. » Item: « Ego ex meipso non sum locutus, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, et quid loquar²⁴. » Igitur quod ad mediationis quidem spectat imaginem, typus Christi censendus est Moyses, qui divina decreta filiis Israel utique ministrabat, sed Moysis quidem mediatio ministratoria erat, Christi vero mediatio libera et mystica, utpote qui naturaliter ea quorum mediator est attingit, et ad ambo pertinet, humanitatem nimirum, cuius mediator est, et Patrem Deum. Est enim natura Deus ut ex Deo Unigenitus, a substantia Genitoris non separatus, et ipsi inexsistens, in quantum ex ipsa etiam intelligitur. Est vero etiam homo, quatenus caro factus est, scipsum nobis similem faciens, ut per ipsum id quod natura longe dissitum erat, Deo coniungatur. Cum ergo dicit Moyses: « Suscitabit Dominus vobis prophetam sicuti me²⁵, » aliter nou intelliges quam quo modo antea diximus: nam ei ipse Deus id confirmat, dicens: « Recte omnia quæ locuti sunt: prophetam suscitabo eis, sicut te: et dabo verba mea in ore ejus; et loquetur eis quæcunque mandavero ei²⁶. » Portat enim omnia verbo virtutis suæ Filius, quemadmodum Paulus ait²⁷, et Patris voces nobis annuntiat, maxime cum ab ipso mediator sit constitutus, Juxta illud Psalmista tanquam ex persona Christi: « Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus prædicans præceptum Domini²⁸. » Quod si cui libeat aliis quoque contemplationibus similitudinis illius modum inquirere, his 287 quidem verbis, « sicut me, » legislatorem intelliget, et ad id demonstrandum illud proferet: « Dictum est antiquis: Non mœchaberis: ego autem dico vobis: Non concupisces²⁹. » Similiter, his verbis, « sicut me, » ducem veluti quemdam esse intelliget ad ea percipienda quæ in voluntate sunt Patris, et per quæ regni coelestis iter pa-

21 I Cor. ii, 10.

22 Exod. xxxiii, 20.

23 Joan. xv, 15.

24 Joan. xii, 48.

25 Deut. xviii, 18.

26 Hebr. i, 3.

27 Psal. ii, 6.

28 Matth. v, 27-28.

teat, quemadmodum nimirum beatus ille Moy-
ses legalis institutionis magister etiam veteri-
bus existit, ubique suis addens oraculis : « Ut
multo tempore vivas, et inducat te Dominus Deus
tuus in terram quam juravit patribus tuis ».
Quoniam vero subiunxit : « Et homo qui non au-
dierit quaecunque locutus fuerit propheta ille in
nomine meo, ego vindictam sumam de eo », igna-
ri Judaei, et extrema duritate obfirmati ultra se
suis capitibus existimare arcessere tandem intelli-
gent. Ite quippe divinas subjacebunt, sive in
Christum petulantia stipendum, omnium nempe
omnino bonorum jacturam reportantes : « Si enim
credidissent Moysi, credidissent ei Christo ; de ipso
enim ille scripsit. »

V. 47. Si autem illius litteris non creditis, quo-
modo verbis meis credetis?

Magnam in his verbis obscuritatem esse non
immerito quis existimet. Poterit enim, neque id
abs re, falso suspicari, Mosaica scripta Salvatoris
verbis antecellere. Id enim quodammodo prae se
ferre videtur oratio, et nisi rem aequalitatis in-
trospectiamus, Moysis scriptis plus auctoritatis tri-
buit, quam verbis Salvatoris. Nam cum dicit : « Si
autem illius litteris non creditis, quomodo verbis
meis credetis ? » illius scripta suis sermonibus praes-
stare, quodammodo cogitandum relinquit. Sed ipsa
rei natura extreme insaniam plenam esse hanc expli-
cationem ostendet. Quomodo enim scripta Mosai-
ca verbis Salvatoris praestare censemuntur, cum
illa figura tantum essent et umbræ, Christi autem
verba sint veritas ? Et certe difficile forsitan haud
esset longum ea de re sermonem texere, sed quæ
valde manifesta sunt, nec aliunde, sed a seipso pro-
duntur, male an secus se habeant, superflue
dici puto. Cur enim istiusmodi subtilitatibus ex-
plicandis quispiam immoretur, et 268 intem-
pestiva prolixitate, quæ nihil difficultatis in se ha-
bent in minutis quodammodo partes secul ? Eorum
igitur quæ a Salvatore dicuntur sensus est hujus-
modi. Si legem, inquit, Moysis scriptam cum ha-
beatis, et in ejus scriptis assidue versemini, pro
nibili tamen ducitis ea prætergredi, ingenti obli-
vione mergentes quod sære legistis : quomodo
erga meos sermones sequiores fueritis, aut quo-
modo promptiores et alacriores ad ea suscipienda
quæ dico vos præbueritis, qui non sære nec semper
assidetis, sed velut in transcurso ea auditis,
et vix semel in aures corporis admisiatis ? Aut
enim hoc modo ea intelliges, aut certe (utilis enim
ac bona est in his curiositas) scripta Mosaica di-
ces institutionem quamdam, et typicam formam
Christi mysteriorum continere, et quæ in ipsis
adumbrantur elementa veluti quedam esse cogni-
tionis ejus, de quibus ante prolixius diximus. Fi-

A ούρανοὺς βασιλείας ; ή δόδες ἴππηλατος · ωσπερ οὖν
έμελε καὶ τοῖς ἀρχαιοτέροις δι μακάρες Μωῆς τῇς
διὰ νόμου παταγωγίας διάσταλος ἀνεραβετο, πα-
ταχῆ τοῖς ίθιαις ἐπτιθεὶς λογίαις τῷ, « Παντὸν
ζήτησις χρόνον, καὶ εἰσάγῃ σε Κύριος δὲ Θεός σου εἰς
τὴν γῆν, ἣν διώσεις τοῖς πατράσι σου. » Ἐπειδὴ δὲ τοῖς
εἰρημένοις ἐπήνεγκε · « Κατὰ δινθρώπος, δὲ διὰ μὴ
ἀκούση, δισαὶ δὲ λαλήσῃ δὲ προφήτης ἐκεῖνος ἐπὶ τῷ
ὄνδρατι μου, ἵγια ἐκδικήσω ἐξ αὐτοῦ, ἢ ἀμαθείνοντες
ἴκενται, καὶ πρὸς ἐσχάτην διστηκούν τὸν οἰκεῖον
ἀποτραχύνοντες νοῦν, αὐτόπλετον δῆμη βλεπόντων
ταῖς τευτῶν χεραλαῖς ἐπανελοῦντες τὸν θεατρόν.
Ἐπονται γάρ ὑπὸ θελαν δρυγήν, ὄψινα τῆς εἰς Χρι-
στὸν παροιναίς τῷ δὲ διαλοχήρῳ τῶν ἄγαθῶν ζῆμα
γενέσθαι λαμβάνοντες · « Εἰ γάρ ἐπιστενούν Μωῆς,
B επίστενον δὲ τῷ Χριστῷ περὶ γάρ αὐτοῦ ἔκεινος
ἔγραψεν. »

Eι δὲ τοῖς ἐκείνοις γράμμασιν οὐ πιστεῖσθε,
καὶ τοῖς ίθιαις δῆμοις πιστεύσετε;

Πελλήν τῷ καὶ λίαν εἰκότας δὲ λόγος ἔχειν [δόξει] τὴν
ἀπάρεταν. Οὐχίσται γάρ καὶ οὐκ ἀπὸ σπουδοῦ,
πρὸς ὑπονοίας οὐκ ἀληθεῖς, ὑπερκαταθεῖται τὰς Μωϋσες
συγγραφάς τῶν τοῦ Σωτῆρος δῆμάτων ἀπολαβών. Έχει
γάρ τινα τοιούτον δὲ λόγος τὸν σχηματισμὸν, καὶ
δεσμὸν έστιν οὐκ εἰς ἀκριδούς θεωρίας ἀλλατας εἰσαγίνεται,
ἀξιολογωτέρων τῶν τοῦ Σωτῆρος δῆμάτων τὰς Μω-
σείκοις συγγράμμασιν ἐκπορίζει τὴν ὑπόληψιν. Διὰ
γάρ του λέγειν · « Εἰ δὲ τοῖς ἐκείνουν γράμμασιν οὐ
πιστεύετε, πῶς τοῖς ἐμοὶ δῆμοις πιστεύετε ; »
C τὸ δὲ ἀμένοντι κείσθαι τὰς ἐκείνουν συγγραφάς ή τὸν
δὲ εἰεν οἱ παρ’ αὐτοῦ λόγοι, δίδωσι πᾶς ἐνοσθ. « Άλλ’
αὐτὴ τοῦ πράγματος ἡ φύσις τῆς ἐσχάτης
εὐθείεις ἀνάπλεων τὴν οὔτας ἀπίσθανον ἐπιστέψει
διάνοιαν. Πάσι γάρ δὲ νοοῦτο τὰ Μωϋσέων γράμματα
τῶν τοῦ Σωτῆρος διενεγκόντα δῆμάτων, διποὺ τύχαι
μὲν ἔχειν τὰ δι’ ἐκείνου καὶ σκιαλ., ἀληθεῖα δὲ τὰ διὰ
Χριστοῦ ; Καὶ μακρὸν μὲν ἦν ίσως οὐ καλεπόντες
τούτων δαπανῆσαι λόγον · τὰ δὲ λίαν ἐπεργή, καὶ οὐ
θύραβεν, ἀλλ’ εἰς ἐκατῶν, οὐκ εξαθεν τοὺς ἐλάγγους
λαμβάνοντα, περιττῶν οίμαι λόγειν, ὡς οὐκ δὲ ίσαι
κακῶς, ή καλῶς. Τι γάρ δὲ τις τοῖς τοιούτοις ἐπι-
στατρίψαι λεπτομεθών, καὶ τὰ μηδαμόδεν δισχρῆ
κατακερματίζων εἰς οὐκ εὐκαίρους πολυλογίας ; Έχει
τοίνυν τὸ διὰ τοῦ Σωτῆρος λεγόμενον τοιούτοις τὰ
τοῦν. Εἰ νόμον, φησι, τὸν διὰ Μωϋσέως ἔχοντες γράμμαν,
δινει τε καὶ κάτω τὰ ἐκείνου μελτώπις
γράμματα παρ’ οὐδὲν ποιεῖσθε τὴν ἐπ’ αὐτοῖς περί-
βασιν, ἐκτόπι πλήθη βαπτίζοντες τὸ πολλάκις ἀν-
εγκωμένον, πῶς δὲν γένοισθε περὶ τοὺς ἐμοὺς εὐ-
γνωμόντεροι λόγους, ή πῶς δὲν ἐπομέτεροι καὶ
εὐπειθέστεροι πρὸς τὰς ἐμὰς ἀναφανεῖσθε φωνάς, οὐ
πολλάκις οὐδὲ δεῖ προσεδρεύοντες, ἀλλ’ ὡς ἐπ πε-
δρομῆς ἀκρούμενοι, καὶ μόνον ἀπαξ ἕσθ’ ὅτε ταῖς
τοῦ σώματος ἀκοαῖς εἰσοικίζοντες ; Ηγάρ καὶ τὸ
σχῆμα τόδι τοῖς εἰρημένοις προσβαλεῖς, ή ἐπίκειται
ἐπαθήσεις ερηστομαθῆς γάρ λίαν ἡ ἐν τούτοις πε-
ριεργίᾳ καὶ ζήτησις · οὐκοῦν τὰ μὲν Μωϋσέων γράμματα

^{**} Deut. v. 16

πατέρων γίνεν τινά, καὶ τὸν διὰ τύπου σχηματισμὸν τῶν ἐπὶ Χριστῷ μυστηρίων εἰσφέρει, καὶ εἰονεῖ στοχεῖα τίνα τῆς περὶ αὐτοῦ γνώσεως, τὰ ἐν ἑκείνῳ σκιαγραφουμένα, ἀ καὶ διὰ τῶν ἡδη προεξήτασμάν τηλεύτερον ὑπεδείξαμεν. Τέλος δὲ παιδεύσεως νομιτῆς ὁ Χριστὸς, κατὰ τὸ γεγραμμένον, πλήρωμα νόμου καὶ προφητῶν ὁ Χριστός. Οἱ τοινυν, φησι, τὰ εποιήσα τῆς ἀρχῆς τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ μὴ παραδέξαμενοι, καὶ τὸν διὰ ἐμφανεστέρου τοῦ γράμματος χειραγωγοῦντα νόμον ταῖς εὐη εἰαις εξασουμενοι, πᾶς διὸ εἴτε τῆς τελειότερας ἀφίκοντο γνώσεως; Ἡ πῶς διὸ αὐτοῖς εὑπαράδεκτον ἐπι μεῖζον, χωρηθέντος οὐδεμῶν τοῦ μικροῦ τε καὶ ὑποβεηκότος;

ΚΕΦΑΛ. Δ.

**Οτι πολλακις αι Χριστον μεταβασιεις απὸ τῆς Ἱερουσαλήμ τὸ μετατεθῆσθαι τὴν χάρην ἐπὶ τὰ δύο δηλοῦσιν. Ἐρ αὐτῷ δὲ καὶ λόγος περὶ τῶν πετρῶν τῶν χριστίων λαὶ τῶν δύοπειροφαλιων.*

Καὶ μετὰ ταῦτα ἀπῆλθεν ὁ Ἰησοῦς πέραν τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος.

Πρῶτον ἑκείνο χρῆναι τοῖς ἀκρωμένοις εἰπεῖν ὑπολαμβάνω ἀνενταῖον, διὶ τὰς ἐκ τῶν Τεροσολύμων μεταβάσεις δὲ Κύριος οὐ δίχα τινὸς ἀναγκαιοτάτης αἰτίας ὅρμαις ποιῶν. Οἰκονομεῖ δὲ τι σχεδὸν ἡφ' ἑκάστη, καὶ ἐν τῇ τῶν πραγμάτων φύσει, καθάπερ ἐν πίνακι, καταγράφει μυστηρια. Ὁποιος μὲν οὖν τῆς μεταστάσεως ὁ ἐκποτὸς, καὶ τι τὸ ἐντεῦθεν ὑποσηλούμενον, ἐν οἰκείῳ καιρῷ καταφανῆ καταστήσομεν. Ἐκθεβήκοτων εἰς πέρας τῶν προκειμένων ἡμῶν κεφαλαιών. Ἔκαστα γάρ διελόντες κατὰ βραχὺ, καὶ τὸ ἐκ τῶν Γραμμάτων διερμηνεύσαντες χρήσιμον, οὗτω τε τοῖς ἐντεῦθομένοις παραθέντες εἰς νόσουν, τελευταίαν ἐποίουμεν τὴν ἐπὶ τῷ παντὶ θεωρίαν τὰ πολυμερῶς εἰρημένα κεφαλαιωδέστερον ἐπιτέμνοντες. Ὅ δὲ νῦν ἐν χερούν ὑπάρχει, τοῦτο καὶ πρῶτον εἰπεῖν οἰήσομαι δεῖν. *Μετὰ ταῦτα, φησιν, ἀπῆλθεν ὁ Ἰησοῦς πέραν τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος.* *Μετὰ τοια ταῦτα, ζητητέον οὐ παρειμένως. Παράδησος τοίνυν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις λατρὸς ἀνεδείχθη Χριστός.* Τεθεράπευκεν ἀνθρώπων τριάκοντα καὶ ὕκτω ἐτῇ ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ, οὐ φάρμακον ἐπιθεῖς, οὐ νοσημάτων ἀποκρυστικὸν ἐπινοήσας βοήθημα, λόγῳ δὲ μᾶλλον, ὡς Θεὸς ἴκουσιτε παντούργῳ καὶ θεοπρεπεῖ τῷ νεύματι. *Ἐγερθεὶς γάρ, φησιν, ἀδρῶν τὸ κλινίδιόν σου, καὶ ὑπαγεις εἰς τὸν οἶκον σου.* *Ἐπειδὴ δὲ Σάββατον ἦν, χαλεπαίνουσιν ἀμάδως οἱ τὴν παχύτητα νοσοῦντες τοῦ γράμματος ἰουδαίοι, οἱ πλέον ἢ ἑκείνος ταῖς συντρόφοις αὐτῶν ἀλογίαις ευνδεδεμένοι, οἱ πάντων δρόμου τῶν νοῦν, καὶ τὴν ἔξιν ἐκλευμάτων, πρὸς οὓς διὸ εἰκότως καὶ λέγοιστο.* *Ἴσχύσατε, χεῖρες ἀνειμέναι, καὶ γόνατα παραλευμένα.* *Χαλεπαίνουσι δὲ τὴν ὀφειλομένην τῷ Σάββατῳ τιμὴν χρῆναι λέγοντες καὶ πάρ' αὐτοῦ τοῦ νομοθέτου φυλάττεσθαι.* *καταδεκάζουσιν οὐ παραβιάνοντος τοῦ Χριστοῦ, ὡς γεγραμμένον οὐ δεχόμενοι.* *Ἄσεθη, ὃ λέγων φαστεῖ.* *Παρανομεῖς.* *Ἐπὶ τούτοις ἐλεγχοὶ μὲν ἥσαν παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἔρμεις· λόγος δὲ διεσκευάζετο πολὺς τι καὶ μαρρός,*

A nis autem institutionis legalis Christus, ut scriptum est ^{11.10}, plenitudo legis et prophetarum Christus. Qui ergo, inquit, elementa initii sermonum Dei non suscipiunt, et legem per litteram quasi manu dūcentem stulte repellunt, quo pacto demum perficiorem cognitionem assequentur? aut quomodo id quod maius est capient, qui quod parvum ac inferius est non capiunt?

χειραγωγοῦντα νόμον ταῖς εὐη εἰαις εξασουμενοι, πᾶς διὸ εἴτε τῆς τελειότερας ἀφίκοντο γνώσεως; Ἡ πῶς διὸ αὐτοῖς εὑπαράδεκτον ἐπι μεῖζον, χωρηθέντος οὐδεμῶν τοῦ μικροῦ τε καὶ ὑποβεηκότος;

CAP. IV.

Quod plerumque Christi migrationes ex Jerusalem significent translatum ī gratiam in gentes. Ubi sermo quoque est de quinque panībus hordeaceis, et duodecim pīciculis.

B VI. 1. Et post hanc abiit Jesus trans mare Tiberiadis.

Primum auditoribus illud dicendum puto, Domum Hierosolymis non sine gravi et necessaria causa migrare. Quoties autem id facit, aliquid eximium sere molitur, et in rerum natura tanquam in tabula mysteria depingit. Quoniam igitur specter migratio, et quid illa significet, suo **269** tempore docebinus, cum ad calcem capitum pervenerimus. Singulis enim divisis, et Scripturarum utilitate exposita, atque hoc pacto auditoribus ad intelligendum proposita, extremam totius rei contemplationem afferemus, quae varie tractata fuerint summatim dividentes. Quod autem in manibus jam nobis est, primum omnium declarandum existimo. *Post hæc, inquit, abiit Jesus trans mare Tiberiadis.* *Quænam sint ea de quibus ait, post hæc, diligenter investigandum est. Christus Hierosolymis mirabilem medicum se præbuit. Sanavit hominem, qui octo et triginta totos annos ægrotabat, non adhibito pharmaco, nulla medicæ artis ope, sed solo verbo, utpote Deus, omnipotenti virtute, et nutu Deo convenienti:* *Surgens enim, inquit, tolle grabatum tuum, et revertere in domum tuam* ^{11.} *Sed quoniam Sabbathum erat, Judæi stulte indignantur, cum crassitiei litteralis morbo teneantur, et inconsiderantia sua, vehementius quam ægrotous ille morbo stringantur, adeoque bonorum omnium penuria laborent. Illi mente paralytici, et moribus dissoluti, in quos illud jure quadraverit:* *Confortamini, manus remissæ, et genua dissoluta* ^{12.} *Indignatur vero, Sabbathi honorem ab ipso quoque legislatore servandum esse dicentes: Christum condemnant, quasi prævaricatorem, cum non capiant quod scriptum est:* *In impio est qui dicit regi: Injuste agis* ^{13.} *Hos aeriter Salvator redarguit: multisqne probavit cum cessationem in Sabbatho typice a lege constitutam, tum Filium hominis dominum esse Sabbathi* ^{14.} *: ut quibus nulla erat eura boni, sed ad omnem propensi malitia in doctorem insurgunt,*

^{11.10} Rom. x, 4. ¹¹ Joan. v, 8. ¹² Isa. xxxv, 3.

¹³ Job xxxiv, 18. ¹⁴ Luc. vi, 5.

et cædem ejus machinantur qui sapientiam iis infundere volebat, mala ei pro bonis, ut scriptum est ²⁰, retribuentes. Postquam igitur hæc ab eo facta sunt ac dicta, discedit Hierosolymis velut ex necessitate quadam Dominus, cumque prope esset Pascha Judæorum, ut in sequentibus paulo post reperiemus, ipsum mare Tiberiadis trajectit, sive paludem ita dictam in regione Judæorum. Quoniam vero mox diximus eum potissimum impulit, et recedere coegit in alia loca, 270 eaque tanto spatio Hierosolymis distantia, illud esse nimicum, quod prope esset Pascha Judæorum, ostendendum arbitror Jesum recte utique eo tempore Hierosolymis reperiri noluisse. Igitur lex Mosaica Judæos ex omni circumquaque regione Hierosolymam proficiisci jubebat, ut ibi typicum Scenopegiæ festum peragerent. Et quidem hinc spiritalis homo sanctorum omnium congregationem in Christum intelliget, cum ex universo terrarum orbe post mortuorum resurrectionem in supernam civitatem convenient, illam cœlestem Jerusalem, ibi gratias acturi vere Scenopegiæ, hoc est perennitatis corporum, soluta corruptione videlicet et morte in mortem lapsa. Quod si rei veritatem historicam spectemus, certum est innumeram multitudinem ascendere solitam Jerusalem, et probabile est Pharisæos eo maxime tempore apud populum valuisse, simulantes se legem defendere, et coram tanta multitudine adversus eum declamantes qui legem prætergrediebatur, aut qui eam prætergredi videbatur. Difficile enim utique non est plebecula multitudinem innumeram concilare, cum quis ipsam injuria affectam prædicat, et incitare ntitur adversus eos etiam qui nullam injiciam intulerunt. Instar enim aquæ aut ignis temerario impetu fertur huc et illuc, et nihil non invalidit quod injiciæ cesserit. Hæc igitur cum Dominus non ignoraret, cum suis discipulis Hierosolymis se subducit, et abit trans mare Tiberiadis. Quod autem Judæos, a quibus ad cædem deposcebatur, recte devitet, ex his rursum agnoscamus. Ipse enim beatus evangelista id declarat his verbis: « Post hæc autem ambulabat Jesus in Galilæa: non enim volebat in Judæa ambulare, quia querabant eum Judæi interficere ». Sed inquiet forsitan aliqua: Fatorum ipsum in Judæa nolle versari, ne mortem immaturam subeat: sed utrum festum quoque fugiat, nondum intelligo. Igitur qui fratres putabantur, ad Christum accedunt in Galilæa, dicentes: « Transi hinc, et vade in Judæam, ut et discipuli tui videant opera tua quæ facis ». Ad quos Dominus: 271 « Vos ascendite ad diem festum hunc: ego non ascendo ad diem festum istum, quia meum tempus nondum impletum est ». Clarum igitur et manifestum est Salvatorem discessisse Hierosolymis, non quod sponso i'line profectus sit, sed quod incredulorum nefan-

A δι τυπικῶν τοῖς ἀρχαιοτέροις ἡ κατὰ τὸ Σάδβαν ἀργία νενομοθέτητο, καὶ δι τοῦ κύρως ἐστι τοῦ Σαδβάτου ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· ἀλλ' οὐ πρὸς μητῶν ἀγαθῶν ἐπιτήδειοι, πρὸς δὲ πάσας ἑτοιμάστας δυστροφίας καταστατάσθουσι τοῦ διδάσκοντος ἀπερέεις μαθεῖν, καὶ φογῶσιν ἕδη κατὰ τοῦ σοφῶν θελοντος, πονηρὰ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀντὶ ἀγαθῶν ἀποδιδόντες αὐτῷ. Μετὰ τοίνυν ταῦτα τὰ περιγένετα καὶ εἰρημένα ἀπανισταται τῶν Ἱεροσολύμων ὡς ἔξ ἀνάγκης ὁ Κύριος, καὶ ἐπειπέρ ἦν ἔγγυς τὸ Πάσχα τῶν Ἰουδαίων, ὃς δλίγον ἐν τοῖς ἐφῆβοις εὑρίσκομεν, καὶ αὐτὴν διέπλευσε τὴν Τιθεριάδος θάλασσαν, ἵτοι λίμνην, οὐτω καλουμένην ἐν τῇ χώρᾳ [αἱ ἐκ τῆς χώρας] τῶν Ἰουδαίων. Ἐπειδὴ δὲ τὸ τι μάλιστα κατασοδῆσαν αὐτὸν, καὶ μεταχωρεῖν ἀναπεικόδες, εἰς ἐπέρους τε οἰχεοθαῖ τόπους, καὶ τοσοῦτον τῆς Ἱερουσαλήμ ἀπεσχοντισμένους, ἐκεῖνο δη μάλιστα ὑπάρχειν ἀρτίως εἰρήκαμεν, τὸ ἔγγυς εἶναι τὸ Πάσχα τῶν Ἰουδαίων, δεικνύναι πρέπειν ὑπολαμβάνω, καλῶς δὴ λαν τὸ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις εὑρίσκεσθαι κατ' ἐκεῖνο καιροῦ παρατησάμενον τὸν Ἱεστῶν. Οὐκοῦν νόμος δὲ διὰ Μωϋσέως ἀπὸ πάσῃς τῆς περιοικίδος ἀνατρέχειν εἰς Ἱεροσολύμα τῶν Ἰουδαίων ἐκέλευεν, ἐκεῖ τὴν ἐν τύπῳ τῆς σκηνοπηγίας ἐπιτελέσοντας ἕστρητην. Καὶ νοήσει μὲν ἐντεῦθεν ὁ πνευματικὸς τὴν ἀπάντων τῶν ἀγίων ἐπισυναγαγήναι εἰς Χριστὸν, ὅτε δὴ καὶ ἀπὸ πάσῃς τῆς οἰκουμένης μετὰ τὴν τῶν νεκρῶν ἀναβίωσιν εἰς τὴν δικαίων συνενεθήσονται πόλιν τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσαλήμ, ἀναθήσοντες ἐκεῖσε τὰ χαριστήρια τῆς σκηνοπηγίας τῆς ἀλτηθοῦς, τουτέστι τῆς τῶν σωμάτων συμπήκτως τε καὶ διαμονῆς, λελυμένης δηλονότι τῆς φθορᾶς, καὶ τοῦ θανάτου πεσόντος εἰς θάνατον. Τὸ δὲ δον εἰπεῖν εἰς τὸ ἐκ τῆς Ιστορίας γίνεσθαι πεφυκός, ἀριθμὸν οὐκ δῆτε τῶν ἀναβινόντων εἰς Ἱερουσαλήμ ἡ πλῆθης, καὶ ἦν δὴ μάλιστα κατ' ἐκεῖνο καιροῦ πολλὰ διανοθεῖσα τοὺς Φαρισαίους εἰκόδες, συναγορεύειν τῷ νόμῳ προσποιουμένους, καὶ ὡς ἐν πλήθει τοσούτῳ καταβοῶντας τοῦ παραβανόντος, η καὶ παραβανεῖν οἰθέντος αὐτοῖς. Οὐδέν τοις γάρ δλως τὸ χαλεπόν, ὅτι διμέτρητον τῶν ἀγελαίων ἀναρρίπτειν ἐσμὸν, ὅταν τις αὐτὸν διακήσθαι λέγῃ καὶ παροτρύνειν ἐπαγειρῆ καὶ κατὰ τῶν λυπούντων οὐδέν. "Υδατος γάρ δίσην, η καὶ πυρὸς ἀδιακρίτος καὶ ἀπροσδουλεύτοις ὅρμας διαρρίπτεται πανταχῇ, καὶ πρὸς ἀπάντα χωρὶς τὸ παθεῖν ἀνέχομενα. Ταῦτα τοίνυν οὐκ ἀγνοήσας ὁ Κύριος ὁ πεπκλέπτει μὲν τῆς Ἱερουσαλήμ διὰ τοὺς μαθηταῖς ἐσυνδέοντας, ἀφικεῖται δὲ τῆς θαλάσσης πέραν τῆς Τιθεριάδος· ὅτι δὲ φονῶντας παραιτεῖται τοῖς Ἰουδαίοις, καλῶς δὴ μάλα ποιῶν, εἰσόμεθα πόλιν καὶ διὰ τούτων. Λέγει γάρ αὐτὸς ὁ μακάριος Ἐναγγελιστής· Καὶ μετὰ ταῦτα περιεπάτει ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ Γαλιλαΐ· οὐ γάρ ἤθελεν ἐν τῇ Ἰουδαΐᾳ περιπατεῖν, ὅτι ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτεῖναι. Ὅτι μὲν οὖν παραιτεῖται τὸ ἐν τῇ Ἰουδαΐᾳ περιπατεῖν, ίνα μὴ πρόωρον ὑπομείνῃ τὸν θάνατον, οὐτὶ κατατεύσω, φησὶν, ἐρεῖ τις τυχόν, ἀλλ' εἰ καὶ φε-

²⁰ Psal. xxxviii, 21.²¹ Joan. vii, 1.¹ ibid. 3.² ibid. 8.

γει τὴν δορτήν, οὐπω μανθάνω. Οὐκούν εἰ μὲν νομι-
σθέντες ἀδελφοὶ προσίσαι λέγοντες ἐν τῇ Γαλιλαΐᾳ
τῷ Χριστῷ· « Ἀνάβηθι ἐντεῦθεν, καὶ ὑπαγε εἰς τὴν
Ἰουδαίαν, ἵνα καὶ οἱ μαθηταὶ σου βλέψωσι τὰ ση-
μεῖα τοιεῖς. » Πρὸς αὐτοὺς δὲ ὁ Κύριος· « Τιμεῖς
ἀνάβητε εἰς τὴν δορτήν ἡγώ οὐκ ἀναβαίνω εἰς τὴν
δορτήν ταῦτην, διότι ὁ ἥμις καιρὸς οὗτος πεπλήρω-
ται. » Πρόδηλον οὖν ἄρα καὶ σαφές, διότι τῶν Ἱεροσο-
λύμων ἐκκεχώρηκεν ὁ Σωτῆρος, οὐχ αὐθαίρετον τὴν
ὅς ἔξι ἐκεῖθεν ἀποδημίαν στειλάμενος, ἀλλὰ καὶ τὰς
τῶν ἀπειθούντων βθενυρίας ἐκμυσατέρμενος, καὶ
τῶν διωκόντων τὴν ἀγριότητα τῆς εὐστοχίας περι-
πλανῶν, καὶ τέχνην τοῦ φθόνου τὸ βέλος ἀποκρυμμα-
νος. Ὅπεκνεύτες δὲ πάλιν, καίτοι παθεῖν Ισχύων οὐ-
δὲν, εἴγε καὶ παρῆν, ἵνα τύπον ἡμεῖς ἀναγράψῃ κα-
λὸν, οὐ δειλίας ὑμῶν, ἀλλ' εὐλαβείας καὶ ἀγάπης
τῆς εἰς τὸν πάταν. Εἰσόμεθα γάρ, ὡς ἐκ τύπου πρὸς
ἐπίγνωσιν χρησίμους χειραγωγούμενοι πράγματος,
διότι διωκόντων ἡμᾶς τῶν ἔχθρων, καὶ εἰ μηδὲν ὅρπτο
παντελῶς ἐν τῷ παρεῖναι τὸ βλάστος, ἀλλ' ἐξιστάμενοι
πως, καὶ διὰ τούτους θοριζόμενοι τὰς τῶν ἔφοδων
ἀκμὰς, ὑπεκτρέχοντές τε τὸ παρατείχα θερμὸν, ἐξ-
ήδοις ἡδη περιτευχόμεθα ταῖς τῶν ἀδικούντων δργαῖς, καὶ τὸ θράσος τῆς καθ' ἐκυτῶν πλεονεξίας
ὑποτεμνόμεθα, ὥφελούντες μᾶλλον τοὺς οἰπερ διν γένοντα περὶ τὴν ἡμέραν, καὶ ἀδίκως. Ἡπερ
ἀφελούμενοι, διπερ ἐστὶν ἴναργύς, μητὶ τὰ ἐκυτῶν ζητοῦντες, ἀλλὰ καὶ τὰ ἑτέρων. Ἐργον οὖν ἀγάπης,
τὸ τοὺς ἑβελοκακοὺς μητὶ ἀντεγέρεσθαι πάντας, μηδὲ ἀποχεχρημάνους τῷ δύνασθαι πάσχειν οὐδὲ καν παρ-
θεῖνταις ἀλισκώμεθα, δριμύτερον ὡπερ πὲν ἐκείνοις ἀπεργάζεσθαι τὸν θυμὸν, πλεονεκτέν οὐχ ἔχοντα τὸν
μισουμένον τὴν δύναμιν. « Ἡ τοινυν ἀγάπη, καθάπερ φησὶν ὁ Παῦλος, οὐ ζητεῖ τὰ ἐκυτῆς, » Ἡπερ ἦν δὲν
Χριστῷ καθαρῶς.

Οὖν δὲ δὴ πάλιν ἐνερείσας γεγραμμένοις τῆς διανοίας τὸ δῆμα, θαυμάσεις ἀρίστην εὐρίσκων
εἰκονομίαν ἐν ταῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀποστάσεσι,
ταῖς ἐκ τῶν Ἱεροσολύμων φημι. Ἐξελάνεται μὲν
γάρ ὅπερ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀπονοίας πολλάκις, κατα-
λύων δὲ παρὰ τοῖς ἀλλογενεῖς, καὶ ἀνασύζεσθαι πως
δογει παρ' ἐκείνοις, καὶ τῆς δεούσης ἀπολαύσει τιμῆς τὴν ἀμείνων φῆφον τῇ ἐξ ἑθῶν Ἐκκλησίᾳ διὰ τούτου
διδούς, καὶ τὸ μισθεόν τῶν ἐξ Ἰσραὴλ διὰ τῆς ἑτέ-
ρων εὐλαβείας ἐξελέγχεσθαι ποιῶν, καὶ τὸ δὲ ἐκείνοις
ώμον διὰ τῆς ἐν τούτοις ἡμερότητος ἐπιδεικνύων,
ἵνα δὴ διὰ πάντων φαίνοντο λοιπὸν κεχρωστημένως
ἡδη καὶ καλῶς τῆς εἰς τοὺς πατέρας ἀπαγγελίας
ἐξωθούμενοι. Ἀποπῆδησας δὲ τῶν Ἱεροσολύμων ὁ
Κύριος, οὐχ εἰς μίλια τῶν περιοικῶν καταλύει
πολιν, καὶ ἐν ταῖς ὁμόροις αὐλίζεται κώμαις, πέραν
δὲ ἀπεισι τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος, μονονούχη
δι' ἀμφανεστέρου πράγματος ἀπειλῶν τοῖς διτὶ προσ-
ήκοι διώκειν εὐτὸν δυσεδῶς ἥρημένοις, διό τοσούτον
ἀπονοσφιεῖ, ὡς καὶ ἀδατον αὐτοῖς τρόπον τινὰ τῆς
πρὸς αὐτὸν ἐπιστροφῆς κατασκευάσαι τὴν δόδον.
βατή γάρ οὐδαμῶς τοῖς ἀνθρώπων ποσὶν ἡ θάλασσα.
Τοσούτον δέ τι καὶ ἐν τοῖς ἐφεῆς πρὸς αὐτούς που
λέγων εὐρεθῆσται· « Ζητήσατε με, καὶ οὐχ εὐρή-
σσετε, καὶ ὅπου ἡγώ οὐπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν. »
λειτοτάτη μὲν γάρ, καὶ εὐπόρευτος, καὶ οὐδὲν ἔχουσα
τὸ τραχὺ τοῖς διὰ πίστεως πρὸς αὐτὸν ιοῦσιν ἡ διά-

A da consilia detestaretur, et persecutorum feritatem
prudentia sua defugeret ac invidiae telum arte
depelleret. Rursus autem se subducit, licet nihil
pali posset etiam cum adesset, ut exemplum nobis
praeclarum statueret, non timiditatis, sed pietatis
et charitatis in proximum. Hinc enim exemplo qua-
si quondam ad rei utilis cognitionem deducti discemus,
quod, inimicis nos persequentibus, licet nihil
damni praesentia nostra nobis allatura videatur, si
tamen declinemus, et hoc pacto primos impetus
retundamus, eorumque surori nos subtrahamus.
Iram eorum tandem sedatam offendemus, et eorum
iuriam resecabimus, adjuvantes magis eos qui
nobis infesti sunt, quam adjuti: quod quidem est.
ut appareat, nostra non querere, sed quae sunt alio-
rum. Officium itaque charitatis est, non utique
resistere iis qui malum in nos moliuntur, neque
ex eo quod nihil nobis mali, ne si adsimus quidem,
inserri possit, eorum animum exacerbare, dum se
viribus nostris inferiores indignantur. « Charitas
igitur, ut Paulus ait, non querit quae sua sunt*, »
quae in Christo quidem erat manifeste.

B δργαῖς, καὶ τὸ θράσος τῆς καθ' ἐκυτῶν πλεονεξίας
ὑποτεμνόμεθα, ὥφελούντες μᾶλλον τοὺς οἰπερ διν γένοντα περὶ τὸν θυμὸν,
ἀφελούμενοι, διπερ ἐστὶν ἴναργύς, μητὶ τὰ ἑτέρων. Ἐργον οὖν ἀγάπης,
τὸ τοὺς ἑβελοκακοὺς μητὶ ἀντεγέρεσθαι πάντας, μηδὲ ἀποχεχρημάνους τῷ δύνασθαι πάσχειν οὐδὲ καν παρ-
θεῖνταις ἀλισκώμεθα, δριμύτερον ὡπερ πὲν ἐκείνοις ἀπεργάζεσθαι τὸν θυμὸν, πλεονεκτέν οὐχ ἔχοντα τὸν
μισουμένον τὴν δύναμιν. « Ἡ τοινυν ἀγάπη, καθάπερ φησὶν ὁ Παῦλος, οὐ ζητεῖ τὰ ἐκυτῆς, » Ἡπερ ἦν δὲν
Χριστῷ καθαρῶς.

C Verum si penitus ea quae o.c scripta sunt mentis
oculis introspexeris, in isto ab Hierosolymis re-
cessu præstantissimam dispensationem miraberis.
Judeorum quippe vesania sæpe ejicitur: sed ad
alienigenas divertendo, tutum sibi apud illos per-
fugium esse putat, et se, ut decebat, honorifice
tractari: quo facto gentium Ecclesia potiore
calculum tribuit, et impietatem Judeorum aliorum
pietate redarguit, et illorum crudelitatem horum hu-
manitate demonstrat, ut merito videantur de pro-
missione patribus facta dejecti. Porro cum Domi-
nus recessit Hierosolymis, non in unam aliquam
ex civitatibus viciniis divertit, aut in finitimis pa-
gis moratur, sed abit trans mare Tiberiadis, ut
reipsa quodammodo impiis persecutoribus suis 272
internimari videatur, tam procul ab iis se abitu-
rum et ab omni gente recessurum, ut inaccessum,
quodammodo conversionis ad ipsum iter præstitu-
rus sit: invium quippe humanis pedibus est mare.
Tale quiddam etiam in sequentibus dicere compe-
rietur: « Quæretis me, et non inveniatis; et quo
ego vado, vos non potestis venire ». Planissima
enim et facilis est, nec asperitatis quidquam habet
via justitiæ venientibus ad ipsum per fidem: aspe-
ra vero et ardua, imo vero inaccessa prorsus iis
qui exacerbant ipsum, ut per unum sanctorum
prophetarum scriptum est: « Ideo, inquit, rectæ
vie Domini, et justi ambulabunt in eis: qui au-

* I Cor. xiii, 5. * Joan. viii, 21.

tem impii sunt, inscrinabuntur in His⁸. Itaque interjectum illud maris spatium significat Judæis difficile quodammodo, imo vero invium esse iter ad ipsum, quandoquidem impia quoque animæ vias intercludere se proficitur Deus apud prophetam, dicens: Ideo, inquit, ego sepiam viam ejus in sudibus, et semitam suam non inveniet⁹. Quod igitur ibi fossæ, id ipsum etiam hic mare significat, quod improbos ab eo cui contumelia sit separat, et a flagitiis sanctum dispescit. Sed et videtur aliud quoddam nobis typus ille parere mysterium. Nam cum ex Ægypto educeretur Israel, insequebatur nimil quantum exasperatus Pharao, et inopinata gentis illius felicitate extimulatus, præ invidia ac dolore extrema quæque parabat: insequebatur autem coactus, ut sibi persualebat, iterum in servitutem eos qui sero ac vix illam excusserant. Et traductus quidem est a Deo per mare inmedium: verum cum acriter insequeretur, nec iram sedari prorsus pateretur, sed impotenti animo Deo stulte bellum inferret, in medijs fluctibus cum omnibus copiis obrutus est, solusque servatus est Israel. Sed prodeat jam nobis in medium ille Moses qui Judæorum vesaniam prius deflevit, et dicit ad eos ægre ferens impia in Christum facinora: Generatio prava, et adultera, hæc cine reddis Domino¹⁰? Eum qui te per mare et fluctus traduxit, ultra mare abigis, et insequi non vereris? Tuæ jam sunt partes, Judæi:

273 mare te tandem opprimet. Mors enim eos qui persecuntur manet, non qui fugiunt, et quod tunc in illis, id nunc in Christo quoque et impiis Judæis videre est. Psallit vero alicubi divinus ille noster David: Non me demergat tempestas aquæ, neque absorbeat me profundum¹¹, quidus verbis gravissimum Synagogæ Judæorum naufragium subindicat, et ignorantia profundo simul demergiaversatur. Sed Ægyptii quidem et eorum rex corporum tantummodo jacturam fecerunt. Judæi re præstabiliori multati gravius puniuntur: animæ quippe jacturam faciunt, pro ratione suorum facinorum præmia reportantes. Jure enim punitus est Pharao, utpote qui liberum populum servitute premere tentaret; contra vero juste punitur Israel, qui servire universi Domino dignaretur; et quem ille apud ipsum tyrannidis locum tenebat, hunc ipse erga Deum superbis tenere deprehenditur. Notandum porro hic paludem Tiberiadem mare vocari, pro more Scripturæ divinae: Congregationes enim aquarum maria vocavit¹², Opifex. Sæpe autem hoc vocabulum externi scriptores promiscue usurpant, ita ut nonnulli paludem maris nomine nuncupare non dubitent.

δ Ιερατὴ τὴν ὑπὸ τῷ πάντων Δεσπότῃ δουλεῖαν οὐκ εἰσερχόμενος, ἀλλ’ ὅπερ ἦν ὡς ἐν δυνάμει πλεονεξίᾳ ἔκεινο; αὐτῷ, τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐκ πολλῆς ἀλαζονίας εἰς Θεὸν εὐρισκόμενος. Σημειώτεον δὲ, δι: τὴν Γιβεράδα λίμνην θάλασσαν ἀποκαλεῖ, τοῖς τῆς θεᾶς Γραφῆς ἐπόμενος λόγοις¹³: Τὰ γὰρ συστήματα εὑν δέσταν θάλασσας ἐκάλεσεν, δ Δημιουργός. Ἀδιαφορεὶ δὲ πολλάκις καὶ δ παρὰ τοῖς ἔξω λόγοις, ὡς καὶ λίμνην ἔσθ¹⁴ διε τὴν θάλασσαν δινομάζειν οὐ παρατείνει τινας.

⁸ Osee ιν, 10. ⁹ Osee ιι, 6. ¹⁰ Deut. xxxii, 5. ¹¹ Psal. lxviii, 16. ¹² Gen. i, 10.

A τῆς δικαιοσύνης ὁδὸς, ἐκτετραχυμένη δὲ καὶ ἀνάγης, μᾶλλον δὲ καὶ ἀδιόδευτος παντελῶς τοῖς παροργίζουσιν αὐτὸν, κατὰ τὸ εἰρημένον δι' ἑνὸς τῶν ἄγλων προφητῶν· Ειδότε εὐθεῖαι αἱ δόσι τοῦ Κυρίου, καὶ δίκαιοι πορεύουσαι ἐν αὐταῖς, οἱ δὲ ἀσεβεῖς ἀσθενούσιν ἐν αὐταῖς. Οὐκοῦν τὸ δυσήνυτον ὅστε, μᾶλλον δὲ καὶ ἀνήνυτον τοῖς Ιουδαίοις, τῆς ὡς ίεταὶ αὐτὸν νοούμενης ὁδοῦ, τὸ μεταξὺ τῆς θαλάσσης κατηματινεῖ διάστημα, ἐπεὶ καὶ τῆς δυσεσθούσης φυχῆς ἀναφράττεται ἐπαγγέλλεται τὰς δόσες ἐν προρήγθεον λέγων· Διὰ τοῦτο, ίδοις ἐγὼ φράσσω τῇ δόνη ἀντῆς ἐν σκλοψίᾳ, καὶ τὴν τρίβον αὐτῆς οὐ μὴ εἴρη· Οὐπερ οὖν ἐν ἔκεινοις ἐδήλουν οἱ σκλοπίστες, τοῦτο καὶ ἐν τούτοις τῇ θάλασσα τῶν ἀφράτωντος ἐμπαρούσιν ἐλομένων τὸν ἐμπαρούνθεντα χωρίζουσ, καὶ διίστωσα τῶν οὐχ ὀσίων τὸν δοσιον. Εἴσκε δέ τι καὶ ἔπειρον ἥμεν ὡς ἐν ὀδίσσιν δ τοὺς χεκρυμμένοντας ἔχειν μυστήριον. Ότε γὰρ τῆς Αἰγαπτίων ἔξεπέμπετο χώρας δ Ιερατὴ, ἤκολοθεις μὲν λιαν ἐκτεθηγμένος δ Φαραὼ, ἐπὶ δὲ ταῖς ἀδοκήτοις εὔπραγχαις τοῦ ἔθνους ἐξουστρούμενος, τὰ ἐκ φθόνου καὶ λύπης ἀποτολμῆμαν νόμῳ τῷ μάχης ἡπειρετο· ἤκολούθει δὲ δύνασθαι παλινδρομεῖν εἰς δουλεῖαν ἀναγκάζειν οἰλμενος τούς δέκε καὶ μᾶλις τῆς ὑπὸ αὐτῷ θητείας ἐκδεδυκότας. Ἀλλὰ διεβίβει μὲν τὴν διὰ θαλάσσης μέσης Θεός, δὲ διώκωντας τὸν διάστημα τῆς θαλάσσης μέσης θεού, καὶ χαλάσται μὲν τὴν δργήν μηδηρῶς ἀνεχόμενος, θεομαχεῖν δὲ παραλόγως ἀναπεπεισμένος εἰς ἀκράτου θυμοῦ, κατὰ μέσην αὐτῆς παντερατικὴ κατεπνίγετο, διεσώκετο δὲ μόνος δ Ιερατὴ. Άλλ’ ἤκειτο καὶ νῦν εἰς μέσον ἥμεν δ τὰς τῶν Ιουδαίων ἀπονοίας προαναθρηγήσας Μωσῆς, καὶ λεγέτω πρὸς αὐτοὺς ἐπὶ ταῖς εἰς Χριστὸν ἀσεβείας ἀγανακτῶν· Γενέα πονηρὰ καὶ μοιχαλίς, ταῦτα Κυρίῳ ἀνταποδίδοτε; Τὸν διενεγκόντα διὰ θαλάσσης μέσης καὶ κυμάτων σφροδῶν πέραν ἐλαύνεις θαλάσσης, καὶ διώκων οὐκ ἐρυθρῆς; Σδν οὖν ἄρα τὸ παθεῖν, Ιουδαῖοι, σὲ καταπνίξει λοιπὸν τῇ θάλασσα. Τὸν γὰρ διωκόντων, οὐ τῶν διωκομένων δ θάνατος, καὶ τὸ ἔκεινοις ἦν τότε καὶ νῦν ἐπὶ Χριστοῦ καὶ τῶν διοίων Ιουδαίων. Ψάλλει δέ που καὶ δ θεούσις ἥμεν Δαβὶδ· Μή με καταποντισάτω καταιγίς θάνατος, λέγων, μηδὲ καταπιέτω με βιθδες, τὸ παγκλεπτὸν τῆς Ιουδαίων Συναγωγῆς ὑπεμφαίνων ναυάγον, καὶ τὸ σὺν ἔκεινοις ἐναποτνίγεοθαι τῷ τῆς ἀγνωσίας θυνθῷ παρατούμενος. Άλλ’ Αἰγαπτίος μὲν καὶ τῷ παρ’ ἔκεινοις κρατοῦντι τότε περὶ σύμματος ἐκ γῆς δ ἀλινδυος ἦν, Ιουδαῖοι δὲ παθόντες εἰς τὰ τιμώτερα μειόνως κολάζονται· φυχῆς γὰρ ὑπομνουσι ζημίαν, ἀναλόγως τοῖς ίδιοις κακουργήμασι τὰ ἐπίχειρα κομιζόμενοι. Έκολάζετο μὲν γὰρ εὐήγρως δ Φαραὼ, πλεονεκτεῖν εἰς δουλεῖαν τὸ ἐλεύθερον ἐπιχειρῶν· τιμωρεῖται δὲ πάλιν ἐξ ἀντιστρόφου δικαιῶς δ Ιερατὴ τὴν διατήρησιν τοῦ πάντων Δεσπότην εἰς τοῦ πάντων θαλάσσαν οὐκ εἰσερχόμενος, ἀλλ’ ὅπερ ἦν ὡς ἐν δυνάμει πλεονεξίᾳ ἔκεινο; αὐτῷ, τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐκ πολλῆς ἀλαζονίας εἰς Θεὸν εὐρισκόμενος. Σημειώτεον δὲ, δι: τὴν Γιβεράδα λίμνην θάλασσαν ἀποκαλεῖ, τοῖς τῆς θεᾶς Γραφῆς ἐπόμενος λόγοις¹³: Τὰ γὰρ συστήματα εὑν δέσταν θάλασσας ἐκάλεσεν, δ Δημιουργός. Ἀδιαφορεὶ δὲ πολλάκις καὶ δ παρὰ τοῖς ἔξω λόγοις, ὡς καὶ λίμνην ἔσθ¹⁴ διε τὴν θάλασσαν δινομάζειν οὐ παρατείνει τινας.

Ἐκαλούθει δὲ αὐτῷ ὅχις πολὺς, διὶς ὁθεώρουν Α τὰ σημεῖα, οἱ ἔποις ἐπὶ τῶν ἀσθενούτων. Ἀρ-
ῆμος δὲ εἰς τὸ δρός σὲ Ἰησοῦς, καὶ ἀκεῖ ἀκάθητο
μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ἡν δὲ ἄργυρος τὸ Πάνχα
ἡ ἕορτὴ τῶν Ἰουδαίων.

Οτε γάρ τῶν Ἱεροσολύμων ἐκπαραίτηκεν ὁ Χρι-
στὸς, κατὰ τὸ νῦν προφήταις εἰρημένον : « Ἐγκατα-
λέλοιπα τὸν οἰκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου, ν
διε τὸν ἀπειθῆ καὶ δυσήνιον τῶν Ἰουδαίων ἀπολακτί-
τας λαὸν, τοὺς ἀλλογενέσιν ἐκατὸν ἔχαριζετο, τάτε
πολὺς μὲν δηλοὶ ἀκολουθεῖ. » Ανεισὶ δὲ εἰς δρός αὐτὸς,
κατ' ἐκεῖνο δὴ πάντας, ὡπερ εἰρήκη φθάσας : « Κάγὼ
ἐπὲν ὄψιθῶ ἐκ γῆς, πάντας ἀλκύσω πρὸς ἐμαυτόν. »
Τύφωθη μὲν γάρ ἐκ τῆς γῆς, καὶ εἰς τὸν ὑπὲρ ἥμαν
ἀναβαίνων σταυρόν. Τύφωθη δὲ πάλιν ἐπέρως, καθά-
περ εἰς δρός ἀναβεβηκὼς τὴν θεοπρεπῆ τιμὴν τε
καὶ δόξαν. Οὐ γάρ ὡς ἐνθρωπὸν ἀτιμάζομεν κατὰ τὸν
Ἰερατὴλ, ἀλλ' ὡς Θεόν, καὶ Σωτῆρα, καὶ Κύριον
προσκυνοῦμεν τίμεις. Παρ' ἐκεῖνοις μὲν γέρ ταπεινός
τις ὑπάρχειν, καὶ οὐδὲν δλῶς κατὰ τὸ παντελῶς ἐνο-
μίζετο· καὶ γοῦν Σαμαρείτην ἀποκαλοῦντες οὐκ
ἔφεριτον, σεμνότερον δὲ πως ἀτιμάζοντες τὸν τοῦ
τάκτονος αὐτὸν ἀπεκάλουν υἱόν· παρὰ δὲ γε τοῖς πι-
στεύουσιν εἰς αὐτὸν, ὡς μεγαλουργὸς καὶ Θεός, ὡς
τῶν παραδέξων ἐργάτης ἀποθαυμάζεται. Ἀκούγετε γάρ,
ὅπως εὐσεβῆς τοῖς ἀκολουθήσσοιν ἐνυπάρχει σκοτός.
Οτι γάρ ἁθεώρουν τὰ ἐπὶ τῶν ἀσθενούντων σημεῖα,
διεὶς τοῦτο δὴ μάλισθερμῶς ἐπεσθαὶ δεῖν ὑπελάμβανον,
ῶς ἀπὸ τῶν τελουμένων ἀναλόγως ἐπὶ τὴν τοῦ τελοῦν-
τος ἐπίγνωσιν ποδηγούμενοι, καὶ ἀπὸ τῆς θεοπρεποῦς
ἐξουσίας τὸν ταύτην ἡμιφιεσμένον φυσικῶς ἐννοοῦν-
τες Ήδίν. Διὰ ταύτης δὲ χρήναις βαδίζειν ἡμᾶς τῆς
δδοῦ πρὸς τὴν ἐφ' ἐκεῖνο πίστιν ἐκέλευσεν δὲ Σωτῆρ. C
« Τὰ γάρ ἔργα, & ἔγω ποιῶ, φησίν, αὐτὰ τὰ ἔργα, &
ἔγω ποιῶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ. » Καὶ πάλιν· « Εἰ αὐ
τοῖς τὰ ἔργα τοῦ Πατέρος μου, μή πιστεύετε μοι·
εἰ δὲ ποιῶ, καὶ ἐμοὶ μή πιστεύετε, τοὺς ἔργος μου
πιστεύετε. » Μητέπερ οὖν ἀπὸ μεγάθους καλονήσ τῶν
χτισμάτων διγενεστηργὸς αὐτῶν θεωρεῖσθαι Θεός, οὐ-
τῶς ἀπὸ τῆς θεοσημαίας, κατὰ τὴν Ισηνὸν τῶν νοη-
μάτων διασκευήν, δὲ τῶν σωμάτων ὅρματα τελειωτής,
καὶ τὴν ἀκολουθούντων πίστις δικαίως δὲ θαυμά-
ζοτο. Οὐμαὶ δὲ Ἕγωης περιεργοτέραν τινὰ καὶ οὐχ
ἀπλῆν τοῖς εἰρημένοις ἐγκεκρύψθαι διάνοιαν. Ὁρ-
μένων γάρ λέγοντα τὸν εὐαγγελιστὴν, ὡς ὅτι μόνον D
ἥσαν φιλοθεάμονες οἱ ἀκολουθήσαντες τῷ Χριστῷ,
ἀλλὰ καὶ πολὺν ἥσαν σημείων δικαιούστετοι θαυμά-
σται. Προστίθησι γάρ, δεῖ· « Αἱ ἀκαίει ἐπὶ τῶν ἀσθε-
νούντων, » ἵνα διὰ τούτων ἐναντίας ἔχουσαν τῇ τῶν
Ἰουδαίων τὴν τῶν ἀκολουθούντων ἀποδεῖξῃ διάνοιαν.
Οἱ μὲν γάρ δὲ τὸν παράλυτον ἀσθενοῦντα τεθερά-
πευκε, δυσσεβῶς χαλεπάνουσιν, οἱ δὲ οὐ μόνον ἐπὶ
τούτοις παρόντα θαυμάζουσιν, ἀλλὰ καὶ ἀποδημοῦντες
συνεκτρέχουσιν, ὡς θαυματουργῷ καὶ Θεῷ. Φύγωμεν
τοίνυν τὴν Ἰουδαίοις πρέπουσαν φύμαθίαν, οἱ Χρι-
στὸν διεσπότην ἐπιγραφόμενοι, προσεδρεύσωμεν αὐτῷ
διεὶς τῆς ὄπωμανῆς, ὡπερ ἔδρων τληπάθως οἱ σοφώτε-

¹⁰ Jerem. xiij. 7 ¹¹ Joan. xii, 32. ¹² Joan. 8, 48.

¹³ Rom. viii, 33.

VI, 2-4. Sequebatur autem eum multitudo magna,
quia videbant signa quia faciebat super his qui in-
firmabantur. Σοῦπι, ergo in montem Iesum, et ibi se-
debat cum dissipatis suis. Eret autem proximum
Pascua dies festus Iudeorum.

Cum enim Hierosolymis Christus discessisset,
juxta illud propheticum : « Reliqui domum meam,
dāmisi hereditatem meam¹⁰; » cuius, praefatio et
contumacī Iudeorum populo rejecto, alienigenis
sese præbuluit, tunc magna seruta est eum turba.
Ipse vero in montem ascendit, juxta id quod dixit:
« Et ego si exaltatus fuero de terra, omnes Irahā
ad me ipsum¹¹. » Exaltatus enim est de terra, eliam
eum in cruce pro nobis ascendit. Item exaltatus
alio quoque modo est, cum ad honorem et gloriam
B Deo dignam ascendit. Non enim Israelitarum more
nos eum ut hominem respuimus, sed ut Deum ac
Servatorem Dominumque adoramus. Apud illos
quippe vilia ac pro nihilo ²⁷⁴ plane habebatur :
unde Samaritanum ipsum appellare non vereban-
tur¹², et qui verecundius ei illudebant, fabri filium
 vocitabant¹³. Apud fidèles vero, ut magnarum re-
rum patrator ac Deus, ut mirabilium effector suspi-
citur. Audi enim, ut qui sequebantur eum pio af-
fectu ducerentur. Quia enim signa videbant quae
super infirmis faciebat, idcirco magno studio se-
quendum esse putabant, velut a miraculorum ra-
tione ad agnitionem ejus a quo siebant progre-
dientes, et a potestate Deo convenienti Dei Filium
esse colligentes eum qui tanta virtute prædictus
esset. Istud vero iter nos jussit Christus in-
sistere, ad fidem contendentes. « Opera enim
qua ego facio, inquit, ipsa opera qua ego facio te-
stimonium perhibent de me¹⁴. » Item : « Si non
facio opera Patris mei, nolite credere mihi : si
autem facio, et si mihi non vultis credere, operi-
bus meis eredite¹⁵. » Sicut ergo a magnitudine
speciei creaturarum auctor et opifex earum Deus
agnoscitur, sic a miraculis, eodem intelligendi
modo, corporum perfectior cernitur, et sequentium
fides iure laudatur. Porro subtiliorem quendam
nec simplicem in his latere sensum arbitror. Vide-
mus enim evangelistam dicere, non tantum cupido
spectare miracula Christi assecias, sed et quae
signa illi jure mirarentur, indicat. Addit enim,
« Quae faciebat super his qui infirmabantur, » ut
hinc fidelium animū contrarium esse menti Ju-
deorum ostenderet. Hi enim quod paralyticum sa-
narit, impie suescerent ; illi vero, non ob ista pra-
sentem mirantur, sed et abeuntē prosequuntur ut
mirabilium patratorem ac Deum. Fugiamus itaque
dignam Iudeis incitiam, quotquot Christo Domino
nomini dedimus, adhæreamus et per patientiam,
quod sapientissimi discipuli constanter faciebant,
nece avellamus υπουργὸν aut ordinem deseramus,
sed reipsa ura cum Paulo exclamemus : « Quis nos
separabit a charitate Christi¹⁶? » Sequamur igitur

¹⁰ Matth. xiii, 55. ¹¹ Joan. iii, 36. ¹² Joan. 5, 32.

cum cum persecutionem patientem, tum hostium immanitatem fugientem, ut et in montem ascendamus, et ibi sedeamus cum ipso, hoc est ad splendidam et praeclarissimam gratiam efferamur, reguando cum eo, quemadmodum nimirum ipse **275** dixit: « Vos qui secuti estis me, » in temptationibus meis nimirum, « in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis sua, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel ¹⁷. » Hoc enim significari arbitror, cum discipuli assidere Christo dicuntur, postquam in montem concendissent.

δόξης αὐτοῦ, καθήσασθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δύοεκα θρόνους, Ταύτας γὰρ οἵματα τὰς θεωρίας εἰσφέρειν τὸ καὶ προσεδρέυειν λέγεσθαι τῷ Σωτῆρι τοὺς μαθητὰς, καὶ ἀνελόντας ἐν δρει συγκαθῆσθαι.

VI, 5, 6. Cum sublevasset ergo oculos Jesus, et **B** vidisset quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum: Unde ememus panes, ut manducent hi? Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciens quid esset facturus. Respondit ei Philippus.

Præclarum hic rursus, et sanctissimis hominibus suis discipulis convenientissimum documentum Christus statuit, docens in maximis quoque angustiis intrepide exercendam esse hospitalitatem, et cunctationem omnem procul repellendam, imo ad eam virtutem toto animo properandum: quo quid majus apud eos esse potest qui norunt ac volunt supernam sibi amicitiam ut deceat comparare? Quippe, cum turba non pauca et innumeralibilis multitudo in ea loca aquarum instar confluxisset, jussit illlico parari unde cibum ipsi caperent. Neque vero dubium erat quemvis licet ditissimum ab excipienda tanta multitudine deterritum iri: sed nihil admodum arduum esse Christus significat, in paucos studium nostrum conferre, sed ea quoque quæ expectationem superant generose vult nos aggredi, ejus fiducia ad quodvis bonum capessendum confirmatos. Si ergo historia rei spectetur, extra scopum non tendit eorum quæ dicta sunt vis et ratio, sed iis rursum ad spiritalem contemplationem translati, et typica crassitie recisa, nunc apertius dicimus Deum ex monte quodammodo, hoc est, e sublimi ac divina præscientia prævidere eos qui studio bone ac fide investigant ipsum, juxta id quod a Paulo dictum est: « Quos enim præscivit et prædestinavit conformes imaginis Filii, hos et vocavit ¹⁸. » Sublebat ergo Christus oculos, quo significat eos qui diligunt ipsum dignos esse qui a Deo respiciantur, **276** quemadmodum nempe benedicendi modo dictum est ad Israel: « Sublebat oculos suos Dominus ad te, et det tibi pacem ¹⁹. » Sed non inspectione sola constat ea gratia, verum alio quodam addito beatus evangelista Dominum ostendit turbæ providere, cibos atque dapes præparando: ut hinc rursus intelligas id quod scriptum est in Proverbiis: « Non occidet Dominus fame

A τοι μαθηταῖς χωρίζεσθαι μὲν καὶ λεπτοτάκτειν ἀνεχόμενοι μηδαμῶς, αὐτοῖς δὲ λοιπὸν ἀναβαῦντες τοῖς πράγμασι, τὸ νεανικῶς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγόμενον.

« Τις ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; » Ἀκολουθήσωμεν τοίνυν αὐτῷ, καὶ διωκομένῳ, καὶ φεύγοντι τὰς τῶν μαχομένων αὐτῷ δυστροπας, ἵνα καὶ εἰς δρος ἀναβαῖνωμεν, καὶ ἐκεῖ καθίσουμεν σὺν αὐτῷ, τουτέστιν, εἰς περιφανῆ καὶ εὐκλεεστάτην ἀναποδήσωμεν χάριν, διὰ τοῦ συμβασιεύειν αὐτῷ, καθάπερ οὖν ἔφασκεν αὐτός. « Ὅμεις οἱ ἀκολουθησαντές μοι: » ἐν τῇ παλιγγενείᾳ, δταν καθίσῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου αὐτῶν ταῖς πειρασμοῖς μου, « ἐν τῇ παλιγγενείᾳ, δταν καθίσῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου αὐτῶν ταῖς πειρασμοῖς μου, « ἐν τῇ παλιγγενείᾳ, δταν καθίσῃ τὰς δύοεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ. »

Ἐκάρας οὖν τοὺς δρθαλμοὺς στὸν Ιησοῦ, καὶ θεασάμενος δτι πολὺς δχλος ἔρχεται πρὸς αὐτόν,

λέγει πρὸς Φίλιππον· Πόθεν ἀγοράσομεν ἄρτους,

ἴτα γάρωσιν οὗτοι; Τοῦτο δὲ διέτη πειράλων αὐτῶν· αὐτός γάρ ήδε τις ἔμελλε ποιεῖν. Ἀκορίθη

αὐτῷ Φίλιππος.

Μάθημα δὴ πάλιν ἀριστόν τε καὶ ἀνδράσι τοῖς λεωφάτοις πρεπαδέστατον τοῖς έπιστοῦν μαθηταῖς ἐπενθέσην στὸν Χριστὸν, καὶ ἐν δυσχωρίαις ἀκράτοις νικᾶν ἀναπελθων τὴν ἐπὶ τρόπῳ τῷ φιλοξένῳ δειλίαν, καὶ δύνοντας μὲν τὸν ἐπὶ τούτῳ διαρρίπτειν που μαχρήν, θερμοτέροις δὲ μᾶλλον ἐπὶ τὴν ἀρετὴν ἀφικνεῖσθαι κινήμασιν· οὐ τοις ἀν γένοιτο μελίσσων, παρά γε τοῖς εἰδοῖς καὶ θέλουσι δι' ὧν ἀν πρέπει τὴν ἀνωθεντιατοῖς ἔκνωσισθαι φιλίαν; « Οὐχίου γάρ δὴ πρὸς αὐτὸν ἕντος οὐ μικροῦ, καὶ ἀναριθμήσου πληθύνος ὑδάτων δίκην ἐπισχομένης τοῖς τόποις, ἐν οἷς ἡ γέλικετο, πρὸς τὸ ἐποιμάζεσθαι τρέφειν αὐτοὺς παραχρῆμα διεκελεύετο. Καὶ ἡν μὲν δυνατῶς οὐκ ἀπεικόδη, καὶ τοῦ σφρόδρα πλουσίου καταναρκήσειν τὴν προθυμίαν, τῷ πλήθει τῶν δρωμένων καταπτούμενην εἰς φόβον τὸν ἐπὶ τῷ μή δύνασθαι φιλοξενεῖν· ἀλλ' οὐδὲν διως δεικνύει: τὸ μέγα τοῦ Χριστὸς, δταν εἰς ὀλίγους γίγνηται παρ' ἡμῶν ἡ φιλαδελφία, κατανεανεύεσθαι δὲ πατῶς καὶ τῶν παρ' ἀπίδια βούλεται, τῇ εἰς αὐτὸν πεποθῆσετ βεβαιουμένους πρὸς τὴν ἑφ' ἀπαστολῆς ἀγαθὸς εὐτολμίαν. Κατὰ μὲν οὖν τῆς ἱστορίας τὸν λόγον, οὐδὲν ἀπὸ σκοποῦ συντείνεται τῶν εἰρημένων ἡ δύναμις, μεταβαλόντες δὲ πάλιν αὐτὰ πρὸς θεωρίαν πινευτικήν, καὶ τὸ ἐν τούτῳ παχὺ περικείροντες σχῆμα, γυμνοτερον ἥδη φαμέν, ὡς διὰ προθυμίας ἀγαθῆς καὶ πίστεως τοὺς ἐπικήτουντας αὐτὸν, καθάπερ ἐξ δρους, ἐξ ὑψηλῆς δηλονότι καὶ θεοπρεποῦς τῆς προγνώσους προσανθέπει θεός, κατὰ τὸ εἰρημένον παρὰ τοῦ Παύλου· « Οὐδὲς γάρ προέγνω καὶ πρωρύτεις συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ, τούτους καὶ ἐκάλεσεν. » Επατειρει τοίνυν τοὺς δρθαλμοὺς στὸν Χριστὸν, οἰοντες τῆς θείας ἐπισκέψεως ἀξίους δυνατας ἐπιδεικνύουν τοῖς ἀγαπῶντας αὐτόν· ὡς περ οὖν ἀμέλει καὶ ἐν εὐδογίαις τρόπῳ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ ἐλέγετο· « Επάρας Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σὲ, καὶ δύη σοι εἰρήνην. » Ἀλλ' οὐ μέχρι μόνης τῆς ἐπισκέψεως ἡ ἐπὶ τοῖς τίμῳ

¹⁷ Luc. xxi, 30. ¹⁸ Rom. viii, 29. ¹⁹ Num. vi, 26.

σιν αὐτὸν δρίζεται χάρις, ἀλλὰ καὶ τι Ιερον προσ-
τιθεταις δι μακάριος εὐαγγελιστῆς, οὐκ ἀπονοήτως
ἔχοντα τῶν δηλων δεικνύει τὸν Κύριον, ἀλλ' εἰς τρο-
φάς ήδη καὶ πανδαισίας εὐτρεπίζουμενον· Ἰνα δὴ πάλιν
διὰ τούτου νοῆς τὸ ἐν Παροιμίαις φερόμενον· « Ήν
λιμοκοτονήσει Κύριος ψυχὴν δικαίαν. » Ἐαυτὸν γάρ
παραθήσει, καθάπερ ἄρτον ἐξ οὐρανοῦ, καὶ τὰς τῶν
φοδουμένων αὐτὸν ἀποτρέψει ψυχᾶς. Πάντα δὲ αὐτοὺς
ἔτοιμάζει τὰ ζωαρκῆ, καθάπερ οὖν ἐν Φαλμοῖς ἐλέ-
γετο· « Ἡτοιμασάς τὴν τροφὴν αὐτῶν, διεισέντως ἡ
ἔτοιμασία σου. » Καὶ αὐτὸς δὲ ποὺ φησιν δι Χριστὸς·
« Ἄμην, ἀμήν λέγω υἱοῖς· Ὁ ἐρχόμενος [πρὸς μὲν] οὐ μὴ
πεινάσῃ πώποτε. » Ἐπιδώσεις γάρ, καθάπερ ήδη προ-
είπομεν, τὰς ἐξ οὐρανοῦ δηλονότι τροφάς, καὶ τὴν
πολιυεῖδη τοῦ Πνεύματος ἐπιδαιμένεσται χάριν. Εδ-
τρεπίζεται γε μήν πρὸς τὸ δοῦναι τοὺς προσιοῦσι τὰς
τροφάς, οὐδὲ περιμένας τὴν αἰτησιν. Τὸ γάρ τι
προσευχόμεθα, καθ' ὅτε, οὐκ οἴδαμεν, αὐτὸς δὲ ὁρέγει
προλαβὼν, ἀπερ τὴν ήματος εἰς ζωὴν συνέχει τὴν αἰώνιον.
Δέγει τοίνου πρὸς Φλίππους· « Πόθεν ἀγοράσσουμεν
ἄρτους; » Διατέλει πρὸς Φλίππου, καίτοι τῶν δλῶν
περιεστάτων ταῖς προσκαρτερούντων αὐτῷ μαθητῶν,
ἀναγκεῖν ίστεν. Οὐκοῦν ζητητικὸς μὲν δι Φλίππους
καὶ φιλομαθῆς, δέξις δὲ οὐ λαν εἰς τὸ δύνασθαι συν-
ιέναι θερμῶς τὰ θεοπρεπέστερα. Τοῦτο δὲ μάθοις,
ἐκεῖνο κατὰ σαυτὸν ἀναλογισάμενος, διεισένει χρόνους
ἀπολουθήσας τῷ Σωτῆρι μακροὺς, καὶ ποικίλως τὰ
περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ συλλέγων μαθήματα, καὶ
πλουσιωτάτην διά τη πραγμάτων καὶ λόγων ἔρανιζό-
μενος ἐστῷ [al. ἐπ' αὐτῷ] τὴν κατάληψιν, ὡς οὐδὲν
οὕτω μαθῶν, ἐν τελευταῖς τῆς οἰκονομίας καιροῖς
λέγει πρὸς τὸν Ιησοῦν· « Κύριε, δεῖξον ἡμῖν τὸν
Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν. » Ἀλλ' ὡς ἀκακοθήμως εἰπὼν
εὗ μάλα μετεπαιδέυετο. « Τοσούτῳ γάρ χρόνῳ μεθ'
ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκά με, Φλίππε; » φησὶν
δι Χριστὸς. « Ώς οὖν παχυτέρῳ πρὸς νόσουν, καὶ βρα-
δύτερόν πως ἥπερ ἐχρῆν πρὸς τὴν τῶν θεοτέρων
ἰέντει κατάληψιν προτείνει τὴν πεύσιν, γυμνάζων εἰς
πίστιν τὸν μαθητήν. Τοῦτο γάρ σημαίνει τὸ στειρά-
ζων, ἐν τούτοις, εἰ καὶ, καθάπερ δι μακάριος εὐ-
αγγελιστῆς διεσχυρίσατο, αὐτὸς δὲ οὗτος τι ξεμέλλε
ποιεῖν. Τὸ δὲ Πόθεν ἀγοράσσουμεν λέγων, τῶν συν-
δυτῶν αὐτῷ τὸ ἀφιλοχρήματον, καὶ τὴν ἑκούσιον διὰ
Θεον πτωχείαν ἐπιδεικνύει, οὐδὲ δοσον εἰς τὸ πρίσθιον
τὰς ἀναγκαῖας ἔχοντων τροφάς διότου δὲ τι τούτῳ
προσεργάζεται, καὶ διὰ τάχης οἰκονομεῖ. Τὸ γάρ
ε πόθεν, ὡς πρὸς οὐδὲν δλῶς ἐπιχομίζε-
σθαι μελετήσαντας, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄγαν ἀφιλαργυρεῖν
εἰθισμένους φησι. « Αποκλείσας δὴ οὖν καὶ ἀποτε-
μάνων εὐφυεστάτως τὴν ἐπ' ἀργυρίοις ἐλπία, μονο-
ουχῇ καὶ ἀναπείθει λοιπὸν ἐπ' ἐκεῖνον βαδίζειν, διει-
σησει τὸν Κύριον, εἰ μηδενὸς ἐνόντος αὐτοῖς ἀποτρέψειν
δυνάμει καὶ ἔχουσιց θεοπρεπεῖ δημιουργῆσαι τροφάς.
Τοῦτο γάρ ἦν ἐτι τὸ λειτόμενον, καὶ εἰς μόνας ὅρμη
τὰς ἐντεῦθεν ἐλπίας ἐκάλει λοιπὸν κατὰ τὸν παρ' Ἔλλησι ποιητάς, σιδήρεος ἔλιος ἀράγης.

Διακοστῶν θηραπίων ἀγροῖς οὐκ ἀρκοῦσιν αὐ-
τοῖς, ίτα δικαιοστος βραχὺ τι ιδεη.

A animam justam¹⁰. » Seipsum enim apponet tan-
quam panem de celo, et eorum a quibus timetur
animas nutrit. Cuncta vero ipsis præparat quæ
ad vitam sufficiunt quemadmodum in Psalmis di-
citur: « Parasti cibum illorum: quoniam ita est
præparatio tua¹¹. » Et ipse Christus ait alicubi:
« Amen, amen dico vobis: qui venit ad me, non
esuriet¹². » Dabit enim, ut jam prius diximus, co-
lestes nimirum escas, et multiformem illam Spiritu-
lus gratiam afflatim distribuet. Accidentibus porro
ad se cibos præparat, nec exspectat dum petant.
Quid enim petere nos deceat nescimus: sed ipse
præveniendo largitur quæ ad vitam æternam con-
servant. Dixit ergo ad Philippum: « Unde ememus
panes? » Cur ad Philippum, cum alii astant disci-
puli, eique assiduos comites sese præstarent, operæ
preiūm est animadvertere. Sciscitator nempe erat,
ac descendit avidus, sed in percipiendis rebus divi-
nis haud multum acutus. Hoc autem patet, si
apud te reputes quod cum longo tempore Salvato-
rem secutus sit, ac de ejus deitata multa documenta
suscepit, et abundantissimam cum rebus, tum
verbis ejus cognitionem hauserit, quasi tamen nihil
adhuc didicisset, in extremitate dispensationis tempo-
ribus ait ad Jesum: « Domine, ostende nobis Patrem,
et suffici nobis¹³. » Sed a Salvatore utique docetur,
ut qui simpliciter nec malitiose id locutus esset.
« Tanto enim tempore vobiscum sum, et non cognovisti
me, Philippe¹⁴? » inquit Christus. Quod enim
ingenio crassior esset, ac tardius quodammodo
quam decebat res divinas caperet, idcirco inter-
rogationem proponit, discipulum ad fidem exercens.
Hoc enim significat, illa vox, « tentans, » tametsi,
ut asserit beatus evangelista, ipse sciebat quid esset
facturus. Cum autem ait, « Unde ememus, » disci-
pulorum pecuniarum contemptum, et voluntariam
277 propter Deum paupertatem indicat, qui ne
haberent quidem unde necessarios cibos emerent:
similique aliud quiddam singulari consilio molitur.
Illiud enim vocabulum, « unde, » non frustra ponit-
tur, quasi dictum sit ad eos qui nihil plane afferre
curaverant, sed et qui pecuniam prorsus contem-
nere solebant. Spe igitur in pecuniis posita scite
admodum exclusa et ampulata, illos eo propemo-
dum adigit ut in animum inducant cibos ineffabili
virtute ac potentia Domino creandos esse, si, ni-
hil cum cibariorum sit, alere tamen velit multi-
tudinem quæ ad eum confluxerat. Hoc enim usum
restabat, et ad solam spem deinceps respicere eos
monebat, juxta illud Graeci poeta: fer-
reum uicus necessitatis.

D. VI, 7. Ducentorum denariorum panes non sus-
ficiunt εἰς, ut uniusquisque modicum quid acci-
piat.

Prov. x, 3. ¹¹ Isa. lxiv, 10. ¹² Ioan. vi, 35. ¹³ Ioan. xi, 8. ¹⁴ ibid. 9.

Augustus quidem Philippi animus non percipit porro Jesum cuncta posse, idque facile, sed ubi audiit, « Unde ememus, » statim ad eum tentandum rapitur, et pecunias tantum somnialat, cum non aliter rem pro sua natura perfectum iri putaret, quam si communī tritaque lege, sumptus nimirū magnos faciendo. Quapropter si discipulorum pecuniarum contemptum respiciamus, et omnium rerum penuriam, ipsamque Philippi mentem, cui nondum immensa illa Salvatoris nostri dignitas palebat, exerceri utique non potest erga multitudinem ea liberalitas. Sed non ita sit: imo exitum sortitur quodcunque Servatori placuerit. Quod enim impossibile est apud homines, possibile est apud Deum ²⁵, et rerum naturalium ordine undique potior est Dei virtus, quæ mirabiliter cuncta facere potest, etiam quæcunque mentem nostram excedunt.

BV, 8, 9. Dicit ei unus ex discipulis ejus, Andreas frater Simonis Petri: Est puer unus hic, qui habet quinque panes hordaceos et duos pisces: sed haec quid sunt inter tantos? Dixit vero Jesus.

Consentanea Philippo sentit et cogitat, et affinem quodammodo de Servatore Christo habere opinionem ipse quoque arguitur. Cum enim virtutem ejus non agnoverit, neque adeo ex 278 praecedentibus miraculis percepit Jesum cuncta posse, idque facillime, indicat quidem penes puerum esse pisciculos, verumtamen haeret in sile: Haec enim quid sunt, inquit, inter tantos? Atqui, nec enim jam remisse loquendum nobis est, sed ad eorum quæ mirabiliter jam facta sunt strenue revocanda est memoria, cogitandum cibos e pithilo creare, et paucos admodum pisces repertos divinitus multiplicare, alienum non esse ab eo qui aquæ naturam in vinum mutavit, qui paralyticum sanavit, et tam diurnum morbum uno verbo suffagavit. Qui enim illa potuit, quomodo non istud quoque efficiet? Quare imbecillus quodammodo quam decebat par illud discipulorum respondit. Ceterum, hic observandum est deinceps non inutile sepe sanctis esse, quod videntur leviter cecidisse, sed habet aliquid annexum, quod rei nature conductit, erga quam infirmitas eorum notetur. Nam cum memorati sancti discipuli secum putaverint et aperire dixerint, ille quidem, ducentorum denariorum panes non sufficiatos iis, ut unusquisque modicum quid accipiat; hic vero, de quinque panibus ac duobus piscibus, quid haec inter tantos? extollunt quodammodo his verbis miraculum, et Salvatoris potentiam illustriorem reddunt, significando jamjam satiatum iri multititudinem, et vis incredulitatis in bonum de Christo testimonium cedit. Quibus enim ex rebus confessi sunt tantam pecuniae summam ad turbas vel modice reficien-

Αδρανῶς δὲ Φιλίππος οὐκ ἐπὶ τὸ πάντα δύνασθαι καὶ λίγην εὐχάλως τὸν Ἰησοῦν ἀναβαίνει πάλιν, ἀλλὰ τὸ Πόθεν ἀγοράσουμεν αἱ ἀκούσας πειραστικῶς παραχρῆμα συναρπάζεται, καὶ εἰς μάνην ὅρῳ τὴν διὰ χρημάτων ὁδὸν, οὐχ ἑτέρως ἀνυσθήσεθαι τὴν τοῦ πράγματος ἀνιστάσας φύσιν, εἰ μὴ θεομῆτρῷ κοινῷ, καὶ τῷ παρὰ πᾶσι κατειλισμένῳ τοῦτο δὲ ἦν ἡ ἔκ δεπάνης φιλοτιμία. Οὐκοῦν δοσον εἰς τε τῶν μαθητῶν τὸ ἀφιλοχρήματον, καὶ τὸ κεκτῆσθαι μηδὲν, καὶ εἰς αὐτὴν δὲ τοῦ Φιλίππου τὴν διάνοιαν, οὗτοι τελείως πρὸς τὸ ἔξαισιον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀφορῶσιν ἔξιλαμα. εἰς ἀδύνατὸν πῶς πειρίσσεται λοιπὸν ἡ ἐπὶ τοῖς ὄχλοις φιλοτιμία. Τοῦτο δὲ οὐ γέγονε, διεξάγεται δὲ τοῦ Σωτῆρος εἰς πέρας ἡ βαύλησις. Τὸ ἀδύνατον ἄφεται παρὰ τῷ θεῷ, καὶ τῆς ἐνούσης ἀκαλούθιας ἐν τῇ φύσει τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων, πανταχόθεν ἀμείνων ἡ θεῖα φαίνεται δύναμις, πάντα παραδέξως ἔχαντες Ισχύουσα, καὶ δοσα τὸν ἐν τοῖς ἔξαλλεται νοῦν.

Λέγει αὐτῷ εἰς ἡν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, Ἀρδεας δὲ ἀδελφὸς Σιμωνος Πέτρου· Εστι πιεδριον ὅδε, δέχεται κέρτες ἀρτους κριθινους, καὶ δύο δύγαρια· ἀλλὰ ταῦτα τὶ δοτινει εἰς τοσούτους; Εἶπε δὲ δὲ Ιησοῦς.

C 'Ἄδελφα τῷ Φιλίππῳ καὶ φρανεῖ καὶ λογίζεται, καὶ συγγενῆ παῖς ἑκανον ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐπὶ τῷ Σωτῆρι Χριστῷ διάληψιν καὶ αὐτὸς ἔχειλέγεται. Οὐ γάρ εἰνοήσεις τὴν δύναμιν, οὗτοι μὴν ἐκ τῆς τῶν φθεοσάντων μεγαλουργίας ἐπὶ τὸ πάντα δύνασθαι τὸν Ἰησοῦν καὶ λίγην εὐπέτεστα παιδαργούμενος, κατεμηνύει μὲν τὰ παρὰ τῷ παιδαρίῳ κείμενα, πλὴν ἀπονήσας ὀρθταὶ περὶ τὴν πίστιν· ταῦτα γάρ τι ἔστι, φησιν. εἰς τοσούτους; Καίτοι, χρή γάρ ἡδη λέγειν οὐχ ὑπεσταλμένως, μᾶλλον δὲ δεῖ πρὸς ἀνάμνησιν λέναι γοργῶς τῶν ἡδη παραδέξως τετελεσμένων, λογίζεσθαι δὲ δις: ἔνοντος ἡ Εργον ἡ καὶ ἀλλότριον οὐδαμῶς τοῦ μετασκευάσαντος εἰς οἰνον τὴν τοῦ ὑδατος φύσεν. τοῦ θεραπεύσαντος τὸν περάλυτον, καὶ τὴν οὐτω μαχράν ἀφρωτείαν ἐν κατασθήσαντος λόγω, καὶ ἐπ τοῦ μὴ δύνετος δημιουργήσεις τροφάς, καὶ διλγας κομιδῇ τὰς ηρημένες πολυπλασιάσαι θεῖκως. Ή γάρ ἐν ἐκείνες ἔξουσίᾳ, πῶς δύνηται ἐν δύο τούτοις δραστικόν; Οὐκοῦν ἀδρανέστερον μέν ταῦτα, ἡ περ ἐχρῆν ἡ τῶν μαθητῶν ἀπεκρίνετο ξυνωρίες Πλήθη ἀθρητῶν ἐν τούτη πάλιν ἐκεῖνο· τὰ γάρ δοκοῦντα τοὺς ἀγέλοις καὶ διεπταίσθαι κατὰ βραχὺ, ταῦ χρησίμου πολλάκις οὐκ ἀμοιρεῖ, ἀλλ' ἔχει τι συμπεπλεγμένον, δη τοῦ πράγματος φύσει λυσιτελεῖ, περὶ ἦν δὲν γένοιτο τῆς δοκούμητος ἀσθενείας αὐτῶν τὰ ἐγκάληματα. Λογιασάμενοι γάρ οἱ μηνημονεύθητες ἄγιοι μαθηταί, καὶ φαφῶς εἰρηκάτες, δὲ μὲν διτι διακοσίων δηγαρέων ἄρτους οὐκ ἀρκοῦσιν αὐτοῖς, ίνα ἱκανοτες βραχὺ τι λάθῃ· ὃ δὲ, περὶ τε τῶν πάντες διτων, καὶ τῶν δύο τεχθύνων, διτι ταῦτα τὶ ἔστιν εἰς τοσούτους; αἴρουσι ταῦς εἰς ὑψος τὸ θαῦμα, καὶ πειραφανεστάτην ἀπεργάζονται τὴν τοῦ Σωτῆρος Ισχύν, τὴν δοσον οὐδέ πω κορεσθησομένην πληθύν διὰ τῶν οἰκείων κατασημή-

²⁵ Luc. xviii, 27.

ναντες λόγων, καὶ περιτέραπει τῆς ἀπίστιας ἡ δύναμις, εἰς ἀγαθὴν μαρτυρίαν τὴν ἐπὶ Χριστῷ. Δι' ὃν γάρ τοις δχλοῖς οὐκ ἕξαρχεσιν ὠμολογήκασι πρὸς βραχεῖαν ἀπόλαυσιν τῶν τοσούτων ἀργυρίων τὸ μέτρον, διὰ τούτων αὐτῶν τὴν ἀπόρρητον τοῦ ἔστιντος καταστρέφουσαν δύναμιν, στὸ δὴ καὶ ἐνόντος οὐδενός· τοῦ γάρ ἦν εἰς τοσούτους τὰ παρὰ τῷ παιδαρίῳ κατὰ τὸν Ἀνδρέου λόγον; τὰ τῆς εἰς τοὺς δχλους ἀγάπης καὶ σφρόδρα πλουσίως ἐκβέβηκε. Τοιαύτην τινὰ κατὰ τὴν ἑρμηναὶ καὶ τὴν τοῦ πανσόφου Μωάβες διηγοποιίαν εὑρίσκομεν. Ἐκλαίον μὲν γάρ οἱ ἔξ Ιοραθή, καὶ πρὸς βδελυρὰν ἐπιθυμιαν τὸν ἐν Αιγύπτῳ τραπέζων κατηρεθισμένοι, λέβητας μὲν ἀκαθάρτους ἐφαντάζοντες κρεῶν, κρομμύων δὲ καὶ σκορόδων καὶ τῆς ἐν τοῖς δρυειδέσι χιδαύητος, εἰς ἐκτοπωτάτην ἐκνύωντες ἡδονὴν, καὶ τῶν θειῶν ἀλογησαντες ἀγαθῶν, ἐπεφύοντο πάς καὶ τῷ μετιτεύοντι καὶ παιδαγωγοῦντι Μωάβει. Ἀλλ' οὐκ ἡγνῶται Θεός τὰ ἐφ' οἷς ἀνοιμάζειν ἡ πλήθυς ἥπατογετο, καὶ δὴ καὶ ἀπιδώσειν αὐτοῖς κρέα κατεπηγγέλλετο. Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἐν ἑρμῷ τῆς φιλοτιμίας ἡ ὑπόδοχος, καὶ δυσήνυτόν πάς, διὸν ἦκεν εἰς ἀνθρώπινον νοῦν, ἀδόκει τὸ πρᾶγμα, προσεισιν ἀναδοῶν ὁ Μωάβης· «Ἐξακόσιαι χιλιάδες πεζῶν ὁ λαός, ἐν οἷς εἴμι ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ εἰπεις, Κρέα δύοντα αὐτοῖς, καὶ φάγονται μῆνα ἡμερῶν. Μή πρόβατα καὶ βόες σφραγίσονται αὐτοῖς, καὶ ἀρκέσει αὐτοῖς»; Καὶ τοις πρὸς ταῦτα Θεός; «Μή χειρὶ Κυρίου οὐκ ἄρκεσι; Δεχόμενοι δὲ καὶ τιμεῖς εἰς παραδείγματος τρόπον τὴν τοῦ πράγματος φύσιν, νοημάτων ἔσχατον καὶ παντὸς ἐπάκενα κακοῦ τὴν ὀλιγοποιίαν ἡγάμεθα, καὶν ἐργάζηται Θεός, η καὶ δράσειν ἐπαγγέλλεται, πίστει δὴ πάντως ἀπεριεργάστῳ γινέσθω δεκτὸν, καὶ μὴ τῷ οὐ δύνασθαι νοεῖν, δπως ἔσται τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς, ἐπ' ἀσθενείᾳ τῇ ἐπὶ τοι, κατηγορεῖσθω τὸ θεῖον. Πρέποι δὲ ἐν τῷ ἀγαθῷ, καὶ ὀψφρον, καὶ βεβηκότα καλῶς φοροῦντι τὸν λογισμὸν, κάκεινο λαρβάνειν εἰς νοῦν, ὡς καὶ δι τοῦ οὐκετοῦς ὄφθαλμὸς, οὐχ δύον ἀν βούλοιτο τις, τοσοῦτο δὴ πάντως καὶ κατέψεται, ἀλλ' δύον ἀνδάγεται, καὶ τὸ τοῦ φύσεως ἐφίστησι μέτρον· τὰ δὲ ἐν ὑψει τολλῷ λιγεναντεθειμένα, καὶν ὅλως φαντάζηται, διεκρίσειν οὐ δύναται, λεπτοτάτην ἐπ' αὐτοῖς καὶ μόλις διαρκάζων τὴν θεωρίαν. Οὕτω μακρούς καὶ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν· μέχρι γάρ τῶν δοθέντων δρων αὐτῷ παρὰ τοῦ πεποιηκότος ἐφικνέται, καὶ ἐκτείνεται, καὶν ἔλατος ὑπάρχῃ κεκαθαρμένος· δύεται γάρ οὐδὲν τῶν ὑπερκειμένων, παραχωρήσει δὲ, καὶ οὐκ ἔκων τοῖς ὑπὲρ τὴν φύσιν, οὐδαμόθεν ἔχων αὐτῶν περιδράττεσθαι. Πίστει τοινύν τὰ ὑπὲρ ὑμᾶς, καὶ οὐ ζητήσει λιχιδάνεται, καὶ θαυμάζεται μὲν διότε πιστὸς, ἀνεπιτίμητος δὲ οὐδαμῶς ὁ τοῖς ἐναντίοις περιπεσών. Καὶ ἐπὶ τούτῳ πάλιν αὐτὸς ἡμῖν ὁ Δωτὴρ μαρτυρήσει λέγων· «Ο πιστεύων εἰς τὸν Μίλον οὐ κρίνεται, δὲ μὴ πιστεύων, ἡδη κέκριται.

Διειληφότες δὲ ἀπαξ τὸν λόγον τὸν ἐπὶ τῷ χρῆγαι μὴ ἀπίστειν τῷ θεῷ, φέρε δὴ τι πάλιν ἐκ τῶν ιερῶν ἱραμάτων ἀναλεξάμενοι παραθῶμεν εἰς μέσον, καὶ

A das non suffecuram, iisdom ipsis ineffabilem illas saturantibus virtutein deprædicant, quando certe etiam cum nihil plane adesset (nam quid inter tantos erant illa, quæ penes adolescentulum supererant, ut Andreas aiebat), charitatis erga turbas officia abundantissime superavit. Talem quoque fideli tenuitatem sapientissimi Moysis in deserte compieremus. Flebant enim Israelitæ, et nefanda mensarum Ægyptiarum cupiditate impuros carnium lebetes, separari et alliorum et istiusmodi vilium rerum somniabant, immanni voluptate capti, et divinorum honorum contemptu in sequestrem et doctorem 279 suum Moysen insurgebant. Sed non ignorabat Deus quibus de rebus in fletum erumperent, et certe promisit se carnes illis datarum. Sed quoniam promissio illa flebat in deserto, et si captum mentis humanæ consideres, ea res impossibilis quodammodo videbatur, accedit clamans Moyses: « Sexcenta millia peditum hic sunt, in quibus sum in eis; et tu dixisti: Dabo eis carnes comedere, et comedent mensem dierum. Numquid oves et boves occidentur illis, et sufficiet illis? Quid autem ad hæc Deus? » Numquid manus Domini non sufficiet²⁸? Quid enim non possit Deus? Quocirca de Philippi et Andreæ sermonibus jure dicet aliquis: Numquid manus Domini non sufficiet? Nos autem, rei natura exempli vice assumpta, morborum et malorum extremum incredulitatem esse ducamus, et, si quid Deus, aut faciat, aut facturum se promittat, fide simpliciter confessim illud suscipiat, nec ex eo quod quo pacto futura sint ea que nos superant, præ imbecillitate cogitando assequi non possumus, Deus accusetur. Bonum porro et sapientem ac sanum decet in animum inducere, corporis oculum, non quantum quis velit perspicere, sed quantum fieri potest, et naturæ nostræ fert mediocritas: sed quæ valde sublimia sunt, licet quis mentis aciem vehementius intendat, discernere non posse. Ita quoque considera mentem hominis ad certos usque fines intelligendo protendi, licet utique purgata sit. Nihil enim que supra nos posita sunt perspicit, sed supernaturalibus rebus cedit, vel invita, cum nullatenus eas possit comprehendere. Fide itaque, non indagine quæ supra nos sunt capiuntur, et ut laudatur qui credit, ita culpa non caret quicunque in contrarium incidit. Cujus rei testis ipse rursum Salvator nobis erit, his verbis: « Qui credit in Filium, non judicatur; qui autem non credit, jam judicatus est²⁹. »

Sed cum jam semel de incredulitate in Deum non suscipienda disseruerimus, age, rursum e saeculis litteris nonnihil in medium proferamus, et

²⁸ Num. xi, 1-23. ²⁹ Ioan. iii, 18.

quo pacto incredulitatem secuta sit animadversio, ad lectorum utilitatem exponamus. Redeo itaque ad Moysen illum sacrorum antistitem. Jussus est olim, cum in deserto populus intolerabili siti premeretur, socium sibi Aaronem adhibere, **280** et virga saxum percutere, ut aquarum fontes educeret. Sed cum Domini jussis haud multum crederet, et prae humanitate pusillo esset animo: « Audite me, inquit, increduli: numquid ex petra hac educemus vobis aquam? Et extollens Moyses manum suam, percussit petram semel et bis, et exsiliit aqua multa. Et dixit Dominus ad Moysen et Aaron: Quia non credidistis sanctificare me in conspectu aliorum Israel, propterea non inducetis vos synagogam hanc in terram quam dedi eis²⁸. » Numquid ergo hinc cuivis patebit, quam gravis sit micerces incredulitatis? Quod si Moyses ille tantus vir cum esset, reprehensus est, cuinam Deus ignoscet, aut quis indignatione in ejus effugiet qui adeo personarum acceptor non est²⁹, ut ne ipsum quidem Moysen immunem esse voluerit, ad quem dictum est: « Novi te praeter omnes, et gratiam invenisti apud me³⁰. »

VII. 10. Facile homines discumbere. Erat autem fenum multum in loco. Discubuerunt ergo viri numero quasi quinque millia.

Solitam suam benignitatem Salvator exercet, et ab asperis increpationibus abstinet. Nec enim acerbius insectatur discipulos, licet nimium pusillo animo ac fide oscitantes; sed rebus ipsis potius instruit ad comprehensionem eorum quae nondum credunt. Illud enim, « Facile homines discumbere », non mediocrem habet emphasm, ei istiusmodi quiddam ab Iesu dici tantum non indicat: O tardi ad percipiendam meam virtutem, et intelligendum quinam ille sit qui loquitur: « Facile homines discumbere », ut cuni nihil penes vos sit, inde tamen videntes eos saturatos, miremimi. « Facile homines discumbere. » Hoc enim eis superest. Non enim denarii ducenti comparandis iis quae turbis necessaria sunt sufficerint, sed quod nummi prestare nequeunt virtute mea assequar, quae ad esse cuncta vocavit, et res ex nihilo produxit. An vero Elias propheta ille vidua vas oleo replere, et hydriam inefficientis cibi matrem efficere potuit³¹: qui autem illi ut id posset tribuit, non poterit multiplicare nihilum, et quod in manibus est, ut simpliciter dicam, ineffabilis benignitatis fontem, atque inopinatae gratiae caput et radicem efficere? Talia **281** ergo in animo Christum habuisse non est improbabile, cum emphatice quodammodo loqueretur. Notat vero etiam utiliter beatus evangelista fenum multum in eo loco fuisse, demonstrans apicum fuisse locum in quo viri discumberent. Observa autem quo pacto multitudine promiscue congregata, cumque mulieres una cum liberis suis adessent, solos tamen viros numerarit, legis, ut opinor,

A τὴν ἐπὶ ταῖς ἀπιστίαις κόλασιν ἐκλαμπρύνωμεν πρὸς ὡφέλειαν τῶν ἐντεξομένων. Οὐκοῦ ἐπ' αὐτὸν εἶμι πάλιν τὸν ἱεροφάντην Μωσέα. Ἐκελεύετο ποτε κατὰ τὴν ἔρημον ἀφορήτῳ θίψει: καταβαρυθέντος τοῦ λαοῦ, κοινωνὸν μὲν ποιεῖσθαι τὸν Ἀαρὼν, κατακρούεσθαι δὲ τῇ βάδῳ τὴν πέτραν, ἵνα καὶ ὑδάτων ἀνομβρήσῃ πηγάς. Ἀλλ᾽ οὐ σφόδρα τοῖς τοῦ προστάτοντος ἀναπεπισμένος λόγοις, ὀλιγοψυχῆσας δὲ πας διὰ τὸ ἀνθρώπινον· « Ἀκούσατε μου, φησίν, οἱ ἀπειθεῖς· μή ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἀξέχωμεν ὑμῖν ὑδωρ; Καὶ ἐπάρας Μωσῆς τὴν χεῖρα αὐτοῦ, ἐπάταξε τῇ βάδῳ τὴν πέτραν ἀπαξ καὶ δις, καὶ ἐξῆλθεν ὑδωρ πολὺ. Καὶ εἰπε Κύριος πρὸς Μωσῆν καὶ Ἀαρὼν· « Οὐτὶ οὐκ ἐπιστένεστε ἀγύασαι με ἐναντίον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ· διὰ τοῦτο οὐκ εἰσάγετε ὑμεῖς τὴν συναγωγὴν ταύτην **B** εἰς τὴν γῆν, ἢν δέδωκα αὐτοῖς. » Ἀρ ὁν ἐντεῦθεν οὐκ ἀν γένεσον παντὶ τῷ σαφὲς, δπως ἐστὶ γαλεπά τῆς ἀπιστίας τὰ ὄψων; Καὶ εἰ τοσοῦτος ὑπάρχων ἐπειμήθη Μωσῆς, τίνος ἦτι φεισται Θεὸς, τίνι δε οὐκ ἐποίει τὸν ἐφ' οἷς ἀν ἀπιστήσῃ θυμὸν ἐντων ἀκροσωπότητος, ὡς μηδὲ αὐτὸν ἐθελῆσαι διστοπεῖσθαι Μωσέα, πρὸς δὲ εἰρηται· Οὐδά σε παρὰ πάντας, καὶ χάριν εὑρες παρ' ἐμοὶ;

Ποιήσατε τὸν ἀνθρώπους ἀρατεσεῖν. Ἡρ δὲ χρότος πολὺς ἐν τῷ τόκῳ. Ἀρέπετον οὐν ἀνδρες τὸν ἀριθμὸν ὥστε πεντακισχιλίοι.

Πραστήτα μὲν τὴν συνήθη τετίμηκεν δὲ Σωτὴρ, καὶ τὸ μὲν δριμὺ τῶν ἐλέγχων ἀφίστησιν. Οὐκ ἐπιτιμᾷ γάρ δηπτικῶν; καὶ λίαν νυστάζουσι τοῖς μαθηταῖς, δοσον ἤκειν εἰς τὸ ἐπ' αὐτῷ μικρόψυχόν τε καὶ ὀλιγοπιστὸν· παιδαγωγεῖ δὲ μᾶλλον διὰ πραγμάτων αὐτῶν εἰς κατάληψιν ὃν οὖπω πιστεύουσι. Τὸ γάρ, εἰ Ποιήσατε τοὺς ἀνθρώπους ἀναπατεῖν, οὐ μετρίαν ἔχει τὴν ἔμφασιν, μόνον δὲ οὐχὶ καὶ τοιοῦτον τι: λέγοντα δεικνύει τὸν Ἰησοῦν· Οἱ βραδεῖς εἰς τὸ τὴν ἔμφην συνιέναι δύναμιν, καὶ νοῆσαι τίς δὲ λαλῶν, ἀνακλίνατε τοὺς ἀνδρας, ἵνα ἐκ μηδενὸς τοῦ παρ' ὑμῖν κειμένου κατακορεσθέντας ὄρῶντες θαυμάζῃς. « Ἀνακλίνατε τοὺς ἀνδρας. » Τοῦτο γάρ αὐτοῖς τὸ λείπον ἔστιν. Οὐ γάρ δηπάρια μὲν διακόσια τὰ ζωαρκῆ τοῖς δχλοῖς περιποιεῖν δὲ ἰσχυσε, χρημάτων δὲ τῶν ἐν ἀνθρώποις τὸ μείον ἐν τῷ δύνασθαι σώζειν, ἡ ἐμὴ κεκτήσεται δύναμις, ἡ πάντα πρὸς τὸ εἶναι καλοῦσα, καὶ τῶν ἐξ οὐκ δυτῶν δημιουργός. Οὐδὲ Ἡλίας μὲν δὲ προφῆτης ἀγενέδη τὸν ἐλαιοφόρον τῆς χήρας ἐτίθει καμψάχην, μητέρα τε ἀνεκλείπτου τροφῆς τὴν ὄντραν ἀποτελεῖ; δὲ δέ κάκενψ τὸ δύνασθαι διδοὺς. οὐκ ἀν ἐξίσχυσας πολυπλασιάσαι τὸ μηδὲν, καὶ τὸ προστυχὸν ἀπλῶς τῆς ἀρρήτου φιλοτιμίας ἐργάσασθαι πηγὴν, καὶ ἀδόκητου χάριτος ἀρχήν τε καὶ βίκαν; Τοιαῦτα μὲν οὖν ἐννοήσαι τυχὸν οὐκ ἀπίθανον διὰ τῆς ἔμφασεως οἰονεὶ λέγοντα τὸν Χριστόν. Ἐπισημανεται δὲ χρησίμως δὲ μαχάριος εὐαγγελιστῆς, διτι καὶ χόρτος ἦν ἐν τῷ τόπῳ πολὺς, ἐπιτηδείως ἔχοντα τὸν χῶρον πρὸς τὸ καὶ δεῖν ἀνακλίνασθαι τοὺς ἀνδρας ἐπιδεικνύεις. Ἐπιτήρει δὲ δπως ἀκαμεμιγμένης εἰς ἐνατέν τῆς τῶν τρεφομένων πληθύσος, καὶ γυναικῶν δηλονθέτη

²⁸ Num. xx, 10-12. ²⁹ Rom. ii, 11, et alibi. ³⁰ Exod. xxxiii, 17. ³¹ III Reg. xvi, 9-16.

παρουσῶν σὺν τέκνοις, μόνους τοὺς ἄνδρας ἀπῆριτος θεῖος, ταῖς κατὰ νόμον, ὡς οἶμαι, συνηθείαις ἀκολουθῶν. Διατάττοντας γάρ τοῦ Θεοῦ, καὶ πρὸς τὸν Ἱεροφάντην λέγοντος Μωσέα· « Λάβετε ἀρχὴν πάσης συναγωγῆς υἱῶν Ἰσραὴλ κατὰ συγγενεῖας, κατ' οἶκους πατρῶν, κατὰ ἀριθμὸν ἐξ ὄντων, κατὰ κεφαλὴν αὐτῶν· πᾶς ἀρστὴν ἀπὸ εἰκοσεπτῶν, καὶ ἐπάνω· » ἀπέτελείτο τὸ προσταχθὲν, καὶ μακρὸν μὲν ὄντων διαφήμισεν τὸν προφήτην συνετίθεις κατάλογον, θηλειῶν δὲ παντελῶν [καὶ] μειρακιώδους ἡλικίας ἀλογῆσας ὅρτεις, καταγράψεις δὲ δύχλων τὸν ἕβδομαν. Τίμιον γάρ καὶ ἐν βιβλίῳ Θεοῦ πᾶν δυον ἀνθρῶδες καὶ νεανίδες, καὶ οὐ νηπιάζον εἰς φρόνησιν τὴν ἐπ' ἀγαθοῖς. Οὐκοῦν σὰν συνήθειαν διὰ τούτου τετμῆκε νομικήτη, καὶ θεωρημά τι πάλιν διαπλάττει πνευματικὸν. Ή γάρ οὐκ εὐλόγως ἔρουμεν εἰς δλην τοῦ προσειμένου τὴν διάνοιαν βλέποντες, διὰ τὸν μὲν ὑβρισθῆναι καὶ ἀλαζόνα τῶν Ἰουδαίων λαὸν καὶ ἐκτρέπεται δικαίως, καὶ καταλιμπάνει Χριστὸς, προσδέχεται δὲ καὶ λαὸν ἡδέως τοὺς προσιόντας αὐτῷ, καὶ ταῖς οὐρανίοις καταπιεῖται τροφαῖς, ἄρτον ὁρέγων· τὸν νοτίδον, τὸν στηρίζοντα καρδίαν ἀνθρώπου; Ἀποτρέφει δὲ οὐκ ἐπιπόνως αὐτοὺς, ἀλλ' ἵλαρῶς τε καὶ ἀνειμένως, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἐν εὐλαβείᾳ τερψίων. Τοῦτο γάρ ήμεν ἡ ἐπὶ τῷ χόρτῳ τῶν δύχλων κατατάξις στηματίνει, ὡς ἡδη καὶ πρέπει ἐκάστη τῶν τῆς τοιαύτης ἡξαμένων χάριτος τὸ ἐν Ψαλμοῖς ἐκείνῳ λέγειν· « Κύριος ποιμάνει με, καὶ οὐδέν με ὑστερήσει, εἰς τόπον χλόης ἔκει με κατεσκήνωσεν. » Ἐν πολλῇ γάρ τέρψει καὶ τρυψῇ ταῖς διὰ τοῦ Πνεύματος χορηγίαις δὲ τῶν ἀγίων ἐκτρέφεται νοῦς, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν τῷ Ἀτματι τῶν ἀσμάτων· « Φάγετε, καὶ πίετε, καὶ μεθύσθητε, οἱ πλησίον. » Πολλῶν δὲ δυντῶν καὶ ἀναμιξῆς, καθάπερ ἡδη προειρήκαμεν, τῶν ἀνακειμένων ἀνθρῶν ἐπεινῆσθη μόνων, ἀποσωπήσας γυναικας καὶ τέκνα χρησίμως τῷ θεωρήματι. Διάδοσκει γάρ ήμεν, ὡς δι' αἰνίγματος, διὰ τοὺς ἀνδρίζομένοις, εἰς τὸ ἀγαθὸν δηλονότι, πρεπωδέστερὸν πῶς καὶ οἰκείότερον ἡ παρὰ τοῦ Σωτῆρος χορηγηθήσεται τροφῇ, καὶ οὐχὶ τοῖς ἐκθῆλυνεοσθιας πεψυχόσιν εἰς ἔξιν οὐκ ἀγαθήν, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς νηπιάζουσι ταῖς φρεσίν, ὡς διὰ τοῦτο μηδὲν συνιέναι δύνασθαι τῶν ἀναγκαίων εἰς γνῶσιν.

D « Εἰλαβερ οὖν τοὺς ἀρτους δὲ Ἰησοῦς, καὶ εὐχαριστήσας διέδωκε τοῖς μαθηταῖς· οἱ δὲ μαθηταὶ τοῖς ἀτακειμένοις· διοικίως καὶ ἐκ τῶν ὀφαλῶν, ἔστορ ήθελον.

Εὐχαριστεῖ μὲν εἰς τύπον ἡμέτερον, καὶ τῆς ὀφελούσης ἡμῖν ἐνυπάρχειν εὐλαβείας ὑπογραμμιῶν. Ἀνατίθησον δὲ πάλιν, ὡς ἀνθρωπὸς, τῇ θειᾷ φύσει τὴν ἐπὶ τῷ παραδέξω δύναμιν. Κατεύθισται γάρ πως οὗτος δὲ τρόπος αὐτῷ, καὶ ὀφελοῦντι πρὸς ὑπογραμμὸν εὐλαβείας, καθάπερ εἰρήκαμεν, τοὺς ἐπ' οἷς ἀναδειχθῆ τῶν καλλίστων εἰσηγητῆς, καὶ οἰκονομικῶς κατακρύπτοντι πῶς τὸ θεοπρεπὲς ἀξίωμα, πρὸν ἐπιστῆναι τοῦ παθείν τὸν καιρὸν. Ἡν γάρ δὴ καὶ διὰ φροντίδος αὐτῷ τὸ λαθεῖν ἐπείγεσθαι τὸν ἀρχοντα

A consuetudinem secutus. Deo enim jubente Moysi his verbis: « Sumite principium omnis congregationis filiorum Israel secundum cognationes, secundum domos patriarcharum eorum, secundum numerum ex nomine eorum, secundum caput eorū: omnis masculus a viginti annis et supra²⁰; » fecit propheta quod jussus est, longumque nominum catalogum instituit, in quo seminarum et puerilis ætatis nullam prorsus rationem habuisse videtur, sed eos tantum enumerat qui pubertatem excesserant. Honoratur enim in libro quoque Dei quidquid virile et juvenile est, nec in cognitione bonorum imbecillum. Igitur et consuetudinem legis hic servavit, et spiritale documentum aliquod instituit. Annon enim, si textus propositi sententiam omnem B penitus scrutemur, recte dicemus Christum insolentem et superbum Iudeorum populum justè aversari ac repellere, quotquot autem ad eum accedunt lubentissime suscipere, et celestibus saginare cibis, spiritali pane videlicet, qui cor hominis confirmat, porrecto²¹? Alii autem eos, non gravate, sed hilari et effusa mente, ac multa cum voluptate pietati conjuncta. Hoc enim nobis significat ille turbarum in feno discubitus, ut jam unicuique eorum qui tali gratia donati fuerint illud Psalmista dicendum sit: « Dominus pascit me, et nihil mihi deerit; in loco pascue ibi me collocavit²². » In multa enim voluptate et deliciis, largiente Spiritu sanctorum mens educatur, juxta illud quod scriptum est in Cantico cantorum: « Comedite, proximi, et bibite, et inebriamini²³. » Cum autem multi promiscue agerent, ut jam prius diximus, discubentium virorum duntaxat meminit, mulieribus et pueris utiliter ad nostram doctrinam silentio præteritis. Docet quippe nos tanquam in senigmate, in studio boni viriliter agentibus convenientius quodammodo et magis proprie cibum a Salvatore suppeditatum iri, non autem iis qui vitiiosis moribus 232 sunt esseminati, sed nec iis qui mente sunt pueri, ut idcirco nihil capere possint eorum quae sunt ad salutem necessaria.

D VI. 11. *Accepit ergo Jesus panes, et cum gratias egisset, distribuit discipulis; discipuli autem discubentibus: similiter et ex piscibus quantum volebant.*

Gratias agit, exemplum nobis præbens ejus quae in nobis esse debet pietatis. Tribuit autem rursus ut homo naturæ divinæ miraculi virtutem. Id enim ei familiare est sive ad pietatis exemplum, ut diximus, eos adjuvet, quos præclaris rebus informandos suscepit, sive ratione dispensationis dignitatem Deo convenientem celet quodammodo, priusquam patiendi tempus advenerit: imprimis enim saeculi hujus principem latere volebat. Quapropter alias quoque rotes hominibus convenientes præ se

²⁰ Num. 1, 2, 3. ²¹ Psal. ciii, 15. ²² Psal. xxii, 2. ²³ Cant. v, 1.

fert, sed animis auditorum rursum medetur, sa- A τοῦ αἰῶνος τούτου. Διά τοι τοῦτο καὶ ἐν ἑτέροις ταῖς μὲν ἀνθρώποις πρεπούσας σχηματίζεται φυλάς, ὡς ἀνθρωπός· θεραπεύει δὲ πάλιν τῶν ἀκρωμάτων τὸν νοῦν, σοφωτάτην ἁσθ' ὅτε ποιούμενος τὴν ἐπαγγήλην, ὡς ἐν τῷ· «Πάτερ, εὐχαριστῶ σοι, δεις ἡκουσάς μου.» Όρδες, διποὺς ἀνθρωποπρεπῆς δὲ λόγος, καὶ τὴν τὸν ἀκεραιοτέρων διάνυσιν ἔκταράξαι δυνάμενος; «Ἄλλ' θέτε τοῦτο φησιν, ὡς ἀνθρωπός, τότε δῆ πάλιν εὖτε; τῆς οἰκονομίας ἐξηγεῖται τὸν τρόπον, καὶ τὸν ἐπὶ τῷ βούλεσθαι λανθάνειν σκοπὸν, δρίστα δὴ λίαν οἰκονομῶν, καὶ ἀνατειχίζων παραπλεύμενον τῶν ἀπλούτων τὸν νοῦν. «Ἐγὼ γάρ ἔστιν, φησιν, δεις πάντοτε μου ἀκούεις.» Τίνος οὖν ἔνεκα τοιαῦτα λαλεῖς; Λίαν τὸν δύχον τὸν περιεστῶτα εἶπον, ἵνα πιστεύεσσι, φησιν, δεις σύ με ἀπέστειλας. «Ἄρ' οὖν οὐκ ἐν γένοτοι διὰ τούτων καταφανές, δεις πολυτρόπως ἡμᾶς ἀρελῶν, καὶ τὸν κεκρυμμένον τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας, ὡς δὲ αὐτῷ πρέποι, διανύων σκοπὸν, ταπενθερά πως, ή ἐν οἷς ἔστιν ἀληθῶς, ἁσθ' δὲ λαλεῖ: «Ως οὖν ἐν ἐκεῖνῳ οἰκονομικῶς τόδι, Εὐχαριστῶ σοι, λαμβάνεται, οὐτως καὶ ἐνταῦθα τὸδι, εὐλογήσας ἐπὶ τῶν ἀρτῶν, νοεῖται. Σημειωτέον δέ, δεις ἀντὶ τοῦ εὐχαριστήσας, τὸ Εὐλογήσας εἰρηκεν ὁ Ματθαῖος, διαφωνήσει δὲ οὐδαμῶς τῶν ἄγιων ἡ Ἐκδοσις. Ἐν γάρ ἀποδεῖξει τὸ συναμφότερον ὁ Παῦλος: εἰπὼν, διὰ τὸν βρῶμα καλύπτων, καὶ οὐδὲν ἀπόδηλον. Ἀγιάζεται γάρ διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως· εὐλογεῖται δὲ πάντως τὸ ἀγιαζόμενον διὰ τῆς ἐν ἐντεύξῃ προσυγῆς, ἥν ἐπὶ τραπέζαις δεῖ ποιεῖν εἰδίσμεθα. Ἐπειδὴ δὲ ἀζήτητον τῶν συμφερόντων οὐδὲν καταλιμπνεούσθαι πρέπει, φέρε δῆ τι βραχὺν καὶ εἰς τοὺς πάντες λέγωμεν ἀρτους, οἴπερ ἡσαν παρὰ τῷ παιδερίῳ, καὶ εἰς τὰ δύο ὄψιά τι. Λόγον γάρ ὀδίνεις μιστεῖδεν τῶν τηρημάτων αὐτό τοῦ εἰδος, καὶ μήν καὶ δέριθρος. Διὰ τοι γάρ, τυχὸν ἔρει τις τῶν φιλομαθετέρων, οὐχὶ μᾶλλον τέσσαρες οἱ ἀρτοι, καὶ τρεις οἱ ἰχθύες; Διατι δὲ μή πάντες, καὶ τέσσαρα ὄψιά τι; Τί δέ ἦν ὅλως τὸ ἀναγκάζον καὶ τῶν ηδρημάτων ἐξηγεῖσθαι τὸν ἀριθμὸν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἀπλούστερον τι καὶ ἀπολύτως εἶπεν ἐξ δλίγων κομιδὴ τῶν ηδρημάτων τὴν ἀμέτρητον τῶν ἀκολουθούντων ἀποτελέσθει τὴν ίθυν; Τὸ δὲ λίαν ἐπουδασμένως καὶ περὶ τούτων ἐξηγεῖσθαι τὸν μακάριον εὐαγγελιστὴν, δίδωσι τι πάντως ἔνοειν, δὲ καὶ ζητεῖν ἀναγκαῖον. Οὐκοῦ πάντες μὲν εἶναι φησι τοὺς ἀρτους, καὶ τοῦτον χριθένους, δύο δὲ τὰ δύορια, καὶ διὰ τούτων ἀποτέρευτον Χριστὸς τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν. Οἷμα δὲ ἔγωγε καὶ σκοπεῖτω τὸ χρεῖττον διελομαθῆς· δεις δὲ μὲν τῶν πάντες ἀρτῶν τῶν χριθίνων, τὸ πενταμερές τοῦ πανσόφου Μωσέως βιβλίον σημαίνεται, τουτέστι σύμπας δὲ νόμος, παχυτέρων ὕστερον εἰσφέρων τὴν διὰ τοῦ γράμματος καὶ τῆς Ιστορίας τροφήν· τοῦτο γάρ ὑποδῆλοι, τὸ διπό χριθῆς· διὰ δὲ τῶν ἔφαριν ἡ διὰ τῶν διλειών τροφή, τουτέστι τὰ τρυφερώτατα τῶν τοῦ Σωτῆρος μαθημάτων συγγράμματα· καὶ δύο ταῦτα φησιν, ἀποστολεῖδον ἐν ἡμῖν καὶ εὐαγγελικὸν διαλάμπει χήρυγμα. Ἀμφω δὲ ταῦτα τῶν ἀλίσσων

²⁸ Joan. xi, 41. ²⁹ Ibid. 42. ³⁰ I Timo. h. iv, 5.

εὐρήματα, καὶ λογογραφίαι πνευματικαί. Ἀναμίξας τοις πάλαισις τὰ νέα, διὰ νόμου καὶ μεθημάτων διαθήκης καὶ νῆστος τῶν εἰς αὐτὸν πιστεύοντων τὰς φυχάς ἀποτέρεται πρὸς ζωὴν, δῆλον δὲ τὴν εἰλικρίνην. "Οὐτὶ γάρ ἐξ ἀλιέων οἱ μαθηταί, πρόδηλον δῆπου καὶ σαφές· εἰ γάρ μὴ πάντες τυχόν, ἀλλ' ἐπειπέρ εἰσιν ἐν αὐτοῖς οἱ ταῦτα, οὐτων τῆς ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις ἀληθείας ὁ λόγος ἡμῖν οὐκ ἔξιχθεται.

Ως δὲ ἐνεπιληθόντας, λέγει τοὺς μαθηταὶς αὐτοῦ· Συναράρετε τὰ περισσεύσαντα ωδούματα, ίνα μὴ τι ἀσύλητοι. Συνάραγοτοι οὖτις, καὶ δέρμασαν δίδεσκα κορίνους καλαμάτων, ἐκ τῶν οὗτας δρεων τῶν κριθίνων, ἀκέρ ἐσπεισσευσε τοῖς βεβρωκέσσι.

Ἄδειε μὲν ἐν τῷ φειδὲ τῶν περισσευμάτων τοῖς θαυμαῖς μαθηταῖς ἀπειλάξι Χριστὸς συλλέγειν αὐτά· "Ἄλλοι", οἵκαι, παστισοῦν ἐννοήσαι πρεπόντας, ὃς οὐκ ἀν εἰς τοῦτο μικρολογίας καταβαίνειν ἥνεσχετο· καὶ τι λέγω Χριστός; ἀλλὰ οὐδὲ εἰς τις τῶν καθ' ἡμᾶς. Τί γάρ ἡν τὸ πάντες κριθίνων, τὸ περιελεῖθετο προσδοκώμενον; Ἄλλοι δέ γε πολλὴν οἰκονομίαν ὁ ιδρυτος, καὶ τὸ θαῦμα τοῖς ἀκρωμάνοις διαφανές ἐργάζεται. Τοσαύτη γάρ τις ἐνέργεια θεοπρεπούς ἔξουσίας περὶ τὸ περδίγμά ἔστιν, ὃς μὴ μόνον ἐκ πάντες τὸν ἀριθμὸν κριθίνων καὶ δῆμαρίων δυοῖν δῆμον θύτω κατακορεσθῆναι πολὺν, ἀλλ' ἐτὶ πρὸς τοῦτο καὶ συγχομιθῆναι λειψάνων κοφίνους δώδεκα. Ἄλλω τε καὶ ἀτέραν τινά, κατὰ τὸ εἰκός, τὸ θαῦμα τὴν ὑπόνοιαν ἀπεκρόσσαντο, τῇ τῶν λειψάνων εὐρέστι βεβαιώμενον εἰς πίστιν τοῦ πάντως; τε καὶ ἀληθῶς τροφῆς γενέσθαι λειψάνων, καὶ οὐχὶ μᾶλλον φαντασίας ἀπίδειξιν ἀπατώσης καὶ τὸν τῶν ἐσταυμάνων, καὶ τῶν διακονούντων αὐτοῖς ὑφαλμόν. Τὸ δέ γε μετέντο τε καὶ ἀξιολογώτερον, καὶ λίτιν ἡμᾶς ὠφελοῦν, ἐκεῖνό ἔστι· κατανόεις γάρ δηνος προθυμοτάτους ἡμᾶς δὲ τοῦ θαύματος ἀπεργάζεται πρὸς τὸ βούλεσθαι καὶ λίτιν ἀσμάτων; φιλοξενεῖν, μανονομῆνι δι' αὐτῶν ἡμῖν ἀναβοήτες τῶν γεγενημένων ὡς οὐκ ἐπιλέψεις τὰ περὶ θεοῦ τὸν κοινωνικὸν, καὶ τῷ φιλελήθηψ χαλ-
ρωνα τρόπῳ, καὶ τὸ γεγραμμένον ἀποτληροῦν ἀβε-
λήσαντα· C « Διάθρυπτε πειρῶντι τὸν ἄρτον σου. » D "Θυνψ μὲν γάρ τῷ περὶ τοῦτο κατειλημμένους τοὺς μαθητὰς εὐρίσκομεν ἐν ἀρχῇ, ἀλλ' ἐπείκερ πρὸς θυνψ οὐτων διεκείμενοι, πλουσίαν αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ τὴν ἀπὸ τῶν λειψάνων ἐτίθει συγχομιδήν. Διδάσκει δὲ ἡμᾶς διὰ τούτων, διτὶ καὶ βραχὺ τι δαπανῶντες εἰς δέξαν θεοῦ, πλουσιωτέραν ἀντιληφθεῖν χάριν, κατὰ τὸ εἰρημένον περὶ Χριστοῦ· « Μέτρον καλὸν πεπιεσμένον, καὶ οεισαλεύμενον, ὑπερεκχυνόμενον, δῶσσοντιν εἰς τὸν καλὸν ὑμῶν. » Οὐκ ὀκνητέον τοιχαροῦν εἰς κοινωνίαν τὴν ἐξ ἀγάπης τῆς εἰς ἀβελφούς, Ιερὸν δὲ μᾶλλον εἰς εὐτολμίαν ἀγεθῆν· καὶ ὅντον μὲν, καὶ δειλεῖν τὴν ἀφελοεντὸν ἀναπεθουσαν, ὡς τορβα-
τόντων ποιησόμεθα, βεβαιούμενοι δὲ πρὸς ἀλπίδα διὰ τῆς πίεσεως τοῦ κατὰ μικρὰ πολιτειασθεῖν δύνα-
σθαι τὸν θεὸν, ἀνοίξωμεν τοῖς δεημάνοις τὰ σπλάγχνα, κατὰ τὴν τοῦ νόμου διάταξιν· E « Ἀνοθύων γάρ, φίσιν, ἀνοίξεις τὰ σπλάγχνα σου τῷ ἀδελφῷ σου τῷ

A que manifestum est. Nam licet omnes pescatores non essent, tamen quoniam inter eos tales quidam erant, idcirco a veritate non aberrat quod dicimus.

VI. 12, 13. Ut autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quae superaverunt fragmenta, ne perirent. Collegerunt ergo, et impleverunt duodecim cophinos fragmentorum, ex quinque panibus hordeaceis, quae superfluerunt his qui manducaverant.

Existimaverit aliquis Christum parcimoniam quamdam discipulis suis juassisse ut reliquias colligerent. Sed quilibet, opinor, 284 facile cogitabit non tam restrictum fuisse Christum, et quid dico Christum? ne unum quidem e nobis. Quid enim ex quinque panibus hordeaceis reliqui expectari poterat? At singulari consilio id dicitur, et manifestam in auditorum mentibus admirationem parit. Tanta enim vis divina potestatis est in ea re, ut non solum ex quinque panibus hordeaceis et pisciculis duobus tanta multitudo populi satiata sit, sed praeterea duodecim quoque cophini reliquiarum superfuerint. Quia miraculum istud reliquiarum abundans confirmatum aliena quamdam suspicionem depulit, ne videlicet inani specie conviviarum et ministrorum oculi deludi viderentur, sed revera cibos superesse. Sed maximum et utilissimum illud esse notabis, quod hoc miraculo Christus ad hospitalitatem sectandam alacriores efficit, ipso facto propinquum inclamat Deum non defuturum ei qui que habet libenter confert in alias, et beneficentia oblectatur, et quod scriptum est implere ntitur: « Frange esurienti panem tuum ». Dic平pulos enim comperimus initio fuisse in hoc paulo tardiores, sed cum ita affecti essent, magnam reliquiarum copiam Salvator eis colligendam tradidit. His autem docemur, si modicum quid in Dei gloriam impanderimus, uberiorum nos ab eo vicissim gratiam recepturos, juxta illud quod dictum est a Christo: « Mensuram bonam et consertam, et coagitatam, et supereffluentem dabant in sinum vestrum ». Non est igitur esctanter agendum in excipiendis cum charitate fratribus, sed ascendendum potius, et exentiendus est metus qui nos ab hospitalitate avocat, et in spes firmata potius per fidem quae Deum exigua quæque multiplicare posse credimus, aperiamus viscera indigentibus, ut lex præcipit: « Aperiens enim inquit, aperies viscera tua fratri tuo qui indiget te ». Quando enim misericors videbatur, si durus in hac vita permaneret? Quandonam vero mandatum implebis, si tempus effluere poteris quo tu illud actu prestatte possis? Recordare Psalmistæ dicentis: « Quoniam non est in morte qui memor

²⁰ Isa. viii, 7. ²¹ Luc. vi, 38, ²² Deut. xv, 8.

sit tui : in inferno autem, quis constilebitur tibi⁴²? **285** Quis enim mortuorum fructus erit, aut quomodo meminerit Dei præcepta ejus implendo, quis quis in infernum descendenter? « Conclusit enim Deus super eum, » ut scriptum est⁴³. Ideoque sapientissimus ille Paulus nos erudiebat scribens his verbis : « Dum tempus habemus, operemur bonum⁴⁴. » Et hæc quidem, quod ad sensum historicum attinet, utiliter dici poterunt. Verum cum ratione magis spiritali intelligentes ea quæ dicta sunt, nec enim aliter factum oportuit, per quinque hordeaceos panes Mosis Pentateuohum, per duos autem pisiculos sapientia sanctorum apostolorum scripta significari dixerimus, mysticam rursus ac spiritalem quamdam observationem his quæ prius retulimus consentaneam excogitandam esse puto. Igitur jussit quidem Salvator turbas recumbere, et cum panes benedixisset et pisiculos, apposuit, discipulorum nempe ministerio. Postquam autem mirabiliter saturati sunt qui comederant, colligere jubet quæ supererant, et implantur cophini duodecim, singulis, ut credibile est, discipulis unus : totidem enim ipsi quoque erant. Quid ergo hinc intelligemus, nisi quod dominus convivii fidelium Christus est, et qui ad eum accedunt divinis ac coelestibus doctrinis alit, cum legalibus, tum evangelicis et apostolicis : sed non utique ipse per se id facere videtur, sed discipuli gratiam nobis supernam ministrant : « Non enim sunt ipsi qui loquuntur, » ut scriptum est, « sed Spiritus Patris, qui loquitur in ipsis⁴⁵. » At mercede non carebit sanctorum apostolorum iste labor. Nam cum spiritales nobis escas apposuerint, et accepta a Servatore bona ministraverint, uberrimam retributionem accipient, et plenissimum a Deo munificientiae gratiam consequentur. Id enim ex eo significari puto, quod post labores et ministerium convivis exhibitum, fragmentorum cophinus uniusiquo mandato Christi collectus est. Cæterum dubium non est id ipsum post illos ad sanctorum Ecclesiarum præsules quoque transiturum.

etiamen, plousawatátn̄ áποισονται tñn ántíðosin, kai tñn chárin. Óm̄ai γάρ τοῦτο, kai οὐχ ἔτερόν τι, δηλούν ἐπὶ τοῖς δατυμόσι δεδαπανήμένην, κόφινον ἑκάστῳ συνειλέχθαι μεστον διὰ προστάγματος τοῦ Χριστοῦ. « Οτι δὲ μετ' ἔκεινους τὰ ἐκ τοῦ τύπου διαβήσεται: kai εἰς τοὺς τῶν ἀγίων ἡγουμένους Ἐκκλησιῶν, οὐκ ἀμφίβολον.

VI. 14. Illi ergo homines cum vidissent quod Jesus fecerat signum, dicebant quia, Hic est vere propheta **286 qui venturus est in mundum.**

Signum mirantur qui quæ majestatis sunt divinæ estimare norunt, quique ratione potius humana reguntur, quam belluina temeritate laborant, eusmodi erant impii Judæi, qui cum ex Christi operibus juvari debuissent, sanitatem mentis excederunt. Jam enim Jesum quoque lapidandum esse statuerunt, quod eum miracula saepius edere videbant. Illorum igitur insania longe meliores sunt,

A ἐπιδεομένῳ ἐν σοι. » Πότε γάρ ἐλεῆμαν δῷθῃ, σκληρὸς διαιμενας τὸν ἐν τῷδε τῷ βίῳ χρόνον; Πότε δὲ πληρώσεις τὴν ἐντολὴν, τὸν τοῦ δύνασθαι δρῦν ἐνεργείᾳ παριπεύειν ἐπιτρέπων κατερόν; Μέμηντο λέγοντος τοῦ Μελέῳδοῦ· « Ότι οὐκέστιν ἐν τῷ θανάτῳ διηγμονεύων σοι, ἐν δὲ τῷ ἥδῃ τοῖς ἐξομαλογήσεται σοι; » Πολος γάρ ἔτι τῶν νεκρῶν δικαρπός, ἢ πᾶς ἔτι μεμνήσεται τις θεοῦ διὰ τοῦ πληροῦν ἐντολῆς, τὸν ἐν [al. εἰς] ἥδου καταβενθήκετων; « Συνέλεισε γάρ διθές κατ' αὐτοῦ, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Διάτοι τοῦτο, καὶ δισφάτας ἡμᾶς ἐπαίθεντες Παιῆς. « Εἳς κατερόν ἔχομεν, ἐργαζόμεθα τὸ ἄγαθον, ἐπιστέλλων τισί. Καὶ ταῦτα μὲν ἡμῖν εἰς τὸ ἐκ τῆς Ιστορίας λεξέσται χρήσιμον. Ἐπειδὴ δὲ πνευματικότερον ἐκλαμβάνοντες τὰ εἰρημένα, χρῆν γάρ οὖτω, καὶ οὐχ ἔτέρως, διὰ μὲν τῶν πέντε κριθίνων τὸ Μωσαϊκὸν ἔφημεν ὑποδηλούσθαι βιδλον, διὰ δὲ τοῖν δυοῖν διάφροιν, τὰ σφάδ τῶν ἀγίων ἀποστόλων συγγράμματα· χρῆναι πάλιν ὑπολαμβάνω, καὶ ἐπὶ τῆς τῶν λειψάνων συλλογῆς, μυστεκόν τι καὶ πνευματικὸν ἐπινοῆσαι θεώρημα, τῇ τῶν εἰρημένων ἀκολουθίᾳ συντρέχον. Οὐκοῦν ἐκέλευε μὲν διὰ Σωτῆρος ἀναπίπτειν μὲν τοὺς δικλους, εὐλογήσας δὲ τοὺς ἄρπους, καὶ τὰ διφέρια παρεῖθει, διὰ τῆς τῶν μαθητῶν ὑπουργίας δηλαδή. Ἐπειδὴ δὲ κατεκορέσθησαν παραδόξως οἱ βεβρωκότες, συλλέγειν ἐπιτάπτει τὰ λειψάνα, καὶ πληροῦνται κόφινοι διώδεκα, εἰς ἑκάστῳ τῶν μαθητῶν, κατὰ τὸ εἰκός· ἡσαν γάρ τοσοῦτοι καὶ αὐτοί. Τί οὖν ἔτερον ἐντεῦθεν ὑπονοήσομεν, ἢ πάντες ἔκεινο, καὶ οὐκ ἔψευσμένως, διτι πανηγυριάρχης μὲν τῶν ἐπὶ ἀντῷ πιστεύοντων ἐστὸν δι Χριστὸς, καὶ τοὺς πρὸς αὐτὸν λόντας ἀποτρέψει τοῖς θείοις τε καὶ οὐρανίοις, δηλούν διτι μαθήμασι, νομικοῖς τε καὶ προφητικοῖς, εὐαγγελικοῖς τε καὶ ἀποστολικοῖς· ἀλλ' οὐ πάντως αὐτὸς δράται τούτων δι αὐτουργὸς, διακονοῦσι δὲ ἡμῖν τὴν δινωθεν χάριν οἱ μαθηταί· « Αὐτοὶ γάρ οὖν εἰσιν οἱ λαλοῦντες, κατὰ τὸ εἰρημένον, « ἀλλὰ εἰ πνεῦμα τοῦ Πατρὸς τὸ λαλοῦν ἐν αὐτοῖς. » Ἀλλ' οὐκ ἀμισθίον τοῖς διηγένεται παραθέντες τὸ παρά τοῦ Σωτῆρος ἡμίν ἀγαθὰ διακονηπληρεστάτην εὑρήσουσι παρὰ θεοῦ τῆς φιλοτιμίας;

D Οι οὖν ἀνθρώποι, ιδιντες δ ἐχοίσσεται δ Ἰησούς σημεῖον, ελεγον, διτι οὐδέτες ἐστειρ ἀληθῶς δ προφήτης δ ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον.

Θαυμάζουσι τὸ οημένον οἱ δοκιμάζειν εἰδότες τὰ θεοπεπτή, καὶ ἀνθρωπίνῳ μᾶλλον λογισμῷ διοικούμενοι, ἡπερ κτηνώδη νοσούντες τὴν ἀδουλίαν, ὅποιοι τινες ἡσαν οἱ δυσσεβεῖς Τουδαῖοι, δέον ὀφελεῖσθαι τῇ τῶν τελουμένων περιφανεῖ, καὶ τὸ χρίνειν δρῦθως δύνασθαι ζημιούμενοι. Χρῆναι γάρ δη διαταλιθοῦσθαι τὸν Ἰησοῦν ἰδοκίμαζον, τῶν παραδόξων διτι δη πολλάκις δρῦστο δημιουργός.

⁴² Psal. vi, 6. ⁴³ Job, iii, 23. ⁴⁴ Galat. vi, 23.

⁴⁵ Matthei. x, 20.

Αμείνους τοιγαροῦν καὶ οὐ κατά τι μέρος βραχὺ τῆς ἐκείνων ἀπονοίας, οἱ τῇδε θαυμάζοντες, καὶ ἐφ' ἐντούτῳ, καὶ μεγάλῳ σημείῳ αὐφρόνως ἀναπτεισμένοι λοιπὸν, διτεπερ εἴτη πάντως αὐτὸς δὲ καὶ ήξειν εἰς κόσμον ἐν προφήτου τάξει προκεχρυγμένος. Ἐπιτήρει δέ, δῆση πάλιν ἐντεῦθεν ὁρᾶται διαφορά, γένους τέ φημι τοῦ ἐξ Ἱερατὴλ, καὶ τῶν ἕξω τῆς Ἰουδαίας κειμένων. Οἱ μὲν γάρ, καίτοι πολλῶν καὶ οὐκ ἀναξίων εἰς τὸ θαυμάζεσθαι γεγονότες θεωροὶ, σκληροὶ μὲν οὐχ ὅπως εἰσι, καὶ ἀπάνθρωποι μόνον, ἀλλὰ δὴ καὶ φονῶσιν ἀδίκως, τὸν δὲ προσήκοι διασώζειν αὐτοὺς προθυμούμενον, ἀτιθάσσοις ἀπονοίᾳς, πόλεως τε τῆς ἑαυτῶν, καὶ χώρας ἐλαύνοντες. Οἱ δὲ τῆς Ἱερουσαλήμ ἐξωχισμένοι, καὶ διὰ τούτου τὸ ἀλλογενὲς ὑπερχωνύντες, ἐνὶ καὶ μόνῳ σημείῳ δοξάσουσι, καὶ ἀνενδοίσσοτες τῇ πίστει παραδέχεσθαι δεῖν τὰς ἐπ' αὐτῷ διαλήψεις εὐγενῶς δοκιμάζουσιν. Ἀπὸ δὴ τούτων ἀπάντων, αὐτοκατάκριτος μὲν, καὶ αὐτόνηληρος εἰς τὸ χρῆνας λοιπὸν ἀποβρίπτεσθαι δικαίως δὲ Ἱερατὴλ ἀνεζείκυτο, φειδοῦς δὲ τῆς ἀνθενής, καὶ αγαπήσεως τῆς διὰ Χριστοῦ τὸ χρῆναι λαχεῖν ἡδη τοῖς ἐξ ἑθνῶν χρεωστούμενον.

Ἴησοῦς οὖν τρούς, δει μάλλουσιν ἔρχεσθαι, καὶ ἀρκάσειν αὐτὸν, ἵνα ποιήσωσι βασιλέα, ἀνεγκάρησης πάλιν εἰς τὸ δρός αὐτὸς μόρος.

Ἄξιεπαινετωτάτην μὲν διὸ τις ἐποίησε τὴν ψῆφον, καὶ σφόδρα δικαίως, τοῖς ἀπὸ τοῦ μεγάλου θαύματος ἀναπτεισμένοις εὐκάλως, διτεπερ εἴτη πρέποι τὰ πάντων ἐξαίρετα προσείναι Χριστῷ, καὶ τὴν ἀκροτάτην ὡς ἐν μοιρᾷ τιμῆς ἀνατίθεσθαι. Τὸ γάρ ἐθέλειν αὐτὸν εἰς βασιλέα προχειρίζεσθαι, τι ἀν ἔτερον, η τοῦτο σηματίην; Ἀγαπεῖται δὲ ἄν τις μετὰ τῶν ἀλλῶν καὶ τοῦτο ὑπογραμμὸς γάρ ήμεν ἀφιλοδοξίας εὐρίσκεται Χριστὸς, καὶ τοὺς δὲ προσήκοι τεμάχιον ἀλομένους αὐτὸν ἀπορεύγων, καὶ βασιλείαν τὴν ἀνωτάτω τῶν ἐν ἡμῖν περαιτεύμενος, εἰ καὶ ἀξήλωτον αὐτῷ ἀληθῶς τὸ πρᾶγμα, διὸ τὸ πάντων βασιλεύειν μετὰ Πατρός· διοῦ δὲ καὶ δίδωσι νοεῖν τοῖς εἰς ἀλπίδα τὴν μέλλουσαν ἀποβλέπουσιν, διτεπερ εἴτη πιλεῖν, τοὺς οἱ γε πέρνεις θείαν ἐπείγονται χάριν, καὶ δόξαν διψάσι τὴν αἰώνιον. Παραιτητὸν τοιγαροῦν τὴν ὑπερούλιας ἀδελφῆν καὶ γείτονα, φιλοδοξίαν, καὶ οὐ πολλῷ τῷ μέτρῳ τῶν ἐκείνης δρῶν ἀπεσχοινισμένην. Καὶ τὸ μὲν ἐπιτίχαντες ἐν τιμῇ κατὰ τὸν περόντα βίον, ὡς ἀδίκουν φεύγωμεν, ζητῶμεν δὲ μᾶλλον τὸ ἐν ταπεινώσει σεμνὸν, παραχωροῦντες ἀλλήλοις, καθάπερ ἡμᾶς καὶ δικαστῆς Παῦλος ἐνουθέτει, λέγων· Ἐντοτοῦ φρονείτω ἔκαστος ἐν ὅμινι αὐτοῖς, δὲ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, δὲ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἵσα Θεῶ, ἀλλ' ἐντὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου ἥκιδῶν, ἐν δμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἀνθρωπος. Ἐταπεινώσεν ἐντὸν γενόμενος ὑπῆκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ, Διὸ καὶ δὲ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχερίσατο αὐτῷ

A qui hunc in modum mirantur, et qui uno isto eo- que magno signo adducti sunt ut credant omnino ipsum esse quem sacra Litteræ prædixerunt in mundum venturum instar prophetæ. Observa porro quantum rurus hinc cernatur discrimen generis Israelitici, et eorum qui extra Iudeam positi erant. Illi enim quamvis multa nec admiratione indigna spectaverint, non tamen duri sunt et inhumani solum, sed et injuste cædem ei machinantur, qui eorum saluti magnopere studet, agresti furore ipsam cum ex urbe sua, tuuī regione tota abigentes. Qui vero dissidi sunt ab Jerusalem, atque idcirco alienigenarum rationem præ se ferunt, uno eoque solo signo sic afficiuntur, ut indubitate fide opinionem de ipso suscipiendam statuant. Ex his omnibus igitur patet suople judicio condemnatum esse Israelem ac juste repudiatum, gentibus vero repositum esse supernam misericordiam, et dilectionem per Christum.

VI. 15. *Jesus ergo cum cognovisset quia venturi essent, ut raperent eum, et facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus.*

Jure utique laudandam eorum sententiam quis censuerit, qui magno illo miraculo facile ad credendum adducti sunt, esse in Christo extrema cuncta, et supremum omnium honorem ei deferendum. Quod enim eum volunt in regem creare, quid aliud quam istud significet? Sed inter cætera hoc etiam quisvis mirabitur, quod nimis Christus nobis exemplum hic contemnendæ gloriae seipsum tradit, eos fugiendo qui honorem deferunt, regnum hoc mortale respundo, licet invidendum id ei revera non 287 sit, propterca quod omnibus cum Patre imperat: simulque cogitandum iis præbet qui in futuram spem respiciunt, parvum iis esse quod in mundo magnum est, nec pulchrum esse huius vitæ aut sæculi honores suspicere licet ultra deterantur, ut ad illum qui a Deo est honorem ascendant: indecorum enim est bis eos clarere velle, qui ad divinam gratiam emituntur, æternamque gloriam sitiunt. Respunda est itaque ambitio arrogantis soror et vicina, nec multum dissita. Et quod honore maxime illustre est in hac vita fugiimus ut damnosum, quæramusque potius humilitatis sanctimoniam, alter alteri cedentes, ut beatus Paulus monebat, dicens: *Hoc sentite unusquisque in vobis quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudine hominum factus, et habitu inventus ut homo. Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus exaltavit ipsum, et dedit ei nomen quod est super omne nomen ¹⁴.* Cernis ut voluntaria humiliatio clarum habeat si-

¹⁴ Philipp. 11, 5-9.

nem, et spiritus demissio multorum nobis bonorum sit radix? In forma quidem cum esset Dei ac Patris, humiliavit seipsum Unigenitus homo factus propter nos; sed tamen in hac vita cum carne apparet, humilius tamen non permansit: in pristinam quippe dignitatem et gloriam divinam, licet homo factus sit, redit. Id ipsum quoque de nobis intelligendum est. Si nos enim de hujus saeculi fastu ad humilia demittamus, tunc certe supernam gloriam vicissim recipiemus, eoque evehemur, ut dii simus per gratiam, ratione similitudinis cum vero naturalique Filio filiorum Dei appellationem sortiti. Atque ut propositis rebus aliquid affine dicam, etiam ipsum, si obveniat, honorum terrenorum culmen ac ceterorum fontem et originem recusemus, si coelestia sapimus, et supernis servimus potius quam terrenis. Porro spiritualibus contemplationibus non caret oratio; ideoque rursum dicemus, repetita quodammodo ratione eorum quae facta sunt, et rebus propositis denuo recensitis: sic enim id quod **288** dicendum est manifestum nobis erit, praesertimque a beato evangelista additum esse: « Secessit in montem solus ⁴⁷, » quasi necessarium et inevitabile quiddam significet. Igitur Judæorum immanitatem Christus fugiens, discessit ex Jerusalem: quod manifeste est: « Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam ⁴⁸. » Tranato mari Tiberiadis, et ab illorum furore procul dissitus, secessit in montem una cum discipulis: quo significari diximus invium et interclusum quodammodo Judæis iter ad ipsum, et Christum recessisse ob passionem, usque ad tempus congruum nimisrum, eumque illustrem atque conspicuum fore cum suis discipulis, cum relicta Judæa ad gentes migraverit gratiam ad illas transferens. De monte vero asperxit eos qui sequebantur, ac præterea eorum alimonie providit. Quo rursum diximus typice significari cum inspectionem illam supernam sanctis debitam, juxta illud: « Oculi Domini super iustos ⁴⁹; » tum providentiam quam Deus impertit colentibus se. Præterea magna multitudo populi admirabiliter nutrita est ex quinque panibus et duobus pisciculis: quo quidem intelligi statuimus scripta sanctorum veterum ac novorum per apostolos apponitis qui Christum diligunt; quin et discipulorum chorum, et secundum eos sanctorum Ecclesiarum Dei præsules, uberem ministerii erga nos fructum reportaturos: typus enim ille ad omnes initio spectabat. Postremo spectatores signum mirantur, et statuant Jesum in regem rapere. Quod cum nosset, solus secedit in montem, ut scriptum est. Postquam enim cum gentes ut miraculorum effectorem ac Deum suspicerunt, postquam eum regem cuncti nuncuparunt ac Dominum, tunc quoque assumptus est solus in celum, nemine ipsum omnino sequente. Primitæ enim mortuorum cum esset ⁵⁰, excedit solus in montem magnum ac verum, iuxta

⁴⁷ Joan. vi, 15. ⁴⁸ Jerem. xii, 7. ⁴⁹ Psal. xxxviii, 16. ⁵⁰ I Cor. xv, 20.

λεύονται τὸν Ἰησοῦν. "Ο δὴ καὶ συνεῖ, ἀναχωρεῖ μόνος εἰς τὸ δρός; ὡς γέγραπται. Ὄτε γάρ παρὰ τοὺς ἔθνεσιν, ὡς μεγαλουργὸς καὶ Θεός, ἐθαυμάσθη Χριστὸς, ὅτε πάντες αὐτὸν ἐπεγράψαντο βασιλέα καὶ Κύριον, τότε καὶ ἀνελήφθη μόνος εἰς τὸν οὐρανὸν, οὐδὲνδες αὐτῷ τὸ παράπαν ἀκολουθήσαντος. Ἀπαρχὴ γάρ τῶν νεκρῶν ἀναβέβηκε μόνος εἰς τὸ δρός τὸ μέγα καὶ ἀληθῆστερον, κατὰ τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ Ψαλμῶδοῦ· Ἡ τῆς ἀναβήσεως εἰς τὸ δρός τοῦ Κυρίου, ἡ τῆς στήσεως ἐν τόπῳ ἀγίῳ αὐτοῦ; Ἀθώος χερσὶ, καὶ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ. Ἡ ἀκολουθήσει γάρ ὁ τοιοῦτος τῷ Χριστῷ, καὶ εἰς δρός τὸ νοητὸν ἀναβήσεται, κατὰ τὸν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλέας καιρὸν. Ἀνακεχώρηκε δὲ εἰς τὸ δρός, τοῦτ' ἔστιν, ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, οὐ τὸ βασιλεύειν τῶν πεπιστευκότων αὐτῷ παραπούμενος, ἀλλ' ὑπερτιθέμενος τὸν τῆς βασιλείας τῆς ἐκφανεστέρας καιρὸν, εἰς τὴν ἀναθεν ὡς ἡμᾶς ἐπιστροφὴν, ὅτε καὶ ἐν δόξῃ τῇ τοῦ Πατρὸς καταβήσεται, οὐκέτι διὰ σημείων, καθάπερ καὶ πρότερον ἐπιγινωσκόμενος, διπερ ὑντως ἐστὶ καὶ κατὰ φύσιν Κύριος, ἀλλ' ἐκ δόξης θεοπρεποῦς, διπερ ὑπάρχει βασιλεὺς ἀνενδοίατως δύμολογούμενος. Οὐκοῦν, ἐρῶ γάρ αὖθις ἐν διλγώ συνενεγκών τῶν εἰρημένων τὸ πλάτος, διε διὰ σημείων ἐπιστεύθη, καὶ ἐπεγνώσθη Θεός, τῶν Ιουδαϊκῶν ἐκφοιτήσας λαῶν, τότε δὴ πάντες αὐτὸν καὶ εἰς βασιλέα λαμβάνειν ἐπείγονται· ἀναβαίνει δὲ μόνος εἰς οὐρανούς καιρῷ τῷ πρέποντι τὴν τῆς βασιλείας ἐκφανεστέραν ἐπίδειξιν ἀποταμιεύσθενος.

Ὦς δέ ὄψια ἀγέρετο, κυτέσθησαρ οι μαθηταὶ αὐτοῦ διπλὶ τὴν θάλασσαν· καὶ ἐμβάντες εἰς πλοῖον ἤρχοντο εἰς τὸ πέρα τῆς θαλάσσης τοῖς Καφαρναούμ.

Παραδέξιως ἀποτελεσθέντος τοῦ πρώτου σημείου, βῆτα πάλιν ἐτέρου, καὶ πρόφασις, ἡ ἐπ' ἐκείνῳ φυγὴ τε καὶ ἀναχώρησις, οἰκονομικῶς εὐρίσκεται· καὶ πορεύεται, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν δοθαυματουργός. Ἐπειδὴ γάρ ἐξητείτο μὲν εἰς βασιλέα παρὰ τῶν ἐπ' ἐκείνῳ τῷ μεγάλῳ καταπεπληγμένων θαύματι, παρηγένετο δὲ αὐτὸς τὰς ἐν τῷ κόσμῳ τιμὰς, κατὰ τοὺς δῆμο προαποδοθέντας λόγους, ἔδει δὴ πάντως καὶ τόπων αὐτὸν, μᾶλλον δὲ ἀπάστολος τῆς ἐκείνων ἀπανίστασθαι κύρως. "Ινα τοίνυν καὶ ἀποτελεῖσαι δοκῆ, καὶ τὸν τῶν ἐπιζητούντων ὑποχαυνώσῃ τὸν, προαποδημεῖν ἐπιτάπτει τοὺς μαθηταὶς, ἀπομένει δὲ αὐτὸς εὐαφόριμως ἐπὶ τὸ ἐξῆς σημεῖον ἐρχόμενος· ἦν γάρ δὴ καὶ λιαν ἐπισυδασμένον αὐτῷ διὰ πάσης ἀφορμῆς; καὶ πράγματος βεβαιοῦν εἰς πίστιν τὴν ἐφ' ἐστι τῷ τῶν ἀποστόλων τὸν νοῦν. Ἐπειδὴ γάρ ἐμελλον ἔσεσθαι τῆς οἰκουμένης διδάσκαλοι, καὶ ὥστε τεινὲς φωτῆρες διαλάμψειν ἐν κόσμῳ, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνὴν, ἀναγκαῖαν αὐτοῖς τὴν ἐφ' ἀπασι τοῖς ὀφελεῖν πεφυκόσιν ἐποιείτο χειραγωγίαν. Τούτο γάρ ἦν οὐχ δύπλως ἐκείνος χαρίζεσθαι μόνοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς παρ' αὐτῶν παιδαγωγήθησθαι μέλλοντιν εἰς τὴν ἐπ' αὐτῷ κατάληψιν ἀπλανῆ. Ἀλλὰ τοῦ δὴ χάριν, ἐρει τις τυχὸν, μετὰ τὴν ἐπ' ἐκείνῳ μεγαλουργίαν εὐθὺς, τὸ δύνασθαι καὶ ἐπ' αὐτῆς ἴεναι θαλάσσης τὸν Ἰησοῦν εἰσφέρεται; Πιθανὴ δὲ σφόδρα τὴν αἰτίαν δὲ τοιοῦτος ἀντακούσεται. Ἐπειδὴ γάρ τοὺς μὲν δχλους αὐτὸς ἀποτρίψειν ἐθούλετο, ἀτονήσειν δὲ πως αὐτὸν, περὶ τοῦτο Φλιτπός τε καὶ Ἀνδρέας ὑπέλαβον, δὲ μὲν ἀρ-

A illud Psalmisticum: « Quis ascenget in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Innocens manibus, et mundus corde ». Christum enim sequetur qui hujusmodi est, et in montem intellectuali ascendet, circa tempus regni cœlorum. Secessit porro in montem, hoc 289 est, ascendit in cœlum, non quod regnum in fideles suscipere nolit, sed quod regni illustrioris tempus differat donec cœlitus ad nos revertatur, cum in gloria Patris descendet, non jam ex signis, ut prius revera et secundum naturam Dominus agnitus, sed ex maiestate Deo convenienti rex citra dubitationem ullam declaratus. Itaque, dicam enim rursus, quæ prius allata sunt in pauca contrahens, cum per signa creditus et agnitus est Deus, B Judaico populo relictus, tunc omnes ipsum quoque in regem assumere nituntur. In cœlos autem solus ascendit, congruo tempori clariorem regni declarationem reservans.

VI. 16, 17. Ut autem sero factum est, descendenterunt discipuli ejus ad mare; et cum ascendissent navim, venerunt trans mare in Capharnaum.

Primo signu mirabiliter edito, radix denuo alterius et occasio, illius fuga et secessio singulari consilio reperitur, et procedit, ut scriptum est²⁸, C de virtute in virtutem miraculorum editor. Nam cum quæreretur in regem ab iis qui magno Hilo miraculo attuliti erant, ipse vero mundi bonores, ut prius ostendimus, recusaret: abeñndum utique fuit ex lochis istis, imo vero ex omni illorum regno discedendum. Ut ergo discessisse videretur, et quærerentium emolliret vehementiam, jubet discipulos prius discedere, ipse vero remanet, ad signum aliud deinceps edendum opportune se accingens: nihil enim ei prius erat quam ut quavis ex re et occasione mentem apostolorum ad fidem firmaret. Nam cum orbis doctores esse deberent, et quasi luminaria quædam, juxta Pauli sententiam, mundo præfulgere, necessarie ipsos ad utilia quæque manu ducebat. Hoc enim erat non tantum de illis bene mereri, sed et de aliis qui ab ipsis in ejus certa cognitione instruendi veniebant. Sed quam ob causam, inquiet forsitan aliquis, post illud miraculum, statim probatur posse quoque Jesum supra mare 290 incedere? At hujus rei verisimilitudinem causam quisquis ille est audiet. Nempe quod cum turbas alere ipse vellet, Philippus autem et Andreas id ab ipso fieri non posse suspicarentur, et ille quidem diceret grandem pecuniam sumnam vix cis suffectorum, hic moneret quinque panes et pisciculos duos penes unum puerum reperitos, nihil tamen in tot homines istud esse, omnia

²⁸ Psal. xxiii, 3. ²⁹ Psal. lxxviii, 8.

busque suis sermonibus nibil præter naturæ nostræ ordinem posse ipsum putarent: ut illiberalem banc a se opinionem removeret, et labantem apostolorum mentem doceret rerum natura non probiberi quoniam quæcumque velit mirabiliter faciat, ne ipso quidem necessitatis ordine vel leviter impediente, pedibus suis humidam aquarum naturam subjecit, cum humanis corporibus non possit naturaliter subesse: omnia quippe sunt, ut Deo, possibilia. Ut ergo rerum diei factum est, et quærentium diligentiam nos resolvit, descendit quidem ad mare sanctorum discipulorum chorus. Statim quippe illud tranarunt Deo ac magistro in omnibus et sine mora parentes.

τῶν ὑδάτων ϕύσιν, καί τοις ἀνθρωπίνοις σώμασιν δυνατά. Οὐφιας τοιχαροῦν ἡδη γεγενμένης, καὶ τῶν καιροῦ, καταβαίνει μὲν ἐπὶ θάλασσαν τῶν ἀγίων καὶ διδασκάλῳ πάντα, καὶ ἀμελτὴν τεθόμενος.

VI, 47, 18. Et tenebrie iam factæ erant: et non venerat ad eos Jesus. Mare autem τοιοῦ magno flante urgebat.

*Multa uno eodemque tempore constituuntur nūliter, et rerum eventus discipulos ad Salvatorem majorem studio quærendum adiungunt. Turbant quippe profundæ noctis tenebres, quæ suum instar aquis innatae, et ne paleat quo cursus. dirigendus sit impedirent. Nec minus turbat ventorum vis magno stridore fluctibus ingruens, et in altum undas præter mores erigens. Sed interea Jesus nondum ad eos. venerat: in hoc enim erat periculum, et timor inde augebatur, quod Christus navigantibus non adesset. Igitur necesse est tempestate jactari eos qui non sunt cum ipso, sed qui resecti sunt quodammodo, aut qui ab eo discedere videntur divinarum **291** legum contemptu, et per peccatum, ab eo qui salvare potest, separantur. Quapropter si grave sit in spiritualibus tenebris versari, et si molestum est in acerbum voluptatum mare demergi, suscipiamus Jesum: id enim nos cum a periculis, tum a peccato mortifero vindicabit. Figura autem eorum quæ dicta sunt in iis quæ hic acciderunt apparebit: nam veniet utique ad discipulos.*

VI, 19, 20. Cum remigassent ergo quasi stadia tiginti quinque aut triginta, vident Jesum ambularem supra mare, et proximum nabi fieri, et timuerunt. Ille autem dicit eis: Ego sum, nolite timere.

Cum longo intervallo a continente abessent, et nulla jam vix salutis spes superasset: medium quippe jam mare tenet, tunc sane optatissimus eis Christus appetet. Gratissima enim periclitantibus futura tunc salus erat, cum spem eis vite jam omnem metus abstulisset. Apparet autem eis præter expectationem: hoc enim ita disponebatur ad eorum utilitatem. Stupent vero Jesum per mare medium et super aquis ipsis gradientem conspectati, et ad melius addunt admirationem.

Α γυρίων οὐκ ἐλάχιστον ἀριθμὸν μολις αὐτοῖς ἐξαρκεῖσιν εἰς δλίγην χομιδῇ τὴν ἀπόλαυσιν εἰρηκώς, δὲ πάντες μὲν ἄρτους, καὶ δύκτρια δύο παρ' ἐνī τῶν παιδίων ηὔρησθαι διδάσκων, μὴ μήν εἶναι τι τὸ ηὔρημένον εἰς ἡγιον οὖτα πολὺν, καὶ ἀπὸ πάντων, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τῶν οἰκείων ῥημάτων μηδὲν ἔξω δύνασθαι τῆς χρεωτουμένης ἀκολουθίας τοῖς καθ' ἡμᾶς πράγμασιν ἐνδιμισαν αὐτὸν, ἀναγκαῖως, ἵνα τῆς οὗτα σμικροπρεποῦς ὑπολήψεως ἐστυδὸν ἀπαλλάξῃ, καὶ ἀπονούγτα πας ἔτι τῶν ἀποστόλων τὸν νοῦν ἀναπειθῆ δύνασθαι μαθεῖν, δις πάντα παραδίζωσης αὐτῷ τῆς ὡς ἐξ ἀνάγκης ἀκολουθίας, ὑπὸ πόδας ἐτίθει τοὺς ἐστυδὸν τὴν ὑγρὰν ὑποκείσθαι: [οὐ] μελετήσασαν πάντα γάρ δην ὡς Θεῶν τῶν ζητούντων αὐτὸν τὴν ἀκρίβειαν παραλύσοντος τοῦ μαθητῶν δι χορδῶν. Ἀπέπλει. γάρ παραχρῆμα τῷ Θεῷ

Καὶ σκοτεινὴ ἡδη ἐγεγόνει, καὶ οὖπα ἐληλύπτει κρός αὐτοῖς δι Ἰησοῦς. Ἡ τε θάλασσα ἀρέμου μετάλου πρέστος διηγείρετο.

Πολλὰ κατὰ ταῦτα οἰκονομεῖται χρησιμάς, καὶ συνελαύνει τοὺς μαθητὰς εἰς θερμοτέραν τοῦ Συντῆρος τὴν ἐπίζητησιν τὰ συμβαίνοντα. Θορυβεῖ μὲν γάρ βαθὺς ὃν τῆς νυκτὸς ὁ σκότος, καὶ τοῖς μὲν ὅσαις μαινομένοις καπνοῦ δίκην ἐπινηχμένος, τὴν δὲ ὅποι λοιπὸν ἀπευθύνεσθαι χρήν ἀφιερούμενος γνῶσιν. Ἐκταράτει δὲ οὐ μικρῶς καὶ πνευμάτων ἀγριότες, φοιζόδην τοῖς κύμασιν ἐπειμβαίνοντα, καὶ πρός ὅφος ἡδη τὸ ἀπεύθυνθες διανιστῶσα τὸν κλύδωνα. Ἀλλὰ καὶ τούτων ἡδη γεγενμένων, οὐπω ἐληλύθει πρὸς αὐτοῖς δι Ἰησοῦς. ἐν τούτῳ γάρ δην μάλιστα τὸ κινδύνευμα, καὶ τὸ τοῦ φόδου πλέον τὸ μή παρεῖναι Χριστὸν τοῖς πλέουσιν ἐνειργάζετο. Οὐκοῦν ἀνάγκη χειμάζεσθαι τοὺς μὴ συνόντας αὐτῷ, διατεμνομένους δέ πως, ἢ καὶ δοκοῦντας ἀποδημεῖν, διὰ τοῦ τῶν θείων ἐξοίγεσθαι νόμων, καὶ χωριζόμενους διὰ τὴν ἀμαρτίαν τοῦ διασώσειν Ισχύοντος. Οὐκοῦν εἰ βαρὺ τὸ ἐν σκότῳ γενέσθαι τῷ νοτῷ, καὶ εἰ χαλεπὸν τὸ ἐν θαλάσσῃ πικρῆ τῶν ἡδῶν καταπνίγεσθαι, προσδεξάμενα τὸν Ἰησοῦν· τῶντο γάρ ἡμᾶς, καὶ κινδύνων ἀπαλλάξει, καὶ τῆς εἰς θάνατον ἀμαρτίας. Οὐ δὲ τύπος τῶν εἰρημένων ἐν τοῖς γεγονόσιν διθῆσται· ἦξει δῆ οὖν πάντως ἐπὶ τοὺς μαθητὰς.

Ἐληλαχότες οὖν ὡς σταδίους εἴκοσι πέτρες, ἡ τριάκοντα, θωροῦσι τὸν Ἰησοῦν περικατούντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐγγένης τοῦ κλοίου γερόμενον, καὶ ἐφοβήθησαν. Οὐ δὲ λέγει αὐτοῖς· Ἔγώ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε.

Οτε μακροὶ διαστήμασι τῆς ἡπέρου χωρίζονται, καὶ παθόντας δην εἰκός διασώζεσθαι μηδαμῶς, μέσην γάρ εἰχον ἡδη τὴν θάλασσαν, τότε δῆ μάλιστριπόθητος αὐτοῖς ἐπ. φαίνεται δι Χριστός. Ἡν γάρ οὖτα καὶ χαριστάτην τοῖς κινδύνεύουσιν ἐπιδούντες τὴν σωτηρίαν, πάσαν αὐτοῖς τὴν ἐπὶ τὸν φίδουν. Ἐπιφαίνεται δὲ παραδόξως αὐτοῖς· τούτῳ γάρ δην μάλιστα τὸ πρός ὡράλειαν οἰκονομούμενον. Καταπλήττονται δὲ διὰ μέσης θαλάσσης, καὶ ἐπ' αὐτῶν ὑδάτων λόντα βλέποντες τὸν

Ἴησοῦν, καὶ πρωθήκην τῷ φόνῳ τὸ θαῦμα λαμβάνουσιν. Ἀπαλλάττει δὲ αὐτοὺς τῶν συμβεβήκοτων παραχρῆμα Χριστός· «Ἐγώ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε,» λέγων. Ἐδει γάρ, ἐδει πάντα μὲν ἐκποδῶν οὔχεσθαι θύρουν, παντὸς δὲ κινδύνου φαίνεσθαι κρείττονας, τοὺς οὓς ἡδη παρῆν ὁ Χριστός. Εἰσόμεθα τοίνυν, καὶ δεὰ τούτου πάλιν, φρόνημα μὲν ἔχειν ἐν πειρασμοῖς εἰκονολόγον τε καὶ νεανικὸν, ὑπομονὴ δὲ κεχρῆσθαι συντόνῳ τῇ εἰς Χριστὸν ἐπίδι βεβαιωμένους εἰς ἀνθράκαν τὴν ἐπὶ τῷ πάντα διασωθῆσθαι, καὶ πολλοὶ τενεις; ἡμᾶς οἱ ἐκ τοῦ πειράθεσθαι περικλύζωσι φόνοι. Ἐπιτήρεις γάρ ὅπως οὐκ εὐθὺς ἀποπλεύσασιν, οὐδὲ ἄλλα τῶν κινδύνων, τοῖς ἐν τῷ σκάφει Χριστὸς ἐπιφαίνεται, ἀλλ' ὅτε σταδίοις ἀπενοσφίζοντο τῆς ἡπείρου πολλοὶς. Οὐ γάρ εὐθὺς ἀρχομένης τῆς ἐκπαραστούσης ἡμᾶς πειραστέως ἡ τοῦ διασώζοντος χάρις ἐπιφοιτᾷ, ἀλλ' ὅταν ἀκμάσῃ μὲν ὁ φόνος, φαίνηται δὲ ἡδη κατὰ κράτος δικίνδυνος, καὶ ἐν μέσοις, ἵν' οὐτως εἴπω, τοῖς κύμασι τῶν θλίψεων εὐρισκώμεθα· τότε δὴ καὶ ἀδοκήτως ἐπιφαίνεται Χριστός, καὶ πειραστέος, ἀφάτῳ δυνάμεις μετατίθεται τὰ δεινά, καθάπερ εἰς γαλήνην τὴν εὐθύμιαν.

Ἄθελον οὖν λαβεῖτε αὐτὸν εἰς πλοῖον, καὶ εὐθέως ἀγέρετο τὸ πλοῖον ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς οὐρανὸν γῆγον.

Οὐ κινδύνων μόνον ἀπαλλάττει τοὺς πλωτῆρας δικύριος παραδέξας αὐτοῖς ἐπιλάμψας, ἀλλ' ἡδη καὶ πόνου καὶ ἴδρυτων ἐλευθεροῖ, δυνάμει τῇ θεοπρεπείᾳ τῇ κατ' ἀντίπεραν γῆ προσερέσας τὸ σκάφος. Οἱ μὲν γάρ προτεσδέκανον, ἐρέτεοντες, ἐτι μόλις δύνασθαι διεκπελεῖν, ὃ δὲ καὶ τούτων ἔξιστης τῶν πόνων αὐτοὺς πολλῶν, ἐν διλγώ κομιδῇ τῷ καιρῷ⁽¹⁾ θαυμάτων δημιουργὸς πρὸς πληροφορίαν αὐτοῖς ἀναδεικνύμενος. Οὐκοῦν δταν ἡμὲν ἐπιφαίνηται, καὶ ἐπιλάμπῃ Χριστός, ἀκοντίτι κατορθώσομεν καὶ τὸ μεῖζον ἡ κατ' ἐλπίδα τὴν ἐν τῇ μὲν, καὶ οἱ διὰ τοῦ μὴ ἔχειν αὐτὸν κινδύνευοντες, οὐδὲνδὲ ἔτι προσδεθθόσμεθα πόνου πρὸς τὸ δύγασθαι κατορθοῦν τὰ λυσιτελῆ, παρόντος αὐτοῦ.. Δύστις οὐγδρα παντὸς κινδύνου Χριστὸς, καὶ κατορθωμάτων ἔκβασις τῶν ὑπὲρ ἐλπίδα τοῖς προσδεχομένοις αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ τὸν ἐφ' ἔκάστῳ τῶν προκειμένων ἀναμέρος ἐποιησάμεθα λόγον, ἀγε δὴ πάλιν ταῖς τῶν ἡδη φθασάντων ἀκολουθίαις, καὶ τὸν ἐν τούτοις συνείροντες νοῦν. πνευματικὴν ἐξυφῆνωμεν θεωρίαν. Οὐκοῦν ὥσπερ εἰς δρος ἀναβεβήκει τὸν οὐρανὸν ἐλέγομεν τὸν Ἰησοῦν ἀναληφθέντα, δηλούστι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν· ἀλλ' ὅτε τοῦτο γενέσθαι συμβένηκε, τότε μόνοι, καὶ καθ' ἑαυτῶν οἱ μαθηταὶ τύπον ἐπέχοντες τῶν ἐφεξῆς καὶ κατὰ πάντα καιρὸν διδασκάλων ἐκκλησιαστικῶν, καθάπερ τιὰ θάλασσαν τὸν ἐν τῷ περόνῃ βίῳ διανήκοντας καλύδωνα, συχνοῖς καὶ μεγάλοις περιπίποντες πειρασμοῖς, καὶ τοὺς ἐπὶ τῷ διδάσκειν κινδύνους οὐκε εὔκαταφρονήτους ὑπομένοντες παρὰ τῶν ἀνθεστηκότων τῇ πίστει, καὶ μαχομένων τοῖς εὐαγγελικοῖς δηλούστι κηρύγμασιν· ἀλλὰ καὶ τοῦ φόνου πεπαύσονται, καὶ κινδύνου παντὸς, καταλήξουσι δὲ καὶ τῆς ἐν πόνοις τελαιπωρίας, δταν αὐτοῖς καὶ εἰσαύθις ἐπιφαίνηται Χριστὸς ἐν δυνάμει θεοπρεπείᾳ, καὶ πᾶσαν ἔχων ὑπὸ πόδας τὴν οἰκουμένην. Τοῦτο γάρ οἶμαι δηλοῦν τὸ

⁽¹⁾ Deesse videtur πολλῶν.

A Sed reipsa Christus eos statim liberat, dicens: «Ego sum, nolite timere.» Procul enim cessura erat omnis turbatio, et omni periculo superiores futuri erant ii quibus Christus aderat. Hinc ergo rursus quoque discimus tentationes virili et constanti animo sustinendas esse, firmissimaque in Christum spe posita, erecto in ipsum animo (etiam si undique temptationum metus nos alluerent), salutem omnino consecuturos. Observa enim ut non statim a terra solventibus, nec in principio periculorum Christus in navigio apparat, sed cum stadiis multis a continente distarent. Non enim statim ac ingruit perturbatio servantis gratia, nobis occurrit, sed cum invaluerit metus ac periculum, et in mediis, ut ita dicam, temptationum fluctibus reperimur, tunc etiam inopinato Christus appetit, metumque coereat, et omni periculo liberat, ineffabili virtute infesta quæque in tranquillitatem et gaudium transserens.

B C

292 VI. 21. Voluerunt ergo accipere eum in navim, et statim navis fuit ad terram in quam ibant.

Non a periculis tantum navigantes Dominus liberat inopinato eis apparen, sed omni labore quoque et sudore vindicat, cum virtute Deo convenienti in adversam ripam navigium appellit. Illi enim vix ae ne vix quidem remigando tranare se posse putabant, hic ipsos etiam laboribus istis liberat, multis exiguo admodum tempore ad certiorem fidem editis miraculis. Cum ergo nobis apparuerit et illuxerit Christus, nullo negotio quæcumque spe nostra majus est etiam perficiemus, et quæcumque periclitamur ex eo quod ipsum non habemus, nulla amplius labore utilia quæque perficiemus, ipso praesente. Christus itaque solutio cuncti periculi, et operum spem omnem excedentium perfectiosuscipientibus ipsum. Cum autem de rebus propositis seorsim jam dixerimus, age rursus horum quoque sensum superioribus conjungendo spiritalem contemplationem texamus. Igitur diximus Jesum in cælum tanquam in montem ascendisse assumptum, nimirum post resurrectionem a mortuis; sed postquam istud fieri contigit, tunc soli et seorsim discipuli locum tenentes sequentium

D omni quoque tempore doctorum ecclesiasticorum, praesentis vitæ procellam ceu mare quoddam enavigant, in crebras magnasque temptationes incidentes, et docendi pericula ab adversariis fidei et evangelice prædicationis hostibus gnaviter sustinentes: sed a. meli et laborum difficultate cessabunt, cum ipsis denuo Christus apparebit in virtute Deo convenienti, et subjectum suis pedibus orbem terrarum habens. Hoc enim significari arbitror, cum dicitur ambulare supra mare: nam mare in Scriptura divina plerumque pro mundo capit, juxta illud Psalmistæ: «Hoc mare magnum et spatiosum: illic reptilia quorum non est

numerus ²³. » Cum ergo ingressus fuerit Christus in gloria Patris sui, sicut scriptum est ²⁴, tunc sanctorum apostolorum navis, hoc est Ecclesia, et qui navigant in ea, id est qui per fidem **293** et dilectionem in Deum supra res humanas feruntur, cito et absque ullo labore in terram in quam tendunt appellant. Propositum enim eis est in regnum coelorum tanquam in tutissimum portum appellere. Horum autem omnium sensum Salvator confirmat, ad suos discipulos dicens, modo quidem : « Modicum, et non videbitis me, » et iterum : « modicum et videbitis me ²⁵ : » modo vero, « Pressuram habebitis in mundo : sed confidite. Ego vici mundum ²⁶. » Exterum noctu de monte descendit Dominus, et suis discipulis insomnibus occurrit; unde fit ut non sine metu videant accedentes : exhorrescant enim, ut necessario quidam hinc intelligendum quoque nobis appareat. Descendet enim de celo, mundo veluti noctu quodammodo dormiente, et in multa peccata stidente. Idecirco enim ad nos alicubi quoque ait : « Vigilate ergo, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus est ²⁷. » Nec minus id ex virginum parabola discemus. Quinque enim prudentes virgines esse ait, stultas vero, quinque : « Moram autem faciente sposo dormitaverunt omnes, et dormierunt; media autem nocte clamor factus est : Ecce sponsus venit; exite obviam ei ²⁸. » Cernis ut media nocte sponsus nobis adventare nuntietur? Quis autem ille sit clamor, et quinam occursus divinus ille Paulus declarabit dicens, alias quidem, ipsum Dominiū in missione, in voce archangeli, in tuba Dei descensurum de celo ²⁹; alias vero, de sanctis qui resurrexerint : « Quia et nos qui vivimus, qui residui sumus, simul cum ipsis in nubibus rapiemur obviam Christo in aera, et sic semper cum Domino erimus ³⁰. » Quod autem discipuli metu perculti fuerunt, licet venientem aspicerent, et laborantes atque vigilantes deprehenderentur, significat trepidum quidem judicem in omnes venturum, adeoque justum de se timorem omnibus incussurum, quippe qui per ignem probandus sit, licet illius adventum semper exspectet, nec virtutum labores abjecerit, sed bonis vigiliis et sobrietati sit innutrius. Navigium autem cum suis discipulis non ingreditur tanquam eum illi navigaturus, sed illud potius in terrain impellit. Non enim Christus apparebit amplius coletibus se ad virtutem eos perfecturus, sed iam **294** perfectis exspectatum finem impositurus.

δ Κύριος, ἐφορμίζει δὲ μᾶλλον τῇ χέρσῳ τὸ σκάφος. τοῖς αὐτὸν σεβομένοις ἐπιφανεῖται Χριστὸς, ἀλλὰ τοῖς μενον.

· VI. 22, 23. Altera die, turba quae stabat trans mare, vidit quia navicula alia non erat ibi nisi una illa in quam ingressi fuerant discipuli ejus, et quia

A ἐπὶ θαλάσσης περιπατεῖν, ἐπεὶ καὶ εἰς κόσμον τυχον πολλάκις ἡ θάλασσα παρὰ τῇ θεῖᾳ λαμβάνεται Γραφή, κατὰ τὸ τὸν Φαλμοὺς εἰρημένον. « Αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη, καὶ εὐρύχωρος· ἐκεὶ ἔρχεται, ὃν οὐκ ἔστιν ἀριθμός. » Οταν οὖν εἰσελθῃ Χριστὸς ἐν θέξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, καθὰ γέγραπται, τότε τῶν ἀγίων ἀποστόλων τὸ σκάφος, τοῦτ' ἔστιν, ἡ Ἐκκλησία, καὶ οἱ πλέοντες ἐν αὐτῇ, τοῦτ' ἔστιν, οἱ διά πίστεως, καὶ ἀγάπης τῆς εἰς Θεὸν, ἀνω τῶν ἐν κόσμῳ γεγονότες πραγμάτων, ἀμελητὴ καὶ δίχα πόνου πινεῖται καταλύσουσιν εἰς γῆν, εἰς τὴν θετῆραν. Ἡν γάρ αὐτοῖς ὁ σκοτεῖος, καθάπερ εἰς εὐδίαιν καταλύσαι λιμένα, τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν δηλαδή. Βεβαίος δὲ τὴν ἐφ' ἀπασι τοῖς εἰρημένοις διάνοιαιν ὁ Σωτὴρ, λέγων πρὸς τοὺς ἑστοῦ μαθητὰς, ποτὲ μὲν ὅτι : « Μικρὸν, καὶ οὐκέτι θεωρεῖται, με, καὶ πάλιν, καὶ μικρὸν, καὶ οὐφεσθὲ με, ποτὶ δὲ πάλιν, » Θελίψιν ἔχετε ἐν τῷ κόσμῳ· ἀλλὰ θεωρεῖται, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. » Κάτεισι γε μὴν δὲ νυκτὸς ἀπὸ τοῦ ὥρους ὁ Κύριος, καὶ τοῖς ἔχοτοι μαθηταῖς ἀγρυπνούσιν ἐπιφορτεῖ· καὶ γοῦν ίόντα προσθίπουσι δειλίας οὐ δίχα· καταπρέπουσι τρέπε, ίνα δὴ τι τὸ ἀναγκαῖον εἰς νόησιν καὶ διὰ τούτων ἡμῖν ἀναραινηται. Καταβήσεται γάρ ἐξ οὐρανοῦ καθάπερ ἐν νυκτὶ, κοιμωμένου τρόπον τινὰ τοῦ κόσμου, καὶ εἰς πολλὴν βέγυοντος ἀμαρτίαν. Διὰ γάρ τούτο, καὶ πρὸς ἡμέτερον φραστὸν « Γρηγορεῖς οὖν, διτέ οὐκ οἴστε πολὺ ὁ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται. » Διδάξει δὲ οὐδὲν ἡτον ἡμᾶς καὶ τῇ ταῖς παρθένοις παραβολῇ τὸ λεγόμενον. Πέντε μὲν γάρ τὰς φρονίμους εἶναι φησι, μωράς δὲ τὰς πάντες. « Ἀλλὰ βραδύνοντος τοῦ νυμφεύν ἐνύσταξαν πάσαις καὶ ἐκάθευδον· μέσης δὲ νυκτὸς χρυσῇ γέγονεν· Ἰδού δὲ νυμφίος, ἐξέρχεσθαι εἰς ὑπάντησιν. » Ήρθες διπάς δὲ μέσης νυκτὸς δὲ νυμφίος ἡμῖν ἀγγέλλεται; Τίς δὲ λοιπὸν ἡ χρυσή, καὶ δὴ; ἀπαντήσεως τρόπος, σαφηνεῖ λέγων δὲ θεοπάτερος Παύλος, ποτὲ μὲν ὅτι : « Αὔτοὶ δὲ Κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ· » ποτὲ δὲ πάλιν περὶ τῶν ἐγγηρεμένων ἀγίων· « Ότι καὶ ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι, δῆμα αὐτοῖς ἐν νεφέλαις ἀρπαγησθεῖσα εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὐτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσθμεθα. » Τὸ δὲ φύσιον βεβοήσθαι τοὺς μαθητὰς, καίτοι θεωροῦνται ἐρχόμενον, καὶ ἐν πόνῳ καὶ ἐγρήγορσι κατειλημμένους, ἐκεῖνο δηλοί. διτέ φοβερός μὲν ἐπὶ πάντας ἡγεῖται κρήτης, καταπλήξει δὲ πάντας τῷ ἑαυτῷ, καὶ δίκαιοις, ὡς διὰ πυρὸς δοκιμαζόμενοι, καίτοι προαναβλέπων δὲ τὸν ἀφεξόμενον, καὶ οὐκ ἀκνήσας εἰς πόνους τοὺς ἐπ' ἀρετῇ, νήψει τε δόμων καὶ ἀγαθῇ γρηγόρει συντεθραμμένος. Οὐ συνειρχεται δὲ τοῖς ἑστοῦ μαθηταῖς, ὡς συμπλεύσων Οὐ γάρ συνεργήσων ἔτι πρὸς κατόρθωσιν ἀρετῆς ἡδη κατωρθωμένοις πέρας ἐπιθήσων τὸ προσδοκώ-

Τῇ ἐπαύριον δὲ χλοὶς δὲ στηκάς πέραν τῆς θαλάσσης, ίδωρ διτέ πλοιούριον ἀλλο οὐκ ἡνὶ εἰ μὴ ἐτείροι εἰς διέβησσει οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ,

²³ Psal. ciii, 5. ²⁴ Luc. xxiv, 26. ²⁵ Ioann. xvi, 16. ²⁶ Joan. xvi, 36. ²⁷ Marc. xiii, 33. ²⁸ Matth. xxv, 5, 6. ²⁹ Thess. v, 45. ³⁰ Ibid. 16.

καὶ δὲ οὐ συνῆλθε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ εἰς τὸ πλοῖον ὁ Ἰησοῦς, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀπῆδον. Ἀλλὰ δὲ ἡ μὲν πλοιάρια ἦν Τιβερίας, ἥργιτοῦ τόπου, ὃντος ἐφαγον τὸν ἀρτον σύχαριστήσιτος τοῦ Κυρίου.

Οἱ λανθάνει τὸ παράδοξον, τὸ ἐπ' αὐτῆς τῆς θαλάσσης, φῆμι, περιπατῆσαι τὸν Ἰησοῦν, καὶ τοὺς διά νυκτὸς, καὶ ἐν σκότῳ γεγενημένον, καὶ λεληθότως οἰκονομηθέν. Τπαισθάνεται δὲ τῶν ἀκολουθείν εἰωθέσθων ὁ δῆμος, διὰ πολλῆς τινος, ὡς δούκε, τῆς ἀπιτηρήσεως πληροφορούμενος, διὰ μήτε συμπλεύσοι τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, μήτε μὴν ἐτέρῳ διαπορθμεύσαι τῷ σκάφει. Μόνον γάρ ἡν ἔκεισα τὸ τῶν ἀποστόλων, δῆμος καὶ λαδόντες προώχησεν. Οὐδέν οὖν ξρά λανθάνει τῶν ἀγαθῶν, καὶν λεληθότως ὑπὸ τοῦ τελῆται τυχόν, καὶ ἀληθές ἐντεῦθεν ὄψιμεσθα τὸ, «Οὐδὲν κρυπτὸν, δὲ οὐ φανερωθήσεται, οὐδὲ ἀπόχρυπον, δὲ οὐ μὴ γνωσθῇ, καὶ εἰς φανερὸν ἐλθῇ.» Χρῆναι φῆμι τοιγαροῦν τὸν τοῖς Ἑγνεσιν ἀκολουθεῖν ἐθέλοντα τοῦ Χριστοῦ, καὶ κατὰ τὸ ἔγχωρον ἀνθρώπῳ πρὸς τὸν ἐν ἐκείνῳ διεπλέτεοθαι τύπον, μὴ φιλοκόμως ἐπείγεσθαι διαζῆν, μηδὲ εἰς θήραν ἐπαίνων ἐξέλκεσθαι ποιούντα τὴν ἀρετὴν, μηδὲ εἰ παράδοξον τίνα καὶ λίαν ἐξησχημένον ἐπανέλοιτο βίον, οὐ μετρίως δοξάζεσθαι διὰ τοῦτο φιλεῖν, ἀλλὰ μηνοὶς δράσθαι θάλειν τοῖς τῆς θεότητος ὄφελαιμοῖς ἀπογυμνούμενοῖς τὰ κρυπτὰ, καὶ τὸ λεληθότως ἀπιτελεσθὲν εἰς ἐμφανεστάτην ἀγούσης κατάληψιν.

Ὅτε οὖν εἶδεν ὁ δῆμος δει τὸν Ἰησοῦς οὐκ ἐτείνει εἰς, οὐδὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἐνέδησαν αὐτοῦ εἰς τὰ πλοιάρια, καὶ ἡλθον εἰς Καφαρναοῦμ ζητούντες τὸν Ἰησοῦν.

Ἀκολουθούσιν οὗτοι θαυμασταὶ μὲν ἵσως τῶν σημείων ὑπάρχοντες, οὐ μὴν εἰς τὸ χρῆναι πιστεύειν τὴν ἐξ αὐτῶν ὀφέλειαν δεχόμενοι, ἀλλ' ὕστερα τράπεζα παραδοξοποιῶ τὴν ἀντίδοσιν διὰ τοῦ καὶ μόνον αὐτὸν ἐπαινεῖν οὐκ ἀνεθέλητον προσκομίζοντες. Φρενὸς δὲ τοῦτο νόσημα πικρόν, καὶ φυχῆς οὐδαμόθεν ἐπὶ τὴν τοῦ συμφέροντος αἵρεσιν παιδαγωγεῖσθαι κατεύθισμένης. Αἴτιον δὲ τούτων αὐτοῖς, τὸ μόνον ἀπιτέρπεοθαι ταῖς τῆς σαρκὸς ἡδοναῖς, καὶ τροφῇ μᾶλλον τῇ εὐτελεστάτῃ καὶ προσκαίρῳ προθύμως ἀπιπήδην, ἥγουν τοῖς πνευματικοῖς ἀπιτρέχειν ἀγαθοῖς, καὶ πειράσθαι κερδαίνειν, διὰ πρὸς ζωὴν ἀποτρέψει τὴν αἰώνιον. Τοῦτο δὲ μάθοις ἀκριβῶς, καὶ διὰ τῶν ἐφεξῆς.

Καὶ εὐρότες αὐτὸν πέραν τῆς θαλάσσης, εἶχον αὐτῷ· «Ραబδί, σύτος ὡδὸς γέγονας;

Εἰς διάθεσιν μὲν δὲ λόγος τὴν ἐξ ἀγαπώντων σχηματίζεται, καὶ ὑποπλάττεται πῶς τὸ γλυκύν, πλὴν ἀνδρῖτος κομιδῆ, καὶ μειρακιώδης ἐξελέγχεται· οὐ γάρ ἔδει τῷ τοσούτῳ περιτυχόντας διδασκάλῳ, μάταιον τι λέγειν, καὶ μαθεῖν ἐπείγεσθαι τὸ μῆδεν. Τι γάρ ἔδει γέλοπευστεῖν, πότε μὲν αὐτὸς ἀρίστος τυχόν; τι δὲ ἡν εἰκὸς τοῦτο μαθόντας ὠφεληθῆσθαι; Σοφὰ τοιγαροῦν παρὰ σοφῶν ζητητον, καὶ προτετιμῆσθω λόγων ἀπαιδεύτων ἢ ἐν συνέσει σιγῇ. «Ἄλατι μὲν γάρ ἡρτύσθαι δεῖν ἀπιτάττει τὸν λόγον

A non introisset cum discipulis suis Jesus in navem, sed soli discipuli ejus abiissent. Aliæ vera supervenerunt nates a Tiberiade iuxta locum ubi manducaverant panem, gratias agente Domino.

Non latet miraculum quo supra mare nimirum graditur Jesus, licet noctu et in tenebris factum sit, et etiam ordinatum. Subsentit enim turba eorum qui sequi solebant, multis, ut credibile est, observationibus edocita, nec cum suis discipulis navigasse, nec alio navigio tranasse. Unicum enim ibi erat navigiolum apostolorum, quo assumpto prius discesserant. Nihil ergo boni latet, quamvis clam ab aliquo forte fiat; et verum hinc esse videbinus. Nihil: «Nihil est opertum quod non revelandum sit: et occultum, quod non sciendum, et in notitiam venturum sit». Aio itaque oportere eum qui vestigia Christi sequi cupit, et quantum vires humanæ patientur, ad illius exemplum formari, non ad ostentationem vitam componere, nec virtutem exercendo laudes venari, neque si admirabilem et pietatis laboribus addictam vitam instituerit, immodice propriea gloriari, sed solis Deitatis oculis patere velle, quæ opera recludit, et quod clanculum gestum est clare patescat.

B VI, 24. Cum ergo vidisset turba quia Jesus non esset ibi, neque discipuli ejus, ascenderunt in navi culas, et venerunt Capernaum quærentes Iesum.

Sequuntur hi admirantes quidem forsitan miracula, non tamen ad credendum utilitatem ex ipsis capientes, sed remunerationem veluti quandam referentes miraculorum editori ex eo solum quod ipsum non invitum laudarent. Mentis autem iste gravis erat morbus, et capessendo hono nequaquam assuetæ. Cuius 295 causa hac erat, quod carnis voluptatibus tantum oblectarentur, et vilissimum ac temporarium cibum arriperent potius quam spiritualia bona capesserent, et lucrari conarentur quæcumque ad vitam nutritiæ æternam. Hoc autem paulo post liquido palebit.

VI, 25. Et cum invenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc venisti?

Amicorum speciem habet oratio, et nonnullis præ se fert suavitatis: verumtamen stulta admodum et juvenilis comperitur: non decebat euim eos qui tanto magistro occurrebat vanum quidam dicere, nihilque ab eo exquirere. Quid enim opus erat sciscitari quandonam ipse adventasset? aut quid hinc utilitatis accepturi erant, postquam didicissent? Sapientia igitur et exquisita petenda sunt a sapientibus, et prudens silentium ineptis sermonibus est anteponendum. Sale quippe con-

⁹⁹ Matth. x, 26.

diendum esse nostrum sermonem jubet discipulus⁴¹; et alius quidam e sapientibus eo nos invitauit his verbis: « Fili, si quidem tibi est sermo intelligentiae, responde: sin minus, manus tua sit in ore tuo⁴². » Quo pacto vero linguae imperitiae vitium damnetur, alio quoque ex loco agnoscemus. « Si quis enim putat, inquit, se religiosum esse, non refrenans linguam suam, sed seducens cor suum, hujus vana est religio⁴³. »

VI. 26. Respondit eis Jesus, et dixit: Amen dico vobis: quæratis me, non quia vidistis signum, sed quia manducastis ex panibus, et saturati estis.

Afferemus aliquid commune, verum tamen exiguo tritum usu. Solent magno ingenio prædicti doctores irasci plerumque cum inane quiddam et inutile ab ipsis quæritur; neque vero id ex arrogantiâ facere compierimus, sed quod interrogantium imperitiam moleste ferant. De nobis itaque nostrique similibus non insulse dictum illud esse arbitror. Salvator autem vehementius objurgat eos qui talia quæserant, utpote stulte loquentes et impetrante quærentes non ea ex quibus boni probique evaderent, sed ipsum ob mercedem corpoream, illamque vilissimam sequerentur. Quid enim **296** cibo illo quotidiano, nec admodum exquisito vilius? Colenda est igitur pietas in Christum et dilectio, non ut aliquid recipiamus corporeum, sed ut salutem per ipsum lucremur: et ne blandis quidem verbis eum compellemus, sicut illi Rabbi dicebant. C verborum comitatem ad impletandas divitias et pecuniarum abundantiam componentes. Nam qui iusti inodi quiddam aggreditur, non ignorabit tandem incurrere se in Christum, qui acerbe reprehendat, et occultam in ipso malitiam revelet. Porro consentaneum est dispensationem in his rursus mirari. Nam cum predicto morbo correptos eos videret, non secus ac peritus et solers medicus duplex eis excogitavit remedium, auctoritati miraculi reprehensionis utilitatem adhibens. Signum igitur reperiemus in eo quod intima eorum noverat. In eo vero quod proprie dicit eos miraculorum editorem nolle quærere propter pietatem, reprehensionem spectabis; prodest autem duobus modis. Nam ex eo quod liquido novit intima eorum consilia, scire se quoque ostendit eos stuollos esse qui divinum oculum latere posse sibi persuadeant, infossa interim cordi malitia, et blanditiis lingua compositis. Hoc enim erat eos admonere demum ut ab isto morbo caverent, sequo a non parvo peccato expedirent: injurius enim profecto, et iniquus est, qui hanc habet de Deo opinionem; ex eo vero quod utiliter peccantes arguit, eos ab ulteriore cursu in malum quondammodo revocat. Scriptum enim, et manat latius cum nihil est quod prohibeat, sed deprehensum proptermodum erubescit, et funiculi more in scipsum

A ἡμῶν δὲ Χριστοῦ μαθητῆς· ἐτερος δὲ τις εἰς τοῦ προτρέπει τῶν σοφῶν· « Τέκνον, εἰπάνω, εἰ μὲν ἔστι σος λόγος συνέσεως, ἀποχρίθητι· εἰ δὲ μή, χειρὶ ἔστω ἐπὶ στόματί σου. » Ὁπως δὲ φαῦλον ἔστι τὸ ἐπὶ ἀπαιδεύτῳ γλώττῃ καταγινώσκεσθαι, καὶ δι' ἐτέρου γνωσθεία· « Εἴ τις γάρ, φρστή, δοκεῖ θρῆσκος· εἶνγι ἐν ὑμῖν, μὴ χαλιναγωγῶν γλώτταν αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀπατῶν καρδίας αὐτοῦ, τούτου μάταιος δὲ θρησκεία. »

'Απειρόθη αὐτοῖς δὲ Ἰησοῦν, καὶ εἰκεῖ· 'Αμήτη, λέγω ὑμῖν· ζητεῖτε με, οὐχ διτε εἰδετε σημεῖον, ἀλλὰ διτε ἐφάργετε διτε τῷ δρτω, καὶ ἐχορτάσθητε.

Ἐροῦμεν δή τι κοινὸν, πλὴν οὐδεὶς μικρῷ τετριμένον. Περύκασι πως αἱ μεγάλαι τῶν διδασκάλων

B ξεῖσι οὐ μετρίως χαλιπάθεν πολλάκις, διτε τις τῶν εἰκαλῶν καὶ ἀνωρελῶν ἐξετάζεινται· καὶ οὐ δῆποι τοῦτο παθόντας αὐτοὺς ἐξ ἀλαζονείας εὐρήσομεν, ἀλλὰ μᾶλλον ταῖς τῶν ἐρωτώντων ἀμαθίαις ἐπιστραγάζονταις. Ἐπὶ μὲν οὖν ἡμῶν τε καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς οὐκ ἀκόμψιας εἰρήσθαι τοῦτο ὑπολαμβάνω. Θερμὸν δὲ τοῖς ἐκεῖνα διερωτήσασιν ἐπιφέρει τὸν Ελεγχὸν δὲ Σωτῆρ, ὡς λαλοῦσιν ἀπαιδεύτως, καὶ ἀσυνέτως διεσκεμμένοις, οὐχ διτε προσήκοι ζητεῖν τὰ ἐφ' οὓς ἀν γένοντα καλοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἐπὶ μισθῷ σωματικῷ, καὶ τούτῳ εὐτελεστάτῳ καταχολουθεῖν αὐτῷ. Τί γάρ ἀν γένοντο τροφῆς τῆς ἐφημέρου, καὶ οὐκ ἐν πολυτελείᾳ, τὸ Κλαττον; Ἐπιτηδεύτερον τοιγαροῦν τὴν εἰς Χριστὸν εὐλάβειαν καὶ ἀγάπησιν, οὐχ ἵνα τι τῶν σωματικῶν εὐρίσκωμεν, ἀλλ' ἵνα τὴν δι' αὐτοῦ σωτηρίαν ἀποκερδάνωμεν, καὶ μή λέγωμεν μὲν ἀγαθὰ πρὸς αὐτὸν, ὁσπερ οὖν ἐκεῖνοι τὸ Παΐδει, ἐμπορίας δὲ ἀλλὰς ὑπόθεσιν καὶ ἀπλήστου χρημάτων συγχομιδῆς, τὴν χρηστολογίαν μή ἀρτύωμεν. Ἡγουν δὲ τοιούτοις ἐπιγειρόν, οὐκ ἀγνοήσει λοιπὸν διτε πικρῶς ἐλέγχοντε προσβάλλετ τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν κεχρυμμένην ἐν αὐτῷ κακίαν ἀποκαλύπτοντε. Θαυμάσσει δὲ πάλιν ἀκόδουθον καὶ τὴν ἐπὶ τούτοις οἰκονομίαν. Ἐπειδὴ γάρ νόσων κατειλημμένους ἐθεάτο τῇ προερημένῃ, καθάπερ τις ἀριστοτέχνης καὶ ἐπιστήμων λατρὸς, διπλοῦν αὐτοῖς ἐπενόησε φάρμακον, ἀξιολογώτατῷ σημειῷ τὸν ἐπωφελῆ παραπλέξας Ελεγχον. Τὸ μὲν οὖν σημεῖον εὐρήσομεν ἐν τῷ εἰδέναι τὰ ἐν αὐτοῖς, ἐν δὲ τῷ κυρίως μή δι' εὐσέβειαν ζητεῖν D ἐπειγεσθαι λέγειν αὐτοὺς τὸν θευματουργὸν, θεωρήσεις τὸν Ελεγχον· ὥφελει δὲ διτεώς. Τῷ μὲν γάρ ἐκεπιστασθαι σαφῶς τὰ ἐν αὐτοῖς βουλεύματα, καὶ γνωρίζειν ἀκριβῶς ἀσυνέτους δυτας ἐπιδεικνύει, διτε δὴ λήσονται τὸν θείον ὀφθαλμὸν οἰομένους, καταχύσαντες μὲν ἐν καρδίᾳ τὴν πονηρίαν, ἐπιτηδεύοντες δὲ τὸ ἐν γλώττῃ γλυκύ. Τοῦτο δὲ ἡν ἀναπειθοντος ἡδη νόσου μὲν τῆς ἐπὶ τούτοις ἀποροτέψην, ἀμαρτίας δὲ λήγειν οὐ μικρές· ὑδριστῆς γάρ θντως, καὶ κατα πάροντος, δ ταύτην ἔχων ἐπὶ θεῷ τὴν διάληψιν· τῷ δὲ χρησίμως ἐλέγχειν ἡμαρτηκότας, ἀνασιράζων [γρ.-ράζει] τρόπον τινὰ τοῦ κακοῦ τὸν ἐπέκεινα δρόμον. Ἔργει μὲν γάρ, καὶ ἐκτενεῖται τὸ κωλύον ἔχον οὐδέν.

⁴¹ Coloss. iv, 6. ⁴² Eccli. v, 14. ⁴³ Jac. i, 26.

φωραθέν δὲ πας μηνονουχὶ καὶ αἰσχύνεται, καὶ ὁ συγνοίου δίκην εἰς ἑαυτὸν συστέλλεται. Ὡφελεῖ τοις γαρ οὐ καὶ ἀλέγχων ὁ Κύριος, καὶ δι' ὧν ἡνὶ τις αὐτὸν, διὰ πλήττοις νομίσεις, διὰ τούτων αὐτῶν εὐεργετῶντα θεάσαιτο. Νοητέον ἐντεῦθεν, διὰ τὴν θωπεύσθαι τινες, η̄ χρηστοῖς περισσαντοι λόγοις τοὺς τῶν Τεκνησῶν ἡγουμένους, μῆδι ὀρθοποδῶσι δὲ περὶ τὴν πίστιν, οὐ συναρπάζεσθαι ταῖς κολακεῖαις ἀκόλουθον αὐτοὺς, οὐδὲ ὕσπερ τινὰ μισθὸν τῶν ἐπαίνων ἀντιχιρῆσθαι τοῖς ἐπανορθώστας δεομένοις, τὴν ἐφ' οἷς δὲ πταίωσι σιωπήν· ἀλέγχειν δὲ μᾶλλον ἐκ παρθεσίας, καὶ μεταχωρεῖν ἀναπτεῖθεν ἐπὶ τὸ ἀμεινον, ἥγουν δὲ τούτου καὶ ἐπέρους ὠφελεῖν, κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Παύλου· «Τοὺς ἀμαρτάνοντας ἐνώπιον πάντων Ἐλεγχε, ἵνα καὶ οἱ λοιποὶ φόβον ἔχωσι.» Τὰ μὲν οὖν ἐν τοῖς προκειμένοις ἡμῖν ἀναμέρος ἐν τούτοις ἀκολουθία γε μήν, καὶ ἀναγκαῖς ἐπεντηγμένα τοῖς ἡδη προτεθεωρημένοις, ἀναδείκνυσθαι δεῖν ὑπολαμβάνω καὶ αὐτά. Οὐκοῦν ἐν ἐκείνοις ἀλέγομεν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν ἐκ τοῦ δρους κάθιδον, τὴν δευτέραν ἡμῖν καὶ αὐθίς ἐσομένην ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐπιθημάντας ἀνατυποῦν, καὶ ὡς ἐν συναρπέσει τοῦ παντὸς θεωρήματα προσετίθεμεν, διὰ τὸ ἀγρυπνοῦσι, καὶ ἐν τῷ πονεῖν ὑπάρχουσιν ἐτι τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐπιφανεῖται, καὶ δειλίας ἀπαλλάξας παραχῆμα τὸ σκάρος ἐτίθει πρὸς γῆν. Καὶ τὸ ἐκ τούτων ὡς ἐν τύποις ἡμῖν ἡγαραφούμενον, ἐν ἐκείνοις ἐσαφηνίζομεν. «Ἄλλ᾽ ἐπιτίθει νῦν, διὰ μετὰ τὸ κατελθεῖν ἐκ τοῦ δρους τὸν Ἰησοῦν, ὑστερίζουσι τινες περὶ τὴν ἀκολουθηστεν, καὶ τελευταῖοι βαδίζουσιν ἐπ᾽ αὐτὸν.» Ερχονται γάρ τῇ ἐπαύριον· οὐκ ἀπαρατηρήτως καὶ ἀντὸν προστεθεικότος τοῦ εὐαγγελιστοῦ· εἴτα περιτυχντες, χρηστοῖς κολακεύειν ἐπιχειροῦσι: λόγοις, ἐπιπλήττει δὲ αὐτοῖς ὁ Χριστός, ζέοντα καὶ δριμὺν ἐπάγων τὸν Ἐλεγχον, ἵνα πάλιν ἐκείνῳ διενθυμώμεθα, διὰ μετὰ τὸ ἀφικέσθαι τὸν Κύριον ὡς ἡμᾶς ἐξ οὐρανῶν, εἰκάσιατη λοιπὸν καὶ ἀνωφελῆς ἀνθρώποις ἡ τῶν ἀγαθῶν ἐπικήτησις, καὶ τὸ ἀκολουθεῖν ἐθέλειν αὐτῷ καὶ ρὸν οὐκ ἔχει τὸν πρέποντα. Ἀλλὰ καὶ προσιωσι τινες, πρασηνεστάτοις αὐτὸν καταμαλθάξειν οἰόμενοι λόγοις, οὐκέτι χρηστῷ περιτεύξονται, καὶ πράψ τῷ κρίνοντι, ἀλλ᾽ ἀλέγχτικῷ τε καὶ πληκτικῷ. Τὴν γάρ τῶν ἀλέγχομένων θωπεῖαν, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Ελεγχον ἐν τοῖς τοῦ Σωτῆρος θεωρήσεις λόγοις, δέ τι δὴ καὶ φησι· «Πολλοὶ ἔρουσι μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ,» τῇ τῆς κρίσεως δηλονότι· «Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ σῷ δόνῳ ματι δαιμόνια ἔξεβάλομεν; Ἀλλὰ τότε, φησιν, δομολογήσω αὐτοῖς, διὰ τὸ μὴ λέγω δύμην, οὐδεποτε ἔγινων δύμας.» Οὐ γάρ ἐξηγεῖται με, φησι, καθαρῶς, ἀλλ᾽ οὐδὲ τὸ ἐν ἀγιασμῷ διαπρέπειν ἡγαπήσεται· ἔγινων γάρ ἀν διὰ τούτων δύμας, ἀλλ᾽ ἐπειπέρ εἰς ἐμπορίας εὑρεσιν, τὴν ἐν δοκήσει καὶ ἐν ψιλαῖς ὑπονοίαις εὐλάβειαν ἐποιήσασθε, καὶ ἥγνοηκέναι δικαίως δομολογῶ· διέπερ οὖν ἐν τούτοις εἶναι φρεμεν τὸ «Κύριε, Κύριε,» τοῦτο καὶ ἐνθάδε τὸ «Ραβδί.» Οὐκοῦν διψει τὸ κολάζεσθαι πικρὸν, μῆδι καταπιπτέτω πρὸς ἀνανδρεῖαν, μηδὲ ἀσθενεῖτω ποικίλως εἰς τὸ

A contrahitnr. Prodest ergo Dominus, etiam cum increpat, et quibus serire putatur, iisdem ipsis beneficiis conferre cernitur. Hinc statuendum est, Ecclesiarum præsulibus, tametsi quidam eis assententur, aut blandiantur, sed in fide recte non incedant, illorum adulatioibz cedendum non esse, nec de eorum deliciis lacendum, ut præmium veluti quoddam laudum quas acceperint, iis retribuant quibus correctione opus est: sed libere potius increpandos, et ad meliorem frugem revocandos, adeoque cæteros quoque hinc juvandos, juxta illud Pauli dictum: « Peccantes coram omnibus argue, ut et cæteri timorem habeant. » Sed de rebus propositis sigillatim bactenus. **297** Consentaneum tamen arbitror ut quæ prioribus observationibus subjuncta sunt, ea ipsa rursus exhibeam. Igitur ibi diximus Salvatoris nostri de monte descensum figuram esse secundi et denuo futuri de cœlis adventus, et omnia veluti complectendo addidimus apparere ipsum discipulis suis, eum vigilantibus, tum laborantibus, et metu soluto navigium in terram statim deponere. Quid vero hinc typice nobis significatum sit, ibi declaravimus. Sed observa nunc quosdam pone sequi, et ultimos ad Jesum venire, postquam de monte descendit. Veniunt enim postero die, quod non tenere evangelista addidit, et cum occurrisse Christo, blandis sermonibus ipsum aggrediuntur; sed eos Christus arguit, acrem et serventem increpationem adhibens, ut illud rursus in animuū induceremus, postquam Dominus ad nos de cœlis venerit, vanissimam demum et inutilem foro bonorum postulationem, neque nos tempestive jam eum secururos. Sed et tametsi quidam accesserint sperantes ipsum blandissimis verbis delinire, non jam facilem aemitem judicem reperturos, sed aspetum ac severum. Adulationem quippe eorum qui arguentur, et increpationem ipsam in Salvatoris verbis conspicies, cum nimur ait: « Multi dicent mibi in illa die, » judicii scilicet: « Domine, Domine, nonne in nomine tuo dæmonia ejecimus? Sed tunc, inquit, confitebor illis, quia amen dico vobis, nunquam novi vos. » Non enim pure me quæsistis, inquit, sed nec sanctimonia splendere studiistis: hinc enim vos agnoscerem, sed cum ad lucrum faciendum imaginariam et inanem pietatis speciem prævobis tuleritis, idcirco vos mihi quoque ignotos esse profiteor: quod igitur hic esse dicimus, « Domine, Domine, » id ipsum ibi quoque, « Rabbi. » Quocirca cuicunque grave et acerbum est puniri, ne iniquiam delabatur, neque variis modis infirmum prebeat se ad peccatum, bonitatem Dei respiciens, sed præparet opus suum, ut scriptum est⁴⁴, in exitum suum, et præparetur in agrum, hoc est donec in hoc mundo est. Agrum enim mundum Salvator interpretatus est. Præparetur vero ad probationem **298** sanctitatis et iustitiae coram Dei tribunalii.

⁴⁴ 1 Tim. v, 20. ⁴⁵ Malth. vii, 23, 24. ⁴⁶ Prov. xxiv, 27.

Non enim cernet judicem intempestive benignum, sed neque verbis ad misericordiam compoitis contendem, cui tum impigre obtemperandum fuit ad salutem vocanti, cum bonitatis tempus id permetteret, et priorum delictorum venia petenda, et benignitas Dei Salvatoris imploranda.

Ἐπὶ τοῦ θεοῦ βῆματος. Οὐ γάρ ἀκαίρως ὅντα φιλάνθρωπον θεωρήσει τὸν δικαστὴν, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς εἰς ἔλεον εἰκοντα λόγοις, τὸν ὑπέρ ἐχρῆν ἀμελητὸν καταπείθεσθαι καλοῦντι πρὸς σωτηρίαν, ὅτε καὶ δὴ τῆς ἡμερότητος ἐπεδίουν καὶρός, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς ἡδη προεπιτασμένοις ἔξαιτεν ἀμνηστίαν, καὶ τὴν ἐκ θεοῦ τοῦ σώζοντος φιλανθρωπίαν ἐπιζητεῖν.

VI. 27. *Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam aeternam, quem filius hominis dabit vobis.*

Istiusmodi quiddam et generalius quodammodo Paulus disserens nos edocet his verbis: « Qui seminat in carne sua, de carne et morte corruptio-
nem: qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet viam aeternam ».²⁷ « Seminare enim in carne sua dicit eos qui earnis voluptatibus totas, ut aiunt, laxantes habentes, præcipites feruntur quo voluntas impellit, utile a noxio nullatenus discernentes, nec ullo modo legislatoris præceptis observandis assueti, sed ad solam eamque temporariam voluptatem inconsiderate detati, rebus quæ vide-
tur nihil quidquam præferentes. Rursus vero seminare asserit in spiritu ea quibus nos clarere vult Spiritus sanctus, cum toto animi studio et tanta cura virtutes colunt, ut nisi ratio naturas eos necessarium carni alimentum præbere cogere, ne id quidem facerent. Arbitror itaque non decere ut ad cupiditatem carnem curemus, sed necessariis potius incumbamus, eaque colamus quæ ad aeternam ac divinam vitam conferunt. Corporis enim demiri-
rari delicias, nihilque ventris ingluvie potius habere, helluinum est prorsus, et extrema non caret rationis inopia. Sed honestis incumbere, et id maxime studere ut virtutibus inclarescas, alique spiritus legibus subjaceas, eaque de Deo cupidissime arri-
pere quæ nos ad salutem conduceare possunt, ejus utique fatebor esse qui suam novit naturam, nec ignorat se animal rationis compos ad imaginem 299 Creatoris conditum. Itaque, ut ipse atiebū Salvator, ait: « Ne solliciti sumus quid manduca-
bimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur »;²⁸ sed reputantes cibo animam esse potiorem, et corpus amictu, id imprimis attendamus quo pacto se habeant quæ præstant in nobis. Licit enim corpus bene se habeat, et congruis alimentis pin-
guescat, nihil tamen inde ad miseram animam utilitatis reddit: sed e contrario danni plurimum conciliatur. In ignem quippe aeternum detrudetur, cum necesse sit eos qui nihil boni egerint, idcirco puniri; corpore autem ratione convenienti frenato, atque spiritus legibus subditu, utrumque simul servari. Absurdissimum est igitur nos temporarie carni et jamjam periturae tantum curse impendere, ut nihil ei plane deesse velimus quod appetat:

²⁷ Galat. vi, 8. ²⁸ Matth. vi, 31.

Α πλημμελεῖν, εἰς χρηστότητα βλέπων τὴν ἐν θεῷ ἀλλ' ἐτομαζέω τὸ ἔργον αὐτοῦ εἰς τὴν ἔξοδον αὐτού, καὶ παρασκευάζεσθαι εἰς τὸν ἄγρον, τοῦτ' ἔστιν, ἵνα ἐστὶν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ. Ἐγρήνας γάρ τὸν κόσμον τῇ μητρίνευσεν ὁ Σωτὴρ. Παρασκευάζεσθαι δὲ πρὸς ἀπόδεξιν ἀγιασμοῦ, καὶ δικαιουσῆς;

Ἐργάζεσθαι μὴ τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολινυμένην ἀλλὰ τὴν βρῶσιν τὴν μέρουσαν εἰς ἡώην αὐλα-
ριον.

Τοιούτον τι πάλιν ἐπὶ τὸ καθόλου καὶ γενικότερό πως ἐκπλατύνουν τὸν λόγον, ὁ Παῦλος ἡμᾶς ἐνδιδάσκει [αἱ. ἐκπαιδεύει] λέγων: « Οἱ σπειρωαί τὴν σάρκα, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν » δὲ σπείρουν εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αὐ-
τον. Σπείρειν μὲν γάρ εἰς τὴν σάρκα φρούριον οἴ-
γε ταῖς τῆς σαρκὸς ἡδυναῖς διλασθεῖσαι τὸν πομπόν. Σπείρειν δὲ διατρέψαντες τὰς ἡδυναῖς διαπρέπειν ἡμᾶς τὸν γάιον Πνεῦμα, διλον μὲν τῆς ἐστωτῶν διανοίας διπλανῶντας τὸ σπουδαῖμα, συντόνων δὲ οὖτες ἀπο-
χρημένους φροντίδι πρὸς γεωργίαν τῶν ἀγαθῶν, ὡς εἰ μή τις αὐτοὺς κατήπειξε λόγος φυσικός τε καὶ ἀνυπέρθετος τὰς ἀναγκαῖας τῇ σαρκὶ χαρίζεσθαι τροφάς, οὐδὲ ἀν εἰς τοῦτο ποτε καταβαίνειν ἡλέγοντο. Οἶμαι τοῖνυν προστήνειν ἡμᾶς, τῆς μὲν σαρκὸς εἰς ἐπιτυμαῖαν μηδεμίᾳ διλασθεῖσαι πρόνοιαν, προσκείσθαι δὲ μᾶλλον τοῖς ἀναγκαιοτάτοις, καὶ ἐπιτρέπειν ἐπείγοσθαι, τὰ διπλαπέρ τὴν ἡμᾶς εἰς τὴν αἰώνιον τε καὶ θελαν διαφέρει ζωὴν. Τὸ μὲν γάρ τὰς τοῦ σώματος ἀποθαυμάζειν τρυφάς, καὶ μηδὲν ἡγείσθαι τὸ διπλον τῶν περὶ γαστέρα πλεονασμῶν [αἱ. πλησμῶν], θηριώδες δυτικός, καὶ τῆς ἐπὶ τοῖς ἐσχάτοις διλογίας αὐτὸς ἀμοιρούν. Τὸ δὲ προσκείσθαι τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ λίτιν ἐπείγεσθαι διαπρέπειν ἐν ἀρεταῖς καὶ τοῖς τοῦ πνεύματος ὑποκείσθαι νόμοις, προσείσθαι τε καὶ λιαν ἀσμένως τὰ περὶ θεοῦ πρὸς σωτηρίαν ἐφοδιάσιν ἡμᾶς ἰσχύοντα, δοίην ἀν ἕγως πρέπειν δυτικός τῷ τὴν Ιδίᾳν ἐπιγινώσκοντι φύσιν, καὶ διτὶς ζῶνται πεποίηται λογικῶν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος οὐκ ἡγνοτέοντο. Οὐκοῦν ὡς αὐτός πού φησιν ὁ Σωτὴρ, « Μή μεριμνῶ μεν τὶ φάγωμεν, ή τὶ πίωμεν, ή τὶ περιθαλάμεθα » λογιζόμενοι δὲ διτὶς κρείττων ἐστὶ τῆς τροφῆς ἡ ψυχή, καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος, δπως ἀν ἔχοι καλούς τὰ τιμιώτερα μᾶλλον τὸν ἐν ἡμῖν ἐνθυμιώμεθα. Εὔπο-
θουντος [Ισ. εὐ· παθόντος] μὲν γάρ τοῦ σώματος, καὶ ταῖς αὐτῷ καταλλήλοις πιαινομένου τροφᾶς, δημητρίου μὲν οὐδὲμίᾳ τῇ ἀθλίᾳ ψυχῇ. ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων, καὶ

πολὺ τι τὸ βλάστος ἀνατελεῖ· κατοιχήσεται γάρ εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, ἐπειπερ ἀνάγκη τοὺς οὐδὲν τῶν ἄγαθῶν εἰργασμένους, τῆς ἐπὶ τούτοις εἶσα γενέσθαι δίκης· λογισμῷ δὲ τῷ πρέποντι χαλιναγωγηθέντος τοῦ σώματος, καὶ τοῖς τοῦ πνεύματος ὑπεζευγμένου νόμοις, σώζεσθαι πάντας ἀνάγκη τὸ συναμφότερον. Τέττι τοίνυν τῶν ἀτοπιστάτων, τῆς μὲν προσταύρου καὶ δυον οὐδέπον φθαρησμένης σαρκὸς οὗτως ἡμᾶς προνοεῖν, ὡς οἰεσθαι δεῖν οὐδενὸς δλῶς ἀπολεμπάνεσθαι τῶν φιλαιτάτων αὐτῇ· ἐν παρέργῳ δὲ τάξει λαβεῖν, ή καὶ τῷ μηδὲν παρισοῦν τὴν ἐπὶ ψυχῇ φροντίδα, καίτοι τοσοῦτον οἷμαι προσήκειν ἐπειγεσθαι μᾶλλον ἡμᾶς προσκεχλίσθαι τοῖς ἐπὶ ψυχῇ φροντίσμασιν, δύον καὶ ἐν ἀμενοσι, ή κατὰ σάρκα ἔστιν. Οὗτω γάρ δυτῶς, καὶ τῶν ἡττωμένων προτάττοντες τὸ ὡς ἐν συγκρίσει νικῶν, καὶ δικαίων τὴν ἐπὶ τούτοις δρίζοντες φῆφον, δύοι τε καὶ σοφοὶ γενηθέμεθα δικασταῖ, καὶ οὐχ ἐτέροις τιστὴν ἐκ λογισμῶν ἀγαθῶν δρθότητα χαριούμεθα, μᾶλλον δὲ ταῖς οἰκείαις ἐπιτήσθμεθα κεφαλαῖς. Ἐργαζόμεθα τούτους, καθά φησιν δὲ Σωτὴρ, μή τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολλυμένην· χωρίσαστα γάρ εἰς γαστέρα, καὶ εἰς δλίγον αερού· ἐν τὸν καιρὸν πρὸς εὐτελεστάτην ἥσοντην εὖν διαπαίξασα πρὸς ἐφεδρῶνα χωρεῖ, καὶ ἐκ γαστρὸς αὐθίς μετοχετένεται. Ἡ δὲ βρῶσις ἡ πνευματικὴ τὴν καρδίαν στηρίζουσα, συνέχει τὸν ἀνθρώπου εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἢν καὶ χορηγήσειν αὐτὸς ἡμῖν δὲ Χριστὸς ἐπαγγέλλεται, λέρων· Ἡν δὲ Κύρος τοῦ ἀνθρώπου ὑμῶν δώσει· συναναπλέξας ὅμοιον τῷ θεοπρεπεῖ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ συζεύξας δλον τῆς οἰκονομίας τῆς μετὰ σαρκὸς τὸ ἐν κόσμῳ μυστήριον. Ὑπαινίτεται δὲ πως τὴν μυστικὴν τε καὶ πνευματικωτέραν τροφὴν, δι' οὓς καὶ σῶμα, καὶ ψυχὴν ἀγιαζόμενοι διαζώμενον ἐν αὐτῷ. Γυμνάτερον δέ πως ἐν τοῖς ἐφεδροῖς τοῦτο λέγοντα θεωρήσομεν. Τετηρήσθω τοιγαροῦν δὲ γάρ τοι τῷ χρεωστουμένῳ καιρῷ τε καὶ τόπῳ.

ΚΕΦΑΔ. Ε'.

***Θει** χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός δεσμού δὲ Μορογρής, καὶ οὐκ ἐτερος παρ' αὐτὸν, ή δεσμού, ή τοσίται χαρακτήρ.

***Ην** δὲ Κύρος τοῦ ἀνθρώπου ὑμῖν δώσει· τοῦτον γάρ δὲ Πατήρ ἐσφράγιστεν δὲ Θεός.

Οὐκ ἡγνόησε πάλιν, ὡς θεός, τὰ ἐκ τῆς Ιουδαικῆς ἀμαθίας ἐσδένεντα τυχὸν ἐγκλήματα, καὶ τὰ ἐπ' οἷς ἐξαγριοῦσθαι πολλάκις αὐτοὺς ἀπαίδευτος; συμβέβηκεν. Ἡδεὶ δὲ διτὶ λογιοῦνται καθ' ἑαυτοὺς, εἰς μάνην δρῶντες τὴν σάρκα, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ Θεὸν Λόγον οὐκ ἐννοήσαντες· Τίς οὖτος ἄρα δεσμὸν δὲ τοῖς Θεοπρεπεῖσι λόγοις ἐπιτηδῶν; Τίς γάρ δὲ ἀνθρώποις χορηγήσηται τροφὴν, τὴν εἰς ζωὴν συνέχουσαν τὴν αἰώνιον; Φύσεως μὲν γάρ ἀνθρώπινης παντελῶς ἀλλαδεριον τὸ τοιοῦτον ἔστι, μόνῳ δὲ ἀν πρέποντι τῷ ἐπὶ πάντας δυτὶ θεῷ. Προαπολογεῖται τοιγαροῦν δὲ Σωτὴρ, καὶ δυσωπεῖ ταῖς εὐκαίροις τῶν λόγων ἐπαγωγαῖς, τὴν προσδοκωμένην αὐτῶν ἀθυρογλωττείαν. Ἐπιδώσειν μὲν γάρ τὴν βρῶσιν αὐτοῖς τὴν εἰς ζωὴν ἀποτρέψουσαν τὴν αἰώνιον, τὸν Κύρον τοῦ ἀνθρώπου φῆσιν, ἐσφράγισθαι γε μήποτε τοῦ Πατρός ἑαυτὸν παραχρῆμα διτσχυρίσατο· ή τὸ ἐσφράγισθαι πάλιν ἀντὶ τοῦ Κεχρίσθαι τεθεικόν, κατατραγήζεται γάρ δὲ χρισμένος, ἥγουν διτὶ μεμάρφωται φυσικῶς πρὸς τὸν Πατέρα δεικνύς. Ομοιον οὖν ὡς εἰ θεόν· Οὐκ ἀδυνατήσω βρῶσιν ὑμῖν ἐπιδοῦνται τὴν μένουσαν εἰς αἰώνιον ζωὴν τε καὶ τρυφὴν ἀναφέρουσαν. Εἰ γάρ γαλ δρῶμαι καθάπερ εἰς ἐξ ὑμῶν, ἀνθρωπος δηλοντός·

A perfuntorie vero curare animam, aut eam omnino corporis curæ postponere, licet tanto studiosius prospiciendum sit animæ, quanto illa carni antecellit. Sic enim quod superius est inferiori præponentes, sancti et sapientes judices evademus, nec aliis recte statuendi palmam tribuemus, ea nostris capitibus reservata. Operemur itaque, sicuti Salvator ait; non cibum qui perit: postquam enim in ventre lapsus est, et brevissimo tempore mentem vilissima voluptate frustratus est, in seilam dejeicitur, et ex alvo rursus egeritur. Cibus autem ille spiritualis, cor firmans, hominem corroborat in vitam æternam, quem ipse quunque Christus largitur se nobis pollicetur, cum ait: « Quem Filius hominis dabit vobis; » divinitati humanitatem simul connectens, et conjungens totum dispensationis in hoc mundo cum carne mysterium. Subiunxit autem mysticum et spiritalem cibum, per quem corpore et animo sanctificati vivimus in ipso. Sed aperius in sequentibus istud dicentem spectabimmo. Quapropter loco ac tempori expositio reservetur.

C

300 CAP. V.

Quod character substantia Dei ac Patris sit Unigenitus, nec aliis ab ipso character aut sit aut intelligatur.

Vl. 27. Quem Filius hominis dabit vobis. Nunc enim Pater signavit Deus.

Non ignoravit rursum, qua Deus, futuras ex Iudeorum insidia criminationes, et quas ob res ipsos saxe exasperari contigit. Sciebat vero apud se cogitatueros, cum solam viderent carnem, neque Deum Verbum in ea esse putarent: Quis iste qui divinæ sibi majestatis verba arrogat? Quis enim hominibus cibum largietur illum qui in vitam conducit æternam? Alienum quippe istud plane est ab hominis natura, solique Deo supremo convenit.

D Prævenit ergo responsionem Salvator, et eorum sermones excipiendo, effrenem eorum linguam coercet. Ait enim Filium hominis daturum cibum eis, illum nempe qui in vitam æternam alit; verumtamen a Patre seipsum signatum esse confessum asseruit; signatum vero se, vel pro unetum esse posuit: consignatur enim qui ungitur, vel quod ostendit se naturaliter esse Patri conformatum. Idem igitur est ac si diceret: Non erit mihi difficile cibum vobis dare permanentem, qui ad vitam et delicias conduceat sempiternas. Nam etsi tanquam unus vestrum apparet, homo nimis cibum carne, unctus sum tamen et signatus a Deo Patre in omnimodam similitudinem cum ipso. Cer-

netis enim, inquit, illum quidem in me, me autem vicissim in illo naturaliter, tametsi propter vos natus sum homo ex muliere, secundum ineffabilem dispensationis rationem: cuncta enim facere possum potestate divina, nec minor ullo modo virtute Genitoris mea virtus est. Et, si Deus ac Pater eibum vobis spiritalem praebet qui servet in vitam eternam, praebebit etiam Filius, licet in carne sit, incomparabilis ejus imago cum sit, effigie nimirum in omnibus perfectissima, non secundum carnis lineamenta, aut formam ullam corporis, **301** sed divina gloria, et aequali virtute, ac imperandi potestate. Observandum autem est rursus, cum Filium hominis divina dona largitur ait, ipsumque ad imaginem Dei ac Patris signatum esse, nullam ferre separationem, quae assumplum ex Virgine templum a vero Dei Filio sejungere queat, sed se unum esse statuere, atque ita intelligi velle. Et enim unus revera supra nos est Christus veste sua ceu regia purpura induitus, corpore nimirum humano, sive templo illo nimirum ex anima et corpore, tametsi unus etiam ex ambabus Christus est. Ast, o bone, Christi hostis rursum inquiet, palinam veritati concede: noli cavillari, sermonem minus ingenu quo velis detorquens. Ecce hinc quoque liquido constat Filium ex substantia Patris non existere, sed potius simulacrum substantiae ipsius⁴⁰; cuiusmodi est sigillum, inquit, aut signaculum, quod cum ceræ, verbi gratia, aut alieni alteri materiae excipienda formæ idoneæ solam sui similitudinem impressit, rursus ab eo qui impressit citra ullam sui jacturam recipitur: ita Pater, cum se totum indat et imprimat quodammodo perfectissima similitudine Filio, non habet utique ex seipso partem veluti substantiam, aut quæ ex ipsa esse censeatur, sed velut imaginem solam et exactam similitudinem.

εξ έωντος μηδέν· οὗτος δὲ Πατήρ πρὸς τὸν Υἱὸν ἀχριβεστάτης τῆς δύμωσεως, οὐκ εξ έωντος πάντως δύνασθαι μόνην, καὶ δύμωσιν ἀλλ' ὡς εἰκόνα μόνην, καὶ δύμωσιν ἀλλιθῆ.

Videat itaque denuo discendi studiosus adversarium instar serpentis nunc quoque nobis insultare, et iuatum veneno caput plenum erigere. Sed qui confringit capita draconis⁴¹, istud etiam confringet, facietque ut versutas eorum malitias denuo subterfugere possimus. Respondeat itaque nobis qui gravibus modo verbis obstreperat: sigillum, sive signaculum ex ferro vel auro, seu quavis alia materia factum, an non in charactere quodam significat formam suam, et sine charactere futurum est, concipiaturque signaculum? At quivis etiam illorum vel invitus veritatis vi adactus fatebitur, in charactere utique naturum; citra characterem vero, si ut par est philosophari velint, neutiquam. Cum ergo, sicuti nobis Scriptura divina testatur⁴², character substantia Dei ac Patris sit Filius, quippe qui in ipsa est, et ex

A μετὰ σαρκὸς, ἀλλ' ἐχρίσθην, καὶ κατεσφραγίσθην παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς; εἰς ἀπαράλλακτον δυπλό τητα, τὴν ὡς πρὸς αὐτόν. "Οψεσθε γὰρ, φησιν, ἐν ἑρόι μὲν ἐκεῖνον, ἐμὲ δὲ αὖ πάλιν ἐν ἐκείνῳ φυσικῶς, καὶ εἰ γεγέννημαι δι' ὑμᾶς ἀνθρώπος ἐκ γυναικῶς κατὰ τὸν ἄρρητον τῆς οἰκουμείας λόγον· ἔχω γάρ δὴ τὸ πάντα δύνασθαι δρᾶν ἐν ἑκουσίᾳ θεοπρεπεῖ, ἀπολειψθήσομαι τε κατ' οὐδένα τρόπον τῆς ἑνούστης λοχίας τῷ φύσαντι. Καὶ εἰ δίδωσι τροφὴν ὑμῖν τὴν πνευματικὴν, τὴν διασώζουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον δὲ Θεὸς καὶ Πατήρ, ἐπιδύσει δηλοντές καὶ δὲ Υἱός, καὶ ἐν σαρκὶ γεγονὼς, εἰκὼν ἀπαράλλακτος ὑπάρχων αὐτοῦ, νουμένης δηλοντές τὴν διασώζουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον ἐμφερεῖας, οὐ κατὰ τοὺς τῆς σαρκὸς χαρακτῆρας, ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τι γοῦν τῶν δλῶς ἐν σωματικῷ νοούμενων σχήματι, ἀλλ' ἐν δόξῃ θεοπρεπεῖ, καὶ ισοστάθμῳ δυνάμει, καὶ ἐν ἑκουσίᾳ βασιλικῇ. Ἐπιτηρητέον δὲ πάλιν, διτε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου χορηγήσειν εἰπὼν τὰ θεοπρεπῆ, καὶ κατεσφραγίσθαι πρὸς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐχ ἀνέχεται μερισμοῦ τοῦ διατέμνοντος τῆς κατ' ἀλτηθεαν οὐδέτης τὸν ἐκ Παρθένου ναὸν, ἀλλ' ἵνα πάλιν ἐαυτὸν ὅριζε τε καὶ νοεῖσθαι βούλεται. Καὶ γάρ εἰς δυτικὸν ἔστιν· ἐφ' ἡμᾶς δὲ Χριστὸς, καθάπερ ἀλουργίδα βασιλικὴν τὸ ίδιον φόρημα περικείμενος, φημὶ δὲ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, ἢτοι ναὸν τὸν ἐκ ψυχῆς δηλοντές, καὶ σώματος, εἰ καὶ εἰς ἐξ ἀμφοῖν δὲ Χριστός. 'Αλλ', ὡς βέλτιστε, πάλιν δὲ χριστομάχος ἔρει, δίδου ταῖς ἀληθείαις τὸ δύνασθαι χρατεῖν, μή κατασφρίζου τὸν λόγον, ἐφ' ὅπερ ἀν αὐτὸς ἐθελήσας περιέλκων οὐκ εὐγενῶς. 'Ιδοὺ σφῶς, καὶ διὰ τούτων ἡμῖν τούτων εἴ της οὐσίας ὑπάρχων τοῦ Πατρὸς δὲ Υἱὸς ἀναδεικνύται, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπεικόνισμα τῆς οὐσίας αὐτοῦ. 'Εστω δὲ δὴ τι τοιοῦτον, φησι, φαμέν· τὴ σφραγίς, ἢτοι τὸ σήμαντρον, κηρῷ τυχόν, ήγουν ἐπέρας; Ὁλαις ἐπιτηδείως ἔχουσας εἰς τὸ λαβεῖν ἐνθλιβόμενον, καὶ τὴν δομούσητα μόνην ἐγχαράξαν τὴν ἐαυτοῦ, πάλιν ἐπανακομίζεται παρὰ τοῦ προσθλίσαντος, ζημιωθὲν **B** δὲ τούτων δυστροπίας ὑπεκδραμέν. Λεγέτω τοίνυν ἡμῖν δεινοῖς ἡμᾶς ἀρτίως περικυτήσας λόγοις· τὴ σφραγίς, ἢτοι τὸ σήμαντρον τὸ ἐξ ὅλης τυχόν πεποιημένον ἢτοι σιδηρός, ήγουν τῆς ἀπὸ χρυσοῦ, ἀριστής πάντως ἐν χαρακτῆρι τίνι κατασημαίνεται τὸν εἰς γίνεται, καὶ δίχα χαρακτῆρος ἔσται τε καὶ νοηθεῖσται σήμαντρον; 'Αλλ' οἷμαι πᾶς τις οὖν διτε καὶ τῶν παρ' ἐκείνοις, καὶ οὐχ ἐκὼν ὁμολογήσειν ἀπὸ τοῦ πρέποντος πρὸς αὐτὴν συνελκόμενος τὴν ἀληθειαν, διτε δὴ πάντως ἐν χαρακτῆρι σφραγι· χαρακτῆρος δὲ δίχα, κατὰ γε τὸν ἐν τῷ πρέποντι λογισμὸν, οὐδαμῶς. 'Οτε τοίνυν, καθάπερ ἡμῖν τὴ θεια

D 'Οράτω δὴ πάλιν διφοιναθῆς, διτε καὶ νῦν ἡμῖν, ὡς δρις δὲ δι' ἀναντίας ἐπιπηδῇ, καὶ εἰς ὑψός αἵρει τὴν ίοῦ γέμουσαν κεφαλήν. 'Αλλ' δὲ εἰ συνθράων τὰς κεφαλὰς τοῦ δράκοντος, εἰ συνθράωσει καὶ ταύτην, καὶ δώσει πάλιν ἡμῖν τὸ δύνασθαι τὰς πολυτρόπους αὐτῶν δυστροπίας ὑπεκδραμεῖν. Λεγέτω τοίνυν ἡμῖν δεινοῖς ἡμᾶς ἀρτίως περικυτήσας λόγοις· τὴ σφραγίς, ἢτοι τὸ σήμαντρον τὸ ἐξ ὅλης τυχόν πεποιημένον ἢτοι σιδηρός, ήγουν τῆς ἀπὸ χρυσοῦ, ἀριστής πάντως ἐν χαρακτῆρι τίνι κατασημαίνεται τὸν εἰς γίνεται, καὶ δίχα χαρακτῆρος ἔσται τε καὶ νοηθεῖσται σήμαντρον; 'Αλλ' οἷμαι πᾶς τις οὖν διτε καὶ τῶν παρ' ἐκείνοις, καὶ οὐχ ἐκὼν ὁμολογήσειν ἀπὸ τοῦ πρέποντος πρὸς αὐτὴν συνελκόμενος τὴν ἀληθειαν, διτε δὴ πάντως ἐν χαρακτῆρι σφραγι· χαρακτῆρος δὲ δίχα, κατὰ γε τὸν ἐν τῷ πρέποντι λογισμὸν, οὐδαμῶς. 'Οτε τοίνυν, καθάπερ ἡμῖν τὴ θεια

⁴⁰ Hebr. 1, 3. ⁴¹ Psal. LXXXIII, 44. ⁴² Hebr. loc. cit.

διαμαρτύρεται Γραψή, χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως Α τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός ἐστιν δὲ Υἱὸς, ἐν αὐτῇ τε ὁν δηλονότι, καὶ ἔξ αὐτῆς φυσικῶς, αὐτὸς ἐν τίνι κατασημανέται, ή διὰ τίνος ἐπέρου σφραγίζει χαρακτῆρα τὸν ίδιον δὲ Πατέρα; Οὐ γάρ δὴ τις ἔρει τὸν Πατέρα μή εἶναι πάντως ἐν εἰδεῖ θεοπρεπέν, διπερ ἐστιν δὲ Υἱὸς ή μορφή τοῦ τεκνοῦς αὐτὸν, διὸ εἴπερ τις; θεάσαιτο νοητῶς, αὐτὸν δηλονότι κατέβεται τὸν Πατέρα. Διὰ γάρ τοι τοῦτο, καὶ ξανθὸν εἶναι φησιν ἐν αὐτῷ φυσικῶς, καὶ ἔξ αὐτοῦ νοῆται διὰ τὸ ιδιοσύτατον, ὥστερον οὖν καὶ τὸ ἀπαύγασμα τυχόν, ἐν τῷ ἀπαύγαζοντι, καὶ ἔκ τοῦ ἀπαύγαζοντος, καὶ ἕπερν τι κατά την τὸν ἐν νοήσει λόγον, καὶ πάλιν οὐχ ἔτερον, ὡς πρὸς αὐτὸν θεωρούμενον, διὰ τὸ ἔξ αὐτοῦ λέγεσθαι, καὶ ἐν αὐτῷ πάλιν ὑπάρχειν. Καὶ οὐ δή που, κατὰ τὸ ἐν μερισμῷ καὶ ἀποκυπῆ τῇ καθόλου, καὶ κατ' οὐσίαν τὰ τοιαῦτα λαμβάνεται· ἐμπεφυκότα γάρ κατὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας τοῖς ἄφ' ὧν εἰσι, καὶ ἔξ αὐτῶν εἶναι πιστεύονται, προκύπτοντα μέν πως κατὰ τὴν ἔκφασιν τὴν ὡς ἐν νοήσει πρὸς ἔτερον τι καὶ Ιδικῶς, πλὴν οὐ μεμερισμένως. Σφραγίζεται τούτουν παρὰ τοῦ Πατρὸς, οὐ γυμνὸς, ή ἀσπρος δὲ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ Λόγος, ἀλλὰ μᾶλλον δὲ αὐτοῦ τὰ πρὸς ὅμοιωσιν ἀναγόμενα τὴν ὡς πρὸς Θεὸν κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον, ὡσπερ οὖν ἐν ἐκείνῳ νοοῦμεν, ἐν τῷ τινας λέγειν· «Ἐστημειώθη ἔφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε. » Ηρόσαπον μὲν γάρ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸν Υἱὸν εἶναι φησιν, διπερ ἐστὶ πάλιν δὲ χαρακτήρ φῶς δὲ τὸ ἔξ αὐτοῦ, τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος ἐπὶ τὴν κτίσιν διήκουσαν χάριν, διὸ ἡς ὡς πρὸς Θεὸν ἀναπλατέμενα διὰ πιστεώς. οἰοντες σημάντερη τινὶ τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν συμμορφίαν ἀναλαμβάνοντες δὲ αὐτοῦ, διὰ τοῦ Πατρὸς δὲ Υἱὸς, εἰη δῆπον πάντως αὐτὸς καὶ δὲ χαρακτήρ ἐν τῷ σφραγίζει Θεός. 'Αλλὰ, Να!, φησιν δὲ διὸ ἐναντίας, διὰ μὲν διὰ τοῦ Πνεύματος κατασφραγίζει Θεός τοὺς ἀγίους πιστεύομεν, πλὴν οὐδὲν δλῶς τὰ παρὰ σου πρὸς τὴν προκειμένην εὑρίσκεται ζήτησιν· διὸ δὴ πάλιν ἀναλαβόντες ἐροῦμεν. 'Η σφραγίς ή ἀπὸ σιδήρου τυχόν, ή καὶ χρυσοῦ νοοῦμένη, ἐγχαράττει τὴν ὅμοιωσιν τὴν ἑαυτῆς ταῖς ὅλαις, ταῖς ἔφ' αἵς ἀντί γένοιτο, ἀποδαλούσα μὲν δὲ ἑαυτῆς οὐδὲν, μόνην δὲ κατ' ἐνέργειαν τὴν ἐκ τοῦ προστελλόμενα κατασημαίνουσα τὰ δεχόμενα· οὕτω νοοῦμεν ἐσφραγίσθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, οὐδὲν ἔχοντα τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀπολαύσαντα δὲ μόνης τῆς ἀκριβοῦς ὅμοιωσίων, καὶ ἔτερόν τι παρ' αὐτὸν ὑπάρχοντα, καθάπερ εἰκόνα πρὸς τὸ ἀρχέτυπον. 'Ω παρανοίας ἀμέτρου, καὶ φωκινόνυμον φρονήματος! 'Ως εὐχόλως ἐπελάθου τῶν δρτὶ γεγυμνασμένων! Χαρακτῆρα μὲν γάρ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν εἰρήκαμεν, σφραγίζεσθαι δὲ ἐν αὐτῷ τὸ ἀλλότριον, καὶ οὐχ αὐτὸν, ίνα μή αὐτὸς ἑαυτοῦ νοοῖτο χαρακτήρ. Σὺ δὲ ἡμὲν οὐκ δρθῶς τὸν ἐπὶ τούτοις ἀπολατίσας λόγον, μόνην σύτῳ τὴν κατ' ἐνέρ-

ipsa 302 naturaliter, in quonam ipse signatur, aut per quem alium Pater characterem suum signaturus est? Nemo enim certe Patrem dicet non esse in forma Deo convenienti, id est Filio, qui forma est sui Genitoris, quem si quis intellectu conspexerit, ipsum utique Patrem videbit. Idcirco enim scipsum quoque ait in ipso esse naturaliter, quoniam ex ipso intelligatur propter propriam hypothesisim: quemadmodum, exempli gratia, splendor in eo est quod splendorem emittit, et ex eo, atque diversum quiddam cogitatione putatur, et rursus non diversum, si ad illud comparatum spectetur, propterea quod ex ipso et in ipso rursus existit. Neque vero juxta divisionem aut abscissionem substantialem isthac capiuntur: nam cum B iis a quibus sunt secundum substantię identitatem insint, etiam ex ipsis creduntur esse, et in aliud quiddam abire videntur intellectui, et seorsim, sed non separatim. Signatur itaque a Patre, non nudum aut carnis expers quod ex ejus substantia est Verbum, sed potius per ipsum signantur ea quae ad similitudinem cum Deo quoad fieri potest revocantur, quemadmodum in illo intelligimus quod quidam dicunt: «Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine ». Vultum enim Dei ac Patris Filium esse dicit, id est characterem. Lumen vero ex ipso, gratiam quae per Spiritum promanat in creaturam per quam ad Deum reformamur per fidem, signaculo veluti quodam conformitatem cum Filio recipientes per ipsum, qui est imago Patris, ut servetur in nobis, quod ad similitudinem et imaginem Creatoris facti sumus. Cum autem procul dubio vultus sit Dei ac Patris Filius, erit utique ipse quoque character in quo signat Deus. Esto vero, inquit adversarius: Deum quidem sanctos consignare per Filiū [Spiritum] ereditis; verumtamen quae abs te sunt allata nihil plane ad propositam quæstionem faciunt; proindeque ea denuo repetemus. Sigillum e ferro, verbi gratia, vel auro sui similitudinem iis rebus imprimit quae eo insigniuntur, ita tamen ut sui ipsius nihil amittat, sed solo impressionis actu ea in quibus recipitur insigniat: sic intelligimus signatum esse a Patre Filiū, quippe qui nihil substantiæ ipsius habeat, sed sola exacta similitudine fruatur, aliudque ab 303 ipso existat, non secus ac imago ratione archetypi. O furem immanem, ac præcepis judicium! Quam facile, oblitus es eorum quae modo disceptata sunt! Characterem etenim Patris Filiū esse diximus, signari vero in ipso aliquid alienum ac non ipsum, ne ipse suipius character censeatur. Tu autem perperam iis repudiatis, solam ei in agendo similitudinem affingere non vereris. In solis ergo characteribus Deus erit, ex vestra sententia, Filius, et natura quidem neutram, sed in eo quod recte formatus et effectus est duntaxat ad Genitoris effigiem. Sed ne forsitan quidem Genitoris:

²⁹ Fsal. iv. 7.

consentaneum enim est, imo necessarium plane ut hinc generationem tollatis plane, etiam si nolitis. Sed quod credendum sit genitum esse ex Patre Filium, multa jam diximus, et suo tempore dicimus; nunc satius est id quod in manibus habemus aggredi, proposita blateronibus illis hac interrogazione: An non quod datur etiam auferri posse dicent, et quod advenit, utique removeri ac desperdi fatebuntur? Nunquid enim quidvis interdum respui contingit, quod a natura in aliquibus radices non egerit? At manifestum illud est, tametsi nemo illorum annuat. Fieri ergo poterit ut illa similitudine Filius nudetur. Sola enim agendi efficacia ut ex Patre accepta ad ejus similitudinem signatus est, ut asseritis, quippe qui naturalibus prærogatiis innexus non sit, sed alius omnino censeatur et existat a Genitore, et ab ejus essentia plane resectus. Recte enim sapienterque videlicet Patri cavistis, dicentes nihil ex seipso Filio dedisse, similitudine sola excepta, ne quid in ipso passionis esse censeretur. Hoc quippe est arcanum illud vestrum stultissimum. Ignoratis enim, ut appareat, Deum ac Patrem qui omnia facit circa passionem, gignere quoque absque passione, et igne potiorem esse: cogimur enim exemplo rudiori uti, qui calorem ex seipso gignit circa passionem ullam aut corpoream decisionem. Audiant itaque illi in comminacendo strenui, quique temere blasphemis uti impietatem non esse, sed pietatem potius existimant: si sola similitudinis conjunctione Filium cum Patre collocatum esse dicunt, **304** nullum jam in eo stabile bonum fore, sed et omnino periculum esse ne in totum natura Deus esse designat, quin etiam fieri posse ut in deteriora mutetur. Etenim ad illum quoque Tyriorum principem dicta sunt quæ et diaboli persona tribuere cogimur: « Tu es signaculum similitudinis¹²; » sed ab ea similitudine is excidisse comperitur ad quem dictum illud est. Iau ergo hinc apertissime vides solam cum Deo similitudinem inconcussam intellectuilibus substantiis non asserre status firmitatem, sed neque sufficere ut in suis bonis perpetuo maneant, quod ad conditoris naturam recte signati sint. Cadunt enim ipsæ quoque ac deorsum feruntur, in deteriorem sæpe menteam quam initio traductæ. Quod cum ita sit, fieri potest ut Filius, sola operandi identitate ad Patris similitudinem evectus, neque naturali fundamento, sed solo voluntatis motu firmatus, mutationem quoque patiatur, aut nisi patiatur, id a laudabili voluntate ac proposito habiturus sit quod non patitur, non autem a naturali firmitate qua Deus. Quid igitur, o boni? Filius desiit tandem esse revera Deus? At si, ut vultis, istiusmodi esse comperietur, cur ipsum adoramus? cur una cum Deo et Patre conglorificatur? cur supra virtutes supernas ut Deus sedet? Nobiscum igitur ignorant ipsa quoque sancta Seraphim, mul-

A γειαν ὁμοιότητα περιτιθέται οὐκ ἐρυθρᾶς. Ἐν μόνοις οὖν ἀρά χαρακτῆρις θεὸς ἔσται καθ' ὑμᾶς δὲ τὸ μεμορφώσαν μόνον, καὶ ἐσχηματίσθαι καλῶς πρὸς τὴν τοῦ πεποντος ἐμφέρειν. Τάχα δὲ αὐτέτι τεκόντας δὲς· ὥρα γάρ ὑμᾶς διὰ τούτων ἀναιρεῖν καὶ τὴν γένησιν, μᾶλλον δὲ ἀνάγκη πέσει, καὶ εἰ μή βούλεσθε. Περὶ μὲν οὖν τοῦ χρῆναι πιστεύειν γεγονῆσθαι τὸν Γίλον ἐκ Πατρὸς, πολὺς ἡμῖν ἡδη δεδαπάνηται λόγος, ἢ καὶ ἐν οἰκείῳ καιρῷ διαπανηθῆσται· πρεπωδέστερον δὲ πατος ἀπὸ τὸ ἐν χερσὶ βαδιούμεθα, τοῖς ἀθυρογλωττεῦν ἀφύλακτος εἰωδότιν ἐκεῖνοι προτείνοντες εἰς ἐρύτησιν· Ἀρ' οὐχὶ πάντως τὸ δοτὸν ἐροῦσι καὶ ἀφαιρέτων, καὶ τὸ προστεγονὸς δὲλος ἐγχωρεῖν ὅμοιογνῶν καὶ ἀποβάλλεσθαι; Ή γάρ οὐχὶ καὶ ἀποπύνεσθαι τὸν διτιὸν ἕσθιον δὲς συμβαίνει, διὰ μὴ κατὰ φύσιν ἐνεργήσθαι τοῖς; Ἄλλον ἔστι δῆλον, καὶ εἰ μή τις τοις εἰκόνων συνεύστειν. Ἐσται δῆλον, κατὰ γε τὸν ἐν τοῖς ἐνδεχομένοις λόγον, γυμνός ποτε τῆς ὅμοιότητος δὲ Γίλος· μόνην γάρ, ὡς φατε, κατ' ἐνέργειαν τὴν ἐκ Πατρὸς πρὸς αὐτὸν ἐσημάνη, τὸ ἐκ φυσιῶν πλεονεκτημάτων οὐκέ τικανόν ἀσφαλές, ἀλλ' ἐπερὸς τοῖς παντελῶς νοούμενος καὶ ὑπάρχων παρὰ τὴν γεννήσαντα, καὶ δισσηρῶς ἀποκεκομένος τῆς οὐσίας εὔποτοῦ. Καλῶς γάρ δὴ σφόδρα ποιοῦντες, καὶ συρτάτοις τὰ πράγματα προκαθέλποντες λογισμοῖς, ἡρματίσασθαι τὸν Πατέρα, μηδὲν ἀξέποντο λέγοντες ἐπιδοῦναι τῷ Γίλῳ, πλὴν ὅμοιότεως ἀξιώσαι μόνην μή τι πάθος νοήσαι περὶ αὐτόν. Τούτο γάρ ὑμῶν τὸ ἀπόρρητον εὐηθες. Ἕγνοήσατε γάρ, κατὰ τὸ εἰδός, δτε πάντα ποιῶν ἀπαθῶς δὲ θεός καὶ Πατέρα, γεννήσας καὶ ἀπαθῶς, καὶ πυρὸς ἔστι κρείτων· καταφέρει γάρ καὶ εἰς ταύτην ὑμᾶς δὲ λόγος τὴν χρείαν, οὐκ ἐν πάθει, καὶ ἀποκοτῆ τῇ κατὰ σῶμα νοούμενη γεννῶντος τὴν ἐξ αὐτοῦ πύρωσιν. Ἀκούτωσαν τοῖνυν οἱ πρὸς μόνας ὑπονοίας γεννικοί, καὶ τὸ δυσφῆμεν ἀφύλακτος χρῆμα μὲν οὐκ ἀνόσιον, ἀρετὴν δὲ μᾶλλον εἶναι λογιζόμενον, δτιπερ εἰ ἐν μόνῃ τῇ καθ' ὅμοιότητι συγτετάχθαι φασι τῷ Πατέρᾳ τὸν Γίλον, ἐν οὐδεμιᾷ τῶν ἀγαθῶν ἀσφαλέστερον εἰσεσται, ἀποκινδυνεύσει δὲ πάντως καὶ εἰς τὸ εἴναι φύσει θεός, ἐπιδέξεται δὲ, κατὰ γε τὸ ἐνδεχόμενον, καὶ λόγος ἡμᾶς ἀναγκαῖος ἀναπτεῖται προσάττειν τῷ τοῦ διαβόλου προσώπῳ· « Σὺ εἰ ἀποστρίγιτα μόμοιότεως· » ἀλλ' εὐρίσκεται τῆς ὅμοιότεως ἀποπεσών, δὲ πρὸς δη τοιοῦτος εἰρηται λόγος. Ορθὸν δὲν ἡδη, καὶ μάλα σαφῶς ἀπὸ δῆλη τῶν τοιούτων ὡς οὐκ ἀσφαλές εἰς ἀκλόνητον στάσιν τοῖς νοητοῖς τὸ ἐν ὁμοιότητι κείσθαι μόνη τῇ πρὸς θεόν, ἀλλ' οὐδὲ ἀπόχρη πρὸς ἀπαραποίητον διαμονήν τῇ ἐργασίᾳ πεποντος, τὸ κατεσφραγίσθαι καὶ πέρας τὴν τοῦ ποιήσαντος φύσιν. Καταπίπτει γάρ καὶ αὐτά, καὶ φέρεται κάτω μεταχωροῦντα πολλά κις εἰς αἰσχυνα γνώμην, ἡπερ ἦν ἀρχαῖς. Ἐνέχεται δη οὖν κατὰ τὸν αὐτῶς ἔχοντα λόγον, κατὰ

¹² Ezech. xxvii, 12.

μόνην τὴν ταυτοεργίαν εἰς διοιώσιν ἀναβαίνοντα Α τοῦ Πατρὸς τὸν Γίδην, καὶ ὑποράθρῳ μὲν οὐκ ἄρρενο-
σμένον φυσικῇ, ἐν δὲ μόναις ταῖς ἐξ οἰκείων θελη-
μάτων ροπαῖς τὴν ἀσφάλειαν ἔχοντα, ὅποιαν καὶ τροπήν, ή κανὸν μὴ πάθον πενταρέοσας ἀξιαγάστου
καρπὸν εὑρίσκει τὸ μὴ παθεῖν, καὶ οὐ φυσικῆς ἀσφα-
λείας ἔδραιστητα μᾶλλον ὡς Θεός. Τί οὖν, ὡς βέλτι-
στος, γέγονεν ἡμῖν οὐκέτι Θεός; καὶ τὸν ἀλήθειαν δὲ
Γίδης; Καὶ εἰ καθ' ὅμδας οὐτῶς ἔχων ἀλώσεται, τί
προσκυνοῦμεν αὐτῷ; δεῖται δὲ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ^B
συνδοξάζεται; τι δὲ καὶ ταῖς ἀνωτάτοις δυνάμεσιν,
ώς Θεὸς ἐποχεῖται; Ἡγνόστεν ἔρα μεθ' ἡμῶν καὶ
αὐτὸς τὰ ἄγια Σεραφίμ, δεῖται τοῦ πρέπεντος
ἀποστάλλεται, τὸν οὐκ ὄντα κατὰ φύσιν δοξελο-
γοῦντα Θεόν. Πλενάται δὲ, κατὰ τὸ εἰδές, Κύριον
Σαβαὼν ὄντομάζοντα τὸν τοὺς λίστας τετιμημένον. Η
γάρ οὐκ ἔροῦμεν, καὶ τὰς ἀνωτάτους δυνάμεις, Ἀρ-
χάς τε καὶ Θρόνους, καὶ Ἐξουσίας, καὶ Κυριότητας
συμμόρφους ὄρδανται σπουδάζειν κατὰ τὸ ἐγχωροῦν
τῷ Θεῷ; Εἰ γάρ τὸ ἐκ τῆς μικρὸν οὐτωντὸν, ὡς
πρὸς ἐκεῖνην τὴν κνίσιν, φημι δὴ τὸν δινθρωπον,
τῷ τοιούτῳ κάλλει τετίμηται, πολὺν ἔχει λόγον μὴ
οὐχὶ πάντως οἰσθεῖν, καὶ πολὺν τῶν ἐν ἡμῖν ἀμείνοντι, τὰ
καὶ Κύριον Σαβαὼν ὄντομάζουσε, καὶ ἐν δορυφόρων τάξει περιεστάσι,
καθάπερ τῷ βασιλεῖ τῶν ἐλαφών
ὑπηρετοῦμενα; Οὐτοῦ δὲ χάριν, καὶ αὐτῷ συνεδρεύει τῷ Πατρὶ, καὶ τούτῳ ἐκ δεξιῶν, τὸ δοῦλον τῷ διεπότῃ,
τῷ πεποιηκότι τὸ ποίημα; Η γάρ οὐχὶ τοῖς γεννητοῖς, καὶ γρηγόρσας ἀπαθεῖς, καὶ ἀπαρακλήσαν-
μᾶλλον ἀν πρέπη προσάγειν, η τῷ κατ' οὐσίαν Θεῷ φυσικῶς ἔχοντι τὸ μὴ δύνασθαι παθεῖν; Ἄλλ' οὐτοις
θηλον, καὶ ἐκεῖνοι μὴ λέγωσι. Τίς οὖν Εἰς τούτων ληρούντων ἀνέβεται, η πῶς οὐκ εὐλόγως ἀκεύεται:-
« Ήναί, οἱ μεθύσοντες ἀνεύ οἶνου; »

Ἄλλ' ίσας δυσωπηθήσονται μὲν τὰς ἐκ τῶν τοιωτῶν,^C
τῶν συλλογισμῶν ἀποτίας, ἐπ' ἐκεῖνῷ δὲ βαδούνται,
καὶ κατασεσμάνθαι μὲν παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰς διοιώ-
σιν ἀκριβεστάτην ἐροῦσι τὸν Γίδην, ἐν ἀτρέπτῳ δὲ
ὅμας εἶναι τῇ φύσει, καὶ εἰ μὴ ἔστιν ἐκ Πατρός.
Εἴτα πῶς, εἰπέ μοι, τὸ μὴ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν,
φορέσει τὸ Ιδιον αὐτοῦ· καὶ τῶν τῆς θείας οὐσίας
πλεονεκτημάτων οὐκ ἀμοιροῦν οὐσιωδῶς εὑρεθήσεται,
τὸ μὴ ἐξ αὐτῆς προελθόν κατὰ τὸν ἀληθῆ τῆς γεννή-
σεως τρόπον; Εστι γάρ, οἶμαι, παντὶ τῷ σεφές, καὶ
διμολογούμενον, ὡς ἀδατα παντελῶς τὰ τῆς θεότητος
ἴδια τῇ πεποιημένῃ κτίσει, καὶ τὰ ἐκεῖνῃ προσόντα
φυσικῶς οὐκ ἀν γένοιτο ποτε παρ' ἔτερψ τῶν δυτῶν
τινὶ, κατὰ τὸν ίσον τε καὶ ἀπαράλακτον τρόπον·
οἶον τὸ ἀτρεπτὸν ἐν Θεῷ φυσικῶς, οὐτω δὲ καὶ
ἡμῖν οὐδαμῶς, ἀσφάλεια δὲ τις ἡμᾶς ὡς πρὸς
αὐτὸς σχηματίζει διὰ προσοχῆς, καὶ νήψεως, ἐφ' ά
μη προσῆκεν, οὐκ ἐπιτρέπουσα προχείρως με-
τατιθεῖσθαι. Εἰ δὲ δλως ἐνδέχεται τι κατ' ἐκεῖ-
νους τῶν θεϊκῶν ίδιωμάτων ἀνυπάρχειν τινὶ τῶν
οὐκ ἐξ αὐτῆς κατ' οὐσίαν, καὶ οὐτως ἀνυπάρχει
καθάπερ αὐτῇ, τι τὸ κωλύον, εἰπέ μοι, καὶ πάντα
τὰ θεοπρεπῆ λοιπὸν καταχωρεῖν ἥδη, καὶ ἐν
τοῖς μὴ ὑπάρχουσι κατὰ φύσιν θεοῖς; Ἔνδι γάρ
δλως ἀδιαχωλύτως χωρίσαντος, τοῦ ἀτρέπτου φημι,
τόπον ἔχει καὶ τὰ λοιπά. Καὶ τί τὸ ἐντεῦθεν; Συγ-
κέχυται τὸ πᾶν ἡμῖν. Η γάρ οὐχὶ τὰ μὲν δινῶ
χωρήσει κάτω, ἀναβήσεται δὲ πρὸς τὸν δινῶ τόπον

A tum se a recto deerrare, dum eum qui Deus non
est natura glorificant. Errant vero, ut videtur,
dum eum Dominum Sabaoth nominant, qui eum
dem cum ipsis honorem obtinet. Numquid enim
asseremus supremas quoque Virtutes, Principatus,
Thronos, Potestates, nique Dominationes id impri-
matis curare, ut, quoad ejus est, Deo conformes
evidant? Nam si pusilli illud de terra animal,
homo nimis, tanta pulchritudine ornatum est,
cur non multo præstantioribus creaturis multo
potius tribuanus? Quomodo igitur ipsum et Domini
nomen Sabaoth nominant, et sacerdotium more circum-
stans, cum Regi universitatis famulantes? Quam
ob causam vero ipsi quoque Patri, idque a dektris,
assidet, servus domino, creatori creature? Num-
quid enim citra laborem vigilare et mutatione
carere 305 creaturis tribuanus potius quam
Deo secundum substantialiam, qui naturaliter habet
ut non possit pati? Atqui vel tacentibus illis
nemini nou est manifestum. Quis horum nugas
igitur ultra feret, aut quomodo uia iura audiens:
« Vae, qui abeque viuo inebriamini! »?

Sed forsitan tantorum eos absurditatem pudebit,
et ille se conferent, dicentque Filium signatum
esse a Patre in perfectissimam similitudinem: im-
mutabiliti tamen praeditum esse natura, tametsi non
est ex Patre. At quomodo, queso, id quod ex Deo
non est secundum naturam, Dei proprietatem
gestabit: et quod ex ipso vero generationis modo
non processit, substantialiter divinis proprietatibus
non carere comparetur? Nemini quippe dubium
est, deitatis proprietates creaturas prorsus inter-
clusas esse, et quae illi naturaliter inueniuntur, in nullo
aliō esse posse, aequali et eadem plane ratione:
quemadmodum immutabilitas in Deo est natura-
liter, in nobis non item, sed per attentionem et
sobrietatem quae nos ad ea quae minus recta sunt
ruere non sinit, ad eam quodammodo conforma-
mur. Quod si, ex eorum sententia, fieri omnino
potest ut divina quædam proprietas insit alieni
eorum qui non sunt ex ipsa secundum substan-
tiam, atque ita ei quodammodo inexsistat, quid
prohibebit, obsecro, quominus omnia quae Deo
conveniunt locum etiam habeant in iis qui non
sunt illi per naturam? Uno enim semel admisso, im-
mutabilitate nimis, locum etiam habitura sunt
reliqua. Et quid tum inde sequetur? Omnimur rerum
confusio. Annon enim supra deorsum cedent, et
insera sursum evenient? Quid enim ultra, queso,
prohibebit quominus supremus Deus in locum

78 Isa. xxix, 8.

PATROL. GR. LXXIII.

nostrum deprimatur, nosque vicissim dī simus, et perinde ac Pater, nullo intercedente aut apparente discriminē, si locum habeant in nobis et naturāliter insint prærogativæ quæ soli Deo insunt? Et cum in se solo contineat, ut par est, Deus ac Pater ea per quæ similes ei futuri sumus, remanemus homines, et angeli nobiscum id quod sunt, in supremū illum locum non evecti. Quippe si posset Deus citra invidiam cunctorum potestati permittere id quod proprium ejus est, multi utique esseal secundum naturam dī, qui terram, cœlum, et quamvis aliam creaturam condere **306** possent. Quæ enī naturalis opificis prærogativas in se capiunt, quomodo non erunt ei similia? aut quid vetat quominus æquali majestate conspicuum sit id quod æqualibus fulget bonis? Sed videt utique Dei hostis quanta hinc absurditatum vis colligatur, et imperitiam ejus arguat. In propria enim natura Deus collocabitur, et creatura particeps quidem ejus erit, per conjunctionem spiritalem, sed ad dignitatem quæ ei immutabiliter inest neutiquam evehetur. Quibus ita constitutis, immutabilitatem Filio substantialiter inesse comprememus. Deus itaque secundum naturam est, et ex Patre necessario, ne quid eorum quæ ex ipso non sunt secundum naturam, ad eandem in divinitate dignitatem pertinere videatur. Sed cum nobis velut invictam rationem afferant, alium esse dicentes a Patre Filium, cuiusmodi est imago respectu archetypi, et hoc commento putent eum a substantia Genitoris abscondere, haud parum denuo insanire deprehendentur, nihilque prorsus asserere, quod revera possit id quod in animo habent recte consilere. Quid enim frustra contendunt porro, aut cur sola diversitate proprie existendi Filium a Patre resecent? Quod enim ipse in propria existat hypostasi, alienum utique a substantia Genitoris non arguit. Est enim ex Patre procul dubio, tanquam ex ejus substantia. Est autem rursus in Patre, propterea quod in ipso secundum naturam existit; ipsumque dicentem audies, alias quidem: « Ego ex Patre processi, et veni »; alias vero: « Ego in Patre, et Pater in me ». Nec enim in proprietatem abibit plane et omnimode separata, ex eo quod sancta Trinitas in una intelligitur esse deitatem, sed cum sit in Patre indivisa ratione vel relatione consubstantialitatis, etiam ex ipso esse intelligetur processione ineffabiliter expressiva, sive cuiusmodi est in splendore. Lumen enim est de lumine. Igitur in Patre, et ex Patre, indivulse pariter et seorsim, ut character quidem inexsistit, imago vero ut respectu archetypi in propria existentia intelligitur. Sed rationem quidem hujus rei non afferemus, verum exemplo a lege desumpto confirmabimus, veritatis vim adversus hæreticos undique munientes. Lex itaque Israelitis redemptionem sui cuique **307** capitatis didrachni medium imperavit. In uno

A τὰ κάτω; Τί γάρ δή τὸ παραποδίζον ἔτι τὸν μὲν ἀνωτάτῳ Θεὸν πρὸς τὴν ἡμετέραν καταδιδόσσει θέσιν, ἡμᾶς δὲ αὐτὸν εἶναι θεοὺς, καὶ οὐτως ὡς δὲ Πατήρ, οὐδεμιᾶς ἔτι μεταξὺ κειμένης τε καὶ ὄρωρῆνης διαφορᾶς, εἰ χωρήσει καὶ ἐν ἡμῖν, καὶ ἐν πάροχοι φυσικῶς τὰ Θεῷ προσόντα μόνῳ πλεονεκτήματα; Καὶ ἐπείπερ ἐν ἑαυτῷ μόνῳ συνέχει, κατὰ τὸ εἰκός, δὲ Θεὸς καὶ Πατήρ, τὰ δὲ ὅντα ἐσόμεθα κατ' αὐτὸν, μεμενήκαμεν ἀνθρώποι, καὶ ἀγγελοὶ δὲ σὺν ἡμῖν τοῦθ' ὅπερ εἰστον ἐπὶ τὸ ἐπάνω πάντων οὐκ ἀναβανοῦτες. Ός εἰπερ εἰδεῖη φθόνου κρείττων ὀρᾶσθαι Θεὸς, διὰ τοῦ προσθείναι πᾶσιν εἰς ἔκουσίαν τὸ πάντων αὐτοῦ, πολλοὶ δὴ πάντως ἀν ήσαν οἱ κατὰ φύσιν θεοί, γῆν τε καὶ οὐρανὸν, καὶ τὴν ἀλληγορίαν κτίσιν δημιουργεῖν ισχύοντες. Τὰ γάρ ἄπαξ κεχωρήσατε τὰ τῷ κατὰ φύσιν δημιουργῷ πλεονεκτήματα, τὰς οὐκ ἀν γένοντο κατ' αὐτόν; τῇ τοι καλύτον ἐν Ἱερᾷ φενεσθαι δόξῃ τὸ τοις λεοντίς διαλάμπον ἀγαθοῖς; Ἀλλ' ὅρῃ που πάντων; δὲ θεομάχος, δοτεῖς ἐνεσύθεν τὸν ἀπότομον, δὲ' οἰκειότητος πνευματικῆς, ἀναθίσται δὲ οὐδαμῶς εἰς τὸ ἐκείνη προσόνταν ἀπαραλλάκτως ἀξίωμα. Διεσκευασμένων δὲ οὐτως ἡμῖν τῶν λόγων, οὐσιωδῶς τῷ Γάρῳ τὸ ἀτρεπτὸν ἐνυπάρχον εὑρίσκουμεν. Θεὸς οὖν ἄρα κατὰ φύσιν ἔστιν, ἀναγκαῖος τε λοιπὸν ἐκ Πατρὸς, ἵνα μή τι φαίνηται τῶν οὐκ ἐν τούτῳ κατὰ φύσιν πρὸς τὸ λεοντίς διατέτηνον ἀξίωμα. Ἔπειδὴ δὲ ὡς ἀκαταμάχητον ἡμῖν προσίσχουται λογισμὸν, ἕτερον εἶναι τὸν Γάλον λέγοντες πάρ τὸν Πατέρα, καθάπερ εἰκόνα πρὸς ἀρχέτυπον, καὶ διὰ τῆς τοιαύτης εὐρεσιλογίας διατέμνετεν οἵσται τῆς οὐσίας αὐτῶν τοῦ γεννήσαντος· ἀλλάσσονται τόλιν ἀνοηταίνοντες οὐ μικρῶς, καὶ ἐπὶ μηδενὶ τὸ παράπονα διισχυρίζεσθαι μελετήσαντες, ὥσανεν καὶ κατ' ἀλήθειαν δυναμένηρ τοῦθ' ὅπερ αὐτοῖς κατὰ νῦν ἔστιν ἔξανύειν καλῶς. Τι γάρ διλοικέτε τούτηρι καὶ διατενοῦνται μάτην, ἢ πόθεν ἀπὸ μόνης τῆς κατ' ίδιαν ὑπαρξίην ἐπερότηνος διατέμνουσι τοῦ Πατρὸς τὸν Γάλον; Οὐ γάρ δῆπον τὸ ὑπάρχειν αὐτῶν ιδίουστά τως, καὶ τῆς τοῦ τεκόντος οὐσίας ἀλλότριον ἀπαρτίνει. Ἔστι μὲν γάρ ἐκ Πατρὸς διμολογούμένως, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Ἔστι δὲ αὐτὸν ἐν Πατρὶ διὰ τὸ ἐν αὐτῷ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν, καὶ αὐτοῦ λέγοντος ἀκούσῃ, ποτὲ μέν · · · Ἐγώ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκαν · ποτὲ δὲ αὐτὸν πάλιν · · Ἐγώ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ δὲ Πατήρ ἐν ἐμοί. · · Ἀναχωρήσει μὲν γάρ οὐκ εἰς ίδιότητα παντελῶς καὶ ὀλορόπως κεχωρισμένην, διὰ τὸ ἐν μιᾷ θεότητι τὴν ἀγίαν νοεῖσθαι Τριάδα, ἀλλ' ὅν τὸν Πατρὶ κατὰ λόγον, ήτοι σχέσιν ἀδιάστατον, τὴν ὡς ἐν διοουσιότητι, καὶ δέξια αὐτοῦ νοηθήσεται κατὰ πρόσδον ἀπορρήτως τὴν ἐκφαντικήν, ήτοι τὴν ὡς ἐν ἀπαυγάσματι. Φῶς γάρ ἔστιν ἐκ φωτός. Οὐκοῦν ἐν Πατρὶ, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀδιαστάτως τε ἄμα καὶ κεχωρισμένως, ὡς μὲν χρακτήρι ἐνυπάρχων, εἰκὼν δὲ ὡς πρὸς ἀρχέτυπον, ἐν

⁷⁰ Joan. viii, 42. ⁷¹ Joan. x, 38.

ιδικ νοούμενος ὑπάρχει. Ποιησόμεθα δὲ οὐχ ἀπλῶς τὸν ἐπὶ τούτῳ λόγον, ἀλλ' ἐκ παραδίγματος νομικοῦ βεβαιώσομεν πανταχόθεν τοῖς ἐπερδόξοις τὴν ἐκ τῆς ἀληθείας ἐπιτεχθέντος δύναμιν. Οὐκοῦν προσκομίζειν δὲ κόμως τοῖς ἐξ Ἱσραὴλ διετάξατο λύτρον τῆς οἰκείας Ἰκαστον κεφαλῆς, τὸ ήμισυ τοῦ διδράχμου. Ἐν δὲ ἐνὶ στατῆρι τὸ διδράχμον ἦν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ πάλιν αὐτὸς ἡμὲν ἐσκιαγραφεῖτο Χριστὸς, δὲ ὑπὲρ πάντων, ὡς παρὰ πάντων, λύτρον ἔσυτὸν προσαγαγὼν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ νοούμενος μὲν, ὡς ἐν μιᾷ δραχμῇ, πλὴν τῆς ἐτέρας οὐ, κεχωρισμένως, διὰ τὸ ἐν νομίσματι τῷ ἐνὶ, καθάπερ ἡδη προειρήκαμεν, τὰς δύο κείσθαι δραχμάς. Οὗτω δὲ νοούτο καὶ Γίδες πρὸς Πατέρα, καὶ Πατήρι αὖ πάλιν, ὡς πρὸς Γίδην, ἐν μιᾷ δημφυᾳ τῇ φύσει, διηρημένως δὲ ἀναμέρος ἐκάτερος, ὡς ὑπάρχων ἰδιοσυστάτως, πλὴν οὐ πάντη διακεκομμένως, οὐδὲ διχα τοῦ ἐτέρου τὸ ἐτέρον. Καὶ ὥσπερ ἡσαν ἐν ἐνὶ τῷ νομίσματι δύο δραχμαῖ, τὸ δὲ ποστήτη μέτρον ἴσομοιροῦν ἀλλήλαις καὶ οὐδαμόθεν ἀλατούμενον ἔχουσαι, οὕτω νοήσεις τὸ ἐν μηδενὶ παραλάτον τῆς οὐσίας τοῦ Γίδη πρὸς Θεὸν καὶ Πατέρα, η̄ αὖ πάλιν ἐκείνου πρὸς αὐτὸν, δγια τε λοιπὸν τὸν ἐφ' ἀπασι τοῖς περὶ αὐτοῦ λαλουμένοις ἐκδέη λόγον.

Ἐλκορ οὐν αὐτῷ· Τί ποιῶμεν, ἵνα ἀργαζόμεται τὸ δρυγὸν τοῦ Θεοῦ; Ἀκερίθη Ἰησοῦς, καὶ εἰπεν αὐτοῖς.

Οὐκ εἶς ἀγαθῆς διανοίας η̄ πεῦσις, ἀλλ' οὐδὲ, ὥσπερ δὲ τις ὑποτοπήσαι τυχὸν, ἐκ φιλομαθείας αὐτοῖς; πρόσεισται η̄ ἐρώτησις, γέγονε δὲ μᾶλλον ἐκ πολλῆς ἀγαν τῆς ἀλαζονείας δὲ λόγος. *Μετέπερ γάρ εὐθὺν πρὸς οὓς ἤδεσαν ἀξιούντες ἔτι μαθεῖν μονονοχλ τοιωτόν τι φασιν·* «Ἀλις, ὡς οὔτος, τιμὸν τῶν [al. τὰ] διὰ Μωσέως· Ισμεν οὐχ ἐλαττον, ἡπερ ἔχρην, τὰ ἐφ' οὓς δὲν δέχσαι συντείνεσθαι τὸν τῶν θείων ἔργων ἐπιστήμονα. Τί δὲ δρα τὸ καινὸν ἐποίεις αὐτὸς, τοῖς κατ' ἐκείνον καιροῦ διατεταγμένοις; τι δὲ διδάξεις τὸ ξένον, δη̄ μὴ διὰ τῶν θείων ἡμὲν προεσημάνθη λόγον; Οὐκοῦν εἶς ἀπονοίας μᾶλλον, ἡπερ δητως ἐκ φιλομαθείας προαιρέσεως η̄ ἐρώτησις. «Ἔχεις τι τοιοῦτο καὶ παρὰ τῷ μακαριῷ Ματθαῖῳ· νεανίας μὲν γάρ τις, οὐκ ἀντοριστάτῳ κτημάτων περιουσίᾳ περιχεδμενος, ὑπανίστετο πάς εἰς τὸ χρῆναι λοιπὸν τὴν ὑπὸ Θεῷ δουλείαν εἰσέρχεσθαι. «Ἐπειδὴ δὲ ἡκεν εἰς τὸν Ἰησοῦν, σπουδαίως ἀνεπυνθάνετο, τὸ χρῆ δρᾶν αὐτὸν, ίνα καὶ τῆς αἰώνιου ζωῆς εὐρίσκοιτο κληρονόμος. Πρὸς αὐτὸν δὲ δὲ Κύριος. Τάς ἐντολάς που πάντων οἰσθα, φησίν· « Οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐκ ἐπιορκήσεις, » καὶ διὰ τούτοις συνήμοσται. Ἀλλ' ίως τούτων οὐδενὸς ἐκείνος έτι δεόμενος, η̄ καὶ μαθημάτων ἐξήγησιν πολὺν τῆς ἐνούσης ἔξεως ὑστερίζουσαν, οὐ καταδεχμένος· « Ταῦτα, φησί, πάντα ἐκ νεότητος μου τετήρηκα· τί δὲ ἔτι οὔτερώ; » « Οπέρ οὖν ἐκείνος ἀμαθίᾳ συζεύξας τὴν ὑπεροψίαν τὸ, « Τί ἔτι, φησίν, οὔτερώ; » τούτο καὶ οὔτοι διὰ πολλῆς ἀγαν ἀλαζονείαν τε διοδού καὶ δοκησισοφίαν λέγουσι· « Τί ποιῶμεν, ίνα ἀργαζόμεθα τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ; » Λγαθὸν οὖν δρα τὸ μέτρον φρόνημα, καὶ φυρχῆς ἔργον εὑγενοῦς, τὸ τοῖς διδάσκουσι ἐπιτρέπειν τὸ λυσιτελές ἐξεπίστασθαι μᾶλλον, παραγωρεῖν τε οὕτω μαθή-

A vero statere didrachmum erat. Verum ipse nobis rursum Christus hic adumbrabatur, qui pro omnibus ut ab omnibus seipsum redemtionem Deo ac Patri obtulit; et in una drachma intelligitur quidem, non tamen ab altera separatus, propterea quod in uno illo nummo, ut antea diximus, duæ sunt drachmæ. Ita de Filio quoque censendum, respectu Patris, et de Patre vicissim, respectu Filii: qui ambo quidem in una natura, distincti vero ambo seorsim, cum uterque in propria sit hypostasi, sed non omnino separatis, neque alter absque altero. Et sicut sunt in numero uno duæ drachmæ æqualis ponderis nec ullo modo minoris, ita quoque censibus de omnimoda substantia Filii cuni Deo ac Patre æqualitate, aut Patris cum B Filio, et hoc pacto demum in omnibus quæcunque de ipso dicuntur sanam doctrinam accipies. Καὶ παραλάτον τῆς οὐσίας τοῦ Γίδη πρὸς Θεὸν καὶ Πατέρα, η̄ αὖ πάλιν ἐκείνου πρὸς αὐτὸν, δγια τε λοιπὸν τὸν ἐφ' ἀπασι τοῖς περὶ αὐτοῦ λαλουμένοις ἐκδέη λόγον.

VI, 28, 29. Dixerunt ergo ei : Quid faciemus ut operemur opera Dei? Respondit Jesus, et dixit eis.

Non bona mente, nec, quod quis forsitan suspicetur, discendi studio interrogant Jesum, sed præ insigni arrogantia. Quasi enim nihil præter ea quæ norant discere deinceps vellent, tale quidpiam propemodum dicere videntur: Sufficiunt nobis, o quisquis es, scripta Mosaica: scimus non minus quam oporteat quibus in rebus divinorum operum gnarum conniti deceat. Quid ergo novi afferes ad ea quæ lunc temporis constituta sunt? quid nos doctru-
rus es quod oraculis divinis non sit nobis antea si-
gnatum? Quapropter ex recordia potius quam di-
scendi studio istud queritant. Tale quid etiam apud
beatum Matthæum habes. Quidam enim adolescens,
caduca opum copia circumfusus, serviendi Deo
studium præ se ferebat. Cum autem accessisset
ad Jesum, sciscitabatur quid sibi faciendum esset
ut et vitam æternam possideret. Ad quem Domi-
nus: Præcepta utique nosti, inquit: « Non occides,
non adulterabis, non falsum dices testimonium ⁷⁰, »
et quæ sequuntur. Sed ille quasi nullius horum
expers esset, aut doctrinam veluti 308 suis mori-
bus longe inferiorem rejiceret: « Hæc, inquit,
omnia observavi a juventute mea: quid adhuc
mihi deest ⁷¹? » Quod ille itaque arrogantiam im-
peritiae conjungens ait, « Quid adhuc mihi deest? »
hoc isti quoque præ singulari fastu et inani sa-
pientiae persuasione dicunt: « Quid faciemus ut
operemur opus Dei? » Bona res igitur est spiritus
humilis, et generosæ mentis opus, magistrorum
arbitrio relinquere quid scire operæ pretium sit,
eamque amplecti doctrinam, quam rectam esse
existimant, ut pole quorum cognitio major est.
Quomodo enim magistrorum locum tenebunt, si
nihil amplius eruditio in eis sit, quam in disci-

⁷⁰ Exod. ix, 13-16; Matth. xix, 18. ⁷¹ ibid. 20.

polis, cum vix illi magistros assequi possint, **A** μαστιν, ένεστιν διν οίστερ διν έχειν οίονται καλῶς, διτ
juxta illud Salvatoris: « Non est discipulus super
magistrum. » Et: « Sufficit discipulo ut sit sicut
magister ejus ».

διν έχοι τῶν πτιδευομένων δι νοῦς, διτ καὶ εἰς τὸ ἐκείνων μέρουν καταλήξει μόλις αὐτοῖς ή εἰς τὸ μείζον
ἐπιδόσις, κατά γε τὸ διπό τοῦ Σωτῆρος εἰρημένον. « Ούκ έστι μαθητής διπέρ τὸν διδάσκαλον. » καὶ,
« Ἀρκετὴν τῷ μαθητῇ, ίνα γένηται αἷς διδάσκαλος αὐτοῦ. »

VI. 29. Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille.

Acerbissime rursum Dominus, licet latenter adhuc et subobscurè, in sciscitatorum dementiam invehitur: existimabit enim aliquis, si verba illa simpliciter accipiat, nihil aliud Jesum eis imperare, quam decere ut ipsi credant. Sed si dictorum sensum attentius consideret, ad aliud quiddam referri comperiet. Rectissime enim interrogatorum dementiae convenientem sermonem instituit. Illi enim, quasi per legem abunde facere didicissent quod gratum sit Deo, Salvatoris nostri doctrinam impie rejiciunt, dicentes: « Quid faciemus ut operemur opus Dei »? Sed ostendere debebat eos a vero Dei cultu lounge adhuc remotos esse, nihilque verrorum honorum nosse, qui cum legis litteræ adhæserent, typis et figuris plenam mentem habeant. Proindeque multa cum emphasi, cultui legali fiduci fructum opponens, ait: « Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille. » Hoc est, non quod vos putatis, inquit, ad solos typos respicientes: sed discite, etiam inviti, legis auctori boum victimas non placere, nec oves immolari Deo id **309** volenti aut exigenti. Quid vero thus futurum est, licet suavi fumo aerem replete; aut quid hircus proderit, inquit, et exquisitæ cinnamomi oblationes? Non manducabit carnes taurorum Deus, sed neque sanguinem bircorum potabit. Cognovit omnia volatilia cœli, et pulchritudo agri cum ipso est **310**. Odit vero et repulit festivitates vestras, nec in conventibus vestris odorabitur, ut ipse ait alii cubi **311**; neque porro ad patres vestros de holocaustis et victimis locutus est. Igitur non hoc est opus Dei, sed illud potius, ut credatis in eum quem misit ipse. Etenim legali et typico cultu revera potior est salus per fidem, et condemnante precepto gratia justificans. Opus est itaque piæ animæ, illa in Christum fides, et ejus sermonibus erudiri velle multo præstabilius est quam umbris typicis adhæserere. Illud porro magis mirabere, quod cum Christus eos negligere soleat qui tenuandi causa interrogant, id singulare consilio nunc respondet, tametsi nihil inde suscepturos utilitatis sciebat, in eorum condemnationem. Quemadmodum alibi quoque ait: « Si non venissem, et locutus fuisset eis, peccatum non haberent; nunc autem excusationem non habent de peccato suo ».
πρὸς τούτοις ἔχων γάρ ἐν Εθει Χριστὸς λόγον ποιεῖσθαι μηδένα τῶν διερωτώντων πειραστικῶς, αὐτὸς πρὸς τὸ παρὸν οἰκονομικῶς ἀποκρύπτει· εἰ καὶ αὐτοῖς ὥστερ οὖν καὶ ἐν ἑτέροις φησίν. « Εἰ μὴ ἤλθον, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἀμαρτίαν οὐκ εἶχον», νῦν δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἀμαρτίας αὐτῶν.

³⁰⁹ Matth. x, 24, 25. ³¹⁰ Joan. vi, 28. ³¹¹ Psal. xlix, 11. ³¹² Is i. 1, 13, 14; Amos v, 21, 22. ³¹³ Joan. xv, 22.

Α μαστιν, ένεστιν διν οίστερ διν έχειν οίονται καλῶς, διτ
δη καὶ τὸ μείζον ἔχουσιν ἐν γνώσει. Πῶς γάρ διν θλῶς
καὶ ἐν διδάσκαλου παραληφθούσαις τάξει, μή οὐχι
πάντως ἐλόντες τὸ ἐν συνέσει πλεονεκτοῦν, ή ὁστερ
ἐπιδόσις, κατά γε τὸ διπό τοῦ Σωτῆρος εἰρημένον. « Ούκ έστι μαθητής διπέρ τὸν διδάσκαλον. » καὶ,
« Ἀρκετὴν τῷ μαθητῇ, ίνα γένηται αἷς διδάσκαλος αὐτοῦ. »

Toύτο δέστι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ίνα πιστεύσητε εἰς διν ἀπέστειλεν ἑκεῖνος.

Πληκτικώτατα πάλιν δι Κύριος, εἰ καὶ λεληθτας
ἔτι, καὶ ἀπετκιασμένος ταῖς τῶν ἔρωτώντων ἀπο-
νοίαις ἐπιπρᾶψθαι· οἰήσεται μὲν γάρ τις δσον ἵκεν
εἰπεῖν εἰς ἀπλότητα λόγου, μηδὲν ἔτερον αὐτοῖς ἐπι-
τάττειν τὸν Ιησοῦν, ή δει προσήκει πιστεύειν αὐτῷ.

B Περισκεπτήμενος δὲ τῶν εἰρημένων τὸν νοῦν, καὶ πρὸς ἔτερόν τι βαδίζουσαν θεωρήσει τὴν ἀναφοράν. Καλῶς γάρ δη ὡφέλα ποιεῖν, ταὶς τῶν ἔρωτώντων ἀπονοίαις πρέποντα τὸν ἐπὶ τούτοις διεσκευάστο λόγον. Έκείνοις μὲν γάρ, ως ἀλις διὰ νόμου μανθάνοντες τῷ Θεῷ θυμῆρες ἐργάζεσθαι, ἀθετοῦσι δυσσε-
δῶς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν διδάσκαλίαν. « Τί ποιῶ-
μεν, λέγοντες, ίνα ἐργάζωμεθα τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ; ;

« Άλλ’ έδει καὶ πολὺ τῆς Θεῷ φιλαπάτης λατρείας ἀπεσχοινισμένους έτι δεικνύειν αὐτοὺς, καὶ οὐδὲν
διλῶς ἐγνωκότας τῶν διληθῶν ἀγαθῶν, τοὺς οἵ γε τῷ
γράμματι τῷ νομικῷ προσδεβεύοντες, τύπων ἀπλῶν
καὶ σχημάτων μεσόντας ἔχουσι τὸν νοῦν. Διά τοι τούτο
μετὰ πολλῆς τινος τῆς ἐμφάσεως λέγει ταῖς κατὰ
νόμον λατρείας τὸν ἐκ τῆς πιστεώς ἀντιδιαστέλλον
χαρτόν. » **C** Τούτο δέστι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ίνα πι-
στεύσητε εἰς διν ἀπέστειλεν ἑκεῖνος. **D** Τούτο δέστι τον
οὐχ διπέρ διμείς, φησίν, εἰς μόνους δρῶν-
τες τοὺς τύπους, ἀλλ’ ἵστε δη πάλιν, καὶ μή βούλη-
σθε μαθεῖν, ως δι νομοθέτης οὐ ταῖς παρ’ ὑμῖν βι-
θυνταίς ἡρέσθη ποτὲ, μηδοσφαγεῖ δὲ οὐδεὶς ἐθέλοντες
καὶ ἀπειτοῦντι τοῦτο Θεῷ. Τί δ’ ἀν εἴη λιθανάτος,
καὶ εὑδασμοί εἰς ἀέρα περιελείτηται καπνοῖς; τί δὲ
τράχος διησεῖ, φησί, καὶ αἱ δισπόριτοι τοῦ κιννα-
μώμου προσαγωγαῖ; Οὐ φάγεται κρέα ταύρων θεδι,
ἀλλ’ οὐδὲ αἴμα τράχων πίεται. « Έγων πάντα τὰ πε-
τεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὠραιότης ἀγροῦ μετ’ αὐτοῦ
έστι. Μεμιηκός δὲ, καὶ ἀπεώσατο τὰς ἔρωτάς διμῶν,
καὶ οὐ μή δισφραγθῇ ἐν ταῖς πανηγυρεσιν διμῶν, ως
αὐτός πού φησιν. ἀλλ’ οὐδὲ ἐλάλησε πρὸς τοὺς πα-
τέρας διμῶν περὶ διοκαυτωμάτων καὶ θυσιῶν. Οὐδούν
οὐ τούτο δέστι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἀλλ’ ἐκεῖνο μᾶλλον,
ίνα πιστεύητε εἰς διν ἀπέστειλεν αὐτός. Καὶ γάρ δη
καὶ διτῶς ἀμεινῶν έστι τῆς νομικῆς, καὶ ως ἐν τύπῳ
λατρείας ἡ διά πιστεώς σωτηρία, καὶ τῆς κατακρι-
νούσης ἐντολῆς ἡ δικαιοῦσα χάρις. « Εργον οὖν δρα
τῇ φιλοθέψ φυχῇ πίστις ἡ εἰς Χριστὸν, καὶ ἀξιολο-
γώτερον σφόδρα τὸ ἐπείγεσθαι μᾶλλον τοῖς περὶ αὐ-
τοῦ κατασφύσθαι λόγοις, ἥγουν ταῖς ἐν τύπῳ προ-
εδρεύειν σκιαῖς. Ἀποθαυμάσεις δὲ πάλιν κάκειν

Εἰκον οὐδὲ αὐτῷ· Τί κοιτεῖ σημεῖον, ἵνα ἴωμερ,
καὶ πιστεύσωμέν σοι; τὸ ἐργάζεται; Οἱ πατέρες
ἡμῶν ἔφασαν τὸ μάττα ἐν τῇ ἑρήμῳ, κατὰ τὸ
γεγραμμένον· Ἀρτον ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ ἔθωκε
αὐτοῖς φαγεῖν.

Ἐκκαλύπτεται κατὰ βραχὺ τῶν ιουδαίων ἡ γνώμη,
καίτοι λανθάνουσά πως, καὶ ἐν ἀφανεστέροις θεῖ
κατακεχωσμένη τοῖς λογισμοῖς. Ἐφασκον μὲν γάρ
ἔξι ἀπονοίας· «Τί ποιῶμεν, ἵνα ἔργαζόμεθα τὸ ἑρ-
γον τοῦ Θεοῦ», εἶτα δῆ, καθάπερ ήδη προειπούμεν,
ἴκαροῦσαν ἔχοντες τὴν διά Μωσέως ἐντολὴν, εἰς τὸ
δύνασθαι πρὸς πᾶσαν αὐτὸν ἀκευθύνεις σοφίαν, δι’
ἥς ἀνειδεῖν τὸ εὑδάρεστον τῷ Θεῷ. Ἀλλ’ ἡγνοεῖτο
καὶ καίτοι τοιούτος ὅν ἐν αὐτοῖς ὁ σπουδός, ἀπο-
γυμνοῦται δὲ νυνὶ, καὶ κατὰ βραχὺ πρόσιστον εἰς
τὸ ἐμφανέστερον· «Οὐ γάρ ἔστι χρυπτόν, κατα-
τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν, δού φανερωθήσεται. Τί το-
νινοὶ δῆ; φαστεῖ· «Τί ποιεῖς σὺ σημεῖον;» Τετίμηται,
φηστ, καὶ λαβᾷ εἰκότας ὁ μακάριος Μωσῆς· παρ-
εδύθη πρὸς μετεπίειν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Καὶ γάρ
δῆ καὶ ἄρκοιν ὕπακε σημεῖον· ἔφαγον ἐν τῇ ἑρήμῳ
τὸ μάττα πάντας οἱ σὺν αὐτῷ. Σὺν δὲ δῆ λοιπόν,
ἐπεικερίας τόπον ἡμῖν εἰσέρχῃ τὸν ἐκείνου μετίκονα,
καὶ τοῖς πάλαι διωρισμένοις ἀπιδιστάττεταιν οὐ παρ-
ατῇ, ποίεις ἡμᾶς πιστώσεις σημείοις, ἢ τὶ δει-
κνύειν τῶν δοσα θαυμάζεσθαι πρέπει καινοτέρων
ἥμιν παιδευμάτων εἰστρέψεις εἰσηγητής; Ἀληθῆς
δὲ διὰ τούτων, καὶ αὐτὸς δ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
διαδείκνυται λόγος· δῆτι γάρ δυντο χρῆναι ζητεῖν,
οὐχ ἵνα θαυμάζωσιν αὐτὸν, ἀφ’ οἵς δι τις δράσας
θεοπρεπῶς, ἀλλ’ ἐπεικερίας ἔφαγον ἐπ τῶν δρεπών, καὶ
ἐχοράσθησαν, ἐξ ὧν δῆ, φαστον, ἐλέχχονται. Ση-
μεῖον γάρ ἀπαιτοῦσι τὸν Ἰησοῦν, οὐχ ἀπλῶς τὸ
τυχόν, ἀλλ’ ὅπερ, ὡς δυντο, πεποίηκεν ὁ Μωσῆς,
οὐκ εἰς μίαν ἡμέραν, ἀλλ’ ἐν δλοῖς τοῖς ἐπειτικότος δυνάμει
τὴν ἐπ’ ἐκείνην θαυματουργίαν ἀνακείσθαι πρέπειν
διελγίζοντο, ἀνοήτως δὲ σφόδρα τὴν Μωσέως ἐπ’
αὐτῷ καταστέψουσι κεφαλήν. Αἰτοῦσι τοιγάροιν τὸ
τὸν ἐκείνην παρὰ Χριστοῦ σημεῖον, οδόν διλαβήσας κατὰ
τὴν ἑρήμον, διὰ τῆς τοῦ μάττα χορηγίας. Παντελῶς
γάρ, ὡς φαίνεται, τῶν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ μυστηρίων
εἰδότες οὐδὲν, οὐ τῇ θείᾳ τοῦ πεποιηκότος δυνάμει
τὴν ἐπ’ ἐκείνην θαυματουργίαν ἀνακείσθαι πρέπειν
διελγίζοντο, ἀνοήτως δὲ σφόδρα τὴν Μωσέως ἐπ’
αὐτῷ καταστέψουσι κεφαλήν. Αἰτοῦσι τοιγάροιν τὸ
τὸν ἐκείνην παρὰ Χριστοῦ σημεῖον, οδόν διλαβήσας κατὰ
τὴν ἑρήμον, διὰ τῆς πρὸς ἡμέραν αὐτοῖς ἀπιδειχθεῖται
σημεῖον, καὶ εἰ μέγα τυχόν εὐρίσκοιτο, χρῆναι δὲ
καὶ εἰς μακρὸν ἐκτείνεσθαι χρόνον τῆς τροφῆς τὴν
ἀπίδοσιν· οὗτοι γάρ διν, καὶ μόλις δυσωπήσειν φύτοις
εἰς τὸ κατανεύεν, καὶ συμψήφιζεσθαι λοιπὸν ἀξιολογωτάτην είναι τοῦ Σωτῆρος τὴν δύναμιν, εὐπαρά-
κετον τε διὰ τούτου τὴν διδασκαλίαν. Πρόδηλον οὖν ἔστι· καὶ εἰ μὴ σφόδρα φαστον ἐναργῶς, δῆτι σημείων
μὲν ἀλογοῦσι παντελῶς, προφάσει δὲ τοῦ θαυμάζειν αὐτὰ τὴν ἀκάθαρτον τῆς γαστρὸς ἡδονὴν θεραπεύειν.
ἴπειγνονται.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ τοῦ μάττα, διτι τύπος ἦν τῆς Χριστοῦ
χαρονοστίας, καὶ τῷρ δε αὐτοῦ χαρισμάτων
πενευματικῶν.

Εἰκον οὐδὲ αὐτοῖς δ Ἰησοῦς· Ἀμέτηρ, ἀμέτηρ λέγει
διμήν· Οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν ἀρτον ἐκ τοῦ
οὐρανοῦ.

“ Matib. x, 26. “ I Tim. ii, 5.

VI, 30, 31. *Dixerunt ergo ei: Quod tu facis si-
gnum, ut videamus, et credamus tibi? quid opera-
ris? Patres nostri manducaverunt manna in deserto,
sicut scriptum est: Panem de celo dedit eis man-
ducare.*

Prodit se paulatim *Judeorum animus*, quamvis
occultus adhuc, et obscuris consiliis infossns. Di-
cebant enim p̄re recordia: « Quid faciemus ut
operemur opus Dei? » pr̄sertim cum, ut iam ap-
tea diximus, sufficere sibi potarent precepta Mo-
saica, ut ad omnem sapientiam dirigi possent, per-
quam voluntatem Del perspectam haberent. Sed
quodammodo latebat istud eorum propositum:
nunc autem denudatur, ac sensim patet: « Nihil
est enim opertum, ut Salvator ait, « quod non reve-
labitur » . — « Quid ergo, inquit, quodnam tu si-
gnum facis? » Honoratus est, idque jure merito,
beatus Moyses: **310** assumptus est mediator Dei
et hominum ». Etenim signum dedit idoneum:
manducaverunt utique in deserto manna, qui cum
ipso erant. Tu vero cum tibi majorem dignitatem
arrogas, et ad illa vetera precepta nova non ve-
rariis adjungere, quibusnam signis fidem nobis
facies, aut quoniam miraculo novam doctrinam
nobis invehis? Hinc autem ipse quoque Salvatoris
nostrī sermo verus esse ostenditur: ex iis enim
qua jam dicunt arguuntur signum quererere, non
ut ipsum ex operibus divinis admirarentur, sed quo-
niam panes ederunt, et satiati sunt. Signum enim
non quocunque petunt ab Jesu, sed quod, ut pu-
tabant, fecit ille Moyses, qui non in unum diem,
sed totis quadraginta annis populum ex *Ægypto*
eductum in deserto manna aluit. Nam cum nullum,
ut videtur, divinæ Scripturæ nossent mysterium,
non divinæ ejus a quo factum est virtuti miracu-
lum illud tribuendum putabant, sed p̄re multa
recordia ad ipsum Moysen illud referebant. Pe-
tunt itaque simile huic a Christo signum, nec
quidquam esse miraculi putant in eo quod in unupi-
diem factum est signo, sed in longum tempus ali-
postulati: sic enim adductum iri se tandem, ut
Salvatoris virtutem summan esse fateantur, et
hinc probandam ejus doctrinam. Manifestum est
igitur, licet id haud multum clare dicant, eos si-
gna nihili plane ducere, sed eorum admiratio nem
p̄re se ferendo impuræ ventris voluptati consu-
lere.

CAP. VI.
*De manna, quod typus erat Christi adventus, et
gratiarum spiritualium que per ipsum tradun-
tur.*

VI, 32. *Dixit ergo eis Jesus, Amen, amen dico
vobis: Non Moyses dedit vobis panem de celo.*

Acerbe quoque nunc eos Salvator ut insanos **A** increpat, et scriptorum Mosaicorum cumpromis ignaros. Scire **31.1** quippe debebant Mosem Dei ad populum ministrum fuisse, et rursus filiorum Israel ad Deum, neque per se miraculum ullum patrasse, sed ministrum tantum fuisse eorum quae ad utilitatem revocatorum ex servitute, honorum omnium largitori facere placuisset. Quod igitur impie illi sentiebant, hoc statim Christus amputat. Hominibus enim tribuere quae soli naturae divinae convenient ac debentur, quomodo extremæ dementias plenum non sit ac impietas? Cum vero miraculi auctorem Mosem esse negaverit, et illius potestati istud subduxerit, manifestum est utique gloriam illam sibi Patrique tribuere, licet id propter auditorum insectiam manifeste dicere nolit. Metus enim erat profecto, maxime cum talibus verbis injurya Mosi facta videretur, eos rursus intentatum et inflammatum iri, veritatem rei nequam inquirentes, neque dignitatem loquentis agnoscentes, sed unum Mosis honorem sibi proponebentes, temere forsitan et inconsiderate, quandoquidem ipse cum superiore conserretur. Discamus itaque majori cum ratione et discretione pietatem erga sanctos patres nostros colere, et reddere, ut scriptum est, « Timorem, cui timorem; et cui bonorem, honorem »⁷. Non enim faciemus injuriam, si quod cuique convenit cum ratione tribuamus, quandoquidem prophetarum spiritus prophetis quoque subjiciuntur ⁸; sed cum de Salvatore nostro Christo verba sunt, tunc nobis quoque descendum est: « Quis in nubibus aequabitur Domino, aut quis similis erit Domino inter filios Dei »⁹.

ταῖς ὑποτάσσεται· δταν δὲ δὴ τις λόγος εἰσέρχηται περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, τότε καὶ λέγειν ἡμᾶς ἀναγκαῖον, δτι, « Τίς ἐν νεφέλαις ισωθήσεται τῷ Κυρίῳ, ητίς δικαιώθησται τῷ Κυρίῳ ἐν οὐρανοῖς;

VI , 32, 33. Sed Pater meus dat vobis panem de caelo verum. Panis enim Dei est, qui de caelo descendit, et dat vitam mundo.

Non solum removendi erant ab ea divinæ potestatis opinione quam illi Moysi afflingebant, ostendendumque euni fuisse miraculorum potius ministrum quam auctorem, sed et ipsum miraculum, licet **31.2** inusitatum, elevandum, et comparatione eum majori nihil esse penitus ostendendum. Finge ergo rursus istiusmodi quiddam clamare Christum: Res magnas, o Iudei, exiguarum ac vilissimarum loco habetis, et universorum Domini liberalitatem angustis admodum. finibus comprehenditis. Non parum enim desipitis, cum manna persuaderitis vobis esse panem illum de caelo, licet unam Iudeorum gentem duntaxat aluerit in deserto, cum innumeræ aliae per totum orbem gentes sparsæ sint; et tam restricta erga homines benignitate Deum.

Πληκτικώτατα καὶ νῦν δὲ Σωτῆρ ἀσυνέτους διατὰς ἔλέγχει, καὶ πολὺ λίαν ἡγονοκύτεας τὰ ἐν τοῖς Μωσαϊκοῖς συγγράμμασι. Χρῆν γάρ δήπου λίαν αὐτοῦ ἐξεπίστασθαι σαρῶς, δτι διηκόνει μὲν δὲ Μωσῆς τὰ παρὰ Θεοῦ πρὸς τὸν λαόν, καὶ αὖ πάλιν τὰ ἐξ αὐτῶν Ἰεραὴλ πρὸς Θεόν, καὶ αὐτουργὸς μὲν αὐτὸς ἐπ’ οὐδὲν τῶν θαυμάτων ὑπῆρχεν, ὑπηρέτης δὲ μᾶλλον; καὶ ὑπουργὸς ὁν δὲ βούλοιτο δρᾶν ἐπ’ ὀφελεῖα τῶν ἐκ δουλείας ἀνακτηλημένων δὲ πάντων αὐτοῖς τὸν ἀγαθὸν χορηγὸς: « Οὐπερ οὖν ἦν ἐν ὑπονοίᾳ δυστενεῖται παρ’ ἐκείνοις, τούτῳ καὶ μᾶλλα γοργῶς ὑποτέμνεται Χριστός. Τὸ γάρ δὴ τὰ μόνη πρέποντά τε καὶ χρεωστούμενα τῇ θείᾳ φύσει, ταῖς ἀνθρώπων ἀνατιθέναι τιμαῖς, καὶ οὐχὶ μᾶλλον αὐτῇ, πῶς οὐκ ἀν εἴη λοιπὸν μωρίας τε δόμου καὶ δυσσεβείας ἀνάπλεων; **C** Αποστῆσας δὲ τὸν Ιεροφάντην Μωσέα τοῦ θαύματος, καὶ τῆς ἐκείνου χειρὸς ὑπεξελὼν τὸ παράδοξον, δῆλος δὲν εἴη δῆπονθεν ἐαστῷ μᾶλλον ἀνατιθέσις μετὰ Πατρὸς τὴν δόξαν, εἰ καὶ παραιτοῦτο λέγειν ἐνχρέστερον. διὰ τὴν τῶν ἀκρωμάτων ἀπαιδευσίαν. « Ηγάρ καὶ διατὰς ἐλπίδος οὐ μακράν, δτε δὴ Μωσίας διὰ τῶν τοιούτων ἐξυδρισμένου φημάτων, ἀποταρρύσθαι πάλιν αὐτοὺς, καὶ εἰς ἀκράτους ὄργας ἀναχαίσθαι, τὸ μὲν ἀληθὲς δπως δὲν ἔχοι διερευνώντας οὐδαμῶς, οὐδὲ τὴν τοῦ λαλοῦντος ἀξίαν ἐπειγινώσκοντας, ἐπεὶ δὲ μόνον ἀπερισκέπτως ίόντας τὸ χρῆναι τιμῆσθαι: Μωσέα, καὶ οὐκ εὐλόγως τυχόν, δτε καὶ πρὸς τε τὸ ὑπερτεροῦν συγκρίνοιτο. Μανθάνωντίν, εὐχριγέστερον τε καὶ λογικώτερον, τὴν εἰς τοὺς ἀγίους ἡμῶν πατέρας ἐπιτηδεύειν εὐλάβειαν, καὶ ἀποδιδόναι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, « Τῷ τὸν φύσον, τὸν φόδον· τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμήν. » Ἀδικήσομεν γάρ οὐδαμῶς, τὸ ἐκάστη πρέποντα ἀναλόγως προσάπτοντες, ἐπεὶ καὶ πνεύματα προφητῶν προφῆταις οὐδενὶ διδοὺς τῷ κόσμῳ.

« Άλλ’ δὲ Πατήρ μου διδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον τοῦ οὐρανοῦ τὸν ἀληθινόν. Οὐ γάρ ἄρτος τοῦ Θεοῦ ἐστιν δὲ καταβαῖνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ.

« Εδει μὴ μόνον ἀποστῆσαι Μωσέα τῆς θεοπρεποῦς ἔξουσίας, κατὰ γε τὴν ἐνοῦσαν ἐν ἐκείνοις διάληψιν, καὶ τῆς ἐπ’ ἐκείνῳ θαυματουργίας ὑπηρέτην ἀναδεξαὶ μᾶλλον, η χορηγὸν, ἀλλ’ ἡδη καὶ αὐτὸς κατοι παραδόξως γεγενημένον κατασμικρύγειν τὸ θαύμα, καὶ ἀντιπαραθέσει τῇ πρὸς τὸ μεῖζον ἐπιδεικνύειν ὑπάρχον ὅλως οὐδέν. Δέχου γάρ μοι πάλιν τοιούτον τι βοῶντα Χριστόν: Ἐν μικροῖς, ὡς οὐτοί, καὶ εὔελεστάτοις τὰ μεγάλα λογίζεσθε, καὶ τὴν τοῦ πάντων Δεσπότου φιλοτιμίαν ἐν ὅλῃσις κομιδὴ διωρίσασθε μέτροις. Ἀμαθαίνοντες γάρ οὐ κατά τι βραχὺ τὸ μάννα λογίζεσθε τὸν ἄρτον εἶναι τὸν ἐξ οὐρανοῦ, κατοι μόνον ἐν ἐρήμῳ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἀποθρέψαν γένος, ἀναριθμήτων ὄντων ἐτέρων, τῶν ἀνὰ πέσσων τὴν οἰκουμένην ἐθγῶν. καὶ συνεσταλμένην οὖσα τὴν.

⁷ Rom. xiii, 7. ⁸ I Cor. xiv, 32. ⁹ Psal. lxxxviii, 7.

φιλανθρωπίαν ἀλογίσασθε θέλειν ἀποδεῖξαι Θεού, ὡς ἐντὶ καὶ μόνῳ λαῷ χορηγῆσαι τροφάς· τύποι· μὲν γάρ ἔκεινα τῶν γενικωτέρων, καὶ τῆς καθόλου ζιτοτιμίας εἰς τὸ κατὰ μέρος ἐπίδειξις ἦν, ὡς ἐν ἄρρενων τοῖς προειληφόσιν. Ἀλλ' ὅτε τῆς ἀληθείας ἐπὶ θύραις ἤμιν ὁ πατέρς, «ὅτι Πατήρ μου δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον τὸν ἔξ οὐρανοῦ», διὰ διὰ τῆς τοῦ μάνυα χορηγίας τοῖς ἀρχαιοτέροις ὡς ἐν σκιαῖς κατεγράψετο· μή γάρ δὴ τις οἰέσθω, φησι, κατ' ἀληθείαν ἔκεινον εἶναι τὸν ἄρτον τὸν ἔξ οὐρανοῦ, κατανευέτω [α]. κατανεμέτω] δὲ μᾶλλον ἔκεινῷ τὴν ψῆφον, φέρετο ἀν φανούτο προσδον τὸ πᾶσαν ἀποτρέψειν δύνασθαι τὴν οἰκουμένην, καὶ διὰ χαρίζεσθαι τῷ κόσμῳ τὴν ζωήν. Κατατίθεται τοινυν τοῖς ἐν τύπῳ γεγενημένοις προσπεπηγότα τὸν Ιουδαίον, καὶ τὸ ἔκ τῆς ἀληθείας κάλλος ἀναζητεῖν παραπούμενον· ἦν γάρ οὐκ ἔκεινο τὸ μάννα κυρίως, ἀλλ' αὐτὸς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ ἐκ τῆς οὐσίας ἐρχόμενος τοῦ Πατέρος, ἐπειπέρ ἐστι κατὰ φύσιν ζωὴ, τὰ πάντα ζωογόνων. Ἐπειδὴ γάρ ἐκ ζῶντος ἀνέψυ Πατέρος, ζωὴ καὶ αὐτὸς κατὰ φύσιν ἐστι, καὶ ἐπειπέρ ἥρον τῇ κατὰ φύσιν ζωὴ τὸ ζωοποιεῖ, ζωοποιεῖ τὰ πάντα Χριστός. Ὁπερ γάρ δέρτος ἤμιν ὁ ἐκ γῆς εὐρίσκεται, τὴν ἀσθενὴν τῆς σαρκὸς φύσιν οὐκ ἕπον καταφέρεσθαι· τοῦτο καὶ αὐτὸς, διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖας τὸ πνεῦμα ζωοποιῶν, καὶ οὐ μέχρι τούτων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς τὸ ὄντα συνέχων εἰς ἀφαρσίαν. Ἐπειδὴ δὲ διπαξ ἤμιν εἰς τὸν ἐπὶ τῷ μάννα λόγον ἐκτρέχει τὰ θεωρήματα, τὸ λυπτόν, κατὰ γέ τὸ εἰκός, οὐδὲν, καὶ ἐπ' αὐτῷ τι βραχὺ περισκεφαμένους εἰπεῖν, ἐξ αὐτῶν παραβάντας τῶν Μιωσαῖών βιβλίων ἀνά μερος τὰ ἐπ' αὐτῷ γεγραμμένα· οὕτω γάρ ἀν καὶ εὐχρινεστάτην ποιησάμενοι τοῦ λόγου τὴν παράδεσιν, ἵκαστα τῶν ἐπ' αὐτῷ νοούμενων ὅρθως διαφέρεθα. Ἐπειδέομεν δὲ διὰ πάντων, διε τὸ μάννα ἐδὲ ἀληθινῶν αὐτός· ἐστιν ὁ Χριστὸς, ὡς ἐν τύπῳ τῷ μάννα χορηγεῖσθαι τοῖς ἀρχαιοτέροις νοούμενος παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατέρος. Ἐχει δὲ οὐτις ἡ τῶν λογίων ἀρχή· τῇ πεντεκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ, τῷ μηνὶ τῷ δευτέρῳ, ἐξεληλυθότων αὐτῶν ἐκ γῆς Αἴγυπτου, διεγέγγυε πᾶσα ἡ συναγωγὴ υἱῶν Ισραὴλ ἐπὶ Μωσῆν καὶ Ααρὼν, καὶ εἶπον πρὸς αὐτούς οἱ υἱοί Ισραὴλ· Ὁφελον ἀποθάνομεν πληγέντες ὑπὸ Κυρίου ἐν γῇ Αἴγυπτῳ, διαν ἐκαθίσαμεν ἐπὶ τῶν λεθήτων τῶν κρεῶν, καὶ ἡθοίομεν ἄρτους εἰς πλησιάν, διε τὴν ἔξηγάγετε ἡμᾶς εἰς τὴν ἔρημον ταύτην, ἀποκτείνατε πᾶσαν τὴν συναγωγὴν ταύτην ἐν λιμῷ. Τὰ μὲν οὖν ἐκ τῆς ιστορίας διαφανῆ, καὶ λίαν εύσυνοπτα, καὶ οὐδενὸς, οὔμαι, προσδεόμενα λόγου τοῦ τὴν πρόδειρον βασανίζοντος γνῶσιν· ἐροῦμεν δὲ πάλιν, εἰς μόνον ὅρωντες τὸν πνευματικόν.

Οὐκοῦν ἐπὶ τὴν Αἴγυπτίων ἔχοντες χώρων οἱ ἐξ Ισραὴλ, διὰ θεού προστάγματος τὴν ἐπὶ Χριστῷ τυπικῶς ἐπετελοῦν ἔορτὴν, καὶ τῆς τοῦ προβάτου θούγης ἀψάμενοι, μᾶλις οὗτα τῆς τοῦ Φαραὼν τυραννίδος τὴν πλεονεξίαν ἐξένησαν, καὶ τὸν τῆς δουλείας ἀφόρτητον ἀπεσείσθετο ζυγόν. Είτα πρὸς τούτῳ παραδίξας τὴν Ἐρυθρὰν διαπεραιωσάμενοι θάλασσαν ἐν ἔρημῳ γεγόνασι· καὶ δὴ ἐν αὐτῇ λιμώντοντες κρεω-

A. esse putatis, ut uni tantum populo alimenta praebuerit: typi enim erant ista rerum generaliorum, et particularis illa benignitas specimen erat universalis, arrabonis veluti cuiusdam loco prioribus concessa. Sed cum veritatis tempus pro soribus nobis adsit, «Pater meus dat vobis panem hunc de cœlo,» qui per manna veteribus est adumbratus: nemo enim existimet, inquit, manna esse panem illum cœlestem, sed eum potius cœlestem statuat esse, qui totum alere potest orbem, et universo mundo vitam largiri. Increpat ergo Iudeum, quod typicis inhæreat ac veritatis decus repellat: non enim erat illud manna proprie, sed ipsum unigenitum Dei Verbum quod ex substantia Patris procedit, cum sit secundum naturam vita, cuncta vivificans. Cum enim ex vivo Patre genitus sit, ipse quoque natura sua vita est: et quoniam secundum naturam officium est vivificare, Christus omnia vivificat. Ut enim panis terrenus imbecillitate carnis nostra sustentans, eam corrupti non sinit, ita et ipse per Spiritus sancti operationem spiritum nostrum vivificat, neque hoc tantum, sed et ipsum corpus in incorruptionem conservat. Sed quoniam de manna instituta nobis est oratio, nihil erit, opinor, incommodi si quae de eo observavimus afferantur, sacrae Scripturæ locis quæ de ipso mentionem faciunt sigillatum expositis: sic enim, re distinctissime proposita, quæcumque de eo observantur recte perspiciemus. His autem omnibus ostendemus manna verum esse Christum ipsum, qui sub manna figura veteribus **313** a Deo et Patre datus intelligitur. Scriptura vero sic habet: «Quinta autem et decima die, mense secundo, cum ipsi exivissent de terra Aegypti, murmurabat omnis synagoga illiorum Israël aduersus Moysen et Aaron, et dixerunt ad eos filii Israel: Utinam mortui essemus percussi a Deo in terra Aegypti, quando sedebamus super ollas carnium, et manducabamus panes ad satietatem: quoniam eduxistis nos in desertum hoc ad interimendum omnem synagogam in fame¹⁰!» Et haec quidem, quod ad historicum sensum autinet, tam clara et aperta sunt, ut in iis explicandis longiori sermone utendum non existimem: et de solo sensu spiritali denuo verba faciemus.

Igitur, cum Israelite in Aegypto adhuc essent, divino mandato Christi festum typice celebrarunt, et agni comedentes epulis sic tandem Pharaonis tyrannide soluti sunt, et intolerabile servitutis jugum excusserunt. Tum Rubro mari mirabiliter transvadato, in deserto manserunt, cumque ibi fame premerentur, mirificum cepit eos carnium aliorumque ciborum quibus assuti erant desiderium. Ita

¹⁰ Exod. xvi, 1-3.

contra Mosem obmurmurant, ac divini muneris paenitent, cum ingentes alioquin gratias agere debent. Per Aegyptum itaque obtenebratio, et hujus saeculi status quodammodo significatur, et nos in mundanam vitam, velut in regionem quamdam ascripti, acerbam in ea patimur servitutem, dum nibil Deo acceptum, sed uni diabolo gratissima quæque facimus, et in voluptates impuræ earnis ceu lutum quoddam ac cœnum fetidissimum desiliens, inanem ac stultum labore, et ærumnosum, ut ita dicam, voluptatis studium colentes : sed si quando nobis Dei lex in mente loquatur, et acerbam in his servitutem conspiciamus, tunc certe, tunc omnis improbitatis relinquenda desiderio capti, ad ipsum Christum tanquam ad libertatis principium ac Januam tendimus, et per pretiosum sanguinem securitate et gratia ceu viatico instructi, carnis in hac vita perturbationes tanquam infestum et procellosum mare quoddam reliquantes, et extra tumultum omnem mundanum positi, **314** ad mores tandem convertimur puriores atque sanctiores, velut in desertum quemdam locum secedentes. Sed quoniam exercitatione virtutis non caret, qui per legem ad eam eruditur, si quando nos horum potius compieriamur, tunc temptationibus ad probationem occurribus, carnalium cupiditatum pungit nos interdum recordatio; tum vellicante nos vobis mentis libidine, præ laetio sæpe conquerimur, revocante nos ad libertatem divina lege, adeoque priorum et familiarium voluptatum fame quadam incitati, rejectis temperantiae laboribus, non iam malam esse videmus amplius mundanam illam servitutem. Potest enim profecto carnis voluntas animum ab omni studio bonorum avellere. Dixit autem Dominus ad Moysen : « Ecce ego pluo vobis panes de cœlo »¹¹. Potes jam hic clarissime id videre quod in Psalmis canitur : « Panem cœli dedit eis, panem angelorum inanducavit homo »¹². Sed patet, opinor, cunctis, virtutum quæ in cœlis sunt intellectualium nullum alium panem et cibum esse cessendum, quam illum ex Deo aë Patre Unigenitum. Ipse igitur est verum illud manna, ille panis de cœlo, qui omni creaturæ rationali a Deo Patre præbetur. Sed ut rerum propositarum ordinem ingrediamur, observa quo pacto divina super- naque gratia naturam humanam inveteratis quoque morbis laborantem ad se pertrahat, variisque modis conservet. Trahit enim lapidis instar sensus carnis in animum incidens, eumque ad suam voluntatem tyrannice adigit : sed nos rursum Christus freno, veluti quoniam reducit ad meliorem cupiditatem, et insirmos ad pietatem revocat. Ecce enim, ecce prolapsis in voluptates corporeas alimenta se datum pollicetur, consolationem videlicet per Spiritum, manna intellectuale. Per hoc enim ad omnem patientiam firmamur, atque id lucramur, ut ex infirmitate non prolabamur in vitiis. Firmabat igit-

A φαγεῖν ἐπεθύμουν, καὶ εἰς τὴν συνήθη τῶν δράσων ἐπιθυμίαν ὑπεσύροντο. Ἐγέγγυόν τε οὖτα κατέ Μεσέως καὶ εἰς μετάγνωσιν τῆς παρὰ Θεοῦ δωρεᾶς καταπίπουσι, δέον ἐπὶ τούτοις σὸν μετρίων εὐχαριστεῖν. Αἴγυπτος μὲν τοίνυν σκοτασμὸς ἀν εἰη, καὶ νογῆσται πώς εἰς τὴν τοῦ παρόντος αἰώνος κατάστασιν, καὶ εἰς ἔξιν τὴν κοσμικὴν, ἣν ὥσπερ τινὲς χώραν ἐπιγραφάμενοι, πικράν ὑπομένομεν ἐν αὐτῇ τὴν θητείαν, ἐργαζόμενοι μὲν τὸ παράπονον οὐδὲν τῷ Θεῷ, μόνῳ δὲ τῷ διαβόλῳ τελοῦντες τὰ θυμηρίστατα, καὶ καθάπερ εἰς πηλὸν, ἢ δυσώδῃ βόρδορον, τὰς τῆς ἀκαθάρτου σαρκὸς καταπήδωντες ἡδονάς, διμοθέν τε καὶ ἀνόητον τληπαθοῦντες πόνον, καὶ ἀταλαίπωρον, ἵν’ οὐτως εἴτα, τὴν φιλόδονίαν ἐπιτηδεύοντες. Ἀλλ᾽ ὅταν ἡμῖν ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος κατὰ νοῦν προσλαβῇ, καὶ πικρὸν ἥδη βλέπωμεν τὴν ἐν τούτοις δουλείαν, τότε δὴ, τότε τὴν ἐξ ἀπάσης φαυλότητος ἀποδημίαν διῆσησαντες, ὥσπερ εἰς τὴν τῆς ἐλευθερίας ἀρχὴν, καὶ θύραν ἐπ’ αὐτὸν ἐρχόμεθε τὸν Χριστὸν, καὶ τὴν δὲ αἱματοῦ τοῦ τιμίου λοιπὸν ἀσφάλειάν τε καὶ χάριν ἐφοδιάζομενοι, καθάπερ τινὰ θάλασσαν ταραχώδη, καὶ ουγκεχυμένην, τὰς ἐν τῷρες τῷ βίκῳ περιστάσεις ἀρέντας σαρκικάς, ἔξια τε παντὸς Θορύβου γεγονότες κοσμικοῦ, πρὸς ἔξιν ἥδη τὴν ἀντοπέραν, καὶ καθερωτέρων ἐρχόμεθα, ολάπερ εἰς Ἑρημον καταλύοντες χώρον. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἀγύμναστος πρὸς ἀρετὴν δοδά νόμου πρὸς αὐτὴν παιδαγωγούμενος, δοταν ἐν τούτοις ἥδη γεγονότες εὑρισκόμεθα, τότε τοὺς δοκιμάζουσι περιπίποντες πειρασμοὺς, ὑπομνήσαι τῇ τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμῶν ἕσθι ὅτε καταδακτύμεθα, εἴτα πολὺ λιτὸν ἥματς κατασυρύσης τῆς ἐπιθυμίας. καταδοῶμεν ἐξ ἀκηδίας τολλάκις, καίτοι πρὸς ἐλευθερίαν ἀνακεληθετός ἥματς τοῦ θείου νόμου, ἐν λιμῷ δὲ ὥσπερ γεγονότες τῶν ἀρχαιοτέρων, καὶ κατειθισμένων ἥδονῶν, καὶ πρὸς πόνους ἥδη τοὺς ἐπὶ ταῖς ἐγκρατείαις διτγωρήσαντες, οὐκέτι φαύλην ὀρῶμεν. τὴν ἐν κόσμῳ δουλείαν. Καὶ γάρ θντιας, ξεινῶν τὸ ἐν τῇ σαρκὶ θέλημα πρὸς ἀπασαν διγοφυχίαν τὴν ἐπ’ ἀγαθοῖς ἐλεύσεται τὸν νοῦν. Εἶπε δὲ Κύριος πρὸς Μωϋσῆν : « Ίδον ἐγὼ θνω ὑμέν ἄρτους ἀλλ τοῦ οὐρανοῦ. » Ἐχεις ἥδη καὶ μάλα σαφῶς ἐν τούτοις ὄρην τὸ ἐν Φαλμοῖς μελεφούμενον. « Ἄρτον οὐρανοῦ ἰδωκεν αὐτοῖς, ἄρτον ἀγγέλων ἐφαγεν ἀνθρώπος. » Ἄλλ᾽ ἔστιν, οἵμαι, πάσι διαφανές, ὅτι τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς δυνάμεων λογικῶν, οὐχ ἔτερος ἀν νοοῦστο καὶ ἄρτος, καὶ τροφῆ, περὰ τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Μονογενῆ. Αὔτε δὲ ἄρτον τὸ μάννα τὸ ἀληθὲς, ὁ ἄρτος ὃ ἔξ οὐρανοῦ, ὃ πάσῃ κτίσει λογικῇ περὰ Θεοῦ Πατρὸς χορηγούμενος. Εἰς δέ γε τῶν προκειμένων τὴν τάξιν εἰσεβαίνοντες, ἐκεῖνον φαμεν κατανόησον ὅπως ἡ θεῖα τε καὶ ἀνωθεν χάρις, καὶ νοσοῦσαν ἕσθι ὅτε τὰ συμβῆ, τὴν ἀνθρώπου φύσιν ἀνθέλκει πρὸς ἑαυτὴν καὶ ἀνασώσει ποικίλως. Κατωθεὶ μὲν γάρ λεθου δίκην ἐπιπίπον τῷ νῷ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, καὶ πρὸς τὸ ίδιον θέλημα τυραννικῶς ἐκθιάζεται, ἀντιπεριάγει δὲ πάλιν ἥματς ὁ Χριστὸς, καθάπερ τινὶ χαλιψῷ, πρὸς τὴν τῶν ἀμεινόγονων ἐπιθυμίαν, καὶ εἰς ἔξιν ἀνακομίζει

¹¹ Exod. xvi, 4. ¹² Psal. lxxvii, 25.

τούς νενοσηκότας τὴν φιλόθεον. Ἰδού γάρ, ίδου τοῖς Αὐτοῖς in pietate etiam olim manna illud intellectuotis οὐκ εἰς σωματικὰς ἡδονάς, τὰς δὲ οὐρανῶν χρηγήσειν ὑπισχνεῖται τροφάς, τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος παράκλησιν, δηλούτι: τὸ μάννα τὸ νομέον. Διὰ γάρ τοι τούτου πρὸς πᾶσαν ὑπομονὴν διακρατούμεθα, καὶ τὸ μῆτραν ἐδοθεντας, ἐφ' ἣ μή προσῆκεν, ἀποκερδαίνομεν. Έστηριζε τούτους ἡμᾶς εἰς εὐσέβειαν καὶ πάλαι τὸ μάννα τὸ νομέον, τούτη Χριστός.

Ἐπειδὴ δὲ ἀπαξ διὰ τὴν χρέαν, ὡς ἐν ἐκάσται τοῦ λόγου γεγόναμεν, οὐκ ἀδήτητον αὐτὸν οἷμας πρέπειν ἔδυν, ἐπειπέρ ἔχει πολὺ τὸ τελοῦν εἰς ὅντας. Οὐκοῦν ἐρεῖτις εὐλόγως, "Οτου δὴ χάριν ὁ φιλάνθρωπός τε καὶ φιλάρετος οὗτω Θεός, δέον μὲν φθάσαι τὴν αἰτησιν, ὑστερίζει περὶ τὴν ὑπόσχεσιν· [οὐ]κολός εἰ γε μήν τοὺς οὗτω διεστραμένους, καὶ τοις κολάσεις ἐν τοῖς ἐφεξῆς, διὰ τὴν ισηγητήν νοσοῦντες ἐπιθυμίαν, καὶ ἀρτους εἰς πλησμονήν, καὶ κρέων ἐφαντάζοντο λέηντας, καὶ δυσωδεστάτων κρομμύων εἰσεδέχοντο πόθον. Ἐν γάρ τοῖς Ἀριθμοῖς εὑρίσκομεν διὰ καὶ τετιμώρηται τινες, καὶ Μνήματα τῆς ἐπιθυμίας ὁ χώρος ἐκλήθη, ἐν ᾧ περ ἐστρατοπέδευον τότε· Ἐκεῖ γάρ ἔθαψαν, φησι, τὸν λαὸν τὸν ἐπιθυμητήν. ἢ Οὐκοῦν πρὸς μὲν τὸ πρῶτον ἐροῦμεν, διὰ δὴ πάντως ἐχρῆν περιμεῖναι τὰς ἐπιθυμίας, οὕτω τε λοιπὸν εὐχαρίστως ἀναδείκνυσθαι χορηγόν. Χαριεστάτη γάρ πώς ἔστι τοῖς εὖ παθοῦσιν ἡ δόσις, διὰν αὐτῆς τινες προαγαφαίνωνται, καὶ προθαδίζωσιν ἡδοναῖ, διψῆν διατείθουσαι τὸ οὐκα περόν· αἰτήσεως δὲ τῆς χαριεστέρας ἀμοιρήσειν ἀνὴ τοῦ ἀνθρώπου ψυχή, μὴ ταῖς εἰς τὸ εὖ παθεῖν ἡδοναῖς προσυντεινομένη καὶ κάμνουσα. Ἀλλ' ίσως αἰτησιν μὲν οὐδαμῶς γεγενῆσθαι, τὴν ὡς παρ' ἔκεινων ἐρεῖς, γογγυσμὸν δὲ μᾶλλον, καὶ μετάγνωσιν, καὶ καταδοήν. Τούτο γάρ διντας καὶ ἀληθέστερον εἰπεῖν. Πρὸς δὴ καὶ τοῦτο φαμεν, διὰ πρέπος μὲν ἀν τοῖς μὲν τελείοις τὴν ξῖνην, ἡ δὲ ἐνεύξεως αἰτησι· Ισυμοιρήσει δὲ πῶς αὐτῇ καὶ τῶν ἀσθενεστέρων ἔξ ἀκηδίας, ἡ δόσις ἀν γένοιτο, γογγυσμός· χαλεπανε: δὲ οὐ πάντως φιλάνθρωπος ὁ πάντων Σωτῆρ. "Οντερ γάρ τρόπον τοῖς έτι κομιδὴ νηπίοις ὁ κλαυθμὸς ἐσθ' ὅτε συντελεῖ πρὸς αἰτησιν τῶν χρησίμων αὐτοῖς, καὶ καλεῖται πρὸς ἔρευναν ἡ τεκοῦσα διὰ τούτου πολλάκις τῶν ἐν ἡδοναῖς τῷ βρέφει, οὕτω τοῖς έτι νηπίοις, καὶ βεβηκόσιν οὕτω πρὸς σύνεσιν, δὲ ἔξ ἀκηδίας, ήν οὕτως εἴπω, κλαυθμὸς αἰτήσεως ἔχει δύναμιν τὴν ὡς πρὸς Θεόν. Κολάζει δὲ οὐκ ἐν ἀρχῇ, καί τοις καὶ ταῖς γηλναις ἐπιθυμίας ἡττωμένους δρῶν, ἀλλ' ἐν μέσοις ἡδη τοῖς Χρόνοις, δι' αἰτίαν τοιαύτην, ὡς γέ μοι φανεται. Οὐπω μὲν γάρ τὸ μάννα λαβόντες οἱ νεωστὶ τῆς Αλγυπτίων ἀποδημήσαντες, οὐδὲ τὸν δρόνον ἔχοντες τὸν ἔξ οὐρανοῦ, τὸν στηρίζοντα καρδίαν ἀνθρώπου, καταπίπτουσιν εἰκότας εἰς ἐπιθυμίας σαρκικάς, διάτοι τοῦτο καὶ συγγινώσκονται· οἱ δὲ ἡδη τοῦ Κυρίου κατατρυφήσαντες, καθὼς γέγραπται, τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν τὰ σαρκικὰ προτιμήσαντες, δικαιοτάτην ἡδη τὴν δίκην ὑπέχουσι, καὶ προσέτι τῷ παθεῖν ἐπίσημον τῆς συμφορᾶς τὴν μνήμην ἀποπληρώσονται. Μνήματα γάρ τῆς ἐπιθυμίας δνομα κεῖται τῷ τῆς κολάσεως τόπῳ. Καὶ ἐξελεύσεται ὁ λαός, καὶ συλ-

Sed quoniam ab instituto sermone utilitatis gratia semel digressi sumus, non arbitror indiscretum illum esse relinquendam, cum plurimum fructum habeat illa disquisitio. Itaque non abs re quereret aliquis, quam **315** ob causam misericors ille ac tam bonus Deus, cum petitionem prævenire deberet, non nisi rogatus pollicetur, neque principio puniat eos quibus adeo perversa mens erat, sed postea punierit cum simili cupiditate laborantes, panes, et carnium lebetas, et graveolentes cæpas in memoriam revocarent, eorumque desiderio tenebrentur. In Numeris enim reperiemus quosdam punitos fuisse, et Cupiditatis monumentum nuncupatum esse locum, in quo olim castra metati fuerant. « Ibi enim, inquit, sepelierunt populum cupidum »²². Ad primum ergo dicemus, convenienter illorum petitiones exspectasse, atque ita exhibere se largitorem. Tunc enim gratissimum est beneficium, cum illud voluptates quædam præcedunt, quæ nos ad illud vehementer cupiendum, licet nondum adsit, impellant; sed suavitatis sensu caramus, cum animus noster nulla beneficii accipiendi voluptate ad illud expetendum prius est incitatus. Sed dices forsitan preces neutram illas adhibuisse, sed murmurasse potius, et poenituisse, et vociferatos esse. Hoc enim dictu quoque profecto verius. Ad hoc etiam dicimus, convenire quidem iis qui perfecti sunt moribus, petitiones per obsecrationem: sed infirmiorum murmurationem, ex iudeo aut aliunde profectam, parem iis fore petitionibus, neque vero Salvatorem universi, cum sit hominum amantissimus, id moleste accipere. Quemadmodum enim infantibus ejulatus interdum prodest ad ea petenda quæ utilia sunt ipsis, et ex eo mater quid gratum sit infantil sæpe conjicit: sic in nobis infantibus adhuc, et nondum ad scientiam proiectis, ejulatus petitionis apud Deum locum obtinet. Non puniri autem principio, licet nos quoque voluptatibus terrenis succubuisse videat, sed mediis deumum temporibus, ob istiusmodi causam, ut mihi videtur. Cum enim Israelitæ qui nuper ex Ægypto discesserant nondum manna accepissent, nec illum de cœlo panem haberent qui firmitat cor hominis », in cupiditates carnis merito incident: proindeque veniam accipiunt; qui vero Domino insultant, ut scriptum est ²³, spiritualibus bonis carnalia præferendo, justissimam deumum poenam subeunt, et suo suppicio illustre calamitatis monumentum relinquunt. Monumentum enim cupiditatis punitionis **316** locus nuncupatus est. « Et exhibet populus, et colligent quod dixi in diem »²⁴. Sensibile manna

²² Num. xi, 34. ²³ Psal. ciii, 15. ²⁴ Psal. xxxvi, 4. ²⁵ Exod. xvi, 4.

pro figura intellectualis capiemus. Et intellectuale quidem ipsa nobis Christum significat, sensibile vero crassiorum legis disciplinam subiunxit. In diem itaque non abs re colligebatur, et in posterum diem servari legislator prohibebat, xenigmatece veteribus signifcans, tempore salutis affulgente, quo in mundo cum carne Unigenitus appariturus esset, cessaturas plane legis figuræ, et frustra inde cibos collectum iri, ipsius nobis veritatis deliciis fruendis utendisque appositis. « Et erit in die sexto, et parabunt quodcumque intulerint : et erit duplum quod collegent^{**}. » Observa rursus, sensibile in manu non licere colligi die septima, sed quod pridie comparatum et collectum sit, comedи oportere. Septima enim dies Salvatoris nostri adventus tempus significat, quo in sanctificatione Sabbathum celebramus, a peccatorum cessantes operibus, et ad alendam quidem et corroborandam fidem cognitionem quoque jam per legem collectam assumentes, non tamen ita ut necessario nobis ea colligenda sit, cum nobilior cibus jam sit appositus, et de celo panem habeamus. In dupla vero mensura ante sanctam illam diem septimam manua colligitur, ut hinc rursus intelligas, lege ad finem temporis conclusa, et incipiente jam sancta illa die septima, hoc est adventu Christi, in dupla quodammodo mensura celestia bona repertum iri, et duplam veluti quamdam gratiam, quæ præter utilitatem legis, evangelicam quoque disciplinam inveniat. Quod ab ipso quoque Domino doceri censendum est, cum ait velut in parabolæ specie : « Ideo omnis scriba doctus in regno cœlorum, similis est homini diviti, qui profert de thesauro suo nova et vetera^{††} : vetera quidem, ex lege : nova autem, per Christum. » Et dixit Moyses et Aaron ad omnem synagogam filiorum Israel : Vespere cognoscetis, quia Dominus eduxit vos de terra Ægypti : mane videbitis gloriam Domini, in eo quod dabit vobis Dominus vespere carnes edere et mane panes ad satietatem^{†‡}. » Moses pollicetur Israelitis, 317 datum iri a Deo sub vesperam coturnicum vim, et hinc asserit eos clare cognituros ex Ægypto se a Deo eductos. « Mane igitur, inquit, aperte videbitis gloriam Domini, in eo quod accipietis panes ad satietatem^{†§}. » Hic rursum attende, quæso, distincte singula : coturnicum etenim abundantia legem quodammodo significat : nou enim effertur volatu, sed prope terram avis illa volat. Tales vero esse videbis eos, qui per legem erudiuntur in terrestriore et typico Dei cultu, si nimirum sacrificia respicias, et aspersiones, atque purifications Judaicas. Paulum enim hi a terra quodammodo elevari, et in altum efferti videntur, in ea tamen sunt, et circa ipsam : in lege quippe non est illud perfecte bonum, et intellectus sublimis. Porro sub vesperam præbet : ubi per vesperam litteræ obscuritas rursum nobis significatur, vel

A λέξουσι τὸ τῆς ἡμέρας εἰς ἡμέραν. » Εἰς τὰπα τοῦ μάνατον τὸ νοητό τὸ αἰσθητὸν λογιούμεθα. Καὶ τὸ μὲν μάνατον τὸ νοητὸν αὐτὸν ἡμῖν κατασημάνει τὸν Χριστὸν, τὴν δὲ γε παχυτέραν τοῦ νόμου παλένετον τὸ αἰσθητὸν ὑπαινίττεται, Ἐφήμερος αὖν εὐλόγως ἡ συγκομιδὴ, καὶ ἀποκωλύει τηρεῖν ὁ νομοθέτης εἰς τὴν αὔριον, ὡς δι' αἰνιγμάτων ταῖς ἀργυροτέροις ὑπὸδηλῶν, διτὶ τοῦ σωτηρίου λοιπὸν. ἀναλάμψαντος χρόνου, καθ' ὃν ἐγ κάστη μετὰ σαρκὸς πέφηνεν ὁ Μονογενῆς, καταργηθήσονται πάντας οἱ διὰ τοῦ νόμου τύποι, καὶ τὸ συλλέγειν ἔτι τροφὰς ἔκειθεν, εἰκασίαν, αὐτῆς ἡδη παρακειμένης τῆς ἀληθείας ἡμῖν εἰς τρυφήν, καὶ ἀπόλαυσιν. « Καὶ ἔσται τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἔκτῃ, καὶ ἔτοιμάσουσιν, δέκα εἰσενέγκωσι, καὶ ἔσται διπλοῦν ἀλλὰ συναγάγωσιν. » Ἐπιτήρει δὴ πάλιν, ἵνα νοῆσι, διτὶ οὐκέτι συλλέγειν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἔβδομῃ τὸ μάνατον τὸ αἰσθητὸν, τὸ δὲ ἡδη πορισθὲν καὶ συνειλεγμένον κατὰ τὴν πρὸ αὐτῆς ποιεῖσθαι κελεύει τροφήν. Ή μὲν γάρ ἔβδομη, σημαίνει τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐν ἀγιασμῷ σαββατίζομεν, τῶν τῆς ἀμαρτίας ἔργων ἀποταπέσάμενοι, καὶ δεχόμενοι μὲν εἰς τροφήν, καὶ πληροφορίαν τῆς πίστεως, καὶ τὴν ἡδη συγκεκομισμένην διὰ τοῦ νόμου γνῶσιν, οὐ μὴν ὡς ἐξ ἀνάγκης ἔτι συλλέγοντες, λαμπροτέρας ἡδη παρακειμένης τροφῆς, καὶ τὸν δρότον ἔχοντες τὸν ἐξ οὐρανοῦ. Ἐν διπλῷ δὲ τῷ μέτρῳ πρὸ τῆς ἀγίας ἔβδομης τὸ μάνατον συλλέγεται· καὶ μοι πάλιν νοήσεις ἔντεῦθεν, διτὶ κατακλειομένου τοῦ νόμου πρὸς τὸ ἐν τῷ χρόνῳ τέλος, καὶ ἀρχομένης ἡδη τῆς ἀγίας ἔβδομης, τοῦτ' ἔστι, τῆς ἐπιδημίας Χριστοῦ, ἵνα διπλῷ ἐτρόπον τινὰ τῷ μέτρῳ γενήσεται τῶν οὐρανῶν ἀγαθῶν ἡ εὑρεσις, καὶ διτῇ τις ἡ χάρις, πρὸς τοὺς ἐκ νόμου χρηστοὺς, καὶ τὴν εὐαγγελικὴν εἰσάγουσα παίδευσιν. « Όπερ ἀν καὶ αὐτὸς νοοῦτο διδάσκων δὲ Κύριος, διτε φησὶ τους καθάπερ ἐν εἰδει παραβολής· « Διὰ τοῦτο γραμματεὺς μαθητευθεὶς, τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ὅμοιος ἔστιν ἀνθρώπῳ πλουσιῷ, θυτικοῖς ἐκβάλλεις ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ νέα καὶ παλαιά· » παλαιά μὲν τὰ ἐκ νόμου, νέα δὲ τὰ διὰ Χριστοῦ. « Καὶ εἶπε Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν πρὸς πᾶσαν συναγωγὴν υἱῶν Ἱσραὴλ· Εστέρας γνῶσεσθε, διτὶ Κύριος ἀνήγαγεν ὑμᾶς ἐξ Αἴγυπτου, πρῶτη δικεσθε τὴν δόξαν Κύριον, ἐν τῷ διδόναι Κύριον ὑμῖν ἐστέρας κρία φαγεῖν, καὶ δρότους τὸ πρῶτον εἰς πλησμονήν. » Ἐπαγγέλλεται τοῖς ἐξ Ἱσραὴλ δὲ Μωϋσῆς χορηγηθήσεσθαι μὲν παρὰ Θεοῦ τὴν ὁρτυγομήτεραν, τὸ πρὸς ἐσπέραν, ἐπιγνωσθεῖται δὲ διισχυρίζεται διὰ τούτου σαρῶς, διτὶ Κύριος ἀνήγαγεν αὐτοὺς ἐξ Αἴγυπτου. « Πρῶτη γε μὴν διαρρήδην δικεσθε, φησὶ, τὴν δόξαν Κύριον, ἐν τῷ λαβεῖν δρότους εἰς πλησμονήν. » Καὶ μοι πάλιν, τὴν ἐφ' ἐκάστω τῶν εἰρημένων ἐννέα διαφοράν· ἡ μὲν γάρ ὁρτυγομήτρα σημαίνει πάντας τὸν νόμον· χθαμαλοπετὲς γάρ διτῶς ἀεὶ, καὶ περὶ τὴν τὸ στρουθίον. Οὕτω δ' ἀν διοις καὶ τοὺς διὰ νόμου παιδιῶντας εἰς χθαμαλωτέραν διὰ τύπων θεοσέβειαν, διτὸν δὲ ἥκειν εἰς θυσίαν φημὶ, καὶ περιή-

^{**} Exod. xvi, 5. ^{††} Malth. xiii, 52. ^{†‡} Exod. xvi, 12. ^{†§} Ibid. 7, 8.

φαντηρια, καὶ καθάρεις Ἰουδαιάκας. Ὄλιγον γὰρ οὗτοι τῆς γῆς ἀνοχλέουσι πως, καὶ ἀναβαίνειν δοκοῦσιν αὐτῆς, εἰσὶ δὲ οὖν δύμας ἐν αὐτῇ, καὶ περὶ αὐτήν - οὐ γὰρ ἐν νόμῳ τὸ τελεῖως ἀγαθόν, καὶ ὑψηλὸν εἰς σύνεσιν. Χορηγεῖται γε μὴν ἐν ἐσπέρᾳ· ἡτοι τὸ ἐν τῷ γράμματι σκοτεινὸν τοῦ λόγου πάλιν ἥμεν διὰ τῆς ἐσπέρας σημαίνοντος, ή τὴν ἀφεγγῆ τοῦ κόσμου κατάστασιν, οὕτω τὸ φῶς ἔχοντος τὸ ἀληθινόν, τουτέστι Χριστόν, δὲ ἐνανθρωπήσας φησίν. «Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα.» Γνώσεσθαι δὲ λέγει τοὺς υἱούς Ἰσραὴλ, διτι Κύριος ἀνήγαγεν αὐτοὺς ἐξ Αἴγυπτου· γνῶσις γὰρ μόνη τῆς καθδου διὰ Χριστοῦ σωτηρίας, ἐν τοῖς Μωσαϊκοῖς ὁρᾶται συγγράμματιν, οὕτω παρούσις αὐτοπροσώπως τῆς χάριτος. Αὐτὸν γὰρ δὴ τοῦτο καὶ ὑπεδήλου προστίθεται τὸ· «Πρωΐ ἔκεισθε τὴν δόξαν Κυρίου ἐν τῷ διδόναι οὐδὲν μάρτους εἰς πλησμονήν.» Λελυμένης γὰρ ὥστερ ἐν τάξιν υυκτὸς τῆς νομικῆς ἀχλύος, καὶ ἡλίου τοῦ νοητοῦ πᾶσιν ἥμεν ἀνατελλαντος, τὴν δόξαν Κυρίου παρόντος ἡδη κατοπτριζόμεθα, τὸν δρότον εἰς πλησμονὴν τὸν ἐξ οὐρανοῦ κομιζόμενοι, αὐτὸν δὲ ἡδη πάλιν φημὶ τὸν Χριστόν.

«Ἐγένετο δὲ ἐσπέρα, καὶ ἀνέδη ὀρτυγομήτρα, καὶ ἐκάλυψε τὴν παρεμβολήν. Τὸ πρωΐ ἐγένετο καταπαυσομένης τῆς δρόσου κύκλῳ τῆς παρεμβολῆς, καὶ ίσοις ἐπὶ πρόσωπον τῆς ἑρήμου λεπτὸν ὠσεὶ κόριον λευκόν.» Όρα δὴ πάλιν τὴν τῶν νοημάτων διασκευήν. Περὶ μὲν γὰρ τῆς ὀρτυγομήτρας φησίν, διτι ἐκάλυψε τὴν παρεμβολὴν· περὶ τοῦ μάννα πάλιν, διτι πρωΐ καταβένθηκε, καταπαυσομένης τῆς δρόσου, κύκλῳ τῆς παρεμβολῆς ἐπὶ πρόσωπον τῆς ἑρήμου· ἡ μὲν γὰρ διὰ νόμου παίδευσις, ἡ ἐν τοῖς φημὶ, καὶ σχῆμασιν, έν τῷ τῆς ὀρτυγομήτρας εἶδει παραβεβλήκαμεν, τὴν τῶν Ἰουδαίων καλύπτει συναγωγήν. «Κείται γὰρ,» ὡς δ Παῦλος φησι, «κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν, καὶ πώρωσις ἀπὸ μέρους.» Ἐπάν μέν τοι γένηται πρωΐ, τουτέστιν ἀνίσχοντος ἡδη, καὶ τὴν οἰκουμένην ἐληγη περιαστράπτοντος τοῦ Χριστοῦ, ἐπάν καὶ ἡ δρόσος καταλήγῃ λοιπὸν, τοῦτ' ἔστιν ἡ παχελα, καὶ ἀχλυώδης τῶν νομικῶν ἐκπαγμάτων εἰσήγησις. «Τέλος γὰρ νόμου, καὶ προφητῶν ὁ Χριστός.» τότε δὴ πάντως τὸ ἀληθὲς ἥμεν, καὶ ἐξ οὐρανοῦ καταβήσεται μάννα, εὐαγγελικὴν δὲ δηλονότι διδασκαλίαν φαμὲν, οὐκ ἐπὶ τὴν Ἰσραηλιτῶν συναγωγήν, ἀλλὰ κύκλῳ τῆς παρεμβολῆς, εἰς πάντα δηλονότι τὰ ἔθνη, καὶ ἐπὶ πρόσωπον τῆς ἑρήμου, τοῦτ' ἔστι τῆς ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίας, περὶ οὓς εἰρηται που· «Οτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἑρήμου μᾶλλον ἡ τῆς ἔχοντος τὸν ἄνθρα.» Επὶ γὰρ κάσαν τὴν οἰκουμένην ἡ τοῦ νοητοῦ μάννα κατασκεδάνυται χάρις, ή καὶ τῷ κορίῳ παραβάλλεται, καὶ λεπτὸν ὄνομάζεται. Λεπτὴ γὰρ δυτικά, καὶ ἀποκυκτικὴ τῶν ἐν ζέσει παθῶν ἡ τοῦ θείου λόγου δύναμις, τὴν ἐκ σαρκικῶν κινημάτων πύρωσιν ἐν ἥμεν κατευνάζουσα, καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας εἰσισύνουσα. Ψυχροτάτην δὲ εἶναι φασι, καὶ αὐτῆς τῆς πόλεως, τοῦτ' ἔστι τοῦ κορίου, τὴν ἐνέργειαν τὴν ἐν ποιήσει φυσικῇ. Ἰδόντες δὲ αὐτὸν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, εἰπον ἔτερος τῷ ἑτέρῳ· Τί ἔστι τοῦτο; Οὐ γὰρ ἡδεῖσαν τι ήν, ἀσυνήθεις δυτες τοῦ παραδόξως γεγενημένου, καὶ οὐκ ἔχοντες ἐκ πείρας εἰπεῖν διπερ ἀν εἰς παρῶς, Τί ἔστι τοῦτο; πρὸς ἀλλήλους φασίν· αὐτὸς

A tenebrosus ille mundi status, cum nondum veram lucem haberet, Christum nimirum, qui postquam homo factus est, ait: «Ego lux in mundum veni.» Cognituros autem ait filios Israel, ex Aegypto se eductos a Domino: sola enim cognitio generalis per Christum salutis in Mosaicis scriptis continetur, cum nondum ipsa gratia coram adesset. Id ipsum enim significabat quoque addens: «Mane videbitis gloriam Domini, in eo quod dabit vobis panes ad satiatem.» Solutis enim nocturnis legis tenebris, et intelligibili Sole nobis omnibus exorio, Domini presentis gloriam conspicamur, panem illum coelestem in satiatem accipientes, ipsum, ut denuo dicam, Christum. Δικαιos enim nocturnis legis tenebris, et intelligibili Sole nobis omnibus exorio, Domini presentis gloriam conspicamur, panem illum coelestem in satiatem accipientes, ipsum, ut denuo dicam, Christum. **C**ontra rursum quae sit horum verborum ratio atque sensus. De coturnicibus enim ait castra eas operuisse; de manna vero, mane depluisse, conqueriente rore, in circuitu castrorum, super faciem deserti minutum tanquam coriandrum album.» Considera rursum quae sit horum verborum ratio atque sensus. De coturnicibus enim ait castra eas operuisse; de manna vero, mane depluisse, conqueriente rore, in circuitu castrorum, super faciem deserti: disciplina enim legalis, qua typis nimirum et figuris constat, quam coturnicum speciei comparavimus, Iudeorum congregationem operit. «Positum enim est,» ut Paulus ait, «velamen super cœrum, et cæcitas ex parte.» Ut ergo mane factum fuerit, **318** hoc est ex oriente demum, et universum orbem Christo illustrante, ubi ros cessaverit, hoc est crassa et tenebrosa legalium præceptorum institutio, «Finis enim legis et prophetarum Christus», tunc certe verum illud nobis et cœlesti manna depluet, id est evangelica doctrina, non in congregationem Israelitarum, sed circum castra, in omnes gentes videlicet, et super faciem deserti, hoc est Ecclesiae gentium, de qua dictum est alibi: «Quia multi filii desertæ quam ejus quæ habet virum.» In omnem enim orbem intelligibilis manna dispersa est gratia, quæ coriandro quæque comparatur, et minutum nominatur. Tenuis enim est profecto vis divini sermonis, quæ perturbationum ardores refrigerat, carnalium motuum æstus sedans, et in cordis profunda penetrans. Frigidissimam enim esse aiunt natura coriandri virtutem. Videntes autem id filii Israel, dixerunt alter alteri: Quid est hoc? Nesciebant enim quid esset, inusitatæ spectaculi rudes; cumque nondum adhuc experimento id didicissent, alter alteri dicunt: Quid est hoc? et id ipsum quod interrogando dictum est, nomen rei faciunt, atque Syrorum lingua vocant manna, hoc est, ut rursus dicam: Quid est hoc? Hinc porro intelliges, Christum a Judæis minus agnitus iri. Quod enim typice su-

¹ Ioan. xiv, 46. ² Exod. xvi, 13, 14. ³ II Cor. iii, 15; Rom. xi, 25. ⁴ Rom. x, 4. ⁵ Isa. LIV, 4.

mitur, id experientia quoque ipsa veritate firmata. **A** δὲ δὴ τοῦτο τὸ ὡς ἐν ζητήσει βῆθὲν, δυναμα ποιῶνται τοῦ πράγματος, καὶ τῇ Σύρων ἀποκαλοῦσι γλώσσῃ μάνια, τοῦτ' ἔστι, πάλιν. Τί ἔστι τοῦτο; Καὶ νοήσεις ἐντεῦθεν, ὡς ἴμελο παρὰ τῶν Ιουδαίων ἄγνοη θήσεσθαι Χριστός. Τὸ γέρων ἐν τύπῳ χριστοῦν, καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐδεῖξε τῆς ἀληθείας ισχύεαν ἡ πεῖρα.

« Dicit autem Moyses ad eos : Nemo relinquat de eo in mane. Et non exaudierunt Moyses : sed reliquerunt quidam de eo in mane : et ebullivit vermes, et computruit. Et indignatus est adversus eos Moyses⁸. » Matutinum tempus rursum hic clarum et splendidissimum Salvatoris adventus tempus significat, cum, soluta quadammodo legis umbra et diabolica quæ inter gentes invaluerat caligine, instar lucis exortus est nobis Unigenitus, et spiritale diluculum apparuit. Jubet igitur beatus Moses typicum manna non servare in B tempus matutinum. Exorto enim supra dicto tempore, superflue tandem et intempestivæ prorsus sunt legales umbræ, propter præsentem jam veritatem. Rem autem profecto inutilem esse, postquam Christus insulsit, legalem justitiam **319** Paulus ostendit, dicens de ipso : « Propter quem omnium jacturam feci, » legalium nimirum⁹ gloriationum, « et arbitror stercore esse, ut Christum lucrifaciam, et inveniar in illo non habens meam justitiam quæ ex lege est, sed illam quæ ex side est Christi Jesu. » Cernis itaque ut sapienter caverit non esse relinquendum usque ad matutinum tempus? Qui autem ad matutinum tempus servarunt, typus utique sunt incredulitatis Iudeorum, quibus vehemens illud ac contumax litteræ legalis observandæ studium putredinis ac vermium causa futura est. Audis enim ut legislator ob isthacē admodum indignetur : « Et dixit Moyses ad Aaron : Accipe vas aureum unum, et injice in illud plenum gomor Man ; et repones illud ante Deum, ut servetur ». Hic tempus est profecto præ summa admiratione dicere : « O altitudo divitiarum, et sapientiæ, et scientiæ Dei¹⁰! » Incomprehensibilis enim est révera scientia in Scripturis divinis abscondita, et alta profunditas, ut scriptum est¹¹ : « Quis inveniet ipsam? » Vide itaque quo pacto postremam hujus loci partem claudimus. Nam cum ipse nobis verum manna exhibitus sit Christus, veteribus sub hac imagine adumbratus, nunc docet necessario, quanam et quanta virtute et gloria plenum illum esse oporet, qui manna illud intelligibile in seipso recondit, et Iesum in interiora sui cordis admittit, per rectam fidem in ipsum, et charitatem perfectam. Audis enim in vase aureo plenum gomor illo Man positum esse, et per manum Aaron coram Deo repositum esse reservandum. Sanctus enim et vere Dei amans animus, perfecte in seipso Christi sermonem parturiens, et thesaurum cœlestem penitus capiens, pretiosum quidem vas erit, tanquam ex auro, sed per supremum omnium pontificem offeretur Deo ac Patri,

« Εἶπε δὲ Μωσῆς πρὸς αὐτούς· Μῆδες καταλιπέω ἀπ' αὐτοῦ ἔνας πρωΐ. Καὶ οὐκ ἡκουσαν Μωσῆς, ἀλλὰ κατέλιπον ἀπ' αὐτοῦ τινες εἰς τὸ πρωΐ, καὶ ἐξῆσε σκώληκας, καὶ ἐπώζεσε, καὶ ἐπικράνθη ἐπ' αὐτοῖς Μωσῆς. » Τὸ πρωΐ πάλιν ἐν τούτοις, τὸν λαμπρὸν ἥμιν, καὶ διαφανέστατον τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας κατασημαίνει καιρὸν, ὃς τε λελυμένης τρόπον τινὰ τῆς τε κατὰ νόμον σκιᾶς, καὶ τῆς ἐν τοῖς Εθνεσιν ἀχλίας διαβολικῆς, φωτὸς ἥμιν δίκην ἀνέτειλεν δο Μονογενῆς, καὶ ἡρός ἐδείχθη πνευματικός. Ἐπιτάσσει τοίνυν δι μαχάριος Μωσῆς τὸ ἐν τύπῳ μάννα μὴ καταλιμπάνειν εἰς τὸ πρωΐ. Ἀνατείλαντος γάρ ἥμιν τοῦ μημημονεύθεντος; ἀρτίως καιροῦ, περιτταὶ λοιπόν, καὶ ἀκαροὶ παντελῶς αἱ κατὰ τὸν νόμον σκιαὶ, διὰ τὴν ἥδη παροῦσαν ἀληθειαν. Πρᾶγμα δὲ δυντως ἀχρεῖον, ἀναλάμψαντος ἡδη Χριστοῦ, τὴν ἐν νόμῳ δικαιούντην δ Παῦλος ἀπέδειξε λέγων περὶ αὐτοῦ· « Δι' ὃν τὰ πάντα ἐξημιώθην, » τὰ ἐν νόμῳ δηλοντί καυχήματα, « καὶ ἡγούματι σκύθαλα είναι, ἵνα Χριστὸν κερδανῶ, καὶ εὐρεθῶ ἐν αὐτῷ μὴ ἔχων ἐμήν δικαιούντην τὴν ἐν νόμῳ, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ὁρᾶς οὖν, δπως ὡς σοφὸς ἐφυλάξατο μὴ καταλιμπάνειν εἰς τὸ πρωΐ; Τύπος δὲ ἀν εἰν οἱ πρᾶγμα τὸ πρωΐ τηρήσαντες, τῆς ἀπειθήσειν μελλοντος αἰνὲτο πληθύος Τούδαικῆς, οἵς καὶ τὸ ἐντόνως ἐθέλειν τὸν γράμματι τηρῆσαι νόμον, καὶ σαπτίας, καὶ σκαλήκων ἔσται παραίτιον. Ἀκούεις γάρ δπως ἐκπικρινεῖται λίαν δο μοθέτης ἐπ' αὐτοῖς· « Καὶ εἴπε Μωσῆς πρὸς Ἀαρὼν· Λαβὲ στάμνην χρυσοῦν ἥντα, καὶ ἐμβαλε εἰς αὐτὸν πλῆρες τὸ γόμορ Μάν, καὶ ἀποθήσεις αὐτὸν ἐναντίον τοῦ Θεοῦ εἰς διατήρησιν. » Εὐχαριστον δητως καὶ ἐπὶ τούτῳ δὴ λίαν ἀποθαυμάζοντας λέγειν· « Ω βάθειος πλούτου, καὶ σορίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ! » Ἀκατάληπτος γάρ δητως ἡ ἐγκεκρυμμένη σύνεσις ταῖς θεοπονέστοις Γραφαῖς, καὶ βαθὺ βάθος, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Τίς εὐρήσεις αὐτός; » Ήρε τοίνυν δητως ἥμιν καὶ δ τελευταῖς ἐπὶ τούτοις διηγησται λόγος. Ἐπειδὴ γάρ αὐτὸς ἥμιν τὸ μάννα τὸ ἀληθινὸν ἀνέδειχθη Χριστός, ὡς ἐν εἰκόνι τοῖς ἀρχαιοτέροις διὰ τύπου δηλούμενος, ἀναγκαῖος διὰ τοῦ προχειμένου διδάσκει, τίνος ἔσται καὶ πόσης ἀνάπλεως ἀρετῆς τε καὶ δέξιας, δ τὸ μάννα τὸ νερὸν ἀποθησαυρίζων ἐν ἑαυτῷ, καὶ εἰς τὰ ἐσώτατα τῆς ἑαυτοῦ καρδίας εἰσόφερων τὸν Ἰησοῦν, διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως τε δρῆσης, καὶ ἀγάπης ἀλοτελοῦς. Ἀκούεις γάρ δητως ἐν σκεύει χρυσῷ πλήρες τὸ γόμορ τοῦ Μάν ἐνετέθη, καὶ διὰ χειρὸς Ἀαρὼν εἰς διατήρησιν ἐναντίον τοῦ Θεοῦ κατετέθη. Η γάρ δητα καὶ θεοφιλῆς δητως ψυχῆ, τελείως ἐν ἐσευτῇ τὸν ἀπὸ Χριστῷ λόγον ὁδίνουσα, καὶ δηλον λαβών τὸν οὐράνιον θησαυρὸν, σκεῦος μὲν ἔσται τίμιον, ὡς ἀπὸ χρυσοῦ, προσενεγκήσεται· δὲ διὰ τοῦ πάντων ἀρχε-

⁸ Exod. xvi, 19, 20. ⁹ Philip. iii, 8. ¹⁰ Exod. xvi, 32. ¹¹ Rom. xi, 53, 54. ¹² Eccle. vii, 25.

ρώας τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ εἰς ὃψιν ἀνεχθῆσται Α τὰ πάντα συνέχοντός τε καὶ διασώζοντος εἰς διατήρησιν, καὶ τὸ φθειρόμενον, δῶν εἰς οἰκεῖαν φύσιν, οὐκ ἐώντας καταφθείρεσθαι. Καταγράφεται τοιγαροῦν ὁ δίκαιος, ὡς ἐν σκεύει χρυσῷ τὸ νοητὸν ἔχων μάννα, τοῦτ' ἔστι Χριστὸν, ἀναβαίνων εἰς ἀρθαράταν, ὡς ἐν ἐπιστέψει Θεοῦ, καὶ μάκρων εἰς διατήρησιν, εἰς μαρτυρίαν δηλοντί βίου, καὶ ζωὴν τὴν ἀπέραντον. Ἀφράίνοντας τοιγαροῦν οὐ μετρίως τούς Τουδαίους, οἰομένους τε, ὅτι παρὰ τοῦ πανασφου Μωσέως τοὺς ἀρχαιοτέρους ἔχοργηγήθη τὸ μάννα, καὶ μέχρι τούτων ἰστῶντας τὸν ἐπ' αὐτῷ λόγον, ἐννοοῦντας δὲ παντελῶς τῶν δι' αὐτοῦ προσημανομένων οὐδὲν, εὐλόγως ἐλέγχει λέγων ὁ Κύριος· « Ἄμμῃ λέγω ὑμῖν, οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸ μάννα. » Ἐδει γάρ μᾶλλον ἐκεῖνο διενθυμεῖσθαι καὶ νοεῖν, ὅτι μόνην εἰς τοῦτο τὴν διὰ τῆς μεσοτείας ὑπουργίαν εἰσενήνοχεν ὁ Μωσῆς· ἦν δὲ τὸ δῶρον οὐκ ἀνθρωπείας εὑρεμα κειρός, ἀλλ' ἔργον τῆς ἀνθεν χάριτος, ἐν τοῖς παχυτέροις καταγραφούσης τὸ νοητὸν, καὶ τὸν ἄρτον ἥμιν σημανιούσης τὸν ἔξ οὐρανοῦ, τὸν δὲ τῷ κόσμῳ διδόντα τὴν ζωὴν, καὶ οὐχ ἐν ᾧς κατὰ πρόκλησιν ἀποτρέφοντα γένος τὸ ἔξ Ισραὴλ.

Εἶπορ οὐρ πρὸς αὐτὸν, Κύριε πάντοτε δός ημῖν τὸν ἄρτον τοῦτον. Εἶπε δὲ αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς.

Ἄπογυμνοῦται σαφῶς διὰ τούτων, καὶ πολὺ λίαν ἐπιθυμήσας λαθεῖν, ὁ τῶν Τουδαίων σκοπός, καὶ διὰ μῆθεμις φεύδεσθαι τὴν ἀλήθειαν κατίθοι τις ἂν, οὐχ διὰ σημείων γεγόνας θεωροῦ, διὰ τοῦτο καὶ ἀκολουθεῖν αὐτοὺς ἐπείγεσθαι λέγουσαν, ἀλλ' διὰ φαγόντες ἐκ τῶν ἄρτων ἔχορτάσθησαν. Ἐπὶ πολλῇ δὲ ἀν εἰκότας δυσμαθεῖται καταγινώσκοντο, καὶ χρῆναι λέγειν ἐπ' αὐτοὺς ὅντας ὑπολαμβάνων· « Ἰδού λαὸς μωρός, καὶ ἀκάρδιος· ὅφθαλμοι αὐτοῖς, καὶ οὐ βλέπουσιν, ὥτα αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἀκούουσιν. » Διὰ γάρ τοι πολλῶν, ὁσπερ οὖν ἔξεστι καταθεᾶσσαθαι, λόγων ἀφιστῶντος αὐτοὺς τῶν σωματικῶν ἐννοιῶν τοῦ Σωτῆρος ἥμαν Χριστοῦ, καὶ ἀναπτεροῦντος διὰ τῆς πανασφου διδασκαλίας εἰς θεωρίαν πνευματικήν, οὐκ ἀναβαίνουσι τῶν τῇ σαρκὶ χρητίμων, καὶ ἄρτον ἀκούοντες τὸν ζωὴν διδόντα τῷ κόσμῳ, τὸν ἀπὸ γῆς ἔτι φαντάζονται, Θεὸν ἔχοντες τὴν κοιλίαν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ τοὺς περὶ γαστέρα κεκρατημένους κακοῖς, ἵνα δικαίως ἀκούσειαν· « Οὐ ή δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν. » Εοικότα δὲ λίαν τὸν τοιοῦτον εὐρήσεις λόγον, τῷ διὰ γυναικῶν ἐκείνης τῆς Σαμαρείτιδος. Μακρὸν γάρ ἐπ' αὐτῇ διπανῶντος λόγον τοῦ Σωτῆρος ἥμαν Χριστοῦ, καὶ περὶ ὑδάτων τὸν νοητῶν ἐκδιδάσκοντος, λέγοντες τε σαφῶς· « Πᾶς δὲ πίνων ἐκ τοῦ ὄντος; τούτου διψήσεις πάλιν, διὰ δὲ πίγη ἐκ τοῦ ὄντος, οὐ ἐγὼ δύσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πτηγὴ ὄντος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον» συνηρπάζετο διὰ τὴν ἐνοῦσαν αἴτη δυσμάθειαν, καὶ τὴν νοητὴν ἀφεῖσα πηγὴν, οὐδέν τε τὸ σύμπαν περὶ αὐτῆς ἐννοήσασα, ἐπὶ τὴν τῶν αἰσθητῶν ὄρευμάτων χορηγίαν κατοικισθαίνουσα, φησι· «Κύριε, δός μοι τοῦτο τὸ ὄντωρ,

et in conspectum adducetur ejus qui omnia continent alique conservat, et quod natura sua corruptioni subjacet, corrupti non sinit. Describitur itaque justus intellectuale manna in vase aureo habens, id est Christum, ad incorruptionem electus, velut in Dei conspectu, et manens in conservationem, in longævum tempus scilicet ac vitam æternam. Judæos igitur non parum insanentes, qui putarent a sapientissimo illo Mose veteribus traditum esse manna, et eatenus 320 sistentes nihilque prorsus intelligentes eorum quæ per eum præsignificata sunt, jure arguit dicens: « Amen dico vobis, non Moyses dedit vobis manna¹⁰. » Illud enim cogitandum potius erat, Mose mediationis ministerium solum ad hoc contulisse: donum autem illud, non ab homine profectum, sed supernæ gratiæ opus, quæ rudioribus figuris intellectuale illud aduocabaret, et cœlestem nobis panem significaret, qui dat vitam universo mundo, nec unum duntaxat Israelitarum genus præ ceteris vacatnum alit.

VI, 34. Dixerunt ergo ad eum: Domine, semper da nobis panem hunc. Dixit autem eis Jesus.

Ex his verbis manifestum sit Judæorum consilium, quamvis illud celare admodum vellent: appareatque mentiri non posse veritatem, quæ non idcirco illos Christum sequi asserit, quod signorum spectatores fuerint, sed quod panibus satiat sint. Jure autem ob multam inscitiam damnabuntur, et de iis profecto dicendum arbitror: « Eece populus stultus et sine corde: oculi eis, et non vident: aures eis, et non audiunt¹¹. » Nam cum multis sermonibus, ut videre est, Salvator noster Christus eos a corporeis cogitationibus avocet ac sapientissima doctrina ad spiritalem contemplationem attollat, a carnis commodis non recedunt, et panem audientes, qui dat vitam æmptæ, terrenum adhuc somniant, quibus Deus venter est, ut scriptum est¹², qui que ventris libidini ita sunt addicti, ut jure audiant: « Quorum gloria in confusione ipsorum¹³. » Mirifice vero hæc cum Samaritanæ illius verbis consentiunt. Nam cum Salvator noster Christus multa cum ea de spiritualibus aquis dissereret, et clare diceret: « Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiens iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, flet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam¹⁴: præ inscitia alio raptus est ejus animus, et intellectuali fonte relicto, nihilque de ipso plane cogitans, ad sensibilem adaquationem delapsa isti: « Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitiām, neque veniam huc haurire¹⁵. » Illius itaque sermonibus 321 Judæorum assimilis est oratio. Ut enim illa natura sua imbecillis erat, sic etiam hi, opinor, nihil virilis, ut ita dicam, ac ju-

¹⁰ Joan. vi, 32. ¹¹ Jerem. v, 21. ¹² Philip. iii, 19. ¹³ ibid. ¹⁴ Joan. iv, 13, 14.. ¹⁵ ibid. 45.

ventilis ad intelligendum habent, sed ventris libidinibus quodammodo effeminati, et scripti prophetici in seipsis ostendunt veritatem: « Fatus enim satua loqueretur, et cor ejus vana intelliget^{16.} »

μῶς, ἐκθηλύνονται δέ πως εἰς ἀνάρδους ἐπιθυμίας τὰς ἐπὶ γαστρί, καὶ τὸ (ι) γεγραμμένον ἐφ' ἑαυτοῖς δειχνύουσιν ἀληθές. « Ο γάρ μωρός μωρὰ λαλήσει, καὶ τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ μάταια νοήσει.

VI. 35. Ego sum panis vita.

Solet Salvator Christus cum diviniora et jam ante prænuntiata mysteria exponit, ænigmatische quodammodo nec multum aperte eorum narrationem texere. Tam sanctum quippe sermonem quibusvis nullo discrimine profanis et impiis aperte proponi non vult concilcandum, sed licet ænigmatum involucris quodammodo legat, non tamen ea obscura esse sinit intelligentibus: quod si aliquos auditores imperitos videat, et eorum quæ dicuntur nihil plane capientes, perspicue quid sibi velit exponit, et omni sermonis discussa caligine, nudam, apertam et manifestam mysterii cognitio nem exhibet, atque ita nullum eis excusandæ incredulitatis locum relinquit. Quod autem soleat, ut diximus, adumbrato ac tecto sermone æpe uti, ipse quoque decebit in Psalmorum libro, dicens: « Ἀperiām in parabolis os meum^{17.} » Idipsum quoque vere a nobis dici confirmabit Isaías ille propheta beatus, clamans: « Ecce rex justus regnabit, et principes cum iudicio præserunt. Et erit homo occultans sermones suos^{18.} » Regem enim justum regnaturum superaos ait illum, qui dicit: « Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum Domini^{19.} » Cum iudicio vero, hoc est recta in omnibus ratione victuros principes, sanctos discipulos intellegit, qui Salvatorem quoque Christum sæpe sermones suos occultantem adierunt, dicentes: « Edissere nobis parabolam^{20.} » Quin et ipse aliquando interrogatus cur in parabolis turbis loquereatur, manifestissimam causam exposuisse comperitur, dicens: « Ut videntes, inquit, non videant, et audiētes non audiant, neque intelligant^{21.} » Digni enim non erant, Deo utique, qui justa iudicat, ita de illis, ut videtur, statuente. **322** Plurimis itaque ultro citroque a Salvatore allatis, postquam auditores nihil intelligere vident, apertius tandem ait: « Ego sum pavis vita, » et immodicæ eorum recordia propemodum insultat, dicens: O qui sola inscrita reliquos omnes incomparabiliter vincitis, cum panem de cœlo daturum se vobis Deus dixerit, tantamque vobis promissionem fecerit, solo tamen illo cibo, manna scilicet, divinam liberalitatem metimini, et eatenus supernam gratiam sistere non veremini, ignorantes et parum vobis esse quod isthac a Deo accipitis, et ipsimet Deo, quod illa vobis largitur. Nolite igitur, inquit, credere panem

Α ἵνα μὴ διψῶ, μηδὲ ἔρχωμαι ἐνθάδε ἀντίτειν. « Συγγενῆς οὖν δρα τοῖς παρ' ἐκείνης λόγοις δὲ τῶν Ιουδαίων. Ήσπερ γάρ ἐκείνη διὰ τὴν φύσιν ἀμαλακίζετο, τὸν αὐτὸν, οἷμαι, καὶ οὗτοι τρόπον, τὸ μὲν δροῦν, τὸν οὐτως εἴτω, καὶ γενικῶν εἰς φρόνησιν ἔχουσιν οὐδαμός, ἐκθηλύνονται δέ πως εἰς ἀνάρδους ἐπιθυμίας τὰς ἐπὶ γαστρί, καὶ τὸ (ι) γεγραμμένον ἐφ' ἑαυτοῖς δειχνύουσιν ἀληθές.

Ἐγώ εἰμι οἱ δρότος τῆς ζωῆς.

« Εθος τῷ Σωτῆρι Χριστῷ τὰς τῶν θειστέρων, καὶ τῶν ἡδη προκατηγελμένων μυστηρίων ποιουμένω διηγήσεις αινιγματώδη πάντας καὶ οὐ σφόδρα διαφράγματα τὰς ἐπὶ αὐτοῖς ἔξυφαλνεν διηγήματα. Οὐ γάρ ἀκαταχάλυπτον προχείσθαι τοῖς ἑθέλοντις ἀπλῶς βεβήλοις τας καὶ ἀνοσίοις εἰς καταπάτημα τὸν οὐτω σεπτὸν ἐξηγεῖται λόγον, ἐπικρύψας δέ πως τοῖς δι' αινιγμάτων Β ἐπιβολαῖς οὐκ ἀσυμφανῆ μὲν τοῖς συνετοῖς ἐργάζεται· ἐπ' ἀν δέ τινας τῶν ἀκρωμένων ἀμαλακίνοντας βλέπη, καὶ νοοῦντας τὸ παράπαν τῶν λαλουμένων οὐδὲν, ἀπολευκανεῖς σπαφῶς, διπερ ἀν διθέλοις δηλοῦν, καὶ πᾶσαν ὥσπερ ἀχλῦν τὴν ἐν τῷ λόγῳ περιελῶν, γυμνήν, καὶ εὔσυνοπτον παρατίθησον. οὐδὲ μυστηρίου τὴν γνῶσιν, ἀνεπολόγητον αὐτοῖς καὶ διὰ τούτου τὴν ἀπιστίαν ἀποτελῶν. « Οτι δὲ ἦν σύνηθες αὐτῷ, καθάπερ εἰρήκαμεν ἐπεσκιασμένῳ καὶ λαληθότι μάλιστα κεχρῆσθαι τῷ λόγῳ, καὶ αὐτὸς μὲν διδάξει λέγων ἐν βίβλῳ Ψαλμῶν^{22.} « Ἀνοίξω ἐν παραδολαῖς; τὸ στόμα μου. » Βεβαιώσει δέ οὐδὲν ἡττον τὴν ἐπιτούτοις ἥμιν ἔξηγησιν, καὶ διεσφαλμένην οὐδαμῶς ἀποδείξει καὶ δι μακάριος πρωφήτης Ἡσίας ἀνεβοῶν· « Ἰδού δή βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύει, καὶ ἀρχοντες μετὰ κρίσεως ἄρχουσι. Καὶ ἔσται δι ἀνθρώπος κρύπτων τοὺς λόγους αὐτοῦ. » Βασιλέα γάρ, δικαιοιον ἐφ' ἡμᾶς βεβασιλεύειν φησι τὸν λέγοντα· « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὅπ' αὐτοῦ, ἐπὶ Σιών δρος τὸ ἄγιον αὐτοῦ, διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα Κυρίου. » Κρίσει δέ, τοῦτ' ἔστιν, δρθέτηρ τῇ κατὰ πᾶν συμβιστεύοντας ἀρχοντας, τοὺς ἀγίους φησι μαθητάς, οἱ καὶ τῷ Σωτῆρι Χριστῷ κρύπτοντι πελλάκις τοὺς λόγους αὐτοῦ προσήσαν λέγοντες· « Φράσον τὴν παραδολήν. » « Οτε καὶ αὐτὸς, « Διατι τοῖς δηλοῖς λαλεῖς ἐν παραδολαῖς; » ἀκούσας ποτὲ, σαφεστάτην αἵτιαν εὑρίσκεται διειπόν· « Οτι βλέποντες, φησιν, οὐ βλέπουσι, καὶ ἀκούοντες, οὐκ ἀκούονται, οὐκέ συνιῶσιν. » Οὐ γάρ ἡσαν ἀξιοί, πάντως δήπου, κατὰ D τὸ εἶδος, τοιαύτην ἐπ' αὐτοῖς δρισαμένου τὴν ψήφον τοῦ τὰ δίκαια κρίνοντος Θεοῦ. Μυρίας τοιχαρῶν δι Σωτῆρος ἐπινοήσας τοῖς λόγοις τὰς περιστροφάς, ἐπειπερ ἐθέδητο συνέντας οὐδὲν τοὺς ἀκρωμένους, γυμνότερον ἡδη φησιν· « Ἐγώ εἰμι οἱ δρότος τῆς ζωῆς, » μόνον δὲ οὐχὶ ταῖς ἀμετρήτοις αὐτῶν ἀλογίαις ἐνάλλεται λέγων· « Πρὸς μάνην ἀπαιδευσίαν ἀσύγχριτον ἔχοντες τὴν κατὰ πάντων ὑπεροχήν, χορηγήσειν ὑμῖν ἄρτους; δέ οὐρανοῦ διειπόντος τοῦ Θεοῦ, καὶ τοσαύτην ἐφ' ὑμᾶς πεποιημένου τὴν ὑπόσχεσιν, ἐν τῇ τοῦ μάννα τροφῇ τὴν θείαν ὡρίσασθε φιλοτι-

(1) Ed. Aub., κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐφ' ἑαυτοῖς, etc. Ed. 16.

¹⁶ Isa. xxxii, 6. ¹⁷ Psal. lxxvii, 2. ¹⁸ Isa. xxxii, 4. ¹⁹ Psal. ii, 6. ²⁰ Matth. xiii, 36. ²¹ Luc. viii, 10.

μιαν, καὶ μέχρι τούτων ιστῶντες οὐκ ἐρυθρίστε τὴν ἄνωθεν χάριν, ἀγνοοῦντες δὲ τι μικρὸν καὶ ὑμέν τὸ λαβεῖν τὰ τοιαῦτα παρὰ Θεοῦ, καὶ αὐτῷ δὲ τῷ Θεῷ τὸ χαρίζεσθαι. Μή τοινυν ἔκεινον, φησι, τὸν δοτὸν εἶναι τὸν ἐξ οὐρανοῦ πιστεύετε. Ἐγὼ γάρ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, ὁ πάλαι μὲν ὑμέν ὡς ἐν ὑποσχέσει προκατηγγελμένος, καὶ ὡς ἐν τύπῳ δηλούμενος· παρών δὲ νυνὶ, καὶ χρεωστουμένην ὑπόσχεσιν ἀποπληρῶν. Εἴμι δὲ ἄρτος ζωῆς, οὐκ ἄρτος σωματικὸς, μόνα τὰ ἐκ λιμοῦ περικόπιτων πάθη, καὶ καταφθορᾶς τῆς ἐντεῦθεν ἀπαλλάττων τὴν σάρκα, ἀλλ' ὅλον ἐξ ὅλου τὸ ζῶον εἰς ζωὴν ἀναπλάττων τὴν αἰώνιον, καὶ θανάτου κρείτονα τὸν εἰς τὸ εἶναι πεποιημένον ἀνθρωπον ὑποδειχνύς. Ὑπαινίτεται δὲ διὰ τούτων τὴν διὰ τῆς ἀγίας σαρκὸς ζωὴν τε καὶ χάριν, δι' ἣς ἐν ἡμέν τὸ τοῦ Μονογενοῦς ίδιον ἐπεισκρίνεται, τοῦτ' ἔστιν δι' ζωῆς. Ἰστέον δὲ διτὶ (δεῖν γάρ οἷμαι φιλομαθῶς· τὸ εἰς ὠφέλειαν τελοῦν θηρόσθαι σπουδᾶσιν) ἐφ' ὅλοις μὲν ἔτεσι τὸν ἀριθμὸν τεσσαράκοντα τὸ τυπικὸν τοῖς ἐξ Ἱερατὴλ ἐκπορηθῆ μάννα παρὰ Θεοῦ, συνήντος ἐτί Μωσέως αὐτοῖς· ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ κοινὸν τοῦ βίου κατήντηκε τέλος, καθηγητῆς δὲ ἡδη καὶ στρατηγὸς τῶν Ἰουδαϊκῶν ταγμάτων ἀπειδεῖθη Ἰησοῦς, διεβίβαζε μὲν αὐτοὺς τὸν Ἰορδάνην, καθά γέγραπται, περιτεμών δὲ μαχαίρας πετρίναις, καὶ εἰς τὴν τὴν ἀπαγγελίας εἰσοχεομικῶς, ἄρτῳ λοιπὸν ἀποτρέψεσθαι παρεσκεύαζε, στήσαντος ἡδη τοῦ μάννα τὴν χορηγίαν τοῦ πανσόφου Θεοῦ. Οὐκοῦν (δι τύπος γάρ ἡδη μετασκευασθήσεται πρὸς τὸ ἀλτηθέστερον) διτε συνεστάλη Μωσῆς, τοῦτ' ἔστιν, διτε τῆς κατὰ νόμον λατρείας ἡργησαν οἱ τύποι, ἀνειδεῖθη δὲ Χριστὸς ἐφ' ἡμᾶς δὲ ἀληθῆς Ἰησοῦς· Αὖθις γάρ διέσωσε τὸν λαὸν ἐκ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν· τὸ διέδημεν τὸν Ἰορδάνην, τότε τὴν ἐν πνεύματι περιτομῇ διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν δυοκαθεδα λίθων ἐδεξάμεθα, τοῦτ' ἔστι τῶν ἀγίων μαθητῶν, περὶ ὃν ἐν τροφήταις γέγραπται· «Οτι λίθοι ἀγίοι κυλίονται ἐπὶ τῆς γῆς· Οι γάρ δὴ πᾶσαι περινοστοῦντες τε καὶ καταθέοντες τὴν οἰκουμένην ἀγίοι λίθοι, αὐτοὶ δὴ πάντως εἰσὶ, δι' ὃν καὶ περιετμήθημεν περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ τῇ ἐν πνεύματι, διὰ Πνεύματος δηλαδῆ. Οτε τοίνυν εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν ἐκλήθημεν βασιλείαν διὰ Χριστοῦ· τοῦτο γάρ οἷμαι δηλοῦν, καὶ οὐχ ἔτερόν τι πάλιν τὸ εἰσδῆναι τινας εἰς τὴν γῆν τῆς ἀπαγγελίας· τότε μάννα μὲν υἱότει τὸ τυπικὸν ἐφ' ἡμᾶς· οὐ γάρ τοις Μωσαϊκοῖς ἐτι τρεφόμεθα γράμμασιν, ἄρτος δὲ λοιπὸν δὲ ἐξ οὐρανοῦ, τοῦτ' ἔστι Χριστὸς, ἀποτρέψων ἡμᾶς εἰς μακραίωνα ζωῆς, διὰ τε τῆς ἀπικορηγίας τοῦ ἀγίου Πνεύματος, καὶ μεθέξει τῆς ίδιας σαρκὸς, ἐντιθεσῆς ἡμέν τὴν τοῦ Θεοῦ μετοχήν, καὶ νεκρότητα τὴν ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀφανίζουσῆς ἀρδεῖ.

Οὐ ἀρχόμενος πρός με, οὐ μὴ πεινάσῃ, καὶ διπτενών εἰς ἀμά, οὐ μὴ διψήσῃ πάποτε.

Κέρκυρπται τι πάλιν ἐν τούτοις, διπερ εἰπεῖν ἀναγκαῖον. «Ἐθος τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, ταῖς τῶν ἀγίων δόξαις οὐ σφόδρα φιλονεικεῖν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐναντίων καὶ ἀξιγάστοις αὐτοὺς καταστέψειν τιμαῖς. Ἐπάν μέντοι τινὲς τῶν ἀμαθεστέρων, δσην ἔχει κατ' ἐκείνων τὴν ὑπεροχὴν οὐκ ἀπιγινώσκοντες τὴν ἀμείνων

A illum esse panem de cœlo. Ego enim sum panis vita, vobis olim quidem promissus ac typice præsignificatus: sed qui nunc præsens adest, ac debitam vobis promissionem adimpler. Sum autem panis vita, non panis corporeus, qui solis famis incommodis mederi potest, et ne corpus iis eneretur, impedire: sed qui totum prorsus animal in vitam æternam reformo, et hominem ad vitam creatum morte superiorem efficio. Invenit autem his verbis vitam illam et gratiam quæ per sanctam suam carnem tribuitur, per quam in nobis id quod proprium est Unigeniti introducitur, vita nimirum. Sciendum est vero, nam studiose investigandum arbitror quod conductit, quadraginta totis annis typicum illud manna suppeditatum a Deo suisse B Israelitis, Moyse adhuc cum eis degente: sed postquam vitæ simem attigit, et dux Judaici populi Ioseph constitutus est, ipsos quidem per Jordanem trajecit, sicut scriptum est ²¹, cultrisque saxeis populo circumcisio, et in terram promissionis inducto, cessavit ille omnis sapientia auctor Deus manna largiri, et pane demum eos alere coepit. Itaque (jam enim typus ad rei veritatem converteretur) cum excessit Moyses, hoc est, postquam legalis cultus typi cessarunt, et nobis præpositus est Christus ille verus Josue: «Ipse enim salvum fecit populum suum a peccatis eorum ²², » tunc Jordanem trajecimus, tunc spiritalem circumcisionem per doctrinam duodecim illorum lapidum, id est sanctorum apostolorum, suscepimus, de quibus scriptum est in prophetis: «Quia lapides sancti volvuntur ²³ super terram ²⁴. » Hi enim sancti lapides sunt qui totum orbem terrarum circumcument ac percurrunt, per quos circumcisio quoque sumus, circumcisione non manufacta, sed spiritali, per Spiritum nimirum. Postquam igitur ad cœlestis regnum vocali suinius per Christum (hoc enim rursus significari arbitror, ex eo quod nonnulli in promissionis terram ingressi sunt), tunc eonam amplius manna illud typicum nobis traditur: non enim Mosaicis amplius litteris nutrimur, sed panis de cœlo, id est Christus, qui nos in æternam vitam nutrit, cum per gratiam sancti Spiritus, tum suæ carnis participatione, quæ nobis Dei participationem indit, et mortalitatem ex vetere maledicto profectam abolet.

C VI. 35. Qui venit ad me non esuriet: et qui credit in me, non sicutet κηρυκαῖ.

Nonnihil rursus in his verbis latet, quod opera prestitum est exponere. Solet Salvator Christus sanctorum laudibus haud valde obniti, sed e contrario mirabili eos ornare gloria. Verumtamen si quando nonnulli rudiores, ignari quantum ipse iis antecellat, poliorem illis gloriam deferant, tunc eos

²¹ Josue iii, 1 seqq. ²² Matth. 1,21. ²³ Zachar. ix, 16.

percommode ad saniorem mentem revocat, dum **A** cogitandum iis objicit, quis ille sit Unigenitus, et quod omnino necesse sit, ut incomparabiliter iis antecellat. At id obscure quodammodo et citra fastum ullum facit; sed ex inspectione rerum aut comparatione de ejus præstantia statuere possunt. Exempli gratia, disscrebat aliquando cum Samaritana muliere, cui daturum se etiam aquam viventem pollicebatur: sed cum id mulier prorsus non caperet: « Numquid tu major es, inquit, patre nostro Jacob, qui dedit nobis hunc penteum? » Cum autem Salvator ei persuadere vellet se eo quoque majorem, et longe digniorem esse cui fides haberetur, aquarum inter se differentiam assert, dicens: « Omnis qui bibit ex aqua hac sicut iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, sicut in eo fons aquæ salientis in vitam æternam ». Quorsum vero, nisi ut persuadeat eum qui potiora tribuit, utique potiorem et præstantiorem esse eo, cum quo sit comparatio? Tali docendi genere etiam nunc utilitur. Nam **324** quia Judæi ipsum quodammodo spernebant, et singulari fastu Moysen legislatorem identidem jactabant, ejusque præcepta magis quam Christi sequenda esse plerumque asserabant, et Moysen supra omnes ipsumque Salvatorem nostrum Christum honoris obtinere principatum inde maxime probari putabant, quod manna populo præbuisset, et e saxo aquarum scaturigine eduxisset, necessarie demum ad consuetam methodum revertitur: neque vero palam et aperte dicit se Moyse præstantiorem esse, propter auditorum effrenatam audaciam et furorem: sed ad rem ipsam quæ admirationem præbebat convertitur, et a comparatione majoris minus indicat: « Qui enim venit ad me, inquit, non esuriet: et qui credit in me, non sicut unquam ». Esto enim, inquit, ipse quoque vobis assentiar datum esse manna per Moysen: sed qui comedenter, esurierunt. Dicam vero datum esse vobis ex petra aquam et doloris: sed qui biberunt, sicuti erunt, et istorum largitio temporarium usum præbuit: « Qui autem ad me venit, non esuriet unquam: et qui credit in me, non sicut unquam ». Quidnam ergo Christus pollicetur? Nihil quidem corruptibile, sed eulogiam potius illam quæ est in participatione sanctæ carnis ac sanguinis, quæ integrum hominem ad incorruptionem revocat, ita ut nullo eorum indigeat quæ mortem arcant a corpore, cibo nimis et potu. Videtur autem hic rursus aquam nominare sanctificationem per Spiritum, aut ipsummet divinum sanctumque Spiritum, qui in Scripturis divinis sæpe ita nominatur. Vivificat igitur sanctum Christi corpus eos in quibus fuerit, et in incorruptione conservat, nostris commixtum corporibus. Corpus enim non alterius cuiusdam, sed ipsius vite secundum natum intelligitur, totam habens in seipso uniti Verbi

B προσαγάγως δέξαν αύτοῖς, τότε δὴ σφόδρα χρησιμοὶ φρονεῖν μεταπελθεῖ τὰ πρεπαδέστερα, τίς μὲν ξετιν δὲ Μονογενῆς διενθυμουμένους, καὶ δὲ δὴ πάντως ἀσυγκρίτως διοισει ταῖς ὑπεροχαῖς, Ἀλλ ὡς σφόδρα σαφῆ τὸν ἐπὶ τούτοις ποιεῖται λόγον, ἐπεικασμένον δὲ πῶς, καὶ δίχα κόρμπου παντὸς, ἀσθέτης τῆς ἐν πρόδημασι θεωρίας, ἣτοι συγχρίσεως, τὴν ἐπὶ κρείττονι ἀρπάζοντες ψήφον. Οὖν, φέρε εἰπεν, θελέγετο ποτε πρὸς τὴν ἐκ τῆς Σαμαρείας γυναῖκα, ἢ καὶ δώσειν ὑδωρ τὸ ζῶν ἐπιγγέλλετο· συνεῖται δὲ αὐδέν τῶν εἰρημένων ἡ γυνὴ· « Μή σὺ μείζων εἶ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν Ἰακὼβ, ἔφη, δὲς ἐδωκεν ἡμῖν τὸ φρέαρ; » Ἐπειδὴ δὲ μεταπειθεῖν αὐτὴν δὲ Σωτὴρ ἐδούλετο, διτιπερ εἴη καὶ κρείττων αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐν δόλιοις τισὶν ἀξιοπιστότερος μέτροις, ἐπὶ τὴν τῶν ὑδάτων βαδίζει διαφορὰν, λέγων· « Πᾶς δὲ πίνων ἐκ τοῦ ὑδατος τούτου, διψήσει πάλιν· δὲς δὲν πήγη ἐκ τοῦ ὑδατος οὐλέγω δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὑδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Καὶ τί τὸ ἐνεύθεν, ἢ πάντως ἐκεῖνο νοεῖν διναπειθεῖν, διτιπερ ἀνάγκη τὸν τῶν ἀμεινόνων χόρηγδν, κεῖσθαι δὴ πάντως καὶ ἐν ἀμεινοσιν, ἢ ἐν οἰστερῷ ἀν εἴτη τυχὸν δὲ πρὸς δὲν ἡ σύγχρισις; τοιοῦτον τινὰ τρόπον ὑφεγγίσεώς τε καὶ διδασκαλίας ἐπιτηδεύει καὶ νῦν. Ἐπειδὴ γάρ κατεσοβαρεύοντό πως αὐτοῦ, καὶ μεγαλοτρογενῆς ἀπειδημάτων Τουματοῖ, Μωσέα τε τὸν νομοθέτην ἄνω τε καὶ κάτω προεισχόμενοι, καὶ τοῖς δὲ ἐκείνου μᾶλλον ἀκολουθεῖν, ἢ περ τοῖς διὰ Χριστοῦ χρῆναι πολλάκις δισυχρόνοτε, τὴν τοῦ μάννα χορηγίαν, καὶ τὴν δὲ πέτρας τῶν ὑδάτων ἐκδρομήν, ἀξιολογατάτην ἀπόδειξιν λογιζόμενοι, τῆς κατὰ πάντων πλεοτιμίας, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, λοιπὸν ἀναγκαῖος ἐπὶ τὴν συνήθη κεχώρηκε μέθοδον, καὶ γυμνότερον μὲν οὐ φησιν, διτι ποτε καὶ τὸ πολὺ λίαν εἰς ὅργην ἐκκεκαυμένον· ἐπ’ αὐτὸν δὲ πάλιν τὸ θαυματόμενον ἔρχεται πρόδημα, καὶ ἀπὸ συγχρίσεως τῆς πρὸς τὸ μείζον, ἐλέγχει μικρόν· « Ό γάρ ἐρχόμενος πρὸς με, φησίν, οὐ μὴ πεινάσῃ, καὶ δὲ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ διψήσῃ πάποτε. » Καὶ γάρ, φησί, καὶ αὐτὸς ὑμεῖς ἐγὼ συνθήσομεις δεδόσθαι τὸ μάννα διὰ Μωσέως, ἀλλ’ οἱ φαγόντες ἐπεινασσον. Ἐρῶ δὲ ἔτι, καὶ ἐκ πέτρας ὑμεῖς ὁ ὄδηνος· ἐξεδόθη τὸ ὑδωρ, ἀλλ’ οἱ πινόντες ἐδίψησαν, καὶ πρόσκαιρον τινὰ κομιδῇ τὴν ἀπδαλαυσιν ἡ τῶν εἰρημένων ἐνεποήσεις δόσις· « Ό δέ γε πρὸς με βαδίζων, οὐ μὴ πεινάσῃ πάποτε, καὶ δὲ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ διψήσῃ πάποτε. » Τι ἔτη οὖν ἀρά Χριστὸς ἐπαγγέλλεται; Φθιτρὸν μὲν οὐδὲν, εὐλόγιαν δὲ μᾶλλον τὴν ἐν μεταλήψει τῆς ἀγίας σαρκὸς τε καὶ αἷματος, δλοκλήρως εἰς ἀφθαρτὸν ἀνακομιζούσης τὸν ἀνθρώπον, ὡς οὐδενὸς ἐπιδεξιαῖς τῶν δσα τὸν τῆς σαρκὸς ἀπελαύνει θάνατον, τροφῆς δὲ δηλονότι φημι καὶ πτοῦ. « Εοικε δὲ πάλιν ὑδωρ ὄνομάδειν ἐν τούτοις, τὸν δὲ Πνεύματος ἀγιασμὸν, ἢ αὐτὸν τὸ θεόν τε καὶ ἄγιον Πνεύματος, εἰτα πολλάκις περὶ ταῖς θεαῖς ὄνοματα μένον Γραχτᾶς. Ζωοποεῖ τοιγαροῦν τὸ ἄγιον σῶμα

²² Joan. iv, 12. ²³ Ibid. 13. ²⁴ Joan. vi, 35.

Χριστοῦ τοὺς ἐν οἷς ἀν γένοιτο, καὶ συνέχει πρὸς ἀφθαρσίαν, τοῖς τιμιτέροις ἀνακινάμενον σώμασι. Σῶμα γάρ οὐκ ἔτερου τινός, ἀλλὰ αὐτῆς νοεῖται τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς, δῆλη ἔχον ἐν ἑαυτῷ τὴν τοῦ ἐνωθίτος Λόγου δύναμιν, καὶ πεποιημένον ὕστερον, μᾶλλον δὲ ἡδη καὶ ἀναπεπληρωμένον τῆς ἐνεργείας εἰτοῦ, δι’ ἣς τὰ πάντα ζωτοποιεῖται, καὶ πρὸς τὸ ἔναις φυλάσσεται. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ιστωσαν ἡδη λοιπὸν οἱ βεβαπτισμένοι καὶ τῆς θείας ἀπογευσάμενοι χάριτος, ὅτι βαθύζοντες μὲν ὄχνηρῶς καὶ μᾶλις ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἀποφοιτῶντες δὲ εἰς χρόνους μάκρους τῆς εὐλογίας τῆς διὰ Χριστοῦ, καὶ τὴν ἐπεξήμετον εὐλαβείαν πλετώμενοι, διὸ τοῦ μὴ βιούσθαι μετέχειν αὐτοῦ ψυστικῶς, διτὶ τῆς αἰώνιου ζωῆς ἐκτομούσι, ζωτοποιεῖται παραιτούμενοι, περιτρέπεται δὲ εἰς παγίδα καὶ εἰς σκάνδαλον, καίτοι καρπὸς εὐλαβείας δοκοῦσά πως εἶναι, παρ’ αὐτοῖς ἡ παρατήσις. Χρῆν γάρ δὴ μᾶλλον ἐπειγεσθαι τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς εἰσοχομήτεν δύναμιν τε καὶ προθυμίαν, διπλῶς ἀν φαίνοντο γοργοὶ πρὸς ἀποκάθαρσον ἀμαρτίας, καὶ πειράσθαι μᾶλλον ἀστειάτην ἐπιτηδεύειν τοῦ βίου τὴν ἀτωτήν, τρέχειν τε οὕτω λοιπὸν καὶ σφόδρα τεθαρρηκότως εἰς μετάληψιν τῆς ζωῆς. Ἄλλ’ ἐπειπερ ἐστὶ ποικίλος εἰς ἀπάτην δὲ Σατανᾶς, σωρόνεν μὲν αὐτοὺς οὐδαμόδεν δια πρέποι λογίζεσθαι· συγχωρεῖ, καταστίλωσά δὲ τοῖς κακοῖς, καὶ αὐτὴν ἀποφρίτειν ἀναπειθεῖ τὴν χάριν· δι’ ἣς δὴ εἰκός, ὕστερον ἐξ οἴνου καὶ μέθης τῆς ἐπιφύτητα καλούσης ἡδονῆς ἀνανήφοντας, τὸ συμφέρον δράψην τε καὶ περισκέπτεσθαι. Ἀπορρήξαντες τοίνυν τὸν ἐκείνου δεσμὸν, ἀποστεισάμενοι τε τὸν ἐκ πλευρεἵας τιμῆν ἐπιρρίφεντα ζυγόν, δουλεύσωμεν ἐν φόβῳ τῷ Κυρίῳ, καθὼς γέγραπται· καὶ τῶν τοῖς σαρκὸς ἡδονῶν ἀμείνους ἡδη δὲ ἐγχρατεῖας ἀναδειχνύμενοι, προσκάμμεν τῇ θείᾳ τε καὶ οὐρανίῳ κύριῳ, καὶ εἰς ἀγίαν μετάληψιν ἀναβαίνωμεν τοῦ Χριστοῦ. Οὗτω γάρ, οὗτω, καὶ ἀπάτης διαβολικῆς περιεσμένα, θείας τε φύσεως γεγονότες κοινωνόι, πρὸς ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν ἀναβησόμεθα.

Ἄλλ’ εἰκον θμῆτε, διτὶ καὶ δωράκατέ με, καὶ οὐκ αἰστεύεσθε·

Διὰ πολλῶν μὲν αὐτοὺς καταγωνίζεται λόγων, καὶ ἐκ παντὸς συνελαύνει τρόπου πρὸς τὴν διὰ πίστεως σωτηρίαν. Ἄλλ’ οὐκ τὴν ἡγεμόνης πάλιν, ὁς Θεός, διτὶ πρὸς ἀδελφήν ὑστερεῖ τινάδι καὶ συνήθη δραμάντας τὴν σύντροφον ἀπιστίαν, περιφόνται δὲ ὡς οὐδὲν τὸν καλούντα πρὸς ζωὴν. Ἰγα τοίνον εἰδεῖν οὐκ ἡγιονήσκει τὸν Ἰησοῦν, ὅποιοι τινες εὑρεθήσονται πάλιν, μᾶλλον δὲ, ὅπερ ἐστὶ πρετωδότερον εἰπεῖν, ὥποι θεῖαν δυνατὰς ἐκατούς ἐπεμάθοιεν δρήτην, ἐπιφέρει πάλιν· εἰς ἄλλον οὐδὲν, διτὶ καὶ ἀωράκατέ με, καὶ οὐ πιστεύετε. Προέγνων, φησί, καὶ προείρηκα σφάς, διτὶ δὴ κάντως διαμενεῖτε καὶ σκληροί, καὶ τῆς ὑμέν τιλατάτης ἀπειθεῖας ἀπρίξ ἡμμένοι, τῶν ἔμρον ἀμέτοχοι χαρισμάτων καταλειφθήσεσθε. Καὶ πότε τοιοῦτον εἰ εἰρήκειν δὲ Χριστός; Ἀναμιμνήσκου λέγοντος πρὸς τὸν μακάριον προφήτην Ἡσαΐαν· εἰ πορεύθητε, καὶ εἰπον τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μῆ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ θῆτε. Ἐπαγγύθη γάρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου.» Ἡ γάρ οὐκ ἀληθῆς καὶ διὰ τῶν ἐν χεροῖς κειμένων τιμῆν

A virtutem, et eadem, ut ita dicam, qualitate prædictum, immo vero ejus vi et efficiencia repletum, per quam omnia vivificantur, et in suo esse conservantur. Quae cum ita sint, intelligent deum quicunque baptizati sunt, divinamque gratiam gustarunt, si cunctanter et vix ecclesiæ adeant, et longo temporum spatio eulogiam quæ per Christum frequenter desinant, et ex eo quod nolunt ei mystice communicare, damnosum metum ac religionem prætexant, æterna vita seipso **325** excludere, dum vivificari renunt: et recusationem illam, tametsi a metu ac religione profecta videtur, in laqueum cedere et scandalum. Enīt quippe magis eos omni studio ac viribus deceret, ut a peccato statim mundentur, honestumque ac probum vitæ institutum amplexi, ad vitæ participationem demum magna cum fiducia properent. Sed cum Satanæ variæ ad decipiendum sint artes, ad sanitatem mentem eos revocari non sinit, verum postquam eos malis inquinavit, ipsam quoque gratiam cogit exhorrescere, per quam a voluptate que ad vitium inducit, tanquam a vino et crapula ad sobrietatem revocati, quid utile sit perspicere queant. Ruptis igitur illius vinculis, et excusso jugo tyrannico, in timore Domino serviamus, ut scriptum est ²², et carnis voluptatibus per temperantiam superatis, ad divinam ac celestem gratiam accedamus, et ad sanctam Christi participationem ascendamus. Sic enim sic fraudem diabolicanam superabimus, et divinæ facti consortes naturæ ²³. C ad vitam et immortalitatem evhemur.

VI. 36. Sed dixi vobis, quia et vidistis me, et non creditis.

Multis eos oppugnat rationibus, et omni modo ad salutem impellit. Sed non ignorabat rursum, utpote Deus, ad familiarem et solitam incredulitatem properaturos, et pro nihilo habituros vocantem ad vitam. Ut ergo scirent Iesum non ignorasse quales futuri essent, immo vero, quod dictu convenientius est, intelligenter ira divinæ se obnoxios teneri, infert rursus: « Sed dixi vobis, quia et vidistis me, et non creditis. » Prius agnovi, inquit, et palam prædixi D in durilie vestra vos utique permansuros, et vestre inobedientiae mordicus adhærentes divinæ gratiae expertes relictum iri. Ubinam vero tale quidpiam dixit Christus? Recordare apud Isaiam prophetam dicere: « Vade, et dic populo huic: Auditu audietis et non intelligetis: et videntes videbitis, et non videbitis. **326** Iacassatum enim est cor populi hujus ²⁴. An non enim ex iis quæ nobis occurrunt oratio vera esse ostendetur? Viderunt Dominum Deum esse secundum naturam, cum innumeram multitudinem hominum quinque hordeaceis panibus et

²² Psal. ii, 11. ²³ II Petr. i, 4. ²⁴ Isa. vi, 9, 10; Matth. xiii, 14, 15.

duobus aluit pisciculis. Sed cum viderint, non credunt, propter cæcitatem quæ oorum mentibus nubis instar incubuit. Erant enim procul dubio digni qui id paterentur, quandoquidem innumeris peccatis irretiti, et firmissimis iniquitatum cæteris constricti, ne ipsum quidem qui advenit, potentissimum liberatorem suscipiant. Propter hanc causam et incrassatum est cor populi hujus. Quod autem ex signi magnitudine Jesum Deum esse secundum naturam Judæorum multitudo perspicet et, hinc maxime poteris agnoscere. Admirati enim ad quod factum erat, ut in superioribus scribit evangelista, rapere eum volebant, ut regem sacerent. Nulla igitur excusatio dementiæ Judæis relinquitur. Attoniti enim, nec abs re, divinis miraculis, et ad virtutem ejus qui prodigia illa faciebat, ex operibus deducti, ab obsequio præstanto propemodum abhorrent, et a rectis moribus desilentes, ultro se in ipsius quodammodo perditionis fundum præcipitant.

Θεοσημείας, καὶ ἀναλόγως ἐπὶ τὴν τοῦ τερατοποιοῦντος καταφρίτουσι τὴν εὐπειθειαν, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἔξαλλονται τῆς ἀκωλείας πυθμένα.

VI. 37. Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet.

Non simpliciter dicere Christum oportebat: « Vidiſtis me, et non creditis; » sed necessario addere debuit causam cætitatis, ut se in divinam iram incurrisse disserent. Quapropter non secus ac peritus aliquis medicus, et infirmitatēm eis ostendit, et morbi causam aperit, non ut postquam id didicerint, ibi otiosi hæreant, sed ut omni ratione universorum Dominum deliniant ob ea justis de causis infensum. Nec enim injuste successusisset unquam, sed nec ipse qui justa judicare novit istiusmodi de illis judicium tulisset, nisi ratio omni ex parte inculpata ad id eum provocasset. Porro Salvator his verbis venturum ad se quodcumque dederit Deus ac Pater asseruit, non quasi ipse sibi afferre potis non sit, nam vel **327** solo nutu id facilime peregerit, virtute potentiae, et quod ei subjecta sint omnia, sicut Paulus ait²¹; sed quia necessario quodammodo dicendum videtur eos qui in ignorantia versantur, per naturam divinam illuminari, rursus ut homo eorum quæ Deo magis convenient, operationem tribuit Patri; id enim facere solet, queinadmodum sæpe antea diximus. Cum autem ait sibi a Deo et Patre allatum iri omne quod dat ipsi, fidem gentilium populum jamjam ad futurum videtur innuere. Quod quidem interminantis est, eos gratia privatum iri, et in eorum locum gentiles omnes per Dei ac Patris beatitudinem adducendos tanquam ad Salvatorem et vivissem illum secundum naturam Filium, ut eulogiae quæ ab ipso facti participes, naturæ quidem divinæ jam redderentur participes, atque ita ad vitam et incorruptionem revocarentur et in pri-

A πραγμάτων ὁ λόγος ἀναδειχθήσεται; Εἴσον, εἰδὼν θεὸν διὰ φύσιν τὸν Κύριον, ὅτε τὴν ἀριθμὸν κρείττονα τῶν ἐπ’ αὐτὸν ἴσντων πληθὺν πέντε χριστῖνοι διέθρεψεν ἀρτοὺς, καὶ δύο διακλάσας ὀψάρια. Ἐλλ’ ἐωρακότες οὐ πιστεύουσι, διὰ τὴν ἐκ τῆς θεᾶς ὄργης ταῖς διανοίαις αὐτῶν, ἀχλύος δίκην, ἐπιστήφασαν πώρωσιν. Ἡσαν γάρ δῆπον καὶ ἀναμφιλόνες δξιοι τοῦτο παθεῖν, ἐπειπέρ διμέτροις ἐνεχόμενοι πταίσματι, καὶ ἀρρήκτοις κατεσφιγμένοι σειραῖς παρανομάτων, οὐδὲ αὐτὸν ἐπιδημήσαντα τὸν ἐπειθεροῦν ισχύοντα παραδέχονται. Διὰ ταῦτην ἑταχύνθη τὴν αἰτίαν ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου. Ὅτι δὲ διὰ τῆς τοῦ σημείου μεγαλειότητος θεὸν διὰ κατὰ φύσιν ἐθεώρει τὸν Ἰησοῦν ἡ τῶν Ἰουδαίων πληθὺς, δι’ ἐκείνου δὴ μάλιστα συνιέναι δυνήσῃ. Ἀποθαυμάσαντες γάρ τὸ γεγενημένον, ὠστέρ τὸν ἐν τοῖς ἀνωτέρω φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς, ἐζήτουν ἀπάξειν αὐτὸν, ἵνα ποιήσωσι βασιλέα. Σκῆψις τοιαροῦν οὐδεμίᾳ τῆς ἀπονοίας περιλειπτάνεται τοῖς Ιουδαίοις. Καταπληγόμενοι γάρ, καὶ λίαν εἰκότως, τὰς θεοσημείας, καὶ ἀναλόγως ἐπὶ τὴν τοῦ τερατοποιοῦντος καταφρίτουσι τὴν εὐπειθειαν, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἔξαλλονται τῆς ἀκωλείας πυθμένα.

Pār ὁ διδωσιν ὁ Πατὴρ, πρὸς με ἥξει.

Οὐχ ἀπλῶς εἰπεῖν ἔδει τὸν Χριστὸν, διὰ καὶ ἐωρακτέ με, καὶ οὐ πιστεύετε, ἀλλ’ ἦν ἀναγκαῖον, καὶ τὴν τοῦ πεπωρῶσθαι πρόφασιν τοῖς εἰρημένοις ἐπενεγκεῖν, ἵνα δὴ μάθοιεν ὑπὸ θεάν πεσόντες; ὄργη. Οὐκάνων ὁσπερεὶ τις ἀριστοτέλης Ιατρὸς, καὶ τὴν ἀρρωστίαν αὐτοῖς ἐπιδεικνύει, καὶ τῆς ἀρρωστίας ἀνακαλύπτει τὴν πρόφασιν, οὐχ ἵνα μάθοντες ἐπ’ αὐτῷ δὴ τούτῳ μάνοιεν ἡσυχῆ, ἀλλ’ ἵνα διὰ παντὸς ἐκμετασύσιντο τρόπου λελυπήμενον ἐπ’ αὐτοῖς τὸν ἀπάντων Δεσπότην, ἐπ’ εὐλόγους δὲ δηλονότι ταῖς αἰτίαις· οὐ γάρ ἀν ἀδίκως ἐλυπήθη ποτὲ, ἀλλ’ οὐδὲ ἀν ὁ τὰ δίκαια κρίνειν εἰδὼς, τοιαύτην τινὰ τὴν ἐπεινοὶς ἐποιήσατο κρίσιν, εἰ μὴ λόγος ἐκάλει πρὸς τούτο, τὸ κατηγορεῖσθαι δεῖν πανταχόθεν διαπρὸν. Ἀφίξεσθαι γε μὴν πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτὴρ διὰ τούτων διισχυρίσατο πᾶν διπερ ἀν ἐπιδοίη ὁ θεὸς καὶ Πατὴρ, οὐχ ὡς αὐτὸς ἀτονήσας εἰς τὸ προσκομίζειν ἐαντὸς (ἴεινυσε γάρ ἀν ἰθελήσας καὶ τοῦτο λίαν εὐπειθεῖσας κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν, καὶ ὑποάξει αὐτῷ τὰ πάντα κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνῇ). ἀλλ’ ἐπειπέρ ἀναγκαῖον πῶς εἶναι δοκεῖ καὶ πρεπωδέστερον, τὸ διὰ τῆς θεᾶς φύσεως φωταγγεῖσθαι λέγειν τοὺς ἐν ἀγνωστῷ, πάλιν ὡς ἀνθρώπος ἀνατίθησι τῷ Πατρὶ τὴν ἐπὶ τοῖς θεοπρεπεστέρους ἐνέργειαν· ἔθος γάρ αὐτῷ τοῦτο ποιεῖν, ὠστέρ οὖν ἀμέλει πολλάκις εἰρήκαμεν. Εἰκῆς δὲ διὰ προσαγρήσεοθα λέγων ἐαυτῷ παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς πᾶν διόδωσιν αὐτῷ, παρεσόμενον ἤδη καὶ δονούσιό πιστεύοντα τὸν ἐξ ἔθνῶν ὑπαινίττεται δῆμον. Τοῦτο δὲ ἦν ἀπειλοῦντος εὑφωμῆς, διτὶ καὶ ἀποπεσοῦνται τῆς χάριτος αὐτοῖς, καὶ ἀνταναθήσονται πάντες οἱ ἐξ ἔθνῶν, προσαγόμενοι διὰ τῆς τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς

²¹ 1 Cor. xv, 27.

τημερότετος, ὡς Σωτῆρι καὶ ζωοποιῷ κατὰ φύσιν τῷ Υἱῷ, ἵνα τῆς εὐλογίας μετεσχηκότες τῆς ἀπὸ αὐτοῦ, κονκυνοῦ μὲν ἡδη τῆς θείας ἀποτελεῖσθαι φύσεως, ἀνακομιζούσιον δὲ οὕτως εἰς ἀφθαρσίαν καὶ ζωὴν, καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον τῆς φύσεως μεταπλάσιον τοῦ σχῆμα. Παστερεροῦ οὖν εἰ τις λατρῷ προσεδέξῃ τὸν ἄρχαστον, ἵνα τὴν ἐπεισήφαστν ἀποκρύψειτο νόσου, οὗτῳ προτρέψειν ἔρουμεν τῷ Υἱῷ τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, τοὺς οὐπερ ἄν φύλαντο τῆς περ ἀπὸ αὐτοῦ σωτῆρίας δέξιοι. Ήπειρὸν οὖν έρχεται καὶ άλιτρούν κομιδῇ τοῖς ἔχουσιν ἡ σκληροκαρδία. Διὰ τοι τούτο, καὶ προφητειὰς τοῖς Ιουδαίοις ἐπισκήπτει λόγος, « Περιτμήθητε τῷ Θεῷ, » διαρρήδην ἀναδοῶν, καὶ περιτέμεσθε τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν, ἕνδρες Ιουδαίοις, καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλήμ, » Ἀλλ' οὐκέτι εἰσενοίς, ἢ μὲν δὲ μᾶλλον ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ τὴν ἐν καρδίᾳ τετήρηκε περιτομήν, τὴν διὸ Πνεύματος ἀγίου δηλούστι, κατὰ τὸν ἐν τῷ κρυπτῷ τελουμένην Ιουδαίον. Δίλαιον οὖν δρά τῆς ἐκείνων ἀπειθείας ἀποπῆδην, καὶ παραιτεῖσθαι σπουδάζειν τὴν σκληροκαρδίαν, εἰς τρυφερὸν δὲ μᾶλλον μεταποιεῖσθαι διάνοιαν, εἰ τὴν ἀπὸ εἰκείνων δργήν ὡς διέθετον παρεπομέθα.

Kai τὸν ἀρχόμενον χρόνον με, οὐ μή ἐκδάλως.

Οὐκ ἀνόητον ἐσεσθαί φησι τοῖς πρὸς αὐτὸν Ιοῦσι τὴν διὰ πίστεως ἐπιστροφήν. « Εδει γάρ δυτῶς ἀξιεραστότετόν τι χρῆμα, καὶ μυρίων παρατίουν ἀγριθῶν, τὴν ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐπιβεβλεῖαι προσεγγώγην. » Εσται τοῖνυν, φησι, καὶ ὑπάρχει τὰ κάλιτα τοῖς διὰ τῆς δικαιοθεν ἄρτιος ὡς ἐμὲ καλουμένοις καὶ βαδίζουσιν. « Οὐ γάρ ἐκδάλω ἔξω τὸν ἀρχόμενον, » τοῦτο ἔστιν, Οὐ καθάπερ τι σκεύος ἀχρηστὸν ἀποπέμφομαι, κατὰ τὸ εἰρημένον δι' ἐνὸς τῶν προφητῶν· « Ἡτιμώθη Ἱερονίας, ὡς σκεύος, οὐ οὐκ ἔσται χρέα αὐτῷ, ἀπερδίηη, καὶ ἐξιδηλήθη εἰς γῆν, ἢν οὐκ ἔδει. Γῆ, γῆ, ἀκουε λόγον Κυρίου· γράψου τὸν διδρά τοῦτον ἐκκήρυκτον ἀνθρωπον. » Οὐκοῦν οὐκ ἐκκηρυχθεσται, φησιν, ἀλλ' οὐδὲ ὡς ἀτιμως ἔξω διφέσται, ἢ καὶ ἀμέτοχος ἀπομενεῖ τῆς ἐμῆς φιλοτιμίας, ἀλλ' εἰς ὑποθήκην εἰσκομισθεσται, καὶ ἐν ταῖς οὐρανίαις καταλύσει μοναῖς, εἰσὼ τε πάσης ἀπίστης; τῆς ὑπὲρ νοῦν ἀνθρώπινον ἔκυρτον γεγονότα κατέβεται· « Ὁνθαλμὸς γάρ οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἔκυνες, καὶ ἐπὶ καρδιῶν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέθη, ἢ ήτοι μαστεν δ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν. » Εἰκός δὲ δὴ πάλιν ὑποδηλοῦν τὸ, « Οὐ μή ἐκδάλω ἔξω τὸν ἀρχόμενον πρὸς με, » τὸ μή παραδοθήσεσθαι τῇ κρίσι τὸν πιστεύοντα καὶ τῇ θείᾳ προσερχόμενον χάριτι. Τὸ γάρ, ἔξω, τοιοῦτον τι σημαίνον εὐρήσεις, ὡς ἐν ἐκείνῃ τῇ παραδολῇ, τῇ παρὰ τῷ μακαρίῳ Ματθαίῳ· « Όμοια γάρ, φησιν, ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, σαγήνη βληθεῖση εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐκ παντὸς γένους συναγαγούση· ἦν ἀναβιβάσαντες, καὶ ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν ἐλκύσαντες, συνέλεξαν τὰ καλὰ εἰς ἄγγη, τὰ δὲ σαπερὰ ἔξω ἔβαλον. » Τὸ μὲν γάρ εἰς τὰς θείας καὶ οὐρανίους ἀνλάς συγχομισθήσεσθαι τοὺς ἀγαθούς, διὸ τοῦ συλλεέχθαι λέγεν τὰ καλὰ εἰς ἄγγη νοήσουμεν. Διὸ δὲ τοῦ τὸν ἀχρείον ἔξω βεβλήσθαι, τὸ πάντων ἀποπεσεῖσθαι τῶν ἀγα-

A scum naturae habitum reformarentur. Quemadmodum ad medicum segrotus adducitur ut infestum morbam depellat, ita Deum ac Patrem ad Filium adducere dicimus eos qui digni sunt salute ab ipso consequenda. Acerba itaque et perniciosa res est admodum cordis durities. Proindeque propheta Iudeos his verbis increpat: « Circumcidimini Deo, et circumcidite duritiam cordis vestri, viri Iuda, et habitatores Ierusalem »²¹. At non illis, sed vobis potius Deus ac Pater circumcisionem cordis servavit²², quæ per Spiritum sanctum nimirum perficitur in Iudeo nimirum illo qui est in abscondito. Aequum est igitur ab illorum incredulitate recedere, et omni studio cordis vitare duritatem, animique facilitatem potius colere, si Dei ob iusta indignationem, ut exitum afferentem fugimus. B

VI, 37. Et eum qui venit ad me non ejiciam foras.

Non inutile fore dicit iis qui ad ipsum veniunt conversionem per fidem. Decebat quippe revera ostendere accessum illum ex Deo ac Patre reū esse optatissimum et innumeris bonis plenam. Erunt igitur, inquit, præclarissima bona iis qui per supernam gratiam ad me vocantur et veniunt. « Eum enim qui venit non ejiciam **328** foras, » hoc est non sicut inutile vas quoddam abjectum, ut dictum C est ab uno prophetarum: « Inhonorus est Ieochonias, sicut vas cuius nullus est usus: projectus est, et ejectus in terram quam ignoravit. Terra, terra, audi sermonem Domini: scribe virum istum hominem abdicatum »²³. Proinde non expelletur, inquit, neque ut ignominiosus foras projicetur, aut certe expers meæ benignitatis remanebit, sed in horreum inferetur, et in cœlestibus mansionibus habitabit, et spe omni humana mente majori frui se aspiciet. « Oculus enim non vidit, et in cor hominis non ascendit, que preparavit Deus diligenteribus se »²⁴. Præterea his verbis, « Eum qui venit ad me non ejiciam foras, » significare videtur fidem, et quicunque divina gratia munitus accedit, non traditum iri iudicio. Vocem enim, « foras, » istiusmodi quiddam significare comperies, ut in illa parabola, quæ est apud beatum Matthæum: « Simile enim est, inquit, regnum cœlorum sagebre missæ in mare, et ex omni genere piscium congreganti: quam, cum impleta esset, educentes, et secus littus sedentes, elegerunt bonos in vasa, malos autem foras miserunt »²⁵. Nam quod collecti sunt boni, et in vasis reconditi, bonos in divinas et cœlestes aulas comportatum iri significat. Quod autem inutiles foras ejecti sunt, significat impium omnibus bonis spoliatum iri, et in judicium deferendum. Quapropter cum dicat Chri-

²¹ Jerem. iv, 4. ²² Rom. ii, 29. ²³ Jerem. xxxii, 28-30. ²⁴ I Cor. ii, 9. ²⁵ Matth. xiii, 47, 48.

stus : « Eum qui venit ad me, non ejiciam foras, » Porro mihi videtur his verbis interminari iis qui in tantam dementiam eruperunt, nisi quamprimum ad obsequium revocantur, eos ab omni bono repulsum iri, et ab ejus amicitia vel invitos deturbatum iri. Quibus enim de causis pollicetur se non foras ojectum eum qui venit, iisdem ipsis ejectum se utique eum qui non venit, significat. ἐκβάλλειν ἔξω τὸν ἀρχόμενον ἐπαγγέλλεται, διὰ τούτων αὐτῶν διὰ πάντων ἐκβαίνειν.

Α θῶν, καὶ εἰς κρίσιν κατοικήσομει τὸν ἀσεβῆ θεορήσομεν. Οὐκοῦν δταν λέγη Χριστὸς, « Τὸν ἄρχομενον πρὸς με, οὐ μὴ ἐκβάλω ἔξω, » τὸ μῆδαμδον περιπεσεῖσθαι κολάσει τὸν διὰ πίστεως αὐτῷ προσιόντα λαδὺ παραδεξώμεθα. Σοφάτατα δὲ μοι δοκεῖ τοῖς ἐκτόπιας ἀπονοούμενοις διὰ τούτων ὑπαπειλεῖν, ἀς, εἰ μὴ τις αὐτὸν τὴν ταχίστην ἀγαθὴν πρὸς εὐπειθεῖαν μεταποιήσει βουληθείν, ἔξω μὲν κείσονται πάντος ἀγαθοῦ, τῆς δὲ εἰς αὐτὸν φιλίας καὶ οὐχ ἐκόντες ἀποδημήσουσι. Δι' αν γὰρ οὐκ

320 ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΑ ΕΝ ΤΩ ΤΕΤΑΡΤΩ ΒΙΒΛΙΩ.

CAPITA

QUAE IN LIBRO QUARTO CONTINENTUR.

I. *Quod nulla in re minor sit Deo ac Patre Filius, propterea quod ex ipso secundum naturam existit, licet ei subjici dicatur a nonnullis : proposito dicto, « Quia descendit de caelo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me. » Ubi præterea de pretiosa Christi cruce utilissime disseritur.*

II. *Quod vivificum sit sanctum Christi corpus, proposito dicto, « Ego sum panis vita, » et reliqui, ubi velut de pane loquitur suo illo corpore.*

III. *Quod vita aliunde accepta Filius non sit particeps, immo vero vita secundum naturam, ut ex vita secundum naturam Deo et Patre genitus, proposito dicto : « Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo propter Patrem ; et qui manducat me, et ipse vives propter me. »*

IV. *Quod sanctum tabernaculum quod in deserto populo præferebatur, figura Christi erat, et arca quae in eo tabernaculo erat, et lucerna, adeoque alteria cum thymiamalis, tum oblationum, ipsum significabans Christum, proposito dicto, « Ad quem venimus ? Verba vita æternæ habes. »*

V. *De festo Scenopégie. Quod specie quæ sanctis debetur consummationem significat, et resurrectionem a mortuis, proposito dicto, « Erat autem in proximo dies festus Iudeorum, Scenopégia. »*

VI. *Dissertatio de cessatione in die Sabbati, ubi quid illa significet, multis modis indicatur, proposito dicto, « Si circumcisionem accipit homo in Sabbato, mihi indignamini, quia totum hominem sannum feci in Sabbato. »*

VII. *Dissertatio de circumcisione quæ fiebat octava die, quid ea significetur multis modis indicans, proposito dicto, « Si circumcisionem accipit homo, etc. »*

A'. «Οτι κατ' οδόντας εἰλέτω τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Ιλός, διὰ τὸ δὲ αὐτὸν κατὰ φύσιν ὑπάρχειν, καὶ υποτάτεσθαι λέγηται παρά τινων, προκειμένου φῆτον. » Ότι καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ λγα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ περιμένοντος με. » Καὶ αὐτῷ δὲ τούτῳ καὶ λόγος χρησιμωτος κερδί τοῦ τιμίου σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ.

B'. «Οτι ζωούσιον τὸ ἀγιον σῶμα Χριστοῦ, προκειμένου φῆτον. » Έγένετο δέ τοις τῆς ἡσης, καὶ τῶν ἐφεξῆς, ἐν οἷς περὶ δρόντος γηραιοῦ ιδίου σῶματος.

G'. «Οτι οὐ ζῶσι τῆς καρὸς ἐπέρον μέτοχος ἐστιν οὐδὲν, μᾶλλον δὲ κατὰ φύσιν ζωῆς, ὡς ἐπὶ τῆς τῆς κατὰ φύσιν τετραγωνέος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, προκειμένου φῆτον. » Καθὼν ἀπέστειλε με δὲ τὸν Πατήρ, κατὰ τῶν διὰ τὸν Πατέρα, καὶ δι τρώγων με, κάκεστος έήσει δὲ ἐμέ. »

A'. «Οτι τύπος δην τοῦ Χριστοῦ προτογενῆ τοῦ λαοῦ κατὰ τὴν ἐρημον η ἀρια σκηνή, καὶ η κιβωτὸς δὲ η ἀντῆ, καὶ η λυχνία, καὶ τὰ θυματήρια δὲ, το τε θυματήριο καὶ τὸ τε καρπαχάτων, αὐτὸν διηματεύετον Χριστόν, προκειμένου φῆτον. » Ποιούχομεν ἀπειλεῖν ; Ρήματα ζωῆς αιωνίου ἔχεις. »

E'. «Περὶ τῆς ἀρτῆς τῆς Σκηνοπηγίας, διτεῖς ὀφειλομένης τοῖς ἀγίοις ἀλαζόνος πλοκατόστασιν δηλοῖ, καὶ τὴν ἐκ τεκτονικῶν θεατῶν, προκειμένου φῆτον. » Ήν δέ ἀγηγὸς η δορή των Ιουδαίων, η Σκηνοπηγία. »

G'. Λόγος κερδί τῆς ἀρτίας εῆς κατὰ Σαββάτον, τίνος ἐστι οηματικὴ πολυτρόπων ἀπιδεικτική, προκειμένου φῆτον. » Εἰ περιτομὴν λαμβάνει οὐθωπος ἐν Σαββάτῳ, θμοὶ χολάτε, διτεῖς διερωπῶν ὑπὲι ἐκοίνοια το Σαββάτῳ. »

Z'. Λόγος περὶ τῆς ἐν ὅρθον περιτομῆς, τίνος ἐστι οηματικὴ πολυτρόπων ἀπιδεικτική, προκειμένου φῆτον. » Εἰ περιτομὴν λαμβάνει οὐθωπος, καὶ τὰ ἐφεξῆς.

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΒΙΒΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

IN JOANNIS EVANGELIUM LIBER QUARTUS.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

*"Οτι κατ' οὐδὸν δλάτω τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς
σὲ Υἱός, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν υπάρχει,
καὶ ὑποτάσσουσιν λέγηται παρό τινων.*

*"Οτι καταβέβηκα ἐπ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ Ἰησοῦς
τὸ θέλημα τὸ ἡμόν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ κέρματος
με. Τοῦτο δέ ἔστι τὸ θέλημα τοῦ κέρματος
με, Ἰησοῦς δὲ δέδωκε μοι, μή ἀπολέσω ἐξ αὐτοῦ,
ἀλλὰ ἀραστήσω αὐτὸν τῷ ἁσκήτῃ ήμέρᾳ.*

Δέξειν δν τῷ κατὰ τὸ πρόχειρον σχῆμα δυσχερής
ὁ λόγος, καὶ σκανδάλου τοῦ περὶ τὴν πίστιν οὐ λίγην
ἀπηλαγμένος, ὡς ἐντεῦθεν ἡδη προσδοκήν δυσκατα-
γενίστοις τὴμας περιπεσεῖσθαι προσδημασι τοῖς ἡκ
τῶν δι' ἐναγτίας. Ἀλλ' οὐδὲν δλως ἐν τούτῳ τὸ χα-
λεπόν· πάντα γάρ ἐνώπια τοῖς συνιοῦσι, καὶ ὅρθα
τοῖς εὐρίσκουσι γνῶσιν, τοῦτ' ἔστι τοῖς εὐσεβῶν με-
λετήσαις διερμηνεύειν τε καὶ νοεῖν τὰ ἐν ταῖς θελαῖς
Γραφαῖς μυστήρια. Ἀπόδειξιν τοινυν δωτερ πινά καὶ
πληροφοριαν ἐναργῆ τοῦ μη ἐκβληθῆσθαι ξένος τὸν
ἐρχόμενον πρὸς αὐτὸν, ἐν τούτοις ἡμῖν τοῖς λόγοις
ποιεῖται Χριστός. Ταύτης γάρ δὴ τοι, φησιν, ἔνεκα
τῆς αἰτίας κατέβην δὲ οὐρανοῦ, τοῦτ' ἔστιν, θυ-
θρωπος τέγονα, κατὰ τὴν εἰδοκιλαν τοῦ Θεοῦ καὶ Πα-
τρὸς, μόνον δὲ οὐχὶ καὶ ἀδουλήτης δικιλῆσαι πρόγρα-
σιν οὐ καρρητησάμην, δῆρις δὲν δέκανταμι τοῖς εἰς
ἔμε ποτεσύνειν τὴν εἰώνεν ζωὴν, καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν
ἀναβίωσιν, καταργήσας τοῦ θανάτου τὸ χράτος. Τί
δε δὴ ἦρα τὸ ἀνεβάλητόν τε καὶ θελητὸν τῷ Χριστῷ;

*"Η παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἀτιμα, λοιδορία, καὶ οὔρεις,
καὶ αἰκίαι, καὶ μάστιγες, καὶ ἐμπιστόσματα, καὶ πρὸς
τούτοις ἔτι συκοφαντίαι, καὶ τὸ τελευταῖον ἐφ' ἀπά-
σιν, δὲ τῆς σαρκὸς θάνατος. Ταῦτα μὲν γάρ δὲ' ἡμᾶς
ἐκάναντες οὐ πέμψιν δὲν διερμηνεύειν δὲ τὸν Χριστόν,
διὰ τὰ ἐκ τοῦ πάθους χρήσιμα, συνευδοκούντος
ἀντὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ χρήσαις πάντα προ-
θύμως ὑπενεγκεῖν ὑπὲρ τῆς ἀπάντων αὐτηρίας συγ-
κατανεύοντος. Ἐν γάρ δὴ τούτῳ μάλιστα τὴν ἀμετρον-
τῆς θελαῖς φύσεως ἀγαθότητα κατοψήμεθα, ὡς καὶ
αὐτὸν δι' ἡμᾶς αἰρετὸν ποιεῖσθαι ἀπόβλητον οὐ παρ-
αιτουμένης. "Οτι δὲ καὶ ἀνεβάλητον μέν πώς ἔστι τῷ
Σωτῆρι Χριστῷ τὸ ἐπὶ τῷ σταυρῷ πάθος, θελητὸν δὲ
δι' ἡμᾶς καὶ τὴν εύδοκιλαν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς,
συνήσεις ἐντεῦθεν. Μέλλων γάρ ἀναβαίνειν ἐπ' αὐτὸν,
τὰς πρὸς Θεὸν ἀποιείτο διαλέξεις, ὡς ἐν προσευχῇ*

A **330 CAP. I.**
*Quod nulla in re minor sit Deo ac Patre Filius,
propterea quod ex ipso secundum naturam exis-
tit, licet ei subjici dicatur a nonnullis.*
B VI, 38, 59. *Quia descendit de caelo, non ut faciat
voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me.
Hæc est autem voluntas ejus qui misit me, ut omne
quod dedit mihi, non perdam eis, sed resuscitem
illud in novissimo die.*
*Locus hic alicui prima fronte difficulte videbitur,
nec procul a scandalo circa fidem, ut hinc jam in
adversariorum objectiones inexpugnabiles incur-
suri videamur. Sed nihil in eo plane est ardui :
cuncta enim obvia sunt intelligentibus, et recta
his qui cognitionem inveniunt, hoc est iis qui pie
conantur interpretari et intelligere mysteria qua
divinis Scripturis continentur. Demonstrat igitur
quodammodo et **331** clare probat his verbis Chri-
stus eum qui ad ipsum venit foras non ejectum tri-
pliciter, id est homo factus sum, iuxta Dei ac Patris
benoplacitum, et tantum non res voluntaria ag-
gredi non renui, donec vitam aeternam in me ere-
dentibus et resurrectionem a mortuis devicto mor-
tis imperio implevi. Quidam autem est, queso, in
Christe voluntarium ac non voluntarium? Lælibria
per Judæos illata, conviction, iniurias, flagellis, ver-
bera, sputa, ad hanc calumnias, et osseum po-
stremum, mors corporis. Hæc enim Christus pre-
pter nos volens sustinuit; sed si fieri patuisse ut
citra passionem uiam opus nostre salutis imple-
ret, pati certe noluisset: sed quia Judæi omnino-
et inevitabiliter ausuri erant quod in eum patra-
runt, passionem suscepit, et voluntarium facit quod
præter voluntatem erat, præter utilitatem qua ex
passione promanatura erat, Deo ac Patre conse-
ntiente et omnia libenter pro salute omnium pati
comprobante. In hoc enim potissimum immensam
illam naturam divinas bonitatem contemplabimur,
utpote quod repudiandum sit, idipsum pro-
pter nos expectandam facere non recusat. Quoniam
autem involuntaria quodammodo est Christo
Salvatori in cruce passio, præter nos autem vo-
luntaria, hinc quoque Dei ac Patris benoplacitum
agnoscet. Nam cum ad eam ascensus esset,
Patrem supplex videlicet allegorizans, dicens :
« Pater mi, si possibile est, transeat a me calix
iste : verumtamen non sicut ego vole, sed sicut*

tu ²⁷. » Quod enim qua Deus Verbum erat immortale et incorruptibile, et ipsa secundum naturam vita, mortem exhortare nescierit, manifestum esse cunctis arbitror. Verumtamen qua existit in carne, quae propria sunt carni, pati permituit, et mortem instantem pertimescere sinit, ut homo vera appareat. Proindeque ait: « Si possibile est, transeat a me calix iste. » Si fieri potest, inquit, o Pater, ut mortem minime patiente vitam iis restituam qui in mortem ceciderint: si me non moriente, secundum carnem nimis, interire mors potest, transeat, inquit, iste calix: verumtamen quando aliter fieri nequit, non sicut ego volo, sed sicut tu. Vides ut **332** rursum natura hominis etiam in ipso Christo, quantum ad eam pertinet, viribus desici emperiat, sed per unitum sibi Verbum ad fiduciam Deo dignam et generosam animai vim revocetur, ut jam non quod sibi libuerit, sed Dei voluntatem ac propositum sequatur, eoque magno studio properet, quo nos Creatoris lex invitat. Quod vere quidem a nobis dici, ex eo quod subjungitur intelliges: « Spiritus enim, inquit, promptus est, caro autem infirma ²⁸. » Non ignorabat enim Christus a dignitate divina longe alienum esse morti succumbere, ejusque metu affici; proindeque causam statim intulit, dicens, carnem infirmam quidem esse a natura; verumtamen spiritum promptum existere, qui laeti omnino nesciat. Vides ut involuntaria Christo, propter carnem, et passionis ignominiam mors erat; voluntaria tamen, donec ad finem universo mundo prosperum perduceretur Patris placitum, id est salus omnium ac vita? An non enim istud nobis significare videtur, cum ait hanc esse voluntatem Patris, ut nihil eorum perdat quae ad se adducuntur, sed resuscitet in novissimo die? Etenim, sicut prius ostendimus, ad Filium ut vitam ac Salvatorem adducit eum qui vite ac salutis indiget, benignus eum sit et hominum amans Deus ac Pater.

δρᾶται, τοῦτο λέγων εἶναι τὸ θελήμα τοῦ Πατρός, ἵνα αὐτὰ ἐν τῇ ἀσχάτῃ ἡμέρᾳ; Ός γάρ ἡδη φθάσαντες καὶ σωτῆρας ἐπιδεῖ προσκομίζει φιλάνθρωπος ὃν δὲ Θεός καὶ Πατήρ.

Sed sentio me rursum veritatis hosti contraria D inquit. Nec enim iis quae modo allata sunt suffragabitur, sed reclamabit; et nos his vocibus incesset: Quoniam, heus tu, rursum evagaris? observationes et multiplices quidem nationum allegationes comminisceris; sed a veritate sermonem abducis. Pudet enim te scilicet, inquit, fateri Filii subjectionem involuntariam. Numquid enim hinc nobis quoque patebit, ipsum nequaquam præfuturum rerum ordinationi, sed voluntati Patris potius subjectumiri? Novit enim hoc pacto se inferiorem illo esse, non æqualem, ut quodammodo adiugatur. involuntaria facere quae sunt voluntaria, et facere utique non quod sibi lubeat, sed Patri.

A δηλονότι σχήματι λέγων: « Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἄπ’ ἐμοῦ τὸ ποτήριον τούτο, πλὴν οὐχ ὡς ἡγώ θέλω, ἀλλ’ ὡς σύ. » Οὐτὶ μὲν γάρ οὗ θεός ἡν δ’ Λόγος ἀνάταντός τε καὶ ἀδιάφθορος, καὶ αὐτὸν κατὰ φύσιν ζωτικόν παραπτήσσειν οὐκ θεόν θάνατον, πάσιν, οἷμαι, προδηλωταν. Ἐπιτρέπει γε μήν, ὡς ἐν σαρκὶ γεγονός, ὑπομένειν τὰ δύο τῇ σαρκὶ, καὶ γεγονότα λεπτὸν ἐπιθύματις οὐ ποτήσσειν ἐξ τῶν θάνατον, ἵνα φαίνηται κατὰ ἀλήθειαν ἀνθρώπος. Διὰ τοῦτο φησιν: « Εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἄπ’ ἐμοῦ τὸ ποτήριον τούτο. » Εἰ ἐνδέχεται, φησιν, ὁ Πάτερ, μή παθόντα τὸν θάνατον παρορθῶσαι τοῖς εἰς αὐτὸν πεσοῦσι τὴν ζωὴν, εἰ ἀποθνήσκειν θάνατος μή τεθνεῖτος ἐμοῦ, κατὰ τὴν σάρκα δὲ δηλονότι, παροικέσθω, φησι, τὸ ποτήριον πλὴν ἐπειδὴ περ οὐκ ἀν γένοιτο, φησὶν, ἐτέρως, οὐχ ὡς ἡγώ θέλω, ἀλλ’ ὡς σύ. Ὁρᾶς δπως ἀπονοῦσα μὲν πάλιν ἡ ἀνθρώπου φύσις, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ, τὸ δον εἰς ἔσωτην, εὑρίσκεται: ἀνακαμίζεται δὲ διὰ τοῦ ἐκνθέντος αὐτῇ Λόγου πρὸς εὐνολμέτα θεοπρεπῆ, καὶ εἰς φρόνημα νεανικὸν μεταπαθεύεται, ὡς μή τοις ἰδίοις τὸ δοκοῦν ἐπιτρέψαι θελήμασιν, ἀλλὰ σκοπῷ μᾶλλον ἀκολουθεῖν τῷ θείῳ, καὶ πρὸς ἐκεῖνο τρέχειν ἐπείγεσθαι, πρὸς δὲ περ ἀν ἡμᾶς δὲ τοῦ πεποιηκότος ἀνακαλῆ νόμος. Οὐτὶ δὲ τὰ τοιαύτα φαμεν ἀλήθευστας, καὶ ἐξ αὐτοῦ μαθήσῃ τοῦ συνεζευγμένου: « Τὸ μὲν γάρ πνεῦμα, φησι, πρόδυμον, ἡ δὲ σάρκα ἀσθενής: Οὐ γάρ ἡγνότης Χριστὸς, διετῆς θεοπρεποῦς ἀξίας πολὺ δὴ λιαν ἀπελιμπάνετο [αἱ ἀπολυπάνεται] τὸ δοκεῖν ἡττῆσθαι θανάτῳ, καὶ τῆς ἀπ’ αὐτοῦ δειλίας αἰσθάνεσθαι: διὰ τοῦτο θερμοτάτην τοῖς εἰρημένοις ἐπήνεγκε τὴν ἀπολογίαν, ἱσθεντέκαι μὲν τὴν σάρκα διὰ τὸ αὐτῇ πρέπον καὶ φύσει προσθῶν, εἰπών: πρόδυμον δὲ οὖν ὅμως ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα, τὸ παθεῖν οὐδὲν τῶν ἀδικούντων εἰδός. Ὁρᾶς δπως ἀδειώντος τῷ Χριστῷ, διὰ τὴν σάρκα καὶ τὴν ἐκ τοῦ πάθους ἀδείᾳν, δὲ θάνατος ἡν: θελητὸς δὲ οὖν ὅμως, ἀχρις ἐν εἰς αἰσιον: διεξάγηται πέρας τῷ κόσμῳ παντὶ [αἱ παντὸς] τὸ ἐν εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς, τοῦτο ξεινόν, τῇ σωτηρίᾳ πάντων καὶ τῇ ζωῇ: « Ή γάρ οὐχ πάντως δῆμοι που καὶ ἀληθῶς τὸ τοιούτον ήμεν κατασημαίνων τῶν προσαγομένων ἀπολέση μηδὲν, ἀλλ’ ἀναστήση προσδεῖξαν, ὡς ζωῇ καὶ Σωτῆρι, τῷ Γίψῃ, τὸν ἔωης καὶ Πατήρ.

D 'Αλλ' αἰσθάνομας πάλιν ἀπάδοντα λέγων τῷ τῷ ἀληθεῖας ἀγθρῷ. Συγκατανεύει μὲν γάρ τοις ἀρισταῖς ήμεν εἰρημένοις οὐδαμῶς: ἀναθοῖσει δὲ μέγα, καὶ διαπρύσιον τι κεκραγὼς ἀφίξεται. Ποιεὶ δὴ πάλιν ἡμέν περιπλανῆς, ὡς οὗτος, τὸ θεωρήματα, καὶ πολυπλοκούς μὲν ἐπινοεῖς νομάτων ἐπειφοράς, ἐξέλκεις δὲ τῆς ἀληθείας τὸν λόγον: Ἐρυθρῆς γάρ, κατὰ τὸ εἰκόνα, ὁμοιογῆσαι, φησι, τὴν ἀκούσιον ὑποταγὴν τοῦ Μίου: « Ή γάρ οὐκ ἔσται καὶ διὰ τούτων ήμεν καταφαντές, ὅτι κατάρξει μὲν αὐτὸς καὶ καθηγήσεται τῆς ἐν τοῖς πράγμασιν οἰκονομίας οὐδεμῶς, ὑπόκειται δὲ μᾶλλον τοῖς θελήμασι τοῦ Πατρός; Οὐδέ γάρ οὐτε τῆς πρὸς αὐτὸν ισότητος ήττώμενον, ὡς καὶ ἀναγκάζεσθαι τρόπου τινὰ, καὶ τὰ ἀνεθέητα ποιεῖσθαι θελητὰ, καὶ

²⁷ Matth. xxvi, 39. ²⁸ Ibid., 42.

πράττειν οὐ πάντας τὸ αὐτῷ δοκοῦν, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ τῷ Πατρὶ. Καὶ μὴ λέγε μοι πάλιν, φησίν, εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν περιέλκων τὸ εἰρημένον, ὃς ἀνθρώπος ὑποτάσσεται. Ἰδού γάρ, ὡς ὁράς, Θεὸς ὁν ἔτι γυμνὸς Λόγος, καὶ ἀσύμπλοκος τῆς σαρκὸς, καταβέβηκεν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ πρὶν ὅλως τὴν τοῦ δούλου περιτεθῆναι μορφὴν. Ὁπεράττετο προῦχοντι δηλονότι καὶ κατέρχοντι τῷ Πατρὶ. Δεινοῖς μὲν ἡμῶν, ὡς γενναῖς, καθάπεροι εἴη πάντας, καὶ λίαν εὐτροχωτάτοις καθιπτεῖσις λόγος, οὐ μήν δι' εὐθέας ιοῦσιν, ἀλλ' ἐκεῖδοῦ τῆς βασιλικῆς τε καὶ τετριμένης ἐκσεσο-
νημάνως, ἀφεὶς δὲ, ὡς ὁ παρ' Ἔλλησιν ἔχει λόγος, τὴν ἀμαξιτὸν, ἐπὶ κρημνούς ἐπείγῃ καὶ πάτρας. Διατείνεσθε μὲν γάρ εἰκῇ πρὸς ἡμᾶς, τὸ πειθασθαι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, ἀνα τε καὶ κάτω λέγοντες, ὡσ-
ανεὶ καὶ τινος τῶν ὄρδα φρονεῖν εἰωθότων, εἰτι: χρή πρεσβεύειν τὸ ἐναντίον ἐνθυμουμένου, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον καὶ συναγρούειν ὑμῖν ἐπὶ τούτῳ διεγνωκό-
τος. Οὐ γάρ στασιάζουσάν ποτε καθ' ἐαυτῆς τὴν ἀγίαν τε καὶ δμούσιον Τριάδα νοήσομεν, ἀλλ' οὐδὲ εἰς διαφόρους κατασχίζεσθαι γνώμας, η καὶ καταμε-
ρίζεσθαι πάντας εἰς τὸ ίδια δοκοῦν, η τὸν Πατέρα τυ-
χόν, η τὸν Υἱὸν, η τὸν Πνεῦμα τὸ δγιον, ἀλλὰ συμφέ-
ροσθαι μὲν ἐφ' ἄπασιν, ὡς ἐκ μιᾶς δὲ δηλονότι θεό-
τητος, ἐν δὲ πάντας καὶ τὸ αὐτὸν θελήμα ἐν δῃ τῇ
ἀγῇ κεῖσθαι Τριάδι. Ἀργείτω τοιγαροῦν δι μαχρὸς
ἡμῖν περὶ τούτων λόγος, καὶ ήσυχαζέτω τὸ φιλονε-
κεν ἀναπείθον ἐφ' οἷς ἤκιστα χρή. Οὐδενὸς γάρ ἐπὶ
τούτῳ χαλεπαίνοντος, περιττὸν ὑμῖν ἔτι τὸ διατεί-
νεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ δυστροπώτατα φρονεῖν τε καὶ νοεῖ-
ειθιμένοι, τὸ συμφέρεσθαι τοῖς θελήμασι τοῦ Πα-
τρὸς τὸν Υἱὸν, τὴν ὡς ἐξ ἀνάγκης ὑποταγῆν δυομά-
ζετε, πρὸς τοῦτο δὴ πάλιν τὰ εἰκότα πρὸς ὑμᾶς δια-
λεξόμεθα. Ἐν ἀπόλετητι μὲν γάρ εἰ προεκομίσθη παρ'
ὑμῶν η τοιαύτη φωνῇ, καὶν εἰκότως ἐφησυχάζοντες,
τὸ περὶ τὴν λέξιν ἀδιάφορον οὐ πάντας ἐβασανίζο-
μεν ἐπειδὴ δὲ μετὰ πολλῆς τινος τῆς κακοηθίας
προκεκομισμένην ὄρωμεν, ἀναγκαῖως ἀντιταξόμενα,
τῇ δυνάμει τοῦ δγίου Πνεύματος, καὶ οὐ τοῖς ἐνοῦσιν
ἡμῖν θερψῆσαντες λόγοις. Μάλιστα μὲν γάρ οὐκ ἀπο-
λύτως, οὐδὲ εἰς πᾶσαν ἀπλῶς ὑπόθεσιν, ἀλλ' οὐδὲ
ἐπὶ παντὸς πράγματος, μὴ πάντας τῶν οἰκείων
ἔχεσθαι θελημάτων δι Υἱὸς διεισχυρίσατο, φυλάξαι γε
μήν τὸ τοῦ Πατρὸς λέγει κατὰ πράγματος ὡρισμέ-
νου, διὰ τάξ σας, ὡς γέ μοι παρέστη νοεῖν, εὔρεσι-
λογίας, προνοήσας τῆς ἡμετέρας φιλίας, ὡς Θεός.
Ὑπομένει δὲ τὸ ἀδούλητον, καὶ ποιεῖται θελητὸν δι'
ἡμᾶς πάθος δέ φημι τὸ ἐπὶ τῷ σταυρῷ, δηλονότι
συναρέσαν οὕτω καὶ τῷ γεννήσαντι, καθάπερ ἡμῖν
ἡδη προείρηται. Καὶ γοῦν ἔξεταιν ὄρφων παρατεθεῖσαν
εἰθὺς τὴν ἀπόδεξιν, καὶ παρακεμένην ἐναργῶς τὴν
ὑπόθεσιν, ἐφ' η, καθάπερ αὐτὸς φησι, τῶν μὲν οἰ-
κείων ἀπέστη θελημάτων, ἀποπληροῦ δὲ τὸ τοῦ Πα-
τρὸς. Τούτο γάρ ἔστι, φησι. τὸ θελήμα τοῦ Πα-
τρὸς, ἵνα πᾶν δ δέδωκε μοι, μὴ ἀπολέσω ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ἀναστήσω αὐτὸν τῇ ἐπιχάτῃ ἡμέρῃ. » Καὶ δι τι μὲν
ἴντως δινεθέλητον τε ὄμοι καὶ θελητὸν τῷ Μονογενεῖ τὸ
έπιστημα τοῦ σταυροῦ πάθος δρᾶται, προείρηται μὲν ἡδη
εσφίς. διαληψόμεθα δὲ καὶ ἀσαῦθις ἀκριβεστέραις ἐρεύναις, τοῖς; ἕτεροις διαλογίαις τὴν ἀλή-
θειαν.

¹⁰ Juan. vi., 38. ¹⁰ Ibid., 39.

A Neque vero mihi dixeris, inquit, dictis nostris ad incarnationem detortis, qua homo est, subjici. **333** Ecce enim, ut vides, Deus nudus cum esset, adhuc Verbum, needum carni unitum, et descendit de cælo¹⁰, et antequam servi forma indueretur, subjectum erat Patri, præstantiori scilicet ac superiori. Acerrimis, ut existimas, vir egregie, in nos verbis invehiris, non tamen recta progredientibus, sed extra regiam tritamque viam detortis, et relieta communis, ut fert Graecorum proverbium, in abrupta loca et saxa præcipitas. Frustra enim nobiscum contenditis, dum subjectum esse Patri Filium iam amice contenditis, quasi ullus ex iis qui recte sentiunt contrarium asserere in animum induxit, ac non potius in hoc astipulari vobis velit. Non enim a seipsa dissidere sanctam et consubstantialem Trinitatem nobis unquam persuaderimus, sed nec in discrepantes sententias dividit, aut etiam Patrem, sive Filium, vel Spiritum sanctum seorsim quemque variis sententiis distractabili, sed consentire quidem in omnibus, ut ex una deitate scilicet una semper et eadem voluntas in tota sancta Trinitate consistat. Pluribus itaque non est nobis utendum, et ab iis in quibus contentione opus non est, abstinendum. Nam cum nemo eam ob rem indignetur, superflua demum nobis est contentio. Sed cum vos qui perverse sapere et sentire soliti estis, consensionem illam Filii cum voluntate Patris, seu necessariam quamdam subjectionem nominetis, nonnulla haud abs re de eo vobiscum disseremus. Nam si in simplicitate hæc a vobis dicta essent, merito tacuisse, nec vocis illius disquisitionem aggressus essem: cum autem eam maligne allatam videamus, necessario repugnabimus, virtute sancti Spiritus, non nostris sermonibus confisi. Omnino enim Filius non absolute, neque quavis simpliciter de causa, sed nec in omni re non facere quod sibi placuerit asseruit, verumtamen servare se Patris voluntatem ait in re certa ac definita, propter tuas, ut suspicor, nugas, nobis providens, ut Deus. Suspicet autem rem præter voluntatem, et voluntariam facit illam propter nos: passionem in cruce dico, cum ita scilicet Patri placuisset, ut jam antea diximus. Et certe **334** videre licet causam manifeste expositam, ob quam, ut ait ipse, a voluntate sua recessit, et Patris adimpler. Hæc est enim, inquit, voluntas Patris, ut omne quod dedit mihi non perdami ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die¹⁰: Et quidem involuntariam simul et voluntariam Christo suisse passionem in cruce manifeste jam prius dictum est sed accuratius id ipsum rursus investigabimus, lectoribus veritatem explanantes.

Prius autem ad discutiendam aggrediar illam quam dicitis subjectionem, praesupposito nimirum, nec a vobis in dubium revocato, sanctae Trinitatis voluntates in unam voluntatem ac sententiam semper concurre. Dicant ergo nobis acres illi sophistæ, utrum in subjectionis nomine ac re essentia Filii consistat, idque ei sit natura, quemadmodum homini, exempli gratia, humanitas: et prius existens ipse ut in propria ratione, subiectatur Patri; cuiusmodi, verbi gratia, de angelo aut alia quadam intellectuali virtute potest intelligi. Nam cum sint isthacæ, ac subsistant, subjectionis modum capiunt. Si ergo eo quod subiectitur Patri, essentiam Filii constitutam dicitis, subjectione utique erit, non autem Filius. At quomodo, quæso, non summa istud insaniam videbitur? Subiectio enim ipsa quomodo subsisteret per se censebitur, nec ulli rei inexsistere? Quæ enim inhærent, necessario accidunt rebus prius subjectis, non secus: et circa substantias potius spectantur, quam substantiis convenire, aut per se subsistere. Et quemadmodum cupiditas, verbi gratia, quæ nos ad aliquid impellit, non per se existit, sed ingeneratur potius in eo qui ad eam suscipiendam natura est idoneus: ita subiectio, quæ voluntatum propensionem quandam ad parendum alicui significat, non in propria natura esse intelligetur, sed ut passio, aut voluntas, aut cupiditas. ineat potius alicui. Alioquin subjectionis nomen ac rea de nullo proprio dictum indiscriminatum censeatur, sed neque malum aut bonum esse agnoscatur, nisi adjunctum habeat ejus sit subiectio. Subiectitur enim aliquis Deo, sed et diabolo: et quemadmodum sapientis nomen medium est (sapienti enim quidam in malo faciendo, et sapientes rursus gloriam percipient, **335** qui sapiunt nimirum in bonis), ita subiectio medianam quandam significationem habet, non veram certo ac determinate. Subiectio enim incertum quiddam utique significat. Erit ergo incerta quoque Filii natura, si a vobis censeatur esse subiectio. Cujus enim sit subiectio, si nihil addatur aliud, nemo vere dicere potest. Quod autem ipsa per se non existat secundum propriam rationem subiectio, cum rudiis quodammodo, et ex creaturarum inductione clarius demonstratum sit, syllogismo quodam idipsum insuper confirmabimus. Si enim in subjectione essentiam hominis constitutam esse dicimus, verbi gratia, non esse utique ipsum in eo quod non subjicitur concludemus. Quonodo ergo a Psalmista dictum est ad quendam, quasi esset quidem jam atque existeret, sed nondum subiectus esset: « Subditus esto, Domino, et ora eum »¹. Videsne ergo ut stultissimum sit putare ipsam subjectionem per se subsistere? Igitur necesse est irimum confiteri cum esse, tum existere Filium in propria natura, deinde hoc dicere se Patrj

A Badioum: δὲ πρότερον ἐπὶ ζήτησιν τῆς λεγομένης παρ' ὑμῶν ὑποταγῆς, προύποκειμένου δηλονότι, καὶ δινεοίστας ὁμολογουμένου παρ' ὑμῶν, διὰ συντριχειτῆς ἀγίας Τριάδος εἰς μίαν βουλὴν εἰς καὶ γράμμην ἀεὶ τὰ θελήματα. Λεγέτωσαν τοῖνυν ἡμῖν εἰ δεινοὶ σοφισταὶ, πότερόν ποτε ἐν τῷ τῆς ὑποταγῆς δύναμιτες τε καὶ πράγματι τὸ εἶναι ἔστι τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦτο αὐτῷ φύσις, ὥσπερ ἀνθρώπῳ τυχὸν τὴν ἀνθρωπότης, ή ὑπάρχων πρότερον αὐτός ὁς ἐν ίδιᾳ λόγῳ ὑποτάττεται τῷ Πατρὶ, ὥσπερ οὖν ἀν εἰς τις νόησε τυχὸν ἐπ' ἀγγέλου καὶ ἐτέρας τινὸς δυνάμεως λογικῆς. "Οὐτα γάρ ταῦτα καὶ ὑφεστῶτα, τὸν τῆς ὑποταγῆς δέχεται τρόπον εἰ μὲν οὖν ἐν τῷ ὑποτάττεσθαι εἴ τοι Πατρὶ τὸ εἶναι φέτο τοῦ Υἱοῦ, ὑποταγὴ μᾶλλον ἔσται, καὶ οὐχ Υἱός. Εἴτα πῶς εὐ λίαν, εἰποὺ μοι, ληροῦντες ἀναφανήσεσθε λοιπον; "Τιποταγὴ τάρτα αὐτῇ καθ' ἐαυτὴν πῶς ἀν υφεστᾶναι νοοῖτο, μὴ ἐνυπάρχουσα τῶν δυντων τινί; Τὰ γάρ τοιαῦτα προύποκειμένων ἀναγκαῖως τῶν ἐν οἷς γίνεσθαι φύλει συμβαίνειν έθος, καὶ οὐχ ἐτέρως· θεωροῦντες δὲ μᾶλλον περὶ τὰς οὐσίας, ητοι ταῖς οὐσίαις συμβαίνοντα, ήγουν υφεστῶτα καθ' ἐαυτά. Καὶ ὥσπερ ἐπινυμία τυχὸν, ή ἐπὶ τι τῶν δυντων καλοῦσα καὶ φέρουσα, οὐκ ἐν ὑπάρξει καθ' ἐαυτὴν, ἐντίκτεται δὲ μᾶλλον τῷ δέχεσθαι πεφυκότι· οὗτως ή ὑποταγὴ, θελημάτων τινὰ φοτὴν ὑπεκμαζεύσας πρός τὸ δεῖν ὑποτάττεσθαι τισιν, οὐκ ἐν ίδιᾳ φύσει νοηθῆσεται, ἀλλ' οὐς πάθος, ή θέλησις, ή ἐπιθυμία τυχὸν ἐνυπάρξει μᾶλλον τῶν δυντων τινί. "Αλλώς τε τὸ τῆς ὑποταγῆς δυνάμετος τοι πράγμα, κατ' οὐδενὸς ἀν νοοῖτο κυρίας ἀδιακρίτως ἐκφωνηθὲν, ἀλλ' οὐδὲ διτε φαῦλόν ἐστιν ή ἀγαθόν τις διαγνώσεται, εἰ μὴ προσκείμενον ἔχει τὸ τίνος έστιν ὑποταγὴ. "Τιποτάττεται μὲν γάρτις τῷ Θεῷ, ἀλλὰ καὶ τῷ διαιδόλῳ· καὶ ὥσπερ τὸ οὐρανὸν μέσον τί ἔστι· (σοφοὶ γάρ εἰσι τοῦ πακτοποιῆσαι τινες). οὐφοὶ δὲ πάλιν κληρονομήσουσι· δόξαν, ἔχοντες δὲ δηλονότι τὴν σοφίαν ἐπ' ἀγαθοῖς· οὗτοι ή ὑποταγὴ μεστηρά τινα μᾶλλον ἔχουσι, καὶ οὐκ ἀλήθειαν ὠρισμένως. "Ἄδηλον γάρ τίνος δλῶς ὑποταγὴ ἔσται. Τοιγαροῦν, καὶ ἐπ' ἀδήλωτος τιμέν τὴν τοῦ Υἱοῦ φύσιν, εἰ νοοῖτο παρ' ὑμῶν ὑποταγὴ. Τίνος γάρ ὑποταγὴ προσκειμένου μηδενὸς, οὐκ ἀν δύνατος τις ἀκενθήσει εἰπεῖν. "Οτι δὲ αὐτῇ καθ' ἐαυτὴν οὐχ ὑπάρξει ποτὲ κατ' ίδιον λόγον ή ὑποταγὴ, παχύτερον τως καὶ διαφρέστερον ἐπ' αὐτῶν ἡδη τῶν πατεμάτων κατεγεγόντων τὸν λόγον, θεωρήσομεν δῆ τινα ἐπὶ τοτούς συλλογισμόν. Εἰ γάρ ἐν τῷ ὑποτάττεσθαι τὸ εἶναι δύσομεν τῷ ἀνθρώπῳ τυχὸν, τὸ μὴ εἶναι πάντως αὐτὸν ἐν τῷ μὴ ὑποτάττεσθαι λογιούμεθα. Πώς αὖ ἐλέγετο πρός τινα πάρα τοῦ Μελιφόδου, ὃς διτε μὲν ἡδη καὶ ὑπάρχοντα, οὐ μὴν ἔτι καὶ ὑποτεταγμένων· « Τιποταγὴν τῷ Κυρίῳ, κατ' ικέτευσον αὐτὸν. » Ορέθει οὖν δπως ἀνέρτον κομιδῇ τὸ αὐτήν ὑφεστᾶντα καθ' ἐαυτὴν οἰεσθαι τὴν ὑποταγὴν; Οὐκοῦν ἀνάγκη συνυμολογεῖν ὑπάρχων τε καὶ εἶναι τὸν Υἱὸν ἐν ίδιᾳ φύσει πρότερον, εἰθὲ οὗτοις ὑποτάττεσθαι λέγειν τῷ Πατρὶ. Τί οὖν, εἰπεῖ μοι, τὸ ἀναγκάζον ἔστι, τὸν εἰ-

¹ Psal. xxxvi, 7.

τῆς οὐσίας ὅντα τοῦ γεννήσαντος, τὸν ἀπαραποίητον Α τῆς αὐτοῦ φύσεως χαρακτῆρα, τῆς πρὸς αὐτὸν ἀποπίπτειν λοστητος, διὰ τὸ πειθήνιον; Ἡμεῖς μὲν γάρ ὅρθα φρονοῦντες, καὶ λέγοντες, ὅμοιόσιον ὅντα τῷ γεγενηκότι γινώσκομεν, καὶ τὴν ἐφ' ἀπασιν Ἰστιμίαν αὐτῷ περιτίθεμεν, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον τῆς θεοπρεποῦς ἄξιας ἡττᾶσθαι λογιούμεθα. Σὺ δὲ μοι σκέπει κατὰ τίνα τρόπον ἔκβαλεις τῆς λοσιμέτρου πρὸς τὸν Πατέρα τιμῆς, διὰ τὴν λεγομένην ὑποταγὴν, τὸν τοὺς οὐσίας ἐπαγλαίζομενον ἀγαθοῖς διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας. Ἀλλ' αὐτὸν δὴ τοῦτο, φησι, τοῖς παρ' ἡμῶν ἐπαγωνιεῖται λόγοις, τὸ πειθεσθαι τῷ Πατέρι τὸν Γίδην, καὶ θελημάτων μὲν τῶν Ιδίων οὐ σφόδρα φροντίζειν, εἰκεν δὲ μᾶλλον τοῖς τοῦ Πατρὸς, ὃς ὑπερκειμένου δηλωνότι καὶ μείζονος. Ἀλλ' αὐτὸν δὴ τοῦτο κατὰ τὴν σήν, ὡς οὐτας, φωνὴν, διπέρ οἱ τοὺς οὐσίας ὥφελήσειν λόγους, πάλιν ἔτερον ὑρήσεις οὐδὲν, ή τῆς ἐκούσης ἡμῖν ἀμαθίας καρπόν. Εἰ μὲν γάρ τὸ, τὶς ἀμείνων ἐν ἀξιώματι, καὶ τὸ μείζον ἔχων ἐν δόξῃ, διεκρίνομεν, ἐδοξεῖν διὰ πας καὶ τότε δὴ μολις εὑκαιρέψην τινα λόγον ἔχειν ὑμῖν τὸ θρυλλούμενον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τῆς ὅμοιοςιστητος ἔξετά̄σται τρόπος, πῶς οὐ μετρίως ἀσυνετοῦντες ἀλώτεσθι, τὸ μείζον ίντι αὐτῇ κατὰ τοῦ Ιδίου Γεννήματος ἀπονέμοντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ; Τὸ μὲν γάρ μείζον, ήτοι τὸ Ἐλαττον, ή διπέρ δὲ λέγηται τι τοῖς τοιούτοις ὅμοιεδες, οὐκ αὐτὰ κυρίως οὐσίας εἶναι δώσομεν· ὥσπερ οὖν ἀλέγομεν καὶ ἐπὶ τῆς ὑποταγῆς, ἀλλ' ἔξωθεν εἰσὶ καὶ τῶν περὶ τῆς οὐσίας. Τὸ γάρ ἡδη προϋψεστηκός καὶ ὑπάρχον, ἀπιδέξεται τυχόν, ὡς ἐν συγχρίσει τῇ πρὸς ἔτερον, τὸ μείζον ή Ἐλαττον· μή ὑποκειμένου δὲ τινος καὶ προϋψεστηκότος περὶ δὲ τὰ τοιαῦτα. γίνεσθαι φίλει, πῶς ἀν εἰεν αὐτὰ καθ' ἔαυτά, καίτοι κατὰ τὴν τοῦ συμβενήκοτος τάξιν νοούμενά τε καὶ ὄριζόμενα; Οὐκοῦν ὅταν τὸ Ἐλαττον ή τὸ μείζον ἡμῖν ὀνεμάζηται, τῆς οὐσίας μὲν οὐχ ἀφεσθε τοῦ Μονογενοῦς, ἀλλ' οὐδὲ τῆς τοῦ Πατρὸς, μόνας δὲ ταῖς ἔξωθεν ὑπεροχαῖς, ήτοι μειονεκτήμασι, κατασεμνυνεῖτε μὲν ὕπερ οὖν οἰσθε τὸν Πατέρα, διαλοιδηρηθήσεσθε δὲ τῷ Γίδῃ, καίτοι διαρρήδην ἀκούοντες βοῶντος αὐτοῦ· «὾ μὴ τιμῶν τὸν Γίδην, οὐδὲ τὸν Πατέρα τιμᾷ, καὶ δὲ προστήκοι πάντας τιμῆν τὸν Γίδην, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. Ισοστάθμῳ γάρ χρῆναι περιβάλλεσθαι δόξῃ τὰ μηδαμόνει εἰς Ἐκφυλον ἀλλοτριότητα μερισθῆναι δυνάμενα, λαγόντα δὲ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οὐσίαν, Β κακῶς γε σφόδρα ποιῶν ἀδίδασκεν ὁ Χριστός, οὐ παρ' ἀνθρώπων τὴν ἐφ' ἔαυτῷ μαρτυρίαν λαβεῖν ἐκδεξάμενος, καθάπερ ἔφασκεν αὐτὸς, ἀλλὰ τῶν δυτῶν ἀπάντων ἀξιόχρεώς τε καὶ ἀξιότερος αὐτὸς ἐφ' ἔαυτῷ μάρτυς εἰσθεντιώς. Ἐρει δὲ δὴ πάντως ἀληθῆ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ἀλήθεια, καθάπερ οὖν ἔξεστι καὶ τῇ αὐτῆς ἡμᾶς δοκιμάζειν τοῦτο τῆς τῶν πραγμάτων ποιότητος. Τὸ μὲν γάρ μείζον, ήτοι τὸ Ἐλαττον χωρῆσῃ δὲ εἰκότες, οὐ κατ' αὐτῆς τῆς τικῶν οὐσίας, ἀλλὰ κατὰ τινῶν τῶν περὶ τὰς οὐσίας τῶν δυτῶν. Οἷον δὲ δὴ τί φημι; «Ἄνθρωπος ἔτέρου τυχόν ἀνθρώπου, καθ' ὅπερ ἀν ἀνθρώπους νοοῖτο καὶ λέγοιτο,

A subjectum esse. Quid igitur, obsecro, adigit eum qui genitus est ex substantia Patris, illum verum et immutabilem naturae ipsius characterem, aequalitatem cum ipso excidere, propter obedientiam. Nos enim qui recte sentimus ac loquimur, consubstantiale esse eum Patri agnoscimus, et honoris in omnibus aequalitatem ei tribuimus, nec ullo modo minorem esse dignitate Deo convenienti putabimus. Tu vero, considera quo pacto aequalitate honoris cum Patre propter illam quam dicitis subjectionem eum spoliabis, qui propter identitatem substantias bonis aequalibus oblectatur. Sed hoc ipsum, inquit, nostram confirmabit sententiam, quod Filius Patri obtemperat, et suæ voluntatis rationem haud multum habere, sed Patri prius obsequi, ut superiori nimirum et majori. Sed hoc ipsum, ut tuis verbis utar, o bone, quod putas opitulaturum tuæ sententiæ, nihil aliud esse rursum compries, quam inscitiae vestrae fructum. Etenim si quereremus quis dignitate potior, et gloria major sit, ratione aliqua vestra sententia niti videretur. Sed cum modus consubstantialitatis inquiratur, quomodo non vehementer insanire compriemini, qui Deum ac Patrem, quoad ipsam suo genimine majorem asseritis? Majus enim, vel minus, aut quodcumque simile eis est, **238** proprio substantias esse non concedemus, sicuti de subjectione quoque diximus, sed extrinsecus quedammodo advenire, et ex eorum esse numero quæ sunt circa substantias. C Quod enim jam prius subsistit et existat, majus ac minus, exempli gratia, alterius comparatione suscipit. Quod si nullum subjectum sit, nihilque prius existat circa quod ista fieri solent, quomodo erunt ipsa per se, quæ alioquin in accidentium numero censerentur atque statuantur? Quare, cum minus nobis aut majus nuncupatur, nec Unigeniti, nec Patris substantiam tangetis, sed externa tantum excellentia seu depressione Patrem quidem, ut putatis, ornabitis, Filio vero contumeliam inferatis, quamvis aperte clamantem ipsum audiatis: «Qui non honorificat Filium, neque Patrem honorificat»; et quod omnes honorificare debent Filium, sicuti Patrem honorificant. Eadem enim gloria ornari debere quæ nullatenus a se invicem separari possunt, sed unam eandemque sortita sunt substantiam, recte admodum Christus docebat, cum, diceret se non ab hominibus de seipso testimonium accepisse, sed omnium dignissimum ac locupletissimum testem ad probandum de se testimonium accessisse. Omnino autem is vero loquitur, qui natura sua veritas est: quod ex ipsa quoque rerum qualitate probari potest. Majus enim aut minus jure dicitur non de ipsa rerum substantia, sed de rebus quæ sunt circa substantias. Verbi gratia, homo, qua homo est ac intelligitur, majus nequam habebit aut minus: nec enim homo, in quantum homo, minor est homine, neque rursum major. Ia

quantum homo; in omnibus enim æqualis ratio naturæ cernitur. Idem sentiendum de angelis et quavis alia creatura. Igitur de ipsis substantiis nequeunt ista prorsus intelligi, sed substantiis accident, aut aliquibus eorum quæ sunt circa ipsas, quemadmodum superius ostendimus. Quomodo ergo Pater Filio major erit: qui natura Deus est, Deo secundum naturam? Nam quod ex ipso genitus sit Filius, id vos etiam invitatos adiget ei consubstantialitatem tribuere. Hoc igitur presupposito tanquam certo et indubitato, Filium nimirum Deum esse secundum naturam, **337** queramus, si lubet, utrum ei honorem tribuentes æqualem cum eo ex quo est, gloriam quoque præterea allaturi simus Genitori, an contrarium facturi, inferioribus ac minoribus honoribus Filio contumeliam inferentes, cum re vera exsistat. Gloria enim est Patri, quod tales genuit Filium qualis ipse est secundum naturam. Sed contrarium prorsus ei accidet, quod Deus avertat! si non servet sibi convenientem naturæ splendorem Filius, minus habens gloriæ quam par sit, aut eorum saltem quæ ei necessario inesse debeant, ut usquequa perfectissimus ac verus exsistat Deus. Cum ejus itaque naturæ sit Filius, si Patrem honorat, noli ridere, o bone, neque pœnæ ultro te offeras, stulte vituperans id quod minime oporteat. Ob hoc enim suspici debet, quod Patrem honorat ac diligit: omne enim virtutis genus fontem veluti quemdam ac radicem habet supremam illam omnium substantiam: in qua bona primum se produnt, tum ad nos defluunt, qui ad illius imaginem facti sumus. Propterea legislator nobis quoque honorandum esse patrem ac matrem præcepit, quin etiam præclara præmia addidit, cum sciret, opinor, rem esse omnium maximam, et ab omnibus sannis adeo remotam, ut et vitæ diutinatem afferre videatur. Quemadmodum ergo nos ex eo quod subjecti sumus, et parentibus obsequimur, ab ipsis natura diversi non efficiuntur, sed cum simus id quod sunt, ex hominibus nimirum homines, et perfectam humanitatis rationem retinentes, obsequium instar præclaræ cuiusdam virtutis collimus, ita de Patre et Filio censendum est. Namcum sit id quod est, ex Deo Deus nimirum, perfectus ex perfecto, character immutabilis substantia Genitoris, nihil quidem cogitabit quam quod ipse quoque cogitaverit cuius est consilium ac Verbum: sed eadem plane cum Patre volet, iisdem, ut ita dicam, consubstantialitatis legibus ad omnia volendum cum Patre bona, una cuin ipso constrictus. Noli ergo, quisquis es, o bone, offendit, cum dicentem audies: « Descendi de caelo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me »⁴³. Quod enim diximus initio, hoc rursum dicemus. De re certa et manifesta haec dixit Christus. Cum enim doceret velle se pro omnibus mori, propterea **338** quod ita natura

Α ούδαμοθεν ἔξει τὸ μεῖζον, ἢ Ἐλαττὸν· οὐτε γάρ ἐλάττων μηδέρωπος καθὸ διηθρώπος, οὔτε μείζων καθὸ πάλιν διηθρώπος. "Ισος γάρ ἐφ' ὅπασιν δὲ τῆς φύσεως θεωρεῖται λόγος· δὲ αὐτὸς δὲ ἀν σώζοιτο λόγος, καὶ ἐπ' ἄγγελῶν, ἢ καὶ ἐπὶ παντὸς τοῦ πεποιημένου, καὶ ἐν τῇ κτίσει κατηριθμημένου. Οὐκοῦν ἀχώρητα παντελῶς ἐπ' αὐτῶν τὰ τοιαῦτα τῶν οὐσιῶν εὑρίσκεται, συμβαίνει δὲ ταῖς οὐσίαις, ἣνταν τιστῶν περὶ αὐτὰς, καθάπερ ἐν τοῖς ἀνωτέρω δεδώκαμεν. Πῶς οὖν ἔσται μείζων δὲ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ, φύσει θεός ὑπάρχων τοῦ κατὰ φύσιν θεοῦ; Τὸ γάρ ἐξ αὐτοῦ γεγεννήθας τὸν Υἱὸν, ἀναγκάσει δὴ πάντως; καὶ οὐχ ἐκόντας ὑμᾶς ἀποδούντας τὸ διοσύνιον αὐτῷ. Προύποκειμένου τοιγαροῦν, καὶ ἀναμφιλόγως εἰσθανοντας τοῦ κατὰ φύσιν ἔνται θεὸν τὸν Υἱὸν, ἐπιζητῶμεν, εἰ δοκεῖ, πότερόν ποτε τὴν μὲν ἰσην αὐτῷ τιμήν ἀπονέμοντες, ὡς πρὸς τὸν ἐξ οὐρανοῦ ἔστι, καὶ μήν καὶ δῆκαν περιθήσομεν τῷ γεγεννηκτίᾳ, ἢ τὸ ἀναντίον ἔξεργασθεία, τοῖς κατωτέρῳ καὶ ἐλάττονις ἔκυρηται τὸν γεγεννημένον, ἐπειπέρ δυτικάς ἔστι καὶ ἀλλήθεστερον. Δόξα μὲν γάρ τῷ Πατρὶ τὸ γεννῆσαι τοιοῦτον, ὅποις περ ἀν υπάρχοι κατὰ φύσιν αὐτός. Συμβῆσται δὲ πάντως τὸ ἀναντίον, εὐθημεῖν γάρ ἀκελλουθον, εἰ μὴ διασώζοι τὴν αὐτῷ πρέπουσαν εὐθύταν δὲ Υἱὸς, τὸ μελον ἔχων ἢ κατὰ τὴν δῆκαν, ἢ κατά τι γοῦν τῶν δοσ προσείναι πάντως ἔχρην, ἵνα δὴ φανούσθω διὰ πάντων παντελείος τε καὶ ἀληθινές ὑπάρχων θεός. "Εχων δὲ οὐτω φύσεως, εἰ τιμᾶτο τὸν Πατέρα, μὴ γελάστης, διηθρώπε μηδὲ ὀφλήσεις δίκην κακύνων ἀμαθῶς, διπερ ἡκιστα χρῆν. "Ἐστι γάρ δὴ που θαυμάζειν αὐτὸν καὶ ἐπὶ τούτῳ πρέπον, διετοῦτον καὶ ἀγαπᾷ τὸν γεννήσαντα· πᾶν γάρ εἰδος ἀρετῆς, πηγῆν ὡσπερ τινὰ καὶ φίλαν ἔχει τὴν ἀνωτάτω πασῶν οὐσιῶν· ἐκφανέντα δὲ πρῶτον ἐν ἐκείνῃ τῇ ἀγαθῇ, καὶ εἰς τὴν ἡμᾶς καταρρέει, τοὺς οἶπερ ἐσμὲν γεγονότες κατὰ τὴν ἐκείνης εἰκόνα. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν δὲ νομοθέτης τιμὴν διετοῦτο χρή πατέρα καὶ μητέρα διηγγελλεν, ἀλλὰ καὶ γέρα τούτοις ἐπειτίθει τὰ κάλλιστα· μέγιστον, οἷμαι, δὴ πάντων τὸ πρᾶγμα εἰδὼς, καὶ λοιδορίας ἀπάστης τοσοῦτον ἀπτηλλαγμένον, ὡς καὶ μεκραθυνος βίου φαίνεσθαι πρόδεσσον. "Οὐπερ ὅμη τρόπον ἡμεῖς διὰ τὸ ὑποτάττεσθαι καὶ καταπελθεσθαι τοῖς γεννήσασιν, οὐχ ἔτερο! τινες κατὰ τὴν φύσιν ὡς πρὸς αὐτοὺς ἀποτελούμεθα, ἀλλ' δυτες διπερ εἰσὶν ἐξ ἀνθρώπων διηθρώπος, καὶ τέλειον ἔχοντες καὶ ἀποσώζοντες τὸν τῆς ἀνθρωπότητος δρόν, ἐπιτηδέουμεν ὡς ἐν τάξις λαμπρὸς ἀρετῆς τὸ πειθήνιον· οὐτω νοήσεις ἐπὶ τε Ηατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. "Ὄν γάρ δὲ ἔστιν, ἐκ θεοῦ θεός δηλονθήτι, τέλειος ἐκ τελείου, χαρακτῆρ ἀπαραποίητος τῆς τοῦ γεννήσαντος οὐσίας, λογιεῖται μὲν ἔτερον οὐδὲν ἢ διπερ ἀν καὶ αὐτὸς λογίσαστο τυχὸν, οὐπέρ ἔτεις καὶ βουλὴ, καὶ Λόγος· ἐθελήσεις δὲ πάντως τὰ αὐτὰ τῷ Πατρὶ, τοῖς αὐτοῖς, ἵν' οὐτως εἴπω, τῆς διοσύνητος νόμοις εἰς τὸ πάντα συνεθέλειν τὰ ἀγαθὰ τῷ Πατρὶ συνδιαχρατούμενος. Σκανδαλίζου τοιγαροῦν, διηθρώπε, μηδαμῶς, διταν ἀκούστης λέγοντος· «Καταβένθηται τοῦ οὐρα-

"Joan, vi, 58

νοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. » Ὁ γάρ εἰδομεν ἐξ ἡρᾶς, τούτο πάλιν ἔρουμεν. Κατὰ πράγματος ὁρισμένου καὶ ἐναργοῦς τὸν ἐπὶ τούτῳ λόγον ἐποιήσατο Χριστός. Διδάσκων γάρ, ὅτι τὸ ὑπέρ πάντων τεθυνται θελητὸν μὲν ἔχει διὰ τὰ οὕτω βεβουλῆσθαι τὴν θείαν φύσιν, ἀνεθέλητον δὲ διὰ τὰ ἐπὶ τῷ σταυρῷ πάθη, καὶ τὸ δοσὸν ἥκεν εἰς τὴν σάρκα παραιτουμένην τὸν θάνατον, τὰ τοιαῦτα φησι. Καὶ μακρὸς μὲν ἡμίν ἀνάλατας λόγος, ὅτι καὶ ἀνεθέλητόν πως ὁρίζεται τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, καθόπερ ἦν θυντρώπος, τὸ ἐπὶ τῷ σταυρῷ πάθος, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀκόλουθον ἡμᾶς τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως κατιδεῖν.

Φασκὲν οὖν, ὅτι τῆς Ἰουδαϊκῆς ἔργον ἦν ἀπονοίας, τὸ πάντη τε καὶ πάντως σταυρωθῆσθαι τὸν Χριστὸν, καὶ τοῦτο ἀνυπερθέτως ἔμελλεν ἕστεθαι παρ' αὐτῶν, οὐκ ἀμελέτητον ἀχντων τὴν τόλμαν τὴν ἐπὶ τούτοις, ἀφ' ὧν ἡδὴ πεπράχεσσαν εἰς τε τοὺς ἀγίους προφήτας, καὶ τοὺς οἱπέρη ἥσαν κατ' ἀκείνῳ καιροῦ γεγονότες ἔγιοις. Ἐπειδὴ δὲ οὐχ ἐτέροις [Ισ. ἐτέρως] ἦν τὸ πεπτωτακὸς εἰς θάνατον, ἔξαντασθῆναι πάλιν εἰς ζωὴν, εἰ μὴ γέγονεν ἀνθρώπος ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος· ἐδει δὲ πάντως γεγονότα παθεῖν, τὸ ἀνεθέλητον ἐποιήσατο θελητὸν, καὶ τοῦτο τῆς θείας φύσεως διὰ τὴν εἰς ημᾶς καταδεξαμένης ἀγάπην. Ἡ γάρ πάντων τεχνίτις σοφίᾳ, τοῦτο ἔστιν ὁ Γιός, τὸ ἐκ διαβολοῦκακῆς δυστροπίας σκευωρηθὲν, φημὶ δὲ τὸν θαυμοῦ χαττά σάρκα θάνατον, ὅδον ἡμῖν σωτηρίας καὶ θύραν ἀνέδειξε ζωῆς, καὶ ἀντέστραπται τῷ διαβόλῳ τὰ ἐν ἀλπίσιν, καὶ μόλις ἔγνω παθών, ὅτι σκληρὸν αὐτῷ τὸ θυμοπαχεῖν. Δοκεῖ δὲ μοι καὶ ὁ θεσπέσιος Μελέῳδης τοῦτο περὶ τούτων συμφέρεσθαι λόγοις, καὶ τι τοιοῦτον ὑποδηλούν, δτε φησὶν ὡς περὶ Χριστοῦ καὶ τοῦ διαβόλου· «Ἐν τῇ παγίδῃ αὐτοῦ ταπεινώστε αὐτόν.» Παγίδα μὲν γάρ συνεπήσατο τῷ Χριστῷ τὸν θάνατον διάβολος, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τεταπείνωται τῇ οἰκείᾳ παγίδι. Λένται γάρ θάνατος ἐν θανάτῳ Χριστοῦ, καὶ κατηργήθη τύραννος δ πεσεῖσθαι μὴ προσδοκῶν. Καὶ μακρὸν μὲν ἦν ἐπὶ τούτοις ἐπιθεῖναι λόγον οὐ καλεπόν· δὲ ἦν ἐν χερσὶν, αὐτὸ δη πάλιν ἔρουμεν. Εἰ μὴ κυρίως τε καὶ ἀληθῶς θελημάτων ἦν ἔργον Ἰουδαϊκῶν, καὶ τῶν ἐν ἐκείνοις ἀνοίσιων τολμημάτων καρπὸς δ θάνατος τοῦ Χριστοῦ, κρέμα δὲ ἦν τὸ θεῖον, ὡστερὶ οἰνοτα τινες, τὸ πάντως ἄγον εἰς τοῦτο πέπις οὐκ ἐδει λοιπὸν καὶ ὡς ἐξ ἀνάγκης πληροῦσθαι τὸ δόξαν δι' ἀνθρώπων δη πάντων, καὶ οὐχ ἐτέρως; Εἴτε πῶς ἀν, εἰπέ μοι, δικαίως ἔτι κολάζουντο ταῖς ἀπαραιτήτοις τοῦ Θεοῦ Φύφοις ὑπηρετοῦντές τινες; Πλώς δὲ δεῖλαιος καὶ ἐν ἀμείνοσιν, εἰ μὴ ἐγεννήθη δ ἀνθρώπος ἐκείνος δι' οὐ παρεδόθη Χριστός; Εἰ γάρ θελητὸν τῷ Σωτῆρι τὸ πάθος, καὶ ἀνεθέλητον οὐδαμῶς καθ' ἔτερόν τινα τρόπου νοοίτο, ποίαν ἀν εὐδόγιας εἰσπράττοι δίκην, θελημάτων Δεσποτικῶν, καὶ τῶν ἐσομένων ἀπαραιτήτως, ὑπηρέτης ἀναδεεργόμενος; Ἡ γάρ οὐχ διπασιν ἔσται διαραντές, ὅτι πάντως ἐδει γενέσθαι τὰ τῇ θείᾳ τε καὶ ἀρρήτῳ δοκούμενα [ἰα. δόξαντα] φύσει, γενέσθαι δὲ πάντως διὰ τινων; Ἀλλ' ἔστι καὶ διὰ τούτων, καὶ διὰ πλειόνων ἐτέρων συνδεῖν ὡς, ἐπειπέρ ἐξ οὐρανοῦ καταβέθηκεν δ ὁ Γιός, τὸν ὑπέρ πάντων ὑπέμεινε θάνατον, ἔκώντες

A divina velit : nolle autem, propter crucis passiones, et quod ad carnem attinet quæ mortem aver-satur, isthac loquitur. Et quidem multis verbis ostendimus involuntariam quodammodo videri in Christo, quatenus heino est, crucis passionem, sed ex ipsa quoque vernæ natura idipsum animadver-tere consentaneum est.

Dicimus itaque a Judaico furore profiscisci quod Christus omnino crucifigendus esset, idque sine mora ab ipsis factum iri, qui ad istam audaciam ex iis quis jam erga prophetas et illius temporis sanctos patraverant, exercitati erant. Cum autem B aliter id quod in mortem ceciderat non posset ad vitam rursus excitari, nisi unigenitum Dei Verbum homo factum esset, et jam factum utique pati oporteret, involuntarium fecit voluntarium, natura divina propter dilectionem in nos id suscipiente. Universorum enim opifex illa sapientia, id est Filius, quod diaboli arte structum erat, mortem, inquam, suam secundum carnem, iter nobis salutis ac vita januam effecit, et retro versa est spes diaboli, vixque tandem agnoscit durum sibi esse cum Deo pugnare. Quibus assentiri mibi videtur Psalmista divinus, et istiusmodi quiddam innuere cum ait tanquam de Christo et diabolo: « In laqueo suo humiliabit eum ». Laqueum enim Christo, id est mortem, struxit diabolus: sed in ipso laqueo suo est humiliatus. Destructa enim mors est in morte Christi, et delectus est tyrannus, qui ruinam non exspectabat. Plura de his dicere non est difficile: sed quod in manibus nobis est, iterum dicemus. Si Christi mors a Judæorum audacia proprie ac vere protecta non esset, sed iudicio divino, ut quidam existimant, eo impulsi essent, quomodo necesse non esset ejus voluntatem utique per homines tantum impleri? At quomodo, quæso, jure punirentur qui inevitabilibus Dei decrevis parent? Quomodo miser ille, per quem Christus traditus est, meliorem sortem nactus esset, si non esset natus homo ille? Nam si voluntaria in Salvatore passio, et nequaquam involun-taria alio quodammodo censenda sit, quam pœnam jure pendere cogeretur, qui voluntatis Dominicæ 339 et eorum quæ certissime et inevitabiliter futura erant minister est constitutus? Numquid enim cunctis manifestum est, omnino fieri debere quæ divinæ et ineffabili naturæ placuerint, et fieri quidem per aliquos? At cum ex his, tum ex pluribus aliis vide re est, Filium, quandoquidem descendit de cælis, pro omnibus mortem pertulisse, volentem simul et inyitum, ut omnes in novissima die susciteret, cum ita ipsi quoque Patri placuerit, propter utilitatem omnium: nequaquam tamen scipsum idecirco diversæ naturæ

¹¹ Psal. x, 10. ¹² Matth. xxvi, 24.

aut vel minima in re Patre minorem censeri. Α δικοῦ καὶ ἀκον, ἵνα πάντες ἀναστήσῃ τῇ ἐσχάτῃ
τέλερα, δόξαν οὐτω καὶ αὐτῷ τῷ Πατρὶ διὰ τὸ πᾶν
συμφέρον· ἔτεροφε δὲ οὐδαμῶς, ἢ κατά τι γοῦν ἡττώμενον τοῦ γεγενηκότος ἐπειδὸν νοεῖσθαι διὰ τού-
των βούλεται.

Adversarium itaque pudore suffusum iri demum, et his quae dicimus non repugnaturum existimo. Quod si insistat porro, et diutius rixari velit, illud addo. Si descendit de celo Filius, non ut suam voluntatem im-pleret, ut ipse ait¹⁶, sed Patris: nec tibi forsitan arri-debunt quæ paulo ante ea de re docuiimus, annon dicere necesse erit, corum voluntates invicem quodammodo esse oppositas, et in contrarium dividi vo-luntatem? At manifestum rursus est, si nihil est a quo distinguatur, unam certe in ambobus esse vo-luntatem; sin autem suam, ut a Patris voluntate diversam, prætervehitur, hanc autem adiunget, quomodo non stulte asseremus eam unam esse, ac non aliam ab alia diversam? Videamus ergo qui-bus in rebus sit Patris voluntas: sic enim quonam-alia quoque pertineat agnoscamus. Itaque Patris quidem est voluntas, ut Salvator ipse dixit, ut omne quod dedit non perdat ex eo, sed resuscitat illud in novissimo die¹⁷. Et bonam quidem atque benignam esse erga homines nemo inficiabitur: sed si cogitationes nostras ad contrariam illam Filii voluntatem transferamus, neque benignum, neque bonum plane comperiemus, qui contraria Patri omnino sentiat, neque servare nos, neque adeo a morte suscipere velit. Quomodo igitur est pastor bonus? aut quomodo benignitatis suæ erga nos si-gnum posuit, quod animam pro nobis tradit? Nam si descendit de celis ut istud voleus ac labens impleret, qui sit ut id quod ei traditur a Patre non perdendo, sed in novissimo die excitando suam voluntatem non impleat? Quod si istud ipse non vult, sed Patris voluntati potius obsequitur, dum servat, et **340** excitat eos qui perierant videlicet, et morti succubuerant, quomodo non vere asser-e-mus neque bonum esse, neque adeo benignum erga homines Filium? Cesset igitur Christi hostis, cum ejus objectio accusetur undique blasphemie, nec acerbis sermonibus de his porro nobis oblatrare pergit.

VI. 40. *Hæc enim est voluntas Patris mei qui D-misit me, ut omnis qui videt Filium, et credit in eum, habeat vitam æternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die.*

Bona voluntate Patris jam definita, iterum eam explicat, et auditoribus amplius conspiciendam exhibet, idem denuo repetens. Qua ratione enim adducantur ad se homines, et quid inde lucri re-portatur sint qui adducuntur, clare exponit. Dat igitur Pater Filio qui vivificare potest ea quæ viæ indigent; dat autem, unicuique nimisrum, veram Filii cognitionem instillando, efficiendoque ut clare

Τὸν μὲν οὖν δι' ἐναντίας ὑπερυθράσκειν ἤδη, καὶ τοὺς περὶ τούτων ἡμίν οὐκ ἀντιτάξεσθαι λόγους ὑπο-λαμβάνων. Ἐνισταμένη δὲ πάλιν, καὶ φιλοτεικεῖν διτὶ πρέποι διεγνωκότι μαχρότερον, ἐκεῖνο φημι. Εἰ κατα-βέβηκεν ἐξ οὐρανῶν ὁ Γίδης, οὐ τὸ οἰκεῖον ἀποτληρώ-σων θέλημα, καθάπερ αὐτός φησιν, ἀλλὰ τὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοις ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένης ἐπὶ τούτῳ θεωρίας οὐχ ἥδεις οἱ λόγοι φανοῦνται τυχόν· ἐδ' οὐκ ἀναγκαῖον εἰπεῖν ἀντιτετάχθαι πως αὐτοῖς τὰ ζελή-ματα, καὶ διωρίσθαι κατὰ τὸ ἐναντίον τὴν βούλησται; Ἀλλ' ἔστι δὴ πάλιν ὅμολογούμενον. Εἰ μὲν γάρ τὸ διειργον οὐδὲν, μία δῆπου πάντως ἐν ἀμφοῖν τῇ θελή-στρᾳ· εἰ δὲ ὡς ἐτέραν τινὰ παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς ὑπ-άρχουσαν, παρελαύνει μὲν τὴν ἑαυτοῦ, πληροὶ δὲ ἐκείνην, πῶς οὐκ ἀσυνέτως ἐροῦμεν μίαν εἶναι, καὶ οὐχ ἐτέραν ὡς πρὸς ἐτέραν; Ἰδωμεν τοινύν ἐν τίσιν ἔστιν ἡ θέλησις τοῦ Πατρὸς· οὐταν γάρ δὴ καὶ τὴν ἐτέραν, ὅποι ποτὲ βλέποι, διαγνωσθείσθαι. Οὐκοῦν η μὲν βούλησις τοῦ Πατρὸς, ὡς αὐτὸς εἰρήκειν ὁ Σω-τὴρ, ἵνα πᾶν δ δέδωκεν αὐτῷ μὴ ἀπολέσῃ ἐξ αὐτοῦ. εἰ δὲ ἀναστήσῃ αὐτὸν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. Καὶ ἀγαθὴ μὲν διτὶ καὶ φιλάνθρωπος, οὐδὲς ἀντερεῖ μεθιστάνεις; δὲ πρὸς τὴν ἐναντίως ἔχουσαν βούλησιν τοῦ Γίδου τὰς ἐννοίας, οὗτος φιλάνθρωπον, οὗτος μήν διατίσσειν ἀγαθὸν, φρονοῦντα δὴ πάντως τάνατον τῷ Πατρὶ, καὶ οὗτος διασώζειν ἡμᾶς, οὗτος μήν ἐκ θανάτου δι-ανιστάνθειν θάλασσαν. Πῶς οὖν ἔστι ποιημήν ἀγαθὸς, πῶς δὲ σημεῖον ἡμῖν τῇ; ἐνούστις αὐτῷ φιλανθρωπίας ἐτίθει, τὸ διδόναι τὴν ψυχὴν ὑπὲρ ἡμῶν; Εἰ μὲν γάρ καταβέβηκεν ἐξ οὐρανῶν, ἵνα τούτῳ πληρώσῃ καθ' ἐκουσίον βούλησιν, πῶς οὐ τὸ ίδιον θέλημα πληροί, μήτε ἀπολαύνει τὸ προσαγόμενον, ἀλλὰ καὶ ἀνιστά-κατὰ τὴν ἐσχάτην ἡμέραν; Εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ἐν θελήσει τούτῳ αὐτῷ, ὑπηρετεῖ δὲ μᾶλλον τοῖς θελήμασι τοῦ Πατρὸς, καὶ διασώζων, καὶ διανιστάς, τοὺς ἀπολαύστας δηλούστι· καὶ τῷ θανάτῳ κακροτηρέμανος· πῶς οὐκ ἀληθεύσομεν, οὗτος ἀγαθὸν, οὗτος μήν ἐτέρως φιλάν-θρωπον εἶναι διαβεβαιούμενος τὸν Γίδόν; Παύεσθαι τοινύν ὁ Χριστομάχος πανταχθεν αὐτῷ πρὸς δυσφη-μίαν κατηγορούμενου τοῦ προβλήματος, καὶ πικρεῖς ἡμᾶς περὶ τούτων μή καθυλακτίσαι λόγους.

Τούτο γάρ ἔστι τὸ θέλημα τοῦ κάρυματος με-Πατρὸς, ἵνα καὶ ὁ θεωρῶν τὸν Γίδην, καὶ α-σπένων εἰς αὐτὸν, ἔχῃ ξαήρη αἰώνιον· καὶ ἀναστή-σω αὐτὸν ἔτι τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

Ορισάμενος δηὖτε τὸ ἀγαθὸν θέλημα τοῦ Πατρὸς, ἀπολευκάνεις πάλιν αὐτὸν, καὶ πλετότερον εἰς ἐπι-σκεψίαν τοῖς ἀχροατέροις προσιθησοι διὰ τὸ τοῦ καὶ ἐσαῦθις ἀναλαβεῖν. Τίς γάρ διὰ τὸν τῆς προσ-αγωγῆς ὁ τρόπος, καὶ τί τὸ ἐκ τοῦ προσῆχθαι καρ-διανοῦσι τινες, ἐχηγεῖται λαρπρῶς. Διδωσι τοινύν δια Πατέρη τῷ Γίδῷ ζωοποιεῖν τοχύοντι τὰ ζωῆς ἀπιδέ-διδωσι δὲ οὐτως, ὡς διὰ γνώσεως, ἐκάστην δηλουστι-

¹⁶ Joan. vi, 38. ¹⁷ Ibid., 39.

τὴν ἐφ' Υἱῷ κατόληψιν ἀληθῆ, καὶ τὸ δύνασθαι καθαρῶς, διπέρ εἰη Θεὸς ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ἀληθενός, ήν' οὐτως διατίθεται, καὶ ταῖς ἐπ' αὐτῷ θεωρίαις κατηγλασμένος, διπέρ τὸ ἐκ τῆς πίστεως ἀναφέροιτο γέρας, τοῦτ' ἔστι τὴν μακραίωνα ζωὴν, καὶ τὸν ἀμήρυτον ἐν μακαριστήτηι βίον. Προσάγει μὲν οὖν ὁ Πατὴρ διὰ γνώσεως καὶ θεοπρεποῦς θεωρίας τῷ Υἱῷ, τοὺς οὓς ἀν τὴν θελαν ἐπιψήφισται τὸ χάριν. Ζωοποιεῖ δὲ λαβὼν δὲ Υἱόν, καὶ τὸ θεῖον ἀγαθὸν τοῖς ἐξ οἰκείας φύσεως καταρθείρεσθαι πεφυκόσιν ἐντιθετέος, καὶ καθάπερ σπινθῆρας πύρδες ἐγκαταχύσας αὐτοῖς τὴν ζωοποίην τοῦ Πνεύματος δύναμιν, δλους δὲ διλου μεταπλάττει πρὸς ἀθανασίαν. Ἀκούων δὲ πάλιν, διτὶ προσκομίζει μὲν ὁ Πατὴρ, τὸ δὲ ἀναβιοῦν δύνασθαι χορηγεῖ τοῖς πρωτοτρέχουσιν δὲ Υἱός, μή πρὸς ἀκτόπους ἀποδημήσεις ἀννοίξει, ὡς ἰδίᾳ καὶ μεμερισμένως οἰσθαί ποιεῖν ἐκάπερον, πρὸς διπέρ ἀν ἔχοι φύσεως ἀποτελεσθεῖτος, δόχου δὲ πάλιν εἰς νοῦν διτὶ συνεργάτης μὲν ἔστιν ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ, καὶ δὲ Υἱός αὐτὸς πάλιν τῷ Πατρὶ, καὶ δῆλος, ήν' οὐτως εἰπω, τῆς ἔγγας Τριάδος ἔστιν ἔργον ἡ καθ' ἡμᾶς σωτηρία, καὶ τῇ ἐκ θανάτου πάλιν εἰς ζωὴν ἐπάνοδος. Ἀρχούντως δὲ ίσθι καὶ τὸν Ηετέρα πρὸς πάσον ἔχειν Ισχύν τε καὶ χρείαν, δμοίως δὲ καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ προσέστι τὸ διηγούν Πνεύμα· ἕρχεται δὲ διὰ πάσης τῆς ἀγίας Τριάδος τὰ εἰς ἡμᾶς ἀγαθά, καὶ τὰ πάντα ἐν πάσῃν δὲ Θεὸς καὶ Πατὴρ διολκήρως εὐρίσκεται δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι. Ἐπιτηρητέον δ' οὖν δμως κάκείνο, ὡς πολὺ τι τὸ ἀξιόλογον ἐν τῷ πιστεύειν εἰς τὸν Υἱὸν εὐρίσκεται. Ζωὴν γάρ έχει τὸ γέρας. Εἰ δὲ ἐν Υἱῷ Θεὸς δὲ κατὰ φύσιν ἐπιγινώσκεται, εἰς δὲν ἀνάσχοιτο λοιπὸν τὸν ἔνω φερόντων αὐτὸν τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀπίλωτον ἔχοντων εἰς τὴν ἐπὶ τούτῳ δυστριχίᾳ τὸ στήμα; Δι' ὧν δὲ δύνασθαι διανιστᾶν εἰς ζωὴν τὸ πεπτωκός εἰς θάνατον ἐπαγγέλλεται, διὰ τούτων αὐτῶν, οὐδεμίας δημη μεσολαβούσης ἐξαλλαγῆς, εἰς ταυτήτης φυσικὴν ἀναβάνει τῷ γεγενηκότι. Ζωῆς γάρ ἔργον ίσιον τὸ ζωοποιεῖν καὶ ἐπιτελεῖρ ζωὴ κατὰ φύσιν ἔστιν δὲ Πατὴρ, ζωὴ πάντως καὶ δὲ κατὰ φύσιν δὲ αὐτὸν νοθίσκεται, τουτέστι δὲ Μονογενῆς.

Ἐπόττηντον οὐρ οἱ Ἰουδαῖοι καρπί αὐτοῦ διτὶ εἶχεν· Ἐγώ είμι ὁ δρός ὁ καταβάς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

'Ἀγανακτεῦσι πάλιν οἱ τῶν εἰρημένων παρὰ Χριστοῦ συνέντες αὐτὸν· πέρικυρος δέ πας ἐν τούτοις ὅρθισθαι κατὰ τὸ πλείστον δὲ ἀπαλίθευτος νοῦς· οὐ γάρ ἔχων περιδράττεσθαι τῶν ἐννοιῶν, δι' ὧν δην εἰκὸς μεταποιηθήσονται πας ἐπὶ τὸ δμεινον, εἰς ἀκαίρην διληγούμενος ἐκτελεστεῖ. Ή γάρ οὐχὶ καὶ ἀληθὲς ἐπ' αὐτοῖς δημη πάλιν τοῖς Ἰουδαίοις τὸ εἰρημένον εὐρήσομεν; Χαλεπιένοντο γάρ διὰ ποιαν αἰτίαν; τις δὲ αὐτοῖς εἰς τοῦτο κάκης λόγος; γογγύζουσι δὲ διατεῖ; Καίσοι μάλλον ἔχρην φιλομαθέστερον τοῖς εἰρημένοις ἐπιστήσαι τὸν νοῦν, καὶ ἐξ αὐτῶν δημη καταπέπτεσθαι τῶν πρεγμάτων τὴν ἀλήθειαν, διὰ της ἐν τοῖς ἀποτελεσθεῖσι μεγαλουργίας εἰς δοκιμωτάτην λέναι σύνεσιν, πότερον ποτε διαψεύδοιτο Χριστὸς. δρόντες διενθέν, καὶ τοῦτο ἐξ οὐρανοῦ καταβεβήκατα καλῶν, ἥγουν ἀληθεύει, καὶ τοῦτον ἔχων

A intelligat ipsum verum esse Deum qui de Patre vero sit, ut ita affectus, et ejuscemodi circa ipsum contemplationibus illustratus, ad fidem præmium evehatur, longevam illam nimurum vitam, ac semiperennam felicitatem. Pater itaque per cognitionem et contemplationem Deo convenientem eos quibus divinam dare gratiam decreverit, ad Filium adducit. Recipiens autem illos Filius vivificat, et proprium sibi bonum iis qui natura sua corruptioni subjacent inserens, ac tanquam ignis scintillas, vivificam nempe spiritus virtutem iis inserens, totos de Integro ad immortalitatem transformat. Rursus autem, cum audies Patrem adducere quidem, sed Filium resurgendi vim accedentibus ad se tribuere, in absurdas cogitationes C abducit noli, ut seorsim ac divisim quemlibet sacrificare id existimes ad quod natura sit Idoneus: sed in animum rursus inducit, Patrem quidem cooperari Filio, et Filium vicissim Patri, et salutem nostram, atque adeo ad vitam redditum, totius, ut ita dicam, sanctæ Trinitatis opus esse. Scias vero Patrem omni virtuti ac rei parenti esse, Filiumque similiter, ac sanctum Spiritum; per sanctam vero Trinitatem bona in nos promanare, Deum ac Patrem in solidum reperiri omnia in omnibus per Filium in Spiritu. 341 Observandum tamen est filii in Filium magnum esse operæ pretium. Huic enim præmii loco vita est proposita. Quod si in Filio secundum naturam Deus agnoscitur, quis jam ferat eum a substantia Patris excludi, et blasphemis peti vocibus? At per quæ se posse mortuos ad vitam revocare proficitur, per hæc ipsa, nullò interjecto discribime, ad identitatem nature cum Genitore ascendit. Vivificare enim vita proprium est opus, et cum vita secundum naturam sit Pater, utique is qui ex ipso secundum naturam est, id est Unigenitus, vita quoque esse consecbitur.

VI. 41. Murmurabant ergo Iudei de illo, quia dixisset: Ego sum panis vivus qui de cælo descendit.

Rursus stomachantur, cum nihil plane intelligant eorum quæ a Christo dicuntur: in his enim animi imperitia ut plurimum cernitur, qui cum non possit ea cogitando assequi, per quæ mutandus sit in melius, in absurdas angustias decidit. Nunquid enim de Iudeis id vere dici comperiemus? Cur indignantur enim? quæ ratio huc eos impulit? cur murmurant? Cum aliqui studiosius dictis attendere deberent, et ex ipsis demum rebus dispicerent veritatem atque ex miraculorum magnitudine certissime explorare utrum mentiretur Christus, dum seipsum panem qui de cælo descendit nominabat, an vere loqueretur, hisque moribus præditus reperiatur. Sic enim recte judicando, ad rei utilis disquisitionem præclare erudiri possent. Sed cum nihil querant, indignantur, quamvis ex iis quæ antea

dixit Christus scilicet revera panem vitæ et verum ostenderit, seque manna quod in deserto per figuram et typice patribus eorum datum fuit comparavit. « Qui enim venit ad me, inquit, non esuriet unquam » : quippe cum hi qui manna illud manducarunt, brevi et caduca voluptatis corporeæ usura potiti sunt : qui autem ad ipsum per fidem veniunt, non similem cum his utilitatein, sed potius perpetuam benedictionem, gratiam nimirum percepturi sint. Fallitur itaque Judæorum animus, terrena tantum spectando; et hoc erat utique quod de ipsis canebatur : « Obscurentur **342** oculi eorum ne videant : et dorsum eorum semper incurva », ut cum nullatenus ad divinorum mysteriorum cognitionem oculos attollant, mali male pereant, propter eorum dementiam et incredulitatem inumanem. Sed si scripta Mosaica mente revolveramus, paternam veluti quamdam Judæorum hæreditatem esse compriemus de optimis ac præstantissimis quibusque murmurare : Verum cum illis olim, tum his nunc male cessisse ostendit. Murmurabant illi in deserto, et ingrati animi voces adversus Deum jactabant, sed a serpentibus perierunt », ut alicubi quoque sapiens Paulus testatus est⁵¹: murmurant etiam hi contra Christum, et legislatori atque Redemptori longa incredulitate contumeliam inferunt: « Sed mandabit draconis, et mordebit eos », ut scriptum est, et omnivore belluae dapes apponentur. Finem quippe habet tristissimum incredulitas.

εὗτοι κατὰ Χριστοῦ, καὶ τὸν νομοθέτην καὶ Λυτρό-
ποντα εὐτελεῖται τῷ δράκοντι, καὶ δῆξεται αὐτοὺς, » κατὰ την
Θηρί. Καταλήγει γάρ ως ἐξ ἀνάγκης δεῖ περδός τέλος

VI. 42. *Et dicebant: Nonne hic est Jesus filius Joseph, cuius nos novimus patrem et matrem? Quomodo ergo dicit hic, Quia de celo descendii?*

O magnam inscitiam, et immodica temulentia obscuratum animum! « Incrastatum est, ut scriptum est, cor populi hujus ». Nihil enim profecto cernit eorum quae clare percipere deberet, et digna risu sentit et loquitur. Satius enim esset eos, cum ex scriptis Mosaicis, tum sanctorum prophetarum praedoniis agnoscere Christum non absque carne, nec sine corporis amictu ad nos venturum, sed in humana forma apparitum, et in communi hoc omnium habitu inventum iri. Proinde sanctam Virginem habituram in utero, et parturiam Filium, propheta nobis denuntiat¹³, et Dominus beato Davidi juravit veritatem, et non frustraturum eam promisit, « Quoniam ponet de fructu lumbi sui super sedem eius, » ut scriptum est¹⁴, ac præterea exituram virgam de radice Jesse prædixit¹⁵: hi vero esse dementie delatos se non sentiunt, ut quoniam noverant **343** matrem secundum carnem ejus quem cum carne venturum.

Α αύτοῖς τὸν τρόπον ἀλισκοίτο. Οὐτω τῷ γάρ ἦν κρίνοντας
δρῶς· παιδιγαγεῖσθας καλῶς πρὸς τὴν τοῦ συμφέ-
ροντος εὑρεσιν. Ἀλλὰ ζητοῦντες οὐδὲν χαλεπάνουσι,
κατέτι διὰ τῶν ἡδη παριψήχτων, ἔρετον διντώς ζῶταις
καὶ ἀλγηθεῖν διπέδεξαντος ἐστὸν τοῦ Χριστοῦ, ἀν-
τιδιαστέλλοντός τε τῷ ἐν τύπῳ καὶ σκιῇ χαρηγγ-
θέντι μάννᾳ κατὰ τὴν ἐρημον τοῖς πατράσιν αὐτῶν.
· Οὐ γάρ ἐρχόμενος πρός με, φησίν, οὐ μὴ πεινάσῃ
πώποτε · ὡς τῶν ἑκείνοι φαγόντων τὸ μάννα, βρα-
χεῖάν τινα καὶ εὐαπόδλητον κομιδῇ τὴν ἀπέλαυνον
ἐσχηκότων περὶ τὴν σάρκα τῶν δὲ πρὸς αὐτὸν λόγων
διὰ τῆς πίστως, οὐκ εἰς διμοίλιν τοῖς τότε τὴν δηνησῆ
ἀναβοσμένων, καρπωσομένων δὲ μελλον διηνεκῇ
τὴν εὐλογίαν τὴν χάριν. Σφάλλεται τοῖνυν τῶν Ιω-
δαίων δ νοῦς, μόνα βλέπον τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· κατ τοῦτο
B ἦν ἄρα τὸ ἐπί αὐτοῖς ἀδόμενον · Σκοτεινήτασσαν οἱ
ծφθαλμοι αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῦντον αὐ-
τῶν διὰ πεντές σύγκαιψον, ἢνε μηδαμόθεν πρὸς
τὴν τῶν θειών μυστηρίων ἀνανεύοντες γνῶσιν, κακοὶ¹
κακῶς ἀπέλοιντο διὰ τὰς σφῶν αὐτῶν ἀτενόσας, καὶ
τὸ λίαν ἀκρατεῖς εἰς ἀπειθειαν. Ἀναμιμνησκόμενοι
δέ πως τὰ ἐν τοῖς Μωσαϊκοῖς συγγράμμασι, πατρόφον
ῶπερ τινὰ τοῖς Ίωδαίοις κλήρον ἐνύντα τὸν ἐπὶ τοῖς
ἀρίστοις τε καὶ ἀγαθοῖς γογγυσμὸν εὐρήσομεν ἀλλ’
εἰς πικρὸν καταληγόν τὸ πρᾶγμα τέλος, καὶ πάλιν
μὲν ἐν ἑκείνοις τὴν πελρα, καὶ νῦν ἐπὶ τούτοις οὐδὲν
ἡττον ἐπέδειξεν. Ἐγόγγυζον ἑκεῖνοι κατὰ τὴν ἐρη-
μον, καὶ ἀχάριστον ἐποιούντο κατὰ θεοῦ τὴν κατα-
δοήν, ἀλλ’ ὑπὸ τῶν διεφεντο, καθάπτερ που
καὶ ὁ σοφὸς διεμαρτύρετο Παῦλος. Γογγύζουσι καὶ
ωτῆται ταῖς οὐτω μακραῖς ἀπειθείας ὑβρίζουσιν · Ἀλλ’
οὐδὲ γεγραμμένον προκείσονται διὸ θείην τῷ πεμφάργῳ
οὗ τῇ ἀπειθεια τὸ παγχάλεπον.

C Καὶ ἐλεγον· Οὐχ οὐτός ἔστιν Ἰησοῦς ὁ Υἱὸς Ἰωσῆφ, οὐκ ἡμεῖς οἴδαμεν τὸν κατέρα, καὶ τὴν μητέρα; Πῶς οὖν λέτσι, διτὶ Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατέβηκα;

Ω πολλῆς ἀμαθίας, καὶ ἀκράτῳ μέθῃ κατεσκόπησμένης διενοίας! · Ἐπαγκύνθη, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου. · Θεωρεῖ γάρ διτικῶς εὖτε, ὃν ἔδει συνιέναι: λαμπτῶς, καὶ γέλωτος δέξια καὶ φρονεῖ καὶ φθέγγεται. Χρῆν γάρ δήπου μελλον αἰτοὺς τὴν τοῦ πανσέρφου Μωσέως ἐκμελετῶντας συγγραφήν, τοὺς τε τῶν ἀγίων προφητῶν ἐντερψόντας κηρύγμασιν ἐκείνον νοεῖν, ὡς οὐ δίχας σαρκὸς, οὐδὲ τῶν διὰ σώματος περιβλημάτων, ὡς ἡμάς ἀφίξεσθαι προσεδοκάσθαι Χριστός, ἀλλ' ἐν ἀνθρωπείᾳ μορφῇ φανήσεσθαι προεκηρύττετο, καὶ ἐν τῷ κοινῷ δῆ τούτῳ πάντων εὑρθήσεσθαι σχῆματι. Διά τοι τούτῳ τὴν μὲν ἀγίαν Παρθένον δέξιαν ἐν γαστρὶ, τέκεσθαι δὲ καὶ Γίδην, προφητείας ἡμίν ἀναφωνεῖ λόγος· δύμας δὲ τῷ μακαριῷ Δαΐδῃ ἀλληθειαν εύρισκεται Κύριος, ἦν δὴ καὶ ἀθετήσειν οὐδαμῶς ἐπιγγέλλετο, εἰ "Οτι θήσει τὸν ἐκ καρποῦ τῆς δσφύος αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, καθά γέγραπται· δέξελεύσεσθαι δὲ καὶ φάδος ἐκ τῆς δίκης Ἱεσσαί ποσαπτγγέλλετο· οἱ δὲ εἰς τοσαύτην

^{**} Joan. vi, 35. ^{**} Psal. lxviii, 24. ^{**} Num. xxi, 8, 9. ^{**} I Cor. x, 9. ^{**} Amos, ix, 3. ^{**} Isa. vi, 9; Matth. xii, 15. ^{**} Isa. viii, 14. ^{**} Psal. cxxxii, 11. ^{**} Isa. xi, 1.

ἀλογίαν ἐκτρέχοντες οὐκ αἰτιῶνται, ὡς εἶπερ εἰ: Τὴν κατὰ σάρκα μητέρα τοῦ μετὰ σαρκὸς ἀφίξεθαι προκεκτηρυγμένου, διὸ τοῦτο χρῆναι δὴ πάντας ἀπειθεῖν οἰομένων, ὅτι καταβένηκεν ἐκ τῶν οὐρανῶν. Εἰ γάρ μή κατὰ σῶμα τοῦτο γεγονὸς εὐρήσουμεν, ἀλλ' ἡς ἡνὶς οἰκείῳ ναῷ τῷ ἐκ Παρθένου σύμματι: Λόγος ὁ Θεῖς, ἀνωθεν ἐκ Πατρὸς ὡς πρὸς ἡμᾶς ἀφιγμένος, καὶ διὰ τὴν ἀπάντων σωτηρίαν ἢ σπέρματος Ἀδραζὺμ ἐπιδραξάμενος, ἵνα κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὅμοιωθῇ, » καὶ καλέσῃ πρὸς οὐδετεσίαν τὴν ὡς πρὸς Θεὸν τὴν ἀνθρώπου φύσιν, Θεὸς ἄμα καὶ ἀνθρώπος ἀναδεδειγμένος. Ἀλλ' οὐ συνέντες τὴν μετὰ σαρκὸς οἰκονομίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰουδαίοις, ἀπὸ τοῦ τὴν μητέρα γινώσκειν αὐτοῦ καὶ τὸν πατέρα, καίτοι μή διὰ ταπέρα, οὐκ ἔρυθριστιν ἀσχάλλοντες, ὅτι καταβῆναι λέγοι Χριστὸς ἐξ οὐρανοῦ. Τύπος δὲ πάλιν ἡμῖν ὥφελειας ἀνατέλλει καὶ τὸν πούτῳ πολλῆς. Παιδευόμεθα γάρ διὰ τούτων ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς, ὅτι πολλὴν ἂν ἡμῖν προσοίσῃ ἡμίλιαν τὸ μὴ μᾶλλον τοὺς νογοτοὺς τῆς καρδίας ὅμμασι τὴν ἐνοῦσαν τοὺς ἀγίους περιαθρεῖν ἀρετὴν, καὶ εἰς τὴν ἐγκεκρυμμένην αὐτοῖς δόξαν ἀφορῷ, ἀλλ' ἐκ τῆς περὶ τὸ σῶμα σμικροπρεπείας πολλάκις οὐδεὶς δὲν τάξεις τιθέναι τὸ μέγα παρὰ Θεῷ καὶ τίμιον. Οὕτω περὶ τῶν ἀγίων ἐν προφήταις ὁ Θεὸς πού φησιν, ὡς δὲν κατὰ πάντων ἀπλώσας τὸν λόγον: « Εὐλογημένος δὲ ἀνθρώπος, δε πέποιθεν ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἔσται Κύριος ἀλπὶς αὐτοῦ, καὶ ἔσται ὡς ἔνδον εὐ-Θηνοῦν παρ' ὑδατι, καὶ ἐπὶ Ιχμάδα βαλεὶ ρίζαν αὐτοῦ, ἐν ἐνιαυτῷ δέρρογίας οὐ φοβηθήσεται, καὶ οὐ διαλείψει ποιῶν καρπόν. Βαθεῖα ἡ καρδία παρὰ πάντα, καὶ δινθρωπός ἔστι, καὶ τις γνώσεται αὐτὸν; Ἐγὼ Κύριος ἐτάξων καρδίας, δοκιμάζων νεφρούς. » Ὅταν τούν ήμεις τὸν ἐγνωσμένον παρὰ Θεῷ, καὶ δὲν ταῖς ἀρτίως εἰρημέναις τεθαυμασμένον ἀρεταῖς, ταῖς ἀλαζονεῖαις κατασμοῖς: κρύνωμεν, εἰς μόνην αὐτοῦ τὴν δέξιαν ἡ καταβήσεις καὶ ἐπίκηρον ἀποβλέποντες σάρκα, καὶ τὴν δὲ τοῦ σώματος ἀδοξίαν πρόφασιν τῆς ἐπ' αὐτῷ σμικροψυχίας ποιησάμενοι, πῶς οὐχὶ τάνατοια φρονοῦντες τῷ πάντων ἀλωτόμεθα βασιλεῖ, δίκην τε οὐτῶς ὑφέξομεν οὐ μετρίαν, ἐσθ' ὅτε τὸ ὑψηλὸν λέγοντες ταπεινὸν, καὶ τὸ φῶς τιθέμενοι σκότος, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν δριζόμενοι; Φυλακτέον τοιγαροῦν τοὺς ἀγίους τὰς αὐτοῖς περεπούσας τιμάς, καὶ θεωρητίον μᾶλλον αὐτοὺς διὰ τῆς ἀνωθεν καὶ κεκρυμμένης εὐκλείας, ἢ ἐν οἷς ἀν εἰεν διὰ τὴν σάρκα. Ἀλλὰ γάρ οἱ πλειστοὶ τῶν δὲν ἡμῖν, τὸν μὲν δὲν κόσμῳ ταπεινὸν, τιμῆς μὲν δικαίως ἢ καὶ τινος δόξης δέξιοῦν οὐκ διέχονται, καὶ ὑπάρχοι διαπρεπῆς δὲν ἀρεταῖς, εἰς δὲ μόνην ἀποβλέποντες τὴν ἐκ πλούτου πλεονεξίαν, καὶ τὴν εὐδιάφθορόν τε καὶ δισον οὐδέπω τεθνηκομένην εὐκλείαν ἐνορῶντες οὐ σφόδρα δικαίοις διθαλμοῖς, παρ' οὐδὲν ποιοῦνται: τὸ κρίνειν δρθῶς. Τοὺς γάρ δὴ τοιούτους, καὶ λίαν εἰκότως διαγείᾳ τοῦ Σωτῆρος διαθητῆς, λέγων: « Ὅποιριται· ἐὰν γάρ εἰσέλθῃ εἰς τὴν συναγωγὴν ὑμῶν ἀνήρ χρυσοδακτύλιος ἐν ἐσθῆτι λαμπρός, εἰσέλθῃ δὲ καὶ πτωχὸς

A prophetæ prædixerant, idcirco nullo modo credendum putarent ipsum descendisse de caelo. Licer enim istud non ut sit in corpore factum reperiari, erat tamen in Virginis corpore, ut in proprio templo Verbuni illud divinum, quod cœlitus ad nos pervenit, et propter omnium salutem et Abrahæ semen apprehendit, ut per omnia fratribus assimilaretur⁵⁷, et vocaret in adoptionem filiorum Dei hominis naturam, Deus simul et homo declaratus. Sed cum Judæi Salvatoris nostri dispensationem illam incarnationis non perciperent, quia tamen matrem ejus, et patrem, quamvis pater non esset, agnoscabant, succensere non verentur et indignari, quod Christus se de caelo descendisse diceret. Hic utilissimum nobis exemplum se rursus offert. Hinc enim discimus nocere plurimum, non intellectualibus cordis oculis virtutem sanctorum perspicere, et in latenter eorum gloriam penitus oculos desligere, sed ex neglectu corporis pro nihilo sæpe habere id quod magnum apud Deum et venerandum est. Ita de sanctis apud prophetas alicubi Deus sub unius persona de omnibus loquens: « Benedictus homo qui confidit in Domino, et erit Dominus spes ejus, et erit tanquam lignum fructiferum secus aquas, et ad humorem mittet radicem suam; et in anno siccitatis non timebit, et facere fructum non desinet. Profundum est cor super omnia, et homo est, et quis cognoscet eum? Ego Dominus scrutans corda, et probans renes⁵⁸. » Si ergo nos cognitum apud Deum et prædictis virtutibus conspicuum C hominem superbe despexerimus, externam tantum ejus et caducam carnem intuentes, et ex corporis ignobilitate angustum animum esse statuerimus, numquid ab universorum rege dissentire competemur, nec parvæ præse obnoxii erimus, quod magnum est quandoque dicentes parvum, et lucem tenebras ponentes, et quod dulce est amarum statuentes⁵⁹? Servandi sunt itaque sanctis sui honores, et interna potius nobilitate, quam carnis rationibus sunt aestimandi. Sed inter nos plurimi eum qui abjectus sit in hoc mundo, licet virtutibus conspicuus sit, nullo honore aut 344 gloria dignum ducunt, sed ad solam opum copiam, et corruptibilem ac jamjam peritaram gloriam haud multum æquis occulis respicientes, recte an perperam judicent nihil morantur. Ilos enim merito irridet Salvatoris discipulus dicens: « Hypocritæ, etenim si introierit in conventum vestrum vir aureum annulum habens, in veste candida: introierit autem et pauper in sordido habitu, deinde dixeritis, inquit, diviti, ut in dextero loco sedeat, pauperi autem: Tu sta illic; aut sede sub scabello pedum meorum, nonne judicasti apud vosmetipsos⁶⁰? Atqui hinc observare consentaneum est, quam justæ querimoniæ sint obnoxii qui externa specie, non internis virtutibus hominem suspiciunt. Divitiæ enim, et carum splendor, alienam quam-

⁵⁷ Hebr. II, 16. ⁵⁸ Jerem. xvii, 5, 6, 10. ⁵⁹ Isa. v, 20. ⁶⁰ Jac. II, 1-4.

dam et adulterinam gloriam possessoribus affe- A runt: cordis autem et honorum operum claritas, vere sunt ac nativa divitiae, quae non simul cum carne manent, aut cum ea simul extinguuntur, sed quandiu animus in hac vita moratur, cum eo habitant, et cum discedit, simul abeunt quo re- electori bujus universi placuerit: « Multæ enim sunt mansiones apud Patrem »⁴¹, ut audivimus. Hono- randi sunt igitur non qui opibus clari sunt, ac terrenis gloriolis seu pictura sunt abducti, sed illi potius quibus operum splendor immarcescibilem nobilitatem conciliat, et in quibus internum decus emicat omni specie bonorum illustratis.

καθημούσῃ μὲν ἔτι τῇ ψυχῇ κατὰ τὸν βίον συνφρισμένος, ἐκδημούσῃ δὲ πάλιν συναφιστάμενος, διου- τερό δὲ τοῦ παντὸς νεύσειν ἡγεμών. « Πολλαὶ γάρ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ, » καθάπερ ἡκούσαμεν. Τιμητέον τοιγαροῦν οὐχὶ πάντως ἡ ἀναγκαῖως τὸν ἐν πλούτῳ διαφανῆ, καὶ τοῖς ἐπὶ γῆς δοξαρίοις καθάπερ ἐν πίνακι καταχειρωσμένον, ἐκείνους δὲ μᾶλλον, οἵ τι τῶν Ἑργῶν φαιδρότες ἀμάραντον ἀποίκει; Βίᾳ Θεοῦ τὴν εὐλειαν, καὶ τὸ ξωθεν ἑναπέρατει κάλλος διὰ πάσης ἰδέας ἀγαθῶν ἐκλελαμπρουσμένους.

VI. 45. 44. Respondit Jesus, et dixit eis: Nolite B murmurare invicem: nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me traxerit eum: et ego resuscitabo eum in novissimo die.

Judei despiciunt Jesum, Patrem qui in cœlis est ignorantes, nec ullatenus agnoscentes eum Filium esse omnium Domini, sed ad solam matrem et Joseph respicientes. Proindeque vehementius quodammodo eis occurrit, et ad ipsam rursum di- vinam dignitatem utiliter 343 assurgit, per ea- dem ipsa quibus noverat ut Deus quid intra se inurmurarent, et in animo haberent, cogitandum eis relinquens a veritate scipiosos excidere, et ab- jecte admodum de eo sentire. Qui enim omnino corda novit, et cogitationes scrutatur, nihilque ignorat quod mente versetur, quomodo non gloria divina exornandus sit, et supra hominum parvi- tatem in tantum effundendas, quantum supra homi- nes Deus attollitur? Cogitationem itaque multis adhuc formis infossam, et murmurationem occultis querimoniis inter eos exortam ob prædictam cau- sam patescens: « Nolite murmurare invicem »⁴², inquit. Tum ostendens Christi mysterium bonum esse divinitus hominibus traditum, et cognitionem ejus supernæ gratiæ opus esse, ad ipsam nem- nem posse pervenire ait, nisi Patris admonitioni- bus pertractum. Hic autem nihil aliud rursus agebat quam ut persuaderet oportere fletu et acerbissimo dolore eorum quae deliquerant veniam quærere, rogare ut ad salutem per fidem in Chri- stum quodammodo pertrahantur, consilio Patris et auxilio divino iter eis planum ac facile red- dente, quod ipsi peccando immodice exasperave- rant. Cæterum excitaturum se a mortuis fidelem utiliter assorebat, hinc iterum crassis et indoctis, se Deum esse secundum naturam, ac verum,

ἐν δυπαρᾱͅ ἐσθῆτι, εἰτα λέγητε, φησὶ, τῷ μὲν πλου- σὶ πρὸς τῷ δεξιῷ καθέσεσθαι τὸν τῷ δὲ πτωχῷ. Σηῆθι ἔχει, ἢ κάθου ὑπὸ τὸ ὑποπόδιον μου, οὐ δι- εκρίθητε ἐν ἑαυτοῖς; » Καίτοι σκοπεῖτε ἐντεῦθεν ἀκ- λουθον, πόσης δὲ εἰεν εὐλόγου μομφῆς (1) ὑπείσθιοι γεγονότες, οἱ τοῖς ἔξι θεοῖς περιθήμασι, καὶ οὐχὶ τοῖς ξωθεν ἀγαθοῖς, τὸν ἕνδρα θαυμάζοντες. Πλούτος μὲν γάρ, καὶ τὸ ἐκ πλούτου λαμπρὸν, ἀλλοτριαν τινὰ καὶ νόθην τοῖς κεκτημένοις προσοίσειν δὲ εἰκέτως τὴν δόξαν· ἡ δὲ ἐν καρδὶ λαμπρότης, καὶ τὸ ἐν Ἑργοῖς ἀγαθὸς διαφανῆς, γνήσιος δὲ εἰεν καὶ ἀμπεψυχῶς τοῖς ἔχουσι πλοῦτος, οὐδὲ συναπομένη τῇ σαρκὶ, καὶ σὺν αὐτῇ καταστόμενος, ὅλῃ καθημούσῃ τῇ ψυχῇ κατὰ τὸν βίον συνφρισμένος, ἐκδημούσῃ δὲ πάλιν συναφιστάμενος, διου- τερό δὲ τοῦ παντὸς νεύσειν ἡγεμών. « Πολλαὶ γάρ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ, » καθάπερ ἡκούσαμεν. Τιμητέον τοιγαροῦν οὐχὶ πάντως ἡ ἀναγκαῖως τὸν ἐν πλούτῳ διαφανῆ, καὶ τοῖς ἐπὶ γῆς δοξαρίοις καθάπερ ἐν πίνακι καταχειρωσμένον, ἐκείνους δὲ μᾶλλον, οἵ τι τῶν Ἑργῶν φαιδρότες ἀμάραντον ἀποίκει;

Δ' Ἀκερίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶχεν αὐτοῖς· Μή γογγύζετε μετ' ἀλλήλων· οὐδεὶς δύναται ἐλεύθερός με, διὸ μὴ ὁ Πατὴρ ὁ κέρματας με ἐλ- λισθῆσθαι αὐτὸν, καὶ τὸν ἀνευθύνοντα αὐτὸν τῇ θύρᾳ ημέρᾳ.

C Κατασμικρύνουσιν Ἰουδαῖοι τὸν Ἰησοῦν, τὸν μὲν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀγνοοῦντες Πατέρα, καὶ ὅτι εἴη κατὰ φύσιν Γίδες τοῦ πάντων δεσπόζοντος, οὐδὲ μίλλεν ἐπιγινώσκοντες, εἰς δὲ μόνην ἀποβλέποντες τὴν ἐπὶ τῆς γῆς μητέρα, καὶ τὸν Ἰωτῆφ. Διὰ τούτο θερμότερόν πως αὐτοῖς ὑπαντῖ, καὶ παραχρῆμα πάλιν ἐπ' αὐτὸν τὸ θεοπρεπὲς ἀξιωματικόν διατηρεῖ, δι' ὃν οἶδεν, ὡς Θεός, καὶ τὸ λάθρα φιλομοιχεῖται, καὶ εἰς νοῦν αὐτοῖς ἀναβεβηκός, διὰ τούτων αὐτῶν ἐπιτρέπων ἐννοεῖν, διε τῆς ἀληθείας ἐκπίπτουσι, καὶ μικρὸν κομιδῇ τὴν ἐπ' αὐτῷ διδαληψιν ἐποιήσαντο. Τὸν γάρ δῶλον εἰδότας καρδίας, ἔξετάζοντά τε τὰ ἐν νῷ κινήματα, καὶ οὐδὲν ἡγονηχτεῖ τῶν ἐν ψυχαῖς βούλευμάτων, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἐχρῆν δύνη μὲν ἡδη καταστέφειν τῇ θεοπρεπεί, ἀνακομίζειν δὲ εἰς τούτουν τῆς ἐν ἀνθρώποις εμικροπρεπείας, διον δὴ ὑπερκείσιο τῆς ἐπὶ γῆς δὲ Θεός; Ἀνακαλύπτων τοίνυν τὸν ἐν ἀφθόγγοις ἔτι μορφαῖς καταχειρωσμένον λογιτεύον, καὶ τὸν λάθρα διαψιθυρισθέντα γογγυσμὸν ἐν αὐτοῖς φανερὸν καθιστάς δι' αἰτίαν ἡδη τὴν εἰρημένην· « Μή γογγύζετε μετ' ἀλλήλων. » Εἴτα δεικνύς, δι θεοδίκατον ἐν ἀνθρώποις ἀγαθὸν τὸ περὶ αὐτοῦ μυστήριον, καὶ τῆς διωνύσεως χάριτος Ἑργον ἔτειν ἡ τερπλή αὐτοῦ γνῶσις, μηδὲ δύνασθαι φῆσιν ὡς αὐτὸν ἀφικέσθαι, μή οὐχὶ ταῖς τοῦ Πατρὸς νοοθεσίαις καθελκυσμένον. « Ήν δὲ τούτο πάλιν ἐπερον ποιῶντος οὐδὲν, ἢ σκοπεῖν ἀναπτίθοντος, διε τεχνοῖς μὲν αὐτοῖς, κλαίοντας καὶ πικραινομένους, ἐφ' οὓς μὲν ἡδη λαλυπήκεσσαν ἐλευθεροῦσθαι ζητεῖν, ἀνέλκεσσαν δὲ πῶς καὶ εἰς σωτηρίαν διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν, διὰ βουλῆς τῆς Πατρὸς καὶ τῆς διωνύσεως ἐπικουρεῖς, κατευκριζούσης αὐτοῖς τὴν ἐν τούτοις ὁδὸν, καὶ

⁴¹ Joan. xii, 2. ⁴² Joan. vi, 43.

(1) Aubertus, μορφῆς, et in marg. δίκης. Εσίτ.

λέιαν ὥστε πρὸς ἀποτελούσης, τὴν, ἐπείκερη ἡμάρτανον, ἀφειδῶς ἔκτετραχυμένην. Ἀναστήσειν γε μή τὴν νεκρῶν εὖν πιστεύοντα χρησίμως διεβεβαιοῦτο, καὶ διὰ τούτου πάλιν Θεὸν ὄντα κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινὸν τοῖς ἀνοῖξοις ἐκυρών παριστάς· τὸ γάρ ὅλως δύνασθαις ζωοποιεῖν καὶ παλινθρόμησαι πρὸς ἀναβίωσιν πρέποις δικαίως τῇ τούτῳ θεῷ φύτει, προστρέψασθαι τοῦ παρ' ἑτέρου δανειζομένου
Ἐστι τερραμμένον ἐν τοῖς προφήταις· Καὶ δυοῖς ταντὸς διδασκοῖ Θεοῦ.
Τὴν συνυπάρχουσαν τοῖς ἀκρωμένοις ἀπόνοιαν ἐποίησας ὁς Θεὸς, οὐκ ἐμπειρίητον ἐδὲ τὸν ἐπὶ τούτῳ λόγον, δινώθεν δὲ διὰ τῶν ἀγίων προφητῶν προκεκηρυγμένον ἡδη καὶ προαναφωνηθέντα δειχνύει, καὶ τὰς τῶν ἀντερεῖν ὅτε πρέποι πάλιν αὐτῷ θεοῦθυμουμερένον προαναιρῶν ἀφορίδας, καὶ τὴν ἐπούλων εὐτοῖς ἀμεθίλαν οὐδὲν ἡττον ἀπογυμνῶν, θὰ τοῦ καὶ τοῦτο δῆ πάλιν ἀγνοοῦντας ἀρδεσθει, κατίτοι νόμῳ πειδαγωγούμενούς πρὸς τὴν τῶν ἐσθμένων κατάληψιν. Ἀναπειθεῖ τούτους καὶ οὐχ ἐκόντας ἡδη συντείνειν· οὐ γάρ ἦν εἰκὸς, καὶ ταῖς τῶν ἀγίων προφητῶν ἀντιστῆσειν φωναῖς, διὰ τοὺς ἀξίους ἐνηγήσεις ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ τὸ περὶ αὐτοῦ μυστήριον, καὶ ἀποκαλύψει τὸν Ιων Υἱὸν, ἀπορθῆτας ἐκάστη προσδαλῶν, καὶ θεοπρεπῶς τὴν ἐπὶ τούτοις σύνεσιν ἐντιθείεις. Ἀνωτέρω δὲ λέγων· «Οὐδεὶς δύναται ἀλλοῦτον πρὸς μή, ἐὰν μή ὁ Πατήρ, ὁ πέριφας με, ἀλλούσῃ αὐτὸν,» οὐκ ἀναγκαστικήν, οὐδὲ βιαιοτάτην οὖσαν ἐπιδεικνύει τὴν ἐλεύην, προστιθείεις·

Πάς ούν δ' ἀκούσας παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ μα-
θὼν, ἔρχεται πρός μέ.

"Οπου γάρ ἀκοή, καὶ μάθησις, καὶ τὸ ἐκ παιδεύ-
σσας ἀγαθὸν, διὰ πειθοῦς δηλονότι, καὶ οὐκ ἐξ ἀν-
άγκης ἡ πίστις. Ἀντιληπτικὴ δὲ μᾶλλον, ὡς ἐξ
ἀγάπης τοῖς ἀξίοις ἡ ἐπὶ Χριστῷ σύνεσις χορηγεῖται
παρὰ Πατρὸς, ἵπερ ἀναγκαστική· περισώζεσθαι
γάρ ὁ δογματικὸς ἀναγκάζει λόγος τὸ αὐτεξόδιον
καὶ αὐτοπροσάρτεν τῇ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ. Ἰνα-
δικαίους μὲν ἐπ' ἀγαθοῖς ἀπαιτεῖ τοὺς μισθούς,
εφαλλομένη δὲ τοῦ πρέποντος, καὶ τὸ τῷ νομοθέτῃ
δοκοῦν ἐκ φύσιμης ἐκβαίνοντα, τὴν ἐπὶ τὸ κολά-
ζεσθαι δίκην εὐλογωτάτην ἀποκομιδίστε. Ἰστέον δὲ
ὅτι κανὸν λέγοιτο τινας ἐκπαιδεύειν δὲ Πατήρ τὸ ἐπὶ
Χριστῷ μυστήριον, ἀλλ' οὐ μόνος ἐνεργήσει περὶ
τούτῳ, ἐπιτελέσει δὲ μᾶλλον ὡς διὰ σοφίας ίδιας; αὐτὸ-
τοῦ Γιοῦ. Ἐννοεῖν γάρ ἀκελλουθὸν, ὡς οὐ δίκαια σοφίας
ἡ κατὰ σύνεσιν ἐν τισιν ἀποκαλύψις ξεσται παρὰ τοῦ
Πατρὸς. Σοφίᾳ δὲ τοῦ Πατερός ξεστιν δὲ Γιός. Οὐκοῦν
ως; διὰ σοφίας ἐνεργήσει τοῦ ίδιου γεννήματος τὴν
ἐν τοῖς ἀξίοις ἀποκαλύψιν δὲ Πατήρ. Καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν,
ἀληθῶς δὲ δὴ πάντως, καὶ οὐχ ἑτέρως, οὐκ ἀν τις
ἀμάρτοι, πάνθ' ὅσα πέρ ἔστι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς
ἐνεργήματα τὰ ἐπὶ τισιν, ήτοι θελήματα, πάσσης
εἰναι λέγων τῆς ἀγίας Τριάδος, δύοις δὲ καὶ τὰ
αντοῦ τοῦ Γιοῦ, καὶ τὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Διὰ
γάρτοι ταύτην, ὡς ἐγώμαι, τὴν αἰτίαν, τοῦ Θεοῦ καὶ
Πατρὸς ἀποκαλύπτειν λέγομένον τὸν ίδιον Γιόν, καὶ

A ostendens: vivificandi enim, et mortuum ad vitam iterum revocandi potestas soli quidem naturæ divine jure congruit, nec ulli creaturæ est ascribenda. Viventis enim est vivificare, non ejus qui ab altero vitæ gratiam accipit.

ἀναγκάσαι τῷ θανάτῳ κεκρατημένον, μόνη μὲν ἀν-
το δὲ τῶν γενητῶν οὐδενί. Τοῦ γὰρ ζῶντός εστι τὸ
τὴν χάριν.

VI, 45. *Est scriptum in prophetis: Et erunt omnes docibilis Dei.*

Auditorum contumaciam ut Deus agnoscens, testimonio affirmat quod dixit, et jam olim per sanctos prophetas prædictum et prænuntiatum ostendit, causas omnes prævertens ei contradicendi, et Iudeorum inscitiam nibilominus retegens, ex eo quod istud ignorare denso competuntur, quamvis **346** lege ad rerum futurarum comprehensionem erudit. Eos igitur vel invitos cogit assentiri : nec enim consentaneum erat prophetarum quoque vocibus repugnaturos, quibus prædictum est Deum ac Patrem ejus mysterium dignorum auribus instillaturum, et Filium suum revelaturum, arcana ratione quemlibet alloquendo, divinitusque horum cognitionem infundendo. Cum autem superius ait : « Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum »^a, attractionem illam non vi neque necessitate fieri significat, addens:

Vl., 45. *Omnis qui audivit a Paire, et didicit,*
Cenit ad me.

Ubi enim auditio, et disciplina, et eruditionis
fructus est, fides utique persuasione, non vi ac
necessitate, sicut Opitulatrix autem potius illa est
qua ex charitate dignis a Patre præstatur Christi
cognitio, quam coactiva: etenim veritatis dogma
libertatem voluntatis et arbitrii hominis animo
servare nos adigit, ut ob virtutes justa præmia
depositat; sin autem a recto deflexerit, et legislatoris
voluntatem præ inertia prætergressus fuerit,
justissimam poenam recipiat. Scendum porro, tam-
etsi Pater aliquos edocere dicatur Christi myste-
rium, non tamen solum in hoc operari, sed per-
agere potius tanquam per suam sapientiam, Filium
nimurum. Intelligere quippe convenit non absque
sapientia revelationem illam secundum scientiam
in nullo fore a Patre. At sapientia Patris est Filius.
Igitur ut per sapientiam, proprium genimen vide-
licet, revelationem in iis qui digni fuerint opera-
bitur Pater. Et ut simpliciter ac vere dicam, si
quis omnia quæ Deus ac Pater erga nonnulla vult
et operatur, et Filius similiter, ac sanctus Spiritus,
communia totius Trinitatis esse dixerit, non erra-
bit. Ob hanc enim causam, ut existimo, cum Deus
ac Pater Filium suum revelare dicitur, et ad
ipsum eos vocare qui prompto animo ad fidem
veniant. ipse quoque Filius hoc facere deprehendit.

"Joan vi. 44

PATROL GR. LXXIII.

ditur, nec minus sanctus Spiritus. Salvator enim A καλεῖν ἐπ' αὐτῷ τοὺς εἰς τὸ πιστεύειν ἑταιμοτέρους, beato Petro fidem in ipsum magna cum fiducia καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς τοῦτο ποιῶν εὐρίσκεται, καὶ τὸ profitenti ait: « Beatus es, Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cœlis est ⁴⁴. » Ipse autem istud **347** alibi facere cernitur. Beatus quippe Paulus triumphat, dum de Christi mysterio clamat: « Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per revelationem Jesu Christi ⁴⁵. » Quinetiam videre licet Spiritum sanctum nihilominus nobis reuelare Christum. Unde sapientissimus ille Joannes scribit: « Et vos unctionem quam accepistis ab eo, maneat in vobis, et non necesse habetis ut aliquis doceat vos: sed sicut unctio ejus docet vos de omnibus ⁴⁶. » Et ipse alicubi Salvator ait de Paraclete, hoc est Spiritus: « Adhuc multa habeo B χρήσιμα δὲ ἐλάβετε ἀπ' αὐτοῦ, μένετε ἐν ὑμῖν, καὶ οὐ κρίσαι ἔχετε, ἵνα τις διδάσκῃ ὑμᾶς, ἀλλ' ὡς τὸ αὐτοῦ χρήσιμα διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων. » Καὶ αὐτὸς δέ ποι φησιν ὁ Σωτὴρ, ὡς περὶ τοῦ Παρακλήτου, τοῦτο⁴⁷ ἔστι τοῦ Πνεύματος: « Ἐτι πολλὰ ἔχω ὑμῖν λέγειν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἀπτε· ὅταν δὲ Ελθῇ ἐκεῖνο τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, δηγγήσει ὑμᾶς ἐν τῇ ἀληθείᾳ πάσῃ. Οὐ γάρ λαλήσει ἀφ' ἔαυτοῦ, ἀλλ' δισα ἀκούει λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Πνεῦμα γάρ ἀληθείας ὑπάρχον, φωταγωγήσει τοὺς δὲ οὓς ἀν γένοιτο, καὶ ἐπὶ τὴν τῆς ἀληθείας κειραγωγήσει κατάληψιν. Καὶ ταῦτα φαμεν, οὐχ ὡς κατεργίζοντες εἰς ἀλλοτριώτητα, καὶ εἰς τὸ διηρημένως κατὰ τὸ πᾶν, ἢ τὸν Πατέρα τιθέντες τοῦ Υἱοῦ, ἤγουν τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' εἰπερ μία Θεότης ἔστι τε δύντως, καὶ οὕτω κηρύττεται ἐν τῇ ἀγίᾳ καὶ ὀμούνων θεωρουμένη Τριάδι, τὰ ἐκάστω προσαπτόμενα, καὶ ίδιας ἀνατεθείσθαι δοκοῦντα, πάσης εἶναι διορθήμενοι τῆς Θεότητος, βουλάς τε καὶ ἐνεργειας. Ενεργήσει γάρ δι' ἔαυτῆς οὐ μεμερισμένως ἡ θεῖα τε καὶ ἀδιαίρετος φύσις, δοσον ἡκεν εἰς τὸν ἑνα τῆς Θεότητος λόγον, εἰ καὶ ὑφέστηκε τῶν νοούμενων ἔκαστον ίδιοσυστάτως. ἔστι γάρ δι' ἔστιν ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς δόμοις, καὶ τὸ ἄγιον Πνεῦμα. Πρόδε δέ γε τοῖς εἰρημένοις περιαθρητέον κάκεινο· τὰ πρόδε τι πας ἔνοντας τῶν δύνομάτων, αὐτὰ δι' ἀμφοῖν γνωρίζεται, καὶ τὴν τοῦ ἑνὸς δήλωσιν ἐν τῇ τοῦ ἐτέρου κατίδιοι τις ἀν. Οὐκοῦν ἀνάγκη μὲν πᾶσα διὰ Πατρὸς ἀποκαλύπτει τὸν Υἱὸν, δι' Υἱοῦ δὲ αὐτὸν τὸν Πατέρα συνεισάγεται γάρ πάντως θατέρῳ τὸ ἐτέρον, καὶ εἰ τις εἰδεῖ Πατέρα τῇ φύσει τὸν Θεόν, ἐννοήσει δὴ πάντως τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα Υἱόν· ὡσπερ οὖν ἀμέλει καὶ τὸ ἐτέρον. Οὐ γάρ Υἱὸν δύμολογῶν οὐκ ἀγνοήσει τὸν γεγεννηκότα. Οὐκοῦν δὲ μὲν ἔστι Πατέρος δοθές, οὕτω τε νοεῖται καὶ κηρύττεται, τὴν περὶ τοῦ Ιδίου γεννήματος τοῖς ἀκρωμένοις ἐντιθέσαι γνῶσιν· ἢ δὲ Υἱὸς δὲ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν δύνομα, καὶ ἔστιν ἀληθῶς, διαγγέλλει τὸν Πατέρα. Αὐτὰ τοῦτο φησιν, ὡς πρόδε αὐτόν· « Ἐφανέρωσά σου τὸ δύνομα τοῖς ἀνθρώποις. » Ἐπειδὴ γάρ ἐγνώσθη παρὰ τοῖς πεπιστευκόσιν ὁ Υἱός, πεφανερώσθαι φησι τὸν γεννήσαντος δύνομα. Νοηθεῖ δὲ ἀν τὴν περὶ τοῦ

⁴⁴ Matth. xvi, 17. ⁴⁵ Galat. 1, 12. ⁴⁶ I Joan. ii, 27. ⁴⁷ Joan. xvi, 12, 15. ⁴⁸ Joan. xvii, 6.

λέιον γεννήματος γνῶστιν ἐντεθεὶς ἡμῖν δὲ Θεὸς καὶ Πατὴρ, οὐ φωνῆς ἀνωθεν καταφρήγησμένης, καὶ βροντῆς τίνος δικῆν περικτυπούσης τὴν οἰκουμένην, ἀλλὰ θείας δηλονότι φωταγωγίας ἀναλαμπούσης ἐν ἡμῖν, πρὸς κατανόησιν τῆς θεοτυνεύστου Γραφῆς· εὑρίστες δὲ πάλιν καὶ πρὸς τοῦτο ἡμῖν ἐνεργὸν τὸν Υἱόν. Γέγραπται γάρ που περὶ τῶν ἄγρων μαθητῶν, ὃι τότε διήνοιξεν αὐτῶν τοὺς ὄφθαλμοὺς, εἰς τὸ νοεῖν δηλονότι τὰς ἀγίας Γραφάς.

Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα ἔγραψε τις, εἰ μὴ δὲ ὁ ὁπερά Θεοῦ, οὗτος ἔγραψε τὸν Πατέρα.

Προανακοπήσας πάλιν, διὸ Θεὸς, διὶ παραδέξονται μὲν οὐδαμῶς τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος ἀποκάλυψιν, οὐδὲ τὴν δικιάθεν μὲν ἐν φωταγωγίαις ἐννοήσουσι τύνεσιν, ἀπαιτήσουσι δὲ διὰ πολλὴν δυσισουλίαν καὶ αὐτὸν τὸ χρῆναι θεωρεῖν τὸν Πατέρα, καὶ, ἵνα οὕτως εἴπωμεν, δι’ αὐτοπροσώπου παιδεύσθαι θέας, διπέρ, ὡς ὄντο, τοῖς πατράσιν αὐτῶν ὑπήρχοντι ποτὲ, καταφοιτώσῃς ἐπὶ τὸ δρός τὸ Σινᾶ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ προαναπειράζεις πάλιν, καὶ ὡς περ τινὶ χαλενῷ περιτρέπει πρὶς; τὸ χρῆγαι μὴ παγεῖαν ἔχειν ἐπὶ τῷ θεῷ τὴν διάληψιν, μηδὲ ὀρατὴν ἔστεσθαι ποτὲ τὴν ἀθέατον οὐσίαν φύσιν. «Οὐδεὶς γάρ πώποτε, φησι, τεθέαται τὸν Πατέρα.» Ἔστι δὲ πάλιν καὶ αὐτὸν ὑπαινίτεροι τὸν ἱεροφάνην Μωάσεα. «Φαντο μὲν γάρ ἀνοήτως; δὴ σφόδρα καὶ τοῦτο φρονοῦντες Ἰουδαῖοι, διὰ τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὸν γνόφον, αὐτὸν τεθέασθαι τὴν δόριτον τοῦ Θεοῦ φύσιν, καὶ τοῖς τοῦ σώματος ὄφθαλμοῖς κατιδεῖν διπέρ ἐστι κατὰ φύσιν τὸ ἀκήρατον κάλλος. Ἀλλ’ ἵνα μὴ τα γυμνότερον λέγων ἐπὶ τῷ πανεύφρω Μωάσει, δοκεῖ πως εὐτοὺς ἐπὶ τὸ σύνηθες παρορτύνειν ἄσθος, ἀδιορίστως τε ἄμα κατὰ πάντων καὶ ὡς ἐπ’ ἔκεινων φησιν.» Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα ἔγραψε τις. Μή γάρ δὴ τὰ ὑπὲρ τὴν φύσιν ἀπαιτεῖτε, φησι, μηδὲ εἰς τὸ πᾶσι τοῖς γεγονόσιν ἀνέρεατον παραλόγοις φέρεσθε ταῖς ὄρμαῖς. Ἀπέδρα τε γάρ καὶ διαλέληθεν ἡ θεία καὶ ἀπερινότος φύσις, οὐχ διπέρ τοὺς ἐν ἡμῖν ὄφθαλμοὺς δυνας μόνους, διλλήδη καὶ τοὺς ἀπάσης τῆς κτίσεως. Ἐν γάρ τῷ, οὐδεὶς, τὰ πάντα περισχυνέσται, διανεύον δὲ καὶ μόνον εἶναι τε ἐκ Θεοῦ, καὶ τεθέασθαι τὸν Πατέρα διοργόμενος, ἕξα τίθεις δηλονότι τῶν πάντων, καθ’ ὃν ἀν νοοῖτο τὸ Οὐδεὶς ἀποφατικῶς. Ἐπειδὴ δὲ ἔξω πάντων ἐστι, καὶ οὐδενὸς δρώντος τὸν Πατέρα, μόνος αὐτὸς τοῦ βλέπειν οὐχ ἀμαρτάνει, πῶς οὐκ ἀν νοοῖτο διεπόντες τὸν τρόπον, δουτο δὴ χάριν, καθάπερ ἡδη προειπομέν, πάντων εἶναι λεγόμενων παρὰ Θεοῦ, μόνος αὐτὸς ἐπὶ τὴν τοῦ γεννήσαντος ἀναβαίνει θέαν, διὰ τὸ εἶναι παρὰ Θεοῦ; Οὐκοῦν εἰρήσται μὲν ἐπὶ τῶν ποιημάτων καταχρηστικώτερον παρὰ Θεοῦ γάρ τὰ πάντα δημιουργητῶς; διὰ τὸ παρηχθαι δι’ αὐτοῦ πρὸς γένεσιν ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, καθ’ ἔτερόν τε καὶ διηθέστερον τρόπον, τὸ παρὰ Θεοῦ, ὡς ἐξ αὐτοῦ κατὰ

A peries. Scriptum enim est àlicubi de sanctis discipulis, quia tunc aperuit oculos eorum, ut intelligerent nimirum divinas Scripturas ⁶⁰. » ἀλλὰ θείας δηλονότι φωταγωγίας ἀναλαμπούσης ἐν ἡμῖν, πρὸς κατανόησιν τῆς θεοτυνεύστου Γραφῆς· εὑρίστες δὲ πάλιν καὶ πρὸς τοῦτο ἡμῖν ἐνεργὸν τὸν Υἱόν. Γέγραπται γάρ που περὶ τῶν ἄγρων μαθητῶν, ὃι τότε διήνοιξεν αὐτῶν τοὺς ὄφθαλμοὺς, εἰς τὸ νοεῖν δηλονότι τὰς ἀγίας Γραφάς.

VI, 46. Non quia Patrem vidit quisquam, nisi si qui est a Deo, hic vidit Patrem.

Prævidens rursum, ut Deus, revelationem Spiritus sancti non suscepturos, neque superhuius illam illuminationem intellecturos, sed præ multa temeritate petiituros ut Patrem licet contemplari, alique, ut ita dicamus, ipsomet ejus aspectu eruditiri, quod, ut existimabant, patribus eorum olim contigit, cum in montem Sina Dei gloria descendisset: eos denū revocat, ac frēno veluti quadam a tam crassa de Deo sententia retrahit, docetque non esse putandum invisibilēm naturam corporeis oculis cerni unquam posse ⁶¹. « Nemo enim, inquit, Patrem vidit unquam ⁶¹. » Videtur autem ipse rursus Moyses hic quoque subiunni. Existimabant enim, idque stultissime, Iudei, ex eo quod in caliginem ingressus erat, ipsum ineffabilem Dei spectasse naturam, et corporis oculis vidisse incorruptam illam natura sua pulchritudinem. Sed ne si apertius quiddam de sapientissimo illo Moyse diceret, videretur eos ad solitam animi perturbationem acuere, indeterminate de omnibus et quasi de illo ait: « Non quia Patrem vidit quisquam. » Nolite enim, inquit, poscere quae naturam excedunt, et quae creaturis omnibus invia sunt temerario impetu ne flagitatis. Fugit enim divina et incomprehensibilis illa natura non modo nostros, sed et creaturarum omnium oculos. Hac enim dictio, Nemo, omnia complectitur; cum autem se cum ex Deo esse, tamen vidiisse Patrem statuit, seipsum ex omnibus nimirum excludit, de quibus intelligenda vox illa est, Nemo, negative. Cum ergo extra omnia sit, et nemine Patrem vidente, solus eum ipse videat: **349** numquid in omnium numero non esse censendus est, ut unus ex ipsis, sed extra omnia, ut supra omnia? Et si, cum a Deo omnia existere dicantur, ac nemo Patrem videat, omnia enim a Deo, ut Paulus ait ⁶², solus ipse eum videt: illud, A Deo, recte intelligemus de ipso solo, quasi dicat, Ex substantia Patris. Si enim ita nobis est, quam ob causam, ut antea diximus, cum omnia plane a Deo esse dicantur, solus ipse ad Patris visionem ascendit, propterea quod est a Deo? Quapropter de creaturis abusive quidem dicetur. A Deo enim sunt omnia opifici ratione, propterea quod in ortum per eum educta sunt. De Filio vero, alio quodam ac veriore modo, illud, A Deo, pro Ex ipso secundum naturam, dicetur. Quare cum nec in omnium numero sit positus, sed extra omnia existat; et supra omnia cum Paire, non in eadem

⁶⁰ Luc. xxiv, 45. ⁶¹ Exod. xxviii, 20. ⁶² Joan. i, 18. ⁶³ Cor. xi, 42.

infirmitate cum omnibus erit, maxime cum ejusdem naturae cum iis non sit, sed tanquam ad Genitoris naturam recurrens, eum utique videbit ex quo est. Quomodo vero aut qua ratione vel ipse Patrem videat, aut vicissim videatur a Patre, lingua nostra nequit explicare: existimandum tamen id modo fieri divino.

VI, 47. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam eternam.

Fides itaque janua et iter est ad vitam, et a corruptione ad incorruptionem redditus. Mirari porro licet auditoribus singularem in his dispensationem. Quia enim cernit eos nihil plane intelligere, neque putare prophetarum dictis fidem habendam esse, imbecillitatem eorum ad fidem ex rationibus humanis profectam jurejurando praecidit. Luculentis autem praeuiis fidelibus propositis, non secus ac quibusdam machinis eos vel nolentes trahit, et ad id quod praedicatur impellit. Quid enim praestabilius eterna vita esse potest iis quibus mors acerba et corruptionis casus duri videntur? Magistri porro sapientis est, qualibet via ad vitam ducente imperitos ac recordes in melius revocare. Ipse vero cum **350** eterna vita sit, seipsum credentibus traditurum pollicetur quod est, « inhabitare Christum in cordibus nostris per fidem ».¹⁸

Audet δὲ ὑπάρχων τὴν αἰώνιον ζωήν, ἐντὸν τοῖς κατοικῆσαι Χριστὸν ἐν ταῖς χαρδίαις ἡμῶν διὰ τῆς πιστεώς.

CAP. II.

Quod vivificum sit sanctum Christi corpus, ubi veluti de pane loquitur suo corpore.

VI, 48-50. Ego sum panis vita. Patres vestri manducarerunt manna in deserto, et mortui sunt. Hic est panis de cælo descendens, ut si quis ex ipso manducaretur, non moriatur.

Clare admodum in his videre licet quod ab Isaia propheta praedictum est: « Manifestus factus sum non quærentibus me, inventus sum ab his qui me non interrogabant. Dixi, Ecce ego, genti qui non vocaverunt nomen meum. Expandi manus meas tota die ad populum incredulum et contradicentem ».¹⁹ Sermonis enim pelle detracta, et veste, ut ita dicam, prorsus relecta, nude jam seipsum Israelitis exhibet, dicens: « Ego sum panis vita: » ut hinc discant, si velint corruptionis iamunes esse, et ipsam ex prævaricatione ingruentem mortem exuere, necessario accedendum esse ad participationem ejus qui vivificare potest, et qui corruptionem delet, ac mortem destruit: proprium enim istud revera et convenientissimum vitæ secundum naturam opus est. Quoniam autem patribus suis datum esse manna in deserto asserentes, panem qui revera de cælo descendit, id est Filium, non suscepserunt, illico figuram cum veritate necessario comparat, ut ita agnoscant non esse

Α φύσιν λελέξεται. Διὸ τοῖς πᾶσιν οὐ συναριθμούμενος, ἀλλ' ἔξω πάντων ὑπάρχων, καὶ ἐπάνω πάντων μετὰ Πατρὸς, οὐ συνασθεῖται τοῖς πᾶσιν, ἵτε δὴ τῆς ἐκείνων ὄμοφυλας ἐξηρημένος, ὃς δὲ εἰς τὴν τοῦ γενῆσαντος ἀνατρέχων φύσιν, κατέβεται πάντως τὸν ἐπάνω πέρι ἐστι. Τὸ δὲ ὅπως, ἢ κατὰ τινὰ τρόπουν, ἢ αὐτὸς θεωρήσει τὸν Πατέρα, ἢ ἀδ πάλιν παρὰ Πατρὸς ὄρθησεται, τῆς μὲν ἡμετέρας γλώττης οὐκ ἔργον εἰπεῖν· οἰτέτον δὲ οὖν δῆμος θεοπρεπῶς.

Ἄμητη, ἀμητή λέγω ὑμῖν, σ πιστεύων εἰς τὴν δικαιίαν τοῦ Ιησοῦ.

Θύρα τοιχορούν, καὶ δόδος εἰς ζωὴν τὴν πίστιν, καὶ ἀπὸ φθορᾶς εἰς ἀφίερσταν ἀναδρομή. Θαυμάσου γε μήν τούδεν δίτον παρέσται τοῖς ἀκρωμάνοις, καὶ τὴν ἐν τούτοις οἰκονομίᾳν. Ἔπειδὴ γάρ οὐδὲν τὸ παράπονον συνέντας αἰσθάνεται, ἀλλ' οὐδὲ διὰ προσῆκοι τοῖς τοιχοφρητῶν ὑποπειθεσθαι λόγιας οἰομένους ὅρφ, τὸ μὲν δοῦνον ἦν ἀσθενῶν εἰς πίστειν ὡς τὰς λογισμῶν ἀνθρώπινων, δρκῷ τῷ πρὸς ἀλήθειαν ὑποτέμνεται. Γέρας δὲ τοῖς πιστεύουσι προτιθεὶς τὰ ἀξιοτίλατα, καθάπερ τισὶν ὀλχοῖς, ἐπιθυμίας δηλονότι ταῖς εἰς αὐτά, μονονούχη καὶ οὐκ ἐκόντας ἐκβιάζεται, καὶ διατείκει βαδίζειν ἐπὶ τὸ κηρυττόμενον. Τί γάρ ἀν γένοιτο τῆς αἰώνιος ζωῆς προτιμέτορν, τοῖς οἷς γε παρὰς ὁ θάνατος, καὶ τὰς ἐκ τῆς φθορᾶς ἀναφαίνεται πάθη; Πλέποις δὲ ἀν καὶ τοῦτο σορῷ διδαστελλεῖ, τὸ διὰ τούτου φημι τῆς εἰς ζωὴν καλούσης οὐδοῦ τοὺς ἐκύντες τις πιστεύουσιν ἐπιδίσειν ἐπαγγέλλεται, διπερ ἐστι τὸ πιστεως.

C KΕΦΑΛ. Β.

Οτι ζωοποιὸν τὸ δίπτον σῶμα Χριστοῦ, δὲ οὐδὲ περὶ δροῦν δηστὶ τοῦ ιδίου σώματος.

Ἐγώ εἰμι ὁ ἀρτος τῆς ζωῆς. Οἱ κατέρες ὑμέντοι διφαγοτ τὸ μάττα ἐν τῇ φρήμᾳ, καὶ ἀσθενον. Οὐτός ἐστιν ὁ ἀρτος δὲ τοῦ οὐρανοῦ καταβάλων, ἵνα τις δέ αὐτοῦ φάγῃ, καὶ μὴ ἀσθέσῃ.

Σαφῶς δὴ λίαν ἐν τούτοις ἐκείνῳ καταδέσθει παρέσται τὸ διὰ τοῦ προφήτου παραναφούμενον Ἰησαῖον· « Ἐμφανῆς ἐγενόμην τοῖς ἔμμα τῇ ζητώντι, ηὔρεθην τοῖς ἔμμα τῇ μὴ ἐπερωτώσιν. Εἴτη, Ἰδού εἰμι, ὁ θύμοι, οἱ οὐκ ἐκάλεσαν τὸ δνομά μου. Ὁλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χειράς μου πρὸς λαὸν ἀκιθῶντα καὶ ἀντιλέγοντα. » Ὁλην γάρ τοῦ λόγου τὴν λειθηρίδα περιελῶν, καὶ πέσαν, ἐν' οὐτως εἶπε, περισταλήν ἀποστήσας, ἀκατακαλύπτως ἥδη τοῖς ἐξ Ιερατὴλ ἐκατὸν ἐμφανίζει λέγων· « Καὶ γάρ εἰμι ὁ ἀρτος τῆς ζωῆς, » ἵνα δὴ μάθοιεν, ὡς, εἰπερ ἔχουσι: θελτὸν τὸ κρείττους εἶναι τῇ φθορᾶς, καὶ αὐτὸν τὸν εἰς παραβάσεως ἐπιστήψαντα θάνατον ἀποδύσασθει, δεῖσει βαδίζειν αὐτοὺς εἰς μετάληψιν τοῦ ζωοποιῆσιχύντος, καὶ ἀφανίζοντος μὲν τὴν φθορὰν, καταργοῦντος δὲ καὶ τὸν θάνατον· Ἐργον γάρ δινεις τούτης κατὰ φύσιν ζωῆς ίδιων τε καὶ πρεπωδότεσσον. Ἔπειδὴ δὲ δεδόσθαι τὸ μάννα κατὰ τὴν ἔργην τοῖς πατέρασιν αὐτῶν διαθεσαιούμενοι, τὸν ἀρτον ἀληθεῖ τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταφοιτήσαντα, τούτε ἐστι τὸν Γάγ.

¹⁸ Ephes. iii, 17. ¹⁹ Isa. lxv, 1, 2.

οὐκ ἀδέχοντο, ἀναγκαίαν τοῦ τύπου πρὸς τὸ ἀληθὲς ποιεῖται τὴν σύγχρονον, ἵνα οὕτως εἰδεῖεν οὐκ ἐκεῖνον δυτα τὸν ἄρτον τὸν ἐξ οὐρανοῦ, ἀλλὰ ὅν τὴν πράτηματος πείρα τοιοῦτον κατὰ φύσιν δυτα δειχνύει. Οἱ μὲν γάρ ὑμέτεροι, φησι, πατέρες τε καὶ πρόγονοι φαγόντες τὸ μάννα, τῇ τοῦ σώματος φύσει τὸ χρέος ἀποδεδώκασι, πρόσκαιρον δι' ἐκεῖνου τὴν ζωῆν ἀποκερδάναντες, καὶ ἐφήμερον τὴν ἐξ αὐτοῦ τροφὴν τῇ σαρκὶ προσκομίζοντες, τὸ μῆτη παραυτίκα τεθνάναι μόδις ἐπραγματύνοντο. Εἴη δὲ ἡ ἁγαργεστάτη, φησιν, ἀπόδειξις τοῦ μῆτη πρὸς εἶναι τὸν ἐξ οὐρανοῦ κατὰ τὸ ἀληθέστερον, τὸ μηδαμόθεν εἰς ἀφθαρτὸν ὥφελεσθαι δι' αὐτοῦ τὸν δειπνούς μετεσχηκότας. Σημεῖον δὲ πάλιν ὅμοιως τοῦ κυρίου τοῦ καὶ ἀληθῶς ἄρτον εἶναι ζωῆς τὸν Γιὸν, τὸ καὶ αὐτῶν ἀναδείχνυσθαι χρείττονας τῶν ἐκ θανάτου δεσμῶν τοὺς ἄπαντας μετεσχηκότας, καὶ ἀνακεχραμένους τρόπον τινὰ διὰ τῆς κοινωνίας αὐτῷ. Ὅτι γάρ πάλιν εἰς εἰκὼνα μᾶλλον, η σκιάν, τοῦ Χριστοῦ τὸ μάννα λαμβάνεται, καὶ τὸν ἄρτον ὑπεδήλου τῆς ζωῆς, αὐτὸ δὲ οὐκ ἡν δ τῆς ζωῆς ἄρτος, εἰρηται μὲν ἡμῖν διὰ πολλῶν. Συνεργεῖ δὲ πῶς καὶ δ Ψαλμῳδὸς ἐν πνεύματι βοῶν· « Ἀρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς, ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἀνθρώπως. » Δοκεῖ μὲν γάρ πως ὁ λόγος ἐπὶ τοῖς ἐξ Ἱερατὴλ εἰρῆσθαι παρὰ τοῦ Πνευματοφόρου, ἔχει δὲ οὐχ οὖτα τὸ ἀληθές, ἐφ' ἡμῖν δὲ μᾶλλον δ τῶν εἰρημένων σκοπὸς συντείνεται. Ἡ γάρ οὐκ εὐηθεῖς καὶ ἀνόητον κομιδῇ, τοὺς δυτας κατὰ τὸν οὐρανὸν ἀγίους ἀγγέλους, καίτοι φύσιν λαχόντας τὴν ἀσώματον, παχυτέρας μετισχεῖν αἰεσθαι τροφῆς, καὶ δεῖσθαι βοηθημάτων εἰς τὸ διακρατέσθαι πρὸς ζωὴν, ὁποῖων περ ἀν καὶ ταῦτι τὸ ἐκ γῆς ἐπιειμήσαι αῶμα; Ἄλλ' οὐδέν, οἶμαι, χαλεπὸν ἐννοεῖν, ὡς ἐπείπερ εἰσι πνεύματα, τοιαῦτης ἀν δέοντο καὶ τροφῆς, πνευματικῆς δηλοντει καὶ νοητῆς. Πώς οὖν ἄρτος ἀγγέλων τοὺς τῶν Τουδαίων προγόνοις κεχορηγήσθαι λέγεται, εἰ ἀληθεύει ταῦτα βοῶν δ προφῆτης; Ἄλλ' έστι δῆλον, ὡς ἐπείπερ ἡν τὸ μάννα τὸ τυπικούντες εἰκόνα Χριστοῦ, τοῦ συνέχοντος τε καὶ διακρατοῦντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα, καὶ ἀποτρέψοντος μὲν ἀγγέλους, ζωογονοῦντος δὲ τὸ ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ ὡς ἐν σκιαις ὑποδηλούμενον δύναματος τοὺς ἀγίους ἀγγέλους γενθεστέρας μετισχεῖν τροφῆς, παχείας ὡσπερὲννοίας, τῆς ἐπὶ τῷ μάννῃ φημι, καὶ οὐχ ἐκόντας ἐξέλκων τοὺς ἀκρωμένους, ἀνακοιζῶν δὲ πῶς εἰς λόγον πευματικὸν, τὸν ἐπ' αὐτῷ δηλοντις τῷ Χριστῷ, δε καὶ αὐτῶν ἄρτος τῶν ἀγίωντος τὴν ἀγγέλων. Οὐκοῦν οἱ μὲν φαγόντες τὸ μάννα, φησι, τετελευτήκασιν, ὡς οὐδεμιᾶς δηλοντει ζωῆς μετουσίων παρ' αὐτοῦ δεξάμενοι. Οὐ γάρ ἡν δυτας ζωηποιόν, λιμοῦ δὲ μᾶλλον ἐπίκουρον σαρκικοῦ, καὶ ὡς ἐν τύπῳ ἀληθεστέρου παραληφθέν. Οἱ δὲ τὸν ἄρτον ἐν διατοτοῖς εἰσκομίζοντες τῆς ζωῆς, γέρας ἔχουσι τὴν ἀθανασίαν, φθορᾶς τε καὶ τῶν ἐκ ταύτης κακῶν παντελῶς ἀλογήσαντες, πρὸς ἀμήρυτόν τε καὶ ἀτελεύτητον βίου τοῦ κατὰ Χριστὸν ἀναβήσονται μῆκος. Διαλυμανεῖται δὲ τοῖς περὶ τούτων ἡμῶν λόγοις οὐδέν τὸ καὶ ἀπογεύεσθαι δεῖν θανάτου σαρκικοῦ διὰ τὸ φύσει πρέπον, τοὺς ἐν μεταλήψει γεγονότας τοῦ Χριστοῦ, διτι καν εἰ τῷ δη τούτῳ περιστοιθαίνοντες τέλει πάθωσι: τὸ ἀνθρώπινον, ἀλλ', ὡς δ Παῦλος φησι, ζῶσι τῷ ζεψί ζήσειν μᾶλλοντες.

A illum panem qui de cœlo descendit, sed quem experientia talem secundum naturam esse declarat. Vestri enim, inquit, patres et maiores manducando manna corpori consulebant temporariam ex hoc cibo vitam percipientes, et diurnam escam carni afferentes, vix consequebantur ne statim interiret. Quod autem cibus ad immortalitatem iis qui illo vescebantur nequaquam conduceret, argumentum certissimum est panem de cœlo revera illum non esse. Contra vero, signum est Filiū propriæ ac vere vitæ panem esse, quod qui semel ejus 351 facti sunt, et ei per communionem quodammodo immisti sunt, ipsis quoque mortis vinculis redduntur potiores. Quod enim pro imagine vel umbra Christi manna sumatur, et panem vitæ significet, sed vita pauli non sit, multis antea diximus. Nobis autem quodammodo suffragatur Psalmista clamans in spiritu: « Panem cœli dedit eis; panem angelorum manducavit homo ». Vi detur enim id de Israelitis a Propheta dictum esse: sed non ita est, imo vero ad nos potius pertinet. Nonne enim stultum ac dementiae plenissimum est existimare sanctos angelos, qui in celo sunt, licet incorpoream sortiti sint naturam, crassiore cibo vesci, et iis adjumentis ad vitam conservandam opus habere, quæ terrenum hoc corpus expedit? At difficile non est intelligere quod, cum sint spiritus, cibo quoque spirituali et intellectuali indigent. Quonodo ergo panis angelorum majoribus Iudeorum traditus esse dicitur, si vere haec a Propheta dicuntur? Atqui manifestum est quodcum manna esset typus et figura Christi, qui omnia in esse continet ac corroborat, et nutrit quidem angelos, terrena vero viviscat, veritatis nomine id quod tanquam in umbra significatur Propheta vocabat, ex eo quod non possint angeli terreno illo cibo uti, auditores etiam invitatos a rudi et crassa illa manna consideratione abstrahens, et ad rationem spiritalem ipsius Christi nimirum, qui et ipsorum sanctorum angelorum panis est, reducens. Quare, qui manducaverunt manna, inquit, mortui sunt, utpote qui nullam ab eo vita participationem acceperint. Non erat enim profecto viviscum, sed adversus famem corporis re medio erat, et veri manna typus. Qui vero panem in se vitæ suscipiunt, præmium immortalitatem habebunt, et corruptionis, cæterorumque malorum expertes ad æternum et perpetuum illud vita Christianæ spatium ascendent. Nec obstat quod iis qui facti sunt Christi participes necessario mors gnostanda sit. Nam licet humanitus eis mors accidat, tamen, ut Paulus ait¹⁴, vivunt Deo victuri.

B C D

¹⁴ Psal. lxxvii, 25. ¹⁵ Rom. vi, 10.

352 VI, 51, 52. *Ego sum panis vivus qui de cælo descendit. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in eternum.*

« *Badem vobis scribere, mibi quidem haud pigrum, vobis autem necessarium* ¹¹, » inquit alicubi divinus ille Paulus, ex ipsis, opinor, Salvatoris verbis id edoctus. Quemadmodum enim seris ulceribus non uno medicamento opus est, sed multiplicitate remediorum, eoque jugi et continuo tandem expugnantur: sic animo contumaci ac praefracto crebra et continua a magistris subsidia adhibenda esse reor; nec enim una tantum admonitio deliniet, sed identidem licet iisdem verbis repellit. Sæpe itaque Salvator eumdem sermonem Judæis iuiculans varie proponit, modo quidem sénigmate et obscuritate multa involutum, modo rejecta tunica nudum et apertum, ut nisi crediderint, condemnationem non effugiant, sed mali male perent, in suam ipsi perniciem gladium stringentes. Nihil igitur occultans demum Christus ait: « *Ego sum panis vivus, qui de cælo descendit.* » Illud manna typus erat, inquit, et umbra, et imago. Audite palam nunc, et aperte: « *Ego sum panis vivus.* Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in eternum. » Qui ex illo manducarunt, mortui sunt; non erat enim vivificus. Qui autem manducat hunc panem, id est, me, sive carnem meam, vivet in eternum. Cavendum itaque ne obdurescamus pie-tatis sermonibus, Christo nos non semel, sed multoties ad se vocante. Dubium quippe non est, quin gravissimorum criminum rei futuri sint qui extrema ducti vecordia et per immanem incredulitatem rerum optimarum magistro impudenter insulkare non verentur. Quare de Judæis insit: « *Si non venissem, et locutus fuissem eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo* ¹². » Nam qui auribus accepimus verbum salutis in cor non admiserunt, mitiorem forsitan reperient judicem, nullo modo audisse causantes, licet **353** rationem ob id reddituri sint quod querere neglexerunt. Sed qui sæpe iidem admonitionibus ac sermonibus ad investiganda quæ sibi prosint erudiuntur, seipso autem rebus optimis stulte defraudant, acerbissime punientur, ac velut in offensum judicem incurvant, dementiae suis excusationem, qua eum placare possint, repe-rire non valentes.

συναστάτων λόγον. Οἱ δὲ καὶ πολλάκις διὰ τῶν αὐτῶν νουθεσιν ἐκπαιδαγωγούμενοι, σφᾶς δὲ αὐτοὺς ὅτι χρή τῶν καλλίστων εἰσηγοῦνται καλασσιν, καὶ οἷον λελυπημένω περιπεσοῦνται τῷ κρίνοντι, πρέφασιν τῆς ἀπονοίας δισυναστάτων.

VI, 52. Et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.

Morior, inquit, pro omnibus, ut omnes viviscem per meipsum, et carnem omnium carne mea redemi. Morietur enim mors in morte mea, et mecum simul quæ corruit, inquit, hominum natura

Ἐτώ εἰμι δὲ ἄρτος δὲ ζῶν δὲκ τοῦ οὐρανοῦ κατα-
σάς. Εάρ τις φάγῃ ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰώνα.

« Τὰ αὐτὰ λέγειν ὑμῖν, ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνήρων, ὑμῖν δὲ ἀστραλές, » ἐπιστέλλει τις αἰν διεσπεσίος Παῦλος, δὲ αὐτῶν, οἵμαι, καὶ τοῦτο τῶν τοῦ Σωτῆρος πεπαιδευμένος ἡμάτων. « Θν τερ γάρ τρόπον τοῖς ἀγριαίνονται τῶν τραυμάτων οὐχ ἐνδεῖ δεῖ φαρμάκου προσβολῆς, πολυειδούς δὲ μᾶλλον τῆς θεραπείας καὶ οὐχ ἀπαξ τυχὸν προσκομιζομένης, ἀλλὰ τῇ συνεγείρ τῆς ἐπαγωγῆς ἐκπολιορκούσης τὸ πάθος. οὕτως οἴ-
μαι δεῖν καὶ ἀπηνεστάτη ψυχῇ, καὶ νῦν κατεσκλήστη, συχνὰς ἐπαρτύεσθαι, καὶ ἀλλεπαλλήλους λέναι τὰς ἐκ τῶν διθεσκάλων ἐπικουρίας καταπαλθέξαι γάρ ἂν εἴη μή διὰ μιᾶς καὶ πρώτης θυγατῆρεως, ἀλλὰ γε διὰ τῆς καὶ ἐσπῦθις προσκομιζομένης αὐτῷ, καὶ εἰ διὰ τῶν αὐτῶν ἔρχοιτο λόγων. Πολλάκις τοιχαροῦν διεσπεσίος ποικίλως, ποτὲ μὲν αἰνιγματώδη, καὶ ἀσαφείᾳ πολλῇ κατημαριεσμένον, ποτὲ δὲ διπλῆς ἀπάσης ἀπηλλαγμένον, ἀφειμένον τε καὶ ἀνετον, ἵνα λοιπὸν ἀπειθίσαντες, μηδενὸς ἔτι δέοντο πρὸς κατά-
κρισιν, κακοὶ δὲ ἀπόλοιντο κακῶς, αὐτὸς τῆς ἐν-
τῶν κατωθοῦντες τῆς ἀπωλεῖας τὸ ξέφος. Οὐδὲν τοι-
χαροῦν ἐπικιρψάμενος ἔτι φησὶν διεσπεσίος: « Ἐγώ εἰμι δὲ ἄρτος ζῶν δὲκ τοῦ οὐρανοῦ κατασάς. » Ἐκεῖνο τύπος δην, φησὶν, καὶ σκιά, καὶ εἰκὼν. Ἀκούσατε διε-
ρήθην δῆρη καὶ οὐ κεκαλυμμένως. « Ἐγώ εἰμι δὲ
ἄρτος δὲ ζῶν. » Εάν τις φάγῃ ἐκ τοῦ ἄρτου τούτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰώνα. » Οἱ δὲ ἐκείνου φαγόντες
ἀπειθάνονται διάρροιαν, οὐχ ἀπαξ τὴν ήματος. « Ο δὲ τούτον τούτων τὸν ἄρτον, τοῦτο ἔστιν ἄρτος, δῆτε τὴν σάρκα τὴν ἐμήν, ζήσεται εἰς τὸν αἰώνα. Παραφυλακτέον τοιχαροῦν,
καὶ παρατητέον ὁμοῦ τὸ σκληρύνεονται τοῖς εἰς εὐ-
σέβειαν λόγοις, οὐχ ἀπαξ τὴν ήματος, ἀλλὰ καὶ πολλάκις
μεταπειθόντος τοῦ Χριστοῦ. Εἴη γάρ δὲν οὐκ ἀμφι-
λογοῦν, ἃς ἔνοχοι πάντες ἔσονται παγχαλέπους ἀγρι-
ματινοῖς, οἱ πρὸς ἐχάρτην ἐκνευκότες ἀπόνοιαν, καὶ
δε' ὑπερμέτρου τῆς ἀπειθείας ἐμπαροινεῖν οὐ παραι-
τούμενοι: τῷ τῶν καλλίστων εἰσηγητῇ. Διὰ τοῦτο φησὶ
περὶ τῶν Ἰουδαίων, « Εἰ μή ἤλθον, καὶ ἀλλήλοις αὐ-
τοῖς, ἀμαρτίαν οὐκ εἰχοσαν· νῦν δὲ πρόφασιν οὐκ
ἔχουσι περὶ τῆς ἀμαρτίας αὐτῶν. » Οἱ μὲν γάρ οὐδα-
μῶς διὰ τῆς ἀκοῆς εἰς καρδίαν εἰσώκεισμένοι: τῇ
σωτηρίᾳ τὸν λόγον, τὴμερωτέρῳ τυχὸν περιτεῦνται:
τῷ κριτῇ, τὸ μηδὲλως ἀκοῦσαι προτείνοντες, εἰ καὶ
διτις μάλιστα τὸν ἐπὶ τῷ μὴ ζητήσαι μαθεῖν ἀποδί-
κον τοῦ καταστάτων τοῦ λόγου εἰς τὴν τοῦ συμφέροντος θέρα-
ντας ἐν θαυμάτῳ τῷ ἐμῷ, καὶ συναναστήσαται μη,

Καὶ δὲ ἄρτος δὲ δὲκ τὸν αἰώνα η σάρξ μού ἔσει,
ἡρ ἔτι δὲκ τὸν αἰώνα υπὲρ τῆς τοῦ καθεσμού ζωῆς.

« Αποθνήσκω, φησὶν, υπὲρ πάντων, ἵνα πάντες
ζωσοποιήσω δι' ἐμαυτοῦ, καὶ ἀντίτιντρον τῆς ἀπάντων
εσρκός τὴν ἐμὴν ἐποιησάμην. Τεθνήσεται γάρ δὲ
νεκτός ἐν θαυμάτῳ τῷ ἐμῷ, καὶ συναναστήσαται μη,

¹¹ Philip. iii, 1. ¹² Joan. xv, 22.

φησὶν, ἡ πεσοῦσα τῶν ἀνθρώπων φύσις. Γέγονα γάρ τις οὐτούτου καθ' ὑμᾶς, ἀνθρωπὸς δηλονότι εἰς σπέρματος Ἀδρακύ, ἵνα κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὅμοιωσῶ. Συνεῖ; δὲ τοῦτο καλῶς, διπέρ αἱρίως ἡμῖν ἔφη Χριστὸς, καὶ αὐτὸς φησιν δι μακάριος Παῦλος· «Ἐπει οὖν τὰ παιδία κεκοινώντεν αἷματος καὶ σαρκὸς, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸν κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τοῦτ' ἔστι, τὸν διάβολον.» Οὐ γάρ ἦν ἐτέρως; τὸν τὸν κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου καταργηθῆναι ποτε, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν θανάτον, εἰ μὴ δέδωκεν ἔαντον ὑπὲρ ἡμῶν δι Χριστὸς, εἰς ὑπὲρ πάντων ἀντίτυπον· ἦν γάρ ὑπὲρ πάντας. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν Ψαλμοῖς ποὺ φησιν ἕαντὸν ὑπὲρ ἡμῶν διπέρ αἵματον ἰερεῖον ἀνατιθεῖς τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ· «Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἡθέλησας, σῶμα δὲ κατηρίσας μοι. Ολοκαυτώματα καὶ περὶ ἀμαρτίας οὐκ ἡνδρίχησας· τότε εἰπον· Ἰδοὺ ἡμών. Ἐν κεφαλῇ βιθίου γέρρωπας περὶ ἐμοῦ, τοῦ ποιῆσαι τὸ θάλημά του, δι Θεός μου, ἡδουλήθην.» Ἐπειδὴ γάρ αἷμα ταύρων καὶ τράγων, καὶ σποδὸς δικαλέων οὐκ ἔξήρκει πρὸς ἀποκάθαρσιν ἀμαρτίας, ἀλλ' οὐδὲ ἡ τῶν ἀλόγων σφαγὴ κατήργησεν ἀν ποτε τοῦ θανάτου τὸ κράτος, αὐτὸς εἰσεβίνει Χριστὸς τρόπον τινὰς διπέρ ἀπάντων ὑφέξων δίκας. «Τῷ γάρ μάλιστα πάντοι ἡμεῖς ἱάθημεν, ὡς δι προφήτης φησι, καὶ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνηγέκεν ἐν τῷ σύμπαντι αὐτοῦ εἰς τὸ ξύλον.» Ἐσταυρώθη δὲ ὑπὲρ πάντων, καὶ διὰ πάντας, ἵνα ἔνδις ὑπὲρ πάντων ἀποτεθνήστος, οἱ πάντες ζήσωμεν ἐν αὐτῷ· οὐ γάρ ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ θανάτου, ἀλλ' οὐδὲ ἀν τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς κατεκράτησεν ἡ φθορά. Ότι δὲ ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς τὴν ἕαντον προστήγαγε σάρκα Χριστὸς, καὶ διὰ τῶν αὐτοῦ γνωσόμεθα λόγων. «Πάτερ γάρ, φησιν, ἄγιε, τήρησον αὐτούς.» Καὶ πάλιν· «Ὕπερ αὐτῶν ἔγω ἀγιάζω ἐμαυτὸν.» Ἔαυτὸν δὲ φησιν ἀγιάζειν ἐν τούτοις, οὐκ εἰς ἀγιασμὸν ὥφελῶν τὸν ἐν καθάρσει φυχῆς ἡτοι πνεύματος, ὡς ἐφ ἡμῶν νοούμενον, ἀλλ' οὐδὲ τὴν τοῦ ἀγίου Πνεύματος μέθεξιν· ἦν γάρ ἐν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα φυσικῶς· ἦν τε καὶ ἔστιν ἥγιος ἀεὶ, καὶ ἔσται κατὰ τὸ διηνεκές· τὸ δὲ ἀγιάζω φησιν ἐν τούτοις, ἀντὶ τοῦ, ἀνατίθημι καὶ προσάγω καθάπερ διμαρμόνιον εἰς δομήν εὐωδίας. Ἡγιάζετο γάρ, ἡτοι κατὰ νόμουν ἐκελεύθη ἄγιον τὸ τῷ θυσιαστηρίῳ προσκομιζόμενον. Δέδωκε τοιχαρύων ὑπὲρ τῆς ἀπάντων ζωῆς τὸ Ιδίον σῶμα Χριστὸς, ἐνοικίζει δὲ πάλιν ἡμῖν δὲ αὐτοῦ τὴν ζωὴν· καὶ διπάς, ἐρῶ κατὰ δύναμιν. Ἐπειδὴ γάρ δι ζωοποιὸς τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐνώφηκε τῇ σαρκὶ, μετεσκεύασεν αὐτὴν εἰς τὸ Ιδίον ἀγαθὸν, τοῦτ' ἔστι τὴν ζωὴν, καὶ ὅλως αὐτῇ κατὰ τὸν ἀρρήστον τῆς ἐνώσεως λόγον συμβεβηκὼς ζωοποιὸν ἀπέδειξε, καθάπερ οὖν ἔστι κατὰ φύσιν αὐτός. Διὰ τοῦτο ζωοποιεῖ τοὺς μετέχοντας αὐτοῦ τὸ σῶμα Χριστοῦ· ἐξελαύνει γάρ τὸν θάνατον, θταν ἐν τοῖς ἀποτεθνήσουσι γένηται, καὶ ἐξιστησι φθοράν, τὸν τὴν φθορὰν ἀφανίζοντα λόγον τελείως ἀνθένον ἐν ἔστιν.

Ἀλλ' ἐρεῖ τις τυχόν, εἰς τὴν τῶν κεκοιμημένων

⁷⁹ Rom. viii, 29. ⁸⁰ Hebr. ii, 14. ⁸¹ Psal. xxxix, 7-9; Hebr. x, 5-7. ⁸² Isa. lxxi, 5. ⁸³ I Petr. ii, 24. ⁸⁴ Joan. xvii, 11. ⁸⁵ Ibid., 19.

A resurget. Factus enim idecirco sum vobis similis, homo nimirum ex semine Abraham, ut per omnia fratribus assimiler⁸⁶. Quod cum recte intelligeret quoque beatus ipse Paulus ait: «Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiiter participavit eisdem, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est dia-bolum⁸⁷.» Nec enim aliter unquam destrui poterat is qui mortis habet imperium, adeoque mors ipsa, nisi dedisset seipsum Christus pro nobis, unus redemtionem pro omnibus: erat enim supra omnes. Proindeque in Psalmis ait alicubi seipsum pro nobis quasi hostiam immaculatam offerens Deo ac Patri: «Sacrificium et oblationem nolusti, corpus autem perfecisti mihi. Holocausta et pro peccato B non postulasti: tunc dixi: Ecce venio. In capite libri scriptum est de me, ut facherem voluntatem tuam, Deus meus, volui⁸⁸.» Cum enim sanguis taurorum et hircorum, et juvencarum cinis non sufficeret ad expiandum peccatum, sed nec brutorum animalium cædes mortis imperium destruere unquam posset, ipse Christus infert se quodammodo poenas passurus pro omnibus. «Livore enim ejus sanati sumus, ut ait propheta⁸⁹, et peccata nostra in corpore suo ipse pertulit super lignum⁹⁰.» Crucifixus autem est pro omnibus et propter omnes, ut uno pro cunctis mortuō, omnes vivamus in ipso: nec enim fieri poterat ut morti obnoxia esset, aut corruptioni succumberet secundum naturam vita. Quod autem pro mundi vita suam C 354 carnem Christus obtulerit, ex ejus porro verbis agnoscemus: «Pater enim, inquit, sancte, serva eos⁹¹.» Et rursus: «Pro eis ego sanctifico me ipsum⁹².» Hic autem sanctificare seipsum ait, non sanctificatione et [purgatione] animæ aut spiritus, quemadmodum nos sanctificari dicimur, sed neque participatione sancti Spiritus: erat enim in eo Spiritus naturaliter, eratque et est sanctus, et in perpetuum erit; sed Sanctifico ait, pro consecro et offero quasi hostiam immaculatam in odorem suavitatis. Sanctificabatur enim, sive sanctum juxta legem vocabatur id quod super altare offerebatur. Dedit ergo suum corpus Christus pro vita omnium, et per ipsum D rursus in nobis vitam inserit: quoniam autem pactio, dicam pro viribus. Postquam enim viviscum illud Dei Verbum in carne inhabitavit, in suum bonum eam, hoc est ad vitam reformatum, et omnino ei ineffabili unionis modo conjunctum, vivificam reddidit, non secus ac ipsum est secundum naturam. Proinde Christi corpus vivificat eos qui ejus sunt participes: expellit enim mortem cum fuerit in morti obnoxiosis, et corruptionem removet, rationem in seipso pariens, quæ corruptionem perfecte deleat.

Sed dicet forsitan aliquis, resurrectionem mor-

⁸⁶ Rom. viii, 29. ⁸⁷ Hebr. ii, 14. ⁸⁸ Psal. xxxix, 7-9; Hebr. x, 5-7. ⁸⁹ Isa. lxxi, 5. ⁹⁰ I Petr. ii, 24. ⁹¹ Joan. xvii, 11. ⁹² Ibid., 19.

tuorum mentis oculo attente considerans : Enim vero qui sicut in Christum non suscepserunt, nec facti sunt ejus participes, resurrectionis tempore non reviviscent. Quid ergo? nonne omnis creatura quæcunque in mortem lapsa est, revocabitur ad vitam? Ita sane: resurget omnis caro: suscitatum enim iri mortuos propheta prænuntiat. Ad omnem quippe humanitatem illud per resurrectionem Christi mysterium pertinere statuimus, et in ipso ac primo nostram omnem naturam corruptione liberatam esse credimus. Omnes enim resurgent juxta similitudinem ejus qui propter nos excitatus est, et qui omnes sicuti erat homo in seipso continet. Et quemadmodum in primo Adamo inclusi sumus in mortem, sic in eo sursum qui primogenitus est propter nos a mortuis cuncti resurgent: « Sed qui bona quidem egerint, in resurrectionem vitae, » ut scriptum est: « qui vero mala egerint, in resurrectionem judicii ». Resurgere vero ad rationem, et ad soia supplicia excitari, morte ipsa longe acerbius esse iudico. Magis itaque **355** proprie vita utique in Christo censenda est illa quæ sanctitate, felicitate alque perpetua animi voluptate constat: nam et hanc veram esse vitam agnoscit sapiens ille Joannes dicens: « Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manebit super eum ». Ecce enim, ecce non visuros vitam incredulos affirmat, quamvis omnis creatura redditum, ad vitam et resurrectionem præstoletur. Manifestum est igitur illam sanctis paratam in gloria, et sanctitate vitam jure merito Salvatorem nuncupare, quam sectatores eos qui, ad vivificæ carnis participationem veniunt, nemo sanæ mentis ambigit.

Sed quoniam seipsum Salvator sæpe jam antea panem nuncupavit, videamus rursus num aliquid eorum, quæ prænuntiata sunt in mentem nobis hoc vocabulo, revocare, et quæ sacris litteris continentur in memoriam reducere velit, in quibus sub figura panis etiam olim significabatur. Scriptum igitur est in Numeris: « Et ait Dominus ad Moysen, dicens: Loquere filii Israel, et dices ad eos: In ingrediendo vos in terram in quam ego induco vos Huc, et erit, quando comedetis vos de panibus terra, demetis demptionem, segregationem Domino, primitias conspersionis vestrae. Panem segregabitis demptionem ipsam, sicut demptionem ab area, sic demite ipsum, primitias conspersionis vestrae: et dabitis Domino demptionem in progenies vestras ». Obscure itaque, et crasso veluti sub amictu ista lex figurabat: sed prædicebat rursus panem utique illum verum qui de celo descendit, hoc est Christum, et qui dat vitam mundo ». Animadverte enim quo pacto homo sicuti nos propter similitudinem nostri factus, delibatio veluti

A ἀναβίωσιν τὸν τῆς διανοίας δρθαλμὸν ἀπερεῖται· Οἱ γάρ πίστιν μὲν τὴν εἰς Χριστὸν οὐ παραδεξάμενοι, μέτοχοι τε οὐ γεγονότες αὐτοῦ, κατὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως οὐκ ἀναβιώσονται χρόνον. Τί δέ; οὐχὶ παλινέρημοις πρὸς ζῶνταν σύμπανταν τὸ ποιῆμα τὸ πεποιηκός εἰς θάνατον; Ἀλλὰ ναὶ πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν, ἀναβιώσεται πᾶσα σάρξ· ἐγρεθήσεται γάρ τοὺς νεκροὺς ὁ προφητικὸς προσαγορεύει λόγος. Λεγούμενα γάρ ἐπὶ πᾶσαν διέχειν τὴν ἀνθρωπότητα τὸ διά τῆς ἀναστάσεως τὸν Χριστὸν μυστήριον, καὶ ἐν αὐτῷ καὶ πρώτῳ πάστιν ἀπολελύθαι πιστεῦμεν τῆς φθορᾶς τὴν ἡμετέραν φύσιν. Πάντες γάρ ἀναστήσονται, καθ' ὅμοιότερα τοῦ δι' ἡμᾶς ἑγγερέμονος, καὶ πάντας ἔχοντος τὴν ἀνατολὴν, καθάπερ ἡνθρωπος. Καὶ δοπερὸν ἐν τῷ πρωτοτάστητῳ κατεκλεῖσθημεν εἰς θάνατον, οὗτος ἐν τῷ παραποτέρῳ πάλιν τῷ δὲ ἡμᾶς, ἐκ νεκρῶν ἀναβιώσονται σύμπαντες· ἀλλ᾽ οὐ μὲν τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζῶντος, καθάδη γέραπται, οὐ δὲ τὰ φῦλα πράξαντες, εἰς ἀνάστασιν χρίσεται. » Δοξῆν δὲ ἡ ἔνωση καὶ οὐ τῷ τυχόντι μέτρῳ, θανάτου πικρότερον τὸ ἀναστήναι πρὸς καλαστν, καὶ εἰς μάνας αἰκλας τὴν ἀναβιώναι λαβεῖν. Κυριώτερον τοιγαροῦν ζῶντας τὴν ἐν Χριστῷ νοητέον, τὴν ἐν ἀγιασμῷ, καὶ μακαριότητι, καὶ ἀδιαποτάτῃ θυμηδίᾳ· ἐπεὶ καὶ ταύτην ἀληθῶς οὔταν τὴν ζῶντας ἐξεπίσταται καὶ δὲ συστὸς Ιωάννης, λέγων: « Οἱ πιστεῦων εἰς τὸν Υἱὸν ἔχει ζῶντας οἰλινοῖς, δὲ δὲπειθῶν τῷ Υἱῷ οὐκ ἔκειται τῇ ζωῇ». ἀλλὰ δὲ ὅργη τοῦ Θεοῦ μενεῖ ἐπ' αὐτούς. Τίον γάρ, ιδού τὸν ἐν ἀπειθεὶᾳ κατειλημμένον τὴν ζῶντας οὐκ δύκεσθαι φησι· καίτοι τὸ παντὸς ποιήματος παίνοδρομήσειν εἰς ζῶντα, καὶ ἀναστήσεσθαι προσδοκώμενον. Πρόδηλον οὖν, ὅτι τὴν τοις ἀγίοις ηὔτρεπτομένην, τὴν ἐν δόξῃ φημεὶ καὶ ἀγιασμῷ, ζῶντας ἀπεκάλεσεν δὲ Σωτὴρ, ἢν διπλάσιεν δεῖσται πρὸς μετάληψιν λόγιας τῆς ζωτοποιούσης σαρκὸς, οὐδεν τῶν εὑρονύμων ἀμφιβολοῦν.

B Επειδὴ δὲ διά πολλῶν ἡδη τῶν προκειμένων ἄρτων ξανθὸν ἀπεκάλεσεν δὲ Σωτὴρ, θωματεῖν πάλιν, εἰ μή τι τῶν προκατηγγελμάνων εἰς νοῦν ἀναφέρεσθαι τὸν ἡμέτερον καὶ διὰ τούτου βούλεται, καὶ τῶν ἐν τοῖς τεροῖς κειμένων ἀναμιμῆσκει Γραμμάτων, ἐν οἷς ὡς ἐν ἄρτῳ σχῆματι καὶ πάλαι κατεσημανέτο. Γέγραπται τοινόν ἐν τοῖς ἀριθμοῖς· « Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωσῆν, λέγων· Λάλησον τοῖς ιεραταῖς καὶ ἔρεις πρὸς αὐτούς· Ἐν τῷ εἰστορεύεσθαι ὑμῶν εἰς τὴν γῆν, εἰς δὲν ἐγὼ εἰσάγω ὑμᾶς ἐκεῖ, καὶ έσται δταν ἐκθίητε ὑμεῖς ἀπὸ τῶν ἄρτων τῆς γῆς, ἀφελεῖτε ἀφαίρεμα, ἀφόρισμα Κυρίων ἀπαρχῆν φυράματος ὑμῶν. Ἄρτουν ἀφαίρεμα ἀφοριεῖτε αὐτὸν, ἃς ἀφαίρεμα ἀπὸ ἀλλων, οὕτως ἀφοριεῖτε αὐτὸν, ἀπαρχῆν φυράματος ὑμῶν, καὶ δώσετε τῷ Κυρίῳ ἀφαίρεμα εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν ». Αἰνιγματωδῶς μὲν οὖν, καὶ παχεῖα ὀστερερ τὴν ἀπὸ τοῦ γράμματος περιστολὴν ἔχειν δὲ νόμος τὰ τοιεῦτα διετύπων· προσαντφόνει δὲ πάλιν τὸν ἄρτον ήτας τὸν ἀληθινὸν τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταφοιτῶντα, τοῦτ' ἔστι Χριστὸν, καὶ ζῶντας τῷ κύσμῳ. Εννέας γάρ ὅπους ἀνθρωπος καθ' ἡμᾶς διά-

^a Joan. v, 29; Matth. xxv, 46. ^b Joan. iii, 36. ^c Num. xv, 18-21. ^d Joan. vi, 53.

τὴν πρὸς ἡμᾶς δόμοισιν γεγενημένος, ἀπαρχή τις ἀστέρος τοῦ ἡμετέρου φυράματος, καὶ ἀφόρισμα, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀνετέθη τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν ἀναδειγμένος, καὶ ἀπαρχὴ τῆς ἀπάντων ἀναστάσεως εἰς αὐτὸν ἀναβαίνων τὸν οὐρανὸν. Ἐλέφθη μὲν γάρ ἐξ ἡμῶν, σπέρματος γάρ Ἀβραὰμ ἐπελάσθετο, καθάπερ ὁ Παῦλος φησιν, ἀνετέθη δὲ ὡς ἐξ ἀπάντων, καὶ ὑπὲρ πάντων, ἵνα τοὺς πάντας ζωοποιήσῃ, καὶ καθάπερ ἐξ ἀλινος δράγμα τὸ πρώτον ἀναφέρηται τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Οὐτέπερ δὲ ὑπάρχων κατ' ἀλήθειαν φῶς, ἐπετίθεται τοῖς ἔαυτοῦ μαθηταῖς τὴν ἀπὸ τοῦ πράγματος χάριν· «Τοιεὶς γάρ ἔστε, φησι, τὸ φῶς τοῦ κόσμου»²⁹: οὗτως καὶ ἔρτας ὑπάρχων & ζῶν, καὶ ὁ πάντα ζωγονῶν, καὶ πρὸς τὸ εἶναι συνέχον, καθ' δικαιοσύνην πάλιν, καὶ διὰ σκιᾶς τῆς κατὰ τὸν νόμον, ὡς ἐν δρυτοῖς διδέκα τὸν λερὸν ἀνετύπου τῶν ἀποστόλων χορόν. Λέγει γάρ οὗτως ἐν τῷ Λευτικῷ· «Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν λέγων· Ἐγείλαι τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ λαβέτωσάν σοι Ἑλαῖον ἐλάτινον, καθαρὸν πεκομμένον εἰς φῶς· καῦσαι λύχνον διὰ παντὸς ἔξωθεν τοῦ καταπεπτάσματος ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου». Εἰτάρ φησιν ἐπὶ τούτοις, «Καὶ λήψεσθε σεμιδάλιν, καὶ ποιήσετε αὐτὴν διδέκα δρυτούς, δύοιδεκάτων ἔσται: δρυτος ὁ εἰς. Καὶ ἐπιθήσετε αὐτοὺς δύο θέματα· δύο δρυτούς τὸ ἓν θέμα ἐπὶ τὴν τράπεζαν τὴν καθαρὰν ἔναντι Κυρίου, καὶ ἐπιθήσετε ἐπὶ τὸ θέμα, λίθανον καθαρὸν καὶ ὀλαζ, καὶ ἔσται εἰς δρυτούς εἰς ἀνάμνησιν προκείμενα τῷ Κυρίῳ». Λύχνον μὲν οὖν τὸν ἐν τῇ ἀγίᾳ σκηνῇ, καὶ ἔξωθεν τοῦ καταπεπτάσματος καταφεύξοντα, τὸν μακάριον Ἱωάννην ἐν τοῖς προλαβούσιν εἶναι δεδώκαμεν, τρεφόμενον μὲν ἐλαίῳ τῷ καθαρωτάτῳ, τοῦτον ἔστι, τῷ διὰ τοῦ Πνεύματος φωτισμῷ. Ἐξῶ γε μήν τοῦ καταπεπτάσματος, ἐπειπέρ ἔστιν ὁ λόγος αὐτῷ κατηχητικός. «Ἐτοιμάσατε γάρ τὴν ὁδὸν Κυρίου, φησίν, εὐθείας ποιεῖσθαι τὰς τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν». Τὰ δὲ ἔσω τοῦ καταπεπτάσματος, τοῦτον ἔστι, τὸ ἀποκεκρυμμένον περὶ Χριστοῦ μυστήριον, οὐ λίαν ἐκφαίνει. «Ἐγὼ μὲν γάρ, φησὶν, ὑμᾶς βαπτίζω ἐν ὕδασι εἰς μετάνοιαν, δὲ δύπτεσθαι ἐρχόμενος, ισχυρότερός μού ἔστιν, οὐ οὐκ εἰμὶ ίκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι. Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσεις ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καὶ πυρί». Όρδες οὖν ὅπιας καταλάμπει μὲν αὐτὸς, ὡς ἐν ἀπλουστέρῳ τῷ λόγῳ καλῶν εἰς μετάνοιαν, τὰ γε μήν ἔσω τοῦ καταπεπτάσματος ἀπογυμνοῦν ἐπιτρέπει τῷ βαπτίζοντι διὰ πυρὸς καὶ Πνεύματος; Καὶ πλατύτερον μὲν τὰ περὶ τούτων διειλήφαμεν, προτεθέντος ἡμῖν ἥρτου, κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ βίστου. «Ἐκεῖνος δὲ λύχνος ὁ καιδύμενος καὶ φανῶν.» Ἐψήμεθα δέ τως ἐκ παραδρομῆς ἀρτίως, ἐπειπέρ δὲ ἀναγκαῖον, μετὰ τὴν Ἱωάννου πάροδον, γείτονα δεικνύειν καὶ εὐθὺς κεμένην τῶν ἀγίων ἀποστόλων ἡμῖν τὴν ἀνάρρησιν. Διὰ γάρ ταύτην, οἴμαι, τὴν αἰτίαν ὁ λόγος προκατασημήνας αὐτὸν, τὴν ἐν τοῖς διδέκα δρυτοῖς θεωρίαν ἡμῖν παρατίθεσι. «Ποιήσετε γάρ, φησὶν, διδέκα δρυτούς· δύο δεκάτων ἔσται ὁ δρυτος

A quædam nostræ massæ, et demptio, et scriptum est³⁰, oblatus est Deo ac Patri, primogenitus ex mortuis factus³¹, et primitiæ resurrectionis³² omnium in ipsum celum ascendens: assumptus enim est ex nobis, etenim Abramæ semen apprehendit, sicuti Paulus ait³³, oblatus autem est ut ex omnibus, et pro omnibus, ut omnes vivificaret, ac tanquam ex area primus manipulus offerretur Deo ac Patri. Quemadmodum autem cum sit ipse vera lux, gratiam istam discipulis 356 adjectit: «Vos enim estis, inquit, lux mundi³⁴:» sic cum sit panis ille vivus, et qui cuncta vivificat, ac in esse continet, iusta similitudinem rursus, et per umbram legalem duodecim quodammodo panibus sacram apostolorum chorū designabat. Sic enim ait in Levitico: «Et locutus est Dominus ad Moysen dicens: Præcipe filiis Israël: et sumant tibi oleum de olivis mundum expressum ad lumen: ut ardeat lucerna semper extra velum in tabernaculo testimoniī.» Addit præterea: «Et suum est similaginem et facietis eam duodecim panes: de duabus decimis erit unus panis. Et imponetis eos duas positiones; sex panes unam positionem super mensam mundam ante Dominum. Et imponetis super positionem thus mundum, et sal; et erunt in panes ad commemorationem proposita Domino³⁵.» Lucifer nam igitur, quem in tabernaculo sancto erat, et extra velum lucebat, divinum Joannem esse antea diximus, quem oleo quidem purissimo sovebatur, hoc est illuminatione spirituali. Extra velum autem, quoniam doctrina ejus preparativa erat: «Parate enim viam Domini, inquit, rectas facite semitas. Dei nostri³⁶.» Quæ enim erant intra velum, hoc est, occultum de Christo mysterium hanc multum patefacit. «Ego, enim, inquit, baptizo vos aqua in penitentiam: qui autem post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calceamenta portare. Ipse vos baptizabit in Spiritu et igne³⁷.» Vides quo pacto effulget quidem ut in simpliciore doctrina vocans ad penitentiam: verumtamen ea quæ sunt intra velum denudanda relinquat ei qui per ignem et Spiritum baptizat? Sed de his fusiis in principio libri disseruimus ad istum locum: «Erat ipse lucerna ardens et lucens³⁸.» Nunc autem velut in transcurso ea attigimus, quoniam necesse erat ostendere statim post Joannis transitum sanctorum apostolorum prædicationem sequi. Ob hanc enim causam, ut existimo, Scriptura ipsa præsumuntato duodecim nobis panum contemplationem exhibet. «Facietis enim, inquit, duodecim panes, de duabus decimis erit panis unus³⁹.» Soluta Scriptura divina denarium rumerum perfectum semper accipere et plenissimum agnoscere, 357 numerorum enim sequentium series et modo revolutione quadam et multiplicatione ejusdem numeri quo voluerit progreditur, atque extenditur. Ex-

²⁹ Num. xv. 19. ³⁰ Coloss. i, 18. ³¹ I Cor. xv, 20. ³² Hebr. ii, 16. ³³ Matth. v, 14. ³⁴ Levit. xxiv, 1-7. ³⁵ Matth. iii, 5 Isa. xl, 5. ³⁶ Matth. iii, 11. ³⁷ Joan. v, 35. ³⁸ Levit. xxiv, 5.

duabus itaque decimis unumquemque panem constare jubet, ut in discipulis conjunctarum virtutum perfectionem spectares, activas nimirum, et contemplativas. Imponi porro duas positiones jubet, ipsum forsas locum significans, quem Domino, ut videtur, tribuere solebant, cum medium illum semper exciperent, et eum tanquam magistrum circumstereo solerent. Ut autem disceremus ipsos, sicuti Paulus ait²⁰, Christi bonum odorem fuisse Deo ac Patri, thus imponi jubet panibus, et sale inspergi. Dictum enim est ad eos alicubi: « Vos estis sal terre¹; » sed et Sabbatorum die offerri jubet, utiliter. Extremis enim saeculi temporibus apparetur: est autem Sabbatum ultima dies hebdomadis. Neque id solum, verum etiam quia tempore adventus Salvatoris nostri spiritualiter sabbatavimus: otium enim a peccatis egimus. Tunc autem sancti etiam apostoli nobis exhibiti sunt, quorum divinis scriptis enutriti ad vitam evehimur quae sanctificatione continetur. Idcirco die Sabbatorum proponi potissimum jubet panes in sancta mensa, hoc est in Ecclesia, saepe enim ex parte totum significatur. Quid vero sancta illa Cluristi mensa sanctius fuerit? Quocirca, ut panis quidem Salvator praesigurabatur in lege: sed panes rursum discipuli ad similitudinem ejus dicuntur. Omnia enim vere quidein erant in Christo, sed similitudine cum ipso, etiam in nobis sunt per ejus gratiam.

τῇ ἀγίᾳ τραπέζῃ, τούτῃ ἔστιν, ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· σημαίνει γάρ που πρὸς αὐτοὺς· « Ὅμελς ἔστε τὸ ἄλας τῆς γῆς· » ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν Σαββάτων ἡμέρᾳ προσχομίζεσθαι κελεύει χρησίμως, ἀνεδείχθησαν γάρ ἐν ἑσχάτοις τοῦ αἰώνος κατιροῦς· ἑσχάτη δὲ τῆς ἑδομάδος ἡμέρα τὸ Σάββατον. Καὶ οὐγὶ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ ἐπείπερ κατὰ τὸν κατέρρον τῆς τοῦ Σαββᾶτος ἡμῶν ἐπιδημίας ἐσαββατίσαμεν πνευματικῶς· τὴρ γῆσαμεν γάρ ἐξ ἀμαρτιῶν· συνέδη δὲ τότε καὶ τοὺς ἀγίους ἡμῖν ἀποστόλους ἀναδειχθῆναι, ὃν καὶ τὰ θεῖα τρέφομεν· συγγράμματα πρὸς ζωὴν ἀναβαίνομεν τῷρ ἐν ἀγιασμῷ· διὰ τοῦτο κατὰ τὴν τῶν Σαββάτων ἡμέραν προκείθας μάλιστα κελεύει τοὺς ἄρτους ἐν γένονται γάρ πολλάκις ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν. Τί δὲ ἐν γένονται οὖν πρὸς ἀλιτήριους οἱ Υουδαιοὶ λιγοτερες· Πῶς δύναται οὗτος ἡμῖν δοῦται τὴν σάρκα φαγεῖν; Εἶπεν οὖν αὐτοῖς δὲ Ἰησοῦς.

C VI, 53. *Litigabant ergo Iudei ad invicem, dicentes: Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum? Dixit ergo eis Jesus.*

« Omnia præsentia intelligentibus, et recta invenientibus scientiam, ut scriptum est²¹: » insipientibus vero obsecrum est etiam id quod facillimum. Solers enim auditor quæ perspicua sunt cunctationem ullam in mentis thesauro recondit: quorum autem ratio difficilis videatur, ea saepe aemultum investigat, et sciscitari non 358 cessat, canum venaticorum more, qui odora vi a natura prædicti, latibula ferarum usque circumveunt. Nonne enim sapientem ut tale quiddam faciat sermo propheticus invitat, his verbis: « Quærens quære, et apud me habita. » Oportet enim quærentem quærere, hoc est vehementissimum studium in hoc asserere, nec in sutiles cogitationes abduci, sed quanto asperior sece difficultas offeret, tanto acrior adhibens erit animus, et vehementiori conatu id quod latet expugnandum. Sed rudis et indocilis animus, ei quid ipsum fugiat, incredulitate sua statim elevat, ac tanquam adulterinum rejicit quod ejus caput superat, ex indocta temeritate in extremam elatus superbiam. Nulli enim cedere velle, nec existimare se quidquam esse maius, nonne demum

A δ εἰς. » Ήθος τῇ θείᾳ Γραφῇ τὸν ἀριθμὸν τὸν δικαίου τέλειον δεῖ προσδέχεσθαι καὶ εἰδέναι τὴν πληρέστατον. ἐπείπερ ἡ τῶν ἑρεψῆς ἀριθμῶν πάροδός τε καὶ θεῖα ἀνακύκλωσίν τενα καὶ πολυπλασιασμὸν τῶν αὐτῶν εἰς τὰ αὐτὰ δεχομένη, πρὸς δὲτετελεῖται βαδίζει, καὶ ἐκτείνεται. Ἐκ τοιγαροῦν δεκάτων ἔκαστον εἶναι κελεύει, ἵνα τὸ τέλειον ίδῃς ἐν τοῖς μαθηταῖς, ἐν Ἱησῷ τῇ ἁγίᾳ προσευχῇ, τῇ τε πραγματικῇ φημι καὶ τῇ κατὰ θεωρίαν ἀρετῇ. Ἐπιτίθεσθαι γε μήτη δύο θέματα κελεύει, μονονούχη καὶ τὴν στάσιν αὐτὴν ὑποδεικνύει, ἢν έθος ἦν, κατὰ τὸ εἰκός, ποιεῖσθαι, μέσον δεῖ τὸν Κύριον δεχομένους, καὶ ὡσπερ τινὰ καθηγητὴν δεῖ κυκλοῦν εἰθισμένους αὐτόν. Ἰνα δὲ μάθωμεν, διτι, καθάπερ δὲ Παύλος φησι, Χριστοῦ γεγόντοις εὐώδια τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἐπιτίθεσθαι τοῖς ἄρτοις κελεύει τὸν λιβανωτὸν, καταπάττεσθαι δὲ καὶ ἀλσίν. Εἴρηται γάρ που πρὸς αὐτούς· « Ὅμελς ἔστε τὸ ἄλας τῆς γῆς· » ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν Σαββάτων ἡμέρᾳ προσχομίζεσθαι κελεύει χρησίμως, ἀνεδείχθησαν γάρ ἐν ἑσχάτοις τοῦ αἰώνος κατιροῦς· ἑσχάτη δὲ τῆς ἑδομάδος ἡμέρα τὸ Σάββατον. Καὶ οὐγὶ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ ἐπείπερ κατὰ τὸν κατέρρον τῆς τοῦ Σαββᾶτος ἡμῶν ἐπιδημίας ἐσαββατίσαμεν πνευματικῶς· τὴρ γῆσαμεν γάρ ἐξ ἀμαρτιῶν· συνέδη δὲ τότε καὶ τοὺς ἀγίους ἡμῖν ἀποστόλους ἀναδειχθῆναι, ὃν καὶ τὰ θεῖα τρέφομεν· συγγράμματα πρὸς ζωὴν ἀναβαίνομεν τῷρ ἐν ἀγιασμῷ· διὰ τοῦτο κατὰ τὴν τῶν Σαββάτων ἡμέραν προκείθας μάλιστα κελεύει τοὺς ἄρτους ἐν γένονται γάρ πολλάκις ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν. Τί δὲ ἐν γένονται οὖν πρὸς ἀλιτήριους οἱ Υουδαιοὶ λιγοτερες· Πῶς δύναται οὗτος ἡμῖν δοῦται τὴν σάρκα φαγεῖν; Εἶπεν οὖν αὐτοῖς δὲ Ἰησοῦς.

« Πάντα ἐνώπια τοῖς συνιόντοις, καὶ ὅρθι τοῖς εὐρίσκουσι γνῶσιν, » κατὰ τὸ γεγραμμένον· σκοτεινὸν δὲ τοῖς ἀνοήτοις καὶ τὸ λιαν εὔμαθες. « Οἱ μὲν γάρ συνετδὲ δυτικοὶ ἀκροστής, τὸ μὲν τῶν μαθημάτων εὐσυνοπτότερον τῷ τῆς διανοίας ἑγκατακλειεῖ θητευρῷ, μελλτησμὸν ἐπὶ τούτῳ μηδένα παραδεξάμενος· τὰ δὲ ἐφ' οἷς δὲν φαίνηται καλεπός δ λόγος, καὶ ἐρεύναις περινοστέ, καὶ φιλοπευστῶν οὐ παύεται. Καὶ μοι δοκεῖ τοιοῦτον τι χρησίμως ἐπείγεσθαι δρόν, διότον τί φασι τὰς εἰδρομωτάτας καὶ θηρευτικὰς ἀπεργάζεσθαι κύνας, αἱ πρὸς αἰσθήσιν τὴν διά φύσιν πολλὴν ἔχουσαι παρὰ τῆς φύσεως τὴν δέντητα, τὰς τῶν ζητουμένων καταδύσεις δεῖ περιθέουσιν. « Ή γάρ οὐχὶ πρὸς τοιαύτην τινὰ τὴν ἔξιν καλέστε τὸν σοφὸν καὶ προφητικὸν ὑδε λόγιον ἔχον· » Ζητῶν ζῆτει, καὶ παρ' ἐμοὶ οἰκεῖ. » Χρή γάρ ζητοῦντα ζῆτειν, τοῦτο ἔστι, συντονωτάτην εἰς τοῦτο τὴν προθυμίαν εἰσχέροντα μὴ ἀπινοσφίζεσθαι ποι πρὸς ζητήλους ἐννοίας, ἀλλ' δισπερπερ δὲτοποραχύνηται τι πρὸς δυσχέρειαν, τοσούτῳ δη μᾶλλον δευτέρῳ προσέρχεσθαι νῷ, καὶ γοργοτέραις ἐνθυμημάτων ἐκπολιορκεῖν προσβολαῖς τὴν κρυπτήμενον. « Άλλὰ γάρ δὲτειθῆς τε καὶ

²⁰ II Cor. ii, 15. ²¹ Matth. v, 13. ²² Prov. viii, 9.

ἀγειραγώγητος νοῦς, ὅπερ ἂν αὐτὸν ἀνατρέψῃ, τοῦτο πάντως ἐξυβρίζει ταῖς ἀκειθείαις, καὶ ὡς κίβδηλον ἔχετεπει τὸ νικῶν, ἐξ ἀπαιδεύτου θράσους, καὶ εἰς ἐσχάτην ἀναβαίνων ὑπερούμενον. Τὸ γάρ μηδενὶ παραχωρεῖν θύειν, μηδὲ οἰεσθαι τι μεῖζον ὑπάρχειν αὐτοῦ, πῶς οὐκ ἀν εἴη λοιπόν, διπερ ἀρτίως εἰρήκαμεν; Τούτῳ περιπεσόντας τῷ πάθει καὶ τοὺς Τουδίλους εὐρήσομεν, εἰς τὴν τοῦ πράγματος ἀφορῶντες φύσιν. Δέον γάρ αὐτοὺς παραδίχεσθαι μὲν ἀμελῆτη τοῦ Σωτῆρος τοὺς λόγους, προτεθαυμάκτας ἥδη διὰ πολλῶν τὴν θεοπρεπῆ δύναμιν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐφ' ἀπασιν ἄμαχον ἐξουσίαν, ἐπὶ δὲ τοῖς δυσερίκτοις φιλοπευστεῖν, καὶ πανδεύεσθαι μᾶλλον παραχαλεν τεριῶν ἀν φαίνονται δυσχεράνοντες· πάλιν τὸ πῶς ἀνοήτως ἐπὶ Θεοῦ λέγουσιν, ὡς περ οὐκ εἰδότες, διτι δυστημίας ἀπάστης ἀνάπλεως δ λόγος δρᾶται. Τὸ γάρ πάντα δύνασθαι κατορθοῦν ἀκοντεῖ πρόσεστι τῷ Θεῷ· ψυχικοὶ δὲ δυντες, καθάπερ φησὶν δ μακάροις Παῦλος, οὐκ ἐδέχοντο τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, μωρία δὲ αὐτοῖς τὸ συνετὸν οὕτως δρᾶται μυστηρίον. Δεῖ τοιγαροῦν ἐντεῦθεν ἡμᾶς ὠρελουμένους, καὶ ἐξ ὧν ἔτεροι πταίουσι τὸν οἰκεῖον ἐπανορθοῦντας βίου, ἐν ταῖς παραλήψεσι τῶν θείων μυστηρίων πίστιν μὲν ἔχειν ἀδήτητον, μηδενὶ δὲ τῶν λεγομένων ἐπιφέρειν τὸ πῶς· Καυδαῖκδν γάρ τὸ δῆμα, καὶ κολάσις δὲ τῆς ἐσχάτης διὰ τοῦτο παρατίουν, ἐπεὶ καὶ δ τῆς Τουδαίων Συναγαγῆς ἥγούμενος, Νικόδημος δὲ οὗτος ἦν, τὸ πῶς δύναται ταῦτα γενέσθαι· λέγων, δτε τῶν θείων κατηχρόδτο λόγων, ἐγελάθτο δικαίως ἀκούστας· «Σὺ εἶ διδάσκαλος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ταῦτα οὐ γινώσκεις;» Ἐντεχνέστεροι τοίνυν πρόδητην τοῦ συμφέροντος Θήραν καὶ διὰ τῆς ἐτέρων ἀτοτίας εὑρισκόμενοι, τὸ πῶς, λέγειν ἐφ' οἷς ἀν ἐργάζηται Θεὸς παρατίωμεθα, ἀνατιθέναι δὲ μᾶλλον μελετήσωμεν αὐτῷ, τῶν ίδιων ἔργων τὴν ὁδὸν ἐξεπιστασθαι. «Οὐπερ γάρ τρόπον εἰσεται μὲν οὐδεὶς τὸ τί κατέψυσιν ἔστιν δ Θεός, δικαιοῦται δὲ πιστεύων δτις ἔστι, καὶ τοῖς ἐκξητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδήτης γίνεται· εὔτως; ἀγνοήσει μὲν πάλιν τὸν ἐφ' ἐκάστη τῶν τελουμένων παρ' αὐτοῦ τρόπον, ἀνατιθέται δὲ τῇ πίστει τὴν ἔκδασιν, καὶ τὸ πάντα δύνασθαι συναινῶν τῷ ὑπὲρ πάντας Θεῷ, κομιεῖται τῇς οὕτως ἀγαθῆς διαλήψεως οὐ καταφρονητὸν τὸν μισθόν. Οὕτω γάρ ἡμᾶς διακείσθαι καὶ αὐτὸς ἐθέλων δ πάντων Δεσπότης, διὰ τοῦ προφήτου φησὶν Ἡσαΐου· «Οὐ γάρ εἰσιν αἱ βουλαὶ μου, ὡς περ αἱ βουλαὶ θμῶν, οὐδὲ ὡς περ αἱ δοῦλοι μου, λέγει Κύρος. ἀλλ' ὡς ἀπέχει διούρανδος ἀπὸ τῆς γῆς, οὕτως ἀπέχουσιν αἱ δοῦλοι μου ἀπὸ τῶν δῶν θμῶν, καὶ τὰ διανοήματα θμῶν ἀπὸ τῆς διανοίας μου.» Ό δὲ τοσοῦτον ἡμῶν κατά τε σοφίαν καὶ δύναμιν ὑπερκείμενος, πῶς οὐχὶ καὶ ἐργάσεται παραδέξως, καὶ τὴν ἡμετέραν ὑπεραλεῖται κατάληψιν; Βουλοίμην δ' ἀγ ἔτι καὶ λογισμὸν ἐπὶ τούτοις οὐκ ἀκομψόν, ᾧς γέ μοι φαίνεται, παρεισενεγκεῖν. Οἱ μὲν γάρ κατὰ τόνδε τὸν βίον τῆς καλουμένης μηχανικῆς τὴν ἐπιστήμην ἐπανελόμενοι, μέγα τι πολλάκις κατορθοῦν ἐπιγγέλλονται, καὶ τῶν μὲν ἀκροω-

A id fuerit quod mox diximus? In hunc morbum Judæos incidiisse compariemus, si rei naturam attendamus. Nam cum Salvatoris sermones incunctanter suscipere deberent, cuius divinam virtutem, et invictam in omnibus potentiam multis jam signis antea perceptam admirati fuerant, et de rebus arduis sciscitari, eorumque intelligentiam quererere quæ difficultatem afferre videbantur: rursum illud «quonodo,» stulte de Deo proferunt, quasi nescirent hoc loquendi genus omni scatere blasphemia. Cuncta enim circa laborem persicendi potestas in Deo est: sed cum animales essent, sicuti beatus Paulus ait, non percipiebant ea quæ sunt Spiritus Dei^a: sed stultitiam esse putabant sapientissimum illud mysterium. Hinc igitur utilitatem capientes, et per quæ cæteri cadunt, per hæc ipsa vitam nostram emendantes, in susceptione divinorum mysteriorum sicutem habere quidem nos oportet curiositatis experiem, neque cum aliquid dicitur, subjicere illud quonodo: Judaicum enim est illud vocabulum, et extremitate proinde causa supplicii. Nam et princeps ille Synagogæ Judæorum Nicodemus, cum auditis sermonibus divinis diceret: «Quonodo possunt hæc fieri?» jure derisus est, his verbis: «Tu es magister in Israel, et hæc ignoras?» Aliorum igitur stultitia ad rei utilis investigationem 359 sapientiores facti, de iis quæ Deus operatur illud quonodo usurpare caveamus, sed ei potius operum suorum viam perspectam esse saleri siudeamus. Quemadmodum enim nemo novit quid sit natura Deus, sed justificatur credens eum esse, et quærentes cum mercedem ab ipso accipere: ita rarsus modum quo ab ipso quæque sunt ignorabit quidem, sed utcunque res cadat fidei permittendo, et supremum Deum cuncta posse satendo, tam recti judicij non leve præmium reportabit. Ita quippe nos affectos esse cum ipse universorum Dominus velit, per Isaiam prophetam insit: «Non enim sunt cogitationes meæ sicut cogitationes vestræ, nec sicut via ætas, via vestræ, dicit Dominus; sed sicut distat cœlum a terra, sic distant via ætas a viis vestris, et cogitationes vestræ a cogitatione mea^b.» Qui autem sapientia et potentia tam supra nos eminent, qui non et mirabiliter operabitur et nostrum captum excedet? Lubet autem noui insulam, meo iudicio, comparationem hic subjicere. Qui inter nos machinalem scientiam exercent, magnum quiddam sæpe se facturos proflentur, et cuius faciendi ratio mentes nostras fugit priusquam illan spectaverimus: sed artem ipsam considerantes, etiam ante experimentum ipsum fidem adhibemus, pudetque iis obliuctari. Quonodo igitur, inquiet aliquis, non gravissimorum criminum rei jure tenebuntur, qui præstantissimum rerum omnium artificem Deum incredulitate sua elevare audent, qui de iis quæ operatur, quonodo, querere

^a Ι Cor. ii, 14. ^b Joan. iii, 9, 10. ^c Isa. Lv, 8, 9.

non verentur, quamvis universæ sapientia largitorum eum esse noverint, et ex omni divina Scriptura cunctipotentem esse didicerint? Quod si perstas, o Judæe, usurpare illud quomodo, ego vicissim tuam imperitiam imitans tibi reponam: Quomodo egressus es ex Ægypto? Quomodo, quæso, in serpentem versa est virga Mosaica? Quomodo manus lepra infecta est, et in pristinum statum rursum rediit, ut scriptum est? Quomodo in sanguinis naturam versa est aqua? Quomodo per medium mare sicco pede transisti? Quomodo amara illa aqua de Merra per lignum versa est in dulcem? Quomodo tibi aqua e petrarum uberibus effluxit? Quomodo propter te manna decidit? Quomodo porro Jordanis immotus stetit? Aut quomodo solo clamore **360** Jerichonitis inexpropnabiles muri corruerunt? Nec te loquentem desicet illud quomodo. Multis enim reprehenderis jam antea attinatus esse miraculis, de quibus si tuum illud quomodo subinde inferas, omni plane Scripturæ divinæ fidem derogabis, et omnia sanctorum prophetarum scripta, adeoque ipsius Moysis autem omnia sacros libros everties. Decebat itaque potius, Christo credentes, ejusque dictis incuncianter assentientes, ad discendum potius eulogias modum emiti, quam temere et inconsiderate temulenterum more dicere: « Quomodo potest hic nobis dare carnem suam ad manducandum? » Ita singularem fastum præ se ferunt cum particula hic utuntur: istud enim vocabulum eorum arrogantiam tacite indicat.

τῆς εὐλογίας τὸν τρόπον, οὐκ ἀπερισκέπτως ἐμπαροινέν λέγοντας· Οὕτω καὶ τὸ οὗτος ἐν ὑπεροφήᾳ φασί· τοιοῦτον γάρ πάλιν αὐτοῖς τὸν ὄντας

ὑπερνίττεται βῆμα.

VI. 54. Amen, amen dico vobis, nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis.

Patiens certe ac multum misericors Christus est, ut ex ipsis quoque rebus propositis videlicet. Nihil enim curans cum angustis incredulorum animis contendere, rursus eis vivificam mystri cognitionem apponit, et eorum a quo offendebatur, qua Deus, fastum superans, æternæ vitae iter edocet. Et modum quidem quo carnem suam ad manducandum traditurus esset nondum explicat: sciebat enim eos in tenebris versari, nee illud arcanum ullo modo capere posse. Quantum autem boni ex ejus manducaitione eventurum esset utiliter ostendit, ut semper inter quodammodo voluptate proposita ad vita desiderium vehementius iis instigatis credendum esse monstraret. Sequitur enim ut qui jam crediderint, intelligere quoque valeant. Sic enim propheta Isaías: « Si enim non credideritis, inquit, non intelligetis? » Oportebat igitur sicut prius in ipsis fundata eorum quæ ignorant scientiam introduci, nec inquisitionem sicut priorum spectari. Hanc, opinor, ob causam jure pretermittens quoniam modo suam eis carnem daturus

Α μάνων διαλαυθάνει τὸν νοῦν πρὸ τῆς θεωρίας τῶν δραμένων τὴν μέθοδον· εἰς δὲ τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς ἀποβλέποντες τέχνην, καὶ πρὸ πείρας αὐτῆς ποιούμεθα τῇ πίστει δεκτὸν, τὸ ἀντίτελεν ήτι δυσωπούμενον. Πώς οὖν, ἐρεῖ τις, οὐκ ἀν εἰεν εἰκότες δεινοὺς ἐγκλήματαν ἔνοχοι, τὸν ἀπάντων ἀριστοτέλην θεὸν ταῖς ἀπειθείαις ἀτιμάζειν κατατολμῶντες, οἱ τὸ πῶς ἐφ' ὃν ἂν ἐργάζηται λέγεται οὐ παραιτούμενοι, καίτοι σοφίας ἀπάσης χορηγὸν ἐγνωκότες αὐτὸν, καὶ διὰ πάντα δύναται διὰ πάσης παιδεύσμενος τῆς θείας Γραφῆς; Εἰ δὲ ἐπιμένεις, λουδαῖς, λέγων τὸ πῶς, ἐρώ τοι κάχη τὴν σὴν ἀμαθίαν μιμούμενος· Πώς ἐξῆλθες ἐξ Αἰγύπτου; Πώς δὲ, εἰπὲ μοι, καὶ εἰς δφν μετετράπη ῥάδος τὴν Μωσαϊκήν; Πώς ἐλεπρώθη μὲν τὴν χειρα, ἀποκατεστάθη δὲ αὐθίς, ὡς γέγραπται; Πώς εἰς τὴν αἴματος φύσιν μετεστήσας τὸν δῆμορ; Πώς διῆλθες διὰ μέσης θαλάσσης, ὡς διὰ ἔηρας; Πώς δὲ διὰ ἔνδου τὸ πικρὸν τῆς Μερρᾶς δῆμορ εἰς γλυκὺν μετεσκεύαστο; Πώς δὲ σοι καὶ δῆμορ ἐκ τῶν πετραίων ἀνεδθῆ μαστῶν; Πώς ἐπὶ σὲ κατηνέχθη τὸ μάννα; Πώς δὲ κατὰ χώραν ἐστη πάλιν ὁ Ἱορδάνης; « Ή πώς κατεσείσθη διὰ μόνης κραυγῆς τῆς Ἱεριχοῦ τὸ ἀπόρθητον τείχος; Καὶ οὐκ ἐπιλέψῃς λέγοντά σε τὸ πῶς. Πολλὰ γάρ δῆμη προτεθυμακῶν ἀλώσῃ μεγαλουργήματα, οἷς εἰπερ ἐπάγεις τὸ πῶς, δηλη παντελῶς ἀπειθήσεις τῇ θείᾳ Γραφῇ, καὶ πάντας τῶν ἀγίων προφητῶν ἀντρέψεις τοὺς λόγους, καὶ αὐτοῦ δὲ πρὸ πάντων τοῦ Μωσέως τὰ Ιερά συγγράμματα. Οὐκοῦν ἔδει μᾶλλον, πιστεύοντας τῷ Χριστῷ, καὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ λεγομένοις ἀμελλῆται κατανεύοντας μανθάνειν ἀπείγεσθαι μᾶλλον τὸ ὑπέροχον ἀπεργίας φασί· τοιοῦτον γάρ πάλιν αὐτοῖς τὸ ὑπέρ-

C Ἀμήν, ἀμήν λέτω ὑμῖν, δέλτα μὴ γάρητε τὴν σφράγα τοῦ Ιησοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίγτε αὐτοὺς τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ζαυτοῖς.

Μακρόθυμος δντως καὶ πολυδιεσ δ Χριστὸς, ὥσπερ οὖν ἔξεστι καὶ ἐξ αὐτῶν δῆμη τῶν προκειμένων ἰδεῖν. Φιλονεικήσας γάρ οὐδαμῶς ταῖς τῶν ἀπειθούντων μικροψυχίαις, πάλιν αὐτοῖς τὴν ζωοποιὸν τοῦ μυστηρίου γνῶσιν ἐπιδιψίλευται, καὶ νικήσας ὡς θεὸς τὴν τῶν λυπούντων ἀλαζονεῖαν, τὰ δι' ὃν εἰς μαρτυρίαν βίον ἀναβήσονται φησι. Καὶ τίνα μὲν τρόπον αὐτοῖς τὴν σάρκα δώσει φαγεῖν, οὐπω διδάσκει· δέδει γάρ δντως ἐν σκότει, καὶ νοεῖν οὐδαμόθεν ισχύοντας τὸ ἀπόρθητον. « Όσον δὲ αὐτοῖς ἐκ τοῦ φαγεῖν ἀγαθὸν ἐκδήσεται, παραδεικνύεις χρησίμως, ἵνα τάχα ποιεῖς αὐτοὺς ταῖς εἰς τὸ βούλεσθαι ξῆν ἀπεράντως δήνοντας ἐτοιμαστεον πείθων, τὸ πιστεύειν διδάσκει. Πεπιστευόσι γάρ δῆμη καὶ τὸ μανθάνειν δύνασθαι πρεπόντως ἀκολουθεῖ· ἐπει τοιοῦτον φησὶν διὰ προφῆτης Ἡσαΐας· « Εάν γάρ μὴ πιστεύσῃς, οὐδὲ οὐ μὴ συνῆτε. » Οὐκοῦν ἔδει πρερόδιωμένης ἐν αὐτοῖς τῆς πιστεώς, δευτέραν ἐπεισκρίνεσθαι τὴν ἐφ' οὓς ἀγνοοῦσι σύνεσιν, καὶ οὐ πρεσβυτέρων τῆς πιστεώς δρᾶσθαι τὴν ζήτησιν. Διὰ ταύτην, οἵμαι, τὴν αἵτιαν παρεὶς εἰκότως διὰ Κύριος τὸ λέγειν αὐτοῖς,

* Joan. vi, 53. † Isa. vii, 9.

τίνα τρόπον ἐπιδώσει τὴν σάρκα αὐτοῦ φαγεῖν, ἐπὶ τὸ χρῆναι πιστεύειν πρὸ τῆς δρεύνης καλεῖ. Τοῖς γὰρ ἡδη πεπιστευκόσι διαχλάσας τὸν δρότον ἐδίδου, λέγων· « Δέδετε, φάγετε· τοῦτο ἔστι τὸ σῶμά μου. » Ὁμοίως δὲ καὶ εἰς πάντας τὸ ποτήριον περιενεγκών· « Δέδετε, πίετε, » φησὶν, « ἐξ αὐτοῦ πάντες· τούτο γάρ ἔστι τὸ αἷμά μου τὸς Διαθῆκης, τὸ ὑπὲρ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἀφεσίν ἀμαρτιῶν. » Ὁρᾶς ὅπας τοῖς μὲν ἀνοηταῖς νοσίν ἔτι, καὶ τὸ πιστεύειν ἀζητήτως ἐξουδουμένοις, οὐκ ἐδηγεῖται τοῦ μυστηρίου τὸν τρόπον, τοῖς δὲ ἡδη πεπιστευκόσι σαφέστατα διειπὼν εὐρίσκεται; Ἀκούετωσαν τοίνους οἱ τὴν πίστιν τὴν εἰς Χριστὸν ἐξ ἀνοιας θέτω παραδεξάμενοι· « Ἄν μη φάγητε τὴν σάρκα τοῦ Γιοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ξαντοῖς. » Ἀμέτοχοι γάρ παντελῶς καὶ ἀγευστοί μένουσιν τῆς ἐν ἀγιασμῷ καὶ μακαριώτητος ζωῆς, οἱ διὰ τῆς μυστικῆς εὐλογίας οὐ παραδεξάμενοι τὸν Σίσιν. Ζωὴ μὲν γάρ κατὰ φύσιν ἔστι, καθὸ καὶ ἐκ ζῶντος ἐγεννήθη Πατρός· ζωοποιὸν δὲ οὐδὲν ἔτεν καὶ τὸ ἄγιον αὐτοῦ σῶμα, συνενηγμένον τρόπον τινὰ καὶ ἀρρήτως ἐνωθὲν τῷ τὰ πάντα ζωγονοῦντι Λόγῳ· διὸ αὐτοῦ λελόγισται, καὶ ὡς εἰς νοεῖται σὺν αὐτῷ. Ἀδιαίρετος γάρ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, πλὴν ὅσον εἰς τὸ εἰδέναι τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ἔχοντα Λόγον, καὶ τὸν ἐκ τῆς Παρθένου νεῦν, οὐ ταυτὸν μένοντα τῇ φύσει, οὐ γάρ διοσύνιον τῷ ἐκ Θεοῦ Λόγῳ τὸ σῶμα, ἐν δὲ τῇ συνόδῳ καὶ ἀπερινοήτῳ συνδρομῇ· καὶ ἐπεικέρι ζωοποιὸς γέγονος τοῦ Σωτῆρος ἡ σάρκη, ἀπὸ δὴ τῇ κατὰ φύσιν ἡνωμένη ζωὴ, τῷ ἐκ Θεοῦ δηλούντῃ Λόγῳ, διαν αὐτῆς ἀπογευσθεῖται, τότε τὴν ζωὴν ἔχομεν ἐν ἑαυτοῖς συνενούμενοι καὶ ἡμεῖς αὐτῇ, καθάπερ οὖν αὐτῇ τῷ ἐνοικήσαντι Λόγῳ. Διὰ γάρ τοι τοῦτο καὶ ἐν τῷ τοὺς νεκροὺς διεινιστὸν οὐ λόγῳ μόνον, οὐδὲ τοῖς θεοκρεπέσιν ἐπιτάχμασιν διειστητοί εἰσιν· διὰ τοῦτο δὴ μάλιστα τὴν ἀγίαν αὐτοῦ λαμβάνειν ἡπείρητο σάρκα, ἵνα δεικνύῃ ζωοποιεῖν δυναμένην, καὶ ὡς ἐν ἡδη γενομένην πρὸς αὐτὸν· καὶ γάρ ἡν διτιών ιδίων αὐτοῦ, καὶ οὐδὲ ἔτερον τὸ σῶμα. Καὶ γοῦν δὲς τὸ τοῦ ἀρχισυναγώγου κόριον δεινιστῇ λέγων· « Ἡ παῖς, Ἑγειραί, ἐκράτησε τῆς χειρὸς αὐτῆς, καθὼς γέγραπται· ζωοποιῶν μὲν ὡς Θεός, τῷ παντούργῳ προστάγματι· ζωοποιῶν δὲ αὐτάλιν, καὶ διὰ τῆς ἀφῆς τῆς ἀγίας παρκός, μίλια τε καὶ συγγενῆ δι' ἀμφοῖν ἐπιδείκνυει τὴν ἐνέργειαν. » Άλλὰ καὶ διετειπορεύετο εἰς πόλιν καλούμενην Ναΐν, καὶ ἐξεκομίζετο μονογενῆς οὐδὲ τεθνήκως τῇ μητρὶ αὐτοῦ, πάλιν ἥψατο τῆς σοροῦ, λέγων· « Νεανίσκε, σοὶ λέγω, ἐγέρθητι. » Καὶ οὐ μόνης διδάσκαντι ἐνεργεῖν τῷ λόγῳ τὴν τῶν νεκρῶν ἀναβίωσιν, ἀλλ' ἦν δειξῆι ζωοποιὸν τὸ ιδίων σῶμα, καθάπερ οὖν ἡδη προειπομέν, τῶν τεθνεώτων ἀπτεται, καὶ δι' αὐτοῦ τὴν ζωὴν ἐντιθεῖς τοῖς ἡδη κατεψθαρμένοις. Καὶ εἰ διὰ μόνης ἀφῆς τῆς ἀγίας παρκός ζωοποιεῖται τὸ ἐρθαρμένον, πῶς οὐχὶ πλουσιωτέραν ἀποκερδανοῦμεν τὴν ζωοποιὸν εὐλογίαν, διαν αὐτῆς καὶ ἀπογευσθεῖται; Μεταποιεῖται γάρ πάντως εἰς τὸ ιδίων ἀγα-

A esset manducandam, eos ad credendum invitab prius quam inquirant. Credentibus enī jam cum fregisset panem, dedit, dicens: « Accipite, comedite: hoc est corpus meum ». Similiter autem et calice in omnes circumstulisset: « Accipite, bibite, » inquit, « ex eo omnes: hic enim est sanguis meus Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum ». Vides quo pacto insipientibus et circa curiositatem credere uolentibus, **361** mysterii modum non explicit, sed jam credentibus clarissime illud expronere compertatur? Audiant igitur qui idem in Christum præ recordia nondum suscepere: « Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis ». Experites enim et vacui plane vita quæ in sanctificatione ac felicitate est remanent, qui per mysticam eulogiam non suscepérunt Filium. Vita enim est secundum naturam, in quantum et ex vivente Patre genitus est: sed nihilominus etiam sanctum ejus corpus conjunctum aliquo modo et Verbo cuncta vivificanti ineffabiliter unitum: idcirco ejus esse reputatur, ac velut unum cum ipso censemur. Indivisum enim est post incarnationem, præterquam quod Verbum ex Deo Patre existens, et templum ex Virgine assumptum, intelliguntur idem non esse natura: non enim consubstantiale est corpus Christi Verbo divino, sed unum congressu et concurso incomprehensibili: et quoniam vivifica facta est caro Salvatoris, utpote vita secundum naturam, Verbo nimirum divino, unita, cum illam degustabimus, tunc vitam habebimus in nobis, ei quoque simul uniti, quemadmodum ipsa Verbo inhabitanti. Hanc enim ob causam etiam in suscilandis mortuis, non verbis tantum et nutu Deo convenienti Salvatorem operatum esse compemus, sed carnem suam quasi cooperatricem ad hoc potissimum adhibuisse, ut ostenderet illam vivificare posse, ac velut unum quid cum ipso jam factum esse: enimvero proprium ejus, nec alterius corpus est. Unde, cum principis Synagoge filiam suscitavit dicens: « Filia, surge, » apprehendit manum ejus, ut scriptum est¹¹: eam nempe omnipotenti suo jussu ut Deus, et rursus tactu sanctæ carnis vivificanti, unam esse et eamdem utriusque demonstrat operationem. Præterea cum in civitatem Nain advenisset, et efficeretur filius ille matris unicuius, rursus tetigit loculum, dicens: « Adolescens, tibi dico, surge ». Itaque non solo verbo mortuos excitari vult, sed ut ostendat vivificantum esse suum corpus, ut jam antea diximus, mortuos tangit, et per ipsum vitam jam corruptis immittit. Quod si solo tactu sanctæ carnis id quod corruptum est vivificantur, quomodo vivificant illam eulogiam non uberiorem consequimur, cum eam quoque degustabimus? **362** In suum enim ipsius bonum, hoc est immortalitatem,

¹⁰ Matth. xxvi, 26. ¹¹ Ibid., 29. ¹² Joan. vi, 54. ¹³⁻¹⁷

¹¹ Marc. v, 35-37; Luc. vii, 49-56. ¹² Luc. viii,

nos qui participes ejus fuerimus, omnino transfor-
mabit. Neque vero eam ob rem mirari velis, aut
Judeorum more apud te, quomodo, querere: sed
ecce potius, aquam natura sua frigidam esse,
sed in lebetem infusam, cum igni admota fuerit,
tum suæ propemodum naturæ immemorem, in po-
tioris virtutem migrare: eodem quoque modo nos,
licet ob carnis naturam corruptibiles simus, ve-
rum tamen mistione veræ vitæ deposita nostra
infirmitate ad id quod proprium illius est refor-
mari, id est, vitam. Oportebat enim, oportebat,
non solum per sanctum Spiritum in vitæ novita-
tem animam reformari, sed et crassum ac terre-
num corpus hoc crassiore et cognata participa-
tione sanctificari, et ad incorruptionem vocari.
Sed nequaquam existimet veteros et ad percipiendū segnis Iudeus, novam nobis mysterio-
rum excogitata esse rationem. Etenim in vetustissi-
mis scriptis, Mosaicis, inquam, eam præfigurata
videbit, et vim ac significationem veritatis præfe-
rentem, cum in nudis etiam figuris versaretur.
Quid enim, quæso, exterminatorem inhibuit? aut
quid impedivit quominus illorum majores una
cum Ægyptiis perirent, cum mors omnium victrix
adversus primogenitos armaretur? Nonne om-
nibus manifestum est quod, cum divinitati ob-
temperantes agnum sacrificassent, ac degustatis
illius carnibus sanguine januarum postes oblevi-
sent, eos ut sanctificatos necessario mors præter-
ibat? Exterminator enim, id est mors carnis
adversus hominis naturam universam arma ce-
perat, propter primi hominum parentis transgres-
sionem. Tunc enim primum audivimus: « Terra
es, et in terram reverteris »¹³. Sed quoniam sa-
vissimum illum tyrannum Christus eversurus erat,
per sanctam suam carnem in nobis existens ut
vita, mysterium illud veteribus præfiguratum fuit,
ideoque carnes agni gustabant, et sanctificati san-
guine servabantur, eosque ita volente Deo exter-
minator angelus præteribat, qui fuerant agni par-
ticipes. Cur itaque succenses, Iudee, ad figurarum
deum vocatus veritatem, quando Christus ait: « Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et
biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in
vobis? » Atqui majori cum fiducia ad mysteriorum
comprehensionem accedere te oporteret, **363** qui
libris Mosaicis institutus, et veteribus figuris ad
suum indubitatum quasi manu deductus es.

VI. 53. Qui manducat meam carnem, et bibit
meum sanguinem, habet vitam æternam: et ego re-
cuscito eum in novissimo die.

Hic etiam mirari sanctum evangelistam maxime
convenit, « Et Verbum caro factum est »¹⁴, palam
clamantem: non enim factum esse in carne, sed
earum factum esse incunctanter dixit, ut ostend-

A θὸν, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἀθανασίαν, τοὺς μετεπχόντας
αὐτῆς. Καὶ μὴ θυμάστης ἐπὶ τούτῳ, μηδὲ εἰπῆς κατὰ
σεαυτὸν Ἰουδαῖκῶς τὸ σῶμα· ἐνδεις δὲ μᾶλλον διτὶ ψυ-
χρὸν τῇ φύσει τὸ οὐωρ ἔστιν· ἀλλ' ὅταν εἰς λέπτα
κεχυμένον ὁμιλήσῃ πυρὶ, τότε τῆς μὲν ίδίας μονονού-
χη καὶ ἐπιλανθάνεται φύσεως, εἰς δὲ τὴν τοῦ νεκτη-
κότος ἐνέργειαν ἀποφοιτᾷ. Τὸν αὐτὸν οὖν ἄρα καὶ
ἡμεῖς τρόπον, εἰ καὶ φθαρτοὶ διὰ τὴν φύσιν ἐσμὲν τῆς
σαρκὸς, ἀλλὰ τῇ μίξει (α) τὴν ἑαυτῶν ἀφέντες ἀσθέ-
νειαν, εἰς τὸ ἐκείνης ίδιον ἀναστοιχειούμεθα, τοῦτ'
ἔστι τὴν ζωῆν. « Εδει γάρ, ἔστι, μὴ μόνον διὰ τοῦ
ἄγιου Πνεύματος εἰς ζωῆς καινότητα τὴν φυγὴν
ἀνακτήσεσθαι, ἀλλὰ γάρ καὶ τὸ παχὺ τοῦτο καὶ
γενέσεις σῶμα διὰ παχυτέρας καὶ συγγενεῦς ἀγιάζε-
σθαι μεταλήψως, καὶ καλεῖσθαι πρὸς ἀφθαρτίαν.

B Οἱ οἰσθῶ δὲ μηδαμῶς δικαθόρδης εἰς σύνεσιν Ἰουδαῖος
νεωτέρων ἡμῖν μυστηρίων ἀνηγρῆσθαι τρόπον. Θεω-
ρήσαι γάρ ἐν ἀρχαιστάτοις συγγράμμασι, φημὶ δὲ
τοῖς Μωσαῖκοις, προκαταγραφόμενον ἥδη, καὶ τῆς
ἀληθείας φοροῦντα τὴν δύναμιν, ὅτε καὶ ἐν ψιλῷ
ἔτελεντο τοῖς σχήμασι. Τί γάρ ἐδύσαπτησεν, εἰπέ μοι,
τὸν διλθρευτήν; τι δὲ καὶ τοὺς προγόνους τοὺς ἑκεί-
νων μὴ συναπολέσθαι τοῖς Αἴγυπτοίς παρεσκεύασεν,
ὅτε κατὰ τῶν πρωτοτόκων ὁ πάντα νικῶν ἐξωπλή-
ζετο θάνατος; « Αρ' οὐχὶ πάσιν ἀν γένοιτο συμφαντή,
ώς ἐπείπερ τῷ θείῳ νόμῳ καταπειθόμενοι τεθύκασι
τὸν ἀμύνην, καὶ τῶν ἑκείνου σαρκῶν ἀπογευσάμενοι
κατέχρισαν τῷ αἷματι τὰς φλιάς, παρελαύνειν αὐ-
τούς, ως ἡγιασμένους, διθύνατος ἡναγκάζετο; Παρ-
ετέτακτο μὲν γάρ κατὰ πάσης τῆς ἀνθρωπίας φύ-
σεως διλθρευτής, τοῦτ' ἔστιν, δι τῆς σαρκὸς θάνα-
τος, διὰ τὴν ἐν τῷ πρωτοπλάστῳ παράδασιν. Τότε
γάρ πρώτον ἡκούσαμεν· « Γῆ εἰ, καὶ εἰς τὴν ἀπ-
ελεύσην. » Ἄλλ' ἐπείπερ ἐμέλλει τὸν οὕτω δεινὸν ἀπ-
τρέψειν τύραννον δι Χριστὸς, διὰ τῆς ἀγίας ἑαυτοῦ
σαρκὸς, ἐν ἡμῖν γινόμενος ως ζωῆς, προανετυπούση
τοῖς πάλαι τὸ μυστήριον, καὶ ἀπεγεύσοντα τῶν τοῦ
προβάτου κρέων, ἀγιάζομενοι τε τῷ αἷματι διεσώ-
ζοντο, παρατρέχοντος αὐτῶν, κατὰ βούλησιν θεοῦ, τοῦ
διλθρεύειν τεταγμένου, τοὺς οἴπερ ἡσαν μέτοχοι τοῦ
ἀμύνην. Τί τοιγαροῦν χαλεπάνεις, Ἰουδαΐς, πρὸς τὴν
ἐκ τῶν τύπων ἥδη καλούμενος ἀληθείαν, ὅταν λέγῃ
Χριστός· « Εάν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ Υἱοῦ τοῦ
ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν
ἑαυτοῖς; » Καίτοι μᾶλλον ἐχρῆν εὐθαράστερόν τως
ἐπὶ τὴν τῶν μυστηρίων ἴεναι κατάληψιν, διὰ τῶν
Μωσαϊκῶν προπαιδαγωγήθεντα βιβλίων, καὶ διὰ
σχημάτων ἀρχαιστάτων ἐπὶ τὸ χρῆναι πιστεύειν ἀνε-
διάστως χειραγωγούμενον.

C Ο τρώτων μου τὴν σάρκα, καὶ αἵρω μου τὸ
αἷμα, ἔχει ζωὴν αἰώνιον, κατὰ διαστήσω αὐτὸν
ἐτ τῇ δισχάρη ἡμέρᾳ.

D Κάν τούτῳ δὴ μάλιστα θαυμάσαι προσήκει τὸν
ἄγιον εὐαγγελιστὴν, « Καὶ δι Λόγος σάρξ ἐγένετο, »
διαφρήσην ἀνακεραγότα· οὐ γάρ διτὶ γέγονεν ἐν
σαρκὶ, ἀλλ' διτὶ γέγονε σάρξ, οὐ κατενάρχησεν εἰπεῖν

¹³ Gen. iii., 19. ¹⁴ Joan. i., 44.

(a) Συπλ. τῆς ἀληθούς ζωῆς.

Ινα δεῖξῃ τὴν ἔνωσιν. Καὶ οὐ δή πού φαμεν, ἢ τὸν ἐκ Πατρὸς θεὸν Λόγον εἰς τὴν τῆς σάρκος μεταπεποιηθεῖσαι φύσιν, ἥγουν τὴν σάρκα μεταχωρῆσαι πρὸς Λόγον· μένει γάρ ἐκάτερον, διπερ ἐστι τῇ φύσει, καὶ εἰς ἐξ ἀμφοῖν ὁ Χριστὸς, ἀπορθῆτως δὲ καὶ ὑπὲρ νοῦν τὸν ἀνθρώπινον ἡγωμένος ὁ Λόγος τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ, καὶ δῆλη ὥσπερ εἰς ἕαυτὸν μεταστήσας κατ' ἐνέργειαν τὴν ἐν τῷ δύνασθαι ζωποιεῖν τὰ ζωῆς δεόμενα· τῆς μὲν ἡμετέρας φύσεως ἔξηλασε τὴν φθορὰν, ἔξεστης δὲ καὶ τὸν πάλαι διὰ τὴν ἀμαρτίαν ἴσχυσαντα θάνατον. Οὐκοῦν «ὁ τρώγων τὴν ἀγίαν σάρκα Χριστοῦ, «ζωὴν αἰώνιον ἔχει»· ἔχει γάρ ἡ σλοκὴ ἐν ἕαυτῇ τὸν Λόγον κατὰ φύσιν δυταὶ ζωὴν. Διὰ τὸν τοῦτο φησιν, διει· «Ἐγὼ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.» Ἀντὶ δὲ τοῦ εἰπεῖν, διπερ ἀυτὸν, τὸν ἐσθίοντα δηλόντοι, τὸ ἐμὸν ἀναστήσει σῶμα, τὸ «Ἐγὼ τέθεικεν, οὐχ ὡς ἐπερος ὡν περὶ τὴν ἰδίαν σάρκα, καὶ οὐ πάντως τῇ φύσει· διατέμνεσθαι γάρ εἰς Γλῶν δυάδα μετὰ τὴν ἔνωσιν οὐκ ἀνέχεται. Ἐγὼ τοιγαροῦν, φησιν, δὲν αὐτῷ γεγονώς, διὸ τῆς ἐμῆς δηλονότι σαρκὸς, ἀναστήσω» τὸν ἐσθίοντα τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρῃ. » Ήν γάρ δὴ καὶ ἀμήχανον μή οὐχὶ πάντως νικῆσαι τὴν φθορὰν, καὶ κρατῆσαι θανάτου τὸν κατὰ φύσιν δυταὶ ζωὴν. Διὰ τοῦτο καὶν βιάζηται τὸ ἀνθρώπινον σῶμα πρὸς τὸ καταρρεῖσθαι δεῖν διὰ τῆς παραβάσεως ἀπιπθῆσας θάνατος, ἀλλ᾽ ἐπειπέτερ ἐν ἡμένῳ Χριστὸς διὰ τῆς ἰδίᾳ γίνεται σαρκὸς, ἀναστήσει μεθα πάντως· ἀπίθανον γάρ, μᾶλλον δὲ καὶ ἀδύνατον μή ζωποιεῖν τὴν ζωὴν τοὺς ἐν οἷς ἀν γένοιτο. «Οστερ γάρ εἰ τὶς σπινθῆται λαβὼν ἀχύροις ἐγκαταχώσαι τολλοῖς, ίνα σωζόμενον ἔχῃ τὸ τοῦ πυρὸς στέρμα· οὕτω καὶ ἐν ἡμῖν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς διὰ τῆς ἰδίᾳ σαρκὸς ἐναποκρύπτει τὴν ζωὴν, καὶ ὥσπερ τι στέρμα τῆς ἀθανασίας ἐντίθησιν, δῆλη τὴν ἐν ἡμῖν ἀφανίζον φθοράν.

«Ἐ γάρ σάρξ μου ἀληθῆς ἔστι βρῶσις, καὶ τὸ αἷμα μου ἀληθῆς ἔστι πόσις.

Ἀντιδιαστέλλει πάλιν τῇ τοῦ μάννα χορηγίᾳ τὴν μυστικὴν εὐλογίαν, καὶ τοῖς ἐκ πετραίων λαγόνων νάμαστον ποτηρίου τὴν γνῶσιν. «Οπερ δὲ ἡδη καὶ δι᾽ ἐτέρων εἰρηκε φθάσας, τοῦτο πάλιν ἐνταῦθα φησι, πολυτρόπως τὸν αὐτὸν ἐξυφαίνων λόγον. Οὐ γάρ δὴ χρῆναι λίαν ἀποθαυμάζειν αὐτοὺς τὸ μάννα παρεγγυῖ, προσδέχεσθαι δὲ μᾶλλον αὐτὸν, ὡς δρπτὸν ἐκ οὐρανοῦ, καὶ χορηγὸν τῆς αἰώνιου ζωῆς. «Οἱ μὲν γάρ πατέρες ὑμῶν, φησιν, ἐφαγον τὸ μάννα ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἀπέθανον· οὕτως δέ ἐστιν ὁ δρπτὸς ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνων, ίνα τις ἐξ αὐτοῦ φάγῃ, καὶ μή ἀποθάνῃ.» Ή μὲν γάρ τοῦ μάννα τροφῆ πρὸς δῆλον, φησι, κομιεῖται τὸν καιρὸν τὴν τοῦ σώματος χρείαν διαπαίξεισα, καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐνδείας δυσαπήσασα βλάσος, ἥστενησε πάλιν οὐκ ἐντιθεῖσα τοῖς βενρωχοῖς τὴν αἰώνιον ζωὴν. Οὐκ ἡν οὖν δρα βρῶσις ἀληθῆς, καὶ δρπτὸς ἐξ οὐρανοῦ τοῦτο ἔστι· τὸ δὲ ἄγιον σῶμα Χριστοῦ, πρὸς ἀθανασίαν καὶ ζωὴν αἰώνιον ἀποτρέψον, βρῶσις δυταὶς ἔσται ἀληθῆς. «Ἄλλοι εἰπον καὶ θῶρε ἐκ

A deret unionem. Neque vero dicimus, aut ex Patre Deum Verbum in carnis mutatum esse naturam, aut carnem in Verbum transisse: manet enim utrumque id quod est natura, et unus ex utroque Christus; sed ineffabili et hominibus incomprehensibili modo unitum propriæ carni Verbum, et totam quodammodo in seipsum transferens secundum virtutem qua vivificare potest ea quæ vita indigent, a nostra quidem natura corruptiōmem amovisse, ac præterea morteni, quæ olim propter peccatum invaluerat abegisse. «Qui manducat, ergo sanctam Christi carnem, et habet vitam æternam:» habet enim caro in seipsa Verbum, quod vita est secundum naturam. Idecirco namque ait, «Ego reuscitabo eum in novissimo die.» Jam vero ipso, Eum, qui manducat nimirum, meum corpus resuscitabit, «Ego resuscitabo,» dixit: non quasi alter existens a sua carne, ac non plane alter secundum naturam: nam post unionem in Filiorum dualitatem secari non potest. Ego igitur, inquit, in eo existens, per meam carnem videlicet, «resuscitabo eum,» qui manducat nimirum, et in novissimo die. «Fieri enim prorsus nequit ut qui secundum naturam vita est corruptionem non superet, ac vincat mortem. Proinde licet mors quæ per prævaricationem nos invasit humanum corpus corruptionis necessitatibus subjiciat, tamen quia Christus per suam ipsius carnem in nobis est, omnino resurgemus: incredibilem enim est, imo vero impossibile, ut vita eos in quibus fuerit non viviscet. Quemadmodum enim scintillam multis paleis inserimus ut semen ignis servemus, sic etiam Dominus noster Jesus Christus per carnem suam in nobis vitam integrat, ac veluti quoddam semen immortalitatis inserit, quod totam quæ in nobis est corruptionem abolet.

364 VI. 56. *Caro enim mea verus est cibus, et sanguis meus verus est potus.*

D Distinguit rursus mysticam eulogiam a manna largitione, et calicis communicationem ab aquis et petrarum scissuris securientibus. Quod autem jam antea aliis quoque verbis dixit, hic denuo repetit, multis modis eundem sermonem contexens. Monet enim non oportere eos manna vehementer mirari, sed se potius suscipiendum esse tanquam panem de caelo, atque æternæ vitæ largitorem. «Patres enim vestri, inquit, comedenter manna in deserto, et mortui sunt: hic autem est panis qui de caelo descendit, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur». «Cibus enim manna, ad breve admidum, inquit, temporis spatium necessitate corporis delinita, et damno famis amoto, factus est rursus invalidus, cum vitam æternam non infunderet manducantibus. Non erat igitur cibus verus, et panis de caelo nimirum: sanctum autem Christi corpus ad immortalitatem et vitam æternam nutritiens, cibus profecto verus erit. Sed illi quoque

de petra biberunt aquam. Quid autem inde consequum est, inquit, et quae utilitas bibentibus? mortui enim sunt. Illud igitur non erat verus potus, sed verus, ut vere loquamur, potus esse compertur pretiosus sanguis Christi, qui totam radicitus extirpat corruptionem, et mortem in humana carne inhabitantem subvertit. Sanguis enim utique est non vulgaris alicuius hominis, sed ipsiusmet vitæ secundum naturam. Quocirca nos corpus et membra Christi nuncupamus, ut qui per eulogiam ipsum in nobis suscipimus Filium.

VI. 57. *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo.*

Multisariam nos his verbis instituit, et quoniam doctrina ista ab imperiis facile capi uenit, cognitionem per fidem potius requirens quam curiosam inquisitionem, eadem ultra citroque versando variis modis explanat, et rei utilitatem omni ex parte nobis exponit, præclarum ejus desiderium fundamentum veluti quoddam et basim fidei statuens. « Qui enim manducat meam carnem, inquit, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo. » Quemadmodum enim si quis ceram **365** ceræ conjuxerit, utique alteram in altera esse videbit: eodem quoque opinor modo, qui Salvatoris nostri carnem suscipit, et bibit ejus pretiosum sanguinem, ut ipse ait, usum quiddam cum eo reperitur, commixtus quodammodo et immixtus ei per illam participationem, ita ut in Christo quidem ipse reperiatur, et vicissim Christus in ipso. Ita nos quoque Christus in Evangelio secundum Matthæum quodammodo edocebat, his verbis: « Simile est regnum cœlorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus, donec fermentatum est totum ¹⁶. » Quænam autem sit illa mulier, quæ sata tria, aut quid satum omnino significet, suo loco dicetur: de solo fermento loquemur impræsentiarum. Quemadmodum ergo Paulus ait, « Modicum fermentum totam massam fermentare ¹⁷, » sic minima eulogia totum nostrum corpus in se miscet, propriaque replet efficacia: atque ita Christus in nobis exsintit, et nos vicissim in ipso: etenim vere dici potest fermentum quidem esse in tota massa, et simili ratione massam in toto fermento. Habet paucis eorum quæ dicta sunt sententiam. Sed si vite æternæ amore flagramus, si largitorem immortalitatis in nobis habere cupimus, ne, quod quidem negligentiores faciunt, eulogiam suscipere recusemus, caveamusque neve laqueum nobis et tendiculum diabolus insigniter fraudulentus struat, damnosam nempe religionem ac metum. Atenim scriptum est, inquit: « Qui manducat ex hoc pane, et de calice bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit ¹⁸. » Ubi vero probavi me ipsum, indignum me esse video. Quando nam ergo dignus eris, o quisquis hæc dicis; quan donam te ipsum Christo sistes? Nam si te peccata

A πέτρας ἔκεινοι. Καὶ τί τὸ ἐντεῦθεν, φησι, τοιαὶ δὲ τοια πεπωκόσιν ἡ ὑνησις; τετελευτήσας γάρ. Ἐν τούτῳ ἔρα κάκενο πόσις οὐκ ἀληθής, ἀληθής δὲ κατ' ἀληθεῖαν εὑρίσκεται πόσις τὸ τίμον αἷμα Χριστοῦ, δηλητὴ βάθρων ἀπορρίζον τὴν φθορὰν, καὶ ἀναμορφών τὸν ἐν τῇ ἀνθρωπείᾳ σαρκὶ κατοικήσαντα θάνατον. Αἵμα γάρ ἐστιν οὐχ ἄνδει τῶν τυχόντων ἀπέλους, ἀλλ' αὐτῆς τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς. Αἰδὲ τοῦτο καὶ σῶμα καὶ μέλη Χριστοῦ χρηματίζομεν, ὡς διὰ τῆς εὐλογίας εἰ τὸν ἐν ἑαυτοῖς δεχόμενοι τὸν Ζεόν.

« Οἱ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐτέλος μένει, κατὰ γάρ ἐτ αὐτῷ.

„Πολυτρόπως ἡμᾶς διὰ τούτων μυσταγωγεῖ, καὶ ἐπειπέρ ἐστι δυσέφικτός πως τοῖς ἀπαθετέραις ἐλγός, τὴν ἀπὸ τοῦ πιστεύειν σύνεσιν ἐφ' ἑαυτῷ μᾶλλον ἀπατῶν, ή ζήτησιν δινα τε καὶ κάτω τὸν εἰτῶν ἀλίττων, ἐξευμαρίζει ποικιλίας, καὶ πανταχθέν ἡμῖν τὸ ἐκ τοῦ πράγματος καταλαμπρόντει χρήσιμον, θεμέλιον ὕσπερ τείνα καὶ κρηπίδει τῇ πίστει τὴν ἐπ' αὐτῷ καλλίστην ἐπιθυμίαν κατηγράφειν. « Ό γάρ τρώγων μου, φησι, τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐν ἑμοὶ μένει, κατὰ γάρ αὐτῷ. » Ήσπερ γάρ εἰ τις κηρὺν ἐπέριψεν συνάψει κηρὺ, πάντως δῆποτε καὶ ἐπερνέντειν ἐπέριψενται κατόφεται· τὸν αὐτὸν, οἶμαι, τρόπον καὶ δὲ τὴν σάρκα δεχόμενος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ πίνων αὐτοῦ τὸ τίμον αἷμα, καθά φησιν αὐτὸς, ἐν ὃς πρὸς αὐτὸν εὑρίσκεται συνανακιρνάμενος ὕσπερ καὶ ἀναμιγνύμενος αὐτῷ διὰ τῆς μεταλήψεως, ὡς τὸν C Χριστῷ μὲν αὐτὸν εὑρίσκεσθαι, Χριστὸν δὲ αὐτὸν αὐτῷ. Οὕτω πως ἡμᾶς καὶ ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ Χριστὸς; ἐπαιδαγώγει λέγων· « Όμοια τοῖν η βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ζύμῃ, ην λαβοῦσα γυνὴ ἐκρύψεν εἰς ἀλεύρῳ σάτα τρίτα, ην τὸν ἔξυμαν δόλον. » Τίς μὲν οὖν ἡ γυνὴ, τίς δὲ τῶν καλουμένων σάτων ἡ τρίτας, ή καὶ τί τὸ σάτον δῶς ἐστιν, ἐν οἰκείῳ λελέξεται τόπῳ· πρὸς δὲ γε τὸ παρὸν εἰς μόνην ἐροῦμεν τὴν ζύμην. « Ήσπερ οὖν δὲ Παῦλος φησιν, διτε· « Μικρὰ ζύμη δόλον τὸ φύραμα ζυμδεῖ, » οὕτως δὲ γίστη πάλιν εὐλογία σύμπαν ἡμῶν εἰς ἑαυτὴν ἀναφύρει τὸ σῶμα, καὶ τῆς ίδιας ἐνεργειας ἀναπληροῖ, οὕτω τε ἐν ἡμῖν γίνεται Χριστὸς, καὶ ἡμεῖς αὖ πάλιν ἐν αὐτῷ· καὶ γάρ δῆ καὶ ἀληθεύων ἐρεῖ τις διτε καὶ ἐν παντὶ μὲν ἐστιν ἡ ζύμη τοῦ φύραματος, καὶ τὸ φύραμα δὲ κατὰ τὸν ἰσον λόγον ἐν δῃ γίνεται τῇ ζύμῃ. « Εχεις ὡς ἐν βραχέσι τῶν εἰρημένων τὸν νοῦν. » Άλλ' εἰπερ ἐσμὲν τῆς αἰώνιου ζωῆς ἐρασταῖ, εἰ τὸν τῆς ἀθανασίας χορηγὸν ἐν ἑαυτοῖς ἔχειν εὐχόμεθα, μή κατὰ τινας τῶν ἀμελεστέρων τὸ εὐλογεῖσθαι παραιτώμεθα, μηδὲ παγίδα καὶ βρύχοι ήμιν ἐξαρτυέτω τὴν ἐπιζήμιον εὐλάβειαν ὁ βαθὺς εἰς πανουργίαν διάβολος. Ναὶ γάρ γέραπται, φησιν. « Οἱ έσθιων ἐκ τοῦ ἀρτου, καὶ πίνων ἐκ τοῦ ποτηρίου ἀναβίως, κρίμα ἑαυτῷ ἐπίθει, καὶ πίνει· » δοκιμάσεις δὲ τὰ κατ' ἐμαυτὸν, οὐκ δέξιον δηντα βλέπω. Πέτε τούτου ἀξιος; Εσθ, καὶ παρ' ἡμῶν δὲ τοῦτο λέγων

D **16** Matth. XIII, 33. **17** I Cor. v, 6. **18** I Cor. xi, 29.

ἀκούοσται· πότε σαυτὸν παραστήσεις τῷ Χριστῷ; Εἰ γάρ μέλλεις δεῖ κατατίθεσθαι τοὺς ἀλισθῆμασιν, διατίθαντον δὲ οὐκ ἄν ποτε πάντῃ· « Τίς γάρ συνήστη παραπτώματα; » κατὰ τὸν διγονὸν Φαλμψδὸν, ἀμέτοχος εὐρεθῆσθαι παντελῶς τοῦ διδίκους σώζοντος ἀγιασμοῦ. Οὐκοῦν λογιῇ μὲν εὐσεβεστερὸν σύννομον ἀπεπεδεῖται βίον, μεταλήψῃ δὲ οὐταν τῆς εὐλογίας, οὐ θανάτου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν ἡμῖν νοσημάτων ἀποκρουστικὴν εἶναι πιστεῖσας· κατακοιμίζεις γάρ ἐν ἡμίν γεγονὼς δι Χριστὸς τὸν ἐν τοῖς μέλεσι τῆς σφράξ αγριεινῶντα νόμον, καὶ διαζωκυρέει μὲν τὴν εἰς Θεὸν εὐλάβειαν, ἀπονεκροῖ δὲ τὰ πάθη, μηδ λογίζεινος ἡμῖν τὰ ἐν οἷς ἔσμεν παραπτώματα, θεραπεύων δὲ μᾶλλον ὡς νενοσηκότας. Καταδεσμοὶ γάρ τὸ συντετριμένον, διγείρει τὸ πεπτωτό, ὡς ποιμήν ἀγαθὸς, καὶ τὴν φυχὴν ἑαυτοῦ τεθεικός ὑπὲρ τῶν προσδέτων:

ΚΕΦΑΛ. Γ.

“Οτι οὐ καὶ τῆς παρ’ ἑτέρου μέτοχος ἔστιν δι Υἱὸς, μᾶλλον δὲ κατὰ φύσιν ζωὴ, ὡς ἐκ ζωῆς τῆς κατὰ φύσιν γεγενημένος, τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς.

Καθὼς ἀπέστειλε με διὸν Πατήρ, εἰδὼς ζωὴν διὰ τὸν Πατέρα, καὶ δι τρώγων με, κατεῖπος ζήσεται δι’ ἑρ.

Ἄσυμφανέστερος μὲν τῶν προκειμένων δι νοῦς, καὶ οὐ τῇ τυχούσῃ δυσχερεῖς κατημφιεσμένος· πλὴν δι παντελῶς ἀποσκιρτῆσι πρὸς τὸ δισεύρετον, καταληφθεῖσαι γάρ καὶ ἀλώσιμος ἔσται τοῖς ὅρθις ἰθέλουσι νοεῖν. “Οτε τοίνυν ἀπεστάλθαι φησὶν ἑαυτὸν δι Υἱὸς, τότε τὸ σεσαρκώσας δηλοῖ, καὶ ἔπειτε ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἀγεννήθην ζωῆς, Θεὸς ὁν Δόγας ζω, καὶ διθρωτὸς γεγονὼς τῆς ἐμαυτοῦ φύσεως τὸν ἐμὸν ἐκπλήσσεις ναὸν, τοῦτ’ ἔστι τὸ σῶμα· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ· « Ο τὴν ἐμὴν ἐσθίων σάρκα ζήσει δι’ ἐμέ. » Ἐλασσον μὲν γάρ τὴν ἀποθνήσκουσαν σάρκα, ἀλλ’ ἔπειτε ἐνώφερη ταύτη, ζωὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχων, διὰ τὸ ἐκ ζῶντος εἶναι Πατέρας, πάσαι εἰς ζωὴν ἀνεστοιχείωσα τὴν ἐμαυτοῦ. Οὐ νενίκημαι τῇ φθορῇ τῆς σαρκὸς, νενίκηκα δὲ μᾶλλον αὐτὴν ὡς Θεός. “Μοτερός οὖν, ἐρώ γάρ εὐθὺς ὀκνήσας οὐδὲν διὰ τὸ χρηστόν, εἰ καὶ γένονται, φησὶ, σάρξ· τοῦτο γάρ τὸ ἀπεστάλθαι σημαίνει· ζῶ πάλιν διὰ τὸν ζῶντα Πατέρα, τοῦτ’ ἔστι, τὴν τοῦ τεκνότος εὑρισκεν ἐν ἐμαυτῷ διασώζων, οὐταν καὶ διὰ τῆς μεταλήψεως τῆς ἐμῆς σαρκὸς ἐρει δεχόμενος ἐν ἑαυτῷ ζήσεται, πάντως δλῶς [ιερ. δλῶς] εἰς ἐκ μεταστοιχειούμενος, τὸν ζωογονεῖν ισχύοντα διὰ τὸ ὀντερ ἐκ φίλης εἶναι τῆς ζωοποίου, τοῦτ’ ἔστι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Σεσαρκώσας δὲ λέγει παρὰ τὸν Πατέρας, καίτοι τοῦ μὲν Σολομῶνος λέγοντος· « Η σοφία φωνέλμησεν ἑαυτῇ οἶκον· » τοῦ δὲ μακαρίου Γαθριτῆλ τῇ τοῦ Πνεύματος ἐνεργείᾳ τὴν τοῦ Θεοῦ σώματος ἀνατίθητος ποίησιν, θε τῇ ἀγίᾳ προσελάτει Παρθένον·

A usque deterrent, labi autem cessatus sis nunquam: « Quis enim delicia intelliget? » ut sanctus ait Psalmista¹⁰, « vacans omnino compiriere sanctificationis illius quæ in æternum nos servat. Quare pie apud te statuas recte honesteque degere, atque ita eulogia particeps fias, credens eam non mortis solam, verum etiam morborum nostrorum depelleandorum vi pollere: Christus enim existens in nobis, sopit sevientem in nostris membris carnis legem, et pietatem in Deum exsuscitat, perturbationes mortuificat, delicta in quibus sumus nobis non imputans, sed potius ut ægrotos sanans. Confractum enim alligat, 300 erigit lapsum, cœn pastor bonus, et qui animam suam ponit pro oibis suis.

CAP. III.

Quod vitæ aliunde acceptæ particeps non sit Filius, sed vita potius secundum naturam, ut ex vita secundum naturam, Deo nimirum ac Patre, generitus.

Vl. 58. Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo propter Patrem, et qui manducat me, et ipse vivet propter me.

Obsecrator est propositi textus sententia, nec vulgari difficultate involuta: verumtamen non est plane querentibus invia, comprehendetur enim ab iis qui recte sentire voluerint. Cum ergo scipsum missum esse Filium ait, tunc nihil aliud quam se incarnatum esse significat; cum autem incarnatum esse dicimus, hominem prorsus factum asserimus. Quemadmodum igitur, inquit, hominem me fecit Pater, et quia ex vita secundum naturam sum genitus, Deus existens Verbum vivo, et homo factus mea ipsalus natura meum templum, id est corpus, implevi: sic etiam « Qui manducat meam carnem, vivet propter me. » Assumpsi enim carnem mortalem, sed quoniam in hac inhabitavi, vita secundum naturam existens, propriea quod ex vivente sum Patre, totam ad vitam meam transformavi. Non succubui corruptioni, sed ipsam devici potius, ut Deus. Quemadmodum ergo, nec enim id propter utilitatem denuo repete gravabor, licet factus sim caro, inquit (hoc enim significat missum esse), vivo rursum propter viventem Patrem, genitoris videlicet naturalem in me ipso dolem servans: sic etiam qui per carnis mea participationem me suscipit, in scipio vivo, utique totus in me transformatus qui vivificare valeo propterea quod sum ex radice vivifica, hoc est Deo ac Patre. Ait autem incarnatum se esse a Patre, quamvis Salomon dicat: « Sapientia edificavit sibi domum¹¹; » et beatus Gabriel virtuti Spiritus corporis divini structuram tribuat, sanctam Virginem his verbis compellans: « Spiritus enim sanctus, inquit, superveniet in te, et virtus Ali-

¹⁰ Psal. xviii. 43. ¹¹ Prov. ix. 1.

simi obumbrabit tibi ²¹; ut rursus intelligas, A quod cum una secundum naturam deitas et in Patre **367** et in Filio intelligatur ac sancto Spiritu; non operatur quisque seorsim, sed quod per unum esse dicitur, utique id totius naturae divinæ est opus. Nam cum sancta Trinitas consubstantialitatis ratione una sit, una certe quoque in omnibus virtus erit. Omnia quippe sunt ex Patre per Filium in Spiritu. Cæterum quod sepe diximus rursum hic afferemus: quod quidem repetere, licet grave sit, tutum nihilominus ac securum est. Solet Salvator Christus ea quæ humanas vires excedunt Patris virtuti commode tribuere. Humiliavit enim seipsum factus homo, cumque servi formam suscepit, servilem conditionem non aversatur ²². Verumtamen non excludetur ab omnibus cum Patre faciendis; operatur autem qui genuit ipsum omnia per ipsum, juxta Salvatoris ipsius vocem: « Pater enim, inquit, in me manens, ipse facit opera ²³. » Cum igitur dispensationi cum carne tribuat quod ei convenit, ad Deum ac Patrem refert ea quæ vires excedunt humanas. Templum enim in virgine condere, vires hominis transilii. Sed ad hæc rursum inquiet advergarius: Quomodo aliter quid secundum naturam sit Filius revelasset, aut quomodo clare ostendisset majorem esse Patrem, quam dièndo: « Ego vivo propter Patrem! » Nam si Pater vita largitor est Filio, quis in tantam erumpet insaniam, ut non plane intelligat id quod vita est particeps non idem esse cum vita secundum naturam, aut eo qui vivificare potest? Adversus hæc, doctrinam veritatis in aciem eduentes, opportune dicemus: « Fatuus satua loquetur, et cor eius vana intelliget ad perficiendum iniqua, et loquendum ad Dominum errorem ²⁴. » Quid enim ista hæreticorum sententia esse potest iniquius? Quomodo non summus error adversus Christum vivificantem ab illo profertur, cum dicere non vereantur dementissimi homines, ipsum vivere, accepta ab alio vita, non secus ac ea qua creata sunt per ipsum? Filius ergo animal quoque erit, maxime cum vita sit particeps, sed non ipsam secundum naturam vita. Animal enim aliud esse plane oportet ab ea quæ est in ipso vita. Quod si Idem esse posse existimat, dicatur omne animal vita: sed nemo, ut reor, sane mentis id fecerit: igitur neque animal nobis Unigenitus, sed vita secundum naturam censembitur. Quomodo enim verum fuerit **368** illud quod ait: « Ego sum resurrectio et vita ²⁵? » Vita enim est id quod vivificat, non quod opus habet aliunde vitam accipere, sicuti nimis sapientia intelligitur id quod alii sapientiam largiri, non quod sapiens fieri potest. Ex vestra itaque sententia mentietur quidem veritas, nec vere loquetur Christus dicens: « Ego sum vita ²⁶. » Præterea mentietur splendidius ille sanctorum chorus, qui verba fundit per Spiritum,

²¹ Luc. i, 35. ²² Philipp. ii, 7, 8. ²³ Joan. xiv, 10. ²⁴ Isa. xxxii, 6. ²⁵ Joan. xi, 25. ²⁶ Joan. xiv, 6.

« Πνεῦμα γάρ, φησιν, ἄγιον ἐπελέυσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι» ²⁷ Ἰνα πάλιν ἐννοήσ, ὅτι μιᾶς οὐσίας τῆς κατὰ φύσιν Θεότητος, καὶ ἐν Πατρὶ, καὶ ἐν Υἱῷ νοούμενης, καὶ ἐν τῷ ἀγίῳ Πνεύματι, οὐ μεμερισμένως ἑκαστος ἐνεργήσει πάρ τι τῶν δυτῶν, ἀλλ' ὅπερ ἀν λέγοισο γενέσθαι καὶ δι' ἐνδῆ, τούτο πάντων ἔστιν δῆλος ἔργον τῆς θείας φύσεως. Μιᾶς γάρ οὐσίας τῆς ἀγίας Τριάδος κατὰ γι τὸν τῆς δύσοσιστητος λόγον, μία δὴ που πάντων καὶ ἡ ἐφ' ἄπασιν ἔσται δύναμις. Πάντα γάρ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι. «Ο δὲ πολλάκις εἰρήκαμεν, τοῦτο πάλιν ἔροῦμεν· τὰ αὐτὰ γάρ λέγειν εἰ καὶ φορτεικὸν, ἀλλ' οὖν ἔχει τὸ ἀσφαλές. «Ἐθος τῷ Σωτῆρι Χριστῷ τὰ διατάξεις τὴν ἀνθρώπῳ πρέπουσαν ἀναπτύδωντα δύναμιν, τῇ τοῦ Πατρὸς ἐνεργείᾳ B χρησίμως ἀνατίθενται. Τεταπείνωκε γάρ ἐαυτὸν ἀνθρώπος γεγονὼς· καὶ ἐπειπερ τὴν τοῦ δούλου μορφὴν κατεδέξατο, τὸ δουλοκρέπες οὐχ ἀτιμάζει μέτρον. Πλήτιον οὐχ ἔχω κείσται τοῦ πάντα ποιεῖν μετὰ τοῦ Πατρὸς· ἐνεργεῖ δὲ ὁ γεννήσας αὐτὸν δι' αὐτοῦ τὰ πάντα, κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος φωνὴν· «Ο Πατήρ γάρ, φησιν, δὲ ἐμοὶ μένων, ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτός. » Αποδίδους τοίνυν τῇ οἰκονομίᾳ τῇ μετὰ σαρκὸς τὸ πρέπον, ἀνατίθησι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸ διάτερον δύναμιν. Τό γάρ κτίσαι κανὸν τὸ παρθένῳ, τὴν ἀνθρώπου δύναμιν ἔξαλλεται. «Ἄλλ' ἔρει πρὸς ταῦτα πάλιν δι' ἐναντίας· Καὶ πῶς ἀντέρως τὸ τι κατὰ φύσιν ἔστιν ἔξεχάλυψεν ὁ Υἱός, οὐ πῶς ἀν ἔδειξε σαρψῖς δὲι μείζων ἔστιν ὁ Πατήρ, εἰ μὴ διὰ τοῦ λέγειν, δὲι· «Ζῶ διὰ τὸν Πατέρα; » Εἰ γάρ χορηγός ἔστιν ὁ Πατήρ τῷ Υἱῷ τῆς ζωῆς, τίς εἰς τοσαύτην ἀδελτηρίαν ἀλάσσει λοιπὸν, οὐκ μὴ πάντως ἔννοειν δὲι· τὸ μέτοχον ζωῆς οὐ ταῦτα ἔσται κατὰ φύσιν τῇ ζωῇ, ήτοι τῷ ζωτοισιν Ιησούσι; Πρὸς δὴ τὰ τοιαῦτα καὶ τίμετο, τὸν τῆς ἀληθείας ἀντεξάγοντες λόγον, ἔροῦμεν εὐκατάρως· «Ο μαρδος μαρδά λαλήσει, καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ μάταια νοῖσαι, τοῦ συντελεῖν δύνομα, καὶ λαλεῖν πρὸς Κύριον πληνησιν. » Τί γάρ δὲν γένοιτο τῆς τοιαύτης τῶν εἰρητικῶν ἐννοίας τὸ παρανομώτερον; Πάντος δὲ οὐκ ἐσχέτη πλάνησις λαλεῖται παρ' αὐτῶν κατὰ τοῦ πάντα ζωγονοῦντος Χριστοῦ, δὲς λέγειν οὐκ ἔρυθριώσιν οἱ παραφρονέστατοι, ζῆν αὐτὸν τῆς παρ' ἐτέρου μετέχοντα ζωῆς, καθάπερ τὰ δι' αὐτοῦ γεγονότα; «Αρ' οὖν ἔσται λοιπὸν καὶ ζῶν τὴν ίδιαν διάτησιν, διὰ δὴ καὶ ζωῆς διάρχων μέτοχος, ἀλλ' οὐκ αὐτὸν κατὰ φύσιν ζωήν. Τὸ γάρ ζῶν έπερον εἶναι δεῖ· πάντως παρὰ τὴν εἰσαγόνην ἐν αὐτῷ ζωήν. Εἰ δὲ νομίζουσι ταῦτον εἶναι δύνασθαι, λεγέσθω πάντα ζῶν ζωή· ἀλλ' οὐκ ἀν, οἷμα, τὶς οὕτω ποιήσαι σωφρονῶν· οὐκοῦν οὐδὲ ζῶν ήμιν δι Μονογενῆς, ἀλλὰ ζωή κατὰ φύσιν νοηθήσεται. Πώτῳ γάρ ἀγκαληθεύσει λέγων· «Ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ η ζωή· » Ζωή γάρ ἔστι τὸ ζωγονοῦν, οὐ τὸ τῆς παρ' ἐτέρου ζωῆς ἐπιδεῖς, ὥσπερ οὖν ἀμέλει καὶ σορει νοεῖται τὸ σοφοῦν δυνάμενον, οὐ τὸ σοφοῦσθαι περικός. Οὐκοῦν καθ' ὑμᾶς διαψεύσεται μὲν ἡ ἀληθεία, καὶ οὐκ ἀληθεύσεται λέγων ὁ Χριστός· «Ἐγώ

είμι ή ζωή. » Ψευδομυθήσει δὲ πάλιν καὶ δ λαμπρόδες τῶν ἀγίων χρόνων, τοὺς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐρευγόμενος λόγους, καὶ ζωὴν ἀποκαλῶν τὸν Μονογενῆ. «Ο μὲν γάρ θεῖος ἡμῖν Φαλμῳδὸς ὡς πρὸς τὸν Πατέρα λέγων εὐρίσκεται· «Οτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς.» «Ο δὲ θαυμασίος εὐάγγελιστῆς Ἱωάννης ἐν οἰκείαις ἐπιστολαῖς οὕτω φησίν· «Ο δὲ ἀπὸ ἀρχῆς, δ ἀκηκόαμεν, δ ἑωράκαμεν τοὺς ὄφθαλμοὺς ἡμῶν, δ ἔθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ Λόγου τῆς ζωῆς, καὶ ή ζωὴ ἐφανερώθη, καὶ ἑωράκαμεν, καὶ μαρτυροῦμεν, καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ήτις δὲν πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν.» Ορέξ ἀληθεύοντα τὸν Φαλμῳδὸν, καὶ διὰ τῆς Ἱωάννου φωνῆς, δε φησι πρὸς τὸν τῶν δλων Πατέρα Θεόν· «Οτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς;» Ήν γάρ καὶ ἔστι παρ' αὐτῷ πηγὴ ζωῆς ὁ Υἱός· διε γάρ περι αὐτοῦ τὰ τοιαῦτά φησιν δ πνευματοφόρος, διὰ τῶν αὐτοῦ πάλιν πληροφορήσει λόγων. Ἐπιστέλλει γάρ οὕτως· «Καὶ οδαμεν διε τοῦ λόγου θεοῦ [Θεόν]. Καὶ τομεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ οὗτος ἔστιν ὁ ἀληθινός Θεός, καὶ ή ζωὴ ή αἰώνιος.»

Εἴτα τις, εἰπέ μοι, λοιπὸν τῆς τῶν ἑτεροφρόνων τερθρείας ἀνέκειται; ή τις τῆς ἐκείνων δυσσεβείας οὐ καταδοήσει δικαίως, ζωῆς τῆς παρ' ἑτέρου μέτοχον ἀποτολμῶντων εἰπεῖν τὸν Υἱόν, καίτοι τῆς ἀγίας καὶ θεοπνεύστου Γραφῆς οὐδὲν μὲν τοιοῦτον λεγούσης περι αὐτοῦ, διαρρήσθην δὲ μᾶλλον βοῶσης, διε καὶ Θεὸς εἰη κατὰ φύσιν, καὶ ἀληθινός, καὶ πηγὴ ζωῆς, καὶ ζωὴ πάλιν αἰώνιος; Πῶς γάρ δην νοοῦτο Θεὸς ἀληθινὸς ὁ ζωῆς τῆς παρ' ἑτέρου δεδμενός, καὶ οὐχ μᾶλλον ὑπάρχων αὐτὸς κατὰ φύσιν ζωὴ; ή πῶς δην λέγοιτο ζωῆς έτι πηγὴ, ταὶς παρ' ἑτέρου χορηγίαις εἰς τὸ δύνανθαι ζῆν βοηθούμενος; Ἀλλὰ ναὶ, φησὶ δ διεναντίας, κατὰ τοῦτο ζωὴν εἶναι δῶσομεν τὸν Υἱόν, καθὸ καὶ αὐτὸς δύναται ζωαποιεῖν, ὡς ἔχων ἐν ἐκατῷ τὸν ζῶντα Πατέρα. Ἀλλὰ οὐκ ἀρκέσει ταῦτα πρὸς ἀπολογίαν ὑμῖν, ὡς βέλτιστοι, τῆς κατὰ τοῦ Μονογενοῦς δυσφημίας· ἀπαίδευτος δὲ καὶ πανταχῇ διαπίπτων δ λόγος ὑμῖν καὶ τούτῳ πάλιν ἀλώσεται. Τὸ γάρ χρῆναι λέγειν ζωὴν ἀποκαλεῖσθαι τὸν Υἱόν, ἐπειπερ οὐδὲ ζωαγονεῖν τὰ ζωῆς δεκτικά, διὰ τὸ ἔχειν ἐν ἐκατῷ τὸν Πατέρα, πῶς οὐκ ἀμετρόν τινα τὴν ἀμαθίαν ὀδίνει; Οὐ γάρ ἔστε δῆπον, κατὰ τὸ εἰκός, τι μέν ἔστι τὸ κατὰ φύσιν, τι δὲ τὸ ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν, ὡς αὐτὸς συντιθέμενον, διεπερ έστι τὸ κατὰ θέσιν. Οἷον θερμὸν μὲν τῇ φύσει τὸ πῦρ, θερμὰ δὲ καὶ ἑτερα, τῆς ἐνεργείας μετέχοντα τῆς ἀπὸ αὐτοῦ, σιδηρὸς τυχὸν, ή ξύλον· ἀλλ' οὐκ ἐπειπερ ἀθερμάνθη, διὰ τοῦτο λέγοιτο δην εἶναι καὶ πῦρ· ἀλλοτρίαν γάρ καὶ οὐ φυσικὴν ἐν ἐκατοῖς τὴν ἐνέργειαν ἔχει. «Ηέξει δὲ καὶ ἐφ' ἡμᾶς αὐτοὺς τῶν παραδειγμάτων δ λόγος.» Ή γραμματικὴ τυχὸν, ήτοι γεωμετρικὴ, λογικῆς μὲν ἐπιστήμης εἰδῆσις πιστεύεται· ἀλλ' δταν τις ίδρις γένηται γραμματικῆς, ήτοι τῆς ἑτέρας, οὐκ αὐτὸς γραμματικὴ νοηθεῖσται τυχὸν, ήτοι γεωμετρικῆς, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐν αὐτῷ γενομένης γραμματικῆς γραμματικὸς δινομάζεται, καὶ πάλιν δμοίως τὸ ἑτέρον· οὕτω καὶ ή κατὰ φύσιν ζωὴ

A et vitam vocat Unigenitum. Divinus etenim Psalmista ad Patrem ita dicere comperitur: «Quia apud te est sūns vitæ²⁷.» Mirabilis autem evangelista Joannes in suis epistolis ita scribit: «Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod persperimus, et manus nostræ contrectaverunt de Verbo vitæ, et vita manifestata est, et vidimus, et testamur, et annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, et apparuit nobis²⁸.» Vides Joannis quoque testimonio Psalmistam vere loqui, cum ad universi Deum Patrem ait: «Quia apud te est sūns vitæ?» Erat enim et est apud ipsum sūns vitæ Filius. Nam quod de ipso hæc propheta dicat, ex ejus verbis rursum patebit. Sic enim scribit: «Et scimus quoniam Filius Dei B venit, et dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum, et simus in vero Filio ejus Iesu Christo: hic est verus Deus et vita æterna²⁹.»

C At quis demum adversariorum feret argutias? aut quis adversus illorum impietatem non jure exclamabit, qui dicere audent vitæ quam aliunde accepere Filiū esse partipem, cum sancta et divinitus inspirata Scriptura nihil tale de ipso dicat, sed aperte potius clamet Deum secundum naturam esse, et verum, et fontem vitæ, et vitam rursum æternam? Quomodo enim verus Deus esse censembit cui vita aliunde accepta opus est, ac non est ipse potius vita secundum naturam? Aut quomodo vitæ sūns dicetur, qui ut vivere possit alterius largitione juvatur? At enim, inquiet adversarii, in hoc fatebimur Filiū esse vitam, quod ipse quoque vivificare potest, utpote cum in seipso viventem Patrem habeat. Sed non sufficient ista vobis, o boni, ad tuendam illam adversum Unigenitum blasphemiam, sed rudis et vana vestra hic quoque ratio deprehendetur. Dicere enim vitam nuncupari Filiū, quia vivificare potest ea quæ 369 vitam capiunt, properea quod habet Patrem in seipso, nonne immensam prodit ignorantiam? Nescitis enim, ut appareat, quid sit esse secundum naturam, et esse ex eo quod est secundum naturam, positione nimirum. Verbi gratia, calidus quidem est ignis natura, sed et alia sunt, accepta ab eo virtute calida, puta ferrum videlicet, aut lignum: sed non idcirco dicentur ignis, quod incaluerit: alienam quippe et non naturalem vim habent in seipsis. Idipsum exemplo a nobis sumpto confirmare licet. Grammatica, exempli gratia, aut geometria, cognitione quidem scientiae ratione utensilis esse creditur, sed si quis grammaticae peritus aut alterius evaserit, ipse grammatica aut geometria nequaquam esse consebitur, sed ex ea quam didicit grammatica grammaticus appellatur, aut a geometria geometra: sic vita secundum naturam aliud quiddam est plane ab illis in quibus est, transformans in seipsam id quod natura tali

²⁷ Psal. xxxiv, 10. ²⁸ I Joan. 1, 12. ²⁹ I Joan. v, 20.

non est. Igitur cum dicatis in Filio Patrem exsistere, velut in materia scilicet, ut quoniam vita est secundum naturam, ipse quoque vivificare possit, stulte vitam esse concedatis, ac non potius vitam ab alio acceptae participem, et relatione, non substantialiter ad largitoris dignitatem excitatum. Et quemadmodum nemo calefactum ferrum ignem recte vocaverit, licet ignis vim habeat, propterea quod ab eo calefactum est; aut sicut nemo sanæ mentis grammaticum grammaticam nominaverit, propterea quod alias in ea quoque arte possit instituere: ita nullus, opinor, sanæ mentis vitam Filium appellaverit, ex eo quod possit alias quoque vivificare, cum ex eorum sententia a natura non habeat ut sit vita, sed ex virtute Patris insitum, sive propter inhabitantem Patrem. Quid autem prohibuerit, quæso, Filium ut unum ex nobis intelligi, corruptibili nempe natura præditum, si vivit propter Patrem, hoc est vita a Patre accepta, ut illi existimant? Corrumpi enim plane sequeretur, nisi in scipso viventem Patrem haberet. Et si vere eum loqui fatetur, cum ait: «Ego in Patre et Pater in me est», habet quidem ipse in scipso Patrem qui vita est secundum naturam: sed est ipse in Patre, quævis vita non sit secundum naturam. Et ne blasphemiam loquar, licet ad revincendam Dei hostium impietatem proferenda sit, reprehendetur Pater in scipso vita destitui, id **370** est habere corruptionem, sive naturam corruptibilem. Quod enim rei natura ita nos cogat sentire de Filio, quærendum nobis iterum, et per multas observationes eundum, quandoquidem propositum nobis est accurate et subtiliter, ut par est, quæstionem expondere.

περ ἡμίν σκοπὸς ταῖς προστηκόσαις ἀχριβείαις καταλεπτύνειν τὸ ζητούμενον.

● Vitam secundum naturam Deum ac Patrem esse dicit. Recte: ita quippe se habet: sed est in Filio quoque. Id enim ex verbis etiam vestris sequitur. Percontari velim igitur deinceps, et ex vobis discere, quidnam operaturus sit erga Filium, cum in ipso existat? An suo genimini suam vitam impertietur, ceu experti et non habenti vitam ex se ipso? Et quomodo necesse prorsus non erit intelligere expertem esse vitæ Filium? At quod vitæ est: expers, quidnam aliud demum sit quam corruptibile? At non impertietur vitam suam genimini: vita enim est, licet eam ab ipso non accipiat. Quomodo igitur quidam ultra cavillantur temere deblatorantes, atque idcirco vivere Filium dicunt, quia Patrem in se habet qui vita est secundum naturam? Nam si vivit etiam absque Patre, ut qui sit et ipse vita substantialiter, non iam vivit propter Patrem, id est, propter vitæ participationem ex Patre. Sin autem largitorum propriæ vitæ Patrem habeat, vita propria destinatus ipse apparebit: eam enim alteri acceptam habet, et quod initio dicebamus, animal potius est quam vita, et corruptibilis

A Ἐπερόν τι πάντως ἔστι παρὰ τὰ ἐν οἷς γίνεται, μετασχεδίουσα πρὸς ἑαυτὴν τὸ μὴ φύσει τοιοῦτον. Οὐκοῦν δταν ἐν Υἱῷ λέγητε τὸν Πατέρα ὑπάρχειν, ὅπερ ἐν ὅλῃ τυχόν, ἵνα, ἐπειπέρ ἔστι ζωὴ κατὰ φύσιν, ζωγονεῖν δύνηται καὶ αὐτὸς, ἀνοήτως ἔτι: ζωὴ εἶναι δύστε, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ζωῆς τῆς παρ' ἐπέρου μέτοχον, σχέσις δὲ μᾶλλον, καὶ οὐκ οὐσιώδως εἰς τὸ τοῦ χορηγοῦντος ἀνακεχλημένον ἀξιωμα. Καὶ ὕστερον οὐχ ἄν τις εὐλόγως τὸν θερμανθέντα σίδηρον ἀποκαλέσεις πῦρ, καὶ τὴν τοῦ πυρὸς ἐνέργειαν ἔχῃ, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ τεθερμάνθαι· ἢ καὶ πάλιν οὐκ ἄν τις νοῦν ἔχων διομάσαι γραμματικὴν τὸν γραμματικὸν, διὰ τὸ καὶ ἐπέρους δύνασθαι χειραγωγεῖν εἰς τὴν ἐπιστήμην· οὐτας οὐκ ἀν, οἷμαι, τις τὰ εἰκότα φρονῶν, ζωὴν διομάσαι τὸν Υἱὸν διὰ τὸ καὶ ἐπέρους δύνασθαι ζωγονεῖν, οὐ κατὰ φύσιν ἔχοντα κατ' ἐκείνους τὸ εἶναι ζωὴ, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Πατέρος ἐνέργειας ἐνεπαρμένον, ἤτοι διὰ τὸν ἐνοικοῦντα Πατέρα. Τί δ' ἄν, εἰπέ μοι, καὶ διακαλύσαι λοιπὸν, ὡς ἐξ ἡμῶν ἔνα νοεῖσθαι: τὸν Υἱὸν, φθαρτῆς δηλονότι φύσεως, εἰ ζῇ διὰ τὸν Πατέρα, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἐκ τοῦ τεκόντος ζωὴν χορηγούμενος, ὡς νοοῦσιν αὐτοῖς; Ἐφάρπη γάρ ἂν κατὰ τὴν τῶν νοημάτων ἀναλογίαν, εἰ μὴ ἔσχεν ἐν ἑαυτῷ τὸν ζῶντα Πατέρα. Καὶ εἰ συγχωροῦμεν ἀληθεύειν λέγοντι· «Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ», ἔχει μὲν αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα ζωὴν διὰ κατὰ φύσιν· ἔστι δὲ αὐτὸς ἐν Πατρὶ, καί τοι ζωὴ κατὰ φύσιν οὐκ ὄν. Καὶ σωπῶ τὸ δύστημον, εἰ καὶ λέγειν ἔχρην εἰς Ελεγχον τῆς τῶν θεομάχων ἀσεβείας· C διώσεται γάρ ἔχων ὁ Πατὴρ ἐν ἑαυτῷ τὸ ζωῆς ἔρημον, τοῦτ' ἔστι, τὴν φθορὰν, ἤτοι φύσιν τὴν φθειρομένην. «Οτι γάρ ἡ τοῦ πράγματος φύσις οὐτας νοεῖν τῆς ἀναγκάσσει περὶ τοῦ Υἱοῦ, ζητητέον τήμιν καὶ ἐσαύθις, καὶ διὰ ποικίλων ἱέον θεωρημάτων, ἐπεί-

D Ζωὴν εἶναι φῆς κατὰ φύσιν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα. Καλῶς· ἔχει γάρ οὐτας, ἀλλ' ἔστι καὶ ἐν Υἱῷ. Τοῦτο γάρ καὶ ὁ παρ' ὑμῶν δίδωσι λόγος. Ἐρούμην δ' ἄν εἰκότας ἡδη λοιπὸν, ἐκεῖνο μανθάνειν ἐπιθυμῶν, τὴν ἐνέργησι περὶ τὸν Υἱὸν, ὑπάρχων ἐν αὐτῷ; Ἀρα μεταδώσει τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς τῷ Υἱῷ γεννήματι, καθάπερ δεομένῳ, καὶ οὐχ ἔχοντι τὴν ζωὴν ἐξ αὐτοῦ; Καὶ πῶς οὐκ ἀνάγκη πᾶσα νοεῖν ἔρημον εἶναι ζωῆς τὸν Υἱόν; Τὸ δὲ ζωῆς ἔρημον, τὸ δὲ ἐπέρον εἴη λοιπὸν, ἢ φθαρτόν; Ἄλλ' οὐ μεταδώσει τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς τῷ γεννήματι· ζωὴ γάρ, καὶ εἰ μὴ δέχοιτο παρ' αὐτοῦ. Πῶς οὖν ἔτι συκοφαντοῦσι τινες ἀθυργλωττούντες ἀφυλάκτως, καὶ διὰ τοῦτο λέγουσι ζῆν τὸν Υἱὸν, ἐπειπέρ ἔχει ζωὴν διὰ κατὰ φύσιν ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα; Εἰ μὲν γάρ ζῇ καὶ δίχα τοῦ Πατέρος, ὡς ὑπάρχων οὐσιώδως καὶ αὐτὸς ζωὴ, οὐκέτι ζῇ διὰ τὸν Πατέρα, τοῦτ' ἔστι, διὰ τὴν ἐκ τοῦ Πατέρος μετάληψιν. Εἰ δὲ χορηγὸν τῆς ίδιας ζωῆς ἔχει τὸν Πατέρα, ζωὴ ίδιαν οὐκ ἔχων αὐτὸς ἀναδειχθῆσται· δανείζεται γάρ τὴν παρ' ἐπέρους, καὶ διπερ ἐξ ἀρχῆς ἐλέγομεν, ζῶν μᾶλλον ἔστιν, ἢ ζωὴ, καὶ φθαρτῆς ήδη φύσεως. Πῶς οὖν ἑαυτὸν ἀπεκάλει ζωὴν; Η γάρ ἐξέσται καὶ ἡμῖν

²⁰ Joan. xiv, 11.

άκινθύνως είπειν· « Έγώ είμι ή ζωή » ή εἰπερ τοτὲ οὐ φαλερδες δ λόγος· οὐ γάρ ἔσσται ποιήματι τοῖς θεοπρεπέσιν ἀξιώμασιν ἐπιτιθῆν· οἶδεν δέρα ζωὴν δυτε κατὰ φύσιν ἔστιν δὲ Υἱός. Ἐπει τῶς ξεται χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ γεννήσαντος αὐτὸν, τῶς δὲ εἰκὼν καὶ δύοισις ἀκριβῆς; Ή τῶς οὐκ ὅρθῶς ἔποιει λέγων δὲ Φίλιππος· « Αἰδηνοὶ ήμεν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ήμεν; » Καὶ γάρ δὴ καὶ δυτες ἐννοήσαι προσήκει, δτε τὸν Υἱόν τις τεθεαμένος οὐπω τεθεώρηκε τὸν Πατέρα, εἰπερ δὲ μέν ξεται κατὰ φύσιν ζωή, δὲ ζωῆς τῆς παρ' αὐτοῦ μέτοχος. Οὐ γάρ διν τις ίδοι τὸ ζωοποιοῦν ἐν τῷ ζωοποιουμένῳ ποτὲ, ἐν τῷ δεομένῳ τὸν ἀπροσδεδ. Οὐχοῦν καὶ καθ' ἔτερον φέύσσεται τρόπον, εἰπών· « Τοῦ ἀκρακὼς ἐμὲ, δύρακε τὸν Πατέρα. » Ἀλλ οὐδὲ ποι πάλιν δ τῶν εὐεεδῶν τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων ἔραστης, δσα ταῖς ἀκείνων φυλαριαῖς ἀκαλούθησε τὰ δτοπα. Ἐκκλινέτω τοιγεροῦν ἀπ' αὐτῶν, καὶ παραλαττέτω, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ ποιείτω μὲν τροχιάς ὁρθάς, τὰς δὲ ἀδοὺς κατευθυνέτω τάς ἔστιν, καὶ πρὸς τὸ ἀπλοῦν τῆς ἀληθείας ὁράτω κάλλος, ζωὴν μὲν κατὰ φύσιν εἶναι πιστεύων τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, ζωὴν δὲ πάλιν τὸν ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον Υἱόν. Ός γάρ φῶς ἐκ φωτὸς εἶναι λέγεται, οὐτω καὶ ζωὴ ἐκ ζωῆς· καὶ ὡσπερ τὰ φωτὸς δεδμενα φωτίζει ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ διὰ φωτὸς ίδει, τοῦ Υἱοῦ, καὶ σοροὶ τὰ σφρίας δεκτικά, ὡς διὰ σφρίας ίδεις, καὶ δυναμοὶ τὰ δυνάμεως Χρή- Σοντα, ὡς διὰ δυνάμεως πάλιν ίδεις, οὐτω ζωοποεῖ τὰ δσαπέρ ξεται τῆς παρ' αὐτοῦ δεδμενα ζωῆς, διὰ ζωῆς ίδεις καὶ ἐξ αὐτοῦ προχειρόμηνης, τοῦτ' ξεται, τοῦ Υἱοῦ. « Οταν οὖν λέγῃ· « Ζῶ διὰ τὸν Πατέρα, » μή νομίσῃς δτε διὰ τὸ δέχεσθαι τὴν παρὰ τοῦ Πατρὸς ζωήν, ζῆν ἔστιν δμολογεῖ, ἀλλ' ἐπειπερ ἐκ ζῶντος γεγεννηθῆ Πατρὸς, διὰ τοῦτο καὶ ζῆν ἔστιν διτσυρίσατο. Οὐ γάρ ἐνεχώρει μή ζῆν τὸν ἐκ ζῶντος Πατρὸς. Καὶ ὡσπερ εἰ τις λέγοι τῶν καθ' ήμεν· « Αὐθρωπός είμι λογικὸς διὰ τὸν πατέρα· ἀνθρώπου γάρ λογικοῦ γέγονα τάκινον· οὐτω νοήσεις καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Μονο- γενοῦς. » Ζῶ, φησι, διὰ τὸν Πατέρα. » Ἐπειδή γάρ ζωὴ κατὰ φύσιν ξεται δ γεννήσας μα Πατήρ, εὐφυές δὲ εἴμι καὶ γνήσιον γένημα, τὸ ίδιον αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἐπάγομαι, τοῦτ' ξεται, τὸ εἶναι ζωή· τοῦτο γάρ ξεται καὶ δ Πατήρ. Ἐπειδή δὲ εἰς ἐξ ἐνδε νοεῖται τε καὶ ξεται· ἐκ Πατρὸς γάρ δ Υἱός, ει καὶ συνήν διδιας εἰκάστως τοῖς φυσικοῖς τοῦ γεννήσαντος ἀξιώ- μασιν, ὡς ίδιοις ἐπισεμνύνεται.

est Filius, lametsi ab aeterno simuli erat), naturalibus

Οὐδέτος ξεται δ ἀρτος δ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς· οὐ καθὼς δραρον οι κατέρρεις ὑμῶν τὸ μάτρα, καὶ ἀκεθαρον. Ο τρώωτω τοῦτον τὸν ἀρτον, ζῆσει εἰς τὸν αἰώνα.

Μεγάλα, φησιν, εἶναι δει τὰ διὰ μεγάλων ἀποτελέ- εματα· καὶ τὰ διὰ τῆς δινωθεν χορηγούμενα χάριτος, ὁρδεσθαι προσήκει θεοπρεπή, καὶ τῆς θείας μεγαλο- δωρεδες δξια. Ει γάρ διως ἐποιήσω παραδεχτὸν ἐν πίστει τὸ ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνειν τὸν ἄρτον, ἐμποι- είτω τοῖς ἐτρεμένοις διηνεκή τὴν ζωήν, καὶ ἀκατάλη-

A deum naturæ. Quomodo ergo seipsum vitam vo- εβατ? Aut enim licet quoque nobis citra periculum dicere: « Ego sum vita ²¹, » aut si peri- eulosum est ita loqui: non licet enim creaturæ in divinas dignationes invadere: scit utique Filius se vitam esse secundum naturam. Alioqui, quo- modo character erit substantiæ Genitoris, quomodo imago et perfecta similitudo? Aut quomodo non recte faciebat Philippus cum diceret: « Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis ²²? » Utique enim censere debemus, eum qui Filium spectaverit non dum spectasse Patrem, si hic secundum naturam vita est, ille vitæ ab ipso acceptæ particeps. Nemo enim unquam viderit eum qui vivificat, in eo qui vivificatur, et qui non eget, in eo qui indiget. Igitur alio quoque modo mentietur cum ait: « Qui videt me videt et Patrem ²³. » Sed qui pia Ecclesiæ dogmata se- catur, videt rursus quanta illorum nugas absurdita- tes sequantur. Declinet igitur ab iis et convertatur, sicuti scriptum est, et dirigat vias **371** suas, atque ad simplicem veritatis pulchritudinem oculos con- vertat, Deum ac Patrem vitam quidem secundum naturam esse credens, et vitam rursus qui ex ipso genitus est Filium. Sicut enim lumen de lumine esse dicitur, sic etiam vita ex vita: et quemadmodum lucis expertes Deus ac Pater illuminat per suum lumen, Filium nimirum, et sapientes reddit sapientiæ capaces ut per suam sapientiam, et con- firmat infirmos atque corroborat ut per propriam virtutem, ita vivificat quæcumque vitæ indigent, per vitam propriam et ex se promanantem, id est Filium. Cum dicit igitur: « Vivo propter Patrem, » noli existimare ipsum fateri se vivere propterea quod a Patre vitam accipiat, sed quia ex vivente genitus est Patre, idcirco vivere se quoque asse- ruisse. Nec enim fieri potest ut non vivat qui ex vivente est Patre. Et quemadmodum si quis no- strum dicat: Homo sum rationis compos propter patrem; hominis enim rationalis sum filius: sic etiam de Unigenito intelliges illa verba: « Vivo, inquit, propter Patrem. » Nam cum Pater qui me genuit vita sit secundum naturam, et nativum ac verum sim ejus genimen, proprietatem ejus ego quoque mihi assumo secundum naturam, hoc est, D vita sum: Pater quippe vita quoque est. Cum au- tem unus ex uno intelligatur et sit (ex Patre enim Genitoris dignitatibus ut propriis jure gloriatur.

VI. 59. Hic est panis qui de caelo descendit. Non sicut manducaverunt patres restri manna, et mortui sunt. Qui manducat hunc panem, vivet in aeternum.

Magna, inquit, esse oportet quæ a magnis sunt opera, et quæ superna gratia traduntur Deo con- venientia censenda sunt, et munificentia divina di- gna. Si enim utique credideris panem coelitus de- lapsum, vitæ perennitatem indat iis necesse est qui appetierint ipsum, et immortalitatis indeci-

²¹ Juan. xiv, 6. ²² Ibid. 8. ²³ Ibid. 9.

nentem viam habeat. Clarum enim argumentum est, ipsum esse de cœlo panem, id est a Deo : nam aeternum aeterna largiri decet, non autem cibi temporarii usum, qui vel brevissimo spatio durare vix queat. Neque vero sapientis est putare panem illum esse divinitus ac superne demissum, quem tametsi majores nostri comedenterint, morti nihilominus **372** succubuerunt, et vos corruptionis illius damnum retinetis. Nec mirum : nec enim panis erat ille qui reddere possit immortales. Proindeque nec de cœlo esse jure censembitur ac dicetur. Nam qui de cœlo descendit, ille potest morte et corruptione potiores eos reddere, qui sunt ejus participes. Præterea panem hunc esse de cœlo, qui per Christum nimirum traditur, hoc est corpus ejus, indubitate arguento confirmabitur. Facit enim ut in aeternum vivat qui eum comedenter. Magna autem naturæ divinae dignitas etiam hic cernitur, quæ nihil exiguum largiri velit, sed omnia potius supernaturalia, licet captum nostrum ob gratia magnitudinem excedentia a simplicioribus non credantur. Qui enim fieri posset ut tam opulenta manus non ditissima largiri velit ? Idcirco Paulus miratur dicens : « Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum »²⁶. In parvis autem lex magna præfigurabat, umbram habens futurorum bonorum, non ipsam rerum imaginem, sicut scriptum est ²⁷ : ut in manna cibo eulogia illa quæ per Christum est, cerneretur : umbra enim futurorum illa veteribus præfigurabantur. τὴν εὐλογίαν δρᾶσθαι τὴν διὰ Χριστοῦ σκιὰ γάρ γράφετο.

VI. 60. *Hæc dixit in synagoga, docens in Capernaum.*

Admirabilium mysteriorum expositionem sapien-tissimus evangelista nobis afferens, initium ejus doctrinæ ad Salvatorem Christum merito refert, auctoritate personæ adversariis metum injiciens, eosque deterrens : magistrorum enim claritas auditorem ad credendum promptiore sæpe facit, et ad assentiendum statim adigit. Recte autem subjungit illud, *in synagoga*, quasi diceret : Non unus aut alter Christum hæc dicentem audierunt : palam de omnibus in synagoga docuisse cernitur, quemadmodum ipse quoque per Isaiam prophetam dicit : « Non in abscondito locutus sum, neque in loco terræ tenebroso »²⁸. Libere enim de his loquebatur, omnem Judæis excusationem præcidens, et incredulos gravioris ob incredulitatem criminis reos faciens. Nondum enim **373** tam venerandum illud edociti mysterium jure quidem pœnam deprecati essent, et ignorantiam causati mitiore judice usi essent. Sed cum illud perspectum habeant, et sæpe edociti incredulitate sua despexerint, qui fieri potest ut non jure sublata omni misericordia puniantur, et acerbissimum ei quem contempserint

A xton ἐχέτω τῆς ἀθανασίας τὴν ἐνέργειαν. Εἴη γάρ ἀν ἀπόδειξις αὐτῇ σαφῆς τοῦ εἶναι τὸν ἄρτον τέξ οὐρανοῦ, τοῦτ' ἔστι, παρὰ Θεοῦ ἐπειδὴ καὶ πρέπειν ἐροῦμεν αἰώνια τῷ αἰώνιῳ χαρίζεσθαι, καὶ μὴ ποδ καιροῦ [Ισ. προσκαΐρου] τροφῆς ἀπόλαυσιν, εἰς διληγούστον κομιδῇ τὸν καιρὸν καὶ μόλις ἀντέχειν Ισχύουσαν. Λογιεῖται γάρ τις οὐκ ἔτι σοφῶς ἄρτον εἶναι τὸν παρὰ Θεοῦ καὶ ἀναθεν, διὰ βεβρωκότες οἱ πρόγονοι θανάτῳ νενήκησται, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς φθορᾶς οὐκ ἀπεκρούστατε βλάβην. Καὶ θαυμαστὸν οὐδέν· ἄρτος γάρ ἀπαθανατίζειν Ισχύων ἐκείνος οὐκ ἔν. Οὐκοῦν οὐδὲ ἐξ οὐρανοῦ δικαίως διν ὑπὸ του νοοῦτο καὶ λέγοιτο. Ἡν γάρ δὴ καὶ ἔργον τῷ ἐκείθεν καθικνουμένῳ πρέπον καὶ θανάτου καὶ φθορᾶς ἀμείνους ἀποτελεῖν τοὺς μετέχοντας αὐτοῦ. Ἀναμφιλόγῳ δὲ πάλιν ἀποδεῖξε βεβαιωθῆσται, (ἄρτον εἶναι τοῦτον ἐξ οὐρανοῦ, τὸν διὰ Χριστοῦ δηλαδὴ, τοῦτ' ἔστι, τὸ σῶμα αὐτοῦ. Ζῆν γάρ εἰς αἰώνα ποιεῖ τὸν ἀπογευσάμενον. Πολὺ δὲ δὴ τις τὸ ἀξιόπιστον τῆς θείας φύσεως καὶ τούτοις δρᾶται, οὐδὲν ἀξιούστης χαρίζεσθαι μικρὸν, πάντα δὲ μᾶλλον ὑπερφυῆ, εἰ καὶ τὴν ἡμετέραν διάνοιαν ὑπερτέλοντα, ὡς διὰ τὸ μέγεθος ἡδονῆς τῆς χάριτος καὶ ἀποτελέσθαι παρὰ τῶν ἀπόλουστέρων. Τῇ γάρ οὐτε πλούσιᾳ χειρὶ πῶς οὐκ ἔδει προσέλεναι τὸ πλούσια χαρίζεσθαι θέλον ; Διὸ καὶ δὲ Παῦλος ἀποθαυμάζει λέγων : « Όφθαλμος οὐκ εἰδε, καὶ οὐδὲ οὐκ ἤκουε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέσῃ, ἀηδοίμασεν δὲ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶντιν αὐτόν. » Εν μικροῖς δὲ δὲ νόμος τὰ μεγάλα διετύπω, σκιὰν ἔχων τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ εὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, καθὼς γέγραπται. ὡς ἐν τῇ τοῦ μάθημα τροφῇ τῶν μελλόντων ἐκείνα τοῖς ἀρχαιοτέροις προκατέγραψετο.

Ταῦτα εἰκεῖ ἐν τῇ συναγωγῇ, διδάσκων ἐν Καφαρραϊσούμ.

Θαυμαστὸν ἡμῖν μυστηρίων ἐξήγησιν εἰσενεγκάνων δοσοφύτας εὐαγγελιστής, ἀνατίθησιν εἰκότως τῷ Σωτῆρι Χριστῷ τὴν ἐπ' αὐτοῖς διδασκαλίας ἀρχὴν, τῇ τοῦ προσώπου περιφανεῖ. τὸν ἀντικράττοντα δυσωπῶν, καὶ τοὺς οἰκεῖους ἐμελλον ἀντεροῦντες ἀφίεσθαι προκαταπτῶν · τὸ γάρ τῶν διδασκόντων ἔσθι οὔτε λαμπρότης ἐτοιμότερόν πως εἰς πίστιν τὸν ἀκροατὴν ἐργάζεται, καὶ γοργοτέραν παρὰ τῶν παιδευομένων ἀπαιτεῖ τὴν συναίνεσιν. Εἴδε δὲ δὴ λίαν ἐπάγει τὸ ἐν τῇ συναγωγῇ μόνον γάρ οὐλγή τοῦτο δηλούμενον δὲ λόγος · « Άλλος οὐδὲ εἰς που τυχὸν ή δύο κατήκουσαν ταῦτα λέγοντας τοῦ Χριστοῦ διαφέρθην ἐπὶ πάντων ἐν τῇ συναγωγῇ διδάξας δρᾶται, ὁσπερ οὖν αὐτὸς καὶ διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαίου φησίν · « Οὐκ ἐν χρυσῇ λειλάηκα, οὐδὲ ἐν τόπῳ γῆς σκοτεινῷ. » Ἐποιεῖτο γάρ ἐν παρῆσίᾳ τοὺς περὶ τούτων λόγους, ἀναπολόγητον τοῖς Ίουδαιοις τὴν κρίσιν ἀποτελῶν, καὶ τοῖς ἀπειθήσασι τὰ ἐκ τοῦ μη πιστεύειν αὐτῷ δυσαχθέστερα ποιῶν ἐγχλήματα. Οὐτού μὲν γάρ τὸ οὐτε πεπτὸν παιδευθέντες μυστήριον, εὐλογον ἀν ἐποιήσαντο τοῦ κολάζεσθαι τὴν παρατησιν, καὶ τὸ μηδὲ δλῶς εἰδέναι προτοσχόμενος, μετρε-

²⁶ I Cor. ii, 9. ²⁷ Hebr. x, 1. ²⁸ Isa. xlvi, 19.

τέραν δὲ τὴν τοῦ χρίνοντος ὑπέμειναν κλησιν. Ἐγὼν οὐκέτι πολλάκις μυσταγωγούμενοι, εἰπα ταῖς ἀπειθείας ὄντες, πῶς οὐκ ἀν εἰκότως παντὸς ἀνθρημάνου λοιπὸν ἐλέους κολάζοιντο, καὶ πικροτάτην ἀποτίσσαιν τῷ παρ' αὐτῶν ἡτοι μασμένῳ [τρ. ἡτιμασμένῳ] τὴν δίκην; Τοιοῦτον τι καὶ αὐτὸς ἐπ' αὐτοῖς εἰρήνην διδικτῆρος. «Εἰ γάρ μη ἥθον, φησι, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἀμαρτίαν οὐκ εἰχοσαν. Νῦν δὲ πρόφαστον οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἀμαρτίας αὐτῶν.» Παραφυλακτέον τοιγαροῦν, μᾶλλον δὲ παραιτητέον ὡς θανάτου πρέξενον τὸ δυστήκον, καὶ ζωῆς παρεκτικὴν τὴν πίστιν ἡγώμεθα τὴν ἐφ' οὓς ἀν διδασκει Χριστός. Διαφευξόμεθα γάρ οὖτα τὸ μετ' ἐκείνων κολάζεσθαι. Προστίθησι δὲ διε τι καὶ ἐν Καφαρναοῦμ ταῦτα λελάληκεν δι Χριστός, ἵνα φαίνηται μεμνημένος ἀκριβῶς. Ὁ γάρ εἰδὼς καὶ τόπον καὶ κώμην, πῶς ἀν ἀμάρτοι περὶ τὴν τῶν διδασκαλητῶν ἐξήγησεν;

Πολλοὶ οὖν ἀκούσαστες ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἰκον. Σκληρός ἐσται ὁ λόγος οὗτος, τις δύραται στόματος ἀκούσειν; Εἰδὼς δὲ δι Ιησοῦς ἐτ θαυμῶ, διτι γοργύζουσι περὶ τούτους οἱ μαθηταί αὐτοῦ, εἰκον. αὐτοῖς.

Τοῦτο τοῖς ἀνοήτοις ἔθος· δει γάρ τῶν μαθημάτων καταιτῶνται τὰ λεπτότερα, καὶ τὴν διψηλοτέραν ή καὶ αὐτοὺς θεωρίαν ἀμαθῶς διασύρουσιν, ἐπειδὴ μὴ νοοῦσιν αὐτοῖς· καίτοι μᾶλλον ἐχρῆν μανθάνειν ἐπειγοσθαι, καὶ τοῖς λαλουμένοις συναπολεπτύνεσθαι φιλεῖν, οὐκέτι τῶν ἐνεντίων τῶν οὖτων συφῖν κατεξανίστασθαι λόγων, καὶ σκληρὸν ἀποκαλεῖν, δὲ κανομάζεσθαι πρέπει. Πάσχουσι γάρ τι τοιοῦτον, ὅποιόν περ ἀν τις ὑπομένοντας βλέπει τοὺς τῶν δδόντων ἐπειρημένους· ἐκεῖνοι μὲν γάρ τρυφερωτέροις ἐπιτρέχοντες εἰτείσι, ἀτεμάζουσι πολλάκις τὰ τῶν ἐδύμων χρηστότερα, καὶ τὸ κρείττον ἔσθιον δὲ κακύνουσιν, οὐδὲ ὄμοιογοῦντες τὴν νόσον, ὑφ' οὓς αὐτὸς παραιτεῖσθαι βιάζονται. Οἱ δὲ ἀμάρτικοι σύντροφοι, καὶ φρενὸς τῆς ἀγαθῆς ἡττώμενοι, καταφρίττουσι τὴν γνῶσιν, ήν δέει καὶ σφόδρα πολλοῖς καταθηράσθαι πόνοις, καὶ διὰ συντόνου μᾶλλον ἐξανύειν σπουδῆς. Ἀνήρ μὲν οὖν δι πνευματικὸς τοῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐντυφήσεις λόγοις, ἀναβοήσεις δὲ ἀν κατακαίσ. «Ὄς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου, ὑπὲρ μὲν καὶ κηρύκτων τῷ στόματι μου.» Οἱ δὲ φυχικὸς Ἰουδαῖος μαρτίαν εἰναι λογιούμενος ἀσυνέτως τὸ πνευματικὸν μυστήριον, καὶ διὰ τῶν τοῦ Σωτῆρος φημάτων ἐπὶ τὴν ἀνθρώπῳ πρέπουσαν σύνεσιν ἀναβαίνειν παρακαλούμενος, ἐπὶ τὴν σύντροφον δὲ καταπίπτει μαρτίαν, τὸ μὲν πονηρὸν καλὸν λέγων, τὸ δὲ καλὸν πονηρὸν, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνὴν. Πατρώκεις δὲ πόλιν, καὶ τῆς τοῦ προγόνων ἀμαθίας ἀπομεμούμενος καὶ τούτοις ἀλώσεται. Οἱ μὲν γάρ τὸ μάννα παρὰ Θεοῦ χορηγούμενοι, καὶ τῆς ἀνθεν μετείσχοντες εὐλογίας ἐπὶ τὴν συνήθη χιδαιώτητα κατεφέροντο, καὶ τὰς ἐν Αἰγύπτῳ δυσωδίας ἐζήτουν, κρόμμυσα, καὶ πράσα, καὶ κρεῶν λέβητας ἐπιθυμοῦντες ίδεν· οἱ δὲ τὴν ζωοποιὸν τοῦ Πνεύματος χάριν δέχεσθαι παρακαλούμενοι, καὶ τὸν ἄρτον τὸν ἀληθινὸν, τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ἥκοντα τρέφεσθαι διδασκόμενοι, πρὸς τὴν ἀστῶν ἐκνεύουσι πλάνην, φιλήδονοι μᾶλλον δυτες,

A pœnam luant? Tale quiddam ipse quicque de iis Salvator dixit: «Si enim non venissem, inquit, et locutus essem eis, peccatum non haberent. Nunc autem excusationem non habent de peccato suo ²⁷.» Cavenda igitur, imo vero fugienda ceu mortis pararia inopeditantia, et fidem de iis que Christus docet viæ conciliatricem putemus. Sic enim cum illis nequaquam puniemur. Addit porro Christum bæc in Capharnaum dixisse, ut accurate cuncta exposuisse appareat. Qui enim locum et vicum novit, quomodo aberraverit in explicandis iis quæ docuit?

VI, 61, 62. Multi ergo audientes ex discipulis ejus, dixerunt: Durus est hic sermo, et quis potest eum audire? Sciens autem Jesus apud semetipsum quia murmurarent de hoc discipuli ejus, dixit eis.

C Hæc indoctorum est consuetudo: subtiliorem doctrinam condemnant, et altiori quam ut eam capere possint contemplationi detrahunt, quia non intelligunt ipsi: cum studium potius ad discendum afferre deberent, et una cum iis quæ dicuntur mentem acuere, non e contrario tam sapienti doctrinæ resistere, et durum vocare sermonem quem admirari debebant. Idem enim illis accidit quod edentulis qui, moliores cibos arripientes, exquisitissima sæpe contemnunt edulia, et quod bonum est interdum vituperant, celantes morbum qui eos id aversari cogit. Imperitiæ vero alumni, et qui pravo sunt ingenio, a cognitione abhorrent, quam multis utique laboribus et vehementi studio venari potius deberent. Vir itaque spiritalis Salvatoris nostri sermonibus summopere oblectabitur, et jure exclamabit: «Quam dulcia fauibus meis eloquia tua, super **374** met et favum ori meo ²⁸! Anima lis vero Iudeus inepte sibi persuadens spiritale mysterium stultitiam esse, et verbis Salvatoris ad intelligentiam homini convenientem ascendere monitus, ad solitam tamen insaniam usque delabitur, malum quidem bonum dicens, et bonum malum, iuxta prophetæ dictum ²⁹. Patrissere vero et majorum suorum stultitiam imitari hic quoque reprehendetur. Illi enim manna a Deo suscepto, et be nedictionis supernæ facti participes, ad solitam delapsi recordiam fetores **Ægyptios** desiderabant, allia, et cepas, et carnium lebetes videre cupientes: hi vero ad viviſcam Spiritus gratiam suscep tiendam invitati, et panem illum verum, qui ex Deo Patre venit comedere edocti, ad suum errorem se conferunt, voluptatis amantes potius quam Del. Et quemadmodum borum majores ipsum manna cibum damnabant, dicentes: «Anima autem nostra exaruit in manna hoc ³⁰;» sic etiam hi rursus panem illum verum abiciunt, non veriti dicere

²⁷ Juan. xv, 22. ²⁸ Psal. cxviii, 103. ²⁹ Isa. v, 20. ³⁰ Num. xi, 5, 6.

« Durus est hic sermo ». » Divinorum itaque my-
steriorum auditores sapientes esse oportet, ac pe-
ritis numerulari similes, qui probant pecuniam et
adulterinam agnoscant, neque ad ea quae si de susci-
piuntur inextricabiles quæstiones intempestive affer-
rant, neque rursus damnosam quandoque fidem
temere iis adhibeant in quibus opus est indagine,
sed unicuique eorum quæ dicuntur quod congruum
est reddant, ac per rectam veluti semitam eant,
neutram in partem deflectentes. Regia quippe via
gradientur ei qui ad fidem Christianæ rectiliu-
dinem properat.

πρέπον τὸν λαλουμένων, καὶ δι' εὐθείας ὥσπερ ήναντι
γέροντος βασιλικῆς πορεύεσθαι πρέπει τὸν εἰς ὄρθοτητα
πίστεως πράγματα παραπέμψειν.

**VI, 62, 63. Hoc vos scandalizat? Si ergo videritis
Filiū hominis ascendentem ubi erat prius.**

Præ multa inscritia quidam ex Servatoris Christi
discipulis ejus verbia offendebantur. Nam cum di-
centem audiissent : « Amen amen dico vobis, nisi
manducaveritis carnem Filii hominis, et bibaveritis
ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis »⁴¹,
invitari se ad belluinanam aliquam crudelitatem pu-
tabant, ita ut carnibus quidem vesci inhumaniter,
et sorbere sanguinem juberentur, et quæcunque
vel auditu **375** solo borrenda sunt facere cog-
rentur. Non enim mysterii illius decus noverant,
et pulcherrinam ob ipsum exagitatam dispensa-
tionem, sed illud apud semetipos utique versa-
bant : Quomodo corpus humanum æternam nobis
vitam inseret? aut quid ad immortalitatem condu-
ces id quid ejusdem est nobiscum natura? Chri-
stus ergo eorum consilia intelligens : « Cuncta enim
nuda et aperta sunt in oculis ejus »⁴², ad compre-
hensionem eorum quæ ignorabant eos rursus mul-
tis modis officiose quasi manu deducit. Vos enim,
inquit, stulte admodum sermonibus meis offend-
imini. Nam si neandum ad credendum adduci potui-
stis, quamvis meum corpus vitam vobis inditurum
æqua docuerim, quid sentietis, inquit, cum ipsum
quoque in cœlum evolare cernetis? Non enim so-
lum pollicor me in ipsum quoque cœlum ascen-
surum, ne rursus obtutatis illud quomodo; oculis
vestris ipsammet rem spectabilis, ut quicunque
contradixerit confundatur. Si ergo spectaveritis,
inquit, in cœlum ascendentem Filium hominis,
quid porro dicetis? Non mediocriter enim insanire
deprehendemini. Nam si carnem meam vitam vobis
inserere non posse putatis, quomodo volueris in-
star in cœlum ascendere? Si enim vivificare non
possit, quia ad vivificantum natura sua comparata
non est, quomodo per aerenam incedat, aut quomodo
in cœlos ascendat? Nam hoc sequitum est im-
possibile. Quod si præter naturam ascendat, quid
prohibet datum quominus etiam vivificet, licet
natura sua vivificare non possit? Nam qui coeleste
efficit id quod de terra est, vivificantum quoque red-

ει φιλόθεοι. Καὶ ὥσπερ οἱ τούτων τερψύονται καὶ εὐτῆς
χατηγόρουν τῆς διὰ τοῦ μάντια τροφῆς, ἀποταμώντες
λέγειν. « Ή δὲ ψυχὴ τιμῶν κατέβηρος ἐν τῷ μάντι
τούτῳ· εἰ οὖτε καὶ οὗτοι πάλιν τὸν δρότον ἀποτέ-
πονται τὸν ἀληθεύν, οὐκ ἔρυθρωντες λέγειν· « Σωτή-
ρος ἐστιν δὲ λόγος οὗτος. » Δεῖ τοι γαροῦν σορῷ;
εἰναὶ τοὺς τῶν θεάτρων μυστηρίων ἀκροτάτας, δεῖ δοκι-
μους εἶναι τραπεζίτας, ὡς εἰδέναι τὸ δόκιμον καὶ τὸ
παράσημον νόμισμα, καὶ μήτε τοῖς πίστει παρελ-
κτοις ἀκαίρως ἐπάγειν τὴν ἀνεξίτητον ζήτησιν, μήτε
τοῖς τῆς ζητήσεως δεομένοις ἐπασπεύεσθαι πίστην
ἔσθι ὅτε τὴν ἐπιζήμιον, ἀποδιδόνται δὲ τὸ ἰκάστη
πίστεως τρέχοντα τῆς ἐν Χριστῷ.

Τοῦτο ὑμᾶς σκανδαλίζει; « Εἰδὲ οὐτε θεωρήσει
β τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀραβαίροτα, διουν ἢ τὸ
πρότερον.

« Εκ τολλῆς ἀγαν τῆς ἀμαθίας τῶν ὑπὸ τῷ Σω-
τῆρι Χριστῷ μαθητευομένων τινὲς ἐπὶ τοῖς παρ'
ἀυτοῦ λόγοις ἐσκανδαλίζονται. Έπειδὴ γάρ ἐπηρε-
ώντο λέγοντος· « Ἀμήν, ἀκήν λέγω ὑμῖν, ἐάν μὴ
φάγητε τὴν αἵρα τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τίτης
ἀυτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἁυτοῖς· » εἰς
ἀμδητητά τινα θηριωπετῆ καλεῖσθαι σφᾶς ὑπελέ-
μανον, ὡς σερκοφαγεῖν μὲν ἀπανθρώπως, εἴμα
δὲ φορεῖν ἐπιτάπτεσθαι, καὶ δοσα καὶ μόνον ἀκού-
σαι φρικτὰ, ταῦτα ποιεῖν ἀναγκάζεσθαι. Οὐ γάρ φο-
σάν πως τοῦ μυστηρίου τὸ κάλλος, καὶ τὴν ηὔρημά-
νην ἐπ' αὐτῷ καλλιστην οἰκονομίαν· ἐπὶ δὲ γε τούτῳ
κάκειγον πως πάντως καθ' ἁυτοῖς ἐλογίζοντο· Πώς
ἄν τιμιν τὸ ἀνθρώπινον σῶμα τὴν αἰώνιον ἀμφιτεί-
αι ζωὴν; τί δὲ ὄντες πρὸς ἀδανασταὶ τὸ τιμιόν
ζυφοφεύς; Συνεὶς τοι γαροῦν δὲ Χριστὸς τὰ ἐν αὐτοῖς
βουλεύματα· « Πάντα γάρ τυμνά καὶ τετραχιλιούμα-
τα τοῖς ἀφθαλμοῖς αὐτοῦ, θεραπεύει πάλιν εἰς κατά-
ληψιν τῶν ἀγνοούμένων ἔτι πολυτρόπως χειραγωγῶν.
Ἀνοήτως γάρ λαν, ὃ οὖτοι, φησιν, ἐπὶ τοῖς παρ'
ἴκιοι σκανδαλίζεσθαι λόγοις. Εἰ γάρ οὕτω πιστεύειν
ἔγνωκατε, καίτοι πολλάκις μυσταγωγούμενοι, ὅτι
ζωὴν ὑμῖν ὄντες τὸ τιμέτερον σῶμα, τίνα τρέ-
πιατεθῆσσε, φησιν, διταν αὐτὸν καὶ εἰς οὐρανὸν ἀ-
ιττάμενον βλέπητε; Οὐ γάρ ὑπισχοῦμει μόνον,
ὅτι καὶ εἰς αὐτὸν ἀναβήσομει τὸν οὐρανὸν, ἵνα μὴ
πάλιν λέγητε τὸ πῶς ἐν ἀφθαλμοῖς ὑμῖν ἡ θέα ση-
στεται, πάντα διωσπούσα τὸν ἀντιλέγοντα. Εἴ τον
βλέπητε, φησιν, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβαίνοντα τὸν
Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τί ἐρεῖτε πάλιν; « Εἰσγγέθεσθε
γάρ οὐ μετρίως ἀγραίνοντες. Εἰ γάρ μὴ δύνασθε
τὴν ἐμήν αἵρα τὴν ζωὴν ὑμῖν ἐνθείναι λογίζεσθαι,
τῶς πετηνοῦ δικήν εἰς οὐρανὸν ἀναβήσεσθαι; Εἰ γάρ
μη δύναται ζωοποιεῖν, διταν μὴ πέφυκε ζωοποιεῖν,
τῶς ἀφροδιτήσσει, τῶς δὲ εἰς οὐρανὸν ἀναβήσεσθαι;
Καὶ τοῦτο γάρ δικίως ἀδύνατον τῇ αἱρᾷ. Εἰ δὲ
ἀναβαίνει παρὰ φύσιν, τί τὸ καλύπτον ἔτι καὶ ζωο-
ποιεῖν αὐτήν, καὶ εἰ μὴ πέφυκε ζωοποιεῖν, δοιει
εἰς λίθαν φύσιν; Οὐ γάρ οὐράνιον ἀποδίδεις,
τὸ ἀτό γῆς, καὶ ζωοποιὸν ἀποτελέσσει, καὶ εἰ τί-

⁴¹ Joan. vi, 61. ⁴²Ibid. 51. ⁴³Hebr. iv, 13.

φυκε φθείρεσθαι κατὰ τὸν θίου λόγον. Ἐπιτηρη-
τέον δὲ δπως οὐκ ἀνέγεται πάλιν εἰς δύο καταμερί-
ζεσθαι Χριστούς, κατὰ τὴν τιμὴν ἀδειούλαν. Ἀμέρι-
στον γάρ ἐστιν τανταχῇ φυλάττει μετὰ τὴν ἑναγ-
Θρώπησιν. Τὸν γάρ Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου φησὶν ἀν-
θαίνειν, δπως ἦν ἐπειρερον, καίτοι τοῦ ἐκ τῆς σώ-
ματος οὐκ ἄντος ἀνατοπή πρὸ τοῦ σώματος εἴη καὶ
καθ' ἐαυτὸν τοῦ Λόγου, πρὸ συνδρομῆς τῆς εἰς εάρκα.
Καλῶς οὖν ἔπειτα τὸν εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χρι-
στὸν, ἐν Ιδίαις τέθεικεν ἀπιστολαῖς. Εἰς γάρ Υἱὸν,
καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως, καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν,
καὶ οὐκ ἀλλότριον τοῦ Λόγου τὸ ίδιον εὐτοῦ λογιού-
μενα σώμα. Διὰ γάρ τοι τοῦτο καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου
φησὶ τὸν ἀνθαίνειν ἐξ οὐρανοῦ καταφοιτήσαντα Λόγον.
Σὰρκὸς γάρ ἐγένετο, κατὰ τὸν μακάριον εὐαγγελιστὴν,
καὶ οὐκ εἰς σάρκα μεταχωρήσας ἐκ παρατροπῆς.
Ἀπερεπτὸς γάρ καὶ ἀναλοίωτος κατὰ φύσιν ἐστιν, ὡς
Θεός· ἀλλ' ὡς ἐν ιδίᾳ κατοικήσας ναῦ, τῷ ἐν Παρθέ-
νου φημι, καὶ ἀνθρώπος γεγονὼς κατὰ λόγον ἀληθινόν.
Ἀναβήσεσθαι δὲ λέγων, ἐνθα καὶ πρότερον ἦν, δίδω-
σι παῖς ἐνορεῖν τοὺς ἀκρωμάνους, διτὶ καταβέβηκεν
ἐξ οὐρανοῦ. Ἡν γάρ οὐτως εἰκὸς συνέντεται τοῦ λόγου
τὴν δύναμιν, οὐχ ἡς ἀνθρώπῳ προσάγειν μόνον, ἀλλ'
εἰδέναι λοιπὸν καὶ τὸν ἐν σαρκὶ Θεὸν Λόγον, πιστεύειν
τε δει καὶ ζωοποιὸν ἐστι τὸ σῶμα αὐτοῦ.

Τὸν κτεῦμα δέστι τὸ ζωοποιοῦν· η σάρκη οὐκ
ἀφελεῖ οὐδέτερον.

Οὐ σφόδρα, φησὶν, ἀσυνίτως τὸ μὴ δύνασθαι ζω-
ποιεῖν περιεθείκατε τῇ σαρκὶ. Ὅταν γάρ μόνη
νοῆται καθ' ἐαυτὴν ἡ τῆς σαρκὸς φύσις πάσι, οὐκ
ἐσται δηλοντεὶς ζωοποιός. Ζωαγονήσει μὲν γάρ τι
τῶν ὑπερνομάτων αὐτοῖς, δεῖται δὲ μᾶλλον αὐτῇ τοῦ ζω-
γονεῖν ισχύοντος. Ἐπεὶ δὲ τὸ τῆς ἑνανθρωπήσεως
πολυυπραγμονῆται μυστήριον, εἴτα τίς ὁ ἐνοικῶν
τῆς τῇ σαρκὶ μανθάνητε, διατεθῆσαθε πάγτως,
φησὶν, εἰ μὴ καὶ αὐτοῦ κατηγορεῖτε τοῦ θεοῦ Πνεύ-
ματος, διτὶ δύναται ζωοποιεῖν, καὶ μηδὲν δλως ἡ
σάρκη ἐξ οὐτῆς ὥρεται. Ἐπειδὴ γάρ ήνται τῷ
ζωοποιοῦντι Λόγῳ, γέγονεν δλη ζωοποιὸς πρὸς τὴν
τοῦ βελτίωνος ἀναδραμοῦσα δύναμιν, οὐκ αὐτῇ πρὸς
τὴν ίδιαν βιασαμένη φύσιν τὸν οὐδαμόθεν ἥττώμα-
νον. Καν διεθενή τοιγαροῦν ἡ τῆς σαρκὸς φύσις, δον
ἥκεν εἰς ἐαυτὴν, εἰς τὸ δύνασθαι ζωοποιεῖν, ἀλλ'
οὐν ἐνεργήσεις τούτο τὸν ζωοποιὸν ἔχουσα Λόγον, καὶ
ἄλην αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν ἀδίνουσα. Σῶμα γάρ ἐστι
τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς, καὶ οὐχ ἐνὸς τινὸς τῶν ἀπὸ
τῆς γῆς, ἀφ' οὐπερ ἀν καὶ ισχύσαι δικαίως τὸ, « Ή
σάρκη οὐκ ὥρεται οὐδέν. » Οὐ γάρ ἡ Παύλου τυχὸν,
ἀλλ' οὐδὲ ἡ Πέτρου, ἥγουν ἐτέρους τινὸς τοῦτο ἐν
ἡμῖν ἔργασσεται· μόνη δὲ καὶ ἐξαιρέτως ἡ τοῦ Σωτῆ-
ρος ἡμῶν Χριστοῦ, « ἐν φυσικῆσ πάν τὸ πλή-
ρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς. » Καὶ γάρ διν εἴη
τῶν ἀποτωτάτων τὸ μὲν μέλι τοὺς οὐκ ἔχουσι κατὰ
φύσιν τὸ γλυκὺ τὴν ίδιαν ἐντιθέναι ποιότητα, καὶ εἰς
ἐαυτὸν μετασκευάζειν τὸ, φύπερ διν ἀναμίσηγται, τὴν
δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου ζωοποιὸν φύσιν μὴ ἀναχομίζειν

A det, tametsi natura sua corruptioni sit obnoxium.
Observandum autem rursus quo pacto se in duos
Christos dividit, ut nonnulli docent, nequaquam
sustineat. Indivisum enim se ubique servat post
incarnationem. Filium enim hominis eo ascendere
dicit, ubi erat prius ⁴⁴, quamvis corpus illud ter-
renum antehac sursum non esset, sed solum et in
seipso Verbum priusquam in carnem conveniret.
Recte igitur Paulus in Epistolis : « Unus Dominus Je-
sus Christus ⁴⁵. » Unus enim est Filius, et ante in-
carnationem, et post incarnationem; nec alienum
esse a Verbo proprium ejus corpus censebimus.
Idcirco enim Filium quoque hominis ait Verbum
quod cœlitus descendit. Caro enim factum est, ut
ait beatus evangelista ⁴⁶, non mutatione in carnem
B transeundo (immutabile enim et inalterabile se-
cundum naturam est, ut Deus), sed ut in **376** suc-
templo, quod nimis ex Virgine assumpsit, ha-
bitans, et revera factus homo. Cum autem ascen-
surum se ait ubi etiam prius erat, auditoribus
aliquo modo innuit se descendisse de coelo.
Sic enim consentaneum erat ipso, intellecta
vi et sententia ejus quod direbat, ei obtemperare
non tantum ut homini, sed Deum deinceps in carne
Verbum agnoscere, et credere corpus etiam ejus
esse vivificum.

VI. 64. Spiritus est qui vivificat: caro non prodest quidquam.

Non nimis absurdē, inquit, vivificandi vim carni
detraxisti. Nam si sola seorsim natura corporis in-
telligatur, non erit utique vivifica: nulla enim plane
res creata vivificat, sed ipsa potius a quo vivificari
possit indiget. Si autem incarnationis mysterium pro-
pius expendatur, et quis ille sit qui habitat in carne
bac perceperitis, creditis utique, inquit, nisi divino
quoque Spiritui detrabitis, carnem vivificare posse,
quamvis caro nihil plane ex seipsa prosit. Quia enim
vivificanti Verbo unita est, idcirco facta est tota vivi-
fica, ad potioris virtutem erecta, non in suam natu-
ram vi adacto eo qui nullatenus superari cogive
potest. Licet igitur natura carnis per se vivificare ne-
queat, idipsum tamen præstat Verbum vivificum in
se habens, et totam ejus efficacitatem proferens.
D Corpus enim est ejus qui vita est secundum natu-
ram, non autem alicuius terreni hominis, de quo
jure dici possit illud: « Caro non prodest quid-
quam ⁴⁷. » Non enim Pauli, verbi gratia, aut Petri,
vel cuiusvis alterius caro id in nobis præstabat,
sed unica et sola Servatoris nostri Christi, « in quo
habitavit omnis plenitudo deitatis corporaliter ⁴⁸. »
Absurdissimum namque esset, mel qualitatem suam
iis quæ nihil habent in se dulcedinis imprimere,
et in seipsum id cui permisum fuerit transferrere,
Dei vero Verbi naturam vivificam non existimare
in suam perfectionem id in quo inhabitaret corpus
adducere. Quapropter de reliquis omnibus vere
dicetur quod caro non prodit quidquam, de solo

⁴⁴ Joan. vi, 65. ⁴⁵ 1 Cor. viii, 6. ⁴⁶ Joan. i, 14. ⁴⁷ Joan. vi, 64. ⁴⁸ Coloss. ii, 9.

Christo non poterit, propterea quod in eo vita habitet, hoc est Unigenitus. Spiritum vero seipsum appellat : Spiritus enim Deus est ; et juxta beatum Paulum : « Etenim Dominus Spiritus est ». Neque vero haec dicimus, quod Spiritum sanctum **377** non subsistere proprio dicamus : sed quemadmodum Filium hominis seipsum dicit, quia factus est homo, sic a proprio Spiritu seipsum Spiritum appellat. Nec enim alienus est ab ipso Spiritus ejus.

VI. 64. Verba quae ego locutus sum vobis, Spiritus et vita sunt.

Totum demum suum corpus vivifica virtute Spiritus replet. Spiritum enim deinceps carnem suam nominat, ita tamen ut non propterea carnem esse neget : sed quia perfecte ei est unita, et totam ejus vivificam vim induit, idcirco Spiritum quoque eam nominat ; nec est quod mireris, aut ea re offendaris. Si enim qui Domino adhaeret spiritus cum eo unus est, quomodo non potius proprium ejus corpus unum cum ipso nominabitur ? Sententia igitur horum verborum est hujusmodi : Ex internis vestris cogitationibus sentio, inquit, stulte vos existimare a me dictum esse terrenum hoc corpus natura sua esse vivificantum. Sed non est verborum meorum iste scopus : tota edissertatio mea vobiscum est de Spiritu divino, et de vita aeterna. Nec enim carnis natura vivificantum reddit Spiritum, sed virtus Spiritus vivificantum corpus facit. « Verba itaque quae ego locutus sum vobis Spiritus sunt, » id est spiritualia, et de Spiritu ; « et vita sunt, » id est vivifica, et de vita secundum naturam. Quae quidem dicit, non quod irritam carnem suam esse velit, sed ut veritatem nos edoceat. Sed quod modo diximus, operae pretium censemus denuo repetere. Natura carnis per se vivificare non potest : quid enim amplius esset in Deo secundum naturam ? Sed nec unica et seorsim in Christo quoque esse censenda est : habet enim Verbum unitum, quod secundum naturam est vita. Cum ergo Christus eam vivificantem nominat, non aequi illi ac sibi, sive suo Spiritui vivificanti vim attribuit. Propter ipsum enim proprium ejus quoque corpus vivificantum est, quoniam illud in suam ipsius vim reformavit. Quoniam autem pacto, nec mente capi potest, nec lingua exprimi, sed silentio tantum a fide mente excedente debet honorari. Quod autem Filius in divinis Scripturis Spiritus quoque sancti nomine saepe nuncupetur, ex iis quae subiecta sunt agnoscamus. Scribit enim beatus Joannes de ipso : « Hic est qui venit per aquam et sanguinem **378** [Spiritum] Jesus Christus : non in aqua solum, sed et in aqua et Spiritu. Spiritus est qui testificatur quoniam Spiritus est veritas ». Ecce enim Spiritum veritatem nominal, cum Chri-

A oleσθαι πρὸς τὸ ίδιον ἀγαθὸν, τὸ ἐν φυσει ἐνώπιον σῶμα. Οὐκοῦν ἐπὶ μὲν τῶν ἀλλον ἀπάντων ἀληθῆ ἔσται λόγος, διτὶ ἡ σάρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν. ἀπογίασε δὲ ἐπὶ μόνου Χριστοῦ, διὰ τὸ ἐν αὐτῇ κατοικήσαι τὴν ζωὴν, τοῦτ' ἔστι, τὸν Μονογενῆ. Πνεῦμα δὲ φησιν ἔστων. Πνεῦμα γάρ δὲ Θεός· καὶ κατὰ τὸν μαχάριον Παῦλον· « Καὶ γάρ Κύριος τὸ Πνεῦμα ἔστιν. » Καὶ οὐκ ἀναιροῦντες τὸ ίδιαν ὑφεστάναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἀγιον, τὰ τοιαῦτα φαμεν· ἀλλ ὕστερον Γίλον ἀνθρώπου φησιν ἔστων, ἐπειδὴ γέγονεν ἀνθρωπος, οὗτον πάλιν ἀπὸ τοῦ ίδιου Πνεύματος ἔστων [Πνεῦμα] δινομάζει. Οὐ γάρ ἀλλοτριον αὐτοῦ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ.

Tὰ φήματα, δὲ λειτείηκα ψήμιτ Πνεῦμα ἔστι καὶ ζωὴ ἔστει.

“Ολον ἡδη τῇ ζωοποιῷ τοῦ Πνεύματος ἐνεργείᾳ τὸ ίδιον σῶμα πληροῖ. Πνεῦμα γάρ λοιπὸν τὴν σάρκα καλεῖ, καὶ οὐκ ἀνατρέπων τὸ εἰναι σάρκα αὐτῆν. διὰ δὲ τὸ ἄκρως ἡνῶσθαι τε αὐτῷ, καὶ δλην αὐτοῦ τὴν ζωογόνον ἐνδύσασθαι δύναμιν, ὑφειλουσαν ήδη καλεῖσθαι· καὶ Πνεῦμα· καὶ θαυμαστὸν οὐδέν, μηδὲ γάρ ἐπὶ τούτῳ σκανδαλισθῆς. Εἰ γάρ δὲ καλλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν Πνεῦμα ἔστι, πῶς οὐχὶ μᾶλλον τὸ ίδιον αὐτοῦ σῶμα ἦν ὡς πρὸς αὐτὸν ὀνομασθεσται ; Εγμαίνει τοιγαροῦν διὰ τῶν προκειμένων τοιούτων τι πάλιν. «Ἐκ τῶν ἐνόντων ὑμίν διαλογισμῶν ὑπαισθενομαί, φησὶν, ἀσυνετοῦντες διτὶ διαλογίζεσθε, γεγονεῖαι μοι λόγον τὸν πρὸς ὑμᾶς, διτὶ τῇ φύσει ζωοποιὸν ἔστι τὸ ἀπὸ γῆς σῶμα. 'Αλλ' οὐχ οὐτεώς ἡν τοῖς ἔμοις φήμασιν δὲ σκοπός· δλη γάρ ἡν πρὸς ὑμᾶς περὶ τοῦ θείου Πνεύματος ἡ ἐξήγησις, καὶ περὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς. Οὐδὲ γάρ τῇ σαρκὸς φύσις ζωοποιὸν τὸ Πνεῦμα ἐργάζεται, ἀλλ' τὸ Τοῦ Πνεύματος δύναμις ζωοποιὸν τὸ σῶμα ποιεῖ. «Τὰ δῆματα τοίνυν, διπερ ὑμῖν διελεγματι, Πνεῦμα ἔστι, » τοῦτ' ἔστι πνευματικά, καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος, « καὶ ζωὴ ἔστιν, » ἀντὶ τοῦ ζωοποιὸς, καὶ περὶ τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς. Καὶ οὐκ ἀθετῶν τὴν ίδιαν σάρκα τὰ τοιαῦτα φησιν, ἀλλ ὅπερ ἔστιν ἀληθὲς, τούτο διδάσκων ἡμᾶς. «Οπερ γάρ εἰρήκαμεν ἀρτίως, τούτο πάλιν ἐροῦμεν διαλαβόντες διὰ τὸ χρήσιμον. «Η τῆς σαρκὸς φύσις αὐτῇ καθ' ἔστι τὴν οὐκ ἀν δύνασθαι ζωογονεῖν· ἐπει τὸ πλέον ἐν τῷ κατὰ φύσιν Θεῷ ; 'Αλλ' οὐ μόνη καὶ καθ' ἔστι τὴν Χριστῷ νοηθεσται· ἔχει γάρ ἐνωθέντα τὸν Λόγον, δς ἔστι κατὰ φύσιν ζωῆ. » Όταν οὖν ζωοποιὸν αὐτὴν δινομάζῃ Χριστὸς, οὐκ αὐτῇ τοσοῦτον, δον έστιν ἀντῷ, εἴτε τῷ ίδιῳ Πνεύματι τὸ ζωογονεῖν δύνασθαι μαρτυρεῖ. Δι' αὐτὸν γάρ καὶ τὸ ίδιον αὐτοῦ σῶμα ζωοποιὸν ἔστιν, ἐπειπερ αὐτὸν πρὸς τὴν ίδιαν ἀνεστοιχείωσε δύναμιν. Τὸ δὲ δπος οὐτε νῷ καταληπτὸν, οὐτε γλώττῃ λεκτὸν, σωπῇ δὲ καὶ πίστει τῇ ὑπὲρ νοῦν τιμώμενον. «Οτι δὲ πολλάκις τῷ τοῦ Πνεύματος δύνματι παρὰ ταῖς θείαις Γραφαῖς καλεῖται καὶ δὲ Υἱός, διὰ τῶν ὑποτεταγμένου εἰσόμεθα. Γράφει τοῖνυν δι μαχάριος Ιωάννης περὶ αὐτοῦ. «Οὐτός ἔστιν δὲ ιλθῶν δι' οὐδατος καὶ Πνεύματος Ιησοῦς Χριστὸς, οὐκ ἐν τῷ οὐδατι μόνον, ἀλλ καὶ ἐν τῷ οὐδατι, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι. Τὸ Πνεῦμα ἔστι τὸ μαρ-

⁴⁰ II Cor. iii, 17. ⁴⁰ I Joan. v, 6.

ευροῦν, δις τὸ Πνεῦμα ἔστιν ἡ ἀλήθεια. » Ἰδού γάρ τὸ Πνεῦμα τὴν ἀλήθειαν διορᾶται, καί τοι βοῶντος διαρρήγην Χριστοῦ. « Ἔγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια. » Παῦλος δὲ πάλιν ἡμῖν ἐπιστέλλων φησίν : Οἱ ἐν σαρκὶ ὄντες Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται: ὑμεῖς δὲ οὐκ ἔστε ἐν σαρκὶ, ἀλλ᾽ ἐν Πνεύματι Θεῷ, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰχεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν διὰ τὴν ἁμαρτίαν, τὸ δὲ Πνεῦμα ζῶτη διὰ δικαιούσην. » Ἰδού γάρ δὴ πάλιν ἐν τούτοις τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα κατοικεῖν ἐν ἡμῖν ἀποφῆγμένος, αὐτὸν εἰρήκεν ἐν ἡμῖν εἶναι τὸν Χριστόν. Ἀδιάίρετον γάρ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, κατὰ γέ τὸν τε ταυτότητος φύσεως λόγον, εἰ καὶ νοοῦτο ὑπάρχειν ιδιοσυστάτως. Αὐτὸν πολλάκις ἀδιαφορεῖ, ποτὲ μὲν τὸ Πνεῦμα, ποτὲ δὲ ἐκυρών διομάζων.

Ἄλλ' εἰσὶν ἔξι ὄμῶν τινες, οἱ οὐ κιντεύουσιν. « Ήδεις τάρη δὲ ἀρχῆς ὁ Ἰησοῦς, τίνες εἰσὶν οἱ μὴ κιντεύοντες, καὶ τίς ὅστις ὁ παραδὼν αὐτὸν. Καὶ δίλεγε· Διὰ τούτο εἰρηκαὶ ὑμῖν, δις οὐδεὶς δύναται διλθεῖν πρός με, διὰ μὴ γὰρ δεδομένος αὐτῷ ἐκ τοῦ Πατρὸς μου.

Ἐν τούτῳ δὴ πάλιν ἔστιν διαρρήγην δρᾶν πληρούμενον τὸ δι' ἐνὸς τῶν ἀγίων προφητῶν προκεχηρυγμένον. « Ἀκοῇ δὲ ἀκούστε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Ἐπαχύνθη γάρ τῇ καρδίᾳ τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τὰ ὡταὶ αὐτῶν ἀδάρυναν, καὶ τοὺς ὄφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκαμμυσαν, μή ποτε ἰῶσι τοὺς ὄφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ λάσομαι αὐτούς. » Λάτηκος γάρ τῶν τοῦ Σωτῆρος γιγνόμενοι διδαγμάτων, καὶ οὐ παρ' ἔτέρου τινὸς τῶν ἀγίων μανθάνοντες, διὰ φωνῆς δὲ μᾶλλον τοῦ πάντων Δεσπότου μυσταγωγούμενοι, ἀλλὰ γάρ καὶ τοὺς τοῦ σώματος δρῶντες αὐτὸν ὄφθαλμος, ταῖς σφῶν αὐτῶν ἀνολαῖς ἐξεπαχύνοντο, καὶ τὸν τῆς διανοίας καταμύσαντες ὄφθαλμον, τὸν τῆς δικαιούσης ἡλιον ἀπετρέποντο, τὸν ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς παιδεύσεως φωτισμὸν οὐ παραδεχόμενοι· πανηροὶ γάρ ἦσαν, καὶ πολλοὶς ἡδη τοὺς παρρυχόδοις ἱνοχοὶ πταίσμασι. Διὸ τοῦτο καὶ πώρωσιν ἀπὸ μέρους γεγενήθατο τῷ Ιερατὴλ ὁ σοφὸς ἡμῖν διεμαρτύρατο Παῦλος. Ἐπειδὲ καὶ οὐ τῆς τυχούσης φρονήσεως τὸν ἐν ἀνθρωπειᾳ μορφῇ χρυπτόμενον ἐπιγνῶνται θεὸν, μή δύνασθαν φῆσι πρός αὐτὸν ἵεναι τὸν οὖπα λαβόντα σύνεσιν δὲ δηλοντί παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ μᾶλλα εἰκότως. Εἰ γάρ « πᾶσα δόσις πάραγαθή, καὶ πᾶν δώρημα τέλειον δινωθέν ἔστι, καταβαίνον ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων» , πῶς ἀν οὐχὶ μᾶλλον καὶ τὸ ἐπιγνῶνται Χριστὸν δῶρον διὸ γένοτο τῆς τοῦ Πατρὸς δεξιός; καὶ ἡ τῆς ἀληθείας κατέληψίς πῶς οὐκ ἀν νοοῦτο πάσης ἐπέκεινα χάριτος; «Οὐσῷ γάρ διὸ φαίνοιτο τῶν δινωτάτω πρόξενος ἀγαθῶν, τοσούτῳ μᾶλλον διὸ πρέπει τῆς θελας αὐτὴν ἡρεψθαι φιλοτιμίας. Οὐδὲ δίδωσι γε μήνι αὐτοῖς ἀκαθάρτοις δι Πατήρ τὸ ἐπιγνῶνται Χριστὸν, οὐδὲ τοῖς εἰς ἀκτόπους ἀπειθείας ἀποφοιτῶν μελετήσασι τὴν ἐπωφελεστάτην τοῦ Πνεύματος ἀνίησι χάριν· οὐ γάρ οὔτε βορδόρω τοῖμον ἐπιχεισθεῖ μύρον. Καὶ γοῦν δι μακάριος πρό-

A stus palam prædicet : « Ego sum veritas ⁶¹. » Rursus autem Paulus nobis scribens, ait : « Qui in carne sunt Deo placere non possunt ; vos autem in carne non estis, sed in Spiritu Dei, si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, Spiritus autem vivit propter justitiam ⁶². » Ecce enim rursus hic Dei Spiritum habitare in nobis asserens, ipsum in nobis dixit esse Christum. Indivisus enim est a Filio Spiritus ejus, secundum rationem identitatis naturæ, licet in propria hypostasi intelligatur existere. Proindeque indifferenter loquitur, modo Spiritum, modo semetipsum nominans.

B VI, 65, 66. Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt. Sciebat enim ab initio Jesus, qui essent non credentes, et quis traditurus esset eum. Et dicebat : Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo.

C Hic rursus clare videre licet impletum esse id quod per unum e sanctis prophetis prænuntiatum est : « Aure audietis, et non intelligetis : et videntes videbitis, et non perspicietis. In crassatum est enim cor populi hujus : et aures suas gravaverunt, et oculos compresserunt, ne forte videant oculia suis, et auribus audiant, et corde intelligent, et convertant se, et sanabo illos ⁶³. » Nam cum ab ipsomet Salvatore, non ab alio quovis sanctorum præcepta haurirent, necnon voce Domini omnium instituerentur, adeoque corporis oculis ipsum cernerent, dementia tamen sua incrassati, et mentis oculo capti, justitiae solem fugiebant, evangelicas doctrinæ illuminationem non suscipientes : improbi quippe erant, et multis jam præteritis obstricti peccatis: proindeque cæcitatem ex parte contigisse in Israel, sapiens nobis Paulus testatus est ⁶⁴. Cum autem non vulgaris sapientia sit Deum in humana forma latenter agnoscere, **379** non posse venire ad se ait eum qui cognitionem videlicet a Deo et Patre nondum accepit : neque id abs re. Si enim « omne datum optimum, et unum donum perfectum deservit ⁶⁵, est descendens

D a Patre lumen ⁶⁶ : » quomodo non donum quoque dexteræ Patris erit Christi agnitus, et veritatis comprehensio quomodo non gratiam omnem excedere censebitur? Quanto enī supra nobis largiri bona videremus, tanto magis ipsam a divina liberalitate pendere convenit. Impuris porro iis Pater non dat Christum agnoscere, nec in immāinem incredulitatem abire conantibus utilissimam Spiritus gratiam immittit : non enim decebat pretiosum unguentum in cœnum infundi. Unde beatus propheta Isaías boni cuiusvis operis studio prius purgandos esse præcipit eos qui ad Christum accedere velint, his verbis : « Quærite Deum, et in in-

⁶¹ Ιωαν. XII, 6. ⁶² Ρομ. VIII, 8-10. ⁶³ Isa. vi, 9, 10. ⁶⁴ Ρομ. XI, 25. ⁶⁵ Ιακ. I, 17.

veniendo eum: *Invokeate.* Et postquam vobis appro-

pinquaverit, derelinquit impius viam suam, et vir
iniquus cogitationes suas, et convertitur ad Do-
minum, et misericordiam consequetur, quia mul-
tum dimitte peccata vestra¹⁶. Vides ut prius
derelinquendam esse dicat veterem viam, et ab
iniquis recedendum consilii, ut peccatorum re-
missionem reportemus, per fidem nimirum in
Christo. *Justificati enim sumus non ex operibus*
legis, sed per gratiam quae ex ipso est¹⁷, et datam
nobis superne peccatorum obliterationem. Atenim,
dicit forsitan aliquis, quid prohibuit quoniamus
oblivioni tradiderit, et *Judeis ac Israeli nobiscum*
peccatorum remissionem largitus sit? Ita quippe
facere decebat eum qui perfecte bonus est. Sed
quomodo veracem se praebet, inquit, cum ad nos
ait: « Non veni vocare justos, sed peccatores ad
penitentiam¹⁸? » Quid ergo dicemus ad hæc? Solis
Israelitis ac primis gratia Salvatoris destinatur:
missus enim est, ut ipse asseruit, ad solas illas
ovas quae perierunt domus Israel¹⁹. Et quidem
credere volentibus ad æternam quoque vitam pro-
perare licebat. Sed qui moribus ingenuis uteban-
tur, et veritatem indagabant, illi Dei ac Patris
opitulatrice gratia in salutem per fidem servaban-
tur; arrogans autem Phariseus, et duræ cervicis
cum illis pontifices ac seniores populi credere no-
lebant, quamvis a Moyse et 380 prophetis prius
instituti. Sed cum ob suam recordiam indigni de-
mum æterna vita facti easent, illuminationem qua-
a Deo et Patre proficiuntur non rereperunt. Ha-
bent istius quoque rei typum in veteribus Scriptu-
ris. Quemadmodum enim quicunque in deserto Deo
diffuderunt, datum non est in terram promissionis
ingredi²⁰, sic et iis qui per incredulitatem Chri-
stum aspernantur, datum non est in regnum caelo-
rum ingredi, cuius typus erat terra promissionis.
« Neque tamen iniquus est Deus, qui infert iram²¹. »
Cum enim justus sit secundum naturam, recta
utique statuet, et suum judicium convenienter
naturæ sua disponet, quamvis ordinationis illius
qua supra nos est modum non intelligamus. Utili-
ter porro beatus evangelista dicit Jesum cuncta
nosse, nec ignorare quinam credituri sint, et quis
impietas futurus sit in ipsum minister: ut rur-
sum intelligatur esse Deus, quippe qui cuncta no-
rit antequam fiant²².

VI. 67. Ex hoc multi discipulorum ejus abiierunt retro: et jam non cum illo ambulabant.

Dura fere sunt insipientibus quae sapientia sunt
prædicta, et quod non mediocriter eis profuturum
putaveris, hoc plerumque noxiū esse compre-
hendit. Quemadmodum enim illi quibus oculi dolent

¹⁶ Isa. lv, 6, 7. ¹⁷ Galat. ii, 16. ¹⁸ Matth. ix, 13. ¹⁹ Matth. x, 6. ²⁰ Num. xiv, 28-30. ²¹ Rom. iii, 5. ²² Dan. xiii, 42.

A φῆτης Ἡσαΐας, προσποκθεῖρεσθαι δὲν ταὶς αἱ πᾶ-
Ἐργον ἀγαθὸν ἐπιθυμίαις, τοὺς ἄγγελους ἐθέλοντας τῷ
Χριστῷ δὲ τῆς πίστεως ἐπιτάπειτε βοῶν· « Σητεῖται
τὸν θεὸν, καὶ ἐν τῷ εὐρίσκειν αὐτὸν ἐπικαλέσασθε.
Ἔνίκα δὲ ἀντὶ ἀγγέλης ὑμῖν, ἀπολιπτέω ὁ ἀσεβὴς τῇ
δόθν αὐτοῦ, καὶ ἀνήρ ἀνομος τὴν βουλὴν αὐτοῦ, καὶ
ἐπιστραφήσας ἐπὶ Κύριον, καὶ ἀλεηθήσεται, ὅτι ἂν
πολὺ ἀφήσει τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν. » Ὁρὲς ὥνται
προεξανίστασθαι χρῆναι φῆσι τῆς ἀρχαὶς ὅδου, καὶ
τῶν παρανόμων ἀκανίστασθαι βουλευμάτων, ἵνα τὴν
τῶν ἀμαρτιῶν ἀφεσιν χομιαύμενα, διὰ πίστεως
B δηλοντάς τῆς ἐν Χριστῷ. Δεδικαιώμενα γάρ οὐκ εἰ
Ἐργων νόμου, ἀλλὰ κατὰ χάριν τῇ οὐρανῷ, καὶ τὴν
δωρθεῖσαν ἡμῖν ἀνωθεν ἀμνηστικήν. Ἀλλ' ἐρι-
τις τυχόν· τοιγαροῦν τί τὸ καλύπτειν αὐτὸν ἀμηνε-
κακήσας καὶ ἰουδαῖος, καὶ τῷ Ἱερατῇ σὺν ἡμῖν τῇ
ἀφεσιν ἀπιδικιλεύσασθαι; « Ήν γάρ ἦται καὶ οὐτας
πρέπον τῷ τελείως ἀγαθῶν. Πῶς δὲ καὶ ἀληθεύει,
φῆσιν, ὅταν λέγῃ πρὸς ἡμᾶς · « Οὐκ ἢλθον καλῶν
δικαιούς, ἀλλὰ ἀμαρτωλούς εἰς μετάνοιαν; » Τί ὅν
πρὸς ταῦτα; Μόνοις τοῖς δὲ Ἱερατῇ καὶ πράταις ὃ
διὰ τοῦ Σωτῆρος προσεπινοεῖται χάρις· ἀπεστάλη
γάρ, ὡς αὐτὸς διεβεβαίωσατο, πρὸς μόνα τὰ ἀπολ-
λότα πρόβατα οἴκου Ἱερατῆλ. Καὶ γοῦν τοῖς ἔθνοις
πιστεύειν ἔξηγι καὶ εἰς τὴν ζωὴν ἀνατρέψειν τὴν
αἰώνιον. Ἀλλ' οἱ μὲν εὐγενεστέρων συζητάντες τρόπον,
καὶ τῆς ἀληθείας δυτες ἐπευνηταί, τὴν τοῦ θεοῦ καὶ
Πατρὸς χάριν συνεργόν λαβόντες εἰς εὐτηρίαν δὲ
πίστεως ἀγεσώχοντο· δὲ δὲ ἀλαζών Φαρισαῖος, καὶ οἱ
σκληροκάρδιοι μετ' ἔκεινων ἀρχιερεῖς καὶ προσί-
τεροι τοῦ λαοῦ πιστεύειν οὐκ ἤθελον, καίτοι προ-
πεπιδευμένοι διὰ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν.
Ἐπειδὴ δὲ διὰ τὴν ἕαυτῶν δυσδοκίλων ἀνάξιοι λιπόν
τῆς αἰώνιου ζωῆς ἀνεδείκνυντο, τὸν παρὰ τοῦ θεοῦ
καὶ Πατρὸς οὐκ ἐκομίζοντο φωτισμόν. Ἐγειρει
τούτου τὸν τύπον ἐν ἀρχαιοτέροις συγγράμμασιν.
Οὐκέπει γάρ τρόπον τοῖς κατὰ τὴν ἔρημον ἀπιστήσαι
τῷ θεῷ τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγείλας οὐ
δέδοται, οὐτε καὶ τοῖς διὰ τῆς ἀπειθείας ἀτιμάζοντις
τὸν Χριστὸν οὐκ ἐδόθη τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν τῶν ὀ-
ρακῶν βασιλείαν, ἡς ἡνὶ δὲ τύπος τῆς ἐπαγγείλας ἡ γῆ.
Καὶ οὐκ ἀδικος δὲ θεὸς ἐπιφέρων ἐκάστη τὴν ὁργήν.
Δίκαιος γάρ ὁν κατὰ φύσιν ὁριεὶ πάντας ὄρδει, καὶ
τὸ οἰκεῖον ἀπειθυνεῖται κρίμα πρεπόντως τῇ θεῷ φύσει,
D καὶ μὴ νοοῦμεν αὐτοὶ τῆς ὑπὲρ τὴς ἡμᾶς ὀλονομίας τὴν
δόθν. Χρησίμως γε μήτη δ. μακάριος εὐαγγελιστής
πάντα φῆσιν εἰδέναι τὸν ἱησοῦν, καὶ οὐκ ἀγνοεῖ
ταῦτα τίνες μὲν οἱ ἀπειθεῖσιν μελλοντες, τίς δὲ
τῆς εἰς αὐτὸν δυσεδειας ὑπουργός, ἵνα τάδεν νο-
ται τοῖς θεοῖς, ὡς εἰδὼς τὰ πάντα πρὸν γενέσως αὐτῶν.

Ἐκ τούτου πολλοὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἀπο-
θεοῦσι εἰς τὰ οὐκίσω, καὶ οὐκέτι μετ' αὐτοῦ περιε-
τούσι.

Σκληρά πώς ἔστι τοῖς ἀσυνέτοις δει τὰ σφάδ, καὶ
ὅπερ διν οἰκται τις οὐ μετέριως ὄντεσιν αὐτούς, τούτο
πολλάκις ὄρδεται καὶ ἐπικήμιον. Οὐνπερ γάρ τρόπον
τοῖς τὴν δψιν ἀλγοῦσι τὴν σωματικὴν μάχεται μήν

τοῦ ἡλίου τὸ φῶς, ἃδιν δέ πώς ἔστι τὸ ἀφεγγέσιν ἑγ-
καθιδρύεσθαι τόποις, οὐτω τοῖς νοσοῦσι τὰ κατὰ τὸν
νοῦν ἀπεσχῆ μὲν τὸν μαθημάτων τὰ περισκαλέστερα,
καὶ τὰ δισευρέτοις ἐννοίαις ἐπεσκιασμένα, βδελυρώ-
τατα, καὶ πολὺ τὸ ὠφέλιμον ἔχοις, προσφιλῆ δὲ μᾶλ-
λον τὰ μικρά, καὶ ἡδίσα, καὶ μηδὲν ἕσθ' διε περι-
ποιῇ τὸ λυσιτελές. "Ἡ γάρ οὐκ ἔκ τῶν προκειμένων
τὸ εἰρημένον ἀλήθες διε εὑρήσομεν; Τὸ θεῖον καὶ
μέγα μυστήριον παρατιθέντος Χριστοῦ, καὶ διὰ
ποικίλων θεωρημάτων ἀνοιγνύντος τὴν ἐπ' αὐτῷ
κατάληψιν, καὶ μονονοχῇ περιστέλλοντος ἥδη τὸ
καταπέπτασμα τοῦ ναοῦ, καὶ τὴν ἐσωτέραν σκηνὴν
ἐκκαλύπτοντος, καταμυσάττονται μὲν τὸν οὖτα σο-
φόν τε καὶ οὐράνιον λόγον, ἀπονεύουσι δὲ πάλιν εἰς
ἀμαθέαν κτηνοπρεπῆ, καὶ ἀπῆλθον εἰς τὰ ὅπια,
καθάπερ φησὶν ὁ εὐαγγελιστής, καὶ τὸ περιπατεῖν
Ἑτι σὺν αὐτῷ παραιτούμενοι· τοῦτο γάρ δυτεῖς ἔστι
τὸ, ὅπισα πεσεῖν. Διὰ τοῦτο, καὶ διὰ τοῦ προφήτου
φησὶ πάλιν Ἱερουσαλήμ, τὴν τῶν ἀπειθουντῶν δηλονότι
τροφόν· «Σὺ ἀπεστράψῃς με, λέγει Κύριος, καὶ
ὅπισα παρεύσῃ. » Καὶ γάρ ἡ κατὰ λόγον τὸν ἀληθῆ
τῇ τῶν ἀγαθῶν ἀποστροφῇ τὸ ὅπια πίπτειν ἀκο-
λουθεῖ. Θεὸς δὲ τὸ πάντα ἀγαθόν. Οὐκοῦν ἀπῆλθον εἰς
τὰ ὅπια, καὶ πεπτώκασιν ἀνόπιν οἱ δειλαῖοι, τῷ
Σωτῆρι μὴ συμβαδίζοντες ἔτι, πρὸς ἑτέρας δὲ ὥσπερ
τραπόμενοι τρίβους, καὶ εἰς τὰ συνήθη κατασυρό-
μενοι πάθη. Ἀλλ' ἰδωμεν πάλιν, εἰ μή καὶ τούτου
τὸν τύπον ἐν τοῖς τοῦ Μωάδων εὐρίσκομεν λόγοις.
Οὐκοῦν διε μαχράς διππεύσαντες δόδοις, καὶ τὴν
ἄγριαν ἔκεινην διελάσαντες ἐρημον, ἐπ' αὐτῇ λοιπὸν
ἡσαν τῆς ἐπαγγελίας τῇ γῇ, κατασκεψόμενοι ταύτην
κατὰ θεῖον ἀπεστέλλοντο πρόσταγμα Ιησοῦς; τε δὲ
τοῦ Ναοῦ, καὶ σὺν αὐτῷ τινες ἔπειροι. Ὅς δὲ δι-
οπτεύσαντες ἀπασαν ἐπὶ Μωάδα πάλιν ἀνεκομίζοντο,
προσελάλουν τῇ συναγωγῇ πικρά μὲν τινες· «Γῆ
γάρ, ἐφασκον, ἣν κατεσκεψάμεθα αὐτῇ, χαλεποὺς
ἔχει τοὺς οἰκήτορας, καὶ νιούς γιγάντων ἀνάρχακεν
ἔκει, » καὶ διαπερ ἢν τοὺς ἀκρωμένους ὄφρωδεν
ἀναπτίθονται προστιθέντες διετέλουν. Ἰησοῦς δὲ μετ'
ἔκεινους πολλοῖς μὲν ἐπαίνοις καταστέφειν ἐπειράτῳ
τὴν γῆν· παρεκάλει δὲ λέγων· « Ή γῆ, ἣν κατεσκεψά-
μεθα αὐτῇ, ἀγαθὴ σφρόδρα· εἰ αἰρετίζεις ήμᾶς Κύ-
ριος, εἰσάξει ήμᾶς εἰς αὐτήν. » Ἀλλὰ τῶν ἰουδαίων
οἱ πρόγονοι καταλιθοῦν μὲν ἔτι πρέποι τὸν Ιησοῦν
διετείνοντο· τοῦ δὲ πάντα ισχύοντος θεοῦ τὸ μηδὲν
δύνασθαι καταψήφιζόμενοι, καθίσαντες ἐκλαϊον, καθά
γέραπται, καὶ παροξύνουσι μὲν ἐπὶ τούτοις εἰκότως
τὸν ἀπάντων δεσπότην. Ἐπειδὴ δὲ ἡσαν ἀπειθεῖς
οὐτῷ καὶ ὅδρισται, τῆς ἐπαγγελίας ἀποπεπτώκασιν·
« Ός γάρ ὅμοσα, φησὶν, ἐν τῇ ὄργῃ μου, εἰ εἰσελεύ-
σονται εἰς τὴν κατάπαυσιν μου. » Εἴτα τί τὸ ἐπὶ
τούτοις; Παλινδρομένιν αὐτοῖς καὶ ὅπισα βαδίζειν
ἔσαυθις ἐπιτάπτει θεός. Λέγει γάρ πρὸς Μωάδα·
« Αδριον ἀπάραντες ἀπιστράψητε ὑμεῖς δόδον θάλασσαν
Ἐρυθράν. » Ἐπειδὴ γάρ εἰσελθεῖν οὐκ ἔδουλήθησαν,
εἰς ἣν ἐκλήθησαν γῆν, πάμπονται πρὸς ὑποστροφήν,

⁴² Jeren. xv, 6. ⁴³ Num. xiii, 33, 34. ⁴⁴ Num. xiv, 7, 8. ⁴⁵ Ibid. 4. ⁴⁶ Psal. xciv, 11. ⁴⁷ Num. xiv, 25.

A corporis lumen solis officit, et in obscuris locis
versari gratum est, ita qui mente laborant doctrin-
am arduam aversantur, et quae difficulti sensu
obscurata sunt, ea fastidiunt, licet in se utilitatis
multum habeant, minuta vero quæque suscipiunt
lisque oblectantur, licet nihil interdum utilitatis
afferant. Nonne enim istud verum esse ex hoc
textu comperiemus? Cum divinum et magnum
mysterium Christus exponeret, variisque contem-
plationibus adiutum ad ejus comprehensionem pate-
faceret, ac velo templi propemodum collecto inter-
rius tabernaculum revelaret, tam sapientem ac
coelestem sermonem fastidiose rejiciunt, et in bel-
luinam ignorantiam recidunt, retroque abeunt, ut
ait evangelista, nec amplius ambulare cum eo vo-
lunt; hoc enim revera est, retro cadere. Idecirco
per prophetam quoque Jeremiam ad ingratana et
contentiosam Jerusalem, illam nempe incredulo-
rum nutricem, ait: « Tu aversata es me, dicit
Dominus, et retrorsum ibis ». ⁴⁸ Etenim, ut
vere dicamus, qui a bonis avertitur, sequitur ut
retro cadat. Deus autem omne bonum est. Igitur
abierunt retro, et aversi ceciderunt miseri, non
amplius cum Salvatore ambulantes, sed ad alias
vias quodammodo conversi, et in suos retrusi
morbos. Sed videamus iterum numquid ejus quo-
que typum in scriptis Mosaicis reperiamus. Cum
de cursis longis itineribus, et vasta illa solitudine
peragrata terram ipsam promissionis propemodum
telligissent, missi sunt, Deo ita mandante, qui eam
explorarent, Jesus nempe filius Nave, et una cum
ipso aliis quidam. Cum autem eam totam periustras-
sent, ad Moseum reversi congregationi horroris
plena quidam retulerunt: « Terra enim, inqui-
bant, quam lustravimus, sævos habet incolas, et
filius gigantium ibi vidimus, » et quæcumque me-
tum et horrorem auditoribus incutere poterant,
addere non cessabant⁴⁹. Jesus vero post illos multis
laudibus terram efferre conebat: « Terra quam
exploravimus, valde bona est: si eligit nos Domini-
nus, introducat nos in eam ». ⁵⁰ Sed Judæorum
majores Jesum lapidandum esse contendebant:
cumque omnipotentem Deum nihil posse censem-
tent, sedentes lugebant, ut scriptum est⁵¹, atque
eam ob rem Dominum universorum jure concita-
runt. Quoniam vero adeo increduli ac petulanties
erant, promissione exciderunt: « Juravi enim, in-
quit, in ira mea, si introibunt in requiem meam⁵². »
Quid porro? Reverti eos et retrocedere. Deus rur-
sum præcipit. Ad Mosen enim ait: « Cras reverti-
mini per viam in mare Rubrum ». ⁵³ Quia enim
ingredi noluerunt in terram ad quam vocati sunt,
reverti jubentur, et eamdem denuo viam revolvere
coguntur: noluerunt enim obtemperare Jesu ser-
monibus, neque cum terram esse bonam audirent,
ejus consiliis acquiecerunt. Quod illis igitur con-
tigit, id ipsum nunc his quoquo accidit. Nam iter

æternæ vitæ edocti, et ad regnum cœlorum invitat, incredulitate sua contumeliose dedignantur. Idcirco jure abierunt retro, sua perversitate id etiam damni consecuti, quod non amplius una cum ductore suo pergunt ad salutem.

vñou ζωῆς, καὶ εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν εἰστρέχειν παρακαλούμενοι, ταῖς ἀπειθεῖσις ὑβρίζουσι συμβαδίζειν. Εἴτε τῷ καθηγουμένῳ πρὸς συντρόπους

382 VI. 68. *Dixit ergo Jesus ad duodecim: Numquid et vos vultis abi?*

Dominus noster Jesus Christus sanctos discipulos ad discedendum non excitat, neque liberam et culpæ immunitam fore istam licentiam ostendit, sed nec temere discedere permittit, quasi nihil inde noxæ perppersuri sint: verum graviter potius interminatur, retro quoque ipsos missum iri, nec amplius secum ambulaturos, sed ruituros in exitium, nisi potiores se Judæorum inscitia præstiterint. Adoratores enim apud Deum non multitudine æstimantur, sed recta fide, licet exiguis sit eorum numerus. Proindeque multis quidem esse vocatos Scriptura divina prædicat, sed susceptum iri tantum electos, et probatissimos esse quam paucissimos. Id enim ipse quoque nobis divinus sermo testatur. Idem quippe est ac si discipulis suis Salvator diceret: *Si nostris verbis incunctanter creditis, si indubitata fide mysterium suscipitis, si acerbum vobis videtur et cumprimis detestandum, quod mei sermones duritiae accusantur, si cavelis Judaico more dicere: « Quomodo potest nobis hic dare carnem suam ad manducandum? », lubens ego vos mecum versari conspiciam, et vobiscum fætus conversabor, adeoque tanquam veros ac legitimos amicos recipio; sin autem idem quod illi qui retro ceciderunt sentitis, et una vos amando, et jure vos cum his expello. Nec enim adoratores deerunt, evangelico præconio non unam tantum Judeam, sed totum terrarum orbem pervadente, ac in unam veluti societatem omnes undique vocante, et ad veritatis agnitionem facile congregante. « Vide ergo bonitatem et severitatem Dei, ut Paulus loquitur: in eos quidem qui ceciderunt, severitatem; bonitatem vero rursus in eos qui agniti sunt ipsum, si permanserint in bonitate, ut alicubi rursum beatus Paulus asseruit. Nam et ipsi excidentur: qui enim naturalibus ramis non pepercit, nec insitis parcer.* Intelligat ergo et ex his discat qui præmentia in fide claudicat, nisi velit morbum illum excutere, retro quidem se abiturum, et duce amissio qui ad vitam æternam **383** deducat, in infernum detrusum iri, et suam temeritatem ibi defleturum: *« Ibi enim erit, inquit, fletus et stridor dentium! »* Porro aliud quiddam hic utile subinnui videtur, cum Jesus discipulis suis ait: *« Numquid et vos vultis abi? », Ne putarentur enim etiam ipsi Judaica temeritate simul abripi et labi cum incredulis, aut alioqui cum*

Α καὶ τὴν αὐτὴν αὔθις ἀνελίτειν δὸν ἀναγκάζονται· οὐ γάρ τὴν θελησαν ἀκολουθήσαι τοῖς Ἰησοῦ λόγοις, οὐδὲ ἀγαθὴν ἀκούοντες γῆν, ἐπίμων τῇ συναντεῖ τὸν σύμβουλον. *« Οπέρ οὖν ἔκεινοι πεπόνθασι, τότε καὶ οὗτοι νυνί. Διδασκόμενοι γάρ τὴν δόδον τῆς εἰσιτρέχειν παρακαλούμενοι, ταῖς ἀπειθεῖσις ὑβρίζουσι συμβαδίζειν. Εἴτε τῷ καθηγουμένῳ πρὸς συντρόπους*

Εἶπεν οὖν τοῖς δάσκαλοις τὸν Ἰησοῦν· Μή καὶ ώμεις θέλετε ὑπάγειν,

Οὐ προτρέπει πρὸς ἀπόστασιν τοὺς ἀγίους ἀποστόλους δι Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, οὐδὲ ἐλευθέραν αὐτοῖς καὶ ἀκατηγόρητον τοῦ πράγματος ἀπειπούντες τὴν δέσιαν, ἀλλ' οὐδὲ προχείρως ἀπονεύειν ἀφίην, ὡς οὐδὲν πεισμένους ἐξ τούτου τὸ βλάβος· ἀπειλεῖ δὲ μᾶλλον εὐφωνίας, ὡς εἰ μὴ φαίνοντο κρείτους τῆς Ιουδαίων ἀπαίδευσίς, ὅπισσα καὶ αὐτοὶ πεμφθεονται, καὶ οὐκέτι σὺν αὐτῷ βαδιοῦνται, καταγκονται δὲ πρὸς ἀπώλειαν. Οὐ γάρ δι πολὺς ἐν ἀριθμῷ προσκυνητῆς πάντως ἔσται περὰ Θῷον καὶ τίμων, ἀλλ' δι ἐν ὁρθῇ διαπρέπων πίστει, καὶ εἰ φαίνοτο βραχὺς. Διὰ τοῦτο πολλοὺς μὲν εἶναι τοὺς κεκλημένους τῇ θείᾳ λέγει Γραφή, παραδεχθεούσαι δι μόνους τοὺς ἐκλεκτούς, καὶ δοκιματάσους ὄληνος δυτας κομιδῇ. Καὶ τοῦτο γάρ αὐτὸς δι θεοῦ τημένιον διεμαρτύρατο λόγος. Όμοιον τοίνυν, ὡς εἰ καὶ ξεφασκε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς δι Σωτῆρος· Εἰ μὲν ταὶ ήμετέροις ἀμελήτῃ καταπείθεσθε λόγοις, εἰ τὸ κατηγοροῦν ἐνδοιάζειν ἀφέντες ἀπεριεργάστη πίστης λοιπὸν παραδέχεσθε τὸ μυστήριον, εἰ πικρὸν τημένιον φαίνεται, καὶ βθελυρίας οὐ τῆς τυχούσης ἀνάμεσον τὸ σκληρίαν τῶν ἔμων κατηγορήσαι λόγον, εἰ παραιτείσθε λέγειν Ιουδαϊκῶς· « Πώς δύναται ὑμὶν οὗτος δύναι τὴν σάρκα φαγεῖν; » δημοσίει τὸ συνάντητο τὸ δέ τοις δόπιστα πεσοῦσι τὰ ίσα φραντεῖν ἐγνώσατε, καὶ συναποτρέχειν ἐφίημι, καὶ συαπελαύνω δικαίως. Οὐ γάρ ἐπιλείψουσι προσκυνητούς τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων οὐκ εἰς μόνην λαζηθησομένων τὴν Ιουδαίαν, ἀλλ' εἰς πᾶσαν ἡδη περιφοτάνων τὴν οἰκουμένην, καὶ καθάπερ εἰς θάσον τὴν τοὺς ἀπανταχόσεις καλούντων, καὶ συναγερόντων εὐπετῶς ἐπὶ τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν. « Τίδε τοι γαροῦν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ, καὶ καθάπερ δι Παύλος φησι· καὶ ἀποτομίαν μὲν ἐπὶ τοῖς ἀπειθεσσι, χρηστότητα δὲ πάλιν ἐπὶ τοῖς μᾶλλουσιν ἐπιγνώσκειν αὐτὸν, ἐπὶ ἐπιμένουσι τῇ χρηστότητι, καθάπερ που πάλιν δι Παύλος διεσχύρισατο. Έπει τοι αὐτοὶ ἐκκοπήσονται· δι γάρ τῶν κατὰ φύσιν οὐ φεσάμενος κλάδων, οὐδὲ τῶν ἐγκεντρισθέντων φεστεῖται. Τίστω τοι γαροῦν καὶ παιδεύεσθαι διὰ τούτων δι χαλεύων ἐξ ἀνοίας περὶ τὴν πίστιν, ὡς εἰ μὴ βαδίσται τὴς τοιαύτης καταλήξαι νόσου, βαδίσται μὲν εἰς τὴν δόπιστα, καὶ τὸν καθηγουμένον ἔτι πρὸς ζωὴν αἰώνιον οὐκ ἔχων κατοικήσειται μὲν εἰς δόδον στυγῆς, ἀναμάχει δὲ τὴν ἑαυτοῦ δυσθούλιαν· « Ξειν γάρ ἔσται, φησίν, δι κλαυθμὸς καὶ δι βρυτημὸς τῶν δόδων. »

¹⁰ Joan. vi, 53. ¹¹ Rom. xi, 22. ¹² ibid. ¹³ ibid. 21. ¹⁴ Matth. viii, 12. ¹⁵ Joan. vi, 63.

Εἰκός δὲ δὴ πάλιν καὶ ἔτερον ἡμῖν ὑποσημαίνεσθαι Χρήσιμον, διὰ τοῦ λέγειν τοῖς ἁυτοῦ μαθηταῖς τὸν Ἰησοῦν· « Μή καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν; » Ἰνα γάρ μή νομίζοιντο καὶ αὐτοὶ ταῖς Τουδαικαῖς ἀμαθεῖς συναποφέρεσθαι, καὶ συγκατολισθανεῖν τοῖς ἀπειθήσασιν, ή καὶ ἀλλιας καταδοῆσαι μετ' ἐκείνων αὐτοῦ, ὡς σκληρὰ μὲν διδάσκοντος, ἀδύνατα δὲ μυσταγωγεῖν ὅμιλος εἰ θελητὸν αὐτοῖς εἴη τὸ μετ' ἐκείνων ἀποφοιτᾶν, ἵνα διὰ τούτου καλέσῃ πρὸς διμολογίαν τῆς ὥρθης καὶ ἀκατηγορήτου πίστεως, δὲ δὴ καὶ γέγονεν.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Οτι τύπος ἡνὶ τοῦ Χριστοῦ προηγουμένη τοῦ λαοῦ κατὰ τὴν ἑρώμορη ἡ ἀγία σκηνὴ, καὶ ἡ κιβωτὸς δὲ ἡ ἐν αὐτῇ, καὶ ἡ λυχνία, καὶ τὰ θυσιαστήρια, τὸ τε τοῦ θυμιατήρα καὶ τὸ τῷ καρκωμάτω, αὐτὸν ἐστήματε τὸν Χριστόν.

Ἀκεροθή αὐτῷ Σίμων Πέτρος· Κύριε, πρὸς τίνα ἀκαλευσόμεθα; **Ρήματα** ζωῆς αἰωνίου ἔχεις.

Δι' ἐνὸς οἱ πάντες λαλοῦσι τοῦ προβούντος, τὴν ἀγίαν δυτικὰ πρεπιωδεστάτην ἀποσύνοντες ἐπιστήμην, Τίνα δὴ τύπος τοῖς μετ' αὐτοῖς καὶ τούτῳ πάλιν εὑρίσκοντο ἀρφρονός τε καὶ ἀξιαγάστου λογισμοῦ. Χρή γάρ εἰς διδασκάλου λαλεῖν ἀκοάς. οὐχὶ πάντας διδικτήτως προπηδῶντας τῶν ἀλλιών προαλέστερον, καὶ τὸ ἀγορεύειν οὐκ αὐτοῖς πρεπόντως ἀρπάζοντας, παραχωρεῖν δὲ μᾶλλον ἐπείγεσθαι σοφῶς τοῖς οὐκέτι ἀν εἰεν καὶ βουλῇ καὶ τάξει προτεταγμένοι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος, « Προφῆται, φησί, δύο ή τρεῖς λαλεῖτωσαν, καὶ ἀνὰ μέρος. » Οὐ [ἰσ. οἱ] γάρ ἐπειδήπερ τῇ τῆς προφητείας τετίμηται χάριτι, διὰ τοῦτο δὴ μᾶλλον ἐπιστημόνως τοῖς ἀκροωμένοις προσταλεῖν διεκελεύετο. Οὐκοῦν ἐπιστήμης ἡνὶ Ἐργον ἀγιοπρεπῶν τὸ ὑπὲρ πάντων ἀπολογεῖσθαι μόνον ἐδην τὸν ἄπερ ὑπῆρχε τὸ μεῖζον ἐν τάξει. « Πρὸς τίνα τοιγαροῦν ἀπελευσόμεθα, » φησὶν, ἀντὶ τοῦ, Τίς ἡμᾶς μυσταγωγήσει τὰ παραπλήσια; ή καὶ, Τίνι προσελθόντες τὸ κρείττον εὐρήσομεν; « Ρήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις· » οὐ σκληρά, καθάπερ ἐκεῖνοι φασιν, ἀλλ' εἰς τὸ πάντων ἔξαρτον ἀναφέροντα, τοῦτ' ἔστιν, εἰς ἀκατάληκτον καὶ μακραίνων βίον, καὶ φθορᾶς ἀπάσης ἐψυχισμένην ζωὴν. Δῆλον δὲ δῆκτον πάντως ἡμῖν καὶ διὰ τούτων ἔσται τῶν λόγων, ὡς ἐνι καὶ μόνῳ διδασκάλῳ δεῖ προσκαθέζεται τῷ Χριστῷ, καὶ προσεδρεύειν ἀπαραίτητος τε καὶ ἀπερισπάστος αὐτῷ, καὶ αὐτὸν ποιεῖσθαι καθηγητὴν, ποδηγεῖν εἰδότα καλῶς εἰς ζωὴν τὴν ἀπέραντον. Οὔτω γάρ, οὐτω καὶ εἰς τὴν οὐράνιον τε καὶ θείαν αὐλήν ἀναβησόμεθα, καὶ εἰς τὴν τῶν πρωτοτόκων Ἐκκλησίαν εἰσελαύνοντες, τοῖς ὑπὲρ νοῦν τῶν ἀνθρώπων ἐντρυφήσομεν ἀγαθοῖς. « Οτι γάρ ἔστιν ἀγαθόν τε καὶ σωτήριον χρῆμα τὸ μόνῳ βούλεσθαι κατακαλούθειν τῷ Χριστῷ, καὶ αὐτῷ συνείναι διὰ παντεδεῖ, καὶ εὐτῇ μὲν ἀναμφιλόγως ἡ τοῦ πράγματος πληροφορήσει φύσις. Οὐδὲν δὲ ἥπτον καὶ ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων Γραμμάτων εἰσόμεθα. Οὐκοῦν δτε τὰς Αἰγυπτίων πλεονεξίας ἀποδυσάμενοι πρὸς τὴν τῆς ἐπαγγελίας γῆν οἱ ἔξ Ισραὴλ ἤπειροντο, οὐκ ἀτάκτους

A illis in eum murmurare quasi dura doceret, et impossibilia auditoribus suis proponeret, commodum rogavit utrum statuissent ipsi cum ihis discere, ut eos hac interrogatione ad confessionem recitare et inculpatæ fidei provocaret, uti quoque contigit.

ἐπιχειροῦντος τοὺς ἀκρωμένους, ἐπινθάνετο χρησίμως εἰ θελητὸν αὐτοῖς εἴη τὸ μετ' ἐκείνων ἀποφοιτᾶν, ἵνα διὰ τούτου καλέσῃ πρὸς διμολογίαν τῆς ὥρθης καὶ ἀκατηγορήτου πίστεως, δὲ δὴ καὶ γέγονεν.

CAP. IV.

Quod sanctum tabernaculum quod in deserto populo præferebatur, figura Christi erat, et quod arca quea in eo tabernaculo erat, et lucerna, adeoque altaria, cum thymiamatis tum oblationum, ipsum significabant Christum.

B VI, 69. Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine, ad quem ibimus? Verba vita æternæ habes.

Per unum illum qui cæteros inter eminebat loquuntur omnes, sanctam utique et sanctis congruentem servantes disciplinam, ut etiam hoc pacto posteris exemplum præberent prudentiæ singularisque modestiæ. Decet enim non omnes confuse nec alios præ aliis ad loquendum temere prosiliendo magistri aures obtundere, sed dicendi locum iis cedere qui consilio et ordine cæteris præsunt. Eam ob rem Paulus, « Prophetæ, inquit, duo aut tres dicant, idque vicissim ». Quia enim prophetæ gratia ornati erant, idcirco suos auditores alloqui majori cum sapientia jubebantur. Opus igitur erat sanctis dignæ prudentiæ, ei soli cunctorum nomine respondendi vices deferre, qui loco et ordine major erat. « Ad quem igitur ibimus? » inquit, pro eo quod est, Quis nos similia docebit? vel, Apud quem meliora inveniemus? « Verba vita æternæ habes, » non dura, sicuti siunt illi, sed quæ ad rem omnium præstantissimam deducunt, 385 hoc est ad æternam et longevam vitam, et ab omni corruptione alienam. Ex his autem verbis discere profecto poterimus, uni ac soli magistro Christo esse adhærendum, eumque nobis ducem adhibendum qui nos ad vitam sempiternam rite deducere potest. Sic enim, sic in coelestem ac divinam ingrediemur sulam, et in primogenitorum Ecclesiam intromissi, bonis cumulabimur quæ humano ingenio capi nequeunt. Rem quippe bonam ac salutarem esse, unum Christum sequi velle, cum eoque perpetuo versari, ipsa rei natura manifeste demonstrabit. Sed nihilominus ex veteribus Scripturis id agnoscamus. Cum Ægyptiorum excussa tyrannide ad promissionis terram Israelitæ pergerent, non incertis et vagis Itineribus, neque quo-cunque vellet ferri permisit Deus: dubium quippe non erat eos vagos fore si duce destituerentur. Quapropter scriptum est rursus ad informationem nostram in libro qui Numerorum dicitur: « Et die qua statutum est tabernaculum, texit nubes

¹⁸ I Cor. xiv, 29.

tabernaculum, domum testimonii : et vespere erat super tabernaculum velut species ignis usque mane. Ita sicut semper : nubes tegebat illud die, et species ignis nocte. Et cum ascendisset nubes a tabernaculo, et postea promovebant filii Israel ; et in loco ubique steterat nubes, ibi castra collocabant filii Israel. Per praeceptum Domini promovebunt. Et custodient filii Israel custodiam Dei, et non promovebunt. Per vocem Domini in castris erunt, et per vocem Domini promovebunt¹⁶. » Vides ut sequi jubantur, et castra movere simul cum ascendentio nube, et rursum cum ipsa subsistere et conquiescere ? Adhaerere quippe duxori suo, cum ipsis Israelitis tunc temporis, tum nobis impräsentiarum non separari a Christo salutare est. Ipse enim erat veteribus ut tabernaculum, et nubes, et tanquam ignis adumbrans, sed, quantum in nobis est, rei historiam ad spiritalem sensum transferemus. Διπεριουσή τῇ νεφέλῃ, συγκαταλύειν δὲ πάλιν αὐτῇ, καὶ τότε μὲν ἡνὶ Ισραὴλ, καὶ τῷ τόπῳ, οὗ ἐστη ἡ νεφέλη, ἐκεῖ παρενθαλοῦν οἱ υἱοὶ Ισραὴλ. Διὰ προστάγματος Κυρίου ἀπαροῦσιν. Καὶ φυλάξονται οἱ υἱοὶ Ισραὴλ τὴν φυλακὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ μή ἔχάρωσι. Διὰ φωνῆς Κυρίου παρεμβαλοῦσι, καὶ διὰ προστάγματος Κυρίου ἀπαροῦσιν. » Όρες δπως ἀκολουθεῖν ἐπιτάπτονται, καὶ συναπαλεῖν μὲν τάρη ἡνὶ τοῖς ἀρχαιοτέροις καὶ ὡς σκηνῇ, καὶ νεφέλῃ, καὶ ὡς πῦρ μορφούμενος· μετοισθεῖσαι δὲ πάλιν, ὡς ἐφικτὸν, τῆς ἱστορίας ὁ λόγος ἐπὶ τῷ πνευματικῷ.

Posiquam « Sapientia sediscavit sibi domum », ut scriptum est¹⁷, ac verius tabernaculum, id est temploν illud ex Virgine sibi extruxit, descendit in ipsam 385 incomprehensibili ac divina ratione qui est in sinu Dei ac Patris sui Deus Verbum, et homo factus est¹⁸, ut jam illuminatis ac tanquam in die ambulantibus, juxta Pauli dictum¹⁹, nubes fieret obumbrans, et perturbationum scelum qui ex inserrimitate oritur extinguens : ignorantibus autem adhuc et in tenebris versantibus, ignis illuminans, et in ardorem Spiritus eos transformatans. Qui namque boni sunt, calidos Spiritu esse credimus : nec enim aliam ob causam existimmo nubem interdiu supra tabernaculum apparere, ignem vero noctu. Quod autem sequitur, non suopel autu progre diendum, sed consistendum aut pergeandum ad nubis motum, figura rursum erat, ut intelligeres id quod a Christo dictum est : « Si quis mihi ministriat, me sequatur : et ubi ego sum, illuc et minister mens erit²⁰ ». Constantia enim in eo sequendo, eique jugiter adhaerendo significatur, dum ab ejus latere ministrum discedere non oportere dicitur. Simul autem cum Servatore Christo incedere, et eum sequi, non utique secundum corpus intel ligitur, sed operum virtute potius peragitur, quam firmo animo respicientes sapientissimi discipuli, et retro abiire cum incredulis ceu perniciosum re cussantes, jure aiunt : « Ad quem ire possumus ? », quasi dicant : Tecum semper versabimur, tuisque mandatis obtemperabimus, ac sermones suscipiemus, ne leviter quidem culpantes aut cum recor dibus illis durum esse putantes quod ad nos edocendos protuleris, sed exclamabimus potius : « Quam dulcia fauibus meis eloquia tua, super mel et fa vum ori meo²¹ ». Huc est ergo loci propositi sen-

ποιεῖσθαι τὰς πορείας αὐτοὺς Θεὸς, οὐδὲ δικαιοπέρ ἐν τις θεολογίαις βαδίζειν ὁ νομοθέτης ἡρίει· πλανηθήσθως γάρ πάντως οὐκ ἔχοντας τὸν ἥρουμενον οὐκ ἀμφίλογον ἦν. Διὰ τοῦτο γέγραπται πάλιν πάκις διποτύπωσιν ἡμετέραν ἐν τῷ βιολίῳ τῷ καλουμένῳ τῶν Ἀριθμῶν· « Καὶ τῇ ἡμέρᾳ, ἣ ἐστίνη ἡ σκηνῇ, ἐκάλυψεν ἡ νεφέλη τὴν σκηνὴν, τὸν οἰκον τὸν μαρτυρίου, καὶ τὸ ἐπιπέρας ἦν ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὡς εἶδε πυρὸς, ἵνα πρωΐ. Οὐτας ἐγίνετο διὰ πάντος· ἡ νεφέλη ἐκάλυπτεν αὐτὴν ἡμέρας, εἴδος πυρὸς τὴν νύκτα. Καὶ ἤικα ἀνέδη ἡ νεφέλη ἀπὸ τῆς σκηνῆς, καὶ μετὰ ταῦτα ἀπῆραν οἱ υἱοὶ Ισραὴλ, καὶ τὸ τόπον, οὗ ἐστη ἡ νεφέλη, ἐκεῖ παρενθαλοῦν οἱ υἱοὶ Ισραὴλ. Διὰ προστάγματος Κυρίου ἀπαροῦσιν. Καὶ φυλάξονται οἱ υἱοὶ Ισραὴλ τὴν φυλακὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ μή ἔχάρωσι. Διὰ φωνῆς Κυρίου παρεμβαλοῦσι, καὶ διὰ προστάγματος Κυρίου ἀπαροῦσιν. » Όρες δπως ἀκολουθεῖν ἐπιτάπτονται, καὶ συναπαλεῖν μὲν τάρη τοῖς ἀρχαιοτέροις καὶ σκηνῇ, καὶ νεφέλῃ, καὶ ὡς πῦρ μορφούμενος· μετοισθεῖσαι δὲ πάλιν, ὡς ἐφικτὸν, τῆς ἱστορίας ὁ λόγος πνευματικῶν.

« Οτε γάρ εἴ Σοφία, κατὰ τὸ γεγραμμένον, φύση μησον ἐστιν οἶκον, » καὶ τὴν ἀληθεστέραν ἐστησε σκηνὴν, τοῦτ' ἐστι, τὸν ἐκ Παρθένου ναὸν, καταβηκεν εἰς αὐτὴν ἀπερινοήτως τε καὶ θεοπρεπές δὲν κόλποις ὃν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς Θεὸς Λόγος, καὶ γέγονεν δινθρωπος, ἵνα τοῖς μὲν ἡδη περιποιήσεις καὶ ὡς ἐν ἡμέρᾳ περιπατοῦσι, κατὰ τὸν Παῦλον, νεφέλη γένηται συσκιάζουσα, καὶ τῶν ἐξ ἀσθενειᾶς C παθῶν τὸν καύσωνα παραλύουσα· τοῖς δὲ ἀγνοοῦσιν εἴτε καὶ πλανωμένοις, καὶ καθάπερ ἐν νυκτὶ καὶ σκότῳ διαιτωμένοις, πῦρ καταφωτίζουν, καὶ εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος ζέστην μεταποιοῦν. Θερμοῦς γάρ εἴναι τῷ Πνεύματι τοὺς οἰκεῖς εἰσὶν ἀγαθοὶ πατεσμένοι· οἷμαι γάρ οὐχ ἐπέρου τινὸς ἔνεκα φαίνεσθαι μὲν ἐπ τῆς σκηνῆς τὴν νεφέλην ἐν ἡμέρᾳ, τὸ πῦρ δὲ τὴν νύκτα, ή τῆς ἡδη προσταδόμένης ἡμέρας θεωρεῖς. Τοῖς δὲ ἐπεσθίουσι τοῖς προστεταγμένοις μή εὐτομεῖν εἰς θδοικορίαν ἐπεπάτετο, συγκαταλύειν δὲ τῇ σπηγῇ [γρ. νεφέλῃ], καὶ συγκαταλύειν αὐτῇ δὲ αὐτὴν, διὰ τύπου πάλιν, ἵνα νοῆς ἐκεῖνο τὸ εἰρημένον περὶ Χριστοῦ· « Οὐ μολιδιακονός ἀκολουθεῖτω μοι, καὶ δπως εἰμὶ ἐγώ, ἐκεῖ καὶ διάκονος δὲ ἐμὸς ἐστα. » Τὸ γάρ πεπηγός περὶ τὴν ἀκολούθησιν, καὶ τὸ τῆς προεδρίας [γρ. προσεδρίας] ἐκτινές, διὰ τὸν συρβαδίζειν ἀπεριπάτως αὐτῷ σημαίνεται. Τὸ δὲ συρβαδίζειν τῷ Σατῆρι Χριστῷ καὶ ἀκολουθεῖν οὐχὶ πάντως κατὰ τὸν πόμπανον νοεῖται, καληγοῦται δὲ μᾶλλον διὰ τῆς ἐν Εργοῖς ἀρτῆς, ἵνα τὸν οἰκεῖον κατατίθενταις νοῦν οἱ σοφώτεροι μαθηταί, καὶ τὸ ἀπαλθεῖν ὄπιον μετὰ τῶν ἀπειθεύντων ὡς διάθροις παρανομούσι, τὸ « Ποῦ ἔχομεν ἀπελθεῖν ; » ἀναθεῶσιν εἰπόντας, ἑτι τοῦ, Σοὶ πάντοτε συνεσθίεις, καὶ τῶν σῶν ἀνθεξμένα προσταγμέτων, καὶ τοὺς σῶν παραδείματα λόγους, οὐ κατὰ τὶ γεννὴν ἀπαιτιώμενοι, καὶ μετὰ τὸν ἀπαιδεύτων σχληρὸν εἶναι νομίζοντες, διπερ ἐν λίτης

¹⁶ Num. ix, 15-23. ¹⁷ Prov. ix, 1. ¹⁸ Joan. i, 14. ¹⁹ Rom. xii, 13. ²⁰ Joan. xii, 26. ²¹ Psal. cxviii, 105.

μυσταγωγῶν, ἀλλ' ἔκεινο μᾶλλον. « Ως γλυκέα τῷ λόρυγγί μου τὰ λόγιά σου, ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον τῷ στόματί μου. » Τῶν μὲν οὖν προχειμένων τοιούτος δ νοῦς. « Οτι δὲ ἡ σκηνὴ τοῖς ἀρχαιοτέροις εἰς τύπον ἦν τοῦ Χριστοῦ, γνωσόμεθα πάλιν, τοῖς περὶ αὐτῆς εἰρημένοις πρὸς τὸν ἄγιον Μωάστα λεπτῆν ἐπιστήσαντες τὴν διάνοιαν. Παρεκβατικὸς μὲν οὖν δόξειν ἀν εἶναι τῷ τυχόν δ περὶ τούτων λόγος, ἀλλ' ὅντες εἰς μικρώς. Δεῖ γάρ, οἷμα, περὶ τούτων προθύμως δὴ μάλιστα στενολεσχεῖν, τὰς τῶν οὐκ εὐλόγως ἐπαινεμένων φιλοσογίας παραπομένους.

Ἐχει τοιγαροῦν τὸ θεῖον λόγιον οὗτως ἐκθήσαμεθα γάρ ἀνὰ μέρος τὴν ἐκ τοῦ γράμματος σκιάν, ὡς ἔνι καταλεπτούντες. « Καὶ ἐλάλησε, φησί, Κύριος πρὸς Μωάστην λέγων· Ἐν ἡμέρᾳ μᾶξῃ μηνὸς τοῦ πρώτου, νουμηνίᾳ στήσεις τὴν σκηνὴν. » Τί τὸ πεπεικός τὸν ἀπάντων Κύριον, ἐρει τις εὐλόγως τῶν φιλομαθεστέρων, ἐν μιᾷ μὲν ἰστασθαι τὴν σκηνὴν ἡμέρᾳ προστάξαι, καὶ μὴ ἐν δυσὶν, ἢ τρισὶν, ἐν δὲ τῇ νουμηνίᾳ, καὶ οὐ μηνὸς ἀπλῶς τοῦ τυχόντος, ἀλλὰ τοῦ πρώτου; Πολλὴν γάρ δυντες ἡμέν τὰ τοιαῦτα καὶ μάλα εἰκότως ἐμποιήσαι τὴν ζήτησιν, ἐπειδὴ τῶν εἰρημένων ταῖς Γραφαῖς εἰκασίον οὐδέν. Οὐκοῦν (ἴψομεθα γάρ τοῖς ἁυτῶν περὶ τούτων λόγοις), ἡ ἀνισταμένη σκηνὴ τὸ ἄγιον σῶμα σημαίνει Χριστοῦ, καὶ, ἵνα οὕτως εἴπω, τὴν σύμπαχην τοῦ τιμίου σκηνῆντοῦ, « Ἐν ψήδοντος κατοικήσαι πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς. » Ἄνιστασθαι γε μὴν ἐν ἡμέρᾳ κελεύει μιᾷ, καὶ τούτῳ δὴ μάλιστα σοφῶς τε καὶ οἰκονομικῶς, ἵνα διὰ τῆς μιᾶς ἡμέρας τῶν εἰώνας νοῆς τὸν ἐνεστηκότα, καθ' ὅν καὶ μόνον γέγονεν ἀνθρώπος. Νομίμην δὲ οὐδὲν ἔτερον ἀκόλουθον ἔννοεῖν, ἢ τὴν ἀνακαινίζουσαν ἡμέραν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν, καθ' ἣν εἰς μὲν ἀρχαῖα παρῆθε, γέγονε δὲ τὰ πάντα καινά. « Νέος γάρ ἡμέν ἀνεδείχθη καιρὸς ἐν Χριστῷ, τὴν μὲν παλαιότητα τῆς νομικῆς λατρείας ἐξωθούμενος, εἰς νέαν δὲ καὶ καινὴν ἀναρριθμήσαντας τὸν ἡώραν διὰ τῶν εὐαγγελικῶν παιδευμάτων, ἀλλὰ καὶ τοὺς πεπαλαιωμένους ἐξ ἀμαρτίας, καὶ ἀφανισμοῦ γεγονότας ἐγγὺς ἀνακαινίζων εἰς δικαιοσύνης ἀρχήν, καὶ τὴν μὲν παλαιότητα καταλύων τῆς ἐπεισάκτου φθορᾶς, τῇ δὲ τῆς ἀφθαρσίας καινότητας καταφαιδρύνων τοὺς διὰ πίστεως εἰς ζωὴν ἀναδραμόντας τὴν εἰώνιον. » Εἴ τις γάρ ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Μηνὶ δὲ τῷ πρώτῳ τῷ θείαν ἐγείρονται διατάττεις σκηνὴν, διὰ τῆς τροπῆς τῆς ἱερινῆς ἀναλάμπει τὸ κάλλος, ἀπονυψόμενον ὥσπερ τοῦ χειμῶνος τὴν κατήρειαν, ὑποδάλκεται δὲ μαλακῶς λαμπροτέροις ἥδη καὶ καθαρωτέροις ἥλιοις ἡ γῆ, καὶ κυπρίζουσι μὲν ἀμπελῶνες, ταῖς δὲ τῶν ἀγθέων εὐοσμίαις ὁ γηπόνος ἐντρυφθεὶς, καὶ ποηφορεῖ μὲν πεδία, ταῖς δὲ τῶν ἀσταχύων ὄχυμοις διλαῖς φρίτουσιν δρουραίς, κατά τινας τῶν περὶ Ἑλλήσις ποειτῶν. « Οτι παρῆλθεν ὁ χειμῶν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπορεύθη δὲ καὶ ὁ ὑετὸς ἁυτῷ, διὰ τῆς τομῆς ἐγθασεν ὁ καιρός. » Ταῦτα δὲ πάντα νοήσεις πιευματικῶς, καὶ χειμῶνα εἰν ἐκλείψει, καὶ θερὸν παρελάσαντες, τοὺς ἐκ διαβολικῆς τυραννίδος ἐπι-

A tentia. Quod autem tabernaculum veteribus Christi figura esset, rursus agnoscemus, si ad ea quae a Mose de ipso dicta sunt, ingenii nostri aciem intendamus. Etsi autem digressio nonnullis sorte hic videri possit, non parum tamen juvabit. Debet enim, opinor, de his subtilius disserere, rejectis cavillationibus eorum qui nos absque ratione reprehendunt.

B Oraculum itaque divinum est huiusmodi. Umbra enim litteræ quantum in nobis est sigillatim explicabimus. « Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens: In die una mensis primi, in neomenia statuere tabernaculum⁸¹. » Quid adegit universorum Dominum, non abs re dicet **386** aliquis descendit cupidus, ut jubaret in una quidem die statuere tabernaculum, non in duabus, aut tribus, et in neomenia, non utique mensis ejususvis, sed primi? Multas quippe quæstiones jure ista pariunt, cum in Scripturis divinis frustra nihil sit. Igittur, ut ante allatis consentanea dicamus, tabernaculum illud quod statuitur, corpus Christi significat, atque, ut ita dicam, compagmē pretiosi ejus tabernaculi, « in quo placuit inhabitare omnem plenitudinem divinitatis corporaliter⁸². » Statui porro jubet in die una, sapienti certe prudentique consilio, ut per diem unum illud tempus intelligas in quo uno factus homo est. Neomeniam vero nihil aliud intelligere convenit, quam Salvatoris adventum quo renovamur, quo « vetera transierunt, et nova facta sunt omnia⁸³. » Novum enim in Christo tempus apparuit, quod vetustate legalis cultus rejecta in novum nos vitam per doctrinam evangelicam reformat, sed et peccatis inverteratos ac interitui proximos ad justitiae primordium renovat, et vetustatem quidem adventitiae corruptionis destruit, ac immortalitatis novitate illeles exhilarat ad vitam æternam properantes. « Si quis enim est in Christo, nova creatura est, » ut scriptum est⁸⁴. Mense autem primo divinum tabernaculum excitari jubet, quando deterga quodammodo hiemis tristitia verni solstitii pulchritudo elucet, et clarioribus ac purioribus solis radiis sensim tellus incalescit, vineas florent, agriculta florū odoribus oblectatur, campi virescentibus herbis vestiuntur, et spicarum culminibus tota horrent arva, ut quidam Græcorum poetarum cecicerunt. « Quando transeat hiems, ut scriptum est, « et pluvia recessit, sibi; quando putationis tempus advenit⁸⁵. » Hinc autem omnia spirituali modo accipies, et hiemem atque pluviam recessisse, hoc est diabolicas tyranndis tentationes et impotentem illum in omnes dominatum. Eversa enim est demonum potestas in diebus Christi: nobis autem ortus est Sol lucidus, ipse nimiruin, de quo Deus ac Pater ait: « Orietur vobis Sol justitiae⁸⁶, eos qui frigidi facti sunt in

⁸¹ Εὐο. xi, 2. ⁸² Col. ii, 9. ⁸³ II Cor. v, 17.

⁸⁴ ibid. ⁸⁵ Cant. ii 11, 12. ⁸⁶ Malach. iv, 2.

peccatum fervore Spiritus calcacens in justitiam. **387** Rursus autem vineas intellectuales, et flores spiritales, ac præterea spicas sanctos esse censebis, multiplici erga Deum pietate conspicuos et varios fructus virtutis edentes. Ut autem in summam contraham: ver universam terram vestit floribus et herbis, prata novo germen coronat, stipites infuscandas hiemis injuria diu aresfactos repubescebit, et gratori facie redditia, solitis eos frondibus ac floribus ornat, efficitque ut naturæ frugibus agricola magnifice gloriatur. Tale quid nobis etiam accidere comperiemus. Qui enim quondam aresfacti eramus propter regnans in nos peccatum, et frumentum expertes ad salutem, resoruiimus in justitiam per Christum, et fructum jam per fidem novum ac recentem spirituum agricolæ proferimus: atque ita jure intelligimus quod per unum sanctorum prophetarum tanquam ex persona Christi dictum est: « Ipse qui loquor adsum, ut ver super montes »¹⁷. » Quid enim ver in montibus, hoc est vernum tempus, præstet, antea jam clare diximus. Igitur in una quidem die utiliter jubet statuere tabernaculum, quod typum Christi præ se ferebat, ut intelligas ipsum semel mortuum esse in uno hoc præsenti tempore. Nequaquam enim iterum nasceretur, neque denuo morietur, qui natus ac mortuus est semel, et resurrexit a mortuis: necesse enim est ut mortem sequatur resurrectio, quæ constructio quedam est sancti illius tabernaculi. In neonenia vero, quia novum nobis in Christo est seculum; quæ enim sunt in ipso, nova creatura sunt¹⁸. Primus autem mensis assumitur, naturæ humanæ ex morte et corruptione ad vitam et immortalitatem renovationem significans, et a sterilitate ad fertilitatem transitum, et præteritam diaboli tyrannidem, hiemis instar elapsi demum atque repressi. Præterea nobis alio modo typice Emanuelem ostendit dicens: « Et pones arcam testimonii, et leges arcam velamine »¹⁹. » In superioribus enim totius quodammodo arcæ figura Verbum comprehendimus: erat enim domus Dei inhabitantis in ipsa, nimirum sanctum Christi corpus. Sed nihilominus idem nobis quoque per arcam peculiariter designatur. Ex lignis **388** enim imputribilibus constructa erat, ut intelligas ejus incorruptibilitatem. « Tota vero inaurata erat auro puro, ut scriptum est, intrinsecus et extrinsecus²⁰. Cuncta quippe pretiosa et regia sunt in eo, cum divina, tum humana, et in omnibus ipse primatum tenet, » ut Paulus ait²¹. Aurum autem præstantiam et excellentiam supra omnia denotat. Constructa itaque arca ex lignis imputribilibus et inaurata divinam quoque legem reconditam habebat, ut typus esset Dei Verbi inhabitantis et uniti sanctæ carni: verbum enim Dei etiam lex erat, licet non hypostaticum, sicuti Filius est. Tegitur autem velamine. Deus enim Verbum incarnatum

A σχήμαντας πειρασμούς, καὶ τὴν κατὰ πάντων πλεονεξίαν. Λέλυται γάρ ἡ τῶν δαιμόνων λογίας ἐν ἡμέραις Χριστοῦ· ἥλιος δὲ ἡμέν τοῖς ἀντεπέλεται περὶ οὐ φτησιν ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ· « Καὶ ἀντεπέλεται ὑμᾶς ἥλιος δικαιοσύνης· » τοὺς ἀπεψυγμένους εἰς ἄμαρτίαν, τῇ τοῦ Πνεύματος ζέσται καταθάπτουν εἰς δικαιοσύνην. Ἀμπέλους δὲ πάλιν τὰς νοητὰς καὶ ἀνθητὰ τὰ πνευματικά, καὶ ἀστάχας ἔτει τούτοις, τοὺς ἀγίους νοῆσις, πολυτρόπῳ τῇ εἰς θεὸν εὐσέβεια διαπρέποντας, καὶ πολυειδῆ τῆς ἀρετῆς ἀναβρύσαται χαρπόν. Εἰπεν δὲ ὡς ἐν συνθήμῳ λοιπὸν ἀναγκαῖον ἀνθοχομεῖ τὸ ξερό, καὶ χλωτφορεῖν μὲν ἄπαντα παρασκευάζει τὴν γῆν, καταστέφει δὲ νέψη τοὺς λειμῶνας βλαστῷ, καὶ πρέμνα τὰ πάλαι ἔηρά διὰ τὴν τοῦ χιλίων; ἀφρητὸν ὑδρίαν ἀνηδόνι ἀναπτεῖται, καὶ πρὸς δύοιν ἀμείνονα, καὶ φύλλων μὲν τῷ συνήθει περιανθίζεσθαι ποιεῖ, χαρποὶ δὲ τοῖς κατὰ πάντας παρασκευάζει τὸν ἀφεστῶτα γηπόνον. Τοιοῦτον τι καὶ ἐφ' ἡμῶν γεγενημένον εὐρήσουμεν. Οἱ γάρ πάλαι ἔηροι διὰ τὴν ἐφ' ἡμέδες βασιλεύειντας ἄμαρτίαν, καὶ χαρπῶν ἔρημοι τῶν εἰς σωτηρίαν, ἀνεύθαλομεν εἰς δικαιοσύνην διὰ Χριστοῦ, καὶ τὸν διὰ πίστεως ἥδη χαρπῶν ἀρτιφανῆ τε καὶ νέον τῷ τὸν πνευμάτων γηπόνῳ προσκομίζομεν· οὕτω τε νοοῦμεν εἰκότας τὸ δι' ἐνδέ τῶν ἀγίων προφητῶν εἰρημένον, ὡς ἐκ προσώπου Χριστοῦ· « Αὐτὸς δὲ λαλῶν πάρειμι, ὡς ὥρα ἐπὶ τῶν δρέων. » Τί γάρ ἐν τοῖς δρεσιν ἡ ὥρα, τοῦτ' ἔστεν, διαρινδες ἐργάζεταις καιρός, προλαβόντες ἥδη σπφῶν εἰρήταμεν. Οὐδοῦν δὲ μηδὲ πίστεσθαι τὴν σπηνῆν ἡμέρᾳ προστάτεις χρητίσω, τύπον ἐπέχουσαν τοῦ Χριστοῦ, ἵνα νοῆσῃ ἐπ' αὐτῷ, τὸ ἄπακτο ἀποδανεῖν τὸν ἐν τούτῳ τῷ παρόντι καιρῷ. Γεννηθήσεται γάρ εἰσαῦθις οὐδαμῶς, ἀλλ' οὐδὲ τεθνήσεται, γεγενημένος ἀπαξ, καὶ ἀποθανὼν, καὶ διαναστὰς ἐκ νεκρῶν· ἀκολουθεῖν γάρ ἀνάγκη τῷ θανάτῳ τὴν ἀνάστασιν, σύμπτηξιν τινα τοῦ ἀγίου σπήνους ὑπάρχουσαν. « Εν νουμηνίᾳ δὲ, διτὶ νέος ἡμίν αἰώνιν ἐν Χριστῶν· καινὴν γάρ κτίσις τὰ ἐν αὐτῷ. Καὶ διηγήσθη ἀπρώτως παραλιμβάνεται, τὴν ἐκ θανάτου καὶ φθορᾶς εἰς ζωὴν καὶ ἀφθαρτίαν ἐπανενέσιν τῆς ἀνθρωπίας φύσεως ὑποδηλῶν, καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀκαρπίας εἰς εὐκαρπίαν ἥδη μετάστασιν, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος τὴν παραδομήν, καταδίκαστος ἥδη χειμῶνος δίκην καὶ συνεσταλμένου. Είτε πάλιν ἐπέρωτας ἡμέν ὡς ἐν τούτῳ καὶ σήματι τὸν Ἐμμανουὴλ ἐπιδεικνύει λέγων· « Καὶ θήσεις τὴν κιβωτὸν τοῦ μαρτυρίου, καὶ σκεπάσις τὴν κιβωτὸν τῷ καταπετάσματι. » Εν μὲν γάρ τοῖς προλαβοῦσιν δὲ Λόγος ἡμέν ὡς ἐν διοκλήρῳ κατεγράφετο τῇ σπηνῇ· ἵνα γάρ οἶκος Θεοῦ τοῦ ἐνοικήσαντος ἐν αὐτῷ, δηλοῦνται τὸ δικαιονόμιον τοῦ Χριστοῦ. « Άλλ' οὐδὲν ἡτοῖον ἡμέν καὶ διὰ τῆς κιβωτοῦ κατὰ μέρος δὲ αὐτὸς σημαίνεται. Κατεσκεύαστο μὲν γάρ ἐκ ἔσδεν ἀστηρίων, ἵνα νοῆσῃ τὸ ἀδιάφθορον αὐτοῦ. » Καταχρήσωτο δὲ διηγήσθω καθεφρῆ, καθά γέγραπται, ισωθεῖ τε καὶ ξενθεῖ. » Πάντα γάρ τίμια, καὶ βασιλικὰ τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ τὸ θεῖον, καὶ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ τὸ

¹⁷ Isa. LII. 6. ¹⁸ II Cor. v. 17. ¹⁹ Exod. xxvi. 31. ²⁰ Exod. xxv. 24. ²¹ Col. i. 18.

πάσιν αὐτὸς πρωτεύει, καὶ τὰς τὸν Παῦλον. Εἰς τιμῆς δὲ τρόπον καὶ ὑπεροχῆς τῆς κατὰ πάντας τὸ χρυσὸν λαμβάνεται. Κατεσκευασμένη τοιγαρούν ή κιβωτὸς της ξύλων ἀσήπτων, καὶ κεχρυσωμένη, καὶ τὸν θεῖον εἶχεν ἐναποτεθέντα νόμον, εἰς τύπον τοῦ ἐνοικήσαντος; καὶ ἐναθέντος τῇ ἀγίᾳ σαρκὶ Θεοῦ Λόγου· ῥῆμα γάρ Θεοῦ καὶ ὁ νόμος ἦν, εἰ καὶ μὴ ἐνυπόστατον, ὡσπερ οὖν ἔστιν ὁ Ιησός. Καλύπτεται δὲ τῷ καταπέτασματι. Καὶ γάρ ἦν πᾶς καὶ ἀσυμφανῆς τοὺς πολλοὺς ἐνανθρωπήσας ὁ Θεὸς Λόγος, καὶ περιβόλην ἔχων τὸ ίδιον σῶμα, καὶ ὡσπερ ἐν καταπέτασματι διαλανθάνων τῇ ἀγίᾳ σαρκὶ, ὡς ἐντεῦθεν οὐδὲ ἐγνωκότας αὐτοῦ τίνας τὸ θεοπρεπὲς ἀξίωμα, ποτὲ μὲν καταλιθοῦν ἐπιχειρεῖν, ἔγκλημα ποιουμένους, διτεπερ ἐνθρωπὸς ὅν, ἐκεῦθεν εἶναι λέγοι Θεόν· ποτὲ δὲ τάλιν, οὐδὲν ὅλως ὑπερυθριῶντας εἰπεῖν· «Οὐχ οὐτός ἔστιν Ἰησοῦς ὁ υἱὸς Ἰωσὴφ, οὐ τὴμεῖς οἰδαμεν τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα; Πῶς οὖν λέγει, διτεπερ ὁύρανον καταβένηκα;» Ούκον τὸ ἐπερόφθιμος τῇ κιβωτῷ τὰ καταπέτασματα [al. τὸ καταπέτασμα], τὸν Ἰησοῦν. «Ην οὖν δρα καὶ ἡ κιβωτὸς εἰς τύπον Ἰσραὴλ κατὰ τὴν Ἐρημόν, τὴν τὸν Θεοῦ τάξιν ἀποπληρῶσα τότε· αὐτὸς γάρ ἦν ὁ τοῦ λαοῦ καθηγούμενος. Καὶ μάρτυς ὁ Ψαλμῳδὸς, λέγων· «Ο Θεὸς, ἐν τῷ πιστεύοντειν σε τὴν Ἐρημόν, γῆ ἐστίσθη· καὶ γάρ οἱ οὐρανοὶ ἐσταξαν.» Προελαυνούσης γάρ καὶ προβαδίζουσης δεῖ τῆς κιβωτοῦ, Θεὸς διαρρήθην προκορεύεσθαι λέγεται. Σαρεστέραν δὲ τὴν ἐπούτῳ πάλιν ἀπόδειξιν, ἐκεῖνο διενθυμούμενος.

Ἐκέλευσε ποτε τοῖς ἀξὶ Ἰσραὴλ διὰ Μωάβος Θεὸς, ἀναβαίνειν μὲν τεθαρσηκότας ἐπὶ τὸ δρός τὸ Σημέρ, ἵκανοιρκεν δὲ τὸν Ἀμορφαῖον· ἀλλ' εἰς ἀδρανῆ πεσόντες δειλισταὶ οἱ κεκελευσμένοι, καὶ φύματις ταῖς ἑαυτῶν ἀναβάντες τὸ κατορθοῦν, καὶ οὐγὶ μᾶλλον ταῖς ἀναθενταὶ ἐπικυνυρίαις ἐπιθερσήσαντες, καθίσαντες ἐκλαιον πάρ τὸ δρός, καθὼς γέγραπται· Ἐπὶ τούτοις εἰκότως ὁ νομοθέτης ἐξεπικραίνετο, καὶ ἤπειρεις λοιπὸν οὐδὲν ἀποίσειν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας αὐτούς. Καταδηλώντες δὲ μαλις ταῖς ἀπειλαῖς, καὶ τίς μετάγνωσιν τινθάντες οὐκ εὔκαιρον, ἀναβαίνειν ἐπεχείρουν, ἐκ παρακοῆς δευτέρας, δῆλα κατὰ τὸν Ἀμορφαῖον ἀρπάσαντες. Ἀλλὰ προηγόρευε Θεὸς τὰ ἐπόμενα διὰ Μωάβος· εἴπει γάρ αὐτοῖς· «Οὐκ ἀναβήσεσθε, φησι, οὐ οὐ μὴ πεσεῖσθε πρὸ προσώπου τῶν ἔχθρῶν ὑμῶν· οὐ γάρ εἰμι μεθ' ὑμῶν.» Πανταχῷ δὲ νοσοῦντες τὸ δυσήκον καὶ παραβιασάμενοι ἀνέβαινον εἰς τὸ δρός, καθὼς γέγραπται. Ἀλλ' ἡ κιβωτὸς, φησι, τοῦ Θεοῦ οὐκ ἀνέβη μετ' αὐτῶν· Εμεινε γάρ ἐν τῇ παρεμβολῇ. Ὁρᾶς ὅτι, Θεοῦ λέγοντος, «Οὐκ εἰμι μεθ' ὑμῶν·» οὐ συναναβάνειν τοῖς ἀπειθοῦσιν ἡ κιβωτὸς, αὐτὸς σαφῶς τοῖς εὐμαθεστέροις ἐπιδεικνύουσα, τὸ τάξιν ἐπέχειν τοῦ καθηγεμόνος Θεοῦ; Ἀλλὰ καὶ κύκλῳ τῆς Ἰεριχοῦ διὰ τῶν ιεράων ἐβαστάζετο, καὶ τὸ ὑψηλὸν αὐτῆς κατέρριψε τεῖχος, οὐχ ἐλεπόλεις ἐπιστήσασα καὶ κριοῦς, διὰ σαλπίγγων δὲ μᾶλλον καὶ φωνῆς· ἐπερ δὲ ἀληθὸς ἐν Χριστῷ πάλιν εὐρήσομεν. Αὐτὸς γάρ ἔστιν ὁ τοῖς ιεροῖς ἀγίοις ἀνθράστον ἐποχούμενος, καὶ πᾶσαν διαβόλου καταστρέφων ισχὺν, οὐχ ὅπλοις, ἀλλὰ κραυτῇ καὶ σάλπιγγί, τοῦτον ἔστιν, ἀποστολικοῖς τε καὶ εὐαγγελικοῖς κηρύγμασι, καὶ συναινέστε τῇ

A cum esset multis latebat, corpore suo amictum et sancta carne quasi velamine coniectum, ita ut exinde nonnulli divinam ejus majestatem ignorantes modo cum lapidare aggredierentur, criminis dantes quod homo cum esset seipsum Deum esse diceret: modo nihil reverenter dicere: « Nonne hic est Jesus filius Joseph, cuius nos novimus patrem et matrem? Quomodo ergo dicit hic, quia de celo descendit? » Quod ergo arca velum super injectum esset, Jesum apud multos ignitum fore significat. Erat igitur etiam arca typus ipsius. Idcirco enim Israelitas illa quoque præcedebat in deserto, cum Dei locum tunc impleret: ipse enim erat ductor populi. Quod testatur Psalmista, dicens: « Deus, cum egrediereris in conspectu populi tui, cum pertransires desertum, terra mota est: etenim coeli distillaverunt ». Arca enim præcedente, Deus utique præcedere dicitur. Quod hinc clarius agnosces, si tecum illud reputaveris.

B τὸ ἀγνοηθῆσθαι παρὰ τοῖς πολλοῖς ὑποσημαίνει αὐτοῦ. Διὸ γάρ τοι τούτο καὶ προεβάδεις τῶν ἐξ Ἰσραὴλ κατὰ τὴν Ἐρημόν, τὴν τὸν Θεοῦ τάξιν ἀποπληρῶσα τότε· αὐτὸς γάρ ἦν ὁ τοῦ λαοῦ καθηγούμενος. Καὶ μάρτυς ὁ Ψαλμῳδὸς, λέγων· « Ο Θεὸς, ἐν τῷ πιστεύοντειν σε τὴν Ἐρημόν, γῆ ἐστίσθη· καὶ γάρ οἱ οὐρανοὶ ἐσταξαν.» Προελαυνούσης γάρ καὶ προβαδίζουσης δεῖ τῆς κιβωτοῦ, Θεὸς διαρρήθην προκορεύεσθαι λέγεται. Σαρεστέραν δὲ τὴν ἐπούτῳ πάλιν ἀπόδειξιν, ἐκεῖνο διενθυμούμενος.

C Jussit olim Deus per Mosen Israelitis, ut in montem Seir ad expugnandum Amorrhæum ascenderent: sed timore perculti quod in suis viribus, et non auxilio superno spem suam ponerent, sedentes lugebant ad montem, ut scriptum est¹⁰. Quia το legislator merito indignatus, minabatur ne quidem se eos in promissionis terram deduceret. Illi vix tacti minis, et intempestiva ducti penitentia, denuo præter legislatoris mandatum raptis armis ascendere conabantur. 389 Sed quid futurum esset Deus per Mosem predixit, his verbis: « Nolite ascendere, » inquit, « et non cadetis ante faciem inimicorum vestrorum: non enim sum vobiscum ». Verum illi singulari contumacia vim facientes, ascenderunt in montem, ut scriptum est. Arca vero Dei non ascendit cum ipsis: mansit enim in castris. Vides ut, Deo dicente: « Non sum vobiscum », una cum incredulis area non ascendat, manifeste ostendens se locum ductoris Dei tenere? Sed et circum Ierichonem per sacerdotes portata, ejus mœnia subruit, non machinis aut arietibus admotis, sed tubis ac voce: quod in Christo præterea verum esse comperiemus. Ipse enim est, qui a sanctis viris portatur, et omnem diaboli vim evertit, non armis, sed clamore ac tuba, hoc est evangelica prædicatione, et consensu omnium populorum in rectitudine fidei Dominum constentis. Quod in mysticis quoque rerum divinarum celebracionibus impleri videmus, pontificali tuba, hoc est ministrantis voce, populo præseunte: ita vero cadi-

¹⁰ Joan. vi, 42. ¹¹ Psal. lxxvii, 8, 9. ¹² Num. xiv, 1 sqq. ¹³ Num. xiv, 42.

et conseruit adversariorum vis : « Arma enim nostra non sunt carnalia, » sicuti Paulus ait, « sed potentia Dei ». » Quod autem sanctis quodammodo insidat et superimpositus sit Christus, declarabit quidem propheta etiam Ambasum dicens : « Quia ascendes super equos tuos, et equitatio tua salus ». » Nec minus Salvator ipse docebit de Paulo ad Ananiam dicens : « Vade, quoniam vas electio nis est nibi iste, ut portet nomen meum coram omnibus gentibus »; quin etiam inferes mensam, » inquit, « et propones propositionem ejus, et inferes candelabrum, et impones lucernas ejus ». » Quibus duebus Christum intelliges : mensa enim quae propositos panes habet, figura Christi est, propterea quod in ipso cuncti ad vitam aeternam admittuntur, qui minirum sanctam ejus carnem participant, quemadmodum ab ipso dictum est : « Ego sum panis qui de celo descendit, et vitam dans mundo. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum. Et panis quem ego dabo, caro mea est quam ego dabo pro mundi vita ». » Mensa itaque propositio, **390** id est panes, sanctum Christi corpus significant, quod omnes ad vitam nutrit aeternam. Cum autem beatus David et qui cum eo erant fame pressi, ut scriptum est², panes propositionis manducarint : videamus num quid etiam hinc mystici significaretur. Non licet propositionis vesti panibus, praeterquam sacerdotibus solis, ex legis prescripto, sed David eisque comites tametsi non erant ex tribu sacerdotali, sanctissimum tamen cibum attigerant: in hinc russa fides gentium et ex parte Israelituum significaretur. Debetatur enim Christus Israelite, ut sanctioribus propter patres et legem, sed introducta quodammodo, quamvis propter errorem profana esset, alienigenarum multitudo manducavit panem vite, David etiam una cum ipsa astante, et locum velut implente eorum qui servati sunt ex Israel, quos beatus Isaías reliquias nominat³: multi enim ex iis quoque Christo crediderunt. Praeterea candelabrum est, ut qui toli domui luceat, id est mundo. « Ego sum lux mundi », inquit⁴. Septem vero lucernas ac non unam tantum capit: multis enim modis illuminat, et variis donis credentium animas illustrat. Fit autem ex auro puro, propterea quod omnes Christus superat, et eo nihil est pretiosius; sed et solidum habet stipitem: sic enim scriptum est⁵. Vanum enim ac leve in Christo nihil est. In eo vero lilia sunt, propter fragrantiam que est in sanctissima, juxta illud, « Ego flos campi, lilyum convallium ». Et ipsa demum infusoria divinarum gratiarum libertatem significant. Praeterea duos ramos olivarum circa ipsum spectari propheta Zacharias confirmat⁶, ut intelligas duorum populorum Deum misertum esse, quos etiam filies pinguedinis appellat, easque assistere ait

² II Cor. x, 4. ³ Habac. iii, 8. ⁴ Act. ix, 15. ⁵ Num. viii, 3. ⁶ Joan. vi, 50-52. ⁷ I Reg. xxii, 4-6. ⁸ Isa. x, 22; Rom. ix, 27. ⁹ Joan. viii, 12. ¹⁰ Num. viii, 4. ¹¹ Cant. ii, 1. ¹² Zach. iv, 11 sqq.

A παρὰ παντὸς τοῦ λαοῦ, ἐν δρόσητηι πίστεως τῶν βούνων διμολογοῦντος Δεσπότην. « Οὐ καὶ ἐν ταῖς μυστικαὶ διδοῦσι τοῖς δρῶμεν ἀποπληρεύμενον, προσαναφανοῦσι τοῦ λαοῦ σάλπιγγος ἑρατικῆς, ἢ καὶ ἐν τῇ τοῦ λεπτουργοῦντος νοεῖται φωνῇ, πίπτει δὲ οὖτε καὶ συτρίβεται τῶν ἐναντίων ἡ δύναμις ». Τέ γάρ διὰ τὴν θῆμαν οὐδὲ στριχικά, κατὰ τὸν Παῦλον, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ. « Ότι δὲ τοῖς ἄγιοις ἐποχεῖται τρόπος τοῦ καὶ ἐπικείται Χριστὸς, σαρθριεῖ μὲν λέγον καὶ διπροφήτης Ἀμβρακούπ. » Ότι ἐπειδὴ δὲ τοὺς ἱερους οὖν, καὶ ἡ ἵππαντία σου σωτηρία. Διδάξει δὲ οὐδὲν ξένον καὶ αὐτὸς δὲ Σωτὴρ πρὸς τὸν Ἀκανθαν περὶ τοῦ Παύλου. « Πορεύον, θεὶ σκεῦος ἐκλογῆς μούσθουν οὗτος τοῦ βαστάσαι τὸ διονύσιο μου, ἐνώπιον πάντων τῶν ἔθνων. ἀλλὰ καὶ εἰσοίσεις τὴν τράπεζαν τοῦ τούτοις, φησι, καὶ προθήσεις τὴν πρόδεσσιν αὐτῆς, καὶ εἰσοίσεις τὴν λυχνίαν, καὶ ἐπιθήσεις τοὺς λύχνους αὐτῆς. » Νοήσεις δὲ δι' ἀμφοῖν τὸν Χριστὸν συσχηματίζεται γάρ ἐν τραπέζης τρόπῳ, προκειμένους ἐγύρωσις τῶν ἄρτους, διὰ τὸ ἐν αὐτῷ πάντας εἰς ζωὴν αἰώνιον ἀποτρέψεις, μετασχήντας δηλοῦντος τῆς ἀγίας αὐτοῦ σαρκὸς, κατὰ τὸ εἰρημένον πάρ' αὐτοῦ. « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβίς, καὶ ζωὴν διδόνει τῷ κόσμῳ. Εάν τις φάγῃ τὸν ἄρτον τούτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰώνα. Καὶ δροῦς δὲ δὲν ἔχει δώσω, ή σάρκη μού έστιν, ήν ἐγὼ δῶσω υπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς. » Οὐκοῦν τῆς τραπέζης ἡ πρόθεσις, τοῦτ' έστιν, οἱ ἄρτοι, οὐδὲ διγονοὶ σημαντουσι οὐδέποτε Χριστοῦ, τὸ πάντας εἰς ζωὴν ἀποτρέψον τὴν αἰώνον. Ἐπειδὴ δὲ διὰ μακάριος Δασιδ, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πεντάσαντες, καθά γέγραπται, τοὺς ἄρτους τῆς πρόθεσις ἀφαγόν, θωμανεῖ μή τι καὶ διὰ τούτου μυτικὸν ἀνεγράφετο. Οὐκ ἐδήν ἀπογεύεσθαι τῶν τοῦ προθέσεως ἄρτων, εἰ μή μόνοις τοῖς λεπτοῖς, κατὰ διάταξιν νομικὴν ἀλλ' οὐκ δυντες ἐκ φυλῆς ἑρατικῆς Δασιδ τοῦ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, τῆς λεπτοτάτης ἡπτούσης προφῆτης. Ινα διὰ τούτου πάλιν ἡ τῶν ἔθνων πίστη καὶ ἀπὸ μέρους τῶν ἐξ Ἱερατῆλ ομηλύνηται. Ήπειλετο μὲν γάρ τοῖς ἐξ Ἱερατῆλ δὲ Χριστὸς, ὃς λεπτοὶ διὰ τοὺς πατέρας καὶ τὸν νόμον, ἀλλ' ἐπιστρέμοντες τρόπον τενά, καίτοι διὰ τὴν πλάνην ἀνίεροι οὖσα, τῶν ἀλλογενῶν ἡ πληθυνή, ἐξαγε τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς, συμπαρόντος αὐτῇ τοῦ Δασιδ, καὶ ὥσπερ τὰ τόπουν ἀποπληροῦντος τῶν ἀναπτεσσαμένωντές Ἱερατῆλ, διὰ τὸ μακάριος Ἡσαΐας διομέδεις κατάλειπε πολλοῖ γάρ καὶ ἐξ αὐτῶν πεποιηκασται τῷ Χριστῷ. Λυχνία δὲ πάλιν, ὡς δῆλη φαίνεται τῇ οἰκείᾳ, τοῦτ' έστι τῷ κόσμῳ. « Ἔγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, » φασιν. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς λύχνους, καὶ οὐχ ἔνα λαμβάνει· φασιν γάρ πολυτρόπους, καὶ διεκόρπους καταλαμπρούς χερίεμασι τάς τῶν πετευόντων ψυχάς. Γίγνεται δὲ πάλιν ἐκ χρυσίου καθαροῦ, διὰ τὸ υπὲρ πάντας, καὶ τίμιον. Ἀλλὰ καὶ στερεὸν ἔχει τὸν καυλόν γέγραπται γάρ οὕτω. Διάκενον γάρ, ἀλλ' οὐδὲ καύφοι οὐδὲν τὸν Χριστὸν. « Εχει δὲ κρίνα διὰ τὴν εὐωδίαν τὴν ἀριστηρήν, κατὰ τὸ, « Ἔγώ δύνασθαι τὸν πεδίον, κρίνω

τῶν κοιλάδων. Ἡδι μέτας δὲ πάλιν αἱ ἐπαυστρίδες τὰς τῶν θειών χαρισμάτων χορηγίας σημαίνουσι. Δύο γε μήν κλάδους ἔλαιων ὄρδοισι περὶ αὐτὴν ὁ προφήτης Ζαχαρίας δισχυρίσατο, ἵνα νοῆς δύο τοὺς ἡλεκτρένους λαθεῖς, οὓς καὶ τοὺς πιστήσεος ἀπεκάλεσεν οὐδεὶς, παρεστάναι τε λέγει τῷ Κυρῳ πάστος τῆς γῆς, καίτοι περὶ τὴν λυχνίαν τεθεωρημένων τῶν κλάδων, ἐναργεστάτην ἀπόδειξιν διὰ τούτου ποιούμενος, ὅτι περ τῇ λυχνίᾳ Χριστὸς, δι' ὑπακοῆς καὶ πίστεως ἐστῷ παραστήσας τὸν τε ἐξ ἐθνῶν, καὶ τὸν Ἰουδαίων λαὸν. Εἴτα τούτοις ἐπιλέγει, πολυτρόπως ἡμῖν κατασημάνων αὐτὸν. « Καὶ θήσεις τὸ θυσιαστήριον τὸ χρυσοῦν εἰς τὸ θυμίφυν ἐναντίον τῆς κιβωτοῦ, καὶ ἀπίθησες κάλυμμα καταπετάσματος ἐπὶ τὴν θύραν τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, καὶ παριθήσεις τὴν σκηνὴν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ ἀγάπατοις κύκλῳ. » Ἐπιτηρητέον γάρ, ὅπως καὶ δι' ἀμφοῖν ἡμέραν τοῖν θυσιαστηρίοιν ὁ Χριστὸς καταγράφεται. Ἀποτεθῆναι γάρ διατατεχώς τὸ θυσιαστήριον τὸ χρυσοῦν, ἐν ᾧ τὸ θυμίφυν κατέναντι τῆς κιβωτοῦ, κάλυμμα τε διὰ μέσου ταῖς τῆς σκηνῆς περιτείνεσθαι θύραις εἰπάν, ὡς ἂν μή τὰ ἐνδον ὄρθιο, καὶ τὸ τῶν καρπωμάτων θυσιαστήριον παρὰ ταῖς θύραις τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου κείσθαι καλέσει, οὐκ ἀσυμφανές, ἢ διαλανθάνον· ἔξω γάρ ἦν τοῦ καταπετάσματος. « Ήρα τοίνους αὐτὸν διὰ μὲν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος εἰς δυρήν εὐωδίας ἀναβαίνοντα τῷ Θεῷ καὶ Πατέρι (τούτο γάρ ὑποδηλοὶ τὸ θυμίσαμα)· διὰ τε τοῦ θυσιαστηρίου τῶν καρπωμάτων, ὡς θύμα καὶ σφράγιον ὑπὲρ ἡμῶν προσταγέμενον. » Β Εκρύπτετο δὲ διὰ τῶν καταπετάσματος τὸ χρυσοῦν θυσιαστήριον· κακρυμμένη γάρ ἦν ἡ δόξα Χριστοῦ, ἐμφανὲς δὲ τὸ ἔπειρον τὸ τῶν καρπωμάτων, ἐν ᾧ τὰ σφάγια· φανερὸς γάρ ὁ Χριστοῦ θάνατος, καὶ πᾶσι γνώριμος. Κεκταὶ γε μήν οὐκ ἀδιαχρήτως· τὸ μὲν γάρ ἀπέναντι τῆς κιβωτοῦ, τὸ δὲ παρὰ ταῖς θύραις τῆς σκηνῆς. Καὶ τὸ μὲν ἀπέναντι τῆς κιβωτοῦ τὸ χρυσοῦν κείσθαι θυσιαστήριον, οἰοντεὶ τὸ ἐν δύει τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, θαυμαστὴν εἶναι τὴν δόξαν τοῦ Υἱοῦ δι' αἰνίγματος ὑποδηλοῦ, κατὰ τὸ, « Οὐδεὶς γνώσκει τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ. » Τὸ δὲ πρός αὐταῖς κείσθαι ταῖς θύραις τῆς σκηνῆς τὸ τῶν καρπωμάτων θυσιαστήριον, τύπον ἐπέχον τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ τῆς ὑπὲρ πάντων σφαγῆς, σημαίνει πάλιν μή ἐτέρως δύνασθαι προσελθεῖν τῷ Θεῷ καὶ Πατέρι ἡμᾶς, εἰ μὴ διὰ τῆς Χριστοῦ θυσίας, κατὰ τὸ εἰρημένον παρ' αὐτοῦ· « Ἔγώ εἰμι ἡ θύρα, καὶ οὐδεὶς ἐρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. » Ἐν κύκλῳ γε μήν περιτείνεσθαι τὴν σκηνὴν διατάττει τῶν ἐν αὐτῇ πάντων περιεκτῆν, ὡς μίαν ὄρδονθει, καὶ οὐ πολλάς. Εἰς γάρ ἐν ἡμέρᾳ ὁ Χριστὸς, καὶ πολυτρόπως γοεῖται, σκηνὴν μὲν διὰ τὸ καταπέτασμα τῆς σαρκὸς, κιβωτὸς δὲ τὸν θεῖον ἔχουσαν νόμον, ὡς Δόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός· τράπεζα δὲ πάλιν, ὡς ζωὴ, καὶ τροφή· λυχνία δὲ, ὡς φῶς νοητὸν καὶ πνευματικόν· καὶ θυσιαστήριον θυμιάματος, ὡς εὐωδίας δυμή τῆς ἐν ἀγιασμῷ· καὶ θυσιαστήριον καρπωμάτων, ὡς σφράγιον ὑπὲρ τῆς τῶν κόσμου ζωῆς. Ἀγιάζεται δὲ

A Domino universa terra, quamvis duobus ramis circa illud candelabrum existantibus clarissime ostendat Christum esse candelabrum, qui per obedientiam ac fidem cum gentium, tum Iudeorum populum sibi fecit assistere. Deinde, multiplici ratione ipsum nobis significans, subjungit: « Et pones altare aureum, ad incensandum coram arca, et impones experimentum velaminis super ostium tabernaculi testimonii: et circumpones tabernaculum, et omnia ejus sanctisib[us] in circuitu⁴. » Observandum enim, quo pacto utroque illo altari Christus quoque nobis describatur. 391 Postquam enim jussit statui altare aureum, in coquē incensum coram arca, et experimentum interea tabernaculi foribus expandi, ne quæ intus latebant cernebentur, altare quoque oblationum pro foribus tabernaculi testimonii statui jubet, non latens aut absconditum: erat enim extra tentarium, ipsum itaque vide, per altare quidam thymiamatis ascendente in suavitatis odorem Deo ac Patri (hoc enim significat incensum), per altare vero oblationum ut hostiam et victimam pro nobis oblatam. Aurore autem altare velo tegebatur: abscondita enim erat Christi gloria: sed oblationem altare in propatule erat, ubi victimæ. Manifesta enim Christi mors fuit et omnibus nota. Non tamen clara discrimen statuitur: illud enim coram arca, hoc autem pro foribus tabernaculi. Et quod in prospectu quodammodo Dei ac Patris aureum altare collueatur, admirabilem esse Filii maiestatem significat innuit, iuxta illud: « Nemo novit Filium, nisi Pater. » Quod autem pro ipsius tabernaculi foribus ponitur oblationum altare, mortis ejus pro omnibus figuram in se habens, significat rursus nos ad D[omi]num ac Patrem accedere non posse, nisi per Christi sacrificium, ut ab ipso dictum est: « Ego sum ostium, et nemo; venit ad Patrem, nisi per me¹⁰. » In circuitu vero tendi tabernaculum præcipit, quo quæcunque in eo erant comprehenderentur, ita ut unum illud tantum cerneretur. Unus enim est in nobis Christus, et multis modis intelligitur: tabernaculum quidem, propter velamen carnis: arca vero divinam legem continens, ut Verbum Dei ac Patris: item menaa, puta cum vita sit ac cibus: candela, utpote lumen intelligibile ac spiritale: altare thymiamatis, ut odor suavitatis in sanctificatione: et altare oblationum, qualiterus est pro vita mundi victimæ. Sanctificantur autem in ipso altari omnia: totus enim est sanctus, quoconque modo Christus intelligatur. Præeunte igitur sancto tabernaculo Israelitæ simul procedere et una conquisceret jubelarentur, Deo nos rursus utiliter monente, ducem nobis itineris ad salutem assumendum esse. Deum Verbum propter nos incarnatum, ejusque præceptis incunctanter parendo ad vitam æternam 392 esse ascendentum: quod cum facore noluissent qui multis ver-

⁴ Num. iv, 11. ⁵ Matth. xi, 27. ¹⁰ Joan. x, 9.

bis instituti fuerant, abierunt retro, nec amplius cum ipso ambulabant. Sapientissime vero beatus Petrus : « Quonam abire possumus »¹¹? ad Salvatorem ait : nullatenus a Deo quippe discedere, sed cum eo potius versari spiritualiter, sanctis revera est convenientissimum.

σαρκωθέντα θεὸν λόγον, καὶ τοῖς αὐτοῦ διατάγμασιν ἀμελλητι συννέοντας, εἰς ζωὴν ἀναβαίνειν τὴν αἰώνιον. δὲ καὶ δράψαν οὐ θελήσαντες; οἱ διὰ πολλῶν μυσταγωγθέντες λόγων, ἀπῆλθον εἰς τὰ δύπιστα, καὶ οὐδέποτε μετ' αὐτοῦ περιεπάτουν. Σοφώτατά γε μήν δι μακάριος Πέτρος τὸ, « Ποῦ ἔχομεν ἀπελθεῖν, » πρὸς τὸν Σωτῆρα φησι· τὸ γάρ κατὰ μηδένα τρόπον ἀποφοιτᾶν τοῦ Θεοῦ, συνεναι δὲ μᾶλλον ἐπεκγεσθεῖν πνευματικῶς, ἀγίοις δινέας πρεπωδέστατον.

Vl. 70. *Et nos credimus, et cognovimus quia tu es Christus Filius Dei.*

Mira est sanctorum apostolorum fides, servida confessionis ratio, eximia et præcellens consensio. Non enim, ut rudiores nonnulli, aut sicut illi qui durum vocabant Salvatoris sermonem, retro jure abierunt ac ceciderunt, neque vero ad credendum levitate sua temere provocati sunt, sed prius certiores facti, ac vere credentes vivislicorum verborum plenum esse doctorem et celestis doctrinæ magistrum. Tuta vero est fides hujusmodi, sed quæ talis non est, facile rejicitur, et quæ radice, hoc est certitudine caret, cito ex hominis mente evellitur. Unde Salvator ipse in parabolis, cum de eo qui seminabat verba saceret, « Aliud cecidit supra petram, » inquit, « et natum aruit, quia non habebat radicem », « petram ænigmatische innuens mentem induratam, et quæ doctrinam injiciam nullo modo suscipit. Hoc enim miseris Iudeis præ multa insecitia eum accidisset, prophetæ voce monebantur in hunc modum : « Dirumpite corda vestra, et non vestimenta vestra ». Quemadmodum enim, priusquam semina in terram jaciantur, agriculturæ lege terra proscindi debet : sic opinor iis qui ad suscipiendos sermones divinos accedunt, illorum desiderio prius esse quodammodo cor aperiendum : sic enim iis susceptis, animam ceu tellurem aliquam secundam reddunt. Igmar in certitudine fidei sapientissimi discipuli se cognovisse aiunt, ac præterea confidere, ipsum esse Christum illum Dei Filium. Porro sapienter admodum contextum hunc sermonem compries. Et credere enim, et scire se aiunt, ambo in unum et idem conferentes. Oportebat enim et credere et intelligere : neque ex eo quod res divinæ fidei **393** percipiuntur, idcirco ab earum indagine in totum cessandum est, sed conandum potius ut ad mediocrem saltem earum notitiam evehamus, quæ sit tanquam in speculo et ænigmatis, sicuti Paulus ait¹². Rursus autem optime dicunt non primuni se cognovisse, deinde credere, sed præmissa fide, cognitionem secundo loco inserunt. Fidem enim sequitur cognitio, non antecedit, juxta illud : « Si non credideritis, non intelligetis »¹³. Fide quippe simplici nec curiosa basis instar constituta, superaddictatur delinceps cognitio, quæ paniatim in

τάντα τὰ ἐν αὐτῇ ἄγιος γάρ δός, καὶ ὅπως ἀνοῆται Χριστὸς. Καθηγουμένης τοιγαροῦν τῆς ἀγίας σκηνῆς, συναπαίρειν τε αὐτῇ καὶ συγκαταλύειν οἱ ἐξ Ἱερατὴλ ἐπετάτοντο, παιδεύοντες πάλιν ἡμέρας τοῦ Θεοῦ καὶ διδάσκοντες, χρησίμως, ἡγεμόνα ποιεῖσθαι καὶ καθηγητὴν τῆς εἰς σωτηρίαν ἄδον, τὸν δι' ἡμέρας πνευματικῶς, ἀγίοις δινέας πρεπωδέστατον.

Kai ήμεις πεπιστεύκαμεν, καὶ δηγωμεν δτι στι εἰ σ Χριστὸς σ Γιδές τοῦ Θεοῦ.

Θαυμασθή τῶν ἀγίων ἀποστόλων ἡ πίστις, θερμὸς τῆς ὁμολογίας δι τρόπος, ἀξιεραστοτάτη καὶ ὑπερφερῆς ἡ συναίνεσις. Οὐ γάρ δη κατά τινας τῶν ἀμαθεστέρων, η καὶ κατ' ἐκείνους τοὺς, οἵπερ ἀπηνῇ τὸν τοῦ Σωτῆρος ἀπεκάλουν λόγον, διπλῶς δικαίως ἀπώχοντο, καὶ πεπιώκασιν, οὗτε μήν εἴς ἐλαφρίας εὐσυναρπάστως ἐπὶ τὸ πιστεύειν ἐκλήθησαν, πληροφορηθέντες δὲ πρότερον, καὶ διακείμενοι, κατὰ τὸ ἀληθές, δτε φημάτων μὲν ζωοποιῶν ἀνάμεστος δη μυσταγωγὸς, οὐδρανίων δὲ παιδευμάτων εἰσηγητής. Ἀσφαλῆς δὲ λίαν ἡ τοιαύτη πίστις · η δὲ οὐδὲ οὕτως ἔχουσα, φρέδων δὲ εἰκότως καὶ ἀποπτύοιτο, καὶ φίλαν σύν τοῖς λέγοντος τὸν πληροφορίαν, ἀπομένατα τῆς ἀνθρώπου διανοίας ἐκτρίβεται. Καὶ γοῦν αὐτὸς ἐν παραβολαῖς δὲ Σωτῆρος, δτε τοὺς περὶ τοῦ σπερόντος ἐπουείτο λόγους, «Ο δὲ ἐπεσεν ἐπὶ τὴν πέτραν, φησι, καὶ μή ἔχον δίξαν ἐξηράνθη, » πέτραν εἶναι λέγων αἰνιγματωδῶς νοῦν τὸν ἀπεσκληκότα, καὶ τὸν ἀπαὲς ἐγκαταθήνετα λόγον οὐδαμόθεν ἔχοντα παραδέξασθαι. Τοῦτο γάρ δη καὶ πεπονθότες ἐκ πολλῆς ἀγαντῆς ἀμαθίας οἱ τάλανες Ίουδαῖοι, « Διαρρήξατε τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ μή τὰ ἱμάτια ὑμῶν, » διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς ἐδιδάσκοντο. « Οὐπερ γάρ τρόπον περὶ τῆς τοῦ σπερμάτων καταβολῆς, ἀρθρῷ χρῆναι προανατέμνεσθαι τὴν γῆν δ τῆς γηπονίας συμβουλεύει νόμος· οὕτως οἷμαι δεῖν τοὺς πρὸς ἀνάληψιν θείων λόντες λόγων προαναπτύσσειν τρέπον τινὰ ταῖς εἰς αὐτοὺς ἐπιθυμίαις τὴν καρδίαν· παραδεχθέντες γάρ οὕτω, γῆν ὥσπερ τινὰ καρποφόρον ἀποτελοῦσι· ψυχὴν τὴν ὀδίνουσαν. Οὐκοῦν ἐν πληροφορίᾳ πίστεως ἐγνωκέναι φασὶν οἱ συφύτατοι μαθηταί, καὶ πρός γε τούτῳ θερσεῖν, ὡς αὐτὸς εἴη Χριστὸς δ Γιδές τοῦ Θεοῦ. Σοφῶς δὲ λίαν καὶ τὸν ἐπὶ τούτῳ πάλιν ἐξυφασμένον εὐρήσεις λόγον. Καὶ πιστεύειν γάρ, καὶ ἐγνωκέναι φαστε, συνενεγκόντες διμφα κατὰ τεύτον. « Εδει γάρ καὶ πιστεύειν, καὶ νοεῖν· καὶ οὐκ ἐπειπερ ἐστι πίστει παραδεκτὰ τὰ θείωτερα, διὰ τοῦτο χρή πάντως τῆς ἐπ' αὐτοῖς ἐρεύνης ὀλοκλήρως ἀποφοιτᾶν, πειράσθαι δὲ μᾶλλον καὶ γοῦν εἰς μετρίαν ἀναβαίνειν γνῶσιν, τὴν ὡς ἐν ἐσόπτρῳ καὶ αἰνίγματι, καθάπερ δ Παῦλος φησιν. Εδὲ δη πάλιν οὐ πρότερον ἐγνωκέναι φαστε, εἰτα πιστεύειν, ἀλλὰ προθέντες τὴν πίστιν, δευτέραν τὴν γνῶσιν ἐπέγουστι. Μετὰ γάρ τὴν πίστιν ἡ γνῶσις, καὶ οὐ πρὸ τῆς πίστεως, κατὰ τὰ

¹¹ Joan. vi, 69. ¹² Luc. viii, 6. ¹³ Joel ii, 13.

¹⁴ 1 Cor. xiii, 12. ¹⁵ Isa. vii, 9.

γεγραμμένον, Ἐάν μή πιστεύσῃς, οὐδὲ οὐ μή συν-
ητε. Ἀπροκατατεθέσης γάρ ἐν τῷ μηνὶ κρηπίδες τι-
νος δίκην τῆς ἀπεριεργάσου πίστεως, ἐποικοδομεῖ-
ται λοιπὸν ἡ γνῶσις κατὰ βραχὺ, καὶ εἰς μέτρον τὴν
τιλίας; τιμᾶς ἀναφέρουσα τῆς ἐν Χριστῷ, καὶ εἰς ἄνθρα-
τελείον καὶ πνευματικόν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεός
πού φησιν· Ἰδού ἐγὼ ἐμβαλώ εἰς τὰ θεμέλια Σῶν,
λίθον ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαῖον, ἐντιμὸν. Ἀρχή γάρ
τημὸν καὶ θεμέλιος εἰς ἀγιάσμον καὶ δικαιοσύνην,
Χριστὸς, διὰ πίστεως δὲ δηλοντί, καὶ οὐχ ἑτέρως·
οὗτοι γάρ τημὸν ἔνοικοί εἰσι. Ἐπιτήρεις δὲ πάντας παν-
ταχῇ μοναδικῶς, καὶ προτεταγμένου τοῦ δρόμου,
φασί· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ἡντός,
τῶν μὲν ἐν χάριτι κεκλημένων εἰς υἱοθεσίαν, ὡς Ἰη-
ζας καὶ ἐξαίρετον ὑπεξάγοντες τὸν ἀληθῶς Υἱὸν, οὐ καθ'
δύοισι τηταῖς καὶ ἡμεῖς υἱοί. Καὶ τὸν Χριστὸν δὲ πάλιν
ἀποκαλοῦσιν αὐτὸν ὡς Ἰηζας· πλὴν ἴστενον διτὶ Χριστὸς
οὐκέτι καλεῖται δι' ἕκατον, ήτοι ὡς τοῦτο ὑπάρχοντας
οὐαδῶς, ὥσπερ οὖν ἔσται· καὶ Υἱὸς, ἀλλ' εἰς μὲν ὄντως
καὶ ἐξαίρετος. Οὐδέτες γάρ ἐν Χριστοῖς ὡς αὐτὸς, τελὴν
καθ' δύοισι τηταῖς καὶ πρόδημα κατ' ἀληθειαν, τὸ Υἱὸς, κοινὸν
δὲ ὡς πρὸς τημὸν τὸ Χριστὸς. Ἐπειδὴ γάρ ἐχρισθῇ
καθὸ γέγονεν ἀνθρώπος, διὰ τοῦτο Χριστός. Οὐκοῦν
εἰ τὸ κεχρισθεῖ τῇ ἀνθρωπότητι περιθήσομεν χρεῖα,
Χριστὸς δὲν νοοῦτο καθ' δύοισι τηταῖς πρὸς τημὸν,
καὶ οὐχ οὖτες ὥσπερ ἔστι καὶ Υἱὸς, πλὴν εἰς καὶ μό-
νος φυσικῶς τε καὶ ἐξαίρετας, καὶ πρὸς σαρκὸς, καὶ
μετὰ σαρκὸς, καὶ εὐ δύο, καθάπερ οἰονται τινες, οὐ
νοοῦντες, ὡς ἔοικε, τοῦ μυστηρίου τὸ βάθος. Οὐ γάρ
εἰς ἀνθρώπον δὲ τὸν Θεοῦ Πατρὸς καταπεφοίτηκε Λό-
γος, ὥσπερ ἡφ' Ἰηζοῦ τυχόν τῶν ἀγίων προφητῶν ἡ
διὰ Πνεύματος χάρις, ἀλλ' αὐτὸς κατ' ἀληθειαν ἐγέ-
νετο σάρξ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀνθρώπος δηλαδή.
Ἄδιαιρετος τοιγαροῦν μετὰ τὴν ἔνωσιν, καὶ οὐχ εἰς
δύο πρόσωπα κατασχίζεται, καλὸν ἐπερόν τι κανόμεν
τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον, καὶ τὴν ἐν ἡ κατώφηκε σάρκα.
“Ἄλον δὲ τοῦ χοροῦ τῶν ἀγίων ἀποστόλων τὴν ἐπὶ^D
τούτοις τημὸν βεβαιοῦντος πίστιν, δι' ὧν ἐγνωκένται
φασὶ μοναδικῶς, ὡς αὐτὸς ἔστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τοὺς
ἐπερόν τι πρὸς τούτοις ἐπικαίνοτομεν ἐξ ἀνοτάτων
ὑπαριτουμένους, εἰ φρονοίμεν δρῶς, οὐ παραδεή-
μεθα.

Ἀπεκρίθη αὐτοῖς δὲ Ἰησοῦς· Οὐκ ἐώς θμᾶς
τοὺς δώδεκα ἐξελέξαμην· καὶ ἐξ ὑμῶν εἰς διά-
βολὸς ἔστιν· Ἐλεγε δὲ τὸν Ἰούδα Σίμωνος
Ἰοκαριώτην· οὗτος γάρ ἐμελλετείται παρα-
δίδειν, εἰς ὃν τῷ δώδεκα.

Ἐπιτείνει τὸν Ελεγχὸν, καὶ δριμυτέροις αὐτοὺς
κατασφίγγει λόγοις, τὸ χαῦνον καὶ ἀνειμένον εἰς
φρενούματας τὰς ἐπὶ τῷ σοφοῦσθαι θέλειν ὑποτεμνόμε-
νος. Τοιούτον γάρ τι μονονοχή λάγων δρᾶται· Νή-
φεως, ὡς μαθηταί, καὶ φρενῶν δὲ καιρός, καὶ συντό-
νου διανοίας, εἰς τὸ σώζεσθαι θέλειν. Ὄλισθηρότετη
γάρ λίστας ἡ τῆς ἀπωλεῖας; δόδες, οὐ τὸν ἀσθενῆ μόνον
ὑποσύρουσα νοῦν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἡρῷον καθηύντα βεβαίως

A mensuram statis Christi et in virum perfectum ec̄ spiritalē nos effert. Proindeque Deus alicubi ait: « Ecce ego immittam in fundamenta Sion lapidem electum, angularem ac pretiosum ». » Initium enim et fundamentum Christus nobis est in sanctificationem ac justitiam, per fidem videlicet, ac non aliter: sic enim in nobis habitat. Observa autem ut ubique singulariter, et praeposito articulo dicant: Tu es ō Christus, ō Yids, id est, ille Christus, Ille Filius Dei viventis: illum vere Filium velut unicum et eximium ab illis qui gratia vocati sunt in adoptionem eximentes, cuius similitudine nos quoque filii sumus ». Et tōv Christōv quoque rursus nominant ipsum, tanquam unum: verumtamen sciendum Christum non dici propter se ipsum, aut quasi id substantialiter existat quemadmodum et Filius, sed unum quidem revera et eximium: nullus enim inter christos est sicut ipse: verumtamen ob similitudinem quam habet nobiscum, Christum nuncupari. Proprium enim est ei et eximium ac peculiare nomen, et ipsa res vere, Filius: commune autem nobiscum illud nomen, Christus. Quia enim unctus fuit quatenus homo factus est, idcirco Christus est. Quare si ungi humaniti tribuendum est, Christus unctus intelligetur nostri similitudine, nec eo modo quo Filius est, verumtamen unus ac solus naturaliter, et eximio modo, cum ante carnem, tum post carnem, ac non duo, sicuti quidam existimant, qui altitudinem mysterii, ut appareat, non capiunt. Non enim in hominem illud ex Deo Patre Verbum descendit, quemadmodum in unum aliquem sanctorum prophetarum gratia Spiritus, sed ipsum revera caro factum est, ut scriptum est », homo simirum. Indivisibile igitur est post unionem, nec in duas personas fuditur, licet aliud quiddam intelligamus Dei Verbum et illam in qua habitavit carnem. Cum autem universus sanctorum 394 apostolorum chorus nostram de his fidem confirmet, ex eo quod scire se aiunt singulariter, ipsum esse Christum illum Dei Filium, novatores qui aliud quiddam præter hæc stulte comminisci non verentur non suscipiemus, si recte sapimus.

VI, 71, 72. Respondit eis Jesus: Nonne ego vos duodecim elegi: et ex vobis unus diabolus est? Dicebat autem Judas Simonis Iscariotem: hic enim erat traditorus enim, cum esset unus ex duodecim.

Reprobationem auget, et acriteribus eos verbis coereat, oscitantiam et ignaviam omnem præsidens. Istiusmodi enim quiddam propemodum dicere videtur: Vigilantia et animi contentione, o mei discipuli, nunc vobis opus est ad salutem. Valde enim lubrica est perditionis via, quæ non modo imbecillam mentem subruit, sed eam quoque quæ jam firmia stare videtur. Periculosa quærra res ac mali-

¹⁰ Isa. xxviii, 16. ¹¹ Rom. viii, 16. ¹² Iean. L, 14

tiformis est peccatum, variis voluntatibus memorem doliniens, et facillimis quodammodo cipiuntibus in ea quam minus recta sunt abstrahens; cuius rei vos mihi exemplum, inquit, eritis. Neminem quippe eorum qui prae levitate retrocederunt, sicuti vos elegi bonos: noveram enim ut Deus vestri cordis intima; sed unum ex vobis luci studio rapuit Satanus, nec me plane fefeller animus. Liberum enim est ac integrum hominibus in hanc aut illam partem deflectere, vitium dico ac virtutem. Acriori ergo illa inereptione eos cum ad congruentem vigilantiam excitat, tum efficit ut singuli sibi magis caveant: nondum enim a quo tradendus esset, clare explicat, sed uni simpliciter et indeterminate impietatis illius onere impetrato, sollicitos omnes reddebat et ad majorem vigilantiam provocabat, unoquoque anima sua reformidante jacturam. Quin etiam aliud quiddam praestabat quod ad discipulos in lide confirmandos conduceret. Nam quia illi scire se et constanter credere asseruerunt ipsum Filium Dei esse, regas futuras sibi perspectas esse declarat, ut hinc quoque certam esse illorum confessionem ostenderet. Nulli enim alii quam unius ac soli naturali Deo futura nosse convenit, de quo et scriptum est: « Qui **395** novit omnia antequam sunt ». » Diabolum vero diabolicæ voluntatis ministrum nominat, neque id falso. Sicut enim qui Dominum adoraret unus cum eo spiritus est, ita qui ei dia-
bolo.

CAP. V.

De festo Scenopegia, Quod specie sanctis debetur restitutio- nem significet, et resurrectionem a mortuis, proposito dicto, « Erat autem in proxima dies festus Iudeorum, Scenopegia. »

VII. 1. Posthac autem ambulabat Jesus in Galilaea: non enim volebat in Iudea ambulare, quia quererentur eum Iudei interficere.

Post hæc, inquit, dicta factaque rursum versabatur libenter in Galilaea Christus: istud enim arbitrator significari hac voce, ambulabat. Sed se quidem non sponte versari cum illis, verum necessitate quadam id sibi evenire ostendit, causis additis. Volebant enim ipsum inquit, interficere Iudei: idcirco alienigenis seipsum etiam in longum tempus praebuit, nolens in Iudea versari. Sed magna utique perversitatis accusari Israëlitæ inde arbitrator, quod satius illæ existimat apud alienigenas reportiri, quam cum Iudeis versari. Quod propheta quidem Jeremias prædictit, his verbis: « Dereliqui domum meam, dimisi hereditatem meam: dedi animam meam dilectam in manus inimicorum ejus ». » Christum enim persecutorum impietas extorrem fieri, et ad Gali-

A ἔσταιντι. Δεινὸν δὲ τις χρῆμα, καὶ πολὺ μαρφόν ὁμορτίᾳ, πολυερόποιος ἥδηναις τὸν ἀνθρώπινον κατέργητον οὐκέτι νοῦν, καὶ λειτάταις ὑστερὸν εἰπεῖν, εἰς δὲ μή προσῆκεν ἐξέλκουσα. ὑπόδειγμα δέ μοι τοῦ λόγου φησιν, ἔσται τὸ καθ' ὑμάς. Ἐρῶ γὰρ τέως οὐδένα ἔκεινον τῶν ἐξ ἡλιαρίας ὅπιστον πεσόντων, ὡς ἀγριῶνδες ὑμᾶς ἐπελέξαμην· γένειν γὰρ αὐτὸς θεὸς τὰ ἐν ὑμῖν· ἀλλ' ἤποιαν ἐν ἀδείᾳ [τρ. ἔνα δέ] φιλοχερδίας δὲ Σατανᾶς, καὶ οὐ διέψευσται πάντως φῆμος ἡ ἐμή. Προαιρετικὸν γὰρ ἐν ἀνθρώποις καὶ αὐθαίρετον τὸ εἴ τις δύμφω βασίζειν, εἰτε εἰς δεξιὸν, εἴτε οὖν εἰς αριστερὸν, ἀρετὴν δὲ δηλοντί καὶ κακίαν φημι. Ὁμοῦ τοιχαροῦ διὰ τοῦ καὶ μειζόνως ἐπισκήπτειν αὐτοῖς, καὶ εἰς νῆψιν ἐγέρει τὴν πρέπουσκην, καὶ ἐν τοῖς καθ' ἔστιν, ἔκαστον ἀσφαλέστερον ἀπεργάσται· τὸ μὲν γὰρ τὰς ὁ προδώσων αὐτὸν, οὐποτέ λέγει σαφῶς· ἐν δὲ ἀπλῶς καὶ ἀορίστως τῆς ἀσεβείας ἐπιθεῖς τὸ φορτίον, εἰς ἄγωνα καθίστη τοὺς πάντας, καὶ πρὸς νηψιν ἀκριβεστέραν ἔκάλει, καταφρέττοντος ἔκάστου τῆς ἑαυτοῦ φυχῆς τὴν ζημιὰν. Ὁμοῦ δέ τι τούτοις καὶ ἔτερον ἀπετέλει τῇ τῶν μαθητῶν εὐπιστίᾳ λυσιτελές. Ἐπειδὴ γὰρ εἰδέναι καθωμολογήσαις, πεπιστευκέναι τε ἀραρότως, διτεπέρ αὐτός ἐστιν δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, φαίνεται προειδὼς τὸ ἐσόμενα, βέβαιαν ὑστερόν καὶ διὰ τούτου τὴν ἐφ' ἑαυτῷ δεικνύνδη μολογίαν. Πρέπει γὰρ τῶν δυντων οὐδενὶ τὸ γινώσκειν τὰ μέλλοντα, πλὴν ἐν τῷ μόνῳ κατὰ φύσιν Θεῷ περὶ οὗ καὶ γέραπται· « Οὐ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν· » Διάβολον δὲ, τὸν τῶν διαβολικῶν θελημάτων ἀπεκάλεσεν ὑπουργὸν, οὐ διέψευσμένων.

C « Οπερερ γὰρ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύμα ἐστιν, οὐτω δηλοντί καὶ τὸ ἐναντίον.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Περὶ τῆς ἐρητῆς τῆς Σκηνοκηρίας. « Οτι τῆς ὁρει- λούμηνης τοῖς ἀγροῖς ἀλιθίος τῆς ἀποκατάστασος δηλοῖ, καὶ τὴν ἐκ τεκρών ἀναβίωσιν, προκει- μένου ρήτορού· « Ἡν δὲ ἐγγὺς ἡ ἐρητὴ τῶν Ιου- δαίων η Σκηνοκηρία. »

Καὶ μετὰ ταῦτα περιεπάτει ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ Γαλιλαΐᾳ· οὐ τὴν Ἰουδαϊκὴν ἐν τῇ Ιουδαϊκῇ περι- πατεῖται, διε διήσηρον αὐτὸν οἱ Ιουδαῖοι ἀποκετεῖσαν.

D Μετὰ ταῦτα, φησὶ, τὰ εἰρημένα τε καὶ πεπραγ- μένα, πάλιν ἀποιείτο τὰς διατριβὰς ἀσφεντερον ἐν τῇ Γαλιλαΐᾳ Χριστός· τοῦτο γὰρ οἶμαι τὸ περι- εκάστη δηλοῦν. 'Αλλ' οὐκ ἀξελούσιον αὐτῷ τὸ παρ' ἑκατοντας εἶναι, μᾶλλον δὲ ὡς ἐξ ἀνάγκης συμβαίνων ἐπιδεικνύει προστεθεικῶς τὰς αἰτίας. 'Ηθελον γὰρ, φησιν, αὐτὸν ἀποκετεῖναι οἱ Ιουδαῖοι· διὰ τοῦτο τοὺς ἀλλογενεῖς καὶ εἰς μακροὺς ἑαυτὸν ἀγαρίζετο χρό- νους, τὸ ἐν τῇ Ιουδαϊκῇ περιπατεῖν παραιταύμενος. 'Άλλ' οἶμαι πάλιν οὐδὲν ἄρτιον διὰ τούτων ἐπειδὴ πολλὰ λίαν δυστρεπτὰ κατηγορεῖσθαι τὸν Ἱερατήλ, εἰ γε τοῦ διαιτοῦ παρ' αὐτῷ πολὺ τι κρείττον δρα- νετο τὸ παρὰ τοὺς ἐξ ἑθνῶν εὐρίσκεσθαι μᾶλλον. 'Ἡν δὲ ἀρετού τὸ διὰ τοῦ προφήτου πεφανημένον Ἱερεμίου· « Ἐγκαταλέσσει τὸν αἰχνόν μου, ἀργῆκα τὴν κληρονομίαν μου, ἰδωτες τὴν ἡγαπη-

* Dan. xiii, 42. ** Jerem. xii, 7.

νην φυχήν μαυ εἰς χείρας ἐχθρῶν αὐτῆς. Ἐ τὸ γάρ Α λεος migrare, quid aliud est, obsecro, quam fratre animam suam in manus inimicorum ejus? Gentes enim Christi sunt inimici, in quantum alteri serviant, et creaturam adorant præ Creatore, propterea quod fidem in ipsum nondum suscepunt. Quod ipso quidem aperte docebit dicens: « Qui non est mecum, contra me est »²¹. Sed quivis, opinor, fatebitur ante veram Dei cognitio nem ac fidem non fuisse gentes cum Christo: erant ergo contra ipsum, et loco proinde hostium. Quod cum ita se habeat, ac manifestum sit omnibus, tanta erat Israelitarum immanitas ut ei satius esset ad inimicos migrare, et jucundius versari cum iis quibuscum minus 396 oporteret, quam quod magis consentaneum videbatur, cum suis secundum carnem cognatis, a quibus vel hoc nomine saltem diligenter debebat. Consultissime itaque ad gentes se transtulit Christus, ea re quodammodo denuntians traditum se totum alienigenis, nisi a persequendo abstinuerint, et expellendi benefactoris finem fecerint. Quemadmodum autem istud re ipsa subiunxere dicimus, ita rursus conperiemus ipsum sub vetustiore figura discessum illum ex Hierosolymorum urbe interminatum. Cum de sacrificiis leges statueret, ut et in Levitico scriptum est, typum Christi velut in imagine praeformans, vitulum Domino in munus et holocaustum offerri juasit. Rursum aliter quoque ipsum adumbrat, dicens: « Si autem de ovibus munus eius Dominis, et de agnis, et de hædis in holocausta; masculum immaculatum adducet illud, et imponeat manum super caput ejus: et jugabunt illud a latere altaris ad aquilonem ante Domum ²². » Quo pacto igitur hinc nobis adumbratur Christi mysterium, necessario nobis indagandum est. Primum autem dicendum existimo quis fuerit situs templi Hierosolymitani et altaris, ut sic intelligamus quid sit quod pecus oblatum non reata ad altare, sed ad aquilonem convertere tur. Iudeorum ratio in partibus terræ sita est australibus; ad orientem vero templum respicit, et primis solis radiis portas aperit. Sed et ipsum altare divinum, ex adverso sanctorum exterritum, velut in conspectu Dei, ingredientibus ab oriente D) primam faciem offerebat, uno quidem latere ad austrum respiciens, altero ad septentrionem. Haec autem ita se, ut diximus, habere certe compieris, si accepteris isti quod apud Ezechielem scriptum est. Nam cum de morte Phaltio acceptisset, sic ait: « Et ideo, inquit, et ecce quasi viginti et quinque viri, posteriora sua ad templum Domini, et facies suas contra: et hi adorabunt solem apud orientem ²³. » Quod si is qui solem orientem adoraret pone templum relinquat, quomodo necesse non est intelligere faciem ejus ad orientem esse 397 conversam? In eodem vero situ ipsum quoque altare divinum erat, ut diximus. Igitur ipsius

²¹ Luc. xi, 23. ²² Levit. i, 10, 11. ²³ Ezech. viii, 16.

templi, tum divini altaris frons erat, quæ ad orientem ingredientibus patebat: duo vero latera, unum ad austrum, alterum ad aquilonem, alio nimisrum deficiente quod retrorsum quodammodo concipiatur ad partes occiduas. Cum hæc igitur ita sint, ad aquilonem positam compariemus finitimam Judææ Galilæam, hoc est gentium regionem, ut scriptum est: « Galilæa gentium ».¹⁰ Quoniam autem Dominus noster Jesus Christus post salutarem passionem Judæorum regione excessurus erat, et in Galilæam, hoc est ad Ecclesiam gentium transiturus, idcirco ovis quæ figuræ vicem gerebat, a lateribus jugulabatur ut respiceret ad aquilonem, juxta illud Psalmista de Christo: « Oculi ejus super gentes respiciunt ».¹¹ Cum vero sanctus evangelista dicat ipsum nolle cum Judæis versari, quia de eo interficiendo cogitabant, illud iis quæ antea diximus adjungemus, nempe non esse formidini ascribendum hunc Christi discessum, sed neque idcirco ei imbecillitatem ullam imputandam qui omnia potest, verum ad dispensationis ordinem referendum. Debebat enim non intempestive, sed suo tempore crucem pro cunctis subire.

Δὴ καὶ παραιτεῖσθαι φησιν ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς εἰδεῖν ἔδουλοντο, τοῖς εἰρημένοις ἐκεῖνο προσθήσομεν, ὡς οὐ δειλεῖς ἕγκλημα τὴν ἀναγώρησιν λογισθεῖσα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' οὐδὲ ἀσθενεῖας διὰ τοῦτο κατηγορήσομεν τοῦ πάντα ισχύοντος, τὸν δὲ τῆς οἰκονομίας ἀπωδεξόμεθα τρόπον. « Εδει γάρ οὐ πρῶρον, ἀλλ' ἐν καιρῷ τῷ οἰκείῳ τὸν ὑπὲρ πάντων ὑπομεῖναι σταυρόν.

VII. 3-5. Dixerunt igitur ad eum fratres ejus: *C* Transi hinc, et vade in Judæam, ut et discipuli tui videant opera tua quæ facis. Nemo quippe in occulto quid facit, et quærerit ipse palam esse. Si hæc facis, manifesta te ipsum mundo: nam ne fratres quidem ejus credebant in eum.

Cum nondum in sancta carne inhabitare Neum Verbum agnoscerent qui crediti sunt fratres Salvatoris, sed neque quo tempore hæc dicebant ipsum scirent factum esse hominem, anguste adhuc de eo sentiunt, et longe illiberalius quam ejus gratias et eminentias conveniat, quippe qui nihil amplius quam reliqui cernebant, et vulgari opinione de ipso delusi suspicabantur, et revera ipsum natum esse ex patre Joseph existinabant, nec mysterii occultum opus cernebant. **398** Multis enim, ut credibile est, clam patralis a Christo in Galilæa miraculis, ipsum ad inanis gloriæ cupiditatem bortantur, et cœu magnum et eximum quid spectatorum admirationem captare consulunt, quasi nullam aliam ob causam qualibet miracula patraret, quam ut apud spectatorum famam sibi conciliaret, et humanis laudibus, ambitiosorum quorundam more, efferretur. Vide enim ut eum ipsi bortentur ascendere in Judæam, et miracula ibi potius edere, non ut credant in ipsum discipuli ejus, sed ut videant opera quæ facit. Si enim vis

A δυνρες, τὰ δησισια αὐτῶν πρὸς τὸν ναὸν Κυρίου, καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν ἀπέναντι· καὶ οὗτοι προσεκύνουν κατὰ ἀνατολὰς τῷ ἡλίῳ. » Εἰ δὲ ἀνίσχοντι τῷ ἡλίῳ προσκυνῶν ὀπισθομερῆ τις τὸν ναὸν ἐτίθει τοῦ θεοῦ αὐτοῖς, πῶς οὐκ ἀνάγκη νοεῖν εἰς ἀνατολὰς τετράφετο πρόσωπον αὐτοῦ; Κατὰ τοῦτο δὲ ἦν τὸ σχῆμα καὶ τὸ θεῖον αὐτὸν θυσιαστῆριον, καθάπερ εἰρήκαμεν. Οὐκοῦν αὐτοῦ τε τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θεοῦ θυσιαστῆριον μέτωπον μὲν ἦν τὸ προσθάσιμον εἰς ἀνατολὰς· πλάγια δὲ δύο, τὸ μὲν εἰς νότον, θάτερον δὲ πρὸς βορρᾶν, τὸ δὲ τέραν δηλοῦντι καὶ λείποντος, δὲ νοεῖται πω;

B καὶ ὀπισθοφανὲς τοῖς τῆς ἐσπέρας ἐνορῶντος μέρεσιν. Οὕτω τοιγαροῦν ἔχοντων ἡμῖν τῶν εἰρημένων, πρὸς αὐτῷ κειμένην εὑρήσομεν τῷ βορρῷ τῆς τοῦ Ιουδαίων γείτονα Γαλιλαίαν, τοῦτ' ἔστι, τὴν τὸν ἔθνων χώραν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, « Γαλιλαία τῶν ἔθνων ». Ἐπειδὴ δὲ ἐμελλεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τὸ σωτῆριον πάθος τῆς μὲν τῶν Ιουδαίων ἀπαντασθαῖς χώρας, ἀφικέσθαι δὲ εἰς τὴν Γαλιλαίαν, τοῦτ' ἔστι, πρὸς τὴν ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίαν, ἐκ πλαγίων ἐσφάζετο τὸ ἐν τῷ παραληφθὲν εἰς θυσίαν πρόβατον, ἵνα βλέπῃ πρὸς βορρᾶν, καὶ ἐκεῖνο τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Φαλμῳδοῦ περὶ Χριστοῦ· « Οἱ ὄφθαλμοι αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἐπιβλέπουσιν ». Ἐπειδὴ τὸ συνεῖναι τοῖς Ιουδαίοις αὐτὸν, ἐπείπερ αὐτὸν ἀνθεῖται τοῖς τρισκέλεσι, καὶ ἔτσι αὐτὸς τρισκέλεσι εἰρηνήσει εἰραι. Εἰ ταῦτα ποιεῖς, φαίνεται σεαυτὸν τῷ κόσμῳ. Οὐδὲ γάρ οἱ ἀδελφοί αὐτοῦ ξεστενοὶ εἰς αὐτὸν.

C Εἰκονοῦν πρὸς αὐτὸν οἱ ἀδελφοί αὐτοῦ· Μετὰ δηθὶ ἐτρεπεῖσθαι, καὶ ὑπαγεῖ εἰς τὴν Ιουδαίαν, ἵνα καὶ οἱ μαθηταὶ σου θωρήσωσι τὰ δράτα, ἀ τοικῆ. Οὐδεὶς γάρ τι δὲ κρυπτῷ ποιεῖ, καὶ ἔτσι αὐτὸς δὲ καρδηστὰ εἰραι. Εἰ ταῦτα ποιεῖς, φαίνεται σεαυτὸν τῷ κόσμῳ. Οὐδὲ γάρ οἱ ἀδελφοί αὐτοῦ ξεστενοὶ εἰς τὴν Ιουδαίαν, ἵνα διηγήσεται τῇ ἀγίᾳ σαρκὶ θεὸν λόγου ἐπιγινώσκοντες οἱ νομισθέντες τοῦ Σωτῆρος ἀδελφού, ἀλλ' οὐδὲ εἰδότες κατ' ἐκεῖνον καιροῦ, καθ' δὲ τοιαῦτα φασιν, διτο γέροντον ἀνθρώποις, μικράς ἴν τέκα διαλήψεις ἔχουσι περὶ αὐτοῦ, καὶ πολὺ μετρώπερ τῆς ἐνούσης αὐτῷ χάριτος· τε καὶ ὑπερχρήσι φαντάζονται, πλέον μὲν τῶν δλλῶν ὄρῶντες οὐδὲν, ταῖς δὲ κοιναῖς ἐπ' αὐτῷ διαπαιζόμενοι δόξαις, οἴμαδεν τοῦτο τὸ ἀληθὲς ἐκ πατρὸς γεγενῆσθαι καὶ αὐτὸν τοῦ ἁγίου Καθηρῆ, καὶ τὴν κεκρυμμένην οὐχ ὄρωτες τοῦ μυστηρίου κατασκευήν. Πολλῶν γάρ, ὡς εἰκός, λεληθότων θαυματουργούμενών παρὰ Χριστοῦ κατὰ τὴν Γαλιλαίαν, κενῆς ἐψίεσθαι δόξης αὐτὸν ἀναπτεῖθουσι, καὶ ὡς μέγα τι χρῆμα τὸ ἐκ τῶν ὄρῶντων ἀποδίχεσθαι θαῦμα συμβουλεύοντες, ὡς τούτου γε ἔνεκα καὶ μόνου τὰς ἐφ' ἐκάστη τῶν τελουμένων δυνάμεις ἐνεργεῖν θέλοντος αὐτοῦ, ἵνα δη μόνον παρὰ τοῖς ὄρῶσιν ἀξιάγαστος εἶναι δοκεῖ, καὶ τοῖς τέτριοι πάντων ἐπαίνοις ἐνεβρύνηται, κατὰ τινας τῶν φιλοδοξεῖν εἰωδότων. « Όρα γάρ οὐπος αὐτῷ συμβολεύοντες ἀγαθαίνειν εἰς τὴν Ιουδαίαν, ἵνα αὐτῇ εἰ-

¹⁰ Isa. ix, 1. ¹¹ Psal. Lxv, 7.

μᾶλλον τερατουργεῖν, οὐχ ἵνα πιστεύσωσιν εἰς αὐτὸν οἱ μαθῆται αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα θεωρήσωται τὰ ἔργα δὲ τοιούτα. Εἰ γάρ βούλεις γινώσκεσθαι, φασί (τοῦτο γάρ τὸ εἶναι ἐν φανερῷ, μή λεληθέτως ἕσσο μεγαλουργός, μηδὲ ἐν τῷ δύνασθαι) πάντα δρᾶν ὑπάρχων ἐκπρεπῆς, φαῦγε τὴν περίφρēσαν· Ἑσὴ γάρ οὗτω τῷ κόσμῳ γνώριμος, καὶ ἐν τοῖς δρῶσι περιφανέστερος. Λόγος μὲν οὖν δὲ παρ' ἐκείνων ἐν τούτοις. Ἐπιστημαίνεται δὲ χρησίμως δὲ σοφύτατος εὐαγγελιστῆς, ὡς οὕτω πεπιστεύκεσται εἰς αὐτὸν οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ· καὶ γάρ ἦν δηντῶς τῶν ἀτοπωτάτων τοῖς οὗτω φυχροῖς καταγνώσκεσθαι λόγοις, τοὺς δὴ διὰ τῆς πίστεως τὴν θεοπρεπῆ περὶ αὐτοῦ λαβόντας ἐπίγνωσιν. Ἐπεὶ δὲ πεπιστεύκασι τὸ μέγα περὶ αὐτοῦ συνέντες μυστήριον, εἰς τοῦτο θεοσεβείας τε καὶ ἀρτῆς ἀνατρέχουσιν, ὡς καὶ ἀποστόλους χρηματίσαι, καὶ διαπρεπῆ κτησασθαι τὴν εὐλάβειαν. Ἐχεις καὶ τοῦτο διὰ τῆς προφητῶν προφαδόμενον φωνῆς. Καὶ γοῦν δὲ μακάριός φησιν Ἱερεμίας, ὡς πρὸς τὸν Κύριον ἥμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, διειποτέρους τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου, καὶ οὗτοι τὴν ἡθέτησαν σε, καὶ αὐτοὶ ἐκόλυσαν, ἐκ τῶν ὀπίστων σου ἀπιστυχήθησαν, μή πιστεύσῃς ἐν αὐτοῖς, διειποτέρους τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου, καὶ λαλήσουσι πρὸς σὲ καλά. » Οἱ γάρ περὶ τῆς πίστεως ἀθετήσαντες ἀδελφοί, καὶ διὰ τῶν ἀρτῶν ἡμίν εἰρημένων, μονονούχοι καὶ καταδοχὴν ἐπιχειροῦντες αὐτοῦ, συντήχθησαν δὲ διὰ πίστεως, λελαλήκασι τε καλὰ περὶ αὐτοῦ, καὶ προσωφελοῦντες ἀτέρους, καὶ τοῖς περὶ τῆς πίστεως ἐπαγγωνιζόμενοι δινορέσσεις, ἐπιφέρει χρησίμως δὲ οἴκος τοῦ πατρός μακαρίας Παρθένου, μᾶλλον δὲ ὡς ἐκ μόνου πατρὸς.

Αέτεις αὐτοῖς δὲ Ἰησοῦς· Ὁ καιρὸς δὲ ἐμὸς οὖν πάρεστιν, δὲ δὲ καιρὸς δὲ ὑμέτερος πάντοτε ἔστιν έτοιμος.

Ἐπεσκιασμένος δεῖ τοῦ Σωτῆρος δὲ λόγος· οὗτω γάρ γέγραπται περὶ αὐτοῦ, διειποτέρους τούς λόγους αὐτοῦ. » Ὅτι δὲ καὶ τοῦτο χρησίμως ἐπετηδένετο, τις τῶν εὐ φρονούντων οὐκ ἔρει; Οὕτω τοιγαροῦν περίφρēσας ἀκράτου καιρὸς, φησὶν, ἀλλ' οὐδὲ ἀναδείξεις τῆς εἰς ἀπαντας ἀπημφιεσμένως, οὗτω [γρ. οὖπω] τῆς Ἰουδαίων διανοίας πεπανομένης εἰς σύνεσιν, ὡς δίχα θυμοῦ καὶ δργῆς τοὺς παρ' ἐμοῦ δύνασθαι χωρῆσαι λόγους· ἀλλ' οὐδὲ δλῶς γνωρίζεσθαι με τῷ κόσμῳ νῦν ἐφίστησιν δὲ καιρός, οὗπω παντελῶς ἀποφοιτώντων τῆς χάριτος Ἰουδαίων, ἀλλ' οὐδὲ οὗτως ἐμπαροιησάντων εἰς ἐμόν, ὡς δὴ γρῆναι λοιπὸν μεθορμίτασθαι πρὸς ἀτέρους. Οὕπω τοιγαροῦν διὰ ταῦτα τὸν ἐαυτοῦ φησι, παρεῖναι δὲ λέγει τὸν ἐκείνων, καὶ ἐν ἐτοίμῳ δὲ κείσθαι διὰ παντὸς. Ἐξεῖναι γάρ τοῖς ἐν κόσμῳ φαμὲν τὸ δοκοῦν ἐπιτελεῖν παραποδίζοντος ἀναγκαλου μηδενὸς, ή καὶ εἰς πρόσκαιρον καλοῦντος οἰκονομίαν πρὸς τὸ χρῆναι τι δρᾶν ή μή, συμβουλεύουσαν, ὕσπερ οὖν ἦν ἀμέλει καὶ ἐπὶ Χριστοῦ. Ἀλλως τε τῶν τὴν ἐν κόσμῳ ζωὴν ἐλοιμένων, ἀνειμάντη τις ἐστιν ή διαιτα, καὶ φροντίδος τῆς ἐπιπονωτέρας ἀπηλλαγμένη, προκειμένον ὕσπερ δεῖ καὶ ἡπλωμένον εἰσφέρουσα τὸν ἐπὶ τοῖς ἄδεστοις καιρόν, καὶ ἐφ' ὅπερ δὲ βούλωνται βαδίζειν,

²⁰ Jerem. xii, 6. ²¹ Isa. xxix, 2.

A agnoscit, inquit: hoc enim significat, esse in manifesto: noli clam miracula patrare, neque cum omnipotentia clares, celebritatem fugito: sic enim mundo notus eris, et spectatoribus magis conspicuus. Hæc illi. Notat porro commode sapientissimus evangelista, ejus fratres nondum in eum credidisse: absurdissimum enim esset eos tam frigidorum verborum reos esse, si jam per fidem Deo congruentem de ipso cognitionem hausissent. Sed postquam intellecto magno illo mysterio crediderunt, eo pietatis ac virtutis evehuntur, ut et apostoli vocati sint, et pietatis laude mirifice inclaretur. Idipsum prophetarum quoque voce prænuntiatum. Beatus quippe Jeremias tanquam ad Dominum nostrum Jesum Christum sermone converso, « Et fratres, inquit, tui, et domus patris tui, etiam ipsi spreverunt te, et ipsi clamaverunt: ex posterioribus tuis congregati sunt, ne credas in eis, quia loquentur ad te bona ». Fratres enim qui ante fidem spreverant, et verbis modo allatis vociferantes in eum propemodum insurrexerant, congregati sunt per fidem et locuti sunt bona de ipso, cæteris opitulantes, ac fidei doctrinam tuentes. Porro propheta circumspecte admodum fratres cum dixisset, commode subjungit, « domus patris tui, » ne ipsi quoque ex beata Virgine nati censerentur, sed potius ex solo patre Joseph.

λόγοις. Επαγρύπνως δὲ λίαν δὲ προφήτης ἀδελφοὺς σου, » ἵνα μή καὶ αὐτοὶ γεγονότες νοοῦντο τὰς ἐκ τῆς τοῦ Ἰωσῆφ.

C VII, 6. *Dixit ergo eis Jesus: Tempus meum nondum advenit; tempus autem vestrum semper est paratum.*

393 Nunquam non umbra veluti quadam legitur Salvatoris oratio. Sic enim scriptum est de illo: « Erit homo occultans sermones suos ». Id autem ab eo utiliter usurpatum esse, quis sanx mentis non fatebitur? Nondum itaque palam et aperte loquendi tempus est, inquit, nec omnibus manisstandi, cum Iudaicorum mens nondum matura sit ad intelligendum, ita ut circa iram ac furorem meam doctrinam capere queant: sed neque me nunc mundo manifestari tempus permittit, cum nondum Iudei a gratia plane recesserint, neque porro in me tam petulantem insurrexerint, ut migrandum mihi sit ad alios. Hanc igitur ob causam nondum suum tempus adesse ait, sed illorum advenisse, et omnino praesto esse. Dicimus quippe licere mundanis hominibus praestare quod velint, nulla necessitate impediente, aut ad temporariam dispensationem vocante quæ ad aliquid agendum aut non agendum hortetur, sicuti nimirum in Christo. Nam mundanorum hominum vita remissa et a curis atque laboribus aliena est, commodum et expeditum semper ad voluptates tempus conferens, et suis cultoribus quo ferri voluerint facile permittens. Quocirca non quodvis tempus earum rerum quæ dispensationi

necessario subjacent, aptum est faciendis iis quae decet, sed quod unicuique ita congruit, ut ipsius rei natura postulat. In iis autem qui dissolute ac libere vivunt, nihil tale reperitur: sed quocunque se conferre voluerint, maxima cum licentia et facilitate transeunt.

VII, 7. Non potest mundus odisse vos: me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo, quod opera ejus mala sunt.

Scite admodum nunc quoque Salvator fratres terrena adhuc sapere ostendit, et alteram quodammodo respcionem arte mistam assert, qua non modo eos ostendit quis secundum naturam sit non agnoscere, sed præterea tam alienos esse ab ejus dilectione, ut vitam mundanæ conformem vivere malint, quam virtutem colere. Absurdissimum quippe est eum cæteris omnibus circa tergiversationem **400** ullam quæ conductant exponere, iis autem qui fratres ejus putabantur, non ampliori longe mensura ea largiri, quibus non mediocriter adjuti agnitiuri sint tandem sapientiae largitorem. Hæc autem est Salvatoris Christi consuetudo. Opportuna interdum occasione arrepta longas auditoribus institutiones contexit. Semper igitur, inquit, simile sibi quisque amare solet, et morum similitudo amorem mirifice conciliat. Mundus vos non odit: adhuc enim quæ ejus sunt sapitis: me autem odit, cum ægre ferat a me sua vilia reprehendi. Itaque circa periculum quidem vos ad hoc festum acceditis, ego vero non item. Disseram enim profecto, et quæ usui sunt coram eloquar; sed voluptuosis acerba est reprehensio, et facile potest eum qui castigationem non admittit ad iram accendere. Rursus autem his quoque verbis Dominus nobis prodest. Nec enim utile est temere et inconsiderate arguere, et coram omnibus manere cum increpatione, sed quod scriptum est observare: « Noli arguere malos, inquit, ne te odio habeant ²⁸, » quandoquidem odium sine detimento esse non potest; sed in aures potius audientium loquere, ut scriptum est ²⁹. Pronus enim ad peccandum mundus est: sed eorum quæ vitiouse sunt castigator est Dominus; sæpe autem correctio increpando scienda est. Detrabere enim peccato, ejus cultores objurgare est, et vitium accusare, increpare est eo infectos. Cum ergo necessitas doctorem ad argendum adigit, et curandi ratio id postulat, discipulus vero reprehensionis impatiens vehementius indignatur, tunc ex odio mala utique nascuntur. Idecirco Salvator ait a mundo se odio haberi, ut qui nondum cum objurgatione admonitionem ferre possit, cum id propter utilitatem fieri deceat. Animus, quippe vitiiosis voluptatibus deditus, castigationem prorsus ferre nequit. Hæc autem Salvator ait, non quod omnino negaret se Hierosolyma pro-

A έτοιμως τοῖς αὐτῇ χρωμένοις ἐπιτρέπουσα. Οὐκοῦν τῶν μὲν ἀναγκαῖων εἰκονομίαις πρεγμάτων ὑποκειμένων, καὶ πρὸς οὓς δῆτας εἰς τὸ δρόμον ἢ πρόστην ἐπιτρέπειος, ἀλλ' ὁ πρέπων ἔκαστη τελουμένων, ὥστε πᾶν ἡ τοῦ πράγματος ἀπαιτοῦντα φύσις. Τῷ δὲ ἀπολύτως ἐλομένῳ βιοῦν, ἐπικείστας μὲν τοιούτον οὐδέν· ἐτοιμοτάτη δὲ μᾶλλον καὶ ἀνειμάντη παντελές, ἢ ἐφ' ὅπερ ἂν ἐθέλωσιν ίέναι πάροδος.

Οὐ δύναται δὲ κόσμος μισεῖν ὑμᾶς, ἐμὲ δὲ μεῖς, διει ἐγὼ μαρτυρῶ καὶ εἰντοῦ, διει τὰ ἄρτη αὐτοῦ πονηρὸν εἰσιν.

Xαριέντως σφόδρα δὲ νῦν δὲ Σωτὴρ κασμικώτερον ἔτι φρονοῦντας καὶ διακειμένους ἀλέγχει τοὺς ἀπειθοῦς, καὶ δευτέραν ὕστερον ἀπολογίαν τέχνη κεράσεως εἰσφέρει, δι' ἧς οὐκ δπως οὐκ ἔγνωστας εἴναι τὰς κατὰ φύσιν ἔστιν ἀποδίκνυσιν, ἀλλ' ἔτι τοσοῦτη τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης ἔξωχισμάνους, ὡς ἐλέσθαι διαζήν οὐκ ἀπαδόντως τοῖς τὸν ἐν κόσμῳ θαυμάσιον βίον, καὶ οὐχ μᾶλλον τὸν ἐν ἀρετῇ. Ήν γάρ δὲ καὶ δυτικῶν ἀποκώστατον τοῖς μὲν ἀλλοις ἀπασι προσλαβεῖ τὰ συμφέροντα, περιστολῆς ἀπάστης τῆς ἐπὶ τούτῳ παρηρημένης· τοῖς δὲ εἶναι δοκοῦσιν ἀδελφοῖς, μὴ οὐχὶ πολλῷ καὶ πλεονει χαρίζεσθαι μέτρῳ, τὰ ἐφ' οὓς ἔμελον οὐκ μετρίως ὠφελούμενοι μανθάνειν ἡγητῆς σοφίας τὸν χορηγόν. Ἐθος δὲ τούτο τῷ Σωτῆρι Χριστῷ. Δραξάμενος γάρ εύκαρπου προφάσεως ἐντός, μακρὰς ταῖς ἀκρωμένοις ἔξυφαίνει τὰς κατηχήσεις. Άει τοιγαροῦν, φησὶ, φίλοις ἔκάστη τὸ συγγένες, καὶ ἡ τοῦ τρόπου ταυτότης, παραδόξως συνάγει πρὸς διάθεσιν. Οὐ κόσμος ὑμᾶς οὐ μισεῖ· φρονεῖς γάρ ἔτι τὰ αὐτοῦ, ἐμὲ δὲ μισεῖ, οὐκ ἡδέως ἐφ' οὓς ἀσχημονῇ παρ' ἐμοῦ κατηγορούμενος. Οὐκοῦν ἀνδύνως ἐπελέσθεσθε μὲν ὑμεῖς ἐπὶ τῆν διορήν, ἐγὼ δὲ οὐκέτι. Διαλέξομαι γάρ πάντας, καὶ τρόπῳ παρὸν τὰ συμφέροντα, πικρὸς δὲ τοῖς φιλόδοκοις ἐλεγχός, καὶ πρὸς δργήν ἀνακαῦσαι δεινὸς τὸν προσήκοι πωφορεῖν οὐ καταδεχόμενον. Κρέει δὲ πάλιν καὶ διὰ τούτων τῶν ῥῆμάσιν ἡμᾶς δὲ Κύριος. Καὶ γάρ δὴ ποιεῖσθαι τοὺς ἀλέγχους οὐκ ἀπεισπταῖς συμφέρει, οὐδὲ εἰς πάντας ἔκφερεν μετ' ἐπιπλήξεως τὴν ὑφῆγησιν, ἀλλ' εἰδέναι τὸ γεγραμμένον· « Μή Ελεγχει κακοὺς, ἵνα μὴ μισήσωσι σε, » δι: τοις δέ μισος οὐκ ἀζήμιον, εἰς δια τὸ μᾶλλον ἀκυνθῶν ἐπιλέγεσθαι λαλεῖν, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Φύλαμπρος τὴμων μὲν γάρ δὲ κόσμος ἔστιν, ἐπανορθωτής δὲ τὸν οὐ δεδυτως ἐπιτελουμένων δὲ Κύριος. Δι: ἀλέγχους δὲ πολλάκις ποιεῖσθαι προσήκει τὴν ἐπανόρθωσιν. Τὸ γάρ δῶς καταλέγειν τῆς ἀμαρτίας, ἐπιτιμᾷν ἐπὶ τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὴν, καὶ τὸ τῆς φαυλότητος κατηγορεῖν, ἐπιπλήττειν ἐστὶ τοῖς ἔχουσιν αὐτὴν. Όταν οὖν ἀνάγκη μὲν εἰς τὸ ἀλέγχειν κατῆ τὸν διδάσκοντα, καὶ δὲ τῆς θεραπείας τρόπος διὰ τούτων ιέναι κείειν, καλεπταίη δὲ λιαν. διὰ τὸν ἀλέγχον ἀσουλήτος παιδαγωγούμενος, τότε δεῖ [al. δῆ] πάντας τὰ εἰ μίσους ἀγαφύεσθαι [al. ἀναφύεται] κακά. Διὰ τούτο φησιν δὲ Σωτὴρ ἀστὸν μισεῖσθαι παρὰ τοῦ κόσμου, ὃς οὐκαν χωρεῖν Ιπχύοντος τὴν μετ' ἐπιπλήξους παρ-

²⁸ Prov. ix, 8. ²⁹ Prov. xxiii, 9.

αίνεσιν, δταν καὶ τοῦτο προσήκῃ γενέσθαι διὰ τὸ Αγρήσιμον. Νοῦς γάρ ἐπὶ ταῖς εἰς τὸ φαῦλον ἥδονας; τυραννούμενος, χαλεπαίνει δὴ πάντας τὸν δτι προσήκει σωφρονεῖ ἀναπειθοντα λόγον. Ταῦτα δὲ φησιν δὲ Σωτὴρ οὐκ ἀποφῆσας παντελῶς τὴν ἐν τοῖς Ἱεροσοῦμος ἀποδημίαν [al. ἐπόδημίαν], οὐδὲ πρὸς ἐλέγχους ἀπειρηκάς τοὺς, οἶπερ ἀν φαίνωνται τοῖς ἀμαρτάνουσι χρήσιμοι, ἀλλ᾽ ἐν καιρῷ τῷ δεδοτὶ δρᾶν καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἀλλων διανοούμενος. Σημειωτέον δὲ δτι καὶ τοῖς ἁντοῦ μαθηταῖς τοιοῦτόν τι φησι· παραμυθούμενος γάρ, καὶ οὐ σφόδρα τοῖς ἐπισυμβήσονται μᾶλλουσιν ἐπασχάλειν διδάσκων, δταν αὐτὸν τῇ οἰκουμένῃ κηρύττωσι, καὶ μυρτοῖς περιπίπτωσι πειρασμοῖς. Ἐτί ητε, φησὶν, ἐκ τοῦ κόσμου, δὲ κόσμος ἀν τὸ ίδιον ἔφιει. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τοῦ κόσμου οὐδὲ δταν τοῦτο μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος, ἡ κόσμον δὲ τούτοις οὐ τὴν ὀρωμένην κτίσει ἀποκαλῶν, μᾶλλον δὲ τοὺς φρονοῦντας τὰ ἐν κόσμῳ· οἷς δὴ καὶ προσάντης, καὶ ἐν ἀχθρῷ τινος τάξει λελόγισται· συγγενῆς δὲ καὶ φύλος διανεθελητῆς, καὶ τῇ τοῦ βίου ταυτότητι πρὸς ιστοροπίαν τὴν ἐπ' αἰσχροῖς συσφιγγόμενος.

Ὑμεῖς ἀνάδητε εἰς τὴν ἀρετὴν· ἔτώ οὐκ ἀραιούτω εἰς τὴν ἀρετὴν ταύτην, δτι ὁ ἀμόδιος καιρὸς οὐκέτι πεπλήρωται.

Ἀποφάσκει μὲν ἡδη σαφῶς τὸ βούλεσθαι τοῖς Ἰουδαίοις συνεορτάζειν δὲ Κύριος, ἥγουν λέναι κατὰ ταυτὸν, ὡς αυμεμεθέξων ἔκεινος τῆς ἐν σκιαῖς εὐθυμίας. Τὸ γάρ ἀπαξι εἰρημένον, ὡς πρὸς διλογούς, κατοι νομισθέντας ἀδελφούς, εἰς δόλον δυνάμει διαδραμεῖται τὸ γένος τὸ ἐξ Ἱερατὴλ. Ήν γάρ δὴ τις ἔρει τὸ συνεῖναι τοῖς ἀδελφοῖς δὲ· αὐτούς γε κυρίως παρατείσθαι τὸν Ἱησοῦν, δις γε καὶ συνάντην τῇ Γαλιλαΐᾳ φανεται· ὑποτοπήτεον δὲ, δτι καὶ οὐκ ἀπὸ σκοποῦ διὰ τὴν τοῦ γένους τοῦ κατὰ σάρκα περὶ πολλοῖς ὑπόνοιαν καὶ διμέστιος ἦν. Πρόδηλον οὖν, δτι καθάπερ ἐν τύπῳ τοῖς ἀδελφοῖς διῆς τῆς Ἰουδαίων εἰσφερομένης, τὸ συνεορτάζειν αὐτοῖς ἀποφεύγει· Χριστὸς, κατὰ τὸ εἰρημένον δὲ ἐνδε τῶν ἀγίων προφητῶν· «Μεμίστηκα, ἀπώσμαι τὰς ἱερᾶς ὑμῶν, καὶ οὐ μή δισφρανθῶ ἐν ταῖς πανηγύρεσιν ὑμῶν, διδτι καὶ ἐὰν ἐνέγκητε μοι διλοκαυτώματα καὶ θυσίαν, οὐ προσδέξομαι αὐτά, καὶ σωτηρίου ἐπιφανεῖας ὑμῶν οὐδὲ ἐπιδέψομαι». Μετάστησον ἀπ' ἐμοῦ θήχον φόδων σου, καὶ φαλμῶν δργάνων σου οὐκ ἀκούσομαι. — Ηνεῦμα γάρ δὲ θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθεῖᾳ δεῖ προσκυνεῖν, καὶ κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος φωνήν. Ὅταρχων δὲ Πινεῦμα, πνευματικαὶς ἀν εἰκότως τιμαὶς καὶ δωροφορίαις ἐφῆδοτο, ὃν καὶ εἰς τύπον διεῖ τῆς νομικῆς ἀντολῆς βουθυσίας· τε καὶ μηλοσφραγίας· καὶ λιθάνου πρὸς τούτους, σεμιδάλεως τε καὶ εῖνου καὶ ἀλατον προσκομιδαὶ τειγαμένως ἐγγνοντο, τὸ πολιεύδες τῆς ἀρετῆς τῶν προσκυνοῦντων ἐν πνεύματι δὲ ἐμφανεστέρων σχημάτων καταμήνουσαι· ὑμεῖς τοιγαροῦν, φησὶν, οἱ τὴν σκιάν ἀγαπῶντες ἔτι, παχύτερὸν τε καὶ Ἰουδαϊκῶς διακείμενον περὶ τούτων, ἀνάδητε πρὸς τὴν ἐν σκιαῖς καὶ τύποις πανηγυρίν· οὐκοῦ δὲ οὐκ οὔτες ἀρτάζειν

A fecturum, neque quod reprehensiones peccatoribus iniles adhibere detrectaret, sed quod congruo tempore istud quoque inter alia facere in animo haberet. Observandum autem est ipsum suis quoque discipulis tale quiddam dicere, eos consolando nimicum, monendoque **401** succensendum esse ob ea quae eventura etant cum ipsum orbī prædicarent, et in tentationes innumerās incidenter: «Si essetis, inquit, ex mundo, mundus quod suum esset amaret: cum autem non sitis ex mundo, idcirco vos mundus odit ²⁹, > mundum his verbis nomenans, non creatum illum quem cernimus, sed eos polius qui quae in mundo sunt sapiunt, quibus præfractis, ac difficilis, et hostis loco est, qui perinde ac illi non sapit: qui autem morum turpitudine ac studiorum similitudine conjunctus est, amicus et affinis eis est.

λαν δὲ μὲν τῶν ἁνῶν οὐκ ἔραστής, σκληρὸς καὶ συγγενῆς δὲ καὶ φύλος διανεθελητῆς, καὶ τῇ τοῦ βίου ταυτότητι πρὸς ιστοροπίαν τὴν ἐπ' αἰσχροῖς συσφιγγόμενος.

VII., 8. *Vos ascendite ad diem festum hunc: ego non ascendo ad diem festum istum, quia πτερum temporis nondum impletum est.*

Negat Dominus aperte tandem se cum Iudeis festum celebrare velie, aut una proficiēti, umbratricam Ieritianarū simul cum illis percepturn. Quod enim ad patres dictum est, qui fratres habebantur, ad totonc Israelitarū genus significatio pertinet. Nemo enim certe dixerit Jesum proprie C cum fratribus ipsorum causa versari nolle, qui in Galilaea cum ipsis versetur, sed non abs re suspicandū ex eo quod multi eum generis ejusdem secundum carnem esse credebat, in eodem quoque suisce contubernio. Patet igitur Christum nolle festum agere cum fratribus, id est cum tota Iudeorum gente, ut per unum sanctorum prophetarum scriptum est: «Odio habui, repuli festivitates vestras, nec odorabor hostias in conventionibus vestris; quia si mihi obtuleritis holocausta et sacrificium, non suscipiam, et salutare praesentiae vestrae non respiciam. Transfer a me sonitum carminum tuorum, et psalmum organorum vōrum non audiam ³⁰.» — «Spiritus enim Deus est, et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare ³¹, > iuxta ipsum Salvatoris sententiam: Cum autem sit Spiritus, jure spiritualibus honoribus oblectatur, in quorum typum legali præcepto bōum ac pecudum cædes, thurisque præterea ac similē, vini et olei oblationes rite et ordine sibiabant, multiplicem speciem virtutis adorantium in spiritu clarioribus figuris denotantes. Vos igitur, inquit, qui umbram adhuc diligitis, quique crassius et Iudaico more de his sentitis, ascendite **402** ad celebritatem typicam et umbratrem: milite non placet hoc modo festum agere. Ad hoc festum non ascendo, quod typo nimirum et figura constat: nihil enim in eo sentio voluntatis: sed veris

²⁹ Joan. xv, 19. ³⁰ Amos v, 21, 22. ³¹ Joan. iv, 26.

celebratissim⁹ temp⁹ quod nondum impletum est potius exspecto. Tunc enim, tunc, inquit, cum meis sectatoribus versabor gaudeas in splendore sanctorum, Patris gloria summam evibrans hilariatem. Suam autem ac veluti proprium temp⁹ appellat: ipsius enim est festum, ipse festivitatis dux ac princeps est. Ipsi enim eam beatus quoque Jeremias tribuebat dicens pietatis contemptoribus, et qui virtutum splendorem pro nihilo ducunt: « Quid facietis in die conuentus, et in die solemnitatis Domini? »²² Qui enim in totum virtutem rejicitis et claram charitatis in Deum vestem non habetis, quid facietis in die solemnitatis, quando in divinum ac celeste festum ingrediemini, aut quomodo vos non jure convivii Dominus ex illo pulcherrimo convivarum choro exegerit, dicens: « Amice, quomodo intrasti huc non habeus vestem nuptialem? »²³ Huic vero affine est quod apud Zachariam prophetam scriptum est: « Et erit, inquit, quicunque relict⁹ fuerint de cunctis gentibus quae venerint contra Jerusalem, et ascendent per annos singulos ut adorent regem Dominum omnipotentem, et celebrant festivitatem Tabernaculorum. »²⁴ Ascensuros autem dicit eos qui relict⁹ fuerint ad magnum Regem adorandum, et ad festum Tabernaculorum peragendum. Inter multos enim vocatos per gratiam ad supernam civitatem ascendunt non multi: « Pauci enim electi»²⁵, juxta Salvatoris sententiam, ex omni videlicet gente assumpti. Ascensuros autem cum dicit ad adorandum, non jan⁹ significat eos qui legalem, sed qui spiritalem potius cultum peragunt, et veræ Scenopegiae festum celebrant, illud Psalmista suaviter propemodum canentes: « Benedictus Dominus, quoniam exaudivit vocem deprecationis meæ. In ipso speravit cor meum, et adjut⁹ sum, et resolut⁹ caro mea. »²⁶ Restoret⁹ enim, atque iterum reviviscet, neque id absque Christo: ipse enim nobis resurrectionis initium, et veræ Scenopegiae janua factus est. Atque hoc quidem erat quod per unum sanctorum prophetarum dictum²⁷ est: « Et suscitabo tabernaculum David quod ceciderat. »²⁸ Tabernaculum enim quod cecidit, Christi nimurum qui secundum carnem est ex semine David, primum ad incorruptionem Dei ac Patris virtute suscitatum est, juxta illud quod per unum apostolorum ad Judæos dictum est de ipso: « Hunc definito consilio et præscientia Dei traditum, per manus iniquorum affigentes interemistis: quem Deus suscitavit, solutis doloribus inferni, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo. »²⁹ Et rursus: « Hunc Jesum suscitavit Deus, cuius nos omnes testes sumus. » Scripturæ quippe sanctæ moris esse, Christum ex Davide secundum carnem Davide nuncupare, difficile prorsus non est agnoscere.

x̄patiōθai: αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν. « Τούτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεός, οὐ πάντες ἡμεῖς ἔσμεν

²² Osee ix, 5. ²³ Matth. xxii, 12. ²⁴ Zach. xiiii, 16. ²⁵ Matth. xx, 16. ²⁶ Psal. xxvii, 6, 7.
²⁷ Amos ix, 11. ²⁸ Act. ii, 23, 24. ²⁹ Ibid. 32.

A ἡδύ. Ήρδς ταύτην οὐκ ἀνειρι τὴν ἀρτήν, τὴν δύναμίτι καὶ σχῆματι· ἔχω γάρ ἐν αὐτῇ τὸ τέρπον οὐδὲν, περιμένων δὲ μᾶλλον τῆς ἀλτηῆς πανηγύρεως τὸν καιρὸν, δεσμὸν πεπλήρωται. Τότε γάρ, τότε, φησι, τοῖς ἔμοις θιασώταις συνέσσουμει καιρὸν ἐν τῇ λαμπρότητι τῶν ἀγίων, τῇ τοῦ Πατρὸς δόξῃ, τὴν εἰς ἀκρον ἀπαστράπτων φαιδρότητα. Έαυτοῦ δὲ φησι, καὶ ὡς ἔδιον ἀποκαλεῖ τὸν καιρὸν αὐτοῦ γάρ ἦν ἡ ἀρτή, αὐτὸς δὲ πανηγυράρχης ἐστιν. Αὐτῷ γάρ αὐτὴν καὶ ὁ μακάριος Ἱερεμίας [ηρ. Νοστ.] ἀνετίθει λέγων τοῖς κατημαληκόσι τῆς εἰς θεὸν εὔσεβειας, καὶ ἐν τῷ μηδενὶ πεποιημένοις τῷ βούλεσθαι διαπρέπειν ἐν ἀγάθοις. « Τί ποιήσετε τὸν ἡμέραν πανηγύρεως, καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἀρτῆς Κυρίου; Οἱ γάρ ὅλως, φησι, τὸ ὑπὲρ τῆς ἀρτῆς ἕρδον παρατούμενοι, καὶ τὸ λαμπρὸν τῆς εἰς θεὸν ἀγάπης ἀμφιον οὐκ ἔχοντες, τι ποιήσετε ἐν ἡμέρᾳ πανηγύρεως, πῶς εἰσελεύσεσθε πρὸς τὴν θείαν τε καὶ οὐράνιον ἔορτὴν, ἢ πῶς ἀν δὲ τοῦ δεῖπνου δεσπότης οὐχ ἀν εὐλόγως ἐξώσεις τοῦ φαιδροτάτου τῶν κεκλημένων χοροῦ λέγων. » « Εταίρε, πῶς εἰσῆλθες ὡδε μὴ ἔχων ἔνδυμα γάμου; » Τούτῳ δὲ ἐνεγγενές, καὶ τὴν ἴσην ἡμέραν εἰσοκούμενον διάνοιαν τὸ παρὰ τῷ προφήτῃ κείμενον Ζαχαρίᾳ. « Καὶ ἔσται γάρ, φησιν, δοσὶ ἐὰν καταλειπθῶσιν ἐκ πάντων τῶν ἔθνῶν τῶν ἀλιθῶντων ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἀναβήσονται κατ' ἐνιαυσὸν τοῦ προσκυνῆσαι τῷ βασιλεῖ Κυρίῳ παντοκράτορι, καὶ τοῦ ἔορτάζειν τὴν ἔορτὴν τῆς Σκηνοπηγίας. » Αναβήσονται δὲ τοὺς καταλειπθέντας φησὶν ἐπὶ τὴν τοῦ μεγάλου Βασιλέως προσκύνησιν, καὶ πρὸς ἀποτάξηρωσιν τῆς ἔορτῆς τῆς Σκηνοπηγίας. Πολλῶν γάρ διὰ τῆς χάριτος κεκλημένων, εἰ πρὸς δικὰ πάλιν ἀναβαίνοντες οὐ πολλοί. « Όλιγος γάρ οἱ ἐκλεκτοί, » κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν, ἐκ παντὸς δηλονότερος ληφθέντες ἔθνους. Αναβήσονται δὲ λέγων ἐπὶ τῷ προσκυνεῖν, οὐκέτι τὴν νομικήν, μᾶλλον δὲ τὴν ἐν πνεύματι λατρείαν ἐπιταλοῦντας ἐπιδεικνύει, καὶ πληροῦντας ἔορτὴν τὴν ἐπὶ Σκηνοπηγίᾳ τῇ κατ' ἀλιθείαν, μονονούχη τὸν Ψαλμοὺς ἔκεινον λιγυρῶς ἀνιέντας μέλος. « Εὐλογητὸς Κύριος, διτι εἰσήκουε τῆς φωνῆς τῆς δεήσας μου. » Επ' αὐτῷ ἥλπισεν ἡ καρδία μου, καὶ ἐδοθήθην, καὶ ἀνέθαλεν ἡ σάρξ μου. » Αναβαίει γάρ ἡ σάρξ, καὶ εἰσαῦθις ἀναβαίνεται, καὶ οὐ δίχα Χριστοῦ. D Γέγονος γάρ ἡμίν αὐτὸς ἡ τῆς ἀναστάσεως ἀρχή, καὶ τῆς ἀληθεστέρας Σκηνοπηγίας ἡ θύρα. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρξ τὸ δι' ἐνὸς εἰρημένον τῶν ἀγίων προφητῶν. « Καὶ ἀναστήσω τὴν ἀκηνήν Δασιδὸν τὴν πεπτωκυλαν. » Σηκηνή γάρ τῇ πεπούσα τοῦ ἐκ σπέρματος Δασιδὸν κατὰ σάρκα Χριστοῦ, πρώτη πρὸς ἀφθαρτούν διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐξεγήραται, κατὰ τὸ εἰρημένον πρὸς Ιούδαιους δι' ἐνὸς τῶν ἀποστόλων περὶ αὐτοῦ. « Τούτον τῇ ὀρισμένῃ βουλῇ, καὶ προφητῶσε τοῦ Θεοῦ ἐκδοτον λαβόντες διὰ χειρὸς ἀνόμων προσπῆξαντες ἀνείλετε, θνὸθεός ἀνέστησε. λύσας τὰς ὡδίνας τοῦ θεατῶν, καθέτι οὐκέτι διανεί

μάρτυρες. » Οτι γάρ θίος τῇ ἀγιᾳ Γραφῇ, τὸν ἐκ Δασιδ κατὰ σάρκα Χριστὸν, Δασιδ ἀποκαλεῖν, χαλεπὸν δλως οὐδὲν συνιδεῖν.

Ταῦτα εἰπών, αὐτὸς ἔμεινεν ἐν τῇ Γαλιλαΐᾳ. Α Μηδέτερον οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ εἰς τὴν ἑορτὴν, τότε καὶ αὐτὸς ἀνέβη, οὐ φανερῶς, ἀλλ' ἐν κρυπτῷ.

Ἐμφιλοχωρεῖ τῇ Γαλιλαΐᾳ, καὶ τῆς Ιουδαίων χώρας ἐξωστρακισμένος, θίδιον τε καὶ ἀσφαλέστερον διατίθεται. Χριστὸς, ἵνα πάλιν τῶν εἶναι δοκούντων νομομαθῶν εὐγενεστέρα γένηται, καίτοι λίαν ἀπαλλέντως οὕτα τῶν ἐθνῶν ἡ πληθὺς, διὰ τὴν Εἰ: συνέχουσαν πλάνην. Σημαίνει δὲ διὰ τούτου καὶ τὴν εἰς αὐτὸν δικαίων ἀγάπην, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς ἐξ Ἱσραὴλ εὐλογωτάτην ἀπέκθειαν. Πώς γάρ οὐκ ἔμελλεν ὁ πάντα γινώσκων πρὶν γενέσεως αὐτῶν, οὕτω διατεθῆσθαι, ὡς ἀγάπης μὲν ἡδη τῆς θείας ἀξιούν τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, καλουμένην οὕτως εὐπετῶς; Καὶ τῷ πιστεύειν αὐτῷ; ἀποτείσθαι δὲ λοιπὸν καὶ καταμυσάττεσθαι δικαίως ὡς ἀγνώμονα τὴν Ιερουσαλήμ, δις γε καὶ πρὸ αὐτῶν τῆς ἐπιδημίας τῶν χρόνων, ἐπιθυμῆσαι μὲν λέγεται τοῦ κάλλους αὐτῆς κατὰ τὴν τοῦ Φάλλοντος ἀναφύνησιν, πόρνην δὲ καὶ μοιχαλίδα, καὶ τί γάρ οὐχὶ τῶν τοιούτων, τὴν σκληροτράχηλον Ιερουσαλήμ ἀπεκάλει; Σαφέστατα γοῦν διὰ μὲν τοῦ προφήτου φησιν Ἱεζεχιὴλ πρὸς αὐτήν· « Διὰ τοῦτο, πόρνη, ἀκούεις λόγον Κύριου· » διὰ δὲ τῆς Ιερεμίου φωνῆς ὡς μοιχαλίδα κατατίθεται βρῶν, διη· « Καθὼς ἀθετεῖ γυνὴ εἰς τὸν συνόντα αὐτῇ, οὕτως ἥθετησεν εἰς ἐμὲ οἶκος Ἱσραὴλ, λέγει Κύριος. » Ήδη οὖν ἡδη κατὰ πρόγνωσιν τὴν ἐκ προμηθείας θεοπρεπούς, τῆς μὲν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας περιαθρήσας τὸ κάλλος, τῆς δὲ τῶν Ιουδαίων Συναγωγῆς τὴν ἐν φαντασίᾳ τρόπων αἰσχρότητα, τὴν μὲν ἡδη προσαγαπᾷ, καὶ προεισοικίζεται, καθάπερ τινὰ νύμφην ἐπὶ παστῷ, ἐπὶ δὲ τῇ ἐπέρα προσαπεχθάνεται, τὸ τελείως ἐκατέρᾳ χρεωστούμενον καιρῷ τηρήσας τῷ δέοντι. Οὗτε γάρ πρόδωρον τοῖς ἐξ Ἱσραὴλ ὀλοκλήρως ἐπάγει τὴν κόλασιν, οὗτε μήν διοσχερῶς ἔστιν τῇ Γαλιλαΐᾳ χαρίζεται πρὸ τοῦ σωτηρίου σταυροῦ. Τότε γάρ ἡν τούτῳ δρῶντα δικαίως ἐπ' εὐλόγοις αἰτίαις τῆς πρὸς ἐκείνους ἀγάπης ἀποφοιτᾷν. Εἰρηκὼς τοιγαροῦν, ὡς οὐκ ἀναβήσεται πρὸς ταῦτην τὴν ἱροτήν, καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ἐπιτρέψας, εἰ θελητὸν (ἴεναι γάρ οὕτω τὸν οἰκεῖον διεβεβαιοῦτο καιρὸν), ἀνείσται μετ' αὐτοὺς, οὐχ ἐτερα μὲν λέγων, πράττων δὲ οἷς ἀν λέγον τὰ ἐναντία· τοῦτο γάρ ἡν ἡδη καὶ φεύγεσθαι, καίτοι δόλου, τοῦτ' ξειτι, φεύσματος, οὐχ ηύρησθαι λεγομένου παντελῶς ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· ἀλλ' οὕτως ἐκείνῳ δρᾶν, διπερ ὑπέσχετο προθυμούμενος. Οὐ γάρ ἀναβάνει συνεορτάσων, νοικετήσων δὲ μᾶλλον, καὶ ἐπειπέρ εἰς τὸ σώμεν ἀφίκετο, τὰ εἰς Ἰωήλ ἀναφέροντα τὴν αἰώνιον ἔρων τε καὶ εἰστηγησόμενος. Οτι γάρ οὗτος ἡν ὁ σκοπὸς ἐν αὐτῷ, διδάξει εαρῶν τὸ μηδὲ τοῖς ἀνιοῦσιν ἐθελῆσαι συμβαδίζειν αὐτὸν, ἀνελθεῖν δὲ μᾶλις καὶ λεληθέτως, οὐ παρθησίει καὶ λιαρότητης χρώμενον τῶν λόντων ἐπὶ παντήγυριν. Καὶ γοῦν, διε λοιπὸν ἐπὶ τὸ σωτήριον ἀν-

VII, 9, 10. *Hac cum dixisset, ipse mansit in Galilaea. Ut autem ascenderunt fratres ejus ad festum, tunc et ipse ascendit, non manifeste, sed in occulto.*

Christus ex Iudeorum regione exsulans in Galilaea moratur, ibique libentius ac tutius versatur, ut rursus multitudo gentium, quamvis ob errorem quo adhuc tenebatur admodum ignara, nobilior tamen esset illis a lege edocitis. Hinc autem significat jure quoque se gentes diligere, et merito Israelitas aversari. Quomodo enim qui omnia novit antequam fiant⁴⁴, gentium Ecclesiam dilecturus non esset, quæ tam prompte ad credendum accedit? aut quomodo non rejecturus et aversatus esset ingratam Jerusalem, qui illius speciem ante ipsa etiam adventus tempora conceupsisse dicitur, iuxta Psalmistæ vocem⁴⁵, hanc autem meretricem et adulteram, et duræ cervicis, aliisque istiusmodi nominibus appellat? Clarissime itaque per prophetam Ezechielem ipsam compellat his verbis: « Propterea, meretrix, audi verbum Domini⁴⁶; » per Jeremiam vero eam velut adulteram increpat: « Sicut prævaricatur mulier in cohabitantem ei, sic prævaricata est in me domus Israel, dicit Dominus⁴⁷. » Quasi ergo per divinam præscientiam Ecclesiæ gentium specie perspecta, Iudeorum autem Synagogæ morum turpitudine præcognita, illam prædiligit ac veluti sponsam in thalamum introducit, alteri autem est infensus, 404 congruo reservans tempori id quod utriusque debebatur. Nec enim præmaturam Israelitis utique poenam infert, neque scipsum Galilææ ante salutarem crucem penitus tradit. Tunc enim justis de causis poterat ab illorum dilectione recedere. Cum ergo dixisset se non ascensurum ad hoc festum, et fratribus suis eundi protestarem, si vellent, fecisset: nondum enim advenisse tempus suum asserebat: ascendit post illos, non quod alia loqueretur, alia saceret: hoc enim mentiri demum esset, quamvis scriptum sit dolum, id est mendacium in ejus ore inventum prorsus non esse⁴⁸: sed quod hoc pacto illud præstare vellet quod promisit. Non enim ascendit una festum celebraturus, sed admonitus potius, et quoniā ad salvandum venit, ea dicturus et expositorus quæ ad vitam conducunt æternam. Hunc enim ei scopum suis inde manifestum est, quod ipse cum ascendentibus proficiisci noluerit, sed clam ascendere, nec ea libertate utatur et bilariitate qua qui ad festum ibant. Atqui cum ad salutarem passionem demum ascendit, non clam id fecit, sed pullo insidens, novum populum designanti, innumera puerorum multitudine præcedente, quæ nascituri populi figura rursus erat, de quo scriptum est: « Et populus qui creabitur lauda-

⁴⁴ Dan. xiii, 42. ⁴⁵ Psal. viii, 12. ⁴⁶ Ezech. xvi, 35. ⁴⁷ Jerem. iii, 13. ⁴⁸ Isa. lxxi, 9.

bit Dominum ». Exclamabant vero qui præbant pueri : « Benedictus qui venit in nomine Domini ; Hosanna in altissimis » . Clam igitur ascendendo Christus ostendit se Hierosolymam venire non ut festum una cum ipsis celebraret, sed ut cùm eis disseraret : verum, ut antea diximus, nondum prorsus ab Israelitis recedit, priusquam inorti tradidit id merito tandem facere videatur. Quod autem dixit se non ascensum, postea vero ascendere non detrectat, invenies olim quoque typice designari in Exodo. Moses enim ille divinus ac sanctissimus in monte cum Deo versabatur, legem quam datus erat expectans. Sed Israëlitæ neglecto Dei cultu ad constandum vitulum se contulerunt. Indignatus eam ob rem merito legislator, vituperata eorum **405** levitate qui tam temere in flagitium illud desciverant, minisque additis funditus eos perditum iri, postremo ad sanctum Mosen ait : « Procede, ascende hinc tu, et populus tuus, quos eduxisti de terra Ægypti, in terram quam juravi Abraham, et Isaac, et Jacob, dicens : Semini vestro dabo eam, et simul mittam ante faciem tuam angelum meum » . Deinde ait Moses ad ipsum : « Si non tu ipse tecum simul veneris, ne me educas hinc. Et quomodo notum erit vere quia inveni gratiam apud te et ego, et populus tuus, nisi simul incedente te nobiscum ? » Et dixit Dominus ad Moysèm : « Et hoc tibi verbum quod dixisti, faciam ; invenisti enim gratiam in conspectu meo » . Vides ut indigne serenis defectio nem Israëlitæ, se non ascensum cum ipsis in promissionis terram asserat, sed angelum quemadmi missurum dicat, verum Mosis respectu et patrum recordatione impulsus venia concessa rursus una cum eis iturum se promisit. Cum ergo negasset se festum celebraturum cum Judæis, utpote retulantibus et injuriis, qui insicando Deum spœnebant, ut illi comlando vitulo, non tamen eorum a quibus offensus erat casibus insistens, sed promissionem potius quam sanctis patribus fecerat adimplens, ostendit docturus, et eis expositurus doctrinam salutis, angelo tale ministerium non demandans, ut ne tunc quidem, sed ipse suam potius ad ingratorum salutem operam conferens.

Undiscitac, ὃς διὰ τῆς ἀρνήσεως ἀτιμάζουσι Θεὸν, ὁποῖοι φιλονεικήσας τοῖς τῶν λυπούντων πταισμασιν, ἀποπληρῶν δὲ μᾶλλον τὴν εἰς τὴν ιατρίαν, ἀνεισι διδάξων, καὶ τὰ εἰς σωτηρίαν αὐτοῖς πάραθήσαν μαθήματα, οὐκ ἄγγελοι τὴν τινὰς την̄ εἰπεῖσθαι; διαχονίαν, ὁποῖοι οὖν σύνεσται τὸν δόμον τοῦ Ιακώβου, λέγων · Τῷ σπέρματι ὑμῶν δύσω αὐτὴν, καὶ συναποστελῶ πρὸ προσώπου σου τὸν ἀγγελόν μου. » Εἴτα λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Μωϋῆς · « Εἰ μὴ αὐτὸς συμπορεύσῃ μετ' ἐμοῦ, μὴ με ἀγάγῃς ἐντεῦθεν· καὶ πῶς γνωστὸν ἔσται ἀληθῶς, διὰ εὑρήκα χάριν πάρεσσοι, ἐγὼ καὶ δὲ λαός σου, διὰ τὴν συμπορεύσμένου σοῦ μεθ' ἡμῶν ; » Καὶ εἰπεῖ Κύριος πρὸς Μωϋῆν · « Καὶ τοῦτον σοι τὸν λόγον, διὸ ἐργάζας, ποιήσω · εὑρεις γάρ χάριν παρ' ἐμοὶ. » Οράς διω ; ἐπὶ μὲν τοῦ Ἰσραὴλ ἀποστασίᾳ λυπούμενος, οὐ συναναψήσεσθαι μὲν εἰς τὴν γῆν αὐτοῖς τῆς ἐπαγγελίας διεισγρίζετο, συναποστέλλειν δὲ τινὰ ἀγγελον̄ ἐφασκεν, αἰδοῖ δὲ τῇ πρὸς Μωϋῆα, καὶ τῇ τῶν πατέρων μνήμῃ, τὴν συγγνώμην ἐπιδιδοὺς, συμβαῖεσθαι πάλιν αὐτοῖς καθύπεσχετο. Ἀρνησάμενος τοι γαροῦν τὸ συνεορτάζειν Ίουδαῖος, ὃς ἀλαζός καὶ

VII. **¶ 44. Judæi ergo querebant eum in die festo, D ei dicebant : Ubi est ille ?**

Judæi quererunt Iesum, non ut eo invento credant : prævenisset enim eorum indaginem, et se ipsum obtulisset, sicut ipse ait : « Inventus sum ab iis qui me non querebant : manifestus factus sum non interrogantibus me » ; sed præ multa iniestate in Græcorum vanitatem delapsi, et eorum

έδαινε πάθος, ἀνήλθε μὲν οὐ κεχρυμμένως, ἀλλὰ μὲν ἐποχούμενος εἰς τόπου τοῦ νέου λαοῦ, νηπίων δὲ προελαύνοντα δῆμον οὐκ εὐαρέθμητον ἔχων, σχῆμα πάλιν ἀποπληροῦντα τοῦ τεχθησομένου λαοῦ, περὶ οὗ γέγραπται · « Καὶ λαὸς δικτύμενος αἰνέσται τὸν Κύριον. » Ἀνεφάνει δὲ καὶ τὰ προβαθίσαντα βρέφη · « Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν δύναμι Κυρίου, ὧσταν ἐν τοῖς ὑψίστοις. » Οὐκοῦν διὰ τοῦ λεληθότως ἀνελθεῖν, ἀποδειχύει διτὶ συνεορτάζων μὲν οὐδαμῶς, προσδιαλεχθησόμενος δὲ μᾶλλον αἰνέσται εἰς Ἱεροσόλυμα παραγέγονεν ὁ Χριστός· ὃς γάρ ἡδη προλαβόντες εἰρήκαμεν, οὖτοι παντελῶς τοῦ Ισραὴλ ἀπαντάται, πρὸν δὲν θεατῶν παραδοθεῖς, ἀξιῶς ἡδη τοῦτο φαίνηται ποιῶν. Τούτο δὲ εἰπεῖ μὲν, ὃς οὐκ ἀναψήσεται, μετὰ δὲ τούτῳ μὴ παρατείσθαι τὸ ἀνελθεῖν, εὐρήσεις καὶ πάλαι τὸν τόπον ἀποπληρούμενον ἐν βιβλιῷ τῷ ἐπικληνὸν Ἐξόδῳ. Μωϋῆς μὲν γάρ διεσπέσσεις τε καὶ λεπτάτος τὰς ἐν τῷ δρει διατριβᾶς ἐποιεῖτο μετὰ Θεοῦ, τὸν δοθησόμενον παρ' αὐτοῦ περιμένων νόμον. Ἐμοσχοποὶ δὲ κατὶ τὴν Ἐρημον, τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας διλεγωρήσαις ; ἢ Ισραὴλ. Ἀλλ' ὥργιζετο δικαίως ἐπὶ τούτοις ὁ νομοθέτης, καὶ τῆς ἐλαφρίας τῶν οὐτως ἑτοίμως ἐφ' δι μὴ προσῆκεν ἀποκλινάντων κάτασθοήσαις, καὶ ἐξανιλώσειν εἰσάπαξ ἀπειλήσας αὐτούς· ἐν τελευταῖς οἳστι πρὸς τὸν ἄγιον Μωϋῆα · « Πορεύον, καὶ ἀνάβησθε ἐντεῦθεν, εὐ καὶ δὲ λαός σου, οὓς ἐξήγαγες ἐξ Αἰγύπτου, εἰς τὴν γῆν ἣν δύμοσά τῷ Ἀβραὰμ, καὶ τῷ Ἰακώβῳ, καὶ τῷ Ἰακώβῳ, λέγων · Τῷ σπέρματι ὑμῶν δύσω αὐτὴν, καὶ συναποστελῶ πρὸ προσώπου σου τὸν ἀγγελόν μου. » Εἴτα λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Μωϋῆς · « Εἰ μὴ αὐτὸς συμπορεύσῃ μετ' ἐμοῦ, μὴ με ἀγάγῃς ἐντεῦθεν· καὶ πῶς γνωστὸν ἔσται ἀληθῶς, διὰ εὑρήκα χάριν πάρεσσοι, ἐγὼ καὶ δὲ λαός σου, διὰ τὴν συμπορεύσμένου σοῦ μεθ' ἡμῶν ; » Καὶ εἰπεῖ Κύριος πρὸς Μωϋῆν · « Καὶ τοῦτον σοι τὸν λόγον, διὸ ἐργάζας, ποιήσω · εὑρεις γάρ χάριν παρ' ἐμοὶ. » Οράς διω ; ἐπὶ μὲν τοῦ Ισραὴλ ἀποστασίᾳ λυπούμενος, οὐ συναναψήσεσθαι μὲν εἰς τὴν γῆν αὐτοῖς τῆς ἐπαγγελίας διεισγρίζετο, συναποστέλλειν δὲ τινὰ ἀγγελον̄ ἐφασκεν, αἰδοῖ δὲ τῇ πρὸς Μωϋῆα, καὶ τῇ τῶν πατέρων μνήμῃ, τὴν συγγνώμην ἐπιδιδοὺς, συμβαῖεσθαι πάλιν αὐτοῖς καθύπεσχετο. Ἀρνησάμενος τοι γαροῦν τὸ συνεορτάζειν Ίουδαῖος, ὃς ἀλαζός καὶ

Oἱ οὖν Ίουδαιοὶ ἐξήρουντεν αὐτὸν δὲ τῇ δόρῃ, καὶ ελεγον · Ποῦ ἔστιν ἐκεῖνος;

Ἐρευνῶσιν Ίουδαιοὺς τὸν Ἰησοῦν, οὐχ ἵνα εὐρόντες πλιστεύσεταιν · ή γάρ διὰ τὸ ζητεῖσθαι, φθόνος ἐδυτερον προσεκόμεις κατὰ τὸ παρ' αὐτοῦ λεγόμενον · « Εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμφανής ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν · διὸ ἐκ πολλῆς διαν τῆς παρανομίας εἰς τὴν Ἑλλήνων εἰκασιονίαν κατ-

⁴⁴ Psal. ci, 19. ⁴⁵ Matth. xxi, 9. ⁴⁶ Exod. xxviii, 1, 2. ⁴⁷ ibid. 15-17. ⁴⁸ Isa. lxv, 1.

ολισθαίνοντες, καὶ τὰ ἑκείνοις συνήθη ζηλώσαντες μᾶλλον, ἥπερ τὰ δὲ ὧν εἰδὲς ἦν διὰ τῆς δινοθεν καταλαμπρύνεσθαι χάριτος. Ἐλλήνων μὲν γάρ οἱ δοκοῦντες εἶναι συνετοί, καὶ τῆς κοσμικῆς καὶ δαιμονιώδους σοφίας ἀναπεπληγμένοι, μακροὺς καὶ πικροὺς ἀναλίσκοντες λόγους, καὶ κύκλους θεωρημάτων εἰκαίων ἀλίτευοντες, ἵστον τε ἀράχνης, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὑφαίνοντες, τὴν ἀλήθειαν, ἥτοι τὸ ἄγαθὸν, ή τὸ δίκαιον δὲ τὸ ποτὲ κατὰ φύσιν ἔστιν προσποιοῦνται: ζητεῖν, καὶ μόνην ὁστερόν σκιὰν τῆς ἀληθοῦς γνῶσεως αὐτοῖς ἀναπλέτεοντες, ἀγενστοι παντελῶς τῆς ἐν ἔργοις διατελοῦσιν ἀρετῆς, καὶ τῆς δινοθεν τε καὶ διντῶς σοφίας ἔρημοι: διαμένοντες, ἐπ' οὖντι τῶν χρησίμων ἕσθ' ὅτε τὰ μέχρι λόγων ποιοῦνται γυμνάστησατα. Ίουδαιοι δὲ τάλιν, οἱ τῆς ἑκείνων ἀμαθίας ἀδελφοί, καὶ γείτονες, ἀναζητοῦσι τὸν Ἰησοῦν, οὐχ ἵν εὑρόντες πιστεύσωσιν, ὡς ἡ τῶν πραγμάτων ἔδειξε φύσις, ἀλλ' ἵν πολλαῖς αὐτὸν λοιδορίαις κατακοντίζοντες, τὴν δοκεστὸν ταῖς ἔστων πεφαλαῖς ἐποίειν φλέγα. Καὶ καθ' ἑτερον δὲ τρόπον, εἰκαστάτην αὐτοὺς ποιείσθαι τὴν ἔχτησιν οἰησόμεδα πάλιν. Μόνον γάρ οὗτοι μὴ πάρεστι προσποιοῦνται ζητεῖν. Παρένται γάρ ἔστι, φησι, τοῖς ἀστράζουσι τὸν θαυματουργὸν, τὸ ἐν τέρψι φύλλον τὸν, καὶ οὐχὶ πάντας τὴν ἐκ τοῦ θαυμάζεται ὡφέλειαν θηρώμενοι· νομομαθείας δὲ δόξαν τημφιεσμένοι, καὶ πεπαιθεῖσθαι τοῖς ἱεροῖς Γράμμασιν οὐ μετρίως οἰδημένοι, τῆς προφητικῆς ἀμυημονοῦσι φωνῆς, ἔχουστος ὕστε· «Ζητήσατε τὸν θεόν, καὶ ἐν τῷ εὐρίσκεται αὐτὸν ἐπικαλέσασθε·» ήγίκα δὲν ἀγγίζῃ ὅμιλον, ἀπολιτέτω δὲ ἀσεβῆς τὴν ὅδον αὐτοῦ, καὶ ἀνήρ δινοκος τὴν βουλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐπιστραφῆται ἐπὶ Κύριον, καὶ ἐλεηθήσεται· »Ορές δπως οὐκ ἔξαρκεσις πρὸς σωτηρίαν τὸ μόνον ζητεῖν, ἀλλ' εὑρόντας ἀντὶ τῆς καὶ ἐπιστρέψειν, δὲ ὑπακοής δηλοντει: καὶ πιστεώς; Οὐτω δὲ ἦν ἀνασώζεσθαι τὸν ἀμαθῆ καὶ δυσάγωγον τῶν Ίουδαιών λαόν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τούτῳ λίαν ἀσυνεποῦντες ἀλισκονται, λοιπὸν εὐλόγως ἀκούσονται· «Πώς ἔρεται διτοι Σοφοὶ ἔσμεν ἡμεῖς, καὶ λόγος Κυρίου μεθ' ἡμῶν ἔστιν; Εἰς μάτην ἀγενήθη σχοῖνος ψευδῆς Γραμματεύσιν. Ήσχύνθησαν σοφοί, ἐποιήθησαν, ἐλάσσων. Σοφία τίς ἔστιν ἐν αὐτοῖς; διτοι τὸν λόγον Κυρίου ἀπειδοκίμασαν.» Ήπώς γάρ οὐ ἀπειδοκίμασαν, οὐ παραδεξάμενοι, ή πῶς οὐκ ἀτιμάζουσι, τὸ, «Ποῦ ἔστιν ἑκείνος;» ἀπαίδεντως περὶ αὐτοῦ λέγειν οὐ παρατούμενοι; Ἀπονοούμενοι γάρ τὸ, ἐκείνος, καὶ οὕτω πατερὶ πλανῆτῃ τὸν δρῦλον.

Καὶ ρογγυνομός αἱρεὶ αἵτοι δὲ τοῖς δχλοῖς. Οἱ μὲν διελεγοτο· «Οτι ἀμαθῆς δετιν· ἀλλοι δὲ διελεγοτο· Οὐ, ἀλλὰ πλανῆτῃ τὸν δρῦλον.

Δυσθήρατον μὲν τῶς δεῖ, καὶ δυσεύρετὸν ἔστι τὸ ἀγαθὸν, καὶ τὸ δύνασθαι τῆς ἀληθείας οὐ καλλος ἰχνηλατεῖν δυσκατέρωτον τοῖς πολλοῖς, δεξιότερος δὲ τοῖς ἀμαθεστέροις, καὶ οὐκ ἔχων τὸ ἐν συνέσει πικρόν, οὐ ροπαῖς ἀλογωτάταις λογισμῶν δισυνέτων ἐπὶ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς εὐπεπτότερον ἀποκλίνοντες, καὶ τὴν παρεμπίπετοντος φύσιν δοκιμάζειν οὐκ ἀνεχόμε-

A mores æmulari potius, quam ea per quæ superna gratis illustrandi erant. Græcorum enim sapientes, et mundana illa ac dæmoniaca sapientia prædicti, longis ac subtilibus disceptationibus, et araneæ tela contexta, ut scriptum est¹¹, quærere simulant quid veritas, quid bonum, quidve justum sit natura, 408 et solam veræ cognitiois umbram præse ferentes, virtutis actione vacui prorsus remanent, adeoque supernæ ac veræ sapientiæ expertes cum sint, nudis tantummodo se frustra verbis exercent: Judæi vero, illorum imperitiæ vleini et affines, quærunt Jesum, non ut eo invento credant, ut ipsa rei natura declarat, sed ut, multis ipsis lacessentes convictiis, inexstinguibilem flamam suis capitibus arcessant. Alio quoque modo vanissimam eos quæstionem facere putabimus. Simulant enim se tantummodo illum quærere, quoniam abesset. Adesse quippe oportebat, inquit, festum celebrantibus miraculorum editorem, voluptatem oculorum potius quam utilitatem ex admiratione venantes. Sed qui legis scientiam præse ferunt, et sacrarum Litterarum cognitionem supra modum sibi arrogant, propheticæ vocis sunt immemores, quæ ita habet: «Quærite Deum, et in inveniendo eum invoke: et postquam vobis appropinquaverit, derelinquat impius viam suam, et vir iniquus cogitationes suas, et convertatur ad Dominum, et misericordiam consequetur¹².» Vides ut ad salutem non modo quærere sufficiat, sed cum invenerimus, converti debeamus, per obedientiam nimirum ac fidem? Hoc autem pacto salvari poterat rufis ille ac præfractus Judæorum populus. Sed cum vel in hoc admodum vecordes comperiantur, jure tandem audient: «Quomodo dicetis quia Sapientes nos sumus, et lex Dominus nobiscum est? Frustra factus est juncus mendax Scribis. Confusi sunt sapientes, et perterriti, et capti sunt. Sapientia quæ est in eis? quia verbū Domini reprobarunt¹³.» Quomodo enim non reprobarent, qui illud non suscepserunt, aut quomodo non illud respuunt, qui stulte de ipso dicere non verentur, «Ubi est ille?» Superborum enim est ea vox, ille, et nondum eum colere dignatum, quamvis multis editis miraculis apud eos in D maxima fama et existimatione esse debeat.

C θαυμάζειν διεισύντων αὐτὸν, κατοι δὲ πολλῆς ἀγανακτοῦσι τὴν ὑπόληψιν.

VII. 12. Et murmur multum erat in turba de eo. Quidam enim dicebant: Quia bonus est; alii autem dicebant: Non, sed seducit turbas.

Dificilis inventu bonum est veritatis decus indagare, et compluribus arduum, 407 sed præsertim rudioribus, et qui mensis acrimonia carent, qui cum stuistarum rationum absurdissimis momentis ad id quodcumque sibi visum fuerit avidius serantur, et ejus quod se offert naturam probare nolint, nunquam veram rerum qualitatē assequentur,

¹¹ Isa. lxx, 5. ¹² Isa. lv, 7. ¹³ Jerem. viii, 8, 9.

lametsi Paulus jubeat ut simus probi nummularii, et nos omnia probare moneat⁴⁴, ut accurato examine ad ejus quod conductus indaginem veniamus. Audiant igitur, qui præ multa vecordia Jesum non suspiciunt, sed passim eum incusare statuunt: « Gustate, et videte quia bonus est Dominus⁴⁵. » Quemadmodum enim ii qui gustu suavissimum mel probant, ex minima quam gustaverint particula illud persentiscunt, ita qui vel minimum Salvatoris verba experti fuerint, agnoscant eum esse bonum, et agnatum suscipient. Inter Judæos itaque, qui sapientia cæteris antecellunt, Christum defendunt, et rectum de eo calculum ferunt, ei ceu bono assentientes, secumque reputantes neminem ea facere posse quorum Deus est opifex, nisi Deus sit natura, aut certe Dei particeps, ac proinde bonus, is cui per omnia probari conveniat, et per superioram confirmari gratiam, lametsi in Christo ita non erat, cum sit ipse virtutum Dominus. Absurdissimis autem sententiis innatant, et a veritate longe abhorrent, qui impostorem vocare non verentur eum qui rectam justitiam viam insistit. Audiat itaque vecors Judæus: « Væ qui dicitis malum bonum, et bonum malum: qui ponitis tenebras lucem, et lucem tenebras⁴⁶! » Bonum quippe incusare, idem est ac inequitiam defendere, et res minus honestas debita criminatione eximere, et optimis reprehensionem impingere quam nullo modo merentur. Porro hæ Judæorum conviciorum reprehensiones prædictæ jam a prophetis erant. « Væ enim, inquit, eis, quia recesserunt a me! vastabuntur, quia impie egerunt in me: ego vero redemi eos: ipsi autem adversus me falsa locuti sunt⁴⁷. »

VII. 13. Nemo tamen palam loquebatur de illo, propter metum Judæorum.

408 Inter Judæos murmur erat, et propter metum Judæorum neminem ait libere loqui posse. Igitur Judæos præcipue nominat Judæorum principes, nolens eos, ut mihi videtur, seniores, aut sacerdotes, aut alio istiusmodi nomine divinus evangelista nuncupare, zelo pietatis in eos incitatus, D quos utique merito ceu intellectualis vineæ destructores Deus accusat in prophetis dicens: « Pastores multi disrupterunt vineam meam, polluerunt partein meam, dederunt portionem meam desiderabilem in desertum invium: facta est in perditionem⁴⁸. » Quomodo enim destructam revera esse vitam Dominicam eorum flagitiis non putabimus, cum vel defendere bonum, et tantummodo mirari id quod admiratione dignum erat, apud eos integrum ac liberum non esset? Prosternam vero graviorem Judæis ex hoc et aliis imminere, quis sanæ mentis dubitaverit? Ecce enim, ecce popu-

A νοι, τῆς ἀληθοῦς τῶν πραγμάτων ποιήσης οὐδὲ ἐφίκοιντό ποτε, καίτοι τοῦ Παύλου λέγοντος: « Γίνεσθαι δόκιμοι τραπεζῖται, » καὶ πάντα δὲ δοκιμάζειν ἡμές ἀναπείθοντος, ως ἐξ ἀχριδοῦς δρεύης ἐπὶ τὴν τοῦ συμφέροντος Ἐρχεσθαι θήραν. Ἀκουέτωσαν τούν, οἵ εἰς πολλῆς παρανοίας τὸν Ἰησοῦν οὐ θαυμάζοντες, ἀδιακρίτως δὲ διτὶ πρέποι κατηγορεῖν ἐγνωστές αὐτοῦ. « Γένεσθε, καὶ ιδετε διτὶ χρηστὸς δὲ Κύριος. » Οὐν περ γάρ τρόπον οἱ τὸ δέξιαρτον ἐν τῇ κατὰ γενεσίν ποιήσηι δοκιμάζοντες μέλι, καὶ ἐξ ὀλίγης κομῆτης γενεσίς δέχονται τοῦ ζητησμένου τὴν αἰσθησιν, οὗτοι οἱ εἰς πελαρην, καὶ βραχεῖαν τῶν τοῦ διασώματος ίόντες λόγων, διτὶ χρηστὸς ἐπιγνώσονται καὶ μαθόντες θαυμάσουσιν. Οἱ μὲν οὖν παρὰ τοὺς Ιουδαίοις συνετώτεροι, συναγορεύουσι τῷ Χριστῷ, καὶ ὅρθην ἐπ' αὐτῷ τὴν ψῆφον ἐκφέρουσι, συναινοῦντες ὡς ἀγαθῷ, ἵκεν δὴ πάντως, κατὰ τὸ εἰκόνη, ιενυμένοι, ὡς οὐκ διν τῷ προτείχῃ δύνασθαι κατορθοῦν, ὃν δὲ ἐργάτης ὁρῶτο θεός, εἰ μὴ θεός κατὰ γένον ὑπάρχοι, ήγουν θεοῦ μέτοχος, καὶ διὰ τοῦτο ὀλίγος, φέρετ τὸν πρότερον καὶ τὸ διά πάντων εὐδοκιμεῖ, καὶ διὰ τῆς διναθεν δυναμοῦσθαι χάριτος, εἰ καὶ οὐκ οὕτως ἦν ἐν Χριστῷ· αὐτὸς γάρ ἐστιν δὲ τῶν δυνάμεων Κύριος. Ἀλογωτάταις δὲ λίαν ἐπινήχονται δέξιες, καὶ τῆς ἀληθείας ἀφεστᾶται μαχράν, οἱ πλάνοι ἀποκαλεῖν οὐκ δικνήσαντες τὸν εἰς ἀπλανῆ τῆς δικαιοώντης κατευθύνοντα τρίβον. Ἀκουέτω τοιγαραῦν δὲ παράφρων Ιουδαίος· « Οὐαὶ, οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν, οἱ τιθέντες τὸ σκέπτος φῶς, καὶ τὸ φῶς σκότος! » Ἐν τῷ γάρ τάξει τῷ συνειπεῖν φαντάζηται τὸ κατηγορεῖν τοῦ καλοῦ, καὶ τῶν μὲν αἰσχρῶν τὴν εὐλογωτάτην ἀποστῆσαι κατάρρησιν, τοὺς δὲ τὴν τῶν ἀρίστων μοίρᾳ τεταγμένους μῶμον ἐπιφέπειν τὸν οὐδαμόθεν αὐτοῖς χρεωστούμενον. Προσεφωνεῖτο δὲ τούτοις ἐγχλήματα. « Οὐαὶ γάρ, φησιν, αὐτοῖς, ἵνα ἀπέλλησαν κατ' ἔμοι· ἕγω δὲ ἐλυτρωτάμην αὐτούς, αὐτοὶ δὲ κατ-

Οὐδεὶς μέντοι ἐτοι αὐτοῖς διάλει ὑπὲρ αὐτοῦ, διὰ τὸν φόβον τῶν Ιουδαίων.

Ἐν τοῖς Ιουδαίοις δὲ γογγυσμὸς, καὶ διὰ τὸν φόβον τῶν Ιουδαίων, οὐδένα δύνασθαι φῆσιν ἐν παρῆσι λαλεῖν. Οὐκοῦν δέξαιρέτως Ιουδαίους δυναμέσι τοῖς τῶν Ιουδαίων ἐξάρχοντας, οὐκ δέξιας, ὡς γέ μα φαίνεται, πρεσβυτέρους αὐτούς, ηἱ λεπάς, ηἱ λεπρόντι προσειπεῖν τῶν τοιούτων διθεσπέσιος εὐαγγελιστής, ζήλῳ τῷ πρὸς εὐσέβειαν πρὸς τὴν ἐπ' αὐτοῖς λύπην τηνογήμενος, οὓς δὴ καὶ εἰκότως, ὡς τὸν νοητὸν κατεψήσαντας ἀμπελῶνα κατατιθέται λέγων ἐν προφήτῃς θεός: « Ποιμένες πολλοὶ διέφειραν τὸν ἀμπελῶνα μου, ἐμδουλεύαν τὴν μερίδα μου, ἰδωκαν μερίδα ἐπιμυρτίη μου εἰς ἔρημον ἀβατόν, ἐγενήθη εἰς ἀφανισμὸν ἀπώλειας. » Πῶς γάρ οὖν οἰησόμεθα κατερράθαι κατάδηθειαν ἀμπελῶν τὸν Δεσποτικὸν ταῖς αὐτῶν βολίνιαις; δε τοι τὸ συνειπεῖν τῷ ἀγαθῷ, καὶ θαυμάσαι μόνον τὸ θαύματος δέξιον ἐπισφαλές ἀπεδείκνυν; φορτωταί τοι δὲ διτὶ τοῖς ήγουμένοις τῶν Ιουδαίων τὴν κλίσην ὀπεργάσεται: μετά τῶν δλλῶν καὶ τούτο, τίνι τῶν ἀ-

⁴⁴ I Thess. v, 21. ⁴⁵ Psal. xxviii. 9. ⁴⁶ Isa. v, 20. ⁴⁷ Osee vii, 13. ⁴⁸ Jerem. xii, 10.

φρονούντων ἀμφίβολον; Ἰδού γάρ, ίδον, δέδιε τε καὶ καταφρίττει μὲν αὐτοὺς ὁ λαὸς, οὐ παιδαγωγεῖται δὲ κατὰ νόμον; ἀλλ' οὐδὲ ζῆν ἐκδιδάσκεται κατὰ λόγον τὸν πρέποντα, καίτοι καὶ μάλα προθύμως οἴστερ ἀν ἐπιτάξειν ὑποκείμενος. Ἀπόδειξις γάρ τῆς εἰς δικρονὸν ὑποταγῆς ὁ φόδος. Παρανομεῖν τοιγαροῦν, ἡ τῷ νομοθέτῃ δοκοῦν περιαθρέψη εὐγνωμόνως ἡγαγκάζετο, καὶ δι' ὃν οὐδὲ δοκοῦν ἐπαινέσαι τὸ ἀγαθόν τολμῶσιν, θελεούσιον μὲν οὐδαμῶς, βιαιοτάτην δὲ ὥσπερ, καθ' ὃν δὴ ἐκεῖνοι βούλευται, τὴν ἐπὶ φαυλότητει ψῆφον ἐκφέρειν, καὶ τὸν ἐπαίνου, καὶ θαύματος ἄξιον, ὡς αἰσχρὸν καταχρίνειν. Ὁπερ οὖν τρόπον δὲν δριστά τις ἀνήρ θαλαττεύειν εἰδὼς, καὶ τοῖς τῆς νεώς πηδαλίοις προσκαθῆμενος, καὶ πεθούμενον ἔχων αὐτὴν ἀγάγοι κατὰ πετρῶν, αὐτὸς δὲν ὑπαίτιος νοοῦτο γεγονός τοῦ πταίσματος. Ἡ ὥσπερ δὲν εἰς ἵππηλατεῖν εἰθισμένος, εὑδρομωτάτοις μὲν λίλαις ἐποχοῖτο τοῖς πάλοις, εὐπαρακόμιστον δὲ αὐτῶν καὶ τὴν ἐφ' ὅπερ δὲν βούλοισι πτήσιν τοῖς τῶν χαλινῶν ἀνακρούσμασιν ἔχειν δυνάμενος, εἰτα λίθῳ προσαρβάξας τοὺς τροχοὺς, οὐ τοῖς πάλοις τοῦ παθείν τὴν αἰτίαν εὐλόγως μὲν, μᾶλλον ἔαυτῷ περιθῆσει· τὸν αὐτὸν, οἵμαι, τρόπον, οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, οὐχ ὅπως τιμῶντα μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ὑπὲρ τοῦτο φόδῳ δουλαγωγούμενον ἔχοντες τὸν λαὸν, ἀπάδντως δὲ τοῖς θεοῖς προστάγμασι διοικήσαντες,

δικαίως δὲν αὐτοὶ τῆς ἀπάντων ἀπωλείας εὐθύνας ἐκτίσιαν. Ὄτι δὲ αὐτοὶ τῆς τῶν λαῶν ἀπωλείας γεγόνασι πρόφασις, μαρτυρήσει λέγων δὲ προφήτης Ἱερεμίας· « Ὄτι οἱ ποιμένες ἡγρονεύσαντο, καὶ τὸν Κύρων οὐκ ἔξεχήτησαν, διὰ τοῦτο οὐκ ἐνόχες πᾶσα η νομῇ, καὶ διεσκορπίσθησαν. »

Ἔδη δὲ τῆς διορτῆς μεσούσης, ἀνέβη δὲ Ἰη- σοῦς εἰς τὸ ιερόν, καὶ ἀδίδασκεν.

Ἱεροπεριής τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἡ διδασκαλία· ποῦ γάρ δὴ καὶ ἐτέρωθι μᾶλλον ἔχορην τὴν θείαν ἀκούεσθαι φωνὴν, εἰ μὴ ἐν τόποις, οἷς τὸ Θεῖον ἐνοικεῖν πιστεύηται; Πάντα μὲν γάρ περιέπει Θεός, καὶ οὐκ δὲν νοοῦτο περιγραπτὸς τόπῳ, δοσαν δὲ εἰς ίδιαν φύσιν, παντελῶς τοῖς οὖσιν ἀχώριτος πρεπειδότερον δὲν ὅπως χώραν αὐτὸν τοῖς ἀγίοις ἐνοικεῖν ὑποτοπήσομεν, καὶ τὸ δοκοῦν τῇ θείᾳ φύσει ἀκουστὸν ἡμῖν ἐν ιεροῖς μᾶλιστα τόποις ἔσεσθαι: νομιοῦμεν εὐλογώτατα. Ὁπερ δὲ πάλιν ἐν τύπῳ καὶ σκιᾷ τοῖς ἀνωτέρῳ κατεγράφετο, τοῦτο νῦν εἰς ἀλήθειαν μετασκευάζει Χριστός. Φησὶ γάρ πρὸς Μωσέα τὸν ιεροφάντην Θεός· « Καὶ ἐπιθῆσεις τὸ Ιλαστήριον ἐπὶ τὴν κιβωτὸν ἀνωθεν, καὶ εἰς τὴν κιβωτὸν ἐμβαλεῖς τὰ μαρτύρια, ἀλλὰ δῶ σοι· καὶ γνωσθήσομαι σοι ἐκεῖθεν, καὶ λαλήσω σοι ἀνωθεν τοῦ Ιλαστηρίου, ἀναμέσον τῶν δύο Κερουνῶν τῶν δυτῶν ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ τοῦ μαρτυρίου, κατὰ πάντα, δοσα ἐὰν ἐντελουμαῖ σοι πρὸς τοὺς οὐλοὺς Ἱεραρχούς. » Ὁ δὲ Κύρος ἡμῶν Ἰησοῦς δὲ Χριστὸς, μεσούσης ἡδη τῆς διορτῆς, καθὰ γέγραπται, ἐν τοῖς ιεροῖς τε καὶ ἀνακειμένοις τῷ Θεῷ τόποις παρελθὼν ὡς Θεός, ἐκεὶ τοῖς δχλοῖς προσλαβεῖ, καίτοι λεληθότως ἀναβεβηκώς, ὥσπερ οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ κατὰ τὴν σκηνὴν Ιλαστηρίου, λεληθότως μὲν ἡ Θεοῦ κάθοδος, νοούμενη δὲ τότε μόλις, δτε τοῦ λαλεῖν ἐνειστήκει καιρός. Ἐνὶ δὲ καὶ τότε τῷ μακαριῷ Μωσεὶ διελέγετο Θεός,

A Ius eos reformat, sed iuxta legem non eruditur, neque rectam vivendi normam edocetur, licet eorum mandatis prompte et alacriter obsequatur. Summi enim obsequii indicium est metus. Prævaricari itaque, aut legislatoris nutum æquo animo circumspicere cogebatur, et non modo bonum laudare non audet, verum etiam in quos illi voluerint sententiam ferre cogitur, et laude atque admiratione dignum, ut infamem damnare. Quemadmodum ergo si quis navigandi peritus, et navis ad cursum expeditæ gubernaculis insidens, eam in cautes ac scopulos illiserit, naufragii reus erit: et quemadmodum peritus auriga pernicissimis equis insidens, cum eorum cursum quo velit habenisi flectere posset, in saxum rotas egerit, non culpam in equos, sed in scipsum potius jure conferet: sic, opinor, Judæorum principes, cum populum non obsequentem modo, sed et servili metu præterea subditum haberent, verum eum non iuxta præcepta divina rexerint, jure perditionis omnium daturi sunt poenas. Quod autem ipsi perditionis populorum causa fuerint, **409** testis nobis aderit Jeremias propheta, dicens: « Quia stulte pastores egerunt, et Dominum non quæsierunt. Propterea non intellexit omnis grex, et dispersi sunt ». »

B **VII. 14. Jam autem die festo mediante, ascendit Jesus in templum, et docebat.**

Salvatoris nostri doctrina sacra est, ac sanctum decet: ubi enim potius divinam vocem audiiri necesse est, quam in locis in quibus Deus habitate creditur? Omnia quippe Deus complectitur, nec cogitandum est eum loco contineri, et quoad suam naturam, a rebus creatis comprehendendi nequit: convenientius tamen ipsum in sanctis locis habitate putabimus, et naturæ divinæ voluntatem in sacris potissimum locis patesfactum iri, nobis jure merito arbitrabimur. Quod autem veteribus in typo et figura describatur, id nunc Christus ad veritatem transfert. Deus enim ad Mosen auctorum interpretem ait: « Et impones propitiatorium super arcana desuper, et in arcam injicies testimonia quæ tibi dedero; et innotescam tibi inde, et loquar tibi desursum propitiatorii, inter duos cherubim existentes super arcam testimonii, secundum omnia quæcunque mandavero tibi ad filios Israel ». » Dominus vero noster Jesus Christus medio jam festo die, ut scriptum est⁶¹, in sanctis et Deo consecratis locis astans, ut Deus, ibi turbas affatur, quamvis clam ascendisset, sicut in tabernaculum propitiatorii clam Deum quidem descendebat, sed tum vix agnoscebat, cum loquendi tempus advenisset. Cum uno vero beato Mose tunc quoque loquebatur Deus, non cum

⁶⁰ Jerem. x, 21; ⁶¹ Exod. xxv, 16-22. ⁶² Joan. vii, 14.

alio : sic etiam Christus unam Judæorum adhuc gentem edocebat, et unum duntaxat populum alloquebatur, nondum expansa gentibus gratia. Rectissime autem evangelista non simpliciter, ingressus est, sed ascendit in templum, inquit : atqui magna res est, ac nequitia terrena longe eminenter, in divinam scholam ingredi, et in sanctis versari locis. Rei autem typus in nobis verus est. Christus enim est qui templum sanctificat : cuius figura quondam Moses erat, qui oleo sanctificato tabernaculum ungebat et sanctificabat, ut scriptum est^{**} : quanquam sanctificari **¶ 10** potius homo per sancta loca, quam ea sanctificare debet : sed rerum quæ figurata sunt ratio nulla est propter veritatem, cuius utique gratia ea quæ umbris constant formabantur, quemadmodum videre quoque est in prophetis. Alius enim peregrini mulieri etiam invitus conjungi iubebatur^{**}, alias nudus incidere^{**}, sed et per multis dies indectrum latus recumbere^{**}. Hæc autem non utique propter scipsa, sed propter ea quæ ex ipsis significabantur, fiebant. Sic ergo beatus quoque Moses tabernaculum sanctificare jubebatur, licet ab eo sanctificari potius deberet, ut Christus rursus intelligatur tanquam in ipso sumum sanctificare templum, quamvis in carne cum Judæis versetur, et in ea turbas alloquatur, sicuti Deus quondam ex propitiatorio.

VII. 15. Mirabantur ergo Judæi, dicentes : Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit?

Non abs re Judæi mirantur, sed speciosus quodammodo est hic eorum sermo : admirationis enim exigua causa non erat, cum viderent inaudita eum scientia et dicendi vi prædictum, qui litteras non didicisset. Capax enim est sapientiæ animus hominis, etiamsi nondum aliquis sapiens videatur, aptissima vero natura ad capessendam nonnullarum rerum cognitionem ac scientiam. Sed quid utilitatis est in natura quodammodo compressum et sopitum est, nisi discendi adsit exercitatio : qui vero laboribus ac disciplinis excoli se patiuntur, hisque totos se dedunt, præclaris doctrinæ ac sapientiæ opibus abundant. Stupent ergo Judæi, cum Christo Salvatori nondum adhærent ut Deo secundum naturam, sed ut nudo homini, et ejus uberrimam sapientiam mirantur, maxime quod lectionis exercitatione careat, qua illa comparatur, aut quod a nullo edocitus litteras didicerit. Atqui dementiæ Judaicæ inter cætera argumentum etiam istud est : alioqui enim nihil eis mirum videri debebat, litteris non indigere cunctorum opificem Sapientiam, hoc est unigenitum Dei Verbum, quod inter ipsos in forma hominis latebat. Observandum porro, eos qui Jesum in superioribus quærebant, dixisse : « Ubi est ille? » quippe qui ex miraculis duntaxat ipsum agnoscerent : sed quis pro certo, aut ejus, aut undenam esset, nondum

A ἐτέρῳ μὴ προσλαλῶν· οὗτω καὶ ὁ Χριστὸς, ἵνε τὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπαίδευτος γένος, ἐν τε λῷ προσδιάλεγεται, καὶ οὐταντος τοῖς ἔθνεσιν ἀπλόσας τὴν χάριν. Εὐθὺς δὲ δῆ λιαν δικάριος εὐαγγελιστῆς οὐχ ἀπλῶς εἰσῆλθεν, ἀλλ' ἡ ἀνέβη, φησίν, εἰς τὸ ἱερόν· ὃ φῆμα καὶ τῆς χαμαζήλου φαύλοτες πολὺ λίαν ἑπτεροῦν τὸ εἰς θεῖον εἰσέρχεσθαι παιδευτήριον, καὶ ταῖς ἀγλαῖς ἀνδιαιτοῦσθαι τόπος. Ὁ δὲ τοῦ πράγματος τύπος ἀληθῆς ἐφ' ἡμῶν. Χριστὸς γάρ ἦν ὁ ἀγιάσων τὸ ἱερόν, καὶ τύπος ἦν τούτου τοῖς Μωσῆς, τῷ ἐλαῖῳ τῷ ἡγιασμένῳ τὴν σκηνὴν κατεριών, καὶ ἀγιάσων αὐτὴν, καθὰ γέγραπται· καίτοι μᾶλλον ἔχρην ἀγιάσεσθαι διὰ τῶν ἀγίων τόπων τὸν ἀνθρώπον, ἢ περ ἀγιάσειν αὐτούς· ἀλλ' οὐδὲ τὸν ἐν τύπῳ τελουμένων ὁ λόγος διὰ τὴν ἀλλοίων, ἢ; δῆ καὶ χάριν τὰ ἐν σκιαῖς ἀνεπλάττετο, καθέπειρον οὐτιστιγμένην τὸν λόγον, καὶ τύπον τοῦτον εἶσιν λιστεῖν κατακείσθαι τὴν δεξιὰν οὐχ ὀλίγον ἡμερῶν ἀριθμὸν. Ἐπελείτο δὲ ταῦτα διὰ τὰ ἐξ αὐτῶν, καὶ οὐ πάντας δι' ἐκεῖτά. Οὕτω τοιχαροῦν, καὶ δικάριος Μωσῆς ἀγιάσειν ἐκελεύετο τὴν σκηνὴν, καίτοι μᾶλλον ἀγιάσεσθαι πρὸς αὐτῆς ὄφελον, ἵνα Χριστὸς νοῆται πάλιν ἡδὺ ἐν αὐτῷ τὸν λιστον ἀγιάσων ναὸν, καίτοι μετὰ εὐρήκης Ἰουδαίονς ανακαίσιάμενος, καὶ ἐν αὐτῷ τοὺς ἥλιοις προσλαλῶν, ὠστεροῦν ἐκ τοῦ ἡλιστηρίου πάλιν ὅθεός.

B Ἐθαύμασον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι λέροτες· Πῶς οὖτος γράμματα οἴδε μὴ μεμαθητῶς;

Οὐκ ἀπῆκες· τῶν Ἰουδαίων τὸ θαῦμα, κακοφεύμενός δὲ πώς ἐστον δὲ ἐπὶ τούτῳ λόγος· ἦν γάρ δῆ καὶ εἰκός καταπλόττεσθαι βλέποντας, καὶ λόγῳ, καὶ γνώσει διαπρέποντα ἔνεκος, τὸν διεψηλούσιν ἐκ μαθημάτων οὐκέτι. Δεκτικὸς μὲν γάρ εσφράσεις ἀνθρώπινος νοῦς, καὶ εἰ μὴ πώ τις δρόψια σφράσει, ἐπιτρεποτάτη δὲ λιαν ἡ φύσις, πρὸς ἀνάληκυν συνέσεως τοις διατετήμης τῆς ἐπὶ τοισιν. Ἀλλ' ἐν τοῖς οὐ σφράσει περὶ τὰς ἐν λόγοις ἔχουσι τριβάς συμμεμυκός τρόπου τινα, καὶ κατηγυνασμένον ἐστι τὸ ἐν τῇ φύσει χρησιμον· ἐν δὲ τοῖς ειδικοῖς καὶ διὰ τοιούτων ἔρχεσθαι πόνων, καὶ γυμνάσμασι τοῖς διὰ λόγων ἐντρυφήν, λαμπρόν τε λίγη ἐστι, καὶ εἰς νῆστον ἐτοιμον ἀγαθὴν, λόγων δὲ καὶ σφράσων ἐνρημάτων παράθεσιν οὐ μετρίαν ἔχον εὑρίσκεται. Καταπλήσσονται τοιχαροῦν οἱ Ἰουδαῖοι, προσέχοντες οὕτω μὲν ὡς θεῷ κατὰ φύσιν, ἔτι δὲ ὡς ἀνθρώπῳ φιλῷ τῷ Σωτῆρι, καὶ διὰ τοισι, καὶ δὲν σφράσει θαυμάζουσι, τὴν τούτου πρόξενον μάλιστα, τὴν ἐν τοῖς ἀναγκώσμασι γυμναστάν οὐκέτι, ἢ διὰ τὸ ἀδιδάκτως εἰδέναι γράμματα. Οὐκρύνθησες Ἰουδαίος καὶ νοῦτο μετὰ τῶν ἀλλων κατηγόρων· γάρ δὲν οὐδὲν αὐτοῖς ἐδόκει παράδοσον τὸ μὴ δεῖσθαι γράμματων τὴν ἀτάντων τεχνήτειν Σοφίαν, τοῦτ' ἔστι, τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον, δε ἦν ἐν αὐτοῖς ἐν ἀνθρώπων διαλανθάνων σχῆματι. Ἐπιτρηπτέον δὲ πάλιν ἐκεῖνο χρησίμως· ζητούντες μὲν γάρ τὸν Ιησοῦν ἐν τοῖς ἀνωτέρω λέγουσι· ἐπο-

^{**} Exod. xl., 9. ^{**} Osee i., 1-4. ^{**} Isa. xx., 2-6. ^{**} Ezech. iv, 4.

εστιν ἐκεῖνος; ὁ ὡς ἐκ μόνων εἰδότες αὐτὸν τῶν θαυμάτων, τίς δὲ ἀκριβῶς, ή τίνος, η πόθεν οὖπα σαφῶς ἐπιστάμενος. Ἐν δὲ τούτοις εὐχ ὅπως ἡγνοηκότες τι τῶν κατ' αὐτὸν, ἀλλ' ὡς πάντα σαφῶς ἐπιστάμενοι, λέγουσιν, ἔστι καὶ οἶδε γράμματα μή μεμαθηκώς. Οὐκοῦν ἡ ἐπ' αὐτὸν τε ζῆτησις παρὰ τῶν Γαλιλαίων ἀσημοτέρα, καὶ παρὰ τῶν οὐκ εἰδότων αὐτὸν ἀκριβῶς, τὸ «Ποῦ ἔστιν ἐκεῖνος;» ἀνεφανεῖτο καταφρονητικῶς· παρὰ δὲ τῶν εἰδότων, τὸ ξεπρόν. Ἀγρωτέραν οὖν ἄρδα τῶν ἐν ἀρνοῖαις οἱ μὴ ἀγνοοῦντες ἀποτίσουσι δίκην· τοῖς μὲν γάρ το μὴ εἰδόται παρατησις, τοῖς δὲ τὸ εἰδέναι κατάκριμα. Διὰ τοῦτα, καὶ κρείττον εἶναι λέγεται τις τὸ μὴ ἐπιγνῶναι τὴν οὖδαν τῆς ἀληθείας. Ἐν γάρ τῷ εἰδέναι μεῖζων ἡ καλλασίς, διὰς φιλήδονοι μᾶλλον ἐσμεν, η φιλόθεοι. Ὅτι μὲν οὖν Ἰησοῦς, κατὰ τὴν τῶν Ιουδαίων ἐπαρρησίαν, οἵδει γράμματα μή μεμαθηκώς, ἐπαιδεύθη δὲ Μωάρης, καθὼς γέγραπται, πάσῃ τῇ τῶν Αἰγυπτίων σοφίᾳ· ἀλλ' ὡς οὐδὲν ὅλως εἰδὼς, καίτοι λίαν δὲν ἐκεῖνος σοφός, τοῖς θεόθεν λόγοις εἰς ἀμείνονα γνῶσιν ἐπαιδεύετο, ἐλεγχομένης ὡς ἀδρανοῦς δηλονότι τῆς τοῦ ἀσέμου σοφίας, διὰ τῆς θεοτέρας καὶ κρείττονος, καθ' ἣν, ἥτοι δι' ἣς τὰ ἐπὶ Χριστῷ μυστάγωγούμεθα, τὴν δικαιούσην δύνασιν, καὶ παρὰ θεού χομιζόμενοι σύνεσιν. Χριστὸς οὖν ἄρδα τὸ δὲν πᾶσι τελείως ἐγένθην, ἐν δὲ τῶν πάντων, καὶ ἡ σοφία, καὶ ἡ σύνεσις, ἐφ' ἣ τὸ λαμπρὸν οὐ διδαχτῶς, ἀλλ' ἐμφυτὸν ἔχων νοεῖται. Καὶ γοῦν ὁ προφήτης περὶ αὐτοῦ φησιν Ἱεραίας, ὅτι· «Πρὶν η γνῶναι τὸ παιδίον καλὸν η κακὸν, ἀπειθεῖ πονηρίᾳ τοῦ ἐκλέκασθαι ἀγαθόν.» Καὶ οὐ δὴ ποὺ νομιούμεν ἀφράινοντες, ὡς ἐν διάκρισει λογισμῶν, ἥτοι κατὰ τὴν τοῦ βελτίονος αἰρεσιν, τὸ μὲν φυῖλον ἀποτέρευεσθαι τὸ δὴ θεῖον τε καὶ οὐράνιον γέννημα, προσίσθαι δὲ μᾶλλον τὸ ἀγαθόν. Ἄλλ' ἔτερε πᾶν εἰ τις λέγοι περὶ τοῦ πυρὸς, ὅτι ἀπειθεῖ τῷ ψυχρῷ, τὸ εἶναι ψυχρὸν οὐ καταδεχόμενον, οὐχ ἀρεσιν ἐν αὐτῷ τὴν ἐκ θελημάτων σημαίνει, φύσεως δὲ μᾶλλον ἀδραιοτάτην εἰς τὸ ίδιον στάσιν οὔτε καὶ ἐπὶ Χριστοῦ. Φυσικὰ γάρ ἐν θεῷ πάντα τὰ ἀγαθά, καὶ οὐκ ἔξιθεν ἀπεισκρίνεται. Οὕτω δὲ ἡν ἐν αὐτῷ καὶ ἡ σοφία, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἡν ἡ πηγὴ κυρίως τε καὶ ίδικῶς σοφία, δι' ἣς τὰ ἐν μεθέξει σοφά κατὰ μέρος, οὐράνιά τε καὶ ἐπίγεια λογικά κτίσματα.

Απεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Ή δημήτριας διδαχὴ οὐκ ἔστιν δμήτη, ἀλλὰ τοῦ πλήρατος με. Ἀληθὲς δύντως ὑπάρχον τὸ ὑπὸ τοῦ τῶν σοφῶν ἀναγεγραμμένον εὑρίσκομεν, ὅτι· «Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην, καὶ οὖς ἀκροάσεως ἐπακροῦται τὰ πάντα.» Πρὸς δὲ γε τοὺς οἰομένους ἀνοήτως κομιδῇ, μᾶλλον δὲ ἤδη καὶ δυστεῶς, ὅτι φιλεγάμενοί τι τὸν θεῖον διαλήσονται νοῦν, ἐθεόπεστος Φαλμῳδός ποὺ φησι· «Σύνετε δῆ, ἀφρονες ἐν τῷ λαῷ, καὶ μωρὸι ποὺ φρονήσατε. Ο φυτέος; τὸ οὖς, οὐχὶ ἀκούεις;» Πῶς γάρ δὲν ὅλως ἐνέχοιτο μή οὐχὶ πάντως ἀκράσασθαι τὰ πάντα, τὸν τοῖς δι' αὐτοῦ γενομένοις καὶ τὴν διὰ τῆς ἀκοῆς αἰσθη-

A scirent manifeste. 411 Hic vero non quasi eum aliquatenus ignoren, sed quasi totum illum cognitum habeant, satentur nosse eum litteras, cum eas non didicerit. Igitur illa quaestio à Galileis obscurior, et ab iis qui eum exakte non noverant, per contemptum siebat, his verbis: « Ubi est ille? » ab iis vero, qui noverant ipsum, haec postrema. Graviores itaque poenas luent qui non ignorant, quam qui in ignoratione versantur. His enim ignorantia excusationi est, illis verb cognitio condemnationi. Ideoque melius esse quibusdam dicitur ne scire viam veritatis ». Magis enim ob scientiam punitur, cum voluntatem potius quam Deum diligimus. Jesus itaque, ut inquietabant Iudei, litteras noverat, tametsi eas non didicerat, sed B Moses, ut scriptum est », eruditus est omni Aegyptiorum sapientia, sed quasi nihil penitus nosset, quamvis inter illos sapientia praestaret, divinis sermonibus ad mellorem cognitionem instituebatur: ut imbecilla nimirum mundi sapientia proderetur per divinorum et mellorum sapientiam, secundum quam, seu per quam Christi mysteria discimus, subternam et divinam cognitionem reportantes. Christus igitur est illud in omnibus perfecte bonum, unum autem omnium, et sapientia, et scientia, cuius claritatem habet non aliunde acceptam, sed innatam atque insitam. Unde Isaías propheta de ipso ait: « Antequam sciat puer bonum aut malum, reprobat malitiam eligendo bonum ». Neme que verb sic desipiemus ut pulemus divinum illud ac celeste genitum cogitatione discernendo et eligendo id quod melius sit, malum aversari, et amplecti bonum. Sed quenadmodum si quis de igne dicat, reprobari ab eo frigus, propereat quod frigidum non admittat, non denotat in eo voluntatis electionem, sed naturae potius constantissimam suō statu firmitatem: sic etiam de Christo Naturalia enim sunt in Deo cuncta bona, nec extrinsecus inveniuntur. Hoc autem modo est in eo sapientia, immo vero ipsem fons est proprie et peculiariter sapientiae, per quam sapientiam habent participatione quadam singula, et quascunque in celo ac terra sunt rationales creature.

D VII, 16. Respondit Iesust et dixit eis: Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me.

Verum uique dictum illud sapientis reperierimus: « Spiritus Domini replevit 412 orbem, et auris auditionis audit cuncta ». Ad eos autem qui stulte admodum, immo vero impie existimant, divinitati oceum fore quod dixerint, divinus auctorit Psalmista ait: « Intelligite, insipientes in populo, et stulti, aliquando sapte. Qui plantavit autem, non audiet »? Qui enim fieri potest ut non cuncta audiat, qui rebus a se factis audiendi sensum inseruit? Ex hoc itaque rursus intellige Deum esse secundum naturam Dominum. Nec enim ignorat id

⁴⁰ II Petr. ii, 21. ⁴¹ Act. vii, 22. ⁴² Isa. vii, 16.

⁴³ Sap. i, 7. ⁴⁴ Psal. xciii, 8, 9

quod Judæi in turba clanculum immurmurabant, sed auribus pro eo ac Deum decebat quodammodo accipit, licet propter metum principum nihil libere de ipso loquerentur. Quoniam autem nonnulli eorum qui ad templum confluxerant mirabantur et apud se cogitabant, aut certe invicem insusurrabant: « Quomodo hic scit litteras, cum non didicerit? » necessario rursus seipsum æqualē esse Deo ac Patri ostendit, qui nihil plane didicit, sed omnium cognitionem habet ex natura sua, et ab alio non edoctus, propterea quod omnem intellectum excedit, et omnem scientiam creaturarum superat. Poterat igitur aliis ex rebus ostendere, et fidem certam auditoribus facere, quæcunque insunt Genitori, eadem inesse quoque sibi propter identitatem naturalem. Quod alibi quoque faciet, dum ex identitate potentie, et similis plane in omnibus operationis ad æqualem jure merito dignitatem evehitur: « Quæ enim Pater facit, inquit, hæc et Filius similiter facit ». Item: « Sicut enim Pater suscitat mortuos et vivificat, sic etiam Filius quos vult vivificat ». Sed opportunum hic erat atque consentaneum ex iis potissimum quæ decebat demonstrationem facere. De cognitione enim et eruditione qua sine litteris prædictus erat Christus loquebantur, qui animo illa versabant. Oportebat ergo id ostendere sibi inesse, non secus ac Patri. Quænam igitur hujus demonstrationis ratio? Ex eo quod eadem cum illo prædictus est sapientia, quamvis si recte ac vere philosophemur, ipse sit Sapientia, et ex Deo Patre, cui cum sit etiam per omnia similis, eadem cum illo docere se ait, modo neutique a Patre diverso. Aut enim ex eo quod perfectissima ratione doctrina sua similis est doctrina Patris, hanc illius esse dicit, aut ex eo quod ipse est sapientia Patris ⁷¹ per quam cuncta loquitur **413** ac sancit, ipsius quoque doctrinam esse ait: simulque aliud quiddam ad eorum qui erudiuntur salutem non parum utile instituit. Quia enim hominem cum viderent propter terrena carnem ejus, sermonem tanquam a Deo non excipiebant, et verisimili proinde quadam incredulitate laborare videbantur, utiliter Deo ac Patri doctrinam tribuit, simul et rem veram exponens, et eos qui divinis decretis resistebant, ne Dei hostes viderentur, dictis parere persuadens. Sciendum vero quod, cum rursus se missum ait, non minorem se dignitate Patris ostendit: non enim putandum est servilem banc esse missionem, licet forma servi induitus ⁷² hæc de se inculpate pronuntiet. Missus est autem eo modo quo verbum ex mente, et splendor ex sole. Hæc enim ex iis in quibus sunt aliquo modo promicant, propterea quod foras erumpere videntur, verum iis a quibus sunt, natura sua insunt et indivulse. Nec enim ex eo quod verbum ex mente prodiiit, et splendor ex sole, idcirco putandum est illis mentem et solem esse destituta, sed potius

A σιν ἐμφυτεύσαντα; Βλέπε τοιγαροῦν καν τούτῳ πάλιν Θεὸν δητα κατὰ φύσιν τὸν Κύριον. Τὸ γάρ αὐτὸν δηλωτὴ λάθρα διαψιθυρισθὲν παρὰ τῶν ἰουδαίων ὅντες ἀγνοεῖ· δέχεται δὲ ωσπερ ἐν ᾧσι θεοπεπτῶ, καὶ διὰ τὸν φόδον τῶν ἡγουμένων μηδὲν ἐν παρθεσίᾳ λαλῶσι περὶ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἀπαξ τεθυμάχασι τινες τῶν συνδεραμηκότων ἐν τῷ ιερῷ, καὶ διελογίζοντο, κατὰ τὸ εἰνός, ἢ καὶ ἀλλήλοις προελάσουν ἡρέμα· « Πώς οὖτος γράμματα οὐδὲ μημαθήκως; ἀναγκαῖος δῆ πάλιν ίσον ἔστων ἀναδεκτοῦς τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, τῷ μαθόντι, μὲν τὸ παράπαν οὐδὲν, ἔχοντι δὲ τῶν δλων τὴν γνῶσιν φυσικῶς τε καὶ διδάχτως, διὰ τὸ παντὸς ὑπερκείσθαι νοῦ, καὶ πᾶσαν τὴν ἐν τοῖς οὖσιν ὑπεραντίτασθαι φρήσιν. Ἡν μὲν οὖν καὶ ἐξ ἑτέρων τοῦτο δεικνύειν πραγμάτων, καὶ πληροφορεῖν τοὺς ἀκρωμάνους, ὃς δοσα ἔνεστι τῷ γεγεννηκότι, ταῦτα καὶ αὐτῷ προσόντα φαίνεται, διὰ ταυτότητα φυσικήν. Οὔτε ἐποιεῖ καὶ ἐν ἑτέροις ἀπὸ τοῦ δύνασθαι ταῦτα [αἱ ταῦτα], καὶ ἀπαράλλακτον ἔχειν τὴν ἐφ' ἀπασιν ἀνέργειαν πρὸς τὸ ίσον εἰκότως ἀναβαίνων ἀξιωματικά· « Αὐτὸς δὲ τὸν διαθέτει τοις φησι, ταῦτα καὶ διὰ Γίδης δρόμου ποιεῖ. » Καὶ πάλιν· « Ήσπερ γάρ δὲ Πατήρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς, καὶ ζωοποιεῖ, οὗτος καὶ διὰ Γίδης, οὓς θελει ζωοποιεῖ. » Α' ἄλλη δην πάς ἐν τούτοις ἐπικαρπατότον τε καὶ πρεπαρέστερον, ἐξ ὧν δεῖ μάλιστα ποιεῖσθαι τὴν ἀπόδειξιν. Συνέσσεως γάρ περι καὶ φιλομαθείας τῆς δίχα γραμμάτων δὲ λόγος ἦν τοῖς ἔκεινα διενθυμουμένοις. Ἐστιν τοιγαροῦν τοῦτο δεικνύειν ἐνυπάρχον ἔχρην, καθάπερ ἀμέλει, καὶ τῷ Πατρὶ. Τις οὖν δὲ τῆς ἀπόδειξεως τρόπος; Ἀπὸ τοῦ τὴν ίσον ἔχειν καὶ σφίλαν, εἰ καὶ διὰ μάλιστα κατὰ τὸν ἀληθῆ τε καὶ σύγρονα λογισμὸν, αὐτός ἔστιν τῇ Σοφίᾳ, καὶ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς, φῶς καὶ κατὰ πάντα προστοικά ταῦτα διδάσκειν ἔκεινον φησι, καὶ οὐδένα τρόπον διξηλαγμάνως. Ἡ γάρ διὰ τὸν ἔξυμοιοσθαι τῇ τοῦ Πατρὸς διδαχῇ, τὴν ἔαυτον ταῦτην εἶναι τὴν ἔκεινον φησιν, ἢ διὰ τὸ αὐτὸν εἶναι τὴν σφίλαν τοῦ Πατρὸς, δι' ἣς τὰ πάντα λαλεῖ, καὶ νομοθετεῖ, αὐτοῦ καὶ τὴν διδαχὴν εἶναι φησιν· διό δέ τι πρὸς τούτο, καὶ ἑτερον οἰκονομεῖ, πρὸς δὲ τὴν τῶν παιδευομένων σωτηρίαν οὐ μετρίως λυστεῖσιν. Ἐπειδὴ γάρ ἀνθρώπων δρῶντες διὰ τὴν ἀπὸ τῆς σάρκα οὐκ ἔδεχοντα τὸν λόγον, οὓς παρὰ Θεοῦ, πάντη δέ τινα διὰ τοῦτο νοσεῖν ἔδοκουν τὴν ἀπειθειαν, ἀνατιθῆσι χρησίμως τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὴν διδασκαλίαν, δροῦντα πρᾶγμα λέγων ἀληθὲς, καὶ φύσι τοῦ θεομάχους εἶναι: δοκεῖν ἀντιτείνοντας ἐτι τοῖς ἔνων δρισμοῖς, καταδέχεσθαι πειθῶν τὰ λεγόμενα. Ιστόν δέ διτι: διὰ τοῦ πάλιν ἀπεστάλθαι λέγειν, οὐκ ἐν διετέροις τῆς τοῦ Πατρὸς ἀξίας ἔαυτον δητανένει· οὐ γάρ δουλοπρεπῆ νοητέον τὴν ἀποστολὴν εἰ καὶ διὰ μάλιστα τὴν τοῦ δούλου μορφὴν ἡμιφιετένος, ἀνεγκλήτως δια λέγοι καὶ ταῦτα περὶ αὐτοῦ. Ἀπεστάλη δὲ οὐτως ὡς λόγος ἐκ νοῦ, ὡς ἀπαύγασμα τὸ τίλιακὸν ἐξ αὐτοῦ. Ταῦτα γάρ πάς ἔστι τῶν ἐν οἷς εἰσιν ἐκφαντικά, διὰ τοῦ προκύπτειν ἐπὶ τὸ ίσω

⁷¹ Joan. vii, 15. ⁷² Joan. v, 19. ⁷³ Ibid. 21.⁷⁴ 1 Cor. i, 24. ⁷⁵ Philipp. ii, 7.

δοκεῖν, πλὴν τοῖς ἀφ' αὐτῶν εἰσιν ἐνυπάρχοντα φυσικῶς καὶ ἀδιαστάτως. Οὐ γάρ ἐπειδὴ περ ἐξεδόθη λόγος ἐκ νοῦ, καὶ ἀπαύγασμα τυχὸν ἐξ ἡλίου, διὰ τούτο χρή πάντως οἰσθαι τῶν ἐκβεβήκοτων ὑπάρχειν ἔρημα τὰ γεννήσαντα, μᾶλλον δὲ κάκείνα ἐν τούτοις, καὶ ταῦτα δὲ ἐν ἐκείνοις ἐνυπάρχοντα πάλιν ὄφεμέθα. Ἀλογος γάρ οὐκ ἔσται ποτὲ νοῦς, ἀλλ' οὐδὲ λόγος οὐκ ἔχων τὸν ἀντῷ μορφωθέντα νοῦν. Ἀναλόγως δὲ τούτῳ ἐκληψύμεθα

Ἐάν τις τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῇ, γνώσεται περὶ τῆς διδαχῆς, πότερον ἐκ τοῦ Θεοῦ ἔστιν, η̄ ἦρώς ἀπ' ἐμαυτοῦ λαλῶ.

Ἄλητήτως μὲν ἔστι, καὶ παντὸς ἐνδοιασμοῦ δίχα, τοὺς τῆς ἀληθείας παραδέξασθαι λόγους, καὶ τὸ δικαῖον εἰρημένον, μὴ ἐτέρως ἔχειν δύνασθαι πιστεύειν, η̄ ὥσπερ δὲ εἶναι διωρίσατο. Πλὴν οὐκ ἀναπόδεικτον ἐξ διὰ τοὺς ἀπειθοῦντας τὸ λεγόμενον, ἐναργεστάτην δὲ αὐτῷ καὶ σαφῆ λίαν ἐπάγει τὴν λύσιν, τέχνην πολλῆς κεράστας τῷ λόγῳ τὸ σχῆμα. Καὶ τις η̄ τέχνη, τις δὲ τῆς οἰκονομίας ὁ λόγος, ἐροῦμεν πάλιν. Ἔζησον αὐτὸν ἀποκτείναι δὲ τὸν παράλυτον, τὸν ἐν τῷ Σαββάτῳ θεραπευθέντα φημί. Ὁμοῦ τοιγαροῦν τὸρέμα καὶ ὑποπλήττει διανοούμενον. ήδη κατ' αὐτοῦ τὸ δεινόν, καὶ τὴν ἐκ' αὐτῷ μιαφονίαν ὀδινούντας διελέγχει σαφῶς, ὡς ἐπιθυμεῖν ἐλομένους πληροῦσθαι τὸ αὐτοῖς μᾶλλον η̄ τὸ τῷ νομοθέτῃ δοκοῦν. Εἰσεσθε γάρ τότε δὴ μᾶλιστα, φησὶ, τὴν παρ' ἐμοῦ διδαχήν, διτὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός ἔστιν, ἐπὶ τὸν βούλοισθε τοῖς ἐκείνου μᾶλλον. ήπερ τοῖς οἰκείοις ἀκολουθήσαι θελήμασι. Θέλημα δὲ τοῦ νομοθέτου καὶ Θεοῦ, τὸ μιαφονίας ἐξίστασθαι παντελῶς. Τότε γάρ, τότε, φησὶν, οὐκ ἀδίκω μίσσει προκαταλημμένοι, οὐδὲ τρόπῳ θηριοπρεπεῖ πρὸς οὐκ εὐκαίρους δργάς ἐξαδούμενοι,. διαγνώσθε σαφῶς, πότερον ἐκ Θεοῦ ἔστιν οὐ τῆς ἡμῆς διδαχῆς λόγος, η̄ ἀπ' ἐμαυτοῦ λαλῶ. Οὐκοῦν τῷ χρησίμῳ συναναπλήξας τὸν Ἐλεγχον, καταιτιάται δικαίως, ὡς οὐκ εὐλόγιος ἐπισκήπτοντας, οἰστερὸν δὲ φαίη διδάσκων, συνεδοκοῦντος αὐτῷ καὶ συνεθέλοντος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, η̄ καὶ διπερ ἔστιν ἀληθὲς, συνδιάσκοντός τε καὶ συνεχηγούμενον. Τίθησι δὲ τὸ ἀπ' ἐμαυτοῦ, ἀντὶ τοῦ ἰδιαζόντως, καὶ ἀποκεκομμένως κατὰ τὸ παντελὲς τοῦ κατὰ τὴν συνεθέλησιν καὶ ταυτούντιαν τοῦ Πατρός. Καὶ οὐ δὴ ποյὶ τις οἰήσεται, τὰ εἰκότα φρονῶν, τῶν οἰκείων φημάτων αὐτὸν ὡς κιθηδήλων κατηγορεῖν, ἀλλ' ὡς ἐτέρως οὐκ δὲ ἐπομένων τώποτε, εἰ μὴ κατὰ θέλησιν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός τὰ τοιαῦτα φησί. Λαλεῖ γάρ ὡς διὰ λόγου καὶ σφρίας τοῦ ἴδιου γεννηματος· λαλεῖ δὲ πάντως οὐκ ἀποδόντως ἔστιν· πῶς γάρ ἐνδέχεται;

Οὐ ἀφ' ἔστιν τοῦ λαλῶ, τὴν δόξαν τὴν ιδιαίτητα.

Σημεῖον τοῦτο τίθησιν ἐναργές τοῦ μὴ πάντως ἔστιν τὴν ἐκ τοῦ διδάσκειν πράγματεύσθαι δόξαν, τὸ μὴ ξένοις τιστὶ καὶ ἀλλοτρίοις τῶν νόμου προσχρῆσθαι λόγοις· τοῦτο γάρ ἦν τὸ λαλεῖν ἀφ' ἔστιν, καταπείθεσθαι δὲ μᾶλλον τοῖς ἡδη προτεθεσπισμένοις συμβουλεύειν αὐτοῖς, μόνην τοῦ γράμματος τὴν ἀνωφελή καὶ παχεῖαν ἀφιστῶντα σκιάν, μετασκευάζοντά

A illa in his, et hæc in illis esse vicissim compēremus. Nec enim sine verbo mens unquam esse poterit, sed neque verbum mentem in seipso formatam non habens. Quod de altero simili quoque ratione intelligendum est..

VII, 17. *Si quis voluntatem ejus fecerit, cognoscet de doctrina, utrum ex Deo sit, an ego a me ipso loquar.*

B Citra disquisitionem quidem et dubitationem omnem suscipienda erat doctrina veritatis, credendumque quod semel dictum erat aliter se habere non posse quam quo modo ab eo definitum esset. Verumtamen propter incredulos dictum probatione carere non sinit, sed clarissimam ei et manifestissimam rationem subjungit, orationis genus multo artificio temperans. Quænam autem ars illa sit, et quæ dispositionis ratio, rursum dicemus. Quærebant eum interiscere, propter paralyticum nimirum in Sabbato curatum. Sensim itaque partim eos deterret malum sibi jam parantes, partim eadem sibi machinari manifeste arguit, ipsosque adeo suæ cupiditati potius quam Dei voluntati parere. Tunc enim potissimum agnoscatis, inquit, doctrinam 414 meam Dei ac Patris doctrinam esse, cum illius potius quam vestram voluntatem sequemini. Est autem legislatoris ac Dei voluntas, a cæde prorsus abstinevere. Tunc enim, inquit, tunc non injusto præoccupati odio, neque moribus efferatis in iras intempestivas adacti,clare agnoscatis utrum ex Deo doctrina mea sit, an ego a meipso loquar. Igitur utili miscens reprehensionem, jure increpat eos quod suam doctrinam temere accusent, quam Deus ac Pater comprobet, simulque doceat ac exponat. A meipso vero dicit, pro eo quod est peculiariter et proprie secundum perfectissimam conformitatem et identitatem voluntatis Patris. Neque vero sanæ mentis quispiam putaverit sua ipsum verba ut adulterina arguere, sed quod non aliter quam per voluntatem Patris eventura sint, hæc ab eo dici. Loquitur enim per suum genimen, ut per verbum et sapientiam. Neque vero sibi ipsi dissentanea loquitur: qui enim fieri potest?

C VIII, 18. *Qui a semetipso loquitur, gloriam quaerit.*

Ostendit se gloriam non auctupari, docendo quod peregrinis quibusdam et a lege alienis sermonibus non utatur: hoc enim esset loqui a semetipso; sed eos horretur potius veteribus prædictionibus parere, crassam duntaxat et inutilem litteræ umbram reponens, et ad spiritalem contemplationem transferens ea quæ in typis adhuc latentes: quod quidem

in Evangelio secundum Mattheum dicit : « Non rursum solvere legem, sed adimplere »¹⁰. Rursus hic oblique significat conversationem evangelicam litteram ad veritatem continere duntaxat transformationem, et qui Mosaicum typum ad id quod convenit transstulerit, spiritalis in se cultus cognitionem habere. Loquitur ergo, neque id a semetipso Christus : hoc est, nihil alienum ab iis quae praesumptiata sunt. Non enim Mosen repudiat, nec legalem doctrinam repudiare docet, sed in typo delineatis colorem veluti quemdam illustriorem inducere veritatem. Apposite vero **415** Iudeorum captans benevolentiam, Deo ac Patri honorem et gloriam tribuit. Cum enim Iudei Verbum quod ex Deo ac Patre affligit nescientes, a solo Patre datam esse legem putarent, jure merito ipsum et glorificari servata lege asserebat, et contrarium evenire, nisi ut pater est servaretur. Sed licet gloriae Patris particeps sit Filius, et per ipsum ad Mosen Deus ac Pater locutus sit, illorum tamen opinioni certo consilio annuit. Quod autem a semetipso nihil loquatur quod legi non consentiat, fatetur utique ne aedificandæ gloriae non studere, sed ei quæ legislatori debetur. Observandum præterea oblique rursum et occulte Iudeos ab ipso reprehendi, qui in ea incident quæ ipsi imperite carpunt, et sibi potius quam universi Domino Deo gloriam vindicare soleant : quo pacto, dicam. Relictis quippe legis præceptis, suam quisque cupiditatem sequeratur, docentes, ut scriptum est, « doctrinam mandata hominum »¹¹. Idecirco illos rursum Christus iniquæ agoræ et adversus legislatorem ipsum peccare scite arguit, ex eo quod nequaquam illius præscriptio vivere, sed sua doctrina parere potius auditores adigerent. Quocirca licet indefinite adhuc et absolute Christus dicit : « Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam querit »¹², Pharisæorum arrogantis morbum retegit, ut qui dum quia loqui potius student, legislatoris gloriae suscipiantur, et in scipeos ea transferant quæ Deo debentur, eique proinde necem temere machinentur. Eam ob rem enim illos potissimum legem violare arguit, inde occasione sermonis singulari consilio arrepta, quod servandæ legi studeat, atque ita Deum ac Patrem honoret.

¶ **VII. 18.** Qui autem querit gloriam ejus, inquit, qui misit eum, hic verax est et injustitia in illo non est.

Quod nempe is qui quod suum est querit potius quam quod Dei verax non sit, sed valde injustus; non est enim verax, quippe qui legem calumnietur, et suum ei judicium ac voluntatem interponat: *injustissimus vero, qui legislatoris justum*

A te πιθανός εἰς πνευματικήν θεωρίαν τὰ ἐν τοῖς ξενισταῖς λανθάνοντα· ὅπερ οὖν καὶ ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ φησίν· « Οὐκ ἡλθον καταλύσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρώσαι». Τούτο πάλιν ἐνθάδε πλαγίας ὑποδῆλος· μόνην ἔχει τοῦ γράμματος μεταμόρφωσιν εἰς ἀλήθειαν, ἡ εὐαγγελικὴ πολιτεία, καὶ Μωσαῖκη τις μετασκευάσας τύπον ἐπὶ τῷ πρετωνέστερον, ἔχει τῆς ἐν πνεύματι λατρείας τὴν εἰδῆσιν. Δαλεὶ τοιχού, καὶ οὐχ ἀφ' ἑαυτοῦ Χριστὸς· τοῦτο ἔστι, ἔνονος οὐδὲν τῶν ἡδη προδιηγγελμένων. Οὐ γάρ ἀποκρύπτεται Μωσέα, οὐδὲ τὴν ἐν νόμῳ παρατείσθαι διάσκεψιν, ἀλλὰ τοῖς ἐν τῷ πάρα σκιαγραφυμένοις, καθάπερ τι χρῶμα περιφανέστερον ἐπαλίσειν τὴν ἀλήθειαν. Εδμεταχειρίστως δὲ σφόδρα τὰς τῶν Ιουδαίων εὑνοίας ἐξωνύμενος, ἀνατίθησι τῷ θεῷ Καὶ Πατέρι τιμὴν τε καὶ δόξαν. Ἐπειδὴ γάρ οὐκ εἶθες Ιουδαῖοι τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς πεφήνατο Λόγον, παρὰ μόνου τοῦ Πατρὸς φύντο δεδοκθαί τὸν νόμον, εἰκότως αὐτὸν καὶ δοξάζεσθαι μὲν σωζομένου τοῦ νόμου, διεπυρίζετο, καὶ τὸ ἐναντίον ὑπομένειν, εἰ μὴ φυλάττοιτο κατὰ λόγον. Ἄλλ’ εἰ καὶ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς κονιανὸς ἔστιν ὁ Ιηδός, καὶ δι’ αὐτοῦ πρὸς Μωσέα λελάτηκεν ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ, δύως τελεῖκαν ὑπονοίαις οἰκονομικῶς συναίνειν. Έν δὲ τῷ μηδὲν ἀφ’ ἑαυτοῦ λαλεῖν, διὰ τῷ νόμῳ δοκίμην, εἰ πάντως τὴν οἰκείαν ἐπείγεσθαι: δόξαν οἰκοδομεῖ δημολογεῖ, ἀλλὰ τὴν τῷ νομοθέτῃ χρεωστουμένην. Πρὸς δὲ γε τούτῳ, κακέντον θεωρητέον πλαγίας γάρ ἔτι, καὶ ἐπεσκιασμένων ὑποπλήττει τὸν Ιουδαίον, περιπίπτοντας μὲν οἵς ἐγκαλοῦστιν ἀμαθῶς, ταυτὸς δὲ μᾶλλον, ἢ περ τῷ πάντων Δεσπότη θεῷ τὴν δόξαν ἀρπάζειν κατειθισμένους, καὶ δύως, ἐρῶ. Ἀπολινωτες γάρ τῶν τοῦ νόμου διαταγμάτων, ἐπὶ τῷ δοκοῦν ἔκαστοι κατεφέροντο, διδάσκοντες, καθὰ γέγραπται, « διδασκαλίαν ἐντάλματα ἀνθρώπων ». Έπι τούτῳ πάλιν εὐφυῶς παρανομοῦντας ἐλέγχει Χριστός, καὶ εἰς αὐτὸν πλημμελοῦντας τὸν νομοθέτην, δι’ ὃν οὐ τοῖς ἐκείνου διατέθην δρισμοῖς, προχείσθαι δὲ μᾶλλον ταῖς παρ’ αὐτὸν διδασκαλίαις τὰς ἀκροωμένους ἀνέπειθον. Οὐδοῦν, κανὸν ἀδιορίστως ἔτι, καὶ ἀπολελυμένως λέγηγε Χριστὸς, « Ό αφ’ ἑαυτοῦ λαλῶν, τὴν δόξαν τὴν ιδεῖν ζητεῖ », τῆς τῶν Φαρισαίων ἀπονοίας ἐλέγχει τὴν νόσον, ὡς διὰ τοῦ μᾶλλον τὰ οἰκεῖα βουλεύσθαι λαλεῖν τὴν τοῦ νομοθέτου κλέπτοντας δόξαν.

Καὶ περιπλανῶντας εἰς ἑαυτοὺς τὰ τῷ θεῷ χρεωστοῦντας δόξαν, φησίν, τὴν δόξαν τοῦ σωμάτος αὐτὸν, οὗτος ἀληθής ἔστι, καὶ ἀδικία ἐτίθεται τὸν δόκιμον.

Ως τοῦ μὴ ζητοῦντος τὸ τοῦ θεοῦ μᾶλλον, ἀλλὰ τὸ οἰκεῖον, οὗτος δύντος ἀληθοῦς, ἀλλὰ καὶ λιαν ἀδικωτάτου· οὐκ ἔστι μὲν γάρ ἀληθής ὡς συκοφαντῶν τὸν νόμον, καὶ τὸ οἰκεῖον θέλημα παρεισφέρων αὐτῷ δικιώτατος δέ· « τὸ τοῦ νομοθέτου δίκαιον κρίμα

¹⁰ Matth. v. 17. ¹¹ Ier. xxix, 13; Matth. xv, 9.

¹² Ioan. viii, 19.

παρωσάμενος, καὶ ἀν δικεῖνος τῶν δεσποτικῶν τὰ **A** judicium repudiat et suum longe **416** præstare εἰκαίας τίθεις δίκαιος οὖν ἄρα καὶ ἀληθῆς ὁ Χριστός, statuit : justus igitur et verax est Christus, qui οὐδενὶ τῶν εἰρημάνων ὑποπέπτων ἐγκλήματα.

Οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὅμιλον τὸν νόμον; καὶ οὐδεὶς ἔξι ὅμιλον ποιεῖ τὸν νόμον. Τί με ἤγειτε ἀποκτεῖναι;

Διὰ τολλῶν εὐρημάτων ἐφ' ἓν συντρέχει σκοπὸν τοῦ Σωτῆρος ὁ λόγος. Πλαγίως μὲν γάρ ἐν τοῖς προλαβούσιν ὁ πελέγχεις τοὺς Φαρισαίους, ὡς προσῆκεν, οἰστεμένους, οὐχὶ τοῖς θεούς διατεταγμένοις καταπειθεσθαι δέν, ἀλλὰ γνώμας εἰστηγεῖσθαι τὰς ἑαυτῶν, θηρδούσαις δὲ μᾶλλον ἐπείγεσθαι τὴν παρὰ τῶν ὑπερκόνων τιμὴν, καὶ οὐ τῷ πάντων ἀντιτίθενταις θεοπότη, ἀλλ' εἰς τὸ σφῶν αὐτῶν περιέλκοντας πρόσωπον, ὡς ἐντεῦθεν ἥδη, καὶ παρανομεῖν ἀποτολμᾶν εὐπετέστερον, ἐπέρφ πάλιν καὶ δριμυτάτῳ χρησάμενος τρόπῳ, τυμνόν αὐτοὺς ἥδη καὶ ἀκατακλυπτούς ἔχαρτούς τὸν θελεγχον. Έπὶ γάρ τῇ τοῦ Σαββάτου λύσει κρινόμενος, καὶ παρανομίαν ἀπεικωτάτην ὑπομένων ἐπ' αὐτῷ τὴν γραφήν, οὐ καθ' ἓν λοιπὸν πληγμελούντας εἰς τὸν νόμον, ἀλλ' ὅτι ἥδη σύμπαν τὸ τῶν Τούδαλων θύνος παρ' οὐδὲν ἔτι πεποίηται τὸ Μωσέως διττεγχε. Λέγετε γάρ μοι, φησὶν, οἱ τὸν διεξεν ἐν Σαββάτῳ προθυμούμενον κατακρίνοντες, οἱ βίδελυρωτάτην τὴν ἐπὶ τοῖς εὗ ποιοῦσιν δριζόντες φῆφον, καὶ τῶν οἰκτιρμῶν ἀνέδην καταδικάσσοντες, ἀρ' οὐχὶ διὰ Μωσέως ὑμῖν, διὰ τοῦ θαυμάζεταις, τὸ ἐπὶ τῷ χρῆναι μιαυφονεῖν δέδοται πρόσταγμα; Οὐκ ἡκούσατε λέγοντος, « Ἀθώων καὶ δίκαιων οὐδὲ ἀποκτενεῖς »; Τί τοιγαροῦν, καὶ τὸν ἑαυτῶν λυπεῖτε Μωσέα, προχειρῶς οὕτω τὸν δρισθέντα δι' αὐτοῦ παραβαίνοντες νόμον; « Ελεγχος δὲ τούτου καὶ ἀποδείξις ἐναργής, τὸ τὸν μηδὲν ἡμαρτηκότα διώκειν ἔμετ, καὶ ἀναιρέναι ἀδίκως ἐπείγεσθαι τὸν οὐδαμόθεν, διε πρέποι τοῦτο παθεῖν, αὐτῷ κατηγορεῖσθαι δυνάμενον. Οὐκοῦν ἐν ᾧθει πολλῷ τοῦ Σωτῆρος ὁ λόγος, καὶ πληκτικώτατα μὲν ἐν τούτοις ταῖς τῶν Τούδαλων ἀπονοταῖς ἐπιπηδεῖ, κατοισθαίνοντας δὲ ὡσπερ ἀχαλίνοις δρμαῖς διπλὶ τὸ καταδικάζειν αὐτοῦ διὰ τὴν τοῦ Σαββάτου παράβασιν, παρανομούντας ἐπιδεικνύει, καὶ μιαυφονεῖν ἐλομένους, διὰ τε τοῦτο καὶ μόνον, εἰς ἀμαρτιῶν τὴν ἀπασῶν καταπίπτειν χείρονα. Μόνον δὲ οὐχὶ καὶ βοφ· Πικρῷ καὶ ἀνουθετήτῳ περιπεσόντα νόσῳ, καὶ ἀφροτῷ λοιπὸν ἀρρώστιον δαπανώμενον τεθεράπευκα τὸν παράλυτον, ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτου · ἀλλ' εὐ ποιήσας, ὡς ἐφ' ἀπασι τοῖς αἰσχίσταις ἀλούς κατακρίνομαι, καὶ φόνον διὰ τοῦτο τῆς ἐμῆς καθορίζετε κεφαλής. Ποίος οὖν ἄρα, φησὶ, τιμωρίας ὑμῖν εὐριθήσεται τρόπος τῶν τολμημάτων ἐπάξιος; Ιδού γάρ παραβαίνεται μὲν καὶ αὐτοὶ τὸν νόμον · δὲ τῆς παραβάσεως λόγος, οὐ τοῖς ἐμοὶς ἐγκλήμασι παραπλήσιος. Οὐδὲ γάρ εὖ ποιοῦντες, νωπερ κάγω, τούτῳ δράψιν ἀναπειθεσθαι, ἀλλ' εἰς φόνον δράψτες, τὸν ἀκάστης πληγμελεῖας χείρονα. Πού τοιγαροῦν ἐν τούτοις ὑμῖν ὁ Μωσῆς, δι' δὲ ἐγώ, καίτοι δικαιώσων, κρένομαι; Οὐκ αὐτὸς διμέν τὸν ἐπὶ τούτῳ νόμον ὠρίσατο; μή ἄρα δὴ πάλιν ὡς ἐμοὶ πατήσαντες λάγην, παρ αὐδὲν ποιεῖσθε τὴν παράβασιν φονῶντες ἀδίκων; Τοιαύτα

B Salvatoris. Supra enim reprehensis, ut decebat, oblique Phariseis, qui putabant nequaquam obedendum esse divinis mandatis, sed sua placita obtrudenda, honoremque venandum a subditis, eum sibi arrogantes, non autem universi Domino tribuentes, adeo ut jam inde quoque ad legem violandum audaciores essent, alia rursus eaque gravissima ratione usus, nudam et apertam demum increpationem stravit. Damnatus enim Sabbati violati, et per summam iniquitatem ejusce rei accusatus, non jam unum aut alterum in legem pccare, sed universam demum Judæorum gentem Musica præcepta nihil facere ostendit. Agedum enim, inquit, dicate, quæso, qui damnatis eum qui misericordiam exercere vult in Sabbato, qui nefariam in benefacientes fertis sententiam, et misericordes impudenter condemnatis: numquid per Mosen quem perpetuo suspicitiis, vobis datum est hominis necandi mandatum? Non auditis dicentem: « Innocenter et justum non occides »? Cur ergo vestrum quoque Mosen offenditis, qui tam tenore latam ab eo legem violatis? Hujus autem rei argumentum et evidens iudicium est, quod me insoltem persecutim, et injuste necare quæritis immertem. Itaque multo affectu plenus est Salvatoris sermo, et Judæorum recordia acriter hic insultat, et violare legem ostendit, dum effrenato quasi quodam impetu eum violati Sabbati accusant, et cædem machinantur, atque ob id unum in gravissimum omnium peccatum incidere. Sed et illud propemodum elata voce ait: Ego paralyticum qui gravi et intolerabili morbo tenebatur sanavi in die Sabbati, sed ob bonum factum quas ob turpissimum **417** scelus condemnor, cædemque eam ob rem ia meum caput molimini. Quis ergo supplicii modus audacia vestra dignus reperietur? Ecce enim legem ipsi quoque transgredimini: transgressionis autem vestrae ratio similis non est ei quod mihi imponitis. Non enim bene faciendo, sicut ego, ad id faciendum impelliunt, sed cædes vobis proposita est, quovis peccata deterior. Ubi nam ergo hic vobis Moses proprius quem ego, licet eum observem, judicor? Nonne ipse vobis ea de re legem statuit? Nonne sicuti doctrinam meam calcatis, ita quoque legem violare pro nihilo ducitis, dum cædem injuste molimini? Talia igitur ad impios Phariseos Jure Christus dicere poterat. A sua vero persona legem impressoriarem removet, licet ipse legislator sit, solique Patri eam tri-

¹⁰ Εκοδ. xxiii, 7.

buit, hoc pacto Judæos impudentes reprimens, apud quos illa major ipso putabatur. Etenim, ut saepe diximus, nondum Deum natura illum esse agnoscebant, sed neque dispensationis cum carne altum sciebant mysterium, sed Mosis gloriam potius mirabantur.

ὑπεληπτο. Καὶ γὰρ, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, οὕτω κατὰ φύσιν δυνατὸν θεὸν ἀπεγίνωσκον., ἀλλ' οὐδὲ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας ἔδεσάν πο τὸ βαθὺ μυστήριον, τὴν Μωϋσέας δὲ μᾶλλου θεαύματον δόξαν.

VII, 20. Respondit turba, et dixit: *Dæmonium habes: quis te querit interficere?* Respondit Jesus, et dixit eis.

Argui se sentiunt, et acribus verbis petiti ad negandum se conferunt, cædis perpetrandæ consilium a se proprie non removentes, sed summo studio caventes ne legem violare videantur; sola quippe existimatione Pharisæorum gloria constat: idzoque sepulchra dealbata Christus eos appellabat ⁴⁰, foris quidem speciosa opinione scientiæ redimitos, intus vero plenos cadaverum impuritate. Arbitror vero hæc illos quoque dicere, ut sublato metu securitatem ei injicerent, non quod eum revera tutum ab omni periculo facerent, sed ut in damnosam loquendi libertatem pertraberent, et quod existimarent se ei persuasuros ne latebras quæreret. Tunc enim, ut suspicabantur, non erat difficile ei insidiari. Stulto enim putabant eum, quem ignari persecabantur, suæ perversitati cessurum, etiam invitum, nec dissimilem fore ceteris hominibus, quibus intimæ cordis cogitationes patere ⁴¹⁸ nequeunt. Fructus itaque perversitatis est negatio, et impietas in Christum ratio altera. Unde enim sermonem ejus ut minime verum repudiare conantur, inde eum ut mendacem condemnant, addentes iniquitatem suæ iniquitatí, ut scriptum est ⁴¹.

VII, 21. *Unum opus feci, et omnes miramini.*

Legemus quidem locum quasi per interrogationem cum subdistinctione. Porro in his verbis sapientissimam dispositionem et artificium esse noui ignorabimus. Observa enim quo pacto benignitatem qua usus est erga paralyticum exponens, non temere dicat: Ego sanavi hominem in Sabbatho, ac proinde miramini: sed submisse potius ac modeste admodum: « Unum opus feci, » inquit, intempestivam multitudinis iranu demulcens. Nec enim improbabile erat eos, cum ægre ferrent Sabbathum esse violatum, lapidibus Jesum petiuros. Insanum quippe, ex Græcorum poetarum sententia, et in iram præceps semper est vulgus, et summo impetu quo animus jubet rapitur, effrenique audacia facile effleratur, et ad sæva quæque audenda vehementius ruit. Fastu itaque omni, ut auditoribus prosit, repudiato, mitissimis verbis utitur, et modeste admodum ait: « Unum opus feci, et omnes miramini. » Ob id unum, inquit, licet ad jacentis salutem ac

Α μεν οὖν πρὸς τοὺς ἀνοσίους Φαρισαῖους εἰκότως ἀν λέγοι Χριστός. Ἀφίστησι δὲ πρὸς τὸ παρὸν τοῦ οἰ κείου προσώπου τὸν νόμον, καίτοι νομοθέτης ὑπάρχον αὐτὸς, μόνῳ δὲ ὥσπερ αὐτὸν ἀνατίθησι τῷ Πατρὶ, δι' ἐκείνου δὴ μάλιστα δυσωπῶν ἀναισχυντοῦντας τοὺς Ἰουδαίους, δι' εἶναι καὶ μεζῶν αὐτοῦ παρ' ἐκείνοις.

Ἄπεκριθό δ ὅχλος, καὶ εἰκε· Δαιμονιος ἔχεις· τίς σε ἄντει ἀποκτείναι; Ἀπεκριθό δ Ἰησοῦς, καὶ εἰκε αὐτοῖς.

Αἰσθάνονται. τῶν ἐγκλημάτων, καὶ πικραῖς ἥπῃ τοῖς ἀντεῦθεν βαλλόμενοι λόγοις, χωροῦσι πρὸς ἄρ νησιν, οὐκ αὐτὸν κυρίως τὸ μιαιφονεῖν παραίτουμενοι, μόνον δὲ τὸ δοκεῖν παραλύειν τὸν νόμον περισπουά στως ἀποκρουόμενοι· ἐν μόνῃ γὰρ οἵσει τὸν Φαρι σαίων τὸ καύχημα· διὸ δὴ καὶ τάφους αὐτοὺς κεκ νιμένους ἀπεκάλει Χριστός. Ἑξαθεν μὲν περικε μένους τῆς ἐκ τεχνῶν ἐπινοίας τὴν ὥραιότητα, γέ μοντας δὲ τὸ εἰσω τῆς νεκρῶν ἀκαθαρσίας. Οἷμα δὲ οἵτι καὶ τὸν ἐπειτῷ πρασδοκήσαι τι παθεῖν ἀφιεώντες φόβον τὰ τοιαῦτα φασιν, οὐ τὸ θαραστὸν ἀληθῶς ὡς οὐ πεισονται διδόντες αὐτῷ, ἀλλ' εἰς ἀπικινδυνοτέλεοντες παρῆργαν, καὶ τὸ μὴ ἐπείγεσθαι διαλε θάντες αὐτοὺς ἀναπτεθεῖν οἴμενοι. Τότε γὰρ ἦ δύνατον καὶ χαλεπὸν οὐδὲν ἐπιβουλεύειν αὐτῷ, κατὰ γε τὴν οὖσαν ἐν ἐκείνοις ὑπόνοιαν. « Φοντο γὰρ ἀμεθῶς οὐκ εἰδότες τὸν διωκόμενον, οἵτι ταῖς παρ' αὐτῶν δυ τροπίαις ὑποκείεται, καὶ μὴ βούληται παθεῖν, ἀλώσεται; δὲ καθ' ἓν τῶν οὐκ εἰδότων τὸν, ἐν ταῖς διανοίαις αὐτῶν διαλανθάνοντα λογισμὸν. Καρπὸς τοιγαροῦν δυστροπίας ἡ δρηνησίς, καὶ δυσσεβείας τῆς εἰς Χριστὸν ἐτερος τρόπος. Δι' ὧν γὰρ ἐπιχειρούσιν, ὡς οὐκ δι' ἀληθὲς ἀποκρούεσθαι τὸ παρ' αὐτοῦ λε λεγμένον, ὡς ψευσάμενον καταχρίνουσι, προστιθάντες ἀνομίαν ἐπὶ τῇ ἀνομίᾳ ἐσαντῶν, καθὰ γέ τραπται.

«Ἐν Ἐργον ἐποίησα, καὶ πάντες θαυμάζετε·

Ἀναγνωσθεῖσα μὲν τὸ προκείμενον, ὡς ἐν ἐρω τήσει, καθ' ὑποτιγκήν καὶ τελείαν. Τὴν ἐν τῷ λόγῳ τέχνην οὐκ ἀγροθίσμεν, σοφωτάτην ἐν ἐπούῃ τὴν οἰκονομίαν ὀδίνοντες. Ἐπιτήρει γάρ διπάς τὴν παρειμένῳ γεγενημένην φιλανθρωπίαν τοῖς Ἰουδαίος ἐξηγούμενος, οὐκ ἀφυλάκτως φησι· Τεθεράπευκα τὸν ἀνθρώπον ἐν Σαββάτῳ, καὶ διὰ τοῦτο θαυμάζετε· ὑφειμένως δὲ μᾶλλον, καὶ πολὺ λίσαν εὐπεριστολῶς, «Ἐν Ἐργον ἐποίησα, » λέγει, τὴν ἐκ τοῦ πλήθους δικαιρον τιθασσεύων δργήν. Καὶ γὰρ ἦν οὐκ ἀπεικό διὰ τὴν ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ διηθέντας παράδοσιν, κατα λιθούν ἥδη πειράσθαι τὸν Ἰησοῦν. Ἀκριτεύουλον γάρ πιας, κατὰ τοὺς παρ' Ἐλλησι ποιητὰς, καὶ πρόχει ρον εἰς δργήν δει τὸ πλήθος ἔστι, καὶ τελειοτάτη συμπνοίᾳ τῇ πρὸς διπά ἀν βούλοιτο κεχρημάνον, καὶ εἰς ἀκάθεκτον θράσος εὐκόλως ἀποταυρούμενον, γοργότερον δὲ πιας, ἡπερ ἐχρήν, εἰς τὰς ἐπὶ τοῖς διεισιδεῖς ἀλίσκεται τόλμας. Ἀποστήσας τοιγαροῦν τὸν ἐπὶ τῷ πράγματι κόμπον διὰ τὸ χρήσιμον, πραοτά

⁴⁰ Matth. xxiii, 27. ⁴¹ Isa. xxx, 1.

τως μὲν προσχρῆται λόγοις, ἐπιεικῶς δὲ σφόδρᾳ φησιν· «Ἐν Ἐργον ἐποίησα, καὶ πάντες θαυμάζετε.» Τέρ' ἐντὸς, τοῦτο, καίτοι γεγονότει διὰ τὴν τοῦ κιψέμου σωτηρίαν καὶ ζωὴν, ὡς ἐπ' ἐκτόποις ὑπτιώς τολμήμασι κατακρίνετε τὸν μεγαλουργὸν, καὶ εἰς μόνην ὅρῶντες τὴν τοῦ Σαββάτου τιμὴν, οὐ τῷ παραδόξῳ τὸ θαῦμα χαρίζεσθε· τούτῳ γάρ ἦν ὅντως τὸ πρεπωδέστερον. Ἀλλ' διειλυτά πως κατὰ τὴν ἐνοῦσαν ὑμῖν ὑπόνοιαν ἀμαθῆ παράγγελμα νομικόν, οὐκτὸν ἐπὶ μικροὺς τισιν, ἢ καὶ οὐδὲνδε ἄξιοις, ἀλλ' ἐπ' ἀνθρώπου σωτηρίᾳ καὶ ζωῇ, παραλόγως ἡγάσθητε, διὸν ἐπαίνους μᾶλλον ἀπονέμειν αὐτῷ, τῷ τὴν οὐτω μεγάλην καὶ θεοπρεπή κατημφιεσμένην δύναμιν. Ἀπαιδευτος τοιγαροῦν καὶ διὰ τούτων δὲ τῶν Ἰουδαίων ἀλέγεται δῆμος, ἐφ' οἷς οὐ προσῆκε τὴν ἐπὶ τῷ τεθεραπευμένῳ δαπανήσας κατάπληξιν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον αὐτὴν ἀναθεὶς τῷ παραδόξῳ διασκύνεται Χριστῷ. Ἰστόν δε, διει τοῖς ἐξ Ἱεραχὴ προσδιαλεγόμενος, καὶ λέγων· «Ἐν Ἐργον ἐποίησα, καὶ πάντες θαυμάζετε,» πλαγίων ὑπελέγχει πάλιν, καὶ τοιοῦτόν τι παραδηλοῖ. Τέρ' ἐν τούτῳ γάρ, φησι, τῷ καθ' ὑμᾶς πλημμελήματι τὴν ἔμην ἀποθαυμάζετε γνώμην. ὡς τῷ νομοθετῃ προσκρούειν ἀποταλμῆσαντος. Είτε πῶς οἰεσθαι [γρ. οἰεσθε] διακείσθαι θεὸν οὐ καθάπαξ αὐτὸι λυποῦντες τὸν νόμον, ἀλλ' ὡς οὐδὲν παραβαλοντες, τὰ ἐφ' οἷς ἐτέρους κρίνετε;

Διὰ τοῦτο Μωσῆς δέδωκεν ὑπέρ τὴν περιτομὴν, οὐχ διει ἐκ τοῦ Μωσέως ἐστὶν, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέρων, καὶ ἐν Σαββάτῳ περιτέμνεται ἀνθρώποις.

Βαθὺς μὲν ὁ λόγος, καὶ δυσέρωτόν πάς δοτει τὸ ἐπὶ τῷ προκειμένῳ θεώρημα, πλὴν ἔσται καταφανὲς διὰ τὴν τοῦ φατεῖσθαις χάριν. Διὰ πολλῶν τοιγαροῦν κατασφιζόμενος λόγων τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπαιδευσίαν, καὶ διδάσκων πολυτρόπους, ἐπὶ τῇ τοῦ Σαββάτου λύσει πρὸς ἀκαίρους ὄργας δοτει μὴ προσῆκεν ἀποδημεῖν, διὰ τὸ Κύριον εἶναι τοῦ Σαββάτου τὸν Γίλον τοῦ ἀνθρώπου· λοιπὸν ὄντας οὐδὲν διὰ τὴν τῶν ἀκρωμάτων κακοδουλίαν, ἐφ' ἔτερον οἰκονομίας διαβαίνει τρόπον, καὶ πειρᾶται δεικνύειν ἡδη σαφῶς αὐτὸν τὸν λεροφάντην Μωσέα τὸν τοῦ νόμου διάκονον, τὸν ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ παριλύνοντα νόμον διὰ τὴν περιτομὴν, τὴν ἐκ τῆς τῶν Πατέρων συνηθείας μάχρι καὶ τῶν αὐτοῦ διήκουσαν χρόνων, ἵνα λοιπὸν εὐλόγως φαίνηται καὶ αὐτὸς πατέρων ὥστερ πατοσῶκων ἔθος, καὶ ἐπείπερ ἐν Σαββάτῳ θεὸς ἐργάζεται, διὰ τοῦτο καὶ διετὸν ἐνεργὸν ἐπιδεικνύς, οὐδὲν ἡγούμενον τοῦ Σαββάτου τὴν παράδασιν, διὰ τὸ συμφρονεῖν δει τῷ τενήσαντε. Διὰ γάρ τοῦτο καὶ ἔφασκεν· «Ο Πατήρ μου, ἵνα ἀρτοὶ ἐργάζεται, κάγὼ ἐργάζομαι.» Ἰνα τοίνυν μὴ ἐμὲ, φησὶν, ἐνεργοῦντά τι κατὰ τὸ Σάββατον βιέποντες ὡς ἐπὶ ξένῳ, καὶ παραλογωτάτῳ θαυμάζηται πράγματι, δέδωκεν ὑμῖν δὲ Μωσῆς τὴν περιτομὴν ἐν Σαββάτῳ, καὶ φθάσας ἐκεῖνος τὸν ἐπ' αὐτῷ παρέλυσε νόμον. Καὶ διὰ πολὺν αἰτιαν; Οὐκ ἐνόμιζε πράττειν ὅρθως, τὸν τοῖς πατέραις διορισθέντα νόμον, καὶ τὸ ἐξ ἐκείνων ἔθος ἀτιμάζων διὰ τὸ Σάββατον. Διὰ γάρ τοῦτο, ὡς ἐν Σαββάτῳ περιτέμνεται ἀνθρώπος. Εἰ δὲ δοτει προσήκοι τιμῆν τὸ πατρῷον οὖς δ

A vitam factum, quasi ob insigne profecto flagitium damnatis miraculi editorem, et Sabbati honorem duntaxat respicientes, rem inusitalam quam admirari magis decebat contemnitis. Sed quia, ut imperite suspicamini, legale mandatum non parvas neque nibili ob res, sed ob salutem ac vitam hominis quodammodo violatum est, miramini temere, cum potius laudandus esset is qui tam magna tamque divina virtute redimitus est. Imperitus ergo Iudeorum populus hinc quoque proditur, quod nequaquam decebat ejus qui sanatus fuerat stupore teneri potius, quem Christum a quo insolita ratione servatus erat, admirari. Sciendum vero quod Iudeos alloquendo, dicendoque: «Unum opus feci, et omnes miramini,» 419 oblique rursus quiddam istiusmodi subinnuit. Ob unum hoc, inquit, ut vobis persuadetis, peccatum, meum consilium miramini, quasi ausus sim legislatori refragari. At quo animo Deum erga vos esse putatis, qui non semel legem offenditis, sed quorum alios reos facitis, in iis legem violare pro nihil deducitis?

B VII. 23. Propterea Moses dedit vobis circumcisioνem, non quia ex Mose est, sed ex patribus, et in Sabbato circumcidit hominem.

C Alta et difficilis est propositi textus explicatio: verumtamen illuminantis gratia clara futura est. Multis itaque verbis refutata Iudeorum imperitia, monstratoque non esse in tantum furorem erumpendam ob Sabbathum violatum, propterea quod Filius hominis Dominus est Sabbati²¹: cum nihil demum propter auditorum malignitatem profuisse, aliam rationem instituit, et clare jam ostendere conatur ipsum Mosem, sacrorum antistitem, illum legis ministrum, Sabbati legem violare propter circumcisionem quae ex patrum consuetudine ad ejus etiam usque tempora pervenit, ut ipse quoque paternum morem servare videretur, et quia Deus operatur in Sabbatho, idcirco seipsum etiam operari demonstrans, nulla ratione habita Sabbathi violati, propterea quod Patri semper astipulatur. Ideo enim dixit: «Pater meus usque modo operatur, et ego operor²².» Cum itaque videritis, inquit, me aliquid operari in Sabbatho, ne me tanquam ob insolitam ac valde inopinatam rem admiri remini, dedit vobis Moses circumcisionem in Sabbatho, et ille prior ejus legem violavit. Quam ob causam? Recete facturum se non putabat, si datum patribus legem, et illorum consuetudinem negligenter propter Sabbathum. Idcirco enim in Sabbatho circumciditur. Quod si patrum consuetudinem colendum esse Moses putabat, eamque honore Sabbathi potiorem esse statuebat, quid propter me frustra turbati estis, et velut unum eorum qui temere violare legem solent, ob legislatoris contemptum

²¹ Matth. xii., 8. ²² Joan. v., 17.

admiramini? Atqui *aequalia cum Patre facio*, inquit, et in omnibus faciendis ei assenser, **420** et quoniam operatur in Sabbato, bene utique in ipso cessare nolo. Datam tamen a Mose circumcisionem asserit, quamvis non esset ex ipso, ut iam diximus, sed ex patribus, propterea quod datam est patribus circumcisionis mandatum, sed subtilius quodammodo et accuratius ejus ritus a Mose prescriptos. Prior enim circumcisionis est pater ille Abraham, sed non octava die, neque par terturum aut duo pulli columbarum eam ob rem in sacrificium oblati sunt, juxta Mosis præceptum. ἐπ' αὐτῇ διωρίσθαι διὰ Μωϋσέως. Περιετηθή μὲν γάρ δι προπάτωρ Ἀβραὰμ, ἀλλ' οὐκ ὑπεγέμερος; οὐδὲ ζεῦγος ἐπ' αὐτῷ τρυγόνων, η̄ περιστέρων ἔνυπρος εἰς θυσίαν ἀνέβη, κατὰ τὴν Μωϋσέως διατάξιν.

CAP. VI.

Dissertatio de cessatione in die Sabbati, ubi quid illa significet multis modis indicatur.

VII. 23. Si circumcisionem accipit homo in Sabbato, ut non solvatur lex Mosis, mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in Sabbato?

Multi hunc locum sine distinctione legunt, nec clare distingui posse putant: idcirco de hoc prius dicemus. Per membra itaque legemas, dictiomis compositionem transponentes, sic enim illius sensum exacte percipies. Si ergo circumcisionem, inquit, homo in Sabbato accipit, mihi indignamini, ut non solvatur lex Mosis, quod totum hominem sanum fecerim in Sabbato? Nec enim circumcisionem homo accipit in Sabbato, ut non solvatur lex Mosis: solvitur enim cessante propter circumcisionem Sabbato: nám ut prius jam docuimus, immo potius, ut ipse dixit Salvator, non ex Mose, sed ex patribus est circumcisionis⁴⁴. Quare propter illam a patribus acceptam circumcisionem solvitur, quodammodo lex Mosis de Sabbato. Proindeque, ut non solvatur lex Mosis, conjugendum est hoc pacto: Indignamini mihi, inquit, ut non solvatur lex Mosis, quod totum hominem sanum fecerim in Sabbato. Distinctio itaque hic statuenda est, licet ejus sententia difficile comprehendatur. Hominis itaque curandi ratio quædam est circumcisionis, quia ipsa quoque mandato Sabbathico superior est. Necessitate quippe erat circumcisione adhiberi quoque remedia. Quid ergo impedierit, aut quomodo **421** lex Sabbathi jure vetuerit totum hominem sanari, quae solvi Sabbathum curande nisi ducasat partientes permisit? Circumciditur enim, curaturque accepto vulnere citra culpam in die Sabbathi. Frustra itaque mihi sucescens, violatae legis accusantes qui metiora facio, cum non violetur lex a Mose, vel parva circumcisione rejecta. Ex his autem argumento ducto persuadet frusta eos offendi non

A Μωῆς ἐλογίζετο, καὶ χρείτον αὐτὸν τῆς εἰς Σάββατον ἔτιδες τιμῆς, τις τεθορύσησε μάτην ἐπ' ἑμοι, καὶ ὕπειρ τινὰ τῶν παρανομένων ἀρνάκτων εἰρθέτων, ἐπὶ τοῦ νομοθέτου καταφρονήσει θευμάτεσσι; Καίτοι τῷ γεγενηκότι, φησι, τὰ ἵσι μὲν δρῦ, συμφρονῶ δὲ δεῖ πρὸς τὸν τὸ δοκοῦν, καὶ ἐπειπερ ἀνεργῆς ἔστιν ἐν Σάββατῳ, τὸ ἀργεῖν ἐν αὐτῷ παρειποῦμαι καὶ καλῶν. Δεσμωτένει: γε μὴ τὴν περιτομὴν τὴν Μωϋσέα διειχυρίζεται, καίτοι μὴ οὖσαν ἐξ αὐτοῦ κατὰ τὸ ἀρτίως εἰρημένον, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέρων· διὸ τὸ δεδόσθαι μὲν τοῖς πατέροις τὴν ἐπὶ τῷ περιτέμνεσθαι δεῖν ἐντολήν λεπτότερον δέ πως καὶ ἀκριβέστερον τὸ

B ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Λόγος περὶ τῆς ἀργίας τῆς κατὰ τὸ Σάββατον, τίρος ἐστι σηματικὴ παντερόπως ἐπιδεικνύς.

Εἰ περιτομὴν λαμβάνει ἀνθρώπος ἐν Σάββατῳ, ήταν μὴ λυθῆ ὁ νόμος Μωϋσέως, ἐμοὶ γοῦτε, διεῖ διορθωτῶν ὑπῆρχε περιτομὴ ἐν Σάββατῳ;

'Ἄδιάκριτόν πώς ἔστι τοῖς πολλοῖς τὸν ἀπέργωσμα, καὶ οὐ σφόδρα εαφὲς εἰς διατέρεστον δεῖ τοῦτο πρότερον ἔρουμεν τὰ ἐπ' αὐτῷ. 'Αναγνωσθεῖσα τοιγαροῦν κατὰ βραχὺ, παραμείνοντες [al. παραμείνοντας] τὴν ἐν τῇ λέξει συνθήκην· οὐτων γάρ νοήσεις ἀκριβῶς τὸ δηλούμενον. 'Εἰ περιτομὴν τοιγαροῦν, φησι, λεπόντες ἀνθρώπος ἐν Σάββατῳ, ἐμοὶ γοῦτε, ίνα μὴ λυθῆ ὁ νόμος Μωϋσέως, διεῖ διορθωτῶν ὑπῆρχε περιτομὴ· ἡ οὖτις δέχεται τὴν περιτομὴν μὴ λυθῆ ὁ νόμος Μωϋσέως, ίνα μὴ λυθῆ ὁ νόμος Μωϋσέως· λύεται γάρ ἀργοῦντος διὰ τὴν περιτομὴν τοῦ Σάββατου· ὡς γάρ προφθάσαντες ἡδη πρεδόνταρι, μᾶλλον δὲ ὡς αὐτὸς εἰρηκεν ὁ Σωτὴρ, οὐκ ἐκ τοῦ Μωϋσέως, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέρων ἔστιν ἡ περιτομὴ. 'Πέτις διὰ τὴν ἐκ τῶν πατέρων περιτομὴν λύεται πῶς νόμος ὁ Μωϋσέως, δὲ πᾶς τῷ Σάββατῳ φημι. Αἱά τοι τοῦτο, ίνα μὴ λυθῆ ὁ νόμος Μωϋσέως, συναπτέσθεν· Χολάτε γάρ μοι, φησιν, ίνα μὴ λυθῆ ὁ νόμος Μωϋσέως, διεῖ διορθωτῶν ὑπῆρχε περιτομὴ. Ιστέον (1) δὲ καὶ πρὸς τὴν τῶν δηλουμένων ἐξήγησιν, εἰ καὶ σφόδρα δυσχερῆ πρὸς καταληψίην. Φροντίδος τοιγαροῦν τῆς ἐπ' αὐτῷ περιτομῆς, καὶ αὐτὴν νικῶσσα τὴν ἐπὶ τῷ Σάββατῳ διάταξιν. 'Ην γάρ ἀνάγκη τῷ περιθνήτοι οὐτεπέιρησθαι. Τί τοιγαροῦν τὸ ἀπειργόν ἔστιν, η̄ πῶς διαχωλύσσει τὸ πάντα ὑγιάζεσθαι: οὐρα τὸ ἐπὶ τῷ Σάββατῳ νοροθετούμενον, ἀνέγκητον ἡδη τὴν λύσιν τῇ κατὰ μέρος καὶ βραχὺ θεραπεύτη συγκεχωρέσθε; Περιτέμνεται γάρ τις, καὶ θεραπεύεται παθὼν, οὐ κατεγορούμενος ἐν Σάββατῳ. Μάτην οὖν δρᾶ, φησιν, ἐπασχάλλετε τῷ τῶν ἀμεινό-

⁴⁴ Joan. vu, 22.

(1) Lege ἱτέον. Tunc sensus erit: Progredien-dum autem etiam est ad eorum quæ indicata fuere expositionem, licet valde sint comprehensu difficilin.

Ansam errori dedit quod præcedit περιοριστον. COTELERIUS, Monum. Eccl. Gr. II, 620.

νων ἐργάτη τὴν τοῦ νόμου παράβασιν ἐπιφέροντες, δὲ μὴ λυπεῖται νόμος, καὶ ἐπὶ σμικρῷ τῇ περιτομῇ παρὰ τοῦ Μωσέως ἔκθυσμενος. Ἀναπλέχεται δὲ διὰ τούτων συλλογισμὸς, ἀναπειθῶν εἰς συναίνεσιν, δὲτι μὴ προσήκοι λυπεῖσθαι μάτην αὐτοὺς, εἰ τύπος ἡδη παραδόγως δι: πρέποι νομίζοντες, καὶ εἰς τὸ χρῆναι ποιούμενοι νόμον.

Μὴ κρίνετε κατ' ὅψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνετε.

Οὐ νόμος, φησὶν, ὁ συναγορεύειν ἐπείγεσθε, δι: ὅν οὗτω, καὶ εἰς ἄγριαν ὀργὴν ἀνεκαύθητε, διαρρήθην βοῶ. « Οὐ λήψετε πρόσωπον ἐν κρίσει, δι: ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ ἔστιν. » Οἱ τοινυν ἐμὲ καταχρίνοντες, ὡς παρανομοῦντα διὰ τὸ Σάββατον, καὶ ἐπὶ τούτῳ γαλεπαίνεν δι: καὶ μᾶλα προσήκοι διεγνωκότες, μελετήσατε τὴν εἰς τὸν νόμον τιμῆν· δισωπήθητε τὸ διηγηγελμένον, « Μὴ κρίνετε κατ' ὅψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνετε. » Εἰ μὲν γάρ ἔξα τοῦ παρανομεν τεθείκατε τὸν Μωσέα, καὶ τῆς ἐπὶ τούτῳ καταγνώσεως ἀμοιρεῖν εὐ μάλα ποιοῦντες λογίζεσθε, καίτοι παραλύνοντα τὸν ἐπὶ τῷ Σάββατῳ θεσμὸν διὰ τὴν ἐκ πατέρων περιτομήν, ἀπολύσατε τῶν ἐγκλημάτων καὶ τὸν Υἱὸν τῇ τοῦ Πατρὸς ἀει συμφερόμενον γνώμῃ, καὶ τοῖς ἔκεινοι συναίνοντα θελήμασι, καὶ ἀπέρ ἀν ἐργάζηται, ταῦτα καὶ αὐτὸν διοιώς ποιεῖν εἰθισμένον. Εἰ δὲ μόνου καταδικάζετε τὸν Υἱὸν, Μωσέα μὴ κρίνοντες, καίτοι τοῖς Ἰσοις, φησὶν, ἐνεχόμενον, οἵσπερ οἰεσθε κάμε διὰ τὸ Σάββατον, πῶς οὐκ ἡδη τὸν θεῖον πατοῦντες ἀλώσεσθε νόμον, καὶ τοῖς ἀνωθεν ἐνυδρίζοντες ὅροις καταληφθεσθε, αἰδοῖ τῇ περὶ τινας τὸν ἐπὶ τῷ τὰ δίκαια κρίνειν παραφείροντες λέγον, καὶ τῶν θείων ἐνταλμάτων ποιούμενοι κρείττονα, τὸν ὃ τὴν ἐκ προσωποηψίας αἰδὼ παρανομοῦντες γαρίζεσθε; Ἐπιτηρεῖτω δὲ πάλιν ὁ συνετὸς ἀκροατῆς τινὸς Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ τὴν ἀξιμάχαστον τέχνην. Ἐνδει νόμον γάρ ἐγκαλούμενος λύσιν, διὰ πολλῶν ἀγαν παρανομοῦντας ἐλέγχει, μονονοχι τὸ εὐαγγελικὸν ἔκεινο λαλῶν. « Τί δὲ βλέπεις τὸ κάρφος; τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς; » Κακὸν οὖν ἄρα τὸ κατακρίνειν ἑτέρους. « Ἐν ὃ γάρ τις κρίνει τὸν Στερον, ἔστιν κατακρίνειν, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Αἴστοι τοῦτο, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἐλέγετο. » Μὴ κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθῆτε, μὴ καταδικάζετε, καὶ οὐ μὴ καταδικάσθετε. » Καὶ ταῦτα φαμεν ἐν τοῖς καθ' ἡμάς. Παρανομήσει γάρ οὐδεμῶς δι Χριστὸς τοὺς ἔστιν μεταστίθεις, ἀφ' ὀπέρ ἀν βούληται, νόμους, καὶ τῆς ἀληθείας τὴν εὐχρησιαν ταῖς νομικαὶ ἐπιεάττων σκιαῖς. Ἰνα δὴ λοιπὸν, καὶ εἰς πνευματικὴν μεταβάλλοντο θεωρίαν, τὰ παχύτερὸν πως τοῖς ἀρχαιοτέροις διατεταγμένα. Ἐπειδὴ δὲ ἀπαξ δι λόγος ἡμῖν εἰς τὴν ἐπὶ τῷ Σάββατῳ, καὶ τῇ περιτομῇ κατερρύγκει μνήμην, οἵμας δὴ πάλιν οὐ μείον εἰσοίστεν ἡπερ Ἑδει τὸ κέρδος τῷ γε δλως φιλομαθεῖ, τὸ συνιδεῖν ἀκριβῶς, τοῦ μὲν ἀν εἰη σημεντικὸς δὲν ἐθδημη σαββατισμὸς, τοῦ δὲν τὸ ὑποδηλούμενον διὰ

A debere, quod typus istius rei Moses fuerit, quem cum defendendum temere putarent, etiam ad homicidium perpetrandum illius lege pro nihilo habita cerebantur.

τοῦ πράγματος γέγονεν δι Μωσῆς. Ὡς συναγορεύειν μιαιφονεν κατεσύροντα παρ' οὐδὲν τὸν δι' ἐκείνου ποιούμενον νόμον.

VII. 24. *Nolite judicare secundum faciem, sed justum iudicium iudicete.*

Lex, inquit, quam defendere nitimini, ob quam tam efferrata ira succensi estis, aperte clamat: « Non accipietis personam in iudicio, quia iudicium Dei est ». » Qui ergo me damnatis quasi violent Sabbatum, atque idcirco inihi potissimum succensis, reveremini legem, mandatum suscipite, « Nolite judicare secundum faciem, sed justum iudicium iudicete. » Si enim Mosen legis prævaricatorem esse negatis, et ejus rei damnari non posse recte putatis, licet ob circumcisioνem a patribus acceptam Sabbati legem violet, Filium quoque ea culpa liberate, qui Patris sententiam perpetuo sequitur, et cum ejus voluntate consentit, et quæ Pater facit, eadem ipse quoque similiter facero solet. Quod si Filium tantum damnatis, Mose non damnato, licet iisdem obnoxio, quibus me teneri propter Sabbathum existimatis, qui fieri potest ut divinam legem calcare non deprehendamini, et supernis decretis illudere, qui nonnullorum respectu divinum illud præceptum, quo justa iudicare jubetur, violatis, et supra divina mandata collocatis eum cuius personam violando legem reveremini? Observeτ autem rursus prudens auditor Salvatoris nostri Christi mirabile artificium. Unius enim legis violatæ postulatus, in multis eos prævaricari arguit, illud evangelicum propemodium

422 inclamans: « Quid autem vides festucani in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo tuo est non consideras? » Mala itaque res est, alios damnare. « In quo enim quis iudicat alterum, se ipsum condemnat, » ut scriptum est⁶⁷. Idcirco ab ipso quoque Salvatore dicebatur: « Nolite iudicare, et non iudicabimini; nolite condemnare, et non condemnabimini⁶⁸. » Et haec quidem quod ad nos attinet dicta sunt. Nec enim Christus inique fecit, qui suas in quocunque libuerit leges transfert, et veritatis lucem legalibus umbris inducit, ut nimirum in spiritalem quoque contemplationem transferat ea quæ crassius quadammodo veteribus prescripta sunt. Sed quoniā ad mentionem de circumcisione et Sabato faciendam nostra defluit oratio, non minus utilitatis studiosis allaturum arbitror, accurate displicere quid significet dīi septimæ sabbatismus: quid rursus illa quæ siebat octava die circumcisio indicetur; præterea quam ob causam circumcisio in ipso quoque Sabato suscipiatur, quæ legalem cessationem non ferat:

⁶⁶ Deut. 1, 17. ⁶⁷ Luc. vi, 41. ⁶⁸ Rom. ii, 1.

⁶⁹ Luc. vi, 37.

quorum omnium rationem sigillatim, pro meis vi-

ribus conabor exponere.

Εάνεται τῷ Σαββάτῳ, τῆς κατὰ νόμον ἀργίας οὐκ ἀνεχομένη· τὸν δὲ ἡφ' ἔκάστω λόγον, ὃς ἐν οἷς τε

ῶ, διευχρινησάμενος, σαφῆ ποιήσαι πειράσσομαι.

Primum autem de die septima, sive de Sabbato, et otio Sabbatico propositum nobis est disserrere. Sic enim reliqua deinceps convenientissime discutere licebit. Primum omnium inquiramus igitur quo pacto nota sit lex de eo posita. Cum ex Ägyptiaca servitute liberatos Israelitas ad pristinam libertatem Deus per sapientissimum illum Mosen vocaret, et per medium mare siccō pede inirabiliter transvectos ad promissionis terrāni enī jubēret, ut eos tandem ad expiandum se et purgandum præpararet atque assuefaceret, eorum concessionem in monte Sina vocavit, in quem cum in ignis specie descendisset, leges ad salutem dabat his verbis: « Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ägypti, de domo servitutis. Non erunt tibi dii alii præter me. Non facies libi ipsi idolum, neque ullam similitudinem eorum quæcunque sunt in cœlo sursum, et quæcunque sunt in terra deorsum, et quæcunque sunt in aquis subtus terram. Non adorabis illa, neque coles illa. Ego sum Dominus Deus tuus, Deus zelotes ».²⁰ Hinc enim rerum utilium promulgationem inchoare decebat, et 423 divinæ cognitionis doctrina prius eos instruere, qui se in servitutem et obsequium Deo dederant. Radix enim virtutis omnis est Dei cognitio, et pietatis fundamentum est fides. Postquam ergo seipsum ostendit ac veluti manifestavit his verbis: « Ego sum Deus tuus »,²¹ fidemque prius in ipsis per cognitionem coluit, interdicta plane idioli cuiusvis fabrica, et falsorum deorum adoratione, quia illud prætergredi non erat eis impune futurum, transgressionis quoque penam ob oculos ponuit, clamans: « Non assumes nomen Domini Dei tui in vano »²², hoc est, non impones idolo vano divinum illud ac tremendum nomen. « Non enim, inquit, mundabit Dominus Deus tuus assumenter nomen ejus in vano »²³. Postquam ergo non mediocris peccati reum esse statuit eum qui alterum adoraverit, et falso deum nuncupaverit, minasque addidit prout congruebat recens ad fidem adductis, et tenera mente adhuc præditis, alteram veluti legem ponit, dicens: « Memento diem Sabbatorum sanctificare eam. Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua: die autem septimo, Sabbatho Domino Deo tuo: non facies in eo ullum opus »²⁴. Deinde quem imitaturi sint hoc faciendo significans, utiliter subjicit: « In diebus enim sex, inquit, fecit Dominus cœlum et terram, et mare et omnia quæ in eis: et requievit Deus die septima. Propter hoc benedixit Deus diem septimum, et sanctificavit eam »²⁵. Quid ergo rursus, inquiet aliquis, de Sabbatho lex præsignabat? aut quam ob causam altera statim post intentatas transgressio-

A τῆς ἐν ὅδῃ περιτομῆς, ἔτι τε πρὸς τούτην τὸ μαθεῖν καὶ διὰ ποιῶν αἰτίαν ἡ περιτομὴ καὶ ἐν αὐτῷ λαμ-

προκείσεται: δὲ πρῶτος ἡμῖν ὁ περὶ τῆς ἑδδυμῆς, ήτοι τοῦ Σαββάτου, καὶ τῆς ἀργίας τῆς ἐν αὐτῷ. Οὕτω γάρ ἀντὶ γένοιτο καὶ τῶν ἐφεξῆς πρεπισθεστατῆ λίτιαν ἡ βάσανος. Οὐκοῦν ἡδη τὸν πρῶτον ἐπ' αὐτῷ διορισθέντα νόμον, δπως τε καὶ τίνα τρόπου ἦρι, ζητήσωμεν. Ἐπειδὴ γάρ τῆς ἐν Αιγύπτῳ δουλείας τὸν Ἰσραὴλ ἐξελών, πρὸς τὴν δικαιόνην τε καὶ ἀρχαῖαν ἐλευθερίαν ἐκάλει Θεὸς διὰ τοῦ πανσόφου Μωϋσέως, καὶ διὰ μέσης θαλάσσης ἑηρῷ τρόπου τινά, καὶ ἀδρόχῳ ποδὶ παραδόξως διενεγκών ἐπὶ τὴν τῆς ἐπαγγελίας ἐπείγεσθαι γῆν διεκελεύετο· λοιπὸν ἀναγκαῖον καί τοις προαφανίζεσθαι τρόπου τινά, καὶ προκαθαιρεσθαι προσεθίζωντος, συνεκάλει μὲν εἰς Ἀκαλησίαν ἐν τῷ ἥρει Σινᾶ· ἐν πυρὸς δὲ εἰδεὶ καταφοτήσας ἐπ' αὐτῷ, τὰ πρὸς σωτηρίαν ἐνομοθετεῖ λέγων· « Ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, δοτικὲς ἔχει γῆς Αιγύπτου, ἐξ οὐκου δουλείας· οὐκ ἔσονται δοι οὐδεὶς ἕτεροι πάλιν ἐκμοῦ. Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδώλον, οὐδὲ πάν δομοιωμα, δοσα ἐν τῷ ὄρανῷ δικω, καὶ δοσα ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ δοσα ἐν τοῖς ὄνταςιν ὑποκάτω τῆς γῆς. Οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, καὶ οὐ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς. Ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, Θεὸς ζηλωτῆς».²⁶ Εδει γάρ, εδει τῶν συμφερόντων νομοθεστας ἐντεῦθεν ἀπάρχεσθαι, καὶ τοῖς εἰς θεογνωσίαν μαθήμασι προμυσταγωγεῖν τοὺς ἀπαξιακαὶ παραστήσαντας δαυτοὺς εἰς δουλείαν καὶ ὄπαχον τῷ Θεῷ. Πίκα γάρ ἀπάσης ἀρετῆς, ἡ θεογνωσία, καὶ χρηπὶς εὐεσθείας ἡ πίστις. Ἐπιδείξας τοιγαρούν δαυτὸν, καὶ οἰονεὶ καταστήσας φανερὸν ἡδη, διὰ τοῦ εἰπεῖν· « Ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου», καὶ προγενρήσας ἐν αὐτοῖς τὴν διὰ γνώσεως πίστιν, ἀποφῆσας τε παντελῶς τὴν εἰδώλου κατασκευὴν, καὶ προστύχησαν τῶν φευδώνυμων θεῶν, ἐτι τὸ παραβανεῖν αὐτοῖς οὐκ ἀζήμιον, καὶ τὴν ἐκ τοῦ μεθίσταθαι κόλασιν, εἰς δψιν ἀγει, βοῶν· « Οὐ λήψῃ τὸ δικαίομα Κυρίου τοῦ Θεού σου ἐπὶ ματαίῳ, » τοιοῦ ἔστιν, οὐ προσθήσας εἰδώλῳ ματαίῳ τὸ δικαίον τε καὶ φρικοδέστατον δικαίομα. « Οὐ γάρ μὴ, φησι, καθαρίσῃ Κύριος τὸν λαμβάνοντα τὸ δικαίομα αὐτοῦ ἐπὶ ματαίῳ. » Ενοχὸν τοινυν ἐσεσθαι διειπὼν οὐ μετριψι πτασματὸν, ὑπερ ἀντίοι φίλον προσκυνεῖν ἐτέρω, καὶ φευδώνυμον ἐπιγράφεσθαι θεὸν, καὶ ἀπειλήσας συμμέτρως, ἀτε δὴ καὶ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸ πιστεύειν ἡγμίνοις, καὶ τρυφερωτέραν ἔχουσι τὴν διάνοιαν, τιθησιν ἐφεξῆς, καὶ δεύτερον ὡσπερ διετύπου νόμον, « Μηγισθητι, λέγων, τὴν ἡμέραν τῶν Σαββάτων ἀγίαζεν αὐτήν. » Εξ ἡμέρας ἡργῇ, καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἑδδομῇ Σάββατο Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου· οὐ ποιήσεις ἐν αὐτῇ πάν ἔργον. » Είτε καὶ τίνα τούτο δρῶντες ἀπομεμήσονται χρησίμως ἐπιδεικνύς, « Ἐν γάρ ἐξ ἡμέραις ἀποίησε, φησι, Κύριος τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, καὶ κατέπαυσε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑδδομῇ. Διὰ

²⁰ Exod. ix, 2-5. ²¹ Exod. xx, 2. ²² Ibid. 7.

²³ Ibid. ²⁴ Ibid. 8-10. ²⁵ Ibid. 11; Gen. ii, 2

τοῦτο τὸν ἡγέτην τὴν ἡμέραν τὴν ἑδούμην, καὶ ἡγίασεν αὐτήν. » Τί οὖν ἅρα πάλιν, ἐρεῖ τις, ὁ ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ παρεδήλων θεσμός; δεύτερος δὲ καὶ γείτων εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπὶ ταῖς παραβάσεσιν ἀπειλὴν εἰσενήνεκται διὰ πολαν αἰτίαν; Πρὸς δὴ καὶ τοῦτο φαμεν, ὃς ἔδει μὴ μόνον, διε πεισονται τὰ δεινὰ τοῖς παραβάνουσιν ἀπειλεῖν, μηδὲ μόνῳ τῷ δειματι πρὸς εὐλάβειαν ἀσφαλίζεσθαι τὸν Ἱερατῆλ· δουλοπρεπέστερον γάρ τὸ ἐν φόβῳ θεσσαλεῖν, ἀλλ' ἐπιδεῖξαι, καὶ τίνων ἔσονται μέτοχοι, ἢ καὶ εἰς ποιὸν καταλήξουσι τέλος οἱ τῆς αὐτῶν ἱδιάπτης ἀπρέτηται μένοντοι. Διορίζεις τοι γαροῦν, καὶ δίδωσιν ὡς ἐν τούτῳ τῶν ἐσομένων αὐτοῖς ἀγαθῶν τὴν ὑπόσχεσιν. « Σκιάν γάρ ἔχει ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, » καθὼς γέγραπται, καὶ προγύμνασμά τι τῆς ἀληθείας τὸ ἐν αὐτῷ σχῆμα φαίνεται. Ἀργεῖν δὲ κελεύει τὴν τελευταίαν τῆς ἑδούμαδός ἡμέραν, τοῦτ' ἔστι, τὸ Σάββατον, καὶ ἀποπαύεσθαι μὲν ἔργου παντὸς, ἀνέσθαι δὲ, καὶ ἀνάπαυσιν ἐπιτηδεύειν ἐν αὐτῷ, τὴν ἐπὶ τέλει τῶν αἰώνων ἐσομένην τοῖς ἄγιοις ἀνάπαυσίν τε καὶ τρυφήν διὰ τούτου ὅπλων, διε τῆς ἐν κάτιμῷ καταλήξαντες ζωῆς, καὶ τοὺς δὲ ταῖς ἀγαθούργαις Ιδρύτας ἀπονιψάμενοι, τὴν ἀπονόν τε καὶ καμάτου δίχα παντὸς διακήσονται οἱ ἐν Χριστῷ, κατὰ τὸ εἰρημένον περὶ αὐτῶν διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς· « Ἐπιλήσονται γάρ τὴν θλίψιν αὐτῶν τὴν πρότην, καὶ οὐ μὴ ἀναβῇ αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν, ἀλλ' εὑρροσύνη αἰώνιος ἔστι τὴν κεφαλὴν αὐτῶν· ἐπὶ γάρ κεφαλῆς αὐτῶν αἰνεσίς, καὶ εὑρροσύνη καταλήγεται αὐτούς. Ἀπέδρα ὁδύνη, λύπη, καὶ στεναγμός. » Καταλύσαντα τούτους, καὶ μονονούσῃ τῶν ἐπὶ τῇ δημιουργίᾳ πόνων καταλήξαντα τὸν Δημιουργὸν ἀπομιμούμενοι καὶ αὐτοί, τῶν ἐν τῷδε τῷ βίῳ καμάτων ἀποτελέσσονται, πρὸς τρυφήν ἀναβαίνοντες τὴν ἐπὶ τέλει τῶν αἰώνων δοθησομένην παρὰ Χριστοῦ. Καὶ εἰς τούτον οἵματι συντετάσθαι τὸν σκοτὸν τὴν ἐν τῷ Σαββάτῳ διατεταγμένην ἀργίαν. Ἐπιτίχει δὲ ὅπως ἀποφατικῶς μὲν φησιν ὁ νομοθέτης τὸ, « Οὐ προσκυνήσεις θεοῖς ἐπέροις. » Τὸν δὲ ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ θεσμὸν γείτονα τούτῳ τιθεὶς, τὸ, « Μνήσθητι, » λέγει. Καὶ διὰ πολαν αἰτίαν; « Οτι τοῦ μὲν μὴ προσκυνεῖν θεοῖς ἐπέροις, ἥδη παρῆν δικαιρός. Διὰ γάρ τοι τοῦτο καὶ ἐνεργούς εἶναι περὶ αὐτὸν παρεχρήμα διεκελεύετο, διὰ μνήμης δὲ πας κατιδεῖν τὰ ἑσμένα, καὶ τὰ ἐν τύποις ἔτι ζωγραφούμενα ταῖς ἔννοιαις προσανθεωρεῖν ἐνεδέχετο. Εἴτα πρὸς τούτῳ κάκειν περισκεπτέσον· εὖ γάρ δὴ καὶ μᾶλα διατεταχώς τὰ ἐπὶ τῇ πίστει παθήματα, τίθησιν εὐθὺς, τῆς ἐπὶ τέλει τῶν αἰώνων ἐπαγγελίας τὴν μνήμην, εἴτα λοιπὸν τοὺς ἐπέρους δρίζει νόμους, τὸ, « Τίμα, φημι, τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, » καὶ τὸ, « Οὐ φονεύσεις, » καὶ τὰ λοιπά, ἵνα μὴ ἐξ ἔργου δικαιούσθαι νομίζωμεν, μηδὲ τῶν οἰκείων πόνων καρπὸν τὴν ἀφθονον τοῦ θεοῦ μεγαλοδωρεάν, ἀλλ' ἐκ πίστεως μᾶλλον ἐκποτίς θεούσθαι προσδοκήσωμεν. Διὰ τοῦτο πρὸ τῶν οὐδιών τῆς κατ' εὔστεβαν πολιτείας, γείτων εὐθὺς τῇ πίστει τῶν ἐλπίσιν ἀγαθῶν ἡ χάρις εἰσέβηκε.

A ribus poenas illata est? Respondemus, non solum graves poenas transgressoribus interminari, neque solo metu Israelitas in pietate firmare debuisse: servile enim est metu Deum colere; sed etiam docere quorumnam futuri sint participes, et quem exitum habituri qui ejus dilectioni firmiter inherent. Designat igitur, ac futurorum bonorum promissionem typice largitur. « Umbram enim habet lex futurorum bonorum, » ut scriptum est²⁰, et figura quae ea continentur, praecertatio quedam videntur esse veritatis. Ultima vero die hebdomadis cessare jubet, hoc est Sabbato, et ab omni opere abstinere, ac remissio labore quietem agere, 424 eventuram in fine saeculorum sanctis quietem et delicias hinc ostendens, cum hac vita perfuncti, virtutumque sudoribus abstensis, expertem laboris omnis vitam degent in Christo, sicuti prophetæ voce dictum est de ipsis: « Obliviscetur tribulationis prioris, et non ascendet super cor eorum, sed lætitia sempiterna super caput eorum : super caput enim eorum laus, et laetitia apprehendet eos : fugit dolor, et tristitia, et gemitus²¹. » Quiescentem igitur ac propemodum a creationis laboribus cessantem opificem ipsi quoque imitantes ab hujus vita laboribus cessabunt ad delicias evecti, quas in fine saeculorum Christus largiturus est. Et ad hunc quidem scopum tendere opinor cessationem illam Sabbati die observandam. Sed adverte, queso, quo pacto legis auctor negative quidem ait: « Non adorabis deos alienos²². » Legem vero Sabbati proxime subjiciens, insit: « Memento. » Quid ita? quia deos alienos non adorandi iam tempus aderat. Idcirco enim statim id facere præcipit, memoria vero perspicere futura, et quae in umbris adhuc depingebantur, mente contemplari licebat. Observandum præterea, constitutis iis quae ad fidem spectant, statim promissionis in fine saeculorum mentionem subiecere: deinde alias sancire leges, nimirum: « Honora patrem tuum et matrem tuam, » et: « Non occides, » et cetera²³: uti ne ex opere nos justificari putemus, neque uberem illam Dei munificentiam nostris laboribus, sed ex fide potius nobis adfore speremus. Idcirco ante pīas conversationis leges, gratia bonorum spectatorum, fidem statim proxime secuta est. Significat ergo Sabbatica cessatione sanctorum vitam in requie et sanctificatione futuram, cum, omni excusa molestia, et omni labore soluto, divinis bonis perfruentur. Unde beatus ille Paulus, cum de his loqueretur, et sabbatismi populi Dei modum indagare vellet, ita scribit: « Qui bus autem juravit non introire in 425 requiem ipsius, nisi iis qui incredulis fuerunt? Et videmus quia non potuerunt introire propter incredulitatem²⁴. » Cum enim quidam existimarent illam esse quietis terram in quam ibant qui ex Aegyptiorum terra excesserant, quamvis typus esset ejus quae

²⁰ Hebr. x, 1. ²¹ Isa. LIV, 16 18; XXXV, 10. ²² Exod. xx, 3. ²³ Ibid. 42, 17. ²⁴ Hebr. III, 18.

danda sanctis erat a Christo, quam David etiam non cupavit e terram viventium¹, et conatur sapientissimus Paulus ostendere illam, quae Iosue mandatis in sortem data est filiis Israeli, typum suis ejus quae speratur. Illa enim in veritatis typum accipi firmo argumento demonstrat hoc pacto: « Quoniam ergo superest introire quosdam in illam, et il quibus prioribus annuntiatum est, non introierunt propter incredulitatem: iterum terminal diem quamdam, Hodie, in David dicendo, post tantum temporis, sicut supra dictum est: Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione. Nam si eis Jesus requiem praestisset, numquid de alia lequeretur posthac die². » Vides ut quod adversari videbatur statim solvit? Respondere enim potuisse aliquis Judaeorum sermones defendens: Quid sis, et bone? nonne Iosue populum in terram promissionis introduxit? nonne quietivit, et Sabbathum in ea coluit? Etiam, inquit: sed per typum et rerum verarum imaginem. Nam si hisce solis Dei gratia et prmissionis divina ratio constat, et Israels spes completa est in illis, nihilque aliud legalis littera significat: quoniam pacto demum, quasi Iosue nondum eos in requie collocavit, rursus per beatum Davidem requietis aliud tempus definitur, tametsi iam longo post tempore vixerit? Igitur postquam sapienter admodum ac prudenter ostendit ea quae historice scribuntur typum et imaginem esse, occultam adhuc et abditam sabbatismi rationem exponit, addens: « Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei. Qui enim ingressus est in requiem ejus, etiam ipse requievit ab operibus suis, sicut et suis Deus³. » At quomodo hinc clare non patebit quod cessare ab operum laboribus sabbatum sanctorum intelligit, cum recte prius facili in hac vita splendidus sanctorum certus summa cum voluptate perseruetur, **¶ 26** justa similitudinem universorum Opificis, qui requiescit et oblectatur in die septima, ut in Proverbiorum libro ait Sapientia: « Ego eram, cui adgaudebat. Quotidie autem oblectabar in facie ejus in omni tempore, cum laetaretur orbe perfecto, et laetaretur in filiis hominum. »

καὶ διαλανθάνοντα λόγον ἐπὶ τῷ Σάββατῳ καταλαμπρύνει, προστιθέντες· « Αὕτη ἀποδείπνεται σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ. Οὐ γάρ εἰσελθών εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, καθάπερ ἀπὸ τῶν Ιδίων ὁ Θεός. » Εἴτα πῶς ἐντεῦθεν οὐκ ἀνή λατέρου ὅμολογοτέον αερῶν; οὐδὲ τοῖς ἄγιοις ζωῆς τῆς θεοφάνειας; οὐδὲ τοῖς ἀποκαλύψεσσιν τῆς αἰώνιας ἀποκάλυψεσσιν; Καὶ τοῦτο τὸν κατάπαυστον αὐτοῦ Ίησοῦ, πάλιν θερός μίαν τοῦ μακαρίου Δασιδὸς τῆς κατάπαυσεως ὀρέζεται καρδίᾳ, καὶ τοῖς ἀπαγγελίαις τῆς παρ' αὐτοῦ τὸ μέτρον περιορίζεται, καὶ πεπλήρωται τῷ Ιερατῇ ἐν ἀκενώς τὰ ἐλπίσει, δηλοῖ δὲ πρὸς τούτοις ἔπειρον οὐδὲν τὸ γράμμα τὸ νομικὸν, καὶ τίνα δὲ τρόπον, ὡς μή του καταπαύσαντος αὐτοῦς Ίησοῦ, πάλιν θερός μίαν τοῦ μακαρίου Δασιδὸς τῆς κατάπαυσεως ὀρέζεται καρδίᾳ, καίτοι τοσούτοις ὑπερβολαῖς χρόνοις; Ήσσως οὖν δέρα, καὶ λίαν εὐφρόνως τόπον ἀπειδίξεις καὶ εἰκὼνα τὰ τοις ιστορίαις κείμενα, τὸν κενούμενον έπι-

Igitur, (revertar enim unde sum digressus, et **D**icitus sermonis scopum repetam,) sanctorum vitam ab origine expertem cessatio Sabatifica significat. Omnia quippe circa laborem bona tum temporis a

Σημαίνει τοιγαροῦν ἡ κατὰ τὸ Σάββατον ἀργία, τὴν ἐν ἀναπάυσει καὶ ἀγιασμῷ τῶν ἄγιων ζωῆς, διε δὴ σύμπαν ἀποδιάμενον τὸ λυπτόν, καὶ πόνου παντὸς καταλήξαντες, τοῖς θεοῖς ἐντρυφήσουσιν ἀγαθοῖς. Καὶ γοῦν ὁ μακάριος Παῦλος, δε τοὺς περὶ τούτων ήμιν ἐποιεῖτο λόγους, καὶ τὸν ἐπὶ τῷ σαββατισμῷ τοῦ λαοῦ διερευνήσασθαι τρόπον, ἀριστάτε τοιων ἐδοκίμαζεν, οὐτω φησί· « Τίς δὲ ὅμοος μὴ εἰσελθεῖν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, εἰ μὴ τοῖς ἀπειθήσασι; Καὶ βλέπομεν, διτε οὐκ ἡδυνθήσαν εἰσελθεῖν διά τὴν ἀπιστίαν. » Ἐπισκή γάρ φονος τινες ἐκείνην εἶναι τῆς κατάπαυσεως τὴν γῆν, εἰς δὲ ἐνάδεις τῆς τῶν Αιγυπτίων ἀκκεχωρηκέτες, καίτοι ληφθεῖσαν εἰς τύπον τῆς τοις ἄγιοις δοθησόμενης παρὰ Χριστοῦ, ἢν καὶ « γῆν ζώντων » ἀπεκάλεσεν δὲ Δασιδός, πειρᾶται διεκνύειν δι σφύτας Παῦλος, διτε τύπος ἢν ἐκείνη τῆς προσδοκιμένης, κατακληροδοτηθείσα τότε τοῖς ιεροῖς Ιερατὴλ τοῖς Ἰησοῦ διατάγμασιν. « Οτι γάρ εἰς τύπον τῆς ἀληθείας ἐκείνα λαμβάνεται, διελέγχεις γοργῶς. ἀποδεικτικὸν τοῖς εἰρημένοις ἐπάγων συλλογισμὸν λέγει δὲ οὐτως· « Ξει οὖν ἀπολείπεται τινας εἰσελθεῖν εἰς αὐτὴν, καὶ οἱ πρότερον εὐαγγελισθέντες ωκε εἰσῆλθον δι' ἀπιστίαν, πάλιν δρίζει τινὰ ημέραν, Σήμερον, ἐν Δασιδῷ λέγων, μετὰ τοσούτον χρόνον, καθὼς προερχεται· Σήμερον δὲν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούστητε, μη τικηρύνητε τάς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ. Εἰ γάρ αὐτοὺς Ίησούς κατέκαυσαν, οὐκ ἀν περὶ διλῆγες ἐλάσαι μετὰ ταῦτα ημέρας. » Όρδες δπως τὸ δωκοῦν ἀντιπίπτειν ἔλασ γοργῶς; **C** Εἴτε γάρ ἀν τις εὐδίς πρὸς ἐκεῖνα, ταῖς τῶν Ιουδαίων ἐπαγωνιζόμενος λόγους· Τί οὖν, ὡς βέλτιστος, φησίν, οὐκ εἰσκεκόμικεν δὲ Ιησοῦς τὸν λαὸν εἰς τὴν γῆν τῆς ἀπαγγελίας; οὐ κατέκαυσε, καὶ ἐκενθάσειν ἐν αὐτῇ; Ναὶ, φησίν, δὲλλ' ὡς ἐν τύπῳ τῶν ἀληθινῶν καὶ μημάτι. Εἰ γάρ ἐν τούτοις καὶ μόνοις ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις, καὶ τῆς ἀπαγγελίας τῆς παρ' αὐτοῦ τὸ μέτρον περιορίζεται, καὶ πεπλήρωται τῷ Ιερατῇ ἐν ἀκενώς τὰ ἐλπίσει, δηλοῖ δὲ πρὸς τούτοις ἔπειρον οὐδὲν τὸ γράμμα τὸ νομικὸν, καὶ τίνα δὲ τρόπον, ὡς μή του καταπαύσαντος αὐτοῦς Ίησοῦ, πάλιν θερός μίαν τοῦ μακαρίου Δασιδὸς τῆς κατάπαυσεως ὀρέζεται καρδίᾳ, καίτοι τοσούτοις ὑπερβολαῖς χρόνοις; Ήσσως οὖν δέρα, καὶ λίαν εὐφρόνως τόπον ἀπειδίξεις καὶ εἰκὼνα τὰ τοις ιστορίαις κείμενα, τὸν κενούμενον έπι-

Οθοιοῦν (ἐπανήξω γάρ αὖτις ἐπὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς, καὶ τοῦ παντὸς λόγου τὸν συστὸν ἀναλήγομεν) τὴν διπονον τῶν ἄγιων ζωῆς ἡ κατὰ τὸ Σάββατον ἀργία δηλεῖ. Πάντα γάρ δίχα πόνου τὰ ἀγαθὰ καὶ τὴν καρδίαν

¹ Psal. xxvi, 43. ² Hebr. iv, 6-8. ³ Ibid. 9, 10.

τοῖς ἀγίοις χωρηγηθῆσται παρὰ Θεοῦ, καὶ οὐτε τὴν ἀρχέκακον ἀμαρτίαν ἐργασθεῖσα τότε, διὸ τὸ πρόβριζὸν αὐτὴν ἐξ ἡμῶν ἀπολέσθαι μετά τοῦ κατασπείρειν αὐτὴν ἐν ἡμῖν εἰκονίστος, κατὰ τὸ, « Όύκ ἔσται ἐκεῖ λέων, οὐδὲ τῶν θηρίων τῶν πονηρῶν οὐδὲν οὐ μή ἀναβῇ ἐκεῖ, ἀλλ' ἔσται ἐκεῖ ὅδε καθαρά, καὶ ὅδε ἄγια κληθῆσται. » Ἀλλὰ καὶ πάντων ἀκοντίτων ἀγαθῶν τῶν ἀγίων δὲ νοῦς ἀνθέσται. Διὰ γάρ τοι τοῦτο καὶ δὲ συλλέγων ἐν Σαββάτῳ τὰ ἔνδιλα λιθόλευστος τελευτῇ, ὡς ἀδικησας ἐν τῷ τύπῳ τηγ ἀλήθειαν. Καταλύσαντες γάρ καὶ εἰς ἐκείνην καταντήσαντες τὴν ἀνάπτωσιν, οὐκ ἐξελευσθεῖσά ποτε τὸν ἀξιάγαστον τε καὶ ἐν ἀρεταῖς διαφανῇ τρόπον, καθάπτερ ἐκείνος ἀπὸ τῆς ἕδρας σκηνῆς, ἀλλ' οὐδὲ τὴν πυρὸς ἐπι τροφὴν καὶ μητέρα συλλέξομεν ἀμαρτίαν, ὃσπερ οὖν ἐκείνος τὰ ἔνδιλα, διὰ πολλῆς ἀγίαν ἀνασθησίαν, οὐ συνεις τὰ ἐν τύπῳ πρὸς ἀλήθειαν βλέποντα. Διὰ τοι τοῦτο καὶ τοῖς λιθίοις τοῖς ἀνατοθήτοις, ἄτε δὴ καὶ ἀλοὺς ἐπ' ἀνατοθήσις πολλῇ, παρὰ τῶν κολαζόντων ἐδάλλετο, γραφόμενόν ἔχων ἐν τῇ τιμωρίᾳ τὴν ποιότητα τοῦ τρόπου. « Οτι μὲν οὖν τότε ἐγν φελούραν ἀμαρτίαν οὐκ ἐργασθεῖσα, δῆλον, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ὠφελούν ἰδρώτι κατορθώσομεν, καὶ δύσμεθα πάλιν ὡς ἐν αἰνίγματι καὶ τοῦτο δηλούμενον ἐν βιβλίοις τοῖς Μωσαϊκοῖς. Δρόσου μὲν γάρ δικην ἐπηφελεῖ τὸ μάννα τοῖς ιεράτῃ ἐν ἑρήμψι θεδε, καὶ δέδωκέν δρόν ἀγγέλων αὐτοῖς, κατὰ τὸ γεγραμμένον· εἴτα καὶ νόμον ἐπ' αὐτῷ διωρίζετο διὰ τοῦ προφήτου Μωσέως. Προσεφώνει γάρ οὐτας· « Φάγετε σήμερον· ἔστι γάρ Σάββατα σήμερον τῷ Κυρίῳ· οὐδὲ εἰρήσετε ἐν τῷ πεδίῳ. » Ἐξ ἡμέρας συλλέξετε· τῇ δὲ ἡρῷ τῇ ἐδδύμῃ Σάββατα, οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῇ. » Τὸποθετοὶ γάρ, διὰ πρὸ μὲν τῆς τῶν αἰώνων συστολῆς, πάνω τὸ ὠφελούν καὶ τὸ ἀποτρέφον ἡμᾶς εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον συνεγείρειν ἀκόλουθον, ὃσπερ οὖν ἐκεῖνοι τὴν πλατείαν περιβάντες ἐρημον, ἀπανταχθέντες τοῖς τροφήν τὸ μάννα συνεκομίζοντο· ἐν δὲ τῇ ἐνδόμητῃ, τούτεστιν, ἐπὶ τῷ τέλει λοιπὸν, δὲ μὲν τῆς τῶν χρήσιμων συλλογῆς ἑξοίχεται καιρὸς, τοῖς δὲ ἡδη πρόσπεκτορισμένοις ἐντρυφθείσμεν, κατὰ τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ Ψαλμοῦ· « Τοὺς πόνους τῶν χαρτῶν οὐσὶ φάγετε. » Ή μὲν οὖν νομοθέτης καὶ θεδε, οὐ ταῖς σκαλέσι ἐφήδημενος, ἀλλ' εἰς αὐτὴν ἡδη τὴν τοῦ πράγματος εἰκόνα προσανθέπων, διηγγέλλετο μὴ δεῖν ἐν Σαββάτῳ πονεῖν. Ἀλλ' ὑπερφρονήσαντές τινες τοῦ διορισθέντος αὐτοῖς ἐπὶ τούτῳ νόμου, καὶ βιψοκινδύνως τῷ πάντων Δεσπότῃ προσκρούεντι οὐ παρατούμενοι, τὸ μὲν διὰ προστῆκοι βαδίζειν συγχομιστόμενος τὸ μάννα, καὶ ἐν Σαββάτῳ διεγνώσσειν, καὶ δόκιν ἐν βουλαῖς τὸ τόλμημα μάναις, ἀλλ' εἰς Εργόν ἡδη τὸ δοκοῦν διεξῆγετο. Επιτυχῆται τοιγερούν διὰ τούτο πάλιν αὐτοῖς ἐν νομοθέτης, καὶ φρόντι· « Ήως τούτου οὐ βούλεσθε εἰσακούειν τάς ἐντολάς μου καὶ τὸν νόμον μου; » Ιέτε· « δὲ γάρ Κύριος ἔδωκεν ὑμῖν τὴν ἡμέραν τεύτην Σάββατα. Διὰ τοῦτο αὐτοῖς δέδωκεν ὑμῖν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐκεῖ ἀρτους δύο ἡμερῶν. Καθίσεσθε ἵκαστος τοὺς οἰκεῖους θρόνους, μηδεὶς

A Déo sanctis tribuentur, neque peccatum totius mali fontem tunc admitemus, illo radicibus ex nobis avulso una cum eo qui nobis illud inserere solitus est, juxta illud: « Non erit ibi leo, et mala bestia non ascendet in eam, sed erit ibi via pura, et via sancta vocabitur ». Sed et omnibus bonis ultra laborem ullum sanctorum animus perfruetur. Idcirco enim is qui ligna Sabbatho colligit lapidibus obruitur¹, quasi qui veritatem in typo violaverit. Postquam enim quieverintur, et in illam requiem pervenierintur, nunquam extra laudabiles et virtutibus praeciaros mores, ut ille ex suo tabernaculo, exhibitus, neque porro nutritum ac matrem ignis, hoc est peccatum, colligemus, nesciunimur ille ligna, præ multo stupore non intelligens res typicas ad veritatem tendere. Proindeque saxis sensu parentibus, sensus ipse maxima vacuitate cum teneretur, a legis vindicibus petitus est, descriptam habens in poena mortui qualitatem. Igitur nos tunc detestandum peccatum non admisuros, sed neque cum pudore peracturos quod conducat, nec rursus ut in ænigmate visuros, in libris quoque Mosaicis ostenditur. Horis enim instar Deus Israelitis in deserto manna demisit, panemque angelorum dedit eis, ut scriptum est², legemque de eo per Mosen prophetam statuit. Sic enim eum allocutus est: « Comedite hodie; sunt enim Sabbathi hodie Dominus: non invenietis in campo. Sex diebus colligetis, septima vero die Sabbathi sunt, quia non est in eo ». Significat enim, priusquam sæcula contrahantur, labore congregandum nobis esse id quod prospicit et nutrit nos in vitam æternam, quemadmodum illi, vastam solitudinem peragentes, in cibum undique manna comportabant; sed die septima, hoc est in fine dominum, 427 colligendorum bonorum tempus cœsatutum, nosque jam ante partis perfructuros, juxta illud Psalmistæ: « Labores fructuum tuorum comedes ». Legis auctor igitur ac Deus, non quod umbris delectaretur, sed quod jam ipsam rei imaginem prævideret, præcepit non esse laborandum Sabbatho. Sed, cum legem istam nonnulli superbe despexissent, et universi Dominum offendere pro nihilo haberent, Sabbatho quoque manna colligere statuerunt: neque id facinus voluntate solum, sed re ipsa ausi sunt. Eos itaque legislator rursus increpat, et ait: « Quibusque potius vultis exaudire mandata mea et legem meam? Vide: Dominus enim dedit vobis diem hunc Sabbathum. Idcirco ipse dedit vobis die sexto panes duorum dierum. Sedete unusquisque in domibus vestris: nemo egrediatur de loco suo die septimo ». Vides ut in typis illis cessationibus vitam nobis omnis laboris ac sudoris expertem præfigurans, nihil plene facere permittat Sabbathum. Gottiger quippe manna non sinit, sed insuper iubet domo nullatenus excedere, nec e suis quæmque

B 4. Isai. xxxiv, 9. Num. xvi, 35. Psal. Lxxvii, 25. Exod. xvi 25-30. Exod. xvi 25-30. Psal. cxlvii, 2. Exod. xvi 25-30.

locis exire. Quo quid nos discere velit rursus ex-
ponemus, simili loco apposito. Beatus propheta
Jeremias Iudeos alloquebatur in hunc modum :
« Hæc dicit Dominus : Custodite animas vestras,
et nolite portare pondera in die Sabbatorum, neque
egrediamini portis Jerusalem, neque efferratis pon-
dera e domibus vestris in die Sabbatorum. Non
egrediemini unusquisque ex loco vestro, et omne
opus non facietis, et sanctificate diem Sabbatorum,
sicut præcepi patribus vestris¹⁰. » Quorsum isthac?
Ad vigilantiæ studium nos exhortans, servare no-
stram animam jubet : sic enim licebit tandem ad
speratum sabbatimum introire. Quantis vero bonis
fruituri sint qui hunc obtinebunt, subjunctis aliis
clare exposuit. Onere quippe gravari non sinat
ullus, quod tunc temporis neino grave peccati
poundus suscepturus sit : tempus enim est sancti-
moniæ, vetere peccato prorsus deleto, et unius-
cujsque anima ad virtutis perseverantiam instau-
rata. Quin etiam extra portas Jerusalem excedere
non **428** permittit. Etenim juxta veram rectamque
doctrinam splendidus sanctorum chorus cœlestem
Jerusalem firmiter inhabitabit, nec extra sanctam
civitatem egreditur, sed in ea perpetuo morabitur,
in bonis divinitus collatis divina virtute sic firma-
tus, ut ea nunquam deserere possit : « Sine pœn-
tentia enim sunt dona et vocatio Dei, » juxta sanctum Paulum¹¹. Quod autem rursus ait : « Non
egrediemini unusquisque ex loco vestro, » istius-
modi quiddam significare videtur, multas nimirum
esse re vera apud Deum ac Patrem mansiones¹²,
juxta Salvatoris vocem, cuius typum rursus san-
ctum illud tabernaculum præ se ferebat, in quo
atria erant duodecim, et datum iri quidem uni-
cuique mansionem pro dignitate et recte factorum
ratione. Qui autem eorum tabernaculorum pos-
sessionem semel inierint, in iis perpetuo versabun-
tur nec bonis unquam excedent quæ a Deo suscep-
perint. Cujus rei locuples nobis testis erit ipse
quoque Isaías propheta, qui de his ita statuit :
« Oculi tui videbunt Jerusalem : civitas dives, ta-
bernacula quæ non commoveantur, neque movebun-
tur, paxilli tabernaculi ejus in sempiternum¹³. »
Quod enim ait tabernacula in divite civitate non
moveri, stabilitatem mansionis et habitationis in
ea significat. Præterea, « Omne opus in ea non
facietis, inquit, et sanctificabitis diem Sabbato-
rum. » Quo significatur, ut jam sæpe diximus,
illud cessationis et requieæ, adeoque totum illud
sanctum tempus quod in festum diem Christo
consecratum est. Rursus autem, nobis nihil agen-
dum esse Sabbatho, sed quodammodo quiescendum,
et a cujusvis operis et laboris sudore cessandum,
ex ¹⁴quoque locis agnoscamus. In Exodo quippe
ait : « Sex annis seminabis terram tuam, et colli-
ges fructus ejus ; septimo autem, remissionem
facies, et requiem dabis illi¹⁴. » In Levitico vero :

¹⁰ Jerem. xvii, 21, 22. ¹¹ Rom. xi, 29. ¹² Joan. xiv, 2. ¹³ Isa. xxxiii, 20. ¹⁴ Exod. xxviii, 10,
41.

A ûmâw̄ ἐκπορεύεσθω ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ τῇ ἡμέρᾳ τῇ
ἔβδομῃ. » Ὁρᾶς δηλοῖ τὴν Ιδρῶτας καὶ πόνου πα-
τὸς ἐλευθέρων ἡμῖν προσαπλάττων ζωῆν ἐν τοῖς
χατὰ τύπον ἀργίαις, δράψην οὐδὲν δλῶς ἐψήσων τῷ
Σαββάτῳ; Συλλέγειν μὲν γάρ οὐκ ἔξι, προσεπιπτάσαι
δὲ τούτῳ, καὶ τὸ χρῆναι τὸν οἰκον ἀφέντα μηδα-
μόσε χωρεῖν, ἀλλ' ἐκ τῶν ιδίων μὴ ἐκπορεύεσθαι τό-
πων. Καὶ τί πάλιν ἡμᾶς διὰ τούτου βούλεται μαθεῖν,
ἐκθησόμεθα, συγγενὲς αὐτῷ καὶ ὠσαύτως ἔχον παρα-
θέντες βρήτον. Προσελάτει τοιγαροῦν δι μακάριος προ-
φῆτης Ἰερεμίας τοῖς Ἰουδαίοις ὧδι. « Τάδε ἔγει
Κύριος· Φυλάξατε τὰς ψυχὰς ὑμῶν, καὶ μὴ αἴρετε
βαστάγματα ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων, καὶ μὴ
ἐκπορεύεσθε ταῖς πύλαις [αἱ. τῶν πυλῶν] Ἱερουσα-
λήμ, μὴ ἐκφέρετε βαστάγματα ἐξ οἰκιῶν ὑμῶν, ἐν τῇ
B ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων. Οὐκ ἐξελεύσεσθε ἔκαστος ἐκ
τοῦ τόπου ὑμῶν, καὶ πᾶν Ἐργον οὐ ποιήσετε, καὶ
ἀγιάσατε τὴν ἡμέραν τῶν Σαββάτων, καθὼς ἐνετε-
λάμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν. » Καὶ τί τὸ ἐντεῦθεν;
Εἰς ἔξι ἡμᾶς διανιστάτε τὴν φιλάγρυπνον, φυλάττεν
ἐπιτάττετε τὴν ιδίαν ψυχήν· οὕτω γάρ ἂν ὑπάρξῃ
ρρᾶδιώς, καὶ τὸ δεῖν εἰσελάσαι λοιπὸν εἰς τὸν ἐλ-
πίσιον σαββατισμόν. Ἀναφανεῖται δὲ διὰ τοῦτο
τυχοῦσι τὰ ἀγαθά, διεσάρει καλῶς διὰ τῆς ἐπέρων
ἐπιπαγγῆς. Βαστάγματι μὲν γάρ οὐκ ἔξι καταβρίθε-
σθαι τίνας, ὡς οὐδενὸς ἔτι κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τὸ δια-
σχές τῆς ἀμαρτίας ἀναληφθεῖν πορτεῖν· ἀρ-
τητος γάρ ὁ καιρὸς, οἰχομένης μὲν εἰς ἀναρπαν
παντελῆ τῆς ἀρχαὶς ἀμαρτίας, ἀνακατιζομένης ἢ
τῆς ἐκάστου ψυχῆς εἰς ἔξι ἀκλινῶς τὴν φύλαξιν.
C Καὶ ἀλλὰ καὶ τὸ ἔξιον φοιτὴν τῶν τῆς Ἱερουσαλήμ οὐκ
ἐφίστη πυλῶν. Καὶ γάρ δὴ κατὰ τὸν ἀληθῆ τε καὶ
ὅρθως ἔχοντα λόγον οἰκήσει παγίως ὁ λαμπρὸς τῶν
ἄγιων χορὸς τὴν οὐράνιον Ἱερουσαλήμ, καὶ τὴν ἀγίαν
οὐκ ἐκβίσεται πόλιν, ἔσται δὲ μᾶλλον διὰ παντὸς
ἐν αὐτῇ πρὸς τὸ δύνασθαι δραπετεύειν οὐδεμῶν τῶν
ἀπαξιδεύσαντος ἀγαθῶν τῇ θείᾳ δυνάμει διαχρατο-
μένος. « Ἀμεταμέλητα γάρ τὰ χαρίσματα, καὶ ἡ
χλήσις τοῦ Θεοῦ, » κατὰ τὸν ἄγιον Παῦλον. Εν δὲ
γε τῷ πάλιν εἰπεῖν, « Οὐκ ἐξελεύσεσθε ἔκαστος ἐκ
τοῦ τόπου ὑμῶν, » ἐκεῖνο δὴ μάλιστα σφῶς ἐστεν
ὑποδηλοῦν· πολλὰ μὲν γάρ δυντες αἱ μοναταὶ πάρ τῷ
Θεῷ καὶ Πατρὶ, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν, καὶ
τούτου δὴ πάλιν λαμπρῶς ἀνεπλήρουν τὸν τύπον ἡ
ἀγία σκηνὴ, δέκα λαμβάνουσα τὰς αὐλὰς, καὶ δοθήσε-
ται μὲν ἐκάστῳ κατὰ τὴν ἀξίαν, καὶ ἀναλόγων; τοῖς
κατωρθωμένοις ἡ μονὴ. Οἱ δὲ δλῶς ἐν κατασχέσει
τῶν ἐκείσες σκηνωμάτων γεγενημένοι, διὰ παντὸς μὲν
αὐτοῖς ἐνδιαιτήσονται, βαδιοῦνται δὲ οὐδαμῶς εἰς
ἀπόπτωσιν τῶν ἐκ θείας αὐτοῖς ἀπονεμηθέντων δω-
ρεᾶς. Καὶ ἀληθῆς ἡμῖν ὁ μάρτυς εἰσεβίσται. Λέγει
γάρ οὕτως δὲ προφῆτης Ἡσαΐας περὶ τῶν τοιωτῶν
διειληφάς· « Οἱ δρθαλμοὶ σου δικονται Ἱερουσαλήμ·
πόλις πλουσία, σκηνὴν, αἱ οὐ μὴ σεισθῶσιν, οὐδὲ μὴ
κινηθῶσιν οἱ πάσσαλοι τῆς σκηνῆς αὐτῆς εἰς τὸν
αἰώνα χρόνον. » Ἐν γάρ τῷ μὴ σεισθαι λέγει τὰς
ἐν τῇ πλουσίᾳ πόλεις σκηνὰς, τὸ ἀμετάθητον τῆς ἐν

αὐτῇ διεμονῆς καὶ ἐνδιαιτήσεως καταδηλοῦ. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τούτους ἔτι, « Πάντας φρασίν, οὐ ποιήσετε ἐν αὐτῷ, καὶ ἀγάπαστε τὴν ἡμέραν τῶν Σαββάτων. » Καθάπερ ἡδη πολλάκις εἰρήκαμεν, ἀργίας τῆς ἐπ' ἀμφοῖν καὶ ἀναπαύσεως ὁ καιρός, καὶ διὸς ἀγίος ἀνατεθειμένος εἰς ἑορτὴν τῷ Χριστῷ. Τὸ δὲ χρῆναι πάλιν ἡμᾶς ἐνεργεῖν μὲν ἐν Σαββάτῳ μηδὲν, καταλύειν δὲ ὥσπερ ρχαλάνεσθαι παντεῖς τοῦ πρὸς ἴδρωτα καλοῦντος καὶ πόνου, καὶ δὲ ἐτέρων ἐπιγνωσμέθα. Ἐν μὲν γάρ τῇ Ἑξάδῳ φρασίν· « Ἐξ ἔτη σπερεῖς τὴν γῆν σου, καὶ συνάξεις τὰ γεννήματα αὐτῆς· τῷ δὲ ἑδδόμῳ διφερούν ποιήσεις, καὶ ἀνήσεις αὐτῆν. » Ἐν δὲ τῷ Λευτίκῳ· « Ὄταν εἰσέλθῃς εἰς τὴν γῆν, ἦν ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν, καὶ ἀναπαύσεται ἡ γῆ, ἦν ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν, Σάββατα Κυρίου. » Ἐξ ἔτη σπερεῖς τὸν ἀγρὸν σου, καὶ ἔξ ἔτη τεμεῖς τὴν ἄμπελὸν σου, καὶ συνάξεις τὸν χαρπὸν αὐτῆς· τῷ δὲ ἔτει τῷ ἑδδόμῳ, ἀνάπτασις ἔσται τῆς γῆς, Σάββατα Κυρίου. » Τὴν μὲν γάρ ἀνατοῦντον τῶν πόνων οὐκ ἀνήστη γῆν, ἀλλ' οὐδὲ αὐτῇ ἀκρίως τὸν ἐπὶ τούτοις ἔχαριζετο νόμον, τὸ δὲ μὴ χρῆναι πονεῖν, διὰ τοῦ τὴν γῆν ἀνείναι τοῖς αὐτῇ κεκτημένοις ἐπραγματεύετο. Πολυτρόπως γάρ τοι τὴν ἐπὶ Χριστῷ κατεσήμανεν ἑορτὴν, καθ' ἓν οἱ φόδων τῷ θείῳ συζήσαντες, εἰς παντελῆ καὶ ὀλόκληρον ἐλευθερίαν ἀναδραμοῦνται τὴν ἐν ἀγιασμῷ καὶ πλουσιωτάτῃ τοῦ Πνεύματος χάριτι. Καὶ τοῦτο δὲ πάλιν δι' αὐτῶν εἰσόμεθα τῶν Μωσαϊκῶν ἄνταλμάτων. « Ἐχεις γάρ οὐτῶς· « Ὄταν πραθῇ σοι ἀδελφός σου, ἢ ἡ ἀδελφή σου, ὁ Ἐβραῖος, ἢ ἡ Ἐβραία, ἔξ ἔτη δουλεύεσσι σοι, τῷ δὲ ἔτει τῷ ἑδδόμῳ διφερούσις. » Οἱ γάρ πάλαι τῇ ἀμαρτίᾳ δουλεύσαντες, καὶ ἡδονῇ τῇ πρὸς τὸ φαῦλον ἐκαυτοὺς τρόπον τινὰ τῷ διαδόχῳ καταπωλήσαντες, δικαιωθέντες ἐν Χριστῷ διὰ τῆς πίστεως, εἰς τὸν ἀληθῆ καὶ ὄγιον ἀναβησόμεθα σαββατισμὸν, τὴν διὰ τῆς χάριτος ἐλευθερίαν ἡμετερόν, καὶ ἀγαθοῖς τοῖς θεόθεν λελαμπρυσμένοι.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Αλόγος περὶ τῆς ἐπὶ διηδόης κεριτομῆς, τίρος ἐστὶ σημαντικὴ πολυτρόπως ἐπιδεικνύει.

Ἀρκούντωνς ἡδη, καθάπερ ὑπολαμβάνω, καὶ κατὰ δύναμιν τῆς ἐνούσης ἡμῖν διανοίας τὸν ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ διαπεύξαντες λόγον, ἐπὶ τὴν τούτῳ γείτονα περιτομῆν τὸν ἐπὶ τῇ ζητήσει μετοίσομεν πόνον, πανταχόθεν τὸ λυστελές δι· πρέποι θηράσθαι διεγνωκότες. Καὶ γάρ ἂν εἴη τῶν ἀποκωπάτων, καὶ γελοιότητος δὲ τῆς ἐσχάτης οὐκ ἀμοιροῦν, τὸ μὴ πάντα πόνον ἡδώς τῆς ἐν τούτοις γνώσεως ἀμείνεσθαι φιλεῖν. Τί δὲ δὴ καὶ τὸ ἔξ αὐτῆς ὡς ἐν τύπῳ τοῖς ἀρχαιοτέροις ὑποδηλούμενον, περιαθρούντες πνευματικῶς ἐκθεσμεῖν πάλιν κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἐπιχορῆγίας, τοῦ παντεῖς τὰ σκοτεινὰ φανεροῦντος Θεοῦ, καὶ θησαυροὺς ἡμῖν ἀποκρύψους διαράτους ἀνοίγοντος. Τοῖς μὲν γάρ πρὸς ἔξιν ἡδη βεβήκεις τὴν ἀπροσδεῖ, καὶ τελειοτέραν ἔχουσι τὴν διάνοιαν, ἔξσται νοῦν καὶ λαλεῖν πολὺ τούτων βελτίονα. Ἡμεῖς δὲ τὰ εἰς νοῦν λόντα τὸν ἡμέτερον, καὶν τοῦ πρέποντος ὑπερέιπεν δοκεῖς [Ισ. δοκεῖ], τοῖς ἀκρωμένοις παραθήσομεν, οὐκ αἰδοῖς τοῦ μὴ δοκεῖν ἡττήσθαι τινῶν τὴν φιλαδελφίαν λυπήσαντες, μᾶλλον δὲ τὸ γεγραμμένον εἰδότες· « Διδου σοφῷ ἀφορμήν, καὶ σοφώτερος ἔσται. Γνώριζε δικαιών, καὶ προσθήσει τοῦ δέχεσθαι. »

Πρώτος τοιγαροῦν ἐπὶ τῇ περιτομῇ διωρίζετο νόμος, λέγοντος πρὸς Ἀβραὰμ τοῦ Θεοῦ· « Σὺ τὴν διαθήκην μου διατηρήσεις, καὶ τὸ σπέρμα σου μετά

A. « Cum introieritis in terram, quam ego do vobis, et requiesceret terra quam ego do vobis, Sabbatho Domino. Sex annis seminabis agrum tuum, et sex annis putabis vineam tuam, et congregabis fructum ejus; anno autem septimo requies erit terrae, Sabbatho Domino¹⁶. » Non enim terram cessare vult, in quam laborum sensus cadere non potest: nec ei proprie legem hanc posuit, sed terram incultam relinquendo ac remittendo, possessores ejus cessare faciebat. 429 Multis enim modis festivitatem illam in Christo nobis significabat, in qua qui cum Dei timore vixerint, perfectissimam et absolutam libertatem recipient in sanctificatione et ditissima Spiritus gratia. Quod ex præceptis Mosaicis rursus intelligimus: « Si venundatus fuerit tibi frater tuus Hebreus aut Hebreæ, serviet tibi sex annis, et septimo dimittes eum liberum¹⁷. » Qui enim peccato quondam servilimus, et voluptate ad malum diabolo nos quoddammodo mancipavimus, justificati in Christo per fidem, in verum et sanctum sabbatismum ascendemus, libertate induiti per gratiam, et bonis divinis illustrati.

C

Dissertatio de circumcisione in die octava, quæ ea significantur variis modis indicat.

Postquam abunde jam, ut reor, et pro ingenii nostri captu doctrinam de Sabbatho exposuimus, ad circumcisionem ei vicinam disquirendi laborem transferemus, quibus constitutum est undique venari quod conducat. Absurdum enim esset ac summe ridiculum non queunvis laborem eorum cognitione libenter commutare velle. Quid vero etiam ex ipsa figurata veteribus significetur, spiritualiter considerantes, rursus exponemus, prout nobis largietur qui universi tenebras illustrat Deus, ac thesauros absconditos et invisibilis aperit. Iis enim qui perfectiore sunt ingenio, licebit cogitare D et loqui meliora. Nos autem quæ in mentem nobis venerint proponemus, licet decorum minus tenere auditoribus videantur, non quod verear ne in fraternitatis studium peccem quod nulli cedere videar, sed potius quod sciām illud Scripturæ: « Da sapienti occasionem, et sapientior erit. Notifica justo, et addet ad recipiendum¹⁷. »

Prima igitur de circumcisione lex posita est, Deo ad Abraham dicente: « Tu testamentum meum conservabis, tu, et semen tuum post te in gene-

¹⁶ Levit. xxv, 2-4. ¹⁷ Deut. xv, 12. ¹⁷ Prov. ix, 9.

rationes suas, et hoc est testamentum quod **A**nam inter me et vos, et inter semen tuum post te in **430** generationes suas. Circumcidetur omne vestrum masculinum; et circumcidemini carnem praeputii vestri; et erit in testamentum inter me et vos. Et puer octo dierum circumcidetur vobis, omne masculinum¹⁰. Postquam autem legem eadē re statuit, jussitque omniho eos circumcidere carnem praeputii, non impune fore ostendit legis transgressionem, mysterii perquam necessarii typum id esse ostendens. Subiungit enim: «Et erit testamentum nunc in carne vestra in testamentum aeternum: et qui non fuerit circumcisus, masculus, qui non circumcidetur carnem praeputii sui octavo die, interibit anima illa de genere suo, quia testamentum meum dissipavit¹¹. » Divinus igitur ille Paulus asseruit circumcisionem datam esse patriarchae in signum quodammodo et tesserae fidei quae est in praeputio. Erat enim ei, ut videtur, in primis propositum, ostendere vocationem per fidem ac justitiam omni legali praecerto priorem et antiquiorēm. Hoc enim pacto Israelitas vix adgebat ut crederent justitiam per fidem non esse legis transgressionem, sed reversionem potius in statum pristinum etiam ante quamvis legem; sed cum alium circumcisionis modum rursus agnosceret, orationis vim ad utilitatem rei presentis opportune transferre deprehenditur. Judæi enim consulens ut ab illa gloriatione carnis desisterent, scribit rursus: «Non enim qui in manifesto Judæus est, neque quae in manifesto in carne est circumcision: sed qui in abscondito Judæus est, et circumcision cordis, in spiritu, non littera, cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est¹². » Nungquid enim his verbis etiam admonei ut alia de illa cogitemus, neque putemus circumcisionem patriarchae datam esse tantummodo in signum circumcisionis praeputii, sed aliquid insuper maius et spiritale mente capiamus? Quærendum itaque et strenue considerandum quænam sit in spiritu circumcision, et cujusnam rei signum intelligatur illa quae in carne perficitur, et quam ob causam non qualibet die, sed octava circumcidatur homo.

Divinas, tīc ἡ ἐν πνεύματι περιτομῇ, τίνος δὲ ἀνοίτο εἰπεῖν οὐκ ἀδιαφόρως, ἐν ἥπερ ἀν ἡμέρᾳ τύχοι, μόνη δὲ ἐν ὅρδῃ περιτέμνεται ἀνθρώπος.
Nemo plane dubitat quin cum nobis propositum sit per mediatorem Christum Deo conjungi velle, præpurgari et omni modo nos præsanctificari oporteat qui ad conjunctionem **431** cum sanctissimo Domino evehimur. Hujus autem rei typus præclarus nobis erit id quod ad sanctissimum Mosen a Deo dictum est: «Descendens testare populo, et purifica illos hodie et cras, et laveni vestimenta sua, et sint parati in diem terciam. Tertia enim die descendet Dominus in montem Sina¹³. » Cum enim prius sanctificari nos jubet, morum probitatem studiose calendam significat, vestimentorum

σὲ εἰς τὰς γενέδες αὐτῶν· καὶ ἡ διαθήκη, ἣν διαθῆσαν ἀνά μέσον ὑμῶν καὶ ἐμοῦ, καὶ ἀνά μέσον τοῦ σπέρματός σου μετὰ σὲ εἰς τὰς γενέδες αὐτῶν. Περιτμηθήσεται πᾶν ἀρσενικὸν, καὶ περιτμηθήσεται τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας ὑμῶν, καὶ ἔσται εἰς διαθήκην ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν. Καὶ παιδίον ὅτῳ ἡμερῶν περιτμηθήσεται ὑμῶν πᾶν ἀρσενικόν. ὁ Ὀρισμένος δὲ τὸν ἐπὶ τούτῳ νόμον, καὶ ὃντι προσήκοι πάντας αὐτοὺς τῆς ἀκροβυστίας τὴν σάρκα περιτέμνεσθαι διατετάχεις, οὐκ ἀζήμιον ἀποφαίνει τοῦ νόμου τὴν παράδασιν, μυστηρίου τύπον ἀναγκαιοτάτου τὸ πρᾶγμα δεικνύει. Ἐπιλέγει γάρ τούτοις ἐφεξῆς: «Καὶ ἔσται ἡ διαθήκη μου ἐπὶ τῆς σάρκας ὑμῶν εἰς διαθήκην αἰώνιον· καὶ ἀπεριτμητος ἔστηση, δε ὃν περιτμηθήσεται τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας αὐτοῦ **B**τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὅρδῃ, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκεῖνη ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτῆς, ὅτι τὴν διαθήκην διεσκέδασεν. » Οὐ μὲν οὖν θεσπέσιος Παῦλος σημεῖον ἀντέπει τοῦ καὶ σφραγίδα δεδοθεῖ τῆς ἐν ἀκροβυστίᾳ πίστεως τὴν περιτομὴν τῷ πατεριάρχῃ διεσχύρεστο. Εκοπῆ γάρ ἦν, ὡς ἔοικεν, αὐτῷ καὶ περισπούδαστον ἐπιχείρημα, νομικοῦ πάντος ἐπιτάγματος προανέγνωσαν τε καὶ ἀρχαιοτέραν ἐπιδείξαι τὴν διὰ πίστεως λήσην τε καὶ δικαιοσύνην. Ἐδυσώπει γάρ οὕτω μόλις τοις ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ συνέπειθε πάς, εἰς τὸ μῆνα παράδεσιν ἡγείσθαι τοῦ νόμου τὴν διὰ πίστεως δικαιούνην, ἐπαναδρομὴν δὲ μᾶλλον εἰς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, καὶ πρὸ νόμου παντός· ἀλλ' ἐν καιρῷ περιενεγκών εἰς τὸ τέλος ὠφελοῦν, καὶ τῷ περόντι χρήσιμόν, τοῦ λόγου τὴν δύναμιν, ἔτερόν τινα πάλιν εἰδὼς τῆς περιτόμης τὸ τρόπον εὑρίσκεται. Τὸ γάρ ἐν σάρκι καυχᾶσθαι φίλειν τοῖς Ἰουδαίοις ἀπομαθεῖν συμβούλευεν; ἐπιστέλλει πάλιν· «Οὐ γάρ δὲ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαίος ἔστιν, οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σάρκι περιτομή, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομὴ καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι, οὐ δὲπαινοῖς οὐκ ἐάνθρωπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Ή γάρ οὐχὶ διὰ τῶν καὶ ὑποπειθεῖ λοιπὸν εἰς ἐπέρας ἐννοιάς ἐπεκενην μεταβιβάζεσθαι, καὶ οὐ μέχρι τοῦ δεδοθεῖσθαι σφραγίδα τῆς ἐν ἀκροβυστίᾳ πίστεως, τὴν περιτομὴν τῷ προπάτορι, διενθυμεῖσθαι βούλεται, ἀλλὰ τι καὶ μεῖζον ἐπὶ τούτῳ νοεῖν καὶ πνευματικὸν; Ζητητέον τοιγαροῦν καὶ περισκεπτέον οὐκ ἀνεμόσυμβολον ἡ ἐν σάρκι τελουμένη, καὶ διὰ πολὺν αἰτίαν οὐδὲν δὲ ἐν ὅρδῃ περιτέμνεται ἀνθρώπος.

Dέστι τοίνυν οὐδὲν τῶν δυτῶν ἀμφιβολὸν, ὡς ἐπείπερ ἡμῖν δὲ σκόπος συντείνεται πρὸς τὸ θέλειν συνδεῖσθαι τῷ Θεῷ διὰ μετίτου τοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦτο δη τάντως καὶ προκαθαίρεσθαι πέρτει, προαγνίζεσθαι διὰ τρόπου παντὸς τοὺς εἰς οἰκείωτηα διὰ πίστεως ἀναβαίνοντας τῷ πανάγρῳ Δεσπότῃ. Ληψόμεθα δὲ εἰς ἀριστην τοῦ τοιοῦ πράγματος εἰκόνα, τὸ εἰρημένον παρὰ Θεοῦ τοῖς τὸν ἄγιον Μωσέα· «Καταβὰς διαμάρτυραι τῷ λαῷ, καὶ ἀγνιστὸν αὐτοὺς σῆμερον καὶ αὔριον, καὶ πληνάτωσαν τὰ Ιμάτια ἑαυτῶν, καὶ ἔστωσαν ἔτοιμοι εἰς τὴν ἡμέραν τὴν τρίτην. Τῇ γάρ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ

¹⁰ Gen. xvii, 9-12. ¹¹ Ibid. 14, 15. ¹² Rom. ii, 28, 29. ¹³ Exod. xix, 10, 11.

καταβήσεται Κύριος ἐπὶ τὸ δόρυ τὸ Σινᾶ. » Ἐν μὲν γὰρ τῷ προαγνίζεσθαι δεῖν, τὴν διὰ τρόπων ἐπεισέκειαν ἐπιτηδεύειν βούλεται· ἐν δὲ τῷ χρῆναι τὰ ἀμφιά περιπλύνειν αὐτοὺς, τὴν αὐτοῦ τοῦ σώματος ὑπεμφάγεις κάθαρσιν. Ἀμφιον γάρ τοπερ καὶ περιστολὴ τῆς ψυχῆς τὸ σῶμά ἔστιν. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ (ἀναδήσομαι γάρ ἐπὶ τὴν τοῦ λόγου πρωτην τε καὶ φυγακιστάτην ἀρχήν), προαγνίζεσθαι τοὺς εἰς οἰκείωτητα τρέχοντας τῷ ἀγύρῳ Θεῷ, κατὰ τὸ παρ' αὐτοῦ λελεγμένον· « Ἅγιοι ἔσεσθε, διτὶ ἐγώ ἄγιοι»²¹, σύμβολον ἀγνομοῦ διὰ τῆς ἐν σαρκὶ περιτομῆς τοῖς ἀρχαιοτέροις ὡρίζετο· καὶ δπως, ἐροῦμεν· Τὴν τῶν καθ' ἡμές πραγμάτων διευκρινησάμενοι φυσιν, ἀμαρτίας ἀπάσσης προβαδίζουσαν ἡδονὴν εὐρήσομεν· καὶ καλεῖ τις ἡμᾶς εἰς τὸ πλημμελεῖν ἐπιθυμίᾳ θερμῇ τῆς ἐνεργείας δεὶ προανίσχουσα, καὶ τὴν τῆς διανοίας σύνεσιν προαρπάζουσα, πείθουσά τε οὖτα λοιπὸν ἐπὶ τὴν τῶν αἱρεθέντων διεξαγωγὴν διὰ λειτάτης ἔρχεσθαι τῆς δδοῦ. Ἀλλοθῇ δέ πως δντα τὸν ἐπὶ τούτοις ἡμῶν λόγον ἀποφαίνει λέγων ὁ Χριστοῦ μαθητής, οὖτα βῶν· « Μηδὲς πειραζόμενας λεγέτω, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ πειράζομαι· Ὁ γάρ θεὸς ἀπείραστός ἐστι κακῶν, πειράζει δὲ αὐτὸς οὐδένα. » Εκαστος δὲ πειράζεται, ὑπὸ τῆς ἴδιας ἐπιθυμίας ἐξελκόμενος καὶ δελεαζόμενος· εἴτα ή ἐπιθυμίᾳ συλλαθοῦσα, τίκτει ἀμαρτίαν· ἡ δὲ ἀμαρτία ἀποτελεσθεῖσα, κύει θάνατον. » Ὁρές οὖν δπως ἐν ἐπιθυμίαις ταῖς ἐπὶ τιστῇ ἡ τῆς φαυλότητος προδημιουργεῖται γένεσις, καὶ ἐν ἐκτόποις ἡδοναῖς τὰ τῆς ἀμαρτίας προκυοφορεῖται σπέρματα; Προστάττει τοιγαροῦν δὲ ναμοθέτης καὶ θεὸς, ἐκείνηρ δη μάλιστα τῷ μορίῳ τοῦ σώματος, ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τῶν ἡδονῶν ἡ γένεσις, τὸν περιτέμνοντα σῶματον ἐπιφέρεσθαι, ἵνα δὴ μάθης, ὡς δι' αἰνίγματος, ὡς φύματον ἡμᾶς ἀφθήσεσθαι ποτε καθαρύνεις, εἰ μὴ τοῦ θείου λόγου τὴν τομωτάτην ἐνέργειαν ἐν καρδίᾳ δεξέμενοι, καὶ εἰς γοὺν λαδόντες τὴν τοῦ πιεύματος μάχαιραν, τὰς ἡρ' ἄπται τοῖς αἰσχροῖς ἐπιθυμίας ἀποτεμφύμεθα, πράττοντες μὲν οὐδεμῶς τὰ ἐν ἴδιοις θελήμασι, κανὸν δὲ τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ στέργειν καὶ δρῦν ἀναπειθόμενοι. Τοιαύτην ἡμῖν εἰσκομιδῶσης τῆς ἀληθεστέρας περιτομῆς τὴν δύναμιν, πρὸς τοὺς ἐπὶ μόνῃ τῇ σαρκὶ μεγαλοφρονεῖν εἰωθότας εἰκότως ἂν λέγοιτο· « Περιτμήθητε τὴν σάρκα τῷ Θεῷ, καὶ περιτεμέσθε τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν, διδρες ιούδα, καὶ οἱ κατοικοῦντες Ιερουσαλήμ. » Ὁ γάρ τὴν σάρκα περιτεμόμενος, μόνω περιτέμηται τῷ Θεῷ. Δεχόμεθα δὲ τὴν ἐν πιεύματι περιτομὴν, ἀνακομίζουσαν εἰς οἰκείωτητα τὴν ὡς πρὸς θεὸν, κατὰ τὴν ὅγδοην, τουτέστι τὴν ἀναστέψιμον τοῦ Σωτῆρος ἡμέραν, σημεῖον τούτο τιθέμενοι τοῦ περδέκεντον εἶναι ζωῆς τὴν ἐν πιεύματι περιταμῆν, καὶ συναινοῦντες τρόπον τινὰ δι' αὐτοῦ τοῦ πράγματος, ὅτι συζητούμεθα τῷ Χριστῷ, κατὰ τὸ είρημένον διὰ τοῦ Παύλου· « Ἀπεθάνετε γάρ,

A autem lotione, ipsius corporis puritatem ostendit Corpus enim indumentum est atque amictus animæ. Quoniam ergo (nam ad sermonis initium revertar), eos prius sanctificari oportebat qui ad sancti Dei copunctionem accederent, juxta illud quod ab ipso dictum est: « Sancti esto, quia ego sanctus sum²²; » per circumcisonem carnalem datum est veteribus symbolum puritatis: quo pacto, dicam. Si naturam rerum nostrarum perpendamus, voluptatem quodlibet peccatum præcedere compieremus: ad peccandum enim provocat servens quedam cupiditas semper actus prævia, quæ animi cognitionem præripit, atque ita demum ad peragendas res cupitas quasi per facilimam viam nos inducit. Quod quidem verum esse docet Christi discipulus, his verbis: « Nemo cum tentatur, dicat quoniam a Deo tentatur. Deus enim intentior malorum est: ipse autem penitentem tentat. Unusquisque vero tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus: deinde concupiscentia, cum conceperit, parit peccatum: peccatum vero, cum consummatum fuerit, generat mortem²³. » Vides igitur quo pacto in cupiditatibus nequitur generatione prius efficiatur, et in vitiosis voluptatibus peccati semina tanquam in utero prius gestentur? Deus itaque legis auctor jubet huic maxime parti corporis, in qua voluptates nascuntur a circumcidente ferrum admoveri, ut disceres tanquam in ænigmate fieri non posse ut puri videamur unquam, nisi accepta in corde nostro divini sermonis penetrantissima virtute, et gladio spiritus vitiósas cupiditates omnes ex animo repellamus, nequaquam facientes ea ad quæ nos voluntas adigit, **¶ 32** licet suavissimam præ se ferant oblicationem, sed duntaxat quod Deo placet amare et facere volentes. Cum istud nobis prior illa circumcisio significet, ad eos qui sola carne gloriarí solent jure dicetur: « Circumcidimini Deo vestro, et circumcidite duritiam cordis vestri, yiri Iuda et habitatores Jerusalem²⁴. » Cui enim caro circumciditur, sola circumcisus est carne; qui vero spiritalem circumcisōem per fidem in Christum accipit, soli ac vero Deo circumciditur. Accipimus autem spiritalem circumcisōem, quæ nos ad conjunctiōem cum Deo reducit, oīlaya, hoc est die resurrectionis Salvatoris, signum hoc statuentes quod vita conciliatrix sit illa spiritalis circumcisio, et ea re quodammodo fatentes nos cum Christo victuros, sicuti per Paulum dicitur: « Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit, vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria²⁵. » Nonne enim vere quodique dicet aliquis, illum mundo moriturum qui mundi voluptates propter Deum repudiari? Talis nobis divinus ille quoque Paulus visus est dicens: « Mili autem absit glorijari nisi in cruce Domini nostri

²¹ Levit. 19, 2. ²² Jac. 1, 15-15. ²³ Jeremi. 4, 1. ²⁴ Coloss. 3, 4.

Jesu Christi : per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo ¹⁶. » Ejus enim participes facti per Spiritum, qui omnem in nobis impuritatem absque manus opera circumcidit, mortui sumus mundo, et optimam vitam vivimus Deo.

νος; Τοισθε τις καὶ δὲ θεοτέσσιος Παῦλος ἡμῖν ἀνεφαίνετο λέγων· « Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ, διὸ οὐκ ἔμοι κόσμος ἐσταύρωται, κάγω τῷ κόσμῳ. » Μέτοχοι γάρ γεγονότες αὐτοῦ διὰ τοῦ Πνεύματος, τοῦ πάσαν τὴν ἐν ἡμῖν ἀκαθαρσίαν ἀχειροποιήτως περιτεμνοντος, ἐνεχρώθημεν τῷ κόσμῳ, ζῶμεν δὲ τὴν ἀρίστην ζωὴν τῷ Θεῷ.

Igitur octava die sit circumcisio propter resurrectionem Christi : neque ante octavam ; non enim ante resurrectionem datus est Spiritus, sed post ipsam, sive, ipso resurrectionis tempore, cum suis quoque discipulis insufflavit et dixit : « Accipite Spiritum sanctum ¹⁷. » Judæis itaque convenit illa quæ ferro fiebat circumcisio ; servi enim adhuc erant, et legi adhuc vindici obnoxii : animadversionis autem signum est ferrum. Nobis autem, utpote liberis ac spiritualibus, spiritualis est purgatio, quæ omnes ex nostris animabus sordes ejicit, et perfectionem in splendorē pietatis per fidem insert. Per veriorem quippe et spiritalem circumcisōnem perfectæ pietatis gloriam impleri, observatis rursus iis quæ de Abraham patriarcha scripta sunt, videbimus.

433 Scriptum enim est de illo quod erat nonaginta novem annorum cum Deus circumcisōnem utiliter imperavit ei ¹⁸, quo ceu manifesto aliquo signo docet circumcisōnem esse quasi vestibulum et aditum quemdam perfectionis ad virtutem, imo vero neminem illuc plane venire unquam posse qui non habeat puritatem quæ circumcisōne carnali adumbrata est : perfectionis quippe symbolum est cætæri numerus. Ante perfectionem igitur est circumcisio. Hæc enim præundo, ad illam facile nos adducit. Sed non in his tantum consistunt spiritualis circumcisōnis commoda, verum ipsam duntaxat iis qui in Christo sunt liberi debitam comperiemus. Liber autem in Christo est quicunque diaboli servitutem, et peccati jugum excusit, et illorum vincula dirupit, ut scriptum est ¹⁹, claramque et tyrannidis expertem justitiæ gloriam induit, justitiæ nimirum quæ est in side Christi. Quod autem circumcisio, quæ sit octava die, liberis conveniat, non autem servis, si divinam Scripturam percurramus, nullo rursus modo ambigemus. Ismael, filius patriarchæ ex ancilla Agar, circumcisus quidem fuit, sed non in octava, imo potius in anno tertio decimo. Sic enim scriptum est :

« Circumcidit Abraham Ismael filium suum, qui erat tredecim annorum ²⁰; » ut servæ Jerusalem filium, hoc est Israelem, cum octava, tum duodecima die excidisse, divinus sermo nobis ostenderet. Excidit enim octava die, ut qui suscipere noluerit resurrectionis Salvatoris, quæ facta est octava die, prædicationem, id est Evangelium Christi, per quod dubium non erat capto ad fidelem adjumento circumcisum quoque fore in spiritu. Excidit præ-

A καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέχρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. « Οταν δὲ Χριστὸς φανερωθῇ ἡ ζωὴ ὑμῶν, τότε ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ. » Ηγάρ οὐχὶ καὶ ἀληθεύων ἐρεῖ τις, διτε τῷ κόσμῳ τεθνήσεται τις, τάς ἐν κόσμῳ διὰ Θεὸν ἡδονὰς παραιτούμενος;

B Οὐκοῦν κατὰ τὴν δύδοντα περιτομὴ διὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐ πρὸ τῆς ὁγδόντος οὐ γάρ πρὸ τῆς ἀναστάσεως ἡ τοῦ Πνεύματος δόξις, ἀλλὰ μετ' ἐκείνην ἐστὶν, ἣτοι κατ' αὐτὸν τῆς ἀναστάσεως τὸν καιρὸν, διτε καὶ τοῖς ἐστοῦν μαθηταῖς ἐνεψύσης λέγων· « Λάβετε Πνεῦμα ἄγιον. » Καὶ διὰ τοῦτος μὲν οὖν δὲ διὰ σιδῆρου πρεπαδεστέρᾳ περιτομῇ δύνλεις γάρ ἔτι, καὶ ὑπὸ νόμου τὸν κολαστὴν κολάσεως δὲ σημεῖον δὲ σιδῆρος· ἡμῖν δὲ ὡς ἐλευθέροις καὶ πνευματικοῖς ἡ διὰ πνεύματος κάθαρσις, πάντα μὲν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἐκπέμπουσα μολυσμὸν, τὸ δὲ τέλειον ἐν λαμπρότητι τῇ κατ' εὐσέβειαν διὰ πόστες εἰσκομίζουσα. « Οτι γάρ διὰ τῆς ἀληθεύτερας καὶ πνευματικῆς περιτομῆς, τῆς κατ' εὐσέβειαν τελείτητος ἀποπληροῦται τὸ καύχημα, περιτεκάμενοι πάλιν τὰ ἐπὶ τῷ πατριάρχῃ γεγραμμένα, θεωρήσομεν. Γέγραπται τοινυν περὶ τοῦ προκτάτορος Ἀβραὰμ, ὃς ἦν μὲν ἐτῶν ἑννέα καὶ ἑννενήκοντα τὸν ἀριθμὸν, ἐνομοθέτει δὲ τότε χρησίμως αὐτῷ τὴν περιτομὴν Θεὸς, σημεῖον ὕσπερ τι καὶ τοῦτο τιθεὶς ἐτοις πρόθυρον ὕσπερ τι προειταγωγῇ τίς ἐστι τῇς εἰς ἀρετὴν τελείτητος ἡ περιτομὴ, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ὅλως ἀρίστεσθαι ποτε πρὸς τοῦτο τίνα σαφῶς ὑπὸδηλῶν, μῆτ τὴν ἐκ τῆς περιτομῆς σκιαγραφουμένην ἔχοντα κάθαρσιν· τελείτητος γάρ σύμβολον δὲ τὸν ἀριθμὸν. Ήρδ τῆς τελείτητος τοινυν ἡ περιτομή. Προθαδίζουσα γάρ αὐτῇ πρὸς ἐκείνην ἡμᾶς ἀνακομίζει, βραδίως. Ἀλλ᾽ οὐ μέχρι τούτων ἡμῖν τὰ ἐπὶ τῆς περιτομῆς περιορίζεται χρήσιμα (περιτομῆς δὲ, φημι, τῆς ἐν πνεύματι), ἀλλ᾽ ἡδη καὶ μόνοις αὐτῇ τοῖς κατὰ Χριστὸν ἐλευθέροις χρεωστουμένην εὑρῆσομεν. Ἐλεύθερος δὲ δῆτον πάντως ἐστὶν ἐν Χριστῷ τὴν μὲν ὑπὸ τῷ διαβόλῳ δουλείαν καὶ τὸν τῆς ἀμαρτίας ζυγὸν ἀποστιάμενος δὲ ἀνθρώπος, καὶ διαρρέεις μὲν τοὺς ἐκείνουν δεσμοὺς, καθὼς γέγραπται, τὸ δὲ λαμπρὸν τε καὶ ἀτυράνευτον τῆς δικαιούσης ἀναδηδάμενος καύχημα, δικαιοισύνης, φημι, τῆς ἐν πίστε Χριστοῦ. « Οτι δὲ πρέπουσαν ἐλευθέρους μὲν τὴν ἐν δύδοντα περιτομὴν εὑρήσομεν, δούλοις δὲ οὐκ ἔτι, τὴν ἱεράν τε καὶ θειαν περινοστοῦντες Γρατὴν, κατ' οὐδένα πάλιν ἐνδιάσσομεν τρόπον. Οὐκοῦν δὲ μὲν Ισμαὴλ, δὲ ἐκ θεραπανῆς τῆς Ἀγαρ τῷ πατριάρχῃ γεγενημένος υἱὸς, περιετέμνετο μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐν δύδοντα, ἐν ἔτει δὲ μᾶλλον τῷ τρισκαιδεκάτῳ. Γέγραπται γάρ οὕτως, διτε τοῖς τοῦτον τὴν τοινυν τοῖς δουλευούσῃς ιερουσαλήμ νιδίν, τουτέστι τὸν Ισραὴλ, καὶ τῆς δύδοντας ἐκπεσόντα, καὶ τῆς δωδεκάτης

C διπλανής οὐδένα πάλιν ἐνδιάσσομεν τρόπον. Οὐκοῦν δὲ Ισμαὴλ, δὲ ἐκ θεραπανῆς τῆς Ἀγαρ τῷ πατριάρχῃ γεγενημένος υἱὸς, περιετέμνετο μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐν δύδοντα, ἐν ἔτει δὲ μᾶλλον τῷ τρισκαιδεκάτῳ. Γέγραπται γάρ οὕτως, διπλανής οὐδένα πάλιν ἐνδιάσσομεν τρόπον. Οὐκοῦν δὲ Ισμαὴλ τὸν υἱὸν αὐτοῦ δέκα καὶ τριῶν ἐτῶν, εἰς τὸν τοῖς δουλευούσῃς ιερουσαλήμ νιδίν, τουτέστι τὸν Ισραὴλ, καὶ τῆς δύδοντας ἐκπεσόντα, καὶ τῆς δωδεκάτης

¹⁶ Galat. iv, 14. ¹⁷ Joan. xx, 22. ¹⁸ Gen. xvii, 24. ¹⁹ Psal. civ, 14. ²⁰ Gen. xvii, 9.

ἡ θεῖος ἡμῖν ἐπιδέξῃ λόγος. Ἐκπίπτει μὲν γὰρ τῆς δηδηῆς, ὡς οὐκ ἰθελήσας προσδέξασθαι τῆς ἐν ὁδῷ γενομένης ἀναστάσεως τῷ Σωτῆρι κήρυγμα, τουτέστι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, δι' οὗπερ ἦν οὐκ ἀμφίβολον ὥφελουμένους εἰς πίστιν, καὶ ἐν πνεύματι περιτέμνεσθαι. Ἐκπίπτει δὲ πάλιν καὶ τῆς δωδεκάτης, ὡς ἐν αἰνίγματι τὸν ιερὸν τῶν ἀποστόλων γορὸν ταῖς ἀπειθείαις ἑκαθούμενος. Ἀγευστός τε καὶ παντελῶς ἀπείρατος τῆς παρ' ἔκεινων διδασκαλίας διατελεῖν προθυμούμενος. Ὁ μὲν οὖν οἰκέτης ἐν τούτοις διὰ τῆς ἐλευθέρας ἐλεύθερος Ἰσαὰκ ἐν ὁδῷ περιτέμνεται. Οἱ γὰρ τῆς ἐλευθέρας ἐλεύθεροι παιδεῖς, τῆς ἀνω, φαμὲν, Ἱερουσαλήμ, προσδέξαμενοι τὴν ὁδόνην, τουτέστι τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν ἐν πνεύματι περιτομὴν πεπλουτήκαστιν, ἀπάσης αὐτοὺς ἐλευθερώσασαν ἀμαρτίας, καὶ θανάτου μὲν ἀπαλλάττουσαν, ἀπειδὴ καὶ ἀμαρτίας, ἐξ οὓς καὶ δι' ἦν διθάνατος, εἰς δὲ τὴν τοῦ Χριστοῦ ζωὴν μεθορμίζουσαν. Ὄτι δὲ πάλιν, πρὸς οὓς ἡδη φθάσαντες διειρήκαμεν, καὶ θανάτου λύσις, καὶ φθορᾶς ἀνατροπῆς, διὰ τῆς ἐν πνεύματι περιτομῆς εὑρίσκεται, θεωρήσομεν εὐχόλως, τὸ τῆς καλουμένης Ἐξόδου πολυπραγμούντες βιβλίον. Μωσῆς μὲν γὰρ διὰ μακάριος διὰ θεοῦ προστάγματος πρὸς Φαραὼ τὸν τῶν Αἴγυπτίων ἐστέλλετο τύραννον, ὅτι τῆς μακρᾶς ἐκείνης δουλείας ἀνείνας προσήκοι τὸν Ἰσραὴλ ἀπαγγέλλων. Καὶ δὴ καὶ ἐδάδιζεν, ὡς ἡδη περιτευχόμενος ὃν εἰρήκαμεν χάριν· Ἐάλλ' ἐγένετο, φησίν, ἐν τῇ δόψῃ, ἐν τῷ καταλύματι, συνήντησεν αὐτῷ ἄγγελος, καὶ ἐξῆται αὐτὸν ἀποκτεῖναι. Καὶ λαβοῦσα Σεπφώρα ψῆφον, περιέτεμε τὴν ἀκροβυστίαν τοῦ νισοῦ αὐτῆς, καὶ εἶπεν· Ἐστη τὸ αἷμα τῆς περιτομῆς τοῦ παιδίου μου. Καὶ ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ, διότι εἶπεν· Ἐστη τὸ αἷμα τῆς περιτομῆς τοῦ παιδίου μου. Ἐνταῦθα μοι τίθει τὸ οὖς ἀκριβῶς. Μωσέα μὲν γὰρ διὰ λεγόμενος ἄγγελος διαχειρίσασθαι καὶ ἀποκτεῖναι ζητεῖ, ἀναχωρεῖ δὲ μόλις αὐτοῦ καὶ ἀπανίσταται, τὴν τοῦ παιδίου περιτομὴν διστομούμενος, ἢν διὰ ψῆφου Σεπφώρα δημιουργήσασα, τὸ χρεών ἀποπληρώσας φησίν. Ἐστη γὰρ τὸ αἷμα τῆς περιτομῆς τοῦ παιδίου μου, τὸν Μωσέως δλοθρευτὴν ἀποσθοῦσα, βοφ. Ἐάλλ' εἰ μή τις καὶ τούτοις μυστικής ἐνεκρύπτετο λόγος, ποιὸν ἀν, εἰπέ μοι, πιθανὸν ἐπιδέξασθο νοῦν, τὸ τῇ τοῦ παιδίου περιτομῇ τὸν ιεροφάντην σώζεσθαι Μωσέα, καὶ θηρίου δίκην ἐπιπτῶντα τὸν δλοθρευτὴν τῇ τοῦ αἷματος ἐπιδέξει καταλήξαι μὲν τῆς ἐφόδου λοιπὸν, ἀνασειράξεσθαι δὲ ὥσπερ καὶ ὅπισα χωρεῖν; Οὔκουν (ἐπ' ἔκεινο γὰρ δὴ καὶ πρώτον βαδιοῦμαι τὸν ἄλλων), οὐκ ἤρκεσεν εἰς σωτηρίαν τῷ μακαριῷ Μωσεῖ τὸ ἐκ τῆς ιδίας περιτομῆς ἀγαθόν, ἢ τοι καύχημα (δεῖν γὰρ οἷμα μᾶλλον οὕτως εἰπεῖν)· οὐ γὰρ ἀνατρέψει τὸν θάνατον κατὰ παντὸς ἀδιαχρίτως ἐρχόμενον, πονηροῦ τε καὶ ἀγαθοῦ, τῆς κατὰ νόμον περιτομῆς ἡ δύναμις· φοβεῖ [ἰσ. σοφεῖ] δὲ καὶ ἀκοντά, καὶ ἀνατρέπει λυσσῶντα, τοῦ νέου λαοῦ, τουτέστι, τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευχότων, ἡ ἐν πνεύματι περιτομή, διὰ τῆς Σεπφώρας, τουτέστι τῆς Ἐκκλησίας, ἀρι-

A terea duodecima : quo obscure innuitur sacrum apostolorum chorūm incredulitate sua repellere, nec illorum doctrinam ullo modo gustare velte. Et hæc quidem quod ad servum attinet : Isaac vero qui natus est liber ex libera, octava die circumciditur. Liberi quippe ex libera filii, supernæ videlicet Jerusalem, assumpta octava, id est Christi resurrectione, spiritali quoque circumcisione sunt ditati, quæ eos ab omni peccato liberat, et a morte, quandoquidem a peccato 434 vindicat ex quo et per quod mors est, et ad Christi vitam transfert. Rursus autem dissolvi mortem, et corruptionem destrui per spiritalem circumcisionem, facile reperiemus, si librum Exodi studiosius scrutemur. Beatus quippe Moses divino jussu ad Pharaonem Aegyptiorum tyrannum missus est, denuntiatur longa servitute liberandum esse Israelem. Profectus est igitur eo consilio. Sed factum est in via, inquit, in diversorio, obviavit ei angelus Domini, et quærebatur eum interficere. Et assumpto Sepphora calculo circumcidit præputium filii sui : et procidit ad pedes ejus, et dixit : Stetit sanguis circumcisionis infantis mei. Et recessit ab eo, propterea quod dixit : Stetit sanguis circumcisionis infantis mei ²⁰. Hic mihi patientem aurem accommoda. Mosen occidere et interficere quererit dictus angelus, et ægre discedit ab eo indignatus ob pueri circumcisionem quam Sepphora calculo cum peregisset, munus suum implesse ait. Stetit enim sanguis circumcisionis infantis mei, elamat, ut Mosis extermalorem arceret. Sed nisi ratio quædam mystica in his lateat, quem sensum, obsecro, capiet, quod infantis circumcisione Moses sacrorum interpres servatur, et crudelis exterminator exhibito cruore compescitur, ac retro quodammodo vestigia flectit? Igitur, hoc enim primum omnium aggrediar, non satis fuit ad salutem beato Mosi suæ circumcisionis bonum vel gloriatio. Sic enim potius dicendum reor : non enim mortem quæ omnes passim bonos ac malos invadit, circumcisionis legalis vis destruit : sed vel nolentem et in rabie actam repellit ac evertit, novi populi, hoc est eorum qui in Christum crediderunt, spiritalis circumcisionis, quæ per Sepporam, id est Ecclesiam rectissime peragitur. Quomodo igitur, inquiet jure aliquis, in spiritali novi populi circumcisione Israel etiam hujus expers salvatur? Respondemus, quod ad Israelitas attinet qui noluerunt admittere resurrectionem Salvatoris nostri Christi, regnaturam suis mortem in perpetuum : sed postquam fidèles eam suscepérunt, in totam naturam resurrectionis permanasse gratiam, 435 universis quodammodo porrectam per spiritalem circumcisionem, tametsi multa resurrectionis cum in his, tum in illis differentia cernitur. Qui enim fidem Christi rejiciunt, et incredulitate sua vilæ largitorem offendunt, resurrectionis vim.

²⁰ Exod. iv, 24, 25.

tantum obligantur, ut reviviscant. Reviviscent enim in condemnationem qui non dilaxerint Christum qui iustificat; sed qui resurrectionem Salvatoris demirantur, ejusque mandata sincere observant, in resurrectionem vitam, ut scriptum est²¹, ex ea terra in qua sunt egredientur. Populus igitur in spiritu circumcisus, suum quoque bonum in incredulos perro transmittet. Et quippe proprie resurrectionis gratia debetur: sed eam in aliis transfundet, Deo totam solerti consilio naturam servare volente. Ut enim Paulus ait²²: Sicut nos aliquando nos credimus in misericordiam Israelis, ut per illorum credulitatem gratiam per Christum lucraremur; ita et isti nunc non crediderunt in nostram misericordiam, ut et ipsi rursus misericordiam consequantur, transmiserente in eos Salvatore nostro Christo per nostram fidem resurrectionis bonum. Quae enim creditibus debentur, convenientius tali natura tribuuntur. Idcirco enim dominus quoque noster apostolus ille Paulus, resurrectionis futuræ mysterium retegens, primitias quidem Christum resurrectum ait²³. Primus quippe resurrexit a mortuis, sed deinde, inquit, « il qui sunt Christi, in adventum ejus²⁴. » Primum enim omnium resurrectos ait eos qui conjuncti sunt ipsi per fidem, proprie ac peculiariter eis resurrectionem deberi ostendens, licet in totam naturam proprio ac vere extendatur, honestate videlicet ac misericordia Dei, cui mortem abolere placuit. Observa autem Sephoram filium ferro non circumcidere: in signum etenim punitionis ferrum accipi solet, et illi qui sub lege castigatrice degebant convenit; sed calculo, ut scriptum est²⁵, quo Christus rigatur. Soliditas, cuius et perfecta in omnibus natura Unigeniti firmitas per eum significatur. Proindeque in sanctis prophetis adamantem Christum Deus ac Pater vocabat, dicens: « Ecce ego in ipso adamantem in medio populi mei Israel²⁶. » Adamas enim hic rursus significat divinam et inessabilem Verbi naturam adversariis nullo modo cedere posse. Sic dominus ille noster Iosue, qui mortuo Mose populi dux suspectus²⁷ est, divino calculo purificavit filios Israel, et cum pugnandum esset in hostes, jussit eos prius armari quodammodo circumcisione, gnarus haud aliter posse morte superiores evadere qui jamjam pugnaturi erant. Sic autem de ipso scriptum est: « Et dixit Dominus ad Iesum: Fac tibi ipsi cultros petrinos de petra acuta; et sedens, circumcidit filios Israel. Et fecit Iesus cultros petrinos, et circumcidit filios Israel²⁸. » Hic enim petra nomen solidum et infractum Dei sermonem significat. Acumen autem vim, cuncta penetrandi et acutissimam ejus efficaciam denotat, quandoquidem noster Paulus, ille sacris ac divinis Scripturis iunutritus, « Vivum et efficacem, et penetrabilorem omni gladio anicipiti, et divinum sermonem appellat, et pertingere ipsum

A στα δὴ λιαν ἐπιτελουμένη. Πώς δὲν, εἶποι τις ἀν, καὶ λιαν εἰκότως, ἐν τῇ τοῦ νέου λαοῦ κατὰ πνεῦμα παρατομῇ καὶ ὁ τεύτης ἀπείρατος Ἰερατὴλ παρασθέται; Πρὸς δὴ τοῦτο φαμεν, ὡς δον μὲν ἤκαν εἰς τὸ μῆθελγεσι τὸν Ἰερατὴλ παραδέξασθαι τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, βεβασιλευκεν ἀν καὶ εἰς τὸ διηνεκὲς ὁ θάνατος· ἐπειδὴ δὲ οἱ πιστεύσαντες παραδέξαντο, δὲν αὐτοὺς εἰς ἄλην διέδη τὴν φύσιν τὴς ἀναστάσεως χάρις, προτεινομένη τρόπον τινὰ τοὺς ὄντας διὰ τῆς ἐν συνεύματι περιταμῆς εἰ καὶ πολλὴ τις τὴς ἀναστάσεως ἐν ταῖς τούταις χάρισιντος ἀράται δικαιορά. Οἱ μὲν γάρ τὸ πιστεύειν εἰς Χριστὸν ἐκδιδούμενοι, καὶ ταῖς ἀπαθείαις ὑδρίζοντες τὸν χρῆμαν τῆς ζωῆς, δον εἰς τὸ μόνον ἀναβιῶντα τὴν ἀπὸ τῆς ἀγαστάσεως κερδανοῦν δύναμιν· ἀκαθίστανται γάρ εἰς κατάκρισιν, οὐκ ἀγαπησάσφαντες τὸν δικαιοῦντα Χριστόν. Μὲν δὲ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀναστάσεως θευματαῖ, καὶ τῶν ἐνταλμάτων γνήσιοι φύλακες, εἰς ἀναστασιν ζωῆς, καθά γέγραπται, τῆς ἐν ἡπερ εἰδού ἔξοχησονται γῆς. Παραπέμψει ταύταρον ἐν πιστεύματι περιτεμημένος λαὸς καὶ εἰς τοὺς ἀπίστους ἐτι τὸ ίδιον ἀγαθόν. Αὐτῷ γάρ κυρίως τὴς ἀναστάσεως ὀρθίεται χάρις, παραπέμψει δὲ καὶ εἰς ἑτέρους αὐτὴν, ἀλλαν ἐκ τέχνης ἀναστάσαι τὴν φύσιν ἐθελήσαντος τοῦ Θεοῦ. Ός γάρ ὁ Παῦλος φησιν, ἀστερ ήμει; ἡτειθήσαμέν ποτε τῷ ἐλέω τοῦ Ιερατὴλ, ἵνα διὰ τῆς ἐκείνων εὐπειθείας τὴν διὰ Χριστὸν ἐκράνωμεν χάριν· οὕτω καὶ αὐτοὶ νῦν ἡπειθησαν τῷ ἡμετέρῳ ἐλέσι, ἵνα καὶ αὐτοὶ πάλιν ἐλεηθῶσι, παραπέμποντος καὶ εἰς αὐτοὺς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ διὰ τῆς ἡμετέρας πίστεως τὸ ἐκ τῆς ἀναστάσεως ἀγαθόν. Τὰ γάρ τοις πιστεύουσι χρεωστούμενα, πρεπωδεστέρον δὴ δωρεῖται τῇ φύσιν. Διὰ γάρ τοις εοῦτο καὶ διεστέσιος ἡμῖν ἀπόστολος Παῦλος, τὸ περὶ τῆς ἐσωμένης ἀναστάσεως ἀποκαλύπτων μυστήριον, ἀπαρχὴν μὲν εὖν Χριστὸν ἀναστήσεσθαι λέγει. Καὶ γάρ δὴ καὶ ἐγήγερται πρώτος ἐκ νεκρῶν, ἀλλὰ ἐπιτά, φησὶν, οἱ τοῦ Χριστοῦ, ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. Πρὸ γάρ τῶν ἀλλων ἀπόδητων τοὺς οἰκειωθέντας αὐτῷ διὰ πίστεως διαναστήσεσθαι λέγει, χρεωστούμενην αὐτοὺς δὴ μάλιστα κυρίους τε καὶ ιδικῶς ἐπιδεικνύων τὴν ἀνάστασιν, εἰ καὶ εἰς ὅλην δικαιεῖται τὴν φύσιν, ἐάγαθότητος δηλονότερος καὶ φιλανθρωπίας τοῦ πατέλων καταργῆσαι τὸν θάνατον ἐθελήσαντος θεοῦ. Επιτίθεται δὲ ὅπως εὐ σιδήρῳ περιτέμνει τὸ παιδίον τὴς Σεπφώρας (καλαστής γάρ ὁ σιδήρος, καὶ τοῖς ὑπὸ νόμον τὸν κολάζοντα τρέπεται), ἀλλὰ ψήφῳ, καθά γέγραπται, νοούμενῃ εἰς τύπον Χριστοῦ. Τὸ γάρ ἀθραυστὸν καὶ στερεὸν ἐφ' ἀπεστη τῆς τοῦ Μενογενοῦς φύσεως διὰ τούτου σημαίνεται. Τοιγάρτοι καὶ δόδαματα τὸν Χριστὸν. Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐν ἀγίοις προφήταις ἀπεκάλει λέγων· « Ίδού ἐγὼ ἐντάσσω δόδαματα εἰς μέσον λαοῦ μου Ιερατὴλ. » Τὸ γάρ μηδεμέθεν εἰκειν τοῖς ἀντειπτούσις δύνασθαι τὴν θείαν τε καὶ ἀρρέπον τοῦ Αἴγαυου φύσιν, ὡς ἐν σχήματι πάλιν ὁ ἀδάμας ἡμῶν σημαίνει. Οὕτω δὲ ἡμῖν καὶ διεσπέσιος Ἰησοῦς, μετὰ τὴν Μωσέων, στρατηγίαν, καὶ

²¹ Joan. v, 29. ²² Rom. xi, 30, 31. ²³ I Cor. xv, 20. ²⁴ Exod. iv, 25. ²⁵ Amos viii, 8. ²⁶ Josue v, 2, 3.

τὴν ἁκελοῦ τελευτὴν εἰς τὸν ἡγεμονὸν κεκλημένον, ψῆφος τῇ θείᾳ καθαρούς ἀπέτελε τοὺς μιοὺς Ἰσραὴλ· καὶ ἐπειπερ τῆς τῶν παλαιών χειρὸς κατεξανέτασθαι χρῆν, προφεξοπλίζεσθαι τρόπον τινὰ διὰ τῆς περιτομῆς ἐν μάλῳ διεχελεύστο, οὐχ ἑτέρως ἔσεσθαι τοῦ πίστειν ἀμείνονας, καὶ θανάτου χρείτενας, τοὺς δὲ φονούδεπτα μαχαρικόνους, εἰδώς. Γέγραπται δὲ οὕτως περὶ αὐτοῦ· «Καὶ εἶπε Κύριος τῷ Ἰησῷ· Πλήθεν σαντῷ μαχαριᾷς πετρίνας, ἐκ πέτρας ἀκρότομου, καὶ καθίσας περίτεμες τοὺς μιοὺς Ἰσραὴλ. Καὶ ἐποίησεν Ἰησοῦς μαχαριὰς πετρίνας, καὶ περιέτεμες τοὺς μιοὺς Ἰσραὴλ.» Ἐν γάρ δὴ τούταις τιμὴν τὸ μὲν τῆς πέτρας δνομα, εἰδὸν εἰπεγέρς τε καὶ ἀδραυστὸν τοῦ θεοῦ λόγου· τὸ δὲ λεγόμενον ἀκρότομον, τὴν ἐν τῷ καθικεῖσθαι λεπτῶς εἰς ἀπαντεῖ δύναμιν, καὶ τὴν δευτέρην ἐνέργειαν αὐτοῦ δηλοῖ, ἐπειὶ καὶ Παῦλος ἅμα τοῖς Ἱεροῖς τε καὶ θείοις ἐντεθραμμένος Γράμματι, «Ζῶντα καὶ ἐνεργήν, καὶ τομώτερον ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν διστομον τὸν θεῖον ἀποκαλεῖ λόγον, δικυνεῖσθαι τέ φησιν αὐτὸν ὅχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος.» Ὁ δὲ οὕτως λεπτὸς καὶ τομὸς, ἐν καρδίᾳ ταῖς ἡμετέραις διὰ τοῦ ίδιου καθικούμενος πνεύματος, ἀπαλλάττει μὲν ἀπάτης ἀκαθαρσίας· περιτεμῶν δὲ, ὡς οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, τὰ ἄφ' οὓς ἐσμεν τῆς ἐσχάτης βιβλουρίας ἀνάπλεψ, καὶ ἀμώμους καὶ ἀγίους ἐργάζεται. «Ορά γάρ μοι διαφανεστάτην ἐν τούτοις τὴν τῆς ἀληθείας εἰκόνα. Εστιν γάρ δὲ μὲν περιτέμνων Ἰησοῦς, οἱ δὲ ὑπομένοντες ταῦτο παρ' αὐτοῦ, καὶν παιδίον νέον, καθὰ γέργατται, ὅστις φύκ οὖδε σήμερον ἀγαθὸν ή κακόν. Οἱ μὲν γάρ τῆς Αἰγυπτίων ἐκδεδημηκότες, τῆς ἀπειθείας ὀψώνιον τὴν θελαν εἰχον δργήγη, καὶ παλευειδῆς αὐτούς κατὰ τὴν ἔρημον ἐξεδέχετο κόλασις, δάκρυν εἰκότας τῷ πανάγιῳ Θεῷ μὴ εἰσαγαγεῖν αὐτούς εἰς τὴν γῆν, ἣν δωματοῖς τοῖς πατράσιν αύτῶν. Οἱ δὲ εὖ μετ' ἑκείνους τῶν τῆς ἀπειθείας ἐγκλημάτων ἐλεύθεροι, τύπον ἀνεπλήρουν τοῦ νέου λαζοῦ, ὡς καὶ τὴν ἐν πνεύματι περιτομὴν διὰ Χριστοῦ λαμβάνειν, κατοιχομένου πρὸς ἀπώλειαν, καθάπερ ἀρτίως ἐλέγομεν, τοῦ ἀρχαῖον καὶ πρώτου λαοῦ, τουτέστι τοῦ Ἰσραὴλ. Περιτέμνεται γε μήν ὁ εὐγενῆς καὶ νέος λαὸς, Ἰησοῦς διατάττοντος πέραν τοῦ Ἰορδάνου, καθὼς γέγραπται.» Ἐχει γάρ οὕτω καὶ ἐκ τῆς ἀληθείας θεωρούμενα. Δεξόμεθα γάρ οὐδαμῶς τὴν διὰ τοῦ πνεύματος ἐν καρδίᾳ περιτομῆν, οὐπω διαβιβασθέντες Ἰορδάνην, ἀλλ' ἐπέκεινα γεγονότες τῶν ἀγίων ὑδάτων. Ἐκεῖδη δὲ περιειθήθη πᾶς ὁ λαὸς διὰ προστάγματος Ἰησοῦ, τὸ ἐκ τοῦ πράγματος εὐθὺς ἀνακαλύπτει γρήσιμον ὁ νομοθέτης, καὶ φησι πρὸς τὸν ἄγιον Ἰησοῦν· «Ἐν τῇ σήμερον τῷ μέρᾳ ἀφεῖλον εὖν διειδισμὸν Αἰγύπτου ἀφ' ὑμῶν.» Ἐπὶ τοῖς οὖν ἄρα τὸν Ἰσραὴλ ὥφελεῖσθαι δώσομεν; ή ποιὸν αὐτὸν διειδισμὸν ἀφαιρεθῆναι φαμεν; Τὴν δουλείαν δηλούστι, καὶ τὸ ἐξ ἀρθενείας ἔτοιμον εἰς πλεονεξίαν, καὶ προσέτι πόνους, τοὺς ἐπὶ πηλῷ καὶ πλινθεῖσ. Όρδες δῶν ἀπαλλάττει κακὸν τῆς ἐν πνεύματι θεούμενῆς περιτομῆς ἡ δύναμις. Ἐξέλκει μὲν γάρ τῆς τοῦ δια-

Ait, «usque ad divisionem animæ ac spiritus²⁶.» Qui cum tam acutus et penetrans sit, et pertingat usque ad nostrum spiritum, omni quidem nos impuritate liberat, et ineffabili ratione circumcisio iis quæ nos summa execratione repellat, sanctos et immaculatos efficit. Vide enim clarissimam in his, quæso, veritatis imaginem. Iosephusque circumcidit: circumciduntur autem ab eo omnes racemati, ut scriptum est²⁷, qui nesciunt hodie horum aut malum. Qui enim ex Aegypto recesserant incredulitatis stipendum divinam iram habuerunt, variisque poenis excepti sunt in deserto, cum sanctissimo Deo visum esset in terram eos non introducere, quam juravit patribus eorum. Qui autem post eos incredulitatis criminis liberati sunt, novi B populi typum impleverunt, ut et spiritalem circumcisionem per Christum susciperent, in exitium prolapso, ut modo dicebamus, veltere primoque populo, Israelitarum videlicet. Circumciditur porro nobilis et novus populus Iosephus mandato ultra Jordane, ut scriptum est²⁸. Ita se quippe ratio veritatis habet. Cordis enim spiritalem circumcisionem nequam quam suscipiemus, nondum Jordane traxi, sed ultra sanctas undas positi. Postquam autem Iosephus inquit: «In hodierna die abstuli opprobrium Aegypti a vobis²⁹.» Quibus igitur in rebus Israele auxilium suscepisse fatebimur, aut quodnam opprobrium ablatum dicimus? Servitatem nimis, et infirmitatem vi et injuriæ expositam, praeterea luto lateribusque fangendis labores. Vides quantiam malis liberat spiritalis circumcisionis via ac viae. Animam hominis diaboli manu eripit, peccato quod in nobis dominatur liberam ac immunitem reddit, et quavis malorum demonum tyrannide superiorum efficit. Sed et a luto atque lateribus eam vindicat. Non enim eam carnis voluptatibus amplius inquinari, aut terrenis laboribus immisceri patitur, sed morte et corruptione liberat; nec ea tantum præstat circumcisione, sed nos præterea naturæ divino consortes³⁰ per Salvatoris nostri Christi participationem reddit. Subiungit enim illius libri auctor, filios Israel fecisse Pascha quartadecima die mensis, D et comedisse de frumento terræ azyma, et nova. Non enim aliter participibus esse licet Agni veri, qui tollit peccatum mundi, sed neque azymum et novum evangelicæ prædicationis cibum reperire, non prius trajecto mystico Jordane, et suscepta, vivi sermonis circumcisione, et nisi opprobrium Aegypti, hoc est animæ labem prius abstergerimus, eo quo jam exposuimus modo. Deum autem execrari eum qui nondum circumcisionis sit, ut opprobrio et omni impuritate plenum, non quod carnem execratur, quam condere dignatus non est, sed viliosis voluptatibus sane adhuc totum, ut ita loquar, hominem, et in solidum mancipatum, ruitus-

²⁶ Hebr. 14, 12. ²⁷ Josue v, 5. ²⁸ Ibid. ²⁹ Ibid. 9. ³⁰ II Petr. 1, 4.

agnosceremus, cum ad sanctum Mosen et Aaron ita loqui compseriemus: « Hæc est lex ipsius Pascha. Omnis alienigena non comedet de eo: et omnem famulum, vel argento emptum circumcidet eum: et tunc comedet de eo »¹¹. » Alienigenam quippe prorsus areet, eum qui nondum per fidem Christo conjunctus est significans: eum autem qui peccato servit, et diabolo quodammodo mancipatus est, si prius circumcisus sit et purgatus, sacras attingere carnes opportune tunc sinit. Puri enim pure Christi participes erimus, iuxta illud quod in 438 ecclæsiis concinne decantatur, *Sancta sanctis*. *Äquum enim et consentaneum est*, ut, cum Salvator noster Christus pro nobis mortuus sit ¹², neque legalibus nos aspersionibus, sed suo sanguine purificaverit, ei quoque nostram vitam consecremus, ac instar justi debiti ei, non nobis, vivamus, ac animarum nostrarum integrum consecrationem ad sanctificationem retribuamus. Quod enim pretiosus sanguis et mors qui pro omnibus mortuus est Christi, cum ab omni malo nos liberarit, tum circumcisionem spiritalem nobis conciliariet, per quam supremo Deo conjugimur, ex hoc etiam rursus loco videbimus. Scriptum enim est de successore Mosis, Josue nimis, quiddam hujusmodi: « Et factum est post illa, et mortuus est Jesus filius Nave servus Domini, centum decem annorum. Et sepelierunt eum ad fines sortis ejus. Ibi posuerunt cum eo, in monumento, in quo sepelierunt eum ibi, cultros petrinos in quibus circumcidit filios Israel »¹³. » Sepultus enim est mortuus beatus Josue, et desixi sunt apud monumentum cultri qui ad circumcisionis typum servierant: ut hinc rursus intelligamus morti Salvatoris nostri Christi spiritalis circumcisionis gratiam inhærere, omnium nobis celestium bonorum conciliatricem atque parariam. Intelligemus itaque illam in octava die circumcisionem, nihil Judaicum sentiendo, spiritalem esse purificationem, in fide et resurrectione Christi, peccati coiussis depulsionem, mortis et corruptionis destructionem, conciliatricem sanctitatis et conjunctionis cum Christo, libertatis imaginationis, familiaritatis cum Deo viam et januam. Satis itaque hactenus spiritualium observationum undique colligimus: quibus in duo, ut par erat, capita distinctis cum convenienter unicuique dissertationem fecerimus: dicendum superest, quam ob causam spiritualis ipsa circumcisionis honori quoque Sabbathi quodammodo prævaleat. Circumcisio enim suscipitur etiam in Sabbatho, legem de cessando in die Sabbathi nihil metuens.

πρόξενον, δέ τις τὸ συνάπτεσθαι τῷ ἐπὶ πάντας Θεῷ κερδαίνομεν, καὶ τὸν ἀπόθετον τὸν μετὰ Μωάβα γεγονότι στρατηγῷ, φημι δὲ πάλιν Ἰησοῦς διὰ τοῦ Ναοῦ δούλος Κυρίου ἔκατον δέκα ἑτῶν. Καὶ θαύμαφαν αὐτὸν πρὸς τοὺς ὄροις τοῦ κατῆρου αὐτοῦ. Ἐκεῖ θήθηκαν μετὰ αὐτοῦ εἰς μνῆμα, εἰς διαύψαν αὐτὸν ἔκει, τὰς μαχαίρας τὰς πετρίνας, ἐν αἷς περιέτεμε τοὺς υἱούς Ἰσραὴλ. » Εθάπτετο μὲν γάρ τεθνεώς διαμάρτυρος Ἰησοῦς· παρεπήγνυντο δὲ χρησίμως αἱ μάχαιραι τῷ μνημείῳ, πρὸς τὸν τῆς περιτομῆς ὑπουργήσασα τύπον· οὐ

¹¹ Exod. xii, 43, 44. ¹² Rom. v, 9. ¹³ Ιοσους καιν. 29 σιη.

πάλιν ἡμεῖς διὰ τούτου συνῶμεν, ὅτι τῷ θανάτῳ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ τῆς ἐν πνεύματι περιτορῆς παραπέπηγεν ἡ χάρις ἡ πάντων ἡμῶν τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν προμνήστρια. Ἐκληφόμεθα τούντα τὴν ἐν δύνῃ περιτομήν, ἰουδαικὸν νοοῦντες οὐδὲν, τὴν δὲ πνεύματος κάθαρσιν, ἐν πίστει καὶ ἀναστάσει Χριστοῦ, πάσης ἀμαρτίας ἀποβολήν, θανάτου καὶ φθορᾶς ἀναίρεσιν, πρόξενον ἀγιασμοῦ καὶ οἰκεῖότητος τῆς εἰς Χριστὸν, ἐλευθερίας εἰκόνα, τῆς πρὸς Θεὸν οἰκείωσεως ὅδον τε καὶ θύραν. Ἀλις μὲν σὺν ἥδη τῶν ἐπὶ τούτοις πανταχόθεν ἡμῶν ἡραντισμένων θεωρημάτων πνευματικών, διηρημένοις δὲ, ὡς εἰκός, τούν διοῖν κεφαλαιοῖν, ἔκαστη τε τὸν αὐτῷ πρέποντα διηντληκότες λόγον· λείπον δὲ εἴη καὶ χρεωστούμενον εἰπεῖν, δου δὴ χάριν τῆς περιτομῆς τὸ χρῆμα τὸ πνευματικὸν κατανεανιεύεται πω; καὶ τῆς τοῦ Σαββάτου τιμῆς. Δεκτῇ γάρ τη περιτομῇ καὶ ἐν Σαββάτῳ, τὸν ἐπ' αὐτῷ τῆς ἀργίας οὐ καταφρίττουσα νόμον.

A Κατασημανοντος τοίνυν, τοῦ μὲν ἐν ἑδδῷ μητρὸς πατέρου τὴν ἐκ φαυλότητος ἀπάσης βραστώνην τε καὶ ἀργίαν, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας σχολὴν, σημανούσης δὲ πάλιν τῆς ἐν πνεύματι περιτομῆς οὐδὲν παρὰ ταῦτα ἔτερον (ώς ἐν ἐξηγλαγμένῳ τρόπῳ τὸ γέρον, οἷμαι, τῶν περιττῶν ἐπιθυμιῶν ἀπαλλάττεσθαι, καὶ ἡδονῆς τῆς πλείονος, τὴν ἐκ φαυλότητος ἀργίαν ἀδίνειν διαφανῶς)· οὐχ ὅπως κατ' οὐδένα παραλύουσαν τρόπον τὸν ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ νόμον τὴν περιτομῆς εὔρησμεν, ἀλλ' ἥδη καὶ συνασπίζουσαν, καὶ εἰς ἓντας καὶ τὸν αὐτὸν μίονονούχη καὶ συνθέουσαν λόγον, καὶ διὰ προσῆκεν ὀργεῖν, καὶ ἀνείσθαι φαυλότητος ἀναφανδὸν ἀγορεύουσαν, ὡς εἶγεν ταυτὸν ἀμφότερα, τὸ τε περιτέμνεσθαι λέγω, καὶ τὸ ἀργεῖν ἐν Σαββάτῳ, καθόσον περ ἀν τις δριστά γε ποιῶν ὑπολάθοι, κατὰ τὴν ἐκ ἀμφοῖν εἰς ἔνα σκοπὸν συνδρομήν. Οὐ γάρ δῆποι τῷ παχεῖ τῆς ἱστορίας προσεδρεύσομεν τύπῳ, προσβαλοῦμεν δὲ μᾶλλον πνευματικῶς τοὺς λογίοις τοῦ Πνεύματος. Οὐκοῦν ἀκατηγορήτως καὶ ἐν Σαββάτῳ τὸ ἐκ τῆς περιτομῆς εἰσβῆσται χρήσιμον, ἐπειὶ κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν, βεβλοῦσιν οἱ ἵερεῖς ἐν τῷ ναῷ τὸ Σάββατον ἴσρουργοῦντες ἐν αὐτῷ, καὶ τῶν συνήθων οὐ καταλήγοντες, καὶ ἀντιτοί εἰστιν, ὡς αὐτὸς αὐτοῖς μεμαρτύρηκεν δὲ Κριτής, εἴ δὴ μάλα καὶ λιαν εἰκότως. Ἐργῶν γάρ ἵερῶν καὶ τῶν δσα τὸ Θεοῖς εὐφράνει ποίος δὲν γένοιτο καιρός, διὰ προσῆκεν ἡμᾶς ἀποσχέσθαι λέγων; τὸ δὲ καταλήγειν τῆς ἐν εὐσεβείᾳ σπουδῆς κατὰ τίνα χρόνον οὐκ ἐπιζήμιον; Φαυλότητος οὖν ἄρα, καὶ μόνης τῆς βδελυρᾶς ἀμαρτίας ἀξιεπικειτωτάτην ἔχει κατάλυσιν καὶ ἀνακωχῆν ἡ κατὰ τὸ Σάββατον ἀργία, διακωλύει δὲ οὐδαμῶς ἔργοις μὲν ἐφήδεσθαι τοὺς ἱεροὺς, διπέρ δὲ δὲν οἴται τις πρὸς ὁψέλειαν ἔσεσθαι τῇ οἰκείᾳ ψυχῇ, τοῦτο καὶ λιαν ἐπειγεῖσθαι περαίνειν ὀρθῶς ἀνεγκλήτως ἐφίσι. Τοῦτο δὲ δὲν ίσοις αὐτὸν καὶ ἐν τῇ δυνάμει τῆς περιτομῆς εἰσκεχομισμένον τὸ χρήσιμον. Ἐν γάρ τῷ τάξ εἰς τὸ φαῦλον ἡδονὰς ἀποτέμνειν, ἀργίας μὲν τῆς εἰς ἀμαρτίαν ὀρέται γένεσις, λατρείας δὲ τῆς ἐν πνεύματι καὶ πολιτείας τῆς ἱερωτάτης ἀρχῆ. Ἀλλ' ἡ γε διαφορὰ μικρὰ μὲν ἐν τούτοις, ἀναγκαῖ δὲ οὖν δμως. Τὸ γάρ δμφορο μή ἐν ἑδδῷ τελεῖσθαι προστέττειν, μήτε μήτε ἐν δύνῃ τυχόν, διὰ διεσταλταὶ πνευματικοῖς, δὲ ἔκφραστα λόγος διδωσιν ἐννοεῖν. Ἀλλ' ἔχει τενά καὶ τοῦτο διάνοιαν οὐκ ἀκομψόν, ὡς γέ μοι φανεῖται. Τὸ γάρ ἀργῆσαι φαυλότητος, οὐπω πάντως ἔστι καὶ φαυλότητος ἀποβολῆ. Ἡρεμεῖ γάρ πολλάκις ἐν τῷ πάθη, τῆς μὲν διανοίᾳς οὐκ ἔξιθεν ὥντα

B **C** **D** **E** Cum ergo septimæ diei sabbatismus cessationem et relaxationem ab omni nequitia et otium a peccato significet, rursus autem spiritualis circumcisio nihil aliud quam haec ipsa lanquam alio modo designet: majoribus enim cupiditatibus **439** ac pluribus voluptatibus liberari, cessationem a vita manifeste parere arbitror; non tantum circumcissionem nullo modo Sabbati legem evertere competremus, sed eam juvare, et in unam eamdemque propemodum rationem concurrere, palamque docere a nequitia cessandum esse, adeo ut unum idemque sint haec duo, circumcidì nimirum et cessare in Sabbato, quatenus ad unum scopum tendere rectissime censerit queunt. Non enim crassiori historiæ typo inhærebimus, sed Spiritus oracula spiritualiter potius attendemus. Itaque circumcisio utiliter etiam sit in Sabbato; nam iuxta Servatoris vocem, sacerdotes in templo Sabbathum violent, in eo sacra facientes, et consueta facere non cessantes, et sine crimine sunt, ut ipse ille judex eis jure merito protestatus est¹¹. Quodnam enim tempus est in quo cessare a bonia Deoque gratis operibus abstinere debeamus? aut quo tempore a pietatis studiis impune cessare possumus? Otium igitur illud Sabbathum maxime laudabilem nequitia et execrabilis peccati cessationem continet, sed nequam nos sanctis operibus oblectari prohibet, et quod animæ adjumento fore censueris, id te recte aggredi inculpate concedit. Id vero utilitatis in ipsa quoque circumcisionis virtute videre licet. In præsidendis enim voluptatibus improbis, initium quidem est cessationis in peccatum, sed spiritualis et sanctissimæ conversationis primordium. Verum exigua in his est differentia, nihilominus necessaria. Nam quod ambo nec septima nec octava die perfici jubet, distinctam esse quodammodo utriusque rationem significat. Sed et hoc non inelegantem habet, ut milii videtur, intellectum. Cessare enim a peccato nondum plane est abijicere peccatum. Sæpe enim sedantur in nobis perturbationes, non tamen extra animum sunt penitus, sed sobria ratione seu freno quodam ac præterea præ exercitationis laboribus ad invitam quietem adiguntur. Executere vero perturbationem, quoad homini convenit, aliud utique est ab ipso et **440** maius quiddam quam a perturbatione cessare. His ita statutis, cogitandum

¹¹ Matth. xii., 5.

est demum nos peccatumque ac voluptatis pere-
cata non prius abjecturos, quod per circumcisio-
nem significatur, nisi ab actu peccandi prius eas-
semus, et motus animi ad peccatum tendentes
valut in quiete et otio sistamus. His enim quae*ri*
gradibus quibusdam utentes ad id, quod majus et
superius est ascendumus, integrum scilicet per-
turbationum resectionem. Sed a perturbatione qui-
dem cossare, ex iis est quae in nostra potestate
sita videntur; cessabimus enim a malo si nostram
voluntatem ad meliora ferri sicutam: perturbatione
vero liberari, opis certe non est posse, sed Christi
revera conueniens opus, qui passus est pro
nobis, ut opinia quaeque ad uite noxitalem resor-
tingat.¹⁴ Proindeque oclavam diem circumcisio-
merito nacta est, tempus nobis resurrectionis quo
renovandi sumus, ita ut loquar, signans: sepli-
mam vero quae ei recte proxime coniuncta est,
cessatio. A ieso enim quodammodo relinquitur,
et aliquantum distat ab integra peccatumque re-
sectione, temporaria et voluntaria cessatio.

Xristophi τῷ πεθόντι ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα καὶ πάντα ἀναφύθηται προστομή, πρετόντως ἀποκληρώσατο, τὸν ἀνακαίνουσαν καυρόν· γείτονος δὲ τὴν ζεισιφ βραχὺ, τὴν ἐβδόμην, ἡ ἄργιλα. Λεπτεῖται γάρ επι, καὶ διὰ τοῦ πάντεως τοῦ πρέστερον πάθον;

¹⁴ Rom. xii., 2.

A κατὰ εὐ πάντα· λογισμῷ δὲ τῶν αὐτῶν, καθόπει
τινὶ χριτῷ, περιενεχθέντα θιαλὸς εἰς ἀπόδουσαν εἰ-
τοῖς ἡσυχίᾳν, ἀλλὰ καὶ τοῖς εἰς θυτησιν πάντας καὶ
οὐκ ἔκόντες παρεγωρεῖν. Τὸ δὲ ἀποπείσασθαι πάθος,
δεσμὸν ἀγθρῶπῳ πρέπει, πάντας τὸ δῆμον καὶ τεπρὸν
τι παρ' ἐκεῖνοῦ ἔστι, καὶ παλύ τι μεῖζον παρὰ τὸ ἀρ-
γίσαι πάθον. Διεσκευασμένων δὲ σύντη τῶν ἐπὶ τού-
τοις λόγων, προστίκει λοιπὸν ἐνικοῖν, ὃς οὐ πρότερον
ἔπει τὴν τῶν πατέρων, ἤτοι τῶν ἐξ ἡδονῆς πτασμάτων,
ἡξομεν ἀποβολήν, διὰ διὰ τῆς περιτομῆς σημαν-
ται, μηδ οὐχὶ τῆς κατ' ἐνέργειαν δραστικῆς κακοῦ;
προκαταλύντες, καὶ ιστῶντες ὁστερεῖς εἰς ἀργίαν
τὰς εἰς πλημμύρας ἀρέχοντα τοῦ νοῦ κινήματα.
Βαθμῷ γάρ ὁστερεῖς τινὶ τότε τῷ τακούψιν χρησάμενοι,
καὶ προσέπτει μεῖζον καὶ ὑπερτεροῦν φρεσίας ἀναθησ-
μεθα [σ. ἀναθησμεθα], τὴν φλοιοφερῆ φημι τῶν τα-
θῶν ἀποτομήν. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἀργῆσαι πάθον, ἔχει τινὰ
μοίραν τοῦ καὶ ἐφ' ἡμῖν κείσθαι δοκεῖν· καταλήξουν
γάρ τοῦ κακοῦ τοῖς ἀμείνονις τῶν ιδίων θελημάτων
ἐπειδόντες τὴν ροπήν· τὸ δὲ ἀπαλλητεσθαι πάθον,
οὐχὶ πάντεως ἐφ' ἡμῖν, ἔργον δὲ ἀλλὰ πρέπον δινεῖς;

B

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΑ ΕΝ ΤΟ ΠΕΜΠΤΩ ΒΙΒΛΙΩ.

CAPITA

QUAE IN LIBRO QUINTO CONTINENTUR.

I. Quod non horis, ut perperam Graeci sentiunt,
accessitale quadam rei humanae subiectis sint, sed
voluntate nostra seruant in bonum sine malum;
et quod Dei nunt gubernemur.

II. Quod non Servatoris erucem at tempus resurre-
ctionis a mortuis firmiter in nobis Spiritus sanctus
inhabitaverit.

III. Quod nec Iudaeorum robore, nec aliorum ulla
vi adasius mortem in cruce sustinuerit, sed ipse
ultra pro nobis eam pertulerit, ut omnes ser-
vare,

IV. Quod secundum naturam sit Filius nequaquam
creature similis quoad substantiam rationem.

V. Quod minor non sit Deo ac Patre Filius, vir-
tute et sapientia, sed ipsamē potius sapientia et
virtus ejus.

A. "Οτι κατὰ Ελλήνων ἀμαθεῖς ὄντοροιας, οἱ
τινὲς ἄραις ὡς ἐξ ἀπόδημος ὑπέστησαν τῷ καθ'
ἡμᾶς, ἀλλὰ τὸ προσφέσσων ἰδίας ἐστὶ τὸ ἀγα-
θὸν καὶ τὸ ἀνταντὸν ἐρχόμεθα, καὶ διὰ τοὺς τοῦ
Θεοῦ τεύμασι διοικούμεθα.

B. "Οτι μετά τὸν Σωτῆρος σταυρὸν κατὰ τὸν
ἕκατην ἀράβωντος ἀποκλίσθη πρήτας ἦμερον
τὸ ἄργυρον Πτεύμα.

G. "Οτι οἱ εῆς Ιουδαίων ισχίος δροτὸν ἢν τὸ
ἐπὶ σταυρῷ πέθος, οὐδὲ ἐπὶ τῆς τιτων πλεο-
νεκτας παθόντας ὁ Χριστός, ἀλλὰ μετός έκπονητεο
ἡμῶν τοῦτο πέπονθε, ἵνα πάρτας διασώνῃ.

D. "Οτι κατὰ φύσιν ἐστίν ὁ Υἱός, τῆς πρός τὴν

πτίσιν διοιστητος ἀπροσιμέτος κατατελώς, δογ-
ματος οὐσίας λόγον.

E. "Οτι οὐκ ἀλάτεων ὁ δυράσις καὶ σορῷ τοῦ

Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Υἱός, μαλλον δὲ αντονεγγί-
κα δύναμις αὐτοῦ.

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ
ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

IN · JOANNIS EVANGELIUM LIBER QUINTUS.

Ἐλέτον τὸν τιμές ἐκ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν· Οὐχ οὐδὲς δύτειρα διὰ Χριστοῦ αποκτεῖναι;

Ἐφετῆς οὐσίης τῆς κατὰ νόμον Σκηνοθήγειας κατὰ ανωμασμένης, καὶ ἐξ ἀπάντης, ὡς ἐπος εἰκεῖν, τῆς παροικίδος συνδερματικών τουδιαν εἰς Ἱερόδουλα (τούτη γάρ ἦν τῷ νομοθέτῃ δοκοῦν), τὴν πρὸς ἄπαντας διδάσκαλάν ἐποιεῖτο Χριστός. Οὐ γάρ θικού μόνοις πρόσολεῖται τοῖς ἀστικοῖς. Οὐκοῦν ἀνάγκη ζητεῖν τὸν γε ὅλως χρηστόκαθη καὶ φιλήκοον, τι τὸ πεπειδός τῶν θείον ἑναγγελιούτην, τὴν μὲν ὅλην ἀπάσαν τῶν Ἰουδαίων ἀγέλην σιωπῶσαν εἰσάγειν, Ἱεροσολυμῖτας δὲ ἡδονοὺς τῶν ἐπὶ τούτῳ προσδέψαι λέγων. τι δὲ ἔδρα διεστεμένοι, καὶ καθ' ἐμούς ἐνθυμούμενοι τὰ τοιαῦτα φάσιν· σχῆμα γάρ τῷ λόγῳ περιτέθεισαν. Βαθὺ τι τοιγαροῦν θρόνος τούτον ἔρουμεν. Οὐκ εναρθρήσατο κατὰ τὸ διπτερό σημεῖα πεποιηκότος τοῦ πάντων Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, συγχύτερον δὲ τοῖς Ἱεροτολύμοις ἐνδιατρίβοντος, ὑποπειθοντος δέ πως, θρέμα βαθίζουσιν εἰς τὸ λοιπὸν θέλησαι πιστεύσιν αὐτῷ τῶν κατὰ τὸ διπτερό τιντος, ἀλλ' οὔτε γυμνῶς, οὔτε μήν ἐλευθέρως ἀγαπᾶν διπετελμῶν, τῶν ἥγουμενον καταπτούμενοι θράσει, καὶ πρὸς δέξις ἀπετειμένους δέκα ἐξ ἑπτικοῦ ληγούσιν τοῖς ἡδη παραγγελσιν εἰρηταχός ὁ μάκαριος εὐαγγελιστής, ἐν πάρρησι διηθέντα λαλεῖν περὶ αὐτοῦ διὰ τὸν φύσον τῶν Ἰουδαίων. Ἰουδαίους γάρ ἐν τούτοις τοὺς ἥγουμενούς ἀποκαλεῖ λοιπον; κατόκνησας, ὡς τ' ἐμοὶ φαίνεται, τοῖς θείοις ἀπεγνωσμένοις τὴν τῶν ἥγουμενῶν ἐκαύσυμιαν χάριζεσθαι. Παρθέσιαζομένου τοιγαροῦν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ταῖς τῶν ἀρχόντων ἀπονοίαις ἐπιπηδῶντος εὐτόνως, διελγχούστε τε; καὶ μάλισταφῶς, ὡς οὐδέτε μήν αὐτοῖς τοῦ νομοθέτου λόγος, ἐπὶ δὲ τὸ δοκοῦν ἔκαστοι καὶ λανεύτετος ἀποτελεῖνοντες, καὶ εἰς τὸ φοῖνιν ἀπερισκέπτεταις ὡς ἐπὶ μηδενὶ τῶν φαῖλων ἐξαλισθούν, ὑπὸ μένοντος τε τῶν ἀτῆδων ἐπὶ τούτοις οὐδὲν πάρ' ὃν ἢν εἰκός ὀποστήσεσθαι τὰ δεινά, αὐτὸς δῆ τοῦτο πρὸς ἀποδεῖξαι καὶ τὴν ροδόφρελαν τῆς ἐνούσης αὐτῷ θεοπρεπεῖσις ἀξιωτας Ἱεροσολυμῖται λαμβάνουσι, καὶ τοὺς ἡδη προτεθάμασμένοις πρόσθηκην ὀστερ τυά καὶ τοῦτο δεχόμενοι, καὶ τοῖς προλαθοῦσιν ἐπισωρεύοντες, θερμοτέροις λοιπὸν τοῖς κινήμασιν ἐπὶ τὸ

441-42 VII, 25: Dilebant ergo quidam et Hierosolymitis: Nonne hic est quem quatuor interfratres?

Cum festum esset quod Scenopégia secundum legem numeratum est, ut ex omni, ut verbo dicant, circumiacente regione Hierosolymam Iudei convenissent, sic enim à legislatore constitutum erat, Christus universos edocerat: Non enim solis turbicis verbâ faciebat. Quapropter quisquis est discendi audiendiisque cupidus, quaevis hæc esse est quid iniungari divinum evangeliastam, ut aliam quidem orationem Iudeorum multitudinem illentem inducat, solum autem Hierosolymitas istud ita quentes: aut quid porrò consilli habebant ac versent in sese dum haec aiunt: figura enim est in his verbis. Alius igitur aliquid ei respondebimus. Cum Servator noster Christus innumera propinquodum signa fecisset in urbē, et frequenter Hierosolymis versaretur, eosque quodammodo persuaderet, sensim eō deducti sunt ex urbe nonnulli, ut ei de cetero crederent; sed nec aperte nec libere **443** acquiescere dicenti audiebant, principum ferocitate perterriti, ac pœnae metu. Id enim clare ostendit beatus evangelista, cum antea dixit, neminem libere loqui de illo propter metum Iudeorum. Iudeorum quippe nomine hoc loco principes appellat veritus, ut opinor, tam desperatis hominibus principum nomen largiri. Cum ergo summa libertate Servator noster Jesus Christus in principum recordiam inteheretur, et manifeste probaret nihil eis legis auctorem esse curae, sed unumquemque suæ libidini ac sententiae obsequi, cædemque temere spirare ceu noxæ imminunem: nequé tamén idcirco grave quiddam ab iis patereatur a quibus extremo supplicio afficiendus videbatur, id ipsum certe ad demonstrandum probandumque divinam quā prædictus erat potestatem Hierosolymitæ assumunt, et ad ea quæ pfius militari fuerant hoc adjicentes ac prioribus accumbentes, vehementius tandem impelluntur ut ei credant. Quamobrem rationis indagine rei notitiam jure colligentes aiunt: « Nonne hic est quem quaerunt interficere? » Cogita enim eos propemodum sublata circumdataque hoc illuc manu ostend-

dere Christum arguentem, et ridere cernentes illorum jam mitigatam feritatem non humana certe ratione, sed virtute potius ac potestate divina. Notandum vero est solos Hierosolymitas reliquas omnium Judaeorum multitudini dissentanea loqui: quo pacto, dicam. Cum Servator noster Christus res praestantissimas exponeret, et Pharisæi ad hæc ringi cœpissent, et facinus audax apud se moliri, atque extrema quæque aggredi, ipse eos in legem peccare arguit, quod cœdis occasionem quærerandi esse decrevissent: « Nonne Moyses dedit vobis legem, et nemo ex vobis facit legem? Quid me quæritis interficere »?⁴⁴ Et quidem scopus omnis borum verborum in corda principum dirigitur: ergo turba tamen percellitur, cumque sermones illos gravate ferret, acerbius respondit dicens: « Dæmonium habes: quis te quærerit interficere »?⁴⁵ Verum neminem latere arbitror Christum hæc dicere, quod jam cœdis occasionem quærere Pharisæos cerneret. Quo pacto igitur nonnullis hic factum negantibus, clamantibusque: « Quis te quærerit interficere? », soli Hierosolymitæ a reliquis dissentientes aiunt: « Nonne hic est quem quærunt interficere? ». Recte vero id illi quærunt, ut tam audax facinus solis principibus ascribatur. Idcirco probabili quadam ratione adducimur ut putemus reliquam Judæorum gentem principum ignorasse consilium: Hierosolymitis autem qui plurimum cum eis versabantur, unamque simul urbem incolebant, et eos sæpius conveniebant, notum fuisse illud interficiendi Christi Servatoris consilium in eorum animis alte defossum. Et nefarius quidem ille Judæorum ordo non solum voce nostri Servatoris incusatus est, sed ab ipso quoque grege subditio, qui eorum recordia perit, ac precipitavit. Nam ex ante dictis videre licet eum: jam sitire et inflammari Christianæ fidei desiderio, et exigua manuductione indigere, quam si oblinuis sent, illum cœlitus ad nos profectum facile suscepissent. Rei ergo sunt perditarum ovium pastores. Quod rursus testabitur Jeremias propheta clamans in hunc modum: « Quia pastores stulte egerunt, et Dominum non quæsierunt, propterea non intellexit omnis grex, et dispersi sunt ».⁴⁶

Δεσμὸν τῆς χειραγωγίας, ἡς εἶπερ ἔτυχον, εὐκόλων εγμένον. Ὅπαλιοι τοιγαροῦν τῆς τῶν προβάτων ἀπωλεῖας εἰσὶν οἱ προφήτης Ἱερεμίας οὐτῷ βιών· « Οὐτε οἱ ποιμένες ἡφρονεύσαντο, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἤξεισαν, διὰ τοῦτο οὐκ ἐνόησε πᾶσα ἡ νομὴ, καὶ διεσκορπίσθησαν. »

VII. 26. Ecce palam loquitur, et nihil ei dicunt.

Rationibus magis magisque persuadentur, et clariori demonstratione confirmantur, securam Christi cernentes in loquendo libertatem. Sed et iure altoniti hærent, cum reperiunt impios et quos antea feroes agnoverant repente ad insolitam æquanimitatem delatos, et novam præ se ferre mansuetudinem. Hinc in suspiciones rationi con-

χρῆναι πιστεύειν αὐτῷ συνελαύνονται. Δι' αὐτὸς φασι, τὴν ἐκ λογισμοῦ εἰκότας ἐρανίζουσαν γνῶσιν· « Οὐχ οὗτός ἐστιν, διὸ ζητοῦσιν ἀποκτεῖναι; ; ; Ενδεικόν γάρ δι: μονονούχη καὶ ὑψηλὴν ἀγατείνατες χείρα, τὴν κάκεστην περικομίζοντες, δεικνύουσαν μὲν τὸν ἐλέγχοντα, διαγελῶσα δὲ ἡδη τὴν ἐκείνων ἀτιθάσσων ἀγρυπτῆτα κατηνασμένην ὁρῶντες, οὐ λογισμῷ τῷ σώφρονι ποτε, θεοπρεπεῖ δὲ μᾶλλον δυνάμει καὶ ἔκουσι. Σημειωτέον δὲ, διτοις δὲλοις ἀπασι τῶν Ιουδαίων δηλοῖς Ἱεροσολυμῖται μόνοι τάνατία φασι, καὶ ὅπως, ἐρώ: Εἰστηγόμενοι ποτὲ τὰ κάλλιστα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, παρε[ι]στήκεισαν οἱ Φαρισαῖοι διαπρόμενοι ἐπὶ τούτοις, ἀνακεκαλυμένοι [Ισ. ἀνακεκλυμένοι] δὲ ἡδη πρὸς ἀμήχανον θράσος, καὶ τὰ ἐκ φόνου πράττειν ἐπειγόμενοι· πρὸς δὴ τοῦτο αὐτὸς ἔφασε παρανομοῦντας ἐλέγχων αὐτοὺς, διτοις προστήκει φονὴν ἐγνωκότας· « Οὐ Μωάτης ἐδωκεν ὑμῖν τὸν νόμον, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ποιεῖ τὸν νόμον; Τι μὲν ζητεῖτε ἀποκτεῖναι; ; ; Καὶ δὲ μὲν σύμπας τοῦ λόγου σκοπὸς τὰς τῶν ἡγουμένων κατατοξεύει καρδίας· ὑποκλήττεται δὲ οὖν ὅμως ἡ ἀγέλη..... φορητῶς δὲ διατεθεῖσα περὶ τοὺς λόγους, ὑδριστικάτερον ἀπεκρίνατο λέγουσα· « Δαιμόνιον ἔχεις· τίς σε ζητεῖ ἀποκτεῖναι; ; ; Άλλ' οὐμας παντὶ τῷ δῆλον ὑπάρχειν, ὡς ἐπειπερ ἐθέτε φονῶντας ἡδη τοὺς Φαρισαίους, ἐκείνα φησιν ὁ Χριστός. Πῶς οὖν ἀρνουμένων ἐνταῦθα τινων, καὶ τὸ· « Τίς σε ζητεῖ ἀποκτεῖναι, ; ; βοώντων, Ἱεροσολυμῖται μόνοι τάνατία τοὺς δὲλοις ἀπασι καταψηφίζομενοι λέγουσιν· « Οὐχ οὗτός ἐστιν διὸ ζητοῦσιν ἀποκτεῖναι; ; ; Εὖ δὲ καὶ τοῦτο ζητοῦσιν, ἵνα τοὶς ἄρχουσι μόνις ἐπιγράφηται τὰ τολμήματα. Οὐχοῦν πιθανής τις ἥματς ἀναπειθεῖ λόγος ἐννοεῖν, ὡς δὲ μὲν δὲλος τῶν Ιουδαίων ἡγνόησε δῆμος τὸν ἐν τοῖς ἡγουμένοις σκοπὸν· Ἱεροσολυμῖται δὲ κατὰ τὰ πλείστα συνήνεις αὐτοῖς, καὶ μίαν συνοικήσαντες πολιν, δεῖ τε περιτυχάνοντες, ἵσσαι πάς τὸν ἐγκεχωμένον αὐτας ἀνόσιον ἐπὶ τῷ Σωτῆρι τῷ Χριστῷ σκοπὸν. Καὶ συμβέβηκεν οὐ διὰ μόνης τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν φωνῆς τὸ μιαρὸν τῶν Ιουδαίων κατηγορεῖσθαι στήφος, ἀλλ' ἡδη καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ὑπ' αὐτοῖς πραττούσης ἀγέλης, ἡ ταῖς αὐτῶν ἀπονοίας διόλωλε τε καὶ τὴνέθη κατὰ κρημνῶν. Καὶ γάρ ἐστι πάς ἐκ τῶν εἰρημένων διψῶσαν μὲν ἡδη καὶ ἐγκεκαυμένην ὡσπερ εἰς τὴν ἐπὶ Χριστῷ πίστιν ὁρῶν, δλίγησ καὶ κομῳδή ἀποδέξανται τὸν οὐρανόθεν ὡς ἥματς ἀστραφήσανται τοιγαροῦν τῆς τῶν προβάτων ἀπωλεῖας εἰσὶν οἱ τὸ γῆστις λαχόντες. Καὶ μαρτυρήσαι πάλιν ὁ προφήτης Ἱερεμίας οὐτῷ βιών· « Οὐτε οἱ ποιμένες ἡφρονεύσαντο, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἤξεισαν, διὰ τοῦτο οὐκ ἐνόησε πᾶσα ἡ νομὴ, καὶ διεσκορπίσθησαν. »

Δεσμὸν τῆς χειραγωγίας ἐν ἔστιν τοὺς λόγους, καὶ εἰς φανερωτέραν ὠσπερ ἀναφεύσων ὑποδειξιν, τὴν ἀκίνδυνον ὁρῶντες παρέβησαν Χριστοῦ. Κατεπλήττοντα: δὲ, καὶ σφόδρα εἰκότας, εἰς ἀμελητητὸν τε καὶ ἀσυνήθη μακροθυμίαν ὑπενεχθέντας εὐρίσκοντες τοὺς ἀνοσίους τὸ πάλιν, καὶ ὑδριστής θεώμενοι τε καὶ ἔνην ἐπιτηδεύοντας ἡμερότητα.

⁴⁴⁻⁴⁵ Joan. vii, 19, 20. ⁴⁶ Ibid. ⁴⁷ Jerem. x, 21.

Εἰς εὐλόγους ἐντεῦθεν ἀποδημούσιν ὑποψίας· δι' ὧν οἱ πάλιν ὡς ἀνεικακοῦντας θαυμάζουσιν, καὶ ἐφ' οἵς οὐδαμόθεν ὅργιζεσθαι χρῆν, διὰ τούτων αὐτῶν κατηγοροῦντες ἀλίσκονται, ὡς ἐν ἔστι παρ' ἐκείνοις ἦν τοῖς τῶν καλλίστων ἐξηγηταῖς ἀδιακρίτως ἐπιφύεσθαι, καὶ κατὰ παντὸς ἀπλῶς λέναι θερμῶς, ἀν μόνον αὐτοῖς ἀπάδοντα λέγη, καὶ εἰ τι τῷ θείῳ νόμῳ συνηγορῇ. Δεινὸν γάρ τῶν Φαρισαίων τὸ φύσμα, καὶ μέτρον οὐκέτι τῆς ἐκείνων ἀπονοίας τὸ θράσος. Τίς οὖν ἄρα, φασιν, ὁ τιθαστεύων εἰς; τὸ παρόν; καὶ τίς ὁ ἀσχέτω τῷ πάλαι θυμῷ χαλινὸν ἐπιθέτης τὸν σώφρονα λογιζείν; Τίς δὴ οὕτω καταγοτεύεσθαι, καὶ ὠσπερ τινάς ὅρεις ἐπιπηδῶντας ἀεὶ κατευνάντες πρὸς ἡμέρατης; « Ιδὲ ἐν παρθησίᾳ λαλεῖ, καὶ οὐδὲν αὐτῷ λέγουσιν. » Οὐχ ἀπλῶς λαλεῖ, φησιν, ἀλλ' ἐν παρθησίᾳ. Καὶ οὐκ ἀν, οἷμαι, τις αἰτιάσαιτο δικαίως τὴν ἐκείνων ὄργην ἥσυχάζουσαν, εἰ λαθραίως ἐποιεῖτο τοὺς κατ' αὐτῶν λόγους ὁ ζητούμενος. « Εν γάρ τῷ μή πυθέσθαι τυχόν, οὐδὲ ἀν ἐκινήθησαν οἱ θυμοί, ἀλλ' ἐν παρθησίᾳ γεγονότος τοῦ λόγου, καὶ δι' ἐλέγχων ἐρχομένου πικρῶν τούτο γάρ δὴ μάλιστα τὸ τῆς παρθησίας δνομα δηλοῖ, οὐχ ὅπως ἀπειρήκασι πρὸς δργάς, καίτοι λιαν ἐτοίμας τούτο νοοῦντες, ἀλλὰ καὶ πρὸς λόγους δκνοῦσι μόνους. « Οὐδὲν γάρ αὐτῷ λέγουσιν. »

Μή ποτε ἀληθῶς ἔγωσαρ οἱ ἀρχορτες, διειστός ἐστιν ὁ Χριστός;

Ορφές ὅπως, ἐξ εὐλόγων ἐπινοιῶν, καὶ λογισμῶν τῶν εἰκότων, τὸ χρῆναι πιστεύειν ἐρανιζόμενοι, μνονούσχι καὶ ἀσχάλουσιν, ὡς ἔγνωκότων μὲν ἡδὸν τῶν ἀρχόντων αὐτὸν, παραιτούμενών δὲ διαρρήθην ἐπὶ τῷ θεομαχεῖν, καὶ τοῦ δικιωθεν ἥκοντος καταγαινούντειν οὐκ ἀνεχομένων, καταχωνύντειν δὲ πως βασκάνοις ἔτι ταῖς σιωπαῖς τὴν ἀνάρρησιν. Εἰ γάρ μή ἔγνωκει, φησιν, ἀληθῶς, διειστός ἐστιν ὁ Χριστός, τι τὸ ἀνέχεσθαι πεπεικὸς διελέγχοντος ἐν παρθησίᾳ, καινοτομούντος δὲ πως καὶ τὰ πάλαι διηλαγμένα, δι' ὧν καὶ ἐν Σαβδάτῳ θεραπεύων τὰλίσκετο, καὶ λυποῦντος οὐ μετρίως αὐτοὺς; δι' ὧν ἀπημφιεσμένως φησίν. « Οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν νόμον, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ποιεῖ τὸν νόμον; » Ἀνεικακοῦσι δὲ πρὸς ταῦτα, καίτοι λιαν ἀφορήτως περὶ ταῦτα διακείμενοι, καὶ θερμότερον εἰωδότες ἐνάλλεσθαι καὶ τοῖς ἀδικοῦσιν οὐδέν. Διὰ παντὸς τοιγαροῦν ἐρχόμενοι λογισμοῦ, τὴν ἐπὶ Χριστῷ κατὰ βρεχὴν συλλέγουσι πίστιν, ἀπονέμουσι τε τοῖς ἀρχοῦσι τὸ ἔγνωκέναι κατὰ ἀλήθειαν, ἀτε δὴ καὶ πρὸ αὐτῶν καὶ τοῖς λεροῖς ἐντεθραμμένοις Γράμμασι, καὶ πλέον ἥπερ αὐτοὶ τὰ ἐν θείαις Γραφαῖς δυναμένοις συνιέναι μυστήρια. Ἐπιτήρεις δὲ διὰ πάντων διειστός τοῖς ἀρχούσιν ἀδκνως ἀκολουθεῖν δὲ τῶν Ιουδαίων ηὔτρεπτο δῆμος, δις καὶ πάντως ἀν διεσώθη πρὸς τὸ εἰδὺ παρὰ τῶν ἡγουμένων παιδαγωγούμενος. Διὰ γάρ τοι τούτο καὶ δίκας ὑφέξουσι πικράς, διειστός δὲ Σωτὴρ κατηγείτω λέγων. « Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς, διειστός τὴν κλείδα τῆς γνώσεως! αὐτοὶ οὐκ εἰσήλθετε, καὶ τοὺς ἐρχομένους ἐκωλύσατε. »

A sentaneas abeunt, et rursus quibus ex rebus eos sequuo animo præditos mirantur, et ob quas nullatenus eis succensendum sit, ex his ipsis eos accusare deprehenduntur, quasi qui soliti essent in optinuarum rerum magistros passim inveni, et quemvis acrius, ut ita dicam, invadere, si ab illis vel tantulum dissentiret, et si quid divinæ legi patrocinaretur. Intolerandum enim est Phariseorum supercilium, nec modum habet vecors illorum audacia. Quis igitur, inquiunt, ille, qui hos impræsentiarum cicurat, et quis effrenato furori modestias habenas imposuit? Quis illos serpentes ferocius insilientes quasi quibusdam incantationibus mitigavit, et lenitatem 445 transtulit? « Ecce palam loquitur, et nihil ei dicunt ». Non simpliciter loquitur, inquit, sed cum libertate. Neque vero illos ab ira temperasse jure quis reprehenderet si is qui quarebatur clanculum in illos verba fecisset. Nec enim cum id nescirent animis exarsissent; nunc vero, Christo palam et acerbius illos arguente, hoc enim corte ipsum παρθησίας vocabulum significat, non solum non exacerbati sunt, licet oppido iracundi, sed ad sola ejus verba torpent. « Nihil enim ei dicunt. »

VII. 26. Numquid rere cognoverunt principes quia hic est Christus?

Cernis quo pacto probabilitibus argumentis et rationis indagine fide collecta, propemodum etiam indignantur, quasi principes eum quidem iam agnoscant, sed pro sua erga Deum impietate et singulari erga cœlitus missum impudentia maligno adhuc silentio ejus prædicationem obtegant. Nam si non norunt, inquit, vere cum esse Christum, quidnam eos adegit ut sustinerent, cum summa libertate illos reprehenderet, et statuta etiam antiqua coustelleret novaque moliri videretur, in Sabbatho aperte curans ægros, ac non mediocriter illos his verbis læderet: « Nunquid Moses dedit vobis legem, et neemo ex vobis facit legem? » Atqui hæc tolerant quamvis ægre admodum, et licet vehementius interdum invehī soleant in eos a quibus nihil damni capiant. Per omnem igitur rationis indaginem progressi sicutem in Christum sensim colligunt, sed et principibus Judæorum hoc tribuunt, quod illum vere cognoverint, præsertim cum et ante ipsos sacris innutriti sint Litteris, et præ ipsis divinarum Scripturarum possint agnoscere mysteria. Observa autem perpetuo Judaicum populum principes impigne sequi paratum, qui omnino servatus fuisset, si ab iis ad rectum iter perductus fuisset. Idcirco enim poenas dabunt acerrimas, quandoquidem ipse quoque Servator illos increpat bis verbis: « Vae vobis, legis periti, quia tulistis clavem scientiae; ipsi non introiustis, et eos qui introibant prohibuistis ». Sermo quippe eorum qui recta docent janua quedam est ad Dei cognitio-

⁴⁴ Joan. vii, 26. ⁴⁵ Ibid. 19, 20. ⁴⁶ Luc. xi, 52.

neum, ac via quae facile dicit ad omnem virtutem, et pastoris scientia, ovium gregem **446** servare novit. Secus autem, facile percunt et in praecipsum pecudes.

VII. 27. Sed hunc scimus unde sit.

Hierosolymitarum animus ad credendum non adducitur externis tantum conjecturis, nec ex eo quod principes in coarguendo frustra laborem consumperant: sed ex verisimiliibus rationibus parta notitia veraque de Christo sententia ob divinam ejus potestatem collecta, ad pietatem capessendam scilicet jam informati, non sentit se rursus prolabi in errorem Iudeis familiarem. Videntur enim quodammodo iis recte discussis undique verum indagare velle, neque solo principum silentio, et inuisita lenitate ad credendum veniunt, sed ipsam quoque rimantur Scripturam sanctam, recto quidem id consilio, sed indebet tamen et imperite mysterium expidentes. Quid enim mercede tantum unde sit ille qui summa cum libertate loquitur, hoc est quoniam oris adus ex pago, et quibus prognatus parentibus aiunt non esse ipsum filium qui presumptius est per legem. His deinceps addunt: « Christus autem eum venerit, nemo scit unde sit ». Et omnibus quidem certe patet hic errare itidem illis preter imperia: Quarecumque vero arbitror, unde natum eo cogitationis venerint, quidve eos adegerit ut quis recte dispicerant ea quae ad Christum pertineant, eam ob causam non esse Christum putarent, quod unde natum esset non ignorabant. Cur autem his addunt illud: « Christus cum venerit, nemo scit unde sit ». Ex hoc enim fit ut notitia veritatis excidant. Quare apud Iosiam ita de Christo legitur: « Generationem ejus quis enarrabit? quia tollitur de terra vita ejus ». Et beatus quidem propheta de Deo Verbo vocabulum ponens, generationem pro substantia dixit. Quis enim substantie Unigeniti modum enarrabit? Quae porro lingua Filii a Patre generationem ineffabilem explicabit? aut que mens in hoc non habebit? Nam genitum esse a Deo et Patre novimus; et credimus; quo vero modo, supra omnia animi esplum, et periculosa esse disquisitionem contendimus. Altiora tamen querere omnino non oportet, nec difficultiora seruitari; sed divina precepta **447** mente polius recordendum sunt, nec titubanter de Deo credendam ipsam esse re vera, et suis cultoribus mercedem repandere. Nequaquam vero, ut scriptum est⁵, quarende quae mentem at sensum superant, non modo noscitur, sed universa creaturae, adde etiam intellectuallae. Quis ergo Unigeniti generationem enarrabit? Tollitur enim a terra vita ipsius, hoc est, omnium hominum mentem excedit sermone de ejus substantia. Vitam quippe eo loci rursus substantiam inestigit. Quae res Iudeorum improvidam

A Θύρα τάρ̄ έστιν ὡπερ τις καὶ πόλη ἡρός θεογνωστῶν, καὶ δόδες εἰς ἄπασαν ἀρετὴν εὐκόλως κομίζουσα τῶν ὅρθα διασκόντων ὁ λόγος, καὶ ἡ τοῦ ποιμανούσος ἐπιστήμη διασώζειν οὐδὲ τὴν τῶν θρημάτων ἀγέλην. « Οὐπερ οὖν καὶ τὸ ἐναντίον διδλυστ μὲν εὐκόλως, κατὰ κρητινῶν δὲ δικεῖσθαι ποιέμενα.

Αλλὰ τούτοις οὐδαμενοι καθόλεροι εἰσιν.

Οὐκ ἔχει μόνων τῶν ἔξωθεν ἐνωθῶν, οὐδὲ ἐπει τῶν ἐποιήσαντο τὸν ἐπὶ τοῖς ἑλέγχοσιν, τὸ πιστεύειν εἰσιδέχεται τῶν Ἱεροσολυμιτῶν ἡ διάνοια: ὄφρόρα δὲ χρησιμῶς καὶ τοὺς ἐξ εἰκότων ὀδινῆσσας λογισμούς, καὶ διπενεγχεῖσα πρὸς ἀληθεῖς θνητοὺς τὰς ἐπὶ Χριστῷ διὰ τῆς ἐνούσης: αὐτῷ θεοπρεποὺς ἐξουσίας, οὐκ ἀκόμῳς ἡδη πρὸς τὴν τῆς ἐνεσείας παλαιγνωμένη κατάληψιν, οὐκ αἰσθάνεται πάλιν εἰς τὴν Ἰουδαϊοὺς σύντροφον ἀμαθεῖαν ἐξολίσθανόντα. Δεσκόοις: μὲν γέρ τοις οἱ καλῶς ἐκεῖνα διεσκεμμένοι, πάνταχθεν ἐθέλειν θρῆσθαι τὸ ἀληθές· καὶ οὐκ ἔχει μόνης τῆς τῶν ἀρχόντων σιγῆς, καὶ τῆς ἀσυνθίουσις πρόστητος, διὰ τὸ χρῆνας τιστεύειν βαδίζουσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἐρευνῶσι τὴν ἀγίαν Γραφήν· ἐξ ὄφθης μὲν εἰς τοῦτο καλούμενοι γνώμης, ἀπαιδεγνήτως δὲ οὖν δημος καὶ ἀσυνέτος: κόμιδη τὴν ἐπὶ τῷ μυστήριψι ποιούμενοι βάσαντες γάρ μόνον ἐπιγινώσκουσι πόθεν ἔστιν ὃ ἐν περηφορᾷ λαλῶν, πιστέστιν ἐκ ποτας μὲν δρμάται τούμπας, τίνων δὲ ἔξεφον γονέων, οὐκ εἶναι φασιν αὐτὸν τὸν διὰ νόμου προκεκήρυγμένον. Εἴται τούτοις ἐπάγουσιν· « Ό δὲ Χριστὸς δταν Ἐλθη, οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἔστιν. Καὶ παντὶ μὲν που δῆλον, ως ἐξ ἀμαθίᾳς αὐτοῖς τὸ πλανάσσει καν τούτῳ συμβέθησεν. Ἐξετάσαι δὲ δεῦν ὑπολαμβάνω, πόθεν εἰς τοῦτο προσεισιν αὐτοῖς τὰ φρονήματα· τι δέ ἀρα τὸ ἀναπτίσσαν ἔστιν αὐτοῖς, οἵ γε καλῶς τὸ ἐπὶ αὐτῷ διεσκέπτονται, διὰ ταύτην εἰσιστεῖ τὴν αἰτίαν οὐκ εἶναι Χριστὸν, πιστεύειρ διεν ἔστιν οὐκ τῇ γένεσιν. Διὰ τοῦτος εἰπάγουσι τὸ, « Χριστὸς δταν Ἐλθη, οὐδεὶς οὐδὲ πόθεν ἔστιν »; « Άποδ γάρ τοι τούτου δοιπόν τὴν τῆς ἀληθείας: ζημιούνται κατάληψιν. Οὐκοῦν φέρεται τις ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ ἀνθροπὸς πέρι Χριστοῦ »· Τὴν γενέσιν αὐτοῦ τις διηγεῖσται; « Οτι αἱρεται ἀπὸ τῆς τῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ ». Καὶ δὲ μὲν παχάριτος προφῆτης ἐπὶ τῷ θεοῦ λόγῳ τὸ φῆμα τιθεὶς, τὴν γενέσιν ἀντὶ τῆς ὑπάρχειως λέγει. Τίς γάρ διὰ δόλως καὶ φράσαι τὸν τρόπον τῆς ὑπάρχειως τοῦ Μονογενοῦς; Ποτί δὲ τὸ γλώσσα διηγεῖσται τὴν ἐπὶ Πέτρος διβρήστον γέννησιν τοῦ Ιησοῦ; ή ποτὸς δέρα νῦν οὐ κατοχήσει πέρι τούτῳ; « Οτι μὲν γ.ρ. ἐγεννήθη παρὰ θεοῦ καὶ Πατρὸς; Λέμεν τε καὶ τεκτοτεύκαμεν» τὸ δὲ ποτὲ, διδασκον εἶναι φαμεν παντὶ νῷ, καὶ σφιλέρωτάτην ξῆστην βάσανον. Δει γάρ βαθύτερα μή ζητέειν, μηδὲ ξετάξειν τὰ χαλεπώτερά, διανοεῖσθαι δὲ καλλίον & προστεταγμένα, καὶ πιστεύειν μὲν οὐ τασσαεμένως πέρι θεοῦ, διτὶ γε ἔστιν κατ' ἀληθείαν, καὶ τοῖς δὲ ζητούσι μισθάποδτος γίνεται· ζητέειν δὲ οὐχέτι, κατὰ τὸ γεγράμμένον, τὰ ὑπὲρ νῦν καὶ φρόνησιν, οὐ μόνον τὴν ἐν τῇ μὲν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν δλῃ τῇ κατίσται, η καὶ τὸ πάντει πεποιη-

⁵ Joan. vii, 27. ⁶ Isa. LIII, 8. ⁷ Eccli. iii, 22-26.

μάρα λογικῶν. Τίς οὖν ἀρεταὶ τοῦ Μονογενοῦς τὴν γένεντα ἔξηγήσεται; Αἱρεται γάρ ἀπὸ τῆς τῆς ἡς ἡ ζωὴ αὐτοῦ, τουτέστιν, ὑψηλότερος ἀπάντων τῶν δυτῶν ἐπὶ τῆς τῆς ὑπὲρ τῆς ὑπάρχεως αὐτοῦ φαίνεται λόγος. Ζωὴν γάρ πάλιν ἐνθάδε τὴν ὑπαρξῖν λέγετο τὸν ἀσύνετον τῶν Ἰουδαίων ἀπέσφηλον νοῦν, καὶ ἀπεκάλυσέ πως τῆς ἀλήθους ἐπὶ Χριστῷ διαγνώσως. Οὐ γάρ ἐνόησαν, ὡς εἰκός, διτε διπλοῦς περὶ τοὺς ἄγιοὺς προφήτας ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος εὑρίσκετο. "Οτε μὲν γάρ διτε παρέσται μετὰ σαρκὸς ἐν τῷ βίῳ σημαίνουσι, κατὰ σάρκα φανεράν αὐτοῦ καθιστῶσι τὴν ἐκ Παρθένου γέννησιν. « Ἰδού γάρ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν. » Ἀλλὰ καὶ διτε ταχθήσεται κηρύττουσα σαφῶς. « Καὶ σὺ γάρ, Βηθλέεμ, οἶκος τοῦ Ἐφραΐτος, διλιγοῦστος εἰς ἐν χιλιάσιν Ἰουδαίαν ἐκ σοῦ μοι ἐλεύσεται. » Τὴν δὲ γένεντα ἐκ Πατρὸς καὶ Θεοῦ ἀρθήτων γέννησιν ὡς ἐν διερμηνεύσατες, ἐκεῖνον φασιν, ὥσπερ εἴπομεν φθάσαντες. « Τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; » Οτε αἱρεται ἀπὸ τῆς τῆς ζωῆς αὐτοῦ. « Ἡ τὸ τῷ περιοισθέντι συνεισεγμένον ρήτορόν. » Καὶ ἔξοδοι αὐτοῦ ἀπὸ ἀρχῆς ἕξ ημερῶν αἰῶνος. « Ἐξέδους γάρ ἐνταῦθα τοῦ Μονογενοῦς, τὴν ὡς ἐκ φωτὸς ἀνάλαμψιν, καὶ πρὸ πάντων αἰῶνος, καὶ ἡμέρας, καὶ ροπῆς, εἰς ίδιαν ὑπαρξῖν εἰσδρομῇ ὥσπερ τινὰ τὴν ἀπὸ τῆς τοῦ τεκόντος οὐσίας σημαίνει. « Αἱματος τοιγαροῦν ἡμῖν τῆς ἀγίας παρατίθεστης Γραφῆς, καὶ τῶν ἱερῶν Γραμμάτων καὶ πόθεν ἔσται λεγόντων κατὰ σάρκα Χριστὸς, καὶ ἀξιητῶν τιμώντων σιγῇ τὴν ἐκ Πατρὸς ὑπαρξίαν τοὺς Ἰουδαίους εύρων, πλατὺν γελάσας ἔρει. Οὐκ ἀπὸ μόνου τοῦ μητρώος εὐθέτει τὴν γενεὰν τοῦ Χριστοῦ, τὰ ἐπ' αὐτῷ ζητητέον, ἀλλὰ καὶ τὰ τοῦ γινόντεσθαι;

Ἐκράξειν οὖν δὲ Ἰησοῦς διδάσκων ἐν τῷ Ἱερῷ, καὶ λέγων· Κακὸν οἰδατε, καὶ οἴδατε πόθεν εἰμι.

« Άλληλοις ἡρέματα φιθυριζόντεων ἐκεῖνα τῶν Ἱεροσολυμιτῶν (οὐ γάρ ἀπετόλμων ἐν παρθησίᾳ λαλεῖν διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, καθά γέγραπται), δέχεται πάλιν τῶν εἰρημένων τὴν γνῶσιν θεοπρεπῶς δὲ Χριστός. Ἐπειδὴ δὲ προσωφελεῖν διτε πρέποι διεσκόπει τοὺς ἀνδρας, παραχρῆμα δεικνύει θεοπρεπῆ πάλιν ἐν αὐτῷ τὴν ἐνέργειαν, καὶ διτε πάντων ἔχει τὴν γνῶσιν ἀνακαλυπτεῖ σαφῶς. « Ἐξαίρει μὲν γάρ εἰς ὄντος τὴν βοήν, καίτοι πρότερον οὐκ εἰωθὼς πράττειν αὐτὸς, διελέγχεις δὲ πάλιν ὡς οὐκ ἔχοντας ἀδραῖον τὸν νοῦν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, καὶ βίζαν ποιεῖται τοῖς ἀετοῦ λόγοις τὸ ἐν παραβούσι καὶ μᾶλις ἀναπτετασμένον εἰτα πρὸς τούτοις ἔτι ἐξ ὄντος διτε προσήκει πιστεύειν αὐτοὺς ἀναπείθει. Γοργός ἔστιν τῶν λεγομένων τοιοῦτος δὲ νοῦς. « Θεαμάτατε, φτσοι, καὶ σφόδρα ποιεῦντες ὅρθως, διτε θεοπρεπῆς δυτῶν ἐνυπάρχεις μοι: δύναμις, ἔξημερούσα ράβδιος καίτοι φωνῶσαν τὴν τῶν Ἰουδαίων διάνοιαν. ζητοῦσι γάρ ἀποκτεῖναι με κατὰ τὸν παρ' ὑμῶν ἀψευδῆ καὶ ἐξ ἀκριβεῖας παρ' ὑμῶν ποιηθέντα λόγον, καὶ πολλήν ἄγαν εἰς τοῦτο τίθενται τὴν σπουδὴν. Άλλά με, φησίν, ἔξιστασθαι δέον καὶ ἀποφοιτῶν ὡς πορφυτάτων τῶν διτε προσήκει φονεύειν βεβουλευμένων, οὐδὲν

A mentem decepit, et a vera Christi agnitione quodammodo prohibuit. Non enim veniebat illis in mentem, ut videtur, apud sanctos prophetas duplē de eo sermonem circumferri. Nam cum eum cum carne in hac vita ad futurum significant, nativitatem ejus ex Virgine secundum carnem manifestat faciunt. « Ecce enim, inquit, virgo in utero habebit, et pariet filium »⁴⁴. » Quin et locum ubi nasciturus est clare praedicant. « Et tu enim, Bethlehem, domus Ephratha, minima es in millibus Iuda : ex te nibi egredietur »⁴⁵, » etc. Ceterum ineffabilem ex Deo et Patre generationem, quoad licet, interpretantes, illud aiunt, quemadmodum ante diximus : « Generationem ejus quis enarrabit? Quia tollitur du terra vita ejus »⁴⁶, » aut quod B aliato dicto cognatum est : « Et egressus ejus ab initio a diebus saeculi »⁴⁷. » Ex iis enim ibi Unigeniti velut lucis emissionem et egressionem veluit quamdam ex Patris substantia significat omni οὐσίᾳ, die, ac momento priorem. Cum igitur sancta Scriptura nobis utrumque explicuerit, et sacrae Litterae dicant undenam futurus sit Christus secundum carnem, et investigabilem ejus ex Patre nativitatem silentio colant, an non, coeptra Iudeorum ignorantia, cum risu dixeris : Non ex eo tantum quod ignota est Christi generatio, in eum inquirendum est, sed etiam ex eo quod cognitum sit quis aut unde oriundus foret secundum carnem.

πῶς οὐκ ἀν τις εὐλόγως, οὐ μετρίως ἀμαθανοντας πόθεν ἔσται λεγόντων κατὰ σάρκα Χριστὸς, καὶ διετητῶν τιμώντων σιγῇ τὴν ἐκ Πατρὸς ὑπαρξίαν τοὺς Ἰουδαίους εύρων, πλατύν γελάσας ἔρει. Οὐκ ἀπὸ μόνου τοῦ μητρώος εὐθέτει τὴν γενεὰν τοῦ Χριστοῦ, τὰ ἐπ' αὐτῷ ζητητέον, ἀλλὰ καὶ τὰ τοῦ γινόντεσθαι;

C VII, 28. *Clamabat ergo Jesus in templo docens, et dicens: Et me scitis, et unde sim scitis.*

Insursumtibus sibi talia invicem Hierosolymitatis (nec enim aperte et libero loqui audebant propter metum Iudeorum, ut scriptum est ⁴⁸), rursus Christus divinitus agnoscit quæ dicebantur.

D 448 Cum autem ei propositum esset juvare homines, illico declarat in se rursus Deo convenientem esse virtutem atque efficaciam, ac penes se omnium notitiam esse manifesto retegit. Attollit enim vocem, licet nequaquam id antea facere solitus, ac rursus eos redarguit lanquam certam ac firmam divinæ Scripturæ mentem minime assecutos, et inchoat sermonem suum a re obscura et minime explicata, eoque rem perducit ut per quæ illi minime credendum esse stulte putabant, per hæc eadem credendum esse maxime insinuet. Acrius est ejusmodi verborum sententia. Mirati estis, inquit, atque id perquam recte, inesse mihi vim et efficaciam Deo convenientem, qua Iudeorum animos nullo negotio sedaverim, licet cædem spirantes: me quippe ad necem quererunt, ut vere et explorate dixistis, in eoque toti sunt. Cumque discedendum et procul fugiendum mihi esset ab iis qui in necem meam conjurarunt, illorum tamē recordia contempta, ego contra aperte et libere

⁴⁴ Isa. vii, 14; Matth. 1, 23. ⁴⁵ Mich. v, 2; Matth. ii, 6. ⁴⁶ Isa. liii, 8 ⁴⁷ Mich. v, 2. ⁴⁸ Joan. vii, 43.

loquor, et violatæ legis illos arguo propterea quod A ὅλως τῆς ἔκεινων ἀπονοίας φροντίσας, ἐκ τῶν ἑναγ-
justa judicare nolunt; interim nihil omnino ab iis
patior. Qui enim antea feroceſ erant, nunc vel in-
vitit ſuſtinent, neque id eorum voluntas präſtat, sed
mea viſ potestatis. Nec enim id eis permitti, quamvis rabie et ira ſeſtant, cum necem mihi ab illis parari prävideam. Ob hæc igitur merito vos
obſtupesciſ, inquit: vere autem dicitis notum
eſſe principibus me eſſe Christum. Sed recta in
bis ratione uſi, et ad divinæ Scripturæ oracula
converſi, cum utilitatem accipere deberetis, et in
mei cognitione confirmari, contrario modo affecti
prorsus et scandalizati eſtis. Comperto enim dun-
taxat unde ſuī, et per quem genitus, statim put-
atis, inquit, non eſſe me Christum. Nostis itaque
me, et unde sim, sed non, propterea quod forſan
nōſtis me eſſe Nazarenū, aut Bethlehemitā, et
genitū ex muliere, ideo vos incredulitate laborare
debetis, imo ex iis quaſ de me dicta ſunt, et ex
mea ſecundum carnem generatione, ex hiſ, in-
quam, potius ad comprehensionem meorum myste-
riorum progrediendum nec advertenda ſola vox
prophetæ, qui generationem ex Deo et Patre inef-
ſabiliem designat.

ἐχρῆν εἰς κατάληψιν τῶν ἐπ' ἐμῷ μυſtηρίων, καὶ οὐκ εἴ τη Θεοῦ Πατρὸς δόρπον καταμηνύει γέννηſiν.

VII. 28. Et a meipſo non veni: ſed eſt veruſ qui
misit me.

449 Longa incredulitate Judæos inſolescentes
clam pungit ſub apologiaſ ſpeciem. Siquidem oratio-
neum artificioſe contexens, paſſim cavit ne videatur
per occaſionem auditores ad justam iram excitare,
ſed obſcuritate quodammodo ſermones ſuos adum-
brans, quidquid asperius eſt et ad iracundiam pro-
vocare potest ſuſfuratur. Cur igitur, inquit, ſæpe
ipſo palam ac diſerte vociferato ſe miſſum eſſe a
Deo et Patre, adhuc tamen non credunt, et quia
noverint ejus genus ſecundum carnem, non eum
eſſe aiunt qui a lege prädictus ſit, imo et occurruunt
propemodum hiſ verbis: Falsa dicis, o bone:
etiamne proprio motu ad nos profectus, Patriſ no-
men mentiri non erubescis? Igitur amoliens a ſe
hanc eorum calumniā, defenſionis convictionem
ingenioſe admiscet, et ait: «A me ipſo non veni,
ſed eſt veruſ qui misit me.» Vobis enim moſ
eſt, inquit, nimirum qui omnia facile audetis, et
extrema quaſque temere ſuſcipiſtis, falsa interdum
vaticinari, ac tametiſ Deus non miserit, aſſerere
tamēn vos a Deo miſſos eſſe. Ego vero de vestrīs
non ſum, neque vestrām audaciā juvat imitari.
Non veni a meipſo, neque proprio motu miſſus,
ſicuti vos; ſed de coelo veni: verax eſt qui me

(1) De ſe et Judæis Christus ap. Cyrillū, lib. v
in Joannem, ait: Οὐ γάρ ἐφίημι καίτοι λελυτηκόſiν
αὐτοῖς, καὶ εἰς ἀπάνθρωπον ἀποτεθηγμένοις ὁρήγην,
προορῶν εἰς ἐμὲ τὴν μιαφορίαν ἀποτολμᾶν. Illoc eſt,
ex interprete, Nec enim id eis permitti, quamvis ra-
bie et ira ſeſtant, cum necem mihi ab illis parari
p̄-ravidéam. Ex interprete, inquam, nou ex mente

τῶν ἑναγ-
τίων ἐν παρθηſiq̄ λαλῶ καὶ διελέγχω λυπούντας τὸν
νύμον διὰ τοῦ μὴ τὰ δίκαια xρίνειν θέλειν αὐτοὺς·
πάτχω δὲ τὸ ſύμπτων οὐδὲν. Ἀνεξικακοῦσι γάρ οὐχ
ἔκοντες οἱ πάλαι δεινοὶ, καὶ οὐ τῆς ἔκεινων προειρ-
θεως τὸ πρᾶγμα καρπός, ἀλλὰ τῆς ἐμῆς ἔκουſtας ἡ δύ-
ναμις. Οὐ γάρ ἐφίημι καίτοι λελυτηκόſiν αὐτοῖς, καὶ
εἰς ἀπάνθρωπον ἀποτεθηγμένοις ὁρήγην, προορῶν (1)
εἰς ἐμὲ τὴν μιαφορίαν ἀποτολμᾶν. Ἐπὶ τούτοις
οὖν ἄρα, φησὶ, καὶ λίαν εἰκότως, καταπελῆγει
μὲν ὑμεῖς, ἔγνωκέντες δὲ ἀληθῶς τοὺς ἥγουμένους
φατεῖ, δὲ ἔγώ εἰμι ὁ Χριſtός. Λυγισμῷ δὲ πρέποντες
κατακολουθοῦντες ἐν τούτοις, πρὸς τῆς θελας Γραφῆς
ἀπονεύοντες λόγια, δέον ὀφελεῖσθαι μᾶλλον ἐς τὴν τι^κτήν
ἔμοι βεβαιουμένους κατάληψιν, τούταντον παθόντες
τοκανδαλίſtητε. Ἀπὸ γάρ τοῦ μόνον ἐπίστασθαι
πόθεν εἰμι, καὶ διὰ τίνος γεγέννημαί, νεομίκατε,
φησὶν, οὐκ εἴναι με Χριſtόν. Ιστέ τοιγαρούν, οὐ
καὶ μὲν οἰδας, καὶ οἴδας πόθεν εἰμι, καὶ οὐκ ἐπίτερ
ἔγνωκας τυχόν, δὲ Ναζαραῖος ἡ Βεβλεεμίτης εἰμι,
καὶ δὲ γεγέννημαί διὰ γυναικός, διὰ τοῦτο χρή
πάντως ὑμᾶς καὶ τὸ τῆς ἀποſtλας εἰδούχοθαν
νόημα· ἀλλ' ἐκ τῶν εἰρημένων ἐπ' ἐμῷ, καὶ διὰ τὴν
κατὰ σάρκα γέννηſiν, ἀπὸ τούτων εἴμαι μᾶλλον προφήτης.

Kai d̄t̄ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλήλυθα, d̄l̄t̄ ἐſt̄
ἀληθινὸς ὁ πέμψας με.

Διὰ μακρᾶς ἀπειθίας ὑδρίζοντας ὑποπλήττει πάντα
ἐν ἀπολογίας σχήματι. Τέχνη μὲν οὖν οὐ μετρή
συνεχυφήνας τὸν λόγον, οἰκονομεῖ πανταχῷ τὸ μὴ
δοκεῖν εὐαſdrōmuas πρὸς εὐλόγους ὅρμας διανιſtēn
τοὺς ἀκρωμένους· κατασκιάſas δὲ πῶς ἀσφεῑ
τὸ εἰρημένον, ὑποκλέπτει τοῦ θυμοῦ τὸ πλέον, καὶ
παραιρεῖ τὸ δριμὺ τὸ κινήματος. Τί τοιν τοῦ
παραιρεῖ τὸ δριμὺ τὸ κινήματος. Τί τοιν καὶ διὰ
τοῦτο, φηſὶν, ἔχηγουμένου πολλάκις καὶ διαρρήπη
ἀνακεγραγότος ἀπεστάλθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς,
ἀπιſtouſiν εἴ̄t̄, καὶ ἐπείπερ αὐτοῦ τὸ κατὰ σάρκα
γινώſkouſi γένος, οὐκ εἴ̄t̄ φαſiν αὐτὸν τὸν διὰ νόμου
προκεκηρυγμένον, μόνον δὲ οὐχὶ καὶ ὑπαντιά ſoua
λέγοντες· Ψευδομυθεῖς, ὃ οὐδος, ἐξ οἰκείων δὲ
θελημάτων ὡς ἡμᾶς ἀφιγμένος, εἴ̄t̄ τοῦ Πατρὸς
θνομα πλατόμενος οὐκ ἐρυθρίδες· Ἀποκρύμενος
τοιγαρούν καὶ τὴν ἐπὶ ταυτῷ ſuκοφαντίαν αὐτῶν,
ταῖς ἀπολογίαῖς ἀναμίſtēi τὸν Ἐλεγχον, εὐφυεſtā
τέ φηſiν· «Ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλήλυθα, ἀλλ' ἐſt̄
ἀληθινὸς ὁ πέμψας με.» Υμὲν μὲν γάρ Ιθος, φηſὶν,
ὦ πάντα τολμῶντες εὐκόλως, καὶ πρὸς διεύθυντα
τῶν ſuδρᾶ δεινῶν ἀπειſtētēwes βαδίζοντες, φεν-
πroφητεύειν Εſt̄ δίte, καὶ Θεοῦ μὴ ἀπεſtālēt̄oſi,
πεπέμψθαι λέγειν παρὰ Θεοῦ. Εγώ δὲ τῶν καθ' ὑμᾶς
οὐκ εἰμι, ἀλλ' οὐδὲ τὰς παρ' ὑμῖν τετριμένας ἀπο-

B. doctoris, qui, aut valde erro, aut exaravil p̄-
p̄oy, voluitque introducere Christum aientem: Ego
non concedo Judæos ut licet rabie acti ſint, et ad
iram ab omni humanitate alienam concitat, eade
in me temerario commissa ſeſe ante tempus pol-
luant. COTELERIUS, Monum. Eccl. Gr., II, 636.

μιμήσομαι τόλμας. Οὐκ ἀφικόμην ἀπ' ἐμαυτοῦ, εὐδέλειτος, ὡς ὑμεῖς, ἀλλὰ ἐξ οὐρανοῦ παραγέγονα. Ἀλλῆλος ἔστιν ὁ πέμψας με, εὐ καὶ ἐκείνον δῆπου τὸν ὑμέτερον τὸν φιλούευσθη, τουτάστι τὸν διάβολον, οὐ τὸ πνεῦμα λαβόντες, καὶ τὸ φευδοπροφητεύειν ἀποτελμέτε. Οὐκοῦν ἀληθινὸς μὲν ὁ πέμψας με, ὃ εἴη ὑμᾶς πρὸς τὸ πλάττεσθαι τοὺς παρὰ θεοῦ λόγους διανιστάς, οὐκ ἀληθινός. Ψεύστης γάρ ἐστι, καὶ τῶν φευδομένων πατήρ. "Οτι δὲ τοῖς Ἰουδαίοις κατειθεῖμέν σεν εὑρήσομεν τὸ προφητεύειν φευδῆ, τοῖς τῶν προφήτων περιτυχάνοντες λόγοις, ἀκοντίζει θεωρήσομεν. Σαφέστατα γάρ πού φησιν ὁ πάντων Δεσπότης περὶ αὐτῶν· « Οὐκ ἀπέστελλον τοὺς προφήτας, καὶ εὗτοι ἐπερχονται. Οὐκ ἐλάλησα πρὸς αὐτοὺς, καὶ αὐτοὶ ἐπροφήτευον. » Καὶ πάλιν ἐν Ἱερεμίᾳ· « Ψευδῆ οἱ προφῆται προφητεύουσιν ἐπὶ τῷ ὄντι μου. Οὐκ ἀπέστειλα αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἐλάλησα πρὸς αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἐντειλάμην αὐτοῖς, διτὶ δράσεις καὶ οἰωνίσματα καὶ προφητεῖας καρδίας αὐτῶν αὐτοὶ προφητεύουσιν ὑμῖν. » Ἐλέγχεται τοιγαροῦν ἐπὶ τούτῳ ὁ ἀλαζών Ἰουδαῖος, ὡς καὶ αὐτῷ περιθεῖται τῷ Χριστῷ τὸ πρόσωπον ἐκτινάχειται καὶ κατὰ θεοῦ θράσος, τουτέστι, τὴν καὶ ἐκ Πατρὸς ἀπεστάλθαι βοῶντι, τί δὲ ἕτερον εἶη λοιπὸν, ή διαρρήθην ἀνακραγεῖν, διτὶ φευδοπροφητεύεις τὰ ἥματα εἰς ἡμᾶς μιμούμενος;

"Οτι ὑμεῖς οὐκ οἰδετε, ἐπὼν δὲ οἴδα αὐτὸν, διτὶ ταῦτα αὐτοῦ εἰμι, κακεῖτός με ἀπέστειλεν.

"Ἐλέγετε, φησὶν, ἀρτίως. 'Ο Χριστὸς δταν Ἐλθῇ, οὐδεὶς οἶδε πόθεν ἔστιν. 'Αλλ' ἐπείπερ ὑμῖν τοῦτο δύσκαν ἔχειν ὁρῶς, ὡς ἀληθὲς κρατούντες, συναίνων τοῖς παρ' ὑμῶν περὶ τούτου λόγοις. 'Αληθινὸς μὲν γάρ ἐξ οὐπερ εἰμὶ Πατήρ, ἀλλ' οὐχ ὑμῖν ἐγνωσμένος. 'Οταν τοίνυν, φησὶν, ἀδουλότατα μὲν, πάλιν ἔστοις ἀρεσκόντως διασκέπτησθε τὸ περὶ ἐμοῦ μυστήριον, εἰτα γινώσκοντες τίς καὶ πόθεν εἰμὶ τὸ κατὰ σάρκα, τὸ χρῆναι πιστεύειν ἐκπέμπητε, διὰ τοῦτο μόνον παραδέξασθε τὴν πίστιν, δταν εὑρίσκοντες μή νοοῦντες πόθεν εἰμὶ· εἰμὶ δὲ ἐκ Πατρὸς, δν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, τὸν ἐξ αὐτοῦ οὐκ εἰδότες, ἐνῷ καὶ μόνω θεατὴς ἐ Πατήρ. 'Ο γάρ ἐωρακώς τὸν Γάλον, οὐκ ἡγνήσος τὸν Γεννήσαντα. Οὐκοῦν ἀπάτης αὐτοῖς εὑρεσιογίας ἐξηρημένης, κακονοίας πάλιν δητως ἀλώσονται, πρόφρασιν μὲν ἀπειθείας οὐδεμίαν εὑρίσκοντες ἔτι, μόνας δὲ ταῖς ἐκτινάχεισθαις τὴν γνῶσιν ἔξωθούμενος, ἵνα φαίνηται καὶ τὸ γεγραμμένον ἀληθέρης· 'Εβδετε πλεονάκις, καὶ οὐκ ἐφυλάξασθε· ἤνοιγμένα τὰ ὄτα, καὶ οὐκ ἡκούσατε. » Ἐπειδὴ δὲ τοῖς τῶν Ιουδαίων προσέκειτο λόγοις, ὡς οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἔστιν δταν Ἐλθῇ ἐ Χριστὸς, ἀναγκαῖς ἐκεῖνον ὑφέλκων, ὡς θεὸς, τῆς τῶν γεννητῶν πληθύνος, καὶ τῶν ἅλλων ἀπάντων, καθ' δν ἐκ τῶν ἔρχοιτο οὐδεὶς, ἐτερον δητα τῇ φύσει δεικνύων, ὡς οὐ μετ' ἐκείνον ἀγνοεῖ τὸν ἐκεῖνον Γεννήτορα, φησὶν, ἀλλ' εἰδέναι κατὰ πᾶσαν ἀκρίβειαν ἐκεῖνον τα κάκεινον διεισχυρίσατο. "Ἔστι γάρ θεὸς ἐκ θεοῦ Πατρὸς, παράδοξόν τινα, καὶ ἔνην, ή καὶ αὐτῷ πρέπουσαν μόνω τὴν ἐπὶ τούτοις εἰδῆσιν ἔχων. Οὐ γάρ ὡσπερ ήμεῖς γινώσκομεν, κατὰ τὸν αὐτὸν, οἷμα, τρόπον οἴδεν δητας τὸν Πατέρα, Μέχρι γάρ ἐννοίας μόνης ἐπὶ τὴν

⁹⁹ Jerom. xxiii, 21. ¹⁰⁰ Jerem. xiv, 14. ¹⁰¹ Joan. xiv, 9. ¹⁰² Isa. xlii, 20.

A misit, non ut ille vester amans falsi, nimirum dia-bolus, cuius spiritu afflati, etiam falsa prophetare audetis. Igitur verax quidem est qui me misit, qui vos autem ad ementieos Dei sermones in-stigat, non est verax. Mendax enim est, et mentien-tium pater. Porro Judæi familiare fuisse falsa pro-phe-tare, si prophetarum libros evolverimus, nullo nego-tio patebit. Clarissime enim de illis alicubi universorum Dominus ait: « Non mittebam pro-phetas, et ipsi currebant. Non locutus eram ad eos, et ipsi prophetabant ¹⁰³. » Et rursus apud Je-remiam: « Falsa prophetarū prophetabant in no-mine meo. Non misi eos, et non locutus sum ad eos, et non imperavi eis, quoniam visiones et pro-phetias cordis sui ipsi prophetant vobis ¹⁰⁴. » Quamobrem hic redarguitur arrogans Judæus qui Christo ipsi crimen sibi familiare, falsi prophetarū nimirum et temeritatis in Deum impingat. Omnino vero fidem ei negare qui se a Deo missum esse pronuntiet, quid aliud est quam palam vociferari: Falsus es propheta, qui nostra ih nos imitaris? Falsus es propheta, qui nostra ih nos imitaris? Falsus es propheta, qui nostra ih nos imitaris?

B 450 VII, 28, 29. Quem vos nescitis, ego scio eum, quia ab ipso sum, et ipse me misit.

Dicebatis, inquit, modo: Christus cum venerit, nemo cognitus est unde sit. Sed cum vobis illud tanquam verum asserere placeat, vestris ea de re assentior sermonibus. Verus siquidem est ille ex quo sum, Pater, sed vobis haudquaquam cognitus. C Atqui cum mei mysterium inconsultissime qui-dem, verumtamen pro animi vestri sententia dis-pekeritis, et cognito quis et unde sim secundum carnem, credendi voluntatem abjeceritis, ob hoc unum fidem jam suscipite, quod unde sim nescitis: sum quippe ex Patre, quem vos non novistis, quippe qui Filium ejus ignoratis, in quo et uno conspicabilis est Pater. Qui enim vidit Filium, Patrem non ignorat ¹⁰⁵. Quare, sublata eorum omni cavillatione, malignitatis denuo convincen-tur, qui cum nullum incredulitatis suæ prætextum reperiant, sola perversitate animi cognitionem re-jiciunt, ut vere scriptum illud videatur: « Vidistis saepè, et non custodistis: apertæ sunt aures, et non audistis ¹⁰⁶. » Cum autem Christus assentiretur iis quæ Judæi dicebant, nimirum neminem cognitum unde sit Christus, cum venerit, seipsum e creatu-rarum multitudine eximens, ut Deus, et alium se esse natura a ceteris omnibus ostendens, ait se cum illis suum non ignorare Patrem, sed exactis-sime scipsum et illum nosse confirmavit. Deus enim est ex Patre Deo, mirabilem quamdam et inusitatam, sive sibi un' convenientem hisce, de rebus notitiam habens. Non enim quo modo nos cognoscimus, eodem, opinor, modo Filius novit Patrem. Solo enim animi conceptu ad Dei visio-nem hominum natura pergit, suumque modum

non excedens, naturam divinam in rationibus ineffabilibus occultari sinit, eique cedit vel invita. Unigenitus vero Dei Patris Filius totum in seipso Patrem contemplatur, et genitoris substantiam in propria natura depingens, eo modo ipsam novit qui dicendo exprimi non potest : res enim divinae explicari nequeunt dicendo.

451 CAP. I.

Quod non horis, ut perperam Graeci sentiunt, velut ex necessitate quadam res humanae subjaceant, sed voluntate nostra seramur in bonum sive malum. Et quod Dei natus gubernemur.

VII, 30. Quærebant ergo eum apprenendere : et nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora ejus.

Perstricti graviter ejusmodi reprehensionibus Pharisæi, et suum silentium rati tam suæ ipsorum malignitati damnosum quam populi rationibus opportunum, eo quippe quodam modo compellebantur ut sentirent impositam sibi fatendi eum esse Christum necessitatem, ad solitam tamen et consuetam audaciam convertuntur, cædemque rursus sitiunt. Omni quippe legis pudore, ut inutili, relicto, sacrisque Litteris pro nihilo habitis, nihilque pensi habentes innocentem et justum occidere, injustissima adversus Christum laborant insania. Sed divina virtute conata rursus eis in contrarium cedunt : « Non enim dolosus assequetur prædam, » ut scriptum est⁴³. Quærerunt enim eum apprehendere, sicuti ait evangelista, quasi sua sponte nutuque proprio de reprehensionibus sillerent, ac ne omnino viderentur ab eo prohibiti : quod a se omnino removebant. Hoc enim nonnulli ex Hierosolymitis in argumentum trahebant Jesum esse secundum naturam Deum, dicentes : « Ecce palam loquitur, et nihil ei dicunt. Numquid vere cognoverunt principes quia hic est Christus⁴⁴? » Sed qui apprehendit sapientes in ipsorum versutia, talia sentientium inanem reddit audaciam, confirmat vero turbis id quod opinione tantum et conjectura in vulgus tacite spargebatur. Prohibentur enim virtute divina, quæ impia refrenat facinora, et ultra solos conatus consilia extendi non sinit. Causam vero cur propositum ad exitum perducere non potuerint, percommode adjecit evangelista : « Nondum enim venerat, inquit, ejus hora, » per horam ibi diserte significans tempus passionis et venerandæ crucis. Enimvero quis ambigere ultra possit, non plane passurum fuisse Christum, nisi pati voluisse. Nec enim vi Judæorum adactus, sed suopse nutu in crucem pro nobis et propter nos ascendit⁴⁵. Quapropter convictum retundens quo defecisse viribus serebatur, inquit : « Nemo tollit animam a me. Ego pono eam a meipso. Potestatem habeo sumendi eam ». Ut enim antea jam diximus, crucem pro nobis sustinuit non invi-

A θεοπτιαν ἡ τῶν γεννητῶν ἔρχεται φύσις, καὶ τοὺς αὐτῇ πρέποντας δρους οὐδὲ ὑπερτρέχουσα, ἐν ἀρθρίσις χρύπτεσθαι λόγοις, καὶ οὐδὲ ἐκούσα τῇ θεῖᾳ φύσις παραχωρεῖ. Οὐ δέ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς πεφυκὼς Μονογενῆς ἀλλ ἐν αὐτῷ θεωρεῖ τὸν γεννήσαντα, καὶ τὴν τοῦ τεκόντος οὐσίαν ἐν τῇ οἰκείᾳ φύσις ζωγραφεῖ, οἴδεν οὐτος αὐτὸν, ἃς οὐκέτι έπειτα ἀνέκρατα γάρ τὰ περὶ Θεοῦ.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

“Οτι κατὰ Ἑλλήνων ἀμαθεῖς ὄποροιας, οὐ ταῖς ὥραις ὡς ἐξ ἀράγης ὑπόκειται τὰ καθ’ ἡμέρας, ἀλλ’ ἐκ πρωμέρεως ιδίας ἐπὶ τε τὸ ἀμπότην τὸ ἀντρικόν ἔρχεται. Καὶ διτὶ τοῖς τούθεοι τεύμασι διαικούμεσθα.

Ἐξίτοντο οὖν αὐτὸρ πάσαι τοινδαῖοι· καὶ οὐδεὶς ἐπάκαλει εἰς αὐτὸρ τὴν χεῖρα, διτὶ οὐκέτι ἐλήλυθει ἡ ὥρα αὐτοῦ.

B Καταδηχθέντες τοῖς ἐλέγχοις οἱ Φαρισαῖοι, καὶ τὴν ἐπὶ τούτοις σιωπὴν ταῖς μὲν σφῶν δυστροπίαις δρυπτεῖς οὐκ ἀζήμιοι, ἐπωφελῆ δὲ ταῖς δχλοῖς (συνεπιθυμτοῦ γάρ πως ἐπὶ τὸ χρῆναι λοιπὸν δύμολογενίν αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν), ἐπὶ τὸ σύνηθες αὐτοῖς κατασύρονται θράσος, καὶ διψῶσι πάλιν τὸ μιαιφονεῖν. Άλλῳ μὲν γάρ τὴν πρὸς τὸν νόμον, ὡς ἀχρειοτάτην αἵτοις, παρισάμενοι, ἐν δὲ τῷ μηδενὶ λόγῳ τὰ ἐν τοῖς ἵεροις πεποιημένοι Γράμματις, τὸ δὲ, ‘Ἄθων καὶ θίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς, οὐδειμίδες ἀξιώσαντες μνήμης, ἀλλὰ κατά την Χριστοῦ νοσοῦσι μανίαν.’ Άλλ’ ἐκ θείας Ισχύος περιτρέπεται πάλιν αἵτοις πρὸς πᾶν τούναντὸν τῶν ἐγχειρημάτων ἡ ἔκβασις. « Οὐ γάρ ἐπιτεύχεται δόλιος θήρας, » κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ζητοῦσι μὲν γάρ αὐτὸν πιάσαι, καθά φησιν δι εἰαγγελιστῆς, ὡς ἐθελούσιον καὶ αὐτοκέλευστον τὴν ἐπὶ τοῖς ἐλέγχοις ποιησάμενον σιωπὴν, καὶ τὸ κεκαλύθαι δοκεῖν παρ’ αὐτοῦ ταῖς ὑστέραις δργαῖς ἀποχρουδεῖνοι. Τούτο γάρ εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι κατὰ φύσιν Θεὸν Ἰησοῦν ἐδέχοντο λέγοντες τινες τῶν Περοσολυμετῶν· « Ίδι ἐν παρρήσῃ λαλεῖ, καὶ οὐδὲν αὐτῷ λέγουσι. Μήποτε δρά ἔγνωσαν οἱ ἀρχοντες οὗτοι αὐτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Χριστός; » Άλλ’ ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφῶντας ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, ἀχρειοτάτην μὲν τοῖς ἐκεῖνα διεσκεμμένοις ἀποφαίνει τὴν τάλαμαν, βεβαιοῖ δὲ τοῖς δχλοῖς τὸ ὡς ἐν σκέψι καὶ στοχασμοῖς ἡρέμα διαθρυλλούμενον. Εἰργονται γάρ ἐνεργείας θεοπρεπεῖς γαλινὸν ἐπιτιθείσῃ τοῖς ἀνοσιοργήμασι, καὶ μέχρι μόνων ἐγχειρημάτων ἔκτενεσθαι συγχωρούσῃ τὰ σκέμματα. Τὴν δὲ αἰτίαν τοῦ μηδενὸν δυνήσασθαι διεξάγειν εἰς πέρας αὐτοὺς τὸν προτεθέντα σκοπὸν ἐπὶ τούτω, χρησίμως ἐπήνεγκεν δι σοφώτατος εὐαγγελιστῆς· « Οὐ πω γάρ ἐληλύθει, φροντὶ, ἡ ὥρα αὐτοῦ· » ὥραν ἐν τούτοις διαρθρήσην εἰπών τὸν καιρὸν, δῆλον δὲ διτὶ τοῦ πάθους καὶ τὸν τοιούτην σταυροῦ. Εἴτα τίνι λοιπὸν οὐκ ἀν γένος τοιούτου καταφανὲς, ὡς οὐκέτι δλῶς πέπονθεν ἐχριστός, τὸ παθεῖν ἐθέλειν ἐξωθούμενος; Οὐ γάρ ἐκ πλεονεξίας Πουδαίκης, ἀλλ’ ἐθελοντῆς ἐπὶ τὸν ὑμῶν δι’ ἡμᾶς ἀνέδην σταυρόν. Διά τοι τούτο καὶ λέγει, τὴν ἐκ τοῦ δοκεῖν ἀτονῆσαι λοιδορίαν ἀποτελέμενος· « Οὐδεὶς αὐτος τὴν ψυχὴν ἀπ’ ἐμοῦ. Ἐγὼ τί-

⁴³ Prov. xii, 27 sec. LXX. ⁴⁴ Joan. vii, 26. ⁴⁵ Isa. liii, 7 et alibi. ⁴⁶ Joan. x, 17, 18.

θημι αὐτὴν ἀπὸ ἐμαυτοῦ· ἔξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτὴν,
καὶ πάλιν ἔξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτὴν.¹⁴ » Ός γάρ ἡδη
προειρήκαμεν, οὐκ ἀδύνατον ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέμεινε
τὸν σταυρόν. Αὐτὸς γάρ ἐστιν καθάπερ ἄγιον θῦμα
προσεκόμετε τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, εἰμαστι τῷ ἴδιῳ
τὴν ἀπάντων σωτηρίαν ἔχωνούμενος. Διὸ δὴ καὶ
ἔφασκεν ἐν εὐαγγελικοῖς κηρύγμασιν· « Ὑπὲρ εὐ-
τῶν ἐγὼ ἀγιάζω ἐμαυτόν. » Τὸ δὲ ἀγιάζω φησιν ἐν
τούτοις, ἀντὶ « προσάγω », καὶ « ἀνατίθημι ». Ἅγιον
γάρ τὸ προσαγόμενον εἰς θύσιαν τῷ Θεῷ. « Οτι δὲ
πλεονεξίας ἀπάσης τῆς παρὰ τινῶν ἐλευθέρων ἐδέχετο
τὴν ὑπὲρ ἀπάντων σφαγὴν, διαγνωσόμεθα πάλιν
ὅταν ἐν Φαλμοὶς ἀκούωμεν λέγοντος πρὸς Θεὸν καὶ
Πατέρα· « Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἡθέλησας, σῶ-
μα δὲ κατηρίσω μοι. Ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἀμαρ-
τιας οὐκ ἡδόκησας, τότε εἶπον· Ἰδού δέ τοι. Ἐν κε-
φαλῇ δὲ βίστοιο τέγραπται περὶ ἐμοῦ, τοῦ ποιῆσαι
τὸ θύλακό μου, ὃ θεές. » Ὁρդὸς δπος αὐτόμολος εἰς
τὸ ὑπὲρ πάντων ἀντίον πάθος; Ἰδού γάρ δέ τοι, φησιν,
οὐκ ἐξ ἀνάγκης τῆς παρ' ἑτέρου τεθήσαμι. Διαδι-
δάσκει τοίνυν τῶν ἡγουμένων τὸ παρανίκα θράσος,
καὶ τῷ πρέποντι τὸ παθεῖν ταμιεύμενος, καὶ θεο-
πρεπεστάτην ἐφ' ἀπασιν ἐπιτηδεύων τὴν παρήσιαν.
Ἀρκέσει μὲν οὖν πρὸς τὴν τῶν προκειμένων σα-
φῆνειν, οἵμαι, καὶ ταῦτα ἀλλ' ἀπελπερ εἰκός τινας
τῶν μυσταγωγουμένων ἀκούοντας καὶ τὸ, « Οὐ πω
ἐλήλυθει δέ τοι αὐτῷ, ἐκ πολλῆς ἀγαν τῆς ἐλαφρίας
πρὸς Ἑλληνικάς καὶ μανιάδεις ὑπενεγχήναις κακο-
βουλίας, ὡς νομίσαι παραλόγως, ὥραις καὶ τιμέραις
καὶ καιροὶς ὑποκείσθαι τὰ ἀνθρώπινα· οἵμαι δὴ πάλιν
ἀναγκαῖον ὑπάρχειν, δλίγα ἀπττα περὶ τούτων εἰπεῖν,
εἰπερ τὴν διακοπὴν διὰ πάσης ἑνοίας τοῖς ἐντεῦ-
μένοις τὸ λυστελοῦν ἐμπορίζειν ἐπιγένεται. Τοὺς μὲν
οὖν τῆς Ἐκκλησίας τέχνοις, & καὶ τοῖς λεπόσις ἐντέ-
θραπταῖς Γράμμασιν, ἀρκέσειν ὑπολαμβάνω πρὸς
Ἐλεγχὸν τῆς Ἑλλήνων ἀπάτης, καὶ πρὸς τὸ δύνασθαι
καλῶς τὴν ἐντεῦθεν ἀποφορτίσασθαι δυσθούλιαν, τὸ
ἥδες ἐν τρόπῳ κατηγορίας, ήτοι σωφῆς ἐπιπλήξεως,
εἰρημένον παρ' αὐτοῦ Παύλου πρὸς τινας τῶν τῇδε
διακειμένων· « Ἡμέρας παρατηρήσθε, καὶ μῆνας, καὶ
καιρούς, καὶ ἐνιαυτούς· φοδοῦμας δὲ μᾶς, μῆποτε εἰκῇ
κεκοπίακα εἰς δικαίωσιν. » Καὶ γάρ δὴ καὶ ὑπτιώς εὐρε-
σιλογίας ἀπάσης ἀνηρημάνης, δτοιοις τοιαύτῃ κατει-
λημένος μωρός, τὴν μὲν αἰκετανόλοθρεύσεψυχην, αὐ-
τὸν δὲ ἀτιμάζων ἀλώσεται τὸν ἀπάντων ἡμῶν γενε-
σιουργὸν, φ καὶ μόνω τῶν καθ' ἡμᾶς δ σοφός τε καὶ
εὐπαίδευτος λόγιος ἀνατίθησι τὰ πηδάλια. Οἱ δὲ ἐπι-
τηρεῖν οὐκ ὅρδως ἔκεινα διεγνωκότες, τὸν μὲν τῆς
Προνοίας ἀνατρέψουσι λόγον, οὐκέτι δὲ τῶν καθ' ἡμᾶς
ταμίαν είναι πιστεύουσι τὸν ἀπάντων δεσπότην,
καροῖς δὲ καὶ ὥραις τὸ πάντων ἐπιτρέψουσι χράτος,
τὴν κτίσιν ἐπιτιθέντες ἐπάνω τοῦ Ποιητοῦ, καὶ τῶν
μὲν καλλίστων ἀποστεροῦντες τὸν, φ πάσα χρεω-
στεῖται τιμή, καὶ δέξα, καὶ προσκύνησις, τὰ δὲ ὑπὲρ
κτίσιν τῇ κτίσει δωρούμενοι, καὶ τοῖς ποιήμασιν
ἀπονέμοντες οἰστερ ἔχρην καταστίφειν τὸν Δημιουρ-
γόν. Καὶ οὐ μέχρι τούτων αὐτοῖς στήσεται τὰ ἐγκλή-
ματα, προβήσεται δὲ καὶ ἐπὶ τι τούτων τὸ καλεπώτε-

A Ius. Ipse enim scipsum tanq uam sanctum sacri-
ficium Deo ac Patri obtulit, proprio sanguine uni-
versorum salutem redimens ¹⁵. Proindeque in
Evangelicis praeconiis dicebat: « Pro eis ego sancti-
ficō meipsum ». » Ubi « sanctifico » pro « offero, et
consecro » ponitur. Sanctum quippe est quod offer-
tur Deo in sacrificium. Quod autem nullius plane
vi aut potentia adactus immolari voluerit pao om-
nibus, rursus agnoscamus ex eo quod in Psalmis
eum ad Deum ac Patrem his verbis uti videamus :
« Oblationem et sacrificium noluisti, corpus vero
persecisti mihi. Holocantomata et pro peccato no-
luisti; tunc dixi : Ecce venio. In capite libri scri-
ptum est de me, ut facerem voluntatem tuam,
Deus ». » Vides ut sua sponte ad patiendum pro-
omnibus ascendi? Ecce enim venio, inquit, nec
vi aut necessitate ab ullo captus sum aut coactus.
Crudelitatem itaque principum statim declinat et
elabitur, idoneo tempori passionem reservans, et
Deo dignam in omnibus præ se ferens libertatem.
Hæc quidem ad propositi textus declarationem,
ut reor, sufficient: sed quoniam probabile est ex
initialis nonnullos ubi audierint hæc, « Nondum
venit hora ejus ¹⁶, » præ nimia levitate in Graeco-
rum amentiam transversos raptum iri, ita ut per-
peram existiment, horis, diebus, ac temporum mo-
mentis res humanas subjici, ideo necessarium mihi
videtur pauca quædam de his disserere, cum nobis
propositum sit omni ratione quod usui sit audi-
toribus corrogare. Enimvero quod ad Ecclesie
filios attinet, qui sacris quoque Litteris innutriti
sunt, satis fore arbitror, ad revincendas Graecorum
fraudes ac retundendam eorum amentiam, id quod
ab ipso Paulo per modum reprehensionis et incre-
pationis ad nonnullos dictum est qui in eadem erant
sententia: « Vos dies observatis, et menses, et tem-
pora, et annos: timeo vos, ne forte sine causa labora-
verim in vobis ¹⁷. » Revera enim, ut simpliciter di-
camus, 453 quicunque tali stultitia est implici-
tus suam quidem animam in exitium dabit, et in
ipsum omnium nostrum parentem contumeliosus
et injurius deprehendetur, cui uni rerum nostra-
rum gubernacula a sapientibus recte tribuuntur.
Sed qui perperam sentiunt, Providentia rationem
tollunt, nec rerum nostrarum dispensatorem esse
putant universi Dominum, sed temporibus ac ho-
ris suum in universa dominatum tribuunt, crea-
turam supra Creatorem collocantes, et præstan-
tissima re spoliantes eum, cui omnis honor de-
betur, et gloria, et adoratio, et quæ creaturam
excedunt creaturæ largientes, operibusque tribuen-
tes ea quibus redimere oportet opificem. Neque
bis tantum criminibus contenti, gravius quiddam
insuper adjicient: convitia scilicet optimo Deo-
facient, et malorum artificem vocabunt qui omnis-
peccati hostis est infensissimus. Nam si ab eo
tempus, hora, dies et annus facta sunt, hæc
vero nonnullos interdum ineluctabili necessi-

¹⁴ Hebr. ix, 14. ¹⁵ Joan. xvii, 19. ¹⁶ Psal. xxxix, 7,9; Hebr. x, 5-7. ¹⁷ Joan. vii, 30. ¹⁸ Galat. iv, 10, 11.

state nihilque tale volentes, in celus trahunt, ut in calamitates quae binc proficiuntur incident: quomodo non verum vobis videbitur quod dicimus? Quonam recidet illud Mosis sapientissimi: «Et vidit Deus, inquit, cuncta quae fecerat, et ecce omnia valde bona»¹³? Unum enim ex omnibus est tempus: in tempore vero, et hora, et dies, et annus. Jam vero si quod naturae divinas oculus bonum esse vidit, hoc malorum causam esse dicimus, quomodo non statim universi opificem Dominum summi probri reum esse fatebimur? Existimo itaque pudore suffusum iri in quos ea quam mox diximus culpa ceciderit. Sed quia consentaneum est aliquos Graecorum dementiae non modo assensuros, sed ei quoque patrocinaturos, agendum rursus dogmatis illius absurditatem aliter quoque discutiamus, et collectis rationum auxiliis, illorum blasphemias veritatem opponamus. Si ex vestra sententia demus, nos tempore, aut hora, vi adi gente ad rem aliquam fortasse bonam aut secus trahi, superflua, ut videtur, in nobis est ratio quae nos ad unamquamque rerum agendarum dirigit, et a malis declinare consultit, et ad laudabilia quæque ferri admonet. Quid enim, quæso, ex ratione commodi et emolumenti nobis evenit, si quocumque me temporis aut tempestatis vis rapiuerit, sequendum mihi sit 454 etiam invito, non secus ac navium gubernatores ferunt, si vehementior tempestas incubuerit, spe servandi navigii erecta, funes omnes dimittere, ipsaque gubernacula, cum jam arti nullus sit locus, vehementiae ventorum permittere, et in mare projicere? Nihil enim ex ante dictis utilitatis affulget virtutem seellantibus, neque damni male agentibus, nisi ad singula eorum quæ geruntur pro modo eu jusque actionis, nobis a Deo merces accesserit. Numquid enim, amabo te, hora sæpe præclara præmia mihi decernet, ac utilitatem eximiam tempus afferet, licet turpissima perpetrarim? Contra vero nihil boni tempus quandoque decernet, sed, ut uno verbo dicam, adversa quæque etiam iis afferet, quibus bene agendi studio prius nihil est. At enim nihil istorum eveniet, dicet forsitan quis, sed tempus et hora tribuunt quæ unicuique convenient. Igitur regnum deinceps tempus obliniebit, et Providentia bonorem temporis seariantibus ascribemus, nihil pensi porro Deum habentes, non jam ipsum prece vel voto fatigabimus, sed horam seu tempus. Quid porro hinc sequetur? Nimirum creaturam neglecto Creatore adorabimus, et gloriam Opificis rebus ab eo factis impie transcribemus. Ex hoc ipso vero illorum probrum et impietas magnitudinem nullo negotio videbimus vel scortorum ipsorum impietatem superare. Sed quod nobis rursus in mente venit, utilitatis gratia preferemus. Vanum est, ut appareat, quod divinae humanæque leges sceleratis debitas pœnas statuunt, et ex legum

¹³ Gen. 1, 31.

A pon: διαλογισθεται ἀναφανθὸν τῷ φιλαγάθῳ θῷῳ, καὶ τῶν φαύλων ἐργάτην ἔρει τὸν ἀπόστολος ἀμερίας ἐχθρὸν. Εἰ γὰρ παρ' αὐτοῦ πεποίηται χρόνος, ὥστε τοὺς [καὶ] ἡμέρα καὶ ἐνιαυτός, ἀγεθὸν τὸ ταῦτα τινας ὡς ἑδράγχης καὶ πλεονεξίας εἰς ἀδουλήτον ἔσθ' ὅτε φραστητα, πρὸς τὸ καὶ ταῖς ἐντεῦθεν περιτίστεται συμφρασίας· τῶς οὐκ ἀλλήθες ὑμῖν περὶ τούτουν ἀναλέμψῃ λόγος; «Οὐποτὲ δὲ ἡμῖν καὶ βαδιεῖται λοιπὸν τὸ διά τοῦ πανούσφου Μωσέως;» Καὶ εἶδεν γάρ, φησι, ὁ Θεὸς πάντα δσα ἀποίησεν, καὶ ιδού πάντα καὶ λλαν. «Ἐν δὲ τῶν πάντων ὁ χρόνος· ἐν δὲ τῷ χρόνῳ, καὶ ὥρα, καὶ ἡμέρα, καὶ ἐνιαυτός. Εἰ δὲ, διπερ εἰσεν ἀγεθὸν τὸ τῆς θεατρικῆς φύσεως ὄφθαλμός, τοῦτο τῶν φαύλων ἐροῦμεν ἐπαγωγὴν, πῶς οὐκ ἀντικρυς τὸ ἐπ' αἰσχυστοῖς ἀλλώνας δημιουργὸν τῶν ἀπάντων ὀμοιογήσωμαν Κύριον; Οὓμαι μὲν οὖν ὑστερὸν ὑπερυθράσσου τοὺς ἐνεχομένους τοισθέριων ἡμῖν εἰρημένοις πτελείσμασιν. Ἐπειδὴ δὲ εἰκός, οὐκ δπως ἐνιστασθει μόνον ταῖς Ἑλληνικαῖς ἀδουλίαις, ἀλλ' ἡδη καὶ συνεγορεύειν αὐταῖς βεβούλησθαι τινας· φέρε δὴ τάλιν τὴν ἐνοίσαν ἀποτίαν τῷ δόγματι καὶ ἐπέρως διασκεψώμεθα, καὶ τὰ ἔκ λογισμῶν χρήσιμα ἐπιστρέψαντες βοηθήματα ταῖς ἐκείνων βεδυλρίαις ἀντεῖσάγωμεν τὴν ἀλτηθειαν. Εἰ γὰρ δὴ καθ' ὑμᾶς, ὡς οἵτοι, καλοῦντος ὑμᾶς ὡς τις πλεονεξίας καιροῦ, καὶ ὥρας ἐπαναγκαζούσης, ἵππη τιναχθῶν ἀγαθῶν ἡ τῶν ἐναντίων ἐλαχεῖσθαι παριτός, ὡς ξινεν, ἡμῖν δὲ πρὸς ἔκαστα τῶν πρακτῶν διεθνῶν λογισμός, καὶ τῶν μὲν φαύλων ἐκιστασθει συμβουλεύων, ἐπιτρέψειν δὲ μᾶλλον τοῖς ἐπαινουμένοις διακαλεσμένος. Ποιὰ γὰρ ἐντεῦθεν δηνησις, εἰπε μοι, λοιπόν; τι δὲ ἐκ λογισμῶν φέρεται μηδέ τις θεοφόρος, καὶ τῶν μὲν φαύλων ἐκιστασθει πεισμούσι, πάντα μὲν ἀνενται κάλων, ἀπολῦσαι δὲ καὶ εἰνούς ἡδη τοὺς οἰκακας, οὐδὲν εἴ τις τάχης ἀνασχομένους τῆς ἐν αὐτῷ, ἐπιτρέψαι δὲ οἵτινα ταῖς τῶν κυμάτων ὄρμαις, διερθρίπτεσθαι δὲ κατὰ τὴν θάλασσαν; Οὐδέν γάρ . . . ἐκ τῶν δηπη προειρημένων τὸ κέρδος, οὔτε τοῖς ἐθέλουσι τὴν ἀρετὴν, οὔτε μὴν τοῖς τῆς κακίας ἐργάταις ἀντεῖλαι τὸ βλάβος, εἰ μὴ πρὸς ἔκαστα τῶν τελουμένων ἀντικομιζόμεθε παρὰ Θεοῦ, καὶ κατὰ τὴν τῶν πραγμάτων ποιότητα τὰς ἀντιμεστὰς ἀντιλαμβάνωμεν. Ὁριει γάρ, εἰπε μοι, πολλάκις ἡ ὥρα τὰ κάλλιστα, καὶ διακρίτως ἐποίει τὸ ὀφελοῦν δικαιορίας, καὶ τοῖς αἰσχυστοῖς ἀλίσκωμαι; Μετοισθέντος δὲ πάλιν πρὸς τὸ ἐναντίον τοῦ λόγου, οὐδὲν ξεῖθ' ὅτε τῶν ἀγαθῶν δικαιορίας ἐπιψηφιεῖται τισιν, ἐποίει δὲ μᾶλλον τὸ πάντων, ὡς ἐπος εἰπεῖν, χαλεπώτερον καὶ τοῖς δτι πρέπει τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐργασίαν προτιμῆν εἰ μᾶλλα διεσκεμμένοις. Ἀλλ' οὐδὲν μὲν ξεῖται τούτων, ἐρει τις τυχὸν, ἐκάστῳ δὲ τὸ τυχὸν τὰ αὐτῷ πρέποντα διδωστι ἡ ὥρα καὶ δικαιορίας. Οὐκοῦν βασιλεύσει μὲν ἡδη λοιπὸν δικαιορίας· τὸ δὲ τῆς Προνοίας ἀξιώματας ὥρας περιθήσομεν. οὐδὲν εἴ τι φροντίζοντες τοῦ

Θεοῦ· αἰτήσομεν δὲ δι' εὐχῆς παρ' αὐτοῦ μὲν οὐδέν, παρὰ δὲ τῆς ὥρας, ή τοῦ καιροῦ. Καὶ τί τὸ ἐντεῦθεν; Προσκυνῶμεν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, καὶ τὴν δέξιαν τοῦ δημιουργοῦ, τοῖς παρ' αὐτοῦ γεγονόστι μυστεῖσιντες περιθήσομεν. Αὐτόθιν μὲν οὖν, τὸ ἐν τούτοις αἰσχος, καὶ τῆς δυστενείας τὸ μέγεθος οὐ σὺν πολλῷ τῷ πόνῳ περιαθρήσομεν, καὶ γνωτῶν αὐτῶν τῶν ἔταιροντας πεφυκότων ἐκφανεστέραν λαχόντα τὴν βδελυρίαν. Τὸ δὲ δὴ πάλιν εἰς νοῦν ἀναβαίνον ἐροῦμεν διὰ τὸ χρήσιμον. Περιττώς, ὡς ξοικεν, οἱ θεοὶ τε καὶ ἀνθρώπινοι νόμοι, τοῖς μὲν τῶν φαύλων ἐρασταῖς τὰς αὐτοῖς πρεπούσας ὅριζουσι δίκας, τοῖς δὲ τὸ ζῆν ἐθέλειν ἐπιεικέστερον περὶ πολλοῦ ποιουμένοις προστεθεῖσας τὰς τιμάς. Εἰ γάρ δῶς οὐδὲν ἐν τοῖς ἐφ' ἡμῖν κείται θελήμασιν, ὑποπέπτωκε δὲ ταῖς ἐξ ὥρων ἀνάγκαις, ἀφύπτως τε καὶ ἀπαραιτήτως ἀγούσαις ἐπ' ἄμφῳ, πῶς ἀντὶ δικαίων τοῖς μὲν ἀγαθοῖς τὸ ἐπιτινέσθαι πρέπειν ὁμολογήσαιμεν, τοῖς δὲ μὴ τοιούτοις τὸ ἐναντίον ὡς ἐν δολήματος τάξις καταθήσομεν; Τί δὲ, εἰτέ μοι, καὶ ἐπαναγκάζουσιν ἡμᾶς οἱ νόμοι: τῶν μὲν φαύλων ἀποφοιτήν, τοῖς δὲ ἀμείνοντιν ἐπιτρέχειν ἐπείγονται, ἐτέρων ἔχοντων τῶν ἐν ἡμῖν βούλευμάτων τὰς ἡνίας, καὶ ἐφ' ὧπερ ἀντι βούλωνται διεξιγόντων εὐκόλως; Ταῖς γάρ τῶν ὥρων ἔξουσίαις ὑποκείται δεῖν τὰ ἀνθρώπινα, καὶ φασι, καὶ βεβούληται, τῆς ἐντεῦθεν ἀποτοπίας οὐδὲν δῶς; φροντίζοντες. Ἡ γάρ οὐχὶ καὶ οὐχ ἔχοντες ἐροῦσιν, ὡς δὲ πάντων τῶν δυντων ἐπὶ τῆς γῆς τὴν ηγεμονίαν λαχῶν, καὶ αὐτῶν ἔσται τῶν ἀλλόγων ἀθλωτῶν ζῶν, καὶ βιάσται μὲν ἐλεινῶς· δὲ προβηγεῖν διὰ τὴν φύσιν, ἐν δευτέροις δῆῃ, μᾶλλον δὲ καὶ ἐν ἀσχάτοις κατατάξεται; Εἰ γὰρ ἐκείνα μὲν αὐτοκελεύστοις ὅρμαῖς πρὸς τὸ δοκοῦν ἀπονεύει διακαλύπτοντος οὐδένδος, καὶ προσίσται μὲν διπέρ οἴδε λυσιτελῶν, ἀποτρέψει δὲ τῶν ἀδικειν εἰωθότων, πικρῷ δὲ ἡμεῖς τῷ χρόνῳ δεσπότῃ δουλεύσομεν, καὶ ἀπαραιτητον τυραννίδα τὴν ἐπὸν τῶν ὥρων ἔξουσίαν σκηπτοῦ τινὸς δίκην ἐπηρημένην ἐσχήκαμεν· πῶς οὐ πολλῷ τινὶ μέτρῳ τὰ καθ' ἡμᾶς χείρων ὦσιν, ή ἐν οἷς ἐκείνα ἔστιν; Ἀλλ' ἐρυθριάσει, ὡς ξοικεν, ὁ συνειπεῖν θελήσας, μᾶλλον δὲ κατεψύσασθαι τῶν ὥρων καὶ τῶν εἰς οὐδὲν τῶν τοιούτων πεποιημένων χρόνων· τὴν δὲ τοῖς δόγμασιν ἀδελτηρίαν ἀποκρυψμένος δῆξει λέγων· Οὗτε τὴν ὥραν, ὡς οὗτος, δὲλλ' οὐδὲ τὸν χρόνον ή τὸν καιρὸν κατεξουσίαζεν τῶν ἀνθρώπινων διορίζεινθα· ὥρας γε μήν εἶναι φαμεν πονηράς, καὶ καιροὺς ἐπὶ ταύταις, οἱ φαγδαίνων ἔσθ' ὅπε τυευμάτων δίκην τοῖς ἀθλοῖς ἡμῖν ἐπιθρώσκουσιν. Ἀντεροῦμεν δὲ τούτοις ἡμεῖς· Ὅτι παράκοποι φρενῶν, καὶ ἀκάρπω μωρίᾳ μεμεθυσμένοι, πῶς ὑμᾶς διέλαθε πάλιν, δτι κατ' αὐτῆς τῆς ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας οἰκείον ἐξοπλίζετο νοῦν; Ἡ γάρ οὐκ ἔσται τῶν φαύλων ἐργάτης, εἰ πονηρὸν ἔστεν τι τῶν παρ' αὐτοῦ γεγονότων; Ἀλλὰ τοῦτο μὲν, ὡς δῆῃ προειρήκαμεν, παριπτεύσομεν, ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον ὑμῖν ἀναπείθεσθαι επουδάσθημεν, πῶς ἀν τὴς γῆς ή ὥρα καὶ καιρὸς ἀδικήσαι, ή καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων εὐφραγνῶμεν, μή οὐχὶ τοῦ πάντα διευθύνοντος Θεοῦ, καθ' διπέρ ἀν βούλεται, καὶ πρὸς τὸ ἐκάστω χρεωστούμενον ή λυπεῖν ή εὐφράτ-

A præscriptio viventibus vicissim honores et premissa deferunt. Prorsus enim si nihil in nostro positum est arbitrio, sed cuncta subjacent horarum necessitatibus, inevitabilis vi in ulramque partem rapientibus, quomodo fateri jure poterimus bonis et justis laudem competeare, contra vero se gerentibus pœnam debitam irrogabimus? Quorsum, iuquam, nos cogunt leges abstinere a malis, bonaque sectari, si alia nostrorum consiliorum quasi habendas 455 moderantur, et quoconque libuerit nullo negotio impellunt? Horarum enim potestatis res humanas subjacere, et volunt, et prædicant, nihil absurditatem quæ hinc oritur pensi habentes. Numquid enim vel invitati fatebuntur hominem qui vel terrenarum rerum omnium principatum sortitus sit, brutis animalibus multo ærumnosior rem fore, et miserabiliter victurum, et qui ob naturam suam præstare ceteris debeat, infimum deum omnium ac postremum fore? Si enim illæ suo instinctu ad id quod utile est nullo prohibente inclinet, et a noxio refugiant, nos vero temporis, acerbissimo domino scilicet serviamus, et ineluctabili horarum tyranne veluti sceptro nobis impendente premamur, quomodo non longe deteriori loco futuri sumus, quam illæ? Sed erubescet, opinor, quicunque horis ac temporibus, quæ ad nihil tale facta sunt, patrocinari, seu potius de illis ipsius mentiri statuit, et dogmatum execrationem aversatus, dicet: Neque horam, o bone, neque tempus aut tempestatem in res humanas potestatem habere dicimus; horas tamen aliquas malas esse censemus, et cum eis occasionum momenta, quæ nonnunquam nobis instar turbinis violenti miseric ingruunt. Quibus ergo respondebimus: O furiosi et vana dementia ebrii, qui non videtis vos mentem vestram adversus Deum armare? Numquid enim ipse malorum auctor erit et artifex, si quid ex iis, quæ fecit malum existat? Sed hoc quidem, ut antea diximus, prætermitemus, illudque potius sciscitari conabimur, quo pacto tempus aut nobis damnum aut contra solatium attulerit, nisi Deus, qui cuncta gubernat eo modo quo vult, et prout uniuscujusque ratio postulat, aut damno aut contra solatio esse velit. Modo quippe dicere vos audivimus nullas res humanas horis subjacere, sed D aliquas tamen natura malas esse, et magno impetu nobis violenti turbinis instar incumbere. Sed lexi opera, ut reor, ostendere possum hanc opinionem extremæ plenam esse dementiæ. Cui enim non per spiculum est duodecim horarum spatia, alia quidem diei, alia nocti esse adæquata, diem vero et noctem, non huic contingere quidem, alii minime, sed per omnes pervadere? At quod natura sua 456 malum est, nec aliter prorsus esse potest, non est alicui malum, alicui minime; sed omnibus æque detrimentum importabit, per quæcunque diei aut noctis spatia protendatur. Qui fit igitur ut die vel hora forsitan una eademque alios omni bonorum copia circumfluentes videas, ut ad-

convivia pergant opipara , et magno apparatu et **A** νειν ἐκ τῶν ἑναντίων θέλοντος ; Ήπούμεν γάρ λεγόντων δρίτως, ός ἐν ἔκουσιᾳ μὲν εστὶ ταῖς ὥραις τῶν καθ' ἡμᾶς οὐδὲν, πονηράς γε μὴν είναι τῇ φύσει τινάς, καὶ άθρως ἡμῖν ἐγκαταφορεῖσθαι πιεύματα δίκην. 'Αλλ' οἵμας δή πάλιν ως χαλεπὸν οὐδὲν, τῆς ἐσχάτης ἀδύνατας ἀνάπτων καὶ τούτον ὅμιν ἐπιδέξαι τὸν λαγυσμόν. Τίνι γάρ οὐκ εστὶ τῶν θεων καταφαντές, στὶ τὰ δέκα καὶ δύο τῶν ὥρων διάστημα, τὰ μὲν ἡμέρᾳ, τὰ δὲ νυκτὶ συμμετέρηται· νῦν δὲ καὶ ἡμέρα οὐ τινὶ μὲν συμβαίνει, τινὶ δὲ οὐκτι, ἀλλὰ διὰ πάντων ἔρχεται ; Τὸ δὲ πονηρὸν τῇ φύσει, καὶ ἀπαραποτήτως ἔχον εἰς τοῦτο, οὐ τῷ μὲν δεινῷ πονηρὸν, ἀτέρῳ δὲ οὐκέτι, ἀλλ' οὐδὲ ἐν τούτῳ, ἢ δευτέρῳ, πᾶσι δὲ μᾶλλον ἐν τοιούτῳ μοιρᾷ τὸ βλάστον εποίει, δι' ὧντερ δὲν εἴη τὸ τῆς νυκτὸς ή τὸ τῆς ἡμέρας διάστημα ; Πώς οὖν ἐν ἡμέρᾳ τυχόν ή τὸ ὥρη μάζη τὸν μὲν ἔξεστιν εὖ παθόντα βλέπειν, καὶ πολλοὺς ἐντρυφῶντας τοῖς εὐφρατίνιν εἰδόσιν, ως ἐπὶ διείτεις θνατοῖς λαμπράς, καὶ συναγείρειν σὺν πολλῇ τῇ σωτερῷ τοὺς συνεστασομένους, ἐπέρως δὲ ἀκριβῶς ἐν ταῖς ἑναντίοις, ως καὶ ἀπάγεσθαι πολλάκις τινὰ τεθηρόμενον οἰκετῶς ; Τίς δὲ λόγος, εἰπέ μοι, ἢ πῶς ἐνδέχοιτο μιᾶς αὐτῆς ὥρας, ή καὶ ἐνδὲ τοῦ καιροῦ, τὸν μὲν ἐν ἔκεινοις, τὸ δὲ ἐν τούτοις ὁρδοῖς ; Τί τὴν ὥραν ἔκεινην προσερεῖς ; Πονηρὸν, ή τὸ ἑναντίον ; Εἰπεῖν γάρ οὐκ ἔχω κατὰ ταυτὸν βλέπων, καὶ τρεφῶντα μὲν ἔντα, νεκρὸν δὲ καὶ ἀπνοιον καὶ ἀλειπον εὐφρόσκων τὸν ἔπερον. 'Αρ' οὐχὶ μῦθος ἀμάθης, καὶ διαμοιύδους μανίας εὐρήματα τὰ ἐπὶ ταῖς ὥραις ἐνόσταις δῆματα ; 'Αλλ' οἵμας πάντας ἀμελλῆται κατενύσειν, καὶ τῶν ἔκεινα φρενούντων καταψηφίζειν. Καὶ ἦν μὲν, ως ξοικεν, τοῖς εἰρημένοις ἀραιόθαις πρέπον ἀλλ' ἔντα μή τοῖς ἐνδέχομένοις καὶ σταχυοῖς τὸ πᾶν ἐπιτρέψας, εὐρετελογίας πράκτον καταλείψας τοιν, ἐπὶ πραγμάτων ἐξήγησιν μεταβοσματικοῖς, καὶ ἐκ τῶν γεγονότων ἀναμφιλόγως ἐπιτραγῶν τὸν ἄρτιον ἦμιν διπτευθέντα λόγον. Οὐκοῦν 'Ασσύριος ποτε, κύκλῳ περισχόντες τῇ ἀγίᾳ πόλιν, φημι δή τὴν ἀγίαν Ἱερουσαλήμ, πολιορκεῖν ἐδουλεύοντο· δὲ τούτων στρατηγός ('Ραψάκης δὲ οὗτος ἦν), ποτὲ μὲν ἀπατηλοῖς προεπιειρδότο λόγοις καταμάθασσοις τῶν ἐν αὐτῇ μαχίμων τὸν νοῦν, ποτὲ δὲ ταῖς ἀπειλαῖς τοῦτο ποιεῖν ἐκσέπτετο· καὶ δὲ μὲν μαχάρις Ἐζεχίας, τὴν βασιλείαν τότε περιέπων τιμήν, οὐ τοι; δίσις ἐπιθαρεῖ στρατεύμασιν, ἀλλὰ θεῷ τῷ πάντων ἀνετίθει τῆς νίκης τὸ τέλος, καὶ τὴν παρ' αὐτῷ μόνον ἐπικυρεῖσιαν δι' ἐκτενεστάτης ἐκάλει τῆς προσευχῆς· καὶ κατέκατεν τὸ οὖς τῷ δικαιῷ παραγρήματι μὲν Θεός, γείτονα δὲ ταῖς εὐχαῖς τὴν χάριν τιθεῖται. «Ἐξῆλθεν γάρ ἄγγελος Κυρίου, καθ' ἀγέραπτας, καὶ ἀνέλεν ἐκ τῆς παρεμβολῆς τῶν ἀλλοφύλων ἐκατὸν ὄγδοοντα πάντας χιλιάδας. » Τί οὖν, βελτίστε, πρὸς τοῦτο ἔρεται ; «Ἐν μαρτυρίᾳ, καὶ καθ' ὥραν τὴν αὐτήν καὶ καιρὸν, ὃ μὲν 'Ασσύριος ὑπέπιπτε, ἀγγέλου χειρὶ δαπανώμενος, διεσώζεται δὲ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν ἡ πληθυն, καὶ οἱ μὲν ἡσανέντοις ἐσχάτους, οἱ δὲ ἐν τέρψει καὶ χαρῷ. Ποῦ τῆς ὥρας ἡ δύναμις ; πᾶς δὲ ἀμφοῖν ἀνδρόμοιος ἐμερίζεται, καὶ τοῖς μὲν τὸ χαίρειν, τοῖς

²² IV Reg. xix, 35. ²³ Num. xvi, 1-52.

δε τὸ θνήσκεν κακῶς εἰργάζετο; Οὐ γάρ διψυῆ τε καὶ πολύμορφον ἀποτολμήσαις ἀν αὐτὴν ὄνομάσαι, καὶ εἰ σφόδρα ληρεῖς. Ὁ αὐτὸς δὲ ἡμῖν ἰσχυσε λόγος ἐπὶ τε Διεθνὲν καὶ Ἀδιεθνὲν, οἱ τῆς Μισέως ἡγεμονίας καταστασιάσαντες ποτε, καὶ ἀκλητοὶ πρὸς τὴν τῆς θείας ἱερωσύνης ἀναπτηθῆσαι τάξιν οὐ καταδεσποτεῖς, πανοικὶ κατέβησαν εἰς τὰ βάθη τῆς γῆς· καὶ οἱ μὲν ἡσαν εἰς ἄδου, διεσώζετο δὲ τῆς συναγωγῆς τὸ λοιπόν. Χρῆν δὲ δῆπον πάντως, εἰπερ ἡν δλως οὐκ ἐκ θείας δργῆς, ἀλλ' ἐξ ὥρας ἡ κόλασις, οὐκ ἐφ' ἐν ἀπλῶς καταρρήγνυσθαι μέρος τῆς συναγωγῆς, ἀλλ' ὅλην ἐξ ίσου περισχῦσαν ἐλεῖν. Οὐκοῦν οὐχ ὕραν, οὐδὲ ἡμέραν, οὐδὲ καιρὸν, ὡς ἡ τοῦ λυποῦντος πρᾶξιν, ἢ τοῦ περιφύκτος εὐφραίνειν, καταδεξώμεθα, τὸ δὲν εἰς ίδιαν φύσιν, ἢ καὶ δύως ἀν τις εἰπών ἐπ' αὐτὸν οὐκ ἀν ἀμάρτων· ἀλλ' ἐκδεξώμεθα μὲν τὸ ἐξ ὥρας ἡ ἀπὸ καιροῦ χρήσιμον, καὶ ἐκ τῶν ἀνατίων τὸ βλάσος, ὅταν ἡ ἐπιστημόνως προσιδύντες, ἤγουν ἀμάθως, ἢ τοῖς ἡδεσιν ἢ τοῖς οὐτως ἔχουσιν περιπλητωμένον. Οἶον δὲ τί φημι· Καιρὸς παντὶ πράγματι, καθὼς γέγραπται, καὶ τὸ μὲν εἰδέναι καιροὺς, ἐπωφελέστατον, τὸ δὲ μὴ ἐπίστασθαι, πολὺ δὴ λιαν ἐπιζήμιον. Αεὶ γάρ οὐκ ἐν χειμῶνι ναυτίλλεσθαι, τὸ δὲ ἐν θέρει τοῦτο δρῆν οὐκ ἀπαίδευτον. Οὕτω δὲ περὶ τούτων διακείμενοι, ἀναθήσομεν τῶν καθ' ἡμᾶς τὰ πηδάλια τῷ πάντων ἐπιστάτῃ Θεῷ. Εἰ γάρ κατὰ τὴν ἀκευδῆ Σωτῆρος φωνὴν, τὸ μικρὸν τοῦτο καὶ εὐτελές στρουθίον οὐκ ἀν εἰς παγίδα πέσῃ ποτὲ δίχα τῆς γνώμης τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, πῶς ἀν δὲ οὗτω τετιμημένος καὶ τὴν κατὰ πάντων φήφον λαχῶν, πάθοι τι τῶν παρὰ γνώμην ἢ κατ' εὐχῆν, μὴ οὐχὶ τῆς Ηρονοίας οὐδέν τι καλούσῃ, τῶν εἰρημένων ἀναλόγως τοῖς ἔκατον φεδωμένοις; Παρασθήσω δὲ τι πρὸς τούτοις ἔπειρον, δὲ καὶ μικροῦ τῆς μνήμης ἀποτιναχθεὶς ἐξύχετο, καίτοι λιαν ὑπάρχον τῶν προκειμένων συγγενές, μᾶλλον δὲ τὴν αὐτὴν ἐξαιτούν ἐφ' ἐσαυτῷ ζήτησιν, καὶ τὴν λύσιν ἔχον οὐ χαλεπήν, ἀλλὰ καὶ εφόδρα ράδιαν ἐλεῖν τῷ γε δλως συνετῷ, καὶ τὰ αἰσθητήρια τῆς διανοίας ἔχοντι γεγυμνασμένα πρὸς διάκρισιν ἀγαθοῦ τε καὶ κακοῦ. Τί δὴ οὖν ἔρα κακεῖνό ἔστιν, περὶ οὗ δὴ τὰ τοιαῦτά φαμεν; Γέμον ἐπετέλουντος Καναναῖον ποτε, τὴν τῶν Ἰουδαίων γειτονα προσοικοῦντες χώραν, Γαλιλαῖα δὲ ἡν; οἱ τ' ἐπὶ πανδαισίαν συνεκάλουν τὸν Κύριον ἄμα τῇ μητρὶ, καὶ τοῖς ἀγίοις μαθηταῖς, καὶ πρόφασις αὐτοῖς τῆς πανηγύρεως ἡν ἡ γαμήλιος εὐνή. Ός δὲ δρόσιτος τοῖς εἰς τοῦτο συνειλεγμένοις δὲ Κύριος παρῆν δὲν εὐλογήσων, δὲν νενομοθέτηκε γάμον, οἶνος ἐπελέξει τοὺς ἔστιωμένους. Ἔτι δὲ ὡς οἰεν κατεξουσιάσκουσα, διὰ τὴν πολλὴν ἀγαν ὑποταγὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, δικοῦ τε καὶ τὴν ἐν δυνάμει θεοφρεπεῖ διὰ πολλῆς ἡδη τῆς πείρας μαθουσα, « Οἶνον οὐκ ἔχουσι, » φησίν. Ἡδει γάρ ἐξανύσσοντα, καὶ μάλα ράδιως, δπερ ἀπῆται τῶν πραγμάτων ἡ φύσις. Πρὸς αὐτὴν δὲ δὲ Κύριος· « Τί ἐμοὶ καὶ σοι, γύναι; Οὐπω ἡκει ἡ ὥρα μου. » Ο μὲν οὖν φιλόθεος νοῦς καὶ τῶν ἀλλοκοτῶν ἀπλαγμένος δογμάτων, « Ἐλληνικῆς τε ὡς πορφοτάτω

A uti scriptum est¹⁰, et nosse tempora suam tempore conducit, ignorare valde nocet. Hincemne quippe navigare non oportet: aestate vero, non caret prudētia. Quae cum ita se habere credamus, nostrastrum rerum gubernaculum omnium rectori Deo tradamus. Nam si, ut vere Servator ait, exiguis ac vilis passerculus in laqueum non incidit absque Dei ac Patris voluntate, quoniam modo redimito et tam supra cetera elato homini tantis honoribus, aliquid praeter aut ex animi sententia evenerit, cum providentia pro ratione vitae cujusque pœnas decernat aut pœmia? Addam his aliquid, quod e memoria mibi propemodum effluxit, quamvis admodum affine sit ante dictis, et eamdem dubitacionem ac solutionem habeat, non arduam quidem, sed captu perquam facilem homini cordato, et in discernendis bonis ac malis exercitato. Quidnam igitur istud est? Chananei Galilææ incole Judæi finitimi nuptias faciebant; qui convivio præserant, Dominum una cum matre sanctisque discipulis invitabant; celebritatis causa erant thorus nuptialis. Cum Dominus nuptiis benedicturus mensæ cum ceteris accubuissest, vinum 458 convivas defecit. Mater pro ea quam in filium habebat auctoritate, ob ingentem Salvatoris nostri subjectionem et obedientiam, gnara virtutis illius divinæ qua prædictum eum esse multis experimentis agnoverat, « Vinum non habent, » inquit¹¹. Sciebat enim perfectum, idque facile, prout negotii ratio postulabat. Cui Dominus: « Quid mihi et tibi est, mulier? Nondum venit hora mea¹². » Pius igitur et prodigiosis illis dogmati liber animus, et a genitili superstitione longe remotus, hoc dictum pie intelliget. Nondum enim, inquit, venit tempus manifestationis meæ, per signa videlicet ac miracula. Cum enim Deus esset natura sua, tempus cuique rei conveniens haud ignorare potuit. Ille autem præ multa inscilia hue et illuc se versans, lata enim est ad malum via et horarum potestati nonnulli ipsum quoque Christum subjacere putant, hinc insanire comperietur, et per ea ipsa quibus speravit rationes suas confirmatum iri, absurditatis condemnabitur. Si enim horarum potestati rerum naturam subjacere fatebimur, atque idcirco Christum matrì suæ dicere: « Nondum venit hora mea; » quomodo, quæso, sicuti nefarie ac stultissime docetis, horarum opifex nondum suæ voluntati consentientem et consentaneam habere dicitur horarum vim et efficaciam? Ilico enim aqua cernitur in vinum mutata. Sed cum horarum potestati res subjacere nosset, numquid oportebat ne principio quidem ad id Dominum aggredi quod horarum concursus minus concederet? At nihil istud ipsum moraturum videmus, sed ante horam quodammodo gratiam eis contulisse. Vis ergo et horæ potestas impedimento non erat; sed cum tempus nondum adesset quo se manifestaturus

B

C

D

¹⁰ Eccle. iii, 1. ¹¹ Joan. ii, 3. ¹² Ibid. 4.

erat per miracula Christus, nec nisi. Quapropter, vestra ea de re opinione valere jussa, ipsum horas, ut loquimur, tempus intelligatur quod cuique rei convenit. Quod autem horarum quoque necessitate nos simus liberi, pluribus verbis docendum non arbitror: abunde quippe jam de eo disseruimus. Verumtamen illud ad extreum ostendere conabimur, horam scilicet in Scripturis divinis idoneum cuique rei tempus significare. Et certe clamat admirabilis ille Paulus, et eam quae dicitur horas viam ac significatum ostendit his verbis: «Et hoc scientes tempus: quia **459** hora est jam nos de somno surgere. Nox præcessit, dies autem appropinquavit¹⁰.» Vides ut tempus primo loco posuerit, deinde horam adjecerit, tanquam idem per idem, et non aliud indicare volens. Tempus enim erat ut qui somno peccati gravati erant evigilarent, et ad id quod sibi conduceret oculos aperirent, atque ad sobrietatem Deique amorem excitarentur.

Et paíper oīos xρῆναι ταῖς τῶν ὡρῶν ἔξουσίαις ὑποκείσθαι τὰ πράγματα, πῶς οὐκ ἔδει μηδὲ τὴν ἀρχὴν θλώς ἐπιχειρεῖν ἔξανυσαι τὸν Κύριον, διπερ τὴν ὥρας οὐκ ἐδίδου συνδρομή; 'Αλλ' οὐδὲν τούτου φροτίσας ὅράται, πρὸς ὡρῶν δὲ ὁπερ ἐδίδου τὴν χάριν ἔκεινοις. Οὐκ ἄρα τῆς ὥρας ή δύναμις ήν ἐμπόδιον, καιροῦ δὲ οīων παρότος εἰς ἀνάρρησιν τὴν διὰ θαυμάτων, τὰ τοιαῦτα φησιν ὁ Χριστός. Οὐκοῦν ἀπλάχθημεν τῆς ἐν τούτοις ὑμῶν ὑπονοίᾳς, αὐτὸς καὶ ὀνομαζομένης τῆς ὥρας νοεῖσθαι καιρός, διέκαστα πράγματα πρέπων. 'Οτι δὲ καὶ ἡμεῖς τῆς ἐξ ὡρῶν ἀνάγκης ἐλεύθεροι καθεστήκαμεν, πλειόνων οἷμα μή δεῖσθαι φῆμάτων τὴν πραγματείαν ἀρχούντως γάρ ήδη τάδε ἐπὶ τούτῳ διειλήφαμεν. Πλὴν ἵκεν δεῖξαι σπουδάσσομεν ἐν γε τῷ παρόντι λοιπόν, διε τὴν ὥραν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς τὸν ἔκαστων πράγματι καιρὸν εὑρήσομεν. Καὶ κράζεται: μὲν δὲ θαυμάτιος Παῦλος καὶ τῆς ὀνομαζομένης ὥρας σημαίνει τὴν δύναμιν· καὶ τοῦτο, εἰδότες τὸν καιρὸν, διε τὸν ὥραν ἡμᾶς δὲ ὑπουργοῦνται. 'Η νῦν προσκόψει, η δὲ ἡμέρα ἤγγικεν. »Ορές διε τὸν καιρὸν προτάξας, τὴν ὥραν ἐπήγεγκεν, ὡς αὐτὸν διὰ τοῦ αὐτοῦ, καὶ οὐχ ἐπερόν τι δηλῶν. Καιρὸς γάρ ήν, διαγρηγορήσαντας ήδη τοὺς κεκαρωμένους ἐν ἀμαρτίαις, ἀναμύται πρὸς συμφέρον, καὶ διεγερθῆναι πρὸς νῆψιν τὴν θεοφiliην.

VII. 31. De turba agitur multi crediderunt in eum, et dicebant: Christus cum venerit, numquid plura regna sacere potest quam que hic facit?

Operse prelum est intueri mirificum sermonis ordinem, et quam conciane et apposite rursus post illa nobis sese insinuet. Cum enim ante dixisset evangelista querere Iudeos uti eum comprehenderent, et pro animi impotentia tam crudeli et intempestivo pericolo involverent, jam ostendit populos fidem suscepisse, ut deinceps principum adversus illum maleficia et molitiones paterent. Tam longe siquidem absunt populi ab inferenda Christo injuria, ut contra veniat illis in mentem tot ejus miraculorum, et aperte fateantur sanctissimis ejus dogmatibus adhærendum. Sermo enim, ut videtur, per omnem late Iudeam increbuerat, fore ut ad res magnas Christus adveniret, ingentique supra humanum captum ratione miracula patraret, nec non doctrinam excellentiore legisque institutis longe meliorem invehernet. Mulier quippe Samariana, cum ad Jacobi fontem haustum aquam venisset, et cum Salvatore colloqueretur: « Scimus, inquit, quia Messias venit, qui dicitur Christus:

A δεισιδαῖομονιας ἀναφυγῶν, τὸ εἰρημένον εὔσεβος ίται. Οὐτω γάρ ήκει, φησιν, δι τῆς ἀναδείξεως ἡμοῦ καιρός, τῆς διὰ σημείων δηλαδή. Θεὸς γάρ ὁν κατὰ φύσιν, καὶ ἔκαστω πράγματι πρέποντα χρόνον οὐκ ἡγνόστε ποθεν. Ή δὲ ἐκ πολλῆς ἀγαν τῆς ἀσυνείσας περιτρέπων εἰς ἔκεινο καὶ ταῦτο (ἰππολατῶν γάρ πῶς ἔστι τοῖς πολλοῖς τὸ κακόν, καὶ ταῖς τῶν ὡρῶν ἐνεργείαις, ὡσπερ οὖν τινες ληροῦντες φασιν, ὑποκείσθαι καὶ αὐτὸν εἰσμενοι τὸν Χριστὸν), αὐτίδεν τιμέν ἀνοητεύων ἀλώσεται, καὶ δι' ὃν ἐπαγωγείειθαι τοῖς ἔαυτοῦ προσεδόκησε λόγοις, διε τούτων αὐτῶν τῆς ἑνούσης τοῖς δόγμασιν ἀτοπίας καταγνώσεται. Εἰ γάρ ταῖς τῶν ὡρῶν ἐνεργείαις ὑποκείσθαι δύομεν τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν, διὰ τε τούτο τὸν Χριστὸν πρὸς τὴν μητέρα τὸ, « Οὐτω γίκει ἡ ὥρα μου, » πῶς, εἰπε μοι, κατὰ τὸν παρ' ὑμῶν βδελυφὸν τε καὶ ἀσφώτατον λόγον, οὕπω τὴν ἀπὸ τῆς ὥρας συνασπίζουσαν αὐτοῦ τοῖς θελήμασιν ἐνέργειαν ἔχων, δημιουργὸς τῶν αἰτιθέντων γίνεται; Φαίνεται γάρ παραχρῆμα τὸ διδωρ εἰς οἶνον μεταβαλών. 'Αλλ'

B έπειτε τοῖς χρῆναι ταῖς τῶν ὡρῶν ἔξουσίαις ὑποκείσθαι τὰ πράγματα, πῶς οὐκ ἔδει μηδὲ τὴν ἀρχὴν θλώς ἐπιχειρεῖν ἔξανυσαι τὸν Κύριον, διπερ τὴν ὥρας οὐκ ἐδίδου συνδρομή; 'Αλλ' οὐδὲν τούτου φροτίσας ὅράται, πρὸς ὡρῶν δὲ ὁπερ ἐδίδου τὴν χάριν ἔκεινοις. Οὐκ ἄρα τῆς ὥρας ή δύναμις ήν ἐμπόδιον, καιροῦ δὲ οīων παρότος εἰς ἀνάρρησιν τὴν διὰ θαυμάτων, αὐτὸς καὶ ὀνομαζομένης τῆς ὥρας νοεῖσθαι καιρός, διέκαστα πράγματα πρέπων. "Οτι δὲ καὶ ἡμεῖς τῆς ἐξ ὡρῶν ἀνάγκης ἐλεύθεροι καθεστήκαμεν, πλειόνων οἷμα μή δεῖσθαι φῆμάτων τὴν πραγματείαν ἀρχούντως γάρ ήδη τάδε ἐπὶ τούτῳ διειλήφαμεν. Πλὴν ἵκεν δεῖξαι σπουδάσσομεν ἐν γε τῷ παρόντι λοιπόν, διε τὴν ὥραν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς τὸν ἔκαστων πράγματι πρέπων. "Ορές διε τὸν καιρὸν προτάξας, τὴν ὥραν ἐπήγεγκεν, ὡς αὐτὸν διὰ τοῦ αὐτοῦ, καὶ οὐχ ἐπερόν τι δηλῶν. Καιρὸς γάρ ήν, διαγρηγορήσαντας ήδη τοὺς κεκαρωμένους ἐν ἀμαρτίαις, ἀναμύται πρὸς συμφέρον, καὶ διεγερθῆναι πρὸς νῆψιν τὴν θεοφiliην.

C 'Ετ τοῦ διχλου οὐρ πολλοὶ ἔκστενται εἰς αὐτὸν, καὶ διετορ, καὶ διετορ. 'Ο Χριστὸς διετορ διλη, μη κλειστα σημεία ἔχει κοιησαι, ὡν οὗτος ἔκστενσε;

D Πόσην δὲ λόγος ἐν τούτοις ἔχει τὴν οἰκονομίαν, καὶ διπας ήμεροι μετ' ἔκεινα τάλιν εὐρύθυμως εἰσδέητεν, δξιον ίδειν. Προειρηκών γάρ, ὡς διέτευτον αἰτὸν οἰουδαίοις συλλαβεῖν, καὶ καθειρέεις βρόχοις τοῖς ἐξ ἀπονοίας εἰς ώμδον οὕτω καὶ οὐχ ἐν καιρῷ μελετώμενον κίνδυνον, τοὺς διχλους δεικνύει τοὺς πεπιστεύτας, ίνα τῶν ἡγουμένων διμολογήται λοιπὸν τὰ ἐπ αύτῷ κακουργήματα. Τοσοῦτον γάρ ἀφεστάσιν δὲ δημοιοι τοῦ βουλεύεσθαι παροινεῖν εἰς αὐτὸν, ὡς καὶ τὰς ἐκ τῶν θαυμάτων ήδη συλλέγειν ἐννοίας, καὶ διε προσήκει λοιπὸν τοῖς παρ' αὐτοῦ προσκείσθαι μαθήμασι διαρρήδην διμολογεῖν. Λόγος δέ ήν, ὡς εἰδέ, ἐφ' δλον τῶν ιουδαίων τὸ γένος ἔκτεθρυλλημένος, καὶ ἀνά πᾶσαν αὐτῶν ἡ πλωμένος τὴν χώραν, ὡς ἐπι μεγάλοις τισιν ή Χριστοῦ παραυσία γενέσθαι, καὶ τερατουργήσει μὲν ὑπὲρ λόγον, ἀξιολογιστέραι δὲ σφόδρα καὶ τῆς νομικῆς ἀμείνων παιδεύσεως τὴν διδασκαλίαν εἰσοίσει. Γυνή μὲν γάρ ή Σαμαρείτις, διε τὸ διδωρ ἀρυσμένη εἰς τὴν τοῦ Ιακώβου ἀφικνεῖται πηγὴν, καὶ τῷ Σωτῆρι προσδιελέγετο, « Οδρεμεν,

¹⁰ Rom. xiii, 11, 12.

φησιν, δις Μεσσίας ἔρχεται δὲ λεγόμενος Χριστός: διὰν ἐλθῇ ἐκεῖνος, ἀναγγελεῖ τὴν πάντα. » Καὶ τὸ, Οἴδαμεν, ἐν τούτοις, οὐχὶ δὴ πάντως ἐκεῖνη καὶ μόνη περιθήσομεν εἰκότως, ἀλλ' ὅλον προσάπτοντες; τὸ Σαμαρειτῶν τε καὶ Ἰουδαίων γένος, τὸν ἄρτιον τὴν προσκεκομισμένον βεβαιώσομεν λόγον. Οὗτοι δὲ νῦν τὰ ἐν λαμπραῖς ἐλπίσαι περὶ αὐτοῦ θυρυλλούμενα τῶν ἡδη παρόντων οὐχ ἐν μεῖζοις βλέποντες, μονονούχῃ πρὸς ἀλλήλους τοιαῦτά φασιν. Ἐπὶ τίσιν τὴν δύναμιν διαβειχθῆσθαι διαμεμήνυκε τὸν Χριστόν; τίνα δὲ αὐτὸν ὁ τῶν ἀγίων προφητῶν κεχρησμάδηκε λόγος; Θαυματουργὸν δηλοντί, καὶ τῶν ἀρίστων εἰσηγητήν. Ἀλλ' ὅρμων ἀκρως πρὸς δύμφω τὸν ἡδη παρόντα διαπρεπή. Ποιῶν σημείων ὑπερβολὴ τοῖς ἐτίς τὸ μεῖζον ἀνονύσιον περιλιμπάνεται; πρὸς τὸ τῶν δυσχερῶν ἡθελήσαντας; τὸ δὲ ὑπὲρ λόγον, καὶ παραδίξιας οὐχ εἰργαστας; ἐν τίνι τὸ πλέον ἐτίς ζητήσωμεν; Τῶν μὲν εἰ μὴ λοιπὸν ἐν δροῖς τοῦ παντὸς ἀφικενεῖται θαύματος. Τί ἐν Χριστῷ προσδοκώμενον, διὰ τούτῳ φαίνεται; Ἀνασχυντος ἡδη λοιπὸν τὴν πιστεύειν παρατητησις, ἀγνώμων ἡ φρεσκυμία, καὶ διὰ τῆς μελλήσεως λόγος ἀπίθανος κομιδῇ, κατὰ γε τὸ δεῖν αἱρεῖσθαι τὰ κάλλιστα. Ὁμολογείσθω θεός· τοῦτο γάρ αὐτῇ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις καὶ οὐχ ἐκόντας αἰτεῖ. Οὐκ ἀκριβμός μὲν οὖν οὐδὲ τοῦ πρέποντος ἐξωκισμένως τὴν τοιαύτην ἀν τοῖς Ἰουδαίοις περιθείη φωνήν. Σημειωτέον γε μήν δις ταῖς τῶν ἡγουμένων δυστροπίαις διόδωλε τὸ ὑπέκτον. Οἱ μὲν γάρ ἡσαν δριστοὶ στοχασταὶ, τῇ τῶν τελουμένων λαμπρότητι πρὸς τὸ χρῆνας πιστεύειν ποδηγούμενοι, μόνην δὲ περὶ Χριστοῦ μένοντες τῶν ἡγουμένων συναίνεσιν· οἱ δὲ οὐτως ἡσαν εἰς ὥμετητα δεινοί, ὡς κακοῦν ἐπιχειρεῖν τὸν ἐπὶ μεγάλαις ἐλπίσιν προκατηγελμένον, διὰ τὸ τῶν τελουμένων ἡδη καὶ πεπιστευμένων.

Ἔκουσαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι τοῦ δχλου τοτρύποντος περὶ αὐτοῦ ταῦτα.

Ἄσχαλλει μὲν ἡ πληθὺς κατὰ τῶν ἡγουμένων καὶ μᾶλα εἰκότως. Ἐποιέιτο δὲ πολλὴν τινα τὴν καταδοκὴν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, οὐχ δις ἔνος ἡνὶ καὶ ὑπὲρ ἐλπίδα θαυματουργὸς, ἀλλ' οὐδὲ δις τῆς νομικῆς λατρείας τὰ ἀμείνων παρῆλθεν ἔρων· ἀλλ' θεὶ τοῖς ἀρχιερεῦσιν καὶ Φαρισαίοις οὐπω γεγόνει παράδεκτος τοῖς παρὰ Χριστοῦ λεγομένοις ἴστοστατοῦσαν ἔχων τὴν δόξαν, καὶ κατ' οὐδὲν δλῶς ἐν ἀλάττοσιν ὃν ἡ ἐν οἰστερῷ ἀν ἐκεῖνον οἱ ἐπὶ αὐτῷ διαγγέλλουσι θρύλοι, ἡ καὶ δὲ τῶν ἀγίων προεκήρυξε προφητῶν λόγος· ὡς οὖν ἡδη φύδνω κεχρατημένους ἡπερ διτεῖς τῆς τῶν λαῶν σωτηρίας περφροντεικότας κατειτῶνται δικαίως· πολὺς δὲ ὃν τῆς ἐπὶ τούτους αἰτίας δὲ λόγος οὐ διαλανθάνει τοὺς ἡγουμένους, καὶ προσκέρουκεν, ὡς εἰκός, ἡ πληθὺς, εὐλόγως μὲν ἡδη καταπεπληγμένη τὸν Κύριον, διψῶσα δὲ λίαν τὸ πιστεύειν αὐτῷ, καὶ ἡδη πας τῆς τῶν ἀρχόντων πλεονεξίας τὸν ζυγὸν οὐ φέρουσα, μελετῶσα δὲ ὕσπερ ἐκεῖνο δρῦν τὸ ἐν Ψαλμοῖς εἰρημένον· « Διαρρήξωμεν τοὺς δεσμούς αὐτῶν, καὶ ἀπορρίψωμεν ἀφ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν φύτων. » Οὐ γάρ τοις τοῦ νόμου διατάγ-

A cum venerit ille, annuntiabit nobis omnia ». Ubi illud, scimus, non utique ei soli tribuemus, sed Samaritanorum et Judæorum gentem simul conjungentes, allatam antea doctrinam confirmabimus. Nunc vero isti, cum quae in præclaram spem de eo jactata fuerant rebus præsentibus non esse viderent, propemodum inter se illa sermocinauerunt: Ad quae nobis lex Christum exoriturum significavit? qualem porro ipsum nobis sanctorum prophetarum oracula cecinerunt? Scilicet admirandorum factorem et optimorum doctorem. Atqui certimus hunc qui jam adest utrisque ad eminentiam excellere. Quid in signis tam incredibile est, quo non vel majus aliiquid adbuc exspectantibus restet intuendum? quid tam arduum quod non ille præstiterit? quid non supra omnem mentem et opinionem perficit? in quonam plura quaeremus?

400 Age, num ejus miracula omnem terminum impleverunt? Quid porro in Christo exspectemus, quod non abunde in hoc elucescat? Jam impudens est illa credendi detrectatio, desidia pertinax, et in suscipiendo bonis tarditatis ratio incredibilis. Agnoscat Deus: id enim rerum natura etiam a nolentibus exigit. Non insulse ergo nec præter decorum istiusmodi sermocinatio Judæis affingetur. Observandum vero perversitate morum principes nequaquam obedivisse. Illi enim optime conjectantes operum claritate ad fidem deducebantur: sed unicam spectabant principum de Christo sententiam, qui tanta immanitate surebant, ut malum ei molirentur qui magnas in spes prænuntiatus erat, et ipsis quoque jam probatus operibus.

VII, 32. Audierunt principes sacerdotum et Pharisei turbam murmurantem de illo hæc.

Commovet in principes multitudo, nec immrito quidem. De Christo vero Servatore nostro murmurat, non quod admirabilis ac mirabilium et omni spe majorum factor esset operum, neque quod legali cultu meliora diceret, sed quod sacerdotum principibus ac Phariseis nondum probatus esset, cum tamen ea majestate prædictus esset quae de Christo ferebatur, nec ullo prorsus modo inferior esset iis quae prophetarum oraculis continentur. Jure ergo eos incusat, quod invidia potius quam populorum salutis cura tenerentur. Cujus expostulationis rationem non unam esse principes non latet, et offendit eos, ut videtur, multitudo, quod Dominum jure merito suspiceret, eique credere vehementer cuperet, ac impotensis principum dominatus jugum ferre non posset amplius, sed illud quodammodo facere in animo haberet quod in Psalmis dictum est: « Dirumpamus vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipsorum ». Subjicientes enim plebis animos, non legis quidem præceptis, sed suis potius inventis, docentesque

¹⁰ Joan. iv, 25. ¹⁰ Psal. ii, 3.

doctrinas mandata hominum ⁱⁱ, recta et ampla via relictia, in præcipitia et foveas detruserunt eos quibus in proximo jam salus erat ⁱⁱ, per sese ad reclam ratiocinationem delatis.

ἴπεμπον τοὺς οἰστέρες ἦν ἡδη καὶ ἐν ἑτοίμῳ τὸ σώζεσθαι, καὶ οἰκοθεν χειραγωγουμένοις πρὸς εὐθύ-
τητα λογισμῶν.

461 VII. 32. *Et miserunt principes sacerdotum et Pharisei ministros, ut apprehenderent eum.*

Cum lex aperte pronuntiet: « Innocentem et iustum non occides ⁱⁱ», ac præterea clamet: « Non eris cum pluribus in malitia ⁱⁱ», ardent tamen interficiendi Christi cupiditate legis ipsi custodes, et qui sanctorum Moysis præceptorum explicationem sibi arrogabant, cæterosque, nisi in eadem forent sententia, reprehendere solebant. Sed hic nihil de lege solliciti, et optima quaæque repudiantes, laqueis implicare nituntur eum qui omnis peccati expers est, quique quod vere Christus sit, miraculis et operibus apud omnes fidem fecit. At decebat, inquiet aliquis, impios illos Judæorum principes, quandoquidem sanctorum legum periti erant, ad populum concionari, comprimere idoneis rationibus clamores quos de illo edebant, amoliri suspicionem invidiæ, et rectas de Christo sententias proferentes, si qua in re falli populus videretur, eum ad meliora traducere: quin et ex prophetarum testimoniis fidem facere, et evolutis sacris paginis, multitudinis errores abstergere, et docere aliquid de Christo verius, ut qui amplius quiddam ressent quam cæteri. Sed cum nullam inde sui defendendi rationem invenirent, imo sacram Scripturam erubescerent, qua se accusari ut et a populo comperirent, in impudentem prorumpunt audaciam, et Christum de medio tollere conantur, cum eum arguere non possint peccati. Quodque minus ferendum est, non hominum de trivio hæc deliberatio est, sed cudent talia sacerdotum principes, quibuscum Phariseis conveait, tametsi ut sacerdotes, dignitate, consilio, et prudentia Dei voluntati consentanea his illos prestare decebat. Sed cum sanæ mentis nihil haberent, suasque cogitationes legi divinæ anteponerent, cupiditate præcipites ferebantur: « Caput enim factum est in caudam, » ut scriptum est ⁱⁱ. Sequitur quippe qui præxit, et cum Phariseorum impietate paria faciens, effreni demum impetu etiam adversus Christum excurrit. Sed improborum est bellum in pios ac probos sine causa suscipere; verum claudicat, ut ita dicam, pugnæ ratio, si justæ eam **462** causæ non adjuvent, ac invidiæ solo morbo nitatur. Nam cum eorum egregia facinora assequi non possint, nec pari felicitate gloriam reportare, aut præclarioribus factis antecellere, exasperantur animo, et adversus potiorum laudes armantur, stulte id dælere conantes ex quo sibi dedecus afferri putant. Comparatione quippe melioris malum innotescit.

ⁱⁱ Matth. xv, 9. ⁱⁱ Marc. vii, 7. ⁱⁱ Exod. xxiii, 7. ⁱⁱ Psal. xxxvi, 1. ⁱⁱ Deut. xxviii, 44.

A μαστιν ὑποζεύξαντες τῶν ἀγελαῖων τὸν νοῦν, ἀλλὰ τοὺς ἰδίους ὑποθήντες εὐρήμασι, καὶ διδάσκοντες διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων, τὴν εὐθείαν ἀφάντες καὶ ἴπτηλατον, ἐπὶ κρημνούς καὶ βόθρους ἔξ-
έπειπον τοὺς οἰστέρες ἦν ἡδη καὶ ἐν ἑτοίμῳ τὸ σώζεσθαι, καὶ οἰκοθεν χειραγωγουμένοις πρὸς εὐθύ-

Kai ἀπέστειλαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι ὑπηρέτας, ἵρα κιδῶσιν αὐτὸν.

B « Ἀθῶν καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς, » τοῦ νόμου διηγελκότος· ἄνω τε καὶ κάτω τὸ, « Οὐκ ἔσῃ μετὲ πλειόνων ἐπὶ κακίᾳ, » σαφῶς ἀνακεχράστος. φονῶντιν οἱ νομοφύλακες, καὶ ἐπὶ τῷ τὰ Μωσέως ἥγεισθαι αεττὰ καταφυαττόμενοι, καὶ τοῖς ἀλλοις ἀπασιν, εἰ μὴ τούτον διάκονον τὸν τρόπον, ἐπιτιμὴν εἰσθότες. 'Αλλ' οὐδὲν ἔν τούτοις τοῦ νόμου φροντίσαντες, διαλαχτίσαντες δὲ ἀπειπερ τὰ παρ' αὐτοῖς τιμώτατα, βρόχοις περιβαλλεν σπουδάζουσι τὸν θηραπηκότα τὸ παράπαν οὐδὲν, διεὶς δὲ μᾶλλον αὐτὸς εἴη Χριστὸς, δι' αὐτῶν ἡδη τῶν ἔργων πεπιστευμένον. 'Ἐχρῆν δὲ δήπου πάντας, ἐρεῖ τις εὐλόγως, τὸν ἀνοσίους τῶν Ιουδαίων καθηγητάς, εἰπερ ἡσαν τῶν θεῶν λογίων Ἰστορες, καὶ τῶν θεῶν νόμων ἐπιστήμονες, προσλαλήσαι μᾶλλον τοῖς ὅχλοις, ἀνατρέψαι λογισμοῖς τοῖς καθήκουσι τὴν ἐπὶ τούτῳ καταδοήν, ἀποκρούσασθαι τοῦ φθόνου τὰς ὑποψίας, μεθιστέψαι εἰς τὸ φρονεῖν ἢ προστήκειν, εἰπειπερ δῶς καὶ διεσφάλουσαι παρ' αὐτοῖς ἐνομίζοντο, καλάς ἐπὶ Χριστῷ τὰς ἐπινοιας ὀδινώντες· οὗδε τε ἐκ προφητῶν μαρτυρίας πληροφορήσαι, καὶ διὰ πάστης ἀπακ-
απλῶς Ἰντας τῆς θείας; Γραφής, ἀπονίκασθαι μὲν τὰ ἐκ τῶν ὅχλων ἐγκλήματα, διδάξαι δὲ περὶ Χριστοῦ τὸ ἀληθέστερον ὡς ἐγνωκότας τι πλέον. 'Αλλ' οὐδεμίαν ἔντευθεν τὴν ἀπολογίαν εὑρίσκοντες, δυσωπούμενοι δὲ τὴν ἀγίαν Γραφὴν, καὶ κατηγοροῦσαν αὐτῶν μετὰ τῶν ὅχλων εὑρίσκοντες, εἰς ἀναίσχυντον ἐμπίπτουσι θράσος. ἐκ μέσου ποιῆσαι σπουδάζουσι τὸν Χριστὸν, τι διέπταισται διελέγχειν οὐκ ἔχοντες. Τὸ δὲ δὴ τῶν ἀλλων ἀφορητότερον, οὐδὲ τῶν τυχόντων ἡ σκέψις, ἀλλὰ τῶν ἀρχιερέων τὰ τολμήματα σύνδρομον ἔχοντων τοῖς Φαρισαίοις τὴν γνώμην, καίτοι καθηγεῖσθαι δέοντας αὐτῶν ὡς πλεονεκτοῦντας τῷ τῆς Ιερωσύνης πράγματι, καὶ τὸ προτετάχθαι διὰ τούτου λαχθῆταις, οὗδε φαίνεσθαι καθηγητάς, καὶ ἐν ἀγαθοῖς τοῖς σκέμμασι, καὶ βουλῆς κατάρχειν οὐκ D ἀπρόδυσης Θεῷ. 'Αλλ' ἐπειπερ ἔξι φρενὸς γεγόνασιν ἀγαθῆς, καὶ κατόπιν τῶν ἰδίων ἐνθυμημάτων τὸν θεὸν φίλαντες νόμον, ἐπὶ μόνῳ τῷ δοκοῦν ἀδιακρίτοις ἐφέροντο ταῖς ὄρμαις· « Κεφαλὴ γάρ γέγονεν εἰς οὐράνον, » κατὰ τὸ γεγραμμένον. 'Ἐπειτα γάρ της μενον, καὶ τῇ τῶν Φαρισαίων ἀνοσίστητι συμφορῶν, ἀχαλίνους ἡδη καὶ κατὰ Χριστοῦ ποιεῖται τὰς καταδρομάς. Ἀπροφάσιστος δὲ πως ἀεὶ πονηροῖς δὲ πρὸς φιλαρέτους εὑρίσκεται πόλεμος, καὶ μονονυχὶ χωλεύει τῆς μάχης ὁ τρόπος, ταῖς ἐξ εὐλόγων αἰτιῶν εὑρεσιογίαις οὐ βοηθούμενος, μόνοις δὲ τοῖς ἐν φθόνου διακεκαλυμένος· νοσήμασιν. Οὐ γάρ ἔχοντες

ἀμύλαδοθαι τοῖς ἐκεῖ μεγαλουργήμασιν, οὐδὲ διὰ τῆς εἰντυχίας ισόμετρον αὐτοῖς ἀποκορύζεσθαι δέξαν, τὸ καὶ τὸν ἀμείνοντι τυχόν διὰ τῶν ἀμεινόνων ὅρθοθαι, πρὸς ἀγριώτατον πίπτουσι λογισμὸν, καὶ ταῖς τῶν νικώντων εὐφημίαις ἐξοπλίζονται παραλόγως, ἀφανίζεται σπουδάζοντες τὸ ἀσχημονέν ἀναγκάζον αὐτούς. Ἀστὶ γὰρ τῇ παραθέσει τοῦ βελτίονος τὸ φαῦλον ἔλέγχεται. Ἐχρῆν δὲ δηποτοῦ μᾶλλον αὐτοὺς διὰ τῶν ίσων παρισοῦσθαι φιλεῖν, καὶ τοῖς ἐπαινουμένοις τὰ αὐτὰ μᾶλλον ἐπείγεσθαι καὶ δρᾶν καὶ φρονεῖν. Εἰκός δὲ δὴ τι πικρὸν ἐννοήσαι τοὺς Φαρισαίους. Ἐπειδὴ γάρ ἐπόθυστο διαγογγύζειν τοὺς ὄχλους, καὶ ἀλλήλοις δῆδη διαθρυλλεῖν· Οὐδέ ἐν παρῆσσιν λαλεῖ, καὶ οὐδὲν αὐτῷ λέγουσι. Μή ποτε ἐγνωσαν οἱ ἀρχοντες, διτὶ ἔστιν δὲ Χριστός; Ἀποκρουσθείνειν πάλιν τῇ συντρόφῳ κακίᾳ τὴν ἐντεῦθεν ὑπόληψιν, δεσμεῖν ἐπιτάπειν, αὐτό τε τοῦτο πληρώσαντας τοὺς ὑπερέτας ἐκπέμπουσιν.

Eἰλέτε οὐράνιοι δὲ Ἰησοῦς· Ἐτι μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ ὑπάρχω πρὸς τὸν πέμπταντα με.

Οὐκ τὴνότε πάλιν, ἀτε δὴ θεὸς ὑπάρχων κατὰ φύσιν δὲ Κύριος, τὰ μιατύρνα τῶν Φαρισαίων τολμήματα, καὶ τὴν ἐφ' ἐκατῷ τῶν ἀρχιερέων ἀνδρίου σκέψιν. Θεωρεῖ δὲ τοῖς τῆς θεότητος δρθαλμοῖς δῆδη καὶ παρέντας, καὶ τοῖς ἔχοις ἀναμεμιγμένους τοὺς, οἵπερ δησαν ἐξειλεγμένοι παρ' ἐκείνων ὑπηρέται πρὸς τὸ συλλαβεῖν αὐτὸν. Διὰ τοῦτο κοινὸν μὲν ὡς πρὸς ἀπαντά τὸν περιεστῶτα δῆμον ποιεῖται τὸν λόγον, ἔχοντα δὲ ὡς πρὸς ἐκείνους ἀπόκρισιν ίδικήν, δροῦ δὲ καὶ ἐν ταυτῷ πολλὰ διδάσκει τὰ χρήσιμα. Ἀπειλεῖ μὲν γὰρ χαριέντως, ἀλλὰ καὶ ἐφ' οὓς δησθεῖσι χρῆ, μικροψυχοῦντας ἔλέγχει. Ἀπρακτὸν δὲ καὶ ἐτέρως αὐτοῖς ἐσεσθαι τὸ ἐγχειρῆμα καὶ γενέσθαι συμβῆ, καὶ δπως, ἐροῦμεν, τὸν ἐφ' ἐκάστω διελόντες λόγον. Ἐν μὲν γὰρ τῷ εἰπεῖν, διτὶ· *Μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, μονονούχη τούτο διδάσκειν λόγων φαίνεται· λέγετέ μοι, φησι, διὰ ποίαν αἰτίαν ὡς ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ βραδύνοντες μοι λοιπὸν ἐπασχάλλετε;* Φορτικός εἰμι τοῖς καθ' ὑμᾶς, δρολογῶ, καὶ τοῖς οὐ τιμῶσι τὴν ἀρετὴν οὐ λίαν ἡδὸν, συντρίβων τὸν οὐ φιλόθεον, καὶ ὑποκλήτων ἔλέγχοις ἐσθ' διτὶ τὸν δυσσεβῆ. Μίσος ἐμαυτῷ γεωργήσεις οὐκ ἀγνοῶ. Ἀλλὰ μή πρώρων οὐτῶς ἐπ' ἐμοὶ τὸν τοῦ θανάτου βρήχον ἔκτεινετε. Μικρὸν ἔτι μεθ' ὑμῶν ἔσομαι χρόνον, ἐπαναστήσομαι δὲ καίρων, διτὸν δὲ τῷ παθεῖν πρέπων ἐλθῃ καίρος, οὐτε αὐτὸς ἀνέξομαι συνείναι κακοῖς, οὐχ ἡδεῖαι μοι, φησὶν, αἱ μετὰ φονώντων διατριβαί, ἀποδραμοῦμι τῶν δυσσεβούντων, ὡς θεὸς, συνέσομαι δὲ τοῖς ἐμοὶς πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ αἰώνος, καὶ ἀπειλεῖν δοκῶ τῇ σαρκὶ. Ἐν δὲ τῷ λέγειν, *Ὑπάρχω πρὸς τὸν πέμψαντά με,* σημαίνει τι πάλιν τοιούτον· Μάτην ἐπ' ἐμοὶ τὸ τῆς αὐτῶν δυσσεβείας, φησὶν, ἥκοντας τοῦ φθόνου τὸ βέλος· βάλλει γάρ εἰς οὐδὲν· οὐχ ὑποθήσεται θανάτῳ τὴν ζωὴν, οὐδὲ περιέσται τῆς ἀφθαρσίας τῇ φθορᾷ· οὐκ ἔσομαι κάτοχος τοῖς ἄδου πύλαις, οὐκ ἔσομαι μεθ' ὑμῶν ἐν μνημείοις νεκρός, ἀναπτήσομαι πρὸς τὸν ἐξ οὐπερ εἶμι, ἀνεβήσομαι δὲ πάλιν εἰς οὐρανούς, ἔγκλημα

A *At satius esset conari iisdem laudibus inclaresce, eademque facere ac sentire. Videntur autem ipsi quoque Pharisei acerbum aliquid intrare versare. Postquam enim resciverunt multitudinem murmura et sermones ejusmodi serere: « Nonne is est, quem querunt interficere? Ecce palam loquitur, et nihil ei dicunt. Numquid vere cognoverunt principes, quia hic est Christus? », amolientes tales insita sibi malignitate suspicionem, jubent eum vinciri, atque ad id negotii satellites suos delegant.*

B *VII, 33. Dixit ergo eis Jesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum, et vado ad eum qui me misit.*

Rursus non ignoravit Dominus, ut qui natura Deus esset, sanguinariam Phariseorum audaciam, nec impia inter pontifices agitata de scipso consilia. Videt ergo deitatis oculis et praesentes et turbis immistos eorum satellites ad se comprehendendund missos. Propterea communem quidem velut circumfusæ multitudini habet orationem, sed quæ continet in se peculiarem quamdam ad illos responsionem, eademque opera multa utilia docet, et lepide arguteque minatur et redarguit animo consternatos ob ea quibus effterri gaudereque oportuit. Sed enim et conatus suos ipsis irruitos fore, licet id fieri contigerit: quo pacto vero, dicimus, singulas bujus loci partes distinguendo. Cuni enim ait: *Adhuc modicum tempus vobiscum sum, hoc proponendum docere videtur: Quorsum mihi ceu in terris plus æquo moranti succensetis, atque indignamini? Vobis, fateor, gravis sum, nec multum jucundus iis qui virtutem non colunt, qui impios contero, et reprehensionibus quandoque consterno. Odium mihi conciliare non sum nescius. Sed ne ita præproperum mihi laqueum 463 mortis intendite. Modicum adhuc tempus vobiscum ero, sed discedam laetus et alaccer, simul ac idoneum patiendi tempus advenerit, nec sustinebo diutius versari cum impiis; non est mihi jucundum versari cum homicidis, inquit, tanquam Deus ex impiorum cœtu me proripiām, et licet carne abesse videar, cum meis tamen ero omnibus diebus sæculi. Dicendo vero, « Vado ad eum qui misit me, » tale quid significat: Nequid quam, ait, in me vestrae impietatis mucronem exeruiat. Cur vanis consiliis cruciamini? Comprimite invidiae tulum, frustra quippe emittitur: non subjiciet morti eum qui vita est, nec superabit incorruptionem corruptio; inferorum portis non concludar, nec in sepulcris mortuorum vobiscum jacebo; sed evolabo ad eum ex quo sum, et ascendam rursus in cœlum, præbiturus angelis*

C *D* *tempus vobiscum ero, sed discedam laetus et alaccer, simul ac idoneum patiendi tempus advenerit, nec sustinebo diutius versari cum impiis; non est mihi jucundum versari cum homicidis, inquit, tanquam Deus ex impiorum cœtu me proripiām, et licet carne abesse videar, cum meis tamen ero omnibus diebus sæculi. Dicendo vero, « Vado ad eum qui misit me, » tale quid significat: Nequid quam, ait, in me vestrae impietatis mucronem exeruiat. Cur vanis consiliis cruciamini? Comprimite invidiae tulum, frustra quippe emittitur: non subjiciet morti eum qui vita est, nec superabit incorruptionem corruptio; inferorum portis non concludar, nec in sepulcris mortuorum vobiscum jacebo; sed evolabo ad eum ex quo sum, et ascendam rursus in cœlum, præbiturus angelis*

et hominibus impietatis vestrae horrendique criminis spectaculum. Alii enim redeuntem obstupescunt, alii occurant sciscitantes: Unde tibi media manus confessae vulneribus? Quibus respondebo: « Haec plagae quas acceperam in domo dilecti ».¹¹ Itaque summa cum moderatione et singulari mansuetudine conjuncta est oratio, sed ad exemplum nostrum instituta. Unde Paulus Dei servum ait « litigare non oportere, sed mansuetum esse erga omnes, cum modestia corripientem eos qui contradicunt ».¹² Decet enim, ut reor, animum Dei amantem vacuum esse omni tumultu et asperioris irae motibus, et quae propter mentis angustia continentur, seu fluctuum inanem quemadmodum impetum ducere, atque placida mente, seu tranquilla serenitate oblectari, lenitatem praecipue colere, patientem erga omnes se præbere, usquequaque sectari probitatem, nec contumeliose hostes alloqui.

VII. 34. Quæretis me, et non invenietis.

Scite hoc quoque, et singulari cum mansuetudine: quod enim significat, si quidem in sensu obvio accipiatur, non difficile est intellectu; sed latens quoddam et amarum continet mysterium. Nam cum dicat se reversurum ad eum a quo missus est, hoc est ad Deum ac Patrem, innuit se, licet insidiari conentur, et licet persecuti porro non cessent, nullatenus tamen in eorum manus cessurum, qui in cœlos ipsos reversus fuerit. Verior autem et recondita significatio loci 484 hujus talis est. Ego, inquit, missus sum præbiturus vobis vitam, veni ut mortem quae ob prævaricationem humanum genus invaserit ab eo tollam, et longa patientia eos ad Deum reducam qui per peccatum lapsi sunt. Veni divinum ac cœlestis lumen inducturus iis qui versantur in tenebris, pauperibus evangelizaturus, cæcis visum redditurus, captivis prædictaturus remissionem, et vocaturus annum Domini acceptabilem ». Sed quoniam insigni vestra dementia tam uberem cœlestium bonorum largitionem repellitis, post exiguum quidem tempus ipse revertar ad eum ex quo sum; sed penitebit vos, aeroque mutata sententia acerbe lugebitis, ac tametsi vitæ largitorem invenire demum velitis, eo tamen frui non licebit. Vestri quippe studium plane abjiciam, et omnem fructum indaginis quærentibus vobis intercludam. Sed et tale quiddam in prophetarum vaticiniis de ipso reperiems. Ne illerisolymitis enim quidam sic inflit: « Cum ovinis et vitulis ibunt ad quærendum Dominum, et non invenient eum, quia declinaverunt ab eo ».¹³ Qui eni vitam ab eo præsente capere nolunt, et bonum quod præsto est stulto consilio repudiant, quomodo id rursus accipere poterunt? Et qui occasionem amittere pensi nihil habent, quomodo occasionis bona consequentur? Iminidente quippe

A τῆς ὑμετέρας δυστενείας καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις ὁράμενος. Οἱ μὲν γάρ ἀναφοιτῶντα θαυμάσουσιν, οἱ δὲ ὑπαντῶντες ἔρουσι· Τί αὖται αἱ πληγαὶ ἀνά μέσον τῶν χειρῶν σου; Καὶ ἐρῶ πρὸς αὐτούς· « Αἱ πληγαὶ αὗται ἡς ἐπλήγην ἐν τῷ οἰκῳ τοῦ ἄγαπητοῦ μου. » Οὐκοῦν ἐν ᾧθει πολλῷ, καὶ ἐν ἔξαιρέψ πραότητι συντεθῆσται πάλιν δὲ λόγος, εἰς ὑπογραμμὸν δὲ καὶ τοῦτο ἡμέτερον. « Θεῖν καὶ δὲ Παῦλος; τὸν τοῦ Θεοῦ δοῦλον μὴ χρῆναι μάχεσθαι φησιν, ὅλην ἡ πτιῶν εἶναι πρὸς πάντας, ἐν πραότητι παιδεύοντα τούς; ἀντιδιατίθεμένους. Δεῖ γάρ, οἶμαι, θορύβου παντὸς καὶ τῶν ἐξ ὅργης ἀτιθάσσων κινημάτων ἕνα καίσθαι τὸν φιλόθεον νοῦν, καὶ ὥστε τινὰ κυράτων ἀργίαν ἐπεισφορὰν παραιτεῖσθαι φύλειν τὰ ἐκ μαρφύλια συμβαίνοντα, νηνέμοις δὲ ὥστε εἰδίται ἡ δέσθαι τοῖς ἐκ πραότητος λογισμοῖς, καὶ ἀγαπᾶν δὲ μάλιστα τὸ διαζῆν ἐν μαχροθυμίαις, ἀνεξίκακον δὲ πρὸς πάντας ὁρδεῖσθαι, καὶ φρενὸς μὲν ἔγειθαι πανταῖς ἀγαθῆς, λόγον δὲ τὸν πρὸς ἔχθρούς ποιεῖσθαι μὴ ἀσχήμονα.

Zητήσετε με, καὶ οὐχ εὑρήσετε.

Χαρέντως καὶ τοῦτο, καὶ ἐν ᾧθει πολλῷ σημαντικὸν γάρ δὲ τι, κατὰ τὸ πρόχειρον ἐκλήρθεν, οὐ δισχερᾶς εἰς κατάληψιν, ὕδνειν δὲ τι πικρὸν ἐν παραβύτῳ μυστήριον. Ἐπειδὴ γάρ ἀναβήσεσθαι φησι πρὸς τὸν ἀποστελλόντα αὐτὸν, τοιτέστι, πρὸς τὸν θεὸν καὶ Πατέρα, καὶν ἐπιδουλεύειν ἐπιχειρῶσιν ἔτι, καὶ τὸν δῶκειν οὐ πάσωνται, οὐδαμόθεν αὐτοῖς ἀλάτιμον ἔσεσθαι λέγει τὸν εἰς αὐτὸς δραμόντα τοὺς οὐρανούς. Τὸ δὲ ἀληθέστερό τε καὶ αἰνιγματωδὸς ὑποδήλωμαν, τοιοῦτον ἔστιν· Ἐγώ, φησι, χορηγῆσαν ὑμῖν *C* ἀπεστάλην τὴν ζωὴν, ἀφῆγμαί δὲ τῆς ἀνθρωπίας φύσεως ἔξειλεν τὸν ἐκ παραδάσεως ἐπισκήψαντα θάνατον, καὶ ἀνεξίκακως ἀνακομίσων πρὸς θεὸν τοὺς δὲ ἀμαρτίας ἔξολισθησαντας. Παραγένοντα τοῖς ἐν σκότει τὸ θεῖον ἐνθήσων καὶ οὐράνιον φῶς, καὶ πρὸς τούτοις ἔτι πιωχοῖς μὲν εὐαγγελίσασθαι, τυφλοῖς ἐπιδοῦναι τὴν ἀνάστασιν, κηρύξανταίλητοις ἀφεσιν, καλέσανταίνειτον Κυρίου δεκτόν. Ἀλλ' ἐπεικερός οὐδὲν ταῖς ἀπονοταῖς ἔξειλαντειν δοκεῖ τὸν οὐτω πλουσίαν τῶν οὐρανῶν ἀγαθῶν παραβέντα τὴν ἀπόλαυσιν, μετὰ βραχὺ μὲν αὐτὸς ἀνακομισθήσομαι πρὸς τὸν ἐξ οὐπερ εἰμί, μεταγνώσσεσθε δὲ ὑμεῖς, καὶ ἀπράκτοις ὑστερούσιλαίς δαπανῶμενοι, πικρῶς ἐφ' ἔχυτοις θρηνήσετε· καὶν εὐρίσκειν ἔτι τὸν τῆς ζωῆς βούλησθε χορηγὸν, οὐκ ἔξεσται τότε τὸν ποθουμένον ἀπολαύσαι. Ἀποπῆδησαι γάρ ἄπαξ καὶ τῆς εἰς ὑμᾶς ἀγάπης ἀπονευκώτως, ἀποτειχιῶν πάντως ὑμῖν καὶ τὸ ἐν ζητήσει χρήσιμον. Τοιοῦτον δέ τι καὶ ἐν τοῖς τῶν προφητῶν χηρούγμασι περὶ αὐτοῦ εὐρήσομεν. Λέγει γάρ τις περὶ τῶν ἐξ Ἱερουσαλήμ· « Μετὰ προβάτων καὶ μόσχων πορεύσονται τοῦ ἐκζητήσας τὸν Κύριον, καὶ οὐ μὴ εἰρωτεῖν αὐτὸν, διτε ἔξειλαντα ἀπ' αὐτοῦ. » Οἱ γάρ ἔλεσθαι παρόντος ζωῆς οὐ θελήσαντες, καὶ τὸ ἐν χεροῖν ἀγαθὸν λογισμοῖς ἀσυνέτοις ἔξειλούμενοι, πῶς ἀν εἰσιν ἔτι πρὸς τὸ λαβεῖν ἐπιτήδεος; Καὶ οἱ τὸ καιροῦ διεμαρτεῖν ἐν τῷ μῆδεν

¹¹ Jerem. xi, 15. ¹² II Timoth. ii, 24. ¹³ Isa. lxi, 1; Luc. iv, 19. ¹⁴ Osee v, 6.

τοιεισάμενοι λόγῳ, πῶς δὲ ἔχειν δύναντο τὰ ἐκ τῶν καιρῶν ἀγαθά; Ἐνεπηκότος μὲν γάρ τοῦ καιροῦ καὶ παρόντος, ἐπὶ τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ, ζητήτεον· ἐξοιχομένου δὲ ἡδη καὶ παρελαύνοντος, περιτῆλοιπὸν καὶ εἰκαιοτάτη τῶν ἐν αὐτῷ χρησίμων ἡ ζητησίς. Καὶ γοῦν δὲ μακάρος Παῦλος, « Ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, φησιν, ἵδοι νῦν ἡμέρα σωτηρίας· ἀλλὰ καὶ, « Ἔως καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμενος τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας. » Ἡδη γάρ, ἡδη πρέπει τοῖς τὴν ἔξιν ἀγαθοῖς τὸ μὴ δεῖν, παρηδόντος ἡδη τοῦ καιροῦ, τὰ ἐξ αὐτοῦ ζητεῖν ἀγαθά, ἀρχομένου δὲ μᾶλλον, καὶ ἀκμαιοτάτην ὥσπερ τὴν παρουσίαν ἐπιδεικνύοντος. Καὶ πολλὰ μὲν ἔστιν ἐπὶ τούτοις ἔτι περὶ καιρὸν λέγειν ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς· παρεὶς δὲ τοῖς φιλοτάνοις τὸ ἔκτινα ζητεῖν, ἐπὼ τι βραχὺ, κοινὸν μὲν καὶ ἐν χρήσει τῇ περ ἡμῖν, δμως δὲ οὖν εὐ μετρίαν ἔχον τὴν δυνησιν. Φασὶ τοιγαροῦν τοὺς τὰς ἐν τοῖς πίναξιν ἀνατυποῦντας γραφάς, διε τοιρὸν πιός εἰδος ἀγουσι τὸ ἀνθρώπινον, τὸ μὲν ἄλλο τοῦ σῶματος σχῆμα κατὰ τὸ δοκοῦν ἀποσημαίνεσθαι αὐτοῖς, κεφαλὴν δὲ μόνην ἀπειηδεύειν τοιαύτην. Ἀπὸ μὲν γάρ τῶν κατόπιν αὐτὴν ἀπότριχά τε ή λειοτάτην ἐπιδεικνύουσι, λαμπροῖς ἀλείφοντες χρώμασιν· ἀπὸ δὲ μέσου κρανίου, μαχρὰν τοῖς μετώποις ἀπαρτῶσι τὴν τρίχα, καὶ κεχυμένην εἰς τὸ πρόσωπο καὶ διαβρέουσαν, δι' αὐτοῦ δὴ τούτου δηλοῦντες τοῦ σχῆματος, διε τοιρὸν μέν τινος ἐνεστηκότος τε καὶ οἷον ἀντιπροσώπου ὑπαντιάσοντος, φρύδιαν ἀποδέξαιτο· παρηκότος δὲ ἡδη, πῶς ἀντὶ καὶ λάβοιτο; Δασὺς μὲν γάρ ὥσπερ καὶ εὔκατοχος ἔτι παρών· παραδραμῶν δὲ, οὐκέτι· τούτο γάρ ἡ κατόπιν λειτης ὑποδηλοί, μυνονούχη τὴν τοῦ κατείργειν ἐθέλοντος διαπαίζουσα χείρα. Οὐκοῦν ἐπείπερ οὐκ ἐν ἡμῖν τὰ ἐκ τῶν καιρῶν μετά τοὺς καιρούς, παροῦσι τοῖς ἀγαθοῖς μὴ ἐπινυστάξωμεν, γρηγορῶμεν δὲ μᾶλλον, καὶ μὴ διε τὸ ζητεῖν ἀνωφέλεις, τὸ θηράσθαι τὸ ὕψελοῦν ἀσυνέτως σπουδάξωμεν.

Καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγώ, ὑμεῖς οὐ δύρασθε ἀλλεῖν. C

Ἄστειάτατα πάλιν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας τὸ τῶν Ἰουδαίων ἐκπέμπει γένος, ἀκόλουθα μὲν τοῖς τῇδη προειρημένοις ἐπενεγκάν, βαθὺ δὲ οὖν δμως αὐτοῖς ἐγκαταχώσας μυστήριον. Ἀπλούστερον μὲν γάρ προσδόλλοντες τῷ λόγῳ, καὶ ἀπειριγοτέραν ἐπ' αὐτῷ τὴν θεωρίαν δεξάμενοι, τοιούτοις τί φαμεν ὑποδηλοῦν αὐτὸν, ὡς οὐδαμόθεν αὐτοῖς ἔσται καταληπτός, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς παρ' αὐτῶν ὑποπεσεῖται βρόχοις παλινδρομήσας πρὸς τὸν Πατέρα. Οὐ γάρ βάσιμος αὐτοῖς ἔσται οὐρανὸς, δὲ ἐν αὐτῷ συνεδρεύων τῷ θεῷ καὶ Πατρὶ, πῶς ἀντὶ καὶ γένοιτο τοῖς ζητοῦσιν αὐτὸν ἀλώσιμος; « Εστι μὲν οὖν δὲ λόγος οὗτος οὐ βαθὺς, πρεπαδέστερος δὲ ταῖς τῶν Ἰουδαίων ἐλαφρίαις; μᾶλλον, καὶ ταῖς ἐκείνων διανοίαις ἐν ἀμείνονι· χθαμαλώτερον γάρ πως δεῖ νοοῦντες εὑρίσκονται. » Ή δὲ ἀκριβῆς καὶ κεκρυμμένη τῶν εἰρημένων διάνοια τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· Ἐγὼ μὲν, φησι, τῆς ὑμετέρας ἀνοσιότητος τὴν παγῆδα διεκδραμῶν, ἀνακομισθῶμαι πρὸς θεὸν καὶ Πατέρα· προαποδημήσω δὲ πάντις τῶν ἐμῶν προσκυνητῶν, ἵνα καὶ πορεύσιμον αὐτοῖς ἀποδεῖξας τὴν πρὸς τὸ ἄνω διακομίζουσαν τρίβον, πάντας ἔχοιμι μετ' ἐμαυτοῦ. Γέματις δὲ οὐ δύνασθε

A et præsente occasione, quærenda quæ in ea sunt et quæ ex ipsa: diiapsa vero, frustra demum utilitas ex ea quæritur. Unde beatus Paulus: « Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis⁸¹; » et: « Dum tempus habemus, operemur bonum in omnes⁸². » Decet enim ut qui probis sunt moribus, non jam senescente tempore ejus quæraint commoda, sed incipiente potius, atque præsentia sua vigente. Multa de occasione ex saeculis litteris congeri possent, sed eorum indagine studiosis relictis, nonnihil afferam, commune quidem et usitatum apud nos, sed in quo non parum utilitatis insit. Aliunt, pictores, cum tempus humana specie depingunt reliquam corporis formam ad arbitrium effingere, sed caput hoc modo statuere: B 465 Occiput calvum et glabrum faciunt, claris inducentes illud coloribus: sed a medio cranio prolixis capillis pendentibus, et in anteriorem partem effusis: qua figura significant occasionem præsentem et ukro oblatam facile arripi, sin autem prætermittatur, vix ab ullo recuperari. Nam cum adest, capillis quodammodo prehendi potest: ubi effugerit, non item: hoc enim glabrities illa occipitis indicat, quæ retinere conantis manum quodammodo frustratur. Quandoquidem ergo occasione dilapsa, occasionis commodis caremus, præsentibus bonis ne indormiamus, sed vigilemus potius, neque tunc bona stulte quæramus, cum quærere est inutile.

C VII, 34. Ei ubi ego sum, vos non potestis venire.

Lepide rursus Iudeorum gentem regno cœlorum excludit, consentanea quidem antedictis subiiciens, verumtamen altum in iis mysterium infodiens. Simplicius enim locum hunc expendentes, nec penitus illum scrantes, tale quid significare dicimus: nimirum nullatenus ab iisprehensumiri, nec in eorum laqueos deventurum cum ad Patrem reversus fuerit. Nec enim cœlum ipsis pervium est meabile: qui autem illic Deo ac Patri assidet, quomodo capi possit ab iis. Hic sensus non admodum altus, sed levitati Iudeorum accommodator, humile enim ac terrenum nescio quid sapere coepiuntur. Exacta vero et ocellata dictiorum sententia est hujusmodi: Ego, inquit, eluctatus impietatis vestræ casses revehar ad Deum et Patrem; in discessu autem antevertam utique mei cultores, ut præeunte me præmonstratum iter in cœlum capessant, et omnes mecum habeam. Vos autem non potestis venire ubi sum ego, hoc est, exsortes divinorum honorum eritis, expertes meæ gloriae, nec cum sanctis regnabitis, spei donum non assequeremini, divinas nuptias non gustabitis, meam

⁸¹ II Cor. vi, 2. ⁸² Galat. vi, 10.

celebritatem non videbitis, ad mansiones aeternas & non ascendetis, neque primogenitorum Ecclesiae decus contemplabimini, non videbitis supernam civitatem, non speculabitis **466** opulentiam Jerusalem: ibi enim me grex meus glorificabit. Vos autem venire non potestis. Nec enim vos cælum Domini cæde pollutos accipiet, neque paradisi portas Cherubim aperient, ut insensus Deo populus ingrediatur, nec vir impietatis in Deum reus clammeum gladium placabit: solum pium et Dei amantem novit, et pacis signum fidem statuit. Similem quamdam dictorum observationem subjungemus, sensum usquequaque verum et eruditis convenientem indagantes. His autem addemus nonnulla, ostendemusque conversaturos cum Christo, et festum cum eo celebraturos quotquot pietatem erga Deum coluerint: qui autem Judaicam recordiam sectati fuerint, nequaquam his potituros, sed acerbas incredulitatis suæ poenas daturos. Quocirca divinus ille nobis Paulus prodeat, ad eos qui mortui sunt peccato hunc in modum clamans: « Mortui enim estis, et vita vestra est abscondita cum Christo in Deo. Cum Christus apparuerit, vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria ¹⁸. » Et rursus de resurrectione verba faciens: « Et nos qui vivimus, inquit, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Domino in aera: et sic semper cum Domino erimus ¹⁹. » Quidam affinis Servator ipse discipulis suis denuntiare videtur. Nam cum vesceretur cum iis: « Dico autem vobis, inquit, non bibam amodo de hoc genimine vitis usque in diem illum, cum illud bibam vobiscum novum in regno coelorum ²⁰. » Sed et latroni simul pendent, qui in ipsa mortis janua per fidem in illum sanctorum gratiam arripit: « Amen, amen dico tibi, inquit, hodie mecum eris in paradyso ²¹. » Quicunque igitur eum fide coluerint, cum eo procul dubio diversabuntur, et bonis omni opinione majoribus fruentur: qui vero recordia sua eum offendere gravati non fuerint, cum non sint sponsi filii, ad inferos ibunt precipites acerbas daturi poenas. « Ejicientur quippe, ut scriptum est, in tenebras exteriore ²². » Verax igitur est Dominus, cum subobscure ad Judæos ait: « Quo ego vado, vos non potestis venire ²³. »

φήσουσι δὲ τοῖς ὑπὲρ νοῦν ἀγαθοῖς οἱ δὲ ταῖς ἀπονοίαις ἔχυντες εἰσι, κατοικήσονται μὲν εἰς ἄδου στυγον, πικρὰς ἀποίσονται δίκαιοις. « Ἐκδηλήσονται γάρ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, εἰς τὸ σκότος τὸ ἔξωτερον. » Ἀληθεύει τοιγαροῦν ὡς ἐν αἰνίγματι λέγων πρὸς Ἰουδαίους δὲ Κύριος. « Ὅπου ἔγω ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθειν. »

VII. 35. Exierunt ergo Judæi ad semelipsos: Quo hic iturus est, quia non inveniens eum? Numquid in dispersionem gentium iturus est, et docturus gentes?

467 Cernis hic Judæorum recordiam, vides miserias humi repentis animi cogitationes? Non enim in cælum ascensurum dicit, tametsi clare

¹⁸ Coloss. iii, 3, 4. ¹⁹ I Thess. iv, 16, 17. ²⁰ Matth. xxvi, 29. ²¹ Luc. xxiii, 43. ²² Matth. xxv, 30. ²³ Joan. viii, 21.

ἐλθεῖν δους εἰμι ἔγω, τοῦτ' ἔστιν ἀπόκλητοι τῶν θείων ἀγαθῶν εὐρεθῆσθε, ἀμέτοχοι τῆς ἐμῆς ἵσσοις δόξης, καὶ τοῦ συμβατιλεύειν τοῖς ἀγίοις ἀλλητοῖς, ἀγευστοῖς διαμενεῖτε τῆς ἐν ἐλπίσι δωρεᾶς, ἀπόστοις τῶν θείων ἕσσεσθε γάμων, τὴν ἐμὴν οὐκ δψεσθε παντῆγυριν, οὐκ ἀναβήσεσθε πρὸς τὰς ἀνω μνάς, ὅλη οὐδὲ τῆς τῶν πρωτοτόκων Ἐκκλησίας τὸ κάλλος ἐπαύρηστε· ἐποπτος ὑμίν ἡ ἀνω γενήσεται πόλις· οὐδὲ θεωρήσετε τὴν πλουσίαν Ἱερουσαλήμ· ἔχει γάρ με τὸ ἐμὸν δοξολογῆσει ποίμνιον. Τμῆς δὲ οὐ δύνασθε ἔλθειν. Οὐ γάρ παραδέξεται Κυριοκτόνους δὲ οὐρανός, οὐδὲ ἀνυίσῃ τοῦ παραδέσου τὰς πύλας τὰς Χερουσίμην, ἵνα θεομάχος εἰσέλθῃ λαὸς, διστριψεται δὲ οὐδαμῶς· τὴν φλογίνην φυμφαίαν ἀνήρ ταῖς εἰς θεὸν δυσσεβείας ἔνοχος· μόνον οἶδε τὸν εὔσεβην, καὶ τιμῆς τὸν φιλόθεον, καὶ εἰρήνης σύνθημα ποιεῖται τὴν πίστιν. Τοιαύτην τινὰ θεωρίαν τοῖς εἰρημένοις ἐποιούμεν πανταχόστε τὴν ἀληθῆ, καὶ τοῖς ἐν συνέσαι πρεπουσαν ἰχνηλατοῦντες διάνοιαν. « Όλιγα δὲ τούτοις προσθήσομεν, ἀποδεικνύντες διὰ τὸ χρήσιμον, δους μὲν πρὸς ἔξιν ἀναβάνοντες τὴν φιλόθεον, καὶ συνέσονται καὶ συνεορτάσουσι τῷ Χριστῷ· οἱ δὲ ταῖς Ἰουδαϊκαῖς ἀμαρτίαις συντρέχοντες, οὐκ ἐν τούτοις ἔσονται ποθεν, πικράν τῆς ἀπειθίας ἀποτίσονται κόλασιν. Οὐκοῦν δὲ θεσπέτιος ἡμῖν εἰσίστω Παῦλος, πρὸς τοὺς τῇς ἀμαρτίᾳ νενεκρωμένους ἀναβάν· « Ἀπεθάνετε γάρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέχρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. » Οταν δὲ Χρεστὸς φανερώθη, ἡ ζωὴ ὑμῶν, τότε καὶ ώμεις σὺν αὐτῷ, φανερώθησθε ἐν δόξῃ. » Καὶ πάλιν τοὺς περὶ τῆς ἀναστάσεως διεκβισάζων λόγους· « Καὶ ἡμεῖς οἱ ζῶντες, φησίν, οἱ περιιεπόμενοι ἀμα σὺν αὐτοῖς ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις, εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα· καὶ οὕτω πάντες σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα. » Συγγενῆ τε τούτοις καὶ αὐτὸς δὲ Σωτὴρ πρὸς τοὺς ἐκποτοῦ μαθητὰς διαγορεύων ὄρθαι. Συνεστώμενος γάρ αὐτός, « Λέγω δὲ ὑμίν, φησίν, οὐ μή πιώ ἀπ' ἀρτοῖς ἐκ τούτου τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου, ἕως τῆς ἡμέρας ἔκεινης, ὅταν αὐτὸς πίνων καίνων μεθ' ὑμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. » Ἀλλὰ καὶ τῷ συναντητῷ μένῳ ληστῇ παρ' αὐτάς τοῦ θανάτου τὰς πύλας, διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν τὴν τῶν ἀγίων ἀρπάζοντι χάροιν. « Ἀμήν, ἀμήν λέγω σοι, φησί, σήμερον μετ' ἐμοὶ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. » Οἱ μὲν οὖν ταῖς εὐπειθίαις τετι-

πού μηκότες αὐτὸν, συνέσονται μὲν ἀδιακαλύτως, ἀνεργοὶ δέ τοις εἴσοδοις εἴσυντες εἰς παραιτούμενοι, κατόπιν τοῦ νυμφῶνος οὐκέτι πορεύεσθαι, διτε τοῖς ἀποτίσονται πικράς ἀποτίσονται δίκαιοις. « Ἐκδηλήσονται τοιγαροῦν ὡς ἐν αἰνίγματι λέγων·

« Ὁρίζειν τούτοις πάλιν Ἰουδαϊκῶν ἀθλιότητα λογισμῶν; δράς χαιματίζουσα διανοίας οἰκτροτάτην ὑπνοταν; Οὐ γάρ διτε πρὸς οὐρανὸν ἀναβήσεται, φησί, καὶ

περ διαρρήδην ἀκούσαντες: « Ἐτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἴμι, καὶ οὐ πάγω πρόδε τὸν πέμψαντά με, » ἀλλὰ τὴν τῶν Ἑλλήνων φαντάζονται χώραν, ὅπου παρ' ἐκείνοις δυντος τοῦ πεπομφότος αὐτὸν, πρόδε δὲ καὶ ἐπανήξειν ἐπηγγέλλετο. Προφητεύει δὲ, ὡς εἰκός, διὰ τούτων, καίπερ οὐκ εἰδὼς δὲ λέγει τῶν Ἰουδαίων δῆμος. Διὰ τὰρ θεῖας τινὸς ἐνεργείας κεκινημένοι δὴ τῇ τῶν ἔθνων χώρᾳ χαρίζονται τὸν Χριστὸν, ὡς ἐν ὑποψίᾳ σχήματι τὰ μικρὸν ὑστερον ἀληθεύειν δοξάζοντες. Ἐμελε γάρ καὶ βαδίεσθαι δυντας πρόδε Ἑλληνας, καὶ διδάσκειν αὐτοὺς, τὴν ἀχάριστον τῶν Ἰουδαίων ἀπολακτίσας μητέρα τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἐπιτήρει δὲ δύτις οὐκ ἀπλοῦν τὸν ἐπὶ τούτῳ ποιοῦνται λόγον. Οὐ γάρ δὲ μόνον εἰς τὴν τῶν Ἑλλήνων ἀποδραμεῖται διασπορὰν ὑπολαμβάνουσιν, ἀλλ' ἐπάγουσι διστρόπτως διε τοὺς καὶ μέλλει διδάσκειν τοὺς Ἑλληνας, ἵνα πάλιν αὐτοῖς κατηγορίας ἀποτέχῃ πρόφασιν καὶ ἡ παρ' αὐτῶν ὑποψία. Τὸ μὲν γάρ ἐπιμίσγεσθαι ταῖς τῶν Ἑλλήνων διασποραῖς διὰ τοῦ πρόδε τὰς ἐκείνων ἴεναι πόλεις ἡ χώρας, τετριμένον τε καὶ ἀκατηγόριτον παρὰ τοὺς Ἰουδαίους ηὔρισκετο· τὸ δὲ ἐξηγείσθαι τοῖς ἀλλογενεῖς τὸν νόμον, καὶ τὰ θεῖα τοῖς ἀμυητοῖς ἀνακαλύπτειν μυστήρια, διαβεβλημένον καὶ οὐκ ἀνέγκαλητον ἡ παρ' αὐτοῖς. Καὶ γοῦν ἀδιαφορήσαντάς τινας περὶ τοῦτο κατηγεῖτο θεός διὰ τοῦ προφήτου λέγων Ἱερεμίου· « Καὶ ἀνέγνωστν ἔξω νόμον. » Πικρῶς οὖν ἄρα φασὶν διε τοὺς μέλλει διδάσκειν τοὺς Ἑλληνας, ὡς ἀτοίμως παραβαλνοντα τὸν νόμον διασύροντες, καὶ ἐκ τῶν ἡδη προειργασμένων ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτου τὸ πάντα πράττειν ἀπεριστέπτως, καὶ τοῖς θεοῖς ἀπόδημοι νόμοις, σύνθετες δὲν αὐτῷ καὶ ἐν τῷ μηδενὶ γεγοής πιστεύοντες.

Ἐγ δὲ τῇ ἐσχάτῃ ἡ ἡμέρᾳ τῆς ἐσορτῆς τῇ μεγάλῃ εἰστήκει σὸν Ἰησοῦν, καὶ δικράξας λέγω· « Εἰρ τις εἰψῆ, ἐρχόσθω πρόδε με, καὶ πινέτω. »

Ὕπερ μὲν γάρ αὐθίς καὶ ἔτερον ζητητέον εὖ μάλα καὶν τούτῳ, τί δῆποτε πάλιν δοσφύτεος; ἡμῖν εὐαγγελιστῆς ὑπεινίττεται μετὰ πολλῆς τινος ἀγεν τῆς ἐπιτροφῆσως, μεγάλην δονομάσας τὴν ἐσχάτην τῆς ἐσορτῆς ἡμέραν, ἥ τι τὸ παρασκευάσαν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ὕσπερ ἐξ ἀναγκαλου τινὸς λόγου καὶ τῷ καιρῷ πρέποντος κατ' αὐτήν μάλιστα τοῖς Ἰουδαίοις εἰπεῖν, « Εἰ τις διψῆ, ἐρχόσθω πρόδε με, καὶ πινέτω. » Ὅτι μὲν γάρ καὶ ἔτεροις αὐτὸν, ἀποχρήσθειν λόγοις· οἶον, « Ἔγώ εἰμι τὸ φῶς, » Ἔγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια. » Ἀλλ' εἰς τὸν τοῦ πιστεύειν παρατρέμας λόγον τὴν ἐξηγησιν, τὸ, πινέτω, ἀναγκαίων ὕσπερ τι, καὶ χρεωτουμένων τοῖς περὶ τῆς ἐσορτῆς εἰσεκεδύμικε λόγοις. Τὸν δὲ ἐν τῷ προκειμένῳ σκοπὸν ὡς ἐν διλογίοις εἰπεῖν πειράσομαι. « Οτε τοινυν τὰ περὶ τῆς ἐσορτῆς τῆς Σηχηνοπηγίας διετύπου θεός εὗτα πρόδε τὸν Μωσῆν· » Τῇ πεντεκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς τοῦ ἑβδόμου, ἐσορτὴ σκηνῶν τῷ Κυρίῳ, καὶ προσάξετε δολοκαυτώματα, καὶ θυσίας ἐπτά ἡμέρας, καὶ ἡμέρα ὅγδην κλητὴ ἀγλα ἔσται ὑμῖν. » Εἴτα τούτοις ἐπιδιατάξας τῶν θυσιῶν τοὺς τρόπους, ἐπιτηγκες πάλιν· « Καὶ τῇ πεντεκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ

A audierint: « Adbuc modicum vobiscum sumi, et vado ad eum qui misit me » ; sed gentilium regionem imaginantur, tanquam ibi esset is qui misit eum, ad quem se reversurum denuntiaverat. Per hæc autem vaticinantur, ut appareat, tametsi quid dicant ignorant populi Judeorum. Vi enim quadam divina impulsi gentibus Christum concedunt, specie suspicionis conjectantes quod non multo post verum futurum sit. Reipsa enim iturus erat ad gentes, easque edocaturus, longum valere jussa ingratorum Judæorum matre Jerusalem. Observa porro, ut non simplicem ea de re sermonem faciant. Non enim duntaxat interpretantur iturum eum in gentium dispersionem, sed addunt maligne etiam gentes edocaturum, ut ejus accusandi novum B inde praetextum arripiat eorum suspicio. Nam misceri cum dispersis gentibus eorum urbes aut regiones petendo, apud Judæos tritum et familiare, adeoque culpa vacabat: sed enarrare legem alienigenis, et profanis aperire divina mysteria, apud eosdem criminis datum est, nec periculo caruit. Ideo nonnullos hoc passim facientes Deus per prophetam Jeremiam incusabat, dicens: « Et leges foris legerunt¹. » Quamobrem amarulente objiciunt eum velle docere gentes, et ita tanquam paratum legem transgredi traducunt, persuasumque habent ex iis quæ jam ante fecerit in die Sabbati quidvis etiam temere facturum, licet divinis repugnet legibus, id ei familiare ac pro nihilo esse credentes.

C VII, 37. In novissimo autem die magno festivitatis stabat Jesus, et clamabat dicens: Si quis silit, veniat ad me, et bibat.

Quærendum hic rursus quidnam innuere velit nobis sapientissimus evangelista, qui multa cautione usus, novissimam festi diem magnam appellat, vel quidnam sit quod induxit Dominum nostrum Jesum Christum, ut, velut ex necessaria quadam ratione temporique idonea, ea die potissimum Judæis diceret: « Si quis silit, veniat ad me, et bibat. » Poterat enim aliis uti 468 sermonibus, veluti: « Ego sum lux², Ego sum veritas³. » Enimvero expositionem ad Iudei doctrinam convertens, istud, bibat, tanquam necessarium quiddam et sermonibus de hac celebritate debitum, invexit. In quem vero finem, paucis attingere conabor. Cum Deus præciparet ea quæ ad festum Scenopegiae pertinebant, sic ad Mosen ait: « Quinta decima die mensis septimi, solemnitas Tabernaculorum Domini. Et offeretis holocausta et sacrificia septem diebus; et dies octava vocata sancta erit vobis⁴. » Deinde, sacrificiorum modis subjunctis, inserit rursus: « Et quinta decima die mensis septimi hujus offeretis holocausta Domino septem dies, et die prima requies, et die octava re-

¹ Ιωαν. vii, 53, 54. ² Ιερεμ. vi, 9. ³ Ιωαν. viii, 12. ⁴ Ιωαν. xiv, 6. ⁵ Λευιτ. xxiii, 54-56.

quies. Et sumetis die prima spatulas palmarum, et ramos ligni densos, et fructum ligni speciosum, et salices, et agni ramos de torrente ad lœtanandum⁴. Cujus loci expositionem in secundo libro multis verbis jam prosecuti, eum tamen hic paucis denuo perstringemus. Nam, ut dicebamus, festum Tabernaculorum optatissimum nobis resurrectionis tempus designat: hoc vero, spatulas palmarum et fructum ligni speciosi, aliaque sumere, recuperationem quamdam paradisi ostendit, iterum nobis per Christum reddendi. Quia vero additum est omnia sumere e torrente, ex eoque delectari, torrenti Dominum nostrum Jesum Christum assimilari diximus, in quo omnem spei nostrae delectationem ac voluptatem inveniemus, in eoque divina ac spiritali ratione oblectabimur. Quod vero torrens Christus appelletur, etiam testabitur sapientissimus ille noster Psalmista, ad Deum ac Patrem dicens de nobis: « Fili hominum in tegmine alarum tuarum sperabunt. Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos⁵. » Et ipse alias ait in prophetis Dominus: « Ecce ego declino ad eos tanquam fluvius pacis, et sicut torrens inundans⁶. » Cum ergo lex inclytam sanctam appellaverit primam ac septimam festi diem, magnam quoque ipsam denominavit divinus evangelista, ne morem qui apud Judæos inoleverat, ut verosimile est, contemneret. Quamobrem cum in cæteris ejus⁴⁶⁹ festi solemnibus institutis torrentis quoque sit mentio, Salvator proficitur se illum esse torrentem, qui verbis legis prænuntiatus est: « Si quis sit, inquit, veniat ad me, et bibat. » Attende enim quemadmodum mentem Iudæorum a Scripturarum figuris ad veritatem traducat. Ego enim, inquit, sum torrens a legislatore prædictus in his quæ de festo sunt vaticiniis. Præterea ramum salicis et viticis, et ramos ligni densos de torrente sumere necessarium est. Torrens vero non proprio Christus est, neque festi ratio illis vere constat, sed rerum intellectualium symbola potius erant, quæ piis dabuntur per Christum. Verum cum de iis, ut jam diximus, in secundo libro fusi tractatum sit, ea hic non repetemus, sed ad sequentia potius nos convertemus.

κλάδον ἵτεας, καὶ ἄγνου, καὶ κλάδους ἔύλου δασεῖς ἐκ χειμάρφου λαβεῖν ἀναγκαῖον. Χειμάρφος δὲ ὁ Χριστὸς οὐ κυρίως, οὐδὲ ἀληθῶς τῆς ἑορτῆς ἐν ἐξείνοις ἐστὶ τὸ σχῆμα, εἰη δὲ ἀνομάλων [ἴ. ἀν μᾶλλον] πραγμάτων σύμβολα νοητῶν, δὲ δοθήσεται τοῖς εὔσεβοῖς διειληφότες βιβλικόν, καθάπερ οὖν ἡδη προείπομεν, οὐ ταυτολογήσομεν, ἐψόμεθα δὲ μᾶλλον τοῖς ἀρχήσ.

VII. 38. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, D flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ

Diuturnam seniisque immunem demonstrat mercedem, et uberrimis Dei donis potiturum dicit eum qui fidem non detrectat. Hoc enim pacto spiritalibus donis cumulatus erit, adeo ut non solum animo ipse pinguecat, sed et aliorum corda possit

Α μηδὲς τοῦ ἑδόμου τουτου, προσοίστετε ὀλοκαυτώματα τῷ Κυρίῳ ἐπτὰ ἡμέρας, καὶ ἡμέρα ἡ πρώτη, ἀνταυσίς, καὶ ἡμέρα ἡ δύση ἀνάπταυσις. Καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ πρώτῃ λήψεσθε κάλλυντερα φοινίκων, καὶ κλάδους ἔύλου δασεῖς, καὶ καρπὸν ἔύλου ὥραίου, καὶ ἵτεας, καὶ ἄγνου κλάδους ἐκ χειμάρφου εὐφρανθῆναι. Ἡδη μὲν οὖν ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλικῷ ἔκαστα τὸ παρθένος φῆτού διεξιντες τὰ μέρη, μακρὸν ἐπ' αὐτῷ δεδαπανήκαμεν λόγον, συντεμόντες δ' ὅμως ἐν δίλγος, αὐτὶς ἐπαναμνήσομεν. Ἐφάσκομεν γάρ τὴν μὲν ἐπρήτην τῆς Σηκουνηγίας, τὸ τριπόθητον ἡμίν τῆς ἀναστάσεως κατασημαίνενον κατερόν· τὸ δὲ κάλλυντε λαβεῖν, καὶ καρπὸν ὥραίου ἔύλου, καὶ πρὸς τούτους ἔτι τὰ ἕτερα, ἐπανάληψίν τινα τοῦ παραδείσου δηλῶν, ὡς καὶ εἰσαῦθις ἡμῖν δοθῆσομένου διὰ Χριστοῦ. Β Ἐπειδὴ δὲ διτοῦ τὰ πάντα λαβεῖν ἐκ χειμάρφου προελθόντι, καὶ τελευτῶντι προσέκειτο τῷ φῆτῷ, ἐξ αὐτῶν τε πάλιν εὐφρανθίσμενοι ἐλέγομεν, χειμάρφῳ παρομοιοῦσθαι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησούν Χριστὸν, τὸν δὴ πᾶσαν τὴν ἐλπίσιαν τέρψιν τε καὶ τρυφῆν εὐρήσομεν, ἐν αὐτῷ τε εὐφρανθίσμεθα θεέως τε καὶ πνευματικῶς. « Οτι δὲ χειμάρφους ἐστὶ τε καὶ καλεῖται πνευματικῶς, ἐπιμαρτυρήσει λέγων καὶ διαρρήτατος ἡμίν Μελιφόδος, ὡς πρὸς Θεὸν καὶ Πατέρα περὶ ἡμῶν· « Οἱ δὲ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν σκέπῃ τῶν πτερύγων σους ἐλπιοῦσι. Μεθυσθήσονται ἀπὸ πάτησος οἵκου σου, καὶ τὸν χειμάρφουν τῆς τρυφῆς σου πατεῖσι αὐτούς. » Καὶ αὐτὸς δὲ ποὺ φησιν ἐν προφήταις ὁ Κύριος· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἐκκλίνω πρὸς αὐτοὺς ὡς πατέμδος εἰρήνης, καὶ ὡς χειμάρφους ἐπικλήσων. » Ἐπειδὴ τοίνυν ὁ νόμος κλητὴν ἀγίαν ἐκάλει τὴν τε περώτην, καὶ τὴν ἑδόμην τῆς ἑορτῆς ἡμέραν, μεγάλην αὐτὴν κατωνόμασεν καὶ αὐτὸς δὲ θεσπέσιος εὐαγγελιστής, τετραμένον, ὡς ἱοκε, τοῖς Ἰουδαίοις τοις ἀτιμάσας θύος. Ἐνούστις τοιγαροῦν τοῖς περὶ τῆς ἑορτῆς διατεταγμένοις, καὶ τῆς τοῦ χειμάρφου μνήμης, ἐπιδεικνύσιν ἑαυτὸν ὁ Σωτὴρ αὐτὸν ἐκείνον δινὰ τὸν χειμάρφουν, διτοῦ ἐν τῷ νομικῷ προκατήγγελτο λόγῳ· « Εἰ τις, φησι, διψᾷ, ἐρχέσθω πρός με, καὶ πινέτω. » Ορα γάρ διποτας ἐξίστηται τῶν Ἰουδαίων τὸν νοῦν τὸν ἐν γράμμασι τύπων, καὶ μετακομίζει εὐφυῶς τὰ τον σχήμασιν, είτε συμβούλευε τὴν ἀλήθεταν. Ἐγώ γάρ είμι, φησιν, δὲ διὰ τοῦ νομοθέτου χειμάρφος ἐν τοῖς περὶ τῆς ἑορτῆς προαναφωνούμενος λόγοις. Καὶ Εἰ

Ο πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλαίας αὐτοῦ διένοσουσιν ὑδατος ζῶντος

Μακρὸν καὶ ἀγήρω τῆς πίστεως ἐπιδείκνυσι τὴν ἀμοιβὴν, καὶ πλουσιωτάτοις ἐντρυφήσειν χαρίσασι τοῖς πατέρα Θεοῦ, τὸν οὐκ ἀπειθοῦντα φησιν. « Εστι γάρ οὗτος τῶν διὰ τοῦ Πνεύματος διωρημάτων ἀπλεως, ὥστε μή μόνον τὸν ἐν αὐτῷ καταπαίνεσθαι

⁴ Num. xxix, 12 seqq. ⁵ Psal. xxxv, 8. ⁶ Isa. lxvi, 12.

νοῦν, ἀλλ' ἡδη καὶ ταῖς ἑτέρων καρδίαις ἐπικλύειν Α δύνασθαι, ποταμίου ρεύματος δίκην, τὸ θερόδοτον ἀγαθὸν καὶ εἰς τὸν πέλας ἐκβλύσυτος. Αὐτὸς δὴ τοῦτο τοῖς ἄγιοις ἀποστόλοις ἐπέτατε λέγων· « Δωρεὰν ἔλαβετε, δωρεὰν δότε. » Ήνεργὸς δὲ ἡδη περὶ αὐτὸς γενέσθαι ποθῶν καὶ αὐτὸς ἡμῖν ὁ σοφὸς καὶ λερὸς ἐπιστέλλει Ηαύλος· « Ἐπιποθῶ γάρ οἰδεν ὑμᾶς, ἵνα τοὶ μεταδῶ χάρισμα ψύχειν πνευματικόν. » Ιδοις δ' ἀν γάρ τοῦτο σφόδρα καλῶς ἐν τε τοῖς ἄγιοις εὐαγγελισταῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς εὐαγγελικοῖς τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλοις, οἵτινες ιοῦσιν ἐπὶ Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως, ἀφονώτατον τῆς ἐνθέου διδασκαλίας προχέοντες λόγον, πνευματικὰ κατευφράνουσιν, οὐκέτι δὲ διψήφιον ἐπιτρέποντες τῆς ἀληθείας τὴν γνῶσιν, σοφοῖς δ' ὥσπερ ἐν σχήμασι μονονούσῃ καὶ λαρυγγίζοντες εἰς τὴν τῶν παιδευμένων καρδίαν. Διὸ δὴ χαῖρων δὲ Ψαλμόδος ἐν πνεύματι περὶ αὐτῶν ἀνεφύνει· « Ἐπῆραν οἱ ποταμοί, Κύρος, ἐπῆραν οἱ ποταμοὶ φωνὰς αὐτῶν. » Μέγα τε καὶ ἔξαστον δὲ τῶν ἀγίων ἀφώνητε λόγος, « Καὶ εἰς πάσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν δὲ φθόγγος αὐτῶν, » καθὼς γέραπται, « καὶ εἰς τὰ τέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ βήματα αὐτῶν. » Τοὺς τοιούτους ἡμῖν ποταμοὺς ἀναδεῖξεν ἐπηγγέλλετο διὰ τοῦ προφήτου λέγων Ἡεῖτον Θεός, δὲ πάντων Θεός καὶ Δεσπότης· « Εὐλογήσει με τὰ θηρία τοῦ ἄγρου, σειρῆνες, καὶ θυγατέρες στρουθίων, διτὶ δέδωκα ἐν τῇ ἐρήμῳ ὄνδωρ, καὶ ποταμοὺς ἐν τῇ ἀνύδρῳ, ποτίσαι τὸ γένος μοι τὸ ἐκλεκτὸν, τὸν λαόν μου, δὲ περιποτσάμην, τὰς ἀρέτας μου διηγήσασθαι. » Πρόδηλον δὲ δειπνούσης ἐκ τῆς τοῦ πιστεύοντος κοιλίας προελεύσεσθαι φησιν δὲ Σωτὴρ τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος διδασκήν τε καὶ ἐλλόγιμον χάριν, ἃς καὶ δὲ Παῦλος μνημονεύει λέγων· « Φὰ μὲν δύσται: διὰ τοῦ Πνεύματος λόγος σοφίας. » Εἰδέναι γε μήποτε πρὸς τούτοις ἐστὶ καλὸν, ὅτι περὶ οὐ τὸ βῆτὸν οὐτως ἔχον ὡς προσνήκεται παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις ἐνέθηκεν δὲ Σωτὴρ, ἐρμηνεύσας δὲ μᾶλλον τὸ πρός διάνοιαν. Εὑρίσκομεν γάρ που περὶ παντὸς τοῦ τιμῶντος καὶ ἀγαπῶντος τὸν Θεόν, διτὶ ἐστὶ ὡς κῆπος μεθύνων, καὶ ὡς πτήγη, ἢν μὴ ἐξέλιπεν ὄνδωρ. « Οπερ δέ φησιν ἐν τοῖς ἡδη κατόπιν πρὸς τὴν ἐκ τῆς Σαμαρείας γυναικα, τοῦτο καὶ νῦν διαγορεύει σαφῶς. Ἐκεὶ μὲν γάρ φησιν· « Πάδες δὲ πίγων ἐκ τοῦ ὄνδατος τούτου, διψήσει πάλιν· δε δὲ ἀν γῆ τοῦ ὄνδατος οὐ ἐγὼ δύσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰώνα· ἀλλὰ τὸ ὄνδωρ, δὲ ἐγὼ δύσω αὐτῷ, γενήσεται αὐτῷ πηγὴ ὄνδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Ἐνταῦθα πάλιν σκοπόν· « Ποταμοί, φησιν, ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ φεύσουσιν ὄνδατος ζῶντος. »

ΚΕΦΑΛ. Β'.

« Οτι μετὰ τὸν τὸν Σωτῆρος σταυρὸν κατὰ τὴν ἐκ τεκτῶν ἀναβίωσιν ἐπικαίσθη καρίας ἡμῖν τὸ ἄγιον Πρεόπτη.

Τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ Πνεύματος, οὐ διμελῶν λαρβάνειν οἱ κιντεύοντες εἰς αὐτὸν· οὐπω γάρ ητο Πνεύμα, διτὶ Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη.

Δριμεῖαν ἐπ' εαυτῷ τὴν βάσανον ἔχατε τῶν προκειμένων δὲ νοῦς, καὶ πολλῆς ἀγχιστοῖς ἔργον ἀν-

⁸⁰ Matth. x, 8. ⁸¹ Rom. i, 11. ⁸² Psal. xcii, 3. ⁸³ Psal. xviii, 5. ⁸⁴ Isa. xlvi, 20, 24. ⁸⁵ Psal. xliii, 20, 24.

A alluere, instar magni fluminis missum divinitus bonum in proxima quæque derivantis. Idipsum vero sanctis apostolis præcipiebat, dicens: « Gratias accepistis, gratis date ⁸⁶. » Quod cum facere cuperet sapiens ac sanctus ille Paulus, ita nobis scribit: « Desidero enim videre vos, ut impertiar vobis aliquid gratiae spiritualis ⁸⁷. » Hoc enim cumprimis cernere licet cum in sanctis evangelistis, tum in evangelicis Ecclesiæ doctoribus, qui, venientibus ad Christum per fidem uberrimum divinæ doctrinæ sermonem profundentes, spiritualiter eos oblectant, non sinentes eos amplius sitire cognitionem veritatis, sed sapienti prædicatione tantumν cordibus eorum qui erudiuntur illam inserunt. Quocirca Psalmista gaudens in spiritu de eis clamabat: « Elevaverunt flumina, Domine, elevaverunt flumina vocem suam ⁸⁸. » Et sanctorum voces magnum quiddam ac stupendum intonuerunt, « Et in omnem terram exivit sonus eorum, » ut scriptum est ⁸⁹, « et in fines orbis terræ verba eorum. » Talia **470** nobis flumina exoritura prænuntiavit per Isaiam prophetam dicens Deus, ille omnium Deus ac Dominus: « Benedicent me bestiae agri, sirenes et filii struthionum, quia dedi in deserto aquam, et flumina in inaquoso, ut bibere faciat genus meum electum, populum meum quem acquisivi, ut virtutes meas narret ⁹⁰. » Perspicuum autem est Servatorem intelligere per flumina, e ventre fidelium manatura, gratiam a Spiritu infusam et sapientiam plenam, cuius etiam meminit Paulus dicens: « Alii quidem datur per Spiritum sermo sapientiae ⁹¹. » Porro scire convenit Servatorem in Scriptura divina hoc dictum non usurpare proprie et ut profertur, sed ejus sensum potius exprimere. Invenimus enim alicubi dicere de eo qui colit ac diligit Deum, esse velut hortum ebrium, et sicut fontem quem aqua non defecit ⁹². Quod autem supra de Samaritana muliere dicit, illud ipsum nunc quoque clare prædicat. Ibi quippe ait: « Omnis qui biberit ex aqua hac sitiens iterum; qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiens in æternum: sed aqua quam ego dabo ei, sicut in eo fons aquæ salientis in vitam æternam ⁹³. » Hic rursus eodem sensu atque consilio: « Flumina, inquit, de ventre ejus fluent aquæ vivæ. »

B πρὸς τὴν Ισηνὴν ἀναφέρων διάνοιαν τὸν τοῦ λόγου σκοπόν· « Ποταμοί, φησιν, ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ φεύσουσιν ὄνδατος ζῶντος. »

CAP. II.

Quod post Servatoris crucem, et resurrectionis temporis a mortuis firmiter in nobis Spiritus sanctus inhabitaverit.

VII, 39. Hoc autem dixit de Spiritu quem accepti erant credentes in eum: nondum enim erat Spiritus, quia Jesus nondum fuerat glorificatus.

Subtilem indaginem hujus loci sensus exigit, et acris omnino ingenii est mysterii bujus altitudi-

nem, ut par est, percipere. Si quis enim sanctos prophetas consideret, jure statim ambiget qui fieri possit ut non esset Spiritus, cum tot prophetæ exorti sint, qui in Spiritu divina quoque mysteria multis verbis prolocuti reperiuntur. Nec enim tam ratione destituti **471** sumus, ut existimemus sanctorum mentem Spiritu caruisse. Ipsa quippe prophetæ amplitudo, quæ in sacris litteris invenitur, necessitate nos veluti quadam adigit ut credamus revera fuisse afflatus. Samuel enim ad Saul ait: « Et insiliet super te Spiritus Domini, et verteris in virum alium ¹⁷. » De beato vero Eliæ scriptum est: « Et factum est, ut psallebat psallens; et facta est super eum manus Domini ¹⁸. » Quin ipse Dominus noster Jesus Christus beatum Davidem testatur in Spiritu accepisse mysteria ¹⁹. Multa quidem istiusmodi congeri possent, quibus facillimum esset videre sanctos Spiritu afflatus esse. Sed in rebus tam perspicuis longa oratione uti supervacaneum videtur, aut alioqui grave. Quomodo non erat Spiritus, serio investigandum. Vere quippe loqui beatum evangelistam existimo. Quapropter ipsam veritatem omnium rerum sciens Deus perspectam habeat, nec enim decet nos ad ea quæ nostrum captum superant animum adjicere audere. Verumtamen quandoquidem datur pia ratiocinatione intueri, tale quiddam circa nos usum venit. Istud enim rationis compos animal, id est homo, ab initio expers corruptionis factus est. Causa vero hujus incorruptibilitatis, et ad omnem virtutem durationis videbatur Spiritus sanctus ei a Deo inspiratus. « Insufflavit enim, inquit, in faciem ejus spiraculum vitae, » sicuti scriptum est ²⁰. Sed veteri illa diaboli fraude in peccatum lapsus, ac deinceps magno in hoc sensim facto progressu, una cum aliis bonis etiam Spiritus jacturam fecit, sicque factus est deinceps non soli corruptioni obnoxius, sed ad omne delictum proclivis. Cum vero universi opifex omnia in Christo instaurare pulcherrimo sane ordine statuisset ²¹, et hominis naturam in antiquum statum denuo restituere, pollicetur una cum cæteris bonis largiter redditum se ipsi quoque Spiritum sanctum, cum aliter in pacatam et stabilem bonorum possessionem redintegrari non posset. Definit itaque tempus descensuri in nos sancti Spiritus, adventus scilicet Christi, promittiisque dicens: « In diebus illis, Servatoris videlicet, effundam de Spiritu meo in omnem carnem ²². » Ubi vero tempus tantæ munificentiae et libertatis produxit in medium cum carne in **472** terris Unigenitum, hoc est hominem ex muliere natum, juxta divinam Scripturam ²³, rursus dedit Spiritum Deus ac Pater, priusque Christus tanquam primitiæ renovatae naturæ eum exceptit. Testatus est hoc Joannes Baptista dicens: « Vidi descendenter Spiritum de cœlo, et

A γένοιτο μόλις τοῦ συνιέναι διαρκῶς τοῦ μωσῆρος καὶ βάθος. Ἀναλογιζόμενος γάρ τις καὶ εἰς ἕκαστον βλέπων τῶν ἀγίων προφητῶν, εἰκότως ἀν ἡδονὴ εἰς ἐννοίας ἐπιβαίνει θερμάς, πῶς οὐκ ἡν τὸ Πνεῦμα, καίτοι τοσούτου προφητῶν ἀναδεδειγμένου χρονοῦ, οἱ καὶ λαλοῦντες ἐν Πνεύματι τὰ θεῖα περὶ Χριστοῦ μυστήρια διὰ μαχρῶν εὐρίσκονται λόγων. Μή γάρ τοι τοσούτον ἡμεῖς ἔξω βαίνομεν λογισμοῦ τοῦ καθήκοντος, ὡς οιηθῆναι Πνεύματος ἐρήμην τὴν ἀγίων γενέσθαι διάνοιαν. Δυσαπέλ γάρ ἡμᾶς, καὶ καθάπερ ἐξ ἀνάγκης πρὸς τὸ πείθεναι καὶ, ὡς διακείσθαι κατὰ ἀλήθειαν, ὡς ἡσαν πνευματοφύρα, καὶ αὐτὸς τῆς προφητείας τὸ σχῆμα ἐν τοῖς λεπίσιοις εὑρισκόμενον Γράμμασι. Πρὸς μὲν γάρ τὸν Σοτίον Σαμονῆλ φησιν, διτὶ « Ἐφαλεῖται ἐπὶ σὲ Πνεῦμα τοῦ Κυρίου, καὶ στραφῆσῃ εἰς δινδρα ἄλλον. » Περὶ τοῦ αὐτοῦ γέγραπται τοῦ μαχαρίου Ἐλισαΐου. « Καὶ ἐγένετο ὡς ἐψαλλεν διάλλων, καὶ ἐγένετο ἐπὶ αὐτὸν χειρὶ Κυρίου. » Μαρτυρεῖ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τῷ μαχαρίῳ Δασιδί, ὡς ἐν Πνεύματι λαβόντι μυστήρια. Καὶ πολλὰ μὲν ἀντὶ ἐπισωρεύσαι φάδιως τοῖς εἰρημένοις τὰ παραπλήσια, δι' ὃν ἀντὶ γένοιτο καὶ λιαν εὔκολως δύνασθαι καταδεῖν πνευματοφοροῦντας τοὺς ἀγίους. Ἐν δὲ ταῖς ὑπώ προφανεστάτοις τὸ μαχαρίος τρίβεσθαι λόγοις περιτόν, ὡς ἔσικεν, ή καὶ ἐπέρως φορτικόν. Πάκιον ἦν Πνεῦμα, ζητητέον ἀκριβῶς. Οἵμαι γάρ δεῖν ἀληθεύειν τὴν μαχάριον εὐαγγελιστήν. Οὐκοῦν τὸ μὲν διτιώς ἀληθὲς, αὐτὸς διάποταν ἰδρις ἴστω θεός· χρή γάρ οὐ πειρεργότερον τοῖς ὑπὲρ ἡμᾶς προστάλλειν ἀποτολμᾶν. Πλὴν δον ἔστιν ὡς ἐν εὐσεβεῖσιν ἵειν λογισμοῖς, τοιοῦτον τι περὶ ἡμᾶς συμβέβηκε γενέσθαι. Γέγονε γάρ ἐξ ἀρχῆς ἐν ἀγθαρσίᾳ τούτῃ τὸ λογικὸν ἐπὶ τῆς ζώνων, τούτῃ ἔστιν διάνθρωπος. Λίτιον δὲ τῆς ἀγθαρσίας αὐτῷ, καὶ τῆς εἰς ἀπάσαν ἀρετὴν διαμονῆς, τὸ ἔνοικισθὲν παρὰ θεοῦ Πνεῦμα διεζηλεῖτο. « Ἐνεψύσθης γάρ εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ποιήζων, » καθὰ γέγραπται. « Ἄλλ᾽ ἐξ ἀπάτης τῆς ἀρχαίας ἐκείνης ἀπονεύσας εἰς ἀμαρτίαν, εἴτα κατί βραχὺ διὰ τῶν ἐφεξῆς πολλήν εἰς τοῦτο λαβὼν τὴν ἐπίδοσιν, ὁμοῦ τοῖς δλλοις ἀγαθοῖς, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ὑπομένει ζημιάν, γέγονε τε οὐτώ λιτῖον οὐχ ὑπὸ μόνη τὴν φθοράν, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάσαν εὔκολος ἀμαρτίαν. Ἐπειδὴ δὲ διά πάντων γενεσούργης ἀνακεφαλαίωσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ καλῶς γε σφόδρα ποιῶν ἐδουλεύσατο, καὶ ἀνακομίσαι τὰν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἥθελησε τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν, ἐπαγγέλλεται μετὰ τῶν δλλῶν, ἐπιδώσιν αὐθῆς αὐτῇ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον· οὐ γάρ ἦν ἐπέρως εἰς ἀκλόνητον στάσιν τῶν ἀγαθῶν ἀναδραμεῖν. Ορίζει τοιγαροῦν τῆς ἐφ' ἡμᾶς τοῦ Πνεύματος καθόδου τῶν καιρῶν τὸν τῆς ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐπαγγέλλεται λέγων· « Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ταῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δηλαδή, ἐκχέων ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου, δηλαδή, ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. » Ἐπειδὴ δὲ τῆς φιλοτιμίας διά χρόνος παρεκδύμεν εἰς μέσον μετ-

¹⁷ I Reg. x, 6. ¹⁸ IV Reg. iv, 34. ¹⁹ Marc. xii, 56. ²⁰ Gen. ii, 7. ²¹ Ephes. i, 10. ²² Joel ii, 28. ²³ Galat. iv, 4.

σαρκὸς ἐπὶ τῆς γῆς τὸν Μογογενῆ, τοῦτον ἔστιν ἄνθρωπον ἐκ γυναικῶς γεγονότα κατὰ τὴν ἀγίαν Γραφὴν, ἐδίδου τὸ Πνεῦμα πάλιν ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ, ἐδέχετο δὲ πρῶτος ὡς ἀπαρχὴ τῆς ἀνανεούμενῆς φύσεως τὸ Πνεῦμα ὁ Χριστός. Ἐμαρτύρησε γάρ Ἰωάννης λέγων, στὶς « Τεθέαμαι τὸ Πνεῦμα καταβαίνοντας ἐκ οὐρανοῦ, καὶ ἔμεινεν ἐπὶ αὐτῷ. » Ἐδέχετο δὲ πᾶς; Ἐπεξεργαστέον γάρ ἀναγκαῖως τὸ εἰρημένον. Ἄρ' ὡς οὐκ ἔχων αὐτὸν τοῦτο φαμεν; Μή γένοιτο. Ἰδιον γάρ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμά ἔστι, καὶ οὐκ ἔξιθεν, ὥσπερ ἡμῖν ἐπεισκρίνεται περὶ θεοῦ χορηγύμενον, ἀλλ' ἐνυπάρχει φυσικῶς αὐτῷ καθάπερ καὶ τῷ Πατρὶ, καὶ δι' αὐτοῦ πρόστις τοῖς ἀγίοις κατὰ τὸ ἑκάστῳ πρέπον διανεμηθὲν παρὰ τοῦ Πατρὸς. Εἰληφέναι δὲ λέγεται, καθὼς γέγονεν ἀνθρώπος, καὶ ἦν ἀνθρώπῳ πρέπον τὸ λαβεῖν, καὶ ὥσπερ Υἱὸς ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ γεγεννημένος, καὶ πρὸ τῆς ἀνανθρωπήσεως, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ πάντων αἰώνων, κατ' οὐδὲν διώς ἀσχάλλει λέγοντος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς πρὸς αὐτὸν διε γέγονεν ἀνθρώπος. « Μίσος μου εἰ σὺ, σήμερον γεγένηκά σε. » Τόν. γάρ πρὸ αἰώνων δύτα Θεὸν, ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον, σήμερον γεγεννῆσθαι φησιν. Ἰν τῷ μαζὶ ἐν αὐτῷ καταδέξηται πρὸς υἱοθεσίαν, διῃ γάρ ἐνηνθρώπησε Χριστῷ, καθόπερ ἦν ἀνθρώπος αὐτῷ καὶ τὸ ίδιον ἔχων Πνεῦμα, διδόναις πάλιν αὐτῷ λέγεται τῷ Υἱῷ, ἵνα ἡμεῖς ἐν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα κερδάνωμεν. Ταύτης τοιγαροῦν τῆς αἰτίας ἔνεκα επέρματος Ἀδραὰμ ἐπιλαμβάνεται, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὡμοιώθη δὲ κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς. Δέχεται τοίνυν οὐχ ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ὁ Μογογενῆς αὐτοῦ γάρ ἔστι, καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ δι' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα, καθάπερ ἡδη προείπομεν ἀλλ' ἐπείπερ ἀνθρώπος γεγονὼς, διῆν εἶχεν ἐν ἐαυτῷ τὴν φύσιν, ηνα πᾶσαν ἐπανορθώσῃ μετατευκόσας εἰς τὸ ἀρχαῖον. Πρὸς δέ γε τοῖς εἰρημένοις κακεῖνο περισκεπτέον. Ὄκλιμενα γάρ διὰ λογισμῶν ἴστρες σοφῶν, καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς βεβαιούμενοι λόγοις, οὐχ ἐστι τῷ λαβόντα τὸ Πνεῦμα Χριστὸν, ἡμῖν δὲ μᾶλλον ἐν ἐστι τῷ πάντας γάρ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς ἡμᾶς τρέχει τὰ ἀγαθά. Ἐπειδὴ γάρ ὁ προπάτωρ Ἀδὰμ οὐ διέσωσε τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν παρατραπεῖς ἐξ ἀπάτης εἰς περακοήν καὶ ἀμαρτίαν, διῆ τε οὕτως ἐν αὐτῷ ἐξημιστὸ λοιπὸν τὴν φύσις τὸ θεόσδοτον ἀγαθὸν, ἀναγκαῖως δὲ τροπήν οὐκ εἰδὼς θεός Αδύος γέγονεν ἀνθρώπος, ηνα λαβὼν ὡς ἀνθρώπος διασώση πατήσις τῇ φύσει τὸ ἀγαθόν. Τῶν τοιούτων ἡμῖν μυστηρίων ἐξηγητής καὶ αὐτὸς εἰσθῆσεται ὁ θεῖος Μελέκωδες. Λέγει γάρ οὕτως πρὸς τὸν Υἱόν· « Ἡγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀδεκίαν. Διὰ τοῦτο Εχρισέ σε ὁ Θεὸς, ὁ Θεός σου Ἑλαῖον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου, » Ἐπειδὴ γάρ, φησιν, « Ἡγάπησας δεὶ τὴν δικαιοσύνην, » δίκαιος γάρ εἰ ὁ Θεός, παρατρέπεσθαι ποιει παρὰ τοῦτο μή δυνάμενος, « ἐμίσησας δὲ τὴν ἀδεκίαν » δεὶ φυσικῶς γάρ σοι τὸ μιστοπόντρον ἐμπέρυχεν, ὡς φιλοδικαῖν θεῷ· « διὰ τοῦτο σε κέχρικεν ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ » διὰ γάρ φύσεως

A mansit super eum ¹⁵. » Excepit vero, quomodo? Nam exponendum est necessario quod diximus. Num tanquam non habens ipsum ¹⁶? Absit. Proprius enim est Filii Spiritus, neque extrinsecus immittitur, sicuti nobis a Deo suppeditatus, sed inest naturaliter ipsi quemadmodum et Patri, et per ipsum procedit, sanctis, prout unicuique convenit, a Patre distributus. Ipse vero dicitur accepisse, quatenus homo factus est, et quatenus homini conveniebat accipere; et quemadmodum, licet Filius existat Dei ac Patris, et ex ejus substantia genitus, etiam ante incarnationem, imo potius ante omnia, quoque saecula, non gravatur tamen audire Deum ac Patrem se compellantem, postquam factus homo est: « Filius meus es tu: ego hodie genui te ¹⁷. » Eum enim qui ante saecula Deus erat ex ipso genitus, hodie genitum esse dicit, ut nos in eo susciperet in filiorum adoptionem ¹⁸; tota quippe natura in Christo reperitur, in quantum homo est: sic et Pater cum proprium Spiritum habeat, eum rursus dicitur dare Filio, ut nos in eo Spiritum lucremur. Hanc igitur ob causam Abraham semen apprehendit, sicuti scriptum est ¹⁹, et assimilatus est per omnia fratribus. Accipit ergo Unigenitus Spiritum sanctum non sibi ipsi; est enim ejus, et in eo, et per eum datur, sicuti jam antea diximus: sed quoniam homo factus totam habebat in se naturam, ut eam omnem instauraret atque in integrum restitueret. Porro videre licet, si recta ratione ut et Scripturae testimonii uti velimus, Christum non sibi ipsi accepisse Spiritum, sed nobis potius in seipso: omnia quippe etiam per eum in nos bona derivantur ²⁰. Postquam enim progenitor Adam Spiritus amisit gratiam, diaboli fraude ab obsequio Dei ad inobedientiam et peccatum abreptus, adeoque natura universa in eum divini doni jacturam fecit, de cætero Deus Verbum mutationis expers homo factus est, ut acceptum illud bonum, tanquam homo, deinceps naturæ stabile ac firmum conservaret. Hujusmodi mysteriorum nobis interpres accedit ipse quoque Psalmista divinus. Sic enim ad Filium ait: « Dillexisti justitiam, et odisti iniquitatem. Propterea unxit te **473** Deus, Deus tuus, oleo lætitiae præ participibus tuis ²¹. » Quandoquidem enim, inquit, semper « dilexisti justitiam, » justus enim est Deus, nec in hoc a teipso desciscere potes, « odisti vero iniquitatem: » naturaliter siquidem tibi odium mali est insitum, tanquam Deo justitiæ amanti: « propterea unxit te Deus ac Pater: » habens enim immutabilem justitiam, ceu naturæ propriæ prærogativam, nunquam ad peccatum quod non nosti deflexeris, sive affectus procul dubio sanctam a Deo et Patre unctionem, id est Spiritum, in teipso, quatenus homo factus es, humavitati conservasti. Ergo factus est homo sicuti nos Unigenitus, ut in ipso et primo rediviva bona fun-

B C D

¹⁵ Matth. iii, 16. ¹⁶ Psal. ii, 7; Hebr. i, 5. ¹⁷ Ephes. i, 5. ¹⁸ Hebr. ii, 16, 17. ¹⁹ Rom. viii, 32.

²⁰ Psal. xliv, 8.

dataque Spiritus gratia toti deinceps, ut par est, naturae saria tecta custodiretur, veluti commondante nobis propriæ naturæ stabilitatem Unigenito et Dei Patris Verbo, natura hominis jam in Adam condemnata, ut mutabili, et in lapsum et errorem prona. Quemadmodum igitur prima primi hominis aberratione damnum toti naturæ irrogatum est, sic in eo qui mutationem nescit divinorum munerum durationis universo generi lucrum acquireatur. Quod si non admodum consentanea sentire videmur ac dicere, causam obiter doceat ob quam in divinis litteris secundus Adam Christus nuncupatus est. In illo enim primo genus humanum, quod non erat prius in rerum naturam exoritur, exortumque corruptitur, quia divinam legem violavit: in secundo vero, nempe Christo, ad aliud velut principium revertitur, instauratum ad vitæ novitatem et incorruptionem. «Est enim in Christo nova creatura,» sicuti Paulus ait²⁰. Datus est itaque nobis renovans Spiritus, sanctus videlicet, æternæ causa vitæ, postquam Christus glorificatus est, hoc est post resurrectionem, cum disruptis mortis vinculis omni corruptione major apparuit, revixitque totam habens in seipso naturam, secundum quod homo erat et unus ex nobis. Porro curiosius inquirens causam cur post resurrectionem non ante effusus sit Spiritus, illud rursus audies: Primitus renovatae naturæ Christus tunc factus est²¹, cum spretis mortis vinculis excitatus est a mortuis, sicuti modo diximus. Qui ergo consentaneum esse potest ut ante ipsas primitias viviscarentur qui post eas erant? Quaenam ratione nunquam planta²² e terra pullulabit, nisi radix primum enata fuerit, nam inde principium habet succrescendi: eadem ratione fieri nequit ut, cum Dominum nostrum Iesum Christum ad immortalitatem radicem habeamus, ante ipsam radioem germinare videamur. Ostendens vero de scensuri in nos sancti Spiritus instare tempus, postquam a mortuis revixit, discipulis insuflavit, dicens: «Accipite Spiritum sanctum²³.» Jam enim vere pro foribus aderat, imo intra portas renovationis tempus. Et circumspiciat mihi studiosus num vera dicamus. In principio quippe, sicuti nobis divino Spiritu afflatus Moyses scripsit, accepto pulvere de terra, cum formasset hominem universi opifex, insuflavit in faciem ejus spiraculum vitæ²⁴. Quodnam autem est spiraculum vitæ, nisi Christi Spiritus, qui ait: «Ego sum vita et resurrectio²⁵?» Postquam vero ex humanitate ausfugit et evolavit sanctus Spiritus, is qui nos ad divinum characterem conformare atque servare poterat, rursus hunc nobis Servator elargitur, in antiquam illam restituens dignitatem, et in suam ipsius imaginem transformans. Idcirco enim Paulus ad quosdam ait: «Filioli, quos iterum parturio, quoniam formetur Christus in vobis²⁶.» Sed si ita

A Ιδίας πλεονέκτημα τὴν ἀτρεπτὸν ἔχων δικαιουόντην, οὐκ ἀν μετηνέθης ποτὲ πρὸς ἡνὶ οὐκ ἔγνως ἀμαρτίαν· οὗτῳ δὲ ἔχων, διέσωσας ἀναμφιλγώς ἐν σεαυτῷ, καθὸ γέγονας ἀνθρωπός, τῇ ἀνθρωπότητι πάρα Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἄγιον χρίσμα, τοῦτ' ἔστι τὸ Πνεῦμα. Γέγονε τοινύν καθὸ τῆς ἡμᾶς ἀνθρωπὸς ὁ Μονογενῆς, ἵνα ἐν αὐτῷ καὶ πρώτῳ παλινδρομῶντα τὰ ἀγαθά, καὶ τῇ τοῦ Πνεύματος βιβαθεῖσα χάρις ἀλλοτόν ἀπρότως τῇ φύσει φιλάττετο, οἰνοὶ καὶ χρῶντος ἡμῖν τὸ τῆς Ιδίας φύσεις ἀμετάπτωτον τὸ Μονογενοῦς, καὶ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς δόντος Αἵρου, δὰ τὸ κατεγνῶσθαι τὴν ἀνθρώπου φύσιν ἐν Ἀδάμ, ὡς ἀδιαπτώτως ἔχειν οὐ δυναμένην, κατολισθανούσαν καὶ σφόδρα φράσιας εἰς παρατροπήν. «Ποτέροιον τὸ ταῖς τοῦ πρώτου τροπαῖς εἰς δλην διήκει τὴν φύσιν τῶν ἀγαθῶν ζημία· κατὰ τὸν αὐτὸν, οἷμα, λίγον καὶ δὲν τῷ μητεδότι τροπὴν τῆς τῶν θείων χαρισμάτων διαμονῆς διώκωσιν τῷ γένει τὸ κέρδος. Εἰ δὲ τὸ μῆτρα σφόδρα δοκούμεν τὰ εἰκότα φρονεῖν ταῦτα λέγει, διδασκέτω παρελθόν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν παρὰ ταῦτα θείων Γραφαῖς δεύτερος Ἀδάμ ὁ Σωτὴρ κατανομασταί. Ἐν μὲν γάρ ἐκείνῳ τῷ πρώτῳ πρόσειο μὲν ἐξ οὐκ δυτῶν εἰς τὸ εἶναι τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον, καὶ προελθόν ἐφθάρη, στὶ τὸν θείον λελύπηκε νόμον· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ, τοῦτ' ἔστι τῷ Χριστῷ, πρὸς ἀρχὴν ἐπάνεισι δευτέρων ἀνασκευαζόμενον πρὸς κατόπτης ζωῆς, καὶ εἰς τὴν τῆς ἀφθαρσίας ἀπαναρροφήν. «Ἐστι γάρ ἐν Χριστῷ καὶ νὴ κτίσις, ἡ ὡς ὁ Παῦλος φησι. Δέδοται τοινύν ἡμῖν τὸ ἀνακαινίζον Πνεῦμα, τοῦτ' ἔστι τὸ διγονον, τὸ τῆς αἰώνιου ζωῆς παράπον μετὰ τὸ δοκισθῆναι Χριστὸν, τοῦτ' ἔστι μετὰ τὴν ἀνάστασιν, στὶς διαρρήξας τὰ τοῦ θανάτου δεσμά, καὶ κρείττων ἀπάσης φθορᾶς ἀναδεεγμένος; ἀνέβια πάλιν δλην ἔχων ἐν ἐστιν τὴν φύσιν, καθόπερ τὸ ἀνθρωπός, καὶ εἰς ἐξ ἡμῶν. Πολυπραγμονήσεις τὴν αἰτίαν, δι' ἣν οὐ πρὸ τῆς ἀναστάσεως, ἀλλὰ μετὰ ταύτην ἡ τοῦ Πνεύματος γέγονε χάσις, ταῦτα πάλιν ἀκούσῃ. «Ἀπαρχὴ τῆς ἀνανεουμένης φύσεως τότε γέγονεν ὁ Χριστὸς, στὶς φροντίσας οὐδὲν τὸν τοῦ θανάτου δεσμῶν ἀνέδιν πάλιν, καθάπερ ἀρχήν εἰρήκαμεν. Πώς οὖν ἐσει πρὸ τῆς ἀρχῆς ζωοποθέντας δρόσθαι τοὺς μετὰ ταύτην; «Οὐ γάρ τρόπον οὐκ ἀπὸ γῆς ἀναβλαστήσαις φυτὸν, μὴ οὐκ ἡμὶ πάντως τῆς Ιδίας βίζης ἐκπεφυκίας· ἀρχὴ γάρ αὐτῷ τῆς βλαστῆς ἐκεῖθεν· οὐτας ἡνὶ ἀμήχανον βίζην ἡμᾶς ἔχοντας εἰς ἀφθαρσίαν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πρὸ τῆς βίζης δρόσθαι βιαστήσαντας. Ἐπιδεικνύων δὲ τῆς εἰς ἡμᾶς καθόδου τῷ Πνεύματος ἡδη παρόντα τὸν καιρὸν, μετὰ τὴν ἐνεκρῶν ἀναβίωσιν, ἐνεψύσησε τοῖς μαθηταῖς λέγων· «Λάβετε Πνεῦμα διγονον.» Τότε γάρ ἡν δυτῶν εἰς θύρας, μᾶλλον δὲ εἰσω θυρῶν δ τῆς ἀνανεώσεως χρόνος. Καὶ περιαθρεῖτω μοι πάλιν δ φιλομαθῆς εἰ μὴ γέγονεν ἡμῖν ἀληθῆς καὶ δ περὶ τούτων λόγος. «Ἐν ἀρχῇ μὲν γάρ, ὥσπερ οὖν τοῦτον δημιουργὸς ἐφη Μωϋσῆς, λαζῶν χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ διατέλεσε τὸν ἀνθρωπὸν ὁ πάντων δημιουργὸς, ἐνεψύσησεν εἰς

²⁰ II Cor. v, 17. ²¹ I Cor. xv, 20. ²² Joan. xx, 22. ²³ Gen. ii, 7. ²⁴ Joan. xi, 25. ²⁵ Galat. iv, 19.

τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοήν ζωῆς. Καὶ τις ἡ πνοή τῆς Ἰησοῦς, ἡ δηλονότι τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ τοῦ λέγοντος· «Ἐγώ εἰμι ἡ ζωὴ, καὶ ἡ ἀνάστασις»; Ἐπειδὴ δὲ τῆς ἀνθρωπότητος ἀπέστη τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον πρὸς τὸν θείον ἡμᾶς χαρακτῆρα συνέχειν τε καὶ διαπλάττειν δυνάμενον, αὐθὶς ἡμῖν ὁ Σωτὴρ χαρίζεται τοῦτο, πρὸς ἐκεῖνο τὸ ἀρχαῖον ἀναφέρων ἀξίωμα, καὶ ἀναπλάττων εἰς εἰκόνα τὴν ἑαυτοῦ. Διὰ γάρ τοι τοῦτο καὶ ὁ Ιακὼβος πρὸς τινας λέγει· «Τεκνα, οὓς πάλιν ὀδύνω, δχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν». Ἀλλ' εἰ τοῦτο, πῶς ἦν ἐν τοῖς προφήταις; Λογιζόμεθα τοινυν ἀναληφθέμεθα γάρ τὸν τοῦ λόγου σκοπὸν, ἐν μὲν τοῖς ἀγίοις προφήταις ἐλλαμψίν ὥστε πινάκια πλουσίαν, καὶ διδουχίαν γενέσθαι τοῦ Πνεύματος, παιδαγωγεῖν Ισχύουσαν εἰς τὴν τῶν ἐσομένων κατάληψιν, καὶ τῶν κεχρυμμένων τὴν γνῶσιν· ἐν δὲ τοῖς πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν οὐδὲ διδουχίαν ἀπλῶς, τὴν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' αὐτὸν κατοικεῖν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐναυλίζεσθαι τεθαρρήκαμεν. «Οθεν εἰκότως καὶ ναοὶ Θεοῦ χρηματίζομεν, καίτοι τῶν ἀγίων προφητῶν οὐδενὸς θείου ναοῦ κεχρηματικότος πώποτε. Ἔπει τῶς ἐκεῖνο διαληφθέμεθα; Τί δὲ δὴ καὶ ἐροῦμεν δταν ἀκούσωμεν τοῦ Σωτῆρος λέγοντος ἡμῶν Χριστοῦ· «Ἀμήν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἔγγειρται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μεῖζων Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ· δὲ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, μεῖζων αὐτοῦ ἐστιν». Καὶ τις ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ τοῦ τελείου, μειονεκτούμενον; Καὶ μή τις οἰσθω τὴν δόξαν ἡ τῆς ἐκείνων ἀρετῆς καταστικρύνειν ἡμᾶς τῶν ἀγίων, ἡ ἀμείνων εἶναι λέγειν, καὶ τοὺς εὐτελεστάτους. Οὐ γάρ τοῦτό φαμεν, ἀσύγκριτον γάρ τῆς ἐκείνων πολιτείας τὸ κάλλος. «Γάπερ δὲ ταῦ συνιέναι σαφῶς, ἐν ὀλίγοις διερμηνεύσωμεν τὸ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρημένον. Μέγας ἦν δντω; διακάριος Βαπτιστής, καὶ διὰ πάσης μὲν ἀρετῆς ἐκπρεπέστατος, ἐπ' αὐτοὺς δὲ λοιπὸν ἐλάσσας τῆς ἐνούσης ἐν ἡμῖν δικαιοσύνης τοὺς δρους, ὡς ὑπέρτερον εἶναι μηδέν. Ἀλλ' δούτως ἔχιν ἐδεῖτο Χριστοῦ λέγων· «Ἐγὼ χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρός με!» Ορέξ δπως τέλειος ἔνν, δσον ἤκειν ἐν ἀνθρώποις, καὶ ἐν γεννητοῖς γυναικῶν, ἀνακτίζεσθαι τρόπον τινά, καὶ ἀναγεννᾶσθαι παρακαλεῖ διὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος; Ορέξ δπως παραχωρεῖ τοῖς ἀναγεννθεῖσι τὸ μεῖζον, δ' ὅν αὐτὸς; Ετι δεσθαι τούτου φησίν; Εἰ μὲν γάρ οὐκ ἦν ἀμείνωνος βεβαπτισμένος, τι τὸ βαπτίζεσθαι παρακαλεῖ αὐτὸν, καὶ ἀναπείθει; Εἰ δὲ οἰδεν ἐσαυτὸν ἐσόμενον ἐν βελτίσιν, δτεν ἐλθῃ τὸ βάπτισμα, πῶς οὐκ ἀναθήσει τὸ μεῖζον τοῖς ἡδη βεβαπτισμένοις; Μεῖζονα τοιγάροῦν καὶ αὐτοῦ φησίν Ἰωάννου Χριστὸς τὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μικρότερον, τοῦτ' ἔστι καὶ τὸν ἄρτι βεβαπτισμένον, οὕπω δὲ καὶ τὸ ἐν ἔργοις

A res habet, quomodo sit in prophetis? Consideramus ergo, repetam enim propositum sermonis suum, in sanctis quidem prophetis velut uberem quamdam illuminationem et prælustrationem suis Spiritus, quæ dirigere posset ad futurorum comprehensionem, et occultorum notitiam; in iis vero qui credunt in Christum, non simpliciter illustrationem Spiritus esse censemus, sed ipsum Spiritum inhabitare penitus et hospitari consilimus. Unde jure quoque tempora Dei dicimur ²⁵, cum nullus sanctorum prophetarum Dei templum appellatus sit unquam. Nam quomodo illud interpretabimur, aut quid dicturi sumus, cum Servatorem nostrum Christum dicentem audiemus: «Amen, amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum major Joanne Baptista: qui autem minor est in regno cœlorum, major est illo ²⁶. Quodnam porro est regnum cœlorum? Datio utique sancti Spiritus, juxta illud: «Regnum cœlorum intra vos est» ²⁷. Inhabitat enim per fidem in nobis Spiritus ²⁸. Vides ergo ut omnibus natis mulierum anteponat eum qui etiam perfecto minor est in regno cœlorum? Neque vero quisquam nos putet elevare sanctorum illorum gloriam aut virtutem, ut iis præstantiores dicamus **475** vel minimos quosque. Non hoc dicimus: incomparabilis enim est illorum vitæ splendor. Sed ut rem clare intelligamus, Servatoris nostri dictum explicemus. Magnus erat revera heatus Baptista, et omni virtute clarissimus, eoque justitia, quanta in hominem cadit, proiectus, ut nullum superiorem haberet. Sed cum ita se haberet, Christum tamen rogabat, dicens: «Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me» ²⁹; Vides ut perfectus cum esset, quantum in homines et in natos mulierum caderbat, tamen regenerari quodammodo et refici se rogit per sanctum Spiritum? Vides ut regeneratis inferiorem se proficitur, cum regeneratione sibi opus esse ait? Nam si præstantior futurus non erat baptizatus, quid erat necesse ut rogarerit se baptizari? Si autem sciebat se præstantiorem fore accedente baptismō, quomodo non priorem dignitatis locum tribuet jami baptizatis? Majorem igitur etiam ipso Joanne Christus ait esse minimum regni cœlorum, hoc est, et recens baptizatum, et nihil dum eximium re præstantem, propter hoc duntaxat, quod genitus ex muliere heatus Baptista, hic vero ex Deo natus est, ut Scripturis proditur, et factus est naturæ divinæ particeps, ipsum Spiritum sanctum incolam in se habens, atque adeo iam Dei templum est et audit. Sed ad propositum revertimur. Erat quidem in prophetis Spiritus ad usum vaticinandi, nunc vero inhabitat credentibus per Christum, et in ipso primum cœpit, cum factus est homo. Habet enim, ut Deus, inseparabiliter insitum sibi substantialiter ac proprium Spiritum. Ungitur vero propter nos, et dicitur ut homo ac-

²⁵ I Cor. iii, 16; II Cor. vi, 16. ²⁶ Matth. xi, 11.

²⁷ Luc. xvii, 21. ²⁸ Rom. viii, 11. ²⁹ Matth. iii, 14.

cipere Spiritum, non sibi sed hominum naturæ divisionem honorum communicationem conciliare, quemadmodum ante docuimus. Cum ergo divinus evangelista nobis ait: « Nondum enim erat Spiritus, quia Jesus nondum glorificatus erat », integrum perfectamque in hominibus sancti Spiritus habitationem eum significare colligamus.

φητεύειν χρέαν · ἐνοιχίζεται δὲ νῦν διὰ Χριστοῦ τοῖς πιστεύουσι, καὶ ἐν αὐτῷ πρῶτον ἀρχάμενον δὲ γέγονεν δινθρωπος. « Εχει μὲν γάρ ὡς Θεὸς ἀδιαστάτως τὸ οὐσιωδῶς ἐμπεψυχός αὐτῷ, καὶ ίσιον αὐτῷ Πνεῦμα. Χρίσται δὲ δι' ἡμᾶς, καὶ τὸ Πνεῦμα λαμβάνειν ἀγαθῶν ἐμπορίζων μετάληψιν, ἀλλὰ τῇ ἀνθρώπου φύσει, καθάπερ οὖν ἡδη προειδίδαμεν. Οὐταν δὲν δινθρωπος εὐαγγελιστής · Οὐπω γάρ ἡν Πνεῦμα, λέγει, διτοι Ιησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη, καὶ δόλκληρον καταλήσθεν ἐν ἀνθρώποις τοῦ ἀγίου Πνεύματος σημαίνειν αὐτὸν ὑποτοπήσωμεν.

VII. 40. *Ex illa ergo turba quidam cum audissent hos sermones ejus, dicebant: Hic est vere propheta, alii dicebant: Hic est Christus.*

Admirantur ejus libertatem in loquendo, ut Deo convenientem, dumque 476 considerant ejus verba humanis majora, in legis recordationem veniunt, quæ prædictis jam de Christo, resurrectum nempe prophetam sapientissimo Moysi simillimum, per quem Israeli divini sermones transmittentur. Sic enim ait quodam loco Deus de eo ad sanctum Mosem: « Prophetam suscitabo eis ex fratribus eorum sicut te ; et ponam verba mea in ore ejus, et loquetur eis secundum omnia quæ mandavero ei »⁴¹. Quamobrem ex qualitate sermonum, et verborum granditate ac magniloquentia, hunc ipsum qui in lege prædictus sit jam exortum esse patet. Cui enim dicere conveniat: « Si quis sitit, veniat ad me, et bibat »⁴²; et : « Qui credit in me, sicut ait Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ viventes, nisi soli Deo secundum naturam, sive Christo ? tametsi Judæi non satis magnifice de eo sentientes, simpliciter prophetam vocent, non intellecta Emmanuelis super omnes eminentia, sed aliorum modulo eum metientes, et imperite admodum legis doctrinam hic exponentes Christum ab eo propheta qui in lege prædictus sit, alium fore arbitrantur. Nec mirum si plebs harum rerum nos habeat notitiā, cum illa inimica Deo arrogantium Pharisæorum turba, eodem cum plebe inscitæ morbo teneatur. Incepans enim aliquando beatum Baptizam: « Quid, siebat, baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque propheta »⁴³? Cum enim duo exspectarentur, nempe Elias et prædictus in lege profeta, hoc est Christus, de tribus interrogabant, alium a Christo prophetam esse conjectantes. Itaque quadrat in eos id quod ab Ezechiele propheta dictum est: « Sicuti mater, et filia et filia matris es tu »⁴⁴. Eodem quippe quo præpositi plebs morbo laborat. Animadvertendum tamen, propius suis ut populi crederent, et Servatoris verbis persuaderentur eum suscipere, sed cum institutione et ductu suorum doctorum destituerentur, in multiplices ibant cogitationum anfractus,

Α ἔκαιρον έχοντα, κατὰ τοῦτο μόνον, καθὸ γενῆς μὲν ἐκ γυναικὸς ὁ μαχάριος ἡν Βαπτιστῆς, δὲ ἐκ Θεοῦ γεγένηται, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ θεῖα φύσεως γέγονε κοινωνός, ἐνοικοῦν ἔχων ἐν αὐτῷ τὸ ἄγιον Πνεῦμα, καὶ ναὸς ἡδη χρηματίζων Θεοῦ. Ἐπ' αὐτῷ δὲ πάλιν ἀναδραμοῦμαι τὸ προκείμενον. Έγίνετο μὲν γάρ ἐν προφήταις τὸ Πνεῦμα διὰ τὴν τοῦ προπτεύουσι, καὶ ἐν αὐτῷ πρῶτον ἀρχάμενον δὲ γέγονεν δινθρωπος. « Εχει μὲν γάρ ὡς Θεὸς ἀδιαστάτως τὸ οὐσιωδῶς ἐμπεψυχός αὐτῷ, καὶ ίσιον αὐτῷ Πνεῦμα. Χρίσται δὲ δι' ἡμᾶς, καὶ τὸ Πνεῦμα λαμβάνειν ἀγαθῶν ἐμπορίζων μετάληψιν, ἀλλὰ τῇ ἀνθρώπου φύσει, καθάπερ οὖν ἡδη προειδίδαμεν. Οὐταν δὲν δινθρωπος εὐαγγελιστής · Οὐπω γάρ ἡν Πνεῦμα, λέγει, διτοι Ιησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη, καὶ δόλκληρον καταλήσθεν ἐν ἀνθρώποις τοῦ ἀγίου Πνεύματος σημαίνειν αὐτὸν ὑποτοπήσωμεν.

Ἐπ' τοῦ δχλου οὐν ἀκούσατέ τις τὸν λόγον τοῦτον, ἐλεγον· Οὐτός εστιν ἀληθῶς ὁ προφῆτης της ἀλλοι ἐλεγον, διτοι οὐτός εστιν ἀληθῶς ὁ Χριστός.

Καταπλήσσονται τὴν παρθησίαν ὡς θεοπρεπῆ, καὶ τοὺς λόγους δρῶντες, οὐκέτι τοῖς δινθρώπου πρέποντας μέτροις, ἐπὶ τὴν τοῦ νόμου καταφεύγουσι μῆμην, ὡς προαγγελαγος ἡδη περὶ Χριστοῦ, καὶ προφήτην ἀναστήσεσθαι λέγοντας τῷ πανσόφῳ Μωϋσῃ παραπλήσιον, διαπορθμεύειν μέλλοντα τοὺς παρὰ Θεοῦ λόγους τῷ Ισραὴλ. Οὐτω γάρ πού φτισιν ὁ Θεὸς περὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄγιον Μωϋσέν. « Ηροφῆτης αὐτοῖς ἀναστήσω ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, ὁσπερ σ., καὶ θήσω τοὺς λόγους μου εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ λαλήσει αὐτοῖς κατὰ πάντα, διτοι ἀντεῖλωματα αὐτῷ. » Οὐκοῦν ἀπὸ τῆς τῶν λόγων ποιῶτης, καὶ τῆς τῶν φημάτων ὑπερβολῆς αὐτὸν ἡδη φασὶ τὸν δὲ νόμου προκεκυργμένον ἀναπεφάνθαι λοιπόν. Τινὲς γάρ δὲν πρέπει τὸ λέγειν· « Εἰ τις διψή, ἐργέσθω πρὸς με, καὶ πινέτω » καὶ, « Ό πιστεύων εἰς ἡμᾶς, καθὼς εἴπεν ἡ Γραφή, ποταμὸς ἐκ τῆς κοιλαίας αὐτοῦ βεύσουσιν ὑδατος ζῶντος, » εἰ μὴ μόνω τῷ κατέφτισιν Θεῷ, τοῦτο δὲ ἡν οὐδὲ Χριστός; εἰ καὶ μικρὰ φρονοῦντες Ιουδαῖοι περὶ αὐτοῦ, προφήτην ἀπίστους διομάζουσιν, οὐχ εἰδότες τὴν κατὰ πάντων ὑπεροχὴν τοῦ Ἐμμανουὴλ, ἀλλ' ὡς ἔνα τῶν ὅλων ἀναμετροῦντες αὐτὸν, ἀσυνέτως δὲ σφέδρα καὶ τοῖς νομικοῖς προσδάλλοντες θεωρήμασι, καὶ τούτῳ πάντιν ἀλώσονται· ἔτερον γάρ. εἰναι νομίζουσι τὸν Χριστὸν παρὰ τὸν ἐν τῷ νόμῳ προφήτην. Καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν, εἰ τὴν τούτοις ἀκριβειαν δὲ δῆμος οὐκ ἔχει, διποὺς καὶ αὐτὴ τῶν ἀλαζῶνων Φαρισαίων ἡ θεομάρτυς πλήθης τὴν ισηγη τοῖς δχλοῖς ἀμαθίαν νοσοῦσα φαίνεται. Ἐπιπλήσσουσα γάρ ποτε τῷ μαχαρίῳ Βαπτιστῇ, « Τί οὖν βαπτίζεις, φησιν, εἰ σὺ οὐκ εἶ ο Χριστός, οὔτε Ἡλίας, οὐδὲ δ προφήτης; » Δύο γάρ ήσειν προσδοκωμένων, τοῦ τε κατὰ τὸν νόμον προφήτου φημι, τοῦτ' έστι Χριστοῦ καὶ Ἡλίου, περὶ τοιῶν ἐπινθάνοντο, ἔτερον εἴναι τὸν προφήτην ὑποτοπήσαντες παρὰ τὸν Ιησοῦν. Οὐκοῦν ενκαιρὸν ἔχειν ἐπ' αὐτοῖς, τὸ διὰ τοῦ προφήτου λεγόμενον Ιεζεχιὴλ· « Καθὼς ἡ μήτηρ, καὶ ἡ θυγάτηρ, θυγάτηρ τῆς μητρὸς σου εἰ σύ. Νοσεῖ γάρ δῆμος τὰ παραπλήσια τοῖς ἡγείσθαι λαχοῦσι. Πλὴν ἔκεινο κα-

⁴¹ Joan. vii, 39. ⁴² Dent. xviii, 15. ⁴³ Joan. viii, 37, 38. ⁴⁴ Juan. 1, 25. ⁴⁵ Ezech. xvi, 41.

λὸν συνιούσιν ὡς ἡσαν μὲν ἡδη πρὸς τὸ πιστεύειν Σωτῆρος βρημάτων ἐπὶ τὸ θαυμάζειν αὐτὸν, οὐκ ἔχοντες δὲ τὴν ἀπὸ τῶν ἡγουμένων παιδαγωγίαν, εἰς πολυσχιδή νοημάτων ἀποφέρονται τρίβον, οἱ μὲν τὸν Χριστὸν, οἱ δὲ τὸν προφήτην ἀποκαλοῦντες τε εἶναι καὶ ἡδη πιστεύοντες. Τὸ γάρ ἀληθῶς ἐγκείμενον, θυμφασιν ἔχει τινὰ πεπτγότος ἡδη λογισμοῦ, καὶ παραδεχθεῖσας εἰσφέρει πίστεως ὑπόφθαλ.

Οἱ δὲ ἔλεγον· Μή γάρ ἐκ τῆς Γαλιλαίας ὁ Χριστὸς ἔρχεται; Οὐχὶ ἡ Γραψὴ ἐπέστη, ὅτι ἐκ τοῦ σπέρματος Δαΐδος, καὶ ἀπὸ Βηθλεέμ τῆς κώμης δόκου ἦν Δαΐδος, ἔρχεται ὁ Χριστός;

Οὐκ ἀταλαίπωρον Ιουδαῖοι ποιοῦνται τὴν ζήτησιν τὴν ἐπὶ Χριστῷ. Διὸ γάρ πάσης ἴστης ἐννοίας εὐρίσκονται, καὶ διὰ ποικίλων συνάγοντες ἐννοιῶν τὴν ἐπὶ αὐτῷ τῆς ἀληθείας κατάληψιν. Προτεθαυμακότες γάρ ἡδη διὰ τῶν λόγων αὐτῶν, καὶ τὴν ἐν ταῖς ὑφηγήσεσιν ὑπερφερῆ παρθόσαν χειραγωγὸν ἡδη δεξάμενοι, πρὸς τὸ λογίζεσθαι τι μέγα περὶ αὐτοῦ, καὶ αὐτὴν τὴν θείαν προτερευόντις Γραφήν, ἀπλανεστάτην ἔκειθεν εὑρήσειν οἰδέμενοι περὶ αὐτοῦ τὴν διάληψιν· ἔχει γάρ οὕτω τῇ φύσει τὸ πρᾶγμα. «Οτι μὲν οὖν σπέρματός ἐστι τοῦ στριμακαρίου Δαΐδος, καὶ ἐν Βηθλεέμ ἀναδειχθῆσται τῆς Ιουδαίας, πεπιστεύκασται ταῖς περὶ τούτου δηλοντί προφητείαις ἀναπεισμένοι. »⁴⁵ Όμοος γάρ Κύριος τῷ Δαΐδῳ ἀληθειαν, πού φησιν ὁ σοφὸς Μελιώδος, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσει αὐτὸν. «Ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος σου θήσομαι ἐπὶ τὸν Θρόνον σου. »⁴⁶ Ο προδήπτης δὲ Μιχαήλ φησι· «Καὶ οὐ, Βηθλεέμ, οἴκος τοῦ Ἐφραΐθ, δίλιγοσθεὶς εἰ τοῦ εἶναι ἐν χριλίσαν Ίούδα. »⁴⁷ Εκ τοῦ γάρ μοι ἔξελεύσται τοῦ εἶναι εἰς ἅρχοντα τοῦ Ἱερατῆλ, καὶ αἱ ἔξοδοι αὐτοῦ ἀπ' ἄρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰώνος. »⁴⁸ Ἐπλανθέτο γε μὴν ἡ τῶν Ιουδαίων ἀχειραγώγητος γνώμη, καὶ ἐπὶ Χριστῷ διεστράλλετο διὰ μόνην τὴν Ναζαρὲθ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ κειμένην, ἐν ᾧ τετράφθαι τὸν Κύριον ὁ πολὺς ἔχει λόγος. Οὕτω γάρ φησι τις τῶν ἀγίων εὐαγγελιστῶν· «Ἡλθε δὲ εἰς Ναζαρὲθ, οὗ ἦν ἀνατεθραμμένος. »⁴⁹ Άλλ' οὐκ εἰδότες διὰ γεγένηται μὲν ἐν Βηθλεέμ τῆς Ιουδαίας ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου τῆς ἐκ σπέρματος Δαΐδος φυλῆς γάρ ἡ τῆς Ιουδαίας γένος, ἀπὸ μόνου τοῦ τετράφθαι τὸν Κύριον ἐν Ναζαρὲθ, τῆς ἀληθείας ἐκπίπτουσι, καὶ τοῦ σώζοντος ἀμαρτάνουσι λογισμοῦ.

Σχίσμα οὖν ἐγένετο ἐν τῷ δχλῷ δι' αὐτῶν.

Φιλογενεῖοι μάτηην, καὶ εἰς διαφόρους κατασχίζονται γνώμας, οἱ μὲν εἶναι τὸν προφήτην αὐτὸν, οἱ δὲ τὸν Χριστὸν ὑπολαμβάνοντες. Καὶ πρόφασις αὐτοῖς τῆς ἐντεῦθεν διχονοίας, τὸ μὴ εἰδέναι τὸν Χριστὸν, μηδὲ τὴν ἐν τοῖς ἱεροῖς Γράμμασιν ἀκριβείαν συνιδεῖν· ἢ γάρ μὲν οὐχ ἔτερον εἶναι τὸν Ἰησοῦν παρὸ τὸν ἐν τῷ νόμῳ προφήτην πιστεύοντες, τῆς ἀκαρουδιχονοίας ἔξεστησαν.

Τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἡθελον κιάσαι αὐτὸν· ἀλλ' οὐδὲν εἰπέταιεν ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας.

Οἱ παρὰ τῶν ἀρχιερέων καὶ Φασισαίων ἀπεσταλ-

A alii Christum, alii prophetam nuncupantes, esseque jam præsentem rati. Additum enim hoc, « vere, » jam firmi stabilisque decreti significationem habet, suscepitque adeo fidei suspicionem includit.

VII, 41, 42. 477 Quidam autem dicebant: Numquid a Galilaea venit Christus? nonne Scriptura dicit, quia ex semine David, et de Bethlehem castello, ubi erat David, renit Christus?

Non est circa laborem et negotium Judæis sua in Christum inquisitio. Nam summa ejus loquendi libertate, qua passim in concionibus et alloquiis utebatur, velut manu ducti ad suscipiendam veram de eo cogitationem deveniunt. Nam cum ob ejus sermones ipsum antea suspexissent, et mirificam in docendo ejus libertatem ducem quodammodo nacti essent, ut magnum quiddam de ipso cogitarent, ipsam insuper divinam Scripturam scrutantur, certissimum inde ad ejus cognitionem iter inventuros putantes: sic enim se habet natura rei. Credunt quippe futurum ex semine beatissimi Davidis et in Bethlehem Judæorum exoriturum, videlicet antiquis ea de re vaticiniis persuasi: « Juravit enim Dominus David veritatem, » ait sapiens Psalmista quodam loco, « et non frustrabitur eum. De fructu ventris tui ponam super sedem tuam ». Propheta vero Michæas ait: « Et tu, Bethlehem, domus Ephrata, minima es ut sis in millibus Iuda. Ex te enim mibi egreditur, ut sit in principem Israel: et egressus ejus ab initio ex diebus sæculi ». Errabat tamen Judæorum sine ductore opinio, et circa Christum hallucinabatur, propter solam Nazareth in Galilæa sitam, ubi Christus educatus perhibebatur. Sic enim scribit sanctorum evangelistarum unus: « Venit autem in Nazareth, ubi erat nutritus ». Sed minime gnari eum genitum esse in Bethlehem Judæorum ex sancta Virgine, quæ erat ex semine David «; erat enim ex tribu Iuda oriundus; ideo quia Dominus in Nazareth nutritus sit, a vera et salutari ratiocinatione excidunt.

VII, 43. Dissensio itaque facta est in turba propler eum.

Altercantur frustra, et in varias opiniones scinduntur, aliis prophetam eum esse, aliis Christum contendentibus. Causa vero dissidendi, quod non noverant Christum, nec accuratam habebant sacrarum Litterarum intelligentiam: aliqui enim credentes alium nonesse Christum Jesum ab eo prophetam qui in lege commemoratur, ab importuna illa dissensione discessissent.

VII, 44. 478 Quidam autem ex ipsis volebat apprehendere eum: sed nemo misit super eum manus.

Qui a principibus sacerdotum et a Phariseis.

⁴⁵ Psal. cxxxii, 11, ⁴⁶ Mich. v, 2, ⁴⁷ Luc. iv, 16

⁴⁸ Luc. i, 27.

missi fuerant ad comprehendendum Domjnum, hanc inter se populorum dissensionem opportunam sibi occasionem esse putabant, ut in eum manus injicerent, rati permissuros haud ægre abripi eum, non jam contendentes ob ea quæ patretur, sed qui belli et seditionis inter eos quodammodo materia existaret, ejus utique casu letaturos. Nemo tamen in eum manus injecit, non quod eum revererentur, neque quod furori pietatis frenum injicerent, sed quod sola ejus potestate ab incœpto deterrentur; suo enim tempore ut pro nobis patretur reservabat. Tandem vero Judæorum illa conjuratio inhibitione divina comprimitur. Nec enim oportebat eos præmaturam cædem aggredi, sed quamvis impiissent, impietatis tempus erat exspectandum.

VII, 45. Venerunt ergo ministri ad pontifices et Pharisæos, et dixerunt eis illi: Quare nun adduxistis illum?

Cum ii qui ad comprehendendum Dominum missi fuerant nihil præstare potuissent eorum quæ jussi erant, ad principes reversi sunt. Hi ministrorum reditu non parum turbantur, quia non cernebant eum adduci quem quærebant; nam cum id jam factum esse crederent quod sibi persuaserant, non mediocriter percelluntur, neque id immerito. Cum enim ob ingentia miracula et sermonis eminentiam admirationi Christus esset, ejus consuetudine contabescabant; præterea non parvus eis metus erat, ne Judæorum populo tandem probatus, ex suis manibus elaberetur. Quod cum factum esse putarent (est enim ad credendum prona suspicio), studiose sciscitantur, dicentes: «Quare non adduxistis illum?» Quid enim vos prohibuit, inquit, quominus jussa principum perageretis? Calidius enim ad quævis discenda ferimur, nec quid obsit interdum discernimus, sed ex præcipiti cupiditate et rebus quas aversamur, continuo judicamus.

VII, 46. Responderunt ministri: Nunquam sic locutus est homo.

Percommode profecto de Christo 479 Servatore nostro dici potest: «Qui comprehendit sapientes in astutia eorum». Ecce enim, ecce consilium vafrorum elusit, ut scriptum est⁴⁰, effectique ut tota res in contrarium versa videretur, principum scelestos mores et impietatem arguens ut infirmam ac temerariam, quæ cum Deo pugnare non vereatur. Metuentes enim sacerdotum principes ac Pharisæi ne Judæorum populi Servatoris verbis caperentur, mittunt satellites suos ut eum comprehendenter, sperantes, Christo e medio sublatio, omni se de illo cura liberatum iri. Sed, quod illi metuebant, cum accidisset iis qui missi fuerant, rovertuntur, adeoque principes vel inviti audire coguntur id quod horrorem videbatur allaturum, et præter animi sententiam et expectionem au-

A μένοι πρὸς τὸ συλλαβεῖν τὸν Κύριον, εὐκαιρον τοῦ τολμῆματος ἐποιοῦντο πρόφασιν τὴν ἐν ἀλλήλοις τῶν δχλων διχόνιαν· ἀφίλονεικότερον γάρ πως ἐπιτρέπειν αὐτοῖς ὑπελάμβανον ἀποκομίζειν αὐτὸν, οὐδὲν μὲν ἔτι ζηλοῦντες ἐφ' οἷς ἀν τι καὶ πάθοι, γεγονότα δὲ ὥστε πολέμου καὶ στάσεως ἀφορμήν, καὶ ὑδρίζουμένω πάντως ἐφησθῆσεθαι. 'Ἄλλ' οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς χείρας, οὐκ αἰδοὶ τῇ περὶ αὐτὸν, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς θυμοῖς τὸν ἐξ εὐλαβείας ἐπιθρίψαντες χαλινὸν, μόνη δὲ τῇ παρ' αὐτοῦ καταραισθέντες δυνάμει· καὶρῷ γάρ ίδιῳ τὸ παθεῖν ὑπὲρ ήμῶν ἔχαριζετο. Καὶ δυσωπεῖται μᾶλις ἡ τῶν Ἰουδαίων ἐπιβουλὴ τοῖς ἄνωθεν εἰργομένῃ διακαλύμπειν. Οὐ γάρ ἔδει πρόσωρον τὴν μιαυδονίαν ἐπιχειρεῖν, περιμένειν δὲ μᾶλλον, καὶ περ δυτας ἀναστέους,

B τῆς ἀνοιστητος τὸν καιρόν.

'Ηλθορ οὐρ οἱ ὑπηρέται πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, καὶ Φαρισαῖον, καὶ εἰλοτα αὐτοῖς ἐκεῖνοι· Διὰ τὸ οὐκ ἡγάπετε αὐτόν;

Οὐδὲν ἔξανται τῶν προστεταγμένων ἴσχυσαντες οἱ πρὸς τὸ θηράσαι τὸν Κύριον ἐσταλμένοι, πρὸς τοὺς ἡγουμένους ἀνεκομίζοντο. Θορυβοῦνται δὲ λίαν πρὸς τὴν διφιξιν τῶν ὑπηρετῶν, οὐχ δρῶντες ἔχοντας τὸν ζητούμενον· δὲ ἦν ἐν δοκίμαις αὐτοῖς, ἡδη δεδρᾶσθαι πιστεύοντες, οὐ μετρίως πλήττονται δὴ μάτην. Ἐπειδὴ γάρ διὰ τε σημείων ὑπερφυῶν, καὶ τῆς ἐν λόγοις ὑπερβολῆς ἐθευμάζετο Χριστὸς, τῷ μὲν συντρόφῳ κατεμαραίνοντο· ἵσαν δὲ πάλιν οὐκ ἐδίκψι τῷ φόδῳ μὴ ἀρα τῶν Ἰουδαίων δ ὅμοιος..... λοιπὸν δὲ πρέπει δοκιμάσας αὐτὸν τῆς αὐτῶν ἔξω γένοιτο χειρός. Τοῦτο πεπρόχθαι νομίσαντες, ἐποιμότερα γάρ εἰς πιστεύεσθαι τὰ ἐν δοκίμαις δεῖ, σπουδαῖς ἀναπυνθάνονται λέγοντες· «Διὰ τὸ οὐκ ἡγάπετε αὐτόν»; Τί γάρ ὑμᾶς τὸ διακαλύπταν, φασί, μὴ εἰς πέρας ἀγαγεῖν τὸ τοῖς χριτοῦσι δοκοῦν; Θερμότεροι δὲ πώς ἐσμεν πρὸς τὸ πάντα μανθάνεντες πειλέσθαι, καὶ τὸ λυποῦν ἔσθι δε μὴ διακρίνοντες, ἀλλ' ἐκ προαλοῦς ἐπιθυμίας, καὶ τῶν ἀπευχτῶν τὴν γνώμην ἀρπάζοντες.

'Ἀπεκρίθησαν οἱ ὑπηρέται· Οὐδέποτε ἐλάλησαν οὕτως δ ἀθρωπος.

Eὐκαιρον εἰπεῖν δυτας επὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ· «Ο δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν». Ἰδοὺ γάρ, ίδοὺ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, βουλήν πολυπλόκων ἐξέστησε, καὶ δῆλην ἐξ αντιστρόφου τὴν τῶν πραγμάτων ἔδειξε φύσιν, πανταχθέν τῶν ἡγουμένων τὴν μυσαρότητα, καὶ τὴν τῶν τρόπων ἀνοιστητα διελέγχων ὡς ἀσθενή καὶ ριψούινδυνον, θεομαχεῖν οὐ παραιτουμένην. Δεδοικθεῖς γάρ οἱ τε ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ Φαρισαῖοι, μὴ ἀρα τοῖς τοῦ Σωτῆρος ὑποπεισθεῖν φήμασιν οἱ τῶν Ἰουδαίων λαοὶ, συλληφθομένους αὐτὸν τοὺς ὑπηρέτας ἐκπέμπουσι, τὸ ἐκ μέσου γενέσθαι Χριστὸν, ἀναιρήσειν αὐτοῖς τὴν ἐπ' ἐκείνη φροντίδα νομίζοντες. 'Άλλ' διπερ ἦν αὐτοῖς ἐν δοκίμαις κείμενον, τοῦτο παθόντες ὑπέστρεψαν οἱ παρ' αὐτῶν ἐσταλμένοι, καὶ ὅπερ ἦν εἰκὸς ἀποφρίττειν ἀκούοντας, καὶ οὐκ ἐκῆγτες διδά-

⁴⁰ Cor. iii, 19. ⁴¹ Job v, 13.

παντεῖς, καὶ τοὺς παρὰ γνώμην διμιλοῦσιν ἀδοκήτως Α οὐκούσοντες· « Οὐδέ ποτε ἐλατησον οὗτος ἀνθρωπος. » Ἐπειδὴ δὲ εἰς ἀπολογίαν τοῦ μὴ ἀγαγεῖν τὸν Κύριον τὸ τιματά φασι, φέρε δὴ πάλιν ἐκπλανώμεν εἰς λόγους τὸ παρ' αὐτῶν εἰρημένον, πανταχοῦ τῆς σαφηνεῖας τῶν δηλουμένων φροντίζοντες. Εἰ τάρ τῇ μαθήσει, φησι, τῶν λεπῶν ἐντρυφώμεν Γραμμάτων, εἰ τοὺς θείους ἐπαυχοῦμεν διτὶ πεπαιδεύμεθα νόμους, εἰ τὴν οὐφίαν, ὡς χρῆμα τι τῶν ὑπερκοσμίων ἀγαθῶν θευμάζομεν, τι δυσσεβοῦντες ἐλαύνομεν τὸν οὐτω σοφὸν, ἀδικοῦμεν δὲ οὐ μετρίως δη τίκιστα χρήτη, πάλιοι μᾶλλον αὐτῷ τὴν ἔξαρτεν χρεωστοῦντες ἀγάπησιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐκ νόμου κινδύνοις τὸς ἐκατῶν ὑποτίθεμεν κεφαλάς, ἀθῶν καὶ δίκαιον παραδίγως ἀποκτεῖναι διψήσαντες; Ταύτην δὲ εἰκότως ὠδίνειν τὴν ἔννοιαν τοὺς παρὰ τῶν ὑπηρετῶν οἰησόμεθα λόγους. Οὐμαὶ δὲ ἔγως καὶ πικρότερόν τι διεσκεμμένους εἰπεῖν· « Οὐδέ ποτε ἐλάλησον οὗτος ἀνθρωπος. » Μάνον γάρ οὐχὶ τούτο φασιν· οὐκ εὐλόγως ἐπαιτιάσθε νυνὶ διαγαγεῖν οὐκ ισχύσαντας ὡς ὅμιλος τὸν ζητούμενον· πῶς γάρ δη τις καὶ βιάσαιτο τὸν δον εἰς λόγους θείαν ἔχοντα φύσιν; Ἐλάλει γάρ οὐχ ὡς ἀνθρωπος, οὐδὲ ήσαν ἀνθρώπω πρέποντες οἱ παρ' αὐτοῦ γεγονότες λόγοι, Θεῷ δὲ μᾶλλον τῷ κατὰ φύσιν ἀκατηγορήτως ἀρμόδοντες. Λεγέτω γάρ τις εἰ διαμέμνηται, φασι, τις τῶν διγίων προφητῶν χειμαρρὸν ἐκατὸν ἀλλόμενον λέγων, ή τις ἀπετόλμησεν εἰπεῖν· « Εἴ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρός με, καὶ πινέτω. » Πότε δὲ ἡμῖν αὐτὸς ὁ μέγας ἥφη Μίασης· « Ο πιστεύων εἰς ἐμὲ, καὶ ἀποθάνῃ, ζήσεται· ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρεύσουσιν Ὁδατος ζῶντος; » Ταῦτα δὲ λαλοῦντος ἤκουονται. « Ήν οὖν ἄρα φύσει Θεὸς δη τοῖς ὑπὲρ ἀνθρώπων λόγοις ἀκινδύνως μεγαλαυχούμενος· τὸ δὲ θηράρην ἐπιχειρεῖν ὡς ἔξ ανάγκης καὶ βίσις, τὸν ὑπὲρ τὴν κτίσιν, πῶς οὐκ ἔρει τις ἀπισφαλέστατον; ή πῶς δη ἡλω πρὸς ἡμῶν οὐκ ἔκων δη τοσοῦτον ὑπὲρ ἡμᾶς, δον ἀνθρώπων Θεός; Θύκουν ἀπόδειξιν ἐναργῆ τοῦ κατὰ φύσιν εἰναι Θεὸν τὸν Κύριον, οἱ ὑπηρέται προτείνουσι, τὸ, « Οὐδέ ποτε ἐλάλησον ἀνθρωπος οὗτος. » Πλήττεται δὲ πανταχόθεν δη θεομάχος, καὶ δι' ὧν νοεῖται κατορθοῦν τὸ ποθούμενον, διὰ τούτων αὐτῶν οὐκ εἰδὼς ἀπισφάττεται.

Dei hostis percellitur, et per quæ putat se perfecturum quod cupit, per ea ipsa insciens jugulatur.

Ἀπεκριθησαρ αὐτοῖς οἱ Φαρισαῖοι· Μή καὶ οὐμεῖς πεπλάνησθε;

Εὔτονάτερον Ιουδαῖοιν τοὺς ὑπηρέτας εἰκός γε δὴ σφόδρα, καὶ προσεδρεύοντας μὲν τοῖς Φαρισαῖοῖς δεῖ, καὶ κοινῆς αὐτοῖς μετασχόντας γνώμης, τοὺς δὲ τῶν ἥγονοις μὲν οὐδαμῶς τὸν Κύριον, καταπεπληγμένοι δὲ παρ' ἐλπίδα, καὶ δη οὐκ ἔδει μισεῖν ἐν ἀρχαῖς, διὸ, καὶ μᾶλις θαυμάζοντες, καὶ τοὺς δλλους ἀπαντας πρὸς αὐτῶν ἀναπειθεῖσθαι λογίζομενοι, μετὰ πολλῆς τινος τῆς ἀγωνίας φασι· « Μή καὶ οἱμεῖς πεπλάνησθε; » Σύνετος γάρ οπως ἀπόγνω-

Α diunt: « Nunquam sic locutus est homo. » Quicniam autem isthac aiunt ut excusat se quod Dominum non adduxerint, age, rursus eorum dictum latius explicemus, ubique perspicuitatem colentes. Nam si divinarum, inquit, Litterarum cognitione oblectamur, si gloriari ex eo quod leges divinas edocli sumus, si sapientiam velut eximium aliquod ac cœlestis bonum suspicimus, cur eum qui tanta sapientia præditus est impie persequimur, aut cur injuriam tantam ei facimus, cui minime factam oporteat, et cui potius singularem dilectionem debeamus; sed et pœnis a lego constitutis caput nostrum subiiciimus, qui innocentem et justum sine causa intersicere cupimus⁴¹? Hunc quidem intellectum præ se ferre ministrorum responsionem putabimus; sed arbitror aliquid etiam acutius in animo versare, cum dicunt: « Nunquam sic locutus est homo. » Propemodum enim dicere videntur: Immerito nos accusatis, quod non potuerimus ad vos eum quem queritis perdere: quo enim modo quis vi adigeret eum qui, si dicentem spectemus, divina præditus est natura? Loquebatur enim non ut homo, neque homini conveniebant ejus sermones, sed Deo potius secundum naturam. Dicat enim, inquit, sanctorum [prophetarum] aliquis, utrum meminerit ullum seipsum torrentem salientem appellare? aut quis unquam ausus est dicere: « Si quis sitit, veniat ad me, et bibat⁴²? » Quando vero magnus ille Moses dixit: « Qui credit in me etiamsi mortuus fuerit, vivet; flumina de ventre ejus fluent aquæ viventis⁴³? » At nos illum isthac loquentem audiavimus. Est ergo natura Deus qui tanta securitate supra hominis sortem gloriatur; velle autem per vim capere 480 eum qui est supra creaturam, quis non periculosisimum esse dixerit? aut quomodo captus fuisset a nobis vel invitus is qui tantum supra nos eminet, quantum supra homines positus est? Quonobrem evidens est ista satellitum demonstratio, certumque testimonium Dominiū esse natura sua Deum, dum hoc obtendunt: « Nunquam sic locutus est homo. » Undique vero

D VII, 47. Responderunt eis Pharisei: Nunquid et vos seducti estis?

Verisimile est satellites Judaismo tenacius adhaesisse, ut qui Phariseis semper adessent, et communem cum illis opinionem hausissent, adeoque principum sermonibus delinitos in eadem fuisse sententia. Sed cum non adducto secum Dominino rediissent, praeter spei illi perculti, et quem odisse non oportebat initio, sero ac vix tandem suspicentes, aliquosque ab iis persuasos putantes, perturbato et anxiō animo dicunt: « Numquid et vos seducti estis? » Vide enim ut desperare se de populo his verbis ostendant. Quasi enim jam ec-

⁴¹ Exod. xxiii, 7. ⁴² Joan. vii, 37. ⁴³ Joan. iv, 14.

teria multitudo, quæ minus constans et firma videbatur, errorem imbibisset, ministris metuere se causantes: Esto, inquit, reliquam gregariorum hominum turbam, in sacris litteris minus versatam, sed neque ulla nobiscum consuetudine firmata, demus ei temere adhæsisse, ejusque dictis ac factis abreptam. At vos quomodo decipi potuistis? quidnam est quod ab affectu nostri vos avertilit, scilicet eidem incredulitati et pervicaciæ nobis insuefactos? Nam tale quidpiam innuere mihi Pharisæorum sermo videtur.

ημᾶς ἐξελκύσαν ἀγάπης, κατοι ταῖς Ισαῖς ἡμῖν εἰ τοιούτον τῶν Φαρισαίων τὰ φῆματα.

VII. 48. *Nunquid ex principibus aut Phariseis aliquis in eum creditit? At hæc turba, legis ignara, maledicta est.*

Familiarem in petulantiam recidunt, dum his qui Jesum, ut miracula patrarent et Deo digna docentem, admirantur, inscitiae probrum aspergunt, peritiæ vero legum et divinarum litterarum scientiæ coronam sibi solis arrogant. Quoniam autem non astipulantur eis qui recte illa demirantur, omni se virtute **48** præditos existimant. Quasi vero lex jubeat res admiratione dignas reprehendere, contra vero laudare quæ nihil in se admirationis habent, non parum animo consternantur, delirantes et ad omnem inscitiam levitate projecti. Et unde præstabat eos præsentem jam Jesum agnoscere, inde sibi ipsis nocere deprehenduntur, et « torquem suam gravant, » ut scriptum est⁴⁴. Cuius enim sapientes se esse dicant, stulti facti sunt⁴⁵. Enimvero satius erat eos fateri se legem ignorare, quam exacte scire professos, et tamen eum qui lege prædicatur contumeliose tractantes, gravioribus pœnis et non vitandis malis sese inducere. « Qui enim cognovit voluntatem domini sui, inquit, et non fecit eam, vapulabit multis; qui autem non cognovit, et non fecit eam, vapulabit paucis⁴⁶. » Itaque dum legis scientiam præ se ferunt, rebellionem suam et pervicaciam accusant, irrident plebem, ut ignaram, ideoque Servatoris nostri miraculis captam: cumque eos dinovere de sententia proposita legis explicatione nequeant, indoctos vocant eos qui ad intelligentum parati sunt. Hoc quippe familiare est indoctis, qui cum non possint quæsitis salisfacere, inquisitorum exactam discussionem iracunde repellunt; maledictos vero existimant eos qui credunt, cum de se ipsi multo justius id dicant. Nam maledictum esse eum qui non credit magis convenit, quippe cum legis auctor de Servatore nostro Christo tanquam de propheta dixerit: « Et erit, homo qui non audierit quæcumque locutus fuerit propheta ille in nomine meo exterminabitur anima illa de populo suo⁴⁷. »

A σὺν τινα τῆς ἐπὶ τοῖς δήμοις ἐλπίδος ὥδινε τὸ εἰρημένον. Ός γάρ ἡδη πεπλανημένης τῆς ἀλλῆς πληθύος, ὁσοιπερ ἤσαν οὐκ ἀσφαλέστεροι, τὸν ἐπὶ τοῖς ὑπηρέταις προτιχοντες φόβον. Τὴν μὲν γάρ ἀλητην, φησι, τῶν ἀγελαίων πληθύν τοῖς ιεροῖς οὐκ ἐντεριμένην Γράμμασιν, ἀλλ' οὐδὲ τῇ προσεδρίᾳ τῇ πρὸς ἡμᾶς ὄχυρωμένην, διδόσθω τυχὸν ἀπειρεγάστους αὐτῷ προστεθῆναι ἔσπαταις, καὶ συντίθεσθαι μᾶλλον εὔσυναρπάστως οἵς ἔφη, καὶ πέπραχεν, εἰσεδέχη. Πίθεν δὲ καὶ παρ' ἡμῶν τὸ πλανᾶσθαι; κατὰ τινὰ δὲ τρόπον ἐξηπάτησθε καὶ αὐτοί; τι δὲ τὸ τῆς πρὸς ἀπειθίαις κατεπληκτότας; Ὡπεμφαίνειν γάρ οἷμα

B Μῆτις ἐκ τῶν ἀρχόντων ἐπιστευσεις αὐτὸν ἡ ἐκ τῶν Φαρισαίων; Ἀλλ' ὁ δχλος οὗτος ὁ μὴ γινώσκων τὸν ῥόμον, ἐπιμαρτάρατον εἰσιν.

Ἐπὶ τὴν συνήθη πάλιν ἀλαζονελαν ἐκπίποντιν, ἀμαθίας μὲν ἐπιφρίπτοντες γραψήν τοῖς τὸν τερατουργοῦντα, καὶ εἰσηγούμενον τὰ θεοπεπή καταπληγμάνοις τὸν Ἰησοῦν, νομομαθεῖσα δὲ, καὶ ἐπιστήμη τῶν ιερῶν Γραμμάτων μόνας τὰς ἑαυτῶν καταστέφοντες κεφαλάς. « Οτι δὲ μὴ συνανοῦσιν αὐτὸν τοῖς ὅρινσιν ἔκεινα θαυμάζουσι, διὰ πάσης λέναι παστεύουσιν ἀρετῆς. » Ήστερον δὲ τοῦ νόμου κελεύοντας τῶν ἀξιαγάστων κατηγορεῖν, καὶ τοῖς ἐπέκεινα θεύματος κρίσιν ἐπάγειν ἀντίστροφον, οὐ μετρίως ἀμβλύνονται παραπαλοντές τε καὶ πρὸς πᾶσαν ἀπειδεύσιαν ἐκ πολλῆς ἀγαν τῆς ἐλαφρίας εὐκόλως διαρρήπτούμενοι. « Οὐθεν δὲ μᾶλλον ἐχρῆν ἐπιγινώσκειν αὐτοὺς ἡδη παρόντα τὸν Ἰησοῦν, ἔκειθεν ἕαυτοὺς ἀδικοῦντες ἀλισκονταί, καὶ « βαρύνουσι τὸν χλοιὸν ἑαυτῶν, » κατὰ τὸ γεγραμμένον. Φάσκοντες γάρ εἰναι σοφοί, ἐμωράνθησαν. Κατοι πολύ τι τὸ ἀμεινον ἦν, μὴ εἰδέναι τὸν νόμον ὁμολογεῖν, ἢ εἰδέναι καλῶς οἰομένους, καὶ φάσκοντας, εἴτα τὸν δι' αὐτοῦ κηρυττόμενον ἀτιμάζοντας, πικροτέρᾳ περιπίπτειν τῇ δίκῃ, καὶ ἀφύκτοις ἐγκαταπέρεσθαι κακοῖς: « Ο γέρεις εἰδὼς, φησι, τὸ θέλημα τοῦ κυρίου αὐτοῦ, καὶ μὴ ποιήσας, δαρήσεται δάλγας. » Οὐκοῦν εἰδέναι τὸν νόμον ὁμολογήσαντες αὐτοί, τῶν αὐτῶν ἀπειθίας κατηγορεῖν ἐγνώκαστοι, διαγεῖῶντες δὲ τὸν ὄγκον, διὰ τε τοῦτο τοῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν σεταλευμένον θαύμασιν. « Είτα τοῖς ἐκ νόμου διηγήμασι μεταπειθεῖσιν οὐκ ἔχοντες, ἀλαζόνως ὑδρίζουσιν ἀπαιδεύτους δινοράζοντες τοὺς ἑτοίμους εἰς σύνεσιν. Τοῦτο γάρ θνος δὲ τοῖς τῶν διαθασκάλων ἀμαθεστέροις, οἱ μηδὲν ἔχοντες τῶν ζητουμένων εἰπεῖν, ὀργαῖς ἀποκρύπτοντες τῶν φιλοπευστούντων τὴν ἀκρίβειαν, ἐπαράτους δὲ εἶναι φασι τοὺς πιστεύοντας, αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν δικαιότερον ἀντοῦτο λέγειν ἀναπειπεισμένοι. Τὸ γάρ ἐπάρατον εἶναι τὸν ἀπειθή πρεπωδέστερον δῆ, εἰπόντος τοῦ νομοθέτου σαφῶς ὡς περὶ προφήτου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ. » Καὶ ἔσται, δει τοῦ ἀκούση, δει ἀν λαλήση δι προφήτης ἔκεινος ἐπὶ τῷ δύναμι μου, ἔξολοθρευθῆσεται ἡ ψυχὴ ἔκεινη ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς. »

⁴⁴ Habac. ii, 6. ⁴⁵ Rom. i, 22. ⁴⁶ Luc. xii, 47, 48. ⁴⁷ Deut. xviii, 19.

Ἄλγει πρὶς αὐτοῖς Νικόδημος, ὁ ἐλθὼν υπέστης Α πρὸς αὐτὸν πρότερον, εἰς ὡρὰν ἐξ αὐτῶν: Μή ὁ τύμος ἡμῶν κρίνει τὸν ἀνθρώπον, ἐάν μὴ ἀκούσῃ πρώτον παρ' αὐτοῦ, καὶ γρῦψε τὸ ποιεῖ;

Εἶς μὲν δὲ οὗτος οὐκέτι οὐδὲν θέλει, καὶ τοῖς ἀρχήν λαχούσις ἔναρθριμος, πλήν οὐκ διολογήρως ἀπειθῆς, οὐδὲ ταῖς ἐκείνων ἀπονοίαις εἰς ἄπαν ἀμιλλώμενος, κατανευγμένος δὲ ἡδη, καὶ οὐπω τὴν εἰς Χριστὸν ἀγάπην ἔχων, πλήν ἡρέμα τοῦ ἀπὸ τοῦ συνειδότος ἐλέγχου δυσωπούμενος. Κατανευγμένος δὲ, διτὶ γάρ καὶ διὰ νυκτὸς εἰσεφίκετο πρὸς αὐτὸν, καὶ ἐγνωκέναι σαφῶς διεβεβαιώσατο ὡς παρὰ Θεοῦ τε ἡκεὶ διδάσκαλος, καὶ ὡς οὐδεὶς ἀν δύνατο τοιαῦτα σημεῖα ποιεῖν, εἰ μὴ Θεὸν ἔχει μεθ' ἑαυτοῦ, πάντας οἷμαι μαθεῖν, τοῦτο σαφῶς εἰρηχότος ἐν ἀρχῇ τοῦ μακαρίου εὐαγγελιστοῦ. Συντεθαυμακώς τοιαῦτον τοῖς ὕχοις τὸν Ἰησοῦν, ὑποπλήτητος πάντας ἐπάρπατος σὺν ἐκείνοις ἀποκεκλημένον. Δεινὸν γάρ ἀναπεισαὶ τὸ συνειδός ἐν τοῖς παρὰ γνώμην ἡρεμεῖν. Ός οὖν ἐπὶ τούτῳ λελυπημένος, ἀντεπάγει τὴν ἵσην ὑπέρ: αὐτοῖς, ἐμφανῶς μὲν οὖτοι, λόγος δὲ τοῖς τε τῷ νόμῳ τὸ πιθανὸν ἔχουσιν, καὶ οὐ σφόδρα γυμνὴν ἀντεξάγων τὴν ἀγανάκτησιν. Τοῦ γάρ νόμου, φησιν, ἐφ' ἐκάστῳ τῶν ζητουμένων πραγμάτων τὸ καὶ ἐκζητήσεις ἀχριθῶς καὶ σαφῶς, εἰ γέγονε τὸ πρᾶγμα τοῦτο, τοῖς δικάζουσι λέγοντος, προαλῶς κατακρίνετε τοὺς ωντα κεκλημένους εἰς κρίσιν, καὶ πρὶν τι τῶν παρ' ἐκείνων ἀκούσαι δρημάτων, προχειροπάτην οὐτῶν τὴν ψῆφον ἐπάγετε. Ὅμεις αὖν ἄρα, φησιν, οἱ ἀληθέστερον ἐπάρπατος καταφρονοῦντες τοῦ νόμου. Γέγραπται γάρ· «Ἐπικατάρατος πάς δὲ οὐκ ἐμμένει τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τούτου τοῦ ποιῆσαι αὐτά.» Δι' ὧν δὲ πάλιν ἀγανακτεῖ καταδικαζόντων τοῦ δῆμου τῶν Φαρισαίων διὰ μόνον τὸ θαυμάται τὸν Ἰησοῦν, δῆλος ἀν εἴη τοῖς πιστεύοντις συνατίων. Αἰδὼ μὲν γάρ ἐτι νοοῶν ἐπιζῆμιον, οὐ ποτε κεράσας τῷ ζῆλῳ τὴν παρδησίαν, γυμνὴν οὐχ ὀρθοῦσαι τὴν ἐνοῦσσαν αὐτῷ πίστιν ἐφίσι, συντόνῳ δὲ ὀστερῷ ἀμφίψῃ τῇ ὑποκρίσει περιβαλῶν, λανθάνει πάς ἐτι συναγορεύων Χριστῷ· χαλεπὸν δ' οὖν δῆμος νόσημα νοεῖ. Χρή γάρ πιστεύειν ἀνυποστόλως, καυχωμένους μᾶλλον, ἡπερ αἰσχυνομένους, καὶ διαφανῆ μὲν παρέησαν ἐπιτεθεύοντας, ὑπόδρκισιν δὲ τε παρχιτουμένους τὴν δουλοπρεπῆ. Διὰ γάρ τοι τοῦτο καὶ οἱ σορὸς διωρίζετο Παῦλος· «Ἐργάτην ἀνεπαίσχυντον δεῖ εἶναι τὸν ὀρθοτομοῦντα τῆς ἀληθείας τὸν λόγον.» Καὶ αὐτὸς δέ πού φησιν ἐν ἐκατῷ τὴν ἀρετὴν διαλέμπουσαν ἀπιδειχνύεις· «Οὐ γάρ ἐπαισχύνομαι τὸ Εὐαγγέλιον, δύναμις γάρ Θεοῦ ἐστιν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι.» Γέγονε τοινυν, ἐγὼ γάρ αὐθις ἀναλαβὼν, πικρὸς δὲ τοῦ Νικοδήμου λόγος· ὅτου γάρ χάριν ταῖς τῶν Φασισταῖς φωναῖς αὐτὸς ἀντεπράττετο μόνος λέγων, καίτοι πολλοὺς ἔχοντας καὶ ἔταιρους τοῦ μιασφόνου συστήματος; Ἀλλ' ἐστι δῆλον παντὶ τῷ λοιπόν, ὡς ἐπειπέρ τοῖς θαυμάζουσι τὸν Χριστὸν ἐναρθρίμιος ἦν, ἐπαρπάτους ἀνταποφανεῖ τοὺς οἵς ήκιστα ἐχρῆν ἀνοσίως ἐπάγοντας τὴν ἀράν.

VII, 50, 51. *Dixit Nicodemus ad eos, ille qui venit prius ad eum nocte, qui unus erat ex ipsis: Numquid lex nostra judicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, et cognoverit quid faciat?*

Unus ex doctoribus quidem est Nicodemus, et inter populi principes ascriptus: non tamen prorsus incuriosus, nec illorum adhærens furori, sed jam excitatus, neendum tamen dilectione Christi præditus, quamvis sensim conscientia verecundia tangeretur. Excitatus vero, nomen quippe latere arbitror, quippe cum id initio clare beatus evangelista dixerit, noctu ad eum accessisse, et profsum esse a Deo venire magistrum ipsum, nec posse

482 quemquam istiusmodi signa facere, nisi Deum secum habeat. Quoniam igitur una cum plebe Nicodemus suspiciebat Jesum, propterea pungitur quod cum illa maledictus appelletur. Nam difficile est in iis quae contra animi sententiam sunt sese continere.

Ceo itaque verbo commotus, parem illis quodammodo reponit injuriam, nondum quidem aperte, sed rationibus ex lege petitis cum probabilitate mentem suam expromens, nec indignationem suam admodum patescens. Nam cum lex, inquit, judicibus præcipiat ut inquirant diligenter et exacte an res de qua queritur facta sit, vos contra non vocalos in judicium temere condemnatis, nec auditæ eorum ullo modo defensione præpropere in sententiam itis. Vos ergo, inquit, verius maledicti, qui legem contemnitis. Scriptum enim est: «Maledictus homo qui non permanet in omnibus quæ scripta sunt in libro legis hujus ad faciendum ea.» Rursus autem, ex eo quod indigne fert Phariseos populum condemnare ob id tantum quod Jesus illi sit admirationi, ostendit se fideliibus astipulari. Nam cum damnosa laboraret verecundia nondum libertate loquendi zelo, nisi, nondum patere suam fidem non patitur, sed simulatione, ceu veste, illam involvens, nondum favere Christo deprehenditur: verumtamen gravi adhuc morbo urgatur. Credere quippe debemus citra hæsitationem ullam, gloriantes magis quam ducti pudore, et aperlatam loquendi libertatem præ nobis ferentes, simulationemque servilem procul amandantes. Idecirco enim beatus Paulus sic statuit: «Operarium in-

Dconfusibilem esse oportet, recte tractantem verbum veritatis.» Et ipse quodam loco significans virtutem in seipso fulgentem: «Non enim erubescit Evangelium: virtus enim Dei est in salutem omni credenti.» Cum acerbitate igitur (revertor enim eo unde sum digressus), locutus est Nicodemus: quam enim ob causam solus ipse Phariseorum vocibus resisteret, tametsi multi essent crudelis consilii socii? Atqui nemini dubium est, ipsum, quia inter eos erat qui Christum suspicabant, ex adverso demonstrare eos esse maledictos, qui diris devotent et execrarent nihil tale meritos.

⁵⁰ Deut. xxvii, 26. ⁵¹ II Timothi. ii, 15. ⁵² Rom. i, 16.

VII, 52. Responderunt, et dixerunt ei : Numquid et tu Galilæus es ? Scrutare Scripturas, et vide quia a Galilæa propheta non surgit.

483 Cum sis Judæus, inquiunt, et indigena, cur Galilæorum ignorantiam subis, et cum iis qui res nostras prorsus nesciunt, absurdam opinionem secularis? Jam cum in sacris Litteris legisque preceptis haud mediocriter sis versatus, cur te præterit, inquiunt, non esse prophetam ex Galilæa expectandum? Eo spectat sermo Pharisæorum. Rursus autem advertendum est quod, cum plebem respuant, ceu ignaram eorum quæ scire oporteat, eamque ob multam iuscitiam aspernentur, ac superbe indoctam appellant, ipsi pejore laborare insicitia deprehenduntur, nec ulio modo ab ejus ignorantia differre. Plebs siquidem, acceptis Christi miraculis, et fide sensim in eum collecta, medo quinidem aiebat : « Christus cum venerit, nuanquid plura signa faciet quam quæ hic facit »? Modo rursus a tam recta abducti sententia in sola Nazareth fallabantur quæ Galilææ adjacet, ubi educatum esse Dominium sacra prodit Scriptura. Proindeque aiebant : « Numquid a Galilæa venit Christus ? Numquid Scriptura dicit quod ex semine David, et a pago Bethlehem, ubi erat David, Christus venturus sit ? » Principes vero in plebeculae iuscitiam effuse cachianantes, eamque proinde maledictam vocantes, nibilo magis illa sapiunt. Ecce enim ipsi dicunt : « Scrutare, et vide quia a Galilæa propheta non surrexit »? Quibus merito quis dixerit : O qui nemini ignorantia conceditis, rudes et asperi, ubi vestri supercilii fastus ? ubi sapientiae vestigium in vobis ? ubi illa quæ deceat peritos legis intelligentia ? Nihil enim ambigere oportuit de Christo, sed potius Deo credere dicenti de hoc ad Moysen : « Quia prophetam suscitabo eis ex fratribus eorum, sicut te »? Illud vero, « ex fratribus eorum, qui potest non esse ex Judæis, et ex Jerusalem ? Alioquin vobis querendi non sunt foris accusatores, ipsi per vos ippos satis stuporem vestrum proditis. Cum enim Salvator noster Christus doceat atque aperte dicat : « Ego de cœlo descendhi, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eujus qui misit me »; crudelia tum omnino machinati estis, additoque non mediocri furore, rursus dixistis : « Nonne hic est filius Joseph, cuius nos patrem et matrem novimus ? Quomodo **484** nunc ait, De cœlo descendhi »? Cuius itaque aperte confessi estis nosse vos patrem et matrem, neveratis utique hunc esse ex radice Israel. Quomodo igitur Galilæum hunc esse dicitis, qui ex Judæis est ? quomodo alienigena, qui est ex Israel ? Nam educatum esse in regione Galilææ, ibique aliquo temporis spatio commoratum esse, id non prorsus euui excludit, quominus Me qui ex Galilæa venerit sit genere Judæus, si in Judeorum regionem advenerit. Pharisæos ergo, qui sibi sapere videntur, stultum est dicere de

Ἀπεκριθησαν, καὶ εἶπον αὐτῷ· Μή καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ ; Ἐρεύνησον, καὶ οἴδε διεὶς ἐκ τῆς Γαλιλαίας προφήτης οὐκέτι γέρεται.

Τοῦδε δος, φασιν, ὑπάρχων, καὶ αὐθιγενής, τῇ τὴν Γαλιλαίων ἀπειράν υπέδυς, καὶ τοῖς ἀγνοήσασι παντεῶς τὰ ἡμέτερα συνεκμανθάνεις ἔκπτωτος. Ὁμηρος δὲ διεῖστα τοῖς Ἱερωτάτοις Γράμμασι, καὶ τοῖς ἐν νόμῳ διατάγμασιν ὑπάρχων ἐντριβής, ποθεν οὐκέτι γένως, φασιν, ὡς οὐκέτι προσδοκῶν προφήτην ἐκ Γαλιλαίων ; Σχοπὸς μὲν οὖν τοῖς τῶν Φαρισαίων λόγοις ἐνυπάρχει τοισύτος. Ἀθρητέον δὲ πάλιν ἐκεῖνον γάρ τοὺς δχλους ὡς εἰδότας οὐδὲν ἐν ἔχρην ἐξεπιστασθα διαπτύνοντες, καὶ ἐπὶ πολλῇ λίστῃ ἀμαθεῖς κατατιμένοι, καταμυσαττόμενοι τε καὶ ἀπαιδεύοντες ἀποκαλοῦντες ὑπερηφάνως τὰ χείρων, νοσοῦντες ἀλισκονται, καὶ τῆς ἐκείνων ἀπειρίας κατ' οὐδένα ἐπενεγκόντες τρόπον. Ἐκεῖνοι μὲν γάρ τὰ διὰ Χριστὸν λαβόντες θαύματα, καὶ συλλέγοντες ἡδη πάντας κατὰ βραχὺν ἐπ' αὐτῷ πίστιν, ποτὲ μὲν ἐφασκον· « Ο Χριστὸς, δταν Ἐλθη, μή τι πλείονα σημεῖα ἔχει ποκῆσαι ὃν οὗτος ἐποίησεν ; » Ποτὲ δὲ πάλιν τῆς οὗτως ὁρθῆς ἐξελέχμενοι γνώμης, ἀπὸ μῆνης ἐσφάλλοντο τῆς Ναζαρὲτ πρὸς τὴν Γαλιλαίων κειμένης, ἐν ή τεθράσθαι τὸν Κύριον τῇ θείᾳ διαγορεύει Γραφή. Ἐφασκόν τε διὰ τοῦτο· « Μή τάρ ἐκ τῆς Γαλιλαίας ὁ Χριστός ; Ἑρχεται ; Οὐχὶ ἡ Γραφὴ εἴπεν διεὶς ἐκ σπέρματος Δαΐδη, καὶ ἀπὸ Βηθλεέμ τῆς κώμης, δπου ἡ Δαΐδη, ὁ Χριστὸς Ἑρχεται ; » Οἱ δὲ πλατὺν γελῶντες ἐπὶ ταῖς τῶν δήμων ἀπαιδεύσαις, ἐπαράτους δὲ διὰ τοῦτο λαλοῦντες αὐτοὺς, τῆς ἐκείνων ἀγνοίας οὐκέτι ξανθὸν ἐφείνονται. Ἰδού γάρ καὶ αὐτῷ φασιν· « Κρεύνησον, καὶ οἴδε διεὶς ἐκ τῆς Γαλιλαίας προφήτης οὐκέτι γέρεται. » Εἴποι δὲ διὸ τις πρὸς αὐτοὺς ἐπὶ τούτοις εἰνδήνως· « Ο τὸ νικᾶν ἐν ἀπαιδεύσι ταραχωροῦντες οὐδὲν, ἀπυκτοι καὶ σκληροι, ποῦ τῆς ὑμετέρας ὄφρύος καύχημα σοφίας ἤνοις ἐν δμην ; ποῦ δὲ τοῖς νομομαθέσιν ἡ πρέπουσα σύνεσις ; Οὐ γάρ οὐδοιάζειν ἔχρην ἐπὶ τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, καταπειθεσθαι δὲ μᾶλλον οὐδὲν δλως ἀναδυομένους τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ λέγοντες περὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀγιον Μωσέα· διεὶς η Προφήτην αὐτοῖς ἀναστήσω ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν ὥστε περ. σε. » Τὸ δὲ, « Ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, » πῶς οὐχὶ πάντως εἶναι χρῆν ἐκ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐξ Ιερουσαλήμ ; « Άλλως τε τῶν μὲν θύραθεν οὐδὲ δεήσεσθε κατηγόρων, αὐτοὶ δὲ διεὶς ἐκαυτῶν ἀσυνετοῦντες ἐξελεγχθήσεσθε. Διδάσκοντος μὲν γάρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ διαρθρήσιν εἰπόντες διεὶς· « Καταβένηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχὶ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος με· πικρὰ μὲν τότε διελογίζεσθε, θυμὸν δὲ τούτοις οἱ μάτριοι ἐπωδίνοντες, ἐλέγετε πάλιν. » Οὐχ οὗτος ἐστιν δὲ Υἱὸς Ἰωσῆφ, οὐδὲν οἰδαμεν τὸν Πατέρα καὶ τὴν μητέρα ; Πῶς νῦν λέγει διεὶς Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβένηκα ; » Οὐ τοίνυν ὡμολογήσατε εἰδέναι ἐναργῶς καὶ σαφῶς τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, οἵδειτε που πάντως τούτον ἀπὸ βίζης δυτα τῆς ἱερατῆλ. Πῶς οὖν Γαλιλαῖον εἶναι φατε τὸν ἐξ Ιουδαίων ; πᾶς

⁴⁸ Joan. vii, 31. ⁴⁹ Ibid. 52. ⁵⁰ Deut. xviii, 15.

⁵¹ Joan. vi, 38. ⁵² Ibid. 42.

ἀλογενῆς δὲ Ισραὴλ; Οὐ γάρ τὸ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ τεθράψαι χώρα, καὶ χρόνους ἐνδιαιτήσθαι τινάς, τοῦτο δὴ πάντας, καὶ τοῦ γένους ἑξίστησι, καὶ τοῦ εἰς Ισραὴλ, ἐπει τὸ κωλύον οὐδὲν Ἰουδαῖον εἶναι τὸ γένος τὸν ἐκ Γαλιλαίας ὀρμάμενον, εἰ πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀφίκοιτο χώραν. Εἰκαίον οὖν ἄρα τὸ λέγειν τοὺς οἰηστήρωνας Φαρισαίους περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, ὅτι ἐκ τῆς Γαλιλαίας προφῆτης οὐκ ἔγγειρται. Μᾶλλον γάρ ἔδει ζητεῖν πῶς ἀνεὶ τῇ Γαλιλαίᾳ δὲ εἰς Ἰουδαίων, οὕτω τε λοιπὸν ἐννοεῖν τὴν ἐκ Ναζαρὲθ ἀνατρεψήν, καὶ μή διὰ τοῦτο τοῦ πιστεύειν ἀποφοιτᾶν. Ἐπιτηρητέον δὲ πάλιν ὡς οὐδαμόθεν καίτοι πρὸς ἀκροτάτην ἡκοντμένοι δυσμένειαν, ἀπὸ Γαλιλαίας κατὰ τὴν ἐνούσαν αὐτοῖς ὑπόνοιαν. Λελυμένης οὖν ἄρχ τῆς ἐντεῦθεν αὐτοῖς ὑποψίας, ἡ πίστις εὐθίς λοιπὸν οὐκ ἀμφιβολος, εἰπερ ἡσαν σοφοί.

Πάλιν οὖτε ἀλλήλουσσεν στὸν Ἰησοῦν αὐτοῖς λέγων. Β Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου.

¶ Ὡςπερ ἐλέγομεν πρέποντα τοῖς περὶ τῆς ἑορτῆς γεγραμμένοις πεποιησθαι τὸν λόγον τὸν Ἰησοῦν, ὅτε κατὰ τὴν ἐσχάτην ἡμέραν εἰστήκει βοῶν· « Εἰ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πινέτω· » ἐπειπέρ χειμῶρρου τὸ Μιασέως διεμέμνητο λόγιον· οὕτω καὶ σὺν ἐπὶ καιρῷ ταύτην ποιεῖται τὴν ἐξῆγησιν, καὶ τῇ τῶν πραγμάτων φύσει χρεωστουμένην. Ἐπειδὴ γάρ συναφράννοντας τοῖς ἔχοις ἐθεέσθο τοὺς διδασκάλους, καὶ τοὺς γελῶντας τοῖς γελωμένοις νοσοῦντας τὰ παραπλήσια, μισθὸν ὑπερ νυκτὸν τῇ τῆς ἀμαβλίας βεβαπτισμένους, καὶ ζητοῦντας μὲν ἐπιχειρεῖν τὸ ἀπὸ αὐτῷ μυστήριον, εὑρίσκοντας δὲ τὸ περάπαν οὐδὲν, τὴν αἰτίαν ὡς περ τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ἀσυνείδειας εἰς μέσον ἀγει, βοῶν· « Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· » διὰ πάσης, φησι, τῆς ἀγίας λόντες Γραφῆς, καὶ τὰ ἐπ' ἡμοὶ διὰ τῶν προφητῶν εἰρημένα βασανίζειν οἰλόμενοι, πολὺ τῆς ὁδοῦ τῆς ζωῆς διασφάλλεοθε. Καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν· οὐ γάρ ἐστιν ἐν ὑμῖν δὲ ἀποκαλύπτων μυστήρια, καὶ πάντα καταφωτίζων τὸν κόσμον τὸν ήλιον δίκην, εἰς τὰς τῶν δεγμάτων αὐτὸν καταλάμπων καρδίας. Τὸν δὲ οὐκ ἔχοντα φῶς ἐν ἐσωτῷ τὸ θεόν καὶ νοητὸν, ἀνάγκη δεῖν πάντως ἐν σκότει περιπατεῖν, καὶ πολλοὶς διὰ τοῦτο περιπταίειν τοῖς ἀποθημασιν. « Οτι δὲ φῶς κατὰ φύσιν ἐστιν δὲ Μονογενῆς, ὡς ἐκ φωτὸς τοῦ κατὰ φύσιν ἀναλάμψας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, διὰ μακρῶν ἡμίν δέδειται λόγων ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ, ἥτοι προτελέντος· » Ἡν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. » Ἀθρητέον δὲ πάλιν ὅτι φῶς ἐσαυτὸν εἶναι φησιν οὐκ ἰδίως ἢ ἀφωρισμένως τῶν εἰς Ισραὴλ, ἀλλ' ὅλου τοῦ κόσμου, καὶ πρᾶγμα μὲν διὰ τούτου φησιν ἀληθέστατον. Αὐτὸν γάρ εἶναι φαμεν τὸν ὅλη τῇ φύσει τὸ νοητὸν ἐνιέντα φῶς, καὶ, ὡς περ τινὰ σπέρματος καταβολὴν, παντὶ τῷ κεκλημένῳ πρὸς γένεσιν τὴν ἀνθρώπῳ πρέπουσαν ἐνσπείροντα σύνειν, κατὰ τὸ εἰρημένον περὶ αὐτοῦ. » Ἡν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, δι φωτίζει πάντα ἀνθρώπων ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. » Πλὴν οἴμαι τι τῷ λόγῳ ἐγκατατεχώσθαι πικρὸν [al. χρυπτόν]. Εἰ γάρ

A Servatore nostro Christo, quod ex Galilaea propheta non surrexit. Magis enim querere decuit quo pacto Galileus esset, qui ex Iudeis esset, sive deinceps animo perpendere educationem quae fuerat in Nazareth, nec propterea fidem abjecere. Observandum est vero rursus, cum nulla ex parte miracula eius, licet summo instigati odio, reprehendere possint, a sola regione illi contradicere, suspicantes eum esse Galileum. Quare sublata inde omni suspicione fides citra controversiam et dubitationem erat, si tantillum sapere potuissent. ἔχοντες ἐπισκήπτειν τοὺς θαύμασι τοὺς παρ' αὐτοῦ, μόνης ἀντιλέγουσι τῆς χώρας, ἐπειπέρ ἦν ἐκ τῆς τοῦ οἴησις διὰ τῆς ἐντεῦθεν αὐτοῖς ὑποψίας, ἡ πίστις εὐθίς λοιπὸν οὐκ ἀμφιβολος, εἰπερ ἡσαν σοφοί.

(1) VIII, 12. Iterum ergo locutus est eis Jesus, dicens: Ego sum lux mundi.

Quemadmodum dicebamus Jesum verba fecisse congruentia cum his quae de festo scripta sunt: cum videlicet ultimo die stetit clamans: « Si quis silit venial ad me, et hibat »⁴⁴; quia in effato Mosis mentio torrentis erat: ita nunc quoque valde opportunam et qualitatē naturāque rerum debitam dat expositionem. Nam quia insanentes videbat cum plebe ipsos doctores, eademque velut ignorantiae nocte et caligine obsitos, et conantes mysterium de eo querere, sed nihil tamen plane prolixentes, ipsorum stuporis et tarditatis velut causam in medium affert vociferans: « Ego sum lux mundi; » omnem, inquit, percurrentes Scripturam, et dicta prophetarum de me examinare diligenter vose rati, multum a via vitæ deflexistis. Neque mirum, cum non sit in vobis qui revelet mysteria, et omnem mundum illuminet, instar solis, in excipientium eum corda irradians. Alioqui necesse est ut qui non habeat in se lumen divinum et intelligibile, omnino in tenebris ambulet, et sic in magnas 485 absurditates impingat. Quod autem Unigenitus sit lux natura sua, ut qui ex luce secundum naturam, Deo videlicet ac Patre, effulserit, in primo libro fuse ostendimus præposito dicto, « Erat lux vera »⁴⁵. Observandum porro, eum se dicere lucem, non peculiariter aut definite Israelitarum, sed universi mundi, idque hanc ob rem ait esse verissimum. Ipsum enim esse dicimus, qui toti nature lucem immisit intelligibilem, et velut aliquam sententem omni homini ad ortum vocato convenientem inserit intelligentiam, juxta id quod dictum est de illo: « Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum »⁴⁶. Quanquam altius quiddam latere in verbo existimo. Nam nisi dictum tale quid in se habeat, satis erat dicere: Ego sum lux. Quia vero mundi adjecit, tale quid innuere velle reor. Erat in sola Iudea notus Deus, et in solo Israel magnum nomen ejus⁴⁷: reli-

⁴⁴ Joan. vii, 37. ⁴⁵ Joan. i, 9. ⁴⁶ Ibid. ⁴⁷ Psal. lxxv, 2.

(1) Omittit hic Cyrillus, ut et reliqui passim Patres Græci, quod in Latinis exstat initio capituli VII de muliere in adulterio deprehensa.

quam terram alla quedam tegebat caligo, nemine in mundo divinam et celestem lucem habente praeter unum Israel. Sed tunc temporis, tanquam universis simul gentibus in hoc mundo a cognitione Dei seclusis, seorsimque suum locum tenentibus, genitus est populus Domini, pars ejus, funiculus hæreditatis ejus Israel¹⁰: sic rursus in universum orbem sole intelligibili invecto, et lumine Israelitis decedente, gentibus vero appellente, extra universa Israel repertus est. Quippe dum expectant lucem, factæ sunt illis tenebrae, juxta id quod scriptum est¹¹, opperientes lucem, in nocte ambulaverunt. Non est igitur de nihilo quod Servator Pharisæos alloquens ait: « Ego sum lux mundi. » Eleganter enim minatur se discessutum ab Israel, translatuum in universum murdum suam gratiam, et aliis jaen cognitionis Dei radios expansurum. Sed animadvertisendum est quomodo apud audientes cum homo cernatur, et in carne, non dicat, in me est lux, sed, Ego sum lux, ne quis in diuino filios dividat Christum post incarnationis dispensationem. « Unus enim Dominus Jesus Christus, » ut Paulus ait¹², et ante carnem, et cum carne, et unus ac solus in veritate Filius ex Deo Patre Verbum: et quando factus est homo, nequaquam mutilatum fuit illud quod ex muliere assumpit templum: ejus enim proprium corpus, omninoque dividere Christum post incarnationem secundum affiliationis rationem, **486** piaculo non vacat. Scindendum tamen quod, quamvis incarnatum esse dicamus, non sola carne induitum significamus Dei Verbum, sed in carnis nomine omnem denotavimus hominem.

Sicut tunc oīma καὶ τὸ διατίμενον ὅλως μετὰ τὴν σάρκωσιν, οὐχ ἀμορτᾶ. Πλὴν ιστέον, ὅτι καν σεσαρκώσθαι λέγωμεν, οὐ μόνη σαρκὶ περιβεβλῆσθαι φαμεν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἀλλ᾽ ἐν τῷ τῆς σαρκὸς ὄνδρας τὸν πάντα δηλούμενον ἀνθρώπος.

Qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.

Unde quaque cohortatur eos ad salutaria capessenda, et mandatis ejus obsequendum potius quam in sua ipsorum exercitato manentibus æterna vita carendum. Porro ei credentibus quanta sit accessura utilitas demonstrat: est enim natura bonus, et omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem venire veritatis¹³. Cæterum quia ut Deus novaret illos rursus contradicturos, antiquiori rerum imagine sermonem adumbrat, atque ex iis quæ majoribus acciderunt, clare pronuntiat e re ipsorum futurum maxime, si cum sequantur. Scriptum igitur est de Israelitis, eos interdiu nubes deductos fuisse, tota vero nocte in illuminatione ignis¹⁴. Nam cum solitudinem peragrarent, in terram promissionis pergentes, nubes interdiu Deo ita volente solis æstum retundens, tecti alicuius instar eorum capitibus imminiebat: noctu vero columna ignis, cum tenebris pugnans, eos deducebat, cumque prævium et ducem ignem sequerent-

A μὴ τι τοιοῦτον ὕδνει τὸ εἰρημένον, ἐδει μόνον εἰπεῖν. Ἔγώ εἰμι τὸ φῶς. Ἐπειδὴ δὲ τοῦ κόσμου προτέφειν, οἷμαι δῆ τι τοιοῦτον αὐτὸν ὑπαινίτεοθει καὶ νῦν ἔθελεν. Ἡν μὲν γάρ ἐν μόνῃ τῇ Ιουδαϊ γνωστὸς ὁ Θεός, καὶ ἐν μόνῳ δὲ τῷ Ἰερατὴλ μέγα τὸ δνομα αὐτοῦ, βαθὺς δὲ ὡσπερ τὴν ἑτέραν ἀπασαν γῆν κατεπίμπλα σκότος, οὐδενὸς τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ Ιερατὴλ τε καὶ οὐράνιον ἔχοντος φῶς, πλὴν διτι μόνου τοῦ Ἰερατὴλ. Ἀλλ᾽ ὡσπερ τὸ τηνικάδε πάντιον διμοῦ τῶν ἔθνῶν τῶν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ τῆς θεογνωσίας ἔξικιτμένων, καὶ ὡσπερ ἐν ιδίᾳ τοῖν τάξει κειμένων, ἐγενήθη λαὸς Κυρίου, μερὶς αὐτοῦ, σχολισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰερατὴλ· οὕτω πάλιν ἐφ' ὅλον τὸν κόσμον τοῦ νογητοῦ μεταχθέντος; ἡλίου, καὶ ἀπάραντος; μὲν τῶν ἐξ Ἰερατὴλ τοῦ φωτὸς, μεθορμιζούμενοι δὲ παρὰ τοῖς θεοῖς, θεοῖς, ίξιν τῶν διωνόντων ἡλίου, μετακομίσται δὲ τὴν γάριν ἐφ' ὅλον ἥδη τὸν κόσμον, καὶ ἐφαπλώσται λοιπὸν ἑτέροις; τὴν τῆς θεογνωσίας ἀκτίνα. Ἐπιτηρητέον δὲ δύος, καίτοι παρὰ τοῖς ἀκρωμένοις ἀνθρώπος τις δρώμενος, καὶ μετὰ σαρκὸς, οὐκ ἐν ἑμοὶ, τοῖσι, τῷ φῶς, ἀλλ᾽ Ἔγώ εἰμι, ἵνα μή τις εἰς οὐλῶν δυάδα διατέμη Χριστὸν μετὰ τὴν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσσεως οἰκενομίαν. Εἰς γάρ « Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, » ὡς ὁ Παῦλός φησι, καὶ πρὸ σαρκὸς, καὶ μετὰ σαρκὸς, καὶ εἰς, καὶ μόνος, κατὰ ἀλτηθειαν, Γίδης ὁ ἐκ Θεοῦ Πατέρες Λόγος, καὶ ὅτε γέγονεν ἀνθρωπός, οὐκ ἐν μέρει τεθέντος τοῦ ἐκ γυναικὸς ληφθέντος ναοῦ αὐτοῦ γάρ σαρκωτὸν, κατὰ γε τὸν τῆς οὐλητος λόγον, δυσφῆμιας τοῦ Θεοῦ Λόγου, διότι τὸ τῆς σαρκὸς ὄνδρας τὸν πάντα δηλούμενον ἀνθρώπον.

Οὐ ἀκολουθῶν ἐμοί, οὐ μὴ κερικατήσθε ἐτ τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς.

Τὸ ποτεῖθει πάλιν αὐτοὺς πανταχθέν τὸ λυσιτελεῖν θηράσθαι φιλεῖν, καὶ παιδεῶγεισθαι μᾶλλον ἐθέλειν τοῖς αὐτοῦ διατήμασιν, ἢ ταῖς σφῶν αὐτῶν ἀμάβιαις ἀκολουθεῖν ἐλομένους, καὶ αὐτῆς τῆς οἰλανού στερεσθαι ζωῆς. Οσον δὲ πειθανοῖς αὐτῷ γεγονότι προσέσθαι τὸ ὄφελοῦν, ὑποδείχνυσιν, ἐπειπερ ἐστὶ κατὰ φύσιν ἀγαθός, καὶ πάντας ἀνθρώπους θέλει αὐθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθειας ἐλθεῖν. Ἐπειδὴ δὲ ἥδει πάλιν ἀντεροῦντας ὡς Θεός, εἰκόνι πραγμάτων ἀρχατούρα συναναπλάττει τὸν λόγον, καὶ ἐκ τῶν τοῖς προγόνοις συμβεβηκότων, διτι πρὸλῆπτος αὐτοῖς ἀφελεῖς γενήσται τὸ ἀκολουθεῖν ἐθέλειν αὐτῷ, διατροφέις ταφῶς. Γέγραπται τοίνυν περὶ τῶν ἐξ Ἰερατὴλ, διτι καὶ ὡδήγησιν αὐτοὺς ἐν νεφδῇ ἡμέρας, καὶ διην τὴν νύκτα ἐν φωτισμῷ πυρός. Ότε γάρ τὴν πλατειαν διεβάλλον ἔθημον, πρὸς τὴν τῆς ἐπαγγελίας ειστρέγοντες γῆν, νεφέλη μὲν αὐτοῖς ἐν ἡμέρᾳ τὴν τήλιακήν ἀστινάσσουσα φύλογα κατὰ βούλησιν δηλούντει τὴν θείαν, δρόφου δίκην ἐπήρητο· στύλο; δὲ ἡγεῖτο πυρὸς τῆς

¹⁰ Psal. civ, 10, 11. ¹¹ Isa. lix, 9. ¹² I Cor. viii, 9. ¹³ I Timoth. iii, 4. ¹⁴ Num. ix, 16 seqq.

νυκτὸς μαχόμενος σκότῳ καὶ προελαύνοντι ἡστὴν αἰχολοθύντες πυρί, τὸ πλανᾶσθαι διέφυγον, καὶ κατευθὺν τῆς εὐθείας ἐφέροντο γῆς, οὐδὲν δικαὶος νυκτὸς, η̄ σκότους φροντίζοντες. Οὐτῶς δὲ ἀκολουθῶν ἐμοί, τοῦτον ἔστιν, δὲ κατ’ ἔχνη βαίνων τῶν ἐμῶν διδαχμάτων, ἔσται μὲν οὐδαμῶς ἐν σκότῳ, τὸ δὲ φῶς τῆς ζωῆς ἀποκερδεῖν, τοῦτον ἔστιν, τῶν ἐπ’ ἐμοὶ μυστήριών την̄ ἀποκαλύψιν χειραγωγεῖν δυναμένην αὐτὸν εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον. Τεχνίτης δὲ πάλιν εἰς λόγους ὑπάρχων δὲ Κύριος, ἀγριαίνοντας προσερεθίζει μὲν οὐδαμῶς; διὰ τοῦτον γρυμούτερον λέγειν διὰ τὸ μετοῦστον ἐν σκότῳ, καὶ ταῖς ἁυτῶν ἀπειθίαις ἐντεθνήσονται· τρόπῳ δὲ πάλιν ἐτέρῳ τοῦτο λέγων εὑρίσκεται, μεταστρέψας ἐπὶ τῷ χρηστότερον τοῦ λόγου τὴν δύναμιν. Δι’ ὧν τὸρ ἐνθάδε τῷ αὐτῷ κατακολουθεῖν γρηγορεῖν τὸ φῶς τῆς ζωῆς ἐπαγγέλλεται, διὰ τούτων αὐτῶν ὑποδηλοὶ περιεσταλμένως, ὃς τὸ ἐπεσθαῖ παραιτούμενοι, καὶ φωτὸς ἔξουσιν ἐρημίαν τοῦ πρὸς ζωὴν αὐτοὺς ἀνακομίζειν Ιεχωντος. Ή γάρ οὐ πᾶσι καταφανές, καὶ ἀναμφιδόγως παραδεκτὸν, διὰ τοὺς εὐθυμεῖν ἀποφεύγουσι συμβαίνειν ἀνάγκη τὸ ἐναγ-τίον; Ἡν̄ οὖν δρά τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δὲ λόγος ἀληθῆς, καὶ τὸ διὰ τῆς ἐν αὐτῷ τέχνης οἰκονομηθὲν οὐκ ἀμφιβολόν.

Εἶπον οὖν οἱ Φαρισαῖοι· Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς, ή μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής.

Νωθῆς καὶ βραδύνους δὲ Φαρισαῖος, καὶ δυσάγωγος λίαν εἰς τὸ δύνασθαι κατέδειν τὴν τοῦ Κυρίου θεότητα, πλανᾶται δὲ πάλιν διὰ τὴν σάρκα, καὶ πλέον οὐδὲν τῶν δρωμένων φαντάζεται. Πολὺ γάρ τοῖς ὑπὲρ δινθρωπον̄ ῥήμασι κεχρημένον δρῶν, καὶ θεοπρεπεστάτων ἐπακούσας λόγων, δινθρωπον̄ εἴτε κοινὸν ἐνοῖς, πέρδε τὸ τῆς θεότητος περιφανὲς οὐ βλέπων, οὐδὲ τὸν τῆς διανοίας ἀνοιγμὸν ὅφθαλμὸν πρὸς τὸ ἐπανθρῆσαι τὸν Ἐμμανουὴλ. Τίνι γάρ δὲν καὶ πρέπει τὸ λέγειν· «Ἐγώ εἰμι τὸ τοῦ κόσμου φῶς», εἰ μή εἴνι καὶ μόνῳ τῷ κατὰ φύσιν Θεός; Τίς τῶν ἀγίων προφητῶν τοιαῦταν εἰπεὶν ἀπετόλμησε φωνῇ; Πολος ἡμῖν τῶν ἀγγέλων τοιοῦτον ἐρήξει λόγον, διλην̄ ἡμῖν τὴν θεόπνευστον περινοστοῦσι Γραφήν, καὶ τῶν ἱερῶν καὶ θείων περιεργαζομένοις λόγων αὐτὸν δὴ τοῦτο δεκτεύτωσαν. 'Αλλ' οὐδένα τῶν ἀναγκαίων τιθέμενοι λόγον, ἀντερεῖν διεπει λογίζονται, καὶ ἐπ' ἐκεῖνο χωροῦσι θερμῶς δι μόνον θασιν̄ ἀκριβῶς, τὸ τῆς φιλοσοφίας ἔγκλημά φημι. Διασύρουσι γάρ ὡς οὐκ διηταὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου, κατηγοροῦντες τὸ παρ’ αὐτοῦ λεγόμενον, οὐκ εἴναι τε ἀληθῆ τὴν μαρτυρίαν διαβεβαιούμενοι. Σοφοὶ γάρ εἰσι τοῦ κακοποιῆσαι, τὸ δὲ καλῶς ποιῆσαι οὐκ ἔγνωσαν, ἀνατρέψειν τε καὶ σφόδρα κιβδήλως ὑπολαμβάνουσι δύνασθαι τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ, ἀπὸ φιλῆς καὶ μόνης τῆς παρ’ ἡμῖν συνηθείας, οὐκ ἐκ νομικῶν ἐνταλμάτων ἀκυροῦν ἐπιχειροῦντες αὐτήν. Ποῦ γάρ δὲ νόμος, διδασκέτωσαν πάλιν, ἀθέσαιον εἴναι φῆσι τὴν τονός μαρτυρίαν περὶ ἁυτοῦ. Φορτικὸν μὲν γάρ πώς ἔστι, καὶ οὐκ οἰστὸν ξεῖν διε τοῖς τὸ τινα τῶν διητῶν τυχὸν ἐπιμαρτυρεῖν αὐτῷ τὰ ἔξαιρετα. Καὶ γοῦν δι σοφώτατος Παροιμια-

tar, nullo modo aberrabant, sed recta in terram promissam ferebantur, nihil noctem aut tenebras curantes. Sic qui sequeitur me, hoc est vestigia meae doctrinae insistit, nusquam in tenebris erit, sed lumen vitæ lucrabitur, nimisrum mysteriorum de me revelationem, quæ polis sit eum ad æternam vitam perducere. Cautus autem sermonum artifex Dominus jam tumentes et efferratos Phariseos non irritat, nude et simpliciter dicens quia manebunt in tenebris et in sua pervicacia morientur, sed rursus hoc alio modo efferrens, vim sermonis ad meliora vertere comperitur. Nam per quæ hoc loco ei qui se secutus fuerit vitam æternam pollicetur, per hæc eadem innuit implicite eos qui sequi se recusaverint, lucis quæ ad vitam ducere potest privationem passuros. Nunquid enim omnibus manifestum et indubitatum est, quibus bene esse non est cordi, necesse eis esse ut contrarium eveniat? Erat igitur 487 Salvatoris nostri sermo verus; et quod eo artificiōse ordinatum nequaquam ambiguum.

VIII. 13. *Dixerunt ergo ei Pharisei: Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum.*

Hebetes admodum et tardi Pharisei, atque ad comprehendendam Domini deitatem indociles: quippe iterum errant propter carnem, nihilque præter ea quæ obversantur oculis sibi representant. Cum enim viderent Dominum uti verbis homine majoribus, adhuc tamen communem hominem concipiunt, dignitatem deitatis non cernentes, nec intelligentiæ oculum aperientes ad cernendum Emmanuel. Cui enim conveniat dicere: «Ego sum lux mundi⁷⁴», nisi ei unī tantum qui natura sua Deus est? Quis unquam sanctorum prophetarum in talēm vocem prorumpere ausus est? Quis sanctorum angelorum talia verba fecerit, ex omni evoluta sacra Scriptura nobis probent. Verum nulla salutarium rerum habita ratione, contradicendi studio cupido feruntur in id quod unum sciunt, dicacitatem videlicet. Eum enim perstringunt quasi non sit lux mundi, ejus dictum incusantes, nec verum esse testimonium asserentes. Acuti enim ad malum sunt, sed in recte faciendo menses et imperiti, et eversuros se ejus testimonium sibi persuadent ex sola et simplici quæ apud nos invaluit consuetudine, non ex legum placitis ac constitutionibus illud abrogare studentes. Doceant enim ubinam lex irritum relit esse alicujus de se testimonium. Grave enim est ac minime serendum ut aliquis res præclaras et eximias deprædicet ac contestetur. Et sapientissimus Proverbiorum auctor: «Laudet te, inquit, vicinus, et non os tuus: alienus, et non labia tua⁷⁵.» Verum quod quis de scipso testatus sit, non continuo a veritate abso-

⁷⁴ Joan. viii, 12. ⁷⁵ Prov. xxvii, 2.

num compescitur. Frodeat enim Phariseorum aliquis in medium, et dicat quid beato Samueli faciamus præclaro et magnifice de se contestanti. Nam Israëlitus respondens ait : « Testis Dominus in vobis, et testis Christus ejus hodie in hac die, quia non invenistis in manibus meis quidquam »¹⁶. » At si lex vetabat quominus de se quisquam testaretur, quomodo, quæso, eam pro nihilo habuit Samuel, cum Scriptura divina de ipso dicat : « Sanctus erat Moses, et Aaron in sacerdotibus ejus : et Samuel **488** inter eos qui invocant eum. Invocabant Dominum, et ipse exaudiebat eos : in columna nubis loquebatur ad eos. Custodiebat testimonia ejus et præcepta quæ dedit illis »¹⁷. » Cernis ut una cum beato Mose conjugatur, quippe qui simili virtute fulgeat, et ut accuratus legis observator per Spiritum asseratur ? Quomodo ergo legem transgressus est, inquiet aliquid, cum de seipso testatus est ? Sed non transgressus est : assertur enim tanquam eam observans, et testatus est de seipso. Lex ergo neminem prohibet de seipso testari. Porro quid dicemus, cum beatum Davidem audiemus dicentem : « Domine Deus meus, si feci istud, si reddidi retribuentibus mihi mala »¹⁸. » Quin ait beatus Jeremias : « Domine omnipotens, non sedi in consessu ipsorum ludentium, sed metuebam a facie manus tuæ »¹⁹. » Paulus vero sapientissimus, licet patriam legem cum primis edocitus, ut ipse alicubi testatus est : « Nihil enim mihi conscient sum »²⁰, aperte vociferatur. Dicat ergo de unoquoque istorum Phariseus : « Tu de teipso testaris : testimonium tuum non est verum, » licet iis qui rerum omnium Dominum incusare non verentur, pessima quoque in alias patrandi latam viam aperiat. Cæterum, ut quæ jam attulimus denuo repeatamus, dicimus necessariam non esse illam quam Pharisei ex legalibus præceptis hauriunt objectionem, sed ex sola inveterata consuetudine et morum convenientia quadam desumptam, et objurgandi studio cōpositam, quæ fallit eos qui jam suspiciunt, et ad credendum sunt inducti. Eum enim tanquam non vera dicentem proscindunt, sicutemque dictorum corruptentes, neque lucem esse veram aiunt, ex hac impia deblateratione suis capitibus miseri creantes perniciem.

VIII. 14. Respondit Jesus, et dixit eis : Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum : quia scio unde veni, et quo vado.

Dicentem Christum se lumen esse mundi ex natura ac vere : « Ego enim sum lux mundi »²¹, palam clamat, temeraria Phariseorum turba mentiri autumabat. **489** Neque enim intelligebant mentis inopes, quod ubi quis suam nobis enarrat naturam, et quæ

A στής, « Ἐγκωμιαζέτω σε, φησίν, δό πέλας, καὶ μὴ τὸ σὸν στόμα· ἀλλότριος, καὶ μὴ τὰ σὰ χεῖη. » Πλὴν οὐ πάντως διεψευσμένον δρᾶται τὸ ὑπὸ του τυχού περὶ αὐτοῦ λελεγμένον. Ἡκέτω γάρ τις ἡμῶν τῶν Φαρισαίων εἰς μέσον, εἴτα τί δράσωμεν διδασκῶν τὸν μακάριον Σαμουὴλ, ἐν ἔαυτῷ μαρτυροῦντα τὰ κάλιστα. Εύρισκεται γάρ που τοῖς ἐξ Ιερατὴλ ἀπολογούμενος, καὶ λέγων · « Μάρτιος Κύριος ἐν ὑπὲν, καὶ μάρτιος δὲ Χριστὸς αὐτοῦ σῆμερον ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ, διτὶ οὐχ εὐρήκατε ἐν ταῖς χερσὶ μου οὐδὲν. » Ἀλλ᾽ εἰπερ δὲ νόμος ἔαυτῷ μαρτυρεῖν τινὰ διεκάλυψε, πῶς, εἰπέ μοι, παρ' οὐδὲν αὐτὸν ἐποίησεν δὲ Σαμουὴλ, καίτοι τῆς θείας Γραφῆς λεγούσης περὶ αὐτοῦ · « Ἄγιος ἦν Μωσῆς, καὶ Ἀαρὼν ἐν τοῖς λερένσιν αὐτοῦ, καὶ Σαμουὴλ ἐν τοῖς ἐπικαλούμενοις αὐτῶν. » Τε εκαλοῦντο τὸν Κύριον, καὶ αὐτὸς ἐπτήκουεν αὐτῶν· ἐν στῦλῳ νεφέλῃς ἐλάλει πρὸς αὐτούς. Ἐψύλασσον τὰ μαρτύρια αὐτοῦ καὶ τὰ προστάγματα αὐτοῦ, ἢ ἐδάκεν αὐτοῖς. » Ορέξει δὲ τις συνεπλάκη τῷ μακάρῳ Μωσεῖ ὡς συντρέχουσαν ἔχων ἐκείνην τὴν ἀρετὴν, καὶ ὡς ἀκριβῆς νομαρψύλαξ μαρτυρεῖται διτὸν Πνεύματος; Ήπειρος οὖν παρέβη τὸν νόμον ἔαυτῷ μαρτυρήσεις, εἰποι τις ἄν ; Ἀλλ᾽ οὐ παρέβη· μαρτυρεῖται γάρ ὡς φυλάσσων, καὶ μεμαρτύρηκεν ἔαυτῷ. Νόμος οὐδὲ ἄρα τὸ μαρτυρεῖν ἔαυτῷ τῶν δυτιῶν οὐδένει καθέλει. Τι δὲ πρὸς τούτοις ἔρωμεν, διταν θωμαντει λέγοντες τὸν μακάριον Δαβὶδ; « Κύριε, δὲ Θεός μου, εἰ ἐποίησεν τοῦτο, εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδούσι μοι κακά ; » Ἀλλὰ καὶ πρὸς τούτο τῷ σημεῖον διατάξεις Λερείας · « Κύριε παντοκράτωρ, οὐκ ἔκάθιστα ἐν συνέδρῳ αὐτῶν παιζόντων, ἀλλ᾽ ηὔλαβούμην ἀπὸ προσώπου χειρός σου. » Παῦλος δὲ πάλιν δὲ σοφώτατος, καίτι πεπαιδευμένος κατὰ ἀκριβειαν τὸν πατρῷον νόμον, καθάπερ οὖν καὶ αὐτὸς που διεμαρτύρατο, « Οὐδὲν γάρ ἔμαυτῷ σύνοιδα, » διαδρήθην ἀναδοξ. Λεγόντων τοιχαροῦν ἐφ' ἔκάστω τούτων δὲ Φαρισαίος · « Σὺ καρπεσσαντοῦ μαρτυρεῖς· τὴ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής· » εἰ καὶ διτὶ μάλιστα τοῖς ἐπιτιμένιοις αὐτῷ μὴ παραιτουμένοις τῷ πάντων Δεσπότῃ, τὸ κατὰ τῶν ἀλλῶν τὰ χειρίστα δρᾶτον ἐπηλατῶν. Πλὴν ἐκεῖνοι λέγομεν ἀναλαβόντες εἰσαῦθις, ὡς οὐκ ἀναγκαῖ μὲν ἐκ νομικῶν ἐνταλμάτων ἡ τῶν Φαρισαίων ἀντίφρσεις, ἀπὸ δὲ μόνου πεποιημένη τοῦ κρατοῦντος ἐν συνθείᾳ, καὶ τοῦ μὴ πρέπειν δοκοῦντος τοῖς ἐπικαίοις D τὸν τρόπον· λοιδορή δὲ μᾶλλον ἔστιν ἡ ἀντίφρσεις νομικῆς, ὑποκλέπτουσά πως αὐτοὺς τοὺς ἡδη θαυμάζοντας, καὶ διτὶ προσήκει πιστεύειν ἀναπτεισμένους. Διαπύρουσι γάρ ὡς οὐκ ἀληθεύοντα, καὶ τὴν τῶν εἰρημένων ἀρτίως παραφείροντες πίστιν, οὐδὲ τοις κατὰ ἀληθειαν εἶναι φασι, τὴν ἐκ τῆς δυσφημίας διεθρον ταῖς ἔαυτῶν ἐπαντλοῦντες οἱ δελταιοι κιφαλαι.

« Απεκριθεὶς Υησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Εἰτὲ ἐπὶ μαρτυρῷ περὶ ἔμαυτοῦ, ἀληθής ἔστιν ἡ μαρτυρία μου, διτὶ οἶδα πόθεν ἡλθορ, καὶ πού ὑπάρχω.

Τοῦδε δὲ περὶ ἔστιν κατὰ φύσιν καὶ ἀληθῶς ἔαυτὸν φάσκοντος εἶναι τοῦ Χριστοῦ, « Ἐγὼ γάρ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, » διαδρήθην ἀνεψώνει, διεψεύσθε πάλιν αὐτὸν τὴ φιλοκλήδωνος τῶν Φαρισαίων φύση πληθύς. Οὐδὲ γῆδεσαν ἀσυνετοῦντες ἐκτίθεταις, ὃν

¹⁶ I Reg. XII, 5. ¹⁷ Psal. xcvi, 6, 7. ¹⁸ Psal. vii, 5. ¹⁹ Jerem. xv, 17. ²⁰ I Cor. iv, 4.

²¹ Joan. VIII, 12.

την ήδαν τινὲς ὅταν γε ἐκδιηγοῦνται φύσιν, καὶ τὰ οὐσιωδῶς αὐτοῖς ἐνυπάρχοντα λέγουσιν, οὐ φιλοκόμπτως αὐτὸὺς τοῦτο δρῶν τὰ εἰκότα φρονοῦντες ὑποστήσωμεν, ἀλλ’ οὐδὲ δόξαν ἐρωῦμεν φιλοθηρεύν τὴν διάκενον, ἐκτρανοῦν δὲ μᾶλλον, ὅπερ εἰσὶν ἀληθῶς. Οἶον δὲ δῆ τι πάλιν ἐπὶ τούτῳ φαμέν· “Οταν ἄγγελος εἰπῇ, τὴν ήδαν κατασημαίνων φύσιν·” Ἀγγελός εἰμι, εἰ καὶ ὅταν ἀνθρωπὸς τοῦτο διπερ ἐστὶν ἐπιδεικνύων λέγει· “Ἀνθρώπος εἰμι· ἀλλὰ καὶ εἰ τις ἡδίψ περιθεῖ φωνὴν, εἴτα κάκεῖνος τῆς ἔκατον φύσεως τὸ θεῖον ἐκδιδάσκων, Ἐγώ, φαίη, τὸν οὐράνιον διαθέων κύκλον, λαμπρὸν ἀφίημι φῶς τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς·” οὐχ ἔκυρτε τις αὐτὸν τὰ μὴ προσόντα μαρτυρεῖν, ἀλλ’ διπερ δυντως ἐστὶ κατὰ φύσιν, εὐλόγως οἰχεσται. Τὸν αὐτὸν, οἷμαι, τρόπον, καὶ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καν φῶς ἔκατον εἶναι λέγη, ἀληθὲς ἐρει, καὶ οὐδὲν ἡττον ἔξωθεν ἐπικομπάζων ἀλώσεται. Οὐ συνέντες τοιγαρῦν τὸν Ἐμμανουὴλ οἱ πολλοὶ συζητεῖς ἀπαλιμενοί, φιλοδοξεῖν μὲν αὐτὸν ὑπολαμβάνουσιν, ὡς ἐν δὲ τῶν καθ’ ἡμᾶς ἐπιφύονται, καὶ οὐ καταπεφρίκασι λέγοντες, « Ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθῆς, τῷ μὴ εἰδότι τὸ φεύδεσθαι·» οὐ γάρ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καθὰ γέγραπται. ‘Ἄλλ’ ἔδει πάλιν πολὺ δὴ λίαν τῆς ἀληθείας ἀπεσφαλμένους, καὶ ἀποφοιτῶντας τοῦ πρέποντος λογισμοῦ διημαρτήκοτας εἰπεῖν τῷ διηνόντει δύνται, καὶ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς γεγεννημένῳ, τὸ καὶ φεύδεσθαι φιλεῖν ἀνοσίας ἐπιγράφοντες. « Ἀληθῆς γάρ, φησίν, η ἐμὴ μαρτυρία, καν ἕγω μαρτυρῶ περὶ ἔμαυτοῦ. » Ἀνθρώποις μὲν γάρ ἐκ φιλαυτίας ἔσθι ὅτε τὸ θέλειν ἔκατον ἐπιμαρτυρεῖν τὰ κάλλιστα, καν εἰ μὴ τύχοιεν ἔχοντες, δράται προσπεφυκός. Ἐνδιοισθος γάρ εἰς τὸ φαῦλον ἡ φύσις, ἀλλ’ οὐκ ἐν ἐμοί, φησί, τὸ δύνασθαι ταῦτα πρόσεται νοσεῖν τοῖς ἀπὸ τῆς γῆς. Οἶδα γάρ πόθεν εἰμι, φῶς ἐκ φωτὸς δηλονότι, καὶ Θεὸς ἀληθίνος, ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ἀληθίνου, ἀδαντον ἀσθενείας ἔχων τὴν φύσιν. Εἰ γάρ καὶ ἀνθρώπος γέγονα, φησί, διὰ τὴν εἰς ἀνθρώπους ἀγάπην, ἀλλ’ οὐ διὰ τοῦτο τῆς θεοπρεποῦς ἀκίνας ἔρημος ὁ γνωσθήσομαι· μένω δὲ πάλιν διπερ εἰμι κατὰ φύσιν, τοῦτ’ ἔστι Θεός. ‘Απόδειξις δὲ τούτου σαφῆς, τὸ εἰδέναι ποῦ ὑπάγω· ἀναβήσομαι γάρ εἰς οὐρανοὺς πρὸς τὸν ἐξ οὐπέρ εἰμι Πατέρα, διπερ, οἷμαι, φαίη τις δια οὐκ ἀνθρώπῳ πρέπειν ἐν τῶν καθ’ ἡμᾶς, ἀλλὰ τῷ κατὰ φύσιν Θεῷ. καὶ εἰ γέγονεν ἀνθρώπος. Οὐκοῦν τὸ μὲν, « Οἶδα πόθεν εἰμι, » τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς κατὰ φύσιν εἶναι σὸν Υἱὸν ὑπανίττεται· τὸ δὲ, « Ποῦ ὑπάγω, » θεοπρεποῦς μὲν ἔχουσίας ἐπιδειξις. « Ανεισι γάρ ὡς Θεὸς ἐπάνω τῶν οὐρανῶν, ὡς δὲ Ιανός; φησίν· ἀπειλήγων δὲ ὅλην ὅμιας, εἰ καὶ οὐ σφόδρα σαφῶς, τῇ τῶν Ἰουδαίων ἀνοσιότητι πρέπουσαν ἔχει. Ός γάρ δυσον οὐδέπω πάντως μὲν ἀπαναστήσεται τοῦ γένους αὐτῶν, ἐν τούτοις δράται λέγων· ἐν ἔρημιτε δὲ τοῦ θεοῦ φωτὸς καταλεοιπώς, ἐν ἀγνοίᾳ καὶ σκότῳ βαθεὶ γενέσθαι παρασκευάστι, διπερ αὐτοῖς ἐν ἑτέροις σαφέστερον φαίνεται διειπών. « Ἔως γάρ τὸ φῶς ἔχετε, φησί, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτὶ, ἵνα μὴ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. »

‘Γιατὶς κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε, δηῶ κρίνω οὐδέτερα.

‘Ἄξιεραστοτάτη πραθητη πάλιν τὸν ἀπάντων Κύ-

A sibi substantialiter insint exponit, interpretari debemus eum id non per jactantiam facere, aut inanem gloriam caplare, sed potius id quod est vere explicare. Exempli gratia, si angelus dicat: Ego angelus sum, suam indicans naturam; vel homo id quod sit ostendens inquit: Homo sum: atque ideo si quis solem loquentem inducat, et ipse de sua natura docens hæc proferat: Ego percurrent ecclest orbem illustre lumen mortalibus præfero: non erit quisquam qui putet eum falsa de se prædicare, sed id quod revera sit per naturam ostendere. Sic, quamvis Servator noster Christus se lucem esse dicat, verum tamen dicet, neque tamen idecirco de alieno gloriari comperietur. Pharisei ergo præ incititia non intelligentes Emmanuelem, eum inaniter gloriari opinantur, tanquam vero uni ex nobis maligne dentem infligunt, neque ei qui mentiri nescit dicere exhorrescant: Testimonium tuum non est verum: non enim inventus est dolus in ejus ore, ut scriptum est⁴⁹. Sed necesse est eos a veritate ac recta ratione longe aberrare, qui Dei ac Patris Filio impie mendacium ascribere non verentur. « Verum enim est, inquit, testimonium meum, etsi ego testimonium perhibeam de meipso. » Homines siquidem assumere solent, quibus reipsa carent: nam prona est in malum natura; ego vero non possum ulla terrena contagie affici. Novi enim unde sim, lumen de lumine videlicet, ac Deus verus de Deo Patre vero, naturam habens omnis infirmitalis immunem. Etsi enim homo factus sum, inquit, nimio erga homines amore, non ideo tamen divinæ dignationis expers comperiar, maneo vero etiamnum id quod sum per naturam, nempe Deus. Cujus rei argumento est certissimo, quod scio quo vadam: ascendam enim in cœlum ad eum ex quo sum Patrem, quod nemo dixerit unquam competere nisi e nobis homini, sed vero natura sua Deo, quamvis homo factus sit. Itaque istud, « Novi ego unde sum, » Filium esse ex Patre per naturam indicat; illud vero, « Quo vado, » divinæ potestatis est⁵⁰ documentum. Tanquam enim Deus supra cœlos ascendit, ut Paulus ait⁵¹: sed et quamdam communionem, licet paulo obscurius, impietati Iudeorum convenientem in se continet. Significat quippe his verbis se propediem ab omni corum gente discessurum, eosque divino lumine destitutos in ignorantia et alta caligine relicturum: quod alias planius et dilucidius ipsis videtur declarasse.

B « Dun enim, inquit, lucem habetis, ambulate in luce, ne tenebrae vos comprehendant⁵². »

VIII. 15. Vos secundum carnem judicatis, ego non judico quemquam.

Summa humanitate universi Dominum uti com-

⁴⁸ Isa. Liii, 9. ⁴⁹ Ephes. iv, 10. ⁵⁰ Joan. xii, 35.

periemus : nec enim pro eorum blasphemis eos A perinde remuneratur, licet gravissimis poenis obnoxii teneantur, sed optimos medicos imitari jure illum mirabimur. Hi enim ægrotantium fastidia et contemptus saepe nihil ducunt, sed cum patientia ac tolerantia artis opem adhibent, occuktantes ea quæ tristitiam affere solent, et quandoque petili conviciis explicantes ea quæ ad sanitatem recuperandam conducunt, salutaria remedia capessere persuadent, et morbi causam exponunt. Dominus autem noster Jesus Christus maledicentes sustinet, et probris impeditus juvat, injuriorum vulnera ligat, sed et eis clare aperit unde illis contigerit hoc in se incredulitatis morbo laborare. Vos enim, inquit, secundum carnem judicatis, hoc est erratis, quandoquidem ad hanc solam carnem respicitis, quamvis ad operum magnitudinem magis attendere deberetis : sed cum unum e vobis esse credatis, propterea quod vestra carne sum indutus, graviter aberratis, et altum incarnationis mysterium non perscientes, perperam me condemnatis, cum veritatem ipsam mentiri dicitis. Ego vero imprimis a judicandis vobis supersedebo, atque in novissimum tempus differam : « Non enim misit Deus Filium in mundum ut judice mundum, sed ut salvetur mundus »⁴⁵. Evidem existimo non inscite satisfactum esse quæstiōni : aliam tamen explicandi rationem insistere nobis licebit, subtiliter quoad ejus est rem indagantibus. « Vos, inquit, secundum carnem judicatis, ego non judico quemquam. » Cum nihil, inquit, reprehendere jure possitis in meis **491** miraculis, propter carnem me duntaxat contemnitis, et quia homo secundum vos conspicitor, me per summam impietatem nullo loco habetis. At ego non vos, inquit, propter hanc causam condemnabo, nec quia homines estis natura, ideo nullam vestri rationem habebo, neque proinde judici poenas dabitis. Non accuso naturam, non condemnno mea opera ; in homine nullum esse delictum et crimen aio in quantum homo est. Sed vos quidem propter carnem me nihil esse censetis, proptereaque condemnatis ; ego vero non sic existimo de vobis, sed sciens hominem magnum quiddam et esse pretiosum, quamvis ex terra sit, meipsum exinanivi formam servi accipiens, et homo factus, licet Deus sim verus et in forma Patris ⁴⁶ : propter quod unum nunc a vobis condemnor, quamvis ipse neminem ob id judicem. Etsi vero judicem, ait, justum est meum judicium, ac verum, quia non sum solus, sed ego, et qui misit me, Pater. An ergo, inquiet aliquis contra Ecclesias dogmata sentiens, propter hoc unum recte potest judicare Filius, quia ei judicare cupienti adest Pater? Hoc autem sic posito, atque ita vere se habente, quid porro vetat dicere Filium per consilium Patris ad rectam rationem quodammodo gubernari, non habentem hoc perfekte, licet ex seipso citra ullam reprehensionem

ριον ἀποκεχρημένον εὐρήσομεν · οὐ γάρ ισοτάρχος δργαῖς τοὺς δυσφῆμοῦντας αὐτὸν ἀνταμείβεται, καὶ τοι πικρᾶς φύδει μετασχεῖν ὀφελούντας δίκαιας · ἀλλὰ τοὺς τῶν ιατρῶν ἐπιεικεστέρους ἀπομιμούμενος, δικαιον ἀν, οἶμαι, καὶ τούτῳ θαυμάζοιτο. Οἱ μὲν γάρ τὰς τῶν ἀδρῶστούντων δλγωρίας ἐν οὐδενὶ πολλάτες τίθενται λόγῳ, ἀνεξικακοῦντες δὲ τληποθέστατα πάλιν αὐτοῖς ἀπίκουρον ποιοῦνται τὴν τέχην, τὸ περικός ἀνίψιν ἀφανίζοντες, καὶ διαιλοιδούμενοι Εἰσὶ δὲ, τὸ συντελοῦν εἰς ὑγείαν ἐξηγούμενοι, μετατίθουσι πιας ἐπὶ τὸ δρῦν ἐπείγεσθαι τὰ συμφέροντα, καὶ τῆς νόσου τὴν αἰτίαν καταλευκάνουσιν. Οὐ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ δυσφῆμούντων ἀνέχεται, καὶ λοιδορούμενος ὠφελεῖ, καταδεσμεῖ τῶν οὐδιέζοντων τὰ τραύματα · ἀλλὰ καὶ πόθεν αὐτοῖς συνέδη νοσεῖν τῆς εἰς αὐτὸν ἀπίστας, τὰ ἀγκλήματα, καταλέγει διαφανέστατα. Υμεῖς γάρ κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε, τούτ' ἔστι πλανδσθε, καὶ λίαν εἰκότως, ἐπιπέρ δράτε πρὸς μόνην ταύτην τὴν σάρκα, καίτοι πολὺ δεὶ μᾶλλον τῇ τῶν ἔργων μεγαλοπρεπεῖ προσέχειν ὄφελοντες · ἔνα δὲ τῶν καθ' ὑμᾶς εἶναι πιστεύοντες διὰ τὸ καταμφιάσασθαι τῇ υμετέρᾳ σφρι, ἐξηπάτησθε δεινῶς, καὶ τὸ βαθὺ τῆς μετὰ σφρις οἰκονομίας οὐκ ἐπαθροῦντες μυστήριον, ἀδυνατήγει πάντες δὲ τὸν φῆφον ὄρκίζεται, φεύγεσθαι λέγοντες τὴν ἀλήθειαν. Ἐγὼ δὲ τὸ κρίνειν ὑμᾶς εἰς καιρὸν οὐτερον ὑπερθίσμαται. « Οὐ γάρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὴν Γίδην εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλὰ τὸν οὐτιστὴν διαθέματος. » Οὔματι μὲν οὐκ ἀκόμῳκας λελύθει τὸ ἐν τῷ προκειμένῳ ζητούμενον · λέναι δὲ τάλιν καὶ δι' ἐτέρων ἔξεσται θεωρημάτων, τὸν ἐπ' αὐτὸν καθ' δυον ἀνέχεται καταλεπτώνουσι νοῦν. « Υμεῖς, φησι, κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε, ἐγὼ οὐ κρίνω οὐδένα. » Οὐδὲν, φησιν, ἔχοντες τὸ παράπαν ἐγκαλεῖν, ἀλλὰ οὐδὲ τοὺς ἡμετέρους τερατουργήματιν εὐλόγως ἀν ἐπιστή φαι δυνάμενοι, διὰ μόνην με τὴν σάρκα κατεσμικρύνετε · καὶ ἐπείπερ δινθρωπος δρῶμαι καθ' ὑμᾶς, τὸν μηδενὶ δυσσεῶς κατετάξατε. 'Αλλ' ἐγὼ, φησιν, οὐ διὰ ταύτην ὑμᾶς κατακρίνω τὴν αἰτίαν · οὐ γάρ ἐπείπερ δινθρωπος τὴν φύσιν ἔστε, διὰ τούτο πάντας ὑμᾶς λογισῦμαι τὸ μηδέν, οὐδὲ διὰ τούτο δίκην ἀποδώσετε τῷ κριτῇ. Οὐδὲν ἐπιτιμῶ τῇ φύσει, οὐ καταδικάζω τῶν ἐμαυτοῦ δημιουργημάτων οὐδὲν, οὐδὲ οὐδὲν ἐν δινθρωπῷ τὸ τελημμέλημα διὰ τὸν δινθρωπον εἶναι φημι. 'Αλλ' ὑμεῖς μὲν διὰ τὴν σάρκα τὸ μῆδιν εἶναι λογίζεσθε, καὶ διὰ τούτο κατεκρίνατε · ἐγὼ δὲ οὐχ οὕτω λελόγισμι περὶ ὑμῶν, ἀλλὰ τι μέγα καὶ τίμιον χρῆμα εἶναι τὸν δινθρωπον, εἰ καὶ γέγονεν ἀπό γῆς, ἐπιστάμενος · καίτοι Θεὸς ὑπάρχων δινθρωπός, καὶ ἐν μορφῇ γεγεννηκότος Πατέρδς, ἐπαπινωσα ἐμαυτὸν, μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ δινθρωπος γεγονὼς · ἐφ' ὃ δῆ νῦν μόνη κατακρίνομαι περὶ ὑμῶν, καίτοι κρίνων αὐτῆς ἐπὶ τούτῳ μηδένα. Καὶ ἐδὲν κρίνων ἐγὼ, τῇ κρίσις τῇ ἐμῇ δικαίᾳ ἐστὶ καὶ δληθῆς, διτι μόνος οὐκ εἰμι, ἀλλ' ἐγὼ, καὶ δὲ πέμψε με Πατέρο. Ἄρα οὖν, ἐρει τις τοῖς τῆς Ἐκκλησίας φρονούντων δόγμασι, διὰ τούτο καὶ μόνον κρίνειν

⁴⁵ Joan. iii, 17. ⁴⁶ Philipp. ii, 6-9.

δρθῶς οἶσεν δὲ Υἱός, ἐπείπερ αὐτῷ τοῦτο ἔρωντι σύν-
εστιν δὲ Πατήρ; Τούτου δὲ τῇδε κειμένου, καὶ ἔχον-
τος ἀληθῶς, τὸ λοιπόν εστί τὸ διακαλύπον εἰπεῖν, διὰ
βουλῆς τοῦ Πατρὸς πηδαλιούχεισθαι τρόπον τινὰ πρὸς
δρθότητα τὸν Υἱὸν, οὐκ ἔχοντα τοῦτο τελεῖας, εἰ καὶ
ἀνεγκλήτως δυνάμενον κατορθοῦν ἐξ ἔκυτοῦ; Τί οὖν
ἄρα καὶ ἡμεῖς τοῖς παρ' ἑκείνων ἀντεροῦμεν λόγοις;
Δυστενεῖς ὑμῶν, ὡς οὗτοι, τὸ φρόνημα, καὶ μόναις
ταῖς Ιουδαίων ἀπονοίαις διτὶ μᾶλιστα πρεπωδέστατον·
οὐ γάρ ὡς εὐών έχων τὸ δίκαια κρίνειν ἐξ ἔκυτοῦ δύ-
νασθαι τὰ τοιαῦτά φησιν δὲ Υἱός· ἐπιμαρτυρήσεις γάρ
αὐτῷ λέγων καὶ δὲ Μελψόδης ἐν Πνεύματι· « Ὁ Θεὸς
χριτῆς δίκαιος » · « Οτι δὲ χριτῆς ἔτερος παρ' αὐτὸν
οὐδεὶς, οὐτὸς εἰσδραμεῖται μάρτυς ἡμῖν ἐν Εὐαγγε-
λίοις εἰπὼν · « Οὐδὲ γάρ δὲ Πατὴρ κρίνει οὐδένα,
ἀλλὰ πέσαν τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ·» · « Αρε οὖν
ώς οὐκ εἰδότε κρίνειν δρθῶς τὴν κρίσιν δέδωκεν δὲ
Θεὸς καὶ Πατήρ; « Άλλ᾽ οἷμα τῆς ἀπασῶν ἐσχάτης
ἀπονοίας οὐτως διακείθει περὶ τῆς δικαιούσης τοῦ
Πατρὸς, τοῦτ' εστι τοῦ Υἱοῦ. Οὐδὲ γάρ δὲ Πατὴρ τὸ
ἴδιον γένημα, καὶ δέδωκεν αὐτῷ τὴν κρίσιν, τὸ δίκαια
κρίνειν δύνασθαι, καὶ διὰ τοῦ δούναι σαφῶς ἐπιμαρ-
τυρῶν. « Εστι γάρ οὖν προδηλώσατον, ὡς αὐτὸς ἀσθε-
νῶν, περὶ τὸ δίκαια κρίνειν συνθικάσειν ἐντῷ τὸν
Πατέρα φησιν, ἀλλ᾽ ὡδίγει τινὰ θεωράν τὸ προκείμε-
νον, τοῖς ἀνωτέρω συγγενῆ καὶ ἀκλόνουθοι. Τί δὴ οὖν
ἄρα βούλεται δηλοῦν, ἐροῦμεν σαφῶς. « Υμεῖς, φησιν,
οἱ τῶν Ιουδαίων ἡγεμόνες καὶ διδάσκαλοι, ἐπ' ἔμοι
πονηρῶν καὶ ἀδίκωτάτην ἐποιήσασθε κρίσιν. Διὰ γάρ
μόνη τὴν σάρκα τὸ μηδὲν ἡγείσθαι δεῖν ὑπολαμ-
βάνετε, καίτοι κατὰ φύσιν δυτικά θεόν. « Εγὼ δὲ κρί-
νειν τὰ καθ' ὑμᾶς ἀρξάμενος, οὐ τοιαῦτην καθ' ὑμῶν
ἔξοτα τὴν ψῆφον· οὐ γάρ ἐπείπερ εστὲ κατὰ φύσιν
ἀνθρώποι, διὰ τοῦτο κολάζεσθαι πρέπειν ὑμᾶς οἰή-
σθαι δεῖν. « Ξων δὲ μᾶλλον ἐφ' ἄπασι τοῖς καθ' ὑμῶν
συνευδοκητὴν τὸν Πατέρα, καταχρίνω δικαίων
ὑμᾶς. Καὶ διὰ πολὺν αἰτίαν; Οὐ γάρ ἀδέξασθε τὸν
εὐρανόθεν ἔχοντα, καὶ ὡς ὑμᾶς ἐκ Πατρὸς ἐσταλ-
μένων ἐξυδρίζοντες οὐ διαλέσοπατε, τὸν ἐπὶ σωτη-
ρίᾳ τῶν δλων ἐπιδημήσαντα κατεσμιχρύνατε με διὰ
μόνην τὴν σάρκα, μακράν που τὸν δεῖ φίλον ὑμὸν ἀπο-
λατεῖσαντες νόμον. Ποῦ γάρ, εἰπέ μοι, Μωσῆς κατα-
θικάζειν χρῆναι κελεύει τινός διὰ τὸ ἀνθρώπον εἶναι
τὴν φύσιν; Οὐδοῦν ἀδικα μὲν ὑμεῖς καὶ κρίνετε, καὶ
λογίζεσθε· οὐ γάρ ἔχετε συνεθελητὴν ἐν τούτοις τὸν
νόμον, μήνοι δὲ κατὰ παντὸς τολμάτε δεινοῦ, τὰς
ἐκ τῶν θείων θελημάτων συμπνοίας οὐκ ἔχοντες.
συνευδοκητὴν έχων ἐν ἐμαυτῷ τὸν Πατέρα, κρίνω δικαιότατα, παραδίδοντος εἰς ἐρήμωσιν ὅλην ὑμῶν τὴν
χώραν, καὶ ταῖς ἐκ τοῦ πολέμου καταχωνύνων συμφοραῖς, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας
ἐκπέμπων τοὺς οὐτως λειτηκήτας κατὰ τοῦ σώζειν ἀθέλοντος, καὶ διὰ ταύτην ἀφιγμένου τὴν αἰτίαν ἐν
φυθραπίνων σχήματα.

Καὶ δὲ τῷ τῷ μῷ δὲ τῷ ὑμετέρῳ τέτραπται, διτὶ⁸⁷
δύο ανθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθῆς ἐστιν. « Εγώ
εἰμι δὲ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ
ἔμοι δὲ κέμψας με Πατήρ.

Συνθικάσειν διατῷ τὸν Θεόν καὶ Πατέρα, καὶ συγ-
καταχρινεῖν τοὺς εἰς αὐτὸν δυσεπούντας εἰπὼν, δε-

⁸⁷ Psal. vii, 12. ⁸⁸ Ioan. v, 22.

A perficere queat? Quid ergo nos illorum objectioni-
bus respondēbimus? Impia est, o quicunque estis,
illa vestra sententia, et soli Iudeorum recordie
imprimis conveniens: non enim hæc dicit tanquam
non habens justa judicandi potestatem Filius ex-
seipso: id enim probabit Psalmista ipse de eo
dicens in Spiritu: « Deus justus iudex »⁸⁷. Porro ju-
dicem alium præ se nullum esse, ipse testis nobis
erit in Evangelii dicens: « Neque enim Pater ju-
dicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio »⁸⁸.
Num ergo ei dedit iudicium Deus et Pater tanquam,
nesciant recte judicare? At ultime dementiae sue-
rit sic existimare de justitia Patris, hoc est Filii.
Pater quippe suum genitum novit, et dedit ei po-
testatem judicandi, dandoque testimonium aperte
præbet quod justa judicare possit. Manifestum
quippe est Filium non dicere Patrem secum iudi-
caturum tanquam conscient sibi alicujus infirmi-
tatis in recta iudicando, sed parturit nescio quam
contemplationem hæc quæstio ex antecedentium
serie ac ordine. Quid ergo sibi **492** velit clare
dicemus. Vos, inquit, Iudeorum principes ac ma-
gistrī, pessimum de me ac iniquissimum iudicium
fecistis; propter solam quippe carnem nihil me
pendit, quamvis per naturam sim Deus. Ego vero
incipiens de vobis iudicare, non talein in vos sen-
tentiam feram, neque enim quia per naturam estis
homines, ob id vos plectendos ducam. Verum po-
tius habens in omnibus astipulatorem Patrem,
justis de causis vos condemnabo. Quamobrem vero?
Ulique quia non excepiatistis e cœlo venientem mis-
sum a Patre, et ad mundi salutem huc peregrin-
antem, probris et injuriis incessare non destitistis,
meque adeo propter carnem parvi fecistis procul-
ata omnino lege. Ubi enim, dicite mihi, Moses
jubet condemnare aliquem, quod natura sit homo?
Itaque iusta vos et iudicatis et cogitatis, neque
enim habetis legem vobis suffragantem, sed gravia
quæque audetis, divina voluntatis consensum, nou-
habentes. Ego vero non ita: nam Patrem in me
habens quodammodo comitem et astipulatorem,
justissime iudico, solitudine et vastitate damnans
omnem vestram regionem, et ex ipso regno cœlo-
rum ejiciens eos, qui adversum me servare cupien-
tem, atque eam ob causam formam hominis indutum
lanta rabie percisi fuerint.

B Εγὼ δὲ οὐκ οὐτως· σύνδρομον γάρ ὑσπερ καὶ
συνθικάσειν έχων ἐν τῷ Πατέρᾳ, κρίνω δικαιότατα, παραδίδοντος εἰς ἐρήμωσιν ὅλην ὑμῶν τὴν
χώραν, καὶ ταῖς ἐκ τοῦ πολέμου καταχωνύνων συμφοραῖς, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας
ἐκπέμπων τοὺς οὐτως λειτηκήτας κατὰ τοῦ σώζειν ἀθέλοντος, καὶ διὰ ταύτην ἀφιγμένου τὴν αἰτίαν ἐν
φυθραπίνων σχήματα.

C VIII, 17, 18. *Ei in lege vestra scriptum est, quia
duorum hominum testimonium verum est. Ego sum
qui testimonium perhibeo de meipso, et testimonium
perhibeo de me qui misit me Pater.*

D Deum et Patrem secum una iudicaturum et condem-
natūrum impios erga ipsum locutus, εἴαμ ad aliud

quiddam utile hunc binarium personarum accipit. ^A Nam quod ego sum, inquit, per naturam, hoc dicere non cunctabor. Lux enim sum mundi⁴⁰, neque me quisquam idcirco temere gloriari existimet. Non enim alienis prærogativis, sed quæ mihi substantialiter insunt glorior. Cæterum, ne hæc dicens minus locuples et idoneus testis videar vobis, ut assensum vestrum et fidem veritatis merear, quia sum solus, et mihi ipsi testimonium præbeo, assumam meis prærogativis et dignationibus patruginaturum Deum et Patrem. Una enim miracula mecum facit et operatur, ut **493** videlicet. Quantum enim ad hominis naturam, nihil ego fecerim, si non habeo per naturam ut sim Deus, sed quatenus sum ex Patre, et in me habeo Patrem, fateor omnia me posse ad rectum finem perducere, et ab ejus qui me genuit natura testimonium accipio. Ut enim habens eam in me ipso per identitatem substantiæ, ad quælibet peragenda nullo impedimento devenio. Habet enim Dominus noster Jesus Christus a natura divinam omnia efficiendi ut Deus, tametsi homo videatur: testimonium autem accipit a Patre, quod nimirum ipsum in omnibus habeat cooperatorem, ut ab ipso dictum est: « A meipso nihil facio, sed Pater in me manens ipse facit opera »⁴¹. Sic autem rationcinamur Patrem operari cum Filio, non tanquam forsitan invalido peculiarem quamidam ac diversam vim conferat ad affectionem eorum quæ flunt. Si enim ita statuamus, omnino imperfectam et Patris et Filii potestatem esse dabimus, siquidem per ambos aliquid admirabilium perficiatur, tanquam uno ad id non sufficiente. Verum multo magis pie dicta accipientes, ostendemus opera Dei et Patris esse Filii, et rursum opera Filii esse Dei et Patris, quod sit in Patre et Filio una deitas, et ejusdem naturæ per omnia æqualis virtus atque potentia. Dicit vero hoc: Nihil a meipso facio, non ut minister aut famulus, aut in morem discipuli alicujus opperiens jussa Patris, sive ut edocens ad perficienda miracula accedens, sed hoc potius accurate significans, se cum ex substantia Dei et Patris sit editus, et instar lucis ex altissimo ejus sinu ineffabiliter ac sine principio prodierit, atque ab æterno ei coexistat, et imago atque character substantiæ ejus sit et intelligatur⁴², ^D eumdeni, ut ita dicam, animum ac voluntatem, et in omnibus operationem habet. Ut enim doceat eadem in omnibus velle quæ Pater, « Nihil, inquit, a meipso facio: » idem enim est ac si diceret, Non sum peculiari voluntate dissitus, quæ non insit Deo ac Patri. Quæcunque Pater natura sua vult de statuit, hæc utique in me sunt etiam, quia ex illius sinu effulsi, et verus sum fructus substantiæ ejus. Atque hæc explicatu quidem difficultia, nec lingua exprimere facile est quod mente interdum capi non potest. Verumtamen quoad fieri **494** potest pie illa explicantes, cœlesti nobis præmium

χεται τὴν τῶν προσώπων δυάδα καὶ πρὸς ἑτερὸν τὸ χρήσιμον. Ἐγὼ μὲν γάρ, φησίν, ὅπερ εἰμὶ καὶ φύσιν, τοῦτο καὶ λέγειν οὐ παραιτησμαί. Φῶς μὲν γάρ εἰμι τοῦ κόσμου, καὶ φιλοκομπεῖν μὲν ὀλαῖς οὐκ ἔν τι δοκοῖν ἐγώ. Οὐ γάρ ἐπ' ὄθνεσις πλεονεκτήμασιν, ἀλλὰ τοῖς ἐμοὶ προσεῦσιν οὐσιωδῆς, σεμνύνομαι. Ηὔλην οὐ ταῦτα λέγων, οὐκ ἀξιόχρεως εἶναι δοκῶ πρὸς τὸ χρῆναι λαβεῖν παρ' ὑμῶν τὴν ἐπ' ἀληθείας σύνεσιν· ἐπειπέρ εἰμὶ καὶ μόνος⁴³, καὶ ἐμαυτῷ μεμαρτύρηκα, παραλήψομαι συνεργοῦντά τε καὶ συμφησιούμενον τοῖς ἐμοῖς πλεονεκτήμασι τὸν θεὸν καὶ Πατέρα. Συνθαυματουργεῖ γάρ μοι, φησίν, ὡς ὁρτέ, καὶ συνεργάζεται. « Οσον μὲν γάρ ἔχει εἰς ἀνθρώπουν φύσιν, οὐκ ἔν τι δρῶντις ἐγώ, εἰ τὸ εἶναι θεὸν κατὰ φύσιν οὐκ ἔχω· ὅσον δὲ εἰς τὸ ὑπάρχειν τοῦ Πατρὸς, ἔχειν τε ἐν ἐμαυτῷ τὸν Πατέρα καὶ πάντα δύνασθαι κατόρθων δομολογῶ, καὶ τῇ τοῦ γενήσαντος μαρτυροῦμαι φύσει. Ὡς γάρ διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας ἔχων αὐτὸν ἐν ἐμαυτῷ, ἐπὶ τὸ πάντα κατορθοῦν ἀδιακόλυτος ἔρχομαι. » Εἶχει γάρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἀπὸ μὲν θείας φύσεως τὸ παντούργικὸν ὡς θεὸς, καὶ εἰ πέφηνεν ἀνθρώπος· μαρτυρεῖται δὲ καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς συνεργάτην αὐτὸν ἐφ' ἀπασιν ἔχων, κατὰ τὸ εἰρημένον παρ' αὐτοῦ· « Ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδὲν, ὃ δὲ Πατήρ ἐν ἐμοῖς ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτός. » Λογιζόμεθα δὲ συνεργάτες τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα, οὐχ ὡς ἀτονοῦντι τυχόντια καὶ ἑτέρων συνεισάγοντα δύναμιν πρὶν τὴν τῶν τελουμένων κατόρθωσιν. Εἰ γάρ οὖτα νοοῦμεν, ἀτελῆ πάντως εἶναι δώσομεν καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς δύναμιν, καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ, εἴγε δι' ἀμφοῖν ἀποτελεῖται τι τῶν παραδόξων· ὥστερ οὐκ ἀρκοῦντος εἰς τὴν χρείαν ἐνδεῖ. Εὐσεβέστερον δὲ καὶ νοοῦντες καὶ δεργοῦντο τὸ εἰρημένον, ἐροῦμεν πάλιν, ὡς ἐπειπέρ εἰτιν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ μία θεότης, καὶ τῆς οὐσίας φύσεως ἀπαράλλακτος ἔξουσία καὶ δύναμις, ἔσται δὲ ποιητὴ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὰ τοῦ Υἱοῦ, ἔργα δὲ αὐτὸις τοῦ Υἱοῦ τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Λέγει δὲ τὸ, « Ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδὲν ποιῶ, » οὐχ ὡς ὑπηρέτης, καὶ ὑπουργός, η καὶ ἐν μαθητοῦ τινος τάξι κείμενος, καὶ περιμένων τὸ διακελέυσθαι παρὰ τῷ Πατρὶ, η καὶ διδακτικὸς πρὸς τὸ κατορθοῦν ἴσται τὰ παράδοξα· ἔκενος δὲ μᾶλλον ἀκριβέστατα κατασημαίνων, διτι τῆς οὐσίας ἐκπεφυκών τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ φωτός τινος δίκην ἐκ τῶν ἀδύτων αὐτοῦ κόλπων ἀρρήτως τε καὶ ἀνάρχως ἀναφύεις, καὶ συνυπάρχων ἀδύνατων αὐτῷ, εἰκὼν τε καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ καὶ ὑπάρχων, καὶ νοούμενος, τὴν αὐτὴν αὐτῷ γνώμην, ἵν' οὖτας εἰπω, καὶ τὴν ἐφ' ἀπασιν ἐνέργειαν ἔχει. « Ινα γάρ διδάξῃ ταφῶς, διτι καὶ συνεθελητῆς ἔστι πρὸς ἀπαντά τῷ Γεννητορί, εἰ Ποιῶ, φησίν, οὐδὲν διπέρ ἐμαυτοῦ· » διμοιον γάρ οὐ εἰ λέγεντον. Θύκη ἐξώισμαὶ ποιητὸς ιδιαῖς τινὰ δέλτοιν, τὴν οὐκ ἐνοῦσαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. « Οσα πέφηκεν ἡ τοῦ Πατρὸς βιβλεσθαί τε καὶ λογίζεσθαι φύσις, τὰν δὴ πάντως ἔστι καὶ ἐν ἐμοὶ, ἐπειπέρ τῶν ἐκείνου κόπων ἐξέλαμψα, καὶ εἰμὶ καρπὸς ἀληθινὸς τῆς οὐσίας

⁴⁰ Ioan. viii, 12. ⁴¹ Ioan. xiv, 10. ⁴² Hebr. i, 3.

αὐτοῦ. Διατηρεῖ μὲν οὖν ταῦτα πρὸς ἔξιγγησιν, καὶ τὸ A consequamur, et immunem atque inconcussum ἐκτριχοῦσθαι διὰ γλώσσης οὐκ ἀταλαίπωρον τὸ καὶ animum nostrum ab hereticorum perversitate ser- αὐταῖς ἔσθ' δτε ταῖς διανοίαις οὐκ ἐφικτόν. Εἰς εὐ- venimus. Insuper notandum ex eo quod adjecit Ser- σεδῆ δὲ οὖν δῆμως θεωρίαν εἰς δυονπερ ἀγοντες ἐνδέ- vator et dixit Iudeis: « Et in lege vestra scriptum χεται τὰ τοιάντα, μισθὸν ἔκαντος περιποιήσομεν τὸν est, » deinceps eum imponere velut necessitatem οὐράνιον, ἀτρωτὸν τε οὗτω καὶ ἀκλόνητον ταῖς εἰς ἑτε- Pharisaeis duas personas admittendi. Testor eum. ρῶν τι παρατροπαῖς τὸν ἐαυτῶν διατηρήσομεν νῦν. de meipso, inquit, atque ad id sese mihi adjungit Σημειωτέον δὲ, δτε προσθεῖται δὲ Σωτὴρ καὶ λέγων πρὸς Πater, ut necessario vobis accipiendi sint duo te- Τουθαίους, Καὶ ἐν τῷ ὑμετέρῳ δὲ νόμῳ γέγραπται, xatesδέχεσθαι λοιπὸν ὡς ἔξι ἀνάγκης ἀναπτεῖθει τοὺς Φαρισαίους τὴν τῶν προσώπων δυάδα. Μαρτυρῶ μὲν τὰρ ἐγὼ περὶ ἐμαυτοῦ, φησίν, συλλήψεται δὲ μοι πρὸς τοῦτο καὶ δὲ Πατήρ. Ἐγένετο δὲ τὸν δεκτῆ ἡ τῶν μαρτυρῶν δύάς, νομικῷ βεβαιουμένη ἐν, πνεύματι γράμματι, ἢ πάλιν εἰς μόνον τὸν ἐπ' ἑμοὶ δρῶντες φόνον, οὐδὲ τὸν δύμην τεθυμασμένον τηρή- στες νόμον;

Ἐλειτον οὐντ αὐτῷ· Ποῦ δεστιν δὲ Πατήρ σου; B
Κἀντούτῳ δὴ μάλιστα τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀσυ- εσίας, πᾶς τις οὖν, οἶμαι, καὶ λίαν εἰκότως καταδοή- σεις, τὸ προρητικὸν ἔκεινον λέγων: « Ιδοὺ λαὸς μωρὸς, καὶ ἀκάρδιος. » Μακροῦ γάρ πολλάκις πρὸς αὐτοὺς γεγονότος τοῦ λόγου παρὰ τὸν Σωτῆρας ἡμῶν Χριστοῦ, ἄνω τε καὶ κάτω τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα καὶ Θεὸν ὄντοράντος, πρὸς τοσαύτην οἱ δελταῖς κατοι- σθανούσιν ἀνοιαν, ὡς ἀποτολμῆσαι λέγειν. « Ποῦ δέστιν δὲ Πατήρ σου; » Δογγίζονται μὲν γάρ περὶ μὲν τοῦ δέντος ἐν τοῖς οὐρανοῖς Θεοῦ τὸ παράπαν καὶ Πα- τῆρος οὐδὲν, περιβλέπονται δὲ μᾶλλον, ἢ ζητοῦσι τὸν Ἰωσῆφο, αὐτὸν εἶναι Πατέρα Χριστοῦ, καὶ οὐχ ἐπέρως ἔχειν πεπιστευκότες. Ὁρές οὖν ὅπως λαὸς ἥντας μωρὸς καὶ ἀκάρδιος εὐλόγως ἀποκέκληται· τὸν γάρ τῆς διανοίας δρθαλμὸν οὐδὲ δύσον τῶν ἐπιγείων ἀνα- κουφίζειν δυνάμενοι, δεικνύουσιν ἀληθές τὸ ἐπ' αὐ- τοὺς εἰρημένον. « Σκοτισθήσαν οἱ δρθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διαπαγῆς σύγκαμψον. » Ζώνων μὲν γάρ τῶν ἀλόγων συνεχάμφθη τὰ νῶτα, τοῦτο [γάρ] παρὰ τῆς φύσεως ἔχόντων τὸ σχῆμα, καὶ δρθοτενές ἐν αὐτοῖς οὐδέν. Ἀλλὰ καὶ τῶν Ἰουδαίων δὲ νοῦς ἀπεκτηνώθη τρόπον τινά, τὸ νένευ- κεν δὲ πρὸς τὸ κάτω, βλέπει δὲ τῶν οὐρανῶν οὐδέν. « Ηγάρ οὐχὶ καὶ ἔξι αὐτοῦ τοῦ πράγματος εἰς τὸν ἐπὶ τοῦτο λόγον δρίστα παιδαγωγούμενοι φρονοῦμέν τε καὶ λογιζόμεθα περὶ αὐτῶν ἀληθῆ; Εἰ γάρ δὲ λαὸς ἐλο- γίζοντο τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα καὶ Θεὸν, πῶς δὲ ἐζήτησαν τὸν ἀσώματον ἐν τόπῳ; Πῶς δὲ ἀν, εἰπέ μοι, περὶ τοῦ τὰ πάντα πληροῦντος Θεοῦ, τὸ. Ποῦ δεστιν, ἀδουλότατα λέγοντες, οὐχ δὴ μάχονται τῇ θείᾳ Γραφῇ, καίτοι τὸν περὶ τοῦ Θεοῦ λόγον ὡς ἔνι δι- εξῶν δὲ θεσπίσιος Μελικόδης, καὶ τὸ πάντα δύνασθαι πληροῦν ἀναθεῖται αὐτῷ, « Ποῦ πορευθῶ, φησίν, ἀπὸ τοῦ Πνεύματος σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; » Ἐάν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ εἶ ἔχει· ἐάν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην, πάρει· ἐάν ἀναλάβω τὰς πτέ- ρυγάς μου κατ' δρθρον, καὶ πορευθῶ εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης· καὶ γάρ ἔχει ἡ χεὶρ σου ὀδηγήσει με, καὶ καθέξει με ἡ δεξιά σου. » Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἡμῶν δὲ πάντων Θεός, δτε μὴ τόποις περιγραπτήν φύσιν ἔχει καθαρῶς ἐπιδεικνύς, πρὸς αὐτοὺς τοὺς οὕτως;

B VIII. 19. *Dicebant ergo ei: Ubi est Pater tuus?*
Neminem esse opinor qui non hic maxime in- cuset stuporem et insipientiam Iudeorum, et illud in eos prophetæ usurpet: « Ecce populus stultus et excors »²¹. « Nam cum Servator ubique Patrem, qui est in cœlis et Deum nominet, eo dementiae miseri prolapsi sunt, ut quærere audeant, « Ubi est Pater tuus? » Omnino enim nihil de Deo qui in cœlis est ac Patre cogitant, magis vero circumspectant et quærunt Joseph, eum Christi patrem esse, præterea nihil, arbitrantes. Vides ergo ut populus re- vera stultus et cordis expers jure vocatas sit- mentis enim oculum vix ab humo tollere cum pos- sint, verum esse produnt quod de ipsis dictum est: « Obturentur oculi eorum, ne videant, et dorsum, C. eorum semper incurva. »²² « Belluarum quippe in- curvata sunt dora, idque a natura habent, nec illo modo recto sunt in cœlum vultu. At Iudeorum animus effusus est quodammodo, ac deorsum usque pronus, nec cœlestia spectat. Quippe rei ip- sius experimento edoceti vere de ipsis sentimus alique statuimus. Nam si Deum ac Patrem qui in cœlis est secun reputassent, quomodo eum qui corpore vacat in loco quæsissent? Aut quomodo, quæso, de eo qui implet universa, illud ubi est stu- lissime usurpantes, non omni Scripturæ divinæ repugnant, cum divinus Psalmista de Deo quoad licet verba faciens: « Quo ibo, inquit, **495** a Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? Si ascen- D dero in cœlum, tu illic es; si descendero in infernum, ades: si sumprospero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris: etenim ibi manus tua deducet me, et continebit me dextera tua »²³. « Quinetiam ipse universi Deus clare ostendens sibi non esse naturam locis circumscriptam, ad ipsos Iudeos ait: « Nonne cœlum ac terram ego impleo? dicit Dominus. Quam donum adiutoriabit mihi? aut quis locus requietis meæ? Cœlum thronus meus: terra autem scabellum pedum meorum »²⁴. Iudeos itaque videre est omnino insanire, cum Servatorem Christum his verbis compellant: « Ubi est Pater tuus? » nisi de eo, qui pater ejus secun-

²¹ Jerem. v. 21. ²² Psal. LXXVIII, 24. ²³ Psal. CXXVIII, 7-10. ²⁴ Isa. LXVI, 1, 2.

dum carnem habebatur, talia dicunt, in hoc etiam rugantes. Quin verisimile sit verbo Iudeorum aliud quiddam altius subinuere. Quoniam enim putabant sanctam Virginem ante nuptias immixtam fuisse, hac parte amarante admodum Christo velut nescienti ex quo sit, convitantur, dicentes: « Ubi est Pater tuus? »

σάρκα νομιαδένεος πατρός τὰ τοιαῦτά φασι, ληροῦντες καὶ τὸν Ιουδαίων. Ἐπειδὴ γάρ φαντα μεμοιχεύσθαι πρὸ γένους τὴν ἀγίαν Παρθένον, ταῦτη τοι καὶ μάλα πικρῶς ὡς μηδὲν εἴδετι τῷ Χριστῷ τὸν ἐξ οὐπέρ εστι διαλοιδοροῦντες λέγουσι. « Ποῦ εστιν ὁ Πατήρ σου; » εἰ μὴ περὶ τοῦ κατὰ

VIII. 19. Respondit Jesus: Neque me scitis, neque Patrem meum: si me sciretis, feris̄tan et Patrem meum sciretis.

Vera oratio, cui nota falsitatis inspergi prorsus haud queat. Qui enim revera Christum ex Joseph aut stupro esse putabant, si Verbum ex Deo Paire genitum, ac propter nos incarnatum cognovissent, juxta Scripturam divinam, utique Genitorem quoque hujus agnoverisset. Perfectissima enim Pater per Filium cognitione studiosorum animis accidit, sicut ipse quoque alicubi testatus est ad Deum ac Patrem dicens: « Manifestavi nomen tuum hominibus »⁶⁶. Et rursus: « Mirabilis facta est scientia tua ex me »⁶⁷. Quia enim Filiū novimus, idcirco ex ipso Genitorem agnoscimus. Alter enim per alterum concipitur, et apud homines nominato patre offert se memoria filii, et vicissim significationem filii patris nomen una comitatur. Idecireo enim filius est quasi quadam janua et via deducens in cognitionem patris. Hic est quod dicit: « Neinō vadit ad Patrem nisi per me »⁶⁸. Oportet enim nos prius quid sit Filius secundum naturam quoad ejus est agnoscere, deinde velut ex imagine et perfectissimo charactere in exemplaris exactam cognitionem devenire. **498** Cernitor enim Pater in Filio, et in natura propriæ sobolis tanquam in speculo apparet. Quod si verum est, ut est certe, pudore suffundatur rursus impius Arianus. Necesse est enim ut secundum omnem rationem ac modum simili sit character substantiae ejus ⁶⁹, ne Pater aliud quid ab eo quod est esse existimetur, relucens vere et sincere in Filio. Quod si cognosci vult in Filio, et in ipso manifestari, novit utique eum, cum ejusdem secum substantiae, tum sua gloria nihilo deteriore: nec enim ipse minor haberi vellet quam secundum naturam suam est. Cum autem istud velit, quonodo non satendum est similem esse per omnia Patri Filium, ut quis per illum cognoscat etiam genitorem, quemadmodum prius diximus, recta in archetypum ex imagine ascendens, et inculpatam de sancta Trinitate cognitionem habere queat. Hoc pacto igitur, qui novit Filiū, Patrem novit. Considera vero quemadmodum Dominus vere dicendo Iudeis: « Neque me novistis, neque Patrem meum, » eorum animos attrahat ad non humana duntaxat de eo concipienda,

Ανυσίους φησὶν Ιουδαίους. « Μή οὐχὶ τὸν εὐραῖν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος; Πολὺν οἶκον οἰκοδομήσετε μοι; ή τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; Οὐδέποτε μοι θρόνος, ή δὲ γῆ ὑποσύδιον τῶν ποδῶν μου. » Εστι τοιγαροῦν διὰ πάντων ὅρῳ ἀμαθινοντας Ιουδαίους, διε λέγουσι τῷ Σωτῆρι Χριστῷ: « Ποῦ εστιν ὁ Πατήρ σου; » εἰ μὴ περὶ τοῦ κατὰ

Ἀπεκρίθη δὲ Ιησοῦς, Οὐτε ἐμὲ οἴδατε, οὐτε τὸν Πατέρα μου. εἰ ἐμὲ οἴδατε, καὶ τὸν Πατέρα μου οὐτε εἰδῆτε.

« Άληθης δὲ λόγος, καὶ οὐδαμόθεν ἐπὶ τῷ διεψεῦσθαι κατηγορεῖσθαι δυνάμενες. Οἱ γὰρ ὄντες ἐξ Ιωσῆ, ἤγουν ἐκ πορνείας νομίζοντες εἶναι τὸν Χριστὸν, εἰπερ θύδιον τὸν ἐκ Θεοῦ Πατέρος πεφηνότα Λόγον, καὶ δι' ἡμᾶς ἐν σαρκὶ γεγονότα κατέ τὴν θελὴν Γραφῆν, ἐπέγνωσαν δὲν καὶ τὸν τούτου γεννήτορα. Ἀκριβεστάτη γάρ ἐπέγνωσις τοῦ Πατέρος δι'. Μιού ταῖς τῶν φιλομαθεστέρων διανοίαις ἔγγινεται, καθά καὶ αὐτός που διεβεβαιώσατο λέγων ὡς πρὸς θεὸν καὶ Πατέρα. « Ἐφανέρωσά σου τὸ δυνομα τοῖς ἀνθρώποις. » Καὶ πάλιν. « Ἐθαυμαστόθη γεννώσις σου ἐξ ἡμοῦ. » Ἐπειδὴ γάρ ἐπέγνωμεν τὸν Γίδην, ἐπέγνωμεν ἐξ αὐτοῦ τὸν γεννήσαντα. Εἰσφέρεται μὲν γάρ δι' ἀμφοῖν τῇ θατέρου περίνοια, καὶ συνεισφέρει μὲν τάντος δυνομα τοῖς ἀνθρώποις, καὶ πάλιν γνωσθεῖται τῷ Πατέρι, καὶ τῇ τοῦ γεννήματος ρυήμῃ· συμβαδίζει δὲ πάλιν τοῦ Γίδην σημαστὴ τὸ τοῦ γεννήσαντος δυνομα. Διὰ γάρ τοι τούτῳ θύρᾳ τις διστερὸς ἐστὶ καὶ ὅδες, εἰς ἀπέγνωσιν ἀποφέρουσα τὴν περὶ τοῦ Πατέρος, δὲ Γίδης. Οὐτων καὶ φησιν. « Οὐδέποτε ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἡμοῦ. » Δεὶ γάρ πρότερον ημᾶς τί κατὰ φύσιν ἐστιν δὲ Γίδης, κατά γε τὸ ἐγχωροῦ, ἐμμαθεῖν, εἰδὲ οὐτας διστερὸς εἰς εἰδόνος καὶ χαρακτῆρος ἀκριβεστάτου συνιέναι καλῶς τὸ ἀρχέτυπον. Οράται γάρ δὲ Πατήρ ἐν Γίδῃ, καὶ καθάπερ ἐν ἐσόπτερῃ τῇ τοῦ Ιδίου γεννήματος φύσει διαφαίνεται. Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθὲς, διστερὸς οὖν ἐστιν ἀληθὲς, δυσωπεῖσθαι πάλιν διεομάχος Ἀρειανός. Ἀνάγκη γάρ δύοιον εἶναι κατὰ πάντα λόγον τε καὶ τρόπον αὐτοῦ τὸν χαρακτῆρα τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἐτερόν τι παρ' ὅπερ ἐστιν δὲ Πατήρ ὑπολαμβάνηται δὲν Γίδη διαλάμπων ἀπαραποτήτως· καὶ εἰ ἀγαπᾷ τὸ δὲν Γίδη γνωρίζεσθαι, καὶ ἐν αὐτῷ διαφαίνεσθαι, πάντως δῆπου καὶ δύοσύστοιν, καὶ τῆς ἐνούσης αὐτῷ δῆξης οἰδεν δύτα κατ' οὐδὲν δλῶς χείρων· οὐ γάρ δὲν τὸ διέλησεν δὲν ἐλάττων εἶναι πιστεύεσθαι, παρ' ὅπερ ἐστὶ κατὰ φύσιν αὐτός. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο καὶ ἀγαπᾷ καὶ βεβούληται, πῶς οὐκ ἀνάγκη λοιπὸν δύοιον εἶναι κατὰ πάντα τρόπον διμολογεῖν τῷ Πατέρι τὸν Γίδην, ἵνα τις δι' αὐτοῦ γινώσκῃ καὶ τὸν γεννήτορα, καθάπερ ἡδη προειρήκαμεν, ἀπὸ τῆς εἰκόνος ἐπὶ τὸ ἀρχέτυπον ἀναβαίνων, δρθῶς ἀκατηγόρητον ἔχειν δύναται τὴν ἐπὶ τὴν ἀγίαν Τριάδα διάληψιν.

⁶⁶ Joan. xvii, 6. ⁶⁷ Psal. cxxxviii, 6. ⁶⁸ Joan. xiv, 6. ⁶⁹ Hebr. 1, 3,

Οὗτω μὲν οὖν δι γινώσκων τὸν Γίδην, οἵτε τὸν Πατέρα. Κατανοεῖ δὲ δόπις μετὰ τοῦ λέγειν τὰ ἀληθῆ πρὸς Ἰουδαιούς δὲ Κύριος, καὶ τινα τέχνην ἐτέραν παραπλέκει τῷ λόγῳ· σαφῶς γάρ εἰπὼν, « Οὔτε ἐμὲ οἴδατε, οὔτε τὸν Πατέρα μου, » τὸν τῶν Ιουδαίων ὑπεξέλκει νοῦν εἰς τὸ μὴ μόνα περὶ αὐτοῦ φρονεῖν τὰ ἀνθρώπινα, μήτε μὴν οἰσθαι κατὰ ἀληθειαν μὲν αὐτὸν εἶγι τοῦ Ἰωσῆφ, παραληφθέντος οἰκονομικῶς, ζητεῖν δὲ μᾶλλον καὶ περισσότερα, τίς μὲν δὲ τῇ ταρκὶ Λόγος, τίς δὲ δι τούτου κατὰ φύσιν Πατήρ.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Οτι οι της Ιουδαιων ισχυος δριγοι ην το διπι σταυρω καθος, οιδε δι της τινα πλεονεξιας απεθανετος δι Χριστος, αλλ οιτος ειναι οικονομικως, ζητειν δε μαλλον κατ περισσοτερα, τις μεν δι τη ταρκι Λογος, τις δε δι τουτου κατ φυσιν Πατηρ.

Ταῦτα τὰ φῆματα ἐλάλησεν ἐν τῷ γαζοφυλακιῷ διδόσκων ἐν τῷ ιερῷ, καὶ οὐδεὶς ἐπλαστερ αὐτὸν, δι τοιούτων εἶδεν τοὺς φρονεῖσθαι τοῦτον.

Ἄπολογεῖται χρησίμως ὑπὲρ τοῦ σωτηρίου πάθους δι σφράτας εὐαγγελιστῆς, καὶ τὸν ἐπὶ τῷ σταυρῷ γεγονότα θάνατον οὐκ ἔξ αὐτοῦ πάθησεν, ἀλλὰ αὐτὸν ὑπὲρ ήμῶν καθάπερ διμωμον θύμα τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ διὰ τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ περὶ ήμᾶς ἀγάπην ιερουργήσαντα. Τεπιθῇ γάρ εἶδεν παθεῖν, οὕτω μελλούστης ἀνατραπέσθαι τῆς ἐπεισάκτου φθορᾶς, καὶ τῆς ἀμαρτίας, καὶ τοῦ θανάτου, δέωντες ἀντίκυτρον ἐκεῖνον ὑπὲρ τῆς ἀπάντων ζωῆς. Ποίος οὖν ἄρα λόγος ἐν τοῖς προκειμένοις τῷ σωτηρίῳ συναγορεύων πάθει, τίς δὲ δι σκοπὸς τῶν ἐν τούτῳ θεωρημάτων ὀδίνειν τὸ χρήσιμον, ἀκούεις πάλιν. Ταῦτα γάρ, φησιν, ἐκάλει τὰ φῆματα Χριστὸς οὐκ ἔξ τῆς ιερουσαλήμ, οἱδε εἰς πόλιν τενά τῶν περιοικῶν, ἀλλ οὐδὲ εἰς τούλιν, ἢ εἰς κώμην τῆς Ιουδαίας διημοτέραν· παρ' αὐτῷ γάρ εἰστικει τὸ γαζοφυλάκιον, τοῦτ' ἔστιν εἰς αὐτὸν τοῦ ναοῦ τὸ μεσαίτατον ἐν αὐτῷ τῷ ιερῷ τοὺς περὶ τῶν τοιούτων ἐποιείτο λόγους. « Άλλα καίτοι σφόδρα διαπριμένοι καὶ λελυπηκότες ἐκτόπως ἐπὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ λεγομένοις οἱ Φαρισαῖοι, οὐκ ἐπίκασαν αὐτὸν, ἔχον εὐκόλως τότε δὴ τούτο μάλιστα δρᾶν αὐτοῖς · ἡν γάρ, ὡς ἔφην, ἀρκύων ἐντός. Τί οὖν ἄρα τὸ πεπικόδι, καὶ οὐδὲ ἔκδυτας ἡρεμεῖν, τοὺς θηρίων ἀτιθάσσων ἀγριαίνοντας δίκην; τί τὸ ἀνακόψα τὴν ἐκείνων δργήν; κατεγορεύεθη δὲ δπως ἡ μιαφόνος τῶν Φαρισαίων καρδία; Οὐτέω, φησιν, ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστιν οὕτω παρῆν δι τοῦ θανάτου καρδίας, οὐ παρ' ἐτέρου τινὸς ἡν ὡρισμένος δὲ ἐπὶ τῷ Σωτῆρι· Χριστῷ, ἀλλ οὐδὲ κατὰ τὰς Ἐλλήνων φευδομυθίας ἔξ ειμαρμένης ἐπιφρίπτοιμενος, ἔγουν ἀπὸ τῆς ὥρας κατὰ τὸν παρ' ἐκείνοις ληροῦντα λόγον, ὡρισμένος δὲ μᾶλλον παρ' αὐτοῦ κατὰ συναίνεσιν τοῦ θεοῦ καὶ Πατρός. Θεὸς γάρ ὑπάρχων τῇ φύσει ἀληθινός, καὶ τοῦ πρέποντος διμαρτεῖν οὐκ εἰδώς, εὗ δὴ καὶ λίαν ἐξεπιστατο πόσον μὲν ἔδει τοῖς ἐπὶ τῆς τῆς συνθιατᾶσθαι χρόνον μετὰ σαρκὸς, πότε δὲ αὐθις εἶναι πρὸς οὐρανὸν, τῷ τῆς Ιδίας σαρκὸς θανάτῳ καθελόντα τὸν θάνατον δι τοῦ πρεπήνεκται τῇ κατὰ φύσιν ζωῇ, δῆλον μὲν δῆπου οἷαι πάσι γει τοῖς σοφοῖς. Πώς γάρ

Quod Christus nec Judæorum robore, nec aliorum ulla vi ac necessitate adactus mortem in cruce passus sit, sed ipse ultra pro nobis eam pertulerit, ut omnes servaret.

VIII, 20. Ηᾱ verba locutus est Jesus in gazophylacio, docens in templo: et nemo apprehendit eum, quia B needum venerat hora ejus.

Utilem instituit apologiam sapientissimus evangelista pro Servatoris passione, ut ostendat Jesum mortem non subiisse hominum coactu aut ulla vi, nulla sua voluntate aut consilio, sed potius ipsu se pro nobis insita erga nos charitate tanquam inculpatam hostiam Deo et Patri immolasse. Nam quia oportebat pali, ut sic invecta corruptio, 497 et peccatum, et mors abolerentur, pro omnium vita sese in redemptionis pretium dedit. Quænam ergo ratio in verbis propositis Servatoris passioni suffragetur, et quis scopus sit utilitatis ex hac doctrina pariendo, rursus audito. Hæc enim, inquit, verba locutus est Christus, non extra Ierusalem, neque in aliquo e circumjacentibus oppido, neque in ignobili Judæo vico, sed in gazophylacio, hoc est in ipso templi quasi meditullio, in ipso templo de his verba faciebat. Verum tametsi Pharisæi ob ea quæ dicebat valde urerentur et freme rent, non tamen eum comprehendenderunt, quanvis id facilime possent agere: erat enim, uti dixi, intra eorum retia deductus. Quidnam est igitur quod eos induxit vel invitos quiescere, qui more belluarum immanium effterati erant? quid eorum furorēm compressit, aut quomodo crudelis ille Pharisæorum sedatus est animus? Needum, inquit, venerat hora ejus, hoc est, nondum aderat tempus mortis, non quidem Servatori ab alio quodam præsumitum, neque iuxta mendaces Græcos a fato, hoc est ab hora, ut nugantur, appulsum, sed ab ipsomet præstitutum per consensum Dei Patris. Nam cum ipse verus Deus esset natura sua, et quid deceret minime ignoraret, sciebat optime quanto temporis spatio in terris immorandum esset cum carne, quando vero rursus eundum in cœlum per propriæ carnis mortem, morte domita: nec enim cuiusquam vi aut coactu vitæ secundum naturam mortem illatam esse cuiilibet cordato manifestum est. Quo pacto enim vitam naturalem mortis vincula superarint, ipse quoque alicubi Dominus testatur, dicens: « Nemo tollit animam meam a me, ego pono eam a meipso: potestatem habeo ponendi eam et rursus potestatem habeo mit-

tendi eam¹. » Si enim necessitate quadam præfinitum est tempus ab alio, quo ipsum utique pati mortem oportebat, quomodo in ejus potestate situm esse compriemus ponendi animam suam? Captus enim fuisse, etiam invitus, siquidem pati non erat in ejus potestate. Sin autem eam ponit a seipso, pati ergo non in potestate alterius, sed in ejus tantummodo voluntate positum videbimus. Tunc enim se Judæorum furori permisit quo vellent abducendum, cum jam tempus morti conveniens adesse sensit. Ne supercilium 498 ergo tollat Phariseus arrogans, nec præ multa recordia dicat: Si Deus secundum suam naturam Christus erat, quomodo rectia mea non evasit? quomodo manus meas non declinavit? Audiet enim vicissim ab iis qui ipsum diligunt: Non tantum valuere tua relia: nec enim difficile erat cunctipotenti Deo illa per rumpere, et impietatis tuae plaga evadere; sed orbi salutaris erat passio, illa mortis erat resolutio, peccati et corruptionis eversionem veneranda crux habebat. Hæc cum agnosceret ut Deus, impiis horum se subjicit facinoribus. Quid enim prohibuit, quæso, quominus tunc in eum invaderes, cum in docente apud gazophylacium dentibus infrenderes, et, si tuæ potestatis erat Christum capere, quidni tunc eum in vincula conjectisti? Atqui impotenti animo ad cædem serebaris, cæterum nihil aperte facere audebas. Nondum enim pati volebat, nec tuæ recordiæ quasi freno cedere. Hæc Judæorum petulantia quispiam opponens, eorum fastum insolentem coercedit. Et quidem jure miraberis sanctum evangelistam ostendentem opportune et clare dicentem Servatorem hæc in templo docuisse apud gazophylacium, neminem tamen ipsum apprehendisse. Addit quippe veluti testimonium Christi verbis quæ locutus est ad Judæos, cum ad comprehendendum eum venissent: « Tanquam ad latronem existis cum gladiis et fustibus ut comprehendereis me. Quotidie sedebam in templo docens, et non comprehendistis me². » Neque vero cordatus ullus dixerit eum incusare Judæos, quod non ei patiendi tempus accelerassent, neque quod convenienti tempore præterito tardi quodammodo ad cædem procedebant, sed potius revincere eorum insaniam, qui putasseūt se invitum illum superaturos, et vi capturos. Sedebam enim in templo docens, et non vinxistis me: non enim volebam, neque in præsentia etiam potuissetis hoc facere, nisi me vestris manibus sponte objecissem. Itaque non vi et potestate Judæorum fiebat quod Dominus neci traderetur, tantum impiæ illorum audacie conatus erat assignandus, cæterum ipsi Servatori Christo mera voluntas patiendi, ut omnes eriperet morti, 499 et redemptos proprio sanguine Deo et Patri suo repræsentaret. Deus enim erat, sicut Paulus ait³, in Christo, mundum reconcilians sibi ipsi, et eos qui a sua amicitia exciderant, delecta

A ἀνὴ περίσχυσε τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς τὰ τοῦ θανάτου δεσμά, καὶ αὐτὸς δὲ που διαμαρτύρεται λέγων δι Κύριος· « Οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἡμῖν, ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀπ' ἔμαυτοῦ· ἔξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτὴν, καὶ πάλιν ἔξουσίαν ἔχω βαλεῖν αὐτὴν. » Εἰ μὲν γάρ ὡς ἔξι ἀνάγκης ὠρίζετο παρ' ἑτέρους τινὸς ὁ καιρός, καὶ δὲ ὅν ἔδει πάντως αὐτὸν ὑπομεῖναι τὸν θάνατον, πῶς ἐν ἔξουσιᾳ καίμενον εὐρήσομεν τῇ παρ' αὐτοῦ τὸ θεῖναι ψυχὴν; Ἐλήφθη γάρ δὲ καὶ οὐχ ἔκδυτως, εἰπερ ἦν οὐκ ἐν ἔκατῳ τὸ παθεῖν. Εἰ δὲ τίθησιν αὐτὴν ἀπ' ἔκατον, τὸ δρά παθεῖν οὐκ ἐν δυνάμει τῇ ἑτέρου τινὸς, ἀλλ' ἐν βουλήσι μόνῃ τῇ αὐτοῦ θεωρήσομεν. Τότε γάρ ταῖς τῶν Ἰουδαίων ἀπονοίᾳς διεցάγεσθαι πρὸς τὸ ἐκείνοις δοκοῦν συγχεώρηκεν, ὅτε δὲ σύνιστε ἡδη παρόντα τὸν πρέποντα τῷ θανάτῳ καιρὸν. Μή μέγα φρονείτω τοιγαροῦντι τοῖς ἔκατον τολμήμασιν διάλαζων Φαρισαῖος, μηδε λεγέτω φυσώμενος ἐκ πολλῆς ἀδουλίας· « Εἰ θεῖς κατὰ φύσιν ὑπῆρχεν δι Χριστὸς, πῶς οὐ γέγονεν ἔξι βρόχων τῶν ἐμῶν; πῶς οὐ διέδρα χεῖρας τὰς ἡμάς, Ἀντακούστεται γάρ παρὰ τῶν ἀγαπώντων αὐτὸν. Οὐχ δὲσ οὕτως ἰσχυεις βρόχος· » Ήν γάρ οὐδὲν χαλεπὸν τῷ πάντων χρασοῦντι θεῷ τὴν σὴν συνθρᾶσαι παγίδα, καὶ τὸ τῆς σῆς δυσσεβείας ὑπεκδύναι δίκτυον ἀλλ' ἦν τὸ παθεῖν τῷ κόσμῳ σωτῆριον, λύσις ἦν θανάτου τὸ πάθος, ἀμαρτίας καὶ φθορᾶς καταστροφὴν δι μέγας εἶχε σταυρός. Ταῦτα γινωσκων ὡς θεῖς, αὐτοῖς ἔκατον ὑπέθηκεν ἀνοσίοις τολμήμασι. Τί γάρ, εἰπε μοι, διεκώλυε περιπλέκεσθαι τότε μᾶλλον αὐτῷ, ὅτε παρ' αὐτῷ τὸ γαζοφυλάκιον διδάσκοντει τοὺς θάνατος ἐπετρίζεις· καὶ εἰ τῆς σῆς δυνάμεως ἔργον ἦν τὸ κινῆσαι Χριστὸν, τί μὴ δέσμιον ἐποιήσω τότε; Ἀλλα εἰστήκεις θυμῷ μὲν ἀχράτῳ πρὸς μιασφονίαν, δικεκαλυμμένως δὲ πράττων τῶν δοκούντων οὐδέν. Οὐπω γάρ θήθει παθεῖν δι ταῖς σαῖς ἀπονοίᾳς τῶν ἀρδήκτων ὥσπερ χαλινῶν πεισθεῖς. Ταῦτα μὲν δὴ τις εἰκότως καὶ ταῖς τῶν Ἰουδαίων γλωσσαγίας ἀντιτίθεις δυσωπήσεις καὶ οὐχ ἔκδυτας [εἰς δόμοις] ἵκιστα χρῆν ἀπαλαζούνεσθαι. Ἀποθαυμάσαι δὲ ἀν τις, καὶ μᾶλλα εἰκότως, τὸν ἄγιον εναγγελιστὴν ἐπισημάνμενον εὔκαίρως, καὶ εἰρηκότα σαρῶς, δι τούτης ἐδίδασκεν ἐν τῷ ἱερῷ παρὰ τὸ γαζοφυλάκιον δι Σωτῆρ, καὶ οὐδεὶς ἐπιλας τούτον. Ἐπεμπτύρει γάρ ὥσπερ τοῖς παρ' αὐτοῦ ρήμασιν, ἀπερ ἐφη πρὸς D Ιουδαίους δὲ συλληφόμενοι παρῆσαν αὐτὸν. « Ήσπερ ἐπὶ ληστὴν ἐξήλθετε μετὰ μαχαιρῶν καὶ ἔλων συλλαβεῖν με. Καθ' ἡμέραν ἐκαθεζόμην ἐν τῷ ἱερῷ διδάσκων, καὶ οὐκ ἔκρατήσατέ με· » Καὶ οὐ δήπω φήσειν δὲν τις τὰ εἰκότα φρονῶν, ὡς ἐπηγέιτο τοὺς Ἰουδαίους δὲν μὴ πρόωρον αὐτῷ τὸ πάθος ἐπηγένετο, ἀλλ' οὐδὲ δὲ τὸν δέοντα παρελάσαντες χρόνον, βραδεῖς ὥσπερ ἐβάδιζον ἐπὶ τὸ χρῆναι μιασφονέν· ἐλέγχει δὲ μᾶλλον αὐτοὺς, ὡς οἰτηντας ἀσυνέτως, καὶ οὐχ ἔκδυτος αὐτὸν περιέσεσθαι ποτε, καὶ βιασμένως ἐλεῖν δύνασθαι τὸν οὐδὲν εἰδότα παθεῖν, εἰ μὴ βούλοιτο. Ἐκαθεζόμην γάρ διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ οὐχ ἔκρατήσατέ με· οὐ γάρ ήσουλόμην τότε, ἀλλ'

¹ Ioan. x, 18. ² Matth. xxii, 55. ³ II Cor. v, 19.

οὐδὲ διὰ τὸ παρὸν ἴσχύσατε τοῦτο δρᾶν, εἰ μή ταῖς Α peccatorum memoria, ad id quod erant initio revolu-
θμετέραις χερσὶν ἀθελοντῆς ὑπενήνεγματ. Οὐκοῦν διὰ cans.

πάντων ἔξεστιν ίδειν, ὡς οὐ τῆς Ἰουδαίων Ισχύος ἔργον ἦν τῷ θανάτῳ περιβαλεῖν τὸν Κύριον, ἀλλὰ ταῖς μὲν ἐκείνων ἀνοσοῖς τολμήμασιν ἐπιγράψαιτο ἂν τὸ ἐγχείρημα· τῷ δὲ Σωτῆρι Χριστῷ τὸ ὑπὲρ πάντων θελήσαι παθεῖν, ίνα πάντας ἐξέληται, καὶ ἀγοράσας αἰματὶ τῷ ίδιῳ παραστῆσῃ τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. Θεός γάρ ἦν, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνὴν, ἐν Χριστῷ κόσμον καταλάσσων ἔστη, καὶ τὸ τῆς εἰς αὐτὸν φιλασ πέπειπεωκές ἀνακομιζῶν ἀμνηστικάκως εἰς δύπερ ἦν ἀργῆ.

*Ἐλπεις οὖν πάλιν αὐτοῖς· Ἐγώ δὲ πάντων, καὶ
ἔντησσετέ με, καὶ ἐγώ ἀμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθα-
ρεῖσθε.*

Οτι χρή παρόντος έπιδράττεσθα: τοῦ καιρού καθ' διπέρ δύναται τις έκαντὸν ὡφελεῖν, ἐν τούτοις εὖ μᾶλα διαγρούει: Χριστός. Τὸ γάρ οὐτερίζειν ἐν ἀγαθοῖς, καὶ οὐτεροῦντειν εἰς τὸ χρήσιμον, δημιουρὸν μὲν ἔχον οὐδεμίαν ὅρθαι, θρῆνον δὲ μᾶλλον τὸν ταῖς φρεσύμιας πρέποντα προξενεῖν. Χρηστὸς τοιγαροῦν ὑπάρχων δὲ Κύριος ἡμῶν καὶ ἐπιεικῆς, καθὰ γέγραπται, καὶ ἀτιμαζόντων ἀνέχεται, καὶ προσωφελεῖ τοὺς οὗρίζοντας (1). ἀπειλεῖ δὲ χρησίμως τὴν ἐξ αὐτῶν ἀπανάστασιν, καὶ τὸ, ὑπάγω, φησὶν ἐναργῶς. Ινα γοργότεραν αὐτοῖς ἐμφυτεύσῃ διάνοιαν, καὶ λογιζόμενους διτι χρή παρόντα τὸν λυτρωτὴν ἀπρακτὸν οὐκ ἔξι, παρελαύνειν αὐτοὺς ἀκονήσῃ πρὸς πίστιν, ἐτοιμοτέρους τε ἥδη πρὸς εὐπίθειαν ἐργάσηται. Ἐπιθόησας δὲ τὸ, ὑπάγω, καὶ ἀπειλήσας τὴν ἐκ παντὸς τοῦ ἔθνους ἀποδρομήν, παρέζευξεν οἰκονομικῶς καὶ τὴν ἐντεῦθεν σύτοις ἐσομένην ζημιαν. Ἐντεθνήσεθε γάρ ταῖς ἔκαντὸν ἀμαρτίαις, φησι, καὶ λόγον ἀληθῆ τὴν τοῦ πράγματος φύσιν εἰσκομίζουσαν θεωρήσωμεν. Οἱ γάρ δῶς οὐ παραδεξάμενοι τὸν ὡς ἡμᾶς ἀφιγμένον ἐξ οὐρανῶν, Ινα πάντας δικαιώσῃ διὰ τῆς πίστεως, πῶς οὐκ ἐν ταῖς ἔκαντὸν ἀμαρτίαις ἀναφυλήγως τελεῦταί ξονται· καὶ τὸν καθαίρειν ἥκοντα μῆτ προσχάμενοι, πῶς οὐ διηγεκῆ τὸν ἐκ τῆς ἔκαντὸν δυσσεβείας ἔξουσι μαλυσμόν; Τὸ δὲ τεθνάναι μῆτ λειτυρωμένον, ἀλλὰ ξεῖ τῷ τῆς ἀμαρτίας καταχθόσμενον βάρει, διπο παραπέμψει τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν, τίνι τῶν δητῶν ἀμφιβολον; Ἄδης γάρ, οἶμαι, τὸν τοιοῦτον δὲ βαθὺν ἐκδίξεται, καὶ ἐν σκότει διατελέσει μακρῷ, ἀλλὰ καὶ πῦρ οἰκήσει, καὶ φλόγας, ἐκείνοις εἰλότως ἐναρθριμούμενος, περὶ ὃν εἰρηταί που διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς· «Οὐ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σδεσθήσεται, καὶ ἔσονται εἰς ὁρασιν πάσῃ σαρκὶ». Ὅμη τίνα τὴν πεῖραν ἀποκερδάνωσιν, εἰς ταχεῖαν αὐτοὺς ἀποστροφήν τῆς συνήθους ἀπειλῆς πολιτρόπως ἔκάλει: Χριστὸς, οὐχ ἀπλῶς ὡς ἀποδραμεῖται καὶ ἀποφοιτήσει λέγων, ἀλλὰ καὶ σηματεῖται ἐντεῦθεν ὑπομένουσι συμφοράν ἀναγκαίως προτιθεὶς· «Ἀποθανεῖσθε γάρ, φησὶν, ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν. Επειδὴ δὲ δια μέσου τέθεικεν, διτι καὶ Ζητήσετε μεταξὺ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς τοιαύτην τινὰ διάνοιαν: δει γάρ

Tempus arripiendum esse quo seipsum juvare quis possit, Christus hic cumprimis edocet. Virtutes enim retro abficere et bene agendi sera consilia capere, nullius utilitatis esse comperitur, sed luctum potius segnitiei convenientem parere. Bonus ergo et mansuetissimus cum sit noster Dominus, uti scriptum ⁴, contumelias perfert, sed et ipsos etiam utilitatibus cumulat, a quibus injuriam accipit. Cominode autem interminatur ab eis discessurum, et illud *vado*, inquit, plane ut eis acriorem imprimat sensum, et apud se perpendentes, non sinendum esse abire infectare liberatorem, estimulet ad fidem, et ad obsequium reddat tandem paratores. Vociferatus autem illud, *vado*, et intermitatus abitionem ex omni gente, adjunxit egregio ordine et futurum illis inde damnum. Peccatis enim vestris immoriemini, inquit. Cujus veritatem ex ipsa rei natura contemplemur. Qui enim non suscepserint eum qui de cœlis ad nos venit ut omnes per fidem justificaret ⁵, quomodo non in suis peccatis morientur : et qui eum qui purgare potest non admiserint, quomodo non perpetuam habituri sunt impietatis labem in seipsis ? Quod autem moriatur is qui liberatus non fuerit, sed qui porro peccati onere degravandus sit, quonam detrudet hominis animam, nemini dubium esse potest. Infernus enim, ut opinor, eum profundus excipiet, et in perpetuis tenebris versabitur, adeoque in igne et flammis versabitur quicunque inter eos numeratus fuerit, de quibus alicubi prophetæ voce dictum est : « Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur, et erunt in visionem omni carni ⁶. » Quod discrimen ne adirent, eos multis modis hor tabatur Christus a solita sua incredulitate ut quamprimum discederent, non simpliciter dicens se recessurum atque abiturum, sed et quantum inde accepturi sint damni præponens : **500** « Moriemini enim, inquit, in peccatis vestris. » Quia vero addit, Quæreris me, nec tamen comperimus demum Iudeos illum quærere, istiusmodi quidam in animum inducemos : veracem quippe necesse est esse Christum. Si enim cum adhuc sint in corporibus, et carnis voluntatibus delusi, præ-

⁴ Joel ii. 13. ⁵ Galat. ii. 16. ⁶ Isa. Lxvi. 24.

(1) *Cardinalis Angelo Mai tom. III Bibliothecæ novæ Patrum*, p. 132, monet lacunas quæ in editione Auberti punctus denotantur, ut infra p. 522 et alias (seu veræ sint seu fictitiae), Vaticanae catenæ vpo ex-

plerè sibi non licuisse; imo eam quæ hic exstat imaginariam prorsus esse. Eteum in codice Vat. f. 89^v. B recte continua scribitur oratio, καὶ προσωφελέτους ὑπόκρυτας ἀπειλεῖ δὲ χρησίμως, etc. ΕΠΙ.

multo stupore liberatorem non querunt, tamiu ad inferos delapsi, et in loca poenarum infelices amandati, inque malis ipsis deprehensi, tunc certe, tunc vel inviti querent. « Ibi enim fletus, inquit, et stridor dentium¹; » unoquoque eorum, ut par est, suam olim bonorum incuriam et negligentiam deplorante, et propemodum illud e libro Proverbiorum dicente: « Non audivi vocem docentis et erudiantis me². » Quocirca ut Paulus ait: « Tineamus ne forte relicta pollicitatione introeundi in requiem ejus, existimetur aliquis ex vobis deesse³. » Currere enim oportet ut comprehendamus, nec exasperandus qui nos e servitute eripit, non offendendus incredulitate, sed suscipienda potius et supinis quodammodo manibus arripienda gratia.

καὶ τὸν ἐκ δουλειᾶς ὑμᾶς ἔξελχοντα τῆς πικρᾶς, μὴ ταῖς ἀπειθίαις ὑβρίζειν τὴν χάριν.

VIII. 21. *Et quo ego vado, non potestis venire.*

Non solum in peccatis suis eos morituros ait, sed etiam regno honorum exclusum iri, nec ad cœlestia domicilia concessuros clare prædicat: nam qui e cœlo missum non acceperint, quomodo sequi possent vadentem in cœlum? Duplex ergo restractariis pœna est, nec simplex illius ratio. Quemadmodum enim ægrotantibus contingit ut et morbo plurimum divexentur, et sauitalis bonis ac commodis priventur: sic opinor eos qui ad inferos detrusi fuerint, parem delictis prenam subituros, et castigationis calamitatēm passuros, et spem ac fruitionem bonorum amissuros. Optime igitur ait Dominus noster Jesus Christus, non modo futurum ut moriantur in suis peccatis, sed ut nec in cœlum ascendant. Quasi enim duplice fune alligatos studet expedire ex his angustiis, undique servans quod periit, et quod confractum alligans, et quod contritum erigens⁴; hæc enim sunt boni pastoris, et qui animam suam dat **501** pro salute ovium⁵; suis quidem statim discipulis promisit dicens: « Ibo et parabo vobis locum, et iterum veniam, et accipiam vos mecum⁶, » ipsum ostendit pervium fore sanctis cœlum, et cum superna domicilia paraata esse docet diligentibus se⁷, tum incredulis necessario dicit: « Quo ego vado, non potestis venire⁸. » quis enim, quæso, sanctissimum Christum sequatur, qui nolit purificari per fidem? aut quo pacto demum inquinatus, qui que sordes ex vitiis suis contractas nondum eluit, cum hominum amante Domino versabitur? « Quæ societas luci ad tenebras? » juxta Pauli vocem⁹. Sanctos enim esse puto qui sanctissimo Deo dicere student: « Conglutinata est anima mea post te¹⁰. » Hunc sensum isti quoque loco non inepte quadrare autumo. Quod si variis modis expendendus sit, et de his aliquid insuper dicendum, id facere quoque non gravabor. « Quo ego vado, vos non potestis venire. » Deus cum sim verus, a nullo absum, sed cuncta impleo, et cum

A ἀληθεύειν φύτόν. Εἰ γάρ καὶ νῦν θυτες ἐν σώμασι, καὶ ταῖς τῆς εφαρκτὸς ἡδοναῖς ἔτι διαπανόμενοι, δικαὶοὶ δικαιοὶ δικαιοῦνται οὐ δημιουροὶ, καὶ ταῖς τῶν κολαστηρίων ὄμιλοῖς τόποις, ὅταν ἐν αὐτοῖς γένενται τοῖς κακοῖς, τότε δή, τότε καὶ οὐχ ἔκσυνται ζητήσουσιν. « Ἐκεὶ γάρ ἔστι, φησάν, ὁ κλαυθμὸς, καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, ἡ ἔκστος, κατὰ τὸ εἰκός, τὸν ἐκεὶ γεγονότων τὴν ἐπ' ἀγαθοῖς φρεσματίαν ἀνοιμάζοντας, καὶ μονονούσῃ τὸ ἐν βίστῳ τῇ τῶν Παροιμιῶν λέγοντος. « Οὐκ ἂκουον φωνῆς παιδεύοντος μα καὶ διδάσκοντος με. » Οὐκοῦν ὡς ὁ Παῦλος φησι, « Φοβηθῶμεν οὖν μή ποτε καταλειπομένης ἐπαγγελίας εἰσελθεῖν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, δοκεῖ τις ἐξ ὑμῶν ὑστερηκέναι. » Χρή γάρ τρέχειν, ἵνα καταλάβωμεν ὑπὲρτιας ὑβρίζειν, προσείσθαι δὲ μᾶλλον, καὶ

B *Kai δικους θητὸν υπάρχω, θυμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν.*

Οὐ μόνον ἐν ταῖς ἑαυτῶν ἀμαρτίαις τεθνήσονται, φησιν, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν τῆς βασιλείας ἀγαθῶν ἔξω μενοῦσι πρὸς τὰς δικὰς οὐκ ἀναβαίνοντες, διαγγέλλει σαφῶς· οἱ γάρ τὸν δικαίων ἤκοντα μὴ παρεδεξάμενοι, πῶς ἀν καὶ δύναιντο κατακαλούθειν τῷ πρὸς τὰς δικὰς βασιλίοντι; Διπλῆ τις οὖν δρά ἔστι τοῖς ἀπειθοῦσιν ἡ κόλασις, καὶ οὐκ ἐν ἀπλοῖς τισὶ τῆς ζημιάς ὁ λόγος. « Οὐπέρ γάρ τρόπον τοῖς ἀφρωταὶς περιπεσοῦσι σωματικῇ, τληπαθεὶν ἀνάγκη λοιπὸν, καὶ τὰ δεινὰ τοῦ πάθους ὑποφέρειν ἀλγήματα, καὶ πρὸς τούτῳ καὶ τῶν τῆς ὑγείας στερείσθαι καλῶν· οὕτως οἵμαι, καὶ οὐχ ἑτέρως, τοὺς ἀληλακότας εἰς ἄδου, καὶ δίκην ἐκεὶ πραττομένους ταῖς ἀμαρτίαις ισόμετρον, καὶ τὴν ἐκ τῆς κολάσεως ὑπομένειν συμφορὰν, καὶ τῆς τῶν ἀγίων ἐπίδος ζημιοῦσθαι τὴν ἀπόλευσιν. « Αριστα τοίνυν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, οὐχ ὅτι ταῖς ἑαυτῶν ἀμαρτίαις ἐναποθανοῦνται, μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ πρὸς τὰς δικὰς οὐκ ἀναβήσονται φησι· διπλῷ γάρ ὑστερεῖν αὐτοὺς καταδησάς σχινίψι, τῆς ἑνοῦσης δυσδουλίας ἔξαλκειν ἐπείγεται, πανταχόθεν ἀνασώζων τὸ ἀπολαύδεις, καὶ καταδεσμῶν τὸ συντετριμμένον, καὶ ἀνορθῶν τὸ κατεργαγμένον (ταῦτα γάρ ἦν ποιμένος ἀγαθοῦ, καὶ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῆς τῶν προβάτων σωτηρίας ἀντιδιδόντος), ἐτοίμας τοῖς μὲν αὐτοῦ μαθηταῖς ἐπηγγείλατο λέγων· « Πορεύσομαι, καὶ ἐτοίμασω τόπον θύμιν, καὶ πάλιν ἥξω, καὶ παραλήφθομαι ὑμᾶς μετ' ἐμαυτοῦ, » βάσιμον ἔστοισας βελενυστιν αὐτὸν τοῖς ἀγίοις τὸν οὐρανὸν, καὶ τὰς δικὰς μονάς ηγετερπίσθαι διδάσκων τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· τοῖς γε μὴν ἀπειθεῖν ἐλομένοις αὐτῷ, δικαίως τε καὶ ἀναγκαῖς φησιν, ἔτι· « Οπου ἔχω ὑπάγω, θυμαὶ οὐ δύνασθε ἐλθεῖν, » Τίς γάρ δικῶν ἀκολουθήσαι ποτὲ τῷ παναγιῷ Χριστῷ, τὸν διὰ πίστεως οὐκ ἀγαπήσας καθαρισμόν; ή κατὰ τίνα τρόπον ὁ μεμολυσμένος ἔτι, καὶ τὸν ἐκ τῶν ίδιων παθῶν οὐκ ἀπειθερπάμενος βύπον, συνέσται τῷ φιλανθρώπῳ Δεσπότῃ; « Τίς κοινωνίᾳ φωτὶ πρὸς σάντος, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνὴν; Οὐμαι γάρ ἀγίους εἶναι δεῖν τοὺς ἄφ-

¹ Matth. viii, 12. ² Prov. v, 43. ³ Hebr. iv, 1. ⁴ Ezech. xxxiv, 4. ⁵ Joan. x, 15. ⁶ Joan. xv, 2. ⁷ I Cor. ii, 9. ⁸ Joan. viii, 21. ⁹ II Cor. vi, 14. ¹⁰ Psal. LXII, 9.

παναγίῳ θεῷ λέγειν ἐθίλοντας· «Ἐκολλήθη ἡ ψυχὴ μου διόπισσον σου.» Ταῦτην οἶμαι τὴν διάνοιαν οὐκ ἀκόμηψας καὶ νῦν ἐφηρμόσθαι τῷ προχειμένῳ ἥρτῳ. Εἰ δὲ χρή περινοστοῦντας αὐτὸν διαφέρως ἐπαθῆσαι, καὶ εἰπεῖν ἐπὶ τούτοις ἔπειρον τι πάλιν, καὶ τοῦτο ποιεῖν οὐκ ὄκνησομεν. «Οὐπού ἐγὼ ὑπάρχω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν.» Θεὸς ὑπάρχων ἀλλοθινὸς, ἀγέστηκα μὲν οὐδενὸς, πληρῶ δὲ τὰ πάντα, καὶ τοῖς πᾶσι συνών, οἰκῳ μάλιστα τὸν οὐρανὸν, ἡδιστα τοῖς ἀγίοις ἐνδιαιτώμενος πνεύμασιν. 'Ἄλλ' ἐπείπερ εἴμι καὶ φιλάνθρωπος τῶν ὅλων γενεσιούργος, οὐ φορητὴν ἁγησάμην τῶν ἐμαυτοῦ ποιημάτων τὴν ζημίαν, ίδων εἰς διεθρον πανελῆ κεχωρηκότα τὸν ἀνθρώπον. 'Εθεώρουν ἔξι ἀμαρτίας πεσόντα πρὸς θάνατον· ἀλλ' ἔδει χείρα λοιπὸν τὴν ἐπικυρον τῷ κειμένῳ προτείνεσθε· ἔδει τῷ καὶ πίπτοντες διὰ παντὸς ἐπαμύναι τρόπου. Εἰτά πως ἦν ἀκόλουθον ἀνασῶσαι τὸ ἀπολωλές, ἔδει συνειναι τοῖς κινδυνεύσοις τὸν Ιατρὸν, ἔδει παρεῖναι τοῖς ἀποθνήσκουσι τὴν ζωὴν, ἔδει συνδιαιτᾶσθαι τοῖς ἐν σκότει τὸ φῶς. 'Ἄλλ' ἦν οὐκ ἐφικτὸν, ἀνθρώπους δντας ὑμᾶς τὴν ψύσιν, ἀναπτῆναι πρὸς οὐρανὸν, καὶ συνδιαιτᾶσθαι τῷ σώζοντι. 'Ἀφίγματι τοιγαροῦν αὐτὸς ἐγὼ πρὸς ὑμᾶς, ἤκουον τῶν ἀγίων πολλάκις βοῶντιν· «Κλίνον οὐρανὸν, καὶ κατάβηθι.» Καταβέβηκα τοιγαροῦν κατεκλίνας, φησίν, οὐρανούς· οὐ γάρ ἦν ὑμᾶς ἡξειν ἐκεῖσε προσδοκῶν. 'Ἄλλ' ὡς ἔτι σὺν ὑμῖν καὶ συνδιατρίβειν ἀνέχομαι, τοργύτερον ἐπιδράξασθε τῆς ζωῆς, καθαρίσθητε διὰ τῆς πίστεως, ἵνως διου πάρεστιν δὲλεῖν ἐπ' ἔκουσίας εἰδών καὶ δυνάμεως. Βαδιοῦμας γάρ, ή καὶ ἐπανήξω πάλιν ὅπου ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν, καὶν ζητήσητε τῆς σωτηρίας τὸν χορηγὸν δὲ ἀκείρου λοιπὸν ὑστεροδουλίας, οὐχ εὐρήσετε. Τί τὸ ἐντεῦθεν, ἐξέστω σκόπειν. 'Αποθανεῖσθε γάρ πάντως ἐν ἀμαρτίας, καὶ τοῖς ἑαυτῶν πλημμελήμασι καταχθόμενοι, στυγνοὶ κατοιχήσασθε λοιπὸν εἰς τὸ τοῦ θανάτου δεσμωτήριον, δίκαιας ἀποτίστοντες ἐκεῖ τῆς οὖτοι μακρᾶς ἀπειδίας. 'Άγαθὸς τοιγαροῦν ὑπάρχων καὶ σφόδρα φιλάνθρωπος δὲ Σωτῆρ, συνελαύνει τῷ φόνῳ τοὺς ιουδαίους τῶν ἐσομένων κακῶν καὶ οὐχ ἔκντας ἐπὶ τὸ σώζεσθαι.

Καὶ ἐλεγεῖν αὐτοῖς· 'Ὑμεῖς ἐπὶ τῷτ κάτω ἔστε, C VIII, 25. *Ei dicebat eis: Vos de deorsum estis, ego de supernis sum.*

Πάλιν ἐρεῖ τις τυχὸν τῶν φιλομαθεστέρων ἔχόντων διάνοιαν, καὶ λεπτότερον τῶν θειῶν θεωρημάτων ἀπαινεῖν κατειθισμένων, τι τὸ ἀναπτεῖσαν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἀρτὶ τοῖς ιουδαίοις προσφωνοῦσα καὶ λέγοντα· «Ἐγὼ ὑπάρχω, καὶ ζητήσετε με,» καθάπερ τι τῶν ἀναγκαίων ἐπενεγκεῖν· «Ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἔστε, ἐγὼ ἐκ τῶν ἀνων εἰμι.» Δοκεῖ μὲν γάρ πως οὐ σφόδρα τοῖς ἀνων κατακολούθειν τὰ τοιαῦτα, πλὴν ἀδίνει τινὰ κεχρυμμένην οἰκονομίαν. 'Ἐπειδὴ γάρ ἔτι θεὸς χρείαν οὐκ ἔχων, ὡς αὐτὸς ποὺ φησιν δὲ θεοπέπτος εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης, ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ ἀνθρώπου· δικινεῖται γάρ μέχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἀρμῶν τε καὶ μυστῶν, καὶ κριτικὸς ἔστιν ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας· οὐκ ἡγνόσης πάλιν τὰς τῶν ιουδαίων ἀμαρτίας ὑπονοίας, οἱ ἐπείπερ αὐτοῖς παχύς τις καὶ ἀδρανῆς ἐνάκισται νοῦς, τὸ, ὑπάρχω, παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἀκούσαντες, ψήθησαν ἀσυνέτως ἢ διὰ φεύξεται

A in omnibus sim, cœlum tamen polissimum habito, cum divinis libertissime versans spiritibus. Sed quia sum etiam hominum amans, universi parens ac auctor, creaturarum mearum dominum ferre non potui, cum hominem in extremum exitium præcipitem detrusum animadverterem. Videbam ex peccato in mortem delapsum, sed auxiliatricem manum jacenti porrigitur decebat, oportebat lapsi omni ratione opitulari. Operæ pretium erat servare perditos, cum periclitantibus versari medicum, mortuis adesse vitam, cum versantibus in tenebris versari lucem. Sedj non erat in vestra potestate situm, cum natura sitis homines, ut in cœlum evolareti, inibi servant conviveretis. Quocirca ipse ad vos ego veni: sanctos sæpius inclamantes audii: «Inclina cœlos, et descendere!». Descendi itaque inclinatis cœlis, inquit: nec enim hue vos venturos sperandum erat. Quandiu igitur adhuc sustineo vobiscum esse et versari, capessite mihi ardenter vitam, purgarni per fidem, dum adest is qui potest misereri. Ibo enim, aut certe revertar, quo vos non potestis venire, et licet intemperativa tandem paenitentia ducti datorem salutis queratis, non invenietis. Quid porro 502 inde consequatur: videre licet. Moriemini enim utique in peccatis, vestrisque onerati criminibus in carcerem mortis tristes detrudemini, tam longe incredulitatis penas ibi daturi. Bonus igitur Servator cum sit ac valde misericors, impendentium malorum metu Judæos etiam nolentes ad salutem compellit.

B in omnibus sim, cœlum tamen polissimum habito, cum divinis libertissime versans spiritibus. Sed quia sum etiam hominum amans, universi parens ac auctor, creaturarum mearum dominum ferre non potui, cum hominem in extremum exitium præcipitem detrusum animadverterem. Videbam ex peccato in mortem delapsum, sed auxiliatricem manum jacenti porrigitur decebat, oportebat lapsi omni ratione opitulari. Operæ pretium erat servare perditos, cum periclitantibus versari medicum, mortuis adesse vitam, cum versantibus in tenebris versari lucem. Sedj non erat in vestra potestate situm, cum natura sitis homines, ut in cœlum evolareti, inibi servant conviveretis. Quocirca ipse ad vos ego veni: sanctos sæpius inclamantes audii: «Inclina cœlos, et descendere!». Descendi itaque inclinatis cœlis, inquit: nec enim hue vos venturos sperandum erat. Quandiu igitur adhuc sustineo vobiscum esse et versari, capessite mihi ardenter vitam, purgarni per fidem, dum adest is qui potest misereri. Ibo enim, aut certe revertar, quo vos non potestis venire, et licet intemperativa tandem paenitentia ducti datorem salutis queratis, non invenietis. Quid porro 502 inde consequatur: videre licet. Moriemini enim utique in peccatis, vestrisque onerati criminibus in carcerem mortis tristes detrudemini, tam longe incredulitatis penas ibi daturi. Bonus igitur Servator cum sit ac valde misericors, impendentium malorum metu Judæos etiam nolentes ad salutem compellit.

C VIII, 25. *Ei dicebat eis: Vos de deorsum estis, ego de supernis sum.*
Quæret hic rursus forsitan aliquis, cui subtilior sit ingenii acies, animusque discendi cupidus, quid impulerit Dominum nostrum Jesum Christum ut, cum alloqueretur Judæos ac diceret: «Ego vado, et quæretis me,» veluti necessarium quiddam subjecerit: «Vos de deorsum estis, ego de supernis sum.» Videntur enim hæc non admodum superiорibus consentanea esse, verumtamen abstrusam quamdam in se habent rationem. Nam cum Deus sit, nec opus habeat, sicut ipse alicubi divinus ait evangelista Joannes, ut aliquis testimonium perhibeat de homine; ipse enim agnoscet quid esset in homine, ut qui pertingat usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor sit cogitationum et intentionum cordis¹⁰; non ignoravit rursus Judæorum stultas cogitationes, qui crassa et imbecilla mente prædicti cum audirent a Servatore illud, *vado*, inepte putarunt vel relicta Judæa ipsum velle fugere ali-

¹⁰ Psal. cxliii, 6. ¹⁰ Hebr. iv, 12, 13.

quo, vel tale quidpiam intelligere: Quandiu super-
sum et vivo, credite, ne utique mori contingat.
Verbum enim illud rado, communiter sumptum
etiam hoc significat: neque mirum si tam inopes
mentis erant Judaei ut tale quidpiam de Christo
cogitarent. Nondum enim sciebant eum esse Deum
secundum naturam, sed in hoc tantum e terra cor-
pusculum intuentes, hominem putabant esse nobis
similem. Ideoque Servator eos increpans aiebat: « Vos secundum carnem judicatis ». » Avocans
igitur eos a tamen puerili et humi repente conspe-
ctu, docet iterum ne haec existiment tanquam de
aliquo ortui et interitui obnoxio, sed de Christo
secundum veritatem cœlitus et ex Deo Patre genito.
Neque in me quadrat mori aut fugere, inquit; sum
enim desursum, hoc est Deus ex Deo. Quod enim
est super omnia, Deus est. At vobis hoc magis con-
veniet: estis enim ex insimo, **503** nempe naturæ
morti subditæ, corruptionique et timori subjacentis.
Quamobrem nihil tale de me deinceps somnietis,
vestræ ipsorum obliti insirmitatis. Neque enim
servi Domino pares dignatione sunt, neque ii qui
e terra sunt et deorsum, ei qui desursum ex Deo
et Patre genitus est comparantur. Quod vero, *de supernis*, generationem Filii ex Deo et Patre signifi-
cat, perspicuum est recte sentientibus. Localiter
enim sumptum illud, *desuper*, idem sonat quod *e cœlo*, sed nihil in Filio eximium erit supra crea-
turam inferiorem et Deo subditam, si tantum
veniat *e cœlo*, quandoquidem et *ex angelis plurimi*
ad ministerium missi in terra ambulant, et terrena
quædam gubernant *desuper* et *e cœlo* descendentes.
Cujus rei testis ipse Servator nobis est, dicens:
« Amen, amen dice vobis, videbitis cœlum apertum,
et angelos Dei ascendentib[us] et descendentes supra
Filiū hominis ». » Cum igitur angeli quoque
descendant desursum, hoc est *de cœlo*, cur frustra
gloriatur Christus quasi magna re quadam et exi-
mia supra creaturam, quod nimirum veniat desur-
sum? Datur itaque nullo negotio intueri, quis se-
cundum naturam sit unigenitus, et quinam qui ab
eo sunt angelii. Quocirca non est necesse vocabulum
illud *desursum* significare nobis *e cœlo* descendere:
sed Filium illuxisse e natura suprema omniaque
alia supergressa. Igitur illud vocabulum, *de supernis*,
de solo Unigenito significat id quod ex Deo secun-
dum naturam est, ac non aliud. Inter omnia enim
quaæ ex Deo esse et existere dicuntur, soli Filio
ineat illud præ omnibus eximium, ex ipsa Pa-
tris substantia nimirum existere, per modum
generationis, non ut res creatæ, per modum op-
ficii.

CAP. IV.

*Quod secundum naturam suam sit Filius, crea-
turis nequaquam similis quoad substantia rationem.*

VIII, 23. *Vos de mundo hoc estis, "ego non sum de hoc mundo.*

¹⁹ Joan. viii, 48. ²⁰ Joan. i, 51.

A ποι τὴν Ἰουδαίαν ἀρξεῖς, ή καὶ δτι τοιούτον τί φέσαν·
“Ἐώς δτι περίειμι, καὶ ζῶ, πιστεύσατε, μή ἄρα πως
καὶ τεθνάναι συμβῇ. Τὸ γάρ, ὑπάγω, κοινῶς ἐκληψθὲν
ὑποστημένει καὶ τοῦτο· καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν εἰ
τοιαύτας ἀδουλίας Ἰουδαίοις περιπεπτώκασιν, ὃς
καὶ λογίζεσθαι τι τοιούτον ἐπὶ Χριστῷ. Θεὸν γάρ
δυτα κατὰ φύσιν οὐχ ἔδεσαν, μόνον δὲ εἰς τοῦτο τὸ
ἀπὸ γῆς ὀρῶντες σύμφατα, δινθρωπον ἐνενθουν ἵνα τῶν
καθ' ἡμέας. Καὶ διὰ γάρ τοι τοῦτο καὶ ἐπιπλήττων
αὐτοῖς ἐφασκεν δὲ Σωτὴρ· « Ὅμεις κατὰ τὴν σάρκα
χρίνετε. » Ἀφιστάς τοιγαροῦν αὐτοὺς τῆς σύντα-
μειρακιώδους καὶ χαμαιπετοῦς ἐννοιας, διδάσκει
πάλιν, ὡς οὐ περὶ τινος τῶν ἐν γενέσει καὶ φθορᾶ
διαλογίζονται ταῦτα, περὶ δὲ τοῦ δινωθεν καὶ ἐκ Θεοῦ
Πατρὸς γεγενημένου κατὰ ἀλήθειαν. Ἀρμόδεις τοι-
γαροῦν οὐχ ἐμόι μᾶλλον τὸ τεθνάναι, φησί, καὶ
φεύγειν ἐννωθεν γάρ εἰμι, τοῦτ' ἔστι Θεὸς ἐκ Θεοῦ.
Τὸ γάρ ἄνω πάντων Θεός. Ὅμιν δὲ τοῦτο προσέστας
πρεπωδέστερον. Κάτωθεν γάρ ἔστε, τοῦτ' ἔστι φύσεως;
ὑποκειμένης τε θανάτῳ καὶ ὑποπτεύσης φθορᾶ
καὶ δειλίᾳ. Ἔπ' ἐμόι τοιγαροῦν μηδὲν τοιοῦτον, φησί,
διαλογίζεσθε, τὴν ἁυτῶν ἀφέντες ἀσθένειαν. Οὐ γάρ
ἰσθίμον τῷ Δεσπότῃ τὸ δούλον, τῷ δινωθέν τε καὶ
ἐκ Θεοῦ Πατρὸς γεγενημένῳ, τῷ κάτωθεν καὶ ἀπὸ^B
τῆς γῆς. « Ήτι: δὲ τὸ ἀνωθεν τὴν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς
Ὕιον τὴν γένησιν ἐπιστημένει, καὶ λογισμὸς τούτος
ἀναπέσεις σοφός. Τοπικῶς μὲν γάρ ἐκληφθὲν τὸ
ἀνωθεν, τὸ ἐξ οὐρανοῦ δηλοῖ, ἀλλ' οὐδὲν ἐν Υἱῷ τὸ
ἴκαρετον παρὰ τὴν κάτω καὶ ὑποκειμένην τῷ Θεῷ
κτίσιν, δταν ἔρχεται ἐξ οὐρανοῦ μόνον, ἐπει τοι καὶ
ἄγγελοι οἱ πλειοὺς πρὸς διακονίαν ἀποστελλόμενοι
κατὰ βαδίζουσι διοικοῦντές τινα τῶν ἐπὶ τῆς γῆς
δινωθεν καὶ ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνοντες. Καὶ μάρτυς
ἡμῖν δὲ Σωτὴρ λέγων· « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν,
ἀπάρτι δύσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεψηστα, καὶ τοὺς ἀγ-
γέλους τοῦ Θεοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ^C
τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. » Ότι τοινυν καὶ διγγελοι
καταβαίνοντιν δινωθεν καὶ ἐπάτην ἐπικομ-
πάζει Χριστὸς ὡς ἐπὶ μεγάλῳ τινὶ καὶ διφερό-
έχοντι τὴν κτίσιν, τῷ δινωθεν ἕκειν, φημί; « Άλλ' ἔστιν
ἀνιδρωτι, καὶ ἀταλαιπώρω φρέδρος συνιδεῖν, τις μὲν
ἔστι κατὰ φύσιν δὲ Μονογενῆς, τι δὲ οἱ παρ' αὐτοῦ
γεγονότες διγγελοι. Οὐχ οὖν ἀναγκαῖς δη τοῦτο τὸ
ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνειν τὸ ἀνωθεν ἡμῖν σημαίνει,
ἀλλ' διτι τῆς ἀνωτάτως καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα κειμένης,
φύσεως ἐξέλασμψεν δὲ Υἱός. Οὐκοῦν τὸ ἀνωθεν, ἐπι
μόνου τοῦ Μονογενοῦς τὸ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν καὶ
οὐχ ἐτερον δηλοῖ. Πάντων γάρ εἶναι τότε καὶ ὑπάρ-
χειν ἐκ Θεοῦ λεγομένων, πρόσεστι τῷ Υἱῷ κατὰ
πάντων ἴκαρετον, τὸ ἐξ αὐτῆς ὑπάρχειν σῆς οὐσίας
τοῦ Πατρὸς γεννητῶς, καὶ οὐχ ὅπερ τὰ ποιήματα
δημιουργικῶς.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

« Οτι κατὰ φύσιν ἔστειν δὲ Υἱός τῆς πρότι τὴν πτλον
δμούσητος ἀρώκισμάτος πατετῶς, δσορ εἰς
οὐσίας λόγον.

« Ὅμεις ἐκ τούτου τοῦ κόσμου ἐστε, δὲν οὐκ
ποτε ἐκ τοῦ κόσμου τούτου.

Ἐδειξεν ἐν τούτοις εῦ μάλα καὶ σαφῶς, τί μὲν ἀν νοοῖτο τὸ ἄκρω, τί δὲ τὸ κάτω. Ἐπειδὴ γάρ δυναμένους συνιέναι μηδὲν, εἰκὸς δήπου τοὺς Φαρισαίους αὐματικώτερον τοῖς εἰρημένοις προσβαλεῖν, καὶ τὸ ἄκρω τε καὶ κάτω τοπικῶς ἐκλαθεῖν, καὶ εἰς πολλὰς ἐκτεῦθεν ἐννοίας περιπλανᾶσθαι, χρηστίμως δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τοῦ δοκοῦντος ἐπερβήθαι περιθλῆματος, καὶ ἀσαφείας ἀπάστος ἀπογυμνοῖ τὸν λόγον, λευκότερον ὥσπερ καὶ εἰσαῦθις αὐτοῖς παραθεῖς ὅπερ εἰρηκεν αἰνιγματωδῶς. « Ύμεις γάρ, φησιν, ἐν τούτῳ τοῦ κόσμου ἔστε, » τοῦτ' ἔστι τοῦ κάτω. « Ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τούτου τοῦ κόσμου· » οὐκοῦν τοῦτο ἔστι τὸ ἄκρω. Ὅπερτρέχει δὲ ἄπαν τὸ ἐν γενέσει Θεὸς, οὐ τοπικοῖς ὑπερέχων ὑψώμασιν (εἰηθες γάρ καὶ ἀνόητον κομιδῇ τὸ ἐν τόπῳ νοεῖν τὸ ἀσώματον). ἀλλὰ τοῖς τῆς φύσεως ἀρρήτοις πλεονεκτήμασιν ὑπερανίσχων τὰ γενητὰ, ταύτης ἐστὸν τῆς οὐσίας φησιν ὁ Λόγος, οὐκ ἔργον, ἀλλὰ καρπὸν καὶ γένημα. Ἐπιτήρει γάρ ὅπως οὐκ ἀλίσκεται λέγων· « Ἀνωθεν ἐγώ γέγονα καὶ πεποίημαι, μᾶλλον δὲ τὸ, Εἰμι, ίνα δεῖξῃ καὶ δην ἔστι, καὶ διὰ συνῆγησίδιας Γεννήτορι. » Ή γάρ ἔστιν ὥσπερ καὶ δὲ Πατήρ δὲ ἀν, καὶ τῷ διτὶ συνῶν ἀδίως, κατὰ τίνα τρόπου δὴ οὐκ ἤν, ἡ τῶν ἐτεροδιξύντων λεγέτω μαρτία. Ἀλλ' ίσως ἡμῖν ἀνταναστήσεται λέγων δὲ τῆς ἀληθείας ἔχθρός· Οὐκ ἀδιακρίτως εἰρηκεν ὁ Χριστὸς; « Οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου· » προσθεὶς δὲ τὸ, τούτον, δέδειγεν ἀκριβῶς, διὰ τοῦτο καὶ ἐπερός ἔστι κόσμος δὲ νοητὸς ἀφ' οὐπερ εἰναι δύναται. Οὐκοῦν ἐν ποιήμασιν δὲ Υἱὸς, δὲ οὐδὲς, καὶ οὐτος, διαπραγματεύεται λόγος· τετάξεται δὲ πάντας ἐν τοῖς γενητήν ἔχουσι τὴν φύσιν δὲ Δημιουργὸς ἀγγελικὸν δὲ ίσως καὶ δουλοπρεπὲς τὸ ἀξίωμα περιθήσων τῆς δυσφημίας ἔγκλημα τῶν ἐστῶν ἀπηλάχθαις νομίζεις. Ἡ γάρ οὐκ οἰσθα πάλιν, διὰ τοῦτον ἀνωτάτων στάσιν τε καὶ ὑδρίσιν ἀποδῷς αὐτῷ ἥπτερ ἀν νοοῖτο παρὰ τοῖς ἀγίοις ἀγγέλοις, καὶ ὑπεράνω πάσης Ἀρχῆς καὶ Ἐξουσίας, καὶ Θρόνων ὅμολογεις ὑπάρχειν αὐτὸν, γενητὸν δὲ οὐν δῆμως πιστεύσῃς, οὐδὲν δέ τον ὑδρίεις; Λόγος γάρ ὅλως οὐδεὶς εἰς ἀξίαν τῷ Μονογενεῖ τῆς κατὰ τῶν μᾶλλων ὑπεροχῆς, ἔστ' ἀν δῆλος νοῆται πεποιημένος. Οὐ γάρ ἐν τῷ προτετάχθαι τινῶν ἔχει τὴν δέξιαν, ἀλλ' ἐν τῷ μὴ εἶναι γενητὸς, ὑπάρχειν δὲ μᾶλλον Θεὸς ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν. Σὺ δὲ πάλιν ἡμῖν τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ πεφρόντως, καὶ διὰ τοῦτο θεὸν τοῖς γενητοῖς ἐγκαταριθμεῖς, καὶ μέρος εἶναι τοῦ κόσμου λογίζῃ, καὶ εἰ μὴ τούτου τυχόν, ἀλλ' οὐν ἐτέρου· διοίσει γάρ δῆλως οὐδενὸς δύσον εἰς τὸν τοῦ πεποιησθαι λόγον ἡ νοούμενη τῶν κόσμων διαφορά. Εἴτα τὸν τῷ γενητόσατι συνεδρεύοντα Λόγον, τοῖς δορυφόροις καὶ παραστάταις ἐγκαταλέγων οὐκ ἐρυθριδεῖς; Εἰ γάρ οὐκ ἀκούεις τοῦ μὲν Γαβριὴλ ἀλέγοντος πρὸς τὸν Ζαχαρίαν· « Ἐγώ εἰμι Γαβριὴλ ὁ παρεστηκὼς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· καὶ ἀπεστάλην λαλῆσαι πρὸς αὐτόν. » Ἡσάνου δὲ πάλιν, διὰ τοῦ Κύριον Σαβαὼν καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ, καὶ ἐπηρμένου, καὶ Σεραφείμ εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ. Καὶ τὸ γε παρόδησον, τὸν Υἱὸν δὲ

A Perspicue admodum ostendit hoc loco quidnam sibi velit illud vocabulum *sursum*, quidve *deorsum*. Cum enim videret recordes Phariseos crassius dieta capere, et illa vocabula *sursum* ac *deorsum* localiter intelligere, ac in varios proinde errores abripi, utiliter 504 Dominus noster Jesus Christus detracto velamine obscuritatem omnem orationis retegit, planius ea rursus ipsis exponens quae subobscure protulit. « Vos enim, inquit, ex hoc mundo estis, » hoc est *ex infernis*: « Ego non sum ex hoc mundo, » id est *sum ex supernis*. Deus enim omne quod creatum est transcendit, non quidem localibus superans eminentiis et fastigiis: nam stultum est concipere in loco id quod est incorporeum, sed inessibilibus naturæ prærogativis B creata cuncta supergrediens, bujus substantiæ Verbum se esse proficitur, non opus, sed fructum et genituram. Observa enim quemadmodum non dixerit: De supernis ego factus, sed potius, Sum, ut ostendat et se ante omnia sæcula aeternum cum tuo Patre fuisse. Est enim is qui est sicut et Pater; qui autem est, et cum Patre ab aeterno simul exsistit, quo pacto demum non erat, hereticorum dicat insania. Sed nobis forsitan hostis veritatis objicit: Non simpliciter dixit Christus: « Non sum ex mundo: » sed addito *hoc*, utique significavit alium esse mundum, intelligibilem nimirum, ex quo esse potest. Atqui ex iuis verbis conficitur Filium inter creaturas esse collocandum, et Creatorem in rerum factarum numero utique statuendum, eique angelicam forsitan ac servilem dignitatem tribuendo piaculo te cœritum existimas. An ignoras enim quod licet eum in summo gradu colloces quo sancti angeli putantur esse constituti, licet supra omnem Principatum et Potestatem, atque Thronos eum existere fatearis, si factum tamen esse putaveris, nihil tamen ipsum minus offensurus sis? Nulla enim esse potest pro Unigeniti dignitate eminentiæ ratio, si factus utique censeatur. Gloria quippe ejus non constat in eo quod quibusdam antecellit, sed quod factus non est, ac Deus potius de Deo exsistit secundum naturam. Tu vero nobis rursus eum qui ex Deo effulgit, atque idcirco Deus est, in creaturarum numero statuis, et partem esse mundi somnias, si non hujus, at saltem alterius: mundorum quippe in eo quod facti sunt nulla potest esse differentia. Deinde Verbum quod Genitori assidet, satellitibus et ministris non pudet ascribere? Nunquid enim audis Gabrielem ad Zachariam dicentem: « Ego sum Gabriel qui asto ante Deum: et missus sum loqui ad te »²¹. Isaiam item: « Vidi Dominum Sabaoth sedentem 505 super thronum excelsum et elevatum, et Seraphim stabant in circuitu eius »²². Et quod mirabile est, Filium propheta vidit, et Dominum Sabaoth ipsum vocavit, et inducit eum regis instar supremis potestatibus stipatum. Quod autem Unigeniti gloriam clare spectaret, testabitur sapiens

²¹ Lyc. 1, 19 ²² Isa. vi, 1.

Joannes, dicens : « Hæc autem dixit Isaïas, quando vidit gloriam ejus, et locutus est de eo » , ideoque divinus ille Paulus ex eo quod ipse Deus ac Pater assidet, et ex eo quod secundum naturam vocatus est Filius, ad certissimam mysterii comprehensionem veniens, et contemplationis illius notitiam colligens : « Cui enim dixit, inquit, angelorum : Filius meus es tu, » Deus scilicet ac Pater, « Ego hodie genui te » ? Hoc enim vocabulo, genui, natura Deum esse ex Deo Filium significatur. Rursus : « Cui vero dixit unquam angelorum : Sede a dextris meis » ? Neque vero cum hæc dicit, Deum et Patrem accusat quasi injustum quid facere solitus sit, aut quasi angelorum naturam dedecoret, cum eam secundo post Filium loco honorare statuerit. Quid enim prohibebit, inquiet forsitan aliquis, cum sit justus ac bonus Deus ac Pater » , quomodo assidere sibi quoque faciat angelorum naturam, siquidem est in creaturarum numero Filius, et ejusdem generis cum ipsis, in quantum factus est, licet aliis quibusdam prærogativis earum conditionem superet, sicut illi nostrum ? Sed Deus ac Pater iniquus non est, qui astare præcipit angelos, eamque dignitatem eorum naturæ tribuit, cum habeat Filium suum assessorem, quia novit illum Deum esse natura, nec alienam a sua substantia suam prolem. Quomodo ergo factus denum erit, aut quomodo ex facto mundo, ac non potius in iisdem quibus Deus verus, supra omnia videlicet quæ in universo mundo sunt ac cœpisse intelliguntur positus ?

Ετι γέννητος, πῶς ἔτι ἀπὸ κόσμου τοῦ γεννητοῦ, καὶ μενά τε καὶ ὑπ' ἀρχῆς ὁμολογούμενα.

Quoniam vero ceu magnum aliquod et invictum argumentum objicitis quod Christus distinete dixerit: « Ego non sum ex hoc mundo, » et per vocabulum *hoc*, alium nobis mundum significari asseritis, dicentes eum inde existere, videamus rursus nunquid cariosis argutiis innitamini, dum ex sola vestra levitate hæc somniatis ac sentitis. Illa enim vox *hic*, aut *hoc*, et si quod aliud istiusmodi pronomen usurpamus, demonstrativum est, non tamen omnino ac necessario alterius significativum. Unde beatus Baruch, unum ac solum nobis Deum significans, « Hic est, inquit, Deus noster; non estimabitur alius ad eum^{17.} » **506** At si vox illa *hic* esset omnino alterius significativa, quomodo non estimaretur alius ad ipsum? Sed et Simeon ille justus Christi prophetans mysterium: « Ecce hic, inquit, positus est in ruinam et resurrectionem mortuorum multorum in Israel, et in signum cui contradicitur^{18.} » At cuinam manifestum non est, Simeonem usurpare vocem illam, *hic*, non quod nos ab aliis personis avocet, sed quod singulariter, ut ita dicam, eum jam in hoc

Α προφήτης κατεθεάτε, καὶ Κύριον αὐτὸν ἀπέκαλει Σαβαὼθ, καὶ ἐν βασιλέως τάξις δορυφόρουμενον παρὰ τῶν ἀνωτάτων δυνάμεων εἰσόφρει. "Οὐδὲ τὴν τοῦ Μονυγενοῦς δόξαν κατεθεάτο σαφῶς, μαρτυρήσει λέγων δισοφῆς Ἰωάννης· «Ταῦτα δὲ εἴπεν Ἡσαΐας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ. Ἀδιὰ τοις τοῦτο καὶ διεσπέσσος Παῦλος ἀπό τε τοῦ συνεδρεύειν αὐτὸν τῷ Θεῷ καὶ Πατέρι, καὶ ἀπὸ τοῦ κεκλησθαι κατὰ φύσιν Γίδην, εἰς ἀκριβεστάτην ἔρχομενος τοῦ μυστηρίου κατάληψιν, καὶ τῆς ἐπ' αὐτῷ θεωρίας συνάλληγων τὴν γνῶσιν, «Τίνι γάρ εἴπε, φησι, τῶν ἀγγέλων· Γίδες μου εἰ σὺ;» διὸ θεᾶς δηλαδὴ καὶ Πατήρ, «Ἐγώ σημειρον γεγέννηκά σε;» Ἐν γάρ τῷ γεγέννηκε, τὸ φύσει Θεὸν ὑπάρχειν ἐκ θεοῦ τὸν Γίδην σημαντεῖται. Καὶ πάλιν· «Τίνι δὲ εἰπέν ποτε τῶν ἀγγέλων· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου;» Καὶ οὐδὲποτε τὰ τοιαῦτα λέγων, ή ᾧς ἀδικον· τι ἔρην εἰκωθάτα καταπιάται εὖν Θεὸν καὶ Πατέρα, ή ᾧς τῶν ἀγγέλων ἀτιμάζοντα φύσιν, ὅτε τοῖς δευτέροις αὐτὴν ἔγνω τιμῆν παρὰ τὸν Γίδην. Τι γάρ τὸ διακαλύσον, ἐρει τε τοις τυχόν, ἐπειπέρ εἰστι δίκαιος καὶ ἀγαθὸς διὸ Θεός τε καὶ Πατήρ, σύνεδρον ἔχοντες καὶ τὴν τῶν ἀγγέλων ποιεῖσθαι φύσιν, εἰπερ εἰστιν ὅλος [ἥρ. ὅλως] ἐν γενητοῖς δι Γίδες καὶ δύογενης αὐτοὺς κατά γε τὸν τοῦ πεπονθεῖσθαι λόγον, καὶν ὑπεροχαῖς τισιν ἐτέραις τὸ ἐνδὺ αὐτοῖς πλεονεκτῆ μέτρον, ὕσπερ οὖν ἡμᾶς ἔκεινοι τυχόν; «Ἄλλ' οὐκέ δικος διὸ Θεὸς καὶ Πατήρ, δι τοῖς μὲν ἀγγέλοις παρεστάναι κελεύων, καὶ τοῦτο διδοὺς τῇ ἔκεινον φύσει τὸ δέξικαμα σύνεδρον ἔχων τὸν ταῖον Γίδην, ἐπειπέρ οὐδὲ κατὰ φύσιν δυτα Θεὸν, καὶ οὐκ ἀλλοτρεπον· τῆς οὐσίας αὐτοῦ ίδιον γένηται. Πλέον δὲ οὐχὶ ὑπὲρ πάντα δηλοντές τὰ ἐν παντὶ κόσμῳ νοοῦ-

Ἐπειδὴ δὲ ὡς τὶ μέγα καὶ διμαχον πρόστετείνατε τὸ εἰπεῖν τὸν Χριστὸν εὐδιαστόλως· « Ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου » διὰ δὲ τούτου τὸν ἔτερον ἥμιν κατασημάνεσθαι κόσμον διεισχυρίζεσθε λέγοντες ἐκεῖθεν ὑπάρχειν αὐτὸν· Ιδωμεν πᾶλιν εἰ μὴ σαρροῖς ἐπεριέδεσθε λογισμοῖς, ταῦτα λογίζεσθαι καὶ φρονεῖν ὑπὸ μόνης τῆς ἐκατῶν ἐλαφρίας ἀναπειθόμενοι. Τὸ γάρ οὗτος, ή τούτου τυχόν, καὶ εἰ τι λέγεται περ' ἥμιν ἀντωνυμικῶς, δεικτικὸν ἔστι, καὶ οὐχὶ πάντως οὐδὲ ἀναγκαῖως ἐτέρου σημαντικόν. Καὶ μήτι δικαρίος Βαρούχ, τὸν ἵνα καὶ μόνον ἥμιν κατασημάνων θεὸν, « Οὐτος, φησιν, δ θεὸς ἥμιν, οὐ λογισθήσεται ἔτερος πρὸς αὐτόν. » Ἀλλ᾽ εἰπερ ἢν πάντως τὸ οὗτος ἐτέρου σημαντικὸν, πῶς οὐκ ἐν ἔτερος ἐλογίσθη πρὸς αὐτόν; Ἀλλὰ καὶ Συμεὼν διδίκαιος τὸ ἐπὶ τῷ Χριστῷ προφητεύων μυστήριον, « Ἰδοὺ οὗτος, φησὶ, κεῖται εἰς πτῶσιν καὶ ἀνάστασιν νεκρῶν πολλῶν ἐν τῷ Ἱσραὴλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀνιλεγόμενον. » Καί τοι τίνι τῶν δητῶν οὐ προδηλώσατον, οὐχ ὡς ἐτέρων ἥμας προσπύτων ἀφιστάς δ δίκαιως τὸ οὗτος φησιν, ἀλλ᾽ ἵνα οὐτῶς εἴπων, μοναδικῶς τὸν ἕδη καὶ πρὸς τοῦτο τεθειμένον ὑποδεικνύει. Οὐκοῦν δταν

²³ Joan. xii., 41. ²⁴ Hebr. i., 5; Psal. 7, II, ²⁵ Ibid. xiii.; Psal. cix, 4. ²⁶ II Thess. II, 15. ²⁷ Beruch III, 36. ²⁸ Luc. II, 34.

λέγη Χριστός· « Ἐγώ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου,» οὐχὶ πάντας ὡς ὑπάρχων ἀξέτερον κόσμου τὰ τοι-
αύτά φησιν, ἀλλ᾽ ὁστερόν δύο τινάς τέτονος σωματικώ-
τερον ὅρίζων καὶ τιθεῖς, τῆς γενητῆς φύσεως, φῆμι,
καὶ τῆς ἀρρήτου καὶ ἐπάνω πάσης οὐσίας ἀνθρώπου,
μένοντας Ἰουδαίους ἐν τῷ τῶν γενητῶν τόπῳ τίθησι
λέγων· « Τυμεῖς ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἐστε.» Εαυ-
τὸν δὲ παντελῶς τῶν ἐν γενέσει διιστάς, καὶ τῷ ἀτέρῳ
συνάπτων τόπῳ τῷ τῆς θεότητος, λέγων· « Οὐκ εἰμὶ,
φησίν, ἐκ τοῦ κόσμου τούτου.» Οὐκοῦν ἀντιπαρεῖς
εἰς γῆσιν τὴν θεότητα τῷ κόσμῳ, τὸ τούτου μὲν
ἐκείνῳ φύσισσιν, ἐκεῖνον δὲ τῷ γεγενητῷ Θεῷ, καὶ
τῇ ἀνωτάτῳ πασῶν οὐσίᾳ προσνέμει. Ἀλλ᾽, οὐδὲν
ἀδικήσει, φησι, τῶν ἀγγέλων τὴν φύσιν ὁ Θεὸς καὶ
Πατήρ, εἰ μὴ τούτοις αὐτήν οἶς καὶ τὸν Γίδην ἔγνω
τιμᾶν. Ἀδικον γάρ οὐδαμῶς ἀποφαίνει τὸν Θεόν,
τὸν ἐν τῇ κτίσει ποικίλον, ή τῷ ἐκάστῳ πρεπόντως
ἀπονέμειν τὴν δόξαν, ἐπει κατά τινα τρόπον ἡμεῖς
πρὸς ἀγγέλους, τοῦτο καὶ ἀγγελοι πρὸς τὸν Γίδην
παραχωροῦσι δὲ ὡς ἀμείνονι καὶ τὸ ἐν μείζονι εἶναι
τιμαῖς, ή ἐν αἰσπέρι εἰσιν αἴτοι. Ἀλλ᾽, ὡς βέλτιστε,
πάλιν ἔρουμεν τὸν ἀμαθῆ δυσωποῦντες αἰρετικὸν, εἰ
καὶ τῆς τῶν ἀγγέλων δόξης ἀφεστήκαμεν, ἐπει καὶ τῆς
ἐνούσης αὐτοῖς εὐσεβείας ἡττώμεθα, καὶ εἰ πολὺ τι
τὸ ἐν τῇ κτίσει ποικίλον καὶ παρηλλαγμένον, καὶ
πλεονεκτοῦν ἐν τιμαῖς, ήτοι μειονεκτούμενον κατά
τὴν τοῦ ποιήσαντος βούλησιν, ἀλλά γε τοῖς πάσιν τὸ
ἐκτίσθαι κοινὸν, καὶ οὐδὲν δλῶς ἐν τούτοις τὸ ἔτε-
ρον ὑπερτεροῦν ἡ λειπόμενον. Προδηνον μὲν γάρ ἐν
τε τιμῇ καὶ δόξῃ τοῦ ἀνθρώπου τὸν ἄγγελον θαυμα-
στὸν οὐδὲν, ή καὶ τοῦ ἀγγέλου τὸν ἀρχάγγελον· τὸ
γε μὴν εἰς τοῦ τὰ πάντα πεποιήκότος ἀναβαίνειν
δύνασθαι δόξαν οὐδὲν τῶν κτισμάτων προσὸν εὐρή-
σιμον· οὐ γάρ ἔσται τι τῶν γεγονότων φύσει Θεός,
οὐδὲ ἰστιμον ἔσται τῷ δεσπότῃ τὸ δοῦλον σύνεδρον
τε καὶ συμβασιλεύον αὐτῷ. Ποίον δρα μέτρον ἔσται
τιμῆς τῷ Γίδῃ γενητῷ καθ' ἡμᾶς δοντι, καὶ ἐκ τοῦ
κόσμου τοῦ νοητοῦ τὸ θεοπρεπὲς ἀξιωμα; πῶς δὲ εἰς
τὴν αὐτήν ἀναδράμοι τε δόξαν τῷ κατὰ φύσιν Θεῷ
τὸ τοῖς κτισμασιν δύογενες, καίτοι τοῦ Θεοῦ λέγον-
τος· « Τὴν δόξαν μου ἔτερψ οὐ δώσω; » Τί δὲ, εἰκέ
μοι, τὸν διάδολον τῶν οὐρανίων ἔξεστον αὐλῶν;
« Άρα τὸ δικῆσαι τιμὴν πρέπουσαν μὲν φύσει τῇ
γενητῇ, τῶν γε μὴν προσδότων αὐτῷ μέτρων ἀμείνων
καὶ μείζονα, καὶ ἐν τούτοις ἡν αὐτῷ τῶν ἔγκλημά-
των ὁ λόγος; » Ή δὲ τετολμηκεν εἰπεῖν· « Εσομαι
δύοις τῷ Γίδῃτῷ; » « Εφαντάζεθη γάρ δύνασθαι τὸ
ποιηθὲν εἰς τὴν τοῦ ποιήσαντος ἀναδῆναι φύσιν, καὶ
σύνθρονον ἔστεσθαι τῷ πάντων ἔχοντι τὸ κράτος Θεῷ.
Διὰ τοῦτο καὶ πέπτωκεν ὡς ἀστραπῇ, κατὰ τὸ γε-
γραμμένον, ἐξ οὐρανοῦ. Σὺ δὲ ἡμὲν τοῖς οὖτα σφα-
λεροῖς ἀφύλακτως ἐπιπήδων, ἐπὶ τῷ μηδενὶ τίθης τὸ
Ἐκ τινος κόσμου καθ' ἡμᾶς δοντα τὸν Γίδην, καὶ μέρος
δικ τοῦτο τῆς κτίσεως, ἐν τάξει τιμῆς καλεῖσθαι
παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς εἰς τὸ προσεδρεύειν αὐτῷ,
τοῦτο προξενούσης αὐτῷ τῆς οὐσίας οὐδαμῶς, ἀλλ'
οὐδὲ ἐπὶ τὸ πρέπον αὐτῇ, καὶ χρεωτούμενον καλού-

A positum significet. Quamobrem cum Christus ait.
« Ego non sum ex hoc mundo, » non tamen haec
ait quasi ex alio mundo sit, sed crassiori quadam
ratione duo quædam loca statuens, creaturæ vide-
licet ac ineffabilis et supremæ omnium substantiæ,
Iudeos ait manere in rerum creatarum loco, di-
cens: « Vos ex hoc mundo estis. » Scipsum vero
a rebus creatis prorsus eximens, et alteri, nempe
deitatis loco ascribens, « Non sum, inquit, ex hoc
mundo. » Quocirca deitatem cognoscendam mundo
vicissim relinquens, quod hujus quidem est illi
tradit, seipsum vero genitori Deo et supremæ om-
nium substantiæ tribuit. Sed nullam injuriam fa-
ciet, inquit, angelorum naturæ Deus ac Pater, si
non iisdem ipsam quibus Filium honoribus afficeret
velit. Varietas enim illa quæ in creaturis est, aut
distributio gloriæ pro eo ac quemque decet, haud
quaquam injustum Deum reddit, quandoquidem,
sicuti nos angelis, sic illi Filio honorum prærogati-
vam facile relinquunt. At, vir optime, juvat enim
rursus imperitum hæreticum confundere, licet ab
angelorum gloria longe distemus, quia longe eorum
pietate inferiores sumus, licet multa sit in creatu-
ris honorum varietas, aliis plus, aliis minus haben-
tibus, pro factoris voluntate, verumtamen commune
est cunctis quod creati sumus, nec in hoc plus mi-
nusve cuiquam est. Honore quippe et gloria præ-
stare angelum homini aut archangelum angelo,
mirum nihil est: nequaquam tamen comperiemus
creaturam ullam posse ad factoris gloriam ascen-
dere: nec enim creata res ulla natura Deus unquam
erit, nec servus æqualibus cum domino fruetur
honoribus, aut ei assidebit et cum eo regnabit.
Quinam igitur honoris modus erit Filio qui sicuti
nos genitus et ex mundo fillo intelligibili? quænam
dignitas Deo conveniens? aut quomodo ad eamdem
cum Deo gloriam avehetur id quod ejusdem generis
est cum creaturis, 507 cum Deus dicat: « Glo-
riam meam alteri non dabo? » Quid vero, amabo
te, diabolum ex cœlestibus aulis expulit? An quod
honorem expetierit, creatæ quidem naturæ conve-
nientem, sed conditione sua potiorem ac majorem,
eoque nomine condemnatus est? An vero quod au-
sus sit dicere: « Ero similis Altissimo? » Ima-
ginatus enim est rem creatam ad Creatoris naturam
ascendere posse, et cum universi rectore Deo in
eodem throno concessuram. Ideoque cecidit sicut
fulgor, ut scriptum est²¹, de cœlo. Tu vero, nobis
temere insultans, dicere non vereris Filium, cum
sicuti nos sit ex aliquo mundo ac proinde creaturæ
pars existat, honoris loco a Deo et Patre ut secum
una consideat invitari, neque vero id ei substantia
sua tribui, aut ad dignitatem quæ sibi conveniat ac
debeatur provocari. Accipit enim hoc pacto, quem
admodum vos nugamini, quasi gratiæ loco quæ
supra creaturam sunt. Absit tantum placulum, o
bone! nec enim ita nos statuemus, quod Deus aver-

²⁰ Psal. xlii, 8. ²¹ Isa. xiv, 14. ²² Luc. x, 18.

ταῦτα ἀντίθετα τοῖς οὐρανοῖς, ἢντας ἐπέρι τοῦ πατέρος τοῦ θεοῦ
Ιωάννης, ἔπειτα τοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν διολογήσουμ-
δειν εὐεσθοῦντας νοεῖν τὰ παρεμπίπτοντα δυσχερῆ. Μόνον
ὁ Παῦλος φησιν.

508 VIII, 24. *Dixi ergo vobis quia morientini
in peccatis vestris.*
Paucis eversa Judeorum stultissima opinione
nugisque revictis, rursus ad propositum scopum
revertitur, ostensurus quantæ illos maneant calamitates, si credere in se ulterius recusent. Est autem ea optima docendi ratio, sapientique et moderato viro convenientissima, æquo animo ferre
auditorum ignorantiam, nec eorum curam abjicere, licet forsan paulo tardius disciplinas capessant, sed eadem saepius iterare eisdemque verbis
inculcare, quandoquidem patiens agricola agro
interdum arato. nec parvis in eo laboribus insumpit, factaque semente, si corruptum semen vide-
rit, ad aratrum reddit, et alteram sationem stre-
nue aggreditur. Semel enim deceptus nihil tale
secundo experietur. Quo animo prædictus divinus
ille Paulus ait: « Eadem dicere vobis, mibi qui-
dem non pigrum, vobis autem necessarium ». Vides ut cum sedulus magister adest, auditorum
sepe constans in discendo sit studium. Utiliter itaque Dominus noster Jesus Christus, suum ad
Judæos retexens sermonem, non vulgarem fore pœ-
nam incredulitatis asserit: incredulos quippe in
peccatis morituros ait: mori vero peccatis onu-
stum, qui hominis animam igni tradet, minimie
dubium est.

μάτων γενέθαι πολλάκις ἀκολουθήσει· χρησίμως τοιγαροῦν τὸν πρός Ἰουδαῖο

Α σης ἀξίωμα. Δέχεται γάρ ἀν οὗτως, καθάπερ ὑμεῖς ληροῦντες φατε, ὡς ἐν χάριτος μέρει τὰ ὑπὲρ τὴν κτίσιν. "Απαγε τῆς δυσφημίας, ἀνθρώπε· διακεισθεὶς γάρ οὐχ ὡτῶς ἡμεῖς, μὴ δοῃ Θεός. Ἀγγέλους μὲν γάρ, καὶ ἀρχαγγέλους, καὶ ἐτί τούτων ἐν ἀμεινοῖς τετιμῆσθαι διαφόρως πιστεύομεν κατ' ἔκουσίαν καὶ βούλησιν τοῦ πανσόφου Θεού, δικαίαν δηλονταί τὴν ἐφ' ἔκάστῳ τῶν γεγονότων ὅρκοντος ψῆφον· τὸ δὲ κατὰ φύσιν Γίδην οὐκ ἐν τούτοις είναι νομούμεν; Οὐ γάρ ἐν χάριτος μέρει καὶ ἐπακτήν ἔχει τὴν δέξιαν, ἀλλ' ἐπείπερ ἐκ τῆς οὐσίας ἔστι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, Θεός ἀληθινὸς ἐκ Θεοῦ τοῦ κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινοῦ, σύνθρονός τε καὶ σύνεδρος αὐτῷ ἔστι, πάντα ὑπὸ πόδας ἔχων ὡς Θεός, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ ὅλῃ τῇ κτίσει θεοπρεπῶς ἐπούσιον. Β μενος· διὰ τοῦτο καὶ δικαίως ἔχουεν, διει· Ἡ τὰ σύμπαντα δοῦλη σά. , Ἐπειδὴ δὲ πανταχόθεν θεὸς ἀληθινὸς ὑπάρχων εὑρίσκεται, δῆλον δήπου πάντως ὡς οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, τοῦτ' ἔστι γενέτις. "Οὐλην γάρ τῶν πεποιημένων τὴν φύσιν ὁ κόσμος ἥμιν ἐν τούτῳ κατασημαίνει, τὴν ὡς ἐκ μέρους ἔπι τὸ σύμπαν τὸ πεποιησθαι νοούμενον παραπέμπων σύγχρονιν, διστερὸν οὖν ἀμέλει πάστης ἔστιν διεκάγων τῆς πρὸς τὴν κτίσιν διμορφίας, ἐν προφήταις ἐφη Θεός· « Διότι Θεός εἰμι ἐγώ, καὶ οὐκ ἀνθρώπος. » Καὶ οὐκ ἐπείπερ ἐφη μή εἶναι καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπος, διὰ τοῦτο ενητῶν συντάξομεν, ἀλλ' ἐκ μέρους ἐπὶ τὸ σύμπαν

C *Eίποτε οὐντικής δημόσιας αποθαρρύνσεως στην τακτική αμφιλεγμένης ψυχής.*

Δι' ὅληγων ἀνατρέψας τὴν ἀδουλοτάτην τῶν ἐκείνων διευθυμουμένων ὑπὸνοιαν, καὶ ληροῦντας ἐφ' αὐτῷ πάλιν ἐλέγχεις, ἐπάνεισιν ὥσπερ ἐπὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς προσεθέντα τῷ λόγῳ σκοπὸν, καὶ ἐν δυσις ἔσονται κακοῖς, περιπεσοῦνται δὲ τίσιν ἀλογώτατα παρεύσιμοι τὸ πιστεύειν αὐτῷ, καὶ εἰσαῦθις ἐπαναλαβὼν ὑποφαίνει. Χρῆμα δὲ διδασκάλῳ τῷ σοφῷ καὶ ἐπι-
εικεὶ πρεπωδέστερον ἀν εἴη· καὶ τοῦτο γάρ οἷμα τὸν διδάσκοντα, μή ταὶ τῶν ἀκρωμένων ἀμαθίας φιλονεικεῖν, μηδὲ τῆς εἰς αὐτοὺς φροντίδος διεγωρεῖν, εἰ καὶ μή λίαν ἐτοίμως παραδέχοντο τυχὸν τῶν μα-
θημάτων τὴν γνῶσιν, ἀλλὰ καὶ εἰσαῦθις τὰ αὐτὰ, μᾶλλον δὲ καὶ πολλάκις ἀνακυκλοῦντα λέγειν, καὶ

D δι τῶν αὐτῶν λέναι φημάτων ἐπείπερ καὶ ὁ τὴν παθήσας ἀροτρεὺς ἀνατεμών ἕσθ' ὅτε τὴν δρουραν, καὶ πόνους ἐν αὐτῇ διηντληκίων οὐ βραχεῖς, καὶ τὸν σύρον ἔγκαταχώσας τοῖς ἀλλαξιν, ἀντὶ τῆς διεφθιρμένου, παλινδρομέι πρὸς δροστρον, καὶ τοῖς ἡδη κατερθαρμένοις ἐπισπείρειν οὐ κατοκνεῖ. Διημαρτήκως γάρ ἐν ἀρχῇ τοῦ σκοτοῦ πάθοι ἀντὶ τῶν πάντων ἐν γούν τοῖς δευτέροις τὰ παραπλήσια. Τοιαύτην ἐπασχήσας τὴν ξένιν καὶ δ θεσπέσιος Παῦλος πού φησιν· «Τὰ αὐτὰ λέγειν ὑμῖν, ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές.» Ὁρδες δπως δκνου κρείττων δ διδάσκων εὐρίσκεται, τότε τοῖς ἀκρωμενοῖς τὸ εν ἀσφαλεῖ τῶν ἐπιτρέψαντος τοῦ πατέρος τὸν πατέρα Κοινωνίου δικαιουστάμενος λόγου

δο Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, οὐκ ἐν τοῖς τυχοῦσιν ἔσεοθας τοῦ μὴ πιστεύειν αὐτῷ τὴν ζῆμίαν ὅτι ἰσχυρίζεται, δεῖν γάρ πάντως ἐν ἀμαρτίαις ἀποβανεῖν τοὺς ἀπειθοῦντάς φησι, τὸ δὲ τεθνάναι πεφορτισμένων τοῖς πλημμυρήμασιν, ὅτι φιλογίη τῇ παμφάγῳ παραδώσει τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν, οὐκ ἀμφίλογον.

Ἐάντοις γάρ μή πιστεύσῃς ὅτι ἄγριος εἰμι, ἀποθυ-

A VIII, 24. Si enim non credideritis quia ego sum, moriemini in peccatis vestris.

Ἄκριβέστερον εἰσηγεῖται τὰ συμφέροντα, καὶ φαντάτον τῆς σωτηρίας καθιστάς τὸν τρόπον ὑποδεικνύει λοιπὸν διὰ πολιας ἴοντες δόδοι πρὸς τὴν τῶν ἀγίων ἀναβήσονται ζῶντες, καὶ εἰς τὴν δικαίησονται πόλιν, τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσαλήμ. Καὶ οὐ μόνον διτοι προστίχει πιστεύσασι, φησιν, ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς αὐτὸν τοῦτο γενέσθαι δεῖται διασχυρίζεται. Δικαιούμεθα γάρ πιστεύοντες εἰς αὐτὸν ὡς εἰς Θεὸν ἐν Θεῷ, ὡς εἰς Σωτῆρα, καὶ Λυτρωτὴν, καὶ βασιλέα τῶν δλῶν, καὶ Κύριον ἀλλήλως. Ἀπολείσθε τοιγαροῦν οὐ πιστεύοντες, φησιν, ὅτι ἄγριος εἰμι. Τὸ δὲ ἄγριο περὶ μὲν φησιν, ἐν προφήταις γέγραπται· « Φωτίζου, φωτίζου, Ἱερουσαλήμ· ἥξει γάρ τὸ φῶς σου, καὶ ἡ δέξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν. » Ἐγὼ γάρ εἰμι, φησιν, ὁ πάλαι πρὸς ἀπόστασιν τῶν ἐν ψυχῇ νοσημάτων βαδίσαι κελεύων, καὶ τὴν ἄξιαν τῆς θεραπείαν ὑπισχνούμενος διὰ τοῦ λέγειν· « Ἐπιστράψητε, οὗτοι, ἐπιστρέφοντες, καὶ ίασομεῖτε τὰ συντρίμματα ὑμῶν. » Ἐγὼ εἰμι δὴ τὴν θεοπρετή ἐκ πάλαι χρηστότετα, καὶ ἀσύγκριτον ἀνεξικάλιν χαριεῖνθαι δὴ εἰπών, διά τε τοῦτο βοῶν· « Ἐγὼ εἰμι. » Ἐγὼ εἰμι δὲ ἐξαλείφων τὰς ἀμαρτίας σου, καὶ οὐ μὴ μνησθήσομαι. Ἐγὼ εἰμι, φησιν, δὲ καὶ διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου λέγων· « Λούσασθε, καὶ καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου, παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν, λέγει Κύριος. Καὶ ἐὰν ὕστιν αἱ ἀμαρτίαις ὑμῶν ὡς φοινικοῦν, ὡς χιόνα λευκανῶ· ἐὰν δὲ ὕστιν ὕστει κόκκινον, ὡς ἔριον λευκανῶ. » Ἐγὼ, φησιν, εἰμι, περὶ οὐ πάλιν αὐτὸς πού φησιν δὲ προφήτης Ἡσαΐας· « Ἐπ' ὅρους ὑψηλοῦ ἀνάβηθι, δὲ εὐαγγελιζόμενος Σιών, ὑψωσον ἐν ἰσχύτι τὴν φωνήν, δὲ εὐαγγελιζόμενος Ἱερουσαλήμ. Τύψαστε, μὴ φοβεῖσθε. Ἰδού δὲ θεὸς ὑμῶν, Ἰδού Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, καὶ δὲ βραχίων μετὰ κυρίας. Ἰδού δὲ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ. Ός ποιμήν ποιμανεῖ τὸ ποιμανικόν αὐτοῦ, καὶ τῷ βραχίονι αὐτοῦ συνάξει δύνας, καὶ ἐν γαστρὶ ἐχούσας παρακαλέσει. » Καὶ πάλιν· « Τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τωφῶν, καὶ ὕτα κωφῶν ἀκούσονται, τότε ἀλεῖται ὡς Ἐλαφος χωλός, καὶ τρανή ἔσται γλώσσα μοιχιλάων. Ἐγὼ εἰμι, φησιν, περὶ οὐ πάλιν γέγραπται, ὅτι « Ἑξαίφνης ἥξει εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ Κύριος, δὲν ὑμεῖς ζητεῖτε, καὶ δὲ ἀγγελος τῆς διαθήκης, δὲν ὑμεῖς θέλετε. Ἰδού ἔρχεται, λέγει Κύριος, καὶ τὶς ὑπομενεῖ ἡμέραν εἰσέδου αὐτοῦ; ή τὶς ὑποστήσεται ἐν τῇ ὀπτασίᾳ αὐτοῦ; » Οτι αὐτὸς εἰσπορεύεται ὡς πῦρ ἐν χωνευτηρίῳ, καὶ ὡς ποιὰ πλυνόντων. » Ἐγὼ, φησιν, εἰμι δὲ ὑπὲρ τῆς ἀπάντων σωτηρίας προσάγειν ἐμαυτὸν εἰς θυσίαν αὐτῷ τῷ Θεῷ καὶ Πατέρι διὰ φωνῆς τοῦ Μελάψου καθυπισχνούμενος, καὶ βοῶν· « θυσίαν καὶ προσφορὴν οὐκ ἡθέλησας, σῶμα δὲ

Accuratus exponit quid conducat, et constitutus modum salutis, clarissime deinceps indicat qua via progredientes ad sanctorum vitam ascendent, et sicut in supernam civitatem, cœlestem Jerusalem. Neque vero solum credendum esse, sed et in se credendum esse asseverat. Justificamur quippe credentes in eum ut Deum de Deo, ut in Servatorem **509** ac Redemptorem, atque regem universorum ac vere Dominum. Moriemini igitur, inquit, si non credideritis quia ego sum. Illud autem ego, de quoniam intelligendum sit in prophetis scriptum est: « Illuminare, illuminare, Jerusalem; venit enim lumen tuum, et gloria Domini super te orta est ²⁶. » Ego enim sum, inquit, qui olim jubebam animi morbos deponere, et curaturum vos pro dilectione promittebam, his verbis: « Convertimini, filii, convertimini, et sanabo contritiones vestras ²⁷. » Ego sum qui divinam jam dudum bonitatem et incomparabilem patientiam largiturum me vobis dico ac proinde clamo, « Ego sum. » Ego sum qui deleo peccata tua, et non recordabor. Ego sum, inquit, is qui per Isaïam prophetam dico: « Lavamini, et mundi estote: auferte mala de cordibus vestris ab oculis meis: quiescite a malitiis vestris, et venite, et colloquamur, ait Dominus. Et si fuerint peccata vestra quasi phœnicium, sicut nivem dealbabō: si autem fuerint ut coccinum, sicut lanam dealbabō ²⁸. » Ego, inquit, sum de quo rursus ipse alicubi propheta Isaïas insit: « Super montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion: exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem. Exaltate, nolite timere. Ecce Deus vester, ecce Dominus vester cum fortitudine venit, et brachium cum dominatione: ecce merces ejus cum eo, et opus ejus in conspectu illius. Sicut pastor pascet gregem suum, et brachio suo congregabit agnos, et prægnantes consolabuntur ²⁹. » Et rursus: « Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum audient; tunc saliet sicut cervus claudus, et expedita erit lingua mutorum ³⁰. » Ego sum, inquit, de quo rursus scriptum est, quod « Subito veniet ad templum suum Dominus quem vos quæritis, et angelus testamenti quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus, et quis sustinebit diem ingressus ejus? aut quis ferre poterit ut aspiciat eum? Quia ipse ingreditur sicut ignis conflagtorii, et quasi herba lavantium ³¹. » Ego, inquit, sum qui pro omnium salute me ipsum in sacrificium offerre ipsi Deo ac Patri per vocem Psalmista policeor, et clamo: « Sacrificium et oblationem noluisti: corpus autem perfecisti mihi. Holocausta et pro peccato non postulasti; tunc dixi: Ecce venio. In capite libri

²⁶ Isa. lx, 1. ²⁷ Osee xiv, 3. ²⁸ Isa. i, 10-18. ²⁹ Isa. xl, 9-14. ³⁰ Isa. xxv, 3. ³¹ Malach. iii, 1, 2.

scriptum est de me, ut facerem voluntatem tuam, Deus⁴². Ego, inquit, sum porro is, quem lex per Mosen prædicabat his verbis: **510** « Prophetam ex fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus. Ipsum audietis, secundum omnia quæcunque petiisti a Domino Deo tuo in monte Choreb in die congregationis⁴³. » Merito ergo peribilis, inquit, qui me a tot sanctis prædictum, me tot miraculis et operibus spectatum per summam impietatem non admittitis. Nec enim ullo modo personas effugient qui ei non crediderint, impleta Scriptura divina testimoniisque ac sermonibus de ipso, et ejus insuper operum splendore priscis vaticiniis consentiente.

τοῦ κολάζεσθαι δεῖν τοὺς ἀπειθοῦντας αὐτῷ, πεπληρωμένης μὲν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς τῶν περὶ αὐτῶν μαρτυριῶν τε καὶ λόγων, καὶ αὐτοῦ δὲ συνψόδων τοῖς πάλαι χρησιμόδουμένοις τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων παρεχομένου λαμπρότητα.

VIII. 25. Dicebant ergo ei : Tu quis es ?

Rursus hæc cum fastu et animi intemperie proferunt. Curiose enim sciscitantur, non ut credant ubi didicerint, sed præ eximia pravitate propemodium etiam Christo insultant. Simplicius enim ait, *Ego sum*, non addens, Deus ex Deo, neque aliud quidquam corum quæ insitam ipsi gloriaū indicare possunt, sed demisse admodum, et sine ullo fastu, tantum hoc dicit, « *Ego sum*, quod superest addendum studiosis relinquens. At illi in effrene labuntur vesaniam, et immoda superbia Servatoris sermonem duntaxat inchoatum propemodium abrumpunt, succensentque interea maligne, et post tantum temporis signa et documenta petunt : « *Tu quis es ?* » Quod perinde est ac si dicerent : *An maius aliquid de te profiteri aedes, quam quod novimus ?* Scimus te fabri filium, vilis ac egentissimi hominis, ignobilis apud nos et nihili plane. Daminant igitur et Dominum, ut qui nullus sit prorsus, ad solum genus secundum carnem respicientes, sed operum magnitudinem et supernam illam ac divinam generationem animo quidem non capientes, unde maxime licebat agnoscere ipsum esse Deum secundum naturam. Quis enim fecerit ea quæ soli Deo conveniunt ? Annon solus ipse natura exsistens Deus ? At Christus ea faciebat : erat igitur et est Deus, etiam pro universorum salute ac vita incarnatus. Hi vero sua levitate inducti, nulla divinæ Scripturæ habita ratione, ob eas ipsas res ob quas maxime gratias agere debebant, ipsum **511** elevant, nescientes neque quæ dicunt, neque de quibus asseverant. *Tu* igitur cum emphasi per interrogationem cum admiratione dictum accipimus. Aiunt enim idem esse ac si diceret, *Tu*, qui nullus es prorsus, adeoque nobis agnitus, vilis, et ex vilibus parentibus, quid de te magnificum jactes, aut quid admiratione dignum de te prædices ? Ista quippe audacia ab insolenti Judæorum temeritate nequaquam aliena est.

εὐτελής, καὶ ἐξ εὐτελῶν, τι περὶ σεαυτοῦ λαμπρὸν ἔχεις εἰπεῖν, τὸ δὲ ἀξιον λόγου τῶν τοιούτων τολμημάτων ἀλλότριον.

⁴² Psal. xxxviii, 7-10. ⁴³ Hebr. x, 5-7. ⁴⁴ Deut. xviii, 18, 19.

A κατηρτίσω μοι. Ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἀμαρτιῶν οὐκ ἔξεχή τησας· τότε εἶπον· Ἰδού ἡμῶν. Ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ, τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου, δὲ Θεός. » Ἐγὼ, φησίν, εἰμὶ καὶ αὐτὸς δὲν διὰ Μωσέως ἐκήρυττε νόμος οὗτω λόγων· « Προφῆτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου ὃς ἐμὲ ἀναστήσεις σοι Κύριος δὲ Θεός σου. Αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα δειχθήσασθαι παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐν δρεὶ Χωρὶς ἐν ἡμέρᾳ τῆς ἐκκλησίας. » Οὐκοῦν εὐλόγως ἀπολεῖσθε, φησί, καὶ δικαιοτάτην ἀπατίστε τῷ κρίνοντι δίκην τὸν διὰ πολλῶν μὲν ὅμιλον προκεκρυμμένον ἄγιον, μαρτυρηθέντα καὶ δι' ὧν ἐργάζομαι διὰ πολλὴν ἀνοικότητα τρόπων οὐ προστηκάμενοι. Καὶ γάρ δὴ καὶ κατὰ ἀλήθειαν οὐδεὶς ἐξελεῖται λόγος;

B Τοῦ οὖν αὐτῷ. Σὺ τίς εἶ,

Πρότεινει πάλιν αὐτοῖς ἐξ ἀλαζονείας δὲ λόγος ἀγριαττῆς συγκεκραμένος δρυγῇ. Φιλοπευστοῦσι γάρ οὐχ ἵνα μαθόντες πιστεύσωσι, ἀλλ' ἐκ πολλῆς ἀπονοίας μινονούχῃ καὶ ἐπιπερδῶσι Χριστῷ. Ἀπλούστερον μὲν γάρ το, Ἐγὼ εἰμι, φησίν αὐτὸς, οὐ προσθεῖται οὐδὲν θεός εἰσι, ἀλλ' οὐδὲ ἔτερην τι τῶν δοσα τὴν ἁνοῦσαν αὐτῷ κατασημαίνει δόξαν· ὑφειμένως δὲ πάλιν, καὶ κόμπου δίχα παντὸς μόνον ἐκεῖνο φησι, τὸ, « *Ἐγὼ εἰμι*, προστιθέναι, τὸ λειπονέπιτρέψατος εὐμαθεστέροις» οἱ δὲ πρᾶς ἔκτοπωτάτην καὶ ἀχάλινον χωροῦσι μανίαν, καὶ ἐξ ἀμέτρου τῆς ὑπεροψίας μονονούχῃ καὶ διακόπτουσιν οὕπω πρᾶς τέλος ἐλάσσαντα τοῦ Σωτῆρος τὸν λόγον, ἐπιτιμῶσι δὲ ὡς περ, καὶ μεταξὺ διαλαβόντες ἐκ πολλῆς ἀνοίας μετὰ χρόνον τοσούτον καὶ σημεῖαν καὶ διδασκαλίας ἐρωτῶσι· « Σὺ τίς εἶ; » Τούτο δὲ ἦν εἰπεῖν ἐναργῶς· Μή δρα τι μεῖζον ὧν Ισμενής περὶ σεαυτοῦ φρονήσαι τολμές; Οἴδαμέν σε τοῦ τάκτονος υἱὸν, ἀνδρὸς εὐτελούς, καὶ πενιχροτάτου, ἀσήμου παρ' ἥμιν, καὶ οὐδενὸς παντελῶς. Καταχρίνουσι τοιγαροῦν ὡς οὐδὲν δυτα τὸν Κύριον δρῶντες εἰς μόνον τὸ κατὰ σάρκα γένος, τὴν δὲ ἐκ τῶν ἔργων μεγαλοπρέπειαν, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἀνωμενήν, καὶ ἐκ Θεοῦ γέννησιν οὐδὲ δυσον εἰς νοῦν δεξιμένοις, δῆθεν ἦν μάλιστα θεὸν δυτα κατὰ φύσιν ἐπιγιώσκειν αὐτόν. Τίς γάρ ἀν εἰργάσατο τὰ μόνῳ πρέποντα Θεό; Μή οὐχὶ καὶ αὐτὸς ὑπάρχων κατὰ φύσιν θεός; Εἰργάζετο δὲ δὲ Χριστός· ἦν οὖν δρα, καὶ ἐστι θεός, καὶ τὸν σάρκα γεγονός ὑπὲρ τῆς ἀπάντων σωτηρίας καὶ ζωῆς. Ἀλλ' οἱ μὲν ταῖς ξαυτῶν δυσθυλαῖς πειθόμενοι, τῆς δὲ θελας ἥμῶν καὶ θεοπνεύστου Γραφῆς λόγον οὐδένα λαβόντες πάντοτε, ἐφ' οἵς εἴτε μᾶλλον εὐχαριστεῖν, ἐπὶ τούτοις αὐτὸν κατασμικρύνουσι, μήτε εἰδότες, μήτε ἀ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται. Στήσαντες τοίνυν εἰς τὸ σὺν μετ' ἐμφάσεως τὴν ὑποτιγμήν, καὶ τὴν καλουμένην δέξιαν ἀναπέμψαντες, ὡς ἐν ἐρωτήσει μετὰ θαύματος ἐνδεχόμεθα τὸν λόγον· φασι γάρ τὸ σὺν, οἰονελ, « Ο μηδεὶς δλως, καὶ τοῦτο παρ' ἥμιν γινωσκόμενος, δ

Ἐλεῖτος ὁ Ἰησοῦς· Τὴρ ἀρχὴν δὲ καὶ οὐλῶν ὑμῖν.

Ἄτεμάζομαι, φησί, καίτοι λαλῶν εἰς αἰώνιον χωῆν, εἰς δρεσιν ἀμαρτιῶν, εἰς ἀπόθεσιν θανάτου καὶ φθορᾶς, εἰς ἀγιασμὸν, εἰς δικαιοσύνην, εἰς δέξαν, εἰς καύχημα πρὸς οὐτοῖς θεοῖς τούτοις ἀπασι στεφανοῦν ἐθελων ὑμᾶς, ἐν τῷ μηδενὶ κατατέταγμαι λόγω, καὶ εὐτελής οὖτα λελόγισμαι παρ' ὑμῖν. Ἀλλὰ καὶ δίκαια πάσχω, φησίν, δὲ καὶ λόγω παρ' ὑμῖν ἐποιησάμην ἀρχήν, δὲ καὶ προσπεφώνηκά τι τῶν εἰδότων ὥφελεν, καὶ διασώζειν ἐθουλευσάμην τοὺς οἴπερ ἔμελλον εἰς τοσαύτην κατευχήσεσθαι μοχθηράν, ὡς πικράς ἀμοιδάς ἀποιδόνται φιλεῖν τῷ διασώζειν αὐτοὺς ἥρημένῳ. Ἔσικε δ' ἐτι καὶ ἔτερον ἡμῖν διὰ τούτων ὑπὸδηλοῦν διακρίσις. Ἐδει γάρ με, φησίν, οὐχ ὑμῖν δλως προσλαλήσαι κατὰ τὴν ἀρχήν, ἐκείνοις δὲ μᾶλλον τοῦτο χαρίζεσθαι καὶ λίαν ἀσμένως ἐφῆδεσθαι λόγους, καὶ ἀμελητὴ τὸν αὐχένα τοὺς εὐαγγελικοὺς ὑποζεῦξας διατάγματος. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τῶν ἐθνῶν τὴν πληθύν. Ὄταν δὲ τὰ τοιαῦτα λέγοντα μὲν νοῦμεν, αὐτὸν παραφυλαξέμεθα πάλιν τῶν δι' ἐναντίας τὸν λόγον. Ἐρεὶ γάρ τις τυχὸν τῶν εἰωθότων χριστομαχεῖν· Εἰ μὴ τοὺς Ἰουδαίους προσλαλεῖν ἐν ἀρχῇ, μᾶλλον δὲ τοὺς ἐθνεούς ἔστι, ἡμαρτεῖν δρα τοῦ πρέποντος διὰ τοῦτο, οὐχὶ τοῦτο μᾶλλον, ἀλλ' ἐκεῖνο διαπεπράχως. Ἀλλ' ἔροῦμεν πρὸς τοῦτο πάλιν· Οὐκ εἰς μετάγνωσιν τῶν ἰδίων, ή τῶν τοῦ Πατρὸς θελημάτων ἐλθὼν διὰ τοῦτον διὰ δὲ τοῦ λέγεται, ὡς οὐχ ὑμῖν ἔστι λαλῆσαι κατὰ τὴν ἀρχήν, οὐδὲ θεμέλιον ὅπουπερ καταβαλέσθαι παρ' ὑμῖν τῆς σωτηριώδους διδασκαλίας ἀληθῆ, καὶ φιλάνθρωπον κατὰ φύσιν ὑπάρχοντα καὶ τὸν Πατέρα δεικνύει, καὶ ἔστιν. Ἰδού γάρ, καίτοι μὴ οὖσιν ἀξίους τοὺς ἀνεοίσις Ἰουδαίους τὸν σωτῆριον ἀχαρίζετο λόγον ἐν δευτέρῳ κατατάξας τόπῳ τῶν ἐθνῶν τὴν πληθύν, καίτοι λίαν εὐπετέστερον καὶ πιστεύειν αὐτῷ καὶ πειθεῖσθαι μελετήσασαν. Τί οὖν δρα τὸ ἀναπεισαν αὐτὸν τὸν σκληροτράχηλον τῶν Ἰουδαίων λαὸν τῶν ἑτέρων προτάξαι καὶ προσιμψάν; Πρὸς αὐτοὺς ἐποιήσατο τῆς ἀφίξεως τὴν ἐπαγγελίαν διὰ τῶν ἀγίων προφητῶν, αὐτοῖς δὲ τὸν ἀρχαῖον τὸν πατέρας ὡφελεῖτο. Διὰ τοῦτο καὶ ἔφασκεν· «Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἶκου Ἰσραὴλ. » Καὶ πρὸς γυναῖκα δὲ τὴν Συροφοίνισσαν· «Οὐκ ἔστι καλὸν λαβεῖν τὸν δρότον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοὺς κυναρίους. » Οὐκοῦν δὲ μὲν Ἰσραὴλ ἐκ τούτου τετίμηται, καὶ προσέτακται τῶν ἐθνῶν, καίτοι σκαιοτέραν ἔχων τὴν γνώμην. Ἐπειδὴ δὲ ἥρησε τὸν ἀπάντων μετέστη λοιπὸν ἐπὶ τὰ ἔθνη τῆς διδασκαλίας ἡ χάρις, οἵς ἔχρην κατὰ τὴν ἀρχήν, καὶ ἐν πρίνοις προσδιαλεχθῆναι τὸν Κύριον, οὐχ δύον εἰς τὴν ὑπόσχεσιν τὴν εἰς τοὺς πατέρας γεγενημένην, ἀλλ' δύον εἰς τὴν ἔνοῦσαν αὐτοῖς εὐπέιθειαν.

Πολλὰ δέχω περὶ ὑμῶν λαλεῖν καὶ κρίνειν.

Καταδικάζονταν αὐτοῦ τῶν Ἰουδαίων προσάλεστερον, καὶ οὐδὲν μὲν ἔχοντων τὸ παράπαν ἔγκαλεν,

VIII, 25. *Dixit eis Jesus : Principium quia et loquor vobis.*

Contumelia, inquit, afflitor, quamvis loquar in eternam vitam, in remissionem peccatorum, in eversionem mortis et corruptionis, in sanctificationem, in justitiam, in gloriam adoptionis filiorum Dei⁴⁴: sed et his omnibus coronare vos volens, pro nullo habitus sum, et adeo vilis apud vos reputatus sum. Sed justa patior, inquit, quod initium sermonum ad vos feci, et locutus sum aliquid quod usui esse possit, et quod servare volui reos tantæ improbitatis futuros, ut mihi vos servare volenti pessimam admodum gratiam reposueritis. Sed et hoc aliud sensum habet. Oportebat, inquit, ab initio omnino vos non alloqui, sed hoc beneficium conferre iis qui parati essent verba suscipere, et cervices evangelicis praecceptis subjicere. Significat autem gentium multitudinem. Sed eum hunc sensum agnoscamus, quid ab adversariis possit objictrursus observabimus. Dicit enim Christi hostium forsitan aliquis: Si decebat initio gentes et non Judæos alloqui, ab officio deerravit Filius, cum non hoc sed illud potius fecit. Cui respondebimus, Jesum non talia dicere quod eum suorum vel Patris consiliorum pœnitentat, sed neque quod a decoro excidat rei istius dispositio: nec enim quidquam Deus deliberaverit, quod utique fieri non possit ac debeat: sed cum ait, Vobis non oportebat initio loqui, nec apud vos salutaris doctrinæ fundamentum quodammodo jacere, veracem atque hominum amantem se sumique Patrem ostendere. Ecce enim, licet indignis et impiis Judæis salutarem⁵¹² sermonem impertitus est, posthabita gentium multitudine quamvis ad credendum in eum melius comparata. Quid ergo movit eum ut duræ cervicis⁴⁵ Judæos gentibus anteponeret? Ipsiis promissionem sui adventus per sanctos prophetas dererat, ipsiis gratia propter patres debebatur. Ideo dicebat: « Non missus sum nisi ad oves perditas domus Israel⁴⁶. » Et ad mulierem Syrophenissam: « Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus⁴⁷. » Igitur in his Israel gentibus prælatus est, licet seignori in Deum affectu majorique excede⁴⁸. Sed quia ignorarunt universi Domini num, qui promissiones factas gentibus præstare posset, doctrinæ gratia deinceps ad gentes migravit, quibus par erat Dominum ab initio et primis omnium loqui, non quantum ad pollicitationem patribus factam, sed quantum ad promptum quod ipsiis inerat parendi obsequium.

VIII, 26. *Multa habeo dicere de vobis et judicare.*

Judæis ipsi temere condemnantibus, et cum nihil haberent quod reprehenderent, ob solam car-

⁴⁴ Ephes. 1. 5. 6. ⁴⁵ Exod. xxxii, 9; xxxiii, 5-9.

⁴⁶ Matth. xv, 24. ⁴⁷ Ibid. 26. ⁴⁸ Rom. xi, 7 seqq.

nis vilitatem supercilium tollentibus, atque idcirco nihil ipsum esse dicentibus, eos benigne demulcebat, cum et superius dixerit: « Vos secundum carnem judicatis, ego neminem judico ¹⁰. Secundum carnem autem judicare, istiusmodi sensum habet: Qui solas res terrenas suspiciunt, cælestium honorum nihil vident, sed ad vitæ splendorem tantuminodo respicientes, divites mirantur, aut eos qui inanibus gloriolis efferuntur; verum qui rerum naturas ad Dei legem expendunt, eum laude et imitatione dignum putant, qui vitam ad Creatoris nutum ac voluntatem dirigit. Cæterum carnis vilitas nihil officiet hominis animæ virtuti assuetæ, et contra vitæ lujuſ et divitiarum splendor nihil utilitatis afferet legum contemploribus. Judicant ergo secundum carnem, sicuti mox dicebamus, qui non respiciunt ad sanctitatem, qui vitam, qui mores probare non solent, sed ad res terrenas duntaxat mentem convertunt, eumque potissimum suspiciunt qui divitiis ac **513** deliciis est innutritus. Vos igitur, o dementissimi Judæorum ductores, licet Mosaica lege ad recte judicandum instituti, ob carnis vilitatem condemnatis eum quem multis miraculis Deum esse deprehendistis. Sed vestræ ego non recordabor inscitiae, neque talem de vobis feram sententiam. Nihil quippe est prorsus hominis natura. Quid enim est caducum illud ac terrenum corpus? Corruptio, et vermis, ac præterea nihil. Sed non hanc ob causam vos condemnabo, neque ex eo quod homines secundum naturam estis, idcirco vos respondeo omnino statuam. « Habeo multa dicere de vobis ac judicare: » hoc est, non unum in vobis duntaxat reprehendere possuni, sed multa, nec in ullo mentiar, sicuti vos. Possum judicare vos ut rebelles, ut arrogantes, ut maleſicos, ut Dei hostes, ut ingratios, ut improbos, ut voluptatem potius quam Deum sectantes, ut gloriam invicem aucupantes, unius vero Dei non quærentes, ut qui spiritalem vineam incendistis, qui gregem vobis a Deo commissum non recte pavistis, nec ad eum qui a lege et prophetis prædicatur, hoc est ad me, deduxistis. Haec quidem Servator Judæis dixerit; sed cum addit: « Multa habeo dicere de vobis ac judicare, » quodammodo eis interminatur judicem se quandoque declaratum iri, qui nihil illis esse videtur propter carneum.

¶ 26. Sed qui misit me, verax est: et ego quæ audivi ab eo, haec loquor in mundo.

Rejecta Judæorum inscitia, et eorum petulantibus conviciis pro nihilo habitis, ad initium quodammodo revertitur, judicandi munus et severitatem non præsentii, sed potius congruo tempori et

A ἐπὶ μόνῃ δὲ τῇ εὐτελείᾳ τοῦ κατὰ σάρκα γένους ἔ-
ωφρυομένων, διά τοι τοῦτο τὸ μηδὲν εἶναι λεγόντων
αὐτὸν, ἐδυσώπει περάως, καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρῳ γυμνο-
τερον εἰπών· « Υμεῖς κατὰ τὴν σάρκα χρίνετε,
ἐγὼ χρίνω οὐδένα. » Τὸ δὲ χρίνειν κατὰ τὴν σάρκα,
τοιαύτην ἀν ἔχοι τὴν διάνοιαν εἰκότως· οἱ γὰρ μόνα
θαυμάζοντες τὰ ἐπίγεια, τῶν μὲν οὐρανῶν ἀγαθῶν
ὅρωσιν οὐδὲν, εἰς μόνην δὲ τὴν τῷ βίῳ λαμπρό-
τητα βλέποντες, τὸν πλουτοῦντα θαυμάζουσιν, ἵτοι
τὸν ἑτέροις τιαὶ δοξαρίοις ἐπικομπάζοντα· ἀλλ' οἱ γε
κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον τὰς τῶν πραγμάτων διευ-
χρισμένοι φύσεις, τῶν ἀξιεράστων δυντικῶς, καὶ ἀξιο-
ζηλώτων ἀνθρώπων ἐκείνον εἶναι φασιν, φ τὸ δού-
λεσθανεῖ βιοὺν ἐνυπάρχει κατὰ τὴν τοῦ πεποιηκότος
βούλησιν τε καὶ θέλησιν. Ἀδικήσεις δὲ οὐδὲν τὴν τοῦ
ἀνθρώπου ψυχὴν ἀγαθουργεῖν εἰθισμένην τὸ κατὰ
σάρκα σμικροπρεπὲς, ὡφελήσει δὲ, καὶ ἐκ τῶν ἐν-
αντιών οὐδὲν τοὺς διαζῆν ἐν νόμῳ παραιτευμένους, ἢ
ἐν τῷδε τῷ βίῳ λαμπρότης, καὶ τὸ ἐκ πλούτου περι-
φανές. Κρίνουσι τοιγαροῦν κατὰ τὴν σάρκα, καθάπερ
οὐν ἀρτίως ἐλέγομεν, οἱ μὴ βλέποντες εἰς ἀγιότητα,
μὴ πολιτείαν, μὴ τρόπους εἰωθότες δοκιμάζειν, ἀλλ'
εἰς μόνα τὰ ἐπίγεια τὸν οἰκεῖον παρατρέποντες νοῦν,
καὶ παντὸς ἀξιοῦντες θαύματος τὸν ἐν πλούτῳ καὶ
τρυφῇ τεθραμμένον. Υμεῖς οὖν, ὡς παραφρονέστα-
τοι τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, καίτοι νόμῳ τῷ διὰ
Μωσέως πρὸς τὴν ἐπὶ τὸ δικάζειν ἀκρίβειαν παν-
αγωγούμενοι, κατεγνωκότες ἐπ' οὐδενὶ διὰ μόνην τὴν
τῆς σάρκὸς εὐτέλειαν καταχρίνετε τὸν διὰ πολλῶν
C διηνὸν παραδόξων ὅρθεντα Θεόν. Ἐγὼ δὲ τὴν δμετέ-
ραν ἀπαίδευσίαν οὐ μιμήσομαι, οὐδὲ τοιαύτην περὶ
ὑμῶν ἔχοισι τὴν ψῆφον· οὐδὲν μὲν γὰρ δλως ἢ τοῦ
ἀνθρώπου φύσις. Τί γὰρ ἀν εἰη τὸ ἐπίκηρον τούτον,
καὶ ἀπὸ γῆς σῶμα; Σαπρία, καὶ σκύλης, καὶ ἕτερον
οὐδὲν. Ἀλλ' οὐ διὰ ταύτην ὑμᾶς τὴν αἰτίαν κατα-
κρινῶ, οὐδὲ ἐπεικερ ἀνθρώπωι κατὰ φύσιν ἔστε,
διὰ τοῦτο πάντως ὑμᾶς καὶ περιπτεύεσθαι δεῖν ὄρω.
D « Ἐχω πολλὰ περὶ ὑμῶν λαλεῖν καὶ χρίνειν, » τούτ' ἔστι,
πλουτεῖ πᾶς ὁ λόγος κατηγορῶν ἐφ' ὑμῖν, οὐχ
ἐν ἐγκαλέσω μόνον, ἀλλὰ πολλὰ, καὶ ἐπ' οὐδενὶ δια-
ψεύσομαι, καθάπερ ὑμεῖς. Ἐχω χρίνειν ὡς ἀπειθεῖς,
ὡς ἀλαζόνας, ὡς ὑδριστές, ὡς θεομάχους, ὡς ἀγρά-
μονας, ὡς ἀχαρίστους, ὡς πονηρούς, ὡς φιληδόνους
μᾶλλον ἢ φιλοθέους, ὡς δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβά-
νοντας, τὴν δὲ δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου [Θεοῦ] οὐ
ζητοῦντας· ὡς ἐμπυρίσαντας τὸν νοητὸν ἀμπελῶνα,
ὡς μὴ βοσκήσαντας κατὰ λόγον τὴν ἐγχειρισθείσαν
ἐπὶ τὸν διὰ νόμου καὶ προφητῶν κηρυττόμενον,
ἐπιφέγγατο· προστίθεις δὲ τῷ, « Πολλὰ ἔχω λέγειν
παρ' ἐκείνοις διὰ τὴν σάρκα.

'Αλλ' ὁ πέμψας με ἀληθής ἔστι, κατὸς ἀ ἱκουσα
παρ' αὐτοῦ, ταῦτα λαλῶ εἰς τὸν κόσμον.

Ἐρδῶσθαι φράσας ταῖς Ἰουδαίων ἀπαίδευσίαις,
καὶ τοὺς ἀναίδην αὐτῷ διαλοιδορήσασθαι τολμήσα-
τας, ἐν τῷ μηδὲν λογισάμενος, ἐπόνεισιν ὕστερ ἐπὶ
τὸ ἐξ ἀρχῆς, τὸ μὲν χρίνειν ἥδη τὰ κατ' αὐτοὺς, καὶ

¹⁰ Joan. VIII, 15.

τὴν ἐπὶ τούτῳ παρδησίαν οὐ τῷ παρόντι μᾶλλον, ἀλλὰ τῷ πρέποντι τηρήσας καιρῷ καὶ τῷ τῆς ἐπιθημίας τρόπῳ τὸν ἴδιον ἀποσώσας σκοπόν· οὐ γάρ ἥλθεν ἡνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἡνα σώσῃ τὸν κόσμον, ὃς αὐτός τού φησι. Διάτοι τοῦτο καὶ ἀπρέξ τῶν αὐτῷ πρεπόντων ἔχθρον, καὶ τὸν εἰς σωτηρίαν καλοῦντα πάλιν ἀναμηρυσάμενος λόγον, ἐπιτείνει τὴν παραβολήν. Ἐν τούτῳ γάρ μάλιστα θαυμάζειν δῖον τῆς τε ἀνεξικακίας τὸ μέτρον, καὶ τῆς ἑνούσης αὐτῷ φιλανθρωπίας τὴν ὑπερβολήν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πέτρος ἐπιστέλλει περὶ αὐτοῦ· « Ὁς λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει, παῖσιν οὐκ ἤπειλει, παρεδίου δὲ τῷ κρίνοντι δικαιώσω. » Οὐκοῦν ἀναλώσω, φησι, τὸν πρὸς ὑμᾶς νῦν μάλιστα λόγον, οὐκ ἐφ' οὓς ὑμῖν ἔθος εἰς φιλοφορίας δηλονότι, καὶ τὴν ἐπ' οὐδενὶ τῶν γρηγορίων τριβήν, ἀλλὰ τὸ κρίνειν ὑμᾶς καιρῷ τηρήσας τῷ πρέποντι, τὸν ὑμῖν συμφερόντων ἀνθέξομαι, καὶ τῆς εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀποτήσομαι φειδεύς, καὶ τῇ ἀπονολας τῆς ἑνούσης ὑμῖν ἀσυνέτεως ὑδρίζεται. « Ελέγον τοῖν τὸν πρὸς ὑμᾶς ἀρτίως. » Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκαλούθων ἐμοὶ οὐ μή περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. » Ἐπὶ τούτῳ παραλόγως ἀσχάλλοντες ἀνεπιδάτε δριμεῖς· « Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς, ἀναβοῶντες ἐκτόπως, « ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθῆς. » Πρὸς δὴ τὰ τοιάτια πάλιν ἔχω· « Κανὸν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἀληθῆς ἔστιν ἡ μαρτυρία μου, ὅτι οἶδα πόθεν ἥλθον, καὶ ποῦ ὑπάρχω. » Ἀλλ' εἰ δοκῶ τις εἶναι φορτικός, ταῦτα λέγων ἐν ὑμῖν, εἰ μή δεκτός εἰμι μάρτυς περὶ τῶν ἐμοὶ προσόντων ἀξιωμάτων φυσικῶν, « Ἀλλ' ὁ πέμψας με ἀληθῆς ἔστι, καὶ γάρ ἡ ἡκουσα παρ' αὐτοῦ, ταῦτα λαλῶ εἰς τὸν κόσμον. » Ταυτολογῶ, φησι, τῷ πέμψαντι με Πατέρι, συνηρᾶ τοῖς ἐκείνου φθέγγομαι ρήμασιν, ὅτι φῶς εἰμι κατὰ φύσιν εἰπών. « Απέρ οὖν ἡκουσα λέγοντος περὶ ἐμοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ταῦτα λαλῶ εἰς τὸν κόσμον. Οὐκοῦν εἰ φεύδομαι καθ' ὑμᾶς, καὶ οὐκ ἀληθῆς ἔστιν ἡ μαρτυρία μου, προεψεύσθαι πάντως ἀναγκαῖον ὑμᾶς εἰπεῖν τὸν Πατέρα. » Ἀλλ' ἔστιν ἀληθῆς· οὐκοῦν οὐ διέκευσμαί, καὶ εἰ μή τοῖς παρ' ἐμοῦ καταπειθθεῖσι λόγοις, δυσωπήσθητε, φησι, τὰς τοῦ πέμψαντος με φωνάς. Τί γάρ ἐφη περὶ ἐμοῦ; « Ἰδοὺ ἀνήρ, Ἄνατολὴ ὄνομα αὐτῷ. » Καὶ πάλιν πρὸς τοὺς σεβομένους αὐτόν. « Καὶ ἀνατελεῖ ὑμῖν τοῖς φοδουμένοις τὸ δυομά μου Ἡλιος δικαιούντες, καὶ ζασις ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ. » Πρὸς ἐμὲ δὲ φησιν, δην οὐκ εἰδότες ὑδρίζεται· « Ἰδοὺ δέδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν. » Ἀλλ' ὅτι καὶ φῶς εἰμι πρὸς ὑμᾶς ἀλέγετο παρ' αὐτοῦ. » Φωτίζου, φωτίζου γάρ, φησιν, Ἱερουσαλήμ· ἡκει γάρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δέξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκε. » Ταῦτα λέγοντος ἡκουσα περὶ ἐμοῦ τοῦ ἀποστείλαντος με Πατρὸς, καὶ γάρ διὰ τοῦτο φῶς ἐμαυτὸν εἶναι τοῦ κόσμου φημι, ὑμεῖς δὲ διὰ μόνην τὴν σάρκα κατεσμιχρύνατε κρίναντες οὐκ ὄρθως, καὶ διὰ τοῦτο λέγειν ἀποτολμᾶτε συγχῶς· « Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς. »

A adventus rationi suum scopum reservans: « Nec enim venit ut judicet mundum, sed ut salvet eum, : ut ipse ait alicubi⁵⁰. Ideoque mordicus inhaerens iis que sibi convenient, et sermonem ad salutem exhortatorium denuo repetens, pergit in iis admonendis. Hic enim potissimum mirari decet cum patientiae modum, tum vehementissimum erga hemines studium. Idcirco Petrus quoque de ipso scribit: « Cum malediceretur non remaledicebat, cum 514 pateretur, non comminabatur: tradebat autem judicanti se injuste⁵¹. » Itaque orationem impendam, inquit, non ut apud vos moris est in convitiis ac nibili rebus, sed judicandi munus in aliud tempus reservans, nunc in ea quæ vobis conducibilia sunt ineunbam, nec parcere vobis desinam, Hec recordibus animis immerito me prosequarmini. Dicebam ergo vobis paulo ante: « Ego sum lux mundi: qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitae⁵². » Quam ob causam vos in iram exarsistis, et me his vocibus petistis: « Tu de teipso testaris, testimonium tuum non est verum⁵³. » Quibus ego rursum: « Etsi ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum: quia scio unde veni, et quo vado⁵⁴. » Sed si videor vobis importunus cum haec apud vos dico, si minus idoneus testis earum quæ mihi secundum naturam insunt dignationum, « At qui me misit verax est; et quæ audivi ab eo haec dico in mundo. » Eadem enim loquor, inquit, quæ Pater a quo sum missus, illius verbis consentanea dico, cum me lucem esse natura mea aio. Quæ ergo Deum ac Patrem de me loquentem audivi, haec ego loquor in mundo. Quocirca si, ut vultis, mentior, et testimonium meum non est verum, omnino neesse est ut Patrem prius mentionem esse dicatis. At verax est: non mentior itaque, et nisi meis verbis fidem adhibeatis, reveremini saltēm vocem ejus qui me misit. Ecquid enim de me dixit? « Ecce vir, Oriens nomen ejus⁵⁵. » Et rursus ad suos cultores: « Et orietur vobis qui timetis nomen meum Sol justitia, et sanitas in pennis ejus⁵⁶. » Et ad me quem ignorantes contumelias afficitis: « Ecce dedi te in testamentum generis, in lumen gentium⁵⁷. » Sed et me lucem D esse, vobis ab eo significatum est: « Illuminare, illuminare Jerusalem, venit enim lumen tuum, et gloria Domini super te orta est⁵⁸. » Haec audivide me loquentem Patrem qui me misit: propterea ego me lucem mundi esse proflitor, at vos ob solani carnem me deprimitis, hanc recte judicantes, ac proinde illud identidem objicitis: « Tu de teipso testaris: testimonium tuum non est verum. » Itaque, ut in summam totius propositi sententia contrabatur, manifesto Iudeos Deo pugnare ostendit, nec solum repugnare suis ipsius vocibus, sed 515 suffragio et calculo Patris. Hic enim, quia novit Filium

⁵⁰ Joan. xii, 46. ⁵¹ I Petr. ii, 25. ⁵² Joan. viii, 12. ⁵³ Ibid. 13. ⁵⁴ Ibid. 14. ⁵⁵ Zach. vi, 12

⁵⁶ Malach. iv, 2. ⁵⁷ Isa. xlvi, 6. ⁵⁸ Isa. Lxviii, 1.

suum ex natura sua lucem esse, ideo Orientem et justitiae Solem eum appellat; at isti ultimam ex incredulitate ac rebellione perniciem in capita sua attrahentes, veritatem reprobant ac repudiant, pro bono malum vocantes, unde illos merito Væ manebit.

Ιδιον Γιὸν, καὶ Ἀνατολὴν, καὶ Ἡλιον δικαιοσύνης διὰ τοῦτο καλεῖ· οἱ δὲ τὸν ἐξ ἀπειθείας διεθρόν ταῦτῶν ἐπισύροντες κεφαλαὶ ἀποδοκιμάζουσι τὴν Πατρός. 'Ο μὲν γάρ φῶς οἶδεν δῆτα κατὰ φύσιν τὸν Πατρός. 'Ο μὲν γάρ φῶς οἶδεν δῆτα κατὰ φύσιν τὸν Πατέρα.

VIII, 27. *Non cognoverunt quia Patrem eis dicebat.*

Miratur rursus Judæorum stuporem divinus evangelista, ac merito quidem. Quid enim illis insulsius aut dementius esse possit, qui toties auditio repetitis sermonibus Dei ac Patris nomine, nihil dum tamen de eo cogitant, licet Servator noster eorum inculcat auribus, « Qui me misit verax est »⁵⁰. » Quo igitur praetextu, vel qua de causa beatus evangelista Judæos nescivisse dicat Christum per hæc Deum Patrem suum significare, necessario exponendum est. Quandoquidem enim dixit ad eos Servator: « Si me sciretis, forsitan et Patrem meum sciretis »⁵¹, ut in hoc vere locutus inveniatur, eos qui ignorent Filium inferi quoque ignorare Patrem. Filius enim est tanquam janua quædam quæ in Patris cognitionem ducit. Ideoque dicebat: « Nemo venit ad Patrem, nisi per me »⁵². » Tanquam enim ab imagine ad exemplar recurrens animus ex eo quod obversatur ejus speciem informat. Quare necessario fuit ostendendum Judæos nihil in animo concipere de Patre, cum ex cognitione Filii ad eum intelligendum quasi manu duci nollent. Quamobrem per hæc luculententer docet evangelista cum Christus diceret: « Qui me misit verax est », Judæos non intellexisse de Patre illum loqui.

VIII, 28. *Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum.*

Perissimos medicos imitatus, morbi quo animus eorum tenebatur causam aperit, quidve prohibeat quoniam ad ejus cognitionem ac illidem cito ferantur, sapienter detegit. Nam cum ad carnem et ab ea tractum genus respicerent, anguste admodum de eo sentiebant, cumque velamen illud mentis oculis obductum esset, nesciebant ipsum esse Deum, licet homo appareret. Ideoque necessario illos compellebat his verbis: Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum; » hoc est, cum exilia, abjecta **516** humique repentina de me opinari desieritis, cum sublime aliquid sapere de me inceperitis, cum Deum de Deo genitum, tametsi propter vos homo secundum vos factus sim, credideritis, tunc manifesto cognoscetis me esse lucem mundi: hoc enim vobis aiebam modo. Quid enim vetuerit, inquit, quoniam is qui semel admiserit Deum esse verum, mundi quoque lucem

ἡ μαρτυρία σου οὐκ εστιν ἀληθῆς. » Οὐκοῦν, ἀνακεφαλαίσασθαι γάρ ὅλην ἀκελουθὸν τὴν ἐν τῷ προχειμένῳ διάνοιαν, θεομαχοῦσας ἀντικρὺς ἀποφαίνει τὸν Ιουδαίου, καὶ οὐ μόνον ταῖς παρ' αὐτοῦ μαχομένους φωναῖς, ἀλλὰ καὶ ψήφοις ταῖς παρὰ τὸν Πατρός. 'Ο μὲν γάρ φῶς οἶδεν δῆτα κατὰ φύσιν τὸν Πατέρα.

Οὐκ ἔγρασαν δὲ τὸν Πατέρα αὐτοῖς ἔλεγε.

Καταπλήττεται πάλιν τὴν τῶν Ιουδαίων ἀναισθησίαν ὁ πνευματοφόρος, καὶ μᾶλλον εἰκότες. Τί γάρ ἂν γένοιτο τῶν τοιούτων ἀνοητότερον, οἱ γε καὶ μακροῦ πολλάκις πρὸς αὐτοὺς γεγονότος λόγου περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐδὲν ἐννοοῦσι περὶ αὐτῶν τὸν Σωτῆρος ἡμῶν ἀκρούμενοι λέγοντος, « Ἄλλ' ὁ πάρεψας μα ἀληθῆς ἔστι; » Τίς οὖν ἡ πρόφασις, καὶ διὰ ποιῶν αἰτίαν ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς οὐκ ἐγνωκενις της φησὶν Ιουδαίους δὲ τὸν Θεὸν αὐτοῖς καὶ Πατέρα διὰ τούτων ἐστιμανεν δι Χριστὸς, ἀναγκαῖον εἰπεῖν. 'Επειδὴ γάρ ἐφη πρὸς αὐτοὺς δι Σωτῆρος: « Εἰ ἐμὲ ἔδειτε, καὶ τὸν Πατέρα ἔδειτε, » ἵνα κάνω τούτῳ πάλιν ἀληθῆς λέγων εὑρέσκηται, τοὺς ἀγνοήσαντας τὸν Γιὸν, ἀγνοοῦντας εἰσφέρει καὶ τὸν Πατέρα. Θύρα γάρ ὥσπερ καὶ πύλη τίς ἔστι τῆς εἰς τὸν Πατέρα γνώσεως δι Υἱός. Διὰ τοῦτο καὶ ἔλεγεν: « Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. » Ήδε γάρ ἐξ εἰκόνος ἐπὶ τὸ ἀρχέτυπον ἀνατρέχων δι νοῦς ἐκ τοῦ παρεπιπτοντος ἐκεῖνον φαντάζεται. « Ήν οὖν ἀναγκαῖον ἐπιδεῖξαι τοὺς Ιουδαίους οὐδὲν ἐννοοῦντας περὶ Πατρὸς, ἐπειπέρ οὐκ ἡθέλησαν ἀναλόγως ἀπὸ τῆς γνώσεως τῆς τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὴν ἐκείνου χειραγωγεῖσθαι κατάληψιν. Διὰ τοῦτο γοργῶς δι εὐαγγελιστῆς μονονομῇ καὶ ἐπισημαίνεται, διε λέγοντος τοῦ Χριστοῦ: « Ο πέμψας με ἀληθῆς ἔστιν, οὐκ ἐγνωσαν δὲ τὸν Πατέρα αὐτοῖς ἔλεγεν.

« Όταν ὑψώσῃς τὸν Γιὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε δι τὴν εἰμί.

Τοὺς τῶν Ιατρῶν ἀρίστους ἀπομιμούμενος, τῆς ἐνούσης αὐτοῖς κατὰ φύχην ἀρρωσταῖς ἀπογυμνοῖ τὴν πρόφασιν, καὶ τὸ διακαλύπτον αὐτοὺς εἰς τὴν ἐπαύτῳ σύνεσίν τε καὶ πίστιν ἔνεις γοργῶς, ἀποκαλύπτει σαφῶς. 'Επειδὴ γάρ εἰς τε τὴν σάρκα, καὶ τὸ ἐντεῦθεν βλέποντες γένος, μικρά πάκια φρονεῖν ἀνετέλθοντο περὶ αὐτοῦ, καλύπτα δὲ τοῦτο τοὺς τῆς διανοίας ξοντες δρθαλμοὺς, οὐκ ἔδεσαν δὲ Θεὸν δῆτα, καὶ εἰ πέφηνεν ἀνθρώπος, ἀναγκαῖος αὐτοῖς προσεφάνει λέγων. « Όταν ὑψώσῃς τὸν Γιὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε, δι τὴν εἰμί, τοῦτο διε τῆς ἐπαύτῳ δι μικρᾶς τε καὶ χαραικοῦς ἀποκαύσησθε διαλήψεως, διταν ὑψηλὸν τε καὶ ὑπέργειον φρονήσης περὶ ἐμοῦ, καὶ θεὸν ἐκ Θεοῦ πεφηνότα πιστεύσητε, εἰ καὶ γέγονα δι' ὑμᾶς ἀνθρώπος, καθ' ὑμᾶς, τὸ τηνικάδε διαγνώσεσθε σαφῶς, δι τὴν εἰμί τὸ φῶς τοῦ κόσμου τοῦτο γάρ εἰς ὑμᾶς ἔλεγον ἀρτίως. Τί γάρ δι τοιούτου διακαλύπτει, φησὶ, τὸν διλας παραδε-

⁵⁰ Joan. viii, 19. ⁵¹ Ibid. ⁵² Joan. xiv, 6.

χθέντα Θεὸν ὑπάρχειν ἀληθινὸν, καὶ φῶς εἶναι τοῦ αὐτοῦ σώμαν; Οὐ γάρ δὴ εἰς τοσαύτην κατοικηθῆσαι ταῖς μανίαιν καὶ θράσος, ὡς καὶ τότε φάναι τολμᾶν· « Ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής. » Ψευδηγορήσεις γάρ οὐδαμῶς ἐφ' οἰστερὸν δὲν λέγῃ Θεὸς φύσει, καὶ ἀληθινός. « Εστι τούτου προδηλώταν καὶ ἐκ τῶν τοῦ Σωτῆρος ρήμάτων, διτὶ σμικράν ἔχοντες ἐπ' αὐτῷ τὴν ὑπόνοιαν, καὶ ἀνθρώπων εἶναι γυμνὸν, ἐρημὸν τε τῆς κατὰ φύσιν θεότητος διενθυμούμενοι, πάντας δῆμοι καὶ ἀπιστήσομεν εἰκότως αὐτῷ, καὶ οὐ παραδέξομενα Σωτῆρα καὶ Λυτρωτὴν. Εἴτα τί τὸ ἐντύθεν; τῆς ἐλπίδος ὑποκεπτώμασεν. Εἰ γάρ διὰ πιστεῶς ἡ σωτηρία, φρονόδη δὲ ἡ πίστις, τὸ δὲ θεασῶν εἴτι; Πιστεύοντες δὲ, καὶ εἰς ὄψιν αἰρόντες, τὸ θεοπρεπὲς τὸν Μονογενῆ, καὶ εἰ γέγονεν ἀνθρώπος, ἐξ οὐρας ὥσπερ ἐρχόμενοι, καὶ τὸ παγχάλεπον τοῦ βίου διαθέντες πέλαγος, πρὸς τὴν διάνω μεθορμισθεῖα πόλιν, τὰς ἐκ τοῦ πιστεύειν τιμὰς ἔκει κομιούμενοι.

“Ἄλλως τὸ αὐτό.

“Οταν ὑψώσῃς τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γράσσεσθε διτὶ ἄγρω εἰμι.

Πολλοὶ τε καὶ ἀγαθοὶς περιαντλήσας τὸν τῶν Ιουδαίων θυμὸν, σφριγῶντα πάλιν οὐδὲν ἤττον ὅρᾳ. Διασφημοῦντες γάρ ἀφυλάκτως οὐ καταλήγουσιν, ἀλλὰ ποτὲ μὲν δικυρὸν αὐτοῦ ποιοῦσι τὴν φωνὴν, καὶ φεύστην ἀποκαλοῦσιν δυστεβῶς· τὸ γάρ ὅλως εἰπεῖν, « Ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής, » τί δὲ ἐπερον εἶη λοιπὸν, ή τούτο; ποτὲ δὲ πάλιν ἐξ ὀγάπτης αὐτοῖς τὰ εἰς σωτηρίαν εἰσηγουμένη, καὶ διὰ τοῦτο λέγοντε, διτὶ· « Κάν μη πιστεύσητε διτὶ ἄγρω εἰμι, ἀποδανεῖσθε ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν, » ἀντηγερόντος θερμῶς, καὶ τοῖς ἐξ ὀγάπτης αὐτοῖς ρήμασι τοὺς ἐξ ἀπονοίας ἀπτεξάγοντες λόγους, ἐφασκον· « Σὺ τίς εἶ; » Εδει τούτους τοῖς ἀκρατῶς οὐτως ἐγκεκυλισμένους εἰς παράλογον θράσος τοῦ σωφρονίζοντος λόγου, καὶ μετριώτερον ἔχειν ἀναπειθοντος φρόνημα, χαλινὸν δὲ λοιπὸν ἀπιτιθέντος καὶ οὐχ ἔκουσῃ τῇ γλώττῃ. Διὰ ταύτην αὐτοῖς ἡπειρεὶς τὴν αἰτίαν ἐναργέστατα λέγων, ὡς οὐ διαφεύξονται τὴν ἐφ' οἵς δυστεβοῦσι κόλασιν, ἀλλ' εἰ καὶ πρὸς τὸ παρὸν ἀνεκιακοῦντα βλέπουσιν, ἀλλ' εἰς πέρας αὐτοῖς τὸ δεινὸν διεξοχομένης τῆς εἰς αὐτὸν δυσσεβείας, τούτ' ἔστι τοῦ θανάτου καὶ τοῦ σταυροῦ, πάντεινον ὑποστήσονται δίκην, καὶ ἀφόρητον ἀντιδέξονται συμφορὰν, τὴν ἐκ τοῦ πολέμου δηλούστι τοῦ πρὸς Ρωμαίους αὐτοῖς μετὰ τῶν τοῦ Σωτῆρος συνέδη σταυρὸν ἐκοργίσθεις δινῶθεν παρὰ Θεοῦ. “Οτι δὲ ἔμελλον ὑπομεῖναι τὰ παγχάλεπα, σαφέστερὸν που πάλιν αὐτοῖς δὲ Σωτῆρος κατεσήμανε λέγων, ποτὲ μὲν πρὸς τὰς κλαιούσας γυναικας· « Θυγατέρες Ἰερουσαλήμ, μή κλαιέτε ἐφ' ἐμοὶ, κλαιέτε δὲ ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ὑμῶν· » ποτὲ δὲ πάλιν· « Οταν ἰδητε κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ιερουσαλήμ, τότε ἐρείτε τοῖς δρεσι· Κάμψατε ἐφ' ἡμᾶς, καὶ τοῖς βουνοῖς· Πέσετε ἐφ' ἡμᾶς. » Εἰς τούτο γάρ Ιουδαῖοις τὰ ἐκ τοῦ πολέμου περίεστι πάθη, ὡς τῆς ἔκεινων πείρας πᾶν εἶδος θανάτου γενέσθαις γλύκισν τε καὶ αἰρετώτερον. Τὴν δὲ τῆς χώρας αὐτῶν ἔξανά-

A esse credat? Nec enim profecto in tantum furorem ei audaciam quisquam prolabetur, ut et tunc dicere audeat, « Testimonium tuum non est verum. » Nec enim mentiri potest qui natura Deus est ac verus. Manifestissimum igitur est vel ex ipsis verbis Servatoris, quod si tenuem de eo suspicionem habemamus, et hominem simplicem omnisque natura sua deitatis exsortem esse putemus, merito futuri simus increduli, nec Servatorem et Liberalorem concessuri. Quid tum vero? spe nostra excidimus. Si enim salus per fidem, ianis autem sit fides, quid jam salvificum erit? At si crediderimus, et ad fastigium Deo conveniens Unigenitum, licet homo factus sit, extulerimus, secundo veluti cursu delati et difficillimum vitæ pelagus emensi ad supernam civitatem transferemur, illeī præmia illuc reportaturi

B Idem aliter.

Cum exaltareritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum.

Multis iisque bonis verbis Judæorum mente delinata, nihilominus tamen eos rursus superbia tumidos conspicit. Blasphemis quippe vocibus uti non cessant, sed modo ejus verbis fidem detrahunt, eumque mendacem impie depradicant: dicerο enim, « Testimonium tuum non est verum, » quid aliud est, obsecro, quam istud? modo rursus singulari studio tradenti ea quæ ad salutem conducent, atque ob id dicenti: « Nisi credideritis quia ego sum, in peccatis vestris moriemini »⁴³, illico repugnabunt, et ipsi, ex dilectione profectis verbis vesaniæ plenum sermonem opponentes, dicebant: « Tu quis es? » Opus igitur erat eos, qui tanta intemperie in temerariam audaciam projecti erant, oratione castigari, et ad modestiam revocari, ac vel nolentem linguam freno coerceri. Hanc ob causam ipsis apertissime interminabatur, dicens eos impietatis suæ poenam minime vitatuos, sed 517 quamvis in præsens injuriarum patientem videant, consummata tamen impietate, hoc est cruce ac morte, universos ingentes poenas daturos, et calamitates intolerandas perpressuros, hoc est bellum aduersus Romanos, quod post Servatoris crucem eis contigit. Quod autem gravia quaque passuri essent, Servator eis rursus significabat, dicens modo quidem ad lugentes mulieres: « Filiae Jerusalem, nolite flere super me, super vos ipsas stete, et super filios vestros »⁴⁴; modo rursus: « Cum videritis circumdari ab exercitu Jerusalem, tunc dicetis montibus: Incurvamini super nos, et collibus: Cadite super nos »⁴⁵. Tanta quippe mala Judæos ex bello manent, ut illorum experimente genus omne mortis jucundius sit atque optabilius. Cæterum Judæorum eversionem, et incolarum captivitatem, cædemque crudelissimam, civitatum famam, ac liberorum in iis comeditiones in Historiis

⁴³ Joan. viii, 24. ⁴⁴ Ibid. 25. ⁴⁵ Luc. xxiii, 28. ⁴⁶ Luc. xxi, 29; xxiii, 30.

suis Josephus commemorat. Cum ergo, inquit, A hominis Filio cruci tradito pares crimini pœnas subieritis, et flagiti erga me admissi dignum supplicium retuleritis, tunc videntes intelligetis me esse utique omnipotentem Deum. Nam si passerulus unus in venatoris laqueum absque Dei nutu non ceciderit, quomodo universa regio, inquit, et gens dilecta in exitium hoc funditus ruet, nisi cunctipotens Deus id annuerit? Mala res igitur et summum piaculum est Dei contemptus, qui nos in reproborum exitium adducit. Quo sit ut Paulus nonnullos redarguat dicens: « An divitias bonitatis ejus et longanimitatis et patientiae ejus contemnis? Ignoras quoniam benignitas Dei ad pacientiam te adducit? Secundum autem duritatem tuam et impœnitens cor thesaurizas tibi iram in die iræ».

ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας αὐτοῦ καταφρονεῖς, ἀγεις, κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου, καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ δρήγης;

Idem aliter.

Longo temporis spatio Christus conversatus est cum Judæis, cum per omnem, ut verbo dicam, Synagogam eos alloquens, tum in omni Sabbato cum iis disserens, et plerumque doctrinam eis salutarem affatim largiens, ad illuminationem spiritalem frequenter eos vocabat, adeoque Deus naturalis ac verus cum 518 esset, aiebat: « Ego sum lux mundi»; sed hæc dicenti stultissime repugnabant. « Tu enim, inquiunt, de teipso testaris. Testimonium tuum non est verum». Neque vero verbis tenus Judæorum stetit audacia, nec eorum efferratus animus convitiis solis contentus fuit: sed per omnem credulitatem ruentes, eum tandem cruci mortique tradiderunt. Cum autem vita secundum naturam esset, diruptis mortis vinculis excitatus quidem est ex mortuis, et Judæorum execratione merito relicta jure quoque ab Israele recessit, et ad gentes conversus omnes vocavit ad lucem, et cæcis visum est largitus. Contigit ergo ut post mortem quam Servator noster in cruce pertulit, Judæorum animi tenebris fuerint obsiti, maxime cum ab iis lux recessisset, et gentium corda illustrata sint, puta cum eis lux vera illuminisset.

ἐχωρηκός παρ' αὐτῶν τοῦ φωτὸς, τὰς δὲ τῶν ἔθνων καταλαμπρυνθῆναι καρδίας, ὡς ἐπιλάμψαντος αὐτοῖς τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ.

Cum ergo exaltaveritis Filium hominis, tunc co- D gnoscetis quia ego sum.

Id est, exspectabo inpietatis vestræ finem, nec ante tempus iram meam in vos effundam. Mori quoque morte crucis sustinebo: sed et ubi cruci tradideritis Filium hominis, simplicem hominem esse rati, tunc vel nolentes intelligetis, inquit, me non mentitum esse dum dicerem: « Ego sum lux mundi». Cum enim animadverteritis vos tenebris obsitos, illuminatam vero gentium multitudinem

στασιν, καὶ τῶν ἑνοικούντων αὐτὴν τούς τε ἐξ- ἀνδραποδισμοὺς, καὶ τὴν ὁμοτάτην σφαγὴν, καὶ τοὺς ἐν ἔκαστῃ πόλει λιμοὺς, τὰς τε ἐν αὐτοῖς τε- κνοφαγίας, ἴστορε! καὶ Ἱώσηπος ἐν οἰκείοις συγ- γράμμασι. « Οταν οὖν, φησι, σταυρῷ παραδόντες τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἀνέβροπον ὑπομείνητε καλα- σιν, καὶ τῶν εἰς ἕκας τολμημάτων ἰστοτάθμους ἀντ- εκτίσητε δίκας, τότε βλέποντες γνώσεσθε ὅτι ἡρό- ειμι ὁ πάντα λογύων, δηλοντί Θεός. Εἰ γάρ στρου- θίον ἐν ὧθὲν πρὸς παγίδα τοῦ θηρεύοντος οὐκ εἰσῆ- σται, πᾶς δὲ ἀν δῆλος χώρα, φησι, καὶ θύνος; τὸ ἡγα- πημένον, πρὸς διεθρὸν οὖτας βαδιεῖται παντελῆ, μή οὐχὶ πάντας τούτο γενέσθαι κατανεύσαντος τοῦ πάν- των κρατοῦντος Θεοῦ; Κακὸν οὖν ἄρα, καὶ πάνδε- σον τὴ Θεοῦ καταφρόνησις εἰς πέρας ἄγουσα τῶν ἀπεύκτων. Διδ καὶ ὁ Παῦλος τοιν ἐπὶ πλήθει λέγων·

« Ἡ τοῦ πλούτου τῆς γρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας αὐτοῦ καταφρονεῖς σεαυτῷ δρήγης;

Αλλως τὸ αὐτό.

Μακροὺς διετέλεσε χρόνους τοῖς Ἰουδαίοις συ- διαιτώμενος ὁ Χριστὸς, καὶ κατὰ πᾶσαν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, Συναγωγὴν προσόλαν, καὶ ἐν παντὶ Σαβ- βάτῳ προσδιαλεγόμενος, καὶ μάθημα πολλάκις αὐτοῖς ἀφθόνως περιθεῖς τὸ λυττελοῦν, ἐκάλει συχνῶς πρὸς τὸν διὰ τοῦ πνεύματος φωτισμόν καὶ δῆ καὶ ἐφασκεν, ἀτε δῆ καὶ Θεός ὑπάρχων κατὰ φύσιν, καὶ ἀληθινός· « Ἔγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου». ἀντέπραττον δὲ ταῦτα λέγοντι φρονοῦντες παραλογίσατα· « Σὺ γάρ, φησι, περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς, ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής.» Καὶ οὐ μέχρι τῶν ἐν ᾧ μαρτυρεῖται τὸ τέλος τοῦ Ιουδαίων ἔστι τολμήματα, οὐδὲ ἐν τῷ διαλογισθῆσαι φίλεν τὸ ἀτίθεσσον αὐτῶν συμπ- πέρασται θράσος· ἐρχόμενοι δὲ διὰ πάσης ὡμβοτήτος ἀφειδῶς τελευτῶντες, καὶ σταυρῷ, καὶ θανάτῳ παρ- έδοσαν αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ ἦν κατὰ φύσιν ζωὴ, διαρ- ρήξας τὰ τοῦ θονάτου δεσμά, διεγήγεται μὲν ἐκ νεκρῶν, ἀποφοιτῷ δὲ εἰκότως τῆς Ἰουδαίων βδελυ- ρίας, καὶ τοῦ μὲν Ἰσραὴλ ἀπεπήδα καὶ σφόρρα δι- καίως, ἐαυτὸν δὲ πρὸς τὰ θύνη μετατιθεὶς, πάντας ἐκάλεσε πρὸς τὸ φῶς, καὶ τυφλοὺς μὲν οὖσιν ἀνάθλε- φιν ἐχαρίζετο. Συμβέβηκε τοίνυν μετὰ τὸν ἐπὶ τῷ σταυρῷ θάνατον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, τὰς μὲν τῶν Ἰουδαίων σκοτισθῆναι διανοίας, διτε δῆ καὶ

« Ὁταν οὖν ὑγίωσητε, φησι, τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώ- που, τότε γνώσεσθε διτε ἡρόειμι.

« Αὐτὶ τοῦ, Περιμενῶ τῆς ὑμῶν δυσσεβείας τὸ τέλος, οὐκ ἐποίω δὲ ὑμὶν τὴν δρήγην, ἐκδέξομαι τὸ παθεῖν καὶ τὸν θάνατον ὑπομενῶ πρὸς τοὺς διλλοις, καὶ τούτο· ἀλλ' δὲ σταυρῷ περαδώτε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀνθρωπὸν γυμνὸν νομισθέντα παρ' ὑμῖν, τότε γνώ- σεσθε καὶ οὐχ ἐκόντες, φησιν, ὡς οὐ διέψευσμαι, λέγων, διτε « Ἔγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου». Ὁταν γάρ ἐαυτοὺς σκοτισθέντας βλέπητε, πεφωτισμένην

⁷⁷ Rom. ii, 4, 5. ⁷⁸ Joan. viii, 12; ix, 5.

δις τῶν ἐθνῶν τὴν ἀμέτρητον πλήθην διὰ τὸ γενέσθαι με παρ' αὐτοῖς, πῶς οὐχὶ καὶ ἀκοντες συνερεῖτε λοιπὸν διτ. φῶς εἰμι τοῦ κόσμου κατὰ ἀλήθειαν; Ὅτι γάρ ἔμειλεν τῆς Ἰουδαίων ἀποφοιτήσειν Συναγωγῆς μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν δὲ Σωτῆρ, οὐδὲν μὲν ἀμφίβολον· πέπρακται γάρ, καὶ διήγυσται. Πλὴν οὖτις πως, μᾶλλον δὲ ἥδη σαφῶς καὶ ἐκ τῶν παρ' αὐτοῦ περιστρῆσαι λόγων· «Ἐώς γάρ τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτὶ, ἵνα μὴ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ.» Ἡ γάρ τοῦ φωτὸς συστολή τε καὶ ἀναχώρησις σκοτίας γένεσιν ποιεῖ, καὶ πάλιν ἡ τοῦ φωτὸς παρουσία, σκοτίας ἀφανισμὸν ἀργάζεται. Οὐκοῦν ἀποδείχνυται φῶς ὑπάρχων κατὰ ἀλήθειαν δὲ Χριστὸς, σκοτίας μὲν Ἰουδαίους διὰ τῆς ἀπ' αὐτῶν ἀποστάσεως, καταφωτίσας δὲ τὰ ἐθνη διὰ τῆς εἰς αὐτὰ παρουσίας, καὶ πικρὸν μάθημα τοῖς Ἰουδαίοις ἡ τῶν ἐθνῶν ἁγνοεις πεῖρα.

“Ἄλλως τὸ αὐτό.

“Οτιού ψύχωσης τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε διτι ἦτορ εἰμι.

Ἐπειτέρε εἰς τὴν σάρκα, φησὶν, ἀφορῶντες μόνην, φιλὸν ἀνθρώπου εἶναν με πιστεύετε, καὶ τῶν καθ' ὑμᾶς ὑπάρχοντα ἔνα νομίζετε, τὸ δὲ τῆς θεότητος ἀξιωμα, καὶ ἡ ἐντεῦθεν δόξα οὐδὲ δοσον εἰς νοῦν ἀγειστὸν τὸν ὑμῶν, ἔσται σημεῖον ὑμὸν ἐναργέστατον τοῦ κατὰ ἀλήθειαν ἐκ Θεοῦ Θεὸν ὑπάρχειν ἐμὲ, καὶ φῶς ἐκ φωτὸς, τὸ πάνθειν ὑμῶν, καὶ παρανομώτατον τὸλμημα, τοῦτο ἔστιν δ σταυρὸς, καὶ δὲπ' αὐτῷ τῆς σαρκὸς θάνατος. Ὁταν γάρ θίητε τῆς ἑαυτῶν ἀπονοίας ἀπρακτὸν μὲν γενομένην ἔκβασιν, συντεθραυσμένην δὲ καὶ τὴν ἐπὶ τῷ θανάτῳ πάγην, διαναστήσομαι γάρ ἐκ νεκρῶν, τότε καὶ οὐχ ἔκβότες ὡς ἐξ ἀνάγκης ἥδη λοιπὸν συνθίσεσθε τοῖς παρ' ἐμοῦ πρὸς ὑμᾶς γεγονότι λόγοις, καὶ θεὸν εἴναι κατὰ φύσιν δημολογήσετε. Κρείττων μὲν γάρ ἔσομαι θανάτου καὶ φθορᾶς, ὡς δὲ ζωὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχων τὸν ἐμὸν ἀναστήσω ναὸν. Ἄλλ' εἰπερ ἔστι τοῦ θανάτου κρατεῖν, καὶ τῶν τῆς φθορᾶς καταλαζούνεσθαι βρόχων Θεῷ πρέπον τῷ κατὰ φύσιν, καὶ οὐχ ἐτέρῳ τῶν δυντῶν τινὶ, πῶς οὐ κατὰ πάσης ἐκποδῶν γενομένης ἀντιλογίας καὶ πάντος ἐνδιαταῦοῦ ἀναδειχθῆσομαι πάντα διὰ τοῦτο νικᾶν ἰσχύων, καὶ ἀκονίτι; Οὐκοῦν σημεῖον ἔσεσθαι τοῖς Ἰουδαίοις τὸν οἰκεῖον σταυρὸν ἔφασκεν δὲ Σωτῆρ, καὶ ἀπόδειξιν τὴν ἐναργεστάτην τοῦ κατὰ φύσιν αὐτὸν εἴναι θεόν. Τοῦτο δὲ ἀνθένειν καὶ ἐτέρωθι που λέγοντα σαφῶς· πολλῶν μὲν γάρ, καὶ ἀναριθμήτων τερατουργημάτων ἐπιδειχθέντων δι' αὐτοῦ, προσήσεάν ποτε πειράζοντες καὶ λέγοντες· «Διδάσκαλε, θέλομεν ἀπὸ σοῦ σημεῖον θέειν.» Ο δὲ ἐπει τοὺς ἐν αὐτῷ ίόντας ἐθεέτο διαλογισμούς, καὶ πικρῶς διενθυμουμένους οὐκ τὴν τὴν προφῆτου· ὡσπερ γάρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήπους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὗτως ἔσται καὶ δὲ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας.» Ἀκούεις δπως σημεῖον αι-

A innumeram, quia cum illis ero, quomodo non vel invitii mihi assentemini quia vere sum lux mundi? Quod enim Servator ex Judæorum Synagoga recessurus esset post resurrectionem a mortuis, nemo ambigit: factum enim istud est atque completum. Verumtamen illud clare jam ex ejus quoque verbis licet contemplari: «Donec enim lucem habetis, inquit, ambulate in luce, ne vos tenebrae comprehendant⁷⁰.» Recessu quippe luminis tenebrae sunt, et rursus luminis præsentia tenebrae dissipuntur. Igitur Christus vera lux esse demonstratur, qui Judæis quidem tenebras intulit ab iis recedens, gentes autem sua præsentia illustravit, et grave documentum Judæis fuit experimentum gentium.

B

519 Idem aliter.

Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum.

Quandoquidem in solam carnem intuentes, simplicem hominem me putatis, et unum vestri similem me esse creditis, deitatis vero dignationem nullo modo in animum vestrum inducitis, signum erit vobis evidentissimum, me scilicet secundum veritatem Deum de Deo esse, lumen de lumine, audax illud vestrum uiversorum facinus, hoc est crux, et in ea mors carnis. Cum enim videritis irritum vestri facinoris exitum, contritum quoque mortis laqueum (resurgam enim ex mortuis), tunc certe dictis meis ex necessitate assensum præbebitis, meque Deum esse ex natura constitebimini. Ero quippe morte et corruptione superior, et cum sim vita secundum naturam, meum denuo excitabo templum⁷¹. At si mortem superare et corruptionis laqueos despiciere Deo naturali nec ulli alii convenit, quomodo non citra dubitationem omnem et controversiam Deus apparebo, qui omnia hæc vincere possum, idque citra negotium? Igitur crucem suam signum fore Judæis Servator aiebat ac demonstrationem certissimam, ipsum esse Deum secundum naturam. Hoc autem alicubi etiam ipsum clare dicere videbis: nam cum multa et innumera per ipsum miracula edita fuissent, convenerunt tamen illi tentantes ac dicentes: «Magister, volumus a te signum videre⁷².» Qui cum eorum cogitationes perspectas haberet, et acerba consilia non ignoraret, «Generatio, inquit, mala et adultera signum querit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ: sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus⁷³.» Audis ut signum potenteribus Judæis ipsum esse Deum secundum naturam, tamenetsi tentando id dicerent, non aliud ipsis indicatum iri respondeat, nisi signum Jonæ prophetæ, hoc est triduanam mortem et a mortuis resurre-

⁷⁰ Joan. xii, 35. ⁷¹ Joan. ii, 19. ⁷² Matth. xii, 38. ⁷³ Ibid. 39, 40.

ctionem. Quod enim tantum tanque illustre fuerit divinæ potentiae documentum, quantum abolere mortem, et evertere corruptionem, quæ Dei sententia naturam humanaam inperio premebat? **520** Audiit enim in Adam, « Terra es, et in terram revertenteris »¹⁴. At in Christi Servatoris potestate erat iras suæ finem imponere, et mortem quæ ejus olim maledictione invaluerat, benedictione evertere. Cæterum Judæos signum resurrectionis vehementer reformidasse, utpote quod Christum revera Deum esse probaret, postremum eorum facinus clare docebit. Ut enim audierunt Servatoris resurrectionem, nec eum in monumento comparere, eam ob rem valde attoniti atque turbati militum calumnias multis pecuniis emere statuerunt. « Dederunt enim pecuniam eis, ut dicerent quia discipuli ejus venientes surati sunt cum nobis dormientibus»¹⁵. Magnum igitur est resurrectionis signum, certissimam et indubitatem in se habens demonstrationem Filium esse Deum: quamobrem etiam Judæorum durum et infractum cor turbatum est. γύριον αὐτοῖς, ἵνα λέγωσιν διτι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τοιχαροῦν τὸ ἐκ τῆς ἀναστάσεως σημεῖον ἀναμφίλογον ἔχον τὴν ἀπόδειξιν τοῦ εἰναι Θεὸν τὸν Γίδην, ἐφῳδιαὶ τῶν Ἰουδαίων ἡ σκληρὰ καὶ ἀκεμπής διεταράχθη καρδία.

CAP. V.

Quod non minor sit Deo ac Patre Filius virtute et sapientia, sed ipsamē potius sapientia et virtus ejus.

VIII. 28. *et a meipso facio nihil, sed sicut docuit me Pater, huc loquor.*

Humano quidem modo loquitur, eum aliter non possent intelligere Judæi, nee pure audire sustinerent ab eo res divinas. Ob id enim cum lapidibus petere deprehenduntur, blasphemiam ei ascribentes, quod, homo cum esset, seipsum faceret Deum. Detracto itaque verborum splendore qui divinæ dignationi debetur, auditorum insirmitati se cunctis accommodat, cumque eorum mentem scrutatus ignorari se Deum ab ipsis reperiat, ne rursus ira excandescerent, eique vel minimum adhærerere per summam stultitiam detrectarent: Cognoscetis nunc, inquit, cum exaltaveritis Filium hominis, quia ego sum: cognoscetis item a meipso me nihil facere, sed sicut docuit me Pater, ita loqui. At quænam horum, quæso, verborum est utilitas, inquiet forsitan aliquis, aut quid rursus in his Christus nos docet? **521** Paucis itaque respondebimus, singula pie explicantes. Non cessatis, inquit, mea mihi reprobare facta, quasi impie et improbe patrata, sæpe me ut legis prævaricatorem damnastis, atque ut legislatori adversari solitum. Paralyticum enim diuturno morbo liberavi, misertus sum hominis die Sabbati. Sed cum vos inde criminandi mei ansam arripere viderem, qui suspicere potius debeatis, et ab iis quæ mihi convenient longe aberrare, sed et cum ea quæ ad salutem conducent nuper vobis exponerem, ad lucis participa-

A τοῦσι τοῖς Ἰουδαίοις εἰς ἀπόδειξιν, διτι Θεὸς ὑπάρχει κατὰ ἀλήθειαν, εἰ καὶ πειράζοντες θλεγον, οὐχ ἐτέρον αὐτοῖς ἐπιδειχθῆσεσθαι φησιν, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶς προφήτου, τοῦτ' ἔστι τὸν τριήμερον θάνατον, καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν; Τί γάρ διν γένοτο τῆς θεοπρεποῦς ἔξουσίας σημείον οὗτο μέγα καὶ περιφανὲς, ὃς τὸ καταλῦσαι θάνατον, καὶ ἀνατρέψαι φθορὰν, καίτοι κατὰ θεῖαν ἀπόφασιν τῆς ἀνθρωπειας καταχρατῆσαντα φύτεως; « Ήκουσε γάρ ἡ ἐν Ἀδάμ·

· Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. » Ἄλλ' ἦν ἐξουσίᾳ τῷ Σωτῆρι Χριστῷ καὶ τέλος ἐπιθεῖναι ταῖς οἰκείαις δργαῖς, καὶ ταῖς εὐλογίαις ἀνατρέψαι τὸν ἐκ τῆς αὐτοῦ πάλιν ἀρδεὶς Ισχύσαντα θάνατον. « Οὐτὶ δὲ σρόδα κατέφριτον Ἰουδαίοις τὸ ἐκ τῆς ἀναστάσεως σημείον ὃς ἀνατάσαι δηλοντεί Θεὸς ὑπάρχοι κατὰ ἀλήθειαν

B διδάξει σαφῶς. « Οὓς γάρ ἐπύθοντο τοῦ Σωτῆρος τὴν ἀναστάσιν, καὶ διτι οὐχ εὑρηται ἐν τῷ μνημείῳ, τεθορυημένοι τε καὶ περιδεῖς ἐπὶ τοῦτο γεγονότες λίαν, τὰς ἐκ τῶν στρατιωτῶν συκοφαντίας πολλοῖς ἀξιωμέναι χρήμασιν ἐμπλέτων. « Δεδώκασι γάρ ἀρθρόντες ἐκλεψαν αὐτὸν ἡμῶν κοιμαμένων. » Μέγα ἔλθοντες ἔχον τὴν ἀπόδειξιν τοῦ εἰναι Θεὸν τὸν Γίδην, ἐφ-

φ καὶ τῶν Ἰουδαίων ἡ σκληρὰ καὶ ἀκεμπής διεταράχθη καρδία.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

« Οτι οὐκ ἀλλέτωτε ἐτ δινάμει καὶ σοφίει τοῦ Θεοῦ καὶ Παρόδε δ Γίδης, μᾶλλον δὲ αὐτοσοφία καὶ δύναμις αὐτοῦ.

Καὶ ἀπ' ἀμαντοῦ ποιῶ σύδεν, ἀλλὰ καθὼς ἀδιδάξει με δ Πατήρ, ταῦτα λαλῶ.

Λαλεὶ μὲν ἀνθρωπινώτερον, οὐχ ἐτέρως συνίναι δυναμένων τῶν Ἰουδαίων, οὔτε μὴν ἀκρατῶς ἐπειν ἀνεχομένων παρ' αὐτοῦ τὰ θεοπρεπῆ. Ἐπὶ γάρ τοιότων καὶ λίθοις αὐτοῦ κατασφενδωνῶντες ἀλίσκονται, βλασφημίαν αὐτοῦ καθορίζοντες, διτεπερ ἀνθρώπος ὁν, ἐαυτὸν ἐποιεὶ Θεόν. Ὑπεξελῶν τοιγαροῦν τῆς θεοπρεποῦς ἀξίας τὸ πλεῖον, καὶ πολὺ τῇ ἐπὶ τούτῳ λαμπρότητη ἀπαμφίεσας τὸν λόγον, ταῖς τῶν ἀκρωμάκων ἀσθενεῖαις εἰδόταις συμπλάττεται, καὶ ἐπίτεπ τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς διάνοιαν ἐρευνῶν εὐρίσκει θεῖν οὐκ εἰδότας αὐτὸν ἀνθρωποπρεπῆ ποιεῖται τὸν λόγον, ἵνα μὴ πάλιν αὐτοῖς εἰς ὄργην ἀνακαλοῖ τὰ φρονήματα, καὶ τοῦ προσεδρέυειν κάν γοῦν ἐκ μέρους αὐτῷ παραδόγως ἀποπτήσειν. Γνώσεσθε τὰ νῦν, φησιν, δεῖν ὑψώσητε τὸν Γίδην τοῦ ἀνθρώπου διτι ἄγω εἰμι. γνώσεσθε πάλιν ὅμοιας, διτι ἀπ' ἔμαυτοῦ ποιῶ οὐδὲν, ἀλλὰ καθὼς ἀδιδάξει με δ Πατήρ οὕτω λαλῶ. Καὶ τίς ἡ χρεία τῶν τοιούτων ἥματων, εἰπέ μοι; ἐρεῖ τίς τυχόν· τι δὲ πάλιν ἐν τούτοις διδάσκει τὴν μᾶς Χριστός; Οὐκοῦν ἐροῦμεν εὐδιαστόλως ἔκαστα τῶν εἰρημένων εὐσεβῶν ἀπολεπτύνοντες. Οὐ διαλειπταῖ, φησι, τοῖς ἔμοις ἐπισκήπτοντες ἔργοις, ὃς ἐκτόπις τε καὶ ἀνοσίως γεγενημένοις, κατεκρίνατε πολλάκις ὃς παρανομεῖν οὐ παραιτούμενον, ὃς τὰ ἀπάδοντα τῷ νομοθέτῃ δρᾶν εἰθισμένον. Ἀπέλυν μὲν γάρ τῆς οὗτων μακράς ἀρθρωτιας τὸν παράλιτον, ἡλέουν ἀνθρωπον ἐν Σαββάτῳ. Ἄλλ'

¹⁴ Gen. iii, 19 ¹⁵ Matth. xxviii, 12-15.

ἰδῶν, φησὶν, ἐπὶ τούτῳ φιλεγχήμονας, τοῦ θαυμά-
ζειν δρεμοντος, καὶ πολὺ τι τῶν ἐμοὶ πρεπόντων
ἐσφαλμένους, ἀλλὰ καὶ ἔναγκος ὑμῖν τὰ πρὸς σωτῆ-
ριαν εἰσηγούμενος, καὶ βαδίζειν ἀνέπειθον ἐπὶ τὸ
βούλεσθαι μετασχεῖν φωτός. Εἴτα τὸ φῶς ὑμῖν τὸ
ἀληθινὸν ὑπεδείκνυον. Τὴν γάρ ἡμαυτοῦ φύσιν ἔξ-
τιγούμενος ἔφασκον· «Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου,»
ὑμεῖς δὲ πάλιν ἀσουλάτατα δρῶντες καὶ βουλόμενοι,
τῶν ἡμῶν κατεξανέστητε λόγων, ἀναβίην εἰπεῖν τε-
τολμήκατε· «Ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής.»
Οταν οὖν ὑψώστε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τοῦτο
ἔστιν διατάντων περιβαλλεῖσθε θανάτῳ, καὶ τῶν τοῦ
θανάτου δεσμῶν χρείττονα βλέπητε· ἀναστήσομαι
γάρ ἐκ νεκρῶν, ἐπειπέρ εἰμι κατὰ φύσιν Θεός, τότε
γνώσσομε, φησὶν, διτι οὐδὲν ἀπ' ἡμαυτοῦ ποιῶ, ἀλλὰ
καθὼς ἐδίδαξε με ὁ Πατήρ, οὕτω λαλῶ. Μαθήσοσθε
δὲ, διατάντες κατὰ φύσιν διτά θεόν καὶ Υἱόν, ὡς
εἰμι μὲν ἰδιογνώμων οὐδαμῶς, συνεθελητής δὲ τῷ
Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ διπάπερ διν ἐργάζοιτο, ταῦτα καὶ
αὐτὸς ποιεῖν οὐκ ὀκνῶ, λαλῶ δὲ πάλιν διτα καὶ αὐτὸν
οἶδα λέγοντα. Τῆς γάρ οὐσίας αὐτῆς εἰμι τῷ γεννή-
σαντι. Ἐθεράπευον μὲν κατὰ τὸ Σάδβατον τὸν παρά-
λυτον, ὑμεῖς δὲ πάλιν πρὸς τοῦτο διάκεισθε πικρῶς,
ἀλλ' ἐνεργὸν διτιν ὑπέδειξα τὸν Πατέρα καὶ ἐν Σαδ-
βάτῳ. Ἐλεγον γάρ· «Ο Πατήρ μου ἦντις ἄρτι ἐργά-
ζεται, κάγω ἐργάζομαι.» Οὐκοῦν ἀπ' ἡμαυτοῦ ποιῶ
οὐδέν. Πάλιν Ελεγον· «Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου,»
ἀλλ' φήμητε τι λέγειν τῶν ἀπαδόντων αὐτῷ, καὶ
τούτῳ πάλιν ὑμᾶς ἀδυσώπουν ὑποδείκνυς λέγοντα
περὶ ἐμοῦ· «Ἴδού τέθεικά σε εἰς διαθήκην γένους,
εἰς φῶς ἐθνῶν.» Μάτην οὖν δρά καταιτιάσθε, φησὶ,
τὸν δὲ τῷ Πατρὶ συνεθέλοντα, καὶ ποιοῦντα μηδὲν τῶν ἀπαδόντων αὐτῷ,
δι μὴ ἔστι παρ' αὐτοῦ.

Τουτον τοις προκειμένοις οἷμα δεῖν ἐφαρμόσαι
τὸν κοῦν· ἀλλὰ τὸ πικρὸν ἡμῖν ισως ἐφαλεῖται θηρίον,
τὸν χριστομάχον δὲ δηλοντί φημι τὸν Ἀρετανόν·
καταδοήσει δὲ, ὡς εἰκός, καὶ λέγων ἀφίξεται ἐξ οὐραίας
· · · · διτα τὸν λόγον· Τί βιάζῃ πάλιν ἐπὶ τὸ σοι
φύνερ δοκοῦν διτωθεῖν ἐπειγόμενος, καὶ τὴν τῆς ἀλη-
θείας παρακλέπτων δύναμιν οὐκ ἐρυθριές; Ίδού σα-
φῶς δὲ Υἱός· οὐδὲν ἐξ αὐτοῦ διισχυρίζεται δρᾶν, ἀλλ'
ὅπερ διν μάθοι παρὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τοῦτο καὶ
λαλεῖν, οὕτως οἶδεν ἐν ἀμείνονσιν διτα τὸν ἀυτοῦ
Πατέρα ή ἐν οἷς ἔστιν αὐτός. Τί οὖν, ὡς βέτιστε,
πάλιν δ τοιούτοις διτακούστεται; Ισχὺν δρά καὶ σύν-
εσιν χορηγεῖται παρὰ τοῦ Πατρὸς ίνα δύνηται τι
δρᾶν, καὶ λαλεῖν δινεκλαλήτως. Πῶς οὖν ἔτι Θεός
κατὰ φύσιν, δ παρ' ἐτέρου τὸ δύνασθαι καὶ φρονεῖν
διανειδμένος, καθάπερ οὖν ἔχει καὶ τῶν κτισμάτων
τῇ φύσις; Τοις γάρ ἐξ οὐκ διτων λαχοῦσι τὴν γένε-
σιν, πᾶν διπάρ διν γένοιτο προσδον τοῦτο δη πάντως
ἔστι καὶ θεόσδοτον. Ἀλλ' οὕτω οὕτως ἐν Υἱῷ· Θεὸν
γάρ ἀληθινὸν ἡ θεία τε οἶδε καὶ κηρύττει Γραφῇ. Δεῖν
γε οἷμα τῷ γε διτι κατὰ φύσιν Θεῷ πάντα τελείως
προσείναις τὰ ἀγαθὰ. · · · · ·

*Οὐπερ γάρ τρόπου τὸ διφθερτον καὶ ἀθάνατον προ-

A lionem vos hortabar. Deinde veram vobis lucem
ostendebam; meam quippe naturam explicauis
aiebam: «Ego sum lux mundi»⁷⁶; sed vos rur-
sus stultissime agendo et consulendo in meos ser-
mones insurrexitis, impudenter dicere ausi estis:
«Testimonium tuum non est verum». Cum
ergo exaltaveritis Filium hominis, hoc est, cum
morti per vos traditum vinculis mortis fortiorē
compereritis, siquidem exsurgam a mortuis, quia
secundum naturam sum Deus, tunc cognoscetis a
meipso me nibil facere, sed sicut docuit me Pater,
ita loqui. Cum autem videritis me secundum natu-
ram esse Deum et Filium, tunc reipsa discetis, in-
quit, me non esse usquam propriæ sententiaz aucto-
rem, sed semper Deo et Patri meo astipulatorem,
et quidquid ille operaretur diligenter facientem, et
quæcunque illum dicere norim loquentem. Eiusdem
enim sum substantia cum eo qui me genuit. Et
quidem sanavi in Sabbato paralyticum, propter
quod vos pessime in me animati estis, verum et
operantem ostendi vobis Patrem in Sabbato. Dice-
bam enim: «Pater meus usque modo operatur, et
ego operor»⁷⁷. Igitur nihil a meipso facio. Rursus
ego dixi, «Ego sum lux mundi»⁷⁸; sed existimatist me
ei dissentanea loqui, et in hoc iterum vobis pu-
dorem injeci, ostendens de me dicentem: «Ecce
posui te in testamentum generis, in lumen
gentium»⁷⁹. Quare nequidquam, inquit, insimu-
latis me semper eadem cum Patre volentem, nihil
que facere aggredientem quod ei displaceat, aut
loqui volentem quod non sit ab eo.

Hanc igitur dictorum sententiam afferri posse
puto: sed forsitan immanis bellua adversus Chri-
stum pugnans Arianus in nos plenis velis insiliat
ac vociferabitur his verbis: Quid conaris in tuar-
unius sententiam adducere, **522** et veritatis vim
suffurari non vereris? Ecce ut aperte Filius teste-
tur et asseveret nihil ex seipso facere, sed que a
Deo et Patre didicerit ea loqui, sic Patrem sumum
meliori loco quam seipsum deputat. Quid igitur,
amabo, sic enim istiusmodi hominem denuo com-
pellare juvat, vis et intelligentia Filio a Patre suf-
ficunt scilicet, ut possit agere et loqui modo qui
exprimi non potest. Quomodo ergo deinceps Deus
erit secundum naturam suam, qui ab altero posse
et sapere mutuetur, eodem prorsus modo quo se
habet creaturarum natura? Quocunque enim re-
bus e nihilo productis inest, hoc eis utique a Deo
datum est. Sed non ita in Filio: Dein quippe
verum esse Scriptura ipsum agnoscit et praedicat.
At Deo secundum naturam suam existenti omnia
bona perfecte inesse reor. · · · · ·

Quemadmodum enim immortalitas et incorruptio
natura ei inest, non extrinsecus, nec ascititia, sic

⁷⁶ Joan. viii, 12. ⁷⁷ Ibid. 13. ⁷⁸ Joan. v, 17, 18. ⁷⁹ Isa. xlii, 6.

etiam honorum omnium perfectio et consummatio. Sin autem, ut indoete, o quisquis es, et impie philosopharis, Filius est imperfectus quoad posse et Deo digna facere et convenienter loqui, ille autem est et vis et sapientia Patris ⁴⁰ secundum divinam Scripturam, certe haec labes Patri est potius quam ei ascribenda. Hoc enim posito, non amplius perfectum in potestate Deum et Patrem dices, neque perfecte sapientem. Vides itaque rursus qu tua recordia recidat. Miror autem quomodo tuam illud quoque mentem fugerit. Quomodo enim, queso, Deus ac Pater suae virtuti posse tribuet, aut quo pacto suam sapientiam sapientiorem efficiet? Aut enim necessario dicendum erit semper in majus assurgere, ac paulatim ad maiorem quam qua prædictus est potentiam evobi: quod ineptum et impossibile est prorsus; aut impie putandum ipsum ab alio potius confirmari. Sed quo pacto Filius vocari possit Dominus potestatum, aut quomodo censeatur amplius sapientia et virtus, virtutem, ut vultis, et sapientiam ab alio accipiens? Procul sit tantum placulum et in ratiocinando absurditas. Vel enim concedite aperte Filium esse facturam, ut omnem habeatis reclamantem divinam Scripturam, aut si creditis eum esse secundum naturam Deum, date etiam ut perfecte habeat omnia deitatis propria. Est autem proprium ejus quæ est secundum naturam deitatis, in nulla re potestate defici, nec suprema **523** sapientia carere, imo eum ex natura sua ipsam sapientiam, ipsam potestatem esse: atqui in sapientia nihil est disciplina comparatum, neque in prima vereque intellecta virtute posse comperiemus aliunde esse ascitum. Ut autem ipsam rerum quoque naturam inquirentes, quæ dicta sunt a Christo accuratius expendamus, istud insuper adjungamus: Quid fecit, posteaquam factus est homo Unigenitus, quod insitam ejus vim supereret? Credibile enim est dicturos nonnullos, his verbis, « A meipso facio nihil ⁴¹, » ipsum convenienter asserere tunc se perfectum esse accepta nimurum a Deo et Patre potestate, cum dæmonium abegit, cum morbo paralyticum liberavit, cum leporum curavit, cum cæcis visum restituit, cum multitudinem hominum innumeram quinque panibus satiavit, cum mare procellosum verbo compescuit, cum Lazarum e mortuis excitavit. Numquid istiusmodi miraculorum vim insitam ejus virtutem superare dicemus? At quomodo, queso, tam vastum illud cœlum condidit, et extendit sicut tabernaculum? quomodo fundavit terram, aut quomodo solem, et lunam, et quæcumque sunt in firmamento condidit? Quomodo creavit Angelos et Archangelos, Thronos et Dominaciones, ac præterea Seraphim? Et qui in tam magnis ac tam supra naturam rebus neque potestatem neque adeo sapientiam ab alio accipere opus habuit, quomodo in tam parvis defecit, aut quomodo a

ειναι δει πάντως αὐτῷ φυσικῶς, καὶ οὐκ ἔξαθεν, οὐδὲ ἐπακτῶς· οὕτω καὶ τὸ ἑφάσι τοῖς ἀγαθοῖς παντέλειον καὶ ἀπροσδέξ. Εἰ δὲ κατὰ τὸν οὐν, ὁ οὐτος, ἀνόσιον τε καὶ ἀμαθῆ λογισμὸν ἀτελῆς ἔστιν ὁ Γίδης κατά γε τὸ δύνασθαι δρᾶν τὰ θεοπρεπῆ, καὶ τὸ δεδυνεῖς λαλεῖν, ἔστι δὲ δύναμις καὶ σοφία τοῦ Πατρὸς, κατὰ τὴν θείαν Γραφήν, τῷ Πατρὶ μᾶλλον ἀρμόσει καὶ οὐκ αὐτῷ τοσοῦτον τὸ κατηγόρημα. Οὕτω γάρ ταῦτα διαλαβὼν, οὐκ ἔτι τέλειον ὑπάρχειν ἔρεις ἐν δυνάμει τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, ἀλλ' οὐδὲ τελείως σοφόν. Ὁρᾶς οὖν δοι κατολισθανει: πάλιν τῆς οῆς ἀμαθίας τὸ θράσος. Θαυμάζω δὲ διτις κάκειν τὴν σήν παρατρέχει διάνοιαν. Κατὰ τίνα τρόπον, λέγε μοι, πάλιν δὲ Θεὸς καὶ Πατήρ τῇ ίδιᾳ δυνάμει χορηγήσει τὸ δύνασθαι, ή πῶς ἀν τὴν ἐπιτού σοφίαν σοφωτέραν ἐργάσαιτο; Ἡ γάρ ἀνάγκη λέγετι ὡς ἐπιτι: μειζον ἀνεισιν ἀει, καὶ προκόπτει κατὰ βραχὺ πρὸς τὸ δύνασθαι τι καὶ πλέον τῆς ἐνούσης Ιχίου; αὐτῷ; Οπερ ἐστιν εὐηθές τε καὶ ἀδύνατον παντελέκ, ή δυστεθοῦντας ὑπολαμβάνειν παρ' ἐτέρου νευροῦσθαι μᾶλλον αὐτὸν. Πώς δὲ διτις διτις, καὶ τῶν δυνάμεων δινομάζοιτο Κύριος δὲ Γίδης, ή πῶς διτις διτις νοοῦτο τοφία, καὶ δύναμις, δυναμούμενος καθ' ὄμδες, καὶ σοφούμενος παρ' ἐτέρου; Ἀπαγε τῆς διυφημίας, καὶ τῆς τῶν λογισμῶν ἀποταξίας. Ἡ γάρ δύτε σοφῶς ὑπάρχειν ποίημα τὸν Γίδην, ἵνα πᾶσαν ἔχητε κατεδαφαν διώμων τὴν θεόπνευστον Γραφήν, ἥγουν εἰ πιστεύετε κατὰ φύσιν εἶναι Θεὸν, δότε δη τὸ τελείως ἔχειν αὐτὸν τὰ τῆς θεότητος ίδια. Ιδιον δὲ τῆς κατὰ φύσιν ιδιότητος τὸ μήτε περὶ μηδὲν ἀσθενεῖν, μήτε μή τῆς ἀνωτάτω σοφίας ἀπολιμπάνεσθαι, μᾶλλον δὲ αὐτὸν κατὰ φύσιν εἶναι σοφίαν, καὶ δύναμιν· ἐν δὲ τῇ σοφίᾳ διδαχτὸν οὐδέν, ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῇ πρώτῃ τε καὶ ἀληθῶς νοούμενη δυνάμει τὸ δύγασθαι ποτε θεωρήσαιμεν ἐπακτόν. Ἰνα δὲ καὶ αὐτὴν ἐξετάζοντες τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν, τὰ εἰρημένα παρὰ Χριστοῦ βασανίσωμεν ἀκριβέστερον, καὶ τόδε τοῖς εἰρημένοις ἀποτασμαν. Τί τοσοῦτον εἰργασταί γεγονὼς ἀνθρώπως δὲ Μονογενῆς, δὴ τὴν ἐνούσαν αὐτῷ πλεονεκτῆσει δύναμιν; Εἰτάδες γάρ δῆποι φάναι τινὰς τότε γάρ ἡνύσει περιπόντων εἰπεῖν, ἀτε δη παρὰ τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τὸ δύνασθαι διαιτεσάμενον· « Ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδὲν, » διτις δαιμονιον ἡλασεν, διτις τῶν ἀρρωστημάτων ἀφῆκε τὸν παράλυτον, διτις λεπρὸν τοῦ πάθους ἀπέλασεν, διτις τυφλοὺς δέδωκεν ὄρφην, διτις πληγὴν ἀνθρώπων, οὐκ εὐαρίθμητον πάντες κατεκόρεσεν δρότοις, διτις θάλασσαν ἀγριανουσαν κατεκοίμισε λόγῳ, διτις τὸν Λάζαρον ἥγειρεν ἐκ νεκρῶν. Ἀρα καὶ ἀμείνα τῆς ἐνούσης Ιχίους αὐτῷ τὴν ἐν τοῖς τοιούτοις ἔρουμεν ἐπίδειξιν; Εἴτα πῶς εἰπέ μοι, τὸν οὐτω μέγαν ἐστησεν οὐρανὸν, καὶ διαιτείνας ὡς σκηνὴν κατοικεῖν, πῶς ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, πῶς δὲ ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ τῶν ἐν τῷ στερεώματι γέγονεν ἐργάτης; Πῶς δὲ ἔχεισεν Ἀγγέλους, καὶ Ἀρχαγγέλους, Θρόνους, καὶ Κυριότητας, καὶ πρὸς τούτους διτις τὰ Σεραφίμ; Οὐ δὲ ἐν τοῖς οὕτω μεγάλοις καὶ ὑπερφυσίσιν, οὗτε δυνάμεως, οὗτε μήτη σοφίας τῆς παρ' ἐτέρου δεηθεῖς, πῶς

⁴⁰ I Cor. i, 24. ⁴¹ Joan. viii, 28.

ἀν τὸν ηὐόνησεν ἐν τοῖς οὕτω μικροῖς, ή πῶς ἀν ἐδεήθη τοῦ διδάσκειν ὁρείλοντος, ἢν χρῆν λαλῆσαι πρὸς Ἰουδαίους, ή καὶ διὰ τῶν ἀγίων προφητῶν ὡς σοφίᾳ δοξολογούμενος; Ἀκούων γάρ τινος λέγοντος· «Κύριος δὲ ποιήσας τὴν τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ, δὲ ἀνορθώσας τὴν οἰκουμένην τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ φρονήσει αὐτοῦ ἔχετειν τὸν οὐρανὸν», πρὸς δέ γε τοῦτο, καὶ δὲ θεοπέτειν τερεμίας φησίν. Εἰ δὲ αὐτοῦ κατὰ τὸν προφήτου λόγον, καὶ ἡ ἰσχὺς, καὶ ἡ σοφία ἐστι, τις ἔτι λοιπὸν τῆς τῶν ἑτεροδήξων ἀνέξεται γλωσσαλγίας, παρ' ἑτέρου καὶ δύναμιν καὶ σοφίαν χορηγεῖσθαι τῷ Υἱῷ λεγόντων τὴν σοφίαν, καὶ δύναμιν εἶναι τοῦ Πατρός; Ἀλλ' εἰ μὲν τινα, φησίν, ἐλέγομεν ἔτερον ὑπολείποντας εἰς δύναμιν ἐπιχορηγεῖν τῷ Υἱῷ, ηγούν διδάσκειν αὐτὸν, εὐλόγως ἀν τοῖς παρ' ἡμῶν ἐπεστήφατε λόγοις, ὡς ὑδριζομένῳ συνηγορεῖν ἐγγωνότες αὐτῷ. Ἐπειδὴ δὲ τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ταῦτα διδόνται φαμὲν, ποία λοιπὸν ἐντεῦθεν ὑμῖν ἡ τῆς λύπης ἀναφανεῖται πορφατίς; Οὐκοῦν εἰ μηδὲν ἀδικεῖσθαι τὸν Υἱὸν εἰς τὸ εἶναι κατὰ φύσιν ἀνθρώπου τῷ Γεννήσαντι, καὶν χορηγεῖσθαι τι λέγεται παρ' αὐτοῦ, τῶν νέων, ὡς ἀνθρώπε, διαμέμνησο λόγων, καὶ διαπειθθού διὰ τούτων μὴ σκανδαλίζεσθαι· δίδου δὲ αὐτῷ τὸ ἐν λοιποῖς ὑπάρχειν κατὰ πάντα τῷ ίδιῳ Γεννήτορι, καὶ κατὰ μηδένα παντελῶς ἡττᾶσθαι τρόπον ἡ λόγον. Εἰ δέ σε τοῦτο τῶν τῆς ὄρθοτητος ἔχεινος λογισμῶν, καὶ φρονεῖν μὴ θέμις ἀναπειθῇ περὶ αὐτοῦ, τι μάτην ἡμᾶς τοῖς οὕτω σαθροῖς κατασφίζεσθαι λόγοις; ἐπιχειρεῖς; Διοίσει γάρ δὲν οὐδὲν καὶν ταῦτῷ ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ, καὶν ἑτερός τις παρ' ἔκεινον διδόνται τι λέγεται τῷ Υἱῷ. Ἐπὶ γάρ τῷ τι λαβεῖν ἀπαξ κατηγορούμενος, ποίαν ἀν ἔχῃ τὴν δημοσιότηταν, καὶν λίαν ὑπάρχοι περιφανές τοῦ διδόντος τὸ πρόσωπον; Τί γάρ, εἰπέ μοι, διοίσει τῷ τὸ πλήττεσθαι παραιτουμένῳ τὸ ξυλίνη τυχόν ήγουν διαχρύσω παίεσθαι ράδιψ; Οὐ γάρ τὸ τοιωδὲ παθεῖν, ἀλλὰ τὸ μηδαμῶς παθεῖν ἀγαθόν. Ἐλεγχομένου τοιγαροῦν τοῦ Υἱοῦ, δυνάμεως τε καὶ σοφίας ἐπιδεοῦς, δταν φανηταῖς παρ' αὐτοῦ λαβὼν, καὶ ἐν τούτοις σύμμαν ἔχοντος ἡδη τὸ κατηγόρημα, πῶς οὐκ ενηθεὶς κομιδῇ λόγος ἡμᾶς ἐώλοις κατακροτεῖν τοὺς ἀκρωμάνους, καὶ τοῖς ἐξ ἀπάτης εὐρήμασι περιπλάττειν τὸ ἔγκλημα διὰ τοῦ δεῖν αἰσθαντας τῶν μὲν ἀλλών οὐδένα, μόνον δὲ τὸν Πατέρα καταδέχεσθαι χρηγόν; Θαυμάζω δὲ τοις, καίτοι δοκοῦντας εἶναι σοφοὺς, καὶ λόγοις τοῖς ἔχωντεν οὐ μετρίως ἐξησημένους πρὸς τὸ δύνασθαι διενυμέται πικρά, κάκειν διέλασθεν, δτι τὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς κατασικρύνοντες χαρακτῆρα, τοῦτ' ἔται τὸν Υἱὸν, οὐκ αὐτοῦ τοσοῦτον, δσον ἐκείνου κατηγορεῖν ἐγνατεῖς, οὐ καὶ ἐστι χαρακτήρ, οὗτως ἔχειν ἐξ ἀνάγκης ὁρείλοντος ὡς ἀν ἐν Υἱῷ διαφαίνεται; Ἀλλ' ἐκβιάσεται, φησίν, ἡ τοῦ Υἱοῦ φωνή, πρὸς τὸ καὶ οὐχ ἔκόντα συναινεῖν οἷς εἰπεῖν οὐκ ἀπηξίωσεν. Αὔτης γάρ οὐδὲν ἐξ αὐτοῦ ποιεῖν ὡμολόγηκεν, ἀλλὰ καὶ ἀπειρ ἀν διδάσκοιτο παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ταῦτα μέντα δοκοῦντα ἔχειν οὐκ ὄρθως, ἐπειπέρ τηρήσω βαδιούμεθα δδν, καὶ τὰ συνήθη, καὶ φιλοφρονήσομεν τοῦ Μονογενοῦς μετὰ τῆς πρεπούσης ἡμῖν εὔσεβείας τοῖς προκειμένοις προσβάλλοντες.

²² Jerem. L, 15.

A quo doceretur necesse habuit, qui Iudeos docere debebat, quique per sanctos prophetas celebratur ut sapientia? Audio enim quemdam ex iis dicentem: «Dominus qui fecit terram in virtute sua, qui erexit orbem terrarum in sapientia sua, et prudentia sua extendit coelum», inquit Jeremias²². Quod si juxta prophetam sententiam ipse virtus et sapientia est, quis hæreticorum petulantiam ultraferet, qui virtutem et sapientiam esse Patris, idem esse dicunt ac ab alio virtute et sapientia donari? At si aliquem alium, inquit, potestate defectum diceremus Filio potestatem largiri, aut eum docere, merito nobis succenseretis, tanquam qui ei injuria affecto patrocinari velitis. Sed cum Deum et Patrem hæc illi dare dicimus, quid est cur ex eo deinceps affici molestia debeat? Quocirca si discere vis nihil obesse Filio quominus sit ejusdem cum Patre substantia, licet dicatur ei subministrari quiddam ab ipso, 524 recordare, quæso, eorum quæ mox diximus, et hinc disce minime scandalizari, sed fatere ipsum æqualem prorsus esse suo Genitori, nec ullo modo ipso inferiorem esse. Quod si hoc a recta doctrina te abripit, atque ut animo nefanda volvas de eo te adigit, quid nos frustratam putidis infirmisque rationibus fascinare conaris? Nihil enim omnino refert, Deusne ipse et Pater, an alius quispiam ab eo diversus dicatur Filio dare. Cum enim semel accepisse comperietur, quid proderit quantumvis illustrem esse dantis personam? Quid enim, quæso, intererit ejus qui percuti non vult, utrum ligneo puta an inaurato baculo feriatur? Non enim taliter pati, sed omnino non pati bonum censendum est. Cum ergo Filius potestatis et sapientiae inops prodatur, ex eo quod accepisse aliquid ab ipso videtur, adeoque in his prorsus lñdatur, quomodo non stultum est vanis sermonibus auditores percellere, et fallacibus commentis crimen affligere persuadendo Patrem dunlaxat, non ullum alium ei largiri? Miror qui vos, opinione sapientiae et acrimonia ingenii preditos, illud præterierit, cum Dei et Patris characterem, nempe Filium, deprimitis, vos minorem huic quam illi cuius est character notam inurere, quippe cum necesse sit illum talem esse, qualis in Filio suo appareat? At vero, inquit, ipsa vox Filii vel nolentem cogit assentiri iis quæ dicere gravatus non est. Ipse enim nihil ex seipso facere professus est, sed quæcunque didicerit a Deo et Patre, ea se loqui. Esto vero, o egregie, quæ recte dicta sunt tibi perperam dicta videantur, quandoquidem veritatis lumen semel abnegasti: nos vero denuo familiare nobis iter insistemus, et consuetudine nostra uteatur, cum ea qua decet pietate ad proposita aggredientes.

λαλεῖν. Ἀλλὰ σὺ μὲν, ὡς γενναῖς, καὶ τὰ καλῶς εἰρητῆς ἀληθεῖας τὸ φῶς· ἡμεῖς δὲ πάλιν τὴν ἐαυτῶν

Si enim dixisset Unigenitus : Nihil a meipso facio, accipiens potestatem a Deo et Patre, et significatio, et sum admirationi, esset etiam sic nonnulla ratio cur ne eam ob rem quidem accusari deberet, quippe qui seipsum ostenderet : verumtamen adversarius majori confidentia nobis obfuscari videretur. Cum autem simpliciter et absolute, nullo addito, dicat : « Nihil a meipso facio, » nullo modo dicimus ipsum tanquam **525** alicuius insurmitatis sibi conscientiam propriam incusare naturam, sed aliquid aliud significare verum et nulli reprehensioni obnoxium. Ut enim exacte capiamus quod dicit translata vi sermonis in hominem, ponamus esse duos viros aliquos eamdem sortitos naturam, aequales inter se viribus et animis concordes : deinde dicat alter eorum : A meipso facio nihil : num tanquam imbecillus et nihil prorsus ex seipso facere potis haec dicere censendus sit, an potius tanquam habens alterum in omnibus sibi conjunctum et unanimem astipulatoremque ? Eo modo cogita mihi de Filio, et multo quidem potiori ratione. Quoniam enim ei supra omnium captum mira facienti insultabant Judei sine causa, passim transgressionem Sabbathi et legum violationem objicentes, in omnibus sibi consentientem convenientemque Deum et Patrem ostendebat, artificiose incutiens pudorem effrenibus rebellium atque incredulorum animis. Erat enim consentaneum aliquos ei crimen impingere paratos metu deterri, cum se omnia ex voluntate Patris facere diceret, et in illius voluntate suam ostenderet. Ceterum Filium omnia facere ex voluntate Patris, non eum minorem arguet aut ministrum, sed ex ipso, et in ipso, atque consubstantiale. Quandoquidem enim is est sapientia Patris et vivens consilium, satetur se nihil aliud facere quam quod scilicet Pater veit, cuius est sapientia et consilium, quippe cum intelligentia quae in nobis est, ex seipsa nihil agat, sed quidquid omnino nobis libuit adimpleat. Et hoc quidem parvum est ut ad illud comparetur exemplum, aliquam tamen habet nec obscuram veritatis imaginem, et quemadmodum intelligentia quae in nobis est non aliud quid diversum a nobis censemur, eodem modo et sapientia Dei atque Patris, nempe Filius, non est quid aliud ab eo, intelligo quoad substantiam identitatem et omninodam naturam similitudinem. Pater enim est Pater, et Filius est Filius, secundum propriam hypostasim. Quoniam autem addit Dominus : « Sicut docuit me Pater, haec loquor²³, » nemo pulet omnino Filium ulli in re disciplinæ indigum dari : est enim absurdum : verum vis sermonis ejusmodi quiddam significat. Judæi quidem cum nihil ex iis quæ bona sunt intelligere possent, non solum ob ea quæ patrabat miracula scandalizabantur, sed ob ea quoque quæ convenienter Deo verba faciebat : etenim eo dicente : « Ego sum lux mundi²⁴, » dentibus fremebant, et

A Ει μὲν γάρ εἰρηκεν ὁ Μονογενῆς, Οὐδὲν ἀπ' ἑμαυτῷ ποιῶ, λαμβάνων τὸ δύνασθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ τερατουργῶ, καὶ θαυμάζομαι, ἦν μὲν τις καὶ οὕτω λόγος οὐδὲν δλως δρεῖλοντα διὰ τοῦτο κατηγορεῖσθαι δεικνύων αὐτὸν, πλὴν ἔδυξε πας ἄν εὐπροσωπέτερον ἡμῖν ἀντιπράττειν ὁ δὲ ἐναντίας. Ἐπειδὴ δὲ ἀπλῶς καὶ ἀπολύτως ἐπενεχθέντος οὐδενὸς, οὐδὲν ἀπ' ἑμαυτοῦ ποιῶ, εἰ φασιν, οὐ πάντως ἐρουμεν αὐτὸν ὡς κατά τις γοῦν ἀσθενῆ τὴν Ιδίαν καταιτίσθαι φύσιν, ἀλλ' ἐτερόν τι σημαίνειν ἀληθῶς καὶ ἀκατηγόρητον. Ἰνα γάρ επ' ἀνθρωπον μετασχηματίζοντες τοῦ λόγου τὴν δύναμιν, ἰδωμεν ἀκριβῶς, οὐ φασιν. Ἐστωσαν δύο τινὲς ἀνδρες τυχόν τὴν αὐτὴν δηλοντί λαχόντες φύσιν, ίσοσθενεῖς τε ἀλλήλοις, καὶ δμογνώμονες, εἴτα λεγέτω εἰς ἐξ αὐτῶν. Ἀπ' ἑμαυτοῦ οὐδενὸς ποιῶ. ἄρα ὡς ἀσθενῆς, τι καὶ δρψην διλος οὐδὲν ἀφ' ἀστοῦ δυνάμενος τὸ τοιοῦτον φασιν, τι ὡς ἔχων ἐφ' ἀπασι συνευδοκητὴν καὶ δμογνώμονα τὸν ἐτερον καὶ συνεζευγμένον αὐτῷ; Οὕτω μοι νήει καὶ ἐφ' Υἱοῦ, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦτο πολὺ. Ἐπειδὴ γάρ ἐργαζομένη τὰ παράδοξα παραλόγως ἐπεπήδων Ιουδαῖοι, ἀνω τε καὶ κάτω τὴν τοῦ Σαβδάτου λύσιν ἐπαιτώμενοι, καὶ παρανομίαν ἐγκαλοῦντες αὐτῷ, λοιπὸν ἐφ' ἀπασι δμογνώμονοντα, καὶ συνευδοκητὴν ἐπεδείκνυε τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, τέχνη δυσωπῶν τὸν ἀχάλιον τῶν ἀπειδούντων θυμόν. Ἡν γάρ δη καὶ εἰκὸς ἀποφρέξαι μὲν ἡδη τινὰς τὸ ἐγκαλεῖν θέλειν αὐτῷ πάντα δρψην λέγοντις κατά βούλησιν τοῦ Πατρὸς, καὶ τις ἡ ζωα βουλῇ, οὐχ ἐτερόν τι ποιεῖν δμολογεῖ παρ' ὅπερ ἀν βούλησαι τυχόν δ Πατήρ, οὐ καὶ ἔστι καὶ σφίλα καὶ βουλῇ, ἐπει καὶ σύνεσις τι ἐν ἡμῖν οὐχ ἀφ' ἐαυτῆς τι ποιεῖ, σύμπαν δὲ τὸ ἡμῖν δοκοῦν ἀποπληρῶ. Καὶ μικρὸν μὲν ὡς πρὸς ἐκεῖνο τὸ παραδειγμα, πάλιν ἔχον εἰκόνα τῆς ἀληθείας οὐκ ἀμυδρῶν, καὶ ὡσπερ τι σύνεσις τι ἐν ἡμῖν οὐχ ἐτερον εἶναι παρ' αὐτὸν ἔστιν· τὸν αὐτὸν, οἷμαι, τρόπον καὶ τι σφίλα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τοῦτ' ἔστιν, δ Υἱός, οὐχ ἐτερον παρ' αὐτὸν ἔστιν δον εἰς οὐσίας ταυτότητα λέγω, καὶ φύσεως ἀπαράλλακτον δμοισθητα. Πατήρ γάρ ἔστιν δ Πατήρ, καὶ Υἱός δ Υἱός ιδιοσυστάτως. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τοῦτο φασιν, διτι : Καθὼς ἐδίβαξε με δ Πατήρ ταῦτα λαλῶ, νομίζετω μηδεὶς μαθήσεως δλως τῆς κατά τις γοῦν ἐπιδεῖ καθεστάναι τὸν Υἱόν· παλλή γάρ ἐν τούτοις τι τῶν λογισμῶν ἀποτία· σημαίνει δὲ τις τοιοῦτον τοῦ λόγου δύναμις. Ιουδαῖοι μὲν γάρ οἱ συνιέναι τῶν ἀγαθῶν τι οὐχ ισχύοντες, οὐ μόνον ἐφ' οἵς εἰργάζετο παραδόξως ἐσκανδαλίζοντο, ἀλλὰ καὶ δὲ τις τῶν θεοπρεπῶν βημάτων ἐφθέγγετο, τοῦτο παθόντες έδοι τις διν· καὶ γοῦν λέγοντάς τε, καὶ ἀληθεύοντος· « Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, » διεπρίοντε καὶ πάνδεινα δεῖν τολμᾶν διεσκέπτοντο. Ο δὲ Κύριος ήμων Ἰησοῦς Χριστός, ίνα μάτην αὐτοὺς ἐπὶ τούτῳ

²³ Joan. viii, 28. ²⁴ Ibid. 12.

λελυπηκοτας ἀλέγει, τους διαυτου λόγους του Θεού καὶ Πατρὸς; εἰνὶ φησιν, ἀνθρωπινώτερον μὲν τὸ ἀδίδαξεν εἰπών. Πλὴν οὐκ ἔξω θεωρίας λεπτῆς την ἀπὸ τῆς λέξεως εὐρήσουμεν δύναμιν· καὶ εἰ μὴ δέχοιτο τυχὸν ὁ τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς τὰ ἀνθρώπινα, μάλιστα μὲν ἀδικεῖ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸν λόγον. Ἐπειτέναυτος γάρ ἔστιν ὁ Μονογενῆς ἀνθρώπους γεγονὼς, καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις λαλῶν ὡς ἄνθρωπος. Πλὴν ἵστω πάλιν ὡς οὐδέποτε ἀδικήσει τὸν Γίλον εἰς ἀξίωμα τὸ θεοπρεπὲς, τὰ εἰπεῖν, « Καθὼς ἀδίδαξεν μὲν ὁ Πατήρ, οὕτω λαλῶ. » Παντεχθέν γάρ ὑπῆρχες ἔχοντα καὶ καλῶς καὶ τούτον αὐτοῦ τὸν λόγον ἐπειδίζομεν. Ἀποκρινάσθω δὲ ἡμῖν διερωτῶσιν ἐκεῖνος τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων ὁ κατήγορος. Τίς, εἰπέ μοι, τὸ βρέφος τὸ ἀρτειγενὲς τῇ ἀνθρωπείᾳ διδάσκει κεχρῆσθαι φωνὴν; Διὰ τὶ μὴ βρυχᾶται κατὰ λέοντα, ἕγουν ἐπερόν τι τῶν ἀλόγων ζώων ἀπομιμεῖται ποτε; Ἄλλ' εἴδεις δῆπου πάντας, καὶ ἐπ' ἐκεῖνον δραμεῖται τὸ κοινὸν, καὶ τέσσερις κατειθισμένον· ἡ φύσις διδάσκαλος; πρὸς τὴν τοῦ σπείροντος ιδίωτητα τὸ ἐξ αὐτοῦ διαπλάττουσα. « Εστιν οὖν ἄρα ἀδιδάκτως μαθεῖν παρὰ τῆς φύσεως, ὅλης, ἣν οὔτες εἰπω, τῆς τοῦ σπείροντος; Ιδεῖτος ἐντεθείσης τῷ γεννήματι. Οὕτω τοιγαροῦν καὶ αὐτὸς ὁ Μονογενῆς μαθεῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐν τούτοις διειχυρίσατο. » Ήπειρ γάρ ἐστιν ἡμῖν ἡ φύσις, τούτῳ δὴ πάντως αὐτῷ νοοῦται εἰκότως ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ· καὶ ὑπερ δῆμοις, ἐπειδή περ ἀνθρώπους καὶ ἐξ ἀνθρώπων ἐσμὲν, ἀδιδάκτως μανθάνοντες παρὰ τῆς φύσεως; λαλοῦμεν ἀνθρωποποτῶς, οὕτω καὶ αὐτὸς, ἐπειδὴ Θεὸς ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ἐστιν, ἡμαθεν ὥσπερ ἀπὸ τῆς ιδίας φύσεως λαλεῖν ὡς Θεὸς, καὶ τὰ πρέποντα Θεῷ διαλέγεσθαι, ἐπειρ ἐστιν, « Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Οὐ γάρ οἶδεν διαυτὸν δύτα διὰ τὸ ἐξ οὐπερ ἐστὶ Πατήρ, φῶς ἐτος γάρ ἐκ φωτὸς, τεῦτο μαθεῖν ἐφη πάρ' αὐτοῦ, ἀδιδακτὸν τινα μάθησιν τῶν θεοπρεπῶν ἔργων τε καὶ λόγων ἐκ τῆς τῶν γεννήσαντος ιδεῖτος ἔχων καὶ φύσεως, ὥσπερ ἀναγκαῖος δεσμοῖς εἰς ταυτοσυλλαν τὴν ἐφ' ἀπασι καὶ ταυτολογίαν ἀναβαίνων τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Πάσι γάρ οὐκ εἴδει τὸ ἐν θελήσει ταυτὸν, καὶ τὸ ἐν λόγοις ίσον τε καὶ δομοιν ἀναμφιλόγως ἐνυπάρχειν ταῖς, εἴγε μιαν ἔχειν τὴν φύσιν; Ἐπει Θεοῦ δὲ πάντως ὁ λόγος, οὐκ ἐφ' ἡμῶν· τιμᾶς μὲν γάρ καὶ ἡδῶν περατροπεῖ, καὶ θαλημάτων διαφορεῖ, καὶ παθῶν πλεονεξίας τῶν τοῦ πρέποντος ἀξέλκουσιν δρῶν· ἡ δὲ θεία τε καὶ ἀπερινότος φύσις, ὥσατως ἔχουσα, διὰ παντὸς καὶ ἐν ταῖς ίδιοις ἀγαθοῖς ἀκλονήτως ἐρητεισμένη, πολὺν ἔχοι τὴν ἐφ' ἐπερόν τι παρατροπήν; ἡ πάσι οὐκὶ πάντως δραμεῖται κατ' εὐθὺν τοῦ ιδίου σκοποῦ, καὶ τὰ διαυτῇ πρέποντα καὶ λαλήσει καὶ ἐξεργάσεται; Τῆς αὐτῆς οὖν οὐσίας ὑπάρχων ὁ Μονογενῆς πρὸς τὸν διαυτὸν Γεννήτορα, καὶ τοῖς τῆς μιᾶς θεότητος ἀξιώμασι διακρεπόντες δῆπου καὶ ἀναγκαῖως ἐργάσεται μὲν ἀπερ ἀν ἐργάσαιτο καὶ αὐτὸς ὁ Πατήρ· τούτῳ γάρ ἐστι τὸ ποιεῖν ἀφ' ἔστιν οὐδὲν Λαλήσει δὲ πάντως τὰ τοῦ γεννήσαντος, οὐχ ὡς ὑπουργός, ἢ κεκελευτμένος, ἢ ὡς μαθητής, ἀλλ'

A ultima quæque machinabantur. Dominus autem noster Jesus Christus ut eos ostendat frustra 526 offendit, sua verba Dei ac Patris esse dicit, magis tamen humano modo usurpans hoc, docuit. Quanquam hujus vocis vim subtili quadam speculatione non carere comperiemus: quod nisi veritatis hostis admittat humana, maxime injurias est incarnationis mysterio. Exinanivit enim seipsum Unigenitus, homo factus⁶⁶, et propterea sæpe loquitur ut homo. Verumtamen norit etiam nihil derogare Filio quoad dignationem Deo convenientem, istud dicere, « Sicut docuit me Pater, haec loquor. » Nam undeque hunc sermonem recte se habere conprobabimus. Age vero respondeat nobis pietatis dogmatum accusator. Dic mihi, quis docet infantem recens natum humaa voce uti? Quare non rugit instar leonis, aut non aliquid aliud brutorum animalium imitatur? Utique dicet illud protritum et perulgatum, quod natura sit magistra, ad propriam seminantem similitudinem quod ab eo seminatur informans. Licet igitur discere sine disciplina ab universa natura, ut ita loquar, proprietate seminantis insita sato et genito. Sic ergo Unigenitus his verbis discere se a Patre asseveravit. Quod enim nobis est natura, hoc prorsus illi censendus est esse Deus et Pater. Et quemadmodum nos, utique qui homines et ex hominibus sumus, edocit sine doctrina a natura convenienter hominibus loquimur, sic ipse, quia Deus ex Deo secundum naturam est, didicit tanquam a propria natura loqui ut Deus, et convenientia Deo disserere, quod quidem est, « Ego sum lux mundi. » Quod enim novit seipsum esse, quippe lumen est de lumine, hoc se ait didicisse ab eo, disciplinam quamdam disciplinæ expertæ operum verborumque Deo convenientium ex proprietate et natura Genitoris habens, veluti necessariis quibusdam vinculis in idem velle et dicere per omnia Deo et Patri adhærens. Quomodo enim non deceret quod in voluntate et verbis idem est, aequaliter sine controversia inesse naturam eamdem habentibus? In Deo vero omnino et semper ratio inest, non item in nobis, cum nos et morum depravationes, et voluntatum dissimilitudines, et immodiici affectus atque perturbationes ab officiis limitibus abstractant: contra vero divina illa et incomprehensa natura eodem modo sese semper habens, et in propriis bonis inconcussa stabilitate fundata, quam alio declinandi causam habeat, 527 aut quomodo non omnino rectum propositionem tenebit, et sibi convenientia cum loquetur, lumen operabitur? Ergo Unigenitus ejusdem substantiae cum suo Genitore, et iisdem unius deitatis radiis coruscans, convenienter utique et necessario faciet quæcumque fecerit et ipse Pater: hoc enim est facere a seipso nihil. Omnino vero loquetur quae sunt Genitoris, non ut minister, vel jussus et coactus, vel laquanumdiscipulus, sed tanquam hunc

66 Philipp. II, 7.

PATROL. UB. LXXIII.

proprae naturae fructum habens, ut Dei et Patris sui verbis utatur. In hoc enim perspicue apparet, circa omne probrum esse, quod nihil quidquam ab ipso dicatur.

VIII, 20. *Et qui me misit, mecum est, et non reliquit me solum.*

Clare hic ostendit se Dei ac Patris explicare consilium, non quod diversam habeat ab eo voluntatem, nullo modo: ipse enim est vivens illud et subsistens Patris consilium ac voluntas, juxta id quod in libro Psalmorum scribitur: « In consilio tuo deduxisti me; » item: « Domine, in voluntate tua præbe decori meo virtutem »: omnia quippe in Christo bona sunt diligentibus ipsum: sed tanquam qui ad nostram notitiam adducat ea quæ sunt in Deo ac Patre. Quemadmodum enim sermo qui foras erumpit et lingua editur, ea quæ intimis nostris sensibus teguntur explicat, cum agendæ rei voluntatem quam mente habemus seu documentum aliquod accipiens, cum ab ea ad istiusmodi rem eloquendam impulsus: ita pie cogitemus Filium supra vim hujus exempli longe positum, cum sit ipse Deus, et Verbum, et sapientia Dei ac Patris, quæ in eo sunt eloqui. Et cum non careat propria hypostasi, sed subsistens sit ac vivens, ut qui propriam in Patre et cum Patre existentiam habeat, ait hic se non esse solum, sed secum esse eum a quo missus est. Cum autem dicit, mecum, aliud rursus Deo dignum et mysticum denotat. Neque enim nos existimare fas est istud eum dicere, quemadmodum forte Deus adgit prophetæ videlicet eum propagnans propria vi et potentia, aut divina per Spiritum illuminatione ad prophetiam excitans, sic et cum ipso esse Genitorem: verum alio quodam modo hic usurpat vocabulum, mecum, hoc est in eamdem mecum naturam, qui me misit, Deus ac Pater nimirum. Secundum hunc loquendi modum interpreteris mihi quod est apud Isaiam prophetam de Christo: 528 « Nobiscum Deus, » cognoscite, gentes. Credentes enim aiunt nobiscum Deus, non quia nobis sit auxiliator et adjutor protectorque Deus, sed quia nobiscum, hoc est unus est e nobis. Homo enim factum est Verbum Dei, et in hoc omnes servati sumus, et rupimus mortis vincula, atque peccati corruptionem exuimus, quia descendit in nos, et nobiscum factus est qui in forma Dei erat Deus Verbum. Quemadmodum igitur eo loci intelligimus, nobiscum Deus, pro eo quod est, in eamdem nobiscum factus est naturam quod ex Deo et Patre est Verbum, ita hic quoque eamdem interpretandi servantis rationem, cum Christus ait: « Qui misit me, mecum est, et non reliquit me solum, » illud utique accipiemus mystice, sicuti modo diximus, nimirum, in eamdem mihi est naturam Deus ac Pater, et non dimisit me solum.

²⁸ Psal. lxxii, 24.

(1) Dicesse videtur γέγονεν, ut sententia constet, ut postea.

A ὡς φύσεως ίδιας ἔχων καρπὸν, τὸ καὶ τοὺς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς χρῆσθαι λόγοι. Ἐν τούτῳ γάρ διαφαίνεται σαρψὶς καὶ λαθορίας ἀπάστης ἀμοιρεοῦν τὸ λέγεσθαῖ τι παρ' αὐτοῦ.

B Καὶ δέ πέμψας με, μετ' ἐμοῦ ἔσται· καὶ σὺ ἀπῆκε με μόγον.

Ἐν τούτῳ δείκνυσιν ἐναργῶς δι: τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς διερμηνεύει βουλήν, οὐκ αὐτὸς ἔχων ἑτέραν παρὰ τὴν ἐκείνην ποθέν· αὐτὸς γάρ ἔστιν ἡ ζῶσα καὶ ἐνυπόστατος βουλῆς τε καὶ θέλησις τοῦ γεννήσαντος αὐτὸν, κατὰ τὸ ἐν τῇ βίθιᾳ τῶν Υἱών εἰρημένον ὑπὸ τονος τῶν ἄγιων· « Ἐν τῇ βουλῇ σου ἀδηγησάς με, καὶ πάλιν· » Κύριε, ἐν τῷ θελήματί σου παρέσχου τῷ καλλίτελματί μου δύναμιν· » πάντα γάρ ἐν Χριστῷ τὰ ἀγαθὰ τοὺς ἀγαπῶσιν αὐτὸν· ἀλλ' ὡς εἰς γνῶσιν ἐκφέρων τὴν ἡμετέραν τὰ ἐν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. « Οὐπέρ γάρ τρόπον τὰ ἐν τῷ βάθει τῆς ἡμετέρας διαγολας ὁ προφορικὸς ἡμῶν οὗτος καὶ διὰ γλώσσης προχεύμενος σαφηνίζει λόγος, καὶ τὴν ἐν τῷ νῷ θέλησιν, τὴν ἐπὶ τοῖς δηλονότι φημι, καθάπερ τι μάθημα λαβών, καὶ ἐξ αὐτῆς ἐπὶ τὸ τοιωτέρον τυχόν λαλεῖν ὅρμωμενος· οὕτω πάλιν εἰσεβοῦντες ὑποπήσωμεν τὴν τοῦ παραδείγματος δύναμιν ἀναβανούστα τὸν Γίλον, ἐπειτέρα τοτὶ αὐτὸς Θεὸς, καὶ Λόγος, καὶ εοφία τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τὰ ἐν αὐτῷ διαλύσθαι. Καὶ ἐπειτέρα ἐστὶν οὐκ ἀνυπόστατος ὁὗτορος ὁ ἀνθρώπινος, ἀλλ' ἐνούσιος τε καὶ ζῶν ὡς ίδιαν ἔχων ἐν Πατρὶ καὶ μετὰ Πατρὸς τὴν ὑπαρξίαν, οὐκ εἶναι μόνος ὁς ἐνθάδε φησιν, εἰναι δὲ μετ' αὐτοῦ καὶ τὸν πέμψαντα αὐτὸν. « Όταν δὲ λέγῃ τὸ, μετ' ἐμοῦ, σημαίνει τι πάλιν θεοπρεπὲς καὶ μυστικὸν. Οὐ γάρ δῆπου νομιούμεν ἐκεῖνο λέγειν αὐτὸν, διὰ ὁστέρας διελεγούσται αὐτὸν τὸν τῷ προφήτῃ θεός, συνασπίζειν δηλούσται τῇ οἰκείᾳ δυνάμει, καὶ ταῖς εἰν μενείας ἐπικουρον ἔτοις ταῖς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐλλαρίψεον εἰς προφητείαν ἐγείρων, οὕτω καὶ μετ' αὐτοῦ τὸν γεννήσαντα· ἀλλὰ καὶ ἐν τούτοις τίθησι τὸ, μετ' ἐμοῦ, καθ' ἕτερον τρόπον· Εἰς τὴν αὐτὴν γάρ μοι φύσιν (1) ὁ πέμψας με, φησι, Θεὸς δηλονότι καὶ Πατήρ. Κατὰ τόδε νοήσαστο αὐτῆμα καὶ τὸ ἐν τῷ προφήτῃ κείμενον 'Ησαΐᾳ περὶ Χριστοῦ· « Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, » γνῶτε, ιηνη ὁ λόγος, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὴν τοῦ σώζεσθαι πεποιημένοις ἐλπίδα, φασι δὲ ὅμως καὶ οὗτοι τὸ, μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, οὐχ ὕστερον ἀντὶ τοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν τυχόν, ὅτι συνεργὸς μὲν γάρ καὶ συμπαραστῆται έσται Θεός, ἀλλ' ὅτι μεθ' ἡμῶν, τούτ' ἔστιν εἰς ἐξ ἡμῶν. « Ανθρώπος μὲν γάρ γέγονεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ ἐν τούτῳ πάντες διαστέψεθε, καὶ διερήξαμεν τὰ τοῦ θανάτου δεσμά, καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἀπεδυσάμεθα φθοράν, ἐπειτέρα καταβίβηκεν εἰς τὴν ήματος, καὶ μεθ' ἡμῶν γέγονεν ὁ ἐν μορφῇ τοῦ Θεοῦ ὑπάρχων Θεός Λόγος. « Ήστερος οὖν ἐν τούτῳ νοῦσμεν τὸ, μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, ἀντὶ τοῦ, εἰς τὴν αὐτὴν τὴν ήματος γέγονεν φύσιν ὁ ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς Λόγος, οὕτω κάνθάδε τὴν ἴσην τοῖς θεωρήμασιν ἀναλογεῖν

D

ἀποσῶντες, δταν λέγη Χριστός· Ὁ πέμψας μετ ἡμού ἔστι, καὶ εὐκ ἀφῆκε με μόνον, ἢ ἐκδεῖμενα σαρώς ἑκείνοι σημαίνοντα μυστικῶς, δτι, καθάπερ ἀλή προείπομεν, εἰς τὴν αὐτήν μοι φύσιν ἔστιν ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ, καὶ οὐκ ἀφῆκε με μόνον. Καὶ γὰρ ἦν δυνατός ἀμήχανον, μή οὐχ πάντως ἔχειν μετ' ἐμαυτοῦ τὸν ἐξ ὅ γεγέννημαι Θεὸν καὶ Πατέρα. Καὶ τοις ἔρεις τις, καὶ διερωτήσεις φιλομεθότερον, διὰ πολὺν αἰτίαν αὐτὸς τὰ τοιαῦτά φησιν ὁ Σωτήρ, ἵ τε τὸ πεπικέδες ἐπὶ ταύτην αὐτὸν ἔνει: τὴν ἔντησιν; Πρὸς δὲ τὰ τοιαῦτα καὶ ἡμεῖς ἀπολογησόμενα χρησίμως, καὶ ἀναγκαῖος ἐπιδεικνύντες αὐτὸν τοὺς ἡδη προειρημένους ἐπιτιθέντα καὶ τοῦτο. Ἔπειδὴ γὰρ εἰρηκεν, δτι: Καθὼς ἐδίδαξε με ὁ Πατήρ ταῦτα λαλῶ, ἀναγκαῖος δὴ συνύρτα τα καὶ δμοσύσιον ἔστιν δεικνύεις τὸν Πατέρα, ἵνα πιστεύηται λοιπὸν τὰ ἑκείνου λαλῶν ὡς Θεὸς τὰ ἐκ Θεοῦ, καὶ ἀπὸ τῆς φυσικῆς τοῦ γεννήσαντος ιδούτης ἐπὶ τὸ λέγειν τὰ θεοπρεπῆ περομώμνος, καθάπερ τὰ ἀνθρώπων τάκεν μάθηστιν τινὰ παρὰ τῆς φύσεως ἀδίδακτον ἔχοντα, καθάπερ ἐν τοῖς ἀνωτέρω προειρήκαμεν, οἶδεν ἀληθῶς τὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἴδια. Οὐδ σκανδαλιστέον τοιγαροῦν, δταν τι λέγη μαθεῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός· οὐ γὰρ διὰ ταύτην ἔσται τὴν αἰτίαν ἐλάττων αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδὲ ἐκρύπτει τις κατ' ἔκεινους εὑρεθήσεται· καὶ λογισμῷ τοιῷδε τὸ πρᾶγμα παρασκεψώμεθα. Οὐ γὰρ ἐν τῷ εἰδέναι τι τυχόν, ἢ μὴ εἰδέναι ὁ τῆς οὐσίας δοκιμάζεται λόγος, ἀλλ' ἐν τῷ τι ἔκαστον κατὰ φύσιν ἔστιν. Οἶον φέρε εἰπεῖν, Παῦλος ὑποκεισθώ καὶ Σιλουανός· καὶ δὲ μὲν Παῦλος ἔστω καὶ πεπαιδεύσθω τελείως τὸ ἐπὶ Χριστῷ μυστήριον· Εἰπετον δὲ πῶς ἡ C κατὰ τὸν Παῦλον ὁ Σιλουανός. Ἄρ' οὖν οὐχ δμοιοι κατὰ τὴν φύσιν, ἢ ὑπερέξει κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον ὁ Παῦλος τὸν Σιλουανὸν, ἐπείπερ ἔγκω μείζων; ἢ κατ' ἔκεινον τὸν μυστηρίου τὸ βάθος; Ἀλλ' οὐδένα ληρεῖν εἰς τοσοῦτον ὑπολαμβάνω, ὡς νομίσαι ποτὲ δηλαδόντες τὴν φύσιν αὐτοῖς διὰ τὸ ἐν γνώσει μείζον τὸ Κλαττον. Ότοι τοῖνον οὐκ ἐν τῷ τι μαθεῖν ἢ διδάξαι τὰ τῆς οὐσίας ἀκριβῶς δοκιμάζεται, καθάπερ εἰρήκαμεν, οὐδὲν ἀδικήσει τὸν Υἱὸν εἶναι κατὰ φύσιν Θεὸν, δταν τι λέγη καὶ μαθεῖν παρὰ τοῦ ίδιου Πατρὸς. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο τῆς πρὸς αὐτὸν δμοσύσιότητος ἴσοιχθεται, μένει δὲ πάντως διπέρ ἔστι, τοῦτ' ἔστι Θεὸς ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός. Ἀλλ' ἵνως ἔρεις· Πῶς οὖν ἐν γνώσει μείζων ὁ Πατήρ; Διὰ γὰρ τοῦτο διδάσκει τὸν Υἱόν. Ἐροῦμεν δὲ πάλιν δτι μάλιστα μὲν ἡδη διὰ πολλῶν ἀπεδείξαμεν λόγων δτι μαθήσεως καὶ διδασκαλίας ἀπροσδεής ἢ σοφία τοῦ Πατρὸς, καὶ πολλούς ἐπὶ τούτῳ συνείσοντες λογισμούς, εἰ-δμετρον δυσφημίαν καταστρέφοντα τὸν λόγον ἐξηγούμεν.

Εἴτα κοι κακείνο πρὸς τούτους εἰπεῖν ἀναγκαῖον D ἡδη φάνεται, δτι: σπουδὴ τῷ Υἱῷ καὶ πολλὴ λίαν ἡ ἐπιτήρησις πρὸς τὸ κολοδοῦν ἀει τὸ ίδιον ἀξίωμα, καὶ οὐ σφόδρα θεοπρεπῶς διαλέγεσθαι διὰ τὴν τὸ δούλου μορφὴν, καὶ τὴν ἐντεῦθεν δι' ἡμᾶς ἀναληφθεῖσαν ταπείνωσιν. Ποῦ γὰρ καταβένηκεν, ἢ ἐκ ποίων εἰς οἷα μετέστη λοιπὸν, εἰ μὴ λαλεῖ τι καὶ ὑποδεήκοτως καὶ τῆς θεοπρεποῦς διδέξης οὐ λίαν ἀπαξίως; Διὰ γὰρ τοι τούτων πολλάκις, καὶ διπέρ οἶδεν ὡς Θεὸς, ἀγνοεῖν ὡς ἀνθρώπος σχηματίζεται. Οὐφει δὲ τοῦτο σαφῶς ἐν λεπτορίᾳ τῇ κατὰ τὸν Λάζαρον, τὸν ἐκ Βηθανίας φημι,

A Etenim fieri omnino nequit ut eum metum non habeam, ex quo genitus sum, Deum ac Patrem. Quæret autem forsitan aliquis, quam ob causam isthac Servator dicat, aut quid ipsum adegit ut ad id narrandum se conferat? Ad hanc certe respondebimus ostendentes utiliter ac necessario id ante dictis eum adjungere. Quandoquidem enim dixit: Quemadmodum docuit me Pater, haec loquor, necessario jam secum esse et consubstantialem Patrem ostendit, ut deinceps credatur lequi quæ sunt ejus ut Deus ea quæ sunt Dei, et naturali Genitoris proprietate ad loquendum Deo digna incitatus, non secus ac hominum filii doctrinam a natura citra doctoris operam habentes, ut supra diximus, probe, norunt quæ sint humanitatis propria. Non est igitur quod quisquam scandalizetur cum quid a Patre discere se ait Filius: nec enim eam ob causam minor erit ipso, sed neque diversi generis ab ipso, ut illi volunt, comperiatur: quod quidem hac ratione dispiciamus. Essentia ratio non speciatur in eo quod quis aliquid novit, aut non novit, sed in eo quod est quodque natura. Statuamus Paulum et Silvanum exempli gratia; et Paulus quidem sciat perfecte Christi mysterium: Silvanus vero minus quodammodo quam Paulus. An similes non sunt natura, aut ratione essentiae Silvanum Paulus excedet, quia mysterii altitudinem perfectius quam ille novit? At neminem eo insanie devenisse arbitror 529 ut eos natura differre putet ob majorem vel minorem cognitionem. Cum igitur essentia ratio vere non constet in discendo aut docendo, sicut diximus, nihil vetabit quominus Filius sit secundum naturam suam Deus, licet aliquid dicat etiam a Patre se didicisse. Nec enim idcirco ei consubstantialis esse desinet, sed utique manebit id quod est, hoc est Deus de Deo, et humen de lumine. Atenim forsitan inquires: Quomodo ergo Pater cognitione major est? Eam enim ob rem docet Filium. Sed repelemus denuo quod multis jam verbis ostendimus, nimis sapientiam Patris doctrina vel institutione nullatenus indigere, multisque ad id probandum allatis rationibus demonstravimus in immensam blasphemiam eorum doctrinam vergere. Præterea operæ pretium videtur illud tibi inculcare, Filium imprimis suam ipsius dignitatem semper imminuere, neque suam illam Deo dignam maiestatem in disserendo multum expromere, propter servi formam, et assumptam inde propter nos humilitatem. Quomodo enim descendit, aut ad humanam conditionem se demisit, nisi loquatur aliquid demisse, divinaque gloria minus dignum? Idcirco enim sapienter etiam ea que novit ut Deus, ignorare se fingit ut homo. Quod quidem clare videtur in historia Lazari ex Bethania oriundi,

quem triduanum jam et sanctentem revocavit ad vi-
tam⁸⁷. Sed vide mihi expressam in ea re dispen-
sationem. Cum enim sciret Lazarum mortuum
esse, idque prædixisset ut Deus discipulis suis,
humano more sciscitabatur, his verbis : « Ubi po-
suistis eum⁸⁸? » O rem admirabilem! Qui procul a
Bethania degebat, neque tamen ignorabat, utpote
Deus, mortuum esse Lazarum, quomodo quare-
bat ubinam esset ejus monumentum? At respon-
debis utique, si sapis, eum dissimilare querendo,
utile non nihil interea ordinantem. Disce igitur
etiam hic denuo ipsum singulari dispensa-
tione atque consilio dicere, quæ novit ut Deus,
ea se ediscere a Patre : verum cum nolle Judæo-
rum amentiam vehementius concitari, et radio-
rum furorem castigaret, non utitur erga eos ora-
tione usqueaque Deo digna, quamvis ea uti
potissimum ipsi conveniat. Sed quoniam ipsum ad-
huc merum hominem esse putabant, humanis ser-
monibus deitatis quodammodo temperans dignita-
tem, demissius utique quam ferat sua conditio, sin-
gulari dispensatione consilioque dicit : « Ego quæ
placita sunt ei facio semper⁸⁹. » **530** Hic mihi
rursus cape solutionem difficultatis, et observa
clare exponi verba illa : « A meipso facio nihil⁹⁰. »
Idcirco enim, inquit, testificatus sum me nihil ex
meipso facere, cum nuper vos alloquerer, quia so-
lo ego nihil facere quod Deo ac Patri displiceat,
neque possum aliquid facere nisi quod Genitori
placeat. Manifestum igitur est hoc loco Filium in-
telligi nihil a seipso facere solum, in eo quod Deo ac
Patri placita semper faciat, adeo ut, nisi ita operar-
etur, faceret aliquid etiam a seipso diversum, hoc est
præter voluntatem Patri. Non ergo hic assevera-
vit se nihil a seipso facere, quasi virtute paterna
sit inferior, aut non possit vi propria quidq[ue]sam
ad exitum perducere, sed quia solus velutique dis-
junctum nihil agat, cum concors, unanimis al-
que consentiens in quacunque re Genitori suo
perseveret. Neque vero in absurdas suspiciones
delapsi putabimus Filium in his ostendere virtu-
tem aliquam habitu et præelectione comparatam,
verum potius fructum naturæ immutabilis, con-
sultare ad aliquid agendum, haud Deo dignum
existimantis: siquidem in creaturis tanquam mu-
tationi in pejus obnoxii, fructus animi ad pietate-
m et virtutem propensi fuerit bonum. In divina
vero et omnia supergressa substantia non ita.
Quippe dempta omni alteratione et mutatione, fru-
ctus erit deinceps substantiae incommutabilis bo-
num, veluti in igne calor, aut in nive frigus : ne-
que enim ignis habet propriam efficaciam in vo-
luntate, sed potius naturalem ac substantialem,
quæ aliter sese habere non possit, nisi forte nul-
et vi ejus a quo creatus est compellatur. Non igi-
tur quemadmodum nos ad placendum et obse-
quendum Deo ex præelectione ac optione impulsi,

A δον καὶ παραδόξῳ δυνάμει καὶ θεοπρεπεστάτῃ φωνῇ
τετρήμερον δύνται, καὶ δῶδεται, λοιπὸν παλινδρομῆ-
σαι πρὸς ζωὴν παρεσκεύασσεν. Ἀλλ' ὅρα μοι τὴν ἐν
τῷ πράγματι πεπλασμένην οἰκονομίαν. Εἰδὼς γὰρ
ὅτι τέθνηκε Λάζαρος, καὶ τοῦτο προειρηκὼν τοῖς
ἴαντοῦ μαθηταῖς, ὡς Θεὸς, ἀνθρωπίνων ἀντεπύθετο,
· Ποῦ τεθείκατε, λέγων, αὐτὸν; · Οὐ παραδέξου πράγ-
ματος! Οὐ μαχάριν που τῆς Βηθανίας διαιτώμενος,
καὶ οὐκ ἀγνοήσας ὡς Θεὸς, διέτεθνηκε Λάζαρος, πῶς
ἔχεται μαθεῖν τὸ μνημεῖον; Ἀλλ' ἔρεις ἀριστά γε
φρονῶν, ὡς ὑπεπλάτετο τὴν ἐρύθησιν οἰκονομῶν
τι χρήσιμον. Δέχου τοίνυν κάνω τούτῳ πάλιν οἰκονο-
μικῶς, ἀπερ οὔτεν ὡς Θεὸς, ταῦτα λέγοντα μαθεῖν
παρὰ τοῦ Πατρὸς· παροτρύνεσθαι δὲ οὐκ ἐπιτρέπων
μειζόνων τὴν τῶν Ιουδαίων ἀπόνταν, καὶ τὸν τῶν
ἀμαθεστέρων κολάζων θυμὸν, οὐκ ἄκρατον εἰς εὐ-
τοὺς τὸν θεοπρεπῆ λόγον εἰσφέρει, καίτοι πρέπον
οὗτων μᾶλλον αὐτῷ διαλέγεσθαι. Ἐκεῖνὴ δὲ ἀνθρα-
πον ἐτι: καὶ φύλων αὐτὸν ὑπάρχειν ὑπενόντων, τοῖς ἀν-
θρωποπρεπεῖς λόγοις κεφάσας ὥσπερ τὸ τῆς θεότη-
τος ἀξίωμα, μετριώτερόν πως ἢ καθ' ἕαντον, οἰκο-
νομικῶς προσολατεῖ, διέ: Ἐγώ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ
πάντοτε. · Δέχου μοι πάλιν κάνω τούτῳ τὴν λύσιν τοῦ
δοκοῦντος εἶναι δυσχερεῦς, καὶ περιάθρεις ασφῶς δι-
ερμηνεύσμενον ὁρθῶς τὸν, εἰ Ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐ-
δέν. · Αἰδὲ γὰρ τοῦτο, φησὶν, οὐδὲν ἀπ' ἐμαυτοῦ
ποιεῖν διεμαρτυράμην ὑμῖν ἐναγγεῖος προσαλαῶν,
ἐπειπερ ἔθος ἐμοὶ καὶ τριβὴ μηδὲν ἀπέδον ἐργάζε-
σθαι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, μηδὲ εἰδέναι τι δρᾶν, εἰ μὴ
διπερ ἀρέσκει τῷ φύσαντι. Πρόδηλον ὡς ἐν τούτῳ καὶ
μόνον τὸ μηδὲν ἀφ' ἕαντοῦ ποιεῖν τὸν Γίδην νοηθῆσ-
ται, ἐν τῷ τὰ ἀρεστὰ πράττειν δὲ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ,
ὡς εἰπερ εἰ μή τῶν τοιούτων εἰργάζετο τυχόν, ἔρα-
στεν δὲ τοι καὶ ἀφ' ἕαντοῦ, τούτ' ἔστι τὸ παρὰ βούλη-
σιν τοῦ γεννήσαντος. Οὐκ δρα διὰ τὸ τετῆσθαι τῆς
πατριώς ἀρετῆς, οὐδὲ διὰ τὸ μή δύνασθαι τι κατ-
ορθοῦν ἐξ ίδιας ισχύος, οὐδὲν ἀφ' ἕαντοῦ ποιεῖν ἐν τού-
τοις διέισχυρίσατο, ἀλλ' ἐπειπερ ισογνώμων ἔστι καὶ
συνεθελητῆς δέ τῷ γεννήσαντι πρὸς πᾶν δικιοῦν, καὶ
οὐδὲν μελετήσας καταμόνας ὥσπερ καὶ διηρημένως
ἐπιτελεῖ. Καὶ οὐ δῆποτι νομιαῦμεν εἰς ἐκτῆπους ἐν-
νοίας κατολισθαίνοντες προαἱρετικὴν τινα καὶ ἐκτι-
κὴν ἀρετὴν ἐνδείκνυσθαι τὸν Γίδην ἐν τούτοις, φύσεως
δὲ μᾶλλον ἀτρέπτου καρπὸν, οὐκ ἀξιούσης τὸ θεο-
πρεπές ἐν τῷ τι βουλεύεσθαι δρᾶν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν
κτισμάτων δέ τῇ καὶ τραπέσθαι δυναμένων ἐτι: τὰ
χείρω, καὶ μεταβολαῖς ὑπείκειν ταῖς ἐξ ἀμεινόνων
ἐπὶ τὰ αἰσχύλα, καρπὸς δὲν εἰληθερεύεσθαι τοι καὶ φι-
λαρέτου γνώμης τὸ ἀγαθόν. Ἐπὶ δὲ γε τῆς θείας
καὶ τὰ πάντα διερχειμένης οὐσίας οὐκ οὖτως. Ἀλ-
λούσεως γὰρ καὶ τροπῆς ἀπάστης ἐξηρημένης, καὶ τό-
πον οὐκ ἔχούσης οὐδένα, καρπὸς ἔσται λοιπὸν οὐσίας
ἀπαραποτήτου τὸ ἀγαθόν, ὥσπερ οὖν ἀμέλει καὶ τὸ
πυρὶ τὸ θερμὸν, ἢ ἐν χιόνι τὸ ψυχρόν· οὐ γὰρ ἐν θε-
λήσει τὸ πῦρ τὴν ίδιαν ἐνέργειαν ἔχον δρᾶται, φυσι-
κὴν δὲ μᾶλλον καὶ οὐσιώδη, ἐτέρως ἔχειν οὐ δυνά-
μενον, εἰ μὴ δρα ποιεῖν τοῖς τοῦ πεποιηκότος ἐχ-

⁸⁷ Joan. xi, 39. ⁸⁸ ibid. 54. ⁸⁹ Joan. viii, 29. ⁹⁰ Joan. viii, 28.

διάζηται νεύμασιν. Οὐκοῦν οὐ καθαπέρ ἡμεῖς, ἀλλ' οὐδὲ ἔτερόν τι τῶν λογικῶν κτισμάτων, ἐκ πρατέρων τῆς ἑξαρέτου διαχρατούμενος εἰς τὸ δρόμον ἐπειγεῖσθαι τὸ ἀρέσκον Θεῷ καὶ Πατρὶ τὰ τοιαῦτά φησιν ὁ Μονογενῆς, ἀλλ' ὡς φύσεως ἴδιας θεσμοῖς ἀκολουθῶν καὶ οὐδὲν ἔτερον εἰδώς φρονεῖν τε καὶ πράττειν, εἰ μὴ τὰ ἐν θελήσει τοῦ γεννήσαντος αὐτόν. Πῶς γάρ ἀν δὲς ἡ ὅμοιούσιός τε καὶ μία θεότης αὐτῇ καθ' ἑαυτῆς διχονοήσαι ποτέ; ή πῶς ἀν τὸ μὴ αὐτῇ φίλον ἐργάσαιτο, τινὸς αὐτὴν ἐφ' ἔτερόν τι παρατρέπειν ἰσχύοντος; Εἰ γάρ ὑφέστηκεν ἴδιᾳ καὶ καθ' ἑαυτὸν ὁ Θεός καὶ Πατήρ, ὅμοιως δὲ καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' οὖν εἰς ὀλοτελή μερισμὸν ἡ ὄγκια καὶ ὅμοιούσιος οὐ διασπασθήσεται Τριάς, εἰς μίαν δὲ μᾶλλον θεότητος φύσιν σύμπαν αὐτῇ ἀναβαίνει τὸ πλήρωμα. Πρὸς δὲ γε τούτοις κάκενον περισκεπτέον, B ὡς οὐδεὶς ἀν εἰκότως καθέδοι λόγος τῆς πρὸς τὸν Πατέρα φυσικῆς ταυτότητος τὸν Υἱόν ἐπείπερ γάρ ποιεῖν τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ πάντοτε διέσχυρόσατο, ὅμοιούσιος δὲ μᾶλλον ὑπάρχων αὐτῷ, καὶ διὰ τούτου γνωθήσεται, καὶ θεός ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινός. Τίς γάρ δὲν, εἰπέ μοι, φρονήσει τὰ θεοῦ θεοπρεπῶς τε καὶ ἀπαραλλάκτως, εἰ μὴ καὶ αὐτὸς ὑπάρχοι κατὰ φύσιν Θεός; ή τίς ἀν ἐπιτελέσαι πάντοτε τὸ ἀρέσκον αὐτῷ, μὴ οὐχὶ τὴν φύσιν ἀδαπτὸν ἔχων τοὺς χεῖρος, καὶ τὸ ἑξαρέτον τῆς θείας φύσεως ἀξίωμα λαχών, τὸ μὴ εἰδέναι φημὶ τὸ ἀμαρτεῖν; Περὶ μὲν γάρ τῶν κτισμάτων εἰρήται· «Τίς καυχήσεται ἀγνήν ἔχειν τὴν καρδίαν, η τίς παρδηνούσεται καθαρὸς εἶναι ἀπὸ ἀμαρτιῶν; » Ο τε καὶ εἰς ἀκροτάτην ὑπερβολὴν ἀνατείνουσα τὸ εἰρημένον ἡ θεία Γραφή, «Αστρα δὲ, φησὶν, οὐ καθαρὰ ἐνώπιον αὐτοῦ. » Αγγελοὶ μὲν γάρ, καίτοι πολὺ τῶν καθ' ἡμᾶς διαλάττοντες, καὶ στάσιν ἔχοντες ἐδραιοτέραν τὴν εἰς ἀρετὴν, οὐ τετηρήκασται τὴν ἑαυτῶν ἀρχήν. Διὰ γάρ τὸ κατεσκόδου τινας δὲς ἐκεῖθεν, καὶ πεσεῖν εἰς ἀμαρτίαν, δῆλη κατηγορεῖται τῶν λογικῶν κτισμάτων ἡ φύσις ὡς ἀμαρτίας δεκτική, καὶ τροπῆς τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον ἀμοιρεῖν οὐκ ἰσχύουσα. Ζῶον δὲ τὸ ἐπὶ τῆς γῆς λογικόν τε καὶ θεοεικόν οὐδὲ ἐν μακροῖς ἔξωλισθε χρόνοις, ἀλλ' ἐν πρώτῳ πέπτωκε τῷ Ἀδάμ. Οὐκοῦν ἀπειρήται παντελῶς τῇ κτίσει τὸ ἀμετάφορον καὶ ἀτρεπτον, καὶ τὸ ὡταύτως ἔχειν δύνασθαι φυσικῶς. C μάνιψ γάρ ἀρμόσει τῷ κατὰ ἀληθείαν ὄντι Θεῷ. Τούτο δὲ ἐν Υἱῷ διαφανεῖται καλῶς ἀμαρτίαν γάρ οὐκ ἐποιήσειν, ὡς ὁ Πέτρος φησὶν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Θεὸς οὖν ἄρα, καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀμαρτάνειν καὶ τρέπεσθαι μὴ εἰδότος, καὶ τὸ πρέπον τῇ ἴδιᾳ φύσει μὴ ἐκτρέχοντός ποτε. «Οταν οὖν τὰ ἀρεστὰ τῷ Πατρὶ ποιεῖν ὅμοιογῇ πάντοτε, σκανδαλίζεσθω μηδεὶς, μηδὲ ἐν ἐλάττωσι, η ἐν οἷς ἔστιν δ Πατήρ, ὑπάρχειν οἰεσθω τὸν ἐξ αὐτοῦ, φρονεῖτω δὲ μᾶλλον εὐτελῶς, ὡς δὲ Θεὸς ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν εἰς ταυτοβουλίαν, καὶ ἵν' οὕτως εἴπω, ταυτοεργίαν ἀναβαίνει τῷ φύσαντι.

Ταῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος, πολλοὶ ἐπίστενοι εἰς αὐτόν.

Τὸ σμικροπρεπὲς ἐν τῷ λόγῳ πολλάκις ἐπιτηδεύ-

A ita hæc loquitur Unigenitus, sed velut propriæ naturæ legibus insistens, nihilque aliud cogitare aut agere sciens, quem quod in ejus qui genuit ipsum voluntate positum est. Ecquid enim omnino fieri possit uti consubstantialis et una Deitas ipsa contra seipsum dissideat? aut quomodo aliquid minus sibi gratum faciat, si aliquid eam possit ad aliud quiddam deflectere? Etsi enim proprie ac per seipsum subsistat Deus et Pater, similiter et Filius et sanctus Spiritus, tamen nusquam **531** sancta atque consubstantialis Trinitas in partes omnino distractetur, sed potius in unam Deitatis naturam tota ejus plenitudo concedit. Ad hæc illud etiam considerandum venit, nulla prorsus ratione Filium posse a naturali cum Patre identitate abstrahi: quia enim ei placita se facere passim conformativit, ex hoc magis ei consubstantialis esse, et Deus ex Deo verus ac secundum naturam comperietur. Age enim, quis Deo convenienter et digne quæ Dei sunt sapient, et eadem cum ipso prorsus ratione, nisi et ipse sit secundum naturam Deus? Aut quis placitum ei ubique persecerit, nisi natura fretus deterioribus impervia, et eximiam naturæ divinæ prærogativam sortitus, nimirum non posse peccare? De creaturis enim dictum est: «Quis gloriabitur castum se habere cor, aut quis jactabit mundum se esse a peccatis?» Quod Scriptura divina mirifice amplificans, «Stellæ autem, inquit, non sunt mundæ in conspectu ejus.» Angeli quippe, tametsi nobis multo præstantiores et longe firmiori ad virtutem statu prædicti, non servarunt tamen suum principatum. Et ex eo quod nonnulli hinc dejecti sunt, et in peccatum corruerunt, universa intellectuum creaturarum natura peccati capax, nec mutationis in pejus expers arguitur. Animal autem illud terrenum rationis compos et Deo simile non diu stetit, sed in primo Adam cecidit. Igitur creatura nequaquam est immutabilis et invariabilis, neque eadem manere potis natura, sed uni et soli secundum veritatem Deo id competit. Hoc autem in Filio luculenter cernitur, quippe qui peccatum non fecit, nec in ejus ore inventus est dolus, sicut Petrus ait¹¹. Deus igitur et ex Deo secundum naturam Filius, coque peccati nescio, et qui quod suæ naturæ convenit nusquam egreditur. Ideoque cum placita Patri se facere ubique confitetur, nemo scandalizetur, neque minore loco quam quo Pater est, ipsum esse putet qui ex illo est, sed pie potius sentiat ipsum ut Deum de Deo secundum naturam in idem velle, et, ut ita loquar, in idem operari cum Genitore suo concedere.

VIII, 30. *Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum.*

Loquendi genus humile Christum sæpius affe-

¹¹ Prov. xx, 9. ¹² Job xxix, 5. ¹³ I Petr. ii, 22.

stantem ad utilitatem auditorum, et aliquid exi-
mum inde peragere **532** solitum, rursus hic sa-
piens evangelista miratur: cum enim cuncta di-
cere posset ut Deus, liberamque ac supremam de
rebus omnibus disserendi potestatem haberet, sin-
gulari tamen consilio sermonem auditorum captui
accommmodans multos quidem ad obsequium addu-
cit, et firmius adhædere sibi deinceps persuadet.
Igitur non est vanum Servatoris consilium, hu-
mano more videlicet turbas alloqui. Nec enim me-
diori audacia insolescabant eumque aversabantur
imperiti quidam, cum hominem eum cernerent,
quamvis Deo digna loquentem audirent. Sed cum
idem esset Deus ac homo, et alterulro quo vellet
modo circa culpam loqui posset, auditorum levitati
se cumprimit conformabat, quæ homini convenienti
sæpe de scipso varie enarrans, cuiusmodi est illu-
lus: « A meipso facio nihil [¶] », et his similia.
Nam cum nihil intelligerent, sed dicta· potius circa
disquisitionem ullam eaperent, ad communem banc
et vulgo obviam opinionem se conserunt. Existi-
mabant autem ipsum dicere: Quia posse a Deo ac-
cipio, idcirco miracula facio, et mecum est, quo-
niam ei placita ubique facio. Astipulantur itaque
Iudeis implis exacerandi veritatis hostes, et pietatis
dogmatis adversantes anguste plane de Domino
sentiunt, et quæ singulari consilio et recte dicta
aunt, ad evertendam ejus gloriam potestatemque
rapientes, veritatis pulchritudinem limis oculis in-
tuentur. Nec enim Pauli meminerunt, ut videtur,
dicentes, demittendas esse ratiocinationes et om-
nenm akitudinem extollentem se adversus scientiam
Dei, et in captivitatem redigendum esse omnem
intellectum in Christum et obsequium ejus [¶].
Ignorant præterea id quod de divinis oraculis per
unum prophetam dictum est: « Quis sapiens et
intelliget hæc? aut intelligens et cognoscet ea? »,
Nisi enim multa eos obscuritas involveret, et al-
tum quoddam ac tenebrosum velamen tegeret, quid
esset opus sapientem querere et intelligentem, qui
horum notitiam invenire posset? Sed hæc quidem
impræsentiarum sufficient; jam ex proposito textu
non nihil utile depromemus. Credebat ista loquenti
Christo, ut ait evangelista [¶], non omnes, sed multi;
sed cum Deus existat verus, nihilque non in ocu-
lis ejus sit nudum et apertum, cumque sciret clari-
ssime **533** se nequaquam omnes ad obsequium
adducturum, perstabat multis sermonibus eos ad-
mouens qui ad ipsum accesserant, præclarum no-
bis exemplum per hoc etiam tradens, et seipsum
Ecclesiæ doctoribus typum exhibens. Licet enim
non omnes utilitatem capiant propter suam nequiti-
am, tamen quia credibile est aliquos exinde utili-
tatem reponituros, in salutaribus rebus expo-
rēndis non est oscitantur agendum. Desidentes
enim velut inutili silentio talentum nobis traditum,
hoc est spiritalem gratiam, similes erimus illi malo

A οὐτα τὸν Χριστὸν, διὰ τὴν τῶν ἀκροωμένων ἀσθε-
νεῖαν, καὶ μέγα τι τὸ ἐντεῦθεν κατορθοῦν εἰωθεῖα
θαυμάζει πάλιν ἐντεῦθεν ὁ σοφὸς εὐαγγελιστῆς·
παρὸν γάρ ὡς Θεῷ τὰ πάντα λαλεῖν, ἐλευθέρων τα-
καὶ βασιλικὴν ἔχουσαν τὴν ἐφ' ἀπασιν ἤξουσίαν
ποιεῖσθαι τὴν διάλεξιν, συμμετριάσας οἰκονομικῶς
ἔξεισι [§. προσιοῦσι] τὸν λόγον, σαγηνεύεις μὲν εἰς
εὐτελεῖαν πολλοὺς, προσεδρεύειν τε λοιπὸν πολλοὺς
ὑποτελεῖσι σπουδαιότερον αὐτῷ. (Οὐκοῦν οὐκ εἰκατον
τῷ Σωτῆρι τὸ ἐπιτιθέμενα, φημὶ δὲ τὸ λαλεῖν τοῖς
δόχοις ἀνθρωποπρεπέστερον· ἀπεθρασύνοντο γάρ οὐ
μικρῶς, καὶ ἀπεψοῖτων εὐκόλως αὐτοῦ τῶν ἀμαθε-
στέρων τινὲς, ἀνθρωπον βλέποντες, καὶ θεοπρεπῶν
ἀκούοντες λόγων. Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἐν ταῦτῷ Θεὸς καὶ
ἀνθρωπος, ἀκατήγορητον ἔχων ἐπ' ἀμφῳ τὴν ἤξου-
σίαν, καὶ ἀνεγκλήτως καθ' ὅντερ ἀν βούλοιτο τρόπον
διαλέγεσθαι δυνάμενος, ταῖς τῶν ἀκροωμένων ἐλα-
φρίαις εὖ μάλι ποιῶν συνεπλάττετο, τὰ ἀνθρώπων
πρέποντα πολλάκις περὶ ἑαυτοῦ ποιεῖσιν ἐξηγού-
μενος, οἷον δὲ τὸ φημὶ τὸ, « Ἀπ' ἀμαυτοῦ οὐδὲν
ποιῶ, » καὶ τὰ τούτοις ἀδελφά. Συνιέντες γάρ οὐδὲν,
ἀβασανίστως δὲ μᾶλλον τοῖς λεγομένοις προσβάλλον-
τες, ἐπὶ τὸν κοινὸν δὴ τοῦτον καὶ πρόχειρον τοῖς
πολλοῖς βαθίζει νοῦν. "Μοντο δὲ λέγειν αὐτὸν δὲτι Καὶ
λαβὼν παρὰ Θεοῦ τὸ δύνασθαι θαυματουργῶν, καὶ
δὲτι μετ' ἐμοῦ ἔστιν, ἐπειπερ αὐτῷ τὰ δρεστὰ ποιῶ
πάντοτε. Συμφρονοῦσιν ἄρα τοῖς ἀνοστοῖς Ιουδαῖοις
οἱ ἐπάρατοι τῆς ἀληθείας ἔχθροι, καὶ τοῖς τῆς εὐτε-
λείας ἀντιπράττοντες δόγμασι, μικρὰ περὶ τοῦ
Κυρίου φιλονεκοῦντες βούλευνται, καὶ τὰ οἰκονο-
μικῶς τε καὶ καλῶς εἰρημένα πρὸς καθαίρεσσν τῆς
ἐνούσης αὐτῷ δόξης τε καὶ ἔχουσιας ἀρπάζοντες, τὸ
τῆς ἀληθείας παραβάτους κάλος. Οὐ γάρ διαμέ-
μνηται, κατὰ τὸ εἰκός; Παύλου μὲν λέγοντος, ὅτι
χρή λογισμούς καθαίρειν καὶ πᾶν ὑφωμα ἀπαρά-
μενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, αἰχμαλωτίζειν τε
πᾶν νόημα εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν ὑπακοὴν αὐτοῦ.
"Ηγνοήκαστ δὲ πάλιν τὸ περὶ τῶν θεῶν εἰρημένων
[ηρ. εἰρημένων] λογίων δὲ ἐνός που τῶν προφητῶν·
« Τίς σοφὸς καὶ συνῆσι ταῦτα, ή συνετὸς καὶ ἐπι-
γνώσται ταῦτα; » Εἰ μὴ γάρ αὐτοὺς πολλῇ λίτη
ἐπεπολαζεν ἀσάφεια, καὶ βαθὺ τι καὶ σκοτεινὸν ἐπ-
ενήχετο κάλυμμα, τίς ή χρεὰ τοῦ ζητεῖσθαι σοφὸν
καὶ συνετὸν, δεὶ τούτων δύνασθαι τὴν τούτων ἐπ-
γνωσιν; Ἀλλὰ τούτων μὲν δλις πέρι τὸ παρόν,
ἔροῦμεν δὲ μᾶλλον ἀπὸ τῶν προκειμένων ἀλέντες τι
χρήσιμον. Ἐπίστευον τὰ τοιαῦτα λέγοντες τῷ Χριστῷ,
καθά φησιν δὲ εὐαγγελιστῆς, οὐ πάντες, ἀλλὰ πολλοὶ·
ἀλλὰ κατίτοι Θεὸς ὑπάρχων ἀληθινὸς, καὶ οὐδὲν ἔχων
τὸ σφραγίδως, δη μὴ πάντως ἔστι γυμνὸν, εἰδὼς τε
καὶ λίαν ἀκριβῶς, ὡς οὐχ ἀπαντας ἀρπάσου πέρι
εὐπειθείαν, διεκαρτέρει μακροὺς ἀναλογών λόγους
τοῖς προσιοῦσιν αὐτῷ, καλλιστὸν τὴν μὲν ὑπογραμμὸν
καὶ διὰ τούτων διδοὺς, καὶ τύπον ἑαυτὸν τοῖς τῆς
Ἐκκλησίας διδασκάλοις ἀνατιθεῖς. Εἰ γάρ καὶ μὴ
πάντες ἀφελόντο τυχὸν ἔνεκα τῆς σφῶν αὐτῶν
μοχθηρίας, ἀλλ' ἐπειπερ εἰκός ἀπόγνασθαι τινας τῆς

[¶] Joan. viii., 28. [¶] II Cor. x., 5. [¶] Psal. cxi., 43. [¶] Joan. viii., 30.

ἐντεῦθεν σκουδής, οὐκ ὀκνητὸν περὶ τὴν τῶν συμφέροντων ὑφῆγησιν. Καταχωνῦντες γάρ ὡσπερ εἰς ἄκαρπον σιωπὴν τὸ δοθὲν ἡμῖν τάλαντον, τούτ' ἔστι, τὴν διὰ τοῦ πνεύματος χάριν, κατ' ἐκείνον ἐσόμεθα τὸν πονηρὸν οἰκέτην τὸν ἀναίδην λέγοντα τῷ οἰκείῳ δεσπότῃ· « Πέδειν διτὶ στληρὸς ἀνθρώπος εἰ, θερζίων διου οὐκ ἐσπειρας, καὶ συνάγων θέν οὐ διεσκόρπισας, καὶ φοβηθεὶς κατέχωσα τὸ τάλαντόν σου. » Ήδε ἔχεις τὸ σόν. » Ἀλλ' εἰς οἶον οὕτω δειλὸς κατέτρεψε τέλος, καὶ ποίαν ἐξῆταις δίκην, ἔγνω τοὺς πάντας ὁ φιλομαθὴς τοῖς εὐαγγελικοῖς οὐχ ἀπαξ περιτυχῶν συγγράμμασιν. Οὐκοῦν ἐκεῖνο διενθυμούμεθα καὶ σκοποῦμεν ὅρθως, ὡς ὄκνου μὲν ἀπηλλάχθαι προσήκει πάντες, τοῦ πρὸς τὸ χρῆνας διδάσκειν φημι, τὸν εἰς τοῦτο προκεχειρισμένον, τρέπεσθαι δὲ πρὸς διλιγωρίας οὐδαμῶς, εἰ καὶ μὴ πάντας τοῖς παρ' αὐτοῦ καταπειθῶνται λόγοις, χαλεπεῖν δὲ μᾶλλον ἐφ' οἰστέρη δὲ διλας ἀποκερδαῖνει πόνων, ἐννοεῖν δὲ καὶ μάλιστα φρόνων ἀκόλουθον τὸ διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρημένον· « Οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, οὐδὲ δούλος ὑπὲρ τὸν κύριον αὐτοῦ. » Ἀρκετὸν τῷ μαθητῇ ἵνα γένηται, ὡς δὲ διδάσκαλος αὐτοῦ, καὶ τῷ δούλῳ, ὡς δὲ κύριος αὐτοῦ. » Εἰ γάρ οὐ πάντας ὁ Κύριος πειθεῖ διὰ τὴν ἀσθενοῦντα τὸν παρ' ἡμῶν αἰτιάσεται λόγον, καίτοι προαιρετικὴν ἀπαιτοῦντα καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης τὴν σύνετην,

« Εἰλεγετε οὖν δι' Ἰησοῦς χρός τοὺς πεπιστευόντας αὐτῷ Ἰουδαίους· « Εἰστε ὑμεῖς μείνητε ἐτῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ἀληθῶς μαθηταὶ μού δετε.

Τρόπον ἀπαίτετε τοὺς πιστεύσαντας τὸν ἀρτηρισμόν τον καὶ πεπήγοτα, καὶ ἐποίμας ἔχοντα πρὸς διαμονὴν τοῦ καθάπταξ αἰρεθέντος αὐτοῖς ἀγαθοῦ. Τοῦτο δὲ ἦν τὴν πίστις τὴν εἰς αὐτόν. Τὸ γάρ ἐπεμφοτερίζειν ἀνθητὸν τε καὶ ἀκερδὲς ἀποφαίνει πάντεως, ἐπειδὴ καὶ « Ἀνήρ δίψυχος, ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς ἑαυτοῦ, » καθά γέγραπται. Τὸ δὲ ἀπρᾶξ ἡττήσθαι τὸ λυστελοῦν ἐπείγεσθαι, σοφὸν διντας καὶ ἐπωφελέστατον. « Οσον μὲν οὖν ἤκειν εἰς τὸ νοῆσαι προχείρως, ἐκείνο φησιν, ὡς εἰπερ ἀν βούλοιντο τοῖς παρ' αὐτοῦ καταπειθεσθαι λόγοις, τότε δὴ πάντας καὶ αὐτοῦ χρηματισθεὶς μαθηταὶ. » Οσον δὲ εἰς τὸ συνιέναι τις κεκρυμμένον, ἐκείνο δηλοῖ. Λέγων γάρ, διτι· « Εἴδεν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, » φανεται πάς αὐτοὺς ἀγωγῶς τε καὶ πράως διδαγμάτων ἐξέλκων τῶν Μωσαϊκῶν, καὶ τῆς μὲν τοῦ γράμματος προσεδρίας ἀφιστάς, οὐκέτι τε τοῖς τύπῳ λαληθεῖσι τε καὶ πεπραγμένοις προσκείσθαι κελεύων, μᾶλλον δὲ τῷ λόγῳ τῷ παρ' αὐτοῦ, διπερ ἐστὶν ἐναργῶς τῷ εὐαγγελικῷ καὶ θεσπεσίῳ κηρύγματι. « Ελάλει· γάρ καὶ πάλιν πρὸς ἡμᾶς διὰ τῶν ἀγίων προφητῶν, ἀλλ' ἡσαν οἱ μεστεύοντες οἱ, διτι· ὃν δηλοντί τοὺς πρὸς ἡμᾶς ἐποιεῖστο λόγους. Λόγος δὲ κυρίως αὐτοῦ τὸ εὐαγγελικὸν νοηθήσεται κήρυγμα· οὐ γάρ διτι· ἐτέρου πρὸς ἡμᾶς, ἀλλὰ διτι· αὐτοῦ γεγονός εὑρήσμεν. Διτι· γάρ τοι τοῦτο, καὶ ἐνανθρωπήσας, φησιν· « Αὐτὸς δὲ λαλῶν πάρειμι. » Ἐπιμαρτυρήσει δὲ καὶ δ Παῦλος λέγων ἐν τῇ πρὸς Ἐβραίους ἐπιστολῇ·

A servo, qui hero suo impudenter ait: « Scio quia homo durus es, metens ubi non seminasti, et congregans ubi non sparsisti: et timens ego abscondi talentum tuum in terra. Ecce habes quod tuum est ». Sed quem exitum sortitus sit miser, et quo supplicio multatus, novit quisquis in scriptis evangelicis est versatus. Igitur recte statuimus eum ad docendum impigro accedere debere, qui ad id muneris sit assumptus, nec idcirco negligenter agere quod non omnes ejus verbis obtemperent, sed latari potius ob eos quos suis laboribus lucrificat, et id in animum cumprimis inducere quod a Servatore nostro dictum est: « Non est discipulus super magistrum, neque servus super dominum suum. Sufficit discipulo ut sit sicut magister suus, et servo sicut dominus ejus ». Nam si non omnes Dominus persuadet, propter auditorem recordiam atque duritiem, quis imbecillitatem nostrum sermonem accusabit, quippe qui voluntarium requirit, non autem vi et necessitate coactum intellectum?

B VIII, 31. Dicebat ergo Jesus ad eos qui crediderunt ei Iudeos: Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis.

C A fidelibus constantem ac firmum in servando bono quod semel amplexi sunt animum requirit. Hoc autem est fidēs in ipsum. In utramvis enim partem nutare, cum stultum et ineptum, tum etiam inutile prorsus esse declarat, quandoquidem Vir duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis, ut scriptum est. » Mordicus autem inbaserere ei quod conductit, sapiens est revera atque utilissimum. Jam si quod prima fronte occurrit attendamus, significat eos 534 tum certe suos discipulos nuncupatum iri, si suis sermonibus parere velint. Sin autem occultum quiddam intelligas, sensus est istiusmodi. Cum dicit: « Si vos manseritis in sermone meo, » videtur sensim eos a doctrinis Moysiacis abducere, et a studio litterarē abstractos monere uti non jani figurate dictis factisque inbaserent, sed suo sermoni potius, hoc est evangelicē ac divinā prædicationi. Loquebatur enim etiam ad nos per sanctos prophetas: sed internuntii erant illi per quos nobis verba faciebat. Sermo autem ejus evangelica prædicatio proprie censenda est: nec enim eam ad nos per alium, sed per ipsum factam comperiemus. Ideoque homo factus cum esset, ait: « Ipse adsum qui loquor. » Cujus rei Paulus testis accedit scribens in Epistola ad Hebreos: « Multifariam multisque modis olim loquens Deus patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio ». Igitur novissimis seculi tem-

¹ Matth. xxv, 24, 25. ² Matth. x, 21. ³ Jac. 1, 8. ⁴ Hebr. 1, 1.

poribus factus est nobis ipse me doctor et magister Filius, ideoque sermo ejus doctrina evangelica proprie nuncupabitur. Consentaneum enim erat eum aperte quodammodo ac nude dicere : *Vos qui fidem in me suscepistis, et sero quidem, sed iamdem agnoscistis eum qui per legem et prophetas cœlitus vobis prædicatur, nolite jam typis Mosaicis neque legalibus umbris adhærere, nec in illis utique viam et rationem salutis positam esse putate, sed in spirituali doctrina, et evangelica meaque prædicatione ; verum cum nuper ac vix fidem suscepissent, et fragili atque versatili essent ingenio, credibile erat istiusmodi sermones non admissuros, sed nec ira temperatueros qua ægre ferebant his sermonibus Mosi sapientissimo injuriam inferri, ac pro nihilo haberet et contemni ea quæ per ipsum veteribus prescripta sunt : cumque nihil prius quam ut ei patrocinarentur haberent, Christi fidem penitus neglecturos.* Singulari itaque consilio et latenter adhuc suis sermonibus opponens scripta Mosaica, hoc est legem prædicationi evangelicæ, et novam doctrinam **535** veteri longe præferens : « *Si vos, » inquit, « manseritis in nomine meo et in verbo meo, vere discipuli mei estis². » Nam qui integra fide reluent, et doctrinam evangelicam mente suscepserunt, qui que legalis umbras curam nullam habent, vere sunt Christi discipuli : sed qui ita affecti non sunt, seipso ludiscantur, cum discipuli Christi vere esse nequeant, alique idcirco salute excidant. Unde beatus Paulus iis qui post fidem ex lege stulte justificari volebant, aperte scribit : « *Evacuati estis a Christo, qui in lege justificamini ; a gratia excidiatis³.* » Admirabilis itaque et pretiosa res est fides uniformis, et firma Christi secundi voluntas, legalibus umbris ad ejus cognitionem traductis, et figuris ad spiritalem eruditionem translatis. Prædicatur enim per legem et prophetas ejus mystrium.*

κατὰ ἀλήθειαν οὐκ ἔχοντες, διά τε τοῦτο τῆς αὐτηρίας ἐκπεπτωτέος. Καὶ γανὸς διά τοὺς ἑκαπούσθεις μετὰ τὴν πίστιν ἀνοήτως ἐθέλουσι διαβρήθην ἐπειστέλλεις. « *Κατηγράθητε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ οἱ τιμες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε.* » Θαυμαστὸν οὖν ἄρα καὶ τίμιον ἡ μονάτροπος πίστις, καὶ τὸ ἀκολωθεὶν ἀραρότων βούλεσθαι τῷ Χριστῷ τὰς ἐκ νόμου δικαιούσθεις φροντίζοντες, μαθηταὶ κατὰ ἀλήθειαν εἰσι τοῦ Χριστοῦ· οἱ δὲ τοῦτον ἀπὸ τοῦ προσώπου τῶν τρόπων, ἐπιτούς διαπαίζουσι τὸ εἶναι μαθηταὶ

VIII. 32. Et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos.

Obscura etiam autem, nec admodum clara oratio ; eumdem tamen cum iis quæ ante dicta sunt parit intellectum, et diverso modo contexta eamdem speculationem sequitur. Ipsa quippe nos quotquot fidem suscepimus a cultu legali recedere porro suadet, docetque legem umbram putare, relictisque typis et enigmatis ad ejus cognitionem et ad ipsam veritatem, hoc est Christum, veras libertatis daturam alique Liberatorem contendere. Cognoscetis

A Ηὐλομερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι δ Θεὸς λαλήσας τοῖς προφήταις ἐν τοῖς πατράσιν ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Πώ. « Οὐδεῶν αὐτούργος ἡμῖν εἰς διδασκαλίαν ἐσχάτους τοῦ αἰώνος κατειροὶ γέγονεν ὁ Ιησός. Αιά τοι τοῦτο λόγος αὐτοῦ κυρίως ὄνομασθησεται μάθημα τὸ εὐαγγελικόν. Ἡν μὲν γάρ ἀκόδιουθν γυμνοτερὸν πᾶς καὶ ἀπτηματικῶν εἰπεῖν· Οἱ τὴν πίστιν τὴν εἰς ἐμὲ παραδεγμένοι, καὶ ὅμη μὲν, δύμως δὲ οὐν ἐπεγνωκότες τὸν ἀνωθεν ὅμην διὰ νόμου καὶ προφητῶν κηρυτάσμενον, μηδέτι τοῖς διὰ Μωσέως προσπεπῆθαι τύποις, μηδὲ ταῖς κατὰ τὸν νόμον προσεδρεύειν σκιαῖς ἀναπτίθεσθε, μηδὲ ἐν ἐκείνοις δλῶς τὴν τῆς αὐτηρίας δρῖζεσθε δύναμιν, ἀλλ' ἐν μαθήμασιν τοῖς πνευματικοῖς, καὶ ἐν τοῖς εὐαγγελικοῖς, καὶ δι' ἐμοῦ κηρύγμασιν. ἀλλ' ἦν οὐκ ἀπεικός, μᾶλλον δὲ τῇδη καὶ ἀνενδοίαστως ἔχον, ὡς ἀρτὶ καὶ μᾶλις τὴν πίστιν παραδεξάμενοι σαλευομένην τε καὶ εὐανάτερπεν εἰς μετάπτωσιν ἔχοντες τὴν διάνοιαν, οὐκ ἀν τοιούτων ἀνέχοντο λόγων, ἀλλ' οὐκ ἀν διεκαρτέρησαν δλῶς ἐποίησαν δὲ πίπτοντες εἰς δρῖτην, ὡς ὑδρίζεται μένον δὲ διὰ τούτων τοῦ πανσόφου Μωσέως, καὶ πεμπομένον πρὸς τὸ μηδὲν διὰ τοῦ καταφρονεῖσθαι δι' αὐτοῦ τὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις διωρισμένα, πρὸς τὴν οἰκείαν εὐκόλως ἐπράποντο τὸλμαν, καὶ τὸ συναγορεύειν ἐκείνῳ μελετῶντες δὲ, παρ' οὐδὲν ἀν ἐποιήσαντο τὸ πιστεύειν ἐτι βούλεσθαι τῷ Χριστῷ. Οἰκονομικῶν τοιγαροῦν καὶ ἐπεσκιασμένων ἐτι τοῖς αὐτοῦ λόγοις ἀντιδιαστέλλων τὰ Μωσέως, τοῦτ' ἔστιν, ἀντιπαρεξάγων τὸν νόμον τῷ κτηρύγματι τῷ εὐαγγελικῷ, καὶ πολὺ λιται ἐν ἀμείνοντι τῶν ἀρχαιοτέρων τὰ νέα τιθεὶς παιδεύματα, « Ἐάν οὐ μείς, φησι, μείνητε ἐν τῷ δικαιοτάτῳ μου καὶ ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, δντω; μαθηταὶ μού ἔστε. » Οἱ γάρ διοκλήτωρ διαλέμποντες πίστει, καὶ ἀνενδοίαστως εἰς νοῦν τὸ εὐαγγελικὸν παραδεξάμενοι μάθημα, σκιάς τε τῆς κατὰ νόμον οὐδὲ δλῶς φροντίζοντες, μαθηταὶ κατὰ ἀλήθειαν εἰσι τοῦ Χριστοῦ· οἱ δὲ τοῦτον ἀπὸ τοῦ προσώπου τῶν τρόπων, ἐπιτούς διαπαίζουσι τὸ εἶναι μαθηταὶ

B D Καὶ γνώσεσθε ἐτὴν ἀλήθειαν, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀλεύθεράσθε ὑμᾶς.

« Αὐμδρὸς μὲν ἔτι, καὶ οὐ σφόδρα διαφανῆς δ λόγος ὀδινεὶ οὖν δμῶς ἀδελφὴν τοῖς πρὸ αὐτοῦ τὴν δύναμιν, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἡμῖν Ἰησοὶ θεωρημάτων ἐπερτρόπως ἐξυφασμένος. Ἀποδημεῖν γάρ καὶ αὐτὸς ἀναπτίθει, καὶ λοιπὸν ἀπαντισταθεὶς φύλει τῆς κατὰ νόμον λατρείας τοὺς ἀπαξ πεπιστευότας παιδαγωγῶν δὲ ἡγείσθαι τὴν σκιάν εἰς τὴν αὐτῷ γνῶσιν, καὶ τὰ ἐν τοῖς τύποις ἀφέντας καθανάγμασιν, ἐπ' αὐτὴν λέναι γοργῶς τὴν ἀλήθειαν

¹ Joan. viii, 31. ² Galat. v, 4.

τοῦτ' ἔστι Χριστὸν, τὸν τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας δοτῆρα καὶ λυτρωτὴν. Γνώσεσθε τοῖνυν, φησι, τὴν ἀλήθειαν τοῖς ἐμοὶς ἐμμένοντας λόγοις, ἀπὸ δὲ τοῦ τῶνα τὴν ἀλήθειαν τὴν πάρ' αὐτῆς ὡφέλειαν εδρῆστε. Καὶ δέχου μοι πάλιν τοιούτον τι λέγοντα πρὸς Ἰουδαίους τὸν Κύριον· ἐκπλατῦναι γάρ οἵμαι δέν καὶ τὸ ἐν τῷ προκειμένῳ θεώρημα, διὰ τὸ τοῖς ἐντευξομένοις λυσιτελούν. Πικρὸν ἐν Αἰγύπτῳ, φησὶν, ὑπαμενάτε τὴν δουλείαν, καὶ τὴν ὑπὸ τῷ Φαραὼ θητείαν εἰσδευκότες, ἀλλ' ἐδοήσατε τὸ τηνικάδε πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ πρὸς Ἰλεον τὸν ἐφ' ὅμιν χειρικήκατε, ταῖς ἐνούσιαις ὑμῖν ἐπὶ μείζον ταῖς συμφοραῖς ἐξ οὐρανῶν ἐζητεῖτε τὸν λυτρωτὴν· ἐπεφοιτῶν δὲ ὑμῖν παραχρῆμα καὶ τότε, καὶ γῆς μὲν ὑμᾶς τῆς ἀλλοτρίας ἐξέπεμπον, ὥμοτάτες δὲ σφόδρα τυραννίδος ἔξελῶν πρὸς ἐλευθερίαν ἐκάλουν. Ἀλλ' Β ἵνα μανθάνητε τὸν ἐπίκουρον καὶ λυτρωτὴν, κατέγραφον ὑμῖν ἐν προβάτου σφαγῇ τὸ ἐμμαυτοῦ μυστήριον, καὶ τὴν δι' αἱμάτος σωτηρίαν προανατυπούν ἐκέλευον τότε· διεσώζεσθε γάρ καταχρίοντες ἑαυτούς τε καὶ τὰς φλοιάς τῷ αἷματι τοῦ ἀμνοῦ. Οὐκοῦν ἀπὸ τῶν τύπων ἕξα τὸ βραχὺ πηδήσαντες, ὅταν μανθάνητε τὴν ἀλήθειαν, ἔσεσθε δὴ πάντως καὶ ἀληθῶς ἐλεύθεροι, καὶ ἀμφιβαλέτω, φησὶν, ἐπὶ τούτῳ μηδεῖς. Εἰ γάρ τοσούτων ὑμῖν ἀγαθῶν δὲ τύπος· τότε γέγονε πρόξενος, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ ἀλήθεια πλουσιωτέραν ἐπιδίδωσι τὴν χάριν; Τοιαῦτα μὲν δὴ τὸ καλύπτον οὐδὲν πρὸς Ἰουδαίους ὑποτοπῆσαι λέγειν τὸν Ἱησοῦν, εἰς πλατείαν ἐκτρέχοντος θεωρίαν τοῦ λόγου. Εἰλός δὲ τινα καὶ ἐτέραν ὑμῖν ἐκ τῶν προκειμένων ἀναλάμψαι τὴν διάνοιαν. Ὁ νόμος δὲ διὰ Μωάεως βαπτισμὸς ἐτύπου καὶ περιβάντηρια, ἀλλὰ καὶ σ্বη τυχὸν ἀλώναις συμβένει, καὶ τῷ τῆς ἀμαρτίας βόδρῳ περιοιδεῖν, θύειν ἐκέλευσι μόσχους ἢ πρόβατον, οὐτῶν τε τὰ ἐφ' οἷς δὲ ἔκαστος πλημμελεῖ περικόπτειν ἐγκλήματα. Ἀλλ' οὐδὲν ἐκείνῳ πρὸς ἀπόνιψιν ἀμαρτίας. Οὐ γάρ δὲ ἔξελοι ποτὲ τῆς αἰτίας τοὺς κατεγνωσμένους, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ κολάζεσθαι δεῖν ἐλευθέρους ἀποφαντεῖν, τοὺς οἶς δὲ θεῖος πεπάτηται νόμος. Τί γάρ δὲ ὁφελοί τὸν ἄνθρωπον τὸ βουθυτεῖν πλημμελήσαντα, ἐν δὲ τῷ μηλοσφαγεῖν ποιῶν δὲν εἴρῃ τις τὸ κέρδος; Τί γάρ χαριεῖται διὰ τούτων οἰοντεῖ, δσον ἥκεν εἰς τὴν τοῦ νόμου παράστασιν, ὑδρισμένῳ τῷ Θεῷ; Αὐτοῦ γάρ λέγοντος ἀκουσον· « Μή φάγωμαι κρέα ταύρων, ἢ αἴμα τράγων πλοιαῖ; » Πρὸς τούτοις ἔτι πρὸς Ἰουδαίους ἐναργῶς· « Τὰ δλοκαυτώματα ὑμῶν μετὰ τῶν θυσιῶν ὑμῶν συγαγάγετε, καὶ φάγετε κρέα, διτὶ οὐκ ἐλάλησα πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν περὶ δλοκαυτωμάτων καὶ θυσιῶν, ἀλλ' ἡ τὸ βῆμα τοῦτο ἐνετειλάμην αὐτοῖς λέγων· Κρίμα δίκαιον κρίνατε. » Οὐκοῦν ἀνδρητος παντελῶς ἡ τῶν δι' αἱμάτων προσαγωγὴ, καὶ ἀποπλύνειν οὐκ οἶδε τὴν ἐξ ἀμαρτίας προστετριμένην ἀνθρώπῳ κηλίδα. Πληροφορήσει δὲ πάλιν, δταν θῆσις αὐτὸν λέγοντα πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων μητέρα τὴν Ἱερουσαλήμ διὰ φωνῆς Ἱερεμίου· « Τί ἡ τραπημένη ἐν τῷ οἴκῳ μου ἐποίησε βδελύγματα; Μή

A igitur, inquit, veritatem si in meis sermonibus perstiteritis, et veritate cognita, invenietis ejus utilitatem. Porro flinge tibi Dominum Iudeos his compellere verbis: juvat enim hujus loci contemplationem latius exponere, ad utilitatem auditorum. Acerbam in Aegypto, inquit, servis tuis servitutem, jugo etiam a Pharaone vobis imposito: sed clamatis tum temporis ad Deum, et ad vestri misericordiam conciliastis, ingruentibus undique vobis calamitatibus liberatorem de cœlo quæsistis: ego vero illico vobis astiti, et ex aliena terra vos eduxi, et crudelissima tyrannide solutos ad libertatem vocavi. Sed ut opitulatorem ac liberatorem agnosceretis, descripsi vobis in ovis mactatione mei mysterium, 536 et salutem per sanguinem praesigurare tunc jussi: servi qui ppe estis ungendo vos postesque domorum agni cruore. Itaque, typis relictis, cum veritate didiceritis, eritis utique vere liberi: neque vero ea de re quisquam dubitet. Si enim figura vobis sult tantorum bonorum pararia atque conciliatrix, quomodo non multo maiorem et locupletiorem vobis gratiam collatura est veritas? Talibus Jesum Iudeos allocutum esse nihil vetat quominus suspicemur, cum multis sensus hic locus capiat. Non abs re autem erit alium porro vobis ex hoc loco sensum aperire. Lex Moysica iustificationes et aspersiones constituebat, sed ei quicunque forsitan lapsus esset in peccatum, sacrificare vitulos aut ovem julebat, atque ita sua quisque amputare delicia. Sed nihil ad elendum peccatum illud valebat. Nec enim a culpa damnatos liberaverit, nec supplicii immunes reddiderit eos, qui legem divinam concularunt. Quid enim ex immolato bove utilitatis accipiet homo qui peccarit, aut ex ovis immolatione quid ei futurum est lucri? Nam quid per ista Deo gratificabitur, qui transgressione legis injuriam accepit? Audi quippe ipsum dicentem: « Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? » Et ad Iudeos præterea clare et aperte: « Holocautomata vestra congregate cum sacrificiis vestris, et comedite carnes, quia non sum locutus ad patres vestros de holocaustis et victimis, sed verbum hoc mandavi eis, dicens: Justum iudicium judicate. » Quocirca inania ac stulta est prorsus cruenta oblatio, nec labem homini per peccatum inustam delere potest. Quæ res tibi clarus constabit, cum videbis ipsum ad Iudeorum matrem Jerusalem per prophetam Jeremiam dicentem: « Quid dilecta in domo mea fecit abominationes? Numquid vota et carnes sanctæ auferent a te malitias tuas, aut propter ista effugies? — « Impossible enim est sanguine taurorum et hircorum auferri peccata, » sicut Paulus ait. Quod autem repulsurus sit eos qui cultui illi addicti fuerint, et jure merito ex atrio divino deturbandi sint qui cruenter istiusmodi oblationes, nulla interim boni

* Psal. xlix, 13. * Jerem. vii, 21, 22. ** Jerem. xi, 15. * Hebr. x, 4

cujuusvis habita ratione, facere studuerint, clare docebit, idque per vocem Isaiae dicens: « Calcare atrium meum ne adjiciatis. Si afferatis similam, vanum incensum, abominatione mihi est ¹⁰. » **537** Itaque in illis praeceptis legalibus non est vera salus: sed nec optatissimam libertatem, a peccato nimisrum, quisquam inde consequatur: verum non-nihil a figuris recedentes, et divini ac spiritalis cultus pulchritudinem contemplantes, agnita veritate, hoc est Christo, per fidem in eum justificamur, justificati autem ad veram libertatem traducimur, jam non deinceps quemadmodum ante in servorum loco deputati, sed in filiis Dei. Quod testabitur Joannes de Christo et iis qui credunt in eum, dicens: « Quotquot autem suscepserunt eum, dedit eis potestatem filiorum fieri ¹¹. » Ergo commode Dominus et Christus noster non amplius sinit fidèles et in se credentes umbras legis mirari, in quibus nihil emolumenti est, aut unde vera libertas concilietur, contra vero præcipit intueri veritatem, per quam utique liberatum eos iri dicit, juxta eorum quæ dicta sunt sententiam.

autem, ἐδωκεν αὐτοῖς ἔξουσιαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. μὲν θαυμάζειν ἐπὶ τὰς ἐν νόμῳ σκιὰς οὐκ ἐξ τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν πρόστεκτος εἰς αὐτὸν τὴν ἀληθινήν ἐλευθερίαν, ητοι τῆς ἀληθινῆς ἐλευθερίας πρόξενον, ἐπιγνῶναι δὲ μᾶλλον ἐπιτέπτει τὴν ἀληθινήν. διὰ

VIII. 33. Responderunt ei: Semen Abraham sumus, et nemini servivimus unquam.

Rursus irritant Servatoris nostri pollicitationem, imo et jam indignantur ut injuria affecti. Qui enim, inquiunt, servus non est, necesse non habet vocari ad libertatem, aut velut accessionis loco, eo quod jam possidet donari: euimvero ignorant progenitorem Abraham natum esse patre ignobili secundum mundum, sed neque illum admodum locum in hac vita tenuisse, sed per solam in Deum fidem inclaruisse. « Credidit autem Abraham Deo, inquit, et reputata est ei fides in justitiam, et amicus Dei vocatus est ¹². » Vides itaque jam clare adinodum quæ fuerit ei causa claritatis. Quia enim vocatus est amicus cunctipotentis Dei, factus est idcirco magnus et celeberrimus, et reputata est ei fides in justitiam, et causa libertatis quæ secundum Deum est, justitia ex fide ei fuit. Igitur quando credens justificatus est, hoc est, quando peccati ignobilitatem et sordes excussit, tunc clarus et liber apparuit. Quamobrem stulte Judæi respondebant gratiam quæ ipsum generis sui auctorem liberavit, ad illum solum qui per eam liberatus est tendunt, sed neque considerantes quo pertineat. Illius splendor, claritatis quæ in eo est largitorem contemnunt, et fontem omnis nobilitatis relinquentes, in eo qui ejus **538** tantum est particeps magnopere gloriantur. Sed et frustra jactare comperientur se nemini unquam servisse, idque falso jactare arguentur. Servierunt quippe *Ægyptis* annos numero triginta et quadringentos, et ægre tandem cœlesti

A εὐχαὶ καὶ χρέα διγια ἀφελοῦσιν ἀπὸ σοῦ τὰς κακίας σου, ή τούτοις διαφεύγει; — « Ἀδύνατον γάρ εἴμα ταύρων καὶ τράχων ἀφαιρεῖν ἄμαρτεις, » ὡς ὁ Παῦλος φησιν. « Οτι δὲ ὥστε καὶ τὸς μελετῶντας λατρεῖαν, καὶ τὰς δι' αἰμάτων προσεγγώγες ἤτοι ὀντοφορίας ἐπ' οὐδενὶ τῶν χρησίμων ἐπιτελεῖν σπουδάζοντες τῆς θείας εἰκόνως αὐλῆς ἑξεπέμποντο, διδάξεις σαφῶς καὶ διὰ φωνῆς Ἡσαΐου λέγων. » Πατεῖν τὴν αὐλὴν μου οὐ προσθήσεσθε. Εὖν φέρετε σεμιδαίιν, μάταιον θυμίαμα, βρέλυγμά δοτιν. Οὐκοῦν οὐκ ἐν ἐκείνοις, τοῖς ἐν νόμῳ διατεταγμένοις φημι, ή ἀληθῆς σωτηρία, ἀλλ' οὐδὲ διὰ ἔλοιτο τις ἐκείνην τὴν τριπόθητον ἐλευθερίαν, τὴν ἐκ τῆς ἄμαρτίας φημι. διὰτον δὲ τῶν τύπων ἀναπτηθήσαντες, καὶ τῆς ἐν πνεύματι λατρείας περιαθροῦντες ἥδη τὸ Κάλλος, ἐπεγνωκότες τε τὴν ἀληθείαν, τοῦτ' ἐπιτελεῖν τὸν Χριστὸν, διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως δικαιούμενα. δικαιούμενοι δὲ πρὸς ἐλευθερίαν τὴν ἀληθῆ διαβαίνομεν, κατατατόμενοι λοιπὸν οὐκ ἐν δουλίᾳ; Εἴ τι καθάπερ καὶ πρότερον, ἀλλ' υἱοῖς, δηλούντι Θεού. Καὶ μαρτυρήσει λέγων δὲ Ἰωάννης περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν πιστευόντων εἰς αὐτὸν. « Οσοι δὲ Ελαδονικοὶ οὐδεὶς δεδουλεύαμεν κάποτε.

C Διαγελῶσι πάλιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν ὑπόσχεσιν, μᾶλλον δὲ ἥδη καὶ δυστροφούσιν ὡς ὑδρεύμενοι. Ήτοι γάρ ἐκ δουλειας μεθεστηκεν, οὐδέπως δὲ δέοιτο, φησι, τοῦ πρὸς ἐλευθερίαν καλοῦντος ἡμᾶς, καὶ ὡς ἐν προσθήκῃς μέρει τὸ ἐνυπάρχον ἥδη διδόντος· ἀγνοοῦσι δὲ, καίτοι δοκησισφεν εἰωθότες, διτε γέγονε μὲν δι προπάτωρ Ἀβραὰμ οὐ πατρὸς ἐπισήμου κατὰ τὸν κόσμον, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἐν τῷδε τῷ βίῳ θαυμαζομένοις περιφανέστετος, κατελαμπρύνθη δὲ διὰ μόνης τῆς πίστεως τῆς εἰς Θεόν. « Ἐπίστευε δὲ δι Ἀβραὰμ, φησιν, εἰς Θεόν, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην τῇ πίστεις, καὶ φίλος Θεοῦ ἐκλήθη. » Οὐρές οὖν ἥδη καὶ μάλα σαφῶς τῆς ἐν ἐκείνῳ λαμπρότητας τὴν αἰτίαν. Ἐπειδὴ γάρ κεχρημάτικε φίλος τοῦ πάντων κρατοῦντος Θεοῦ, γέγονε διὰ τοῦτο μέγας καὶ δοξιμός, ἐλογίσθη δὲ αὐτῷ τῇ πίστεις εἰς δικαιοσύνην, καὶ πρόφατις αὐτῷ γέγονεν ἐλευθερίας τῆς κατὰ Θεόν τῇ εἰς πίστεως δικαιοσύνῃ. Οὐκοῦν διτε πιστεύσας ἐδικαιώθη, τοῦτ' ἐστιν, διτε τὴν ἐκ τῆς ἄμαρτίας δυσγένειαν ἀπεσείσατο, τότε πέφηνε λαμπρὸς καὶ εὐγενής, καὶ ἐλεύθερος. Ἀνοήτως τοιγαροῦν Τούδειο: τὴν καὶ αὐτὸν ἐλευθερώσασαν τοῦ γένους τὸν ἀρχηγέτην περιπτύνοντες χάριν, ἐπὶ μόνον τὸν δι' ἔαυτῆς ἐλευθερώθεντα βαδίζουσιν, ἀλλ' οὐδὲ διεν ἔστιν ή δποι ποτε βλέπη τὸ ἐν ἐκείνῳ λαμπρὸν περιστεψάμενοι τὸν ἐν αὐτῷ κάλλιστον ἀτιμάζουσι χορηγὸν, καὶ τὴν ἀπάσης εὐγενείας ἀφέντες πηγήν, ἐπὶ τῷ ταύτης μέτεσχηκότι φρονοῦσι μέγα· ἀλώσονται δὲ καὶ ἐπὶ τῷ μηδενὶ δουλεύειν πώποτε μάτην ἐπι-

¹⁰ Isa. 1, 13. ¹¹ Juan. 1, 12. ¹² Gen. xv, 6; Jac. ii, 23.

κομπάζοντες, καὶ διεψευσμένως αὐτοῖς καὶ ὁ περὶ τούτου λόγος οὐδὲν ἤτοι διελεγχθῆσεται. Δεδουλεύκασι μὲν γάρ Αἰγυπτίοις ἦτη τὸν ἀριθμὸν τετρακόσια καὶ τριάκοντα, καὶ διὰ τῆς διναθεν χάριτος μόλις ἐξεκομίσθησαν ἐξ οἰκου δουλείας, καὶ ἐκ καμίνου σιδηρᾶς, καθά τέγραπται, τῆς Αἰγυπτίων πλεονεξίας. Δεδουλεύκαστος δὲ καὶ Βεβυλώνιοις καὶ Ἀσσυρίοις, διε πάσαν τὴν Ἰουδαίων διαστατώσαντες χώραν, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν Ἱερουσαλήμ, εἰς τὴν ἔκυπρον δῶλον μετέβεσσαν τὸν Ἱερατὴλ. Οὐδαμόθεν τοιχαροῦν τῶν Ἰουδαίων ὑγιῆς δὲ λόγος· πρὸς τῷ γάρ τὴν ἀληθεστέραν ἀγνοῆσαι δουλείαν, τὴν ἐν ἀμαρτίαις φημι, καὶ τῷ μηδενὶ πολλάκις μέγα φρονεῖν εἰδισμένην ἔχοντες τὴν διάνοιαν.

Ἄπεκριθη αὐτοῖς δ σωτήρος· Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, διτὶ πᾶς δ ποιῶ τὴν ἀμαρτίαν δοῦλός ἐστι τῆς ἀμαρτίας.

Ψυχικοὺς διτας αὐτοὺς, καὶ εἰς μόνα βλέποντας τὰ σωματικά, τῆς μὲν ἐνούσης ἀμαρτίας ἔξιστησι, μεταβιδάζει δὲ πῶς ἐπὶ πνευματικάτερα, καὶ ὡστερ εἰς ἀτριθή τε καὶ ἀθή παντελῶς μεταχωμίζει παίδευσιν, τὴν κερυμμάτην αὐτοῖς καὶ ἀν πολλοῖς ἀγνοηθεῖσαν καιροῖς δουλείαν ὑποδεικνύει, καὶ διτὶ μὲν φυεδόμενοι λέγουσι τὸ, « Οὐδενὶ δεδουλεύκαμεν πῶποτε, » παρῆσι σαφῶς, ἀλλ ὀὐδὲ μάτην ἐπίκομπάζειν αὐτοὺς τῇ τοῦ προπάτορος εὐγενείᾳ φησίν, ἵνα μὴ πάλιν αὐτοὺς ἐφ' ἀ μὴ προσῆκε παροτρύνειν δοκῇ, κεκλιμένους ἡδη καὶ πολὺ ρέποντας εἰς ὅργην· ἐτ' αὐτῷ δὲ ὥσπερ χωρήσας τὸ ἀναγκαῖον, καὶ διπερ διτας δέσι μαθεῖν, δούλον εἶναι φησι τῆς ἀμαρτίας τὸν ποιοῦντα αὐτὴν, μόνον δὲ οὐχὶ τοῦτο λέγει, Σύνθετόν τις ἔσων, ὃ οὔτοι, κατὰ τὴν γῆν ἀνθρώπος, ἐκ ψυχῆς δηλονότι καὶ σώματος, καὶ ἡ μὲν κατὰ σάρκα δουλεία, περὶ τὴν σάρκα ἔστιν, ἡ δὲ ἐν ψυχῇ, καὶ περὶ ψυχῆς τελουμένη, βάρβαρον δέσι μητέρα τὴν ἀμαρτίαν. Τὸ μὲν οὖν κατὰ σάρκα τῆς δουλείας ἀφεντινοὶ τὸν ἀνθρώπον τὸν κρατούντων ἔξουσία κέχεται, τὸ δὲ ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἐλευθεροῦν, μόνον μὲν ἀν πρέπον κατετρήσθω Θεῷ, ἀρμόσαις δὲ τῶν ἄλλων οὐδενί. Οὐκοῦν ἀναπτεῖσθε τὰ εἰκότα φρονεῖν, καὶ τῆς διτας δέ τοι καὶ ἀληθοῦς ἐλευθερίας ἐψίσθαι, ζητεῖν δὲ οὖτω λοιπὸν οὐ τὴν τῶν προγόνων λαμπρότητα πρὸς οὐδὲν οὖσαν αὐτοῖς εἰς τοῦτο λυστεῖται, μόνον δὲ τῶν Ἰουδαίων νόμων κατεξουσίαζοντα Θεὸν, ὃν ἡ παράβασις τὴν ἀμαρτίαν δημιουργεῖ τῆς ἐν τῇ ψυχῇ δουλείας τὴν τροφόν. « Εοικε δὲ πῶς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς λεληθότως ἔτι καὶ πολὺ κατεσκιασμένως ἐλέγχειν αὐτοὺς, ὡσανελ μάτην ἐπ' ἀνθρώπῳ φρονοῦντας μέγα, ἐλεύθερόν τε ὑπάρχειν παντελῶς οἰομένους τὸν μακάριον Ἀβραάμ. Τὸ γάρ γενικώτερον ἀποφήνασθαι πάντα τὸν ποιοῦντα τὴν ἀμαρτίαν δούλον εἶναι τῆς ἀμαρτίας, καὶ αὐτὸν εἰσὶ βρόχων παιεῖται τὸν Ἀβραάμ δούλον διτας τῆς ἀμαρτίας πατέτε· δεδικαίωται γάρ οὐ δίκαιος ὅν, ἀλλ ὅτε πεπίστευκε τῷ Θεῷ πρὸς τὴν ἐκ τοῦ δεδικαίωσθαι κεκλημένος ἐλευθερίαν. Καὶ οὐχὶ πάντας τῇ τοῦ δικαίου φίλονεικοῦντες δέξῃ τὰ τοιαῦτά φαμεν, ἀλλ ἐπείπερ οὐδεὶς ἐν ἀνθρώποις τῶν τῆς ἀμαρτίας

A gratia deducente e domo servitutis et de fornaci ferrea extracti sunt, ut scriptum est¹², hoc est ex Aegyptiorum tyrannide. Servierunt autem et Babylonis et Assyriis, quando devastata omni Iudeorum regione, ipsaque adeo Hierosolymis, in suas terras totum Israelem transtulerunt. Nullo modo igitur verus est Iudeorum sermo: præterquam enim quod verissimam omnium servitutem ignorant, nempe quae est in peccatis, etiam et alteram negant ignobilem prorsus, et angusta mente prædicti non admundum alta sapiunt.

B VIII. 34. Respondit eis Jesus: Amen, amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum servus est peccati.

Animales eos et in sola corpore intuentes ab insita ignorantia eximit, atque ad ea quae magis spiritualia sunt velutique ad inviam hactenus et insolentem traducit disciplinam, occultam quidem illis et multis temporibus ignoratam servitutem ostendens, et falsa loculos esse, cum dicerent: « Nemini servivimus unquam, » clare præterit, nec redarguit, sed neque dicit eos frustra progenitoris sui nobilitate superbientes, ne rursus eos in quae minus convenit instigare videatur, ad iram valde propensos: verum accedens ad id quod maxime necessarium, quodque imprimis didicisse oportuit, servum esse peccati ait qui commisit illud, atque propemodum hoc dicit: Homo est animal compositum, o boni, ex anima scilicet et corpore, et servitus quidem secundum carnem, circa carnem est, servitus vero quae in anima et circa animam, barbarum habet matrem, peccatum. Igitur liberare hominem a servitute secundum carnem, penes potentes et magnates sit, liberare vero peccato, soli Deo convenit. Igitur monet consentanea sapere, veramque libertatem appetere, atque deinceps non primogenitorum splendorem, qui nihil ad hoc eis conductit, sed qui Iudeorum legibus imperat, querere solum Deum, quarum transgressio 539 operatur peccatum, servitutis quae in anima est nutrimentum. Latenter vero et subobscurè quodammodo Dominus noster Jesus Christus reprehendit eos quasi frustra in uno homine se efferenles, et beatum Abram liberum prorsus existimantes. Cum enim generalius demonstrarit omnem facientem peccatum servum esse peccati, et ipsum quoque beatum Abram intra retia complexus est, servum peccati aliquando factum: justificatus est enim, cum justus non esset, sed quando credidit Deo ad libertatem ex justificatione vocatus. Neque vero justi gloria detrabentes haec dicimus, sed quia nemo inter mortales impenetrabilis fuit telis peccati, subiitque etiam ille qui magnus apparebat jugum peccati, iuxta illud: Non est justus quisquam, omnes enim peccarunt, et gloria Dei egent.

¹² Deut. iv, 20.

Atque gloria Dei præ ceteris aliis est nullo modo posse habi in peccatum, quod quidem sol reservatum est Christo. Solus enim factus est liber, quia non fecit peccatum, quamvis in mortuis, hoc est in hominibus deputatus, quos peccati mors quondam sub jugo tenebat. Igitur, ut quæ dicta sunt ad propositum sicutem contrahamus, innuit quodammodo Dominus beatum Abramam etiam aliquando servisse peccato, et per solam in Deum sicut liberatum, jam non idoneum esse in alios spiritalem nobilitatem transmittere, quoniam qui servitatem peccati non per seipsum excusit, neque sibi ipsi libertatis conciliator et dator apparuit, sed ab alio hanc accepit, neque a justificante ipso Christo, nullo modo aliquos liberandi auctor aut dominus esse potest.

Διαμαρτίας δουλείαν οὐ δι' ἑαυτοῦ ἀποπεμφάμενος, ἀλλ' παρ' ἔτέρου δὲ ταύτην λαβών, αὐτοῦ δηλονθεὶ τοῦ δικαιοιούντος.

VIII. 35. *Servus autem non manet in domo in æternum : filius autem manet in æternum.*

Postquam ostendit libertatis exsortem et acerbæ servituti addictum esse eum qui sit peccatis obnoxius, utiliter infert quænam obventura sint ei qui servitutem dilexerit, quidve rursus a Deo futurum sit illi qui justum vivendi genus amplexi fuerint, et in Dei filiis idcirco fuerint deputati. Servus enim, inquit, non manet in domo in æternum, quippe qui revera in tenebras exterioreas præcipitaturus sit, ibi datus poenas illiberalis vite : manet vero filius in æternum. Nam qui semel gloriam adoptionis filiorum indepti fuerint, manebunt in conspectu Dei, nec ex sacra primogenitorum 540 aula ullo unquam tempore excludentur, sed longo et ineffabili tempore in ea potius manebunt. Quod quidem accurate perspicies in evangelica illa parabola, in qua Christus secretum se sit hircos quidem a sinistris, oves autem a dextris, et hircos exclusorum, dicendo : « Discedite a me, maledicti, in ignem æternum qui paratus est diabolus et angelis ejus¹⁴; » oves autem ad se congregatarum ac placide suscepturum his verbis : « Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi¹⁵. » Per hircos enim sterilis peccatorum turba significatur, per oves autem piorum chorus, justitiae fructu seu vellere onustus. Quocirca quicunque servitutis probrum in se suscepit, de regno coelorum seu iunctile quoddam et ignominiosum vas detrudetur : cui vero recte vivere cordi fuerit, et in filiis Dei ejus rei ergo computatus fuerit, admittetur in celestem mansionem et in ea permanebit. Hæc autem dicendo subindicare videtur Dominus Iudeus, quoniam non admiserint libertatem quæ per fidem, omnino eos ex sacra et divina aula expulsum iri, hoc est ex Ecclesia, ut alicubi per quemdam prophetam dictum est : « Ex domo mea expellam eos¹⁶. » Vaticinium quippe illud ad exitum perductum fuisse

βελῶν ἀπειρatos, ὑπηρίχη δὲ πάντας καὶ δ δοκῶν εἶναι μέγας τῷ τῆς ἀμαρτίας ζυγῷ, καὶ εἰ τὸ γεγραμένον· Οὐκ ἔστι δίκαιος οὐδεὶς, πάντες γάρ ἡμερτον, καὶ ὑπεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Δόξα δὲ θεοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ τὸ μηδαμόθεν δύνασθαι περιπατεῖν ἀμαρτίᾳ, δὴ δὴ καὶ μόνω τετήρηται τῷ Χριστῷ μόνος γάρ τέγονεν ἀλεύθερος, οὐ γάρ ἐποίησεν ἀμαρτίαν, καίτοι γεγονὼς ἐν νεκροῖς, τοῦτο ἔστιν ἐν ἀνθρώποις κατατεταγμένος, ὃν δὲ τῆς ἀμαρτίας ποτὲ κατεκράτει θάνατος. Οὐκοῦν, ἀνακεφαλαιώσομαι γάρ τὸν ἐν τοῖς εἰρημένοις σκεπάν, ὑπηρίτεσσό τοις δὲ Κύριος δὲ καὶ αὐτὸς ὁ μεχάριος Ἀβραὰμ, δεδουλευκῶς τῇ ἀμαρτίᾳ ποτὲ, καὶ διὰ μόνης τῆς εἰς θεὸν πίστεως ἐλευθερωθεὶς, οὐχ ἰκανὸς εἰς ἐπέρους παραπέμψαι τὴν πνευματικὴν εὐγένειαν, ταπει μηδὲ τοῦ Β δύνασθαι τινας ἐλευθεροῦν ὑπάρχει δ τὴν ἐκ τῆς οὐδὲ τῆς ἐλευθερίας αὐτῷ χορηγὸς ἀναδεικνύμενος, Χριστοῦ.

Ο δοῦλος οὐ μένει ἐπειδὴ οἰκιά εἰς τὸν αἴωνα· δι νιός μένει εἰς τὸν αἴωνα.

Ανελεύθερον ἀποφήνας καὶ ὑπὸ δουλείαν δυντα πικρὰν τὸν ταὶς ἀμαρτίας ἔνοχον, ἐπιλέγει χρησιμας, καὶ τίνα μὲν ἔσται τῷ τὴν δουλείαν ἡγαπηθεῖ, τι δὲ αὖ πάλιν ὑπάρχει παρὰ θεοῦ τοῖς βιοῦν ἀλομένοις ἐννήμως, καὶ ἐν υἱοῖς θεοῦ διὰ τοῦτο κατατεταγμένοις. Οὐ μὲν γάρ δοῦλος, φησίν, οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ εἰς τὸν αἴωνα· καὶ γάρ δὴ καὶ δυνατὸς εἰς τὸ σκότος δραμεῖται τὸ ἐξώτερον, ἐκεὶ δίκαιας ἀποτολων τῆς ἀνελεύθερου ζωῆς, μένει δὲ διὰ υἱὸς εἰς τὸν αἴωνα. Οἱ γάρ ἀπαξ τῆς υἱοθεσίας ἀπολαύσαντες δόξην, μεγοῦσιν ἐν προσώπῳ θεοῦ, τῆς ἱερᾶς τῶν πρωτοσταχων αὐλῆς κατ' οὐδένα καιρὸν ἐξωθούμενοι, μαρτυρὸν δὲ μᾶλλον καὶ ἀμύθητον αἴωνα τρίβοντες... ἐν αὐτῇ. Συνίστης [Ισ. συνίστεις] δὲ τὸ λεγόμενον ἀκριβῶς; τὸ τῇ τοῖς Εὐαγγελίοις προτιθεσθαι παραβολῆι εἰς ἀνάγνωσιν, ἐν ᾧ στησειν μὲν τοὺς ἐρίφους ἐξ εὐωνύμων, ἐκ δεξιῶν δὲ τὰ πρόβατα φησιν δὲ Χριστὸς, καὶ διὰ τοὺς μὲν ἐρίφους ἀποπέμψεται, « Προτείσθε, λέγων, οἱ κατηραμένοι, εἰς τὸ πῦρ τὸ εἰώνιον, τὸ ἥταιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. » Συνάξει δὲ πρὸς ἐκανόν τὰ πρόβατα, καὶ ἀσμένως εἰσδέξεται, « Δεῦτε πάλιν, ἀνασθῶν, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρός που, κληρονομήσατε τὴν ἥταιμασμένην ὑμν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κάσμου. » Διὰ μὲν γάρ τῶν ἐρίφων ἡ ἀκαρπος τῶν φιλαμαρτημάνων δηλούται πληθὺς, διὰ δὲ τῶν προβάτων δὲ τῶν εὐσεβούντων χορδὲς, καθάπερ ἐριψι τινὶ τῷ τῇ δικαιοσύνης καρπῷ καταβριθόμενος. Οὐκοῦν δὲ μὲν τὸ τῇ δουλείας αἰσχυνὸς ἀράμενος, τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ὡς ἀχρηστὸν τε καὶ ἀτιμάτον σκεῦος ἐξωσθήσεται· εἰσδεχθήσεται δὲ εἰς τὴν δικαίωσιν τοῦ μονήν, καὶ ἐν αὐτῇ διαμενεῖ πᾶς διοῦν δρθῶς ἀγαπηθεῖς, ἐν υἱοῖς τε διὰ τοῦτο καταλελεγμένος θεοῦ. Εἰκὸς δὲ διτο τὰ τοιαῦτα λέγων δὲ Κύριος καὶ διατιθέται πῶς αὐτοῖς, διτο τὴν δικαίωσιν τῆς ιερᾶς τε καὶ θείας αὐλῆς ἐξοιχθονται, τοῦτο ἔστι τῇ τῆς ἱερᾶς κατὰ τὸ δι' ἐνός που τὸν προ-

¹⁴ Matth. xxv, 41. ¹⁵ ibid. 34. ¹⁶ Isa. 1, 8.

φητῶν εἰρημένον· « Ἐκ τοῦ οἴκου μου ἐκβαλῶ αὐτὸς. » Οἱ γάρ εἰς πέρας αὐτοῖς τὸ ἀναφωνηθὲν ἐκβαλεῖν, αὐτὴ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις διαμαρτύρεται. Ἔγκαταλειφθῆσται [ἰσ. ἔγκαταλειπεται] μὲν γάρ τῇ θυγάτῃρᾳ Σώνων ὡς σκηνή ἐν ἀμπελῶνι, καὶ ὡς ὁ παροφυλάκιον ἐν σικυηράτῳ, καθά γέραπται. Πάπιακε δὲ καὶ καθηρέθη παντελῶς ὁ ναός, καὶ αὐτὸς μὲν ἔξι γεγόνασιν οὐ μείναντες ἐν αὐτῷ εἰς τὸν αἰῶνα, ἀντανέβη δὲ ὥσπερ καὶ ἀντεγγέρεται διὰ Χριστὸν ἡ ἑξ ιθῶν Ἐκκλησία, ἐν αὐτῇ τε μένουσι διὰ παντὸς οἱ πρὸς τὴν θελαν υἱοθεσίαν κεκλημένοι διὰ τῆς πίστεως· πεπαύσεται γάρ οὐδεμίως, ἀλλ' οὐδὲ καταλήξει ποτὲ τῆς Ἐκκλησίας τὸ καύχημα. Αἱ γάρ τῶν δικαίων φυγαὶ τῶν ἐπιγείων ἀπάλουσαι, πρὸς τὴν δινα μεθορμίζονται πόλιν, τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσαλήμ, τὴν τῶν πρωτοτόκων Ἐκκλησίαν, ήτις ἐστὶ μήτηρ τῶν ἡμῶν κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν. Ἐπειδὴ δὲ πῶς καὶ τὸν περὶ τῆς δουλείας βασανίζοντες λόγον, καὶ διὰ παντὸς τρόπου τὴν ἀλήθειαν ἰχνηλατεύοντας, καὶ αὐτὸν ἐν δούλοις κατωνομάσθαι τὸν Ἀβραὰμ εἰρήκαμεν, οὐδὲ τὸ αὐτοῦ πρόσωπον ἔξω τιθέντες τῆς ἐν τοῖς θεωρήμασι περιβολῆς, διὰ τὸ γενικώτερον εἰρήσθαι παρὰ Χριστοῦ· « Πᾶς δὲ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν, δοῦλος ἐστιν τῆς ἀμαρτίας, » φέρε δὴ πάλιν τοῖς ἁυτῶν ἐπόμενοι λόγοις τὴν τῶν εἰρημένων.

Ἐφέροντον Ἰουδαίοις μεγάλα καὶ ὑπέρογκα, τῆς ἐνώπιος αὐτοῖς εὐγενείας ἀρχηγήσην ὥσπερ τινὰ καὶ πηγὴν προϊσχόμενοι τὸν Ἀβραὰμ, τὸ δὲ διὰ προσήκεις: ζητεῖν τὸ διὰ τῆς δινωθεν ἐλευθεροῦσθαι χάριτος, οὐδὲ δυσον ἐν ψιλοῖς ἀδέχοντο λογισμοῖς, μωροὶ καὶ τυφλοὶ κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ὑπάρχοντες φωνήν Ἀναγκαίων τοιχαροῦν ἐπιδεῖξι: βούλεται Χριστὸς, διτι τῇ φύσις δοῦλον εἰς ἐλευθερίαν οὐχ ἴσχαντα τὴν ἀτέρων, ἀλλ' οὐδὲ διλας εἰς τὴν ἁυτοῦ· κατὰ τίνα γοῦν τρόπον ἁυτῷ χαριεῖται τὴν ἐλευθερίαν τὸ ταύτης ἀπίδεξε, δυσον εἰς τὴν φύσιν, τὸ δὲ παρ' ἀτέρου τὴν ἐφ' ἁυτῷ χάριν δανειζόμενον, πῶς δὲ ἀρκέσαι πρὸς τὴν ἀτέρων; Ἀρμόστε δὲ μόνον καὶ ἀνακείσται πρεπόντως τὸ ἐλευθεροῦν δύνασθαι: τῷ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν Θεῷ. Ἀπόδειξιν τοιχαροῦν ποιεῖται σαφῆ τοῦ δειν ἀναγκαίων ὑπάρχειν καὶ δομολογεῖσθαι δοῦλον πᾶν, δη μή μένει εἰς τὸν αἰῶνα, τοῦτον ἔστιν, ω μή πρόσσεστο τὸ ὕστατως ἔχειν δεῖ. Σύμπαν μὲν γάρ τὸ ἐν γενέσει πάντως δῆπου καὶ ὑποκείσται τῇ φθορᾷ· τὸ δὲ οὐτως ἔχον δοῦλον ἔσται δηλαδὴ τοῦ πρὸς τὸ εἶναι κεκλησάτος Θεοῦ. Περὶ γάρ τῶν κτισμάτων ἀλληγετο πρὸς αὐτὸν, διτι « Τὰ σύμπαντα δοῦλα σά. » Γένοντες μὲν ἐπὶ τούτῳ γενικός λόγος· ἐν γε μήν τὸ μέρος τῷ παντελῶν ἡ ἀνθρωπότης. Σημεῖον δὲ διδώσων ἐναργὲς τοῦ εἶναι βασιλέα καὶ δεσπότην τὸν Μονογενῆ δλον τὸν ἐκ Θεοῦ παρηνότα Θεὸν, τὸ μένειν εἰς τὸν αἰῶνα· τίνι γάρ πρέποι τὸ ὕστατως ἔχειν δεῖ, καὶ ἐν βεδαίῳ τῶν ἀιδίων ἰδεύσθαι καλῶν, εἰ μή τῷ γε δητι κατὰ φύσιν Θεῷ; Κατὰ τοῦτον δημιν τὸν λόγον καὶ διθεστάσιος Μελιθόδες τὴν μὲν κτίσιν ἀπόδειξε δοῦλην, τὸν δὲ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς πεφηνότα Θεὸν λόγον βασιλέα καὶ Κύριον. Ἀπὸ γάρ μέρους ἐπὶ τὸ σύμ-

A se, ipsa rerum natura testatur. Derelinquetur enim filia Sion, sicut tabernaculum in vinea et sicut pomorum custodia in cucumerario, ut scriptum est. Corruit vero et funditus eversum est templum, et ipsi quidem foras detrusi sunt, non manentes in eo in aeternum, sed eorum loco successit ac velut excitata est per Christum Ecclesia gentilium, in eaque perpetuo manebunt qui ad divinam adoptionem vocati sunt per fidem: nunquam enim cessabit Ecclesiae gloria. In storum quippe animas supra terrenas res evectae ad supernam civitatem transcedunt, supercœlestem Jerusalem, illam nempe primogenitorum Ecclesiam, quæ nostra mater est, ut Paulus docet¹⁷. Sed quoniam de servitute verba facientes atque omni modo veritatem indagantes, ipsum etiam Abramum in servorum loco deputatum esse diximus, nec eum extra reliquorum sortem posuimus, propterea quod generalius dictum est a 541 Christo: « Omnis qui facit peccatum, servus est peccati; » age rursus eadem vestigia sequentes dictorum vim ac sensum explicemus.

B C D Judæi magnum quid de se ac superbū sentiebant, nobilitatis sum auctorum et originem Abramum præ se ferentes, nedum libertatem superna gratia comparari cogitabant, stulti et esse, juxta Salvatoris vocem. Necessario itaque Christus ostendere vult eum qui natura sua servus est, nec ad aliorum libertatem, nedum ad suam sufficit, nullo modo sibi ipsi prestare posse libertatem, quippe cum naturæ sua ratione illa caret; nam qui ab alio sibi gratiam accipit, quomodo ad aliorum libertatem sufficerit? Uni vero ac naturam Deo libertatem aliis dare competit. Clare ergo demonstrat servum necessario esse quocunque non manet in aeternum, hoc est, quocunque ut eodem semper modo sit a natura non habet. Quidquid enim ortum est, omnino et corruptioni subjacebit: quod autem istiusmodi est, servum erit Dei videbilet qui ad esse illud vocavit. Nam de creaturis dictum est ad eum: « Omnia serviunt tibi¹⁸. » Et hoc quidem dictum est in universum: pars tamen est universi beatus Abram, aut rursus humitas. Porro Unigenitum qui ex Deo Patre effusit, Dominum ac regem esse, argumento est certissimum quod declarat eum manere in aeternum: cui enim competit semper eodem modo se habere nisi Deo secundum naturam? Simili ratione Psalmista creaturam quidem servam demonstravit, Deum autem ex Deo Patre Verbum genitum, regem ac Dominum. A parte enim id omne quod ortum est demonstrans, de coelis et eo qui secundum naturam est Filio inquit: « Ipsi peribunt, tu autem permanes, et omnes sicut vestimentum veterascent, et sicut operiorum volves eos, et mutabuntur: tu.

¹⁷ Galat. iv, 26. ¹⁸ Psal. cxviii, 91.

autem idem ipse es, et anni tui non deficiens¹⁰. Vides ut binc quoque verum esse pateat, servum quidem non manere in aeternum, sed manere filium, et illud, non manere, argumento esse servum esse de quo prae dicetur; simili quoque ratione illud, manere in aeternum, signum manifestum fuerit eum esse Dominum ac Deum, de quo proprie ac vere istiusmodi vox **βασιλεὺς** dicatur. Sufficeret quidem ad id probandum Psalmista testimonium: sed eum in ore duorum aut trium testium, sicuti scriptum est¹¹, stet omne verbum, et agendum rursus beatum Jeremiam eadem porro sentire ac prae dicare demonstramus. Ostendens quippe omne creatum ex eo quod corruptitur servum esse, et Filium secundum naturam Deum esse demonstrans ex eo quod manet ac mutationis est expers, alicubi sic insit ad eum: Tu sedens in aeternum, et nos pereuentes in aeternum. Omni quippe tempore res creata corruptibilis erit, ex eo quod creata sit, licet Dei virtute non corruptatur; erit vero semper sedens Deus, sessione qua hoc loco dicitur, stabilitatem substantiae ejus et in identitate substantiae firmitatem ostendente, accedente regia et suprema dignitate qua pollet: quorum omnium sessio quamdam adumbrat imaginem. Quamobrem, ut unde digressus sum eo revertar, a conditione non manendi in aeternum, genitum et corruptioni obnoxium probat suis beatum Abraham. Mortuus enim est, et quodammodo migravit ex familia Domini, hoc est ex hoc mundo, secundum quam proportionem servum illum vult intelligi non tantum virium habentem, ut aliis libertatem possit impetriri: a conditione vero manendi scilicet in aeternum, Filium, aperte tandem Deum de Deo secundum naturam seipsum esse ait, quem omnino sequatur esse regem ac Dominum. Quid autem ex predicta illa differentia nobis ordinatum et constitutum sit, proxime sequenti iesu atque effato clare monstrabitur.

Σχοντα τὸ δύνασθαι καὶ ἐτέρους τὴν ἐλευθερίαν χαρίζεσθαι· ταῦτα δημηνος Θεὸν ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν εἶναι σαφῶς Κύριον. Καὶ τι τὸ ἐκ τῆς ἀρετῶν εἰρημένης ἡμῖν διαφορᾶς οἰκονομούμενον, ἐν τῷ γείτονι καὶ ἐν τῷ ἀρεξῆς προκειμένῳ ἥτεψε δειχθῆσται σαφῶς.

VIII. 36. Si vos Filius liberaveris, vere liberi eritis.

Uni, ait, secundum naturam Filio, secundum veritatem libero, extraque omnem servitutem posito attributum comperitur ut possit liberare, alteri vero praeter ipsum nemini. Quemadmodum enim, quoniam est secundum naturam sapientia, et lux, et potestas, sapientiam dat sapientiæ capacibus, lumen lumine indigentibus, robur robore carentibus, ita quoniam est Deus ex Deo, et substantia in omnia regnum obtinetis liber atque ingenuus fructus, quibuscumque libuerit, dat libertatem: ceterum ab eo, qui secundum naturam eam non habeat, nemo vere liber fieri potuerit. Cum vero ipse Filius volet aliquos liberos facere, proprium ipsis inserens fru-

τα πάν τὸ ἐν γενέσει φημὶ τὴν θεωρίαν ἔξαπλων, περὶ τῶν οὐρανῶν καὶ τοῦ κατὰ φύσιν Γίου φησιν· «Δύτοι ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις, καὶ πάντες ὡς ἕμπτοι παλαιώθησονται, καὶ ὥστε περιθόλαιον ἐλέγεις αὐτοὺς, καὶ ἀλλαγήσονται, σὺ δὲ διάτος εἰ, καὶ τὰ ἑτη σου οὐκέτι εἰλείψουσιν.» Όρδες δπας εῦ μάλα καὶ διὰ τούτων ἀληθὲς ὑπάρχοντας ἐμολογουμένως, στι- μεῖον δὲ τὸ δοῦλον οὐ μένει εἰς τὸν αἰώνα, μένει δὲ διὰ τὸ μὴ μέρειον, ἀπόδειξις τοῦ εἶναι δοῦλον τὸ καθ' οὐπερ ἀν κατηγοροῦτό ἐστιν· ἀναλόγως δὲ τούτων τὸ ἔτερον, τοῦτ' ἐστι τὸ μένειν εἰς τὸν αἰώνα, στι- μεῖον δὲ τὸ γένοιτο σαφὲς τοῦ Δεσπότην εἶναι· καὶ Θεὸν καθ' οὐπερ ἀν λέγοιτο κυρίως καὶ ἀληθῶς ἡ τοιαύ- τη φωνή· Ἐξῆρχε· μὲν οὖν εἰς τὸ τοῖς παρ' ἡμῶν ἐπιμαρτυρῆσαι λόγοις δὲ Φαλμαρός. Ἐπειδὴ δὲ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, «ἐπὶ στόματος δύο δὲ τριῶν μαρ- τύρων σταθήσεται πᾶν ἥτις,» φέρε πάλιν πρὸς ἔκεινό καὶ τὸν μαχάριον Ἱερεμίαν συνυρδά καὶ φρο- νοῦντα καὶ λέγοντα δεικνύωμεν. Ἀπὸ γάρ τοῦ κα- ταρθείρεσθαι πᾶν τὸ ποιηθὲν, καὶ δοῦλον αὐτὸς διὰ τοῦτο δεικνύντος, ἀπὸ δὲ τοῦ μένειν τε καὶ ἀμεταποίη- τως ἔχειν Θεὸν ἀποφαίνων κατὰ φύσιν τὸν Γίον, δη- λον δὲ διὰ διά τοῦτο καὶ Κύριον, οὗτος ποὺ φησι πρὸς αὐτὸν, διὰ Σὺ καθήμενος δὲ εἰς τὸν αἰώνα, καὶ ἡμεῖς ἀπολλύμενοι εἰς τὸν αἰώνα. Ἐν παντὶ γάρ χρόνῳ τὸ γενητὸν ἐσται φθερόντων κατά γε τὸν τοῦ πεποιησθει- λόγον, καὶ εἰ μὴ φθερότο δυνάμει Θεοῦ, ἐσται δὲ δεῖ καθήμενος δὲ Θεός, τῆς ἐνθάδε λεγομένης καθ- θοσις τὸ ἰδρυμένον καὶ ἐν ταυτότητι πεπηγός ὑποδη- λούσης τῆς οὐσίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ συνάγεσθαι, καὶ τὸ ἐν βασιλικῷ σχήματι τε καὶ πράγματι διαπέ- πειν αὐτὸν· εἰκόνα γάρ πως δημιουργεῖται τούτων ἡ κάθ- ισις. Οὐκοῦν, ἀναδραμούμενοι γάρ αὐθίς εἰς τὸ ἐξ ἀρ- χῆς, ἀπὸ μὲν τοῦ μὴ μένειν εἰς τὸν αἰώνα φθερόν τε καὶ γενητὸν ἐπιδεικνύν τὸν μαχάριον Ἀθραάμ· τεταλεύτηκε γάρ, καὶ μετέστη τρόπον τινὰ τῆς οἰκίας τῆς δεσποτικῆς, τοῦτ' ἐστι τούδε τοῦ κόσμου· ἀναλό- γως ἐντεῦθεν καὶ δοῦλον νοεῖσθαι βούλεται οὐχ ἴκενός

Ἐὰν δὲ Γίος ὁμᾶς ἐλευθερώσῃ, δητας ἐλεύθερος ξεσθε.

Μόνων, φησι, τῷ κατὰ φύσιν Γίῳ, τῷ κατὰ ἀλή- θειαν ἐλευθέρῳ, καὶ δούλειας ἀπάσης ἐξηρημένῳ τὸ ἐλευθεροῦν δύνασθαι προσδόν εὐρίσκεται, ἐτέρῳ δὲ παρ' αὐτὸν τὸ παράκαν οὐδενί. Ὁπερ γάρ τρόπον, ἐπειπερ ἐστὶ κατὰ φύσιν καὶ σοφίᾳ, καὶ φωνῇ, καὶ δύναμις, σοφοὶ μὲν τὰ σοφίας δεκτικά, φωτίζει δὲ τὰ φωτὸς δεδημένα, καὶ δυναμοὶ τὰ δυνάμεων χρῆσονται, οὗτοις, ἐπειπερ ἐστὶ Θεός ἐκ Θεοῦ, καὶ τῆς ἀπάντων βασιλευούσης οὐσίας γῆστες τε καὶ ἐλεύθερος χαρ- πός, οἵστερ δὲ ἐθελήσῃ χορηγεῖ τὴν ἐλευθερίαν. Ἀπὸ μὲν τοῦ κατὰ φύσιν οὐκέτιος αὐτὴν οὐκέτι γένο- το τις ἐλεύθερος ἀληθῶς· διαν δὲ αὐτὸς δὲ Γίος ἐλευ- θεροῦν ἐθελήσῃ τινάς, τὸ ίδιον αὐτοὶς ἐντιθεὶς ἀγ-

¹⁰ Psal. ci, 27. ¹¹ Matth. xviii, 16.

Θόν, χρηματιούσιν δινεως ἐλεύθεροι παρὰ τοῦ τὴν καρά τινος τῶν περ' ἑτέρου δεδανεισμένους καὶ θνεῖοις ὥσπερ λαμπροῦ τοῖς χαρίσμασιν. Ἀναγκαιωτάτη τοιχαροῦν ἡ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἐξῆγησις, καὶ πολὺ τὸ χρήσιμον τὸ ἐκ τῆς ἐκείσες διαφορᾶς ἀνατελεῖ τοῖς ἐκμαθέστερον ἐπαίνειν ἐσπουδακόσιν. Ἐδει: τὰρ συνιέναι πόθεν ἡμᾶς ἀναγκαῖον ἐπικῆτελν τὴν κατὰ θεὸν εὐγένειαν, καὶ τὸν ἐλευθερῶσαι λειχύοντα μανθάνειν Υἱόν. Μελετάτεσσαν τοίνυν μὴ ὑψηλοὶς ἔξοχοισι φρονήμασιν οἱ τοῖς ἐν κόσμῳ χαίροντες ἀξώμασι, μηδὲ τῆς τῶν ἀγίων κατατρέχετωσαν δόξης τε καὶ χάριτος, εἰ καὶ μικροὶ τινὲς ἐν μικρῶν γεγόνασι κατὰ σάρκα· οὐ γάρ τὸ ἐν ἀνθρώποις λαμπρὸν εἶναι δοκοῦν ἀρξεῖ πρὸς εὐγένειαν τὴν παρὰ Θεῷ, ἀλλὰ τὸ ἐν βίῳ καὶ τρόποις τοῖς ἐν ἀρετῇ διαφανὲς ἐλεύθερον δόντως καὶ εὐγενῆ τὸν ἀνθρώπον ἀπεργάζεται. Ἐπέραθη μὲν γάρ εἰς δοῦλον Ἰωσῆφ, καθὰ γέγραπται, ἀλλ' ἦν καὶ οὗτος ἐλεύθερος τῇ κατὰ ψυχὴν εὐγενεῖᾳ διάλαμπων· πατρὸς δὲ ἕψι μὲν ἐλευθέρου, καὶ ἦν δυτικὸς Ἡσαῦ, ἀλλὰ τῇ τῶν τρόπων αἰσχρότητι τὸ δουλοπρεπὲς ἐπεδείκνυε φρόνημα. Εὐγενεῖς οὖν δρά παρὰ Θεῷ, καθάπερ οὖν ἀρτίως εἰρήκαμεν, οὐχ οἱ πλούτον ἔχοντες, καὶ χρημάτων περιουσίας περιχερμένοι, καὶ λαμπταῖς ἐπιχαίροντες ταῖς ἐν κόσμῳ τιμαῖς, ἀλλ' οἱ βίῳ σεμνῷ καὶ πολιτείᾳ συννόμῳ διαφανεῖς.

Οἴδα δὲι σκέρμα Ἀβραάμ ἁστε, ἀλλὰ ζητεῖτε με ἀποκτεῖται, δὲι δ λόγος δ ἐμὸς οὐ χωρεῖ ἀν ύλειν.

Πολυτρόπως αὐτοῖς τὸ ἐκ τῆς συγγενείας τῆς πρὸς C Ἀβραάμ καυχήμα τε καὶ φρόνημα παντελῶς εἰκαστὸν καὶ οὐδεμίαν ἔχον τὴν δηνστὸν ἐπιδεικνύν, τὰ τοιαῦτά φησιν, ήταν ζητώσις τὴν ἀληθῆ καὶ Θεῷ φιλητὴν εὐγένειαν. Ὁρδὲ γάρ οὐκ εἰς σάρκα Θεός, κατὰ εἰρημάτων παρ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, « Η σάρξ οὐκ ἀφελεῖ οὐδὲν, » ἀποδέχεται μέλλον καὶ ἐπαίνου παντὸς ἀξιοῦ τὸ ἐν ψυχαῖς εὐγενές, καὶ εὐγένειαν οἴδεν ἔχοντας ἀληθῆ, οὐστερὸν δῆτὴν ἔργων ὄμοιότης ἥτοι τῶν ἑτῶν ἡ ταυτότης εἰς μίαν ὥσπερ ἀρετὴν συναγείρουσα, ταῖς Ισαΐς τῶν ἀγαθῶν ἰδέαις ἐπιστρέψαντες ποιεῖται, ἀναλόγως δὲ τούτοις καὶ τὸ ἐναντίον. Ἐπει ταῦτα τίνα τρόπο. ἡταν γῆς δηνεῖς ἡμεῖς, καὶ ἐκ πηλοῦ δηρτισμένοι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, χρηματιοῦμεν τοῦ πάντων Δεσπότου, καθάπερ οὖν δ Παιᾶνδος φησι, « Γένος ουν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ; » D διμολογουμένως μὲν γάρ συγγενεῖς μὲν γεγόνατε αὐτῷ διὰ τὴν σάρκα τὴν ἐν τῷ κατὰ Χριστὸν μυστηρῷ. Ἀλλ' έστι πως καὶ καθ' ἑτέρον τρόπον τοῦτο συνυπάρχον ἰδεῖν ἀληθές· φρονοῦντες γάρ τὰ αὐτοῦ, καὶ δὲι προσήκεν εἰσεβεῖν οὐ παρέργως διενθυμούμενοι, χρηματιοῦμεν οὐσιοῦ τοῦ ἐπὶ πάντας Θεοῦ, καὶ πρὸς τὴν ἐν αὐτῷ Θελήσιν κατὰ τὸ ἐγκωροῦν τὸν οἰκεῖον διαπλάσσοντες νοῦν. Ὅτε δέ τε τὴν πρὸς αὐτὸν διμοιότητα καὶ ἀκριβεστάτην ἐμφέρειν εἰς συγγενεῖας δύναμιν λαμβάνει Θεός, διαγνωσμέδια σαφῶς τοῖς Ιεσοῖς ἐγκύπτοντες λόγοις, καὶ τῇ θελᾳν περι-

A clum, 543 vere illi liberi audient, ab eo qui jus et potestatem habet hanc dignitatem consecuti, non autem ab aliquo eorum qui aliunde mutuantur, et exteticis veluti gratiis splendescunt. Valde itaque necessaria fuit illa praecedens expositio, et multum utilitatis ex allata ibi differentia tardioribus orietur. Scire quippe decebat unde petenda sit secundum Deum nobilitas, et discendum Filium liberare posse. Discant igitur altos spiritus non ducere quicunque mundanis gaudent honoribus, neque sanctorum gloriam insectentur et gratiam, tametsi tenues sint et ex tenuibus orti secundum carnem: quod enim clarum esse videtur hominibus, ad nobilitatem quae apud Deum est consequendam non sufficit; sed honesta vita morumque claritas hominem revera liberum ac nobilem reddit. In servum venumdatus est Joseph, ut scriptum est²¹, sed erat hic porro liber, animi scilicet nobilitate præfulgens: Esau vero patre libero natus est, eratque ipse liber, sed morum turpitudine servilem animum prese tulit. Nobiles itaque illi sunt apud Deum, ut modo diximus, non qui divitiis abundant, ac pecuniarum vi, et claris bujus mundi honoribus sunt prædicti, sed qui sanctitate vita et conversationis probitate sunt conspicui.

VIII. 37. *Scio quia semen Abrahæ estis: sed queritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis.*

Multis modis eorum fastidum et arrogantiam genuis Abrahæ jactantium vanam esse prorsus ac inutilem ostendens, haec ait, ut veram Deoque acceptam nobilitatem querant. Deus enim in carnem nona respicit, iuxta dictum illud Salvatoris ipsius nostri Iesu Christi: « Caro non prodest quidquam²², » sed probat potius ac laudat omnino nobilitatem animæ, eosque nobilitate vera præditos agnoscit, quos operum similitudo seu morum conformitas ad unam quedammodo virtutem conduecens eadem forma bonorum ac specie conspicuos facit, et contra. Nam qui fieri potest ut, cum nos de terra et ex luto conditi simus, ut scriptum est²³, universorum Domini genus nuncupemur, sicuti 544 Paulus ait: « Genus ergo cum simus Dei²⁴? » plane enim cognati ei facti estis propter carnem, quæ in Christi mysterio. Sed alio modo rei hujus veritatem videre licet: si enim quæ ejus sunt sapiamus, et pietatem non perfuntorie collamus, filii supremi Dei nuncupabimur, et si ad ejus voluntatem, quoad fieri potest, nostram mentem conformemus. Quod autem similitudinem et perfectam cum ipso conformitatem cognitionis loco Deus accipiat, clare agnoscamus, si oraculis sacris intendamus et divinam Scripturam percurramus. Quippe Jeremias propheta temporibus existit quidam falsus Yates, Elamita, Sameas nomine,

²¹ Gen. xxvii., 28: ²² Joan. vi., 63. ²³ Gen. ii., 7. ²⁴ Act. xvii., 29.

qui de corde suo eructabat, ut scriptum est¹⁶, et non ex ore Domini. Sed cum plerima alia turba falsorum vatum ac testium populos in errorem abduceret, merito successit universorum Dominus. Tum multis de Samea verbis habitis, et quales daturus esset facinoris istius poenas exposito, ad extrellum subjicit: « Et vindicabo in Sameam, et in genus ejus facientes ei similia¹⁷. » Audis quemadmodum in similibus facinoribus cognitionem ponat? Quomodo enim qui justa judicare novit, una cum Samea genus ejus secundum carnem minime illi par improbitate castigasset, cum per Ezechielem prophetam clare dicat: « Anima quae peccaverit, ipsa morietur¹⁸. » Igitur ne quid tale de ipso cogitet, ubi genus dixit, statim etiam adjunxit: « Facientes similia ei, » in factorum similitudine cognitionem constitutas. Sed ut de ipsis Iudeis dictum illud verum esse videamus, sancti Joannis Baptiste verba in memoriam revocemus. Nam cum vanam eorum ostentationem demonstraret qua se de genere Abraham esse dicebant: « Ne velitis, inquit, dicere intra vos: Patrem habemus Abraham. Potens enim Deus est de lapidibus istis suscitare semen Abrahā¹⁹. » Cum enim a Deo dictum esset ad ipsum: « Multiplicabo semen tuum sicut astra cœli²⁰, » ut Iudei omnino mendacii expertem haberent eum qui talia pollicitus esset, magnopere ideo gloriabantur, nusquam futurum rati ut a progenitoris sui affinitate²¹ exciderent, ut divinis promissis sua constaret fides. Sed et hanc eis spem explicans, clare admodum ait beatus Baptista: « Potens est Deus ex ipsis lapidibus suscitare filios Abrahā²². » Quibus astipulabitur etiam beatus Paulus ita dicens: « Non enim omnes qui ex Israel sunt, ii sunt Israëlitae: neque qui semen sunt Abrahā, omnes filii²³. » Demonstrato igitur ex omni parte probatoque Deum propinquitatem in moribus et actionibus agnoscerē, patet jam frustra eos esse, qui bonis et sanctis majoribus sese offrant, sed ab illorum virtute procul distant. Prepterea magna cum ratione Dominus Iudeis hoc dicit: « Scio quia semen Abrahā estia; sed queritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis. » Enimvero quando, inquit, considero solam secundum carnem cognitionem, et unde exortus sit Iudeorum populus perpendo, tunc vos e semine Abrahā propagatos video: ubi vero circumspicio præclaram illius vite degendæ rationem, jam non amplius vos consanguineos, sed alienos comporio. Queritis enim me interficere, quamvis ille quo progenitore gloriamini, minime trux et homicida fuerit: quodque pessimum et a legibus alienissimum, non ob justas causas me persecutimi, sed contra omnem sequitatem credis amore flagratis, neque ob hoc unum de medio tollere statuistis, quod sermo meus non capit in vobis, licet vos ad vitam et ad sa-

A νοστοῦντες Γραφήν. Οὐκοῦν ἐν καιροῖς ἀερεμίου τῷ προφήτου, γέγονε τις Ἐλαμίτης Σαμείας τονισμὸς φευδομάντις, τὰ ἀπὸ καρδίας ἀρευγόμενος τῆς ἑαυτοῦ, καὶ γέγραπται, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου. Ἐπειδὴ δὲ πολλὴ τις ἡν καὶ ἔτέρα πληθὺς φευδομαρτύρων καὶ φευδοπροφητῶν, περιπλανώσα τοὺς βγλούς, καὶ ἐφ' ἡ μὴ προσῆκεν ἐξέλκουσα, ἡγανάκτει λοιπὸν εἰκότως ὁ πάντων Δεσπότης Θεός. Εἴται πολλοὺς ἔτι τῷ Σαμείᾳ δαπανήσας λόγους, καὶ πολὺς ὑφέξει τούτον τολμήματος δίκαιας εἰπὼν, ἐν τελευταῖς ἐπάγει. « Καὶ ἐκδικήσω ἐπὶ Σαμείᾳ, καὶ ἐπὶ τὸ γένος αἴτου τούς ποιοῦντας; τὰ δόμοις αὐτῷ. » Ἀκούεις ὅπως ἐν τοῖς δόμοις ἐπιχειρήμασι τὴν συγγένειαν ὄρδε; Πᾶς γάρ ἀν δὲ τὰ δίκαια χρίνει εἰδὼς συνεχόλασε τῷ Σαμείᾳ τὸ κατὰ σάρμα γένος οὐκέτιστρον αὐτῷ κατά γε τὸν ἐν φαύλοτητι λόγον, καίτοι σφῶς διὰ τοῦ προφήτου λέγων Ἰεζεχιὴλ· « Ψυχὴ ἀμαρτάνουσα, αὐτῇ ἀποδανεῖται. » Οὐκοῦν ἵνα μὴ τι τοιοῦτο νοῆται περὶ αὐτοῦ, τὸ γένος εἰπὼν ἐπήνεγκεν εὐθύς· « Τοὺς ποιοῦντας τὰ δόμοις αὐτῷ, » ἐν τῇ τῶν δραμένων ταυτότητι τὴν συγγένειαν ὄριζόμενος. « Άλλ’ ἵνα καὶ ἐπὶ αὐτῶν θωμαῖς τῶν Ἰουδαίων τὸ εἰρημένον ἀληθὲς, ἀναμιμνησκώμεθα τῶν Ἰωάννου λόγων, τοῦ ἀγίου φημὶ Βαπτιστοῦ. « Εὐλογὸς γάρ ἀποφαίνεται αὐτοῖς τις τὸ πρὸς Ἀβραὰμ συγγενεῖας τὸ καύχημα, « Καὶ μὴ λέγετε, φησίν, ἐν ἀνταῖς· Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ. Δυνατὸς γάρ ὁ Θεός ἐκ τῶν λίθων ἐγείρει σπέρμα τῷ Ἀβραάμ. » Ἐπειδὴ γάρ εἰριητο πρὸς αὐτὸν παρὸ Θεοῦ· « Πληθύνων πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου ὡς τὰ διστρα τοῦ οὐρανοῦ, » τῷ χρῆναι πάντας ἀκύρωσεν τὸν ἐπαγγειλάμενον ἀπεριδόμενος τῶν Ἰουδαίων ὁ δῆμος, ἐφρόνει μὲν μέγα, προσεδόκα δὲ εὑδαμῶς τῆς τοῦ προγόνου συγγενεῖας ἀποπεσεῖται ποτε, ἵνα τὸ θεῖον ἐπάγγελμα σύντηται, φησίν. « Άλλα καὶ ταύτην αὐτοῖς σφηνίζων τὴν ἀπίδια, σφῶς δὴ μάλα φησὸν ὁ μακάριος Βαπτιστής· « Δυνατὸς ὁ Θεός ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγείρει τάκνα τῷ Ἀβραάμ. » Συνθραμμέται δὲ τούτος καὶ ὁ μακάριος Πλαύλος ἀλλά λέγων· « Οὐ γάρ πάντες οἱ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ, οὐδὲ ἔτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τάκνα. » Διεκυνούμενοι τοιγαρούν τετταγέθεν ἀληθεῖς, ὅπις τὸν ἐν ἦσι καὶ τρόποις συγγένειαν οἴδε Θεός, μάταιον μὲν ἥδη φαίνεται τὸ προγόνοις μὲν ἐπικυρεῖν ἄγαν καὶ ἀγαθοῖς, ἀπολιμπάνεσθαι δὲ καὶ ἀφεστάνει μακρὰν τῆς ἐκείνων ἀρετῆς. Διέ τοι τοῦτο φησιν εὐλόγως πρὸς Ἰουδαίους ὁ Κύριος· « Όλα ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ἔστε, ἀλλὰ ζητεῖτε μὲν ἀποκτεῖναι, ὅτι δὲ λόγος ὁ δῆμος οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν. » Ναὶ γάρ, φησίν, δταν εἰς μόνην θωμ τὴν κατὰ σάρμα συγγένειαν, καὶ δθεὶς ἐξέψι τῶν Ἰουδαίων ὁ δῆμος περιστρέψαμε, τότε καὶ ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ γεγονότας ὄρδων· ἐπὸν δὲ τῆς ἐκείνου τολμείας τε καὶ γνώμης περιαθρήσαν τὸ κάλλος, ἀλλοτρίους ὑμᾶς καὶ οὐκέτι συγγενεῖς καταθέμματι, φησί. Ζητεῖτε μὲν γάρ ἀποκτεῖναι, καίτοι τοῦ προπάτορος ἐφ' ἧν νῦν φρονεῖς μέγα, μὴ ἔντος φονευτοῦ· καὶ τότε χειρίσθων τε καὶ παρανομώσαν, οὐδὲ ἐπ' εὐλόγης παρ' ὑμῶν διώκουσι ταῖς αἰτίαις,

¹⁶ Jerem. xxiii, 16. ¹⁷ Jerem. xxix, 32. ¹⁸ Ezech. xviii, 4. ¹⁹ Matth. iii, 9, 10. ²⁰ Gen. xxi, 17; Hebr. vi, 14. ²¹ Luc. iii, 8. ²² Rom. ix, 6, 7.

φονδάτε δὴ λαν ἀδίκως· διὰ τοῦτο γάρ καὶ μόνον
ἀναιρεῖν ἔουσαν εἰσέσθε, οὐδὲ ὁ λόγος δὲ ἐμὸς οὐ χωρεῖ
ἐν ὑμῖν, καίτοι καλῶν ὑμᾶς εἰς αὐτηρίαν καὶ ζωήν.
Οὐ χωρεῖ δὲ ἐν ὑμῖν, διὰ τὴν ἐνοικήσασαν ἐν ὑμῖν
ἡμαρτίαν δηλαδή, καὶ τόπον ὕσπερ οὐχ ἔωσαν ἔχειν
τινὰ τὴν ἐπ' ἄγαθοῖς συμβουλήν τε καὶ παραίνειν.
Οὐκοῦν φονευταὶ κατ' αὐτὸν Τουδάτοι, καὶ ἀδικώτα-
τοι κρίται θανάτῳ χρῆσατ τιμοσθαῖς διορίζομενοι τὸν
οὐδὲν ἀδικήσαντα, μᾶλλον δὲ τὸν ὠφελεῖν ἐγκωκότα,
καὶ διασκέψειν αὐτοὺς σπουδάζοντα. Ήνως οὖν ἐτί συγ-
γενεῖς τῷ Ἀβραὰμ τῷ δικαίῳ καὶ ἀγαθῷ, οἱ τοσούν
αὐτὸν ὁμοηθείας ἐκδεδραμηκότες, οἵσσον ἀφεστάναι δ
λότητα;

Ἐτῶ δέ δύρακα παρὰ τῷ Πατρὶ μονὸν λαλῶ, καὶ
δύμεις οὐδὲ ἡκουόσατε παρὰ τοῦ πατρὸς ὑμῶν
κοιτάζετε.

Αχώρητον έφη παρά τοῖς Ίουδαίοις τὸν θαυτὸν γενέσθαι δὴ εἰπών, μᾶλλον δὲ καὶ φωνῶντας ἀλέγχων, ἀνάγκαιως ἐπάγει καὶ ταῦτα, καὶ διὰ πολὺν αἰτίαν, ἐκθήσουμας πάλιν. Οὐ γάρ ἡγρήστεν, ὡς εἰκός, ὃς ἀνταναστήσονται τῶν Ιουδαίων τινὲς τοῖς πατέριστοις θεαμαχόμενοι λόγοις, καὶ τὰ ἐκ τῆς ἑνούσῃς αὐτοῖς φρενοβλαβείας ἐρευγόμενοι, πάλιν ἐροῦσιν· Οὐ μά- την, ὡς φήσι, ἐπὶ σοι φονᾶσι τενες, ἐπ' εὐλόγους εἰς τοῦτο παρώρμηνται ταῖς αἰτίαις, θεοφιλὲς ἐν αὐτοῖς τὸ κίνημα, καὶ ζῆτος οὐκ ἔχων τὸ κατηγορεῖσθαι δικαίως· ἀχώρητος γάρ ἐν αὐτοῖς ὁ θεός ἐστι λόγος, ἐπειτέρω αὐτὸν ἀπέρδον ἐποιήσατε τῷ Θεῷ, φησὶν, ἐπέραν ήμας διάσκεις πλάνησται, καὶ τῆς μὲν κατὰ τὸν νόμον ἐξέλκεις ὅδον, μεταβιβάζεις δὲ πας ἐπὶ τὸ σοι καὶ μόνῳ δοκούν. Ταῦτα δῆπου πάντας διαμιθυριζόντων κατά τὸ λεληθός τῶν Ιουδαίων, ἢ καὶ καθ' θαυτὸν διενθυμουμένων προσπαντεῖ πάλιν διάκυριος, εἰδὼς τὰ ἐν αὐτοῖς τῶν διαλογισμῶν κινήματα. Θεὸς γάρ ἐστιν ἀληθινὸς, καὶ διὰ τοῦτο λέγει· «Ἐγώ δὲ ἐώρακα παρὰ τῷ Πατρὶ,» καὶ κατεσκεψάμην τὴν τοῦ Πατρὸς τοῦ ἐμοῦ φύσειν, ἵστων ἐξ ἐμαυτοῦ πολλάκις καὶ ἐν ἐμαυτῷ τὸν γεννήσαντα, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ θελημάτων γέγονα θεωρός. Εἴδον δέ τοι μόνους δηλονότι γνώσεως, ποιῶν δργῶν ἐστὶν ἱραστῆς, ταῦτά τε λελῶ πρὸς ὑμᾶς, οὐδὲν δὲ ὄλως ἀπέρδον εἰρηκώς ἀλώσομαι, οὐδὲ διατέταχά τι παρὰ τὸ ἐκείνῳ δοκούν. «Ἐπ' ἐκεῖνα καλεῖν διπούδακτος τοὺς ἀκρωμένους, οὐ τῶν ἐμῶν ἀφειστάς· ἐν ἡμοι γάρ τὰ ἐκείνου, καὶ τὰ δὲ ἡμά πάλιν αὖ ἐν αὐτῷ ἀλλ' εἰ, καὶ οὕτως ἔχων τῇ φύσει, καὶ συνεθελητῆς ἐν ἀπασιν ὑπάρχων τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, δοκῶ τις εἶναι παρ' ὑμῶν [ἱ. παρ' ὑμῖν] οὐκ ἀληθῆς, καὶ νενόμισμαι τῶν θείων ὑμᾶς ἀποπλανῆν παιδευμάτων, λελύσθω τὸ ἐγκλημα, ρίψατε τὴν ὑπόνοιαν· ἀ τηκούσατε παρὰ τοῦ Πατρὸς ποιεῖτε. Δελάληκεν ὑμῖν διὰ Μωσέως, περάσατε τὴν ἐνεολήν, ἡκούσατε λέγοντος· «Ἀθώον καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς.» Πώς οὖν ζητεῖτε με ἀποκτεῖναι, καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς παραλύοντες ἐνοικοῦν; «Ἄλλα καὶ καθ' ἔτερον πάλιν ἐκδεῖξομεθα τρόπον·» Καὶ ὑμεῖς οὖν δὲ τηκούσατε παρὰ τοῦ πατρὸς ποιεῖτε. Δελάληκε μὲν, φησὶ, διὰ τῶν προφητῶν ὑμῖν, ἡκούσατε· «Χαῖρε

larem vocem. Non capitnr autem a vobis, utique propter inhabitans in vobis peccatum, per quod bonis consiliis et adhortationibus locus non relinquitur. Igitur sanguinarii et homicidæ, ut ipse vult, Judgei et int̄quissimi judices, qui morte plementum decernunt eum qui nihil peccavit²⁴⁻²⁵, immo qui et eos juvare et servare studet. Quomodo igitur deinceps affines estis justo ac bono Abrahæ, qui tantum ab ejus virtutibus, quantum virtus a virtio, distatis?

VIII, 38. *Ego quia uidi apud Patrem meum loquor: et vos quia audistis a Patre vestro, facti*

Postquam dixit sermonem suum a Iudeis non capi, ac insuper ostendit eos eadem spirare, necessario quoque haec subjicit, quam ub causam rursus exponam. Non ignoravit enim, ut videtur, quosdam e Iudeis suis sermonibus **546** repugnatos, et dementiae plena verba ructantes denuo dicturos : Non temere, ut ait, te ad eadem non nulli poscent : justis de causis eo sunt inducti. Dei videlicet amore ac zelo, quem jure vituperare non possis ; tuus enim sermo capi nequit ab iis, quia Deo adversatur : errorem ei contrarium nos edoces, et a via legis nos abducis, atque ad tuam unius transfers voluntatem ac sententiam. Haec Iudeis clanculum insusurrantibus aut intra se cogitantibus, occurrit denuo Dominus, cui nota erant eorum occulta consilia. Deus enim verus est, atque idcirco ait : « Ego quae vidi apud Patrem : contemplatus sum, inquit, Patris mei naturam, sse- penumero ex melipso et in melipso eum qui me genuit conspicatus, et quae in eo sunt voluntates speculatorus. Vidi, inquam, per insitam mihi cognitionem, quorum operum amans sit, et haec lo- quor ad vos, neque vero quidquam vobis dixisse comperiar, aut mandasse quod ejus placitis repugnet. Ad illa vocare auditores studui, meis non exclusus, in me enim sunt quae illius, et mea rur- sus sunt in ipso ; sed tametsi talis sim natura, et ejusdem in omnibus cum Deo ac Patre voluntatis, si videor vobis esse quidam non verax, et a divinis institutis putor vos abducere, diluatur crimen, abjecite omnem suspicionem, que audistis a Patre facite. Locutus est vobis per Mosen, mandatum facite : audistis dicentem : « Innocenter et justum non interficies ²¹. » Quomodo igitur queritis me interficere, et Patris mandatum violatis ? Alio modo rursus accipiens : « Et vos quae audistis a Patre vestro, facitis. » Locutus est, inquit, vobis per prophetas : audistis : « Gaude vehementer, filia Sion, praedica, Jerusalem : ecce rex tuus venit tibi justus, et salvans, et insidens super pullum asinæ silium subjugalis ²² ; » sed et per vocem Isaiae

²²⁻²³ I Petr. iii., 22. ²⁴ Exod. xxiii, 7. ²⁵ Zachar. ix, 9.

¶ Super montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion; exalta in virtute vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem; exaltate, nolite timere: ecce Deus vester, ecce Dominus cum virtute venit, et brachium ejus cum dominatione. Ecce merces ejus cum eo, et opus coram eo: sicut pastor pascet gregem suum, et brachio suo congregabit agnos, et praegnantes consolabuntur³⁶. Morem igitur gerentes Patris mandatis **547** excipite me jam praedictum, et fide honorate jam vobis annuntiatum. Sinite vel Patris sermones locum habere in vobis. Sciendum vero eum dicere Dei et Patris legem esse, licet ab ipso pronuntiatam per angelos, non seipsum a lege ferenda excludendo, sed singulari consilio Iudeorum opinionibus indulgendo, ita rem habere credentium. Sepe enim increpabat eos quod se non susciperent, Patris quippe nomen in medium cum adduceret. autem δι' ἀγγέλων, οὐχ ἐντὸν ἔξω τοῦ νομοθετῆσαι τιθεὶς, ἀλλὰ ταῖς ἰουδαίων συγχωρῶν ὑπονοίαις αὐτοὺς, ἐπείπερ αὐτὸν οὐ παραδέχονται· τὸ γάρ τοῦ Πατρὸς δυνατὰ παράγων εἰς μέσον.

VIII, 39. Responderunt et dixerunt ei: Pater noster Abraham est.

O multam insciiam, et durati obfirmati que ad incredulitatem animi ac nibil nisi rixas spectantis. Quippe Servatore nostro Christo acquiescente, diserteque aiente: « Scio quia semen Abrahæ estis³⁷ », illi insistunt iisdem, ac velut aliquo contradicente, neganteque eos e semine Abrahæ esse secundum carnem, rursus aiunt, « Pater noster Abraham est », et multoties eadem iterare verba non erubescunt, ipsumque Battii ineptum multiloquium et linguae pruriitum exasperant. Sed forte nata est illis absurdissima quidem ejus rei occasio, quæ qualis sit rursus dicendum est. Etenim cum diceret Dominus, Ego quæ vidi apud Patrem meum hæc loquor³⁸, per hoc Deum et Patrem significare non putabant, contra vero intelligere vel justum Joseph, vel alium quempiam eorum qui in terra degunt, usque adeo contemptum de eo sentiebant. Sancta quippe Virgo divinum fetum utero gestavit nullo nuptiarum commercio, sed ex sancto Spiritu, sicut scriptum est³⁹. Quod cum Joseph ordinatione divina ita factum ignoraret, voluit occulite dimittere eam, ut refert Mattheus⁴⁰. Sed enim quod **D** sancta Virgo ante nuptias prægnans fuisset Iudei sciebant, nec tamen intelligebant id ex sancto Spiritu, verum ab aliquo corruptam suspicabantur, unde sinistras de Christo opiniones concipiebant, videlicet alterius patris esse filium, a quo Virgo corrupta fuisset, attributum vero eum duntaxat Josepho, cum alioqui spurius esset et illegitimus. Quare eo dicente: « Ego quæ vidi apud Patrem loquor, » nullam omnino de Deo suscipiebant cogitationem, rati innuere unum aliquem patrem eorum qui **548** in terra sunt, et velle eos a sui progenitoris jactantia abducere, et suo san-

A σφόδρᾳ, θύγατρε Σιών· κήρυσσε, θύγατρε Ἱερουσαλήμ· Ιδού δὲ βασιλεὺς σου Ἐρχεται σοι δίκαιος καὶ σωζών, καὶ ἐπιβενηκὼς ἐπὶ πῶλον δικού νίδην ὑπερέγιον· » ἀλλὰ καὶ διὰ φωνῆς Ἡσαΐου πάλιν « Ἔπει δρός ὑψηλὸν ἀνάθητι, δὲ εὐαγγελεῖσθενος Σιών, οὐκωσον τῇ ισχύi τὴν φωνὴν σου, δὲ εὐαγγελεῖσθενος Ἱερουσαλήμ· ὑψηλάτε, μὴ φεύγετε· Ιδού δὲ θεὸς ὑμῶν, Ιδού Κύριος μετ' ισχύiς Ἐρχεται, καὶ δὲ βραχίων αὐτοῦ μετὰ χωρίας. Ιδού δὲ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸ ἕργον ἐνώπιον αὐτοῦ· ὡς ποιμανεῖ τὸ ποιμανὸν αὐτοῦ, καὶ τῷ βραχίονι αὐτοῦ συνάξει δρυνάς, καὶ ἐν γαστρὶ ἐχούσας παρακαλέσει. » Καταπειθόμενοι τοινύν ταῖς τοῦ Ησαΐου ἐντολαῖς, παραδέξασθε τὸν προαναφωνούμενον· τιμήσατε τῇ πίστει τὸν προκεκρυμμένον. Άστε καὶ τοῖς τοῦ Πατρὸς λόγοις Β τὸ κρατεῖν ἐν ὑμῖν. Ιστέον δὲ ὅτι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸν νόμον εἶναι φρεστός, καίτοι λαληθέντα παρ' αὐτοῦ δι' ἀγγέλων, οὐχ εἴπει τοινύν ταῖς τοῦ Ησαΐου ἐντολαῖς τιθεὶς, ἀλλὰ ταῖς ἰουδαίων συγχωρῶν ὑπονοίαις αὐτούς, ἐπείπερ αὐτὸν οὐ παραδέχονται· τὸ γάρ τοῦ Πατρὸς δυνατὰ παράγων εἰς μέσον.

Απεκρίθησαν αὐτῷ, καὶ εἶπον· Ο κατήρ ήμως Ἀβραὰμ ἔστιν.

Ο πολλῆς ἀμαθείας, καὶ νοῦ κατεσκλητός εἰς ἀπειθείαν, καὶ εἰς μόνην δρῶντος φιλονεκίαν. Συγχατανεύοντος γάρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ φάσκοντος ἐναργῶς· « Όλα δὲ τοῦ σπέρματος Ἀβραὰμ ἔσται, » τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένοντοι, καὶ καθάπερ τινὲς διατεινομένοι καὶ ἀντιπράτεοντος, οὐχ εἶναι τε λέγοντος αὐτοῖς ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ κατὰ σάρκα, πάλιν φαστὸν, διτις Ο κατήρ ἡμῶν Ἀβραὰμ ἔσται, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν πολλάκις ἔντες λόγων οὐκ ἐρυθριώσιν, οἱ μηδὲ Βάττῳ τάχα που παραχωρεῖν οἰδόμενοι δεῖν, μόνης δὲ τῆς ἑκείνου γλωσσαλγίας ἀριστοὶ ζηλωταί. Άλλ' ἵσως γέγονέ τις αὐτοῖς ἀλογωτάτη τοῦ πράγματος ἀφορμή, καὶ ποιά πάλιν ἐροῦμεν. Τοῦ γάρ Κυρίου λέγοντος, Εγὼ δὲ ἐώρακα παρὰ τῷ Πατρὶ ταῦτα λαλῶ, τὸν μὲν Θεὸν καὶ Πατέρα διὰ τούτων σημαίνειν οὐχ ὑπελάμβανον, ὃντο δὲ λέγειν αὐτὸν, η τὸν δίκαιον Ἰωσῆφο, η ἐπερόν τινα τῶν ἐπὶ τῇ γῆς, μικρὸς κομιδῆς περὶ αὐτοῦ κωμῳδοῦντες καὶ φρονοῦντες, καὶ διεσκεμμένοι. Ή μὲν γάρ Παρθένος τὸ θεῖον ἐκυοφόρησε βρέφος, οὐχ ὄμιλήσας γάμοις, ἀλλ' ἐκ Πνεύματος ἀγίου, καθά γέγραπται. Καὶ ἀγνοήσας μὲν τῆς οἰκονομίας τὸν τρόπον ἐν ἀρχαῖς δὲ μακάριος Ἰωσῆφος, ἐδουλήθη δὲ λάθρᾳ ἀπολύσαις αὐτὴν, κατὰ τὴν τοῦ Ματθαίου φωνὴν. Πλὴν οὐχ ἡγνοθῆ παντελῶς παρὰ τοῖς ἰουδαίοις διτις πρόγειον καὶ μίζεις ἐκυοφόρησεν η ἀγία Παρθένος, οὐ μήν συνῆκαν διτις καὶ ἐξ ἀγίου Πνεύματος, διότι πρόγειον καὶ μίζεις ἐκυοφόρησεν η ἀγία Παρθένος, διότι πρόγειον διαλήψεις εἰχον ἐπὶ Χριστῷ· ἐτέρου μὲν γάρ αὐτὸν πατρὸς γεγεννήσθαι ἐνόμιζον πάθεα τοῦ τὴν ἀγίαν διεφθαρκώντος Παρθένον κατὰ τὴν ἑκείνων ἀποπλήξιαν, ἐπιγεγράφθαις δὲ μόνον τῷ Ἰωσῆφος νόθον δυτα, καὶ οὐχ υἱόν. Άληθῶς λέγοντος τοινύν, « Εγὼ δὲ ἐώρακα παρὰ τῷ Πατρὶ λαλῶ, »

³⁶ Isa. xl, 9-11. ³⁷ Joan. viii, 57. ³⁸ ibid. 26.

³⁹ Luc. 1, 35. ⁴⁰ Matth. 1, 19.

οὐδεμίαν μὲν δὲν ἔδεχοντο περὶ Θεοῦ τὴν ἐννοιαν, καὶ πατέρων, καὶ μετασκευάζεται αὐτὸν ἐπιχειρεῖν τῆς ἐπὶ τῷ προγόνῳ φιλοτιμίας ὑπώπτευον, αἰματις δὲ τῷ οἰκείῳ προσνέμειν τὴν ἐτέρῳ χρεωστουμένην τιμὴν, καὶ τῆς πατριαρχείας τὴν ἀρχαιοτάτην δόξαν ὑποτοπήσαντες, φιλονεκτέροιν τε καὶ εὐτονώτερον ὑπαντιάζουσαν λέγοντες, «Ο πατήρ ἡμῶν Ἀβραὰς ἐστιν»· ἵσον γάρ ὡς εἰ καὶ ἐφασκον, καὶ σοφοῖς ἡμῖς, ὃ οὐδος περιπετήσης θεαύμασι καὶ ταῖς ὑπὲρ λόγον καταχρησίης μεγαλουργίαις, οὐκ ἀποστήσεις τοῦ ἀρχαίου καυχήματος, οὐκ ἐπιγραψόμεθα τοῦ γένους ἀρχηγήτην πατέρα τὸν σὸν, ἐτέρῳ τὴν τοιαύτην οὐκ ἀναθήσομεν δόξαν, ἀλλ' οὐδὲ νέους γενάρχας τῶν ἀρχαιοτέρων ἀνταλλάξμεθα. Θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ πιοτεύεσθαι μαχράν τι τοιαύταις ἀμαθίαις περιπίπτειν Ἰουδαίους, διοι καὶ ψιλὸν ὑπάρχειν αὐτὸν ὑπελάμβανον διθρωπον, καὶ τοῦ τέκτονος μηδενὶ κατετάτεοντες τὸν ἀπάντων βασιλέα καὶ Κύριον. «Οτι δὲ, καὶ περὶ τῆς ἀγίας Παρθένου διετέθησαν οὐκ ὅρθως, ὡς ὅπο του κατεφθαρμένης, διὰ τῶν ἐφεξῆς σαφῶς δὴ λίαν εἰσόμεθα.

Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ ἔτες, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραὰμ ἔποιείτε ἀντὶ τοῦ δὲ ζητεῖτε με ἀποκτεῖται, ἀνθρώποις δὲ τὴν ἀλιθείαν ὑπὲρ λελάληκα ἡν ἤκουσα παρὰ τοῦ Θεοῦ· τοῦτο Ἀβραὰμ οὐκ ἔποιησε.

Διὰ παντὸς, ὃς ἔποις εἰπεῖν, τρόπου τε καὶ λόγου, τὸ τῶν Ἰουδαίων τιθασσεύων θράσος ἀπεσκιασμένων αὐτοῖς προσλαλεῖ Χριστὸς, οὐ γυμνὸν προσάγων τὸν Ἐλεγχον, ἀλλ' ἡπίψ μὲν λόγῳ κεκραμένον, ὑφειμένως δὲ πῶς καὶ ποικίλως αὐτῶν καταγοητεύων τὸν θυμόν. Ἐπειδὴ δὲ λίαν ἀνοηταίνοντας βλέπει, καὶ συνιέντας τῶν εἰρημένων οὐδὲν, ἀλεύθερον ἡδη καταπετάσματος, καὶ γυμνὸν ἀπάσης περιβολῆς ποιεῖται τὸν λόγον. «Ἐδει γάρ, ἔδει, φησιν, εἰ τὸ ἐν τέκνοις Ἀβραὰμ κατατετάχθαι, τιμὴν εἶναι τὴν ἀνωτάτω πεπιστεύκατε, τοὺς ἐκείνους σπουδάζειν ἀπομιμεῖσθαι τρόπους· ἔδει τοῦ προγόνου τὴν ἀξιέραστον ἰχνηλατεῖν ἀρετὴν, ἔδει πρὸς τούτοις τὴν εὐπειθείαν ζηλοῦν, καὶ ἀγαπᾶν. «Ἔκουσε τοῦ Θεοῦ λέγοντος· «Ἐξελθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ δεῦρο εἰς τὴν γῆν, ἣν ἂν σοι δεῖξω.» Καὶ μελλήσας οὐδὲν περὶ τὴν τῶν χρηματισθέντων ἐκπλήρωσιν, παραχρῆμα μὲν τῆς ἐνεγκούσης ἐξεώθει, τὴν δὲ ἀλλοτρίαν οὐκ εἰδὼς καταλαμβάνεται τοῦ προστάξαντος ἐπιθαρσήσας φειδον. «Ἐπὶ γύσσῃ δὲ ὁπερεὶ αὐτῇ γεγονώς τοῦ βίου, καὶ ἐκατοστόν που τρίδων ἐνιαυσόν, ἤκουσεν δὲ· «Ἐσταί σοι σπέρμα· καὶ καταστάσας, θερμήν ἐβίδου τῷ λαλοῦντι τὴν πλοτίν, οὐ τῇ τῆς σαρκὸς ἀσθενεἴᾳ προσεσχηκώς, ἀλλὰ τὴν τοῦ χρηματίσαντος ἐννοήσας ἰσχύν. «Ἔκουσεν εἰς θυσίαν ἀναθίνειν τῷ Θεῷ τὸν ἀγαπητὸν, καὶ τῶν τῆς φύσεως εὐθὺς κατηγωνίζετο πόθων, δευτέραν ἐποιεῖτο τῆς θείας ἐντολῆς τὴν ἐπὶ τῷ νεανίσκῳ φιλοστοργίαν. Πλὴν δὲ τούτοις ἐν ὑμίν εύρισκω τὸ ἐναντίον. Ἀποκτεῖναι γάρ με ζητεῖτε, φησιν, δτι λελάληκα ὑμίν τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ· τοῦτο Ἀβραὰμ

A guini debitum alteri honorem ascribere, adeoque originis suae velutissimam gloriam reputantes, ambitiosius et acrius occurunt, dicentes: «Pater noster Abraham est», perinde ac si dicerent, licet nos sapientibus sermonibus impleas, licet stupendis miraculis undique circumsones et operum incredibili magnificientia, non abduces tamen nos ab antiqua gloriacione, non patiemur ascribi nobis generis auctorem patrem tuum, neque tales gloriam alteri concedemus, antiquorem stirpis principem juniore commutantes. Nec mirum est Judæos in tantam inscitiam delabi, cum et nudum ipsum hominem esse putarent, et filium fabri eum nuncuparent, multis modis elevantes, et nullo numero omnium regem ac Dominum habentes. Quod autem de sancta Virgine non recte sentirent, quasi nempe ab aliquo corrupta esset, ex sequentibus clare admodum cognoscemus.

B ἀπεκάλουν οὐδὲν πολυτρόπως ἐξευτελίζοντες, καὶ ἐν τῷ μηδενὶ κατετάτεοντες τὸν ἀπάντων βασιλέα καὶ Κύριον. «Οτι δὲ, καὶ περὶ τῆς ἀγίας Παρθένου διετέθησαν οὐκ ὅρθως, ὡς ὅπο του κατεφθαρμένης, διὰ τῶν ἐφεξῆς σαφῶς δὴ λίαν εἰσόμεθα.

VIII, 39,40. Dicit eis Jesus: Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite: nunc autem queritis me interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum, quam audivi a Deo: hoc Abrahæ non fecit.

C Omni modo et ratione, ut simpliciter dicam, Judæorum mitigans ferociam, obscure et adumbrat Christus eos alloquitur, nudam reprehensionem non afferens, sed blando sermone temperatam, sensimque quodammodo ac varie iram eorum permulcens. Sed postquam insanire prorsus eos videt, nihilque eorum quæ dicuntur percipere, reiecto velamine omnique amictu, demum eos alloquitur. Deceret enim, inquit, si inter Abrahæ filios ascribi summi honoris loco ducitis, illius mores imitari: deceret progenitoris vestri sectari vestigia virtutum; deceret ejus obsequium æmulari. Ille Deum dicentem audiit: «Egrederes de terra tua, et de cognatione tua, et veni in terram quam monstravero tibi,» nec in perficiundis Dei jussis cunctatus, statim e patria sua discessit, cumque terram alienam ignoraret eam capessit¹⁴, Dei bonitate et misericordia 549 consitus. Jam vero cum ipse vitæ metam attigisset, ac centesimum circiter annum ageret, audiit fore sibi semen, nihilque dubitans illico loquenti credidit, nequaquam attendens carnis infirmitati, sed Dei prædicentis potestatem apud se reputans. Jussus est in sacrificium offerre Deo dilectum, et naturalem affectum statim expugnavit, juvenis amorem divino mandato postposuit. Omnia vero in vobis contraria ego reperi. Interficiendum enim me queritis, inquit, quia quæ Dei sunt vobis sum locutus. Hoc Abrahæ non fecit, nec enim incredulitate sua loquentem contumeliose habuit, nihil in eum molitus est qui molestiam afferebat. Quomodo ergo illi Abrahæ

¹⁴ Gen. xii, 1.

estis, qui quantum moribus distatis, tantum ab eis erga Deum pietate estis alieni? Observa porro quo ordine et quam apposite sermocinetur Christus: non enim dixit in his se audisse veritatem a Patre, sed a Deo, quoniam Iudei ob immanem suam stultitiam in falsas de eo suspiciones abibant, rati patrem quemdam unum e mortalibus eum dicere, verum percommode de morte sermones faciens hominem seipsum nuncupat ubique sibi ut secundum naturam Deo immunitatem corruptionis asserens, ceterum sui ipsius templum a se non excludens, sed tanquam unus existens Filius, etiam cum homo factus est. Veritatem tamen se locutum dicit. Non enim sermo Dei docet pietatem exercere in typis et figuris, sed cultum spiritalem ac verum amplecti suadet. Cum vero dicit illud, « Audivi a Patre, » nequaquam scandalizari oportet. Quandoquidem enim hominem se profiteret, convenienter homini et hoc dicit; ut enim tanquam homo mori dicitur, dicatur etiam audire tanquam homo. Rationi autem consentaneum est, cum insitam quam habet voluntatum Patris sui notitiam tanquam in audiendo ponat, ipsa quippe sacra Scriptura ita loqui de Deo solet: siquidem cum dicit, « Et audivit Dominus, » non utique illi propriam et distinctam audiendi facultatem affingemus, qualis est in nobis. Est enim simplex, et compositionis expers natura divina, sed potius sumemus pro auditione cognitionem, et pro cognitione auditionem, nihil vero compositum est in simplici, ut diximus. Tertiam porro expositionem adjungemus, a proposito nequaquam dearrantes. Dicit alicubi de Christo Deus 550: Prophetam suscitabo eis (Israclitis videlicet) ex fratribus eorum sicut te, et ponam sermones meos in os ejus, et loquetur eis juxta omnia quaecumque mandavero ei^{49.50.}. Propter hanc, opinor, causam Dominus nosser Jesus Christus se a Patre veritatem audivisse ait, eamque Iudeis dicendo aperuisse, simul redarguens eos, tanquam Deo ipsi ac Patri pugnantes, seque reipsa eum esse perspicue demonstrans quem legis auctor suscitarum iis promiserat.

ο Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἀκούσας φησι παρὰ τοῦ Ιουδαίος ὅμου καὶ αὐτῷ, μαχομένους ἐλέγχων αὐτοὺς ἔντεκτος διεκάνει, δυ ἀναστῆσεν αὐτοὺς ὁ νομοθέτης προεπιγγειλατο.

VIII. 41. Υόσ facitis opera patrie vestri.

Postquam ostendit Iudeos diversis a progenitore suo moribus, et ab eis pietate in Deum longe alienos, vanam illam carnis gloriationem eis jure detrahit, cumque aperte dixerit inter eis filios collocari non debere, alteri eos patri ascribit, et similitudinem operum propinquitatis vinculum veluti quoddam statuit, docens bonos bonis conjungi, improbos vero iis qui similibus moribus obstricci fuerint loco patrum esse oportere statuens. Quemadmodum enim quibus optime vivendi cupiditas incescerit, ac jam proinde sancti nuncupati

A οὐκ ἐποίησεν· οὐ γάρ ἐξύδρισεν ἀπειθεῖσας τὸν λαλήσαντα πρὸς αὐτὸν, οὐκ ἐξήτησε τι δράσαι τὸν λαπούντα αὐτὸν. Πῶς οὖν ἔτι τέκνα τοῦ Ἀδραάμ ἔστε, τοσοῦτον τῆς ἑκείνου φιλοθείας ἀποφοιτήσατες, ὅτους ἡ τῶν τρόπων δεικνύει διαφορά; Ἐπιτίχει δὲ ὅπως οἰκονομεῖ τὸν λόγον· οὐ γάρ εἰργετεν ἐν τούτοις ἀκοῦσαι. τὴν ἀλήθειαν παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἐπείπερ, ὡς ἀρτίως εἰρήκαμεν, ἐκ τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ἀμέτρου μαρτίας κατεσύροντο πως ἐπ' αὐτῷ πρὸς ἐννοίας οὐκ ἀληθεῖς, κατέρρει τινὰ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς οἰόμενοι λέγεται αὐτὸν· εὐ δι λίαν τοὺς ἐπὶ τῷ τεθνάναι ποιούμενος λόγους, δινθρω τον ἐκτὸν ὄνομάζει, πανταχού μὲν ἐκατῷ φυλάττειν τὸ ἀδιέφθορον ὡς Θεῷ κατὰ φύσιν, πλὴν οὐ διορέει; ἐκτοῦ τὸν ίδιον ναὸν, ἀλλ' ὡς εἰς ὑπάρχων Γόδας, καὶ διτε γέγονεν δινθρωπος. Ἀλήθειάν γε μήν λαλῆσαι φησιν. Οὐ γάρ ἐν τύποις ἔτι καὶ σχήμασι τὴν εὐσέβειαν ἐπιτηδεύειν ἥμας ὁ τοῦ Σωτῆρος διάτεκτει λόγος, ἀλλὰ τὴν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθινῇ λατρείᾳ ἀναπτεῖθει ἀγαπᾷν. « Όταν δὲ λέγῃ τό· « Αἱ ξουσι παρὰ τοῦ Πατρὸς, » σκανδαλιστέον οὐδεμῶς. Ἐπειδὴ γάρ ἐκτὸν δινθρωπον εἶναι φησιν, δινθρωποπερπτῶς καὶ τοῦτο λαλεῖ. Ής γάρ ἀποθηκεύειν ὡς δινθρωπος λέγεται, λεγέσθω καὶ ἀκούειν ὡς δινθρωπος. Εἰκός δὲ ὅτι τὴν ἔμφυτον γνῶσιν, ἢν ἔχει περὶ τῶν θελημάτων τοῦ ίδιου Γεννήτορος, ὡς ἐν τῷ ἀκοῦσαι τίθησιν οὐτω γάρ ἀκούσαι έθος, καὶ αὐτῷ λέγειν πολλάκις τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ περὶ Θεοῦ· σταν γάρ εἰπῃ, « Καὶ ξουσι Κύριοι, » οὐχὶ δὴ πάντας ιεράκην καὶ ἀφωρισμένην τὴν ἀκευτικὴν αὐτῷ περιθήσουμεν αἰσθητιν, καθάπερ οὖν ἔστιν ἐν ἥμιν. Ἀπλὴ γάρ ἔστιν ἡ θεία φύσις, καὶ συνθέσεως ἀπάσης ἀπλαγμένη· παραδεξόμεθα δὲ μᾶλλον ὡς ἀκοήν τὴν γνῶσιν καὶ ὡς γνῶσιν τὴν ἀκοήν· σύνθετον δὲ οὐδὲν ἐν ἀπλῷ, καθάπερ εἰρήκαμεν. Τρίτον δὲ τούτοις ἐπιτίσμεν λόγον, οὐκ ἀπὸ τοῦ πρέποντος ίσοντες σκοποῦ. Ἐφη που περὶ Χριστοῦ πρὸς Ματέα τὸν ιερώτατον ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ, διτε Προφήτην ἀνυστήσω αὐτοῖς· « δῆλον δὲ ὅτι τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ· « ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν ὥστερος σὲ, καὶ θήσω τοὺς λόγους μου εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ λαλήσει αὐτοῖς κατὰ πάντα δσα ἀντεῖλαμαι αὐτῷ. » Διὰ ταύτην οὖν οἴμαι τὴν αἵτινας προεπιγγειλατο.

D Υμαῖς κοιτέτε τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς ὑμῶν.

Ἐξετεροτροποῦντας ἀποδείξας τῷ προγόνῳ τοὺς Ιουδαίους, καὶ πολὺ τῆς ἑκείνου φιλοθείας ἐξωξισμένους, ἀπογυμνοῦ μὲν εἰκότως τοῦ εἰκαλου σαρκικοῦ καυχήματος· τὸ δὲ μή χρῆναι λοιπὸν ἐν τοῖς ἑκείνου κατατεάχθαι τέκνοις διαρρήδηγη εἰπών, ἐτέρῳ τῷ κατ' αὐτοὺς προσνέμει πατρὶ, καὶ τὴν ἔργων διμούρτητα δεσμὸν ὥστερ πινάκης συγγενείας ὥρισατο, τοὺς μὲν ἀγαθοὺς τὴν ἔξιν διτε τοῖς ἀγαθοῖς συνδεῖσθαι πρέπει διδάσκων, τοὺς γε μήν τῷ φαινόμενῳ συμβιστεύοντας τρόπῳ τοὺς ἐπὶ τοῖς ίσοις κατεγνωσμένους ἐν τάξει ποιεῖσθαι πατέρων ἀκόλουθον εἶναι διοριζόμενος. « Οὐπερ γάρ

^{49.50.} Deut. xviii, 18.

πρόπον ταῖς δρισταῖς θιοῦν ἡλομένοις καὶ ἀγίοις ἡδη δεῖ. Τοῦτο καὶ χρηματικόν, ἀκινθύνως, ἔξεσται. Πατέρα καλέν τὸν Θεόν, ἐπειπέρ αὐτὸν κατὰ τὸ ἀγνοεῖν ἀνθρώποις ἀπομιμάζειν, οὕτω καὶ τοῖς πονηροῖς δικαίως ἀν ἐπιγράφοις γεννήτωρ δ Πλονηρὸς, ἐπειπέρ αὐτῷ καὶ τῆς πονηρίας καὶ τῆς δυστροφίας ἡ ήθεστ ταῖς ίδίαις διαπελάσσουσι τὴν εἰκόναν. Πατήρ γάρ οὐ πάντως δὲ ἀντοῦ γεννήσας νοεῖται μᾶλλον παρὰ τῇ θελῇ Γραφῇ, ἀλλὰ καὶ δὲ τοῖς ίδίαις ήθεσι συμμάρφους ἔχων τινάς, ὃν καὶ εἶναι λέγεται διὰ τούτο πατήρ. Οὕτω καὶ δὲ θεοπάτερος Παῦλος ἐπιστέλλει πρὸς τινας· «Ἐν γάρ Χριστῷ Τῆσού διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγένησα.» Οὐσπερ οὖν, καθάπερ ἀλλογομεν, καὶ Θεῷ, καὶ τοῖς ἀγίοις πατέρεσι σύμμαρφοι τινες ἀποτελοῦνται διὰ τῆς ἐν τρόποις ὁμοιότητος καὶ ἀγιασμοῦ· οὗτοι καὶ τῷ διαβόλῳ, καὶ τοῖς κατ' αὐτὸν ὁμοιόθετοι, καὶ ὁμογνώμονες ἀποτελοῦνται τινες ἐξ ίδίαις τοῦτο πάσχοντες μοχθηρίας. Οὐκοῦν ἄγιοις μὲν πατέρεσι οἱ ἄγιοι, πονηροῖς δὲ ἀπάλιν οἱ πονηροί... ἀρετῶδεστατοι. Καὶ οἱ μὲν τὴν θελὰν μορφήν, δονούντες εἰπεῖν, ἐν ἀγαστηρῷ ταῖς διατύπων ἀναματόσμονοι φυγαῖς καὶ τὴν οἰκείους υἱαῖς πρέπουσαν ἔχοντες παρθέσιαν, εἰκότως ἐροῦσθαι· «Πάτερ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς·» φαῦλοι δὲ πάλιν τῷ κατ' αὐτοὺς ἀνακείσονται πατέρι, γεννηθέντες ὡς περ τῆς εἰς αὐτὸν ποιηροῦν Ἰουδαίοις ἔπειρον παρὰ τὸν Ἀδράκῳ δρέπει τε καὶ ὄνομάσει Χριστός· τις δὲ οὗτος, οὐπολλέγει εαφῶς.

Εἰκον οὐρ αὐτῷ· Ἐκ πορνείας ἡμεῖς οὐ γεγεννήμεθα, ἕκα κατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν.

Φθάσας ήδη προειπὼν δὲ πικράς καὶ ἀνοσίους ἐπὶ τῷ Σωτῆρι· Χριστῷ τὰς διαλήψεις ἐνόσουν οἱ πάντα τολμῶντες· Ἰουδαῖοι· εὐκάλως. Φαντο γάρ διεφθάρθαι μὲν τὴν ἄγιαν Παρθένον τὴν τοῦ Κυρίου μητέρα φημι, ἔχουσαν δὲ ἀλῶνας κατὰ γαστρὸς οὐκέτι ἀγίου Πνεύματος, η ἐξ ἐνεργειας τῆς ἀνωμεν, ἀλλ' ὑπὸ τουτούχον τῶν ἐπὶ τῆς γῆς· Ἀπειθεῖς γάρ δυτες καὶ δούνετο παντελῶς, λόγον οὐδένας τῶν προφητικῶν ἐποιοῦντο γραμμάτων, καίτοι διαρρήθην ἀπούσοντες· «Ἴδού τι παρέδενος ἐν γαστρὶ έξει, καὶ τέξεται υἱὸν,» η εἰς μόνην ὁρῶντες τὴν σάρκα, καὶ ταῖς καθήμασι ἀκολουθίαις ἐπομένοι, τὴν δὲ καὶ ὑπὲρ λόγον ἐργάτεν οὐκέτι ἐννοήσαντες φύσιν, νηδὸς ἡντο μὲν εὐδὲν, ἀπαν δὲ τὸ δοκοῦν ἴππηλατον μή ἐτέρως δύνασθαι κυνοφορεῖν γυναικα νομίζουσιν, εἰ μή τασσούδου τῆς πρὸς ἄνδρα καὶ μίξεως. Τοιαύτην νοοῦντες τὴν ὑποψίαν οἱ δειλαῖοι, συκοφαντεῖν ἀστόλμων τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος γέννησιν τοῦ θεοῦ τε καὶ οὐκ ἀδισμάτιστου γεννήματος. Ἐπειδὴ δὲ τῆς πρὸς Ἀδράκῳ αὐτοὺς συγγενεῖς ἔξι τιθεῖς ἐπέρι προσνέμει δὲ πατέρι, καλεπαίνουσι σφρόδρα, καὶ τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς ὀργήν ἀχαλίνως ἐπαφρίζοντες. διαλοιφορύμενοι λέγουσιν· «Ημεῖς ἐκ πορνείας οὐ γεγεννήμεθα, ἕνα πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν.» Τοιούτον τι γάρ φασιν αἰνιγματωδός· Δύο μὲν πατέρας ἔχεις αὐτὸς, ἀλλ' οὐδὲ ἐξ εὐγενῶν ἐγεννήθης γάμων, ἥμετς δὲ Ενα πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν. Ἀλλ' ὁράτω τις

A fuerint, Neobit illis citra periculum Deum vocare Patrem, quandoquidem eum, quantum fert humana, imitari student, sic improbis jure merito pater assignabitur ille Malus, quoniam in suis moribus improbitatis ejus et perversitatis exprimunt imaginem. Pater enim in Scriptura divina non tantum intelligitur is qui ex seipso genuit, sed et qui sibi pares moribus aliquos habet, quorum idcirco dicitur esse pater. Ita diximus ille Paulus ad quosdam scribit: «In Christo enim Jesu per Evangelium ego vos genui»⁴⁴. Quemadmodum ergo, ut antea diximus, Deo sanctisque patribus conformes quidam redundunt per morum similitudinem atque sanctitatem, sic et diabolo et ejus sociis similes quidam redundunt, ex improbitate sua id habentes. Igitur sanctis quidem sancti sunt patres, improbis vero improbi usurprimis convenient. Et illi quidem divinam formam suam animis quod licet exprimentes, et legitimis filiis dignam libertatem usurpantes jure merito dicent: «Pater noster qui es in **551** celis»⁴⁵. Maior vero simil sibi patri ascribentur, in aequalem quadammodo nequitiam morum similitudine geniti. Patrem itaque Iudeus alium esse a sancto Abraham Christus statuit: quis autem ille sit, nondum aperte ait, δρίζετ τε καὶ ὄνομάσει Χριστός· τις δὲ οὗτος, οὐπολλέγει τε καὶ ὄνομάσει Χριστός· τις δὲ οὗτος,

VIII. 41 Dixerant Ιάκωβος εἰ : Νος εκ fornicatione non sumus nati : unum Patrem habemus Deum.

B Antea dixi acerbis et impensis de Servatore Christo suspicioibus laborassem Judaeos ad quidvis audendum præcipites. Existimabant enim corruptam quidem esse sanctam Virginem, Domini, inquam, matrem, et in utero habere reprehensionem non ex sancto Spiritu aut virtute superna, sed a quodam forte homine corruptam. Increduli quippe cum essent ac imperiti prorsus, propheticorum scriptiorum nullam plane rationem ducebant, quamvis palam et aperte audirent: «Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium»⁴⁶, et ad solam respiacentes carnem ac naturae humanae ordinem sequentes, hanc automirabilium electricem naturam non spectantes existimabant mulierem non posse aliter utero concipere quam boniuis opera et coitu. Hac suspicione laborantes miseri, calamitari audebant illam per spiritum divinæ et admirabilis proli generationem. Quoniam autem a cognatione Abraham eos excludit, et alicui adjudicat patri, vehementer excandescunt, et iram effrenate despumantes, cum convitio dicunt: «Nos ex fornicatione non sumus nati : unum Patrem habemus Deum.» Tale quid enim obscurè promunt: Duos quidem patres ipse habes, qui neque ex ingenuis et legitimis natu es nuptiis, nos vero unum Patrem habemus Deum. Verum opere pretium est rursus singularem corum stoliditatem hic attendere.

⁴⁴ I Cor. iv, 15. ⁴⁵ Matth. vi, 9. ⁴⁶ Isa. vii, 14.

Qui cum propter summam nequitiam et improbitatem nequidem in filiis Abrahæ computentur apud justum judicem, eo vesania feruntur, ut sibi etiam Deum Patrem arrogant, forte propter illud quod est in libris Mosaicis : « Filius meus primogenitus Israel »; hoc vero per vocem Isaiae dictum apud se non perpendunt : « Vx, filii desertiores, haec dicit Dominus ». At queri merito possit, quid causæ sit cur Judæi in præsens non amplius dicant : « Pater noster est Abraham », vel « Unum patrem habemus Abraham », verum statim ad unum Deum consugiant. Respondemus tale aliquid apud se cogitasse. **552** Nimurum cum singulari contumelia Domini incesserent tanquam corrupta ante nuplias matre, duos patres ascriberent, ut malignæ suæ suspicioni opitularentur unum dicebant. Nam per quæ se unum Patrem Deum habere contendunt, per haec eadem duos patres oblique Dominum exprobrant, opposentes velut unum duobus. Sic enim cogitabant, cum dicerent : « Unum patrem habemus Abraham, » se omnino negare alios, nimirum Isaac et Jacob, et duodecim qui ex illis erant : quod si facerent, videbantur jam in seipso ar mari, et cum propria voluntate et gloria pugnare, et ita Israelitas a patrum nobilitate alienos ostendere, et per hoc Domini vocibus consentire. Quare ut noxam inde futuram declinent, non amplius dicunt : « Unum patrem habemus Abraham, » sed potius sibi unum Patrem Deum aseribunt, solo conviciandi studio pellecti, ut in majorem culpam incident, qui cum impietatis omnis essent artifices, patris loeo sumere audent omnis impietatis hostem.

ηδουαὶ καταθελγόμενοι μόναις, ἵνα καὶ μεῖζοι περιπταίωσι τάξει λαβεῖν θαρσήσαντες τὸν ἀπάτης δύσσεβειας ἔχθρον.

VIII. 42. *Dixit ergo eis Jesus : Si Deus Pater vester esset, diligenteris utique me : ego enim ex Deo processi, et veni.*

Non negat his verbis Dominus licere quibusdam etiam inter Dei filios collocari, sed ostendit potius quibusnam ea gloria competit, et in sanctis id maxime reperiri, quinimo contumeliosos Iudeos insanire arguit. Unus enim ac verus ego secundum naturam sum Filius, inquit, ex Deo Patre nimirum : omnes ad mei similitudinem adoptati et in gloriam meam asciti, imagines quippe archetypis sunt similes. Quomodo igitur, inquit, posse numerari inter filios Dei dicitis, qui non tantum amare detrectant Filium ex Deo genitum, qui credentes in ipsum in suam ipsius formam transfert, sed et contumeliose habent non uno modo sed pluribus? At qui Dei ac Patris characterem non suspiciunt, quomodo conformabuntur ad ipsum? Cæteroquin, non licebit quibusvis, inquit, citra reprehensionem Deum vocare Patrem, sed in quibus pietatis erga eum decus elucet, his, opinor, ac non aliis competet. Ego præclara consulturus

Α πάλιν, καὶ διασκεπτέσθω συρῶς δοτην καὶ τούτῳ νοσοῦσι μωράκεν. Οἱ γάρ διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς φαιδητά τε καὶ μοχθηρίαν οὐδὲ ἐν τέκνοις Ἀβραὰμ τεθειμένοι παρὰ τῷ δικαίῳ χρεῖ, πρὸς τοσοῦτον ἀποπληξίας οἰχονται μέτρον, ὡς καὶ Θεὸν αὐτὸς ἐπιφῆμιζεν πατέρα, τάχα που διὰ τὸ εἰρημένον ἐν βίβλοις Μωσαῖκας· « Υἱὸς πρωτότοκός μου Ἱερατὴλ, » τὸ δὲ διὰ τῆς Ἡσαελοῦ φωνῆς εἰς νοῦν οὐ δεχόμενος· « Οὐαί, τέκνα ἀποστάται, τάδε λέγει Κύριος. » Ζητήσεις δ' ἀν τις εἰκετῶς, τί τὸ πεπαιχδὲς ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὺς Ἰουδαίους οὐκέτι λέγειν· « Ό πατήρ ἡμῶν Ἀβραὰμ ἐστιν, » ή « Ενα πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραὰμ, » ἀλλ' εὐθὺς ἐπὶ τὸν ἑνα Θεὸν ἀναδρεψεν. Κατ μὲν δοκοῦσι τοιοῦτον τι διεσκέψιαι καθ' ἑαυτούς. Ἐπειδὴ γάρ ὑποπλήττοντες τῇ λοιδορίᾳ τὸν Κύριον ὡς νεοβευμένης πρὸς γάμου τῆς μητρὸς, δύν πατέρας ἐπέγραφον αὐτῷ, ἀναγκαῖως συνεργὸν ὠσπερ τινὰ τῆς ἐπὶ τούτῳ κακονοίας τὴν τοῦ ἑνὸς κλῆσιν ἐξήγησον μαθεῖν. Δι τὸν γάρ αὐτὸν ἑνα πατέρα τὸν Θεὸν ἔχειν δισχυρίζονται, διὰ τούτων αὐτῶν δύν πατέρα τὸν ἑνα δυστ. « Ενενθουν γάρ διε λέγοντες· « Ενα πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραὰμ, » πάντες ἀν ἡρησαντο τοὺς ἀτέρους, Ἰσαὰκ δὴ λέγω, καὶ Ἰακὼβ, καὶ τοὺς ἔξ ἑκείνου δυοκαλέσκα, ὅπερ εἰ δρψεν, ἀδόκουν ἦδη καθ' ἑαυτῶν ἐξοπλίζεσθαι, μάχεσθαι τε τῷ ἴδιῳ θελήματι καὶ καυχήματι, τῆς τῶν πατέρων εὐγενείας τὸν Ἱερατὴλ ἀλλοτριοῦντες, συντρέχειν τε διὰ τούτου λοιπὸν τὰς τοῦ Κυρίου φωναῖς. Βλάδος τοιγαροῦν ἐκτρέχοντες τὸ ἐντεῦθεν αὐτοῖς ἀναφύεσθαι δοκοῦν, οὐκέτι μὲν λέγουσιν· « Ενα πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραὰμ, » ἐπιγράφουσι δὲ μᾶλλον ἑαυτοῖς ἑνα πατέρα τὸν θεριστὴν Ἰουδαῖον. Εἰς μὲν γάρ, καὶ ἀληθῆς ἔγω πέφυκα κατὰ φύσιν Γίδες, ἐκ Θεοῦ δὲ δηλοντες Πατέρας· τέθεινται δὲ πάντες ὡς πρὸς ἐμὲ μορφούμενοι, καὶ εἰς τὴν ἀμήν ἀναβλέποντες δέξαν· αἱ γάρ εἰκόνες ἀεὶ πρὸς τὰ ἀρχέτυπα. Ήδὲ οὖν δὲλοις δύνασθαι φησιν ἐναριθμεῖσθαι ἐν τέκνοις Θεοῦ τὸν ἐκ Θεοῦ πεφηνότα, καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν μεταπλάττοντα μόρφωσιν. τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας, φασὶν, οὐχ ὅπως οὐκ ἀγαπᾶν ἐγνωκότες, ἀλλ' ἤδη καὶ ἀτιμάζοντες, οὐ καθ' ἑνα τρόπον, ἀλλὰ κατὰ πολλούς; Καὶ οἱ τὸν χαρακτῆρα μὴ δεξάμενοι τὸν Θεοῦ καὶ Πατέρας, πῶς ἀλλας μορφωθείεν ὡς πρὸς αὐτὸν; « Άλλως τε καὶ οὐ τοὺς τυχοῦσιν ἀνεγκλήσως ἔξεσται, φησι πατέρα καλεῖσθαι τὸν Θεὸν, ἀλλ' οἵς ἀν τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας ἐναστράπτοι τὸ κάλλος,

Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Εἰ δὲ Θεὸς πατήρ ὑμῶν εἴη, ἡγαπᾶτε ἀν ἄμει, δὴ τῷ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ἐξηλθότο, καὶ ηὐα.

· Ήδὲ ἀναιρεῖ δὲ δεὶ τούτων ὁ Κύριος τὸ ἔξειναι τισι καὶ ἐν οὐλοῖς κατατάσσονται Θεοῦ, δεικνύει δὲ μᾶλλον τοὺς ἀγίους ἐνυπάρχον εὑρεθήπεται. Διελέγχει δὲ μᾶλλον ἀφραίνοντα τὸν ὑδριστὴν Ἰουδαῖον. Εἰς μὲν γάρ, καὶ ἀληθῆς ἔγω πέφυκα κατὰ φύσιν Γίδες, ἐκ Θεοῦ δὲ δηλοντες Πατέρας· τέθεινται δὲ πάντες ὡς πρὸς ἐμὲ μορφούμενοι, καὶ εἰς τὴν ἀμήν ἀναβλέποντες δέξαν· αἱ γάρ εἰκόνες ἀεὶ πρὸς τὰ ἀρχέτυπα. Ήδὲ οὖν δὲλοις δύνασθαι φησιν ἐναριθμεῖσθαι ἐν τέκνοις Θεοῦ τὸν ἐκ Θεοῦ πεφηνότα, καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν μεταπλάττοντα μόρφωσιν. τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας, φασὶν, οὐχ ὅπως οὐκ ἀγαπᾶν ἐγνωκότες, ἀλλ' ἤδη καὶ ἀτιμάζοντες, οὐ καθ' ἑνα τρόπον, ἀλλὰ κατὰ πολλούς; Καὶ οἱ τὸν χαρακτῆρα μὴ δεξάμενοι τὸν Θεοῦ καὶ Πατέρας, πῶς ἀλλας μορφωθείεν ὡς πρὸς αὐτὸν; « Άλλως τε καὶ οὐ τοὺς τυχοῦσιν ἀνεγκλήσως ἔξεσται, φησι πατέρα καλεῖσθαι τὸν Θεὸν, ἀλλ' οἵς ἀν τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας ἐναστράπτοι τὸ κάλλος,

¹⁷ Exod. iv, 22. ¹⁸ Isa. xxx, 1.

ἐκείνοις οἶμαι, καὶ οὐχ ἑτέροις, ἀρμόσει. Ἐγώ τὰ κάλλιστα συμβουλεῦνων ἐξ οὐρανοῦ παραγέγονα, καὶ πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ μόρφωσιν καλῶν ὑμᾶς ὁ ἐμὸς εὑρίσκεται λόγος. Ἀλλ' εἰπερ ἡνὶ δινέας ὑμῖν ἐν σπουδῇ καὶ πόθῳ τὸ ἔχειν πατέρα τὸν Θεόν, πάντως διτι καὶ ἡγαπήσατέ με, τὸν τῆς τοιαύτης ὄδοῦ καὶ καθηγητὴν, καὶ διδάσκαλον, τὸν διδόντα τῆς πρὸς τὸν ἄντα καὶ ἀληθῶς Υἱὸν δομοιστητὸς τὰς ἀφορμὰς, τὸν ἀποτελοῦντα συμμόρφους ἐστῶν διὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος τοὺς δεχομένους αὐτόν. Ὁ δὲ ὅλως, φησὶν, οἰκειότητι τῇ πρὸς Θεόν ἐπαυγῶν, πῶς οὐκ ἀν τὴν ἡγάπητε τὸν παρὰ Θεοῦ; Πῶς γάρ, εἰπεὶ μοι, τιμήσει τὸ δένδρον δὲ τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα καρπὸν ἀνοήτως ἐκμυσατόδμενος; « Ἡ τοῖνυν, φησὶ, ποιήσατε τὸ δένδρον καλὸν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ καλὸν, η̄ ποιήσατε τὸ δένδρον σαπρὸν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ σαπρὸν. » Οὐκοῦν εἰ τὸ δένδρον εὐγενές, τοῦτ' ἔστιν, δ Θεὸς καὶ Πατήρ, καὶ τὴν ἐστῶν λαμπρότητα ταῖς ἐστῶν κεφαλαῖς ἐπαντλεῖν ἐγνῶκατε, διὰ τοῦ μὴ καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ καρπὸν τοιούτον εἰναι πιστεύσαντες ἡγαπήσατε; Ὁμοῦ τοιχαροῦν τὸ προκείμενον καὶ πικρὸν ἔχει πρὸς Ἰουδαίους τὸν θλεγχον. Δεικνύει γάρ ψευδομένους· διτε γάρ πατέρα καλεῖν Θεὸν ἐπιχειροῦσι, πολὺ τε τῆς ἀρετῆς τὸν εἰς τοῦτο κεκλημένων ἀφεστήκετε διὰ τοῦ μὴ ἀγαπῆν τὸν ἐξ Θεοῦ κατὰ φύσιν· ὁμοῦ δὲ χρηστίμως καὶ τῆς ἀρρήτου γεννήσεως εἰσφέρει τὴν μνήμην, ἵνα πάλιν κάν τούτῳ δυσσεβοῦντες ἀλισκωνται, δυσσεβῆ καὶ νόθον ἀποκαλοῦντες αὐτόν. Ἐν μὲν οὖν τῷ λέγειν· « Ἐγὼ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον, » τὴν ἐκ Πατρὸς ἀρρήτων τε καὶ ἀναρχὸν γέννησιν ἐστοῦν σημαίνει· τὸ δὲ « Ἡκὼ, προστιθεὶς, τὴν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ πάροδον τὴν μετὰ σαρκὸς. Καὶ οὐδὲ δὴ ποὺ φησιν ἀρτὶ τότε καὶ πρῶτον τότε ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀναλάμψῃ τὸν Θεόν Λόγον, διτε γέγονεν ἀνθρώπος· τοῦτο γάρ ἐν τισιν ἰδοῦξε τὸν ἀνοσίων αἰρετικῶν· ἐκλήψεται δὲ μᾶλλον καὶ ἀκολούθως τὸ εἰρημένον, καὶ νοήσει πάλιν εὔσεβῶς. Οὐ γάρ ἐπει τοῦτο συνῆψε τὰς λέξεις τότε, ἐξῆλθορ καὶ τὸ ἥκω φημι, διμόρφονος ἔσται πάντως τῇ γενέσει τῆς σαρκὸς δὲ ἐκ Πατρὸς Λόγος, ἀλλ' ἐκάστῳ τῶν σημανομένων τὸ πρέπον διατηρήσομεν· πρῶτην μὲν γάρ τὴν τοῦ Λόγου γέννησιν τὴν ἐκ Θεοῦ νοούμενην ἀνάρχων εἶναι καὶ ὑπὲρ νοῦν πιστεύοντες· διὸ καὶ προτέθειται ἐν τῷ, « Ἐγὼ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον· » η δὲ δευτέρη κατὰ σάρκα· « Οὐδὲ γάρ ἀπ' ἔμαυτοῦ ἐλήλυθα, ἀλλ' ἐκείνος με ἀπέστειλεν. » Ἐσερκώθην καθ' ὑμᾶς, τοῦτ' ἔστι, Γέγονα ἀνθρώπος. ἐν εὐδοκίᾳ τε τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀφικόμην ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ διατελεῖσμενος ὑμῖν τὰ παρὰ Θεοῦ, καὶ γνωρίσων οὐκ εἰδότε τὰ διαπερ αὐτῷ κατὰ γνῶμην ἔστιν. Ἀλλ' οὐκ ἡγαπήσατε, φησὶ, τὸν ἐκ Θείας ὑμῖν ἀναδειχθέντα βουλήσεως Σωτῆρα καὶ ποδηγόν. Πῶς οὖν ἔτι χρηματείτε τέκνα Θεοῦ, η̄ κατὰ τίνα τρόπον τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος ἀποκερδανεῖτε τὴν χάριν, τὸν ἐξ αὐτοῦ μὴ τιμήσαντες; Εἰκὸς δὲ δὴ τι πάλιν ὑπαντίτεσθαι τὸν Κύριον, καὶ καθυλακτοῦντα μάτην αὐτοῦ τῶν Ἰουδαίων τὸν δῆ-

A. cœlitus adveni, et ad Dei formam exprimendam sermonibus meis vocare vos comperior. 553 Sed si vobis curæ esset Deum habere Patrem, omnino me diligenteris, istius via ducem ac magistrum, similitudinis cum uno veroque Filio-vobis ansam præbentem, qui conformes sibi ipsi reddit eos qui per Spiritum sanctum eum suspiciunt. Qui autem familiaritate et propinquitate cum Deo, inquit, gloriatur, quomodo non diligenter eum qui est a Deo? Quomodo enim, amabo te, arborem colet is qui fructum ejus exsecratur? Aut ergo, inquit, facite arborem bonam, et fructum ejus bonum: aut facite arborem malam, et fructum ejus malum¹⁰. » Quare si nobilis est arbor, id est Deus ac Pater, ejusque splendorem vestris capitibus conciliare vultis, quidni fructum qui ex eo procedu istiusmodi esse credentes, una quoque diligitis? Simil ergo acerbam hic locutus Judæorum continet reprehensionem. Eos enim ostendit esse mendaces, cum Patrem vocare Deum non vereantur qui ab eorum virtute quibus id competit longe distant, propterea quod eum non diligent qui ex Deo est secundum naturam: simulque utiliter ineffabilis generationis mentionem injicit ut vel ex hoc rursus impietatis rei sint, qui impium et spurium ipsum nuncupant. Cum ergo dicit: « Ego ex Deo processi. » inefabilem et principii expertem suam ex Patre nativitatem significat; cum autem addit, « Veni, » suum in hunc mundum cum carne adventum denotat. Neque vero tum primum ex Deo ac Patre Verbum effusisse sit, cum homo factus est, hoc enim hæretici quidam somniorunt; sed pie prius dictum illud accipiendo venit. Non enim ex eo quod has dictiones, processi et veni conjunxit, æquale erit nativitatil carnis Verbum ex Patre, sed suum cuique tribuemus. Primum quidem Verbi generationem illam ex Deo principii expertem ac supra mentem hominis esse credentes: idcirco enim præposita est in his verbis: « Ego ex Deo processi; » altera vero secundum carnem his verbis designatur: « Neque enim a meipso veni, sed ille me misit. » Incarnatus sum sicuti vos, id est homo factus sum, et Dei ac Patris placito in hunc mundum veni, prompturus vobis quæ a Deo sunt, et ne D. scientibus ejus voluntatem declaraturus. Sed non dilexistis, inquit, eum qui divina voluntate vobis Servator et dux est constitutus. Quomodo ergo jam filii Dei nuncupabimini, 554 aut quia ratione gratiam familiaritatis cum eo consequemini, si Filium ejus non honoratis? Consentaneum est porro Dominum aliquid rursus subinvenire, et Judæorum populo frustra ei oblatranti silentium his verbis imponere. Quid autem hic significetur paucis aperiens. Multi apud Judæos Dei timorem nihil ducentes, sed honores humanos duntaxat æstiviantes ac turpi lucro dediti, vaticinari audiebant de corde suo loquentes, et non ex ore Do-

¹⁰ Matth. xii, 33. ¹⁰ Iohann. viii, 42.

mini, sicut scriptum est⁵¹. Unde ille universorum Dominus increpabat dicens: « Non misi prophetas, non locutus sum ad eos, et ipsi prophetabant⁵². » Sed et gravia deinceps facturos interminabatur, clamans: « Vae qui valicinantur de corde suo, et omnino non vident⁵³. » Talis erat Ananias qui Jeremias sermonibus suum opponebat mendacium, et, ligneis catenis arreptis confractisque, dixit: « Hæc dicit Dominus: couteram jugum regis Babylonis⁵⁴. » Quia ergo Servatore nostro dicente: « Nunc autem quæritis interficere me hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audivi a Deo⁵⁵, » murmurabant Iudei, et ignorantibus quis esset revera, pseudopropheta eum esse putabant, atque hanc ob causam obfirmatis animis eum conviciis incessere audebant, tantaque cædis inferendæ cupiditate flagrabant, ut ad id jam aggrederentur. Utiliter eos denuo terret, dicens haudquaque a semetipso venisse, quemadmodum pseudoprophetae solebant, sed missum esse a Deo, ut simul et pseudoprophetae suspicio nem a se renovens et docens non mediocres poenas daturos non tantum qui missum a Deo ac Patre contumeliose habeant, sed qui necem ei machinentur, effrenatam eorum audaciam resecaret. Istius ergo loci explicatio est hujusmodi. Sed credibile est hæreticum impietati suæ pabulum hinc artepturum. Unigeniti quippe substantiam forsitan accusabit, eumque minorem esse Patrem putabit ex eo quod missum se esse dicat ab ipso. Sed recolligat quisquis ille est dispensationis antea dictæ modum, et Pauli meminerit de Filio clamantis: « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum 555 factus, et habitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem⁵⁶. » Quod si volens ac libens humiliavit semetipsum, consentiente videlicet ac simul quodammodo annuentem Patrem, quid culpa demum erit in eo, qui dispensationis rationem ad finem quo decet modo perducit? Siq; autem ex eo quod se missum ait, Patre minorem eum existimas, quomodo, quæso, is qui minor sit, ut stulte censes, eodem plane et per omnia simili modo quæ Dei sunt operatur? Quomodo quæ Dei sunt minus in seipso habere videtur, cum omnia perfecte contineat quæ sui sunt genitoris, et plenissimam potestatem habeat Deo dignam? Quapropter nequaquam inferior censembitur propter missionem, sed Deus existens de Deo secundum naturam ac verus, cum sit ipse, sapientia et Patris potestas, ad nos mittitur, sicut e sole lumen spargitur, ut sapientia ditet quod caret sapientia, atque ita demum evenatur per ipsum, et ad agnitionem Dei ac Patris corroboretur quod infirmum est, et ad omnem virtutem

A μον, κατάσιγχειν ἐπείγεσθαι, καὶ διὰ τῶν ἑοιστῶν ὅμητῶν. Τέ δὲ ἄρα τὸ ὑποδηλούμενόν ἔστι, δι' ὅλην ἑροῦμεν. Πολλοὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις τὸν μὲν θεόν παρ' οὐδὲν ἡγούμενοι φέρον, θαυμάζοντες δὲ καὶ ἀποδεχόμενοι μόνας τὰς ἐξ ἀνθρώπων τιμάς, καὶ αἰσχρῶν λημμάτων ἥστιούμενοι, προφητεύειν ἀπετελοῦνταν τὰ ἀπὸ καρδίας ἔστων λαλοῦντες, καὶ δύο ἀπὸ στόματος Κυρίου, καθὰ γέραπται. Καὶ γινόντων αὐτὸς διάντων δεσπότης ἐπειταῖτο λέγων· « Οὐκ ἔπειστε εἰς τοὺς προφήτας, οὐκ ἐλάλησα πρὸς αὐτοὺς, καὶ αὐτὸς προεφήτευον. » Ἀλλὰ καὶ δράσειν αὐτοὺς τὰ δεινὰ ἐπηρείπει λοιπὸν βωῶν· « Οὐαὶ τοῖς προφητεύουσιν ἀπὸ καρδίας αὐτῶν, καὶ τὸ καθόλου μῆβλέπονται! » Τοιοῦτος τις ἦν Ἀνανίας ὁ τοῖς Ἱερεμίᾳ λόγοις τὸ οἰκεῖον ψεῦδος ἀντιτίθεις, καὶ τοὺς μὲν ἔχαλνους ἀρπάσας κλεισός, συντρίψας δὲ, καὶ εἰπὼν· « Τάδε λέγει Κύριος· Συντρίψω τὸν ζυγὸν Βαβυλῶνος βασιλέως. » Ἐπειδὴ τοινύν λέγοντος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ· « Νῦν δὲ με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι δινθρώπον, δις τὴν φλήθειαν ὑμῖν λελάηκα, ἦν ἡκουσα παρὰ τοῦ Θεοῦ, » διεγόργυζον οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ τοῖς ἐστιν ἀληθῶς οὐκ εἰδότες αὐτὸν, ψευδοπροφήτευουσιν, ἀπεστάλθαις δὲ παρὰ Θεοῦ λέγων, ήταν ἐν ταυτῷ καὶ τὴν τοῦ ψευδοπροφήτου δόξαν ἀποκρυψμένος, καὶ διδάσκων ὡς οὐ μετρίαν ὑφέζουσι δίκην, οὐχ ὅπως ἀτιμάζοντες μόνον τὸν ἀπεσταλμένον παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἀλλ' ἡδη καὶ φονὸν ἐπ' αὐτῷ τολμήσαντες, τὸ ἀχέλινον αὐτῶν ἀνακόψεις θέρασος. Οὐ μὲν οὖν τοῦ προκειμένου λόγος ἐν τούτοις, Εἰκὸς δὴ πάλιν τροφὴν ὕστερ τινὰ ποιεῖσθαι τὸν αἱρετικὸν τῆς ἐνούσης αἰτῷ δύστεβεις τὸ εἰρημένον. Κατηγορήσει γάρ τις τῆς οὐσίας τοῦ Μονογενοῦς, εἶναι τε αὐτὴν ἐν ἐλάττοσιν, ή ἐν οἷς ἔστιν ὁ Πατήρ νομίσει, διὰ τὸ ἀπεστάλθαι λέγειν παρ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐννοείτω πάλιν ὁ τοιοῦτος, καὶ τῆς ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένης οἰκουμένας τὸν τρόπον, καὶ μεμνήσθω τοῦ Παύλου βοῶντος περὶ τοῦ Ιησοῦ· « Ος ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἴναι ήσα θεῷ, ἀλλ' ἐαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαδῶν ἐν δόμοιώ ματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς δινθρώπος. ἐπαπείνωσεν εαυτὸν ὑπῆκοος γενόμενος μέχρι θανάτου. » Εἰ δὲ τεταπείνωκεν εαυτὸν ἐκών, δηλούστι συγκατανεύοντος ὕστερ καὶ συνεθέλοντος αὐτῷ τοῦ Πατρὸς, ποιὸν ἔξει τὸ κατηγόρημα διεξάγων εἰς τέλος τῆς οἰκουμένας τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἔδει λόγον; Εἰ δὲ διὰ τὸ λέγειν ἀπεστάλθαι, καὶ ἐν ἐλάττοσιν ή ἐν οἷς ἔστιν ὁ Πατήρ οἱεὶ μετασαι τὸν Ιησόν, πῶς, εἰπὲ γάρ μοι πάλιν, δὲν ἐλάττοσιν διν κατὰ τὴν σὴν ἀμαθίαν, ἀπαραλλάχτως ἐνεργεῖ τὰ τοῦ Θεοῦ; Ποῦ γάρ τὰ Θεοῦ τὸ ἐλαττὸν ἐν εαυτῷ διαφαίνεται πάντα τελείως ἔχοντος τὰ τοῦ Ιησοῦ γεννήτορος, καὶ πλη-

⁵¹ Jerem. xxiii, 16. ⁵² Ibid. 21. ⁵³ Ezech. xiii, 17. ⁵⁴ Jerem. xxix, 8. ⁵⁵ Joan. viii, 40. ⁵⁶ Philipp. ii, 6, 7.

ρεστάτην ἔξουσίαν τὴν Θεοπρεπῆ; Οὐκοῦν οὐκ ἀλέττων διὰ τὴν ἀποστολὴν νοηθήσεται, ἀλλὰ Θεὸς ὑπάρχων ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν, καὶ ἀληθινῶς, ἐπειπέρ εὐτός ἔστιν ἡ σοφία καὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς, πέμπεται πρὸς ἡμᾶς, καθάπερ ἐξ ἡλίου τὸ ἐξ αὐτοῦ εκδανύμενον φῶς, ἵνα σοφοῖς τῷ σοφίας ἀποδεῖς, οὕτω τε λοιπὸν ἀναδιδάξοι τοῖς ἀδετοῦ, καὶ πρὸς ἐπιγνωστὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς δύναμαθῇ τὸ ἡσενηκός, καὶ πρὸς πάσαν ἀρετὴν ἀναγγέλσητο. Πάντα γάρ τῇ ἀνθρώπου φύσει τὰ κάλλιστα διὰ μόνου πέσφηντε τοῦ Χριστοῦ. Ἰκετικὸν οὖν ἄρα τὸ παράπανον οὐδὲν ἐν Χριστῷ, πλὴν ἄρα μόνης τῆς κατὰ τάρκα μορφῆς, Θεοπρεπῆς δὲ μᾶλλον ἢ ἐφ' ἀποστολῆς ἔχουσία καὶ δύναμις, καὶ δὲ λόγος ἡμῖν σχηματίζεται. . . . τὸ ἀνθρώπινον τῷ τῆς ταπεινώτεως μέτρῳ καλῶς συμφορφούμενος.

Διὰ τὸ τὴν λαλίαν τὴν ἐμήν οὐ γινώσκετε; διὸ οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν ἀδετὸν τὸν ἐμόν.

Τὸ καὶ πολλάκις εἰρήμένον ἡμῖν πάλιν ἔροῦμεν, διὰ τὸ τοὺς ἀντευδομένους λυστελές· λέναι γάρ καὶ μάλις συχῶς τὸν λόγον διὰ τοῦ περιφύτου ὀφελεῖν, τὸ ἀδικοῦν οὐδέν. Ἔστω τοιγαρῦν τῷ Σωτῆρι Χριστῷ τὸν μὲν ἀπὸ γάλασσης ἀναβρασθέντα λόγον οὐ πάντας ἐκδέχεσθαι τῶν ἀπειθούντων αὐτῷ, ἐνορῆν δὲ μᾶλλον εἰς καρδίας καὶ νεφρούς, τὰς ἀποκρίσεις ποιεῖσθαι πρὸς τοὺς ἐν τῷ βάθει τῆς καρδίας αὐτῶν στρεφομένους ἐτι οὐδαλογισμούς. Ἀνθρωπὸς μὲν γάρ οὐκ εἰδὼς τὰ ἐν ἐτέρῳ διανοήματα, τὸν προφορικὸν ἀναγκαῖον ἐκδέξεται λόγον, Θεὸς δὲ οὐκ οὐτως· πάντα γάρ εἰδὼς, ἀντὶ φωνῆς ἔχει τὸ ἀνθρώμιον. Ἐπειδὴ τοίνυν ἕφη τοῖς Ιουδαίοις ὁ Κύριος ἐληλυθέναι μὲν οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ, καθάπερ ἦν ἔθος τοῖς ἐξ οἰκείας γνώμης, καὶ οὐκ ἐκ θεοῦ Πνεύματος ἐπὶ τὸ προφητεύειν βαδίζουσι, πεπέμφθαι γε μήτη παρὰ τοῦ Θεοῦ, διενθυμῶνται πάλιν, ητοι διαλογίζονται καθ' ἑαυτούς, ή καὶ λεληθέτως ἀλλήλοις ἐμψιθυρίζονται ἐφασκεν. Πολλοὶ λελαήκαστοι προφῆται τὸ περὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἐκ τοῦ Πνεύματος εἰς ἡμᾶς εἰσεκόμισαν λόγους, ἀλλ' εὑρίσκομεν οὐδὲν παρ' ἐκείνοις τοιούτον, δόπιον ἐν τοῖς τεύτου ρήμασιν. Ἀποφέρει γάρ παντελῶς τῆς κατὰ νόμον λατρείας, καὶ εἰς ἐτέρους τινὰ μεθίστησι πολιτείαν, καὶ ξένην ἡμῖν εἰσηγεῖται βίου διεγωγήν. Οὐκοῦν ἀσύμφωνος ἐναργῶς, ἀσύμβατος δὲ τοῖς πάλαι γέγονεν ὁ λόγος αὐτῷ. Ταῦτα, κατὰ τὸ εἰκός, ἐπειπέρ ἐθέλτο διενθυμουμένους εἴτεντος, δεικνύντος δὲ τοῖς θεοῖς κατὰ φύσιν ἐστι, καὶ τὰ ἐν καρδίαις εἰδῶς βουλεύματα, προλαμβάνει καὶ φησι· « Διὰ τὸ τὴν λαλίαν τὴν ἐμήν οὐ γινώσκετε; » Οτι οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν. » Οὐκ ἡγούχα, φησιν, ὡς τὴν ἐμήν οὐ δύνασθε συνιέναι λαλίαν, ητοι διδασκαλίαν, ἀλλ' ἐρώτην τὴν αἰτίαν ὑμῖν τοῦ πράγματος, καὶ τὸ τὸ δημοπόδων, καταστήσω σαφές. Οὐ δύνασθε τὸν ἐμὸν ἀκούσαι λόγον· τὸ δὲ οὐ δύνασθε φησιν, ἀσυνοῦντας ἀλέγχων περὶ τὸ τελείως ἀγαθόν, διὰ τὸ ίδιος προσκεκρατῆσθαι πάθεσιν. Ἀποκευρότ μὲν γάρ τὴ φιληδονία τὸν νοῦν, καὶ τὴ πρὸς τὸ φαῦλον ἀχαλίως ἔχουσα φωτῆ προσεκλύσουσα τῆς καρδίας τὸν τόνον, ἀδρανῆ καὶ ἀτολμοτάτην αὐτήν ἀπεργάζεται πρὸς γε τὸ δύνασθαι κατορθοῦν ἀρετὴν. Ηροησθενηκότες τοιγαρῦν ταῖς εἰς φαυλότητα φύσαις, καὶ ὑπὸ τῶν ίδιων παθῶν τυραννούμενοι, φησι, τῶν ἐμῶν ἀκούσειν

A perducatur. Praeclara quæque etenim hominis natura per unum Christum exorta sunt. Nihil igitur in Christo servile, nisi quod ad earnis formam tantum special, sed Deo digna potius in quavis re virtus ac potestas, licet humanitate spectata recte loquuntur, pro demissionis ratione ac modo.

B turce per unum Christum exorta sunt. Nihil igitur in Christo servile, nisi quod ad earnis formam tantum special, sed Deo digna potius in quavis re virtus ac potestas, licet humanitate spectata recte loquuntur, pro demissionis ratione ac modo.

VIII, 43. Quare loquelas meas non cognoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum.

Quod sæpe dictum nobis est denuo repetemus in gratiam auditorum: identidem enim quæ usui esse possint inculcare, incommodi nihil est. Detur itaque Servatorem Christum incredulorum sermonem lingua expressum non excipere, sed in corda et renes eorum potius respicere, et sermocinatioibus quas alto corde versahant respondere. Homo quippe cum alterius cogitationes ignoret, expressum ore sermonem excipit, Deus non item: cum enim omnia norit, pro voce cogitationem habet. Quia ergo Iudeis Dominus dixit se venisse quidem non a seipso, ut moris est iis qui suopote nutu ad vaticinandum accedunt, non ex divino Spiritu, sed missum esse a Deo, cogitant apud 556 se, aut etiam inter se admirurantes aiebant: Multi prophetæ locuti sunt de Deo et a Spiritu sermones nobis intulerunt, sed nihil tale apud eos repertimus, quale in verbis hujus. A legali enim cultu plane removet, et in aliud quoddam conversationis genus transfert, et peregrinum ac novum vivendi institutum nobis invehit. Proindeque ejus doctrina a veterum sermonibus plane dissentit. Hæc eos apud se volentes cum videret, ostendens Deum se secundum naturam esse, et agnoscens cordia consilia, præverit eos et ait: « Quare loquelas meas non cognoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum ». Non ignorō, inquit, vos non posse percipere locutionem istam meam, sive doctrinam, sed rei vobis causam aperiam, et quid impedimento sit patefaciam. Non potestis audire sermonem meum; non potestis autem, inquit, arguens eos tardos et hebetes in capessendo perfectio bono, propterea quod suis vincantur affectibus. Mentem quippe voluptatis amor enervat, et ad nequitiam effrenata propensio cordis vim infringens imbecillam et segnem in colenda virtute eam efficit. Præoccupati igitur, inquit, vestris ad malum propensionibus, et vestris affectibus obnoxii meos sermones audire non potestis. « Recte » enim « sunt viæ Domini, et ut scriptum est, « et Justi ambulabunt in iis: qui autem impii sunt, infirmabuntur in illis ». Huic simile est quod ad Phariseos alibi dictum est: « Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis, et gloriam que a

⁷⁷ Ομει xiv, 10. ⁷⁸ Ibid. 10.

solo Deo est, non queritis?"? Ve! ex hoc enim quod non possunt ii credere, sponteum mentis eorum infirmitatem, sive mentem ambitionis studio prius subactam significat. Rursus autem verum esse compierimus quod Pauli voce de Judaeis dictum est: « Animalis homo non percipit ea quae sunt Spiritus Dei : stultitia enim est illi ». Igitur animales cum essent, stultitiam putabant eum a quo ad salutem vocabantur, et eximium conversationis iter docebantur, et per quem potest quis placere Deo virtutum amanti, cui omnis honor, gloria, potestas, in saecula saeculorum. Amen.

πος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ· μωρία γάρ αὐτῷ ἐστιν. μωρίαν ἡγούντο τὸν ἀπό τὸ σώζεσθαι καλοῦντα λοιπὸν, πος δόδην, ἀπευθύνοντά τε καλῶς εἰς τὸ ἀρέσκειν δύνασθαι τῷ φιλαρέτῳ Θεῷ, οὐ πᾶσα τιμὴ, δόξα, χράτος εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. 'Αμήν.

" Joan. v, 44. " I Cor. ii, 14.

557 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΟ ΕΝ Τῷ ΕΚΤῷ ΒΙΒΛΙῷ.

CAPUT LIBRI SEXTI UNICUM.

557 Quod morbi corporis ex precedentibus animæ peccatis nullis obseruant, sed neque peccata patrum in filios, aut quorumvis Deus ullis inferat, puniens eos qui nihil deliquerint, sed justum de omnibus judicium ferat, proposito dicto: « Rabbi, quis peccavit, hic, aut parentes ejus, ut cœceret?

B "Οτι οὐκ ἔκ ψρογενεστέρων τῆς ψυχῆς ἀμφημάτων τὰ σωματικά τιστ ἐπισυμβαίνει πάθη, ἀλλ' οὐδὲ ἀμφημάτων πατέρων ἔξι τέκνα ή τίτων ἐπάγει τιστὶν ὁ Θεός, τοὺς οὐδὲτε ἡμαρτηκότας κολάζων, ἀλλὰ θίκαιον ἐψ' ἄπασιν ἐκφέρει τὸ κρίμα αρροσταιρέτου φῆτον. Ραβδί, τίς ἡμαρτεῖ, οὗτος, η οἱ γορεῖς αὐτοῦ, Ιτα τυφλὸς τεσσαρῆ;

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

IN JOANNIS EVANGELIUM LIBER SEXTUS.

558 VIII, 44. Vos ex patre diabolo estis, et de sideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit, quia non est veritas in eo.

Postquam eos jure merito cognatione Abraham exclusit, et illius moribus dissimiles atque a pietate erga Deum longe alienos esse ostendit, ac præterea causam exposuit ob quam non possent quis sermonibus audientes esse, rursus declarat quis convenientius ac magis proprie pater eorum nuncupetur. « Vos igitur, inquit, ex patre diabolo

C Υμεῖς ἔκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου εστέ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. Ἐκεῖος ἀνθρωποκότορος ήρ αὐτῷ ἀρχῆς, καὶ ἐτ εὖ ἀληθεῖα οὐχ ἔστηκεν, διτ οὐκ ἔστιν ἀληθεῖα ἀτ αὐτῷ.

Ἀποδουκολήσας εἰκότως τῆς ἀπὸ τοῦ Ἀθραζίμιον γενεάς αὐτούς, ἔχοντάς τε ἀνομοίως τοῖς ἔκεινοι τρόποις, καὶ πολὺ τῆς εἰς αὐτὸν τὸν Θεὸν εὐσεβείας ἔξεστηκότας ἐλέγξας, καὶ πρὸς τούτοις ἔτι τὴν αἰτίαν ἔξηγησάμενος τοῦ μὴ δύνασθαι κατηκόντας εἶναι τῇ πατρὶ αὐτοῦ λαλίδες, ἐπιδεικνύει πάλιν, τίς ἂν μᾶλλον αὐτοῖς πρεπωκέστερον τε καὶ οἰκειότερον θεο-

μάζεοτο πατήρ. « Ὅμεις τοιγαροῦν, φησὶν, ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἔστε, » δν καὶ ἀνθρωποτόνον φησὶν εἶναι ἐν ἀρχῇ, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ μὴ ἔστανται, ψεύστην εἶναι αὐτοῖς ὅν πατέρα, δν καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς τίς ἀν εἰη σαφῶς διωρίσατο. Αὐτὴ γάρ ἐν ὅλῃ γοις ἡ τῶν προκειμένων προπέτεια πολλὴν ἔχουσα τὴν ἀσάρειαν, καὶ βασάνων τῶν ἐξ ἀκριβείας ὅτι μάλιστα δεομένη. Βαθὺς γάρ ὁ περὶ τούτου λόγος, καὶ οὐκ εὐκάπτοτος, οἷματι, πολλοῖς· δσσον γάρ εἰς τὴν ἐξ ἑτοίμου μὴ ληφθῆναι δυναμένην διάνοιαν, οὐχ ἕτερον τίνα τοῖς Ἰουδαίοις ὅρίζεται πατέρα παρὰ τὸν ἐξ οὐρανοῦ κατολισθήσαντα Σατανᾶν. 'Αλλ' ἐν τοῖς ἐφεξῆς κείμενον ὡς περὶ τοῦ διορισθέντος αὐτοῖς πατρὸς, διαι-ε. Ψεύστης ἔστι, καθὼς καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ, οὐρισθεὶς ἡμᾶς, μᾶλλον δὲ οὐ μετέρις; ἐπαπορεύεται τὸν ἀναγκάζει. Τίγια γάρ τὰ εἰκότα δὴ φρονοῦντες ὑποτοπήσαμεν δν γενέσθαι τῷ διαβόλῳ πατέρα, ἡ τίς πρὸ αὐτοῦ κατώλισθεν ἔτερος ὥπερ δν ὡς ἐν εἰδεῖ καὶ τρόπῳ δ μετ' αὐτὸν παρεικάσοτα; Ἐν μὲν γάρ τοῖς ἵεροῖς τε καὶ θεοῖς συγγράμματιν οὐκ ἀν τίς ὑμέν ἐπιδειξιοτο τοιστὸν ἀνάγνωσμα, παραδεκτὸν δὲ οὐδαμῶς εἰς πίστιν δ μὴ ταῖς θεοποιεύστοις εἰρηταῖ Γραφαῖς. Πινεῦμα γάρ ἀπαν τὸ ἐν δαίμοσι τελοῦν ὡς διαβόλου τάκον Σατανᾶς καλεῖται κατὰ τὸ εἰρημένον παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ· « Εἰ οὖν δ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἔκβάλλει, ἐφ' ἑαυτὸν ἐμερίσθη. » 'Αλλ' ἔνα τῶν ἀλλών προσνοτά τε καὶ ὑπερκείμενον ἐκείνον ἡρκούσαμεν πρὸς δν εἰρηταῖ που διὰ τοῦ προφήτου Ἱεζεχιὴλ· « Σὺ εἰ ἀποσφράγισμα δμουώσεως, καὶ στέφανος κάλλους ἐν τῇ τρυφῇ τοῦ παραδείσου τοῦ Θεοῦ γεννηθεὶς, πάντα λίθον χρηστὸν ἐνδέδυσε. » Τίνα τοίνυν ὑπάρχειν ἔτερον ἀνεγκλήτως ὑποτοπήσωμεν, πρὸς δν οὗτος ἐμορφώθη, κατ' εἰδος λέγω τὸ ἐν φαυλότητι; Τίνες μὲν γάρ τῶν παρ' ἑτέρων ἐξηγητῶν τὰ ἐν τῷ προκειμένῳ διαλαμβάνοντες, τὸν μὲν ἀρχαὶον ἐκείνον Σατανᾶν, διαι τῶν ἀλλών δαιμονίων ἀπάντων πρωτοστάτης νοεῖται, δεδέσθαι φασὶ τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει, καὶ εἰς αὐτὸν ἐδρήψθαι τὸν τάρταρον τὰς ἐφ' οἵς εἰς θεὸν πεπαρφύ νηκεν εὐθύνας δφέδοντα, ἔτερον δὲ μετ' ἐκείνον ἀναπεφάνθαι τινὰ, εἰς τοῦ Πατέρος βθελυρίας Ιεστροπούντα· καλῶς τὸν νῦν· « Ἀρχοντα τοῦ αἰώνος τούτου, » περὶ αὐτοῦ τε φάναι τὸν Σωτῆρα διεσχυρίσαντο, διαι καὶ ἀνθρωποτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ὅτι ψεύστης ἔστιν ὡσπερ δ πατήρ αὐτοῦ. 'Αλλ' εἰ μὴ πολλὰ καθ' ἑαυτὸν ἐπὶ τούτῳ διενούμεθα, καὶν εἰκότες τὸν λόγον ἐξ ιμέου παρεδεξάμεθα. Νυνὶ δὲ ἡμᾶς συναινεῖν ἀπερισκέπτως οὐκ ἐδ, καὶ πρὸ γε τῶν ἀλλών ἐκείνο. Κατὰ μὲν γάρ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καιρὸν, ἡ τοῦ διαβόλου τυραννὸς δέχετο τὴν τοῦ καταπίπτειν ἀρχὴν, καὶ εἰς τὴν ἄνθυσον ἐξεπέμπετο τὰ πονηρά τε καὶ ἀκάθαρτα πνεύματα. Καὶ γοῦν προσιόντες οἱ δαιμονεῖς διαρρήσθην αὐτὸν παρεκάλουν, ἵνα μὴ αὐτοῖς ἐπιτάξῃ εἰς τὴν ἄνθυσον ἀπελθεῖν, καθὼς γέγραπται. Μεμνήμεθα δὲ ὅτι καὶ πολλὴν ἐπιστοῦντο τὴν κατασοήν ἐπὶ τούτῳ λέγοντες· « Ἐσ, τί ἡμῶν καὶ σοι, Ἰησοῦ Ναζαρηνῷ; Οὐδαμέν σο τίς εἰ· δ ἄγιος τοῦ

A estis; « quæcumque et homicidam ait fuisse ab initio, et in veritate non stetisse, mendacem eis esse patrem, quis autem ille sit in sequentibus elare distinxit. Ea enim se offert loci huius sententia, quæ prima fronte multum in se obscuritatis habet et in qua opus est accurata indagine. Altus quippe est ea de re sermo; nec multis, ut reor, intellectu facilius: nam si paulo altiore sensum scrutemur, non alium 559 patrem Iudeis statuit quam qui a celo decidit Satanam. Sed cum in sequentibus scriptum sit tanquam de patre iis constituto: « Quia mendax est, quemadmodum et pater ejus ^{οὐ}, τορbat nos, imo vero non mediocriter dubitare nos cogit. Quem enim, si consentanea utique sapimus, diabolo patrem fuisse suspicabimur, aut quis ante ipsum aliud decidit, cuius forma aut morum similitudine respondeat? In saeculo enim divinisque Monumentis nihil tale quisquam legerit: at pro side nequaquam suscipi debet, quod in Scripturis divinitus inspiratis dictum non sit. Quivis enim spiritus qui in dæmonum numero censemur, ut diaboli filius Satanás nuncupatur, juxta dictum Christi nostri Servatoris: « Si ergo Satanás Satanam ejicit, adversus se divisus est ^{οὐ}. » Sed unum certos inter eximium ac præstantem illum audivimus, ad quem alieibi per Ezechielem prophetam dictum est: « Tu es signaculum similitudinis, et corona decoris in deliciis paradisi Dei fuisti, omni lapide pretioso circumdatus es ^{οὐ}. » Quem igitur alium existere citra culpam suspicabimur, ad cuius effigiem formatus est, similitudine, inquam, malitia? Quidam enim alii interpretes propositi loci sensum explicantes, priscum illum Satanam, qui et cunctorum aliorum dæmoniorum præses intelligitur, vincutum esse aiunt Dei virtute, et in ipsum Tartarum projectum suæ in Deum petulantias poenas daturum, alium vero post illum quemdam exortum, patris detestandis moribus similem, eum Salvatorem nuncupasse, « Principem sæculi hujus ^{οὐ}, » — « quia et homicida erat ab initio, et quia mendax est quemadmodum pater ejus. » Sed nisi multum apud nos rem perpenderemus, non immerito nos ei sermoni continuo susfragaremur. Verum illud ante omnia temere et inconsiderate nos assentiri non sinit, quod Servatoris nostri adventus tempore diaboli ruere tyrannis coepit, et in abyssum deturbati sunt nequam et impuri spiritus. Quippe dæmones ad eum accedentes palam rogabant, ne, ut scriptum est, in abyssum discedere juberentur ^{οὐ}. Meenimimus porro vehementer eam ob rem vociferatos his verbis: « Sine, quid nobis et tibi, Iesu Nazarene? Scimus quia sanctus Dei es. Venisti hoc ante tempus torquere nos ^{οὐ}? » 560 Domini quippe nostri Jesu Christi adventus consumptum iri, et varie cruciatum iri novarent, multa de eo apud Israelitas dici comperientes, ipsum tamen ut qui intempestive advenisset incausa-

^{οὐ} Joan. viii, 44. ^{οὐ} Matth. xii, 26. ^{οὐ} Ezech. xxviii, 12. ^{οὐ} Joan. xi, 31. ^{οὐ} Luc. viii, 31.
^{οὐ} Matth. viii, 29.

bant, idque animo tyrannico ac superbo facientes, et A Θεοῦ. Ἔλθες ὥδε πρὸς καίρου βασανίσαι τῆμάς; » tempus adventus maligne carpentes : verumtamen ante tempus aiunt, quasi alio quodam tempore cruciati quidem, sed unum illud adventus expectantes, quo debita supplicia procul dubio paasuri erant. Sed ad illud hoc respondemus : Si vincito illo, ut nonnulli existimant, quidam alius decepit Adamum, nequedum furere desiit, culpa quidem vacabit ille primus, inter homines, et ab omni crimen ex antedictis liber erit, sed nec illum interfecit, neque decepit, neque mentitus est. Imo nec ad eum jure dicetur a Deo : « Sicut vestimentum sanguine conspersum purum non est, ita neque tu mundus eris, quia terram meam perdidisti, et populum meum occidisti ». Si ergo eorum quae modo recensita sunt malorum illum quem primum perhibent, expertem esse concedimus, quemnam imitari statuemus eum qui est ab illo secundus, aut cuiusnam ad formam expressus est is, qui dum suum malitia superat, et crassiores improbitatis habet quam ille characteres? Hæc quidem indagari fuisus abs re non fuit, enī tamen certare de rebus non necessariis ineptum ac superfluum ducimus. Quare ad alium intellectum convertenda est oratio, et accurate querendum, quemnam Iudeis patrem Christus assignet, hisdem moribus animoque præditum, cuiusmodi pater jure ascibatur dæmon ille mali auctor, id est Satanás.

* * * * *
χτῆρας; Ἀλλ' ἦν μὲν Ιωάς οὐκ ἀπεικόδης καὶ διὰ τὸ γε μὴν σφόδρα διατείνεσθαι περιττὸν ἐφ' οὓς ἡκιστα χρή λογιζόμεθα. Οὐκοῦν ἐφ' ἀπέραν Ιών διάνοιαν, καὶ ζητητέον ἀκριβῶς τίνα τοῖς Ιουδαίοις πατέρα δρίζει ὁ Χριστὸς ιστερούν τε καὶ δμογνώμονα, διόπερ δὲ εἰκότως καὶ πατήρ ἐπιγράψειτε δαιμόνιον, ἐκεῖνος ὁ ἀρχικακός, τούτ' ἔστιν, ὁ Σατανᾶς.

Refert igitur eos ad Cain, qui primus omnium C hominum vita sue castigatorem ac reprehensorem est aversatus, et invidiæ, dolii, mendacii ac fraudis initium factus est post illum Satanam, cuius merito quoque filius nuncupetur, ut qui omnem illius improbitatis in seipso formam exprimat. Quemadmodum enim omni sancto ac justo pater Deus esse censetur, qui sanctitatis omniū ac iustitiae principium est, sic, opinor, cuiusvis improbi pater Satanás jure dicetur, ut qui sit nequitiae omnis initium. Quia vero diximus Iudeis Cain patrem datum esse, ipsi vero Cain Satanam, 561 agedum rursus ipsum Satanam ostendamus adversus Dei reprehensiones sustulisse cervicem, ac præterea decepisse, ac mentitum esse, postremo, per invidiām interfecisse ». Cui cum moribus aequalē esse Cain ostenderimus, sermonem ad Iudeos transferamus, qui totam in se habent improbitatis ejus imaginem. Igitur contemptio quodammodo suo principatu, et rebus quæ naturam suam longe superant appetitis, siveque ordinis modo non servato, Satanás turbatus est, per hoc a Deo quodammodo castigatus, et natura sue conditionem edocitus, sed ob suam perversitatem nihil inde utilitatis

A Θεοῦ. Ὅτι μὲν γάρ ἐποδημήσας ὁ Κέρας ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κατατίξειν ἡμεῖς πάντες αὐτὸς, καὶ ποιῶμες ἀνιάτειν φίδεσάν που πάντες καὶ αὐτοί, πολὺν ὥντα τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον εὐρίσκοντες παρὰ τοὺς ἐξ Ιερατῶν, κατηγιώντες γε μήν ὡς Διφιγμάνον σύν τὸν καὶ ρῷ, καὶ τούτῳ δρῶντες τυραννικῶς, καὶ τὸν τῆς ἐπιδημίας χρόνον κατηγοροῦντες δυστρόπας πάλιν τὸν πρὸς καίρου λέγουσιν, ὡς βασανισθέντες μὲν καθ' Ιεπρόν τινα χρόνον, ἵνα δὲ προσδοκῶντες τὸν τῆς ἐπιδημίας, καθ' ὅν ἐμέλλον ἀνενδοίστως ὑπηρετεῖν τὰ προσδοκῶμενα. Πρὸς δὲ γε τούτῳ κάκελον φαμεν· Εἰ δεῖνον δεδεμένου, κατὰ τὴν τεινων διάληψίν, ἑταρές τις τῆς ἡπάτητος τὸν Ἄδαμ, καταλήγει δὲ οὖν τῆς ἐφ' οὓς κατηγορεῖται μανίας, ἀνυπακτίος πάντας ὅτις δὲ περιβάνεται τινα, οὗτος ἡπάτητον, οὗτος ἄλειστον. Ἀλλ' οὐδὲ πρὸς αὐτὸν δικαίως λέξεται παρά τοῦ Θεοῦ· « Οὐ τρόπον Ιμάτιον ἐν αἱρατι πειραμένον σύν έστι καθαρόν, οὐτως οὐδὲ τὸν ἔσχον καθαρός, διότι τὴν γῆν μου ἀπέώλεσας, καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτεινας. » Ἀν τοιν τῶν ἀρτίων ἡμῖν ἀπηριθμάτων κακῶν ἀμοιρεῖν ἐκείνον, διὸ καὶ πρώτων εἶναι φασιν, ἀπερέπομεν, τίνα μιμεῖσθαι λοιπὸν δρομεῖα τὸν μετ' ἐκείνον δεύτερον, ή πρὸς τίνα λοιπὸν ἐμορφώθη πλεονεκτῶν τὸν κακὸν τὸν ἡγούμενον, καὶ τῆς ἐκείνης φαυλότητος παχυτέρους ἔχων τοὺς χαρακτηρεῖς τῶν πλειστῶν ἐλθεῖν τὸν ἐπὶ τούτῳ διερευνάντα λόγον, διότι τὸν μετ' ἐκείνον δεύτερον, ή πρὸς τίνα λοιπὸν ἐμορφώθη πλεονεκτῶν τὸν κακὸν τὸν ἡγούμενον, καὶ τοιν τῆς ἐκείνου πονηρίας ἀναμετέθμενος δὲ τοιν τὴν μόρφωσιν. Οὐταρ γάρ τρόπον δῆλον εἰ καὶ δικαίως τε πάντες Πατέρο νοεῖσθαι Θεός, αὐτὸς ὥν τὴν πάντων δημιουροῦ καὶ δικαιοσύνης ἀρχὴ τὸν αὐτὸν, οἵμαι, τρόπον παντες πόνηραν πατήρ δὲ εὐλόγως ὁ Σατανᾶς ὀνομάζεται, αὐτὸς ὥν τὴν πανηρίας ἀρχὴ· Ἐπειδὴ δὲ τὸν, μὲν Κάτιν δεδούσθαι τοὺς Ιουδαίους πατέρα, αὐτῷ δὲ τῷ Κάτιν τὸν Σατανᾶν εἰρήκαμεν, φέρε δὴ πάλιν τοὺς Ιουδαίους ἀλγοῖς ἀναφεύδοντες ἐπιδείχμαντες πρώτων μὲν εἰς ἀλέγχους τοὺς παρά Θεοῦ τραχυλιώντα τὸν Σατανᾶν, εἰτα καὶ ἀπατεῖστα καὶ φευσάμενον, καὶ τὸ τελευταῖον διὰ φύσου φονεύσαντα. Ἐπιδείχμαντες δὲ τούτῳ τὸν Κάτιν Ιουδαίον τε καὶ δμογνώμονα, καταφέρωμεν τὸν λόγον ἐπὶ τοὺς Ιουδαίους τῆς ἐν αὐτῷ φαυλότητος δῆλην ἔχοντας τὴν εἰκόναν. Οὐκοῦν δειπνάσσεις μὲν ὀπερετὴ τὸν ιδίαν ἀρχὴν, καὶ πολὺ τῶν ὑπὲρ φύσιν τὴν ἐκατοντήριαν ἀλιχόμενος, δρον τε τὸν τῆς ἐκατοντήριαν τάξεως σύν τηρησας ὁ Σατανᾶς κατηγράψθη, καὶ πέπτωκεν ἐλεγχθεὶς

^a Isa. xiv, 19. ^b Gen. iv, 3-8.

ῶσπερ διὰ τούτου παρὰ Θεοῦ, καὶ τῆς οἰκείας φύ-
σεως τὸ μέτρον ἐκδιδασκόμενος· ἀλλ' οὐδεμίαν ἔντευ-
θεν τὴν δηνησιν ἔχων διὰ τὴν ἑαυτοῦ δυσδουλίαν, ἐνδέει
τὰ χείρωνα βλέπων μὲν οὐδεκαῦτος εἰς τὸ χρῆναι γορ-
γᾶς τὴν οἰκείαν γνώμην ἐπανορθοῦν, ἐν ἀκλονήτῳ δὲ
ἴωσπερ τῆς δυστροπίας διαμειναὶ σπουδάσας. Ἐπειδὴ
δὲ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐπλάσθη παρὰ Θεοῦ, κατὰ τὴν
Μωσέως συγγραφήν, καὶ ἦν ἐν τῷ παραδείσῳ τὴν
δοθεῖσαν ἔτι ἐνταλήν φυλάττων, τὴν ἐπὶ τῷ ἔντλῳ
φημι, πρῶτος εἰς φθόνον δὲ Σατανᾶς ἀνεκαύθη, ἐλεγ-
χομένης δὲ ὥσπερ τῆς αὐτοῦ παραβάσεως τε καὶ
παρακοῆς τοὺς πρωτοπλάστους, διτὶ τὴν δοθεῖσαν ἐν-
τολὴν ἐφύλαττον ἔτι, πολυπλόκοις ἀπάταις αὐτοὺς
εἰς παρακοὴν ἔξελκειν ἡταίρετο. Εἶδὼς δὲ ὅτι τεύχονται
παρ' οὐδὲν ποιησάμενοι τοῦ μεγάλου βασιλέως
τὰ προστάγματα, καὶ τοῦτο δρψν ἀναπείθει τοὺς
οὐδὲν ἀδικήσαντας τοὺς ἐσχάτοις περιβάλλων κακοῖς.
Οὐτὶ γάρ διαδολικῆς ἀπάτης, καὶ φθόνου γέγονεν ἔρ-
γον τῇ ἡ Ἀδάμ παράβασις, καὶ ὁ δι' αὐτῆς ἐπιπτη-
δήσας θάνατος, καὶ αὐτῇ μὲν ἡ τοῦ πράγματος δε-
δάξει φύσις, σαφηνεῖ δὲ οὐδὲν ἡτον καὶ τὸ τοῦ
παναρόφου Σολομῶντος λόγιον ἔχον ὧδι· « Ο Θεὸς
θάνατον οὐκ ἐποίησε· φθόνῳ δὲ διεβόλου θάνατος
εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον. » Ἐν τούτοις μὲν τὰ ἐκεί-
νου σαρῶς· δεύτερος δὲ ὁ Κάιν ἡμῖν εἰσίτω καὶ στήτω
λοιπόν. Ἡν μὲν γάρ πρωτότοκος ἐξ Ἀδάμ γηπόνος
τὸ ἐπιπτήδευμα, δεύτερος ἐπ' αὐτῷ γέγονεν Ἀβελ,
ἄλλ' ἦν προσδέπτων ποιμήν. Ἐπειδὴ δὲ προσάγεται
θυσίαν αὐτοὺς τῷ Θεῷ νόμος ἐκάλει φυσικός, ἀδιά-
κτως ἐντιθεὶς τὴν τοῦ δημιουργήσαντος σύνεσιν,
ἥτοι γνῶσιν· ἐνέσπερται γάρ, καὶ ἐντέθειται τῇ φύ-
σει παρὰ Θεοῦ πάντα τὰ ἀγαθά, « Προσεκόμεις μὲν
ὁ Κάιν ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς, καθὰ γέραπται,
ἄλλα καὶ Ἀβελ ἡγεμονεῖ ἀπὸ τῶν πρωτότοκων τῶν
προσδέπτων, καὶ ἀπὸ τῶν στεάτων αὐτῶν. Καὶ ἐπεί-
δεν ὁ Θεὸς ἐπὶ Ἀβελ, καὶ ἐπὶ τὰ δῶρα αὐτοῦ· ἐπὶ
δὲ Κάιν καὶ ἐπὶ ταῖς θυσίαις αὐτοῦ οὐ προσέσχε. Καὶ
ἐλύτησε τὸν Κάιν λίσταν, καὶ συνέπεσε τῷ προσώπῳ.
Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Κάιν· « Ινα τί περίλυπος
ἔγένου, καὶ ίνα τὶ συνέπεσε τὸ πρόσωπό σου; Οὐκ
ἔστιν ὁρῶς προσενέγκης, ὁρῶς δὲ μὴ διέληπται, ἡμαρ-
τεῖς; ἡσύχασσον. Εἶτα πρὸς τὸν Ἀβελ· Πρὸς σὲ τὴν
ἀποστροφὴν αὐτοῦ, καὶ σὺ ἀρξεις αὐτοῦ. » Οὐκοῦν δὲ
μὲν Κάιν ἡλέγχετο διελῶν οὐκ ὁρῶς τὸ προσενέχθεν,
ἐπιτίνων δὲ καὶ τιμῆς ἡμιούτο δικαίως ὁ Ἀβελ, δὴ
καὶ τροφὴ φθόνου τῷ Κάιν ἐγίνετο. Ἀπετραχύνετο
γάρ πρὸς ἐλέγχους τοὺς σωφρονίζοντας καθάπερ δὲ
Σατανᾶς, εἴτα τὸν ἀδικον ἀδινήσας φθόνον, καθάπερ
εἰρήκαμεν, δόλῳ μέτεισις τὸν ἀδελφὸν, τὸν ἀνδρὸν ἡδη
μελετήσας φθόνον. « Εἶπε γάρ, φησι, Κάιν πρὸς
Ἀβελ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· Διέλθωμεν δὴ εἰς τὸ πεδίον
ἄλλο τούτου βόλτων, » λέγων, καὶ καθάπερ ἐπὶ τέρ-
ψιν τινὰ καὶ χλόην, τὸν οὐδὲν εἰδότα θηριοπρεπῶς
διεχρήσατο, καὶ πρῶτον μὲν ἐπὶ γῆς ἀπετέλειεν
νεκρὸν, εἰηθεῖς, κατὰ γε τὸν ἐπὶ εἰκότι λόγον, διτὶ
πάντως εἰσω γενήσεται θάνατος, οὐκ ἔχων ἔτι τὸν
εἰδότα νικᾶν. Ἀλλὰ καὶ φονεύσας ἐψύσθετο. Λέγοντος

A capiens, pejora agitabat melioribus mentem suam
corrigere nolens, sed in obſtrūta perſtaſis ma-
litia. Postquam autem primus homo formatus est
a Deo, ut scribit Moses⁶⁰, cumque versaretur in
paradiso servans adhuc mandatum de ligno sibi
traditum, primus invidia flagravit Satanás; sed
cum ejus prævaricatio et inobedientia a primis
illis hominibus reprehenderetur, quando datum
sibi mandatum adhuc servabant, multiplici fraude
eos ad inobedientiam adegit. Sciens autem eos
comperit iri mandatorum magni regis contem-
ptores, idipsum ut faciant impellit, extremis in-
sontes malis involvens. Diabolice quippe fraudis
et invidiae opus suis prævaricationem illam in
Adam, et quæ per eam mors irruit, cum ipsa rei
natura docebit, tum etiam sapientissimi Salomonis
effatum istiusmodi: « Deus mortem non fecit: in-
vidia autem diaboli mors introiit in mundum⁶¹. »
Sed de illo quidem elare hactenus: nunc de Cain
deinceps nostra procedat oratio. Erat primogeni-
tus ille Adam filius professione agricola, alter ab
eo, pastor ovium Abel. Cum autem eos ad sacri-
ficiūm Deo offerendum vocaret naturæ lex, quam
citra doctoris operam notitiam indit Creatoris,
impressa quippe et insita sunt naturæ a Deo cun-
cta bona, « Cain quidem de fructibus terra obtu-
lit, » ut scriptum est, « sed et Abel tuuit de primo-
genitiis oviuum, et de adipibus earum. Et respexit
Deus super Abel, et super munera ejus; super Cain
autem et super sacrificia ejus non advertit. Et con-
tristatus est Cain vehementer, et concidit vultu
suo. **502** Et dixit Dominus Deus ad Cain: Cuc-
factus es tristis, et car: concidit vultus tuus?
Nonne si recte offeras, non recte autem dividias,
peccasti? quiesce. Deinde ad Abel: At te conver-
sio ejus, et tu imperabis ei⁶². » Igitur repreben-
sus est Cain quod non recte divisisset quod obtu-
lerat: laude autem et honore Abel jure ornatus
est; quod quidem invidia Caino materialiter pra-
buit. Exasperatus enim est, sicuti Satanás, repre-
hensionibus; deinde concepta, ut diximus, injusta
invidia, dolo fratrem invadit. « Dixit enim, in-
quit, Cain ad Abel fratrem suum: Transeamus
in campum alium, nempe meliorem isto⁶³, » cum-
que velut ad delicias quasdam et pasqua deductum
nihil tale cogitantem ferino moto trucidavit, pri-
mumque in terra morti tradidit, ratus, ut credibile
est, admirationi se futurum apud omnes, si potio-
rem se non haberet. Sed et, eo interfecto, mentitus
est. Deo quippe dicente: « Ubinam est Abel frater
tuus? Nescio, » inquit, sed pro eo quo restuhabat
furore statim subiecit: « Numquid custos fratris
mei ego sum⁶⁴? » Hoc enim propromedium dicere
videtur: Qui eum immerito coronasti, quid ei pro-
fuisisti, ipsum custodiendo? Clare itaque vides ma-
litiae diabolice totam veluti formam in eo perfecte
jam expressam, et morum similitudinem accu-

⁶⁰ Gen. iii, 1. ⁶¹ Sap. ii, 26. ⁶² Gen. iv, 1-7.

⁶³ Ibid. 8. ⁶⁴ Ibid. 9.

rate depictam. Ad Iudæorum igitur impietatem recta ducatur oratio, et nequitiae Caini similitudinem eis tribuentes, eadem ostendamus eos in Christum, quæ Hile in Abel, aggressus, ut eorum pater jure merito deinceps nuncupetur.

αὐτόν; Ὁρές οὖν καὶ μάλα σαφῶς ἡδη ἐν αὐτῷ τῆς τοῦ διαβόλου κατὰ τὸ Ισον τε καὶ δμοιον σχῆμα διαπεπλασμένην. Ἡλέτων δὲ λόγος καὶ κατ' εὖθις τῆς Ἰουδαίων ἀνοσιότητος, καὶ τῆς τοῦ Καίν φυσιότητος περιτιθέντες αὐτοὺς τὴν δμοιωσιν, ταῦτα δεικνύμεν επιχειροῦντας ἐπὶ Χριστοῦ, δος κατὰ τοῦ "Αβελ ἔκεινος, οὐα δικαίος καὶ πρεπόντως αὐτοῖς ἡδη λοιπὸν δνομάζοιτο πατήρ.

Igitur primogenitus quidem est Cain, ut diximus, primogenitus similiter adoptivos inter filios Israel, ut scriptum est ad Moysen: « Filius meus primogenitus Israel »¹⁶. Ille fructus de terra Deo in sacrificium obtulit: « Sed non respexit ad ejus sacrificia », sicut scriptum est¹⁷: atqui terrenus est quodammodo Iraelis cultus legalis qui per vitulos et oves ac terræ fructus peragitur. Sed iec eum Deus suscepit: « Ut quid enim mihi, inquit, thus de Saba desertis, et cinnamomum de terra longinqua »¹⁸? Quinetiam per Isaïā vocem aperte clamat: « Quis enim hæc quæsivit ex vestris manibus »¹⁹? Deinde post Cain Abel justus accedit facturus ovibus. Post cultum etenim legalem, et cessantibus prophetis, justus revera-

563 Christus advenit, fructus de terra nequaque offerens in sacrificium Deo ac Patri, sed pro vita omnium ac salute innocentem victimam seipsum ei consecrans in suavitatis odorem²⁰. Rejecto vero legali cultu, ut terreno, Deus ac Pater ad Servatoris nostri Christi sacrificium respexit. « Ne spexit, id est accessit. Quid porro? Reprehensus est Cain, quod non recte divisisset, et reprehensus laborabat invidia, atque ad cædem fratris inferendam præceps rapitur. Admonebat quoque Deus in Filio populum Iudæorum, meliora ab iis in oblationem petebat, legalem cultum in spiritualem ubertatem transferre præcipiens, et litteram in veritatem transmutare. Sed exasperantur reprehensi, et paterna quidem invidia saucii Christi nostri Servatoris necem inique machinantur. Decepit Cain Abelem, et in campum deductum morte affectit: siuili plane modo Iudei, quantum in se erat Christum deceperunt, submissu specie amici proditore, qui, ut eum per fraudem tradiceret, fraudulentiter ex osculatus dixit, « Ave, Rabbi »²¹. Sed et arroptum eum in campum, id est extra portam, interficerunt. Extra portam quippe propter nos passus est, et pro nobis Christus²². Vides itaque ut Judæi nullo modo filii et propinquis Abraham similes reperiuntur, sed sui seque digni patris habeant imaginem, adeoque cognata eisque conformi laborantes nequitia jure audiant: « Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, et in veritate non sicut, quia non est veritas in eo: cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, quemadmo-

ντεις οὐδα, φησιν, ἐκ πολλῆς δὲ λαν τῆς ἀπονοίας προστίθεις θερμώς ». « Μή φύλαξ τοῦ ἀδελφοῦ μου ἐγώ εἰμι; » Μάνον γάρ οὐχι καὶ τοῦτο φησιν εἶπεν. Ο στεφανώσας ἀδίκως, τι ὠφέλησας αὐτὸν δι φύλακαν

Θύκουν πρωτότοχος μὲν δὲ Καίν, καθάπερ εἰρημένον, πρωτότοχος δὲ πάλιν ὡς ἐν Θεοῦ τέλοις τοὺς δὲ κατὰ θέσιν δὲ Ἰσραὴλ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, εἰρές Μωϋσῆν²³. « Γίνε πρωτότοχος μου Ἰσραὴλ. » Προσκύμικεν ἔκεινος τὰ ἀπὸ τῆς εἰς θυσίαν τῷ Θεῷ, « Ἀλλ' οὐ προσέσχει ταῖς θυσίαις αὐτοῦ, καὶ γέγραπται: γεωδεστέρα δὲ πώς ἔστι καὶ τοῦ Ἰσραὴλ, κατὰ τὸ εἰρημένον, ἡ τοῦ νόμου λατρεία, δὲ μάρτυρν καὶ προβάτων, καὶ καρπῶν τῶν ἀπὸ τῆς γῆς. Ἀλλ' οὐδὲ προσδέχεται ταῦτην δὲ Θεός. « Ινα τί μοι γάρ, φησιν, λίθανον ἐκ Σαδὼ φέρετε, καὶ κινάμωμον ἐκ γῆς μαχρόθεν; » Ἀλλὰ καὶ διὰ φωνῆς "Ησαῖου διερήθην ἀναβοῦς". « Τίς γάρ ἐξήτησε ταῦτα ἐκ τῶν γυρῶν ὑμῶν; » Είστα μετὰ τὸν Καίν εἰσέρχεται θύσιον "Αβελ δὲ ἀδίκως ἀπὸ τῶν προβάτων. Μετὰ γάρ την κατὰ νόμον λατρείαν, καὶ ἐπὶ τέλει τῶν προφητῶν, δὲ δίκαιος δυτικὸς ἐπεδήμητος Χριστὸς, οὐ καρποὺς τοὺς ἀπὸ γῆς προσκομίζων εἰς θυσίαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀπάντων ζωῆς τε καὶ οὐτηρίας οὐδὲ μάρμαρον ιερεῖον ἔαυτὸν ἀναθεὶς εἰς δομήν οἰκιώς; αὐτῷ. Ἀποτεμπόμενος δὲ δὲ Θεὸς καὶ Πατήρ την κατὰ νόμον λατρείαν ὡς γεωδεστέραν, προσέσχεν ἐπὶ τῇ θυσίᾳ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ. Τὸ δὲ προσέσχε, τὸ προστήθη δηλοῖ. Είστα τί πρὸς τούτους; ἀπετιμήθη Καίν οὐδὲ ὡς ὅρθως διελών, καὶ διελεγχθεὶς ἀνοσεῖ τὸν φθόνον, ἐπὶ τε τὸ φονεῖν ἀχρέως ὅρμη. Ἐνουθέτει καὶ Θεὸς ἐν Γίτῃ τὸν τῶν Ἰουδαίων λόγον, ἀπῆται τὰ κρείττονα παρ' αὐτῶν εἰς δωροφορίαν, τὴν κατὰ νόμον λατρείαν μεθιστάνται προστάτων εἰς πνευματικὴν καρποφόρησιν, καὶ μεταπλάστειν τὸ γράμμα προστέπων εἰς ἀλήθειαν. Ἀλλ' ἐλεγχόμενοι χαλεπάνουσι, καὶ πλήττονται μὲν τῷ πατρῷ φόβῳ, φωνῶσι δὲ καὶ ἀδίκως κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ. Ἡ πάτησεν δὲ Καίν τὸν "Αβελ, καὶ λαβὼν εἰς τὸ πεδίον ἔδειξε νεκρόν · τὴν πάτησαν δομῶς; τὸ δον ἐφ' ἔαυτοῖς Ἰουδαίοις τὸν Χριστὸν, ἐν σχήματι φίλου τὸν προδότην ἀποστελλάντες, δὲ ίνα παραδώσῃ πρὸς αὐτὸν ἀφιγμένος ἀπατηλῶς κατησπάζετο λέγων· Ι Χαῖρε, Ραβδί. » Ἀλλὰ καὶ λαβόντες αὐτὸν εἰς τὸ πεδίον, τοῦτο ξεινιν, ἐξω τῆς πύλης, διεγρήσαντο. Ἐξαγέρτης τῆς πύλης πάνονθε δέ τι μᾶς; καὶ ὑπὲρ ἡμῶν δὲ Χριστός. Ὁρές οὖν δημιούργος τῷ μὲν "Άβραὰμ οἱ τοις ἐξ ἔκεινου γεγονόστι προστέχως κατ' οὐδένα τρόπον ἔσικότες ἀλίσκονται, τοῦ δὲ Ιδου καὶ πρέποντος θριάτως αὐτοῖς Πατρὸς ἔχουσι τὴν εἰκόνα, σύμμορφότες καὶ συγγενῆ τὴν κακίαν αὐτῷ νοσούντες ἐκτόπια, δικαίως ἀκούοντον²⁴. Ὅμεις δὲ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου

¹⁶ Exod. iv, 22. ¹⁷ Gen. iv, 5. ¹⁸ Hebr. vi, 20.
²⁰ Hebr. xiii, 12.

²¹ Isa. i, 12. ²² Ephes. v, 2. ²³ Matth. xxvi, 49.

ἴστε, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. Ἐκεῖνος ἀνθρωποκενός ἦν ἀπὸ ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ· διαν, λαλῇ τὸ φεῦδος, ἐκ τῶν ἴδιων λαλεῖ, ὅτι φεύστης ἔστι, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἡγὼ δὲ ὅτι τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν, οὐ πιστεύετε μοι. » Βλέπετε μὲν ὃ τοῦ λέγου σκοπὸς πρὸς τὸν ἐν μέσῳ παροισθέντα, καὶ ὑποδειχθέντα τῶν Ἱωαννῶν πατέρα, φημὶ δὲ τὸν Κάιν, ἐκπλατύνεται δὲ πρὸς τὸ γενικάτερον. Οὐ γάρ μέχρι τῶν ἐκείνου τρόπων τὴν τῶν λεγομένων ἴστησι δύναμιν, περιτίθησι δὲ τῷ κατ’ ἐκείνον παντὶ, τῷ ὡς ἐφ’ ἕνδες ἴδιως ἐπὶ παντὸς δόμου τιθεῖς. « Ήταν γάρ, φησίν, ὁ Κάιν ἥτοι κατ’ ἐκείνον ἔτερος φεύστης λαλῇ τὸ φεῦδος, ἐξ ἴδιας ὡσπερ συγγενείας λαλεῖ. » Αὐτὸς ἔχει μαθὼν παρὰ τῶν ἡγουμένων, καὶ τοῦ τῆς κακίας δεδωκότος τὴν ἀρχὴν, τινὰ καθάπερ φυσικὴν ἐπιτιθείστητα τὸ φεύδεσθαι ποιησάμενος τὸν δαυτὸν μιμεῖται πάτέρα. Λαλεῖ γάρ τὸ φεῦδος· διὰ τοῦτο, φησίν, ἐπείπερ αὐτῷ καὶ φιλοφεύστης γέγονε πατὴρ, ἀγεταὶ δὲ ὡσπερ τισὶ φυσικοὶ ἡδη δεσμοὶ εἰς δυσγένειαν τὴν παπικῶν τε καὶ πατρικήν, καὶ δεικνύει μὲν ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐκείνων φαυλότητα, διαφανεστάτην δὲ ὡσπερ εἰκόνα τῶν ἴδιων ἡθῶν τε καὶ τρόπων τὴν ἐν τοῖς προγόνοις μοχθηρίαν πεποιημένος, ἐπαυγεῖ τους πάντας τοὺς ἴδιοις κακοῖς. « Ότε τοίνυν ταῦθι οὐτῶς συμβαίνειν ἔβοις, καὶ ἡ τῶν ἀρχαίων φαυλότης ἐγχαραττομένη τοῖς δομοθεσίν ἐκείνων ἀστοὺς καὶ παιδίας διομάζεσθαι ποιεῖ, τι τὸ καλύτον ἔστι τὴν ἀλήθειαν λέγοντες καὶ μοι πιστεύειν ὑμᾶς, ὅτι δὴ πάντως ἐξ ἀληθοῦς πέφηνα Πατέρας, καὶ, καθάπερ ἡδη προείπον, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον, καὶ ἦκαν; Εἰ γάρ φεύδεται τις ἐπειδὴ φεύστην ἔχει τὸν πατέρα, καὶ ἐξ ἴδιας ὡσπερ συγγενείας ἐκείνων λαλεῖ, πῶς οὐκ ἀναγκαῖον λέγοντα κάμε τὴν ἀλήθειαν νοεῖσθαι δὴ πάντως ἐξ ἀληθοῦς γεγενῆσθαι Πατέρας, καὶ οὐ, καθάπερ ὑμεῖς δυσσεβοῦντες ὑπετοπάσατε, τῶν ἐπιγείων τινὸς ἐκ πορνείας καὶ συνόδου τῆς οὐ κατὰ νόμον; Τοιούτοις μὲν οὖν χρήσαιτο ἀν δῆμασι πρὸς Ιουδαίους ὁ Κύριος. Ἰστέον δὲ διὰ τοῦτο μὲν ἀνθρώπων ἥγουν πνευμάτων λογικῶν ἐν ἡθεσὶ καὶ τρόποις δρᾶται τὸ συγγενὲς, ὡσπερ δὲ ἔχοιεν πρὸς τε ἀλλήλους εἰς τὸν ἀπάσης κακίας πατέρα διάδολον. « Επὶ δὲ τοῦ Μονογενοῦς μόνου εἰκόνα τοῦ θεωρουμένου τὸ πρᾶγμα ληφθέν· οὐ παρ’ αὐτοῦ γάρ πάντως ἀπαρτοίτως σχηματίζεται· τὸ γάρ δημοφυὲς αὐτῷ πρὸς τὸν Πατέρα φυσικόν τε καὶ οὐσιώδες. Ἐξ αὐτοῦ γάρ ὑπάρχων, ἀληθῶς μετὰ τῆς κατὰ φύσιν ἰδιότητος πάντα ἔχων τὰ αὐτοῦ, καὶ τῆς ἐμφερείας τῆς εἰς ὁπλοῦ τοῦ βελτίους ἐπὶ τὸ μὴ οὐτῶς ἔχον λαμβάνει τὴν γένεσιν, ἐντίκτεται δὲ τοῖς τρέπεσθαι πεφυκόσι, καὶ

A dum et pater ejus; ego autem quia veritatem vobis dico, non creditis mihi⁴¹. » Sermonis quidem scopus ad Cain Iudeorum patrem qui in medio profertur et innuitur pertinet: sed ad aliud generius extenditur. Nec enim ad illius mores vim et significacionem horum verborum tantum extendit, sed cuivis ei simili tribuit quod de uno singulatim dicitur de omnibus ejus similibus proferens. Cum enim, inquit, Cain aut alius ei similis mendax loquitor mendacium, ex cognatione et affinitate sua quodammodo loquitur. Nam quae a magistris suis didicit et ab eo qui malitia dedit initium naturalem veluti quamdam aptitudinem mentiendi trahens, patrem suum imitatur. 564 Loquitur enim mendacium: idcirco, inquit, quādoquidem mendacii cumprimis amans pater ei est, et quibusdam veluti naturae legibus ad ignobilitatem avitam ac paternam tendit, et in seipso majorum improbitatem exprimit ac illustrem quodammodo morum suorum imaginem, illam nimirum progenitorum suorum improbitatem exhibet, suis utique malis gloriat. Cum hæc igitur ita evenire soleant, et majorum nequitia impressa iis qui similibus sunt moribus efficiat ut illorum filii nuncupentur, quid velet quominus vos mihi quoque veritatem dicenti credatis, quia nempe ex vero effulsi Patre, et, sicut antea dixi, ex Deo processi, et veni? Nam si mentitur aliquis ex eo quod patrem habet mendacem, et pro ratione sui generis loquitor, quomodo necesse non est ut ego qui veritatem loquor ex vero utique Patre prognatus censear, ac non ut impie suspicati estis, ex terreno aliquo patre, per stuprum nimirum et illegitimum concubitum? Talia quidem Dominus ad Iudeos. Sciendum vero in hominibus aut spiritibus morum affinitatem reperiri quam inter se habent cum malitia omnis parente diabolo, sed in solo Unigenito imaginem ejus quod spectatur, pro re ipsa sumi. Nec enim ab eo in similitudinem immutabilem formatur, nam naturalis est ac substantialis ejus cum Patre naturæ equalitas. Ex ipso enim cum revera sit, cum naturali proprietate habens omnia quae ejus sunt, et omnimodæ similitudinis perfectionem, formam et imaginem, etiam character esse videtur genitoris. Cum ergo verus sit Pater, veritas utique est is, qui ex D ipso est, id est Filius. Ἀπαντά τὴν ἀκρότητα, μορφὴν, καὶ εἰκόνα, καὶ χαρακτὴρ δ Πατὴρ, ἀληθεία πάντως καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστιν, ὁ Χριστός.

Tίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας;

Οὐκ ἐλέγχεσθαι προσδοκῶντος ἡ ἐρώτησις, ἀγαροῦντος δὲ μᾶλλον, καὶ ἀποράσκοντος παντελῶς τὸ περιπεσεῖν ἀμαρτίᾳ δύνασθαι τὸν ἐκ Θεοῦ πεφρύτα Θεὸν ἀληθινὸν· ἀμαρτίαν γάρ οὐκ ἐποίησεν ὁ Χριστός. « Απασα μὲν γάρ ἀμαρτία ἐκ παρατροπῆς τῆς ἀπὸ τοῦ βελτίους ἐπὶ τὸ μὴ οὐτῶς ἔχον λαμβάνει τὴν γένεσιν, ἐντίκτεται δὲ τοῖς τρέπεσθαι πεφυκόσι, καὶ

⁴¹ Ioan. VIII, 44, 45. ⁴² 1 Petr. II, 22.

VIII, 46. Quis ex vobis arguit me de peccato?

Interrogatio hæc non est redargui se expectantis, sed potius amolientis et tollentis hanc opinionem, posse Deum verum qui vere ortus sit ex Deo in peccatum incidere: « Christus enim peccatum non fecit⁴³. » Omne siquidem peccatum gignitur ex mutatione a meliori in id quod secus se habet, et gignitur in eis qui mutationi sunt

obnoxii a natura, et in ea quæ minus decent perverti queunt. At qui nescius est omnis mutationis, et inconcussa firmitate propriis insitus est bonis, neque id ab alio, sed a seipso, quomodo peccare intelligeretur? **565** Interrogat ergo Judæos Dominus, num se arguere omnino possint de peccato. Quod quidem dici potest de omni in universum peccato: verumtamen hunc sermonem rei propositæ accommodantes non de omni peccato in præsens querere dicimus, quasi illud facere argueretur, sed tale quid in animum inducemus, nempe cum Judæorum peccatis pudorem præserium injicere studeret, nequaquam eos instigare voluisse ad ea rursus ingerenda quæ prius diximus: « De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, et quia tu homo cum sis, facis te ipsum Deum »; objiciendamque præterea Sabbati violationem, qd quam insignis legis prævaricator habebatur. In præsentia vero peccatum vocat mendacium. Si enim, inquit, nusquam reprehendor mendax, cur vera dicenti non creditis, et clare omnino afflanti me ex vero Pater ortum, et mendaci neascium? Fide itaque deinceps indubitate credite me quoque veracem cum de meipso dico: « Ego ex Pater exivi, et veni »; de vobis autem: « Quid pater vester diabolus est »; mentimini quippe, et ad cædem inflammati esis, non secus ac ille. Eos autem desiderio cædis flagrantes arguit, atque ita quodammodo eorum audaciam reprimit. Corruptum enim peccatum sæpe subrubescit, et, si melius quodammodo revocatur, cum non inventiat qua parte progrediatur ulterius, sed cum latere quodammodo sibi videtur, semper in maius attollitur, et celeri impetu pessimum in finem præcipitat.

dei πρὸς τὸ μαῖζον εἰρεται, καὶ ἀδικιαλύτωις φραζεῖς

VIII. 46. *Ri veritatem dico, quare vos non creditis mihi?*

Eundem sermonem identidem repetit quia tardos eos cernit ac hebetes: magistrorum enim potissimum officium est eamdem rem non semel, sed sæpe sippius inculcare, ut auditorum mentibus firmius insident: « Cum ergo mendax, inquit, loquitur mendacium, ex propriis loquitur: mendax enim est, quemadmodum et pater ejus »; contra vero, mihi veritatem loquenti non creditis: ideo loquor, quia perinde verax sum ac Pater. Videtur autem ipse Judæorum imbecillitatem reprehendere, qui non possint veritatis sermones capere, quia filii non sunt veritatis, frustra vero sibi patrem **566** ascribunt Deum, cum dicunt, ut Patrem habeamus. Deus enim, inquit, cum totus sit veritas, veritate gaudet, et eos qui adorant eum in spiritu et veritate veit adorare ». Veritatis autem filii quod proximum et cognatum est studiose

Α ἀλλοιώσεως τῆς ἐφ' δι μὴ προσῆκε δεκτικός. Ήπειροῦ σύν νοοῦτο καὶ ἀμαρτεῖν ὁ τροπήν οὐκ εἴδεν, οὐδὲ ἀλλοιώσεως τῆς ἐπὶ τοῦ εὐ πρεπόντων δεκτικής, ἀκλόνητος δὲ μᾶλλον τοῖς ίδίοις ἀμπεψυχοῖς ἀγαθοῖς, καὶ οὐ περ' ἑτέρους τινές, ἀλλ' ἐξ εαυτοῦ: Ἀναποθάνεται θοιγαροῦν Ίουδαίους ἡ Κύριος, εἰκόνα ὅμοιας ἔχουσα διελέγχειν αὐτὸν περὶ ἀμαρτιας. Καὶ ὁ μὲν λόγος, δι περὶ τούτου καὶ κατὰ παντὸς ἀντίτιμος πλημμελήματος ἐπὶ τὸ καθόλου ἀηριστικόν πολὺ τῷ προκειμένῳ πρεπόντες αἰτῶν ἐφαρμόζοντες, οὐ περὶ πάστης φαμέν ἀμαρτιας ἔρεσθαι πρὸς τὸ παρόν, καὶ οὕτως ἐλέγχεσθαι δὲ δὴ τὸς ταῦτα δραγή, διενοήσημεν δὲ τι τοιούτον, δι τὴν τῶν Ίουδαίων ἀμαρτιῶν διεποτέν δι: μάλιστα διὰ σπουδῆς ἔχουν ἄντα, οὐδὲ διὰ τούτου παραθῆγειν ἡγεσθεῖτο πρὸς τὸ πάλιν ἕκατην. **B** Χατηγορεῖν, δι δὴ καὶ φθάσαντες ἐλέγομεν: « Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, καὶ δι τοῦ ἀνθρωπας ὃν, ποιεῖς σαυτὸν θεόν » πρὸς δὲ τούτος ἐπὶ καὶ τὴν ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ παραχριμένην κατάλυσιν ἐφ' ἥπερ ἀν λίστας παρανοτήσας ἐκρίνεται. Ἀμαρτίαν οὖν ἀρά πρὸς τὸ παρόν ὀντάζει τὸ φεύδος. Εἰ γάρ οὐδέποτα, φησίν, ἐλέγουσα φεύστης, τοῦ δὴ χάριν ἀπειθεῖν ἐγκύκετε τῷ δὲ παντὸς ἀληθεύοντι, λέγοντες τε πάντως αερῷ θεοῖς Πατρὸς ἐξέργυν διαθητικοῦ, καὶ δι τὸ φεύδος οὐκ οὐδὲ: Δότε δὴ, δότε λοιπὸν ἀνενδοίστως πόστει κρατεῖν τοῦ πάντως εἰμὶ καὶ ἀληθής, δταν λέγω περὶ ἔμαυτον. « Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκαν: περὶ δὲ ὅμων: « Ότι δι πατήρ ὅμῶν διάβολος έστιν: » φεύσθε γάρ, καὶ φονδάς καθάπερ ἔκπινος. Διελέγχει δὲ χρησίμως φονῶντας αὐτοὺς, ἀνακέπτων διετρέψας διὰ τούτου τὰ ἐγχειρήματα. Ἐξελεγχούμην δὲ ἀμαρτίας πολλάκις ὑπερυθρίδη, καὶ ὑπονοτεῖ τρόπων τινά, πρὸς τὸ πρόσω πυρετόν καὶ ἐπακτίνεσθαι μηδαμόθεν εὐρίσκουσα. Ενοχοῦσα δέ ποκ διελεγθεῖν πέρας ἔρκει τὸ χειρίστων.

C Εἰ διλήθεισαρ λέγω, διὰ τι ὑμεῖς οὐ κινοῦσθε μοι;

Διὰ τῶν αὐτῶν πολλάκις δίεισι λόγων, ἀπίπερορθεινέντας οὐδέν: χρῆμα γάρ δὴ καὶ τοῦτο διεσκάλοις διὰ μάλιστα πρεπαδέστατον, τὸν εἰς ἀπαξι φημι μὴ παρενεχθέντα λόγον πολυτρόπως ἀνελίταιν ἀκατοκενέν, ἵνα ταῖς τῶν ἀκρωμένων ἐνιζάνη ψυχαῖς. « Ότε τοίνου δι φεύστης, φησί, λαλῇ τὸ φεύδος, ἐκ τῶν ίδιων λαλεῖ: φεύστης γάρ ἐστι, καθὼς καὶ δι πατήρ αὐτοῦ: » τὰ τοῖς εἰρημένοις οὐκ ἀδελφὰ λογίζειν τοῦτο πράττοντες, κάμοι λέγοντες τὴν ἀλήθευτον πιστεύετε, διὰ τοῦτο λαλῶ, ἐπειπέρ εἰμι καὶ οὐτας ἀληθής καθάπερ καὶ δι πατήρ. Εἰκὸν δὲ δημοσίευσθαι αὐτὸν Ίουδαίους ἀσθνοῦντας διὰ τοῦ πρὸς τοῦ μὴ δύνασθαι τοὺς δικαίους χωρίσαντας (1). ἐπειπέρ οὐκ εἰσὶ τῆς ἀληθείας υἱοί: ἀπειθεύσας δι μάτην έκπινος πατέρα τὸν Θεόν δταν λέγωσιν, ἵνα πατέρα ἔχωμεν. « Ο μὲν γάρ Θεός, φησίν, ὅμως ὡν ἀληθεία, χαίρει τῇ ἀληθείᾳ, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας

¹¹ Joan. x, 33. ¹²⁻¹³ Joan. xvi, 28. ¹⁴ Joan. viii, 44. ¹⁵ Joan. viii, 44. ¹⁶ Joan. viii, 26.

(1) Locus corruptus.

αὐτὸν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθεῖᾳ βιώλεται προσκυνεῖν. Τὰ δὲ τῆς ἀληθείας τέκνα δέχεται προθύμως τὸ συγγενές, τοῦτο ἔστι τὴν ἀληθείαν. Ὅμεις δὲ διὰ τοῦτο λέγοντι μοι δοκεῖ λέγειν πρὸς Ἰουδαῖον διὰ Κύριος, ὅποιόν περ ἂν τις καὶ ἐφ' ἑτέρου σχηματίσας κατίδιοι καλῶς. Λεγέτω γάρ τις τυχόν τῶν σωφρονεν εἰωθόντων πρὸς ἀκόλατον οὐδὲν, ἥγουν εἰκέτην, ἢ γείτονα· Εἰ σωφρονεν τοι ποκῶ πορνεῖαν παραιτούμενος, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ὑπόληψιν τῆς ἐμαυτοῦ κεφαλῆς ὡς πορφωτάτω τιθεῖται, διὰ τὸ ἀπειθεῖσι, καὶ οὐ πιστεύεις λέγοντι φαῦλον διὰ τὸ μυστρὸν τὸ πρᾶγμά ἔστι; Καὶ οὐ δήπου πάντως τῇ πεύσει τὴν ἀπολογίαν ἀντεπάγεσθαι ζητῶν τὰ τοιαῦτα φήσιεν ἀν., ἀλλ' ἐξ ὧν ἀπειθεῖται δεικνύεις σαφῶς ἐξελέγχων, διὰ τοὺς ιαίρων ταῖς ἀκολασίαις οὐ χωρεῖ τὸν σωφρονίζοντα λόγον. Οὗτος οὖν ἄρα καὶ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων νοήσομεν, ὅταν εἴπῃ Χριστός· « Εἰ ἀληθείαν λέγω, διὰ τὸ οὐ πιστεύετε μοι; » Τῇ γὰρ τῶν τοιούτων ἐρωτήσεων σχῆμα, παραπίπτουσαν ἔχει καὶ ἀεὶ πας παρακειμένην ἐκ τῶν ἐρωτώμενον ὅμολογῶν, ἐλέγχεις δὲ μᾶλλον αὐτὰ τὴν ἐπερώτησις κατὰ τὸ πολὺ φαίη τις ἀν. « Όν γάρ ἡμεῖς κεκτήμεθα νοοῦντες τὴν ἐρηματικήν Ἐπιτηρεῖ δὲ οὕτως οὐκάπολύτως, ἀλλ' οὐ[δὲ] καθόλου φησί· « Διὰ τὸ οὐ πιστεύετε μοι; » ἀλλὰ προστέθεικε τὸ, ὑμεῖς, αἰνιττόμενος πας τοὺς ἀγριάτερον ἀπειθεῖν εἰωθότας, καὶ ὑπεμφαίνων ὡς παρησάν τινες εὐγενεστέραν ἴως ἔχοντες τὴν διάνοιαν, καὶ οὐκ ἀκριβεῖς τῆς τοῦ Κάιν δυστροπίας τοὺς χαρακτῆρας ἐν τοῖς ίδίοις ἡθεσιν ἀποσάζοντες, ἀλλ' δούν C οὐδέπω προκόψαντες καὶ εἰς τὸ ἐν τέκνοις κατατάττεσθαις Θεοῦ. Φημὶ γάρ οἰοσθαι δεῖν μή πάντας δρῦδην ἀκράτως ἐκκεκαυμένους εἰς μιασφονίαν, τοὺς ἀνοσίους μάλιστα Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοις, οἵς ἀν ἐπάγοντο πρεπωδέστερον καὶ τὸ, « Διὰ τὸ ὑμεῖς οὐ πιστεύετε μοι; » ιδικῶς ὥστερ αὐτοῖς τὴν ἀμετρού ἀπειθείαν ἀντιθέντος Χριστοῦ. Αὗτοι γάρ ήσαν οἱ καθηγούμενοι, καὶ συντρέχειν τοῖς σφῶν ἀνοσιουργήμασιν ἀνακείθοντες τὸ ὑπήκοον. Διὰ τοις τοῦτοι κατηγοροῦνται δικαῖος ὡς δραντες τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως, καὶ μήτε εἰσβαίνοντες εὔτοι, διακαλύνοντες δὲ καὶ ἑτέρους. « Έχει τοῖνυν τὸ καὶ ὑμεῖς ιδικωτέραν ὥστερ πρὸς τοὺς ἥγουμένους μάλιστα τὴν ἀναγρέψεν.

Οἱ ἀν ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ φήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούειν. D διὰ τοῦτο ὑμεῖς οὐκ ἀκούετε, διὰ τὸ Θεοῦ οὐκ ἔστε.

Τὸ μὲν ἐκ τοῦ Θεοῦ τινας εἶναι νοητέον ἐν τούτοις, οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ γεννηθέντας· εὑηθεῖς γάρ, ἀλλ' οὐδὲ κατ' ἐκεῖνο τὸ διὰ τοῦ Παύλου λεγόμενον, « Τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. » ἐπειδὴ γάρ οὐτε δημιουργὸς καὶ γενεσιουργὸς ἀπάντων δι τοῖς πᾶσι τὸ εἶναι διδοῦς, διὰ τοῦτο τὰ πάντα ἐξ αὐτοῦ φησιν δι Θεοπέστιος Παύλος. « Άλλ' ἐν τούτοις οὐχ ἀρμόσσει τὸ εῖτα νοεῖν· ἀπαντες γάρ εἰσιν τὸ Θεοῦ πονηροί

A suscipiunt, id est veritatem. « Vos vero, quare non creditis mihi? » Idcirco tale quiddam mihi videtur ad Iudeos dicere Dominus, quale sub alterius crucis visus persona fictum aspicias. Finge enim tibi continentem et castum aliquem, ita filium suum, aut domesticum, aut vicinum compellare: Si caste agere tibi video quod seorsim noīm, et illius criminis opinionem a meo capite longe repellam, quidni credis potius aienti detestandam rem esse? Neque vero hæc dixerit quod interrogacioni defensionem opponi velit, sed, ex eo quod sibi non creditur, clara arguet quod qui intemperantia gaudet reprehensionem et castigationem non ferat. Ita ergo de Iudeis quoque censebimus, cum Christus ait: « Si veritatem dico, quare vos non creditis mihi? » Istud quippe interrogandi genus planam habet ac promptam fere eorum que rogantur confessionem, immo vero interrogatio ea ut plurimum arguit. Observa autem quo pacto non absolute, neque in universum dicat, « Quare non creditis mihi? » sed addat, nos, subianuens quodammodo eos qui vehementius diffidere soliti erant, et subindicans adesse quosdam generosiori forsitan mente præditos, nec in suis moribus notas perversitatis Cainianæ usquequaque retinentes, sed modo non inter Dei filios collocandos. Nec enim existimandum aī omnes in universum Iudeos simili mentis intemperie infestos, sed esse nonnullos Dei quidem zele præditos, sicut Paulus ait, sed non secundum scientiam, ideoque circa fidem paulum hesitantes⁵⁰. Inter eos vero impios illos Scribes et Pharisæos cædem ac furorem spirantes potissimum reprehendemus, in quos illud magis quadraverit, « Quare vos non creditis mihi? » Christo immensam eis incredulitatem peculiariter quodammodo tribuente. Praeibant enim illi, atque impia sua facinora sectari subditos persuadebant. Proindeque jure incusantur quasi clavem scientiae sibi arripuerint, neque tamen ingrediantur ipsi, sed et ceteros ingredi prohibeant⁵¹. 567 Vocabulary igitur istud vos, magis peculiariter ad ipsos populii duces refertur.

VIII. 47. Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterera vos non auditis, quia ex Deo non estis.

Hic vocibus, ex Deo esse, cogitandum non est significari esse ex ejus substantia genitura: statim enim est hoc dicere: neque secundum illud quod a Paulo dicitur, « Omnia ex Deo sunt⁵²; » quia enim opifex et parens omnium est, qui omnibus esse dat, propterera omnia ex eo esse ait divinus Paulus. Sed hoc loco non ita intelligendum est: quippe omnes ex Deo sunt, sive boni, sive mali,

⁵⁰ Joan. viii, 46. ⁵¹ Rom. x, 2. ⁵² Luc. xi, 52. ⁵³ I Cor. xi, 12.

quatenus omnium est auctor et artifex. Ex Deo A igitur esse ait eum qui per virtutem et vitam probitatem Deo conciliatus sit dignusque habitus aliqua velut cum illo affinitate, quomodo etiam tales in liberis computandos censem. Ergo qui ex Deo est, inquit, promptissime divina verba suscepit: fere enim quod familiare et cognatum est diligitur; qui vero ex Deo non est, hoc est qui nullam prorsus cum eo conjunctionem habet, nequaquam libenter divinos sermones audierit. Nec enim apud improbos facile bonum reperias, nec par capessendae virtuti studium, cum eorum animus extrema sit improbitate resertus, et propriam cuiusque duntaxat spectet voluntatem. Cum vero dicit Christus: « Qui ex Deo est, verba Dei audit, » nemo putet eum præcipere duntaxat divinas voces corporeis auribus esse bauriendas: quis enim usque adeo perditus, ut non etiam loquentis vocem audit, nisi sensum morbo quadam plane amiserit? sed audire hic positum esse pro eo quod est annuere, obsequi, et intelligere, atque animo suo recordere, ut in libro Proverbiorum scriptum est: « Sapiens corde præcepta suscipiet ». Insipientium enim vel superborum animum sermo vix pulsat, et tanquam sonitus veluti frustra obstrepens repente fugit ex auribus; sed in cor sapientium velut in secundum arvum subit. Sapienter itaque Dominus Iudeorum recordiam revincens, et impudenti blasphemia uti significans, sua verba Dei verba esse ait. **563** Docet quippe eos de se consentanea sentire, neque putare Joseph aut alterius cuiusvis terreni hominis filium esse revera, sed credere ex substantia Dei ac Patris, Deum de Deo genitum: quod certe cum audiunt indignantur, et vehementius excandescunt, iniuriam adentes super iniquitatem, ut scriptum est¹⁰, ex eo quod magis magisque injurii evadunt.

φλέγουσι τοῖς θυμοῖς, προστιθέντες ἀνομίαν ἐπὶ τὴν ἀνομίαν καὶ δρίζουσιν.

VIII. 48. Responderunt ergo Iudei, et dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos quia Samaritanus es tu, et daemonium habes?

Consentaneum est rursus Iudeorum lugeri stuporem et immanem recordiam. Suis enim ipsi vocibus capiuntur, non secus ac feræ quæ in venatorum manus insiliunt, seque ipas ferro induunt. Revicti enim tanquam qui falsa dicere soliti essent, illlico rem veram esse ostendunt et rumpuntur quidem, se non essa ex Deo, a Servatore audientes. Nullo vero temporis interjecto spatio, diabolice malitiae perfectissimam in seipsis imaginem exhibent. Audent quippe dicere Samaritanum, et a daemonio obsessum Dei Filium, ipsi magis virulentum et Deo contrarium in se habentes daemonium: nam dicit anathema Jesu, nisi in Beelzebul, juxta Pauli sententiam¹¹. Mendaces ita-

A τε καὶ ἀγαθοί, καθὸ πάντων ἔστι δημιουργός. Τοῦ Θεοῦ τοιχαροῦν φησι τὸν ἐξ ἀρετῆς καὶ ἐννόμου πολιτείας προσικειωθέντα Θεῷ, καὶ ἡξιωμένον ὄντα τῆς πρὸς αὐτὸν συγγενείας, καθὸ καὶ τὸν τάκον κατατάττειν τοὺς τοιούτους ἀξιοῖ. Οὐ τοίνον, φησιν, ὃν ἐκ Θεοῦ προχειρότατα καὶ ἀσμένως τοὺς θείους εἰσδέξεται λόγους· φιλον γάρ πως ἀεὶ τὸ συγγενὲ καὶ οἰκεῖον· ὁ δὲ μή ὃν ἐκ Θεοῦ, τοῦτ' ἔστιν, ὁ κατὰ μηδένα τρόπον τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκείωσιν τετιμῆνος, οὐκ ἀντίστη τῶν θείων ἐπακρόσαιτο λόγων. Οὐδέ γάρ ἐνυπάρχει τοῖς πονηροῖς τὸ ἀγαθὸν ἥδιον, ἀξιώμαχος δὲ οὐδαμῶς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἔστι καθε, ἐπειπέρ αὐτοῖς τῆς ἐσχάτης ἀναπέληπται μοχθηρίας ὁ νοῦς, καὶ πρὸς μόνον ὅρᾳ τὸ δίον θέλημα. « Οταν δὲ λέγῃ Χριστός· « Ό ὃν ἐκ τοῦ θεοῦ, τὰ ρήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει· » νομίζεται μηδεὶς ὅτι μάνεις ταῖς τοῦ σώματος ἀκοαῖς τὰς θείας ἡμᾶς εἰσοικίζεσθαι φωνὰς ἐπιτάσσει· τέλος γάρ τῶν ὑποτίθεται, καὶ φαῦλος εἴη κομιδῇ, τῆς τοῦ λαλούντος ὑπηρετοῦν οὐκ ἀν ἀκρόσαιτο φωνῆς, εἰ μή δρα νόσῳ τῷ παρέβηπτο τὴν αἰσθησιν; Τὸ δὲ ἀκούειν τίθησαν ἐν τούτοις, ἀντὶ τοῦ συγχατανεύειν, καὶ πειθεῖν, καὶ ἀνοσεῖν, καὶ εἰς νοῦν ἀποκρύπτειν τὸν ἑαυτοῦ, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν βίσιλῳ Παροιμιῶν· « Σοφὸς καρδία δέξεται ἐντολάς. » Τὴν μὲν γάρ τῶν ἀνοήτων, ἢν καταφρονητῶν, καθάπερ τις δισημος ἡγεῖται περιενεργεῖς ὁ λόγος, καὶ ὡσπερ τις κτύπος παρενοχής εἴη, παραχρῆμα τῶν λαδόντων ἀπαλλάσσεται, εἰσόντει δὲ καθάπερ εἰς ἄπορον εὔγενη τῶν συνετῶν τὴν καρδίαν. Σοφῶς δὴ σφόδρα τὰς τῶν Ιουδαίων ἀπονοίας ἐλέγχων δὲ Κύριος, καὶ δυσφημοῦντας ἀναβούντεις εἰσερχόμενοι, τοὺς ἑαυτοῦ λόγους τοῦ Θεοῦ λόγους εἶναι φησι. Μεταπαιδεύεις γάρ πως, φησιν, αὐτοῖς εἰς τὸ φρονεῖν ἀντὶ τὰ πρεπειδότερα, καὶ μή νομίζειν Ἰωσῆθ, ήγουν ἐπέρου τινὸς τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐκτεργάζεται κατὰ ἀλήθειαν, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς θεὸν ἐκ Θεοῦ πεφτηνέσται πιστεύειν, δηλοῦται καὶ συνέντες ἀσχάλουσι, καὶ θερμοτέροις, κατα-

Ακεχρίθσαν οἱ Ιουδαῖοι, καὶ εἰπον αὐτῷ· Οὐ παλῶς λέγομεν ημεῖς, διτι Σαμαρείτης εἰ σὺ, καὶ δαιμόνιος ἔχεις;

Kataθρηνησαι πόλιν ἀκόλουθον τὴν τῶν Ιουδαίων ἀποπληξίαν, καὶ τῆς εὐθείας τὴν ὑπερβολήν. Ταῖς γάρ σφιν αὐτῶν ἀλίσκονται φωναῖς, καθάπερ εἰ θῆρες, διτι ταῖς τῶν σφαττόντων ἐπιπόδωσι χεροῖν, αὐτοῖς καθὸ ἑαυτῶν τὰς ἐπὶ τῷ σιδήρῳ κιχρῶνται ὄρμάς. Ἐλεγχόμενοι γάρ, ὡς θεὸς αὐτοῖς καὶ μέλτη σύντροφος, τὸ φευδομυθεῖν ἀλήθειας δὲ παραχρῆμα δεικνύουσι, καὶ διαπλονται μὲν ὡς οὐκ εἰς τοῦ Θεοῦ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἀκούοντες. Οὐδέντες δὲ μετεῖν διαγεγούντος χρόνου, τῆς τοῦ διαβόλου κακίας ἀκριβεστάτην ἐν ἑαυτοῖς ἀποφαίνουσι τὴν εἰκόνα. Σαμαρείτην γάρ καὶ δαιμονώντα τὸν τε Θεοῦ πεφτηντα τολμῶσι λέγειν θεὸν, αὐτοῖς μᾶλλον ἐτυτοῖς τὸ πικρὸν ἔχοντες καὶ θεομάχον δαιμόνον.

¹⁰ Prov. vii, 21. ¹¹ Isa. xix, 1. ¹² 1 Cor. xi, 2.

οὐδεὶς γάρ λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦ, εἰ μὴ ἐν Βεβλῷ, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν. Ψεῦσται μὲν οὖν, καὶ ὑδρίσται, καὶ λοιδόροις καὶ διὰ τούτων δυτες ἀλώσονται, καὶ θεομαχεῖν εἰθισμένοι, τὴν πρέπουσαν ἀποτίσουσι δίκην τῷ πάντα ισχύοντι χριτῇ. Ζητητέον δὲ πάλιν κάν τούτῳ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν καὶ Σαμαρείτην εἶναι φασι καὶ δαιμονῶντα τὸν Κύριον. Τὸ γάρ προσθέντας εἰπεῖν, «Οὐ καλῶς ἡμεῖς λέγομεν,» ὑπεμφαίνει πᾶς ὁς ἐπ' αἰτίας τιστ, καὶ ὁς Σαμαρείτην διασύρουσι, καὶ μήτη τὸ ἔτερον, διπέρ τῆς ἔκεινων ἐστὶ τολμῆσαι φωνῆς. Οὐκοῦν, Σαμαρείτην εἶναι φασιν ὡς ἀδιαφοροῦντα περὶ τὰς νομικὰς ἐντολὰς, καὶ τὴν τοῦ Σαββάτου λύσιν ἐν οὐδενὶ λογιζόμενον. Οὐ γάρ ἀκριβῆς παρὰ τοὺς Σαμαρείτας ἐστὶν Ἰουδαϊσμὸς, μέρμικται δὲ πᾶς ἔθεσι τοῖς ὅθνεις καὶ Ἐλληνικοῖς ἡ ἔκεινων λατρεῖα. «Η καθ' ἔτερον λόγον Σαμαρείτην λέγουσιν αὐτὸν εἶναι, ἐπείπερ Σαμαρείτας ἦν ἕθος ἔαντοις μὲν τὴν καθαρότητα μαρτυρεῖν τε καὶ ἐπιψεύδεσθαι, κατακρίνειν δὲ τοὺς ἔτερους ὡς μεμολυσμένους. Διὰ ταύτην γάρ, οἶμαι, τὴν πρόφασιν οὐ συγχρώνται Ἰουδαῖοι: Σαμαρείτας, κατὰ τὸ γεγραμμένον, παραιτοῦνται δὲ καὶ τὸ ἔτεροις τιστὸν ἐπιμίσγεσθαι, καταμυσαττόμενοι τρόπον τινὰ τὸν ἐντεῦθεν μολυσμὸν, ἐπείπερ αὐτοῖς τὸ οὐτως ληρεῖν ὅρθως ἔχειν δοκῆ. Καταδικάζων δὲ τὰς Ἰουδαίων κακοθείας ὃ Κύριος, οὗτος μὲν αὐτοὺς ἀπεκάλει τοῦ διαβόλου, ἔαντω γε μήτη τὸν παντελῶς ἀνυπατίτων εἰς ἀμαρτίαν καὶ καθαρότητα τὴν εἰς ἔχρον ἐπιμαρτυρεῖ λέγων· «Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας;» Τούτο δὲ ἦν ἔναργάς ἔαντω μὲν καθαρότητα, διὰ τοῦ μὴ δύνασθαι περιπεσεῖν ἀμαρτία, τὴν ἀνωτάτω προσγράφοντος· διὰ δὲ τοῦ τέκνα λέγειν τοὺς Ἰουδαίους τοῦ Σατανᾶ, κατακρίνοντος ὡς μεμολυσμένους, καὶ πάσης ἀκαθαρσίας ἀνάπλεων ἔχοντας τὸν νοῦν, διπέρ ἐστὶ καὶ ἀληθές. Οὐκοῦν Σαμαρείτην μὲν διὰ ταῦτα, δαιμονῆν δὲ πάλιν φασιν, ἵνα τοῖς δαιμονίοις ἕθος, τὴν θεῦ χρεωτουμένην εἰς ἔαντα μετατίθενται τεμήν, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν ἄρπαξιν ἀφειδῶς. Αὐτὸ δὲ τοῦτο οἰνται δράμ τὸν Χριστὸν, διαταγὴν διατίθενται τούτῳ τὸν εἰςφέρρη, λέγων· «Οἱ ὄντες ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ βῆματα τοῦ Θεοῦ ἔκουει.» Ἐπεμφαίνει γάρ ὡς περὶ τῶν ιδίων βῆμάτων τὰ τοιαῦτά φησι. Τῆς μὲν οὖν λοιδορίας, μαλλον δὲ τῆς δυσφημίας τῆς κατ' αὐτοῦ πρόφασις αὐτῇ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ ἀφορμῇ πρὸς τὸ ἔκεινα λέγειν, ἀπερ αὐτοῖς τὴν αἰώνιον ἡρθαντίστο φλόγα. «Ἐπεισ δέ μοι θαυμάσαι κάν τούτῳ πάλιν αὐτούς· ὅργιζμενοι γάρ, ἐπείπερ οὐτοὶ διαβόλου καὶ φεύσται πολλάκις ἐκλήθησαν, ἐργῷ δεικνύουσι προσδόνταν αὐτοῖς τὸ ἔγκλημα, δὲ καὶ μᾶλλον ἔχρην διὰ τῆς εἰς ἀρετὴν ἀποτρίβεσθαι ροπῆς. Τὸ γάρ δῆλος διαλοιδορεῖσθαι φύλετιν, καὶ τὰ μή προσδόντα τιστὸν ὡς προσδόντα λέγειν, οὐ τοῖς ἐν τέκνοις Θεοῦ κατατεταγμένοις, ἀλλὰ οὐτοὶς διαβόλου πρεπωδέστατον. Λοιδοροῦσι δὲ οὐ μόνον οἱ δειλαιοι, οἱ καὶ τῆς ἔαντων καταφεύδονται κεφαλῆς, ἵνα μή λέγω Χριστοῦ, ἀλλὰ γάρ | καὶ καλῶς τούτῳ διασχυρίζονται δράμ, οὐδὲ διστοιχίαν καταγινώσκοντες τῆς φαυλότητος, διπέρ ἐστὶ τυφλότητος τελειοτάτης ἀπόδειξις.

A que, et injurii atque contumeliosi esse ex hoc revertentur, et Deo pugnare sueli dignas omnipotentis judicii daturi sunt poenas. Rursus autem quærenda hic est causa, propter quam Dominum et Samaritanum, et a dæmone agitatum dicant. Quod enim præmiserunt, «Nunquid nos recte dicimus, » quodammodo indicat quod quibusdam de causis et tanquam Samaritanum eum traducant, prætereaque aliud quod proloqui ad ipsorum audaciam pertineat. Igitur Samaritanum esse dicunt, tanquam indifferenter se habentem circa legum præcepta, et solvere Sabbathum parvi ducentem. Neque enim apud Samaritanos exactus est Judaismus, sed cultus eorum moribus extraneis atque Græcanicis ut plurimum est permistus. Est et alia ratio cur Samaritanum eum esse dicant, nempe quod solebant Samaritani sibi puritatem falso arrogare, alias autem damnare velut inquinatos. **569** Hanc enim, opinor, ob causam, non coutuntur Judæi Samaritanis, ut scriptum est [¶]. Sed et aliis quibusdam misceri nolunt, veriti ne hinc aliquo modo inquinentur, qui, dum ita nugantur, recte se facere sibi persuadent. Dominus autem Judæorum improbos mores damnans, diaboli quidem filios vocabat eos, sibi vero omnis peccati immunitatem et perfectissimam puritatem vindicat, dicens: «Quis ex vobis arguit me de peccato ^{¶¶}?» Quod autem non possit in peccatum incurrire, summam plane sibi puritatem ascriventis est: quod vero Judæos filios Satanæ indigit, damnantis est velut inquinatos, et omni mentem impuritate plenam habentes: quod verum quidem est. Quocirca Samaritanum quidem eas vobis causas, et dæmone agitatum rursus dicunt, quia moris est demonibus debitum Deo honorem ad seipsum transferre, et Dei gloriam sibi arrogare. Quod quidem Christum facere putant, dum seipsum, cum homo sit, velut in Dei locum intrudit, dicens: «Qui ex Deo est, verba Dei audit ^{¶¶}.» Sua enim verba Dei verba esse subinnuit. Convicti ergo, imo vero blasphemias in ipsum Judæis causa hæc erat, qua impulsi dicebant ea quæ æternæ ipsis flammæ arrhaboni essent. Mihi vero mirari subit, quod cum indignentur se vocari sæpe mendaces, et filios diaboli, reipsa tamen ostendunt hujus criminis se reos esse, quod potius omni ratione propensioneque ad virtutem excutere oportuit. Omnino enim convictiis delectari, et quibusdam falsa pro veris affingere atque imponere, diaboli filii maxime convenient, non iis qui in filiis Dei computantur. Non solum autem convictiantur miseri, qui in suum ipsi caput mentiuntur, ne dicam Christi: sed hoc recte se facere asseverant, ne tantillum quidem suam nequitiam damnantes, quod extremitate cæcitatilis est argumentum.

[¶] Ioan. iv, 9. ^{¶¶} Ioan. viii, 46. ^{¶¶} Ibid. 47.

solo Deo est, non quæritis^{**}? Vek ex hoc enim quod non possunt ii credere, spontaneam mentis eorum infirmitatem, sive mentem ambitionis studio prius subactam significat. Rursus autem verum esse compierimus quod Pauli voce de Judæis dictum est: « Animalis homo non percipit ea quae sunt Spiritus Dei : stultitia enim est illi^{**}. » Igitur animales cum essent, stultitiam putabant eum a quo ad salutem vocabantur, et exanimem conversationis iter docebantur, et per quem potest quis placere Deo virtutum amanti, cui omnis honor, gloria, potestas, in sæcula sæculorum. Amen.

πος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ· μωρία γάρ αυτῷ ἐστιν. Ι Σύνοψιν ἐπειδή περ ἡσαν ψυχικοῖς δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν παρ' εἰρημένον· « Πῶς δύνασθε πιστεύειν,

^{**} Joan. v, 44. ^{**} I Cor. ii, 14.

λόγων οὐδύνασθε...» Εὔθεται μὲν γάρ αἱ δόξαι Κυρίου, καὶ τὸ γεγραμμένον, καὶ δίκαιοι παρεύσονται ἐν αὐταῖς· οἱ δὲ ἀσθεῖς ἀσθενήσουσιν ἐν αὐταῖς. » Συγγενὲς εὐρήσεις τούτοις, καὶ τὸ ἐπέροις πρὸς τοὺς Φαρισαίους εἰρημένον· « Πῶς δύνασθε πιστεύειν, δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου θεοῦ οὐ δητεῖτε; » Καὶ τούτῳ γάρ δῆ τὸ μὴ δύνασθαι πιστεύειν αὐτοὺς, τὴν ἔκούσιον τῆς διανοίας ἀσθένειαν ἥσοι τὸ προκεχειρώσθαι ταῖς φιλοδοξίαις τὸν νοῦν σημαίνει. Ἀληθὲς δὲ πάλιν ὑπάρχον ἐπὶ τοῖς Ἰουδαίοις εὑρίσκομεν τὸ διὰ τῆς τοῦ Παύλου φωνῆς εἰρημένον· « Ψυχικὸς δὲ ἀνθρωπός διανοίας εἶται. » Σύνοψιν ἐπειδή περ ἡσαν ψυχικοῖς διδάσκοντα τὴν δόξαν, ἀπευθύνοντά τε καλῶς εἰς τὸ ἀρέσκειν δύνασθαι τῷ φιλαρέτῳ Θεῷ, φῶ πᾶσα τιμὴ, δόξα, κράτος εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

557 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΟ EN ΤΩ ΕΚΤΩ ΒΙΒΛΙΩΝ.

CAPUT LIBRI SEXTI UNICUM.

557 Quod morbi corporis ex præcedentibus animæ peccatis nullis obveniant, sed neque peccata patrum in filios, aut quorumvis Deus ullis inficerat, puniens eos qui nihil deliquerint. sed justum de omnibus judicium ferat, proposito dicto: « Rabbi, quis peccavit, hic, aut parentes ejus, ut cœceret nasceretur? »

« Οτι οὐκ ἐκ προτερεστέρων τῆς ψυχῆς ἀμητηρῶν τὰ σωματικά τιστιν ἐκισυμβαίνει πάθος, ἀλλ' οὐδὲ ἀμητηρὰς πατέρων ἐπὶ τέκνων ή τίνων ἐπέτρετι τιστιν ὁ Θεός, τοὺς οὐδὲν ημαρτηκότας πολλάκις. ἀλλὰ δίκαιοι ἐψ' ἄπαντα τὸ κρίμα προσκεπέρνουν φῆτού. Ραββί, τίς ημαρτεῖ, οὗτος, ή οἱ τοτεῖς αὐτοῦ, ήταν τυφλὸς τερρηθῆ;

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

IN JOANNIS EVANGELIUM LIBER SEXTUS.

558 VIII, 44. Vos ex patre diabolo estis, et de- C sideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit, quia non est veritas in eo.

Τυμίς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου εστὲ, καὶ τὰς ἐκιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. Ἐκεῖνος ἀνθρωποκοτέρος ήταν δικής, καὶ ἐτὸν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκεν, διτι οὐκ εστιν ἀληθεία ἐτῶν.

Postquam eos jure merito cognatione Abrahæ exclusit, et illius moribus dissimiles atque a pietate erga Deum longe alienos esse ostendit, ac præterea causam exposuit ob quam non possent suis sermonibus audientes esse, rursus declarat quis convenientius ac magis proprie pater eorum nuncupetur. « Vos igitur, inquit, ex patre diabolo

Ἀποδουκολήσας εἰκότως τῆς ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ συγγενεῖς αὐτοὺς, ἔχοντάς τε ἀνομοίας τοῖς ἔχεινου τρόποις, καὶ πολὺ τῆς εἰς αὐτὸν τὸν θεὸν εὐσέβειας ἐξεστήκας ἐλέγχας, καὶ πρὸς τούτοις ἔτι τὴν αἵτιαν ἐηγγειάμενος τῷ μὴ δύνασθαι κατηχοῦντος εἶναι τὴν παρ' αὐτοῦ λαλίας, ἐπιδεικνύει πάλιν, τίς ἐν μάλλον αὐτοῖς πρεπωδέστερὸν τε καὶ οἰκειότερον δια-

μάζωτο πατήρ. « Ὅμαλς τοι γαροῦν, φησὶν, ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἔστε, » δυ καὶ ἀνθρωποτόνων φησιν εἶναι ἐν ἀρχῇ, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ μὴ ἐστάντας, φεύστην εἶναι αὐτοῖς τὸν πατέρα, δυ καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς τίς ἀν εἰη σαφῶς διωρίσατο. Αὐτὴ γάρ ἐν δὲ λγοῖς ἡ τῶν προκειμένων προπέτεια πολλὴν ἔχουσα τὴν ἀσφέιαν, καὶ βασάνων τῶν ἐξ ἀκριβεῖας ὅτι μάλιστα δεομένη. Βαθὺς γάρ δὲ περὶ τούτου λόγος, καὶ οὐκ εὐκάτοπτος, οἷμαι, πολλοῖς· σօν γάρ εἰς τὴν ἐξ ἐτοίμου μὴ ληφθῆναι δυναμένην διάνοιαν, οὐχ ἕτερόν τινα τοῖς Ἰουδαίοις δρίζεται πατέρα παρὰ τὸν ἐξ οὐρανοῦ κατοισθῆσαντα Σατανᾶν. « Άλλ’ ἐν τοῖς ἐφεξῆς κείμενον ὡς περὶ τοῦ διορισθέντος αὐτοῖς πατρὸς, ζτε· Φεύστης ἔστι, καθὼς καὶ δὲ πατήρ αὐτοῦ, » θορυβεῖ ἡμᾶς, μᾶλλον δὲ οὐ μετρίως· ἐπαπορεῖ ἀναγκάζει. Τίγα γάρ τὰ εἰκότα δῆ φρονοῦντες ὑποτοπήσαιμεν ἀν γενέσθαι· τῷ διαβόλῳ πατέρα, ή τίς πρὸ αὐτοῦ κατώλισθεν ἔτερος φύπερ ἀν ὡς ἐν εἰδεῖς καὶ τρόπῳ δὲ μετ’ αὐτὸν παρεικάζοτο; « Εἴν μὲν γάρ τοῖς Ιεροῖς τε καὶ θείοις συγγράμμασιν οὐκ ἀν τις δύμεν ἐπιδείχοιτο τοιοῦτον ἀνάγνωσμα, παραδεκτὸν δὲ οὐδαμῶς εἰς πίστιν δὲ μὴ ταῖς θεοπεύστοις εἰρηταὶ Γραφαῖς. Πνεῦμα γάρ διπάν τὸν δὲν διαίμοσι τελοῦν ὡς διαβόλου τέκνον Σατανᾶς καλεῖται κατὰ τὸ εἰρημένον παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ· « Εἰ οὖν δὲ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκβάλλει, ἐφ’ ἐαυτὸν ἐμερίσθη. » Άλλ’ ἔν τῶν δλλῶν προύχοντά τε καὶ ὑπερκείμενον ἐκείνον ἥκούσαμεν πρὸς δν εἰρηταὶ που διὰ τοῦ προφήτου Ἱεζεχήλ· « Σὺ εἰ ἀποσφράγισμα δμοιώσεως, καὶ στέφανος κάλλους ἐν τῇ τρυφῇ τοῦ παραδείσου τοῦ Θεοῦ γεννηθεῖς, πάντα λίθον χρηστὸν ἐνδέδυσα. » Τίνα τοίνυν ὑπάρχειν ἔτερον ἀνεγκλήτως ὑποτοπήσωμεν, πρὸς δν οὗτος ἔμφρωθη, κατ’ εἰδος λέγω τὸ δὲ φαυλότερης; Τινὲς μὲν γάρ τῶν παρ’ ἔτερον ἐξηγητῶν τὰ ἐν τῷ προκειμένῳ διαλαμβάνοντες, τὸν μὲν ἀρχαὶν ἐκείνον Σατανᾶν, δς καὶ τῶν δλλῶν δαιμονίων ἀπάντων πρωτοστάτης νοεῖται, δεδέσθαι φαστῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει, καὶ εἰς αὐτὸν ἐρρίφθαι τὸν τάρταρον τὰς ἐφ’ οἵς εἰς θεὸν πεπαρύ νηκεν εὐθύνας ὑφέδοντα, ἔτερον δὲ μετ’ ἐκείνον ἀναπεφάνθαι τινὰ, ταὶς τοῦ Πατρὸς βδελυρίαις ιστοροῦνται· καλῶς τὸν νῦν· « Αρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου. » περὶ αὐτοῦ τε φάναι τὸν Σωτῆρα διειχυρίσαντο, δτε καὶ ἀνθρωποτόνως ἡν δὲ μετ’ ἀρχῆς, καὶ δτε φεύστης ἔστιν ὡς περ δ πατήρ αὐτοῦ. Άλλ’ εἰ μὴ πολλὰ καθ’ ἐαυτὸὺς ἐπὶ τούτῳ διενούμεθα, καὶ εἰκότες τὸν λόγον ἐξ ἐτοίμου παρεδεξάμεθα. Νῦν δὲ ἡμᾶς συναίνειν ἀπερισκέπτως οὐκ ἐφ’, καὶ πρὸ γε τῶν δλλῶν ἐκείνο. Κατὰ μὲν γάρ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κατέρρεν, ή τοῦ διαβόλου τυραννὶς ἀδέχετο τὴν τοῦ καταπίπτειν ἀρχὴν, καὶ εἰς τὴν ἀδυτον ἐξεπέμπετο τὰ πονηρὰ τε καὶ ἀκάθαρτα πνεύματα. Καὶ τοῦν προσιόντες οἱ δαίμονες διαρρήσθην αὐτὸν παρεκάλουν, ἵνα μὴ αὐτοῖς ἐπιτάχῃ εἰς τὴν ἀδυτον ἀπελθεῖν, καθὰ γέγραπται. Μεμνήμεθα δὲ δτε καὶ πολλὴν ἀποιοῦντο τὴν καταδοχὴν ἐπὶ τούτῳ λέγοντες· « Εα, τι ἡμῖν καὶ σοι, Ἰησοῦ Ναζαρηνό; Οιδαμέν σε τίς ει· δὲ ἄγιος τοῦ

A estis; « quem et homicidam ait fuisse ab initio, et in veritate non stelisse, mendacem eis esse patrem, quis autem ille sit in sequentibus clare distinxit. Ea enim se offert loci huius sententia, quae prima fronte multum in se obscuritatis habet et in qua opus est accurata iudagine. Altus quippe est ea de re sermo; nec multis, ut reor, intellectu facilis: nam si paulo altiore sensum scrutemur, non alium 559 patrem Judæis statuit quam qui e cœlo decidit Satanam. Sed cum in sequentibus scriptum sit tanquam de patre iis constituto: « Quia mendax est, quemadmodum et pater ejus ¹¹, » turbat nos, imo vero non mediocriter dubitare nos cogit. Quem enim, si consentanea utique sapimus, diabolo patrem fuisse suspicabimur, aut quis ante ipsum aliis decidit, cui formæ aut morum similitudine respondeat? In saeris enim divinisque Monumentis nihil tale quisquam legerit: at proinde nequaquam suscipi debet, quod in Scripturis divinitus inspiratus dictum non sit. Quivis enim spiritus qui in dæmonum numero censetur, ut diaboli filius Satanas nuncupatur, iuxta dictum Christi nostri Servatoris: « Si ergo Satanas Satanam ejicit, adversus se divisus est ¹². » Sed unum certos inter eximium ac præstantem illum audivimus, ad quem alicubi per Ezechielem prophetam dictum est: « Tu es signaculum similitudinis, et corona decoris in deliciis paradisi Dei fuisti, omni lapide pretioso circumdatus es ¹³. » Quem igitur alium existere citra culpam suspicabimur, ad cuius effigiem formatus est, similitudine, inquam, malitia? Quidam enim alii interpretes propositi loci sensum explicantes, priscum illum Satanam, qui et cunctorum aliorum dæmoniorum præses intelligitur, vincutum esse aiunt Dei virtute, et in ipsum Tartarum projectum suæ in Deum petulantiae peinas daturum, alium vero post illum quemdam exortum, patris detestandis moribus similem, eum Salvatorem nuncupasse, « Principem sæculi hujus ¹⁴, » — « quia et homicida erat ab initio, et quia mendax est quemadmodum pater ejus. » Sed nisi multum apud nos rem perpenderemus, non immerito nos ei sermoni continuo suffragaremur. Verum illud ante omnia temere et inconsiderate nos assentiri non sinit, quod Servatoris nostri adventus tempore diaboli ruere tyrannis cœpit, et in abyssum deturbati sunt nequam et impuri spiritus. Quippe dæmones ad eum accedentes palam rogabant, ne, ut scriptum est, in abyssum discodere juberentur ¹⁵. Meminimus porro vehementer eam ob rem vociferatos his verbis: « Sine, quid nobis et tibi, Iesu Nazarene? Scimus quia sanctus Dei es. Venisti hoc ante tempus torquere nos ¹⁶? » 560 Domini quippe nostri Iesu Christi adventus consumptum iri, et varie cruciatum iri noverant, multa de eo apud Israelitas dici comperientes, ipsum tamen ut qui intempestive advenisset incusa-

¹¹ Joann. viii, 44. ¹² Matth. xii, 26. ¹³ Ezech. xxviii, 12. ¹⁴ Joan. xii, 31. ¹⁵ Luc. viii, 31. ¹⁶ Matth. viii, 29.

bant, idque animo tyrannico ac superbo facientes, et tempus adventus maligne carpentes: verumtamen ante tempus aiunt, quasi alio quodam tempore cruciati quidem, sed unum illud adventus expectantes, quo debita supplicia procul dubio passuri erant. Sed ad illud hoc respondemus: Si vincit illo, ut nonnulli existimant, quidam alias decepit Adamum, nequedum surere desit, culpa quidem vacabit ille primus, inter homines, et ab omni crimen ex antedictis liber erit, sed nec ullum interfecit, neque decepit, neque mentitus est. Imo nec ad eum jure dicetur a Deo: « Sicut vestimentum sanguine conspersum purum non est, ita neque tu mundus eris, quia terram meam perdidisti, et populum meum occidisti ». Si ergo eorum quae modo recensita sunt malorum illius quem primum perhibent, expertem esse concedimus, quemnam imitari statuimus eum qui est ab illo secundus; aut cuiusnam ad formam expressus est is, qui dum suum malitia superat, et crassiores improbitatis habet quam ille characteres? Hæc quidem indagari fuisus abs re non fuit, enī tamen certare de rebus non necessariis ineptum ac superfluum ducimus. Quare ad alium intellectum convertenda est oratio, et accurate querendum, quemnam Judæis patrem Christus assignet, hisdem moribus animoque præditum, cuiusmodi pater iurè ascribatur dæmon ille mali auctor, id est Satanás.

+ 'All' δὲ πρὸς αὐτὸν δικαίως λέξεται παρὰ τοῦ Θεοῦ: « Οὐ τρόπον Ιμάτιον ἐν αἵρεσι πεφύμενον οὐκ ἔστι κεθαρὸν, οὔτε αὐτὸν ἐσῃ κεθαρός, δότε τὴν γῆν μου ἀπώλεσας, καὶ τὸν λαὸν μου ἀπέτείνας. » Ἀν τοιν τῶν ἀρτίων ἡμῖν ἀπηρθμημένων κακῶν ἀμφορεὺς ἔχειν, ἢ πρὸς τίνα λοιπὸν ἀμφορφῷ κλεονεκτῶν ἐν κακᾷ τὸν ἥγουμενον, καὶ τῆς ἔκεινης φαυλότητος παχυτέρους ἔχων τοὺς χαρακτῆρας; 'All' δὲ μὲν ιώς οὐκ ἀπεικός καὶ διὰ πλειόνων ἐδεῖν τὸν ἐπὶ τούτῳ διερευνώντα λόγον, τὸ γε μήν σφόδρα διατείνεσθαι περιττὸν ἐφ' οὓς ληστα χρή λογιζόμεθα. Οὐκοῦν ἐφ' ἑτέραν λέσχη δέσμοιν, καὶ ζητητέον ἀκριβῶς τίνα τοῖς Ίουδαιοῖς πατέρᾳ δρίζει ὁ Χριστὸς λαθροπόν τε καὶ δύογύμνων, ὃκεῖνος ὁ ἀρχέκακος, τοῦτο ἔστιν, ὁ Σατανᾶς.

Refert igitur eos ad Cain, qui primus omnium hominum vitæ suæ castigatorem ac reprehensorem est aversatus, et invidiæ, dolii, mendacii ac fraudis initium factus est post illum Satanam, cuius merito quoque Alius nuncupetur, ut qui omnem illius improbitatis in seipso formam exprimat. Quemadmodum enim omni sanctio ac justo pater Deus esse censetur, qui sanctitatis omnium ac justitiae principium est, sic, opinor, cuiusvis improbitati pater Satanás jure dicetur, ut qui sit nequitiae omnis initium. Quia vero diximus Judæis Cain patrem datum esse, ipsi vero Cain Satanam, **501** agendum rursus ipsum Satanam ostendamus adversus Dei reprehensiones sustulisse cervicem, ac præterea decepisse, ac mentitum esse, postremo, per invidiam interfecisse ^{**}. Cui cum moribus æqualem esse Cain ostenderimus, sermonem ad Judæos transferamus, qui totam in se habent improbitatis ejus imaginem. Igitur contemptio quodammodo suo principatu, et rebus quæ naturam suam longe superant appetitis, siue ordinis modo non servato, Satanás disturbatus est, per hoc a Deo quodammodo castigatus, et naturæ suæ conditionem edocitus, sed ob suam perversitatem nihil inde utilitatis

A θεοῦ. Ἡλθες ὅδε πρὸς καιροῦ βασανίσας ἡμᾶς; « Οὐ μὲν γάρ ἐπιθημήσας ὁ Κύρτος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κατατήξειν ἡμαλλεν αὐτοῖς, καὶ ποικιλας ἀνιάσειν γένεσάν που πάντες καὶ αὐτοὶ, πολὺν δυτα τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον εὐρίσκοντες παρὰ τοῖς ἐξ Ιερατὴλ, κατηγιώντο γε μήν ὡς ἀφιγμένον οὐκέτι καὶ παραγόντες τὸν τῆς ἐπιθημίας, καθ' ὃν ἐμπέλλουν ἀνενδοιάστως ὑπομενεῖ τὰ προσδοκώμενα. Πρὸς δὲ γε τούτο ἐκεῖνό φαμεν. Εἰ ἐκεῖνον δεδεμένον, κατὰ τὴν τινῶν διάληψιν, ἐπερός τις ἡπάτησος τὸν Ἀδάμ, κατατήξει δὲ οὕτω τῆς ἐφ' οὓς κατηγορεῖται μανίας, ἀνυπάκτιος μὲν ἔσται παντελῶς ὁ πρώτος ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς, ἐπαλλάσσει δὲ, ὡς εἰδός, καὶ παντὸς ἀγελήματος ὁ λόγος αὐτὸν, οὗτος δὲ πεφύνεικε τίνα, εὖτε ἡπάτησον, οὗτε ἀπείσατο. 'All' οὐδὲ πρὸς αὐτὸν δικαίως λέξεται παρὰ τοῦ Θεοῦ: « Οὐ τρόπον Ιμάτιον ἐν αἵρεσι πεφύμενον οὐκ ἔστι κεθαρὸν, οὔτε αὐτὸν ἐσῃ κεθαρός, δότε τὴν γῆν μου ἀπώλεσας, καὶ τὸν λαὸν μου ἀπέτείνας. » Ἀν τοιν τῶν ἀρτίων ἡμῖν ἀπηρθμημένων κακῶν ἀμφορεὺς ἔχειν, ἢ πρὸς τίνα λοιπὸν ἀμφορφῷ κλεονεκτῶν ἐν κακᾷ τὸν ἥγουμενον, καὶ τῆς ἔκεινης φαυλότητος παχυτέρους ἔχων τοὺς χαρακτῆρας; 'All' δὲ μὲν ιώς οὐκ ἀπεικός καὶ διὰ πλειόνων ἐδεῖν τὸν λόγον, τὸ γε μήν σφόδρα διατείνεσθαι περιττὸν ἐφ' οὓς ληστα χρή λογιζόμεθα. Οὐκοῦν ἐφ' ἑτέραν λέσχη δέσμοιν, καὶ ζητητέον ἀκριβῶς τίνα τοῖς Ίουδαιοῖς πατέρᾳ δρίζει ὁ Χριστὸς λαθροπόν τε καὶ δύογύμνων, ὃκεῖνος ὁ ἀρχέκακος, τοῦτο ἔστιν, ὁ Σατανᾶς κατηγιώθη, καὶ πέπτωκεν ἐλεγχθεὶς.

^{**} Isa. xiv, 19. ^{**} Gen. iv, 3-8.

ῶστερ διὰ τούτου παρὰ Θεοῦ, καὶ τῆς οἰκείας φύ-
σεως τὸ μέτρον ἐκδιδασκόμενος· ἀλλ' οὐδεμίαν ἔντεῦ-
θεν τὴν ὄντας ἔχων διὰ τὴν ἁυτοῦ δυσθευλίαν, ἐνσει-
τὰ χείρονα βλέπων, μὲν οὐδαμῶς εἰς τὸ χρῆναι γορ-
γῶς τὴν οἰκείαν γνώμην ἐπανορθοῦν, ἐν ἀκλονήψι δὲ
ῶστερ τῆς δυστροφίας διαμεῖναι σπουδάσας. Ἐπειδὴ
δὲ ὁ πρῶτος ἀνθρώπος ἐπλάσθη παρὰ Θεοῦ, κατὰ τὴν
Μωάσεως συγγραφὴν, καὶ ἦν ἐν τῷ παραβείσῳ τὴν
δοθεῖσαν ἔτι ἐνταλὴν φυλάττων, τὴν ἐπὶ τῷ ἕιλφ
φημι, πρῶτος εἰς φθόνον ὁ Σατανᾶς ἀνεκαύθη, ἐλεγ-
χομένης δὲ ὑστερεῖ τῆς αὐτοῦ παραβάσεως τε καὶ
παρακοῆς τοῖς πρωτοπλάστοις, διὰ τὴν δοθεῖσαν ἐν-
τολὴν ἐφύλαττον ἔτι, πολυπλόκοις ἀπάταις αὐτοὺς
εἰς παρακοὴν ἐξέλκειν ἤπειροτο. Εἰδὼς δὲ ὅτι τεῦχον-
ται παρ' οὐδὲν ποιησάμενοι τοῦ μεγάλου βασιλέως
τὰ προστάγματα, καὶ τούτο δρψὲν ἀναπείθει τοὺς
οὐδὲν ἀδικήσαντας τοῖς ἐσχάτοις περιβάλλου κακοῖς.
Οὐτὶ γάρ διαβολικῆς ἀπάτης καὶ φθόνου γέγονεν Ἑρ-
γον τῇ ἐν Ἀδάμ παρέβασις, καὶ δὲ αὐτῆς ἐπιτη-
δῆσας θάνατος, καὶ αὕτη μὲν τῇ τοῦ πράγματος δι-
δάξει φύσις, σαφηνεῖ δὲ οὐδὲν ἥπτον καὶ τὸ τοῦ
πανθόφου Σολομῶντος λόγιον ἔχον ὡδί· «Ο Θεὸς
θάνατον οὐκ ἐποίησε· φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος
εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον.» Ἐν τούτοις μὲν τὰ ἐκεί-
νου σαφῶς· δεύτερος δὲ ὁ Κάιν ἡμῖν εἰστε καὶ στήτω
λοιπόν. Ἡν μὲν γάρ πρωτότοκος ἐξ Ἀδάμ γηπόνος
τὸ ἐπιτήδευμα, δεύτερος ἐπ' αὐτῷ γέγονεν Ἀβελ,
ἀλλ' ἦν προδάτων ποιεῦν. Ἐπειδὴ δὲ προσάγειν
θυσίαν αὐτοὺς τῷ Θεῷ νόμος ἐκάλει φυσικὸς, ἀδιδά-
χτως ἐντιθεῖς τὴν τοῦ δημιουργῆσαντος σύνεσιν,
ἥτοι γνῶσιν· ἐνέσπερται γάρ, καὶ ἐντέθειται τῇ φύ-
σει παρὰ Θεοῦ πάντα τὰ ἀγαθά, «Προσεκόμες μὲν
ὁ Κάιν ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς, καθὰ γέραπται,
ἀλλὰ καὶ Ἀβελ ἠνεγέρθη ἀπὸ τῶν πρωτότοκων τῶν
προσότων, καὶ ἀπὸ τῶν στεάτων αὐτῶν. Καὶ ἐπεί-
δεν ὁ Θεὸς ἐπὶ Ἀβελ, καὶ ἐπὶ τὰ δῶρα αὐτοῦ· ἐπὶ
δὲ Κάιν καὶ ἐπὶ ταῖς θυσίαις αὐτοῦ οὐ προσέσχε. Καὶ
ἐλύπησεν τὸν Κάιν λαλῶν, καὶ συνέπεσε τῷ προσώπῳ.
Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Κάιν· «Ινα τί περιλύπος
ἔγενου, καὶ ἵνα τί συνέπεσε τὸ πρόσωπό σου; Οὐκ
ἄλλον ὅρθως προσενέγκεις, ὅρθως δὲ μή διελῆῃς, ἡμαρ-
τεῖς; ἡσύχασον. Εἴτε πρὸς τὸν Ἀβελ· Πρὸς αὐτὸν
δὲ προστροφὴ αὐτοῦ, καὶ σὺ ἀρξεῖς αὐτοῦ.» Οὐκοῦν δὲ
μὲν Κάιν ἡλέγχετο διελῶν οὐκ ὅρθως τὸ πρόσωπόν του,
ἐπιτινῶν δὲ καὶ τιμῆς ἡξιοῦ δικαιώσεις ὁ Ἀβελ, δὴ
καὶ τροφὴ φθόνου τῷ Κάιν ἐγίνετο. Ἀπετραχύνετο
γάρ πρὸς ἐλέγχους τοὺς σωκρονίζοντας καθάπερ ὁ
Σατανᾶς, εἴτα τὸν ἀδικον ἀδικήσας φθόνον, καθάπερ
εἰρήκαμεν, δόλῳ μέτεισι· τὸν ἀδελφὸν, τὸν ἀνδρόν τοῦ
μελετήσας φθόνον. Εἴτε γάρ, φησι, Κάιν πρὸς
Ἀβελ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· Διέλθωμεν δὴ εἰς τὸ κεδῶν
δῆλο τούτου βέλτιον, λέγων, καὶ καθάπερ ἐπὶ τέρ-
ψιν τινὰ καὶ χλόην, τὸν οὐδὲν εἰδότα θηριοπρεπῶς
διεχρήσατο, καὶ πρῶτον μὲν ἐπὶ γῆς ἀπετέλεις νε-
κρῶν, οἰηθεῖς, κατὰ γε τὸν ἐν τῷ εἰκότι λόγον, δὲ
πάντως εἰσὼν γενήσεται θαύματος, οὐκ ἔχων ἔτι τὸν
εἰδότα νικᾶν. Ἀλλὰ καὶ φονεύσας ἐψεύδετο. Λέγοντος

A capiens, pejora agitabat melioribus mentem suam
corrigere nolens, sed in obſtinate persistans ma-
litia. Postquam autem primus homo formatus est
a Deo, ut scribit Moses¹⁰, cumque versaretur in
paradiso servans adhuc mandatum de ligno sibi
traditum, primus invidia flagravit Satanás; sed
cum ejus prævaricatio et inobedientia a primis
illis hominibus reprehenderetur, quando datum
sibi mandatum adhuc servabant, multiplici fraude
eos ad inobedientiam adegit. Sciens autem eos
compertum iri mandatorum magni regis contem-
platores, idipsum ut faciant impellit, extremis in-
sontes malis involvens. Diabolice quippe fraudis
et invidiae opus fuisse prævaricationem illam in
Adam, et quæ per eam mors irruit, cum ipsa rei
natura docebit, tum etiam sapientissimi Salomonis
effatum istiusmodi: «Deus mortem non fecit: in-
vidia autem diaboli mors introivit in mundum¹¹.»
B Sed de illo quidem clare hactenus: nunc de Cain
deinceps nostra procedat oratio. Erat primogenitus
ille Adam filius professione agricola, alter ab
eo, pastor ovium Abel. Cum autem eos ad sacri-
ficiūm Deo offerendum vocaret naturæ lex, quam
eitra doctoris operam notitiam indit Creatoris,
impressa quippe et insita sunt naturæ a Deo cun-
cta bona, «Cain quidem de fructibus terræ obtu-
lit,» ut scriptum est, «sed et Abel tulit de primo-
genitis ovium, et de adipicibus earum. Et respexit
Deus super Abel, et super munera ejus; super Cain
autem et super sacrificia ejus non advertit. Et con-
tristatus est Cain vehementer, et concidit vultu
suo. 502 Et dixit Dominus Deus ad Cain: Cuc
factus es tristis, et car: concidit vultus tuus?
Nonne si recte offeras, non recte autem dividias,
peccasti? quiesce. Deinde ad Abel: At te conver-
sio ejus, et tu imperabis ei¹².» Igitur reprobes-
sus est Cain quod non recte divisisset quod obtu-
lerat: laude autem et honore Abel jure ornatus
est; quod quidem invidiae Caino materialiter
præbevit. Exasperatus enim est, sicuti Satanás, repre-
hensionibus; delinde concepta, ut diximus, injusta
invidia, dolo fratrem invadit. «Dixit enim, in-
quit, Cain ad Abel fratrem suum: Transeamus in campum alium, neque meliorem isto¹³,» eum-
que vetut ad delicias quasdam et pasqua deductum
nihil tale cogitantem ferino moço trucidavit, pri-
mumque in terra morti tradidit, ratus, ut credibile
est, admirationi se futurum apud omnes, si potio-
rem se non haberet. Sed et, eo imperfecte, mentitus
est. Deo quippe dicente: «Ubi nam est Abel frater
tuus? Nescio,» inquit, sed pro eo quo restuhabat
furore statim subiecit: «Numquid custos fratris
mei ego sum¹⁴?» Hoc enim propemodum dicere
videtur: Qui cum immerito coronasti, quid ei pro-
suisti, ipsum custodiendo? Clare itaque videt
maliæ diabolice totam veluti formam in eo perfecte
jam expressam, et morum similitudinem accu-

¹⁰ Gen. iii, 1. ¹¹ Sap. ii, 26. ¹² Gen. iv, 1-7.

¹³ Ibid. 8. ¹⁴ Ibid. 9.

rate depictam. Ad Iudeorum igitur impietatem recta deducatur oratio, et nequitia Caini similitudinem eis tribuentes, eadem ostendamus eos in Christum, quae Ille in Abel, aggressus, ut eorum pater jure merito deinceps nuncupetur.

autem; 'Oρδς ούν καὶ μάλα σαφῶς ἡδη ἐν αὐτῷ τῆς αὐτοῦ τοῦ διαβόλου κακίας δόλον ὑπερέρχεται τὸν διαβόλον καὶ τὴν συμμορφίαν τοῦ τρόπου κατὰ τὸ ίσον τε καὶ δυοις σχῆμα διαπεπλασμένην. Ἡκέτω τοινυ διάργος καὶ κατ' εὐθὺν τῆς Ἰουδαίων ἀνοσότητος, καὶ τῆς τοῦ Καίν φυσιλητήτος περιτιθέντες αὐτοῖς τὴν δμοίωσιν, ταῦτα δεικνύμεν επιχειροῦντας ἐπὶ Χριστοῦ, δσα κατὰ τοῦ Ἀδελ ἐκείνος, οὐα δικαίως καὶ περιπόντως αὐτοῖς· ἡδη λοιπὸν δνομάζοτο πατήρ.

Igitur primogenitus quidem est Cain, ut diximus, primogenitus similiter adoptivus inter filios Israel, ut scriptum est ad Moysen: « Filius meus primogenitus Israel »¹⁶. Ille fructus de terra Deo in sacrificium obtulit: « Sed non respexit ad ejus sacrificia, » sicut scriptum est¹⁷: atqui terrenus est quodammodo Israelis cultus legalis qui per vitulos et oves ac terræ fructus peragitur. Sed iec eum Deus suscepit: « Ut quid enim mihi, inquit, thus de Saba desertis, et cinnamomum de terra longinqua »¹⁸? Quinetiam per Isaia vocem aperte clamat: « Quis enim haec quiescivit ex vestris manibus »¹⁹? Deinde post Cain Abel justus accedit facturus ovibus. Post cultum eternum legalem, et cessantibus prophetis, justus revera-
563 Christus advenit, fructus de terra nequaquam offerens in sacrificium Deo ac Patri, sed pro vita omnium ac salute innocentem victimam seipsum ei consecrans in suavitatis odorem²⁰. Rejecto vero legali cultu, ut terreno, Deus ac Pater ad Servatoris nostri Christi sacrificium respexit. Ne spexit, id est accessit. Quid porro? Reprehensus est Cain, quod non recte divisisset, et reprehensus laborabat invidia, atque ad cædem fratri inferendam præceps rapitur. Admonebat quoque Deus in Filio populum Iudeorum, meliora ab iis in oblationem petebat, legalem cultum in spiritualem ubertatem transferre præcipiens, et litteram in veritatem transmutare. Sed exasperantur reprehensi, et paterna quidem invidia saucii Christi nostri Servatris necem inique machinantur. Decepit Cain Abelem, et in campum deductum morte affecit: simili plane modo Iudei, quantum in se erat Christum deceperunt, submissu specie amici proditore, qui, ut eum per fraudem traderet, fraudulentius ex osculatus dixit, « Ave, Rabbi »²¹. Sed et arreptum eum in campum, id est extra portam, interficerunt. Extra portam quippe proprie nos passus est, et pro nobis Christus²². Vides itaque ut Iudei nullo modo filii et propinquis Abraham similes repertiantur, sed sui seque digni patris habeant imaginem, adeoque cognata eique conformi laborantes nequitia jure audiant: « Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit, quia nou est veritas in eo: cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, quemadmo-

¹⁶ Exod. iv, 23. ¹⁷ Gen. iv, 5. ¹⁸ Hebr. vi, 20. ²⁰ Hebr. xiii, 12.

A γάρ τοῦ Θεοῦ· « Ποῦ Ἀδελ ὁ ἀδελφός σου; » τοῦ, οὐδὲ φησὶν, ἐκ πολλῆς δὲ λίαν τῆς ἀπονοίας προστείθει θερμῶς. « Μή φύλαξ τοῦ ἀδελφοῦ μου ἐγώ εἰμι; » Μόνον γάρ οὐχὶ καὶ τοῦτο φησιν εἰπεῖν. Ο στεφανώσας ἀδίκως, τι ὥφελησας αὐτὸν ὁ φυλάττων

B Θύκουν πρωτότοκος μὲν ὁ Κάιν, καθάπερ εἰρήκαμεν, πρωτότοκος δὲ πάλιν ὡς ἐν Θεοῦ τέλοντος τοῖς δὲ κατὰ θέσιν δ Ἰσραὴλ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, πρὸς Μωϋσῆν. « Ήδες πρωτότοκος μου Ἰσραὴλ, » Προσκαχόμενος ἐκεῖνος τὰ ἀπὸ γῆς εἰς θυσίαν τῷ Θεῷ,
B « Ἄλλ' οὐ προσέσχε ταῖς θυσίαις αὐτοῦ, » καθὰ γέγραπται· γεωδεστέρα δὲ πώς ἔστι καὶ τοῦ Ἰσραὴλ, κατὰ τὸ εἰρημένον, ἡ τοῦ νόμου λατρεία, διὰ μόσχων καὶ προβάτων, καὶ καρκῶν τῶν ἀπὸ τῆς γῆς. 'Ἄλλ' οὐδὲ προσδέχεται ταύτην ὁ Θεός· « Ινα τί μοι γάρ, φησὶν, λίθανον ἐκ Σαβᾶ φέρεται, καὶ κινάμωμον ἐκ γῆς μαχρύθεν; » 'Ἄλλα καὶ διὰ φωνῆς Ἡσαΐου διαφρήσθην ἀναδοξό· « Τίς γάρ ἐξήτησε ταῦτα ἐκ τῶν γειρῶν ὑμῶν; » Εἴτα μετὰ τὸν Κάιν εἰσέρχεται θύσιων
C 'Ἄδελ ὁ δίκαιος ἀπὸ τῶν προβάτων. Μετὰ γάρ τὴν κατὰ νόμον λατρείαν, καὶ ἐπὶ τέλει τῶν προφητῶν, δικαιος δυτικῶς ἐπεδήμητος Χριστὸς, οὐ καρποὺς τοὺς ἀπὸ γῆς προσκομιζῶν εἰς θυσίαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀπάντων ζωῆς τε καὶ οὐτηρίας ὡς
C δόμωμον Ιεροῦν ἐκεῖνον ἀναθεῖει εἰς δομήν εἰνωδίας αὐτῷ. 'Ἀποπεμπόμενος δὲ ὁ Θεός καὶ Πατὴρ τὴν κατὰ νόμον λατρείαν ὡς γεωδεστέραν, προσέσχεν ἐπὶ τῇ θυσίᾳ τῷ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ. Τὸ δὲ προσέσχε, τὸ προστήθη δηλοτ. Εἴτα τὶ πρὸς τούτους;
D ἐπειδήμητη Κάιν οὐχ ὡς δρῶν διελών, καὶ διελεγχθεὶς ἐνόσει τὸν φόδνον, ἐπὶ τε τὸ φονεῖν ἀκρίτως δρμῷ. Τινούσεται καὶ θεός ἐν Γύρῳ τὸν τῶν Ἰουδαίων λαὸν, ἀπῆται τὰ κρείττονα παρ' αὐτῶν εἰς δωροφορίαν, τὴν κατὰ νόμον λατρείαν μεθιστάνται προστάττων εἰς πνευματικὴν καρποφόρησιν, καὶ μεταπλάττειν τὸ γράμμα προτρέπων εἰς ἀλήθειαν. 'Ἄλλ' ἐλεγχόμενος χαλεπάνουσι, καὶ πλήττονται μὲν τῷ πατρῷ φθόνῳ, φονῶς; δὲ καὶ ἀδίκως κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ. 'Ηπάτησεν δοκιμή τοῦ Καίνος 'Ἄδελ, καὶ λαβὼν εἰς τὸ πεδίον ἐδειξει νεκρόν· τὴν τησαν δομίως; τὸ δοσον
D έφ' ἐκεῖνος Ἰουδαίοις τὸν Χριστὸν, ἐν σχήματι φιλου τὸν προδότην ἀποστελλάντες, δε ἵνα παραδώσῃ πρὸς αὐτὸν ἀφιγμένος ἀπατηλῶς κατησπάζετο λέγων· « Χαῖρε, Φαβᾶ· » 'Ἄλλα καὶ λαβόντες αὐτὸν εἰς τὸ πεδίον, τοῦτος ἐστιν, ήτοι τῆς πύλης, διεχρήσαντο. 'Ἔνω γάρ της πύλης πένονθε δι' ἡμᾶς, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν δοκιμής. Ορδς οὖν δπως τῷ μὲν Ἀβραὰμ οἱ τοῖς ἐξ ἐκείνου γεγονότι προσεχῶς κατ' οὐδένα τρόπον ἐπικόπτες ἀλίσχονται, τοῦ δὲ λίου καὶ πρέποντος δυτικῶν αὐτοῖς Πατρὸς ἔχουσι τηγεικόνα, σύμμορφόντες καὶ συγγενῆ τὴν κακίαν αὐτῷ νοοῦντες ἐκτόπιας, δικαίως ἀκούουσιν· « Ύμεις ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου

¹⁹ Isa. i, 12. ²⁰ Ephes. v, 2. ²¹ Matth. xxvi, 49.

ἴστε, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατέρος ὑμῶν θέλετε Α ποιεῖν. Ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκεν, διτούς ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ· διτούς λαλῇ τὸ φεῦδος, ἕκ τῶν ἴδιων λαλεῖ, διτούς ψεύστης ἔστι, καθὼς καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ, ἐγὼ δὲ ὅτι τὴν ἀληθείαν λέγω ὑμῖν, οὐ πιστεύετε μοι. » Βλέπετε μὲν ὃ τοῦ λέγουν εἰκοπὲς πρὸς τὸν ἐν μέσῳ παροισθέντα, καὶ ὑποδειχθέντα τῶν Ἱουδαίων πατέρα, φημὶ δὲ τὸν Καίνον, ἐκπλασέντα δὲ πρὸς τὸ γενικώτερον. Οὐ γάρ μέχρι τῶν ἔκεινων τρόπων τὴν τῶν λεγομένων ἴστησι δύναμιν, περιτίθησι δὲ τῷ κατ' ἔκεινον πατέρι, τῷ ὡς ἐφ' ἑνὸς ίδιων ἐπὶ παντὸς δμοὶο τιθεῖς. «Ταν γάρ, φησιν, δὲ Καίνος κατ' ἔκεινον ἐπερος φεύστης λαλῇ τὸ φεῦδος, ἐξ ίδιας ὥσπερ συγγενείας λαλεῖ. » Α γάρ ἔχει μαβῶν πάρα τῶν ἡγουμένων, καὶ τοῦ τῆς κακίας δεδωκότος τὴν ἀρχήν, τινὰ καθάπερ φυσικήν ἐπιτιθειώτητα τὸ φεύδεσθαι ποιησάμενος τὸν δαυτοῦ μιμεῖται πατέρα. Λαλεῖ γάρ τὸ φεῦδος· διὰ τοῦτο, φησιν, ἐπείπερ αὐτῷ καὶ φιλοψεύστης γέγονε πατήρ, διγεται δὲ ὥσπερ τιστι φυσικοῖς ἡδη δεσμοῖς εἰς δυσγένειαν τὴν παπτών τε καὶ πατρικήν, καὶ δεικνύεται μὲν ἐν ἐαυτῷ τὴν ἔκεινων φαιλότητα, διαφανεστάτην δὲ ὥσπερ εἰκόνα τῶν ἴδιων ἡθῶν τε καὶ τρόπων τὴν ἐν τοῖς προγόνοις μοχθηράν πεποιημένος, ἐπαυχεῖται πάντως τοῖς ίδιοις κακοῖς. «Οτε τοίνυν ταῦθον οὖτας συμβαίνειν ἔθος, καὶ ἡ τῶν ἀρχαίων φαιλότης ἐγχαραττομένη τοῖς δμοτίθεσιν ἔκεινων αὐτοὺς καὶ παιδας δινομάζεσθαι ποιεῖ, τί τὸ κωλύον ἔστι τὴν ἀληθείαν λέγοντι καὶ μοι πιστεύειν ὑμᾶς, διτούς δὴ πάντως ἐξ ἀληθοῦς πάρηται Πατρὸς, καὶ καθάπερ ἡδη προείπον, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον, καὶ ἡκω; Εἰ γάρ φύεται τις ἐπειδὴ φεύστην ἔχει τὸν πατέρα, καὶ ἐξ ίδιας ὥσπερ συγγενείας ἔκεινον λαλεῖ, πῶς οὐκ ἀναγκαῖον λέγοντα κάμετε τὴν ἀληθείαν νοεῖσθαι δὴ πάντως ἐξ ἀληθοῦς γεγεννήσθαι Πατρὸς, καὶ οὐ, καθάπερ ὑμεῖς δυσσεβοῦντες ὑπετοπάσατε, τῶν ἐπιγείων τινὸς ἐκ πορνείας καὶ συνόδου τῆς οὐ κατὰ νόμον; Τοιούτοις μὲν οὖν χρήσαιτο ἀν δῆμασι πρὸς Ἱουδαίους δὲ Κύριος. Ἰστέον δὲ ὅτι ἐπὶ μὲν ἀνθρώπων ἡγουν πνευμάτων λογικῶν ἐν ἡδεσι καὶ τρόποις ὀρᾶται τὸ συγγενές, ὥσπερ ἀν ἔχοιεν πρὸς τὸ ἀλλήλους εἰς τὸν ἀπάσης κακίας πατέρα διάβολον. Ἐπὶ δὲ τοῦ Μονογενοῦς μόνου εἰκόνα τοῦ θεωρουμένου τὸ πρᾶγμα ληφθέν οὐ παρ' αὐτοῦ γάρ πάντως ἀπαραποιήτως σχηματίζεται· τὸ γάρ δμοφυὲς αὐτῷ πρὸς τὸν Πατέρα φυσικὸν τε καὶ οὐσιώδες. Ἐξ αὐτοῦ γάρ ὑπάρχων, ἀληθῶς μετὰ τῆς κατὰ φύσιν ίδιότητος πάντα ἔχων τὸ αὐτοῦ, καὶ τῆς ἐμφερείας τῆς εἰς τὸν πατέρα ὀρᾶται τοῦ φύσαντος. Ἐπειδὴ τοίνυν ἀληθῆς δὲ τοῖς τρέπεσθαι περιφύσοι, καὶ

A dum et pater ejus; ego autem quia veritatem vobis dico, non creditis mihi⁴¹. » Sermonis quidem scopus ad Cain Iudeorum patrem qui in medio profertur et innuitur pertinet: sed ad aliud generius extenditur. Nec enim ad illius mores vim et significationem horum verborum tantum extendit, sed cuivis ei simili tribuit quod de uno singulariter dicitur de omnibus ejus similibus proferens. Cum enim, inquit, Cain aut alias ei similis mendas loquitur mendacium, ex cognatione et affinitate sua quodammodo loquitur. Nam quae a magistris suis didicit et ab eo qui malitia dedit initium naturalem veluti quamdam aptitudinem mentiendi trahens, patrem suum imitatur. 564 Loquitur enim mendacium: idcireo, inquit, quandoquidem mendacii cumprimis amans pater ei est, et quibusdam veluti naturae legibus ad ignobilitatem avitam ac paternam tendit, et in seipso majorum improbitatem exprimit ac illustrem quodammodo morum suorum imaginem, illam nimirum progenitorum suorum improbitatem exhibet, suis utique malis gloriatur. Cum hac igitur ita evenire soleant, et majorum nequitia impressa iis qui similibus sunt moribus efficiat ut illorum filii nuncupentur, quid vetat quominus vos mihi quoque veritatem dicenti creditis, quia nempe ex vero effulsi Pater, et, sicut antea dixi, ex Deo processi, et veni? Nam si mentitur aliquis ex eo quod patrem habet mendacem, et pro ratione sui generis loquitur, quoniodo necesse non est ut ego qui veritatem loquor ex vero utique Patre prognatus censear, ac non ut impie suspicati estis, ex terreno aliquo patre, per stuprum nimirum et illegitimum concubitum? Talia quidem Dominus ad Judæos. Sciendum vero in hominibus aut spiritibus morum affinitatem reperiri quam inter se habent cum malitiæ omnis parente diabolo, sed in solo Unigenito imaginem ejus quod spectatur, pro re ipsa sumi. Nec enim ab eo in similitudinem immutabilem formatur, nam naturalis est ac substantialis ejus cum Patre naturæ sequalitas. Et ipso enim cum revera sit, cum naturali proprietate habens omnia quae ejus sunt, et omnimodæ similitudinis perfectionem, formam ei imaginem, etiam character esse videtur genitoris. Cum ergo verus sit Pater, veritas utique est is, qui ex D ipso est, id est Filius.

B ἄπαντα τὴν ἀκρότητα, μορφὴν, καὶ εἰκόνα, καὶ χαρακτὴρ ὀρᾶται τοῦ φύσαντος. Εἰπεὶ δὲ τοῖς τρέπεσθαι περιφύσοι, καὶ τῆς ἐμφερείας τῆς εἰς τὸν πατέρα ὀρᾶται τοῦ φύσαντος. Ἐπειδὴ τοίνυν ἀληθῆς δὲ τοῖς τρέπεσθαι περιφύσοι, καὶ

Tις ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας;

Οὐκ ἐλέγχεσθαι προσδοκῶντος ἡ ἐρώτησις, ἀναιροῦντος δὲ μᾶλλον, καὶ ἀποράσκοντος παντελῶς τὸ περιπεσεῖν ἀμαρτίας δύνασθαι τὸν ἐκ Θεοῦ πεφηνότα Θεὸν ἀληθινὸν ἀμαρτίαν γάρ οὐκ ἐποίησεν δὲ Χριστός. «Ἄπασα μὲν γάρ ἀμαρτία ἐκ παρατροπῆς τῆς ἀπὸ τοῦ βελτίονος ἐπὶ τὸ μὴ οὖτως ἔχον λαμβάνει τὴν γένεσιν, ἀντίκεται δὲ τοῖς τρέπεσθαι περιφύσοι, καὶ

C VIII, 46. Quis ex vobis arguit me de peccato?

Interrogatio hæc non est redargui se exspectantis, sed potius amolientis et tollentis hanc opinionem, posse Deum verum qui vere ortus sit ex Deo in peccatum incidere: « Christus enim peccatum non fecit⁴². » Omne siquidem peccatum gignitur ex mutatione a meliori in id quod secus se habet, et gignitur in eis qui mutationi sunt

⁴¹ Joan. VIII, 44, 45. ⁴² I Petr. II, 22.

obnoxii a natura, et in ea quae minus decent per-
verti queunt. At qui nescius est omnis mutationis,
et inconcessa firmitate propriis insitus est bonis,
neque id ab alio, sed a seipso, quomodo peccare
intelligeretur? **565** Interrogat ergo Judæos De-
minus, num se arguere omnino possint de pecca-
to. Quod quidem dici potest de omni in universum
peccato: verumtamen hunc sermonem rei propo-
sitæ accommodantes non de omni peccato in præ-
sens querere dicimus, quasi illud facere argueret-
ur, sed tale quid in animum inducemos, nempe
cum Judæorum peccatis pudorem præseriūm inji-
cere studeret, nequaquam eos instigare voluisse
ad ea rursus ingerenda quæ prius diximus: « De
bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia,
et quia tu homo cum sis, facis te ipsum Deum »;
objiciendumque præterea Sabbathi violationem, qñ
quam insignis legis prævaricator habebatur. In
præsentia vero peccatum vocat mendacium. Si
enim, inquit, nusquam reprehendor mendax, cur
vera dicenti non creditis, etclare omnino affir-
manti me ex vero Pater ortum, et mendacii ne-
scium? Fide itaque deinceps indubitate credite me
quoque veracem cum de meipso dico: « Ego ex
Patre exivi, et veni »;
de vobis autem: « Quidia
pater vester diabolus est? »; mendacini quippe, et
ad cædem inflammati es̄is, non sequis ac ille. Eos
autem desiderio cædis flagrantes arguit, atque ita
quodammodo eorum audaciam reprimit. Corre-
ptum enim peccatum saepè subrubescit, et in me-
lius quodammodo revocatur, cum non invenerit
qua parte progrediatur ulterius, sed cum latere
quodammodo sibi videtur, semper in majus allu-
litur, et celeri impetu pessimum in finem præci-
pit.

de πρὸς τὸ μᾶζον εἰρεται, καὶ ἀδικωλύτοις δρμαῖς

VIII. 46. *Ri veritatem dico, quare vos non credi-
tis mihi?*

Eundem sermonem identidem repetit quia tardos eos cernit ac hebetes: magistrorum enim po-
tissimum officium est eamdem rem non semel, sed
saepè etiā inculcare, ut auditorum mentibus
firmius insidet: « Cum ergo mendax, inquit, lo-
quitor mendacium, ex propriis loquitur: mendax
enim est, quemadmodum et pater ejus »;
contra vero, mihi veritatem loquenti non creditis:
ideo loquor, quia perinde verax sum ac Pater.
Videtur autem ipse Judæorum imbecillitatem re-
prehendere, qui non possint veritatis sermones
capere, quia filii non sunt veritatis, frustra vero
sibi patrem **566** ascribunt Deum, cum dicunt, ut
Patrem habeamus. Deus enim, inquit, cum iustus
sit veritas, veritate gadet, et eos qui adorant eum
in spiritu et veritate vult adorare ». Veritatis au-
tem filii quod proximum et cognatum est studiose

ἀλλοιώσεως τῆς ἐφ' ἡ μὴ προσῆκε δεκτικός. Πάκις
δὲ σὺν νοοῦτο καὶ ἀμαρτεῖν ὁ τροπήν οὐκ εἰδὼς, οὐδὲ
ἀλλοιώσεως τῆς ἐπί τι τῶν οὐ πρεπόντων δεσπιάς,
ἀκλόνητος δὲ μᾶλλον τοὺς λέσχας ἀμπεφυκότιν ἀγαθοῖς,
καὶ οὐ περ' ἔτερου τινὸς, ἀλλ' ἐξ ιαυτοῦ; 'Αναπυ-
θόνεται τοιγαροῦν Ιουδαίους ἀ Κύριος, εἰκερ ὅλως
ἔχουσι διελέγχειν αὐτὸν περὶ ἀμαρτίας. Καὶ οὐ μὲν
λόγος, οὐ περὶ τούτου καὶ κατὰ παντὸς δὲ διηγοῦ
πλημμελήματος ἐπὶ τὸ καθόλου ληφθεῖς· πλὴν τῷ
προκειμένῳ πρεπόντων ἀπέψη φερμάζοντες, οὐ περὶ
πάσης φαμὲν ἀμαρτίας ἔρεσθαι πρὸς τὸ παρόν, καὶ
εὐτὸς ἐλέγχεσθαι δὲ δὴ ὡς τοῦτο δρᾶν, διενοήθημεν
δὲ τι τοιούτον, διτὶ τὴν τῶν Ιουδαίων ἀμαρτίαν διε-
ωπεῖν. Στὶ μάλιστα διὰ τετευθῆς ἔχων δεῖ, οὐκ δὲ
διὰ τούτου παραθήγειν ἡνίσχετο πρὸς τὸ πάλιν ἐκεῖνα
κατηγορεῖν, δὴ καὶ φθάσαντες ἐλέγομεν· « Περὶ
καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν ος, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας,
καὶ διτὶ σὺν Διθρωπας ὧν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν »;
πρὸς δὲ τούτοις ἐπὶ καὶ τῷ Σεββάτῳ παρα-
κομίζειν κατάλυσιν ἐφ' ἥτερον δὲ λίαν ὡς παρανομή-
σας ἐκρίνεται. Αμαρτίαν οὖν ἀρχ πρὸς τὸ παρόν ὄνο-
μάζει τὸ φεῦδος. Εἴ γάρ οὐδέπω, φησιν, ἐλέγχομα;
ψεύστης, τοῦ δὴ χάριν ἀπειθεῖν ἐγνώκατε τῷ διὰ
παντὸς ἀληθεύοντι, λέγοντες πάντως σφράς διτὶ Πα-
τρὸς ἐξάργυρον ἀληθινοῦ, καὶ διτὶ τὸ φεῦδος οὐκ οὖσα;
Διτὶ δὴ, διτὶ λοιπὸν ἀνενδούστως πίστει χρειτεῖν διτὶ
πάντως εἰμὶ καὶ ἀληθής, διτὶ λέγω περὶ ἀμαρτίαν·
« Ἔγώ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἔχω» περὶ δὲ
ὑμῶν · « Οὐτὶ δὲ πατήρ ὑμῶν δὲ διάβολος ἐστι· » ψεύ-
δεσθε γάρ, καὶ φονᾶτε καθάπερ ἐκεῖνος. Διελέγχει
δὲ χρησίμως φονῶντας αὐτοὺς, ἀνακόπτων ὁσπερ
διὰ τούτου τὰ ἐγχειρήματα. Ξελεγχομένη γάρ
ἀμαρτία πολλάκις ὑπερυθριφ, καὶ ὑπονοεῖτε τρόπου
τινὰ, πρὸς τὸ πρόσω χωρεῖν καὶ ἐπεκτείνεσθαι μη-
δαμόθεν εὐρίσκουσα· δεκούσα δὲ ποικιλανθάνειν
πέρας ἔρπει τὸ χείριστον.

*Εἰ διλήθεισται λέγω, διὰ τὶ οὐμεῖς οὐ κιντεύετε
μοι;*

Αἰτὶ τῶν αὐτῶν πολλάκις δίεισι λόγων, ἀπειπερ ὅρᾳ
ευνίντας οὐδέν· χρῆμα γάρ δὴ καὶ τοῦτο διδασκά-
λοις διτὶ μάλιστα πρεπαδέστατον, τὸν εἰς ἀπαξ φημὶ
μὴ παρενεχέντα λόγον πολυτρόπως ἀνελίττειν οὐ
κατοκείν, ἵνα ταῖς τῶν ἀκρωμένων ἐνίζαντη ψυχαῖς.
« Ότε τοινύν δὲ ψεύστης, φησι, λαλῇ τὸ φεῦδος, ἐκ
τῶν λόιων λαλεῖ· ψεύστης γάρ ἐστι, καθὼς καὶ δὲ πα-
τήρ αὐτοῦ »· τὰ τοῖς εἰρημένοις οὐκ ἀδελφὰ λογιζό-
μενοί τε καὶ πράττοντες, κάμοι λέγοντες τὴν ἀληθείαν
οὐ πιστεύετε, διὰ τοῦτο λαλῶ, ἀπειπερ εἰμὶ καὶ οὐ-
τῶς ἀληθής καθάπερ καὶ δὲ Πατήρ. Εἰκός δὲ δήπου
διελέγχειν αὐτὸν Ιουδαίους ἀσθενοῦντας διὰ τοῦτο
πρὸς τὸ μὴ δύνασθαι τοὺς ἐξ ἀληθείας χωρήσαντας (1).
ἀπειπερ οὐκ εἰσὶ τῆς ἀληθείας υἱοί· ἐπικεύδοντας δὲ
μάτην ιαυτοῖς πατέρα τὸν Θεὸν διτὶ λέγωσιν, ἵνα
πατέρα ἔχωμεν. Οὐ μὲν γάρ Θεὸς, φησιν, ὅλως ὧν
ἀληθεία, χάρει τῇ ἀληθείᾳ, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας

¹⁸ Joan. x, 33. ^{24.25} Joan. xvi, 28. ²⁶ Joan. viii, 44. ²⁷ Joan. viii, 46. ²⁸ Joan. iv, 24.

1) Locus corruptus.

Ο ἦν ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ δῆματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει· διὰ τοῦτο ὑμεῖς οὐκ ἀκούετε, διεὶς ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκέτε.

Τὸ μὲν ἐκ τοῦ Θεοῦ τινας εἶναι νοητόν εἰναι τοι-
τοις, οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ γεννηθέντας· εἰηθες
γάρ, ἀλλ' οὐδὲ κατ' ἔκεινο τὸ διά τοῦ Παύλου λεγό-
μενον, «Τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ». ἐπειδὴ γάρ ἐστι
δημιουργὸς καὶ γενεσιουργὸς ἀπάντων δι τοῖς πᾶσι
τὸ εἶναι διδοὺς, διὰ τοῦτο τὰ πάντα εἴτε αὐτοῦ φησιν
δὲ θεοπάτεσσις Παύλος. 'Αλλ' ἐν τούτοις οὐχ ἀρμόδει
εἴτε τοις πάντας εἴτε εἰς τὸν ἄλλον θεόν παντοποιεῖ.

suscipiunt, id est veritatem. « Vos vero, quare non creditis mihi? » Idecirco tale quiddam mihi videtur ad Iudeos dicere Dominus, quale sub alterius cuiusvis persona factum aspicias. Finge enim tibi continentem et castum aliquem, ita filium suum, aut domesticum, aut vicinum compellare: Si caste agere tibi video quod seorsim notim, et illius criminis opinionem a meo capite longe repellam, quidni credis potius aienti detestandam rem esse? Neque vero base dixerit quod interrogationi defensionem opponi velit, sed, ex eo quod sibi non creditur, clare arguet quod qui intemperantia gaudet reprehensionem et castigationem non ferat. Ita ergo de Iudeis quoque censemus, cum Christus ait: « Si veritatem dico, quare vos non creditis mihi? » Istud quippe interrogandi genus planam habet ac promptam fere eorum quae rogantur confessionem, imo vero interrogatio ea ut plurimum arguit. Observa autem quo pacto non absolute, neque in universum dicat, « Quare non creditis mihi? » sed addat, « vos, subiungens quodammodo eos qui vehementius diffidere soliti erant, et subindicans adesse quosdam generosiori forsitan mente praeditos, nec in suis moribus notas perversitatis Cainianæ usquequaque retinentes, sed modo non inter Dei filios collocandos. Nec enim existimandum aio omnes in universum Iudeos simili mentis intemperie infectos, sed esse nonnullos Dei quidem zelo praeditos, sicuti Paulus ait, sed non secundum scientiam, ideoque circa fidem paulum habentes». Inter eos vero impios illos Scribas et Phariseos cædem ac furem spirantes potissimum reprehendemus, in quos illud magis quadaverit, « Quare vos non creditis mihi? » Christo immensam eis incredulitatem peculiariter quodammodo tribuente. Praebant enim illi, atque impia sua facinora sectari subditos persuadebant. Proindeque jure incusantur quasi clavem scientiarum sibi arripuerint, neque tamen ingrediantur ipsi, sed et caeteros ingredi prohibeant¹. **567** Vocabulum igitur istud *vos*, magis peculiariter ad ipsos populi duces referatur.

καὶ οἱ ἀντεῖθοντες τὸ ὑπῆρχον. Διὰ τοῦ τοῦτο κατηγορίως, καὶ μήτε εἰσδιβαίνοντες εὐτοί, διακυπέλλουσας δὲ ὑπότερος πρὸς τοὺς ἥγονομένους μάλαστα τὴν ἀνερρέπεν.

Hic vocibus, ex Deo esse, cogitandum non est significari esse ex ejus substantia genitum: scilicet enim est hoc dicere: neque secundum illud quod a Paulo dicitur, « Omnia ex Deo sunt »; sed quia, enim opifex et parens omnium est, qui « omnibus esse dat, propterea omnia ex eo esse ait dominus Paulus. Sed hoc loco non ita intelligendum est: quinque omnes ex Deo sunt, sive boni, sive mali.

^{**} Joan. viii. 46. ^{**} Rom. x. 2. ^{**} Luc. xi. 52. ^{**} I Cor. xi. 12.

PATROL GR. LXXVII.

quatenus omnium est auctor et artifex. Ex Deo igitur esse ait eum qui per virtutem et vitam probitatem Deo conciliatus sit dignusque habitus aliqua velut cum illo affinitate, quomodo etiam tales in liberis computandos censem. Ergo qui ex Deo est, inquit, promptissime divina verba suscepit: fere enim quod familiare et cognatum est diligitur; qui vero ex Deo non est, hoc est qui nullam prorsus cum eo conjunctionem habet, nequaquam libenter divinos sermones audierit. Nec enim apud improbos facile bonum reperias, nec par capessendae virtuti studium, cum eorum animus extrema sit improbitate resertus, et propriam cuiusque duntaxat spectet voluntatem. Cum vero dicit Christus: « Qui ex Deo est, verba Dei audit, » nemo putet eum præcipere duntaxat divinas voces corporeis auribus esse hauriendas: quis enim usque adeo perditus, ut non etiam loquentis vocem audiat, nisi sensum morbo quodam plane amiserit? sed audire hic positum esse pro eo quod est annuere, obsequi, et intelligere, atque animo suo recordere, ut in libro Proverbiorum scriptum est: « Sapiens corde præcepta suscipiet ». Insipientium enim vel superborum animum sermo vix pulsat, et tanquam sonitus veluti frustra obstrepens repente fugit ex auribus; sed in cor sapientium velut in secundum arvum subit. Sapienter itaque Dominus Iudaorum vecordiam revincens, et impudenti blasphemia uti significans, sua verba Dei verba esse ait. **568** Docet quippe eos de se consentanea sentire, neque putare Joseph aut alterius cuiusvis terreni hominis filium esse revera, sed credere ex substantia Dei ac Patris, Deum de Deo genitum: quod certe cum audiunt indignantur, et vehementius excandescunt, iniuriam adentes super iniquitatem, ut scriptum est¹⁰, ex eo quod magis magisque injurii evadunt.

φλέγουσι τοῖς θυμοῖς, προστιθέντες ἀνομίαν ἐπὶ τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, καθά γέγραπται, δι' ὧν ἔτι μειζόνες ἀδρίζουσιν.

VIII. 48. Responderunt ergo Iudei, et disserunt ei: Nonne bene dicimus nos quia Samaritanus es tu, et dæmonium habes?

Consentaneum est rursus Iudaorum lugeri stuporem et immanem vecordiam. Suis enim ipsi rociibus capiuntur, non secus ac feræ que in venatorum manus insiliunt, seque ipsas ferro induunt. Revicti enim tanquam qui falsa dicere soliti essent, illlico rem veram esse ostendunt et rumpuntur quidem, se non esse ex Deo, a Servatore audientes. Nullo vero temporis interjecto spatio, diabolice malitia perfectissimam in seipsis imaginem exhibent. Audent quippe dicere Samaritanum, et a dæmonie obsessam Dei Filium, ipsi magis virulentum et Deo contrarium in se habentes dæmonium: nemo dicit anathema Jesu, nisi in Beelzebul, juxta Pauli sententiam¹¹. Mendaces ita-

A τε καὶ ἀγαθοὶ, καθὸ πάντων ἔστι δημιουργός. Τοιοῦ τοιγαροῦν φησι τὸν ἐξ ἀρετῆς καὶ ἐννόμου πολιτείας προσωκειωθέντα Θεῷ, καὶ τίξιμον ὁπερ τῆς πρὸς αὐτὸν συγγενείας, καθὼ καὶ ἐν τέκνοις κατατάττεται τοὺς τοιούτους ἀξιοῖ. Οἱ τοῖνυν, φησὶν, ὃν ἐκ Θεοῦ προχειρότατα καὶ ἀσμένως τοὺς θείους εἰσέβιται λόγους· φιλον γάρ πως δεῖ τὸ συγγενὲς καὶ οἰκεῖον· διὸ μὴ ὡν ἐκ Θεοῦ τοῦτ' ἔστιν, διὰ μηδένα τρόπον τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκείωσιν τετιμῆσαι, οὐκ ἂν ἡδιστα τῶν θείων ἐπακροάσαιτο λόγων. Οὐδὲ γάρ ἐνυπάρκει τοῖς πονηροῖς τὸ ἀγαθὸν φρεδῶς, ἀξιώμαχος δὲ οὐδαμῶς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἔστι πόθος, ἐπειπέρ αὐτοῖς τῆς ἐσχάτης ἀναπέλησται μοχθηρίας ὁ νοῦς, καὶ πρὸς μόνον ὅρᾳ τὸ ίδιον θελημα. Οταν δὲ λέγῃ Χριστός· « Ό ὡν ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ δῆματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει· » νομιζέτω μηδεὶς δὲ μόνας ταῖς τοῦ σώματος ἀκοὰς τὰς θείας ἥμας εἰσοιχίζεσθαι φωνᾶς ἐπιτάπτει· τίς γάρ τῶν δυτῶν, εἰ καὶ φαῦλος εἴη κομιδῇ, τῆς τοῦ λαλοῦντος ὀτιδηποτῶν οὐκ ἀν ἀκροάσαιτο φωνῆς, εἰ μὴ δρα νόσῳ τινὶ παρέρριπτο τὴν αἰσθησιν; Τὸ δὲ ἀκούειν τίθησιν ἐν τούτοις, ἀντὶ τοῦ συγκατανεύειν, καὶ τείθεσθαι, καὶ ἐννοεῖν, καὶ εἰς νοῦν ἀπεκρύπτειν τὸν ἐαυτοῦ, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν βίβλῳ Παροιμιῶν· « Σοφὸς καρδίᾳ δέξεται ἀντολάς. » Τὴν μὲν γάρ τῶν ἀνοήτων, ἡτοι καταφρονητῶν, καθάπερ τις δόσημος ἦχει περιενεχθεὶς ὁ λόγος, καὶ ὡσπερ τις κτύπος παρενοχλήσας εἰκῇ, παραχρῆμα τῶν λαβόντων ἀπαλλάττεται, εἰσδύνει δὲ καθάπερ εἰς ἄρουραν εὔγενη τῶν συνετῶν τὴν καρδίαν. Σοφῶς δὴ σφόδρα τὰς τῶν Ιουδαίων ἀπονοίας ἐλέγχων δι Κύριος, καὶ δυσφημοῦντας ἀναβίην ἐπιδεικνύεις, τοὺς ἐαυτοῦ λόγους τοῦ Θεοῦ λόγους εἰναι φησι. Μεταπαιδεύει γάρ πως, φησὶν, αὐτοὺς εἰς τὸ φρονεῖν ἐπ' αὐτῷ τὰ πρεπωδέστερα, καὶ μὴ νομίζειν Ἰωσῆφ, ἡγουν ἐτέρου τινὸς τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐκπεφυκέναι κατὰ ἀληθείαν, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς Θεὸν ἐκ Θεοῦ πεφηνέναι πιστεύειν, διὸ καὶ συνέντες ἀσχάλουσι, καὶ θερμοτέροις, κατα-

B Ακεκρίθσαντο οἱ Ιουδαῖοι, καὶ εἶπον αὐτῷ· Οὐ καλῶς λέγομεν τίμεις, διτι Σαμαρείτης εἰ σὺ, καὶ δαιμόνιορ δίχεις;

C Καταθρηνῆσαι πόλιν ἀκόλουθον τὴν τῶν Ιουδαίων ἀποληξίαν, καὶ τῆς εὐηθείας τὴν ὑπερβολήν. Ταῖς γάρ σφῶν αὐτῶν ἀλίσκονται φωναῖς, καθάπερ οἱ θῆρες, διτι ταῖς τῶν σφαττόντων ἐπιπτῶσι χερσὶν, αὐτοὶ καθ' ἐαυτῶν τὰς ἐπὶ τῷ σιδήρῳ κιχρώντες δρμάς. Ἐλεγχόμενοι γάρ, ὡς ἔθος αὐτοῖς καὶ μελέτη σύντροφος, τὸ ψευδομυθεῖν ἀλλούς δν παραχρῆμα δεικνύουσι, καὶ διαπρόλονται μὲν ὡς εἰν ἐκ Θεοῦ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἀκούοντες. Οὐδενὸς δὲ μεταξὺ διαγεγονότος χρόνου, τῆς τοῦ διαβόλου κακίας ἀκριβεστάτην ἐν ἐαυτοῖς ἀποφαίνουσι τὴν εἰκόνα. Σαμαρείτην γάρ καὶ δαιμονῶντα τὸν ἐκ Θεοῦ πεφηνότα τολμῶσι λέγειν θεὸν, αὐτοὶ μᾶλλον ἐν ἐαυτοῖς τὸ πικρὸν ἔχοντες καὶ θεομάχον δαιμόνιον.

¹⁰ Prov. xvi, 21. ¹¹ Isa. xix, 1. ¹² I Cor., xii, 2.

αδεις γάρ λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦ, εἰ μὴ ἐν Βεβλέ· κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνὴν. Ψεύσται μὲν οὖν, καὶ ὑδρίσται, καὶ λοιδόροι καὶ διὰ τούτων δυτες ἀλώσονται, καὶ θεομαχεῖν εἰθισμένοι, τὴν πρέπουσαν ἀποτίσουσι δίκην τῷ πάντα ισχύοντι κριτῇ. Ζητητῶν δὲ πάλιν καὶ τούτῳ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν καὶ Σαμαρείτην εἶναι φασι καὶ δαιμονῶντα τὸν Κύριον. Τὸ γάρ προσθέντας εἰπεῖν, « Οὐ καλῶς ἡμεῖς λέγομεν, » ὑπεμφανεῖς πινάς ὡς ἐπ' αἰτίας τισθεὶς, καὶ ὡς Σαμαρείτην διασύρουσι, καὶ μήν τὸ ἔτερον, διπέρ τῆς ἐκείνων ἐστὶ τολμῆσαι φωνῆς. Οὐκοῦν, Σαμαρείτην εἶναι φασιν ὡς ἀδικοφοῦντα περὶ τὰς νομικὰς ἐντολὰς, καὶ τὴν τοῦ Σαβδάτου λύσιν ἐν οὐδενὶ λογιζόμενον. Οὐ γάρ ἀκριθῆς παρὰ τοῖς Σαμαρείταις ἐστὸν Ἰουδαϊσμὸς, μέμικται δὲ πινάς θεοῖς τοῖς ὅθεντος καὶ Ἑλληνικοῖς τῇ ἐκείνων λατρείᾳ. « Ή καθ' ἔτερον λόγον Σαμαρείτην λέγουσιν αὐτὸν εἶναι, ἐπειπέρ Σαμαρείταις ἦν ἦνος ἐκαυτοῖς μὲν τὴν καθαρότητα μαρτυρεῖν τε καὶ ἐπιψεύδεσθαι, καταχρίνειν δὲ τοὺς ἐτέρους ὡς μεμολυσμένους. Διὰ ταύτην γάρ, οἶμαι, τὴν πρόφασιν οὐ συγχρῶνται Ἰουδαῖοι Σαμαρείταις, κατὰ τὸ γεγραμμένον, παραιτοῦνται δὲ καὶ τὸ ἐπέροις τισθεὶς ἐπιμίσγεσθαι, καταμυσατόμενοι τρόπον τινὰ τὸν ἐντεῦθεν μαλούσμον, ἐπειπέρ αὐτοῖς τὸ οὐτεκαὶ ληρεῖν ὄρθως ἔχειν δοκῆν. Καταδικάζων δὲ τὰς Ἰουδαίων κακοηθείας δὲ Κύριος, υἱοὺς μὲν αὐτοὺς ἀπεκάλει τοῦ διαβόλου, ἐκαυτῷ γε μήν τὸν παντελῶς ἀνυπαίτιον εἰς ἀμαρτίαν καὶ καθαρότητα τὴν εἰς δικρόν ἐπιμαρτυρεῖ λέγων· « Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας; » Τούτο δὲ ἦν ἐναργῶς ἐκαυτῷ μὲν καθαρότητα, διὰ τοῦ μὴ δύνασθαι περιπεσεῖν ἀμαρτίαν, τὴν ἀνωτάτω προσγράφοντος· διὰ δὲ τοῦ τέκνα λέγειν τοὺς Ἰουδαίους τοῦ Σατανᾶ, καταχρίνοντος ὡς μεμολυσμένους, καὶ πάστης ἀκαθαρσίας ἀνάπλεων ἔχοντας τὸν νοῦν, διπέρ ἐστὶ καὶ ἀληθές. Οὐκοῦν Σαμαρείτην μὲν διὰ ταύτα, δαιμονῶν δὲ πάλιν φασίν, ἕτι τοῖς δαιμονίοις ἦνος, τὴν Θεῷ χρεωστουμένην εἰς ἐκαυτὰ μετατίθεναι τιμῆν, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν ἀπράξειν ἀφειδῶς. Αὐτὸν δὲ τούτο οἰονται δράμνον τὸν Χριστὸν, ὅταν ἐκαυτὸν ἀνθρωπὸς ὁν ὡς εἰς Θεοῦ τόπον εἰσφέρῃ, λέγων· « Ό ὁν ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ φήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει. » Ὕπεμφανεῖς γάρ ὡς περὶ τῶν ἰδίων βρημάτων τὰ τοιαῦτα φησι. Τῆς μὲν οὖν λοιδορίας, μαλλον δὲ τῆς δυσφημίας τῆς κατ' αὐτοῦ πρόφασις αὕτη τοῖς Ἰουδαίοις καὶ ἀφορμὴ πρὸς τὸ ἐκείνα λέγειν, ἀπέρ αὐτοῖς τὴν αἰώνιον ἡρθρωνίζετο φλόγα. « Επεισὶ δέ μοι θαυμάσαι καὶ τούτῳ πάλιν αὐτοὺς· ὄργιζόμενοι γάρ, ἐπειπέρ υἱὸν διαβόλου καὶ φεύσται πολλάκις ἐκλήθησαν, ἔργῳ δεικνύουσαν προσόντα αὐτοῖς τὸ δύγκλημα, δ καὶ μαλλον ἔχρην διὰ τῆς εἰς ἀρετὴν ἀποτρίβεσθαι ροπῆς. Τὸ γάρ διλοιδορεῖσθαι φιλεῖν, καὶ τὰ μὴ προσόντα τισθεὶς προσόντα λέγειν, οὐ τοῖς ἐν τέκνοις Θεοῦ κατατεταγμένοις, ἀλλὰ υἱοῖς διαβόλου πρεπωδέστερον. Λοιδοροῦσι δὲ οὐ μόνον εἰς δελτοῖς, οἵ καὶ τῆς ἐκαυτῶν καταψεύδονται κεφαλῆς, ἵνα μὴ λέγω Χριστοῦ, ἀλλὰ γάρ | καὶ καλῶς τούτο διεσχυρίζονται δράμνον οὐδὲ δον εἰπεῖν καταγινώσκοντες τῆς φαυλότητος, διπέρ ἐστὶ τυφλότητος τελειοτάτης ἀπόδειξις.

A que, et injuriis atque contumeliosi esse ex hoc re-vincentur, et Deo pugnare suetū dignas omnipotenti judici daturi sunt poenæ. Rursus autem quærenda hic est causa, propter quam Dominum et Samaritanum, et a dæmone agitatum dicant. Quod enim premiserunt, « Nunquid nos recte dicimus, » quodammodo indicat quod quibusdam de causis et tanquam Samaritanum eum traducant, prætereaque aliud quod proloqui ad ipsorum audaciam pertineat. Igitur Samaritanum esse dicunt, tanquam indifferenter se habentem circa legum præcepta, et solvere Sabbathum parvi ducentem. Neque enim apud Samaritanos exactus est Judaismus, sed cultus eorum moribus extraneis atque Græcanicis ut plurimum est permistus. Est et alia B ratio cur Samaritanum eum esse dicant, nempe quod solebant Samaritani sibi puritatem falso arrogare, alios autem damnare velut inquinatos. 569 Hanc enim, opinor, ob causam, non coutuntur Judæi Samaritanis, ut scriptum est⁹⁸. Sed et aliis quibusdam misceri nolunt, veriti ne hinc aliquo modo inquinentur, qui, dum ita nugantur, recte se facere sibi persuadent. Dominus autem Judæorum improbos mores damnans, diaboli quidem filios vocabat eos, sibi vero omnis peccati immunitatem et perfectissimam puritatem vindicat, dicens: « Quis ex vobis arguit me de peccato⁹⁹? » Quod autem non possit in peccatum incurrire, summam plane sibi puritatem ascribentis est: quod vero Judæos filios Satanæ indigitat, damnantis est velut inquinatos, et omni mente impuritate plenam habentes: quod verum quidem est. Quocirca Samaritanum quidem eas tib causas, et dæmone agitatum rureus dicunt, quia moris est demonibus debitum Deo honorem ad seipsum transferre, et Dei gloriam sibi arrogare. Quod quidem Christum facere putant, dum seipsum, cum homo sit, velut in Dei locum intrudit, dicens: « Qui ex Deo est, verba Dei audit¹⁰⁰. » Sua enim verba Dei verba esse subinnuit. Convicti ergo, imo vero blasphemia in ipsum Judæis causa hæc erat, qua impulsi dicebant ea quæ æternæ ipsis flammæ arrhaboni essent. Mihi vero mirari subit, quod cum indignetur se vocari saepē mendaces, et filios diaboli, reipsa tamen ostendunt hujus criminis se reos esse, quod potius omni ratione propensioneque ad virtutem excutere oportuit. Omnia enim convicia delectari, et quibusdam falsa pro veris affingere atque imponere, diaboli filii maxime convenit, non iis qui in filiis Dei computantur. Non solum autem convitantur miseri, qui in suum ipsi caput mentiuntur, ne dicam Christi: sed hoc recte se facere asseverant, ne tantillum quidem suam nequitiam damnantes, quod extremæ cætitatis est argumentum.

⁹⁸ Ioan. iv, 9. ⁹⁹ Ioan. viii, 46. ¹⁰⁰ Ibid. 47.

VIII, 49. Respondit Jesus: Ego dæmonium non habeo, sed honorifico Patrem meum, et vos inhonorastis me.

Magna quidem cum lenitate sermo, sed tamen **570** efficacissime et magna cum emphasi ac significanter admodum illud: « Ego dæmonium non habeo, » seipsum autem ab iis quodammodo distinguens, ejus convictiū iminuēm se declarat, idque dictum in eos quadrata potius ostendit. Nisi enim dæmonium reapse haberent, jure eum, qui tot operum testimoniis Deus confirmatus est, a dæmons obsecsum dicere vererentur. Apposite igitur id eis tribuens, quia reapse ita sit, Ego, inquit, dæmonium non habeo, sed vos videlicet habetis, id dictum in eo quodammodo retorquens: quippe honoro Patrem meum, dum me ipsum quoque Deum, et ex Deo esse, atque omnis peccati experient asseverō. Oportet quippe Deum esse qui ex Deo est, et qui ex Deo est peccati nescio talern esse qualis est is, ex quo est. Secus autem, verbis non tam splendidis uteret, ne offensioni vobis esset: nequè enim Deus honoraretur, si Filium qui Deus non esset crederetur habere. Non honoraretur Pater, inquit, si Pater nuncuparetur ejus qui in peccatum inclidet. Quapropter mihi ipsi præstantissimā quæque assumto nequam blasphemans, inquit, sicuti vos existimatis, sed Genitorem polius honorant jure de vobis alio, vos ex Deo non esse, quippe nefas est dicere omni flagitio immersos esse ex Deo. Honorat enim, et familiaritate sua dignatur non mendacem, non contumeliosum, blasphemum, superbū, et injurium, nec eum qui cædem injuste machinatur, sed modestum ac lenem, piū, Dei amantem ac probum. Quapropter etiam in hoc Patrem honoro, ab ejus familiaritate excludens eos qui effreni laborant nequitia: vos vero me hoc facientem rursus probris afficitis, et laudes Patris mei etiam incessitis, ut non solum in me impii, sed et in eum reprehendantini. Si enim mihi ipsi de præstantissimis quibusque testimonium præbens, Genitorem honoro, utique eum dehonorabit, inquit, qui Filium ejus extremitis probris incesset. Undique ergo et tibi constat Christus, et se Deum secundum naturam esse clare ostendit, et ex eo quod ait a se Patrem honorari, alienorum turba ab ejus familiaritate remota, ostendit Iudeos a Deo esse prorsus alienos. Quid enim est iis qui ista dicunt magis impium: « Ego gloriam meam non quero: est qui querat et judicet^{**}; » liquet hic vere a Petro de Servatore **571** nostro dictum: « Qui cum malediceretur non remaledicebat, cum patareretur non comminabatur, tradebat autem judicanti se injuste ». Videlicet enim quo pacto non semel, sed frequenter audiens in se furentium sermones, in sua bonitate persistet, nec ab officio ulla ratione excidat, ad exemplum nostrum id faciens, ut ejus vestigia sequi studentes non maledictum pro maledicto,

Ακεκρίθη Ἰησοῦς· Ἐγώ δαιμόνιος οὐκ ἔχω, αλλὰ τιμῶ τὸν Πατέρα μου, καὶ ὑμεῖς ἀποφέρετε με. »

Ἐν πραστήτι μὲν δὲ λόγος, γέγονε δὲ οὖν δῆμος ἐν ἡθεῖ πολλῷ. Ἐμφατικώτατα γάρ το, εἰ Ἐγώ δαιμόνιον οὐκ ἔχω, φησίν, ἐαυτὸν δὲ ὑσπερ ἀντιδιαστέλλων ἐκείνοις, τῆς μὲν ἐπὶ τούτῳ λοιδορίας ἐλεύθερον ἀποφαντεῖ, δειχνύει δὲ μᾶλλον ἐπ' αὐτῶν τὸ εἰρημένον ἀληθές. Εἰ μὴ γάρ αὐτοῦ τὸ δαιμόνιον εἶχον ἀληθῶς, καὶ ἀπέφριτον εἰκότως δαιμόνιον καλεῖν τὸν διὰ τῶν Ἑργῶν αὐτοῖς μαρτυρθέντα Θεόν. Εὐφύεστα τοίνυν καὶ αὐτὸς μᾶλλον ἀπονέμων αὐτοῖς διὰ τὸ οὐτως ἔχειν κατὰ ἀληθειαν, Ἐγώ τοίνυν οὐκ ἔχω, φησίν, ἀλλ᾽ ὑμεῖς δηλοῦστε, τὸ δαιμόνιον, τιθεῖς ὑσπερ ἐπ' ἐκείνοις τὸ εἰρημένον, τιμῶ δὲ τὴν ἐμαυτοῦ Πατέρα, Θεόν καὶ ἐμαυτὸν ἐκ Θεοῦ πεφηνέναι λαγων, καὶ διὰ σύ οὐκέτιν διαμαρτιώνας. Ἐδει γάρ, ἔδει Θεόν είναι τὸν ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸν ἐκ τοῦ μὴ εἰδότος ἀμαρτιῶν κατὰ τὸν ἐξ οὐρανοῦ ἀπόσθαι. Ἡν δὲ ὡς ἀνάγκη συμβῆναι τὸ ἐναντίον εἰς τὸ προσκρούειν υμίν παραιτούμενος, τοὺς οὐκ ὀντωτὰ λαμπροὺς ἐχρησάμην λόγοις· οὐ γάρ διατιμήθη Θεὸς Υἱὸν ἔχειν νοούμενος τὸν οὐκ δυτικὸν θεόν· ἔτιμην, φησίν, δι Πατήρ, εἰ τοῦ καταπίπτοντος εἰς ἀμαρτιῶν ἀνομάστη Πατήρ. Οὐκοῦν ἐμαυτῷ τὰ κάλλιστα μαρτυρῶ, δυσφημῶν μὲν, φησίν, οὐδειαμῶς, καθάπερ ὑμεῖς δηλαμβάνετε, τιμῶ δὲ μᾶλλον τὸν Γεννήτορα, φημι δικαίως περὶ υμῶν, διὰ τοῦ Θεοῦ οὐκ εστί, ἐπει μηδεὶς τοὺς εἰς τοῦτο πονηρίας ἤκοντας, καὶ πάσῃ φυσιότητι διεπάπτειν, τὸν εἰς τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγειν. Τιμᾶτε γάρ καὶ οἰκειότητος ἀξιος τῆς πρὸς αὐτὸν οὐ τὸν φύεστην, καὶ λοιδορον, καὶ δύσφημον, καὶ ἀλαζόνα, καὶ ὑδρίστην, οὐδὲ τὸν ἀδίκιος φονῶν εἰλιότα, ἀλλὰ τὸν ἐπιεικῆ, καὶ πρόσν, καὶ εὐσεβῆ, καὶ φιλόθεον, καὶ ἀγαθόν. Οὐκοῦν καὶ κατὰ τοῦτο τιμῶ τὸν Πατέρα, τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος ἔξωτιθεὶς τοὺς ἐπ' ἀκράτῳ πονηρὶ κατεγνωμένους, ύμεις δὲ καὶ τοῦτο ποιοῦντα πάλιν ἀτιμάζετε καὶ τοὺς ἐπιλογούς τοὺς περὶ τοῦ Πατρὸς ἀποκήπτοντες, ἵνα μὴ μόνον εἰς τὸν Υἱὸν, ἀλλ' ἄδη καὶ εἰς αὐτὸν δυσεσθοῦντες ἀλισχθεῖσε. Εἰ γάρ ἐμαυτῷ τὰ κάλλιστα μαρτυρῶ τιμῶ τὸν Γεννήσαντα, ἀτιμάστι δῆπου, φησίν, δι τὸν ἐξ αὐτὸν οἰκειότητος τῆς τῶν ἀλιστρῶν πλῆθος; ἐξωθυμένης, ἀλιστρίους παντάπτων ἰουδαίους ἀποφαντεῖ. Θεοῦ. Τί γάρ τῶν ἔκεινα λεγόντων ἀνοσιώτερον; εἰ Ἐγὼ οὐ ζητῶ τὴν δόξαν μου· ἔστιν δὲ ζητῶν καὶ κρίνων· » ἀληθές ἐν τούτωις δράται διαφανῶς τὸ διὰ τοῦ Πέτρου περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρημένον· « Οὓς λοιδορούμενος, οὐκ ἀντελούδορει, πάσχων οὐκ ἤπεισται, παρεῖδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως. » Βλέπετε γάρ δικαίως τὰ πάντων, καίτοι χειρίστε τε καὶ ἀπηγέστατα τὰ πάρ τῶν ἀνοσίων ἐμπαροιούντων πάτη, καὶ τόσο πολλάκις, καὶ οὐκ εἰςάποξ ἀκούντων, ἐπιμένετε τῇ οἰκειῇ

^{**} Joan. VIII, 50. ^{**} 1 Petr. II, 23.

χρησεότης, καὶ τοῦ πρέποντος αὐτῷ κατ' οὐδένα εργούν δέσμοταται, πρὸς ὑποτύπων καὶ τούτα δρῶν ἡμετέραν, ἵνα τοῖς ἕγνεσιν αὐτοῦ κατακλουθεῖν στουδίζοντες, μὴ λοιδορίαν ἀντὶ λοιδορίας, μὴ Ἐπερθύ τι κακὸν ἀντὶ κακοῦ τοῖς ἐθέλουσι λυπεῖν ἀντιδιδόντες ἀλισκόμενα, μικρῷν δὲ μᾶλλον ἐν τῷ ἀγαθῷ τῷ κακῷ. Ἔγὼ τοιγαροῦν οὐ ζητῶ τὴν δόξαν μου, φησι, καὶ οὐχ ὡς ἀκίνδυνον καθιστάς τὸ ἐμπαροινέν αὐτῷ τοὺς ἐθέλοντας, ἀλλ' οὐδὲ προστέπων εὐπεπῶς εἰς ταῦτην ιέναι τινὰς τὴν βυζένειαν, τοῦτο λέγων δρᾶται, ἔκεινο δὲ μᾶλλον ὑπόθηλος· Ἡκὼ γάρ, φησιν, οὐ δόξαν τὴν περ’ ὑμῶν ἐμπορευόμενος, ἀλλ’ οὐδὲ δλῶς τιμῆς ή εὐκλείας γλυκόμενος. Τεταπείνωκε γάρ ἀμαυτὸν, ἐν μορφῇ τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς ὑπάρχων, καὶ ἀνθρώπος γέγονα καθ’ ὑμᾶς. Οὐ δέ δι’ ὑμᾶς οὐδὲ δούλου μορφὴν ἀπεκίνωσε λαβεῖν, ἐδύναντο διαμελῆναι τῇ πρὸς θεού καὶ Πατέρα, καὶ τοῖς ὅπῃ νοῦν καὶ λόγον ἐντρυφθῆν, πῶς ἀντὶ τούτων δόξαν ἔχειν οὐτὸς τὴν ζητῶν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐθελούσιον ὑπομείνεις τὴν ἀδόξιαν διὰ τὸ ἑτέροις χρήσιμον; Ή γέρ τοῦτο φῆσι ἐν τοῦτοις ὁ Κύριος, ἢ καὶ καθ’ Ἐπερθύ τρόπον. οὐ ζητεῖν αὐτὸν τὴν ἀκούσιον δόξαν ὑποτροπήσιμον. Παρὸν γάρ αὐτῷ παρεχρῆμα κοινάζειν τοὺς ὑδριστάς, καὶ τὰς ὑπὲρ τῆς δισφημίας εἰσπράττειν δίκες, ὡς εἰς εὐθὺν ἀσεβοῦντας τὸν ἄπειντων Κύριον, φέρει τὸ λοιπὸν ἄσυνχο, καὶ διεκπερτέει τοσοῦτον, ὡς μηδὲ δύνην ληπτεῖν ἀντιλυπῆσιν λόγῳ φιλῷ τοὺς ἀλαζόνας ἐθέλειν· ἀλλ’ ἵνα μὴ φαινόνται τὸ δυσαεβεῖν εἰς θεὸν τοῖς τυχοῦσιν Ιππηλατῶν, ἀναγκαῖας αὐτοῖς διατείχισμά τι διακαλῶντας εἰς τοῦτο βαδίζειν εὐθέως, τὴν τοῦ Πατρὸς ἀντέταξεν ὁργὴν. Ἀνεξικακοῦντος γάρ τον Υἱοῦ, καὶ τὴν ίδιαν οὐ διεκδικοῦντος παρεχρῆμα δόξαν, οὐχ ἀνέξεται, φησιν, δ Πατήρ· ἐκδίκος γάρ ἔσται, καὶ τοῖς ὑδρισταῖς ἀπαναστήσεται, θύχως ἑτέρῳ συνασπίζων τυχὸν, οὐδὲ ἡς ἄνδεις τῶν ἀγίων ὑδρισμένου λυκείσθαι θέλων καὶ πρέπειν οἰδίμενος, ἀλλ’ εἰς αὐτὸν φιλαδινόστη τῆς ἀμαρτίας· οὐδὲν γάρ δλῶς ἂδ μεσολαβοῦν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, έσον εἰς αὐτοὺς ταυτότητά φαμεν, καὶν ίδιως ἑκάτερος ὑπάρχειν νοοῦστο. Αἰδ γάρ τοι τοῦτο καὶ δ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν ἑτέροις φησίν· Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν, οὐδὲ τὸν Πατέρα τιμᾷ. Ἐχει γάρ ἐν ἀστεψι φυσικῶς δ Υἱὸς τὸν Πατέρα συνδοξαζόμενόν τε καὶ ἑκάτερον δηλούντες συνυφιστόμενον. Ἐχει δ’ αὖτις πάλιν ἐν ἀστεψὶ δ Πατήρ τὸν Υἱὸν διατείχειν τοῖς οὐσίας, οὗτῳ καὶ τῆς ἑτέρας δόξης. Κολασθήσονται τοίνυν οἱ τάλαντος ἰουδαίοις διὰ τῆς εἰς τὸν Κύριον καὶ Υἱὸν δυσφημίας, εἰς δλην δυσσεβήσαντες τὴν δμούσιον καὶ ἀγίαν Τριάδα, καὶ τὴν ἀπάντων βασιλίδα φύσιν, ὡς ἐν τῷ Υἱῷ λυπήσαντες. Παρατηρέον τοιγαροῦν παντὶ τῷ γε δλῶς αὐθούσιν εἰσδέσται, τὸ κατά τις γοῦν τῷ ἀγαθῷ προσχρούσιν θεῷ. Οὐ γάρ ἐπείπερ οὐκ ἐπάγει παρεχρῆμα τοῖς εἰς αὐτὸν πλημμελοῦσι τὴν δργὴν διὰ τοῦτο πάντως ἡπιώτερος. Ἀγαθὸς μὲν γάρ ἔστι, μὴ δργὴν ἐπάγων καθ’ ἀκάστην ἡμέραν· ἀλλ’ ἐὰν μὴ ἐπιστραφώμεν, τὴν δομφαίαν αὐτοῦ στιλβώσει, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ ἐντενεῖ τὸ τόξον αὐτοῦ καὶ τὴν θαύματον τὰ σκεύη, τοῦτον ἔστι, πάντας εἰδος αἰχλας καὶ ἀφορήτου συμφέρει.

A neve aliud quoddam malum pro malo iniurici red-damus, sed vincamus potius in bono malum¹. • Ego itaque gloriam meam non quero, » inquit, non quasi impune fore dicat iis qui se ferociter offendunt, sed neque quod ad istam impietatem his verbis excitet, sed illud potius subiungit: Veni, inquit, gloriam a nobis nequaquam aescupaturus, sed neque honoris aut claritatis cupidus. Numiliavi quippe meipsum, in forma Dei ac Patris cum essem, et homo factus sum vestri similis². At qui propter vos ne servi quidem formam assumere dignatus est, cum licet in aequalitate cum Deo ac Patre permanere, et his quam mentem et orationem excedunt aequiescere, quo paciū censemur inde gloriam aescupari potius, quam ad B aliorum utilitatem voluntariam ignobilitatem sustinere? Aut enim istud hic sit Dominus, aut certe alio modo ipsum gloriam suam non querere putabimus. Nam cum possit e vestigio castigare iurios, et blasphemize poena ab iis exigere, tanquam in universi Dominiū impie se gerentibus, sert sequo animo injuriam, ut ne simplici quidem verbo arrogantibus dolorem valit reponere: verum ne impie se gerere in Deum quibuslibet in proelii atque adeo impune videatur, illia necessarie traquam aggerem et repagulum sui Patris iram opponit. Filio quippe tolerante injurias et suam ipsius gloriam non illico vindicante, Pater, inquit, nequaquam feret, sed continuo vindicta aderit, et in injurios, non tanquam diversum a se defendeas, neque quasi sanctorum uni injuria illata excedens, sed velint ad se pertinente injuria insurget: nihil enim est inter Patrem et Filium discriminis quantum ad substantiaz identitatem, tametsi uteque proprie subsistere concipiatur. Idcirco enim Dominus noster Jesus 572 Christus alibi sit: « Qui non honorificat Filium, neque Patrem honorificat³. » Habet quippe in seipso naturaliter Filius Patrem conglorificatum eumque simul existentem. Sed et Pater in seipso Filium habet, ut substantiaz consortem, ita quoque gloria. Punientur itaque miseri Iudei, per blasphemiam quam in Dominum ac Filium evomunt, in totam consubstantialem et sanctam Trinitatem omniūque reginam naturam impie se gerentes, ut qui eam læserunt in Filio. Quisquis ergo sanæ mentis est imprimis cavere debet ne vel in re qualibet bonum Deum offendat. Non enim ex eo quod iram non continuo inficerat iis qui in ipso peccent, utique senior est. Bonus enim est, qui non inficit iram quotidie, sed nisi conversi fuerimus gladium suum vibrabit, ut scriptum est^{4,5}, et arcum suum tendet in nos, in quo mortis vasa, id est omne genus doloris et intolerabilis calamitatis.

¹ Rom. xii, 21. ² Philip. ii, 6, 7. ³ Joan. v, 23. ⁴⁻⁵ Psal. vii, 13.

VIII. 51. Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in aeternum.

Superfluum ostendit longas defensiones opponere criminandi cupidis. Eo enim se convertit quo necesse erat, nempe ad vocationem per fidem in vitam aeternam, sed et propemodum valere jussis qui prae recordia erant injurii, arte quadam sermonem rursus temperat. Nam cum prius tanquam de Deo dixisset : « Qui ex Deo est, verba Dei audit », continuo subjicit : « Si quis meum sermonem servaverit, » ostendens seipsum secundum naturam esse Deum, nihilque ad summam impietatem reliqui fecisse Iudeos probans, cum dixerint ipsum habere dæmonium, qui vitam aeternam largetur lis qui servare velint sermonem ejus. Numquid eam secundum naturam Deus esse vel ex hoc agnosceretur? Cui enim alii conveniat vivificare perpetuo posse eos qui sermones suos audierint, nisi ei qui secundum suam naturam est Deus? Atque sermo ille divinus servatur, non quidem si pretermittatur divinum mandatum, sed si quodcumque jussum erit incunctanter et prompte peragatur, rejecta omni cessatione atque pigritia. Sed observa rursus quam accurate loquatur. Neque enim dixit, Si quis sermonem meum audierit, sed « Si quis sermonem meum servaverit. » Dei enim verbum non homines solum obstricti peccatis, sed et ipsa dæmonum impia turba excipiunt : unde **573** princeps ille omnium Satanás, cum Dominum nostrum Jesum Christum tentare auderet in deserto, contra stimulum calcitrans præ immunitate, divinam ei quippe legem proponebat dicens : « Scriptum est quia angelis suis mandabi de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis ». Quocirea non in nuda auscultatione salutis sermo consistit, neque vita in sola per disciplinam perceptione, sed in rei perceptæ observatione, atque ei regulam ac vitæ magistrum divinum sermonem nobis proponamus. Ait vero non visurum mortem aeternam quicunque verba sua constanter servaverit, non quasi omnino tollat mortem secundum carnem, aut quasi mortem non ducat esse mortem tanquam Deus, cui nihil est mortuum, quatenus potens est et id quod non est in rerum naturam et ortum producere, et id quod interiit facile in vitam restituere, sive quia negat sanctos viros mortem in futurum saeculum, quod et proprio saeculum intelligitur non habens terminum, quemadmodum istud nostri simile, non viros mortem ait in illud saeculum, quicunque sermonem suum observaverint, non quasi morituri sint aliqui post resurrectionem. Quippe mors omnium in morte Christi soluta est, et corruptionis eversum est imperium, sed mortem nominat poenas aeternas, et paratum impiis supplacium. Hoc autem tibi patebit, quæ ab eo superius

Α Ἀμήν, ἀμήν λέτω ὑμῖν, ἐάν τις τὸν λόγον μου τηρεῖ, θάρατος οὐ μὴ ληῃ εἰς τὸν αἰώνα.

Περιττὸν ἀποφαίνει τὸ καὶ μαρτὰς ἀντεπάγειν τὰς ἀπολογίας τοὺς εἰσιθεῖς φιλοψήγειν. Ἀποκλίνει γάρ ἡρ' διπερ ἦν ἀναγκαῖον, τὸ καλεσθαι φῆμι διὰ πίστεως εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν μόνον δὲ οὐχὶ τὸ ἀρρώσθαι φράσας τοὺς ἐξ ἀμαθίας λεπυπήκοσι, τέχνη τινὶ πάλιν τὸν οἰκεῖον ἀναμίσγει λόγον. Προειρηκὼς γάρ ὁ περὶ Θεοῦ, διτὶ εἰς Ὁ ὃν ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ βῆματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει, » παραχρῆμά φησιν « Τάν τις τὸν ἔμδον λόγον τηρεῖ » δεικνύεις ἕατὸν κατὰ φύσιν δυτικα θεὸν, ἀπὸ τε τούτου διδάσκων μηδεμίαν τοὺς Ἰουδαίοις περιλειέρθας δυστενεῖας ὑπερβολὴν, διτὶ καὶ δαιμόνιον ἔχειν εἰρήκας τὸν ζωὴν διδόντα τὴν αἰώνιον τοὺς θελουστι τηρεῖν τὸν λόγον αὐτοῦ. Η γάρ οὐχὶ κατὰ φύσιν ὑπάρχων θεός, καὶ διὰ τούτου γνωσθήσεται; Τίνι γάρ διὸ ἐπέρω πρέπει τὸ δύνασθαι ζωοποιεῖν εἰσαὶ τοὺς τῶν παρ αὐτοῦ ἀκροαμένους λόγων, εἰ μὴ τῷ γε δυτὶ κατὰ φύσιν θεῷ; Τηρεῖται γε μήδος δ λόγος δ θεός, οὐ παραβαίνοντές τε τὸν θελαν ἐντολὴν, ἀλλὰ ἐνισταμένοι καὶ δρώντος ἀμελῆται τὸ κεκελευσμένον, καὶ κατὰ μηδένα τρόπον ἐπ' ἄργυρο τοῦ θείου κατηγορούμενον νόμου. Ἐπιτήρει δὲ πάλιν δοῦνο δ λόγος ἔχει τὴν ἀκρίβειαν. Οὐ γάρ ἡνέγειτο λέγειν « Τάν τις τὸν ἔμδον λόγον τηροῦσῃ. Δέχονται μὲν γάρ εἰς οὓς τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, οὐκ ἀνθρώποι μόνον ἀμαρτίας ἔνοχοι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τῶν δαιμόνων τὸ ἀνόσιον στίφος· καὶ γοῦν δ πάντων ἥγούμενος θετανδεῖ, διτὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πειράζειν ἐπίδημο κατὰ τὴν Ἱερουμ, λαχτίζων εἰς κέντρα διὰ πολλὴν τῇδων ἀγριότητα, καὶ θελον αὐτῷ παρεῖται λόγον. « Γέγραπται, φῆσας, διτὶ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, τοῦ διαφυλάξαι σε εἰς πάσαις ταῖς δόσις σου. » Οὐκοῦν οὐκ ἐν ἀκροάσει ψιλῇ τῆς σωτηρίας δ λόγος, οὐδὲ ἐν μόνῳ τῷ μαθεῖν ἡ ζωὴ, ἀλλὰ ἐν τῷ τηρῆσαι τὸ ἀκούσθεν, καὶ ὀσπερ τινὰ κανόνα, καὶ ὀριστὴν τοῦ βίου, τὸν θελον ποιήσασθαι λόγον. Φησι δὲ διτὶ θάνατον οὐ μὴ ληῃ εἰς τὸν αἰώνα τῶν αὐτοῦ βημάτων δ βέναιος φύλαξ, οὐχὶ πάντως ἀναιρῶν τὸ τεθνάναιοις σαρκὶ, ἀλλὰ τὸν θάνατον εἶναι θάνατον μὴ λογιζόμενος ὡς θεός· οὐδὲν γάρ αὐτῷ τὸ νεκρόν, καθὸ πέρικε καὶ τὸ μὴ δηγεῖν εἰς γένεσιν, καὶ τὸ ἐνεχθὲν κατεφθαρμένον εὐκόλως ζωοποιεῖν, ἡ θάνατον οὐκ δψευδεῖ τοὺς ἀγίους φησιν εἰς αἰώνα τὸν μέλλοντα, διτὶ δὴ καὶ χυρίως τε καὶ ἀληθέστερον αἰώνα νοεῖται πέρας οὐκ ἔχων, καθάπερ οὗτος δ καθ' ἡμέδε, οὐχ ὁψευδεῖ θάνατον εἰς ἐκτίνων φῆσι τὸν αἰώνα, τοὺς τὸν θελον αὐτοῦ τηρήσαντας λόγον, οὐχ ὡς τεθνηζομένων τινῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Λέλυται γάρ δ πάντων θάνατος ἐν θανάτῳ Χριστοῦ, καὶ τὸ τῆς φθορᾶς ἡ φάνισται κράτος· ἀλλὰ θάνατον ὀνομάζει, κατὰ τὸ εἰκός, τὸ διτὶ αἰώνως καλάζεσθαι. Τούτο δὲ μάθως, διπερ εἰρήκεν αὐτὸς ἐν τοῖς ἀνωτέρω διασκεπούμενος. Αμήν γάρ, φησι, λέγω ὑμῖν· « Ο πιστεύων εἰς τὸν Υἱόν, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· ὁ δὲ

* Joan. viii, 47. * Psal. xc, 11.

πειθῶν τῷ Υἱῷ, οὐκ ὄφεται ζωὴν. Καίτοι πάντες ἀναβιώσονται, καὶ εἰς ζωὴν εἰσαῦθις ἀναδραμοῦνται, πιστοῖς τε καὶ ἀπιστοῖς. Μερική γάρ καὶ οὐδαμῶς ἡ ἀνάστασις, ἀλλ' ἵση τοῖς ὅλοις, κατά γε τὸν ἐν τῷ χρῆναι πάντας ἀναβιῶνται λόγον. Πῶς οὖν ὁ μὴ πιστεύων τῷ Υἱῷ, τὴν ζωὴν οὐκ ὄφεται, καίτοι πάντων ἀναστήσεσθαι προσδοκῶμένων; δῆλον οὖν ἀρά παντὶ τῷ λοιπὸν ὅτι ζωὴν θόος ἀποκαλεῖν τῷ Χριστῷ, τὸ ἐν εὐθυμίᾳ καὶ δόξῃ βιώναι μακρὰν, καὶ καταλήγειν εἰς τέρας περιπομένην, διπέρ ἐστιν ἐν ἐλπίδι τοῖς ἀγίοις τεθησαυρισμένον. Νοτερόν οὖν ἀπειθοῦντα τῷ Υἱῷ τὴν ζωὴν ἀθέατον ξεῖν φησι, καίτοι πάντων ἀποδιῶνται προσδοκῶμένων, οὐ τὴν τοῦ σώματος κατασημαίνων ἐν τούτοις ζωὴν, ἀλλὰ τὴν τοῖς ἀγίοις ηὐτρεπισμένην εὐθυμίαν, οὐτως ἀποκαλῶν· τὸν αὐτὸν, οἷμαι, τρόπον τὸν γενναῖον καὶ νεανικὸν αὐτοῦ θείων φημάτων ἐσόμενον φύλακα, θάνατον οὐκ ὄφεσθαι φησι εἰς τὸν αἰώνα, καὶ οὐχὶ πάντως τὸν τοῦ σώματος θάνατον διὰ τούτου δηλῶν, ἀλλὰ τὴν τοῖς ἀμαρτωλοῖς ηὐτρεπισμένην κολασιν. Ως γάρ ἐν ἑκείνοις ἡ εὐθυμία διὰ τῆς ζωῆς σημαίνεται, οὐτως κάνθάδε διὰ τοῦ θάνατον εἰπεῖν, ή κολασίς.

Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Ιουδαῖοι· Νῦν ἐγνώκαμεν, διὰ ταῦτα δέχεται.

Κατηγοροῦσι πάλιν τῆς ἀληθείας, οἱ ἐπείκερ ὀνομάζοντο φεῦσται δυσφοροῦντες ὡς ὄντες οὐδεισμένοι· μαρτυροῦσι δὲ καὶ οὐχ ἔκόνες ταῖς τοῦ Σωτῆρος φωναῖς, καὶ δι' ὧν ἀτιμάζουσι, διὰ τούτων αὐτὸν ἀψευδοῦντα δεικνύουσι. Τυφλοὶ δὲ οὗτοί εἰσιν οἱ δειλαῖοι, καὶ τοσαύτης ἀμαθίας ἀναπετλησμένην ἔχουσι τὴν καρδίαν, ὡς μηδὲ διῶς ἀποτίθεσθαι δεῖν τὰ ἐφ' οὓς ἀνέγκαλοῦνται νοεῖν, ἀλλ' αἰσχύσιοι τῶν παρφηχτῶν δεῖ περιπίπτειν κακοὺς, καὶ τοῖς ἔσωτῶν ἀλίσκεσθαι βρόχοις. Ίδον γάρ, ίδον καὶ δι' ὧν ἀπολογεῖσθαι νομίζουσιν, ὡς οὐ μάτην αὐτὸν λελοιδοργημένους, φεῦσται διὰ τούτων μειζόνως ἐλέγχονται, καὶ σεραῖς δισπερ τῶν οἰκείων ἀμαρτημάτων ἐντονώτερον κατασφίγγονται. Εὐηθέστατα δὲ καὶ τὸ, «Νῦν ἐγνώκαμεν, » ἐνθάδε φασίν· οἱ γάρ καὶ πολλάκις καθυλάχτοῦντες αὐτοῦ, καὶ δαιμόνιον ἔχειν ἀπιφημίζοντες, νῦν ἐγνωκέναι φασὶ τῆς προλαβούσης αὐτῶν ἀθυρογλωττίας καταδικάζοντες. Εἰ γάρ νῦν ἐγνώκασιν, οὐκ ἔδεσαν πᾶλα. Πῶς οὖν ἔφασκον δαιμονῶν τὸν οὐπω κατεγνωσμένον, δισπερ οὖν φύθησαν αὐτὸν; Φεύστης οὖν πάλαι καὶ πρότερον ἀρά ἦν δυσσεθῆς τῶν Ιουδαίων λαὸς, καὶ ἀπολώτῳ στόματι τὴν ἐκ τοῦ διαβόλου κακίαν ἡρεύγετο κατὰ Χριστοῦ ἀρπάζουσι· δὲ πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἔαυτῶν φιλαρίας τὸ εἰρημένον παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, διὰ πολλῆν, ὡς εἰκός, τὴν ἀποληξίαν καὶ συνασπίξιν οἴδημεν τῷ φεύδει τὴν ἀληθείαν. Εἴτα δι' ὧν ἔδει μαθεῖν διὰ πλημμελοῦσι, δυσσεθῶς τὸν τῆς αἰώνου ζωῆς χορηγὸν ἐκτόπιας ὄντες, διὰ τούτων αὐτῶν οὐκ αἰσθάνονται πάλιν πρὸς ἐπίτασιν λόντες τῆς νόσου· οὐ γάρ διπάς ἐπ' ἑκείνοις μεταγινώσκειν αὐτοὺς διειπέποι λογίζονται, ἀλλ' ἡδη πεπεισθαι

A dicta sunt expendenti. Amen enim, inquit, dico vobis: « Qui credit in Filium, habet vitam æternam »; qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam. Quanquam omnes reviviscerent, et in vitam denuo redibunt, cum fideles, tum infideles. Nequaquam enim particularis est resurrectio, sed æqualis omnibus, in quantum omnes reviviscere debent. Quomodo ergo is qui non credit Filio vitam non videbit, quamvis omnibus se excitatum iri sperantibus? Nemini ergo non manifestum est Christum solere vitam vocare, in felicitate et gloria æterna degere, quod est in spe sanctis repositum. Quemadmodum ergo eum qui Filio non crediderit vitam non visurum dicit, licet omnes resurrectionem exspectent, his verbis vitam corporis non significans, sed illam sanctis paratam felicitatem: eodem opinor modo generosum et formem divinorum ejus verborum custodem mortem non visurum ait in æternum, nequaquam item hoc verbo mortem corporis denotans, sed paratum peccatoribus **574** supplicium. Ut eniū illuc felicitas per vitam significatur, ita hic cum mortem dicit, supplicium denotat.

VIM, 52. Dixerunt ergo Iudei: Nunc cognovimus quia dæmonium habes.

B Veritatē denuo incusat, qui cum mendaces vocarentur, quasi convicio petiti ægre serebant; testimonium autem vel inviti præbent Servatoris vocibus, et per quæ ei probrum inferunt, per hæc eadem ipsum veracem ostendunt. Cæci vero sunt bi miseri, tantaque recordia mentem refertam habent, ut ne abstergenda quidem esse putent ea quorum nomine male audiunt, sed deterioribus usque se obstringant, ac suis se laqueis implacent. Ecce enim, ecce et per quæ defendere se existimant, quasi non abs re convictum ei dixerint, per hæc ipsa mendacii magis arguuntur, et suorum peccatorum veluti catenis firmius obstringuntur. Stultissime porro etiam istud, « Nunc cognovimus, » hic aiunt: qui enim sæpe ei oblatrabant, et dæmonium habere aiebant, nunc cognovisse se eum dicunt, priorem ipsi damnantes lingue sua petulantiam. Nam si nunc cognoverunt, utique antea nesciebant. Quomodo ergo dæmone agitatum dicunt eum qui nondum cognitus sit, ut ipsi putabant. Mendax igitur et jam olim erat impius Iudeorum populus, et effrenata lingua in Christum eructabat nequitiam; sed nugarum suarum probationem ex Servatore nostro Christo arripiunt, præ multo, ut videtur, animi stupore existimantes mendacio patrocinari veritatem. Præterea per quæ discere debebant se peccare, æternæ vitæ largitatem probris atrocibus invadendo, per hæc ipsa morbum suum ingravescere non sentiunt: tantum, enim abest ut eorum pœnitutine ac dolore tangi se oportere putent, ut verba sua veritatem esse persuasum jam sibi esse dicant. Et verax est pre-

* Joan. v, 24.

pheta dicens : « Quia rectæ viæ Domini, et justi ambulabunt in iis : qui autem impii sunt, infirmabuntur in illis » . Sed immanem eorum furorem hic mirabere. Dæmoniorum et immundorum spirituum innumeram turbam videntes sola Servatoris voce contritam, et ex arreptitiorum corporibus vel nolentem expulsam, dicere tamen non 575 exhorrescent ipsum habere dæmonium, licet necessariis argumentis certiores facti non esse ut Satanas Satanam ejiceret : « Omne enim regnum, ait Christus, divisum contra se, desolabitur, et omnis domus et civitas contra se divisæ desolabitur. Si Satanas Satanam ejicit, adversus se divisor est. Quomodo ergo stabit regnum ejus ? » Ecce igitur, dicet aliquis : « Populus revera stultus, et sine corde ; oculi eis, et non vident ; aures eis, et non audiunt » . Nec enim verbo et doctrina ad meliorem mentem revertuntur, nec animi oculis universi reginam contemplantes naturam, probris immanibus eam ceu lapidibus petunt, imo vero suam potius quisque animam.

φρονεῖν, οὐτε τοῖς τῆς διανοίας δύμασι τὴν ἀπάντων βασιλέα κατασφενδονῶν αὐτήν, μᾶλλον δὲ τὴν θάλασσαν φυχήν.

VIII. 52. Abraham mortuus est et prophetæ : ei tu dicas : Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in æternum.

Cum ad omnem audaciam Judei præcipites in suum caput mentientes Servatori aiunt : « Dæmonium habes, » nihil aliud subinnuere volunt quam illud : Te ipsum Deum facis, qui debitum naturæ divinæ honorem et gloriam tibi arrogas. Is enim mos est dæmoniorum, quemadmodum et alibi diximus. Nihil autem mente concipiunt amplius quam quod ceratitur, nec in humana carne Deum Verbum agnoscunt, sed nec a corporeis vel tantillum mentem effarentes, sed solis terrenis affixi circa deteriora tantummodo versantur, quæ taciti subjicia sunt. Hanc ob causam miseri scandalizantur, et mentiri veritatem, id est Christum, existimant, sed et adversus Dei gloriam ipsum efferriri suspicantur, non modo quod velit universi rectori sequari, sed quod majus quiddam se posse putet, aut se facturum promittat quam quod fecit Deus ac Pater. Quorsum enim indignentur dicentes mortuum esse Abraham et patres et prophetas, quorsum, inquam, ad evertendos Servatoris sermones sanctorum mortem obtendant, consequens est ut intelligamus. Enimvero tale quiddam volunt significare : Non mentiti sumus cum diximus, « dæmonium habes, » nempe quia te ipsum Deum facis, debitam Deo gloriam ac honorem in te vertens. Nec longe petenda est dicti fides ac probatio. Ecce enim ipsum Deum miraculis exsuperare præfessi, et ea facile peragere quæ non præstitit. 576 Abraham enim et prophetæ, licet Dei verbum servassent, legibus tamen naturæ non restiterunt, sed communem corpori mortem oppetiverunt. Et

φας περὶ ὧν εἰρήκασιν ὡς ἦν τῇ ἀλήθειᾳ : . . . Καὶ ἀληθῆς δὲ προφῆτης λέγων : « Οὐτοὶ εὑθεῖαι αἱ οὐδοὶ τοῦ Κυρίου, καὶ δίκαιοι πορεύσονται ἐν αὐταῖς· οἱ δὲ ἀσεβεῖς ἀσθενήσουσιν ἐν αὐταῖς. » Καταπλαγεῖ δὲ ἀντὶ τοῖς τούς ἀσύγκριτον αὐτῶν καὶ τούτῳ μανίαν. Δαιμονίων καὶ πονηρῶν πνευμάτων οὐκ εὐαριθμητὸν δύχον μιᾶς τοῦ Σωτῆρος φωνῇ συντριβόμενον βλέποντες, καὶ οὐχ ἔχοντα τῶν ἐν οἷς ησαν ἔξωθούμενον, οὐ καταφρίττουσι δαιμόνιον ἔχειν λέγοντες αὐτὸν, καίτοι διὰ λογισμῶν πληροφορηθέντες ἀναγκαῖων, ὡς οὐκ ἂν δὲ Σατανᾶς ἔκβάλλοι τὸν Σατανᾶν. Εἶπας γάρ βασιλεῖα, φησὶν δὲ Χριστὸς, μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς ἐρημοῦται, καὶ πᾶσα οἰκία καὶ πόλις μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς ἐρημοῦται. Καὶ εἰ δὲ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἔκβάλλει, ἢντον διεμρίσθῃ. Πῶς οὖν σταθήσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ ; Τίδον τοίνυν ἔρετοις, καὶ μάλιστα εἰκότως ; Λαζαρὸς δὲ διάκριτος ὄφειλαμοι αὐτοῖς, καὶ οὐδὲ βλέποντιν, ὡς αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἀκούοντιν. Οὔτε γάρ λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳς μετατίθενται πρὸς τὸ ἀθέλειν τὰ ἀμείβων βασιλία καταθεώμενοι φύσιν, ταῖς εἰς ἀτιμίαν ὑπερβολαῖς καθάπτερ τοῖς λίθοις καταστρέψαντες.

Ἄβραδὺν ἀσέβεται, καὶ οἱ προφῆται ἀσέβεται, καὶ σὺ λέγεις . Έδρ τοὺς λόγου μου τηρήσου, οὐ μὴ γενέσῃς θαράτου εἰς τὸν αἰώνα.

Οὐτε τῆς ίδιας καταψευδόμενοι κεφαλῆς εἰ πάνταλοι τῶν Ἰουδαίων δῆμοι, τὸ, « Δαιμόνιον ἔχεις, » τῷ Σωτῆρὶ φασιν, οὐδὲν ἔτερον ὑποδηλοῦν ἔθελουσιν, ή δὲ Θεὸν σεαυτὸν ποιεῖς, δε τὴν ὄφειλομένην τῇ θεῖᾳ φύσις τιμὴν τε καὶ δόξαν εἰς αὐτὸν ὀντερ περιττανῆς. Τοῦτο γάρ τοῖς δαιμόνιοις θέος. Ωστέρ οὖν καὶ ἐν ἑταῖρος εἰρήκαμεν. Νοοῦσι δὲ τῶν ὅρωμάνων πάλεον οὐδὲν, οὐδὲ τὸν ἐν τῇ ἀνθρωπειᾳ σαρκὶ Θεὸν Λόγον ἐπιγινώσκουσιν, ἀλλ' οὐδὲ βραχὺ τι τῶν σωματικῶν τὸν οἰκεῖον ἀνοχλίζοντες νοῦν, μόνος δὲ τοῖς ἐπιγείοις ἐμπήκηντες, περὶ μόνα στρέφονται τὰ χείρα, ἀφαλὲς ὑποπίποντα. Διὰ ταύτην οἱ τάλανες σκανδαλίζονται τὴν αἰτίαν, καὶ φευδομυθινοὶ οἴονται τὴν ἀλήθειαν, τοῦτ' έστι Χριστὸν, ἀλλὰ καὶ τῆς τῷ Θεῷ πρεπούσης κατεπάτερσαι δῆμος ὑπολαμβάνουσιν αὐτὸν, οὐχ ὅπως τὸ ἐν Ιησῷ τάξει τεθεῖσθαι τῷ πάντων κρατοῦνται καταδεχόμενον, ἀλλ' ἥδη μετέντι τι φρονοῦντα, καὶ δύνασθαι λογιζόμενον, ή καὶ δράσειν ὑπισχνούμενον, διπερ οὐκ ἔδρασεν δὲ Θεὸς καὶ Πατήρ. Τί γάρ δὴ καὶ ἀσχάλουσι, τεθνάναι λέγοντες Ἅβραδὺν, καὶ τοὺς πατέρας, καὶ τοὺς προφῆτας, τοῦ δὴ χάριν προσεντρέπειν τὸν τοῦ Σωτῆρος λόγον τὸν τῶν ἀγίων προτοχοντας θάνατον, ἀκόλουθον καταδεῖν. Οὐκοῦν τοιούτων τι βούλονται δηλοῦν. Οὐ διεψύνεσμενα λέγοντες, δὲτι δαιμόνιον ἔχεις, τοῦτ' έστιν, δὲτι Θεὸν σεαυτὸν ποιεῖς, τὴν ὄφειλομένην τῷ Θεῷ τιμὴν εἰς ἑαυτὸν μετατίθεις. Οὐ μακρὸν τῶν εἰρημένων ἡ ἀπάδειξις. Ίδον γάρ καὶ αὐτὸν ὑπεραλεῖσθαι τὸν Θεὸν ἐπαγγέλλῃ τοῖς θαύμασι, καὶ κατορθοῦν εὐκάλως ἰσχύειν οὐ μη δέδρακεν αὐτός. Ἅβραδὺ μὲν γάρ καὶ οἱ προφῆται, καίτοι τὸν τοῦ Θεοῦ τηρήσαντες λόγον, τοῖς τῆς

¹⁰ Osee xiv, 10. ¹¹ Matth. xii, 25, 26. ¹² Jerem. v, 21.

ψηφεις νόμοις ούκ ἀντειρηκασιν, ἀλλ' ἐκλίθουσάν τε καὶ πεπτώκασιν εἰς τὸν κοινὸν δῆτα τοῦτον τοῦ σώματος θάνατον. Εἴτα σὺ φήσῃς ὅγειρος ἔσεσθαι τού θανάτου παντελῶς τὸν τῶν παρὰ σοῦ φύλακα λόγων; Πῶς οὖν εὐκὲ ἀμέινω, φησι, τῶν ἑκείνου τὰ σὰ δεσκνύεις; Ὁ δὲ Κρέδων ὑπερτερήσειν ὑπολαβών, τῶς οὐκ ἀπόπληκτος ἐναργῶς; Οἶονται γάρ ἐκ πολλῆς ἀμαθίας, μόνον τὸν τοῦ σώματος θάνατον παραδηλοῦν ἐν τούτοις τὸν Κύριον, καὶ τὸ μῆτεθνάναις αρχῇ τοῖς εἰς αὐτὸν πειθομένοις κατεπαγγέλλεισθαι, εἰ καὶ διὰ μάλιστα σωφρόνων ἡνὶ ἔργον ἐννοεῖν, ὃς οὐδὲν ἀποδημήσει τῷ Θεῷ, καλὸν ἀποδάνη ζωητοιούμενον. Εἰ γάρ ἐκ τοῦ μῆτος εἰς τὸ εἶναι παρηγένθη, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἐτοιμάστερόν τε καὶ εὔπετεστερον τὸ ἡδη παρενεγθὲν ἐ; τὸ καὶ εἰσαῦθι εἶναι κληθῆσται, καλὸν βραχὺ τι νοοῦσε κατευνασθὲν δι’ οἰκονομίαν; Οὐκ εἰδότες τοιχερῶν τοῦ Σωτῆρος τὴν δόξαν Τούμαλοι, κατασοβαρεύονται πῶς τῶν πατρῶν αὐτοῦ λόγων, καὶ δαιμονῶντα καλοῦσιν, ὡς καὶ ὧν οὐκ εἰργασταί θεός τα μείζω ποιεῖν ὑπισχονύμενον, καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς δαυτῶν συκοφαντίας τὸν τε τοῦ Ἀβραδύ καὶ τῶν φύλων παρακομίζουσι θάνατον, διά τοι τούτου ἐλέγχειν οἱονται τὸν Χριστὸν, ὃς ματαίοις μὲν ἐπικομπάζοντα λόγωις, διηνεκῆ δὲ τὴν σχονύμενον, παραλύοντα δὲ πῶς καὶ ἦτο τοῦ Θεοῦ

Ἐπεικασμένος καὶ τούτῳ τῶν Ἰουδαίων ὁ λόγος,
καὶ βαθέειν ἔστω τὴν διάνυσιν ὀδίνων ὄραται. Τί
γάρ πάλιν ἐν τούτῳ φασὶν, ἀνθρωποπρεπῆ μὲν ἐν-
νοοῦντες, πικρὰ δ' οὖν δύμας, κατά γε τὸν ἐν ἑαυτοῖς
ἔντα σκοπὸν; Ἰδού γάρ καίτοι, φασί, τὸν θεῖον τη-
ρῆσαντες λόγον, τεθνήκασιν Ἀβραάμ τε καὶ οἱ προ-
φῆται, ἀλλ᾽ ἡκούσαμεν ἀρτίως σου τὰ μεῖζα τισὶν
ἐπαγγελλομένου. Δι' ὧν γάρ οὐδὲ ὀλίγας αὐτοὺς ἀπο-
τεθνήξεσθαι φήσει, μεῖζους δῆπου πάντως, καὶ ἐν
ἀμείνοσι τῶν εἰρημένων εἰσὶ, κατ' αὐτὸν δῆ τούτο τὸ
μή τεθνάναι. Ἀρ' οὖν, εἴπει γάρ, φασί, καὶ ἀποκρί-
νεται διαπυνθανομέναις ἐκεῖνον· μεῖζων αὐτὸς εἰ τοῦ
Ἀβραάμ καὶ τῶν προφητῶν, διὸ καὶ μεῖζους ἐκείνων
ἐτέρους ἀποτελεῖν ὑπισχνούμενος; Ἀρ' οὐ τεθνήξῃ
τεθνήκοτων ἐκείνων, διαμενεῖς δὲ ἀθάνατος, ἀνθρω-
πος ὁν, καὶ ἀπὸ γῆς ἔχων τὸ σώμα; Πῶς οὖν ἐν
ἐπιδοίης ἐτέρους δὲ οὐκ ἔχεις αὐτός; τεθνήξῃ γάρ
πάντως ἀνθρωπος ὁν. Εἰ δὲ οὐκ εἰ μεῖζων Ἀβραάμ
τε καὶ τῶν προφητῶν, τὸν κοινὸν ἐκείνων ὑποτετρά-
μενος θάνατον, οὐκ ἄρα δώσεις ἐτέρους δημητρὸς σῷ
πρόσεστιν ἀγαθόν. Τοιαύτην τινὰ τὴν διάνοιαν ἔχει
τὸ πλαγίων παρ' αὐτῶν εἰρημένον. Καὶ μὴ θαυμά-
σῃς, εἰ πλέον οὐδὲν ἐννοοῦσι περὶ Χριστοῦ. Ω; γάρ
πολλάκις ἦδη διὰ πολλῶν εἰρήκαμεν, ἀνθρωπον αὐ-
τὸν εἶναι ψεύδον, καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ἐνα νομίζουσι, τὸν
ἴνωθέντα σαρκὶ μονογενῆ Θεὸν Λόγον παντελῶς
ἀγνοήσαντες. «Τίνα σεαυτὸν ποιεῖς;» ἐξ ἀμέτρου
φρενοβλαβείας μονονούχῳ καὶ ἐπανορθούν οἵονται
πλημμελοῦντα τὸν Κύριον, καὶ ὥσπερ ἡγνοήκοτι τὸ
πρέπον, συμβουλεύονται φρονεῖν τι μετριώτερον.
Ἡγνότας γάρ, ὡς οὗτος, φασί, τὴν ἔνυτοῦ φύσιν,

A tu nobis polliceri audes eum qui tua verba servaverit, mortem omnino non gustaturum? Nunquid ergo te illo præstantiorem ducis? Et qui se Deo præstare autem, nunquid demens est ac furiosus? Existimant enim præ multo stupore Dominum mortem corporis hic tantum significare, et credentibus in se immortalitatem carnis polliceri, cum aliqui cogitandum esset, si modo saperent, nihil meri quod Dao, tametsi mortuum sit, vivificatur. Nam si ex nihilo ad esse productum est, qui non longe facilius et promptius jam productum denuo excitabitur, quamvis dispensationis erga tantisper quiescere censeatur? Judæi ergo Servatoris gloriam ignorantibus, ejus quodammodo verbis insultant, et dæmoniacum nominant, quippe quæ majora se facturum pollicetur quam Deus, et ad calumnias suæ fidem atque probationem, Abraham et sanctorum prophetarum mortem proferunt, et per hoc arguere Christum existimant, ut qui vanis se jacet sermonibus, et verba sua custodientibus perpetuam vitam daturum se pollicetur, sed ex eo quod majora se eis daturum proficeret, Dei quodammodo gloriam evertat.

VIII, 53. Nunquid tu major es patre nostro Abraham, qui mortuus es? Et prophetae mortui sunt.

Tecta et involuta hic quoque est Iudeorum oratio, et altam includere videtur sententiam. Quid enim rursus hic aiunt, humana quidem volentes animo, sed acerba tamen, si eorum scopum attendamus. Ecce enim, inquiunt, Abraham et prophetae mortui sunt, licet divinum sermonem servaverint; at nos majora quedam a te nonnullis promissa recens audivimus. Quatenus enim illos proreus nos morituros spondes, utique majores sunt prophetis, secundum eam ipsam immunitatem moriendi. Tu vero nunquid major es, inquiunt, Abrahamo et prophetis, qui alias eis majores te effecturum polliceris? Nunquid ipse tu morieris, illis mortuis, et permanebis immortalis, 577 homo cum sis corpore terreno praeditus? Quomodo ergo impertieris aliis, id quo ipse cares? Morieris enim cum homo sis. Quod si non es major Abrahamo et prophetis, communem cum illis fati sortem subiturus, quomodo ejusmodi bonum quod tibi deest aliis es daturus? Talem sententiam complectitur id quod ab eis oblique prolatum est. Neque mireris si nihil amplius de Christo concipiunt. Ut enim multis saepe jam diximus, merum hominem eum esse nostrique similem existimant, unitum carni unigenitum Deum Verbum prorsus ignorantibus, et cum pra immapi recordia: « Quem te ipsum facis? » clamitent, peccantem Dominum propemodum corrigere sibi persuadent, et quasi decorum ignorantibus modestius de se sentire coneuident. Tuam, aiunt, naturam ignoras, et te quodammodo hominem nescis. Mensura quae tibi a Deo

data est haud contentus, etiam majora illo te perfectum jactas, atque ad quidvis audendum projectus tibi ipsi plus aequo assumis. Damnant igitur eum, ut qui blasphemiam locutus sit, et scorpiorum instar tandem insiliunt, adeoque Christum jure merito corripiendum statuant, quippe qui humanitatis conditionem violet, et in tantum supra eam efferratur, ut universitatis Domini gloriam transcendat, sed et sanctorum patriarcharum et prophetarum honorem conculces. Maligne vero ista loquuntur ut eum stimulent: « Quem te ipsum facis? » rati fore ut ille respondeat: Major sum et Abramabo et prophetis. Quanquam etsi maxime hoc diceret Dominus, nequaquam a veritate discederet, cum nulla ratione homo comparari possit Deo, qui omnem longe naturam tum quæ visu, tum quæ intellectu percipitur, excedat.

VIII, 54. Respondit Jesus: Si ego glorifico me ipsum, gloria mea nihil est.

Omnis horum verborum scopus sancti Abraham et prophetarum personam respicit, sed in seipsum, ut probabile est, Servator transfert rem significatam, non ignorans Phariseum promptum ad iram esse, vel sine causa, et quaslibet voces ad cædem 578 moliendam illico arripere. Invidia quippe cultores suos ad peccandum impellit, efficiisque, ut vel ob ea quæ minus oportet vehementius indignentur. Iстiustusmodi vero Christus aliquid denuo significare vult. Insultabant Judæi, ejusque dictis refragabantur, beatum Abraham et prophetas ad satietatem usque nominantes, et palam clamantes: « Nunquid tu major es patre nostro Abraham et prophetis, qui mortui sunt? » Deinde quasi gloria sanctorum insultaret, et longe supra illos eminaret, arguebant dicentes: « Quem te ipsum facis? » Consentaneum igitur erat ut Dominus ad hæc aperte responderet: Major sum Abramabo et prophetis. Sed superbi Judæi nequaquam id tulissent. Succensuisset enim quidam illico, et patrum studium sanctorumque gloriæ defensionem præ se ferens, acris in Christum insurrexisset, eique cædem jure demum moliri visus esset; ideocirco Dominus in seipsum dicta transferens, ait: « Si ego glorifico me ipsum, gloria mea nihil est. » Illud enim propemodum (ait: nemo mortalium magnopere sese effera; si enim velimus apud nos perpendere quid sit gloria hominis, plane eam nihil esse comperiemus: « Omnis enim caro fenum, et omnis gloria hominis quasi flos agri¹⁰. » Nihil igitur mirum, inquit, si Abraham et prophetæ mortui sunt. Quid enim est gloria hominis, cum natura tyrannide mortis et corruptionis oppressa sit, ideoque feno facile marcescenti assimiletur? Fortasse etiam transferens in seipsum competenter Abramabo et prophetis modum, et inquiens:

¹⁰ Is. xl, 6; I Petr. i, 24.

A ἐπελάθου δὲ ὡσπερ ἀνθρωπος ὅν. Οὐκ ἡρκέσθης τῷ παρὰ θεοῦ δοθέντι μέτρῳ τίνα γάρ ἔαυτὸν ποιεῖς, οὐ καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ φιλοτιμίας τὰ ἀμεινὰ δώσειν καθυποχνούμενος, καὶ μεῖζονα κατορθώσειν τῆς ἔκεινου δυνάμεως βιφοκινδύνως εἰπών; Καταχρένουσι τοῖνυν ὡς δυσφημήσαντα, καὶ σκορπίων δίκην ἐπιπλῶσι λοιπόν, ἐπιτιμᾶν δὲ χρῆναι καὶ σφόδρα δικαίως ὑπολεμβάνουσι τῷ Χριστῷ, ὡς τὸ μὲν τῆς ἀνθρωπότητος ἀτεμάζοντι μέτρον, ἀναπτηδῶντι δὲ καὶ ἐξαλομένῳ τοσούτον, ὡς ἐπέκεινα φέρεσθαι τῆς ἁνούστης δόξης τῷ πάντων δεσπότῃ, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἀγίων πατριarchῶν τε καὶ προφητῶν πατοῦντι τιμὴν. Προσδοκῶσι γάρ ήδη καὶ διαρρήδην ἀναθοῶντος ἀκούεσθαι, δι' ὧν ἐρεθίζειν νομίζουσι, τοῦ, « Τίνα σεαυτὸν ποιεῖς; » κακοτρόπως ἐπιφεγγόμενοι, διτε Μείζωνειμι καὶ Ἀβραὰμ καὶ τῶν προφητῶν, εἰ καὶ διτε μάλιστα τοῦτο λέγων ἀληθῆς ἦν ὁ Κύριος, ἐπειπέρ οὐδεὶς ἀνθρώπων λόγος εἰς τὸ συγχρίνεσθαι θεῷ τῷ πάσης ἐπάνω φύσεως, δρατῆς τε καὶ νοητῆς.

Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς. Εἰ δὴ δοξάζω ἐμαυτὸν, η δόξα μου οὐδέποτε ἔσται.

Βλέπει μὲν ἄπας δὲ τοῦ λόγου σκοπὸς εἰς τε τοῦ Ἀβραὰμ τοῦ ἀγίου καὶ τῶν προφητῶν πρόδσωπον, μετασχηματίζει δὲ πιθανῶς εἰς ἔαυτὸν τὸ δηλούμενον ὁ Συντῆρος, οὐκ ἀγνοήσας διτε πρόχειρος εἰς δργήν καὶ προφάσεως δίχα τῆς εἰς τοῦτο καλούστης ὁ Φαρισαῖος, καὶ προσθήκην δὲ πρὸς τὸ χρῆναι μιασφονεῖν ἀγριώτερον πανοιοῦν τῶν περὶ αὐτοῦ λαλουμένων ἐκδέχεται. Φιλαμπτήμονας γάρ δὲ φθόνος ἐργάζεται τοῖς ἐν οἷς δὲν γένοιτο, καὶ θερμότερον ἀναπτεῖται διαφορεῖν, καὶ ἐφ οὐδὲν ἤκιντα χρῆν. Τοιοῦτον τι δὲ παραδηλοῦν πάλιν θέλει Χριστός. « Ἐπεπήδων Ἰουδαῖοι καὶ ἀντέπραττον τοῖς παρ' αὐτοῦ λεγομένοις, μίνω τε καὶ κάτω τὸν μακάριον Ἀβραὰμ καὶ τοὺς προφήτας κατὰ κόρον δυναμάζοντες, καὶ διαρρήδην βοῶν τες. » Μή σὺ μείζων εἰ τοῦ πατρὸς τοῦ μάνων Ἀβραὰμ, δοτεις ἀπέθανε. Καὶ οἱ προφῆται ἀπέθανον. » Εἴτα πρὸς τούτοις, καὶ ὡς τῇ τῶν ἀγίων ἀλλομένον δόξην, καὶ ὑπεραρρόμενον πολὺ δὴ λίαν ὑπὲρ ἐκείνους, κατηγτιῶντο λέγοντες. « Τίνα σεαυτὸν ποιεῖς; » Εδει τοῖνυν πρὸς ταῦτα σαφῶς ἀπολογεῖσθαι τὸν Κύριον, καὶ λέγειν ἐναργῶς, διτε Κρείττων εἰμι, καὶ μείζων Ἀβραὰμ, καὶ τῶν προφητῶν, ἀλλ' οὐκ δικαιοιστον ἐποιήσατο τὸν λόγον δὲ μεγαλόφρων Ἰουδαῖος. Δ Ηγανάκτησε γάρ δὲν ἐπὶ τούτη τις εὐθὺς, καὶ φιλοπάτωρ εἶναι πλανώμενος, καὶ τῇ τῶν ἀγίων δόξῃ συναγορεύειν ὑποκρινόμενος, θερμότερον δὲν ἐπεφύη κατὰ Χριστοῦ, καὶ δικαιώς ήδη μιασφονεῖν ἐδόκει λελυπημένος. Διτε τοῦτο μετασχηματίσας εἰς ἔαυτὸν ὁ Κύριος τοὺς λόγους φησίν. « Ἐδὲν ἐγὼ δοξάζω ἐμαυτὸν, η δόξα μου ἔστιν οὐδέποτε. » μόνον γάρ οὐχὶ τοῦτο φησι. Μηδεὶς δὲν ἔαυτῷ φρονείτω μέγα τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Εἰ γάρ βουλοίμεθα διανοεῖσθαι καθ' ἔαυτοὺς, τις δὲν ἀνθρώπου δόξα ἔστιν, οὐδὲν οὖσαν αὐτὴν εὐρήσομεν. Ε πλοσα γάρ σάρξ χόρτος, καὶ πάσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἀνθης χόρτου. » Θαυμαστὸν οὖν ἄρα, φησι, οὐδὲν εἰ τετελεύτηκεν Ἀβραὰμ, καὶ μετ' ἐκείνου

οι προφήται. Τί γάρ ἀνθρώπου δέξα τυραννουμάνης Δ ης φύσεως, καὶ θανάτῳ καὶ φθορῇ εὐμαράνεψ χόρτῳ διὰ τοῦτο παρεικασμάνης; Εἰκὸς δὲ ὅτι μετα-
σχηματίσας εἰς θαυμῶν εὐφυῶς τὸ προσόν τῷ Ἀβραὰμ,
ἥτος τοὺς προφήτας, μέτρον, καὶ λόγων, « Ή δέξα
μου οὐδέν ἔστιν, » εἰς ἀνάμνησιν δίχει τὸν Ιουδαῖον,
τοῦ μὲν Ἀβραὰμ σαφέστατα λόγοντος περὶ φύτου·
« Ἐγώ εἰμι τῇ καὶ σπόδους » τῶν δὲ μακάριων
προφητῶν ἀνακεραγόντων πρὸς Θεόν· « Μνήσθητε
ὅτι χούς ἔσμεν. » Καὶ οὐ δήπου φαμὲν διὰ τοῦτο
τῆς τῶν ἀγίων δέξης κατηγορεῖν τὸν δοξάζοντα αὐτούς. Ἄλλ' ἦν ἀνάγκη λοιπὸν, καὶ διὰ τοῦ χρηστοῦ
λόγος ἐκάλει πρὸς τὸ δεικνύειν αὐτὸν, δισην ἔχει τὴν διαφορὰν ἡ Θεά τε καὶ ἀρρήτος αὐτοῦ φύσις πρὸς
τὰ ὑποκιπτοντα τανάτῳ καὶ φθορᾷ.

Ἐστιν δὲ Πατήρ μου δοξάζων με.

Τῷπερ σαφηνεῖας ἀκριβοῦς; καὶ θεωρίας τῶν ση-
μανομάνων, τοῖς αὐτοῖς ἀποκεχρήσομαι λόγοις, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἥξω φημάτων· Ός διμαχον ἤτημα
καὶ πρότασιν οὐχ εὖ προτεινόντων τῶν Ιουδαίων
τελ., καὶ λεγόντων· « Μή σὺ μεῖζων εἶ τοῦ πατρὸς
ἡμῶν Ἀβραὰμ, δοτις ἀπέθανε; » Καὶ οἱ προφῆται
ἀπέθανον. Τίνα σεαυτὸν ποιεῖς; » οἰομένων δὲ κατὰ
ἀλήθειαν διτι καὶ τεθνήσκεται, καὶ ὑποκιπτεται καὶ
αὐτὸς θανάτῳ καὶ φθορᾷ, καὶ οὐχ ἔσται μεῖζων
κατὰ τοῦτο τοῦ τε Ἀβραὰμ καὶ τῶν ἀγίων προφη-
τῶν, φρονούντων τε τὸ παράπαν οὐδὲν δλῶς μέγα
περὶ αὐτοῦ λοιπὸν ἀναγκαῖος δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς
Χριστὸς, δὲ τῆς τοῦ γεννήσαντος ἀδειότητος ἀδιον
αὐτὸν διτα δεικνύει. Διὰ τοῦτο φησιν· « Ἐστιν δὲ Πα-
τήρ μου δοξάζων με· » τὸ διτι, ἐν τούτοις οὐχ
ἀπλῶς οὐδὲ ἀδεσάντων νοεῖσθαι βουλόμενος, τεθε-
κὼς δὲ μαλλον αὐτὸν ὡς τοῦ εἶναι τὸν Πατέρα ση-
μαντικόν. Ό δὲ ἐκ τοῦ διτας Πατρὸς ἀρρήτως γε-
γεννημένος Γίδης, ἐπάγεται δήπου πάντως τὸ τοῦ
γεννήσαντος ίδιον, τοῦ· διτι τὸ εἶναι. Κρείτων
οὖν δρα καὶ Ἀβραὰμ καὶ τῶν προφητῶν. Οἱ μὲν
γάρ τεθνήσαντις ὡς γηγενεῖς, θνητῶν διτας πατέρων·
δὲ ἐκ τοῦ διτας ἀπερινοήτως προσελθὼν, διτι δει
δοξάζομενος ὑπὸ τοῦ ίδιου Πατρὸς, οὐχ ὡς δέξης
ἐπιδέης, βασιλεὺς γάρ τῆς δέξης ἔστιν, ἀλλ' ὡς ἔχων
καύχημα, τὸ δὲ ἀδιον γεννηθῆναι Πατρὸς, ἀδιον τε
διὰ τοῦτο ὑπάρχων καὶ αὐτὸς ἐπάγεται γάρ οὐσιω-
δῶς τὸ τοῦ τεκνότος δέξια. Ἀδικησεις τοιγαροῦν
οὐδὲν εἰς ὑπόδηψιν τὴν θεοπρεπῆ τὸν Γίδην, τὸ δέξαν
αὐτοῦ λέγεσθαι τὸν Πατέρα, ἐπει καὶ αὐτὸς ὁ Πατήρ
δοξάζεται τὸ δημιον παρὰ τοῦ Γίδην, οὐχ ὡς δέξης
ἐπιδέης, ἀλλ' ἐπειπερ γηγενεῖς καὶ ἔχει δέξαν τὸ
τοιούτου γεννήματος γνωσθῆναι Πατέρα, ίδιον δηλον-
δει κατ' αὐτὸν τοῦ Θεοῦ. Διὰ γάρ τοι τοῦτο καὶ αὐτὸς
ὁ Γίδης ὡς πρὸς τὸν Πατέρα φησι· « Πάτερ, δέξασθν
σου τὸν Γίδην, ἵνα καὶ δὲ δοξάσῃ σε. » Οὐκοῦν ἡ
μὲν ἀνθρώπου δέξα τὸ παράπαν οὐδέν. Πίπτει γάρ
τὸ ἄπο γῆς εἰς θάνατον, καὶ κατὰ γάρ τὸ σῶμα, εἰ
καὶ ἀναστήσεται. Δοξάζεται μέν γε δὲ Μονογενῆς
παρὰ τοῦ ίδιου Γεννήτορος, ὡς μετά τῶν ἀλλων
ἀπάντων ἀγαθῶν καὶ τὸ ίδιον ἔχων τῆς οὐσίας αὐ-
τοῦ. « Οση δὲ αὐτοῦ πρὸς πᾶσαν τὴν κτίσιν ἡ δια-
φορᾶ, καὶ διὰ μακάριος Μελιφόδες ὡς ἐν ὀλίγοις κατα-

Δ Gloria mea nihil est, i revocat in memoriam
Judeis Abrahamum qui dilucide de scipso dicit: « Ego sum terra et cinis ¹¹, » et prophetas ad
Deum exclamantes: « Memento quod pulvis su-
mus ¹². » Neque vero idcirco dicimus eum gloriam
sanctorum detrahere, qui glorificabat eos, sed ne-
cessere erat, et ratio utilitatis id postulabat, ut ipse
ostenderet quantum divina et ineffabilis sua na-
tura distet ab illis quae morti et corruptioni subja-
cent.

τῆς τῶν ἀγίων δέξης κατηγορεῖν τὸν δοξάζοντα αὐτούς. Ἄλλ' ἦν ἀνάγκη λοιπὸν, καὶ διὰ τοῦ χρηστοῦ
λόγος ἐκάλει πρὸς τὸ δεικνύειν αὐτὸν, δισην ἔχει τὴν διαφορὰν ἡ Θεά τε καὶ ἀρρήτος αὐτοῦ φύσις πρὸς
τὰ ὑποκιπτοντα θανάτῳ καὶ φθορᾷ.

VIII. 54. Est Pater meus qui glorificat me.

Ut hujus dicti sensum clare et accurate **379** ex-
ponam, lisdem sermonibus ular, eldemque verba
repetam. Judeis non recte invictum veluti quad-
dam argumentum obtendentibus, ac dicentibus:
« Nunquid tu major es patre nostro Abraham,
qui mortuus est? et prophetæ mortui sunt: quem
te ipsum facis ¹³? » revera autem existimantibus
ipsum moritum, et corruptioni subjectum iri,
alique idcirco nequaquam majorem Abrahamo san-
ctisque prophetis futurum, adeoque nihil plene
magni de eo sentientibus, necessario tandem
Dominus noster Jesus Christus, qui ex æterno
Patre, æternum se ostendit esse. Idcirco ait,
« Est Pater meus qui glorificat me: » illud, est,
hoc loco non simpliciter, neque sine cura et ex-
amine volens intelligi, sed per illud significare po-
tius intendens, esse Patrem. Qui autem a vero
Patre ineffabili modo est genitus, omnino simul et
secum trahit quod est sui genitoris proprium,
nempe ut sit. Præstantior igitur est Abrahamo et
prophetis. Illi enim mortui sunt ut terra geniti et
mortaliibus nati patribus, ille vero ab eo qui est
inexcogitabili ratione profectus, semper glorificatur
a proprio Patre, non tanquam gloriae indigus,
quippe rex est gloriae ¹⁴, sed tanquam habens glo-
riandi materiam, quod ab æterno genitus sit Patre,
prætereaque et ipse immortalis existat; secum
enim infert substantialiter ejus qui genuit digna-
tionem. Nihil ergo impedit quominus Filius divina
dignatione prædictus existimetur, quod Pater ejus
gloria dicitur, cum et ipse Pater glorificetur simi-
liter a Filio non tanquam gloriae indigus, sed quia
talis genimini, sui nimirum Filii, qui sicut ipse,
Deus est, Patrem agnoscit, gloriam ducit et habet.
Idcirco enim et ipse Filius ad Patrem ait: « Pater,
clarifica Filium tuum ut et Filius tuus clarificet
te ¹⁵. » Itaque gloria quidem hominis prorsus nihil
est. Quod enim de terra est, in mortem cadit, cor-
pus nimirum, licet suscitandum sit. Glorificatur
porro Unigenitus a suo Patre, ut qui cum reliquis
bonis omnibus proprium et peculiare habeat sub-
stantiam suæ bonum. Quantum autem sit ejus cum
universa creatura disserimen, etiam ipse beatus

¹¹ Gen. xviii, 27. ¹² Psal. cii, 14. ¹³ Joan. viii, 53. ¹⁴ Psal. xxii, 10. ¹⁵ Joan. xvii, 2.

Psalmista paucis verbis significat, dicens: « Cœli A peribunt, tu autem permanes, et omnes sicut vestimentum veterascent, et sicut oportuum volves eos, et mutabuntur. Tu autem idem ipse es et anni tui non deficiunt »¹⁰. Quidquid enim creatum est corruptioni subjacet, tametsi nondum sit corruptum, divisaque voluntate **580** sustentatur: Deus autem incorruptibilis et æternus est per naturam, non alterius voluntate id assecutus, sicuti creatura, sed in suis bonis perdurans, in quibus est suum genitum.

VIII, 54, 55. Quem vos dicitis quia Deus vester est: et non cognovistis eum.

Rursus eos arguit, ut qui nudis verbis tenus duntaxat Deum colant, cum interim eum non vera agnoscant, adeoque propheticum illud rursus his inclamat; tunc enim dicebat: « Appropinquat mihi populus iste, et labiis suis me honorant, sed cor eorum longe est a me »¹¹. Nunc autem opportune et consentaneæ. Non cognovistis, inclamat, neque id falso. Neo enim si sciatis Deum esse, utique habebitis quoque cognitionem Dei: quod enim sit et subiectat Deus, etiam demones credunt et contremiscunt, juxta id quod scriptum est¹². Oportet autem et cognoscere quod est, et præterea opiniones eo dignas de illo imbibere; postquam autem esse cognoverimus, nemo sanus, opinor, quid secundum naturam suam sit curiose indagaverit, invenire quippe in nullius situm est potestate; quæcumque vero ei adsunt, vel non adsunt, in divinis Scripturis versatus facile agnoscat. Scimus enim et credimus quod potens est, scimus quod non est insirmus, scimus quod bonus est, et scimus quod non est malus, scimus quod justus est, et rursus quod non injustus. Scimus quod æternus: credimus quod non est tempore circumscriptus, neque sicuti nos temporarius. Judæi ergo verbis tenus confitebantur Deum esse Deum suum, nihilosecūs ignorare illum se prodebant. Nec enim cogitant eum esse inamortalem et corruptioni minime obnoxium. Quod si scirent, nusquam eo dementiæ lapisi essent ut in animum inducerent moriturum esse Unigenitum ex substantia ejus prefectum. Sed neque mortem ei Abrahami et prophetarum obtendentes, stulte dilicerent: « Quem te ipsum facis? » Nunquid enim D iure quis dixerit, necessarium esse ut qui norunt quis secundum naturam suam sit Pater, tale esse credant et quod ex eo processit Verbum? Quemadmodum enim ex dulci fonte dulcis rîsus manat, et ex generosis arboribus generosa mala nascuntur, ita, opinor, credendum est et Deo secundum naturam genitum verum esse Deum, et ex æterno Patre **581** genitum, æternum esse non secus ac Pater. Opportune itaque nunc ad Judæos dici potest: « Aut facite arborem malam, et fructum ejus malum, aut facite arborem bonam, et fructum ejus bonum »¹³. « Non enim potest arbor bona malos

B σημαίνει φῶν: « Οἱ οὐρανοὶ ἀπολοῦνται, οὐ δὲ διαμένουσι, καὶ πάντες διεἰμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὥστε περιβόλαιον ἐλίξεις αὐτούς, καὶ ἀλλαγήσονται. Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι. » Θερέτον γάρ τὸν τὸ παιηθὲν, καὶ εἰ μή πω διεφθερται, τῇ θείᾳ φωλήσει πρὸς τοῦτο διακρατεύμενον ἀφθαρτος δὲ καὶ ἀδίστος κατὰ φύσιν Θεός, εἴ τοις ἔτερου θελήμασιν ἀποχεράβαντον αὐτὸν, καθάπερ ἡ κτίσις, διὸ δὲ ὑπάρχων ἐν ἴδιοις ἀγαθοῖς, ἐν οἷς τοις: καὶ τὸ ίδιον.

« Οὐ θυεῖς λόγος, διτι Θεός ύμῶν ἔστι, καὶ οὐκ ἔγνωκας αὐτόν.

Διελέγχει αὐτὸν πάλιν ὡς μόνην τὴν ἑν φήμασι, καὶ τούτο φύλοις, φιλοθεῖσιν ἐπιτηδεύσοντες τοῦ κατὰ διάληξιν εἰδόντων τὸν Θεόν, μόνον δὲ οὐχὶ τὸ δικ τοῦ προφήτου διηγεῖλμένον ἐπιφέργεται πάλιν αὐτοῖς· τότε μὲν γάρ ἔλεγεν: « Ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος, τοῖς χειλεσσιν αὐτῶν τιμάσι με, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πέριθα ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ »¹⁴. νυνὶ δὲ χρησίμως, καὶ τῷ πάλαι συνηρμασμένως, τὸ. Οὐκ ἔγνωκας αὐτὸν, ἐπιφενεῖ· καὶ ἀληθῆς ὁ λόγος. Οὐ γάρ τὸ εἰδόντες τυχόν, διτι Ιετι Θεός, τούτο δὴ πάντως ἔστι καὶ γνῶσιν ἔχειν Θεού· διτι γάρ ὑφέστηκε καὶ ἔστιν ὁ Θεός, καὶ τῷ διαιρόντια πιστεύουσι καὶ φρίτουσι, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Πρὸς δὲ τὸ γινώσκειν, διτι ξεστι, καὶ δέξας ἔχει[ν] ἀκόλουθον περὶ αὐτοῦ τὰς αὐτεψ πρεπούσας καὶ χρεωστουμένας· εἰσὼν δὲ φημὶ τι: Τὸν δύνα Θεὸν διτι μάνιντως ἔστι κατὰ κρύσιν, οὐκ ἀν, οὔμαι, τὶς πολυπραγμονήσας σωρφρονῶν· εἴρετι γάρ ἀρήκοντα· τὰ γε μήν προσθέτα αὐτῷ, καὶ μή προσθέτα, τυχόν ἐπιγνοή τις ἀν, καὶ λιαν εὐκάλως, τοῖς ιεροῖς ὅμιλοις Γράμμασιν. « Ισμεν γάρ καὶ πεπιστεύκαμεν, διτι δυνατός ἔστιν, Ισμεν δὲ διτι οὐκ ἔστιν ἀσθενής, Ισμεν δὲ διγνός ἔστιν, Ισμεν δὲ οὐκ ἔστι πονηρός, Ισμεν δὲ δικαίος ἔστι, καὶ πάλιν οὐκ ἔστιν δικαίος. Ισμεν δὲ διδίστος ἔστι, δικαίωμενος καὶ πιστεύομεν διτι οὐκ ἔστι: χρόνῳ πεπερασμένος, ἀλλὰ οὐδὲ πρόστεχερος καθά καὶ ἡμεῖς. » Εν φήμασι καὶ φωναῖς φάσκοντες: Ιουδαιοὶ τοίνυντον, διωμολόγουν σαφῶς Θεὸν αὐτὸν εἰναι τὸν Θεόν, ἀγνοοῦντες αὐτὸν οὐδὲν ἥτεν, ἀλλ' οὐσιον τε διτι τε ἀφθαρτος ἔστι: καὶ ἀδίστος, συνέντας οὐχ εὐρήσομεν. Εἰ γάρ φέσεν, οὐκ ἀν, οὔμαι, πρὸς τοῦτο κατώλισθον ἀποκληῆσας, ὡς τεθνήσασθε προσδοκήν τὸν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προελθόντα. Τὸν μονογενῆ. « Άλλ' οὐδὲ ἀν αὐτῷ τὸν τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τῶν προφητῶν προτείνοντες θάνατον, ἀνοήτως ἐραστοκόν. » Τίνα σεαυτὸν ποιεῖς; » « Ή γάρ οὐδὲ καὶ σφόδρα ἔρεις τις εἰκότως, ὡς ἦν δικαγοῖον τοὺς εἰδότας τις ἔστι: κατὰ φύσιν δὲ Πατήρ, τοιούτον εἰναι πιστεύειν καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ προελθόντα Λόγον; » Οὐ περ γάρ τρόπον ἀπὸ γλυκείας πηγῆς γλυκὺ μὲν πάντις πρόεισι νῦμα, καὶ ἀπὸ ξύλων εὐγενῶν εὐγενῆ πάντις ἔσται: καὶ τὰ τικτόμενα· οὐτως οὔμαι δεῖν τὸν ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν Θεού, Θεὸν εἰναι πιστεύειν δικαίη, καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ γεγενημένον Πατρός, δὲ διον εἰναι κατὰ τὸν γεννητορα. Εὔκαιρον οὖν δρᾶ

¹⁰ Psal. ci, 27, 28. ¹¹ Isa. xxix, 13. ¹² Jac. ii, 19. ¹³ Matth. xii, 33.

κάνθιδας πρὸς Ἰουδαίους εἰπεῖν· « Ή ποιήσατε τὸ δένδρον σαπρὸν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ σαπρὸν· ή ποιήσατε τὸ δένδρον καλὸν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ καλόν. » — Οὐ γάρ δύναται δένδρον ἀγαθὸν καρπὸς πονηρῶν ποιεῖν, οὐδὲ δένδρον σαπρὸν καρπὸς ἀγαθοὺς ποιεῖν. Ι. Πώς οὖν ἐνδέχεται, μᾶλλον δὲ πᾶς οὐχ γεννηθέντα Πατρὸς θυητὸν εἶναι νομίζειν, καὶ τοῖς ἀφθαρμένοις ἑνεργίθμιον ποιεῖνται τὸν οὐχ εἰδότα φθοράν;

Ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτὸν· καὶ ἔστιν εἰπω διὰ τούς οἰδα αὐτὸν, έπομει δύοις ὅμιλοις ὅμιλοις γένεστης.

Οὐδὲ ἐψευσάμην, φησεὶς Ἰουδαίοις, λέγων· « Εἴντις τὸν ἐμὸν λόγον τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ ἔσται εἰς τὸν αἰώνα. » Δύναμαι γάρ ἀπαθανατίζειν, ἐπειπέρ οἶδα τοῦτο ποιεῖν ἰσχύοντα τὸν ἐξ ὅπερ εἰμι, οἶδα κατὰ φύσιν ὄντα ζωὴν τὸν Πατέρα τὸν ἐρευνοῦ. Εἰμὶ τοιγαροῦν κατ' ἐκείνον κάτῳ ζωὴ, δηλονότις κατὰ φύσιν, καὶ ζωοποιός. Ἀρνησάμενος δὲ τὸ δύνασθαι ζωγρονεῖν, ὡς ἀγνῶν ἐσομαι τὸν Πατέρα, οὐ τὸ ίδιον τῆς οὐσίας ἔχων ἐγὼ, ζωοποιεῦν δύναμαι, καθάπερ ἐκείνος. Οὐκοῦν ἔχειν ὀμολογῶ πάντα τὰ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ κατ' ἐκείνον ὑπάρχειν· λέγω δὲ μὴ ἔχειν ἀπαραποιήτως ἐν ἐμαυτῷ τὰ τοῦ Πατρὸς ίδια, γένεστης ἐσομαι καθ' ὑμᾶς, ὡς μὴ εἰδὼς τὸν Πατέρα. Ἄλλα καὶ οὗτοι φημι, τὴν μὲν τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῶν προρητῶν οὐδὲν εἶναι δόξαν, ἐπειπέρ ἥσταν ἐκ γῆς, καὶ δινθρωποὶ τὴν φύσιν, οἵτις καὶ τὸ ἀποθηκευτὸν οὐ ξένον, τὴν δὲ ἐμὴν εἶναι δόξαν, τὸ δίδιον τοῦ Πατρὸς, ὡς εἰδὼς τὸν Πατέρα, τὰ τοιαῦτά φημι. Λέγων δὲ διὰ τοῦ φθαρήσομαι κατ' ἐκείνους, καὶ οὐκ εἰμὶ τῷ Πατρὶ συνατίος, φεύσομαι καθ' ὑμᾶς, ἁγνοήσας τὸν ἐξ ὅπερ εἰμι Πατέρα. Ἀμήχανον γάρ τὸν ἐκ τοῦ ὄντος καὶ ὡσαύτως ἔχοντος δεῖ, μὴ οὐχὶ πάντας εἶναι τε καὶ ὡσαύτως ἔχειν δεῖ. Ἀτδιον γάρ τὸ ἐξ δίδιου γεγενημένον. Ἀπλούστερον γάρ τὸ προκείμενον ἐκλαβόν, ἀρεὶ τις αὐτὸν καθ' ἑτερον εἰρήσθαι τρόπον. Οἶδα, φησί, τὸν ἐμαυτοῦ Πατέρα· λέγων δὲ μὴ εἰδέναι καθ' ὑμᾶς ἐσομαι φεύστης, τοὺς οὖν εἰδότας μὲν τὸν Θεὸν, εἰδέναι δὲ φάσκοντας αὐτὸν. Τίς δὲ δὴ τῆς εἰδήσεως τρόπος, καὶ ἐπὶ τούτῳ μὴ εἰδέναι τὰ ἀγάληματα, σαφῶς ἡδη ἐισιρηθεῖτε, περιττὸν ἐποίσαμεν οὐδέν.

Ἄλλ' οἶδα αὐτὸν, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ.

Οσον μὲν ἡκεν εἰς τὸ ἐτοίμως τῷ προκειμένῳ προσβάλλειν, ἐκείνῳ φαμεν, διει λαλεῖ πάλιν ὃς διαθρωπος, καὶ καταβιβάζει πάλιν αὐτὸν εἰς τὰ ἡμέτερα Χριστὸς, τὸ δουλοπρεπὲς οὐκ ἀφίει σχῆμα κατὰ καιρὸν τὸν πρέποντα. Λέγει τοιγαν καὶ εἰδέναι τὸν Πατέρα, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρεῖν, οἵτις ἔχειν αὐτὸς διασχυρίζεται, τὸν αὐτοῦ φρονοῦντας τοὺς Ἰουδαίους ἐπιδείχνουσιν,

A fructus facere: neque arbor mala bonos fructus facere²². Qui ergo fieri potest, imo vero qui non omnimoda stultitia scatet ex immortalis Patre genitum mortalem ducere, et corruptiōnis nescium curruptilibus ascribere?

ἀπάσης ἔστι μαρτιας ἀνάμεστον, τὸν δὲ ἀθανάτου φθοράς, διτι μαρτιας ἀνάμεστον, τὸν δὲ ἀθανάτου φθοράν;

VIII, 55. Ego autem novi sum: et si dixerim quia non scio eum, ero similis rubis, mendax.

Non meatitus sum, inquit Judeis, cum dicerem: C Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in aeternum²³. Possum enim immortales facere, et quoniam novi Patrem ejus rei potenterem esse, novi secundum naturam vitam esse Patrem meum. Quapropter ego sum sicut ille vita per naturam et vivificans. Quod si negaverim me posse vivificare, tanquam ignorare videbur Patrem, cuius proprietatem substantiae cum habeam, possum vivificare sicut et ille. Igitur profiteor me habere omnia que sunt in Patre, et secundum illum existere: sin autem dicam me non habere eodem modo et immutabili plane modo omnia que sunt Patris propria, mendax ero, sicuti vos, ut qui non norim Patrem. Sed et cum dico nihil esse gloriam Abrahāni et prophetarum, quia ex terra erant, et homines natura, a quibus idcirco mors aliena non erat, meam autem gloriam esse Patris aeternitatem, tanquam Patris gñarus hæc dico. Quod si dicam me perinde ac illos corruptumiri, nec me Patri co-aeternum esse, mendax ero sicuti vos, ignorans eum ex quo sum Patrem. Fieri quippe non potest ut qui est ex eo qui est, ac eodem modo se semper habet, non utique semper sit, eodemque modo perpetuo sit. Est enim aeternum quod ex aeterno genitum est. Simplicius quippe si accipiatur hic locus, alio modo dictum intelligetur. Novi, inquit, Patrem meum: quod si dixerim me eum ignorare, mendax ero sicuti vos, qui Deum quidem non nostis, sed eum nosse dicitis. Quænam autem illa sit cognitionis ratio, et quid in ignoratione culpe sit, cum antea clare jam exposuerimus, nihil addemus superflui.

552 VIII, 55. Sed scio eum, et sermonem ejus seruo.

D Si locum hunc simpliciter attendamus, dicimus Christum loqui rursus quidem ut hominem, et ad nostra se rursus demittere, servilem formam congruo tempore nequaquam abjicientem. Ait ergo et se nosse Patrem, et sermonem ejus servare, neque tamen omnino dicimus eum ista sibi necessario ascribere, nec ultra que ei convenienter recenseri, sed multo artificio sermonem esse temperatum. Nam cum ait se nosse Patrem, et sermonem ejus servare, ostendit Judæos refutari his que habere se ipse proficiunt, quippe qui neque Deum norint videlicet, neque adeo servandum ejus ser-

²² Matth. vii, 18. ²³ Joan. viii, 52.

monem esse patent: alioqui enim sermonem a Mose et prophetis proclamatum prompto et libenti animo suscepissent. Iuliustmodi loquendi formam apud nos comperiemus, quae vim et rationem reprobationis quidem habet, sensimque nonnullis sua vicia subinuit, ita ut reprehensi non excederentur. Verbi gratia, sit aliquis frugi, atque bonus, qui furi et ebrio sua vicia exprobret, ac dicat: Ego probus homo sum, non suratus sum res alienas, nec immadui vino unquam, non tamen his verbis ista sibi ascribit, neque vero eum ita loqui in animum inducimus, sed contraria iis quibus est praeditus, iis quos inculpat objicere. Eodem itaque modo Dominus noster Jesus Christus se Patrem nosse ait, et sermonem ejus servare, aliter eam ob rem Judaeis impiis tribuens neque Deum nosse, neque adeo sermonem ejus sustinere, aut superne datum eis legem uliatenus observare. Quod si aliter hic locus expendendus est et subtilius observandum quod oblique subinnuitur, addemus a Filio Patrem agnoscit, non talem cognitionem habente qualis nimis est in nobis, sed Deo dignam atque inenarrabilem. Quemadmodum enim homo ex homine genitus non ab alio quodam edocitus, sed ex eo quod est ipse genitoris sui non ignorat naturam, sic et Filius ex eo quod est novit suum Patrem, servat autem sermonem ejus, hoc est totam habet prorsus in seipso substantiae Patris rationem. Ratio quippe hominis, hoc est, definitio substantiae ejus, haec est: Animal rationale, mortale, intelligentie et scientie capax. Sed et angeli ratio definitio **583** substantiae ejus censemur. Quia vero Dei secundum naturam rationem aut definitionem capere non licet, neccimus enim quid sit secundum naturam is qui genuit ipsum, idcirco a nostra consuetudine eam sumens, et humanis vocabulis utens, sermonem Patris tanquam definitionem substantiae ejus servare ait in seipso. Est enim imago ejus qui genuit ipsum, et character expers omnis plane dissimilitudinis¹⁵, sed habens omnia in seipso quacunque Deo convenientia et praeclera sunt in Patre.

VIII. 56. Abraham pater noster exsultauit et videbat diem meum; et vidit, et gavisus est.

Diem hic, non aliud esse dicit quam tempus adventus, quo verax lux nobis insulsit, et justitiae sol exortus est solutis caliginis instar tenebris quibus tunc detinebamus, principe seculi hujus tyrannice nos vexante, et universum, ut verbo dicam, terrarum orbem sua perversitate offidente, atque uniuscujusque mentem variis modis obtenebrante. Idcirco divinus quoque Psalmista optatisimum ejus adventus diem quodammodo agnoscens, praeclinebat in Spiritu, dicens: *¶ Hoc est dies quam fecit Dominus. Exsultemus, et laete-*

Aως μήτε εἰδότας δηλονότι τὸν Θεόν, μήτε μὴν οἰομένους διεπρέποντα τηρεῖν τὸν λόγον αὐτοῦ· ἢ γάρ ἀντίδεξαντο, καὶ μᾶλα προθύμως, τὸν δικὰ Μωάβεως καὶ τῶν προφῆτῶν προκεκρυμένον. Εὐρήσομεν δέ πως καὶ παρ' ἡμῖν σχῆμα τι τοιοῦτον ἐν λόγοις εὑρεύεις ταῦτα καὶ κάλλισταν, ἐλέγου μὲν ἔχον δύναμιν, καὶ ἡρόμα τιστὸν ὑποδηλοῦν τὰ ἀνοίκας κακά, ὑποτέμνον δέ πως τὸν εἰς τὸ διελέγοντας θυμόν. Οἷον ξεστα τις ἀνήρ τυχόν ἐπιεικής, καὶ τὰ ἄλλα χρηστός, οὐειδίων τῷ καλέπτοντι καὶ τῷ μεθύοντι, καὶ λέγων· Ἐγώ ἀνθρώπος εἰμι τις ἐπιεικής, οὐ κέκλοψα τὰ ἔτερων, ἀλλ' οὐδὲ μεριθύσμα! ποτε· καὶ οὐ πάντας δὲ τοιούτους ἐκατῷ διὰ τούτου μαρτυρεῖ, οὐδὲ οὕτως αὐτὸν οἰητόμεθα λαλεῖν, ἀλλ' ὃν ἔχει τὰ ἐναντία ἀπέριττα τοῖς οὐειδίομένοις. Οὕτω τοιγαρούν καὶ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς δὲ Χριστὸς εἰδέναι φησι τὸν Πατέρα, καὶ τηρεῖν τὸν λόγον αὐτοῦ, ἔτεροις διὰ τοῦτο τοῖς ἀνοίκοις Ἰουδαίοις, τὸ μήτε εἰδέναι τὸν Θεόν περιτιθεῖς, μήτε μὴν ἀνέχεσθαι τὸν παρ' αὐτοῦ λόγον, ἢ φυλακῆς τινος δλῶς ἀξιοῦν τὸν ἀναθεν αὐτοῖς διορισθέντα νόμον. Εἰ δὲ χρή καὶ ἔτερως τοῖς προκειμένοις ἐκμαλεῖν, καὶ λεπτότερόν τοις ίστεν τὸ πλαγίων ὑποδηλούμενον, καὶ τόδε πρὸς τούτοις ἐροῦμεν Οὐδέν δὲ Υἱὸς τὸν ἐκατοῦ Πατέρα, οὐ τοιαύτην ἔχων γνῶσιν, δοπιαπέρ ἐστιν ἡ ἐν ἡμῖν, ἀλλὰ θεοπρεπῆ τε καὶ ἀνέκγητον. Ποτερός γάρ δὲ ἀνθρώπου γεγεννημένος ἀνθρώπος, οὐ παρ' ἔτερου τινὸς μαθών, ἀλλ' ἐξ ὃν ἐστιν αὐτὸς τὴν τοῦ γεννήσαντος φύσιν οὐκ ἀγνοεῖ, φησίν· οὗτος καὶ δὲ Υἱὸς οὐδὲ μὲν ἐξ ὃν ἐστι τὸν ἐκατοῦ Γεννήτορα, τηρεῖ δὲ τὸν λόγον αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστιν, ἔχει σωζόμενον διοκλήρως ἐν ἐκατῷ τὸν τοῦ Πατρὸς δρόν. Λόγος μὲν γάρ δὲ ἀνθρώπου, τοῦτ' ἐστιν δὲ δρός τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ζῶν λογικὸν, θνητὸν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. Ἀλλὰ γάρ καὶ ἀγγέλου τυχόν δὲ λόγος, δρός δὲν νοοτο τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Ἐπεὶ δὲ θεοῦ τοῦ κατὰ φύσιν ἡμᾶς μὲν λόγον ἢ δρόν οὐκ ἐστι λαβεῖν (οὐ γάρ ισμεν τί κατὰ φύσιν ἐστιν δὲ γεννήσας αὐτὸν), ἀπὸ δὲ τῆς παρ' ἡμῖν συνηθείας λαβών, καὶ τοῖς ἀνθρωπίνοις ἀποχρηστάμενος ῥήμασι, τὸν λόγον τοῦ Πατρὸς οἰοντει τὸν δρόν τῆς οὐσίας αὐτοῦ τηρεῖν ἐν ἐκατῷ θεοπρεπῆ τε καὶ ἔξαρτα.

Ἄδραδύ στατήρ ὑμῶν ἡγαλλιδοστο, Ινταΐη τὴν ἡμέραν τὴν ἡμήρην· καὶ εἰδε, καὶ ἔχαρη.

Dημέραν ἐν τούτοις, οὐχ ἔτερόν τι φησι παρὰ τὸν τῆς ἐπιθημίας καιρὸν, καθ' δὲν ἡμῖν τὸ φῶς Πλαμέν τὸ ἀληθινὸν, καὶ δὲ τῆς δικαιουσίης ἀνίσχεν δηλος, λελυμένου ὑπερ περ ἐν ἀχλοῖς τάξει τοῦ συνέχοντος ἡμᾶς τὸ τηγικάδι σκότως, τυραννοῦντος ἐπὶ τοῦ ἀρχοντος τοῦ αἰλῶνας τούτου, καὶ πάσαν, ὡς ἐπειν, τὴν οἰκουμένην ταῖς ἐκατοῦ δυστροπαῖς κατεμπλανοντός τε καὶ εἰς πολύθεον καταθούντο; πλάνην, διαφόρως τε τὸν ἐκάστου κατασκοτίζοντος νοῦν. Διὰ τοῦτο καὶ δὲ θεοπέτοις Μελιφόδες, ημέραν ὑπερ εἰδῶς τὸν τριπλόθητον τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ καιρὸν,

¹⁵ Hebr. 1, 3.

προανερώνει λέγων ἐν Πνεύματι· « Αὕτη ἡ ἡμέρα, ἣν ἀπολήσειν δόκει τὸν Κύριος. Ἀγαλλιάσωμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ. » Ἀλλως τε καὶ ημέραν θεοῦ ἀποκαλεῖν τῇ θείᾳ Γραφῇ τὸν ἐκάστου πρόγματος καιρὸν, κατὰ τὸ, « Ἡμέρα γάρ Κυρίου Σαβαὼν ἔπι πάντα ὑδριστὴν καὶ ὑπερήφανον, καὶ ταπεινωθῆσονται. » Καὶ πάλιν· « Τί ποιήσετε ἐν ἡμέρᾳ πανηγύρεως, καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἱερᾶς Κυρίου; » Ἀλλὰ καὶ ἀπολεῖσθαι τοὺς τινῶν διαλογισμοὺς ἐν ἁκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ φησίν ὁ Μελέῳδες, πάλιν ἡμέραν δρίζων τὸν τοῦ θεοῦ καὶ προσδοκωμένου βῆματος καιρὸν, καθ' ὃν οὐδὲν ὠφελήσει τοὺς ἐν κόσμῳ λαμπροὺς ἢ τῶν ἀρχαίων διαλογισμῶν ἀπάτη, καὶ τῆς ὁρίου τῆς ἐπὶ πλούτῳ τὸ διάκενον φύσημα. « Ἡγαλλιάσατο, φησίν, ὁ πατὴρ ὑμῶν Ἀβραὰμ, ἵνα ἰδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἡμήν· καὶ εἰδε, καὶ ἔχάρῃ. » Καὶ πῶς ἡ πότε νομιούμεν τὸν μαχάριον Ἀβραὰμ τὴν ἡμέραν θεάσασθαι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, τοῦτ' ἔστι, τὸν καιρὸν τῆς ἀπιδημίας αὐτοῦ τῆς μετὰ σαρκὸς ιδεῖν, οὐ πλατύς μὲν ὁ λόγος· οὐ γάρ ἔστιν εἰπεῖν, ἐξ ἀντιρέψτου λαβόντα, καὶ σαφηνίσας· πλὴν ὡς ἔνι καλῶς τὰ εἰς τοῦτο νοοῦντες ἔρουμεν, ὅτι καθάπερ ἐν τοῖν ἀγίων προφητῶν ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς τὸ ἐαυτοῦ μυστήριον, ἥγουν τοῦ θεάσασθαι δύσομεν ἀληθῶς τὴν ἡμέραν αὐτὸν τῆς τοῦ Κυρίου σφραγῆς, δι' ἣν τὰ πάντα ἡμῖν αἰσιῶς ἐκδέδηκεν, καὶ καθάπερ ἐξ οὐρίας ἡγέθη καλῶς ὅτε καὶ εἰς τόπον αὐτοῦ τὸν Μονογενῆ καὶ πρωτότοκον, τοῦτ' ἔστι, τὸν Ἰσαὰκ ἀναφέρειν εἰς θυσίαν ἐπέταττε· τῷ λερουργούντι γάρ εἰκός αὐτῷ τότε καθάπερ ἐν τύπῳ τῷ δρωμένῳ καταστῆναι σαφῆ τοῦ μυστηρίου τὴν ἀκρίβειαν. Δοἱη τις ἀν καὶ ἔτέρας εἰς τοῦτο τοῦ φιλομαθεστέροις τὰς ἀφορμάς. Καὶ γάρ εἶδεν ἀνδρας τρεῖς πρὸς τῇ δρυὶ τῇ Μαρθῇ, ἀλλὰ καὶ ἀπαγγελίαν ἐδέχετο παρὰ Θεοῦ, διε πατὴρ ἔσται πολλῶν ἐθνῶν, φτερόν ήν οὐχ ἔτέρως ἀν θαῦτην δυνατὸν, εἰ μὴ διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἐκλήθη πατέρα τὰ ἕθνη τὸν Ἀβραὰμ ἐπιγραφόμενα, καὶ ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ συνανακλιθόσμενά τε καὶ συμμεθέζοντα αὐτῷ τῆς ἐφ' ἀπασιν ἀγαθοῖς τε τὸν Σωτῆρος ἡμῶν φιλοτιμίας. Εἶδεν οὖν, φησίν, ὁ μαχάριος Ἀβραὰμ, καὶ ίδων ἔχάρῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἡμήν. Καὶ διὰ πολλῶν αἰτίαν ἐπὶ τὸ καὶ ταῦτα φάγαντα πρόσειτο Χριστὸς, ἀναγκαῖον εἰπεῖν· Ἄνθρωπον δρῶντες αὐτὸν ἰουδαῖοι διὰ τὸ περιθῆμα τῆς σαρκὸς, οὐδὲν ἐνεπούντες περὶ αὐτοῦ θεοπρεπές, φάντα δὲ ὅτι καὶ θυητός ἔστι καθ' ἡμᾶς, διε δὴ καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρενεχθεῖς· διε δὲ ἦν ἀΐδιος ὡς ἐξ ἀΐδιου Πατρὸς, πιστεύειν οὐκ ἥθελον διὰ πολλὴν ἀδουλίαν. Τινα τοινύν ἀποδείξῃ σαφῶς ὡς οὐ πρόσφατός ἔστιν, οὐδὲ ἀρτίγενης καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' διε καὶ τοῖς ἀρχαιοτάτοις αὐτῶν πατράσιν ἐγινώσκετο ὡς ὅν ἀΐδιος, τὰ τοιαῦτά φησιν. Ἐνταῦθα δὲ ὡς ἔνι μὲν ὄνειδίζει χρησίμως, διε περιπτύουσι δρῶντες ἀδουλίας, καὶ φρονοῦντες ἀσυνέτως, ἀπερόντες ἐν ἱερᾶς τάξει τῷ τοῦ γένους αὐτῶν ἔξαρχοντι. Ἐκεῖνος μὲν γάρ μόνον εἴδε, καὶ ἔχάρῃ· ἔχοντες δὲ αὐτοῖς, καὶ ἀπολαύειν ἔντιν ταῖς ἀπειθίαις ὑδρίζουσι, καὶ τῆς οὐτω λαμ-

A mur in ea²⁴. Præsertim cum et divinæ Scripturæ mos sit uniuscujusque rei tempus vocare, diem, juxta illud: « Dies enim Domini Sabaoth super omnem superbum et contumeliosum, et humiliabitur²⁵. » Et rursus: « Quid facietis in die conventus et in die solemnitatis Domini²⁶? » Sed et perituras quorundam cogitationes in illa die Psalmista dicit²⁷, diem rursus statuens divini et exspectati judicii tempus, quo nihil proderunt claris in hoc mundo hominibus pristinarum cogitationum fraudes, et divitiarum fastus inanis. Exsultavit, inquit, Abram pater vester, ut videret diem meum; et vidit, et gavisus est. Quomodo vero aut quando putabimus beatum Abram diem Christi nostri Servatoris, hoc est tempus adventus ejus cum carne visuisse, explicatu facile non est; verumtamen quoad ejus est recte dicemus ei ceu sanctorum prophetarum uni Deum revelasse suum mysterium; **584** aut certe concedemus eum revera diem spectasse nocis Dominicæ, ob quam cuncta nobis prospere cesserunt, ac veluti secundo cursu luxerunt, cum et in ejus typum unigenitum et primogenitum suum Isaac in sacrificium offerre Jussus est: consentaneum quippe est ei sacrificanti mysterii veritatem tunc patefactam cum in bujus typum istud fieret. Sed et alias rationes in studiosorum gratiam hic asserri queunt. Videl quippe viros tres ad querum Mambre²⁸, ac præsterea promissionem accepit a Deo, multarum se patrem fore gentium, quo quidem gaudere aliter non potuit, nisi quod vocalē sunt genitēs, per fidem patrem sibi Abramum ascientes in regno cœlorum simul concessuræ, et in partem cum eo venturæ Servatoris nostri summae munificencie. Videl igitur, inquit, beatus Abram diem meum, et cum vidisset, gavisus est. Quam autem ob causam Christus hæc dicat opere pretium est expondere. Cum hominem ipsum Judæi cernerent, ob carnis velamen, nihil Deo dignum de eo concipiebant, sed sicut nos mortali esse putabant, ut qui ex nihilo ad esse productus esset, æternum vero esse ut ex æterno Patre, nequaquam præsumma sua recordia credere volebant. Ut ergo clare ostenderet non recentem se neque nuper genitum sicuti nos, sed vetustissimis eorum patribus agnatum tanquam qui æternus sit, hæc ait. Simil autem, quoad licet, opportune exprobrat eos stulte respuere quæ princeps generis eorum festivitatis loco habebat. Ille enim tantum vidit, et gavisus est: sed cum habeant ipsi, fruique licet, incredulitate sua contumeliose rejiciunt, ac tam illustrem gratiam superbe renuunt: aut certe oblique subinuit se majorem et potiorem esse Abram, cum vel ob exiguum tantum cognitionem magnum ille gaudium duceret. Aperte itaque et absque velamine ullo dici istud non debebat ob eorum intemperiem, sed alio modo rursus istud signifi-

²⁴ Psal. cxvii, 24. ²⁵ Isa. ii, 12. ²⁶ Ossee ix, 5.

²⁷ Psal. cxlv, 5, 6. ²⁸ Gen. xviii, 1 seqq.

eat. Neque vero quisquam existimet Jesum diven-
do Iudæis : « Abrahani pater vester mortuus est, »
sibi contraria dicere, quod eos modo quidem a
cognitione Abrahami alienos statuat his verbis :
« Si filii Abrahæ essetis, opera Abrahæ facere-
tis » : modo vero filios Abrahæ nuncupet. Sed
sciendum est eum in his duobus sermonem suum
ad veritatem dirigere. **585** Ilic quippe spiritualis
nobilitatis qualitatem definiens, in morum simi-
litudine cognitionem depingit : hic vero, nu-
dam eis carnis cognitionem tribuit, ut et illic
vere loquatur, et hic mendacem neutiquam se præ-
beat.

ἀμφοιν τὸν οἰκεῖον εἰς ἀληθείαν ἀπευθύνει λόγον. Ἐν μὲν γὰρ ἔκεινοις, τῆς πνευματικῆς. εὐγενείας ὅριζμένος τὴν ποιεῖται, ἐν τῇ τῶν θήῶν ταυτότητι τὴν οἰκείστητα ζωγραφεῖ· ἐν δὲ τούτοις, μάνη αὐτοῖς καὶ γυμνήν τῆς σαρκὸς ἀπονέμει τὴν συγγένειαν, ἵνα καὶ ἐν ἔκεινοις ἀληθεύῃ, καὶ ἐν τούτοις μὴ φεύδηται.

VIII, 37. *Dixerunt ergo Iudei ad eum: Quin
quaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti?*

Stulta plane est Judæorum oratio, et multo risu digna; sed jure quis eos mirabitur tantam in impietatem delatos, ut nihil prorsus consentaneum in animum inducere queant. Innumeris quippe modis Servatore nostro Christo eademque verba identidem eis inculcante suamque eis aeternitatem variis rationibus indicante, nihil amplius sibi angunt quam quæ corporeis oculis cernant, sed velut attoniti ac mente percussi non attendunt iis quæ Deo convenient, rursus vero ei ceu nostrum uni qui vix tum ad esse productus sit, et in rerum natura tum esse cooperit cum est genitus, absurde mendacium exprobrant, neque quod eum dicentem audierunt satis captiunt. Hic enim dixit Abrahamum diem suum vidisse, illi vero vim sermonis in contrarium vertentes aiunt: «Quinquaginta annos nondum habes, et quomodo vidisti Abraham?» Miser itaque Judæus, qui multa in ignorantia usque degit, immanemque furorem in se alii.

Ἐλεεινός; τοιγαροῦν δὲ παράφρων Τουδαῖος, πολλῇ μη ποιησάμενος σύντροφον.

VIII. 58. *Dixit eis Jesus: Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum.*
Rursus ad familiare sibi institutum Christus revertitur. Loquitur enim interdum per ambages, variisque modis narrationem tegens, eam cunctis patere non sinit. Ubi vero nihil intelligere eos videt audiendo, tunc exuto obscuritatis velamine, sermonem nudum et apertum proponit, quod et unne facit. Postquam enim comperit eos intelligentia carere, licet multis verbis docuerit, nec capere posse quod esset æternus ut ex æterno Patre, quodque major Abrahamo circa comparationem tanquam Deus, jam propalam dixit, sed addito Amen, amen, iuramenti loco ad confirmationem dictorum, 586 antequam Abraham fieret, ego sum. Sed enim existimandum non est Unige-

Α πρὸς καταλαζούντας χάριτος· ἡ τάχα κάκενο πλαγίων; ὑποδηλοῖ, διτὶ καὶ μέσων ἐστὶ καὶ κρείττων τοῦ Ἀβραὰμ, ἐπείπερ ἦν ἔκεινων πανήγυρις, τὸ καὶ μόνον γνῶναι τὶ περὶ αὐτοῦ. Γυμνῶς, μὲν γάρ, καὶ ἐπικαλύμματος; τινος; δίχα τοῦτο λέγειν οὐκ ἦν, διὸ τὸ ἔκεινων ἀκρατὲς εἰς ὅργην, ἐπέρι δὲ τρόπῳ κατασημαίνει πάλιν αὐτό. Καὶ μῆτις οἰσθων, λέγοντο πρὸς Ἰουδαῖους τὸν Ἰησοῦν, «Ἀβραὰμ ὁ πατὴς ὑμῶν ἀπέθανεν, » ἐστιφθέγγεσθαι τάνατοι, ἐπείπερ αὐτοὺς ποτὲ μὲν τῆς τοῦ Ἀβραὰμ οἰκεῖος τητος ἤξιστοις λέγων, «Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ ἡτε, τὰ ἕργα τοῦ Ἀβραὰμ ἐποιεῖτε διν·» νῦν δὲ αὖτας τοις Ἀβραὰμ ἀποκαλεῖ. Ἰστέος δὲ δις παλᾶς ἐπ' Ἐν μὲν γάρ ἔκεινοις, τῆς πνευματικῆς. εὐγενεῖς δητὶ τὴν οἰκεῖότητα ζωγραφεῖ· ἐν δὲ τούτοις, μόνη γένειαν, ἵνα καὶ ἐν ἔκεινοις ἀληθεύῃ, καὶ ἐν τούτοις

B Εἶκον οὖν Ἰουδαῖοι πρὸς αὐτόν· Πεντήκοστα ἐτη οὐκανέοις, καὶ Ἀβραὰμ δάρακας;

Ἄνωτος κομιδῇ τῶν Ἰουδαίων δὲ λόγος, καὶ πολλὴν ὡδίνων τὴν γελοιότητα. Θαυμάσαι δὲ ἐν τις αὐτούς, καὶ σφρόδρα εἰκότως, εἰς τοσούτην ἀκδεδραμηκότας τὴν ἀσέβειαν, ὡς μηδὲν τὸ παράπαν δύνασθαι ὃν ἔχοτεν. Μυρίας γάρ λόγων περιστροφὰς ἐπινοῦντος αὐτοῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, ἐννεατεκάτετρα διάτοις διδίστητα ποιητρότατα κατασημενοτος, οὐδὲν διλογίζονται πελέον ὃν δρῶσι τοῖς τοῦ σώματος δρθελμοῖς· ὥσπερ δὲ παντελῶς ἄξεστηκότες, καὶ παρακεκομμένοι τοῦ νοῦ τὴν ἐργειαν, οὐκ ἀντείνουσαι τὴν καρδίαν εἰς τὰ πρόποντα Θεῷ· πάλιν δὲ ὡς ἐν τῶν καθ' ἡμές ἀνθρώπων, τότε μόλις ἀρξαμένῳ τὸ εἶναι καὶ ἐν τοῖς οὖσι τελεῖν, δτε καὶ γεγένηται, παραλόγως ἐγκαλοῦσι τὸ φεῦδος, οὐδὲ διπερ ἱκουσαν λέγοντος ἐννοοῦντες ὅρθως. «Ο μὲν γάρ Ἑρη τεθέασθαι τὸν Ἀβραὰμ τὴν ἡμέραν αὐτοῦ· οἱ δὲ μεταδέντες πρὸς τὸ ἐναντεῖον τοῦ λόγου τὴν δύναμιν, εἰ Οὐτῷ γάρ, φασιν, ἔχεις ἐπιπεντήκοντα, καὶ πιὼς τεθέασαι τὸν Ἀβραὰμ;» ν δει συζήσας ἀπαιδευσίᾳ, μανίαν δὲ τὴν ἀτίθεσσον

Εἰπεν αὐτοῖς δὲ Ἰησοῦς· Ἐμήν μέρος ὑμῶν,
πρὸτερον Ἀδραδὺμ γενέσθαι, ἔτην εἰμι.
Πάλιν ἐπεὶ τὸ σύνηθες αὐτῷ καὶ φύλον ἐπιτίθεμεν
βασιλέας Χριστός. Λαλεῖ μὲν γάρ οὐδὲν ἄποι λίγαν
αινιγματωδῶς, καὶ διαφόροις ἐπικρύψειν ἐπεικιά-
ζουν τὴν ἀξίητησιν οὐ πάσιν ἐξεγένεσθαι καταφανῆ.
D Ἔπειτα δὲ συνέντας Ἰησοῦς μηδὲν τοὺς ἀκρωμένους,
τότε τῆς ἀσταφείας ἀπαμφίστας τὸν λόγον παρεπι-
θησει τυμηνὸν καὶ σαφῆ, δὲ οὐδὲν ἐπεὶ τοῦ
παρόντος ἐπείγεται. Ἐπειδὴ γάρ οὐδὲν εὑρίσκει
συνέντας, καίτοι μακροῦ διεπιπέδεστος λόγου, οὐδὲ
δυνηθέντας ἐνυπελένειν οὖτις καὶ ἀδίδος θετιν ὡς ἐξ ἀπόστολον
Πατρὸς, καὶ οὖτις μείζων τοῦ Ἀδραδύμ ἀσυγχρέτως
ώς Θεός, ἀναφανεῖν ἡδη φησὶν ὡς ἐν δρκοῦ τάξει
προστιθεῖται τοῦ, εἰς Ἀμήν, ἀμήν, εἰς βεβαίωσιν τῶν
λεγομένων εἰ πρὸτερον Ἀδραδὺμ γενέσθαι, ἔτην εἰμι.

33 Joan. VIII. 39.

Οιησθεθα δὲ οὐδαμῶς ἐταυχεῖν τὸν Λίονεγονή τῷ εἶναι πρὸ μόνου τοῦ Ἀβραάμ. Ἐστι γάρ πρὸ χρόνου παντὸς, καὶ προσβοτάτην ἔχει τὴν γέννησιν ἀναρχος ὃν ἐν Πατρὶ ἐπειδὴ δὲ προύκειτο πρὸς τὸ παρὸν ἡ πρὸς Ἀβραάμ αὐτῷ σύγχρισις, ἐκείνου φησὶν ἐαυτὸν ὑπάρχειν ἀρχαῖστερον, ὥσπερ ἂν λέγοι καὶ ὁ ἔκατον ἀριθμὸς τὸ τυχόν, διὰ Μείζων εἰμὶ τοῦ δέκα, καὶ οὐχὶ πάντας ὡς γειτόνα τῷ δέκα τὴν ὑπεροχὴν ἔχων, τὰ τοιαῦτα φησίεν ἀν., ἀλλ' ὅτι πολὺ λίτιν ὑπερκέμνος, καὶ ὑπὲρ τῶν δέκα ἔστιν. Οὐκοῦν εὖ τοῖς Ἀβραάμ ἀμύλλαται χρόνοις, οὐδὲ διλίγω προθέντιν ἐαυτὸν τῶν ἐκείνου καιρῶν δισχυρίζεται, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ στολὴν διατίθεται, καὶ παντὸς εἰλῶνος ἀριθμὸν ἐξάλλεται, καὶ πρὸ τοῦ Ἀβραάμ ἐαυτὸν εἶναι φησι, πρᾶγμα λέγων ἀληθές. Οἰκείως δὲ σφρόφα, καὶ παλῶς, ἐπὶ μὲν τοῦ Ἀβραάμ τὸ γενέσθαι τίθησιν, ἐφ' ἐαυτοῦ δὲ τὸ, εἰμι, δεκανὸς ὅτι τῷ μὲν ἐξ οὐκέτων γενομένῳ πάντως ἔποιτο καὶ τὸ φθείρεσθαι δεῖν, τῷ δὲ ἀλλ' οὐτὶ τὸ πρὸς τὸ μὴ εἶναι χωρέν οὐκ ἀν συμβαίη ποτέ. Μείζων οὖν δρα καὶ χρέετων τοῦ Ἀβραάμ· μείζων μὲν ὡς ἀδιοις, χρέετων δὲ ὅτι οὐ φθείρεται καθάπερ ἐκεῖνος.

"Hocpar ouv λιθους ήτα βάλωσιν ἐξ' αὐτὸν . . . δὲ Ιησοῦντος ἀκρύθη, καὶ δέῃλθεν ἐκ τοῦ ιεροῦ.

Οὐχ ὁρῶσι τὴν ἀλήθειαν, ἃτα δὴ καὶ οὗτοις φεύγοταί τε δυντες αὐτοί, καὶ φεύστην ἔχοντες τὸν πατέρα, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν ἀγάνακτούσι δὲ πάλιν ἐπ' οὐδὲν τῶν ἀνάξιν εἰωθότων. Ήσπερ οὖν ἀδικούμενοι τῇ τοῦ προπάτορος δόξῃ συναθλεῖν οἰδούμενοι, διὰ τούτων ἀνεκάυθοσιν πάλιν εἰς οὐκ εὔκαλπους ὄργας, καίτοι δένον μᾶλλον αὐτοὺς συνιδεῖν καὶ τῶν εἰρημάνων εἰς δύναμιν, καὶ τίς δὲ ταῦτα λέγων ἔστιν. ἀλλ' εἰς μανιλαν ἀλογυτάτην καὶ θηριοπεπῆ παραλόγως ἐκνεύοντες, λιθοις αὐτὸν ἐπιχειροῦσι σφενδόναν, ὥσπερ οὐκ ἀρκούντως διὰ πολλῆς ἡδη λοιδορίας προσκρούσαντες, ἤγουν μετρίαν ἐξ ἀπονοίας ἐφ' ἐαυτοῖς ἐπιευρύμενοι τὴν ὄργην. Θερμὸν μὲν οὖν καὶ παραλογώτατον τὸ τῶν ἱουδαίων ἐγχείρημα· προβεισι δὲ οὐκ εἰς ἔργον εὐκαίρως· ἀπήν γάρ ἔτι τοῦ παθεῖν δὲ καιρός. Καταχρύπτει δὲ ἐαυτὸν ὁ Χριστὸς, οὐ τοίχοις ὑπόδραμων, οὐχ ἔπερόν τι τοῦ ἴδιου προστηράμενος σώματος, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῆς θεότητος ἀφανῆ τοῖς ζητοῦσιν ἐαυτὸν καταστήσας. Καὶ οὐκ τὴρέσθη τῷ λαθεῖν, ἀλλὰ καὶ ἔξειτιν ἐκ τοῦ ιεροῦ, τύπον ὥσπερ τινὰ πραγμάτων ἢμεν νόητῶν καταγράψων ἐν τούτοις. Τοῖς μὲν γάρ ἀγαπῶσιν αὐτὸν ἐμφανῆς διὰ παντός ἔστι, κατὰ τό· «Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν δέουται». » Ἀποτρέχει δὲ τῶν θεομαχείν εἰθισμένων, καὶ οὐδὲν τῶν δυσσεβούντων φαίνεται, ἀλλ' οὐδὲ τὸ συνεῖναι τρόπον τινά, καὶ συνδιαιτοῦσθαι τοῖς διώκουσιν αὐτὸν ποιεῖται φίλοι, ἀποδημεῖ δὲ μᾶλλον αὐτῶν, καὶ ἀπανίσταται, πάσσων ὥσπερ ἐαυτῷ συνεξῆλκων εὐθυμίαν, καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ χαρ-

A nitum gloriari quod sit ante solum Abramum, Est enim ante omne tempus, et antiquissimam nativitatem habet, cum principiū exp̄s sit in Patre; sed quia in pr̄sens proposita erat ejus cum Abramō comparatio, illo se ostendit antiquiorē, non secus ac si centenarius numerus, exempli causa, diceret: Major sum denario, non utique id dicere tamquam a denario haud multum distet, sed quod decim longe superet. Igitur non contendit cum Abramō temporibus, neque parum se illius temporibus praestare asserit, sed quia supra omni tempus est, et omnis ævi numerum transcedit, etiam ante Abramum se esse dicit, quod verum quidem est. Proprie autem admodum ac recte de Abramio usurpat illud, fieri, de scipio vero, sum, docens omni quod a non esse ad generationem productum est, omnino competere ut intereat, ei vero qui semper sit nusquam contingere posse ut ad non esse procedat. Major itaque et praestantior est Abramō; major quidem, ut aeternus; praestantior vero, quia non est interitui, ut ille, obnoxius.

VIII, 59. *Tulerunt ergo lapides ut jacerent in eum: Jesus autem abscondit se, et exiit de templo.*

B Non vident veritatem, quippe mendaces ipsi, et mendacem patrem habentes, ut ait Servator²², sed, cum nihil sit unde credantur, denuo tamen stomachantur. Existimantes ergo se patriarchas gloriam quodammodo injuria affectam propugnare, intempestiva ira rursus astuunt, cum vim et rationem dictorum potius speciare et loquentis personam attendere deberent; sed, in bellum furorum immaniter erumpentes, lapidibus eum impetrere aggrediuntur, quasi non jam plus satieat conviciis ac contumelias insultassent, aut certe parum in se pro dementia iræ concitassent. Ardens itaque Iudeorum audacia et immanis; sed non tempestive eruppit, quoniam nondum aderat patiens tempus. Occultat autem sese Christus, non parietes subiens, non aliud quidpiam proprio corpori obtendens, sed vi deitatis se minime conspicabilem querentibus reddens. Nec contentus latere duntaxat, egreditur templo, per hæc nobis veluti delineans figuram rerum sub intelligentiam cadentium. Diligentibus enim se 587 nunquam non est manifestus, juxta illud: « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt²³. » Ab hostiis vero Dei ausigit, nec impius manifestatur, sed nec ullo modo conversari amat cum persecutis se, immo vero ab iis refugit, secum omnem velut pacem animorum ac tranquillitatem afferens, suaque gratia destitutos relinquens eos qui, quantum in impiorum audacia situm est, ipsum male excipiunt, licet inania cuncta Christus red-

²² Joan. viii, 44. ²³ Matth. v, 8.

dat, impiam eorum audaciam qui in ipsum peccant
incredibili virtute delens.
καὶ εἰς τὰ τῶν δυσσεούντων ἀγχειρῆματα, εἰ καὶ μάταια πάντα δεικνύει Χριστὸς, ἀφάτῳ δυνάμεις τῶν εἰς αὐτὸν πλημμελούντων τὸ ἀνόσιον ἀφανίζων θράσος.

IX. 1. Et præteriens, vidit hominem cœcum a na-
tivitate.

Judæis per summam animi temulentiam lapides in eum jaculari adorientibus, egreditur confessum templo, et iis elabitur. Præteriens autem videt quemdam ab ortu ipso cœcum, certissimum velut documentum ac signum ponens se a Judæis discessum, et impiam turbam relictum, gentesque potius deuau respecturum, et eas invisurum, atque in illas omne in clementia suæ munificientiam transfuscum, quæ etiam ei qui a nativitate cœcus est assimilantur, quod in errorem natæ sint, et velut a teneris vera Dei cognitione caruunt, nec tamen lucem a Deo, hoc est illuminationem per Spiritum, habuerint. Præterea observatione dignum est quid sibi velit quod in transcurso cœcus a Christo conspectus sit. Et mihi quidem subit hæc cogitatio, non proprie venisse Christum ad gentes, sed propter solum Israel, quemadmodum et ipse alicubi ait: « Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt, domus Israel ». In transitu vero Christi, oculi gentium sanati sunt, transferentis in eas misericordiam, propter rebellionem et incredulitatem Israel. Et hoc est quod Moses decantabat: « Ego provocabo ad zelum in non gente, in gente stulta irritabo illos ». Gens enim insipiens quæ servit creature posthabito Creatore, et instar animalium ratione parentium omni iniquitate passitur, solisque rebus terrenis et caducis inhaberet. Quoniam vero Israel Deum commovit ad iram sapiens et doctus et intelligens, ut fretus lege ac prophetis, vicissim in iram commotus est a Deo, **588** assumptis in ejus locum et sortem debitam antehac insipientibus, quibus per fidem et sapientiam Christus et sanctificatio et redemptio factus est, juxta Scripturam, adeoque lux et illuminatio.

Α σμάτων ἐρήμους ἀφεις τοὺς, ἀφ' ὧν ἡν πάθοι κακῶς, δυον εἰς τὸ θέλειν εύτδν ἀδικῆσαι φημι, καὶ εἰς τὰ τῶν δυσσεούντων ἀγχειρῆματα, εἰ καὶ μάταια πάντα δεικνύει Χριστὸς, ἀφάτῳ δυνάμεις τῶν εἰς αὐτὸν πλημμελούντων τὸ ἀνόσιον ἀφανίζων θράσος.

Kai παράγων, εἶδεν ἀνθρώπον τυφλὸν ἐκ γε-
τῆς.

Ἐμπαροιούντων αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων, λίθοις τε ἥδη καταχοντίζειν ἐπιχειρούντων αὐτὸν, ἔξειστι μὲν τοῦ παρ' αὐτοῖς ἱεροῦ παραχρῆμα, καὶ τῆς τῶν δω-
κόντων ἀνοσιότητος ἑαυτὸν ὑπεξάγει. Παρατρέχων δὲ τὸν ἐκ γενετῆς εὐθὺς ἐπιβλέπει τυφλὸν, σημειὸν ὕσπερ καὶ τοῦτο τιθεὶς ἐναργέστατον, δις τῆς μὲν Ἰουδαίων ἐπαναστῆσαι βδελυρίας, καὶ τὴν θεομά-
χον καταλείψει πληθὺν, ἐπισκέψεται δὲ πάλιν μᾶλ-
λον τὰ Ἐθνη, καὶ εἰς αὐτὰ μεταστρέψει τῆς ἡμερότη-
τος τῆς αὐτοῦ τὴν φιλοτιμίαν, & καὶ τῷ ἐκ γενετῆς
παρειάζεται τυφλῷ, διὰ τὸ ἐν πλάνῃ γεγενῆσθαι καὶ
ἐκ πρώτης ὕσπερ τὴν ἡλικίας ἐρημα τῇδε ἀληθούς θεο-
γνωσίας ὑπάρχειν αὐτά, καὶ τὸ φῶς οὐκ ἔχειν τὸ
παρὰ Θεοῦ, τοῦτον ἔστι, τὸν διὰ τοῦ Πνεύματος φω-
τισμόν. Ἐπιτηρήσαι δὲ πάλιν ἀκόλουθον τὸ ἀντί-
βούλιον δηλοῦν τὸ ὡς ἐν περαδρομῇ τὸν τυφλὸν ἐπ-
ισκέψθαι παρὰ Χριστοῦ. Καί μοι πάλιν ἐπεισιν νοεῖν,
ὅτι κυρίως μὲν οὐ τοῖς ἔθνεσιν ἐπεδήμησεν ὁ Χρι-
στὸς, διὰ μόνον δὲ τὸν Ἰσραὴλ, καθὼς καὶ αὐτὸς τοὺς
φησιν: « Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μή εἰς τὰ πρόβατα τὰ
ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ ». Κατωρθώθη δὲ τοῖς ἔθ-
νεσιν ἡ ἀνάβλεψις ἃς ἐν παρόδῳ Χριστοῦ μεθορμίσαντο;
ἔπει αὐτὰ τὸν ἔλεον, διὰ τὴν τοῦ Ἰσραὴλ ἀπείθειαν.
Καί τοῦτο ἦν ἄρα τὸ διὰ Μωσέως, καὶ πάλιν
προδόμενον. « Ἐγώ παραβήλωτα αὐτοὺς, ἐπ' οὐκ
ἔθνει, ἐπ' ἔθνει ἀσύνετῳ παροργιῷ αὐτούς ». « Ἐθνος
μὲν γάρ ἀσύνετον ἦν τὸ δουλεῦον τῇ κτίσει παρὰ τὸν
κτίσαντα, καὶ κτηνῶν ἀλόγων δίκην εἰς πᾶσαν ἀπλῶς
ἄμαθίαν καταβοσκόμενον, καὶ μόνοις ἀνέχον τοὺς
ἔπι τῆς γῆς. Ἐπειδὴ δὲ παρώργισεν ὁ Ἰσραὴλ ὁ σο-
φὸς διὰ τὸν νόμον, καὶ συνετὸς διὰ τὸ προφῆτας ἔχειν,
ἀντιπαρωργίσθη παρὰ τοῦ Θεοῦ προσληφθέντων
εἰς τὸν ἔκεινος πρέποντα τόπον τῶν ἀσύνετων τὸ
πρήν, οἷς διὰ τῆς πίστεως καὶ σοφίας γέγονεν ὁ
Χριστὸς καὶ ἀγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις, κατὰ τὸ
γεγραμμένον, δῆλον δὲ ὅτι καὶ φῶς, καὶ ἀνά-
βλεψίς.

CAPUT UNICUM.

Quod morbi corporei ex præcedentibus animæ pec-
cati nemini accidunt, sed neque peccata patrum
filiis, aut quorumvis Deus ullis inférat, puniens
eos qui nihil deliquerint, sed justum de omnibus
judicium ferat.

IX. 2. 3. Et interrogaverunt eum discipuli ejus:
Rabbi, quis peccavit, hic, aut parentes ejus, ut cœ-
cus nasceretur? Respondit Jesus: Neque hic pecca-
vit, neque parentes ejus, sed ut manifestentur opera
Dei in illo.

Bonarum rerum perquam studiosi sunt sapien-

D « Οτι οὐκ ἐκ προτερεστέρων τῆς ψυχῆς ἀμαρτη-
μάτων τὰ σωματικά τιστιν ἐπισυνδιλνει κάθη. διλλ' οὐδὲ ἀμαρτίας κατέρων ἐπὶ τέκνα ἢ τινων
ἐπάγει τιστιν ὁ Θεὸς τοὺς οὐδέτερης ἡμαρτηκότας
κολάζων, διλλὰ δίκαιον ἐφ' ἀκαστιν ἐκφέρει τὸ
κρίμα. »

**Kai ηρώησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέπο-
τες. Ῥαβδοῦ, τις ἡμαρτεῖ, οὐδος, ἢ οἱ τορεῖς**
αὐτοῦ, ἵταν τυφλὸς γεννηθῆ; Ἀκεκριθεὶς ἡ Ιησοῦς·
Οὗτος οὐτος ἡμαρτεῖ, οὐτε οἱ τορεῖς αὐτοῦ, ἵταν
τυφλὸς γεννηθῆ; διλλὰ ἵταν τοι φαρερωθῆ τὰ ἔργα τοῦ
Θεοῦ ἐτινῶ. »

Χρηστομαθεῖς μὲν καὶ λίαν ἐπιεικῶς τὸ συφάτατο

²⁴ Matth. xv, 24. ²⁵ Deut. xxxii, 21. ²⁶ I Cor. i, 30.

μαθηταί, μᾶλλον δὲ οὐκ ἀθεί πρὸς τὸ βούλεσθαι ταῦτα. Αἱ τισσimi discipuli, imo vero non sine numine ad hanc querenda impulsi sunt, et dum curiosi sunt ac sciscitatores, non tantum sibi quantum nobis utilitatis parant. Juvamus quippe non mediocriter ab eo qui scit omnia, cum in his rebus veram opinionem audientes, tum præterea nefaria super his dogmata longe amolientes quæ non tantum apud Judæos erant, sed et aliqui divinitus inspiratæ Scripturæ cognitione nimium quantum elati, et qui Christianæ militiæ nomen dedisse videbantur, ea proferre jam ausi erant, in suis nugis delicias agentes, et opinioni suæ cumprimis addicti, erroremque Græcorum Ecclesiæ placitis admiscentes. Judæi siquidem infelices, tanquam progenitorum suorum poenas luerent, ac præter omnem rationem

B Deus peccata patrum eis impingeret, non parum immurmurabant, et ut iniquissimum judicium suggestabant, adeoque in modum parabolæ dicebant: « Patres nostri uvas acerbas comedebunt, et dentes nostri obstupuerunt ²⁷. » Hi vero, pari cum Judæis laborantes animi inopia, contendunt ante corporum fabricam præexistisse et substituisse hominum animas, quæ non secus ac si ultro in peccatum lapsæ essent etiam ante corpora, tum

C 589 illis alligatae sint et constrictæ, pœnæ loco id habentes ut corporibus immurgantur. Verum unica et compendiosa ratione utrorumque absurditates solvit Christus, neque peccasse cæcum, neque parentes ejus, asserens. Evertit enim Judæorum dogma, inquiens non ob illum peccatum hominem factum esse cæcum, neque proprium, neque majorum, sed neque patris aut matris. Rursus autem pessumdat nugas eorum qui dicunt animas antequam in corpora venerint peccare. Dicit enim aliquis eis, idque jure merito: Quomodo, quæso, Christus ait neque cæcum peccasse, neque parentes ejus? Atqui non omnino concesserimus eos immunes peccati. Quippe homines cum essent, necesse fuit ut in peccatum incidenter. Quod igitur tempus desinit Christus, in quo verus ejus sermo nobis apparebit, quod videlicet nec ipse nec parentes ejus peccarunt? Certum est eum dicere tempus quod præcessit nativitatem, quo tempore cum omnino non essent, nec peccarunt. Verum igitur delirium esse pulare animas, antequam in corporibus sint, peccare, ideoque in corporibus includi et ad terrena loca devenire, multis ad initium hujus Evangelii docuimus, proposito ad explicandum loco: « Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum ²⁸: » quæ supervacaneum hic rursus inculcare. Exponendum tamen nobis est undenam Judæi in hunc errorem atque adeo insaniam inducti sint, et clare ostendendum eos, cum divinam vocem capere non possent, a recta ratione excidisse.

D τοῦ εἰπεῖν, καὶ ἐπιδεῖξαι σφῶς ἡτοι τὴν θελανούχη ἰσχυσαντες; νοῆσαι φωνὴν, λογισμῷ τοῦ πρέπειν τος ἀπεσφάλησαν.

²⁷ Jerem. xxxi, 29; Ezech. xviii, 2. ²⁸ Joan. i. 9.

Israel in *Egypto* quondam sicut tabernacula, Deus autem Mosen sacrorum antisititem vocavit in montem Sina : sed cum dierum quadragesima moram ibi se facturum protenderet, cunctater populis visus est, qui et ab Aarone tunc solo deleceret, et ad *Egyptiacas* idolatrias pertracti in clamabant his verbis : « Fac nobis deos, qui precedent nos : Moses enim, hic homo qui nos eduxit de terra *Egypti*, non scimus quid factum sit ei ».²⁹ Quid porro hinc secutum sit, cursim descendum arbitror. Vitulum confilarunt, ut scriptum est³⁰, atque eam ob rem jure Deus indignatus, totam funditus populi congregationem sublaturum se minitabatur. Procidit Moses, et veniam multis precibus oravit : universi Deus annuit, **590** nec poenas exacturum se a populo promisit, verumtamen nequaquam ascensurum se cum sis in terram promissionis confirmavit, sed angelum suum ductoris loco una cum ipsis missurum. Graviter id ferebat Moses, et ex eo quod nollet Deus ascendere una cum populo, perquam recte conjiciebat divinam iram nondum perfecte quievisse, ac denuo precabatur enixe ut una Dominus incederet, gnarus Israelitis manroductionem angeli solius minime sufficiat, aut forte populi insurmitatem verius, atque idcirco sanctorum angelorum odium in improbos deprecans, bonum vero, et hominum amantem, et universi regem ac Dominum versari potius orabat cum proclivibus ad peccandum. Sciebas enim non semel eis, sed sumpnumero veniam datum, et misericordiam peccatis eorum impertitum. Cui Deus hoc etiam annuit. Deinde signum ab eo quæsivit indiciumque manifestum quo certior fieret prorsus datam esse veniam, nempe ut se in conspectum daret : « Si enim inveni, inquit, gratiam apud te, manifesta mihi te ipsum, clare te videam, ut consecutus dicar 'gratiam apud te, et ut sciām quia populus tuus gens magna hæc ».³¹ Istud quoque Deus præstilis, quantum fieri poterat, certum faciens famulum suum se et dimisisse populo peccatum, et una se ascensurum cum eo in terram promissionis. Deinde promissioni quamidam veluti coronidem imponens, duas alias tubulas excidere jubet prioribus confractis, bonitatis sua etiam hic non parvum argumentum indicuerisque faciens. Quod cum Moses parasset, « Descendit Dominus in nube, sicut scriptum est, et astitit ei illuc : et vocavit nomine Domini. Et transiit Dominus ante faciem ejus, et vocavit : Dominus Deus misericors, et miserator, longanimes, multæ misericordiaæ, verax, et justitiam servans et misericordiam in millia, auferens iniquitates, et injustitiam, et peccata. Et reum non purificabit inducens iniquitates patrum super filios, et super filios filiorum, in tertiam et quartam progeniem ».³² Sed ecce, ut questionem initio propositam denuo retexam, Deo dignam bonitatem et incomparabilem clementiam se habere

Εσχηνοπηγειτο ποτε κατά τὴν δρημον ὁ Ἱεραρχὸς, ἐκάλει δὲ τὸν Ιεροπάντην Μωϋσέα ὁ Θεός, ἐν τῷ δρει Σινᾶ· ἀλλ' ὡς εἶναι ἐκάλει μετὰ τοῦ Θεοῦ παρατείνων εἰς ἡμέρας τεσσαράκοντα τὴν ἀριθμὸν μελλητῆς εἶναι τοῖς παρὰ τοῖς δῆμοις ἑδόκει, οἱ καὶ μόνου τότε κατεξανισταντο τοῦ Ἀαρὼν, καὶ πρὸς τὰς ἐν Αἴγυπτῳ ψυχοδατρεῖς ἐξ ὅλης Ἰαρκαΐας κατασυρόμενοι κατεβόντων λέγοντες· « Ποιήσον ἡμῖν θεούς, οἱ προπορεύσονται ἡμῶν ὁ γάρ Μωϋσῆς οὗτος ὁ ἀνθρώπος ὃς ἐξῆγαγεν ἡμᾶς ἐκ τῆς Ἀιγύπτου, οὐκ οὐδαμεν τί γέγονεν αὐτῷ. » Είτα τὶ τὸ ἐντεῦθεν οἷμα δεῖν ἐπιδρομάδην εἰπεῖν. Ἐμοσχοποιησαν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ ὥργιζετο δικαίως ἐπὶ τούτῳ Θεός· είτα καὶ δὴν εἰσάπτα ἀναλώσειν ἐπηπείλει τὴν συναγωγὴν. Προσεπίπτεν δὲ Μωϋσῆς, καὶ συγγράμμην ἐξῆγετε διὰ μακρᾶς προσευχῆς· ἐπένευσε πρὸς τὴν διφεσιν διπέτων Δημιουργὸς, καὶ κολάσειν μὲν οὐκ ἔτι τὸν λαὸν, πλὴν οὐδὲ συναναβίσεσθαι πρὸς τὴν τὴν ἐπαγγελίας αὐτῷ διετένετο, συνεκπέμψειν δὲ μᾶλλον αὐτοῖς ὥσπερ ἐν τάξει καθηγητοῦ τὸν ἰδίον ἀγγελον. Ἐδυσχέραινε πρὸς τοῦτο Μωϋσῆς, καὶ, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι συναναβαίνειν τῷ λαῷ τὸν Θεόν, κατεστοχάτειδε πῶς καλῶς γε σφόδρα νοῶν δὲ τελείαν οὐποιούμενον, καὶ δὴν εἰπεῖν τὸ τῆς θελας ὄργης, ἑδεῖτο δὲ καὶ πάλιν ἔκτενῶς συμβαδίζειν αὐτοῖς τὸν δεσπότην, οὐκ ἀρκεστιν τοῖς ἐξ Ἱεραρχὸς τὴν ἀγγέλου μάνην χειραγωγίαν εἰδὼν, ἢ τάχα καὶ δεδιῶς τοῦ λαοῦ τὴν ἀεθένειαν, διὰ τε τούτῳ τὴν τῶν ἀγίων ἀγγέλων μισοπονηρίαν παραιτούμενος, τὸν δὲ ἀγαθὸν, καὶ φιλάνθρωπον, καὶ τὸν δλῶν παμβασιλέα καὶ Κύριον συνείναι μᾶλλον τοῖς ἐτοιμαστέρον πταιούσας παρακαλῶν. « Ήδει γάρ οὐδὲ παταξ αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ πολλάκις συγγνωμένον, καὶ τὸν ἀρ' οἵς ἀν πλημμελοῦσιν Ελευ ἐπιδύσοντα. Ἐπενέυστο δὲ καὶ ὁ πρὸς τοῦτο Θεός, είτα σημεῖον ἐξῆτε παρ' αὐτοῦ, πρὸς πληροφορίαν ἐναργῆ καὶ ἀπόδεξιν τὸν δεδόσθαι τὴν συγγνωμήν ἀλοσχερῶς, τῷ ίδεν αὐτῷ. » Εἰ γάρ εὑρηκα, φησι. χάριν περὶ σοι, ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν, γνωστῶς ίδει σε, δπως δὲν ὁ εὐρηκῶς χάριν ἐνεντείσου, καὶ ἵνα γνῶσται δὲ λαός σου τὸ ίδιον τὸ μέτρα τοῦτο. « Ἐνήργει καὶ τοῦτο Θεός, ὡς ἦν ἐφιεστὸν, πληροφορῶν εἰς ἀπαντά τὸν θεραπευτὴν τὸν οἰκεῖον, δὲι καὶ παρῆχε τῷ λαῷ τὴν ἀμαρτίαν, καὶ δὲι συναναβίζεται πρὸς τὴν τὴν ἐπαγγελίας αὐτῷ. Είτα ταῦτα παγγελίας ὥσπερ τινὰ κορωνίδα διὰ τὸ λεῖπον ἐπιτείσεις, ἐτέρας αὐτῷ δύνι πλάκας ἀγαλαξεῖσαι προστάττει, συντριβεῖσῶν μηλονότι τῶν ἐν ἀρχῇ, πρὸς τὸ εἰσαῦθις αὐτῷ καταγράψαι τὸν νόμον, ἡμερότητος καν τούτῳ τῆς ἀρ' αὐτοῖς οὐ μετρίαν ποιούμενος τὴν ἀπόδεξιν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ πρὸς τοῦτο γίγονεν εὐτερητὴ δὲ Μωϋσῆς, « Κατέβη Κύριος ἐν νεφέλῃ, καθάδι γέγραπται, καὶ παρέστη αὐτῷ ἐκεῖ, καὶ ἐκάλεσε τῷ δύνδματι Κύρου. Καὶ παρῆλθε Κύρως πρὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἐκάλεσε Κύριος ὁ Θεός οἰκτίρμων, καὶ ἐλεήμων, μαχρόθυμος, καὶ πολυέλεος, καὶ ἀλτηθινός, καὶ δικαιοιστήν διατηρῶν, καὶ ποιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας, ἀφαιρῶν ἀνομίας, καὶ ἀδικίας, καὶ ἀμαρ-

²⁹ Exod. xxvii, 1, 2. ³⁰ Ibid. 4. ³¹ Exod. xxix, 13. ³² Exod. xxxvi, 6, 7.

τιας. Καὶ οὐ καθαριεῖ τὸν ἔνοχον, ἐπάγων ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, καὶ ἐπὶ τέκνα τέκνων ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν. » Ἀλλ' ίδοι δὴ σαφῶς· ἐρῶ γάρ αὐθίς ἀναλαβὼν τὸ ἐν ἀρχῇ ζητούμενον θεο-σπερπῆ τὴν ἡμερότητα, καὶ ἀσύγκριτόν τινα τὴν φιλανθρωπίαν ἔχειν ἐκυρώσεται Θεός. Αὗτοῦ γάρ, καὶ οὐχ ἐτέρου τινὸς τὸν λόγον εἶναι φαμεν, καὶ οὐ, καθάπερ οἰονταί τινες, τοῦ παντόφου Μωάεως τὰς χαριστήριους ἀναπέμποντος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ προσευ-χάς. «Οτι αὐτός εστιν ὁ πάντων Δεσπότης περὶ ἐαυ-τοῦ ταῦτα λέγων, οὐχ ἔτερος ἡμῖν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ μα-κάριος μαρτυρήσει Μωάεης διδάσκων ἐν βιβλίῳ τῶν Ἀριθμῶν, δὲ πάλιν προσκέρχουσκεν ἐξ ἀκαίρου θείλας Ἰσραὴλ, κακυνόντων τινῶν τῆς ἐπαγγείλας τὴν γῆν, οἱ καὶ ταύτην κατασκεψόμενοι, διὰ προστά-γματος Κυρίου παρὰ Μωάεως ἐπέμποντο. Οἱ γάρ ἐπείπερ ἐκ τῆς τῶν ἀλλοφύλων ἀνεκομίζοντο γῆς, ἦκοντο δὲ αὐθίς ὡς τὸν λαὸν, πικρῷς μὲν περὶ αὐτῆς ἐξέπτυσον λόγους, γῆν δὲ εἶναι ἀγρίαν ἔλεγον οὕτω καὶ ἀπηνῆ ὡς κατευθύνειν δύνασθαι τοὺς οἰκοῦντας αὐτὴν, εἰς τοσαύτην δυσφῆμαί τοὺς ἀκρωμένους ἐκάλουν, ὡς διάβροχον μὲν ἔχειν δακρύων τὴν πα-ρειάν, τοὺς πόνους δὲ ἥδη, καὶ ἐν Ἀλγύπτῳ βούλεσθαι. «Δῶμεν γάρ, ἔφασκον, ἀρχηγούς, καὶ πορευθῶμεν εἰς Ἀλγύπτον. » Ἀναλώσειν δὲ αὐτοὺς ἀπειλοῦντος Θεοῦ, πάλιν ἐδεῖτο Μωάεης, καὶ τῆς δοθείσης ἐπαγ-γείλας αὐτῷ μονονούχη καὶ εἰς ἀνάμνησιν δύων τὸν θεὸν πρέσειστος βοῶν· «Καὶ νῦν ὑψωθήτω Ισχύς σου, Κύριε, ὃν τρόπον εἴπας λέγων Κύριος, καὶ μακρό-θυμος, καὶ πολυάρετος, καὶ ἀληθινὸς, ἀριστῶν ἀνομίας, καὶ ἀδικίας, καὶ ἀμαρτίας· καὶ καθαρισμῶν οὐ καθαριεῖ τὸν ἔνοχον ἀποδίδους ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, ἔως τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς. » Αὗτος τὴν ἀμαρτίαν ἀνθρώπων τῷ λαῷ τούτῳ, κατὰ τὸ μέγα ἔλεος σου, καθάπερ θεως αὐτοῖς ἐγένουν ἐν Ἀλγύπτῳ οὐκέτι νῦν.

Αδειειτας τοίνυν ὡς αὐτὸς ἐαυτῷ τὸ φιλάνθρωπον ἐπιμαρτυρεῖ, καὶ τὸ ἀκρως ἀνεξίκαχον ὃ ἐπὶ πάντων Θεός. Πρέπον δ' ἀνεἴη λοιπὸν τὴν αἰτίαν τοῦ πεπλα-νῆσθαι τοὺς Ἰουδαίους εἰπεῖν, καὶ μηγσίκαχόν τινα καὶ βεβαρυμένον ὑπάρχειν τὸν ἀγαθὸν ἡμῶν οἰεσθαι θεόν. «Ἀλλ' ἡγούμην τῶν θεῶν λογίων οὐδαμόθεν ἔχειν αὐτοὺς ἐπιδράξασθαι, ή καὶ δύνασθαι κατηγο-ρεῖν ὡς οὐκ δριστα γεγονότων, ἀλλ' ἐκθεδηκότων πολὺν τὸν τοῦ δικαίου θεσμὸν· μόνας δὲ ταῖς σφῶν αὐτῶν καὶ τοῦτο παθεῖν ἀμαθίας αὐτούς, ὡς νομί-σαι κατὰ ἀλήθειαν ἀμαρτίας ἐπάγεσθαι τῶν γεγενη-κότων ἐπὶ τέκνα, καὶ μακρὰν οὕτω τῆς θείας ὄργης γίνεσθαι τὴν παράτασιν, ὡς μέχρι τρίτης καὶ τετάρ-της γενεᾶς ἀφικνεῖσθαι, ὑπὲρ ὅν ἔτεροι κατηγόρην-ται τοὺς οὐδὲν ἡμαρτηκότας ἀδίκως κολάζουσαν. Πῶς γάρ οὐκ ἔδει μᾶλλον, εἰπερ τινὲς ἡσαν σοφοί, διενθυμεῖσθαι πρεπόντας, ὡς οὐκ ἀν ἡ τῆς δικαιοσύ-νης πηγή, καὶ τῶν παρ' ἡμῶν ήθῶν δράσεται τὰ πιττίχια; «Ἀνθρωποι· μὲν γάρ τοῖς παρανομεῖν εἰλθόσι τὰς ἐκ τῶν νόμων ἐπιφέρετούσι· ποινάς, οὐδὲν τὸ παράπαν τοῖς ἐξ αὐτῶν γεγονόσιν ἐπιφέ-ροντες, εἰ μὴ ἀρα τινὲς συνυπαίτοι καὶ κοινωνοὶ τῶν πταισμάτων ἀλίσχοιντο. »Ο δὲ καὶ ἡμῖν τοὺς ἐφ' ἀπασι τοῖς δικαιοίς διορισάμενος νόμους, πῶς δι-ἀλοίη τιμωριῶν, τῶν καὶ παρ' ἡμῖν αὐτοῖς οὐ μα-

A Deus profletur. Ejus enim non alterius hæc verba esse dicimus, neque, ut quidam existimant, Mosis **591** sapientissimi, gratulatoria pro populo vota emittentis. Ipsum quippe universi Dominum hæc de se profari, non aliud quam Moses ipse nobis testis erit, docens in libro Numerorum Israelitas intempestivo metu percusos, nonnullis promissio-nis terram elevantibus, qui a Mose missi fuerant eam illustraturi. Hi enim, ex alienigenarum terra ad populum reversi, dira quæque de ea renuntiabant, horridamque ac sanguinalem regionem esse aiebant, tantumque illius odium in auditorum animis conci-tabant, ut in lacrymas effusi Ægypti laborum de-siderio tenerentur. « Demus enim, aiebant, duces itineris, et revertarum in Ægyptum⁴⁸. » Quos cum **B** Deus eversorum se minaretur, Moses rursus de-precabatur, eumque ad promissionis eis datae me-moriām propemodum revocans, inclamat: « Et nunc exaltetur fortitudo tua, Domine, quemadmodum dixisti, dicens: Dominus longanimis, et multum misericors, et verax, auferens iniqüitates, et iniusticias, et peccata; et non mundabit reum, reddens peccata patrum super filios⁴⁹ usque ad ter-tiam et quartam progeniem. Dimitte peccatum po-pulo huic secundum magnam misericordiam tuam, sicut propitius fuisse eis in Ægypto usque nunc⁵⁰. »

C Patet itaque eum qui supra omnes est Deum sibi ipsi humanitatem attribuere et summam patientiam. Porro causam exponere deceret ob quam Judæi decepti putant bonum nostrum Deum injuriæ memorem et iracundum esse. Sed non existi-mem eos divina oracula posse ulla ex parte car-pere, aut vellicare, quasi non recte facta, aut a justi et aequi lege aberrantia, verum eos suæ igno-rantia tantum indulgere, ut putent patrum deli-cita revera trajici in filios, et in tantum iram divi-nam extendi, ut ad tertiam et quartam generatio-nem usque pertingat, de insolentibus alienorum criminum poenas injuste reposcens. Quomodo enim non magis deceret eos, si modo essent sa-pientes, existimare omnis justi et aequi fontem nihil injuste facere posse? Homines quippe legum **592** transgressoribus poenas indigunt, eorum li-beris ipsas nequaquam inferentes, nisi forte eo-rumdem criminum socii et consortes deprehendan-tur. Qui vero nobis omnis justitiae leges præscri-psit, quomodo infligere poenas arguetur, quas non parum ipsi condemnaverimus? Præterea observandum est quamplurimas per Mosen leges edidisse, multisque modis puniri jussisse moribus impensis constrictos, sed nusquam reperiri ab eo jussum

⁴⁸ Num. xiv, 4. ⁴⁹ Ibid. 18, 19.

esse ut liberi cum peccantibus patribus in discri-
men venirent. Poena quippe in eos est qui delin-
quent, et supplicium in eos tantum constitutum
est qui legi sunt obnoxii. Impium proinde est Ju-
dæis astipulari; sapientis autem est profecto di-
vinam mentem attendere et omni ratione tueri
quæ reginæ omnium naturæ conveniunt. Recie ita-
que statuimus universi Deum, pro insita sibi clem-
entia, pro serenitate atque humanitate quam
omnibus vult esse testamat, pro illa qua gloriaur
patientia et misericordia, quaque tollit iniquitates
et peccata, non usque adeo offensionum tenacem vi-
deri ac memorem, ut in quartam usque genera-
tionem iram protendat. Quomodo enim sit pa-
tiens, et longanimis, et multum misericors, et
tollens iniquitates et peccata, qui non intra peccan-
tis caput poenæ modum terminet, sed ultra ter-
tiam generationem extendat, et instar cuiusdam
fulminis vel innocentibus ingruat?⁴⁴ Incredibile
igitur ac summæ dementiæ est existimare Deum
sibi tam longam, necon tam impotentem sui iram
attribuere. His aliud addent qui Judæorum opinioni
suffragantur, neque Deum congruum cuique rei
tempus nosse concedent. Nam si longanimitatem
pollicetur et facile admodum iram deponit, quam
ob causam addidisse videtur, et inferens peccata
patrum in filios, usque ad tertiam et quartam
generationem?⁴⁵ Hoc enim facere, aliud nihil
est quam detergere velle eos qui ab ipso pecca-
torum remissionem suscipiunt, ut qui spe sua
plane carituri sint, si revera injuriarum tenax ac
memor sit, qui jure super his offenditur. Quid ve-
ro, amabo vos, ipse nobis Moses sacerorum anti-
stites? Nonne rem ab omni ratione alienissimam
facere videtur, si, poenas ob offensionem Israele
daturo, supplex quidem procedit, sed, eam obli-
vionem offensionis **593** et misericordiam rogans,
intempestive dicat ad Deum: Talis es a natura, ut
reddas iniquitates patrum in filios? Hoc enim in-
stigantis est potius ad iram, quam vocantis ad mi-
sericordiam, et injuriæ poscentis oblivionem potius
quam longanimitatem. Sed his verbis, opinor,
eum placare videbatur et in memoriam propeno-
dum ea revocare quæ ipse dixit, cum bonitatem
suam palam et aperte prædicaret. Quo pacto enim
ipse longanimis sit, et multarum miserationum
plenus, et quod natura sua iniquitates et peccata
deleat, in his potissimum agnosceret in quibus
maxime acerbus esse videtur. Quonam igitur mo-
do intelligenda sint quæ a Deo dicta sunt, tandem
exponendum reor. Dominus, inquit, longanimis,
et multarum miserationum, tollens iniquitates et
peccata; deinde cætera velut cum interrogationis
puncto legamus, et mundatione non mundabit
reum?⁴⁶ ut tale nimirum quid intelligas: Long-
animis, inquit, et multarum miserationum est Deus,
et tollens iniquitates et peccata: numquid munda-

A τρίας κατεγνωσμένων; Εἴτα κάκενο πρὸς τούτῳ
διασκεπτέον μυρίους μὲν γάρ διὰ Μωσέως ἐχρησι-
μόησε νόμους, καὶ πολλαχῶς διατέταχε καλάζεσθαι
τοὺς ἀνοσίης συζώντας τρόποις· ἀλλ' οὐδαμοῦ προσ-
τάττων ὅρᾶται συγκινδυνεύειν τοῖς ἀμαρτάνουσι
χρῆναι τοὺς ἔξ αὐτῶν. Κατὰ γάρ τῶν ἀμαρτανόντων
ἡ δίκη, καὶ τοῖς ὑποπίπτουσι τῷ νόμῳ τῷ μόνῳ κο-
λάζεσθαι πρέπειν ώρίσατο. Δυσσεβὲς οὖν ἀρά τὸ νοεῖν
Ιουδαϊκῶς, σοφὸν δὲ δεῖ πάντως τὸ καὶ τῆς θείας
καταστοχάζεσθαι γνώμης, καὶ πανταχόσ τε τρεῖν τὰ
τῇ πάντων βασιλίδι πρέποντα φύσει. Τοίνυν ποιοῦντες
ὅρῶς, ὡς οὐκ ἀν δ τῶν δλων θεός τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ
γαληνότητα προτιθεῖς ὥστε εἰς μέσον, καὶ ἐπ'
ἀκράτῳ τῇ φιλανθρωπίᾳ θαυμάζεσθαι θελῶν, διὰ τε
τούτῳ βοῶν Κύριος μακρόθυμος, καὶ πολυελεος,
καὶ ἀληθινός, ἀφαιρῶν ἀνομίας καὶ ἀμαρτίας.
οὗτοι μηνήσικακος τησουλήθη γνωρίζεσθαι, ὡς
καὶ εἰς τετάρτην παραπλοῦν γενεάν τὴν δργήν.
Πώς; γάρ εἴτε μακρόθυμος καὶ πολυελεος, ἢ πῶς
ἀνομίας καὶ ἀμαρτίας ἀφαιρῶν, δη μηδὲ τῆς τοῦ
πταίοντος κεφαλῆς τὰ τῆς δίκης συμμετρεῖν
ἀνεχόμενος, ἀλλ' ἔκτείνων ἐπέκεινα τρίτης γε-
νεᾶς, καὶ σκηπτοῦ τινος δίκην καὶ τοῖς ἀθώοις ἐπι-
πηδῶν; Οὐκ οὖν ἀπίθανον κομιδῇ καὶ τῆς ἐσχάτης
εὐηθείας, μακρὸν οὗτον καὶ ἀλογωτάτην ὁργὴν
ἔντετρη προσείναι μαρτυρεῖν οἰεσθαι τὸν θεόν. Εἴτε
τι πρὸς τούτοις ἔτερον οἱ νοοῦντες Ιουδαϊκῶς,
οὐδὲ εἰδέναι δύσουσι τὸν θεόν τὸν ἔχαστο τῶν πρα-
γμάτων πρέποντα καιρόν. Εἰ γάρ ἐπαγγέλλεται τὸ
μακροθυμεῖν, καὶ τὸ κατατίθεσθαι λαγεύντων
τὸν θυμὸν εὑρίσκεται, τοῦ δῆ καὶ χάριν ὅρᾶται
προστεθεικώς, επάγων ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέ-
κνα ἔως τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς; Τοῦτο γάρ.
ἥν ἔτερον τοῦ δρῶντος οὐδὲν, ἢ καταποτέντες ἐθέλοντος
τοὺς ἐκδεχομένους παρ' αὐτοῦ τῶν διεπαισμένων
τὴν δίκειν, ὡς οὐδαμόθεν αὐτοὶς ὑπάρκει τὸ δι-
έλπειν, εἰπερ δυντως ἐστὶ μηνήσικακος καὶ μακρὸς εἰς
ὁργὴν δὲ πάντοις εἰκότως λελυπημένος. Τί δέ, εἰπε
μοι, καὶ αὐτὸς ἡμῶν διερόφαντης Μωσῆς: 'Ἄρ' οὐχ
ποιήσας ὅρᾶται πρᾶγμα παραλογώτατον, εἰ προσκε-
κρουκότος τοῦ Ἱσραὴλ, καὶ κολάζεσθαι μελλοντος,
πρόδεισι μὲν παρακαλῶν, ἀμνηστίαν δὲ τὴν παράθεσίαν.
Ἄλλ', οἶμαι, δυσωπεῖν ἔδοκει καὶ διὰ τούτων αὐτῶν, καὶ
μονονούχη πρὸς ὑπόδηματα ἀγειν διατάσσεται, διὰ τῆς
ἔνοῦστης αὐτῷ χρηστότητος ἐποιεῖτο τὴν παρά-
θησίαν. Οὐπως γάρ αὐτὸς ἐστι μακρόθυμος καὶ
πολυελεος, καὶ διὰ πέφυκεν ἀνομίας καὶ ἀμαρτίας
ἀναιρεῖν, ἐν τούτοις εὖ μάλα διαγνωσθῆσται, ἐν οἷς
μάλιστα δοκεῖ τις εἶναι πικρός. Τίνα τοίνυν προστή-
νοῦσαι τρόπον τὰ εἰρημένα παρὰ θεοῦ, λοιπὸν οἵμα
πρέπειν εἰπεῖν. Κύριος, φησί, μακρόθυμος, καὶ
πολυελεος, ἀφαιρῶν ἀνομίας καὶ ἀμαρτίας· εἰτα τὸ

⁴⁴ Exod. xxxiv, 6-8. ⁴⁵ Ibid. ⁴⁶ Num. xiv, 18, 19; Exod. xxix, 6, 7.

τούτων κείμενον ἐφεξῆς ως ἐν ἑρωτήσει μαζὶ ὑπο-
στιγμῆς ἀναγνωσθεῖται, καὶ καθαρισμῷ οὐ καθαρεῖται
τὸν ἔνοχον; ἢ νὰ τι τοιοῦτον ἐννοήσῃς· Ὁ μακρό-
Θυμος, φησι, καὶ πολυέλεος Θεὸς, ὁ ἀφαιρῶν ἀνομίας
καὶ ἀμαρτίας, οὐκ ἀν καθαρίσαι καθαρισμῷ τὸν
ἔνοχον; Ἀλλ' ἔστιν οὐκ ἀμφίβολον· καθαρίσει γάρ
πάντας· ἐπεὶ πᾶς ἔσται μακρόθυμος, καὶ πολυέλεος,
καὶ ἀφαιρῶν ἀμαρτίας, πῶς δὲ εἰ μὴ καθαρίσει τὸν
ἔνοχον; Πρὸς δὲ γε τοῦτο τῆς ἐννοήσεις αὐτῷ πάλιν
μακροθυμίας τε καὶ ἀνεξικακίας εἰς ἀπόδειξιν ἀπο-
φέρει, καὶ διὰ τὰς τῶν πατέρων ἀμαρτίας ἐπιθήσει
τέκνοις ἡώς τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς, οὐκ ὑπὲρ
πατρὸς κολάζων οὐδὲν, μὴ τοῦτο νομίσῃς, ἀλλ' οὐδὲ
ἐκγόνων τῶν μακράν, καθάπέρ τι φορτίου ἐπιφέπτων
τῶν προγόνων τὰ πατέσματα, σημαίνων δέ τι τοιοῦ-
τον. Γέγονέ τις τυχὸν ἀνήρ παράνομος, καὶ μοχθηρίας
ἀπάστης ἀνάμεστον ἔχων τὴν διάνοιαν· καὶ κολάζεσθαι
μὲν ὑπερθέσεως ἀπάστης δίχα τὸν οὖτα διαζῆν ἡρη-
μένον ἔχρην, ἐκαρτέρηστος δὲ οὖν δῆμας δ Θεὸς· ἀνεξικά-
κίας, οὐκ ἐπενεγκὼν αὐτῷ τὴν αὐτῷ χρεωστου-
μένην ὀργήν. Εἴτα τούτῳ γέγονεν δὲ οὐδὲς ταῖς τοῦ
πατρὸς δυσσεβείαις ἀμιλλώμενος, καὶ παρατρέχων ἐν
κακίᾳ τὸν φύσαντα· καὶ ἐμακροθύμητος καὶ τοῦτο
Θεὸς. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτου γέγονεν τρίτος, ἥ καὶ ἐκ
τοῦ τρίτου τέταρτος κατ' οὐδένα τρόπον δύον εἰς κα-
κίας εἶδος τῶν πατέρων ἡττώμενος, λισθρότον δὲ
ταῖς ἐκείνων ἐπιτιθεύσας τὴν δυσσεβειαν. Ἐπάγει
λοιπὸν δ Θεὸς τὴν ἀνωθεν, καὶ ἀπ' ἀρχῆς διώφει τῷ
γένει χρεωστουμένην ὀργήν, ἀνεξικακήσας διαρκῶς,
μᾶλλον δὲ καὶ ἡπερ ἔχρην. Τὸ γάρ ὑπερθέσαι τὴν
τιμωρίαν καὶ μέχρι τετάρτης γενεᾶς, πῶς οὐκ ἀν
γνοίστο θεοπρεπούς δυτικῶς ἡμερότητος ἐγκώμιον;
“Οὐτις γάρ οὐκ οὐδὲν ὑπὲρ πατρὸς, ἀλλ' οὐδὲ πατέρα
κολάζειν οὐδὲν ὑπὲρ οὐδὲν, χαλεπὸν οὐδὲν ἐκμαθεῖν
καὶ ἐξ ὧν ἐφη σαφῶς διὰ φωνῆς Ἱεζεχὴλ τοῦ προ-
φήτου πρὸς αὐτοὺς Ἰουδαίους, ἐπ' αὐτῷ δῆ τούτῳ
διαγογύζοντας, καὶ λέγοντας· «Οἱ πατέρες ἐφαγον
δημαρχα, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἐγομφίασαν. Καὶ
ἐγένετο, φησι, λόγος Κύριος πρὸς ἐμὲ, λέγων· Υἱὲ
ἀνθρώπου, τίς οὐλὴν ἡ παραβολὴ αὕτη ἐν τῷ Ἱερατῇ,
λέγοντες· Οἱ πατέρες ἐφαγον δημαρχα, καὶ οἱ ὀδόντες
τῶν τέκνων ἐγομφίασαν; Ζώ ἐγώ, λέγει Κύριος,
ἐὰν γένηται ἡ παραβολὴ αὕτη ἐτί λεγομένη ἐν
τῷ Ἱερατῇ, διὰ πατέρας αἵματα αἷμα εἰσιν. «Ον
τρόπον δὲ οὐχὶ τοῦ πατρὸς, οὗτα καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ
οὐλοῦ ἐμαί εἰσιν. Ἡ ψυχὴ δὲ ἀμαρτάνουσα αὕτη
ἀπολεῖται. «Ο δὲ οὐδὲς οὐ λήψεται τὴν ἀδικίαν τοῦ
πατρὸς, οὐδὲ δὲ πατήρ λήψεται τὴν ἀδικίαν τοῦ οὐλοῦ
αὐτοῦ. Ἐκαστος ἐν τῇ κακίᾳ αὐτοῦ, δὲ ἡμαρτεῖν,
ἀποθανεῖται ἐν αὐτῇ. » Ἀλλ' οἷμαι ληρεῖν οὐδένα
τοσοῦτον ὡς νομίσαι τὰ κάλλιστα μὲν οὐκ ἐν ἀρχῇ
νομοθετῆσαι Θεὸν, μεταβενούλευσθαι δέ πως, καὶ
μετεσκέψθαι τὸ ἀμείνον, καὶ ὡς ἔνα τῶν καθ' ἡμῖς
ὑπεροδουλήσαντα μᾶλις ἐπὶ νομοθετεῖν δύνασθαι τὰ
πρεπωδέστερα. Εἰ μὲν γάρ ἐπαινοῦμεν ἐκεῖνα, τῶν
δευτέρων δηλονότι διὰ τούτου κατηγορήσομεν, εἰ δὲ
τοῖς δευτέροις ἀποψήφιούμεθα τὸ νικῆν, πάντως δῆ
που τῶν ἡττωμένων καταγνωσθεῖται. Εαυτῷ τοι-

A tione mundabit noxiū? At dubium non est: pur-
gabit sane; quomodo enim longanimitas sit et mi-
sericors, et tollens iniquitates, quomodo, inquam,
nisi purget noxiū? Ad hæc nos ad demonstratio-
nem patientiæ et longanimitatis suæ deducit, et
quod patrum delicta illaturus sit filiis usque ad
tertiam et quartam generationem, non qui pro
patre castiget filium, ne hoc existimes; sed nec
posterioris majorum culpas ceu pondus aliquod im-
pingat, sed tale quidpiam significare volens: Fuit,
verbi gratia, quidam contemptor legum et ad au-
dendum projectus, adeoque statim plectendus; to-
leravit tamen hunc patienter Deus, iram debitam
nequaquam inferens. Deinde fuit isti filius impie-
tate et scelere patri æmulus, eumque nequitia su-
perans; sustinuit quoque iram super hoc Deus.
Sed enim ex isto natus est tertius, et ex tertio
quartus, nequaquam majoribus nequitia minor,
sed parem cum illis impietatem exercens. Dein-
ceps effundit Deus iram desuper, jampridem toti
generi etiam ab initio debitam, satis et vel plus
quam oportebat præstolatus. Ultionis quippe usque
ad quartam generationem dilatio, quomodo non sit
vere commendatio et laus divinæ mansuetudinis?
Quod enim nec filium pro patre, **594** nec patrem
pro filio castigare soleat, facile innescet ex iis
vel quæ per Ezechielem locutus est ad Judæos ipsos,
cum super hæc eadem re murmurarent ac dicerent:
«Patres manducaverunt uvam acerbam, et dentes
filiorum obstatuerunt. Et factum est, inquit, ver-
bum Domini ad me, dicens: Fili hominis, quæ vo-
bis parabola hæc in Israel, dicentes: Patres nostri
manducaverunt uvam acerbam, et filiorum dentes
obstatuerunt? Vivo ego, dicit Dominus: si fuerit
ultra ut dicatur parabola hæc in Israel: quia omnes
animæ meæ sunt. Quomodo anima patris, ita et
anima filii meæ sunt. Anima quæ peccaverit ipsa
morietur. Filius autem non accipiet iniquitatēn pa-
tris, neque pater accipiet iniquitatēn filii sui. Unus-
quisque in iniquitate sua qua peccavit, in ea morie-
tur ». Sed neminem ita delirare arbitror, ut sibi
persuadeat Deum non optima quæque initio sta-
tuisse, sed quodammodo mutasse consilium, et
cogitationem in melius transtulisse, ac veluti no-
strum unum aliquem variata sententia vix statuere
posse meliora. Nam si prima laudemus, altera
proinde accusabimus: sin autem secundis victo-
riam tribuemus, utique prima condemnabimus.
Deus igitur sibi ipsi contraria statuet, et a recto
sicuti nos excidit, modo hæc, modo illa statuens.
Sed nemo, ut reor, tantis absurditatibus ullo modo
obnoxiam esse naturam divinam asseret, sed nec a
recto unquam excidere. Documentum itaque in-
comparabilis ejus patientiæ insert illud: « Reddens
peccata patrum in filios usque ad tertiam et quar-
tam generationem ». Clementem quippe Deum
solitum esse peccantes haud statim punire, sed

⁴⁸ Ezech. xvi, 2-4. ⁴⁹ Exod. xx, 5.

præstolari potius, et in longum tempus supplicia differre, ex ejus ipsius verbis intelliges: « Et superorem meum implevi, et sustinui, et non consumui pati eos ».¹¹ Et alibi rursus: « Non dum omnia impleta sunt peccata Amorrhæorum usque nunc ».¹² Vides ut iram quidem implaverit, quippe jam aliqui putrarent quæ iram maxime implerent, sed tolerat patienter, ut Deus, et in eos a quibus offensus erat iram implere differebat. Sed ut tibi velut in tabula eorum quæ diximus demonstrationem exhibeamus, et ex ipsis rebus ostendamus divinitatem benignitatis laudem in hoc Scripturæ sacræ loco **595** contineri, et ex ipsis divinis Litteris ostendere conabor peccata patrum in filios illata usque ad tertiam et quartam generationem, justa quidem et ipsis iuentibus debita ultione. Sed cursim id tan-
tum ob narrationis prolixitatem faciam.

δε ὡς Θεὸς, καὶ τὸ συντέλειαν τοῖς λυπῶσιν ἐπενεγκεῖν πίνακι τὴν τῶν εἰρημένων ἀνατυποῦντες ἀπόδειξιν, καὶ δι' αὐτῶν ἡδη πληροφορήσωμεν τῶν πραγμάτων. Ήτο τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἐγκώμιον ἔστι τὸ εἰρημένων πάρα τοῖς ιεροῖς κείμενον Γράμματι, καὶ δῆ αὐτῆς ἀπόδειξις πειράσμων τῆς θείας Γραφῆς, ἐπενεχθεῖσας ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, καὶ ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεὰν οὐκ ἀδίκως, ἀλλὰ δικαίως, καὶ τοῖς τούτῳ παθοῦσι χειρεψωμένων. Γενήσεται δὲ διόγος διὰ τὸ μῆκος τῆς ιστορίας ἐν παραδρομῇ.

Igitur in tertio libro Regnum legimus, Achaab Israelitarum regnum tenuisse, cumque alienæ vi- neæ iniurissima cupiditate flagraret, ejus dominum, nempe Nabuthæ, interfecisse. Etsi enim istud ipse non jusserrit, uxoris tamen improbitati nequaquam succensuit. Indignatus eam ob rem est Deus, eique per Eliu prophetam in hunc modum est locutus: « Hæc dicit Dominus: Quomodo occidisti, et possedisti, propter hoc hæc dicit Dominus: In quo loco linixerunt sues et canes sanguinem Nabuthæ, ibi lingent canes sanguinem tuum, et meretriees lavabunt in sanguine tuo ».¹³ Subjicit statim: « Hæc dicit Dominus: Ecce ego induco super te mala, et succendam post te, et diisperdam de Achaab mingentem ad parietem, et clausum ei derelictum in Israel, et dabo domum tuam sicut domum Jeroboam filii Nabat, et sicut domum Baasat filii Achia, pro exacerbationibus quibus exacerbasti et peccare fecisti Israel. Et ad Jezebel locutus est dicens: Canes manducabunt eam in antemurali Jezrael, et mortuum ejus in campo comedent volatilia cœli ».¹⁴ Hæc omnia cum se Dominus facturum ac sine dubio illaturum minaretur, scidit quidem vestem suam Achaab, et ingressus domum suam, ut scriptum est, compunctus est, et in lacrymas effusus sacer lumbum præcinctus est. Quo in statu eum conspicatus ac misertus Deus, iram sedare cœpit, ac frenus veluti quosdam repellente furori imponens, prophetæ dicit: « Vidisti ut compunctus sit Achaab a facie mea; non inducam hæc in diebus ejus, sed in diebus filii sui inducam malum ».¹⁵ Numquid igitur æquum est videre sub quoniam hæc completi sunt? Natus est ex Achaab Ochozias, « qui facit

Α γεροῦν νομοθετησει τάναντια Θεὸς, καὶ διτιμάτηκε καθάπερ ἡμεῖς τοῦ δέοντος, ποτὲ μὲν ἔκεινα, ποτὲ δὲ ταῦτα θεσμοθετῶν. Ἀλλ', οὐμαί, πᾶς τις ἄρει ταῖς μὲν εἰρημέναις ἀτοπίαις κατ' οὐδένα δύνασθαι τρόπου τὴν θείαν ὑποκείσθαι φύσιν, ἀλλ' οὐδὲ ἀφαμαρτησαὶ ποτὲ τοῦ δέοντος. Ἀπόδειξιν δέρα τῆς ἀσυγκρίτου φιλοτιμίας αὐτοῦ τὸ εἰρημένων εἰσφέρει, τοῦτ' ἔστιν. « Ἀποβιδοὺς ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἔως τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς. » Οὐτὶ γάρ έθιος τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ μή παραχρῆμα κολάζει τοὺς πλημμελήσαντας, ἀναδύεσθαι δὲ μηδὲν, καὶ εἰς χρόνους ἀνατιθέναι μαρκροὺς τὰς τιμωρίας, οὗτοι λέγοντος συνήστις. « Καὶ τὸν θυμὸν μου ἐπλήσα, καὶ ἐπέσχον, καὶ οὐ συνετέλεσα αὐτούς. » Ἐπέρθω δὲ πάλιν. « Οὐταὶ γάρ διὰ πεπλήρωνται αἱ ἀμαρτίας τῶν ἀμορφάτων ἔως τοῦ νῦν. » Ὁρῆς δπως μὲν τὸν θυμὸν, ἔδρων γάρ ἡδη τινὲς πληρεστάτους δέξια θυμοῦ, διακαρπερεῖ ἀνεβάλλετο. Ἀλλ' ἵνα τοι, καὶ καθάπερ ἐν πληρεστάτους πληρεστάτους εἰς ἀδικιατάτην ἐμπειρίαν, ἀναριπεῖ τὸν δεσπότην, φημὶ δὲ τὸν Ναθουθαῖ. Εἰ γάρ καὶ μή τοῦτο γενέσθαι προστέαχεν αὐτὸς, ἀλλ' ἐπὶ ταῖς τῆς γυναικὸς δυστροπαῖς οὐκ ἀδισθόρει. Ἡγανάκτει Θεὸς ἐπὶ τούτοις ἀναγκαῖος, εἰς της φρεσὶ πρὸς αὐτὸν διὰ τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ. « Τάδε λέγει Κύριος: 'Ος σὺ ἐφόνευσας, καὶ ἐκληρονόμησας, διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος: 'Ἐν τῷ τόπῳ, οὐ δειχνεῖν αἱ θεοὶ τὸ αἷμα Ναθουθαῖ, ἐκεῖ λειξουσιν οἱ κύνες τὸ αἷμά σου, καὶ αἱ πόρναι λούσονται ἐν τῷ αἵματί σου. » Καὶ πάλιν εὐθὺς. « Τάδε λέγει Κύριος: 'Ἄθος ἐπάγω ἐπὶ σὲ κακά, καὶ ἐκκεκυτῶ σπίσω σου, καὶ ἐξολοθρεύσω τοῦ Ἀχαδᾶ ὁδροῦντα πρὸς τοῖχον, καὶ συνεχόμενον, καὶ ἐγκαταλειπειμένον ἐν Ἱερατῇ. Καὶ δώσω τὸν οἶκόν σου ὡς τὸν οἶκον Ἱεροθόλῳ οἴοῦ Ναθάτ, καὶ ὡς τὸν οἶκον Βασαῖτ, οἴοῦ Ἀχιὰ περὶ τῶν παροργισμάτων ὃν παρώργισας, καὶ ἐξήμαρτες τὸν Ἱερατή. Καὶ τῇ Ἱεζάβῃ ἐλάλησε λέγων: Οἱ κύνες φάγονται αὐτὴν ἐν τῷ προτειχίσματι τοῦ Ἱεζάρελ, καὶ τὸν τεινηκότα ἐν τῷ πεδίῳ φάγονται τὰ δρυες τοῦ ούρανοῦ. » Ταῦτα δὲ δράσειν ἀπαντα, καὶ ἀναμφιλόγως ἐποίειν διαπειλήσαντος τοῦ πάντων Δεσπότου, διέρθηξε μὲν τὸ ἄμφιον ὁ Ἀχαδ, εἰσελθὼν δὲ εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καθὼς γέγραπται, κατενύγη, καὶ δακρύων μὲν κατετήκετο πικρῶς, σάκχῳ δὲ διεζώσατο τὴν δσφύν. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τούτοις αὐτῶν γεγονότει κατηλέσι Θεὸς, καλοδοῦν δρχεται τὴν δργήν, καὶ καλινὸν ὁσπέρ ἐπιτιθέται τῷ παραχρῆμα θυμῷ, τῷ προφήτῃ φησίν. « Ἐώρακας ὡς κατενύγη Ἀχαδ ἀπὸ προσώπου μου; οὐκ ἐπάξω ταῦτα ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ. ἀλλ' ἐν ταῖς ἡμέραις

¹¹ Jerem. vi, 11. ¹² Gen. xv, 16. ¹³ III Reg. xxi, 13, 20. ¹⁴ Ibid. 21-24. ¹⁵ Ibid. 29.

τῶν οὐτοῦ ἐπάξιω σῆμα κακίαν. » Ἀρα οὖν ἐπὶ τίνος ταῦτα πεπλήρωνται, πῶς οὐδὲ δικαιον κατιδεῖν; Οὐκοῦν γέγονε μὲν ἐξ Ἀχαὰς Ὁχοζίας, ἡ οἵ εποίησε, φησι, τὸ πονηρὸν ἐνεγκλεῖον Κυρίου, καὶ ἐπορεύῃ τὸ δόφι τοῦ πεπτόδες αὐτοῦ Ἀχαὰς, καὶ τὸ δόφι τοῦ Ιεζάβελ τῆς μητρὸς αὐτοῦ. » Ἀλλὰ καὶ ἐξ Ὁχοζίου γέγονε, φησιν, Ἰωρᾶμ, περὶ οὗ πάλιν γέγραπται ὅτι ἐπορεύθη ἐν ταῖς ἀμαρτίαις οἴκου Ἱεροβοάμ. Ἀλλὰ καὶ ἐξ Ἰωρᾶμ. βεβασίλευκε τρίτος Ὁχοζίας, περὶ οὗ πάλιν φησιν ὅτι ἐποίησε τὸ πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου, καθὼς ὁ οἴκος Ἀχαάδ. Ἐπειδὴ δὲ ἡδη παρῆν ὁ καρρὸς τοῦ κοιλάζεσθαι δεῖν τὸν οἴκον Ἀχαάδ, μέχρι καὶ τετάρτων ἐγγόνων, τῆς κατὰ Θεοῦ δυσσεβείας οὐ καταλήξαται, κέχρισται λοιπὸν ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ εἰ; βασιλέα Ἰσαράτα οὐδὲ Ναμεσοί, δεὶς ἀναιρεῖ μὲν τὸν Ὁροῖαν, καὶ σὺν ἐκείνῳ τὴν Ἱεζάβελ, ἀναιρεῖ δὲ τῷ Ἀχαάδ καὶ ἐπέρους οὐδούς ἔσθομήκοντα, τὴν θείαν Ἰωτέρη διεξάγων εἰς πέρας δρυγήν, ὃς καὶ τιμῆς καὶ χάριτος ἐπὶ τούτῳ τυχεῖν. Τί γάρ φησι πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός; « Ἄνθι ὡν τὴν τράχυνας ποιῆσαι τὸ εὔθετον ὁ δρθαλμοὶς μου, καὶ πάντα δσα ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἐποίησας τῷ οἴκῳ Ἀχαάδ, οὐδὲ τέταρτοι καθήσονται σοι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου. » Ὁρὸς οὖν δπως τοὺς μὲν πονηροὺς ἐκ τονηρῶν ἐν τετάρτῃ μόδις ἐκόλασσε γενεῖ, τῷ δὲ τιμῆσαντι, καὶ μέχρι τετάρτης γενεῖς ἔκτεινε τὸν Ελεον. Παῦσαι τούναν, ίουδαῖοι, τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης κατηγορῶν. Εἰς ἐγκωμίου γάρ τάξιν παρ' ἡμῖν δεχθῆσται τό· « Ἀποδίδοντος ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ πάντα, ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν. »

Ἄλλον γαρερωθῆ τὰ δργα τοῦ Θεοῦ ἐτ αὐτῷ. C Δυσεξήγητον μὲν πῶς έσται, καὶ ἀπορίας ίως πολλῆς τὸ προκείμενον, καὶ ἦν μὲν ίως οὐκ ἀμάθες καὶ παρατρέψειν αὐτὸν, καὶ διὰ τὸ σφόδρα δυσάριστον ήργον. Ἀλλὰ ἵνα μὴ λελυμένων δογμάτων ίουδαϊκῶν, ἔτερον τι συγγενὲς ἔκεινοις καθάπερ τις ῥίζα πικρίας διώ φύουσα ἐνοχλή κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν (εἰκὸς γάρ ὑποτοπήσαι τινας διὰ τοῦτο πρὸς πάθη τὰ τῶν ἀνθρώπων καλεῖσθαι σώματα, ἵνα ἐν αὐτοῖς φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ), χρησίμως, ὡς γέ μοι φαίνεται, καὶ πρὸς τοῦτο εἰπεῖν ὀλίγα διττα πρὸς τὸ καὶ ἐντεῦθεν ἀποκρύπτασθαι φίλον, καὶ τοῖς ἐξ ἀπάτης λογισμοῖς μηδεμίαν ἔχειν ἐπιτρέψαι παρεσθατον. « Οτι μὲν οὖν οὗτος τὰς γονέων ἀμαρτίας ἐπάγει τέκνοις; Θεός, εἰ τῆς ἔκεινων δυστροπίας εἰεν ἀμέτοχα, καὶ διτι πρὸς τούτοις οὐκ ἐκ προγενεστέρων τῆς φυγῆς ἀμαρτημάτων ἡ σωμάτωσις, ἀπεδείξαμεν. Ἀνείλει γάρ παραδόξως ἀποφήσας ἄμφω Χριστὸς, ἢτε δὴ καὶ τὰ πάντα γινώσκων ὡς Θεός, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ὑπέρχων τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων ταμίας, καὶ τῶν ἔκαστω πρεπόντων, ἵτοι χρεωστουμένων διανομένων. Ἐν μὲν γάρ τῷ μὴ ἀμαρτῆσαι λέγειν τὸν τυφλὸν, μῆτε μήτη διὰ τοῦτο τὴν τύφλωσιν ὑπαμεῖναι, τὸ προγενεστέροις τοῦ σώματος πλημμελήμασιν ὑπαίτιον εἶναι νομίζειν τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχήν, ἀποράλινει μωρόν· ἐν δὲ τῷ μῆτε τοὺς γονεῖς πλημμελῆσαι διαρρήθην εἰπεῖν, ἵνα τυφλὸς δὲ ἐξ αὐτῶν γεννηθῇ, τὴν ἀνόητον τῶν ίουδαίων ὑπόνοιαν

A malum, inquit, eram Domino, et ambulavit in via patris sui Achaab, et in via Jezabel matris sue⁵⁵. » Sed et ex Ochovia natus est, inquit, Joram, de quo rursus scriptum est quod ambulaverit in peccatis domus Jeroboam. Porro 596 ex Joram regnavit tertius Ochovias, de quo rursus ait Scriptura, quod fecerit malum in conspectu Domini quemadmodum domus Achaab. Ubi vero advenisset tempus puniendæ domus Achaab, quæ ad quartan usque stirpem ab impietate erga Deum non cessaverat, unctus est in regem Iosaphat, filius Namessi, qui occidit Ochoviam et Jezabel, et alios filios Achaab septuaginta, divinam velut iram ad exitum perducens, ut et honorem et gratiam ob id consecutus sit. Quid enim inquit Deus ad ipsum? « Pro iis quæcunque bene fecisti faciendo rectum in oculis meis, et omnia quæcunque in corde meo fecisti domui Achaab, filii quarti sedebunt tibi super thronum tuum⁵⁶. » Vides ergo ut improbos quidem ex improbis progenitos vix tandem in quarta generatione puniat: ei vero a quo bonorem acceperit, etiam usque ad quartam generationem misericordiam extendat. Cessa itaque, Iudeæ, justitiam Dei accusare. In laude quippe ponetur a nobis illud: « Reddens peccata patrum ad tertiam usque et quartam generationem⁵⁷. »

B IX, 3. Sed ut manifestentur opera Dei in illo, Vix explicabile est quod proponitur, et multæ forsitan plenum dubitationis, quod silentio quidem præterire conscientiam esset propter nimiam difficultatem ejus assequendi. Sed ne solutis Iudeis placitis aliud illis affine seu radix quedam amaritudinis sursum gorinianas impeditat, sicuti Paulus ait⁵⁸ (suspicantur enim forsitan aliqui ideo hominum corpora incommodis affici, ut in iis opera Dei manifesta stant), opportune, ut reor, nonnulla hic subjiciemus, ut et damnum inde repellamus, et versutis rationeationibus nullus porro locus relinquitur. Quod ergo neque parentum peccata liberis Deus irrogat, nisi perversitatis eorum sint participes, neque vero ob ante commissa peccata animæ corporibus includantur, ostendimus. Utrumque enim negando Christus mirabiliter evertit, qui nimur cuncta cognoscit, ut Deus, imo vero rerum ipse nostrarum dispensator est et eorum quæ cuique convenient aut doventur ordinator. Nam cum ait eacum non peccasse, nec eam ob reū cœcitatē pati, stulti esse ostendit existimare hominis animam 597 ream esse peccati antequam corpori infundatur: cum autem a parte dicit neque parentes peccasse, ut eacus eorum filius nasceretur, amentem Iudeorum suspicionem evertit. Postquam ergo docuit quantum necesse erat discipulos ad evertenda quæ ante diximus dogmata, tantumque

⁵⁵ III Reg. iii, 6. ⁵⁶ IV Reg. xv, 12. ⁵⁷ Num. v, 9. ⁵⁸ Hebr. xii, 15.

lis gratiae impertit quantum hominis cognitioni par erat exhiberi, ut jam nihil decesset, causam addit manifeste cur cæcus natus sit qui nullius præcedentis reus erat peccati, soli naturæ divinæ cognitionem istorum omnium et ordinationem, tanquam ei peculiarem et eximiam, tribuens. Rursus vero responsionem hanc ad aliud quiddam scite admodum transfert, et ait: « Sed ut manifestentur opera Dei in illo. » An ergo, inquiet aliquis, hæc veluti quoddam dogma Dominus tradit, quasi ob unum istud corporibus hominum incommoda contingent, ut manifesta siant opera Dei in ipsis? Sed non ita possum mihi persuadere, imo vero absurdum plane est ita sentire; nec enim quasi dogma quoddam hoc insit: nam quod quibusdam contingit percuti ob peccata ex Scripturis sacris sæpe didicimus. Paulus quippe aperte scribit ad eos qui illotis quodammodo pedibus ad sacrum altare accedere audent, et profana atque impia manu mysticam eulogiam attingere: « Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi. Quod si nos ipsos judicaremus, non utique judicaremur. Dum judicemus autem, a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur »^{10.11.} Itaque infirmis et mortuis aliquando per divinam iram morbus est illatus. Sed et ipse Dominus noster Jesus Christus, postquam paralyticum longo morbo solvisset, sanumque mirabiliter reddidisset, « Ecce, inquit, sanus factus es: jam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat »^{12.} Hæc enim ait, quasi fieri possit ut, nisi caveat, pejus habiturus sit per peccatum, qui semel effugit, et ejus gratia servatus est. Sed esto, forsitan inquiet, recte hæc dicta concedamus. Qui vero ab incunabulis, et ortu primo atque adeo a vulva ipsa morbis conflictantur, quam patiendi causam habeant, non est facile cogitatu. Nec enim credimus animam prius existere, sed neque ante corpus peccasse nobis persuaserimus. Quomodo enim peccet id quod nondum ad ortum vocatum est? Quod si nec peccatum sit,
598 nec morbus præcedat, quam demum morbi causam afferemus? At humana mente comprehendendi nequeunt quæ nos valde superant, et ab iis perscrutandis abstinere sapientibus ego consuluerim, nihilque præ omnibus. Revocandum enim in mentem nobis est quod jussi sumus, et quæ altiora sunt non curiose scrupulanda, neque difficultiora quærenda, nec temere effodienda quæ in divino duntur et ineffabili consilio sunt recondita, sed eorum penes unum Deum relinquenda est cognitione quæ sibi peculiaria et eximia sunt, simulque credendum, cum omnis justitiae fons ille sit, nihil quidpiam facturum esse aut in rebus hominum aut cuiusvis alterius creaturæ constituturum, quod non ejus majestati conveniat, et a recta ratione nequaquam dissentiat. Igitur quandoquidem eo modo nos affectos esse decet, ait Dominum illud

A ἀναιρεῖ. Διδάξας τοιγαροῦν δον ἦν ἀναγκαῖον εἰδέναι τοὺς μαθητὰς, διὰ τὴν τῶν ἀρτίων ἡμῶν εἰρημένην δογμάτων ἀνατροπήν, καὶ τοσοῦτον αὐτοῖς χαρισάμενος, δον ἔδει τὴν ἀνθρώπου παραθέσθαι γνῶσιν, καὶ οὐκέτι πᾶν τὸ λεῖπον, προστέθησιν ἐνεργῶς τῇ αἰτίᾳ τοῦ γεννηθῆναι τυφλὸν τὸν ἐπ' οὐδὲν προγενεστέρῳ κατηγορούμενον πταισματι, μόνῃ τῇ θεῖᾳ φύσει τὴν ἐφ' ἄπαντας τοῖς τοιούτοις εἰδησίν τε καὶ οἰκονομίαν ὡς ἔξαρτον ἀναθεῖει. Εὐφέστατα δὲ πάλιν ἐφ' ἔπερόν τε παρατρέπει τὸν τῆς ἀποκρισιῶν λόγον, καὶ φησιν. « Ἄλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. » « Ἀρ' οὖν ἔρει τις, δογματίζει καὶ νῦν ἡμῖν ταῦτα λέγων ὁ Κύριος, ὃς διὰ τοῦτο καὶ μόνον τοῖς τῶν ἀνθρώπων σώμασι τοῦ πάσχειν ἀπομβάλλοντος, ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτοῖς; Ἄλλ' οὐ σφόδρα μοι δοκεῖ, μᾶλλον δὲ ἀπηχτές παντελῶς τὸ οὕτω διακείθας καὶ φρονεῖν· οὐ γάρ δογματίζων, ὥσπερ οὖν οἰησεται τις, τὰ τοιαῦτά φησιν· διτοι μὲν γάρ πλήττεονται τισιν ἐξ ἀμάρτιων συμβέβηκεν, Γραμμάτων πολλάκις ἀπυθόμεθα τῶν ἱερῶν. Οἱ μὲν γάρ Παῦλος ἐπιστέλλει σαφῶς πρὸς τοὺς ἀνίπτοις ἀστερῶν ποσὶν ἐπὶ τὸ θεῖον ἀναθεῖν ταλμῶντας θυσιαστήριον, καὶ βεβήλω τε καὶ ἀνοσίᾳ χειρὶ τῆς μυστικῆς εὐλογίας ἐπιθιγγάνειν· « Διὸ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἀρρώστοι, καὶ κοιμῶνται ἴκανοι. Εἰ γάρ ἔσυτον ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρίνομεθα. Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου παιδεύομεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. » Ήστε τοῖς ἀρρώστησας καὶ τεθνῶσιν ξεσθεῖσι διὰ θείας ὅργης ἐπενήνεκται τὸ παθεῖν. Ἄλλα καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, διτοι τὸν παράλυτον τῆς μαρτίας ἀπέλυσε νόσου, καὶ παραδόξως ἐδείξεν ὑγιῆ· « Ἰδε, φησιν, ὑγιῆς γέγονας· μηκέτι ἀμάρτιαν, ἵνα μὴ χειρόν τι σοι γένηται. » Ήσει ἐνδεχομένου γάρ, καὶ συμβάλλοντος τοῦ καὶ ἐν χειροσιν αὐτὸν γενέσθαι δι' ἀμάρτιας, εἰ μὴ φυλάξαιτο, διαφυγῶν ἀπατᾶ καὶ ἀνασεσωμένος χάριτι τῇ παρ' αὐτοῦ, τὰ τοιαῦτά φησιν. « Ἄλλ' ἵσως ταῦτη μὲν εἰρῆσθαι καλῶς συγχωρήσομεν. Τοῖς δὲ ἐκ σπαργάνων, καὶ ἐκ πρώτων τῆς γενέσεως χρόνων πεπονθόσι τι τῶν ἀπευχτῶν, καὶ τοῖς νοσήσασι συναποτεχθεῖσιν ἐκ μήτρας, ποιον διτις ἐφαρμόσαι λόγον, οὐ ρέδιον συνιδεῖν. Προειδεῖ μὲν γάρ τὴν φυχὴν οὐ πιστεύομεν, ἀλλ' οὐδὲ πρὸ σώματος ἀμαρτεῖν οἰσθόμεθα. Πῶς γάρ διτις καὶ ἀμάρτοι τὸ κεκλημένον οὕτω πρὸς γένεσιν; « Ἀμαρτίας δὲ οὐκ οὔσης, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ πάθους προηγησαμένου, τίνα λοιπὸν ἐροῦμεν τοῦ παθεῖν τὴν προφασιν; Ἄλλ' ἔστιν ἀθέατα παντελῶς ταῖς ἡμετέραις διανοίαις τὰ πολὺ λίσταν ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ τὸ περὶ τούτου ὅλως ἐθελῆσαι ζητεῖν συμβουλεύσαιμ' ἀντὶ ἔγωγε παραιτεῖσθαι τοῖς σώρροις, καὶ πρὸ γε πάντων ἐμαυτῷ. Χρή γάρ διανοεῖσθαι μᾶλλον & προστέλγμεθα, καὶ βαθύτερα μὲν μὴ ἔξετάξειν, χαλεπώτερα δὲ μὴ ζητεῖν, μηδὲ ἀνορύτετειν πειρᾶσθαι ριψοχινδύνως τὰ ἐγκεχρυμμένα μόνῃ τῇ θεῖᾳ καὶ ἀφράστῳ βουλῇ, ἐπιτρέπειν δὲ μᾶλλον εὐσεβῶς εἰδέναι μόνῳ θεῷ τὰ αὐτῷ πρέποντα καὶ ἔξαρτα, μετ-

^{10.11.} 1 Cor. xi, 30, 31. ^{12.} Joan. v, 14.

τοῦ διακείσθαις καὶ πιστεύειν διληθῶς ὅτι δικαιοσύνης ἀπάσης ὑπάρχων πηγὴ, οὐκ ἄν τι δράσαι τυχόν, ἢ βουλέύεσθαι ἐν τε τοῖς καθ' ἡμᾶς, καὶ ἐν τοῖς κατὰ πᾶσαν τὴν διληγούσην, εἰ μὴ ὅπερ ἀν αὐτῷ φαίνοντο πρέπον, καὶ τῶν τῆς ἀληθοῦς ὁρθότητος οὐκ ἔξοιχεται λόγων. Οὐκοῦν ἐπείπερ ἡμᾶς τοῦτον διακείσθαις τὸν τρόπον οὐκ ἀπεικός, οὐ δογματικῶς εἰρηκέναι φημὶ τὸν Κύριον τὸν, « Ἰνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ » περισπῶντα δὲ μᾶλλον εἰς ἑτέραν ὅδον ὀστεπερ τοῦ ζητουμένου τὴν ἀπόκρισιν, καὶ ἐκ τῶν βαθυτέρων ἢ καθ' ἡμᾶς περιάγοντα πρὸς τὰ πρεπωδέστερα· κατείθισται γάρ πως καὶ τοῦτο αὐτό. « Οτι δὲ ἀληθής ὁ λόγος, ἀκουε πάλιν φιλοπευστούντων σφόδρα ποτὲ τῶν ἀγίων μαθητῶν τὰ περὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰώνος, καὶ οὐ μετρίως ἔκακριθοῦν πειραμένων τὰ περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, καὶ πολὺ τὸ ἀνθρώπους ἀοικός ἀναβαίνοντων μέτρον, σαφέστερον αὐτοὺς τῶν τοιούτων ἀφιετάς ἐφωτίσεων ». Οὐχ ύμῶν ἔστι τὸ γνῶναι, φησι, χρόνους καὶ καιρούς, οὓς ὁ Πατὴρ θέτει ἐν τῇ Ιεράῃ ἔξουσίᾳ. Ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς· καὶ ἔστεσθε μοι μάρτυρες ἐν τε Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἀπάσῃ. » Ἀκούεις δηποτε τὴν ἡμᾶς ἀπερ ἥκιστα χρῆν οὐκ ἐφῆσι παντελῶς, παρατρέπει δὲ μᾶλλον ἐφ' ὅπερ ἦν ἀναγκαῖον ἐλθεῖν· οὗτῳ κανθάδε διειργάνως ἐναργῶς ὅπερ ἔδει μαθεῖν, ἀποσιωπῆ τὸ λοιπόν, ἐσαυτῷ μόνῳ πρέπειν εἰδὼς τὸ ἔξεπιστασθαι τοῦτο. Ἰνα δὲ μὴ παντελῶς σιωπήσας καλέσῃ πῶς αὐτοὺς εἰς τὸ καὶ εἰσαῦθις περὶ τῶν αὐτῶν ἀναπυνθάνεσθαι φίλειν, ὡς ἐν ἀπολογίας σχῆματι, καὶ ὥσπερ τινὰ χρεωστουμένην ταῖς ἐφωτίσειν ἀμοιβὴν εὐφωνίας διαπλάττων, φησιν, « Ἄλλ᾽ Ἰνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ », ὅπερ ἔστιν ὡς ἐν ἑτέρῳ καὶ ἀπλουστέρῳ λόγῳ, οὐκ ἔξι οἰκείων ἀμαρτημάτων ἢ γονικῶν ὁ ἀνθρώπος ἀπετέχθη τυφλὸς, ἐπειδὴ δὲ ἀπαξ τοῦτο παθεῖν συμβέβηκε, δυνατὸν καὶ ἐν αὐτῷ δοξάζεσθαι τὸν Θεόν. « Οταν γάρ ἐνεργείᾳ τῇ ἀνωθεν, τοῦ παρενοχλούντος καὶ ἐπισκήψαντος αὐτῷ πάθους, ἐλεύθερος εὑρεθῇ, τίς οὐδεὶς θαυμάσει τὸν Ιατρόν; τίς δὲ τοῦ θεραπεύσαντος οὐ κατόψεται τὴν δύναμιν ἐν αὐτῷ; Ταῦτην οἶμαι τὴν διάνοιαν ἐχειλέσθαι τῷ προκειμένῳ, νοεῖν δὲ τοῖς συνετοῖς ἔξεστι τὰ τελεί渥τερα. Εἰ δὲ διτι πρέπει φιλονεικεῖν οἰονταί τινες, διά τε τοῦτο φασι τυφλὸν γεγεννήσθαι τὸν δινθραπόν, Ἰνα Χριστὸς ἐν αὐτῷ δοξαζεῖται, πάλιν ἐροῦμεν αὐτοῖς ». Ἀρα οὖν, ὡς γενναῖοι, μόνος ἡν ἐκείνος ἐν ὅλῃ τῇ Ἰουδαίᾳ τυφλὸς ἐκ γενετῆς, κατὰ τὸν τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος οἴμαι, καὶ οὐχ ἐκόντες διολογήσονται ὡς ἡν δὲ καὶ που σφόδρα εἰκός οὐκ εὐαριθμητον ἐν δῃ τῇ χώρᾳ τῶν τοιούτων ἐναι τὴν πληθύν. Πῶς οὖν εἰς ἔνα καὶ μόνον, ἢ καὶ εἰς ἑτέρους τὸν ἀριθμὸν βραχεῖς ἡ ἐπειδεῖξις, ἢτοι φιλοτιμία γέγονε τοῦ Χριστοῦ; Ἀλλ᾽ οἶμαι γε δῃ καὶ τὸ ἐπὶ τούτοις δλως διατείνεσθαι περιτόν. Οὐκοῦν ὡς εὐθεῖς κομιδῇ παρωσάμενοι τὸ ἔξι ἀρχῆς, ἐροῦμεν ὡς ἀληθές, δὲ τοσούτον ἡμῖν εὐφωνίας ὑπεξάγων τὸν ίδιον μαθητήν.

Ημᾶς δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντος ἡμᾶς ἐως ἡμέρα ἐστίν· ἐρχεται τὸν δὲ οὐδεὶς δύναται ἐργάζεσθαι.

Ἴδού δὴ λίαν ἐν τούτοις σαφῶς τε καὶ ἐπιεικῶς

¹¹ Act. 1, 7, 8.

A non tanquam dogma quoddam tradidisse cum ait, « Ut manifestentur opera Dei in illo, » sed potius velut in aliam viam abstrahendo quæsiti response, et ab altioribus capitu nostro ad convenientiora circumducendo : istud enim ipsum quodam modo sacere solitus est. Quod autem verum istud sit, audi rursus quo pacto sanctos discipulos, de consummatione sæculi sciscitantes, et curiose admodum de secundo ejus adventu inquirentes, atque ultra captum hominis evagantes, ab istiusmodi interrogationibus palam eos abducit his verbis : « Non est vestrum, inquit, nosse tempora vel momenta quæ Pater posuit in potestate sua. Sed accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos, et eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Iudea ». Audis ut non permittat omnino nos querere quæ minime oporteat, sed revocet magis ad necessaria : ita etiam hoc loco prolocutus aperte quod erat ediscendum, reliquum silentio premat, gnarus sibi uni convenire istud scire. Ne vero omnino silens ansam eis det denuo sciscitandi de iisdem, in modum responsionis ait, « Sed ut manifestentur opera Dei in illo, » quod perinde est ac si diceret, velut alio ac simpliciori sermone : Non ex propriis aut majorum peccatis homo natus est cæcus : quandoquidem vero illi sic affici contigit, fieri potest ut in eo Dominus glorificetur. Quando **599** enim divina vi et efficacia eo qui incubuit in ipsum morbo iste liberatus fuerit, ecquis in eo medici qui eum curaverit vim nou admirabitur? Hunc sensum in proposito textu latere arbitror, sed subtilioribus perfectiora quædam licet animadvertere. Quod si contendant aliqui hominem idcirco natum esse cæcum, ut Christus in eo glorificetur, rursus eis dicemus : Num igitur, o boni, Servatoris tempore solus erat ille in Iudea cæcus ab ortu, ac nullus plane aliis? At vel nolentes fatebuntur, opinor, istiusmodi quamplurimos in tota Iudea repertos. Quomodo ergo in unum duntaxat aut numero sane paucos benignitatem ac vim suam Christus exhibuit? Sed de his utique contendere supervacaneum arbitror. Quocirca, eo quod initio dictum est ceu stulto rejecto, vere dicemus quod postquam tantum nobis revelavit in rebus quæsitis, quantum discere par erat, ad alium sermonem se transfert, discipulum suum ab eorum indagine scite subducens.

ἡμῶν καιρὸν, δλος δὲ οὐδεὶς τὸ παράπαν ; Ἀλλ᾽ οἶμαι, καὶ οὐχ ἐκόντες διολογήσονται ὡς ἡν δὲ καὶ που σφόδρα εἰκός οὐκ εὐαριθμητον ἐν δῃ τῇ χώρᾳ τῶν τοιούτων ἐναι τὴν πληθύν. Πῶς οὖν εἰς ἔνα καὶ μόνον, ἢ καὶ εἰς ἑτέρους τὸν ἀριθμὸν βραχεῖς ἡ ἐπειδεῖξις, ἢτοι φιλοτιμία γέγονε τοῦ Χριστοῦ; Ἀρα οἶμαι γε δῃ καὶ τὸ ἐπὶ τούτοις δλως διατείνεσθαι περιτόν.

Οὐκοῦν ὡς εὐθεῖς κομιδῇ παρωσάμενοι τὸν δῃ τοσούτον ἡμῖν εὐφωνίας ὑπεξάγων τὸν ίδιον μαθητήν.

IX. 4. *Nos oportet operari opera ejus qui misit nos, donec dies est : venit nox, quando nemo potest operari.*

Ecce rursus hic clare et scite propemodum ter-

refacit, quasi aliud quiddam fecerint quam oportebat, et regia via, trita nimirum et firma relicta, atiam minime convenientem insistere ausi sunt. Quid enim queritis, inquit, quae sileti bonum sit? aut eur relictio quod temporis congruit, discere conamini quae hominis captum excedunt? Non istius curiositatis, inquit, sed operis ac studii vehementis est tempus: magis enim decet, opinor, istis interrogationibus praetermissis, iussa Dei studiose exsequi, et quando nos apostolos declaravit, apostolatus opus implere. Cum autem seipsum apostolis Dominus adnumerat, et inter eos quibus operandi vices mandatae sunt ascribit, nequaquam se nobis accenset, aut se necessitate quadam servi sicuti nos Dei jubentis voluntati subjectum sit: sed vulgata loquendi consuetudine et nobis trita ac familiari utitur. Nam cum auditores persuaderem volimus, soleamus nos illis adjungere et a censore, sicuti nempe sapientissimus Paulus Corinthios 600 alloquens, tanquam de se et Apollo, ut in nobis discatis non supra quam scriptum est effterri⁴⁴. Donec igitur dies est, inquit, operemur opera ejus qui misit nos: veniet quippe nox, quando nemo potest operari. Et diem quidem hic corporeæ vitæ tempus nominat; noctem vero diem mortis. Nam cum dies tributa sit operibus, nox autem otio et somno, idcirco vitæ tempus quo operandum est bonum, dieri esse dicunt, noctem vero, dormiendi tempus quo ab omni opere cessandum est. Qui enim mortuus est, justificatus est a peccato⁴⁵⁻⁴⁶, juxta Pauli dictum, quippe ex eo quod nihil facere potest, nec peccare posse videtur. Itaque Scriptura divina hic agnoscit diei intelligibilis rationem, et noctem ab hac diversam. Sed si congruo tempore singula intelliguntur, inducitam rerum quæsitarum edunt contemplationem. In ea vero quae minus decet et in spiritualem explicationem quod historice sumptum utilitatem in se continet vi detorquere, nihil aliud est quam utilitatem quae ex simplici narratione ex hoc loco indecet confundere atque conturbare.

IX. *Quandiu sum in mundo, sum lux mundi.*
Numquid vero Christum in mundo non esse putabimus, aut cum assumptus sit in cœlum post resurrectionem a mortuis, non jam inter homines versari credimus? Nam cum Deus sit verus, non modo cœlos et quæ supra firmamentum sunt tantum, sed et terrarum nostrum hunc orbem implet ac permeat, et quemadmodum in hoc mundo conversans in carne cum hominibus, cœlos non relinquebat, ita recte statuemus, licet ex mundo absit propter carnem, nihilominus tamen divinam et inessabilem ejus naturam iis adesse et universitatē rerum præesse, quippe quæ nec ab ulla creatura

Α μονονούχη, καὶ ἔτερον ὑποπλήτες τοὺς μεθητὰς ὡς ἔτερόν τι . . . μένους παρ' ὅπερ ἔχρην, καὶ ἀμάξιτὸν μὲν ἀφέντας τὴν εὐτριβῆ τε καὶ στάσιμον, ὅδην δὲ ὕστερ τὴν κατ' οὐδὲν αὐτοῖς πρέπουσαν ίμνα: Θερσήσαντες. Τί γάρ ζητεῖτε, φησὶν, ἢ σωπατθεῖ καλόν; Τί δὲ τὸ καιρῷ πρέπον ἀφέντες, μανθάνειν ἐπείγεσθε τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπου διάνοιαν; Οὐ τῆς ἐπὶ τούτοις ἀρείντης, ἀλλ' ἔργου, φησι, καὶ συντόνῳ σπουδῆς ὁ καιρός· δεῖ γάρ, οἴμαι, μᾶλλον τὰ περὶ τούτων ἀνέντας φιλοπευστεῖν, ἔξανύειν ἐπείγεσθαι τὰ προστεταγμένα παρὰ Θεοῦ, καὶ ἐπειπέρ τιμᾶς ἀνέδειξην ἀποστόλους, τὰ τῆς ἀποστολῆς ἔργα πληροῦν. Ἑαυτὸν δὲ τοῖς ἀπεσταλμένοις συναντεῖλέκουν δέ Κύριος, καὶ τοῖς ὀφελουσιν ἐργάζεσθαι τίθησιν ἀριθμὸν, οὐχὶ πάκτως ὡς μεθ' ἡμῶν, ἢ ὡς εἰς ἐκ τῶν προστεταγμένων τοῖς τοῦ προστεταγμένος θαλήμασιν ὑποκείμενος τὰ τοιαῦτά φησιν· ἀλλὰ σύνθετος τις τῷ λόγῳ, καὶ παρ' ἡμῖν τετριμένον σχῆμα τετηρηκώς. Εἰθίσμεθα γάρ πως, ἐπάν μάλιστα τὰ τοῦ πλήττεν τοὺς ἀκρωμένους ὁ λόγος μὴ ὑπάρχῃ γυμνός. Ἑαυτοὺς ἔχεινοις συνδεῖν τε καὶ συνεισφέρειν, καθάπερ οὖν ἀμέλει καὶ διοφώτατος Παῦλος Κορινθίοις προσαλῶν, ὃς ἐφ' ἑαυτοῦ τε καὶ Ἀπολλῶ, ἵνα ἐν τοῖς μάθητες, τῷ μη ὑπὲρ ὅ γέγαπται φρονεῖν. «Ἐως τοίνους τὴν μέρα ἐστε, φησὶν, ἐργαζόμεθα τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντος τὴν μέραν· ἣ οἶσι γάρ νικόν, διτε οὐδεὶς ἐργάζεσθαι δύναται. Καὶ τὴν μάρτυραν τούτοις τὸν τῆς ἐνσωμάτου ζωῆς ὄνομάζεις καιρὸν, νύκτα δὲ γε τὸν ἐν θανάτῳ χρόνον. Ἐπειδὴ γάρ τὴν μέρα τοῖς ἔργοις μὲν ἀπενεμήθη, νῦν δὲ ἀργεῖται καὶ θνωμ, διὸ τοῦτο τὸν μὲν τῆς ζωῆς χρόνον καθ' ὃν δεῖ ἐργάζεσθαι τὸ ἀγάθον, τὴν μέραν εἶναι φασι, νύκτα δὲ τὸν διν τῇ κοιμήσει καιρὸν, καθ' ὃν οὐδὲν ἐστιν ἐργάσασθαι παντελῶς. »Ο γάρ ἀπεθανόντων δεδικάσσεις ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, κατὰ τὴν τοῦ Παῦλου φωνὴν, ὃπλα τοῦ μηδὲν δύνασθαι ἔργην ξένω καὶ τοῦ πλημμελεῖν εὐρισκόμενος. «Μέσε μὲν οὖν οἶδεν ἡ θεία Γραφή καὶ τὴν μέρας τῆς νοητῆς ἔτερον λόγον, καὶ νύκτα δὲ οὐδὲν ἥττον παρὰ ταῦτην ἐτέραν. Ἀλλ' ἐγ καιρῷ τῷ πρέποντι τῶν νοημάτων ἔκαστον παραδεχθὲν, ἀπλανῆ τῶν ζητουμένων τὴν θεωρίαν περιέλκειν πειράσθαι βιαλώς εἰς πνευματικὴν ἐρμητή συγχεῖν ἀπλῶς τὸ ἀπεριέργως λυσιτελοῦν, καὶ τὸ καταβολοῦν.

Δ "Οταν ὁ ἥρως εἶπε τοῦ κόσμου.

"Ἄρα γάρ δὲ οὐκ εἶναι! ποτε νομιοῦμεν ἐν τῷ κόσμῳ Χριστὸν, ἢ διναληγθέντα πρὸς οὐρανὸν μετὰ τὴν νεκρῶν ἀναβίωσιν, οὐκ ἐνδημεῖν ἔτι τοῖς ἐν τῷδε τῷ βίῳ πιστεύομεν; Καίτοι θεὸς ὑπάρχων ἀληθινὸς οὐχ ὅπως οὐρανοὺς καὶ τὰ ἐπέκεινα τοῦ στερεῶματος μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν καθ' ἡμέτερον οἰκουμένην πληροῖ τε καὶ περιέπει, καὶ ὕστερον ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ μετὰ σαρκὸς ἀνθρώποις συνδιαιτώμενος τῶν οὐρανῶν οὐκ ἀπελιμπάνετο, οὕτω διακεισθείσα φρονοῦντες ὅρθῶς, διτοιχοί ἐκ τοῦ κόσμου γένηται διὰ τὴν σάρκα, παρέσται πάλιν οὐδὲν ἡγετον τοῖς ἐν αὐτῷ καὶ ἐπισταθῆσαι τοῖς ὀλοις ἡ θεία τε καὶ δρόπ-

⁶⁴⁻⁶⁵ 1 Cor. iv, 6. 64-65 Rom. vi, 7.

τος αὐτοῦ φύσις οὐδενὸς ἀποδημοῦσα τῶν δητῶν, ἡ πανταχῆ δὲ τοῖς πᾶσι παρόνταις, καὶ τὴν θροῦσα μὲν τόδε τὸ σύμπαν, καὶ τὸ ὑπέρ τούτο νοούμενον χρηγουμένη δι' ὑπομονῆς ἔκαντοις. Τί οὖν ἐστιν διφήσιν ἐν τούτοις δικύριος, ἀκόλουθον συνιδεῖν. Ός ἔωλον ἀνατρέψας τὴν Ιουδαίων ὑπόνοιαν, καὶ σαθροῖς ἐναφράνοντας ἀποδέξας δόγματις, συμβούλευσασθαι [F. συμβούλευσας τε] τοῖς ἔκαντοι μαθηταῖς διτὶ πρέποις μᾶλλον αὐτοὺς ἀργάζεσθαι φιλεῖν τὰ δοκοῦντα Θεῷ, καὶ ἀπομαθεῖν ἐπείγεσθαι τὸ ζητεῖν δὲ τὸν πράγματος. Ιδού γάρ κάτιον, φησι, τὸ ἐμαυτῷ πρέπον ἀργάζομαι, καὶ ἐπείπερ ἀργήμαι φωτίσων τὰ ἐν ἐνδείᾳ φωτός, δεῖ με καὶ τοῖς τοῦ σώματος ὄφθαλμοῖς, εἰ φωτός οὐσίον τὴν ἀπευχήτην ἐρημίαν, ἐνοικίζειν τὸ φῶς, ὅπου μάλιστα τῶν πεπονθότων προσίωσι τινες. Ἐκληγόμενα τοιγαροῦν Ιστορικώτερον, καὶ ὡς ἐν ἀπλῷ λόγῳ τὸ εἰρημένον. Ότι τάρ ἐστι καὶ φῶς νοητὸν διανοιαν τοῦ Μονογενῆς καταφωτίζειν εἰδὼς καὶ δυνάμενος, οὐ τὰ ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀληγονίαν πατασαν ὑπερκόσμιον κτίσιν, οὐκ ἀναμφίβολον. Πρέπει δὲ τῶν ἐν χερσὶ θεωρίᾳ τὴν ἐκ τῶν λαλουμένων διανοιαν συναρμόζοντες, οὐκ ἀπίθενον, οἷμα, τὶ δρῶντες ἀλωσόμεθα.

Ταῦτα εἰπάντες ἔπειτα καματεῖ, καὶ ἐκοίησε πηλὸν ἐκ τοῦ κτύσματος, καὶ ἐπέχρισε αὐτοῦ τὸν πηλὸν ἐκ τοὺς ὄφθαλμοὺς τοῦ εὐφράτου, καὶ εἰπεντεῦ· "Υπαγε, νίψαι εἰς τοῦ Σιλωάμ τὴν κοιλαιὴν τηραρά, δέρμηρεύστας ἀπεσταλμένος. Ἀκηλέσῃς οὐτ', καὶ δρύψατο, καὶ ἥλθε βλέπων.

Εἰς τύπον τῶν ἐθνῶν ἀλήστεως τὴν ἐπὶ τῷδε τῷ τυφλῷ θεραπείαν παραδεξάμενοι, πάλιν ἔροῦμεν ὡς ἐν βραχέσιν ἀνακεφαλασιώμενοι τοῦ μοστηρίου τῶν ἀληγονών. Πρώτων μὲν δὲ τοὺς παρατρέχων, καὶ τὸ παρὰ τοῖς Ιουδαίοις ἀφεῖς λεπρὸν, ὅρῃ τὸν τυφλόν· εἶτα τούτῳ κάκεινο χρησίμως ἐποίεσμεν, ὡς παρακλήσιος δίχα, καὶ οὐδενὸς ἐκλιπαροῦντος αὐτὸν, ἀθελητοῦ δὲ μᾶλλον, καὶ αὐτοκελεύστω φοτῇ πρόσεστιν δι Σωτῆρος ἐπὶ τὸ θέλειν λέσασθαι τὸν ἀνθρώπον, σημεῖον ὕστερον καὶ τοῦτο τιθεῖς ὡς οὐδεμιᾶς ἐκ τῶν ἐθνῶν παρεπαλήσεως γεγενημένης· πάντες γάρ ἔχουσιν ἐγγένητην θεοῦ τὸν ἔλεον δι πολύχοις τῶν Ἐλλήνων ἀριθμός, ήτοι τῶν ἐθνῶν ἀσυγκρίτων ἀμαθεῖς κατακεχωσμένον ἔχων τὸν νοῦν, ὡς μηδὲλως ὁρᾶν δύνασθαι τὸν φωτιστήν; Όσπερ οὖν ἀμέλει καὶ ὁ τεθεραπευμένος τυφλὸς οὐκ εἶδε τὸν Ἰησοῦν, ἐλέψει δὲ καὶ φιλανθρωπίᾳ τὸ παρ' ἐπίδεικτον κερδανεῖ· δι καὶ τοῖς ἐθνεσιν ὑπῆχθη διὰ Χριστοῦ. Ἐν Σαββάτῳ γέ μην τὰ τῆς θεραπείας τελεῖται, τύπον ἡμίν ἐν τούτοις ἀποκληρούν Ισχύοντος τοῦ Σαββάτου, τοῦ τελευταίου καιροῦ τοῦ παρόντος αἰώνος, καθ' ὃν τοῖς ἐθνεσιν ἐπέλαμψεν δι Σωτῆρ· τέλος μὲν ἐθνομάρτος

A absit, aut ab illa relinquatur, sed ubique omnibus adsit, et hoc universum impleat, eoque perfruarunt quod isto superiorius intelligitur. Quid ergo hic Dominus dicat, operas prelium est considerare. Suspitione Iudeorum ceu vanā et futili rejecta, postquam putidis ens dogmatis insanire ostendit, consiliumque dedit suis discipulis ut quae Deo placent faciant, et a superfluis questionibus abstineant, postquam item eis mētum injecit quasi faciendi tempus eis **601** elapsorum sit nihil agentibus, nisi bonis actionibus quamprimum inclarescere omni ope studeant, cum sint illi in hoc mundo cum carne, scipsum in exemplum rei statuit. Ecce enim, inquit, ego quod mihi convenit operor, et quoniam illuminaturus ea quae lucis B egeit adveni, oportet me quoque corporis oculis, si cœcitate laborent, lucem immittere, maxime cum ad nos eo affectu pressi quidam venerint. Accipiens itaque dictum illud historico ac simplici sensu. Unigenitum quippe lucem quoque esse intelligibilem, qui non tantum ea quae sunt in hoc mundo, sed et aliam creaturam omnem supramundanam illuminare possit, dubitandum non est. Quod si eorum quae in manibus sunt contemplationi rerum antea dictarum sensum aptemus, nihil, ut reor, absurdī facere compierimur.

IX, 6, 7. *Hac cum dixisset, expulit in terram, et fecit lutum ex sputo, et linivit lutum super oculos eius, et dixit ei: Vade, lava in natatoria Siloe, quod interpretatur missus. Abiit ergo, et lavit, et venit videns.*

Quoniam cœci hujus curationem in figuram ac typum vocationis gentium accepimus, rursus velut in summam omnia recolligentes, mysterii rationem paucis aperiemus. Primum quidem quod obiter, et eum ex Iudeorum templo exiret, conspicatur cœcum, deinde huic circumstantiæ illata etiamē commode adjungemus, quod nullius moniti, nee cuiuscumque precibus, sed potius voluntarie et sponte sua procedit Servator ad sumendum hunc hominem, ut hoc signum ac documentum statueret nulla gentium obsecratione (quippe omnes in errore versabentur), Deum natura sua bonum sponte sua impulsum ut earum misericordetur. Quomodo enī quoniam a Deo misericordiam inconditus ille et multiplex gentium numerus, tanta ignorantia abruti, ut nullo modo illuminatorem posset intueri? Quenammodum igitur ille qui curatus est cœcus non videbat Jesum, misericordia vero et clementia hoc præter spem et expectationem laceratus est, sic et idem gentibus per Christum contigit. In Sabbato vero curatio illa perficitur, Sabbato nobis hic implere idonea figuram ultimi temporis, presentis nempe sæculi, quo Servator gentibus illuxit; finis quidem hebdomadis est Sabbathum : **602** ait enim vero et apparuit nobis Unigenitus extremus

hora, et ultimis saeculi temporibus. Sed et curationis modum mirantibus exclamare est operae pretium : « Quam magnifica sunt opera tua, Domine ! omnia in sapientia fecisti ». » Qnam ob causam enim, dicet forsan aliquis, cum omnia solo verbo praestare possit nulloque negotio, lutum quidem sputo macerat ; postquam autem inunxerat oculos caeci, aliud quiddam operosius imperare porro cernitur. « Vade enim, inquit, lava in matatoria Siloe ». » Sed, opinor, alta subest dictis ratio : nihil enim frustra facit Servator. Inungit siquidem luto quod veluti mancum et vitiatum est naturae oculi supplens, ac per hoc ostendens ipsum se esse qui formaverit nos ab initio, quique conditor et opifex universi fuerit ; sed et rationem quamdam mysticam habet vis rei istius. Quid ad hoc respondendum sit rursus dicemus. Fieri aliter non poterat ut gentes injectam saepe cecitatem excuterent, et divinam sanctamque lucem contemplarentur, hoc est sancta ac consubstantialis Trinitatis notitiam assequerentur, nisi sanctae ejus carnis fierent participes, et peccatum nigredinem inducens eluerent, exuerentque diaboli potestatem, per sanctum scilicet baptismum. Cum vero mysterii figuram tempus antevertem in eae Servator imprimeret, adimpliebat interim participationis illius vim per inunctionem sputi. Quippe in typum baptismi jubet cito ablui eaeum in Siloe, cuius et necessario nomen interpretatur evangelista sapientissimus ac Spiritu divino afflatus. Existimamus enim alium neminem esse missum illum, quam Filium unigenitum, cœlitus a Patre huc profectum et delegatum ad peccati perniciem, et diabolice tyrannidis eversionem, ipsumque cognoscentes aquas sanctæ piscinae innatare inconspicabilem, abluiuntur cum sile, non ad deponendas sordes carnis, iuxta Scripturam⁶⁰, sed tanquam lippitudinem quamdam et impuritatem oculorum mentis eluentes, ut deinceps puri pure divinam pulchritudinem intueri possimus. Quemadmodum ergo credimus Christi corpus esse vivificum, quoniam est viventis Dei Verbi templum et habitaculum, omnem habens ejus vim et operationem ; ita dicimus esse illuminationis pararium. Quippe vere corpus est lucis secundum naturam, et veluti cum mortuum suscitaret illum viduæ filium unicum, **603** non satis habuit imperare et dicere : *Adolescens, tibi dico, surge*⁶¹, tametsi verbo peragere soleat quaecunque placuerit, sed etiam loculo manum admovit, probans etiam corpus suum vivificantem vim et potestatem habere : sic et hoc loco illinit sputo, docens et corpus suum vel exili tactu lucem posse conciliare. Corpus est enim veræ lucis, ut diximus. Abit porro eaeus confestim abluturus, et sine cunctatione imperata facit, ostendens tanquam in seipso gentium promptum obsequium, de quibus

A τὸ Σάββατον ἐπιδεδήμηκε δὲ καὶ ἐπεφάνη πᾶσιν τὴν δ Μονογενῆς ἐν ἑσχάτῃ ὥρᾳ, καὶ ἐν τελευταῖς τοῦ αἰώνος καιροῖς. Ἀλλὰ καὶ τὸν τῆς ἁστερῶν ἀξιοτεθῆπτας εἰπεῖν· « Ως ἡμεγάλυνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἀποίησας.» Τοῦ γάρ χάριν, ἐρει τις τυχόν, καίτοι λόγῳ πάντα κατορθοῦν εὐκόλως δυνάμενος, ἀναφύρει μὲν πηλὸν ἀπὸ τοῦ πτεύσματος, καταχρίσας δὲ τοῦ πεπονθότος τοὺς ὄφθαλμοὺς, καὶ ἐργαδέστερόν τι προσεπιτάττων ὅρματα. « Ὑπαγε, νίψις γάρ, φησὶν, εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ. » Ἄλλοι, οἵμαι, βαθὺς τις τοῖς εἰρημένοις ἐγκέχωσται λόγος· ἐπιτελεῖ γάρ εἰκαλον οὐδὲν δ Σωτῆρ. Καταχρέι μὲν γάρ τῷ πηλῷ, τὸ λεῖπον ὠσπερ καὶ ἡμαρτημένον τῇ τοῦ δματος φύσει προστιθεῖς, καὶ δεικνὺς διὰ τούτου, ὡς αὐτὸς Β ἦν δ πλάσας ἡμᾶς ἐν ἀρχῇ, κτίστης τε καὶ δημιουργὸς τοῦ παντός· ἔχει δὲ καὶ λόγον τινὰ μυστικὸν ἡ τοῦ πράγματος δύναμις. Τί γάρ δὴ πρὸς τοῦτο φαμεν, ή τίνος ἦν ἐπ' αὐτῷ διεσκέμμεθα, πάλιν ἐροῦμεν. Οὐκ διέτερως τὰ ἔθνη δύνασθαι τὴν ἐπιστήφασαν αὐτοὺς ἀποκρούσασθαι τυφλότητα, καὶ τὸ θεῖον τε καὶ ἄγιον ἐπαθρῆσαι φῶς, τοῦτ' ἔστι, τὴν τῆς ἀγίας καὶ δύσουσιου Τριάδος γνῶσιν ἀναλαβεῖν, εἰ μὴ γέγονε μέτοχα τῆς ἀγίας αὐτοῦ εἱρκός, καὶ ἀπελούσατο τὴν καταμελανουσαν ἀμαρτίαν, ἀπεδύσατο δὲ τοῦ διαβόλου τὴν ἑζουσίαν διὰ τοῦ ἀγίου δηλονότει βαπτίσματος. Ἐπειδὴ δὲ πρόωρον τοῦ μυστηρίου τὸν τύπον τῷ τυφλῷ ἐνεχάραττεν δ Σωτῆρ, ἀπεπλήρω τέως τῆς μετοχῆς τὴν δύναμιν διὰ τῆς ἐπιχρίσεως τοῦ πτύσματος. Εἰς εἰκόνα γε μήν τοῦ ἀγίου βαπτίσματος τὸ διάτοπον τῷ Σιλωάμ ἀπονίπτεσθαι δραμόντα κελεύει, εὗ καὶ ἀναγκαῖος διερμηνεύει τονόμα σοφὸς ἄγαν ὃν καὶ πνευματοφόρος δ εὐαγγελιστής. Λογιζόμεθα γάρ ἐπερνον οὐδένα τὸν ἀπεσταλμένον ὑπάρχειν, ή τὸν ἐπ' ὀλέθρῳ τῆς ἀμαρτίας καὶ τῆς τοῦ διαβόλου πλεονεξίας δινωθεν ἡμῖν, καὶ παρὰ Πατρὸς ἐπιφοτήσαντά τε καὶ ἀπεσταλμένον Υἱὸν μονογενῆ, αὐτὸν τε τοῖς ὑδασιν ἀφράτως ἐπινήσθαι τῆς ἀγίας κολυμβήθρας γινώσκοντες, λουτρόμεθα μετὰ πίστεως, οὐκ εἰς ἀπόθεσιν ῥύπου εἱρκός, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀλλ' ὠσπερ λύμην τινὰ, καὶ ἀκαθαρτίαν τῶν τῆς διανοίας δμμάτων ἀκπλύνοντες, ἵνα λοιπὸν καθαρῶς τὸ θεῖον ἐπαθρεῖν ἰσχύσωμεν κάλλος. Ὁνπερ οὖν τρόπον ζωτοιδίν εἶναι πιστεύομεν τὸ σῶμα Χριστοῦ, ἐπειπερ ἔστι τῷ ζῶντος Θεοῦ Λόγου ναός τε καὶ ἐνδιαίτημα, πάσαν ἔχων αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν, οὕτως εἴναι φαμεν καὶ φωτισμοῦ πρόξενον. Σῶμα γάρ ἔστι τοῦ κατὰ φύσιν καὶ ἀλήθειαν φωτὸς, καὶ ὠσπερ διε τιθεντα διανιστη τὸν μονογενῆ τῆς χήρας υἱὸν, οὐκ ἡρκέσθη μόνῳ τῷ προστάξαι, καὶ εἰπεῖν· « Νεαγίσκε, σοι λέγω, ἐγέρθητι, » καίτοι λόγῳ πάντα κατορθοῦν εἰ θισμένος διαπερ διν βούλοιτο, ἀλλ' ἐπειθεῖται τῇ σορῷ καὶ τὴν χεῖρα, δεικνὺς διτε καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ τὴν ζωτοιδίν ἐνέργειαν ἔχει· οὗτος κάνθαδε καταχρέι τῷ πτύσματι, διδάσκων διτε καὶ φωτισμοῦ πρόξενον καὶ διὰ φιλῆς τῆς ἀφῆς τὸ σῶμα αὐτοῦ ἔστι. Σῶμα

⁶⁰ Psal. xc, 6. ⁶¹ Ioan. ix, 7. ⁶² I Petr. iii, 21. ⁶³ Luc. viii, 14.

γάρ ἔστι φωτὸς ἀληθινοῦ, καθάπερ εἰρήκαμεν. Αἱ πειραιὲ γε μὴν ὁ τυφλὸς ἢ τάχος ἀπονιψόμενος, καὶ ἀμελῆτη τὸ προσταχθὲν ἀποτληροῖ, δεκτὸς ὥσπερ ἐν ἑαυτῷ τὴν τῶν ἔθνων εὐπειθείαν περὶ ὧν γέγραπται· «Τὴν ἑτοιμασίαν τῆς καρδίας αὐτῶν προεύσχε τὸ οὖς σόν.» Σχληροκάρδιοι μὲν γὰρ οἱ τάλαντες Ἰουδαῖοι, τρυφεροὶ δὲ παντελῶς εἰς ὑπακοήν, καὶ δι’ αὐτῆς ἀν μαρτυρῶνται τῆς πείρας οἱ ίξ ἔθνων. Ἀναμνεῖ δὲ παραχρῆμα τὴν τυφλότητα τῷ πηλῷ συναπονιψάμενος ὁ ἀνὴρ, καὶ ὑποστρέψει βλέπων. Οὐ γάρ ἡνὶ ἐτέρως γενέσθαι παρὰ τὸ δοκοῦν τῷ Χριστῷ. Καλὴ τοιγαροῦν ἡ πίστις, ἰσχύειν ἐν τῷ τοιούτῳ θεόδοτον χάριν παρασκευάζουσα, καὶ ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὅδοῖς αὐτοῦ, » καθὰ γέγραπται,

Οὐ οὖν γείτονες, καὶ οἱ θεωροῦντες αὐτὸν τὸ πρότερον δει προσαίτης ἦν, ἐλεγον· Οὐχ οὗτος ἔστιν ὁ καθῆμενος, καὶ προσαίτων; Άλλος ἐλεγεῖ· Οὐχί, ἀλλ’ ὅμοιος αὐτῷ ἔστιν. Ἐκεῖρος ἐλεγεῖ· Ότι ἔτρω εἰμι.

Δυσπαράδεκτά πως εἰς πίστιν τὰ τῶν θαυμάτων ὑπαρφερῇ, καὶ τὸ μηδαμόθεν οὐκ ἀταλαιπώρον ἐφ’ ἑαυτῷ τὴν σύνεσιν ἔχει, τίμαται δὲ μόλις ἀπεριέργως εἰσοκομισθεν ταῖς τινας διανοίασι. Τὸ γάρ βασανίζειν πειρᾶσθαι τὰ ὑπὲρ νοῦν δεῖν καὶ λόγον, εὐηθείας οὐ μακράν. Ἐντεῦθεν οἶμαι καὶ ἀπιστῆται τινας τῶν εἰδότων μὲν πρότερον τὸν ταῖς τρισδιοῖς ἐμφιλοχωροῦντα τυφλὸν, κατατεθηπότων δὲ αὐθίς, ἐπειπερ αὐτὸν ἀδοκήτως φαιδρῷ διαπρέποντα βλέπουσιν ὄφθαλμῷ. Καταμερίζονται δὲ πρὸς ἀνδρισμὸν ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος, καὶ οἱ μὲν τῷ μεγέθει τοῦ πράγματος ἴνορῶντες ἀκριβέστερον, οὐδὲ αὐτὸν εἶναι τὸν δινθρωπον, ἐμφερῇ δὲ λίαν τῷ γινωσκομένῳ φασί. Καὶ γάρ δὴ καὶ δυτικῶς ὡντες τοις ταύτοις τινάς πρὸς τὸ καὶ αὐτὴν παραιτεῖσθαι τὴν ἀλήθειαν, τῷ μεγέθει τῆς θεοτηματικῆς ἀνεθέλητον ὕστερον ἐξωθουμένους φευδομυθίαν. Ἔτεροι δὲ τῶν εὐμαθεστέρων ἀλευθέρων ποιοῦνται τὴν σύνεσιν, αἰδοὶ δὲ καὶ φόβῳ τὸ θαῦμα τιμῆσαντες, αὐτὸν ἔκεινον εἶναι φασι. Λύει δὲ παραχρῆμα τὸ ζητούμενον δὲ τεθεραπευμένος, ἀξιολογώτατην ἐφ’ ἑαυτοῦ τὴν ίδιαν φέρων ὄμολογίαν. Οὐ γάρ ἀν ἑαυτὸν ἡγάντησε τις, οὐδὲ εἰ σφόδρα νοεῖ τὸ ληρεῖν. Πλανταχόθεν δὲ τῷ θαυματουργῷ τὸ ἐν μεγάλοις ὅρδεσθαι προβενεῖ δι’ ὑπερβολὴν δυνάμεως ἀπιστούμενον τὸ παράδοξον.

Ἐλεγον οὖν αὐτῷ· Πῶς ἀτρόχθησάρ σου οἱ δραματοι;

Συννεύουσας μόλις αὐτὸν ἔκεινον εἶναι πιστεύσαντες, δην ἔγινασκον ίξ ἀρχῆς, καὶ τὸ περὶ τούτου ἀφέντες ἀμφιγονεῖν, ἐρωτῶσιν δπως τὴν τυφλότητα διεκρούσατο, καὶ τίς ὁ τρόπος τοῦ παρ’ ἐλπίδα πράγματος. Ἐν οἷς γάρ πως ἀεὶ τοῖς θαυμάζοντος τὸ φίλοποντεῖν ἀκριβέστερον, καὶ τῶν δρωμένων τὸν τρόπον περιεργάζεσθαι· δὴ καὶ οὗτοι ποιεῖν ἡγάνκασιν οὐκ ἀθετοῦσι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν

A scriptum est: «Præparationem cordis eorum attendit auris tua¹⁰.» Duri enim corde Judei, molles vero prorsus ad obsequium et faciles gentiles, ipsa comprobante experientia. Deponit e vestigio cæcitatem luto illitus et ablutus homo, et revertitur videns. Neque enim aliter fieri poterat quam ut libebat Christo. Praeclara igitur est fides, et potens in nobis divinæ donum gratiæ comparare; ambiguo vero et duplici animo esse, damnum. «Vir enim duplex animo inconstans est in omnibus viis suis¹¹, » quemadmodum scriptum est; et omnino a Domino nihil accipiet. τὸ διψυχὲν, ἐπιζήμιον. «Οὐ γάρ δίψυχος ἀνὴρ ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὅδοῖς αὐτοῦ, » καθὰ γέγραπται, καὶ ληψεται παρὰ Κυρίου παντελῶς οὐδέν.

IX. 8. Itaque vicini, et qui viderant eum prius quia mendicus erat, dicebant: Nonne hic est qui sedebat, et mendicabat? Alius dicebat: Nequaquam, sed similis est ei. Ille vero dicebat: Quia ego sum.

Ingenia miracula ægre fidem faciunt, et quod captum excedit hominis non facile percipitur, sed citra disquisitionem ullam tacita mente colitur. Scrutari quippe velle quæ mente et orationem superant, proximum est insanæ. Inde est, opinor, quod credere non possunt nonnulli eorum qui antea viderant cæcum in triviis et compitis prostantem, et rursus obstupuerunt cum præter expectationem claro videntem oculo eum cernunt. Sed Judei ex hoc eventu scinduntur in partes, et alii quidem, ad rei magnitudinem diligentius attentes, non ipsum illum hominem esse aint, sed alium valde similem ei qui cognoscebatur. Nec mirum sic affectos esse eorum nonnullos, qui cum veritatem rejecerint, magnitudine miraculi etiam velut ad involuntarium impelluntur mendacium. Alii vero cordatores libertatem sentiendi retinent, interim reverentia et timore **804** miraculum venerantes, ipsum illum esse aiunt. Quam controversiam extemplo solvit qui curatus est, locupletissimum de scipso videlicet proprium ferens testimonium. Nec enim est ut quisquam seipsum ignoret, etiamsi vehementer deliret ac desipiat. Miraculi vero auctorem eximium et magnum esse prodit res inopinata, cui ob virtutis excessum fides minus adhibeatur.

IX. 10. Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi?

Ægre tandem annuunt illum ipsum esse credentes quem cognoscebant, et omissa ea de re controversia interrogant quomodo cæcitatem depulerit, et quo pacto præter spem id ei contigerit. Moris enim est iis qui admirantur, ut sciscitari ament curiosius, et facti modum inquirere ac indagare, quod et istis usuvenit, nec sine divino numine, ut nostrum quidem fert judicium, sed ut etiam inviti Servatoris nostri vim et potentiam

¹⁰Psal. x, 17, sec. Hebr. ¹¹Jac. 1, 8.

discant, cæco illis diuicide exponente et enarrante, quod cuvis pro figura et imagine esse possit, fore ut gentes conversæ ad fidem doceant ipsum Israel, et, antiqua cæcitate depulsa, a Servatore nostro Christo per Spiritum illuminationem lucentur. Quod quidem verum esse ipsæ res probabant.

IX. 11. Respondit : Ille homo qui dicitur Jesus, lumen fecit, et unxit oculos meos, et dixit mihi : Vade ad natatorium Siloe, et lava. Et abiit, et lavi, et video.

Ignorare quidem adhuc videtur Servatorem natura sua esse Deum. Neque enim tam exiliter et demisse de eo locutus esset, sed et de eo tanquam de aliquo sanctorum et sentire videtur et loqui, idque ex obscuriore, ut par est, fauna et sermonibus de illo, cum alia passim loca, tum urbem Jerusaleni pervagatis colligens. Alioqui nou ita cordi esse videamus illos qui mutilato sunt corpore, conflictanturque egestate et inopia, ut circa cognitionem aliquorum occupentur, paupertate quam fascinari omnino nescit omnem hauc curam absamente. Igitur simplicius vocat hominem, et suæ curationis motum narrat. Oportebat quippe miraculi magnitudine persuasum auctori ejus gloriam hominis natura majorem tribuere, sed quod **603** in annum induxit sanctos posse miranda ope Dei perficere, eo trahitur ut unum esso eorum illum existimat.

IX. 12. Et dixerunt ei : Ubi est ille ? Ali : Nescio.

Non amore erga Deum neque benevolâ mente Jesum querunt, sed neque ubi et apud quos diversetur scire student, ut adeuntes eum aliquid quod ad salutem conducat postulent, verum exæceti mente multo deterius quam ille quondam corpore, ira injustissima accenduntur, et immanum ferarum more invadunt, legale mandatum de Sabbatho rati a Servatore esse violatum, quod jubet ab omni prorsus opere in excessare ac fieri. Atque in rabiei hanc mediocrem agunt quod omnino lutam tangere ausus sit, et terram digito terere, quodque homini ut ablueret se in Sabbatho præceperit. Idcirco hoc ab ira et furore evomunt, impudenter dicere non veriti, Ubi est ille ? Nec enim credibile est illos ei gloriam amplam tradituros, qui cum elevando convictionem faciebant, tametsi mirari oportebat, si boni essent, congruisque laudibus Dei virtutem ornare scirent : sed immani, ut reor, vecordia prætermittentes id quod sentire æquum erat, ad intempestivum zelum convertuntur, et perperam existimantes violatae legi succurrendum, quærunt Jesum, ut qui oropatus sit in Sabbatho, et qui tam venerandum Dei mandatum hominem curando violaverit. Enimvero credibile est eos putare Deum

A τὴν δύναμιν, ἐκδιηγουμένου καὶ σαφῶς αὐτοῖς διαγέλλοντος τοῦ τυφλοῦ, διπερ εἰς εἰκόνα λήψει καλὴν τοῦ γενέθλιας διδασκάλους τοῖς ἐξ Ἰερατῆλη τοῖς ἐθνῶν ἐπιστρέψαντας, καὶ τὴν μὲν ἀρχαίνεν διαδράντας τυφλότητα, τὸν δὲ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ διὰ τοῦ Πνεύματος ἀποκερδάνοντας φωτίζουν. "Οτι δὲ τὸ εἰρημένον ἀληθές ἐστιν, αὐτὰς θοῇσι τὰ πράγματα.

'Ἀπεκρίθη· Ἐκεῖτος ἀνθρώπος Ἰησοῦς λεγόμενος πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἐπέχριστο μονὰς τοὺς ὄφελμον, καὶ εἰπέ μοι· Ὑπάρε, νιψαι εἰς τὸν Σιλωάμ. 'Απειλῶν σύν, καὶ τιγδαμένος, ἀρέσθετα.

"Οτι μὲν θεὸς κατὰ φύσιν ἐστιν ὁ Σωτὴρ, ἀγνοῶν οἱ φαντασταί. Οὐ γάρ ἀν οὐτῷ μικροπρεπῶς ἐλέλησε περὶ αὐτοῦ, ίσικε δέ πως ὡς περὶ τίνος τῶν ἀγίων τὸ ἐπ' αὐτῷ ϕρονεῖν καὶ λογίζεσθαι, δε τιμοδοσίερες, ὡς εἰκής, καὶ τοῦτο φήμης ἐλών περιφοιτήσης ἀπαστον τὴν Τερουσαλήμ, καὶ ἐκτεθρυλλημένης τῆς ἐπ' αὐτῷ λαλίδης πανταχῇ ἀλώσεται. "Ἄλλως τε καὶ οὐ σφόδρα διὰ σπουδῆς ὑπάρχειν ὅρῶμεν τελές καὶ τὸ σώμα λειωθῆμον, καὶ ἀκράτηρ μαχημένοις ἔνδειᾳ, τὸ περὶ γνῶσιν ἀσχολεῖσθαι τὴν τινῶν, διπενώσῃς ὀπεραρ δὴν αὐτῶν τὴν φροντίδα τῆς ἀγορητέοντος πενίας. 'Απλούστερον τοίνους καὶ ἀνθρώπουν ἀποκαλεῖ, καὶ τὸν τῆς λάσιως ἔξηγεται τρόπον. "Εδει μὲν γάρ τῷ μεγέθει τοῦ θαύματος ἀναπτεσιμένον τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπων φύσιν χαρίζεσθαι δέξαν τῷ τερατοργῷ, τῷ γε μὴν δύνασθαι τοὺς ἀγίους εὑρεγεῖν, διὰ Θεοῦ τὰ παράδεξα τὴν πίστιν ἐπιβιδύνεις, συαρπλέσται πάντας περὶ τὸ ὑπάρχειν ἐκείνων ἔνα νομίζειν αὐτὸν.

Καὶ εἰπορ αὐτῷ· Ποῦ ἐστιν ἐκεῖτος ; Αἴρει· Οὐδὲ οἶδα.

Οὐκ ἐκ φιλοθέου γνώμης ζητοῦσι τὸν Ιησοῦν, ἀλλ' οὐδὲ δικοὶ καὶ παρὰ τίον ἐποιεῖτο τὰς διατρίβας ἐπετηγονται μαθεῖν, ίνα τι τῶν ευντελούντων εἰς Ἑνησυχίαν περιτυχόντες αἰτήσειν, πεπηρωμένοι δὲ τῆς διενοίας τὸν τοῦ σώματος, πρὸς διδικτατὴν ὅρτην ἀνακάνονται, καὶ θηρών ἀπειθάσων ἀναπτηδῶν θίσκην, λελύσθαι νομίζοντες παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν νομικήν ἐντολὴν τὴν ἐπὶ τὸ χρῆναι φῆμι μηδὲν δὲν Σεβάτῳ τὸ παράπαν ἀργάζεσθαι διηγορευμένην. Λελυτήκαστο δὲ οὐ ματρίας, ἐπείπερ θλώς πλοῦς θήγανεν ἀπετόλμησε περιτρίψες δαχτύλῳ τὴν τῆν, καὶ πρὸς ἐπὶ τοῦτο καὶ ἀπονιψασθαι δεῖν ἐν Σαββάτῳ τὸν ἀνθρώπουν διετάξατο. Διά τοι τοῦτο καὶ τὸν ἐπὶ ὅρτης καὶ ἀπονοίας ἐρεύγονται λόγον, τὸ, « Ποῦ ἐστιν ἐκείνος, » ἀνατιχύντως οὐ παραιτούμενοι. Οὐ γάρ ἦν εἰκής καὶ πλουσίων ὀφειλεσθαι δέξαν τὴν ἐκ μικροσμοῦ λοιδερίαν προσάπτουσι, καίτοι θαυμάστε δέοντες προσήκουσι, καίτοι θαυμάστε δέοντες προσήκουσι, καὶ τοῖς προσήκουσιν ἐκπίνονται τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν καταστέφειν εἰδότες· ἀλλ' διπερ, ἦν, οἵμαι, δικαίων αὐτοὺς φρονεῖν τα καὶ δρῦν ἐξ ἀμετρήσιου κακοδουλίας παραθούμενοι, εἰς ἀκριπον παρατρέπονται ζῆλον, καὶ διε προσῆκεν ἀδικούμενον τρόπον τινὰ συνειπεῖν τῷ νόμῳ κιθεδήλως διενθυμούμενοι, ζητοῦσιν ὡς ἐργασάμενον ἐν Σαβ-

δέτε τὸν Ἰησοῦν, καὶ τὴν οὖτως ἀξιάγαστον ἔντο-
λὴν ἀδικήσαντα διὰ τοῦ θεραπεῦσαι τὸν ἀνθρώπον.
Εἰχες γάρ δὴ που νομίζειν αὐτούς, ἀπηνῆ τινα καὶ
οὐ φιλοικτέρουν· τὸν Θεὸν ὑπάρχειν ἐν Σαββάτῳ,
ἀγανακτεῖν δὲ σφόδρα, καὶ βλέπῃ οὐδέμενον τὸν κατ'
εἰκόνα καὶ δύοις εἰς τὴν αὐτοῦ γεγονότα, δι' ἃν καὶ
τὸ Σάββατον. · Κύριος γάρ ἐστι τοῦ Σαββάτου ὁ

A immitem quemdam et immisericordem esse in Sab-
bato, indignari vero vehementer, si videat servari
hominem qui ad ejus imaginem et similitudinem
factus sit, propter quem et Sabbathum est. « Do-
minus enim Sabbati est Filius hominis », juxta
Servatoris vocem.

Ibd; τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φω-
νήν.

· Ἀγουστας αὐτὸν χρός τοὺς Φαρισαίους τὸν
κατε τυφλόν. · Ήγ̄ δὲ Σάββατον ἐν δὲ φάραρι τὸν
κηλὸν ἐκοπέσατε δὲ Ἰησοῦς, καὶ ήροιξεν αὐτοῦ
τὸν δραματιού.

IX. 13. Adducunt eum ad Pharisaeos qui cœcū
fuerat. Erat autem Sabbathum quando luctum fecit
Jesus, et aperuit oculos ejus.

· Ἀποκομίζουσι τοῖς ἡγουμένοις τὸν ἀνθρώπον, οὐχ
ἴνα τὰ ἐπ' αὐτῷ μαθόντες θαυμάσωσιν· οὐ γάρ δὴ
εἰχες ἐπὶ τινι τῶν τοιούτων ἡσθῆναι ποτε τοὺς ἀσύ-
χριτον ὡδίνοντας φθόνον κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
Χριστοῦ, ἀλλ' ὡς ἔνθηλον καταστήσαντες, καθάπερ
ἔνοτο, τὴν παρανομίαν αὐτοῦ, καὶ κατηγορήσαντες
ώς ἡδικηκότα διὰ τὸ εἰργάσθαι πηλὸν ἐν Σαββάτῳ.
Τὸ γάρ ἐπὶ τῷ παραδόξῳ θαῦμα λαττίσαντες, ὡς
πλημμελεῖς τοῦ πράγματος ἐπιδράτεονται, Ἐλεγχον
ἄπειρ τῶν δεδραμένων παραδειχνύντες τὸν ἀνθρώ-
πον, ἐφ' ὧ τετόλμηκε τὸ παράδοξον, ὅμοι δὲ τι καὶ
κατορθοῦν οἰονται· συντελοῦν αὐτοῖς εἰς εὔσεβειας
ὑπόληψιν ὡς ἐν ἕδεσιν Ἰουδαϊκοῖς, καὶ νομοῦν ἐπί-
ταγμα διεξάγειν εἰς πέρας ἐπελγονται. · Ἐν μὲν γάρ τῷ
Δευτερονομίῳ θεὸς δὲ φύσει καὶ ἀληθινὸς τὸ μή δεῖν
ἐπέρως παραφέρεσθαι ποι τῶν φιλοθέων τὸν νοῦν
ἐκδιδάσκων, μήτε μὴν παρ' αὐτὸν οἰσθαί τινας εἶναι
θεούς, προσεδρεύειν δὲ μόνῳ τῷ κατὰ ἀληθινὸν ἐπι-
τάττων, ἀλλὰ καὶ λαλῶν ἀκπικρανεσθαι· κατὰ τὸν C
ἴκετόν τι παρὰ τοῦτο φρονεῖν συμβουλεῦσαι τολμώ-
των, οὕτω φησίν· « Ἐὰν δὲ παρακαλέσῃς σε δὲ ἀδελ-
φός σου ἐκ πατρός σου ἢ ἐκ μητρός σου, ἢ δὲ οὐδέ σου,
ἢ δὲ θυγάτηρ σου, ἢ δὲ γυνή σου ἢ ἐν τῷ κόλπῳ, ἢ
δὲ φίλος δὲ σου τῇ ψυχῇ σου λάθρα λέγων · Πορευθῶ-
μεν, καὶ λατρεύσωμεν θεοῖς ἐπέρωις, οὐ συνθελήσεις
αὐτῷ, καὶ οὐκ εἰσακούσῃ αὐτοῦ, καὶ οὐ φείσεται δὲ
δροβαλμός σου ἐπ' αὐτῷ, καὶ οὐκ ἐπιποθήσεις αὐτῷ,
οὐδὲ μὴ σκεπάσεις αὐτὸν. · Ἀναγγέλλων ἀναγγελεῖς
τὰ περὶ αὐτοῦ. · Ἰουδαῖοί τε πάλιν πρὸς μόνα βλέ-
ποντες τὰ ἐπέρω πτασματα, καὶ τὸ καθ' ἐνδές ὁρι-
σθεὶς πράγματος κατὰ παντὸς ἀσυνέτως ἐκδεξάμενος,
τοὺς δὲ λόντας ἐπὶ τοῖς τοῖς ἔξι νόμοιν παρῆγον ἐπὶ D
τοὺς δροντας, τιμῆν οἰδμενοι καὶ διὰ τούτου τὸν
νομοθέτην. Διὰ ταύτην, οἵματι, τὴν αἰτίαν, τὸν μὲν
Τησοῦν ἐζήτουν λέγοντες· « Ποῦ ἐστιν ἔκεινος; ἀνευ-
ρεῖν δὲ οὐδεμίθεν ισχύσαντες, διγουσιν ὡς ἐν δευτέρᾳ
τάξει τὸν ἐφ' ὧ τὸ θαῦμα τετέλεστο, δι' οἰκείας ὥσ-
περ ἐπιτραπειοῦντα φωνῆς τὸ λελῦσθαι τὸν νόμον
ἐν τοῖς κατ' αὐτὸν παρὰ τοῦ θεραπεύσαντος ἐν Σα-
ββάτῳ. · Οτι δὲ οὐ μετρίως ἀσχάλλουσι διὰ τὸ γενέ-
σθαι πηλὸν ἐν Σαββάτῳ σφές δημιν καθιστάς δὲ μα-
κάριος εὐαγγελισθής, ἐπιτηδείως ἐπισημαίνεται τὴν
τοῦ πράγματος γελοιότητα, προσθείσ· « Ἡν δὲ Σάβ-
βατον, ὅτε τὸν πηλὸν ἐποίησεν δὲ Ἰησοῦς. »

A immitem quemdam et immisericordem esse in Sab-
bato, indignari vero vehementer, si videat servari
hominem qui ad ejus imaginem et similitudinem
factus sit, propter quem et Sabbathum est. « Do-
minus enim Sabbati est Filius hominis », juxta
Servatoris vocem.

Ibd; τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φω-
νήν.

IX. 13. Adducunt eum ad Pharisaeos qui cœcū
fuerat. Erat autem Sabbathum quando luctum fecit
Jesus, et aperuit oculos ejus.

Adducunt hominem ad magistratus, quibus non
id propositum est ut super eo certiores facili rem
admirentur: nec enim credibile erat eos ulla talis
re oblectatum 606 iri, qui singulari in Servatore
rem odio flagrabant, sed ut manifestum reumque
faciant violatae legis Dominum, qui lutum in Sab-
bato fecisset. Nullam enim rationem habentes
stupendi miraculi, factum pro criminе arripiunt,
ad cujus evictionem producent hominem, in
quo miraculum facere ausus est, simulque
facere se quiddam existimant quod ad pietatis
opinionem aucupandam conducat, idque Judaico
more, et legale mandatum conantur ad exitum
perducere. In Deuteronomio quippe Deus, ite
naturalis ac verus docens piorum mentem alio
non abducendam, nec alios a se deos habendos,
sed uni vero tantum adhaerere præcipiens, imo
vero excandescere in eos oportere qui contrarium
persuadere auderent, sic insit: « Si autem horta-
tus te fuerit frater tuus ex patre tuo, aut ex ma-
tre tua, vel filius tuus, vel filia, vel uxor tua, que
in sinu tuo, vel amicus æqualis animæ tuæ, clan-
culum dicens: Eamus, et serviamus diis aliis, non
consenties ei, neque exaudies eum, neque par-
cer oculus tuus super eum, non desiderabis super
eum, neque tegeas eum. Annuntians annuntiabis de
eo ». · Judæi vero, ad aliorum duntaxat peccata
respicentes, et quod de una re constitutum erat
de omni et in universum stulte accipientes, addu-
cehant ad magistratus eos qui deprehensi essent
facere aliquid extra legem, hoc modo se suum le-
gislatorem colere rati. Propter hanc, opinor, cau-
sam Jesum quererebant, dicentes: « Ubi est ille? »
Quem cum invenire non potuissent, adducunt se-
cundo loco et ut succedaneum eum in quo mira-
culum peractum fuerat, propria voce velut obsi-
gnaturum violatam esse circa se legem ab eo qui
se curaverit in Sabbatho. Quod autem non parum
indignentur ex eo quod factum est lutum die Sab-
bati, beatus evangelista nobis ostendens, ridi-
culam rem esse apte significat cum addit: « Erat
autem Sabbathum quando lutum fecit Jesus. »

¹² Lnc. vi, 5. ¹³ Dent. xiii, 6. 7.

PATRIOL. GR. LXXIII.

IX. 15. Iterum ergo interrogabani eum Pharisaei Απάλιν οὖν ἡρώτων αὐτὸν καὶ οἱ Φαρισαῖοι, πῶς ἀρέβεισθε.

Curationis modum curiose denuo sciscitantur, vehementiorem in seipsis quodammodo invidiæ flaminam accidentes; sciscitantur vero, cum miraculum, **607** meo iudicio, non ignorarent. Numquid absurdum est plane ut qui ad eos olim venerant cœcum adducentes causam non rogentur cur eum adduxerint, sed quasi non satis sint illi ad Christum accusandum, ipsum etiam ore suo fateri factum adigant, graviorem hinc calumniam vim fore credentes? Adverte enim quemadmodum non interrogent simpliciter, si curatus sit tantum, sed potius audire velint quomodo aperuerit ejus oculos, hoc autem erat avide cupientium audire duntaxat istud, « Lutum fecit, et unxit meos oculos : » in hoc enim consistere omnem legis transgressionem inepte putabant, et superna decreta violata esse causantes, jure succensere se tandem, et a violatore pœnas exigendas esse existimabant.

IX. 15. Ille autem dixit eis : Lutum mihi posuit super oculos, et lavi, et video.

Miraculi confessionem ultro ceu odii somitem quedam et furoris in eum materiam arripiunt. Simplicius quippe enarrat quod accidit, brevi velut confessione suum medicum celebrans, et quidem naturam rei obstupescit, illud, ut par est, apud animum reputans quod lutum, insolentis videlicet pharmaci, illitu visum sibi mirabiliter restituerit. Verum significanter admodum et acute videtur dicere : « Lutum fecit, et oculos meos inunxit. » Perinde enim est ac si diceret : Scio me invidorum auribus dicturum, nec tamen verum celabo. Bene meritum de me gratitudine animi remunerabor, intempestivo silentio non utar, honorabo medicum agnitione beneficii, qui non operosum mihi curationis modum adhibuit, cum ille nec ferro nec sectionibus malum mibi profligarit, nec pharmacorum mistionibus et condimentis remedium concinnarit, nec usitata methodo processerit, sed nova potius ratione potenter in me usus sit. « Lutum fecit, et oculos meos inunxit, et lavi, et video. » Subit hominem mirari, nec immerito, qui cæteris verbis suis istud [video] tanquam coronidem addiderit, **608** tantum non hoc dicens : Non irritam reddam ejus qui curavit virtutem, non negabo gratiam. Ego quod jam pridem desideravi habeo ; ego ipse, inquit, ab ipso ortu cæcus, in utero et vulva sic affectus, inunctus demum luto, curalus sum, et video, hoc est, non duntaxat oculum patet facio imo tenebris offuso, sed omnino cerno. In oculis mihi est quod in nudis antea auribus. Ecce clara mibi lux solis affulget ; ecce mirabilem spectaculorum decus meis oculis se offert. Agnoscam demum Jerusalem, et in ea divinum templum circumquaque resplendens video ; cerno in medio sanctum altare, et si ultra portam consistam, totam undique circumspiciam Judæam, et ibi quidem

Περιεργάζονται τῆς θεραπείας τὸν τρόπον, θερμότερον ὅσπερ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἐκ τῆς βασικανίας ἀνακαλούντες πῦρ, φιλοπευστοῦσι δὲ λίαν, οὐκ ἀγνοοῦντες δὲ, ὃς γέ μοι φαίνεται, τὸ παράδοξον. Πῶς γάρ οὐκ εὐηθεῖς παντελῶς τοὺς οἴπερ ήσαν ὡς αὐτοὺς ἀφεγμένοι ποτὲ τυφλὸν ἀποφέροντες, μή οὐχ πάντας εἰπεν τῆς ἐπαγγῆς τὴν αἰτίαν, ὅσπερ δὲ οὐκ ἀρκούντων ἔκεινων εἰς τὸ κατηγορεῖν τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτὸν δι' οἰκείας ἀντιχάζουσι φωνῆς ὀμοιογῆσαι τὸ δεδραμένον, χαλεπωτέραν ἔσεοθαντις τῆς συκοφαντιας τὴν δύναμιν διὰ τούτου πιστεύοντες; Σύνες γάρ διατις εὐ διερωτῶσεν ἀπλῶς εἰ τεθεράπευται μόνον, ζητοῦσι δὲ μᾶλλον πῶς ἀνέβλεψεν ἀκούσαι τοῦτο δὲ ἢ πακοῦσαι λίαν ἐσπουδακότων, διτε· « Πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἔχρισε μου τοὺς ὄφθαλμούς » ἐν τούτῳ γάρ πᾶσαν κείσθαι τοῦ νόμου τὴν παράδασιν ἀσυνέτως ὑπελάμβανον, καὶ τοὺς ἀκαθέν διυδρίσθαι θεσμοὺς σκηπτόμενοι, ἀπασχάλλειν ήδη δικαίως, καὶ χρῆναι δίκας ἀπαιτεῖν τὸν λυπήσαντα διεσκέπτοντο.

Ο δὲ εἶπεν αὐτοῖς · Πηλὸν ἐπέθηκε μου ἐκ τοὺς ὄφθαλμούς, καὶ ἐτιψάμητ, καὶ βλέπω.

Δέχονται προθύμως ὁσπερ τινὰ φθόνου τροφὴν τὴν ὄφθαλμον τοῦ θαύματος, καὶ ἀσμένως ἀρκάζουσι τῆς κατ' αὐτοῦ μανίας τὴν ὑπόθεσιν. Ἀπλούστερον μὲν γάρ ἐξηγεῖται τὸ συμβάν διηρῆστε, [καὶ κακόθες σφόδρα φησιν] ὡς ἐν συντόμοις ὄμοιογίαις ἀνυμῶν ὁσπερ τὸν λατρὸν, καταπλήττεται τρόπον τινὰ τὴν τοῦ πράγματος φύσιν, ἔκεινο δὲ, ὡς εἰκὸς, διενθυμούμενος διτε· πηλῷ καταχρίσας ἀσυνήθει φαρμάκῳ τὸ βλέπειν αὐτῷ παραδόξως ἐξήνυσεν. Ἐκφαντικώτατα δέ μοι δοκεῖ, καὶ ἐκ πικρῶν νοημάτων εἰπεν · « Πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἔχρισε μου τοὺς ὄφθαλμούς. » Ομοιον γάρ ὁσπερ διτε τοῖς ὑπολάβοι λέγειν αὐτὸν · Οὐδα μὲν αὐτὸς εἰς φθονούντων ἐρῶν ἀκοάς, τάληθες δὲ οὖν δμως οὐκ ἀποκρύψομαι. Ἀμείβομαι ταῖς εὐχαριστίαις τὸν ἐμὸν εὐεργέτην, κρείτων ἔσομαι τῆς ἀκαίρου σιγῆς · τιμήσω ταῖς ὄμοιογίαις τὸν λατρὸν, οὐ περιεργόν μοι τὸν τῆς λάσεως ἐπιτηδεύσαντα τρόπον, οὐ σιδήρῳ, καὶ ἀνατομαῖς τὸ πρᾶγμα κινήσαντα, οὐ φαρμάκων καρυκεῖαις τὸ ὡφελοῦν ἐξαρτύσαντα, οὐ μεθόδῳ χρησάμενον ἐντριβεῖται, ξέναις μᾶλλον ἐπινοίαις ισχύσαντα. « Πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἔχρισε μου τοὺς ὄφθαλμούς, καὶ ἐνιψάμην, καὶ βλέπω. » Εστι παῖς θαυμάσαι καὶ δικαίως τὸν ἀνθρωπὸν τοῖς περι τούτων ἥμασι καθάπερ κορωνίδα τινὰ χρησίμως τὸ βλέπω προστεθεικότα μόνον · γάρ οὐχὶ καν τούτῳ φησιν · Οὐ ματαίων ἀποφεύγω τὴν τοῦ θεραπεύσαντος δύναμιν, οὐκ ἀρνήσομαι τὴν χάριν. « Εχω γάρ τὸ πάλαι ποθούμενον · αὐτὸς ἐγὼ, φησιν, δε καὶ ἐν ὀδίσιν ἡν τυφλὸς, δὲ ἐν ἐμβρύῳ καὶ μήτρᾳ νοσῶν, πηλῷ καταχεχρισμένος τεθεράπευμαι, καὶ βλέπω, τοῦτ' ἔστιν, οὐχ ἀπλῶς ἀνεψηγότα δεικνύω τὸν ὄφθαλμόν, καλύπτων ἐν βάθει τὸν σκότον, ἀλλ' ὑπτῶς δρῶ. » Εχω λοιπὸν ἐν δψει τὰς ἔντοντας τοπεῖς. Ιδού λαμπτὸν ἤλου περιαστράπτει μοι φῶς · Ιδού ξένων θεαμάτων τὸν ἐμὸν ὄφθαλμὸν περιστοιχίζεται κάλλος. Ἀρτὶ μόλις ἔγων τὴν Ἱερουσαλήμ,

καὶ βλέπω μὲν ἐν αὐτῇ θεον περιαστράπτοντα ναὸν· ἀ δὲ ἐν μέσῳ τὸ σεπτὸν θυσιαστήριον, καὶ ἐπέκεινα πύλης εὐρεθῶ, δλῆν ἐν κύκλῳ περιασθῆσαν τὴν Τουρκίαν, καὶ τῇ μὲν δρός ἐστι, τῇ δὲ φυτὸν ἐπιγνώσομαι. Μεταμειβομένου δὲ τοῦ καιροῦ πρὸς διστέραν, οὐχ ἔτι τὸν ἑμέν δύθαλμὸν τὸ τῶν διωθαμάτων διαλήσεται κάλλος, οὐχ ὁ διαφανῆς τῶν διστέρων χρόνος, ἀλλ' οὐδὲ τῆς σελήνης τὸ πάχυρυσον σᾶλας. Καταπλαγήσομαι διὰ τούτου τοῦ τεκτηγαμένου τὴν τέχνην, ἀπὸ καλλονῆς κτισμάτων ἐπιγνώσομαι κάτω τὸν Δημιουργόν. Οὐκοῦν δέοντος ἥκεν εἰς πλάτος θεωρημάτων, καὶ τὴν ἐν λόγοις κομψελαν, τοιαύτην τινὰ ὠδίνει δύναμιν τὸ εἰρημένον αὐτῷ τε τῷ βλέπω, φημι, καὶ τῷ πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἔχρισέ μου τοὺς δρθαλμούς. Οὐ γάρ ἐκαθεῖται τὸ χαρέν ἐν θεωρήμασιν, οὐδὲν ὡς κιβδηλὸν παραιτεῖται λόγος τὸ παρ' ἡμῖν, τοῦτ' ἔστιν, δὲ ἐκκλησιαστικός. Οὐκοῦν διουκοφάντητον ἀληθῶς τὴν τοῦ θεραπεύσαντος δύναμιν, δον την ἐν εὐτῷ, διατηρῶν τὰ τοιαῦτά φησιν, δὲ ἐπειπέρ τὴν ἡλεῖθην παρὰ Χριστοῦ, παρὰ τοῖς ἵερεσιν κρινόμενος.

"Εἰπεν οὖτε ἐκ τῶν Φαρισαίων τινές· Οὐκ εστιν οὗτος καρὰ Θεοῦ ἀλλὰ ψεύτης, διετοῦ δὲ Σαββατοῦ οὐ τηρεῖ."

Οὐκ εἶναι φασι ληροῦντες παρὰ Θεοῦ τὸν φῶν πρόσετον διεργεῖν δύνασθαι τὰ Θεοῦ, καὶ ισψ δόξης μέτρῳ στεφανούμενον βλέποντες τῷ πάντα Ισχύοντι. Ήτερὶ τὸν Υἱὸν, τὸν ἐπ' ἀσεβεῖς μῶμον ἐπιβριπτεῖν οὐκ αἰσχύνονται παραλόγως αὐτὸν, παρωσάμενοι δὲ τὴν ἐκ τοῦ παραδόξου βοήν, τὸν οἰκεῖον ἀντεξάγουσι φθόνον τῷ διανυματουργῷ, καὶ κατηγοροῦσιν ἀφυλάκτως ὡς πλημμελήσαντος τοῦ μὴ εἰδότος ἄμαρτιαν. "Ολον δὲ παραλεύσθαι τὸν νόμον δισυνέτως πιστεύουσι δι' ἐνὸς δακτύλου κίνησιν ἐν Σαββάτῳ τετολμημένην, καίτοι τῆς φάτνης τὸν βοῦν ἀνιέντες αὐτοῖς, καὶ ἐφ' ὅδωρ ἀποκομίζοντες, ἀλλὰ καὶ εἰ πρόβατον εἰς βόθρον ἐμπέσῃ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ τοῦτο σὺν πολλῇ διεναστάντες σπουδῇ. Οὐκοῦν διυλίζουσι τὸν κύνωπα, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν, τοῦτο ἥν αὐτοῖς ἐν ἔθει πολλῷ ἀφρόνως δὲ σφέδρα, καὶ λίαν ἀπεγνωσμένως, οὐκ ἀποτινύντες τὸ θαῦμα Χριστῷ, οὐδὲ ἐκ τοῦ κατορθώματος, τις ἀν εἴη λοιπὸν ἐπιγνώσκειν αὐτὸν ἀνεχόμενοι, μικρολογοῦσι διὰ τὸ Σάββατον, καὶ ὥσπερ ἀπάσης κατορθουμένης αὐτοῖς ἀρετῆς διὰ μόνου τοῦ ἀργεῖν ἐν Σαββάτῳ, τῆς πρὸς Θεὸν οἰκείστητος δλοκλήρως ἐκτέμπουσιν, οὐκ εἶναι λέγοντες αὐτὸν παρὰ Θεοῦ, καίτοι μᾶλλον ἔχρην τὸν τὸν ίδιον κατεξουσιάζοντα νόμῳν ἥδη παρόντα νοεῖν, καὶ διει φίλον μὲν καὶ αἰρετὸν τῷ Θεῷ τὸ καὶ ἐν Σαββάτῳ ἀγαθουργεῖν, καὶ τὸν ἐλέουν δεύμενον, τῆς ἐλπίδος οὐκ ἀφείνειν κενόν. Πότε γάρ τις οὐκ ἀπανέσαι τὸν τῶν ἀγαθῶν ἔργατην, ἢ πολος τῆς ἀρετῆς κατατυρανήσει καιρός; Οἱ δὲ καίτοι τὸν ἀρχαῖον ἐκείνον διαμάζοντες Ἰησοῦν ἄλντα μὲν ἐν Σαββάτῳ τὴν Ἱεριγώ, δρψιν δὲ τὰ τοῖς νικῶσι συνήθη τοῖς πατράσιν αὐτῶν διατεταχθά, καὶ παρ' οὐδὲν διώς τὸ ὅργεν ἐν Σαββάτῳ χρῆναι ποιησάμενον, ἐπιφύσονται τῷ

A montem, illic plantam agnoscam. Ubi vero noctis tempus subierit, non jam tamen cœlestium miraculorum pulchritudo meum fugiet oculum, non splendidus astrorum chorus, non aureum lunæ jubar. Mirabor inde artem opifis, a pulchritudine creaturarum Creatorem agnoscam ^{14.14}. Quapropter si contemplationum vastitas et verborum elegancia spectetur, istiusmodi vim et significationem quamdam in se continet vox illa nimirum: « Video, » et, « lutum fecit, » et, « unxit meos oculos. » Nec enim a contemplationibus abest elegantia, aut eam velut adulterinam rejicit sermo noster, id est ecclesiasticus. Talia ergo loquitur vindicans a calunnia, quantum in ipso situm est, medici sui vim et potestatem, is qui, quoniam a Christo min B sericordiam consecutus fuerat, coram sacerdotibus erat postulatus.

"IX. 16. Dicebant ergo ex Pharisaeis quidam: Non est hic homo a Deo, quia Sabbatum non custodit."

Aliunt delirantes ex Deo non esse qui quæ Dei sunt præstare potis est, cumque æquali glorio prædium videant cum Patre omnipotente Filium, non tamen erubescunt impietatis crimen ei affigere, et miraculi laude detracta ejus auctori suam invidiam objiciunt, ac temere velut peccati reum faciunt qui omnino peccatum nesciat. Scilicet totam legem violatam credunt propter unius dignitatem in Sabbato, cum interim ipsi quoque bovem a præsepi ~~609~~ solverent et aquatum ducent, et pecudem, si in soveam incidisset, sicut scriptum est ¹⁵, magno conatu retraherent. Istud ergo facere imprimis solent qui culicem excolant, iuxta Servatoris vocem ¹⁶; sed stulte admodum ac desperate miraculum Christo non tribuēt, nec ex præclaro illo facto ad ejus agnitionem venire sustinentes, eum elevant propièr Sabbatum, et quasi cessando ac feriendo die Sabbati omnis virtus peragatur, a familiaritate cum Deo prorsus alienum pronuntiant, dicentes non esse ipsum a Deo, cum præstaret censere jam adesse legum suarum ipsius dominum, et Deo gratum esse existimare etiam in Sabbato benefacere, et qui mise D ricordia indiget spe sua nonfrustrari. Quis enim bonorum operum cultorem non laudaverit, aut quod tempus virtuti prævalebit? Hi vero licet antiquum illum Jesum admirationi habeant qui urbem Jericho in Sabbato ceperit, et patribus eorum facere qua victores solent jussere, cessare, que prorsus in Sabbato neglexerit, Christum tamen invadunt, et quantum in eorum malitia situm est, non solum festinant exturbare Christum gloria Deo digna, sed etiam honore sanctis debito spoliari. Cæterum sola sua malignitate ducti impietatis ac-

^{14.14} Rom. 1, 20. ¹⁵ Matth. xii, 11. ¹⁶ Matth. xxiii, 24.

euant eum qui mandum iustificat, et illius ergo ΑΧριστῷ, καὶ δεὸν εἰς ἴδειν κακόνοιαν, οὐκ ἐξαθέντες ad nos a Patre missus est. καὶ τοὺς ἀγίους πρεπούσης ἀποστεροῦσι τιμῆς. Εἰκαιομένην δὲ σφύρα διὰ μάνης τῆς σφύν βασικάντας ἀναπειθόμενοι, τὴν ἐπ' ἀσεβεῖς καταχέντας φῆσαν τοῦ δικαιουόντος τὸν κόσμον, καὶ διὰ τοῦτο περὶ Πατρὸς ὡς ἡμᾶς ἀφιγρένου.

IX. 16. *Alii autem dicebant: Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et schisma erat inter eos.*

Nimis humilissiter etiamnum ipsi sentiunt, tanquam de simplici homine ista dicentes aliquæ conjectantes, in eo tamen sequi judices apparent, quod hæc divinorum signorum documenta cessationi Sabbati anteponerent. Quippe insentem facere, et extra noxam eum ponere qui in Sabbatho aliquod opere pretium facere non dubitarit, quomodo non legi de Sabbatho latæ vehementer adversatur? Ratione vero omnino necessaria et alto admirationis sensu prædicta ad illud sentientium adducti, hæc loquuntur. Inter omnes enim convenire oportet, divinam legem violentibus nunquam Deum concessurum esse ut aliquid præclarum et admiratione dignum efficiant. **610** Verum hoc dedit Christo, ut Judæi putant, licet Sabbathi legem solventi. Non ergo aliquid facere in Sabbatho, facit ut peccemus: sed neque cessationem in Sabbatho bonarum rerum operatione præstantiorem quis censuerit. Nam, ut ipse alicubi Servator ait, sacra facere Levitis in Sabbatho præceptum est¹¹, et culpa vacat ea operari, imo vero ab his abstinere periculo non vacat. Nemo enim eos reprehenderit quod boves immolent in Sabbatho, aut allis sacrificiorum generibus utantur; imo vero jure quis arguerit nisi quæ par est faciant, et quæ cultus legibus prescripta sunt. Cum ergo pro nonnullorum salute sacras oblationes ad divinum altare etiam in Sabbatho adduci nefas non sit, quomodo non magis consentaneum est gratiam erga hominem peragi, propter quem etiam in Sabbatho miraculum probatur? Convenienter itaque ratione ad recte judicandum aliqui Judæorum adstuti, et gentilium ignorantium depulsa caligine, Servitoris gloriam suspiciunt, tametsi non satis esse neque pro ejus dignitate loquuntur, sed dissentient ab His qui condemnant illum. Et alii quidem, plus impio livori quam rectæ rationi tribuentes, traducunt et calumniantur ut legi contrarium quod omnino nullam reprobationem meretur; alii vero ad naturam rei attendentem merito damnant literatum insanum. Porro credibile est eos sicut quiddam mortali dum sint: *Quomodo potest homo peccator hæc signa facere?* Omnes quippe, ut verbo dicam, sanctorum turbam defendere nintontur. Nam si fuissebimus, inquit, hi uero quoque peccatoribus claros miraculis, easque edere, quid prohibebit demum quoniam carillatores prophetarum turbam incusent, aut in beatum ipsum Mosen insurgant, ac tantæ venerationis virum nihil

“Ἄλλοι δὲ ἔλεγον· Πῶς δύναται ἀνθρώπος μεριτωλὸς τοιαῦτα σημεῖα ποιεῖν; Καὶ σχίσμα ἦγετο σύντοῖς.

Σμικρὸς μὲν ἔτι καὶ οὗτοι φρονοῦσιν ὡς ἐπ' ἀνθρώποις φύλῳ λαταῖνοις καὶ λογίζομενοι, πλὴν τὴν ἀπὸ τῆς θείας θεοτημένης ἐπίβεβην τῆς κατὰ τὸ Σάββατον ἀργίας ἥδη τιθέντες, ἐν ἀμείνοντι όρθῳ φαίνονται δικασταῖ. Τὸ γάρ δλῶς τοῦ πλημμελεῖν ὑπεξάγειν, καὶ ἀμαρτίας ἕξω ποιεῖν. Β τὸν δὲ προσήμα καὶ τὸ Σαββάτῳ τι δρῆν εὑ παρατούμαντον, τῶς οὐ σφύρα τοῖς ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ διωρισμένοις ἀνθετόλεσται; Ήτι δὲ, ὡς εἰκός, λογισμῷ ἀναγκαῖον, καὶ πολλὴν ἐν ταυτῷ τὴν σύνετιν ἔχονται. πρὸς τὰ οὖτα διακείσθων βαθέζοντες τὰ τοιαῦτα φασι. Πρόδηλον μὲν γάρ καὶ ἀναμφιλόγους ὄμολογούμενον, διτὶ τοῖς τὸν θείον παραβλέπουσι νόρον, καὶ περὶ οὐδὶν τιθεμένοις τὰ διὰ τῆς θαυμάτων φῆσαν διωρισμένα, οὐκ ἀν ἐπιδοή θεός τὸ δύνασθαι τι ποπτεῖτε τῶν ἀξιαγάπτων ἐπιτελεῖν. ‘Ἄλλ’, ὡς Ἰουδαῖοι νομίζουσι, δέσμους τοῦτο Χριστῷ, καίτοι τὸν ἐπὶ Σαββάτῳ νόρον λύεσσιν. Ήτι δρᾶ τὸν Σαββάτῳ τι δρῆν κρατένεται πρὸς ἀμαρτίαν, ἀλλ’ αὐτὸν ἀργίαν τις ἐν οὐτῷ πολὺ δὴ λέγει κρείττονα τῆς ἐπ’ αἰχμῆς ἐργασίας. Καὶ γοῦν ὡς αὐτάς του πάλιν φησὶν διωτήρω, ιερόστοις τοῖς Λευτεῖς ἀρέταις κατὰ τὸ Σάββατον, καὶ ἀγήμιον διχούσα τὴν ἐπὶ τούτῳ σπουδήν, μᾶλλον δὲ τὴν ἀργίαν οὐκ ἀξιμείον. Αἰτιάσατο γάρ μὲν τίς αὐτοὺς βουθετεῖν ἀλομένους κατὰ τὸ Σάββατον, τι καὶ τοὺς τῶν ἀλλων θυσιῶν ἐπιτεδεύντας τρίτους; Ἐγκαλέσαις μὲν πάλιν μᾶλλον εἰκότως εἰ μὴ δρῶντες δὲ χρῆν, καὶ τοῖς τῆς λατρείας νόμοις ὠφελεστο. Οὓς τοινυτὰ διὰ τῆς τινῶν σωτηρίας κατὰ νόμον καθοστούμενα ἀθακαλύτως καὶ τὸ Σαββάτῳ πρὸς τὸ θεῖον ἀναβαῖνει θυσιαστήρων, πῶς οὐκ μὲν μᾶλλον ἐπιτελοῦσι πρεπωδέστερον ἡ εἰς ἀνθρώπον χάρις, δι’ δὲ τὸ θαῦμα καὶ τὸ Σαββάτῳ δεκτόν; τοιγαροῦν λογισμῷ τῷ πρέποντι πρὸς τὸ κρίνειν δρίστα κεχλιμένοις τῶν Ἰουδαίων τινὲς, καὶ μᾶλις τῆς τῷ θεῖναι πρεπούσης ἀμαθίας τὴν ἀχλὺν τῶν τῆς διανοίας ὅμματων ἀποπράμενοι, τὴν τοῦ Διωτήρος θυμράζουσι δόξαν, εἰ καὶ οὐκ οφύρα καλῶς. ἐλάττονα γάρ ήπερ ἐχρῆν λαλοῦσι περὶ αὐτῶν, ἀποσχίζονται δὲ τῶν ἐτοίμως κατακρινόντων αὐτῶν. Ήτι μὲν γάρ ἀκοστῷ φθόνῳ τὸ νικᾶν τὴν λογισμῷ διδόντες τῷ πρέποντι, καὶ τὸ μηδαμόθεν ἐγκαλεῖσθαι πεφυκός εἰς παρανομίας δέχονται δύναμεν· οἱ δὲ τῇ φύσει τοῦ πράγματος ἐνορῶντες δρῶσι, τῆς ἐκείνου μαρίζεις καταδικάζουσιν. Εἰκός δὲ δῆταν καὶ ἔτερόν τι κατερθοῦν ἀλομένους εἰπεῖν τό· Ι Ηὕτω δύναται διγθρυπτὸς ἀμαρτωλὸς τοιαῦτα σημεῖα ποιεῖν· Ήλιός γάρ, ὡς ἐπος εἰπεῖν, συναθλεῖν ἐπειγοντα τῷ τῶν ἀγίων ἐσμῷ. Εἰ γάρ δλῶς ἔξεινται, φαστοῦ, ἐπιτρέψομεν καὶ τοῖς εἰωθόσι πλημμελεῖν τοῖς

¹¹ Matth. XII, 5.

επέρ λόγον ἐπισεμνύνοσθαι, καὶ θαυμάτων δράσθαι αὐτοὺς δραμιστρούς, εἰ τὸ παῖδέν τοι φανεῖται τοὺς φίλους ἀγαθήκοντας τῆς τῶν ἀρχηρῶν πληθύος κατηγορεῖν, οὐ καὶ τούτοις λοιπὸν ἐπιφέσσοις τῷ μακαρῷ Μάρτιῳ, καὶ τὸ μηδὲν ποιεῖνται λόγῳ τὸν οὗτον σταύρῳ, εἰ καὶ οὐδὲ τοῖς διάπονοις ἀρίστοις μαρτυροῦτο τῶν πατέρων δόξῃ διὰ Χριστὸν, πρόφεσιν ὀστερὸν τινὲς στέψανται;

Ἄλγος τοιούτον κατέρ τῷ συνδρόμῳ· Τί σὺ λέγεις
τοιούτοις; Τοιούτοις τοιούτοις δραμιστροῖς;

Παραποίειν νομίζουσι τοὺς ταῦθα κατηγοροῦντας θεοφόρους, θεολελήσας δὲ μοι δοκεῖς παυτελῶς τοῦ λέγοντος· «Κρίμα θλιψιον χρίνατε»· προκατελημάνει· οὐ διπλεῖς τοῖς ἀπὸ φύσιον θεμοῖς, φωνῆς δικαίων ειμάσθης Χριστὸν οὐκ ἀνέχονται, διλλ' ὑπερ τούτοις τινὰ τῶν αὐτοῖς παλεμεωτάτων παρέθεσον συνεπεῖν θέλοντα παραπούμενοι, καὶ μικρὰ τῆς ἀντέτονος φροντίσαντες κεφαλῆς, παρερπούσοντιν διλαζόντας τοὺς λόρους τοῖς τὸν θιθρώσκον, διὰ τὴν τεθεραπευμένος, καὶ τὸ πολλάκις θυσυεῖν ἔρωτῶν εἰσαύθις, προτακτηληκότες μὲν ἡδονὴ φαῦλον εἰς ταῦθα παραπούμενοι, καὶ μεταρταύλον τὸν ἀνεργήσαντα κατὰ τὸ Σάββατον· οἴμενοι δὲ διὰ τοῦτο καταδικάζειν αὐτοὺς σὺν αὐτοῖς τὸν τυφλὸν, καὶ τοῖς παρ' αὐτῶν ἀκελουθήσαντι φωναῖς, τὰς μὲν ιστὶ τῇ τοῦ πάθους ἀπαλλαγὴν χαριστηρίους εὐχάριστες περιστελλαντα, δεδούται δὲ καὶ τὴν παρ' ἀκελουθῶν δργήν κατατεφρικότα, κατηγορήσαντιν εὐκόλως· ὡς παρινήσαντος τῷ νόμῳ διὰ τὸ Σάββατον. Πλονηρὸς μὲν οὖν τῶν Φαρισαίων διογιζόμενος, διὰ δὲ ἀπαθῆς οὐκέτι δικρίβωλον. Τι γάρ δὲ ἡδεῖται τοῦ παραδόξου τὴν δύναμιν ἐνδεχομένων φωνή; Ηποτε τοῖς αὐτοῖς ἐν δόξῃ θεοπρεπεῖ φανεῖται Χριστὸς εἰκαὶ ἀνικῆθη τῷ φύσῃ τὸ τυχόν διτυφλός, καὶ τὸ ὑπομεῖναι τι τῶν εἰσιθτῶν λυπεῖν παραπούμενος τὴν χάριν τῆρησατο; Ἀλλὰ δεινὸς εἰς τὸ πεῖθεν διὸ φύσης τοὺς ὀδηνοντας εἰπεῖν πρὸς τὸ δρῦν ἐπείγεσθαι τι θερμός, καὶ ἐγγῆ τοὺς τὸ γελάσθαι δικαῖως· διπλαλαγμένος δὲ τῶν τοιούτων δι νοῦς, λαρυγμοὺς μὲν ἀσυνέτους φαστηδή, ἀθλῶν δὲ τὸ αἰκετὸν δεῖ διεργάζων κάλλος, φέρεται κατ' εὐθὺν τοῦ περάποντος, καὶ τὸν τῆς ἀπειθείας δρων οὐκ ἀποφοιτᾷ. Δεῖται διεργεροῦν, καὶ διλαζόντες οἱ Φαρισαῖοι, τοὺς μὲν δρῦν καὶ φροντὶν διομένους καὶ λέγειν, παραποίειν ἥγειμενοι, ἐπαναγκάζοντες δὲ, καὶ μὴ θέμις εἰπεῖν περὶ τοῦ παραδόξου τοῦ παραδόξως εἰς τὰ παρ' ἀπίδια καλέσαντος τὸν ξοιμόν μὲν εἰς εὐχαριστίας, ἐγγὺς δὲ ἡδονὴ λαμπρῆς ἐπιγνώσας διὰ τοῦ παραδόξου τεγενημένον.

Οὐ δέ εἰλετο· «Οὐ προφήτης ἔστιν.

Οὐδὲ κατὰ καρδίας δέχονται βάλος οἱ τὸν δρῦν μὲν καὶ δίκαιον οὐ προσέμενοι λόγον, μάκρη δὲ τῷ φύσῳ δοκοῦν θηρεύσθαι σπουδάζοντες. Οὐ γάρ επιτεύξειται δόλιος θήρας, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Παρερπάσται· γάρ αὐτοῖς εἰς τὸ παρὰ γνώμην τὸ σπουδασμα, καὶ ποιὸν τῆς ἀλπίδος ἐσφάλησαν ἀδοκήτως ἀκούσαντες· «Οὐ προφήτης ἔστιν.» Συμφρονεῖ γάρ τοῖς δόλοις δριετά γε ποιῶν διθεραπευμένος. Οἱ μὲν γάρ τὴν τοῦ περάγματος φύσιν οὐκ ἀσυνέτως διεσκεμμένοι, διθεραπευμένοι δραμιστροῖς μηδὲν τῶν τοιούτων δύνασθαι δρῦν ἀποφεύνονται· δὲ ἐφ' ὃ τὸ θαύμα τετέλεσται,

A faciant, licet tot rebus praecolor gestis probatus sit atque conspicuus? Quocirca peccatum quoque gloriam propter Christum defendunt, praetextum veluti quendam erga illos amoris capientes quae de ipso dicebantur.

κατορθώμαστιν; Οὐκοῦν καὶ αὐτοὶ εὐαγγελεῖσθαι τῇ οὐκέτης εἶ; Ἑκεῖνοις ἄγαπτης καὶ τὰ ἐξ' αὐτῷ διέξημεν.

IX, 17. Dicunt ergo επέρσι Ιοάννην: Τι γε δι-
cīs de illo qui spernit oculos tuos?

Desipere putant eos quibus stadium est justo
judicare, sed oblitū mīti videntur **611** prorsus
Dei dicentis: «Justiū judicium iudicate»⁷², adeoque litoris veluti constrieli vineulis omniō
vocem Christum laudentem audire non sustinent,
sed, tanquam hostem insensissimum aversantes

B eum qui miraculū una constitutur parumque sibi
consulentes, orationem superbe convertunt ad he-
minem qui curatus fuerat, et quod saepe audierant
dono regant, improbum insuper eum et peccato-
rem vocantes qui in Sabbatho operatus sit, rati se
habituros astipulatorem cæcum ipsum, qui prie-
metu suppressa gratiarum actione facile criminatu-
res esset eum tanquam legi violatorem propter
Sabbatum. Malum ergo Phariseorum consilium et
insultum esse dubitandum non est. Ecquid enim
putuisse convellere potestatem et vim stupendi
signi unius ingrati vox? aut quomodo non divina
Christi gloria eluxisset, si forte cæcus metu victus
et periculi timore ingratus esset erga bene de se
meritum? Sed invidia suos autores ad quidvis au-
dendum precipites facit quamvis oppido ridiculum:
verum bisce liber animus stulta consilia transitit,
parumque et illibatum decus perpetuo retinens
recta fertur, et a veritatis finibus non recedit. Mi-
seri ergo et insolentes Pharisei, desipere qui pu-
tant eos qui recte sentiunt ac laquantur, dum in-
terim hominem gratam quidem ac memorēm accep-
ti beneficii, sed per miraculū olaram jam prope-
modum auctoris cognitionem nactum, de eo a quo
præster spem in ea quia δρῦν οὐκεν επονεῖν superant vo-
catus erat, etiam, quæ dictu nefas preferre adi-
gunt.

D IX, 17. Ille autem dixit: Quia propheta est.

Telum acutum corde sescipiunt qui rectam qui-
dem et justam doctrinam non admittunt, sed quod
invidiæ tantum libuerit venari student. Sed enim
dolosus non assequetur prædam, ut scriptum est⁷³. Auter enim eis cecidit quam putabant, et spe sua
multum frustrati sunt, præter expectationem au-
dientes prophetam esse Jesum. Reete quippe aliis
cæcus astipulatur. Illi enim, rei naturam non indocte
considerantes, hominem peccatorem talia patrare
potest negant: **612** hic autem eorum mentem
prope modum serulatus, ex eo quod patratum est

⁷² Deut. 1, 16. ⁷³ Isa. xliv, 24.

miraculum prophetam esse ait, nondum quidem A μονονουχὶ τὴν ἐκείνοις γνώμην ἰχνηλατῶν, προφῆτην εἶνατ φῆσιν, οἵπα μὲν ἀχριθῶς τές ἔστι κατὰ ἀλήθειαν ἐκμαθῶν, τετριμένῳ δὲ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἀκολουθήσας πράγματι. Ἡν γάρ αὐτοῖς ἐν θεοῖ προφῆτας ἀποκαλεῖν τοὺς τερατουργόν, ὡς μαρτυρούμενος διά τοῦτο παρὰ Θεοῦ, διτὸς ἀγαθοῖς εἰσιν. Ὁντερ οὖν τρόπον ἐκείνοις ποιοῦντες ὄρθως οὐκ αἰδοῖ τῇ περὶ τὸ Σάββατον τὸ τῆς θεοσημείας ἀτιμάζουσι μέγενος, διά τε τοῦτο καὶ ἀμαρτίας ἀνυπάτιον παντελῶς εἶναι φασι τὸν ἐνεργήσαντα, τὸν εὐτὸν, οἷμαί, καὶ οὗτος τρόπον τὴν ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ συμχρολογίαν παρασάμενος, τὴν ἐπὶ τοῖς ἀμείνονσιν ἀπονέμει δόξαν τῷ τὸ βλέπειν δωρησαμένῳ, διτὸς ἐν τῇ τῶν ἀγίων τάξει τιθεῖς, προφῆτην ἀποκαλεῖ. Δοκεῖ δέ μοι λοιπὸν οὐ σφόδρα τῶν νομικῶν μεταποιεῖσθαι διαταγμάτων. Οὐ γάρ διν ἑθαύμασσος τοσούτον αὐτὸν, οὐδὲ διν ἐν προφήτου τάξει παρεδέξατο τὸν λατρὸν, χρίσαι παραλύειν τὸν ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ δοκοῦντα θεσμόν. Όφελημένος οὖν ἀμπά τῷ θαύματι, καὶ πρὸς ξεῖν ἡδη τῆς Ἰουδαίων τὴν κρείττονα διαβεβηκόν, τῷ θευματουργῷ τὸ χρῆναι νικῆν ἀπονέμει νομικὴν ἐπιτήρησιν ἀνυπάτιον παντελῶς τοῖς ἐπ' ἀγαθοῖς ποιουμένῳ παράβασιν.

IX, 18-19. Non crediderunt ergo Iudei de illo quia cæcus fuisset, et vidisset, donec vocaverunt parentes ejus qui riederat. Et interrogaverunt eos, dicentes : Hic est filius vester, quem vos dicitis quia cæcus natus est? quomodo ergo nunc videt?

Litor oppido vobemens in medieum rem omnibus perspectam credi non sinit, et furoris cæstro perciti parum omnino veritatem curant, et falsa loqui adversus Christum, ipsum imprimis cæcum, deinde etiam parentes ejus vi impellebant, tametsi utrinque oponam perdidierunt, re longe aliter quam putabant cadente. Superflue vero prorsus parentes hominis interrogant, mibiique videntur præ immensa recordia legem quam et venerabuntur et summopere tuebantur contempnere. Adduxerunt quippe vicini, ut scriptum est, eum qui olim cæcus fuerat, et astantes iis qui hæc rogabant utique renuntiabant et cæcum fuisse ab ortu, et nunc visum recepisse testabantur. Præterea cum lex prouantiaverit in ore duorum **613** aut trium testimoniū verum esse omne verbum¹⁴, ipsi non duorum duntaxat aut trium testimonium irritum scientes, sed vel plurium adducentium ad eos cæcum, ad alios transeunt, nempe parentes ejus qui curatus est, rem iniquam et stultam facientes. Sed lex cura nihil iis est, cum pro sua libidine aliquid perficere nituntur. Nam cum miraculum etiam invitatos blecteret, cum vicinorum tum ejus qui curatus fuerat voce comprobatum, sperarunt se eos adigere posse quos rogabant ut nihil veritatem ficerent, et ex sua sententia loquerentur. Vide enim ut ferocius quodammodo interrogantes dicant : « Hiccine est filius vester, quem vos di-

B C ούν ἐκίστευσαρ οὐρ οἱ Ἰουδαῖοι κερὶ αὐτοῦ διε τυφλὸς ἦν, καὶ ἀέβλεψεν, δῶς διτὸν ἀράγησαρ τοὺς γοτεῖς αὐτοῦ τὸν ἀραβλέγηστος. Καὶ ἡράγησαρ αὐτοὺς λέγοτες· Οὐτέρ ἔστις δινδοὺς ὑμῶν, διν ὑμεῖς ἀλέτετε διε τυφλὸς ἀτεττήθη; Πῶς οὖν βλέπεις δρει;

Οὐκ εἴ τι πιστεύεσθαι τὸ πᾶσιν δμωλογούμενον δρίμης δῶν ἐν αὐτοῖς δικατὰ τοῦ θεραπεύσαντος φθόνος, καὶ τῷ τῆς μανίας οἰστρῳ τυραννούμενοι μικρὸ μὲν κομιδῇ τῆς ἀληθείας φροντίζουσι, φυευθηροῖν τε κατὰ Χριστοῦ, καὶ αὐτὸν μὲν ἐν πρώτοις ἔξεβιάζοντα τὸν τυφλὸν, οὐδὲν δὲ ἥπτον νυνὶ καὶ τοὺς τεκόντας αὐτὸν, εἰ καὶ ἐπ' ἀμφοῖν ματαπονοῦντες, πρὸς τὸν τούναντίον ἀκεβενήστος τοῦ πράγματος. Περιττάτην δὲ σφόδρα τὴν πεῦσιν προσάγουσι τοῖς γεγενηκόσι τὸν ἀνθρωπὸν, καὶ μοι δοκοῦσιν ἐξ ἀμέτρου δισοδουλίας, καὶ τὸν δι' αἰδοῦς αὐτοῖς δυτα, καὶ σφόδρα συνηγορούμενον ἀτιμάζειν νόμον. Ἡγον μὲν γάρ οἱ γειτονες, καθά τι γέργαπται, τὸν ποτε τυφλὸν, καὶ τοῖς ταῦτα διερωτῶσι νυνὶ παραστήσαντες πάντας δῆπου καὶ διτὶ τυφλὸς ἐγενήθη διήγειλον, καὶ διτὶ νῦν ἀνέβλεψεν ἐμαρτύρουν. Εἰτε τοῦ νόμου σφῶν ἐπὶ στόματος δύω καὶ τριῶν μαρτύρων ἀλήθειας εἶναι πᾶν δῆμα διηγελκότος, οὐ δύο μόνον καὶ τριῶν ἀκυροῦντες ἐπικαρτύρησιν, ἀλλ' ὡς εἰκὸς καὶ πλειστῶν τῶν παραστησάντων αὐτοῖς τὸν τυφλὸν, ἀπρόσιον ἔρχονται, τοὺς συγγενεῖς τοῦ τεθεραπευμένου, πράγμα ποιοῦντες παράνομον τε καὶ ἀκαθέσ. Ἀλλ' οὐδὲν αὐτοῖς δι νόμος, διτὶ τι τῶν ἐν οἰκείαις ἡδοναῖς ἔξαντειν ἐπείγονται. Ἐπαγδὴ γάρ ἀδυσώπει καὶ οὐχ ἐκάντας ἡδη τὸ θαύμα μαρτυρούμενον διά τε τῆς τῶν γειτόνων, καὶ διά τῆς τοῦ θεραπευθέντος φυῆς, προσεδέκησαν ἀναπειθεῖν δύνασθαι τοὺς ἐρωταμένους παρ' οὐδὲν μὲν ποιήσασθαι τὴν ἀλήθειαν.

¹⁴ Deut. xvii, 6.

εἰπεῖν δὲ μᾶλλον τὰ κατὰ γνώμην αὐτοῖς. Ὅρα γάρ οἱ πάσις ἐμβριθέστερόν πως διερωτῶντές φασιν· « Οὐδές ἔστιν δὲ νίδιος ὑμῶν, διὸ διατίθεται τοι τούτος ἀγεννήθη; » Μόνον γάρ οὐχὶ τὰ πάνθειν δρᾶν εἰς αὐτοὺς διτσχυρίζονται, καὶ διμέτρῳ καταπικοῦσι δεῖματα· περὸς ἔκεινο καλούντες, ὡς ἐξ ἀνάγκης καὶ βίᾳς, διπεράσκουσιν ήδελον. Τοῦτο δὲ ἦν τὸ, Οὐκ ἐγεννήθη τυφλός. Εἰς γάρ ἦν ἐν αὐτοῖς καὶ δισσεβῆς δισκοπός, τὴν ἐπὶ Χριστῷ τῶν ὅχλων παραλῦσαι διάληψιν, καὶ διατερέψαι τῶν ἡδη τεθαυμακότων τὴν ἀγνώμανα πίστιν. Ὁντερ δὲ τρόπον οἱ πόλιν τινὰ τῶν εὐτυχεστάτων ἐξελεῖν σπουδάζοντες, κύκλῳ μὲν ἀπασαν περιθέουσι, παντοδαποῖς δὲ αὐτήν ἐκπολιορκοῦσι τρόποις, ποτὲ μὲν διορύσσειν τὰς ὑποδάμαρας ἐπειγονταί, ποτὲ δὲ τοὺς πύργοις τὰς ἐκ τῶν ἐλεπόλεων ἀφιστάσις πληγάς· οὕτω καὶ οἱ πάντοι λογοτυποί Φαρισαῖοι ταῖς σφῶν αὐτῶν δυστροπίαις πολιορκοῦσι τὸ θαῦμα, καὶ τρόπον οὐδένα δυστεθείας καταλιμπάνουσιν.

Ἄλλ' οὐκ ἦν τὸ πᾶσι διεγνωσμένον ὡς ἥκαλον ἀποκρούσασθαι, καὶ τὸ πολλοῖς ἡδη τεθαυμασμένον εἰς ἀφανεστέραν καταστρέψαι διάληψιν.

Ἀπεκρίθησαν οἱ γορεῖς αὐτοῦ, καὶ εἶπον· Οἴδαμεν δὲ οὗτος ἔστιν δὲ νίδιος ὑμῶν, καὶ διὰ τυφλὸς ἐγεννήθη· πῶς δὲ τοῦτο βλέπει, οὐκ οἴδαμεν· ἢ τις ἀρέψεις αὐτοῦ τοὺς ὄφθαλμούς, ἡμεῖς οὐκ οἴδαμεν· αὐτὸς ἀρωτήσατε, ἡλικιαὶ δέχεται· αὐτὸς περὶ αὐτοῦ λαλήσει.

Οὐμολογοῦσιν ὡς ἀληθές, τὸ μηδαμόθεν ἀμφιβολον, καὶ ἐφ' ὧπερ εἰκός ἦν ὑπομενεῖν τῶν ἀδουλήτων οὐδὲν, εἰδέναι μὲν γάρ τὴν ἴδιαν φάσκουσι γονήν, καὶ τῆς ἀδύνατος οὐκ ἀρνοῦνται τὸ γνήσιον, συνετέχθη διὰ τοῦτο τῷ πάθει λέγουσι σαφῶς, ἀναδύονται γε μήν τοῦ θαύματος τὴν ἔξιγχσιν, τῇ τοῦ πράγματος φύσει τούτῳ βρᾶν ἐπιτρέποντες, καὶ αὐτὸς μᾶλλον πρεπωδέστερόν πως εἶναι διαβεβαιούμενοι τὸ, τίνα τρόπον τεθεράπευται λέγειν τῷ ἴδιῳ γεννήματι· δεινὸς δὲ πῶς ἔστιν εἰς τὸ ἀποστῆσαι τοῦ πρέποντος δὲ πεπληρωμένος· εἰς τὸν θαύματον ἀγώνισαι ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. Εἰκός δὲ δῆ τι παθεῖν αὐτοὺς ἔτερον· δειλὸς γάρ δὲ πάνης πανταχῇ, καὶ τὸ ἀντιβλέπειν δύνασθαι τις ίξεν ἀχρηματίας παραιτούμενος, ὑποφεύγει πολλάκις εἰς ἀδούλητον σωπήν, καὶ τὴν ἔξι ἀνάγκης ἀνεκκακίαν. Ός γάρ ἡδη διαρκῶς τῷ τῆς πτωχείας ἀχθεὶ συντετριμμένος, ὡς τὸ καὶ ἐτέροις καταφορτίσεσθαι κακοῖς ἀποναρκῇ· τοιοῦτόν τι παθεῖν ὑποτοπτέον τοὺς τεκνάτας τὸν τυφλὸν, εἰ καὶ διὰ τοῦ μάλιστα σὺν ἀκολουθίᾳ πολλῇ πρόσειν δὲ λόγος αὐτοῖς. Τὸ μὲν γάρ εἰδέναι τὸν ἔξι ἁυτῶν δῆπου πάντως μᾶλλον αὐτοῖς καὶ οὐ τῷ γεννηθέντι πρεπωδέστερον ἀναθεῖται διὰ τοῦτο τὸ γε μήν εἰδέναι τὸν τατράδον οὐχὶ πάντως τοῖς γεγεννηθέσιν, εἰη δὲ διὰ μᾶλλον ἀρμοδιώτερον τῷ διὰ πετρὰς ἔχοντι τὴν ἀπὸ τοῦ θαύματος χάριν. Οὐκοῦν διπεράσκεσθαι τὸν διμολογοῦσι σαφῶς, ἀτε δῆ καὶ τῷ πρέποντι πρὸς τοῦτο καλούμενοι· διπεράσκειν δὲ ἦν ἀληθέστερον ἔκεινον εἰπεῖν, ὡς ἀκριβεστέραν ἔχοντα τὴν γνῶσιν, τοῦτο παρακαλοῦσι διδάσκειν. Οὐκ ἀθετεῖ

A citis quia cæcus natus est? » Quippe gravissima propemodum interminantur, et ingenti metu percellunt, adigere volentes velut ex vi et necessitate ut respondeant quod ipsi audire cupiunt, nimirum non natum esse cæcum. Unum enim, idque impium, propositum eis erat, populi de Christo existimatiōnem labefactare, et fidem eorum qui jam euni suspiciebant evertere. Et quemadmodum qui munitissimam urbem oppugnant, eam undique circumvallant, omnibusque modis obsident, et modo quidem fundamenta suffodiunt, modo turres machinis labefactant: sic et ad omnem audaciam projecti Pharisei perversitate sua miraculum obsident, nullumque impietatis modum relinquunt. Sed fieri non poterat ut quod multis perspectum est B ceu vanum et futile responderent, et quod in admiratione jam multis erat ex eorum mentibus deletetur.

IX, 20-21. *Responderunt eis parentes ejus, et dixerunt: Scimus quia hic est filius noster, et quia cæcus natus est; quomodo autem nunc videat, ne scimus; aut quis ejus aperuerit oculos, nos nescimus: iprum interrogate, ætatem habet, ipse de se loquetur.*

Fatentur ut verum, quod nullo modo dubium est, quodque sibi fraudi esse non potest, nimirum agnoscere se suum filium, nec partum legitimum negant, eundemque cum cæcitate natum esse alunt; abstinent tamen a narratione miraculi, quia natura rei satis per se ipsa quasi vociferans id ostendat, multoque convenientius 614 esse asserunt uti filius suus ipse dicat quomodo sanatus sit; sed periculi metus ab officio nimium quantum homines abducit. Quo sit ut, formidantes crudelitatem Phariseorum, illud præclare dictum alieni non obseruant: « Usque ad mortem certa pro veritate? » Usuvenit et illis aliud quidpiam, quippe pauper ubique timidus est, ac propter egestatem resistere in os alicui non audens, saepe vel invititus ad silentium et necessariam patientiam confusat. Quasi enim jam plus satis paupertatis onere sit contritus, aliis præterea malis non vult opprimi: quod accidisse puto parentibus cæci, etsi sermo eorum nequaquam a veritate deflexit. Etenim nosse quem ipsi generuerant magis eis conveniebat D quam ipsi genito quomodo genitus esset; nosse vero medicum non omnino parentibus competit, sed ei qui miraculi gratiam ac beneficium in seipso expertus erat. Ergo quod sciunt aperte fatentur, ad id officii ratione invitati: quod vero erat magis consentaneum eum referre, utpote qui certiore haberet notitiam, hoc exponere ipsum jubent. Nec sine divino numine mihi videntur hoc suis adjungere verbis, et ætatem habet, et quod nonnullam in se includit impietatis Phariseorum.

accusationem. Si enim is qui visum recepit sa- A μοι δοκοῦσι ταῖς διαιτῶν ἐπενεγκεῖν λόγοις τῷ, εἴ Ήλ-
pliantiam habet a tempore et ab ætate, nihil hercile xίαν ἔχει· κατηγορεῖ γάρ πως, καὶ τούτῳ τῆς τῶν
pro puero dicturus est eum refert miraculum et Φαρισαίων ἀνοιστήτος. Εἰ γάρ ἔχει τὸ δύνασθαι
ejus modum, sed maturo judicio et mente prove- φρονεῖν ἀπὸ τε τοῦ χρόνου, καὶ τῆς ἡλικίας ὁ πρὸς
cta poterit sciens prudensque quibus voluerit sus- τὴν ἀνάδειψιν κεκλημένος, διαν λέγει τὸ θαῦμα, καὶ
fragari. Inde licebit conspicere impudentissimam τίς ὁ ἐπ' αὐτῷ γέγονε τρόπος, οὐκ ἐκ μειρακειώδους
Pharisaorum pervicaciam et incredulitatem. Ecce ἔρειν
neque viciniis neque ipsi cæco credunt, ne- φρενὸς, οὐτε μὴν ἐκ μειρακιώδους διανοίας ἐπὶ τὸ δύνασθαι
quaquam ex imbecillo hæc animo dicenti, neque ex τὴν ἀνάδειψιν κεκλημένος, διαν λέγει τὸ θαῦμα, καὶ
puerili mente ad mentiendum facile proclivi, sed τίς ὁ ἐπ' αὐτῷ γέγονε τρόπος, οὐκ ἐκ μειρακειώδους
ætatem habentι quæ hoc conciliare solet hominib- ἔρειν
us, ut naturas rerum non ignorent.
φρενὸς, οὐτε μὴν ἐκ μειρακιώδους διανοίας ἐπὶ τὸ δύνασθαι
ἔχοντις τῶν πραγμάτων τὰς φύσεις πρέξενούσται μὴ ἀγνοῖν.

IX. 22. *Hæc dixerunt parentes ejus, quoniam timebant Iudeos: jam enim conspiraverant Iudei, ut, si quis eum confiteretur esse Christum, extra Synagogam fieret.*

Recite Dominus noster Jesus Christus Pharisaorum capitibus inscripsit illud: «Væ vobis legisperitis, quia tulistis clavem **615** scientiæ, ipsi non introistis, et eos qui introibant, prohibuistis⁷⁶.» Videat enim rursus quisquis Dei est amans, nunquid his dictis veritatis pulchritudinem perspecturus sit: nec enim Christus unquam mentietur. Ecce enim præterquam quod nullus accingitur docere sermonem de Domini adventu in mundum, etiam iis qui ex fulgore rerum gestarum intelligere possent, immittibus verbis terrorem injiciunt, ac duram necessitatem suæ feritatis imponentes, fateri prohibent eum qui sit ex ipsis miracula edere. Ejicere enim a cœtu et Synagoga non verentur miseri beneficii memorem, atque idcirco ad credendum facilem; a Deo vero alienare quodammodo eum qui Deo adhaeret sibi assumunt, suique in omnes furoris astipulatorem universi Deum esse persuadent. Defendit tamen eos divinus evangelista, et interrogatos metu exhorruisse dicit, ideo tamen dicere noluisse filium suum esse a Christo curalum, ut magnitudinem furoris Iudeorum detegens, etiam posteris notum faciat. Quid enim dici potest istis immanius, qui gratos et beneficiorum memores poena dignos censem, et suppicia intendunt iis omnino qui Christum per legem et prophetas annuntiatum intelligunt? Sanctis autem prophetis D non ignotum suis Iudeorum consilium ex sacris Paginis compremis. Per Isaiam enim ait: «Qui corda et renes scrutatur⁷⁷, et pertingit usque ad divisionem animæ et spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis⁷⁸, cui omnia nuda sunt et aperta⁷⁹. Væ, filii desertores; hæc dicit Dominus: Fecisti consilium, et non per me: pacta, non per Spiritum meum, ut adderelis peccata peccatis⁸⁰.» Nam quicunque dicit, Dominus Jesus, utique illud dicturus est in sancto Spiritu, juxta Pauli sententiam⁸¹. Qui autem contrarium molitus fuerit, ne-

χιλιαῖς ἔχει· κατηγορεῖ γάρ πως, καὶ τούτῳ τῶν Φαρισαίων ἀνοιστήτος. Εἰ γάρ ἔχει τὸ δύνασθαι φρονεῖν ἀπὸ τε τοῦ χρόνου, καὶ τῆς ἡλικίας ὁ πρὸς τὴν ἀνάδειψιν κεκλημένος, διαν λέγει τὸ θαῦμα, καὶ τίς ὁ ἐπ' αὐτῷ γέγονε τρόπος, οὐκ ἐκ μειρακειώδους ἔρειν θεραπευτικοῦς, ἀλλ' ἐκ νοῦ βεβηκότος τε δῆμος καλῶς, καὶ ἀσυναγορεύειν οἵ τινες ἀνθελήσαιτο τυχόν ισχύοντος. Συμβιστεῖ δὴ οὖν ὡς ἔξι ἀνάγκης ἐντεῦθεν ἀναιδεστάτην ὀρδεσθαι τὴν τῶν Φαρισαίων ἀπειθειαν. Τίδον γάρ οὔτε τοῖς γείτοσιν, οὔτε αὐτῷ πιστεύουσι τῷ τυφλῷ, καὶ οὐκ ἔξι ἀπαλῆς τρόπον τινὰ ταυτὶ λέγοντες φευδηγορεῖν εὐκολῶς κατοισθαίνοντες, ἀλλ' ἡλικίαν

B Ταῦτα εἰλοτοι τοις αὐτοῖς, διτι δροβοῦντο τοις ιουδαίοις· ήδη γάρ συνετίθεστο οἱ ιουδαῖοι, ἵτα εἰς τις δρομολογήσῃ τὸν Χριστὸν αὐτὸν εἰραι, ἀποσυνάρρωστος γένεται.

Καλῶς καὶ πρεπόντις ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ταῖς τῶν Φαρισαίων κεφαλαῖς ἐπιφέρει τό· «Οὐαὶ γάρ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς, διτι ἥρατε τὴν κλεῖδος τῆς γνῶσεως, αὐτὸι οὐκ εἰσήλθετε, καὶ τοὺς εἰσερχομένους ἐκωλύσατε.» Ἐπαθρείτω γάρ πάλιν ὁ θεοφιλῆς εἰ μὴ τοῖς εἰρημένοις τὸ ἐκ τῆς ἀληθείας δύεται καλλος· οὐ γάρ ἀν διαψεύσαιτο ποτε Χριστός. Τίδον γάρ πρὸς τῷ μηδένα διδάσκειν ἐπείγεσθαι τὸν περὶ τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ λόγον, καὶ τοὺς συνιέναι δυναμένους ἐκ τῆς τῶν κατορθουμένων λαμπρότητος ἀμειλίκετε καταπτοῦσι φόδων, καὶ σκληρὸν ἐπιτιθέντες ἀνάγκην τὴν ἐκ τῆς σφῶν ἀγριότητος, δρομολογεῖσθαι διακωλύουσι τὸν ἔξι αὐτῶν ὀρδεσθαι τῶν παραδέξων οὐκ ἀτονήσαντα. Ἀποσύνακτον γάρ πιστεύοντες τὸν εὐγνώμονα διὰ τε τοῦτο πρὸς τὸ πιστεύειν εὐκολον οὐκ ἀρυθιῶσιν οἱ δειλιαι, ἀλλοτριοῦν δὲ τρόπον τινὰ τῷ Θεῷ τὸν Θεῷ κολλώμενον ἐπ' ἔξουσίας αὐτοῖς, καὶ αὐτὸν ἀναπεθεῖν τὸν ἀπάντων Κύριον συνεθελήσην τῆς ἐνόυσης αὐτοῖς κατὰ πάντων μανίας. Ἀπολογεῖται γε μὴν ὁ θαυμάσιος εὐαγγελιστῆς, καὶ τῷ φόδῳ νενικήσαντα φῆσι τοὺς ἐρωτωμένους, οὐκ ἀθελῆσαι τε διὰ τοῦτο εἰπεῖν ὡς τὸν ἔξι αὐτῶν γεγονότα τεθεράπευκεν ὁ Χριστός, ἵνα τῆς ιουδαίων ἀπονοίας ἀπογυμνώσας τὸ μέγεθος φανερὸν καταστῇση καὶ τοῖς μετ' αὐτούς. Τί γάρ ἀν γένοιτο τῶν τοιούτων ἀπανθρωπάτερον, οἱ γε καὶ τιμωρίας δρόζουσι τοῖς εὐγνώμοσιν, διγουσι δὲ πρὸς τὸ κολλάσθαι δεῖν τοὺς συνέντας ὅλως τὸν διὰ νόμου καὶ προφητῶν κηρυτόδημον; Οὐκ ἀγνοηθεῖσαν δὲ τοῖς ἀγίοις προφήταις τὴν τῶν ιουδαίων ἀνθεσιν σκέψιν, ἐκ τῶν ἱερῶν Γραμμάτων εὐρήσομεν. Αἰδὲ γάρ Ἡσείου φησί· «Οἱ καρδίας καὶ νεφροὺς ἐρευνῶν, δικνούμενος διχρι μερισμοῦ φυχῆς καὶ πνεύματος, ἀρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων, καὶ ἐννοιῶν καρδίας, φά πάντα γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα ἔστιν. Οὐλό, τέκνα ἀποστάται, τάδε λέγει Κύριος. Ἐποιήσατε βουλήν, καὶ οὐδὲ δι' ἔμου, συνθήκας, οὐ διὰ τοῦ Πνεύματός μου προσθεῖναι ἀμαρτίαν ἐφ' ἀμαρτίας.» Ο μὲν γάρ λέγων διτι Κύριος Ἰησοῦς, ἐρει διποι

⁷⁶ Luc. xi, 16. ⁷⁷ Psal. vii, 10. ⁷⁸ Hebr. iv, 12.

⁷⁹ Ibid. 13. ⁸⁰ Isa. xxx, 1. ⁸¹ I Cor. iii, 3.

πάντως ἐν ἁγίῳ Πνεύματι, κατὰ τὴν τοῦ Πνεύμου φωνὴν. Μελετήσας δὲ τοις τὸν ἑναντίον, οὐκ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ποδεν, λαλήσει δὲ μᾶλλον ἐν Βεεζεδούλ. Οὐχοῦν, οὐ διὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος αἱ τῶν Ἰουδαίων συνθῆκαι προστέθησαν γάρ ἀμαρτίας ἐφ' ἀμαρτίαις, αὐτοὶ μὲν πρὸ πάντων τὸν ἐκ τῆς ἀπειθείας διεθρόν ταῖς ἑαυτῶν ἐπισύροντες κεφαλαῖς, παραπέμποντες δὲ καὶ εἰς ἑτέρους διὰ τοῦ κωλύειν αὐτοὺς ὅμοιογενῶν τὸν Χριστόν. Διστεβεῖται, μὲν γάρ τῆς ἑσχάτης ἀνάμεστον διντας τὸ ἔγχειρημα· πλὴν ἀνηρύτῳ πράγματι σφαλερῶς ἔγκειμένους διαγελῇ λέγων ὁ Ψαλμός· «Κύριε, ἐν ὀργῇ σου συνταράξεις αὐτοὺς, καὶ καταφάγεται αὐτοὺς πῦρ, τὸν καρπὸν αὐτῶν ἀπὸ τῆς γῆς ἀπολεῖς, καὶ τὸ σπέρμα αὐτῶν ἀπὸ υἱῶν ἀνθρώπων, διτις ἐκλιναν εἰς τὸ κακό, διελογίσαντο βουλήν, ἢν οὐ μή δύνωνται στῆσαι». Ἰσχυσαν γάρ οὐδαμῶς τὴν θεομάχον κρατῶντας βουλήν, καίτοι πολλάκις, καὶ διὰ μυρίων ἐπιχειρήσαντες τρόπων ἀφανίσαις τὴν δόξαν Χριστοῦ. Διὸ καὶ τέθεινται νάτος, τούτ' ἔστιν ἐκ προσώπου γεγόνασι, καὶ ἐξ ὀρθαλμῶν τοῦ πάντων ὑμῶν, καὶ τῇ φλογὶ, ἢ ἐξεκαύσατε.

Ἐφράνησαν οὖν ἐκ διενέρου τὸν ἀνθρώπου δῆμον τυφλός, καὶ εἰπον αὐτῷ· Δός δόξαν τῷ Θεῷ. Πιεῖς οἴδαμεν δὲι στοιχοῦτος φύγωντος οὐτος ἀμαρτωλὸς ἔστιν.

Ἀποστῆσας τῆς εἰς Χριστὸν εὐφημίας τὸν ἀνθρώπον οὐκ ἰσχύσαντες, ἐπέρι πρὸς τούτην μεθοδεύειν ἐπιχειροῦσι λόγιψ, καὶ χρηστῷ τρόπον τιγὰ τῷ δελέαματι πρὸς τὸν οἰκεῖον καθέλκειν ἐπείγονται σκοπὸν, τὸ δὲ μῆδ' ὄλως μεμνῆσθαι Χριστοῦ, μήτε μήν ἀναχρήστειν αὐτὸν ὡς Ιατρὸν διὰ πολλῶν ἀναπτεῖθεν ἀκμηγανώμενοι λόγων, παναργότατα λίσταν χρῆναι μὲν δίδαν ἀναθεῖναι τῷ Θεῷ διὰ τὸ θαῦμά φασιν, εὔσεβεν ἐν τούτῳ πλαττόμενοι, συνδιακείσθαι γε μήν καὶ πιστεύειν αὐτοὺς ἐπιτάτσουσι, καὶ τῆς ἀνωτάτω τασῶν ἀσθείας ἀπότιμοι ἀμαρτωλὸν εἶναι λέγουσι τὸν ἐπ' ὀλένρῳ τῆς ἀμαρτίας ἐπιδημῆσαντα. Καὶ τῆς μὲν ἐπὶ τοῦτο συκοφαντίας οὐδεμίαν πανελῶς περαχομίζουσι τὴν ἀπόδειξιν, περισσεύσμενοι δὲ καὶ φρονοῦντες ἐφ' ἑαυτοῖς μέγα τι καὶ ἐξαίσιον διὰ τοῦτο καὶ μόνον τὸ ἥγειται λῶν, τῇ τῶν προσόπων περιφενεῖ τὴν πίστιν χαρίζεσθαι καὶ καθάπτειν ὁ διφλήματος τάξιν καταθέσθαι διακελεύονται. Τὸ γάρ, «Ημεῖς οὐδαμεν, τὴν ἀσύγκριτον ὡδὸν τὸν ὑπερούσιαν ἀλώσαται παρά γε τοῖς τὸν ἑαυτὸν μανδάνονται (1) βασανίζουσι νοῦν». Ἀλλ' ἔστι κάντεῦθεν οὐ μετρίως ἀποθαυμάσαι τὸν τῶν Ἰουδαίων ἀπότικτον νοῦν. Ἀνατιθέναι γάρ τῷ Θεῷ τὴν ἐπὶ τῷ παραδέψῳ προστάττοντες δίδαν, ἀτε δὲ καὶ μόνον τῶν τοιούτων ἀργάτην τὸν ἐξ οἰκείας ἰσχύος ἀνεργήσαντα, τοῦ Θεοῦ κατακρίνουσι, καὶ οὐχ ὅπως αὐτοὶ μόνον οἱ τέλεσες, συμφρονεῖν δὲ καὶ ἑτέρους ἐπεναγκάζουσι, μόνη δὲ γνώσει τῇ ἑαυτῶν ἀπονέμοντες τὸ εἰδέναις σαφῶς ὡς ἀμαρτωλὸς εἰς Χριστὸς, ἀγνοοῦσιν δπως τὰ χειρίστα-

A quaquam id certe in sancto Spiritu feceris, sed loquetur potius in Beelzebul. Quoscircum nos per Spiritum sanctum erant pacia Iudeorum, addidierant enim peccata peccatis²¹, ipsi quidem præ omnibus ex incredulitate suis capitibus permicem arcessentes ei in alios porro transmitten tes, eos Christum fateri prohibendo. Extreme quippe impietatis illud est, sed eos inani rei fructuaria offensio ridet Psalmista, dicens: « Domine, in ira tua confundabis eos, et devorabis eos ignis ; OIS fructum illorum de terra perdes, et semen eorum a stirps hominum : quoniam declinaverunt in te mala, cogitaverunt consilium quod non poterum stabilire²² , Nequaquam enim potuerunt Deo infernum stabilitate consilium, licet innumeris modis Christi gloriam delere aggressi sint. Idcirco positi sunt derisa²³, hoc est, a facie repulsi sunt et ex oculis Domini. Iure itaque ambuletis in lumine ignis vestri, et in flammam quam succenditis²⁴. Dicazōtē. Δικαιός πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν, καὶ τῇ φλογὶ, ἢ ἐξεκαύσατε.

B IX. 24. Vocaverunt ergo eum hominem qui fuerat cæsus, et disserunt ei : Da gloriam Deo. Nos scimus quia hic homo peccator es.

Cum eum impidire non potuissent quominus gloriam Christo daret, alia ratione sibi viam muniant ad propositum suum, et blanditiis in suam sententiam eum pellicunt; et ut fateatur minime se a Christo curpatum esse multis rationibus persuaderem conantes, astutissime quidem jubent dare gloriam Deo ob miraculum, in hoc pietatem simulant, sibi tamen suffragari sibique credere volunt, quamvis extrema cum impietate peccatore esse dicentibus eum, qui ad exertendum peccatum advenierit. Cujus autem calumnia nullam prorsus fidem faciunt, sed inani de se opinione diuinarum et fastu tumidi, ob id solum fidem adhibere sibi statuunt, quod populis præsent, et quasi personarum id suarum claritat et auctoritati debeatur. Hæc enim verba, « Nos scimus, » incomparabilem fastum præ se ferre nemo nos animadvertis, qui eumque accuratius illa perperderit. Sed et hinc non parum mirari subit Iudeorum recordiam, qui cum juheat Deo gloriam reddere ob miraculum, ut ipsoe qui solus istiusmodi rororum opifex potestate sua id efficerit, Deum tamen condemnant, quia et alios sibi astigillari cogunt : sed cum suis tantummodo cogitationis esse putent prospectum habere Christum esse peccatorem, nesciunt se in suum caput pessima statuere. Multū quippe legis scientiam vereditare soliti, et sacris Litteris intellegibilitate elati, graviores utique penas daturi sunt ex eo quod cum nosse debent Christi mysterium

D ²¹ Isa. xxx, 1. ²² Psal. xx, 10-12. ²³ Ibid. 13.

²⁴ Isa. L, 10

(1) Cotelarius (*Monum. E. G.*, II, 585) legit λανθάνοντα et verlit: *Hæc enim verba « Nos sci-*

muss» incomparabili fastu turgere apprehenduntur ab iis qui mentem ignorantem se perscriuebuntur. Edii.

per legem et prophetas multis **617** modis expressum atque decantatum, sponteana tamen præ multa segnitie ignorantiam arripiunt, licet quid agendum sit accurate norint, atque id facere in animo quondam habuerint. Satis quippe erat plebis animos ad mysteriorum Christi comprehensionem edocere, et aliis ad rerum necessariarum cognitionem præesse. Sed in verba profusi et arrogantes qui superbe exclamaverunt illud, « Nos scimus, » legis quidem voces repudiantes, doctrinam Mosis et prophetarum pro nihilo ducunt, nec enim revocant ad animum ea quæ per vocem prophetæ prædicta sunt circa tempus adventus Christi. « Tunc enim, inquit, aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum audient. Tunc saliet sicut cervus, claudus, expedita autem erit lingua balborum⁴⁶. » Sanatus enim est in piscina Bethesda paralyticus, cumque octavum et tricesimum annum in sua infirmitate exegisset, sicuti scriptum est, uno Servatoris verbo lectulo expeditus, instar cervi exsiliit, et cum illud ob factum admirationi Jesus esse deberet, Sabbatum idcirco tamen violatum agre ferebant, et legis transgressionem prætexentes miraculi gratiam maligne elevabant⁴⁷. Sub ille tempus ejecto dæmonio locutus est mutus. Illi vero eo stuporis lapsi sunt, ut ne tantulum quidem fructum inde reportarint. Visum recepit cæcus: propheticum impletum est præconium, vox per Spiritum emissâ ad exitum perducta est. Quid porro? ægreduntur his illi rursus, damnant miraculi auctorem, peccati reum faciunt qui Deo digna majestate elucere potest, et qui quod multis retro temporibus exspectabatur adesse jam ostendit⁴⁸.

πεπλήρωται κήρυγμα, ἡ διὰ τοῦ Πνεύματος εἰς πέρας ἡχθή φωνή, καταχρίνουσι τὸν θεαματουργὸν, ἀμαρτίαν καθορίζουσι προσδοκηθὲν, τικαρῶν ἀνωθεν χρόνων ἔσεσθαι προσδοκηθὲν,

IX. 25. Dicit ergo eis ille: Si peccator est, nescio; unum scio, quia cæcus cum essem, modo video.

Duplicem, ut videtur, qui antea cæcus erat a Christo gratiam accepit, quando cum corporis oculis etiam ei mens illustrata est, et jam solis qui a nobis conspicitur fulgorem habet in carnis oculis, radium vero velut sub intellectum cadentem, sancti, inquam, Spiritus illuminationem, intromittit, et corde suscipit. **618** Audi enim quemadmodum multa in Christum charitate ac dilectione nequissimis magistratibus resistat, et eos propemodum ebrrios scite objurget, simulque sermonem conjuncta verecundia temperans et gradui præfecturæ debitum honorem reddens, apposite dicat: « Si peccator est, nescio; » neque tamen idcirco dicimus ignorasse cæcum annon esset peccator Christus, potius existimabimus eum talibus illis affari. Et forsitan ita loquatur: Stare quibus non est fas coactus præter consilium meum

A τῆς οἰκείας καθορίζουσι κεφαλῆς. Πολλοὶ γάρ τας νομομαθεῖαις ἐπαυγεῖν εἰλθότες, καὶ τοῖς λεπροῖς ἀπορήτως ἐπισοδευόμενοι Γράμματα, μείζονα δὴ πάντως ἀποτίσουσι δίκην ἐξ ὧν μὲν εἰδέναι τὸ ἐπί Χριστῷ μυστήριον διὰ τε νόμου καὶ τῶν προφητῶν πολυειδῶς ἐκτυπούμενόν τε καὶ βώμενον, αὐτόκλητον δὲ διὰ πολλῆς ἄγαν τῆς βραχυμίας ἀρπάζοντες ἄγνοιαν, εἰ καὶ εἰδότες μὲν ἀκριδῶς γε μην διπέρ εἶδει δρᾶν καὶ μάλιστα προθύμως ἐθελήσαντές ποτε. Παιδαγωγεῖν γάρ εἶδει τῶν ἀγελαίων τὸν νοῦν πρὸς κατάληψιν τῶν ἐπί Χριστῷ μυστηρίων, καὶ πειρᾶσθαι μᾶλλον καθηγεῖσθαι τῶν ἀλλων πρὸς ἐπίγνωσιν ὃν ἔδει μαθεῖν. « Άλλ’ οἱ πλατεῖς εἰς λόγους, καὶ δεινοὶ πρὸς ἀλαζονείας, τὸ, « Ήμεῖς αἴθαμεν, » πολὺ λανάπτυχενισμένως ἀναδοκήσαντες, τὰς μὲν τοῦ νόμου παρωθοῦντες φωνάς, οὐδὲν τὰ Μωσέως εἶναι λογίζονται, δχλος δὲ ἀλλως αὐτοῖς, καὶ τὰ ἐκ προφητῶν εἶναι δοκεῖ· τίθενται: γάρ εἰς δάνοιαν οὐδεμῶς τὰ δάνα τῆς τού προφῆτου φωνῆς ἔσεοθει προηγγελμένα κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐπιδημίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Χριστοῦ. « Τότε γάρ, φησιν, ἀνοιχθήσονται δρθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὅτα κωφῶν ἀκούσονται. Τότε ἀλεῖται ὡς Ἐλαῖρος ὁ χωλὸς, καὶ τρανή ἔσται γλῶσσα μογιλάλων. » Τεθράπευται μὲν γάρ διαράλυτος ἐπὶ τῇ κολυμβήθρᾳ τῇ Βηθεδδᾷ, τριακοστὸν δὲ καὶ δγδονύ ἐτος διατετελεκτὸς ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ, καθὼς γέγραπται, ἐν τοῦ Σωτῆρος φῆματι τὸ κλινίδιον ἀφεὶς ἐλάφου δίκην ἐξῆλατο· καὶ ἐπ’ ἑκεῖνῳ θαυμάσαι δέον τὸν Τησοῦν, τὴν ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ λύσιν ἐθρήνουν, καὶ παραβεβαθεῖσαν τὸν νόμον διατεινόμενοι, τὴν ἐπὶ τῷ θαύματι κατεσυφίζοντο χάριν. Ἐκβληθέντος δὲ τότε δαιμονίου λελάτηκεν δικαστός. Οἱ δὲ πρὸς οὖτα δεινή διστοσίαν ἐξώλισθον, ὡς μηδὲ βραχεῖαν ἐντεῦθεν ἀποκερδάναι τὴν δημητρίαν. « Ανέβλεψεν δι τυφλὸς, προφητεικὸν πεπλήρωται κήρυγμα, ἡ διὰ τοῦ Πνεύματος ἡχθή φωνή. » Καὶ τοι; πάλιν ἐπὶ τούτοις νοσοῦσιν ἔκεινοι οἴδα, διτι τυφλὸς ὁτι, διτι βλέπω.

Διττὴν, ὡς ξοκεν, δι ποτὲ τυφλὸς συνεκομίσατε γάριν παρὰ Χριστοῦ· συνελαμπρύνῃ γάρ αὐτῷ τοῖς τοῦ σώματος δρθαλμοῖς καὶ δι νοῦς· καὶ τὴν μὲν τοῦ καθ' ἡμᾶς τὸ σάλας ἐν σαρκικοῖς ἔχει τοῖς δημασιν, ἀκτίνα δὲ ὕπερ τὴν νοητὴν, τὸν διὰ τοῦ Πνεύματος λέγω φωτισμὸν, εἰσοικίζεται πρὸς τὸ εἶων τε καὶ ἐν καρδίᾳ λαμβάνει. « Ακούει γάρ δηπως ταῖς τῶν ἡγουμένων βδελυρίαις ἐκ πολλῆς ἄγαν τῆς Χριστὸν ἀγάπης ἀντιστατεῖ, καὶ μονονούχη μεθύσουσι τε καὶ διαρριπτουμένωις εἰνφῶς ἐπιπλήγτει, αἰδοῖ δὲ συμμέτρῳ συνυφάντας τὸν λόγον, καὶ τῇ τάξει τῆς ἡγεμονίας ἀναθείει τὸ χρεωστούμενον, ἐν ἥθει φησιν. « Εἰ διαρτωλός ἐστιν οὐκ οἴδα· » καὶ οὐ διὰ τούτη φαμεν ἡγνοητέναι τὸν δινθρωπόν, ὡς οὐκ διαρτωλός δι Χριστὸς, οἰησόμεθα δέ πως αὐτὸν τοιαῦτά τινα πρὸς ἔκεινοις ἀναφωνεῖν. Λεγέτω γάρ οὖτα τυχόν· Στέργειν δὲ μὴ χρῆν ἀσουλήτως ἀναγκαζόμενος οὐκ ἀν-

⁴⁶ Isa. xxxv, 5. ⁴⁷ Jean. v, 1 seqq. ⁴⁸ Matth. ix, 32 seqq.

έξομαι συκοφαντεῖν τὸν ἐμὸν εὐεργέτην, οὐ συνδια-
κίσσομαι τοὺς ἀτιμάζειν ἐθέλουσι τὸν φόνον χρεω-
στεῖται τιμῇ. Ἀμαρτωλὸν οὐχ ἔρω τὸν οἴνον θαυ-
ματουργὸν, πονηρὸν οὐκ ἐποίσω ψῆφον τῷ δρῦν
ἰσχύοντι τὰ τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἐστὶ με τοῖς παρ' ὑμῶν
συγκατανεῦσαι λόγοις ἐν ἐμοὶ τὸ θαῦμα βλεπόμενον.
τυφλὸς ἡμῖν, καὶ βλέπω, οὐχ ἐπέροι λέγοντος τὰ
ἐκείνου πεπίστευκα, οὐκ ἀπλῶς θύνεις διαρράξομαι
διηγήμασιν, οὐ τὰ ἐφ' ἐπέροις ἐπεισὶ μοι θαυμάζειν
κατερθύνεια. Αὐτὸς ἡγώ, φησί, τῆς ἐκείνου δυνά-
μεως ἡ ἐπιδειξις ἐστηκα βλέπων δὲ πάλαι τυφλὸς,
εἰκὼν ὁσπερ τις τῆς ἐκείνου φιλανθρωπίας τὸ κάλ-
λος ἐπιδεικνύουσα, καὶ τῆς θεοπρεποῦς ἐξουσίας τὸ
μέγεθος ἐξαστράπτουσα. Τουτὸν τι οὖν ἐφηρμό-
σθαι προστήκειν ὑπολαμβάνω τοῖς τοῦ ἀναβλέψαντος
λόγοις. Τὸ γάρ εἰπεν μέν· «Εἰ ἀμαρτωλὸς ἐστιν
οὐκ οἶδα, » ταραχῆμα δὲ τοῦτο συνείρετο· «Ἐν
οἴδα, θει τυφλὸς ἡμῖν, καὶ ἄρτι βλέπω, » οὐχ ἀπλῆς
τινος θεωρίας, ἀλλὰ καὶ σφόδρα σοφῆς ὑπόνοιαν εἰσ-
φέρει.

Εἶπορ οὖν αὐτῷ πάλιν; Τι ἐποίησθε σοι; πῶς
ἥροιξε σου τοὺς δρθαλμούς;

Φιλοπευστοῦσι πάλιν καὶ τὸν τῆς θεοσημείας διερευ-
νῶσι τρόπον, οὐκ ἐκ φρενὸς ἀγαθῆς, ἢ χρηστομαθείας,
τὸ πρᾶγμα ποιούμενοι, ἀλλὰ καίτοι ζῆμιας ἀπάσης
. καὶ παντὸς κακοῦ ἐπέκεινα τιθέντες,
καὶ λογιζόμενοι τὸ ὑπό του τῶν δυτῶν εὐφημεῖσθαι
Χριστὸν, ταῦτα πάντα πάλιν ἀνασταλεύουσιν, οἴμε-
νοι πῶς τὸν ἀνθρώπον οὐ ταυτολογήσειν ἔτι, διαπε-
σεῖν δὲ πῶς περὶ τοῦ πράγματος ἐξῆγησιν, καίτοι
τοῖς πρότερον ἔχων ἐναντίως εἰπεῖν, ἵνα τῆς διαφω-
νίας ἐπιδράζαμενοι, πεπλασμένοι τινά, καὶ ψεύστην
εἰπέντων ἀποφήνειαν. Διελογίζοντο γάρ οἱ ἐπὶ πολλῇ
σφόδρᾳ συνέσει κατωφρυσώμενοι ἐν φιλαῖς τοῦ ἀνθρώ-
που φωναῖς τὴν τοῦ παραδόξου σώζεσθαι δύναμιν,
καὶ οὐ μᾶλλον ἐν τῷ πεπράχθαι διαφανεσθαι. Οἵματι
δέ τι καὶ τοιοῦτον αὐτοὺς ὑπομεῖναι πάλιν, οἱ μισεῖν
ἀδίκιας οὐ καταναρκῶντές τινας, σταν ἐκπύθωνται τι
τῶν αὐτοῖς δεδραμένων, εἰτα τοῦτο μή δικαίως πε-
πράχθαι δοκεῖ, οὐχ ἀπαξ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις αὐτὸς
παρὰ τὸν ἐξηγουμένων ἐπαλειν ἐθέλουσιν, ἀκονῶντες
ῶσπερ εἰς ἐξτέραν κίνησιν βραδύνοντά πῶς τὸν ἐπ'
ἐκείνον θυμόν. Δυσωπεῖ γάρ δεῖ τὸ συνεῖδος ἐξελέγ-
χον τὰ ἐν ἡμῖν, καὶ τῆς ἀδίκιας κατηγορῶν οὐ πάνε-
ται, καὶν ἐκ προσπαθείας τὸν πῶς φαίνηται τὸ ἀδι-
κεῖν. Ἀνακινοῦσι τοίνους, καὶ οὐχ ἐκδύναται παροτρύ-
νουσιν εἰς τὸ καὶ εἰσαῦθις ἀνακυκλοῦντα αὐτὸν, καὶ
διὰ τῶν αὐτῶν ἔρχεθαι λόγων τὸν τεθεραπευμένον
μονονούχη διανεύοντες ἀλλήλοις καὶ λίαν ἐπιτηρεῖν
διακελευόμενοι εἰ μή πέπραχται τι τῶν ἱζω νόμου
διὰ τὴν ἐν Σαββάτῳ θεοσημείαν. Ἀγριανόντα γάρ
τὸν ἐν αὐτοῖς θηριοπετῆ λογισμὸν κατάγχει τὸ συνεῖδος, χαλινὸν ὕσπερ ἐπιφέρον καὶ οὐχ ἐκοῦσι τὸ
ελεγχον.

Ἀκεκρίθη αὐτοῖς. Εἶπορ ὑμῖν ἥδη, καὶ οὐκ
ἡκούσατε· τι πάλιν θέλετε ἀκούειν;

Περιτὸν ἥδη φαίνεται, φησί, τὸ καὶ εἰσαῦθις εἰ-
πεῖν εἰς ἀπειθεῖς ἀκοάς, εἰκαίον δὲ σφόδρα τὸ καὶ
πλειστάκις ὑμᾶς περὶ τούτων διερωτᾶν, οἷς γε ὥρ-

A et voluntatem, non sustinebo calumniari benemem-
ritum de me, nec induam affectus eorum qui de-
decorare cupiunt eum cui omnis honor debetur
Peccatorem non dicam tanti miraculi factorem,
nec iniquo calculo: premam illum qui quae Dei
sunt potest efficere. Quod in me cernitur miracu-
lum, vestris assentiri sermonibus non me sinit;
cæcus eram, et video, non alio referente facta
ejus credidi, non abreptus sum alienis narratio-
nibus, quae in alio facta sunt mirari mihi non
subit. Ipse ego, inquit, ipsius vis ac potentiae do-
cumentum exsto: ecce video qui olim eram cæcus,
velut imago quædam pulchritudinem ejus huma-
nitatis exprimens, et potentiae Deo dignæ magni-
tudinem instar fulgetri coruscantis ejaculans. Tale
B quiddam convenire existimo verbis ejus qui visum
receperal. Siquidem dicere: « An peccator sit
nescio, » et statim subjungere illud: « unum scio
quod cæcus eram et jam video, » non simplicis
cuiusdam considerationis, sed valde cordati homi-
nis conceptum includit.

**IX, 26. Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? au-
to modo aperuit tibi oculos?**

Rursus cupide sciscitantur divini miraculi mo-
dum, non bono quidem animo neque discendi
studio id agentes, sed cum omnis noxæ malique
exhortem Christum statuerent, putarentque eum
ab aliquo benedici, cuncta hæc subinde ingerunt,
existimantes hominem suis dictis non staturum,
sed aliqua in re titubaturum, et prioribus contra-
ria dictorum, ut arripientes hanc variationis occa-
sionem, eum planum quemdam et impostorem de-
clarent. Sic enim ratiocinabantur homines super-
ciliosi et opinione scientiæ inflati, miraculi viu-
in nudis constare cæci verbis, et non in eo quod
factum esset apparere. Deinde **619** arbitror et
tale quidpiam illis usutuisse, quale solet iis qui
aliquem injuste oderunt, qui cum percontati sue-
rint aliqua ejus facta, nec ea justa videantur, non
semel, sed saepius idem a narrantibus audire cu-
piunt, iram in eum segniorem velut ad graviorem
impetum exacuentes. Terret enim conscientia nos
redarguens, et injustitiam incusare non cessat,
quamvis ex affectu dulcis nobis quodammodo
C videatur injuria. Instigant igitur, et vel nolentem
cæcum adiungunt ut eadem ipsa identidem repeatat,
quasi se in vicem nutibus monentes ut observent
anon aliquid extra legem admissum sit, propter
divinum illud signum factum in Sabbato. Effer-
atum enim eorum animum conscientia comprimit,
increpationem freni cujusdam instar adhibens
etiam invitis.

**IX, 27. Respondit eis: Dixi vobis jam, et non
audistis: quid iterum vultis audire?**

Superfluum jam videtur, ait, hæc incredulis
auribus instillare, vanum item vos toties me de his
rebus percontari, qui nequaquam inde meliores

evanistis, licet edocet abque perauasi, et jam rete-
gere me iubetis. eosdem sermones haudquamquam
in bonum finem, ut experimentum ait probat.
Per haec enim ostendit casus Phariseos valde in-
sanire, qui aures a veritate avertant, ut scriptum
est¹⁰, et quasi de violata lege sine causa indi-
gnentur, ideoque eum qui auctor miraculi benedi-
cere velut, accusatoris personam in filium induere
jubeant, aut cum eum laudatores et admiratores
esse putarent: id enim eis revera propositum erat;
nam indifferens prorsus iis erat ac pro nihilo ha-
bebatur legis transgresio; idcirco, reliquo recto
judicio, sua tantum opinioni ac libidini obsequen-
tibus, non recordantes Dei diecentis: « Labia sa-
cerdotis loquentur, et custodiunt judicium, et le-
gem requirent et erga ejus¹¹. »

Α λεισθε μήν το παρόπειν οὐδέν, καίτη μεθύσεις καὶ πεπειράνων, ἀνελέσαις δὲ τὰ καὶ τὸν τοὺς αὐτοὺς προστέστετε λόγους ἐπ' οὐδενὶ τῶν χρησίμων, ὡς τὴ πειρα βοῦ. Εἰδέχεις γάρ δικὰ τούτων τοὺς θεραπείους, διαθεραπευμένος ἃς ἀνωτάτους κομψῆς τὴν μὲν ἀκοὴν ἀποστρέφοντες ἀπὸ τῆς ἀληθείας, καὶ τὸ γεγραμμένον, ἐπὶ δὲ τῷ λελύσμενῷ νόμῳ οὐκ εὐλόγιος παραργυιζόμενος, διὰ τούτους τὸν εὐφρατέλιν ἀθέλοντα τὸν τερπομορθὸν ἐν κατηγόρῳ εἴπει εἶναι κελεύοντες, ἢ θαυμαστὴν ἀπάρχειν ὑπολαμβάνοντες· ἦν γάρ οἵτοις ἀληθῶς ἐν ἀκείνοις διαστᾶται, ἐπειδὴ εὗτοις ἀδιάφορον παντελέας, καὶ ἐν λόγῳ τοῦ φρέσ-ντος δικὰ τοῦ νόμου παράβατος· διά ται τούτοις τὰ δίκαια κρίνειν παρατάμενοι, πρὸς τὸ δυσκῶν ἐπράπεντο μόνον, καίτοι λέγοντος ἀμνημονεῦσας Θεοῦ· Κελη-

IX, 27. *Nanquid ei res vestris discipuli ejus fieri?*

*Confesus est palam demum et sine ultra dissimulatione se factum esse discipulum si non verbi, attamen miraculi, et credidisse jam præter opinionem facultatem **620** videnti in locum disciplinæ consecutum. Dicendo enim: Nunquid vos vultis ejus esse discipuli? suam ipsius mentem retexit, tanquam jam contenti esse adeoque facti, meditansque quodammodo, etiam ante fidem adeptam, illud: «Gratis accepistis, gratis date»¹¹, ipsos instituit et admonet ut ad salutaria et concordia sibi impigre accingantur. Praeclare igitur observavit id quod in Proverbiorum libro scriptum est: «In aures audientium loquere»¹². Quintetiam videtur aliquid in his abditum significare. Quid autem illud sit, paucis diebus. Erant quidam ex principibus populi qui norant Christum quidem esse revera miraculi auctorem, sed abditam adhuc intra se cognitionem ejus servabant; enjus rei testis nobis erit sapiens ipse evangelista dicens, principes quidem neesse ipsum esse Christum, sed propter Phariseos veritos confiteri. Idipsum etiam testabatur Nicodamus aperte clamans, et ad Dominum nostrum Jesum Christum dicens: «Rabbi, scimus quia a Deo venisti magister; nemo enim potest haec signa facere quæ tu facias, nisi fuerit Deus cum eo»¹³. Sciebant itaque nonnulli, deque eo rumor sparsus erat per totam Jerusalem, et principibus quidem notum esse multitudo suspicabatur, verumtamen præ malignitate et invidia eos id fateri nolle. Quod autem verum istud sit, ex Evangelij ipsis ostendemus. Ipse quippe beatus Iohannes alicubi ait, stetisse quidem in ipso templo Jesum docentem, et quæcumque legi contraria esse videbantur auditoribus exponentem, sed cum Iudeorum magistratus nihil prorsus in eum moverent, sedum præcipere euderent ut votari legi contraria docere cessaret, plebem in eam quam diximus suspicionem venisse. Et quidem, ut scri-*

Ομολόγηκεν ήδη σαφώς, καὶ ὑποστολῆς ἀκάτησης
ἔξηρημένης, ὡς εἰ καὶ μή καὶ λόγῳ τυχόν, ἀλλ᾽ οὐν
ἴκαθητεύθη τῷ θαύματι, καὶ πεπίστευκεν φέντε περι-
δέξιας τὸ βλέπειν ἐν διδασκαλίᾳ τόπῃ λαβόν. Ἐν
γάρ δὴ τῷ πρὸς ἐκείνους εἰκεῖν· Μή καὶ ὑμεῖς θί-
λετε μαθηταὶ αὐτοῦ γενέσθαι; τὴν οἰκείαν ὥσπερ
προεκάλυψε γνώμην, ὡς ήδη θελήσαντός εἰς καὶ γεγο-
νότος· μελετῶν δὲ τρόπον τοῦ, καὶ πρὸς ὀλοκλήρου
τῆς πίστεως τό·· Διωρέαν τίλισετε, διωρέαν δέτε, ·
ηύτρεπτισται τάχα, καὶ λίαν ἀφρόδιτος εἰς τὸν παι-
δεύειν αὐτοῖς δοκινάτατα εἰς λαντελῆ ἔτορεύλε-
σθαι.

Τεττάρηκον οὖν ἄρα, καὶ σφέδρα καλῶς τὸ ἐν βίβλῳ Παροιμῶν· «Εἰς ὅντα ἀπονόστατου λάλει». «Ἐστις δὲ πῶς ὑπαντίτεσθαι διὰ τούτων λεηθός τι καὶ κεχρυμμένον. Καὶ τί τοῦτο, ἐν βραχέστιν ἄρι.» Ήσκόντινες ἐν τοῖς ἡγουμένοις οἱ διεγνώκεισαν μὲν διὰ Χριστὸς εἰη κατά θελήσειν ὁ θευματευργῶν, κεχωσμόντης δὲ ὁπτερὴ ἐν μᾶκοις τὴν ἐπὶ πλευρῆς κρύπτουσας γυναικῶν ἐτοπίζειν τοὺς διελάνθανους· μαρτυρήσεις δὲ καὶ ἡμένιν αὐτοῖς ὁ σοφὸς λέγων εὐαγγελίσθης. διὰ ἔγνωσαν μὲν οἱ δηργονες, θτὶ αὐτὸς ἀστιν φέρει οἱ Χριστὸς, διά γε μήν τοὺς Φαρισαίους οὐχ ὀμολόγουν. «Ἐπαγγυεῖται δὲ πῶς, τοῖς περὶ τούτου λόγοις καὶ ὁ Νικάδημος διαφρήσθην ἀναβοῶν, καὶ λέγων πρὸς τὸν Κύριον ἥμαντον Χριστόν· «Ραββί, οἴδαμεν διτέλπιον Θεοῦ ἐλέξαντος διδοκημάτος, καὶ διτέλπιος δόνατες ταῦτα τομεῖταιν δὲ σὺ τοιεῖς, ἐὰν μὴ δὲ ὁ Θεὸς μετ' εἰστού.» Ηδέσκου οὖν ἄρα τὴν ἀρχόντων τινὲς, καὶ διετεθρύλητό στι; οὐ περὶ τούτου λόγος ἀνὰ πάσσαν τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀγκυρωκεῖ μὲν τοὺς ἀρχοντας ἢ τῶν Ιουδαίων πληθὺς ὑπονοεῖ, μή μήν καὶ ὀμολογεῖν οἱ βούλεσθαι διὰ βαπτισμάν καὶ φθόνον. «Οτις δὲ ἀληθές καὶ τοῦτο ἔστιν, ἐξ αὐτῶν ἐπιδείξομεν τῶν εὐαγγελικῶν Γραμμάτων. Αὐτὸς γάρ πού φησιν ὁ μακάριος Ἰωάννης, ὃς εἰστήκει μὲν διδάσκων ὁ Ἰησοῦς ἐν αὐτῷ τῷ ναῷ, καὶ οὗτος τὸν νόμον ἔδοξει λυπεῖν κατά γε τὴν ἑτ-

⁴⁰ II Tim. iv, 4. ⁴¹ Malach. ii, 7. ⁴² Joan. ii, 3. ⁴³ Prov. xxiii, 9. ⁴⁴ Joan. iii, 2.

ἀπρωμένων ὑπόνταν ἀξιγεώμενος, οὐδὲν δὲ τὸ περάτον οἱ τῶν Ἰουδαίων ἥγούμενοι κινήσαντες, ἀλλ’ οὐδὲ δύον εἰπεῖν ἀκοτολιμήσαντες φῆσαι λόγον· Ὡσέος, η̄ πᾶσαι διδάσκων τὰ τοῖς πάλαι νόμοις ἀπέδοντα, ἐν ὑπονομῷ περὰ τοὺς δχλοῖς ἀγίνοντο τῇ καὶ ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένη. Καὶ γοῦν, καθὼν γέγραπται, Ἐλαγόν τε τῶν Ἱερουσαλυμάτων· «Οὐχ ὅντες ἔστιν, οὐν ἡγησούσεν ἀποκτεῖναι; » Ἰδοὶ παρθῆσθαι λαλεῖ, καὶ οὐδὲν οὐντῷ λέγουσι. Μή ποτε θυντανοί οἱ ἀρχοντες δις οὐντος ἔστιν ὁ Χριστός; · Μονονοῦχος τάρος, φησὶν οὗτος, Ιωάννην οἱ καθηγησούσαι λαχόντες ὡς αὐδός θυντῶς ἔστιν ὁ Χριστός. Ἰδοὺ καίτοι φονῷ νομιζόμενοι καὶ αὐτοῦ λαλοῦντες μετὰ πολλῆς ἀγαν τῆς παρθῆσας, οὐδὲ φύλοις ἐπιστήπτουσι λόγισι. Τοιύτης τοιγαροῦν ὑπονομᾶς διεσπερμάνης ἀνὰ πάσαν τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐξεπύθετο ποτε καὶ τὸ τυφλός, καὶ εἶχεν ^B ἐν ὧστι τὸν τούτοις λόγον. Χαρισθών οὖν ἔρα τρόπον τινὰ διελέγχων φησίν· «Ἀρά με μάτην τοὺς θαύματα προστάττετε, η̄ σφόδρα πανεύθετας τὴν καθ’ ἡδονὴν ἐξήγαγεν, διηγέρθησαν, ἀλλήλους δὲ ἐπιδιαιτούμενοι, καὶ ἀχάριστον προτιμῶντες αἰδὼν τῆς οὐταις ἀξιοφέστου γνώσεως;

Καὶ ἐλοιθύρησαν αὐτὸν, καὶ ἀποποιοῦντον εἴη, ημεῖς δὲ τοῦ Μωσέως ἐσμὲν μα-
θηταί;

Ἐπογελῷ τρόπον τινὰ τούτο λέγων δὲ εὐαγγελιστής. Ὁρα γάρ τοὺς Ἱεροῦς λαχόντες ἀποπληξίας εἰκῇ τούτῳ κατοικηθήσαντας, ὡς λοιδορίας ἡγείσθαι χρῆμα τὸ οὐτων εεπτὸν, τὴν ὑπὸ Χριστοῦ δηλονότι παιδαργάγειν, η̄ εἰς ἀξέραστον τόντες ἀγάπην φεύγει τῶν ὄγκων τινὲς, οἱ μὲν διει· «Μής γλυκέα τῷ λάρυγγι μην τὰ λόγια σου, ὑπὲρ μὲν καὶ κηρίον τῷ στόματί μου. » Ἐπερος δὲ πάλιν, ὡς πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν περὶ τῶν ἀπειδούντων αὐτῷ· «Συντέλεσσον αὐτοὺς, καὶ ἔσται ἐλόγος σου ἐμοὶ εἰς εὐφραστήν, καὶ ἀγαλλίαμα, καὶ χαρὰν χαρδίας μου. » Ἀλλ’ οὐδὲν τῶν Ἱερῶν πεταποιούμενοι λόγων, τὸν ὑπὸ Χριστοῦ παιδαργούμενον, καὶ δι’ αὐτὸν δὴ καὶ τούτῳ μόνον οὐκ ἀνεγκλήτως εἶναι νομίσουσιν, ἀλλῆδη δὲ καθ’ ἔστιν καὶ ψηφοφορούντες δῆμοικα, διδάσκαλον μὲν τῷ τυφλῷ τὸν Χριστὸν ἀποτέλεσμαν, διαυτοῖς εὐαγγελικῆς, ἐνεπάθανε δὲ τοῖς διὰ Μωσέως τύποις ὁ Ἰαραθήλ, καὶ τῇ τοῦ γράμματος ἐνεκάσθη σκῆψι. Διὰ τούτο καὶ ὁ Παῦλος περὶ αὐτῶν ποὺ φησι· «Μάχρι γάρ σήμερον ἦντας ἀναγινώσκηται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κείται. » Οτι δὲ καὶ εἰς τύπον τῶν ἔθων τὴν ἐπὶ τῷ τυφλῷ καθάπερ ἐν εἰκόνι κατεγράφεται ἰστορίᾳν, τὰ ὡς ἐν τύπῳ τὰ κατ’ αὐτὸν εἰς τὴν ἐπὶ ἐκείνοις ἀλήθειαν μεταπλάττοντες, οὐκ ἀμφιβολον· πλὴν ἐκεῖνο σημειώτον, δια χρῆμα τερπίνων, καὶ πάσης εὐχέλειας ἀνάμεστον δὲ διὰ Χριστὸν διειδισμός. Άι δὲ γάρ οἰνοτανοί χρῆναι λυπεῖν οἱ διώκειν οὐ παραιτούμενοι τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, διὰ τούτων αὐτῶν οὐκ εἰδότες εὐφράνουσι, καμπροτέρους δὲ μᾶλλον αὐτοὺς ἀποφαίνουσιν τοπερ ἀληθῶς ἀδικεῖν ισχύουσι. Κατασμύρνονται δὲ, ὡς εἰκός, οἱ πανώλεις Φαρισαῖοι τὰς ἔστιν κεφαλές, ἵνα μή λέγω Χριστὸν, περὶ μὲν αὐτοῦ,

A pliūt est, dicebant ex Hierosolymitac aliqui: « Nonne hic est quem querunt interficer? Ecce palam loquitur, et nibil ei dicunt. Nunaquid vero cognoverunt principes quia hie est Christus? » Propemodum, inquit, sciunt principes cum revera Christum esse. Ecce neet ei eadem machinentur multa cum libertate in eum debaechantes, tamen ne verbo quidem tenus ipsum objurgant. Cum ergo ea suspicio per totam Jerusalem inerebuisse, id siquando **621** cœcus inaudierat, eamque sermonem auribus hauserat. Scilicet igitur eos quodammodo redargiens ait: An me frustra euodem sermonem repetere et miraculum subiuste laudare, tebisque gratiam narrationem iterare jubetis, ut vos ad eum discipulos applicatis, cum vos interim pudore deterreamini, et ingratalem verescundiam tam admirabili cognitioni preferatis?

αὐτοὺς ἀναμηρύσσεσθαι λέγους, καὶ ἀνυμνεῖν τὸ θαύμα προστάττετε, η̄ σφόδρα πανεύθετας τὴν καθ’ ἡδονὴν διηγέρθησαν, διηγέρθησαν μὲν ήδη τὴν ὑπὸ αὐτῶν μαθητεῖσαν, ἀλλήλους δὲ ἐπιδιαιτούμενοι, καὶ ἀχάριστον προτιμῶντες αἰδὼν τῆς οὐταις ἀξιοφέστου γνώσεως;

IX. 28. Maledixerunt ergo ei, et dicerunt: Tu discipulus illius sis; nos autem Moysi discipuli sumus.

Subsuntal quodammodo hoc dicens evangelista. Certe enim eos, quibus sacrificandi vias demandatae erant, eo stuporis delitos ut rem tam sanctam, Christi nimis doctrinam traducant, cuius auctore capti sancti nonnulli aient, « Quam dulcia fonsibus meis eloquia tua! super mel et favum orimeo! » Alter vero velut ad Dominum nostrum Iesum Christum de infidelibus: « Consumma eos, et erit mihi verbum tuum in letitiam, et consultationem, et gaudium cordis mei! » Sed divines sermones nibil morati, eum qui a Christo instituitur vel hoc nomine culpandum existimat, adeoque vera contra seipso sciseontes placita, docorem Christum cœco, sibi vero Messen attribuant. Siquidem gentes a Christo per doctrinam evangelicam illuminatae sunt, Israel vero in figuris Moses mortuus est, et umbra littore defonsus. Propterea et Paulus de ipsis alicubi ait: « Usque enim in hodiernum diem, cum legitus Mosis, velamentum possum est super eorū eorum. » Quid autem in figuram gentium histiotiam cœci velut imagine delineamus, ejus typum ad veritatem qua in illis est transferentes, dubium non est; sed notandum rem esse delectationis et glorie plenam propter Christum approbrium pati. Per quas enim persecutores diligentibus ipsum dolorum inferre se putans, per hæc eadem ciuitatis exultarant, et multo plus eis splendoris quam monumenti affuerunt. Deprimentes vero, ut par est, sua ipsoem capita nefarii Pharisæi, ne dicam Christum, de ipso, hoc **622** illius, per contemptum profundunt, ipsi vero imolerabili fastu elati, stulte dicunt: « Nos Mosis discipuli sumus! »

¹ Joan. vii, 26. ² Psal. cxviii, 103. ³ Jerem. xv, 16. ⁴ II Cor. iii, 15. ⁵ Joan. ix, 28.

ἐκείνου φασίν, ἐκπλατυνόμενοι δὲ ὡςπερ εἰς ἀλαζονεῖαν ὑπέροχον, ἀνοήτως λέγουσιν· « Ἡμεῖς δὲ τοῦ Μωσέως ταῦτα μαθηταί. »

IX. 29. *Nos scimus quia Moysi locutus est Deus*: Αἱ Ἡμεῖς οἰδαμεν δις Μωσῆι λελάηκεις ὁ Θεός· τοῦτο δὲ οὐκ οἰδαμεν κύριος ἔστιν.

Superbe et insolenter se gerunt denuo, familiari et gratissima sibi armati dementia, et præfracta impudentia tumidi, « *Nos scimus*, » inclamant. Cum autem addant, « *quia Moysi locutus est Deus*, » eum idcirco valde honorandum esse statuentes, alio modo rursus ei contumeliam inferunt pro nibilo habentes ejus placita. Stulte quippe condemnant quem nondum agnoscunt, imo vero postquam eum cognoverunt impie dedecorant, tametsi lex vetat quemquam injuste aliquid facere aut omnia deorsum. Tale vero quiddam rursus aiant: *Omnium omnium loculus est ad Mosen Deus*: leges quædam per eum prescripsit, neque ultra ratio quemquam sinit de his dubitare. Ergo sacrarum Litterarum transgressor est, qui traditis ab eo contraria sentit, et statutum de Sabbatho aperte violatum est. Quippe in Sabbatho curatio facta est: ejus rei manifestum ac damnatum non nosse æquum est. Non sine causa dicimus ipsum divinam non servasse legem. Igitur quando hæc dicunt de Christo, « *Nescimus unde sit*, » non hæc dicunt tanquam nesciant quis et unde sit, nam alias confessi diserte compriuntur se eum nosse. « *Nonne hic, aiunt, est fabri filius, cuius nos novimus patrem et matrem?* » Quomodo ergo dicit, quia de cœlo descendisti²⁰? » Non igitur tanquam in significatione ignorantia accipiemus istud, « *Non novimus istum unde sit*, » sed velut ab eorum arrogantia profectum considerabimus. Despuentes enim illum, ac prorsus nihil facientes, ejusmodi vocem de eo proferunt. Forte et illud etiam indicant; nam contemplationum ratio altius quiddam scrutari nos cogit. Scimus, inquit, Deum locutum esse Mosi, ideo confessim credamus his quæ per illum locutus est, et servemus quæ a Deo mandata sunt: hunc vero non novimus, quippe ad eum Deus locutus non est, neque tale quidquam de eo constituimus. Verum oportebat Phariseis, licet vana opinione sapientiae et divinarum litterarum cognitionis tumidis, 623 illud in mentem venire, Deum et Patrem, cum per sapientissimum Mosen prædicti tanquam venturum tempore suo Jesum, sic loqui: « *Prophetam suscitabo eis ex fratribus eorum, sicut te: et dabo verba mea in ore ejus, et loquetur illis secundum quod mandabo ei.* » Et homo, qui non audierit quæcumque locutus fuerit propheta ille in nomine meo, ego vindictam sumam de eo¹. » Nam Iudeos ita jure aliquis compellaverit: *Vos quibus incredulitas tantum cordi est, si Mosis sermonibus illico fidem adhibeatis, quia locutus est ei Deus, qui non id facere in Christo etiam oportebat, cum palam clamantem audiatis: « Verba quæ ego loquor non sunt mea,*

Απαυθαδίζοντες πάλιν, δπλον ἔχοντες τὴν αὐτοῖς συνήθη καὶ φιλεστάτην ἀπόνοιαν, καὶ ἐπ' ἀνθρώπους ἀναισχυνταῖς συναρευόμενοι, τὸ « Ἡμεῖς οἰδαμεν », ἀναφθέγγονται. Προστιθέντες δὲ, « δις Μωσῆι λελάηκεις ὁ Θεός, » διά τε τούτου τιμῆν διτοι πρέποι καὶ σφόδρα διεγνωκότες αὐτὸν, ἐτέρῳ τρόπῳ πάλιν ὑδροζειν. . . . ἐν οὐδεὶς τὰ ἐκείνου τιμέντες δόγματα. Καταχρίνονται γάρ ἀσυνέτως, δην οὐκα γινώσκουσι, μᾶλλον δὲ καὶ μαθόντες διασεβῶς ἀτιμάζουσι, καίτοι τοῦ νόμου τὸ ἀδικιῶς ἔξειναι τισιν ἀπηχέες τι δρψη ἡ φηφίζεσθαι παντελῶς ἀποφάσκοντος. Τοιούτον δὲ τι φασι καὶ διά τούτου πάλιν Ὁμολογουμένως λελάηκεις πρὸς Μωσέα ὁ Θεός· οὐδεὶς ἐπὶ τούτῳ λόγος ἐνδοκέζειν ἀναπειθῶν, τινάς νόμους ὠρίσατο δι' αὐτοῦ, καὶ τοὺς ἐφ' ἐκάστοτε τῶν πρακτάνων τεθεικεν δρους. Παραβάτης οὖν ἄρα, φησὶν, τῶν ἵερων Γραμμάτων, δι τοὺς δι' ἐκείνου φρονῶν τάναντία, καὶ λέλυται σφρῶς δι τοῦ Σαββάτου θεομόρ. Έθεραπεύθη γάρ ἐν Σαββάτῳ· τὸν δι τούτοις ἀλόγτα, καὶ κατεγνωσμένον οὐκ εἰδέναι δίκαιοιν. Εὐλόγως δην φαμὲν δι τὸν θειον οὐ τετήρητε νόμον. Οὐκοῦν δὲ λέγουσι περὶ Χριστοῦ, τὸ, « Οὐκ οἴδαμεν πάθεν ἔστιν, » οὐχ ᾧς ἀγνοοῦντες τὸ τις ἡ πάθεν ἔστι τὰ τοιαῦτα φασιν· ἀλίσκονται γάρ ἐπέραθεν διαδρήθην δικαίογησαντες; εἰδέναι τὰ ἐπ' αὐτῷ. « Οὐχ οὗτος γάρ ἔστιν δι τοῦ τέκτονος υἱὸς, οὐ δημιεῖς τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα οἴδαμεν; Πῶς οὖν λέγει ὅτι Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβένηκα; » Οὐχ ᾧς ἀγνοοῖς οὐν δρα σημαντικὸν ἐκδεκύμεθα τὸ, « Οὐχ οἴδαμεν πάθεν ἔστιν, » ἀλλὰ τῆς ἐνούστης αὐτοῖς ἀλαζονεῖς καρπὸν ἐπαθρήσομεν. Περιπτένοντες γάρ αὐτὸν, καὶ ἐν τῷ μηδενὶ τὸ παράπαν λογιζόμενοι, τὴν τοιαῦτην ἐπ' αὐτῷ λέγουσι φωνήν. Εἰκάδες δὲ δη τοι κάκενον βούλεσθαι δηλοῦν· ἀναπειθεῖς γάρ πως ἡμᾶς τὸ τοῖς θεωρήμασι πρέπον, καὶ εἰς λεπτοτέραν ίέναι φάσανον. Οἴδαμεν, φησὶν, δις Μωσῆι λελάηκεις ὁ Θεός, πιστεύσαμεν οὖν ἄρα καὶ ἀμελλητι τοὺς δι' αὐτοῦ, καὶ τηρήσωμεν τὸ θεόθεν διεσταλμένα, τοῦτον δὲ οὐκ οἴδαμεν· οὐ γάρ λελάηκεις πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός, οὐδὲ τι τοιούτον ἐπ' αὐτῷ διεγνώκαμεν. « Άλλ᾽ έδει τοὺς Φαρισαίους, καίτοι δοκησισοφεῖν εἰδομένους, καὶ πολὺ τῇ γνώσει τῶν θειῶν ἐπαυχοῦντας λόγους ἐκεῖνον λογίζεσθαι, διτοι διά τοῦ πανσόφου Μωσέως· προκηρύττων ᾧς ἥξοντα κατὰ καιρὸν τὸν Ἰησοῦν ὁ Θεός καὶ Πατήρ οὐτω φησί· « Προφήτην ἀναστήσω αὐτοῖς ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν ὡσπερ σέ, καὶ δώσω τὸ ρῆμά μου ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ λαλήσει αὐτοῖς καθότι δι τοιειλωμαὶ αὐτῷ. Καὶ ἀνθρώπος δι τοι μὴ ἀκούσῃ δισ ἐν λαλήσῃ ὁ προφήτης ἐκείνος ἐπὶ τῷ δινόματι μου, ἐγὼ ἐκδικήσω τὸ αὐτοῦ. » Καίτοι φήσειν δι τοις Ιουδαίοις εὐλόγως ἐπιφυσμένος· Μόνον εἰδότες τὸ ἀπειθεῖν, ει τοὺς τοῦ Μωσέως λόγοις καταπειθούσεις προσαλέστερον, ἐπειπερ αὐτῷ λελάηκεις ὁ Θεός, πῶς οὐκ ἐχρήιν τοῦτο δρψη καὶ ἐπι-

²⁰ Matth. xiii, 55. ¹ Deut. xviii, 14, 15.

Χριστῷ, καίτοι διαφρήδην ἀνακερχαργότος ἀκούοντες; · Τὰ δέ μιατα δὲ ἐγώ λαλῶ, οὐχ ἔστιν ἡμά, ἀλλὰ τὸν πάμψαντες με Πατέρας. · Καὶ πάλιν· «Ἄπ’ ἑμαυτοῦ δὲ λαλῶ, ἀλλ’ ὁ πάμψας με Πατήρ, αὐτὸς μοι ἐντολὴν δέδωκε, τι εἴπω, καὶ τι λαλήσω. » Πρόφασις οὖν ἄρα, καὶ λογισμῶν εἰκαλων εὐρήματα τῶν Φαρισαίων οἱ λόγοι. Εἰ γάρ διὰ τοῦτο φασι Μωϋσὲς μᾶλλον ἐπεσθαὶ δεῖν, ἐπείπερ αὐτῷ λελάληκεν ὁ Θεός, τι μὴ καὶ ταῦτα φρονοῦσιν ἐπὶ Χριστῷ, καίτοι λέγοντες σαφῶς ἀπέρι ἀρτίως εἰρήκαμεν; Ἀλλ’ ἐν μέρει τιμῶντες τὸν νόμον, καὶ σεπτὸν ἡγεσθαὶ προσποιούμενοι τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ, πλήττουσιν ἐπέρι χειρόνως ἀτιμάζοντες διὰ τοῦ μὴ παραδέχεσθαὶ θέλειν τὸ καιρώτερον κήρυγμα· τοῦτο δὲ ἦν τὸ ἐπὶ Χριστῷ διὰ τὴν μετὰ σαρκὸς οἰκονομίαν ὡς ἐν προφήτου τάξις κατηγγελμένον.

Ἄκεκριθή δὲ ἀνθρώπος, καὶ εἰκετής αὐτοῖς· Ἐν τούτῳ γάρ τὸ θαυμαστόν ἔστιν, ὅτι ὅμεῖς οὐκ οἰδατε κόθεν ἔστιν, καὶ θρούξ μου τοὺς ὅρθαλμούς.

Καταπέπληγμα, φησί, καὶ σφόδρα καλῶς εἰ τὸν ἐγίσθητι τοσαύτῃ, καὶ θεοπρεπὲλ δυναστεῖς δὲ· ὃν εἰργασταὶ μαρτυρούμενον ἡγονοκένται φατέ. Καὶ τὸ προσεδρεύειν ἀπερισπάστως τῷ Θεῷ νομιζόμενοι, καὶ νόμου προστηκότος, καὶ ταῖς ἵεραῖς ἐντρυφῶντες Συλλαβαῖς, καὶ λαχόντες ἡγεμονίαν εἰ καὶ μάλιστα τὸ ἀγαθὸν εἶναι φρονιστάς. Τίνι γάρ δὲ καὶ πρέπει τὸ εἰδέναι καλῶς τοὺς τερατουργοῦντας διὰ Θεοῦ, εἰ μὴ καὶ τοῖς ἱεράσθαι προστεταγμένοις, καὶ οἵ εἰς φροντίδα τὸ σεπτὸν ἀπενεμήθη μυστήριον· καταπλήγτεσθαι δὲ λέγων ὡς ἡγονοκέτας κομιδῇ τὸν οὐτως ἀξιάγαστον καὶ ἔνην εἰς αὐτὸν ἐπιτελέσαντα τὴν θεοτημέλειν, ὑποπλήγτει λεληθότως, ὅτι τοσοῦτον ἀφεστάτιν ἀγιασμοῦ, καὶ τῆς εἰς εὐσέβειαν ἐπιεκείας, ὡς καὶ ἀνατοσχύντως ὅμολογεν μηδὲ εἰδέναι παντελῶς τὸν ἀληθῶς ἄγιον, τοῦτον ἔστι Χριστόν. Ἱνα γάρ τὸν καθ’ ἡμᾶς γυμνάσωμεν λόγον ἔτι, ἀληθὲς τούτο που καλῶς εἰρημένον, ὅτι πᾶν ζῆν ἀγαπᾷ τὸ δομοιν αὐτούς, καὶ τῷ δομοὶ αὐτοῦ προσκολληθήσεται ἀνήρ, πῶς εἰκεράστησεν τὸν ἄγαθον, τὸ καὶ ἀγαθῷ, τὸ κολλάσθαι φιλεῖν ἀπετρέποντο τῷ ἀγαθῷ καὶ ἀγαθῷ; Ἐλεγχον οὖν ἄρα τῆς τῶν Φαρισαίων ἐναργούς πολιτείας, ἥτοι διαγωγῆς ὡδίνει τὸ εἰρημένον. ἐπὶ τούτῳ παραδηλούν. Δεῖν γάρ οἷμαι τοῖς θεωρήμασι φιλεργὴν ἐπάγοντα τὴν διάνοιαν, τὸ ἐν ἐκάστῳ κεκρυφθαι δοκοῦν δέσυπεστερον καθορδόν. Τί τοίνυν ἔστι τοῦτο; Πολὺς μὲν διπαστὸν τὴν Ιουδαίαν περιηγέστο λόγος περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, πλήν ὡς περὶ προφήτου. Οὕτω γάρ δὲ νόμος· αὐτὸν ἔξειν προεχρησμόθησε· «Προφήτην, » λέγων, «ἀναστῆσι Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὅμῶν· » εἰχόν γε μήν ἐν ἐλπίσιν ὡς ἀναδειχθεῖς καιρὸν κατὰ τὸν οἰκεῖον, τὰ ὑπὲρ τὸν νόμον αὐτοῖς διαλεχθῆσεται, καὶ τὴν ἀληθεστέραν τοῦ νομοθέτου βούλησιν εὖ μάλα δεξιῶν μεταπαιδεύει τὰ πρεπωδέστερα. Καὶ μὴ θαυμάσῃς εἰ παρὰ τοῖς Ιουδαίοις ἐλπῖς ἦν καὶ λόγος;

A sed ejus qui misit me Patris⁸. » Et rursus· « A meipso non loquor, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam et quid loquar⁹, Phariseorum itaque sermones tergiversatio tantum sunt et vanæ ratiocinationis inventa. Nam si Mo-ses ideo sequendum esse potius aiunt, quod ei locutus sit Deus, quidni hæc ipsa de Christo sentiunt, qui quæ modo retulimus aperte enuntiat? Sed cum ex una parte legem venerentur et sanctiam esse apud se Dei voluntatem simulent, ex alia parte eam violent, deterius eam dedecorantes in eo quod opportuniorem prædicationem nolunt suscipere, qua de Christo, nimirum tanquam propheta, propter incarnationis dispensationem annuntiata erat.

B

IX, 30. Respondit ille homo, et dixit eis: In hoc enim mirabile est, quia vos nescitis unde sit, et aperuit meos oculos.

Venementer, inquit, miror, quomodo dicatis vos ignorare eum qui tanta sanctitate præditus est, quique potentia sua divina talia faciendo satis probatus est. Nam qui profitemini vos Deo adhaerere, qui legi præstis, et in sacris Litteris perpetuo versamini, quique populi nacti estis principatum, utique deceret recte philosophari. Quis enim rectius et convenientius eos agnoscere debeat qui per Deum miracula faciunt, quam qui sacris præsunt et quibus demandata est sancti cura mystrii? Quæ cum dicit latenter eos increpat **624** quod tam longe absint a sanctificatione et pietate, ut se non nosse prorsus vere sanctum, hoc est Christum, impudenter profiteantur. Nam ut repetamus quod alicubi dictum est, si verum est omne animal sui simile amare, et hominem ad sui similem adhaerere nolenti sancto et bono? Reprehensionem ergo Pharisaicæ conversationis continet dictum istud, ac insuper aliud subinnuit. Studiose enim arbitror, quicunque contemplationibus animum adjunxerit, quid in unaquaque lateat penitus intuendum. Quodnam ergo est illud? Rumor per universam Iudeam longe lateque sparsus erat de Servatore nostro Christo, sed tanquam de propheta. Sic enim venturum eum lex prædicterat dicens: « Prophetam suscitabit Deus noster ex fratribus vestris¹⁰; » sperabant tamen, ubi suo tempore venisset, tradituri esse quæ supra legem essent, et veriorem legislatoris voluntatem cum primis enarrando ad convenientiora translaturum. Neque mireris si apud Iudeos spes ac sermo talis esset, cum apud alienigenas id ipsum increbuisse. Nam Samaritana Ita mulier: « Scio, inquit, quia Messias venit, qui dicitur Christus: « Cum venerit ille, annuntiabit nobis omnia¹¹. » Sciebant igitur idque manifeste

⁸ Joan. xiv, 24. ⁹ Ibid. 10. ¹⁰ Deut. xviii, 18.

¹¹ Joan. iv, 25.

Judicii, venturum Christum: hoc enim Messias significat, et præstantiorum Dei voluntatem expressit, præterea oculos apertorum poset ex Isaia manifeste dicente: « Quia tunc aperientur oculi eorum ». Sed et alia fama apud Hierosolymitas obtinet, ex eo quod Isaia propheta Dei ac Patri in ineffabilem Filium ignotum esse ait in verbis: « Generationem ejus quis enarrabit ? » Judæos ad suum sensum detorta istius loci significatione censuisse ignotum prorsus fore Christum, nemine plane agnoscere unde sit, quamvis divina Scriptura ejus generationem secundam carnem apertissime nobis exprimat, et idcirco hæc vociferetur: « Ecce virgo in utero concepit, et pariet filium ». Quod autem rursus Judæorum animus ad rerum necessariarum comprehensionem durus et intractabilis cum esset, Christum ignoratum iri patuerat, difficile non est **¶¶¶** iis quæ beatus evangelista Joannes Hierosolymitis de eo dicere se asseveravit. Dicebant enim ex Hierosolymitis aliqui: « Nonne hic est quem querunt interficer ? Et ecce palam loquitur, et nihil ei dicunt. Numquid vere cognoverunt principes, quia hic est Christus ? Sed hunc scimus unde sit : Christus autem cum venerat, nemo scit unde sit ». Ergo Judæis absurde talia de Christo censentibus, subitas de eo cogitationes suscipit qui ante eum erat, ex miraculo, ac tantum non arripit in confirmationem suæ ratiocinationis Pharisæorum verbum. Hoc enim mirum, inquit, quod nescitis unde sit, et tamen aperuit oculos meos. Duo, inquit, habent signa, eaque manifestissima quæ probent eum esse Christum. Ignoratio enim unde sit, et porro oculos meos aperuit. Ipse igitur is est sine controversia, qui per legem prædictus, et prophetarum oraculis venturus nuntiatur.

Contra quæcumque peccatores Deus non audiit, sed si quis Dei cultor est, et voluntatem ejus facit, hunc exaudit.

In prædictionibus prophetarum ac legis quodammodo prius expositus quasi jam adimplitus, quod ignoretur unde sit Christus, et aperiuntur oculi inadiquaque contrabona fidei scientias subiecta, insuper et aliud quiddam exegitat. Quippe ex necessariis et confessis ad ejus quod sibi conducit perquisitionem ire prætextit, et pium velut syllogismum componit, siquidem contendit ut cordate quidem Deum justitiae amantem et virtutis peccatores nusquam audire, quod cum posuit pro indubitate prorsus et minima controverso, illuc infert contrarium tamquam verum, nulla quo ex parte oppugnatum, videlicet semper et ubique Deum universi exaudire omnes pios, cuius conclu-

A τούτος, όπου καὶ παρὰ τοὺς ἀλλοτενέστερους διάσπαρτο λόγος. Καὶ γοὺν ἡ Σαμαρεῖτις ἐκείνη γυνὴ· « Οὐδαρεν δὲ Μεσσίας ἔρχεται δι λεγόμενος Χριστός· οὐσαν Ελθετε εἰκόνος, ἀναγγελεῖ τὴν πάντα. » Πέδεσσαν τοιχαροῦν εἰ λουδατος, καὶ μάλιστα σαφῶς, δι τοῦ καὶ ίεροῦ Χριστὸς, τοῦτα γάρ ὁ Μεσσίας δῆλος, καὶ βούλησαν αὐτοῖς τὴν ἀρετὴν ἐμερηγηνέστερην Θεού, πρὸς δὲ τούτους δι τοῦ καὶ ὄφθαλμος ἀνοίξει τυφλῶν, διαμαρτυρήσει παρὰ τοῦ Ήσαίου φάσκοντος ἀναρρητῶς· « Οὐς τότε ἀνοιχθήσονται ὄφθαλμοι τυφλῶν. » Άλλα καὶ ίερός τις τὴν θερευσαλήκη περιεφοίτε λόγος, ἐπειδὴ περ τὸν τοῦ Θεού καὶ Ησαΐου ἀφέτησαν τόκον ἀγνωστον εἶναι πάντως φησὶν δι προφήτης Ήσαίας λέγων· « Τὴν γενέντα αὐτοῦ τίς διγγήσεται ; » Πάλιν ίουδαῖοι πρὸς Ιδίας παρατρέποντες ἀνοίξας τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν, ἀγνοηθήσονται παντελῶς τὸν Χριστὸν ὑπετετέρων, οὐδενὸς τὸ παρόπαν εἰδότος κόπεν ἔστι, καίσος τῆς θείας Φραγῆς φανωτάτην αἴνου τὴν κατὰ σάρκα γένησιν καθιστώτης ἡμῖν, διὰ τοῦτο βιώστες· « Ίδον τὸ παρόντος ἐν γαστρὶ ἔξι καὶ τέξεται νιόν. » Οὐτὶ δὲ πάλιν ἀχειραργώγητος εἰς τὴν τῶν ἀναγκαίων κατάληψιν τῶν ίουδαίων ὑπάρχων δι νοῦς, ἀγνοήσεσθαι τὸν Χριστὸν ὑπελάμβανον, οὐ χαλεπὸν εὖν ἔσειν, ἐξ ὧν δι μακάριος εὐαγγελιστής Ιωάννης ιεροσολυμίταις ἐπ' αὐτῷ φάνεται δικαιούσατα. « Εἰδέγον γάρ τινες τῶν ιεροσολυμιτῶν· « Οὐχ οὕτως ἔστιν δι ζηταῦσιν ἀποκτεῖναι ; καὶ ίσα παρόπαλι λαζεῖ, καὶ οὐδὲν αὐτῷ λέγουσι. Μήδοτε ἀληθῶς ἐγκωνταν οἱ ἀρχοντες, δι τοῦτος ἔστιν δι Χριστὸς ; Άλλα τούτον οἴδαμεν πόθεν ἔστιν, δι δι Χριστὸς δι τοῦ ἔρχηται, εὐδεις γινώσκει πόθεν ἔστιν. » Οὐκοῦν τὰ τοιαῦτα δογματικότων ἀσυνέτως ἐπι Χριστῷ τῶν ίουδαίων, ἐννοίας ἡδη τὰς ἐπ' αὐτῷ λαμβάνεις γοργῶς δι ποτὲ τυφλὸς ἀπὸ τοῦ θαύματος, μόνον δὲ οὐχὶ καὶ ἀρετάζει πρὸς βεβαιώσιν τῶν αἰχελῶν διαλογισμῶν τῶν Φεριταίων τὸ δῆμα. Έν πόθεν ἔστι, καὶ ἡγοւέ μου τοὺς ὄφθαλμούς. Διό, φησι· Ήδη μὲν τοὺς ὄφθαλμούς. Αὐτὸς ὡν δρα οὗτος σαφῶς διὰ νόμου προβοῶμενος, καὶ διὰ φωνῆς προφητῶν μαρτυρῶμενος.

Dιάδομεν δι μαρτυριῶν δι Θεού οὐκ ἀκούει, ἀλλ' εἰδότες τις θεοσεβής γένεται, καὶ τὸ θεόμητα αὐτοῦ ποιεῖ, τούτου ἀκούει.

Προσεντρυφήσας τρόπον τινὰ τοῖς διὰ τῶν προφητῶν καὶ νόμου κηρύγμασιν, ὅπερερ ἡδη τετελειωμένοις, ἐν τῷ καὶ ἡγονοῦσιν πόθεν ἔστιν δι Χριστὸς, καὶ εὐθῆναις ὄφθαλμοὺς τυφλῶν, πανταχθέν διστοῦ τὰ εἰς πίστιν ἐρανιζόμενος βοηθήματα, προσεκινεῖ τι καὶ ίερον. Εἴδισαν γάρ καὶ δι μολογουμένων ἐν νοῦν ἐπι τὴν τοῦ χρησίμου καὶ τοῦ πρέποντος ζητησιν ίέναι σχηματίζεται, καὶ συλλογισμὸν ὕστερον τινὰ συνάγει θεοφιλή· φιλαμαρτημάνων γάρ οὐκ ἀκούει πώποτε τὸν φιλοβίκαιον τε καὶ φιλάρετον Θεὸν, διριστά γε φρονῶν διεσχιρίζεται, καὶ τούτῳ δι τάξεις τῶν ἀνενδούσατες δι μολογουμένων τινεῖσθαι παρεισάγεται τὸ ἀναντίον ὡς ἀληθές, ὡς μηδαμόθεν ἀντιληγμένον, φημι· δι τῷ πάντῃ τε καὶ τάντως ὑπακούειν

* Isa. xxxv, 3. * Isa. lviii, 8. * Isa. vii, 14. * Joan. vii, 26, 27.

τῶν θεοεσεῖν εἰωθέντων τὸν ἀπόντων Κύριον, καὶ ὁ μὲν τοῦ συμπεράσματος σκοπὸς εἰς μόνον ὅρῳ τὸν Χριστὸν, πεποίηται δέ πας ἐπὶ τῷ γενικώτερον, καὶ καθολικὴν ἔχει τὴν δῆλωσιν. Ὡς γάρ ἡδη φθάνας ἐμήνυσα, χθανατωτέραν ἔχει τὴν ἐπὶ Χριστῷ διάληψιν ὃ ποτὲ τυφλός, οὐπω δὲ ὄντα κατὰ φύσιν Θεὸν ἀκριβῶς ἀκμαθών, ὡς περὶ προφήτου διανοεῖται καὶ λαλεῖ, ἐφ' οὐπέρ ἀκατηγορήτως τάπτοιτο τὸ θεοεσεῖν. Χριστῷ δὲ οὐδαμόθεν ἀρμόσει· Θεὸς γάρ ἐστι κατὰ φύσιν, τὴν ἐκ τῶν θεοεσεούντων λατρείαν, ὡς ἐν τάξις θυσίας πνευματικῆς προσδεχόμενος.

'Ἐκ τοῦ αἰώνος οὐκονήσθη, δει τροχεῖ τις ἀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου.

Καταδηχθεὶς ὡς ἔοικεν οὐ μικρῶς, ἐπαλγήσας δὲ ὕστερ ταῖς ἐπὶ Χριστῷ λοιδορίαις καὶ ἀφορήτως λελυπημένος, ἐπειπέρ ὡς ὀνειδίζοντες ἔφασαν· «Σὺ μαθητής εἶ ἐκείνου, ἡμεῖς δὲ τοῦ Μωσέως ἐσμὲν μαθηταὶ», » συναγορεύεις ἐπειγεῖται τῷ οἰκείῳ κενηγητῇ, καὶ ἀντιπαρεβάγει τρόπον τινὰ τοῖς διὰ Μωσέως τετελεσμένοις τὰ λαμπρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κατορθώματα, δισυ μείζων ἐστιν εἰς τερατουργίαν, τοσούτῳ δεινούντῳ ἐν ἀμείνοντι. «Ἡ γάρ οὐκ ἀνάγκη τὸν τοῦ μείζονος ἀποτελεσθῆναι δῆ πάντως καὶ κατὰ τὴν δόξαν ὑπερφερῆ; Ἄλλ' ἐστιν οὐκ ἀμφιθαλον. Ὁμοῦ δὲ ὡς εἰκὸς δηλοῖ τι τοιοῦτον, ἀρχαιωτάτης μὲν προφρόσης προφήτειας, ἔχούσης; δὲ ὡς περὶ τῆς Χριστοῦ παρουσίας, Τότε, φησιν, ἀνοιχθήσονται ὁρθαλμοὶ τυφλῶν οὐδεὶς μέντοι πρότερον τοιοῦτον τι δεδραχώς ἐθαυμάσθη, πεπλήρωται δὲ διὰ τούτου καὶ μόνου ὃν ὑμεῖς οὐκονίδητες, διπλοὶ, φησιν, ἀμαρτωλὸν ἀποκαλεῖν οὐ κατεναρκήσατε. Εἴποις πολὺς μὲν ἀγίων προφήτων ἀνεδείχθη χορδός, εὐκ εὐαρθρήθησε δὲ δικαιώνων ἐσμοὶ (1) διὰ τῶν ἱερῶν φέρονται· Γραμμάτων, ἀλλ' «ἐκ τοῦ αἰώνος οὐκ ἡκούσθη διὰ θυσίας τοῦ δικαιαλμούς τυφλοῦ γεγεννημένου.» Οὗτος οὖν ἔφαστον διὰ Χριστὸς δύπλας ἐπενεγκάντων τοῖς τῶν προφήτων μηνύμασιν, ὃ πρὸς τέλος διεξεγαγάντων τὰ πάλαι διηγείλμένα; Εἰ γάρ οὐδεὶς παρ' αὐτὸν ἀνοίγεις ἔτερος τυφλῶν ὁρθαλμοὺς, τί λοιπὸν ἀντισταθῆσε τῇ πίστει; τί δὲ ἀνατρέψει τὴν ἐπ' αὐτῷ συναίνεσιν; ἢ ταῦς οὐ πάντες ἐνδοιασμῷ γεγονότος ἐπειδὼν, διὰ λειτούτης ὁστερός δραμεῖσται τῆς ὁδοῦ τῆς ἐπ' αὐτῷ γνώσεως; τὸ μαστήριον; Συναγορεύεις τοιγαροῦν τῷ Σωτῆρι Χριστῷ καὶ διὰ τούτων διαθεραπευμένος· βλέπε δὲ ὅπως εὐφυῶς τὸν τῆς συνηγορίας ἔξυφατνεις λόγον. Ἡν μὲν γάρ ὄντως ἐλευθέρας παντελῶς παρῆσταις εἰπεῖν, ὅτι καὶ Μωσέως καὶ προφήτων ἀμείνων τε καὶ διαφανέστερός ἐστιν διὰ Χριστὸς, ἀλλ' ἡν οὐκ ἀπεικόδεις ἐννοεῖν ἀλύντας ἐπὶ τούτῳ τοὺς Φαρισαίους τὸ μὲν ἐπαγωνίζεσθαι τοῖς ἀγίοις ὡς ὑδρισμένοις προσποιεῖσθαι πανούργως, εὐαφρόμως δὲ ἡδη καὶ κολάζειν ἐπιχειρῆσαι τὸν διθρωπόν, ἵνα μή ζῶν καὶ ὀρώμενος ὑπόμνημα τῆς τοῦ Χριστοῦ φέροιτο δέξῃς, καὶ εἰκὼν ὥστερ τις τῆς ἐνούσης αὐτῷ θεοκρεποῦς ἔξουσίας· διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἀγεινέντων ὑπεκνεύσαν δρῆτην, καὶ τοῖς ἐκείνοις μιαρονίαις ἀποκαλείνων τὴν εἰς τὸ πρόσωπον πάροδον,

(1) Isa. xxix, 5.

(1) Aubertus, ἐμοὶ, et interpres, et ex sacris Litteris innumeris justis se milii offerant. Ed. 1.

A sicutis scopus in solum Christum intendit, sed facta est generalius, et universalem habet significationem. Quippe cæcus, ut jam subinui, paulo humiliorem habet de Christo conceptum, neodium satis edoctus eum esse secundum naturam Deum, tanquam de propheta sentit et loquitur, de quo recte et inculpate dici potest, plim et religiosum eum esse; sed Christo nullo modo 626 competit: quippe cum sit Deus per naturam, praestitum a piis cultum loco sacrifici spiritualis accipiens.

IX. 32. A sæculo non est auditum quis operuit oculos cæci nati.

Non parum, ut videtur, indignatus et ægre serens cæcus lat convitiis impeti Christum, summaque molestia affectus quod sibi ut probrum ingerrant: « Tu discipulus illius es, nos autem Mosis sumus discipuli, » festinat suo magistro patrocinari, et quondammodo gestis Mosis præclaris Servatoris nostri facta opponit, quanto major sit in miraculis patrandis, tanto præstantiorem esse demonstrans. Numquid enim necesse est ut qui majora patrat, omnino et gloria exsuperet? Dubium certe non est. Similique uti consentaneum est tale quidpiam designat, antiquissima prophetia de Christi adventu præcینente fore ut tunc cæcorum oculi aperiantur⁶²⁷; nemo utique antea tale quidquam faciens admirationi fuit, sed hoc adinpletum est per hunc solum, quem vos nescitis unde est, ut dietis, nec vos piguit eum appellare peccatorem. Quamvis autem multis sanctorum prophetarum chorus in terris exortus sit, et noui pueri iustiorum examina in sacris Litteris ferantur, « non tamen auditum est a sæculo quemquam aperuisse oculos cæci nati. » Numquid igitur is est Christus qui prophetarum vaticiniis finem imposuit, et olim prædicta complevit? Si enim nemo præter eum cæcorum oculos aperit, quid superest quod fidelis repugnare, aut evertere certam de illo confessionem possit? Vei quomodo non, sublata omni dubitatione, delinceps plana et facilis via cognitionis ejus mysteriorum decurret? Hujusmodi verbis ergo patrocinatur Servatori Christo cæcitate liberatus; et animadverte quam apta et ingeniosa hujus patrocinii orationem contexat. Fuitset quidem sunimæ libertatis dicere, Christum esse Mose et prophetis majorem ac illustriorem, sed consentaneum etiam erat conjicere, Phariseos ob id irritatos malitiose simulaturos esse se pugnare pro sanctis ut injuria affectis, et jam honesto prætextu de homine poenas expedituros, ne vivus et in oculis omium Christi monumentum ac imago velutin quedam ipsa ipsi divinis potestatis existaret: 627 propter ea iram eorum ab ea parte declinans, cruentaque illorum audacie aditum ad ulteriora intercludens, scopum sermonis sui ad generaliora et minus distincta convertit, post homines natos a

nemine prorsus factum esse inquiens, quod Christus in se fecisset. Quod nihil erat aliud quam hoc ostendere, majorem esse Christum omnibus et gloriostorem, qui tantam sibi insitam vim et potestatem re ac operibus declarat, quantum nullus sanctorum unquam in se habuit. Quare suum medicum omni excellentiae genere coronat, ad probationem afferens id quod ab aliis nec factum unquam nec peractum est, nempe cæcitatilis depulsionem.

IX, 33. Nisi hic esset a Deo, non poterat facere quidquam.

Eu qui recens videt perspicacior est ad veritatem cognoscendam quam qui lege instituti sunt. Multa enim jam fecit verba, falsissimam demonstrans et adulterinam Pharisæorum mentem. Et quoniam dixerunt de Christo absque ratione: Istum non novimus unde est, rursus coarguit eos vehementer ut injuste sentientes, qui tantorum miraculorum auctorem prorsus se cognoscere negent, cum omnibus liquido constet fieri non posse ut qui non sit ex Deo, aliquid agat eorum quæ divina vi perficiuntur. Deus enim per sanctos duntaxat operatur talia: alieno vero, et qui nondum pietatem in ipsum assecutus sit, nusquam tanta gloria fulgere et extolli concesserit. Sed prodeat in medium demens Pharisæus, nobisque dicat quænam apud Deum sancti et profani sit differentia, justi et peccatoris, impii et Dei cultoris. Si enim dicatis utrumque æqualiter splendescere, nihil est intermedium, et omnia confusa sunt, et quod illud Scripturæ cum ratione usurparimus: « Quid est Omnipotens, ut serviamus ei, et quid nobis prodest si oraverimus »? Si enim, ut poetarum Græcorum quidam ait,

*Æqua pars remanenti, ac strenue dinicanti
[tribuitur,*

et perinde honorantur bonus ac malus, qui non vanum est duros virtutis causa labores inire? Sed nusquam in animum inducemus hæc ita se habere: « Nam glorificantes me, » inquit Deus, « glorificabo, et qui spernit me, spernetur »¹⁰. Verum libenter interrogaverim istos qui sibi sapere videntur Pharisæos: **628** Si citra discriminem, et per peccatores talia operatur Deus, quidni eadem cum magno Mose fecerunt Ägyptiorum magi? quamobrem cum per eadem ierint miracula et ostenta, non eamdem cum illo gloriam reportarunt? Sed dices virgam Mosis lapsam in terram, versam esse in serpentem, nec minus magorum virgas in angues esse conversas¹¹. Audies a nobis contra, magorum virgas non in angues esse transformatas, sed suis fraudem et præstigias humanis illudentes oculis, atque artem magicam baculum specie anguis ostendentes. At virga Mosis in anguem reipsa mutata

èπι τὸ καθόλου καὶ ἀσημάτερον παρατρέπει τοῦ λόγου τὸν σκοπὸν, ἐκ τοῦ αἰῶνος, ὑπὸ μηδὲνδος τὸ παράπαν γεγενῆσθαι λέγων διπερ εἰργάσατο Χριστὸς ἐπ' αὐτῷ. Τοῦτο δὲ ἦν ἔτερον ὑπόδεικνύοντος αὐτὸν, ἢ ὅτι μείζων ἀπάντων καὶ ἐπιδοξότερος ὁ Χριστὸς. ὁ τοιαύτην ἐνοῦσαν αὐτῷ τὴν τε δύναμιν καὶ ἔξουσίαν διὰ πραγμάτων ἐπιδειχνύς, ἦν ἐμπεφρόρχειν οὐδεὶς τῶν ἀγίων πώποτε. Καταστέψει τοιγαροῦν τὸν οἰκεῖον λατρὸν τῇ κατὰ πάντων ὑπεροχῇ, λαβὼν εἰκαπόδειξιν τὸ τοῖς ἐτέροις ἀνήνυτὸν τε καὶ ἀνεπιχειρητὸν τοῦτο δὲ ἦν ἡ τυφλότερος ἀνατροπή.

Εἰ μὴ ἦρ οὗτος καρὰ Θεοῦ, οὐκ ἥδυνατο κοιτεῖν οὐδέτερον.

Οὐκωπέστερος εἰς ἀλήθειαν τῶν διὰ νόμου πεπαιδευμένων δέρτις βλέπων, καὶ τῆς ἀρχαίας τυφλότητος παραδέξως ἀπηλλαγμένος. Ἰδοὺ γάρ, ίδού πολλοὶς ἄγαν καὶ σοφοῖς ἀποκέρχοται λόγοις κινδηλοτάτην ἐπιδειχνύς τῶν Φαρισαίων τὴν γνώμην. Ἐπειδὴ γάρ ἐφασαν ἀνοήτως περὶ Χριστοῦ, δις Τούτον οὐκ οἴδαμεν πόθεν ἐστιν, ἐξελέγχει πάλιν εὐθυνας, ὡς φρονοῦντας πλημμελῶς, διτε τὸ παράπαν οὐκ εἰδέναι φασὶ τὸν οὕτω θαυματουργὸν, προδῆλον πᾶσιν ὑπάρχοντος ὡς ἀμήχανον τι δράγη τῶν διὰ θείας ἐνεργείας ἀποτελουμένων τὸν οὐκ δυτικα παρὰ Θεοῦ. Ἐνεργεῖ γάρ μόνον δι' ἄγιων τὰ τοιαῦτα Θεοῖς ἀλιστρῷ δὲ, καὶ οὐποια βεβηκότι τὴν εἰς αὐτὸν εὐσέβειαν οὐκ ἀν ἐπιδοτῇ ποτὲ τὸ δύνασθαι τοιαῦτας ἐναερύνεσθαι δόξαις. Ἐπει λεγέτω παρελθόν δι παραπλήξ Φαρισαίος, τὶς ἐστι λοιπὸν ἡ διαφορὰ παρὰ θεῷ ἄγιον καὶ βεβίλον, δίκασιον καὶ ἀμαρτωλοῦ, ἀνοσίου καὶ θεοφιλοῦς. Εἰ γάρ ἐφείται διὰ τῶν ίσων ἀπαρκοίτως διαλάμπειν ἐκάπερον, οὐδὲν ἔτι τὸ μεσολαδοῦν, πάντα δὲ ἡδη συγχέται, καὶ τὸ γεγραμμένον εὐλόγως ἐροῦμεν· « Τι ίκανώς δουλεύσωμεν αὐτῷ, ἢ τίς ὠφέλεια διτι ἀπαντήσωμεν αὐτῷ; » Εἰ γάρ, καθάπερ ἔφη τις τῶν παρ' Ἑλλησι ποιητῶν,

« Ισήμοιρα μένορτι, καὶ εἰ μάλα τις πολεμίζει,
καὶ ἐν ίσῃ τιμῇ κακός τε καὶ ἀγαθός, πῶς οὐκ εἰκαστὸν τὸ πικρῶν ἀποκειρδόσθαι πόνων διὰ τὴν ἀρετὴν; 'Αλλ' οὐχ οὕτω ταῦτα ἔχειν λογιώμεθά ποθεν· « Τοὺς γάρ δοξάζοντάς με, φησὶν ὁ Θεός, δοξάσω καὶ δέξοντες με δέξοντεςθεται. » Ἐροίμην δ' ἀν ἔρωτος τῶν οἰησίφρονας Φαρισαίον, Εἰ δίσαρτωτος, καὶ διὰ τῶν ἀμαρτωλῶν ἐνεργεῖ τὰ τοιαῦτα Θεός, τι μὴ ταῦτα τῷ μεγάλῳ Μωσὶ διεράκαστι τῶν Αἰγυπτίων οἱ μάγοι; διὰ τι μὴ διὰ τῶν ίσων ίσνες θευμάτων τὴν αὐτὴν ἐκείνην δόξαν διηγέρκαντο; 'Αλλ' ἔρεις διτι γέγονε μὲν δρις πεσοῦσα πέρδες γῆν ῥάδος ἢ Μωσαῖκή, γεγόναστ δὲ οὐδὲ ἥττον καὶ αἱ τῶν μάγων. 'Αντακούσῃ παρ' ἡμῶν ὡς αἱ μὲν ἐκείνων οὐκ εἰς δριν μεταπεποίητο, ἀλλ' ἦν ἀπάτη καὶ φάντασμα τῆς ἀνθρωπίνης δύσεως παρακλέπτων τὴν ἀκρίτειαν, καὶ τέχνη τις μαγικὴ τὴν ῥάδον ὡς δριν ἐπιδειχνουσα. 'Η δὲ Μωσέως ἀληθῶς εἰς δριν μετεσκευάζετο, καὶ εἰς τὴν τοῦ θηρίου μετεπήδιται φά-

¹⁰ Job xxi, 15. ¹¹ I Reg. ii, 52. ¹² Exod. vii, 10, 12.

σιν. Ἀπὸ δὲ τῆς διαφορᾶς τῆς τοῖς λεπτοῖς ἐντεθέσης Γράμμασιν, ἀληθὲς κατόφει τὸ εἰρημένον κατέφαγε γάρ ή Μωάες τὰς ἔκειναν ράβδους· καὶ γάρ ἡσαν ἐν φιλοῖς τῶν δρεων σχῆμασιν, ἢ δὲ ἀληθῶς ταὶς φυσικῶς τούθ' ὅπερ ἐφαίνετο, παρεκομίσθη καὶ εἰς ὀργήν, ἵνα ζῶν φαίνηται, καὶ ράβδος οὐκέτι, καταδάκνει δὲ καὶ ὑπὲρ δύναμιν δρεων ἀφάτῳ δυνάμει, καὶ τὸ οὖτα χαλεπὸν ἔξευμαριζόντος τοῦ Θεοῦ. Λεγέτω δέ μοι πάλιν ὁ Φαρισαῖος, οἱ ταῖς ἑαυτῶν μάρτυρες τὰ τῶν δρεων ἐπιτιθέντες σχῆματα, καὶ πῶς καὶ χείρα λεπρώσαν οὐκ ἔδειξαν καθαράν, ἀτονήσαντες δὲ διαρρήσην ἐφασκον· «Δάκτυλος Θεοῦ ἔστι τοῦτο»· πῶς δὲ, εἰπέ μοι, πῦρ ἐξ οὐρανῶν οὐ καττῆγον οἱ τοῦ Βαλλ λεπτοί, κατόπιν κατενεγχόντος Ἡλίου; Ἐν προσωποληψίαις οὖν ἄρα τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ μή γένοιτο. Δικαίος γάρ ὁν, καὶ δικαίων ἐραστής, καὶ διὰ μὲν τῶν ἀγίων ἐνεργεῖ τὰ χαρίσματα τὰ παράδοξα, διὰ δὲ τῶν πλημμελούντων οὐδαμῶς. Εὔλογώτατα τοίνυν δὲ ποτὲ τυφλὸς ταῖς τῶν Φαρισαίων ἀθυρογλωττίαις ἐπιτιμᾷ, καὶ πλημμελῶς ἐλέγχει πεφρονήστας, ἐπειπέρ οὐκ εἶναι φασὶ παρὰ Θεοῦ τὸν ἐκ τοῦ δύνασθαι δρᾶν τὰ παράδοξα θεόθεν δυτα κατὰ φύσιν μαρτυρούμενον.

Ἄπεκριθσαν καὶ εἰλοταὶ αὐτῷ Ἐν δμαρτυρίαις σὺ διερρήθης δλος, καὶ σὺ διδάσκεις ήμᾶς; Καὶ ἐξέβαλον αὐτὸν δξα.

Δισταράδεκτα τοῖς πολλοῖς τὰ ἐξ ἐλέγχων τραχύματα, καὶ ἡ δι' αὐτῶν ἐπανόρθωσις. Ἡστά μὲν γάρ οἱ δῆσαν τοῖς σοφοῖς, ἐπειτέρη ἔχει πολλὴν ἐσαυτοὺς τὴν δημησιαν καὶ τὴν εἰς τὸ ἀμεινὸν ἀνακομιδὴν, καὶ συμβεβλητὴν τὸ δάκνον. Πικρὸς δὲ τοῖς φιλαμαρτήμοσι, καὶ διὰ πολὺν αἰτίαν ἀκούει. Εὐρίζωσαντες γάρ ταῖς εἰς τὸ φαινόντων ἥδονας τὴν διάνοιαν τὴν ἐντεῦθεν αὐτοὺς ἀποκείρουσαν νουθεσίαν, ὡς τὸ λυποῦν ἐκτρέπονται, καὶ ζημίαν ἥγοῦνται τὴν ἐκ τῶν ἡδέων ἀποδρομήν, οὐδένα τοῦ λυσιτελεῖν πεφυκότος ποιούμενοι λόγον. «Οὐπερ γάρ τρόπον οἱ νεώτεροι ποτοπίπτοντες, καὶ ποταμίῳ βεύματι γεγονότες ἀλώσιμοι ἀντιπράττειν μὲν οὐδαμῶς ἰσχύουσι, τὸ δὲ ἀντινήσθαι τοῖς θεραπεῦσι σφαλερὸν ἥγεινενοι, μόνῃ φέρονται τῇ βύμῃ· τὸν αὐτὸν, οἷμει, τρόπον καὶ οὗτοι, περὶ ὃν ἀρτίως διάλογος, τῇ τῶν οἰκείων ἥδονῶν τυραννίδι· νικάμενοι, πάσας ἔχειν αὐταῖς ἐπιτρέπουσι τὰς ἤντας, τὸ δινειστατεῖν κατά τι γοῦν ἀπανδέσαντες. Δισφρούσι τοιγαροῦν οἱ δεῖλαιοι Φαρισαῖοι, καὶ τῷ τῶν ἀρίστων εἰσιγγητῇ θηριωπρεπῶς ἐπιτρίζοντες, ἐπὶ τὰ τῆς ὀργῆς χωροῦσι προσοίμια, καὶ μανίας ἀπρόστετον ἀπαρχὴν ἀναβλύζοντες λοιδοροῦσιν ἀθέσμως, ἀναπηδῶντες δὲ τρόπον τινὰ πρὸς τὴν σύντροφον αὐτοῖς ὑπεροφίαν, ἐν ἀμαρτίαις γεγεννήσθαι φασὶ τὸν τυφλὸν, Ιουδαϊκαὶ ἀπονοίαις πρὸς τοῦτο διαπαιζόμενοι, καὶ ἀσυστάτῳ δόγματι συναγορεύοντες ἀκαθάθως. «Οτι γάρ τῶν δητῶν οὐδεὶς οὐτε δι' ἐσυδὼν κυρίως, οὐτε μήν διὰ τοὺς τεκόντας αὐτὸν τυφλὸς ἀποτίκτεται, ἥγουν ἔτερόν τι πάθος ἔχων σωματικὸν, ἀλλ' οὐδὲ διὰ τὰς τῶν πατέρων ἀμαρτίας ἐπὶ τέκνα καταφέρει θεός, οὐκ ἀκόμψιος, ὡς γε μοι φαίνεται, διὰ μακροῦ δεδείχαμεν λόγου προτεθέντος ἡμῖν εἰς

A est, et in serae transiit naturam. Quintiam ex difference sacris inserta est Litteris verum deprehendes esse quod dictum est, siquidem virga Mosis illorum virgas devoravit: quoniam illæ in nudis tantum anguium figuris, ista autem vere et natura-liter id erat quod apparebat, exarsit in iram, ut animal et non amplius virga videretur, mordebatque etiam supra vim anguis, vi inexplicabili, et Deo difficultatem expediente. Rursus dicat mihi Pharisæus, qui suis virgis anguium speciem induerunt, quomodo et manum lepra obsitam non protulerunt puram, quod cum non potuissent, diserte confessi sunt: «Digitus Dei est:» quomodo, dic mihi, sacerdotes Baal non ignem e cælo devocarunt, cum Elias deduxisset? Ergo Deus habet acceptionem personarum: absit istud. Est enim justus, et justorum amans, et per sanctos operatur stupenda charismata, per flagitosos vero nequaquam. Quamobrem recta ratione cæcitate liberatus succenset temerariis Pharisæorum sermonibus, et coarguit ut pessime sentientes, quoniam negant a Deo esse quem ex Deo esse secundum naturam hoc satis testatur, quod miranda præter omnium spem facere possit.

IX, 34. Responderunt et dixerunt ei: In peccatis natus es totus, et tu doces nos? Et ejecerunt eum foras.

Gravia sane multis et non ferenda castigationum vulnera quæque ex his consequitur emendatio. At sapientibus dulcia sunt et suavitatis plena, quoniam plurimum in se utilitatis habent, et ad meliora reversionem, licet contingat reprehensionis morsus. Sed quam ob causam acerba sint flagitiosis et extra legem viventibus, accipe. Cum altas radices in pravis cupiditatibus animo secerint, exhortationem eos inde abstrahentem ut molestam aversantur, et **629** voluptatum abstinentiam damni loco deputant, nulla ejus quod conducibile est ratione habita. Quemadmodum enim qui navi excidunt et fluctibus involvuntur, resistere nullo modo queunt, sed adverso fluctu natare periculosum ducentes, ejus impetu ferri se sinunt: sic, opinor, illi quos modo diximus, suarum voluptuum tyrannide pressi, totas eis habenas laxant, ac ne vel tantisper resistere dignantur. Quapropter miseri Pharisæi optima monenti indignantur, in morem ferarum infrendentes, ireque et furori ultra modum indulgentes, conviciantur sine more, deinde, ad insitam sibi superbiam quodammodo revoluti, cæcum in peccatis natum esse aiunt, Judaica amentia in eo delirantes, instabilique dogmati inepte suffragantes. Quod enim omnium qui sunt nemo neque propter se proprie, neque propter parentes suos, vel cæcus aut alio quodam corporis incommodo affectus nascitur, quod neque patrum peccata in filios transfert Deus, non eleganter, ut opinor, jam probatum est, proposito nobis ad explicandum illo dicto, «Rabbi, quis peccavit, hic aut parentes ejus, ut cæcus nasce-

retur¹⁴? Quoniam itaque cæcitate liberatus australis est coarguere Pharisæos, non modo contumelias impetus, sed et foras ejectus ab iis, accipe rursus id quod factum est in rei veræ figuram. Quod enim futurum erat ut Israelitæ exsecrationi haberent gentes tanquam in peccatis innutritas propter præcedentem fraudem, quibus cognoscet ex his quæ Pharisæi ad eum dixerunt. Emissunt vero et ejiciunt illum; nam et apud Judæos rejiculi sunt et exterminabiles qui Christi fidem prædicant ac testantur.

IX. 35. Audivit Jesus quia ejecerunt eum foras.

Audivisse Dominum nostrum Jesum Christum evangeliſta diuinus ait, non omnino, neque ex necessitate aliquo renuntiante id quod factum esset, sed quoniam, ut quidam sapientum dixit: « Spiritus Domini replevit orbem terrarum, et auris auscultationis audit omnia¹⁵. » Audit enim, aicuti Psaltes ait: « Qui plantavit aurem, non audit? et qui fixit oculum non considerat¹⁶? » Cum ergo injuria afflicimus propter eum, vel aliquid molestiæ sustinemus ab hostibus Dei, credendum est prorsus inspectorem adesse Deum; **630** audit vero tanquam supervenientem tentationem: ipsa enim rei natura, et eorum qui propter eum dedecorantur ingenuitas, in divinis aribus magnum clamorem habet.

IX. 35. Et cum invenisset eum, dixit ei: Tu creditis in Filium Dei?

Qui cæcus fuerat, a Pharisæis ejectus est, sed quærerit illum non longo post tempore Christus, et inventum arcana docet. Erit ergo et istud documentum curæ esse Christo eos qui defendere ipsum parati sint, et pro ejus fide periclitari non vereantur. Audis enim quemadmodum, velut loco amplissimæ mercedis se manifestum ei faciens, perfectissimum fidei desiderium ejus animo inserere salagit. Injicit porro interrogationem, ut accipiat assensionem. Is enim est credendi modus. Propterea eos qui ad divinæ baptismæ procedunt, primum interrogatos an credant, deinde assentientes jam et confessos tanquam genuinos ac legitimos deinceps gratiæ transmittimus. Quare nobis rei figura inde originem habet, et ex eo modum didicimus quo de Servatore nostro Christo sermones habendis sunt. Ob eam rem diuinus quoque Paulus se confessum esse hanc confessionem coram multis testimoniis asseveravit¹⁷, hoc est sanctis angelis: quod si horrendum est ei qui coram angelis locutus sit fallere et mentiri, quanto magis coram ipso Christo! Igitur interrogat cæcitate liberatum, non simpliciter an velit credere, sed addit etiam in quem: fides enim est in Filium Dei, et non tanquam in hominem unum e nobis, sed tanquam in Deum hominem factum. Hoc enim modo plenum est de Christa mysterium. Dicens vero hoc, *Tu creditis?*

A έξηγησιν, « Ραβδοί, τίς ἡμαρτεν, ούτος, ή οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ήνα τυφλὸς γεννηθῆ; » Ἐπειδὴ τοινού διαιλέχειν ἔγων τοὺς Φαρισαίους δὲ ποτὲ τυφλός, οὐχ ὅπως ἐλοιδορήθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκβάλλεται παρ' αὐτῶν· καὶ δέχου πάλιν εἰς τύπον πράγματος ἀληθοῦς τὸ τεταλεσμένον. « Οὐτις γάρ ἐμελλον οἱ ἐξ Ἱερουσαλήμ καταβούσσεσθαι τοὺς ἐξ ἑθνῶν ὡς τεθραμμάνους ἐν ἀμαρτίαις διὰ τὴν προλαβούσαν ἀπάτην, ἐπιγνώσεται τις ἐξ ὧν οἱ Φαρισαῖοι πρὸς ἀκείνον εἰρήκασιν. Ἐκπέμπουσι δὲ αὐτῶν ἀπόπεμπτοι γάρ καὶ ἀπόδητοι παρὰ τοὺς Ιουδαίους οἱ τὸν ἐπὶ Χριστῷ πρεσβεύοντες λόγον.

« Ήκουσερ δὲ Ἰησοῦς ὅτι ἐξέβαλορ αὐτὸν ἐξω.

Ακοῦσαι φησιν ὁ θεοπέτιος εὐαγγελιστὴς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν οὐχὶ πάντως, οὐδὲ ἐξ ἀνάγκης ἀπαγγέλλοντός τινος αὐτῷ τὸ γεγενημένον, ἀλλ᾽ ἐπειπερ, ὡς ποὺ τις ἔφη τῶν σοφῶν, ὅτις Ἡνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην, καὶ οὓς ἀκροάσσεις ἀκροδταὶ τὰ πάντα. » Εἰσαχούει γάρ, ὡς ὁ Ψάλλων φησίν: « Ό φυτεύεις τὸ οὖς, οὐχὶ ἀκούεις; καὶ ὁ πλάσας ὄρθραλμοὺς οὐχὶ κατανοεῖς; » Ὅταν τοινυν ὑδριζόμεθα δὲ αὐτὸν, ή καὶ τι τῶν περικότων λυπεῖν ὑπομείνωμεν παρὰ τῶν θεομαχεῖν εἰωθότων, πιστεύειν ἀκόλουθον, ὅτι δὴ πάντως ἀπόπτης θεται Θεὸς, ἀκούει δὲ ὥστε περ τὸν ἀπιθανόντα πειρασμόν· αὐτῇ γάρ ἡ φύσις τοῦ πράγματος, καὶ τῶν δι' αὐτὸν ἀτιμαζομένων τὸ γνήσιον ἐν ᾧσι τοῖς θεοῖς μεγάλην ἔχει τὴν βοήν.

Καὶ εὐρώτε αὐτὸν, εἰπερ αὐτῷ· Σὺ κιστένεις εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ,

C « Ἐκβάλλεται παρὰ τῶν Φαρισαίων δὲ ποτὲ τυφλός, ἀλλ᾽ οὐ μακροῦ μεταξὺ χρόνου ζητεῖ μὲν αὐτὸν δὲ Χριστὸς, εὐρών δὲ μισταγωγεῖ. Σημεῖον οὖν ἔσται καὶ τοῦτο τοῦ ἐν φροντίδι κείσθαι τῇ παρὰ Θεῷ τοὺς συναγορεύειν ἐθέλοντας αὐτῷ, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως προκινδυνεύειν οὐ καταφρίττοντας. Ἀκούεις γάρ ὅπως ᾧ ἐν τάξις καλῆς ἀντιμισθίας ἔαυτὸν ἐμφανῆ καθιστάς, τελεωτατὸν αὐτῷ τὸν ἐπὶ τῇ πίστει πόθον ἐμφυτεύειν ἐπείγεται. Προσάγει δὲ τὴν πεύσιν ἵνα λάθῃ τὴν συναίνεσιν. Ήντος γάρ τοῦ πιστεύειν δὲ τρόπος. Διὰ γάρ τοῦτο τοὺς ἐπὶ τὸ θεῖον λόντας βάπτισμα προδιερωτωμένους παρέργως εἰ πεπιστεύκασι, συναίνοντάς τε οὗτως καὶ διωμαλογήστας, ᾧ γνησίους ἡδη τῇ χάριτι παραπέμπομεν. Ἀρχεται δὲ τοῦ πράγματος τοινυν τύπος ἐντεῦθεν ἡμῖν, καὶ ἐξ αὐτοῦ μεμαθήκαμεν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ τὸ τίνα χρή τὸν τρόπον τὸν ἐπὶ τῇ πίστει ποιεῖσθαι λόγον. Διὰ τοῦτο καὶ δὲ θεοπέτιος Παῦλος διμολογεῖσθαι τὴν ἐν τούτοις ὀμολογίαιν ἐπὶ πολλῶν μαρτύρων διεσχυρίσατο, τοῦτο δέστι τῶν ἀγίων ἀντέλων· καὶ εἰ φρικῦδες ἔστι τὸ ἐπὶ ἀγγέλων εἰρηκότα διαψεύσασθαι, πόσῳ μᾶλλον ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ; Ἐρωτᾷ τοιγαροῦν τὸν ποτὲ τυφλὸν οὐχ ἀπλῶς εἰ βούλοιτο πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ εἰς τίνα, προστιθησιν· ή γάρ πίστεις εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐχ ᾧ εἰς ἀνθρώπον ἴνα τῶν καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ᾧ εἰς θεὸν ἐνανθρωπήσαντα. Πλῆρες γάρ οὖτος εἰς

¹⁴ Joan. ix, 2. ¹⁵ Sap. 1, 7, 10. ¹⁶ Psal. xciii, 9. ¹⁷ 1 Tim. vi, 12.

ἐπὶ Χριστῷ μυστήριον. Λέγων δὲ τὸ, Σὺ πιστεύεις; οὐ μονονοῦχί φησι, Βούλει τῆς ἐκείνων ἀπονοτας ὄρδονας κριτιτῶν; οὐ ταῖς ἐκείνων ἀποθίαις ἀρρώσθαις φράσας καταδέχου τὴν πίστιν. Τὸ γάρ, σὺ, τοιαύτην εἰσφέρεις τινὰ τὴν ὡς πρὸς ἑτέρους ἀντιδιαστολήν.

Kai tis eotui, Kýrie, wnoi, Ira piosteusow elc autōr;

Ἡ σώφρων λογισμῷ προκατηρτισμένη ψυχή, ἀλευθέροις τε τῆς δικαιοίας δημασί τὸν τῆς ἀληθείας διερευνῶσα λόγον ἀκαραποδίστως ἐν αὐτῇ καθάπέρ εἰς λιμένα καταΐρει, καὶ ἀταλαίπωρον ἔχει τὴν τοῦ συμφέροντος θύραν. Ἐσται δὲ πάλιν ἀπόδεξις τῶν εἰρημένων δι ποτὲ τυφλός. Διὰ πολλῶν γάρ ἡδη λογισμῶν τε καὶ ἐννοῶν τὸ ἐπὶ Χριστῷ θαυμάσας μυστήριον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρρήτην αὐτοῦ καταπεπληγμένος ἰσχὺν, ἐξ ὧν οὐκ ἔτερος τις, ἀλλ' αὐτὸς ἡδη ἐπαντὶ πεπείραται, πρότερος οὐτας εἰς τὸ πιστεύειν εὔρισκεται, καὶ ἀμελητὴ πρὸς τοῦτο βαδίζων. Ἰδού γάρ, ιδού τίνι δεήσει προσάγειν τὴν ἡδη προεικοδομηθεῖσαν ἐν αὐτῷ πίστιν διερωτᾷ· λείπει γάρ αὐτῷ τοῦτο μόνον προητεπισμένῳ πρὸς ἐκεῖνον, καθάπέρ εἰρήκαμεν.

Kai elkei d' Iησοῦς· Kai éwraakaς autōr, kai d' alalōr metà sou, ékeinōs eotir.

Εἰς τίνα προστήκει πιστεῦσαι διερωτώμενος, ἕντεν ἀπιδεικνύει, καὶ οὐχ ἀπλῶς, Ἐγώ εἰμι, λέγων, ἀλλὰ τὸν ὄρωμενόν τε καὶ προσλαλούντα φησι τὸν Γίδην εἶναι τοῦ Θεοῦ, ὥφελεις τῆς ἡμετέρας πανταχῆ προνοῶν, καὶ τὰ εἰς πίστιν βοηθήματα τὰ τὴν ἀπλανή τε καὶ ἀδιεστροφον ὅδον ἐξηφανεῖ ποικίλως, ἵνα μὴ δοκοῦντες εὐαπεβεῖν εἰς βρόχους καὶ παγίδα ἀμπέσωμεν διαβολικήν, τοῦ μυστηρίου τῆς ἀληθείαν ἀσυνέτας ἀποτρεπόμενοι. Ἡδη γάρ τινες καὶ τῶν δοκούντων εἶναι Χριστιανοί, οὐ συνέντες ἀχριῶς τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸν σκοπὸν, ἀποδειλεῖν τετολμήκασι τοῦ Θεοῦ Λόγου τὸν ἐκ γυναικῶν δι' ἡμᾶς ἡγιεῖντα ναὸν, καὶ εἰς τινῶν κατεμερίσαντο διάδα τὸν ἐνα καὶ ἀληθῶς Γίδην, καὶ διὰ γέγονεν δινθρωπος διὰ γάρ πολλὴν ἀποκληῆταις ἀπαξιοῦσι, κατὰ τὸ εἰκός, ὄμολογενί, δι καὶ δράσαι δι' ἡμᾶς οὐκ ἀπηγίωσεν δι Μονογενῆς. Καὶ οὐ παραδέχονται τὴν τατείνωσιν, πολὺ δὲ τῆς ἀληθείας ἀπειφαλμένην ἐπινοῦντες δόξαν, ξεπερνοῦντας τὸν εἶναι φασι τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Γίδην μονογενῆ, τοῦτ' ἔστι, τὸν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ γεννηθέντα Αόγον, ξεπερνοῦντας πάλιν τὸν ἐκ γυναικῶν νόλον. Εἴτα τῆς θεικόντεον Γραφῆς Γίδην καὶ Χριστὸν ἀνακηρυτούσης ἔνα, πᾶς οὐχ ἀπάστης εἰσὶ διστοσεῖας ἀνάπλεψ διατέμνοντες εἰς δύο τὸν ἔνα καὶ

A ferme dicit, Vis illorum furore et amentia superior conspici? tu, valere jubens eorum pertinaciam et incredulitatem, suscipe fidem. Illud enim, tu, talem quādam includit ab aliis distinctionem.

IX, 36. Et quis est, Domine, inquit, ut credam in eum?

B Anima prudenti ratione præparata, ac perfecta liberaque mentis oculorum acie verbum veritatis exquirens, citra impedimentum in eam tanquam in portum defertur, et aditum ad id quod conducibile est faciliter continet. Quorum omnium cæcus certissimo nobis est argumento. Cum enim jam per multas ratiocinationes et cogitationes Christi mysterium admiratus **631** sit, sed et ineffabilem eius vim his quæ non alias quispiam, sed ipse in seipso est expertus, obstupuerit, ita promptus ad credendum invenitur, et impigre eo progreditur. Ecce enim percontatur cui adjicienda sit fides in eo ædificari cœpia, quod unum ei tantum deest ad illud satis ante præparato, uti diximus.

IX, 37. Et dixit ei Jesus: Et vidisti eum, et qui loquitur tecum, ipse est.

D Dominus interrogatus in quem credendum sit, seipsum ostendit, et non simpliciter, Ego sum, dicit, sed, qui cernitur et qui loquitur, eum Filium Dei esse ait, ubique nostræ utilitati consulens, et disciplinam quæ ad fidem omnis erroris expertem dirigit varie contextit, ne obtentu pietatis in diaboli casses et laqueos incidamus, mysterii veritatem sine ratione aversantes. Jam enim quidam etiam ex illis qui videntur esse Christiani, non exacte intelligentes scopum incarnationis, ausi sunt separare a Verbo Deo templum propter nos ex muliere desumptum, atque in duos filios partiti sunt unum et vere Filium, et factum esse hominem præ multa recordia fateri dedignantur, quod tamen propter nos non est designatus Unigenitus. Ipse enim in forma Dei cum esset, ut scriptum est, non rapinam arbitratu est esse se sequalem Deo, sed semet ipsum exinanivit, formam servi accipiens ¹⁷, ut fieret sicuti nos homo, sine peccato tamen. Hi vero, stulte sentientes, divinæ et hominum amanti prævidentiae quodammodo succensent, templumque assumptum ex muliere quoad in se est a vera filiatione excludentes, demissionem illam non probant, sed opinionem et cogitantes a veritate longe alienam, aliam quidem esse statuunt Filium ex Deo Patre unigenitum, hoc est ex ejus substantia genitum Verbum, et alium ex muliere natum. Porro, cuin sacra Scriptura Filium et Christum proclamet unum, quomodo non impietas rei sunt qui unum et vere Filium in duos partiuntur? Quatenus enim est Deus Verbum, alias concipiatur et diversus a carne; quatenus vero caro est, alias censetur a

¹⁷ Philipp. II, 6, 7.

Verbo : quatenus autem Verbum ex Deo Patre factum est homo, aliud ac diversum **632** esse desinit, propter ineffabilem unionem et conjunctionem. Unus enim ac solus Filius est, et ante conjunctionem cum carne, et postquam carni unitus est, sed per carnem in solidum hominem appellamus, anima, inquam, et corpore constantem. Propter hanc ergo causam rursus admodum provide Dominus, quis sit Filius Dei, interrogatus, non dixit, Ego : forte enim quidam stulte existimassent solum Verbum quod ex Deo et Patre effulgit per hoc significari, sed, sublata omni dubitatione, seipsum prius ostendens his verbis, « et vidi eum, » etiam inhabitans ipsum in carne demonstrat Verbum, illud addendo, « et qui loquitur tecum, ipse est. » Vides ergo quantam Verbum habeat unionem : non enim posuit differentiam, sed se ait ipsum esse qui et corporis oculis subjicitur, et ex loquela cognoscitur. Igitur summa impietatis est et inscitiae quod nonnulli inconsidere dicunt, Homo Christi : Deus enim cum eset, homo factus est, et quidem indivisus, in quantum Deus est, et Filius, et cum carne; perfectissima enim fidei in illum confessio et cognitione in his consistit.

γονεῖς ἀνθρώπος καὶ ἀδιάτετος ὅντος εἰς τὸ εἶναι τὸ τούτοις ἡ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως δύμολογή καὶ γνῶσις.

IX. 38. At ille ait : Credo, Domine, et procedens adoravit eum.

Promptus utique ad confessionem fiduci et ad pietatem cœcus. Postquam enim cognovit præsentem et vere oculis subjectum Filium unigenitum, adoravit eum, tanquam Deum; tametsi eum videbat in carne, gloria Deo digna prorsus carentem; verum illuminato corde vi et potestate illi insita, proportione quadam ad cogitationes bonas et sapientiae plenas assurgit, divinæque illius et ineffabilis naturæ pulchritudinem sibi animo repræsentat : non enim adorasset ut Deum, nisi Deum esse credidisset, ex facto in se miraculo ad ita sentiendum institutus. Verum quando totum cœci negotium ac historiam ad gentium quasi personam transtulimus, age aliquid rursus ea de re dicamus. Ac imprimis considera mihi quomodo per adorationem figuram cultus in spiritu repræsentet, ad quam quasi manuductæ sunt gentes per fidem. Morris quidem erat Israeli universi Dominum colere immolationibus taurorum, et thura adolere, et alia etiam animalia offerre ex præcepto legis : qui vero e gentilibus crediderunt, hac via cultus relicta, **633** ingressi sunt aliam, nempe spiritualem, quam maxime sibi cordi esse Dcūs ipse proficitur. « Non enim manducabo carnes taurorum, » inquit, neque sanguinem bircorum potabo ». Sed potius sacrificare præcipit sacrificium laudis, hoc est cum cantu adorationem, ad quam cum omnino venturas esse gentes per fidem Psaltes in sancto Spiritu viseret, velut ad Dominum nostrum et Servatorem

Α ἀληθῶς Υἱόν ; Ἡ μὲν γάρ ἐστι Θεὸς Λόγος, ἔτερος νοεῖται παρὰ τὴν σάρκα· ἢ δὲ σάρκη ἐστιν, ἔτερόν τι νοεῖται παρὰ τὸν Λόγον· ἢ δὲ γέγονεν ἀνθρωπὸς ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος, ἀργῆσει παντελῶς τὸ ἔτερος καὶ ἔτερος διὰ τὴν ἀρβήτον ἔνωσιν τε καὶ σύνοδον. Εἰς γάρ καὶ μόνος Υἱός, καὶ πρὸ τῆς σαρκὸς συνόδου, καὶ δὲ συνῆθε σαρκὶ, διὰ δὲ τῆς σαρκὸς δλοκλήρως τὸν ἀνθρωπὸν ὀνομάζομεν, τὸν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος λέγω. Διὰ ταύτην οὖν ἄρα τὴν πρόφασιν, προνοητικώτατα πάλιν ὁ Κύριος, τις ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ διερωτώμενος, οὐκ εἴπεν, Ἐγώ· ἢν γάρ δὴ τινας, ὡς εἰκός, ἀσυνέτως ὑπολαμβάνειν ὃν μόνος δόλογος ὁ ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς πεφηνὼς διὰ τούτου κατεσματίνετο, αὐτὸς δὲ τὸ δοκοῦν ἀμφιδιάλεσθαι παρὰ τιναν ἐστὸν προσποδεῖξας διὰ τοῦ **B** εἰπεῖν, « καὶ ἐώρακας αὐτὸν, » καὶ τὸν ἐνοικοῦντα αὐτὸν τῇ σαρκὶ παραδεικνύει Λόγον, διὰ τοῦ πάλιν εἰπεῖν καὶ ἐνεγκείν, « καὶ ὁ λαλῶν μετὰ σού, ἐκείνος ἐστιν. » Ὁρδὲς οὖν δοῦλος ἔχει τὴν ἔνωσιν· οὐ γάρ τέθεικε διαφορὰν, ἀλλ' ἐστὸν εἶναι φησι, καὶ τὸν τοὺς σώματος ὄφθαλμοῖς ὑποπίποντα, καὶ τὸν ἐκ τῆς λαλίδης γινωσκόμενον. Ἀπαλέσθεντον οὖν ἄρα, καὶ δυσσεβὲς κομιδῇ τὸ λέγειν ἀπερισκέπτως τινάς, Ὁ ἀνθρωπὸς τοῦ Χριστοῦ· Θεὸς γάρ ὁν γέθεδς, καὶ Υἱός, καὶ μετὰ σαρκός· τελεωτάτη γάρ

« Ο δὲ εἰκε· Πιστεύω, Κύριε, καὶ χροσεκύνησθε αὐτῷ.

C Οὕτης εἰς δύμολογίαν, τὴν ἐπὶ τῇ πίστει φημι, καὶ θερμὸς εἰς εὐδέειαν ὁ ποτὲ τυφλός. Ἐπειδὴ γάρ οἶγνα παρόντα τε καὶ δρώμενον τὸν ἀληθῶς Υἱὸν τὸν μονογενῆ, προσεκύνησεν ὡς Θεῷ, καίτοι βλέπων αὐτὸν ἐν σαρκὶ, δῆκαν οὐκ ἔχοντα τὴν ἐν τῷ Θεῷ πρέπουσαν, πεφωτισμένος δὲ τὴν καρδίαν ἀπὸ τῆς ἐνούσης αὐτῷ δυνάμεως τε καὶ ἔκουσιας, ἀναλόγως εἰς ἐννοιας ἀνατηθῆσθαι σοφάς τε καὶ ἀγαθάς, καὶ τῆς θείας αὐτοῦ καὶ ἀρβήτου φύσεως τὸ κάλλος καταφαντάζεται· οὐ γάρ διν προσεκύνησεν ὡς Θεῷ, εἰ μὴ Θεὸν εἶναι πεπίστευκεν, ἀπὸ τοῦ γεγονότος εἰς αὐτὸν καὶ παραδέκως τετελεσμένου θαύματος ἐπὶ τὸ φρονεῖν οὐτω παιδαγωγούμενος. Ἐπειδὴ δὲ διῆλην τὴν ἐπ' αὐτῷ πραγματείαν εἰς τὸ τῶν ἐθνῶν μετηγάγομεν πρόσωπον, φέρε δὴ περὶ τούτου λέγωμεν πάλιν. Βλέπε γάρ μοι πληροῦντα διὰ τῆς προσκυνήσεως τῆς ἐν πνεύματι λατρείας τὸν τύπον, εἰς δι ἐκειργαγήθη τὰ ἔθνη διὰ τῆς πίστεως. Βουθυσίας γάρ καὶ λιβανωτοῖς, καὶ ταῖς τῶν ἐτέρων ζώων προσαγωγαῖς θεραπεύειν ἦν Ἰθός τῷ Ἱερατῇ τὸν ἀπάντων Κύριον κατ' ἐπίταγμα νομικόν· οἱ δὲ ἐξ ἔθνῶν πεπιστευκότες οὐ ταύτην ἴσασι τῇ; λατρείας τὴν δόδυν, ἐτράποντο δὲ τὴν ἐτέραν, τοῦτ' ἔστι, τὴν πνευματικήν, ἣν δὴ καὶ μάλιστα φιλεῖν αὐτὸν, καὶ ἡδίσινα φησιν εἶναι Θεός. « Οὐδὲ γάρ μαπι χρέα ταύρων, φησιν, ἀλλ' οὐδὲ αἷμα τράγων πίνωμα. » Θύειν δὲ μᾶλλον ἡμῖν ἐπιτάσσει θυσίαν αἰνέσεως, τοῦτ' ἔστι, τὴν μετ' ὕδης προσκύνησιν, εἰς διν ὅτι πάντες ἀναθήσεται, φησι, τὰ ἔθνη διὰ τῆς πίστεως ἐν ἀγίῳ

Πνεύματι θεωρήσας δὲ Μελιφόδος ὡς πρὸς τὸν Κύριον Ημῶν καὶ Σωτῆρά φησι· « Πᾶσα ἡ γῆ προσκυνησάτωσάν σοι, καὶ φαλάτωσάν σοι, φαλάτωσαν δὴ τῷ δύναματί σου. » Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς δὲ Κύριος ἡμῶν Ἱησοῦς δὲ Χριστὸς τῆς νομικῆς λατρείας ἐν ἀμείνοσιν οὖσαν ἐπιδεικνὺς τὴν πνεύματικήν, πρὸς τὴν ἐκ τῆς Σαμαρείας τυνανέκα φησι· « Πίστευσόν μοι, γύναι, διτὶ ἔρχεται ὥρα ὅπερ οὗτε ἐν τῷ δρει τούτῳ, οὗτε ἐν Ιεροσολύμοις προσκυνήσετε τῷ Πατρὶ. Ἀλλ' ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐστιν, διτὲ οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ Πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθεῖξ· καὶ γάρ δὲ Πατήρ τοιούτους ζητεῖ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν. Πνεῦμα δὲ Θεός· καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθεῖξ δεῖ προσκυνεῖν. » Διαλογιζόμεθα δὲ φρονοῦντες δρθῶς τούτῳ διαπέπειν τῷ τρόπῳ καὶ τοὺς ἀγίους ἀγγέλους, καὶ ὅσπερ τινὰ δωροφορίαν πνεύματικήν προσκομίζειν Θεῷ τὴν προσκύνησιν. Καὶ γοῦν ὅτε τὴν θεωπρεπῆ προσάγειν τιμὴν τῷ πρωτοτόκῳ καὶ Μονογενεῖ τῷ Πνεύμα τοῖς δικαίοις διεκελεύετο, « Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ, φησι, πάντες ἀγγελοί Θεοῦ. » Ἀλλὰ καὶ δὲ θεῖος Ψαλμόδος ἡμᾶς πρὸς τοῦτο λέγων ἐκάλει· « Δεῦτε, προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν αὐτῷ. » Καὶ μαρτυρησοῦν μὲν ἦν ἐπὶ τούτοις οὐ χαλεπόν· μέτρον δὲ τοῖς εἰρημένοις ἐπιθέντες τὸ πρέπον, τῆς τῶν φρητῶν παραθέσεως πρὸς τὸ παρόν διεκέμεθα. Πλὴν ἐκεῖνο πάλιν ἀναμνήσωμεν, διτὶ τῆς τῶν ἐθνῶν λατρείας τὸν τύπον ἀπεπλήρου καλῶς δὲ ποτὲ τυφλοί, τῇ τῆς πίστεως ὁμολογίᾳ γείσοντα τιθεὶς τὴν προσκύνησιν.

Καὶ εἶπεν δὲ Ἱησοῦς· Εἰς κρήμα δὲν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἥλθο, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοί γένηται.

Τῆς ἀναδείξεως τῆς ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ φημὶ τὴν αἰτίαν ἡμὲν ἐκηγούμενος διὰ φωνῆς Ἡσαΐου φησιν δὲ Χριστός· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ ἔνεκεν ἔχριστε με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκε με, λάσσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἀφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. » Ἀλλὰ καὶ ἐτέρῳδε πού φησιν· « Οἱ κωφοί, ἀκούσατε, καὶ οἱ τυφλοί, ἀναβλέψατε ἰδεῖν. » Ότε τοίνυν ταύτης τῆς αἰτίας κεχειροτονήσθαι λέγει παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἵνα κηρύξῃ τυφλοῖς τὴν ἀνάβλεψιν, πῶς ἐνθάδε φησιν, « Εἰς κρήμα δὲν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἔλθησθα, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοί γένωνται; » — « Ἀρα οὖν, ἐρεῖ τις, Χριστὸς διμαρτίας διάκονος; κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνὴν· « Μή γένοιτο. » Ἀφίκετο μὲν γάρ ἐξανύστων τὸν ἐξ ἡμερότητος τῆς εἰς ἡμᾶς προτεθέντα σκοπὸν, τοῦτ' ἐστι, καταφωτίσαι σύμπαντας τῇ τοῦ Πνεύματος ὀρδουχίᾳ. Δεινὸν δὲ πρὸς ἀπειθεῖσαν ὑπάρχοντες Ίουδαιοί τὴν καταλαμπρύνουσαν αὐτοὺς οὐ παρεδέξαντο χάριν, ἀπόκλητον ὄντες ἐφ' ἐκυριόν τοιούτοις καλοῦντες τὸν σκοτισμόν. Καὶ γοῦν γέγραπται περὶ αὐτῶν ἐν προφητικοῖς μηνύμασιν· « Ὑπομεινάντων αὐτῶν φῶς, ἐγένετο αὐτοῖς σκότος, μείναντες αὐγῆν, ἐν ἀωρίᾳ περιεπάτησαν. » Οσον γάρ ἤκεν εἰς τὸ τοῦ νόμου κήρυγμα, περι-

Ait: « Omnis terra adoret te, et psallant tibi psalmum dicant nomini tuo¹⁹. » Sed et ipse Dominus noster Jesus Christus, adoratione legali potiore esse ostendens spiritalem, ad Samaritanam mulierem ait: « Crede mihi, mulier, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis Patrem. Sed venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate: nam Pater tales querit qui adorent eum. Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate adorare oportet²⁰. » Eodem quoque modo conspicuus esse recte existimamus sanctos angelos, et quasi doni oblationem spiritualem afferre Deo ipsam adorationem. Spiritus quippe cœlitibus præcipiens primogenito et B Unigenito honorem Deo convenientem offerre, ait: « Et adorent eum omnes angeli Dei²¹. » Ad quod nos etiam David invitat, inquiens: « Venite, adoremus, et procidamus ei²². » Et quidem in his prolixum esse non est difficile: verum modum dictis imponentes, ab istiusmodi testimonialis proferrendis abstinebimus. Ceterum illud etiam atque etiam recordemur, cœcum egregie repræsentasse figuram cultus gentium, cum fidei confessioni proximam etiam posuit adorationem.

C IX, 39. Et dixit ei Jesus: In iudicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident videant, et qui vident cœci fiant.

Christus per vocem Isaiae causam suæ in hoc mundo apparitionis exponens, ait: « Spiritus Domini super me, propter quod unxit me; evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captivis remissionem, et cœcis visum²³. » Sed et alibi ait: « Surdi, audite, et cœci, suspicite ut videatis²⁴. » Quando igitur 634 ob

D hanc causam electum se dicit a Deo et Patre, ut prædictet cœcis visus recuperationem, quorsum hoc loco ait: « In iudicium veni in hunc mundum, ut qui non vident videant, et qui vident cœci fiant? » — « Numquid ergo Christus peccati minister est²⁵? » inquiet aliquis, juxta Pauli vocem:

D « Absit. » Venit enim ad exsequendum erga nos bonitatis suæ propositum, hoc est ad omnes illuminandos face Spiritus. Obstinati vero et increduli Iudei affulgentem sibi gratiam non repererunt, accersitis potius ad se velut tenebris. De quibus scriptum est in prophetarum vaticiniis: « Cum exspectarent lucem, factæ sunt eis tenebrae: præstolantes splendorem, in obscuritate ambulaverunt²⁶. » Etenim quoad legis prædictionem opprimebantur Iudei diem et lucem, hoc est Christum. Venturum enim ipsum exspectabant ac præstolabantur; sed qui hac in re pietatem colere videbant-

¹⁹ Psal. lxxv, 4. ²⁰ Ioan. iv, 21, 22. ²¹ Psal. xxvi, 7. ²² Psal. xciv, 6. ²³ Luc. iv, 18; Isa. lxi, 1.

²⁴ Isa. xlii, 18. ²⁵ Galat. ii, 17. ²⁶ Isa. lxx, 9.

tur, in nocte ambulaverunt, hoc est in densis te-nebris, non aliunde oborta ipsis harum tenebrarum causa, quod ipsi sua incredulitate et pertinacia eum morbum sibi arcessebant. Adveni ergo, inquit, datus cæcis usum videndi per fidem. At pervicacium et intractabilium serox animus ad rebellioinem spectans, ut adventus illuminantis in condemnationem sibi cederet efficit. Quia enim non credunt, condemnantur. Quod quidem apertius alias dixit Servator: « Amen, amen dico vobis, qui credit in Filium, non judicatur: qui autem non credit in Filium, jam judicatus est, quia non credit in nomine Filii Dei ». Quapropter scite admodum ab ea re quæ præ manibus habetur disputat, et quod admiranda ratione in isto quidem cæco factum est, velut radicum et originem sermoni statuit, quippe illum recepisse visum non modo quod corpus, sed et quod animum confirmat, quoniam fidem receperit; contrarium vero Pharisæis evenisse, qui gloriam ejus non viderint, in maximo et novo miraculo clarissime resulgentem.

εἰς νοῦν δισχυρίεται, οὐδὲ τὸ παραδέξασθαι τὴν δόξαν αὐτοῦ, καίτοι φανώτατε διαλέμπουσαν, καὶ ἐν τῷ μεγίστῳ καὶ νεαρῷ θαύματι.

IX. 40. Audierunt quidam ex Pharisæis qui cum ipso erant, et dixerunt ei: Numquid et nos cæci sumus?

Invidiantur Christo Servatori Pharisæi, cumque assectantur, quamvis **635** acutum telum corde suscepint. Cumque dolore et invidia ob ejus gloriam contabescerent, tamen eum assectantur, nova odio suo pabula et varias eludendis ejus miraculis calumnias exquirentes, et simpliciorum mentem ideo pervertentes. Ubi vero hæc dicentem Christum audiunt, rursus dissecantur: neque enim ignorare poterant, sermonis habiti scopum ad se pertinere. Verum quia vase adhuc et indefinite dictum fuerat hoc, « ut qui vident cæci stiant », nouum occasionem nacti aperte succensendi ut de injuria illata, malitioso interrogant, dictorum vim ad suam ipsorum trabentes personam, jubentesque apertius declarare an et ipsos cæcos esse dicat, ut rursus tanquam violatae legis reum peragant. Apprime eam Mosaica scripta neverant, cum ea continuo volverent, nec ignorabant in iis scriptum esse: « Principi populi tui non maledices ». Vel igitur hoc dicuat, sperantes se injuria illum affecturos, quo non sine ratiōne in eum invadere, et citra apprehensionis periculum insidias ei struere viderentur, vel certe amarulentius aliquid intra se coquentes, et calumpniam parturientes. Quoniam enim dixerat Christus: « In iudicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident videant, » et per hoc innuebat restitutioñem oculorum cæco, cum non posseint hujus miraculi ferre mentionem, convergunt rursus in eum stimulante invidia, ac ferme

έμανον ιουδαιοί τὴν τε αὔγην, καὶ τὸ φῶς, τοῦτον οὐσιόν. Ήσειν γάρ καὶ παρεδόχοντο, καὶ προσεδίκων αὐτὸν ἀλλ’ οἱ κατὰ τοῦτο δοκοῦντες εὑσεβεῖν, ἐν ἀωράᾳ περιεπάτησαν, τοῦτον οὐσιόν, ἐν σκότῳ βαθεῖ, οὐχ ἐτέρου τινὸς αὐτοῖς γεγονότος αἰτίου τοῦ παθεῖν τὸν σκοτισμὸν, ἀλλὰ ταῖς σφῶν αὐτῶν ἀπειθεῖσαι ἀντεπίσπαστον ἐφ’ ἑαυτοῖς ἔχονταν τὴν νόσον. Παραγέγονα τοινυν, φησι, τυφλοὶς ἐπιδόντων τὸ βλέπειν διὰ τῆς πιστεῶς· ἡ δὲ τῶν ἀχειραγωγήτων καὶ ἀνυποτάκτων ἀτεγκτος γνώμη, πολὺ βλέπουσα πρὸς ἀπειθεῖαν, εἰς κατάκριμα γενέσθαι παρεσκεύασεν αὐτοῖς τὴν τοῦ φωτίζοντος ἀφίξεν. Ἐπειδὴ γάρ οὐ πιστεύουσι, κατακρίνονται. Τοῦτο δὲ σοι σαρπέστερον καὶ δι’ ἐτέρων εἰρήκεν δὲ Σωτῆρ· « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν, οὐ κρίνεται, ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ Υἱῷ ἢδη κέχριται, διὰ μὴ πεπιστευκεν εἰς τὸ δυνομα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. » Χαρέντως τοιγαροῦν ἀπὸ τοῦ παρεκειμένου καὶ ἐν χεροῖν δύτος διαλέγεται τε πράγματος, καὶ τὸ παραδέξως ἀποτελεσθὲν ἐπὶ τῷ ποτε τυφλῷ φίλαν ὕσπερ ποιεῖται τῷ λόγῳ· ἀναβλέψαι μὲν γάρ αὐτὸν οὐ κατὰ σῶμα μόνον, ἀλλὰ καὶ δυσον πιστεῖν, παθεῖν δὲ τὸ ἀναντίον τοὺς Φαρισαίους· οὐ γάρ αὐτὸν οὐ κατὰ σῶμα μόνον, ἀλλὰ καὶ δυσον πιστεῖν, παθεῖν δὲ τὸ ἀναντίον τοὺς Φαρισαίους·

Ηκουσαρ ἐκ τῶν Φαρισαίων ταῦτα οἱ μετ’ αὐτοῦ διτεῖς, καὶ εἶπον αὐτῷ· Μή καὶ ὑμεῖς τυφλοὶ ἀσμεν;

Προσεδρέύουσιν οἱ Φαρισαῖοι, καὶ συμβαδίζειν ἀπειλοῦσι τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, κατειπονει πυρὸν εἰς καρδίαν ἔχοντες βέλος. Καὶ λύπη καὶ φόνκη διατηκόμενοι διὰ τὴν δόξαν αὐτοῦ, συμβαδίζουσι δὲ δύμας τροφὰς τῷ μίσει συλλέγοντες, καὶ πολυτρόπους τοῖς θαύμασι συκοφαντίας δρτύνοντες, παραλύτες τε διὰ τοῦτο τῶν εὐπειθεστέρων τὴν ἀκακοήθη διάνοιαν. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα λέγοντος διεπυνθάνοντο τοῦ Χριστοῦ, διεπρόστο πάλιν· οὐ γάρ ἡνὶ εἰδὼς ἀγνοεῖν διὰ τέτραπται πρὸς αὐτοὺς δὲ τοῦ λόγου σκοτός. Ἐπειδὴ δὲ ἀπολελυμένως ἔτι καὶ ἀδιορίστως εἰρητοῦ παρ’ αὐτοῦ, τὸ, « Ιναὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται· » οὕτω καιρὸν ἔχοντες ἄγκαλεῖν εὐλόγιας ὡς ὑδρισμένοι, διερωτῶσι πανούργως τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν εἰς τὸ οἰκεῖον περιελκοντες πρόσωπαν, καὶ σαφέστερον ὕσπερ ἀξιοῦντες εἰπεῖν, δι εἰ καὶ αὐτοὺς εἶναι λέγει τυφλοὺς, ἵνα δὴ πάλιν ὡς νομικήν ἐντολὴν ἀδικήσαντα κατακρίνωσιν. Ἡδεσαν γάρ ἄνω καὶ κάτω τὰ Μωσέως συγγράμματα, καὶ περινοστοῦντες διὰ γέγραπται· « Ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἔρεις κακῶς. » Η τοινυν ὑδρισασθαι προσδοκήσαντες τὰ τοιαῦτά φασιν, ἵνα δοκοῖεν εὐλόγιας ἐπιφύεσθαι, καὶ ἀκατηγόρητον ἢδη ποιεῖσθαι τὴν ἐπιδουλήην τὴν ἐπὶ Χριστοῦ, ἢ καὶ ἀληθῶς ἔχοντές τι πικρότερον εἰς νοῦν, καὶ συκοφαντίας εἰδος τὸ αὐτοῖς πρέπον ὕδνοντες. Ἐπειδὴ γάρ ἐφη Χριστός, « Εἰς κρίμα ἄγω εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἥδον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσιν, » ὑπεδήλου δὲ διὰ τούτου τοῦ τυφλοῦ τὴν ἀνάβλεψιν, οὐ δυνηθέντες ἐνεγκεῖν

²⁷ Joan. iii, 18, 19. ²⁸ Joan. ix, 39. ²⁹ Exod. xxxi, 28.

τοῦ παραδέξου τὴν ἀνάμνησιν, ἀντεγέρνοται πάλιν διατετηγμένοι τῷ φθόνῳ, καὶ ἀντιπράττειν ἐπιχειροῦσι τοῖς παρ' αὐτοῦ μονονούχῃ λέγειν οὐ παραιτούμενοι· Δεινά κομπάζεις, ὡς οὗτος, κατορθώσας οὐδὲν ὅν εἰργάσθαι νομίζεις, ἀλλ' ἄρα μή βούλεις, φασι, καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν πλάττεσθαι τὴν θαυματουργίαν; ἄρα μή παρέσται σοι λέγειν δτι καὶ ἡμᾶς θντες τυφλοὺς τεθεράπευκας; Βούλεις σοι περιθῶμεν τὴν λατρεῦ δέδειν καὶ θαυματουργοῦ, φευσάμενοι κατ' ἔκεινον, ὃν φῆς ἀναβλέψαι γεννηθέντα τυφλὸν; Μή καὶ ἡμᾶς ἄρα συκοφαντήσεις ἀποτομήσεις εἰπεῖν τὰ ἐπ' ἔκεινον; Πονηρὸς οὖν ἄρα, καὶ σφόδρα πικρὸς τῶν Φαρισαίων ὁ λόγος διαγελώντων τὰ ἐπ' ἔκεινον, καὶ συκοφαντίαν εἶναι μᾶλλον οὐαμένων ἢ περ ἀλήθειαν· δυσωπεῖ γάρ οὐδὲν τὸν ἀγώναμονα.

Elxer αὐτοῖς δ Ἰησοῦς· Εἰ τυφλοὶ ἦτε, οὐκ ἀρεῖχετε ἀμαρτιῶν. Νῦν δὲ λέγετε· Ὁτι βλέπομεν· αἱ ἀμαρτίαι ἡμῶν μετοῦσι.

Κατατήκει πάλιν αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ τέχνη χεράσας τὸν Ἐλεγχον. Λοιδορίας μὲν γάρ ἀπάστης ἀποφοιτᾷ, δυσωπεῖ δὲ τῆς ἀληθείας παρατίθεται τὴν δύναμιν· ἐπ' οὐδὲν δὲ χρησίμῳ τὸ βλέπειν ἔχοντας ἀποδείχνυσι, μᾶλλον δὲ καὶ τοῦ μηδὲλως ὀρῶντας πεσόντας ἐν χείροσιν. Ἀνθρώπος μὲν γάρ ὁ τυφλὸς, φησι, τῷ τεθεῖσθαι μηδὲν τῶν παραδέξας ἀποτελουμένων, ἔχω βέβηκεν ἀμαρτίας, καὶ ἀνυπαίτιός πως ὑπάρχει· οἱ δὲ τῶν θαυμάτων ἐπόπται καὶ θεωροὶ διὰ πολλήν ἀδουλίαν καὶ κακόνταν τὴν ἐξ αὐτῶν οὐ παραδέξαμενοι πίστιν, δυσαπόντεστον ἔχουσι τὴν ἀμαρτίαν, καὶ δυσεξίτησον δυνατὸς τὴν ἐπὶ τούτῳ κατάκρισιν. Ἐπὶ μὲν οὖν τῆς σωματικῆς τυφλότητός τοις καὶ ἀναβλέψιως τῇδε νοεῖν οὐκ ἀπίθανον· ἀναλήγως δὲ διαβαίνοντες εἰς τὸ νοτὸν, καὶ τὴν ἰσην ἀντεύθεν ἀνεματτόμενοι τῷ λόγῳ δύναμιν πάλιν ἐφοῦμεν, ὡς ἀνθρώπος μὲν δὲ ἀσύνετος εὐλογωτάτην ἂν τὴν ἐπὶ τοῦ δικάζοντος αἰτήσαι συγγνώμην, δὲ δέξις εἰς νόησιν, καὶ συνιεῖς τὸ συμφέρον, εἴτα τοῖς αἰσχύσιοις τῆς ἁυτοῦ διανοίας καταπωλήσεις τὴν ροπὴν, καὶ τὸ νικῆν ἡδοναῖς οὐ τῷ χρησίμῳ δωρούμενος, ἀνασχύντως αἰτήσεις τὸν ἔλεον, καὶ παρατίθειν τὴν ἐπὶ τῷ καλάζεσθαι δεῖν, οὐδαμόδεν δέξει βοηθουμένην, ἀπολεῖται δὲ καὶ σφόδρα δικαίως ἀσυνηγόρητον ἐφ' ἐκεντῷ τηρήσας τὴν ἀμαρτίαν. Καὶ γοῦν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς αὐτὸν δὴ τούτῳ κατασημάνων ἐν Εὐαγγελίοις φησὶν· «Οἱ εἰδὼς τὸ θέλημα τοῦ χυροῦ αὐτοῦ, καὶ μή ποιήσας, δαρήστας πολλάς.» Ἀγνοεῖς μὲν γάρ ἐπὶ τῷ μή εἰδότι τὰ ἐγκλήματα, καταφρονήσεις δὲ τῆς ἐσχάτης ἐπὶ τῷ νεοντοκόττη, καὶ τὸ δρῦν ἀδούλως ἔξαθουμένῳ. Ἐπιτήρει δὲ πάλιν ὅποις κάνει τούτῳ γέγονεν ἀσφαλής τοῦ Σωτῆρος ὁ λόγος· οὐ γέρε δὴ φησιν ἀποφαντικῶς δτι βλέπετε, ἀλλ' ὑμεῖς, φησι, «λέγετε δτι Βλέπομεν.» Ἡν γάρ δὴ καὶ λίαν ἀποπάτανον σύνεσιν ἀπεμαρτυρεῖν τοῖς οὗτοις τυφλοῖς, καὶ ἀποσθηκόσα φοροῦσι τὸν νοῦν, ὡς τολμῆσαι φάναι περὶ αὐτοῦ· «Ημεῖς οὖταντες οὖτος ὁ ἀνθρώπος ἀμαρτωλὸς ἔστιν.» Αἴτοις τάχρι τοιγαροῦν Τουδαῖοι βλέπειν μὲν ἁυτοὺς

A dicunt : Magnifice te jactas, o egregie, cum nihil prorsus feceris eorum quae te operari putas; sed numquid etiam vis, aiunt, et in nobis ipsis fingere miracula? numquid audebis dicere nos cæcos a te curatos esse? Vis tibi attribuamus medici et miraculorum editoris gloriam, mentientes velut ille quem tu cæcum natum visum recuperasse predicas? An ei nobis imponeare audebis, referens quæ in illo gesta sunt? Improba itaque et acerba Pharisæorum oratio irridentium miraculum cæci, et imposturam potius quam veritatem esse arbitriatum, quando nihil est quod ingrato pudorem possit invenire.

IX, 41. Dixit eis Jesus: Si cæci essetis, non haberetis peccatum. Nunc vero dicitis: Quia videmus: peccatum vestrum manet.

Rursus eos emollit Servator, reprehensione artificiosa temperata. Abstinet **636** quippe ab omni convicio, sed objecta veritatis vi pudorem incutit: nihil vero utilitatis percipere ex eo quod videant ostendit, immo quod pejus est, ne videre quidem prorsus. Homo enim cæcus, inquit, eo quod miraculorum quæ facta sunt nihil viderit, extra peccatum est: at spectatores eorum, qui tot stupenda oculis usurparunt, nec tamen per summam insipientiam ac malitiam fidem inde collegerunt, peccatum habent nusquam eluendum; et condemnationem. De corporea igitur cæcitate et visus recuperatione ita censere consentaneum est: proportione vero et similitudine quadam ad id quod sub intellectum cadit gradum facientes, et parem vim ac intelligentiam sermonis hinc exprimentes, rursus dicemus, nempe hominem ignorarum et imprudentem jure petiturum a judicante veniam, acutum vero et intelligentem quid sit utile, deinde turpissimis quibusque rebus aciem mentis sue applicantem impudenter facturum, si misericordiam roget, nec depreciationem penitus omnino ei profuturam, et quideam merito peritum esse cum soverit adversus se peccatum, quod nullum patricium et defensionem admittat. Quare Dominus noster Jesus Christus id ipsum significans in Evangelio, ait: «Qui cognovit voluntatem domini sui et non fecit, vapulabit multis²⁰.» Crimen enim est ignorantiae in eo qui nescit, contemptus vero sursum in eo qui novit, et tamen facere amens recusavit. Observa autem mihi rursus quædammodum certa et circumspicia est in his Servatoris oratio: non enim ait affirmative, videtis, sed vos, ait, «dicitis, Videmus.» Fuisse enim absurdissimum prudentialiter attribuere tam cæcis existinctaque mentis luce hominibus, qui audebant dicere de ipso: «Nos scimus quod iste homo peccator est²¹.» Igitur suo ipsorum ore damnati Judæi affirmantes se videre, sed omnino nihil eorum quæ oportuit

²⁰ Luc. xii, 47. ²¹ Ioan. ix, 24.

facientes, et cognoscentes quidem voluntatem Patris, sed ita contemptores et superbi, ut maxime etiam miraculis resistere auderent.

X. 4-5. Amen, amen dico vobis, qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille sur est et latro; qui autem intrat per ostium, pastor est ovium: huic ostiarius aperit, et oves vocem ejus audiunt, et proprias oves vocal nominatum, et educit eas, 637 et cum proprias oves emiserit, ante eas vadit, et oves illum sequuntur, quia sciunt vocem ejus: alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non neverunt vocem alienorum. πρόδοτα αὐτῷ ἀκολουθεῖ, δι τοῦ οἴδασι τὴν φωνὴν αὐτῆς γενέσται δὲ αὐτῷ, δι τοῦ οἴδασι τῷ φωνῇ.

Non satis accurate rem expenditurebus videri possit hujus parabolæ sermo parum opportune inventus: siquidem de cæcitate et visus recuperatione verba faciens, de ovibus statim, et stabulo, et ostio loquitur. Sed qui sapientia præditus est, atque attentius adjicere animum solet speculationi, rursus sermonem recta via progrediente, nullo modo a decoro deerrantem animadvertet: quod autem sæpen numero dixi, iterum et dicam. Moris est Servatori Christo, quando aliqui ad eum accedant, non ad solum voce editum verbum respondere; sed, quoniam scrutatur renes et corda ¹¹, etiam ad conceptus et cogitationes solas respondet. Omnia quippe nuda ei et aperta sunt ¹², neque illa est creatura invisibilis in conspectu ejus. Propterea et ad unum e sanctis loquitur: « Quis est qui celat me consilium? cohibens autem verba in corde, et me celare putat ¹³? » Quandoquidem ergo Pharisæi malitiose et vase interrogabant, sicut antea diximus, an et ipsi cæci essent, ut dicens vere id quod erant, nempe cæci, iterum condemnaretur, velut injuriis principibus ac magistratibus: immane enim quantum ea de re superbiebant: necessario Dominus noster Jesus Christus huic eorum cogitationi resistens, inseri commode parabolam, obscure quidem ac velut ambigibus innuens, non fore illis stabilem et firmum principatum, sed neque constare posse iustum dignitatem illis qui ejus datorem Deum arroganter despiciunt, ac docet hoc solis illis affuturum quos ipse ad populorum præfecturam vocaverit. Ergo seipsum januam esse ait, proprio consilio ducendis rationalibus gregibus adhibentem eum quem et gubernandi peritum, et Dei amantem cognoverit. Latroneum vero et furem appellat eum qui alia via grassatur, et per vim ac tyrannidem non datum sibi honorem posse assequi putat, quales nonnulli erant, de quibus per unum ex prophetis ait: « Regnaverunt, et non per me: principes extiterunt, et non per Spiritum meum ¹⁴. » Significat autem per haec, 638 si illis regendorum populorum incesserit cupiditas, ad

A διαβεβαιούμενοι, πράττοντες δὲ τὸ σύμπαν οὐδὲν ὄντες δρῦν, καὶ λιαν εὔτόνως, καὶ γινώσκοντες μὲν τοῦ Κυρίου τὸ θέλημα, περιφρονοῦντες δὲ οὔτες, ὡς καὶ τοῖς ἀρίστοις ὑπαντιάζεν θαύμασιν.

Ἄμην, ἀμήν λέγω ὑμῖν, δι μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας εἰς τὴν αὐλὴν τῷ προδότῃ, ἀλλὰ ἀράβηντος ἀλλαχόθεν, ἐκεῖνος πλέπεται ἐστι καὶ ληστῆς. δι δὲ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας, ποιμήν δὲ τοῖς τῷ προδότῃ τούτῳ προδότῃ, τούτῳ τῷ προδότῃ ἀνοίτει, καὶ τὰ πρόδοτα τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούει, καὶ τὰ ἰδια πρόδοτα φωνεῖ κατ' θυμόν, καὶ ἔξαρτει αὐτόν. δι τοῦ δὲ πάτητος τὰς ἀκολαστής, ἐμπροσθετος αὐτῷ πορεύεται, καὶ τὰ αὐτοῦ ἀλλοτριῶν δὲ οὐ μὴ ἀκολουθήσουσιν, ἀλλοτριῶν τὴν φωνήν.

B Δέξετεν δὲν, καὶ μάλα εἰκότως, τοῖς ἀνασταντοῖς ἐπακρωμένοις οὐ λιαν εὐκαρπώς δι τῆς προκειμένης παραδολῆς εἰσπερφῆσθαι λόγος: τυφλότερός τε γάρ ἀναβλέψεως τε πέρι διαλεγόμενος, περὶ προδότων εὐθὺς, αὐλῆς τε καὶ θύρας ποιεῖται τοὺς λόγους. Ἀλλ' θηφ σοφὸς ἐνψυχισται νοῦς, καὶ περιεργότερον τοῖς θεωρήμασι προσδόλλειν ἐσπούδασται, κατόφεται πάλιν ἐπὶ εὐθέας ὅπερ ίόντα τὸν λόγον, καὶ μηδαμός τοῦ πρέποντος ἀπεσφαλμένον. δι δὲ πολλάκις εἰπον, ἐρώ καὶ επαῦθις ἀναλαβών. Ἐθος τῷ Σωτῆρι Χριστῷ μὴ πρὸς μόνους ἀποκρίνεσθαι τοὺς διὰ φωνῆς ἀποκτυπθέντας λόγους, διταν αὐτῷ προσίωσι τινες, ἀλλ' ἐπειπερ δρᾶ καὶ νεφροίς, καὶ καρδίας, καὶ πρὸς ἐνθυμήσεις ἀπολογεῖται μόνας. Πάντα γάρ αὐτῷ γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα, καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανῆς ἐνώπιον αὐτοῦ. Διά τοι τοῦτο καὶ πρὸς ἔνα τῶν ἀγίων φησι. « Τίς οὖτος δι κρύπτων με βουλήν, συνέχων δὲ ρήματα ἐν καρδίᾳ, ἐμὲ δὲ οἰεται κρύπτειν; » Ἐπειδὴ τοινύν τὸ τῶν Φαρισαίων ἀνόσιον στίφος κακούργως διεπυνθάνετο, καθάπερ ἐλέγομεν ἀρτίως, εἰ καὶ αὐτὸι τυφλοὶ εἰσιν, ἵνα λέγων ἀληθῶς δι τὸ πέρι εἰσι, τυφλοὶ δηλοντεί, καταδικάζηται πάλιν ὡς τοῖς ἡγουμένοις διαιλοιδρησάμενος, καὶ κακῶς εἰρηκῶς τοὺς ἄρχειν λαχήντας λαῶν. ἐφρόνουν γάρ ἐπὶ τούτῳ μέγα τι καὶ ἔξασιον ἀναγκαῖος δι Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς δι Χριστὸς, καὶ ταύτη πάλιν αὐτῶν τῇ διενθυμήσει μαχόμενος, εἰσχομένει χρησίμως τὴν παραδολὴν ἀμυνδρότερὸν παῖς, καὶ ὡς ἐν αἰνῆγμασιν ὑποδηλῶν ὡς οὐκ ἔξουσιν ἐκ πλεονεξίας τὸ καθηγεῖσθαι βεβαίως, ἀλλ' οὐδὲ πάγιον αὐτοῖς προσέσται τὸ ἀξίωμα τὸν τούτου δοτῆρα τὸν Θεὸν ἐξ ἀλαζονείας ὑδρίζουσι. διδάσκει δὲ δι τοῦτο προσέσται μόνοις τοῖς δι' αὐτοῦ καλουμένοις εἰς λαῶν ἡγεμονίαν. Θύραν τοιγαροῦν ἔαυτὸν εἶναι φησιν εἰσφέροντα διὰ βουλῆς ιδίας εἰς τὸ καθηγεῖσθαι ποιμνῶν τῶν λογικῶν τὸν ἐπιστήμονα καὶ φιλόθεον. Κλέπτην δὲ καὶ ληστὴν ἀποκαλεῖ καὶ ἀλλαχόθεν ἀναβαίνοντα τὸν ἐκ βίᾳς καὶ τυραννίδας τὴν οὐ δοθεῖσαν αὐτῷ τιμὴν δύνασθαι λαβεῖν οἰδόμενον, διοιοῖ τινες ἥσαν περὶ ὅν ποὺ φησι δι' ἐνδε τῶν προφητῶν, δι τοῦ Ἐθασίλευσαν, καὶ οὐ δι' ἐμοῦ, ἡρξαν, καὶ οὐ διὰ τοῦ Πινεύματός μου. » Αἰνίζεται δὲ διὰ τούτων ὡς, εἰπερ αὐτοῖς καθ' ἡδονὴν τὸ ἡγεμονεύειν

¹¹ Psal. vii, 10. ¹² Hebr. v, 13. ¹³ Job XLII, 3.

¹⁴ Ossee VIII, 4.

εστὶ τῶν λαῶν, δεῖσει πιστεύσαντας καὶ τὸ θεόν Α παραδεξαμένους κήρυγμα δι' αὐτοῦ πρὸς τοῦτο δρα- μεῖν, ἵνα καὶ ἀκλόνητον καὶ καλῶς ἰδρυμένην ἔχοιεν τὴν ἀρχήν, δ δὴ καὶ γέγονεν ἐν τε τοῖς ἄγιοις ἀπο- στολοῖς, καὶ τοῖς μετ' ἐκείνους τῶν ἀγίων Ἐκκλη- σίῶν διδασκάλοις, οἷς καὶ διθυράρδος ἀνοίγει, τοῦτ' ἔστιν, ἥ δι τεταγμένος ἀγγελος εἰς τὸ ταῖς Ἐκκλη- σίαις ἐπιστατεῖν, καὶ συμπράττειν τοῖς Ἱερᾶσθαι λαχοῦστον εἰς τὰς τῶν λαῶν ὡφελεῖας, ἥ πάλιν αὐτὸς δὲ Σωτὴρ, αὐτὸς καὶ θύρα, καὶ τῆς θύρας ὑπάρχων Κύριος. Καταπειθεσθαὶ γέ μὴν καὶ ὑπείκειν ὅρθις τῇ τοῦ ποιμανόντος φωνῇ τὴν τῶν προβάτων ἀγέλην εὖ μάλα δισχυρίζεται, παραίτεσθαι δὲ καὶ λίαν ἐπισυνασμένως τὴν τῶν ἀλλοτρίων φωνὴν, ἵνα πράγ- μα νοῆς ἀληθεῖς ἐπὶ τὸ γενικώτερον ἐκπλατύνων τοῦ λόγου τὴν δύναμιν. Διδάσκομεν γάρ ἐν Ἐκκλη- σίαις τὰ διὰ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς παραχωρίζον- τες δόγματα, καὶ ὕστερον τινὰ τροφὴν πνευματικὴν τὸν εὐαγγελικὸν τε καὶ ἀποστολικὸν παρατιθέντες λόγον. Κατήκοοι δὲ τῶν τοιούτων εἰσὸν οἱ πιστεύοντες εἰς Χριστὸν, καὶ ἀδιαστρόφῳ διαπρέποντες πίστει, παρ- αιτοῦνται δὲ πρὸς τὰς τῶν ψευδοποιεμένων φωνὰς, καὶ ὡς δλέθριον ἀποτρέπονται πάθος. Τί οὖν δρα τὸ ἐν- τεῦθεν, ἐρει τις, τοῖς Φαρισαίοις ὑποδηλούμενον; Συνελὼν ὡς ἐν βραχεῖ τε καὶ κεφαλαιώδει λόγῳ πά- λιν δρῶ. Ἐμπόδην ἐπιδεικνύει καὶ τῆς αὐλῆς κύριον, καὶ θύραν, καὶ θυραρδὸν, ἵνα δὴ μάθοιεν ἀκριβῶς ὡς οὐχ ἔχουσι τῆς ἡγεμονίας ἰδρυμένην τὴν στάσιν, εἰ μὴ δι' αὐτοῦ πρὸς ταύτην ἴστες τὸ θεόδοτον ἔχοιεν ἀγαθόν. Προστιθεὶς δὲ διὰ τὰ πρόδοτα τοῖς ίδιοις Κ καταπειθεταὶ ποιμέσι, τῶν δὲ ἀλλοτρίων ἐξάλλεται, πάλιν εὐφωνῶς ὑπαινίτεται ὡς ἐπισταθῆσονται μὲν οὐδαμῶς αὐτῷ τῶν μελλόντων πιστεύειν εἰς αὐτὸν, ἀποφοίτησει δὲ πάλιν τῆς παρ' αὐτοῖς διδασκαλίας τὰ πρόδοτα, καὶ τοῖς δι' αὐτοῦ ποιμέσι προσκείσται.

Ταύτην τὴν καροιμιλαρ εἰκερ αὐτοῖς δ Ἰησοῦς, εκεῖτοι δὲ οὐκ ἔγρασαρ τίτα ήρ δ ἀλάλει αὐτοῖς.

Ἄπλοντος τῶν ἀγίων δ λόγος, καὶ τῆς Ἐλλήνων πε- ριεργίας ἀπτηλαγμένος. « Ἐξελέξατο γάρ δ Θεὸς τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου, » κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνὴν, « ἵνα καταισχύνῃ τοὺς σοφούς. » Κατεχρήσατο τοίνυν τῷ τῆς παροιμίας δύναματι • καλεὶ γάρ οὐτω τὴν παρα- δολήν. Τάχα δὲ διὰ μέμικτα πως δεῖ τῶν τοιούτων δ χαρακτήρα, καὶ δι' ἀμφοῖν ὡς δι' ἐνὸς νοεῖται τὸ δηλού- μενον· πλὴν ἐκεῖνο φαμεν ὡς ἀποθαυμάζει σφόδρα τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀσυνεσίαν δ θεσπέσιος εὐαγγελι- στῆς. Ός γάρ αὐτὴ τῶν πραγμάτων ἡ πείρα διαμαρ- τύρεται, πέτραις δι' οὐδήρῳ παραπλησίαν ἔχουσι τὴν διάνοιαν, οὐδὲν τὸ παράπαν ἐπωφελῶν ἀκραμάτων εἰσδέχεσθαι μελετήσαν. Διὰ τοῦτο πρὸς αὐτοὺς διέγετο διὰ φωνῆς Ἰωὴλ τοῦ προφήτου · « Διαρρή- ξετε τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ μὴ τὰ ἱμάτια ὑμῶν. » Δοκεῖ δὲ μοι πάλιν οὐκ ἀπερισκέπτως εἰπεῖν δ τοῦ βιβλίου συγγραφεὺς, διει · « Ταύτην τὴν παραδολὴν εἰπεν αὐτοῖς δ Ἰησοῦς · οἱ δὲ οὐ συνῆκαν, φησι, τίνα ήν & ἐλάλει αὐτοῖς, » ἐκφωνεῖ δὲ ταύτην μετ' ἐμφά- τως οὐ μικρᾶς. Ἐν τῷ γάρ εἰ λέγοις σαφῶς· Οὗτως ἀφιστάσθε τοῦ δύνασθαι τι συνιέναι τῶν ἀναγκαίων

A id creditibus ac divinum præconuntur per se ac- cipientibus esse tendendum, ut deinceps ab omni vi tutum principatum obtineant, quod factum est et in sanctis apostolis, et in sanctarum Ecclesiarum post illos doctoribus, quibus et janitor aperit, hoc est, vel ordinatus angelus ad præsidendum Ecclasiis, et opem ferendam iis qui sacerdotium sortiti sunt ad populorum utilitatem, vel rursus ipse Servator, ipse et Janua et Janus Dominus. Obedire vero pastoris voci ovium gregem percommodo asseverat, detrectare vero et refugere maxime alienorum vocem, ut rem veram intelligas, latius extendens et accipiens sermonis vim. Docemus enim in Ecclasiis, sacræ Scripturæ dogmata proferentes, et evangelicum atque apostolicum ser- monem velut quendam cibum spiritalem apponentes. Audiunt vero talia credentes in Christum, et recta ac incorrupta fide coruscantes, rejiciunt vero falsorum pastorum voces, et ut malum atque perniciem quamdam aversantur. Quid igitur inde, dicet quispiam, Phariseis significatur? Paucis ego et summarim comprehendam. Seipsum designat et stabuli et januæ dominum atque janitorem, ut in- telligant se non habituros urnum et stabilem principatus statum, nisi per eum illuc progre- dientes divino munere concessum bonum fuerint consecuti. Adjungens vero oves suis pastoribus obsequi, ab alienis vero resilire, rursus ingeniose subindicat eos nunquam præfuturos iis qui credi- tur sunt in ipsum, contra vero oves ab eorum doctrina refugient, et pastoribus ab eo datis alihærebunt.

B X. 6. *Hoc proverbium dixit eis Jesus : illi autem non cognoverunt quid loqueretur eis.*

Simplex est sanctorum sermo, et cultus ac eu- rioris tatis Graecorum expers. « Elegit enim Deus quæ stulta sunt mundi, » ut ait Paulus, « ut sapientes confundat²⁶. » Abusus est autem hoc loco paro- nimiæ nomine : sic enim vocat parabolam. Forte quod earum character et nota ut plurimum con- funditur, ac per 639 utramque tanquam per unam res significata intelligitur : verum illud as- severamus, evangelistam magnopere admirari Ju- dæorum stuporem. Quippe ut ipsa rerum experien- tia testatur, saxo vel ferro simillimum habent animum, salutarium auditionum nullo modo capace. Idcirco ad eos per vocem Joel prophetæ dictum est : « Scindite corda vestra, et non vesti- menta vestra²⁷. » Porro videtur mihi Evangelii hujus scriptor non temere dixisse : « Hanc para- bolam dixit eis Jesus : illi autem non cognoverunt quid loqueretur eis, » eamque non parva cum emphasi proferre. Idem enim est ac si dice- ret : Tantum abest ut aliquid eorum quæ neces- saria sunt intelligere valeant Pharisei, licet opi-

²⁶ I Cor. 1, 27. ²⁷ Joel II, 13.

nione sapientiae oppido inflati, ut istam parabolam nouo capiant, tam alioqui perspicuum ac dilucidam, in qua difficile nihil est aut flexuosum, impeditumque ad concipiendum et comprehendendum. Scite vero Iudaicam irridet amentiam, qui nibili Christum ducebant, quamvis doceret quae supra legem, et multo quam Moses gratiorem institutionem adhiberet.

X. 7. *Dixit eis Jesus: Amen dico vobis, ego sum ostium ovium.*

Novit sane, utpote cum secundum naturam Deus sit, et quae in profundo posita sunt perspiciat, Phariseum, licet intolerabili fastu et opinione sapientiae et eruditiois in lege supra modum inflatum, nihil tamen eorum quae supra dicta sunt percipere. Idcirco manifestissime rem eis exponit, et prolixi sermone velut in compendium missio parvissime mentem paucis aperit. Cum enim bonus sit natura, etiam iuvenientes quasi manu ducit ad cognitionem, ut aliquis saltem utilitatis modus eis alluceat. Seipsam vero aperte ovium ostium esse profitetur, docens nimurum id quod inter omnes convenit: per solam quippe in eum fidem in Dei velut familiaritatem et consortium admittimur; cuius rei testis ipse est, dicens: « Nemo venit ad Patrem, nisi per me ²⁸. » Vel igitur tale quidem vult significare, vel quod proposito magis convenit, explanat rursus nos per eum ad principatum, et ad greges ratione utentes moderandos devenire, juxta id quod dixi Paulus: « Nec enim quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo ²⁹. » Et quidem nullus sanctorum prophetarum seipsum elegit et renuntiavit, **C**ed neque clarus ille et magnus apostolorum chorus seipsum ad id vocasse compertetur. Electus enim est per voluntatem Christi, qui vocavit eos ad apostolatum nominatim et singulos, quemadmodum ait in proposita parabola. Scimus enim quo pacto in Evangelio secundum Matthaeum posita sint ordine apostolorum nomina, deinde statim subjunctus sit electionis modus: « Hos enim, inquit, « duodecim elegit Salvator, quos et apostolos nominavit ³⁰. » Phariseus igitur libidine imperandi prurientes, atque principatus re et nomine haud mediocriter accensos videns, commode docet seipsum esse principatus datorem, cui potestas sit facile eo perducendi. Cum enim janua sit sacra ac divina auctoritate, admittit idoneum se merentem, et ei qui talis noui est adiutum ad interiora intercludet.

X. 8. *Omnes quoique venerunt ante me, fures sumi et latrones: sed non audierunt eos oves.*

Undequeaque cicurare volens, et delinire feram mentem Pharisaeorum, atque ad sapientem rationem traducere, inititur ostendere rem esse inutilem ac periculosa ales plenam, velle praesesse, non excellitus ad id electos, nec divina voluntate, sed humana

A οἱ Φαρισαῖοι, καίτοι δοκησισθοῦντες ἑκτόπως, ὡς ταύτην οὐ συνῆκαν τὴν παραβολὴν, τὴν οὔτως εὐχάριστον, καὶ λελευκασμένην, ἐν ᾧ δυσχερὲς οὐδὲ καμπύλον οὐδὲν εἰς νόησιν, οὐ χαλεπὸν εἰς κατάληψιν. Διαγελῷ δὲ πρεπόντως τὴν Ἰουδαικὴν διεσθουλίαν, ἐπείκερ αὐτοῖς τὸ μηδὲν εἶναι Χριστὸς κατεφαίνετο, καίτοι τὰ ὑπὲρ νόμου διδάσκων, καὶ πολὺ τῆς Μωϋσέως χαριστέραν ποιούμενος τὴν ὑφῆγησιν.

B Εἶχεν οὖτος αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· « Άμητε λέγω ὑμῖν, ἀγρέτι εἰμι ἡ θύρα τῶν προβάτων.

« Έγων δὴ πάντως κατὰ τὴν φύσιν ὑπάρχων Θεὸς καὶ τὰ ἐν τῷ βάθει κείμενα βλέπων, ὡς οὐδὲν τῶν παρ' αὐτοῦ λεγομένων συνῆκεν ὁ Φαρισαῖος, καίτοι μεγάλα φρονεῖν εἰωθὼς ἐπὶ τε νομομαθεῖσῃ, καὶ ἐπὶ τῷ δοκεῖν εἶναι σοφὸς, ἀσυγχρίτως ἔξοφρωμένος.

B Διὰ τοῦτο φανωτάτην αὐτοῖς ποιεῖται τὴν ἑξῆγησιν, καὶ ἀναμηρυσάμενος ὥστερ διὰ τῶν μακρῶν λόγων τὸν δλήγοις κομιδῇ τὸν τῆς παροιμίας διερμηνεύει σκοπόν. « Αγαθὸς γάρ ὁν φύσει, χειραγωγεῖ πρὸς κατάληψιν καὶ οὐκ δυτας ἀξίους, ὡς τάχα τις αὐτοῖς ὠφελεῖσθαι ἐλλάσκοις τρόπος. Εαυτὸν δὲ φησιν ἐναργῶς τῶν προβάτων εἶναι τὴν θύραν, πρᾶγμα διεύσκολον διαλογούμενον· μόνης γάρ διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν, εἰς οἰκείωτητα τὴν ὡς πρὸς Θεὸν εἰσελαύνομεν, καὶ μάρτυς αὐτὸς; ἐπὶ τούτῳ λέγων· « Οὐδέτες ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. » Η τοίνου τοιούτον τι σημαίνειν βούλεται, ἢ ὅπερ ἐστὶ τοῖς προκειμένοις θεωρήμασι πρεπωδέστερον, ἀπολευκαίνει πάλιν ὡς δι' αὐτοῦ πρὸς ἡγεμονίαν, καὶ τὸ καθηγεῖσθαι τῶν λογικῶν ποιμνίων ἐρχόμεθα, κατὰ τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ Παύλου· « Οὐ γάρ εαυτῷ τις λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλ' ὁ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. » Καὶ γοῦν οὐδεὶς ἔστιν τὸν ἀνέδειξε τῶν ἀγίων προφητῶν. ἀλλ' οὐδὲ ὁ λαμπρὸς καὶ μέγας τῶν ἀποστόλων χρόδες ἔστιν εἰς τοῦτο κεκληκώς ἀλλάσσεται. « Ανεδείχθη γάρ διὰ θελήσεως τοῦ Χριστοῦ καλέσαντος εἰς ἀποστολὴν αὐτοὺς κατ' θνομα, καὶ καθ' ἓνα, καθά φησιν ἐν τῇ προκειμένῃ παροιμίᾳ. « Ισαμεν γάρ διὰ τοὺς Ἐβραϊκοὺς τῷ κατὰ Ματθαίον συνετέθη μὲν ἐρεψῆς τὰ τῶν ἀποστόλων δύναματα, εἰτ' εὐθὺς ἐπενήνεκται τῆς ἀναρρήσεως ὁ τρόπος· τούτους γάρ, φησι, « τοὺς δώδεκα ἀνέδειξεν ὁ Σωτὴρ, οὓς καὶ ἀποστόλους ὄντας προστάσεν. » Αρχοντιῶντα τοιγαροῦν τὸν ἀπόπληκτον Φαρισαῖον, καὶ οὐ μετρίως ἐγκεκαυμένον δρῶν πρὸς τὸ τῆς ἡγεμονίας δνομά τε καὶ πρᾶγμα, διδάσκει χρησίμως ἔστιν τὸν τοῦ καθηγεῖσθαι τις χορηγὸν, καὶ πρὸς τοῦτο ρίζῶντας εἰσοχομίζειν Ισχύοντα. Θύρα γάρ ὁν τῆς ἱερᾶς τε καὶ θείας αὐλῆς, εἰσέδεξεται μὲν τὸν ἐπιτήδειον, ἀποτειχεῖ δὲ τῷ μὴ τοιούτῳ τὴν εἰς τὸ εἴσον πάροδον.

C Πάτετες δοσοὶ πρὸς ἐμοῦ ἥλθοτε, κλέπται εἰνὶ καὶ λησταῖ· ἀλλ' οὐκ ἤκουονται αὐτῶν τὰ πρόδητα.

D Πανταχθὲν τὴν ἀτίθασσον τῶν Φαρισαίων καταγοητεύων διάνοιαν, καὶ πρὸς ἐμφρονα μετατιθεὶς λογισμὸν, πειρᾶται δεικνύειν, ὡς ἀνόντητόν τις χρῆμα καὶ σφαλερώτατον, τὸ καθηγεῖσθαι τιμὴν, οὐ διὰ τῆς ἀνωθεν χειροτονίας, οὐδὲ διὰ τῆς θείας βουλήσεως,

²⁸ Joan. xiv, 6. ²⁹ Hebr. v, 4. ³⁰ Luc. vi, 13. Cf. Matth. x, 2.

ἀλλ' ἔξ ἀνθρωπίνης ἀποναλας οἰκουμένους διε περι-
έσονται τῆς ἀρχῆς, καὶ ὁ ταύτης μὴ βούληται χορη-
γός. Ἐκεῖνοι τοιχαροῦν θύμραν εἶναι διαρρήθην εἰπών, A
ὅτε δὴ καὶ μόνον εἰσκομίζοντα πρὸς ἡγεμονίαν τοὺς
ἐπιτηδείους, τὰ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐπιχειρήματα πε-
ρατίθησιν εὐθὺς, ἵνα καθάπερ ἐν πίνακι σκιαγρα-
φουμένην βλέποντες τὴν εἰς τέλος τοῦ πράγματος
διεξαγωγὴν, μάθοιεν ἡδη σαφῶς ὡς τὸ δύνασθαι κρα-
τεῖν καὶ προηγεῖσθαι ποιμνίων καὶ λαῶν, διὰ μόνης
τῆς ἀνωθεν ὑπάρχει κάριτος, καὶ οὐκ ἔξ ἐπιχειρήμα-
των τυραννικῶν. Χρησίμως τοιχαροῦν κάνθάδε φηστ
πρὸς ἀνάμνησιν ἀνακομίζων τὴν ἐν τοῖς ἀρχαιοτέ-
ροις· « Πάντες δοι ήλθον, κλέπται εἰσὶ καὶ λησταί,
ἄλλοι δικούσαν αὐτῶν τὰ πρόδατα. » Ὑποχρινά-
μενοι γάρ τὴν τῶν ἀγαθῶν ποιμένων ἐπιστασίαν,
παρῆλθον εἰς μέσον τινὲς, ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἦν αὐτοῖς δὲ
ὑποτιθεῖσι τὸ ἥγούμενον, καὶ ὑπακούειν ἀναπτεῖν
ῶν ἡγεμονεύειν ἔχριν, ἀπεσκίρτησαν ἡ τῶν προδά-
των πληθύς. Ὑποτοπτέον δὲ οὐδαμῶς διὰ τὸ πάντας
τοὺς εἰπεῖν, ἀκυροῦσθαι παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χρι-
στοῦ τῶν ἀγίων προφητῶν τὴν ἀποστολὴν· οὐ γάρ
κατ' ἐκείνων, ἀλλὰ καθ' ἑτέρων δὲ λόγος. Ἐπειδὴ γάρ
περ τε φευδοποιένων, καὶ τῶν ἀλλαχθέν ἀναβα-
νόντων εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προδάτων προβοκεῖτο λόγειν,
ἀναγκαῖς ἡδη προσημανθέντων ἐναργῶς τῶν ἐφ'
οἷς ἦν δὲ λόγος, τὸ πάντας, φησιν, οἰησόμεθα δὲ οὐδα-
μῶς τὸ τῶν ἀγίων προφητῶν, ἀθετεῖσθαι πρόσωπον.
Πῶς γάρ διὸ θέτεισεν δὲ τῆς ἑαυτοῦ παρουσίας δι' ἐκεί-
νων ἐνεργῆ καταστῆσας τὰ μηνύματα; δὲ λέγων· « Ἔγώ
δράσεις ἐπλήθυνα, καὶ ἐν χερσὶ προφητῶν ὕμων ὥθην; »
πρὸς Ιερεμίαν δὲ εἰπών· « Μή λέγε διε νεώτερος
ἔγώ εἰμι, διε πρὸς πάντας πρὸς οὓς δὲν ἀποστελὼ σε
πορεύῃ, καὶ κατὰ πάντα δοσα δὲν ἐντείλωμα σοι,
λαλήσεις, » πρὸς δὲ τὸν μακάριον Ιεζεχιὴλ· « Υἱὲ
ἀνθρώπου, ἐξαποτελῶ ἔγώ σε πρὸς τὸν οἶκον τοῦ
Ιερατὴλ, τοὺς παραπικραίνοντάς με. » Οὐκοῦ δὲ τοῦ
λόγου σκοπὸς οὐκ εἰς τὸν τῶν ἀγίων προφητῶν τέ-
τραπταί χορδ., δρός δὲ μᾶλλον εἰς ἐκείνους, ωτέρ
ἡσάν ποτε κατὰ τὴν Ἰουδαίαν προφητείας ὑποχριν-
μενοι, καὶ φευδηγοροῦντες ὡς παρὰ Θεοῦ ἤκοντες,
καὶ τὸν λαὸν ἀναπειθοῦντες οὐ τοῖς ἀληθῶς παρὰ Θεοῦ
προφητεύουσι καταπειθεῖσθαι μᾶλλον, ἢ τοῖς παρ'
αὐτῶν διαπετλασμένοις ἐπιχειρήμασι τε καὶ λόγοις,
περὶ ὧν ποὺ φησι καὶ αὐτὸς δὲ Κύριος δὲ πάντων
Δεσπότης καὶ Θεός· « Όντες ἀπέστελλον τοὺς προφή-
τας, καὶ αὐτοὶ ἐπερχον, οὐκ ἀλλήσας πρὸς αὐτοὺς,
καὶ αὐτοὶ ἐπροφήτευον· » πρὸς δὲ γε τὸν μακάριον
Ιερεμίαν· « Ψευδή οἱ προφῆται προφητεύουσιν ἐπὶ
τῷ δύναματι μου, οὐκ ἀπέστειλα αὐτοὺς, καὶ οὐκ
ἀλλήσας πρὸς αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἐνετειλάμην αὐτοῖς,
ὅτι δράσεις καὶ οἰωνίσματα καὶ προφητείας καρδίας
αὐτῶν αὐτοὶ προφητεύουσιν ὑμέν. Εἴ προφῆται εἰσὶ,
καὶ εἰ ἔστι λόγος Κυρίου ἐν αὐτοῖς, ἀπαντησάτωσάν
μοι. Τί τὸ ἄχυρον πρὸς τὸν σίτον; » Ό μὲν γάρ
λόγος ὑντας δὲ παρὰ Θεοῦ τροφιμωτάτην ἔχει τὴν
δύναμιν, καὶ στρίξει καρδίαν ἀνθρώπου, κατὰ τὸ
γεγραμμένον, δὲ τῶν ἀνοσίων προφητῶν, ἤτοι φευ-

amentia, arbitrantes se principatus fore compotes,
etiam invito datore. Quare seipsum januam esse
aperte prolocutus, tanquam qui solus idoneos ad-
moveat rerum gubernaculis, proponit evestigio
antiquorum molitiones, ut quasi depictam in tabula
videntes totius rei seriem ac eventum, jam manifesto
intelligant potestatem imperandi gregibus et popu-
lis non ab audacia tyrannica, sed a numinis gratia
esse petendam. Utiliter igitur et hoc loco ad refrican-
dam vetustiorum memoriam ait: « Omnes quotquot
venerunt fures sunt et latrones, sed non audierunt
eos oves. » Prodierunt quippe in medium nonnulli
bonorum pastorum officium simulantes; verum quia
non erat qui ei ipsis imperium et a subditiis obse-
quium praestaret, ovium multitudo ab illo resiluit.
Sed nullo modo et voce omnes suspicari convenit
sanctorum prophetarum missionem a Servatore
nostro Christo ¶ irritam fieri: nec enim con-
tra illos est sermo, sed contra alios. Siquidem quia
intendebat loqui de falsis pastoribus, et in caulas
aliunde ascendentibus, necessario tanquam abunde
demonstratis de quibus sermo est, ait hoc, omnes;
nec existimandum est personam sanctorum pro-
phetarum explodi aut abdicari. Qui enim eos abdi-
caret, qui eis internuntiis manifestas sui adventus
dedit significaciones? qui dicit: « Ego visiones
multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus
sum¹¹; » qui ad Jeremiam dixit: « Noli dicere
quia junior sum: quoniam ad omnes ad quos mi-
sero te, ibis: et juxta omnia quae mandavero tibi,
loqueris¹²; » et ad beatum Ezechiel: « Fili ho-
minis, mittam ego te ad domum Israel, exacerban-
tes me¹³. » Igitur non pertinet sermo ad costum
sanctorum prophetarum, sed magis ad eos spectat
qui aliquando fuerant in Iudea prophetias singe-
ntes, et mentientes quasi a Deo venirent, et populo
persuadentes, ut non missis a Deo prophetis, sed
suis ipsorum commentis adhærerent, de quibus ait
alicubi ipse universi Dominus ac Deus: « Non
mittebam prophetas, et ipsi currebant; non locutus
eram ad eos, et ipsi prophetabant¹⁴; » et ad bea-
tum Jeremiam: « Falsa prophetæ dicunt in no-
mine meo; non misi eos, et non locutus sum ad
eos, et non mandavi eis, quia visiones et prophe-
tias cordis sui ipsi prophetant vobis¹⁵. » Si pro-
phetæ sunt, et si est verbum Domini in eis, occur-
rant mihi. Quid palea ad triticum¹⁶? » Sermo enīm
a Deo vere procedens habet in se vim maximam
alendi, et confirmat cor hominis, juxta Scriptu-
ram¹⁷: impiorum vero prophetarum aut falsorum
doctorum sermo, fragilis et palea simillimus, nullam
audientibus importat utilitatem. Cum ergo fures
nuncupat et latrones eos qui adventum suum
præcesserunt, vel multitudinem eorum quos modo
diximus fallacem mendacemque denotat, vel certe
vim sermonis transferas licet in eos de quibus in
Actibus apostolorum scriptum est. Magistratus

¹¹ Osee xii, 10. ¹² Jerem. 1, 7. ¹³ Ezech. II, 3.
¹⁴ xxiii, 28. ¹⁵ Psal. ciii, 15.

enim Judæorum aliquando coactis sanctis apostolis, et impio suo concilio **642** sistere jussis, urbe Jerusalem interdicere volebant, alque extrema quæque pericula intentare; sed Gamaliel eis falsos doctores in memoriam revocavit dicens: « Viri Israelitæ, attendite vobis super hominibus istis quid acturi sis. Ante eos enim dies exstitit Theudas, dicens se esse aliquem, cui consensit numerus virorum circiter quadringentorum: qui occisus est: et omnes qui credebant ei, dissipati sunt et redacti ad nihilum. Post hunc exstitit Judas Galilæus in diebus professionis, et avertit populum post se. Et ipse periit, et omnes quotquot consenserunt ei dispersi sunt ».⁴⁰ Ex quibus certum et indubitatum relinquitur, non de sanctis prophetis, sed de alium ordinem sortitis hæc loqui Christum, ut vel nolentibus Pharisæis persuadeat non esse appetendam invito Deo a propria temeritate consiliique inopia populorum præfectorum, sed omnium arbitrium divinæ voluntati esse permittendum, et per veram januam potius ingrediendum, quam more prædonum alia parte entendum in ovium cauas.

Kakēlinos ἀπώλετο, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ διεσκορπίσθησαν. » Οὐρᾶς οὖν ἐν τούτοις ἀνενδοιάστας καὶ σαφῶς, ὡς οὐ περὶ τῶν ἀγίων προφητῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν τὴν ἐπέραν ἔχοντων τάξιν τὰ τοιαῦτά φησιν ὁ Χριστὸς, ἵνα καὶ οὐχ ἔκβντας ἀναπείσῃ τοὺς Φαρισαίους μή ταῖς ἐκυρώσασι τοῖς ἀποτέλεσμασι, οὓς ἀνηρέθη, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ, οἵτοις διελύθησαν, καὶ ἐγένοντο εἰς οὐδέν. Μετὰ τούτον ἀνέστη Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέστησε λαὸν ἱκανὸν ὅπισσον αὐτοῦ.

X. 9. *Ego sum osium; per me si quis ingressus fuerit, salvabitur: et ingredietur, et egredietur, et pascua inveniet.*

Ex eo quod usuvenire solet ad spiritualem contemplationem velut ex historico sensu seruandum componit, et propemodum ex iis quæ notiora sunt atque omnium oculis exposita, nec ad comprehendendum ardua, ignotiorum dicit imaginem. Fures enim, inquit, et latrones in stabula ovium irruentes, per januam quidem non introeunt, sed aliunde insilientes, ac cauæ septum transcendentes, periclitantur. Nam adeo inconsideratus latro ac maleficus prope est ut capiatur; qui vero per ipsam januam ingrediuntur, longe a periculo absunt, utpote non ignobiles, neque ovium domino ignoti: quippe intrant, aperiente eis januæ præfecto. Atqui tales, inquit, cum ovibus degent summa cum securitate ac libertate, tanquam maxime legitimo et maleficis vacuo, itaque a prædandi suspitione alieno ingressu facto. Et hæc quidem historiæ ratio est, **643** cuius sensum ad spiritualem utilitatem traducentes, dicimus, eos qui sine permissu ac voluntate Dei ad regendos populos accedunt, perinde ac qui per januam ingredi recusant omnino, utique esse perituros, divino judicio, quantum in eorum audacia situm est, vim inferentes. Qui vero divinitus sibi concessa gubernacula suscepserunt, alque ad ea capessenda per Christum veniunt, summa cum auctoritate et gratia

A δοδιδασκάλων εὐδιαθρυπτότατος τε καὶ ἀχυρώδης ὑπάρχων σύδεμίαν τοῖς ἀκρωμένοις ἐμποιεῖ τὴν δημοσίην. « Όταν τὸν κλέπτας ὄνομάζει καὶ ληστάς τοὺς προελάσαντας τῆς παρουσίας αὐτοῦ, ή τὴν φευδῆγορον καὶ ἀπατεώνα τῶν ἀρτίως ἡμίν εἰρημένων ὑποσημαίνει πληθὺν, ή τοῦ λόγου τὴν δύναμιν ἐποίεις κάκεινοις, περὶ ὧν ἐν ταῖς Πράξεις τῶν ἀποστόλων γέγραπται. Οἱ μὲν γάρ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταὶ τοὺς ἀγίους ἀποστόλους συγενεγκόντες ποτὲ, καὶ εἰς τὸ παρανομώτατον ἐκυρώντων στήσαντες βουλευτήριον ἔξελαύνειν μὲν τῆς Ἱερουσαλήμ ἰδουλεύοντο, κινδύνοις δὲ τοῖς ἐσχάτοις ἀναγκάσαι προσομιλεῖν, ἀλλ' εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦς φευδοδιδασκάλων ἔκαλει λέγων ὁ Γαμαλίη· « Ἀνδρες Ἰσραὴλται, προσέχετε ἑαυτοῖς ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, τί μέλλετε πράττειν. Πρὸ γάρ τῶν ἡμερῶν τούτων ἀνέστη Θεοῦδες λέγων τινὰ ἐκυρώντων εἶναι μέγαν, φροτεκολλήθησαν ἀνδρῶν ἀριθμὸς ὥστε τετρακόσιος, οὓς ἀνηρέθη, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ, οἵτοις διελύθησαν, καὶ ἐγένοντο εἰς οὐδέν. Μετὰ τούτον ἀνέστη Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέστησε λαὸν ἱκανὸν ὅπισσον αὐτοῦ.

B C 'Εγώ εἰμι η θύρα· δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ σωθῆσεται, καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται, καὶ νομήγεται εὐρήσει.

'Απὸ τοῦ συμβαίνεν εἰωθότος εἰς θεωρίαν πνευματικὴν καθάπερ ἡ ἴστοριας διαπλάτεται τοῦ λόγου τὸ σχῆμα, καὶ μονονούχη τὰ ἐν δρθαλμοῖς ἡπλωμένα, καὶ οὐδὲν ἔχοντα χαλεπὸν εἰς κατάληψιν, εἰκόνα ποιεῖται τῶν ἀφανεστέρων. Οἱ μὲν γάρ κλέπται, φησί, καὶ λησταὶ τοῖς τῶν προβάτων σηκοῖς ἀνατίθην προσβάλλοντες, διὰ μὲν τῆς θύρας οὐκ εἰσελαύνουσι, καταπηδῶντες δὲ ἀλλαχθεν, καὶ τῆς αὐλῆς τὸ θρυγκίον ὑπεραλλόμενοι κινδυνεύουσιν. 'Αλῶναι γάρ δὴ που καὶ σφρόβρα εἰκός τὸν οὐτων ληστεύοντα, καὶ ἀπειροκέπτως κακουργεῖν ἥρημένον, οἱ δὲ δι' αὐτῆς τῆς θύρας εἰσβαίνοντες, ἀκινδυνωτάτην ποιοῦνται τὴν εἰσόρομήν, οὐκ διῆμοι δηλονότι τυγχάνοντες, ἀλλ' οὐδὲ ἀγνωστοὶ τῷ τῶν προβάτων δεσπότῃ· εἰστρέχουσι γάρ ἀνοιγυνότος αὐτοῖς τοῦ ταῖς θύραις ἐφεστηκότος. 'Αλλ' οἱ τοιοῦτοι, φησί, συνέσονται τοῖς προβάτοις ἐν πολλῇ παρθρίσι· νομιμωτάτην ὁσπερ καὶ ἀκάκουργον, καὶ τῆς ἐπὶ τῷ ληστεύειν ὑποβάσις ἀπτηλαγμένην τὴν εἰσοδολήν ποιησάμενοι. Οὗτος μὲν οὖν τῆς ἴστοριας διάτυπος· μεταδιβάζοντες δὲ τὸ ἔξ αὐτῆς ὑποδηλούμενον εἰς ὥφελειαν πνευματικὴν, ἐκεῖνό φαμεν, διὰ μή διὰ θείας ἐπιτροπῆς τε καὶ γνώμης εἰς τὸ κατάρχειν λαῶν ἀναβαίνοντες, ὁσπερ οἱ τὸ διὰ θύρας γε εἰσελθεῖν παραιτούμενοι πάντως δήπου καὶ ἀπολοῦνται, φησί, κρίμα τὸ θεῖον ἐκδιαζέμενοι, κατά γε τῶν ἐγχειρημάτων τὸν λόγον. Οἱ δὲ

⁴⁰ Act. v, 33-38.

θεόσδοτον λαχόντες ἡγεμονίαν, καὶ διὰ Χριστοῦ πρὸς τοῦτο βαδίζοντες, ἐν πολλῇ παρῆσται καὶ χάριτι τῆς Ἱερωτάτης κατάρξουσιν αὐλῆς, τοσούτον ἀφεστηκότες τῆς ἐπ' ἔκεινοις δργῆς, ὡς καὶ τιμᾶς ἐντεῦθεν ἐκδέχεσθαι, καὶ στεφάνους ἀνωθεν ἤξοντας δοσον οὐδέπω καραδοκεῖν, ἐπειπερ σκοπὸς αὐτοῖς οὐδιαλυμήνασθαι μὲν τὰ πρόδατα, ἐπωφελεῖν δὲ μᾶλλον αὐτὰ, καὶ τῷ τῆς ἀγέλης δεσπότῃ τὰ θυμήρη δρῶντας διὰ παντὸς διασώζεσθαι φιλεῖν τοῖς δπ' αὐτῷ γεγονόσι. Θορυβεῖ δὲ σφόδρα καὶ διὰ τούτων ὁ Κύριος τοὺς ἀκαμπεῖς Φαρισαίους, ἤκιστα μὲν αὐτοὺς διασωθῆσεσθαι λέγων, ἀποπεσεῖσθαι δὲ πάντως τῆς ἐν ἡπέρ εἰσιν ἀρχῆς, καὶ μάλα δικαίως, ἐπειπερ οὐδὲποτε θεοῦ, διὰ δὲ τῆς σφῶν αὐτῶν κακονοίας παγίως αὐτὴν ἔξειν ὑπολαμβάνουσιν. Ἀλλά μοι καὶ διὰ τοῦτο θαυμάζειν ἐπέρχεται τὴν ἀσύγκριτον τοῦ Σωτῆρος φιλονθρωπίαν. Οἰκτίρμων γάρ δυντως καὶ ἐλεήμων ὁ Κύριος προτιθεὶς μὲν ἀπασι τῆς σωτηρίας τὴν ὅδον, πολυτρόπως δὲ καλῶν ἐπ' αὐτὴν καὶ τὸν σφόδρα δυστήκον καὶ ἀπεσκληκότα. Ἔσται δέ μοι πάλιν ἀπὸ τοῦ πράγματος ἡ τῶν εἰρημένων ἀπόδειξις. Ἐπειδὴ γάρ οὗτε διὰ θαυμάτων, οὔτε μήν πόλιτον πρὸς ἐλπίδα καὶ δόξαν ὀρῶντες τὴν μέλλουσαν ἀναπτίθει τὸν Φαρισαίον τὸν παρ' αὐτοῦ προστήκασθαι λίγον, ἐπ' ἔκεινο βαδίζει γοργῶς, ἐφ' ὕπερ ἣν μάλιστα θορυβουμένους εἰκός, ὡς ἐξ ἀφύκτου λοιπὸν ἀνάγκης εἰς εὐπειθείαν ὀρέθην. Τῆς γάρ ἐκ τοῦ καθηγεῖσθαι δόξης μεταποιουμένους εἰδὼς, καὶ οὐκ ἐν τοῖς τυχοῦσι τὸ ἐντεῦθεν λογίζεσθαι κέρδος ἐσπουδακότας, ἀπογυμνωθῆσθαι αὐτοὺς ταῦτης φροντοῦ, καὶ ἐρήμους ἔστεθαι παντελῶς τοὺς σφόδρα τετιμημένους, καὶ μετὰ χείρας δυντως αὐτοῖς παρέστηται τὸ θέλειν ὑπακούειν αὐτῷ τῆς παρ' αὐτοῦ φειδοῦς ἀπολαύσειαν.

Οὐ κλέπτης οὐκ ἔρχεται εἰ μὴ ἵτα κλέψῃ, καὶ οὐσῃ, καὶ ἀπολέσῃ. Ἐγὼ δὲ οὐτοὶς ἵτα καθίστηκασθαι, καὶ περισσότερον ἔχωσι.

Θύραν ἔαυτὸν εἶναι φάσκοντος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐπ' αὐτῷ κείσθαι διδάσκοντος τὸ καὶ εἰσκομίζειν οὓς ἂν βούλοιτο τυχὸν, ἔξω τε μένειν ἐξὶ τὸν ἀνεπιτίθειον, καὶ πρὸς τὸ ποιμαντεῖν ἀτεγνέστατον, ἐτὶ τε πρὸς τούτοις καὶ ληστὰς, καὶ κλέπτας ἀποκεληκότος τοὺς οἵπερ ἥσαν αὐτόμολοι πρὸς τὴν οὐδοθείσαν αὐτοῖς ἀνωθεν χάριν, διελογίζοντο πάλιν οἱ δεῖλαιοι Φαρισαῖοι τις ἄρα ὑπάρχων οὐτοῖς πρὸς τοσαύτην ἀνεισι παρῆσται, ἔκεινοις ὃν τάχα καὶ αὐτὸς ἐναρθίμιος, ὃν κατατιθάται τὴν ἀριξίν. Ψευδοποιεῖται γάρ δυντο καὶ ψευδεπιστάτην καὶ αὐτὸν ὡς ἐξ οἰκείας ἀναδείχθαι γνώμης, οὐχ δι τοῦτο ὃν γέγονεν ἀνθρωπος, κατὰ τὸ ἀρχαίτατον κήρυγμα τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς· εἰκός δὲ δῆ καὶ συλλέξαντας τὴν ἀληθῆ γνῶσιν περὶ αὐτοῦ καθάπερ τι τῶν δυσαχθῶν ταῖς ἀπειθίαις ἀποφορτίζεσθαι. Ἐπει τοινυν ἔγνω ταῦτα διενθυμουμένους, ή καὶ ἀλλήλους ἐκφιλυρίζοντας, οὐ περιμείνας τὴν παρ' αὐτῶν ἐμφανεστέραν κατάρρησιν, ἀπολογεῖται πρεπόντως, καὶ ἐξ αὐτῶν χρῆγαι τῶν πραγμάτων δοκιμάζεσθαι διισχυρίζεται, τις μὲν δ ποιμήν, τις δὲ δ κλέπτης ἐστι, δυσδιάκριτόν γε μήν τὸ τοιοῦτον οὐδα-

A sacro praeerunt ovili, adeo nullam inde iram et offensionem incursum, ut potius honores hinc accipiant, et coronis coelestibus fruantur, quandoquidem eis non perniciem ovibus, sed utilitatem potius afferre consilium sit, et gregis domino grata facientes, omnino servare studeant ejus subditos. Sed et per haec metum gravem incutit duris Pharisæis Dominus, eos minime servatum iri inquietens, sed exturbatum iri ab eo in quo sunt potentissimi gradu, nec immerito quidem, quando non per Deum, sed per suam improbitatem ac malitiam se habituros eam firmam ac stabilem arbitrantur. Verum et propter hoc mirari mihi subit incomparabilem Servatoris humanitatem. Misericors enim profecto et benignus est Dominus ¹⁰, proponens B quidem omnibus salutis iter, et multis modis ad illud vocans etiam contumaces ac duros. Porro ipsa res eorum quæ dicta sunt documento esse poneat. Nam cum neque miraculis, neque eo quod ad spem et gloriam futuram spectat desiderio Pharisæos ad sermonem suum excipiendum permoveat, ad illud acriter tendit in quo consentaneum est turbatos maxime Pharisæos tanquam ab ineluctabili necessitate deinceps in obsequium esse inclinaturos. Sciens enim eos imperandi gloriam ardenter expetere, nec parum inde lucri sibi propone, fore ut ab ea recedant dicit, penitusque spolientur qui maximò honore donati fuerunt, nisi quamprimum ad parentum conversi, veniam ab eo et misericordiam consequantur.

C X, 10. Fur non venit, nisi ut suretur, et mactet, ei perdat. Ego veni ut vitam habeant, et abundanter habeant.

Cum Servator noster Jesus Christus januam se ipsum diceret, ac penes se esse ostenderet quos vellat introducere, rursus quos voluisse ut ad pascendum **644** ineptos excludere, præterea etiam latrones et fures appellaret eos qui se ultro ad non sibi datam desuper gratiam obtruderent, cogitabant Pharisæi denuo quisnam iste foret tantæ libertatis homo, illis ipsis forte annumerandus quorum adventum culparet. Etenim eum falsum pastorem arbitrabantur, et falsum doctorem tanquam ex voluntate sua electum esse, non autem quod Deus existens factus est homo, juxta vetustissimum divinæ Scripturæ præconium: et credibile est eos acceptam de illo veram cognitionem ceu molestum onus incredulitate sua rejicere. Quorum cogitationes tacitosque susurros cum intelligeret, nou exspectans ut apertius ab iis incessatur, decenter respondet, contenditque ab ipsis operibus esse discutiendum quis pastor et quis fur: nec illud quidem judicatu difficile ait, ubi quis utriusque finem et mores circumspicere volet. Nam fur, inquit, ad perniciem ovium venit, quo-

¹⁰ Joel ii, 13.

niā furandi cupiditas hanc dubie talem eventum habet: at bonus vere pastor nullum in damnum ad stabula ovium accedit, sed potius quod eis conducibile est studiose præstiturus. Veniat ergo tanquam ab alia imagine ad veritatem vis et ratio sermonis, videantque rursum Pharisæi quidnam fatis pastores et doctores præstiterint unquam iis quos decepterint, quam vero et qualem Christus felicitatem datus venerit. Igitur quibus non sicut unquam religio falsa dicere, quique a Deo se missos commenti sunt, prophetantes, sicuti scriptum est, ex corde suo, et non ex ore Domini²⁰, et ad eos insuper Theudas ille et Galilæus Judas qui populum post se ad defectionem traxerunt, cum iis quos seduxerant perierunt. At Dominus noster Jesus Christus æternam vitam nobis conciliaturus ex summo in nos amore advenit; quorum vero et scopus adventus sui et modus tantopere distant, quomodo non et mens et institutum plane disseunt? Ergo ex qualitate rerum probandum esse ait quinam essent illi, et quisnam ipse. Sic enim persuaderi poterat Pharisæis ne quid absonum de eo sentirent, alioqui eum unum e falsis pastoribus, vel qui **645** aliunde in stabulum ovium ascenderent, censemib[us], sed venisse potius dicerent introductorem et pastorem Christum, non ut dunt taxat oves vitam haberent, inquit, sed et aliquid amplius: præterquam enim quod reviviscerent in eum credentes, etiam spes haud dubia erat ut omni bonorum genere cumularentur. Est vero consentaneum hoc in vita præclarus sive honoratus, accessionisque et cumuli vicem habens, eum perfectissimam Spiritus participationem dicere, licet quibusdam involucris. Siquidem reviviscere commune omnibus sanctis et peccatoribus: resurgent enim mortui, et qui in monumentis sunt excitabuntur, et exsultabunt qui sunt in terra, iuxta verissimam Servatoris promissionem²¹. At sanctum Spiritum participare nequaquam omnibus commune est, sed supra vitam ex abundanti ac loco majoris boni quam quod omnibus communiter extiterit, solis his distribuetur qui per fidem in Christum justificati fuerint; Spiritus vero participationem et regnum cœlorum nuncupare solent divinis litteris. Quod quidem significat divinus Apostolus inquietus: «Ecce mysterium vobis dico: omnes quidem resurgent, sed non omnes immutabimur. In momento, in ictu oculi, in novissima tuba, canet enim tuba, et mortui resurgent in Christo incorrupti, et nos immutabimur²².» Omnes enim ex mortuis suscitabuntur, propterea quod naturæ omni data est resurrectionis gratia, et in uno Christo qui primus ac princeps mortis imperium evertit, et in vitam perpetuam suscitatus est, communis humanitatis ratio etiam ad immortalitatem reformata, sicut in Adam uno illo ac primo auctore et corruptionem judicata: sed magnum

A τῶς εἶναι φησιν, δταν τις τὸν ἔκαστον περιαθρῆση σκοπὸν τε καὶ τρόπον. Οὐ μὲν γάρ πλέπτης ἐρχεται, φησιν, ἐπὶ λύμη θρεμμάτων, τῆς τοῦ ληστεύει ἐπιθυμίας ταύτην ἀγούσης ἀναμφιλόγως τὴν ἔκβασιν· δὲ διὰ γαθὸς δινώς ποιητὴν ἐπ' οὐδενὶ μὲν ἀφίεται τῶν δεινῶν εἰς τὴν τῶν προβάτων αὐλὴν, κατορθῶσαν δὲ μᾶλλον αὐτοῖς τὸ λυστελούν, καὶ διπερ ἐν νοοτε πρὸς πολλῆς αὐτοῖς ὡφελεῖαι; ἐσεσθαι, ταῦτα συντόνως ἔξεργασθμένος. Ήκέτω τοιγαροῦν ὃς ἐξ ἑτέρας εἰκόνος ἐπὶ τὸ διληθέστερον ἡ τοῦ λόγου δύναμις, καὶ ἀθρετῶ πάλιν ὁ Φαρισαῖος, τι μὲν ὡς φυετοποιμένες καὶ φευδοδιάσκαλοι τοῖς παρ' αὐτῶν πεφενακισμένοις προύξενησαν τότε, τίνα δὲ δώσων ἀφίετο Χριστὸς, ή πρὸς πολὺν ἡμᾶς ἀνοίσων εὐημερίαν. Οὐκοῦν οἱ φευδηγορεῖν οὐ παραιτησάμενοι ποτε, καὶ τὸ ἀπεστάλθαι παρὰ Θεοῦ πλασάμενοι, προφητεύσαντες τε, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀπὸ καρδίας αὐτῶν, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου, καὶ πρὸς τούτους ἐπὶ Θεοῦδες τε ἔκεινας καὶ ὁ Γαλιλαῖος Ἰούδας ἀποστήσαντες λαὸν ὅπειν αὐτῶν, τοῖς συνεπαγχθεῖσι συδιερθάρησαν. Οὐ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τὴν αἰώνιον ἡμῖν πραξενίων ζωὴν, ἐξ ἀγάπης τῆς εἰς ἡμᾶς παραγένοντον· ὃν δὲ ἐναντίος δ σκοπὸς, καὶ δ τῆς ἀφίξεως τρόπος τοσούτον ἐξαλλαγμένος, πῶς οὐκ ἐναντία καὶ γνώμη καὶ ἐπιτήδευμα; Οὐκοῦν ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων ποιετητος δοκιμάζεσθαι χρῆναι φησι τίνες μὲν ἀν εἰκανοί, τις δὲ πάλιν αὐτός. Ἡν γάρ οὖτας ἀναπέσσαι μηδὲν ἀπηχές περὶ αὐτοῦ φρονεῖν ἐτις τοὺς ἡγουμένους, ἵνα τῶν φευδηποιμένων ὑπάρχειν οἰομένους αὐτὸν, ή καὶ τῶν ἄλλοθεν ἀναβαίνοντων εἰς τὴν τῶν προβάτων αὐλὴν, θύραν δὲ μᾶλλον, καὶ εἰσαγωγά, καὶ ποιημένα Χριστὸν ἐλταυθέναι· γε μήν λέγειν, οὐκ ἕνα μόνον ἔχωται ζωὴν τὰ πρέβατα, φησιν, ἀλλά τι καὶ περιεπόπρὸς γάρ τὸ ἀναβιῶντα τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας, καὶ τὸ ἐν πάσιν ἐσεσθαι τοῖς ἀγαθοῖς ἐπὶ τοῖς οὐκ ἀμφίλογος. Εἰλιδες δὲ διτὶ τὸ περιεσθὲν καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς, τούτ' ἔστι, τὸ πλέον ἥτοι τὸ τιμώτερον τὴν τελεωτάτην τοῦ Πνεύματος μέθεξιν εἰναι φησιν, εἰ καὶ σφόδρα περιεσταλμένως. Τὸ μὲν γάρ ἀναβιῶντας κονῖν ἀγίοις τε καὶ ἀμαρτωλοῖς ἀναστήσονται γάρ οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημεοῖς, καὶ εὐφρανθήσονται οἱ ἐν τῇ γῇ, κατὰ τὴν ἀψεῦδη τοῦ Σωτῆρος ὑπόσχεσιν. Τὸ δὲ ἐν μεθίξει γενέσθαι τοῦ ἀγίου Πνεύματος, οὐκέτι πάτει κοινὸν, ἀλλὰ πρὸς τῇ ζωῇ περιεπόν, καὶ ὡς ἐν τάξει πλειονὸς τοῦ κοινῆς πτῶν ὑπάρχεστος μόνοις ἀπονεμηθήσεται τοῖς δια πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν δεδικασμένοις· τὴν δὲ τοῦ Πνεύματος μέθεξιν καὶ βασιλείαν οὐρανῶν ὄντομάζειν οἴδεν τὴν θεία Γραφή. Σημαίνει δὲ καὶ τοῦτο δ θεός ήμιν Παῦλος λέγων· «Τούτου μυστήριου ὑμῖν λέγω· πάντες μὲν κοινηθήσομεθα, οὐ πάντες; δὲ ἀλλαγησθεμέθα. Ἐν ἀτόμῳ, ἐν βιτῇ ὄφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι, σαλπίσοις γάρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἐγερθήσονται ἀφθαρτοί, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησθεμέθα.» Πάντες μὲν γάρ ἐκ νεκρῶν ἀναστήσονται διὰ τὸ πάση δεδόσθαι τῇ φύσει διὰ τὴν τῆς ἀναστάσεως χάριν,

²⁰ Jerem. xxiii, 16. ²¹ Joan. v, 28. ²² I Cor. xv, 51

καὶ ἐν ἑνὶ τῷ Χριστῷ, τῷ ἐξ ἀρχῆς καὶ πρώτῳ καταλύσαντι τοῦ θανάτου τὸ κράτος, καὶ εἰς ζωὴν ἡγεθέντει τὴν διηγεκτή δοκιμὰς τῆς ἀνθρωπότητος δρός καὶ πρὸς ἀφθαρσίαν ἀναμορφούμενος, καθάπερ οὖν ἐν Ἀδάμ ἐν ἑνὶ πάλιν καὶ πρώτῳ πρὸς θάνατον καὶ φθορὰν καταδικαζόμενος· ἀλλὰ πολλῇ τις κατέκεινο καιροῦ τῶν ἀνισταμένων ἔσται ἡ διαφορᾶ, καὶ πολὺ τις τὸ διαλλέττον εὑρεθήσεται. Οἱ μὲν γάρ ἐν πίστει τῇ εἰς Χριστὸν ἀναπαυσάμενοι, καὶ τὸν ἀρραβώνα τοῦ Πνεύματος κατὰ τὸν καιρὸν τῆς μετάσωμάτος ζωῆς κομισάμενοι, τελεωτάτην ἀποκομιούνται τὴν χάριν, καὶ ἀλλαγήσονται πρὸς δόξαν ἀνακομιζόμενοι τὴν παρὰ Θεοῦ. Οἱ δὲ ἀπειθήσαντες τῷ Σῷ καὶ τὴν περίθλεπτον ἀντιμεσθανταν παρ' οὐδὲν ποιησάτος ἄλλοις συγκληρωσάμενοι, τῆς οὐτω μαρτυρίας ἀπειθεῖας ἀποτίσουσι δίκας. Κατοικήσονται γάρ εἰς ἄδου κολασθησάμενοι, καὶ ἀνόητον ξένουσιν ὑστερουσιάν. «Ἐσται γάρ ἐκεῖ ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὁδῶν των. »

Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός.

Προσεπιδείξας εὖ μάλα καὶ σαφῶς δια τοὺς ἀρχαιοτέρους ἡ τῶν φευδοπροφητῶν, ἤτοι φευδοπομένων ὑπόδρεισις διελυμήνατο, ἐμφανῆ τε καταστῆσας τῆς δικαιού παρουσίας τὰ κατορθώματα, καὶ ἐξ αὐτῆς ἥδη τῆς τῶν προβάτων συγχρίσεως τὴν νικῶσαν ἀπενεγκάμενος, καὶ ταῖς ἐξ ἀληθείας στεφανούμενος ψῆφοις, εἰκότως ἀναφέγγεται τοῦ, «Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. » Μάτην οὖν ἄρα, φησιν, ἐκεῖνα κατέκριμον διεσκέπτεσθε, ἐγκαλεῖν δὲ οὐκ ἔχοντες ὡς κατά τις γοῦν δλῶς παραχαράττειν ἐθέλοντι τὸ τοὺς προβάτους λυσιτελές, τοὺς τούτο δράμην εἰωθότιν ἐπαριθμεῖν οὐ κατεναρχήσατε, τὸν δὲ ἀληθῶς ἀγαθὸν, πονηρὸν εἶναί φατε, καὶ τὸ δύνασθαι κρίνειν ὅρθῶς ἐφ' ἐκάστῳ πράγματι κατὰ τὴν τοῦ νομοθέτου διάταξιν ἐκ τοῦ φιλαυτεῖν ζημιούμενοι. Οὐκοῦν ὡς ἀλογήσαντας κομιδῇ τῶν διὰ Μεσσάνως, ὡς ἡγνοηκότας τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ τὸν σκοτὸν ἀλέγχει τοὺς τραγουμένους, ἵνα δῆ λειπόντων καὶ ἀληθεύων ἐπ' αὐτοῖς ὁ προφήτης Ἡσαΐας εὐρίσκεται· «Οὐαὶ γάρ, φαστον, οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν, οἱ λέγοντες τὸ γλυκὺν πικρὸν, καὶ τὸ πικρὸν γλυκὺν, οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς. » Ἡ γάρ οὐχὶ τοῦτο δρῶντες ἀλίσσονται, τὸ κατὰ ἀληθείαν φῶς, τούτης ἔστι, τὸν Κύριον ἡμῶν Τησοῦν Χριστὸν τιθέντες εἰς σκότος, διὰ τοῦ τὸν ἀγαθὸν ἡμῶν ποιμένα τοὺς φευδωνύμους ποιμέσιν οὐ παρατείσθαι συντάττειν, καὶ τάχα τῆς ἐκείνων τιμῆς ὅπισσα πέμπειν ἀποτολμᾶν; Τοὺς μὲν γάρ τὸν θεὸν ἐκευτοῖς ἐπιφημίζοντας λόγον, καὶ τῷ τῆς προφητείας δύναμιτι καταληγέσθαι μὲν μελετήσαντας τῶν ἀγελαίων τὸν νοῦν, καὶ ὀδοῦ μὲν τῆς πρὸς ἀληθείαν ὑπεκκλεπτοντας, ἀποδουκολούντας δὲ ποι πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, καὶ οὐχὶ πάντως Θεῷ, διὰ πολλῆς εἰχον αἰδοῦς οἱ καὶ τότε δοκοῦντες κρατεῖν. Σαμαίας γοῦν ὁ Ἀλαμίτης τοὺς παρὰ Θεοῦ λόγοις τὴν ἐξ ἐκευτοῦ φευδομυθίαν ἀντιτίθεις, τῆς Ἱερεμίου δόξης κατεθρασύνετο. «Οἱ μὲν γάρ ἦν ἐν δεσμοῖς, δὲ τὴν παρὰ Σεδεκίου τιμὴν, γέρας είχε τῆς φευδηγορίας. Φαρισαῖοι δὲ νῦν οἱ δεῖλαιοι πολὺ τῆς ἐκείνων δυσεῖσις ἔντες ἐπέκεινα, καὶ ἀσχημονοῦντες νεανι-

A erit tunc temporis eorum qui resurgent discrimen. Qui enim in fide Christi requieverint, et arrabonem Spiritus in tempore vita corporeas tulerint, perfectissimam gratiam consequentur, et ad gloriam celestem revocati immutabuntur. Qui autem Filii non crediderint, ac tam illustrem retributionem pro nibili duxerint, condemnabuntur, et solum resurrectionis beneficium consecuti, tam longe incredulitatis poenas sunt daturi. Ibant enim ad inferos suppicio afficiendi, nec quidquam illis sera poenitentia proderit: «Erit enim ibi fletus et luctus, et stridor dentium.»

B X. 44. Ego sum pastor bonus.

44 Cum antea clare admodum ostendisset quantum veteribus perniciem falsorum prophetarum aut falsorum doctorum hypocrisis attulerit, et adventus sui præclaras utilitates manifestas fecisset, et ex ipsa ovium comparatione palmam reportasset, ac veritatis calculo donatus esset, jure inquit illud: «Ego sum pastor bonus.» Frustra igitur est, inquit, vestra illa contra me molitio, qui cum commodis ovium detrahere me vel minimum quid arguere non possitis, me tamen eorum numero qui istud faciunt habere non gravamini, et quod vere bonum est, malum esse diligitis, et rectum ex legislatoris præscripto de unaquaque referre Judicium hominis nimium suum auxilis esse dicitis. Itaque magistratus ut injustos carpit, ut Mosaicorum mandatorum contemptores, ut consilium adventus ejus ignorantes, adeo ut vere de ipsis Isaías propheta dicere comperiatur:

«Vae qui dicunt malum bonum, et bonum malum: qui dicunt dulce amarum, et amarum dulce, qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem!»

Numquid enim id facere comperientur, qui veram lucem, hoc est Dominum nostrum Jesum Christum ponunt in tenebras, dum bonum pastorem nostrum in falsorum pastorum numero collucere non verentur, atque, si diis placet, inferiorem facere? Nam qui tum temporis populis prætererant, magno in honore habebant eos qui divinam doctrinam sibi assumerent et prophetæ nomine simpliciorum animos deprædari conarentur et a via veritatis avertere, eosque suis placitis magis quam Deo adhærere cogerent. Et certe Samasæ Allamites, divinis sermonibus sua mendacia opponnens, ausus est in Jeremiæ gloriam insurgere. Hic enim in vinculis est habitus, ille a Sedecia honorem mendacii præmium retulit. Sed infelices Pharisæi, nunc illorum impietatem longe superantes majorique audacia prediti, ne Christo quidem quod falsis doctoribus relinquunt. Quid enim de ipso dicunt ad eos qui sermonem ejus libenter

¹² Matth. VIII, 12. ¹³ Isa. V, 20.

audiebant? « Daemonium habet, et insanit: quid eum auditis? » Idcirco etiam ipse per prophetam Isaiam de iis inuit: « Vae eis, quoniam resilierunt a me. Meticulosi sunt, quoniam impie egerunt in me; ego vero redemi eos: ipsi locuti sunt contra **647** me mendacia. » Item: « Cadent in gladio principes eorum propter imperitiam linguæ eorum. » Quomodo enim non quavis poena digni sunt qui linguam tam procacem in Christum acuunt, ut in illum dicere audeant, quæ sui similes tantum deceat vel in aures admittere, vel temere deblatrare?

αντες, ως ἔκεινα φάναι τολμῆσαι κατὰ Χριστοῦ, κατ' αὐτοὺς ἀκοής τε τῆς σφῶν εἰσω ποιήσασθαι, καὶ ῥυμοκινδύνως εἰπεῖν;

X, 11-13. Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis; mercenarius autem, et qui non est pastor, cuius non sunt oves, videt lupum venientem, et relinquit oves, et fugit; et lupus rapit et dispergit oves. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, et non pertinet ad eum cura de ovibus.

Postquam opposuit singulari artificio quorum-dam blaterationibus suorum operum splendorem, et latrones aliunde in ovium caulam irrumpentes, se vero pastorem omnino bonum ostendit, jam ad ipsos Judæorum principes transit, ac Pharisæorum principatu suum potiorem esse demonstrat. Quam demonstrationem rursus comparatione magnopere illustrat. Opponit enim tanquam horum ignoraviæ vigilantiæ et charitatem suam, ac eos quidem redarguit, ut sui gregis omnino securos, sibi vero curam pro illis eo usque progredi ait, ut vitam quæ omnibus charissima est negligat. Definit vero quoniam fere modo bonum pastorem probari oporteat, ac ipsam quidem animam prodigere debere pro salute ovium pugnantem docet, quod quidem per Christum factum est: homo enim a charitate et affectu erga Deum discessit, in peccatum lapsus, ideoque divina aula, paradiſo, inquam, exturbatus est, cumque ea calamitate premeretur, diabolo ad peccatum illicienti et morti ex peccato genuinanti, acerbis revera et truculentis lupis in prædam cessit. Posteaquam vero pastor bonus renuntiatus est Christus super omnes, animam suam pro nobis posuit⁴³, pugnans adversus par et bigam illam ferarum immanium, crucem sustinuit propter nos, ut morte' mortem perimeret, condemnatus autem est propter nos, ut universos criminis **648** ac peccati 'damnatos eximeret, abolita per fidem peccati tyrannide, et affixo suæ cruci quod contra nos erat chirographo, quemadmodum scriptum est⁴⁴. Igitur parens peccati velut oves in inferno posuit morti nos pascendos tradens, sicut in Psalmis scriptum est⁴⁵. Mortuus autem est propter nos vere bonus, ac pastor, ut obscurio mortis specu exemplis cœlestibus cœlibus aliquæ

χώτερον, οὐδὲ τὸ ὑπάρξαν τοῖς φευδοδιδασκάλοις ἀπονέμουσι τῷ Χριστῷ. Τί γάρ δὴ καὶ φασὶ περὶ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ήδιστα τὸν παρ' αὐτοῦ λόγον ἐπαχρομένους; « Δαιμόνιον ἔχει, καὶ μαίνεται. » τὸ αὐτοῦ ἀκούετε; « Διὰ γάρ τοι τοῦτο καὶ αὐτὸς διὰ τοῦ προφήτου φησὶν Ἰησαῖ τοπερ ἀντῶν. « Οὐαὶ αὐτοῖς, διὰ ἀπεπήδησαν ἐπ' ἐμοῦ. Δεῖλαιοι εἰσιν, ἵνα τισθέντας εἰς ἐμέ· ἐγὼ δὲ ἐλυτρωσάμην αὐτοὺς, αὐτοὶ δὲ κατελάλησαν κατ' ἐμοῦ φευδῆ. » Καὶ πάλιν. « Πεσοῦνται ἐν ρομφαλῷ οἱ ἀρχοντες αὐτῶν δι' ἀπαδευσαν γλωσσῆς αὐτῶν. » Πώς γάρ οὐχ ἀπάσης ἄξια δίκης οἱ γλωτταν οὖτε δριμεῖαν ἀνοήτας ἐπασκήπειρ ήμεν μὲν οὐδαμῶς, μόνοις δὲ ἀρμόσει τοῖς ἀποκρινόμενοις εἰπεῖν;

B Ό ποιμὴν δὲ καὶ δὲ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· δὲ μισθωτὸς, καὶ οὐκ ὡρ ποιμὴν, οὐδὲ διπλοῦς πρόσωπος ίδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ ἀφίσι τὰ πρόσωπα, καὶ φεύγει καὶ δὲ λύκος ἀρπάζει αὐτὰ, καὶ σκορπίζει τὰ πρόσωπα. Ό δὲ μισθωτὸς φεύγει, διε μισθωτός εστι, καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων.

C Αντιπαραθεῖς ἐντέχνως ταῖς τινων γλωσσαλγίαις, καὶ ἀδέσμοις τολμήμασι τὴν ἐκ τῶν ιδίων Ἑργῶν φαιρότητα, καὶ ληστάς μὲν καταπήδωντας ἀλλαγόθεν εἰς τὴν τῶν προβάτων αὐλὴν, ἐσυντὸν δὲ ποιμένα τὸν δητῶς ἀγαθὸν ἀποφήνας τε καὶ διομάσας, ἐπ' αὐτοὺς ἡδη μεταχωρεῖ τοὺς τῶν Ἰουδαίων καθηγητὰς, καὶ τῆς τῶν Φαρισαίων ἡγεμονίας ἀμείνων δεικνύει τὴν ἐσυντὸν. Ποιεῖται δὲ πάλιν ἀπὸ συγκρίσεως φανερωτάτην αὐτοὺς τὴν ἀπόδειξιν. Αντιπαρεξάγει γάρ ὕσπερ ταῖς παρ' αὐτῶν ῥᾳθυμίαις γρήγοροιν τε καὶ ἀγάπτη τὴν παρ' αὐτοῦ, καὶ πεφροντικότες μὲν τῆς ἀγάπης οὐδὲν ἔξελέγχει πάλιν, ἐσυντὸν γε μὴν ἡκείν εἰς τοῦτο τὴν ὑπὲρ αὐτῆς φροντίδα φησὶν, ως καὶ τῆς ἀπασι φιλάτης ὑπερφρονήσαι ψυχῆς. Ορίζει δὲ ὕσπερ κατὰ τίνα δοκιμάζεσθαι προσήκος τρόπον ποιεῖται τὸν ἀγαθὸν, καὶ αὐτὴν γάρ χρῆναι μὴ κατοκεντεῖν προέσθαι τὴν ψυχὴν διορίζεται τῆς τῶν ποιμάνων σωτηρίας ὑπερμαχόμενον, δὴ καὶ τετέλεσται διὰ Χριστοῦ· ἀπεσκίρτησε μὲν γάρ τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης δὲ ἀνθρωπος, ἀπονεύσας εἰς ἀμαρτίαν, ἔψυχισθη διὰ τοῦτο τῆς λερᾶς τε καὶ θείας αὐλῆς τῶν τοῦ παραδείσου περιβόλων φημι, καὶ ταύτην νοσήσας τὴν συμφορὰν τῷ πρὸς ἀμαρτίαν φενακίσαντε διαδόλω, καὶ θανάτῳ τῷ δὲ ἀμαρτίας ἀναβλαστήσαντε, πικροῖς δηταῖς καὶ ἀγοργεύτοις κατεσαγγενέθη λύκοις. Επειδὴ δὲ ποιμὴν ἀγαθὸς ἐψ' ἀπαντας ἀνεδείχθη, Χριστὸς, θήρας ὑπὲρ τὴν ψυχὴν τῇ τῶν ἀτιθάσων θηρίων ξυνωρίδι μαχόμενος, σταυρὸν ὑπέμειν δι' ἡμᾶς ίνα θανάτῳ νεκρώσῃ τὸν θάνατον, κατεκρίθη τε δι' ἡμᾶς ίνα τῆς ἐπὶ τῷ πλημμελεῖν καταχρίσεως πάντας ἔξεληται, κατεργήσας διὰ τῆς πίστεως τὴν τυραννίσασαν ἀμαρτίαν, καὶ προστλώσας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τῷ λοιπῷ σταυρῷ, καὶ γέγραπται. Οὐκοῦν δὲ μὲν τῆς ἀμαρτίας πατήρ ως πρόσδετα ἐν ἅδῃ θετο θανάτῳ ποιμανεῖν ἡμᾶς ἐπι-

D Επειδὴ δὲ ποιμὴν ἀγαθὸς ἐψ' ἀπαντας ἀνεδείχθη, Χριστὸς, θήρας ὑπὲρ τὴν ψυχὴν τῇ τῶν ἀτιθάσων θηρίων ξυνωρίδι μαχόμενος, σταυρὸν ὑπέμειν δι' ἡμᾶς ίνα θανάτῳ νεκρώσῃ τὸν θάνατον, κατεκρίθη τε δι' ἡμᾶς ίνα τῆς ἐπὶ τῷ πλημμελεῖν καταχρίσεως πάντας ἔξεληται, κατεργήσας διὰ τῆς πίστεως τὴν τυραννίσασαν ἀμαρτίαν, καὶ προστλώσας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τῷ λοιπῷ σταυρῷ, καὶ γέγραπται. Οὐκοῦν δὲ μὲν τῆς ἀμαρτίας πατήρ ως πρόσδετα ἐν ἅδῃ θετο θανάτῳ ποιμανεῖν ἡμᾶς ἐπι-

⁴³ Joan. x, 20. ⁴⁴ Osee, vii, 13. ⁴⁵ ibid. 16. ⁴⁶ I Joan. iii, 16. ⁴⁷ Coloss. ii, 14. ⁴⁸ Psal. xlvi, 15.

τρέψας, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς ἑρημένον. Ἀπέθανε δὲ δι' ἡμᾶς διντῶς δ' ἀγαθός, διντῶς δὲ ποιημήν, ἵνα τῆς ἀφεγγοῦς τοῦ θανάτου σκιᾶς ἔξειλων τοῖς οὐρανοῖς συναγελδεῖεσθαι παρασκευάσῃ χοροὺς; καὶ ἀντὶ σηκῶν τῶν εἰς πυθμένας ἀδύσασον καὶ μυχοὺς θαλάσσης κειμένων, τὰς ἁνῶντας καὶ παρὰ Πικρὸν χαρίσηται μονάς. Διὰ ταῦτα καὶ πρὸς ἡμᾶς πού φασι· «Μή φοβοῦ, τὸ μικρὸν πάσμαν»· γέδοντος γάρ δὲ Πατὴρ δοῦναι ὑμῖν τὴν βασιλείαν. » Ἄλλ' ἐν τούτοις μὲν τὰ διὰ Χριστοῦ· θώμαν δὲ τὰ ἐκείνων ἐν τίσιν. Οὐκοῦν ἔτερον μὲν οὐδὲν διντῶς ἀλώσονται τῷ γε δύμασιν ὅρθοῖς τὰ ἐπ' αὐτοῖς διευκρινουμένῳ ή μισθωτοῖς, καὶ ψευδοτομένες, καὶ δειλοῖς, καὶ προδόταις, καὶ ἐκνηροῖς, λόγον μὲν οὐδένα τῆς τῶν προθέτων ὀφελείας πεποιημένοι πάντοτε, τὸ δὲ ἡδὺ παῖς καὶ ἐκάστη δοκοῦν πάνταχθεν ἐκπορίζειν σπουδάζοντες. Μισθωτοί γάρ ἡσαν, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν, οὐκ ἡνὶ αὐτῶν ἦδια τὰ πρόδατα, μᾶλλον δὲ τοῦ Χριστοῦ τοῦ μισθωσαντος κατὰ τὴν ἀρχὴν, καὶ ἐπὶ τιμαῖς ταῖς ἀνωτάτων χειροτονήσαντος ἐπιστάτας τοῖς Ἰουδαίων λαοῖς τοὺς Ιερουργούς. Οἱ δὲ τῆς τῶν θρεμμάτων αὐλῆς ἀφειδήσαντες παντελῶς, προδώκαντα τῷ λύκῳ τὰ πρόδατα, καὶ ὄπως, ή τίνα τρόπον, ἐροῦμεν ἐπιτομώτερον. Ἐν μὲν γάρ τοῖς ἀρχαιοτέροις καιροῖς, μόνον ἐπεγράφετο βασιλέας τὸν Θεὸν δὲ πολύχους τῶν Ἰουδαίων λαούς, αὐτῷ τὸ δίδραχμον θυσίαν ἐπετέλει, καὶ ὥσπερ τινὰ δασμὸν, τὴν ἐν νόμῳ προσεκομίζετο πολιτείαν. Ἄλλ' ἤλθεν ἐπ' αὐτὸν καθάπερ τις ἀγριος λύκος ἐπεργενῆς ἀνθρωπος, δουλείας ἐπιθεὶς δυομά τε καὶ πρᾶγμα. καὶ βασιλείας ἀνθρωπίνης ἐπιφρίπτων ζυγὸν, μετακομίζεσθαι παῖς ἐπαναγκάζων εἰς Εκνομόν τε καὶ ἀγῇ ζωὴν, φόρους ἐκζητῶν, τῆς ὑπὸ Θεῷ βασιλείας ἀποστολῶν. Ἡν γάρ δὴ καὶ ἀνάτη τοῖς εἰς τοῦτο ταλαιπωρίας κατερράγμένοις τοῖς τοῦ κρατούντος ὑπελεῖν θετμοῖς. Ἡκεν ἀλλογενῆς ἀφίστας μὲν ἀρχῆς τῆς παρὰ Θεοῦ, τοῦτ' ἔστι, τῆς Ιεράσθαι λαχούσης φυλῆς, ή τὸ κρίνειν καὶ τὸ δικάζειν ἐπετέτραπτο παρὰ Θεοῦ, μετατιθεὶς πάντα, καὶ βιαζόμενος. Εαυτὸν τοῖς νομίσμασιν ἐνσημανεσθαι ποιῶν, καὶ πᾶν εἶδος ἐπάγων πλεονεξίας. Πρὸς τὴν οὖτως ἀφόρητον ὑδρίων κύκλῳ γρύπτηνσαν οἱ ποιμένες. Εἴδον τὸν λύκον ἀρχόμενον, καὶ τὴν ἀγέλην ἀφέντες ἀπέδρασαν οὐ γάρ ἡνὶ αὐτῶν ἦδια τὰ πρόδατα, οὐκ ἐκάλεσαν τὸν ἐπαμέναις δυνάμενον, τὸν διασώσαντα μὲν ἐκ Βαβυλωνίων, ἀνατρέψαντα δὲ τὸν Ἀσσύριον, τὸν ἀνελόντα διὰ χειρὸς ἀγγέλου ἔκατὸν καὶ ὅγδοήκοντα πάντες χιλιάδας τῶν ἀλλογενῶν. Ὅτι δὲ ἤδηκεν οὐ μικρῶς καὶ παρέλυσεν εἰς εὐλάβειαν τοὺς ἐξ Ιοραθῆ τὸ παραδέσασθαι τὴν θνετῶν ἀρχὴν, τὴν ὑπὸ γε τοῖς ἀλλογενεσί φημι, καὶ ἐξ αὐτοῦ μαθήσῃ τοῦ πράγματος. Πιλάτου γάρ ποτε τοῖς Ἰουδαίοις τὸ παράλογον ἔξοντειδίζοντος θράσος, δὲ καὶ σταυροῦσθαι παρεκάλουν τὸν Κύριον, καὶ ἀκατακαλύπτεις λέγοντος· «Τὸν βασιλέα δύμων σταυρώσω;» τότε δὴ, τότε τὴν ὑπὸ Θεῷ δουλείαν ἀποστείλμενοι, καὶ τὰ τῆς ἀρχαίας δεσποτείας διαρρήγνυντες δεσμά, νέοις διαπερ προσεχώρουν ζυγοῖς, ἀναβήν ἀναφωνή-

B A choris aggregaret, et pro stabulis in voragines abyssi et pro profunda maris subsidentibus superas et apud Patrem mansiones nobis compararet. Proindeque alicubi nos compellat his verbis: « Nolite timere, pusillus grecus, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum⁴⁰. » Et hactenus quidem quae ad Christum spectant: videamus deinceps quinam illi sint. Nihil aliud esse quidem emunctæ naris homini videantur, quam mercenarii, et falsi pastores, ignavi, proditores, ac pigri, et nusquam de ovium salute solliciti, sed quod cuiquam suave et jucundum videatur undecunque captantes. Vere siquidem mercenarii erant, iuxta Servatoris vocem; nec enim eorum oves erant propriæ, sed Christi, qui ab initio conduxerat, atque ad honores supremos elegerat praefectos Iudeorum populis sacerdotes, qui nulla habita gregis et stabuli cura oves lupo prodiderunt, atque id quo pacto, paucis dicemus. Nam priscis quidem temporibus multiplex Iudeorum populus solum sibi Deum regem ascribebat, didrachnum in sacrificium pendebat, ac tributum veluti quadam legitimam vitæ formam ac rationem offerebat. Verum irruit in eum ferus quidam lupus, homo alienigena, servitutis nomen et rem imponens, regnique humani jugum injiciens, ac per vim eos in dissolutam atque insolentem vitam traducens, tributa exigens, regnoque Dei expolians. Quippe necesse erat eo miseriae redactis ut potentioris legibus obtemperarent. Venit alienigena principatu qui ex Deo est, hoc est tribu sacerdotium sortita, cui judicandi munus a Deo mandatum erat, ex turbans, omniaque violenter e suo loco movens, suamque in nummis imaginem cudi faciens, nullumque non tyrannidis et crudelitatis genus invehens. Ad tam intolerandas libidines ac injurias non expegerat sunt pastores. Videbunt lupum venientem et, relicto grege, diffugerunt, nec enim ad eos oves pertinebant, C 649 nec invocaverunt eum qui propugnare ac repellere posset, quicque Babyloniorum manibus servasset, qui Assyrium evertisset, qui per manum angeli centum et octoginta quinque millia alienigenarum confecisset. Quod vero non mediocre detrimentum Israeli importatum sit acceptio externo, nempe sub alienigenis principatu, res ipsa etiamnum tibi ostendet. Etenim cum aliquando Pilatus Iudei incredibilem eorum audaciam exprobaret, quod Dominum crucifigi ab eo flagitarent, aperte que diceret: « Regem vestrum crucifigam⁴¹? », tunc certe excussa Dei servitute et veteris dominii vinculis diruptis, novo tanquam jugo cervices subjecerunt, impudenter vociferati: « Non habemus regem nisi Cæsarem⁴². » Quia omnia cum flerent et clamarentur, principibus recte se habere visa sunt, quibus ideo omnium malorum causæ ascribenda sunt. Damnantur enim jure merito tanquam gregis

⁴⁰ Luc. xii, 33. ⁴¹ Joan. xix, 15. ⁴² Ibid.

sui proditores, ignavi et imbellis prorsus, ac pugnare pro subditis gregibus detrectantes. Ideoque Deus ipsos arguit dicens: « Pastores stulte egerrunt, et Dominum non quæsierunt: propterea non intellexit omnis grex, et dispersi sunt ». Ex ipsis itaque rebus ostensum est Christum revera esse bonum pastorem oviuum, illos vero esse corruptores potius et pestes quam bonos, et a vera laude longe alienos.

ποιεινές ἡρόενταντο, καὶ ἐν Κύριν οὐκ ἔξεῆτησαν· διὸ τοῦτο οὐκ ἐνόησε πᾶσα ἡ νομή, ἕτερος δὲ εἰσεκοπίσθησαν. Ἐκ αὐτῶν τοιγαροῦν ἀποδέειται τῶν πραγμάτων, διτὶ ποιεῖσθαι μὲν προβάτων ἄγαθος ὄντας ὁ Χριστός, οἱ δὲ φθόροι μᾶλλον ἡ ἄγαθος ἐπακίνων τε τῶν ἐπὶ γυναικῶντι πολὺ διὰ λίγην ἔκωνται.

X, 14. *Ego sum pastor bonus.*

Exsultavit rursus, tanquam causa superior et Judaici principatus calculum adeptus, non aliquorum testimoniis, sed ipsarum jam rerum documentis evidenter delatum. Quemadmodum enim postquam opposuit facta sua falsorum prophetarum maleficis, suaque ipsis opera et praeclaros effectus eorum mendacis potiores ostendit (siquidem illos venisse duntaxat ut furentur, ut mactent, et perulant, ac praeterea ut mentiantur, et quae dictu sint nefas, se vero non modo ut vitam ovibus, sed ut et aliquid amplius dare), exclamavit illud : « Ego sum pastor bonus, » ita et hoc loco ubi destinavit bonum vere pastorem, qui mori vult pro ovibus, et animam suam **650** liberenter ponat pro illis; mercenarium vero et extra-
neum praefectum fugacem esse ac timidum, et quidvis tale, quoniam norat se eum esse qui animam pro ovibus esset positurus, rursus merito exclamat illud : « Ego sum pastor bonus. » Oportebat enim eum omnes vincere, qui in omnibus primas obtinebat, ut et vere dixisse Psalmista videatur, ad ipsum alicubi dicens his verbis : « Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas, cum judicaris ». Jam vero praeter supradicta illud ex-
pendendum est. Puto enim Dominum proponentem utilia Iudeis non suis tantum verbis, sed et ex prophetarum oraculis monere eos ut quae rationi consentanea sunt, sentiant, et aperte noverint, ipsum esse bonum et egregium pastorem, istos vero nequaquam. Probabilis enim conjectura erat fore ut, si non eius verbis fidem baberent, etiamen vel inviti prophetarum vaticiniis assentirentur. Ait ergo : « Ego sum pastor bonus, » revocans in memoriam Iudeis que per vocem Ezechiel dicta sunt. Sic enim de Christo et de iis quibus sorte obligata pascere gregi Iudeorum ait : « Hec dicit Dominus : O pastores Israel, numquid pastores pascunt semetipsos ? Nonne oves pascunt ipsi pastores ? Ecco lac comeditis, et lanis operimini, et quod crassum est occiditis, et oves meas non pacitis. Quod infirmum fuit non confortatis, et quod segrotum non sanatis, et quod contritum non alligastis, et quod errabat non reduxistis, et quod perierat non quaestis, et quod forte erat af-

Α σαντες· « Ούκ έχομεν βασιλέα ει μη Καίσαρα. »
Καὶ ταῦτα τοῖς ἡγουμένοις δρῶς ἔχειν ἐδόκει, δρώ-
μενά τε καὶ ἀναφωνούμενα· αὐτοῖς οὖν δρα τὰς ἑφ'-
ἄπταις τοῖς κακοῖς ἀναβετέον αἰνίας. Καταχρίνονται
δὲ καὶ μάλα εἰκότως ὡς τῶν ποιμνίων προδόται, ὡς
θειλοί, καὶ ἀναδροί, καὶ φιλόμαχοι παντελῶς, καὶ
ἀπαυδήσαντες διοκλήτιος τὸ ὑπερασπίζειν, καὶ
ὑπερμάχεσθαι θέλειν τῶν ὑπὸ χείρα ποιμνίων. Διὸ
τοῦτο καὶ θεδὲς αὐτοὺς ὑπαιτιάται λέγων, ὅτι· « Ω-
σαν· διὰ τοῦτο οὐκ ἐνθῆσε πᾶσα ἡ νομῇ, καὶ διεσκορ-
πραγμάτων, ὅτι ποιμήγ μὲν προδότων ἀγάθος δινεταις
τῶν ἐπὶ γηνησιτητι πολὺ δῆ λιγα ἔωκισμένοι.

Ἐγώ είμι ο ποιητής ο καλός.

Ανεστέρησε πάλιν ὡς τὴν νικῶσσαν εἰδρῶν, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ χρῆνα προτάττεσθαι τῆς Ἰουδαίων ἀρχῆς ἀποκομιδάμενος ψῆφον, οὐ ταῖς τινας μαρτυρίαις, ἀλλὰ ἐξ αὐτῆς ἥδη τῆς τῶν πραγμάτων συνεξετάσεως ἀναφρανούμενην. Ὁντερ γάρ τρόπον ἀντιπαρατίθεται τὰ οἰκεῖα τοῖς διὰ τῶν ψευδοπροφητῶν κακουργήμασι, καὶ ἀμείνω δεικνύει τῆς ἔκεινων ψευδολογίας τῶν οἰκείων κατορθωμάτων τὴν ἔκδασιν (τοὺς μὲν γάρ ἐπὶ μόνῳ τῷ κλεψει, καὶ θύσαι, καὶ ἀπολέσθαι γενέσθαι φησίν αὐτομόδους ἐπὶ τῷ ψευδεσθαι, καὶ δι μὴ θέμις εἰπεῖν, ἕκατόν γε μήπει ἀφίχθαι πρὸς τὸ μὴ μόνον ἔχειν ζωὴν, ἀλλὰ καὶ περισσόν τι τὰ πρόδατα ἔχωσιν) καλῶς τε καὶ ὀρθῶς ἀνέφωντε τὸ, «Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς,» εὐτὰ κάνθάδε τὸν ἀγάλην διτριχόντας ποιεῖμενα διορισάμενος ἐν τῷ καὶ προθνήσκειν ἐπειγεῖσθαι τῶν προβάτων, καὶ τὴν ψυχὴν προθείνειν προθύμως ὑπὲρ αὐτῶν, τὸν δὲ μισθωτὸν καὶ θύνεον ἐπιστάτην, καὶ δειλὸν, καὶ φυγάδα, καὶ τί γάρ τῶν τοιούτων οὐχὶ προειρηκώς, ἐπειπέρ ἕκατὸν εἰδὲ καταθήσονται τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων, εὐλόγως πάλιν ἀναδοθεῖ τὸ, «Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς.» Ἔδει γάρ, ἔδει πάντας νικᾶν τὸν ἐν πᾶσι πρωτεύοντα, ἵνα καὶ ἀληθῆς φαίνηται πάλιν ὁ Μελέκης πρὸς αὐτὸν που λέγων· «Οπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαι σε.» Πρὸς δὲ γε τοῖς εἰρημένοις κακείνῳ διασκεπτέον. Οἶμαι γάρ ἔγωγε τὰ πρὸς ὄφειςας ἐπόμενα πολλῆς τοῖς Ἰουδαίων λαοῖς παραδέντα τὸν Κύριον, μὴ μόνον ἐξ οἰκείων ψημάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς τῶν προφητῶν χρησματίας ἀναπτίθειν αὐτοὺς ἐπειγεῖσθαι τὰ εἰκότα φρονίν, καὶ εἰδέναι σφῶς, ὡς αὐτὸς μὲν ξεπινός ποιεῖται λόγοις, οἱ δὲ οὐκέτι, ποθεν. Ἡν γάρ οὐκ ἀπεικόδες ἐννοεῖν ὡς εἰ μὴ τοῖς πατράντοις καταπειθῶνται λόγοις, ἀλλὰ γε τοῖς δι' ἔκεινων καὶ οὐχ ἐκόντες ἐνδιώσουσι. Λέγει τοίνυν τὸ, «Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς,» εἰς ἀνάμνησιν ὃστερ τῶν εἰρημένων διὰ φωνῆς Ἱεζεχιήλ τοῦ προφήτου τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀνακομίζων διάνοιαν. Λέγει γάρ εὐτὰ περὶ τε Χριστοῦ, καὶ τῶν καθηγεῖσθαι λαζόντων τῆς Ἰουδαίων ἀγέλης· «Τάδε λέγει Κύριος· «Ω ποιμένες τοῦ Ἰερατῆλ, μὴ βάσκουσιν οἱ ποιμένες ἕκατον; Οὐχὶ τὰ πρόδατα βάσκουσιν οἱ ποιμένες; Ιδού τὸ γάλα κατεβούσετε, καὶ τὰ ἱρια περιβάλλεσθε, καὶ τὸ παχύ σφάζετε, καὶ τὰ πρόδατά μου οὐ βάσκετε. Τὸ ἡτενη-

¹¹ Jerem. x, 20. ¹² Psal. I, 6.

καὶ οὐκ ἐνισχύετε, καὶ τὸ κακῷ ἔχον οὐκ ἴσωμα-
τοποιήσατε, καὶ τὸ συντετριμένον οὐ κατεδησάτε,
καὶ τὸ πεπλανημένον οὐκ ἀποστρέψατε, καὶ τὸ ἀπο-
λαθόν οὐκ ἐζητήσατε, καὶ τὸ Ισχυρὸν κατειργάσασθε
μόχθορ. Καὶ διεσπάρη τὰ πρόβατά μου διὰ τὸ μὴ
εἶναι ποιμένας, καὶ ἐγενήθη εἰς κατάθρωμα πᾶσι
τοῖς θηρίοις τοῦ ἄγρου, καὶ διεσπάρη τὰ πρόβατά
μου ἐν παντὶ δρει, καὶ ἐπὶ πάντα βουνὸν ὑψηλὸν,
καὶ ἐπὶ προσώπου πάσης τῆς γῆς, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐχ-
ζητῶν, οὐδὲ ἀποστρέψαν. » Εἰς γάρ τοῖς ἰουδαίοις
καθηγηταῖς ὁ σκοπὸς πρὸς μάνην ὅρῳ τὴν φιλοκερ-
δίαν, καὶ χρηματίζεσθαι μὲν ταῖς πατρὶ τῶν ὑπηκόων
προσταγαῖς, δεσμούς τε συλλέγειν, καὶ τὰ ὄπερ
νόμου διατάσσειν, τοῦ δέ γε λαυτελοῦς εἶναι μᾶλλον-
τος, ἢ καὶ τοῦ διασκέψεων ισχύεντος τοὺς ὑπὸ χεῖρα
Ἰαοὺς, μηδένα ποιεῖσθαι λόγον. Διὰ τοῦτο πάλιν ἐπ'
καύτοις οὕτω φησὶν ὁ καλὸς ὄντως ποιμῆν· « Τάδε
λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ τοὺς ποιμένας, καὶ ἐχ-
ζητήσω τὰ πρόβατά μου ἐκ τῶν χειρῶν ἀντῶν, καὶ
ἀποστρέψω αὐτοὺς τοῦ μὴ ποιμαίνεν τὰ πρόβατά
μου, καὶ οὐ βοσκήσουσεν ἐτί οἱ ποιμένες αὐτὰ, καὶ
ἴξελούμια τὰ πρόβατά μου ἐκ τῶν χειρῶν ἀντῶν, καὶ
ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν, καὶ οὐκ ἔσονται αὐτοῖς
εἰς κατάθρωμα. » Καὶ πάλιν μετ' ἔτερα· « Καὶ
ἀναστήσω αὐτοῖς ποιμένα ἵνα, καὶ ποιμανεῖ αὐτοὺς,
τὸν δοῦλόν μου Δαβὶδ, καὶ ἔσται αὐτῶν ποιμῆν, καὶ
ἴγώ. Κύριος ἔσορεις αὐτοῖς εἰς Θεὸν, καὶ Δαβὶδ ἄρχων
ἐν μέλᾳ· ἴγώ Κύριος ἐλάλησα καὶ διαθήσομαι τῷ
Δαβὶδ διαθήκην εἰρήνης, καὶ ἀφανῶ θηρία πονηρᾶ
ἔπει τῆς γῆς, καὶ κατοικήσουσιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ
ὑπνώσουσιν ἐν τοῖς δρυμοῖς. Καὶ δῶσω αὐτοὺς περι-
κύλῳ τοῦ δρους μου, καὶ δῶσω τὸν ὑετὸν ὑμέν, ὑετὸν
εὐλογίας, καὶ τὰ ἔυλα τοῦ πεδίου δῶσουσι τὸν καρπὸν
ἀντῶν, καὶ ἡ γῆ δῶσει τὸν καρπὸν αὐτῆς. » Οὐκοῦν
ἐν τούτοις εὖ μάλα καὶ σαφῶς, ὅτι μὲν τῇς τῶν
Ἰουδαίων ἡγεμονίᾳς ἐκτίθεται τῶν Φαρισαίων ἡ
ἀνοσία πλήθης διαγορεύει Θεός, ὅτι δὲ μετ' ἔκτινους
ἐπισταθῆσι ταῖς λογικαῖς τῶν πιστευόντων ἀγέλαις
δὲ ἐπέρματος; Δαβὶδ τὸ κατὰ σάρκα Χριστὸς ἀνα-
φανθόν ὠρίσατο. Διαθήκην γάρ εἰρήνης συντέτακται
δι' αὐτοῦ, τὸ εὐαγγελικὸν δῆλονσι καὶ θεπέτειον
κήρυγμα πρὸς φύλαν τημᾶς ἀναφέρον τὴν ὡς πρὸς
Θεὸν, καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν περιποιοῦν.
Δι' αὐτοῦ τε πάλιν ὄμοιος ὁ τῆς εὐλογίας δεῖς,
ποῦτ' ἔστιν, ἡ τοῦ Πνεύματος ἀπαρχὴ καρποφόρον
ῶστερ τινὰ γῆν ἀποτελοῦσα τὴν ἐν ἥπερ ἀν γένοιτο
ψυχήν. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς μὲν προβάτοις οὐ μετρίως οἱ
Φαρισαῖοι διελυμήναντο, καταβόσκοντες μὲν οὐδαμῶς,
καταλαβάτθαι δὲ μᾶλλον αὐτὰ πολλαχῶς ἐπιτρέ-
ποντες. διέσωσε δὲ ὁ Χριστὸς, καὶ τῆς δινωθεν εὐλο-
γίας ἐδείχθη καὶ δοτήρ καὶ πρόξενος, εἰκότως ἀνα-
φαντεῖται τοῦδε διπέρα τοῖς διολογῶν, « Ἐγώ εἰμι ὁ
ποιμῆν δ καλὸς. » Σκανδαλιζόσθω δὲ μοι μηδεὶς, εἰ δοῦλον ἀπεκάλεσεν δ Θεός καὶ Πατήρ τὸν ἐν σπέρ-
ματος Δαβὶδ γενόμενον ἀνθρωπὸν, καίτοι κατὰ φύσιν ὄντα Θεὸν καὶ Ήγενὴν ἀληθινὸν, ἐννοεῖτω δὲ μᾶλλον, διε-
τετακείνωκεν διευτὸν μορφὴν δούλου λαβών. Πρεπόντως ἄρα τῇ ληφθείσῃ μορφῇ κάκληται δούλος παρὰ
τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός.

A fixistis labore. Et dispersæ sunt oves meæ, pro-
pterera quod non sunt pastores, et factæ sunt in
devorationem omnibus bestiis campi; et dispersæ
sunt oves meæ in omni monte, et super omnem
collum excelsum, et super faciem universæ terra, et
non erat qui requireret, neque qui reduc-
ret ⁴. » Unus enim Judæorum præpositis ecclipsis
erat, lucri nempe studium, et subditorum oblatio-
nibus ditari, ac tributa exigere et edicta supra le-
gem facere, ejus autem quod prodesse populis
sibi subditis aut eos servare posset, nullam plane
curam habere. Idcirco de ipsis rursus ait pastor
ille vere bonus his verbis: « Hæc dicit Dominus:
Ecce ego super pastores; et requiram oves meas
de manibus eorum et amovebo eos ne pascant
oves meas; et non pascent amplius pastores eas,
et separabo oves meas de **651** manibus eorum,
et ex ore eorum, et non erunt eis ultra in de-
vorationem ⁵. » Et paulo post: « Et suscitabo
super eos pastorem unum, et pascet eos, ser-
vum meum David. Et erit eorum pastor: et ego
Dominus ero eis in Deum, et David princeps
in medio: ego Dominus locutus sum, et disponam
David testamentum pacis, et delebo bestias pessi-
mas de terra, et habitabunt in deserto, et somnum
capient in saltibus montis. Et dabo eos in circuitu
montis mei: et dabo pluviam meam, pluviam be-
nedictionis, et ligna quæ in campo dabunt fructum
suum, et terra dabit fructum suum ⁶. » Per hæc
ergo Deus manifestissime declarat futurum ut a
Judæorum principatu Pharisæorum impius cœtus
amoveatur, et post illos rationali credentium gregi
præsit e semine David secundum carnem Christus.
Fœdus enim pacis per eum pepigit, evangelicam
nimirum et divinam prædicationem, quæ nobis
amicitiam eum Deo et regnum cœlorum conciliat:
Per ipsum itidem rursus benedictionis pluvia,
id est primitiæ Spiritus, quæ animum in quo ex-
stiterit cœtus agrum quemdam secundum efficit. Quia
vero Pharisæi suis ovibus non mediocrem perni-
eiem infierunt multis modis eas deformari sinen-
tes, nedum eas pascentes, Christus autem eas ser-
vat, ac supernæ benedictionis largitor eis est atque
pararius; idcirco jure proficitur id quod est, dum
ait, « Ego sum pastor bonus. » Nemo perro scan-
dalizetur, quod Deus ac Pater eum servum appelle-
laverit, qui ex semine Davidis homo factus est,
quamvis secundum naturam Deus verus sit ac Fi-
lius, sed cogitat potius ipsum se humiliasse formam
servi sump̄ia ⁷. Quare convenienter formæ illi-
servi assumptæ a Deo et Patre servus nuncupa-
tus est.

⁴ Ezech. xxix, 3, 6. ⁵ ibid. 10. ⁶ ibid. 23-27. ⁷ Philipp. II, 6, 8.

X. 14. *Et cognosco oves meas, et cognoscunt me A meæ. Sicut novit me Pater, et ego agnosco Patrem.*

Nihil aliud hic innuere velle Dominum quispiam simpliciter dixerit, nisi se sua manifestum fore, seque creditibus in eum largiturum esse sine labore sui cognitionem, et se suos agnitorum esse, non inutile utique cognosci, quibus id forte obmigerit, insinuans. **652** Quid enim melius dicemus quam inngescere Deo? Sed cum id quod dictum est subtiliorem requirat indaginem, maxime quia additum est: « Sicut novit me Pater, et ego agnosco Patrem: » age verborum istorum sensum expendamus. Neque enim opinor quisquam dicere ausit, posse quemquam taliem de Christo percipere notitiam, qualis forte sit in Deo et Patre de eo. Solus enim Pater novit suam genituram, et cognoscitur a sola genitura. « Nemo enim novit Filium nisi Pater: neque Patrem quis novit nisi Filius, » secundum ipsius Servatoris vocem¹⁰. Quod enim et Deus sit Pater et Filius similiter verus Deus, scimus atque credimus: quid vero sit secundum substantiam ineffabilis illa natura prorsus supra nostrum et aliarum intellectualium creaturarum captum est. Quomodo igitur sciemus eodem modo quo Pater Filium? Despiciendum enim quomodo cognitionum ipse nos affirmet, cognitionum vero iri a nobis, sicut ipse Patrem novit, et Pater ipsum. Exactius itaque inquirendum quo pacto nos a propositione non alienam explicationem huius dictio accommodemus; ego quidem quod in mente venit non reticebo, quod tamen liberum sit volentibus accipere. Puto enim hic cognitionem dicere, non duntaxat scientiam, sed necessitudinem et conjunctionem, sive eam quæ secundum genus est et naturalem, sive eam quæ tanquam in participatione est honoris et gratiæ. Notos igitur Græci vocare solent, non tantum genere propinquos, sed et fratres consanguineos; quod autem Scriptura sacra cognitionem pro necessitudine et conjunctione accipiat, hinc intelligemus. Ait enim alicubi Christus de iis qui minime ipsi conjuncti sunt: « Multi dicent mibi in illa die, judicii nimirum: Domine, Domine, nonne in nomine tuo virtutes multas fecimus, et dæmonia ejecimus? Tunc constitebor eis: Amen dico vobis, nunquam novi vos¹¹. » Atqui si notitia nobis solam significaret scientiam, quomodo ignoraret aliquos, qui omnia habet nuda et aperta in oculis suis, quemadmodum scriptum est¹², quique omnia novit antequam sint¹³. Ergo non solum absurdum, sed etiamnum similem est suspicari Dominum ignorare aliquos, quinimo potius existimandum est eum dicere nullam secum prorsus similitudinem ac relationem habere. Non enim, inquit, novi eos amantes virtutis, non verbi mei cultores ac retinentes, sed neque bonarum actionum conjunctione

Kai γινώσκω τὰ ἡμάτια, καὶ γινώσκουσί με τὸ ἡμάτιον. Καθὼς γινώσκει με δὲ Πατήρ, καὶ γινώσκω τὸν Πατέρα.

Απεριεγότερον μὲν ἐπὶ τούτῳ φαίνεται τοῖς ἀντεπονοῦσιν βεβουλῆσθαι κατασημῆναι τὸν Κύριον, οὐ διτιαφῆς μὲν αὐτὸς ἔσται τοῖς ἑαυτοῦ, καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν ἀταλαίπωρον χαριεῖται τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν, ἐπιγνώσεται δὲ καὶ αὐτὸς τοὺς Ιδίους, οὐχ ἀνόνητον δηλονότι τὸ γινώσκεσθαι καθιστάς τοῖς τούτῳ δὴ λαχοῦσι. Τί γάρ ἐρῶμεν τὸ διμειον τοῦ γινώσκεσθαι θεῷ; Ἐπειδὴ δὲ πικροτέραν ἐφ’ ἑαυτῷ τὴν βάσανον ἔχατε τις πως τὸ εἰρημένον διὰ τὸ προσκεισθαι μάλιστα, « Καθὼς γινώσκει με δὲ Πατήρ, καὶ γινώσκω τὸν Πατέρα. » φέρε πρὸς αὐτὴν ἱωμεν τοῦ προκειμένου τὴν ἔννοιαν. Οὐ γάρ, οἶμαι, τις ἐρεῖ τῶν ἐρήμωμένον ἔχοντων τὸν νοῦν κατισχύσαι τῶν διητῶν τινὰ τοιαύτην δύνασθαι λαβεῖν περὶ Χριστοῦ τὴν γνῶσιν, ὅποια περὶ δὲν εἴη τυχὸν ἡ ἐν τῷ θεῷ καὶ Πατέρι περὶ αὐτοῦ. Μάνος γάρ οἰδεν δὲ Πατήρ τὸ διείσιν γέννημα, γινώσκεται δὲ ὑπὸ μόνου τοῦ διέσιον γεννήματος. « Οὐδεὶς γάρ οἶδε τὸν Γεόντα εἰ μή δὲ Πατήρ, οὐδὲ δὲ τὸν Πατέρα τις οἶδε τις ἔστιν εἰ μή δὲ Γεόντα, » κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος φωνήν. « Ότι μὲν γάρ θεὸς δὲ Πατήρ καὶ θεὸς δομιώς ἀληθινὸς δὲ Γεόντα, οὔσμεν τε καὶ πεπιστεύκαμεν τὸ δὲ τις κατ’ οὐσίαν ἔστιν ἡ ἀρρένως φύσις, ἀνέφικτον παντελῶς ἡμῖν τε καὶ τοῖς ἀλλοις λογικοῖς κτίσμασι. Πῶς οὖν ισομέτρως εἰσόμεθα τῷ Πατέρι τὸν Γεόντα; « Αθρητέον δῆπος ἐπιγνώσεσθαι μὲν αὐτὸς ἡμᾶς διεσχυρίζεται, ἐπιγνωσθεσθαι δὲ παρ’ ἡμῶν ὡς οἶδεν αὐτὸς τὸν Πατέρα, καὶ δὲ Πατήρ αὐτόν. Οὐκοῦν ἐπεξεργαστέον, καὶ τίνα τοῖς εἰρημένοις ἐφαρμόσωμεν θεωρίαν, οὐχ ἀπὸ τοῦ προκειμένου φέρουσαν σκοποῦ. » ζητητέον δὲ τὸ γε ἔχον εἰς νοῦν, ἐγὼ μὲν οὐδὲ ἀποχρύψομαι, τοῖς γε μὴ θέλουσιν ἔστω παραδεκτόν. Οἶμαι γάρ διτιαφῆς τὴν γνῶσιν ἐν τούτοις οὐχ ἀπλῶς τὴν εἰδήσιν λέγει, δέχεται δὲ μᾶλλον ἀντὶ τῆς οἰκειότητος, ήτοι τῆς κατὰ γένος, καὶ φυσικῆς, η τῆς ὡς ἐν μεθέξει χάριτος καὶ τιμῆς. Γνωστοὺς οὖν έθος ἀποκαλεῖν τοῖς Ἑλλήνων παισιν οὐχ διπάς τοὺς κατὰ γένος οἰκείους μόνον, ἀλλὰ καὶ δομαίμους ἀδελφούς· διτιαφῆς τῇ ήμέρᾳ, τῇ τῆς χρίσεως δηλονότι· Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι δυνάμεις πολλάς ἐποιήσεμεν, καὶ δακρυονας ἔξεβάλομεν; Τότε δομολογήσω αὐτοῖς, διτιαφῆς τῇ γνῶσις μάνη τὴν γνῶσιν, πῶς τιγνήσεις τῶν διητῶν τινάδες δὲ πάντα ἔχων γυμνά καὶ τετραχηλίσμένα τοῖς ὄφθαλμοις αὐτοῦ, καθὼς γέγραπται· δὲ καὶ πρὶν γενέσεως πάντα εἰδώς. Οὐκοῦν ἀνόητον κομιδῇ μᾶλλον δὲ ἥδη καὶ δυσεῖδες τὸ ἀγνοήσαί τινας ὑποτοπῆσαι τὸν Κύριον, οἰησμέθε δὲ μᾶλλον εἰπεῖν αὐτὸν ὡς οὐδαμόθεν τὴν οἰκειότητα τὴν πρὸς αὐτὸν καὶ σχέσιν ἐπάγονται. Οὐκ οἶδα γάρ, φησι, γεγονότας ἐραστάς ἀρετῆς, οὐ τὸν ἐμὸν τιμή-

¹⁰ Matth. xi, 27. ¹¹ Matth. vii, 22, 23. ¹² Hebr. iv, 13. ¹³ Dan. xiii, 42.

σαντας λόγον, ἀλλ' οὐδὲ συνεφθέντας ἐμοὶ διὰ πράξεων ἀγαθῶν. Ἀκολούθως τίς ἀν νοήσῃ καὶ ἐπὶ τοῦ πανσόφου Μωσέως, διαν πρὸς αὐτὸν λέγη Θεός· «Οὐδέ σε παρὰ πάντας, καὶ χάριν εὑρες παρ' ἐμοῦ, » ἀντὶ τοῦ, «Ἐν οἰκειότητι τῇ ὑπὲρ πάντας ἐτέθης παρ' ἐμοὶ, καὶ πολλὴν ἐπορίσω τὴν χάριν· καὶ οὐκ ἀναιροῦντες τὸ καὶ εἰς εἰδῆσεως δύναμιν λαμβάνεσθαι τὰ τοιαῦτά φαμεν, ἀλλὰ τρόπον τοῖς; θεωρήμασιν ἐπινοοῦντες τὸν πρεπωδέστερον. Οὐκοῦν « Γινώσκω, φησι, τὰ ἐμά, καὶ γινώσκομαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν. Καθὼς γινώσκει με δὲ Πατήρ, καὶ γινώσκω τὸν Πατέρα, » ἀντὶ τοῦ, Προσοικειωθήσομαι τοῖς πρόστοις τοῖς ἐμοῖς, οἰκειωθήσεται δὲ μοι τὰ πρόστατα τὰ ἐμά, κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐμοὶ μὲν οἰκεῖδες ἔστιν δὲ Πατήρ, ἕγω δὲ αὐτὸν οἰκεῖδες εἰμι τῷ Πατρὶ. «Οὐπερ γάρ τρόπον οἴδεν δὲ Θεός καὶ Πατήρ γνησίαν ἔχων ὡδίνα τὸν Ιδίον Υἱόν, καὶ καρπὸν τῆς οὐσίας αὐτοῦ, οἴδε δὲ πάλιν δὲ Υἱὸν Πατέρα κατὰ ἀλήθειαν ἔχων τὸν Θεὸν, διετ δὴ γεννητὸς ὑπάρχων ἐξ αὐτοῦ, κατὰ τὸν αὐτὸν καὶ ἡμεῖς τρόπον προσοικειωθέντες αὐτῷ, γένος αὐτοῦ χρηματίζομεν, καὶ κεκλήμεθα τέκνα, κατὰ τὸ εἰρημένον παρ' αὐτοῦ, « Ιδού ἕγω καὶ τὰ παιδία, καὶ μοι ἔδωκεν δὲ Θεός. » Γένος δὲ καὶ γηγενόν ἔσμεν, καὶ χρηματίζομεν τὸν Υἱού, καὶ δὲ αὐτὸν τοῦ Πατρὸς, ἐπειπέρ υπάρχων ἐξ Θεοῦ Θεός μονογενῆς Δινθρώπου γέγονε, τὴν αὐτὴν τὴν φύσιν ἀναλαβὼν, εἰ καὶ δίγα πάσης ἀμαρτίας. «Ἐπει πῶς γένος ἔσμεν τοῦ Θεοῦ, κατὰ τίνα δὲ τρόπον θεέτας φύσεως κοινωνοί; Οὐ γάρ ἐν μόνῳ τῷ ἐθελῆσαι Χριστὸν εἰς οἰκειότητα λαβεῖν ἡμές τὸ τῆς χαυχήσεως ἔχομεν μέτρον, ἀλλὰ ἐπαληθεύεται πάλιν τὴν φύσιν ἡ τοῦ πράγματος δύναμις. Θεία μὲν γάρ φύσις δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ μετὰ σαρκὸς, ἡμεῖς δὲ γένος αὐτοῦ, καίτοι κατὰ φύσιν δυτος Θεοῦ, διὰ τὸ τὴν αὐτὴν τὴν φύσιν σάρκα λαβεῖν. Οὐκοῦν ἐμφερής δὲ τῆς οἰκειότητος τρόπος. «Ως γάρ φύεται μὲν αὐτὸς τῷ Πατρὶ, φύεται δὲ διὰ τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως δὲ Πατήρ αὐτῷ, οὗτω καὶ ἡμεῖς αὐτῷ καθὸ γέγονεν Δινθρώπος, καὶ αὐτὸς δὲ τὴν. Δι' αὐτοῦ δὲ ὡς διὰ μείου τῷ Πατρὶ συναπόδειν. Μεθόριον γάρ ὑσπερ τοι θεότητος τε τῆς ἀνωτάτων, καὶ Δινθρώπητος ἔστιν δὲ Χριστὸς, ἐν ταυτῷ τε ὁν τὰ διμόστερα, καὶ οὖν συνέχων ἐν ἑαυτῷ τὰ τοσούτον διψκισμένα, καὶ συνάπτεται μὲν ὡς φύσει Θεός τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, Δινθρώποις δὲ πάλιν ὡς κατ' ἀλήθειαν Δινθρώπος. »Ἀλλ' ἵσως ἐρει τις· Οὐχ ὁράς, ὡς οὗτος, δοκι ποτὲ πάλιν δὲ αὸς ἀποκινδυνεύει λόγος; Εἰ γάρ παθὸ γέγονεν Δινθρώπος γινώσκειν αὐτὸν οἰησθεία τὰ αὐτοῦ, τοὺς δέ τοις δυτοις αὐτοῦ τὸ ἔξαρτον; Εἰ γάρ πάντες οἰκεῖοι διὰ τὴν ἡδη προειρημένην αἵτιαν, τι τοῖς γηγενοῖς ἔσται τὸ πλεῖον; Πρὸς τοῦτο φαμεν, διετοινός μὲν ἀπασι καὶ τοῖς ἐγνωκότιν αὐτοῦ, καὶ τοῖς ἀγνοήσασιν δὲ τῆς οἰκειότητος τρόπος· γέγονε

A 653 mihi devinctos. Eodem modo et ad sapientissimum Moen dictum est: « Scio te præ omnibus, et gratiam invenisti apud me », pro eo quod est. Præ omnibus mihi conciliatus es, et magnam nactus es gratiam: quæ quidem dico, non quod insicias ire velim notitiam etiam significatiōe scientiæ accipi, sed ut modum, quam maxime fieri potest convenientem conceptibus, excogitem. Igitur, « Cognosco, inquit, meas, et cognoscunt me meæ. Sicut novit me Pater, et ego agnosco Patrem », hoc est, Familiaris sum meis oīibus, et mihi oīes meæ conjungentur eo modo quo mihi conjunctus est Pater, et ego vi-cissim conjunctus sum Patri. Quo enim modo novit Deus et Pater suum ingenuum ac germanum setum, habens proprium Filium ac fructum substantiæ suæ; et rursus, novit Filius Patrem, eum revera Deum habens, tanquam qui ex eo genitus est, eodem modo et nos familiares ei facili, genus ejus audimus et vocamus, quemadmodum ab illo dictum est: « Ecce ego et pneri quos dedit mihi Deus ». Verum autem genus sumus Filii ac dicimur ⁴⁸, ac propter eum, Patris, quandoquidem existens ex Deo Deus unigenitus, homo factus est, eadem nobiscum natura assumpta, citra tamen omne peccatum. Si quidem quomodo genus sumus Dei, aut qua ratione divinae naturæ participes ⁴⁹? Nec enim in eo solo quod voluerit Christus nos in affinitatem accipere, gloriationis modum habemus, sed vis ipsa rei vere nobis competit. Divina quippe natura Dei Verbum etiam cuni carne, nos vero genus ejus, quamvis sit secundum naturam Deus, quod eamdem nobiscum carnem assumpserit. Itaque similis est conjunctionis modus. Ut enim conjunctus est ipse Patri, et conjunctus est per identitatem naturæ Pater ipsi, sic et nos ei, in quantum homo factus est, et ipse nobis. Per eum autem tanquam per mediatorem Patri conciliamur. Quippe Christus est veluti quoddam divinitatis et humanitatis interliminium in uno eodemque existens utrumque, et veluti comprehendens in seipso ea quæ tantopere sunt dissimila, et conjugitur quidem tanquam natura Deus Deo et Patri: rursus et hominibus tanquam secundum veritatem homo. Sed dicet forsitan aliquis: Nonne vides quodnam te demum in periculum conjicias? **B 654** Si enim quatenus homo factus est ipsum suas agnoscere putabimus, hoc est in familiaritatem oīium suarum venire, quisnam extra gregem manet? Erunt universi familiares, quatenus homines, sicut ipse. Quid ergo eximii est quod ait, meæ? aut quid ultra ceteras est ejus oīibus? Nam si omnes conjuncti propter causam ante dictam, quid noti plus habituri sunt? Ad hoc respondemus communem quidem esse omnibus, tum qui noverint ipsum, tum qui ignoraverint, conjunctionis modum: factus est enim homo,

⁴⁸ Exod. xxxiii, 12. ⁴⁹ Joan. x, 14. ⁵⁰ Isa. viii, 18. ⁵¹ Act. xvii, 29. ⁵² II Petr. i, 4.

non gratificatus privatum quibusdam, aliis non item, sed universam naturam lapsam miseratus. Sed nihil profuturus est ille conjunctionis modus, contumacia et rebellione in eum peccantibus; contra diligentibus eum tanquam præmium aliquod singulare attribuetur. Quo enim modo resurrectionis ratio pertinet quidem ad omnes propter resurrectionem Servatoris, qui secum totam naturam humanam suscitat, nec tamen id quidquam prodiderit peccati amantibus, quippe qui ad inferos ibunt precipites, vita in hoc duntur ut puniantur recuperata; magno contra usui erit iis qui vitam virtuti consentaneam exercuerint, quia ad participatum bonorum eaptum mentis superantium resurrectionem accipient: eodem modo opinor conjunctionis rationem ad omnes bonos ac malos pertinere, sed non æqualiter omnibus inesse, sed iis qui credunt in eum veræ cognitionis et prærogativæ omnis ei debitæ causam, secus facientibus ingratitudinis ac impietatis gravissimum crimen existere. Et de his quidem nos ista, quibus meliora excoigitare cuivis liberum esto. Ceterum animadvertisendum est quomodo sermo verus simul ac certa dispositione sibi constans sit, in suo et convenienti ordine rebus positis. Non enim dixit: Coquoscunt me meæ, et cognosco meas, sed scipsum priorem insert cognoscentem suas oves, deinde sic scipsum cogitum iri ab eis ait. Sumpta vero cognitione pro scientia, sicuti principio diximus, hoc ferme modo intelliges: Non nos ipsum cognovimus primi, cognovit nos vero primus ipse. Paulus quippe scribens iis qui ex gentibus erant, tale quid ait: « Propter quod memores estote vos geates in carne, qui dicimini præputium ab ea quæ dicitur circumcisio in carne manufacta, quia eratis in illo tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel, et hospites testamentorum præmissionis, spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo; nunc autem in Christo Iesu, vos, qui aliquando eratis longe, facti **655** estis prope in sanguine Christi ». Ex immensa enim benignitate scipsum gentibus Christus obtulit, et præcognovit potius quam cognitus est a nobis. At vero accepta cognitione pro conjunctione et affinitate, rursus illud dicimus: Non nos recepimus, sed qui ex Deo Deus unigenitus est: nec enim nos apprehendimus deitatem quæ supra naturam est, sed ipse qui natura Deus est semen Abrahæ apprehendit, quemadmodum Paulus ait ⁴⁸, et factus est homo, ut fratribus assimilatus per omnia, in conjunctionem accipiat eum, qui non habet eam a seipso, nemipne hominem. Itaque necessario nos ipse prius nosse ait, deinde et nos ipsum.

X, 15. *Et animam meam pono pro ovibus.*

Spondet deinceps se paratum esse omni modo propugnare et periclitari tanquam pro suis pro-

γάρ ἀνθρωπος, οὐ χαριζόμενος αὐτὰ μέρος τιστι, τιστι δὲ οὔχει, ἀλλ' ὅλην πεσούσαν ἐποικτείρας τὴν φύσιν. Ὁνήσις δὲ οὐδὲν ὁ τῆς οἰκειότητος τρόπος τελεῖ διά τῆς ἀπειθίας ὑδρίζοντας, ἀπονεμηθήσεται δὲ μᾶλλον καθάπερ γέρας ἔξαρτον τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Ὅνπερ γάρ τρόπον ὁ τῆς ἀναστάσεως λόγος δῆκει μὲν ἐπὶ πάντας, διὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν, ὅλην ἑαυτῷ συναντισθέντας τὴν ἀνθρώπου φύσιν, ὥφελήσι δὲ οὐδὲν τοὺς φιλαπαρτήμονας, κατοικήσονται γάρ εἰς τὸν ἔδην ἐπὶ μόνῳ τῷ χρῆναι κολάζεσθαι τὸ ἀναβιόντα δεχόμενοι, τοῖς γε μὴ τὸν ἔξαρτον ἡσηκόδιον πρόδοντες, τοῖς δὲ μὴ τοιούτοις ἀχαριστίας τε καὶ ἀνοικότητος ἔγκλημα χαλεπάτατον. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τούτοις ἡμεῖς διανοείσθω δὲ τις τὰ τελεώτερα. Ἐπιτηρητέον δέ γε μὴν ὅτας ἔστιν ἀλληλής τε ὄμοι καὶ ἀσφαλής ὁ λόγος, οὐ γάρ διαφορήσας περὶ αὐτὸν ὀρθάται, ἀλλ' ἐν τάξει τῇ οἰκείᾳ καὶ πρεπαδεστάτῃ τῶν πραγμάτων ἔκαστα τιθεῖς. Οὐ γάρ ἕρη· Γινώσκει με τὰ ἡμέα, καὶ γινώσκω τὰ ἡμέα, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐγκωκότα πρότερον εἰσφέρει τὰ ίδια πρόβατα, εἰθ' οὖτες γνωσθήσεθαι φησι· παρ' αὐτῶν. Ἐκληφθεῖσης δὲ τῆς γνώσεως ἐπὶ μὲν τῆς εἰδήσεως, ὥσπερ οὖν ἐλέγομεν ἐν ἀρχῇ, τοιωτέσσε πάς νοήσεις. Οὐδὲ ἡμεῖς αὐτὸν ἐπεγνώκαμεν πρῶτοι, ἐπέγνω δὲ ἡμέας πρῶτον αὐτός. Καὶ γοῦν δὲ Παῦλος τοις ἐξ ἔθνων ἐπιστέλλων τοιούτον εἰ φησι· « Διὰ μνημονεύετε ὅμεις τὰ ἔθνη ἐν σαρκὶ τῇ λεγομένῃ ἀκροδυστίᾳ ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκὶ χειροποιήσου, διτεῖς δὲ τὴν τῷ κατρῷ ἐκείνῳ χωρὶς Χριστοῦ, ἀπηλλετηκαμένοι τῆς ποιείσεας τοῦ Ἰερατὸῦ, καὶ ἔνοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπίδα μη ἔχοντες, καὶ ἔθεοι ἐν τῷ κόσμῳ· νυνὶ δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ὅμεις οἱ ποτε δυτες μακρὰν, ἐγενήθηστε ἐγγὺς ἐν τῷ αἰματι τοῦ Χριστοῦ ». Ἐξ ἀμετρήτου γάρ ἡμερότητος ἑαυτὸν τοῖς ἔθνεσι προσαγήσοντο Χριστὸς, καὶ προέγνω μᾶλλον, ἢ ἐγνώσθη παρ' ἡμῶν. Εἰς δέ γε τὴν οἰκειότητα καὶ συγγένειαν νεουμένης τῆς γνώσεως, πάλιν ἐκεῖνο φαμεν, οὐχ ἡμεῖς τὴρ ξάμεθα τοῦ πράγματος, ἀλλ' ὁ ἐκ Θεοῦ Θεὸς μονογενῆς· οὐ γάρ ἡμεῖς ἐπεδραξάμεθα τῆς ὑπὲρ φύσιν θεότητος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ φύσις Θεὸς σπέρματος Ἀβραὰμ ἐκελέκετο, καθά φησιν δὲ Παῦλος, καὶ γέγονεν ἀνθρωπός, ἵνα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθεῖς κατὰ πάντα, χωρὶς ἀμαρτίας, πρὸς οἰκειότητα λαβῇ τὸν οὐκ ἔχοντα ταῦτην ἐξ ἑαυτοῦ, τοῦτο δέστι τὸν ἀνθρώπον. Οὐκοῦν ἀναγκαῖς αὐτὸς ἡμέας προεγνωκέναι φησιν, εἰθ' οὖτες ἡμέας αὐτόν.

Καὶ τὴν γυναικί μου τιθημι ὑπὲρ τῶν προθέτων.

«Ος ὑπὲρ οἰκείων ἔδη καὶ συγγενῶν ηγερίσκεται μὲν εἰς τὸ παντὶ μὲν ὑπερασπίζειν τρίπον, καὶ κατ-

⁴⁸ Ephes. II, 11-13. ⁴⁹ Hebr. II, 16, 17.

επαγγέλλεται καὶ προκινδυνεύειν μὲν ἑτοίμως, συνιστάς ἐν ταυτῷ διὰ τῆς ἐπαναλήψεως διεπερ αὐτές δύνας ἔστιν δι ποιμὴν δι καλός. Οἱ μὲν γάρ τοις λύκοις ἀνέντες τὰ πρόσθατα, καὶ δειλοὶ καὶ μισθωτοὶ διὰ τοῦτο καὶ μᾶλα κατωνομάσθησαν διὸ ἐπειπέρ ἐγνω τοσούτον αὐτῶν ὑπεραγωνίσασθαι δεῖν, ὡς μηδὲ αὐτὸν καταναρκήσαι τὸν θάνατον, εὐλόγους δὲν δὴ νοοῦτο ποιμὴν δι καλός. Λέγων δὲ, δτι εἰ Τίθημι τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ τῶν προβάτων, εἰπειπέρ εἰμὶ δι ποιμὴν δι καλός, ὑποπλήττει τὸν Φαρισαῖον, καὶ δίδωσι πως ἐννοεῖν δι τοσούτον ἐμπαροινήσει ποτὲ, καὶ εἰς τοῦτο μανίας τῆς ἐπ' αὐτῷ κληθῆσεται, ὡς θανάτῳ περιβαλεῖν δὲν ἕκιστα μὲν τοῦτο πάσχειν ἔχρην, ἐπαίνου δὲ μᾶλλον παντὸς ἀξιούσθαι: καὶ θαύματος αὐτῶν τε ὡς εἰργάζετο χάριν, καὶ τῆς ἐν τῷ ποιμαίνειν εὐτεχνούς ἐπιστήμης. Σημειώτεον γε μήδη δι τὸν ὑπὲρ τῆς ἥμαν καὶ δι' ἥμαδης θάνατον οὐκ ἀκούσιον ὑπέμεινεν δι Χριστῆς, ἐθελοντῆς δὲ πρὸς τοῦτο βαδίζων ἥρεται, καίτοι ἥρεται τὸ πάσχειν διαδράναι δυνάμενος, εἰ μὴ βούλοιτο παθεῖν. Οὐκοῦν τὸ τῆς εἰς ἥμαδης ἀγάπης ὡς καίδες, καὶ τὸ τῆς ἡμερέτητος ὑπερφυὲς, ἐν τῷ καὶ ἔκντα παθεῖν ὑπὲρ ἥμαν δύκριμεθα.

Καὶ ἀλλα πρόσθατα ἔχω, διστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταυτῆς· κάκεινδι με δεῖ ἀγαπεῖν, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσοντο, καὶ γενήσεται μια ποιμηνή, καὶ εἰς ποιμήν.

Πολυτρόπως τὸν ἀπακτὸν περικροτεῖ Φαρισαῖον· ὅτι μὲν γάρ τῆς τῶν προβάτων ἐπιστασίας δύον οὐδέπω παρωθήσεται, κατάρξει δὲ μᾶλλον αὐτὸς, καὶ καθηγήσεται διὰ πολλῶν ὑπεμφαίνει λόγων. Ὅποτημαίνει δὲ δι τοὺς δι Ιερατὴλ εὐγνωμονεστέροις τὰς ἐκ τῶν ἔθνων ἀναμίξας ἀγέλας, οὐ μόνης τιμημένεις τῆς Ἰουδαίων, ἀλλ' ἡδη καὶ εἰς ὅλην διαβαίνει τὴν ἡγη τῆς ἐσαυτοῦ δόξης τὸ φῶς, καὶ καλέσει πρὸς θεογνωσίαν τοὺς ἀπανταχόσες λαοὺς, οὐχ ἐν μόνῃ τῇ Ἰουδαΐᾳ γνωστὸς εἶναι καταδεχόμενος, ὁπερ οὖν ἐν ἀρχαῖς, ἀπάσῳ δὲ μᾶλλον τῇ ὑπὲρ οὐρανῶν προτιθεὶς εἰς ἀπόλαυσιν τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας τὴν ἐπιστήμην. Ὁτι δὲ παιδαγωγὸς εἰς εὐσέβειαν τοὺς Ἐθνεαν ἀνεβείχθη Χριστὸς ἐκμάθοι τις δὲν καὶ λιαν εὐκόλως· μεστὴ γάρ ἡ θεότευστος Γραφὴ τῶν ἐπὶ τούτῳ μαρτυριῶν, καὶ ἦν μὲν ὡς ξοικεί παρατρέχειν οὐκ ἀπεικόδες ἀνέντα τοῖς εὐμαθεστέροις τὴν ἐπὶ τούτῳ ζήτησιν, παραθεὶς δὲ οὖν δύμας δύο τῶν προφητῶν, ἢ τρεῖς περὶ τούτων λόγους ἔρω πάλιν τὰ ἐφεξῆς. Φησὶ που τοινὸν δι θεός καὶ Πατήρ περὶ αὐτοῦ· « Ίδου μαρτύριον θίνεται δίδωκα αὐτὸν, δρόχοντα καὶ προστάσσοντα θίνεται. » Διεμαρτύρατο γάρ τοὺς θίνεται δι Χριστὸς μάθημα τὸ σωτῆριον, καὶ δι' ὧν ἀνασώζεσθαι χρῆν ἀνυποστέλως εἰπών. Μελιψός δὲ δι θεοῦ καθάπέρ εἰς θίασον ἔνα τοὺς ἀπανταχόσες καλῶν, καὶ πρὸς οὐράνιον ἀρτήν συναγείρεσθαι τὴν ὑφ' ἡλικιών κελεύων, « Πάντα τὰ ἔθνη, φησι, χροτήσατε χείρας, ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως. » Ἀλλ' εἰ τῷ δοκοί καὶ τῆς οὐτω λαμπρᾶς καὶ αἰσθήμου πανηγύρεως πολυπραγμονεύν τὴν αἰτίαν, εὐρήσει λέγοντα σαφῶς δτι· « Βασιλεὺς πάτης τῆς

A prius ac cognatis, simulque hac resumptione astruens, se vere bonum esse pastorem. Qui enim lupis suas relinquunt oves, merito timidi et mercenarii nuncupati sunt; qui vero ita paratus est ad eas defendendas ut ne mortem quidem detrectet, jure bonus pastor censeatur. Cum autem ait, « Pono animam meam pro ovibus,» quia pastor bonus sum, Phariseos increpat, et indicat illos eo temeritatem ac furoris venturos ut eum morte afficiant quem minime id pati oportuit, laude vero et admiratione dignum haberet et eorum quae fecit operum summaeque in pascendo industriae ac scientiae gratiam accipere. Et quidem notandum est mortem pro nobis non invitum sustinuisse Christum, imo ultra ei volens se offerre conspicitur, quamvis, si nollet pati, nullo negotio passionem posset evitare. Igitur in eo quod ei volens et sponte pro nobis passus sit, ejus erga nos dilectionem et bonitatis magnitudinem magis ac magis suscipiemus.

X. 16. Et alias oves habeo, quae non sunt ex hoc ovi: et illas oportet me adducere, et rocem meam audient, et fieri unum orile, et unus pastor.

Multis modis Phariseos insolentes confundit: eos quippe praefectura ovium jamjam perturbatum iri, se vero eis praesitulum **656** multis verbis innuit. Significat vero quod gratioribus ex Israel greges et gentibus admiscens, non Judaeis tantum praeferit, sed in universam terram suæ glorie lumen diffundet, et vocabit ad Dei cognitionem omnes undequaque populos, nolens in Iudea sola cognosci sicut ab initio, sed omnibus potius qui sub caelo sunt, ad perfruendam veram Dei cognitionem, scientiam proponens. Quod vero paedagogus gentibus institutus fuerit Christus ¹⁰, nullo negotio videre est: plena quippe sunt Litterae divinae de eo testimoniiis, quae præternunttere non abs re ducimus, relieta studiosioribus eorum indagine; verumtamen duobus prophetarum aut tribus locis allatis pergam deinceps ad reliqua. Ait igitur alicubi Deus ac Pater de ipso: « Ecce testimonium gentibus dedi eum, principem et præcipientem gentibus ¹¹. » Contestatus enim est ac denuntiavit Christus gentibus disciplinam salutarem, et ea per quae salvandæ essent protulit. Psalmi vero ille divinus tanquam ad unam celebritatem effusos undequaque populos invitans, et ad coeleste festum congregari terram universam præcipiens: « Omnes gentes, inquit, plaudite manibus, jubilate Deo in voce exultationis ¹². » Sed sicut libuerit hujus adeo claræ et illustris festivitatis causam perscrutari, inueniet clare dicentem quoniam « Rex omnis terræ Deus, psallite sapienter: regnabit Deus super omnes gentes ¹³. » Et ipsum in-

¹⁰ Galat. iii, 24. ¹¹ Isa. lv, 4. ¹² Psal. xlvi, 4.

¹³ ibid. 8, 9.

duxit alicubi Dominum universis simul gentibus evangelicam annuntiantem prædicationem. In octavo quippe et quadragesimo psalmo ait: « Audite, omnes gentes, auribus percipite, omnes qui habitatis orbem, quique terrigenæ, et filii hominum, in unum dives et pauper. Os meum loquetur sapientiam, et meditatio cordis mei intelligentiam »¹³. « Quibus verbis doctrinam Christi innui comperimus. Itaque ut ad institutum sermonem revertar, gentium multitudinem congregatum iri una cum iis qui ex Jerusalem convertentur, aperte denuntiat. Sed forte dixerit aliquis hujus loci sensum subtilius indagans, Servator alloquens principes Judæorum, et ad homines quibus coradio et invidia zesta abat verba faciens, revelat mysteria. Quid enim, quæso, tales necesse fuit scire imperaturum gentibus, et oves quæ extra **657** Judæam sunt in suas caulas impositurum? Quid igitur ad hoc dicemus aut respondebimus? Non quod tanquam amicis mysteria communicet, neque tamen vanam de his expositionem faciat; verum quia sciebat se profuturum quantum in seipso; id enim propositum erat, licet audientibus animus durus esset et intractabilis. Quoniam autem sciebat eos librum Mosis et sanctorum prophetarum prædictiones tenere, et prolixum esse apud prophetas sermonem, fore ut Christus gentes ad Dei cognitionem velut irretiret, ideo rem illis velut signo et documento ponens, quod is ipse manifesto esset olim prædictus et prænuntiatus, palam asseveravit se oves quæ non es- sent ex Judæorum stabulo vocaturum, ut deinceps eum ipsum vere esse crederent, quem sanctorum virorum oracula et vaticinia prædixissent.

abtēs εἰη σαφῶς ὁ προηγγελμένος, διτὶ καλέσεις καὶ τὰ οὐκ ἔντα εἰκόνας τῆς Ιουδαίων ἀνδρῶν προεχρησμῷ.

X. 17. *Propterea me diligis Pater, quia ego rono animam meam, ut iterum sumam eam.*

Non tantum iis quæ lingua pronuntiata sunt, sed etiam quæ in imo pectore sunt abdita sæpius occurrit: cum enim Deus verus existat, omnium certam habet notitiam. Irridentibus igitur impis Judæis ejus sermonem et nugari eum putantibus, qui tantopere se suas oves propugnatūrum spondet, ut etiam vitam profundere paratus esset, necessario simul et ex inscitia atque impietate ridentes demonstrat etiaminum reprehendere ausos, cum verbis tum rebus, quod Deus et Pater magno honore dignum ducat. Amat enim me, inquit, propter hoc quod præ summa inscitia et stupore nihil penditis. Quomodo ergo non arrogantes ac pretermissi impis easque qui rideantibus appelleatis id quod Deo acceptissimum est? Per hæc etiam quodammodo eis significat eos Deo maxime invisos et alienatos. Si enim amat eum qui ponit animam pro commissio sibi grege, omnino necesse est existimare, eum odio dignum ducere, qui cernit lupum

A γῆς ὁ Θεὸς, ψάλλετε συνετῶς, ἐθαύμευσεν ὁ Θεὸς ἐπὶ πάντα τὰ Εἴην. » Καὶ αὐτὸν δὲ που τὸν Κύριον ἐν ίδιοις λόγοις εἰσαγγήσει πᾶσιν ὅμοι τοῖς ἔθνεστοι εὐαγγελικὸν περιαγγέλλοντα κήρυγμα. Ἐν γάρ τῷ διδόῳ καὶ τεσσαρακοστῷ λέγει φαλμῷ· « Ἀκούστε, πάντα τὰ Εἴην, ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην, οἵ τε γηγενεῖς, καὶ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπιτοστὸν, πλούσιοι καὶ πάντες. Τὸ στόμα μου λαλήσει σοφίαν, καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου σύνεσιν. » Λαλθὲν εὐρήσομεν ὡς μάθημα τὸ δὲ Χριστοῦ. Οὐκοῦν, ἐπανήξεις γάρ ὁ λόγος εἰς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, διτὶ τοῖς ἐξ Ἱερουσαλήμ ἐπιστρέψουσι συναγελασθήσεται τῶν ἔθνῶν ἡ πληθὺς, προσχρούσεις σαφῶς. Ἀλλὰ τοῦ δὴ χάριν, φαίη τις ἀν., τὴν ἐν τῷ προκειμένῳ διάνοιαν πικρότερον ἐρευνῶν, τοῖς Ιουδαίων ἡγουμένοις προσδιαλεγόμενος ὁ Σωτὴρ, καὶ πρὸς διδράς μίσεις καὶ φόβον διακεκαυμένην ἔχοντας τὴν καρδίαν λαλῶν, ἀποκαλύπτει μυστήρια. Τί γάρ, εἰπὲ μοι, τοὺς τοιούτους ἔχρην διτὶ τῶν ἔθνῶν κατάρξει μαθεῖν, καὶ διτὶ τὰ ἔνω τῆς Ιουδαίας πρόβατα ταῖς ίδιαις αὐλαῖς εἰσοικεῖ; Τί οὖν ἔροῦμεν πρὸς τοῦτο; τί δὲ ἀπολογησόμενα; Ήντος ὡς φίλοις ἀνεκονῦται μυστήρια, ἀλλ' οὐδὲ εἰκαίαν αὐτοῖς ποιεῖ τὴν ἐπὶ τούτοις ἐξήγησιν· ἀλλ' ἐπειπέρ ὠφελήσων ἡπίστατο, δισον δὲ ἦν ἐφ' ἑαυτῷ τούτο γάρ ἦν τὸ προκείμενον, εἰ καὶ τῶν ἀκρωμένων δυσάλωτος κομιδῇ καὶ πρὸς εὐπειθεῖσαν οὐκ εὐχερῆς ὑπάρχων ὁ νοῦς διέμεινεν ἀκαμπτῆς. Ἐπειδὴ δὲ τὴν τε Μωσέως συγγραφὴν καὶ τὰ τῶν ἀγίων προφητῶν μηνύματα διεγνωκότας ἡπίστατο, πολὺς δὲ καὶ μαρτὸς παρέτοις προφήταις ὁ λόγος, διτὶ καὶ τὰ Εἴην πρὸς θεογνωσίαν σαγηνεύεις Χριστὸς, διὰ τοῦτο σημεῖον αὐτοῖς ὥσπερ τὸ πρᾶγμα τιθεὶς ἐναργέστατον ὡς

B C Διὰ τοῦτο με δὲ Πατήρ ἀγαπᾷ, διτὶ τίθημι τὴν ψυχὴν μου, ἵρα σάλις λάδω αὐτήρι.

« Υπαντὶ πολλάκις οὐ μόνον τοῖς ἡδῃ διὰ γλώττης ἐκπεφωνημένοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν τῷ βάθει λογισμοῖς: Θεὸς γάρ ὑπάρχων ἀληθινὸς, πάντων ἔχει σαφῆ τὴν ἐπίγνωσιν. Διαγελώντων τοιγαροῦν τῶν ἀνοσίων Ιουδαίων τὸν παρ' αὐτοῦ λόγον, καὶ ἐπειπέρ εἰς τοσοῦτον τοῖς ίδιοις προβάτοις συναθλήσειν κατεπιγγέλλετο, καὶ σφόδρα προθύμως, ὡς καὶ προτεθνάναι λίαν ἐτοίμως ἔχειν, ληρεῖν οἰομένων ἡδῃ καὶ μαίνεσθαι δοκούντων αὐτῶν [το. αὐτὸν], ἀναγκαῖως ἡδῃ λοιπὸν ἐξ ἀπαιδευσίας ὅμοι, καὶ δισσεβείας ἀμέτρου τῆς ἐνούσης αὐτοῖς διαγελῶντας ἐπιδεικνύει λόγοις τε καὶ πράγμασιν ἐπιτιμένην διομένους δὲ πολλῆς οἰδε τιμῆς ἀξιοῦν ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ. Ἀγαπᾷ γάρ με διὰ τοῦτα, φησίν, δ διὰ πολλὴν ἀσυνεσίαν πεποίησθε παρ' οὐδέν. Πᾶς οὖν οὐλαὶ ἀλαζόνες, καὶ διστεβείας ἀπάστης ἐντὸς, οἱ καταγέλαστον εἰκαί φατε τὸ τῷ Θεῷ θυμηρέστατον; Διδωσι δὲ πως αὐτοῖς καὶ διὰ τούτων ἔννοεῖν, διτὶ μεμίσησται σφόδρα παρὰ Θεοῦ. Εἰ γάρ ἀγαπᾷ τὸν τιθέντα τὴν ψυχὴν

¹³ Psal. xlvi, 2-4.

ὅπερ τῶν προβάτων τῆς ἐγχειρισθείσης ἀγέλης, ἀνάγκη δὴ πᾶσα νοεῖν, διτὶ βιβλούρων ἡγήσεται τὸν θεωροῦντα τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ δινέτα μὲν τὴν ἀγέλην ἐπιπλέωντι, καὶ μαινομένῳ, τρεπόμενον δὲ πρὸς φυγὴν, δὴ καὶ δρῶντας ἔξηλεγχε τοὺς ὅρχειν λαχόντας τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ, ἣντις αὐλῆς. Ἐν ταυτῷ τοιγαροῦν, καὶ θεομισεῖς, καὶ διεσδύντας ἐλέγχει διὰ τοῦ μὴ καταφρίξαι γελῶν τὸ παρὰ τῷ Θεῷ τιμώτατον, ἡγαπῆσθαι γε μήν παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς διεσχυρίζεται Χριστὸς, οὐχ ὅτι μόνον τίθησι τὴν φύχην, ἀλλὰ διὰ τοῦ τίθησιν ἵνα καὶ λάβῃ· ἐν γάρ δὴ τοι μάλιστα τούτῳ τῶν εἰς ἡμᾶς κατωρθωμένων ἀγαθῶν διαλάμπει τὸ μέγεθος. Εἰ γάρ ἐτεθνήκει μὲν μόνον, μὴ ἐγγέρτο δὲ, τι τὸ πλέον ἦν ἔτι; Κατὰ τι δὲ ἀν τὴν φύσιν ὄντης ἐφάνη νεκρὸς σὺν ἡμῖν ἀπομείνας, ὑπὸ τὰ τοῦ θανάτου δεσμὰ, καὶ ὑπὸ τῆς ἐπεισάκτου φθορᾶς ἀναμικτὶ τοῖς δίλοις τυραννούμενος; Ἐπειδὴ δὲ τέθεικεν ἵνα καὶ λάβῃ, διέσωσεν δὲν κατὰ τοῦτο τὴν φύσιν, καταργήσας τοῦ θανάτου τὸ κράτος καὶ κτίσιν ἵνα ἀναβείῃ κατηνῆ. Ἀγαπᾶται τοιγαροῦν παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς δὲ Γίδης, οὐχ ὡς ἔξω τῆς ἀγάπης διαμένων, εἰ μὴ συνέδη τὸ καθ' ἡμᾶς· ἦν γάρ ἀεὶ καὶ διὰ παντὸς ἀγαπώμενος. Βαδιούμεθα δὲ πρὸς τὴν τοῦ λεγομένου κατάληψιν· τὰς φύσεις προσδότα τοισιν, η̄ καὶ καθ' ἔξιν συμβαίνοντα, τότε δὴ μάλιστα χαριεστάτην ἔχει τὴν ἔκφανσιν, δταν ἀγηγαὶ πρὸς ἐνέργειαν. Οὖν, τὸ πῦρ ἔχει φυσικῶς τὴν ἰδίαν ἐν ἑαυτῷ θερμότητα· ἀλλ' ὅταν ἐνεργῇ τι περὶ τὰς ὄντας, τότε δὴ μάλιστα τὶς αὐτῷ καὶ πολὺ δύναμις ἐνυπάρχῃ διαγινώσκομεν. Ὁμοίως δὲ γραμματικῆς τυχῶν, ἤγουν ἐπέρας τοιαύτης τινὸς ἐπιλαβόμενος ἐπιστήμης, οὐκ διν, οἷμας, θαυμάζοιτο σιωπῶν, προστιθεὶς δὲ μᾶλλον εἰς γνῶσιν ἐτέροις τὸ τῆς ἐνούσης αὐτῷ μαθήσεως κάλλος. Οὕτω τοιγαροῦν ἥ θεία τε καὶ δέρητος φύσις δταν ἐνεργῇ τι τῶν ἴδιων ἀνακειμένων αὐτῇ, καὶ προσείναι περιχότων, τότε δὴ μάλιστα καὶ αὐτῇ παρέχειν· η̄ χαριεστέρα φαίνεται, ὁρᾶται δὲ οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν. Καὶ γοῦν ἡ σοφία φησὶν ἐν βιβλίῳ Παροιμῶν· «Ἐγὼ ἡ μηνη, η προσέχαιρε, καθ' ἡμέραν δὲ ηὐφραντόμην ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ, ὅτε ηὐφραντότερη τὴν οἰκουμένην συντελέσας, καὶ ἐνηυφράντετο ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων.» Καὶ τὸ χαίρειν ἀεὶ πρόσεστι τῷ Θεῷ, καὶ τὸ ἀτελεύτητον εὐθυμηδίας. Τὸ γάρ λυπτῶν δλως τῶν ἀπάντων οὐδὲν ἔχοντα τὴν ἔξουσιαν ἀλλὰ προσέχαιρε τῇ ἴδιᾳ σοφίᾳ συντελέσας τὴν οἰκουμένην. Εἰς ἔργον γάρ ἐνεγχθείσαν δρῶν τῆς ἑαυτοῦ σοφίας τὴν ἐνέργειαν, τότε δὴ μάλιστα χαίρειν φέτο δεῖν πλουτώτερον. Οὕτω τοιγαροῦν κάνθαδε νοήσωμεν. Ἀγάπην γάρ ὑπάρχων δὲ Θεὸς καὶ Πατήρ, κατὰ τὴν Ἰωάννου φωνὴν, καὶ οὐκ ἀγαθὸς ἀπλῶς, αὐτὸ δὲ μᾶλλον τὸ ἀγαθὸν, ἐπειπερ οἶδε τὸν ἴδιον Γίδην ὑπὲρ ἡμῶν τιθέντα διὰ τῆς εἰς ἡμᾶς ἀγάπης, καὶ ἀσυγχρίτου χρηστότητος τῆς αὐτοῦ φύσεως ἀκριβεῖς ἀποσάζοντα τοὺς χαρακτῆρας, ἡγάπησεν εἰκότως, οὐ μισθὸν ὥσπερ τινὰ τῶν εἰς ἡμᾶς γεγονότων τὴν ἀγάπην αὐτῷ διωρούμενος,

A venientem, et relinquit gregem invadenti vertitur que in fugam. Quod quidem facere convincit eos qui Iudeorum populo aut stabulo præsunt. Simu' ergo et Deo in visos et impios ostendit, ex eo quod 658 subsannare non vereantur eum qui summe in honore est apud Deum, et se dilectum esse Dei et Patri affirmat Christus, non quia duntaxat ponit animam, sed quia ponit ut et accipiat: in hoc enim maxime collatorum in nos bonorum magnitudo eluet. Si enim tantum mortuus fuisset, nec resurrexisset, quod inde operæ pretium? Et quid naturam juvisset mortuus nobiscum manens, vinculis mortis obseptus, atque in vectæ corruptionis tyrannide promiscue cum aliis oppressus? Quoniam igitur posuit, ut et acciperet, universam secundum B hoc servavit naturam, debilitata mortis potentia, nobisque alia veluti creatione renovatis. Eum vero dilligitur a Deo et Patri Filius, non tanquam extra dilectionem positus, nisi occasio illa de nobis incidisset: erat enim semper dilectus. Et sic quidem dictum interpretemur, quod quæ natura insunt aliquibus, vel etiam per habitum contingunt, tunc maxime grata sese exserunt specie, cum ad effectum perducuntur. Veluti ignis quidem habet naturaliter proprium in seipso calorem; cum verum operatur in materiam et ligna, hinc maxime qualis quantaque vis insit ei, dignoscimus. Consimiliter et geometrica vel alterius alicujus scientiæ peritus, non erit, opinor, admirationi si sileat, sed potius si ad utilitatem et cognitionem aliorum partis sibi scientiæ pulchritudinem exponat. Sic igitur divina et ineffabilis natura, cum aliquid eorum quæ ipsi proprie competit et naturaliter insunt operatur, tunc maxime et ipsa apud seipsam gratior apparet, et sic apud nos cernitur. Unde sapientia libro Proverbiorum ait: «Ego eram cui adgaudebat, per singulos dies lætabar in conspectu ejus, in omni tempore, cum lataretur orbe terrarum perfecto et lætaretur in filiis hominum ». Et lætitia Deo semper inest, atque interminabile gaudium. Nec enim ulla nigeroris causa in eum cadere potest, qui omnium rerum potestatem habet; sed adgaudebat suæ sapientiæ perfectio orbe terrarum. Suæ quippe sapientiæ vim et energiam in actum deductam cernens, tunc maxime sibi latandum censebat. Sic igitur et hoc loco accipiemus. Cum enim Deus et Pater sit dilectio, juxta vocem Joannis¹⁰, et non simpliciter bonus, sed ipsamē potius bonitas, quando vidit Filium suum, per dilectionem erga nos et bonitatem incomparabilem servantem germanas ac veras suæ ipsius naturæ notas, merito dilexit, non velut 659 aliquam suorum in nos meritorum mercedem ei tribuens dilectionem, sed, quemadmodum diximus, veritatem suæ ipsius substantiæ genuinam in Filio conspiciens, ac veluti quibusdam necessariis et ineluctabilibus naturæ illecebribus ad id invitatus. Quemadmodum igitur si

¹⁰ Prov. viii, 30, 31. ¹¹ I. Ioan. iv, 8.

quis nostrum formæ exactum et vivum characterem inspiciens, affectum amoris intendit, maxime cum eum intuetur, ad enimdem, opinor, modum Deus ac Pater diligere Filium dicitur, ponentem pro nobis suam animam, et rursus accipientem. Dilectionis enim opus elegisse pati, idque cum ignominia propter aliquorum salutem, et non mori duntaxat, sed et depositam animam resumere, ut morte mortem afficeret, et omnem ex morte et corruptione mortuorum abstergeret. Dilectus igitur existens semper propter naturam, dilectus suis etiam censebitur, quod per dilectionem nostri Genitorem suum oblectaverit, cernentem illinc omnino puram, ac vividam nulloque suco elucentem sive ipsius naturæ imaginem.

Θέσται καὶ διὰ τῆς εἰς ἡμᾶς ἀγάπης κακῶν εἰς τεῦθεν δρόμον θελων παντελῶς καὶ ἀπαρακοίτως ἐκλάμψουσεν τῆς ξαυτοῦ φύσεως τὴν εἰκόνα.

Α δὲ διόπερ εἰρήκαμεν, τῆς οὐσίας τῆς ξαυτοῦ τὸ γῆστον ἐν Υἱῷ θεωρῶν, καὶ φύσεως διόπερ τούτον ἀναγκαῖος τε καὶ ἀπαρατήτος δλοῖς πρὸς τοῦτο καλούμενος. "Ποτέροι οὖν εἰτις τῶν καθ' ἡμές ἐν ίδιῳ τέχνῃ τυχόν τῆς οἰκείας μορφῆς ἀχριθῆ τὸν χαρακτῆρα καταθεώμενος, αἱρεταὶ πρὸς ἐπίταστν ἀγάπης διε μέλεστα βλέπεις κατὰ τοῦτον, οἵματα, τὸν τρόπον ὁ Θεός καὶ Πατήρ ἀγαπῆσαι λέγεται τὸν ίδιον Υἱὸν ὑπὲρ ἡμῶν τιθέντα τὴν ίδιαν φυσήν, καὶ εὐθὺς λαμβάνοντα. Ἀγάπης γάρ Ιησοῦς τὸ κατ παθεῖν ἔλεσθαι, καὶ τοῦτο ἀδόξια διὰ τὴν τινῶν σωτηρίαν, καὶ οὐχ ἕπως τεθέντας μόνον, ἀλλὰ καὶ εὐθὺς τὴν τεθέσαν φυσήν λαβεῖν, ήντα νεκρών τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀπὸ τῆς φθορᾶς ἐλάση κατηγείαν. Ἀγαπῆτος οὖν ὑπάρχων δεῖ δὲ τὴν φύσιν, ἀγαπῆσθαι νοηθεῖται τὸν ξαυτοῦ γεννήτορα ἐπειπέρην ἢν καν-

ORDO RERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. CYRILLUS, ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.
EXPOSITIO IN JOANNIS EVANGELIUM. 9

Proemium. 9

LIB. I. — CAP. I. — Quod aeternus sit et ante secula Unigenitus. 20, 23

CAP. II. — Quod Deus, et consubstantialis Patri cum sit Filius, in propria est hypostasi, similiter autem et Pater. 30

CAP. III. — Quod Deus secundum naturam, nec ullo modo, aut minor, aut dissimilis Patri sit Filius. 38

CAP. IV. — Adversus eos qui dicere audent, aliud esse internum et naturale in Deo et Patre Verbum, et aliud quod Scriptura divina appellant Filiū. Est autem Eunoianarum error istiusmodi. 51

CAP. V. — Quod natura sua creator sit Filius cum Patre, ut qui ex eius est substantia, et non tanquam minister ad id assumptus. 78

CAP. VI. — Quod vita secundum naturam sit Filius, atque ideo non creatus, sed ex substantia Dei ac Patris. 86

CAP. VII. — Quod lux secundum naturam sit Filius, et protinde non creatus, sed ex substantia Dei ac Patris, ut lux vera de luce vera. 94

CAP. VIII. — Quod solus Dei Filius sit vera lux, creatura non item, cum sit lucis participes, ut ipse creata. 111

CAP. IX. — Quod dominus anima ante corpus non existat, neque ob præcedentia peccata corpore includatur, ut nonnulli assenserint. 125

CAP. X. — Quod solus secundum naturam Filius ex Patre sit unigenitus, ut ex ipso, et in ipso. 173

LIB. II. — CAP. I. — Quod non per participationem, neque ut aescitius est in Filio sanctus Spiritus, sed ei substantialiter et secundum naturam inest. 190, 191

CAP. II. — Quod in creaturarum numero non sit Filius, sed supra omnes, ut Deus de Deo. 206

CAP. III. — Quod Deus et ex Deo secundum naturam sit Christus. 274

CAP. IV. — Quod non per participationem sint in Filio quae Dei ac Patris sunt propria, sed substantialiter, et secundum naturam. 279

CAP. V. — Quod Filius non sit inter adorantes quatenus Verbum est deus, sed cum Patre potius adoretur. 503

CAP. VI. — Quod non minor secundum virtutem aut operationem sit Patre Filius, sed æqualis potestatis, ei-que similius, ut ex ipso secundum naturam. 330

CAP. VII. — Quod nulla dignitas aut excellentia divina ex participatione, vel aescitiae sit in Filio. 366

CAP. VIII. — Quod Deus et ex Deo secundum naturam cum sit Filius, et perfectissima Genitoris imago, æqualem cum ipso honorem et gloriam obtinet. 367

CAP. IX. — Quod non minor sit Deo ac Patre Filius, sed in omnibus pari potestate præditus, ut Deus de Deo. 386

LIB. III. — CAP. I. — Cur non solum Iucerna, sed ardens et lucens, beatus Baptista dictus sit a Christo. 399

CAP. II. — Quod Imago Dei ac Patris sit Filius. Ubi Iudei etiam reprehenduntur, quod non intelligant quoniam a Mose figurata scripta sunt. 410

CAP. III. — Salvatoris adventum Moses nuntiavit. 427

CAP. IV. — Quod pœnusque Christi migrationes ex Jerusalem significent translatum iri gratiam in gentes. Ubi sermo quoque est de quinque panibus bordeacis, et duodecim pisceulis. 436

CAP. V. — Quod character substantia Dei ac Patris sit Unigenitus, nec aliis ab ipso character aut sit, aut intelligatur. 482

CAP. VI. — Maena typus erat Christi adventus, et gratiarum spiritualium quæ per ipsum traduntur. 488

CAP. VII. — CAP. I. — Quod nullus in re minor sit Deo ac Patre Filius, propterea quod ex ipso secundum naturam existit, licet ei subjici dicatur a nonnullis. 530

CAP. II. — Quod vivificum sit sanctum Christi corpus, ubi veluti de pane loquitur suo corpore. 539

CAP. III. — Quod vita iudee accepta particeps non sit Filius, sed vita potius secundum naturam, ut ex vita secundum naturam, Deo nimurum ac Patre, genitus. 586

CAP. IV. — Quod sanctum tabernaculum quod in deserto populo præferebat figura Christi era, et quod area quæ in eo erat, et lucerna, adeoque altaria, cum thymite, tum oblationum, significabat Christum. 616

CAP. V. — Festum Scenopégia spelæ quæ sanctis debeantur resurrectionem significat, et resurrectionem a mortuis. 631

CAP. VI. — Dissertatio de circumcisione in die octava, quæ ea significent variis modis indicat. 686

CAP. VII. — Dissertatio de circumcisione in die octava, ubi quid illa significet multis modis indicatur. 671

CAP. VIII. — Dissertatio de circumcisione in die octava, quæ ea significent variis modis indicat. 686

CAP. IX. — Quod non horia, ut perperam Graeci sentiunt, velut ex necessitate quadam res hominem subiaceant, sed voluntarie nostra ferarunt in bonum sive malum. Et quod Dei nunti gubernemur. 706, 719

CAP. X. — Quod post Servatoris crucem, et resurrectionem tempus a mortuis, fratre in nobis Spiritus sanctus inhabitaverit. 750

CAP. XI. — Quod Christus nec Judæorum robore, nec aliorum ulla vi ac necessitate adactus, mortem in cruce passus sit, sed ipse ultra pro nobis eam pertulerit ut omnes servaret. 794

CAP. XII. — Quod secundum naturam suum sit Filius, creaturus non similis quod substantia rationem. 807

CAP. XIII. — Quod non minor sit Deo ac Patre Filius virtute et sapientia, sed ipsam potius sapientia et virtus ejus. 851

CAP. XIV. — CAP. οὐκ. — Morbi corporis ex præcedentibus animis peccatis nemini accidunt, sed neque percata patrum filii, aut quorumvis Deus ullis infert, puniens eos qui nihil deliquerunt, sed justam de omnibus iudicium fert. 891, 939

FINIS TOMI SEPTEMBERIS TERTII.

Ex typis MIGNE, au Petit-Montrouge.

3 2044 019 207 877

Digitized by srujanika@gmail.com

Это цифровая копия книги, хранящейся для иотомков на библиотечных полках, ирежде чем ее отсканировали сотрудники комиании Google в рамках ироекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских ирав на эту книгу истек, и она иерешла в свободный достуи. Книга иереходит в свободный достуи, если на нее не были иоданы авторские ирава или срок действия авторских ирав истек. Переход книги в свободный достуи в разных странах осуществляется ио-разному. Книги, иерешедшие в свободный достуи, это наш ключ к ирошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохраняются все иометки, иримечания и другие засиси, существующие в оригинальном издании, как наиминание о том долгом иути, который книга ирошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Комиания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы иеревести книги, иерешедшие в свободный достуи, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, иерешедшие в свободный достуи, иринадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, иоэтому, чтобы и в дальнейшем иредоставлять этот ресурс, мы иредиринали некоторые действия, иредотвращающие коммерческое исиользование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические заирсы.

Мы также иросим Вас о следующем.

- Не исиользуйте файлы в коммерческих целях.

Мы разработали иrogramму Поиск книг Google для всех иользователей, иоэтому исиользуйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.

- Не отиравляйте автоматические заирсы.

Не отиравляйте в систему Google автоматические заирсы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного иеревода, оптического распознавания символов или других областей, где достуи к большому количеству текста может оказаться иолезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем исиользовать материалы, иерешедшие в свободный достуи.

- Не удаляйте атрибуты Google.

В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он иозволяет иользователям узнать об этом ироекте и иомогает им найти доилнительные материалы ири иомощи иrogramмы Поиск книг Google. Не удаляйте его.

- Делайте это законно.

Независимо от того, что Вы исиользуйте, не забудьте ироверить законность своих действий, за которые Вы несете иолную ответственность. Не думайте, что если книга иерешла в свободный достуи в США, то ее на этом основании могут исиользовать читатели из других стран. Условия для иерехода книги в свободный достуи в разных странах различны, иоэтому нет единых иравил, иозволяющих определить, можно ли в определенном случае исиользовать определенную книгу. Не думайте, что если книга иоявилась в Поиске книг Google, то ее можно исиользовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских ирав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и иолезной. Программа Поиск книг Google иомогает иользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый иоиск и этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>